R. 27848

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL GRANADA
Sala: A
Estante: 22
Número: 3

[redacted]

OPERVM D. HIERONYMI

QVINTVS TOMVS,

COMMENTARIOS IN PRO-
PHETAS QVOS MAIORES VO-
CANT, CONTINET.

[redacted]

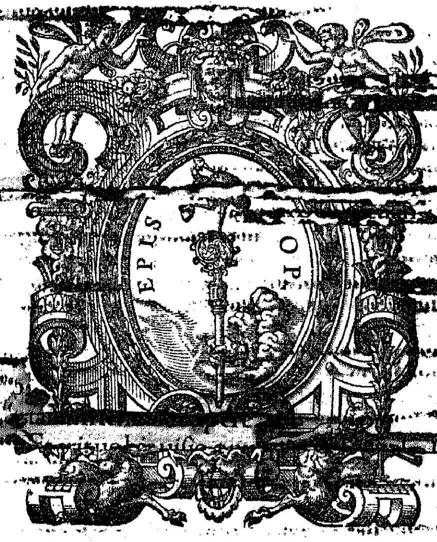

[redacted]

BASILEAE [redacted] LXV.

[redacted]

[Handwritten expurgation note, largely illegible:] ... esta [illegible] conforme al [illegible] ... maestro ... de Granada ... del muy ... este libro ... Ill.mo señor don Gaspar de Quiroga arçobispo de Toledo cardenal inquisidor general ...

El maestro Quixada

Fray pedro de [illegible]

Juan Antonio [illegible]

Gaspar [illegible]

4
8 / 10003
4
21/7

R. 27848

OPERVM D. HIERONYMI

QVINTVS TOMVS,

COMMENTARIOS IN PROPHETAS QVOS MAIORES VOCANT, CONTINET.

BASILEAE, M. D. LXV.

[illegible] ... este libro ... don gaspar de quiroga ... cardenal ... general ... [illegible]

maestro [illegible]

fray pedro de [illegible]

[illegible]

BRVNO ET BASILIVS AMORBACHII
CANDIDO LECTORI S. D.

[redacted]

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI
IN PRIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE
AD EVSTOCHIVM VIRGINEM
PROOEMIVM.

EXPLETIS longo uix tempore in duodecim prophetas, uiginti
explanationum libris, & in Danielem Commentarijs: cogis me uir-
go Chriſti Euſtochium, tranſire ad Eſaiam, & quod ſanctę matri tuę
Paulæ dum uiueret pollicitus ſum, tibi reddere: quod quidem et eru
ditiſsimo uiro fratri tuo Pammachio promiſiſſe me memini: quum-
que in affectu par ſis, uincis præſentia. Itaque & tibi & illi per te red-
do quod debeo, obediens Chriſti præceptis, qui ait, Scrutamini ſcri Ioan.5.f
pturas: Et, Quærite, & inuenietis, ne illud audiam cum Iudæis, Erra- Matt.7.a
tis, neſcientes ſcripturas neq; uirtutem dei. Si enim iuxta apoſtolum Ibid.22
Paulum, Chriſtus, dei uirtus eſt, dei'que ſapientia: & qui neſcit ſcripturas, neſcit dei uirtutem e-
ius'que ſapientiam: ignoratio ſcripturarum, ignoratio Chriſti eſt. Vnde orationum tuarum
fultus auxilio, quæ diebus ac noctibus in dei lege meditaris, & templum es ſpiritus ſancti: imita
bor patremfamiliâs, qui de theſauro ſuo profert noua & uetera: & ſponſam dicentem in Can- Cant.7.a
tico canticorum, Noua & uetera fratruelis meus ſeruaui tibi: ſic'que exponam Eſaiam, ut illum
non ſolum prophetam, ſed euangeliſtam & apoſtolum doceam. Ipſe enim de ſe & de cæteris
euangeliſtis ait, Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem. Et ad Eſaiæ 52.b
ipſum quaſi ad apoſtolum loquitur deus, Quem mittam, & quis ibit ad populum iſtum? Et il- Ibid.6.c
le reſpondit, Ecce ego, mitte me. Nullus'q; putet me uoluminis iſtius argumentum breui cupe-
re ſermone comprehendere, quum uniuerſa domini ſacramenta præſens ſcriptura contineat:
& tam natus de uirgine Emmanuel, quàm illuſtrium patrator operum atque ſignorum, mor-
tuus ac ſepultus, & reſurgens ab inferis, & ſaluator uniuerſarum gentium prædicetur. Quid lo
loquar de phyſica, ethica & logica? quicquid ſanctarum eſt ſcripturarum, quicquid poteſt hu-
mana lingua proferre, & mortalium ſenſus accipere, iſto uolumine continetur. De cuius my-
ſterijs teſtatur ipſe qui ſcripſit, Et erit uobis uiſio omnium ſicut uerba libri ſignati: quem quum Eſa.29.c
dederint ſcienti literas, dicent, Lege iſtum: & reſpondebit, Non poſſum, ſignatus eſt enim.
Et dabitur liber neſcienti literas, dicetur'que ei: Lege: & reſpondebit, Neſcio literas. Siue igi-
tur hunc librum dederis neſcienti literas populo nationum, reſpondebit, Non poſſum legere,
quia non didici literas ſcripturarum: ſiue dederis ſcribis & Phariſæis, qui legis literas noſſe ſe
iactant, reſpondebunt, Non poſſumus legere, quia ſignatus eſt liber. Qui idcirco eis ſignatus
eſt, quoniam non receperunt eum quem ſignauit pater, qui habet clauem Dauid, qui aperit &
nemo claudit, qui claudit & nemo aperit. Neq; uerò ut Montanus cum inſanis fœminis ſom-
niat, Prophetæ in extaſi ſunt loquuti, ut neſcirent quid loquerentur: & quum alios erudirent,
ipſi ignorarent quid dicerent. de quibus Apoſtolus ait, Neſcientes quæ loquantur, neque de 1.Tim.1.b
quibus affirment: ſed iuxta Salomonem qui loquitur in Prouerbijs, Sapiens intelligit quæ
profert de ore ſuo, & in labijs ſuis portabit ſcientiam: etiam ipſi ſciebant quid dicerent. Si enim
ſapientes erant prophetæ, quod negare non poſſumus, Et Moyſes omni eruditus ſapientia lo-
quebatur ad dominum, & dominus reſpondebat ei, Et de Daniele ad principem Tyri dicitur,
Nunquid ſapientior es Daniele? Et Dauid ſapiens erat qui gloriabatur in Pſalmo, Incerta & Pſal.50.b
occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi: quomodo ſapientes prophetæ inſtar brutorum ani-
mantium, quid dicerent ignorabant? Legimus & in alio Apoſtoli loco, Spiritus propheta- 1.Cor.14.f
rum prophetis ſubiecti ſunt: ut in ſua habeant poteſtate, quando taceant, quando loquantur.
Quòd ſi cui uidetur infirmum, illud eiuſdem Apoſtoli audiat, Prophetæ duo aut tres loquan- Ibidem
tur, & alij dijudicent: ſi autem alij fuerit reuelatum ſedenti, prior taceat. Qua poſſunt ratione
reticere, quum in ditione ſit ſpiritus qui loquitur per prophetas uel tacere uel dicere? Si ergo
intelligebant quæ dicebant, cuncta ſapientiæ rationiſq; ſunt plena: nec aer uoce pulſatus ad
aures eorum perueniebat: ſed deus loquebatur in animo prophetarum, iuxta illud quod alius

Zach.1.c propheta dicit, Angelus qui loquebatur in me. Et, Clamantes in cordibus noſtris Abba, pa-
Gal.4.a ter. Et, Audiam quid loquatur in me dominus deus. Vnde poſt hiſtoriæ ueritatem, ſpirituali-
Pſal.84.b ter accipienda ſunt omnia: & ſic Iudæa & Hieruſalem, Babylon & Philiſtijm, Moab & Damaſcus, Ægyptus & deſertum mare, Idumæa & Arabia, ác uallis Sion uel uallis uiſionis, & ad extremum Tyrus, & uiſio quadrupedum, intelligenda ſunt, ut cuncta quæramus in ſenſu: & in o-
1.Cor.3.b mnibus his, quaſi ſapiens architectus Paulus apoſtolus iaciat fundamentum, quod non eſt aliud præter Chriſtum Ieſum. Magniqꝫ laboris & óperis eſt, omnem Eſaiæ librum uelle ediſſerere, in quo maiorum noſtrorum ingenia ſudauerunt: Græcorum dico. Cæterùm apud Latinos grande ſilentium eſt, præter ſanctæ memoriæ martyrem Victorinum, qui cum Apoſto-
2.Cor.11.b lo dicere poterat: Et ſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia. Scripſit enim in hunc prophetam iuxta editiones quatuor, uſqꝫ ad uiſionem quadrupedum in deſerto, Origenes triginta uolumina, è quibus uiceſimus ſextus liber non inuenitur. Feruntur & alij ſub nomine eius De uiſione τετραπόδων, duo ad Gratam libri, qui pſeudographi putantur, & uigintiquinqꝫ Homiliæ & σημειώσεις, quas nos excerpta poſſumus appellare. Euſebius quoqꝫ Pamphili iuxta hiſtoricã explanationẽ quindecim edidit uolumina: & Didymus, cuius amicitijs nuper uſi ſumus, ab
Eſa.40.a eo loco ubi ſcriptum eſt, Conſolamini, conſolamini populum meum ſacerdotes, loquimini ad cor Hieruſalem: uſque ad finem uoluminis, decem & octo edidit tomos. Apollinaris autem more ſuo ſic exponit omnia, ut uniuerſa tranſcurrat, & punctis quibuſdam atque interuallis, imò compendijs, grandis uiæ ſpatia præteruolet, ut non tam Commentarios quàm Indices capitulorum nos legere credamus. Ex quo animaduertis quantæ difficultatis ſit, ut Latini noſtri, quorum aures faſtidioſæ ſunt, & ad intelligendas ſcripturas ſanctas nauſeant, plauſuqꝫ tantum eloquentiæ delectantur, mihi ignoſcant ſi prolixius loquutus fuero, quum Eſaias duodecim prophetis iuxta numerum uerſuum, aut æqualis aut maior ſit. Sicubi autem prætermiſsis Septuaginta de Hebraico diſputaui: illud in cauſa eſt, quòd aut eadem aut ſimilia ſunt pleraqꝫ cum cæteris, & duplici editione propoſita, nolui libros explanationis extendere, qui etiam in ſimplici explanatione modum breuitatis excedunt. Sed iam propoſitum exequamur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER PRIMVS.

ESAIAS

VISIO [d] ESAIAE FILII AMOS, quã uidit ſuper Iudam & Hieruſalem, in diebus Oſiæ, Ioatham, Achaz, Ezechiæ regum Iuda. [b] Audi cœlum, & auribus percipe terra quia domin⁹ loquutus eſt: Filios

A VISIO *Eſaiæ filij Amos quã uidit ſuper Iudam & Hieruſalẽ, in dieb. Oſiæ, Ioatham, Achaz, Ezechiæ regum Iuda.*] Pro Iuda, in quo ſignificantur duæ trib. Septuaginta & Theodotio poſuêre Iudæã, quę totã terrã duodecim tribuũ oſtẽdit. Et ꝓ eo qđ nos ex Hebræo uertimus, ſuꝑ Iudã & Hieruſalẽ, illi interpretati ſunt cõtra Iudæam & Hieruſalẽ: Symmachus more ſuo manifeſti⁹, de Iuda & Hieruſalem, ut nec proſpera nec aduerſa uelit titulo demõſtrari, ſed ea quæ de Iuda & Hieruſalẽ in utranqꝫ partẽ ꝓpheticus ſermo prædixerit. Ergo Eſaias principaliter de duab. loquit̃ tribubus, Iuda & Beniamin: exceptis decẽ, quæ in Samaria erãt, & uocabant̃ Ephraim & Iſrael: & quas ſub Ozia rege Iuda & Hieruſalẽ, Phul
4.Reg.15 rex Aſſyriorũ uaſtare iã cœperat. Deniqꝫ quinquageſimo & ſecundo impij eius anno, regnãte apud Samariã Phaceæ filio Romeliæ, uenit Teglathphalaſar rex Aſſyriorũ, & cœpit Ahion & Abel domũ Maacha, & Ionaha & Cedes & Aſor & Galaad & Galilęã, oẽm terrã Neptalim, & trãſtulit eos in Aſſyrios. Ex quo oſtẽdit̃, uicina euerſiõe Samarię, in cõmonitionẽ duarũ tribuũ hęc uniuerſa narrari. Oſias aũt ipſe eſt q & Azarias, duplici nomine: & uno qdẽ atqꝫ eodẽ tẽpore, Eſaiã, Oſee, Iohel & Amos ꝓphetaſſe, ex regib. q ponuntur in titulo cogno
Oſee 1.a ſcimus, ſed principiũ uerbi dñi fuit in Oſee filio Beeri. Amos autẽ pater Eſaiæ, non ut pleriqꝫ autumãt, tertius
B duodecim ꝓphetarũ eſt, ſed alius, diuerſiſqꝫ apud Hebræos ſcribunt̃ literis. Iſte primã & extremã literas habet א & ץ Ille ע & ס. Et iſte ſecũdũ quoſdã interpretat̃ fortitudo ſiue robuſtus, ille populus durus uel grauis: de quo in Amos plenius diximus. Nõ ſolũ aũt hic propheta ſed & alij quũ habeãt in titulo, Viſio quã uidit E-
Eſa.6.a ſaias ſiue Abdias, nõ inferũt qd uiderint. Verbi gratia, Vidi dñm ſabaoth ſedẽtẽ ſuꝑ thronũ excelſum & eleuatũ, & ſeraphim duo in circuitu eius: ſed quæ dicta ſint,
Abd.1.a narrant: id eſt, Audi cœlũ, & aurib. percipe terra. Et: Hęc
1.Reg.9.a dicit dñs deus ad Idumęã: Auditũ audiui à dño, & legatũ ad gẽtes miſit. Prophetæ em̃ prius uocabãtur uiden-
Pſal.24.c tes, q dicere poterãt: Oculi mei ſemper ad dñm. Et: Ad
Ibid.122.a te leuaui oculos meos q habitas in cœlo. Vnde & apo-
Ioan.4.c ſtolis à ſaluatore præcipit̃: Leuate oculos ueſtros, & uidete regiones, quia iam albæ ſunt ad metẽdũ. Iſtos cordis oculos, & ſpõſa habebat in Cãtico cãticorũ, cui ſpõ-
Cant.4.c ſus dicit, Vulneraſti cor meũ ſoror mea ſpõſa, uno ex o-
Matt.6.c culis tuis. Et in Euãgelio legimus: Lucerna corporis tui
Exod.20.c eſt oculus tuus. In ueteri quoqꝫ dicit̃ inſtrumẽto, ꝙ populus uiderit uocẽ dei. Ex quo Montani delíramẽta cõticeãt, qui in ectaſi & cordis amẽtia ꝓphetas putat uẽtura dixiſſe: neqꝫ enim uidere poterãt quod ignorabãt. Scio quoſdã Iudæã & Hieruſalẽ, de cœleſtib. interpretari: & Eſaiam ſub perſona dñi ſaluatoris, ꝙ captiuitatẽ illius ꝓuinciæ in noſtra terra prænũciet: & poſtea reditũ cõſcẽſumqꝫ ad montẽ ſanctũ in dieb. nouiſsimis, quæ nos cõtraria Chriſtianorũ fidei iudicãtes, uniuerſa deſpicimus: & ſequẽtes hiſtoriæ ueritatem, ſic interpretamur ſpiritualiter, ut quicquid illi de cœleſti Hieruſalẽ ſomniãt, referamus ad Chriſti eccleſiã, & ad eos qui uel C
ꝓpter peccata egrediũtur ex ea, uel ob pœnitẽtiã reuertũt̃ ad ſedẽ priſtinã. De qua & illud in hoc eodẽ ꝓpheta dici arbitramur: Illuminare, illuminare Hieruſalem, ue Eſa.60.a
nit em̃ lux tua, & gloria dñi ſuꝑ te orta eſt, & in te apparebit dñs, & gloria illius ſuper te oſtẽdetur, & gradientur reges in lumine tuo, & gẽtes in ſplẽdore tuo, quãdo uenient oẽs filij eius de longe, & filiæ illius in humeris portabuntur, & operient eam cameli Madian & Epha afferentes aurũ & thus, & greges Cedar congregabunt̃ in Hieruſalem, & arietes Nabaioth ꝓperabunt, & erũt placabiles hoſtię ſuper altare dñi. Quodqꝫ in titulo ponit̃ ꝓphetaſſe eum ſub Oſia & Ioathã & Achaz & Ezechia regib. Iuda: non ut in alijs ꝓphetis confuſe intelligendũ eſt, ut neſciamus quid ſub quo ſpecialiter rege dictũ ſit, ſed uſqꝫ ad finem uoluminis ſcriptũ referat̃, quid ſeorſum ſub Oſia, & quid ſub Ioathã, & quid ſub Achaz, & qd ſub Ezechia ei à dño reuelatũ ſit. Sciamus
quoqꝫ Ezechiã in Hieruſalẽ duodecimo anno Romu- ישעיהו
li, qui ſui nominis in Italia cõdidit ciuitatẽ, regnare cœ- יהודה
piſſe: ut liquidò appareat quanto antiquiores ſint no- ירושלם
ſtræ hiſtoriæ ꝙ gentiũ cęterarũ. Interpretat̃ autẽ Eſaias עזיהו
ſaluator domini: Iuda, confeſsio: Hieruſalẽ, uiſio pacis: אחז
Oſias, fortitudo dñi: Ioathã, dñi perfectio: Achaz, tenẽs יותם
ſiue robuſtus: Ezechias, imperiũ dñi. Qui igit̃ dño prę- יחזקיהו
ſidẽte ſaluat̃, & eſt filius Amos, id eſt, fortis atqꝫ robuſti, אמוץ
cernit ſpiritualiter uiſionem cõfeſsionis, dum antiqua B
peccata deplãgit: & pacis, dum poſt pœnitentiã tranſit ad lucẽ, & æterna pace requieſcit, cunctaqꝫ illius tẽpora trãſeunt ſub fortitudine dñi, & ꝑfectiõe eius ac robore.
Quũqꝫ omnia fecerit, dicet illud euangelicũ: Serui inu- Luc.17.c
tiles ſumus, quod em̃ facere debuimus, fecimus. [b] ¶ *Audi cœlũ, & auribus percipe terra, &c.*] Supra, quis propheta, cuius filius, quid cõtra Iudã & Hieruſalẽ, ſiue ſuꝑ Iudã & Hieruſalẽ, & quo tẽpore uiderit, titulo demonſtratũ eſt, Nũc cœlũ & terrã ad audiendũ ꝓuocat. In cœlo ſupernas ſignificãs angelicaſqꝫ uirtutes, in terra mortaliũ genus μετωνυμικῶς ab his quæ cõtinent ea quæ continent̃. Siue quia ꝑ Moyſen teſtes uocauerat dñs cœlũ &
terrã, dans populo Iſrael legẽ ſuã, & dixerat, Attẽde cœ- Deut.32.a
lũ quæ loquar, audiat terra uerba oris mei: poſt pręuaricationẽ populi, eoſdẽ rurſum in teſtimoniũ uocat, ut cũcta elemẽta cognoſcãt, iuſte dñm in ultionẽ mandatorũ ſuorũ ad iracundiã concitatũ. Pro cœlo, Hebraicũ שמים cœlos ſonat, plurali numero: maxime quũ Audite, dixerit, id eſt שמעו qđ plurali effert̃ numero, nõ ſingulari. Sed quidam uolũt pluraliter quidẽ dici Cœlos, ſed ſingulariter intelligi: iuxta illud quod ſingulas ciuitates Thebas & Athenas uocamus. Eſtqꝫ Hebraici characteris idioma, ut omnia quæ in ים ſyllabã finiunt̃, maſculina ſint & pluralia: ut שרפים & כרובים Et quæ in ות fœminina & pluralia, ut צבאות Et hoc notãdũ ꝙ cœlis dicat̃, audite: terræ, auribus percipe: ea em̃ quæ excelſa ſunt, maiorẽ habent intelligentiam: quæ humiliora, terrenis ſenſibus inuoluunt̃. Vnde & ſaluator in euange-
lio, Qui habet (inquit) aures audiendi audiat. Si quis Matt.11.d

a Filios genui, & exaltaui: ipſi autẽ ſpreuerunt me. b Co-
gnouit bos poſſeſſorem ſuum, aſinus præſepe domini
ſui. Iſrael non cognouit, & populus meus non intellexit.
c Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini ne-
quam, filijs ſceleratis: dereliquerunt dominum, blaſphe-
mauerunt ſanctum Iſrael, abalienati ſunt retrorſum.
In

A igitur cœlum eſt, & habet municipatum in cœleſtibus,
audiat myſticè quæ dicuntur. Si quis terrenus, ſimpli-
cem ſequatur hiſtoriã. Illud quoq; animaduertendũ ꝙ
nõ dixerit, Audi cœlũ, & aurib. percipe terra, q̃d uobis
loquutus ſit dominus, ſed q̃d loquutus ſit mihi: ut qđ
ego audiui in ſpiri-
tu, uobis referã, qui
ipſum loquentẽ au-
dire non meremini.
Quidã cœlũ & terrã
quaſi animantia ad
audiendũ ꝓuocari
putant: iuxta illud
qđ de terra in alio
Pſal.103.d loco dicitur, Qui re-
ſpicit terram, & facit eam tremere, quum hoc poteſtatis
dei ſit non terrenæ intelligentiæ. a ¶ *Filios genui, & ex-
altaui, ipſi autem ſpreuerunt me.*] Pro quo Symmachus &
Theodotio ita uerterunt, Filios enutriui & exaltaui. Ab
hoc loco narrat ꝓpheta quid dominus ſit loquutus, ꝙ
populũ Iſrael quos ſeruos cõmuni lege cõdiderat, in fi-
Exod.4.f lios uerterit, dixeritq́;, Filius primogenitus meus Iſrael.
Ioan.15.b Deniq; & dominus in euangelio apoſtolis repromittit,
ꝙ ſi fecerint uoluntatẽ eius, iam nõ appellet eos ſeruos,
ſed amicos. Quòd ſi ſuperbierit Iſrael, audiẽs ſe eſſe pri-
mogenitũ, intelligat primogenitũ idcirco ſe dici, quia
ſecundi filij ſignificent ex gentibus. Non enĩ appellatur
unigenitus, q̃ excludat cæteros fratres: ſed primogeni-
tus, ut mõſtret & alios ſequuturos: & tamẽ iuxta myſte-
Gen.4.b ria ſcripturarũ, nõ primogeniti accipiũt hæreditatẽ, ſed
ſecundi. Primogenitus fuit Cain, ſed Abel munera pla-
cuerũt deo. Primogenitus Iſmael, ſed Iſaac accepit hære
ditatẽ. Primogenitus Eſau, ſed benedictionẽ patris Ia-
cob ſupplantator præripuit. Primogenitus Ruben, ſed
B tamẽ benedictio ſeminis Chriſti transfertur ad Iudam.
Itaq; illi iuxta uocationis ordinẽ primi fuerũt, & appel-
labant̃ caput: nos ſecundi q̃ dicebamur cauda, uerſi ſu-
Ioan.1.a mus in caput, & dei appellamur filij. Quotquot enĩ re-
ceperũt eum, dedit eis poteſtatẽ filios dei fieri. Nec acce-
Rom.8.c pimus ſpiritũ ſeruitutis in timore, ſed ſpiritũ adoptio-
1.Ioan.4.d nis, in quo clamamus Abba pater, quia perfecta dile-
ctio foras mittit timorẽ. Melius eſt aũt iuxta Hebraicũ
legere, Filios enutriui, q̃ genui: ne uideat̃ illi dicto qđ
Ibid.3.a in Ioannis epiſtola legimus eſſe contrariũ, Omnis qui
natus eſt ex deo, nõ peccat: ergo iſti ſi nati ſunt ex deo,
quõ peccare potuerunt: quũ omnis qui ex deo natus
eſt, peccare nõ poſſit? b ¶ *Cognouit bos poſſeſſorẽ ſuũ, aſi-
nus præſepe domini ſui: Iſrael nõ cognouit, & populus meus nõ intel
lexit.*] Pro quo ſoli Septuaginta tranſtulerũt: Iſrael aũt
me nõ cognouit, & populus me non intellexit. ut iuxta
cæteros & Hebraicũ, Poſſeſſorẽ ſuũ Iſrael nõ cognoue-
rit, & præſepe dñi ſui populus nõ intellexerit. Et eſt ſen-
ſus ꝑſpicuus: Ego eos adoptaui in filios, & feci populũ
peculiarẽ, & partẽ meã ac funiculũ hæreditatis meæ, ap
pellauiq́; eos primogenitos: illi aũt ne hoc quidẽ fece-
rũt qđ bruta faciũt animalia, ut beneficijs uincerent̃, &
intelligerent paſtorẽ ac nutritiũ ſuũ. Nec cõparauit eos
canibus, ꝙ ſagaciſſimũ genus animãtiũ eſt, & pro par-
uo cibo dominorũ tecta defendit, ſed ſtolidioris ſenſus
boui & aſino: quorũ alterũ carpenta trahẽs, duriſſimas
terrę glebas uertit uomere: alterũ portat onera & homi
num in gradiẽdo laborẽ tẽperat: unde & iumẽta appel
lãtur, ab eo quòd iuuẽt homines. Poteſt hic locus & de
deo patre intelligi, ſed magis refertur ad filiũ, ꝙ non co
gnouerit eum neq; ſuſceperit populus Iſrael. Cuius diẽ
Ioan.8.g Abrahã uidit & lætatus eſt, & in cuius aduentu omniũ
prophetarũ uota pendebãt. Qui & in euãgelio ad Hie-
Matt.23.d ruſalẽ loquit̃, Quoties uolui cõgregare filios tuos ſicut
gallina pullos ſub alas ſuas, & noluiſti? Quærimus ubi
pariter legerimus bouem & aſinũ? In Deuteronomio C
ſcriptũ eſt, Nõ arabis in uitulo ſimul & aſino. Et in hoc
eodẽ Eſaia, Beatus qui ſeminat ſuper omnẽ aquã, ubi Infra 32.
bos calcat & aſinus. Simul arat in boue & aſino Hebiõ:
dignus pro humilitate ſenſus, paupertate nominis ſui,
qui ſic recipit euan-
geliũ, ut Iudaicarũ
ſuperſtitionum quę
in umbra & imagi-
ne præceſſerũt, cere-
monias non relin-
quat. Beatus eſt aũt
qui ſeminat in elo-
quijs ſcripturarũ tã
ueteris q̃ noui in-
ſtrumẽti, & calcat aquas occidentis literæ, ut metat fru-
ctũ ſpiritus uiuificantis. Bos iuxta anagogẽ refertur ad Anagoge.
Iſrael, qui legis portauit iugũ, & mundũ animal eſt. Aſi-
nus peccatorũ onere prægrauatus, gentiũ populus ac-
cipitur, cui dñs loquebatur, Venite ad me omnes qui la Matt.11.d
boratis & onerati eſtis, & ego reficiã uos. Phariſęis ergo
& ſcribis nõ credentibus, q habebãt legis clauẽ atq; no
titiã, & uerè appellabant̃ Iſrael, id eſt, mens uidẽs deũ:
credidit pars populi Iudæorũ, ut una die tria milia ſi-
mul crederẽt, & alia die quinq; milia. Sapientib. quoq;
ſeculi nõ recipientib. crucẽ Chriſti, indocta nationũ tur
ba ſuſcepit. Vnde & Apoſtolus loquebat̃, Videte uoca- 1.Cor.1.d
tionẽ ueſtrã fratres, q̃a nõ multi ſapiẽtes ſecũdũ carnẽ,
nõ multi potẽtes, nõ multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt
mundi, elegit deus, ut cõfundat ſapiẽtes: & quę infirma
ſunt mũdi, elegit deus, ut cõfundat fortia. Sed hæc coa-
cta, ſuperior uera interpretatio eſt. c ¶ *Væ genti peccatri-
ci, &c.*] Hoc quod in ultimo poſui, abalienati ſunt re-
trorſum: Septuaginta interpretes nõ habent: & pro po
pulo graui iniquitate, populo pleno peccatis: & ꝓ bla- D
ſphemauerũt, ſcribit̃ in eis, iracundiã cõcitauerũt: & ꝓ
ſemine nequã, ſemẽ peſſimũ: quod cæteri ſequentes He
braicum מְרֵעִים interpretati ſunt, peſſimorũ: ut nõ tam
ſeminis uitiũ ſit, ne boni & mali diuerſa putetur eſſe na
tura, q̃ eorũ maliciæ qui uoluntate ꝓpria dominũ de-
reliquerũt. In principio uoluminis titulus eſt, perſonã,
cauſam, tempusq́; cõmemorans. In ſecũdo, intentos au
ditores facit. In tertio narrat q̃d loquutus ſit dominus.
In quarto, quaſi in exceſſibus gentẽ increpat peccatri-
cem & populũ plenũ uel grauẽ iniquitate. Non ꝙ alia
ſit gens & alius populus (ut quidã putãt) ſed ipſe Iſrael
& gens appellat̃ & populus & filij ſcelerati ſiue iniqui:
ut qui primũ ꝑ beneficiũ filij appellati ſunt domini, po
ſtea uitio ſuo uocarent̃ filij iniquitatis, ſiue (ut reliq cõ
ſona uoce dixerũt) filij corrũpentes, id eſt υἱοὶ διαφθείρον-
τες, qui naturæ bonũ ſuo uitio perdiderũt. Quodq́; iun
gitur, Blaſphemauerunt ſanctũ Iſrael: ꝓpriè de Iudæis
dicitur cõclamantibus, Non habemus regẽ niſi Cæſa- Ioan.19.
rem: Et, Nonne hic eſt filius fabri? Et: Dæmoniũ habet: Mar.6.a
Et, Samaritanus eſt. Quia igitur dereliquerunt Chriſtũ Ioan.8.f
& blaſphemauerũt ſanctũ Iſrael, idcirco abalienati ſunt
retrorſum, ut qui appellabant̃ pars & filij dei, poſtea di Pſal.17.g
ceretur, Filij alieni mentiti ſunt mihi. Præcepit ſaluator,
ne apprehenſo aratro reſpiciamus poſt tergũ, ne imite- Luc.9.d
mur uxorẽ Lot. Vnde & Apoſtolus extendẽs ſe in prio- Philip.3.c
ra, poſteriorũ obliuiſcitur. Quòd autem dixit iuxta Se-
ptuaginta, populo pleno peccatis: oſtendit nullam ſpe
ciem peccatorũ in Iſrael populo nõ fuiſſe. Sin aũt lege-
rimus ut in Hebraico eſt, Populo graui iniquitate: il- Zach.5.a
lius teſtimonij recordemur, quòd iniquitas ſedeat ſu-
per talentũ plumbi: & ex peccatoris perſona dicatur in
Pſalmo xxxvij. Eleuatæ ſunt iniquitates meæ ſuper ca-
put meũ, quaſi onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Ma-
nifeſta tranſcurrimus, ut in obſcurioribus & his quæ
explanatio-

a In quo percutiam ultra addentes præuaricationem.
b Omne caput languidũ, & omne cor mœrẽs. c A plãta
pedis uſque ad uerticem, non eſt in eo ſanitas: uulnus &
liuor & plaga tumens. d Non eſt circũligata, nec curata
medicamine, neque fota oleo. e Terra ueſtra deſerta, ciui
tates ueſtræ igne ſuccenſæ, regionẽ ueſtram in cõſpectu
ueſtro alieni deuorãt, & deſolabitur ſicut in uaſtitate ho
ſtili. f Derelinquetur filia Sion ſicut umbraculũ in uinea,
ſicut tuguriũ in cucumerario, ſicut ciuitas quæ uaſtatur.
Niſi

A explanatione indigent immoremur. a ¶ *In quo percutiã
uos, &c.*] Quo teſtimonio diſcimus idcirco dñm percu
tere delinquẽtes, ut percuſſos corrigat, & nõ tã pœna ſit
q̃ emẽdatio. Eſtq́; ſenſus: Non inuenio quã plagis ue-
ſtris poſſim adhibere medicinã, omnia membra ueſtra
plena ſunt uulnerũ,
nullã partem corpo
ris quę non ſit ante-
ꝑcuſſa reperio. Vel
certe hoc modo, nul
las inuenio plagas
quib. ueſtrã frãgam
duritiam. Quãto e-
nim tormẽta maio-
ra ſunt, tanto magis
creſcit impietas & i-
niq̃tas, ſiue (ut Theo
dotio tranſtulit) de-
clinatio, ut receda-
Hier.2.f tis & reclinetis à dño: quale eſt illud Hieremię, Sine cau
ſa ꝑcuſſi filios ueſtros, diſciplinã nõ recepiſtis. Vñ irat⁹
Oſee 4.a loquit̃ ꝑ Oſee, Nõ uiſitabo ſuꝑ filias ueſtras cũ fuerint
fornicatę, & ſuꝑ nurus ueſtras cũ adulterauerint. Et per
Ezech.17.a Ezechielẽ: Zelus meus recedat à te, & nõ iraſcar tibi am
Pſal.27.a plius. De q̃b. & in pſalmis legimus, Nõ eſt firmamẽtũ in
in plaga eorũ, & in laborib. hominũ nõ ſunt, nec cũ ho-
minib. flagellabunt̃. b ¶ *Omne caput languidũ, &c.*] Ani
mi lætitia interdũ dolorẽ corporis mitigat: ꝙ ſi ad ęgro
tationẽ corporis accedat ægritudo animi, duplicat̃ in-
firmitas. Inter ipſos quoq; ſenſus & omnia mẽbra cor-
poris, principalem locũ obtinet caput, in quo uiſus &
odoratus, auditus & guſtus eſt. Cũ igit̃ caput doluerit,
Metaphora omnia mẽbra debilia ſunt. Et per metaphorã docet ꝙ à
principib. uſq; ad extremã plebẽ, à doctorib. uſq; ad im
B peritũ uulgus in nullo ſit ſanitas, ſed oẽs ad impietatẽ
pari ardore cõſentiãt. c ¶ *A planta pedis uſq; ad uerticẽ, &c.*]
Seruat cœptã tranſlationẽ, A pedib. uſq; ad uerticẽ, id
eſt, ab imo uſq; ad ſummum, ab extremis uſque ad pri
mos, toto cõfoſſi ſunt corpore. Vulnus (inq̃t) & liuor &
plaga tumẽs. aut enĩ uerberib. liuẽt corpora, aut plagis
tumẽt, aut hiãt uulnerib. Quærimus cui hæc tẽpori coa
ptãda ſint? Poſt Babylonicam captiuitatẽ ſub Zoroba
bel & Eſdra ac Neemia, Iſrael reuerſus eſt in Iudęã, & an
tiquũ recepit ſtatutũ. Sub diuerſis quoq; principib. ac
regibus, templũ auguſtius fabricatũ eſt: in tantũ ut etiã
externarũ gentiũ, Lacedæmoniorũ & Athenieſium ac
Romanorũ mererent̃ amicitias. Ergo hoc quod dicit,
Nõ eſt in eo ſanitas: ad extremã refert captiuitatem, q̃ñ
poſt Titũ & Veſpaſianũ & ultimã euerſionẽ Hieruſalẽ,
ſub Aelio Hadriano uſq; ad pręſens tẽpus nullũ reme-
Rom.3.b dium eſt, impleturq́; quod ſcriptum eſt, Omnes decli-
nauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: non eſt qui faciat bo
num, non eſt uſq; ad unũ. Quodq́; infert̃, Non eſt in eo
ſanitas: uel in populo intellige, uel in corpore, uel in ca-
pite. d ¶ *Non eſt circũligata, &c.*] Pro quo Lxx. tranſtu-
lerunt, Non eſt malagma imponere, neq; oleũ neq; alli
gaturas. Vſq; hodie uulnus & liuor & plaga tumẽs po-
puli Iſrael, non eſt circunligata faſciolis, nec curata me-
dicamine. Quod Aquila interpretatus eſt μότωσιν, linteo
la uidelicet, quæ ad exiccandam ſaniem & purulentias
extrahendas inijciuntur uulneribus. Neq; fota oleo, ut
eorum duritia lachrymis pœnitentię molliretur. Pro fa
ſciolis quibus Iſraelis nequaquam circũligata ſunt uul
nera, Lxx. malagma tranſtulerunt. Iacet ergo confoſſus
& cõtrucidatus Iſrael, quia interfecit medicum, qui ad
curandam uenerat domum Iſrael. Vnde & in Hieremia
propheta τροπικῶς ſub perſona Babylonis loquuntur
Hier.51.a angeli: Curauimus Babylonẽ, & non eſt ſanata. Vrbem
uidelicet confuſionis atq; uitiorũ. Et in euangelio legi-
mus, Deſcendentẽ de Hieruſalem in Hiericho à latroni C
bus uulneratum, curatumq́; à Samaritano, & poſt au- Luc.
ſteritatem uini infuſam uulneribus eius olei mollitudi
nem. ab eo ergo loco ubi ſuprà dixerat, In quo percu-
tiam uos: &, omne caput languidum: uſq; ad hoc quod
infert̃, Non eſt cura-
ta medicamine, ne-
que fota oleo, tranſ-
lationis ſimilitudo
ſeruat̃, & irremedia-
biliũ deſcriptio uul
nerũ, æternã captiui
tatẽ exprimit Iudęo
rũ. e ¶ *Terra ueſtra de-
ſerta, &c.*] Hæc ſub
Babylonijs ex parte
cõpleta ſunt, incen-
ſo templo, ſubuerſa
Hieruſalẽ, q̃ñ regio-
nem decem tribuum Samaritani poſſederunt, & in tan
tã redacta eſt terra repromiſſionis ſolitudinẽ, ut à leo-
nibus uaſtaret̃. Plenius aũt atq; perfectius q̃d futurum
ſit ſub Romana captiuitate deſcribit̃, q̃ñ uniuerſam Iu-
dęã Romanus uaſtauit exercitus, ciuitatesq́; ſuccenſæ
ſunt, & regionẽ eorum in præſentiarũ alieni deuorãt, &
uſq; ad finẽ mũdi perſeuerabit uaſtitas Iudæorũ. Poſſu
mus aũt hæc tropologicè de peccatorib. accipere, q̃ de
ſanctitate priſtina corruerũt, poſtquã cõtrarijs fuerint
traditi poteſtatibus, ꝙ omnia eorũ bona ueniũt ad de-
ſertũ, & prioris iuſtitiæ deus nõ recordet̃, & igne diabo-
li omnia ſuccẽdant̃, & ſint pabulũ beſtiarũ: de quibus
& in alio loco ſcriptũ eſt, Ne tradas beſtijs animã confi Pſal.73.d
tentẽ tibi. f ¶ *Derelinquetur filia Sion ſicut umbraculum, &c.*]
Quòd uinea appellatus ſit omnis Iſrael, idem in conſe
quentib. ꝓpheta teſtat̃, dicẽs, Vinea enim dñi ſabaoth, D
domus eſt Iſrael, & homo Iuda, nouella plãtatio atq; di
lecta. Et in pſalmo, Vineã de Aegypto tranſtuliſti, eieci- Infra 5
ſti gentes, & plãtaſti eam. Hęc uinea quãdiu uberrimos
attulit fructus, habuit cuſtodẽ deũ. De quo ſcribit̃, Non Pſal.79.b
dormitabit neq; dormiet qui cuſtodit Iſrael. Poſtquam
uero uindemiauerunt eam omnes trãſeuntes uiam, & Ibid.120.d
uaſtauit eam aper de ſylua, reliquit templũ ſuum domi
nus, iratusq́; cõſurgens ait: Surgite abeamus hinc. Et, Mat.23.d
Relinquet̃ domus ueſtra deſerta. Et per Hieremiã, Reli- Hier.12.b
qui domũ meam, dimiſi hæreditatem meam. Facta eſt
hæreditas mea mihi, ſicut leo in ſylua, dedit ſuper me
uocem ſuam, propterea odiui eam. Similitudo autem
uaſtationis templi & Hieruſalem ſumpta eſt ab agrico
lis, qui quamdiu uinea uuarum plena eſt, ponũt cuſto-
des in umbraculis. In cucumerario quoque quod Se-
ptuaginta pomorũ cuſtodiam uocant, paruulæ fiunt
caſulæ, ꝓpter ardorem ſolis ac radios declinãdos, & in-
de uel homines uel beſtiolas quæ inſidiari ſolent natis
frugib. abigunt. Cum aũt ablata fuerint iſtiuſmodi ge-
nimina, remanent arentia fruticũ umbracula, caſulæq́;
recedente cuſtode, quia non habet ultra quod ſeruet.
Ergo & omnipotens deus dereliquit templũ, & urbem
fecit eſſe deſertam: ꝙ nõ neceſſe eſt ſermonibus appro-
bare nobis, præſertim qui uidemus deſertam Sion & e-
uerſam Hieruſalem, templumq́; uſq; ad ſolum dirutũ.
Quòd autem filiam Sion uocat, clementiſſimi paren-
tis monſtrat affectum. Nec mirum ſi Sion appelletur fi- Pſal.136
lia, cum etiã Babylon ſæpiſſime filia nuncupetur. Om-
nes enĩ natura filij dei ſumus, ſed noſtro uitio alieni ef-
ficimur. Iuxta anagogen, uinea dei & pomorũ paradi- Anagogé
ſus, anima noſtra appellari poteſt: cui ſi mens, id eſt νοῦς
præfuerit, habet cuſtodem mẽtis deum: ſin autem uitia
nos quaſi quædã beſtiæ fuerint deprædata, relinquitur
à cuſtode deo, & omnia noſtra redigent̃ ad ſolitudinẽ.

[a] Niſi domin⁹ exercituũ reliquiſſet nobis ſemẽ, quaſi So-
doma fuiſſem⁹, & quaſi Gomorra ſimiles eſſemus. [b] Au-
dite uerbũ dñi principes Sodomorũ, percipite aurib. le-
gẽ dei noſtri populus Gomorrę. [c] Quo mihi multitudi-
nẽ uictimarũ ueſtrarũ, dicit dñs: plenus ſum holocauſto
arietũ & adipe pinguiũ, & ſanguinẽ uitulorũ & agnorũ
& hircorũ nolui, Cũ ueneritis ante cõſpectũ meũ. [d] quis
enim quęſiuit hæc de manib. ueſtris? [e] Calcare atriũ meũ
nõ apponetis. Ne offeratis ultra ſacrificiũ fruſtra, incen-
ſum abominatio eſt mihi. [f] Neomenias ueſtras & ſabba-
ta ueſtra & feſtiuitates alias nõ ferã, iniqui ſunt cœtus ue-
ſtri. [g] Calẽdas ueſtras & ſolennitates ueſtras [h] odiuit aĩa
mea

A a ¶*Niſi dominus exercituũ &c.*] Hunc locũ Paulus apoſto
lus ad Ro. plenius diſſerit ſcribẽs: Dico ergo, Nunqd re
pulit deus populũ ſuũ? Abſit: nã & ego Iſraelita ſum ex
ſemine Abrahã de tribu Beniamin: nõ repulit deus ple
bẽ ſuã quã pręſciuit: Et poſt paululũ, Sic ergo & in iſto
tẽpore reliquiæ ſecũ
dũ electionẽ gratiæ
ſaluæ factæ ſunt. Ex
quo oſtẽdit̃ ſupiora
quę cõtra Hieruſalẽ
& Iudã ſermo ꝓphe
ticus cõminatus eſt,
non ad Babylonicæ
captiuitatis referen
da tẽpus ſed ad ulti
mã Romanorũ, qñ
ab apoſt. ſalue factę
ſunt reliqæ populi
Iudęorũ, & una die
crediderunt tria mi
Matt. 11. lia, & altera qnq; mi
lia, & in toto orbe e-
uãgelium ſeminatũ
eſt. Pro, dño exercituũ: quod nos, ſequuti Aquilã, in La
tinũ uertimus: in Hebræo legit̃, Dñs ſabaoth: qđ Lxx.
interpretes pro locorũ qualitate dupliciter transferũt,
aut dñm uirtutũ, aut dñm omnipotentẽ. Et quærẽdum
utrum de patre dicat̃ an de filio. Nec dubiũ quin illud
quod in xxiij. pſalmo legit̃, Attollite portas principes
ueſtras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex
gloriæ. Quis eſt iſte rex gloriæ? dominus ſabaoth, id eſt
dominus uirtutũ, ipſe eſt rex gloriæ: ad Chriſtum refe-
ratur, qui poſt paſsionis triũphum ad cœlos uictor a-
ſcendit. Et in alio loco de domino dicitur, ꝙ rex gloriæ
B ſit: Si enim cognouiſſent, nunquã dñm gloriæ crucifi-
1. Cor. 2. b xiſſent. Ergo nõ ſolum iuxta Apocalypſin Ioannis, & a-
poſtolũ Paulũ, ſed in ueteri quoq; teſtamẽto, dominus
ſabaoth (hoc eſt, omnipotens) Chriſtus appellat̃. Si em̃
omnia patris, filij ſunt, & ut ipſe loquitur in euangelio,
Matt. 2. d Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Et: Oĩa
mea, tua ſunt, & glorificor in eis: cur nõ etiam omnipo-
tentis nomẽ referatur ad Chriſtum, ut ſicut deus dei, &
dominus domini, ſic omnipotens omnipotentis filius
ſit. b ¶*Audite uerbũ, &c.*] Saluis factis reliquijs per apo
ſtolos populi Iſrael, ad ſcribas & phariſæos & populũ
Luc. 23. d ſubclamantem, Crucifige, crucifige talem: propheticus
ſermo cõuertitur, & uocat eos principes Sodomorum
& populum Gomorræ, iuxta illud quod in conſequen
tibus legimus, Iniquitatẽ ſuam ſicut Sodoma annũcia
uerunt & oſtenderũt. Væ animę eorũ, quia cogitauerũt
cõſilium peſsimũ cõtra ſemetipſos, dicẽtes, Alligemus
Infra 3 iuſtũ, quoniã inutilis eſt nobis. Ergo propterea princi-
pes uocantur Sodomorũ, & populus Gomorræ, quia
cogitauerũt cõſilium peſsimũ, & alligauerũt iuſtũ atq;
Ioan. 19. c dixerũt, Nõ habemus regẽ niſi Cæſarẽ. Et rurſum, Nos
Ibid. 9. f ſcimus quia Moyſi locutus eſt deus, iſtum autẽ quis ſit,
Ibid. 8. d neſcimus. Simulq; gloriãtes in euangelio, Semẽ Abra-
hæ ſumus, & nemini unquã ſeruiuimus, audiunt à dño
ſaluatore, Si eſſetis filij Abrahæ, utiq; opera Abrahę fa-
Ibid. e ceretis. Et rurſum. Vos ex diabolo patre nati eſtis, & o-
pera patris ueſtri uultis facere. Tale quid & Ezechiel ad
Ezech. 16. a Hieruſalẽ loquitur, Pater tuus Amorræus & mater tua
Cethea. Aiunt Hebræi ob duas cauſas interfectũ Eſaiã,
quòd principes Sodomorum & populum Gomorræ
eos appellauerit, & quòd domino dicente ad Moyſen,
Exo. 23. d Non poteris uidere faciem meam, iſte auſus ſit dicere,
Infra 6 Vidi dominum ſedentem ſuper thronum excelſum &
eleuatum, non cõſiderantes ꝙ faciem & pedes dei ſiue
ſuos, quia in Hebræo ambiguè legitur, Seraphim texe-
rint, & media tantũ eius Eſaias uidiſſe ſe ſcribat. Homo C
igitur, dei faciẽ uidere nõ poteſt. Angeli aũt etiam mini Matt. 18. b
morũ in eccleſia, ſemper uidẽt faciẽ dei. Et nũc in ſpecu 1. Cor. 13. d
lo uidemus & in ænigmate, tũc aũt facie ad faciẽ, qñ de
hominib. in angelos ꝓfeccrimus, & potuerimus cũ A-
poſt. dicere, Nos au 2. Cor. 3. d
tẽ oẽs reuelata facie
gloriã dei ſpeculan-
tes, in eãdẽ imaginẽ
trãsformamur à glo
ria in gloriã, quaſi à
dñi ſpũ. licet faciem
dei iuxta naturę ſuę
ꝓprietatẽ nulla ui-
deat creatura, & tũc
mẽte cernat̃, qñ iuiſi
bilis credit̃. c ¶*Quo
mihi, &c.*] Pro eo qđ
eſt, Nolui: Lxx. tran-
ſtulerũt, nolo: pñs tẽ
pus ꝓ pręterito. Por
rò iuxta Hebraicũ,
nunquã ſe deus ho-
ſtias Iudæorũ uoluiſſe demõſtrat, quod & in xlix. pſal-
mo legimus. Non accipiã de domo tua uitulos, neq; de
gregibus tuis hircos. qm̃ meæ ſunt omnes feræ ſyluarũ,
iumẽta in mõtibus & boues. Cognoui omnia uolatilia
cœli, & pulchritudo agri mecum eſt. Si eſuriero non di-
cam tibi, meus eſt em̃ orbis terræ & plenitudo eius. Nũ-
quid manducabo carnes taurorũ, aut ſanguinẽ hirco-
rum potabo? Cũq; ueteris legis ceremonias reſpuiſſet,
tranſit ad euangelicã puritatẽ, & quid pro his cupiat o-
ſtẽdit, Immola deo ſacrificiũ laudis, & redde altiſsimo Pſal. 49. e
uota tua. Et inuoca me in die tribulationis, & eruã te, &
honorificabis me. Omnis ergo capituli huius cõtinen- D
tia uſq; ad eum locũ ubi ait: Iudicate pupillo, defendite
uiduã, & uenite & diſputemus, dicit dñs: Reſpuit ſacrifi
cia uictimarũ, & euãgelij obedientiã docet eſſe ſuper ſa
crificiũ. Quodq; intulit, Plenus ſum: hoc ſenſu eſt acci-
piẽdũ, nulla re indigeo: Dñi eſt terra & plenitudo eius.
Vnde & nos oẽs de plenitudine eius accepimus. Poteſt Ibid. 23.
hoc & de his accipi, qui cũ dei præcepta nõ faciant, do- Ioan. 1. b
nis uarijs atq; munerib⁹ deũ redimere poſſe ſe credũt,
uel qui parta per rapinã & auaritiam, altari offerunt &
& pauperibus. d ¶*Quis enim quæſiuit, &c.*] Audiant He
bionei qui poſt paſsionẽ Chriſti abolitã putãt eſſe ſer-
uandã. Audiãt Hebionitarũ ſocij, qui Iudæis tantum &
de ſtirpe Iſraelitici generis hęc cuſtodienda decernunt.
Hoſtiæ ergo & immolatio uictimarũ nõ principaliter à
deo quæſita ſunt, ſed ne idolis offerrent̃, & ut de carna-
libus uictimis quaſi per typũ & imaginem ad ſpiritua-
les hoſtias trãſiremus. Dicendo autẽ ſe hoſtias nõ quę-
ſiſſe, oſtẽdit quia lex ſpiritualis ſit, & omnia quæ Iudæi
carnaliter faciũt, à nobis impleri ſpiritualiter. e ¶*Cal-
care atrium, &c.*] Obſerua ꝙ poſt Babylonicã uaſtitatẽ, 1. Eſdr. 5. a
rurſum à Zorobabel templũ ædificatũ ſit, & per multã
annorũ ſeriem in templo ſint oblata ſacrificia. Ergo ul-
timã ſub Veſpaſiano & Tito deſtructionẽ tẽpli indicat,
quæ uſq; ad cõſummationem mũdi perſeueratura eſt.
f ¶*Neomenias, &c.*] Omnis cõuentus qui non offert ho
ſtias ſpiritales, nec audit illud quod in L. pſalmo canit̃,
Sacrificiũ deo ſpiritus contribulatus, cor contritum &
humiliatũ deus nõ deſpicit, abominabilis eſt deo. Et id
circo iungit & dicit, g ¶*Calendas, &c.*] Vt non ſuas ap-
pellet feſtiuitates, ſed eorum qui male his abutuntur.
Quodq; Lxx. interpretati ſunt, ieiunium & ociũ, poſſu
mus dicere illud ieiuniũ recipi à deo, quod ociũ bono-
rum operũ nõ habet. h ¶*Odiuit, &c.*] ἀνθρωποπάθως, nõ
quòd animã deus habeat, ſed noſtro loquitur affectu.
Facti

mea. [a] Facti eſtis mihi in ſatietatẽ, nequaq; dimittã pecca-
ta ueſtra. Et cũ extẽderitis manus ueſtras, auertã oculos
meos à uobis. Et cũ multiplicaueritis orationẽ, nõ exau-
diã uos. [b] Man⁹ ueſtræ ſanguine plenæ ſunt. [c] Lauamini,
mũdi eſtote. [d] auferte malũ cogitationũ ueſtrarũ ab ocu-
lis meis. [e] Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere.
[f] Quærite iudiciũ, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillo,
defendite uiduã, & uenite, & arguite me, dicit dñs. [g] Si fu-
erint peccata ueſtra ut coccinũ, quaſi nix dealbabunt̃. Et
ſi fuerĩt rubra quaſi uermicul⁹, uelut lana alba erũt. [h] ſi uo-
lueritis & audieritis me, bona terrę comedetis: ſi noluer
tis & nõ audieritis (ſiue, ut in Hebræo habet̃, & me ad i-
racundiã prouocaueritis) gladi⁹ deuorabit uos. [i] Quia
os dñi loquutũ eſt: [k] Quõ facta eſt meretrix ciuitas fide-
lis plena iudicij, iuſtitia requieuit in ea, nũc aũt homicidę.
Argen-

A a ¶*Facti eſtis, &c.*] Pro quo interpretatus eſt Aquila, La-
boraui ſuſtinens. Symm. ἐκοπιάθην ἱλασκόμενος, quod eſt,
defeci miſerãs: ut oſtẽdat ſe nequaq; ultra miſereri: quia
aliud ſit ſeruos ad ſe miſſos occidere, aliud filium. Hunc
Oſee 13. c ſenſum & in Oſee ꝓpheta legimus, Perditio tua Iſrael,
tantũ in me auxiliũ
tuũ. Quod ita intelli
git̃, pereas Iſrael, qa
non tuo merito, ſed
meo tm̃ ſaluaris au-
xilio. b ¶*Man⁹ ueſtræ,
&c.*] Cauſam mani-
feſtat cur deus auer-
tat ab eis oculos ſu-
os, & multiplicatam
orationẽ nõ exaudi-
at, qa effuderint ſan-
guinẽ iuſti, & peſsi-
mi coloni hęredẽ ad
ſe miſſum interfece-
rint: unde & ſalua-
Matt. 23. d tor ad eos loquit̃, Et
uos implete menſu-
ram patrũ ueſtrorũ.
Illi. n. interfecerunt
miſſos ad ſe prophe
tas, uos iugulate pa-
trisfamiliâs filiũ. Vtendũ hoc teſtimonio & cõtra eos, q
cũ quotidianis operib. ſanguine manus plenas habeãt,
in oratione dies nocteſq; cõiungunt. c ¶*Lauamini, &c.*]
Pro ſuperiorib. uictimis & holocauſtis & adipe pinguiũ
& ſanguine taurorũ & hircorũ, & ꝓthymiamate & neo-
menijs, ſabbato, die feſto atq; ieiunijs, calẽdis & alijs ſo-
lennitatib. euãgelij mihi placet religio, ut baptizemini
B in ſanguine meo per lauacrũ regenerationis, quod ſolũ
Ioan. 3. a poteſt peccata dimittere. Niſi enim quis renatus fuerit
ex aqua & ſpiritu, nõ intrabit in regnũ cœlorũ. Ipſe quo
Matt. 28. d que dominus aſcendens ad patrẽ, Euntes (inquit) do-
cete omnes gentes, baptizantes eas in nomine patris &
filij & ſpiritus ſancti. d ¶*Auferte malũ cogitationũ ueſtrarũ ab
oculis meis.*] Quod & Ioãnes Baptiſta dicebat, Genimina
uiperarũ, quis oſtendit uobis fugere ab ira uentura? Fa
cite ergo uobis fructus dignos pœnitentiæ, ut qui Chri
ſti baptiſma cõſequutus eſt, auferat malũ de corde ſuo,
& quieſcat agere peruerſe, ac poſtea diſcat bonũ facere:
1 Pet. 3. b ſecundũ illud quod alibi præcipitur, Declina à malo &
fac bonũ. e ¶*Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere.*] Vir
tus ergo diſcenda eſt, nec naturæ tantũ bonũ ſufficit ad
iuſtitiam, niſi quis erudiatur congruis diſciplinis. Ieſus
quoq; filius Sirach tale quid loquit̃, Deſideraſti ſapien-
tiam, ſerua mandata, & dominus tribuet tibi eam. Et in
ſequentibus idem Eſaias commemorat, Omnis qui nõ
didicerit iuſticiam ſuper terram, ueritatem non faciet.
Diſcenda eſt ergo iuſtitia, & magiſtrorũ ſapientiæ teren
da ſunt limina. f ¶*Quærite iudicium, ſubuenite, &c.*] Victi-
mis Iudæorũ euãgelica mandata ſuccedunt, & ideo pu-
pillis ac uiduis prouidetur, ut ſecuri de tutela cõiugum
ac liberorum ſuorũ, martyres ad bella procedant. Cum
autem (inquit) hæc feceritis, arguite me, ſi non reddide
ro præmia quæ pollicitus ſum. Quando aũt dicit, Quę-
rite iudicium: oſtendit non eſſe omnium recte iudicare,
ſed eorum qui prudentes ſunt. Deniq; & Salomon in ui
ſione per ſomnium, hoc à deo poſtulauit: ut accepta ſa
pientia, iuſte populum iudicaret. g ¶*Si fuerint peccata ue
ſtra, &c.*] Ordo præcipuus, Non enim ſufficit dixiſſe, La
uamini: niſi iungat, mundi eſtote: ut poſt lauacrũ aquę,
Matth. 5. a cordis habeãt puritatẽ, Beati enim mundo corde, quo-
niam ipſi deum uidebunt. Cumq; cordis habuerint pu
ritatem, debent auferre malum de mentibus ſuis: non
in conſpectu hominũ, ſed in cõſpectu dei, quẽ cęlare ni- C
hil poteſt. Quodq; iungitur, Quieſcite agere peruerſe: il
lud euangelicũ ſonat: Ecce ſanus factus es, noli pecca-
re, ne quid tibi deterius fiat. Recedẽs ergo à uitijs diſcat
bonum, quærat iudiciũ, oppreſſo ſubueniat, pupillũ ui
duamq; ſuſtẽtet, & ſi
hoc fecerit, tunc pec-
cata quæ pri⁹ in mo-
dum coccini ſangui
nea fuerãt, dimitten
tur, & opa cruoris ac
ſanguinis, ueſte dñi
mutabunt̃, quæ de
agni cõfecta eſt uel-
lere, quẽ ſequunt̃ in
Apocalypſi, q uirgi-
nitatis cãdore reſplẽ
dẽt. h ¶ *Si uolueritis
& au. &c.*] Liberum
ſeruat arbitriũ, ut in
utranq; partẽ nõ ex
præiudicio dei, ſed
ex meritis ſingulo-
rũ, uel pœna uel prę
miũ ſit. Bona aũt ter
ræ illa puto dici, de
quib. in pſalmo legi
mus, Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ. Et, Beati Pſal. 26. d
mites, qm̃ ipſi poſsidebũt terram. Vel certe quia Iudæis Matt. 5. a
loquebatur, qui necdũ poterant capere ſpiritualia, pol-
licetur eis bona præſentis ſeculi, ut ſaltem præſentibus
inuitati, faciant quæ præcepta ſunt. Et quia noluerũt au
dire, ſed econtrario prouocauerunt ad iracundiam ſan
ctum Iſrael, propterea eos gladius deuorauit, id eſt, Ro-
manus deleuit exercitus. Et hæc (inquit) omnia fient. D
i ¶*Quia os domini, &c.*] Cuius ſententia, permanentibus
hominũ peccatis, nõ poteſt immutari. k ¶*Quomodo fa-
cta, &c.*] Verbũ Hebraicũ יָלִין ꝓ quo Lxx. tranſtulerũt
ἐκοιμήθη, id eſt dormiuit, & requieuit & requieſcet, id eſt,
& præteritũ & futurũ tempus ſignificat. Vnde & Aquila
& Theodotio quaſi de futuro dicũt. Miratur aũt ꝓphe-
tico ſpiritu, ꝙ ciuitas quæ quondã fidelis fuit, uel fide-
liũ receptaculũ, ſubito facta ſit meretrix. Quod quidem
& in Eſaiæ temporib. intelligi poteſt, ſed pleni⁹ refertur
ad paſsionẽ Chriſti, qñ omnes declinauerunt, ſimul in-
utiles facti ſunt. Et quanq; in Hebraico nõ habeat̃ Siõ,
tamen Lxx. ut ſenſum manifeſtiorẽ facerẽt, addiderunt.
Sion aũt mons eſt, in quo Hieruſalem urbs condita eſt,
quæ poſtq; capta eſt à Dauid, appellata eſt ciuitas Da-
uid. Nec ambigo fuiſſe in ea ſanctos uiros, quãdo taber
naculũ dei habuit, & poſtea templũ ædificatũ eſt, quan
do Nathã & Gad ꝓphetauerũt, Et ſuper choros (qui in
libro dierũ plenius deſcribunt̃) Aſaph & Idithũ & Emã
& filij Chorę cõſtituti ſunt, ut paulatim à ſacrificijs uicti
marũ ad laudes dñi tranſiret religio. Ciuitas ergo fide-
liũ quæ pri⁹ fuit plena iudicij, & iuſtitia requieuit in ea,
nunc plena eſt homicidis qui interfecerũt ꝓphetas & i-
pſum dñm ſaluatorẽ. Fornicationẽ aũt Hieruſalẽ, quo-
modo diuaricauerit crura ſua omni tranſeunti, ſub no-
mine Oolibæ Ezechiel proſequitur, quæ interpretat̃ ta אָהֳלִיבָה
bernaculũ meũ in ea, quod nunc alijs uerbis dicitur, iu
ſtitia requieuit in ea. Pro iuſtitia, in Hebræo ſcriptũ eſt
צֶדֶק quod iuſtũ magis ſonat q̃ iuſtitiã: ut intelligamus
prius in ea dñm cõmoratũ, de quo alibi dicitur, Iuſtus
autẽ quid fecit? Dominus in templo ſancto ſuo, dñs in Pſal. 10. a
cœlo ſedes eius. Quæ omnia poſſumus ſecundũ anago Anagoge
gen referre ad animã ſancti quondam uiri, in qua prius
dei iuſtitia cõmorata eſt, ſi poſtea peccauerit, & pro ho-
ſpite deo, homicidę dæmones in ea fuerint commorati.
Argentum

a Argentū tuū uerſum eſt in ſcoriā. b Caupones tui miſcent uino aquā. c Principes tui inobedientes, ſocij furū. d Omnes diligūt munera, ſequuntur retributiones. Pupillo nō iudicant, & cauſa uiduæ nō ingreditur ad illos. e Propter hoc ait dominus exercituū, fortis Iſrael. f Heu conſolabor ſuper hoſtibus meis, & uindicabor de inimicis meis. g Et cōuertam manū meam ad te, & excoquam ad purum ſcoriā tuam, & auferam omne ſtannū tuum. h Et reſtituam iudices tuos ut fuerūt prius, & cōſiliarios tuos

A a ¶ *Argētum tuū uerſum eſt in ſcoriā.*] Ad ciuitatē loquitur Sion, in qua prius requieuit iuſtitia: ꝙ argētum illius, doctrina uidelicet ſcripturarum, de qua in pſalmis legi-
Pſal.11.b mus, Eloquia dn̄i, eloquia caſta, argentū igne examinatū, ꝓbatū terræ, purgatū ſeptuplū, uerſum ſit in ſcoriā: quod Hebraice dicitur סִיגִים rubigo uidelicet metallorum, ſiue purgamenta & ſordes, quę igne excoquuntur: ut quia argentū nominauerat, ſeruet metaphorā. Pōt aūt & hoc dici, ꝙ iuſti & ſancti uiri q pri⁹ in urbe uerſati ſunt, poſtea in ſordes uerſi ſunt peccatorū. b ¶ *Caupones tui miſcēt uino aquā.*] Pro quo Symmachus trāſtulit, Vinū tuū mixtū eſt aqua. Et eſt ſenſus, Lex dei pura atq; ſyncera & (ut ita dicam) mera ueritate ſubnixa, uiolata eſt traditionibus Phariſæorū: qđ dn̄s in euāgelio plenius docet, Omiſiſſe eos legē dei, & ſequi mandata hominū. Omniſq; doctor qui auſteritatem ſcripturarū per quā poteſt audientes corripere, uertit ad gratiam: & ita loquitur, ut non corrigat ſed delectet audientes: uinum ſanctarū ſcipturarum uiolat atq; corrumpit ſenſu ſuo. Hæretici quoq; euangelicā ueritatem corrumpunt praua intelligentia: & ſunt caupones peſſimi, facientes de
Ioan.2.a uino aquam: cum ecōtrario dominus noſter aquas in
2.Par.9.a uinū uerterit, & tale uinū quod miretur architriclinus. quale & regina Saba in Solomonis eſt mirata cōuiuio, pincernas eius & miniſtros uini, ſua uoce collaudans. Sed & Eccleſiaſtes miniſteria uini atq; conuiuij ſui, my-
B ſtico ſermone deſcribit. Vnde ꝓ uino, Aquila συμπόσιον, i. conuiuium, interpretatus eſt: quod apud Græcos ἀπὸ τοῦ πότου, apud nos à conuictu rectius appellatur. c ¶ *Principes tui inobedientes, ſocij furū.*] Pro inobedientibus, Aquila recedentes, Symmachus declinantes, interpretatus eſt. Principes aūt ſcribas & phariſæos uocat, qui à domino recedentes, imò ueritatis ſemitā relinquentes, peruerſo ambulauerunt itinere, & ſocij fuerūt proditoris furiſq; Iudæ. Quod quidē & nos cauere debemus, ne accipientes ab hominib. ſeculi munera, qui per rapinas miſerorumq; lachrymas, diuitias cōgregāt, nō tam ipſi fures,
Pſal.49.a quàm ſocij furū appellemur: dicaturq; de nobis, Videbas furē & currebas cum eo, & cū adulteris portionem tuam ponebas. d ¶ *Omnes diligūt munera, ſequuntur retributiones: pupillo nō iudicant, & cauſa uiduæ non ingreditur ad illos.*] In catalogo uitiorū numerant̃ etiam hi qui diligūt munera. Non dixit, qui accipiūt: hoc enim ſæpe neceſsitate fit: ſed qui nō putant amicos, niſi à quibus dona perceperint: nec os cōſiderāt amicorū, ſed manus: & eos ſanctos iudicāt, quorū exhauriūt marſupium: de quibus
Eccl.5.c & Eccleſiaſtes loquitur, Qui diligit pecuniam, non implebitur pecunia. Iſtiuſmodi ſequuntur retributiones, ut laudēt eos à quibus aliquid acceperint, uel certe nulli quippiā tribuāt, niſi à quo ſe recepturos putauerint. Pro retributionibus, Symmachus uiciſsitudines uel ultiones interpretatus eſt, ut hi quoque in culpa ſint, qui reddūt malum pro malo, & dentem pro dente, oculum pro oculo: & non imitantur illud Dauidicum, Si reddidi retribuentibus mihi mala. Et Hieremiæ de iuſto di-
Tren.3.d centis, Dabit percutiēti ſe maxillam ſuam, ſaturabitur opprobrijs: ut impleat euāgelicum uirum, cui dicitur,
Matt.5.f Qui te percuſſerit in maxillam, præbe ei alterā. e ¶ *Propter hoc ait dominus exercituum, fortis Iſrael.*] Pro forti Iſrael, quod omnes ſimiliter tranſtulerunt, ſoli Septuaginta, neſcio quid uolētes, poſuerunt, οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ἰσραήλ. id C
eſt, Vę fortes Iſrael: qđ nos ſic ediſſerere poſſumus, ut dicamus principes quoq; corripi atq; robuſtos: de quib. ſcriptū eſt, Potētes potenter tormenta patiētur. Et, Cui Sap.6.a
plus datur, plus exigitur ab eo. Abutimurq; hoc teſtimonio, ſi quādo opus fuerit aduerſum eccleſiæ principes, q ſuā deſtruunt operib⁹ dignitatē. f ¶ *Heu cōſolabor ſuper hoſtibus meis, et uindicabor, etc.*] Rurſum & ī hoc qđ in Hebraico non habetur; ponunt Lxx. οὐ παύσεται γάρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις μου, id eſt, Non ceſſabit enim furor me⁹ contra inimicos meos. Corripit autem ſcribas & phariſæos, de quibus & in Euangelio loquit̃, Væ uobis ſcri- Luc.11.f
bæ & phariſæi. Et in alio loco: Generatio adultera & ꝑ- Matth.12.c
uerſa ſignū quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignū Ionæ prophetæ. Plangit autem clementiſsimus pater principes delinquentes, & hoſtes ſuos uocat & inimicos appellat, quòd pereant, eo quòd nolint agere pœnitentiam, quòd ſe uenientem non ſuſceperint. Appropinquans enim Hieruſalem, fleuit & dixit: Hieruſalem Ibid.23.d
Hieruſalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſsi ſunt, quoties uolui cōgregare filios tuos, ſicut gallina pullos ſuos, & noluiſti? Cōſolatio ergo dei ſuper hoſtib. eius & inimicis eſt, ut qui non ſenſerūt beneficia, ſupplicijs corrigantur. g ¶ *Et conuertā manū meam ad te, & excoquam ad purū ſcoriam tuam, & auferā omne ſtannum tuum.*] Pro ſcoria, quod interpretatus eſt Symmachus, & Aquila στέμφυλα, id eſt, uinacea: Theodotio τὸ γιγαρτώδεις, id eſt, acinum uuæ interpretatus eſt: ſoli Lxx. incre- D
dulos uel inobediētes, ſenſum magis quàm uerba uertentes. Quia enim ſuprà dixerat, Argentum tuum uerſum eſt in ſcoriam; nunc ſeruat metaphorā: ut conuertat ſuper eam, id eſt extendat manum ſuam ad puniendum atq; purgandum, & excoquat omnes ſordes ac uitia peccatorū, ut ſeparato ſtanno, purum argentum remaneat: quòd abſq; igne fieri non poteſt, per quod ſignificat eos paſſuros eſſe tormta. Legimus & in Malachia de domino, Ipſe egredietur quaſi ignis cōflatorij, Malac.3.a
& quaſi herba fullonū, & ſedebit conflans & emundās ſicut argentum & aurum, & emundabit filios Leui, ut poſtquā mundati fuerint, dicatur de eis: Et erunt domino offerētes uictimas in iuſtitia. Ezechiel quoq; omnē Ezech.22.d
domū Iſrael ære & ferro & plumbo & ſtanno dicit eſſe cōmixtam, & poſt ea purgandā, ut poſtquam purgata fuerit, cognoſcat quia ipſe ſit dominus. Sed & in euangelio ſub alia metaphora idem ſenſus oſtendit̃: Cuius Matt.3.c
uentilabrū in manu eius, & purgabit areā ſuam, & mūdabit triticū, & cōgregabit frumentū in horrea, paleas aūt comburet igne inextinguibili. h ¶ *Et reſtituam iudices tuos ut fuerunt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus.*] In ciuitate fideli Sion, quæ poſtea facta eſt meretrix: & pro iuſto ſiue iuſtitia habitauerunt in ea homicidæ: ideo dominus cōuertit manum ſuam, ut excoquat eam ad purum, & auferat omne ſtannum eius, & reſtituat iudices illius ſicut fuerūt à principio, & cōſiliarios ſicut antiquitus. Iudices priores fuerūt Moyſes & Ieſus filius Naue, & cæteri à quibus etiam liber ſacræ ſcripturæ nomē accepit, & poſtea Dauid, & alij iuſti reges. Reſtituet ergo iudicum ſimilitudinem, uel poſt captiuitatem Babylonicam (ut Iudæi uolunt) Zorobabel, Eſdram & Neemiam, & cęteros principes qui uſq; ad Hircanum populo præfuerunt

tuos ſicut antiquitus. a Poſt hæc uocaberis ciuitas iuſti, urbs fidelis. b Siō in iudicio redimet̃, & reducēt eā in iuſtitia, & cōteret ſceleſtos & peccatores ſimul, & q dereliquerūt dn̄m, cōſument̃: cōfundent̃ enim ab idolis qui bus ſacrificauerunt, & erubeſcetis ſuper hortis quos elegeratis. c Erūt enim quaſi terebinthus defluentib. folijs, & uelut hortus ſine aqua. d Et erit fortitudo ueſtra ut fauilla ſtupæ, & opus ueſtrū quaſi ſcintilla. e Et ſuccendet̃ utrunq; ſimul, & nō erit qui extinguat.

CAP. II.

VErbum f quod uidit Eſaias filius Amos ſuper Iudam & Hieruſalem. g Et erit in nouiſsimis diebus præparatus mons domus domini in uertice montium. Et

A præfuerūt, cui Herodes ſucceſsit in regnū. Vel certè uerius & rectius, apoſtolos & qui per apoſt. crediderūt eccleſiarūq; principes conſtitui ſunt: ſicut in principio huius diximus uiſionis: quòd & cōminatio & repromiſſio pertineat ad tēpus dn̄icæ paſsionis, & ad fidē quæ poſt paſsionē eius fundauit eccleſiā. a ¶ *Poſt hæc uocaberis ciuitas iuſti, urbs fidelis.*] Hæc perſpicuè de eccleſia quæ in dn̄m credituara eſt tā de Iudæis ꝙ de gentib. ꝓpheticus ſermo complectitur. Vrbs autē iuſti, hoc eſt, dn̄i ſaluatoris, ſiue ipſa iuſta uocabitur, de qua dictū eſt:
Matth.5.b Non poteſt ciuitas abſcōdi ſuper montē poſita. Fidelē quoq; appellās, uel metropolim, iuxta Lxx oſtēdit ab his eſſe appellandā, qui in dn̄o credituri ſunt. b ¶ *Sion in iudicio redimetur, &c.*] Nō omnes rediment̃, nec oēs ſalui fient, ſed reliquiæ: de quibus & ſuprà dictū eſt. Reducent̃ aūt in iuſtitia, cū ſcelerati & peccatores cōtriti fuerint, & qui dn̄m reliquere conſumpti. Cūq; ſaluati fuerint, cōfundent̃ qui idolis prius ſacrificauerāt, & erubeſcēt in hortis quos elegerāt. Significat aūt loca luxuriæ, lucos & nemora. c ¶ *Erunt enim quaſi terebinthus defluentibus folijs, & uelut hortus (ſiue paradiſus) ſine aqua.*] Vſq; hodie Iudæi legentes ſcripturas ſanctas, terebinthus ſunt,
Matt.21.a ſiue quercus, ut interpretatus eſt Symmachus: & iuxta
B euangelium, ficus quæ aruit: in qua cū dominus poma quæſiſſet & nō inueniſſet, æterna ei ariditate maledixit. Sed & ipſa folia & poma uerborum nunc apud eos eſſe ceſſarunt: hortus quoq; irriguus, id eſt, ſcientia ſcripturarū ſiue paradiſus diuerſarum arborum, qui abſq; gratia ſpirituali eſt, nec olera quidē affert: de quibus Apo-
Rom.14.a ſtolus loquitur: Qui infirmus eſt, olera manducet: ſed ſiccatis radicib. omnis uiror in ariditatem uerſus eſt ac ſqualorem. d ¶ *Et erit fortitudo ueſtra ut fauilla ſtupæ, &c.*] Pro fauilla, ἀποτίναγμα interpretatus eſt Symmachus: quando ſtupa pectitur, & quicquid ſordidum habet, proijcitur. Omnis igitur fortitudo & ſuperbia peccatorum & ſceleratorum Iſrael, qui dereliquerunt dominū: & idcirco cōſumpti ſunt: & ſacrificauerunt idolis, & erubeſcent in hortis quos elegerunt, redigentur in purgamenta ſtupæ, quæ leui uorantur incendio. Sequitur enim: Et opus eius, id eſt, fortitudinis ueſtræ ſiue idololatriæ in qua errraueratis, paruula ſcintilla cōſumet. e ¶ *Et ſuccendetur utrunq; ſimul.*] Et ſcientia uidelicet Iudæorum, & omnia opera quæ faciunt, ſiue & idolum & Hieruſalem in qua idolum fuit. Et ſuccēdente domino, nullus extinguere poterit. Quæ omnia de contrarijs quoq; dogmatibus accipere poſſumus, qđ & magiſtri & diſcipuli pariter pareant, & omne opus eorū ignis pabulū ſit.

CAP. II.

VErbum quod uidit Eſaias, &c.*] Et in priore uiſione quam expoſuimus, ubi Lxx interpretati ſunt, Quam iā uidit contra Iudæā & contra Hieruſalē: in Hebraico ſcriptum eſt, עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם Super Iudam & Hieruſalem. & in hac quæ ſecunda eſt, in Hebraico ſimul continetur. Et miror cur Lxx interpretes in il-
Eſaiæ 1 la dixerint, Contra Iudæam & Hieruſalem. & in hac περὶ τῆς ἰουδαίας καὶ περὶ ἱερουσαλήμ: id eſt, De Iudæa & de Hieruſalem. niſi fortè quia ibi appellatur gens peccatrix, populus plenus peccatis, ſemen peſsimum, filij iniquitatis & principes Sodomorū ac populus Gomorræ, & ciui- C
tas meretrix, & cætera iſtiuſmodi, ſenſum magis ꝙ uerbū interpretati ſunt: & hic quia ſtatim proſpera promittuntur: Erit in nouiſsimis dieb. manifeſtus mōs dn̄i, & domus dei in ſummitate mōtiū: nō cōtra Iudaā & Hieruſalē, ſed de Iudæa & Hieruſalē prophetiā intellexerūt: cum & in illa legerimus poſt cōminationem proſpera, Reſtituā iudices tuos ut fuerūt Ibidem
prius, & conſiliarios tuos ſicut antiqtus: poſt hæc uocaberis ciuitas iuſti, urbs fidelis. Et in iſta, poſt ꝓſpera, truculēta fit cōminatio: Ecce dominator dn̄s exercituū aufert ab Hieruſalem & ab Iuda ualidum & fortem, omne robur panis & omne robur aquæ, & reliqua. Ergo iuxta Hebraicum, & in illa uiſione & in iſto ſermone quē uidit Eſaias filius Amos, de Iuda & Hieruſalem intelligendum eſt: non contra Iudæam & Hieruſalem, uel pro Iuda & Hieruſalem, ut Symmachus tranſtulit: ſed abſolutè de Iuda & Hieruſalem, in quo poſſunt & læta & triſtia contineri. Et hoc conſiderandum, quia ibi uiſionem uideat: hic uerbum, quod erat in principio apud deum: & in illa, Iudæis cōminans ad gentium ueniat ſalutem: in iſta, à gentiū ſalute incipiens, punito Iſrael ex utraq; uocatione credentes in Chriſti eccleſiam congreget. g
¶ *Et erit in nouiſsimis diebus præparatus mons domus domini, &c.*] D
Nouiſsimos dies & in Geneſi legimus, quòd uocante Gen.49.a
Iacob filios ſuos atque dicente: Venite ut annunciem uobis quid futurum ſit in nouiſsimis diebus: poſtea ad Iudam, de cuius ſemine ortus eſt Chriſtus, dixerit: Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec ueniat cui repoſitum eſt, & ipſe erit expectatio gentium. In his nouiſsimis diebus erit hora nouiſsima: de qua Iohannes apoſtolus loquitur, Filioli Ioan.2.e
mei nouiſsima hora eſt, in qua abſciſus lapis de monte Dan.2.e
ſine manibus creuit in montem magnum, & repleuit omnem terram. A quo & princeps Tyri in Ezechiele dicitur uulneratus. Hic mons in domo domini eſt, quam propheta ſuſpirat, dicens: Vnum petiui à domino, hoc Pſal.26.b
requiram, ut inhabitem in domo domini omnes dies uitæ meæ. Et de qua Paulus ſcribit ad Timotheum: Sin 1.Tim.3.d
autem tardauero ut ſcias quomodo oporteat te conuerſari in domo dei, quæ eſt eccleſia dei uiuentis, columna & firmamentum ueritatis. Hæc domus ædificata eſt ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum, qui & ipſi montes ſunt quaſi imitatores Chriſti. De hac domo & Hieruſalem Pſalmiſta conclamat, dicens: Qui Pſal.124.a
confidunt in domino, ſicut mons Sion, non commouebitur in æternum, qui habitat in Hieruſalem. Montes in circuitu eius, & dominus in circuitu populi ſui. Vnde & ſuper unum montium Chriſtus fundat eccleſiam, & loquitur ad eum, Tu es Petrus, & ſuper hanc Matt.16.c
petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. Simile quid ad deſiderantem animam ſuam, & impatienter domum dei uidere cupientem, ſanctus loquitur: Quare triſtis es anima Pſal.14.b
mea, & quare cōturbas me? Et iterum, Hæc recordatus ſum, & effudi in me animam meam, quoniam pertranſibo in locum tabernaculi admirabilis uſq; in domum dei, in uoce exultationis & confuſionis ſonus epulantium:

[a] Et eleuabiť ſuper colles,[b] & fluēt ad eum oēs gētes, & ibūt populi multi.[c] Et dicēt uenite aſcēdamus ad mōtē dñi, & ad domū dei Iacob, & docebit nos uias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius.[d] Quia de Sion exibit lex, et uerbū dñi de Hieruſalē.[e] Et iudicabit gētes, et arguet populos multos.[f] Et cōflabūt gladios ſuos in uomeres et lāceas ſuas in falces.[g] Nō leuabit gens cōtra gētē gladiū, necq; exercebunť ultra ad prelium.[h] Domus Iacob uenite & ambulemus in lumine domini, proiecisti em̄ populū tuū domū Iacob.[i] Quia repleti ſunt ut olim, & augures

A tium:Lxx manifeſtū montē dñi & domū dei ſuper capi/
ta mōtiū, tranſtulerūt: quod teſtimoniū eiſdem uerbis
& Micheas propheta poſuit, quæ in ſuo loco expoſui.
a ¶ *Et eleuabitur ſuper colles.*] Qui in capitib. mōtiū oſten
ſus eſt & paratus, iſte ſup colles eleuabiť. De quib.mon-
tib. & collib. & in Cā
tico canticorū ſpōſa
Cant.2.b loquiť: Vox fratrue-
lis mei, ecce hic ue/
nit ſaliēs ſuper mon-
tes, trāſiliens colles,
ſimilis eſt fratruelis
meus capreę uel hin
nulo ceruorū in mō/
tib. Bethel. b ¶ *Et flu/
ent ad eum omnes gen/
tes, &c.*] Omnes em̄
gentes ſeruiēt ei, cui
Pſal.2.b dictum eſt: Poſtula
à me, & dabo tibi gē-
tes hæreditatē tuam,
& poſſeſsionē tuā terminos terræ, ut ſeruiāt ei (iuxta So
Soph.3.b phoniā) ſub iugo uno, de quib. idē ꝓpheta teſtať, Ex fi/
nib. fluuiorū Aethiopię afferēt tibi hoſtias. Et in ſeptua
geſimoprimo pſalmo legimus: In conſpectu eius proci/
Phil.2.b dēt Aethiopes. In nomine em̄ Ieſu omne genu flectetur,
cœleſtiū, terrreſtriū & infernorū. c ¶ *Et dicēt, uenite aſcenda/
mus, &c.*] Gētes & populi nequaquā ꝓpria ſalute con/
tenti, ſe mutuò hortabuntur & dicent, Venite, aſcenda-
mus ad montē domini & ad domū dei Iacob: de quib.
ſuprà diximus, qui ſit mōs domini præparatus, & quæ
domus domini ſuper uerticē montium. Domus autem
domini dicitur domus dei Iacob, ut recipiamus uetus
inſtrumentū, & non ſecundum Manichæum, aliam ex/
B tra domū dei Iacob quæramus domum. Cum autē fue/
rimus in domo dei Iacob, tunc docebit nos uias ſuas,
per quas gradiamur ad eū: & ambulabimus in ſemitis
Luc.6.d eius, quas triuerunt & alij. Deniq; & Ieſus aſcendens in
montem, docebat diſcipulos ſuos octo beatitudines, &
cætera quæ euangelicus ſermo cōplectitur. Prius ergo
diſcendæ ſunt uiæ domini, & poſtea ambulandum in
ſemitis eius. d ¶ *Quia de Sion exibit lex, &c.*] Omnes gen
tes & populi multi idcirco ſe mutuò hortabuntur & di-
cent: Venite aſcendamus ad montem domini, & cæte-
ra quæ ſequuntur. Quia de Sion egredietur lex; & uer/
bum domini de Hieruſalem: nequaquam de Sinai & de
ſolitudine & de monte Oreb, ſed de monte Sion, in quo
ædificata eſt Hieruſalem. Et de Hieruſalem, in qua tem/
Mar.12.d plum eſt & religio dei: legimus quod ſæpe dñs docue-
rit in templo, & quòd non oportuerit mori prophetam
extra Hieruſalem, & ſupra uerbū & legem pariter nomi
nata. Verbum principes iubentur audire, legē populus
auribus percipere. Qui enim prius legem fecerit, poſtea
uenit ad ſermonem dei. Sed & in Hieruſalem primum
fundata eccleſia, totius orbis eccleſias ſeminauit. Et hoc
dicendū quòd quicunq; in ſpecula & in uiſione pacis
fuerit, in hoc & lex & uerbū domini conſtitutum ſit. Et
pulchre non dixit, in Sion & in Hieruſalem erit & mane
bit uerbum & lex domini, ſed egredieť, ut de illo fonte
omnes nationes doctrina dei ſignificet irrigādas. e ¶ *Et
iudicabit gentes, &c.*] Ergo & inter gentes iudicandum
eſt: nec omnes increduli pari ſententia condemnandi,
ſed pro diuerſitate meritorum diuerſa paſſuri ſunt.
Poſtquam autem iudicauerit gentes, tunc arguet po/
pulos multos: ſiue ut Lxx tranſtulerunt, populum mul
tum, id eſt, λαὸν πολύν. Et nota ordinē: gentes iudicabun
Ioan.3.c tur, quia crediture ſunt. Qui enim non credit, iam iudi/
catus eſt. Populus aūt multus, qui intelligitur Iſrael, ne/
quaquam iudicabitur, ſed arguetur, quia ad ſe miſſum
filiū dei nō receperit. f ¶ *Cōflabunt, &c.*] Omne bellandi C
ſtudiū uerteť ad pacē, & pro diſcordia erit in toto orbe
cōcordia. Gladij mutabunť in uomeres, & lanceæ in fal
ces, ut omiſſo furore bellandi, agriculturæ ſeruiāt, & u-
berrimas falcib. meſſes ſecent. Qđ quidē & ſpiritualiter
intelligi poteſt, qñ
omnis duritia cor-
dis noſtri Chriſti uo
mere frangiť, & era/
dicāť ſpinæ uitiorū,
ut ſemētis ſermonis
dei creſcat in fruges,
& poſtea labores ma Pſal.125.a
nuū noſtrarū mādu/
cemus, qñ uenientes
uenient in exultatio/
ne portantes mani-
pulos ſuos. g ¶ *Non
leuabit, &c.*] Veteres
reuoluamus hiſto/
rias, & inueniemus
uſq; ad xxviij annum Cæſaris Auguſti, cuius xli anno
Chriſtus natus eſt in Iudæa, in toto orbe terrarum fuiſſe
diſcordiā, & ſingulas nationes cōtra uicinas gētes arſiſ/
ſe ſtudio præliādi, ita ut cæderēt & cæderenť. Orto autē
dño ſaluatore, qñ ſub præſide Syriæ Cyrino prima eſt
in orbe terrarū facta deſcriptio, & euangelicæ doctrinæ
pax Romani imperij præparata, tūc omnia bella ceſſa-
uerūt, & nequaquā per oppida & uicos exercebanť ad
prælia, ſed ad agrorum cultus, militibus tantū legioni-
busq; Romanis cōtra barbaras nationes bellādi ſtudio
delegato, qñ impletus eſt angelorū ille cōcētus, Gloria Luc.2.b
in excelſis deo, & in terra pax hominib. bonæ uolunta-
tis: & in dieb. eius orta eſt iuſtitia & multitudo pacis. h
¶ *Domus Iacob uenite & ambulemus, &c.*] Poſt uocationē gen D
tiū & oſtenſionē montis domini ſuper uerticē montiū:
ad populū ſuū, id eſt, populū Iudæorū, qui appellať do
mus Iacob, propheta cōuertitur, & hortatur eos, ut qui
in tenebris uerſantur erroris, lumē ſuſpiciāt ueritatis, &
ambulent in lumine domini. Et quodāmodo illud Da-
uidicū canit, Accedite ad eū, & illuminamini, & facies Pſal.33.a
ueſtræ non confundentur. Omnis enim qui operatur
malum, odit lumen, & non uenit ad lucem, ne opera e-
ius arguantur. Vos autē domus Iacob, domus populi
mei, uenite mecū, & pariter ambulemus in lumine do-
mini: recipiamus euangeliū Chriſti, illuminemur ab eo
qui dicit, Ego ſum lux mundi. Cumq; hoc locutus fuiſ- Ioan.8.b
ſet ad populū Iudæorum, cernens impœnitens cor eo-
rum, & animā in crudelitate duriſsimam, facit apoſtro-
pham ad dominū, & dicit: Ideo eos hortor ut ad te ue/
niant, & mecū tuo lumine perfruātur, quia pro merito
peccatorū ſuorum reliquiſti populum tuum, domum
quondā Iacob. i ¶ *Quia rep. &c.*] Pro Philiſtijm ſemper
Lxx alienigenas interpretati ſunt, i. τοὺς ἀλλοφύλους, nomē
cōmune pro proprio, quæ eſt hodie gens Palæſtinorū,
quaſi Philiſtinorum: quia p literā ſermo Hebraicus nō
habet, ſed pro φ Græco utitur. Vnde & illud quod in
pſalmis dicitur, cum enumeratione gentiū cæterarum, Pſal.59.c
Mihi alienigenæ ſubditi ſunt: nō oēs exteras nationes,
ſed proprie Palæſtinos ſignificat. Redditq; cauſas qua-
re proiecerit deus populū ſuū domū Iacob: Quia reple
ti ſunt, inqt, ut fuerunt in principio, augurib. & ſomnijs
cunctiſq; ſordib. idololatriæ. Non attendenda ſomnia
nec auguria, Moyſe ſcribente, cognoſcimus: quæ habue
rint gentes quas eiecit dominus à facie Iſrael, Chana-
næorū, Amorræorū, & Cethæorū. Hunc locum eccleſiæ
tractatores aliter atq; aliter ediſſerunt. Quidā enim uo-
lunt hoc ſignificari, quòd proiecto populo Iudæorum,
ingreſſus ſit terrā quondam repromiſsionis Romanus
excr-

augures habuerūt ut Philiſtijm.[d] Et pueris alienis adhæſerūt.[b] Et repleta eſt terra argento & auro, & nō eſt finis theſaurorū eius.[c] Et repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius:[d] Et repleta eſt terra eiꝰ idolis, opus manuū ſuarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum, & incuruauit ſe homo, & humiliatus eſt uir.[e] Ne ergo dimittas eis.[f] Ingredere in petrā, abſcōdere in foſſa humo à facie timoris domini, & à gloria maieſtatis eius.[g] Oculi ſublimes hominis humiliati ſunt, & incuruabiť altitudo uirorum, exaltabitur autē dominus ſolus in die illa.[h] Dies enim domini exercituū ſuper omnem ſuperbum & excelſum & ſuper omnē arrogantē, & humiliabitur

A exercitus, & eiectis Iudæis habitauerint in Iudæa alieni
genæ, q de toto orbe diuerſarū gentiū accolæ ſunt, ad/
ducti à Tito & Veſpaſiano & Hadriano, cæteriſq; prin/
cipibus. Alij autē putāt hoc non pertinere ad Romana
tēpora: ſed ad ſuperiora, priuſquā à Babylonijs uaſtarē
tur: quibus ſub im/
pijs regib. fuiſſe nar
ranť, & à dño dereli/
cti ſunt. a ¶ *Et pueris
alienis adhæſerūt.*] Pro
quo Lxx. tranſtule/
runt: ϗ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς.
id eſt, & filij multi a/
lienigenæ nati ſunt
eis. Symma. Et cū fi/
lijs alienis applauſe
rūt. Pro quo ſcriptū
eſt i Hebræo יַשְׂפִּיקוּ
qđ Hebræi interpre
tātur ἐσφλωώθησαν, &
nos uertimus, adhę
ſerunt: ut uitiorū in
gente Iudæa turpitudo monſtreť. In tantū aūt Græci &
Romani hoc quondā uitio laborauerūt, ut & clariſſimi
philoſophorū Græciæ haberēt publice concubinos: &
Hadrianus philoſophiæ artib. eruditus, Antinoū cōſe/
crarit in deū: tēplumq; ei ac uictimas & ſacerdotes inſti
tuerit: & ex eo Aegypti ciuitas ac regio nomē acceperit.
Inter ſcorta quoq; in fornicib. ſpectaculorū pueri ſtete/
rūt publicæ libidini expoſiti: donec ſub Cōſtantino im
peratore, Chriſti euangelio coruſcāte, & infidelitas uni
uerſarū gētiū & turpitudo deleta eſt. Porrò Lxx. coniu/
ges eorū uiolatas eſſe ſignificāt, dum filios alienos Iu/
dæis generant. Symmachus quodā circuitu & honeſto
B ſermone, plaudentiū eandē cū pueris turpitudinē de/
mōſtrauit. b ¶ *Et repleta eſt terra argento & auro, &c.*] Inter
cætera uitia terræ domus Iacob, etiā auri & argēti mul/
titudo numerať. Inter ſomnia & augures, equos & qua
drigas, quas deus multiplicari ꝓhibuit regibus Iſrael:
inter idola quæ ſunt opera manuum hominū, auaritia
Matth.6.c condēnatur. Vnde dñs præcepit in euāgelio: ne theſau/
rizemus nobis theſauros in terra, & ne faciamus the/
Ibid. ſauros quos fur poſsit eripere, ad extremū inferēs: Nō
poteſtis deo ſeruire & mammonæ. Pulchre aūt illud co
ma uerſiculi: Semper auarus eget, alijs uerbis ꝓpheta
ſignificauit, dicēs: Et nō eſt finis theſaurorū eius. Nō ꝙ
theſauri finē nō habeāt, ſed ꝙ poſsidentiū animus non
impleať. Vtraq; aūt gens & Iudæorū & Romanorū per
hęc uerba auaritię ſuggillať. Quod hiſtorię quoq; tam
Græcæ narrāt ꝗ Latinę, nihil Iudæorū & Romanorum
gente eſſe auarius. Vnde & repetūdarū lex cōſtituta eſt:
Rom.2.c & quotidie uidemus illud apoſtolicū cōpleri: Qui prę/
cipis nō furandū, furaris. Furē iudicē arguit atq; condē
nat iudex furacior, & in alio de ſe promens ſententiam.
c ¶ *Et repleta eſt terra eius, &c.*] Non enim dignū eſt nume
ro quod contra dei imperiū poſsidetur. Vnde & in pſal
Pſal.23.d mis dicitur: Fallax equus ad ſalutē. Et in Exodo: Equū
Exo.15.a & aſcenſorē deiecit in mare. Et in alio pſalmo: Hi in cur/
Pſal.19.b ribus & hi in equis: nos aūt in nomine dñi dei noſtri in
uocabimus. Poteſt autē utrunq; intelligi, quod & po/
pulus Iudæorum cōtra præceptum domini ſibi equos
& quadrigas multiplicauerit: & terra Iudææ uictorum
equis & curribus ſit repleta. d ¶ *Et repleta eſt terra eius
idolis, &c.*] Vbi quondam erat templum & religio dei,
ibi Hadriani ſtatua, & Iouis idolum collocatum eſt: qđ
multi ſuper illo teſtimonio interpretātur, quod in euā/
Mar.13.b gelio legimus: Cum autem uideritis abominationem
deſolationis ſtantem in ſancto loco: & operi manuum
ſuarū inclinati ſunt. Et homo rationale animal, ęs ado/ C
rauit & lapidē. Sūt aūt qui hæc de Iudæis interpreteňt:
ꝙ anteq; caperenť à Babylonijs, uniuerſa hæc fecerint,
& ideo dimiſsi ſunt à deo. Vñ & in fine capituli poniť:
Ne ergo dimittas eis. Poſſumus ſecūdum anagogen & Anagoge
hoc dicere, ꝙ omne
dogma cōtrariū ue/
ritati adoret opera
manuū ſuarū, & cō/
ſtituat idola in terra
ſua, & incuruet ho/
mo, & humilieť uir,
& ſe erigere nō poſ/
ſit: quia ſit à diabo/
lo colligatus: niſi il/
lū erexerit dñs: exē/
plo illius mulieris
quā ſatanas uinxe/ Luc.13.d
rat annis decē & o/
cto: ut nequaquam
cœlū, ſed ſemper ter
ram aſpiceret. e ¶ *Ne
ergo dimittas eis.*] Pro
quo Lxx. interpretati ſunt ϗ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. id eſt, & nō
dimittam eis. Si deus loquiť, ita intelligēdum eſt: quia
tanta fecerūt, nō parcā eis: nec tā innumerabilia pecca/
ta dimittā. Si ꝓpheta, ſic ſentiendū: ne ergo dimittas eis
ꝗ tāta ſcelera perpetrarūt. Quod ſi de Romanis intelli/
gimus, uerior interpretatio eſt, qui ſubuertētes templū
dei, nō eū adorauerūt q uictoriā præbuit, ſed idola ma/
nuū ſuarū. Sin aūt de Iudęis, ꝓphetæ truculēta ſentētia
eſt, ut cōtra populū ſuū orare uideať: cui ſuprà dixerat:
Domus Iacob uenite & ambulemus in lumine domi/
ni. f ¶ *Ingredere in petrā, &c.*] Ego quidē ppl'm cohorta/
tus ſum, dicēs: Domus Iacob uenite ambulemus in do
mo dñi. ſed qa ꝓiecit dñs populū ſuū Iacob, ꝓiecit aūt, D
qa aūt fecit, aut paſſus eſt, quæ ſuprà expoſuimus: ideo
prænūcio uobis quæ uētura ſint mala: & hortor ut in/
grediamini petras, & abſcōdamini in ſpeluncis à facie
Babylonij, uel Romani exercitus, qñ omnia uaſtabunť
iuxta illud quod in euāgelio legimus: Tunc dicēt mōti Ibid.23.e
bus, Cadite ſup nos, & petris abſcōdite nos. Iuxta ana/ Anagoge
gogē uero, à facie dñicæ maieſtatis præcipiť nobis ut aſ
ſumamus petræ fortitudinē, de qua dictū eſt: Petra refu Pſal.60.a
giū leporib. Et, In petra exaltaſti me. Moyſes quoq; in Ibid.13.c
foramine petræ poniť, ut uideat poſteriora dei. Et, Bibe
bat populus de ſpiritali ſequenti eos petra. Abſcondi/
turq; in petra q ingrediť cubiculum ſuū: & clauſo oſtio
adorat patrē, ut in terreno corpore cōſtitutus, tranſeun
tem mūdi nō ſentiat tēpeſtatē. g ¶ *Oculi ſublimes humiliati
ſunt, &c.*] Cū hoſtes uenerint, & omnē prouinciam Ba/
bylonius aut Romanus mucro uaſtauerit: & circūſede/
rint agmina bellatorū Hieruſalem: tūc nec diuitiæ, nec
nobilitas generis, nec potētia dignitatū aliquem defen
dere poterūt: ſed omniū erit una captiuitas: & deus ſo/
lus exaltabiť: cuius irā nullus poterit declinare. Multi
hæc de die iudicij intelligūt, ꝙ omnis creatura cōpara/
tione diuinæ gloriæ humilieť, & incurueť & nihil eſſe ſe
ſentiat. h ¶ *Dies enim domini exercituum, &c.*] Et hæc prio/
ribus cōiunguť. In die (inquit) illa in qua exaltabitur
dñs ſolus, hoc eſt, in die ultiōis dominicæ: excelſi quiq;
& arrogātes atq; ſublimes, captiuitati & gladio ſubiace
bunt. μεταφορικῶς aūt ſermo de magnis eſt atq; principi/ Metaphora
bus: quod quanto magis ſuperbierint, tanto amplius
deprimātur. Dominus enim ſupbis reſiſtit, & humilib. 1Pet.5.b
dat gratiā. Qui de die iudicij intelligunt, ſuperbū & ex/
celſum & ſublimē & arrogantē, diabolū dici putāt. Qui
ſuperbiens loquitur: Super ſtellas cœli ponā ſedē meā, Eſa.14.d
ſedebo in monte excelſo, ſuper oēs montes excelſos ad
aquilonem,

bitur. a Et ſuper omnes cedros Libani ſublimes & ere-
ctas, & ſuper oēs quercus Baſan, b Et ſuper omnes mõ-
tes excelſos, & ſuper omnes colles eleuatos. c Et ſuper
omnem turrim excelſam, & ſuper omnē murũ munitũ.
d Et ſuper omnes naues Tharſis, e & ſuper omne quod
uiſu pulchrum eſt. f Et incuruabitur ſublimitas homi-
num, & humiliabitur altitudo uirorum, & eleuabitur
dominus ſolus in die illa, & idola penitus conterentur.
Et introi-

A aquilonē, aſcendam ſuper nubes, ero ſimilis altiſſimo.
Pſal.8.a Qñ ex ore infantiũ & lactentiũ perficiet̃ laus, ut deſtru-
atur inimicus & ultor. a ¶ *Et ſuper oēs cedros Libani, &c.*]
Et in xxviij. pſalmo canit̃: Vox dñi cõterētis cedros; cõ-
teret dñs cedros Libani, & cõminuet eos quaſi uitulũ
Libani. Et in xxxvi.
pſalmo: Vidi impiũ
exaltatũ, & eleuatũ
quaſi cedros Liba-
ni: & tranſiui & ecce
non erat, & quæſiui
eũ, & nõ eſt inuẽtus
locus eius. Quercus
quoq; Baſan, quas
Aquila δρυας: Sym-
machus & Theodo-
tio βαλανους, interpre
tati ſunt, glãdiferas
nouimus, quæ etſi fecerint fructus, porcorũ ſunt alimē-
ta nõ hominum. Baſan regio eſt Arabiæ: cui imperauit
Og, q̃ appellatus eſt rex Baſan: & interpretat̃ αἰσχύνη, id
eſt, ignominia, quã ſi confuſionē trãſferre uoluerimus,
magis σύγχυσιν, id eſt, Babylonē ſignificat ꝙ Baſan. Sup
oēs ergo qui erigunt̃ in ſuperbiã, & faciũt opera igno-
miniæ, atq; in cœno libidinũ uolutant̃, dñi uindicta cõ
ſurget. Qđ ſi prudēs lector quæſierit, cur in tēplo dñi ce
drina ligna ſint poſita: & in centeſimotertio pſalmo le-
gimus iuxta Hebraicã ueritatē: Saturabunt̃ ligna dñi,
& cedri Libani quas tu plantaſti, ibi paſſeres nidifica-
bũt. Et inter cætera ligna etiã cedri ad laudes dñi ꝓuo-
cent̃: Et in aduẽtu ſaluatoris, qñ oēs arbores & ligna cã
Eſaiæ 41.c pi applaudēt ramis ſuis, ſcriptũ ſit: Pomã in terra aquo
ſa cedrũ & buxũ, & cypreſſum & pinũ: Et nũc diem do-
mini ſuper cedros Libani ſermo propheticus cõmine-
tur: Hoc dicēdum eſt, ꝙ ex eodem genere hominũ, alij
B ſublimeñt ad regnũ, alij detrahant̃ ad pœnã, & cedri Li
bani quæ propter ſuperbiã conterent̃, eligant̃ cũ boni
1 Cor.2.d odoris fuerint, & cum apoſtolo dixerint: Chriſti bonus
odor ſumus deo. b ¶ *Et ſuper oēs mõtes excelſos, &c.*] Sicut
in bonã partē pro uarietate uirtutũ, mõtes appellãtur
& colles, ſic inter impios pro diuerſitate uitiorũ, & ma-
xime ſuperbiæ, alij montes ſunt, alij colles, ſuper quos
Ezech.6.c erit dies dñi, de quib. in Ezechiele ſcriptũ eſt: Hæc dicit
adonai dñs montib. & collibus, ecce ego inducã ſuper
uos gladiũ, & diſſipabunt̃ excelſa ueſtra, & cõterentur
aræ ueſtræ, & reliqua. c ¶ *Et ſuper oēm turrim excelſam, &c.*]
Qui ad Veſpaſiani Hadrianiq; hæc referunt tempora,
corporaliter dicunt impleta quæ ſcripta ſunt, quod nõ
turris excelſa, non firmiſſimus murus, non ulla nauiũ
multitudo, & negociationis induſtria, aduerſum uim
Romani exercitus potuerit præualere: ſed in tantã ha-
bitatores Iudææ ueniſſe formidinem, ut ipſi cum con-
iugibus & liberis, auro & argento quæ ſibi auxilio fore
exiſtimabant, in foueas terræ demerſi ſint: & profundiſ-
ſima antra ſectati. Si eñ uoraciũ & luxurioſorũ uenter
eſt deus: quare non auari aurum & argentũ appelletur
deus? Alij hæc ad Babylonia referũt tēpora. Ego iuxta
Tropo. tropologiæ leges ſingula quæq; percurram. Turris uel
ob munitionē urbis ædificatur, uel ob ſpeculam, ut lon
Luc.14.f ge ueniens cernatur hoſtis. Vnuſquiſq; ergo noſtrũ de-
bet ædificare turrim, prius ſumptib. ſupputatis: ne iux-
ta euangelicã parabolã cum explere opus nequiuerit,
rideat̃: Hæc turris bene conſtructa perſiſtit. Sin aũt ere-
cta in ſuperbiã firma non habuerit fundamenta, cadet
ſuper eum à quo ędificata eſt, ſicut illa in Selia, quæ de-
cē & octo homines interfecit. Vnde & dominus loquit̃
ad audientes: & uos ſi nõ egeritis pœnitentiã, ſimiliter
peribitis. In conſequētibus quoq; lecturi ſumus, quod
Eſaiæ 5.a deus in uinea ſua ædificauerit turrim, & fecerit torcular

& maceriam circũdederit, ſed hęc omnia deſtructa ſint, C
atq; uaſtata, quia uano ſuperbiæ ſupercilio intumue-
rint. Muri quoq; extruũt̃ excelſi, ne cito ciuitas deſtrua-
tur, ne hoſtib. pateat: quia circũdant̃ eccleſiæ à ſapiētiſ-
ſimis uiris & omni ratione firmantur, ne quod dogma
ꝑuerſum præualeat
ueritati. De iſtiuſmo
di muris deus loqui
tur ad Hieruſalē: Ec-
ce ſup manus meas
depinxi muros tu-
os, & in conſpectu
meo ſunt ſemper. ſin
aũt hi q̃ prius impu
gnauerãt eccleſiam,
cognita ueritate trã-
ſierint ad fidē, & pu-
gnauerint ꝓ ea quã
ante impugnauerãt: tũc illud implebit̃: Cito ędificabe-
ris ab his à quib. deſtructa eras. In Leuitico quoq; legi- Leui.25.c
mus, domũ quæ in domib. muratis ſit, ſi intra annum
redēpta nõ fuerit, emptori æterna poſſeſſione firmari:
ꝙ ſi in uillis & in uiculis ſit quæ muros nõ habeat, ſem-
per poſſe redimi, & emptoris preciũ fluctuare. d ¶ *Et ſu-
per oēs naues Tharſis, &c.*] Pro Tharſis, quod oēs ſimiliter
tranſtulerũt, ſoli Lxx. mare interpretati ſunt: καὶ ἐπὶ πᾶν
πλοῖον θαλάσσης, Hebræi putant lingua propria ſua mare
תַּרְשִׁישׁ appellari: qñ aũt dicit̃ יָם nõ Hebraico ſermone
appellari, ſed Syriaco. Habuit & Ioſophat naues quas
mittebat in Tharſis: ſed cõtritæ ſunt in Aſiongaber. Ha-
buit & Solomon quæ ibãt in Tharſis: & poſt tres annos
reuertebant̃, afferebantq; regi argentũ & aurũ, ebur &
ſimias. Sed q̃a rex uterq; peccauerat: alius deditus uo-
luptati, & externarũ gentiũ amans fœminas: alius ſe cũ
rege Samariæ cõpulãs: qđ utrũq; ad ethnicos refert̃ &
hæreticos in quib. nihil aliud niſi fulgor eloquentiæ, & D
ſenſus dialectica arte cõſtructus, & ſermo mortuus, qđ
intelligit̃ in eburneis dētib. & ſimilitudo ratiõis huma-
næ, quod ſentit̃ in ſimijs, idcirco in pſalmis legimus: In
ſpũ uiolēto cõfringes naues Tharſis. Et de his nauibus
idē Eſaias loquit̃: Væ alis nauiũ quæ ſunt trãs Aethio-
piã. Sunt aũt ecõtrario & bonæ naues, de quib. in eiſdē
pſalmis dicit̃: Qui deſcēdunt in mare nauibus, & faciũt Pſal.106.c
opus in aquis multis: Ipſi uiderũt opera dñi, & mirabi-
lia eius in profundo. Qui eñ in ſeculi huius fluctib. nõ
ſunt ocioſi, ſed operãtur & merces portãt dñicas: & ad
portũ quietis uenire feſtinãt, ipſi uidebũt opera dñi, &
mirabilia eius in ꝓfundo: qñ ad profundã ſcientiã per-
uenerint, & uniuerſa ſcrutãtes, hoc eſt, etiã ꝓfunda dei
& mirabilia eius aſpexerint. Ioſephus Tharſis urbē Ci-
liciæ Tharſum arbitrat̃, alij regionem putant Indiæ, &
hoc nomine etiam de duodecim gēmis lapidē appella
ri, qui apud nos uocat̃ chryſolithus, ob marini coloris
ſimilitudinē. Melius autē eſt, Tharſis, uel mare uel pela-
gus abſolutè accipere. neq; enim Ionas de Ioppe naui- Ionæ 1.a
gãs, ad Indiam poterat peruenire, ad quã illo mari non
põt nauigari, ſed ſimpliciter ire in pelagus, & ad quaſ-
cunq; inſulas pergere. Quodq; ſequit̃. e ¶ *Et ſuper omne
quod uiſu pulchrũ eſt* (ſiue ut Lxx. tranſtulerũt) *Et ſuper omnē
aſpectũ pulchritudinis nauium.*] Eodem ſenſu accipiendum,
quod deſtruatur à die domini, quicquid pulchrũ uide-
tur in uerbis, & humana ratione conſtructum, ſi ſe eri-
gat conrra ſcientiam dei. f ¶ *Et incuruabitur ſublimitas ho
minum, & humiliabitur altitudo uirorum, &c.*] Tam diu uide-
tur humanus ſermo habere rationem, quàm diu diui-
næ ſcientiæ non fuerit comparatus. Cum autē menda-
cium ueritati quaſi ſtipula igni appropinquauerit, cito
uorat̃ & deperit, & omnia dogmata falſitatis, quæ nũc
idola nominant̃: ab eo quod ſimulata ſint atq; cõficta,
penitus

a Et introibũt in ſpelũcas petrarũ & in uoragines terræ
à facie formidinis domini, & à gloria maieſtatis eius, cũ
ſurrexerit percutere terrã. In die illa proijciet homo ido-
la argenti ſui, & ſimulachra auri ſui quæ fecerat ſibi, ut a-
doraret talpas & ueſpertiliones, & ingrediet̃ in fiſſuras
petrarum, & cauernas ſaxorum à facie formidinis domi
ni, & à gloria maieſtatis eius, cũ ſurrexerit percutere ter-
ram. b Quieſcite ergo ab homine cuius ſpiritus in narib.
eius, quia excelſus reputatus eſt ipſe.

A penitus conterentur. a ¶ *Et introibũt in ſpeluncas petrarum,
& in uoragines terræ à facie formidinis domini, & gloria maieſtatis
eius, cum ſurrexerit percutere terrã: in die illa proijciet homo idola,
&c.*] Sæpe diximus argentum & aurum pro ſermone
& ſenſu accipi, quę cum à deo hominib. data ſint, ut uel
loquãt̃, uel ſentiant
deũ, & laudent crea-
torē ſuũ: illi abutũt̃
hoc munere in ido-
lorũ ſimulationē: iu
xta illud qđ ſcriptũ
Oſee 2.b eſt: Dedit eis argētũ
& aurũ, ipſi uero de
argēto & auro meo
ꝑati ſunt Baal. Cũ
ergo quis dñi pauo
re perterrit̃, primũ
in ſpelunca pectoris
ſui idola cõdiderit,
& in uoraginib. terræ abſcõderit, non audens proferre
quod male finxerat: ſecũdus profectus eſt, ut prius cęla
ta ꝓijciat, & in ſe eſſe nõ patiat̃. Pro talpis quas nos in-
terpretati ſumus, Lxx. uana, id eſt, τοῖς ματαίοις, Aquila,
la, ὄρυγας, Symmachus infructuoſa: Theodotio ipſum
uerbum Hebraicũ poſuit חֲפֹר פֵּרוֹת. Eſt aũt animal
abſq; oculis, quod ſemper terram fodit, & humũ egerit,
& radices ſubter comedēs frugibus noxium eſt, quod
Græci ἀσπάλακα uocant. Veſpertilio autem nocturna a-
uis, quæ congruum ab eis nomen accepit νυκτερίς, eo ꝙ
in nocte uolitet, paruũ animal eſt, & murium ſimile, nõ
tam uoce & cantu reſonãs, ꝙ ſtridore: quod cum uidea
tur uolitare, lucifugum eſt, & ſolem uidere non patitur.
Iſtiuſmodi animantibus idola cõparata ſunt, quę cæca
B & tenebroſa coluntur à cæcis: & omnia dogmata cõtra
ria ueritati: quæ cum in die domini fuerint derelicta, in
grediētur hi qui proiecerint ea in fiſſuras petrarum ca-
uernaſq; ſaxorũ, ut nõ in terræ puluere & uili luto, ſed
in firma ratione uerſentur: & inueniant ſibi diuerſa uir
tutũ foramina, per quæ ad ueritatem ualeant perueni-
re. Hæc iuxta anagogē ut potui breui ſermone perſtrin
xi, quæ Hebræi ad Babylonia referũt tēpora & ſubuer-
ſionem Hieruſalem, quando ſurrexit dominus terram
percutere Iudæorum. b ¶ *Quieſcite ergo ab homine cu. &c.*]
Hoc prætermiſere Lxx. & in Græcis exemplaribus ab
Origine ſub aſteriſcis de editione Aquilæ additum eſt,
quod in Hebræo ita legitur: חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר
נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא. Vbi nos diximus: Ex-
celſus reputatus eſt ipſe, Aqla interpretatus eſt, in quo
reputatus eſt iſte. Verbum Hebraicum במה uel ὕψωμα
dicitur, id eſt excelſum, quod & in Regnorũ libris & in
Ezechiele legimus: uel certe in quo, & eiſdē literis ſcribi
tur במה: ac pro locorũ qualitate, ſi uoluerimus legere,

in quo: dicimus במה ſin aũt excelſum uel excelſus, legi C
mus במה Intelligētes ergo Iudæi prophetiam eſſe de
Chriſto, uerbũ ambiguum in deteriorē partē interpre
tati ſunt, ut uiderentur nõ laudare Chriſtum, ſed nihili
pendere. Quæ eſt enim uerborum conſequentia: & qui
ordo rationis ac ſen
ſus, ut dicamus: Cũ
hæc ita ſe habeãt, &
dies uētura ſit domi
ni, in qua uniuerſus
Iudęæ ſtatus ſubuer
tendus eſt, & omnia
cõuertenda: moneo
uos atq; pręcipio, ut
quieſcatis ab homi-
ne q̃ ita ſpirat ac ui-
uit, ut nos homines,
q̃a in nihili cõputan
dus eſt? Quiſquam
ne hominũ ita quēpiam laudet ut dicat, Cauete ut of-
fendatis cũ qui omnino nihil eſt? Ergo ecõtrario ſic in-
telligendũ: Cũ hæc uniuerſa uētura ſint uobis, & ꝓphe-
tali ſpiritu pręedicãt̃: moneo atq; præcipio, ut quieſcatis
ab eo q̃ ſecundũ carnē quidē homo eſt & habet animã:
& ita ſpirat & narib. halitũ trahit, ut nos homines ſpira
mus ac uiuimus, ſed ſecũdũ diuinã maieſtatē excelſus
eſt & reputat̃ & credit̃. Tacita mecũ mēte pertractãs, nõ
poſſum inuenire rationē: quare Lxx. tam perſpicuã de
Chriſto prophetiã in Græcũ noluerint uertere. Cæteri
enim qui uerterũt quidē, ſed ſermonē ambiguũ ad im-
pietatis traxere ſenſum: non mirum cur male interpre-
tati ſint, nec uoluerint de Chriſto glorioſum quid dice-
re, in quē nõ credebãt: uidelicet ut Iudæi aut ſemijudæi,
id eſt Hebionitæ. Quòd aũt Chriſtus excelſus ſit uel al- D
tiſſimus, qui alio ſermone apud Hebræos appellatur
עֶלְיוֹן: In octogeſimoſexto pſalmo legimus: Nunquid
Sion dicet homo, & homo natus eſt in ea, & ipſe funda-
uit eam altiſſimus? Et in euãgelio: Et puer propheta al- Luc.1.g
tiſſimi uocaberis. Ac ne longum funem traham, in ex-
poſitione enim ſanctarum ſcripturarum ueritatem de-
bemus ſequi, non cõtentionem: in iſto loco בָּמָה apud
Hebræos nõ excelſus dicit̃, ſed excelſum, id eſt ipſa alti-
tudo atq; ſublimitas: quaſi ſi de aliquo dicamus, nõ eſt
diuinus, ſed diuinitas, nõ eſt riuus ſed fons, non eſt ho-
mo ſed ipſa humanitas. Origines hũc locũ ita interpre-
tatus eſt: Quia ſingulariter de uno homine dicit̃, referri
poteſt ad dominũ ſaluatorē. iubente propheta ut quie-
ſcant ab eo qui in aliquo magno reputatus eſt: licet in
præſentiarum uideatur ut homo, & ſpiramē habere in
naribus, ſicut cæteri ſpirant homines.

Commentarij primi in Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM
Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium Prologus.

FInito in Eſaiam primo uolumine, quod ut potui, non ut uolui, celeri ſermone dicta
ui, ſenſum potius ſcripturarum, quàm compoſitæ orationis uerba perquirens, nũc
tranſcendam ad ſecundum, & quicquid in me uirium eſt, pronæq; in dominum uo
luntatis, offeram ei, qui per prophetam loquutus eſt: Ego uiſiones multiplicaui, &
in manibus prophetarum aſſimilatus ſum. Vnde obſecro te uirgo Chriſti Euſtochium, ut no-
עֲמָלֵק bis in ſcripturarum explanatione certantibus, tu cum Moyſe ad dominũ eleues manus, ut qui
exeuntes de Aegypto, mare trãſiuimus rubrum, uincamus Amalec, qui interpretatur deuorãs
& elingens, & poſſimus tecum dicere: Benedictus dominus deus meus qui docet manus meas
ad prælium, & digitos meos ad bellum.

A COMMENTARIORVM
Hieronymi in Eſaiam prophetam
Liber ſecundus.

Ecce enim dominator dominus exercituū auferet ab
Hieruſalē & ab Iuda ualidū & fortē, omne robur
panis et
omne ro-
bur a-
quæ.] Hucuſq; de iu-
dicio dici putāt: qđ
ſequit, de captiuita-
te uētura: quā alij ad
Babylonios, alij refe
runt ad Romanos.

CAP. III.

Ecce[a] em̄ dominator dñs exercituū auſe
ret ab Hieruſalē, & ab Iuda ualidū & for
tē, omne robur panis, & oē robur aquę.
[b] fortē & uirū bellatorē, iudicē & pro-
phetā, & Hariolū & ſenē. [c] Principē ſu-
per

ſed melius eſt ut ſuprà diximus, cūcta referri ad dñini-
cā paſſionē. Poſt interfectionē quippe illius, oēs gratiæ
& donationes ſublatæ ſunt à Iudæis: ſecūdū qđ in euā-
Matt.11.b gelio ſcriptū eſt: Lex & pphetæ uſq; ad Ioānē Baptiſtā.
Et eſt ordo: Qm̄ noluiſtis ceſſare ab homine cuius ſpiri-
tus in narib. eius, q excelſus reputatus eſt: ſed ecōtrario
fudiſtis ſanguinē iuſti: & cogitaſtis conſiliū peſſimū, di
centes: Alligemus iuſtū, quia inutilis eſt nobis: ideo fru
ctum adinuentionū ueſtrarū comedetis. Nihil apud Iu
dęos poſt paſſionē dñi forte, nihil ualidum eſt: ſed om-
nia infirma & languida. Nec aliqs poteſt apud eos dice
re, omnia poſſum in eo q me cōfortat, Chriſto Ieſu dño
noſtro. Et quia iuxta Lxx. legimus ualidū & ualidā: ua-
2.Cor.11.d lido illud poſſumus coaptare: Donec occurramus oēs
in uirū perfectū, in mēſurā ætatis plenitudinis Chriſti.
Porrò ualidæ: Volo, inquit, oēs uos uirginē caſtā exhi-
bere Chriſto. Fortitudo aūt panis & fortitudo aquæ, p
Exo.34.d omni cibo & potu accipit. Legimus ꝙ Moyſes fuerit in
mōte Sinai, & quadraginta dieb. panē nō comederit, &
Gen.3.d aquā nō biberit. Illud quoq; quod ad Adā dicit: In ſu-
B dore uultus tui comedes panē tuū, donec reuertaris in
terrā de qua ſumptus es: ſimiliter audiendū. Necnō qđ
Matt.4.a à ſaluatore dicit: Nō in pane ſolo uiuit homo, ſed in o-
mni uerbo quod egredit per os dei. Fortitudo igit pa-
Ioan.6.e nis auferet ab eis, ille qui dicit: Ego ſum panis uiuus, q
Ioan.4.b de cœlo deſcēdi. Et fortitudo aquæ: de qua idem dñs lo
quebatur: Omnis qui biberit ex aqua hac, ſitiet iterū:
qui aūt biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in
æternū: ſed aqua quā ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ
ſalientis in uitā æternā. De huiuſcemodi panibus & in
Prou.20.b Prouerbijs legimus: Aperi oculos tuos & replere pani-
bus. Habent Iudæi panē, ſed abſq; fortitudine: habent
aquas, ſed abſq; robore. Legūt enim ſcripturas, ſed non
intelligūt: tenent mēbranas, & Chriſtum qui in mēbra-
nis ſcriptus eſt perdiderunt. Lacte enim aluntur, quaſi
paruuli, & nō ſolido cibo. Et quia fortitudinē perdide-
runt & infirmi ſunt, propterea olera comedūt. Athleta-
rum aūt ſolidus cibus eſt, qui & uitam ſuſtentat huma-
nam, & uiuētibus præbet fortitudinem. De iſtiuſmodi
pane & aqua ꝙ auferātur à Iudæis, etiā alius propheta
Amos 8.d teſtatur, dicēs: Ecce dies ueniēt, dicit dominus, & emittā
famem ſuper terram: non famē panis, neq; ſitim aquæ,
ſed famem audiendi ſermones domini. *b* ¶ *Fortē & ui*
rum bellatorē, &c.] Pro forti, quod ſolum eſt in Hebræo,
duo ſimul Lxx. tranſtulerunt, gigantem & fortem: eun-
dem uolentes gigantē eſſe quem fortem. De forti ſuprà
dictum eſt. Gigantē aūt in bonam partē: hoc eſt, de do-
mino ſaluatore in octauodecimo pſalmo legimus: Ex-
ultauit ut gigas ad currēdam uiam ſuam, à ſummo cœ-
lo egreſſio eius; & occurſus eius uſq; ad ſummū illius.
Gen.10.b Sin autē legerimus, Nemrod gigātem, qui fuit uenator
corā domino, & gigātes propter quos uenit diluuium
ſuper terrā, in contrariā partem accipiendi ſunt. Virum
quoq; bellatorē iuxta hiſtoriam ſic intelligimus, quod
capti ſint, & uſq; hodie ſeruiant, & non depoſuerint ſer-
uitutis iugū: Sed ne iudices quidē habeāt proprios, Ro C
manisq; ſubijciant iudicibus: in tantū ut de principib.
eorū, qui eſſe uidētur in pplo, Romani principes iudi-
cēt. Sed & hoc dicendū, ꝙ nullus ſit apud eos bellator
in lege, habēs ſcientiā iudicandi: ſed omnia uana ſint &
caduca & plena ſtul
titiæ. De ppheta au-
tem, ꝙ apud eos eſſe
ceſſauerit, nulli du-
biū eſt. Quærimus
iuxta Hebraicū, quō
interpretemur hari-
olum, quē oēs inter-
pretati ſunt diuinū:
exceptis Lxx. qui p hoc cōiectorē tranſtulerūt. Et dicen
dū ꝙ ſæpe etiā per hariolos futura dicātur: ſicut in Ba-
laā diuino legimus: & in diuinis quinq; urbiū Palæſti-
narum, Gazæ & Aſcalonis, Geth & Accaronis & Azoti,
qui dāt cōſiliū quō arca dñi remittat. Et eſt ſenſus: Et ue
ra & falſa pariter à Iudæis auferent. Senē quoq;, quem
Lxx. presbyterū tranſtulerūt, intelligit ablatū à Iudæis,
qui ſcierit in ſcripturis ſanctis presbyteros merito & ſa
piētia eligi, nō ætate. Neq; enim apud Iudæos ſenes eſſe
ceſſarunt, quos uſq; ad decrepitā ſenectutē ſæpe uenire
cōſpicimus. Et inueteratos dierū malorū, duos presby-
teros iuxta Theodotionem in Danielis principio legi-
mus. Nā & Moyſi præcipit, ut eligat presbyteros, quos Exo.18.e
ſcit eſſe presbyteros. Et apoſtolus Paulus qualis preſ-
byter eligi debeat pleniſſime ſcribit ad Timotheū. Vn- 1 Tim.5.c
de & in Prouerbijs dicit: Gloria ſenū canicies. Quæ eſt Prou.20.d
iſta canicies? haud dubiū quin ſapiētia, de qua ſcriptū
eſt: Canicies hominum prudentia eſt. Cumq; nongen-
tos & eo amplius annos ab Adam uſq; ad Abrahā ui-
xiſſe homines legamus, nullus alius prius appellatus
eſt presbyter, id eſt ſenex, niſi Abraham: qui multo pau D
cioribus annis uixiſſe cōuincitur. Vnde ſcribit & Ioan-
nes poſt pueros & iuuenes etiā ad ſenes, dicens: Scripſi 1 Ioan.2.b
uobis patres, quia cognouiſtis eum qui à principio eſt.
Et Roboā filius Solomonis, ideo perdidit regnū, quia 1 Reg.14.b
noluit audire presbyteros. *c* ¶ *Principē ſuper quinquagin-*
ta.] ſυνεκδοχικῶς à parte totū: quomodo enim centurio-
nes uocātur, qui centū præſunt militibus, & chiliarchi,
qui mille: quos nos tribunos appellamus, ab eo ꝙ prę-
ſint tribui: ſic in Iſraelitico exercitu quinquagenarij uo
cabantur, qui in capite erant quinquaginta militū. Vn-
de & decanos dicimus, qui decem præſunt hominibus.
Nec mirū ſi apud Iudæos omnis perierit dignitas bel-
latorū: cum militandi ſub gladio & arma portandi nō
habeant poteſtatem. Quia uero quinquagenarius nu-
merus ſemper refertur ad pœnitentiā, princepsq; pœ-
nitentiæ & caput eorum qui ſaluantur per pœnitentiā,
Chriſtus eſt, breuiter numeri huius ſacramēta panda-
mus. In Geneſi legimus loquente Abraham ad dñm: ꝙ Gen.18.c
à quinquaginta primum iuſtis, ſi inueniantur in ciuita
te, dixerit urbem eſſe ſaluandam. Et ſeptem hebdoma-
darum in numeris, id eſt pentecoſtes celeberrima feſti- Num.28
uitas eſt. Iubileus quoq;, id eſt remiſſionis annus, qui
ſeptenis annorum hebdomadibus, id eſt quadraginta
nouē annis texit: in quo clangūt tubæ, & ad omnes re-
uertitur antiqua poſſeſſio, hoc cōtinet ſacramentū. Vn
de & Dauid in quinquageſimo numero pſalmū ſcribit
pœnitentiæ. Legimus quoq; in eodē Numerorū libro, Num.31.d
ꝙ de præda & ſpolijs, quinquageſimū caput tam de ho
minibus q̄ de iumētis accipiāt ſacerdotes: & quinqua-
geſimum Leuitæ, qui cuſtodiunt fores tabernaculi. Illa
quoq; euāgelij parabola, in qua dicunt duo debitores:
unus q debebat quingētos denarios, & alius quinqua
ginta: ad hanc refertur intelligentiā. Vnde & apoſtolus
ad Epheſios, quibus myſtica quæque diſſoluerat, uult
permanere

per qnquagīta. [a] Et honorabilē uultu & cōſiliariū. [b] Et ſa
piētē architectū. [c] Et prudentē eloquij myſtici. [d] Et dabo
pueros

A permanere uſq; ad pentecoſtē, donec perfectæ ad dñm
1 Cor.6.b cōuertant, dicēs: Oſtiū. n. mihi apertū eſt magnū & eui-
dēs, ſed aduerſarij multi. Imitat aūt & diabolus iſto nu-
Exo.18.d mero Iſraeliticū exercitū: de quo Iethro dederat gene-
ro ſuo Moyſi conſiliū, ut cōſtitueret ſuper pplm tribu-
nos & centuriones
& qnquagenarios.
uñ impius rex mit-
tit duos quinquage
narios cū ſubditis ſi
bi militibus, ut exhiberēt Eliā, q diuino igne cōſumpti
ſunt. tertius aūt ſaluat ex eis, q cōuerſus ad preces, pœ-
nitētiæ ſacramēta cognouerat. Vñ & Iudæi nolētes do-
minū eſſe perfectū, nec principē quinquagenariū, dicūt
ad eū: quinquaginta annos necdū habes, & Abraham
uidiſti? Et ille ſciēs ſe eſſe nō ſolū pœnitentiū principē,
Ioan.8.g ſed & iuſtorū, reſpōdit: Antequā Abrahā eſſet ego ſum.
Quod autē dñs princeps ſit quinquagenarius, ex una
Matt.12.a feſtiuitate intelligere poſſumus, de qua ait: Dñs eſt ſab-
bati filius hominis: ꝙ ſi ſabbati, & calendarū: ſi calenda
rū, & paſchæ. i. azymorū: ſi paſchæ, & iubilei: ſi iubilei, &
tabernaculorū: ſi tabernaculorū, & pentecoſtes, quę ad
quinquageſimū refert numerū. *a* ¶ *Et honorabilē uultu &*
conſiliariū.] Pro duob. i. honorabili uultu & conſiliario,
Lxx. unū uirū admirabilē cōſiliariū tranſtulerūt. Inter
cæteras gratias etiā hoc dñs auferet à Iudæa, ut nullum
habeāt cōſiliariū: ſed faciāt cūcta abſq; cōſilio. Et Gręci
poetæ laudabilis illa & admirāda ſentētia eſt: Primum
eſſe beatū, q p ſe ſapiat: ſecundū q ſapientē audiat, q aūt
utroq; careat, hūc inutilē eſſe tam ſibi q̄ omnib. Vñ & il
Eccl.6.a lud in noſtris libris legimus: Amici tibi ſint plurimi, cō
Prou.13.b ſiliarius aūt unus de mille. Et iterū: Cū cōſilio om̄ia age,
& dabit tibi prudētia admirabilem cōſiliariū. Senatus
quoq; cōſulta dicunt, & principes quondā Romani cō
B ſules appellati ſunt, uel à cōſulēdo ciuib. uel ab agendo
cuncta cōſilio. Et nos habemus in eccl'ia ſenatū noſtrū,
cœtū presbyterorū. Cū ergo inter cætera etiā ſenes Iu-
dæa perdiderit, quō poterit habere cōſiliū, qđ proprie
ſeniorū eſt? *b* ¶ *Et ſapientē architectū.]* Pro quo Aquila trā
ſtulit, ſapiētiſſimū artificū, ut oſtēderet eos plures quō-
dam habuiſſe artifices: qualis & ille fuit Beſeleel filius
Exo.31.a Vri, filij Vr de tribu Iuda, quē impleuit deus ſpiritu ſa-
piētiæ & intelligētiæ, ac diſciplinæ, ut in omni opere eſ-
ſet faber perfectiſſimus: nō ſolū in auro & argēto, ſed &
in ære & cæteris quæ Moyſes enumerat, q ædificauit ta-
bernaculū dei. Illis ergo perdentib. architectos omnis
1 Cor.3.b ædificādi gratia trāslata eſt ad eccleſiā. Vñ Paulus apl's
Hier.18.a dicit: Quaſi ſapiēs architectus fundamentum poſui. Et
Hieremias architectus erat, q nō ſolū eradicabat & ſuf-
fodiebat & perdebat, ſed & ædificabat. Vñ idē apl's lo-
quit: Dei agricultura, dei ædificatio ſumus. Dñs quoq;
Matt.13.b noſter appellat ſtructor maceriarū. Et in euāgelio: filius
3.Reg.5.a fabri ſuggillat, q uniuerſa cōdiderit. In Regū quoq; uo
2.Para.2 lumine legimus, ꝙ miſerit rex Solomon & tulerit Hyrā
Tyriū, filiū mulieris uiduæ, q erat de tribu Neptalim &
habebat patrem Tyrium, artificem æris: Ingreſſusq; eſt
ad regē, & fecit omnia opera regi Solomoni, in quo ty-
pus eſt ædificādæ eccleſiæ, ꝙ non ſolum de tribu Iuda,
Eſaiæ 15.a ſed de Neptalim quoq; & patre Tyrio generatus ſit: qa
habuit matrē uiduā: quia priorem uirū perdiderat. Et
multo plures ſunt filij deſertæ magis q̄ eius quæ habet
1 Par.4.b uirum. Sed & in Paralipomenō libro legimus uallem
artificum, Saraias aūt genuit Ioab patrem uallis artifi-
cum: ibi quippe artifices erāt. Qui propterea habitare
dicūtur in ualle, quod non eos inflabat ſcientia: ſed hu-
milem atq; manſuetū ſequebantur Ieſum, & cum Apo-
ſtolo dicere poterāt: Ego ſum minimus apoſtolorum,
1 Cor.15.b qui non ſum dignus uocari apoſtolus. Et alibi: Ex par-
te cognoſcimus, & ex parte prophetamus. Et nunc per
ſpeculum uidemus in ænigmate. *c.* ¶ *Et prudentem eloquij* C
myſtici.] Pro quo Lxx. interpretati ſunt, prudentē audi-
torē: Theodotion, prudentē incantatorem, Aquila pru
dentē ſuſurratorē, Sym. prudentē eloquij myſtici: quē
& nos in hoc loco ſecuti ſumus. Dicēdum primū iuxta
Lxx. ꝙ inter cæteras
gratias ſpiritales, e-
tiā prudens auditor
in eccleſia neceſſari'
ſit. Alij enim dat p-
phetia, alij diſcretio ſpirituum. Vnde & conſtituti erant 1 Cor.12.b
in populo Iudæorū ſacerdotales gradus, qui prophe-
tas pſeudoprophetasq; diſcernerēt: hoc eſt intelligerēt,
qui de dei ſpiritu loquerent, qui de cōtrario. Legamus
Hieremiā, Prudēs aūt eloquij myſtici, ſiue ſuſurrator: &
ut Theodotion uoluit, incantator: uidetur mihi uir eſſe
eruditus & exercitatus, tā in lege & pphetis, q̄ in euāge
lio & apl'is, qui poſſit ſingulas animi pturbationes ſua
ſanare doctrina: & ad ſtatū mētis reducere, dū & ſcorta
tor recipit caſtitatē, & ganeo frugalitatē, & quōdā aua-
rus dat eleemoſynā. Euentila oēs Iudæorū ſynagogas,
& nullū poteris inuenire doctorē, qui ſancta præcipiat,
& contemptis diuitijs, ſectandā doceat paupertatē. De
iſtiuſmodi incantatorib. cōtra ſerpētes & aſpides, id eſt
cōtra peccatores, qui dei iuſtitiā reliquerunt, Dauid lo-
quebat in pſalmo: Alienati ſunt peccatores à uulua, er- Pſal.75.a
rauerunt ab utero, locuti ſunt falſa. Furor eorū iuxta ſi-
militudinē ſerpētis, ſicut aſpidis ſurdæ & obturātis au-
res ſuas, quæ nō exaudit uocē incantantium, & uenefi-
ci medicantis ſapienter. Omnis ſermo apoſtoli contra
ſerpentes & aſpides incantatio eſt, quē non exaudiunt
peccatores & hæretici: quia claudunt aures ſuas ne au-
diāt ueritatē. *d* ¶ *Et dabo pueros principes eorū.]* Si ex per-
ſona prophetæ dicit: Ecce enim dominator dñs exerci-
tuum auferet ab Hieruſalem, & ab Iudæa ualidū & ua- D
lidam, omne robur panis, & omne robur aquæ, & reli-
qua: quō nunc idem propheta loquitur: Dabo pueros
principes eorū, & effœminati dominabuntur eis? Ergo
iuxta cōſuetudinē prophetalē loquēte propheta: ſubi-
to deus loquit per pphetā ex perſona ſua, & dicit: Da-
bo pueros principes eorū: ſublatis enim his quæ antè
donauerā, & quaſi bona iratus abſtulerā: nunc econtra
rio dabo mala: Tuli ſenē & quinquagenariū, & admira
bilem conſiliariū & ſapientē architectū & prudentē au-
ditorē, &c. Pro his dabo pueros principes. Qui. n. preſ-
byterū perdiderunt, qualē ſuperior ſermo monſtrauit:
qualis & Abrahā primus appellatus eſt presbyter: re- Gen.7.a
cte iuuenes principes accipiūt. De quibus & in Eccleſia
ſte legimus: Væ tibi ciuitas cuius rex iuuenis, & princi- Eccl.10.c
pes tui mane comedunt: Beata terra cuius rex filius in-
genuorū. Talis fuit rex iuuenis Roboā, filius Solomo-
nis, qui ſecutus eſt iuuenum cōſilia: non ꝙ ætate eſſet iu
uenis, ſed ſapiētia: alioqui quadraginta & amplius an-
norū regnū accepiſſe narratur. Et ecōtrario Solomon,
duodecim annorū erat quando ſuſcepit imperium: &
quia habebat ſapientiā, propterea nō eſt appellatus iu
uenis. Erat enim in eo latitudo cordis & amplitudo ſa-
pientiæ: quāta arena eſt in maris littoribus. Vnde & a-
poſtolus ſcribit ad Timotheum: Nemo adoleſcentiam 1 Tim.4.c
tuam contemnat. Qui enim ætate iuuenis eſt, maturita Dan.13.e
te ſenex eſt. Et Daniel iuxta Theodotionē anteq; iudica
ret, appellatus eſt puer: poſtquam uero excitauit in eo
deus ſpiritum, & iudicauit ſenes, accepit presbyterij di-
gnitatē. Hieremiæ quoq; qui ad mittentem ſe dominū
dixerat: qui es dominator domine: ecce ego neſcio lo- Hier.1.a
q quia iuuenis ſum. Reſpondit dominus: ne dicas, quia
iuuenis ſum: prius enim quàm formareris in utero, no
ui te: & antequam exires de uulua matris tuæ, ſanctifi-
caui te, & prophetam in gentibus conſtitui te. Ob hanc

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

pueros principes eorũ. a Et effœminati dominabũt eis. b Et corruet populus uir ad uirũ unuſquiſq; ad ꝓximũ ſuũ, tumultuabit̃ puer cõtra ſenẽ et ignobilis cõtra nobilẽ. c Apprehẽdet eñ uir fratrẽ ſuũ, domeſticũ patris ſui. Veſtimentũ tibi eſt, princips eſto noſter, ruina autẽ hæc ſub manu tua. d Et reſpõdebit in die illa dicẽs: nõ ſum medicus, & in domo mea non eſt panis, neq; ueſtimẽtum, nolite cõſtituere me principẽ populi. e Ruit eñ Hieruſalẽ & Iuda concidit, quia lingua eorũ & adinuentiones eorũ cõtra dñm, ut prouocarent oculos maieſtatis eius. Agnitio uultus eorũ reſpõdit eis, & peccatũ ſuum quaſi Sodoma prædicauerũt, nec abſconderũt. f Væ animæ eorũ, quoniã reddita ſunt eis mala. Dicite iuſto, quoniã bene, quoniam fructũ adinuentionũ ſuarũ comederũt. Væ impio in malũ, retributio enim manuum eius fiet ei. Popu-

A causam reor & adoleſcentulas uiduas iuberi ab apoſtolo, ut accipiãt maritos & matresfamiliâs ſint, & educẽt liberos ſuos: quia multæ retro abierunt poſt ſatanam. Et cũ luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere uolunt, habẽtes damnationem, quia primam fidem irritam fecerũt. Nec eccleſiaſticis uidua ſuſtentatur alimentis, niſi ſexaginta annorũ eſt: & maturitatẽ habet morũ pariter & ætatis. Putet aliqs & illud qđ apoſtolus prohibet epiſcopum fieri neophytũ, ad hoc pertinere: qa paruulus in fide eſt: ne elatus in ſuperbiã incidat in iudiciũ diaboli. Iudiciũ aũt diaboli nullum eſt aliud niſi ſuperbia: ꝓpter quam de cœleſtibꝰ cecidit. Vnde & ſaluator loquitur: Videbã ſatanã, quaſi fulgur cadentẽ de cœlo. a ¶ *Et effœminati dominabuntur eis.*] Pro quo in Hebræo ſcriptum eſt תַּעֲלוּלִים quos Septuaginta & Theodotion illuſores interpretati ſunt. Aquila ἐναλλάκτας: qui ſe mutẽt & turpitudinis exerceant uices. Quales in Iudicũ libro ſuper cõcubina Leuitæ in Gabaa legimus. Cõſideremus patriarchas Iudęorũ, & iuuenes ſiue pueros, effœminatosq; ac delicijs affluentes, & impletã prophetiã cernemus. B Poſſumus illuſores dicere & magiſtros populi Iſrael, qui deuorãt populũ dei, ſicut eſcã panis: & peruerſe ſcripturas ſanctas interpretãtur, illuduntq; ſtultitiæ diſcipulorũ. b ¶ *Et corruet populus uir ad uirum, &c.*] Quando iuuenes fuerint principes & illuſores dñi, quales ꝓpheticus ſermo deſcribit, tũc nec dignitatis, nec ætatis, nec ſcientiæ ullus ordo ſeruabit: ſed rebellabũt pueri ſenibus, & ignobiles nobilibus, & mutuo corruent. Et implebitur illud apoſtolicũ: Mordẽtes inuicem cõſumpti eſtis ab inuicem. Hæc ſub Tito filio Veſpaſiani accidiſſe populo Iudæorum ſcribit Ioſephus, & quod cum expugnarentur à Romanis, fuerit Hieruſalem in tres partes diuiſa ſeditio, & alij arcem & templum, alij inferiorem, alij ſuperiorem partem urbis tenuerint. c ¶ *Apprehendet enim uir, &c. ruina autem, &c.*] Pro ruina Symmachus & Theodotion infirmitatem tranſtulerant: Lxx. cibum. Significat autem raritatem hominũ: & maxime rerum omnium penuriam, quod qui cibum & ueſtimentũ habuerit, potens & diues & inclytus eſſe credatur. Quod autem ait iuxta Hebraicũ: Ruina autem hæc ſub manu tua, hũc ſenſum habet: Miſeria noſtra & calamitas tuo ſuſtentetur & protegatur auxilio. Et hoc conſiderandũ quod ſinguli ſibi eligant principes ſingulos, & in principum electione ſeditio ſit: dum alij alios principatu dignos putant. Nec dicunt ad eos, poſſeſsiones tuæ, & diuitiæ & reditus ſuſtentare nos poterunt: ſed infirmitas iſta ſiue cibus meus ex tuo ſaturabitur & pendebit arbitrio. d ¶ *Et reſpondebit in die illa dicẽs: non ſum medicus, &c.*] Pro medico, Symmachus & Septuaginta tranſtulerũt, principem, id eſt ἀρχηγόν: Theodotio ἐπιδεσμεύοντα, qui liget uulnera, & prouideat ſanitati. Reſpondebit, in Hebræo non habetur: ſed de Septuaginta additum eſt: in Hebræo enim his quæ ſuprà ſcripta ſunt iungitur: In illa die dicet, non ſum medicus, & reliqua. Is autem dicet, qui princeps fuerit electus. Et ſicut populus qui eum C quem comparatione ſui locupletiorem intelligit, principem habere deſiderat: ſic qui eligitur conſiderans paupertatem & imbecillitatem ſuam, indignum ſe eſſe delato honore teſtatur: nec poſſe mederi uitijs, id eſt curare languentes, eſurientibus cibum tribuere, ueſtire nudos, qui ipſe ſe ſuſtentare uix ualeat. Ergo nõ ſtatim multitudinis acquieſcamus iudicio: ſed electi in principatũ, nouerimus menſuram noſtram, & humiliemur ſub potenti manu dei: quia deus ſuperbis reſiſtẽs, humilib. dat gratiã. Quãti panẽ non habẽtes & ueſtimẽtũ, cũ ipſi eſuriant & nudi ſint, nec habeãt ſpirituales cibos, neq; Chriſti tunicã integrã reſeruarint: alijs & alimonia & ueſtimẽta promittunt: & pleni uulneribꝰ, medicos eſſe ſe iactant. Nec ſeruãt illud Moſaicum: Prouide aliũ quem mittas. Aliudq; mandatũ: Ne quæras iudex fieri: ne fortè non poſsis auferre iniquitates. Solus Ieſus oẽs languores ſanat & infirmitates, de quo ſcriptũ eſt: Qui ſanat cõtritos corde, & alligat cõtritiones eorũ. e ¶ *Ruit enim Hieruſalẽ & Iuda cõcidit, &c.*] Hoc ꝓpheta loquit̃: non ut pleriq; arbitrantur, ille qui princeps fuerat electus. D Et dicit ideo nullũ uelle præeſſe populo peccatori: quia & Iudas & Hieruſalẽ, & urbs & Iudæa prouincia, ſiue tribus Iuda pariter cõciderint. Cauſasq; reddit impietatis eorum: quia contra dominũ blaſphemauerunt atq; dixerunt: Tolle, tolle, crucifige talem, nõ habemus regẽ niſi Cæſarẽ: & clementiſsimũ dominum furore linguæ ſuæ ad amaritudinem prouocauerunt: Agnitio uultus eorum reſpondit eis: id eſt, ſua recepere peccata, ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, καὶ ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς, id eſt, cõfuſio uultus eorũ reſtitit eis: id eſt, ante oculos ſuos propria habuere delicta. Et quomodo Sodomitæ cum omni libertate peccantes, & nec pudorẽ quidem ullum habẽtes in ſcelere, dixerunt ad Loth: Educ foras uiros ut concumbamus cum eis: Sic & iſti publice proclamantes, ſuum prædicauere peccatum, nec ullam in blaſphemando habuere uerecundiam. Secũda enim poſt naufragiũ tabula pœnitentia eſt: & conſolatio miſeriarũ impietatẽ ſuam abſcondere. Vnde & principes appellãtur Sodomorũ, quod Sodomitica habuere peccata. f ¶ *Væ animæ eorũ, quoniã reddita ſunt eis mala, etc.*] Iuxta Hebraicum & cæteros interpretes hunc ſenſum habet: Væ illis quia ſua ſcelera receperũt. Vnde uos qui auditis, uel qui librum prophetæ legitis, laudate iuſtitiam dei, quia benefecerit: quia impij labores manuũ ſuarum comederũt. Et uæ impio populo in malum, recepit enim quod merebatur. Et qui principẽ ſuum Romanæ tradidit poteſtati, ipſe Romanæ ſubiacet ſeruituti. Iuxta Lxx. autẽ interpretes qui dixerunt: Væ animæ eorũ, quoniã cogitauerũt conſiliũ peſsimũ cõtra ſemet ipſos, dicẽtes: Alligemus iuſtum, qm̃ inutilis eſt nobis: itaq; fructus operũ ſuorũ comedent, perſpicue de Chriſti dicitur paſsione, quod inierint cõſilium peſsimum, non tam contra iuſtũ, q̃ contra ſemetipſos & animam ſuam: & nũc fructus operũ ſuorũ comedent. Quę enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Et unuſquiſque onus ſuum

1 Tim.3.b · *Luc.10.c* · *Gal.1.c* · *1 Pet.5.b* · *Luc.23.a* · *Ioan.19.c* · *Gal.6.b* · *1 Theſſ.2.b*

a Populum meũ exactores ſui ſpoliauerunt, & mulieres dominatę ſunt eis. b Popule meus qui beatũ te dicũt, ipſi te decipiũt, & uiã greſſuũ tuorũ diſsipãt. c Stat ad iudicãdum dñs, et ſtat ad iudicandos populos. Dñs ad iudiciũ ueniet cum ſenibus populi ſui, & cum principibus eius. d Vos eñ depaſti eſtis uineã meã, rapina pauperis in domo ueſtra. Quare atteritis populũ meũ, & facies pauperũ cõmolitis. e Et dixit dominus, pro eo q̃ eleuatæ ſunt filiæ Sion & ambulauerunt extento collo, & nutib. oculorũ ibant & plaudebant & ambulabãt, & pedibus ſuis cõpoſito gradu incedebant, f Decaluabit dñs uerticẽ filiarũ Sion, & crinem earum nudabit, & pro ornamento erit

A ſuum portabit. a ¶ *Populũ meũ exactores ſui ſpoliauerunt & mulieres, &c.*] Pro mulieres: quas ſolus interpretatus eſt Symmachus: & Hebraicè dicitur נָשִׁים Aquila & Lxx. tranſtulerũt ἀπαιτοῦντας, qui ſignificant exactores: Theodotio δανεισταί, id eſt, fœneratores. Loquit̃ aũt ſermo ꝓpheticus contra ſcribas & phariſęos: qui turpis lucri gratia: ut acciperent decimas & primitias, dei filiũ negauerunt. Et nõ eos uocat magiſtros, ſcribas atq; doctores, ſed exactores qui quæſtũ putãt eſſe pietatem: Et deuorant, non iuxta apoſtolũ domꝰ tantũ uiduarum, ſed uniuerſum populũ: Accuſanſq; luxuriã eorũ & turpem conuerſationem nõ ſolũ exactores appellat: ut ab inuitis pecuniã uideantur exigere, ſed mulieres: quia propter libidinem omnia faciant, & ſint dediti uoluptatibus: Caueamus ergo nos: ne exactores ſimus in populo, ne iuxta impiũ Porphyriũ matronę & mulieres ſint noſter ſenatus: Quę dominantur in eccleſiis & de ſacerdotali gradu, fauor iudicat fœminarũ. b ¶ *Popule meus qui beatũ te dicũt, &c.*] Scribas & phariſæos exactores appellauerat non magiſtros: & ſupra illuſores. Qui ꝓpter munera quæ excæcãt oculos etiam ſapientiũ: non ſolũ peccatores in populo non corripiebãt, ſed ꝑ diuitijs atq; cõpendijs efferebant laudibus: B beatos uocãtes, & colũnas domus dei, & cætera quæ ſolent adulatores dicere. Ille eſt ergo doctor eccleſiaſticus: qui lachrymas non riſum mouet: qui corripit peccatores: qui nullũ beatũ, nullũ dicit eſſe felicẽ: nec præuenit ſententiã iudicis ſui: dicẽte ſcriptura ſancta: Ne beatũ dicas quenq; hominẽ ante mortẽ. Sed & in alio loco legimus. Qui bene dicit amico mane grandi uoce: à maledicente nihil differt. Vnde ſpernentes hominum iudicia, nec laudibus eorũ extollamur: nec obtrectationib. cõtriſtemur: ſed ingrediamur rectã uiam, & tritas à ſanctis ꝓphetis ſemitas: audiamusq; Hieremiã prophetã dicẽtẽ: State in uijs & uidete, & interrogate ſemitas dñi ſempiternas, quæ ſit uia bona, & ambulate in ea. Quod ſi quando errauerimus, & quaſi homines peruerſo itinere perrexerimus: dñi per Ezechiel expectemus ꝓmiſſa dicẽtis: Dabo eis uiã alterã & cor aliud. Exactores autẽ peruerterũt atq; perturbauerũt uiã dñi: ut habentes clauem ſcientiæ: nec ipſi intrarẽt, nec populũ intrare paterentur: ſed facerẽt eos perdere uiã ueritatis, quæ loquitur in euãgelio: Ego ſum uia, ueritas & uita. c ¶ *Stat ad iudicandum dominus, & ſtat ad iudicandos, &c.*] Populus qui ꝓpter ſimplicitatẽ imperitiãq; deceptus eſt: adhuc uocatur populus dei, & propterea iudicatur ut ſaluetur. Nec ſedet dominus in habitu iudicantis: ut in Daniele legimus: Throni poſiti ſunt: & libri aperti ſunt: ſed ſtat ad iudicandũ, & ſtat ut iudicet populos: uolens eos ſtare quorũ uia fuerat diſsipata. Contra principes autem & presbyteros populi ſui uenit ad iudiciũ, non ut iudicet, ſed ut pariter iudicetur: dans eis locũ defenſionis ſi potuerint habere quod reſpondeant: iuxta illud quod in quinquageſimo pſalmo dicitur, Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & uincas cũ fueris iudicatus. In Michea quoq; ꝓpheta tale quid legimus: quod in ſuo loco interpretati ſumus. Ergo contra phariſæos & δευτερωτὰς præſens locus accipit̃. Inter ſenes autẽ & principes hoc C fuiſſe reor in ueteri populo, qđ nunc eſt inter presbyteros & epiſcopos. d ¶ *Vos enim depaſti eſtis, &c. facies pauperũ cõmolitis.*] Siue cõteritis, & ut Lxx. interpretati ſunt, cõfunditis. Seruat cõſuetudinẽ ꝓphetalẽ, ut mutet repente perſonas: ſupra enim ipſe dñs dixerat: Popule meus qui beatũ te dicunt, ipſi te decipiũt, & poſtea ꝓpheta ſubiecerat, Stat ad iudicandũ dñs, dñs ad iudiciũ ueniet. Igit̃ poſt ꝓphetã ipſe dñs qui ad iudicium uenerat cũ ſenib. populi ſui & principib. eius, loqt̃ ad eos & corripit delinquẽtes: Quare depaſcitis uineã meam? de qua ſcriptũ eſt: Vineam de Aegypto tranſtuliſti. Et in hoc eodẽ ꝓpheta, Vinea dñi ſabaoth domus eſt Iſrael. Hanc uineam & in euangelio locauit dominus agricolis peſsimis, qui miſſum ad ſe patrisfamiliâs filiũ interfecerũt. Rapina, ait, pauperis in domibus ueſtris. Pauperẽ uel ſimpliciter accipe qui indiget eleemoſyna, uel certè pauperẽ ſpiritu, de quo ſcriptum eſt: Beatus qui intelligit ſuper egenũ & pauperẽ. Et Paulus apoſtolus, tantum, inqt, ut pauperũ memores eſſemus. Quodq; ſequit̃: Quare atteritis populũ meũ, & facies pauperũ cõmolitis, ſiue cõfunditis: manifeſte ad principes dicitur Iudæorũ. Sed & ad noſtros principes referri poteſt: ſi atterant ſubiectam ſibi plebem, & pauperes D delinquentes publicè arguant atq; confundant, diuitibus aũt peiora peccantibus, ne nutũ quidẽ facere audeant. Et rapina pauperũ in domibus eorum eſt, quando replent theſauros ſuos: & eccleſiæ opibus abutuntur in delicias, publicasq; ſtipes quæ ad ſuſtentationẽ pauperum datæ ſunt, uel ſibi reſeruant uel propinquis diſtribuunt, & alienã inopiã, ſuas ſuorumq; faciunt eſſe diuitias. e ¶ *Et dixit dominus, &c.*] Supra & populũ & principes, tam propheta quàm dominus corripuerat: Nunc ad mulieres, de quibus prius dixerat: Et mulieres dominatæ ſunt eis, propheticus ſermo conuertitur: ne ſe alienas arbitrentur à crimine, ob quarũ delicias atq; luxuriam depaſti ſunt exactores uineã dñi, & rapina pauperis in domibus eorũ eſt, & attriuerunt populum eius, & facies pauperũ cõfuderunt. Quas quidam putant uerè fœminas Iudæorũ, alij metaphoricè de urbibus Iudææ dici arbitrantur, quæ appellãtur filiæ Sion, minores uidelicet ciuitates, uici & oppida. Vnde & in libro Ieſu per ſingulas tribus ponuntur nomina ciuitatum: & poſtea deſcribuntur uillæ atq; caſtella, & filię nuncupantur. Alij ſecundum tropologiam, mulieres animas arbitrantur: quæ ſi extento collo ambulauerint & ſe erexerint in ſuperbiã, & non uirilem duritiã, ſed diſſolutionem ſectatæ fuerint fœminarum, corripiantur à ſermone prophetico, & omnia perdant ornamenta uirtutũ, quæ ſub lunulis torquibusq; & monilibus atq; armillis, mitris & diſcriminalib. cæteriſq; huiuſcemodi deſcribuntur. Abutendũ eſt hoc teſtimonio & aduerſum eccleſiæ fœminas, quæ ambulant collo extento & nutibus loquũtur oculorum: & plaudunt tam manibus q̃ pedibus, & ut cõpoſito incedant gradu, non naturam ſequunt̃ ducem, ſed hiſtriones redimunt præceptores. f ¶ *Decaluabit dominus uerticem filiarum Sion, &c.*] Hoc & nobis accidet quorum peccata cælantur, cum impletum fuerit illud quod ſcriptum eſt, nihil occultũ quod nõ reuelabitur.

Deut.16.d · *Hier.6.d* · *Ezech.36.e* · *Ioan.14.a* · *Dan.7.c* · *Pſal.79.b* · *Eſa.5.b* · *Pſal.40.a* · *Gal.2.d*

A. Quandiu em̄ ꝓtegimur crine & ueſte ignorantię: & ho-
mines nos putant ſepulchra dealbata, qui intus ſumus
pleni oſſib. mortuorū: uidemur aliquid habere mundi-
ciæ. Cū aūt patuerit quod occultū eſt, auferet̃ uniuerſa
cæſaries, & fœda caluicies omnib. apparebit. a ¶ *In die
illa auferet dominus, etc.*]
In qua die Iudæi pu-
tant captiuitatis Ba-
byloniæ. Nos uerius
eſſe cōuincim⁹, quā-
do à Romanis capti
ſunt: & omnia ueſtiū
atq; gemmarū auri-
que ac moniliū orna-
menta, & diuerſas ſu-
pellectiles perdide-
rūt: Siue ꝑ metapho-
rā mulierū: omnis or-
natus urbiū deſtructus eſſe narrat̃. Ornamenta urbiū,
in plateis & porticibus, foro atq; gymnaſijs & mœnib.
publicis intellige: Quæ ſi referamus ad animarū ſtatū,
calciatos pedes eius qui carnes agni comeſturus eſt &
celebraturus paſcha, legiſſe nos recordemur: & per ſoli-
tudinē trāſeuntiū nec ueſtimēta nec calciamēta cōſum-
pta. Quæ ſunt iſta calciamēta? Illa de quibus Ap̄ſ ſcri-
Epheſ.6.c bit ad Epheſios: Calciati pedes in præparatione Euāge-
lij pacis. Quæ calciamēta animæ perdituræ ſunt, quādo
extento collo ambulauerint & pedibus traxerint ueſti-
menta, & ꝓ mundicia matronali, terra uerrāt ſpurcitiā.
b ¶ *Et lunulas & torques: & monilia, &c.*] Deſcribit monilia
fœminarū, & ꝑ hæc inſignia ciuitatū: Vel iuxta anago-
gen uariarū ornamēta uirtutū. Habēt mulieres in lunæ
ſimilitudinē bullulas dependētes: quas nos ad eccleſię
ornamēta trāsferimus: quæ illuminat̃ ſole iuſticiæ. Tor-
B ques quoq; quę ad pectus uſq; pendentes: intelligentiā
ac principalē mentis rationē in corde demōſtrāt. Et mo-
nilia, quę uno ſermone omnia ornamenta ſignificāt: Et
Gen.24.d armillarū bona opera: quales Rebecca accepit in ſpōſa-
libus: Et mitras capitis ornamēta: & diſcriminalia: ut iu-
diciū habeat ſingulorū: Et periſcelidas, quibus noſter
Pſal.90.c greſſus ornat̃: ut audiamus: Pes tuus non offendet: Et,
Ibid.55.b Eruet pedes meos à lapſu: Et murenulas quæ auri atq;
argenti texunt̃ uirgulis, ſenſu uidelicet & ſermonib. ſcri-
2 Cor.2.d pturarū: Et olfactoriola: Vt Chriſti bonus odor ſimus:
Et inaures, ne audiamus iudiciū ſanguinis, ſed dn̄i uer-
Luc.8.b ba dicētis: Qui habet aures audiēdi audiat: Et anulos
quibus ſignamur ad dn̄i militiā: quē deus ſignauit pa-
Ezech.28.c ter. Vnde dicit̃ ad principē Tyri: Tu es ſignaculū ſimili-
Luc.15. tudinis. Filius quoq; ꝓdigus cū ſtola recipit anulum &
calciamēta, & gemmas in fronte pendētes, quib. noſtra
ora decorant̃. De cuius capitis ornamento, & in Pſalmo
Pſal.132.a legimus: Sicut unguentū in capite, quod deſcendit in
barbam Aaron. Quæ omnia licet Lxx. interpretes, A-
quila & Symmachus ac Theodotio diuerſis modis in-
terpretentur, nos ut potuimus uel de Hebræo uel de i-
pſorum tranſlatione texuimus: nec uolumus diutius
in ſingulis immorari: ne friuola ſit expoſitio, & pruden-
ti lectori faſtidiū faciat. c ¶ *Et mutatoria & pallia & lintea-
mina, &c.*] Pro linteaminib. Lxx. τὰ διαφανῆ λακωνικά, id
eſt, perſpicua laconica, interpretati ſunt: uolētes tenuiſ-
ſimas ſignificare ueſtes: quibus Lacedæmoniorum, qui
fuerunt ad bella promptiſsimi & auſterioris uitæ, cor-
pora tegebantur: quanq̃ Laconica nec Hebraicum ha-
beat nec ullus alius interpretū. Mutatoria aūt & pallia
quæ ſignificantius Symmachus tranſtulit ἀναβόλαια, or-
namēta ſunt ueſtiū muliebriū: quibus humeri & pecto-
Anagoge ra proteguntur. Mutatoria iuxta anagogen illa ſunt de
quibus dicitur: Ibunt de uirtute in uirtutem, & lintea-
mina, ut loti in domino delicijs perfruamur: ſecundum

erit ignominia. [a] In die illa auferet dominus ornamentū calciamētorum. [b] Et lunulas & torques & monilia & armillas & mitras & diſcriminalia & periſcelidas, et murenulas & olfactoriola & inaures & annulos & gemmas in frōte pendētes. [c] Et mutatoria & pallia & linteamina. [d] Et ac⁹ & ſpecula & ſindōes et uittas et theriſtra. [e] Et erit pro ſuaui odore fœtor, & pro zona funiculus. [f] Et pro criſpāti crine caluitium. [g] Et pro faſcia pectorali cilicium. Pul-

illud, qd̄ in pſalmis ſcriptū eſt: torrente uoluptatis tuæ C
potabis eos. Hæc aūt omnia ꝑdiderunt filiæ Sion: quia
ambulauerūt extento collo, & oculorū nutibus ſuper-
biā geſtierūt: putantes ſuę eſſe potentię quod habebāt,
& non dn̄i gratiæ. d ¶ *Et acus & ſpecula, & ſindones & uit-
tas et theriſtra.*] Habēt
acus mulieres, quib.
ornatorū criniū cō-
pago retinetur, ne la-
xius fluāt, & in ſpar-
ſos diſsipent̃ capil-
los. Habēt & ſpecu-
la quibus cōſiderāt
uultū ſuū, & ſi quid
deeſſe uiderint ad-
dunt ornatui. Habēt
ſindones quæ uocā-
tur amictoria, & uit-
tas quib. crines ligant̃ quas appellant ταινίας. Habent et
theriſtra, quæ nos palliola poſſumus appellare: quibus
obuoluta eſt & Rebecca. Et hodie quoq; Arabiæ & Me-
ſopotamiæ operiuntur fœminæ, quæ Hebraicè dicun-
tur רְדִידִים Græcè θέριστρα: ab eo quod in θέρει, hoc eſt in
æſtate & caumate corpora protegant fœminarum. Filię
ergo Sion propter ſuperbiam ſuam perdiderunt acus:
quibus omniū præceptorū regula ſtringebatur. Perdi-
derunt ſpecula, quæ obtulerunt in Exodo manentes in
foribus tabernaculi mulieres ad luterem dn̄i fabrican-
dum, de quibus & ap̄ſ Paulus loquebatur: Videmus 1.Cor.13.d
aūt nunc per ſpeculū in ænigmate. Amiſerunt ſindones
& uittas: quib. operiebant humeros: & fluentē huc atq;
illuc animū conſtringebant, & theriſtra, quo tutiſsimo
in æſtibus tegebant̃ umbraculo. Hęc dicimus ne omni-
no tropologiam huius loci fugere uideamur. Cæterū la-
boris eſt maximi in ſingulis immorari, & latam expoſi- D
tionem quærere. e ¶ *Et erit pro ſuaui odore fœtor, & pro zo-
na funiculus.*] Fœtere peccata pœnitens loquitur: Putrue-
runt & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ
meæ. Zona accingi lumbos, Apoſtolus præcepit, dicēs:
State accincti lumbos ueſtros in ueritate, Et de peccato-
re legimus: Funibus peccatorū ſuorum unuſquiſq; cō-
ſtringitur. Igitur pro bono odore uirtutū: filiæ Sion ha-
bebunt putredinē peccatorū, Et pro cingulo ueritatis,
mendacij funiculis ligabuntur: quos habuerunt ſuper
capita, qui cum pannis & ſordibus uitam à rege Syriæ
precabant̃. f ¶ *Et pro criſpanti crine caluitium.*] Pro conti-
nuis, longis & aſcendentibus orationibus: quæ per cri-
nes ſignificantur: habuerunt caluitium, mentem undi-
que obſtruſam & ad tacendum ab orationibus firma-
tam. g ¶ *Et pro faſcia pectorali cilicium.*] Pro faſcia pecto-
rali, quam interpretatus eſt Symmachus, Lxx. tunicam
μεσοπόρφυρον, id eſt, clauatam purpuram tranſtulerunt:
quod Aquila cingulū exultationis expreſsit. Theodo-
tio ipſum uerbum Hebraicum פְּתִיגִיל poſuit, quod ge-
nus ornamenti muliebris eſt. Faſcia pectus tegit, & eum
poſsidet locum in fœminis quem rationale in pontifi-
cibus. De hac faſcia pectorali & Hieremias myſtico ſer-
mone dicebat: Si obliuiſci poteſt ſpōſa ornatus ſui: aut Hier.2.f
uirgo faſciæ pectoralis ſuæ, & ego obliuiſcar tui: dicit
dominus. Virgo, qualem exhibere nos cupit Apoſto- 2.Cor.11.a
lus Chriſto: quandiu non corrumpitur in Aegyto: nec
franguntur mammillæ eius, quæ pectorali faſcia col-
ligatæ ſunt, iungitur ſponſo: & cum quotidie uirtu-
tum filios generet, nequaquā uirgo eſſe deſiſtit. Quòd
ſi aliquando diuaricauerit pedes omni tranſeunti, &
ſecuta fuerit amatores ſuos, & iuxta Oſee uaticinium: Oſee 2.b
ſepſerit dominus uias eius, & intercluſerit ſemitas e-
ius, reuertetur ad uirum ſuum priorem, & audiet, Exue
te ueſtimentis luctus & induere ueſtibus gloriæ tuæ.
¶ Pul-

A a ¶ *Pulcherrimi quoq; uiri tui gladio cadent, &c.*] Pro pulcher-
rimis uiris: Lxx. interpretati ſunt, καὶ υἱός σου ὁ κάλλιστος ὃν ἀ-
γαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσεῖται, id eſt & filius tuus pulcherrim⁹
quē diligis gladio cadet. Quod ſi de animæ ſtatu intelli-
gimus, quæ poſt uirtutes peccauerit: pulcherrimū filiū
eius, bona accipia-
mus opera quæ ho-
ſtili gladio concide-
rūt: & fortes quoſq;
periſſe in prælio: q̃a
iuſticia iuſti nō libe-
rabit eum in quacū-
que die aberrauerit.
Sin aūt ſequamur hi-
ſtoriā: ex his ſermo-
nib. docebimur, nō
de mulierib. prophe-
tæ eſſe ſermonē, qua-
rū uiri in prælio cor-
ruerunt: ſed de urbi-
bus Iudæę, quas fili-
as Siō appellauit: &
quarū bellatores ce-
ciderunt in certami-
ne. Deniq; de eadem
Sion ſequēs uerſicu-
lus loquit̃. b ¶ *Et mœ-
rebunt atq; lugebūt portæ eius, &c.*] Quod uſq; hodie oculis
Tropol. cernimus. Facilis ſecundū tropologiā interpretatio eſt:
quòd quicūq; locū dederit diabolo, & nō omni cuſto-
dia ſeruauerit cor ſuum, lugeant portæ eius: & abſente
ſpōſo ſemper in luctu ſit, ac de excelſis corruēs, in terræ
puluere ſedeat. CAP. IIII.
ET *apprehendent ſeptē mulieres uirū unū, &c.*] Cum pul-
B cherrimi urbis Hieruſalē gladio ceciderint & for-
tes perierint in prælio: & mœruerint, luxerintq;
portæ eius, & ipſa fuerit deſolata ob nimiā hominū ra-
ritatē interfectis bellatoribus: Septē mulieres apprehē-
dent unū uirū, cupientes habere ſemē in Sion, & dome-
ſticos in Hieruſalē: cibū & ueſtimentū ſe habere dicen-
tes: tantū ne abſq; marito eſſe uideant̃: & ſubiacere illi
Deut.7.c maledicto, quod ſcriptū eſt: Maledicta ſterilis quæ non
Zach.8.d facit ſemen in Iſrael. Zacharias quoq; huic cōgruit ſen-
ſui, In diebus illis apprehēdent decē homines ex omni-
bus linguis gentiū fimbriā uiri Iudæi dicentes: Ibimus
uobiſcū: audiuimus em̄ q̃m deus uobiſcū eſt. Septena-
rius & denarius numerus propter ſabbatū & decē præ-
cepta legis, Iudæis familiaris eſt, & ideo hoc frequenter
abutunt̃: licet iuxta Hebræi ſermonis ambiguitatē, qui
uerbū שֶׁבַע nūc ſeptē, nūc plures, nunc iuramentū in-
terpretant̃: poſsit in hoc non ſeptē ſignificare, ſed plu-
res: Hoc ſecundū literā. Cæterū in aduentu dn̄i ſaluato-
ris: ſeptē mulieres, id eſt ſeptem gratiæ ſpiritus ſancti, de
quibus in cōſequentib. idem ꝓpheta dicturus eſt: Exiet
uirga de radice Ieſſe, & flos de radice eius conſcendet, &
requieſcet ſuper eū ſpiritus dn̄i, ſpiritus ſapiētiæ & intel-
lectus, ſpiritus cōſilij & fortitudinis: ſpiritus ſcientiæ &
pietatis, & implebit eum ſpiritus timoris dn̄i: Apprehē-
dent Ieſum quē multo tēpore deſiderauerāt: quia nul-
lum aliū potuerāt inuenire, in quo æterna ſtatione re-
quieſcerent. Vnde & Ioannes baptiſta refert in euange-
lio: Et qui miſit me, ipſe mihi dixit: Super quem uideris
ſpiritū ſanctū deſcendentē & manentē in eo, ipſe eſt. In
Zach.3.d Zacharia quoq; legimus: ſuper lapidē unū ſeptē ocu-
los, & in uno aureo candelabro ſeptem lucernas, & ſe-
ptem ſuffuſoria ac duas oliuas ex utraq; parte lampa-
dis, firma radice fundatas. Quòd aūt gratia ſancti ſpiri-
tus cuncta poſsideat, expoſitione nō indiget: Sed quia
in hominibus ſemper patiebatur opprobrium, nullo

[a] Pulcherrimi quoq; uiri tui gladio cadēt, & fortes tui in prælio. [b] Et mœrebunt atq; lugebunt portę eius, & ipſa urbs deſolata in terra ſedebit. CAP. IIII.

ET [c] apprehendent ſeptē mulieres uirū unū in die illa dicētes: panē noſtrū comedemus, & ueſtimētis noſtris operiemur, tantummodo inuocet̃ nomē tuū ſuper nos, aufer opprobriū noſtrū. [d] In die illa germē dn̄i in magnificētia & in gloria, & fructus terrę ſublimis, & exultatio his qui ſaluati fuerint de Iſrael. Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion & reſiduus in Hieruſalē, ſanctus uocabitur, omnis qui ſcript⁹ eſt in uita in Hieruſalē. [e] Cum abluerit dominus ſordes filiarū Sion, & ſanguinē Hieruſalem lauerit de medio eius in ſpiritu iudicij & ſpiritu cōbuſtionis. [f] Et creauit dn̄s ſuper omnē locū mōtis Siō, et ubi inuocat⁹ eſt, nubē per diē & fumū & ſplēdorē ignis flam-

uiuente, ut ſpiritus ſancti dona poſcebant: propterea Ie- C
ſu nomē ſibi cupiunt inuocari, ut quod in lege imperfe-
ctū erat in euāgelio cōpleatur. d ¶ *In die illa erit germen do-
mini, &c.*] Cū filiæ Sion propter ſuperbiā omnē ornatū
perdiderint: & mœruerint luxerintq; portæ eius, & ip-
ſa deſolata concide-
rit: omneſq; bellato-
res eius perierint in
prælio in tantum ut
multę mulieres unū
uirū habere uix poſ-
ſint: Tunc oriet̃ ger-
men nominis Chri-
ſtiani, & terra dabit
fructū ſuū, & exulta-
tio erit his q̃ de Iſrael
ſaluati fuerit: de qui-
bus & ſupra dictum
eſt: Niſi dominus Sa-
baoth reliquiſſet no-
bis ſemē, quaſi Sodo-
ma eſſem⁹ & ſimiles
Gomorræ fuiſſem⁹.
Et nota q̄ nō omnis
Iſrael ſaluet̃: ſed reli-
quiæ populi Sion &
reſidu⁹ in Hieruſalē:
omnis qui ſcriptus eſt in uita in Hieruſalē, quibus & do-
minus loquebatur: Gaudete q̃m nomina ueſtra ſcripta Luc.10.d
ſunt in cœlis: Significat aūt apoſtolos, & eos qui ꝑ apo-
ſtolos crediderunt. e ¶ *Cum abluerit dominus, &c.*] Tunc
ſaluabunt̃ reliquiæ de Iſrael, quando in baptiſmate ſal-
uatoris eis fuerint peccata dimiſſa, & ille ſanguis ablu-
tus quē ſuper ſe errās populus imprecatus eſt: Sanguis
eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Vnde ſupra legi- D
mus: Cū extēderitis manus, nō exaudiā uos: manus em̄
ueſtræ ſanguine plenæ ſunt. Et poſtea eos ad pœniten-
tiā ꝓuocās infert: Lauamini mūdi eſtote. Et nota q̄ ſor-
des filiarū Sion lauerit ſpiritu iudicij: ſanguinē aūt Hie-
ruſalem, ſpiritu cōbuſtionis: Quod em̄ leue eſt, lauatur:
quod grauius, exurit̃. De quo iudicij ſpiritu, & ſpiritu
cōbuſtionis, Ioannes baptiſta in euāgelio loquebatur:
Ego baptizo uos in aqua, qui autē poſt me uenit, ipſe
uos baptizabit in ſpiritu ſancto & igne. Ex quo diſci-
mus, q̄ homo tantū aquā tribuat, deus aūt ſpiritū ſan-
ctum: quo ſordes abluuntur & ſanguinis peccata pur-
gantur. f ¶ *Et creauit dominus ſuper omnē, &c.*] In Chriſto
em̄ noua creatura eſt: de qua alibi legimus: Vetera tran-
ſierunt: ecce facta ſunt omnia noua, pro quo Lxx. tran-
ſtulerunt: Et ueniet, & erit omnis locus montis Sion, &
omnia quæ in circuitu eius ſunt: ꝓteget nubes per diē,
& lumē ignis flammātis in nocte. Quis aūt ueniet niſi il-
le, de quo ſcriptum eſt: Veniet ex Sion qui liberet. Et de Rom.11.d
quo alius propheta cōmemorat: Adhuc paululū modi- Heb.10.g
cum, qui uenturus eſt ueniet & nō tardabit. Cū ille uene-
rit, reddet̃ populo felicitas priſtina: quā aliquando ha-
buere in eremo: pręcedēte dn̄o eos per diē in colūna nu-
bis, & per noctē in colūna ignis: ut nec in proſperis, nec
in aduerſis aliquādo turbētur. Quod & in pſalmo dici-
tur: Per diē ſol non uret te, neq; luna per noctē. Fumus
aūt in hoc loco nō errorē & ignorantiā, ſed gloriā ſigni-
ficat iuxta illud quod in hoc eodē ꝓpheta ſecūdū quo-
rundam opinionem lecturi ſumus: Et domus impleta
eſt fumo. Et in Ioel de gratia ſpiritus ſancti, quæ deſcen-
dit ſuper apoſtolos dicitur: Effundā de ſpiritu meo ſu-
per omnem carnem, & prophetabunt. Et: Dabo prodi-
gia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſaguinem
& ignem & uaporem fumi. Idipſum ſignificare puto & Pſal.143.b
illud in pſalmis: Qui tangit montes & fumigabunt.
¶ Super

flammantis in nocte. [a] Super omnē autem gloriā protectio. Et tabernaculum erit in umbraculū diei ab æſtu, & in ſecuritatem & in abſconſionem à turbine & à pluuia.

CAPVT V

Cantabo [b] nunc dilecto meo canticū patruelis mei, uineæ ſuæ. [c] Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei. [d] Et ſepſit eam, & lapides elegit ex illa, et plantauit uineam Sorec, & ædificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea. [e] Et expectaui ut faceret uuas & fecit labruſcas. [f] Nunc ergo habitator Hieruſalem & uiri Iuda iudicate inter me & uineam meam, quid eſt quod ultra debui facere uineæ meæ & non feci ei? An quod expectaui ut faceret uuas & fecit labruſcas? Et

A d ¶ *Super omnē autē gloriam protectio, Et tabernaculū erit, &c.*] Hunc locū Iudęi ad Antichriſtū referunt: quē per turbinē & tempeſtatē ſignificari exiſtimāt: quādo eos dn̄s à potētiſſimo aduerſario defenſurus ſit: Nos aūt omnia referamus ad primū aduentū Chriſti, de quo & in pſalmis legimus: Protexit me in abſcōdito tabernaculi ſui: in pe- Pſal.26.b tra exaltauit me: Super quā fundata eccleſia nulla tēpeſtate cōcutit̃: nullo turbine uētiſq́ ſubuertit̃. Plurimi Iudæorū & hęc & uniuerſa, q̄bus iſta ſociata ſunt: ſuper Babylonia captiuitate & reditu in Hieruſalem ſub Zorobabel & Eſdra & Neemia intelligunt.

CAP. V.

Cantabo *dilecto meo cāticū, etc.*] Cantat ꝓpheta carmen lamentabile populo Iſrael: qđ cōpoſuit ille de quo ſcriptū eſt in euangelio: Cum autē Luc.19.f uidiſſet eam haud dubiū quin Hieruſalē, fleuit ſuper eā & dixit: Si ſcires & tu quæ ad pacē ſunt tibi: qm̄ uenient dies ſuper te, & circumdabunt tibi inimici tui munitiones: & uallabūt te, & proſternent te, & filios tuos. Et rurſum: Quoties uolui congregare filios tuos, ſicut gallina Matt.23.c cōgregat pullos ſub alas ſuas, & noluiſti? Ecce dimittetur uobis domus ueſtra deſerta: cui ſimile eſt hoc quod nunc in iſto carmine dicitur: Dimittā uineā meā. Quòd B autem Chriſtus dicat̃ dilectus atq́ chariſſimus: quē Aquila interpretatus eſt πατράδελφον, id eſt patruum uel patruelē, quadrageſimiquarti pſalmi nos inſcriptio docet: Canticum pro dilecto. Et uox dei patris in euangelio: Hic eſt filius meus dilectus in quo bene mihi cōplacui. Et in ſexageſimoſeptimo pſalmo legimus, Dominus dabit uerbū euangelizantibus uirtute multā. Rex uirtutū dilecti, Hic ergo dilectus carmē lugubre fecit uineæ ſuæ: quod ego cantabo dilecto atq́ miſerabili populo meo. Vel certè ita intelligendū: Cantabo omnipotenti deo patri canticū Chriſti q̄ eſt patruelis meus: hoc eſt, ex eadē mecū gente generatus. Quòd aūt uinea dei appellet̃ populus Iſrael, & in fine huius cātici legimus: Vinea dn̄i exercituū, domus eſt Iſrael, & uir Iuda germē laudabile eius. Et in ſeptuageſimono pſalmo: Vineā de Aegypto tranſtuliſti, eieciſti gentes & plātaſti eā. In euāgelio quoq́ penè eiſdē uerbis quib. propheta nunc loquit̃, dn̄s texit parabolā, Homo quidā erat paterfamiliâs, qui plantauit uineā, & maceriā illi circūdedit, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam a- Hier.2.d gricolis, & cętera. Et in Hieremia legimus, Ego plantaui te uineā fructiferā, totā uerā, quō cōuerſa es in amaritudinē uineæ alienæ? Itaq́ Hieruſalē, ut diximus, plangit, & ſermone ꝓphetico illius ruina cantat̃. Porrò eccleſiæ & populo quondā gentiū, aliud carmē eſt editū: de quo in pſalmis legimus: Cantate dn̄o omnis terra, annunciate diem ex die ſalutare eius: Annunciate in gentibus gloriā illius: in omnibus populis mirabilia eius. Et rurſum, Cantate domino canticū nouū: quia mirabilia fecit: Oſtendit dominus ſalutare ſuum, in conſpectu gentium reuelauit iuſticiam ſuam. c ¶ *Vinea facta eſt dilecto meo, &c.*] Hoc iuxta Hebraicum Theodotio & Aquila tranſtulerunt: Symmachus aūt more ſuo manifeſtius: Vinea facta eſt dilecto meo, in cornu in medio oliuarū. Porrò Lxx. ſenſum magis q̄ uerbum interpretati ſunt: Vinea facta eſt dilecto meo in cornu, in loco pingui ſiue C uberi. πίων em̄ utrumque ſignificat. Et reuera nihil terra repromiſſionis pinguius: ſi nō montana quæq́ atq́ deſerta, ſed omnē illius latitudinē conſideres, à riuo Aegypti uſq́ ad flumē magnū Euphratē cōtra orientē. Et ad ſeptentrionalē plagam uſq́ ad Taurū montē & Zephiriū Ciliciæ qđ mari imminet. Cornu aūt regnū ſignificare & potentiā ſæpe legimus: ut eſt illud in euāgelio: Suſcitauit cornu ſalutis noſtræ in domo Dauid pueri ſui. Et: In te inimicos noſtros cornu uentilabimus. Pſal.43.b Et in Zacharia quatuor cornua, Zach.1.d quatuor potentiſſima regna demonſtrant. Hebræi hunc locū ita ediſſerūt: Vinea Chriſto plantata eſt in cornu, id eſt in forti loco atque ſublimi, q̄ appellat̃ filius olei: uel ꝙ indigeat dei miſericordia, & eius ſuſtentet̃ auxilio: uel ꝙ cunctis gentibus clarū dei noticiæ lumē præbuerit. d ¶ *Et ſepſit eā, & lapides elegit ex illa, &c.*] Per metaphorā ut prius diximus uineę, deſcribit populū Iudæorū: quē ſepſit angelorum auxilio. Et lapides elegit ex ea, uel idola, uel omnia quę dei cultū poterāt impedire. Et plantauit eā uineā ſorec: quā ſolus Symmachus electā interpretatus eſt: nō uerbum è uerbo, ut mihi uidet̃ exprimens, ſed ſenſum q̄ tenetur in uerbo. Aiunt em̄ Hebræi Sorec genus eſſe uitis D שורק optimæ: qđ uberes fructus faciat atq́ perpetuos. Denique ſorec à quibuſdā καλλίκαρπος interpretat̃: quod nos in pulcherrimos fructus uertere poſſumus. Aedificauit quoq́ turrim in medio eius: templū uidelicet in media ciuitate: Et torcular extruxit in ea: quod quidā altare ſignificari putāt. Sicut em̄ ad torcular oēs uuæ cōportantur atq́ calcant̃, ut ex eis exprimat̃ uinū: ſic altare omnis populi ſuſcipit fructus, & immolatas hoſtias deuorat: iuxta illud quod de Beniamin in cuius tribu tēplū fuit & altare, legimus: Beniamin lupus rapax, mane comedet, & ad ueſperā dabit eſcā. Gen.49.d Cuncta quæ dicūtur de uinea, poſſunt & ad animæ humanæ referri ſtatū: quæ à deo plantata in bonū, nō uuas attulerit, ſed labruſcas: & poſtea ſit tradita beſtijs conculcanda: nec diuinū imbrē ſuſceperit doctrinarū: quia præterita dona contempſerit. e ¶ *Et expectaui ut faceret uuas & fecit labruſcas.*] Pro labruſcis, quas nos uertimus: in Hebræo ſcriptum eſt בְּאֻשִׁים quod Aquila interpretatus eſt σαπρίας, id eſt fructus peſſimos. Symmachus ἀτελῆ, hoc eſt imperfectos: Lxx. & Theodotio ἀκάνθας, id eſt ſpinas, quibus Iudæi dominū coronauerunt. Illo em̄ expectāte ut uindemiæ tempore deferrent uuas ad torcularia: pro quibus octauus & octogeſimus & octogeſimuſtertius pſalmus habent titulos: iſti ſe curis & uitijs ſeculi demergētes, quæ in euangelio ſpinæ interpretant̃, blaſphemiarū ſtimulos obtulerunt. Puto aūt melius eſſe, Buſim labruſcas q̄ ſpinas intelligi: ut cœptę tranſlationis ſimilitudo ſeruetur. Vnde & ſaluator dicit in euangelio, Nunquid colligunt de ſpinis uuas, aut de tribulis ficus? f ¶ *Nunc ergo habitator Hieruſalē, &c.*] Feci, inquit, uniuerſa quæ debui, plātaui uineā in loco uberrimo: circūdedi maceriā, elegi lapides, & flagella eius haſtilibus calamiſq́ ſubrexi. Vitis quoq́ ipſa nō fuit una de plurib. ſed electa & καλλίκαρπος, Aedificaui firmiſſimam turrim, in qua fruges recon

[a] Et nunc oſtendam uobis quid ego faciam uineæ meæ, Auferam ſepem eius & erit in direptionem, diruam maceriam eius & erit in conculcationē, & ponam eam deſertā, nō putabitur, & nō fodietur, et aſcendēt ſuper eam uepres & ſpinæ. [b] Et nubibus mandabo ne pluāt ſuper eam imbrē. [c] Vinea aūt dn̄i exercituū domus Iſrael eſt, et uiri Iuda germen delectabile eius, [d] & expectaui ut faceret iudiciū, & ecce iniquitas, & iuſticiam, & ecce clamor. Væ

A reconderem, & de qua inſidiantes frugibus beſtias contemplarer: Extruxi torcular, ut in eo dē potiſſimū loco premerent̃ uuæ & uinū funderēt. Quia hæc igitur feci, quæ facere debui: reſpondeāt mihi habitatores Hieruſalem & Iudæi: imò iudicēt inter me & uineā meā, qđ eſt quod facere debui & nō fecerim. Et illis tacentibus, ſibi ipſe reſpondet: Niſi fortè in hoc erraui: ꝙ pro labore meo expectaui, ut faceret uuas nō labruſcas: quas inculta ac deſerta uinea afferre cōſueuit. 2.Reg.12.a Tale quid & Nathā propheta ad Dauid miſſus loquit̃: & interrogat eum per parabolā, ut dum de alio iudicat, de ſe ꝓmat ſententiā. Ergo & hic populus interrogatur quaſi de uinea: ut contra ſe ipſe reſpondeat. Hunc locū in euangelio plenius ſaluator exequitur, & quod hic prætermiſſum eſt, ſcribas & phariſęos interrogat. In Eſaia enim nihil dictū eſt de agricolis, nec quę paſſuri ſint indicatur: ſed tantū de uinea ſermo eſt: ibi autē quaſi alia ſit uinea & alij agricolæ, ſic de populo loquit̃ & magiſtris, ut malos male perdat, & uineā alijs agricolis locet: ſignificās apoſtolos, & eos qui apoſtolis ſucceſſuri ſunt. Nec uerò ταυτολογία eſt, ut pleriq́ exiſtimant, in eo quod ait: An quod expectaui, ut faceret uuas, & fecit labruſcas? Supra em̄ apud ſe tacitus loquit̃: hic autē quod cogitauerat alios interrogat. a ¶ *Et nūc oſtendā uobis, &c.*] Prouocaui, inquit, uos ſupra ô habitatores Hieruſalē & uiri tribus Iudę, ut iudicaretis inter me & uineā meā, & interrogaui, ut diceretis quid debuerim facere quod non B fecerim: Et quia iuxta euāgelicā parabolā nō uultis reſpondere quod ſciſcitor: ego mihi reſpondebo ipſe pro uobis, indicans quid facturus ſim: Qm̄ feci uineæ meæ cuncta quę debui, & pro uuis attulit labruſcas, auferam uniuerſa quæ dederā. Tollam angelorū auxilia: de quibus in pſalmis ſcriptū eſt: Pſal.33.b Circumdat angelus dn̄i in circuitu timentiū eū, & liberabit eos, & diripiet̃ ab aduerſarijs: Deſtruā muros & inimicis gentib. ſubiacebit: eritque deſerta & nō putabit̃ in æternū, nec fodiet̃: ut redigatur in uepres, & aſcendēt in ea ſpinę. Hæc aūt ſub metaphora uineæ, de Hieruſalē atq́ Iudææ dicunt̃ ſolitudine: quod pleriq́ Iudæorū putant ſub Babylonis accidiſſe captiuitate: quod & nos ex parte factū negare non poſſumus. Sed quia ſequit̃: Et nubib. mādabo ne pluāt ſuper eam imbrē: hoc in illa captiuitate intelligi nō poteſt. Siquidē & Hieremias capta iam urbe prophetauit in populo, & Ezechiel: Daniel quoq́ & tres pueri uel ꝓphetaſſe uel mirabilia ſigna etiam in captiuitate feciſſe narrantur, Et poſtea Aggeus & Zacharias futura dixerunt in cōſolationē populi ſeruiētis. Tollitur aūt dei auxiliū ab his qui indigni ſunt, ut quia non ſenſerunt deū per beneficia, ſentiāt per ſupplicia. Vel ideo truculenta quædā & aſpera cōminat̃: ut cōuerſi ad pœnitentiā imminentia tormēta deuitēt. Verbū Hebraicū שַׁיִת oēs uoce ſimili ſpinas interpretati ſunt. Si ergo Saith in pręſenti loco ſpinæ dicuntur iuxta Aquilā & Theodotionē & Lxx. reſpondeāt quō ſupra Buſim nō labruſcas, ſed ſpinas tranſtulerūt. b ¶ *Et nubibus mandabo, &c.*] Iſtę ſunt nubes quas eduxit dn̄s ab extremo terræ: de quibus & in pſalterio legimus: Veritas tua uſq́ ad nubes. Hę nubes, 3.Reg.18. quoniā ſub Helia omnes idololatræ erant: tribus annis & ſex menſibus ſuper terrā Iſrael non pluerunt. Quod quidem non ſolum de prophetis, ſed de apoſtolis poſſumus intelligere, quod poſt paſſionem domini, nec prophetas, nec apoſtolos habuerunt Iudæi, ne pro C uuis afferrēt ſpinas, ſed ꝓ ſterilitate & ariditate ſua precarent̃ eum qui poteſt imbres præbere uirtutū. Vnde & in Leuitico loquitur ad eos: Ponā cœlū uobis ferreū & Leuit.26.a terrā æneā. Et in Deuteronomio, Erit cœlū ſuper caput Deut.28.b tuum æneū, & terra ſubter te ferrea. Et rurſum: Dabit dominꝰ pluuiā terræ tuæ, Et, Cinis de cœlo deſcendet ſupꝫ te donec eradicet te, & deleat: q̄a terra quę frequēter ſupꝫ ſe uenientē ſuſcipit pluuiā & nō facit ſegetē, ſed ſpinas & tribulos reproba eſt & maledictiōi ꝓxima: cuius finis cōbuſtio eſt. c ¶ *Vinea autē domini exercituū domus Iſrael eſt, et uiri Iuda germē delectabile eius.*] Id eſt dei. Siue ut Lxx. tranſtulerunt, νεόφυτον ἠγαπημένον, id eſt nouella plantatio dilectiſſima. Iſrael & Iudas, hoc inter ſe differunt: ꝙ omnis populus prius appellabatur Iſrael, & poſtea regnante Dauid ſuper tribū Iudam, & Roboā filio Salomonis ſuper duas tribus Iudā & Beniamin: hi qui erant in Samaria: hoc eſt, decem tribus, uocabātur Iſrael, & quibus regnant de genere Dauid, appellabantur Iuda. Et quoniā ab Iſrael uituli colebātur in Dan & in Bethel: propterea ab Aſſyrijs primū eſt capta Samaria, & multo poſt tempore Iudas à Chaldæis ductus eſt in Babylonem: quia minora peccauerant. Vnde & in E- Ezech.4.a zechiele ad utriuſq́ populi peccata purganda, Iſrael in ſiniſtro latere ponuntur: iuxta Septuaginta, dies centū nonaginta: ſiue ut uerius in Hebraico continetur, dies trecenti nonaginta, Iudæ autem quadraginta dies. Hoc dico ut comparatione Iſrael, id eſt decem tribuum, ama- D bilem atque dilectum oſtendam Iudam, in quo erant ſacerdotes & leuitæ, & dei religio uerſabatur eo tempore quo propheta Eſaias loquebatur ad populum. Et pulchrè Iſrael, hoc eſt totus populus, domus eſt, Iudas autem qui ſeparatis tribubus poſtea pullulauit, nouellum dicitur delectabile. Sed & hoc notandum, quod iuxta conſuetudinem prophetalem, quæ prius per metaphoram dicta ſunt, uel per parabolam: poſtea exponuntur manifeſtius: quòd uinea & nouella plantatio Iſrael & Iudas ſit. d ¶ *Et expectaui ut faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iuſticiam, & ecce clamor.*] Siue ut Lxx. tranſtulerunt: Expectaui ut faceret iudicium, & fecit iniquitatem, & non iuſticiam, ſed clamorem. Volumus Latinis inſinuare auribus quod ab Hebræis didicimus: Iudicium apud eos appellatur מִשְׁפָּט, iniquitas ſiue diſſipatio, ut interpretatus eſt Aquila מִשְׂפָּח Rurſum iuſticia dicitur צְדָקָה clamor autem appellatur צְעָקָה Vna itaq́ uel addita litera uel mutata, ſic uerborum ſimilitudinem temperauit, ut pro מִשְׁפָּט diceret מִשְׂפָּח & pro צְדָקָה poneret צְעָקָה & elegantem ſtructuram ſonumq́ uerborum, iuxta Hebræam linguam redderet. Expectauit autem deus ut populus Iudæorum faceret iudicium, id eſt, uuas, & fecit iniquitatem, id eſt labruſcas, & expectauit iuſticiam, ut largitorem tantorum munerum à patre miſſum ſuſciperet, & fecit clamorem quo uociferatus eſt contra dominum, & clamauit, dicens: Tolle, tolle, crucifige talem. Vnde & Paulus apoſtolus ſcribit, Omnis ira & clamor, & blaſphemia auferatur à uobis cum omni malicia. Vel certe quoniam iuſti ſanguinem fuderant, & ſanguis dominicæ paſſionis clamabat ad dominum, propterea clamorē pro iuſticia reddiderunt: iuxta illud quod in Geneſi legimus, Vox ſanguinis Abel fratris tui clamat ad me.

Væ

[a] Væ qui cõiungitis domũ ad domũ, & agrũ agro copulatis uſq; ad terminũ loci, Nunquid habitabitis ſoli uos ſuper terrã? [b] In auribus meis ſunt hæc dñi exercituũ, Niſi domus multæ deſertæ fuerint, grãdes & pulchræ abſque habitatore. [c] Decem enim iugera uinearũ, facient laguncula unã, & triginta modij ſementis, facient modios tres. [d] Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatẽ ſectandã, et potandũ uſq; ad ueſperã ut uino æſtuetis, cithara, & lyra, tympanum, & tibia, uinum in conuiuijs ueſtris, & opus domini non reſpicitis, nec opera manuum eius conſideratis

A a ¶ *Væ qui coniungis &c. uſq; ad terminum loci.*] Pro eo quod nos diximus, uſq; ad terminũ loci, Lxx. tranſtulerunt, ἵνα τῷ πλησίον ἀφέλωνταί τι, id eſt, ut auferant aliquid proximo: Symmachus & Theodotio: donec deficiat, uel nõ ſit locus: ut deficiente terra nequaquam ſaturetur auaritia, Quod quidem & generaliter aduerſum omnes quib. nihil ſatis eſt, dictũ puto: Et ſpecialiter contra uineã dñi quæ ꝓ uuis fecit labruſcas, id eſt, pro iudicio iniquitatẽ, & pro iuſticia clamorẽ. Quę eſt enim rabies cũ tecta & agri ad depellendos imbres, & ad ferendas fruges haberi debeãt, ea habere cupere, in quib. cunctis habitare non poſsis, & quæ colere non ſufficias: alteriusq; neceſsitatẽ tuã facere uoluptatẽ? Iuxta Tropologiã contra hæreticos, quidã hoc dictũ arbitrant, Qui cum mouerint pedes ſuos de oriente, ueniunt in campum ſenaar: qui interpretatur excuſsio dentiũ, Et ædificant ciuitatẽ confuſionis turrimq; ſuperbiæ, & audiunt ſub uerbis alijs. Audite hæc duces domus Iacob, & reſidui domus Iſrael, q abominamini iudiciũ & omnia recta peruertitis, qui ædificatis, Sion in ſanguinibus, & Hieruſalẽ in iniquitate. Iſti domos domibus, id eſt, dogmata cõiungunt dogmatib. quibus dicit per Michæã, Nolite ædificare in domo deriſum, ne ſuper fundamentũ Chriſti, quod apl's Paulus poſuit, & in quo debuerãt B ædificare aurũ, argentũ, lapides precioſos, ecõtrario ædificẽt ligna, fœnũ, ſtipulã, quorũ finis incendiũ eſt. De huiuſcemodi domibus ſaluator in euangelio loquitur, omnis qui audierit uerba mea & non fecerit ea, aſsimilabitur uiro ſtulto, qui ædificauit domũ ſuã ſuper arenam: Deſcendit pluuia, uenerunt flumina, flauerũt uenti, & impegerũt in domũ illã, & cecidit, & fuit ruina domus illius magna. Tamdiu aũt quærunt hæretici noua ueteribus iungere, & eadẽ recentioribus immutare, donec & ſenſus humanus & ſermo deficiant. b ¶ *In auribus meis ſunt, &c.*] Pro eo quod nos iuxta Hebraicum uertimus, in aurib. meis ſunt hæc dñi exercituũ, id eſt, uerba quæ locutus eſt dñs adhuc reſonant in auribus meis: Lxx. tranſtulerunt ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα κυρίου σαβαὼθ ταῦτα, id eſt, Audita ſunt hæc in auribus domini ſabaoth: Nõ ꝙ ꝓpheta uerba dñi audierit, ſed in aurib. domini audita ſint quæ propheta dicturus eſt, cum cõſequentius ſit intelligere audiſſe ꝓphetã, quæ dñs ſit locutus. Dñs aũt locutus eſt, ꝙ poſt captiuitatẽ, domus magnæ atq; pulcherrimæ deſertæ futuræ ſint non habentes habitatorẽ. c ¶ *Decẽ enim iugera uinearũ facient lagunculã unã, &c.*] Pro κεραμίῳ, id eſt, laguncula, quam ſoli Lxx. tranſtulerunt, omnes alij batum interpretati ſunt, quod Hebraice dicitur בַּת Et pro triginta modijs quos nos pro coro poſuimus: qui Hebraice dicitur חֹמֶר Lxx. uerterunt ἀρτάβας ἕξ, quę mẽſura Aegyptiaca eſt, & facit modios uiginti. In ſterilitate ergo nimia quæ ſequitur captiuitatẽ: decem iugera uinearũ facient batum, id eſt, tres amphoras, & triginta modij ſeminis, id eſt, corꝰ, faciet ephi, quod Lxx. μέτρα τρία, id eſt, tres menſuras interpretati ſunt, id eſt tres modios. Batus autem in liquidis ſpeciebus dicitur, & ephi, ſiue epha eiuſdem menſuræ in aridis, Sicut in Ezechiel iuxta Hebraicum legimus, Ephi iuſtum, & batus iuſtus erit uobis, ephi & batus æqualia & unius menſuræ erunt, ut capiat decimam partem cori batus, C & decimam partem cori ephi, Iuxta menſuram cori erit æqua libratio eorũ. Quærimus iuxta Anagogẽ: quõ hæreticorũ domus grandes & pulchræ ſint, quæ cũ iudicij tempus aduenerit nullũ habitatorẽ habeãt. Omnis enim pompa ſtructuraq; uerborũ & argumẽta dialectica redigent ad nihilũ. Et qa iuxta apoſtolũ Paulũ, Non ſolũ dei ædificatio ſumꝰ, ſed & agricultura, quã imitãtes hæretici ſuffodiũtur & eradicant ab Hieremia, idcirco ubi decẽ iugera uinearũ, ſiue decem iuga boũ operant, faciet batũ unũ, & triginta modij ſementis facient ephi, ut de denario numero q in ſcripturis ſanctis myſticus atq; perfectus eſt, & de tricenario, in quo ꝓphetauit Ezechiel, & dñs baptizatus eſt, redigantur ad ephi, qui ad cõparationẽ multiplicis numeri, unione cõſtringitur. Quòd aũt ædificatio & agricultura referat ad intelligentiã ſpiritalẽ: etiam alio loco Paulus apoſtolus docet: Fundatos & radicatos in charitate credentes eſſe conteſtans. Vnde & Eccleſiaſtes: Non ſolum ſibi ædificauit domos: ſed plantauit uineas & fecit hortos & pomaria, & inſtituit omnes arbores pomiferas, extruxitq; piſcinas ut irrigaret ſaltũ. Porrò hæretici imaginem tantũ habentes umbramq; uirtutũ & nõ ipſam ueritatẽ, abſq; fructu operũ, uerborũ folia pollicent. De quorũ arborib. dicit dñs: Omnis plantatio quã nõ plãtauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. De uinea enim Sodomorũ uinea eorũ, & propago eorũ de Gomorra: D Vua eorum uua fellis, & botrus amaritudinis eis: furor draconũ uinũ eorũ, & furor aſpidũ inſanabilis. d ¶ *Væ qui cõſurgitis mane ad ebrietatẽ, &c.*] Pro ebrietate quam Aquila eſt interpretatus & Symmachus, Lxx. ipſum Hebraicũ poſuerũt שֵׁכָר, quod omnem ſignificat potionẽ, quæ inebriare poteſt & ſtatum mentis euertere. Arguit aũt iuxta conſequentiã cœptę explanationis agricolas uineæ qui imminente ſterilitate & uicino incendio quo uepres & ſpinæ ſunt cõburendæ luxuriæ ſe & uoluptatibus tradiderunt, nõ ſolũ in ueſcendo & bibendo, ſed in auriũ quoq; oblectatione: & in diuerſis muſicæ artis generibus. Qui cum iſta faciunt, opus dñi non reſpiciunt: nec conſiderant quæ uentura ſint. Abutamur hoc teſtimonio aduerſum principes eccleſiæ: qui de mane conſurgunt ad ſectandam ſicerã & bibendũ uſq; ad ueſperam de quibus in alio loco dicitur: Vę tibi ciuitas cuius rex iuuenis eſt, & principes tui mane comedũt. Qui delicijs occupati, ex creaturis non intelligunt creatorem: nec cõſiderant opera manuũ eius: de quibus legimus: Verbo domini cœli firmati ſunt: & ſpiritu oris eius omnis uirtus eorũ. Poteſt iuxta altiorẽ intelligentiam, omnis animæ perturbatio ebrietas appellari: quæ concipitur de uino furoris draconũ, & de ueneno aſpidum inſanabili: quod nonnulli bibũt ab adoleſcentia uſq; ad ſenectutẽ: hoc eſt, de mane uſq; ad ueſperam. Alij uerò hora tertia, ſexta, uel nona & undecima ſuſcitant de cõuiuio, & dicit ad eos: Expergiſcimini qui ebrij eſtis à uino. Super hoc uinũ & ſup huiuſcemodi uuas, ac uineas pluit dñs ſulphur & ignẽ, & quicunq; ex earũ uino biberit, æſtuat atq; comburitur à domino. Requirit citharam & pſalterium, cuius repertor eſt Iubal, de Cain ſtirpe generatus: nec audit dominum dicentem ad Aaron: Vinum & ſicerã non bibetis tu & filij tui, quando ingrediemini

Margin: Anagoge; 1.Cor.3.b; Hier.18.a; Tropol.; שִׁנְעָר; Michee 3.c; 1.Cor.3.c; Matt.7.d; אֵיפָה; Ezech.45.d; Ezech.1.a; Luc.3.c; Epheſ.3.d; Eccl.2.a; Matt.15.a; Deut.32.c; Eccl.10.c; Pſal.32.c; Deut.32.c; Ioel.1.b; Gen.4.b; Leuit.10.b

[a] Propterea ductus eſt captiuus populus meus quia nõ habuit ſcientiã, & nobiles eius interierunt fame, et multitudo eius ſiti exaruit. [b] Propterea dilatauit infernus animã ſuã & aperuit os ſuũ abſq; ullo termino, et deſcendẽt fortes eius et populꝰ eius & ſublimes glorioſiq; eius ad eũ, Et incuruabit homo & humiliabit uir, & oculi ſublimiũ deprimẽt. [c] Et exaltabit dñs exercituũ in iudicio, et deus ſanctus ſanctificabit in iuſtitia. [d] Et paſcent agni iuxta ordinem ſuum, & deſerta in ubertatem uerſa aduenæ comedent. [e] Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis

A diemini tabernaculũ teſtimonij, ut accedatis ad altare. Has citharas, & lyras, tympanumq;, & tibias rex Babylonius habuit, quibus conſonantibus uniuerſarũ gentiũ populi proſternebant in terrã, & adorabãt aureã ſtatuã. Quod aũt primũ tẽpus humanæ ſapientiæ: quãdo egredimur pueritiã, & ad rationalem uenimus ætatem: mane in ſcripturis intelligatur: multa teſtimonia docere nos poterũt: De quibus exempli cauſa ponẽda ſunt pauca: Mane mittebã prophetas. Et: Mane exaudies orationẽ meã: Mane aſsiſtã tibi, & uidebo: & de nocte cõſurget ſpiritus meꝰ. Et: Deus deus meus ad te de luce uigilo. Et, In matutinis interficiebã omnes peccatores terræ: ut diſperderẽ de ciuitate domini omnes qui operantur iniquitatẽ. Et in alio loco: Ad ueſperam demorabitur fletus, & ad matutinũ læticia, & cætera his ſimilia. Conſurgimus aũt de mane, quando uitia relinquimus in pueritia, & dicere poſſumus: Peccata iuuentutis meæ, & ignorantiæ meæ ne memineris domine. Ortoq; nobis ſole iuſticiæ fugantur tenebræ, & ſtatim interficimus omnes cogitationes, quæ ad peccata nos prouocant: & de ciuitate mentis noſtræ illos diſperdimus peccatores: de quibus ſaluator loquitur: De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicatiões, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ, & reliqua. B Infelicisſimi autẽ ſunt qui de mane uſq; ad ueſperam ebrietate, gula, & diuerſis uoluptatib. occupati nõ intelligũt in ſe opera domini, nec cõſiderant cur creati ſunt. a ¶ *Propterea ductus eſt captiuus, &c.*] Hæc iuxta literam accidiſſe populo Iudæorũ ſub Veſpaſiano & Tito Romanis principibus: tam Græca quàm Latina narrat hiſtoria. Quod quidẽ & ſpiritualiter hodie quoq; patiuntur: ſuſtinentes nõ famẽ panis neq; ſitim aquæ: ſed famẽ audiendi ſermonis dei: quia nec reſpexerunt opus domini: nec cõſiderauerunt opera manuũ eius: neq; habuerunt eius ſcientiam, qui ſemper locutus eſt per prophetas. Vnde & in pſalmis dicitur de eis: Conuertentur ad ueſperã, & famẽ patient ut canes, & circuibunt ciuitatẽ. Quod autẽ omnis ſermo doctrinæ, panis appelletur & aqua: illud docet euangelicũ: Nõ in ſolo pane uiuit homo, ſed in omni uerbo quod egredit ex ore dei. Et quicunq; biberit de aqua, quam dedero ei, nõ ſitiet in æternum. Et in Pſalmo dicitur: Super aquas refectionis educauit me. Vnde & dominus nõ uult eſurientes in eremo dimittere, ne laſſentur & corruant & interficiantur fame. Et de iuſto uiro dicitur: Iuuenis fui & ſenui, & nõ uidi iuſtũ derelictũ, nec ſemẽ eius quærẽs panẽ. Quidam hoc quod dicitur: Captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiã, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius ſiti exaruit: generaliter de inferis & gehenna interpretari uolũt: in qua puniet omnis qui dei non habuerit ſcientiã. b ¶ *Propterea dilatauit infernus, &c.*] Qui ſurrexerũt mane ad ſectãdã ſicerã, & permãſerũt in ebrietate uſq; ad ueſperã, & uoluptate ac delicijs occupati, opꝰ dñi reſpicere noluerũt, nec opa manuũ eius cõtẽplati ſunt, ꝓpterea ducti ſunt in captiuitatẽ: qa nõ habuerũt ſciẽtiã filij dei: Dicẽte ipſo ad eos, Nec me ſcitis, nec q me miſit: & in ipſa captiuitate fame perierũt ac aruerunt ſiti, Vnde infernus & mors dilatauit animã ſuã, & apuit os ſuũ & abſq; ullo numero & ſatietate deC uorauit in ꝑpetuũ puniẽdos: ita ut principes & populꝰ & ſublimes glorioſiq; terrę Iudæ deſcẽderẽt ad eũ: & humiliaret omis ſuperbia, & oculi ſublimiũ deprimerẽtur: intelligentiũ ſe eſſe mortales, & cuncta reb. expleta, quæ uẽtura p ꝓphetas dñs nũciarat. Infernus aũt animã habere dicit nõ quod animal ſit, iuxta errorẽ quorundã, ſed qđ uerbis humanæ conſuetudinis, rerũ inſenſibilium exprimamꝰ affectũ: quod inſatiabilis ſit, & nũquã mortuorũ multitudine cõpleatur. Quomodo & in manu linguæ mors dicitur, & omnipotens deus ſabbata & neomenias Iudæorũ odiſſe loquit animã ſuã. Quicqd de populo diximus Iudæorũ: tropologice referri poteſt ad eos q ſeculi delitijs occupati, nec reſpicientes opera dei captiui ducunt in peccatũ, & non habent ſcientiã dei, & idcirco fame & ſiti pereũt bonorum operũ atq; uirtutũ, & detrahent in gehennã, ibiq; æternis cruciatib. deputati, potentiã & ſuperbiã miſeria cernent & humilitate mutari. c ¶ *Et exaltabitur dominus exercituũ, &c.*] Cũ captiuus ductus fuerit populus, quia nõ habuit ſcientiã, & interierit fame, & ſiti exaruerit, & dilatauerit infernus animã ſuã, & deſcenderint fortes atq; ſublimes glorioſiq; in profundum, & incuruatus fuerit homo, & humiliatus uir, & receperint omnes iuxta merita ſua: Tũc exaltabitur dñs in iudicio: cuius prius iniuſtũ uidebatur eſſe iudiciũ: & deus ſanctus ab omnib. D ſanctificabitur in iuſticia, ut impleatur illud quod in euangelio dicitur: Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuũ. Et, pater iuſte, mundus te nõ cognouit. Vnde cauere debemus ne præueniamus iudiciũ dei: cuius iudicia magna ſunt & inenarrabilia, & de quo Apoſtolus loquitur, Inſcrutabilia iudicia eius & inueſtigabiles uiæ illius, donec illuminet occulta tenebrarũ, & aperiat cogitationes cordiũ: qui dicit in euãgelio, Nolite iudicare, ut nõ iudicemini. Cui ſententiæ cõgruẽs Paulꝰ apoſtolus præcepit: Tu q es qui iudicas alienũ ſeruum? ſuo dño ſtat, aut cadit: Stabit aũt: Potens eſt enim deus ſtatuere illũ. d ¶ *Et paſcentur, &c.*] Pro paſcẽtibus agnis iuxta ordinẽ ſuũ: qđ in bonã partẽ accipitur: neſcio qd uolentes Lxx. tranſtulerunt, βοσκηθήσονται διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, id eſt paſcent direpti quaſi tauri: ꝓ agnis tauros intelligentes, & rurſum ꝓ aduenis interpretãtes agnos. Quando autẽ dñs exaltatus fuerit in iudicio, & ſanctus in ſua ſanctificatus iuſticia: ut mali agricolæ male pereant, & exaltata cedrus ſecuri dñi ſuccidat: Tunc qui fuerint de agnorũ numero nõ hœdorũ, paſcentur in eccleſiæ pratis, & dicent: Dñs paſcit me, & nihil mihi deerit: & quæ à Iudæis deſerta ſunt uerſa in ubertatẽ comedet gẽtiũ populus. Hæc iuxta tropologiã. Cæterũ ut ordinem cõpleamus hiſtoriæ: id ipſum alijs uerbis dicit, de quo ſupra legimus. Regionẽ ueſtrã in cõſpectu ueſtro alieni deuorãt, & deſerta eſt atq; ſubuerſa à populis externis, De toto eñi orbe congregata gentiũ multitudo habitat in Iudæa: & eiectis priorib. populis, ideo ex parte cæcitas facta eſt domui Iſrael, ut ſubintraret plenitudo gentiũ. Pulchreq; iuxta Lxx. direpti ſunt atq; uaſtati & ducti in captiuitatẽ quaſi tauri, de qb. dñs dixerat, Tauri pingues obſederũt me, ut loca taurorũ occuparẽt agni. e ¶ *Væ qui trahitis iniquitatem, &c.*] Pro uinculo plauſtri, ἱμάντι ζυγοῦ δαμάλεως, id eſt corrigiã iugi uitulæ, ſiue uac-

Margin: Pſal.5.a; 62.a. 100.a; Matt.15.b; Amos 8.a; Pſal.58.b; Luc.4.d; Ioan.8.d; Tropol.; Matth.6.d; Rom.11.d; 1.Cor.4.a; Tropol.

A cæ, Lxx. trāſtulerūt. Quod aūt uincula dicātur eſſe pec-
Prou.5.d cata crebrius legimus. E quib. illud eſt: Funib. peccato-
rum ſuorū unuſquiſq; cōſtringit̄. Et dñs arguens popu
Ioan.2.a lum delinquentē q peccatis peccata ſociarat: fecit flagel
Matt.21.b lum de funiculis: oſtendens eis quō domū dei feciſſent
ſpelūcā latronū; & ſe
dē orationis uertiſ-
ſent in domū nego-
Matth.22.c tiationis. Conuiua
quoq; cœnæ dñicæ,
ueſtē nō habens nu-
ptialē: uinctis pedib.
ac manib. eijcit̄ in te-
nebras exteriores. Et
dñs uenit: ut his qui
erāt in uinculis, dice
ret: exite, & qui uerſa
bant̄ in tenebris, re-
Pſal.145.b uelamini: Ipſe em̄ ſoluit cōpeditos & illuminat cæcos:
Eccl.7.e quos Hieremias uinctos terræ nūcupat. Nec plāgit eos
qui peccare cœperint ſtatimq; deſierint: nō em̄ eſt iuſtus
ſuper terrā q faciat bonū, & aliquādo nō peccet, ſed qui
Num.19.d lōgo funiculo peccata protraxerint. Vnde & in Nume-
ris legimus, uaccā rufam, cuius cinis expiatio popli eſt:
nō aliter immolari & offerri ad altare dñi, niſi quæ terre
na opa nō fecerit, iugumq; nō traxerit: nec uinculis iugi
Nabuchodonoſor fuerit alligata. Et in hoc eodē ꝓphe-
ta ꝓ cingulo ueritatis filiæ Siō cingunt̄ funiculo. Achi-
tophel quoq; & Iudas: quorū alter Dauid, alter dñm ꝓ-
diderūt: fune longiſſimo trahentes peccata ſua, periere
ſuſpēdio, putātes malū cōſcientię præſenti morte finiri,
& nihil eſſe poſt mortē. Qd' aūt iuxta Hebraicū & oēs a-
lios interpretes, appellant̄ funiculi uanitatis: hoc ſigni-
ficat, quod facientib. peccatū facile texit̄, & tam inane &
B futile eſt, ut araneārū fila texunt̄: ſed cū inde uoluerimꝰ
exire, ſolidiſſimis uinculis nectimur. Plauſtrū aūt plenū
oneratumq; peccatis, faciliꝰ intelligūt, q meminerit ſcri
Zach.5.a ptū in Zacharia: impietatē ſedere ſuper talētū plūbi: Et
Exo.15.b Aegyptios qui graui peccatorū ſarcina premebantur,
quaſi plūbū in mare rubrū eſſe demerſos. Et in alio lo-
co peccator loquit̄: Iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt ca
Pſal.37.a put meū. Sicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Di-
cunt̄ autem hęc ad principes Iudæorū, qui ſupra argu-
ti ſunt in auaritia atq; luxuria: q ꝓuocati à dño ad pœ-
nitētiā, & poſtea ab apoſtolis eius, uſq; hodie ꝑſeuerant
in blaſphemijs: & ter per ſingulos dies in omnib. ſyna-
gogis ſub nomine Nazarenorū anathematizent uoca-
bulū Chriſtianū. Eſt aūt ſenſus: Væ uobis q putatis diē
iudicij nō futurū, uel nō uēturā captiuitatē quā ꝓpheti
cus ſermo prædicit: qui dicitis ad ꝓphetā. Vſq; quo no-
bis dei minaris irā? uolumus eā ſcire, iā ueniat. Hoc aūt
per Ironiā loquunt̄: qm̄ eā nō putāt eſſe uenturā: ſed ſi-
mulari à ꝓpheta. *a ¶ Væ q dicitis, &c.*] Eiuſdem criminis
eſt, bonū, lucē & dulce cōtrarijs uocare nominibus: cu-
ius, malū, tenebras & amarū, uocabulis appellare uirtu
tū. Hoc cōtra eos q peccatū nō putāt, ſi bono detrahāt,
& nō exiſtimāt eſſe delictū ſi laudēt malū. Ponūt aūt Iu-
dæi bonū, malū: & lucē, tenebras: & dulce, amarū: ſuſci-
Matt.27.b piētes Barrabā latrocinij & ſeditionis autorē, & crucifi-
gētes Ieſum, q nō uenerat, niſi ad oues perditas domꝰ I-
ſrael: ut ſaluaret qd' perierat. In Barraba intelligamꝰ dia
bolū: q cū ſit nox & tenebræ, transfigurat̄ in angelū lu-
cis. Vnde & Apoſtolus loquit̄: Quę participatio iuſticię
cū iniquitate? quæ ſocietas luci ad tenebras? qui cōſen-
ſus Chriſti & Belial? Neq; em̄ lucerna tollenda eſt, & po
nenda ſub modio, uel ſub lecto: ſed ſupra candelabrū
ut omnib. luceat. Nec arbor malos afferens fructus: bo-
Gen.1.c næ arboris eſt appellāda uocabulo. Vnde in Geneſi my
ſtico ſermone narrat̄: quod diuiſerit deus inter lucē ac

culis uanitatis, & quaſi uinculū plauſtri peccatū. Qui di-
citis, feſtinet & cito ueniat opus eius, ut uideamus, & ap-
propiet & ueniat cōſilium ſancti Iſrael, & ſciemus illud.
[a] Væ qui dicitis malū bonū, & bonū malū, ponentes te-
nebras lucem, & lucē tenebras, ponētes amarū in dulce,
& dulce in amarū. [b] Vę qui ſapiētes eſtis in oculis ueſtris
& corā uobiſmetipſis prudētes. [c] Væ qui potentes eſtis
ab bibēdum, & uiri fortes ad miſcendā ſiceram. [d] Qui iu
ſtifica-

tenebras, quæ in principio ſup abyſſum ferebātur. Qd' C
aūt bonꝰ ſaluator ſit appellatus, ipſe in euāgelio loqui-
tur: Paſtor bonus ponit animā ſuā ꝓ ouib. ſuis. Lucem *Ioan.10.b*
quoq; eſſe ſe dicit: Ego ſum lux mundi, & quotidie cœle
ſti pane ſaturati dicimus: Guſtate & uidete q̄ ſuauis eſt *Pſal.33.b*
dñs. Ecōtrario qñ di
cimus: Libera nos à
malo. Et, mundus in
maligno poſitus eſt:
diaboli cupimꝰ inſi-
dijs liberari. Qd' aūt
ipſe tenebrarū & a-
maritudinis ſignifi-
cet̄ nominibus: cre-
brius legimus. Sed
& hoc poſſumus di-
cere qd' omnia con-
traria dogmata ue-
ritati amara ſint & ſola dulcis ueritas. Vnde cauēdū eſt,
ne ꝓ ueritate ſequamur mendacium: ne ꝓ lumine tene-
bras: Multæ em̄ ſunt uiæ quæ uident̄ hominib. rectæ, &
nouiſſima earū ꝑueniūt in ꝓfundū inferni. Eſt quoque
iuſtus periēs in iuſtitia ſua: cui dicit̄: Ne ſis iuſtꝰ multū.
Quas ob cauſas Iſrael re ꝓmittit ſe uia ambulaturū re- *Deut.5.d*
gia, nec ad ſiniſtrā, nec ad dextram declinaturū. & ut lo-
quar qd' ſentio difficile hoc maledicto qs carere pōt: cū
& malis frequēter adulemur ꝓpter potētiā, & bonos de
ſpiciamus ꝓpter inopiā. Vnde ſignificātius interpreta-
tus eſt Aqla: Væ q dicūt malo, bonus es: & bono, malus
es. Et in hūc cōgruit ſenſum illud qd' Salomō in ꝓuer-
bijs loqt̄. Qui iudicat iuſtū iniuſtū, & iniuſtū iuſtū: ab-
ominabilis eſt uterq; apud deū. Scribæ quoq; & phari-
ſæi uerba ſaluatoris nō recipiētes, ſed traditiōes homi-
nū & aniles fabulas, fecerūt bonū malū, & malū bonū.
b ¶ Væ q ſapiē. eſtis, etc.] Qui uobis, inqt, ipſis uidemini ſa- D
piētes eſſe, q prudētiā ſeqmini nō dei, ſed hominū, & cū
nō recipiatis dei uirtutē deiq; ſapientiā, putatis uos eſſe
ſapiētes. Inter ſapientiā & prudentiā hoc dicūt intereſſe
Stoici, qd' ſapiētia rerū ſit diuinarū humanarūq; noti-
cia: Prudētia aūt tātū mortaliū. Cōſequēter aūt hęc ad-
uerſum ſcribas dicunt̄ & phariſæos, q habētes clauē ſci-
entiæ, nec ipſi ad Chriſtū introeūt, nec alios introire ꝑ-
mittunt. *c ¶ Væ q potē. etc. ad miſcē. ſicerā.*] Id eſt ebrietatē.
Quib. ſupra dixerat: Væ q cōſurgitis mane ad ebrietatē
ſectandā & potādū uſq; ad ueſperā, ut uino æſtuetis: de
his etiā nūc loqt̄: Qui potētes ſunt ad bibendū uinū, &
uiri fortes ad miſcēdū ſicerā: Qui inebriati uino draco-
nis & ueneno aſpidū inſanabili: uirtutes dñi calūniabā
tur. Et ipſi ebrij inebriabāt populos, ut pari furore bac-
chātes, aduerſus dñm cōclamarēt. Iuxta Tropologiā an
te iā diximꝰ, qd' ſacerdotes ingreſſuri tabernaculū dei,
nō debeāt uinū bibere & ſicerā: Quibus nūc addimus:
qd' Nazaræis quoq; pręceptū ſit, q ſe ſanctificāt dño: ut
uinū & ſicerā, & omne qd' de uuis eſt, nō bibant nec co-
medāt: ne uuā qdē paſſam, & acetū ex uino. Sed & in ꝓ-
uerbijs præcipit̄, Potētes ſi iracūdi ſunt, uinū nō bibāt: *Prou.31.a*
ne cū biberint obliuiſcant̄ ſapiētiæ. Inter uinū & ſicerā,
iuxta Anagogē hoc eſſe arbitror: Quod uinū è plurib. *Anagoge*
una ꝑturbatio eſt, Verbi gratia: libidinis, auariciæ, gulę
& inuidiæ. Sicera aūt, id eſt ebrietas, oēs in ſe uitiorū cō-
tinet paſſiōes, quas rectius Latino ſermone ꝑturbatio-
nes poſſumus dicere: qd' ſtatū mētis euertāt, & ebrios fa
ciāt neſcire qd agāt. Qui ergo præſunt, plurimū debent
carere uitijs, & maxime ira quæ furori proxima eſt, ne
quanto plus poſſint, tāto amplius ſubiectis noceāt. Mi-
ſcet ſicerā q cū ebrietate plenus ſit, ad decipiēdos homi
nes, umbras quaſdā & imagines ſimulat ſe habere uir-
tutū. *d ¶ Qui iuſtificatis, &c.*] Et hęc pars uitiorū eſt uineę
quę ꝓ uuis fecit labruſcas, & expectāte dño ut faceret iu
dicium

A diciū, fecit iniquitatem: iuſtificans impiū pro muneri-
bus, & non cauſas, ſed dona conſiderans: quæ excæcant
Exod.23.a etiā oculos ſapientiū. Vnde cauendū eſt, ne inebriemur
Eccl.20.c uino in quo eſt luxuria: & nudētur fœmora turpitudi-
nis noſtræ, & adulemur impijs pro muneribus & iuſti-
ciā iuſti pro inopia
deſpiciamus. Quod
Iac.2.a & in epiſtola Iacobi
pręcipit̄: Ne honorā
tes impios diuites,
& deſpicientes ſan-
ctos pauperes, fiamꝰ
iudices iniquitatis.
*a ¶ Propter quod ſicut
deuorat, &c.*] Propter
ſuperiores cauſas ſu
perbiæ & ebrietatis
& auaritiæ: quia pro
uuis attulerunt ſpi-
nas: & fœnū, ligna,
1.Cor.3.c ſtipulā, arſuroſq; ue
pres: Ideo radix ma-
liciæ eorū redigetur
in fauillā, & omnis
flos & pulchritudo
diuitiarū & corpo-
ris, pulueri cōpara-
bitur. Nō enim ſolū
iſta fecerunt: ſed his
gradibꝰ peruenerūt
ad blaſphemiā, ut le
gē dñi nō reciperēt,
& ſermonē ſancti Iſ-
rael blaſphemarent:
B de quibus ſupra legimus: De Sion egredietur lex, & uer
bum dñi de Hieruſalem. Poteſt radix in malis cogitatio
nibus accipi: fructus aūt & germen, in malis operib. at-
que ſermonibus: ut quod in radice latet, monſtretur in
Heb.12.d germine, quæ utraq; dñi incēdio deuorabuntur. Vnde
& Apoſtolus, radicē amaritudinis malorū, ſurſum loq-
tur germinantē. *b ¶ Ideo iratus, &c.*] Qm̄ abiecerūt legē
Hier.31.f dñi exercituū: quā ſe daturū per Hieremiā dñs pollice-
tur, dicens: Ecce dies ueniūt, dicit dñs: & feriam domui
Iſrael & domui Iuda fœdus nouū: nō ſecundū pactum
quod pepigi cum patrib. ueſtris, in die quando appre-
hendi manū eorū, ut educerem eos de terra Aegypti, Et
Ioan.8.f ſermonem ſancti Iſrael blaſphemauerūt, dicentes: Dæ-
Matt.13.g monium habet & Samaritanus eſt: Et: Nonne hic eſt fi-
lius fabri? Idcirco iratus eſt furor dñi in populū ſuum:
qui prius iratus fuerat cōtra principes & potentes, qui
ſapientes erant in oculis ſuis, & iuſtificauerūt impium
Sap.6.a pro muneribus, & deuorauerat eos quaſi ſtipulam lin-
gua ignis, & calor flāmæ exuſſerat, ut potentes potenter
tormenta paterent̄: Et extendit manū ſuam aduerſum
eum quē uocat populū ſuū, eo quod fuerit pars hæredi
tatis eius, & funiculus poſſeſſionis illius. Extendit aūt
manū ut percutiat, & furor eius iraſcatur: de quo & in
Pſal.6.a alio loco legimus: Dñe ne in furore tuo arguas me, neq;
Hier.10.d in ira tua corripias me. Et Hieremias: Corripe nos inqt
dñe: ueruntamen in iudicio, & non in furore. Furere au-
tē dñs dicitur: non quod humanis perturbationibus
ſubiaceat, ſed quod nos qui delinquimus, niſi iraſcen-
tem audierimus, dñm non timeamus. Vnde & Apoſto-
Rom.2.d lus ſcribit: quod bonitas dei & patientia prouocet nos
ad pœnitentiā: nos aūt ſecundum duritiam & impœni
tens cor noſtrū, theſaurizemus nobis iram in die iræ &
reuelationis iuſti iudicij dei. Quæ ſit aūt manus quæ ex
Iob.19.c tenditur: uel eleuatur ſuper populum peccatorem: Iob
loquitur manifeſtius: Manus em̄ dñi tetigit me. Vnde

ſtificatis impiū ꝓ munerib. et iuſticiā iuſti aufertis ab eo.
[a] Propter qd' ſicut deuorat ſtipulā lingua ignis, & calor
flāmæ exurit, ſic radix eorū quaſi fauilla erit, et germē eo
rū ut puluis aſcēdet. Abiecerūt em̄ legē dñi exercituū, &
ſermonē ſancti Iſrael blaſphemauerūt. [b] Ideo iratus eſt fu
ror dñi in populū ſuū, & extendit manū ſuā ſuper eū, &
percuſſit eū, & conturbati ſunt mōtes, & facta ſunt mor
ticina eorū, quaſi ſtercus in medio platearū. In omnibus
his nō eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extē-
ta. [c] Et leuabit ſignū in nationib. procul, & ſibilabit ad eū
de finibus terræ, et ecce feſtinus uelociter ueniet. Et non
erit deficiēs, neq; laborās in eo, nō dormitabit, neq; dor
miet, neq; ſoluet̄ cingulū lūborū eius, nec rūpet̄ corrigia
calciamēti eius. Sagittæ eius acutę, & oēs arcus eius extē
ti, ungulę equorum eius ut ſilex, & rotæ eius quaſi impe
tus tēpeſtatis. Rugitus eius ut leonis, rugiet ut catuli leo-
num, & frendet & tenebit prædam, & amplexabitur, &
non erit qui eripiat. Et ſonabit ſuper eum in die illa ſicut
ſonitus maris, aſpiciemus in terram, & ecce tenebræ tri-
bulationis, & lux obtenebrata eſt caligine eius.

& diabolus ſciēs potentē manū dñi, & brachiū qd' uni- C
uerſis gentibus reuelatū eſt: dicit ad dñm: Mitte manū
tuam & tange omnia quæ habet, niſi in faciē benedixe-
rit tibi. Quod aūt quaſi præteritū dicitur, quod futurū
eſt, conſuetudinē ſequitur prophetalē, in qua tam certa
ſunt quæ futura di-
cunt̄, ut putent̄ eſſe
præterita: Quod &
in pſalmis canit̄: De- *Pſ*
derūt in cibū meum
fel, & in ſiti mea po-
tauerūt me aceto: Et
iterū: Diuiſerūt ſibi
ueſtimēta mea, & ſu-
per ueſtimentū meū
miſerūt ſortē. Quód
què ſequitur: Et per-
cuſſit eū, id eſt popu
lū ſuū, & conturbati
ſunt mōtes. Montes
quidā putant cōtra-
rias fortitudines: ſi-
ue eos ſpiritꝰ qui in
miniſterio dei ſunt,
& quib. tradunt̄ pec
catores ad punien-
dum. Nos aūt hyper
bolice dictum puta-
mus: qd' ꝓ magnitu
dine malorū immi-
nentiū etiā montes
cōmoueant̄, & cada-
uerib. mortuorū re-
pleantur omnes pla
teæ urbiū. Hoc accidiſſe Iudæis poſt paſſionem dñi ſub D
Veſpaſiano & Hadriano nemo dubitat. Cumq; hæc fa-
cta ſint, nō eſt auerſus furor eius: ſed adhuc manus eius
extenta ſiue excelſa, quæ habitū iraſcentis & percutien-
tis oſtēdit. Et notādū in his omnibus, qd' nō eis expro-
bret idololatriā: nō alia peccata, ꝓpter quæ offenderint
deum, ſed quia abiecerūt legē euangelij & ſermonē dñi
blaſphemauerūt. *c ¶ Et eleuabit ſignū, &c.*] Hebræi hunc
locū de Babylonijs, & de Nabuchodonoſor intelligunt
prophetari: quod dei uoluntate adductus ſit in Iudæā
& Hieruſalem, templumq; ſubuerterit. Nos aūt ſequen-
tia ſuperioribus copulantes: ideo ſignū in nationibus
procul eleuatū dicimus eſſe, & ſibilaſſe dñm, uel traxiſ-
ſe eos de finibus terræ: qm̄ abiecerunt legē euangelij, &
ſermonem ſanctū blaſphemarunt. Si em̄ de Babylonijs
eſſet ſermo: iuxta cōſuetudinem prophetalem dixiſſet:
Vocabo eum qui ab Aquilone eſt, eo quod iuxta Iudęę
ſitū, Aſſyrij atq; Chaldæi in Septentrionali plaga ſint:
Vel certe apertius Babylonios Aſſyrioſq; deſcriberet.
Nunc uero dicendo: Leuabit ſignum in nationib. pro-
cul, & ſibilabit ad eum de finibus terrę: gentes longe po
ſitas ſignificat, & quæ in terræ finibus cōmorātur: haud
dubiū quin Romanos, & omnes Italiæ Galliarumq; &
Hiſpaniæ populos, q ſub Veſpaſiano & Hadriano Ro-
mano imperio ſubiacebant. Vnde & Italia ab eo qd' ibi
heſperus occidat: olim Heſperia dicebat̄: Et hoc uenien
te percuſſus eſt. Et omnes Iudææ montes turbati ſunt:
ut interpretatus eſt Theodotio & Symmachus: uel com
moti, ut Aquila poſuit: uel παρωξύνθη, id eſt, acerbati, ut
Lxx. tranſtulerunt: ut impetu hoſtium omnes repleren-
tur plateæ cadaueribus mortuorum. Deſcribit ergo ſer
mo diuinus uelocitatem uenientis exercitus: qui non
ſua, ſed dñi uenerit uoluntate: imò attractus ſit & ſibilo
illius prouocatus: quod nō defecerit, nec tanto itinere
laborauerit, & cupiditate prædandi, ſomnū oculis non

A admiſerit, calciamenta quoq; illius nõ ſint attrita: ſagittariorum multitudinẽ, equitũ turmas, curruum quadrigarumq; feruorem: quod inſtar leonis non tam ad pugnandum quàm ad prædandum & uorandum uenerit: Et ululatus uincentis exercitus, marinis fluctibus comparatur. Ex quo notandum ubicunq; ſonitus maris in ſcripturis appellatur quid ſignificet. Cum igitur uenerit Romanus exercitus & tenuerit prædam, & non fuerit qui eruat, propheta compatientis affectu ſe iungit populo, & ait: Aſpiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis: Cœlum enim aſpicere non audebimus, cuius habitatorem offendimus: Et lux noſtra quã ſemper habebamus in deo, tribulationũ caligine obſcurata eſt. Legi in cuiuſdam commentarijs, hoc quod dicitur: Leuabit ſignum in nationibus procul & ſibilabit ad eum de finibus terræ: de uocatione gentium debere intelligi, quod eleuato ſigno crucis, & depoſitis oneribus peccatorum: uelociter uenerint atque crediderint. Sed neſcio quomodo huic ſenſui poſſint congruere quæ ſequuntur. C

¶ Libri ſecundi Commentariorum in Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERtium Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium prooemium.

SVFFICIT mihi uoluminũ magnitudo, quæ in explanatiõe Eſaiæ prophetæ texitur, ubi aliqd prætermittere damnũ eſt intelligentiæ. Quamobrẽ in ſingulis libris qui tantũ numerũ ordinemq; ſignificant, breues præfatiunculas poſui, Teq; uirgo Chriſti Euſtochiũ precor, ut in expoſitione difficillimæ uiſionis orationib. me iuues, in qua deus omnipotẽs in ſua cernit̃ maieſtate, & duo Seraphim ſtãtia in circuitu eius atq; clamantia. Sanctus, ſanctus, ſanctus dñs deus ſabaoth: plena eſt omnis terra gloria eius, Et cõmotũ liminare templi atq; cõcuſſum, & domus Iudaica tenebris erroris impleta, Et cõparatiõe diuinæ gloriæ ꝓpheta immũda labia habere ſe dicẽs, & habitare in medio populi blaſphemantis, q cõſona impietatis uoce cõclamabat, Crucifige talẽ: Et, nõ habemus regẽ niſi Cæſarẽ: Vnumq; de Seraphim miſſum ad Eſaiã, qui forcipe de altari carbone cõprehenſo, ꝓphetę purgaret labia & populus remaneret immundus. Tertius ergo in Eſaiam liber hoc habet exordiũ.

B

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER TERTIVS.

CAP. VI.

ANNO quo mortuꝰ eſt rex Ozias, uidi dominũ ſedentem ſuper ſolium excelſum & eleuatũ. [b] Et ea quæ ſub ipſo erãt implebãt templũ. [a] Seraphim ſtabãt ſup illud: ſex alæ uni, & ſex alę alteri: Duabus uelabãt faciẽ eius: & duab. uelabãt pedes eius: & duabus uolabãt: Et clamabat alter ad alterũ, & dicebat. Sanctus, ſanctus, ſanctus, dñs exercituũ: plena eſt omnis terra gloria eius. [b] Et commota ſunt ſuperliminaria cardinũ à uoce clamãtis, & domus impleta eſt fumo. Et dixi: [c] Vę mihi quia tacui: quia uir pollutus labijs ego ſum, & in medio populi polluta labia habẽtis ego habito: & regẽ dñm exercituũ uidi oculis meis. [d] Et uolauit ad me unus de ſeraphim, & in manu eius calculus quem forcipe tulerat de altari: & tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigi

ANNO *quo mortuus eſt rex Ozias: uidi, &c.*] Sub quatuor regib. ꝓphetaſſe Eſaiã ſuper Iudã & Hieruſalẽ: primę uiſiõis titulo demõſtratũ eſt, id eſt ſub Ozia, Ioathã, Achaz & Ezechia. Mortuo ergo Ozia ſub quo dicta ſunt uniuerſa, quæ ſupra expoſuimus: ſucceſſit filius eius Ioatham, qui regnauit annis ſedecim & fecit rectum in conſpectu domini: & portam templi ædificauit excelſam. Quo imperante uidit Eſaias ſedentem dominum ſuper ſolium excelſum & eleuatum ut habitũ regnantis oſtenderet. *b* ¶ *Et ea quæ ſub ipſo erant implebãt templum* (ſiue ut Theodotio & Symmachus tranſtulerunt.) *Et ea quæ ſub pedibus eius erant, implebant templum.*] Pro quo Lxx. interpretati ſunt, Et plena domus gloria eius. De hac uiſione ante annos circiter triginta: cum eſſem Conſtantinopoli & apud uirum eloquentiſſimum Gregorium Nazianzenum: tunc eiuſdem urbis epiſcopum, ſanctarum ſcripturarum ſtudijs erudirer: ſcio me breuem dictaſſe ſubitumq; tractatum: ut experimentum caperem ingenioli mei, & amicis iubentibus obedirem. Ad illum itaq; libellum mitto lectorem, oroq; ut breui huius temporis expoſitione contentus ſit. Oziam quia
2.Pa.26.d ſibi illicitum ſacerdotium uendicabat lepra fuiſſe percuſſum, ſacra narrat hiſtoria: quo mortuo dominus uidetur in templo quod ille polluerat. Ex quo animaduertimus, regnante in nobis leproſo rege, nos dominũ in ſua maieſtate regnantem uidere non poſſe, nec ſan-
Exod.2.d ctæ trinitatis noſſe myſteria. Vnde & in Exodo poſtquã mortuꝰ eſt Pharao qui opprimebat Iſrael luto & paleis & lateribus: populus clamauit ad dñm: qui illo uiuente clamare nõ poterat: Et Ezechiel mortuo Phaltia filio Bananiæ peſſimo principe, cadit in faciẽ ſuam, & uoce excelſa clamabat ad dominum. Pulchreq; iuxta Hebraicum: non ipſe dominus implebat templum: Cuius cœlũ thronus eſt, & terra ſcabellũ pedũ eiꝰ: & de quo in alio loco legimus: Dominꝰ in tẽplo ſancto ſuo, dominus in cœlo ſedes eius: ſed ea quæ ſub pedibus eius erant, implebant templum. Quis ſit autem iſte dominus qui uidetur: in euangeliſta Ioanne, & in apoſtolorum actis plenius diſcimus, Quorum Ioannes ait: Hæc dixit Eſaias: quando uidit gloriam eius: & locutus eſt de eo: haud dubium quin Chriſtum ſignificet. Rurſum Paulus in actis apoſtolorum, ubi Romæ loquitur ad Iudæos: Bene, inquit, ſpiritus ſanctus locutus eſt per Eſaiam prophetam ad patres noſtros, dicens: Vade ad populum iſtum & dic: Aure audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non perſpicietis: incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt: ne forte uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & cõuertant ſe & ſanem eos. Viſus eſt autem filius in regnantis habitu, & locutus eſt ſpiritus ſanctus propter conſortium maieſtatis, unitatemq; ſubſtantiæ. Quærat aliquis quomodo nunc propheta dominum uidiſſe ſe dicat, & non abſolute dominum, ſed dominum ſabaoth: ut in conſequentibus ipſe teſtatur, cum euangeliſta Ioannes dixerit: Deum nemo uidit unquam, Et ad Moyſen loquatur deus: Non poteris faciem meam uidere: neque enim uidebit homo faciem meam & uiuet. Ad quod reſpondebimus, nõ ſolum patris diuinitatem: ſed ne filij quidẽ & ſpiritus ſancti: quia una in trinitate natura eſt poſſe

D Pſal.10.a Ioan.12.f Act.28.g Ioan.1.b Exod.33.d

A poſſe oculos carnis aſpicere: ſed oculos mentis. De quibus ipſe ſaluator ait, Beati mũdo corde, qm̃ ipſi deũ uidebũt. Legimus quod Abrahã uiſus ſit dñs in hominis figura: Et cũ Iacob quaſi homo luctatus ſit, qui deus e-
פנואל rat: Vnde & appellatus eſt locus ipſe phanuel, hoc eſt facies dei, Vidi em̃, ait, dñm facie ad faciẽ, & ſalua facta eſt anima
Ezech.1.g mea. Et Ezechiel quoque uidit dñm in forma hominis ſedentẽ ſuper Cherubim: à lũbis eiꝰ & deorſum erat quaſi ignis, & ſuperiora habebãt ſpeciẽ electri. Ergo deus natura nõ cernit̃, ſed uidet̃ hominib. ut uoluerit. *a* ¶ *Seraphim ſtabãt ſuper illud, &c.*] Hoc qđ nos, ſequentes alios interpretes & Hebraicã ueritatẽ, in qua ſcriptũ eſt מִמַּעַל לוֹ id eſt, ἐπάνω αὐτοῦ, qđ Latine dicitur ſuper illud, uertimus, Lxx. trãſtulerũt κύκλῳ αὐτοῦ, id eſt in circuitu eius: ut non ſuper templũ ſtare Seraphim, ſed in circuitu dñi deſcribãtur, Rurſum ubi nos diximus: qđ unus de Seraphim uelaret faciẽ & pedes eius, per qđ intelligitur, dei: in Hebręo ſcriptũ habet̃ רַגְלָיו & פָּנָיו quod poteſt interpretari, & eius, & ſuã: Vt Seraphim iuxta Hebræi ſermonis ambiguitatẽ, & faciẽ pedeſq; dei, & ſuam faciẽ ac pedes operire dicant̃. In ſeptuageſimonono pſalmo legimus,
כרובים Qui ſedes ſuper Cherubim manifeſtare: Qui in noſtra lingua interpretantur multitudo ſciẽtię: Vnde & dñs in
B aurigæ modũ ſup Cherubim aperte ſedere oſtenditur: Seraphim aũt præter hunc locũ, in ſcripturis canonicis alibi legiſſe me neſcio: q ſtare dicunt̃ ſup templũ, uel in
Pſal.79.a circuitu dñi. Ergo errãt qui ſolent in precib. dicere: Qui
שׂרפים ſedes ſuper Cherubim & Seraphim, qđ ſcriptura nõ docuit. Seraphim aũt interpretãtur ἐμπρηστάς, qđ nos dicere poſſumus incendẽtes ſiue cõburẽtes: iuxta illud qđ
Pſal.103.a alibi legimus: Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignẽ urẽtẽ. Vnde & Paulus apoſtolus in epiſtola ad Hebræos, quã Latina conſuetudo non recipit:
Heb.1.d Nonne oẽs, inquit, miniſtri ſunt ſpiritus, in miniſteriũ miſſi ꝓpter eos qui hæreditatẽ accepturi ſunt ſalutis? Daniel quoq; cũ in habitu regnantis dñm deſcripſiſſet,
Dan.7.c adiecit: Milia miliũ miniſtrabãt ei, & decies milies cẽtena milia aſſiſtebãt ei. In Cherubim ergo oſtẽdit̃ dñs: in Seraphim ex parte oſtendit̃, ex parte cælat̃. Faciẽ em̃ & pedes eius operiũt: quia & præterita ante mũdũ, & futura poſt mũdũ ſcire nõ poſſumus, ſed media tantũ quæ in ſex diebus facta ſunt cõtemplamur. Nec mirũ hoc de Seraphim credere: cũ & apoſtoli ſaluatorẽ credentib. aperiant, infidelib. abſcondãt: Et uelũ ante arcã fuerit teſtamẽti. Alas quoq; habere dicũtur propter uelocitatẽ & in cũcta diſcurſum: ſiue quia ſemper in altiorib. cõmo-
Pſal.103.a rantur, Neq; enim illud quod de uẽtis dicitur: Qui ambulat ſuper pennas uentorũ: uere uẽtos iuxta fabulas poetarũ & pictorũ licentiã pennas habere teſtatur: ſed celerem in cuncta diſcurſum. Et ſinguli ſenas alas: quia de fabricatione tantũ mundi & præſentis ſeculi nouimus. Quod aũt clamat alter ad alterũ: uel iuxta Hebræos: iſte ad iſtum, id eſt unus ad unum: inuicem ſe ad laudes dñi cohortantur, & dicũt: Sanctus, ſanctus, ſanctus dñs exercituũ: ut myſterium trinitatis in una diuinitate demõſtrent: Et nequaquam templũ Iudæorum ſicut prius: ſed omnem terram illius gloria plenã eſſe teſtentur, qui pro noſtra ſalute dignatus eſt humanũ corpus aſſumere ad terraſq; deſcẽdere. Deniq; & Moyſi cũ pro adorato uitulo dñm precaret̃, ut parceret populo peccatori: reſpõdit dñs: Propitius ero illis: Verũtñ uiuo ego & uiuit nomẽ meũ: qa implebit̃ gloria mea omnis terra. Et Septuageſimus primus pſalmus canit: Implebit̃ gloria eiꝰ omnis terra. Vnde & angeli clamabãt paſtorib. Gloria in excelſis deo: & in terra pax hominibus bonæ uolũtatis. Impie ergo qdã duo Seraphim, filiũ & ſpiritũ ſanctũ intelligũt: cũ iuxta euangeliſtã Ioannẽ, & Paulũ apoſtolũ, filiũ dei uiſum in maieſtate regnantis, & ſpiritũ ſanctũ locutum eſſe doceamur. Quidã Latinorũ duo Seraphim, uetus & nouũ inſtrumentũ intelligunt quæ tantũ de præſenti ſeculo loquunt̃. Vnde & ſex alas habere dicunt̃, & faciẽ dei pedeſq; uelare, & certatim ꝓferre teſtimoniũ ueritatis: & omne qđ clamãt trinitatis ſacramenta mõſtrare: Et mirari adinuicẽ qđ dñs ſabaoth in forma dei patris poſitus, formã ſerui acceperit, & humiliauerit ſe uſq; ad mortẽ, mortẽ aũt crucis, & nequaq̃ ut prius cœleſtia eũ tm̃, ſed & terrena cognoſcãt. *b* ¶ *Et commota ſunt ſuperliminaria cardinũ à uoce clamãtis, &c.*] Clamantib. Seraphim, & in tota terra trinitatis myſteriũ prędicantibus, qñ paſſionẽ dñi ſaluatoris terra uniuerſa cognouit: ſtatim cõmotũ eſt ſiue ſublatũ liminare tẽpli, & oẽs illiꝰ cardines cõciderũt, impleta ſaluatoris cõminatione, dicentis: Relinquet̃ uobis domus ueſtra deſerta. Et quã pulcher ordo uerborũ, Poſtq̃ terra repleta eſt gloria dñi ſabaoth, Iudæorũ tẽplũ impletũ eſt ignorãtiæ tenebris, & caligine, & fumo, q noxius eſt oculis. Vel certe p fumũ templi mõſtrat̃ incẽdiũ: Prius em̃ euãgeliũ ſaluatoris in toto orbe prædicatũ eſt: & poſt quadraginta duos annos dñicæ paſſionis, capta Hieruſalẽ tẽplũq; ſucceſum eſt. Iudæi putãt tẽplũ impletũ fumo, thymiama ſignificare: id eſt, incenſum, & per hoc aduẽtũ diuinæ maieſtatis. *c* ¶ *Et dixi: Væ mihi, &c.*] Et Abrahã poſtq̃ uidit dñm, & audiuit uocẽ eius, terrã & cinerẽ eſſe ſe dicit: & Eſaias iuxta Lxx. interpretes cõpũctũ ſe eſſe teſtat̃, dicens: ὦ τάλας ἐγὼ ὅτι κατανένυγμαι, id eſt, ò miſer ego, qm̃ cõpunctus ſum: nõ ob alia crimina, ſed qa labia haberet immũda. Felix cõſcientia quæ tm̃ in ſermone peccauit: nõ ſuo uitio, ſed ſocietate populi habentis polluta labia, cũ quo loq ſæpiſſime cogebat̃. Ex quo oſtẽdit̃ noxiũ eſſe, uiuere cũ peccatoribus: Qui em̃ tãgit picẽ inquinabitur ab ea. Sed quia in Hebræo legimꝰ: Væ mihi quia tacui: plãgit ſe ꝓpheta, qa nõ fuerit dignꝰ laudare dñm ſabaoth cũ Seraphim, quos angelicas fortitudines intelligimꝰ. Nõ fuit aũt auſus laudare dñm: quia labia habebat immũda. Et ꝓpterea labia habebat immũda: quia cũ peccatore populo uerſabat̃. Vel certa ita intelligẽdũ: Quia tacui & nõ audacter Oziã impiũ regem corripui: Ideo labia mea immũda ſunt & laudes dñi cũ angelis cantare non audeo: ne mihi dicat̃, Quare tu enarras iuſticias meas & aſſumis teſtamẽtũ meũ per os tuũ? Non eſt em̃ pulchra laudatio in ore peccatoris. Hoc autẽ dicimus, nõ quod Eſaiã talẽ fuiſſe doceamus: ſed quod ipſe pro humilitate & immũdis tantũ labijs, indignũ ſe dei laude fateatur. *d* ¶ *Et uolauit ad me, &c.*] Volauit uel miſſus eſt unus de ſeraphim, qui interpretatur incendens: ut prophetæ labia purgaret immunda: & pruna uel calcu

C Luc.2.b Phil.2.a D Matth.23.d Gen.18.d

A lo quē de altari tulerat excoqueret. Multi aūt putāt duos eſſe ſeraphim, qui clamabat alter ad alterū, cū & de plurib. poſsint ſinguli clamare ad ſingulos: Et Lxx. æditio magis ſignificet plurimos: q interpretati ſunt, καὶ σεραφὶμ ἑστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, id eſt, & ſeraphim ſtabant in circuitu eius. Qđ ſi de duob. diceret̃, nō in circuitu, ſed ex utraque parte dixiſſent. Et hoc conuenit angelorū multitudini quæ in dei miniſteriū præparata eſt. Seraphim autē plurali numero appellātur, & ſingulari ſeraph: Sicut cherubī & cherub. Quod aūt altare ſub quo animę martyrū ſunt, uideat̃ in cœlo, & Ioan-

Apoc.6.c nes in Apocalypſi loquit̃, & calcul⁹ iſte qui à ſolis Lxx. ἄνθραξ, id eſt carbūculus eſt interpretatus: poteſt nō carbonē ſignificare, uel prunā: ut pleriq; exiſtimāt: ſed ἄνθρακα, id eſt, carbunculū lapidē: q ob coloris flāmei ſimilitudinē igneus appellat̃. Ex quo intelligim⁹ altare dei plenū eſſe carbūculis: hoc eſt ignitis calculis & prunis,

Pſal.17.b peccata purgātibus. Vnde ſcriptū de deo legimus: Car-

Deut.4.d bones ſuccenſi ſunt ab eo. Et de ipſo dño dicit̃: qđ ignis

Luc.12.f cōſumēs ſit. Et ſaluator in euāgelio: Ignē ueni mittere ſu-

1.Cor.3.c per terrā: ut baptizaret in ſpiritu ſancto & igni: Vniuſcuiuſq; em̄ opus quale ſit ignis ꝓbabit. Et q ſaluādus eſt, ſic ſaluabit̃ quaſi ꝑ ignē trāſierit. Et hoc notandū: qđ ad

Hier.1.b Hieremiā, cui dictū eſt: Priuſq̄ te formarē in utero noui te: & in uulua matris tuæ ſanctificaui te: qa labia nō habebat immūda, ſed tm̄ dixerat, neſcio loqui, qa iuuenis

B ſum: extendit ipſe dñs manū ſuā, & tetigit os eius, & dixit, Ecce dedi ſermones meos in os tuū. Porrò ad Eſaiā q dixerat: Vir pollutus labijs ego ſum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito: nō dei manus porrigit̃, ſed Seraphim mittit̃ à deo, uel uolat ꝓpria uolūtate, qa huic officio mācipatus eſt. Et in manu ſua tenet calculū: quē iuxta Lxx. & Theodotionē, τῇ λαβίδι, id eſt, forcipe: Iuxta Aquilā & Symmachū q Hebraicū ſunt ſecuti, forcipib. apprehendit, id eſt. בְּמֶלְקָחַיִם ut tāgeret os eius & priſtina delicta purgaret. Manus aūt & à deo & Seraphim mittit̃: ut ꝓpheta ſui corporis membrū uidēs, tactu nō terreat̃ externo. Quidā noſtrorū forcipem quo calcul⁹ cōprehendit̃, duo teſtamēta putāt, quæ inter ſe ſpiritus ſancti unione ſociantur. Quia uero ſedēs dñs introducit̃ & ſedēs in templo: & domus impleta eſt fumo, ut Iudæi putāt thymiamatis: cōſequēter ponunt̃ & forcipes, quos & in ſacerdotali miniſterio legimus.

a ¶ *Et audiui uocē domini, &c.*] Pro eo qđ & nos & alij oēs interpretes trāſtulerūt, nobis, qđ Hebraice dicit̃ לָנוּ neſcio qd uolētes Lxx. poſuerunt πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, id eſt ad populū iſtū, qđ penit⁹ in Hebræo nō habet̃. Qm̄ aūt ex dei perſona dicit̃, nobis: illo ſenſu accipiēdū eſt, quo

Gen.1.c & in Geneſi legit̃: Faciamus hominē ad imaginē & ſimilitudinē noſtram, ut ſacramentū indicet trinitatis. Quō

Ioan.10.f enim in euāgelio legimus dicentē dñm: Ego & pater unum ſumus: & unū, ad naturā referimus: ſumus, ad perſonarū diuerſitatem: Sic dño iubente trinitas imperat. Propterea aūt nō dicit dñs quē ire præcipiat, ſed ꝓponit audiētib. optionē: ut uolūtas præmiū conſequat̃. Et propheta nō temeritate & arrogantia propriæ cōſcientiæ ſe ire ꝓmittit, ſed fiducia: qm̄ purgata ſunt labia eius & ablata iniquitas, mundatumq; peccatū. Ergo & Moyſes cui dixerat dñs: Veni mittā te ad Pharaonē regē Aegypti, & ille ait: Obſecro dñe. non ſum dignus: prouide aliū quem mittas: Siue ut in Hebræo legitur: Mitte quē

tetigi hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua: & peccatum tuum mundabitur. a Et audiui uocem domini dicētis: Quem mittam, & quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me. b Et dixit: Valde, & dices populo huic. Auditu audite, & nolite intelligere: & uidete uiſu, & nolite cognoſcere: Excęca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne forte uideat oculis ſuis, & auribus audiat, & corde intelligat, & conuertatur & ſanetur. Et

miſſurus es: nō de cōtemptu, ſed de humilitate reſpon- C dit: quia nihil de purgatis labijs ſuis audierat, qui omni ſapientia Aegyptiorum fuerat eruditus. Et Eſaias non ſuo merito: ſed dñi gratia qua purgatus eſt offert ſe ad miniſteriū. Alij aūt putant idcirco ſe obtuliſſe Eſaiam, quia exiſtimabat populo proſpera nunciāda: ſed quia audiuit: Vade dic populo huic: Auribus audietis & non intelligetis, & uidētes uidebitis, & nō cognoſcetis, ꝓpterea in conſequentib. dicēte ad eū uoce dñi, Clama, nō ſtatim clamat: ſed interrogat, quid clama-

bo. Et Hieremias cui dictum fuerat: Accipe calicē, & po- Eſa.58.a

tionabis omnes gentes ad quas ego mittam te: libenter Hier.25.d

accipiens ſuppliciorū calicem, ut aduerſarijs gentibus propinaret, biberentq;, & uomerent & caderent, poſtq̄ audiuit, uade, & primū propinabis Hieruſalem, Reſpōdit: Decepiſti me dñe, & deceptus ſum. Hæc Hebræorū obſeruatio eſt. Cæterū nos dicimus non temeritatis eſſe, ſed obedientiæ dño ſe obtuliſſe mittendū. b ¶ *Et dixit, uade, & dices populo huic, Auditu, &c.*] Lxx. hunc locū ita

interpretati ſunt: ut euangeliſta Lucas in apoſtolorum Act.28.g

actibus poſuit: Cumq; inuicē non eſſent conſentientes: haud dubiū quin Iudæi, diſcedebant: dicente Paulo unū uerbū, Quia bene ſpiritus ſanctus loquutus eſt per Eſaiā prophetā ad patres noſtros, dicens: Vade ad populū iſtū & dic: Aure audietis, & nō intelligetis, & uidentes uidebitis, & non perſpicietis, incraſſatū eſt enim cor

populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos D

ſuos cōpreſſerūt: ne forte uideant oculis ſuis & auribus audiant, & corde intelligant, & cōuertant ſe, & ſanem illos. Quo aūt hæc prophetia impleta ſit tēpore: ipſe apoſtolus Paulus in cōſequentibus loquitur, Notū ergo ſit uobis, qm̄ gentibus miſſum eſt hoc ſalutare dei, ipſi & audient. Vnde & in ijſdē apoſtolorū Actis legimus, qđ Paulus & Barnabas Iudæis nolentib. credere, dixerint: Vobis oportebat primū loqui uerbū dei, ſed qm̄ repuliſtis illud, & indignos uos iudicaſtis æternæ uitæ, ecce

cōuertimur ad gentes, Sic enim præcepit nobis dñs, Po- Eſa.49.d

ſui te in lucem gentibus, ut ſis in ſalutē uſq; ad extremū terræ. Ergo ſecundū Lxx. facilis interpretatio eſt, quod Eſaias propheta dño imperante prædicat, quid populus ſit facturus. In Hebraico difficultas eſt: quō ipſe deus præcipiat populo, ut auditu audiat & nō intelligat, & uidens uideat, & nō agnoſcat, & poſtea propheta inducatur loquens, & dn̄m precetur & dicat: Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte uideat oculis ſuis, & auribus audiat, & corde intelligat & cōuertatur & ſanetur. Ac primū ſoluēda eſt illa quæſtio, quæ nobis obijci poteſt: quare apoſtol⁹ Paulus cum Hebræis diſputans, nō iuxta Hebraicum,

quod rectum eſſe cognouerat, ſed iuxta Lxx. ſit locutus. Col.4.d

Euangeliſtā Lucā tradūt ueteres eccleſię tractatores medicinæ artis fuiſſe ſcientiſsimū, & magis Græcas literas ſciſſe quàm Hebræas. Vnde & ſermo eius tam in euangelio quàm in Actibus apoſtolorū, id eſt, in utroq; uolumine comptior eſt, & ſecularem redolet eloquētiam: magiſq; teſtimonijs Græcis utit̃ quā Hebræis. Matthæus autē & Ioannes, quorum alter Hebræo, alter Græco ſermone euāgelia texuerūt: teſtimonia de Hebraico ꝓferunt: ut eſt illud. Ex Aegypto uocaui filium meū. Et, Quoniam Nazaręus uocabitur. Et, flumina de uentre eius fluēt aquæ uiuæ. Et, Videbūt in quē cōpunxerunt,

&

A & cætera his ſimilia. Pauli quoq; idcirco ad Hebræos epiſtolæ cōtradicitur, quod ad Hebræos ſcribens utatur teſtimonijs quæ in Hebræis uoluminibus nō habētur. Quod ſi aliqs dixerit, Hebræos libros poſtea à Iudæis eſſe falſatos, audiat Origenē quid in octauo uolumine explanationū Eſaię huic reſpōdeat quęſtiūculæ: qđ nūquā dñs, & apoſtoli q cætera crimina arguūt in ſcribis & phariſæis, de hoc crimine qđ erat maximū reticuiſſent. Sin aūt dixerint poſt aduentū dñi ſaluatoris & pręddicationē apoſtolorum libros Hæbræos fuiſſe falſatos, cachinnū tenere non potero, ut ſaluator, & euangeliſtę, & apoſtolica ita teſtimonia ꝓtulerint, ut Iudæi poſtea falſaturi erāt. De præſenti aūt loco hoc dicendū eſt, fruſtra nos ad Lxx. tranſlationē confugere: ne blaſphemū uideatur eſſe qđ iuxta Hebraicū dicitur: Auditu audite, & nolite intelligere, & uidete uiſionem, & nolite cognoſcere, cū huiuſmodi teſtimonia etiā in Lxx. interpretib. reperiamus: ut eſt illud in Exodo quod ad Pharaonem

Exo.10.a dicitur. Propterea ſuſcitaui te, ut oſtendā in te uirtutem meā. Si autē ipſe ſuſcitauit, & indurauit cor Pharaonis ne crederet, & de alijs dicitur: Dedit eis deus ſpiritū con punctionis, oculos ut non uideant, & aures ut nō audi-

Pſal.68.c ant. Et in pſalmis: Fiat menſa eorū in laqueum, & in captionē, & in ſcandalū, & in retributionem: obſcurentur oculi eorū ne uideāt, & dorſa eorū ſemper incurua: nō

B ſunt illi in culpa qui nō uident, ſed ille qui dedit oculos ad non uidendum. Ergo & abſq; hoc teſtimonio, quod nunc conamur exponere, manet eadē quæſtio in eccleſijs: & aut cum iſta ſoluentur & cæteræ, aut cū cæteris & hæc indiſſolubilis erit. Locū iſtū beatus apoſtolus Paulus plenius explicat ad Romanos: & quod ille penè tota epiſtola ꝓſequutus eſt: nos ſuperfluū facimus, ſi uo-

Rom.11.b luerimus breui ſermone cōprehēdere: Dicit enim poſt multa, Cōcluſit deus omnia in incredulitate ut omnib. miſereatur. Admiranſq; domini ſacramenta intulit: O profundū diuitiarū ſapientiæ & ſcientiæ dei, quàm inſcrutabilia iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ eius. Et iterum de Iudæorū incredulitate diſputans ait: Nunquid ſic peccauerunt, ut caderent, abſit: ſed illorū delicto ſalus gentiū fieret ad æmulādum eos. Et poſt modicū: Si enim abiectio eorum reconciliatio mundi, quæ aſſumptio eorū? nōne uita ex mortuis. Et iterū: Nolo em̄ uos ignorare fratres myſteriū hoc, ut nō ſitis uobiſmetipſis prudētes: quia cæcitas ex parte facta eſt in Iſrael: donec plenitudo gentium introeat: & tūc omnis Iſrael ſaluus

Rom.11.d fiat. Et poſt paululū: Iuxta euangeliū quidē inimici ꝓpter uos, iuxta electionē autem dilecti propter patres. abſq; pœnitentia enim ſunt donationes & uocatio dei. Sicut em̄ uos, inquit, aliquando nō credidiſtis deo: nūc autem eſtis miſericordiam conſecuti propter eorū incredulitatem: Sic & iſti nunc non crediderunt in ueſtrā miſericordiam: ut & ipſi miſericordiam conſequantur. Concluſit enim deus omnia ſub peccato, ut omnibus miſereatur. Ergo nō eſt crudelitas dei, ſed miſericordia unam perire gentē ut omnes ſaluæ fiant: Iudæorū partem nō uidere, ut omnis mundus lumē accipiat. Vnde & ipſe dñs in euāgelio ſacramētū cæci à natiuitate qui

Ioan.9.g receperat oculos, uertit ad Tropologiā, & dicit: In iudicium ego ueni in hunc mundū, ut uidentes nō uideāt,

Luc.2.e & nō uidētes uideant. Et in alio loco Simeon loquitur:

a Et dixi, uſq; quò dñe? & dixit, donec deſolent̃ ciuitates abſq; habitatore, & domus ſine hominibus, & terra relinquat̃ deſerta. Et lōge faciet dñs homines, & multiplicabit̃ quæ derelicta fuerat in medio terrę. Et adhuc in ea erit decimatio, & rurſum erit in deprędationē, ſicut terebinthus, & ſicut quercus quæ ꝓiecit fructus ſuos: ſanctum ſemen erit quod ſteterit in ea.

CAP. VII.

ET b factum eſt in diebus Achaz filij Ioatham filiæ Oziæ regis Iuda, Aſcendit Raſin rex Syrię, & Phaceæ

Ecce hic poſitus eſt in ruinā & in reſurrectionem multo- C rum. Illis itaq; non uidētibus, nos uidemus, illis cadentibus nos reſurgimus. Quod intelligens ꝓpheta quodāmodo alijs uerbis dicit: O dñe præcipis mihi loqui populo Iudæorū, ut audiāt & nō intelligāt ſaluatorē, & uideāt eū, & non cognoſcant: Si uis impleri iuſſionē tuā, & totum ſaluari mundū, quod & ego fieri deſidero: tu excæca cor populi huius & aures aggraua, & oculos claude, ne intelligāt, ne audiant, ne uideant. Si enim illi uiderint, & cōuerſi fuerint, & intellexerint & ſanati fuerint, totus mūdus nō recipiet ſanitatē. Ex quo animaduertimus, quāuis graue ſit peccatū, ſi qs cōuertat̃, eū poſſe ſanari. Simulq; & hoc intelligendū qđ pro magnitudine ſceleris, etiā pœnitētia indigni iudicati ſint, Ipſo dño di-

cēte ad Hieruſalē: Quoties uolui cōgregare filios tuos, Matt.23.d

ſicut gallina pullos ſub alas ſuas, & noluiſti? a ¶ *Et dixi, uſq; quò domine, &c.*] Dicēt dño: Vade & dic populo huic, qđ audiat, & nō audiat, uideat & nō uideat: Idcirco aūt nec audiat, nec uideat: qa nō ſit intellecturus uerba dñi nec eius opera cogniturus: & qm̄ incraſſatus eſt & dila-

tatus, & oblitus creatoris ſui: Propheta reſpōdet, & quę- Deut.32.b

rit ſolicitos de populo ſuo: Vſq; quò dñe hæc ſententia ꝑmanebit, ut audiēs nō audiat, uidēſq; nō uideat? Cui reſpōdit dñs: tādiu nō audiet & nō uidebit, & excæcatū habebit cor, donec ciuitates Iudææ Veſpaſiano Titoq;

pugnātibus penitus ſubuertātur: in tantū ut ne nomē D

priſtinū quidē permaneat: & domus ſi quæ remāſerint, ſine habitatore ſint, & terra redigatur in ſolitudinem, & uel fuga uel captiuitate in totū orbē Iudaicus populus diſpergat̃: Et nequaquā in Iudæa ut prius, ſed in cūctis gentib. Iudæorū populus multiplicet̃. Quod autē dico multiplicetur: tanta erit infelicitas reſidui populi, ut ad cōparationē prioris multitudinis, uix decima pars remaneat. Cūq; & in ipſa terra fuerit ſolitudo (dupliciter em̄ locus iſte intelligi poteſt, quod decima pars & in toto orbe uix remaneat, & in ipſa Iudæa uix parua pars populi reſeruet̃) rurſum ipſæ reliquiæ erūt in deprædationē: quādo poſt annos fermè quinquaginta Hadrianus uenerit: & terrā Iudæā fuerit penitus deprædatus: intantū ut terebintho & quercui quæ glādes amiſerint cōparetur. Deniq; poſt extremā uaſtitatē, etiā leges publicæ pependerūt: & prohibiti ſunt Iudæi terrā, de qua eiecti fuerāt, ingredi. Si quis autē crediderit in Chriſtū, & impletū fuerit illud quod ſupra legimus: Niſi dñs Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma eſſemus, & ſimiles Gomorræ fuiſſemus: quādo iuxta Apoſtolū, reliquiæ ſaluabunt̃, hoc ſemē ſanctū erit: & de apoſtolorū germine cūctæ eccleſiæ pullulabūt. Quod diximus, ſanctū ſemē erit quod ſteterit in ea: Vel iuxta Aquilam, ſemē ſanctū erit germen eius, in Lxx. interpretibus non habetur: ſed de Hebraico & Theodotionis æditione ab Origine additū, in eccleſiæ fert̃ exemplaribus: ut poſtquā intrauerit plenitudo gētiū, tūc omnis Iſrael ſaluus fiat: & impleatur etiā in hoc ſermo domini, dicētis: Ego

occidam & ego uiuificabo, percutiam & ego ſanabo. Deut.32.f

CAP. VII.

ET *factū eſt, &c.*] Ozias qui & Azarias, rex Iuda, re- 4.Reg.15.a

gnauit in Hieruſalē annis quinquaginta duob. Cuius extremo iam tēpore uidit Eſaias quæ prætéritus ſermo diſſeruit. Quo mortuo & regnāte pro eō

ceæ filius Romeliæ rex Iſrael, in Hieruſalẽ ad præliandũ cõtra eã, & nõ potuerũt debellare eã. Et nũciauerũt domui Dauid dicẽtes, cõſenſit Syria cũ Ephraim, & cõmotũ eſt cor eius, & cor populi illius, ſicut mouent̃ ligna ſyluarũ à facie uẽti. [a] Et dixit dñs ad Eſaiam: Egredere in occurſum Achaz, tu & qui derelictus eſt Iaſub filius tuus ad extremũ aquæ ductus piſcinæ ſuperioris, in uia agri fullonis. Et dices ad eũ. Vide ut ſileas, noli timere & cor tuũ ne formidet à duab. caudis ticionũ fumigantiũ iſtorũ, in ira furoris Raſin & Syriæ, & filij Romeliæ, eo qđ cõſiliũ inierit cõtra te Syria peſsimũ, Ephraim et filiꝰ Romelię, dicẽtes: Aſcẽdamus ad Iudã, et ſuſcitemus eũ, & euellamus eũ ad nos, et ponamus regẽ in medio eius filiũ Tabeel, Hęc dicit dñs deus: nõ ſtabit, & nõ erit iſtud, ſed caput Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Raſin, & adhuc ſexaginta et quinq; anni et deſinet Ephraim eſſe populꝰ, Et caput Ephraim Samaria, & caput Samarię filius Rome-

A Ioathã filio eius rege iuſtiſsimo: uidit ſtatim propheta dñm ſaluatorẽ in ſua maieſtate regnãtẽ, & annũciãtẽ Iudaici populi cæcitatẽ, & ſubuerſionẽ Hieruſalem & cæterarum urbium ſub Veſpaſiano & Hadriano: & quomodo in apoſtolis reliquiæ ſint ſaluãdæ. *4.Reg.16* *2.Par.28.d* Tertius rex filius Ioatham ſuccedit Achaz impijſsimus, q clauſit ianuas tẽpli, & in ualle Gehennõ adorauit Baalim, & filiũ ſuum idolis cõſecrauit: Ita ut auferret altare æneũ, qđ Salomon fecerat, & poneret in tẽplo dei altare idolorum: cuius exemplar de Damaſco acceperat. Iuſte igitur à domini auxilio derelictꝰ eſt, & cõſurrexerunt aduerſus eũ Raſim rex Syrię, id eſt, Aram: & Phaceæ filius Romeliæ, rex Iſrael in Samaria, & uenerũt in Hieruſalem ut expugnarent eam. Legimus in Paralipomenon libro, Raſin regem Damaſci uicto Achaz multos de Iudæa Damaſcũ tranſtuliſſe: Et Phaceæ filium Romeliæ regem decẽ tribuum quæ appellabantur Iſrael, & regnabat in Samaria, una die centũ uiginti milia percuſsiſſe de Iuda hominum bellatorum, B & ducẽta milia mulierum, puerorumq; & puellarum cum infinita præda in Samariã duxiſſe captiua. De quo certamine propheta nunc tacuit: ſed ſecundũ refert prælium, quando experimẽtum habentes fortitudinis ſuæ atq; uictoriæ, & inuitati prædæ magnitudine rurſum ueniunt ad Iudæã, & Hieruſalem cupiunt debellare, & non potuerunt, quia auxiliatus ei eſt dominus, ut ſub occaſione miſericordiæ qua populum liberabat obſeſſum, filiũ ſuum nunciaret de uirgine naſciturum. Quod cum audiſſet domus Dauid: hoc eſt, domus regia, Syriã ſcilicet & Ephraim, Raſin & Phaceæ iuncto uenire exercitu, exterrita eſt atq; pertimuit: & tam rex quàm populus ita contremuerũt, ut putares arborũ folia uentorũ flatibus uentilari. *Anagoge* Iuxta Anagogen facilis interpretatio eſt: Quod regnãte Achaz rege impio, rex Arã (אֲרָם), qui interpretat̃ excelſus atq; ſublimis, ut indicet arrogantiã ſapiẽtię ſecularis, & Phacee filius Romeliæ: qui & ipſe iuxta Oſeæ prophetam ex tribu Ephraim, de qua Hieroboam filius Nabath uitulos aureos in Bethel & Dan cõſtituerat: & à domo Dauid dei populũ ſepararat, refert̃ ad hæreticos, cõſentientes ſibi, ut expugnẽt eccleſiã. Quod cũ audierit domus Dauid, *Ezech.34.f* quẽ in Ezechiel bonũ paſtorẽ legimus ſuſcitãdũ: & populus eius ſimpliciter credens in dñm, pertremiſcet. Et ideo pertremiſcet, quia nõ arboribus frugiferis, ſed infructuoſo ſaltui cõparat̃. Eoſdem aũt Hæreticos atq; gẽtiles contra domum Dauid argumentorũ & dialecticæ artis gladijs dimicare: nulli dubium eſt, ut qui inter ſe *Luc.23.b* diſcrepant, in eccleſiæ oppugnatione conſentiant: Iuxta illud quod Herodes & Pilatus inter ſe diſcordantes, in domini paſsione amicitia fœderãtur. a ¶ *Et dixit dominus ad Eſaiã: Egredere in occurſum Achaz tu et qui derelictus eſt Iaſub filius tuus, &c.*] Iaſub (יָשׁוּב) filius Eſaiæ qui interpretat̃ relictus atque conuertens, in typum populi Iuda, qui erat de duorũ regum manibus liberandus, iubetur egredi

C cum parente & occurrere Achaz regi Iudæ in loco aquæ ductus piſcinæ ſuperioris, in uia agri fullonis: ubi poſtea lecturi ſumus ſub Ezechia rege Iuda ſtare Rabſacẽ, & ex pręcepto Sennacherib regis Aſſyriorum dei populum blaſphemare. *4.Reg.18.d* In quem locum egreſsi ſunt, miſsi ab Ezechia principes ciuitatis, quos in Regũ uolumine legimus. Præcipitq; Achaz quamuis impio regi propter domini miſericordiam ut agat ſilentium: & non terreatur neq; formidet cor eiꝰ, putans ſe paſſurũ ſimilia quæ prius ſuſtinuerat. Duas autem caudas titionum: id eſt torriũ fumigantium, uocat Raſin regẽ Syriæ, & Phaceæ filium Romelię regẽ Samariæ: eo quod in illis finitum ſit regnũ Syriæ, id eſt Damaſci, & regnum Samariæ, id eſt, decem tribuũ, quæ alio nomine appellabãtur Ephraim. *Amos 1.b* Scriptũ eſt enim qđ Teglathphalaſſar rex Aſſyriorũ, ſub rege Achaz aſcẽderit in Damaſcũ & uaſtauerit eã, & trãſtulerit habitatores eius Cyrenẽ, & Raſin interfecerit: & qđ tetẽderit inſidias Phaceæ filio Romelię Oſeę filius Ela, & ꝑcuſſerit eũ & interfecerit, & regnauerit ꝓ illo in Iſrael annis nouẽ: D & qđ uenerit Salmanaſar rex Aſſur & obſederit Samariã, quę nũc Sebaſte uocat̃, trib. annis, & nono anno regni Oſeæ cœperit eã, uinctũq; Oſee in carcerẽ miſerit & trãſtulerit Iſrael in Aſſyrios, *4.Reg.17.d* poſueritq; eos in Hala & in Habor iuxta fluuium Gozã in ciuitatibus: ſiue, ut Lxx. tranſtulerũt, in mõtib. Medorũ: Quãuis em̃ inierint cõſiliũ hi duo reges peſsimi, ut aſcẽderẽt ad Iudã: cuius regio in montib. ſita eſt, & ſuſcitarẽt eũ quieſcentẽ, & quodãmodo dormientẽ: ſuoq; imperio ſubiugarẽt, & ſupponerẽt ei regẽ filium Tabeel (טָבְאַל), qui interpretatur bonus deus: ut uel hominem hoc nomine, uel idolũ demonſtrarent: Tamẽ hæc dicit dñs deus: Non ſtabit hoc conſilium: ſed interim modo caput Syriæ urbiũ erit Damaſcus: & in ipſa Metropoli Damaſco imperabit Raſin: Porrò in Ephraim propter Hieroboam filium Nabath, qui primus regnauit de Ephraim, erit caput Samaria: hoc eſt regia domus in urbe Samaria, & Samariæ caput erit filius Romeliæ, id eſt Phaceæ: Regnũ aũt decẽ tribuũ, id eſt, populi Ephraim, poſt ſexaginta & quinq; annos eſſe ceſſabit: Qđ niſi diligẽtius attendamus, ſtare non poterit. Quartodecimo enim anno Achaz filij Ioatham, in tribu Iuda regnauit Oſeæ ſuper Samariã, & nono anno imperij ſui captus eſt. Regnauit aũt Achaz ſuper Iudã annis ſedecim, poſt cuius mortẽ ſeptimo anno imperij ſui captus eſt Oſeæ & deſtructa Samaria: omniſq; populus eſt tranſductus in Medos: ita ut ſi uoluerimus ſedecim annis Achaz & ſeptẽ Oſeę ponere, efficiãt̃ anni uigintitres, aut ut multũ, uigintiquatuor: & ubi erũt ſexaginta & quinq; anni in quibus regnũ Iſrael dicit̃ finiendum? Igitur Hebræi hũc locum ita ediſſerunt: ut Amos qui ſub Ozia cœpit ꝓphetare quando & Eſaias prophetiæ ſuæ habuit exordiũ, primus ꝓphetauerit cõtra Iſrael, dicẽs: Iſrael aũt captiuus ducet̃ de terra ſua. Titulus quoq; ꝓphetiæ eius contra

Romeliæ, Si nõ credideretis, nõ permanebitis. [a] Et adiecit dñs loqui ad Achaz, dicẽs: Pete tibi ſignũ à dño deo tuo in profundum inferni ſiue in excelſum ſupra. [b] Et dixit Achaz: Non petam, & non tentabo dominum. [c] Et dixit, audite ergo domus Dauid: Nunquid parum uobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & deo

A cõtra Samariã ſit, & ꝓphetare cœperit in diebus Oziæ *2.Par.26.d* regis Iuda ante duos annos terræmotus: quẽ uolũt eo tẽpore accidiſſe, quo ingreſſus Ozias in templũ dei, ſibi ſacerdotiũ uẽdicabat, & terra percuſſa eſt: & cineres altaris effuſi ſunt: & ipſe rex percuſſus eſt lepra. Volunt aũt annũ fuiſſe uigeſimũquintũ Oziæ, quando hęc acciderũt: cuius reliqui anni ſunt uigintiſeptẽ. Ozias em̃ regnauit annos quinquaginta duos, poſt eum regnauit Ioathã filius eius annis ſedecim: & huius filius Achaz annis alijs ſedecim, poſt quem regnauit Ezechias: cuius ſexto imperij anno capta Samaria eſt, atq; ita effici ſimul annos ſexaginta quinq;. Hæc per prophetã dño prædicente: & Achaz & populus futura non credidit. Vnde ſubiungit̃: Si non credideritis nõ permanebitis: ut Symmachus trãſtulit, id eſt, & uos nõ permanebitis in regno ueſtro, ſed in captiuitatẽ ducemini, ſuſtinẽtes eorũ pœnas, quorũ imitati eſtis infidelitatẽ. Vel certe iuxta Lxx. οὐδὲ μὴ συνῆτε, id eſt, non intelligetis. Et eſt ſenſus: Quia quæ dñs dicit futura, non creditis, intelligẽtiam nõ habebitis. Hæc iuxta hiſtoriã diximus. *Tropologia* Cæterũ iuxta cœptã Tropologiam conſiderandũ eſt, quod impio regi Eſaias iubeatur occurrere, exiens de loco ſuo: non in principio aquæ ductus, ſed in extremis finibus piſcinæ ſuperioris, quæ erat in agro fullonis, ubi ſordes & maculæ purgabantur. Quamuis enim Achaz regnaret ſuper Iudam: tamẽ quia impius erat, in ſuperioris piſcinæ extremis finibus morabatur. Ergo deus non tam regis miſeretur, quem indignũ æſtimabat ſalute, B quàm populi ſui. Duas aũt caudas torriũ fumigantiũ: ut prius diximus, uocat ſapientiam ſecularem, hæreticumq; ſermonẽ, quorũ finis exuſtio eſt. Qui fruſtra inierunt conſiliũ, ut aſcenderent contra Iudam, & quaſi negligentẽ & dormientem caperent, & ſuis erroribus copularent, ponerentq; ſuper eum regẽ filium Tabeel, hoc eſt, bonũ deũ. Vterq; em̃ aduerſarius apud ſe ueritatem, apud ſe exiſtimat optimã eſſe doctrinam. Deniq; Marcion hæreticus, boni dei filium, hoc eſt, alterius putat eſſe Chriſtũ, & nõ iuſti, cuius prophetæ ſunt, quem ſanguinarium, crudelem & iudicẽ uocat. Hæc illis dicentibus, dñs cõminatur, quod non ſtet cõſilium ipſorũ: ſed interim nunc quamdiu mundus iſte ſtat, & ea quę mundi ſunt, in ſuis finibus & in ſuis urbibus dominentur. Cum aũt conſummationis tempus aduenerit: hoc eſt, ſexagintaquinq; anni: & tam mundi res quę in ſex diebus factæ ſunt: quàm omnia quæ ad quinque ſenſus pertinẽt finem acceperint, tunc uniuerſa eſſe ſoluenda quæ gentiles & hæretici futura nõ credũt, & propter infidelitatem non intelligunt quæ dicuntur. a ¶ *Et adiecit ad dominus loqui ad Achaz, dicens: Pete, &c.*] Qui prius per prophetam locutus fuerat ad Achaz, uide ut ſileas: noli timere, &c. Illo non credente: & ideo non intelligente, ipſe loquitur ad Achaz: ut ſaltem autoritate domini territus ſuſcipiat quæ dicuntur. Quia tibi, inquit, uidetur eſſe difficile, quod regna potentiſsima breui tempore finienda ſint: & tu cum populo tuo de magno periculo libereris: Pete tibi ſignũ, nequaquã ab idolis, quorũ errore retineris: ſed à domino deo tuo qui tibi auxiliũ pollicetur, & ipſum ſignũ optionis tuæ eſt unde poſtules, ſiue de profundo ſiue de excelſo: Quod cũ ſoli Lxx. dixerint: cæteri iuxta Hebraicum ſignificãtius tranſtulerunt, de profundo inferni. Ergo ſicut profundũ, infernũ ſignificat: ita excelſum, ſupra cœlos intelligere debemus: ut cum de inferno ſiue de excelſo ſignũ acceperis,

C credas futura quæ dixi: Vis, inquit, ut ſcindatur terra & grandi hiatu inferi pateãt, qui in corde terræ eſſe dicuntur, an ut aperiantur cœli? Quod utrũq; ad typũ pertinet mortis dñi & aſcenſionis: Qui enim deſcendit ipſe eſt qui & aſcendit. *Rom.10.b* Et in apoſtolo legimus: Ne dixeris in corde tuo: quis aſcẽdit in cœlũ? hoc eſt Chriſtum deducere: Aut, qs deſcendit in abyſſũ? hoc eſt Chriſtũ de mortuis reducere. *Epheſ.3.d* Et in alio loco de Chriſto diſputãs, ait: Quę ſit latitudo, & lõgitudo, & excelſum, & profundum ſupereminẽtis ſciẽtiæ & dilectionis Chriſti: Hoc quantum ad myſticos pertinet intellectus. Cæterum & Moyſes accepit ſigna de terra, de quibus in *Pſal.134* pſalmis legimus: Miſit ſigna & ꝓdigia in medio tui Aegypte, ranas, locuſtas, cyniphes, & cynomyiam: de cœlo aũt grandinẽ & ignẽ & triũ dierũ tenebras. Ego reor & *4.Reg.20.b* Ezechiã, quando ſol decem regreſſus eſt lineis, ſignum accepiſſe de cœlo, & Ieſum filiũ Naue in Gabaon & Haialon ſtantibus ſole & luna. Pleriq; putant Saulẽ ſignũ accepiſſe de terra & de profundo inferni: quando Samuelem per incantationes & artes magicas uiſus eſt ſuſcitaſſe. *Ionæ 2.a* Sed & Ionas propheta de abyſſo, & de profundo ac mortis faucibus liberatus, ſignũ dedit & accepit inferni. Legi in cuiuſdã cõmentarijs hunc locũ per allegoriã extenuatũ: ut ꝓfundũ & excelſum αἰσθητὰ καὶ νοητὰ intelligeret, quæ nos poſſumus ſenſibilia dicere, & intelligibilia: quorũ alterũ refertur ad ſenſus, alterũ ad mentem & rationẽ. Virginẽ quoq; interpretatur animã, quę nulla peccati corrupta eſt cõſcientia: & poteſt de ſe Emmanuel nobiſcum deum, id eſt, præſentem dei genera- D re ſermonem. Sed nos elixas agni carnes non comedimus, uerum aſſas: & quæ in nobis poſsint omnes uoluptatũ ſiccare pituitas: ne ſacramentũ fidei noſtræ, dum plus ſapimus quàm oportet ſapere, negligamus. b ¶ *Et dixit Achaz: Non petam & non tentabo dominũ.*] Non humilitatis eſt, ſed ſuperbiæ, quod non uult ſignũ à dño poſtulare: *Deut.6.d* Quanquã enim ſcriptũ ſit in Deuteronomio: Non tentabis dñm deũ tuum, *Matt.4.b* & hoc cõtra diabolũ ſaluatoꝝ uſus ſit teſtimonio, tamen iuſſus ut peteret, obedientia debuit explere præceptũ: *Iudic.6.b & 13.b* præſertim cũ & Gedeõ & Manue ſignum petierint & acceperint: Quanquã iuxta Hebræi ſermonis ambiguitatẽ, in quo ſcriptum eſt, אֲנַסֶּה אֶת וְלֹא יְהוָה & omnes ſimiliter tranſtulerũt, nõ tentabo dñm, poſsit legi non exaltabo dñm, Sciebat em̃ rex impius quod ſi ſignũ peteret, accepturus eſſet, & glorificaretur dñs. Ergo quaſi idolorũ cultor, qui in omnibus angulis platearũ & in montib. lociſq; nemoroſis aras cõſtituerat: & pro Leuitis habebat Phanaticos, nõ uult ſignũ petere quod præceptum eſt. c ¶ *Et dixit: audite ergo domus Dauid: Nunquid parũ uobis eſt moleſtos eſſe hominib. &c.*] Quis eſt iſte qui dixit: audite ergo domus Dauid? Nequaquã deus q ſupra ad Achaz dixerat: Pete tibi ſignũ à domino deo tuo: ſed propheta, ut ex conſequentibus comprobatur: Quia moleſti eſtis & deo meo. Et eſt ſenſus: Quia non ſolũ ꝓphetas perſequimini & eorũ dicta cõtemnitis: ſed & præſentis & iubẽtis dei ſentẽtię cõtradicitis: ita ut ei exhibeatis laborem, qui in alio loco ait: Laboraui ſuſtinẽs: idcirco dominus faciet quæ ſequuntur. Pro labore & moleſtia: qđ Aquila & Symmachus trãſtulerunt: Lxx. & Theodotio ἀγῶνα interpretati ſunt, id eſt luctam atq; certamen: quia contentioſi non ſubijciant collum domini ſeruituti: ſed illo uulnera eorũ uolente curare reſpuant ſanitatem: Et hoc notandũ, quod Achaz rege impijſsimo uolente ſignum petere, ſermo prophe-

deo meo? [a] Propterea dabit dominus ipſe uobis ſignũ:
Ecce uirgo cõcipiet & pariet filium, & uocabis nomen
eius Emmanuel. [b] Butyrum & mel comedet, ut ſciat re-
probare malũ & eligere bonũ. [c] Prius enim quàm ſciat
puer

A propheticus ad domũ Dauid, hoc eſt, ad tribũ regiam
cõuertatur, de qua ſupra legimus: Et nunciauerũt hæc
domui Dauid, dicẽtes: Conſenſerũt Syria & Ephraim.
a ¶ *Propterea dabit dominus ipſe uobis ſignũ, &c.*] Nequaquã
Heb.1.a multifarie iuxta apoſtolũ Paulũ & multis modis loque
Oſee.12.c tur deus: Nec iuxta
aliũ ꝓphetã, in mani
bus prophetarũ aſſi
milabit, ſed qui ante
loquebat̃ ꝑ alios di-
Infra 58.c cet: Ecce adſum. De
Cant.1.a quo & ſponſa roga-
Pſal.23.b bat in cantico canticorũ: Oſculetur me oſculo oris ſui:
Dñs eñ uirtutũ ipſe eſt rex gloriæ, ipſe deſcẽdet in ute-
rũ uirginalem, & ingredietur & egrediet̃ orientalẽ por-
tã, quæ ſemper eſt clauſa, de quo Gabriel dicit ad uirgi-
Luc.1.d nem: Spiritus ſanctus ueniet ſuper te, & uirtus altiſsimi
obumbrabit tibi: propterea qđ naſcetur ex te ſanctum,
Prouer.9.a uocabitur filius dei. Et in prouerbijs: Sapientia ædifica
uit ſibi domũ. Quãdo aũt dicitur: Dabit dñs ipſe uobis
ſignũ, nouũ debet eſſe atq; mirabile. Sin aũt iuuencula
uel puella, ut Iudæi uolunt, & nõ uirgo pariat, quale ſi-
gnũ poterit appellari, cũ hoc nomẽ ætatis ſit non inte-
gritatis? Et reuera, ut cũ Iudæis cõferamus pedẽ: & ne-
quaquã contentioſo fune præbeamus eis riſum noſtræ
imperitiæ, uirgo Hebraice בְּתוּלָה appellatur, quæ in
præſenti loco non ſcribitur, ſed pro hoc uerbo poſitum
eſt עַלְמָה quod præter Lxx. qui poſuerunt ἡ παρθένος,
omnes adoleſcentulã tranſtulerunt. Porrò עַלְמָה apud
eos uerbũ ambiguũ eſt, dicitur enim & adoleſcentula,
& abſcondita, id eſt, ἀπόκρυφος. Vnde & in titulo pſalmi
noni, ubi in Hebræo poſitum eſt עַלְמוּת cæteri interpre
tes tranſtulerunt, pro adoleſcentia, quod Lxx. interpre
Gene.24.b tati ſunt, pro abſconditis. Et in Geneſi legimus, ubi Re-
B becca dicitur alma: Aquilam non adoleſcentulam nec
puellam, ſed abſconditã tranſtuliſſe. Sunamitis quoq;
mulier amiſſo filio, cũ Heliſei fuiſſet pedibus prouolu-
ta, & ꝓhiberet eam Iezi, audit à propheta: Dimitte eam,
quia in dolore eſt, & dñs abſcondit à me. Pro eo quod
in Latino dicitur, abſcondit à me, in Hebræo ſcriptum
eſt הֶעְלִים מִמֶּנִּי Ergo alma, nõ ſolum puella uel uirgo:
ſed cum ἐπιτάσει uirgo abſcondita dicitur & ſecreta, quæ
nunquam uirorũ patuerit aſpectibus, ſed magna parẽ
tum diligentia cuſtodita ſit. Lingua quoq; Punica, quę
de Hebræorum fontibus manare dicitur, proprie uir-
go alma appellatur. Et ut riſum præbeamus Iudæis, no
ſtro quoq; ſermone alma ſancta dicit̃: Omniumq; pe-
nè linguarum uerbis utunt̃ Hebræi, Vt eſt illud in Can
Can.3.c tico canticorum de Græco φορεῖον: id eſt ferculum ſibi fe
אפריון cit Salamon, quod & in Hebræo ita legimus. Verbum
נוגי quoq; nugas & menſuram Hebræi eodem modo & eiſ-
משורה dem appellant ſenſibus. Et quantum cum mea pugno
memoria: nunquam me arbitror alma in muliere nu-
pta legiſſe: ſed in ea quæ uirgo eſt, ut non ſolũ uirgo ſit,
ſed uirgo iunioris ætatis, & in annis adoleſcentiæ. Po-
teſt eñ fieri ut uirgo ſit uetula, iſta aũt uirgo erat in an-
nis puellaribus: Vel certe uirgo nõ puellula, & quæ ad-
huc uirum noſſe non poſſet: ſed iam nubilis. Deniq; in
Deuteronomio, ſub puellæ & adoleſcentulæ nomine,
uirgo intelligitur: Si inuenerit, inquit, homo in campo
puellã deſponſatã, & ui opprimens dormierit cũ ea, in-
terficietis uirũ ſolũ, qui concubuit cũ ea, & puellæ nihil
facietis, nõ eſt adoleſcẽtulæ peccatũ mortis: Quia quo-
modo ſi quis in inſidijs iuſurgat cõtra proximũ ſuũ, &
interficiat animã eius, ſic hoc negotiũ accidit. In agro in
uenit eã, clamauit puella deſpõſata, & nõ eſt inuẽtus ꝗ
1.Reg.1.a auxiliaret̃ ei. Et in Regũ uolumine legimus, qđ quæſie-
rint puellã uirginẽ nomine Abiſag, & introdixerint ad
regẽ, quæ dormiret cum eo & foueret eum, & erat puel-
la pulchra nimis & miniſtrabat ei, & rex non cognouit C
eã. Quodq; ſequitur: Et uocabis nomen eius Emmanu
el, & Lxx. & tres reliqui ſimiliter trãſtulerũt, pro quo in
Matthæo ſcriptũ eſt, uocabũt: qđ in Hebræo nõ habet̃.
Ergo iſte puer qui naſcet̃ ex uirgine, ô domus Dauid,
nunc à te appelletur
Emmanuel, id eſt, no
nobiſcũ deus, quia
reb⁹ ipſis probabis
à duob. inimicis re-
gibus liberata, deũ
te habere præſentẽ:
& qui poſtea uocabit̃ Ieſus, id eſt, ſaluator: eo quod uni
uerſum hominũ genus ſaluaturus ſit, nunc à te Emma-
nuelis appelletur uocabulo. Verbũ קָרָאת quod omnes
interpretati ſunt uocabis, poteſt intelligi & uocabit: qđ
ipſa ſcilicet uirgo quæ cõcipiet & pariet, hoc Chriſtum
appellatura ſit nomine. In multis teſtimonijs quæ euã- Matth.1.d
geliſtæ uel apoſtoli de libris ueteribus aſſumpſerũt, cu-
rioſius attendendũ eſt, non eos uerborũ ordinem ſecu
tos eſſe, ſed ſenſum. Vnde & in præſenti loco, pro conci-
piet in utero, Matthæus poſuit in utero habebit, & pro-
uocabis, uocabunt. Hebræi hoc de Ezechia filio Achaz
prophetari arbitrantur, quod ipſo regnante ſit capta
Samaria, quod omnino probari non poteſt. Siquidem
Achaz filius Ioatham, regnauit ſemper Iudã & Hieru-
ſalẽ annis ſedecim, Cui ſucceſsit in regnũ filius eius E-
zechias, annos natus uigintiquinq;, & regnauit ſuꝑ Iu- 2.Reg.16
dã et Hieruſalẽ annis uigintinouẽ. Quõ ergo, ut demus
primo anno Achaz hãc ad eũ factã ꝓphetiã, de Ezechię
cõceptu dicit̃ & natiuitate, cũ eo tẽpore quo regnare cœ
pit Achaz, iã nouẽ Ezechias eſſet annorũ: niſi forte ſex-
tũ Ezechię regni annũ, quo eſt capta Samaria, infantiã
eius appellari dicãt, nõ ætatis, ſed impij. Qđ coactũ eſſe
atq; uiolentũ, etiã ſtultis patet. Quidã de noſtris Iudai- D
zãs, Eſaiã ꝓphetã duos filios habuiſſe cõtẽdit, Iaſub &
Emmanuel: & Emmanuel de ꝓphetiſſa uxore eius eſſe
generatũ, in typum dñi ſaluatoris: ut prior filius Iaſub,
qđ interpretat̃ relictus ſiue cõuertẽs, Iudaicũ populũ ſi
gnificet, ꝗ relictus eſt, & poſtea reuerſus. Secundus aũt,
id eſt, Emmanuel & nobiſcũ deus, gẽtiũ uocationẽ: poſt
quã uerbũ caro factũ eſt, & habitauit in nobis. b ¶ *Buty
rũ & mel come. &c.*] Pro quo Lxx. trãſtulerũt, anteq̃ ſciat.
Quodq; ſequit̃, aſſumere malũ, in Hebraico nõ habet̃.
Et eſt ſenſus: O domus Dauid cui dei ſermone pręcipit̃
ut uoces, id eſt, inuoces in periculo cõſtituta nomẽ Em-
manuelis, id eſt, nobiſcũ dei: nõ mireris ad rei nouitatẽ,
ſi uirgo deũ pariat, ꝗ tãtam habeat poteſtatẽ, ut multo
poſt tẽpore naſciturus te nũc liberet inuocatus: ipſe eſt
eñ ꝗ uiſus eſt Abrahã, & locut⁹ eſt Moyſi. Dicã & aliud
mirabilius: ne eũ putes in phantaſmate naſciturũ, cibis
utet̃ infantiæ, butyrũ comedet & lac: Et licet multa poſt
ſecula de eo euangeliſta teſtet̃: Puer autẽ proficiebat ſa- Luc.2.g
piẽtia & ætate & gratia apud deũ & homines: & hoc di-
cat̃, ut ueritas humani corporis apꝓbet̃: tñ adhuc pan-
nis inuolutus, & butyro paſtus ac melle, habebit boni
maliq; iudiciũ, ut reprobans mala, eligat bona: Nõ qđ
hoc fecerit, aut reꝓbauerit uel elegerit: ſed qđ ſcierit re-
ꝓbare & eligere: ut ꝑ hæc uerba noſcamus, infantiã hu
mani corꝑis diuinę nõ præiudicaſſe ſapiẽtiæ. Deniq; ia
cẽtẽ in pręſepio angeli paſtorib. nũciãt, magi adorãt de
Oriẽte ueniẽtes, quos utiq; electos eſſe credendũ eſt: Et
ecõtrario Herodes, ſcribæ ac phariſęi reꝓbant̃: quia ꝓ
uno infante multa paruulorũ milia trucidarũt. c ¶ *Prius* Matth.2.c
enim, etc.] Sexto imperij anno Ezechiæ, eſt ab Aſſyrijs ca
pta Samaria, id eſt, triceſimoprimo anno ætatis ipſius.
Si itaque iſte qui naſciturus: uel de uirgine, ut nos pro-
bamus, uel de adoleſcentula, ut Iudæi uolunt butyrum
& mel comedet: & tam paruulus erit ut malum à bono
diſcernere

puer reprobare malum & eligere bonũ, derelinquetur
terra, quam tu deteſtaris, à facie duorũ regum ſuorum.
[a] Adducet dominus ſuper te & ſuper populũ tuum &
ſuper domũ patris tui dies qui nõ uenerunt à diebus ſe-
parationis Ephraim à Iuda cũ rege Aſſyriorũ. [b] Et erit in
die illa ſibilabit dominus muſcę quæ eſt in extremo flu-
minũ Aegypti, & api quæ eſt in terra Aſſur, & ueniẽt &
requieſcẽt omnes in torrentibus ualliũ, & in cauernis pe
trarũ & in omnib. frutetis & in uniuerſis foraminibus.
[c] In die illa radet dñs in nouacula cõducta, in his qui trãs
flumẽ ſunt, in rege Aſſyriorũ, caput & pilos pedũ & bar
bam uniuerſam. [d] Et erit in die illa nutriet homo uaccam
boũ, & duas oues, & præ ubertate lactis comedet buty-
rũ, Butyrũ eñ & mel mãducabit omnis qui relictus fue-
rit in medio terræ. Et erit in die illa, oĩs locus ubi fuerint
mille uites, mille argentei, & in ſpinas & in uepres erunt,
Cũ ſagittis & arcu ingredient̃ illuc, uepres enim & ſpinę
erunt in uniuerſa terra. Et omnes montes qui in ſarculo
ſarrientur, non ueniet illuc terror ſpinarum & ueprium,
& erit in paſcua bouis & in conculcationem pecoris.
Et di-

A diſcernere nequeat, & antequã ille tempus egrediatur
infantiæ, terra Syriæ & Samariæ uaſtãda ab Aſſyrijs ſit,
reſpõdeãt Hebræi, quomodo Ezechias triginta & uno
annis infantulus prædicetur, & tam rudis ætatis ut mel
& butyrũ comedens: iuxta Niniuiticos pueros, nec ſini
ſtram, nec dextrã, id
eſt, nec malũ, nec bo
nũ nouerit. Relatũ
autẽ ad Emmanuel
qđ interpretatur no
biſcũ deus, facilem
habebit intelligẽtiã,
Quod ad myſteriũ
& inuocationem no
minis eius, terra Sy-
riæ & Samariæ Aſſy-
rio ſuperante, uaſte-
tur, & dom⁹ Dauid
liberetur à duob. re-
gib. quos metuit, Ra
ſin uidelicet & Pha-
cææ. a ¶ *Adducet domi
nus ſuper te & ſuper po-
pulũ, &c.*] Locus iſte
per Hyperbaton le-
gendus eſt. Denique
& nos ſecuti Hebrai
cam ueritatẽ: ita eũ
interpretati ſumus.
ô domus Dauid, au
ſculta quæ dico, ut
derelinquatur terra
Syriæ & Samariæ à
facie regum duorũ,
B quos tu uehementiſsime reformidas: Adducet domi-
nus dies ſuper te, & ſuper domũ patris tui Dauid: quos
nunquã habuiſti ex eo tẽpore quo decẽ tribus à duab.
tribubus ſeparatæ ſunt regnum in Samaria habere cœ
perunt. Adducet aũt iſtos dies, id eſt, tẽpora cũ rege Aſ-
ſyriorũ, ut illis ſuperatis atq; ſubuerſis, tu Emmanuelis
præſentia libereris. Lxx. hũc locũ ita uerterũt, Adducet
dñs ſuper te, & ſuper populũ tuũ, & ſuper domũ patris
tui dies, ꝗ necdũ uenerũt, ex qua die abſtulit Ephraim
à Iuda regem Aſſyriorũ. Quod quẽ ſenſum habeat, ſci-
re non poſſumus: niſi forte hoc dicendũ eſt, quod pec-
catorũ ſuorum magnitudi[n]e Ephraim: id eſt, Samaria
primũ ad ſe Aſſyriorũ fecerit impetũ declinare. Aliter:
Interim nũc duo reges Raſin & Phaceæ qui te obſident
& uaſtare feſtinãt, breui tẽpore ſubuertent̃: Tuæ autem
uaſtationis tẽpus illud adueniet: quãdo, quod nũquã
ſperaueras, immo nunquã metueras, Aſſyrius uenerit.
Per quæ docet, domui Dauid non Syriã & Samariam,
ſed Aſſyrios eſſe metuendos. Præſenti ergo formidine li
berat, & de futuro tẽpore cõminat̃. b ¶ *Et erit in die illa, ſi-
bilabit dominus, &c.*] Cũ fuerit duorũ regũ terra deſerta.
Damaſcus & Samaria, quã tu nũc deteſtaris & metuis,
tunc adducet dñs ô domus Iuda ſuper te, & populum
tuũ dies, quos nunquã ante uidiſti, & regẽ Aſſyriorum.
Fruſtra igit̃ præſentia metuis, ſemiuſtos torres & ignẽ
penitus nõ habẽtes: ſcire enim debes, quod ſibilo ſuo
dñs muſcas Aegypti & fluminũ eius, haud dubiũ quin
ſeptẽ Διώρυχας Nili ſignificet, uocaturus ſit, & apem quę
eſt in terra Aſſur. Muſcas aũt Aegyptios uocat propter
ſordes idolatriæ, & imbellẽ populum, & apem Aſſyrios
quorũ illo tempore potentiſsimũ regnũ erat, & ad bel-
la promptiſsimũ: uel ob id quia omnis ꝓpe Aſſyriorũ
& Perſidis regio uſum habebat ſagittarũ: Hi igitur om-
nes ueniẽt & occupabũt terrã tuam in torrentibus ual-
liũ & cauernis petrarũ, & in omnib. frutetis & forami-
nibus ligniſq; nemoroſis. Hęc aũt per Metaphoram di C
cunt̃: ut quia ſemel muſcas & apes nominauerat, tranſ- Metapho.
lationẽ ſeruaret in reliquis. Legamus Regũ & Paralipo 2.Par.35.d
menon libros & inueniemus ab Aegyptijs cæſum ſan-
ctũ regẽ Ioſiã, & populũ Iſrael poteſtati Aegyptię ſubiu
gatũ: ita ut regẽ illis
conſtitueret. Et poſt
nõ multũ temporis,
uenit Nabuchodo-
noſor cũ innumera-
bili multitudine bel
latorũ, captaq; Hie-
ruſalem & cæteris Iu
dęę urbibus dirutis,
incẽdit tẽplũ, & habi
tatores Aſſyrios po-
ſuit in Iudæa. c ¶ *In
die illa radet dominus in
nouacula, &c.*] Hæc
quidã putãt de Aſſy
rijs prophetari, qui
mille trecẽtis annis,
antequã Hieruſalẽ
ſubuerterent, regnũ
Aſię Aegyptiq; & Li
byæ poſſederũt, qđ
à Mœdis Perſiſque
uincẽdi ſint, & eorũ
imperiũ deſtruẽdũ.
Alij uero arbitrãtur,
qđ trans flumen Eu
phratẽ cæſi ſint Ae-
gyptij. Nos autẽ no-
uaculã mercede con
ductã, ipſum arbitramur Aſſyriũ, quẽ in Hieremia ob D
ultionẽ populi peccatoris, etiam colũbã ſuã uocat. De- Hier.25.g
niq; & in uiſione Tyri, quia in extruendis munitionib⁹,
& aggere comportãdo Nabuchodonoſor plurimũ la-
borauerat, & illis claſſe fugientibus, fuerat mercede pri
uatus, data eſt ei Aegyptus ꝓ mercede & labore ſuo. Er-
go in iſta nouacula acutiſsima, & in his ꝗ habitãt trans
flumen Euphratẽ in rege uidelicet Aſſyrio, oẽs capillos
& pilos totius corporis à capite uſq; ad pedes decoremq;
barbæ, qđ uirilitatis indiciũ eſt, radet dñs de Iudæa ut
nihil in illa forte nihil pulchrum reſideat, ſed effœmina
tis hominib. imò ignominioſis mulieribus cõparẽtur.
d ¶ *Et erit in die illa nutriet homo uaccã boũ, &c.*] Poſt ſubuer
ſionẽ Hieruſalẽ & captiuitatẽ populi & tẽpli incendiũ:
Nabuzardã princeps militiæ, quẽ Lxx. ἀρχιμάγειρον uo-
cãt paucos de populo & eos pauperes dereliquit in ter
ra, qui uineas & agros colerent. Deniq; Godolias ꝗ eis
præpoſitus erat de regio genere relictus, hortat̃ & dicit: 4.Re.25.f
Nolite timere Chaldæos, habitate in terra & ſeruite re-
gi Babylonis & bene erit uobis. In die igit̃ illa, hoc eſt, in
illo tempore cum fuerint oẽs opes Iudæorũ trãslatæ in
Chaldæã, tãta ſolitudo erit in terra Iudæ & tã incredibi
lis uaſtitas, ut nequaquã armẽta boum habeãt, nec gre
ges ouiũ ſicut prius habere cõſueuerãt: ſed uix rarus ha
bitator unã uaccã nutrire poſsit & duas oues, nõ ad a-
randũ, ſed ad cibũ atq; ueſtitũ lactis ac uelleris. Propter
inopiã quippe frumenti & omniũ quæ terra gignit ad
comedendũ lacte ac butyro & agreſti melle ueſcentur.
Quodq; ait: Præ ubertate lactis comedet butyrũ, hoc ſi-
gnificat, qđ terra cultorũ raritate fertilior ſit, & magis
apta paſcuis. In illo tẽpore præ hominũ paucitate, tãta
erit uini inopia deſertis uineis, quę metu hoſtili nequa
quã putabũtur, ut ſingulæ uites ſiclis argẽteis ſingulis
uix emant̃. In uepres enim & in ſpinas omnis terra redi
get̃: tantaq; erit formido ubiq; ſeuiẽtib. gladijs, ut abſq;
arcu

CAP. VIII.

Et a dixit dñs ad me: Sume tibi librũ grandẽ, & ſcribe in eo ſtilo hominis, uelociter ſpolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi teſtes fideles, Vriã ſacerdotẽ, & Zachariã filiũ Barachiæ, & acceſsi ad prophetiſſam, & cõcepit & peperit filiũ. Et dixit dñs ad me: Voca nomẽ eiꝰ, accelera, ſpolia detrahe, feſtina prædari, qui antequã ſciat puer uocare patrẽ ſuũ & matrẽ ſuã, auferet̃ fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ coram rege Aſſyriorum. b Et adiecit dñs loqui ad me adhuc, dicens: Pro eo quod

A arcu & ſagittis nullus ſuũ agrũ inuiſere audeat, & derelictis cãpeſtribus locis, ad mõtana cõfugiãt: ibiqꝫ locorũ difficultate muniti, uix aſperos mõtes manu fodiãt: quia boues, aratra, & uomeres non habebũt. Sicubi ergo rarus cultor in mõtibus fuerit inuentus, inde uitam miſerabilẽ ſuſtentabunt: Cætera aũt patebũt paſcuis & abſque ullo cuſtode à brutis animantibus cõculcabuntur. Hæc poſt captiuitatẽ ſolere fieri, utinã neſcire mus: At nũc magna pars Romanæ urbis quondã Iudææ ſimilis eſt, quod abſque ira dei factũ non putamus, q nequaquã cõtemptũ ſui per Aſſyrios ulciſcit̃ & Chaldæos, ſed per feras gẽtes & quondã nobis incognitas: quarum & uultus & ſermo terribilis eſt, & fœmineas inciſaſqꝫ facies præferẽtes, uirorũ & bene barbatorũ fugiẽtia terga cõfodiũt. Legiſſe me noui in his locis latiſsimã & inextricabilẽ Tropologiã, qđ uniuerſa quæ iuxta hiſtoriã diſſeruimus, ſpiritualiter Iudæis acciderint, uix unã habẽtib. uaccã & duas oues, mũda uidelicet animalia, ut nequaquã ſolido cibo, ſed lacte nutriãtur infantiæ, & comedãt mella uerborum, quæ diſtillãt de labijs mulieris meretricis, & uinũ nõ habeãt, qđ lętificat cor hominis: ſed omnia eorũ opera redigant̃ in ſpinas, ut uulnerent̃ Pſal.10.a ab aduerſarijs, qui percutiunt in obſcuro rectos corde. Qđ ſi quãdo uoluerint altius quippiã ſapere, & nimio labore ſudãtes de ſcripturis ſanctis myſticũ aliquid in B uenire: nihilominus fruges nõ afferãt doctrinæ, ſed ueprib. cõpleãtur & ſpinis, quæ oriunt̃ in manib. ebrij. Et nequaquã terra eorũ atqꝫ doctrina ab hominib. rationalib. animãtibus, ſed à bobus, quorũ deus curã nõ habet, & à brutis animalib. cõculcetur. CAP. VIII.

Et dixit dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & ſcribe, &c.] Lxx. pro libro grandi, interpretati ſunt τόμον καινὸν καὶ μέγαλον, id eſt, librum nouum & magnum. Et pro eo quod in Hebræo habetur, adhibui mihi teſtes fideles: dixerũt, πάρεσι γὰρ, καὶ μάρτυρας ποίησαι πιστὺς ἀνθρώπυς, id eſt, adeſt enim, & teſtes fac mihi fideles homines. Et pro Vria ſacerdote, tantum τὸν οὐρίαν, id eſt, Supra.7 Vriam, cætera ſimiliter. Primum propheta miſſus eſt ad Achaz, ut ei prædiceret quæ ſcriptura commemorat: Quo audire nolẽte, ipſe dñs loquitur ad Achaz: & præcepit ei ut petat ſibi ſignũ in profundum ſiue in excelſum: Quo reſpondente, non petã & non tentabo dñm, dimiſſo rege impio, ad domũ Dauid dei uerba uertuntur, & promittitur ei uirgo paritura filiũ, cuius nomen ſit Emmanuel, hoc eſt, nobiſcũ deus. Qui ſi crebro fuerit inuocatus, Samaria ſubuertatur & Syria: ſubuertatur aũt à rege Aſſyriorũ, qui & ipſum Iudam poſtea capturus ſit: ita ut omnis terra Iudæa uertatur in ſolitudinẽ. Rurſum ergo ſub alia figura partus deſcribitur uirginalis. Et dixit dñs ad ꝓphetã, ut nequaquã in populos ꝓferat nouæ natiuitatis arcanũ, ſed ſcribat eam in iſto grandi uolumine quod nũc legimus. Et quo ſit mirabilius, humanis uerbis, & ſtilo, quo homines ſcribere cõſueuerunt, dei ſacramenta cõprehendat. Quid eſt aũt illud quod ſcribitur humano ſtilo? Vt puer natus uelociter ſpolia detrahat & cito prædetur, hoc eſt, ne ultra patiat̃ regnare diabolũ, nec mittat angelos, nec ꝓphetas: ſed ad ſaluãdas creaturas ſuas ipſe deſcẽdat. Facit ergo propheta quod iuſſum eſt: & adhibet ſibi duos teſtes fideles, Vriam ſacerdotẽ, qui legis doctor eſt, di-

cẽte Malachia: Labia ſacerdotis cuſtodiẽt ſciẽtiã, & legẽ C requirent ex ore eius: quia angelus dñi exercituũ eſt: Et Malach. 2.b Zachariã filiũ Barachiæ, quẽ prophetã fuiſſe dubium non eſt. Legimus quod regnante Achaz, Zacharias ſa- 4.Reg.16.b cerdos fuerit tẽpli domini: cui præcepit Achaz ut altare ſimile altaris Damaſci faceret. Et dierũ narrat liber, qđ Ezechias filiꝰ Achaz 2.Par.29.c quęſierit dñm in diebus Zachariæ erudi ti in timore dei. Exhibuit aũt ſe Eſaias dignũ ſpiritu ꝓphetali, & prębuit prophetiſſæ, id eſt, ſpiritui ſancto, qui ſermone Hebraico uocat̃ רוּחַ genere fœminino: iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Accedite ad dñm & illuminamini. Pſal.33.a Spiritu itaqꝫ ſancto conceptus eſt dominus. Et licet humanus ſermo natiuitatis eius nequeat explicare myſteria: tamen Gabriel ipſi uirgini loquitur quæ con- Luc.1.d cepit: Spiritus ſanctus ueniet ſuper te, & uirtus altiſsimi obumbrabit tibi: propterea quod naſcetur ex te ſanctũ, uocabitur filius dei. Quidam prophetiſſam ſanctã Mariam interpretantur, quam prophetam fuiſſe non dubiũ eſt: Ipſa enim loquitur in euangelio: Ecce enim amodo beatam me dicent omnes generationes: quoniã fecit mihi magna qui potens eſt: & reliqua. Præcipiturqꝫ Eſaiæ, ut ipſum puerum qui prius uocabatur Emmanuel, nunc appellet, accelera, ſpolia detrahe, feſtina prædari: Aſcẽdẽs em̃ in altũ, captiuam duxit captiuitatẽ, dedit dona hominibus: Et antequã humanũ corpus aſſumeret, & iuxta infantiã patrem uocaret deũ, & ma- D trem Mariã, auferetur Damaſci fortitudo, & ſpolia Sa- Pſal.67.d mariæ per regẽ Aſſyriorũ: ut necdũ natus populũ ſuũ, Epheſ.4.b domũ Dauid, ſola inuocatione ſaluaret. Vrias interpre- אוּרִיָּה tatur lux domini: Zacharias, memoria domini: & Bara- יְבֶרֶכְיָהוּ chias, benedictio dñi, quibus teſtibus Chriſti natiuitas זְכַרְיָהוּ cõprobatur. Ipſe enim in euangelio duobus euntibus in Emaus, incipiẽs à Moyſe & prophetis, ediſſeruit qđ Luc.24.d de ſe omnia prophetaſſent. Iuxta tropologiã, in anima Tropologia uirginali, & nulla ſorde maculata, de ſpiritu ſancto dei ſermo conceptus, uelociter de aduerſarijs poteſtatibus ſpolia detrahit & ſibi facit uniuerſa ſeruire. Cũqꝫ ex parte nũc uideat, & ex parte prophetet priuſquam poſsit eſſe perfectus: & merito uocare deũ patrem, & matrem ſuam cœleſtem Hieruſalem: adhuc in infantia & in ꝓfectu poſitus, uincet fortitudinem Damaſci, doctrinã uidelicet ſapiẽtię ſecularis: Et auferet ſpolia Samariæ, quibus eccleſiã hæretici ſpoliauerant dicentes: Non eſt no- 3.Reg.12.d bis portio in Dauid, neqꝫ hæreditas in filio Ieſſe, præſente rege ipſo Aſſyriorum diabolo, qui eis non poterit auxiliari. Tales autem filios non ſolum Maria prophetes uirgo perpetua, ſed & ſanctę mulieres patriarchis generant: Sara quæ interpretatur ἄρχουσα, id eſt, princeps, & שָׂרָה Rebecca quę in lingua noſtra patientiã ſonat. רִבְקָה b ¶ Et adiecit dominus loqui ad me adhuc, dicens, &c.] Dixerat ſupra auferendã Damaſci fortitudinẽ, & ſpolia Samarię in conſpectu regis Aſſyriorũ, & duos reges Aſſyrio pugnante capiendos: Nunc deus loquitur ad prophetam charactere ſolito ſcripturarũ, per tranſlationem Siloæ fontis Hieruſalem, & Aſſyrij fluminis uiolentiſsimi, quod omnem terrã Iſrael ſuis inundet aquis, & egrediatur ripas aluei: tãtoqꝫ feratur impetu, ut poſtquã decẽ tribuũ occupauerit terrã, ad Iudã perueniat, & tranſiens ad collũ uſqꝫ pertingat, per quæ uicinã ſignificat captiuitatẽ. Nõ em̃ tunc captus eſt Iudas: ſed cunctis duarũ tribuũ urbibus

quod abiecit populus iſte aquas Siloæ, quæ uadũt cũ ſilentio, & aſſumpſit magis Raſin & filiũ Romelię, ꝓpter hoc ecce dñs adducet ſuper eos aquas fluminis fortes & multas, regẽ Aſſyriorũ et omnẽ gloriã eius, & aſcẽdet ſuper omnes riuos eius, & fluet ſuper uniuerſas ripas eius. Et ibit per Iudam inundans & tranſiens, uſqꝫ ad collum ueniet, & erit extẽſio alarũ eius implens latitudinẽ terræ tuę ô Emmanuel. a Cõgregamini populi & uincemini, & audite uniuerſæ procul terrę, confortamini & uincemini. Accingite uos & uincemini, inite cõſiliũ, & diſsipabitur, loquimini uerbũ, & nõ fiet, quia nobiſcum deus.

HEB. b Hæc enim ait dominus ad me, ſicut in forti manu erudiuit me, ne irem in uia populi huiꝰ dicẽs: Nõ dicatis coniuratio, omnia enim quæ loquit̃ populus iſte, cõiuratio eſt, & timorem eius ne timeatis neque paueatis, dñm exercituum ipſum ſanctificate: ipſe pauor ueſter, et ipſe terror ueſter. Et erit uobis in ſanctificationẽ, in lapidẽ autem offenſionis, & in petrã ſcãdali duab. domibus Iſrael, in laqueum & in ruinam habitantibus Hieruſalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretient̃, & capient̃.

SEP. b Hęc dicit dñs, forti manu receſſerũt ab itinere uiæ populi huiꝰ loquẽtes, ne fortè dicatis, durum eſt. Omnia em̃ quę loquit̃ populus iſte, dura ſunt, timorẽ aũt eiꝰ ne timueritis neqꝫ conturbemini, dñm uirtutũ ipſum ſanctificate, & ipſe erit timor tuꝰ, et ſi in ipſo cõfiſus fueris, erit tibi in ſanctificationẽ: & nõ ut lapidi offenſiõis occurretis, neqꝫ ut petræ ruinæ. Domꝰ aũt Iacob in laqueo et in cõualle erit ſedẽtib. in Hieruſalẽ, ideo infirmi erunt in ipſis plurimi, & ruẽt, & cõterentur, & appropinquabũt, et capient̃ ÷ hoĩes in tuitiõe.

Liga

A urbibus ſubiugatis, ſola remanſit Hieruſalem, quæ incredibili dei miſericordia liberata eſt. Potentiam ergo Aſſyrij & innumerabilis eius exercitus, quã ſub fluminis inundatione deſcripſerat, nunc per aliam oſtendit trãſlationẽ, ꝙ alis ſuis, id eſt, ducib. & infinita multitudine operuerit terrã Emmanuelis: hoc eſt, defendentis eam dei: ſed tamẽ nõ poſſederit, quanqꝫ Emmanuel à Lxx. ſequẽti capitulo coaptet̃, non ꝓprio nomine ut apud Hebræos uocat̃, ſed interpretato, id eſt, nobiſcũ deus. Siloã aũt fontem eſſe ad radices mõtis Sion, qui non iugib. aquis, ſed incertis horis diebꝰqꝫ ebulliat: & per terrarũ concaua & antra ſaxi duriſsimi cum magno ſonitu ueniat, dubitare nõ poſſumus: nos præſertim q in hac habitamus ꝓuincia. Eſt autẽ ſenſus: quia populus decẽ tribuũ magis uoluit Raſin & filio Romelię, i. Damaſci & Samarię regib. B eſſe ſubiectus, ꝙ ſtirpi Dauid, quæ meo cœpit regnare iudicio, faciã eũ nequaq̃ his regibus quos aſſumpſit, ſed regi ſeruire Aſſyrio: cuius potẽtia occupantis terrã Samariæ, inundationi fluminis cõparat̃. Et fit apoſtropha ad Emmanuel, hoc eſt, ad præſentẽ deũ: ꝙ in tãtũ ſe crexerit Aſſyrius, ut e- Anagoge tiã terrã ipſius Iudã conatus ſit poſsidere. Iuxta anagogẽ, oĩs hæreticus q iũxerit auxilio ſuo ſapiẽtiã ſecularẽ: & Hieruſalẽ. i. eccleſiã uoluerit oppugnare, derelinquẽs שִׁלֹחַ aquas Silogę fontis, q interpretat̃ miſſus, & q ſalit in uitam æternã, tradet̃ Aſſyriorũ principi, quẽ ſenſum magnũ in poſterioribus lecturi ſumus, cuius traditus poteſtati, in profundum ueniet peccatorũ. Tantæ eſt enim arrogantię, ut auſus ſit oſtendere ſaluatori uniuerſa regna terræ, & dicere: Hæc omnia mihi tradita ſunt. Conabitur quoqꝫ Iudam, id eſt, domum confeſsionis intrare, & crebrò per eos qui in eccleſia negligentes ſunt uſque ad collum ueniet credentes in Chriſto cupiens ſuffocare, & extendet alas ſuas, implens uniuerſam regione Emmanuelis, ſed non poterit obtinere, quia habet Iudas præſentem deum. Legimus in Euangelio ſecundum Ioannẽ, quòd cæcum à natiuitate, cuius oculos, luto ex ſaliua ſua facto, dominus linierat, miſerit ad aquas Siloæ, quibus cum cęcus lauiſſet lutum, cæcitate deterſa, clarum oculorum lumen accepit, quod poſt ſigni magnitudinẽ, indicat nõ aliter cæcitatẽ Iudæorum,

& omnis increduli poſſe ſanari: niſi doctrina aquarum C Chriſti, quę abſqꝫ ſtrepitu & clamore uerborum leniter fluit, tenebræ prioris fugent̃ erroris. Hoc quod in Lxx. legit̃: Et ambulabit ſuper omnẽ murũ ueſtrum, & auferet de Iudæa hominẽ qui poſsit caput leuare, aut fortè aliquid facere, in Hebraico nõ habetur, & in Græcis codicibus ueru iugulante cõfoſſum eſt. a ¶ Congregamini populi, & uincemini, & audite, &c.] Pro cõgregamini ſiue infirmamini et cõfringimini, ut interpretati ſunt alij, Septuaginta poſuerũt ſcitote. Verbũ enim Hebraicum רעו propter ר literæ & ד ſimilitudinẽ intellexerunt דעו O igitur populi Samariæ & Syriæ, infirmos uos & debiles eſſe cognoſcite, & Emmanuele præſente, nihil poſſe contra Hieruſalẽ urbẽ dei, & hoc nõ ſolum uos qui uicini eſtis, ſed cuncta procul terra cognoſcat. Quãuis enim exercitũ cõgregatis & accingatis uos ad prę- D lium, & maior ſit numerus obſidentium quàm obſeſſorũ: tamen non ſemel, ſed iterum dicam: uincemini. Et quodcunqꝫ contra Hieruſalẽ inieritis conſiliũ, diſsipabit̃. Et licet ſuprà dixeritis: Aſcendamus ad Iudam, & ſuſcitemus eum quieſcẽtem, & ponamus regem ſuum filium Tabeel, loquimini quidem uerbum, ſed non fiet: quia nobiſcum eſt deus, id eſt, Emmanuel. Poſſumus hoc teſtimonio & contra gentes abuti in perſecutionis tempore, quod quamuis fortes eſſe uideantur, & nos ſuperare in his qui lapſi ſunt, tamen uincãtur in his qui pro Chriſto fuderunt ſanguinẽ: & quod poſt bella pax reddatur eccleſijs, & uniuerſa eorum cõtra Emmanuelem conſilia diſsipentur, quia nobiſcum ſit deus. Contradicentes quoqꝫ ueritati utiliter audient, ut tandem ratione ſuperentur, & nequaquam uelint in mendacio uincere: quia quodcunqꝫ dixerint, nunquam peruerſitas poſsit ſuperare quod rectũ eſt. b ¶ Hæc dicit dominus, &c. Et appropinquabunt, & capientur.] Quodqꝫ ſequitur, homines in tuitione, obelo prænotãdum eſt. Quia multũ inter ſe Hebraicum diſtat, & uulgata editio: ideo utrũqꝫ poſuimꝰ. Et primũ de hebraico diſputãdũ eſt. b ¶ Hæc ad me locutus eſt dominus.] Qui ꝓpter bona opera, & gratiã quę ꝑ bona opera conſecutus ſum: ſiue forti manu ſua erudiuit me & inſtituit, ne ambularẽ in uia populi huius, & pari tenerer errore, uel certe fecit me recedere

à uia

ª Liga teſtimoniũ, ſigna legem in diſcipulis meis, & expectabo dominũ qui abſcõdit faciem ſuam à domo Iacob, & præſtolabor eum. ᵇ Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi dominus in ſigna atq; portẽta Iſraelis à domino exercituũ qui habitat in monte Sion. ᶜ Et cum dixerint ad uos, quærite à Pythonibus & à diuinis qui ſtridunt in incãtationibus ſuis, nunquid nõ populus à deo ſuo requirit pro uiuis à mortuis? Ad legem magis & ad teſti-

A à uia pp̃li huius peſſima, & dixit mihi: Noli duorũ regũ timere coniurationẽ: ſed hoc magis cõſidera, ꝙ omne quod loquit̃ hic populus aduerſum me, coniuratio ſit, & ſecũdũ Symmachũ q interpretatus eſt, ἄνταρσις, in me extiterit perduellis. Tu aũt propheta, & hi q tecum ſunt, ne timeatis inſidias populi, ſed dominũ timete, & ipſe ſit timor ueſter: Principiũ enim ſapiẽtiæ, timor dñi. Qui erit credentib. in ſanctificationẽ, incredulis autẽ in lapidẽ offenſionis & in petrã ſcãdali, duab. ſ. domib. Iudæ & Iſrael. Præcipuè aũt in laqueum & in ruinã habitãtib. in Hieruſalẽ in quo impingẽt plurimi, & cadẽt & cõterent̃, peccatorũq; ſuorũ uinculis irretiti, ducent̃ in captiuitatẽ. Duas domus, Nazarei (qui ita Chriſtũ recipiũt ut obſeruationes legis ueteris non amittãt) duas familias interpretant̃, Sammai & Hillel: ex quib. orti ſunt ſcribæ & phariſæi, quorũ ſuſcepit ſcolã Akibas, quem magiſtrũ Aquilæ ꝓſelyti autumant, & poſt eũ Meir: cui ſucceſsit Iohãnan fili⁹ Zachai, & poſt eũ Eliezer, & ꝑ ordinẽ Delphon: & rurſum Ioſeph Galilæus: & uſq; ad captiuitatẽ Hieruſalẽ Ioſue. Sãmai igit̃ & Hillel nõ multo prius q̃ dñs naſceret̃, orti ſunt in Iudæa, quorũ prior diſsipator interpretat̃, ſequẽs ꝓphanus: eo quòd ꝑ traditiões & δευτερώσεις ſuas legis præcepta diſsipauerint atque maculauerint. Et has eſſe duas domus quæ ſaluatorẽ non receperint, q factus ſit eis in ruinã & in ſcãdalũ. Iuxta Lxx. manu forti reſtitit pp̃ls

עקיבה מאיר יוחנן זכאי אליעזר דלפון שמאי הילל

B dei uolũtati, & dicit oĩa dura eſſe quæ dñs præcipit, ſe-
Ioan. 6.f cũdum illud qđ in euãgelio legimus: Durus eſt iſte ſermo, qs poterit audire eũ? Vnde pręcipit̃ eis ut dñm audiãt, & ipſum ſolũ timeãt. Si em̃ in ipſo cõfiſi fuerint, habebũt eũ in ſanctificationẽ, & nõ impingẽt quaſi in lapidẽ ſcãdali, & quaſi in petrã ruinæ. De hoc loco & apo-
1 Cor. 1.d ſtolus ſumit teſtimoniũ, ꝙ Chriſtus Iudæis factus ſit in ſcandalũ, gẽtib. aũt in ſtultitiã. Et rurſum Iſrael ſectãdo legem iuſtitiæ, in legẽ iuſtitiæ nõ peruenit. Quare? quia nõ ex fide, ſed quaſi ex operib. legis offenderũt in lapidem offenſionis, ſicut ſcriptũ eſt: Ecce ponã in Sion lapidem offenſionis & petrã ſcãdali: omnis qui credit in eo, nõ confundetur. Ergo qui nõ receperũt Emmanuelem, ſed factus eſt eis in lapidẽ offenſionis & in petram ſcãdali, conterẽtur captiuiq; ducentur. Quodq; ait: Domus aũt Iacob in laqueo & in cõualle erit ſedẽtibus in Hieruſalẽ, hoc ſignificat, ꝙ nõ habitẽt in mõtib. nec in excelſis ſcripturarũ uerſent̃ locis, ſed ſemꝑ humilia intelligãt, peccatis peccata ſociãtes, & uincti laqueis delictorum. ª ¶ *Liga teſtimoniũ, etc.*] Vox dñi loquentis ad prophetã: Quia (inquit) factus eſt dñs in lapidẽ offenſionis, & in petram ſcandali duabus domibus Iſrael, & miſſum ad ſe Emmanuel ſuſcipere noluerũt: Liga teſtimonia ueteris inſtrumenti, & trade illa diſcipulis meis, qui euangeliũ ſuſceperũt: apoſtolis uidelicet ſiue apo-
Matt. 11.b ſtolicis uiris. Vel certe lex & prophetia uſq; ad Ioãnem liget̃ apud eos, & clauſa ſit atq; ſignata: ut quod legũt, nõ intelligãt. Pro diſcipulis enim iuxta Hebraici ſermonis ambiguitatem poſſumus & doctrinas interpretari. Vnde propheta reſpondit: Quia euangelio ſuccedente lex apud Iudæos clauſa eſt atq; ſignata: & iubes eã nequaquã Iudęis, ſed gentibus aſsignari. Idcirco ego expectabo Emmanuelẽ, quem promittis eſſe uenturũ: de quo ſuprà dixiſti, quòd ipſe ſit pauor noſter, & ipſe terror noſter: & nobis ſit in ſanctificationẽ, & præſtolabor

dñm, qui abſcõdit faciẽ ſuã à domo Iacob, hoc eſt, à Iu- C
dæis, quia eũ recipere noluerunt. Lxx. hunc locũ ita interpretati ſunt: τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν, id eſt, tunc manifeſti erunt qui ſignantur, ut non diſcant legẽ. Quod hunc ſenſum habet, qñ cecide-rint plurimi & cõtriti fuerint, & impegerint in lapidẽ offenſionis, & in petrã ſcãdali: tũc manifeſti erũt qui ſignantur in pp̃lo, ut nequaquã diſcãt legem Moyſi, ſed obediant præceptis euãgelicis. ᵇ ¶ *Ecce ego et pueri mei, etc.*] Pręcipit mihi, ait, dominus ut ligarẽ teſtimoniũ in Iudæis, & legẽ diſcipulis eius tradere atq; ſignarẽ: qa abſcõdiſſet faciẽ ſuã à domo Iacob: ideo præſtolabor eũ, & expectabo dñm meũ: & nõ ſolũ ego, ſed & pueri quos mihi dedit dñs: alij uidelicet prophetæ & filij ꝓphetarũ, q nõ ex uolũtate carnis & ſanguinis, ſed ex deo nati ſunt. De quib. & ap̃ls loquebat̃: Filioli mei Gal. 4.d
quos iterũ parturio, donec Chriſtus format̃ in uobis. Iſti aũt pueri, id eſt, ꝓphetę: in ſigna dati ſunt & in portẽta Iſraeli: iuxta illud qđ in Ezechiele legimus: Et erit Ezech. 24
Ezechiel uobis in ſignũ. In Zacharia quoq; ſancti uiri Zach. 3.d
ꝓphetarũq; diſcipuli τερατοσκόποι, id eſt, portentorũ ſignorũq; factores appellant̃: eo ꝙ ſemper ꝓphetæ in ſignũ pręceſſerint futurorũ. Hoc interim iuxta literã. Cęterũ beatus apoſtolus in epiſtola quę ad Hebræos ſcribitur, docet (licet eã Latina cõſuetudo inter canonicas ſcripturas nõ recipiat) hoc teſtimoniũ ex ꝑſona debere intelligi dñi ſaluatoris. Quamobrẽ nõ erubeſcit fratres D
eos uocare, dicẽs: Annunciabo nomẽ tuũ fratrib. meis, Pſal. 21.c
in medio eccleſiæ laudabo te. Et iterũ: Ego ero cõfidens Heb. 2.c
in eũ. Et rurſum: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus. Quia ergo pueri cõmunicauerũt carni & ſanguini: & ipſe ſimiliter particeps factus eſt earũdẽ paſsionũ. Quõ aũt iſti pueri in ſignũ fuerint atq; portentũ ſapiẽtię ſeculi & ſuperbiæ Iudæorũ, idẽ ap̃ls docet: Qui ele- 1 Cor. 1.d
giſſe dicit dñm ſaluatorẽ ſtulta mundi & infirma, ut cõfunderet ſapiẽtes & fortia. Vnde & ad apoſtolos ſaluator aiebat: Niſi cõuerſi fueritis quaſi unus de pueris, nõ Matt. 18.a
intrabitis in regnum cœlorũ. Puer autem efficitur noui euangelij prædicator, qui deponit ueterẽ hominẽ, qui corrumpitur in deſiderijs ſeductionis, & induitur nouo, qui renouatur in cognitionẽ iuxta imaginẽ creatoris: habitare autem dominum exercituũ in mõte Sion, idem Apoſtolus ſcribit: Acceſsiſtis ad montẽ Sion & ci- Heb. 4.c
uitatẽ dei uiuentis, Hieruſalem cœleſtem. Vnde miror quendã noſtrorũ pueros iſtos duos Eſaiæ filios intelligere, quos de prophetiſſæ mulieris cõceptione generarit: Iaſub uidelicet & Emmanuel, quorum prior in abiectione prioris populi, ſequẽs in aſſumptione gentium præceſſerit. Quod qui recipit, cõſequẽter & Oſeæ ꝓphetam uerè meretricem uxorem habuiſſe firmabit. ᶜ ¶ *Et cum dixerint ad uos, quærite à Pythonib. &c.*] Si Eſaiæ prophetæ uox eſt, ut Iudæi exiſtimant: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit dominus in ſignum & in portentum Iſraelis: & hæc quæ ſequuntur, ipſe ad diſcipulos ſuos credẽdus eſt dicere: Cnm dixerint (inquit) ad uos gentes & populi: de quibus ſuprà lectum eſt: infirmamini populi & uincemini, quid ꝓphetas uultis audire: quid Eſaiæ uerbis decipimini, & illum putatis quæ uentura ſunt noſſe? Quærite magis à Pythonibus & à diuinis qui ſtrident in incantationibus ſuis. Pro quibus Lxx. interpretati ſunt: Qui de terra loquũtur, qui de uentre clamitant

teſtimoniũ: quod ſi nõ dixerint iuxta uerbum hoc, non eis erit matutina lux. Et tranſibit per eam, corruet, & eſuriet: & cum eſurierit, iraſcet̃ & maledicet regi ſuo, & deo ſuo. Et ſuſpiciet ſurſum & ad terram intuebitur, & ecce tribulatio & tenebrę, diſſolutio, anguſtia, & caligo perſequens, & non poterit auolare de anguſtia ſua.

CAP. IX.

PRimò ª tempore alleuiata eſt terra Zabulon & terra Neptalim, & nouiſsimo aggrauata eſt uia maris trãs Iordanẽ Galilęę gẽtium. Populus qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnam: habitantibus

CAP. IX.

HOc primũ bibe, uelociter fac regio Zabulon, terra Neptalim, & reliqui q iuxta mare eſtis trans Iordanem Galilææ gentium: Populus qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnam: qui habitatis

A clamitãt. Omnis em̃ qui de terra eſt, de terra loquit̃. Et
Ioan. 3.d cuius deus uẽter eſt, & gloria in cõfuſione eius, de uentre clamare credendus eſt. Vos reſpondete eis & dicite: Nũquid nõ populus à deo ſuo requirit ꝓ uiuis à mortuis? Si uos (inquit) ꝓ uarietate idolorũ ueſtrorũ, non em̃ unũ, ſed plures habetis deos: eos cõſulitis quos deos arbitramini, & à mortuis ſiue mortuorũ hominum ſimulachris, de uiuentibus quæritis: quãto magis nos deũ noſtrũ per ꝓphetas audire debemus? Docet ergo diſcipulos: & infert ad legẽ magis & ad teſtimoniũ. Si de aliquo, inquit, dubitatis, ſcitote ſcriptũ: Gẽtes quas dñs de⁹ tuus diſperdet à fa-
cie tua, ſomnia audi-
Deut. 18.c unt & diuinos: tibi aũt non ita tradidit dñs deus tuus: Prophetam uobis ſuſcitabit dñs deus ueſter de fratrib. ueſtris, ſicut me illũ audietis. Vnde ſi uultis noſſe quæ dubia ſunt, magis uos legi & teſtimonijs tradite ſcripturarũ. Qđ ſi noluerit ueſtra cõgregatio uerbũ dñi quærere, nõ habebit lucẽ ueritatis: ſed uerſabit̃ in erroris tenebris, quæ lux ꝑtranſibit eam, hoc eſt, cõgregationẽ ueſtrã ſiue terrã, & corruetis & eſurietis, & cũ eſurieritis, iraſcemini: ſecundũ illud qđ ſcriptũ eſt: Et cũ nõ fuerint ſaturati, murmurabũt: &
B maledicetis regi ueſtro & deo ueſtro, & in neceſsitatib.
Pſal. 58.d ſurſum aſpicietis in cœlũ, & in terrã deorſum: & ecce tribulatio & tenebræ, diſſolutio genuũ & mẽtis anguſtia, & caligo oculorũ: & nõ poteritis erui de anguſtia. Hæc iuxta Hebræos. Cęterũ ut ſuprà diximus, ſi ꝑſona Chriſti eſt dicentis: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus: Etiã hæc ipſe loquit̃ ad apoſtolos & ad credentes ex gentib. q eius euãgeliũ ſuſceperũt. Si dixerint (inqt) patres ueſtri quos reliqſtis, quærite uẽtriloquos quos
Act. 16.d Pythonas intelligimus, qualẽ & in actib. ap̃lorũ ancillã legimus, quæ quæſtui erat dñis ſuis. Et qui de terra loquũt̃, qđ in euocatiõe animarũ ſe magi facere pollicẽt̃: & cætera maleficarũ artiũ gñа. Hoc ſcire debetis, ꝙ unaquæq; gẽs proprios cõſulat deos, & de uiuorum ſalute mortuos ſciſcitet̃. Vobis aũt in auxiliũ legẽ dedit deus, ut poſsitis dicere: Nõ eſt talis ethnicorũ diuinatio, q cultores ſuos ſæpe decipiunt, ſicut noſtra, quæ abſq; ullo munere ꝓfert̃ ex lege. unde interpretati ſunt Lxx. Nõ ſicut uerbũ hoc, ꝓ quo nõ eſt dare munera. Gratis em̃, in-
Matth. 10.d quit, accepiſtis, gratis date. Veniet aũt ſuper incredulos fames duriſsima: nõ fames panis, aut ſitis aquæ: ſed fa-
Amos 8.d mes audiendi ſermonẽ dei. Et cũ eſurieritis, contriſtabimini: & maledicetis principi ueſtro & paternis traditionib. hoc eſt diabolo & antiqs errorib. Hoc em̃ ad eos loquitur, qui famẽ paſsi fuerint ueritatis, & ſuſpicient in cęlũ ſurſũ, & in terrã deorſum: & erũt in indigẽtia & in anguſtia, & in tenebris, & in tribulatione, ut nõ uideãt uſq; ad tẽpus, donec & ipſi ad dñm cõuertãtur. Latam explanationẽ loca iſta deſiderant, ſed parcimus librorum magnitudini, ut tollamus faſtidium lectionis. Hęc iuxta Lxx. tranſlationem ex parte perſtrinximus, quæ in pleriſq; diſſonat ab Hebræo. Cæterũ Nazareni locũ iſtum ita ediſſerũt: Cum dixerint ad uos ſcribæ & pha-

riſæi, ut eos audiatis q omnia uẽtris cauſa faciunt, & in C
morẽ magorũ ſtridũt in incãtationib. ſuis: ut uos decipiant, hoc eis reſpondere debetis: Non mirũ ſi uos ueſtras traditiones ſequamini: cũ unaquæq; gẽs ſua cõſulat idola. Ergo & nos à uobis mortuis de uiuentib. cõſulere non debemus, magis nobis deus legẽ dedit & teſtimonia ſcripturarũ, quæ ſi ſeq nolueritis, nõ habebitis lucẽ: ſed ſemꝑ caligo uos opprimet, quæ trãſibit per terrã ueſtrã atq; doctrinã, ut cum decepti à uobis, ſe in errore perſpexerint, & ſuſtinere famẽ ueritatis, tũc cõtriſtent̃, ſiue iraſcant̃, & maledicant uobis: quos quaſi deos ſuos & reges putabant. Et fruſtra ad cœlũ terrãq; reſpiciãt, cũ ſemper in tenebris ſint, & nõ poſsint de ueſtris auolare inſidijs.

CAP. IX.

PRimo tẽpore alleuiata eſt terra Zabulon, etc.] Duplicẽ poſuimus editionẽ, quia uulgatum eſt teſtimoniũ, & uſurpatũ ab euãgeliſta Matthęo: ut uel diuerſitas interpretatiõis, uel ſimilitudo noſcat̃. Ac primũ notandũ, ꝙ teſtimoniũ hoc euangeliſta Matthæus non iuxta Lxx. ſed iuxta Hebræos poſuerit. Dicit em̃ ſermo euan- D
gelicus: Audiẽs autẽ Ieſus ꝙ Ioãnes eſſet tradit⁹, receſsit Matth. 4.b
in Galilęã: & derelinquẽs Nazareth, uenit & habitauit in Capharnaũ, quæ eſt iuxta mare in finib. Zabulon & Neptalim, ut implerert̃ qđ dictũ eſt per Eſaiã prophetã dicentem: Terra Zabulon & terra Neptalim, uia maris trãs Iordanẽ Galilææ gentiũ: populus qui ſedebat in tenebris, uidit lucẽ magnã: ſedẽtibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis. Ex eo tẽpore cœpit Ieſus prædicare & dicere: Appropinquabit regnũ cœlorũ. Et Ioannes euãgeliſta refert, ꝙ Ieſus cum diſcipulis ſuis in Chana Galilææ inuitatus ad nuptias, primũ ibi ſignũ fece- Ioan. 2.a
rit, aquas in uinũ conuertẽdo. Hoc fecit principium ſignorũ Ieſus in Chana Galilææ, & manifeſtauit gloriã ſuã, & crediderũt in eũ diſcipuli eius. Vnde & in Lxx. dicitur. Hoc primũ bibe, uelociter fac: quia terra Zabulõ & terra Neptalim prima Chriſti uidere miracula: ut prima biberet fidei portionem, quæ prima uiderat dñm ſigna facientẽ. Et iuxta Hebraicũ: primo tẽpore releuata eſſe dicit̃ onere peccatorũ: quia in regionib. duarum tribuũ primũ ſaluator euãgeliũ prædicauit. Vnde & in ſexageſimoſeptimo pſalmo dicitur: Benedicite dñm de fontib. Iſrael. Ibi Beniamin adoleſcẽtior, Paulus apoſto- Act. 9.a
lus, in mentis exceſſu. Qui & alibi loquebat̃, ſiue mente 2. Cor. 5.c
excedimus deo: Principes Zabulon, principes Neptalim duces eorũ: quia in his tribub. fuerũt uiculi, de quibus duces noſtri apoſtoli crediderunt. Et crediderunt iuxta Symmachũ uelociter, ut audiẽtes: Venite & faciã uos piſcatores hominũ: ſtatim & patrẽ relinquerent & nauiculã. Nouiſsimo autẽ tempore aggrauata eſt fides eorũ, plurimis Iudæorũ in erroribus permanentibus. Mare autẽ hic lacũ appellat Geneſaret, qui Iordane influẽte efficitur, in cuius littore Capharnaũ, & Tiberias, & Bethſaida, & Chorozaim ſitæ ſunt: in qua uel maxime regione dñs cõmoratus eſt: ita ut populus qui uel ſedebat

A ſedebat uel ambulabat in tenebris, lucẽ uideret, nequa
quã paruã, ut aliorũ ꝓphetarũ: ſed magnã, ut eius qui
Ioan. 8. b in euãgelio loquit̃: Ego ſum lux mundi. Et qui habita-
bãt in regiõe umbræ mortis, lux orta eſt eis. Inter mortẽ
& umbrã mortis hoc eſſe puto, ꝙ mors eorum eſt, qui
cũ operib. mortis ad
inferos perrexerunt.
Ezech. 18. a Anima eñ quæ pec-
cauerit, ipſa moriet̃.
Vmbra autẽ mortis
eorũ eſt, qui cũ pec-
cẽt, necdum de uita
iſta egreſsi ſunt. Poſ-
ſunt eñ ſi uoluerint
agere pœnitentiam.
Pro Galilæa gentiũ,
Aquila θῖνας gentiũ,
Symmachus termi-
nos gentiũ interpre
tati ſunt: θῖνας aũt tu
mulos intelligimus
arenarũ, q̃ uel in lit-
toribus, uel in ripis
ſunt. Hebræi creden
tes in Chriſtũ, hunc
locum ita ediſſerũt:
Primo tempore hæ
duæ trib. Zabulõ &
Neptalim ab Aſſy-
rijs captæ ſunt, & du
ctę in hoſtilẽ terrã, &
Galilæa deſerta eſt,
quã nũc ꝓpheta dicit alleuiatã eſſe: eo ꝙ peccata popu
li ſuſtineret. Poſtea autẽ nõ ſolũ duæ trib. ſed & reliquæ
B quæ habitabãt trãs Iordanẽ, & in Samaria, ductæ ſunt
in captiuitatẽ. Et hoc, inquiunt, ſcriptura nunc dicit: qđ
regio cuius populus primus ductus eſt in captiuitatẽ,
& Babylonijs ſeruire cœpit: & quę prius in tenebris uer
ſabatur erroris, ipſa primũ lucem prædicantis uiderit
Chriſti, & ex ea in uniuerſas gentes ſit euangeliũ ſemi-
natum. Nazarẹi, quorũ opinionẽ ſuprà poſui, hunc lo-
cum ita explanare conantur: Aduenięte Chriſto & præ
dicatione illius coruſcãte: prima terra Zabulon & ter-
ra Neptalim ſcribarum & phariſæorum eſt erroribus li
berata, & grauiſsimum traditionũ Iudaicarum iugum
excuſsit de ceruicibus ſuis. Poſtea autem per euangeliũ
apoſtoli Pauli, qui nouiſsimus apoſtolorum omnium
fuit, ingrauata eſt, id eſt multiplicata prædicatio, & in
terminos gentium & uiam uniuerſi maris Chriſti euan
gelium ſplenduit. Deniq; omnis orbis qui ante ambu-
labat uel ſedebat in tenebris, & idololatriæ ac mortis
uinculis tenebatur, clarum euangelij lumen aſpexit.
a ¶ *Multiplicaſti gentem, non magnificaſti lætitiam, &c.*] In ob-
ſcuris locis utramq; editionem ponimus, ut quantum
à cæteris editionibus, & ab Hebraica ueritate diſtet uul
gata translatio, diligens lector agnoſcat. Ad lucem ip-
ſam quę apparuit populo in tenebris conſtituto, id eſt,
ad dominum ſaluatorem, fit apoſtropha. Et dicitur ad
deum: Multiplicaſti gẽtem, hoc eſt, repleſti omnes gen-
tes notitia tui, ſed non magnificaſti lætitiã. Iuxta quod
Rom. 10. b Apoſtolus mœrorem ſibi dicit eſſe perpetuum pro fra-
Ionæ 4. b tribus ſuis qui ſunt Iſraelitæ. Et Ionas cõtriſtatur quòd
ita ſaluati ſint Niniuitæ, ut cucurbita ſiue kikaion arue
Matth. 15. c rit. Et ipſe dominus loquitur in euangelio: Non ueni
Ibid. 27. d niſi ad oues perditas domus Iſrael. Et in paſsione: Pa-
ter, ſi fieri, inquit, poteſt, tranſeat calix iſte à me. Qui lo
cus hunc ſenſum habet: Si poteſt fieri ut ſine interitu
Iudæorum credat gentium multitudo, paſsionem re-
cuſo: ſin autem illi excæcandi ſunt, ut omnes gentes ui-

HEB. tantibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis. [a] Multiplicaſti gẽtẽ, nõ magnificaſti lætitiam, læta buntur coram te, ſicut læ- tantur in meſſe, ſicut exul- tant uictores capta præda, quando diuidũt ſpolia. Iu- gum enim oneris eius, & uirgã humeri illius, & ſce- ptrum exactoris eius ſupe raſti, ſicut in die Madian. Quia omnis uiolentà prę- datio cum tumultu, & ue- ſtimẽtum mixtũ ſanguine erit in combuſtionẽ & ci- bũ ignis. [b] Paruul⁹ enim na tus eſt nobis, fili⁹ datus eſt nobis:

SEP. tis in regione & um bra mortis, lux orietur uo- bis. Plurimam partem po- puli deduxiſti in lętitia tua, & lætabuntur in cõſpectu tuo, ſicut lætari ſolent in meſſe, & ſicut hi q diuidũt ſpolia: quia ablatum eſt iu- gũ quod ſupra ipſos erat poſitum, & uirga de collo eorũ. Virga eñ exactorũ diſsipata ẽ, ſicut in die Ma- dian. Quia omnẽ ſtolã cõ- gregatã dolo, & ueſtimen tũ cõmutationis reſtituẽt, & cupient igne eſſe com- buſti. Quia paruulus na- tus eſt nobis, fili⁹ datus eſt nobis:

deant, fiat pater uoluntas tua. Cũ ergo Chriſtus adue- C
nerit, & Chriſtianorũ gens de uniuerſis gentibus fuerit
congregata, tunc lætabunt̃ apoſtoli, ſicut meſſores læ-
tant̃ in meſſe: de quibus dñs loquebat̃, Meſsis quidem Matt. 9. d
multa, operarij aũt pauci. Et ſicut exultant uictores qui
captã diuidunt prę-
dã. Cum enim fortis
captus fuerit & liga-
tus, oĩs domus ei⁹
diripit̃, & diuidunt̃
ſpolia. Tu aũt domi
ne atq; ſaluator iu-
gũ oneris eius, hoc
eſt, diaboli: q prius
exultabat in mũdo;
qui cũctis gentibus
imperabat, qui gra-
uiſsimo ſeruitutis iu
go colla omniũ de-
primebat: & uirgam
qua percutiebat uni-
uerſos, & peccata ſi-
bi quaſi quoddã tri
butũ reddere cõpel-
lebat, detraxiſti de
humeris eorũ, & tibi
liberatos ſeruire feci
ſti abſq; ullo exerci-
tu, & abſq; effuſione
ſanguinis in abſcon
dita manu: ſicut quõ
dã ſub Gedeone po Iudic. 7
pulo Iſraeli de Madianitis uictoriã præbuiſti. Quomo-
do eñ ueſtis quæ humano ſanguine cruentata eſt, laua
ri nõ poteſt, ſed infecta ſanguine, igne cõburitur, ut ma D
culæ cũ ueſtimẽto fœdi cruoris intereãt: Sic diaboli uio
lenta prædatio & tumultus ac turbæ, quibus humanũ
ſibi ſubiecerat genus, gehennæ ignibus deputatæ ſunt.
Lxx. nõ omnes, ſed partẽ quãdam populi crediſſe ſi-
gnificant licet pro eo qđ illi dixerũt κατήγαγες ἐν εὐφροσύ
νῃ, id eſt, deduxiſti in lætitia, alij interpretati ſint, magni-
ficaſti. Et cum in reliquis eundẽ ſenſum teneant, ſtolam
cõgregatam dolo, & ueſtimentũ cõmutatum, cum adij
ciũt redditurũ, id eſt diabolũ: ꝙ ſcilicet omnes animas
quas dei auxilio nudauerat, cum ornamentis priſtinis
redditurus ſit: nõ ſolum ipſe, ſed & ſatellites eius dæmo
nes, quibus ſi optio det̃, magis eligant perire flãmis, q̃
prædã ꝑdere. ¶ *Paruulus enim natus eſt nobis, filius datus, &c.*]
Ideo diabolus & omnis eius uiolenta prędatio qua hu
manum ſuppreſſerat genus, & ſanguinem ſanguini mi
ſcuerat, erit in combuſtionẽ & cibos ignis æterni: quia
natus eſt nobis de uirgine puer, de quo ſuprà dictum
eſt: Antequam ſciat puer reprobare malũ & eligere bo-
num. Et poſtea in generatione prophetiſſæ: Antequam
ſciat puer uocare patrem ſuum & matrem ſuam. Iſte igi
tur puer qui natus eſt de uirgine, appellat̃ Emmanuel,
id eſt, nobiſcũ deus: & de prophetiſſa, hoc eſt, de ſancto
generatus ſpiritu, nuncupatus eſt, accelera, ſpolia detra
he, feſtina prædari: nũc multis nominibus appellatur.
Et licet ex eo quod ſupra dixerat, Emmanuel, id eſt, no- עִמָּנוּ־אֵל
biſcum deus, deum illum eſſe monſtrauerit: tamen nũc
dicit factum illius principatũ ſuper humerũ eius, uel ꝙ
crucẽ ſuam ipſe portauerit: uel per humerũ oſtendens
brachij fortitudinẽ, eodem Eſaia dicẽte: Reuelauit dñs Eſa. 52. a
deus brachiũ ſanctum ſuum omnibus gentibus. Et rur
ſum: Dñe quis credidit auditui noſtro, & brachium do Eſa. 53. a
mini cui reuelatum eſt? Vocabitur ergo poſt duo no-
mina, ſex alijs nominibus: Admirabilis, Conſiliarius,
Deus, Fortis, Pater futuri ſeculi, Princeps pacis. Non
enim

A enim, ut plerıq; putãt, bina iungenda ſunt nomina: ut
legamus, Admirabilis conſiliarius: & rurſum, Deus for
tis, ſed admirabilis legẽdũ eſt ſeparatim: quod Hebrai-
cè dicit̃ פֶּלֶא & Conſiliarius ſeorſum, qui lingua eorum
appellatur יוֹעֵץ & Deus ſeparatim, qui Hebraicè dicit̃
אֵל. Deniq; in conſe-
quẽtib. ubi legimus:
Eſa. 45. c Tu es eñ deus, & ne-
ſciebamus. Et iterũ:
Ego ſum deus, & nõ
eſt alius præter me,
& multa his ſimilia.
Pro eo quod in Lati
no dicit̃ deus, in He
braico אֵל ſcriptũ eſt.
Qđq; ſequit̃: Fortis,
Hebraicè גִּבּוֹר appel
lat̃. Vñ & in eo loco
ubi idẽ ꝓpheta com
memorat: Erũt con-
fidẽtes ſup deo ſan-
Eſa. 8. d cto Iſrael in ueritate:
& qđ reſiduũ eſt Ia-
cob ſup deo forti: ꝓ
deo forti, in Hebrai-
co ſcriptum habet
אֵל גִּבּוֹר Patrẽ aũt futuri ſeculi & reſurrectionis, quod in
noſtra uocatione cõplet̃, & principẽ pacis, qui locutus
Ioan. 14. d eſt ad apoſtolos: Pacẽ meã do uobis, pacẽ meam relin-
quo uobis: nõ dubitabit, q pacẽ noſtrã iuxta Paulũ a-
poſtolũ legerit ſaluatorẽ. Qua nominũ maieſtate ꝑter-
ritos Lxx. reor non eſſe auſos de puero dicere, ꝙ apertè
deus appellãdus ſit, &c. ſed pro his ſex nominib. poſu-
iſſe, quod in Hebraico nõ habet̃: Magni cõſilij angelũ,
B & adducã pacẽ ſuper principes, & ſanitatẽ eius. Quod
hunc mihi ſenſum habere uidet̃: Magni cõſilij angelus
eſt, qui nunciauit nobis abijciendũ pro tẽpore Iſrael, &
gẽtes eſſe ſaluandas, deditq; pacẽ principib. ſuis, apo-
ſtolis & apoſtolicis uiris, & ſanitatẽ dogmatũ ſuorum
credentib. dereliquit. Quod autẽ ſequitur: Multiplica-
bitur eius imperiũ, & pacis non erit finis: Pro quo Lxx.

HEB. nobis: & factus eſt principatus ſuper humerũ eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, conſilia- rius, deus, fortis, pater futu ri ſeculi, prĩceps pacis. Mul tiplicabit̃ eius imperiũ, & pacis nõ erit finis, ſuper ſo- liũ Dauid, & ſuper regnũ eius, ut confirmet illud & corroboret in iudicio & iu ſtitia: amodo & uſque in ſempiternũ: Zelus domi- ni exercituum faciet hoc.

SEP. nobis: cuius princi- patus factus eſt ſuper hu- merũ eius, et uocabitur no mẽ eius magni cõſilij nun- cius. Adducã enim pacẽ ſu per principes, & ſanitatem eius, magnus principatus illius, & pacis nõ erit termi nus, ſuper thronũ Dauid & regnũ eius, ut corrigat il lud, & auxilietur in iudicio & iuſtitia, ex hoc nunc & uſq; in ſeculum. Zelus do- mini ſabaoth faciet hæc.

tranſtulerunt, μεγάλη ἡ ἀρχὴ, id eſt, magnus principatus C
eius. Scire debemus ꝙ uerbum Hebraicum מִשְׂרָה &
hic & ſuprà Lxx. ἀρχὴν, id eſt principatum interpretati
ſunt: ꝓ quo nos ſuprà principatũ, hic impiũ uertimus.
Aquila autẽ uerbi ambiguitate deceptus, μέτρον, id eſt
mẽſurã interpretat⁹
eſt, quæ & Hebraicè
& Latinè eodem ap
pellat̃ noĩe מִשְׂרָה
Nec dubitare pote-
rit de multiplici ſal-
uatoris imperio, &
pace eius, quę nõ ha
beat finẽ, qui in pſal
mis legerit: Poſtula Pſal. 2. b
à me, & dabo tibi gẽ
tes hęreditatẽ tuã, et
poſſeſsionẽ tuã ter-
minos terræ. Et rur-
ſum: Et multitudo Pſal. 51
pacis donec auferat̃
luna, id eſt, uſque ad
cõſummationẽ ſecu
li. Principatus aũt il
lius & imperiũ erit
ſuper ſoliũ & regnũ
Dauid: quod poſt captiuitatem Babylonicã fuerat diſ-
ſipatum, ut cõfirmet illud & roboret, & doceat eſſe per-
petuũ, ne caſſa dei promiſsio uideretur, ab incarnatio-
nis tẽpore uſq; in ſempiternum. Propterea autẽ zelus,
id eſt, æmulatio domini exercituum fecit hoc, quia ipſi
eum ad æmulationẽ prouocauerũt in his qui non erãt
dij: & ille eos prouocauit ad æmulandum in gente, quę
non erat gens. Cœpta Emmanuelis & naſcentis pueri
de uirgine prophetia, ex eo loco ubi dicitur ad Achaz: D
Pete tibi ſignum à domino deo tuo, uerſiculo iſto fini-
ta eſt, quo infertur: Zelus domini exercituũ faciet hoc.
Nunc ad reliqua tranſeamus.

Commentarij tertij in
Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVM
Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium Prologus.

INæquales dictamus libros, & pro diuerſitate uiſionũ ac ſenſuum, alius extẽditur, alius contrahitur. Itaq; tertio finito uolumine, tranſimus ad quartũ, qui tertia menſura uerſuũ priore minor eſt: præſertim cum quintus, quẽ huic libro ſubiecimus, hiſtoricæ explanationis ſit, & penè duplicẽ numerũ habeat. Dum enim nolumus coniuncta diuidere, & olim interpretata tranſire, quaſi inter duas maris Pontici συμπληγάδας nauiculam noſtram direximus, quæ flante ſpiritu ſancto, & domino ſaluatore curſum dirigente noſtrũ, elabitur in pelagus, dicẽte te uirgo Chriſti Euſtochium: À quatuor uentis cœli ueni ſpiritus, & mortua oſſa uiuifica: ut quæ iacebant in terræ puluere, ſpirante domino ſuſcitentur.

COMMENTARIORVM
Hieronymi in Eſaiam prophetam Liber quartus.

VERBVM *miſit dominus in Iacob, & cecidit in Iſ-
rael, &c.*] Legimus ſuprà quòd in diebus
Achaz
filij Io-
athã fi
lij Oziæ regis Iuda
aſcenderit Raſin rex
Syriæ, & Phaceæ fi-
4. Reg. 16 lius Romeliæ rex Iſrael in Hieruſalem, ut expugnarent
eam. Et quòd miſſus ſit Eſaias propheta in occurſum Eſa. 7. d
Achaz cũ Iaſub filio ſuo: ut ei diceret, ne timeret: & cor
illius ne formidaret à duabus caudis titionũ fumigan
tium, eo quòd in ipſis eſſet Syriæ & Iſrael imperium fi-
niendũ. Quo non credente propter rei magnitudinem
& præſens periculũ
iubetur ut ſibi poſtu
let ſignũ. Et quia ido
lolatra erat, hoc quo
que facere noluit: ꝓ-
pterea dñs nequaq̃
ipſi regi, ſed domui Dauid dat ſignũ filij ſui de uirgine
naſcituri:

CAP. IX.

VERBVM miſit dominus in Iacob, & ce- cidit in Iſrael. Et ſciet populus omnis Ephraim

Ephraim & habitantes Samariã, in ſuperbia & magnitudine cordis, dicentes: Lateres ceciderunt, ſed quadris lapidib. ædificabimus: ſycomoros ſucciderũt, ſed cedros immutabimus. Et eleuabit dñs hoſtes Raſin ſuper eum, et inimicos eius in tumultũ uertet, Syriã ab oriẽte, & Philiſtim ab occidente, & deuorabũt Iſrael toto ore. In omnib. his non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta, & populus non eſt reuerſus ad percutiẽtem ſe, & dominũ exercituum non inquiſierunt. a Et diſperdet dominus ab Iſrael caput & caudam incuruantem & deprauãtem in die una. Longęuus & honorabilis, ipſe eſt caput, & propheta docens mendaciũ, ipſe eſt cauda. Et erunt qui beatũ dicunt populũ iſtum ſeducentes, & qui beati dicũtur præcipitati. Propter hoc ſuper adoleſcentulis eius non lætabitur dominus: & pupillorũ illius & uiduarum non miſerebitur, quia omnis hypocrita eſt & nequam, & uniuerſum os locutum eſt ſtultitiam. In omnib. his non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta. Succenſa eſt enim quaſi ignis impietas,ueprẽ & ſpinã uorabit, & ſuccendet in denſitate ſaltus, & conuoluet in ſuperbia fumi. In ira dñi exercituũ cõtremuit terra, & erit populus quaſi eſca ignis. Vir fratri ſuo nõ parcet, & declinabit ad dextrã, & eſuriet, & comedet ad ſiniſtram, & nõ ſaturabit, unuſquiſq; carnẽ brachij ſui uorabit. Manaſſes Ephraim, & Ephraim Manaſſen, ſimul ipſi contra Iudam. In omnibus his non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta.

CAP. X.

Væ

A naſcituri: ad cuius inuocationẽ ſint de imminenti periculo liberãdi: & cætera quæ uſq; ad preſentẽ locũ interpretati ſumus. Multis ergo myſterijs in medio poſitis, nunc reuertitur ad id quod cœperat, & euerſionẽ Raſin & Ephraim, hoc eſt, Syriæ & Samariæ uaticinat̃. Verbũ, inquiẽs, miſit dñs in Iacob, & cecidit in Iſrael. Apud Hebræos דָּבָר qď ꝑ tres literas ſcribitur conſonãtes דבר pro locorũ qualitate, ſi legat̃ דָּבָר uerbum ſignificat: ſi דֶּבֶר mortẽ & peſtilentiã. Quã ob cauſam pleriq; ſermonis ambiguitate decepti, non uerbũ dicũt miſſum eſſe, ſed mortẽ. Miſit ergo dñs uerbum in Iacob, & cecidit in Iſrael. Regnare uoluit Iudam, ut Iacob pro- Gen.49.b phetat in Geneſi: Et Iſrael, hoc eſt, decem tribus ſibi imperiũ uindicarunt, de qui- Oſee 8.a bus dictũ eſt: Ipſi regnauerunt, & nõ per me. Imperij ergo dignitas, quæ in unctiõe Samuelis poſt abiectũ Saul cœperat in Dauid, miſſa B in Iacob, hoc eſt, in duodecim trib. quæ Iacob olim uocabãtur, cecidit in Iſrael: nõ ut Lxx. tranſtulerunt ἦλθεν, id eſt, uenit: cecidit em̃ in impijs, qď ſtaturum ad ſanctos directũ erat. Sciat igitur populus Ephraim, & habitãtes Samariã, qui propter multitudinẽ erigũtur in ſuperbiã, & dicunt: Paruũ eſt regnũ Iudę & noſtri cõparatione uiliſsimũ. Itaq; illis ruentib. quaſi lateribus, nos quadro lapide ædificemus nobis domũ. Illorũ ſycomoris, quæ ligna ſunt uilia, hoſtili incurſione ſuccisis: nos imperium noſtrũ cedris extruemus, quæ imputribiles ſunt, ut regnũ ſignificẽt ſempiternũ. Sciat ergo hoc populus omnis Ephraim, & habitantes Samariã, ꝙ Syrus qui nunc ei auxilio eſt, in hoſtẽ tranſeat. Vel certe cõtra ipſum Syrũ ſubita aduerſariorũ bella conſurgãt: & omnes uertãtur in tumultũ: ita ut contra Iſrael Syria ab oriente, & Philiſtijm, hoc eſt, Palæſtini, ab occidente moueãtur: & ſimul deuorent Iſraelem. Cumq; hæc fecerint, nihilominus manus mea extenta ſiue excelſa eſt ſuper Iſrael, & eos ferire nõ ceſſat. Cæſiq; à deo nõ reuertentur ad percutiẽtem ſe, nec dominum quęrent exercituũ: uitulos aureos adorantes pro deo. Anago. Iuxta anagogen hunc locum ita noſtri ediſſerunt: Miſit deus filium ſuum ad Iacob, hoc eſt, ad Iudæos, & uenit ad Iſrael, hoc eſt, ad gentiũ populum: quos & Apoſtolus appellari dicit Iſrael. Alij uerò ita: Verbum ſuum miſit dominus ad eccleſiam, quę priorẽ populum ſupplantauit, & cecidit in Iſrael, hoc eſt in hæreticos, q deũ uidere ſe iactãt. Sciant itaq; principes eorum & omnes qui habitant in Samaria, hoc eſt, qui legẽ dei cuſtodire

ſe dicũt, & in ubertate eſſe uirtutũ, & fructus afferre iu- C ſtitiæ: hoc em̃ interpretat̃ Ephraim, qui in ſuperbia cor- אֶפְרַיִם dis ſui deſpiciunt eccleſiã, & ſimplicitatẽ eius arbitrantes imperitiam dicunt: Pro laterib. illius quadris lapidibus atque fortiſsimis ędificabimus eccleſias noſtras, & pro infructuoſis arboribus citoq; perituris, cedros ſublimiſsimas extruem⁹: quas conteret dñs, & quas iuſtus ſub ꝑſona impij uidiſſe ſe narrat, & nõ inuẽtũ locũ earũ. Dicit ergo dñs ꝙ Raſin q inter- רְצִין pretat̃ ſapiẽtia ſecularis: cui⁹ Ephraim utebat̃ auxilio, uertatur contra eum, & oẽs inimici eius aduerſum illũ dimicẽt: & tam ab oriente ꝙ̃ ab occidente expugnet̃, & deuoraturi ſint Iſraelẽ toto ore. Pro quib. interpretati ſunt Lxx. καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον, καὶ ῥάξει ὁ θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ ὄρος σιών, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσει, id eſt, & ædificemus nobis turrẽ, & allidet deus q conſurgũt cõtra montẽ D Sion: & inimicos illius diſsipabit. Cupiũt em̃ & ipſi in ſimilitudinẽ tẽpli dei ædificare ſibi tẽplũ in Samaria: ſed quãuis mouerint pedes ab oriente, & dixerint: Venite ædifice- Gen.11.a mus turrim, & faciamus nobis nomẽ anteq̃ diſpergamur, dño impugnãte ſoluetur, & diſsipabit̃ conſenſus eorũ, & linguæ eorũ cõtra ſe inuicẽ diuidẽtur, ne cõſentiẽtes peiores fiant, ſed à ſe inuicẽ deſtruantur. Cumq; ita percuſsi ſint, & ab hoſtibus deuorati: tamẽ nõ reuertentur ad dominũ: ſed adhuc manus illius ad percutiẽdũ parata eſt: iuxta illud qď legimus in Hieremia: Sine Hier.2.f cauſa percuſsi filios ueſtros, diſciplinam nõ recepiſtis.

a ¶ *Et diſperdet dominus ab Iſrael caput & caudã incuruantem & deprauantem in die una, &c.*] Non ſolũ dñs hoſtes Raſin eleuabit contra eum, & inimicos eius uertet in tumultum, Syriã ab oriente, & Philiſtim ab occidente, ut deuorent Iſrael toto ore: ſed quia non eſt reuerſus ad percutientẽ ſe, nec requiſiuit dominum exercituum, extendet manum ad percutiendum, ut diſperdat de Iſrael caput, & caudam incuruantem & deprauantem, eum uidelicet qui recta peruertit. Qui ſit autem caput, ipſe interpretatus eſt, longæuus & honorabilis: & qui ſit cauda, propheta, inquit, qui docet mendacium, id eſt, pſeudopropheta. Dixit de principibus, nunc optimatibus iungit & populum, quòd & magiſtri & diſcipuli, & eruditi & uulgus indoctum pariter pereant. Qui enim beatum dicebant populum, ſeductores ſunt: & qui beati appellabantur, non propter uirtutem, ſed propter munera, præcipitabuntur in mortem. Vnde & ſuprà legimus: Populus

A Populus meus qui beatũ te dicũt, ſeducũt te, & ſemitas pedũ tuorũ ſupplantãt. In tali populo nulli⁹ ꝑſonæ miſerebitur deus: nõ pupilli, nõ uiduæ: quia omnis hypocrita, eſt aliud ſimulãs, & aliud agẽs, ꝓmittens caſtitatẽ & uiuẽs luxurioſe, paupertatẽ præferens, & replẽs marſupiũ. Vnde iungit & dicit. Et uniuerſum os locutũ eſt ſtulticiam. Propter hæc omnia dñs nõ ceſſat iraſci, ſed adhuc ad percutiendũ eleuat manũ. Et qa iſta fecerunt, ſuccendet̃ quaſi ignis impietas: ut nõ cultũ agrum, ſed uepres & ſpinas deuoret: nec frugiferas arbores, ſed infructuoſum ſaltũ in quo habitant beſtię, rapiens flamma cõſumat. Quam ob rem dicitur ꝙ denſitas ſaltus igne ſuppoſito, fumi ſuperbia & altitudine cõuoluatur. Omne em̃ quod excelſum eſt & in ſublime cõſurgens, ſuperbũ appellari poteſt. Pro quo neſcio qd uolentes Lxx. tranſtulerunt, καὶ συγκατεφάγεται τὰ κύκλῳ τῶν βουνῶν πάντα, id eſt, & deuorabit in circuitu collium omnia. Vnde & ad iram dñi terra cõtremuit, & populus ignis factus eſt pabulũ: quia tanta fuit in eo crudelitas, ut ne chariſsimo quidẽ germanitatis nomini parceret: ſed dextrã deſerens atq; cõtemnẽs, ſaturaret̃ in his quæ ſiniſtra erant: dum uoluptatũ & malorũ patitur famẽ, & ſemper cupit malis peiora ſociare. Ipſi quoq; Manaſſes & Ephraim qui de uno nati ſunt utero, & de codẽ parente generati: in tantã rabiẽ proruperunt, ut hoſtili odio inter ſe diſsiderent. Legamus Regum & Paralipo- B menon uolumina, & inueniemus Samariæ inter ſe bella ciuilia: dum alij ꝓ alijs regib. dimicant: & quõ ſuis regibus interfectis, in Iudæ expugnationẽ cõcordent. Se- Tropol. cundũ Tropologiã, auferet dñs caput & caudã, maiorẽ pariter ac minorẽ. Caudã appellans, nõ homines, ſed iumenta, hæreticos eſſe demonſtrat: quæ hoc membro utuntur ad ſtercora ꝓtegenda, & arcenda parua animalia. Et poſt caput & caudã, incuruantẽ iungit & deprauantẽ, quòd legis præcepta ſubuertant, & rectã deprauẽt uiã. Longęuũ quoq; q caput eſt, & pſeudoprophetã qui in cauda ponit̃, diſperdet, & magiſtros pariter & diſcipulos: alios qui propter munera laudãt peccatores: alios qui laudati ſua mala non ſentiunt, nec agunt pœnitentiã. Propter hoc in iuuenibus eorũ non lætabitur Eccl.10.c dñs: Væ enim ciuitati cuius rex adoleſceẽs. Et qui deum patrẽ uel dominũ uerũ perdiderunt, non impetrabunt miſericordiã: Omnis em̃ hæreticus hypocrita eſt, aliud agens, & aliud ſimulans, & quicquid loquitur, licet uideatur eſſe ſapientia, tamen ſtulticia eſt. Propter hęc extendit manũ ſuã ad puniendũ, & omnes impietates eorũ, quaſi ſpinas uorax flamma cõſumet. Et uerba abſq; uirtutibus, quæ infructuoſo ſaltui cõparant̃, inuoluentur fumi ſuperbia. Ad eorũ pœnã cõtremiſcet omnis humus, & decepti populi, æternis tradentur ardoribus, qa turpis lucri gratia ne ſuis quidẽ parcũt, ſed certatim de deceptis populis prædas agunt: relinquentes bona, & in peſsimis immorantes. Cumq; ſemper ſiniſtra inueniant: tamen ſuis nunq̃ ſatiantur erroribus: uorantes carnẽ brachij ſui, & aduerſum eccleſiã pari ſtudio dimicantes. Propter luxuriam & uoluptates, & lucra de populis inter ſe habent diſcordiam: ut de una hæreſi duæ fiant, & rurſum ipſæ diuiduntur in partes, ut proprios abducant greges, & deuorent domus uiduarũ, & mulierum peccatricũ: ſemper diſcentium & nunquam ad ſcientiam ueritatis peruenientium. In omnibus his non auertetur furor domini conſumẽs uitia atq; ſub- C uertens, ſed quanto illi proficiunt ad peccandum, tanto iſte amplius manum ſuam extendit ad pœnas.

CAP. X

V*Ae qui condunt leges iniquas: & ſcribentes, iniuſtitiam ſcripſerũt, ut opprimerent in iudicio pauperes, & uim facerent cauſæ humiliũ populi mei, ut eſſent uiduæ præda eorũ, & pupillos diriperent. Quid facietis in die, &c.*] Hæc plerique adhuc cõtra decem tribus dici arbitrantur, quæ habitabãt in Samaria, ꝙ ad priora ſcelera etiam iſta ſociarint. Nobis autem uidetur cõtra iudices tribus Iudæ & Hieruſalem ſcribas uidelicet & δευτερωτὰς, ſermo propheticus conclamare, ꝙ aduerſum legem dei iniquas ſcripſerint leges: & traditionib⁹ ſuis ſubuerterint iudicij ueritatem. Deo enim dicente: Honora patrẽ tuũ & matrẽ. Illi econ- Exod.20.b trario monuerunt filios parentib. dicere: Donũ quodcunq; eſt ex me, tibi proderit: ne honorarẽt patrẽ & matrẽ, & cætera his ſimilia. Propterea aũt ſcripſerunt leges peſsimas, ut opprimerent pauperes & humiles populi: ut prædas agerent de uiduis, & pupillos diriperẽt. Qui interrogantur quid facturi ſint, cum uel captiuitatis uel iudicij dies aduenerit, & calamitatis de longe ueniẽtis: quæ multo tempore ante prædicta eſt. Ad cuius, inquit, Prou.12.a fugietis auxiliũ, cum offenderitis deum, qui uerus auxiliator eſt, & ubi derelinquetis gloriã ueſtrã? Non enim proderunt diuitię in die furoris, ne uinctos in hoſtilem terrã ducat Aſſyrius, ne corruatis in prælio. Et ad extre- D mum ſicut in ſuperioribus cõtra Samariã crebro dixerat: In omnibus his non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta: Etiam contra Iudã loquitur, quòd non ſit finis mali eorum extrema captiuitas, ſed etiã in hoſtili terra dñi eos gladius perſequatur. Iuxta Anagogẽ: omnis hæreticus ſcribit iniquitatem: ut pau- Anagoge peres & humiles populi decipiat: uiduas & pupillos diripiat. Qui em̃ diues eſt: de quo legimus: Redemptio a- Prou.13.b nimæ uiri propriæ diuitiæ, nõ ſuſtinet cõminationem: nõ cito ab eis capitur. Pauper aũt & qui humilis eſt & paru⁹ in populis, cito ab eis ſcandalizat̃. Vidua quoq; quæ uirũ perdiderit deũ, & pupillus qui patrẽ amiſerit creatorem: de quo ſcriptũ eſt: Deũ qui te genuit dereli- Deut.32.c quiſti: & oblitus es dei creatoris tui: facile ſupplantantur. Quid igit̃ faciẽt in die iudicij cũ tantos deceperint, & calamitatis de longe ueniẽtis? Sicut em̃ ad iuſtũ uirũ dicitur: Prope eſt uerbũ in ore tuo & in corde tuo, & in Rom.10.b alio loco, Regnũ dei intra uos eſt. Sic hæreticorũ cala- Luc.17.c mitas de longe ueniet, multo eis tẽpore præparata. Ad quẽ cõfugient cũ fictũ habeant deũ? Cui tradent gloriã ſuam, cum ſimulata ſint omnia? Nec poterunt euadere uinculum quo plurimos ligauerunt. Vnde & in uiſione uallis Sion, quæ dei altitudine derelicta, & hæretica humilitate decepta eſt, dicitur de magiſtris falſi nominis ſciẽtiæ, Oẽs principes tui fugierũt, & qui capti ſunt dure ligati ſunt, quodq; cũ ſingulis interfectis cadant, & in aliorũ nece ipſi pereãt, & cũ multa patiant̃, dieſq; uiſitatiõis aduenerit, nõ ſit finis eorũ interitus, ſed ſemper ſibi impendentẽ manũ dñi pertremiſcant. Hucuſq; cõtra decẽ & duas tribus, id eſt contra Samariã & de Hieruſalem dei cõminatio eſt: quæ regnante adhuc Achaz cœpit in populo: de quibus duæ & ſemis tribus ſub eo captæ ſunt, & reliquæ ſub Ezechia qui Achaz ſucceſsit in regnũ. Sequens prophetia contra Aſſyrios ſcribitur,

Væ Aſſur,

A a ¶ *Væ Aſſur, uirga furoris mei.*] Ideo ponimus in hoc loco translationē Lxx. quia ab Hebraico diſcordat in plurimis. Primū ſciendum eſt ꝙ in Hebraico nō habet chalane ſed כַּלְנוֹ Vltima enim nominis huius litera non eſt ה ut illi putauerunt, ſed ו quæ literæ ſola inter ſe diſtāt magnitudine. Turris autē ædificata eſt in cāpo Senaar, in quo erāt Arphad & Chalanno & Babylō: quę ex cōfuſione linguarum nomen accepit. Arabia aūt non habetur in Hebræo, ſed Hemath: quā Syri uſque hodie Epiphaniam uocant. Vlulate quoq; ſculptilia in Hieruſalem, de ſuo addiderūt. Quodq; ſupra ſcriptū eſt: Si dixerint ei: tu ſolus es princeps: reſpondebit non tuli regionem illā & illā, ſed tuli Arabiam & Damaſcum & Samariam: hūc ſuggerit ſenſum. Cum, inqt, dixerint Aſſyrio q capti ſunt, tu princeps es omniū: ille adhuc infirmum ſe eſſe ſentiens reſpōdit: Quomodo B me uocatis principē cum tantū Arabiam & Damaſcū & Samariam ceperim: & longe poſitas nationes trans Babylonē necdū meæ ſubdiderim poteſtati? Quomodo autem Arabiā cepi, Damaſcum & Samariā: ſic omnia mihi regna ſubſternā. Tranſeamus ad Hebraicum, & quid nobis uideatur breuiter annotemus. Væ Aſſyrio, id eſt Sēnacherib: quia ipſe eſt uirga & baculus furoris mei, in manu enim eius indignatio mea: & per illum percutiā gentem fallacisſimā: quæ inter me ſemper & idola claudicauit, quæ præcepta mea ſe facturam eſſe mentita eſt, & contra populum furoris mei ipſi præcipiam, ut ſpoliet eum atq; prædetur, & redigat in puluerem & cōculcet quaſi lutum platearum, id eſt ut percutiat eum & nō interficiat: ut uulneret, & non animam auferat. Ipſe autem modum iracundiæ meæ egreſſus eſt, & non ſolum contra Iſrael, ad quē directus fuerat: ſed in gentes plurimas debacchatus eſt, ut omnia per circuitum regna cōtereret, & uſq; ad internicionem gentium plurimarum illius mucro ſæuiret. Erectus enim in ſuperbiā, hæc auſus eſt dicere: Duces mei aliarum gentium reges ſunt, & mihi ſubiecti, cunctis nationibus imperabunt. Quomodo cepi Charcamis, ſic cepi & Chalanno: quomodo Arphad, ſic obtinui & Hemath: quomodo Damaſcum, ſic mihi ſubieci & Samariam. Quomodo cætera regna quæ idolorum cultui ſeruiebant, meis ſubieci pedibus: ſic & Hieruſalem & Samariā in qua eadem idola ſunt, meæ ſubijciam poteſtati. Quomodo cepi Samariam cum idolis ſuis: ſic & Hieruſalē capiam: quia coſdem ueneratur deos. C Pro Charcamis autem Lxx. addentes de ſuo regionem trans Babylonem interpretati ſunt, & Chalane ubi ædificata eſt turris: Arphad penitus relinquētes. Poſſumus autem iuxta translationem eorū & Tropologię dummodo pia ſit accommodare: ex eo ꝙ ait, populo meo præcipiam ut faciat ſpolia & prædam, & conculcet ciuitates & ponat eas in puluerem, etiā hoc dicere, qđ quotidie populo ſuo præcipiat domin⁹ ut aduerſariorum ciuitates quæ eriguntur cōtra ſcientiā dei, & hęreticorū nimio labore conſtructæ ſunt, in puluerē redigat & nihili eſſe demonſtret: Qui intelligens infirmitatē cordis humani, & ꝙ mortali carne circundatus, non poſsit perfectā uirtutum habere uictoriā, nec omnes gentes capere, licet eum alij admirentur & dicāt: D Tu ſolus es princeps: reſpōdebit eis, Multa ſunt quæ deſtruere debeo & adhuc deſtruere non potui, ſcio quod neſcio. Et quanquam multa aduerſariorum argumenta ſuperauerī: tamen ſunt pleraque quę adhuc ſuperanda ſunt. Simulq; ſpe futurorū ex his quæ ſuperauit, etiam cæterorum ſibi uictoriam repromittit. Iubentur autem ululare ſimulacra Hieruſalem & Samariæ, non ipſa quæ ficta ſunt, ſed hi qui ea finxerunt: μετωνυμικῶς hi qui fecerunt per ea quæ facta ſunt: ut non ſolum hi qui in hæreſibus idola fabricati ſunt: ſed qui in eccleſia per ignorantiam defendunt pro ueritate mendacium, ululatu & pœnitentia ſe errasſe teſtentur. b ¶ *Et erit cum compleuerit dominus cuncta opera ſua in monte Sion & in Hieruſalem, uiſitabo ſuper fructum magnifici cordis regis Aſſur, & ſuper gloriam altitudinis oculorum eius. Dixit enim, in fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia mea intellexi, & abſtuli terminos populorum, &c.*] Septuaginta, pro fructu, ſenſum uel mentem magnam interpretati ſunt, id eſt τὸν νοῦν μέγαν. Poſt captiuitatem Samariæ, & Aſſyriorum uictoriam, & comminationem aduerſum Hieruſalem, quia ſimulacra imitata Samariæ, ſimili ſit ferienda ſententia, nunc aduerſum ipſum Aſſyrium qui elatus eſt in ſuperbiam, & ſuæ fortitudinis putauit eſſe quod uicit, propheta loquitur. Dixit enim Aſſyrius, cordis tumore ſe iactans, quòd in fortitudine manus ſuæ cunctas uicerit nationes, & incredibili ſapien-

HEB. a Væ Aſſur, uirga furoris mei, & bacul⁹ ipſe eſt, in manu eorū indignatio mea. Ad gentē fallacē mittam eum, & cōtra populū furoris mei mandabo illi, ut auferat ſpolia & diripiat prædā & ponat illū in conculcationē quaſi lutum platearū. Ipſe autē non ſic arbitratus eſt, & cor eius nō ita exiſtimauit, ſed ad cōterendum erit cor eius, & ad internecionē gētiū plurimarū. Dicet em̄, nunquid nō principes mei ſimul reges ſunt? Nunquid nō ut Charcamis ſic Chalanno, & ut Arphad ſic Hemath, nunquid non ut Damaſcus ſic Samaria? Quō inuenit manus mea regna idoli, ſic & ſimulacra eorū de Hieruſalem & de Samaria. Nunqd non ſicut feci Samariæ & idolis eius, ſic faciam Hieruſalem & ſimulacris eius.

SEPT. Vę Aſſyrijs, uirga furoris mei ipſe eſt in manibus eorum, iram meam in gentem iniquam mittam, & populo meo præcipiam, ut faciat ſpolia & prædam: & conculcet ciuitates & ponat eas in puluerem, ipſe autem non ſic cogitauit & non ita arbitratus eſt, ſed ut conterat mens eius, & diſperdat gētes plurimas. Quod ſi dixerint ei, tu ſolus es princeps: reſpondebit, Non tuli regionem quæ eſt ſupra Babylonem & Chalane ubi turris ædificata eſt. Tuli autem Arabiam & Damaſcum & Samariam: ſicut has cepi, ſic omnia regna capiam. Vlulate ſculptilia in Hieruſalem & Samaria, ſicut enim feci Samariæ & idolis eius, ſic faciam Hieruſalem & ſimulacris illius.

b Et erit cum compleuerit dominus cuncta opera ſua in monte Sion & in Hieruſalē, uiſitabo ſuper fructum magnifici cordis regis Aſſur, & ſuper gloriam altitudinis oculorū eius. Dixit enim, in fortitudine manus meæ feci, et in ſapiētia mea intellexi, & abſtuli terminos populorum, et principes eorū deprædatus ſum, et detraxi quaſi potens in ſublime reſidentes, & inuenit quaſi nidū manus mea fortitudinē populorū, & ſicut colliguntur oua quæ derelicta ſunt, ſic uniuerſam terrā ego congregaui, & nō fuit qui moueret pennā & aperiret os atq; gannīret. a Nunquid gloriabit̃ ſecuris contra eum qui ſecat in ea, aut exaltabitur ſerra cōtra eum à quo trahitur? Quomodo ſi eleuetur uirga contra leuantē ſe, & exaltetur bacul⁹ qui utiq; lignū eſt. b Propter hoc mittet dominator dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem, & ſubtus gloria eius ſuccenſa, ardebit quaſi combuſtio ignis. Et erit lumē Iſrael in igne, & ſanctus eius in flamma, & ſuccēdetur & deuorabitur ſpina eius, & uepres in die una. Et gloria ſaltus eius, & Carmeli eius ab anima uſq; ad carnē cōſumetur, & erit terrore profugus, & reliquię ligni ſaltus eius præ paucitate numerabunt̃, & puer ſcribet

Margin: χαλαύνη; אַרְפַּד; חֲמָת; כַּרְכְּמִישׁ; Tropol.

A ſapiētia omniū poſſederit terminos. Et iuxta Lxx. tantę potētiæ fuerit: ut bellatorū hominū urbes funditus ſubruerit: totumq; orbem quaſi nidum apprehenderit: & quaſi derelicta oua à matribus in ſuam prædā uerterit. Et quia ſemel metaphorā ab auibus, nido & ouis ſumpſerat, ſeruauit in reliquis, ut diceret: Nō fuit qui moueret pēnā & aperiret os atq; ganniret. Tantus, inquit, terror fuit fortitudinis meæ atq; uictoriæ, ut ne fletū quidem & gemitū uicti libere ꝓderēt. Sunt q hæc generaliter contra regnū Aſſyriorū dici arbitrent̃: quod poſtq̄ cōpleuerit dominus cuncta opera ſua in monte Sion & in Hieruſalē: hoc eſt, poſtq̄ ſubuerſa fuerit Hieruſalē, Aſſyriorū imperiū deſtruatur. Mihi autē ex his quæ ſequuntur, proprie cōtra Sennacherib regē Aſſyriorū uidetur cōminatio. ꝙ autē ait: Poſtq̄ cōpleuerit dominus cūcta opera ſua in monte Sion & in Hieruſalem: non ſubuerſionē urbis ſignificat, ſed obſidionē: quādo uenit Rab- E ſaces dux Sennacherib, & in ea fecit quæ in poſterioribus idem propheta cōmemorat. Tropol. Secundū Tropologiā: cum Samaria & Hieruſalem domini iram ſuſtinuerint, & in fabricatione idolorū erraſſe ſe ſenſerint: Tunc deſtruetur ſenſus magnus Aſſyrius: qui in tantam contra dominū inflatus eſt ſuperbiā, ut ſapientiæ ſuę exiſtimauerit cuncta ceſſura: & quæuis excelſa dogmata, & dialectica arte munita, cōcutienda & penitus deſtruenda: intantum ut in ſimilitudinē pullorū auium non ualeāt in ſublime conſurgere, & necdum animata inſenſibilia eſſe atq; torpentia, quod ouorum demōſtrat exemplū, & ne mutire quidem, & commouere linguā contra rationem & fortitudinem ſui ſermonis audere. a ¶ *Nunquid gloriabitur ſecuris contra eum qui ſecat, &c.*] Contra Sennacherib, ſiue ut multi putant, Nabuchodonoſor gloriantē atq; dicentē, In fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia mea intellexi, & reliqua, ſanctus propheta reſpondit: O ſtultiſſime mortaliū: dei iram, tuam putas eſſe ſapientiā: & illius iuſsionē ad tuam refers fortitudinem? Quomodo ſi ſecuris glorietur cōtra eum qui ſecurim tenet, & ſerra contra illum à quo trahitur: & dicant cuncta opera quæ per ſecurim & ſerram fiunt, ſua arte perfecta: Et ſi eleuet quiſpiam uirgā: & exaltet baculum ad percutiendum quem uoluerit, & ipſa uirga ac baculus glorientur & dicant à ſe percuſſum eſſe qui percuſſus eſt: Sic & tu cum organum dei fueris uoluntatis, erigeris in ſuperbiam: & cuncta quæ geruntur, tuæ gloriaris eſſe uirtutis. Quicquid autem Aſſyrio dicitur, & ad hæreticorū ſuperbiā & ad diabolum referri poteſt, qui ſecuris & ſerra & uirga in ſcripturis appellatur: eo quòd per illum infructuoſæ arbores ſuccidantur, & diuidatur atq; ſerretur incredulorum duritia, & percutiantur uirga qui non recipiunt diſciplinam. Hæretici quoque quorum os in cœlum ponitur, & lingua eorum pertranſit in terram: ſenſu quem à deo in bonam partē acceperunt: abutuntur in cōtrariū atq; peruerſum: ut lo- C quantur contra eum à quo cōditi ſunt, & linguæ miniſteriū quo laudandus eſt dn̄s, uertant in blaſphemiam. b ¶ *Propter hoc mittet dominator, &c.*] Quia iſta feciſti & locutus es quæ ſupra narraui: propterea mittet dn̄s angelum ſuū & una nocte centū octoginta quinque milia de tuo morient̃ exercitu: ita ut potentiſſimi quique quos pingues appellat, redigant̃ in tenuitatē & in nihili: & ſicut Hebræi tradunt: illæſis ueſtib. Aſſyriorū, corpora occulto cremen̄t ardore: tūc lumen Iſrael & ſanctus: hoc eſt angelus, erit in igne & in flamma: & omnes ſpinæ ac uepres Aſſyriorū, id eſt, malicia conſumetur: nō longo tempore ſed uno die atque momēto, Et quomodo ſaltus & Carmelus, qui eſt mons in Galilæa nemorib. cōſitus, ſuppoſito igne uelociter cōcrematur: ſic ab anima uſq; ad carnem omnis Aſſyrij gloria conſumetur: Tunc ſpoliatus exercitus fugiet: quod idem in conſequentib. propheta teſtatur, & de tam innumerabili multitudine D quæ carmelo & ſaltui comparata eſt, ad tantam ueniet paucitatē: ut puer paruulus eos poſsit numerare & deſcribere. Tradunt em̄ Hebræi decē tantū de eius exercitu remāſiſſe, noſtrorū quidā uolunt hūc regē, typū eſſe aduerſariæ fortitudinis, Et quō in Daniele legim⁹: Principes regni Perſarū: & regni Medorū, & regni Græcorū, Dan. 10. a ſic & principem eſſe Aſſyriorū, qui propter ſuperbiam ſenſus magnus uocetur & in die iudicij gehennæ tradatur ardoribus, quæ præparata eſt diabolo & angelis ei⁹. Et lumen Iſrael & ſanctū: hoc eſt ipſum dn̄m ſuccendere uepres ac ſpinas Aſſyrij, omnemq; illius potentiā, & innumerabiles populos ad nihil deducēdos. Tūc eum timore perterritū, quaſi colubrū tortuoſum & fugitiuū, imminētes pœnas uelle uitare. Qui autē de ſaltu & cōfuſione eius ligniſq; perituris potuerint euadere, eos dignos exiſtere, qui numerentur & deſcribantur à puero: cuius principatus in humeris eius eſt. Hoc ipſum & ad hæreticos referri poteſt, Quod poſtquam eccleſiaſtica doctrina illuxerit & oēs eorū decipulæ patuerint, tunc ad tantā ueniant ſolitudinē, ut de ſaltu & infructuoſis arboribus & innumerabili eorū multitudine quā hæretica fraude deceperant uix pauci reſideant qui eorū ſequantur errorē. Pro eo quod nos uertimus: mittet dn̄s in pinguibus eius tenuitatem, Lxx. tranſtulerunt, ἀποστελεῖ κύριος εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, id eſt, mittet dominus in honorē tuum ignominiā. Et ꝓ eo quod nos dixim⁹, Et ſanctus eius in flamma: illi uerterunt, καὶ ἁγιάσει αὐτὸν πυρὶ, id eſt & ſanctificabit eum in igne: per quod quidā intelligi uolūt pœnas atq; tormēta ad hoc adhiberi peccatoribus ut diuino igne purgentur. Quodq; nos diximus, Et gloria ſaltus ei⁹ & Carmeli eius: illi interpretati ſunt, ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ καὶ οἱ δρυμοί, id eſt, extinguent̃ montes & colles & ſaltus, quo omnis Aſſyriorum claritas & ſupbia, & multitudo humilicet̃ extincta.

¶ Et

bet eos. [a] Et erit in die illa, nō adijciet residuū Israel, & hi qui saluati fuerint de domo Iacob, inniti super eo q percutiet eos, sed innitetur super dominū sanctū Israel in ueritate. Reliquiæ conuertentur, reliquię inquam Iacob ad dominū fortē. Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Consummatio abbreuiata inundabit iusticiam, Consummationē enim & abbreuiationē dominus deus exercituū faciet in medio omnis terræ. [b] Propter hoc hæc dicit dominus deus exercituū, Noli timere populus meus habitator Siō ab Assur, in uirga percutiet te: et baculū suū leuabit super te in uia Aegypti, Adhuc enim paululū modicumq;, & cōsummabitur indignatio mea, & furor meus super scelus eorum. Et suscitabit super eum dominus exercituum flagellum, iuxta plagam Madian in petra Oreb, & uirgam suam super mare, & leuabit eam in uia Aegypti. Et erit in die illa, auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei. Veniet

A [a] ¶ *Et erit in die illa, non adijciet residuum Israel, &c. conuertentur reliquiæ inquā Iacob ad dominū fortem, &c.*] Vbi in Græco dicitur: Conuertentur reliquiæ Iacob ad deum fortē: pro deo forti, in Hebræo scriptū habetur, אֵל גִּבּוֹר duo nomina de sex nominibus, quibus paruulū puerū & filiū qui datus est nobis supra legimus appellatū. Et ꝓ eo qđ scriptū est: Reliquiæ conuertentur: pro eo dicitur in Hebræo numero singulari: qđ reliquū est conuertetur: id est, τὸ ὑπόλειμμα ἐπιστρέψει: in Hebræo scribitur שְׁאָר יָשׁוּב Et ex hac occasione sermonis putant Iasub filium Esaię in signū saluādi ex Israel populi præcessisse. Quando ergo lumē Israel, & sanctus, Carmeli saltū uepresq; consumpserit, & rex Assyrius cum paucis fugerit: tūc residui Israel qui cū Ezechia principe captis cæteris Iudææ urbib. obsidebant in Hierusalem, nequaq; cōfidēt

4.Reg.16.b in Assyrio: sicut nunc faciūt sub Achaz rege, q misit nūcios ad regem Assyriorū dicēs: Seruus tuus ego sum: a-

B scende & libera me de manu regis Syriæ, & de manu regis Israel, qui cōsurrexerunt aduersum me, quando tulit aurum & argentū quod inuentū est in thesauris domus dñi & in domo regia, & misit regi Assyriorū munera: audiuitq; eum rex Assyrius, & uenit in Damascum & cœpit eam & trāstulit, & Rasin interfecit: sed liberati ab ipso Assyrio percussore qui prius amicus & postea hostis extiterat, innitentur atq; cōfident super dominum sanctum Israel: nequaq; falsò ut sub prioribus fecerant regibus, sed in ueritate. Quod sub Ezechia factum legimus: ita ut idolis derelictis cōuerterentur ad cultū dei. Et quia dixerat reliquias esse saluādas, transit ad posteriora tempora, & plenā saluationem futuram dicit esse sub Christo, Quod & apostolus Paulus intelligens scri-

Rom.9.f bit ad Romanos. Esaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorū Israel tanquā arena maris reliquiæ saluæ fient. Verbum enim consumens & breuians in æquitate: quia uerbum breuiatū faciet dñs super terram.

Esa.2.c Et sicut dixit Esaias: Nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & Gomorræ similes fuissemus. Vbi ergo tanti uiri præcedit autoritas, cesset

Ioseph.li.10. alia omnis interpretatio. Et reuera si legamus Iosephū,

cap.2 & quāta hominū in Hierusalē & in Iudæa fuerit multitudo quādo passus est dominus, intelligimus uix paucos in apostolis & in apostolicis uiris ex Iudæis esse saluatos. Abbreuiatus autē atq; perfectus sermo euangelicus est: qui pro cunctis laciniosæ legis ceremonijs, dedit præceptū breuissimū dilectiōis & fidei: ut quod nobis fieri noluerimus ne fecerimus alteri. Vnde & dñs in

Matth.22 euāgelio. In his, inqt, duobus mandatis pendet omnis lex & prophetę. Nonnulli hoc capitulū ad illa tempora referūt, quandò sub Zorobabel filio Salatiel & Iesu filio Iosedech, & Esdra & Neemia quædā pars populi reuersa est in Iudæā. Quibus respōdebimus, non eos seruare ordinē historiæ, maxime cū ea quæ sequūtur non aduersum Babylonios: quorū rex Nabuchodonosor C fuit, sed aduersum Sennacherib regē dicantur Assyriorum. [b] ¶ *Propter hoc hæc dicit dominus deus exercituū, &c. iuxta plagam Madian in petra Oreb, &c.*] Pro petra, quod iuxta Hebraicū interpretatus est Aquila, Symmach⁹ & Theodotio ipsum uerbū posuerunt Hebraicū צוּר עוֹרֵב Pro quo Lxx. interpretati sūt, locum tribulationis, de quo in suo dicemus loco. Difficile, inquit, tibi uidetur ô habitator Siō: ut cūctis in circuitu ab Assyrio gentibus subiugatis: tu solus de eius manib. libereris. Ausculta quę dico: Noli 4.Reg.18

timere populus meus ꝙ Assur uincente capiaris. Licet eñ anno quarto decimo regis Ezechiæ ascensurus sit Sennacherib rex Assyrius super omnes ciuitates Iudæ munitas ut capiat eas, & missurus Rabsacē q obsessum in Hierusalem populū terreat: tamen hoc scire debes, ꝙ non te gladio sed uirga percussurus sit: & pergēs cōtra Tarachā regē Aethiopiæ, & Aegyptios ac mare rubrū per uiā Aegypti baculū tantū suum eleuet cō- D tra te, & ferire non possit. Adhuc enim paululū, & reuersus de Aegypto cū infinita exercitus multitudine, atq; obsidere te cupiēs: statim mea indignatione ferietur, & Iudic.7.c

flagellū illud sup eū suscitabo, quod quōdā aduersum Madianitas sub Gedeone, qui altero nomine uocabat Ierobaal, suscitaui: quādo Oreb & Zebeæ principes Madianitarū occisi sunt super petrā durissimā, id est, silicē quæ Hebraice appellatur צוּר ita ut ex petra & ex rege qui in ea occisus est, locus petræ Oreb nomē acceperit. Leuabit ergo uirgā suā super mare rubrū pergens aduersus Aethiopes, & leuabit reuertens ad te per uiā Aegypti: sed statim ut de Aegypto uenerit, auferetur onus de humeris tuis & iugum imperij eius, ac seruire desistes. Quod iugū, id est potētia Assyrij: à facie olei, id est, dei misericordiæ cōputrescet. Possumus aūt hoc quod dixit: in uirga percutiet te, & baculū suū leuabit super te in uia Aegypti, Et rursum, Et uirgā suam super mare, & leuabit eam in uia Aegypti: etiam sic intelligere: quod idcirco percusserit plurimos de tribu Iuda, & in circuitu regni Hierusalē cœperit ciuitates: quia non in deo, sed in Aegyptijs habuerint fiduciam. Vnde & Rabsaces exprobrat eis dicens: Ecce confidis super baculum harundineum confractum, super Aegyptum: Cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum eius & perforabit eam: sic Pharao rex Aegypti omnibus qui confidunt in eo. Historia Madianitarum in Iudicum libro scripta est, quam & in psalmo legimus: Pone principes eorum si- Psal.82.b

cut Oreb & Zeb & Zebeæ & Salmana. Errant ergo qui putant illud significari tempus, quando in libro Numerorum Madianitæ cæsi referuntur ab Israel à deser- Num.31

to Sur usque ad montem dei Oreb, quæ alijs apud Hebræos scribuntur literis: cum eo tempore non fuerint in monte Oreb, sed in solitudine Sethim. Iuxta Anagogen præcipitur populo in ecclesia commoranti ne timeat

HEB. [a] Veniet in Aioth, transibit in Magron, apud Machmas cōmēdabit uasa sua. Transierūt cursim Gabee sedes nostra, (siue ut alibi scriptū reperimus, mansione manserūt) obstupuit Rama, Gaba Saulis fugit. Hinni uoce tua filia Gallim, attende Laisa, paupercula Anathoth, migrauit Medemena, habitatores gebim confortamini, adhuc dies est ut in Nob stetur, agitabit manum suam super montem filiæ Sion, collem Hierusalem. [b] Ecce dominator dominus exercituū confringet lagunculā in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur, & subuertentur cōdensa saltus ferro, & Libanus cum excelsis cadet.

SEPT. Veniet enim in ciuitatē Aggai & transibit in Maggedo, & in Machmas ponet uasa sua, & transibit uallem & ueniet in Aggai, Timor apprehēdet Rama ciuitatem Saul, fugiet filia Gallim, attēde Laisa, audietur in Anathoth, obstupuit Medemena, et habitatores Gebim. Consolamini hodie in uia ut maneat, Consolamini montem filiæ Sion & collem Hierusalem.

A timeat aduersarios qui ad pugnandum semper parati sunt, & multa disputatiōe sua animas subuerterūt. Ideo eñ eos contra populū dei pauxillū accipere potestatē, & nō tam gladio percutere q̄ uirga: id est, non occidere sed minari: quia in uia ambulauerint Aegypti, & non in dño sint cōfisi. Cum aūt ad deum reuersi fuerint & reliquerint iter Aegypti, tunc flagellū dei iudicio suscitandū cōtra aduer-

מִדְיָן sarios: Madiā eñ interpratꝰ ex iudicio: ut spiritu oris eius & oleo misericordiæ, iugum hostiū cōputrescat. [a] ¶ *Veniet in Aioth: transibit in Magrō, &c.*] Multū in hoc loco Lxx. ab Hebraico discrepāt: Quam ob rem utranq; editionem posuimꝰ: ut qđ nobis uideatꝰ in singulis, Christo sime ruimus inspirāte dicamus. Describit sermo ꝓpheticus Assyrij iter pōpamq; redeuntis de Aegypto Hierusalem, & quanto strepitu quantoq; cursu ad oppugnandum eā ueniet. Et primū, inqt, ueniet in Aioth: ubi præ

B festinatione nimia nolēs manere, transibit in Magron, tantamq; capiendæ urbis habebit fiduciā, ut apud Machmas cōmendet sarcinas suas, quasi cito subuersa urbe rediturus: quib. depositis, transibit eam cursim & in Gabee habebit diuersoriū: quo paululū ibidē subsistente, ut lassum refoueat exercitū, Rama urbs uicina terrebitur: Gaba Saulis quōdā ciuitas fugiet: tūc & filia Gallim quę Hebraice dicitꝰ בַּת גַּלִּים ita eiulabit ut equorū arbitreris hinnitū. Vnde ô Laisa, & paupercula uel obediens siue humilis Anathoth: trib. eñ modis interpretari potest: diligenter attendite & declinate currētis impetū si potestis: migrauit eñ iam de sedib. suis urbs Medemena. Vos aūt qui habitatis in collibus, qđ interpre-

גֵּבִים tatꝰ Gebim: tuti locorū altitudine, cōfortamini, id est arma corripite. Adhuc tantū supererat dici: ut stans in oppidulo Nob & ꝓcul urbē cōspiciens Hierusalē, agitaret manū suā atq; cōcuteret super montē Siō, uel despiciēs eā atq; cōtemnēs, uel insultās & cōminans, & admirans quod toto sibi oriēte subiecto, tā parua ciuitas potētiæ suę audeat repugnare. Hęc iuxta Hebræos ut nobis ab eis traditū est breui sermone perstrinximus. Nunc quid iuxta Lxx. editionē ecclesiastici uiri de hoc loco sentiāt subijciamus: Cum iugū Assyrij, siue ut quidā male arbitrātur Babylonij, ablatū fuerit de humeris tuis atq; corruptū: fugiēs Assyrius Sennacherib, cū paucis reliquijs ueniet in Aggai, quæ in Hebraico nō habetur. Et tanta erit fugientis trepidatio, ut ibi manere non audeat, sed trāsibit in Mageddo: quā & ipsam scriptura nō cōtinet. Et qa sarcinis suis præpeditus uelocius fugere non poterit, deponet uasa in Machmas, & gradu cōcito transibit uallem, quā & ipsam Hebræus sermo nō resonat, & rursum uenit in Aggai, quæ bis in hoc loco ponitꝰ, & in Hebraico nō habetꝰ. Ad sonitū fugæ eius cōtremiscet Rama ciuitas Saul: Quod perspicue falsum est. Ciuitas enim Saul appellatur Gaba, ut in Hebraico continetur. Deinde ueniet in Galli: audiet Laisa, audiet Anathoth, C cōtremiscet Medemena. Habitatores aūt Gebim & colles qui sunt in Hierusalē: id est, excelsi quiq; uiri, ꝓuocātur ad cōsolandū Hierusalē: nō longo post tempore, sed in præsentiarū, & eadem die dum in uia est Assyrius: ut maneāt in locis suis, & perturbati timore nequaq; fugiāt. Hoc iuxta literā. Cæterū quidā in isto loco, cū falsorū nominū iuxta Lxx. ἐτυμολογίας inuenire nō possit: nec se in libro Hebraicorū nominū reperire potuisse testetꝰ: mittit nos ad incertū: ut dicat in extremo mūdi tempore & in cōsummatione huius seculi imminentibus pœnis: sensum magnū principē Assyriorū esse fugiturū, & per diuersa loca uariosq; ꝓfectus fugere cupere ab ira dei. Cumq; ille fugerit, habitatores Gebim, id est excelsas quasq; uirtutes sermone ꝓphetico ꝓuocari, ut consolentur fugientem, doceantq; ne fugiat, sed maneat in uia, & dei præstoletur misericordiā, & non solū cōsolari fugientem, sed in bo- D nis operibus filiā Sion reuocare à luctu, & ad salutē pœnitentiæ prouocare, & hos esse colles in Hierusalem, de quibus in posteriore parte huius ꝓphetæ legimus, Cōsolamini, cōsolamini populū meū sacerdotes: loquimini ad cor Hierusalē. Hæc dixit, quia rei ueritate constrictus aliud quod diceret nō habebat. [b] ¶ *Ecce dominator dominus exercituum confringet lagunculam in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur: & subuertentur condensa saltus ferro, & Libanus cum excelsis cadet.*] Putant quidā hunc locum adhuc dici de Assyrio, quòd illo contrito omnes in circuitu nationes, quæ ditioni illius subiacebant, succidantur & humilientur, & saltus densissimus subuertatur: per quem μεταφορικῶς populum & principes intelligi uolunt. Libanum quoq; cum excelsis suis cadere, ut nihil omnino Assyriæ resideat potestatis. Alij uero ab hoc loco uolunt principium esse de Christo, maxime cum & ea quæ sequuntur, & nos de illo, & circumcisio scripta fateatur. Dixerat supra nomen de uirgine pueri nascituri quòd appellaretꝰ Emmanuel, & postea prophetissæ conceptus utero uocaretur, accelera, spolia detrahe, festina prædari, & ipse esset lapis offensionis & petra scandali duabus domibus Israel: Cuius principatus esset in humero eius, & uocaretur sex nominibus: admirabilis, & cōsiliarius, & deus, & fortis, & pater futuri seculi, & princeps pacis, & quòd multiplicaretur eius imperium, & pacis non esset terminus. Nunc in prologo aduentus eius prius quàm dicatur quòd de Iesse & Dauid sit genere nasciturus, per translationem fractæ lagunculæ passio illius demonstratur: quòd uolente deo idcirco caro eius morti tradita sit, ut Iudæorum sublimitas destruatur: & excelsi quondam in terram corruant, & Libanus cum suis cedris succidatur, de quo in Zacharia legimus, Aperi libane por- Zach.11.a

tas tuas, & comedat ignis cedros tuas: ulula abies, quia

A quia cecidit cedrus, qm̄ magnifici uaſtati ſunt. Qđ aūt
à patre cōtritus & percuſſus eſſe dicatur, & illud indicio
Zach.13.e eſt, Percutiā paſtorē & oues diſſipabunt. Et aliud teſti-
Pſal.68.f moniū. Qm̄ quē tu ꝑcuſsiſti, ipſi ꝑſecuti ſunt. Verbū He
braicū פּוּרָה quod Aquila πορφύρειον interpretatus eſt,
Theodotio Symma-
chusq; uerterunt, ληνὸν, id eſt, torcular,
quod & ipſum iuxta
inſcriptionem trium
pſalmorū dominicā
ſignificat paſsionē, i-
pſo dicente in Eſaia:
Eſa.63.a Torcular calcaui ſo-
lus: & de gentib. nū
eſt uir mecū. Lxx. aūt
ꝓ torculari, nouū ſen
ſum inferētes: glorio
ſos interpretati ſunt.

CAP. XI.

ET [a] egredietur uirga de radice Ieſſe, et flos de radice eiꝰ
aſcēdet, Et requieſcet ſuper eū ſpūs dn̄i, ſpūs ſapien-
tiæ & intellectꝰ, ſpiritus cōſilij & fortitudinis, ſpiritus ſci
entiæ & pietatis, & replebit eum ſpiritꝰ timoris domini.

HEB. [b] Non ſecundū uiſio
nē oculorū iudicabit, neq;
ſecundū auditū aurium ar-
guet, ſed iudicabit in iuſti-
cia pauperes, & arguet in
æqui

SEPT. Non ſecundum
gloriam iudicabit, neque
iuxta ſermonē arguet, ſed
iudicabit humili iudicio,
& arguet humiles terræ.

CAP. XI.

ET *egredietur uirga de radice Ieſſe, &c.*] Vſq; ad princi-
piū uiſionis uel ponderis Babylonis quod uidit
Eſaias filius Amos: omnis hæc ꝓphetia de Chri-
ſto eſt, quam per partes uolumus explanare: ne ſimul
ꝓpoſita atq; diſſerta, lectoris cōfundat memoriā. Virgā
& florē de radice Ieſſe, ipſum dn̄m Iudęi interpretantur,
ꝙ ſcilicet in uirga regnātis potentia, in flore pulchritu-
do monſtrett. Nos aūt uirgā de radice Ieſſe, ſanctam Ma
riam uirginē intelligamus: quæ nullū habuit ſibi fruti-
cem cohærentē: de qua & ſupra legimꝰ: Ecce uirgo cōci-
piet & pariet filiū. Et florē dn̄m ſaluatorē: ꝗ dicit in Can
Can.2.a tico canticorū: Ego flos cāpi & liliū cōualliū. Pro radice,
quā ſoli Lxx. tranſtulerūt: in Hebraico ſcriptū habetur
גֶּזַע qđ Aquila & Symmachꝰ & Theodotio κορμὸν inter-
B pretati ſunt, id eſt truncū. Et ꝓ flore ꝗ Hebraice dicit̃ נֵצֶר
germē tranſtulerūt: ut oſtenderēt qđ multo poſt tēpo-
re Babylonicæ captiuitatis, nullo de ſtirpe Dauid antiq
regni gloriā poſsidente, quaſi de trūco Maria, & de Ma-
Matt.2.c ria Chriſtus exortus ſit. Illud qđ in euangelio Matthæi
oēs quærūt eccleſiaſtici, & nō inueniūt ubi ſcriptum ſit:
Qm̄ Nazareus uocabit̃, eruditi Hebræorū de hoc loco
aſſumptū putant. Sed ſciendū ꝙ hic נֵצֶר per צ literā
ſcribat̃: cuiꝰ ꝓprietatē & ſonū inter z & s Latinus ſermo
non exprimit. Eſt em̄ ſtridulus, & ſtrictis dentib. uix lin-
guæ impreſsione ꝓfertur: ex qua etiā Sion urbs ſcribit̃.
Porro Nazaræi: quos Lxx. ſanctificatos: Symmachꝰ ſe-
paratos, tranſtulerūt, per ז ſemper ſcribunt̃ elementū.
Super hunc igitur florē, qui de trunco & radice Ieſſe per
Mariā uirginē repente cōſurget, requieſcet ſpiritus dn̄i.
quia in ipſo cōplacuit omnem plenitudinē diuinitatis
habitare corporaliter, nequaq̄ per partes ut in cæteris
ſanctis: ſed iuxta euangeliū eorū quod Hebræo ſermo-
ne cōſcriptū legunt Nazaræi, Deſcendet ſuper eum om
nis fons ſpiritus ſancti. Dn̄s aūt ſpiritus eſt, & ubi ſpiri-
tus dn̄i, ibi libertas. In eodem Matthæi uolumine legi-
mus illud quod in conſequentibus ſcribitur, Ecce puer
meus quem elegi: electus meus in quo cōplacuit animę
meæ, ponā ſpiritū meū ſuper illū, iudiciū gentibus pro-
feret: ad ſaluatoris referri intelligentiā, in quo requieuit
ſpiritus dn̄i, id eſt æterna habitatione ꝑmanſit: nō ut a-
uolaret & rurſum ad eum deſcēderet, ſed iuxta Ioannis
Ioan.1.c baptiſtæ teſtimonium iugiter permaneret, qui ait: Vidi
ſpiritū deſcendentē quaſi columbā de cœlo & manentē
in eo, & ego neſciebā illum: ſed qui miſit me baptizare
in aqua, ille mihi dixit: Sup quem uideris ſpiritum de-
ſcendentē & manentē in eo, ipſe eſt qui baptizat in ſpiri
tu ſancto. Porrò in euangelio, cuius ſupra fecimus men
tionem, hæc ſcripta reperimus, Factū eſt aūt cum aſcen-
diſſet dn̄s de aqua, deſcendit fons omnis ſpūs ſancti, &
requieuit ſuper eū, & dixit illi: Fili mi in omnibus pro- C
phetis expectabā te ut uenires & requieſcerē in te. Tu es
enim requies mea: tu es filius meus primogenitus qui
regnas in ſempiternū. Qui ſpiritus dn̄i appellatur & ſpi
ritus ſapientiæ. Omnia em̄ per ipſum facta ſunt, & ſine
ipſo factum eſt nihil
quod factum eſt. Et
in pſalmis canitur:
Quàm magnificata Pſal.103.c
ſunt opera tua dn̄e,
omnia in ſapiētia fe-
ciſti. Et Apoſtolꝰ ſcri-
bit, Chriſtus dei uir-
tus & dei ſapiētia. Et
in ꝓuerbijs legitur,
Deus in ſapiētia ſua Prou.3.c
fundauit terrā, & pa-
rauit cœlos in pru-
dentia. Et quō idē ſer
mo dei uocatur lux & uita & reſurrectio: ſic ſpiritus ſa-
pientiæ & intellectus, cōſilij & fortitudinis & ſcientiæ &
pietatis & timoris dn̄i nuncupatur, non ꝙ diuerſus ſit
iuxta differentias nominū: ſed unus atq; idem cuncta-
rum uirtutum fons ſit atq; principiū. Abſq; Chriſto igi-
tur nec ſapiens quis eſſe pōt nec intelligēs, nec cōſiliarꝰ,
nec fortis, nec eruditus, nec pius, nec plenus timoris dei.
Et hoc notandū quod ſpiritus domini ſapientiæ & in-
tellectus, conſilij & fortitudinis, & ſcientiæ & pietatis &
timoris dn̄i: id eſt ſeptenarꝰ numerus, qui ſeptem ocu-
li in uno lapide dicuntur in Zacharia: requieſcat ſuper Zach.3.d
uirgā & florem qui de Ieſſe ac per hoc Dauid ſtirpe ſur-
rexit: Specialiter aūt ſpiritus timoris dn̄i impleuerit eū
ꝓpter eos qui timore dn̄i indigent, quia paruuli ſunt,
quem foras mittit perfecta dilectio. Qui em̄ timet, pœ-
nā habet & non eſt perfectus. Vnde & Apoſtolus loqui- D
tur ad credentes: Non enim accepiſtis ſpiritū ſeruitutis Rom.8.c
iterū in timore, ſed accepiſtis ſpiritū adoptionis in quo
clamamus abba pater. Et in Malachia legimus: Si pater Malach.1.b
ego ſum: ubi eſt gloria mea? & ſi dominus ego ſum, ubi
eſt timor meus? de quo timore cantatur in pſalmo: Ve-
nite filij audite me: timorē dn̄i docebo uos. *b* ¶ *Non ſe-
cundū uiſionē oculorū iudicabit, &c.*] Hæc nos ad primū ad-
uentū referimus ſaluatoris. Iudæi in fine mundi cōten-
dunt futura. Porrò Lxx. tranſtulerūt: Non ſecundū glo-
riā iudicabit, neq; iuxta ſermonē arguet: ſed iudicabit
humili iudicio & arguet humiles terræ. Nullius em̄ per-
ſonam accipit in iudicio, ſed ſcribis & phariſæis ac prin
cipib. loquitur, Væ uobis hypocritæ. Et auferetur à uo- Matth.23
bis regnū dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Nec
ſecundū ſermonē & auditū auriū corripuit. Illis enim di
centibus: Magiſter ſcimus quia uerax es, & uiā dei in ue
ritate doces, & non ad te pertinet de aliquo: neq; em̄ ui-
des in faciē hominū: ſciens maliciā eorū, reſpondebat:
Quid me tentatis hypocritæ? & cætera his ſimilia. Iudi-
cabat autē in iuſticia pauperes ſpiritu quorū eſt regnū
dei. Et arguebat in æquitate manſuetos & humiles ter-
ræ, dicens ad apoſtolos, Adhuc & uos inſipientes eſtis.
Et iterū. Necdum ſcitis neq; intelligitis? Et ad Petrū ſpe-
cialiter: Modicæ fidei quare dubitaſti? Vel certe pro hu
milibus atq; manſuetis alios arguebat qui eos oppri-
mere conabantur, Percuſsit quoq; omnia terrena ope-
ra uirga: ſiue ut Lxx. tranſtulerūt, uerbo oris ſui: loquēs
in euangelio: Nolite putare quia uenerim mittere pacē
ſup terrā: nō em̄ ueni mittere pacē, ſed gladiū. Et ſpiritu
labiorū ſuorum interficiet impiū, de quo in nono pſal-
mo legimus, Increpaſti gentes & perijt impius, nomen
eorū deleſti in ſeculū & in ſeculū ſeculi. Et Paulus apl̄s
ſcribit, Quē dn̄s Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui. Percuſſo 2.Theſ.2.b
autē impio accinctus eſt dn̄s iuſticia & ueritate & fide.

A Ipſe enim factus eſt nobis à deo ſapientia & iuſtitia &
1.Cor.1.d ſanctificatio & redemptio: qui & in euangelio loquitur,
Ioan.8.b Ego ſum lux & uita & ueritas. Et de quo in pſalmis dici
& 14.a tur, Veritas de terra orta eſt, & iuſticia de cœlo proſpe-
Pſal.84.b xit. Vnde & apoſtolus hortat̃ Epheſios, State ergo ſuc-
Epheſ.6.c cincti lūbos ueſtros
in ueritate, & induti
lorica iuſticię. Quòd
ſi pro ueritate fides
legitur, illud dicēdū
ꝙ cingulū dn̄i quo
cinctus eſt & Hiere-
Hier.13.a mias, fides credentiū
ſit. *a* ¶ *Habitabit lupus
cum agno, &c.*] Hæc
quoq; Iudęi & noſtri
Iudaizantes iuxta li
terā futura cōtēdūt,
ut in claritate Chri-
ſti quem putāt in fi-
ne mundi eſſe uentu
rum, oēs beſtiæ redi-
gant̃ in manſuetudi-
nē, & priſtina feritate
depoſita, lupus & a-
gnꝰ paſcātur ſimul,
& cætera cū cæteris,
quæ nūc uidemus ſi-
bi eſſe cōtraria. Quos
interrogare debemꝰ,

æquitate pro manſuetis terræ, & percutiet terram uirga
oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.
Et erit iuſticia cingulum lumborum eius, & fides cin-
ctorium renum eius. [a] Habitabit lupus cum agno, &
pardus cum hœdo accubabit, uitulus & leo & ouis ſi-
mul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitu-
lus & urſus paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorum,
& leo quaſi bos comedet paleas. Et delectabitur infans
ab ubere ſuper foramen aſpidis, & in cauernam reguli,
qui ablactatus fuerit manū ſuam mittet. Non nocebunt
& non occident in uniuerſo monte ſancto meo, quia re-
pleta eſt terra ſcientia dn̄i, ſicut aquæ maris operientes.

HEB. In die illa radix Ieſ-
ſe qui ſtat in ſignum po-
pulorū, ipſum gentes de-
precabuntur, & erit ſepul-
chrum eius glorioſum.

SEP. [b] Et erit in die illa ra-
dix Ieſſe, & qui conſurget
ut princeps ſit gentium,
in ipſo gentes ſperabunt,
& erit requies eius honor.

Et erit

ſi omnia præſentis loci ſic accipiuntur ut ſcripta ſunt, &
nihil refertur ad intelligentiā ſpiritalē, iuxta illud Apo-
2.Cor.1.a ſtoli ꝗ ait, Benedictus deus & pater dn̄i noſtri Ieſu Chri
ſti qui benedixit nos in omni benedictione ſpiritali in
B cœleſtibus in Chriſto: ergo & radix & uirga & flos non
referantur ad ſenſum: terraq; percuſſa uerbo dei, & in-
terfectus impius ſpiritu labiorum eius, ſic intelligantur
ut ſcripta ſunt, & docere cogantur quō rebus incorpo-
reis iuſticia & ueritate, renes dn̄i circumdent̃. Sed & hoc
eos interrogemus, quid dignū ſit dn̄i maieſtate, ut lu-
pus & agnus paſcant̃ ſimul, & pardus cum hœdo accu-
bet, & leo paleas comedat, & puer paruulus mittat ma-
num ſuam in foramine aſpidum? Niſi fortè iuxta fabu-
las poetarū, aureū nobis Saturni ſeculum reſtituent, in
quo lupi & agni paſcent̃ ſimul, & mulſo uino plena cur
rent flumina, & de folijs arborū ſtillabunt mella dulciſ-
ſima, lacteiſq; fontibus omnia complebuntur. Quòd ſi
reſponderint pro beatitudine temporū hæc futura, ut
abſq; cuiuſq; noxa, homines bonis omnib. perfruant̃,
audiant à nobis nihil eſſe bonū niſi uirtutē, & nihil ma-
Pſal.33.c lum niſi uitiū, dicente pſalmiſta. Quis eſt homo ꝗ uult
uitā, & diligit dies uidere bonos? Cōpeſce linguā tuā à
malo, & labia tua ne loquant̃ dolum. Declina à malo &
fac bonū. Diuitiæ aūt & ſanitas corporis & rerū omniū
abundantia: & his cōtraria, paupertas, infirmitas, & in-
opia: etiā apud philoſophos ſeculi, nec inter bona repu
tant̃, nec inter mala: ſed appellantur indifferentia. Vn-
de & Stoici qui noſtro dogmati in pleriſq; cōcordant,
nihil appellant bonū, niſi ſolam honeſtatē atq; uirtutē:
nihil malū, niſi turpitudinem. Hæc breuiter diximus, ut
Iudaizantes noſtros grauiſsimo ſomno ſtertere cōuin-
camus. Cæterū iuxta uiuificantē ſpiritum facilis intelli-
Act.8.a gentia eſt. Lupus enim Paulus qui primū perſequeba-
Gen.49.d tur & lacerabat eccleſiam: de quo dictū eſt, Beniamin lu
pus rapax, habitauit cum agno: uel Anania, à quo ba-
Ioan.21.d ptizatus eſt: uel Petro apoſtolo, cui dictum eſt, Paſce a-
gnos meos. Et pardus qui prius non mutabat uarieta-
tes ſuas, lotus in fonte domini accubuit cum hœdo, nō
qui à ſiniſtris eſt, ſed qui immolatur in paſcha domini.
Et hoc notandū ꝙ non agnus & hœdus habitent & ac- C
cubent cum lupo & pardo, ſed lupus & pardus, agni &
hœdi imitentur innocentiam. Leo quoq; prius ferociſ-
ſimus, & ouis & uitulus pariter morabunt̃. Quod quo-
tidie cernimus in eccleſia, diuites & pauperes, potentes
& humiles, reges at-
que priuatos pariter
cōmorari, & à pueris
paruulis quos apo-
ſtolos intelligimꝰ &
apoſtolicos uiros, im
peritos ſermone, ſed
nō ſcientia, regi in ec
cleſia. Qui quū inter
ſe diſciplina domini
fuerint fœderati, ita
ut eorū quoq; fami-
liæ cōiungantur, tūc
complebit̃, Simul re-
quieſcent catuli eo-
rum. Leo quoq; non
carnes comedet, ſed
paleas, quo ſcilicet
uescat̃ cibo ſimplici.
Et hic obſeruandum
ꝙ nō bos carnes, ſed
leo paleas comedat.
Paleas puto in ſcri-
pturis ſanctis, uerba
ſimplicia intelligi.
Triticū aūt & interiorē medullā, ſenſum ꝗ inuenit̃ in li-
tera: & frequēter euenit ut homines ſeculi, myſtica neſci
entes, ſimplici ſcripturarum lectione paſcantur. Infans
quoq; qui malitia paruulus eſt, mittet manū in forami-
ne aſpidis, & de obſeſsis hominū corporibus fugat dæ- D
mones. Qui autē ablactatus eſt, & nequaq̄ lacte nutrit̃
infantiæ, ſed iam ſolido uescit̃ cibo: iſte in reguli cauer-
nam mittet manū, hoc eſt, in ipſius ſatanæ habitaculū,
& inde eū extrahit. Vnde & apoſtolis poteſtas data eſt, Luc.10.c
ut calcarēt ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnē
fortitudinē inimici. Nocere aūt & occidere nequaq̄ po
terūt uenenata prius animalia eos qui habitauerint in
monte ſancto dei, quod interpretat̃ eccleſia: de quo in
euāgelio dicit̃, Non poteſt ciuitas abſcōdi ſuper montē Matt.5.b
poſita. Ac ne hoc putemus dici de monte Siō iuxta He-
bræorū errorē, ſequēti uerſiculo euāgelicæ prædicatio-
nis ſacramenta mōſtrant̃. Quia repleta eſt terra ſcientia
dn̄i, hoc eſt illud quod ſuprà dicebat̃ obſcurius, Habi-
tabit lupus cū agno, & pardus cū hœdo accubabit. Et
iuxta conſuetudinē ſuā prophetalia in fine uerba pan-
dunt̃. Sicut aqua (inquit) maris operiētes. Quō aquæ
maris operiūt ꝓfunda maris: hoc eſt, terrā quæ operta
eſt fluctibus, ſic ſciētia dn̄i omnis terra cōplebitur. Quā
diuerſorū prius morū cōiunctionē, etiā beatus apoſto-
lus Petrus in uaſe linteo, quod de cœlo dimiſſum eſt, ſe Act.10.b
uidiſſe teſtatur, habente quatuor principia: quæ qua-
tuor mundi plagas intelligimus, ut repletam terrā dei
ſcientia cognoſcamus: In quo uaſe erant quadrupedia
& ſerpentes, & beſtiæ & uolatilia cœli: ut quod arca in
diluuio, hoc eccleſia præſtet in mundo. *b* ¶ *Et erit in die
illa radix Ieſſe, &c. in ipſo gentes ſperabunt, & erit requies eius ho-
nor.*] Pro requie eius, in Hebraico poſitum eſt מְנֻחָתוֹ
quod omnes ſimiliter tranſtulerunt. Pro honore quoq;
in Hebræo legitur כָּבוֹד quod perſpicuè gloriā ſonat.
Et eſt ſenſus: erit mors eius glorioſa: ut impleatur illud
quod ſaluator in euangelio deprecatur, Pater glorifica Ioan.17.a
me gloria quam habui prius quàm mundus eſſet a-
pud te. Dictum eſt de natiuitate eius, dictum eſt de cæ-
teris in medio ſacramentis, uenit ad mortem, quæ non

a Et erit in die illa, adijciet dominus ſecũdò manũ ſuã ad
poſsidendũ reſiduũ populi ſui, quod derelinquet ab Aſ-
ſyrijs & ab Aegypto & à Phetros & ab Aethiopia & ab
Elam & à Sennaar et ab Hemath et ab inſulis maris. Et le-
uabit ſignum in nationes, & congregabit ꝓfugos Iſrael,
& diſperſos Iuda colliget à quatuor plagis terræ, & aufe-
retur zelus Ephraim, & hoſtes Iuda peribunt. Ephraim
non æmulabitur Iudam, & Iudas non pugnabit contra
Ephraim. Et uolabunt in humero Philiſtim per mare, ſi-
mul prædabunt filios oriẽtis: & Idumæa & Moab præ-
ceptum manus eorũ, & filij Ammon obedientes erunt.
b Et deſolabit dominus linguam maris Aegypti, & leua-
bit manũ ſuam ſuper flumen in fortitudine ſpiritus ſui,
& percutiet eum in riuis ſeptẽ, ita ut tranſeant ꝑ eum cal-
ciati. Et erit uia reſiduo populo meo ꝙ relinquet ab Aſ-
ſyrijs ſicut fuit Iſrael in die qua aſcẽdit de terra Aegypti.
Et dices

A conſueto mortaliũ nomine, ſed quia in Chriſto erat ui-
ta perpetua, requies appellatur. Nos autem ut manife-
ſtum legenti ſenſum faceremus, pro dormitione & re-
quie: altero uerbo, ſed eodem ſenſu, ſepulchrum uerti-
mus. In tempore igitur illo quãdo Chriſti in toto mun-
do euãgeliũ coruſca-
rit, & repleta fuerit o-
mnis terra ſcientia
dñi, ſicut aquę maris
terrã operientes: erit
radix Ieſſe, & qui de
eius ſtirpe conſcen-
det in ſignũ omniũ
populorũ, ut uideãt
populi ſignũ filij ho-
minis in cœlo. Qui
habet cornua in ma-
nibus ſuis, in quibus
abſcondit fortitudo
eius, ut exaltatus om-
nia trahat ad ſe. Siue
ut Septuaginta tran-
ſtulerunt, reſurget à
mortuis ut princeps
ſit omniũ nationum,
& uniuerſæ gentes
ſperent in eo. Quod
etiam Iacob de tri-
bu Iuda, myſtico ſer-
mone teſtatur: Non deficiet princeps ex Iuda neque
dux de fœmorib. eius, donec ueniat cui repoſitũ eſt, &
ipſe erit expectatio gẽtiũ. a ¶ *Et erit in die illa, adijciet do-
minus ſecundò manum, &c.*] In die illa, hoc eſt, In illo tempo
re de quo ſuprà dictũ eſt, quũ ſurrexerit radix Ieſſe in ſi-
B gnũ populorũ, ſiue ut dominetur gentiũ, apponet do-
minus ſecundò manũ ſuam, ut nequaꝗ iuxta noſtros
Iudaizantes, in fine mundi quum intrauerit plenitudo
gentiũ, tunc omnis Iſrael ſaluus fiat: ſed hæc omnia in
Rom.11.c primo intelligamus aduentu: Neque enim poſſumus
quũ una dies dicatur & nũc & ſuprà, illã referre ad pri-
mũ aduentũ, & iſtã ad ſecundũ: ne per hęc quę ſequun-
tur & illa quę præceſſerunt ad eum referenda ſint Chri-
ſtum, quẽ Iudæi necdũ ueniſſe, ſed uenturũ eſſe cõten-
dunt. Poſt uocationẽ igitur gentiũ quæ quondã in cau-
dam reputatæ ſunt; Iſrael in caudã reputabitur, ut ap-
ponat dñs ſecundò manũ ſuã, & poſsideat reſiduũ po-
Cap.10.c puli ſui: de quo & ſuprà legimus, non omnem Iſrael, ſed
reliquias eſſe ſaluandas, quæ relictæ fuerint ab Aſſyrijs
& ab Aegypto, & à diuerſis per circuitum nationibus.
Primũ eñ duodecim apoſtoli, & ſeptuaginta & centũ
uiginti animæ, & quingenti, quibus pariter cõgregatis
dñs apparuit: deinde tria milia & quinꝗ milia Iudæo-
Act.2.g rũ in dñm crediderũt. Iacobus quoꝗ ad Paulũ apoſto-
lum loquitur, qui & ipſe de reliquijs erat, Vides frater
quãta milia ſint Iudæorũ credentiũ? hi omnes æmula-
Act.21.d tores legis ſunt. Et in eodẽ uolumine legimus: Erant au
Ibid.2.a tem in Hieruſalẽ habitantes Iudæi uiri timorati, de uni
uerſis gentibus quæ ſub cœlo ſunt, qui omnes mirabã-
tur atꝗ dicebãt: Nónne iſti Galilęi ſunt, & quõ nos au-
diuimus unuſquiſꝗ linguã noſtrã in qua nati ſumus?
Parthi & Medi & Elamitæ & habitantes in Meſopota-
mia & Syria, Cappadocia, Ponto & Aſia, Phrygia & Pã-
philia: Aegypto & Libya & Cyrene, & aduenæ Roma-
ni, Iudæi & proſelyti, Cretes & Arabes, audiuimus lo-
quentes eos noſtris linguis magnalia dei. De his igitur
uniuerſis gentibus per apoſtolos Iſrael reliquiæ ſalua-
buntur. Tradunt eccleſiaſticæ hiſtoriæ, quòd apoſtoli
in toto orbe diſperſi euangeliũ prædicarint: ita ut qui-
dam Perſas Indoſꝗ penetrarent, & Aethiopia daret
manus ſuas deo, & trans flumina Aethiopiæ inde Chri- C
ſto munera deferrentur. Ac ne ſolũ orientales populos
ſignificare uideatur, iungit & reliqua. Et ab inſulis ma-
ris. Inſulas autẽ maris occidentalẽ plagã ſignificat, quæ
Oceani ambitu clauditur. Leuabit igitur ſignũ crucis
in uniuerſas natiões,
& de ſynagogis Iudę-
orũ primũ Iſrael po-
pulũ congregabit, ut
apoſtoli præceptum
ſaluatoris implerẽt,
qui dixerat, Ite ad o- Matt.10.
ues ꝑditas domus Iſ-
rael. Deniꝗ & Pau-
lus ad incredulos lo-
quitur ex Iudæis: Vo- Act.13.g
bis oportebat primũ
loqui uerbũ dei, ſed
quoniã repuliſtis il-
lud & indignos uos
iudicaſtis æternæ ui-
tæ, ecce conuertimur
ad gentes, ſicut præ-
cepit nobis domin⁹.
Quatuor autem pla
gas, orientem & occi
dentẽ, meridiẽ & ſe-
ptẽtrionẽ ſignificat,
ut per hæc mũdi uo-
catio demõſtretur. Eo tempore, inquit Eſaias, nequaꝗ
Ephraim & Iudas, qui nũc me prophetante inter ſe ho-
ſtili odio diſsidẽt, inimici erunt: ſed iuxta Ezechielis ꝓ- Ezech.7.
phetiã, duæ uirgæ in unã uirgã copulabunt, & iungent
in Chriſti eccleſiã qui prius fuerãt ſeparati, ita ut in gen
tibus cõmuni labore deſudent, & uolẽt in humero Phi- D
liſtim per mare, hoc eſt primũ maritimis prædicẽt Palæ
ſtinis, & per mare uolucri curſu pergant ad cæteras na-
tiones: ſiue iuxta Septuaginta interpretes, πεταϑήσονται
ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσιν, id eſt, uo-
labunt in nauib. alienigenarũ, mare ſimul prædabun-
tur: quod de unius Pauli apoſtoli exemplo intelliga-
mus, qui ꝑ Pamphiliã & Aſiã & Macedoniã & Achaiã, Act.14.d
& diuerſas inſulas atꝗ prouincias, ad Italiam quoꝗ, &
(ut ipſe ſcribit) ad Hiſpanias, alienigenarum portatus Rom.15.
eſt nauibus. Igit Ephraim & Iudas, id eſt, qui de duode-
cim tribubus in Chriſtum crediderunt ex Iudæis, ſimul
prædabunt orientem: & in Idumęa & Moab extendent
manus ſuas: iuxta illud quod ſub perſona Dauid Chri-
ſtus myſticè loquit, In Idumæã extendã calciamentum Pſal.59.b
meũ, mihi alienigenæ ſeruient. Hæ enim gentes eo tem-
pore quo Eſaias prophetabat, aduerſariæ erant popu-
lo Iudæorũ: & idcirco nũc dicit, ꝙ poſtꝗ ſurrexerit ra-
dix Ieſſe ut regnet in gentibus, & uexillũ crucis ob ſalu-
tẽ totius orbis fuerit eleuatũ, tunc etiã Idumęa & Moab
& filij Ammon, omnis ſcilicet Arabiæ latitudo dent a-
poſtolis manus, & in locis idololatriæ Chriſti eccleſiæ
ſuſcitent. b ¶ *Et deſolabit dominus, &c.*] Quomodo Idu-
mæa & Moab & filij Ammon tradent manus ſuas apo-
ſtolis ut obediãt euãgelicæ prædicatiõi: ſic ipſe dñs qui
in apoſtolis ſuis illa perfecit, deſolabit non mare iuxta
Septuaginta, ſed iuxta Hebræos linguam maris Aegy-
pti quæ prius cõtra dñm blaſphemabat & ſuperſtitioni
Aegyptię prǽerat. Vnde & in pſalmis legimus, Hoc ma Pſal.103.
re magnũ & ſpatioſum, ibi reptilia quorũ nõ eſt nume-
rus. Quibus infertur, Draco iſte quem plaſmaſti ut illu-
deret ei. Deſolabit igitur ſiue interficiet, hoc eſt ἀναθεμα-
τίσεται, ut Theodotio, Aquila & Symmachus tranſtule-
runt, lingua maris Aegypti, & leuabit manũ ſuã ſuper
flumina Aegypti in fortitudine ſpũs ſui, uel ſpiritu uio-
lentiſsimo

A lentiſsimo, quod regnũ intelligimus Romanorũ. Reg-
nante eñ Cæſare Auguſto, quando flos de radice Ieſſe
cõſcẽdit, & in orbe Romano prima facta eſt deſcriptio:
potẽtiſsimũ prius regnũ Aegyptiorũ, quod multis du-
rauit ætatibus, Cleopatrę morte deſtructũ eſt, & percuſ-
ſus eſt amnis Aegy-
ptius in ſeptẽ riuis ſi-
ue in ſeptẽ uallibus.
Nilus enim aquarũ
multarũ qui prius u-
no fluebat alueo, &
intranſibilis erat, in
ſeptẽ ualles humili-
mas & riuos diuiſus
eſt atꝗ cõciſus eſt, ut
calciatis pedib. tran-
ſiretur. Hoc autẽ tro-
Tropol. pologicè ſignificat,
ꝙ gentẽ Aegyptiorũ
intãtum idololatriæ
& uaniſsimę ſuperſti
tioni deditã, ut acci-
pitres, noctuas, canes & hircos & aſinos diuino nomi-
ne conſecrarent, de infinita regni potentia per ſingulos
Romani imperij iudices diſtribuerit, ut aliũ iudicẽ ha-
beat Thebe, aliũ Lybia, aliũ Pentapolis, aliũ Aegyptus,
aliũ Alexandria, & diuerſæ regiones quas νόμους Aegy-
ptij uocant. Propterea aũt ſub metaphora, Nilus diui-
ſus in partes eſt, & ſciſſus in riuos, ut poſsit abſꝗ ullo
impedimento euangelicus ſermo diſcurrere, & ad po-
pulos Aegypti ultimos peruenire. Et quomodo tempo
ribus Moyſi rubrũ ſiccatũ eſt mare, ut populus de Ae-
gypto fugeret: ſic econtrario Aegypti flumina ſiccabun
tur, ut reliquię populi dei quę ab Aſſyrijs & diuerſis gẽ-
B tibus ſaluabuntur, tranſeant in Aegyptũ: nequaquam
fugientes eam, ſed capientes & ſuo calcantes pede. Pru-
dens & Chriſtianus lector, hanc habeat repromiſsionũ
prophetaliũ regulam: ut quæ Iudæi & noſtri, imò non
noſtri Iudaizantes, carnaliter futura contendunt: nos
ſpiritualiter iam tranſacta doceamus, ne per occaſionẽ
iſtiuſmodi fabularum & inextricabilium iuxta apoſto-
lum quæſtionum, Iudaizare cogamur.

CAPVT XII.

ET a dices in die illa, Confitebor tibi domine quoniã
iratus es mihi, cõuerſus eſt furor tuus, & cõſolatus
es me. Ecce deus ſaluator meus, fiducialiter agam & non
timebo, quia fortitudo mea & laus mea dominus deus,
& factus eſt mihi in ſalutem. b Haurietis aquas in gaudio
de fontib. ſaluatoris. c Et dicetis in illa die, cõfitemini do-
mino & inuocate nomẽ eius, notas facite in populis ad-
inuentiones eius, mementote quoniã excelſum eſt no-
men eius. Cantate domino quoniam magnificè fecit, an
nunciate hoc in uniuerſa terra. d Exulta & lauda habita-
tio Sion, quia magnus in medio tui ſanctus Iſrael.

CAPVT XII.

ET *dices in die illa, confitebor, &c.*] Qui prius in ſolitu-
dine dixeratis, quando aſcendiſtis de terra Aegy-
Exod.15.a pti, & mare ſiccatũ eſt rubrũ: Cantemus dño, glo-
rioſe enim magnificatus eſt: & reliqua. Nunc percuſſa
lingua maris Aegypti, & flumine illius arefacto atꝗ cõ-
ciſo & humiliato, glorificate dominũ & dicite, Confite-
bor tibi dñe, quoniã qui iram merui & furorẽ tuũ, miſe-
ricordiã conſequutus ſum: tu es enim ſaluator meus, id
eſt, Ieſus: & nequaꝗ fiduciã habebo in idolis, nec time-
bo quę nõ ſunt timenda: ſed tu es fortitudo mea & laus
mea, qui factus es mihi in ſalutẽ. Audiat ſceleratiſsima
hæreſis, factũ dominũ his qui ſaluantur, & quorũ prius
dominus non erat: ut creationem in ſcripturis ſanctis
atque facturam, non ſemper conditionem eorum quæ
non erant, ſed interdum gratiam in eos qui meruerint
ſibi deum fieri intelligamus. b ¶ *Haurietis aquas in gau-* C
dio de fontibus ſaluatoris.] Quem ſuprà Emmanuel: dein-
de, ſpolia detrahe, feſtina prædari: & reliquis appellarat
nominibus: ne uideretur alter eſſe præter eum quẽ Ga-
briel uirgini nunciauit, dicens: Et uocabis nomen eius Matth.1.d
Ieſum, ipſe enim ſal-
uum faciet populũ
ſuũ: nũc uocat ſalua-
torẽ, & de eius fonti-
bus aquas prædicat
hauriẽdas: nequaꝗ
de aꝗs fluminis Ae-
gypti, quæ percuſſæ
ſunt, neque de aquis
fluminis Raſin: ſed
de fontibus Ieſu: hoc
eñ Hebręorũ lingua
ſaluator exprimitur.
Vnde & ipſe clama- Ioan.7.f
mabat in euangelio,
Qui ſitit, ueniat ad
me & bibat: qui cre-
diderit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de uentre ei-
us fluent aquę uiuæ. Hoc aũt (inquit euangeliſta) dice-
bat de ſpiritu ſancto, quem credentes in eum accepturi
erant. Et in alio loco ipſe loquitur euangelij, Qui bibe- Ibid.4.b
rit de aqua quam ego dedero ei, non ſitiet in æternum,
ſed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalien-
tis in uitã æternã. Fontes ſaluatoris, doctrinã intelliga-
mus euangelicam, de qua in LXVII. pſalmo legimus,
In eccleſijs benedicite deo domino de fontibus Iſrael.
c ¶ *Et dicetis in illa die, confitemini, &c.*] Hæc præcipiuntur
ab apoſtolis & reliquijs Iſrael, his qui de gentibus credi
derunt, ut ſoli confiteantur domino, & idolis derelictis
inuocent nomen eius, & cuncta opera eius prædicẽt in- D
fidelibus, ut ſciant, quoniam ſolus excelſus eſt, cui can-
tandum ſit quòd magnificè fecerit, & in omni orbe illi-
us miſericordia prædicetur. d ¶ *Exulta & lauda habitatio
Sion.*] Primum dicendum iuxta literã: O habitatio Siõ,
exulta & lauda deum tuum, quòd qui tuus ante uide-
batur deus, & modicis Iudææ terræ claudebatur angu-
ſtijs, nunc repleuerit omnẽ terrã ſcientia ſua: & de mor-
te cõſurgens, regnet in gentibus, & ipſum nationes de-
precentur atꝗ adorent: ita duntaxat, ut adijciat ſecun-
dò manum ſuam ad poſsidendum quod reliquum eſt
populi ſui, & congregandos profugos Iſrael, & diſper-
ſos Iuda colligendos à quatuor plagis terræ, quia ſemi-
narium euangelij per apoſtolos qui ex Iudæis erant, ꝓ-
ceſsit à fontibus Iſrael. Melius autem eſt, ut Sion, id eſt,
ſpeculam in ſublimibus collocatam, interpretemur ec-
cleſiã: de qua & quinquageſimus pſalmus canit, Beni-
gnè fac domine in bona uoluntate tua Sion, & ædificẽ-
tur muri Hieruſalẽ: ut acceptabile fiat in ea deo ſacrifi-
cium iuſticiæ, oblationes & holocauſta. Et uitulus, quẽ
filio pœnitenti, pater clementiſsimus immolauit.

Commentarij quarti in Eſaiam
prophetam Finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVINTVM
Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Procemium.

PLVRES anni ſunt quòd à ſanctæ memoriæ uiro Amabili epiſcopo rogatus, ut in
decem Eſaiæ ſcriberem uiſiones: pro anguſtia illius temporis quid mihi uideretur
in ſingulis breui ſermone perſtrinxi, hiſtoriam tantùm quod petebat, ediſſerens:
nunc ad te φιλοπονωτάτη Euſtochium cogor in totum prophetam cõmentarios
ſcribere, & interim orationib. tuis ad Babylonem uſꝗ peruenimus, quæ prima decem uiſionũ
eſt, de quibus antè iam dixi. Superfluum autem mihi uiſum eſt, aut eadem rurſus iterare, aut in

A uno opere diuerſas ſententias promere. Vnde quintus in Eſaia hic liber eſt, qui quondam ſolus C editus eſt, quo ad calcē uſq; perfecto, ſexti uoluminis iuxta tropologiam arripiemus exordiū, & eadem te dominum deprecante, ſpiritalis intelligentiæ culmina perſequemur.

EIVSDEM AD AMABILEM EPISCOPVM IN EXPLAnationem decem uiſionum Eſaiæ Prologus.

HVCVSQVE papa Amabilis columen charitatis & nomen, ac mihi omnium quos terra genuit amatiſsime, per literas flagitabas, ut tibi decē uiſiones quæ in Eſaia obſcuriſsimæ ſunt, hiſtorica expoſitione diſſererem, & omiſsis noſtrorum commentarijs, qui uarias opiniones ſecuti, multa uolumina condiderunt, Hebraicam panderem ueritatem, meq; retractantem, & moleſtiſsimum explanationis genus in tempus aliud differentem, ſæpiſsimè commonebas. Hoc autem anno miſiſti filium noſtrum Heraclium diaconum: qui me manu conſerta in ius uocaret, & promiſſum per momenta exigeret. Quid igitur faciam? ſubeam ne opus in quo uiri eruditiſsimi ſudauerunt: Origenem loquor & Euſebiū Pamphili, quorum alter liberis allegoriæ ſpacijs euagatur, & interpretatis nominibus ſingulorum, ingenium ſuum facit eccleſiæ ſacramenta: alter hiſtoricam expoſitionem titulo repromittens, interdum obliuiſcitur propoſiti, & Origenis ſata concidit: an taceam & apertè huius generis expoſitionem neſcire me dicam? & quando tibi potero perſuadere me non potuiſſe magis quàm noluiſſe, quorum alterū imbecillitatis eſt, alterum ſuperbiæ. Quibus adactus cauſis, malui à te ingenium meum quàm uoluntatem quæri, breuiterq; adnotabo quæ didici, fundamenta iaciens ſcripturarum. Cæterum ſi aut tu uolueris, aut ſpacium fuerit, & uoluntati noſtrę Chriſtus annuerit, ſpirituale ſupraſtruendum eſt ædificium, ut impoſito culmine, perfecta eccleſiæ ornamenta monſtremus. Propoſuiſti de Eſaia uiſionem Babylonis, & Philiſtim, Moab, & Damaſci, Aegyptiq; & deſerti maris, & Idumææ, & Arabiæ, & uallis uiſionis, et Tyri: quas ſi latius nitar exponere, multis libris opus erit, & exactoris mei nauigatio in annum alterum differetur. D
B Itaq; ut uis ſingulis teſtimonijs breues ſententiolas coaptabo: ut non tam exponam quid ſentiam quàm paucis uerbis tibi ſentienda dimittam. Dictamus hæc, non ſcribimus: currente notariorum manu currit oratio. Nolumus enim noſtra laudari: ſed prophetæ dicta intelligi: nec iactamus eloquentiam, ſed ſcientiam quærimus ſcripturarum. Incipiamus ergo à Babylone.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Eſaiam prophetam, Liber quintus.

CAPVT XIII.

ONVS [a] Babylonis qđ uidit Eſaias filius Amos, [b] In montem caliginoſum eleuate ſignum, exaltate uocem, leuate manum. [c] Et ingrediantur portas duces, ego mandaui ſanctificatis meis, & uocaui fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. [d] Vox multitudinis in mōtibus, quaſi populorū frequentiū, uox ſonitus regum gentiū cōgregatarum. Dominus exercituū pręcepit militiæ belli, uenientibus de terra procul à ſummitate cœli, dominus & uaſa furoris eius ut diſperdat omnē terrā. [b] Vlulate quia prope eſt dies domini, quaſi uaſtitas à domino ueniet. [c] Propter hoc omnes manus diſſoluentur, & omne cor hominis tabeſcet & conteretur, torſiones & dolores tenebunt, quaſi parturiens dolebūt, unuſquiſq; ad proximum ſuum ſtupebit, facies cōbuſtæ uultus eorū. [d] Ecce dies domini uenit crudelis & indignatiōis plenus, & irę furoriſq; ad ponendam terram in ſolitudinem, & peccatores eius cōterēdos de ea. [e] Quoniā ſtellæ cœli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum, obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo, & luna non ſplendebit in lumine ſuo, [f] Et uiſitabo ſuper orbis mala et contra impios iniquitatem eorum, & quieſcere faciam ſuperbiam infideliū, & arrogantiā fortium humiliabo. [g] Precioſior erit uir auro, & homo mūdo Obrizo. [h] Super hoc cœlum turbabo, & mouebitur terra de loco ſuo, propter indignationem domini exercituū, & propter diem irę furoris eius. [i] Et erit quaſi damula fugiēs, & quaſi ouis: & nō erit qui cōgreget. [k] Vnuſquiſq; ad populum ſuum cōuertetur, & ſinguli ad terram ſuam fugient. [l] Omnis qui inuentus fuerit, occidetur, & omnis qui ſuperuenerit cadet in gladio. [m] Infantes corū allident in oculis eorū, diripient domus eorū, & uxores eorū uiolabūtur. [n] Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos qui argentū non quęrant, neq; aurum

ONus Babylonis quod uidit Eſaias filius Amos.] Verbum hebraicū מַשָּׂא uel onus uel pōdus intelligi poteſt. Et ubicunq; præpoſitū fuerit minarū plena ſunt quæ dicunt. Vnde miror Septuaginta translatores in retriſti uoluiſſe ponere uiſionem, ſed de hoc aliàs. Nunc quod cœpimus exequamur: Babylon fuit metropolis Chaldæorum: cuius rex Nabuchodonoſor cunctis uſq; ad Aethiopiā gentibus ſuperatis, inter cæteras uaſtauit & Iudæā: diuq; obſeſſam Hieruſalē undecimo anno cepit regni Sedechię: Quē & ipſum captū duxit in Antiochiā quę tunc uocabatur Reblata: ibiq; corā patre filijs interfectis, oculos Sedechiæ iuſsit auferri: excæcatumq; miſit in caueam: & in ritum ferarū traxit in Babylonē: cōpleto uaticinio Hieremię quod canebat: intrabis in Babylonem & non uidebis eam. Ad conſolationem ergo populi Iudæorum Babylonis ruina prædicitur: quod quomodo Niniue metropolis Aſſyriorum: quorum reges Phul & Theglathphalaſar & Salamanaſar & Sennacherib decē tribus ceperant, Chaldæo uaſtante ſubuerſa eſt: ita etiā hæc quæ contra deum ſuperbierit Medorū atq; Perſarū impetu ſubuertat. b ¶ *In montē caliginoſum, &c.*] Montē caliginoſum ſiue tenebroſum, qđ Hebraicè dicit נִשְׁפֶּה Babylonē ꝓpter ſuperbiā intellige. Iſti ſunt montes tenebroſi, triſticiā & caliginem pręferentes, de quib. Hieremias ait: Date gloriā dño deo ueſtro: anteq; offendant pedes ueſtri ad montes tenebroſos. Præcipiturq; uel angelis uel quibuslibet miniſtris, ut iubente deo & exaltata nunciorum manu uentura Babyloni captiuitas prædicetur. c ¶ *Et ingrediantur portas duces, &c.*] Principes & gigantes iuxta Lxx. translatores: Euſebius uirtutes angelicas interpretatur & peſsimos dæmones, qui ad euerſionē Babylonis miſsi ſunt. Nos aūt hiſtoriæ ordinem proſequentes, Medos eſſe dicimus. De quibus in conſequentibus apertius ſcriptura teſtat, dicens: Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos qui argentū nō quærāt, nec aurū uelint. Nec mirū ſi Medos ad ſubuerſionē Babylonis ſanctificatos uocet, cum per Hieremiam ipſum Nabuchodonoſor, quia eius imperio ſeruiebat, deſtruēs præuaricatricem Hieruſalē, ſeruū ſuum & columbā dixerit. Porrò quòd ait, Fortes meos & exultantes in gloria mea, oſtendit

A dit eos non ſuis uiribus, ſed dei ira tam ſublimis regni potentiā ſubuertiſſe. d ¶ *Vox multitudinis in montibus, etc.*] Medorū atq; Perſarū deſcribitur impetus: quod multis ſecum auxilijs congregatis, domino eorū exercitū præcedente ad uaſtitatē ueniant Babylonis, ut diſperdant omnem terrā: non ꝙ totū orbem uaſtauerint, ſed omnē terrā Babylonis & Chaldæorū. Idioma eſt enim ſanctæ ſcripturę ut omnē terrā illius ſignificet prouinciæ de qua ſermo eſt: qđ quidam non intelligentes ad omniū terrarū ſubuerſionē trahūt. b ¶ *Vlulate, &c.*] Apoſtropha fit ad populū Chaldæorū: ut uētura mala fletibus reſonent: nec de ruina ambigāt ciuitatis, cum dominus uaſtator adueniat. c ¶ *Propter hoc omnes, &c.*] Hoc expoſitione non indiget: ſed breuiter indicat qđ tantū malorū pondꝰ incumbat: ut pugnatorū Babylonis ſoluant manꝰ, & cor pauore lāgueſcat, & in
B morē parturientium fœminarū dolor torqueat uiſcera: & unuſquiſque alterius quærat auxilium, luridam faciem pallore circūferens: naturale eſt enī ut imminentibus malis alios ſapere plus putemꝰ. d ¶ *Ecce dies domini, &c.*] Crudelē diē uocat non merito ſui ſed populi. Nō eſt enī crudelis qui crudeles iugulat: ſed ꝙ crudelis patientib. eſſe uideat. Nam & latro ſuſpēſus patibulo, crudelē iudicē putat. Simulq; ſolitudo & uaſtitas terræ Babyloniæ nunciatur, & cauſa uaſtitatis exponitur quòd propter accolas eius hæc omnia fiant. e ¶ *Quoniā ſtellæ cœli, &c.*] Verbū Hebraicū כְּסִילֵי Lxx. ὠρίωνα tranſtulerūt. Hebræus quo ego præceptore uſus ſum: Arcturū interpretatus eſt. Nos generaliter ſequētes Symmachū ſtellas diximus. Eſt aūt ſenſus: ꝙ cum dies domini crudelis aduenerit, & furor eius uniuerſa uaſtarit, prę timoris magnitudine mortalibus cuncta tenebreſcant, & ſol ipſe & luna aſtraq; rutilantia ſuū uideant negare fulgorem. Vnde & cœlū ſacco induit, ꝙ ſcilicet tenebræ cuncta operiāt: & prementib. malis nihil aliud ſentiant homines niſi qđ mens uidere cōpellit. f ¶ *Et uiſitabo ſuper, &c.*] Ex hoc loco & ſuperiore ubi ſcriptū eſt, qđ obtenebreſcat ſol in ortu ſuo: & luna caligine cōpleat: & ſtellæ fulgorē retrahant, & totius orbis iniquitas uiſitetur: Quidā putāt nō de Babylonis ruina: ſed de mundi conſummatiōe prædici: cū utiq; ſecūdū ſuꝑiora & orbis q Hebraicè dicit תֵּבֵל & Græce οἰκουμένη, Babylon intelligenda ſit, οἰκουμένη enī lingua noſtra habitatā ſonat, & habitata ꝓpter ingētē populi multitudinē Babylon dicitur: ut ubi prius fuerat innumerabilis turba populorū, C ibi ſit uaſtitas & habitatio beſtiarum. g ¶ *Precioſior erit uir, &c.*] Cauſa manifeſta quare deus uiſitet οἰκουμένην, id eſt Babylonis mala: ut habitatore deſerta redigatur in ſolitudinē. Precioſum autem dicitur omne quod rarum eſt: quō & ſupra iuxta hiſtoriam, pro hominū raritate apprehendere legimus ſeptē mulieres unū uirū, dicētes: Panem noſtrū comedemus, & ueſtimētis noſtris operiemur, tantummodo inuocetur nomē tuū ſuper nos: aufer opprobrium noſtrū: Et in Samuelis 1.Reg.3.a uolumine cōtinetur: Sermo dñi erat precioſus in dieb. illis, id eſt rarus. Nota qđ in Hebraico pro generali auro פָּז, pro obrizo אוֹפִיר ſcriptum eſt. h ¶ *Super hoc cœlum, etc.*] Vel eo ſenſu accipe quo ſupra de ſtellis & ſole & luna & orbe expoſuimus: uel hypbolicos, qđ ab indignatione dei & cœlū triſte ſit, & terra moueatur, elemēta quoq; omnia irā D creatoris agnoſcant. i ¶ *Et erit quaſi damula, etc.*] Babyloniū ſignificat & Chaldęorum populū, quod ita pauidus ad irruptionē Medorū Perſarumq; fugiat, quaſi damula & ouis fugitū leonis & ululatum lupi: nec habeat defenſorē aut principē cuius ſequat imperium. k ¶ *Vnuſquiſq; ad populū ſuū, &c.*] Poſtq; capta fuerit Babylō, & per portas eius intrarit hoſtilis exercitus, cuncta auxilia & diuerſarū gentiū turmæ quibus prius ciuitas defenſabat, ad ſuas prouincias reuertent. l ¶ *Omnis qui inuentus fuerit, &c.*] Qui non fugerit, mucrone ferietur: qui uerò aut reſiſtere uoluerit aut reuerti, intantum captæ urbi nō proderit: ut ipſe quoq; ſanguinē fundat. m ¶ *Infantes eorum allidentur, &c.*] Hoc eſt quod Dauid in ſpiritu prophetat, Filia Babylonis miſera, beatus qui tri Pſal.136.b buet tibi retributionē tuam quā retribuiſti nobis. Beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petrā. Tanta erit urbis uaſtitas & uictorum ſæuitia ut nec innoxiæ parcat ætati, ut cunctæ domorū diripiantur opes, & in conſpectu maritali uxorum uioletur pudicitia. n ¶ *Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos qui argentum non quærant, &c.*] Apertum eſt quod latebat, quod nequaquam fortes & gigantes angeli intelligendi ſunt & dæmones, ſed Medorum gens: quorum princeps Darius primus Babyloniorum deſtruxit imperium, occiſo Baltaſar nepote Nabuchodonoſor qui Euilmarodach filius fuit: Tantam autem ſcribit Medorum Perſarúmque ſæuitiam, ut ardore ſanguinis effundendi aurum argentumq; contemnant, & oblatas opes pro luto reputent.

rum uelint.[d] Sed ſagittis paruulos interficiēt, & lactentibus uteri non miſerebuntur, & ſuper filios nō parcet oculus eorum.[b] Et erit Babylon illa glorioſa in regnis, inclyta in ſuperbia Chaldæorum: ſicut ſubuertit dominus Sodomam, et Gomorrā, non habitabitur uſq; in finē, & non fundabit̃ uſq; in generatione & generationē.[c] Nec ponet ibi tentoria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi, ſed erunt ibi beſtiæ & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabūt ibi. Et reſpondebunt ululæ in ædibus eius, & Syrenæ in delubris uoluptatis.

CAP. XIIII

PRope [d] eſt ut ueniat tēpus eius, & dies eius non elōgabuntur.[e] Miſerebitur enim dominus Iacob & eliget adhuc de Iſrael, & requieſcere eos faciet ſuper humū ſuam.[f] Adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob, & tenebūt eos populi, & adducent eos in locum ſuum, & poſsidebit eos domus Iſrael ſuper terrā domini in ſeruos & ancillas, & erunt capientes eos qui ſe ceperant & ſubijcient exactores ſuos.[g] Et erit in die illa cū requiē dederit tibi dn̄s à labore tuo & à cōcuſsione tua, & à ſeruitute tua dura qua ante ſeruiuiſti, ſumes parabolā iſtā cōtra regē Babylonis, & dices.[h] Quomodo ceſſauit exactor, requieuit tributū? Cōtriuit dominus baculum impiorū, uirgam dominantiū cædentem populos in indignatione, plaga inſanabili ſubijcientē in furore gētes, perſequentē crudeliter, conquieuit & ſiluit, omnis terra gauiſa eſt & exultauit.[i] Abietes quoq; lætatę ſunt ſup te & cedri Libani, ex q̄ dormiſti nō aſcēdit q ſuccidat nos. Infer-

A a ¶ *Sed ſagittis paruulos, &c.*] Interficientur paruuli, quorum uulnera erunt non minora quàm corpora, & prægnantiū uteri ſecabunt̃: elidenturq; infantes & ad ubera preſſos filios crudelis uictor occidet. b ¶ *Et erit Babylon illa, &c.*] Audiuimus Medos: audiuimus Babylonē, audiuimus inclytam in ſupbia Chaldæorum: nolumus intelligere qđ fuit: & quærimus audire quod non fuit. Et hæc dicimus: non quòd Tropologicā intelligentiā condemnem⁹: ſed quòd ſpiritualis interpretatio ſequi debeat ordinē hiſtorię: quòd plerique ignorātes, lymphatico in ſcripturis uagant̃ errore. Vſq; in præſentem ergo diem prophetia Babylonis explet̃, & ſicut ſubuertit deus Sodomā & Gomorrā: ſic & iſta ſubuerſa non habitabitur in æternū. Pro illa enim Seleuciā & Cteſiphōtem urbes Perſarū inclytas fecerunt. c ¶ *Nec ponet ibi, &c.*] Intātū Baby-
B lon uaſtata erit atq; deſerta: ut ne ad paſcua quidē armentorum & pecorū utilis ſit: nō em̄ tendet ibi Arabs Sarracenuſq; tētoria, nec paſtores poſt ueſtigia gregū feſsi labore quieſcēt, ſed inter parietinas & anguſtias ueterū ruinarū habitabunt ציים qđ ſoli Lxx. θηρία, id eſt, beſtias tranſtulerunt. Alij ipſo nomine quod apud Hebræos ſcriptū eſt: uolentes genera dæmonū intelligi uel phantaſmata. Et replebūtur, inquit, domus, ut nos diximus draconibus: ut Aquila trāſtulit typhonibus: ut Symmach⁹ אוחים ipſum uerbū Hebraicū exprimēs. Lxx. uero & Theodotio ἤχους id eſt clamores uel ſonit⁹ interpretati ſunt. Quodq; ſequit̃, Piloſi ſaltabūt ibi: uel incubones uel ſatyros ſylueſtres quoſdā homīes, quos nōnulli Faunos ficarios uocant: aut dæmonū genera intelligunt. Pro ululis quoq; oēs ipſum uerbū Hebraicū: איים ſoli Lxx. onocentauros trāſtulerūt. Syrenæ aūt תנים uocant̃, quas nos aut mōſtra quædā, uel certe dracones magnos interpretati ſumus q criſtati ſunt & uolātes. Per quæ omnia uaſtitatis & ſolitudinis ſigna monſtrant̃, ꝙ tāta ſit depopulatio urbis quōdā potentiſsimæ, ut præ multitudine dæmonū ac beſtiarū nullus in eā audeat paſtorū, id eſt deſerti appetitor intrare. Didicim⁹ à quodā fratre Elamita q de illis finib. egrediēs, nunc Hieroſolymis uitā exigit monachorū, uenationes regias eſſe in Babylone, & oīs generis beſtias murorū eius tantū ambitu coerceri.

CAP. XIIII.

PRope *eſt ut ueniat tempus eius, &c.*] Inſtare dicit tēpus quo ab hoſtib. capienda ſit. Poſt captiuitatē qppe Hieruſalē non multū tempus in medio: & à Medis Per- C ſiſq; uaſtata eſt. e ¶ *Miſerebitur enim dominus, &c.*] De hoc Sophonias plenius loquitur, Lauda filia Siō, iubila Iſrael, lætare & exulta in omni corde filia Hieruſalē, quia abſtulit dn̄s iudiciū tuū, auertit inimicos tuos. Significat autē tempus quo Cyrus rex Perſarum captiuū populū Hieruſalē redire permiſit. Lege Eſdræ librū: Aggæū & Zachariā: quādo ſub Zorobabel & Ieſu ſacerdote magno & Eſdra & Neemia altare, templum, muriq; urbis extructi ſunt. f ¶ *Adiungetur aduena, &c.*] Multos de diuerſis gentibus cum populo Iudæorū Hieroſolymā ueniſſe conijcimus, credentes deo Iſrael, & errorū idola relinquentes. Quòd aūt reducti ſint ad literas regis & acceperint munera & impēſas tēpli, nulla dubitatio eſt. In hoc ſolū artari uidetur intelligentia: quō poſſederint Iſrael in terra domini uictores quondam ſuos, & ſubiece- D rint exactores ſeruoſq; eos habuerint & ancillas: niſi fortè Synecdochicos totū intelligamus ex parte, quòd tātæ poſtea felicitatis fuerint: ut de diuerſis quoque per circuitū gentib. ſibi ſeruorū & ancillarū familias cōpararint. Poteſt & in Aſueri tēporibus intelligi, quando occiſo Holoferne hoſtilis ab Iſrael eſt cæſus exercitus. Quod hæreo literę & in morē ſerpentis terram comedo: tuæ eſt uoluntatis: qui hiſtoricā tantū interpretationē audire uoluiſti. g ¶ *Et erit in die illa, &c.*] Sermo dirigitur ad Iſraelē, ꝙ poſtq; reuerſus fuerit Hieruſalem, & iugū ſeruitutis excuſſerit, recordet̃ potentiæ quondā Nabuchodonoſor & culminis Babylonij: miſerabiliq; eum uoce deploret, quia ad tantā uenerit calamitatē, ut hoſtibus quoq; ſuis dignus miſeratione uideatur. h ¶ *Quomodo ceſſauit exactor, requieuit tributū, &c.*] Vox iſta plangentis & miſerantis eſt Iſraelis, quomodo dominus quondā uictorq; terrarum & tributis cuncta depopulans, contritus ſit & redactus in nihili. Ille inquam qui fuit baculus impiorū, qui ſceptrū & uirga regalis omnes furibunde percutiens: cuius plaga nō poterat ſuſtineri: qui fugientes quoq; crudeliter perſequebatur: quomodo conquieuit & humiliatus eſt, & ad ruinam eius omnis terra conſiluit: uocē tantū lætitiæ geſtientis emittēs. i ¶ *Abietes quoq;, &c.*] Per abietes & cedros Libani principes gentiū intellige, qui Nabuchodonoſor percutiente ſucciſi ſunt: q & ipſi in uocē lætitię ꝓrūpentes dicūt: ex quo ad inferna deductus es, nullus alius potuit inueniri qui magnos potētesq; ſuccideret.

Soph.3.c — 1.Eſd.1.b — Aggæi 1.b — Zach.1.d — Heſt.9 — Iudith 12.b

¶ *Infernus*

[a] Infernus ſubter te cōturbatus eſt, in occurſum aduētus tui ſuſcitauit tibi gigātes, omnes principes terræ ſurrexerūt de ſolijs ſuis, cūcti principes nationū uniuerſi reſpōdebūt & dicēt tibi:[b] Et tu uulneratus es ſicut nos, noſtri ſimilis effectus es, detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, cōcidit cadauer tuū, ſubter te ſternet̃ tinea, & operimentū tuū erūt uermes.[c] Quō cecidiſti de cœlo lucifer q mane oriebaris, corruiſti in terrāq uulnerabas gētes, q dicebas in corde tuo: In cœlū aſcēdā, ſuper ſidera dei exaltabo ſoliū meū, ſedebo in monte teſtamēti in laterib. aquilonis, aſcēdā ſuper altitudinē nubiū, ero ſimilis altiſsimo.[d] Veruntamen ad infernū detraheris in ꝓfundū laci.[e] Qui te uiderint, ad te inclinabunt̃ teq; proſpicient (ſubaudit̃ dicentes): Nūquid iſte eſt uir q cōturbauit terrā, q cōcuſſit regna, q poſuit orbē deſertū, & urbes eius deſtruxit, uinctis eius nō aperuit carcerē?[f] Oēs reges gētium, uniuerſi dormierūt in gloria, uir in domo ſua: tu aūt proiectus es de ſepulchro tuo quaſi ſtirps inutilis, pollutus & obuolutus cum his qui interfecti ſunt gladio, et deſcēderunt ad fundamenta laci, quaſi cadauer putridū non habebis conſortiū, neq; cum eis in ſepultura.[g] Tu enim terrā tuā diſperdidiſti, tu populū tuū occidiſti.[h] Nō uocabitur in æternū ſemen peſsimorū, præparate filios eius occiſioni in iniquitate patrū ſuorū, nō cōſurgēt, nec hæreditabunt terram, neq; implebūt facies orbis ciuitatū. Et

A a ¶ *Infernus ſubter, &c.*] Hæc emphaticos legenda ſunt, & ſcenæ modo, nō quo facta ſint, ſed ꝙ fieri potuerūt: niſi fortè animas regū quos interfecerat inſultātes regi Babylonio occurriſſe credimus. Solatiū enim malorū eſt, cum inimicos uiderint eadē ſuſtinere. b ¶ *Et tu uulneratus es ſicut nos, &c.*] Sermo potētiū & principū terræ quos ſuprà cedros & abietes appellarat, ad regē Babyloniū dirigitur in inferis conſtitutum. Iā nō dolemus nos fuiſſe ſucciſos, cū & tu eadē ſecuri corrueris. Omīs potētia tua & in cœlū eleuata ſuperbia, ad terrā detracta eſt. Ergo ne & tuum cadauer tineā ſuſtentabit, & ſcatentiū operiet uermiū multitudo? Senties per mortē hominis uilitatem, qui dei in te potētiam præferebas. c ¶ *Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, etc.*] Pro eo quod interpretati ſumus ob facilitatē intelligentiæ, quō cecidiſti de cœlo lucifer qui mane oriebaris: in He-
B braico, ut uerbū exprimamus ad uerbū, legitur: quō cecidiſti de cœlo, ulula fili diluculi. Significat̃ autē alijs uerbis lucifer, & dicit̃ ei, ꝙ flere debeat & lugere, qui quondam ſic fuerit glorioſus ut fulgori luciferi cōparatus ſit. Sicut, inquit, lucifer diſcutiēs tenebras ardēs & rutilus illuceſcit: ſic & tuus ꝓgreſſus in populos & publicū claro ſideri ſimilis uidebatur: ſed cecidiſti in terrā gentiū uulnerator, qui per ſuperbiā loquebaris, tātā potētiā cōſecutus ſum, ut cœlū mihi reſtet & ſidera, ut ſub pedib. meis ſuperna debeāt ſubiacere. Quanquā Iudæi cœlū & aſtra dei ſe uelint intelligi, ex eo qđ ſequit̃, ſedebo in mōte teſtamenti, id eſt in templo ubi dei iura ſunt condita, & in lateribus aquilonis, id eſt, in Hieruſalem. Scriptum eſt enim:
Pſal.47.a Montes Sion latera aquilonis. Nec ſuffecerat ſuperbiæ eius deſiderare cœleſtia, niſi ad tantam prorupiſſet inſaniam, ut dei ſibi ſimilitudinem uendicaret. d ¶ *Verum tamē ad infernum detraheris, &c.*] Qui per ſuperbiam dixerat: In cœlum aſcendam, ero ſimilis altiſsimo: non ſolum ad infernum, ſed ad inferorum ultimum detrahitur. Hoc enim ſignificat laci profunditas: pro quo in Euangelio tenebras exteriores legimus ubi eſt fletus &
Luc.13.f ſtridor dentium. e ¶ *Qui te uiderint, ad te inclinabuntur, &c.*] Et hæc uox inſultantium eſt atq; mirantium, quomodo uaſtator omnium & ipſe uaſtatus ſit. Quod autem ait: Vinctis eius non aperuit carcerem, magnitudo crudelitatis & impietatis exprimitur, ut etiā uinctos teneret in carcere, & non ſufficerent miſeris catenæ, niſi illos & tenebrarum horror includeret. f ¶ *Omnes reges gentium uniuerſi dormierunt, &c.*] Narrant Hæbræi huiuſcemodi fabulam: Euilmerodach qui parte ſuo Nabuchodonoſor uiuente per ſeptē annos inter beſtias, ante regna- C uerat: poſtq; ille reſtitut⁹ in regno eſt, uſq; ad mortē patris cū Ioachim rege Iudæ in uinculis fuit: quo mortuo cū rurſus in regnū ſuccederet, & nō ſuſciperet̃ à principibus qui metuebāt ne uiueret qui dicebat̃ extinctus, ut fidem patris mortui faceret, aperuit ſepulchrū & cadauer eius unco & funib. traxit. Et eſt ſenſus: Sepultis omnib. qui à te interfecti ſunt, tu ſolus inſepultus iacebis. Alij uero locū iſtū ſic interpretant̃: Oēs animę apud inferos aliquā requiē accipient: tu ſolus in extremas tenebras relegaberis. Omniū em̄ operieris ſanguine: & uniuerſorū te cruor premet uelut obuolutū ſanie mortuorū. Symmachus hūc locū ſic tranſtulit, etiā cum his qui occiduntur in bello nō mereberis habere conſortiū ſepulturæ. Pro eo aūt quod nos diximus, quaſi ſtirps inutilis, & in D Hebręo legitur כנצר נתעב Aqla interpretat⁹ eſt, quaſi ſanies polluta נצר aūt ꝓprie uirgultū appellat̃ quod ad radices arborum naſcitur, & quaſi inutile ab agricolis amputat̃: poſſumus idipſum ſaniē tabemq; intelligere: ſimulq; diſcimus quod infernus ſub terra ſit dicēte ſcriptura: Vſq; ad fundamēta laci. g ¶ *Tu enim terrā tuā diſperdidiſti, tu populū tuū occidiſti.*] Lxx interpretes qui dixerūt Διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, id eſt, quia terrā meā perdidiſti, & populū meū occidiſti, qd dicāt, nulla dubitatio eſt: terrā em̄ Iudæā & populū eius Iſrael Nabuchodonoſor interfecit & perdidit. Iuxta Hebraicum difficilis intellectus eſt: quō terrā ſuam perdiderit, & populū ſuū occiderit: niſi fortè hoc ſenſu accipiendū eſt: eos quos tibi deus in correptionē dederat, tu penitus perdidiſti. Vel aliter: Antiquū Aſſyriū regnū, te multū ſuperbiēte & eleuante cōtra deū ceruicē tuā, omnino deſtructū eſt. Si enim te egiſſes humiliter, & ſciſſes menſurā tuā, Aſſyrius & Babylonius huc uſq; regnaret. Siue hoc modo, tā crudelis fuiſti in externos, ut etiā ſubiectos tibi populos furibūdus opprimeres. h ¶ *Non uocabitur in, &c.*] Omnes hiſtoriæ conſentiunt, ꝙ occiſo Baltaſar nepote Nabuchodonoſor, & ſuccedēte Dario in regnū Chaldæorū, nullus de Nabuchodonoſor deinde ſtirpe regnarit. Hoc ergo ſcriptura prædicit, ꝙ in tantam Babylon ueniet uaſtitatem, ut etiam de ſemine regio nullus remaneat: ſed propter impietatem patris, omnis ſoboles deleatur. Pro eo autē quod nos in ultima parte ſententiæ tranſtulimus: neq; implebūt facies orbis ciuitatum, in Hebræo ſcriptū eſt pro ciuitatib. עירים quod nos trāsferre poſſumus & aduerſarios: ut ſit ſenſus: Nullus ex ſemine tuo qui cupiat reparare

A regnū aduerſarius ſuſcitabit. Secundū Lxx. interpretes
q dixerūt, ſemē peſsimū, para filios tuos interfectioni
propter peccata patris tui, quē ſenſum habeat, ſcire nō
ualeo. *a* ¶ *Et conſurgā ſuper eos, dicit dominus exercituū, & per*
dā Babylonis nomē, &c.] Babylonē fuiſſe potētiſsimā, & in
campeſtrib. per qua-
drū ſitā, ab angulo
uſq; ad angulū mu-
ri ſedecim milia te-
nuiſſe paſſuū, id eſt,
ſimul per circuitum
quadringenta octo-
ginta ſtadia refert
Herodotus, & multi
alij qui Græcas hiſto-
rias conſcripſerunt.
Arx autē, id eſt, capi-
toliū illius urbis, eſt
turris quæ ædificata
poſt diluuiū, in alti-
tudine quatuor mi-
lia dicitur tenere paſ
ſuū, paulatim de la-
to in anguſtias coar
tata, ut pōdus immi
nēs facilius à latiori-
bus ſuſtentetur. De-
ſcribunt ibi templa
marmorea, aureas
ſtatuas, plateas lapidib. auroq; fulgentes: & multa alia
quæ penè uideant incredibilia. Hoc totū narrauimus,
ut oſtenderemus ꝙ ad iram dei omnis potentia puluis
ſit, & fauillæ & cineri cōparetur. Si liceret introire barba
ras nationes, & uidere tātæ urbis extrema ueſtigia, ui-
B deremus poſſeſsionē heritij & plaudes aquarū, & uerè
cōpletū eſſe quod nunc Eſaiæ uocibus canitur: Scopa-
bo eam in ſcopa terens: exceptis enim muris coctilibus
qui propter beſtias cōcludendas poſt annos plurimos
inſtaurant, omne in medio ſpaciū ſolitudo eſt. *b* ¶ *Iura*
uit dominus, &c.] Reuertit ad præſentia, hoc eſt ad Senna
cherib regē Aſſyriorū qui Samariā Iudæamq; uaſtauit:
& excepta Hieruſalē deleuit per circuitū omnia, & lon-
gè poſt futuris uicina conſociat, ut imminēs auferatur
metus: quia dicere poterāt audientes: Nos præſentem
perpetimur obſidionē, iſte multis poſt ſeculis uentura
promittit. Eſt igitur ordo prophetiæ, quanquā poſt an
nos plurimos Babylon deſtruēda ſit, & omne penitus
ſtirpis Aſſyriorū & Chaldææ ſeminariū diſperdēdum:
tamē ut nō timeatis uicinā captiuitatē, iurat dominus:
cui etiam nō iuranti credendū eſt, quod ſua æſtimatio
nō fallatur: & quod mente concepit irritū non fiat. Hoc
4. Reg. 19 autem humano loquitur affectu, quod ſcilicet nō falla
tur qui falli non poteſt: Conterā, inquit, Aſſyriū in ter-
ra mea, & in montib. meis conculcabo eum. Vna enim
nocte centum octogintaquinq; milia exercitus Aſſyrio
rū angelo uaſtante deleta ſunt. Et auferetur ab his qui
obſidebantur in Hieruſalem iugū eius, & graue impe-
rium quod omnibus imminebat, & pondus quo pre-
mebantur, in ipſum potius retrudetur. Fugiente enim
Aſſyriorū rege in terrā ſuam, liber cum populi reliquijs
egreſſus eſt Ezechias. *c* ¶ *Hoc conſiliū, &c.*] Hoc loco qui
dam arbitrātur generalem eſſe contra omnem orbem
prophetiā: & quod uaſtitas Babylonis & Aſſyriæ ciuita
tis typus ſit cōſummationis mūdi. Quibus nequaquā
contradicimus, dum ſciamus hic omnem terram Aſſy
ſyriorū proprie ſignificari, & uniuerſas gētes ſocias re-
gis Aſſyrij demōſtratas. Quicquid aūt à domino decre
tum eſt, nullius uirtute prohibetur. Et extentam manū
eius & ad percutiēdum paratā, nemo poterit coercere.

a Et cōſurgā ſuper eos, dicit dn̄s exercituū, & perdā Ba-
bylonis nomē, & reliquias & germē & ꝓgeniem, dicit
dn̄s. Et ponā eā in poſſeſsionē eritij & in plaudes aqua-
rū, & ſcopabo eā in ſcopa terēs, dicit dn̄s exercituū. *b* Iu-
rauit dn̄s exercituū, dicēs: ſi nō ut putaui ita erit: & quō
mēte tractaui ſic eueniet, ut cōterā Aſſyriū in terra mea,
& in mōtib. meis cōculcē eū, & auferet ab eis iugū eius,
& onus illius ab humero eorū tollet. *c* Hoc cōſiliū quod
cogitaui ſup omnē terrā: & hęc eſt manus extēta ſup uni
uerſas gētes. Dn̄s eñ exercituū decreuit, & quis poterit
infirmare? Et manus eius extēta, & quis auertet eā? *d* An
no quo mortuꝰ eſt rex Achaz, factū eſt onus iſtud. *e* Ne
læteris Philiſtęa omnis tu, quoniam cōminuta eſt uirga
percuſſoris tui: de radice enim colubri egredietur regu-
lus, & ſemen eius abſorbēs uolucrem. *f* Et paſcentur pri
mogeniti pauperū, & pauperes fiducialiter requieſcēt.
Et

d ¶ *Anno quo mortuus eſt rex Achaz, fac. &c.*] Quatuor reges C
Iudææ titulo prophetæ legimus eſſe præpoſitos: Oziā,
Ioathā, Achaz & Ezechiā, ſingulos ſibi ordine & ſobo-
le ſuccedētes: quorū Oziā mortuū ſuprà legimus, refe-
rēte Eſaia: Anno quo mortuus eſt rex Ozias, uidi dn̄m
ſedētē ſuper ſoliū ex
celſum & eleuatū. Ex
quo intelligimus &
uiſionē ſedentis dn̄i,
& ea quæ præcipiun
tur ꝓphetæ uſq; ad
eum locū ubi ſcriptū
ē: Sicut terebinthus Cap. 6. a
& ſicut quercus quæ
expādit ramos ſuos:
ſemē ſanctū erit ger-
mē eius: ſub Ioathā
rege ꝓphetatū. Ter-
tius ſuccedit Achaz Ibid. 7. a
filius Ioathā filij O-
ziæ regis Iuda: ſub
quo aſcendit Raſin
rex Syriæ, & Phaceæ
filius Romeliæ rex Iſ
rael in Hieruſalē ad
pręliandū cōtra eā:
& reliqua quæ ſcri-
ptura cōmemorat. I-
git ſub Achaz uſq;
ad pręſentē locum quē nunc exponere nitimur, omnia
quę in medio poſita ſunt, uaticinata cognoſcimus, quo
mortuo quartus, id eſt ultimus ſuccedit Ezechias: ſub
quo omnis uſq; ad finē texitur liber. *e* ¶ *Ne læteris Phili-*
ſtæa, &c.] Naturale eſt qđ dicimus: Mortuo rege aduer
ſarū gentiū, ſemper lætātur inimici, ex rebus nouis bel- D
la ciuilia & ſeditiōes ac regnādi imperitiā præſtolātes.
Mortuo igit Achaz peccatore, qui ambulauerat in uijs
regum Iſrael, & cognatione eis fuerat copulatus, intel-
ligimus Philiſtæos è uicino fuiſſe lætatos, & inſultaſſe
Iſraeli quod maturo rege perdito, Ezechiæ iuueni ſub-
iacerent. Philiſtæos aūt, ut ſuprà diximus, Palæſtinos ſi
gnificat, quos alienigenas uulgata ſcribit editio, cū hoc
non unius gentis, ſed omniū externarū gentiū uocabu
lum ſit. Ne, inquit, læteris ô Philiſtæa, ne inſultes popu-
lo meo, ꝙ percuſſoris tui Achaz uirga confracta ſit, ꝙ
baculus qui te ferire ſolitus erat, uideatur morte contri
tus, ꝙ coluber interfectus: Pro hoc enim nocētior naſce
tur Ezechias regulus, quē Græci uocāt baſiliſcū, qui te
ſuo aſpectu interficiat, & ſpiritu oris occidat. Quomo-
do enim nulla auis reguli aſpectū poteſt illæſa tranſire,
ſed quāuis ꝓcul fuerit, eius ore ſorbet: ita & tu à cōſpe-
ctu regis Ezechiæ totus peribis. Et pulchre ſeruauit me
taphorā: quia enim ſerpentē & regulū nominarat, ore
eius & ſpiritu dicit uolucres deuorari. quod aūt nullus
regū Iuda ſic percuſſerit Philiſtim, quō eos depopula-
tus eſt Ezechias, audi Regū librum: Ipſe percuſsit Phili 4. Reg. 18
ſtim uſq; ad Gazā & uſq; ad terminos eius, à turre cu-
ſtodū uſq; ad urbes munitas. Pro eo aūt qđ nos trāſtu-
limus, abſorbens uolucrem, & in Hebræo ſcriptum eſt
שָׂרָף מְעוֹפֵף interpretari poteſt, ſerpēs uolans, ut ſit ſen
ſus: De radice colubri naſcet regulus & fructus illius, id
eſt reguli, ſerpēs uolans, ut dracone uolantē intelligas.
f ¶ *Et paſcentur primogeniti, &c.*] Cum te percuſſerit regu-
lus, & draco uolās tuos terminos deuaſtauerit, nequa-
quam inſidiaberis Iudæ, & pauperculū populum meū
tua fraude terrebis, ſed preſſus proprijs anguſtijs, flebis
calamitatē tuam: humiles aūt & pauperes qui nō in di-
uitijs & in potētia, ſed in meo nomine cōfidebāt, ſecura
pace requieſcent, & nullius hoſtis impetū formidabūt.
¶ Et

A *a* ¶ *Et interire faciā, &c.*] Totū per figuras loquit. Eſt autē
ſenſus, ꝙ populo dei fiducialiter requieſcēte, ſiccetur ra
dix Philiſtim, & oēs reliquiæ conſument. *b* ¶ *Vlula por-*
ta, &c.] Portā uocat ꝓ his q in porta ſunt, & ciuitatem ꝓ
habitatorib. ciuitatis: ſermonē quoq; dirigit ad urbes
Palęſtinorū, ꝙ eiula
re debeant & lugere
ueniente Sennache-
rib, & torrentis mo-
do cuncta uaſtante.
Sub rege enim Eze-
chia, uenit Aſſyrius,
& inter cæteras na-
tiones uaſtauit Phili
ſtæos. Ad quos loq-
Hier. 47. a tur Hieremias: Ecce
aquæ aſcēdēt ab aq-
lone, & erunt quaſi
torrēs inundās: & o-
periēt terrā & pleni-
tudinē eius, urbē &
habitatores illiꝰ. Ab
aquilone enim uenit
Aſſyrius, & de eiꝰ ar-
dore egrediētes, Ni-
niuen & nationes cę
teras ſubiugātes. Eo
tēpore quo hęc canebāt, fumus aſcēdebat in excelſum,
id eſt, rumor in populos uagabat per ordinē cunctarū
gentium, Phœnices quoq; & Palæſtinos eſſe uaſtādos.
c ¶ *Quid reſpōdebit nuncijs gētis, &c.*] Quia dixerat, nullus
eſt q effugiat agmē eius, uidebat in generali ſentētia e-
tiā Iudæos eſſe cōprehenſos. Si, inquit, quæſierint ange
li gentis Aſſyriæ, quare ſolus Iudas euaſerit: reſpōdetē
B eis: qa dn̄s fundauerit Sion, & ipſe humilē populū ſua
מַלְאָכֵי uirtute ꝓtexerit. Pro angelis Lxx. trāſtulerūt βασιλεῖς, id
מַלְכֵי eſt reges, unius literæ א errore decepti. CAP. XV.
O *Nus Moab. Quia nocte, &c.*] De onere & pondere ſe-
mel dixiſſe ſufficiat. Hoc tantum breuiter admo
neo, ꝙ onus ſemper triſtia conſequātur: uiſionē
autē uel ſtatim læta, uel in fine læta poſt triſtia. Moab ꝓ
Num. 22 uincia eſt Arabū, in qua fuit Balac filius Beor, qui cōdu
xit hariolum Balaam de Meſopotamia, ut malediceret
Iſrael: ubi & initiatus eſt populus Beelphegor: huius
metropolis ciuitas עָר quę hodie ex Hebræo & Græco
ſermone cōpoſita Areopolis nūcupat, nō ut pleriq; exi
ſtimāt, ꝙ ἄρεος, id eſt Martis ciuitas ſit. Interpretatur au
tem Ar & ἀντίδικος, id eſt aduerſarius. Quantæ autē fue
Hier. 48. a rit potentiæ, Hieremias teſtatur dicens: Non eſt ultra
exultatio in Moab. Et iterum: Habuiſti fiduciam in mu
nitionib. tuis, & in theſauris tuis. Et iterum: Fertilis fuit
Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fecibus ſuis,
nec tranſfuſus eſt de uaſe in uas, & in trāſmigrationem
nō abijt: & idcirco permanſit guſtus eius in eo, & odor
eius non eſt immutatus. Et in alio loco: Quomodo fra-
cta eſt uirga fortis, baculus glorioſus? Et poſt modicū:
Audiuimus ſuperbiam Moab, ſuperbus eſt ualde. Su-
blimitatē eius & arrogantiam & ſuperbiam & altitudi-
nem cordis illius ego ſcio, ait dn̄s, & iactantiam eius. Si
cut ergo contra Babylonem & Philiſtim propheta uati
cinatus eſt, quod oppreſſerit populum Iudæorum: ita
nunc uaſtitas prædicitur Moabitarū, id eſt, Arabiæ, ab
Aſſyrijs & Babylonijs. Ab utraq; enim gēte uaſtati ſunt,
4. Reg. 17. d & eo tempore quo Sennacherib captiuū duxit Iſrael, &
& 25. a quādo Nabuchodonoſor ſubuertit Hieruſalē. Inſulta-
uerat enim ad utrunq; hoſtem Ephraim & Iudæ, dicēte
Hier. 48. d Hieremia: Allidet manū Moab in uomitu ſuo, & erit in
deriſum etiam ipſe. Fuit enim in deriſum tibi Iſrael qua
ſi inter fures reperiſſes eū. Propter uerba ergo tua quæ

Et *a* interire faciā in fame radicē tuā, & reliqas tuas interſi
ciā. *b* Vlula porta, clama ciuitas, ꝓſtrata eſt Philiſtęa oīs,
ab Aquilone eñ fumus ueniet, et nō eſt q effugiat agmē
eius. *c* Quid reſpōdebit nūcijs gētis? qa dn̄s fundauit Si-
on, & in ipſa ſperabūt pauperes populi eiꝰ. CAP. XV.
O Nus *d* Moab. Quia nocte uaſtata eſt Ar, Moab cō
ticuit, quia nocte uaſtatus eſt murus, Moab conti
cuit. *e* Aſcēdit domus & Dibon ad excelſa in planctum
ſuper Nabo & ſuper Medaba, Moab ululabit. *f* In cun
ctis capitibus eius caluitium, omnis barba radetur. *g* In
triuijs eius accincti ſunt ſacco, ſuper tecta eius & in pla-
teis eius omnis ululatus deſcendet in fletum. *h* Clamabit
Eſebon & Eleale. *i* Vſq; Iaza audita eſt uox eorum. *k* Su
per hoc expediti Moab ululabunt, anima eius ululabit
ſibi. *l* Cor meum ad Moab clamabit. *m* Vectes eius uſq;
ad

aduerſus illum locutus es, captiuus duceris. Quod aūt C
ait, nocte uaſtata eſt עָר Moab cōticuit: decorū inuectio
nis principiū, ut uaſtaret in tenebris, qui de inceſtu pa-
tris nocte cōceptus eſt. Niſi fortè noctē ꝓ magnitudine
terroris accipimus: & credendū quia ꝙ ſibi confidebat
in muris, inſidijs eā
& cuniculis fuiſſe ſu
peratā. Audiui quen
dā Areopolitē, ſed &
omnis ciuitas teſtis
eſt, motu terræ ma-
gno in mea infantia,
qn̄ totius orbis li-
tus tranſgreſſa ſunt
maria, eadem nocte
muros urbis iſtius
corruiſſe. *e* ¶ *Aſcendit*
domus et Dibon ad excel
ſa in planctū ſuper Nabo
& ſuper Medaba, Moab
ululabit.] Ne moleſtū
tibi ſit, ꝙ per hiſtorię
uiā gradior, ut enim
hoc facerē, ipſe uolu
iſti: ſubauditur autē
domus regia & urbs
Dibon ad idola quę
in æditis poſita ſunt, aſcēdit, ſuper Nabo & ſup Meda-
ba, nobiles ciuitates, ululabit uniuerſa ꝓuincia. In Na-
bo eñ erat Chamos idolū conſecratū, quod alio nomi
ne appellatur Beelphegor. *f* ¶ *In cunctis capitibus eius, &c.*]
Apud antiquos barbæ capitiſq; raſura luctus indiciū
fuit. Per hæc ergo magnitudo mœroris oſtēditur: Hiere
mia cōtra Moab eadē conclamāte: Omne caput calui- Hier. 48. f
tium, & omnis barba radetur, & in cunctis manib. col- D
ligatio, & ſuper omne dorſum ciliciū. *g* ¶ *In triuijs eius ac-*
cincti, &c.] Non erunt priuatæ lachrymæ, publicum lu
ctum publica lamenta reſonabunt: nec matronæ, nec
uirgines, nec ætas parua puerorū, nec fracti ſenū greſ-
ſus tenebuntur domibus, pudorem & imbecillitatē ex-
trema captiuitas neſciet. *h* ¶ *Clamabit Eſebon & Eleale.*]
Nomina ciuitatū Moabiticæ prouinciæ, quarū Eſebon
urbs fuit quondam regis Amorræorum, de qua idem
Hieremias: Ignis ingreſſus eſt Eſebon, & flamma de me
dio Seon. Interpretatur autē Eſebon cogitatio: & ideo חֶשְׁבּוֹן
Hieremias alludens ad nomen, contra Eſebon, ait, cogi
tauerunt mala. *i* ¶ *Vſq; Iaza audita eſt uox eorum.*] Vrbs
Iaza mortuo mari imminet: ubi eſt terminus prouin-
ciæ Moabitarum. Hoc ergo indicat, quòd uſq; ad extre
mos fines ululatus prouinciæ perſonabūt. Vnde & Hie
remias ait: De clamore Eſebon uſq; Eleale & Iaza dede Hier. 48. e
runt uocem ſuam. *k* ¶ *Super hoc expediti Moab, &c.*] Ver-
bum Hebraicum חֲלֻצֵי pro quo Aquila ἐξώμους, id eſt
expeditos, & exertis humeris, Symmachus accinctos
interpretatus eſt: quidam putant nō uiros, ſed nomen
urbis intelligi, quæ hodie appellat Heluza, & eſt in Mo
abitidis finibus poſita. Poſſumus autem & hoc dicere,
quòd uniuerſa pugnatorū fortitudo corruerit, & mu-
tuis fletibus omnis terra reſonarit. Sin autē Heluze, ut
Aquila uoluit exertis humeris intelligantur, ille nobis
ſenſus ſuggeritur, quod ad plangendū cuncti nudaue-
rint pectora. *l* ¶ *Cor meum ad Moab clama.*] Propheta lo-
quitur dolētis affectu: uel quòd hoſtes quoq; creatura
dei ſint, in quos tot mala ſuperueniāt: uel ꝙ tantis cala-
mitatib. opprimēdi, ut etiā inimicis miſerabiles fiāt. Id-
ipſum Hieremias ait: Propterea cor meū ad Moab qua
ſi tibia reſonabit. *m* ¶ *Vectes eius uſq; ad Segor uitulā conter-*
nantē.] Et Hieremias: A Sedor, inquit, uſq; ad Oronaim
uitulam contern antem. De hac & in libris quæſtionum
Hebraica-

ad Segor uitulā cōternātem. [a] Per aſcenſum enim Luith flens aſcēdet. [b] Et in uia Oronaim clamorē cōtritionis leuabūt. [c] Aquę em̄ Nimrim deſertę erūt. [d] Quia aruit herba, defecit germē, uiror omnis interijt. [e] Secūdū magnitudinē operis & uiſitatio eorū ad torrentē ſalicū ducent eos. [f] Quoniā circuibit clamor terminū Moab uſq; ad Agallim ululatus eiꝰ, & uſq; ad puteū Elim clamor eius. [g] Quia aquæ Dibon repletæ ſunt ſanguine. [h] Ponā em̄ ſuper Dibon additamēta his qui fugerint de Moab leonem & reliquijs terræ. CAP. XVI.

E Mitte [i] agnū dn̄atorē terræ, de petra deſerti ad mōtē filię Siō. [k] Et erit ſicut auis fugiēs et pulli de nido auolātes, ſic erūt filiæ Moab in trāſceſu Arnon. [l] Ini conſiliū, coge cōciliū, pone quaſi noctē umbrā tuā in meridie, abſcōde fugiētes, & uagos ne ꝓdas: habitabūt apud te ꝓfugi mei: Moab eſto latibulū eorū à facie uaſtatoris: finitus eſt em̄ puluis, cōſummatus eſt miſer, defecit ꝗ cōculcabat terrā. [m] Et pręparabīt in miſericordia ſoliū, & ſedebit ſuper eū in ueritāte in tabernaculo Dauid, iudicās & quæ-

A Hebraicarum diximus: & nūc breuiter annotamus, ꝙ ipſa ſit quinta urbs poſt Sodomā & Gomorram, Adamam & Seboim, quæ ad preces Loth parua ſeruata eſt: בֶּלַח appellaturq; Bala, id eſt abſorpta: tradētibus Hebręis quòd tertio terræ motu proſtrata ſit. Ipſa eſt quæ hodie Syro ſermone uocatur צוֹעַרְת Zoora: Hebræo צוֹעַר Segor: utroq; paruula. Poſſumus uitulā conternantē ꝓ perfecta ætate accipere. Sicut enim trigeſimus annus in hominibꝰ, ita in pecudib. ac iumentis tertius robuſtiſsimus eſt. Vectes quoq; pro terminis & robore intellige, eo ꝙ Segor in finib. Moabitarum ſita ſit, diuidēs ab eis terrā Philiſtijm. *a ¶ Per aſcenſum, &c.*] Et Hieremias, Per aſcenſum Luith plorans aſcendet in fletū. Intelligimus aūt cliuum eſſe itineris, qđ ducit ad Aſſyrios, & ꝑ hoc captiuitatē ſignificari. *b ¶ Et in uia Oronaim clam, &c.*] Rurſum Hieremias, Vox clamoris Oronaim, uaſtitas & cōtritio magna. Longū eſt, B ſi uelim de ſingulis dicere, cum perſpicuū ſit uel urbiū in Moab uel locorū eſſe nomina, quæ deſerunt tranſmigrantes. *c ¶ Aquæ enim Nimrim deſertæ erunt.*] Hoc oppidū ſuper mare mortuū eſt, ſalſis aquis, & ob hoc ipſum נִמְרִים ſterilibus. Siue aūt alluſit ad nomen, ſiue quod ante nō fuerat, poſt uaſtitatē accidit, ut etiam aquæ in amaritudinē uerterentur. *d ¶ Quia aruit herba, &c.*] Non ut quidam putant uerè propter ſteriles Nimrim aquas omnis berba exaruit: ſed per metaphorā ſcriptura loquit. Et eſt ſenſus: in cuncto Moab aquæ Nimrim erunt ſalſę & amaræ: quomodo ibi nulla herba pullulat, ſic totam prouinciam ſiccitas conſequetur: id eſt, à Segor uſq; ad Oronaim, à finibus uſq; ad fines. Id ipſum Hieremias, Hier.49.f Aquæ Nimrim peſsimæ erunt. *e ¶ Secundum magnitudinem, &c. ad torrentem ſalicum ducent eos.*] Pro ſalicib. in Hebræo legimus עֲרָבִים quod poteſt & Arabes intelligi, & legi עוֹרְבִים id eſt, uilla in finibus eorum ſita: cuius à pleriſq; accolæ in mōte Horeb Helíæ præbuiſſe alimenta dicuntur: quod nomē propter ambiguitatem tranſfertur & in coruos atq; occidentem locaq; campeſtria. Eſt autem ſenſus: Iuxta morbi magnitudinem erit uiſitatio. Viſitatio hic non pro remedio, ſed pro plāga accipe. Pſal.88.c Viſitabo (inquit) in uirga iniquitates eorū, & in uerberibus peccata eorum. Torrentem ſalicum, Babyloniæ accipe flumina. Pſal.136.d De quibus Dauid: In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra. Siue uallem Arabiæ, per quam pergitur ad Aſſyrios. *f ¶ Quoniam circuibit clamor, &c.*] Eadem propè omnia & Hieremias ſcribit. Sunt autem urbes & loca Moabitarum, in quibus clamor & eiulatio captiui populi deſcribitur. *g ¶ Quia aquæ Dibon repletæ ſunt ſanguine.*] Vbi prius erat luxuria, propter irriguos agros & fontes iugiter emanantes: ibi præ multitudine interfectorum, riui ſanguinis fluent. *h ¶ Ponam enim ſuper Dibon additamenta, &c.*] Ne quis ſcriptoris uitium putet, & errorem emendare

dum uult, faciat: una urbs & per m & per b literam ſcribitur: è quibus Dimon, ſilentium interpretatur: Dibon C דִימוֹן fluens: indito utroq; nomine propter latices qui tacitè דִיבוֹן fluant, uſq; hodie indifferenter & Dimon & Dibon hoc oppidulū dicitur. Quod autē ait, Ponam ſuper Dibon additamēta, & quæſtionē facere uidebatur: q̄d eſſet, ſequēti uerſiculo demōſtrauit, dicēs: His qui fugerint de Moab ab leone & reliquijs terræ: ut etiā qui fuga lapſi ſunt, à beſtijs cōſumātur. Quanq̄ & ꝑ metaphorā, leonē regē hoſtiū poſſumꝰ intelligere, ut potētiā eius quaſi rugitū nemo poſsit euadere. CAP. XVI. *E Mitte agnū dominatorē terræ, etc.*] Qđ interpretamur nō eſt hiſtoria, ſed ꝓphetia. Omnis autem ꝓphetia ænigmatibus inuoluit, & præciſis ſententijs dū de alio loquitur tranſit ad aliud, ne ſi ordinē ſcriptura cōſeruet, non ſit uaticiniū, ſed narratio. Et eſt ſenſus: O Moab, in quā deſęuiturus eſt leo: & de qua ne reliquiæ q̄dē ſaluari poterūt, ha D beto ſolatiū hoc: egrediet de te agnus immaculatus, q tollat peccata mūdi, qui dominetur in orbe terrarū. De petra deſerti, hoc eſt, de Ruth, quæ mariti morte uiduata, de Booz genuit Obed, & de Obed Ieſſe, & de Ieſſe Dauid, & de Dauid Chriſtum. Montē aūt filię Sion, aut ipſam urbem Hieroſolymā interpretabimur, aut iuxta ſacratā intelligentiā, eccleſiam quæ ſit in uirtutū culmine cōſtituta. *k ¶ Et erit, &c.*] Redit ad ordinē quem cœperat: Cum poſuero (inquit) his qui fugerint de Moab & reliquijs terræ leonē ſæuiſsimū, qui eorū artus oſſaq; confringat, tunc pauidi auolabūt, & oēs filiæ, id eſt, uillæ & urbes prouinciæ Moab, in trāſcenſu Arnon migrabunt, qui eſt terminus Amorręorū & Moabitarū. Tranſcenſum aūt & hic ponens, captiuitatē ſignificat. *l ¶ Ini con. &c. conſum. eſt miſer, &c.*] Pro miſero in Hebraico legitur שׁוֹר quod poteſt & uaſtator intelligi. Loquitur aūt ad Moab, ut conſiliū ſalutis inueniat, & ſenibus cōgregatis cogat ſalutare cōciliū. Vis (inq̄t) ſaluus eſſe, & dei miſericordiā promereri? In clara luce & in aperta fuga populi mei, tu quaſi nox & umbra eſto, ſuſcipe fugientes, uagosq; ne prodas. Et hoc quare dixerit, ſtatim infert, Habitabūt apud te profugi mei. Vaſtata em̄ Hieruſalem & omni Iudæa quæ cōfinis eſt Moabitis, ad te populus meus trāſmigrabit: eſto igitur latibulū eorū, nec timeas impetū uaſtatoris, q̄a ſicut puluis cito tranſibit, & depopulator uniuerſæ terræ ꝗ conculcabat eā, & ſuis pedib. ſubijciebat, aura flāte diſperiet. Quidā locū hūc male de Antichriſto interpretant, ut putēt ſanctos eo tēpore propter uiciniā urbis Hieroſolymæ ad Arabes trāſituros, & nunc eis præcipi ne prodant fugientes ad ſe. *m ¶ Et præp. &c.*] Hebræi locū iſtū ſic interpretant: Fugato Aſſyrio regnabit Iudæ Ezechias uir iuſtꝰ, & retinebit ſoliū Dauid, ſubiectū ſibi populū dei iudicans in ueritate. Alij de Chriſto intelligūt: finito Antichriſti puluere et uaſtatore

& quęrēs iudiciū & uelociter reddēs qđ iuſtū eſt. [a] Audiuimus ſuperbiā Moab, ſuperbus eſt ualde, ſuperbia eius & arrogātia eius & indignatio eiꝰ plus q̄ fortitudo eiꝰ. Idcirco ululabit Moab ad Moab, uniuerſus ululabit: his ꝗ lętant ſuper muros cocti lateris, loquimini plagas eius. [b] Quoniā ſuburbana Eſebon deſerta ſunt, uinea Sabama. [c] Dn̄i gētiū exciderūt flagella eius. [d] Vſq; ad Iazer peruenerūt, errauerūt in deſerto, ꝓpagines eius relictæ ſunt, tranſierūt mare. [e] Super hoc plorabo in fletu Iazer, Vinea Sabama, inebriabo te lachryma mea Eſebon & Eleale. [f] Quoniā ſuper uindemiā tuam & ſuper meſſem tuā uox calcātiū irruit. [g] Et auferet lętitia et exultatio de Carmelo. [h] Et in uineis nō exultabit neq; iubilabit. [i] Vinū in torculari nō calcabit ꝗ calcare cōſueuerat, uocē calcantiū abſtuli. [k] Super hoc uēter meus ad Moab quaſi cithara ſonabit, & uiſcera mea ad murū cocti lateris. [l] Et erit cū apparuerit qđ laborauit Moab ſuper excelſis ſuis, ingrediet ad ſancta ſua ut obſecret & nō ualebit. [m] Hoc uerbū qđ locutus eſt dn̄s ad Moab ex tūc. [n] Et nūc locutus eſt dn̄s, dicēs: In trib. annis quaſi anni mercenarij, auferet gloria Moab ſuper omni populo multo, & relinquet paruus & modicus, nequaq̄ multus. CAP. XVII.

O Nus [o] Damaſci: Ecce Damaſcus deſinet eſſe ciuitas, & erit ſicut aceruus lapidū in ruina. Derelictæ ciuitates Aroer gregibus erūt, & quieſcent ibi, & nō erit qui exterreat: & ceſſabit adiutoriū ab Ephraim et regnū à Damaſco, & reliquiæ Syriæ ſicut gloria filiorum Iſrael erunt,

A uaſtatore ſublato qui conculcabat uniuerſam terram, rex Chriſtus adueniet, qui ſedebit in tabernaculo Dauid, & in die iudicij reddet cunctis pro operib. ſuis. Nec eſt ulla dubitatio, quin capitulū hoc de Chriſto uaticinetur. Sed nos & in primo aduentu idipſum intelligere poſſumus atq; in eccleſiæ tabernaculo demonſtrare, ꝙ in omni terra Moab, eccleſiarū trophæa ſurgentia Chriſti teſtentur imperiū. *a ¶ Audiuimus ſuperbiam, &c.*] Rurſum ad præſentia redit, & ſuperbiæ arguit Moab, ꝙ multo plus elatus ſit, q̄ eius fortitudo poſcebat, & propter hanc ſuperbiā ululaturus ſit Moab ad Moab, id eſt, populus ad urbem uel metropolis ad ꝓuinciā, & cūcta ululatib. terra reſonabit ſup muros cocti lateris: de quibus Cap.48.d & Hieremias ait: Ideo ſuper Moab eiulabo, & ad Moab uniuerſum clamabo, ad uiros muri fictilis lamētantes. Per hæc autem & potentiam B priſtinæ felicitatis & plagas repētinæ ſubuerſionis oſtendit. *b ¶ Quoniam ſuburbana Eſebon deſerta, &c.*] Inter Eſebō & Sabama uix quingēti paſſus ſunt: & per metaphorā uineæ, omnis prouinciæ ſignificat uaſtitatē. *c ¶ Domini gentium, &c.*] Seruat translationē quā cœperat, oſtendēs reges gentium qui uaſtauerant Moab omnes uiculos caſtellaq; depopulatos. *d ¶ Vſq; ad Ia. &c. propagines eius, &c.*] Flagella & propagines, populū fugitiuosq; eius intellige: & tranſitū maris, captiuitatē in Babylonē, de qua poſtea lecturi ſumus, onus deſerti maris. *e ¶ Super hoc, &c.*] Vox plangētis prophetæ, & magnitudinē uaſtitatis lachrymarum magnitudine cōteſtantis flentisq; uineā Iazer & Sabama & Eſebō & Eleale urbes quondam ualidiſsimas, Aſſyrio putāte ſucciſas. *f ¶ Quoniam ſuper, &c. uox calcantium irruit.*] Calcatores uuarū & uindemiæ lætitiam congregantes, hoſtium exercitus intellige, & quòd in ipſo lætitiæ tēpore, captiuitatis tēpus aduenerit. *g ¶ Et auferetur lætitia, &c.*] Idioma ſcripturarū eſt, quòd ſemper Carmelum montem opimum atque nemoroſum, qui Ptolemaidi imminet, & in quo orauit Helias, fertilitati & abundantiæ comparet: ac per hoc ſignificat omnem lætitiam & fertilitatem de uberrimis quondam urbibus auferendam. *h ¶ Et in uineis, &c.*] Subaudit prior uindemiator, id eſt, colonus Moabitidis prouinciæ. Deniq; ſtatim ſubiecit. *i ¶ Vinum in torculari, &c.*] Nequaquam in uindemia lætus uindemiator celeuma cantabit, ſed ubique hoſtilis uaſtitas & uictorum orietur clamor. *k ¶ Super hoc uenter meus, &c.*] Ne quis putaret planctum prophetę exul

tationis indiciū per quam inimicos populi Iſrael gauderet eſſe captiuos, ex affectu & ex intimo cordis dolore, potentiſsimam quondam urbem ſubrutam lugere C ſe dicit. *l ¶ Et erit cum apparuerit, &c.*] Vltima miſeria eſt, nec in his quos ſemper uenerata eſt habere ſubſidium. Deſerta (inquit) uiribus tuis, & cūctis ꝓpugnatorib. interfectis, perges ad idola: delubra uenerabe ris, & nec in illis reperies auxiliū, quibus uaſtitas tecū cōmunis adueniet. *m ¶ Hoc uerbum quod locutus eſt dominꝰ ad Moab ex tūc.*] Ex quo putas tēpore? Videlicet ex eo quo creatus eſt Moab. Et dominus ait, Moabitæ & Ammonitæ non intrabunt in eccleſiam dei. Siue ex tunc, pro antiquo tempore intelligamus, ꝙ olim diuina ſententia iſta decreta ſint: non quòd præſcientia dei, cauſam uaſtitatis attulerit, ſed quòd uaſtitas futura, dei maieſtati prænota ſit. *n ¶ Et nūc locutus eſt dominus dicens, In tribus annis, quaſi anni mer. &c.*] Pro- D phetia iſta (ut ſuprà diximus) mortuo Achaz contra Moabitas dirigit, regnante Ezechia, ſub quo decem tribus à Sennacherib rege Aſſyriorū in captiuitatē ductæ ſunt. Itaq; ſicut mercenarius, ſolis expectat occubitū, & diebus ac noctib. ſinē operis pręſtolat, ut ſtatutā mercedē accipiat: ſic & poſt tres annos & Moab Aſſyrio uenięte delebit: & uix pauci relinquēt in terra, ꝗ ſubrutas habitēt ciuitates, & deſertos agros exerceant. Poteſt & de Babylonica captiuitate pręedici, ꝙ poſt captā Hieruſalē & trāſitis annorū trium curriculis, Moab à Chaldæis uaſtāda ſit, ſiue quòd in trium annorū ſpatio nulla eis danda ſit requies. CAP. XVII.

O Nus Damaſci, &c.] Poſt Babylonem & Philiſtæos & Moab, ad Damaſcum, id eſt, Aram, ſermo conuertitur: quæ & ipſa regalis quondam ciuitas fuit, & in omni Syria tenuit principatum: necdum florebat Antiochia & Laodicia & Apamia: quas urbes poſt Alexandrum & Macedonum imperium auctas eſſe cognouimus. Quia igitur ſemper decem tribubus contra Iudam præbebat auxilium: ut Regum & Paralipomenon narrat hiſtoria, etiam ipſis uaſtitatem ab Aſſyrijs appropinquare ſignificat, dicente rege Aſſyriorum: Cepi Arabiam, & Damaſcum, & Samariam. Sicut enim illas cepi, & uniuerſa regna, capiam & te. Et in Regum uolumine legimus: Aſcēdit rex Aſſyriorum 4.Reg.16 Damaſcum, & cepit eam, & tranſtulit Cyrenen. Raſin quoq; interfecit, qui erat rex Damaſci, quæ omnia Ezechia Hieroſolymis regnante perpeſſa eſt. Ecce (inquit) Damaſcus

A Damaſcus deſinet eſſe ciuitas, iam uicina captiuitas eſt, iam Aſſyrius ſuum mouit exercitum. Et erit ſicut aceruus lapidũ in ruinã, ut tantũmodo parietinæ ac priſtinæ potẽtiæ ueſtigia in ruinarũ magnitudine demõſtrẽ-
ערער tur. Derelictæ ciuitates Aroer gregib. erunt. Aroer myrice interpretat̃ quæ proprie arbor in ſolitudine & ſalſa humo naſcitur, & per hoc uaſtitas demonſtratur. Requieſcent ibi, ſubauditur greges, & non erit q exterreat. Tanta enim erit ſolitudo, ut nec inſidiator timendus ſit. Et ceſſabit adiutoriũ ab Ephraim. Nequaquam decem tribus in illa contra Iudã habebũt auxiliũ. Et regnum à Damaſco, ἀπὸ κοινοῦ ſubaudit̃ ceſſabit. Quãdo autem dicit, ceſſare regnum & quieſcere: non perpetuã ſignificat uaſtitatẽ, ſed aufert in præſens potentiam, per quam in omni Syria ante regnabat. Et reliquiæ Syriæ ſicut gloria filiorum Iſrael erunt, dicit dominus exercituum. Quomodo (inquit) decẽ tribus Aſſyrio populante deletæ ſunt, & omnis gloria earum in captiuitatẽ ducta eſt: ſic pauci qui in Damaſco reſederint, immutabũtur, & habebũt gentis gloriam ſociæ. Gloriam per iro-
B niam dictam accipe pro ignominia: hoc autem totum fiet, quia dominus loquutus eſt, cuius uerba irrita eſſe non poſſunt. Quidam hanc prophetiam eandem pu-
Hier. 49. c tant eſſe quã in Hieremia legimus: Diſſoluta eſt Damaſcus, uerſa eſt in fugam, tremor apprehendit eam, anguſtia & dolores tenuerunt eam quaſi parturientẽ. Et iterum: Succendam ignem in muro Damaſci, & deuorabit mœnia Benadab. Sed ſciendum quòd ab Hieremia Babylonia captiuitas Damaſcenæ urbis deſcribitur, id eſt paucorum quos Aſſyriorum rex reliquerat in ea. Eſaias autem uicinam ab Aſſyrijs captiuitatem nunciat. Alij exiſtimãt de Romana captiuitate prædici, quando & Iudæorũ captus eſt populus, & Damaſcus cui imperabat Areta, ſimilem ſuſtinuit ſeruitutẽ, ut cuncta quæ ſuper eam ſcripta ſunt, ad Chriſti tempus & ad apoſtolorũ myſteria transferantur. *a* ¶ *Et erit in die illa, attenuabitur, &c.*] Quãdo (inquit) Damaſcus capta fuerit, & ciuitas eſſe deſierit, & talis eã gloria coronauerit qualis coronauit Iſrael, id eſt decem tribus, tunc omne præſidiũ & pinguiſſimæ carnes & refugiũ emarceſcet Iacob: nequaquam enim habebit, quibus iunctis uaſtet Hieruſalem. Legimus ſuprà quòd aſcẽderit Raſin rex Syrię & Phaceæ filius Romeliæ rex Iſrael in Hieruſalem ad præliandũ contra eam, nunciatumꝗ; ſit domui Dauid: Requieuit Syria ſuper Ephraim: de quibus propheta loquitur ad Achaz: Noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caudis titionum fumigantium horum, in ira furoris Raſin regis Syriæ & filij Romeliæ: eo quod conſilium inierit contra te Syria peſſimũ Ephraim & filius Romelię. *b* ¶ *Et erit ſicut congregãs in meſſe, &c.*] Qui præſentem Damaſci uaſtitatẽ ſub Romano intelligunt regno, hæc de apoſtolis ſignificata cõtendũt, quòd quomodo paucæ ſpicæ & oliuæ remanere ſoleant in agro uel in arborib⁹: ſic reliquiæ Iſrael ſaluent̃, maxime quia ſequatur: In die illa inclinabitur homo ad factorẽ ſuũ,

& oculi eius ad ſanctũ Iſrael reſpiciẽt, id eſt, ad Chriſtũ. C Duas oliuas & tres & quatuor & quinque, quatuordecim apoſtolos interpretantur, id eſt duodecim qui electi ſunt, & tertiũdecimũ Iacobũ, qui appellat̃ frater do- Act. 7. c
mini: Paulum quoꝗ; apoſtolum uas electionis. Qui uero Aſſyriorũ temporibus putant cõpleta quæ dicta ſunt: hoc uolũt intelligi, ꝙ ſub Aſſyria captiuitate, Damaſcus nõ ſit omino deleta: ſed tranſlatis quibuſdã in Cyrenẽ, alia pars cultorũ terræ dimiſſa ſit, quæ & ipſa poſtea Babylonio uaſtante deleta eſt, donec ſub Macedonib⁹ & Ptolemæis rurſum inſtauraret̃, & in aduentu Chriſti eſſet quidẽ ciuitas, ſed non tãtæ potentiæ, quãtæ antea fuerat. Et eſt ſenſus: Tã pauci remanebunt in Damaſco, ꝙ ſolẽt poſt meſſores paucæ remanere ſpicæ quas in ualle Raphaim latiſſima & potentiſſima ſolent pauperes legere: uel in olea paucæ oliuæ, quæ diligentiam legentis euaſerint. *c* ¶ *In die illa inclinabitur homo ad factorem ſuum, etc.*] Hoc Chriſti temporibus putant eſſe cõpletũ, quando deſtructo regno Damaſci, perpetuũ ſaluatoris ſucceſſit imperiũ, & idololatriæ error eſt imminutus. Pia quidẽ uoluntas interpretantiũ, ſed nõ D
ſeruans hiſtoriæ ordinẽ. Nos autẽ dicimus, quòd ſubuerſa Damaſco & decẽ tribubus ductis in Aſſyrios, reſidui tribuum qui erant ex Iſrael, ad Ezechiæ literas conuerſi ſint ad cultum dei, & ad templũ Hieruſalem aduenerint: ſicut Paralipomenõ narrat hiſtoria. Deleta ergo Damaſco, cõuertentur homines ad factorem ſuum, id eſt, ad deum qui eos creauit, & oculi eorum nequaquã idola quæ fecerant in Bethel & in Dan, ſed deum reſpicient, cõtemnentes delubra & altaria quæ operati ſunt digiti eorum. *d* ¶ *In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ, &c.*] Hoc non loquitur contra Damaſcum, ſed contra decem tribus quæ uocabãtur Iſrael, ut quomodo ad aduentũ ex Aegypto populi dei, omnes gentes quæ incolebant terram repromiſſionis, ſubito pauore cõterritæ aratra dimiſerunt, aceruosꝗ; frugum & media opera, ſalutem pedibus requirentes, ſic & terra Iſrael multo tempore deſolata permaneat. Vnde miror pro aratris & aceruis frugum uoluiſſe Aquilam interpretari, teſtam & emir: Symmachum ſyluam & amir: Septuaginta, Amorræos & Eueos: ſolus Theodotio Hebraicum uerbum poſuit, hares & emir: quod apud nos emẽdatius legitur חוֹרֶשׁ וְהָאָמִיר id eſt, uomeres & acerui ſegetum. *e* ¶ *Quia oblita es dei ſaluatoris tui, & fortis adiutoris tui non es recordata.*] Iſta (inquit) perpetieris ô Iſrael, quia reliquiſti deum ſaluatorem tuum, qui te liberauit ex Aegypto, qui tibi gẽtes ſubiecit inimicas, & adiutoris tui nõ es recordata. *f* ¶ *Propterea plantabis plantationem fidelem, &c.*] Hoc preſſius & per ironiam legendum. Quia (inquit) oblita es dei ſaluatoris tui, & fortis adiutoris tui non es recordata, num idcirco plantare debebis plantationem fidelem, & non potius alienũ ſeminare germen, quod hoſtis eripiat? Vel certe ſic, Filios meos, qui de populi mei ſtirpe generati ſunt, ideo fundaſti in terra, ut eos alienos & peſſimos facias.

erũt, dicit dñs exercituũ. *a* Et erit ĩ die illa, attenuabit̃ gloria Iacob, & pingues carnes eius marceſcẽt. *b* Et erit ſicut cõgregãs in meſſe qđ reſtiterit, & brachiũ eius ſpicas leget, et erit ſicut quærẽs ſpicas in Valle Raphaim. Et relinquet̃ in eo ſicut racemus, et ſicut excuſſio oleę duarũ aut triũ oliuarũ in ſummitate rami, ſiue quatuor aut quinꝗ; in cacuminib. fructus ei⁹, dicit dñs deus Iſrael. *c* In die illa inclinabit̃ homo ad factorẽ ſuũ, & oculi eius ad ſanctũ Iſrael reſpiciẽt. Et nõ inclinabit̃ ad altaria quę fecerũt manus ei⁹, & quę operati ſunt digiti illius, & nõ reſpiciẽt lucos & delubra. *d* In die illa erũt ciuitates fortitudinis eius derelictę ſicut aratra et ſegetes quę derelictę ſunt à facie filiorũ Iſrael, & erit deſerta. *e* Quia oblita es dei ſaluatoris tui et fortis adiutoris tui nõ es recordata. *f* Propterea plãtabis plantationẽ fidelem, & germen alienũ ſeminabis.

In die

¶ In die

A *a* ¶ *In die Plantationis tuæ labruſca, &c.*] Hos, inquit, operũ tuorũ fructus capies: Vitis tua ſorek degenerauit in labruſcam: ſemẽ tuũ ſpem promittet in germine, ſed cum maturitas aduenerit, ab alio demetetur. Et tũc dolebis grauiter, quando ſperata & penè iam tenta perdideris. *b* ¶ *Væ multitudini populorũ multorũ, ut multitudo maris ſonãtis, & tumultus turbarũ ſicut ſonitus aquarũ multarũ, etc.*] Qui ſuperiorem Damaſci captiuitatẽ à Romanis illatã exiſtimãt: & hoc quod ſcriptũ eſt: Inclinabitur homo ad factorẽ ſuũ, & oculi eius ad ſanctum Iſrael reſpiciẽt, ad Chriſti & Apoſtolorum tempora referunt: necnon illud quod ſequitur: Plantabis plantationem fidelem, & germen alienũ ſeminabis, in die plantationis tuæ labruſca, & cętera, de infidelitate ſentiunt Iudæorũ. Et hoc capitulũ qđ nũc ꝓpoſuimus, ſuper ethnicis interpretant̃, qui perſequunt̃ eccleſiã. Illud quoꝗ; qđ ſequit̃, Increpabit eum & fugiet procul, de diabolo accipiũt, tropologica interpretatione uaſtitatẽ perſequutorũ & dęmonũ demon-
B ſtrãtes. Nos autem cœptũ ſequimur ordinẽ, & hiſtorica fundamẽta, hiſtorico culmine protegimus. Væ, inquit, uniuerſis gentib. quæ militauerũt contra populũ meũ: quarũ tantus impetus fuit, ut maris fluctib. coæquandus ſit. Sed cũ uenerint ſæuiẽtes, & inundauerint terrã meam: tunc princeps earum Sennacherib ab eo fugiet increpatus. Et ſicut puluis uento raptante diſpergitur, & turbo in ſublime uoluit̃ in tẽpeſtate: ſic ille appropinquabit quidẽ Hieruſalẽ obſidens eam: ſed percutiet̃ ab angelo. Veniet mane & deletũ potẽtiæ ſuæ uidebit exercitũ. Et hæc erit pars eorũ qui uaſtauerũt nos. Hoc propheta loquitur uel ex perſona populi, uel ſeipſum iun-
4. Reg. 19 gens gẽti ſuæ. Poſtea legimus: Egreſſus eſt angelus domini, & percuſſit in caſtris Aſſyriorũ centũ octogintaquinꝗ; milia: & ſurrexerũt mane, & ecce omnia cadauera mortuorũ. Et egreſſus eſt & abijt & reuerſus eſt Sẽnacherib rex Aſſyriorum, & habitauit in Niniue.

CAP. XVIII.

V*Ae terræ cymbalo, &c.*] Verbum Hebraicũ צְלָצַל qđ Symmachus ſonitũ, Theodotio aues interpretati ſunt: & nos in cymbalũ uertimus: Aquila, bis umbrã tranſtulit. Sed ſciendũ quod umbra צַל dicitur: hic autem ſyllaba ipſa geminatur. Ex quo poſſumus dictum intelligere: Væ terræ quæ in umbra alarum ſua-
Pſal. 19. 4 rum pollicetur auxiliũ. Et cum ſcriptura dicat: Qui habitat in adiutorio altiſſimi, in protectiõe dei cœli commorabit̃. Pro quo in Hebræo ſcriptũ eſt: In umbra omnipotẽtis cõmorabit̃: ipſam dei ſimilitudinẽ habere ſe iactãs: & in periculis cõſtituta, alijs ſuffragari repromit-
נוא tit. Significat aũt ſiue No, Aegypti ciuitatem, quæ nunc Alexandria dicitur, ſiue Aegyptũ in qua ſemper Hieruſalem quaſi ſuper quaſſatã arundinẽ innixa eſt, quæ cũ fracta manũ perforat incumbentis. Et eſt hic ordo pulcherrimus: ut quomodo in priori uiſione ſermo ꝓpheticus Damaſco minabatur quod decẽ tribus in illa ha-

buerint auxiliũ, miſericordiã dei nõ rogãtes: ſic etiã nũc C
Aegypto uaſtitas prędicet̃: ob cuius auxiliũ dei neglecta ſit inuocatio: ipſa eñ terra quę eſt trans flumina Aethiopiæ, id eſt trãs riuos Nili fluminis, quem de Aethiopia in Aegyptũ fluere nemo dubitat. Poteſt Aegyptus alarũ cymbalũ dici ꝓpter uelocitatẽ frugũ: uelox quippe & concitus auiũ uolatus, reddit cymbali ſonitũ. Quidã ex eo quod ſequitur: Qui mittit in mari legatos & in uaſis papyri ſuper aquas: Romanũ regnũ intelligunt, & omnẽ hiſtoriam referunt ad Veſpaſiani & Titi tẽpora, à quibus Hieroſolyma ſubuerſa eſt. Sed hoc fidei noſtræ nõ cõuenit, ut minetur dñs regno Romano, quare impiã gentẽ ſubuerterit: & rurſum in montẽ Sion dicat munera deferẽda: niſi fortè & hęc ſpiritualiter in eccleſia accipiamus. *d* ¶ *Qui mittit in mari legatos, &c.*] Apud Hebræos & Aegyptus, & Aegyptius, & Aegyptij uno uocabulo nũcupant̃ מִצְרַיִם Hoc dictũ ſit, ne quis in uerbo hęreat: cũ ꝓ genere fœminino, maſculinũ inuenerit, id eſt pro terra hominẽ: quia & nũc dicit̃: Qui mittit in D
mari legatos, hoc eſt ipſa meſraim, ipſe Aegyptius: eo ꝙ de Alexãdria, quæ tunc, ut diximus, No uocabat̃, legati miſſi ſint Hieroſolymã, & in uaſis papyri, id eſt epiſtolis ſiue nauibus, ſuũ illis auxiliũ ꝓmittẽtes dixerint: Ite ualociter ad Iudæorũ gentẽ cõuulſam, & Aſſyriorũ impugnatione laceratã, ad populũ quõdã terribilẽ, q dei utebat̃ impio, ad cuius potẽtiã nullus alius cõparãdus eſt, ad gẽtẽ quæ dei ſemper expectabat auxiliũ: & nihilominus ab hominib. cõculcatur: cuius terrã flumina, id eſt diuerſi reges depopulati ſunt. Alij aũt putãt ꝙ apoſtropha dirigat̃ ad dñm, & ſit ſenſus: O deus qui mittis in mare ſeculi iſtius ꝓphetas: & quaſi per epiſtolas nauigantes, populũ cõmonens, tuis imperas nuncijs. Ite uelociter ad gentẽ meam laceratã atꝗ; cõuulſam, ad populum robuſtiſſimũ, qui omnibus quondam in circuitu gentib. terrori fuit, qui ſemper dei expectauit auxilium: & pro peccatorũ magnitudine quod ſperat, nõ meretur accipere: cuius diuerſarum gentium reges uaſtauere terram, & cætera quæ ſequuntur. Euſebius Cęſarienſis hiſtoricã interpretationẽ titulo repromittẽs, diuerſis ſenſibus euagatur: cuius cum libros legerẽ, aliud multo reperi, ꝙ in indice promittebat. Vbicunꝗ; enim eũ hiſtoria defecerit, tranſit ad allegoriam: & ita ſeparata conſociat, ut mirer eum noua ſermonis fabrica in unũ corpus lapidẽ ferrumꝗ; cõiungere. Hoc breuiter admonui, ne quis nos putet ex illius fontib. mutuaſſe quæ dicimus: nã & in præſenti capitulo aduerſum Iudæos & Hieroſolymã dicit prophetiam dirigi, ꝙ in principio fidei Chriſtianę ad totas gẽtes epiſtolas miſerint, ne ſuſciperẽt paſſionẽ Chriſti, & miſerint uſꝗ; ad Aethiopiã, & occidentalẽ plagã, totũꝗ; orbẽ huius blaſphemiæ diſſeminatione cõpleuerint. *e* ¶ *Omnes habitatores orbis, &c.*] Cunctæ, inquit, gentes per circuitũ, quãdo meã iuſſionem quaſi ſignũ in mõtibus eleuatũ, meumꝗ; imperiũ

a In die plãtatiõis tuę labruſca, et mane ſemẽ tuũ florebit. Ablata eſt meſſis in die hæreditatis, & dolebit grauiter. *b* Vę multitudini populorũ multorũ, ut multitudo maris ſonãtis, et tumult⁹ turbarũ ſicut ſonitus aquarũ multarũ: ſonabũt populi ſicut ſonit⁹ aquarũ inundãtiũ, et increpabit eũ et fugiet, ꝓcul, et rapiet̃ ſicut puluis mõtiũ à facie uẽti, & ſicut turbo corã tẽpeſtate. In tpe ueſperæ, & ecce turbatio in matutino, & nõ ſubſiſtet. Hæc eſt pars eorũ q uaſtauerũt nos, & ſors diripiẽtiũ nos. CAP. XVIII.

VAe *c* terræ cymbalo alarum quæ eſt trans flumina Aethiopiæ. *d* Qui mittit in mari legatos, & in uaſis papyri ſuper aquas. Ite angeli ueloces ad gentem cõuulſam & dilaceratam, ad populum terribilem, poſt quem non eſt alius, ad gentem expectãtem & conculcatam, cuius diripuerunt flumina terram eius. *e* Omnes habitatores orbis qui moramini in terra, cum eleuatũ fuerit ſignum in mõtibus uidebitis, & clangorẽ tubæ audietis.

Quia

f quaſi

[a] Quia hęc dicit dn̄s ad me: quieſcā et cōſiderabo in loco meo. [b] Sicut meridiana lux clara eſt, & ſicut nubes roris in die meſſis. [c] Ante meſſem eñ tot⁹ effloruit, & immatura ꝑfectio germinauit, & præcident̄ ramuſculi eius falcibus & quæ derelicta fuerint, abſcindent̄ & excutient̄. Et relinquent̄ ſimul auib. montiū & beſtijs terræ, & æſtate ꝑpetua erūt ſuꝑ eū uolucres, & oēs beſtiæ terrę ſuꝑ illū hyemabūt. [d] In tēpore illo deferet̄ munus dn̄o exercituū à populo diuulſo & dilacerato, à populo terribili, poſt quē nō fuit alius à gēte expectāte, expectāte & cōculcata, cuius diripuerunt flumina terrā eius, ad locū nominis domini exercituum montem Sion. CAP. XIX.

ONus [e] Aegypti. Ecce dn̄s aſcēdet ſupra nubē leuē, et ingrediet̄ Aegyptū, et mouebūt ſimulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabeſcet in medio eius. [f] Et cōcurrere faciā Aegyptios aduerſus Aegyptios, & pugnabit uir cōtra fratrē ſuū, & uir cōtra amicū ſuū, ciuitas aduerſus ciuitatē, regnū aduerſus regnū. [g] Et diſrūpetur ſpiritus Aegypti in uiſcerib. eius, & cōſiliū eius præcipitabo, & interrogabūt ſimulacra ſua & diuinos ſuos, &

A quaſi clangorē tubę ſublimiter reſonātis audieritis: tūc uidebitis quid præceperim. a ¶ *Quia hæc dicit dominus ad me, &c.*] Quid eſt quod locutus eſt dn̄s ad prophetam? Hoc quod ſequit̄: Donec ueniāt quæ præcepi, in mea ſede requieſcā: ut Iudęi putāt, in tēplo: ut nos, in cœleſtib. Et cōſiderabo, inqt, qui rerum finis adueniat. b ¶ *Sicut meridiana lux, etc.*] Sicut in toto die nihil eſt clarius meridie, quādo ſol de medio cœlo rutilat, & omnem orbē pariter illuſtrat: et ſicut in æſtu & calore torrēte, qn̄ nudus meſſor excoquitur, & operis magnitudinē anhelitus ꝓbat, gratiſsima eſt roris tēperies, ſi arentes ſtipulas matutinus humor ſiccabiles faciat: ita meus ſermo quē cōſidero in loco meo, cūctis in me credentib. gratus adueniet. c ¶ *Ante meſſem enim totus, &c.*] Quia de meridie dixerat: & nubē roris in æſtate ac meſſe præmiſerat, & ab agricultura trāſlationē ſumpſe-

B rat, ſeruat eā in reliquis, deſcribēs Aegypti ſuperbiam, & populi illius uaſtitatē, & cadauera per uniuerſam ꝓuinciā, quæ à uolucrib. deuoranda ſint. Quō enim ante maturitatē ſegetes erūpentes, cito pereūt: & anteq̄ perfectio tēporis ueniat, germinātes inutiles ſunt: ſic, inqt, Aegyptij populi quaſi rami inutiles falcib. præcident̄, & cūctæ ꝓpagines nudabunt̄. Ac ne putares eum de uinea dicere, & nō de hominibus, uertit metaphorā in hiſtoriæ ueritatē: Et relinquētur, inquit, ſimul auib. montiū, & beſtijs terræ. Aues enim & beſtiæ non abſciſos arborū ramos, ſed cadauera deuorant. Legamus plenius
Ezech.29.a Ezechiel, ubi prophetat cōtra Pharaonē & cōtra Aegyptū: & hęc oīa apertiſsime ſcripta reperiemus. Quodq̄ dicit: æſtate perpetua erunt ſuper eum uolucres, & omnes beſtiæ ſuper illū hyemabūt, aut uere interfectorū ſignificat multitudinē, aut per eandem tranſlationē demonſtrat, ꝙ à cunctis gentibus uaſtandus ſit. d ¶ *In tempore illo, &c.*] Poſt Aegypti uaſtitatē & deletū eius imperium, nequaq̄ Iſrael in umbræ illius uanitate confidet: ſed reuertet̄ ad dñm, & ſua munera deferet ad montem Sion, id eſt in templū eius, & illū ſolū rogans, cuius uerū æternumq̄ præſidiū eſt. Hoc autem ſub Zorobabel & Ieſu, Eſdra ac Neemia factū intelligimus. Lxx. pro eo
פר־קר qđ nos diximus expectante expectante, & in Hebraico ſcriptū eſt, ſperante ſperāte, ecōtrario interpretati ſunt, ἀνέλπιστον, id eſt, nō ſperantem. Et ob hanc cauſam dederunt occaſionē Euſebio, ut hoc de gentibus magis, quę nec ſpem habeāt, nec teſtamentū dei, nec prophetas, intelligendum putauerit, quàm de Iudæis, quod ab ipſis poſtea eccleſiæ quæ in ſpecula conſtituta eſt, dona mittenda ſint, & offerendæ uictimæ ſpirituales.

CAP. XIX.

ONus Aegypti, &c.*] Moris eſt ſcripturarū, obſcuris manifeſta ſubnectere: & quod prius ſub ęnigmatib. dixerint, apta uoce ꝓferre. Vnde & in præſen-

C ti loco qa cōtra Aegyptū fuerat cōminat⁹: Væ terræ obumbranti alis quæ eſt trans flumina Aethiopiæ, & cætera quæ propheticus ſermo cōtexuit: nunc manifeſtiorē facit intelligētiā, & ad ipſam cōminās Aegyptū loquit̄, ꝙ nequaq̄ per angelos, ſed ipſe dn̄s ueniat ſuper nubē leuem, id eſt uelocē & ingrediatur Aegyptū, & idola Aegypti contremiſcāt, tabeſcatq̄ cor fortium: & Hieremiæ uaticiniū compleat̄: Diſperdā ſimulacra, & ceſſare faciā idola de Memphis. Quidā totam hāc prophetiam ad ſaluatoris tēpora referūt, quādo ingreſſus eſt ſuper nubem leuem, id eſt corpus humanū qđ ex uirgine aſſumpſerat, nullo humanæ cōmixtiōis ſemine prægrauatū, ſiue ꝙ à nube leui portatus ſit, id eſt corpore uirginali: & ad ingreſſum ei⁹ oēs dæmones cōtremuerint: tuncq̄ prima idolorum ruina fuerit, præſentiā domini ferre non ſuſtinens. f ¶ *Et cōcurrere*

D *faciam Aegyptios aduerſus, &c.*] Ingreſſo Aegyptū domino & potētiſsimā gentē ſui præſentia deſtruēte, erit prima uictoria diſsidere Aegyptios contra Aegyptios, & aduerſum ſe rebelli odio dimicare. Quod temporib. Aſſyriorū & Nabuchodonoſor regis Babylonij factum eſſe manifeſtū eſt, alijs ſedētibus, & alijs repugnātibus. Qđ aūt hęc de Babylonica captiuitate prędicat, Hieremias
Hier.49 teſtis eſt dicēs: Vitula elegās atq̄ formoſa Aegyptus, ſtimulator ab Aquilone ueniet ei. Et rurſum: Cōfuſa eſt filia Aegypti, & tradita in manu populi Aquilonis. Ezechiel quoq̄ pari prophetiæ autoritate conſentiens: Et
Ezech.30 ceſſare, inquit, faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis. Et iterum: Confortabo brachia regia Babylonis: daboq̄ gladium meum in manu eius, & confringam brachia Pharaonis. Et ſcient, quia ego dominus cum dedero gladium meum in manu regis Babylonis, & extenderit eum ſuper terram Aegypti, & diſpergā Aegyptum in nationes. Si autem ad tempora referimus ſaluatoris: illud de Euangelio ſu
Matth.5 manus exemplum: Nolite putare quòd ueni pacē mittere ſuper terram: non ueni pacem mittere, ſed gladiū, ueni enim diuidere uirum aduerſus proximum ſuum, & filiam contra matrem ſuam, & nurum cōtra ſocrum ſuam: & inimici hominis domeſtici eius. Et rurſum in
Luc.12.f alio loco: Erunt diuiſi duo in tres, & tres in duo, pater contra filium, & mater contra filiam, & nurus contra ſocrum. g ¶ *Et diſrumpetur ſpiritus Aegypti in uiſceribus eius, & conſilium, &c.*] Quum ſeditio fuerit orta in Aegypto, ſiue Babylonio ſeruire cupientibus, ſiue nolentibus iugo eius colla ſubmittere, ſiue alijs Chriſto credentibus, alijs repugnantibus, diſrumpetur & ſcindetur ſpiritus Aegypti: non eadem cunctis uolentibus, & omne conſilium eorum redigetur ad nihilum. Tunc ibunt ad ſimulachra ſua & diuinos, & hariolos ac uates: magiciſque edoctos artibus interrogabunt, cur iſta acciderint.

¶ Et

& pythones et hariolos. [a] Et tradā Aegyptū in manu dominorū crudelium: & rex fortis dominabit̄ eorū, ait dn̄s de⁹ exercituū. [b] Et areſcet aqua de mari, & fluuius deſolabit̄ atq̄ ſiccabit̄, & deficiēt flumina, attenuabunt̄ & ſiccabunt̄ riui aggerū. Calamus et iuncus marceſcēt: nudabit̄ alueus riui à fonte ſuo: & omnis ſemētis irrigua ſiccabit̄, areſcet & nō erit. [c] Et mœrebūt piſcatores, & lugebunt oēs mittentes in flumē hamū, & expandentes rete ſuper faciē aquę marceſcēt. Et confundent̄ qui operant̄ linum plectētes & texētes ſubtilia, & erūt irrigua eius flaccētia, oēs qui faciebāt lacunas ad capiēdos piſces. [d] Stulti principes Taneos, ſapientes cōſiliarij Pharaonis, dederūt cōſiliū inſipiēs, quō dicetis Pharaoni: Filius ſapiētiū ego: filius regū antiquorū? Vbi ſunt nūc ſapiētes tui? annūciēt tibi & indicēt, quid cogitauerit dn̄s exercituū ſuper Aegyptum. Stulti facti ſunt principes Taneos, emarcuerūt principes Mempheos: deceperunt Aegyptū angulum populorum eius. [e] Dominus miſcuit in medio eius ſpiritum uertiginis: & errare fecerūt Aegyptū in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius & uomēs, & nō erit in Aegypto opus quod faciat, caput & caudam incuruātem & refrenantem

A a ¶ *Et tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium, &c.*] Duplicē intelligētiam ſequimur uel Chaldaicorū temporum, quando à Nabuchodonoſor Aegyptus expugnata eſt: uel Romani imperij, quando Antonio Cleopatraq̄ ſuperatis, Auguſtus Cæſar Aegyptū ſubiugauit. Babylonios fuiſſe crudeles, omis ſcriptura teſtat̄: qui paruulis non pepercerint: & ſuis eos iaculis uulnerarint: nec prægnantib. ſint miſerti. Romanum aūt regnum fortiſsimū,
Dan.7.b & Danielis ſcriptura teſtat̄, exponēs quartam beſtiā habētem dentes & ungues ferreos. b ¶ *Et areſcet aqua de mari, &c.*] Naturale eſt, ut cū per iram dei captiuitas uenerit, indignationem eius peſtilentia ſubſequatur: & aduerſum eos q offenderint deum, cuncta ſimul elementa deſæuiant. Vnde ſcriptū eſt in alio propheta: Et uolucres in aere deficere, & piſces in aquis, ut omnia humano uſui ſubtrahā-
B tur. Hoc dicimus, ſi ſimpliciter ſiccitatē Nili fluminis, & riuorū eius uoluerimus accipere. Sin autem per metaphorā in fluuio regnum, & in riuis, duces eius intelligimus: & in uirore & iunco & papyro, cūctam Aegypti abundantiam: ut per eas res, opes Aegypti deſcribantur: quarum Aegyptus fertiliſsima eſt. Legamus Ezechiel, ubi rex Pharao draco magnus habita-
Ezech.29 re deſcribitur in fluminibus, & dicit: Meus eſt fluuius, & ego feci memetipſum. Et audit: Ponam frenū in maxillis tuis, & agglutinabo piſces fluminum tuorum in ſquamuis tuis, & extraham te de medio fluminū tuorum, & uniuerſi piſces tui ſquamuis tuis adhærebunt, & proijciam te in deſerto. In aduētu autem Chriſti hæc omnia τροπικῶς intelligenda ſunt: iuxta illud quod ſuprà legimus: Deſertum faciet dominus mare Aegypti. Et rurſum: Immittet dominus manum ſuam ſuper fluuium Aegypti uiolentū, & percutiet eum in ſeptem uallibus, ita ut pertranſeat eum quis calciato pede: quod ſcilicet omnis error Aegyptiarū aquarū, & artes maleficæ, quibus ſubiectis populis illudebant, Chriſti ſiccentur aduentu. Quodq̄ dicit: Areſcet aqua de mari, & hiſtoricè poſſumus accipere: non mare magnum ſignificari, ſed lacum Mareotidem: eo quod ſcriptura omnes congregationes aquarū appellet maria. Poſſunt & hyperbolicè dicta intelligi. Quodq̄ ſequitur, Nudabitur alueus riui à fonte ſuo: deſcribit qđ & riuus & fons areſcant ſimul. c ¶ *Et mœrebunt piſcatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamū, &c.*] Et hoc dupliciter accipe: quòd uaſtata Aegypto & cuncta prouincia ariditate ſiccata, mœreant piſcatores: & lugeant qui in flumen mittebāt hamū, & qui operabuntur retia ac ſagenas, & texebant iunco diuerſi generis uaſcula, id eſt, principes & regij generis atq̄ rectores: & quod in aduentu Chriſti omnes peruerſi generis piſcatores, qui contra apoſtolicā diſci-

C pliuā capiebāt homines in perditionē, & ſtulta ſapientia texebant retia & ſagenas, quibus perditos irretirent cōfuſi ſunt, & nullus aut rarus in Aegypti terra ſit talis piſcator. Hoc opere uidemus expletū, quod eccleſiarū trophæa conſurgūt: & in omni Aegypto idola corruerunt. d ¶ *Stulti principes Taneos, ſapientes cōſiliarij Pharaonis, dederunt conſilium inſipiens: quomodo dicetis, &c.*] Tanim metropolim fuiſſe Aegypti, et Pſalmiſta declarat: ꝙ ibi Moyſes multa ſigna fecerit, quæ in Exodo deſcribuntur: Po-
Pſal.77.e ſuit in Aegypto ſigna ſua, & prodigia ſua in cāpo Taneos. Memphim quoque magicis artib. deditam, priſtini uſque ad præſens tempus ueſtigia erroris oſtēdūt. Et hoc breuiter indicatur, quod Babylonia uaſtitate ueniēte, omnia magorū conſilia, & eorum qui futurorū ſcíētiā promittebant, ſtultitiæ coarguātur: & in aduentu Chriſti cuncta redigantur in nihili, non inuenienti-
D bus cōſiliū Aegypti uatibus, quomodo dogma opprimant Chriſtianum. Idioma autē ſcripturarū eſt, ut angelum pro regno ponant, eo ꝙ populos cōtineat, & quaſi in tota domo fortiſsimū ſit. Vnde & Chriſtus duorū populorū parietes
Epheſ.2.d continens, lapis dicitur angularis. Quod intulit: Quomodo dicetis Pharaoni, filius ſapientium ego, filius regū antiquorū: ſignificat ꝙ Aegyptij heroas & deos autores ſuæ gentis ſimulent, Oron, & Iſin & Oſirim, & Tiphonē. e ¶ *Dominus miſcuit in medio eius ſpiritum uertiginis, & errare fecerunt Aeg. &c.*] Primum de interpretatione dicamus, & poſtea de his quæ ſcripta ſunt, diſſeremus. Pro ſpiritu uertiginis interpretari poteſt & ſpiritus erroris. In eo quoq̄ quod nos trāſtulimus incuruantē & refrænantem: poſſumus dicere incuruum & laſciuientem, ut intelligamus ſenem & puerū. Nos autem uerbum Hebraicū אַגְמוֹן dum celeriter quæ ſcripta ſunt uertimus, ambiguitate decepti, refrenantem diximus, quod ſignificantius Aquila trāſtulit σερελόντα, id eſt, qui nihil recte agit, ſed omne peruerſum: ut puerū ſignificaret. Eſt igitur ſenſus: Stulti facti ſunt principes Taneos, & ſapientes conſiliarij Pharaoni dederunt conſiliū inſipiens, & emarcuerunt principes Mempheos, & deceperūt Aegyptū angulum populorū, quia dominus miſcuit eis ſpiritum erroris atq̄ uertiginis, ut ignorent quid loquantur, & errare faciant Aegyptū. Et ſicut ebrius & uomens egerit quod ingeſſerat, & ubi ſit, neſcit: ſed iacet mentis alienæ: Sic nullum habebit Aegyptus opus ſiue conſilium, quod aut caput habeat, aut finem, aut ſenibus cōueniat, aut pueris: quorum alij per nimiam ætatem deſipiunt atq̄ delyrant, alij per laſciuiam & infantiā ignorant quid agant. Hoc autē ſiue in Babylonia uaſtitate, ſiue in aduētu Chriſti, & iuxta literā, & iuxta ſpiritualē intelligentiā recipere uolueris, habebit conſequētiam.

nantẽ. a In die illa erit Aegyptus quaſi mulieres: & ſtupebũt & timebũt à facie cõmotionis manus dñi exercituũ, quã ipſe mouebit ſuper eã. Et erit terra Iuda Aegypto in feſtiuitatẽ, omnis q illius fuerit recordatus, pauebit à facie conſilij dñi exercituũ, qđ ipſe cogitauit ſuper eã. b In die illa erũt quinq; ciuitates in terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, & iurãtes per dñm exercituũ: ciuitas ſolis uocabit̃ una. c In die illa erit altare dñi in medio terræ Aegypti, & titulus iuxta terminũ ei9 dñi. Et erit in ſignũ & in teſtimonium domino exercituũ in terra Aegypti. Clamabũt enim ad dñm à facie tribulantis: & mittet eis ſaluatorẽ & propugnatorẽ qui liberet eos. Et cognoſcetur dñs ab Aegypto, & cognoſcẽt Aegyptij dñm in die illa: & colent eũ in hoſtijs & munerib. & uota uouebũt dño, & ſoluent. d Et percutiet dñs Aegyptũ plaga, & ſanabit eã, & cõuertentur ad dominũ, & placabitur eis, & ſanabit eos. e In die illa erit uia de Aegypto in Aſſyrios, & intrabit Aſſyrius in Aegyptũ, & Aegyptius in Aſſyrios: & ſeruiẽt Aegyptij Aſſur. f In die illa erit Iſrael terti9 Aegyptio & Aſſyrio: benedictio in medio terrę, cui benedixit dominus exercituũ, dicẽs: Benedictus populus meus

A a ¶ *In die illa erit, &c.*] Melius reor etiã propriũ errorem reprehendere, ꝙ dum erubeſco imperitiam cõfiteri, in errore perſiſtere. In eo qđ tranſtuli: Et erit terra Iuda Aegypto in feſtiuitatem, pro feſtiuitate, in Hebraico legitur חגא quod interpretari poteſt & feſtiuitas: unde & Aggeus in feſtiuum uertitur: & timor, qđ ſignificantius Aquila tranſtulit γύρωσιν: cũ aliquis pauidus & tremens circũfert oculos, & aduenientem formidat inimicum. Ergo ſi uoluerimus in bonam partem accipere, quod recordatio Iudę Aegypto ſit gaudij, recte feſtiuitas dicitur: Sin autẽ ut arbitror: in timorem pro feſtiuitate uertitur, intelligamus formidinẽ uel pauorẽ: quod cũ Nabuchodonoſor uenerit, & oẽs uirorum fortium manus quaſi mulierum fuerint diſſolutæ, etiam uocabulũ Iudæ terrori ſit Aegypto: qa dum ei uult auxiliũ præbere, tanta mala ꝑpeſſa ſit. De noſtris B temporib. nemo dubitat, ꝙ comparatione Chriſtianorum omnes ethnici quaſi mulieres ſint, infirmas habentes ſentẽtias: & quicquid dixerint uerti in ſtultitiam: dum ſtupeant tantam gentis conuerſionem: & mirentur atq; intelligant manum domini: & quicunq; gentilium nominis Chriſtiani fuerit recordatus, imbecillitatem idololatriæ timore fateatur. b ¶ *In die illa erunt, &c. ciuitas ſolis.*] Pro ciuitate ſolis, neſcio quid uolentes Septuaginta, interpretati ſunt ἀσεδέκ: quam quidam noſtrorum urbem iuſtitiæ interpretatur: & ductus errore, quòd iuxta Hebraicum חרס ſcriptum ſit, terram putat, quæ alijs literis ſcribitur. Melius ergo tranſtulit Symmachus ciuitas ſolis uocabitur una: חרס enim uerbum ambiguum: & teſta dicit̃ & ſol: eo quòd utrumq; areat & ſiccum ſit. Hunc locum non intelligens Onias, templum extruxit in Aegypto Ioſeph. libro 12. cap. 13 in oppido ἡλιοπόλεως. Lege Ioſephi hiſtorias. Alij Ares, id eſt, ὄστρακον, hoc eſt, teſtam, urbem Oſtracinam intelligi uolunt & cæteras iuxta Rhinocoruram, & Caſium ciuitates: quas uſque hodie in Aegypto lingua Chananitide hoc eſt Syra, loqui manifeſtum eſt: & putant è uicino Syros atq; Arabas à Nabuchodonoſor in illam terram fuiſſe tranſlatos. Porrò qui in aduentu Chriſti & Romano imperio prophetiam differunt: quinque ciuitates, uel legem domini quæ in Alexandria primum interpretata eſt: uel quinque eccleſiæ ordines, epiſcopos, presbyteros, diaconos, fideles, catechumenos ſentiunt. Aut certe ſpiritualem legis intelligentiam, de qua 1. Cor. 14. e & Apoſtolus ait: Volo quinq; uerbis loqui in eccleſijs in ſenſu meo: quàm decem milibus uerborũ in lingua: & quod una quinq; ciuitatum appellet̃ ciuitas ſolis, uidelicet iuſtitiæ, in cuius pẽnis eſt ſanitas. c ¶ *In die illa erit altare, &c.*] Ab hoc loco uſq; ad finẽ Aegyptiæ uiſionis ſiue põderis, & Iudæi & noſtri de Chriſti aduẽtu intelligi uolunt: ſed illi uota ſua differunt in futurũ, nos quaſi iam tranſacta retinemus. Diem autem pro tempore C accipe: quanquam ſub Onia Ioſephus hęc facta cõtendat: qui profugus in Aegyptum, cum turba plurima Iudæorum ædificauit templũ & altare: & prophetiã Chriſti caſſa implere temeritate conatus eſt. Ita aũt unũ altare dicitur, quõ una fides, & unũ baptiſma, & una eccleſia. Et titulus iuxta terminũ eius dñi: haud dubiũ, quin euangeliũ & apoſtolorũ ſcripta ſignificet. Quomodo eñ ſuprà iuxta tropologicã intelligentiam terra Iuda Aegypto formidabilis ſiue ſolẽnis, uetus intelligitur teſtamẽtum: ſic & titulus in terminis Aegypti, euangeliorũ hiſtoria demõſtratur. Deniq; iũgit: Et erit in ſignum & in teſtimoniũ, dominicæ uidelicet paſſionis. tũc hi q crediderint concurrentib. Aegyptijs contra Aegyptios: & pugnante uiro contra fratrẽ ſuum, & ciuitate contra ciuitatem dimicante: cum ꝑſecutionis tempus D irruerit, implorabũt dñi miſericordiã: ſtatimq; ſaluator adueniet, id eſt, Ieſus: hoc enim in lingua noſtra ſonat: & cognoſcet̃ dominus ab Aegyptijs, & cognoſcent eũ, ſiue perſecutores q fuerint ſuperati: ſiue credentes præſenti auxilio liberati: Et colent eum in hoſtijs & muneribus, uotaq; uouebunt domino & ſoluent. Reſpondeãt Iudæi: Lege præceptũ eſt, ut altare non fiat niſi in loco uno quem elegerit dominus deus: & hoſtiæ tantũ à ſa- Deut. 12 cerdotibus Leuitici generis immolentur. Ecce Eſaias aperte docet ꝙ Aegyptij cognoſcant dominum, & colãt eum: & hoſtias & munera offerant, & uota uoueãt atq; perſoluant. Si Aegyptij ſacerdotium habent, impletur & in illis Pauli teſtimonium dicentis: Tranſlato ſacer- Heb. 7. b dotio neceſſe eſt ut legis tranſlatio fiat. d ¶ *Et percutiet dominus Aegyptum, &c.*] Quem enim diligit dominus, corripit: caſtigat autem omnem filium quem recipit. Perſecutio non ad negationem credẽtium, ſed ad probationem pertinet & coronam. e ¶ *In die illa erit uia, &c.*] Ante aduentũ Chriſti unaquęq; gens ſuum habebat regem: & de alia ad aliam nullus ire poterat nationẽ: in Romano aũt imperio unũ facta ſunt omnia. Doctus lector ueteres reuoluat hiſtorias, & ab Euphrate uſq; ad Tygrim, omnẽ in medio regionem Aſſyriorũ fuiſſe cognoſcat. Ergo quos ueteres Aſſyrios, nũc nos uocamus Syrios, à parte totũ appellãtes. Quod aũt dicit̃, Aegyptij ſeruient Syris: uel ſic accipiendum, quod Romanæ legiones Syro inſtructo milite Aegyptum cuſtodiant: aut quod utriuſq; gentis inter ſe cõmercia ſint: & abundantiã Aegypti Syriæ ſuſpiciant ciuitates: ſicut econtrario Palęſtinæ & Phœnicis bonis Aegyptus irriget̃. Quidã noſtrorum male hæc ad mille annos referũt: & more Iudaico in cõſummatione mũdi futura pronũciant, quãdo Antichriſtus de Aſſyrijs ueniens, Aegyptũ Aethiopiamq; poſſederit. f ¶ *In die illa erit Iſrael, &c.*] Nequaquam Iſrael inter

meus Aegypti, & opus manuũ mearũ Aſſyrio, hæreditas autem mea Iſrael.

CAP. XX.

ANno a quo ingreſſus eſt Thartã in Azotũ, cũ miſiſſet eũ Sargon rex Aſſyriorũ, & pugnaſſet cõtra Azotũ, et cepiſſet eã. In tẽpore illo locutus eſt dñs in manu Eſaię filij Amos, dicẽs: Vade & ſolue ſaccũ tuũ de lũbis tuis, & calciamẽta tua tolle de pedib. tuis: & fecit ſic, uadẽs nudus & diſcalciatus. Dixitq; dñs: Sicut ambulauit ſeruus meus Eſaias nudus et diſcalciatus: triũ annorũ ſignũ & portẽtũ erit ſup Aegyptũ & ſuper Aethiopiã. Sic minabit̃ rex Aſſyriorũ captiuitatẽ Aegypti & trãſmigrationẽ Aethiopiæ, iuuenũ & ſenũ nudã & diſcalciatã, diſcoopertis natibus, ignominiã Aegypti. Et timebũt et cõfundent̃ ab Aethiopia ſpe ſua: & ab Aegypto gloria ſua. Et dicet habitator inſulæ huius in die illa: Ecce hæc erat ſpes noſtra, ad quos cõfugimus in auxiliũ ut liberaret nos à facie regis Aſſyriorum: & quomodo effugere poterimus nos?

CAP. XXI.

ONus b deſerti maris. c Sicut turbines ab Aphrico ueniunt,

A inter Aegyptũ & Aſſyriũ medius elidet̃: nũc Antiochis & Demetrijs ad ſe Iudæ trahẽtib. regnũ, nũc Ptolemęis poſſeſsionẽ eius ſibi uendicãtibus: ſed & ipſa ſub Rom. imperio, ac ꝑ hoc Chriſti imperio cõſtituta, erit eius cõditionis cuius & Aegyptus & Aſſyrij: & benedicetur in Eſaiæ 2. a omni terra. Quia ex Siõ exibit lex, & uerbũ dñi de Hieruſalẽ. Tunc dicet̃ à dño: Benedictus ppl̃s meus Aegypti: qñ nequaq̃ Moyſe, ſed Chriſto dño pręeunte, infinita hominũ milia ſolitudines repleuerint: & Pharaone ſubmerſo, dixerint in deſer- Exo. 15. a to: Cãtemus domino, glorioſe eñ magnificatus eſt, equũ & aſcẽſorem deiecit in mare. Tunc & op9 manuũ dñi erit in Aſſyrijs: hę eñ uel maxime gẽtes monachorum florẽt examinibus, Aegyptus & Meſopotamia, & pari inter ſe pietate contendunt. Hæreditas aũt Chriſti Iſrael eſt: hoc eſt, natiuitatis, & crucis, & reſurrectionis, aſcẽſioniſq; eius loca, ad quæ de toto orbe cõcurritur.

CAP. XX.

B ANno quo ingreſſus, &c.] Totã poſuimus capituli huius cõtinentiã, ut per partes ſingula diſſeramus: Azotus quæ Hebraice dicit̃ אשדוד urbs fuit potẽtiſsima Palæſtinæ de quinq; urbibus: hãc Sargon rex Aſſyriorũ, qui ſeptẽ nominib. appellat̃: miſſo duce exercitus ſui, cui nomen erat Thartã, cepit & tenuit. Eo igit̃ tẽpore quo uicina ciuitas capta eſt, præcipitur Eſaiæ, ut depoſita ſaccea tunica, hic enim habitus erat prophetalis populi delicta plangẽtis, & calciamentis è pedibus, quæ LXX. σανδάλια, id eſt caligas uocãt: nudus & diſcalciatus incederet, typũ præbẽs captiuitatis Aegyptiæ & Aethiopũ qui Aegyptijs in adiutoriũ fuerãt: quod quõ Eſaias nudus ambularet, & fœditatẽ cernẽtibus nudis natibus demõſtraret: Ita omnis Aegyptus atq; Aethiopia populante Aſſyrio, nudæ fierẽt, & nihil omnino in terra remaneret. Nec hoc aliqs putet ſuperiori felicitati quæ Aegyptijs repromittit̃ eſſe contrariũ: quia ibi poſt mala de futura beatitudine prædicat̃: hic autẽ præſens narrat̃ captiuitas: ꝑ quã deleto Iſrael & Damaſco & Philiſtim, recta uia ꝑrexit Aegyptũ, & ipſos pariter Aethiopeſq; ſuperauit. Quod ne cui uideat̃ ambiguũ, ipſius 4. Reg. 19 Eſaię ponamus teſtimoniũ: Reuerſus aũt Rapſaces, inuenit regẽ Aſſyriorũ pręliantẽ aduerſus Lobnam: audierat enim quia ꝓfectus eſſet de Lachis: & audiuit de Tharaca rege Aethiopiæ dicẽtes: Egreſſus eſt ut pugnet contra te. Simulq; & diſcimus obedientiam prophetarum, quod uir nobilis: tradunt enim Hebræi Eſaiam ſocerũ fuiſſe Manaſſe filij Ezechiæ regis Iuda: non erubuerit nudus incedere: ſed dei præceptis nihil honeſtius iudicãs, depoſuerit ſaccũ: quo abiecto, nudus fuerit, unam prius habẽs tunicã, & ipſam cilicinã. Quod autem dicitur: Trium annorũ ſignum & portentum erit ſuper Aegyptũ & ſuper Aethiopiam: hoc ſignificat, quod tribus annis ab Aſſyrijs Aegyptus uaſtanda ſit & Aethiopia: Tunc, inquit, dicet habitator inſulæ huius: hoc eſt, C Hieruſalẽ quæ uicinarũ gentiũ fluctib. tundit̃: Hęccine erat ſpes noſtra? & ad hos cõfugimus, ut nobis præberẽt auxiliũ: q ſe de captiuitatis malo eruere non quiuerunt? Eſt igitur hic ordo prouidẽtiæ dei, omne hominũ gen9 ineffabili iudicio diſpẽſantis. Contra dei irã Iſrael ſperauit in Damaſco: diruat̃ ciuitas quæ aduerſum illius uoluntatem impijs pręſtat auxilium. Iudas ſperauit in Aegyptijs, & Aegyptus deſtruat̃. Aegyptij cõfiſi ſunt in Aethiopibus, Aethiopes quoq; uincant̃ ab Aſſyrijs. Aſſyrij ſuperbierũt: nõ dei, ſed ſuarũ uirium arbitrãtes eſſe uictoriã: & ipſi uincant̃ à Babylonijs. Babylõ eleuauit contra deũ caput, & ipſa à Medis Perſiſq; ſuperet̃. Perſæ & Medi ex parte ꝑſecuti ſunt populũ dei, & aries ſæuiſsimus ad orientẽ & occidẽtẽ oẽs ppl̃os uẽtilauit: ueniat hircus D Alexãder, & cõterat cũ pedib. ſuis. Et q ultra modũ erectus eſt, ueneno pereat, regnũq; eius diuidat̃ in partes: & cũ multo tẽpore inter ſe colliſum fuerit, Romano uincẽte populet̃. Romanus ipſe ferratis dẽtib. unguibuſq; ſanctorũ carnes & cruẽto ore lacerauit: excidat̃ lapis de mõte ſine manib. & potẽtiſsimũ primũ regnũ ac ferreũ: deinde fragile & infirmum, in teſtarũ modum cõterat.

CAP. XXI.

ONus deſerti maris, &c.] Niſi in conſequentib. huius capituli legerẽ: Babylon dilecta facta eſt mihi in miraculum. Et iterũ: Cecidit, cecidit Babylon: & omnia ſculptibilia deorũ eius cõtrita ſunt in terra. Et ſuprà: Aſcẽde Elam: & obſide Mede: dubitarẽ quod eſſet hoc pondus qđ deſerto mari imponitur. Perſpicuũ ergo eſt ꝙ deſertũ mare Babylon appellatur, Hieremia dicente ex perſona dei: Et deſertum faciam mare eius: & Hier. 51. d ſiccabo terrã illius: & erit Babylon in tumulos arenarum. Mare aũt propter multitudinẽ habitantiũ dicitur. Vnde & ſuprà Aegypti multitudo mari comparata eſt. Deſertũ faciet dñs mare Aegypti. Quod autem Medi & Perſæ pugnauerint contra Babylonem, & ſubuerterint eam, in ſupradicto Hieremia legimus: Acuite ſagittas, implete pharetras. Suſcitabit dñs ſpiritũ regum Medorũ: & cõtra Babylonẽ mens eius ut perdat eam, qm̃ ultio dñi eſt, ultio tẽpli ſui. Super muros Babylonis leuate ſignũ, augete cuſtodiam, eleuate cuſtodes, pręparate inſidias: quia cogitauit dñs, & fecit quæcunq; locutus eſt contra Babylonis habitatores. Et rurſum: Leuate ſignũ in terra, clangite buccina in gẽtibus, ſanctificate ſuper eam gentes: annũciate cõtra illam regib. Ararat, Mẽni & Aſcenez: numerate cõtra eam Tapſar: adducite equũ quaſi bruchũ aculeatũ. Sãctificate cõtra eã gentes: reges Medię, duces eius & uniuerſos magiſtrat9 eius: cũctãq; terrã poteſtatis ei9: & cõmouebit̃ terra & turbabit̃: qa uigilauit cõtra Babylonẽ cogitatio dñi, ut ponat terrã Babylõis deſertã & inhabitabilẽ. c ¶ *Sicut turbines, etc.*]

ueniũt, de deſerto uenit: de terra horribili: uiſio dura nũciata eſt mihi.[a] Qui incredulus eſt, infideliter agit: et q de populator eſt, uaſtat.[b] Aſcende Elã, obſide Mede: oẽm gemitũ eius ceſſare feci.[c] Propterea repleti ſunt lũbi mei dolore: anguſtia poſſedit me ſicut anguſtia pariẽtis: corrui cũ audirẽ, cõturbatus ſum cum uiderẽ: emarcuit cor meũ, tenebræ obſtupefecerũt me. Babylon dilecta mea poſita eſt mihi in miraculũ.[d] Pone mẽſam, contẽplare in ſpecula comedẽtes & bibẽtes. Surgite prĩcipes, arripite clypeũ.[e] Hæc eñ mihi dixit dñs: Vade & pone ſpeculatorẽ: & quodcũq; uiderit, annũciet. Et uidit currũ duorũ equitũ, aſcẽſorẽ aſini, et aſcẽſorẽ cameli. Et cõtẽplatus eſt diligẽter multo intuitu, clamauitq; leo, ſuper ſpeculã domini ego ſum ſtans iugiter per diem: & ſuper cuſtodiã meã ego ſum ſtans totis noctibus. Ecce iſte uenit aſcenſor uir bigæ equitũ, & reſpondit & dixit: Cecidit, cecidit Babylõ, & omnia ſculptilia deorũ eius cõtrita ſunt in terra. Tritura mea & fili areę meę, quę audiui à dño exercituũ deo Iſrael, annũciaui uobis.[f] Onus Duma, ad me clamat ex Seir, cuſtos qd de nocte, cuſtos qd de nocte? Et dixit cuſtos: Venit mane & nox; ſi quęritis, quærite

A Vox Babylonij populi timentis inducitur, ſiue ipſius Babylonis, quod audiat Medos & Elamitas contra ſe exercitũ præparare & uenire de ſolitudine, ponitq; cõparationis exẽplum: Sicut, inquit, ab Africo uento uehemens tempeſtas uenire conſueuit: ita mihi de ſolitudine uaſtitas uenit: de terra horribili, cuius ne nomen quidẽ audire poſſum abſque formidine. Viſio dura nũciata eſt mihi: qd eñ durius q̃ præſens captiuitas? *a* ¶ *Qui incredulus eſt, &c.*] Poteſt in Hebræo ita legi: Qui cędis, cęde: & q uaſtas, uaſta: ut ad ipſum Elamitem & Medum ꝓphetię uaticiniũ dirigat, hortãtis eũ implere qđ cœpit: intrepidum aſcẽdere, obſidere potentiſsimam ciuitatem. ſin autem ſic legitur ut trãſtulimus, quaſi de perſona tertia dicat: Qui incredulus eſt, infideliter agit: & q depopulator eſt, uaſtat cũ ſuperioribus copulandũ eſt, in quibus ſibi Babylon ui-
B ſionem durã prædicat nunciatã. *b* ¶ *Aſcende Elam, &c.*] Ne timeas, inquit, ô Perſa & Mede Babylonis multitudinẽ, ne illius præteritam potentiã reformides: Omnẽ gemitũ eius ac põdus quo te ante premere conſueuerat, ceſſare feci: ſeu quod nullus iam gemat & doleat preſſus potẽtia Babylonis: ſeu ꝙ tãtis malis oppreſſa ſit ipſa Babylon, ut ne gemitũ quidẽ liberũ habeat. *c* ¶ *Propterea repleti ſunt, &c.*] Prophetæ ideo obſcuri ſunt, qa perſonæ in his plurimę cõmutant. Ergo & nũc uox Eſaiæ inducit plãgentis Babylonẽ ſpiritu ꝓphetali, ꝙ tanta mala ſuper eam uentura ſint, ut ipſe qui narrat timore ſuperatus, nequeat in uerba prorũpere: uidẽs tãtæ multitudinis ſanguinẽ fundi: & miſericordiæ motus affectu, homo eñ de hominib. loquit: nõ minus doleat, q̃ mulier ululare in partu ſolet: ſed cõturbatus & trepidus & in terrã corruẽs, caligãtibus oculis neſciat quid loquatur. Pro eo autem quod nos uertimus Babylon dilecta mea, in Hebræo legitur נֶשֶׁף חִשְׁקִי & eſt ipſum uerbum quod in principio Babylonij oneris poſuimus: ſuper montẽ caligoſum. Pro caligoſum enim tenebroſo ſcriptũ eſt נֶשֶׁף Proprieq; hæc urbs ſic uocatur, propter altitudinem, & erectum uſq; ad cœlum ſuperbiæ uerticẽ. *d* ¶ *Pone menſam, &c.*] Locus iſte dupliciter accipitur: O Medi & Elamitæ, quibus ſuprà dixi, Aſcende Elam, obſide Mede, ſumite cibum, futuro uos prælio pręparate: ne poſtquã dimicationis tẽpus aduenerit, laſsitudo uos retrahat. Cumq; comederitis & biberitis: ſurgite, arma corripite, Babyloniũ debellate. Quodq; ait, Cõtemplare in ſpecula, hoc ſenſu legitur, diligẽter quæ uẽtura ſunt, proſpice. Poteſt & ſic intelligi: O Babylõ para Balthaſar filio Euilmerodach nepoti Nabuchodonoſor regi tuo menſam atq; conuiuium: & uide quid poſt cibũ eueniat, in quo ſcortis & cõcubinis in uaſis domini ꝓpinabit. O principes qui cum rege accumbitis: Medos autẽ Perſaſq; ſignificat: ſurgite & ad interficiendum regem arma corripite. C
Hoc plenius in Danielis uolumine diſcimus. *e* ¶ *Hæc enim, &c.*] Cauſas reddit ſuperioris formidinis: quare anguſtia poſſederit eũ ſicut paturientẽ, & corruerit audiẽs & perterritus ſit, ac tenebroſo horrore circũdatus. Hæc, inquit, dixit dñs mihi: Vade & conſtitue ſpelucatorẽ, ut ſpiritu prophetali tibi futura prænũciet: quẽ cũ poſuiſſem in ſpeculã, uidit uenientẽ bigã, & aurigam deſuper, aſinũq; & camelũ currũ trahere. Significat aũt Cyrũ Perſarũ regẽ atq; Medorũ, cum paruo & magno imperio uenientẽ. Perſæ eñ ante Cyrũ ignobiles erant & nullius inter gẽtes loci habebantur: Medi ſemper potẽtiſsimi. Iſte ergo unus aſcenſor, duarũ gentiũ fultus exercitu, uenit cõtra Babylonem, & ſpeculator ille qui poſitus erat ut uentura proſpiceret, clamauit quaſi leo, ſiue ipſe ꝓpheta appellat leo. Et quia dubiũ erat de perſo- D
ſona ſpeculatoris, qui Cyrum uiderat aſcendentẽ, ipſe exponit manifeſtius, & ait: Super ſpeculã domini ſtans iugiter per diem: ſpeculatorem domini ſe eſſe pronuncians, qui ſemper poſitus in officio prophetali, & diebus ac noctibus domini parens imperio, quodcunque iuſſerit, loquitur. Quid igitur clamauit leo? Ecce iſte uenit aſcenſor uir bigæ equitum: haud dubium quin Cyrus indicetur. Et reſpondit & dixit ipſe leo qui ſuprà clamauerat: Cecidit, cecidit Babylon, & omnia ſculptilia deorũ eius contrita ſunt in terra. Vaſtãte enim aſcenſore bigę, Babylon uſq; in ęternum deleta eſt, & Belis templũ omniaq; idola uſq; ad ſolum ſtrata. Quod autẽ ſequitur: Tritura mea & fili areę meę: ad Hieruſalem apoſtropham facit, & ad templum quod in area Ornæ ſitũ eſt, dicitq; ad eam: O Hieruſalem & popule fili templi mei, non tibi uideatur incredulum eſſe quod dixi: non mea enim uerba ſunt, ſed domini, & per os meum illius uerba reſonarunt. Quidam putant, ſed male, hoc non ad Hieruſalem, ſed ad Babylonẽ dici: de qua & ſuprà, Babylon dilecta mea poſita eſt mihi in miraculum, & eſſe ſenſum: Quæ cõtriuiſti me, eris & ipſa contrita, non meo ſermone, ſed domini poteſtate, qui tibi hæc uentura prænunciat. Quid ſibi autem uoluerint in hoc loco Septuaginta interpretes, ut pro leone, qui Hebraice dicitur אַרְיֵה ὀρίαν, id eſt, uriam tranſtulerint, non ſatis intelligo: præſertim cum ſupradictus ſacerdos Vrias, qui uocatur in teſtimonium, alijs literis ſcriptus ſit אוּרִיָּה. *f* ¶ *Onus Duma, &c.*] Pro Duma Lxx. ἰδουμαίαν, id eſt, Idumæam ponũt. Eſt aũt Duma nõ tota Idumæa ꝓuincia, ſed quędam eius regio quę ad auſtrũ uergit, & ab urbe Palęſtinę quę hodie dicitur Eleutheropolis, uiginti diſtat milib. iuxta quã ſunt montes Seir, ſumpto ab autore nomine. Seir quippe interpretat hiſpidus & piloſus: qui Eſau fuit. In Abdia ꝓpheta plenius ſuper gẽte hac à nobis

Dan.5.d

rite: cõuertimini, uenite.[a] Onus in Arabia. In ſaltu ad ueſperã dormietis, in ſemitis Dodanim. Occurrẽtes ſitienti ferte aquã, qui habitatis terrã auſtri, cum panibus occurrite fugienti. A facie enim gladiorũ fugerunt, à facie gladij imminentis, à facie arcus extenti, à facie grauis prælij. Quoniam hæc dicit dominus ad me: Adhuc in uno anno quaſi in anno mercenarij, & auferetur omnis gloria Cedar, et reliquiæ numeri ſagittariorũ fortiũ de filijs Cedar imminuent, dominus enim deus Iſrael locutus eſt.

Onus

A à nobis diſputatũ eſt, in quo neceſſe fuit ueterem hiſtoriam reuoluere, & Ezechielis Hieremiæq;, eaſdem in teſtimoniũ trahere uiſiones, & maxime prophetiã cõtra
Pſal.59.b montẽ Seir. Et illud de pſalmis: In Idumæã extendã calciamentũ meum. Et alibi, Tabernacula Idumæorũ & Iſmahelitæ, Moab & Agareni, Gebal & Ammõ, & Amalech.
Amos 1.b Amos quoq; inquit, Super trib. ſcelerib⁹ Edom, & ſuper quatuor non auerſabor eum: eo ꝙ perſecut⁹ ſit in gladio fratrẽ ſuum, & uiolauerit miſericordiã ſuam: ſiue ut Symmachus trãſtulit uiſcera ſua, ꝙ aduerſus cognatos populos auſus ſit dimicare, & hoſtili odio diſsidere. Fuit autẽ regio Eſau in regione Duma, hoc eſt, in montibus Seir. Hãc ut metropolim, iuxta ordinẽ ſuperiorũ uiſionum ab Aſſyrijs, ſiue à Nabuchodonoſor expugnatã eſſe credimus: memoremq; priſtini generis quod de Abrahã & Iſaac ſit ſtirpe generata, imploraſſe auxilium dei: & neceſsitate cogẽte, illius clementiã flagitaſſe. Nar-
Pſal.120.a rat ergo nũc dñs: Qui obſidet in Seir, & ab hoſtib. cingitur: meum implorat auxiliũ, & dicit: O cuſtos Iſrael qui populũ tuũ tueris cuſtodia ſempiterna, & quaſi in nocte illis dormientib. uigilas, ne hoſtis irrumpat: quare & nos qui de eius ſemine ſumus, non ſimili clementia protegis? Quibus ego cuſtos uigilq; reſpõdeo: de quo ſcriptũ eſt, Non dormitabit neq; obdormiet qui cuſtodit Iſrael. Venit mane populo meo, & nox genti Idu-
B mæorũ: illis præbebo lucẽ, uos in tenebris derelinquã. Vel certe ita: Venit lux nocte tranſacta: ſi meũ inuocatis auxilium: & eſtis de ſtirpe ſerui mei Abraham. Nolite me tantũ in neceſsitatibus quærere, ſed toto ad me animo cõuertimini. Venite & ſuſcipiã pœnitẽtes. Hoc iuxta hiſtoriã dictũ ſit: Cæterũ propter ſimilitudinẽ literæ, ex eo ꝙ ר & ד non multũ inter ſe diſcrepent: quidam Hebræorũ רוֹמָה pro דּוּמָה legunt: uolentes prophetiam cõtra regnũ Romanũ dirigi, friuola perſuaſione, qua ſemper in Idumææ nomine Romanos exiſtimant demõſtrari: Duma aũt interpretatur ſilentiũ. *a* ¶ *Onus in Arabia, &c.*] Quærenti mihi & diu cum deliberatione tractãti quæ eſſet Arabia ad quam propheticus ſermo dirigit: utrũ Moabitæ, an Ammonitæ, & Idumæi, cunctæq; aliæ regiones quæ nunc Arabia nuncupant: occaſionẽ tribuit in hac eadem uiſione quod ſequit: Auferetur omnis gloria Cedar: & reliquiæ numeri ſagittariorum fortiũ de filijs Cedar imminuent, Iſmalitas debere
Gen.25.b intelligi. Liber Geneſeos docet ex Iſmaele Cedar & Agarenos, qui peruerſo nomine Sarraceni uocantur eſſe genitos. Hi per totã habitant ſolitudinẽ: de quibus puto & poetam dicere: Lateq; uagantes barcæi, & ſupradictum uolumen contra faciẽ omniũ fratrũ ſuorũ habitabit: eo ꝙ latiſsima eremus ab India ad Mauritaniã uſq; tendatur, & Athlanticũ oceanũ, quod puto Hieremiæ
Hier.49.f titulũ ſonare: Ad Cedar & ad regna Aſor quæ percuſsit Nabuchodonoſor rex Babylonis: ſtatimq; ſequit: Hæc dicit dominus, ſurgite & aſcendite ad Cedar & uaſtate filios orientis. Tabernacula eorum & greges eorum capient: pelles eorũ & omnia uaſa, & camelos tollent ſibi. Et iterum: Iniuit enim contra uos Nabuchodonoſor rex Babylonis conſilium, cogitauit aduerſus uos cogitationes: Surgite & aſcendite ad gentem quietam & confidenter habitantem, ait dominus: non oſtia, non uectes eis, ſoli habitant, & erunt cameli eorum in direptionem, & multitudo iumentorũ in pręadam. Et C
diſpergam eos in omnem uentũ, qui ſunt attonſi in comam: & ex omni confinio eorum adducam interitũ ſuper eos, ait domin⁹: eritq; Aſor habitaculũ draconum deſerta in ſempiternũ: non manebit ibi uir: nec incolet cã filius hominis. Totum prophetiæ teſtimoniũ de Hieremia poſui: ut quæ ſit Cedar indubitanter intelligas. Et conſidera quomodo Iſmaelitarum, hoc eſt, Sarracenorũ proprie gentẽ deſcripſerit: qui habitant in tentorijs, qui quas nox compulerit, ſedes tenent, quibus armenta ſunt & pecora camelorumq; greges: q non habẽt oſtia nec uectes: non enim uerſantur in urbibus, ſed in ſolitudine habitant. Et hi ergo à Babylonijs deleti ſunt, eo ꝙ Aſor ciuitatẽ quæ metropolis gentis illius in eremo fuit, uſq; ad ſolũ ſubuerterint: & tamen cum camelorũ & ouium greges capti ſunt: pellesq; eorũ atq; tentoria ſorte diuiſa: non omnis gentis illius ſignificatur interitus: eo ꝙ dromedarijs camelis centum & amplius milia uno die per uaſtam ſolitudinẽ fugere ſoleant. Auferetur, inquit, omnis gloria Cedar, & imminuto ſagittariorũ numero, quia maxime pollent arte pugnandi, cæteri qui fugerint, remanebunt. Quia intelleximus quæ ſit Cedar, & quæ Arabia, quæq; Aſor: uideamus Eſaias propheta quid dicat: In ſaltu ad ueſperã dormietis: in ſemitis Dodonim, uerbũ עֶרֶב ut ſæpe iam diximus, & ueſper, & Arabia, & coruus, & planicies, & occidens appellat. Et D
pro eo quod nos iuxta Lxx. trãſtulimus, dormietis, poteſt interpretari morabimini ſiue habitabitis, hoc eſt αὐλισθήσεσθε, quod Hebraicè dicitur תָּלִינוּ דְּדָנִים quod in propinquos uertitur & cognatos. Itaque prædicitur nũc Iudæis q obſidionẽ Babyloniã effugere potuerint: & de totius prouinciæ uaſtitate ad eremũ tranſire uicinam: quod habitaturi ſint in ſolitudine Arabiæ in itinere quod ducit ad fratres. Rurſumq; ad Iſmaelitas ſermo conuertitur: & eos ad miſericordiam cohortatur, Currite, & laſsis fratribus ac periclitantibus ardore ſitis obuij, ferte aquas. Tantus enim feruor eſt ſolis: ut niſi ſubueneritis, in ſolitudine pereant: & nõ ſolum aquas, ſed etiam panem ferte fugientibus, ut quos confecit obſidio, ueſtra clementia releuet. Simulq; reddit cauſam quare hæc imperet fieri, dicens: Fugerunt Babylonium gladiũ: fugerunt arcus Elamitarũ, fugerunt imminens prælium. Nec deſpiciatis miſeros: cito ueniet & ueſtra Hier.49.g
captiuitas. Quomodo enim uelox mercenarij annus eſt: & omnem laborem breuem putat, dum ad deſideratam mercedem perueniat: Sic uniuerſa gloria filiorum Cedar auferetur à uobis, & ſagittæ ueſtræ conterentur, & paruus remanebit numerus pugnatorũ. Quidã uolunt ex eo quod dicitur: adhuc in uno anno & auferet omnis gloria Cedar, non Babyloniã captiuitatem prædicari, de qua & Hieremias loquitur: ſed Aſſyriorũ qui poſt unum annum uaſtationis Iudaicæ, Sarracenos latiſsimè perſecuti ſunt. Illum pręterea locum in quo nos tranſtulimus, Qui habitatis terram auſtri, cum panib. occurrite fugienti, & quaſi ex perſona domini imperatiuo modo legimus, in Hebræo ſic legi poſſe affirmant, qui habitant terram auſtri, cum panibus occurrerũt fugienti: ut cum deus eis dixerit, occurrentes ſitienti ferte aquam, illi inimica mẽte panes tulerint abſq; aquis, ut cibo augerent ſitim.

CAPVT XXII.

ONus [a] uallis uiſionis. [b] Quidnam tibi quoq; eſt, quia aſcēdiſti & tu omnis in tecta, clamoris plena, urbs frequens, ciuitas exultās. [c] Interfecti tui nō interfecti gladio, nec mortui in bello. Cuncti principes tui fugerūt ſimul, dureq; ligati ſunt. Omnes qui inuenti ſunt, uincti ſunt pariter, procul fugerūt. [d] Propterea dixi, recedite à me, amarè flebo, nolite incumbere ut conſolemini me ſuper uaſtitatem filiæ populi mei. [e] Dies enim interfectionis & conculcationis, et fletuū domino deo exercituum in ualle uiſionis. [f] Scrutans murum, & magnificus ſuper montem, & Elam ſumpſit pharetram, currum hominis equitis, & parietē nudauit clypeus. [g] Et erunt electæ ualles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponēt ſedes ſuas in porta. Et reuelabitur operimentum Iudæ, & uidebis in illa die armamentarium domus ſaltus, & ſciſſuras ciuitatis Dauid uidebitis, quia multiplicatæ ſunt. [h] Et congregaſtis aquas piſcinæ inferioris, & domos Hieruſalem numeraſtis, & deſtruxiſtis domos ad muniendum murum. Et lacum feciſtis inter duos muros & aquam piſcinæ ueteris, & non ſuſpexiſtis ad eum qui fecerat eam, & operatorem illius de longe non uidiſtis. Et

A ONus uallis uiſionis.] Lxx. licet non habeatur in Hebræo, manifeſtius tranſtulerunt, τὸ ῥῆμα τῆς φάραγγος σιών, id eſt, uerbū uallis Sion. Hæc em̄ ciuitas ſeminariū prophetarū eſt: in qua extructū templū, & uiſiones dñi multiplicatæ ſunt. Quia ergo inter cæteras gentes ponit, & reputat una de plurimis, nequaq; mōs appellat: iuxta illud propheticū, Psal.86.a Fundamenta eius in montibus ſanctis: diligit dominus portas Siō ſuper omnia tabernacula Iacob: ſed uallis ex eo quod humiliata ſit: Alijs uerbis hoc ipſum Hieremias loquit, Hier.25.d quādo accepit calicē plenum uini, & dat uniuerſis gentib. ac nouiſsimè porrigit Hieruſalē, ut bibat & uomat, & ruat, & inſaniat: ſignificās à Babylonijs, & hāc eſſe uaſtandā. Quod plenius Regū & Hieremiæ narrat hiſtoria. Ex quo intelligimus omniū creatorē æqualiter eſſe deū: & eodē cuncta diſpenſare iudicio, iuxta il- B lud quod ipſe loquitur per Amos: Amos 2.d & 9.c Nunquid non ut filij Aethiopum uos eſtis mihi filij Iſrael, ait dñs? Nunquid nō Iſrael aſcendere feci de terra Aegypti, & Palęſtinos de Cappadocia, & Syros de Cyrene? Ecce oculi dñi ſuper regnū peccans. Ne putarent Iudæi idcirco ſe meritorū habere priuilegiū: quia educti eſſent de Aegypto: dicit etiā cæteras gētes ad alias terras ſuo imperio fuiſſe trāſlatas. b ¶ *Quidnam tibi, &c.*] Referebat mihi Hebræus, præſentē uiſionē non pertinere ad illud tempus quo Nabuchodonoſor Hieruſalem cepit: & Sedechiā uinctum, oculiſq; priuatum duxit in Babylonē: ſed ad Sennacherib tempora, quando Sobna pontifex magnā partē prodidit ciuitatis, & tantū Sion, id eſt arx & templū, ac nobiles remanſerūt, in exemplū Romanæ urbis, quæ irruentib. Gallis, patricios & florē iuuētutis in arce ſeruauit. Nos autem poſſumus & de Babylonia captiuitate dicere: quanquā Euſebius omnia ad Chriſti aduentū referat, & putet Veſpaſiani Titiq; temporibus fuiſſe cōpleta. Carpamus ergo ſingula, triplicē expoſitionem breuiter attingentes: Quidnam tibi quoq; eſt? quid habes, inquit, Siō, quod etiam tu aſcendiſti omnis in tecta? Quando dicit, etiā tu, oſtendit q̄ cæteri prius aſcenderint: Num & tu reputata es inter gentes quæ ab hoſtibus obſideris: & tecta cōſcendis plena ululatus, & planctus miſerabilium fœminarum, urbs quondam regia? c ¶ *Interfecti tui, &c.*] Si ad Sennacherib tempora referas, quādo ex parte capta eſt ciuitas: recte dicuntur non fuiſſe uicti gladio, nec occiſi in bello: ſed ꝓditione: alijs ex urbe fugientib. alijs quos hoſtis oppreſsit uinculis alligatis. Sin aūt ad Babyloniā captiuitatē, quod & uerius eſt: dicemus q̄ non pugna, ſed obſidione ſuperati ſint. Quòd ſi in aduentu Chriſti iuxta Euſebiū Tropologicè intelligere uolueris: dices eos interfectos non gladio, ſed infidelitate, omneſq; principes eorū receſsiſſe à deo, & peccatorū funibus alligatos: nec quenq; fuiſſe de Phariſæis: q nō diaboli retibus aligatus ſit. C d ¶ *Propterea dixi recedite à me, &c.*] Si in uaſtitate Babylonis lachrymat propheta lugentis affectu, & dicit: Anguſtia poſſedit me ſicut anguſtia parientis, corrui cum audirē: cōturbatus ſum cum uiderē, emarcuit cor meum: tenebræ ſtupefecerūt me: Babylon dilecta mea poſita eſt mihi in miraculum: quanto magis nūc in urbis ſuæ ruina nullam accipere conſolationē poteſt, totum ſe planctibus tradens. e ¶ *Dies enim interfectionis & conculcationis, & fletuū domino deo exercituū in ualle, &c.*] Reddit cauſas iuxta triplicē intelligentiā: quare dixerit: Recedite à me, amarè flebo: qa conculcata ſit Sion, mōs quondā uiſionū, & nunc uallis fletuum. f ¶ *Scrutans murū, et magnific⁹ ſuper montē, etc.*] Deſcribitur Babylonis exercitus intrans urbem, templū occupans: & quadrigis p plateas ſuperbus incedens. Quodq; au- D ratos poſtes & marmorum cruſtis ueſtitos parietes, clypeus q alia ſolet tegere nudauerit: eleganter in Hebraico reſonat: ſenſuſq; pulcherrimus eſt, q̄ ſcutū non ꝓtexerit in prælio quempiā, ſed nudauerit: eo q̄ per robur militū omnes opes erutæ ſint. Sin aūt Elamitæ ponuntur in prælio, quæ urbs Aſſyriorū eſt: non poteſt referri ad tempora Romanæ ſubuerſionis: niſi fortè cuncta allegoricè interpretemur. g ¶ *Et erunt electæ ualles.*] Manifeſtè captiuitatem deſcribit: quæ undecimo anno regis Sedechiæ facta eſt: de qua & Hieremias loquitur, Hiere. Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorū Aquilonis, ait dñs, & uenient & ponent unuſquiſq; ſoliū ſuū in introitu portarū Hieruſalē, & ſuper omnes muros eius in circuitu. Quod ne putemus uoce prædictum, & opere nō expletū: idem Hieremias ait: Hiere. Vndecimo anno Sedechiæ, menſe quarto, quinta mēſis aperta eſt ciuitas, & ingreſsi ſunt omnes principes regis Babylonis, & ſederunt in porta media. Tunc ergo in circuitu ciuitatis Hieruſalē, innumerabilis eſt fuſus exercitus, & aperta ſunt ſancta ſanctorū, & armamentariū quod nemore cōſitū erat, hoſtili populatione reſeratū, & per cunctas urbis partes diuiſis muris hoſtis ingreſſus eſt. h ¶ *Et congregaſtis, &c.*] Narrat quō obſidioni parauerint ciuitatē, & aquas inferioris piſcinæ quæ capi poterāt ad ſuperiorē munitionē tranſtulerint: deſtructiſq; domibus, muros ædificauerint, & per ſingulas cognationes quæ domus quātū aquæ deberet accipere, dinumerarint: fecerintq; ciſternā inter duos muros, & piſcinā ueterē inſtaurarit ad ſeruandas aquas: & non magis dei inuocauerint auxiliū: q conditor urbis ſit, piſcinæq; dñs. quaſi alijs uerbis dixerit: Fiduciā habuiſtis in homine, & nō in deo q factor eſt hominis. Myſtice Quidā iuxta myſticos intellectus piſcinā ueterē, legis umbrā intelligunt, & inter duos muros, nouū uidelicet & uet⁹ teſtamentū, ædificatū lacum phari-

[a] Et uocabit domin⁹ deus exercituū in die illa ad fletum & ad planctum & ad caluicium & ad cingulum ſacci. Et ecce gaudium & lęticia occidere uitulos & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere uinum: comedamus & bibamus, cras enim moriemur: & reuelata eſt in auribus meis domini exercituum. Si dimittetur iniquitas hęc uobis, donec moriamini, dicit dominus deus exercituum. [b] Hęc dicit dominus deus exercituū, Vade ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnā præpoſitum templi, & dices ei. Quid tu hic, aut quaſi quis hic, quia excidiſti tibi hic ſepulchrum? Excidiſti in excelſo memoriam, diligenter in petra tabernaculum tibi. Ecce dominus aſportari te faciet, ſicut aſportatur gallus gallinaci⁹: & quaſi amictum ſic ſubleuabit te. Coronās coronabit te tribulatione: quaſi pilam mittet te in terram latam & ſpacioſam, ibi morieris, & ibi erunt currus gloriæ tuæ ignominia domus domini tui. Et expellam te de ſtatione tua, & de miniſterio tuo deponam te. Et erit in die illa, uocabo ſeruum meum Eliakim filium Helkiæ. Et induā illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & poteſtatem tuam dabo in manu eius, & erit quaſi pater habitantibus Hieruſalem & domui Iuda. Et dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius, & aperiet, & nemo erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Et figam illum paxillum in loco fideli: et erit in ſolium glorię domui patris ſui. Et ſuſpendent ſuper eum omnem gloriam domus patris eius, uaſorum diuerſa genera, omne uas paruulum, à uaſis craterarum uſq; ad omne uas muſicorum. In die illo dicit dominus exercituum, auferetur paxillus qui fixus fuerat in loco fideli, & frangetur & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia dominus locutus eſt. Onus

A phariſæorum traditionibus atq; mandatis, qui aquas continere non poſsit: & non reſpexiſſe eos ad filiū dei, nec illius præſentiam credidiſſe quem olim non uiderint, quia ſemꝑ dei præceptis increduli fuerint. a ¶ *Et uocabit dominus, &c.*] Captiuitate præſente & obſeſſā Hieruſalē, cum ferrū, fames, ſitis urgeret urbē, Hier.34.a Hieremias ad pœnitētiā populū prouocabat: & econtrario reges ac pricipes & uulg⁹ miſerabile, deſperatione pereūtium ſe tradebat epulis. Nihil aūt ſic offendit deum quàm poſt peccata erecta ceruix, & ex deſperatione contēptus. Qđ & per Amos loquit: Amos 1.a Super tres & quatuor impietates non auerſabor eū: quod & cogitauerit & fecerit, & non egerit pœnitentiā: inſuper & docuerit malū. Vnde & nūc dicitur: Si dimittetur iniquitas hæc uobis, donec moriamini. Allego. Putant allegorici interpretes de paſsione Chriſti eſſe prædictum: quod uocaue- B rit deus etiā poſt crucē domini ſaluatoris infelicem populū ad pœnitētiā, & nihilominus ille ſe deſperationi tradiderit & uoluptati. Principium quippe iſti⁹ uiſionis, in quo ait: Clamoris plena, urbs frequēs, ciuitas exultans, ad illud tēpus referunt, quando à phariſæis populus incitat⁹, pari contra Ieſum uoce reſonabat, Ioan.19.c Crucifige, crucifige talem: non habemus regem niſi Cæſarem. Huius teſtimonij exemplo etiam Apoſtol⁹ abuſus eſt: 1.Cor.15.c ſcribens ad Corinthios de reſurrectione: Si mortui nō reſurgunt, manducemus & bibamus, cras enim moriemur. b ¶ *Hæc dicit dominus deus exercituum: Vade ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam, &c.*] Supra dixim⁹ Sobnā fuiſſe pontificē qui Aſſyrijs prodidit ciuitatem. Sed quia hoc traditionis eſt Hebraicæ, & ſcriptura non loquitur: intelligamus eum ſuperbum, tumidum, & uoluptuoſum, ſuiſq; pedibus populos conculcantem. Et quia fecerit cuncta quæ propheta deſcribit: ſacerdotiū eius ad Eliakim filium Helkiæ fuiſſe tranſlatum: ut illo eiecto, nouus pontifex fieret. Ex quo intelligimus omni ſtudio ſuperbiam declinandam quæ offendit deum: & ne pontificatus quidē priuilegio tuta eſſe poteſt. Iſte eſt Sobna (ſicut quidam putant) & Eliakim: de quibus idem propheta ſubtexuit: Eſa.36.a Miſit rex Aſſyriorū Rabſacen de Lachis in Hieruſalē ad regē Ezechiam in manu graui, & ſtetit in aquæ ductu piſcinæ ſuꝑioris in uia agri fullonis: egreſſuſq; eſt ad eum Eliakim filius Helkiæ, qui erat ſuper domum, & Sobna ſcriba & Ioæ filius Aſaph à cōmētarijs. C Iubetur ergo ingredi propheta ad pontificem, qui habitabat iuxta Lxx. ἐν παστοφορίῳ, id eſt, in paſtophorio, iuxta, Aquilā in tabernaculo: pro quo ſequens Hebraicam ueritatē Theodotio ait: Ingredere ad Socen iſtū, סוכן quod interpretari poteſt, æquū & rectū: ut ſcilicet κατὰ ἀντίφρασιν, iniquus intelligat & prauus: ad pontificē tēpli & dices ei: Qui habitas in domo dei, cui⁹ ſcelera in tota ciuitate bacchantur: cur ſecurus es in operib. tuis: quaſi nō uerearis captiuitatem, excidiſti tibi in petra ſepulchrū, & tam ſuperbè ædificaſti, ut ambitio te & in morte ſequeretur? Audi quæ ſit in te dñi ſentētia: Quomodo gall⁹ gallinaci⁹ humero portantis aufertur: & ſinguli hominū leuant in ſcapula palliū ſuum: ſic tua facilis erit in captiuitatē tranſlatio. D Habebis coronā nō laminæ aureæ & ſanctificatiōis domini, ſed tribulationis & anguſtiæ. Sicut em̄ pila ſi mittatur in procliue ſtare nō poteſt, ſed ueloci curſu uoluitur: ita & tu ad terrā latiſsimā duceris: quā aut Aegyptū aut Babyloniæ cāpos intelligamus, ibiq; morieris, & ibi erunt currus gloriæ tuæ, omnes potentię & opes, quibus nunc fultus incedis: ibi ſenties ignominiam domus domini tui: quia propter opera mala & uiolatū templū dei tui iſta patieris. Detraham te de gradu tuo, & de pontificatus officio proijciā: & pro te Eliākim ſeruum meum filium Helkiæ induam ueſtimentis tuis: & cingulo tuo decorabo: ſicut Eleazar ueſtimentis Aaron patris indutus eſt: Ipſi dabo poteſtatem templi qui habeat populum non ſubiectū ſibi quaſi ſeruum, ſed amatorē ſui quaſi filium: Ipſe accipiet clauē domus meæ, & in ſuo portabit humero: ipſe habebit ceremoniarū omnium poteſtatem. Et quomodo paxillus ſi figatur in pariete templi, & in loco firmiſsimo collocet, omnia uaſa ſacerdotum & Leuitarum, tam quæ in ſacrificijs neceſſaria ſunt, quàm omnis generis muſicorum ſuſpenduntur in eo: ſic omnis populus ex Eliakim ſerui mei poteſtate pendebit. Quod autem ait: In die illa auferetur paxillus qui fixus fuerat in loco fideli: & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo: quia dominus locutus eſt, Multi ad Sobnam referunt, quod

A quod Eliakim infixo paxillo, prior paxillus q infixus fuerat corruat. Sed quia ſequit̃, Et peribit quod pependerat in eo, quod deiecto Sobna nequaq̃ factũ eſt, intelligimus hoc dici: quod depoſito Sobna pontificatũ acceperit Eliakim, cuius ſacerdotij dignitatē ſubuertit extrema captiuitas.

CAPVT XXIII.

Onus [a] Tyri, ululate naues maris, quia uaſtata eſt domus unde uenire conſueuerant, de terra Cethim reuelata eſt eis. Tacete qui habitatis in inſula negociatio Sidonis. [b] Transfretantes mare repleuerunt te, in aquis multis ſemē Nili, meſsis fluminis fruges eius, & facta eſt negociatio gentis. [c] Erubeſce Sidon, ait enim mare, fortitudo maris, dicens: Non parturiui, & non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementũ perduxi uirgines. [d] Cũ auditũ fuerit in Aegypto, dolebũt cũ audierint de Tyro. [e] Tranſite maria, ululate qui habitatis in inſula. Nun-

Anagoge Qui iuxta ἀναγωγὴν cuncta accipiunt: uolunt in Sobna pontificatu Iudæorũ ſacerdotium cadere: & in אֶלְיָקִים ſucceſsione Eliakim qui interpretat̃ deus reſurgens euangelici cultus ſacramenta monſtrari: ita ut hoc quod ſequit̃: In die illo, dicit domin⁹ exercituũ, auferetur paxillus qui fixus fuerat in loco fideli, & franget̃ & cadet, ad prioris populi ruinã ꝑtineat. Nemo aũt dubitat & iuxta hiſtoriã, & iuxta allegoriã: qa paxillũ dixerat, ſeruari metaphorã in ſuſpenſione uaſorũ diuerſi generis, & quod priorib. fractis, alia ſuſpendantur.

CAPVT XXIII.

ONus Tyri, ululate naues maris, quia uaſtata eſt domus unde uenire conſueuerant: de terra Cethim reuelata eſt eis, &c.] Manifeſtius & plenius Ezechiel ꝓpheta, & ſub- Ezech.29.d uerſionē Tyri, & cauſas ſubuerſionis exponit, dicens: Fili hominis, pro eo ꝙ dixit Tyrus de Hieruſalē: Euge confractæ ſunt portæ populorum, cõuerſa eſt ad me, implebor: deſerta eſt: propterea hæc dicit dñs deus. Ecce ego ſuper te Tyre, & aſcendere faciã ad te gētes multas: ſicut B aſcendit mare fluctuãs, & diſsipabo muros Tyri, & deſtruã turres eius, & radã puluerē eius de ea. Quæ autē iſtæ ſint gentes multæ quæ inundabũt Tyrũ ſicut mare fluctuãs, nominatim in cõſequētib. docet, Ecce ego adducã ad Tyrũ Nabuchodonoſor regē Babylonis ab Aquilõe, regē regũ cũ eqs, & currib. & equitib. & cœtu populoq; magno. Filias tuas quæ ſunt in agro, gladio interficiet, & circũdabit te munitionib. & cõportabit aggerem in gyro, & eleuabit cõtra te clypeũ & uineas atq; arietes tēperabit in muros tuos, & turres tuas deſtruet in armatura ſua, & cætera quæ uſq; ad finē uiſionis ſequunt̃. Nã & in alia ꝓphetia quæ aduerſum Aegyptios cernit̃, eadē ſcriptura contexit: Fili hominis, Nabuchodonoſor rex Babylonis ſeruire fecit exercitũ ſuũ ſeruitute magna aduerſum Tyrũ: omne caput decaluatũ, & omnis humerus depilatus, & merces nõ eſt reddita ei, neq; exercitui eius de Tyro: Per quæ ſignificat multo tēpore ab exercitu Babylõis aggerē cõportatũ: ut qđ poſtea fecit Alexãder inſulã cõtinēti terræ ſocians, ille ante facere ſit conatus. Quõ ergo aduerſus Babylonē & Philiſtim, & Moab & Aegyptũ, & Idumæos & Iſmaelitas, ſupra dei cõminationē legimus, ꝙ inſultauerint captiuitati populi eius: Ita etiã nũc aduerſum Tyrũ inimicam & inſultatricē ſubuerſionis Hieruſalē ꝓphetia texit̃, ꝙ etiã ipſa ab eodē hoſte ſit deſtruenda. Legamus Græcorum hiſtorias, & maxime eorũ qui Aſſyriæ gentis bella deſcribunt: ibiq; reperimus poſt captiuitatē Hieruſalē, Palæſtinos & Arabas & Damaſcenos, ac deinceps Aegyptios fuiſſe ſubuerſos. Quod autē ſemper hæ gentes & præcipue Tyrus impugnauerit Iſrael, & in illius ſubuer- Amos 1.c ſione lætata ſit, Amos ꝓpheta in exordio ſui uoluminis explicat, & breuiter laudes deo canens pſalmiſta decla- Pſal.82.a rat. Deus quis ſimilis erit tibi? ne taceas neq; compeſcaris deus, Quoniam ecce inimici tui ſonuerunt, & qui te oderunt, extulerunt caput. Super populũ tuum malignauerũt cõſiliũ, & cogitauerũt aduerſus ſanctos tuos. C Dixerũt, uenite & diſperdamus eos de gente: & nõ memoret̃ nomē Iſrael ultra: Quoniã cogitauerũt unanimiter, ſimul aduerſum te teſtamentũ diſpoſuerũt: tabernacula Idumæorũ & Iſmaelitæ, Moab, & Agareni, Gebal & Ammõ, & Amalech, alienigenæ cum habitantibus Tyrũ. Ex quibus omnib. diſcimus pondus iræ dei ſuper Tyrum ueniſſe meretricem: quæ hic ſub ſpecie ſcorti, in Ezechiel ſub nauis translatiõe deſcribitur. Vlulate, inqt, naues maris. Ezech.27 Pro quo in Lxx. legimus καρχηδόνος, id eſt, Carthaginis: & habetur in Hebræo תַּרְשִׁישׁ de quo & in Iona ꝓpheta & in quadã epiſtola diſputaui. Poſſumus aũt quia Carthago Tyriorũ colonia eſt in præſenti loco Tharſis, non mare generaliter, ſed & Carthaginē accipere: quod nequaq̃ de Aphrica naues Tyrum ueniant: nec de terra Cethim, quam Cyprũ quidã כִּתִּים interpretant̃: Vſq; hodie eñ eſt apud eos urbs Citium: κίτιον de qua & Zeno Stoicæ ſectæ hæreſiarches fuit: quanquã pleriq; noſtrorũ & maxime Machabæorũ principiũ Cethim Italiæ Macedoniæq; inſulas arbitrentur. Hoc eñ ſcriptura cõmemorat, quòd Alexander rex Macedonũ egreſſus ſit de terra Cethim. Inſulam quoq; nominans, non mentitur. Poſtea eñ à Nabuchodonoſor uel Alexandro terræ cõtinens facta eſt, ꝓpter expugnationem multis in breui freto aggerib. cõportatis. Negociatio- D nē quoq; Sidonis appellat, iuxta ſequentē uerſiculũ, in quo ait: Erubeſce Sidon: Tradunt eñ hiſtoriæ, ꝙ Tyrus colonia Sidonis ſit. b ¶ *Transfretantes mare repleuerunt te, in aquis multis ſemen Nili, meſsis fruges eius, & facta eſt negociatio gentis.*] Tyrũ negociatione gaudere & totius orbis eſſe emporion, & præſentia tēpora probãt, & Ezechiel lato ſermone deſcribit. Quod autē negociatores in ſubuehendis mercibus transfretent maria, nemo eſt qui dubitet, nec tantas habet opes ipſa urbs de terra regionis ſuæ, quæ ualde anguſta eſt & Galilææ Damaſciq; finib. Heſt.9 premit̃: quantas de ſubuectione nauiũ, Nilus omnis & Aegypti fertilitas è uicino infundit̃ Tyro. Pro Nilo qđ apud Hebræos legimus שִׁיחוֹר Lxx. & Theodotio negociatores interpretati ſunt, quod uerbũ turbidum, & per hoc Nili aquas ſignificat Hieremia teſtante: quid tibi & Aegypto ut bibas aquas Geon: ꝓ quo in Hebrai- Ezech.11 co habet שִׁיחוֹר id eſt, turbidas. c ¶ *Erubeſce Sidon: ait enim mare fortitudo maris, dicens, &c.*] Dixi ſupra coloniam Sidoniorũ eſſe Tyrũ. Audi igit̃ mater, cuncta ſimul contra filiã tuã maria clamantia, & quodãmodo uocē emittentia, quæ per naturã loqui nõ ualent: fruſtra diuitias cõportaui, ſine cauſa de toto orbe in Tyrũ opes cõtuli: Illa diues, illa luxurioſa: & populorũ quondã gaudens multitudine, in qua naſcebat̃ turba mortaliũ, caterua puerorũ, iuuentutis examina, cuius plateæ uirginũ, & infantiũ, ac iuuenũ, & puellarũ luſibus perſtrepebant, nũc ad ſolitudinē redacta eſt. Fieri autem προσωποποιίαν ex rebus mutis ſolenne eſt. d ¶ *Cum auditũ fuerit in Aegypto, dolebũt cũ audierint de Tyro.*] Hoc perſpicuũ eſt, quod Aegyptij poſtq̃ audierint potentiſsimã & uicinã gentem longa obſidiõe deletã, ſciãt etiã ſibi interitũ ꝓpinquare. e ¶ *Tranſite maria, &c.*] Rurſum ꝓ mari & Tharſis Lxx. Carthaginem tranſtulerunt. Legimus in hiſtorijs Aſſyriorũ, obſeſſos Tyrios poſtq̃ nullã ſpem euadendi uide-

[a] Nunquid nõ hæc ueſtra eſt, quæ gloriabatur à diebus priſtinis in antiquitate ſua? [b] Ducēt eam pedes ſui longe ad peregrinandũ. [c] Quis cogitauit hoc ſuꝑ Tyrũ quõdam coronatã? [d] Cuius negociatores prĩcipes, inſtitores eius inclyti terræ. [e] Dominus exercituũ cogitauit hoc, ut detraheret ſuperbiã omnis gloriæ, & ad ignominiã deduceret uniuerſos inclytos terræ. [f] Tranſi terrã tuã quaſi flumē filia maris, non eſt cingulum ultra tibi. [g] Manum ſuã extendit ſuper mare, conturbauit regna. [h] Dominus mandauit aduerſus Chanaan, ut cõtereret fortes eius. Et dixit, [i] Non adijcies ultra ut glorieris, calumniã ſuſtinēs uirgo filia Sidonis, in Cethim conſurgens transfreta, ibi quoq; non erit requies tibi. [k] Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit, Aſſur fundabit eam in captiuitatē, traduxerũt robuſtos eius, ſuffoderunt domos illius, poſuerũt eam in ruinã. Vlulate naues maris, quia deuaſtata eſt fortitudo ueſtra. [l] Et erit in die illa, in obliuione eris ô Tyre lxx. annis ſicut dies regis unius. [m] Poſt ſeptuaginta aũt annos, erit Tyro quaſi canticũ meretricis, Sume citharã, circumi ciuitatē meretrix obliuiõi tradita, bene cane: frequen-

A uidebant, conſcenſis nauibus fugiſſe Carthaginē, & ad Ezech.29.b alias Ionij Aegeiq; maris inſulas. Vnde & in Ezechiele dicitur, Merces non eſt reddita ei, neq; exercitui eius de Tyro: eo ꝙ omnes urbis opes translatæ ſunt, & nobiles quoq; eam uacuam dereliquerint. a ¶ *Nunquid non hæc ueſtra eſt quæ gloriabatur à dieb. priſtinis in antiquitate ſua.*] Arguit ſuperbiæ Tyrũ, ꝙ in conditionis ſuæ antiquitate ſit gloriata, & nõ reſpexit ad eũ: ſed nomina patrũ recolens æternã putauerit. b ¶ *Ducēt eam pedes ſui lõge ad peregrinandũ.*] Eos dicit qui in urbe remanſerãt, & captiui ducti ſunt in Babylonē. c ¶ *Quis cogitauit hoc ſuper Tyrũ quondã coronatã?*] Rur- Ezech.27 ſum lege Ezechiel, & quãtæ gloriæ Tyrus fuerit, ex principis eius lamentatione cognoſces. Coronatam uocat eam: quod ſicut rex inter plurimã hominũ multitudinē ornatũ diademate erigit caput: ita Tyrus fulgens & excelſa opibus, auroq; & B gemmis, & ſerico ac purpura nitens, regina ſit in cunctis gentibus exiſtimata. d ¶ *Cuius negociatores principes, inſtitores ei⁹ inclyti terræ.*] Miramur legatũ Pyrrhi quondã dixiſſe de urbe Romana, uidi ciuitatē regũ. Ecce multo ante illa tempora negociatores & inſtitores Tyri, principes & inclyti deſcribũtur: ut per hæc oſtendatur opulentiæ magnitudo, cum negociator Tyri alterius urbis eſſe rex poſsit. e ¶ *Dominus exercituũ cogitauit, &c.*] Quia ſuprà interrogantis more dixerat: Quis cogitauit hoc ſuper Tyrũ quondam coronatã? Nunc ipſe reſpondit: non fatorum ut ſtulti putant, ſic fila deducta ſunt, non fortunæ cucurrit rota, ſed dei iudicio & ipſius uoluntate perfectum eſt, qui ſuperbis reſiſtit, & humilibus dat gratiam, & cõmonet arrogantes conditionis ſuæ, ut diſcant potentiã eius per miſeriam, cuius clementiam per beneficia ſentire noluerant. f ¶ *Tranſi terram tuam, &c.*] Sicut, inquit, fluuius, ſiue ut in Hebraico ſignificantius habet riuulus: hoc enim dicitur יְאוֹר facile tranſitur pede: ita & tu terrã tuam, in captiuitatē ducta tranſibis ô filia maris, uel quia inſula es, uel quia ſuprà de te ſcriptum eſt, Dixit mare fortitudo maris, non parturiui, & non peperi. Quodq; infert, non eſt cingulum ultra tibi: quem ſenſum habeat, apertius Symmachus docet, nõ poteris ultrà reſiſtere, id eſt, nõ habebis uires nec accinctos ad pugnandũ lumbos tuos, ut poſsis aduerſarijs contraire. g ¶ *Manum ſuam extendit ſuper mare: conturbauit regna.*] Quis extendit manũ? haud dubium ex ipſa ſermonis continentia quin deus, de quo ſupra dixit: Dominus exercituum cogitauit hoc ut detraheret ſuperbiam omnis gloriæ. Extendit ergo manum ſuam ſuper omnia maria, ſeculũ orbemq; ſignificãs, & cõturbauit uniuerſas gentes, inter quas & tu Tyre turbata es, ſiue ſuper mare in quo proprie ſita es. h ¶ *Dominus mandauit aduerſus Chanaan, ut &c.*] Oſtendit quod ſit mare, ſuper quod extenderit dominus manum ſuam, dicens: Mandauit aduerſus Chanaan. Tyrus enim in ter- C ra Chanaan condita eſt. Lege ſcripturas, maximeq; euangelium, ubi Syrophœniſſa interpellans pro filia, egreditur de terra Chanaan, quæ dicitur mulier Chananæa. Simulq; quia dixerat: Extendit manum ſuam, ne operantē mēbris & officio corporali crederes dominũ, adiecit mãdauit: ut dei feciſſe iuſsiſſe ſit. i ¶ *Et dixit: Nõ adijcies ultra ut glorieris: calumniam ſuſtinēs uirgo filia Sidonis, in Cethim cõſurgēs transfreta, ibi quoq; non erit requies tibi.*] Deus, qui cogitauit detrahere ſuperbiã omnis gloriæ, qui mãdauit aduerſus Chanaan, ut cõtereret fortes eius, ipſe dicit: nequaquã ultra gloriaberis, & in tua cõfides potentia. O uirgo filia Sidonis, id eſt, colonia Sidoniorum, fugies quidem nauibus ad inſulas Occidentis, ſeu in Cyprũ, & cæteras Macedoniæ Græciæq; terras: ſed & ibi aduerſante deo, requiem inuenire non poteris. Alioquin, omnis uagus atq; in orbe peregri- D nus & incertarum ſedium, ſemper in anguſtia iugiter & in mœrore eſt. k ¶ *Ecce terra Chaldæorũ talis, &c.*] Quia ſupra dixerat, ducent eam pedes ſui longe ad peregrinandum, & iterũ: Tranſi terrã tuam quaſi flumē, Duplexq; fuit populus Tyri eorũ qui fugerant & transfretauerãt in Cethim, & eorũ qui in urbe remanſerãt: ad utrumq; loquitur. De his qui fugerant, ſupra ait. In Cethim conſurgens transfreta: ibi quoq; non erit requies tibi. De his qui remanſerant & ducti ſunt in captiuitatem. Ecce, inquit, accolæ terræ Chaldæorũ, cuius potentiam nulli populi ante habuerunt: & quæ ab Aſſyrio fundata eſt, tranſduxerunt robuſtos Tyri. Suffoderunt non ſolum muros, ſed & cuncta habitacula ciuitatis: poſueruntq; eam in ruinã. Quia igitur alij fugerunt, alij capti ſunt: ululate naues uel maris, uel Carthaginis: negociatio enim & colonia ueſtra deleta eſt. Simulq; cõſidera, quõ laudauerit Chaldæos. Non dixit, talis populus ultra non erit: potentius quippe & durius regnũ eſt Romanorũ, ſed ante non fuit. Qui priora negauit, conceſsit ſequentia. l ¶ *Et erit in die illa, in obliuione eris ô Tyre ſeptuaginta, &c.*] Ab hoc loco uſq; in finem huius prophetiæ, Tyro proſpera nunciantur, quod debeat agere pœnitentiã: quod iterũ extruenda ſit: quod ſeptuaginta tantum annis, quibus & templũ dei deſolatũ fuit, Tyri ſubuerſio maneat: ut cuius ruinis inſultabat, & ruinarũ eius tempus imitet̃. Septuaginta aũt annos unius regis, multi putãt Nabuchodonoſor dici, quibus regnũ gentis Aſſyriæ in Hieruſalem permanſerit. Alij generaliter pronunciatũ: quod qui longum regnandi tempus habuerit, ſeptuaginta annos tranſire non poſsit. m ¶ *Poſt ſeptuaginta autem annos, erit Tyro quaſi canticum, &c.*] Quia cum plurimis gentibus fornicata es, & deſolatam te nudamq; & captiuitatis ſqualentem ſordibus, amatores priſtini cõtempſerunt, aſſume nunc citharã: cõgemina carmi-

frequenta canticum, ut memoria tui ſit. [a]Et erit poſt ſeptuaginta annos uiſitabit dominus Tyrum, & reducet eam ad merces ſuas, & rurſum fornicabitur cum uniuerſis regnis terræ ſuper faciem terræ. [b]Et erit negociatio eius & merces eius ſanctificatæ domino: non condentur neq; reponentur. Quia his qui habitauerint coram domino, merces erit negociatio eius, ut manducent in ſaturitate, & ueſtiantur uſq; ad uetuſtatem.

A carmina: circumi ciuitatem: plange lupanar priſtinū: & antiqui erroris ueſtigia lachrymis laua: ut poſsis dei in te miſericordiā prouocare. a ¶ *Et erit poſt ſeptuaginta annos uiſitabit dominus, &c.*] Hæc omnia iuxta hiſtoriā expleta eſſe, conſonis Græcorū & Phœnicū literis indicatur: quod poſt Lxx. annos inſtaurata, ad potentiā priſtinā ſit reuerſa, & negociatio uniuerſarū gentiū fuerit, quas ego puto fornicationes appellari: ut quomodo q fornicat̄ ad lupanar ingreditur, & mercedem ſtupri tribuit: ſic & inſtitor, de toto orbe concurrēs, pulchritudinē urbis quaſi meretricis impleuerit. b ¶ *Et erit negociatio eius, &c.*] Hæc ſecundum hiſtoriā, necdum facta comperimus: niſi forte putandum eſt, quod poſt ædificationem Hieruſalem, & inſtaurationē Tyri, amicæ inter ſe fuerint ciuitates, & ad templū dei crebro Tyrij dona tranſmiſerint: ſicut & in Eſdra legimus: ꝙ Tyrios qui piſces uendebant, in ſabbatto abegerit, & introire urbē non permiſerit, atq; ex uno mercimonio, etiam de cæteris exiſtimandum ſit. Iudæi caſſa in futurum uota differunt: poſt Antichriſtū in mille annis hæc explenda memorantes. Nec mirum ſi iſta confingant, qui ſpreta ueritate Chriſti, organum diaboli Antichriſtum recepturi ſunt: cum etiam Chriſtiani Iudaizantes, de mille annorū beatitudine hæc dicta contendant. Ego autem quomodo in uiſione Babylonis ſub typo euerſionis eius conſummationis tēpus intelligo, & in Aegypto de-
B ſtructis idolis altare dn̄i collocatū ad Chriſti temp⁹ refero, & in uiſione Moab, thronū ſaluatoris in terra eius poſitū recognoſco, & in Damaſci cæteriſq; uiſionib. omnibus, noſtrorū eſſe temporū ſacramenta non dubi- C to: ita & in uiſione Tyri, quæ extrema eſt, Chriſtianæ felicitatis tempus interpretor: quòd poſtq̃ ædificata eſt, & recepit priſtinū ſtatum, & omnis negociator in antiquam cōſuetudinem, portū eius ingreſſus eſt: & mercimonia & labor eorū domino dedicentur. Cernamus in Tyro extructas Chriſti eccleſias: cōſideremus opes omniū, quod non reponātur, nec theſaurizentur; ſed dētur his qui habitāt coram domino, qui ſeruientes altari, participant cū altari. [1.Cor.9] Miniſtrant autem Tyrij non ad diuitias, nec ad cumulandas ſacerdotum opes, ſed ad uictus neceſſaria ſuppetenda: ut (iuxta Apoſtolum) habentes uictum atq; ueſtitū, his contenti ſimus. [1.Tim.6] Et nota quod non dixerit negociationes & merces Tyri ſanctificatas dn̄o his dandas qui habitauerint Hieruſalem, ſicut Iudæi arbitrantur: ſed qui fuerint corā domino, qui ſeruiunt ei. Sic enim & dn̄s conſtituit, ut qui [1.Cor.9] euangeliū prædicant, uiuant de euangelio. Seruire aūt dn̄o & habitare corā eo, nō eſt loci, ſed meriti. Hucuſq; uiſiones Eſaiæ ſiue onera quæ certis gentib. impoſuit: ut iuſsiſti, & ut nos quiuimus hiſtorica interpretatione diſſeruimus, Hebraicæ tantū ueritatis prementes ueſtigia. Quæ ſequūtur, ad omnes pertinent nationes, & generaliter ad totius mundi cōſummationē. De quib. nec tu petiſti ut ſciberē: nec mihi ocioſum fuit, ut ex ſuperfluo non quæſita dictarem, qui quæſita uix ſcripſi. D

Commentarij quinti in Eſaiam prophetam Finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEXTVM Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Prooemium.

QVOD in præcedenti uolumine pollicitus ſum, ut ſuper fundamenta hiſtoriæ, ſi uoluntati noſtræ Chriſtus annueret, ſpirituale extruerem ædificium, & impoſito culmine perfectæ eccleſiæ ornamēta monſtrarem: hoc in ſequentibus duobus libris, ò uirgo Chriſti Euſtochium, orationibus tuis, et domini miſericordia facere conabor: ut eodem labore quo quintus liber hiſtoriam comprehendit: ſextus & ſeptimus perſtringat anagogen, non omnia diſſerentes, ne multa fiant uolumina, ſed quid eccleſiaſtici uiri ante nos ſenſerint, breuiter indicantes.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Eſaiam prophetam, Liber ſextus.

CAPVT XXIIII.

CAPVT XXIIII.

ONus[a] ſeu uiſio contra Babylonem, quam uidit Eſaias

ONVS *ſeu uiſio cōtra Babylonem, quam uidit Eſaias filius Amos.*] Vidit nō carnis, ſed mentis oculis q̃ grāde magnumq; pondus Babyloni ſit imponendum. Et quia Babylon, quæ Hebraicè dicitur בָּבֶל interpretat̄ cōfuſio, eo ꝙ ibi ædificantiū turrim ſermo cōfuſus ſit: ſpiritualiter mundus iſte intelligitur, q in maligno poſitus eſt, & nō ſolū linguas, ſed opera ſingulorū mēteſq; cōfundit. Hui⁹ Babylōis rex eſt uer⁹ Nabuchodonoſor cōtra dn̄m ſuperbiens, q̃ dicit in corde ſuo, In cœlum aſcendam, ſuper ſydera cœli ponā ſoliū meum: ſedebo in monte teſtamenti in laterib. Aquilonis: aſcendam ſuper altitudinem nubiū, ero ſimilis altiſsimo. Iſte eſt qui oſtendit dn̄o uniuerſa regna mundi, & dixit ei, Hæc omnia mihi tradita ſunt, & tibi dabo, ſi cadens adoraueris me. [Matth.4] Deniq; in conſequentibus nequaq̃ contra Babylonē, ſed cōtra orbem terrarum cōminatio eſt. Dominus ſabaoth præcepit genti bellicoſiſsimæ, ut ueniat de terra longinqua à ſummitate cœli, ut diſperdat orbē terrarū. Et iterū: Ecce dies uenit inſanabilis furoris & iræ, ut ponat orbem terrarum deſertum, & peccatores diſperdat ex eo. Ac deinde: Præcipiā orbi terrarum uniuerſo mala, & impijs peccata ſua. Ex quibus probatur, omnia quæ dicuntur contra Babylonē, ad mundi huius confuſionem & interitum pertinere.

¶ Super

Eſaias filius Amos. [a]Super montem caligoſum ſiue campeſtrem leuate ſignum.

HEB. [b]Exaltate uocē, leuate manum. [c]Et ingrediant̄ portas duces. [d]Ego mādaui ſanctificatis meis. [e]Et uocaui fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. [f]Vox multitudinis in mōtib. quaſi populorū frequētiū: uox ſonit⁹ regū gentiū cōgregatarū. Dn̄s exercituū p̄cepit militiæ belli, uenietib. de terra ꝓcul à ſūmitate cœli: dn̄s & uaſa furoris ei⁹ ut diſꝑdat oēm terrā.

SEP. Exaltate uocē, conſolamini manu. Aperite principes. Ego pręcipiam, & ego adducam eos. Gigantes ueniunt implere furorem meum, gaudentes ſimul & contumeliā facientes. [g]Domin⁹ ſabaoth pręcepit genti bellicoſiſsimæ, ut ueniat de terra longinqua à ſummo ÷ fundamento ⁖ cœli dominus, et bellatores eius ut diſꝑdant uniuerſum orbem.

[h]Vlulate quia propè eſt dies domini, quaſi uaſtitas à domino

A a ¶ *Super montem caligoſum ſiue campeſtrem leuate ſignum.*] Apoſtolis præcipit̄ & apoſtolicis uiris ac magiſtris eccleſiarū, ut dimicaturi cōtra Babylonē, ſignum eleuent dominicæ crucis, non in humili loco, & in demerſis uallibus, ſed in monte caligoſo ſiue campeſtri. Quorū alterum ſignificat abſcōdita eccleſiæ ſacramēta, quæ ut uideret Moyſes & audiret uocem dei, intrauit tenebras & caliginem. [Pſal.17.b] Poſuit enim deus tenebras latibulū ſuū, & nubes & caligo in circuitu eius. Alterū docet, ſic nos ad excelſa eccleſiaſticorū dogmatū debere cōſcendere: ut (iuxta apoſtolum Paulū) [1.Cor.15.b] humiliemur atq; dicamus: Qui nō ſum dignus uocari apoſtolus, qa ſum ꝑſequutus eccleſiā dei. Qui & ipſe eleuauit ſignū in monte campeſtri, quādo inſita ſibi humilitate dicebat: Ego aūt iudicaui nihil ſcire me in uobis, niſi Ieſum Chriſtū, & hunc crucifixū. Hoc aūt ſignū & in ſuperioribus leuauit ipſe, qui ortus eſt de radice Ieſſe in nationibus, ut congregaret perditos Iſrael. b ¶ *Exaltate uocem, leuate manum.*] Qui de ſub-
B limibus loquitur, & præſentia quaſi breuia & tranſitoria contemnit. Qui audit ab eodem Eſaia: Super montem excelſum aſcēde qui euāgelizas Sion. Eleua in fortitudine uocē tuā qui euāgelizas Hieruſalē. Eleuat manum ſuā qui poteſt cū Dauid dicere: [Pſal.140.a] Eleuatio manuū mearum ſacrificiū ueſpertinū: & qui in omni loco leuat ſanctas manus: ut non ſolū leuet manus, ſed etiā conſoletur manu, ne dicat pauperi, cras ueni & accipe: ſed ut pauperiē eius & neceſsitatē præſenti miſericordia conſoletur. c ¶ *Et ingrediantur portas duces.*] Duces eccleſiæ ingrediunt̄ portas myſteriorū dei & ſcripturarū ſacramenta cognoſcunt: habentes clauē ſcientię, ut aperiant eas creditis ſibi populis. Vnde præcipitur, ut magiſtri aperiant, & diſcipuli ingrediant̄. d ¶ *Ego mandaui ſanctificatis meis.*] Ipſe enim ſanctificat miniſtros ſuos, ut & qui ſanctificat & qui ſanctificantur, ex uno omnes ſint. Qui [Leuit.19.d] & in alio loco credentibus loquit̄, Sancti eſtote, quoniā & ego ſanctus ſum, ipſe præcipit & adducet principes ſuos, ut faciant quæ præcepta ſunt. e ¶ *Et uocaui fortes meos, &c.*] Iuxta Hebraicū hærent ſuperioribus quæ dicunt̄: ꝙ ipſe uocauerit fortes ſuos, exultantes in gloria ſua, qui mandauerat ſanctificatis ſuis. Porrò iuxta Lxx. gigantes uenientes ut impleant furorē dn̄i, gaudentes in aliena iniuria atq; lætantes, ſiniſtræ accipiendæ ſunt contrariæq; uirtutes, de quibus & in pſalmis legimus: [Pſal.77.c] Miſit in eos furorē iræ ſuæ, furorē & irā & tribulationē, immiſsionē per angelos peſsimos. Ex his eſt & exterminator in Aegypto: [Exo.12.a] qui poſtes agni litos ſanguinem nō audet intrare: [3.Reg.22.d] & ille ſpiritus qui egreſſus ſtetit in cōſpectu dn̄i, & ait: Ego decipiā Achab. Dixitq; ei domin⁹: Decipies & præualebis: egredere & fac ſic. Vnde in eodem Regū uolumine Micheas dixit: Vidi dn̄m Iſrael ſedentem ſuper thronū ſuum, & omnis exercitus cœli ſtabat circa eum à dextris & à ſiniſtris. Dexteræ, uirtutes ſunt eorum angelorum qui ad bona mittuntur: ſiniſtræ autē eorū quibus ad puniendū tradimur. Vnde & Apo- C ſtolus: [1.Tim.1.d] Quos tradidi, inquit ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare. Nomē aūt gigantiū, ꝓ quo in Hebræo גבורים id eſt, fortiū poſitū eſt, Lxx. & Theodotio in ſimilitudinē fabularū uertere gētiliū: ſicut & Syrenas, & Titanas, & Arcturū, Hyadas, & Orionē nomināt, quæ apud Hebræos alijs appellantur uocabulis. Si autē gigātes rebelles dei ſunt: & omnes hæreſes cōtrariæ ueritati rebellant deo: omnes hæretici gigantes ſunt, qui gaudēt in errore ſuo: & tunc maxime gloriantur, quando eccleſiæ contumeliā fecerint. f ¶ *Vox multitudinis, &c.*] Tripliciter iſte locus accipitur. Primū, ut eleuato ſigno in monte cāpeſtri, ueniat gentiū multitudo, & ipſa in montibus cōſtituta: quæ diuidit̄ in duo: in populos ſcilicet & in reges, in diſcipulos & magiſtros: de quibus & ſaluator in euangelio loquebat̄, Multi ab Oriente & ab Occidente uenient, & [Matt.8.b] accumbent cum Abrahā & Iſaac & Iacob in regno cœlorū. Propterea aūt una uox & cōſona dicit̄, ut illud apoſtolicū probet̄: Idipſum dicatis omnes. & non ſint in D uobis ſchiſmata, ſed ſitis perfecti in eodē ſenſu & in eadem ſententia. [1.Cor.1.b] Secūdo hæreticorū deſcribit̄ ſuperbia q in montib. ſe eſſe credentes, erigunt̄ cōtra ſcientiā dei: & iniquitatē in excelſum loquunt̄: & ponunt in cœlū os ſuū, qui & ipſi habent populos, habent reges, qui deceptū populū deuorant. Tertia interpretatio eſt: Quia ſupra dixerat: gigantes ueniunt, ut impleant furorē meū gaudentes ſimul & contumeliā facientes: ipſorū gigantiū deſcribit arrogantiā: & ad puniendos qui ſibi traditi fuerint in mala parte conſenſum. g ¶ *Dominus ſabaoth, &c. à ſummo fundamento, &c.*] Fundamentū, obelo prænotandū eſt. In Regum & Paralipomenon uolumine legimus: [2.Reg.24.a] [1.Para.21.a] ꝙ ira dei accenſa ſit ſuper Iſrael, quādo Dauid numerauit populū & offendit dn̄m. In pſalmis quoq; ſcribitur: Dn̄e, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua [Pſal.6 & 17] corripias me: & cætera his ſimilia: per quæ legi in cuiuſdam cōmentarijs, irā dei poſſe intelligi cōtrariā fortitudinem cui tradimur ad puniendū: de quo & in octauo pſalmo cantat̄: Vt deſtruas inimicū & ultorem. Poſſunt bellatores dici qui de terra procul ueniunt: & à ſummo cœli, etiā miniſtri angeli: qui in mundi cōſummatione mittendi ſunt, ut zizaniorū manipulos faciant, & ſeparatos à frumento incendio præparent ſempiterno. [Matt.13.b] Omnis quoq; terra diſperdit̄, quādo terrena opera ſubuertuntur. Sunt & alij dn̄i bellatores inſtructi armatura apoſtoli: qui quotidie in eccleſia quæ οἰκουμένη, id eſt, orbis & habitata intelligitur: diſperdant eos & interficiāt qui eriguntur contra ſcientiam dei. h ¶ *Vlulate, quia prope eſt dies domini, &c.*] Quoniam bellatores domini uenturi ſunt ut diſperdant omnem terram: ululate & agite pœnitentiā, quibus pœna uentura eſt. Prope eſt enim dies domini, uel cōſummationis totius mundi atq; iudicij, uel exitus uniuſcuiuſq; de uita. Venit enim à domino deprædatio, quam nos diximus uaſtitatem, ut

A ſeruaremus metaphorā, quia præmiſerat bellatores. cū dies iudicij uel dormitionis aduenerit, oēs manus diſſoluenť: quibus diciť in alio loco: Confortamini man⁹ diſſolutæ. (Pſal.142.a) Diſſoluenť aūt manus, q̄a nullū opus dignū dei iuſticia reperieť: & nō iuſtificabiť in conſpectu eius oīs uiuēs. Vnde ꝓpheta dicit in pſalmo: Si iniquitates attendas dn̄e, qs ſuſtinebit? (Pſal.129) Oīe quoque cor ſiue anima hominis tabeſcet: & paucebit cōſcientia peccati ſui. Hæc eſt dies formidoloſa atq; terribilis, de qua & Sophonias loquiť: Metui te à facie dn̄i, quia prope eſt dies dn̄i. (Sopho.1.b) Et rurſum: Iuxta eſt dies dn̄i magna, prope & uelox nimis. Et Amos: Væ, inquit, qui deſiderāt diem dn̄i: ut qd uobis dies domini: quæ tenebræ ſunt & non lux? (Amos 5.c)

domino ueniet. Propterea omnes manus diſſoluentur, & omne cor hominis tabeſcet, & conteretur. [a] Torſiones & dolores tenebunt, quaſi parturiens dolebunt, unuſquiſq; ad proximum ſuum ſtupebit: facies combuſtæ uultus eorū. [b] Ecce dies domini uenit crudelis, & indignationis plenus & iræ, furoriſq; ad ponendam terram in ſolitudinem, peccatores eius conterendos de ea.

HEB. [c] Quoniam ſtellæ cœli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum, obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo: & luna non ſplendebit in lumine ſuo. [d] Et uiſitabo ſuper orbis mala, & cōtra impios iniqtates eorū. [e] Et quieſcere faciam ſuperbiā infi-

SEPT. Stellæ enim cœli & Orion ÷ & omnis ornatus cœli: lumen ſuum non dabunt, & obtenebrabuntur ſole oriente, & luna non dabit lumen ſuum. Et perdā iniuriā iniquo-

Quodq; iuxta Septuaginta additū eſt: turbabunť legati, & dolores apprehendēt eos: Illos legatos interpretari poſſumus, quos ciues miſerāt aduerſum eum, qui ꝓfectus erat in terrā lōginquā, ut ſibi regnū peteret. Vnde ipſe loquitur in euangelio: (Luc.19.b) Inimicos autem qui noluerunt me regnare ſuper ſe, adducite huc & interficite coram me. a ¶ *Torſiones & dolores tenebunt: quaſi parturiens do* B *lebūt: unuſquiſq; ad proximū ſuum ſtupebit: facies combuſtæ, &c.*] Cum uenerint domini bellatores de terra longinqua, & omnes manus fuerint diſſolutæ, & cor pauidum atq; contritū: tunc ſtrophomata quæ nos torſiones uentris interpretati ſumus: & dolores tenebunt eos, ſimiles doloribus parturientiū. Per quæ oſtenditur torqueri eos propria cōſcientia, & facies habere combuſtas eo igne quem ſibi ſuccenderant: quia non poſſunt dicere: (Pſal.4.b) Signatum eſt ſuper nos lumen uultus tui domine. Et: (2.Cor.3.d) Nos omnes reuelata facie gloriam domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur. Vnuſquiſq; ſtupebit ad proximum ſuum, uidens eum in eiſdem eſſe tormentis, quibus ipſe cruciatur. b ¶ *Ecce dies domini uenit crudelis, & indignationis plenus & iræ furoriſq;, ad ponendam terram in ſolitudinē, peccatores eius conterendos de ea.*] Pro terra Septuaginta τὴν οἰκουμένην, id eſt, orbem interpretati ſunt: pro crudeli, inſanabilem. Cum enim dies uel iudicij uel mortis aduenerit, implebitur illud quod in ſexto pſalmo legitur: In inferno autem quis confitebitur tibi? Non eſt enim illud tempus pœnitentiæ, ſed pœnarum. Et in alio loco dicitur, (Pſal.30.c) Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abſcondiſti timentibus te. Ergo abſconditur multa dei miſericordia ab his qui adhuc in timore ſunt poſiti, & perfectā dei non habent charitatem: ut dum crudelem audiunt diem domini & inſanabilem, & indignationis furoriſq; plenum, peccare deſiſtant. Ponetur quoq; orbis uel terra in ſolitudinem, & peccatores conterentur de ea quæ prius peccatorum onere grauabatur: ut deletis perditiſq; ſceleribus, habitet & regnet in terra ſola iuſticia. c ¶ *Quoniam ſtellæ cœli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum, obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo, &c.*] Pro eo quod nos interpretati ſumus, ſplendor earum: haud dubium quin ſtellarum, Aquila & Theodotio ipſum uerbum poſuerunt Hebraicum כְּסִילֵי pro quo Septuaginta Orionem transtulerūt: addētes de ſuo, & omnis ornatus cœli: qđ C obelo prænotandū eſt. Orionē aūt gentiliū fabulæ dicunt uiginti duas habere ſtellas: è quibus quatuor tertiæ magnitudinis ſunt, nouē quartæ: rurſum aliæ nouē quintæ, qui ab alijs appellatur Bootes. Legimus quoq; in Iob: (Iob 9.) Hyadas, & Veſperū, & Arcturū, & theſauros ſiue interiora Auſtri, de quibus in ſuo loco dicēdum eſt. Nec putare debemus apud Hebræos has ſtellas his appellari nominib⁹, quæ Græcus ſermo reſonat & Latin⁹: ſed propria habere uocabula: Sicut em̄ de⁹ (Gen.1.) uocauit lucē, diem: & firmamētū, cœlū: & aridam, terram: & congregationes aquarum, maria: ſic & ſingulas ſtellas ſuis appellauit nominibus: quarū proprietatem noſtra lingua nō exprimit. Scriptū eſt de eo in alio loco, (Pſal.146.) Qui numerat multitudinem ſtellarū & omnibus eis nomina uocans. Quando igitur dies dn̄i uenerit ad ponendū orbem terrarū in ſolitudinē: & peccatores de ea penitus auferendos: tunc ad cōparationē diuinæ maieſtatis ſtellæ cœli, & omnis ſplendor earū retrahēt lumē ſuū. Nec mirū eſt hoc de minorib. ſtellis dicere, cum etiam ſol obtenebreſcat in ortu ſuo, & luna ſplendorē ſolitū non habeat. D Illud aūt quod Lxx. trāſtulerūt, ꝙ ſtellæ & Orion, & omnis ornatus cœli obtenebrenť ſole oriente: nō habet quid ſigni, ſiue miraculi: hoc enim omni fit tempore, ut orto ſole, ſtellæ quæ in cœlo ſunt non appareant. Nec mirū hóc dixiſſe de ſole, cum etiā plena luna & tota nocte fulgente, pleraq; aſtra non luceant. Eſſe autem etiā per diē ſtellas in cœlo, probat ſolis deliquiū: quod quando umbra terræ (ut philoſophi diſputāt) & obiecto orbe lunæ fuerit obſcuratus clariora in cœlo aſtra uideanť. d ¶ *Et uiſitabo ſuper orbis mala, & cōtra impios, etc.*] Quando uiſitat & percutit deus, ad hoc percutit, ut emendet: deniq; quādo uehemēter iraſciť ſuper eos qui non agūt pœnitentiā. Non uiſitabo, inquit, ſuper filias (Oſee 4.) ueſtras, cum fuerint fornicatæ: & ſuper nurus ueſtras, cum adulterauerint. Econtrario de his qui in Chriſto credituri ſunt diciť: Viſitabo in uirga iniquitates eorū, (Pſal.88) & in flagellis peccata eorū. Miſericordiā autē meam nō auferā ab eis. e ¶ *Et quieſcere faciam ſuperbiam, &c.*] Verbum Hebraicū זָאוֹן quod perſpicuè arrogantiā & ſuperbiā ſonat, Theodotio & Lxx. ſemper iniuriā tranſtulerūt: ſenſum magis q̄ uerbū exprimentes: quia omnis ſuperbus promptus eſt ad iniuriā. Ergo propterea dominus uiſitat ſuper orbis mala, & cōtra impios iniquitates eorū: ut cōprimat arrogantiā ſuperborū, & ſuperbiā fortiū humiliet. Deus enim ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. (1.Pet.5.b) Et in Prouerbijs legimus: (Prou.16.) Ante contritionē eleuať cor uiri, & ante gloriam humiliatur. Semper ſuperbiam ruina ſequiť, & humilitatē gloria. Qui enim ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. (Luc.14.) Legimus in alio loco: (1.Cor.1.) Perdam ſapientiam ſapientium, & intelligentiam prudentium reprobabo. Non quòd uera ſapientia & uera prudentia perdanť à domino, ſed falſi nominis ſcientia: qui ſibi theſaurizant linguam mendacij: & deficiunt ſcrutantes ſcru-

tinio

A tinio, & inueniunt nihil: loquentes iniquitatē in excelſum, & ponentes in cœlū os ſuū. Vnde propriè hæreticorū ſuperbia ueritatis iniuria nominatur. a ¶ *Precioſior erit uir auro, &c.*] In cōſummatione mundi, quando orbis redactus fuerit in ſolitudinē, & obtenebratus ſol in ortu ſuo, & luna ſplendorē ſuū nō dederit: tanta fient ab Antichriſto ſigna atque portenta: ut iniquitate creſcēte, refrigeſcat charitas multorū ad decipiendos etiā ſi fieri poteſt electos dei. Tunc precioſior erit uir auro, qđ Hebraicè diciť פָּז & Aquila interpretat⁹ eſt πύῤῥον, quod coloris optimi atq; ſanguinei eſt, & homo mūdiſſimo obrizo: quod Hebraicè dicitur אוֹפִיר & Aquila tranſtulit σπήλωμα ὀφείρ, qđ neſcio quid uolentes Lxx. interpretati ſunt, lapidē de σωφείρ. Eſt autem Indiæ locus, in quo aurū optimū naſciť: ſicut in Geneſi legim⁹ (Gen.2.b) de fluuio Phiſon: iſte eſt qui circumit B omnē terrā Euilath, ubi eſt aurū, & aurū terræ illius optimū, & ibi eſt carbūculus & lapis praſin⁹. Precioſior autē intelligitur, pro eo quod eſt rarior. Omne enim quod rarū eſt, precioſum eſt, ſicut & in Samuelis uolumine legimus: (1.Reg.3.a) Et ſermo dn̄i precioſus erat in Iſrael. b ¶ *Super hoc, &c.*] Cum precioſior fuerit uir auro & homo mundo obrizo, & impletū quod ſcriptū eſt: (Luc.18.b) Putas cū uenerit filius hominis: inueniet fidē ſuper terrā? tunc & cœlū mouebunť & terra. Cœlū em̄ & terra pertranſibūt nō ſua uoluntate & ꝓprio arbitrio, ut pleriq; exiſtimāt, animātia ea eſſe credentes: ſed propter indignationē dn̄i exercituū, & propter diē furoris eius, qui reſpicit terrā, & facit eam tremere. Vnde hoc quod in Lxx. diciť, cœlū enim furiet, μετωνυμικῶς accipiendū pro his, qui uerſanť in cœlo, quō ſi dicamus omnis ciuitas conclamauit, & obuiā iudici urbs uniuerſa proceſſit. Fundamenta uerò terræ. (Prou.3.c) & in Prouerbijs legimus, Deus ſapientia fundauit terram. Et ad Iob loquiť dn̄s: (Iob 38.a) Vbi eras quādo fundabā terrā? Non ꝙ terra habeat fundamēta ꝓfunda mole deiecta: ſed uoluntas & poteſtas dei, qua omnia continenť, fundamēta illius appellanda ſunt. (Iob.26.b) Ipſe em̄ ſuper maria fundauit eā, & ſuper flumina collocauit eam, (Pſal.23.a) & ipſe appendit eam ſuper nihili. c ¶ *Et erit quaſi damula fugiens, & quaſi grex ouiū, &c.*] Cœlo terraq; cōmotis, fugiet diabolus coluber tortuoſus, uel omne dogma cōtrariū ueritati: quod in magiſtros ac diſcipulos ſcinditur: quorū priores propter ὀξυδορκίαν Græco ſermone Dorcades, id eſt capreæ nuncupanť: ſequētes quaſi bruta animalia, & huc atq; illuc errātia nō habēt qui eos dirigāt: perdiderūt em̄ eū, de quo ſcriptū eſt, A dn̄o greſſus hominis diriguntť: qui liberati à magiſtris peſſimis, conuertentur ad populū ſuū, & ſinguli ad terrā ſuā fugient, de C qua orti ſunt, qui uerò inuētus fuerit, occidetur ſiue iugulabitur. Hoc autē non ſolū in conſummatione mundi, ſed uſq; hodie fit in eccleſia, quando magiſtris ſuperatis, grex deceptus reuertiť ad populum, & ad terram ſuam: & in eo quod inuenitur occiditur: ut hæreticus eſſe deſiſtat. Et quicunq; ſuꝑuenerit cadet in gladio ſpirituali. Tūc infantes eorū & paruulos, qui nondum ad perfectā uenerūt erroris ætatē, allidēt in oculis magiſtrorū, diripientq; eorum domos: & uxores eorū uiolabūnt, prauā ſapientiā & doctrinam peruerſam. Vnde ꝓ huiuſmodi patrib⁹, quorū interficiendi ſunt paruuli, debemus orare & dicere: Da eis domīe. Quid (Oſee 9.c) dabis eis? Vuluā ſterilē, & ubera arentia: Parturierunt enim i- (Pſal.7.d) niquitatē, cōceperūt dolorē, & genuerunt iniuſticiā. d ¶ *Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos, &c.*] Inuenimus in Geneſi, quòd Madai (D) (Gen.10.d) autor gentis Medorum fuerit, qui interpretatur (מָדַי) mēſura, ſiue à potente uel forti. Igitur cōtra Babylonios qui mente cōfuſi ſunt, ſuſcitanť à potente & forti deo miniſtri ad puniēdū fortitudinis: ut reddāt unicuiq; ſecūdū opa ſua. In qua em̄ mēſura mēſi ſunt, remetieť eis: (Luc.2.c) Menſurā agitatā atq; cōcuſſam & plenā & ſuꝑ effundentē reſtituēt in ſin⁹ eorū. Qui nec argentū nec aurū, id eſt, nec eloquij pulchritudinē, nec acumē ingenij, in quib. ſibi ante plaudebāt, recipiēt: ſed pœnis afficiēt traditos, & paruulis ac lactētib. uteri nō miſerebunť, ut magis miſereanť. Atq; utinā & nos ſuſcitemur à dn̄o, & hæc nobis deť poteſtas, ut nec argentū nec aurū uelim⁹ eloquētiæ & ſapientiæ ſecularis, ſed filios hæreticorū, & omniū q decepti ſunt, interficiam⁹ ſagittis ſpiritualib. i. teſtimonijs ſcripturarū, & q lacte nutriunť erroris, abſque ulla miſericordia trucidentur, ut clemēti crudelitate pereāt: nulliuſq; miſereamur infantiæ, & illa beatitudine digni ſim⁹: Beat⁹ q tenebit & allidet paruulos ſuos ad petram.

HEB. infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. [a] Precioſior erit uir auro, & homo mundo obrizo. [b] Super hoc cœlū concutiam, & mouebitur terra de loco ſuo: propter indignationem domini exercituum: & propter diem iræ indignationis eius.

SEP. iniquorū, & iniuriā ſuperborū humiliabo. Et erūt q derelicti fuerint, honorati magis q̄ aurū excoctū, et homo honorabilior erit lapide de Suphir. Cœlū em̄ furiet, & terra mouebiť à fundamētis ſuis: propter furorē iræ dn̄i ſabaoth in die qua uenerit furor ei⁹.

[c] Et erit quaſi damula fugiens, & quaſi grex ouiū, & non erit qui congreget, unuſquiſq; ad populum ſuum conuertetur: & ſinguli ad terram ſuam fugient. Omnis qui inuentus fuerit, occidetur, & omnis qui ſuperuenerit, cadet in gladio. Infantes eorū allidentur in oculis eorum: diripientur domus eorum, & uxores eorum uiolabuntur. [d] Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentū non quærant, nec aurum uelint: ſed ſagittis paruulos interficiant, & lactentibus uteri non miſereantur, & ſuper filios non parcet oculus eorum.

CAP. XIIII.

ET [e] erit Babylō illa glorioſa in regnis, inclyta in ſuperbia Chaldæorum, ſicut

CAP. XIIII.

ET erit Babylon, quæ uocatur inclyta glorioſa regis Chaldæorum: ſicut

CAP. XIIII

ET *erit, &c. cito ueniet & non tardabit.* (*Quodq; ſequitur.*) *Et dies eius non protrahentur.*] Aſteriſcis notandū eſt, quod de Theodotione addita ſunt. Medis aduerſus confuſionis urbē ſuſcitatis, qui nec aurum in bonis reputant, nec argentū, qui ſagittis interficiunt paruulos, & lactentibus uteri non miſerentur, & ſuper filios non parcit oculus eorū: urbs quondam inclyta quæ erat in ſuperbia Chaldæorū, qui interpretanť, quaſi dæmonia: (כַּשְׂדִּים) ſic ſubuertetur, quomodo ſubuerſa eſt Sodoma & Gomorra, ut nullū in ea maneat priſtinæ manſionis ueſtigium, ſed poſtq̄ fuerit cœlum nouum, & terra noua, & prætererit figura huius mundi, non habita-

 bitur

A bitur urbs cõfuſionis in perpetuũ,& nequaq́ eundẽ ſtatum recipiet. Non enim ponet ibi poſtq́ in priſtina gloria eſſe deſierit Arabs tentoria ſua: qui interpretatur occidentalis & ueſpertinus: ut in ea cupiat habitare quam uiderit eſſe deſertã. Arabs aũt in præſenti loco in bonã partẽ accipit: quod ſemper tẽdat ad finẽ, & oblitus præteritorũ, extẽdat ſe in priora. Nec paſtores requieſcẽt ibi, qui manſuetiſsimum domini gregẽ in Hieruſalem ſolẽt paſcere: ſed econtrario reqeſcent ibi beſtiæ: quas deteſtat pſalmiſta, dicẽs: Ne tradas beſtijs animam confitentẽ tibi. Pro quib. Aquila & Symmach' & Theodotio, ipſum uerbũ Hebraicũ poſuerunt ציים. Et implebunt domus eorũ, hoc eſt, Babyloniorũ, iuxta Lxx. & Theodotionẽ ἤχου, id eſt, ſonitu & clamoribus: iuxta Aquilam, typhonib⁹: quos nos in dracones uertimus: iuxta Symmachum אוחים quod uerbum in He-

B braico continetur. Et habitabunt ibi ſtruthiones: animal ſemper ſolitudines appetẽs: de quo in Iob plenius ſcribit: qui cum pœnas habere uideatur, tamen de terra altius nõ eleuatur: pro quo Lxx. σειρῆνας, id eſt, Sirenas interpretati ſunt. Piloſos autem qui dicuntur Hebraicè שעירים Theodotio erectis & ſtantibus pilis interpretatus eſt. Symmachus & Lxx. dæmonas tranſtulerũt. Pro onocentauris quoque, quos ſoli Lxx. interpretati ſunt, imitantes gentilium fabulas, qui dicunt fuiſſe hippocentauros, tres reliqui interpretes ipſum poſuere uerbum Hebraicum איים quod nos in ululas uertimus. Vbi autem Lxx. dixerunt, cubilia facient hericij in domibus eorum, & in Hebraico poſitum eſt תנים Aquila & Symmachus & Theodotio Sirenas interpretati ſunt: ſignificantes uel beſtias aliquas eſſe uel dæmonas, iuxta errorem gentilium dulce cantantes, & decipientes homines, qui huius ſeculi naufragium clauſis auribus tranſire non poſſunt. Porrò onocentauri nomen, ex aſinis centauriſq́ compoſitum, uidetur mihi ſignificare eos, qui ex parte aliquid humanum ſapiunt, & rurſum uoluptatibus & cœno turpitudinis abducuntur ad ui-

Tropol. tia. Dicitur ergo ſecundum tropologiam: quod in fine mundi, uel mortis uniuſcuiuſq́, omnis gloria & ſuperbia Chaldæorum, & confuſio mundi, recedat à nobis, & ita omnia ſubuertantur, ſicut ſubuertit deus Sodomam & Gomorram: nec ultra mundi iſtius futurus ſit ſtatus, ſed pereat in æternum. Nec ponat ibi Arabs tentoria ſua: de quo in ſexageſimoſeptimo pſalmo dicitur: Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum, dominus nomen eius. Nec paſtores ibi requieſcant: angeli uidelicet qui humano præſunt generi, & quotidie uident faciẽ patris, ſed requieſcant ibi beſtiæ, & dracones, & ſtruthiones, & piloſi, & ululæ, & ſirenæ: quas omnes beſtias in figura intelligimus angelorũ, uel dæmonum, & eorũ quibus tradimur ad puniendũ. Et in domibus quondam uoluptatis, ubi erat lætitia & gaudiũ: fit plãct⁹ ularũ, & lamentabilis uox Sirenarum: quæ auditores ſuos ducit ad mortẽ. Tempus autẽ imminere iudicij & diẽ cõſummationis Babyloniæ non elongari, nequaq́ mirabit, q quotidie per ſanctos uiros in his qui credunt in dño, ſubuerti uiderit Babylonẽ, & æternitati cõparatam, omnẽ longitudinem eſſe uicinam. De generibus beſtiarum imò monſtrorũ breuiter diximus, qa in priori libro iuxta hiſtoriã ex parte perſtricta ſunt. Hoc quoque cõſiderandum, ꝙ poſtq́ eccleſiaſtic⁹ ſermo & doctrina ſal- D uatoris urbem cõfuſionis euerterit, ita ut Sodomæ & Gomorræ comparetur, non habitet à ſanctis uiris: nec paſtores reqeſcant in ea, qui Chriſti gregem paſcere cõſueuerant: ſed econtrario requieſcant ibi beſtiæ & dracones, & ſtruthiones, & piloſi ſaltent in ea. Quicquid enim hæretici loquunt in ſynagogis Satanæ, non eſt doctrina domini, ſed ululatus dæmonũ & piloſorũ, quos imitabatur Eſau. Et Sirenæ requieſcent in delubris uoluptatis: quæ dulci & mortifero carmine animas pertrahunt in profundum: ut ſæuiente naufragio, à lupis & canibus deuorentur. Prope eſt ergo & inſtat quotidie tempus ruinæ hæreticorum, & non differtur eorum ſubuerſio. a ¶ *Miſerebitur enim dominus Iacob, & eliget adhuc de Iſrael, & requieſcere eos faciet ſuper humum ſuam: adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob. Et tenebunt eos populi, &c.*] Pro aduena, id eſt, προσηλύτου, Lxx. γηώραν interpretati ſunt: qui Hebraicè גר dicitur. Vnde puto & Moyſi filium, qui aduena erat in terra, nominatum à patre Gerſan. Ergo gioras non eſt Græcum uerbum, ſed Hebraicum, Græca conſuetudine declinatum: licet quidam Hebræi ſermonis ignarus, Græcam in eo etymologiam exprimere conetur, ab eo quòd terrenæ rei curam habeat: γῆ enim, inquit, terra appellatur, & ὤρα φροντὶς, id eſt ſolicitudo. Rurſum pro משל quam Aquila & Symmachus & Theodotio parabolã tranſtulerunt, quod & nos ſequuti ſumus, Lxx. τὸν θρῆνον, i. planctũ interpretati ſunt. Eſt aũt ordo: Poſtq́ Babylon deſerta fuerit in æternum, ita ut habitatio beſtiarum ſit: miſerebitur dominus Iacob, eius uidelicet qui uitia ſupplan- Exod. 2. d

HEB. ſicut ſubuertit deus Sodomam & Gomorrhã. Non habitabitur uſq́ in finem: & non fundabitur uſque ad generationem et generationẽ: nec ponet ibi tẽtoria Arabs: nec paſtores requieſcent ibi: ſed requieſcent ibi beſtiæ, et replebũtur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi, & reſpondebunt ibi ululæ in ædibus eius: & Sirenæ in delubris uoluptatis. Propè eſt ut ueniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. ᵃ Miſerebitur enim dominus Iacob, & eliget adhuc de Iſrael, & requieſcere eos faciet ſuper humum ſuam: adiunget aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob. Et tenebunt eos populi, & adducent eos ad locũ ſuũ, & poſsidebit eos domus Iſrael ſup terram dñi in ſeruos & in ancillas, & erunt capientes eos qui ſe ceperant, & ſubijciẽt exactores ſuos. Et erit in die illa cum requiem dederit tibi deus à labore tuo, & à concuſsione tua, & à ſeruitute dura qua ante ſeruiſti, ſumes parabolam iſtam contra regem Babylonis, & dices. Quomodo

SEP. ſicut ſubuertit deus Sodomã & Gomorram: nõ habitabitur in æternũ: nec ingredietur in eam per multas generationes: nec tranſibunt per illam Arabes, neq́ paſtores requieſcent in ea, ſed requieſcent ibi beſtiæ. & replebuntur domus ſonitu: & accubabunt ibi Sirenæ, & dæmonia ſaltabũt ibi, & onocentauri ibi habitabunt: & cubicula facient hericij in domibus eorum. Cito ueniet & non tardabit. * & dies eius non protrahentur.

A ſupplantauit, & eliget Iſrael, eum qui mente conſpicit deũ. Et nota uerborũ proprietatẽ: Iacob qui adhuc in lucta poſitus eſt miſerebit: Iſraeli uerò qui poſt uictoriã nomen accepit, non miſericordia, ſed electio coaptatur. Requieſcere quoq́ eos faciet ſuper terrã ſuã: de qua

Matt. 5. a ſaluator loquit: Beati mites, quoniam ipſi poſsidebunt ter-

Pſal. 26. d ram. Et: Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ. Adiunget quoq́ domui Iacob, qui electi ſunt per apoſtolos gentiũ multitudo, & tenebunt reliquias domus Iſrael, & adducent eos in locũ ſuũ, ut habitent in tabernaculis eorũ: & poſsidebit eos domus Iſrael ſuper terrã domini in ſeruos & ancillas. Prodeſt quippe malis, ut bonis ſeruiant.

Gen. 27. f Vnde & Eſau dicit: Seruies fratri tuo. Et ad Iacob: Seruiet tibi frater tuus. Et accipient eos qui ſe ſophiſmatib. ante deceperant: & exactores ſuos qui omnia lucri cauſa faciũt, redigẽt in ſeruitutẽ. Poſtq́ aũt reqeuerit Iacob & Iſrael à labore ſuo, quo multũ cõtra ſeculũ & hæreticos pugnando laborauerat: & à cõcuſsione & ſeruitute ſua qua malignæ interpretationi & falſis dogmatib. ante ſeruierat: tunc ſumet planctũ atq́ parabolã cõtra regẽ Babylonis: ſermonẽ uidelicet hæretici erroris & con-

B fuſionis, & dicet quæ ſequuntur. Locũ iſtũ Iudæi interpretãtur carnaliter: ꝙ poſtquã reuerſi ſunt de Babylone, factũ eſſe docere nõ poterunt. Neq́ enim Babylonij ſeruierũt eis qui eos prius ceperant: nec uictis Babylonijs domus eorum poſſederunt: neq́ habuerunt eos in ſeruos & ancillas. Reſtat igitur ut iuxta fabulas ſuas de imperio hoc putẽt futurum eſſe Romano: quibus ſuperatis in ultimo tempore, ſeruituræ ſint eis gẽtes, quibus ante ſeruierint: quod ſi ſequentes literã, ſpe ſe falſa decipiunt, quis eis concedet ut Roma uocetur Babylon, & Nabuchodonoſor rex Romani imperij. a ¶ *Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum, cõtriuit dominus baculum impiorum: uirgam dominantium, cædentẽ populos in indignatione, &c.*]

1. Pet. 4. d In Petri epiſtola legimus: Tempus eſt, ut incipiat iudi-

Ezech. 9. c ciũ à domo dei. Et in Ezechiele tortoribus dicit: A ſanctis meis incipite. Pro diuerſitate quippe peccati, iudicij ordo diſponitur: ut qui minus deliquerint, ante pur-

1. Cor. 15. d gentur. Nouiſsimus autem inimicus, deſtruatur mors. Ergo cum Iſrael de ſeruitute dura fuerit liberatus, ſumet parabolam cõtra regem Babylonis: quã debemus intelligere ut parabolam. Si enim contra Nabuchodonoſor ſermo eſt: & ſimplex hiſtoriæ expoſitio: quomodo parabola dicitur, quæ nulli alteri παραβάλλεται, id eſt, cõparatur? Mirat ergo Iſrael quomodo ceſſauerit exactor, qui exigere cõſueuerat uſq́ ad nouiſsimum qua-

Matt. 5. d drantẽ. Exigere aũt conſuetos non alios niſi debitores qui dicunt in oratione dominica: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Huic exactori debitores tradũtur à iudice, qui eos mittit in carcerẽ, & exegit uſq́ ad peccatũ minimũ. Deniq́

1. Cor. 5. a & Paulus apoſtolus in Corintho fornicantẽ, qui uxo-

2. Tim. 1. d rem patris acceperat: necnon Phygellum & Hermogenem tradidit exactori. Et de his exactoribus etiam ſupra dicitur: Populus meus exactores ueſtri deprædantur uos: & qui repetũt, dominantur ueſtri. Pro tributo,

Aquila famem interpretatus eſt. Sublato enim à nobis C ſpõſo: famẽ patimur uerbi dei, & iugiter à corpore domini ieiunamus. Idcircoq́ uirga & baculus impiorum: pro quo Lxx. τὸν ζυγὸν, id eſt, iugum interpretati ſunt, percutit nos ſiue opprimit: quia noluimus ſuſtinere iugum leuiſsimũ, iugũ ſaluatoris. Hoc autẽ baculo & hac uirga, inſanabili gentes furore cædebat, & fugientes perſequebatur crudeliter: nõ emendare uolẽs traditos, ſed occidere. b ¶ *Cõquieuit & ſiluit omnis terra, gauiſa eſt & exultauit, &c.*] Ad interitũ regis impij qui percutiebat plaga inſanabili nationes: & ꝑſequebatur eas crudeliter: omnis terra conquieuit, & ſiluit: quæ prius turbarum & ſeditionis plena erat: intantũ ut abietes & cedri Libani lætarẽtur: de qui-

Pſal. 79. b bus in pſalmis ſcriptũ eſt: Vineã de Aegypto tranſtuliſti, eieciſti gẽtes & plantaſti eam. Operuit montes umbra eius: & arbuſta eius cedros dei. Has cedros dei, quia aliquãdo peccauerũt, tradidit dñs ſupplicijs conteren-

Ibid. 28. a das. Vnde in alio pſalmo dicitur: Cõteret dñs cedros Libani. Abietes autẽ excelſi quiq́, & in dñi ſeruitute ſublimes debent accipi: quæ cõſona uoce dixerunt: Ex quo tu dormiſti. Nota quòd & mortis mors appelletur dor-

D mitio. Nõ aſcendet qui ſuccidat nos. Victo enim forti & direptis uaſis eius, etiã cæteri ſatellites corruerunt. Vn-

Matt. 25. d de & dñs loquit in euãgelio: Ite in ignẽ æternũ, qui præparatus eſt diabolo & angelis eius. Quantos iſti lignorum arborũq́ cæſores ſuis ſecuribus ſucciderũt & fecere corruere? Infernus quoq́ conturbatus ſiue uerſus in amaritudinẽ, in occurſum aduentus ueri Nabuchodo-

Luc. 16. f noſor: locus ſuppliciorũ atq́ cruciatuũ eſt: in quo uidetur diues purpuratus: ad quem deſcendit & dñs, ut uinctos de carcere dimitteret. Poſſumus infernũ occurrentem dicere, & eũ angelũ qui inferis pœnis præpoſitus eſt: qui ſuſcitauit omnes gigãtes: ꝓ quo alij Raphaim, alij Titanas tranſtulerũt. Gigantes autẽ uocãtur iuxta ethnicorũ cõſuetudinẽ, qui eos terrigenas exiſtimant, quos terra genuerit. Nos autẽ gigantes (iuxta Græci ſermonis etymologiã) eos appellare poſſumus, qui terrenis operibus ſeruierũt. Deniq́ ſequitur: Omnes principes terræ ſurrexerunt de ſolijs ſuis, in aduentu quondã principis ſui: ut quem prius honorabant pro potentia, poſtea mirarent in pœnis & dicerẽt: Et tu uulneratus es ſicut & nos, noſtri ſimilis effectus es. Quæ uerba hunc ſenſum habent: Putabamus nos pro imbecillitate noſtra non potuiſſe reſiſtere potẽtiæ dei, & te eſſe ſolũ, qui in tua altitudine permaneres: ſed ut rebus oſtẽditur, & tu uulneratus & captus es, noſtriq́ ſimilis effectus: ut quos in terra dignitas ſeparauit, apud inferos pœna cõſociet. Detracta eſt ad inferos ſuperbia uel gloria tua, & cõcidit cadauer tuũ: ſiue uti Lxx. tranſtulerũt ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου, i. multa læticia tua, qua prius ſubiectis tibi gentibus lætabaris. Subter te ſternetur putredo, & operimentũ tuum erunt uermes. Hæc requies diaboli: iſte lectus tentatoris: qui in tantã erectus eſt ſuperbiam: ut

Matt. 4. b etiam dominũ auderet tentare, dicens: Hæc omnia tibi dabo, ſi procidẽs adoraueris me. Putredo & tinea & operimentũ uermium, uel pœnæ intelliguntur æternæ,

ᵃ Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributũ. Cõtriuit domin⁹ baculũ impiorũ: uirgã dominãtiũ, cædentẽ populos in indignatione, plaga inſanabili: ſubijcientẽ in furore gentes: perſequentẽ crudeliter. ᵇ Conquieuit & ſiluit oĩs terra: gauiſa eſt & exultauit: abietes quoq́ lætatę ſunt ſuper te et cedri Libani: ex quo dormiſti, non aſcendet q ſuccidat nos: infernus ſubter cõturbatus eſt, in occurſum aduentus tui ſuſcitauit tibi gigãtes. Omnes principes terræ ſurrexerũt de ſolijs ſuis: omnes principes nationũ: uniuerſi reſpondebunt, & dicent tibi: Et tu uulneratus es ſicut nos: noſtri ſimilis effectus es. Detracta eſt ad inferos ſuꝑbia tua: cõcidit cadauer tuũ: ſubter te ſternetur tinea, putredo & operimentũ tuum erũt uermes. Quo-

A quas propria gignit cōſciētia: uel ſuppliciorū materia,
quæ ex proprijs peccatis naſcitur. Sicut enim quandiu
cadaueris materia eſt, & aliqs humor in cadauere, uer-
mes naſcuntur ex putredine: ſic ex ipſa materia pecca-
torum ſupplicia gignuntur. Vnde & apoſtolus Paulus
interfecta morte, ad
quā per Oſee ſermo
ꝓpheticus loqueba-
1.Cor.15.b tur: Ero mors tua ô
mors: ero morſus tu-
us inferne: loquitur
ad eam: Vbi eſt mors
cōtentio tua? Vbi eſt
mors ſtimulus tuus?
Illa enim mortua nō
eſt qui ſuccidat nos:
nequaq; enī erit pec-
catū quod ſucciden-
dum ſit: Quia ſtimu-
lus mortis peccatum
ſit.

HEB. [a] Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris? corruiſti in terrā, q̄ uulnerabas gētes?

SEP. Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebat? cōtritꝰ eſt in terrā qui mittebat ad oēs gētes.

[b] Qui dicebas in corde tuo: in cœlū aſcendam, ſuper ſydera dei exaltabo ſolium meum: ſedebo in monte teſtamenti in lateribus Aquilonis: aſcendam ſuper altitudinem nubium: ero ſimilis altiſsimo.

HEB. [c] ueruntamen ad infernum detraheris in profundum laci.

SEPT. nunc autem in infernum deſcendes: & ad fundamenta terræ.

Qui

a ¶ *Quomodo ceci-*
diſti de cœlo Lucifer, qui
mane oriebaris, &c.] Pro Lucifero, qui Hebraicè dicitur
הילל Aquila tranſtulit ululantē auroræ filiū. Verè enim
ululare debuit & eiulare, qui propter ſuperbiā ſuam de
cœlo in terrā præcipitatus eſt, atq; cōtritus eſt. Vnde &
Luc.10.c ſaluator ad diſcipulos loquitur: Videbā ſatanam quaſi
fulgur de cœlo cadentē. Non modo uideo ſed prius ui-
debā quando corruit. Et ſi ille propter ſuperbiā de tan-
ta magnitudine cecidit: uos quoq; non debetis gloria-
ri, quia uobis dæmonia ſubiecta ſunt: ſed quia nomina
ueſtra ſcripta ſunt in cœlo: ut unde ille cecidit per ſuper
biam, uos aſcēdatis per humilitatē. Iſte eſt princeps ſe-
culi, qui inter ſtellas cæteras mane oriebat, & ſuo uitio
B de Lucifero ueſper effectus eſt: & non oriens, ſed occi-
dens: qui uulnerabat gentes, ſiue qui mittebat ad gen-
tes ſatellites ſuos: ut oēs ſua fraude deciperet. Iſti ſunt
falſi apoſtoli, operarij mendaces, qui transfigurant in
apoſtolos Chriſti: qui bono ſemini loliū ſuperſeminăt,
dormientib. eccleſiarū magiſtris, & nolentibus aut ne-
queuntibus eorū maliciæ reſiſtere. Iacob aūt & Iſrael cu-
ius miſertꝰ eſt, & quē elegit dñs, hæc adhuc loquitur ad
diabolū: ſiue ut Lxx. uolunt, de diabolo, id eſt, non ad
ſecundam perſonā, ſed ad tertiā. b ¶ *Qui dicebas in corde*
tuo, In cœlum aſcendam, ſuper, &c.] Vel anteq; de cœlo cor-
rueret, iſta dicebat: uel poſteaq; de cœlo corruit. Si ad-
huc in cœlo poſitus, quomodo dicit, aſcendā in cœlū?
Pſal.113.d Sed quia legimus, Cœlum cœli dño, cum eſſet in cœlo,
id eſt in firmamento, in cœlū ubi ſolium dñi eſt, cupie-
bat aſcendere: non humilitate, ſed ſuperbia. Sin autem
poſtquam de cœlo corruit, loquitur iſta uerba, arrogan
tiam debemus intelligere: quod nec præcipitatus quie-
ſcat: ſed adhuc ſibi grandia repromittat: nō ut inter a-
ſtra, ſed ſuper aſtra dei ſit. Cumq; dñs loquatur ad apo-
Matt.10.c ſtolos: Sufficit diſcipulo ut ſit quaſi magiſter: & ſeruo
Ioan.17.b ſicut dominus ſuus: & dicat ad patrem: Pater ſancte, da
ut ſicut ego & tu unum ſumus, ita & iſti in nobis unum
ſint. Iſte intantum ſibi arrogat, ut ſuper ſtellas cœli, quæ
non corruerunt, ſolium ſuum poſiturum eſſe ſe iactet.
Quódque infert: Sedebo in monte teſtamenti in late-
ribus Aquilonis: pro quo Lxx. tranſtulerunt: ἐν ὄρει
ὑψηλῷ, ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βοῤῥᾶν, id eſt, in monte ſu-
blimi: ſuper montes excelſos, qui ſunt ad Aquilonem:
Hier.1.c ad illud referamus quod in Hieremia dicitur: Ab A-
quilone exardeſcent mala ſuper omnes habitatores
terræ. Et quod olla ſuccenſa à facie aquilonis accendi-
tur. Iſte eſt Aquilo uentus duriſsimus: à quo ſuos uult
dominus liberare captiuos, & reducere in ciuitatē ſan-
ctam, dicens: Dicam Aquiloni adhuc, & Aphrico noli
prohibere adhuc filios meos de terra longinqua. Illud C
aūt quod huic poteſt eſſe contrariū, montes Sion, late-
ra Aquilonis, ciuitas regis magni, facile ſoluitur. Hi e- Pſal.47.a
nim qui quondā erant in lateribus Aquilonis duriſsi-
mi: poſtea per pœnitentiā in ciuitate dei eſſe cœperunt.
Semp iſtiuſmodi Lu
cifer quærit aſcende-
re ſuper eos qui ha-
bent imaginem cœle
ſtis: & q fulgent in ec
cleſia ſicut aſtra dei:
& ſedere in mōte pa-
cti ſiue teſtamenti, id
eſt, in eccleſia quæ in
ſublimibus colloca-
ta eſt: & de lateribus
quodā Aquilonis ha
bitatores poſsidet.
Qui intantū oblitus
ſui eſt, ut uelit ſuper
nubes aſcēdere: qui-
bus mandauit domi
nus ne pluāt ſuper Iſrael imbrē: & ad quas peruenit ue-
ritas dñi: cui loquit & Abdias: Si exaltatus fueris ut a-
quila: & inter ſydera cœli poſueris nidum tuū: inde te
detrahā, dicit dñs. Infelix Iudas, qui quaſi nubes cum
alijs apoſtolis mittebatur ut plueret ſuper Iſrael imbrē:
& quaſi ſtella inter cæteras ſtellas erat: quibus dñs lo-
quebatur: Luceat lumen ueſtrū corā hominibus: uitio Matt.5.b
ſuo ſuſcepit aſcenſorē diabolū: qui ut ſuperbiæ uerba
cōpleret, etiā hoc auſus eſt dicere: Ero ſimilis altiſsimo:
ut quō Chriſtus habet prophetas & apoſtolos ſuos, ſic
& ego habeā pſeudo ꝓphetas & pſeudoapoſtolos. Hæc
autē omnia referenda ſunt ad hæreticos, qui cum deor
ſum ſint, cū principe ſuo excelſos ſe eſſe iactăt. c ¶ *Ve-* D
runtamen ad inferū detraheris, &c.] Non ad infernū ſponte
deſcēdes: hoc enim domini ſaluatoris eſt, ut uinctos de
inferis liberet: ſed ad infernū detraheris inuitus: ut qui
per uirtutes poteras ad excelſa cōſcēdere, per uitia de-
traharis ad pœnas. Sancti pennas habēt aquilæ & pen-
nas columbæ, & poſſunt dicere: Volabo & requieſcam. Pſal.54.a
Impij autem & Aegyptiorū ſimiles, demerſi ſunt quaſi
plumbum in aquis uehementiſsimis, & demerſi ſunt in
profundū ſicut lapis. Vnde & iniquitas, ſiue ut melius Exod.15.a
habetur in Hebræo, impietas ſuper talentū plumbi ſe- Zach.5.c
dere cōſpicitur. Ergo illud quod alibi legimus: Omnis Luc.18.c
qui ſe exaltat, humiliabitur: etiā rex confuſionis paſſus
eſt, ut detraheretur in fundamenta terræ: ſiue ut uerius
in Hebraico habetur, in profundū laci. De fundamētis
terræ in Deuteronomio ſcribitur: Ignis ſuccenſus eſt in Deut.32.c
furore meo: ardebit uſq; ad infernū nouiſsimū. Deuo-
rabit terrā & fundamēta eius: eos uidelicet qui terreni
ſunt. De lacu quoq; quod per eum profunda ſignificen
tur inferni, illa ſunt teſtimonia. Aſsimilatus ſum cum
deſcendentibus in lacum. Et: Poſuerūt me in lacum no- Pſal.87
uiſsimū. Sicut enim lacus aquas ad ſe deſcendentes, ita
infernus animas ſuſcipit: ad quem lacum deſcendit Ba
naias tempore niuis & frigoris: & interfecit in eo leo- 2.Reg.
nem. Vnde & hæretici relinquunt fontem aquæ uiuen- 1.Para.
tis, dominū: & fodiunt ſibi lacos contritos qui aquam
non ualeant continere. De his lacis, qui feruorem non
habent ſpiritus ſancti: nec Hieremiæ prophetæ ſimi- Hiere.6
les ſunt: qui iuxta Septuaginta interpretes loqueba-
tur: Inueni aquam calidam in deſerto: ſed refrigeſcen-
te charitate, calorem ſancti ſpiritus perdiderunt. Ille
eſt lacus, de quo idem Hieremias loquitur: Sicut refri-
gerat lacus aquam, ſic refrigerat malicia habentes ſe.
Qui utinam (iuxta Apocalypſim Ioannis) aut calidi Apoc.3
eſſent, aut frigidi: id eſt, aut crederent, aut omnino
non

A non crederēt, ne per teporē & ſimulationē fidei à domi
no reijcerent.

[a] Qui te uiderint, ad te inclinabūtur, teq; proſpiciēt. Nū quid eſt uir qui conturbauit terrā? qui concuſsit regna? qui poſuit orbem deſertum, & urbes eius deſtruxit: & uinctis eius non aperuit carcerem?

HEB. [b] omnes reges gētiū uniuerſi dormierūt in gloria, unuſquiſque in domo ſua. Tu aūt proiectus es de ſepulchro tuo ſicut ſanies: pollutꝰ inuolutus cū interfectis & cōfoſsis gladio q̄ deſcendūt ad lapides laci. [c] Quaſi cadauer putridum nō habebis cōſortium neque cū eis in ſepultura. Tu enim

SEP. omnes reges gētium dormierunt in honore: homo in domo ſua. Tu autē proijcieris in montib. ſicut abortiuū abominabilis, & inuolutꝰ cū interfectis gladio deſcendentibus ad fundamēta terræ. Quomodo ueſtimentū cōmixtum ſanguine non erit mundum: ſic nec tu eris mūdus: quia terram

a ¶ *Qui te uiderint, ad te inclinabuntur, &c. & uin-*
ctis eius nō aperuit carcerē.] Siue ut Lxx. tranſtulerunt: eos
qui ducebant non ſoluit. Qui uiderint Nabuchodono
ſor regē Babyloniū nō oculorū, ſed cordis intuitu de cę
lo ad inferos corruiſ
ſe: inclinabūt humi-
litate, quæ contraria
eſt ſuperbię: & illum
proſpicient iſta dicē
tes: Nōne iſte eſt uir
ſiue homo qui cōtur
bauit uel concitauit
terrā? Et ſenſus: Qui
dixerat, ero ſimilis al
tiſsimo, & ſe iactabat
deum: homo eſſe cō-
uincit, de quo in no-
no pſalmo, qui pro-
prie contra diabolū
Pſal.9.d eſt, dicit: Exurge do-
mine, non conforte-
tur homo. Et in Euā-
Matt.13.d gelio: Inimicus ho-
mo ſuperſeminauit
zizania. Vnde ad eū
& ſocios eiꝰ dictū le-
Pſal.81.b gimus: Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes. Vos autē
ſicut homines moriemini, & ſicut unus de principibus
cadetis. Et ad eundem ſub figura principis Tyri dicitur:
Pro eo quod exaltatū eſt cor tuum, & dixiſti: Deus ego
Ezech.28.a ſum, habitatione dei habitaui in corde maris: tu autem
es homo & non deus: & dediſti cor tuum ſicut cor dei.
Iſte uir & iſte homo cōturbauit uniuerſam terram, eos
B uidelicet qui audiunt cum Adam: Terra es, & in terram
Gen.3.d ibis: & concuſsit regna ſiue reges: quorum cor in manu
Prou.21.a domini eſt. Concuſsit, inquit, non ſubuertit. Vnde & u-
nus de his qui concuſsi fuerant, & tamen non ruerat,
Pſal.72.a loquebatur: Mei autem penè moti ſunt pedes. Et Apo-
Ephe.6.b ſtolus loquitur ad credentes, ut arripiant armaturam
Matt.7.d dei, & ſtent contra inſidias diaboli. Domus autem quæ
ſupra petram fundata eſt, nulla tempeſtate concutitur.
Sequitur: Qui poſuit orbem terrarum deſertum: Siue
ut iuxta Hebraicum, præter Septuaginta, omnes alij
tranſtulerunt, quaſi deſertum. Vitijs enim ſuis atq; pec-
catis, orbē qui Hebraice dicitur תבל fecit eſſe deſertum,
ut nullam haberet uirtutem, uel eiſdem ſubiaceret ui-
tijs, quibus gentium plena eſt ſolitudo. Vrbes quoque
eiuſdem deſtruxit orbis: ut de eccleſijs Chriſti faceret
ſynagogas diaboli: & munditiam ueræ fidei hæretica
ſorde pollueret. Sed & uinctis eius, id eſt orbis, non a-
peruit carcerem. Nos omnes uincti eramus & clauſi te-
nebamur in carcere: quibus uinctis dixit ſaluator, exi-
te, & his qui erant in tenebris, reuelamini. Dominus e-
nim ſoluit compeditos. Qui liberati ab eo gratias refe-
Pſal.145.b runt, dicētes: Tu diſſoluiſti uincula mea. Funibus enim
Prou.5.d peccatorum ſuorum unuſquiſque conſtringitur: quos
funes atq; uincula ſoluere poſſunt & apoſtoli imitātes
Matt.18.c magiſtrum ſuum qui eis dixerat: Quæcunq; ſolueritis
ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlo. Soluūt autem eos
apoſtoli ſermone dei, & teſtimonijs ſcripturarū, & ex-
hortatione uirtutum. b ¶ *Omnes reges gentium uniuerſi dor*
mierunt in gloria, unuſquiſq; in domo ſua, &c.] Reges gentium,
Deut.32 quibus deus ſecundum canticum Deuteronomij gen-
tes crediderat gubernandas: qui concuſsi ſunt à Na-
buchodonoſor, & tamen non ſubuerſi: quorum nequa
quam regnat peccatum: ſed quia cor eorū in manu dei
erat, minime corruerunt. Etenim ſaluator: quomodo
deus deorū appellat, ſic dominus dominantium, & rex
regū. Iſti igit reges uniuerſi requieuerunt in gloria ſua: C
unuſquiſq; in domo ſua. Diuerſæ quippe apud patrem Ioan.14.a
ſunt manſiones: & pro uarietate uirtutū, habitationū
differentiæ. Porrò Nabuchodonoſor proiectus eſt de
ſepulchro ſuo: nec in morte à cruciatibus conquieuit.
Proiectus eſt autem
quaſi ſanies, quæ He
braice dicit נצר quā
Aquila ἰχῶρα inter-
pretatus eſt, tabē ui-
delicet & pedorem,
quē Symmachus ἔκ-
τρωμα, id eſt aborti-
uū, Lxx. νεκρὸς, mor-
tuū: Theodotio ger-
men: quāquam hoc
ipſum uerbū ſuprà,
ubi de Chriſto legi-
mus: Egredietur uir-
ga de radice Ieſſe, &
flos de radice eius aſ
cendet, Lxx. ἄνθος, id
eſt florem: Theodo-
tio βλαστόν, id eſt ger-
men, Aquila ἀκρέμο-
να, id eſt uirgultū, in-
terpretati ſunt. Pro-
prie aūt Nezer dicitur uirgultū, quod ad radices arbo-
rum naſcitur, & ab agricolis auulſum quaſi inutile pro
ijcitur: unde & nos ſtirpem inutilem tranſtulimus. Igi-
tur Nabuchodonoſor quaſi ſtirps inutilis incēdio prę-
paratus: uel ſicut ſanies pollutus & inuolutus his qui
ab eo interfecti ſunt gladio, & deſcenderūt uſq; ad fun-
damenta laci, detrahetur in profundum, & ne cum his
quidē habebit conſortiū ſepulturæ quos interfecit. Al- D
terius enim pœnæ eſt autor delicti: & alterius qui ab
autore cōpulſus eſt. Iſte eſt gladius quo uulnerati ſunt
plurimi & interfecti, de quo in ſeptimo pſalmo legimꝰ:
Niſi conuerſi fueritis, gladiū ſuum uibrabit: arcū ſuum
tetendit, & parauit eum: Et in ipſo parauit uaſa mortis:
ſagittas ſuas ardentibus effecit: his uidelicet, qui in ſuū
cor ignita diaboli iacula ſuſceperunt. Porrò iuxta Lxx.
cadauer Nabuchodonoſor cū plurimis interfectis pol
lutum atq; confoſſum iacebit in ſuperbiæ montibus, &
deducetur ad inferos. Fundamenta autem laci, pro la-
pidibus laci interpretatus eſt Symmachus, ut alijs uer-
bis, profundū & tartarū ſignificaret inferni. c ¶ *Quaſi ca-*
dauer putridū nō habebis cōſortiū neq; cū eis in ſepultura. Tu enim
terrā tuam diſperdidiſti, populum tuum interfeciſti.] Quia mul-
tum inter ſe Hebraicum diſtat & Septuaginta editio, ſe
paratim de ſingulis diſſeramꝰ. Sicut cadauer putridū,
ſiue ut Aquila tranſtulit, conculcatū: non habebis con-
ſortium ſepulturæ, nec cum his quidem quos interfeci-
ſti. Tu enī magiſter es, illi fuere diſcipuli: & cui plus cre-
ditum eſt, plus exigitur ab eo. Tu enim terram tuam di-
ſperdidiſti: populum occidiſti: eos uidelicet qui tibi cre
diti ſunt gubernandi. Vnde ad ſaluatorē audet dicere:
Hæc omnia mihi tradita ſunt, & dabo tibi ea: ſi proci- Matt.4.b
dens adoraueris me. Cadauer autem diaboli putridū,
ob magnitudinem peccatorum dubitare non poterit:
qui legerit peccatum eſſe fœtidiſsimum, ipſo peccatore
dicente: Cōputruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ
à facie inſipientiæ meæ. Econtrario uirtus boni odo- Pſal.37.a
ris eſt. Vnde & ſpiritualium fratrum dilectio compara-
tur unguento quod deſcendit ſuper barbam, barbam
Aaron: & ſuper oram ueſtimenti eius. Et ad ſponſam Pſal.132.a
ſponſus loquitur: Odor tuus ſuauis, & facies tua ſpecio Cant.2.d
ſa. Quomodo autē cadauer diaboli ſpiritualiter cōcul-
cetur: illud apoſtoli docet nos: Deus conteret ſatanam Rom.16.c

 ſub

HEB. enim terrā tuā disperdidisti, populū tuū interfecisti. [a] Semē pessimorū, prẹparate filios uestros occisioni iniquitatū patrū suorū, nō cōsurgēt nec hæreditabunt terrā, neq; implebūt faciē orbis ciuitatū. Et consurgam super eos, dicit dn̄s exercituū, & perdā Babylonis nomē & reliquias, & germen & progeniem, ait dn̄s exercituū. [b] Et ponam eam in possessionē hericij, & in paludes aquarū, scopabo eam in scopa terēs, dicit dn̄s exercituū.

SEP. terrā meam perdidisti, & populum meum interfecisti, semē pessimum, præpara filios tuos occisioni peccatis patris tui, ut nō consurgāt & possideāt terram, & impleant terram ciuitatū. Et insurgam eis, dicit dominus Sabaoth, et disperdam nomē eorū, & reliquias & semē. Et ponam Babyloniam desertam, dicit dominus: ita ut habitēt in ea hericij, & erit in nihili. Et ponam eam luti uoraginem, in perditionem.

Iurauit dominus exercituum, dicens, si non

A sub pedib. uestris uelociter. Et dn̄i uerba, dicētis, Quasi
Psal. 17. f lutū platearū delebo eos. Iste qa terrā sibi creditā perdidit, & cōmissum sibi populū trucidauit, nequaq; eos uiuos reseruās deo, sed socios suæ præparās sepulturæ: propterea nō erit, nec uocabit in æternū semē pessimorū. Porrò iuxta Lxx. hūc habet sensum, ô lucifer q mane oriebaris, qui qn̄ habebas opera uirtutis & luminis uestimentū eras dei: & de te dici
Psal. 103. a poterat, Amictus lumine sicut uestimento: qa multos interfecisti gladio, q descēderūt ad infernū, & eorū pollutus es sanguine, nequaq; uocaberis uestimentū dei, sed uestimentū cruore permixtū: nō maculatum atq; pollutū, ut aliquid mūdi habere uidearis, sed totū sanguine cruentatū. Et hoc notandū qd' ad diabolū dicat: Sicut uestimentū cōmixtum sanguine nō erit mundū, sic & tu non eris mundus. Vbi sunt ergo qui dāt diabolo pœnitētiā, & dicūt illū posse mūdari? Nec statim fatemur hæresim quæ diuersas asserit esse naturas: & aliā esse quæ nunq; recipiat sanitatē. Nō em̄ hoc uestimentū per se immundū est: & ita à deo
B conditū quo olim deus uestiebat: sed quia cōmixtū est sanguine, & totū se polluit suo uitio & malis accedentibus, non erit mundum. Et propterea non erit mundū, quia terram domini perdidit, populum eius interfecit, terram Iudææ & terram confessionis, & sanctos quosq; perdens atq; interficiens, & ideo non manebit in perpe
Matt. 25. d tuum. Vnde & in Euangelio dicitur: Ite in ignem æternum qui præparatus est diabolo & angelis eius. Quomodo aūt sanctus uestimentū dei est, & uestimentū no
Esaiæ 61. d uum, & uestitur tunica salutis atq; lætitiæ, dicēs: Exultet anima mea in domino. Induit enim me uestimento salutis: & tunica lætitiæ circundedit me. Sic ecōtrario peccator qui portat imaginē ueteris hominis atq; terreni,
Esa. 50. d meretur audire: Ecce omnes uos quasi uestimentū ueterascemini, & tinea deuorabit uos. Qui autē profecerit in scelere, & uetustatē noluerit emundare nouitate, nequaquā ueteri uestimento, sed panno menstruatæ mulieris cōparabitur, dicēs: Errauimus & facti sumus immundi omnes nos, sicut pannus menstruatæ uniuersa iustitia nostra. *a ¶ Semē pessimorū, &c.*] Pro semine pessimo, quod Lxx. transtulerunt, in Hebraico scriptum est זֶרַע מְרֵעִים quod cæteri semen pessimorū interpretati
Gen. 1. d sunt: Non quod ipsum semē per seipsum malū sit. Deus em̄ omnia fecit bona: sed ab his qui sua uoluntate sunt pessimi, semen ortū sit malum: quod uoluntate fit, non
Dan. 13. f natura. Vnde & in Daniele legimus: Semen Chanaam
1. Cor. 4. d & non Iuda. Et de bonis filijs dicitur ab Apostolo: In
Ioan. 1. a Christo Iesu per euāgelium ego uos genui. Et in Euangelio: Quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem ut filij dei fierent. Omnis enim qui facit peccatū, de diabolo est. Huic igitur præcipit semini ut filios suos, oēs scilicet cogitationes pessimas, & opera mala prẹparet occisioni, quæ ex impijs nata sunt patrib⁹, haud dubiū qn cōtrarias significet fortitudines: q pessimi filij ideo trucidant in iniquitatib. patrū suorū: ne ultra cōsurgāt C & possideāt terrā, quæ à sanctis possidēda est & implēda, ut ciuitates in ea dn̄i construant. Et quia nō est hominū pfecta uictoria: Nisi em̄ dn̄s custodierit ciuitatē, Psal. 126. a in uanū uigilabunt qui custodiūt eā. Ideo dn̄s ipse consurget aduersus filios pessimorū: & disperdet de cōfusione nomē eorum & reliquias, & omne germē & progeniem, ne ultra pullulent in urbib. dn̄i. Legimus in Euangelio, q diabolus ab initio mēdax sit, & pater ei⁹, id est, mēdacij: quod multi nō intelligētes, patrē diaboli uolūt esse draconē, q regnet in mari, quē Hebræi appellāt לִוְיָתָן Et hoc putāt loco cōuenire Ioan. 8. f præsenti iuxta Lxx. interpretes qui dixerūt: pro peccatis patris tui: cū perspicue in Hebrẹo אֲבוֹתָם nō patris tui, sed patrū suorum significet.

b ¶ Et ponā, &c.] Cū perdiderit dn̄s exercituū nomē Babylonis, & reliquias, & germē, & uniuersam progeniē, nō erit eius perditione cōtētus, nisi dederit eam possessionē hericij, & paludes aquarū: & scopauerit eā nō leuiter & fortuito, sed terens ut nihil in ea antiquarū sordiū
D resideat. In Actibus apostolorū scribitur, in uase illo linteo quod quatuor demissum principijs pendebat è cœlo, omnia genera quadrupedū, & reptiliū, & uolatiliū cōtineri: qd' postea Apostolus dissserēs: Deus, inquit, ostēdit mihi nullū hominē immundū dicere. Mores ergo hominū in diuersis animantibus monstrabātur: sicut Pharisæi & Sadducæi propter nequitiam appellantur genimina uiperarū: ꝓpter dolos, Herodes uulpes dicit: & luxuriosi proniq; ad uoluptatē, equi appellantur, insaniētes in fœminas. Et, Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intelligētia. Econtrario innocentes columbæ uocātur & oues. Igitur iuxta doctrinā domini saluatoris, qui curas istius seculi & seductionē diuitiarū spinas appellauit, hericius mihi uidetur, qui iuxta Apostolum, gaudet in incerto diuitiarū, & armatum se non armatura dei, sed spinis atq; peccatis huius mundi esse confidit, cui rectissime dicitur illud euangelicū: Stulte hac nocte auferetur anima tua à te, quæ autem parasti cuius erunt? Tales habitatores habet Babylon deserta uirtutibus, ubi nō est ager irriguus, qui afferat fructus diuersorū seminū, sed paludes infertiles & limosæ ac lutosæ, in quibus, cœno gaudētia reptant animalia. Quāobrē clementissimus dominus scopauit eā uehementissime terēs, & quasi quodā uerriculo ad purum usq; mundauit, ut Babylonia semina pereant, & à solis habitent hericijs. Quādo uiderim⁹ aliquē diuitiarum immersum luto, & ut Lxx. interpretati sunt, βάθρῳ, hoc est, ꝓfunda uoragine, & quasi cœnosa palude circūdari, nō dubitemus eū appellare hericiū, habitatorē desertæ Babylonis. *c ¶ Iurauit do. &c.*] Postq; hericius habitauerit in deserta Babylone, & pro agris irriguis ac fertilibus paludes cūcta operuerint, ita ut nihil pristini seminis & abūdātię in Babylone resideat, iuramentū dn̄i cōplebitur, & eueniet qd' mente tractauit, ut conterat Assyrius

Act. 10. b — Ibid. 11. a — Luc. 3. b & 13. g — Hier. 5. c — Psal. 31. c — 1. Tim. 6. c — Luc. 12. c

si nō ut putaui ita erit, & quō mēte tractaui sic eueniet, ut conterā Assyriū in terra mea: & in montib. meis conculcem eum, & auferetur ab eis iugū eius, & onus illius ab humero eorum tolletur. [a] Hoc consiliū quod cogitauit super omnem terram: & hæc manus extenta super uniuersas gētes: Dn̄s enim exercituū decreuit, & quis poterit infirmare? & maus eius extēta, & quis auertet eam?

HEB. [b] In anno quo mortuus est rex Achaz, factū est onus istud. Ne læteris Philistæa omnis tu, quoniam comminuta est uirga percussoris tui: De radice enim colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens uolucrem. Et pascētur primogeniti pauperum, & pauperes fiducialiter requiescēt, & interire faciam fame radicē tuam, & reliquias tuas interficiam.

SEP. Anno quo mortuus est rex Achaz, factū est uerbū istud: Ne lætemini alienigenæ oēs: cōtritū est em̄ iugū eius qui percutiebat uos. Siquidē ex semine serpētis egredient genimina aspidū, & ex geniminibus eorū egredientur serpētes pennati, & pascent pauperes per eū, & paupes homines in pace reqescēt, interficiet aūt in fame semen tuum, & reliqas tuas occidet.

A syrius in terra eius: & in montibus illius cōculcetur. Hostis quippe temerarius non solum terram dei & humiliora quæq; occupare festinat: sed etiam eos qui in dei seruitute uirtutibus profecerunt: ita ut montibus com-
Psal. 86. a parentur, & dicatur de eis: Fundamenta eius in montibus sanctis. Et nota proprietatē. In terra conteritur, in montibus dei ab ipso domino conculcat. Cū enim omnes inimici positi fuerint sub pedibus Christi: ita ut nouissima destruatur mors: tunc auferet à sanctis grauissimū iugū Assyrij, quo eos ante depresserāt, & onus, siue ut Lxx. transtulerunt, τὸ κύδος, id est gloria, ab humero eorū tolletur, ut sublato iugo Assyriorum uideant requiem, quia bona est: & terrā, qa uberrima est: et supponāt ceruices suas iugo Christi ad laborandū, & fiant uiri agricolæ. Vn̄ & Isachar, q interpretat⁹ est merces, ex uirtutibus nomen accepit. Et in ꝓ-
B pheta legimus, Est merces his qui seruiūt domino. Et in alio loco: Ecce dominus, & merces eius cum eo, qui reddet unicuiq; secūdum opus suum. Quod autem conterantur & conculcentur Assyrij, id est cōtrariæ fortitudines, & illud euan
Luce 10. c gelicum docet: Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpētes & scorpiones, & super omnem uirtutē ini-
Rom. 16. c mici. Et Apostoli uerba testantur: Deus conteret satanā sub pedibus uestris uelociter. *a ¶ Hoc consiliū quod cogitauit super omnē terrā, &c.*] Pro omni terra, Septuaginta uniuersum orbem interpretati sunt. In fine oneris uel uisionis contra Babylonē, quod latebat aperitur, deum cogitasse consilium super omnē terram, id est orbem terrarum, & non contra terram tantum Chaldæorū & regem Assyrium atq; Chaldæum: Et extentam siue eleuatam manum eius super omnes gentes, & nō super unā gentem Babyloniam. Ex quo ostēditur, cuncta quæ dicta sunt, non ad unam prouinciam specialiter, sed contra orbem terrarum generaliter pertinere. Quodq; dicitur: Quis poterit infirmare, & quis auertet eam? Non pro difficili debemus accipere: sicut illud legitur: Quis
Psal. 106. d sapiens & intelliget hæc? Et, Quis puta est fidelis & prudens dispensator? & cætera his similia: sed pro impossibili. Nullus enim poterit domini infirmare consilium, & manum eius extentam siue sublimem ne percutiat, auertere. *b ¶ In anno quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud, Ne leteris Philistæa omnis tu, quoniam cōminuta, &c.*] Mor
אָחָז tuo Achaz, qui interpretatur κατάσχεσις, id est, obtentio siue possessio, quem regem impijssimum legimus: fit pondus istud super Philistim siue uerbū. Viuente enim illo & regnāte in peccatoribus, nec pondus contra alienigenas, nec sermo dei fieri poterat ad ꝓphetā. Quod quidem & suprà dixisse me memini, quādo Ozia mortuo, uidit Esaias dominū sedentem super thronum excelsum & eleuatū. Et in Exodo legimus, quòd postquā mortuus est rex Aegypti, ingemuerint filij Israel ab ope C
Exo. 22. a ribus suis, & exclamauerint, & ascēderit clamor eorum ab operibus, & exaudierit dominus gemitus eorū. Nisi enim esset mysticū quod dicebatur, illo magis regnante clamare debuerant: quando luto & lateribus deseruiebant. Præcipitur ergo Philistim, quos nunc Palæstinos uocant, & semper à Septuaginta ἀλλόφυλοι, id est, alienigenẹ trāsferuntur: & dicit eis, ne gaudeant neq; lætentur, quoniam cōtriuerint uirgam uel iugū percussoris sui. Quem enim diligit Heb. 12. b dominus, corripit: & castigat omnem filium quē recepit. Et quasi filios nos erudit deus, quando uisitat in uirga iniquitates nostras, & in flagellis peccata nostra, ut misericordiā non auferat à nobis. Hęc est uirga de qua in alio psalmo scribitur: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Hæc est uirga, & hoc iugū quod Psal. 22. b ceruicibus omnium uult saluator impo- D
nere: ut deposito iugo Nabuchodonosor, portent iugum Christi. Quod si quis abierit atque contriuerit, statim de semine siue radice serpentis, qui est coluber tortuosus, egredientur regulus & aspides, & de aspidibus exibunt serpentes uolantes: siue qui absorbeant uolucres. Abiecto autem iugo dei, & contrita domini disciplina: primum in cogitationibus nostris semen colubri radicatur: secundo de semine pessimo nascitur regulus, qui rex serpentium est: & afflatu suo atq; conspectu homines occidere dicitur: siue genimina aspidum: de quibus in psalmo dicitur: Venenū aspidum sub labijs eorum, quæ peccata sunt uaria, & de cogitationum pessimo thesauro in mala opera prorumpunt. Cumq; regnauerint in hominib. alienis, qui à deo alieni sunt: statim egrediuntur serpentes pennati, ut non sufficiat eis cogitasse & fecisse quæ mala sunt: nisi patrocinium quoque malorum operum quæsierint, & diuersas finxerint hæreses. Ego puto serpentes esse pennatos qui se exaltant & eleuant contra scientiam dei, & ponūt in cœlum os suum: uel qui absorbēt uolucres, hoc est qui uenenato ore singulos quosq; uolare cupientes, & ad excelsa cōsurgere, suis faucibus deuorant. Et hoc interim de malis. Cæterum qui non contriuerunt uirgam, & iugum percussoris sui: sed ceruicem suam domino subiecerunt: & sunt pauperes spiritu, pascētur & dicent: Dominus pascit me, & nihil mihi deerit. Et à domino audi Ezech. 34. d ent: In pascuis uberrimis pascā eos. Et ingredientur & egredientur, & pascua inuenient. Et pascētur pauperes per eum qui eos percutit ut emēdet, & in pace requiescēt: siue pastore sollicito ipsi agent fiducialiter, & cū Lazaro requiescēt in sinu Abrahæ. Qui autē contriuerunt iugum & uirgam percussoris sui, famem perpetuam sustinebūt, ut non alātur sermone dei, sed omnes eorum reliquiæ intereāt, ne quid de malo semine germinetur.

¶ Vlula

A ad ſciẽtiã trãſcenderint ueritatis. Dicit itaq; ipſi Moab
uel ei qui euaſerit de Moab: Nihil agas abſq; conſilio,
nec circunferaris omni uẽto doctrinæ, ſed ſequere eum
qui magni cõſilij angelus eſt: Et coge conciliũ, ut de ua-
gis & errãtib. dei eccleſiam facias. Vmbraculum aũt tuũ
& tabernaculum, in
quo prius requieſce
re te putabas: qđ e-
rat noctis & tenebra
rũ: pone in meridie
hoc eſt in clariſsimo
lumine, in quo ab-
ſcõdere debes de er-
rore fugiẽtes, & priꝰ
uagos ultra nõ pro-
dere. O em̃ Moab ꝓ-
fugi mei qui te dere-
liquerant: qui de ec-
cleſia egreſsi erãt, &
dimittẽtes doctrinã
ſpiritus ſancti, ſuum
ſenſum ſequebãtur:
uel qui habitauerãt
apud te: cum eos cœ
perit uaſtator diabo
lus ꝑſeq: tu eis ad do
mini timorem tota
mente conuerſa præ
beto latebras: & ſci-
to, quòd poſt aduen
tum agni qui de pe-
tra deſerti ortus eſt
dominator uniuer-
ſæ terræ, & uenit ad
B montem filiæ Sion:
finita ſit omnis potẽ
tia diaboli, quæ pul-
ueri comparatur. Et
conſumptus eſt mi-
ſer, qui multos fecit
miſeros, & defecit q cõculcabat oẽm terrã, eos uidelicet
qui terreni erant. Illo aũt cõſumpto, & redacto ad nihi-
li & penitus deficiẽte: præparabitur ſolium & regnum
ſempiternũ. Primũ in miſericordia: Omnes enim ſub
Rom.3.c peccato ſumus & indigemus gratia dei. Et ſedebit in ta
bernaculo Dauid, quod corruerat & ſuſcitatum eſt, qui
poſt miſericordiam iudicet & quærat iuſtitiam: & red-
dat unicuiq; ſecundũ opera ſua. Conſideremus à prin-
cipio uel oneris uel ſermonis Moab, in quo dicitur: No
cte uaſtata eſt Ar Moab, & cætera uſq; ad hunc locum:
& uidebimus quomodo per gradus & ordinẽ pœniten
tiæ de Moabitis Iſraelitæ fiant, & fugiant quaſi aues, &
auolent quaſi pulli de nido: ut tranſcendãt per Arnon,
& habitent in monte filiæ Sion, & omni diaboli uel An
tichriſti poteſtate cõtraria, Chriſtus regnet in his & po-
nat ſoliũ ſuum, qui miſericordia iuſtitiaq; ſaluati ſunt.
Ioan.5.d Non enim pater iudicat quenquã, ſed omne iudicium
dedit filio. *a* ¶ *Audiuimus ſuperbiam Moab, ſuperbus eſt ual-
de, &c.*] Quãtis obſcuritatibus locus iſte iuxta Septua
ginta interpretes inuolutus ſit, ex eo perſpicuum eſt, ꝙ
legi uix poteſt. Dicamus ergo iuxta Hebraicum. Moris
eſt ſcripturarum, ut poſtquam diſperationem mentis
humanæ læto nuncio ſubleuarint: rurſum negligentes
& nolentes agere pœnitentiam, comminatione deterre
ant: ne bonitas dei induret cor noſtrũ. Cuius rei unum
tantũ ponamus exemplũ. In centeſimo quadrageſimo
quarto pſalmo legimus, Suauis dominus uniuerſis, &
miſerationes eius ſuper omnia opera illius. Et poſt pau
lulum: Suſtentat dominus omnes qui corruũt, & erigit

ſcenſu Arnon. Ini conſiliũ, coge conciliũ, pone quaſi no
ctẽ umbrã tuã in meridie, abſcõde fugiẽtes, & uagos ne
prodas. Habitabunt apud te profugi mei. Moab eſto la
tibulum eorum à facie uaſtatoris. Finitus eſt enim pul-
uis, conſummatus eſt miſer, defecit qui conculcabat ter-
ram. Et præparabitur in miſericordia ſolium, & ſedebit
ſuper illud in ueritate in tabernaculo Dauid, iudicans &
quærens iudicium, & uelociter reddens quod iuſtũ eſt.

HEB. *a* Audiuimus ſuper-
biã Moab, ſuperbꝰ eſt ual-
de. Superbia eiꝰ & arrogã-
tia eius, & indignatio eius
plꝰ q̃ fortitudo eiꝰ. Idcirco
ululabit Moab ad Moab
uniuerſus ululabit: his q læ
tabunt̃ ſuper murũ cocti la
teris, loquimini plagas eiꝰ:
qm̃ ſuburbana Eſebon de
ſerta ſunt uinea Sabama.

SEP. Audiuimus iniuriã
Moab: contumelioſus eſt
ualde, ſuperbia eius & iniu
ria eius & furor non ſicut
diuinatio tua: non ulula-
bit Moab: ſiquidẽ in Mo-
ab omnes ululabunt: ha-
bitatoribus autem Deſeth
meditaberis: & non con-
funderis. Campi Eſebon
lugebunt uinea Sabama.

b Domini gentium exciderũt flagella eius: uſq; ad Iazer
peruenerunt. Errauerunt in deſerto, propagines eius re
lictæ ſunt, tranſierunt mare. Super hoc plorabo in fletu
Iazer uineam Sabama: inebriabo te lachryma mea Eſe-
bon & Eleale, quoniam ſuper uindemiam tuã & ſuper
meſſem

omnes eliſos. Oculi omniũ in te ſperant dñe, & tu das C
eſcam illorũ in tempore opportuno. Cumq; præmiſiſ-
ſet, cuſtodit dñs omnes diligentes ſe: ne te negligentem
faceret auditorem, intulit, Et omnes peccatores diſper-
det. Quia igitur cõſummato Antichriſto & parẽte eius
diabolo, qui concul
cabat uniuerſam ter
ram: præparandum
eſt uaticinatũ eſſe ſo
liũ in miſericordia,
& eũ qui ſeſſurus ſit
in tabernaculo Da-
uid, ex perſona ſan-
ctorum, qui de Mo-
ab ſaluati ſunt, & ex-
perimento ſuo eius
didicere ſuperbiam,
propheta loquitur,
Audiuimꝰ ſuperbiã
Moab: ſiue iniuriã,
ut Lxx. tranſtulerũt.
Quis enim hæretico
rum non ſuperbus
eſt? qui eccleſiaſticã
deſpiciens ſimplici-
tatẽ, ita habet eccle-
ſiæ homines, quaſi
bruta animalia, & in
tantum ſuperbię in-
iuriæq; tumore erigi
tur, ut contra ipſum
creatorem armet os
ſuum, detrahẽs pro-
phetis eius, quaſi au
toritate teſtimonij e- D
uangelici, in quo ſal
uator ait: Omnes q Ioan.10
uenerũt ante me: fu-
res fuerunt & latro-
nes: adeo ut Moyſen
quoq; famulum dei appellet homicidã: & Ieſu filio Na
ue detrahat, quaſi homini ſanguinario: q tãtę ſanctita-
tis fuit, ut ad impiũ ſermonis eiꝰ ſol lunaq; conſtiterint.
Et Dauid, de cuius ſemine ortus eſt Chriſtus, homicidã
& adulterũ uocet: nõ reſpiciẽs eius pœnitẽtiã & mãſue- Matth.
dinẽ, qua dei clemẽtia cõparatur. Sed quãuis ſuperbus
ſit & arrogans, & furibũdus exultet, tamen plus audet
quàm eius patitur fortitudo. Idcirco Moab ululabit ad
Moab, id eſt, alter ad alterum, omnes uidelicet hęretico
rum & ſecularis ſapientiæ diuerſitates contra ſe mugi-
ent, cum in tormẽtis fuerint. Quam ob rem his qui mu
ros habent nõ quadris ædificata lapidibus, de quibus 3.Reg.
templum ædificatũ eſt, & in tantum politis, ut malleus
& ſecuris nõ ſit audita in domo dei: O uos eccleſię ma-
giſtri, uel qui eſtis de Moab errore ſaluati: annunciate
plagas ſuas, quibus hæreticorũ iaculis uulnerati ſunt.
Omnes enim cogitationes eorum, quod ſignificat Eſe-
bon, non ad urbis dominicæ habitationem pertinent,
de qua ſcriptum eſt: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Pſal.45
dei: ſed ſuburbana ſunt, ut ad urbem domini pertine-
re credantur, quę ſuburbana, dei ſunt deſerta præſidio,
ſiue diuino igne combuſta: præcipue uinea Sabama, שׂבמה
quæ interpretatur attollens altitudinem, eo quòd in al
tũ ſe erigat, & ſuperbiæ ſuæ turrim uſq; ad cœlũ extrue-
re conet̃. Quod aũt in Lxx. poſitũ eſt, τοῖς κατοικοῦσι δὲ Δε-
σὲθ, id eſt, habitatoribus Deſeth: in Hebraico non habe-
tur: ſed pro hoc legitur חרשׂת quod teſtam ſiue coctũ la
terẽ ſignificat. *b* ¶ *Domini gentiũ exciderũt. &c. uineã Sabama
inebriabo te, &c.*] Suburbana Eſebon, de quib. ſuprà di-
ximus

A ximus, deſerta ſunt: & uinea Sabama quæ interpretari
poteſt, nõ ſolũ extollens altitudinẽ, ſed & conuerſio ali
qua: quia uidetur in regione Moabitica ad dñi ſeruitu
tem aliqua ex parte uelle conuerti. Huius igitur uineæ
Sabama, dñi gentium apoſtoli & apoſtolici uiri: flagel-
la & propagines pe-
nitus abſciderũt: ne
ex alijs hæreſibus a-
liæ naſcerentur hære
ſes: & infinita erran-
tiũ fieret multitudo.
Et nõ ſolũ exciderũt
ꝓpagines Sabamæ:
יעזר ſed uſq; ad Iazer per
uenerunt, quæ inter-
pretat̃ fortitudo eo-
rum: hoc eſt ad for-
tiſsima quæque do-
gmata hæreticorũ &
dialectica arte con-
ſtructa: in quibus ro
bur ſui habere uide-
bantur erroris: & in tantũ eorũ mucro bacchatus eſt, ut
nouiſsime errarẽt in ſolitudine, & quẽ interficerent nõ
haberent. Cumq; illi exciderent flagella eius: tamen ui-
tio radicis peſsimæ, ꝓpagines aliquæ remanſerũt. Dñi
aũt gentiũ tranſierunt mare, hoc eſt tentationes ſeculi
Pſal.68.d huius: de quib. in pſalmo legimus: Veni in profundũ
Pſal.106.d maris, & tempeſtas abſorbuit me. Et in alio loco: Qui
deſcendunt mare in nauibus, facientes operationes in
aquis multis: ipſi uiderunt opera dñi & mirabilia eius
in profundo. Iſti ergo tranſierunt mare, ut opera dñi, &
mirabilia eius in profundo tentationũ cõſpicerent, dũ
liberantur ex eis. Itaq; ſermo propheticus plangit forti
B tudinem hæreticorũ, id eſt Iazer: & uineã Sabama, quæ
ſe extollit contra ſcientiam dei. Et inebriabo te lachry-
ma mea Eſebõ, cogitationes ſcilicet eorũ: & Eleale: qui-
bus ad excelſa cõſcendunt. Cur aũt plangit Iazer uine-
am Sabama, & inebriat Eſebõ, & Eleale lachrymis ſu-
is? ut dum ipſe plorat, & illos plorare doceat. Quoniã,
inquit, ſuper uindemiã tuam, & ſuper meſſem tuã uox
calcantiũ irruit. Vinea enim Moabitarũ propter uici-
niam loci talis eſt, qualis & uinea Sodomorũ: de qua
Deut.32.d dicitur: De uinea enim Sodomorũ uinea eorũ & pro-
pago eorum de Gomorra. Et in Septuageſimoſeptimo
pſalmo legimus de Aegyptia uinea, quam deus percuſ
ſit grandine. Meſſes quoq; Moabiticæ naſcuntur in ual
libus quæ appellãtur Raphaim: ſalſaq; uindemia eius
eſt uineæ: de qua ſupra dicitur: Dñi gentiũ exciderunt
flagella eius. Iſti enim conterunt uuas amariſsimas, &
ſuis calcant pedibus: ne draconis de eis exprimant̃ ue-
nena, & omnes interficiantur bibentes. Auferet̃ quoq;
lætitia & exultatio hæreticorũ qua ante gaudere con-
ſueuerant: ut poſtquam egerint pœnitentiam, illud me
Matth.5.a reantur audire: Beati lugentes quoniã ipſi conſolabũ-
bunt̃. Quodq; addidit de Carmelo: hoc ſignificat: non
quod hæretici uere Carmelum habeant, id eſt ſpiritalis
circunciſionis noticiã: ſed quod falſo habere ſe iactent.
Cumq; ſucciſæ fuerint uineæ & ablata lætitia, & exulta-
tio de falſi nominis ſciẽtia: tunc nullus erit de priſtinis
calcatoribꝰ, q calcet uuas quas ante calcauerat, & uox
eorum æterno obmuteſcet ſilentio. *a* ¶ *Super hoc uenter
meus ab Moab, &c.*] Deſtructo errore Moabitico: imò fal-
ſa lętitia in luctũ lachrymaſq; mutata: uenter meus ꝓ-
phetæ q inſtar citharæ muſica arte cõpoſitus eſt: & qui
de dei timore cõcipiens, multos liberos procreauit, ita
ut nulla ſit chorda quæ nõ reddat ſonũ ſuũ: reſonabit
luctũ agẽtis pœnitẽtiã Moab, & omnia uiſcera mea ad
murũ cocti lateris: ꝓ quo interpretatus eſt Theodotio,

meſſem tuã uox calcãtiũ irruit. Et auferet̃ lętitia & exul-
tatio de Carmelo: & in uineis nõ exultabit, neq; iubila-
bit: uinũ in torculari nõ calcabit q calcare cõſueuerat: uo
cẽ calcantiũ abſtuli. *a* Sup hoc uẽter meꝰ ad Moab quaſi
cithara ſonabit: & uiſcera mea ad murũ cocti lateris. Et
erit cũ apparuerit qđ laborauit Moab ab excelſis ſuis,
ingredietur ad ſancta ſua ut obſecret, & nõ præualebit.
Hoc uerbũ qđ locutꝰ eſt dñs ad Moab ex tunc. *b* Et nũc
locutꝰ eſt dominꝰ, dicens: In trib. annis quaſi annis mer-
cenarij auferetur gloria Moab ſuper omni populo mul
to: & relinquetur paruus & modicus, nequaq̃ multus.

ad murum diſsipatum: Omnia enim contrariorũ præ- C
ſidia in quibus antea confidebant, deſtruentur & cor-
ruent: Hæc ſunt autẽ uiſcera, & interiora prophetæ, de
quib. & Dauid dicebat in pſalmo: Benedic anima mea Pſal.102
dño, & omnia interiora mea nomen ſanctũ eius. Quo-
modo em̃ cithara nõ
emittit uocalẽ ſonũ
atq; compoſitũ, ſi ſal
tem una chorda ru-
pta fuerit: ſic ſpirita-
lis uenter prophetæ
ſi una in eo uirtutũ
chorda defuerit, nõ
poterit melos dulce
reſonare: nec ad late
ritiũ murũ cũctis cla
mare uiſceribus. Phi
loſophorum quoq;
ſententia eſt hærere
ſibi uirtutes, & apo- Iacobi 2.b
ſtoli Iacobi: ut cui u-
na defuerit, huic om
nes deeſſe uirtutes. Cũ aũt intellexerit Moab fruſtra ſe
in his quæ prius putabat excelſa dogmatib. laboraſſe:
ingredietur ad ſancta ſua, nõ quę per ſe ſancta ſunt: ſed
quæ ſancta errans arbitrabatur: & auxiliũ inuenire nõ
poterit. Vel certe deſerto errore mendacij ad ſancta ec-
cleſiæ intrare conabitur: ut ſua ea faciat, & oret, & obſe-
cret: ſed nõ præualebit: Neq; em̃ ſtatim ut uoluerimus,
perfectã poſſumus capere uirtutẽ. Quodq; infert: Hoc
uerbũ qđ locutus eſt dñs ad Moab ex tunc: ꝓœmio in
quo dixerat: uerbũ cõtra Moab ſiue onus: ſciamus epi-
logũ redditũ: ut qđ ibi cœperat, hic cõpleuerit. Ex tunc
aũt intelligendũ, ex quo cœpit ad eum loqui: ut omne
quod dixit, unũ uerbũ dei ſit, id eſt una ſententia. Por- D
rò iuxta Lxx. qui interpretati ſunt: Interiora prophetæ
quaſi murũ renouata à deo: & erubeſcere eũ, id eſt Mo-
ab & intrare ad aras, & ad ea quæ manu facta ſint: ita
diſſerere poſſumus, ut dicamꝰ ſemper prophetæ reno-
uari uiſcera, & à deo fieri fortiora: ut aduerſarij confun
dant̃, & ea quæ humana manu fabricata ſunt caſſa in-
telligant, & nihil ad ſalutem proficientia. *b* ¶ *Et nunc lo
cutus eſt dominus, dicens: In tribus annis quaſi annis mercenarij aufe
retur gloria Moab, &c.*] Tres anni in quib. auferet̃ gloria
Moab ſuper omni populo eius multo, uel diuitijs mul
tis, ut Lxx. tranſtulerũt, myſtice intelligendi ſunt. Sicut
em̃ miſericordia dñi in ponderibꝰ eſt atq; menſura: ſic
& cruciatus ac ſupplicia habent menſurã ſuã: ut poſt-
quam tres anni tranſierint, in quibus relinquetur par-
uus & modicus & nequaq̃ multus: tunc inglorius eſſe
deſiſtat. Et hoc notandũ, quod iuxta Ezechielis ꝓphe- Ezech. 4. b
tiam: quando dies pro annis numerant̃ Iſraeli, hoc eſt
decem tribubus, quæ maiora peccauerãt: ſupputentur
in pœnis, anni trecenti nonaginta, ut in Hebraico con-
tinetur: non centũ nonaginta, ut uulgata æditio habet:
& Iudæ in quo erat templũ dei anni quadraginta. Qui Sap.6.a
em̃ paruus eſt meret̃ miſericordiã: Potentes aũt poten- Luc.12.f
ter tormenta patiẽtur: Et ſeruus qui ſcit uoluntatẽ dñi
ſui, & nõ facit eam, uapulabit multũ. Moab igitur quia
externus erat, nec de populo dei, ſed relicto errore con-
uerſus: non annis pluribus: ſed tantũ tribus paruus &
modicus, & inglorius relinquet̃. Iſti ſunt anni, de quib.
& alibi legimus: Recordamini dierũ ſeculi. Et iterũ: Co- Pſal.76.b
gitaui dies antiquos, & annos æternos in mẽte habui.
Si enim umbræ & exemplaribus ſeruiebat iuxta car-
nem Iſrael: & omnis eorum ſolennitas futurorũ erat ty
pus: quare non & anni præſentis temporis, futura tem-
pora præfigurẽt? de quib. & in alio loco legimus: Quid
facietis in diebus conuentus, & in dieb. feſtiuitatis do-
mini

A mini. Quodq́ꝫ iungitur: Quaſi anni mercenarij: hoc oſtendit quod falſa doctrina ꝓ lucro cūcta faciat atq́ꝫ cōpendio: Omnis eñ mercenarius, & qui non eſt paſtor,
Oſee. 9.a
Ioan. 10.b cuius nō ſunt oues: cū uiderit lupū uenientē fugit, quia mercenarius eſt, & oues ad eū nō pertinēt. Quā ob rem puto aduenā & mercenarium de ſanctis nō comedere: nec ſeruos ſanctorū eſſe participes: Nō eñ ob dilectionē dñi, ſed ob mercedē cuncta faciūt: qui comedūt do-
Matth. 23.b mos uiduarū & proprios abducūt greges: ut lanis eorū ueſtiantur, & lac mulgeant. Quod de doctrina diximus mercenaria, referamus ad cætera. Si præbeo eleemoſynā, ut glorificer ab hominibus, recepi mercedem meā, & mercenarius appellādus ſum. Si caſtū eſſe me ſimulo, & aliud eſt in cōſciētia mea: habeo nō gloriā mercenarij, ſed ſupplicia peccatoris. Et in cōparatiōe duorū malorū, leuius malū eſt aperte peccare: quàm ſimulare & fingere ſanctitatē. Verū & in hoc ꝓfectus eſt Moab, ut q prius multos erroris ſui habebat comites, poſtea redigat ad paucos: uel q priꝰ multꝰ erat in diuitijs peccatorū, poſt pœnitentiā paruꝰ & paup ſit in malicia. C

Libri ſexti commentariorum in Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEPTIMVM

Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium proœmium.

SEPTIMVS liber idē iuxta Anagogen ſecundus eſt: imò extremus. In hoc eñ decem uiſionum tropologica explanatio terminatur: quem cum tuis Euſtochiū precibus, & Chriſto auxiliante compleuero, ueniam ad octauum: & utranq́ꝫ explanationem iuxta priores uſq́ꝫ ad quartum libros pariter explicabo.

COMMENTARIORVM HIERONYMI in Eſaiam prophetam liber ſeptimus.

CAP. XVII.

ONVS [a] Damaſci. [b] Ecce Damaſcus deſinet eſſe ciuitas: & erit ſicut aceruus lapidum in ruina. Derelictæ ciuitates Aroer gregibus erunt: & requieſcent ibi, & non erit qui exterreat. Et ceſſabit adiutorium ab Ephraim: & regnum de Damaſco, & reliquiæ Syriæ, ſicut gloria filiorum Iſrael erunt, dicit dominus exercituum. [c] Et erit in die illa, attenuabitur gloria Iacob: & pingues carnes eius tabeſcent

ONVS *Damaſci.*] Symmachus & Theodotio, aſſumptio Damaſci: Lxx. uerbum contra Damaſcum, addentes de ſuo, quod & in Moab fecere principio. Damaſci primū nomen in Geneſi legimus: Qui ante Iſaac fuit uernaculus Abrahā, & putabatur hæres, niſi eſſet Saræ filius ex ꝓmiſſione generatus. Interpretatur autem aut ſanguinis oſculum, aut ſanguinem bibēs, aut ſanguis cilicij: quæ omnia populo cōueniūt ethnicorū, qui ante fidē Chriſti amicus erat ſanguinis & crudelitatis, & digna opera plāctu agebat & ſacco. In dierū libro narrat hiſtoria: quod impleto anno aſcēderit contra Ioas regē Iudæ exercitus Syriæ: & uenerit in Hieruſalē, & omnes principes populi interfecerit: cunctamq́ꝫ prædā miſerit regi Damaſci: qui cū paucis uiris uenerat, & deus tradiderat in manu eorū multitudinē magnā nimis: eo qd' reliquiſſent dñm deū patrū ſuorū. Quod iuxta Anagogē & futurorū typū conſiderandū eſt: utrū ad tempus dñici aduētus referre ualeamꝰ. Poſt finē eñ anni acceptabilis, in quo à ſaluatore eſt euangeliū prædicatū, aſcendit de Damaſco gentiū exercitus in paucis uiris cōtra Iudā & Hieruſalē q reliquerāt dñm, & oēs eorū legis ac ꝓphetarū abſtulere diuitias, & miſerūt regi Damaſci: uiris ſcilicet eccleſiaſticis & doctrinæ euāgelicæ: q ad cōparationē totius mūdi, adhuc tūc infidelis, & in toto orbe diſperſorū Iudæorū pauci erāt, et tamē dñs tradidit Hieruſalē in manib. eorū: eo qd' reliquiſſent dei filiū, q per ꝓphetas ante prædictus eſt. Ergo ob hanc cauſam reor, & Saulū qui poſtea Pauli ex uirtute nomē accepit: quia æmulator erat legis, iſſe Damaſcū & contra credentes ex gentib. pugnare uoluiſſe: ibiq́ꝫ ſuperatū eos ſecutū qui in Damaſco uerſabant: ut inde rurſum Hieruſalē Iudæos expugnaturus aſcenderet. Nec alicui uideatur eſſe contrarium, ſi in Paralipomenon libro læta de Damaſco: & nunc in Eſaia triſtia prædicentur: quia & de ipſo Iſrael qui certe portio dei eſt: nunc aduerſa, nunc proſpera nunciātur. Et quomodo eſt Iſrael iuxta carnem: & ad gentes dicitur: uos gentes iuxta carnem, qui dicimini præputiū ab ea quæ appellatur in carne circuncíſio: ſic econtrario eſt Iſrael iuxta ſpiritū: & ſunt gentes iuxta ſpiritum, & inter ceteras gentes eſt Damaſcus iuxta ſpiritū: ne tantū Iudaicis fabulis acquieſcamus.

Gen. 15.d
בַּמֶּשֶׁק
B
2. Pa. 24.d
Act. 9.d

[b] ¶ *Ecce Damaſcꝰ, &c.*] Sicut in titulo demōſtratū eſt, per Damaſcum uocatio gentiū ſignificat: quæ amabant uel bibebāt ſanguinem: quæ poſtq̄ in Chriſtum crediderint, priſtinæ cōuerſationis ciuitates eſſe deſiſtent, & erunt ſicut acerūꝰ lapidum in ruina. Quō eñ aceruí lapidū q in agris diſperſi ſunt, in unū tumulū cōportant: ſic de uniuerſis nationib. aceruus credētiū cōgregatus eſt in ruina populi Iudæorū illis cadētib. & nobis ſurgentib. Derelictæ quoq́ꝫ ciuitates עֲרֹעֵר id eſt, myricæ, eccleſiaſticis gregib. erunt: ut quas Iudæi deſeruerūt, nos incolamus: ſiue deſtructa idololatria extruet euāgeliū. hoc & noſtris tēporibus uidemus eſſe cōpletū. Serapis in Alexādria, & Marnæ tēplū Gazæ, in eccleſias dñi ſurrexerūt: & ciuitates Aroer euāgelicis gregib. præparatæ ſunt. Aroer, id eſt myricæ naſcūt in deſertis locis: iuxta illud qd' ſcriptū eſt in maledictione eius hominis, q confidit in homine, & à dño recedit cor eius. Erit, inquit, quaſi myricæ in deſerto, & nō uidebit bonū cū uenerit: ſed habitabit in ſiccitate, in deſerto, in terra ſalſuginis & inhabitabili. Alij uero dicūt ex hac arbore maleficis artib. *μίσρα*, id eſt, odia cōcitari. Ergo q prius erāt in deſerto gentiliū, & in odio nominis Chriſtiani, Chriſti gregib. ſeruient: qui requieſcēt in eis, & non erit qui exterreat: quia dñs habitabit inter eos, & præſente paſtore, lupū timere nō poterūt. Tūc ceſſabit adiutoriū dei ab Ephraim, qui in hoc loco intelligunt ſcribæ & phariſæi: iuxta Oſeæ prophetiā: qui contrarios populos dei Ephraim nominat. Et regnū ceſſabit à Damaſco: ut nequaq̄ peccatū & peccati princeps diabolꝰ regnet in Damaſco, quæ prius ſanguinē diligebat: ſed reliqæ Syriæ, id eſt, q ex gētib. crediderūt, ſint ſicut priꝰ fuerāt filij Iſrael: ablato ab illis regno dei, et tradito gētib. quæ faciūt fructū eius: ſicut dñs deus exercituū locutus eſt per oēs prophetas ſuos. [c] ¶ *Et erit, &c.*] D
Oſee 5.c

Poſtquam

A Poſtquā reliquiæ Syriæ fuerint ſicut quondā fuerat gloria filiorū Iſrael: & delicto eorū ſalus gentibus data: tūc attenuabitur omnis gloria Iudæorū qua glorioſi erant in uniuerſo orbe, & pingues carnes eorū tabeſcent: nō habentiū prophetas, nō ſigna atq́ꝫ uirtutes, nō præſens auxiliū dei, nō ſacerdotij dignitatem: ſed omne corpus gentis eorum emarceſcet, & redigetur ad nihili. Cumq́ꝫ dicat de uo-
Math. 9.d catione gentiū: Meſſis multa, operarij autem pauci: illi pauperes meſſis reliquias, quæ ꝑ apoſtolos ſaluatæ ſunt, & rariſſimas ſpicas legēt: nō de montib. & erectis locis: ſed in ualle Raphaim, id eſt in literę uilitate. Et conſidera qd' Raphaim, qui gigantes interpretant, ſicut ſupra Ephraim, phariſæos ſcribasq́ꝫ
רְפָאִים ſignificent. Denique Lxx. ꝓ ualle Raphaim *φάραγγα στερεὰν*, id eſt uallē durā: interpretati ſunt: ut duritiā cordis Iudaici exprimerēt. De quorū humilitate eligūtur
B quaſi in ſtipula ſpicæ, & quaſi in uindemia racemi, q ſaluati fuerint. Et ſicut excuſſio oliuæ duarū aut trium oliuarū ſiue quatuor aut quinq́ꝫ. Quando enim
Num. 26.f uenit percuſſio populi Iudæorū: oliua illa populi Iſra-
2. Re. 24.b el, quæ ſub Moyſe ſexcenta milia habuit armatorum, & ſub Dauid numerante Ioab innumerabilē populū: uix
Act. 13.a paucos fructꝰ offerre potuit dño ſaluatori: duas oliuas
Matth. 17.a Paulū & Barnabā, & tres oliuas, Petrū & Iacobū & Ioā-
Mar. 5.d nē: q & in mōte transfiguratū dñm cōſpexerūt, & ad ar-
Act. 1.d chiſynagogi filiā ire cū dño meruerunt. Quatuor aūt & quinq́ꝫ oliuæ, reliquos nouē faciūt apoſtolos: in quib. Iudæ ꝓditoris locū Matthias obtinuit, q utiq́ꝫ ꝓ diuerſitate gratiarū quæ nobis ignota eſt: in quatuor & quinque oliuas ſeparati ſunt: ut euāgeliorū numerū & legis in ſe uolumina demonſtrarēt, quaſi prædicatores utriuſq́ꝫ inſtrumēti. [a] ¶ *In die illa inclinabitur, &c.*] In illo tēpore quādo de populo Iſrael, cui prius dicebat: Oliuā fructiferā uocauit te dñs deꝰ tuus: & de qua in pſalmis
Pſal. 127.a legimus: Filij tui ſicut nouellæ oliuarū in circuitu mēſæ tuæ: ꝓ ſiccitate gratiæ ſpiritualis uix duas oliuas, & tres aut quatuor, aut quinq́ꝫ dñs eſuriēs repererit, ſubintrabit gētiū plenitudo: & nequaquā ad idola manufacta: ſed ad deū ſuū inclinabit, & reſpiciēt ſanctū Iſrael: & a-
Matth. 15.b ras lucoſq́ꝫ ac delubra cōtemnent: ſciētes illud ſcriptū: Omnis plātatio quā nō plantauit cœleſtis pater, eradicabit. [b] ¶ *In die illa erunt, &c.*] Quomodo ſub Moyſe & Ieſu filio Nauæ, Amorræi & Euæi ſiue cæteræ gētes quæ habitabant in terra repromiſſionis, dereliquerunt uomeres & ſegetes, & aceruos in agris, atq́ꝫ fugerūt ne ab hoſtibus occuparent: ſic terra Iudæa & omnes urbes illius robuſtiſſimæ, Romanis Iudæā uaſtantibus & obſidentibus Hieruſalē, à ſuis habitatorib. derelictæ ſunt.

ſcent. Et erit ſicut congregans in meſſe qd' reſtiterit: & brachiū eius ſpicas leget, & erit ſicut quærēs ſpicas in ualle Raphaim. Et relinquet in eo ſicut racemus: et ſicut excuſſio oliuæ, duarū aut triū oliuarū in ſummitate rami: ſiue quatuor aut quinq́ꝫ in cacuminib. eius fructꝰ eius, dicit dñs deus Iſrael. [a] In die illa inclinabit homo ad factorem ſuum: & oculi eius ad ſanctum Iſrael reſpiciēt. Et nō inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus eius, & quæ operati ſunt digiti eius: non reſpicient lucos & delubra.

HEB. [b] In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ ſicut aratra & ſegetes quæ derelictę ſunt à facie filiorū Iſrael: Et eris deſerta, quia oblita es dei ſaluatoris tui: & fortis adiutoris tui nō es recordata. [c] Propterea plantabis plātationē fidelem, & germen alienum ſeminabis. In die plātationis tuę labruſca, et mane ſemen tuum florebit: ablata eſt meſſis in die hæreditatis, & dolebit grauiter.

SEP. In die illa erunt ciuitates tuę derelictę ſicut dereliquerūt Amorræi & Euęi à facie filiorū Iſrael. Et erūt deſertæ: quia dereliquiſti deū ſaluatorē tuū: et dñi auxiliatoris tui nō es recordata. Ideo plātabis plantationem infidelem: & ſemē infidele, & in die qua plantaueris, errabis. Si autem mane ſeminaueris: florebit in meſſem in die hæreditatis: quando ſicut pater hominis dat hęreditatē filijs ſuis,

Et fit apoſtropha ad ipſam terram Iudææ, id eſt, ad eos q habitabant in illa. Hæc aūt uniuerſa perpeſſa es: quia oblita es dei ſaluatoris tui, qui interpretatur Ieſus, quē tibi uenturū lex & prophetæ iugiter nunciabant, & fortis adiutoris tui qui tuus ſemper opitulator fuit, nō es recordata. Cauſa ergo deſertarū urbiū Iudææ, obliuio ſaluatoris eſt: qui in principio huius prophetæ dixerat: Iſrael me non cognouit & populus meus non intellexit. ¶ [c] *Propterea plātabis plantationem fidelem, etc.*] Pro eo qd' nos iuxta Aquilā & Symmachū & Lxx. interpretati ſumus: in die hæreditatis: qd' Hebraice dicitur בְּיוֹם נַחֲלָה legi poteſt in Hebraico, in die peſſima. Et ꝓ eo qd' Aquila & Theodotio interpretati ſunt, & dolebit homo: nos docti ab Hebræis: ꝓ homine q lingua eorū dicit אֱנוֹשׁ interpretati ſumꝰ אָנוּשׁ id eſt, grauiter. De cuiꝰ uerbi ambiguitate ſi uitæ huiꝰ ſpaciū fuerit: in Hieremia plenius diſſeremus: ubi iuxta Lxx. dicitur: Et homo eſt & quis cognoſcet eum? Dicā ergo quod propoſui: Quia oblita es terra Iudæa dei ſaluatoris tui: & eius qui tibi ſemper præbuit fortitudinē, non es recordata: propterea plantabis quidem plantationem fidelē: ſiue ut Aquila & Theodotio interpretati ſunt, pulchrā: aut Symmachus bonam, unum deū prædicans: Sed germen alienū ſeminabis, nō recipiens patrem qa nō recipis filiū. Qui eñ credit in patrē, credit & in filiū. Et quia germen alienū blaſphemiæ cōtra Ieſum ſeminaſti in ſynagogis ſatanæ: ideo nō uindemiabis uuam, ſed labruſcā. Cumq́ꝫ uiſum fuerit, florere germen tuū, & aliquā habere pietatis umbrā, dum homines ab idolis retrahis: tamē quādo ad fructus ueneris colligendos, in die hæreditatis dolebis grauiter, cernens gentiū populū tibi eſſe prælatū. Vnde & Apoſtolus loquitur: Triſtitia mihi eſt magna & indeſinēs dolor cordi meo: Optabā enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei iuxta carnē, qui ſunt Iſraelitæ: quorū eſt adoptio filiorū, & legiſlatio, & gloria, & teſtamentū, & reꝓmiſſiones: quorū patres, & cætera: Quod non ſolū Paulus, ſed & omnis ſanctus loquitur: uolens cū ramis oleaſtri etiā radicem ſaluā eſſe. Hęreditas aūt illa eſt, quam à dño cōſequimur: de qua Apoſtolus ait: Diuiſiones aūt gratiarū ſunt: idē aūt ſpiritus: & diuiſiones miniſteriorū, idem autem dñs, & diuiſiones operationū ſunt, idem aūt deus, qui operatur omnia in omnib. Mireť quiſpiā: cur ꝓ plantationib. pulchris & bonis: qd' Aquila & Theodotio ac Symmachꝰ interpretati ſunt, nos fidelē plantationē dixerimus. Verbum Hebraicum נֶאֱמָנִים ſi per א literam ſcribatur, *πιστοὶ*, id eſt, fideles ſonat: Si uero per ע & dicatur נַעֲמָנִים
C
D
Rom. 9.d
1. Cor. 12.d

a Væ, multitudo populorū multorū ut multitudo maris ſonantis, & tumultus turbarum, ſicut ſonitus aquarū multarum ſonabunt. Populi ſicut multitudo aquarum inundantium ſonabūt: & increpabit eum & fugiet procul, & rapietur ſicut puluis montium à facie uenti: & ſicut turbo coram tempeſtate. In tempore ueſperæ & ecce turbatio in matutino, & nō ſubſiſtet: Hęc eſt pars eorum, qui uaſtauerunt nos & ſors diripientium nos.

CAP. XVIII.

VAe b terræ cymbalo alarū quæ eſt trās flumina Aethiopiæ. qui mittit in mari legatos & in uaſis papyri ſuꝑ aquas: ite angeli ueloces ad gētē cōuulſam & dilaceratā ad populum horribilē poſt quē nō eſt alius, ad gētē expectātē, expectātē & cōculcatā: cuius diripuerūt flumina terrā eius. Oēs habitatores orbis q moramini in terra: cū eleuatum fuerit ſignum in montibus uidebitis & clāgorem tubæ audietis.

VAe terræ nauium alarū trans flumina Aethiopiæ: qui mittis in mari obſides, & epiſtolas biblinas ſuper aquam: Ibunt enim nuncij leues ad gentem excelſam: et peregrinū populum & peſſimum * qui eſt trans eū: gens abſq; ſpe & conculcata: nunc flumina terræ omnis ſicut regio quæ habitatur: habitabitur regio eorum, quomodo ſi ſignum de monte eleuetur & tubę uox audiatur.

* Græc. τίς αὐτ… καινὰ ἰδ… ἀνέλπιστ… καὶ κατα… πατηθ… λαὸς πα… νῦν οἱ κατ… μοὶ τὴν… πάντη… χώρα… καθώ… κατοικ… χώρα αὐ…

A pulchram ſignificat. Vnde & Noemi: quæ hac litera ſcripta eſt: loquitur in Ruth. Ruth 1.d Nolite uocare me נָעֳמִי id eſt, pulchram, ſed uocate me מָרָא id eſt, amaram. a ¶ *Væ multitudo, &c.*] Supra legimus ſub nomine Damaſci, uocationem gentium, & abiectionem Iudæorum: & per apoſtolos atq; in apoſtolis, paucorum de Iudæis credentiū electionem. Et quoniā ad comparationē totius mūdi & uniuerſarū gentium, parua pars populi credidit Chriſtiani: de quib. ſuprà dictū eſt: Et reliquię Syrię ſicut gloria filiorū Iſrael erūt. Matth. 22.b Multi enim uocati, pauci uero electi: Et, Nō eſt omniū fides: Nūc cōſequenter infertur non planctus, ſed uæ his gentibus quæ credere noluerūt & perſecutæ ſunt populū Chriſtianū: Comparanturq; undarū molib. & fremēti mari, & quantū in Gen. 15.a ſe eſt cūcta opprimere & occupare cupiēti. Sonabunt em̄ populi in ſpectaculis theatralis luxuriæ, & B amphitheatri crudelitate, & circi furoribus: ſicut ſonitus aquarū inundantiū: quando conſona impietatis uoce blaſphemant, & dicunt Chriſtianos ad leones & beſtias proijci, & cætera huiuſcemodi: Sed illis inſtar maris furētibus, increpabit dominus autorē ſeditionis eorū, & fugabit eum à ſuo populo: Et ſicut puluis motus in montibus, quanto excelſior eſt, tanto fortius rapitur: & ſicut turbo qui de terra conſurgit ſubita tempeſtate fertur in ſublime: Ita & ille raptus, à dei populo ſeparabit ac fugiet: ne in abyſſos relegetur. Cum dies conſummationis aduenerit, quod interpretatur ueſperæ: tūc erit turbatio, ſua peccata noſcentis: Et in tempore matutino, die uidelicet reſurrectionis, nō ſubſiſtet: quod Lxx. tranſtulerunt, non erit. Sin autem non erit: quid reſpondebunt qui diabolo dant pœnitentiam: & illi quantum in ſe eſt archangelicum faſtigium pollicentur? Hæc eſt pars eorum qui uaſtauerunt nos, & ſors diripientium nos. Hæc uel populus loquitur Chriſtianus, uel propheta ex perſona credentis populi: quod interitum ſempiternum perſecutores eorum habituri ſint: qui exilijs, carceribus, bonorum proſcriptionibus oppreſſerunt ſanctos dei & æterna ſupplicia poſſeſſuri ſunt.

CAP. XVIII.

VAe terræ cymbalo alarum quæ eſt trans flumina, &c.] Vtranq; æditionem poſui in prophetia obſcuriſſima, ne quid uolentibus intelligere quod ſcriptū eſt deeſſe uideat. Simulq; uehementer admiror eos qui fidem noſtram, & ſpem Chriſtianā arbitrant ſimplicitate cōtentam: Pſal. 18.b quia ſcriptū: Mandatū dei lucidū illuminans oculos: Nec plus debere nos quærere q̄ ut fiant quæ præcepta ſunt: cū idcirco & omnis ſcriptura & ꝓphetæ ſpecialiter, futurorum myſterijs inuoluti ſint: C ut prouocēt nos ad intelligentiā: & ad illud quod in euangelio dicitur: Petite & accipietis: quærite & inuenietis: Luc. 11.b pulſate & aperietur uobis. Quia ergo iuxta hiſtoriā, & id qd' in Hebræo cōtinet, in quinto libro expoſui: Nūc qd mihi iuxta Anagogē uideatur, ediſſerā. Anagog. Prudēs forſitā lector inqrat, qd ſibi uelit in uiſione uel onere Damaſci, alarū cymbalum, & cętera quę ſequunt: Poſtq̄ de uocatione gentiū dictū eſt: de abiectione Iudæorum, & electione eorū, qui per apoſtolos crediderūt, & poſtea de gentiū multitudine & perſecutoribus qui maris fluctibus cōparati ſunt: ſequebatur ut de hæreſibus quoq; quę eccleſiā uexauerunt & hucuſq; populātur, ſermo ꝓpheticus nūciaret: qui dormiente patrefamilias, in agro eccleſię ſuperſeminauerūt zizania: Et dicuntur cymbalū, charitatē dei non habētes: iuxta illud D Apoſtoli: 1. Cor. 13. Si linguis hominum loquar & angelorū, charitatē aūt non habeam, factus ſum uelut æs ſonans aut cymbalū tinniens. Et nō ſolū cymbalū rauco concrepans ſonitu: ſed propter leuitatē ſermonis hæretici in diuerſa currētis, alarū cymbalū dicunt: ſiue iuxta Lxx. πτέρυγες πλοίων, id eſt, alæ nauium: qui magna mercimonia promittentes, nauigant in ſeculi iſtius fluctibus. Alas aūt nauium, uela quibus ſuſpenduntur & trahuntur, intellige. Et pulchrè alas dixit nauiū: omnis enim hæreticus pollicet excelſa, & cū alas habere ſe iactet, tamen hæret in ſalſis fluctibus, & procul non recedit à terra, in medioq; curſu patitur repente naufragium. Vnde Aquila pro cymbalo, umbrā alarum interpretatus eſt: non enim habent alas, ſed alarum ſimilitudinē. Quodq; infert: Quæ eſt trans flumina Aethiopiæ: hoc ſignificat, quod impietate ſua omnes uincāt hæretici. Verbi gratia: Dicit Epicurus nō eſſe prouidentiā, & uoluptatem maximū bonū. Comparatione huius ſceleratior Marcion, & omnes hæretici, qui uetus lacerant teſtamentū. Cum enim recipiant prouidentiam, accuſant creatorem: & aſſerunt eum in pleriſque operibus erraſſe, & non ita feciſſe ut facere debuerat. Ad quam enim utilitatem hominum ſerpentes, ſcorpios, crocodilos, & pulices, cimiceſq; & culices pertinere? Iſti ergo trans flumina Aethiopiæ ſunt: & mittunt in mari huius ſeculi legatos, id eſt, diſcipulos ſuos: qui eorum portantes uolumina, rectè uaſa papyri, id eſt, chartacia ſuper aquas portare dicuntur, quæ delentur uelociter. Sicut enim libri iuxta aquas & humores citò obſcurantur, delentur & pereunt,

ita

a Quia hæc dicit dñs ad me: quieſcā & cōſiderabo in loco meo: ſicut meridiana lux clara eſt & ſicut nubes roris in die meſſis. Ante meſſem em̄ totus effloruit: & immatura perfectio germinabit: & præcident ramuſculi eius falcibus, & quæ derelicta fuerint, abſcindent, excutient. Et relinquēt ſimul auib. mōtiū, & beſtijs terrę, & æſtate ꝑpetua erunt ſuꝑ eū uolucres: & oēs beſtię terrę ſuꝑ illū hiemabunt. In tēpore illo deferet munus dño exercituū à populo auulſo & dilacerato: à populo horribili poſt quē nō fuit ali⁹, à gēte expectāte, expectāte et cōculcata: cui⁹ diripuerūt flumīa terrā ei⁹, ad locū nominis dñi exercituum montem Sion.

CAP. XIX

ONus b Aegypti. Ecce dominus aſcendet ſuper nubem

A ita ſermo eorū atq; doctrina, cū in principio aliquā uiſa fuerit fortitudinem poſſidere, pertranſit & labitur. Ironia. Itaq; per Ironiā dicitur ad eos, O angeli hæreticorū ite 2. Cor. 11.c ueloces. Quos beatus apoſtolus Paulus falſos apoſtolos, operarios fraudulentos; qui in apoſtolos Chriſti transfigurent, appellat. Et ite ad gentē auulſam & laceratam. Auulſam à deo & hęreticorū morſibus laniatā. Ad populum horribilē: Nihil em̄ horribilius blaſphemia, quę ponit in excelſum os ſuum. Poſt quē non eſt alter popul⁹: Omne quippe peccatū cōparatum blaſphemiæ, leuius eſt. Gentē expectantem, expectantē & cōculcatam: Nam oēs hæretici ſibi cœleſtia repromittūt & pollicent ingentia: & tamen à dęmonib. conculcant. Cuius terrā diripuerūt flumina quæ nō de cœlo habent aquas, ſed de terra. Quis enim angul⁹ eſt: quæ extrema ſolitudo terrarū, ad quā non turbidus hæreticorum ſermo perueniat? Itaq; omnes qui habitant & morantur in orbe terrarū, ad hæreticorum ſignū quod quaſi in montibus eleuatū eſt, erigūt oculos ſuos: & clangorem tubæ, id eſt doctrinæ eorum, audiunt: Hæc iuxta Hebraicū. Cæterum ſecundū Lxx. planguntur alæ hæreticorū quæ inſtar nauiū per B mare huius ſeculi uolitant, & impietatē ſuperant ethnicorum, quos nunc Aethiopes ſcriptura cognominat, & dicitur ad doctrinam eorū, atq; ſermonem: Qui mittis in mari huius ſeculi libros, obſides peruerſitatis tuæ: & epiſtolas ad decipiendos eos qui lecturi ſunt. Pergunt nuncij leues ad gentem excelſam, & peregrinū populū, & peſſimū. Nullus enim eccleſiaſticorū tantū habet ſtudij in bono, quantū hæretici in malo: & in eo ſe lucrum putant conſequi, ſi alios decipiant, & ipſi perditi cæteros perdant. Gens autē uocatur excelſa propter ſuperbiam: Et peregrina & peſſima: quia aliena à deo eſt. Vere gens ſine ſpe & conculcata: cuius flumina in tota terra imitantur habitationē eccleſiæ: ut inueniant ibi hoſpitiū & regionem in qua eleuent ſignum doctrinę ſuę: in qua ſcripturarum clangant tuba. a ¶ *Quia hæc dicit dominus, &c.*] Quieſcit & cōtemplatur deus in loco ſuo: ſiue iuxta Aquilam, in firmamento, id eſt, in eccleſia: de qua Paulus apoſtolus loquit: Columna & firmamentū 1. Tim. 3.d ueritatis. Contemplat aūt ea quæ fiunt in eccleſia, & ſicuti meridiana lux clara eſt, ita uniuerſa perluſtrat iuxta Anagog. illud quod in decimooctauo pſalmo ſecundū Anagogen de ſole iuſticiæ dicitur: Nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius. Et quomodo nubes roris in die meſſis, & in feruenti æſtate gratiſſima eſt: Sic dñs habitatores ec 1. Cor. 13.c cleſiæ ſuæ refrigerat: quo præſente cuncta floreſcunt. Et anteq̄ tempus cōſummationis adueniat: quia nunc ex parte cognoſcimus, & ex parte ꝓphetamus: multi per Philip. 3.c fecti reperientur: de quib. Apoſtolus loquit: Quotquot perfecti hoc ſentiamus. Ramuſculi aūt q inutiles ſunt, Ioan. 15.a falcibus pręcident: dicente in euangelio ſaluatore: Ego ſum uitis uera, & pater meus agricola eſt. Omnē palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eū, ut fructū plus afferat. Et quæ præciſa fuerint, relinquentur auibus montium, & beſtijs terrę. Auibus quæ iuxta uiam ſeminata populantur: & beſtijs quibus tradit anima non confitens deū: C ita ut qui à dño præciſus fuerit & abiectus, & de corpore illius quod eſt eccleſia ſeparatus: tam in æſtate quàm in hyeme, hoc eſt, in proſperis & in aduerſis, uolucrū & beſtiarū manſio ſit. Sicut autē hi qui inutiles ſunt & infructuoſi in eccleſiā, amputant & proijciuntur: ne modicū fermentū totā maſſam corrumpat: Sic econtrario fieri poteſt: ut qui hæretico fuerant errore decepti, & auulſi à dño atq; lacerati, & horribiles ob blaſphemiā, fruſtráque mēdacia pręſtolantes, & conculcati à dęmonibus & à fluuijs in partes uarias diſſipati: cum recordati fuerint Dei ſui, & magiſtros peſſimos dereliquerint, offerant munus dño exercituū non alibi niſi in monte Sion & in ſpecula, qd' interpretatur eccleſia. Breuius dicim⁹: quia in libro explanationis hiſtoricæ multa iam diximus.

CAP. XIX.

ONus Aepypti.] Symmachus & Theodotio, aſſumptio Aegypti, Lxx. ὅρασις αἰγύπτου, id eſt, uiſio Aegypti: Vbi in Hebræo ſcriptū eſt מַשָּׂא מִצְרָיִם quod nos interpretati ſumus, onus uel pondus Aegypti: pro quo Aquila trāſtulit ὅραμα αἰγύπτου. Poſſumus dicere ab eo quod tollat ꝓpheta, & portet iugū dñi, eum extitiſſe D condignū, qui ꝓphetiā Aegypti cerneret ſiue portaret. Vnde miror Lxx. & in Babylone ꝓ pondere interpretatos uiſionē, & in Philiſtim, & Moab & Damaſco uerbū, & nūc in Aegypto, uiſionē: cū in Hebręo in omnib. his nō uerbū & uiſio, ſed מַשָּׂא id eſt, onus ponduſq; ponat. Quod aūt Symmachus & Theodotio λῆμμα, id eſt, aſſumptionē ſemꝑ interpretati ſunt: hoc ſcire debem⁹, accepiſſe prophetā à dño gratiā ſpiritualē: ut Aegypti ſacramēta cognoſceret: ſiue oculis mentis aſpiceret, ut Lxx. tranſtulerūt. Non eſt aūt Aegyptus iſta quā Iudæi putant, ſicut arbitratus eſt Ioſephus: qui in libris antiquitatū refert: Oniā ſacerdotē Eſaiæ impleſſe uaticiniū ut in territorio Heliopolitano, quod Aegyptij νόμον uocant, extrueret templū ad ſimilitudinē templi & altare. Eſto enim, cōcedamus hęc dicta de Onia & altari quod in Aegypto extruxit: quæ erūt quinq; ciuitates quæ in Aegypto loquant lingua Chananitica: ex quibus una iuxta Lxx. appellatur ἀσεδέκ: iuxta alios interpretes ciuitas Ar, ſiue Ares uel ciuitas ſolis? Et quis erit iſte ſaluator qui miſſus eſt Aegyptijs ut ſaluaret eos, & dominū cognoſcerent Aegyptij? quando coluerunt eum in hoſtijs & muneribus, & uota ſoluerunt? quando percuſſit dominus Aegyptū & ſanauit eam? In quo tempore factum poterimus docere, ut fuerit uia de Aegypto in Aſſyrios: & intrauerint Aſſyrij in Aegyptū, & Aegyptij in Aſſyrios, & ſeruierint Aegyptij Aſſur? Quando Iſrael tertius in Aegypto fuit & apud Aſſyrios, quaſi benedictio in medio terræ: ita ut dominus diceret: Benedictus populus meus Aepypti, & opus manuum mearum Aſſyrius? Hæc ad Aegyptū iſtam quam Iudæi æſtimāt nō pertinere perſpicuum eſt. Itaq; locum iſtum quem incolimus, & mundū qui in maligno poſitus eſt, Aegyptum poſſumus appellare: maxime quia מִצְרַיִם quod dicitur Aegyptus interpretatur θλίβουσα, id eſt tribulans ſiue

bem[a] leuē: & ingredief Aegyptũ: et mouebunt ſimulacra Aegypti à facie eius: & cor Aegypti tabeſcet in medio eius. Et concurrere faciā Aegyptios aduerſus Aegyptios: & pugnabit uir contra fratrē ſuũ: & uir cõtra amicũ ſuũ: ciuitas aduerſum ciuitatē, regnũ aduerſus regnũ. Et diſrumpet ſpiritus Aegypti in uiſceribus eius: & conſiliũ eius præcipitabo: & interrogabũt ſimulacra ſua & diuinos ſuos: & pythones, & hariolos. Et tradam Aegyptũ in manus dominorũ crudeliũ: & rex fortis dominabit eorũ, ait dñs deus exercituũ. [b] Et areſcet aqua de mari: & fluuius deſolabit atq; ſiccabit: & deficient flumina: attenuabuntur atq; ſiccabũtur riui aggerũ. Calamus & iuncus marceſcet, nudabit alueus riui à fonte ſuo: & omnis ſemētis irrigua ſiccabit: areſcet & non erit. Et mœrebunt piſcatores, et lugebunt oēs mittentes in flumen hamum: & expandentes rete ſuper faciē aquæ & areſcent. Et confundentur qui operantur linũ: plectentes et texētes ſubtilia: & erũt irrigua eius flaccētia, oēs qui faciebāt lacunas ad capiendos piſces. Stulti principes Taneos, ſapiētes cõſiliarij Pharao, dederũt cõſiliũ inſipiens. [c] Quomodo dicitis Pharaoni: filius ſapientũ ego, filius regum antiquorum

A ad anguſtiā redigens. Et tamē ſciēdũ multa oneris Aegypti uel uiſionis ad Aegypti prouinciā pertinere: quæ uſq; hodie habitatur & cernitur. Sed & in hoc & in alijs ſcripturarũ locis pleraq; ponunt: quæ non poſſent ſtare iuxta hiſtoriā: ut rerũ neceſsitate cogamur altiorē intelligētiam quærere. a ¶ *Ecce dominus aſcendet ſuper nubē, etc.*] Pleraq; de ꝓphetia Aegypti quam leuauit uel uidit Eſaias, in hiſtorica explanatiõe ꝑſtrinxi. Vnde nunc Tropol. iuxta Tropologiam ſumma quæque carpenda ſunt. Aſcēdit dñs ſup nubē leuem, corpus ſanctæ uirginis Mariæ, qđ nullo humani ſeminis põdere prægrauatũ eſt: uel certe corpus ſuũ qđ de ſpiritu ſancto cõceptũ eſt. Et ingreſſus eſt in Aegyptum huiꝰ mũdi: ſtatimq; omnia Aegypti ſimulacra cõmota ſunt: ita ut diuinationes & uniuerſa fraꝰ idololatrię quę deceptũ poſſidebat orbem, ſe fractam eſſe ſentiret: intantum ut magi de B oriēte docti à dæmo- Num.24.c nib. uel iuxta ꝓphetiam Balaā intelligentes natũ filiũ dei, qui omnē artis Matt.2.a eorũ deſtrueret poteſtatē: uenerint Bethleem: & oſtendente ſtella, adorauerint puerũ: Tunc cor Aegypti omne contabuit, & Aegyptij contra Aegyptios ſurrexerũt: Ibid.10.d iuxta illud quod dñs loquitur in euangelio: Nolite putare quia ueni mittere pacem ſuper terram: nõ ueni pacem mittere, ſed gladiũ. Veni enim diuidere hominem contra patrem ſuum, & filiam contra matrem ſuam, & nurum contra ſocrum ſuam. Eo tempore & illud exple- Mich.7.b tum eſt: Inimici hominis domeſtici eiꝰ. Et pugnabit uir contra fratrem ſuũ, & uir contra amicũ ſuũ. Fuerunt eñ in una domo ſeparati, duo cõtra tres, & tres cõtra duos, & diuiſus eſt pater contra filium, & filius cõtra patrem: Ciuitas aduerſum ciuitatem, & regnũ aduerſus regnũ: eorum qui non crediderunt, aduerſum eos qui crediderunt: uel certe eorum qui crediderunt proximos ſuos ſaluare cupientiũ. Et diſruptus eſt ſpiritꝰ Aegypti in uiſceribus ſuis: ut nequaquā paria ſentirent: ſed ſpirituali contra ſe gladio ſeparati, omne cõſilium ſuũ præcipitatum eſſe cognoſcerent, & nihilominus in errore priſtino permanentes, hi qui fidei ueritatem ſuſcipere noluerant, interrogarent ſimulacra, & diuinos ſuos, & pythones & hariolos. Cumq; illi hoc fecerint, dominus tradidit eos in manu dominorum crudelium: iuxta illud A- 1.Tim.1.d poſtolicum: Quos tradidi ſatanæ ut diſcant non blaſphemare: quo ſeruitute duriſsima oppreſsi, ad clementiſsimum dominum reuertantur. Pulchreq; dæmones, crudeles dominus uocat: quib. nihil crudelius eſt. Rex Matth.12.b quoq; fortis qui dominus eſt eorum, perſpicue diabolus intelligitur: quem & in euangelio dominus fortem uocat: quo uincto, & oppreſſo, uaſa domus eius & præda diripitur. b ¶ *Et areſcet aqua de mari, &c.*] Quando rex fortis & durus dominatus fuerit in Aegypto, areſcet C omnis doctrina & pulchritudo eloquentiæ ſecularis, & ipſe fons fluuiorũ omniũ diabolus à quo oriũtur uniuerſa mēdacia, deſolabitur: ita ut deficiāt cætera flumina & riui, qui de turbidis Nili aquis implebātur. Calamus quoq; & iuncus nimia ſiccitate areſcēt. Pro iunco, papyrũ Lxx. trāſtulerunt, de quo charta fit, addentes de ſuo ἄχει χλωρόν, qđ in Hebraico non habetur. (alias ἄχει τὸ χλωρόν) Cumq; ab eruditis quærerē, qđ hic ſermo ſignificaret: audiui ab Aegyptijs hoc nomine lingua eorũ omne qđ in palude uirēs naſcit appellari. Calamus aũt iuxta Tropologiā, eſt ſermo uacuꝰ & nihil in ſe ſolidũ habēs, & papyrus q̃ uidetur qdē habere medullam, & nõ eſſe uacuus: & tamē fragilis eſt, citoq; marceſcit. Tropol. Oēs quoque riui arefacto riuorũ capite ſiccabũtur, & quicqd prius aquis irrigabat Aegyptijs arefactũ non erit: ita ut mœreāt Aegyptij piſcatores qui ualde cõtrarij ſunt piſcatorib. dñi, & luge- D ant qui mittebāt hamũ in flumē & expādebāt rete ſup faciē aquæ. Qui ſingulos quoq; decipiũt, hamũ mittũt in aquas turbidas. Qui aũt plures ſimul, ita ut in ſynagogis ſatanæ loquātur publice, & populorũ abducāt greges: iſti rete ſup aquas mittũt Aegyptias. Cõfundent etiā hi q̃ operabantur linũ, ut ueſtes facerēt ſacerdotũ: plectētes illud & texētes ſubtilia: qđ ꝓprie ad dialecticorũ artem pertinet. Pro ſubtilibus τὴν βύσσον, id eſt, byſſum Lxx. trāſtulerũt: qđ & ipſum in ſacerdotũ ueſtib. texitur. Quodq; ſequitur: & erũt irrigua eius flaccentia omnes q̃ faciebant lacunas ad capiendos piſces: hoc ſignificat, quod omnes inſidię Aegypti piſcatorũ deſtruātur & pereāt. Pro lacunis quæ fiebant ad capiendos piſces: quod nos iuxta ſenſum interpretati ſumus, & in Hebraico & in cunctis interpretibus, in loco piſciũ ponunt animæ: ut ab hiſtoria trahamur ad Tropologiā: Tropol. quod uidelicet iſti piſcatores qui faciebāt lacunas & foueas, ad hoc fecerint ut animas in eis deciperēt. Notandum quod pro lacunis Lxx. ζῦθον trāſtulerũt: qđ genus eſt potionis ex frugib. aquaq; cõfectũ, & uulgo in Dalmatię Pannoniæq; prouincijs gētili barbaroq; ſermone appellat ſabaiũ: Hoc maxime utunt Aegyptij: ut nõ puras aquas bibentib. tribuant, ſed turbidas, & cõmixtarũ feciũ ſimiles: ut per huiuſcemodi potionē hæreticę prauitatis doctrina mõſtretur. Tunc ſtulti erũt principes Taneos, quæ interpretatur mandatũ humile. Omnes eñ hæretici contrariā altitudini humilitatem docēt, & detrahũt ad inferos, & ſunt principes humilis deiectiq; mandati. Conſiliarij quoq; Pharao, q̃ rex Aegypti eſt, & recte diſsipator, & diuiſus, & in partes uarias ſeparatꝰ exprimit: inſipiens arguent dediſſe cõſiliũ, quādo diſperderit dñs ſapiētiā ſapiētiũ: 1.Cor.1 & intelligentiā prudentiũ reꝓbauerit. c ¶ *Quõ dicitis, etc.*] Solent hæretici regi ſuo uel Pharaoni dicere: filij

antiquorũ? Vbi ſunt nũc ſapiētes tui? Annũciēt tibi & īdicēt quid cogitauerit dñs exercituũ ſup Aegyptũ. Stulti facti ſunt principes Taneos, emarcuerũt principes Mēpheos, deceperũt Aegyptũ angulũ populorũ eiꝰ. Dñs miſcuit in medio eius ſpiritũ uertiginis, & errare fecerũt Aegyptum in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius & uomēs, & nõ erit Aegypto opus qđ faciat, caput & caudā incuruātē & refrenātē. [d] In die illa erit Aegyptꝰ quaſi mulieres, & ſtupebit, & timebit à facie cõmotionis manus domini exercituũ, quā ipſe mouebit ſuper eam. Et erit terra Iuda Aegypto in feſtiuitatē, oīs qui illius fuerit recordatus, pauebit à facie cõſilij domini exercituũ quod ipſe cogitauit ſuper eā. [b] In die illa erunt quinq; ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chananitide, & iurātes per dominum exercituum, ciuitas ſolis uocabit una. In die

A filij ſumus ſapientiũ, qui ab initio doctrinā nobis apoſtolicā tradiderũt: Filij ſumus regũ antiquorũ, qui appellant reges philoſophorũ, & habemus ſciētiā ſcripturarũ iunctā ſapiētiæ ſeculari: Quos nũc interrogat ſiue ipſum regē hæreticorũ, ubi ſint ſapiētes eius qui cõtēnebāt eccleſiaſticā ſimplicitatē: & reſpõdere cõpellit, quid cogitauerit dñs ſabaoth ſuper Aegyptũ iſtius mũdi, & quid in conſummatione facturꝰ ſit. Stulti ſunt approbati principes Taneos, qui humile hęreticorũ habuere mādatũ. Emarcuerunt oēs principes Mēpheos, qui eloquētiæ & oris polluere iactātia: Mēphis eñ os uel ex ore, interpretat, & μεταφορικῶς ſermonem ſonat. Quodq; ſequit: Deceperũt Aegyptũ angulum populorũ eius, ſiue iuxta Lxx. πλανήσουσι αἴγυπτον κατὰ φυλάς, id eſt, decipiēt Aegyptũ per tribus, hoc ſignificat, quod regnũ ſapiētiæ ſecularis ſtultũ eſſe mõſtretur, & ſingulorũ dogmatũ principes, qui interpretantur tribus, arguātur ſtultos habuiſſe doctores. Dñs enim miſcuit eis ſpiritũ uertiginis ſiue errorũ, iuxta illud quod ſcriptum eſt: Et ſicut non probauerũt Rom.1.c deũ habere in noticia, tradidit illos deus in reprobum B ſenſum. Et quomodo qui ſanctus eſt, cũ Eſaia dicere poteſt: Spiritũ ſalutis tuæ faciemus ſuper terrā: ſic qui peccator eſt, faciet ſpiritũ erroris, hoc eſt, maliciæ ſpiritũ, ſe- Hier.2.d cundũ quod & in Hieremia legimus: Arguet te præuaricatio tua, & malicia tua corripiet te. Sin aũt ſcandalizatur hæreticus qui uetus nõ recipit teſtamentũ, quod dñs miſcere dicatur erroris uel uertiginis ſpiritũ: Au- Rom.1.c diat ſcriptum in Apoſtolo, hoc eſt, in nouo teſtamēto: Tradidit eos deus in deſiderijs cordis ſui in immundiciā. Et iterum: Propterea tradidit eos deus in paſsiones ignominiæ. Et rurſum: Tradidit eos deus in reprobum ſenſum, ut faciāt quæ nõ cõueniũt. Tradũtur aũt in deſiderijs cordis, quia mutauerũt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinē imaginis corruptibilis hominis, & uolucrũ & quadrupedũ, & reptiliũ. Quod quidē nõ ſo- 2.Theſ.2.c lũ in epiſtola ad Romanos, ſed & ad Theſſaloniceñ. de Antichriſto legimus: Pro eo qđ charitatē ueritatis non ſuſceperũt ut ſaluarent, mittet eis deus operationē erroris ut credant mendacio, & iudicent omnes qui nõ crediderũt ueritati, ſed cõplacuerũt ſibi in mēdacio, quod puto apoſtolũ Paulũ de præſenti Eſaiæ lectione ſimpſiſ- Rom.1.d ſe, in qua dicit: Dñs miſcuit eis ſpiritũ erroris, & errare fecerũt Aegyptum in omnibus operibus ſuis: ſicut errat, inquit, ebrius & uomens, qui inebriatus eſt uitijs. Ioelis 1.a De quibus ebrijs Ioel loquitur: Væ qui ebrij ſunt abſq; uino. Et nõ ſolum ebrij, ſed & uomentes furorē draconũ, & furorē aſpidũ inſanabilē, ut poſtquam huiuſcemodi uinũ euomuerint, intelligāt ebrietatē ſuam atq; cognoſcāt, quod quamdiu ebrij fuerint, nec principiũ habuerint nec finē, id eſt, nec caput nec caudā, ſed truncum ex utraq; parte animal. Pro principio & fine, qđ & Symmachus & Lxx. tranſtulerunt: ἀρχὴν καὶ τέλος, Theodotio more ſuo ipſa uerba Hebraica poſuit כִּפָּה וְאַגְמוֹן qđ Aquila interpretatus eſt, incuruũ atq; ꝑuerſum. In incuruo, ſenes intelligi uolēs: in ꝑuerſo, laſciuiētes pue- C ros, qui omnia peruerſa faciāt, ac ꝑ hoc eſſe ſenſum, qđ in Aegypto nõ ſolũ caput deſit & cauda, ſed & ſenes & pueri, id eſt, principiũ & finis. d ¶ *In die illa erit Aegyptus, &c.*] In illo tēpore, hoc eñ ut crebro diximus ſignificat dies, quando miſcuerit dñs ſpiritum erroris atq; uertiginis, ut euomat Aegyptus uinũ draconũ & furorē aſpidũ inſanabilē, intelligēs errorē ſuũ & ebrietatē priſtinā, Aegyptꝰ timebit quaſi mulier, nõ timore fortuito, qui uiris accidere cõſueuit, quos nõ amat Aegyptus, ſed ſuffocat & interficit: ſed timore fœmineo quas ſolas uult Pharao uiuere. Timebit aũt cõmotionē ſiue elationem manus dñi, per quā ſupplicia demõſtrant, quā mouebit & eleuabit ut percutiat Aegyptũ. Tũc terra Iuda, id eſt, ſciētia ſcripturarũ, lex & prophetæ, euangelia, & apoſtolorum epiſtolæ, erunt Aegypto in feſtiuitatē ſi eas cognouerit, uel in timorem, ſi comparatione doctrinæ & ueritatis earum ſe intellexerit habuiſſe mendacium. Omnis qui huius terræ fuerit recordatus, pauebit eo pauore qui ducit ad uitam: Principium enim ſapientiæ, timor do- Eccli.1.b mini. Et hoc non ſolũ in conſummatione mundi, ſed in præſenti quoq; tempore accipere poſſumus, quod ec- D cleſiaſticũ uirũ & doctrinis cœleſtibus eruditum, omnis hæreticus timeat, & ad recordationem illius terreatur. Timebit autem & pauebit conſilium dñi, quod ſuper Aegyptum mundi iſtius cogitauit. Singula breuiter tranſcurrimus, ut ad reliqua tranſeamus. b ¶ *In die illa erunt quinq; ciuitates, &c.*] Multũ prodeſt manus domini eleuata ſiue cõmota ſuper Aegyptũ, ut terra Iudæ ſit ei in timorem: & omnis qui illius recordatus fuerit, pertremiſcat. In illo tempore quinq; ciuitates in terra Aegypti loquentur lingua Chanaan, quas pleriq; noſtrorũ quinq; ſenſus intelligunt: uiſum, auditũ, odoratum, guſtum, & tactum. Quando uidemus mulierē ad concupiſcendum, uiſus noſter loquitur lingua Aegyptia. Quando audimus iudiciũ ſanguinis, dicente dño: Nõ ſuſcipies auditionē uanā, auditus noſter loquitur lingua Aegyptia. Quando ſecundũ prophetā uiuimus in delicijs, & iacemus ſuper lectos eburneos, & primis ungimur unguētis, odoratus noſter loquit lingua Aegyptia. Qñ uēter noſter deus eſt, guſtus noſter loquit lingua Aegyptia. Si nõ audierimus illud qđ Apoſtolus loquit: Bonũ eſt homini mulierē nõ tangere, ſed econtra- Pſal.122.a rio iungamur meretrici: tactus noſter loquit lingua Aegyptia. Sin autem econtrario eleuauerimus oculos noſtros, & uiderimus quod regiones iam albæ ſint ad metēdũ: & nequaq̃ curui fuerimus in terrā, ſed iuxta euangelicā mulierē quæ decē & octo annis cœlũ aſpicere nõ poterat: eleuauerimus oculos noſtros & dixerimus: Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlis: oculus 1.Cor.7 noſter & uiſus loquit lingua Chananitide. Si circũciderimus aures noſtras, & audierimus dñm loquētē: Qui habet aures audiēdi audiat: auditus noſter loquit lingua Chananitide. Qui potuerit ſpõſo dicere: Poſt te in odorē unguentorũ tuorũ currimus. Et: Chriſti bonus odor ſumus in omni loco, huius odoratus loquit lingua Cha-

A gua Chananitide. Guſtus quoq; in bonã partẽ accipit
eius qui comedit panẽ de cœlo deſcendẽtẽ, panẽ uiuũ
& non mortuũ, & audit illud: Guſtate & uidete quàm
Pſal.33.b ſuauis eſt dñs, ſtatim loquit lingua Chananitide. Sed &
tactus ſpiritualis eſt, de quo Ioannes apoſtolus ait: Ma-
nus noſtræ palpaue-
rũt de uerbo uitæ, &
qui fide tãgit Ieſum;
ita ut de eo ſaluator
poſsit dicere: Tetigit
me aliquis: ego eñ
ſcio uirtutẽ exiſſe de
me. Didicimus quan
ta bona tribuat ele-
Marc.5.c uata man⁹ dñi: quæ-
ramus quare nõ lin-
gua Hebræa, ſed lin-
gua Chananitide lo
quant quinq; Aegy-
pti ciuitates. Ad qđ
ita reſpondere cona-
bimur, עברי id eſt, He
breus, περάτην, id eſt
trãſitorem ſonat, qui
de loco tranſit ad lo-
cũ. Ergo & nos licet
ſancti quãdiu in Ae-
gypto ſumus, & in iſtius mũdi uerſamur tenebris, non
poſſumus loqui lingua Hebręa, ſed lingua Chananiti-
de, quæ inter Aegyptiã & Hebræã media eſt, & Hebrææ
magna ex parte cõfinis כנען interpretatur, quaſi cõmo
tio ſiue quaſi reſpõdẽs. Quãdo igitur ab Aegypto rece-
dimus, & exire uolumus de poteſtate Pharaonis, ita ut
terra noſtra & confeſsio formidoloſa ſit Aegypto: tunc
B mouemur & quaſi reſpõdemus dñi uolũtati, & tamen
qa adhuc in præſenti ſeculo ſumus, lingua Hebræa nec
dũ loqui poſſumus. Quodq; ſequit: Iurare quinq; ciui-
tates per dñm exercituũ: hoc ſignificat, qđ etiã hic poſi
ti nequaq̃ dæmonũ, ſed dei recordemur omnipotẽtis.
De his quinq; ciuitatib. cum aliarũ quatuor tacita ſint
nomina, una dicit ſolis ciuitas, quæ mihi uidet referri
ad uiſum. Sicut enim ut uideat ciuitas, ſole & luna indi
get; ita ut oculi noſtri illuminẽtur, indigemus ſole iuſti
ciæ. a ¶ *In die illa erit altare domini, &c.*] Conſequẽter ad id
qđ ſuprà dixerat: In die illa erũt quinq; ciuitates in ter-
ra Aegypti loquẽtes lingua Chananitide, & iurãtes per
dñm exercituũ, nunc infertur: Erit altare dñi in medio
terræ Aegypti, qđ Onias ſecundũ Ioſephũ male intelli
gens, implere conatus eſt: Et titulus dñi continens paſ-
ſionem, in quo ſcriptum eſt Hebraicis literis, Græcis &
Latinis: Ieſus Nazarenus rex Iudæorum, in ſignũ cru-
cis, & in teſtimonium uniuerſarum gẽtium, quæ nunc
Aegyptus appellantur. Cumq; perſecutio creuerit à fa-
cie tribulantiũ nominis Chriſtiani, tunc clamabunt in
cordibus ſuis: Abba pater. Et mittet dñs exercituũ ſal-
Rom.8.c uatorem, id eſt, Ieſum, & iudicem uel propugnatorem
qui liberet eos, ut liberati cognoſcant dominum, & ipſi
cognoſcantur à domino: & ubi abundauit peccatũ, ſu-
perabundet gratia. Vnum aũt altare Aegypti, id eſt mũ
di iſtius dicitur, ut cuncta altaria quæ contra eccleſię e-
riguntur altare, ſciamus eſſe non domini. Vſq; ad finẽ
uiſionis Aegyptiæ, in libro explanationis hiſtoricę, qa
manifeſta prophetia erat, diximus quod cuncta refe-
rantur ad Chriſtum. b ¶ *Et cognoſcent Aegyptij dominum,
&c.*] Poſtquam cognouerint Aegyptij dominũ, colent
eum in hoſtijs ſpiritualib. & muneribus, & uota uoue-
bunt domino & ſoluent, & dicent cum Dauid: Sacrifi-
Pſal.50.d cium deo ſpiritus contribulatus. Et: Eleuatio manuum
mearum ſacrificium ueſpertinum, quando credẽtes in

a In die illa erit altare dñi in medio terræ Aegypti, & titu
lus iuxta terminũ eius dñi. Et erit in ſignũ & in teſtimo-
niũ dño exercituũ ĩ terra Aegypti. Clamabũt eñ ad do-
minũ à facie tribulãtis, & mittet eis ſaluatorẽ & ꝓpugna
torẽ q liberet eos, & cognoſcet dñs ab Aegypto. b Et co
gnoſcẽt Aegyptij dñm in die illa, & colẽt eũ in hoſtijs et
munerib. & uota uouebũt dño & ſoluẽt. Et ꝑcutiet dñs
Aegyptũ plaga, & ſanabit eã, et reuertent ad dñm, et pla
cabitur eis, & ſanabit eos. c In die illa erit uia de Aegypto
in Aſſyrios, & intrabit Aſſyrius in Aegyptum, & Aegy
ptius in Aſſyrios, & ſeruient Aegyptij Aſſyrijs. d In die
illa erit Iſrael tertius Aegyptio & Aſſyrio, benedictio in
medio terræ, cui benedixit dominus exercituũ, dicens:
Benedictus populus meus Aegypti, & opus manuum
mearum Aſſyrius, hæreditas autem mea Iſrael.
Anno

Nazareũ, & ipſi fuerint Nazarei, uinũ & ſicerã nõ bibẽ C
tes, & acetũ qđ dño propinatũ eſt, & quæcũq; fiunt ex
uua Sodomitica. Cũq; uota perſoluerint cũ Abel, & re-
ſpexerit ea deus, inuidebit frater maior Cain, id eſt cir- Gen.4
cũciſionis populus, & effundet ſanguinẽ Chriſtianũ, q
clamabit ad dñm: &
idcirco egredie t à fa-
cie dei dicẽs de ſalua
tore: Crucifige, cruci
fige eũ. Et: Nos nõ ha Luc.23
bemus regẽ niſi Cęſa
rẽ. Votũ offert & ſol-
uit dño, qui eſt ſan-
ctus corpore & ſpiri-
tu. Votum obtulit &
Zacheus, qui mediã
partẽ ſubſtantiæ ſuæ
pauperib. repromi-
ſit. Quæritur, ſi Aegy
ptijs ſaluator & ꝓpu
gnator eſt miſſus q li
beret eos de angu-
ſtijs, quomodo nũc
dicatur: Percutiet do
minus Aegyptũ pla-
ga? Sed cõſideremus
quod ſequitur: Et ſa-
nabit eã. Quẽ eñ diligit dñs, corripit. Et ipſe ſaluator in Heb.12
LXVIII. pſalmo loquit ad patrẽ: Qm quẽ tu percuſsiſti,
ipſi ꝑſecuti ſunt: & ſuper dolorẽ uulnerũ eorũ addide-
rũt. Si ergo ꝓprio filio nõ pepercit, ſed tradidit eũ ꝓ no
bis, ut illius liuore & uulnerib. ſanaremur: tradidit dñs
& martyres paſsioni, ſed rurſum eos in reſurrectione ſa
nabit, ut illorũ uulnerib. fides credẽtiũ cõfirmetur. Vn-
de & ad Iob dicitur: Putas me tibi aliter locutũ, niſi ut D
appareres iuſtus? Ipſe eñ dolorẽ facit & reddit priſtinę
ſanitati: & uiſitat ſeruos ſuos in uirga, ut miſericordiã
ſuã non auferat ab eis. Vnde & filiæ & nurus quæ mul-
tũ peccauerunt, & diuaricauerũt pedes ſuos omni trãn
ſeunti, nõ uiſitãtur neq; corripiuntur, dicẽte dño: Non Oſee 4
uiſitabo ſuper filias ueſtras cũ fuerint fornicatæ, & ſu-
per nurus ueſtras cũ adulterauerint. Percutit ergo Ae-
gyptios dñs, nõ igne, non gladio, ſed uirga. Quis eñ fi-
lius eſt, quem non erudiat pater? ut poſtquã ſanati fue-
rint, reuertãtur ad dñm & placetur eis, & rurſum ſanet
eos: Sẽper eñ indigemus miſericordia dei, & nullus eſt
finis ei⁹ clemẽtiæ. c ¶ *In die illa, &c.*] Quõ cætera quæ præ
cedunt, in bonã partẽ accidiſſe Aegyptijs demonſtraui
mus: quinq; uidelicet ciuitates in terra eorũ loquentes
lingua Chananitide, & iurãtes per dñm, & altare dñi in
medio terræ Aepypti collocatũ, & titulũ & teſtimoniũ,
& ſignum, & ſaluatorem qui liberaret eos, & quod dñs
cognoſceretur ab Aegyptijs, & ipſi cognoſcerent eum,
& quod offerrent hoſtias & munera, & uota perſolue-
rent, & ꝑcuſsi ſanarẽtur, & reuerterentur ad dñm, & pla
caretur eis, & iterũ ſanarẽtur: ſic & hoc qđ ſequitur: Ser
uire Aegyptios Aſſyrijs, in bonã partem acccipiendum
eſt. Seruit eñ & Apoſtolus credentibus, ut lucri eos fa-
ciat. Et Eſau ſubijcitur fratri ſuo Iacob, ut particeps fiat
benedictionũ eius. Igitur qui priores de gentib. ſaluati Gen.27
fuerint & habuerint in ſe altare dñi, eos qui in duritia
perſeuerãt, ſua ſeruitute ſaluabunt, & cõmixtione ac ſo
cietate eorũ ipſi pergent ad Aſſyrios, ut Aſſyrios ducãt
ad Aegyptũ, & poſtea poſsint ad Iſraeliticũ populũ per
uenire: Ob hãc cauſam reor, & fidelem mulierẽ ſeruire
uiro infideli, ut paulatim eũ de Aegypto & Aſſyrijs per
trahat ad Iudæam. d ¶ *In die illa erit Iſrael, &c.*] Tertius e-
rit Iſrael in Aegypto & in Aſſyrijs, ut omnẽ maſſam ſuæ
benedictionis fermẽto miſceat: & qui prius cõtra ſe ho-
ſtiliter

A ſtiliter diſſidebãt, hac benedictionis fibula copulent,
& ſit populus dei Aegyptus, & opus manuũ eius Aſſy-
rius: hæreditas aũt eius Iſrael. Benedictus eſt Aegyptius
dño, quia Iſraelis ſocietate benedicit: Et opus manuũ
eius Aſſyrius, quia in ipſo ſuã clementiã demonſtrauit.
Iſrael autẽ ſolus po-
Tren.3.c teſt dicere: Pars mea
dñs, q mẽte cõſpicit
deum, & eius hæredi
tas appellatur.
CAP. XX.
ταρτὰν A *Nno quo ingreſ-
ſus eſt Thartan,
etc.*] Pro Thar
tan Lxx. Tanatham
tranſtulerunt, & pro
ἀρνᾶ Sargon, Arna, quod
quid interpretet, ſci-
re nõ poſſumus: ne-
que eñ falſorũ nomi
nũ falſas poſſumus
etymologias fingere.
Sũt autẽ nomina nõ
Hebrea, ſed Aſſyria,
è quib. ſonare cogno
תרתן uimus Thartan, tur-
סרגון rẽ dedit, uel ſuperflu
us, ſiue elõgans. Sar-
gõ aũt princeps hor
ti. Hic rex Aſſyrius
quẽ ſuprà legimus
ſenſum magnũ, ha-
bet duces plurimos,
B quorũ unus eſt Thartan, elatus in ſuperbiam, & longe
procedens in ſcelere, amplior cæteris, & mittit ad impu
gnandũ Azotũ, quæ Hebraice dicit אשדוד & interpre-
tatur, ignis generationis: expugnatq; dux regis Aſſyrij
eos qui generationi & libidini ſeruiunt. Et pulchre rex
Aſſyriorũ Sargon princeps hortorũ dicitur uoluptati
3.Reg.21.a & luxuriæ deditus. Deniq; & Achab rex Iſrael uineam
Naboth uertere in hortum cupiebat, quod ille iuxta le
ges Tropologiæ intelligens, mori maluit quàm facere,
ne hæreditas paterna & antiqua poſſeſsio in impij re-
gis delicias uerteret. Præcipit autẽ ꝓphetæ, ut ſacco cal-
ciamentiſq; depoſitis, nudus & diſcalciatus incedat: &
in ſignũ ſit atq; portẽtũ Aegyptijs atq; Aethiopib. qui
dei populũ perſecuti ſunt, & propter ſuperbiã fuere hu
מצרים miles. Aegyptus enim interpretatur perſequens ſiue tri
כוש bulans. Aethiopes, humiles atq; deiecti: Omnis eñ qui
Luc.14.c ſe exaltat, humiliabitur. Qui ducendi ſunt in captiuita
tem, & triũ annorũ tormenta paſſuri, de quibus annis,
Pſal.76.b in pſalmis legimus: Cogitaui dies antiquos, & annos
æternos in mente habui. Quę non putemus parua eſſe
ſupplicia, ſed magnis elõgata tẽporib. In ipſa aũt capti
uitate & trãſmigratione Aegypti, ibũt iuuenes & ſenes
q in malicia roborati ſunt, & ad ꝑfectę ætatis uitia ꝑue-
nerũt, nudi ut omnia eorũ ſcelera pateant. Nihil eñ oc-
cultũ quod non reuelabitur. Et diſcalciati, quia paſcha
Exod.12.b dñi comedere non poterunt: quod qui comedit, accin-
ctos habet lũbos, & tenet manu baculũ, & calciatis ſtat
pedibus, ne per ſeculi huius ſolitudinẽ tranſiens, à ſer-
pentibus mordeatur. Tunc diſcoopertæ erunt nates eo
rum, per quas ſtercus egeritur: & omnis ignominia Ae
gypti demonſtrabitur, ita ut cõfundant qui habuerũt
ſpem in Aegypto & in Aethiopia, & gloriã ſuã in confu
ſionem uiderint eſſe mutatam, in tantũ ut habitator in-
ſulæ huius, id eſt ſeculi, q non eſt aduena & peregrinus,
ſed perpetuã mundi poſſeſsionem habere cupiebat, cõ
fuſus dicat: Hæc eſt Aegypt⁹, & hæc eſt Aethiopia, qua-

CAP. XX.

A Nno a quo ingreſſus eſt Thartã in Azotũ, cũ mi-
ſiſſet eũ Sargon rex Aſſyriorũ, & pugnaſſet cõtra
Azotũ, et cepiſſet eã, in tẽpore illo locutus eſt dñs in ma
nu Eſaię filij Amos dicẽs: Vade et ſolue ſaccũ de lumbis
tuis, et calciamẽta tua tolle de pedib. tuis: et fecit ſic, uadẽs
nudus & diſcalciat⁹. Et dixit dñs: ſicut ambulauit ſeruus
meus Eſaias nudus & diſcalciatus, triũ annorũ ſignũ &
portẽtũ erit ſuper Aegyptũ & ſuꝑ Aethiopiã. Sic mina-
bit rex Aſſyriorũ captiuitatẽ Aegypti et trãſmigrationẽ
Aethiopię, iuuenũ et ſenũ, nudã et diſcalciatã, diſcooper
tis natib. ignominiã Aegypti. Et timebũt et cõfundẽt ab
Aethiopia ſpe ſua, & ab Aegypto gloria ſua. Et dicet ha
bitator inſulę huius in die illa: Hæc erat ſpes noſtra? Ad
quos cõfugimus in auxiliũ, ut liberarẽt nos à facie regis
Aſſyriorũ? Et quõ effugere poterim⁹ nos? Cap. XXI.

O Nus b deſerti maris:
Sicut turbines ab A-
phrico ueniunt, de deſer-
to uenit, de terra hoſtili.
Viſio

V Iſio deſerti maris: Si-
cut tempeſtas de de-
ſerto trãſeat de deſerto ue-
niens, de terra horribili.
Viſio

rũ ſperabamus auxiliũ, ut à principe mundi iſtius nos C
liberarẽt. Quõ ergo effugere poterimus, cũ capti ſint hi
in quibus ſpẽ habebamus? Et hoc notã dũ qđ antequã
capiat Azotus, propheta ſacco ueſtitus ſit, & calciatis
pedibus, ut plangat quidẽ eos qui ardentib. diaboli ia-
culis uulnerati ſunt,
& libidini ſeruiunt:
ſed nihilominus ip-
ſe calciatus incedat,
ut calcare poſsit ſuꝑ
ſerpẽtes & ſcorpiões,
& ſecurus incedere ꝑ
huius ſeculi eremũ,
in qua ſunt ſerpẽtes
& ſcorpiones, & bo-
narũ rerũ ſitis. Poſtq̃
aũt Azotus capta fu
erit in typũ captiui-
tatis Aegypti, & trãſ-
migrationis Aethio-
pię, ipſe diſcalciatus
& nudus incedat. Ne
que eñ ĩ terra ſancta
ad quam ire feſtinat
ſacco ire ueſtit⁹, & o-
pertis pelle pedibus,
uel ſtare poterat, uel
ambulare, dicẽte do-
mino: Solue calcia-
mentum de pedibus
tuis, locus eñ in quo
ſtas, terra ſancta eſt.
CAP. XXI.
O *Nus deſerti, &c.*] Quid nobis uideatur iuxta hiſto D
riã, breuiter diximus: nunc Tropologiæ ſumma Tropol.
carpamus. Viſio uel pondus contra ſeculi huius
cernitur mare, & cernitur à ꝓpheta, quãtis tentationib.
mũdus hic plenus ſit. Quod aũt mare appelletur ſecu-
lum (ut multa prætereã) uno teſtimonio pſalmi cõten- Pſal.106.c
tus ſum: Qui deſcendũt mare in nauibus, faciẽtes ope-
rationes in aquis multis: Ipſi uiderũt opera domini, &
mirabilia eius in profundo. Qui enim operãtur in hoc
ſeculo opus dei, & cum propheta dicunt: Veni in ꝓfun
dum maris, ipſi uident mirabilia eius in ꝓfundo. Et li-
berati de tentationib. & anguſtijs, horribilẽ & duram
uiſionem audiſſe ſe dicũt. Hæc autem ipſa tempeſtas à
deſerto uenit, in quo tentatus eſt & dñs, & Iſrael colu-
bri morſibus, & ſcorpionũ ictibus patuit. Cumq; uene-
rit, pertranſit, & præterit, & tunc intelligit ille qui ſuſti-
net, quod non præuaricatur, niſi qui præuaricator eſt,
& non agit inique niſi iniquus. Vt igit maris fluctibus
obruamur, & opprimat nos ſæua tempeſtas, noſtri ui-
tij eſt, qui ante tempeſtatem præuaricatores fuimus &
iniqui. Quodq; dicit: Cõtra me Elamitæ & legati Perſa- עילם
rum ueniunt, hic ſenſus eſt: Elamitæ interpretãtur de-
ſpicientes, Perſæ, tentantes. Veniant igitur hi qui deſpi-
cere ſolent, contemnere atq; tentare, ſed ego ingemiſcã,
& gemitus meus erit mea conſolatio. Sed & lumbi mei
repleti ſunt anguſtia, & obtinuerunt me dolores quaſi
parturientem, ut à timore domini concipiam & pariã,
& ſpiritum ſalutis eius faciam ſuper terram. Recte autẽ
iuxta Hebraicũ turbines atq; tẽpeſtates de deſerto ue-
niunt, & de terra horribili, ubi nõ eſt habitator deus, &
ubi uniuerſa terrena ſunt: Et quicunq; eſt incredulus,
agit rem cõgruam infidelitati ſuæ: & qui depopulator
eſt, uaſtat. Vnde audacter contra aduerſarios loquitur:
Aſcende Aelã, obſide Mede, omnem gemitũ deſerti ma
ris, & terræ horribilis, & uiſionis duriſsimæ, quæ nũcia-
ta eſt, ceſſare feci: Quia lũbi mei agentes pœnitẽtiã, ne-
quaquam

A quanq̃ ut prius uoluptate, ſed dolore ſunt pleni, nec ul-
Pſal.37.b tra dicā: Lūbi mei impleti ſunt illuſionib. Anguſtia eñ
poſſedit me & tribulatio, ſicut ſolet tenere parturientē.
Multū inter ſe uulgata æditio & Hebraicū in hoc loco
diſcrepant: Ideo breuiter utranq; perſtringemus, ne φι-
λεπιτιμῶσιν carpendi
nos occaſiunculā re-
linquamus. a ¶ *Cor-
rui cū audirē, &c.*] Præ
auditu & uiſione du-
riſsima quam cerne-
bat de deſerto mari
ꝓpheta uenturā, cor
ruiſſe & turbatū eſſe
ſe dicit: & propemo-
dū caligantibus ocu
lis, & ſtupefacta men
te, neſciſſe qd cerne-
ret. Illa eñ Babylon,
ꝓ qua Aqla & Theo-
dotio, tenebras inter
pretati ſunt, ut ſignifi
carent mundū iſtum
qui in maligno poſi-
tus eſt, & cuius prin-
cipes ſunt iuxta apo
Ephe.6.b ſtolū Paulum, recto-
res tenebrarū iſtarū,
quę quondā uel pro
phetæ, uel deo ama-
bilis fuit: facta eſt in
ſua ſubuerſiōe mira-
bilis. Vnde prophe-
tæ præcipitur, ut ue-
B ſcēs in menſa dñi, &
illius ſaturatus cibo,
diligentius contem-
pletur quæ uentura
ſint mūdo: diciturq;
per eū ad omnes cre
dentes, ut comeden-
tes & bibētes corpus
& ſanguinē dñi, uer-
tant in principes ec-
cleſię, & cum apoſto-
lis audiant: Surgite,
arripiantq; clypeum
fidei de armatura a-
poſtoli Pauli, in quo
poſsint ignita diabo
li iacula extinguere.
Hoc iuxta Hebraicū,
& cœptam ſuper mū
do interpretationē.
Tranſeamus ad ædi-
tionē Lxx. quæ mul-
tum à ſuperioribus
diſcrepat: Corripit ſe
propheta, immo ſub perſona ſua aliorum confitetur er
rorem, qui ſequentes occidentem literam, contem-
nunt ſpiritum uiuificantem, & inique feciſſe ſe dicit, ut
non audiret legem ſpiritualiter, ſed econtrario feſtina-
ret dei ſacramenta non cernere, nec diceret cum Da-
Pſal.118.c uid: Reuela oculos meos & conſiderabo mirabilia de
lege tua. Idcirco errat cor eius: & Iudaica ſuperſtitione
completum, non in charitate dei, ſed in timore conſi-
ſtit: ut habeat ſpiritum ſeruitutis in timore, & nequa-
Rom.8.c quam ſpiritū adoptionis, in quo clamamus, abba pa-
ter. Vnde præcipitur ei, ut accedat ad mēſam ciborum
ſpiritualiū, comedantq; omnes in ea qui illius ſequun- C
tur exemplū, & bibant, & ueteri errore contempto, con
ſurgant in ſpiritum qui iacebant in litera, & fiant prin-
cipes, dicātq; cum propheta: Dñe ut ſcuto bonæ uolun Pſal.5.c
tatis tuæ coronaſti nos. b ¶ *Hæc enim dixit mihi dominus:
Vade & pone ſpeculato, &c.*] Iubet ꝓpheta
ponere in corde ſuo
ſpeculatorem, & dili
gentius intueri quæ
uentura ſunt mūdo,
uiditq; duos equites,
aſcēſorem aſini, & a-
ſcēſorē cameli: Quos Matth.21
quidam ſic interpre-
tatus eſt, ut aſcenſo-
rem aſini iuxta euan
gelicam lectionem &
prophetiam Zacha-
riæ, Chriſtum dice-
ret, & ecōtrario aſcen
ſorem cameli, contra
riam fortitudinē pro
pter fœditatē tortuo
ſi animātis. Alij uero
duos aſcenſores lite-
ræ & ſpiritus, ad duo
referunt teſtamenta.
Illudq; quod in He-
braico dicitur אַרְיֵה
ꝓ quo Aquila et Sym
machus leonē & leę-
nā interpretati ſunt:
neſcio quid uolētes
Lxx. ὁρίαν poſuerūt, D
quod quidam lumē
dñi interpretari pu-
tat, cū alijs literis lu-
men domini, qđ hic
non habetur, & alijs
ſcribatur leo, qui hic
legiť. Vultq; ſpecula
torē iſtū quē iubeť ꝓ
pheta ponere in cor-
de ſuo, appellari V-
riam, & per interpre-
tationē nominis re-
fert ad Chriſti intelli
gētiam, ut ipſo habi-
tante in nobis, poſsi
mus cernere quæ uē-
tura ſunt. Quod qui
dē & leoni poterit co
aptari, qui à Iacob & Gen.49
Balaā ſub Chriſti my
ſterio nominatur. c
¶ *Super ſpeculam, &c.*]
Stat propheta in ſpe
cula domini, & in illius lumine conſtitutus quæ uentu-
ra ſint proſpicit. Hancq; habet cuſtodiam, & hoc ſibi of
ficium delegatum, ut in ſeculi iſtius tenebris quæ ſint
uentura conſpiciat. Ecce iſte inquit, uenit, hoc quod ſe-
quitur ſe uidiſſe ſignificans, uenire dñm ſaluatorem ſe-
dentem ſuper bigam, & duobus equis, imò animanti-
bus aſino & camelo unū currū iungentem: Qui aſcen-
ſor bigę deſiderāti ꝓphetę & uerba eius audire cupiēti:
Reſpōdit & dixit: Cecidit, cecidit Babylon, totius orbis
cōfuſio, & in aduētu meo cecidit quo humanū corpus
aſsūpſi, & penitus in cōſummatiōe mūdi ruitura eſt. Et
omnia

HEB. Viſio dura nunciata
eſt mihi, q incredulus eſt,
infideliter agit: & q depo-
pulator eſt, uaſtat. Aſcēde
Aelā, obſide Mede, omnē
gemitum eius ceſſare feci.
Propterea repleti ſunt lūbi
mei dolore: anguſtia poſſe
dit me, ſicut anguſtia pariē
tis. a Corrui cum audirē, cō
turbat⁹ ſum quū uiderē: e-
marcuit cor meū, tenebræ
obſtupefecerūt me: Baby-
lon dilecta mea poſita eſt
mihi in miraculū. Ponemē
ſam, contēplare in ſpecula
comedētes & bibētes: ſur-
gite principes, arripite cly-
peū. b Hęc enim dixit mihi
dñs: Vade et pone ſpecula
torē, & quodcūq; uiderit
annūciet. Et uidit currum
duorū equitū, aſcēſorē aſi-
ni, & aſcēſorē cameli, & cō
tēplat⁹ eſt diligēter multo
intuitu, et clamauit leo. c Su
per ſpeculam dñi ego ſum
ſtās iugiter ꝑ diē, & ſuper
cuſtodiā meā ego ſum ſtās
totis noctib⁹. Ecce iſte ue-
nit aſcenſor uir bigæ equi-
tū, & reſpōdit & dixit: Ce-
cidit, cecidit Babylō, & oīa
ſculptilia deorum eius cō-
trita ſunt in terra. Tritura
mea & fili areæ meæ, quæ
audiui à dño exercituum
deo Iſrael, annūciaui uobis.
Onus

SEP. Viſio dura annun-
ciata eſt mihi: pręuaricator
præuaricatur, & iniquus i-
nique agit. Contra me Ela
mitæ & legati Perſarū ue-
niunt: nūc ingemiſcā & cō
ſolabor me, idcirco repleti
ſunt lūbi mei anguſtia: do-
lores apprehenderunt me
ſicut parturientem. Inique
egi ut nō audirē, feſtinaui
ut non uiderem: errat cor
meū, iniquitas inundauit
ſuper me: anima mea inſi-
ſtit timori. Para menſam,
ſpeculare ſpeculā, comedi-
te, bibite: ſurgite principes
parate clypeos. Quia ſic di
xit ad me dñs: Vade & po
ne tibi ſpeculatorem, &
quodcunq; uideris annun
cia. Et uidi aſcenſores equi
tes duos, aſcenſorē aſini, &
aſcēſorem cameli: Audiui
auditū multum, & uocaui
Vriā ad ſpeculā. Domin⁹
dixit: Steti per totā diem,
& ſuper caſtra ego ſteti to
ta nocte, & ecce ipſe uenit
aſcenſor bigæ, & reſpon-
dens ait: Cecidit, cecidit Ba
bylon, & omnia ſimula-
chra eius & manufacta cō-
trita ſunt in terra. Audite
qui derelicti eſtis & dole-
tis: audite quæ audiui à
domino ſabaoth, deus Iſ-
rael annunciauit nobis.
Viſio

A omnia ſculptilia ei⁹ cōtrita ſunt in terra. Pro quo Lxx.
ſimulachra & manu facta interpretati ſunt, ſignificātes
ſcripturā hæreticorū uarioſq; errores hæreſeon, qui fa-
bricatores ſunt idolorum, & adorant quæ de ſuo corde
finxerūt. Quodq; ſequitur ex perſona prophetæ dicen
tis: Tritura mea, & fi-
li areæ meæ, quæ au-
diui à domino exer-
cituum deo Iſrael an
nūciaui uobis, iuxta
Hebraicum hunc ha
bet ſenſum: O popu
le qui condendus es
in horrea mea, quem
idcirco triui in uarijs
anguſtijs, ut paleas
ab eo excuterē, & pu
riſsimum triticum in
meis horreis conde-
retur, quæ audiui à
domino exercituum
deo Iſrael eſſe uentu-
ra uniuerſo mundo,
hæc uobis qui in mū
do eſtis omnibus nū
ciaui. Alij uero dicūt
adhuc ſuperiorē eſſe
perſonam, uidelicet
dñi ſaluatoris, quod
ipſe loquatur ad apoſtolos: Quæ audiui à patre annū-
ciaui uobis. Et quia pro hoc in Lxx. legitur ἀκούσατε οἱ κα-
ταλελειμμένοι, καὶ οἱ ὀδυνώμενοι, id eſt, audite qui relicti eſtis
& doletis: hic mihi iuxta interpretationē eorum ſenſus
uidetur: O apoſtoli, de quibus ſcribit Eſaias: Niſi domi
B nus reliquiſſet nobis ſemē quaſi Sodoma eſſemus, & ſi
miles Gomorræ fuiſſemus, quorū reliquias & Apoſto-
Rom.9.f lus ad Romanos docet eſſe ſaluatas, qui relicti eſtis de
populo Iudęorū, ut ſaluaremini, & doletis ſuꝑ perditio
ne gētis ueſtræ, de qua & alibi legimus: Triſtitia eſt cor-
di meo & dolor cōtinuus ꝓ fratribus meis, q ſunt Iſrae-
litæ ſecūdū carnē, hęc quæ audiui à deo patre, uobis an
nūcio, quæ deus Iſrael uobis uētura prædicit. a ¶ *Onus
Duma, &c.*] Verbū Hebraicū אֵלַי, qđ omnes interpreta-
ti ſunt, ad me: ſi uolueris legere אֵלִי interpretatur deus
meus, uel fortis meus. Quodq; nos dixim⁹, clamat, uel
uocat, id eſt, καλεῖ, ſecūdū Hebræi & Græci ſermonis am
קוֹרֵא biguitatē dici poteſt clama, uel uoca, & eſt ſenſus: Deus
שֵׂעִיר q eſt cuſtos meus die ac nocte me ad pœnitentiā uocat,
דּוּמָה ut relinquens Seir, qđ interpretať, hiſpidus ac piloſus,
אֱדוֹם reuertar & habitē apud eū. Duma, uel ſimilitudinē uel
ſilentium ſonat: Idumæa autem in terrenā uertitur. Do
minus ergo loquitur ad apoſtolorū chorum, & præci-
pit ei, ad me uoca eos q ſunt de Seir, ut mihi ſeruiat gen
tium multitudo, quæ in ſimilitudinē Eſau nihil in ſe ha
bet molle & leue, ac nitidum, ſed eſt hiſpida, fera, intra-
ctabilis. Et ò uos apoſtoli poſtquam uocaueritis ad me
nationes de Seir, cuſtodite eccleſiæ ꝓpugnacula, ne fa-
cile hoſtis irrūpat: ne leo rugiens atq; circuiēs, qui quę-
rit aditū per quē poſsit intrare, clauſum in eccleſia gre-
gē laceret atq; diſperdat. Reſponditq; eccleſiæ multitu-
do, nō ſolū in proſperis, ſed & in aduerſis, hoc eſt, & in
die & in nocte, tua deus præcepta ſeruabo. Ad quā lo-
quiť deus: Si uere me quęris, opere oſtende qđ me quę
ras, nec ſemel tibi quæſiſſe ſufficiat: ſed quē inueneris,
ſemper inquire: & ut perfectius teneas, obliuiſcere po-
puli tui & domus patris tui, & deſerto errore gētilium,
apud me in eccleſia commorare. Hoc iuxta Lxx. dixeri-
mus, q uiſionē Idumeæ, hoc eſt, terrenæ ponunt in titu-
lo, ut eos oſtēdat uocari, qui prius terrenis operib. ſer-
uiebāt. Porrò iuxta Aquilā qui duma, hoc eſt, ſilētiū po C
ſuit uel ſimilitudinē: ſic poſſumus intelligere, ut ad ſimi
litudinē populi Iſrael, ꝓuoceť gentiū multitudo: & ubi
prius ſilentiū fuerat legis dei, ibi cōfeſsionis clamor ſit,
& oleaſter inſerať in bonā oliuā. Legimus & in parabo Matth.22.a
la euāgelij miſſos ſer
uos qui uocarēt bo-
nos & malos, ac pa-
triſfamilias de qbuſ
libet implerēt cōuiui
um, qa priores ueni-
re noluerūt. Poteſt &
eccleſia narrare qđ
dñs de Seir, hoc eſt,
de terrenis locis ad
ſe uociferet, ſeq; ꝓuo
cet ad ſalutē, & dicat
ad ipſum dñm: O cu
ſtos, qd de nocte con
ſurgēs uerſaris in te-
nebris? qd abſq; pec
cato in carne es pec-
catrice, qua cauſa uo
luiſti humanū corp⁹
aſſumere? Reſpōdit
cuſtos, hoc eſt Sama Luc.9.f
ritanus, qui in euāge
lio uulneratū ſuis hu
meris ad ſtabulū re-
portauit: Venit mane & nox. Et eſt ſenſus: Gētiū multi-
tudini ortus eſt ſol iuſticiæ, & Iudæis uenerūt tenebræ: Ioan.9.g
iuxta qđ diciť à dño: In iudiciū mūdi iſtius ego ueni, ut
nō uidētes uideāt, & uidētes cæci fiāt. Et ipſe cuſtos q di
xerat: Venit mane & nox, loquiť ad gētiū multitudinē:
Si me quæritis, ſtudioſius quærite. Cōuertimini ad me D
filij cōuertētes, & ego ſanabo cōtritiōes ueſtras, & ueni-
te ad me. Loca difficilia ſunt, & cū ſecūdū hiſtoriā mini
me pateant, cogimur iuxta ἀναγωγὴν diuerſas opiones
ſeq. b ¶ *Onus in, &c.*] Hoc in æditione Lxx. interpretū nō
habeť, ſed qđ ſeqť: In ſaltu ad ueſperā dormitis in ſemi
tis Dedanim, cū priori uiſione coniunctū eſt, ut legať, ſi עֶרֶב
quęris, quęre, & ad me habita in ſaltu. Arabia in lingua
noſtra, ueſperam ſonat, quæ noctis & tenebrarū princi-
piū eſt: omniſq; q habet initiū peccatorū, uerſať in ue-
ſpera. Qui aūt uenit ad ſummū, in media nocte cōſiſtit.
Vnde & in Aegypto primogenita in media nocte cædū Exod.12.c
tur. Et apoſt. Petrus, anteq̃ gallus cātaret, ter dñm nega- Matth.26.c
uit: qđ media nox intelligiť. Poſtq̃ aūt nox præceſsit, &
cœpit dies appropinquare, ſupratis mediæ noctis tene
bris, & gallo lucis nūcio reſonāte, fleuit amare, & intelle
xit peccatū ſuū: & eo tēpore dicere potuit: Ad ueſperā Pſal.29.c
demorabiť flet⁹, & ad matutinū lætitia. Hoc interim de
præſenti loco: Cæterū nomē Arabiæ. i. ueſperę & occidē
tis, in alijs ſcripturarū locis, diuerſas intelligētias reci-
pit. c ¶ *In ſaltu, etc.*] Qui in malicia eſſe cœperūt, & pecca-
torū ingrediūť uiā, nō dormiūt nec morať in agris cōſi
tis & noualib. nec in pratis & ſegetib. quas ad metendū
eſſe cadētes, ſaluator docet: nec inter arbores pomife-
ras, ſed in infructuoſis ſaltib. ubi uepres & ſpinę ſunt, &
beſtiæ cōmorať. De huiuſcemodi ſaltu & in Regū uolu-
mine legimus, qđ plures deuorauerit ſylua uel ſaltus q̃
interfecti ſint gladio, qñ Abſalō aduerſus patrē extitit
ꝑduellis: Recteq;, qa ueſpa principiū malorū eſt, in uia 2.Reg.18.b
& in ſemitis habitare dicūť, & in uia Dedanim, qđ inter
pretať iudicia. Quot eñ habēt peccatorū genera, tot iu
diciorū mereť ſentētias. Pōt aūt Dedan & grāde iudiciū
interpretari. d ¶ *Occurrētes ſitienti, etc.*] Vos q eſtis in The תֵּימָן
man, qđ interpretatur auſter atq; perfectio, & in eo uer
ſamini loco de quo ſcriptū eſt: Deus ab auſtro ueniet, et Abac.3.a
qui con-

HEB. d On⁹ Duma, ad me
clamat ex Seir: Cuſtos qd
de nocte, cuſtos qd de no-
cte. Dixit cuſtos: uenit ma
ne & nox. Si quæritis, quæ
rite: cōuertimini, & uenite.
b Onus in Arabia. c In ſaltu
ad ueſperā dormietis, in ſe-
mitis Dodanim. d Occur-
rētes ſitiēti, ferte aquā, qui
habitatis terrā auſtri, cū pa
nibus occurrite fugiēti. A
facie enim gladiorū fugie-
runt, à facie gladij imminē
tis, à facie arcus extenti, à fa
cie grauis prælij.

SEP. Viſio Idumeę, ad me
clamat de Seir: Cuſtodite
ꝓpugnacula, cuſtodio ma
ne & nocte: ſi quęris, quæ-
re, & apud me habita. In ſal
tu ad ueſperā dormietis in
uia Dedā. In occurſum ſitiē
ti ferte aquā q habitatis in
regione Thamā, cū panib.
occurrite fugiētibus, pro-
pter multitudinem occiſo
rū, propter turbā errantiū,
ꝓpter multitudinē gladij,
& ꝓpter multitudinē arcu
um intētorū, et ꝓpter mul
titudinē cadentiū in bello.
Quoniam

A qui cōſummati eſtis atq; perfecti, & habetis in uobis lumen ſcientiæ ſcripturarum, fugiētibus de Arabia & de ſaltu, occurrite cũ aqua & panibus: & nolite expectare donec ipſi ad uos ueniant: ſed imitamini illũ euangelicæ parabolæ patrem, qui occurrit filio reuertenti. Et ille quidem dedit ſto- [Luc.15.d] lã, obtulit annulum: uos aũt aquas & panes offerte fugientibus: ut qui laſsi erãt atq; cōfecti ueſtra miſericordia ſuſtētent: & ad ſedes ueſtras citius tranſeant. Fugerũt eñ gladios hæreticorũ, doctrinã gentiliũ, blaſphemias Iudæorũ. Et quia multos uiderunt eorũ iaculis interfectos: & cecidiſſe in prælio plurimos, ipſi cupiũt ueſtro auxilio liberari. Locus hic ꝓprie aduerſus eos intelligi poteſt: qui tradentes ſe ocio atq; deſidię, propria ſalute cōtenti ſunt, nec pœnitentib. atq; cōuerſis porrigũt manum. a ¶ *Quoniã hæc dicit dominus ad me, &c.*] Ideò uobis dico ut occurratis cũ aqua & panibus, fugientib. de ſaltu & Arabia, qa dñs hæc futura pollicitus eſt. Sicut annus mercenarij cito præterit, q quotidie nihil aliud niſi mercedē ſui laboris expectat, uel certe ſemper in opere [קֵדָר] eſt ac labore, ut mercedē laboris accipiat: ſic omnis glo- [Pſal.119.d] ria Cedar, qđ interpretaĩ tenebræ, de quo & in pſalmis B legimus: Habitaui cũ habitãtibus Cedar, uelociter auferet, & omnis ſagittariorũ, id eſt, diuerſorũ dogmatũ numerus q cōſtitutos in ſaltu Arabiæ uulnerabat, redigetur in nihili, poſtquã fugiētes de ſaltu fuerint liberati, & aquã baptiſmi ſalutaris acceperint, comederintq; cœleſtem panē. Hæc eñ futura dñs omnium & proprie deus Iſrael, id eſt mente cernentium deum, locutus eſt.

CAP. XXII.

[צִיּוֹן] *Onus uallis uiſionis.*] In libro Hebraicorũ nominum poſuimus, Sion interpretari ſpeculam, quæ in ſublimibus ſita, de longe uenientia contemplatur. Cũ igitur Sion iuxta leges tropologiæ referatur ad eccleſiam, ut eſt illud in ſecũdo pſalmo ex perſona domini ſaluatoris. Ego aũt cōſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montē ſanctũ eius. Et: Qui confidunt in dño ſicut [Pſal.86.a] mons Sion. Et: Diligit dñs portas Sion ſuper omnia ta- [Heb.12.f] bernacula Iacob. Et manifeſtius Apoſtolus: Acceſsiſtis, inquit, ad Sion montem & ciuitatem dei uiuentis Hieruſalem cœleſtem. Quærimus quare in præſenti uiſione, uallis Sion dicatur. Ipſaq; uerborum conſequentia trahimur ad intelligentiam ſpiritualem, ut omnes peruerſorum dogmatum principes qui corruerũt de ſublimitate ſenſus ſanctarum ſcripturarum, & ad humilia deuoluti ſunt, ſciamus in Sion ualle uerſari. Tale quid [Pro.30.c] puto & Salomonem in prouerbijs dicere: Oculum qui irridet patrem & deſpicit ſenectutem matris, effodiant eum corui de conuallibus, & comedant eũ pulli aquilarum. Statim enim ut ſenſus hæreticorum irriſerit creatorem patrem, & ſenectutem eccleſiæ matris diſpexerit, effoditur à tetris & immũdis uolucribus, quæ referuntur ad cōtrarias fortitudines, nec poſſunt iſtiuſmodi di- [Pſal.120.a] cere: Leuaui oculos meos in montes unde ueniat auxilium mihi, ſed in modum brutorũ animantium ad terrena depreſsi ſunt. c ¶ *Quidnam tibi, &c.*] Hoc quod iuxta Lxx. interpretes in Regũ uolumine quæritur, quid

a Quoniã hæc dicit dñs ad me: Adhuc in uno anno quaſi in anno mercenarij: & auferet oĩs gloria Cedar, & reliquię numeri ſagittariorũ fortiũ de filijs Cedar imminuēĩ. Dñs eñ deus Iſrael locutus eſt. CAP. XXII.

Onus b uallis uiſionis. c Quidnam tibi quoque eſt: quia aſcendiſti & tu omnis in tecta? d Clamoris plena, urbs frequēs, ciuitas exultans. e Interfecti tui non interfecti gladio: nec mortui in bello.

Verbum uallis Sion. Quid factum eſt tibi nunc, quia aſcendiſti omnis in tecta uana? Repleta eſt * ciuitas clamãtiũ, urbs exultans. Vulnerati tui nō uulnerati gladio: nec mortui tui mortui in bello.

f Cũcti principes tui fugerunt ſimul, dureq; ligati ſunt.

ſibi uelit dicente Heliſeo: Vbi eſt deus Heliæ? אֵפוֹא in C [4.Reg.] præſenti loco manifeſtus poniĩ pro eo quod Lxx. tranſtulerunt ὅτι νῦν, id eſt nũc, in Hebræo habet אֵפוֹא quod nos interpretati ſumus, nunc quoq;, & Aquila uolens Hebraicũ ſeruare idioma, poſuit καίπερτοι, quam coniunctionē latinus ſermo nō explicat. Quãdo aũt dicit: quidnã tibi quoq; eſt? interrogat cur inter alios & ipſa cōſcēdat, atq; opinione ſublimium in humilibus cōmoreĩ. Et eſt ſenſus, cum philoſophi tumeant, & omnis ſapientia ſecularis, de ſublimib. diſputans, ſimplicitatem contemnat eccleſiæ, cur tu quoq; excelſa ſectaris? quæ Lxx. σημαντικώτερον, δώματα μάταια, id eſt tecta uana interpretati ſunt, ut oſtenderent [*Græ. πόλις βοών.] eſſe & aliud tectum, de quo ſaluator deſcendere prohi- [Matth.] bet, quod tamen non ſit tectum uanũ. Deniq; & apoſtolus Petrus, hora orationis ſexta aſcendit in tectũ. Nunc autē ut oſtenderet multam hæreſeon uarietatem, non unum tectum, ſed tecta plurima nominauit. d ¶ *Clamoris, &c.*] Doctrina hæreticorum nō in ſenſu, ſed in multiloquio & clamore uerſaĩ. Vnde ob multitudinē deceptorũ, frequens ciuitas adpellatur, & exultans, propter ſuperbiam. Inflati eñ tument, & ſacratiora ſe inueniſſe gloriaĩ. e ¶ *Interfecti, &c.*] Maxima pars abſq; ullo cer- D tamine & diſceptatione, hæreticorũ deceptionibus ſupplantatur, & hæc eſt turba quamplurima. Interfecti igitur ſiue ut Lxx. tranſtulerunt uulnerati uallis Sion, nō ſunt interfecti & uulnerati gladio, ſed uolũtate propria ad hæreticos tranſierũt, & comparatione eorũ qui poſt prçliũ uicti ſunt, infelicius ille uulneratus & interfectus eſt, qui ſponte ſe tradidit: Quō & in martyrio qui poſt pœnas uictus manus dedit, leuioris pœnæ eſt eo qui abſq; ulla neceſsitate, & dolore cruciatuũ Chriſtũ negauit. f ¶ *Cuncti principes tui, &c.*] In hoc loco Lxx. interpretationē ſecuti ſumus, qa non multũ ab Hebraico diſtat in ſenſu. Cæterũ ut uerbũ ex uerbo de Hebræo transferam, ita apud eos legitur: Omnes primates tui migrauerũt ſimul, ab arcu ligati ſunt, quã æditionē & alij interpretes ſecuti ſunt. Migrauerũt eñ omnes hæreticorũ principes ad ſynagogã ſatanæ à Chriſti eccleſia, & tranſierũt ſimul diſcordes in perfidia, in tranſitu cōcordes, & ligati ſunt ab arcu, de quo in pſalmo ſcriptũ eſt: Ecce [Pſal.] peccatores intenderũt arcũ, parauerũt ſagittas ſuas in pharetra, ut ſagittēt in obſcuro rectos corde, & mittant ignita diaboli iacula quæ uulnerent pariter & ligent. Ideoq; dure ligati ſunt, quia obturauerũt aures ſuas ſicut aſpides ſurdæ, & obturãtes aures, quæ nō exaudiēt uoces incantantiũ, nec uenefici incantãtis ſapiēter. Ob quã cauſam & apoſtolus Paulus hæreticũ poſt unã cō- [Tit.3] monitionē, peruerſitati ſuæ præcipit relinquēdũ, quia [1.Ioan.] peruerſus eſt, & ꝓprio iudicio condemnatus. Ex nobis eñ exierũt, ſed nō erãt ex nobis, ſi eñ ex nobis fuiſſent, mãſiſſent utiq; nobiſcũ. Horũ principum fugitiuorum ille princeps eſt, quem idem Eſaias uocat draconem fugientem, colubrũ tortuoſum, qui cum uerba mortifera in aures miſerit deceptorum, dure eos ligat, & de uinculis ſuis exire non patitur, de quibus ſanctus erutus gratulabaĩ in pſalmo: Anima mea ſicut paſſer erepta eſt de [Pſal.] laqueo

A laqueo uenantiũ. Et in alio loco gaudēs q euaſerit lo- [Ibid.90.a] quiĩ: Suſceptor meus es tu, & refugiũ meũ, deus meus, ſperabo in eũ: qm ipſe eruit me de laqueo uenãtiũ, & à uerbo aſpero, ſiue turbulēto: quod proprie hæreticorũ doctrinã ſignificat. a ¶ *Omnes qui inuēti ſunt, &c.*] Adhuc ſermo prophetę contra uallem Sion, cuius habitatores aſcenderũt in tecta uana, & clamauerũt clamore confuſo, & uulnerati ſunt abſq; prçlio, cuius principes [Marc.5.c] omnes fugerunt, & dure ligati ſunt: & q fortes inter eos erãt, longius aufugerũt. Quanto enim quis in hęretica peruerſitate prudētior, tanto longius recedit à domino. Quod autem dicit iuxta Hebraicum, Omnes qui inuenti ſunt in te, hoc notare debemus, q & hæretici eos quos deceperint, inueniſſe ſe dicãt, ſed inuentio eorum, perditio eſt. Denique pariter colliguntur, & ꝓcul fugiũt. Nec mihi placet illa expoſitio ſe- B cundum diuerſitatē hæreſeon diuerſa eſſe ſpacia fugiētium, cum ſcriptura ſancta dicat: Omnes qui ab hæreticis ſunt reperti, pariter colligatos fuiſſe & lōgiſsime, dicente domino: Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui [Exod.24.a] mecum non colligit, ſpargit. Vnde & de Moyſe dicitur: Appropinquabat Moyſes ſolus ad deum, cæteri uero non appropinquabant. Deus enim ſanctis ſuis, deus appropinquans eſt, & non de longe, dicit dominus. [1.Reg.15.g] b ¶ *Propterea dixi, &c.*] Et Samuel plangebat Saul, & do- [Luce 19.f] minus atque ſaluator flebat Hieruſalem. Et Apoſtolus [1.Cor.12.g] ſcribit ad Corinthios: Ne cum rurſus uenero ad uos, humiliet me deus meus, & lugeã multos q ante peccauerũt, & non egerunt pœnitentiã. Vnde compatientis [Ibid.11.g] affectu & ad alios loquitur, Quis infirmatur, & ego nō infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non uror? Igitur & propheta uidens populum quondam uiſionis uana tecta conſcendere, & in clamore uerſari, cunctoſq; principes eius fugiſſe, & ligatos eſſe uinculis peccatorum, erumpit in lachrymas, & abigit conſolantes, & fletu amariſsimo ſe flere teſtatur, non ſuper filios, ſed ſuper filias populi ſui, quæ uirilitatis perdiderunt dignitatem. Dies enim iudicij & interfectionis & conculcatio- [יְרוּשָׁלַםִ] nis, nequaquam erit Hieruſalem, quæ interpretatur ui- [יְבוּס] ſio pacis, ſed antiqui nominis Iebus, quæ interpretatur conculcatio, fletuum quoque ſiue erroris, ut Lxx. tranſtulerũt, à domino ſabaoth, nō quo fletus & error à domino ſit, ſed per occaſionem ſanctarum ſcripturarum quas dominus legendas dedit, illis naſcitur erroris occaſio, qui poſſunt dicere, Quare nos errare feciſti [Eſa.63.d] à uia tua? Et in alio loco, Dominus eis miſcuit ſpiritum [Ibid.29.a] erroris, ut non in uiſionis monte, ſed in Sion ualle conſiſterent. Hæc autē ipſa dies quæ à domino exercituum in ualle oritur uiſionis, ut ſingulorũ opera demōſtret,

HEB. a Oēs q inuēti ſunt in te, uincti ſunt, pariter ꝓcul fugerũt. b Propterea dixi, Recedite à me, amarè flebo: nolite incũbere ut cōſolemini me ſup uaſtitate filię populi mei. Dies eñ interfectiōis & cōculcatiōis & fletuũ à dño deo exercituũ in ualle uiſionis ſcrutãs murũ, & magnificus ſuper mōtē. c Et Aelam ſumpſit pharetrã, currũ hoĩs eqtis, & parietē nudauit clype⁹. Et erũt electę ualles tuę plenæ quadrigarũ, & equites ponēt ſedes ſuas in porta. Et reuelabiĩ operimētũ Iudæ, & uidebis in die illa armamētariũ domus ſaltus: & ſciſſuras ciuitatis Dauid uidebitis, qa multiplicatæ ſunt

SEP. Et fortes in te lōge fugerũt. Propterea dixi, Dimittite me, amarè flebo, nolite cōtēdere, ut cōſolemini me ſup contritione filiæ generis mei: qa dies tumultus & ꝑditionis & cōculcationis, & error à dño deo ſabaoth in ualle Sion, errãt à minimo uſque ad maximũ, errãt ſuper mōtes. Elamitę aũt tulerũt pharetras, aſcēſores hoĩes ſup equos, & cōgregatio pugnantiũ, & erũt electę ualles tuę, implebũt quadrigis, & eqtes ſtipabũt portas tuas, & reuelabũt portas Iudę, et aſpiciēt die illo ĩ domus electas ciuitatis, & reuelabunt abſcōdita domorũ arcis Dauid, & uidebũt qm plures ſunt

ſcrutatur murũ hæreticorũ, quē aduerſum eccleſiã qua- C ſi firmiſsimũ propugnaculũ conſtrũxerũt, & magnifi- [Exo.22.d] cũ glorioſumq;, id eſt doctores eorũ, qui ſe ſuper Chriſto mōte cōſiſtere gloriaĩ. De quo alibi legimus, Venite aſcendamus in montem dñi, & in domũ dei Iacob, & annunciabit nobis uiã ſuam. Porrò qđ Lxx. tranſtulerunt, πλανῶνται ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη, id eſt, errãt à minimo uſq; ad maximũ, errãt ſuper montes: hoc ſentire debemus, in maiori ſcelere eſſe eos, qui maiores ſunt, & tamē à minimo uſq; ad maximũ errare cũctos; & errare ſuper montes, Moyſen, Hieremiã, cæteroſq; ꝓphetas, euangeliſtas, & apoſtolos. Cũq; in ualle uerſenĩ, mirũ in modũ errant in montib. c ¶ *Et Aelã ſumpſit pharetrã, currũ, &c.*] Aelã, [עֵילָם] quod interpretatur aſcēſus eorũ, ſiue ἐλαμῖται, ut Lxx. tranſtulerũt, quos in cōtemptores uertim⁹, ſumpſerũt pharetrã, ut ſagittent in obſcuro re- D ctos corde, qui ſunt in curru equites hominum, ut parietem Sion & eccleſiæ firmamenta ſuo clypeo & impugnatione denudent. Erunt autem, inqĩ, electæ ualles tuæ & humilia dogmata ô uallis Sion, plenæ quadrigarũ, quas dominus cum Pharaone ſubmerſit, quarum equites & aſcenſores ponent ſedes ſuas in portis tuis, ut obſeſſos in te atq; concluſos non patiantur exire. Tunc omnipotens deus per eccleſiaſticos uiros reuelabit operimenta Iudæ, & uniuerſa ſecreta eorum qui in confeſsione fidei conſtituti ſunt: & tunc uidebis ô uallis Sion in die illa & in claro lumine ueritatis omnem armaturã apoſtoli & domus ſaltus in quo gentium turba cōſiſtit. Sicut & in centeſimo trigeſimo primo pſalmo canitur: Ecce audiuimus eam in Ephrata, inuenimus eam in campis ſyluæ. Cum autem operimētum Iudæ atq; ſecretũ qđ prius propter myſterium cælabatur, fuerit reuelatum, & uideris armaturam eccleſiæ, tunc intelliges ſchiſmata ciuitatis Dauid, quæ multiplicaſti ut deceptos tibi populos congregares. Iſti Elamitæ iuxta editionem Lxx. non habent unam pharetram ſed plures, & aſcenſores ſunt hominum, in quorum equitant animabus, & plurima multitudo eſt ad pugnam ſe præparans contra eccleſiam, ita ut omnes ualles illius compleantur, & equites obturēt ſenſus eorum, & dimicatione ſua eccleſiaſticũ uirũ qui interpretatur Iudas prouocent ad certandum: quo proferente teſtimonia ſcripturarum, & cuncta redarguēte mendacia, uidebũt hæretici domos ciuitatis Dauid, & omnia [דָּוִד] prius ſecreta cognoſcent, quomodo in arce Dauid qui interpretatur, manu fortis, hoc eſt Chriſti, omnia ſint dogmata ueritatis. Obſcura loca ſunt, nō ſolum iuxta hiſtoriam, ſed iuxta ἀναγωγήν. Quibus ergo noſtra diſplicuerint, debēt proferre ſua, ut explanationi eorũ, ſi

A uera fuerit acquieſcamus. a ¶ Et cõgre.etc.] Vos q ſciſſuras ciuitatis Dauid, id eſt, eccleſię uidebitis uel uidetis, quæ in toto orbe multiplicatæ ſũt, q cõgregaſtis aquas piſcinæ ueſtræ atque doctrinæ, nõ ſuperioris, ſed inferioris, & domos Hieruſalem numeraſtis ſiue deſtruxiſtis: ut muniretis murũ ueſtrũ, non fodiſtis puteos q uitales haberẽt & æternas aquas, ſed lacus cõtritos qui aquam nõ ualẽt cõtinere, & feciſtis eos inter duos muros noui & ueteris inſtrumenti, & aquã piſcinæ ueteris neglexiſtis, nec conſideraſtis datorẽ legis deũ & operatorẽ mũdi penit⁹ neglexiſtis. Hoc iuxta Hebraicũ. Cęterũ iuxta Lxx. cõſiderauerũt ſe hæretici, ꝙ multi eſſent, & in hac multitudine
B confidẽtes, doctrinã ueteris teſtamenti auerterunt à ciuitate dei, quæ eſt eccleſia, & deſtruxerunt domos Hieruſalẽ, ut ædificarẽt cõciliabula malignãtiũ, dũq; uetus reprobant inſtrumentũ, nec nouũ ſequuti ſunt, quia nouum ueteris inſtrumenti teſtimonijs roborat̃. Propterea inter duos muros ueterem & nouũ fecerũt ſibi nouas aquas, quas interiores eſſe putãt, & maiora continere myſteria, q̃ in teſtamento ueteri cõtinentur, & nõ reſpexerunt deum, qui ueteris inſtrumenti cõditor eſt, & factorem eius ne lõge quidem uidere uoluerunt. b ¶ Et uocabit dominus, etc.] Quotidie dominus deus exercituũ ꝓuocat hæreticos ad pœnitentiã, qui inter duos muros aquam piſcinæ ueteris contemnentes, foderunt ſibi lacum, & cõgregauerunt aquam piſcinæ inferioris, quæ nõ de cœlo, ſed
C de terra aquas habet, & uocat eos ad fletũ. Beati eñ flẽtes, qa ipſi ridebũt. Matt.5.a Et ad planctum, ne poſtea audiant: Lamentauimus uobis, & nõ plãxiſtis. Et ad caluitiũ ut omnia opera mortis radant, & auferãt de corpore ſuo quicquid nõ uiuit in corpore. Et ad cingulũ ſacci, ne poſtea iuxta Hieruſalem pro cingulo reſte cingãtur. Illi autem ecõtrario ꝓ fletu & plãctu, caluitio & cilicio, gaudium habuere atq; lætitiam, & quaſi morte omnia finirentur, occidẽtes uitulos arietesq; iugulãtes, ut comederẽt carnes & biberent uinum, loquuti ſunt uerba blaſphemantium. Dum in præſenti ſeculo ſumus, delicijs affluamus. Craſtina enim dies, hoc eſt, futurũ tempus, ſine ſenſu e-
D rit. Illis iſta dicentib. audiuit domin⁹ uerba blaſphemiæ, & cõminatus eſt nõ ſe dimiſſurum eſſe hanc iniquitatem, donec aut peccato moriantur & uitijs, aut cum delictis ſuis ad inferos pertrahãtur. qđ quidem non ſolũ de hæreticis, ſed de omni põt intelligi peccatore, qui negligens peccata ſua deſperatione fit peior, & uoluptatibus irretitus, iungit peccato blaſphemiã, ut omnẽ ſenſum uiuẽtium putet morte finiri, dicẽs illud Epicuri: Poſt mortem nihil eſt, & mors ipſa nihil eſt. c ¶ Hæc dicit domin⁹, etc.] Præcipit̃ Eſaiæ ꝓphetæ, ut ingrediatur ad eum q habitat in tabernaculo quod Hebraice dicitur סֹכֵן ad Sobnam præpoſitũ templi, ſiue ut Lxx. tranſtulerũt, ταμίαν, hoc eſt quæſtorẽ & diſpenſatorẽ theſaurorũ domus dei. Sochẽ aũt uel tabernaculum

HEB. ſũt. a Et cõgregaſtis aquas piſcinę inferioris, & domus Hieruſalẽ numeraſtis, & deſtruxiſtis domus ad muniẽdum murũ. Et lacum feciſtis inter duos muros et aquã piſcinę ueteris, & non aſpexiſtis ad eũ qui fecerat eam, & operatorẽ eius de longe non uidiſtis.

SEP. ſũt. Et auerterũt aquã antiquæ piſcinæ ĩ ciuitatẽ, et deſtruxerũt domos Hieruſalẽ ad firmãdos muros ciuitatis, & feciſtis uobis aquam inter duos muros intra piſcinam antiquam, & non aſpexiſtis eum qui à principio fecit eam, & creatorẽ illius nõ uidiſtis.

b Et uocabit dominus deus exercituum in die illa ad fletum & ad planctum, ad caluitium & ad cingulum ſacci, & ecce gaudiũ et lętitia, occidere uitulos et iugulare arietes: comedere carnes & bibere uinũ: comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et reuelata eſt in auribus meis domini exercituum, ſi dimittetur iniquitas hæc uobis donec moriamini, dicit dominus deus exercituum.

HEB. c Hęc dicit dominus deus exercituũ, Vade ingredere ad eum q habitat in tabernaculo, ad Sobnã præpoſitum templi, & dices ei, Quid tu hic, aut quaſi quis hic, quia excidiſti tibi hic ſepulchrum? excidiſti in excelſo memoriam, diligenter in petra tabernaculum tibi. Ecce dominus aſportari te faciet ſicut aſportat̃ gallus gallinaceus, & quaſi amictum ſic ſubleuabit te, coronans coronabit te tribulatione, quaſi pilam mittet te in terrã latam & ſpacioſam, ibi morieris, & ibi erit curr⁹ glorię tuæ, ignominia dom⁹ domini tui. Et expellã te de ſtatione tua, et de miniſterio tuo deponam te. Et erit in die illa, uocabo ſeruum meum Eliacim filiũ Helciæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo cõfortabo eũ, & poteſtatem tuam dabo in manu eius, & erit quaſi pater habitantium Hieruſalem, & domui Iuda. Et dabo clauem domus Dauid ſuper humerũ eius, & aperiet

SEP. Hæc dicit dominus ſabaoth, Vade ad paſtophorion ad Somnam quęſtorẽ, & dices ei, Quid tu hic? Aut, quid tibi eſt hic? quoniã excidiſti tibi ſepulchrũ, & feciſti tibi in excelſo memoriam. Et deſcripſiſti tibi in terra tabernaculũ. Ecce dominus ſabaoth eijciet & cõteret uirũ, et auferet ſtolã & coronã tuam glorioſam, & ꝓijciet te in regionem magnã & abſq; menſura, et ibi morieris, & ponet currũ tuũ optimum in ignominiã, & domum principis tui in cõculcationem. Et auferetis à diſpẽſatione tua, & de gradu tuo. Et erit in die illa, uocabo puerũ meũ Eliacim filium Helciæ, & induã illum ſtola tua, & coronã tuã dabo illi fortiter, & diſpenſationem tuam dabo in manus eius, & erit quaſi pater habitatorib. Hieruſalẽ & Iudæ, & dabo gloriã domus Dauid ei, & principabitur & non erit qui cõtradicat. Et dabo clauẽ domus Dauid ſuper humerũ eius, & claudet

A naculum interpretatur: uel paſtophorion, hoc eſt thalamus, in quo habitat præpoſit⁹ tẽpli. Quis eſt aũt alius qui habitauit in tabernaculo Iudæorũ, & in domo quõdam dei, niſi Iudaicę legis ſermo & ratio, quæ in ueteris inſtrumẽti lectione uerſata eſt? Huic itaq; traditioni dicitur atq; doctrinæ, Quid hic agis? Cur tibi uis ædificare domum in occidẽte litera, & tabernaculũ tuum qđ nõ habet fundamẽtũ ĩ petræ figere firmitate, qđ nõ tã tabernaculum & domus q̃ ſepulchrũ & memoria appellãdũ eſt? Propterea aũt tibi dico ꝙ in exciſiõe ſepulchri nõ debeas laborare, qa transferet dñs ſacerdotiũ tuum, ſicut trãsferri ſolet גֶּבֶר qđ oẽs uirum interpretati ſunt. Hebręus aũt qui nos in ueteris inſtrumẽti lectione erudiuit, gallum gallinaceũ tranſtulit. Sicut, inqt, gallus gallinaceus humero portitoris de alio loco trãsfert̃ ad aliũ, ſic te dñs de loco tuo leuiter aſpor-
B tabit. Et q quondã habebas coronã põtificis, & ſanctifi- Exod.28.f cationẽ in auri lamina, in qua erat ſcriptũ nomẽ dei, coronaberis tribulatiõe & anguſtia. Et quomodo ſi ſphęra mittatur in decliui loco atq; ſpacioſo ſtare non poteſt, ſed in immẽſum uoluitur, ſic omnis populus tuus in orbis terminos diſpergetur. Ibiq; morieris cum litera tua, & omnis gloria tua & currus quibus inclytus antea ferebaris, & domus dei ſplendor uertet̃ in ignominiã. Auferet enim te dominus de ſtatione tua, & de miniſterio tuo, hoc eſt ceremonijs uictimarũ, ut impleatur illud quod ſcribitur ad Hebræos: Trãslato enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut legis translatio fiat. Cum aũt tu eiectus fueris de miniſterio tuo, uocabo puerum meum Eliacim cui dixi & in alio loco: Magnum tibi eſt uocari אֶלְיָקִים te puerum meum. Eliacim interpretatur reſurgẽs deus ſiue dei reſurrectio. Iſte igitur reſurgens deus qui eſt fi- חִלְקִיָּהוּ lius Helciæ, id eſt patris domini, accipiet locum tuum, tuaq; induet̃ ſtola, & cingulo tuo confortabit̃, ut quod tu habebas in litera, ille poſſideat in ſpiritu, & erit pater habitantium in Hieruſalem, hoc eſt in uiſione pacis quæ interpretat̃ eccleſia, & domui Iuda ubi eſt fidei ue- Ioan.13.d ra cõfeſſio. Vnde ipſe ad apoſtolos loquitur, Filioli ad- Matt.9.a huc modicum uobiſcum ſum. Et ad aliũ: Fili dimittun- Luc.7.g tur tibi peccata tua. Et ad aliã: Filia, fides tua te ſaluam Apoc.3.b fecit. Dabo, inquit, ei clauem domus Dauid qui aperit & nemo claudit, qui claudit & nemo aperit. Et hæc ipſa clauis erit ſuper humerũ eius, hoc eſt in paſſione. Iuxta illud quod in alio loco ſcribitur: Cuius principatus ſuper humerum eius. Quod enim ille ſua paſſione reſerauerit, claudi nõ poterit: & quod clauſerit in ceremonijs Iudæorũ, à nullo alio aperietur. Figam enim illum paxillum in loco fideli, ubi conuentus fidelium eſt. Vnde & credentes in Chriſto fideles appellantur. Et erit in ſoliũ gloriæ domus patris ſui, hoc eſt eccleſiæ. Et ſuſpendent ſuper eum omnẽ gloriã domus patris eius. Vnde & in Euangelio ſcribit̃: Omnis populus pẽdebat ex eo. Quod quidẽ nõ illo tantũ tẽpore factũ eſt, ſed uſq; hodie implet̃, ut pendeant ex eo quaſi uaſa diuerſa dei, ſapiẽtia & iuſtitia, & omnia quib. Chriſtus appellat̃. Vaſorũ diuerſa genera, pro quibus Aquila interpretatus eſt צֶאֱצָאִים וְהַצְּפִיעוֹת qđ Symmachus uertit nepotes atq; commixtos, & ut apoſtoli & oẽs credẽtes, hoc eſt filij filiorũ & commixti de uniuerſis gẽtib. pendeãt ſup eũ: à uaſis craterarũ: pro qb. Theodotio אַגָּנוֹת poſuit, & parui eñ & magni in dñm credituri ſunt. Crateras autem puto eſſe apoſtolos plenos uitalibus aquis. De quib. dicitur: Benedicite deũ Pſal.67.f de fontibus Iſrael. In qb. craterib. miſcuit ſapiẽtia uinũ ſuũ. Et omne, inqt, uas muſicorũ, eorũ q omni tẽpore in dei laudes perſonãt. Qđ ſequitur, uidet̃ ſenſui noſtro eſſe contrarium, quo modo paxillus iſte q fixus fuerat in loco fideli auferat̃ &
D frangat̃ & cadat & pereat qđ pependerat in eo, & hoc fiat qa dñs locutus eſt. Qđ ita ſolui poteſt, ſi legamus illud euãgelij, ꝙ in nouiſsimis dieb. refrigeſcat charitas multorũ, & ipſe dñs dicat, Putas filius hominis ueniẽs Matt.24.b inueniet fidẽ ſup terrã? Nõ ergo paxillus franget̃ & ca- Lucæ 18.b det & peribit, qđ impiũ eſt dicere: ſed paxillus auferet̃ de loco fideli, hoc eſt de eccleſia per impietatẽ quotidie ſubcreſcentẽ, & qui ſuper eũ ante pepẽderãt fide, poſtea infidelitate frangent̃ & cadẽt & peribũt. Hoc aũt fiet in diebus nouiſsimis: quia dñs locutus eſt. Pro paxillo qui Hebraice dicitur יָתֵד & ab omnibus ſimiliter effertur, ſoli Lxx. ſuprà ἄρχοντα, id eſt principẽ: hic hominẽ, interpretati ſunt. Quodq; nos celeritate dictandi penè præterijt, Sobonas interpretatur conuertere nunc, ſiue conuerſio. Dicitur ergo ad principẽ Iudæorum ut conuertat̃ de lege ad euangeliũ, & uictimarũ imaginib. derelictis, transferat ſe ad ſpiritualis ſacrificij ueritatem.

HEB. aperiet, et nõ erit qui claudat, & claudet & nõ erit q aperiat. Et figã illũ paxillũ in loco fideli, & erit in ſolio dom⁹ patris ſui, & ſuſpendent ſup eũ omnẽ gloriã domus patris eius, uaſorũ diuerſa gña, omne uas paruulũ à uaſis craterarũ uſq; ad omne uas muſicorũ. In die illo, dicit dñs exercituũ, auferet̃ paxillus q fixus fuerat in loco fideli, & frangetur & cadet, & peribit quod pepẽderat in eo, quia dominus locutus eſt.

SEP. claudet, & non erit qui aperiat, & cõſtituã eũ principẽ in loco fideli, et in ſoliũ gloriæ domus patris eius, & erit confidẽs ſuper eũ omnis glorioſus in domo patris ſui à minimo uſque ad maximũ, omne uas paruulũ à uaſis aganoth, et pẽdebũt ſuper eũ. In die illa hæc dicit dñs ſabaoth, Mouebit̃ homo qui ſtabilit⁹ erat in loco fideli, & auferetur & corruet, & diſperibit gloria quæ erat in eo, quoniam dñs locutus eſt.

CAP. XXIII.

VErbũ a Tyri. b Vlulate naues Carthaginis, quia perierunt, & ultra non uenient de terra Citiorum, ducta captiua eſt. Cui ſimiles facti ſunt habitatores inſulæ,

CAP. XXIII.

VErbum Tyri.] Quid nobis uideret̃ ſuper onere uel uerbo & aſſumptiõe Tyri iuxta Hebræos, ſuprà in libro decẽ uiſionũ hiſtoricę explanationis diximus. Nũc omnẽ cõtra Tyrũ ꝓphetiã ſecundũ ἀναγωγήν & editionem Lxx. breuiter percurremus. Tyrus lingua Hebræa צוֹר dicitur, & in noſtrũ ſermonẽ transfertur, anguſtia. Omnis igit̃ anima uitijs occupata & prauis cogitationibus, ſor appellari poteſt. b ¶ Vlulate, &c.] Pro Carthagine in Hebræo ſcribitur תַּרְשִׁישׁ quod omnes ſimiliter tranſtulerunt. Tarſis autem interpretatur cõtemplatio ſiue exploratio gaudij. Citij quoq; qđ Hebraice dicitur כִּתִּים interpretatur mare cõgelaſcẽs, & pro Phœnice apud eos Sidon legitur. Arguunt̃ itaq; hi quos malarũ cogitationũ turba circundat, & qui uolentes iuxta Apoſtolũ diuites fieri, incidunt in tentationes & laqueos diaboli & deſideria multa & noxia, quę 1 Tim.6.b detrahunt homines in profundũ. Et dicit̃ eis ꝙ ululare debeant

læ, negociatores Phœnicis, transfretantes mare in aquis multis, ſemē negociatorū quaſi meſsiū illatarū, negociatores gentiū. a Erubeſce Sidon, dixit mare, fortitudo aūt maris ait, Non parturiui, neq; peperi, neq; enutriui iuuenes, neq; exaltaui uirgines. Cū aūt auditū fuerit in Aegypto, apprehēdet eos dolor ſup Tyro. b Ite Carthaginē, ululate q habitatis in inſula hac. Nōne hęc eſt cōtumelia ueſtra à principio anteq̃ traderet? *deducēt eā pedes ei⁹ lōge ad peregrinandū.:. c Quis cogitauit hæc ſuper Tyrum? Nunquid minor eſt aut nō præualet? Negociatores eius principes *Chanaan ·· inclyti terræ, domin⁹ ſabaoth cogitauit diſſoluere omnem contumeliā glorian tiū, & dehoneſtare omne quod inclytū eſt ſuper terrā. d Operare terram tuam, etenim naues nequaquā ueniūt de

A debeant, ſciētes oēs negociationes mūdi huius eſſe perituras, & contemplationē gaudij atq; lætitiæ in luctū lachrymaſq; uertēdā. Mare eṁ hoc ultra nō poterit nauigari, ſed oīa cōgelaſcēt, & coloniæ Tyriorū captiuæ ducentur in pœnas. Nulli eṁ alij ſimiles ſunt qui habitāt in inſula iſta, niſi negociatorib. ſiue trāſlatoribus qui circunferūtur omni uento doctrinæ, & de alijs ad alia uitia trāſeūt. Habitamus autē in inſula q̃ diu tētationib. huius ſeculi tundimur, & ex oīni parte noſtra inſula atq; nauicula maris ferit fluctib. Huius aūt inſulę negociatores de
צידון Sidone ſunt, quæ interpretat uenatrix, & in qua habitāt plurimi uenatores. De q̄
Pſal. 90. a bus ſcriptū eſt: Liberabit te de laqueo uenantiū. Et in alio loco, lætat ſanctus q̄ de eorū inſidijs liberatus ſit, dicens: Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo uenantium: Oēs aūt negociatores gentiū, ſegetibus cōparantur, quæ cito accreſcūt, ſiue meſsib. fluminis quæ de cœlo non habent pluuiā, ſed de terra, ideoq; cum gētibus perituræ ſunt. Vbi nos legimus, ſemen negociatorum,
שיחור in Hebræo ſcriptum eſt, ſemē ſihor, quod ſubaudit Nili, eo quod aquas turbidas habeat, quibus Aegypti ſe
B getes irrigantur. a ¶ *Erubeſce Sion, dixit mare, &c.*] Seculi huius mare, in quo habitant animalia parua cum magnis, & draco quem pſalmauit deus ad illudendum ei, uidens à uenatoribus Chriſti qui de omni monte uenantur & colle, captos qui prius à dæmonib. capti fuerant, loquitur ad contrariam fortitudinem uenatorū, quæ interpretatur Sidon, & dicit ei, Erubeſce Sidon, nō enim parturiui, neq; peperi, nec captos à te nutriui iu
Matt. 25. a uenes, nec eleuaui uirgines quarū ſtultitia in Euangelio condemnatur. Mea enim paturitio & partus & nutrimentū & eleuatio uirginū, apoſtolorum Chriſti par
Gal. 4. c turitione deleta eſt, quorū unus loquebat: Filioli mei
1. Cor. 3. a quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in uo
2. Cor. 11. a bis. Et, Lac uobis potū dedi non eſcam. Et rurſum: Volo autem uos omnes uirginem caſtam exhibere Chriſto. Cum hoc Aegyptus audierit, quæ Hebraice dicitur
מִצְרַיִם quod interpretatur ἐκθλίβουσα, id eſt, tribulans & coartans, etiam ipſa terrebitur, ſe quoque intelligēs ea
Matt. 11. d dem quæ Tyrus paſſa eſt, eſſe paſſuram. Quod cum ad omnia uitia referatur, poteſt & in hæreſeôn diuerſitate ſentiri, quando alia capta hæreſi, alia pertremiſcit, & in alterius confuſione, alter ſe capiendum eſſe ſentit. Quomodo autem de Sodomis dicitur: Quoniam ſi facta fuiſſent ſigna in eis quæ facta ſunt in Capharnaum, manſiſſent uſq; hodie. Et infertur, Veruntamen Sodomis tolerabilius erit in die iudicij quàm uobis. Sic de Tyro & Sidone diſcimus ſaluatore dicente: Veruntamen Tyro & Sidoni leuius erit in die iudicij quàm ciuitati illi. Vnde & Chananæa quæ ad prædicationem Chriſti, filiam id eſt animam ſuam, grauiſsimo dæmonio uexari intelligebat, exiſſe dicitur de finibus Syri & Sidonis. Neque eṁ poterat aliter occurrere ſaluatori, niſi Tyri & Sidonis terminos reliquiſſet. b ¶ *Ite Carthaginē, &c. à principio antequam traderetur.*] Quod ſequitur, Deducent eam pedes eius longe ad peregrinandum, de Hebraico additū eſt, & ſtellis illuminantib. prænotat. O Tyrij qui habi C

tatis in anguſtia & in inſula cōmoramini, qui ex omni Exod. 11
parte expoſiti eſtis tentationū fluctib. recedite de ea, & ite ad Carthaginē, id eſt Tarſis, atq; ad uerū gaudiū feſtinate, lugentes antiqua peccata & ueterē contumeliā, quā aut ipſi alijs inferebatis, aut patiebamini ab illis. Hoc aūt ideo præcipio, quia Tyrū urbē ueſtrā de ſuis ſedib. & propoſito cernitis ad terminos alios migraturā, quādo ueteri errore depoſito, euangelio ſaluatoris colla ſubmiſerint, ut qui pri⁹ habitabant in anguſtia, recedāt longius & aduenæ ſint atq; incolæ doctrinæ dñi ſaluatoris. c ¶ *Quis cogitauit hæc, &c. principes Chanaā, &c.*] Verbū Chanaā de Theodotionis editiōe additū eſt, pro quo Aquila, negociatores trāſtulit. Interrogat ergo ſpiritus ſanctus, imò interrogatione cōfirmat, quod domin⁹ hęc aduerſum Tyri principes cogitarit, quorū omnis induſtria eſt negociationib. opes quærere. Et quomodo in Euāgelio legimus inſtitores marga Matt. 13
ritarum qui omnibus uenditis unam cupiunt emere margaritam, & utiq; appellandi ſunt inclyti negociatores non terræ, ſed cœli, ſic ecōtra negociatores Tyri, hoc eſt tribulationis & anguſtiæ, appellandi ſunt inclyti ter D
ræ, quia quicquid agunt, terram reſpicit, & principes Chanaan, quod interpretatur fluctuantes atq; commo כנען
ti. Non enim ſtatuunt ſupra petram pedes ſuos, nec po Pſal. 19
teſt de eis dici, Petra refugiū herinacijs ſiue leporibus, Pſal. 103
ſed illud potius quod iuſtus penè paſſus eſt, ſuſtinent. Pſal. 72
Mei autem penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei. Dominus ergo exercituū hoc conſilium cogitauit, ut diſſolueret peſsima negociatorum uincula, imò compactam iniuriam diſsiparet, per quam cincti qui Tyro ſubditi ſunt ſuperbiunt. Quodq; intulit, & dehoneſtare omne quod glorioſum eſt ſuper terram, nō dominus dehoneſtamenti autor eſt, ſed quod per ſe ignominiæ patet, oſtendit eſſe ignominioſum. Quod quidē & de ſacerdotibus in Leuitico legimus, Contaminatio Leuit. 21
ne contaminabit eum, haud dubiū quin ſacerdos, non quo contaminationis autor ſit, ſed quo oſtendat eum contaminatum, qui prius mūdus plurimis uidebatur. d ¶ *Operare terrā tuam, &c.*] Multum à cæteris interpretibus & ab ipſo Hebraico in hoc loco Lxx. diſcordat editio, ſed propoſitum proſequamur. Suprà dixerat, Ite Carthaginē, ululate, qui habitatis in inſula. Nunc contrarium loquitur, quia naues de Carthagine ultra non ueniūt, operare terram tuam. Profuit enim Tyro naues interire peregrinas, ut cogatur operari terram ſuam. de qua in Prouerbijs dicitur: Qui operatur terram ſuam, Prou. 12
ſaturabitur panibus, ut nequaquā de incerto fluctuū naufragorumq; diſcrimine, ſed operis ſui uiuat frugib. De quibus in pſalmis ad iuſtum canitur, Labores ma Pſal. 127
nuum tuarum manducabis. Scriptum eſt in Oſee, me Oſee 2
retricis uias ſeptas eſſe à domino ſpinis, ne ſequi poſsit amatores ſuos, ut hac neceſsitate cōpulſa, reuerteretur ad uirum ſuum priſtinum. Quod & in ſeculi rebus frequenter animaduertimus, multos qui per proſpera & abundantiam omnium rerum dominum ſentire non poterant

de Carthagine, & manus tua nequaq̃ præualet, quæ in mari ꝓuocat reges. a Domin⁹ ſabaoth pręcepit de Chanaan perdere robur eius, & dicet, nequaq̃ adijcietis iniuriā facere & iniqtatē uirgini filiæ Sidonis. b Si ieris in Citios, neq; ibi erit requies tibi: & ſi ad terrā Chaldęorū, & ipſa uaſtata eſt ab Aſſyrijs. *Fundauit eā Sijm, ſtatuerūt propugnacula eius, ſuſcitauerūt turrē eius ·· paries eius cecidit. c Vlulate naues Carthaginis, q̃m perijt fortitudo ueſtra. d Et erit in die illa, derelinquet Tyrus ſeptuaginta annis ſicut tēpus regis unius, ſicut tēpus hominis. Et poſt ſeptuaginta annos erit Tyrus quaſi cāticū meretricis. Sume citharā, uagare ciuitas meretrix obliuiōi tradita. Bene cithariza, plurimū cāta, ut ſit tui memoria. Poſt ſeptuaginta aūt annos, uiſitationē faciet de⁹ Tyri, et iterū reſtituet in antiquū, eritq; negociatio ei⁹ omnib. regnis orbis terrarū ſuper faciē terræ. Et erit negociatio eius, & merces ſancta dño, ſed nō ipſis cōgregabit, ſed his q habitāt corā dño. Omnis negociatio eius comedere & bibere, & impleri in collationem, memorabile corā dño.

A poterāt, intelligere per inopiā, & cōuerti ad opera iuſtitię, poſtq; manus eorū nō præualuerit felicitate huius ſeculi perfrui, quæ prius in mari prouocabat reges, ſiue iuxta Symmachū cōturbabat, quorū cor in manu dei eſt. Atq; utinā & nos maris huius negociatione cōtempta operemur terrā noſtrā, & nequaquā expectemus naues Carthaginis, ſiue naues Tyri, quę Carthaginē ire cōſueuerāt, ne ſubijciamur poteſtati draconis, q dominat in mari. Sed ſtabilem gradum figamus in terrā, imò ad cœleſtia feſtinantes, operemur terrā noſtrā, ut hic ſeminātes, ibi metamus. Manus quoque noſtra quæ pri⁹ in mūdi negocijs uerſabatur, & pro potētia ac felicitate etiā reges, id eſt ſanctos de ſtatu ſuo poterat cōmouere, ſiat imbecilla in rebus maris, ut fortis ſit in ope terræ ſuæ. a ¶ *Dominus ſabaoth, &c.*] Tyrum & Sidonem eſſe in terra Chanaan & ſuprà oſtendimus, euangelij teſtimoniū ꝓponentes, in
B quo legit Chananæā mulierē ſiue Syrophœniſſam exiſſe de finib. Tyri & Sidonis, & occurriſſe dño ſaluatori. Omnis autem anima quæ in ſeculi fluctibus poſita eſt, & circunfertur omni uento doctrinæ, Chanaan appellanda eſt, quæ interpretatur quaſi fluctuatio ſiue cōmo
Dan. 13. c tio. Vnde & ad ſenem adulterū dicitur: Semen Chanaan & non Iuda, ſpecies decepit te. Prodeſt igitur Tyro & eius anguſtijs robur perire Chananæū, ut dicatur habitatoribus eius quod ultra nō ualeant iniurias facere, & opprimere per iniquitatem uirginem filiam Sidonis. Quicunq; à diabolo capitur in diuerſorum perturbatione uitiorum, & traditur in contumelias ignominiæ, ut polluat corpus uoluptatib. & libidine, iſte filius uel filia eſt Sidonis. Et hoc ſciendum quod ſabaoth in Hebraico nō habet, & ecōtrario uirgo de Hebraico addita ſit. b ¶ *Si ieris in Citios, &c. ipſa uaſtata eſt ab Aſſyrijs.*] Quodq; ſequitur de Theodotionis editione, ſub aſteriſcis additum eſt: Fundauit eam Sijm, ſtatuerunt propugnacula eius, ſuſcitauerunt turrem eius: & abſque aſteriſcis iun
כתים gitur, paries eius cecidit. Citij interpretantur plaga con
κίτιοι ſummata ſiue perfecta, Chaldæi in hoc loco, quaſi ube
כשדים ra, Aſſyrij, arguentes. Sijm etymologiam nec nos po
ציים tuimus inuenire, & cæteri interpretes ipſo quo apud Hebræos ſcribitur nomine tranſtulerunt. Dicitur ergo ad Tyrum, quod licet ad Citios ire contendat, & anguſtiarum ſuarum plagam uitare, perfectam etiam ibi requiem inuenire non ualeat, Ruſumq; ſi cupiat ire ad Chaldæos, & ubertate eorum ac rerum omnium abundantia perfrui, etiam illos inueniat deſolatos, arguentibus Aſſyrijs eorum ſterilitatem, iuxta quod &
1 Tim. 1. d Apoſtolus tradidit peccatores ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare, qui traduntur in interitum carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. Chaldæorum autem Sijm fundamēta iecerunt, quos intelligo dæmones peſsimos, qui & propugnacula & turres ſuperbiſsimas urbis Chaldææ cōtra ſcientiā dñi ſuſcitauerūt. Sed omnis eorū ædificatio C

in ruinas cōcidit: ſequit eṁ, paries eius cecidit. Niſi eṁ Pſal. 126. a
dñs ædificauerit domū, in uanū laborauerūt qui ędificarīt eā. Sępe uidemus in ſeculo quoſdā de alio propoſito trāſire ad aliud. Verbi gratia, ut qui militiā male experti ſunt, trāſeāt ad negociationem, Ruſumq; cauſidicos bellatorū arma corripere. Mutant induſtriā, ut mutēt infelicitatē, & nihilomin⁹ diſpenſatione dei his quos ſaluare dignatur, omnia nitentib. eueni re cōtraria, ut p inopiam ac miſerias cogātur nō in ſe, ſed in creatore ſuo habere fiduciā. c ¶ *Vlulate na. etc.*] Naues Carthagi
תרשיש nis, id eſt, Tharſis, iubent ululare, nequaquā enim, ut ſuprà, perierūt, ſiue non ueniēt, ſed perijt fortitudo earū. Tharſis eṁ ſecundū aliam interpretationē in linguā noſtrā uertitur conſummatio ſex, ſiue lętitiæ. In ſex aūt dieb. mūdum iſtum factū legimus, qui iuxta traditiones eccleſiaſticas poſtea cōſummabitur. Omnia ergo bona ſeculi huius, & uniuer D
ſus mortalium labor, incerto nauiū curſui cōparatur, quod citò peritura ſint, & cuncta nauigantiū fortitudo ſoluatur. unde & in Salomone ſcriptū eſt: Ciuitates fir Prou. 21. d
mas aſcendit ſapiens, & deſtruxit munitiones earum. Quicquid enim hæreticorū & ſapientiæ ſecularis contrariorumq; dogmatū arte cōponitur, uir eccleſiaſticus deſtruit, & ſuis docet pedibus eſſe ſubiectū. d ¶ *Et erit, &c.*] Hoc qđ dicitur, memoriale corā dño, & ſuper faciem terræ, & ſicut tempus hominis, in Hebraico nō habetur, ſed in Græco additū eſt. Septuaginta autē annis Tyrus quondā coanguſtata dimittitur, ut expleto ſolitudinis tempore, carmē quondam meretricium uertat in laudes dei, aſſumenſq; citharā omnes chordas habeat cōcinentes: ut poſtquā bene concinuerit, & multa cantauerit, fiat eius apud deum memoria, quæ propter fornicationē obliuioni tradita erat, & reſtituatur in priſtinum ſtatum, habeatq; diuitias regnorū totius orbis, & mercedes laboris illius nequaq̃ Tyrijs cōgregentur, ſed his qui habitant in conſpectu domini, comedantq; & bibant & impleantur omnibus bonis quæ in cōuiuij lætitiam cunctorū fuerint labore collata. Sidonē ac Tyrum ſermo diuinus ad pœnitentiam cohortatur, & labores eius atq; mercedes dño ſanctificandas eſſe promittit. Quis nō peccatorū ſpem ſalutis habeat, ſi tamē bene ceciñerit, & uniuerſæ chordæ uirtutū, quæ quondam fuerant relaxatæ, in laudes domini cōponantur? Legimus in xliiij. pſalmo, qui ſpecialiter ad coniunctionem ſponſi & ſponſæ: id eſt, ad deum ſaluatorē & eccleſiæ pertinet ſacramenta, dici inter cætera, Filiæ Tyri in munerib. faciē tuam precabunt diuites plebis. Et ipſe rurſum ſponſus ad ſponſam Tyriā loquitur: Audi filia & uide & inclina aurē tuam, & obliuiſcere populi tui, & domū patris tui, quia concupiſcit rex decorē tuum. Vnde & in deſcriptione pulchritudinis eius infertur: Aſtitit

A tit regina à dextris tuis, in ueſtitu deaurato, circundata uarietate. Et iterũ: Omĩs gloria filię regis intrinſecus. (Pſal. 44.a) Si aũt cõcupiuit rex pulchritudinẽ Tyriæ pœnitẽtis, & uariarũ habentis ornamẽta uirtutũ, quãto magis merces eius & negociatio nõ in Tyro permanẽtiũ, ſed eorũ erit q habitãt in cõſpectu dñi? Qui poſtq̃ egerint pœnitentiã, audiẽt à dño ſaluatore: Comedite amici mei & bibite, & inebriamini chariſsimi. Quid ſit autẽ comedere & bibere & ſaturari omniũ collatiõe uirtutũ, fidelis lector intelligit. Septuaginta annis deſolatũ fuiſſe templũ & Hieremias & Daniel & Zacharias docẽt. Et in Ezechiele de Sodoma legimus, ꝙ reſtituat̃ in antiquũ, & de Aegypto ꝙ poſt deſolationẽ terræ Aegypti, & ariditatẽ ſeptẽ fluminũ, ueterẽ recipiat ubertatẽ. Septenarius autẽ & ſeptuageſimus numerus, qui uel de ſingulis dieb. uel de ſeptẽ cõficitur decadibus, ꝑfectã ſignificat & cõſummatã pœnitentiã, ut iuſtè Tyrus expleto pœnitẽtię tempore in antiquũ redeat ſtatum. C De hac arbitror meretrice & illud in Prouerbijs Salomonis myſtico ſermone ſignari. Ne attendas peſsimã mulierẽ. (Prou. 5.a) Mel enim diſtillat de labijs mulieris meretricis, quæ ad breue impinguat fauces tuas, & poſtea amarius felle reperies. Per feneſtram enim domus ſuæ in plateas proſpicit, quia lata eſt & ſpacioſa uia quæ dicit ad mortẽ, & quemcunq; inſipientem uiderit iuuenẽ, ſapientes quippe tentare nõ audet, & trãſire iuxta angulos qui rectam lineam perdiderunt, loquit̃ ei in tenebris & in caligine, & ſub ſpecie uoluptatum quaſi uictimam ducit ad mortem. Hæc ſi conuerſa fuerit, & bene cecinerit, & perfectæ pœnitentiæ annorũ tempus impleuerit, comedet & bibet & ſaturabitur: Audiat Nouatianus & taceat.

Commentarij ſeptimi in Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN OCTAVVM Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Prooemium.

SExtus & ſeptimus ſuperiores libri, allegoriã quinti uoluminis cõtinẽt, qđ olim hiſtorica explanatiõe dictaui. Præſens opus, id eſt octauus liber, ad cœpta interpretationem reuertit̃, ut & hiſtoriã & tropologiã iuxta utrãq; editionẽ pariter diſſerat. Quæ ſi lõga tibi uidebit̃, ô uirgo Euſtochiũ, nõ mihi imputes, ſed ſcripturæ ſanctę difficultati, præcipueq; Eſaiæ ꝓphetæ, qui tantis obſcuritatibus inuolutus eſt, ut præ magnitudine rei breuẽ explanationẽ putẽ, quæ per ſe longa eſt. Certe nos ſtudioſis ſcribimus, & ſanctã ſcripturã ſcire cupientibus, nõ faſtidioſis & ad ſingula nauſeantibus. Qui ſi flumẽ eloquẽtiæ & concinnas declamationes deſiderãt, legant Tullium, Quintilianum, Gallionẽ, Gabinianum, & ut ad noſtros ueniam, Tertullianũ, Cyprianum, Minutiũ, Arnobium, Lactantiũ, Hilariũ. Nobis propoſitũ eſt Eſaiã per nos intelligi, & nequaquã ſub Eſaiæ occaſione noſtra uerba laudari.

B COMMENTARIORVM Hieronymi in Eſaiam prophetam Liber octauus.

CAP. XXIIII.

ECce dominus diſsipabit terrã, & nudabit eam, & affliget faciẽ eius, & diſperget habitatores eius: & erit ſicut populus, ſic ſacerdos, & ſicut ſeruus ſic dominus eius, ſicut ancilla ſic domina eius, ſicut emens ſic ille qui uendit, ſicut fœnerator ſic is qui mutuũ accipit, ſicut qui repetit, ſic qui debet: diſsipatione diſsipabitur terra, & direptione prędabitur. Dominus enim locutus eſt uerbũ hoc.

HEB. [a] Luxit & defluxit terra, & infirmata eſt, defluxit orbis, infirmata eſt altitudo populi terræ. Et terra interfecta eſt ab habitatoribus ſuis. [a] Quia tranſgreſsi legem ſunt, mutauerunt ius, diſsipauerũt fœdus ſempiternum. Propter hoc maledictio uorabit terram, & peccabunt habitatores eius, ideo inſanient cultores eius, & relinquentur homines pauci.

SEPTVAGINTA. Luxit terra, corruptus eſt orbis, luxerunt excelſi terræ: terra autem egit impiè, propter habitatores ſuos. Quia pręuaricati ſunt legem, mutauerunt præcepta, teſtamentũ ęternũ. Propter hoc maledictio uorabit terrã, quia peccauerũt habitatores eius, ideo pauperes erunt habitatores terræ, & dimittentur homines pauci.

Ecce domin⁹, &c.] Poſt ſpecialẽ ſingularũ gẽtiũ correptionẽ Iudææ, Babylonis, Philiſti, Moab, Damaſci, Iſrael, Aegypti deſerti maris, Idumææ, & Arabiæ, uallis uiſiõis, & ad extremũ Tyri, in quarũ explanatione quæ potuimus diximus. Nũc quid totus orbis in conſummatione paſſur⁹ ſit, ꝓpheticus ſermo deſcribit, & nequaq̃ de ſingulis gẽtib. ſed de cũctis pariter ꝓphetat̃. Et primũ quidẽ quæ impij tormenta paſſuri ſunt, (Matt. 24) & quomodo iuxta euãgeliũ (Pſal. 30.e) & Apoſtolũ, (1. Cor. 7.f) pertrãſeat cœlũ & terra, & figura mũdi iſtius, & deducant̃ peccatores in infernũ, de qb. ſcriptũ eſt: Ingredient̃ ad extrema terræ, tradent̃ in manus gladij, partes uulpiũ erũt. (Pſal. 62.c) Deinde qa ꝓ qualitate meritorũ multæ ſunt mãſiões apud patrẽ, (Ioan. 14.a) dicit̃ quõ ſancti rapiãt̃ in nubib. obuiã dño in aera, & ſemper cũ eo futuri ſint. (1. Theſ. 4.d) Pro diſsipata terra, Lxx. corruptum orbẽ interpretati ſunt, & ꝓ afflicta facie illius, id eſt terræ, ijdẽ trãſtulerũt ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς, id eſt, & reuelabit faciẽ eius, ut ꝓcedãt mortui de ſepulchris ſuis: ſiue nudabit eam ut omnia opera eius proferant̃ in publicũ, & diſpergãtur habitatores eius in diuerſa loca, præmijs uel ſupplicijs deſtinati. D Tũc nulla erit diuerſitas inter nobilem & ignobilẽ, ſacerdotẽ & laicũ, ſeruũ & dñm, ancillã & dominã, diuitem & pauperẽ, fœneratorẽ & eum qui ære alieno premit̃, ementẽ atq; uendentẽ. omnes enim ex æquo ſtabunt ante tribunal Chriſti, (Rom. 14) (Col. 3.d) nec erit acceptio perſonarũ apud deũ. De quo & Iob eiſdẽ ꝓpemodũ uerbis loquitur, Paruus & magnus ibi ſunt, & ſeruus nõ timẽs dñm ſuũ. (Iob. 3.d) (Zach. 5.d) Et ſaluator in euangelio, cui omne iudiciũ traditũ eſt, pleno ſermone teſtat̃. Diſsipabit̃ ergo terra, & omnia terrena opera redigẽtur ad nihilũ, ut abolita imagine χοϊκοῦ, ꝑmaneat imago ſupercœleſtis. Primus eñ homo de terra terrenus, & ſecundus de cœlo cœleſtis: (1. Cor. 15) qualis terrenus, tales & terreni, & qualis ſupercœleſtis, tales & ſupercœleſtes, ut ſicut portauimus imaginẽ terreni, portemus & imaginẽ ſupercœleſtis. Vnde idẽ Apoſtolus loquit̃, Caro & ſanguis regnum dei nõ poſsidebũt. Non ꝙ ſecundum hæreticos diſpereat natura corporũ, ſed ꝙ corruptiuũ hoc induat incorruptionem, & mortale hoc induat immortalitatẽ. (Ibid.) Et hæc om̃ia fiẽt, qa qđ futurũ eſt ꝑ ꝓphetas dñs locutus eſt. b ¶ Luxit, &c.] Deus ſupbis reſiſtit, & humilib. dat gratiã. (Iac. 4.b) Vnde prima ſententia eſt cõtra eos, qui excelſi ſunt terræ, ut infirmẽtur uniuerſa quæ nunc

A fortia ſunt, propter eos qui ſanguinẽ ſanguini miſcuerunt, (Gen. 4.b) & in morẽ ſanguinis Abel interfectorũ cruorẽ ad deum clamare fecerunt. a ¶ Quia tranſgreſsi, &c.] Audiant Iudæi, qui ſe ſolos legem accepiſſe domini gloriantur, quod uniuerſæ primũ gentes totusq; orbis naturalem acceperit legem, & idcirco poſtea lex data ſit per Moyſen, quia prima lex diſsipata eſt. De qua Apoſtolus loquit̃. (Rom. 2.c) Quũ enim gentes quæ nõ habẽt legẽ naturaliter ea quæ legis ſunt faciũt, iſti legem non habẽtes, ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendũt opus legis ſcriptũ in cordib. ſuis. Qui igitur has leges obſeruauerint, præmia cõſequentur: qui autẽ neglexerint eas, ſuſtinebunt quæ nũc ſermo propheticus cõminatur. Et quomodo in principio benedixit deus omni creaturæ quam fecerat, (Gene. 1) ſic in cõſummatione mũdi maledicet his q terreni ſunt, & nõ fuerint peregrini, ſed habitatores B terræ, & in ea peccauerint, qui obliti cõditionis ſuæ, cõtra ſe mutuo furore bacchati ſunt. Et pauci remanebunt qui habeãt imaginẽ ſupercœleſtem, ſiue iuxta Lxx. οἱ πτωχοὶ ἔσονται οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ γῇ, id eſt, pauperes erũt habitatores terræ, quia ſpirituales diuitias perdiderunt.

[b] Luxit uindemia, infirmata eſt uitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde. Ceſſauit gaudiũ tympanorũ, quieuit ſonitus lætantiũ, conticuit dulcedo citharę, cum cantico: nõ bibent uinum, amara erit potio bibentibus illam. Attrita eſt ciuitas uanitatis, clauſa eſt omnis dom⁹ nullo introeunte. Clamor erit ſuper uino in plateis, deſerta eſt omnis læticia, translatum eſt gaudium terræ. Et relicta eſt in urbe ſolitudo, & calamitas opprimet portas, quia hæc erunt in medio terræ in medio populorũ.

HEB. [c] Quomodo ſi paucæ oliuæ quæ remanſerũt excutiãt̃ ex olea, & racemi quũ fuerit finita uindemia, Hi leuabunt uocẽ ſuã, atq; laudabũt, quũ glorificatus fuerit dominus hinniẽt de mari: propter hoc in doctrinis glorificate dominũ in inſulis maris nomẽ domini.

SEP. Quomodo ſi qs excutiat oliuam, ſic excutient eos, & ſi quieſcat uĩdemia, iſti clamore uociferabunt̃. Qui autẽ relicti fuerint ſuper terram, lætabuntur ſimul cũ gloria domini, conturbabitur aqua maris: ꝓpterea gloria domini in inſulis erit maris, nomen domini.

b ¶ Luxit uindemia, inf. &c.] In cõſummatione mũdi, prę teritarũ deliciarũ recordatio, erit materia cruciatuum. Vnde & diues ille in conuiuio purpuratus, q receperat bona ſua in uita ſua, eleuãs oculos ſuos de inferno, Lazarũ cernit in requie. (Luc. 16.d) Et dñs increpans diuites & luxurioſos atq; ridentes, loquit̃ in euãgelio, (Ibid. 6.d) Væ uobis diuitib. quoniã recepiſtis cõſolationẽ ueſtrã. Væ uobis qui nũc ſaturati eſtis, quoniã eſurietis. Vę uobis qui ridetis nunc, qa lugebitis & flebitis. Quando igit̃ fuerit reſurrectio mortuorũ, & iudicij aduenerit dies, tunc lugebit uinũ atq; uindemia: de qua Moyſes loquitur: (Deut. 32.b) De uinea Sodomorũ uinea eorũ, propago eorũ de Gomorra. Vua eorũ, uua fellis, botr⁹ amaritudinis eorũ. Furor draconũ uinũ eorũ, & furor aſpidũ inſanabilis. Tunc omnis potio, ſiue ut Hebraicè dicit̃ שֵׁכָר id eſt, ebrietas, quæ ſtatũ mentis euertit, & homines uigilare nõ patit̃, amaritudine cõmutabit̃, quæ ad tẽpus utentib. ſe mella mentitur, & in nouiſsimo amarior felle reperiet̃. Tũc omnis dulcedo lætantiũ & tympanorũ ac citharæ ſonitus in planctũ uertetur ac gemitũ. Ingeramus hoc teſtimonium his qui in conuiuijs non ſolum gula & ebrietate, ſed & aurib. luxuriãt, ut per oẽs ſenſus animæ fortitudo molleſcat. Atteret̃ ciuitas uanitatis, ſiue om̃is ciuitas uel ſpiritualis Babylon quæ ſedet in ſeptẽ montib. C purpurata, cuius ſupplicia in Apocalypſi Ioannis legimus. (Apoc. 18.c) Pulchreq; dixit, urbẽ uanitatis. Si enim de cœlo & terra & de omnibus quæ terrena ſunt dicitur: Vanitas uanitatũ omnia uanitas: (Eccl. 1.a) quanto magis hoc de una urbe dicendũ eſt, quæ toti⁹ orbis pars modica eſt? Tũc domus quarũ nũc ſunt aurata laquearia, & pauperib⁹ abſq; tecto & tugurio frigore moriẽtibus, parietes earum ueſtiuntur marmorũ cruſtis, & ſecti eboris nitore reſplẽdent, remanebũt uacuæ. Clamor erit in plateis ſuꝑ uino, (Matt. 7.b) nõ in arta & anguſtia uia quæ ducit ad uitã, ſed in lata & ſpacioſa quæ ducit ad mortẽ: Suꝑ uino & ebrietate erroris eorũ q dormierũt ſomnũ ſuũ, (Pſal. 75.a) & nihil inuenerũt om̃es uiri diuitiarũ in manib. ſuis. Translatũ eſt quippe in cœlos gaudiũ terræ, & relicta eſt in urbe quondam celeberrima ſolitudo, & portas uiarũ frequẽtium per quas populorũ influebant agmina opprimet habitatorũ calamitas. D Et ut ſcirem⁹ ꝑſpicue de totius orbis interitu nũciari, intulit: Hæc erunt in medio terræ, in medio gentiũ ſiue populorum.

c ¶ Quomodo ſi pau. &c.] Quantũ ab Hebraica ueritate in hoc loco Lxx. diſtet translatio, ſequentia uerba monſtrabũt. Relictis hominib. paucis, quãdo maledictio uorauerit terrã, & in urbe fuerit ſolitudo, & hæc uniuerſa cõtigerint in medio terræ, in medio populorũ & gẽtiũ, tanta erit ſanctorũ paucitas: de quib. dñs loq̃t̃ in euãgelio: Multi uocati & pauci electi, & tã uehemẽs preſſura iuſtorũ, ut tẽtent̃ ſi fieri poteſt etiã electi dei, (Matt. 20.b) & paucitas eorũ baccis oliuarũ rariſsimis cõparet̃, quę quũ excuſſæ fuerint atq; demeſſæ, uix paucæ remanẽt in ramorũ cacumine, & quõ quũ fuerit finita uindemia, ſolẽt pauperes egeſtate cogẽte uacuas circuire uites, & pauca uuarũ grana colligere. Hi igit̃ q remãſerint, & poſt uindemiã mũdi atq; preſſurã, manus querint Antichriſti ꝑſequẽtis effugere, ſiue pœnæ imminẽtis ardores, leuabũt uoces ſuas in ſublime, deũq; laudabũt. Qñ uenerit dñs in gloria patris ſui cũ angelis ſanctis, & eũ uiderint in ſua maieſtate regnãtẽ, tũc hinniẽt in equorũ ſimilitudinẽ, læticiæ magnitudine geſtiẽtes, & hinniẽt de mari huius ſeculi. Propterea q nunc in ſcripturis ſanctis eruditi eſtis, & ſcitis uobis tm̃ gaudiũ tãtaq; præmia reſeruari, in doctrinis glorificate dñm: audiẽtes illud qđ ſcriptũ eſt: Qui gloriat̃, in dño glorieт̃. Nequaq̃ in terra Iudęę, ſed in inſulis, i. in eccleſijs huius maris & ſecłi, in quib.

A benedicitur atq; laudatur nomen domini dei quondã Iſrael, ſiue hominis uidentis deum. Iuxta Septuaginta, omnia quæ de ſanctis intelleximus, referri poſſunt ad impios: quod quũ fuerit finita uindemia, tunc illi clament in ſupplicijs cõſtituti: Qui aũt euaſerint impiorũ numerũ, lætentur in gloria domini, & cõturbentur aquæ populorũ huius ſeculi. a ¶ *Ab alis terræ portenta, &c. Et dicent, Myſterium meum, &c.*] Hoc quod dicitur, myſterium meum mihi: in Septuaginta non habet, ſed de Theodotionis translatiõe in Græco additum eſt. Rurſum ꝓ eo quod illi poſuerunt Væ, ut ſequẽti uerſiculo iũgeretur: in Hebraico dicitur אוֹי לִי quod proprie ſonat, Vę mihi. Pro finib. quoq; quod nos ꝓpter explanationem ſenſus apertius poſuimus: in Hebraico habetur מִכְּנַף quod alã non finem ſonat. Hi ergo de quib. ſuprà dictũ eſt, Leuabũt uocem ſuam atq; laudabũt,
B quum hinnierint de mari, & in doctrinis glorificauerit dominũ, & uiderint in inſulis maris laudari nomẽ domini dei Iſrael, tunc conſona uoce cantabũt & dicent, Ab alis terræ, hoc eſt, à ꝓphetis, & à ſanctis domini, qui aſſumptis alis columbę, ad cœlorum regna feſtinant, laudes eius audiuimus prædicari, & ꝙ gloria uel ſpes iuſti nõ ſit irrita, ſed reb. omnia cõpleant. Dicentibus itaq; hæc ſanctis, & hinnientib. de mari, & leuantibus uocẽ ſuã atq; laudantibus, propheta ſibimetipſi loquitur. Quũ, inquit, hæc audiſſem, & in ſubuerſionẽ orbis uaticiniũ prophetarũ explendũ eſſe perſpicerẽ, loquutus ſum mihi interno cordis affectu: Non poſſum cũcta narrare quę cerno: hęret lingua faucibus meis, uox dolore concluditur. Væ mihi quantus ordo pœnarũ ante oculos uerſatur meos: cerno pręſentia quæ futura ſunt. Errant aũt qui hoc putant ex perſona dei debere intelligi, rerũ ordinem nõ ſequentes. Mirorq; quo ſenſu ꝓ pſalmis & laudibus, quod in Hebraico legitur זְמִירוֹת Septuaginta τέρατα, id eſt, portenta, interpretati ſunt: niſi fortè ſignũ eſt atq; portentũ, ut excluſo populo Iudęorũ, incredula prius gentiũ turba ſaluet. b ¶ *Præuaricãtes præuaricati ſunt, et præuaricatiõe, etc.*] Hæc eſt cauſa luctus & gemitus mei propter quã ſecundo dixi, Secretũ meũ mihi, ſecretũ meũ mihi: quia omnes præuaricati ſunt legẽ dei, & nequaq; dñi pœna differtur, nec futura prædicit, ſed imminet, & habitatores terræ captos tenet. Quumq; ſe putauerint fugiſſe ex alio incident in aliud, & quocũq; ſe uerterint, impendentem irã dñi nõ euadẽt. c ¶ *Quia cataractæ de excelſis aper-*

HEB. mini dei Iſrael. A finibus terræ laudes audiuimus gloriam iuſti, & dixi: Secretum meum mihi, ſecretum meum mihi, uę mihi. [b] Præuaricãtes pręuaricati ſunt, & præuaricatiõe tranſgreſſorũ præuaricati ſunt. Formido & fouea & laqueus ſuper te qui habitator es terræ, & erit qui fugerit à uoce formidinis, cadet in foueam, & qui ſe explicuerit de fouea, tenebitur laqueo. [c] Quia cataractæ de excelſis apertæ ſunt, & cõcutientur fundamenta terrę. Confractione cõfringetur terra, contritione conteretur terra, cõmotione commouebitur terra. Agitatione agitabit terra ſicut ebrius, & auferetur quaſi tabernaculum unius noctis, & grauabit eam iniquitas ſua, & corruet, & non adijciet ut reſurgat. [d] Et erit in die illa uiſitabit dominus ſuper militiã cœli in excelſo, & ſuper reges terræ qui ſunt ſuper terrã. Et congregabuntur in congregationẽ unius faſcis in lacũ, & claudentur ibi in carcere, & poſt multos dies uiſitabuntur. Et erubeſcet luna, & confundetur ſol, quũ regnauerit dominus exercituũ in monte Sion & in Hieruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus.

SEPT. mini glorioſum erit domini dei Iſrael. [a] Ab alis terræ, portenta audiuimus, ſpes iuſto, & dicent: Myſterium meum mihi. Væ præuaricatoribus: & reliqua. Væ præuaricatoribus, qui præuaricantur legem. Timor & fouea & laqueus ſuper uos qui habitatis terram. Et erit qui fugerit timorem, cadet in foueam, & qui exierit de fouea, capietur laqueo.

tæ ſunt & concutientur, &c.] Propterea formidinem & laqueum & foueam domini nullus euadet, quia cataractæ de excelſis, ſiue ut Septuaginta manifeſtius tranſtulerunt, ὅτι θυρίδες τοῦ οὐρανοῦ ἠνεῴχθησαν, id eſt, feneſtræ cœli apertæ ſunt, ut deſpiceret dñs hominum uniuerſa peccata, quæ prius quia non puniebat, uidebat peccatoribus ignorare. Poſtquã autem apertis feneſtris uidit cuncta opera mortalium, cõcuſſa ſunt fundamẽta terræ. Iuxta illud quod in alio loco de dei intuitu ſcriptũ eſt, Qui reſpicit terrã, & facit eã tremere, tunc confringetur, & conteretur & cõmouebit atque agitabitur terra in ſimilitudinẽ ebrij: nõ ꝙ ipſa terra redigat in puluerẽ & in nihili, ſed ꝙ uniuerſa terrena pertranſeant & ſuccedat alia cõuerſatio. Et quõ ebrius neſcit qd agat, ſed hebeſcentibus ebrietate neruis, nec pes, nec mens ſtat in ſuo officio: ſic omnis terra, id eſt, oẽs homines qui uerſantur in terra, malorũ magnitudine atq; pœnarũ ebrij erunt, & ſtupebunt ad cuncta quæ cernẽt. Et ſicut unius noctis tabernaculũ atq; tentoriũ tranſfertur de loco ad locum: & locus tẽtorij pristini à uiatore deſeritur, ita ut nullũ ueſtigiũ remaneat præteritæ manſionis, ſic trãſibit figura huius mundi, & erit terra deſerta quæ grauata eſt iniquitate ſua, cuius pondus & grauiſſimũ onus in Zacharia ſcribitur, quæ ſedebat ſuper talentũ plumbi. Et corruet, inquit, & non adijciet ut reſurgat. Non ꝙ reſurrectio negetur hominum, & omniũ qui uerſabunt in terra, ſed nequaq; erit terrena cõuerſatio & priſtinæ uitæ ſtatus, quum ad hoc humana reſurgant corpora, ut animæ eiſdem quæ prius depoſuerant corporibus ueſtiantur, & recipiant à deo ſiue bona ſiue mala quæ egerunt ſuper terram. d ¶ *Et erit in die illa, uiſitabit dominus ſuper militiam cœli in excelſo, & ſuper reges terræ qui ſunt ſuper terram, etc. Et erubeſcet luna, &c.*] Pro eo quod nos interpretati ſumus, & erubeſcet luna & confundetur ſol: Septuaginta tranſtulerunt, liqueſieri laterẽ & cadere murũ: quę aũt erroris cauſa ſit, ſequentia uerba monſtrabunt. Sol lingua Hebraica tribus generibus appellatur חַמָּה & שֶׁמֶשׁ quod interpretatur calor: & חֶרֶס quod ὄστρακον, id eſt, teſtã uel ariditatẽ ſonat: מָאוֹר aũt quod Græcè φωστήρ, Latinè dicitur luminare, ſoli lunæq; commune eſt. Rurſum luna uocatur יָרֵחַ quæ Græcè dicitur μήνη, eo quòd triginta dierũ circuitu menſem efficiat, & לְבָנָה id eſt, alba uel candida. In præſenti igitur loco pro לְבָנָה id eſt, luna, Septuaginta interpretati ſunt laterem, qui Hebraicè appel-

Domine

C (Pſal. 103; D; Zach. 5)

A appellatur לְבֵנָה uerbi ambiguitate decepti. Rurſum pro חַמָּה id eſt, calore, per quem intelligitur ſol, poſuerunt murum, qui Hebraicè dicitur חוֹמָה Eſt autem hic ſenſus totius capituli: Feneſtræ cœli apertę ſunt, ut proſpiciente dño terrena peccata, omnis figura terrenorũ operum pręteriret & corrueret, & nequaquam ultra in priſtinũ ſtatũ reſurgeret. In die illa, hoc eſt, in die iudicij, uiſitabit dñs ſuper militiã, ſiue ſuper ornatũ cœli in excelſis, ut nõ ſolũ terrena, ſed & cœleſtia iudicet. Quis ſit aũt ornatus cœli ſiue militia, Moyſe ſcribente diſcamus: Caue ne ſuſpiciens cœlũ & uidens ſolẽ & lunã, ſtellas & omnẽ ornatũ cœli, decipiaris, & adores ea. Viſitabit aũt dñs ſecundũ idioma ſcripturarũ quaſi ægrotantem militiã & exercitũ cœli, & ferro & cauterijs indigentẽ, ſecundũ illud, Viſitabo in uirga peccata eorum, & in flagellis iniquitates eorũ. Nã
B & in ſequentibus legimus: Inebriat⁹ eſt gladius meus in cœlo. Et in Iob, Aſtra nõ ſunt munda in conſpectu ei⁹. Et, Aduerſum angelos ſuos peruerſum quid reperit. Viſitabit quoq; ſuper reges & principes terræ, rectores tenebrarum iſtarũ, & ſpiritualia nequitiæ in cœleſtib⁹. De quib. principibus diuerſis prouincijs præſidentibus & in Daniele ſcriptũ eſt, Exijt in occurſum mihi princeps regni Perſarum, & princeps regni Medorum & princeps regni Græcorũ. Hos igitur principes qui ſuũ nõ ſeruauerunt gradum, congregabit dñs in die iudicij, quaſi in uno faſce pariter colligatos, & mittet in lacũ inferni, ut in illis quoq; impleatur quod de impijs ſcriptũ eſt, Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in foueã quam fecit. Et includentur in carcere. Iuxta illud quod ait dñs, Ite in ignẽ æternũ, qui præparatus eſt diabolo & angelis eius. Quod aũt ſequitur, Et poſt multos dies uiſitabuntur. Videt applaudere amicis meis, qui diabolo & dæmonibus dant pœnitentiã, quod multa poſt tempora à dño uiſitent. Sed conſiderent ꝙ non dixerit apertè ſcriptura diuina: Viſitabunt à dño, uel uiſitabuntur ab angelis: ſed abſolutè, uiſitabuntur. Ex qua ambiguitate uerbi & remediũ poteſt intelligi & correptio: quod poſtq; iuſti præmia receperint, illi in pœnis perpetuis uiſitentur. Eſt tamen ſciendum, ꝙ iudicium dei humana non poſſit ſcire fragilitas, nec de pœnarũ magnitudine atq; menſura ferre ſententiam, quæ domini arbitrio derelicta eſt. Tunc erubeſcet luna, & confundetur ſol: iuxta illud quod Apoſtolus ait, Etenim creatura ipſa congemiſcit & parturit, cernens homines qui ſuo fruebantur lumine, nihil dignũ dei bonitate feciſſe, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper iuſtos & iniuſtos. Quomodo ſi diſpenſator & uillicus ueniente dño cernat familiam uarijs ſubijci cruciatibus, & nequaq; ſua impleſſe præcepta. De hoc eodem loco plenius ſaluator in euangelio docet, Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuũ, & ſtellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorũ mouebuntur, quando apparuerit ſignum filij hominis in cœlo, & planxerint ſe omnes tribus terræ, & uiderint filiũ hominis uenientem cũ nubibus cœli, in uirtute & gloria multa. Didicim⁹ ſubuerſionẽ terræ, uiſitationẽ militiæ cœli, cõgregationẽ regũ & principũ in unũ faſcem, & detruſionẽ in lacũ, & cuſtodiã carceris & clauſorũ poſt longũ temp⁹ uiſitationem, ruborẽ lunæ & cõfuſionem ſolis. Poſt hæc omnia regnabit dñs exercituum in mõte Sion & in Hieruſalẽ cœleſti: de qua & in epiſtola ſcribit ad Hebræos, Et in conſpectu ſenũ ſuorum gloriabitur. Qualis ſenex fuit Abrahã, q mortuus eſt in ſenectute bona & appoſitus eſt ad patres ſuos. Quales iubet & Moyſes preſbyteros eligere, quos ſcit eſſe presbyteros, qui imitantur uetuſtum dierum, cuius cæſaries deſcribitur candida, ut ætatis longitudo monſtret. Cani em̃ hominis ſapiẽtia eius. Poteſt hoc & de eccleſiaſtico gradu intelligi: ſi tamẽ non deſtruant operibus dignitatẽ.

(Deut. 4.c; Pſal. 88.e; Infra 34.a; Iob 25.b; Ibid. 4.d; Dan. 8; Ibid. 7.d; Matt. 25.d; Rom. 8.d; Matt. 5.g; C; Ibid. 24.c; Heb. 12.c; Gen. 25; D)

CAPVT XXV

Domine [a] deus me⁹ es tu, exaltabo te, cõfitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia, cogitationes antiquas fideles: amen. Quia poſuiſti ciuitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum ut non ſit ciuitas & in ſempiternum non ędificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robuſtarũ timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi: fortitudo egeno in tribulatione ſua, ſpes à turbine, umbraculum ab æſtu: ſpiritus em̃ robuſtorum quaſi turbo impellens parietem. Sicut æſtus in ſiti tumultum alienorũ humiliabis: & quaſi calore ſub nube torrente, propaginem fortium marceſcere facies.

Domine deus meus, glorificabo te, laudabo nomẽ tuũ, quoniã feciſti admirabiles res, conſiliũ antiquũ uerũ: fiat. Quia poſuiſti ciuitates in tumulũ, ciuitates fortes ut caderent fundamenta earũ. Impiorum ciuitates in æternum non ædificabuntur. Propterea benedicet tibi populus pauperũ, et ciuitates hominũ iniquitatẽ ſuſtinentium benedicent tibi. Fuiſti enim omni ciuitati humili auxiliator, & triſtibus propter inopiã protectio, ab hominibus peſſimis liberabis eos: umbraculũ ſitientiũ, & ſpiritus hominũ iniquitatẽ ſuſtinentiũ quaſi homines puſillanimes ſitientes in Sion ab hominibus impijs quibus nos tradidiſti.

CAPVT XXV

Domine deus meus es tu, exaltabo te, confitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia, cogitationes, &c.*] Duplex huius loci expoſitio eſt: Iudæi putant uocẽ ſanctorum eſſe populiq; credentis, quũ deus aduerſum omnem orbẽ quæ ſuprà dicta ſunt, fecerit, & omniũ prophetarũ fuerint cõpleta uaticinia: ciuitatemq; ſubuerſam Romã interpretant, quæ delenda ſit penitus: populumq; fortẽ qui laudet dñm, & cui factus ſit dñs fortitudo in tribulatione ſua & anguſtia, referũt ad Iſrael, qui de perſequutione gentiũ quaſi in æſtu ardentiſſimo & in ſiti liberatus ſit. Alij uerò & melius & rectius ex perſona prophetæ dici intelligunt, pro paſſione domini ſaluatoris gratias patri referentis: quod fecerit mirabilia, & cogitationes antiquas ueritate cõpleuerit, quando ſtantes ad dexteram audient, Venite benedicti patris mei, poſſidete præparatũ uobis regnum à cõſtitutione mundi. Quod & Paulus intelligens loquebatur, Sicut elegit nos in ipſo ante cõſtitutionẽ mundi, eſſe nos ſanctos & immaculatos: deſiderans q; fieri quod prophetat, adiungit uerbũ Hebraicũ אָמֵן: pro quo Lxx. trãſtulerunt γένοιτο, id eſt, fiat. Et dñs in euãgelio ſæpe hoc uerbo utit: Amen, amen: id eſt, Verè, uerè dico uobis. Quare aũt laudet & cõfiteatur nomini domini: & quæ ſint iſta mirabilia, & cogitationes antiquæ, quas ueras opere

(Matt. 25.c; Ephe. 1.a; Ioan. 6.f)

HEB. facies. [a] Et faciet dñs exercituū omnib. populis in mōte hoc conuiuiū pinguiū, conuiuiū uindemiæ, pinguiū medullatorū, uindemiæ defecatę. Et ꝑcipitabit in mōte iſto faciē uinculi colligati ſuꝑ oēs populos, & telā quā ordituꝰ eſt ſuꝑ oēs natiōes. Et ꝑcipitabit mortē in ſempiternū, et auferet dñs deꝰ lachrymā ab omni facie, et opꝓbriū populi ſui auferet de uniuerſa terra, q̄a dñs loquutus eſt.

SEP. didiſti. Et faciet dñs Sabaoth omnibus gentib. ſuper montem iſtū, bibent lætitiam, bibent uinum. Vngentur unguento in monte iſto. Trade omnia hæc gentibus, cōſilium enim hoc ſuper omnes gentes, deuorauit mors præualēs. Et rurſum, Abſtulit dominus deus omnem lachrymam ab omni facie, & opprobrium populi ſui abſtulit ab omni terra. Os enim domini loquutū eſt.

Et dicent [b] in die illa, Ecce deus noſter iſte, expectauimꝰ eum, & ſaluabit nos: iſte dominus, ſuſtinuimus eum: exultabimus et lætabimur in ſalutari eius. Quia requieſcet manus domini in monte iſto, & triturabitur Moab ſub eo, ſicut teruntur paleæ in plauſtro. Et extendet manus ſuas ſub eo, ſicut extendit natans ad natandum, & humiliabitur gloria eius cum alliſiōe manuum eius. Et munimenta ſublimium murorum tuorum concident, & humiliabūtur & detrahentur in terram uſq; ad puluerem.

A opere demonſtrauit: ſequitur, Quia poſuiſti ciuitatem in tumulū, urbē fortē in ruinā, domū alienorū ut non ſit ciuitas, & in æternū non ædificet. Ciuitas quondam fortis Hieruſalē intelligitur, quæ facta eſt domus alienorum: de quibus ſaluator dicit in pſalmo: Pſal.17.g Filij alieni mētiti ſunt mihi, filij alieni inueterauerūt & claudicauerunt in ſemitis ſuis. Hæc ciuitas quum deſtructa fuerit, in æternū non ædificabitur, ut mille annorū regnū & aureæ Hieruſalē atq; gemmatę ſomnia cōquieſcant. Deſtructa aūt Hieruſalē pro impietate ſua, laudabit dominū populꝰ fortis. Quis ſit autē populus fortis, ſequens uerſus oſtendit, Ciuitas gentiū robuſtarum timebit te. Illis blaſphemantibꝰ, gētium populꝰ te timebit. Prou.9.c Principiū eñ ſapientiæ timor domini. Laudabitq; te populꝰ fortis, & ciuitas gentiū robuſtarū timebit te: hoc eſt, eccleſia de gentib. congregata: Quia factus B es fortitudo pauperi Chriſto tuo: de quo & in pſalmis legimꝰ Pſal.40.a Beatus qui intelligit ſuper egenū & pauperem. Zach.9.c Et in Zacharia ſecundum Hebraicam ueritatē: Pauper, hoc eſt אֶבְיוֹן ſuper pullū aſinæ ſedere deſcribitur. Fortitudo egeno, in tribulatione paſsionis ſuæ ſpes à turbine patibuli, & umbraculū ab æſtu, quando Pſal.30.b loquutus eſt: Pater, in manus tuas cōmendo ſpiritum meum. Quomodo enim ſi uentus impingatur parieti atq; pertranſeat, ſic turbo blaſphemantiū Iudæorū illi nocere non potuit. Et ut alia utar ſimilitudine: Sicut ꝓpago grauiſsimo torretur æſtu atq; flacceſcit, ita tumultum & clamorē alienorū, hoc eſt q à te alieni facti ſunt, marceſcere facies & perire. Iuxta Lxx. interpretes nō dico ſenſum ſed uerborū ordinem & cōſequentiā in hoc loco reperire nō potui. Et pro eo loco ubi nos interpretati ſumus, ſicut æſtū in ſiti: pro quo in Hebræo ſcriptū eſt בְּצָיוֹן quod apud eos inuium uel ſitis dicitur: quare illi pro inuio & in ſiti, uerterint, in Sion: error perſpicuus eſt ob ſimilitudinē uerbi צָיוֹן & צִיּוֹן quod eiſdem ſignatur elementis. *a* ¶ *Et faciet dominus exercituū, &c. Et præcipitabit, &c.*] Pro eo quod nos uertimus colligati faciē uinculi colligati ſuper omnes populos, Aquila interpretatus eſt, faciem tenebrarū ſuper omnes populos. Quumq; Aq̄la bis tenebras dixerit, Theodotio ſemel tenebras nominauit. cætera ſimiliter. Pro quo Symmachus tranſtulit, faciem dominatoris qui dominatur ſuper omnes populos. Quid aūt uoluerint pro hoc loco Septuaginta dicere, Trade omnia hæc gentibus: legenti perſpicuū eſt, quòd nō ſcripturæ uerba, ſed ſuum ſenſum poſuerint: eo quòd omnia myſteria legis & tēpli transferenda ſint ad eccleſias nationū. Poſt paſsionem ergo domini quando eum à ſiti & æſtu ac turbine

liberauerit, faciet dominus nequaq; populo Iudæorū, C ſed omnibus gentibus in monte Sion pingue conuiuium, holocauſta medullata, & uinū uindemiæ defecatæ, ut præcipitet & abſorberi faciat faciē mortis & uinculi, quo omnes populi ligabantur, diſrumpetq; rete mortis, & telam quæ oēs ceperat natiōes. Et iuxta Apoſtolum 1.Cor.15 abſorbebit mors in perpetuū. Et auferet dominus lachrymā ab omni facie, quando morte ſuperata Chriſti aduenerit regnū, & opprobriū generis humani, quod ad imaginē conditū fuerat creatoris, diaboli & mortis effugerit ſeruitutē. Nec mirum ſi iuxta Symmachū domina appellętur mors, quum beatus apoſtolꝰ dixerit, Rom.5 Regnauit mors ab Adam uſq; ad Moyſen, etiā ſuꝑ eos qui non peccauerunt, in ſimilitudinē præuaricatiōis Adam. Dominatorē omniū populorū, ſiue faciē tenebrarum ſuper omnes populos & telā quæ ordita ſit ſuper D omnes gētes, quidā Antichriſtum intelligi uolūt, qui in monte oliueti conſumendus ſit: quod & in Danielis ultima diximus uiſione. Iuxta Septuaginta, omnibus gentibus in monte Sion conuiuium lætitiæ præparatur, in quo bibent uinum, quod ſe dominus cum ſanctis ſuis in regno patris ſui bibiturū eſſe promiſit, & ungentur unguento, ut renati in Chriſto efficiant̃ populus nouus: unde dicitur, Trade omnia hæc gentibus, quæ quondam Iſrael in typo & imagine celebrabat. Hoc enim conſilium domini eſt, 1.Cor.15 ut cuncta transferantur ad gentes, quia mors abſorpta eſt, & lachryma omnis abſterſa, & opprobrium uniuerſæ terræ, Chriſti imperio ſuccedente deletū eſt. *b* ¶ *Et dicent in die illa, Ecce deus noſter iſte, expectauimus eum, & ſaluabit nos: iſte dominus, ſuſtinuimus eum: exultabimus & lætabimur, &c.*] Abſorpta morte in perpetuum, populus dei qui de manu mortis fuerit liberatus, dicet ad dominum: Ecce deus noſter iſte, quem increduli hominem tantum putabant: & expectauimus eum: hoc eſt, uerbis eius credidimus, quia ſua promiſſa cōpleuit & ſaluabit nos. Propterea eius auxilio de faucibus mortis erepti, exultabimus & lætabimur in eo, & manus atq; eius potentia requieſcet in monte iſto. De quo ſuprà legimus, Quum regnauerit dominus exercituum in monte Sion & in Hieruſalem & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus. Moab autem quod interpretatur de מוֹאָב patre, ita contereretur, ut ſolent plauſtro paleæ conteri. Hoc iuxta ritum loquitur Palæſtinæ, & multarū Orientis prouinciarū, quæ ob pratorū & fœni penuriam, paleas præparant eſui animantiū. Sunt aūt carpenta ferrata, rotis per mediū in ſerrarū modū ſe uoluētibus, quæ ſtipulam cōterunt, & cōminuunt in paleas. Quō igitur plauſtris

CAP. XXVI.

IN [a] die illa cantabit̃ cāticum iſtud in terra Iuda: Vrbs fortitudinis noſtræ: ſaluator ponet̃ in ea murꝰ & antemurale. [b] Aperite portas & ingrediat̃ gēs iuſta, cuſtodiēs ueritatē. Vetus error abijt, ſeruabis pacem, pacem, quia in te ſperauimus. Speraſtis in dño in ſeculis æternis. [c] In domino deo forti in perpetuū, quia incuruabit habitantes in excelſo, ciuitatem ſublimē humiliabit, humiliabit eam uſq; ad terram, detra-

IN die illa cantabūt cāticum iſtud ſuper terrā Iudæā: Ecce ciuitas fortis, & ſalutare noſtrū ponet murum & circummurale. Aperite portas, ingrediat̃ populus cuſtodiēs iuſticiā, & cuſtodiens ueritatē, apprehendens ueritatē, et cuſtodiēs pacē, pacem: quoniā in te ſperauerunt domine uſq; in ſempiternum. Deus magne, æterne, qui humiliaſti & deſtruxiſti eos qui habitant in excelſis, ciuitates robuſtas deſtrues, & de-

A plauſtris ſerratis paleæ cōteruntur, ſic cōteretur Moab ſub eo, ſiue ſub dei potentia, ſiue in ſemetipſo, ut nihil in eo integri remaneat. Et ſicut ſolet qui natat, totū corpus extendere, ita ille de ſua potentia alliđet in terrā, & ruens ſonitū faciet. Omnia quoq; munimēta ſublimiū uirorū illius ſiue murorū, ut in Hebraico cōtinetur, cōcidēt & humiliabunt̃, & detrahent̃ in terrā uſq; ad puluerē cōminuta. Igitur ſermo propheticus licet de conſummatione mundi generaliter texat uaticiniū, tamē ne præſentia omnio uideatur negligere, nominat Moab, q fuit inimicus Iſrael, intantū ut faceret eos fornicari cum Madianitis, & conſecrari idolo בַּעַל־פְּעוֹר Beel phegor, qui interpretat̃ Priapus, contra quē & Hieremias Hiere.48.b loquitur, Egrediet̃ chamos in captiuitatē, ſacerdotes illius & principes eius ſimul. Et iterū, Cōfundet̃ Moab in chamos, ſicut cōfuſa eſt domꝰ Iſrael in Bethel: & reliqua his ſimilia: atq; ex uno idolo & dęmone, qui huic idolo præſidebat, oēs indicat cōtrarias fortitudines humiliādas & deducendas in tartarū, & inſtar pulueris cōterendas. B Si autem hoc ita erit, ubi eſt diaboli pœnitentia?

CAPVT XXVI.

IN *die illa cantabitur, &c.*] Quū humiliatꝰ fuerit Moab, & detractꝰ ad terrā uſq; ad puluerē, & omnes inimici ſubſtrati Chriſti pedibus, tūc cātabit̃ canticū iſtud in terra Iuda ſiue Iudæa, qđ interpretat̃ utrunq; confeſſio: ut quō Siō & Hieruſalē urbē cœleſtē intelleximus, ita & regionē huius urbis intelligamus. Deniq; ſancti in Pſal.136.b terra aliena carmē Iudææ cantare nolentes, dicūt: Quō Ibid.95.a cantabimus canticū dño in terra aliena? Ego puto hoc eſſe canticū, de quo & in alio loco ſanctis præcipit̃, Cantate dño canticū nouū. Erit aūt canticū hoc qđ ſequit̃, Matt.5.b Vrbs fortitudinis noſtræ ſaluator. Quæ eſt iſta urbs? Pſal.45.a Quæ in monte ſita latere nō poteſt. De qua & in alio lo Ibid.86.a co ſcriptū eſt, Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei. Et rurſum, Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas dei. Huius urbis ille cōditor eſt, de quo loquit̃ pater: Iſte ædificauit ciuitatē meā, imò urbs fortitudinis noſtræ ſaluator eſt, id eſt, Ieſus. Et ponetur in ea murus & antemurale. Murus bonorū operū & antemurale rectæ fidei, ut duplici ſepta ſit munimento. Non eñ ſufficit murū habere fidei, niſi ipſa fides bonis operibus confirmet̃. Hic murus & hoc antemurale ſiue circūmurale, de uiuis lapidib. extruitur: qui iuxta prophetā uoluunt̃ ſuper terrā. Pro eo quod nos uertimus, antemurale, Symmachus, firmamentū interpretatus eſt: ut ipſi muri munitionibus cincti ſint, & uallo foſſaq; & alijs muris, quos in ędificatione caſtrorum ſolent loriculas dicere. *b* ¶ *Aperite portas, &c.*] Omne hoc canticū qđ in terra cōfeſsionis & laudis ſancti cantaturi ſunt, mutat repente ꝑſonas, & quaſi per interrogationē & reſpōſionē texitur. Dixerat populus dei, urbs fortitudinis noſtræ ſaluator, ponetur in ea murus & antemurale. Reſpondit dñs, imò præcepit nō eis qui hoc dixerāt, ſed angelis qui portis urbis dominicæ pręſidebant, ut aperiant portas & ingrediatur per

eas gens iuſta, cuſtodiens ueritatē: ſiue ut in Hebraico C dicitur אֱמֻנִים quod noſtra lingua uertit̃, fides, pluraliter numero, nō ſingulari. Quæ ſunt portæ quæ aperiuntur ab angelis, ut ingrediatur non populus Iudæorū, qui abiectus eſt, ſed gens iuſta, quæ ex fide fideliū nomē accepit: utiq; illæ de quib. ſanctus loquitur, Aperite mihi Pſal.117.c portas iuſticiæ: ingreſſus in eas cōfitebor dño. Has autem portas nullus poterit ingredi, niſi q de portis mortis fuerit liberatus, & cū Pſalmiſta dixerit, Qui e- Ibid.9.c xaltas me de portis mortis, ut annunciē omnes laudationes tuas in portis filiæ Siō. Quū eñ de portis mortis fuerimꝰ erepti, tūc in portis filiæ Siō omnes laudationes dñi cātare poterimus. Et quomodo portas mortis reor eſſe peccata: de q̄bus ad Petrū dicit: Matt.16.c Portæ inferni non præualebunt aduerſum te: Sic portas iuſticiæ, omnia opera uirtutum, quas qui fuerit ingreſſus, unam inueniet portā: de qua dicitur, Hæc porta domini, iuſti intrabūt in eam. Et quomodo per plures margaritas ad unū pergitur margaritū, ſic per multas uias & portas peruenimus ad eum qui dicit eſſe ſe D uiam & portam, per quam ingredimur ad patrem. Poſt ſermonem dei, reſpondit populus Hebraicè יֵצֶר סָמוּךְ Quod Aquila & Symmachus ſimiliter tranſtulerunt, τὸ πλάσμα ἡμῶν ἐπηρειδόν, hoc eſt, Error noſter ablatus eſt: ſiue Cogitatio noſtra firmata eſt, quæ prius inter te & idola fluctuabat: ut nequaquam circumferamur omni uento doctrinæ, ſed in te dominū ſaluatorem tota mente credamus. Pro quo nos ut ſenſus manifeſtior fieret, tranſtulimus, Vetus error abijt. Et quia cogitatio noſtra firmata eſt, propterea ſeruabis nobis pacem, quam apoſtolis pollicitus es, dicens: Pacem meam do uobis, Ioan.14.d pacem meam relinquo uobis: & non ſolum ſemel, ſed ſecundo, ut ſecura ſit retributio quæ duplici ſermone promittitur. Iuxta quod & Apoſtolus loquebat̃: Gaudete, iterū dico gaudete. Phil.4.d Hoc autem ille conſequitur, de quo in Leuitico dicitur: Homo, homo, filiorū Iſrael. Et in Numerorū libro: Vir, uir, cuius uox cubile maculaerit, ut duplex homo & duplex uir pacem duplicē conſequantur. Meremur autem, inquiunt, pacem, quia in te tota mente confidimus. Poſt populi uerba & reſponſionem domini, & rurſum uocem populi, Propheta loquitur ad credentes: Speraſtis uel ſperate in domino, in ſeculis ſempiternis: & cætera quæ ſequuntur. Iuxta Septuaginta, ille ingreditur portas domini, qui cuſtodit iuſticiam in bonis operibus, & ſeruat ſiue amplectitur ueritatē in fidei ueritate, ut per bona opera & fidem Ibid.b perueniat ad pacem, quæ omnem ſenſum exuperat: & ipſam pacem mereatur accipere, quia credidit in deum qui æternus bonorū operum retributor eſt. Vnde & in alio loco ſcribitur, Deſideraſti ſapientiam, ſerua mandata, & dominus tribuet tibi eam. *c* ¶ *In domino deo forti in perpetuum, quia incuruabit habitantes in excelſo, ciuitatem ſublimem humiliabit, humiliabit eam uſq; ad terrā, detrahet eam, etc.*] Et hæc propheta loquitur, qui ab eo reſpondit loco in quo

HEB. detrahet eam uſq; ad puluerẽ. Conculcabit eam pes: pedes paupis, greſſus egenorũ. ᵃSemita iuſti, recta eſt: rectus callis iuſti ad ambulandũ, & in ſemita iudiciorũ tuorũ dñe ſuſtinuimus te: nomẽ tuum & memoriale tuũ in deſiderio animę, anima mea deſiderauit te in nocte. ᵇSed & ſpiritu meo in p̃cordijs meis, de mane uigilabo ad te. ᶜQuũ feceris iudicia tua in terra, iuſtitiã diſcẽt habitatores orbis. Miſereamur ĩpio, & nõ diſcet iuſticiã: in terra ſanctorũ iniq; egit, & nõ uidebit gloriã domini. Domi-

SEP. & deduces uſque ad pauimentum, & conculcabunt eas pedes manſuetorũ & humiliũ. Via iuſtorũ, recta: recta facta eſt uia iuſtorum & præparata. Via enim domini iudiciũ, ſperauimus in nomine tuo: & in memoria qua deſiderat anima noſtra. De nocte cõſurgit ſpiritus meus ad te deus, quia lux iudicia tua ſuper terram. Iuſticiam diſcite, qui habitatis ſuper terram. Ceſſauit enim impius, & nõ diſcet iuſticiam ſuper terram: ueritatem non faciet, auferatur impius, ut non uideat gloriã domini. Domi-

A quo ſuprà dixerat, Sperate in dño in ſeculis æternis, & iungit ei quod nunc propoſuimus, In dño deo forti in perpetuũ: & reliqua. Pro domino deo forti, in Hebraico tria habet nomina צור & יהוה & יה quod aliud inuiſibilẽ, aliud ineffabilẽ, aliud robuſtũ ſonat, quorũ primũ in הללויה extrema ſyllaba ponit. Et hoc diligẽs lector obſeruet, quòd interdum textum in propoſitione teſtimonij diuidamus: quoniã alium Lxx. editio, & alium ex Hebræo ad uerbũ expreſſa tranſlatio efficit ſenſum. Dicit ergo Propheta: Sperate in dño in ſeculis æternis, in dño deo forti in perpetuum, cuius auxilium ſempiternũ eſt. Ipſe enim incuruabit habitãtes in excelſo: qa omnis qui ſe exaltat, humiliabit. Qui patrem Abraham ſe habere iactabant, & in ſugillatione domini loquebant: Nos de fornicatione nati nõ ſumus. Ipſe ciuitatẽ ſublimẽ humiliabit, ut Iudæi putant, Romanam: ut nos rectius eſſe conuin-
B cimus, Hieruſalem: quæ occidit prophetas, & lapidauit eos qui ad ſe miſſi erant, & ad extremũ patrisfamiliâs interfecit filium, ut hærede iugulato periret hæreditas. Nec uocatur ciuitas, quæ Hebraicè dicit עיר ſed קריה quam Aquila πολίχνιον interpretatus eſt: & quam nos uel ciuitatulã, uel uiculũ, uel oppidulũ poſſumus dicere: & frequenter in ſcripturis hoc nomine appellat Hieruſalẽ. Pulchreq; duplicẽ humilitatẽ poſuit: Humiliabit eam: primũ ſub Babylonijs, quando templũ deſtructum eſt, ſecundò ſub Tito & Veſpaſiano, cuius ruina uſq; in finẽ permanet. Conculcabit eam pes: repetitq; & copulat pedes pauperis, haud dubium quin Chriſti. De quo & ſuprà diximus: Factus eſt fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione ſua. Greſſus egenorũ: apoſtolorũ ſcilicet, qui imitantes dñi paupertatẽ, etiam uirtutis eius priuilegiũ cõſequuti ſunt: qui non recepti excuſſerũt ſuper eam puluerem pedum ſuorũ. Et quia ſaluatoris dicitur uerbis: Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat, exaltabitur: non ſolum hoc ad homines, ſed & ad cõtrarias quoq; fortitudines referre poſſumus. Iuxta Lxx. laudes deo ꝓpheta decantat: ꝙ omnes ſuperbos humiliet, & uniuerſarũ urbium munimẽta uſq; ad ſolũ diruat, & ſanctorũ ea mitiumq; & humiliũ calcent pedes. a ¶ *Semita iuſti recta, &c.*] Adhuc propheta de Chriſto loquitur, de quo ſuprà dixerat: Conculcabit eam pes, pedes pauperis. Huius ergo iuſti, ſemita recta eſt, ſiue (ut uerbũ nouum fingam) rectitudines, quas Græci uocãt εὐθύτητας, & nos æquitates Latinius poſſumus appellare: dicunturq; Hebraicè מישרים In una igitur Chriſti ſemita omnes iuſtitiæ reperiuntur, & propterea eam ſuo calcauit & triuit pede, ut quicunq; per eam uoluerit ambulare, curſu ambulet inoffenſo. In hac ſemita iudiciorũ dñi, ſuſtinuerunt eum ſancti & ſperauerũt in eo, quia ſpes nõ confundit. Et nomẽ illius & memoriale habuerũt in deſiderio ani-

C mæ, dicentes: Concupiuit anima mea deſiderare iudicia tua in omni tẽpore. Pſal. Et iterũ: Deſiderat anima mea, & defecit in ſalutari tuo. Qui autẽ nomen dñi habet in deſiderio, aliud non deſiderat. Et hoc notandũ, quòd deſideriũ dñi non in carne ſit, ſed in anima: iuxta illud quod in alio pſalmo legimus, Pſal.41 Sitiuit anima mea ad deũ fortem, uiuum. Gal.5 Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus carnẽ. Hæc enim ſibijnuicẽ aduerſantur, ne quæ uolumus, illa faciamus. Quodq; ſequitur, In nocte: iuxta Septuaginta ſequẽti capitulo iungit, iuxta Hebraicũ priori. Ille autem poteſt dicere, Anima mea deſiderauit te in nocte: qui cũ Pſalmiſta loquit confidenter, Pſal.6 Lauabo ꝑ ſingulas noctes lectũ meũ, in lachrymis ſtratũ meũ rigabo. Poteſt nox & tenebrę, pro tribulatiõe & anguſtijs accipi. unde & in alio Pſalmo ſup iuſti ſecuritate propheta decantat, Pſal. Per diem ſol non uret te, neq; luna per noctẽ: id eſt, nec in proſperis nec in aduer-
D ſis unquam de tuo moueberis gradu. b ¶ *Sed & ſpiritu meo in præcordijs meis, de mane uigilabo ad te.*] Volum⁹ & Hebraicũ ſequi, & uulgatã editionem non penitus pręterire, & hac rerũ neceſsitate cõpellimur, diuerſo ordine atque ſermone diuerſas intelligentias quærere. Igitur qđ dicitur, de nocte: iuxta Septuaginta huius capituli (ut diximus) principiũ eſt: iuxta Hebraicum, finis ſuperioris. licet poſsit etiam iuxta Lxx. in fine accipi ſuperioris teſtimonij: ut ſit ſenſus, Deſiderat anima mea ad te nocte: & poſtea incipiat, mane conſurgit ſpiritus meus ad te deus. Ideo autem mane conſurgit, quia lux præcepta tua ſuper terram. Seruans enim mandata tua & illuminatus eorum lumine, de quibus dicitur, Pſal. Prȩceptum domini lucidum illuminans oculos, dormire nequeo, ſed omni tempore te deſiderans, meo ad te conſurgo ſpiritu. Et hoc obſeruandũ ꝙ in nocte adhuc poſiti, animo deſideremus dominũ. Poſtq; aũt ſpiritus noſter in prȩcordijs noſtris tota ſe ad deum mente cõmouerit, mane uigilemus ad eum: atq; ut manifeſtius dicã, animæ nox & deſideriũ, ſpiritui autem mane iungitur & uigiliæ. Porrò ſpiritu in præcordijs ſuis euigilat ad deum qui poteſt dicere: De profundis clamaui ad te, domine. Pſal. c ¶ *Quum feceris iudicia tua in terra, iuſticiam diſcent habitatores orbis. Miſereamur impio, & non diſcet iuſticiam: in terra ſanctorum, &c.*] Dicamus primum iuxta Hebraicum, & ſi ſenſum prophetæ ualuerimus exprimere, tunc ad Septuaginta interpretes tranſeam⁹. Quandiu nõ exerces iudicia tua ſuper terram, & nec bonis bona, nec malis retribuis mala: iuſticia tua, ô domine deus, ignoratur in terra. Quum autem iudicij die pro qualitate operum unicuiq; reddideris quod meretur, tunc iuſticia tua cognoſcetur in orbe terrarum, quæ prius apud incredulos uidebatur iniuſta: ita ut unus ſanctorum quoq; diceret: Mei autem penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſ-

ſus

HEB. ᵃDñe, exaltet̃ man⁹ tua, & nõ uideant: uideant & cõfundatur zelus populi, & ignis hoſtes tuos deuoret. ᵇDomine, dabis pacem nobis: omnia eñ opera noſtra operat⁹ es nobis. ᶜDomine deus noſter, poſſederunt nos domini abſque te: tantum in te recordemur nominis tui. Morientes non uiuant: gigantes non reſurgant. Propterea uiſitaſti & contriuiſti eos, & perdidiſti omnem memoriam eorum. Indul-

SEP. Dñe excelſũ eſt brachiũ tuũ, & neſciebãt: ſcientes aũt cõfundent: zel⁹ apprehẽdet populũ ineruditũ: et nũc ignis aduerſarios comedet. Dñe de⁹ noſter pacem da nobis: omnia enim reddidiſti nobis. Domine deus noſter poſſide nos: dñe extra te aliũ neſcimus: nomen tuum inuocamus. Mortui enim uitam non uidebunt, neq; medici ſuſcitabunt. Idcirco induxiſti et perdidiſti et tuliſti omne maſculũ eorum. Adde

A ſus mei, quoniam zelatus ſum ſuper iniquis pacẽ peccatorũ uidens. Ad quod reſpõdit dñs: Miſereamur impio, quod exceptis Lxx. omnes ſimiliter tranſtulerunt. Et eſt ſenſus: Magis impius miſericordiã conſequatur, & diſcat clementiã meam, ſum enim ipſe ſaluator. Rurſumq; loquẽti dño, ex perſona humanæ impatientiæ propheta reſpõdit: Et nõ diſcet iuſticiã. Eſtq; ſenſus: Et quomodo poterit tuam noſſe iuſticiam, ſi tantũ clemẽtiã fuerit expertus? Redditq; cauſas quare eum uelit dei iuſtitiã diſcere, quia in terra ſanctorum inique geſsit, & contra ſanctos tuos iugiter dimicauit: debet ſentire tormenta. Rurſumq; dñs ſententiã temperans, Et nõ uideat, inquit, ſiue nõ uidebit gloriam dñi. Eſtq; ſenſus: ſufficit ei pro uniuerſa pœna qđ me cũ ſanctis meis non uidebit in mea maieſtate regnantẽ. Quidam impium, hoc eſt, רשע diabolũ intelligi uolũt, de quo in nono pſalmo ſcribit: Increpaſti gẽtes & perijt impi⁹, nomen eorũ deleſti in æternũ & in ſeculũ ſeculi. Inimici defecerũt frameæ in finẽ, & ciuitates eorũ deſtruxiſti.
B Nos aũt generaliter impiũ, uel pro peccatore, uel pro eo qui dei cultũ nõ habet, accipiamus. Iuxta Lxx. iubẽtur habitatores terræ iuſticiã diſcere. Prou.21.a Omnis eñ uir uidetur ſibi iuſtus. Deus aũt corda omniũ nouit, qui reddet unicuiq; ſecundũ opera ſua. Et in alio loco eiuſdẽ uoluminis dicitur: Sunt uiæ uiri, quæ uidẽtur rectæ: nouiſsima aũt earũ reſpiciunt in profundũ inferni. Vnde Eccl.7.c debemus iuſticiã diſcere, nec cõfidere in proprio iudicio. Eſt eñ iuſtus qui pereat in iuſticia ſua, non quo iu- 1.Cor.1.d ſtus ſit, ſed quo ſibi iuſtus eſſe uideatur. Sin autẽ Chriſtus factus eſt nobis à deo ſapientia, & iuſticia, ſanctificatio, & redemptio: quibus præcipitur ut cognoſcãt iuſticiã, hoc iubet ut Chriſtũ diſcant atq; cognoſcãt. Propterea autẽ præcipio ait, uobis ut diſcatis iuſticiã, quia ablatus eſt impius, & regnũ illius deſtructũ eſt: qui quãdiu regnabat in terra, iuſticiã ſcire non poterat, nec fa- Ioan.1.b cere ueritatẽ. De qua alibi ſcribitur, quod gratia & ueritas per Ieſum Chriſtũ facta ſit. Et quia in terra ueritatẽ non facit impius, auferetur. Non eñ meretur dñm uidere regnantem. a ¶ *Domine, exaltetur manus tua, & non uideant, &c.*] Hoc qđ ſupra dixerat: & nõ uidebit gloriam dñi, poteſt ſic intelligi: Poſtulas ô propheta ut non miſerear impio, ne ſi miſertus eius fuero, incipiat neſcire iuſticiam, qui in terra ſanctorũ inique geſsit, ego tibi reſpondeo: Ergo ne gloriam dñi non uidebit? ergo non cernet triumphos meos, qui magis me debet uidere regnantẽ, ut ſciat quãto bono careat? & hoc preſsius uoce interrogãtis legendũ eſt. Ad quod propheta reſpondit: Dñe, exaltetur manus tua, & extendat ad percutiendũ, ut te nõ uideant impij, & tuæ gloriæ ne ad pœnitendum quidem lumine perfruantur. Cui reſpondit dñs: Videant magis & cõfundant, uel zelus populi, uel zelantes populi, & ignis aduerſarios tuos, id eſt ſanctorũ populi deuoret atq; cõſumat. Ignis autem pœnitentiæ qui eorum corda excruciet, quod talem dñm perdide-

C runt. Poteſt hoc & ſuper Iudæis intelligi qui Chriſtum brachiũ dñi neſcierunt. Cumq; uiderint eum atq; cognouerint, quẽ patibulo affixerant, cõfundentur. Tunc ineruditus populus & neſciens legem dei, zeli ſtimulis incitabitur, quando uiderit nationes in ſuum ſucceſſiſſe locũ, & igne pœnitudinis arſerit, ſiue dolore ſupplicij, quãdo audierit illud qđ ſcriptũ eſt: Ite in ignẽ Matt.25.d æternũ, qui præparatus eſt diabolo & angelis eius. b ¶ *Domine dabis nobis pacẽ, etc.*] Notãdũ, quod poſt quã nobis opera noſtra reddiderit, pacẽ daturus ſit: & quõ exponat cauſas, cur poſtulet pacẽ. Pro cunctis enim operibus quæ operati ſunt ſuper terrã, dicũt ſe ſuſtinuiſſe tormẽta: & iuſtũ eſſe ut poſt ſupplicia atq; cruciat⁹, miſericordiam cõſequantur. Siue aliter: Quia uenit mũdi cõſummatio, & omnia quæ per ꝓphetas loquutus es rebus expleta ſunt, & reddidiſti uniuerſa quæ pollicitus es, tribue nobis pacem, quæ exuperat omnem ſenſum. c ¶ *Domine deus noſter, poſſederũt nos domini abſq; te, &c.*] Idcirco miſericordiã quæſumus & pacẽ, quæ poſt cuncta
D tribuenda eſt, quia nos abſq; te domini poſſederunt, idola uidelicet uel dæmones idolis aſsidentes, nihilq; aliud poſtulamus, niſi ut digni ſimus poſt errores plurimos, qui tui nominis recordemur. Iuxta Lxx. qui dixerunt: Dñe deus, poſſide nos: hoc precantur, ut poſt pacẽ ſibi redditã, dei poſſeſsio fiant. Quod quidem & de ſapientia legimus, quæ iuxta Hebraicũ loquitur in Prou.8.c Prouerbijs: Deus poſſedit me initio uiarũ ſuarum: licet quædã exẽplaria male pro poſſeſsione habeant creaturam. Deniq; ſequit: Ante omnes autẽ colles generauit me. Quõ eñ creaturæ generatio poterit coaptari, quæ magis poſſeſsioni cõgruit? Scriptũ eſt in Deuteronomio: Nonne iſte pater tuus poſſedit te, & fecit te, & creauit te? Deut.32 Et hoc conſiderandũ, ꝙ nõ dixerit, dñs ſiue deus poſſedit te, & fecit te, & creauit te: ſed pater, ut clementia nominis auſteritatẽ potentię mitigaret. Quodq; ſequitur: Dñe abſq; te aliũ non nouimus: non excludit filiũ, ſed iungit patri: neq; enim dixit, aliũ nõ nouimus, ſed extra te aliũ non nouimus. Cũ autẽ dicat filius: Ego in Ioan.14.b patre, & pater in me: extra patrẽ non nonimus filiũ, qa in patre cognoſcimus eum. Deniq; & nomẽ illius nominamus dicentes in oratione dominica: Pater noſter Matt.6.b qui es in cœlis. d ¶ *Mortui enim uitã nõ uidebũt, &c.*] Symmachus more ſuo manifeſtius: Mortui nõ uiuificabũt: gigantes nõ ſuſcitabũt. Propterea uiſitaſti & cõtriuiſti eos, & diſperdidiſti omnẽ memoriã eorũ. Dicamus primũ iuxta Lxx. Quæſtio uidet eſſe difficilis, quõ mortui uitã non uideant? Quæ ſic ſoluit, tamdiu eos uitã non uidere quamdiu mortui ſunt. Quõ ſi dicam⁹, cæcus nõ uidet lumẽ quamdiu cæcus eſt: ſin aũt receperit ſanitatem, lumẽ aſpiciet: ſic & qui iniquitate mortuus eſt atq; peccatis, anteq; uiuificet iuſticia atq; uirtutib. per eum qui dicit: Ego ſum uita, uiuere nõ poterit. Ioan.14.a Vnde & deus uiuorũ dicitur, non mortuorũ. Matt.22.d Anima eñ quæ peccauerit, ipſa morietur. Ezech.18.d Legimus in epiſtola quæ ad He-

bræos

A bræos ſcribitur: Ne rurſum fundamentũ iaciamus pœnitentiæ ab operibus mortuis. Sin autẽ peccata appellantur opera mortua, quare non ecõtrario uirtutes appellentur opera uiua? Quod〈que〉 ſequitur: Nec medici ſuſcitabũt: ſenſus perſpicuus eſt, cõdemnari fabulas poetarũ, qui ab Aeſculapio iactãt Virbiũ ſuſcitatũ. Non ſolũ aũt hoc de mortuis, ſed de omni infirmitate dicendum eſt, quod abſq; dei miſericordia nihil medẽdi ars ualeat. Sed quomodo, Psal.126.a Niſi dñs ædificauerit domũ, in uanũ laborauerũt qui ædificant eam: Niſi dominus cuſtodierit ciuitatẽ, fruſtra uigilauit qui cuſtodit eam. Sic niſi dominus lãguorẽ curauerit, in uanũ laborãt medici qui cupiunt ſanare languẽtes. Niſi dominus cuſtodierit ſanitatẽ, in uanũ cuſtodiunt, qui etiã Psal.102.a præcepta cuſtodiendæ ſalutis ꝓprijs edunt libris: ſemperq; dicendum eſt nõ ſolum in corporis, ſed etiam in animæ ſanitate: Benedic anima mea dño, qui ſanat omnes languores tuos. Porrò qui peccato mortui perſeuerant, & nulla arte medicinæ poſſunt recipere animæ ſanitatem, iſti diſperdent̃ & tollent̃ à dño, & quicquid robuſtum eſt in eis, quod maſculinũ uocatur, penitus auB feretur. Vnde & Pharao non uult interficere ſexum fœExod.1.c mineũ, qui per ſe fragilis eſt & facile interire poteſt, ſed omne maſculinũ, quod ſi adultũ fuerit & in uirilem ætatem peruenerit, difficulter occidit̃. Iuxta Symmachũ: mortui nõ uiuificabunt, quia peccato mortui, alios uiuificare nõ poſſunt, nec pulchra laudatio eſt in ore peccatoris. Et gigantes, id eſt רְפָאִים non ſuſcitabunt alios, qui ipſi iuxta Geneſeos librũ appellant̃ cadẽtes: Viſitatq; eos dñs, ut & mortuorũ & gigantiũ omnis deleatur memoria. Sol⁹ enĩ eſt qui ſuſcitat mortuos, de quo Ioan.5.d dicit̃: Sicut pater ſuſcitat mortuos & uiuificat, ſic & filius uiuificat quos uult. Poſſumus mortuos ſimulachra appellare hominum mortuorũ: & gigantes dæmones, qui ſimulacris eorũ aſsidẽt. Nec terrere nos debet quare Lxx. maſculũ, & cæteri interpretes memoriã tranſtulerunt, cum eiſdem trib. literis ז & כ & ר utrumque ſcribat̃ apud Hebræos. Sed quando memoriale di1.Reg.15.a cimus, legit̃ זֵכֶר quando maſculum זָכָר Et hac uerbi ambiguitate deceptũ arbitrant̃ Saul, quãdo pugnauit contra Amalech, & interfecit omne maſculinũ eorum. Deo enim præcipiẽte ut deleret omnẽ memoriã Amalech ſub cœlo: ille ꝓ memoria, nõ tã errore q̃ prædæ ſeductus cupidine maſculos interpretatus eſt, neſciẽs ilGal.6.b lud Apl̃i: Nolite errare, deus non irridet̃. a ¶ *Indulſiſti, &c.*] Mala quæ Lxx. ſecũdo poſuerũt, in Hebraico non habent̃, ſed quia ſuprà dixerat: Ideo induxiſti & ꝑdidiſti & tuliſti oĩe maſculũ eorũ, eundẽ ſenſum ſecuti addiderũt de ſuo, mala, ut qui glorioſi in terra ſunt, malis duplicib. opprimant̃. Porrò iuxta Hebrꝫos multo alter eſt ſenſus, & priori diſputatiõi cõgruẽs. Dixerat dñs miſereamur impio. Propheta reſponderat: Et ubi eſt iuſtitia tua? præſertim cũ tanta mala in ſanctos tuos operatus ſit. Ad quod dñs: Et non uidebit, inquit, gloriã domini. Rurſum propheta: Exaltetur manus tua ad percutiendum, & non uideant gloriã tuã, quam non merentur aſpicere. Ad quod dñs: Videant magis & cõfundantur. C Rurſum propheta: Domine pacẽ da nobis, & poſsidenos qui tui nominis recordamur. Impij autẽ & ſuperbi non uiuant, nec reſurgant in gloria, ſed contere omnẽ memoriã eorum. Cauſasq; reddit cur eos cupiat interire: Indulſiſti gẽti dñe, indulſiſti genti: nunquid glorificatus es? Et eſt ſenſus. Sæpe miſertus es gẽtib⁹, id eſt, humano generi & exercuiſti in eas incredibilẽ clementiã: nunquid te cognouerũt? nunqd glorificauerunt nomẽ tuum? Psal.10 Nonne e contrario à te longe receſſerũt? Securitas enim negligentiã, negligẽtia cõtemptum parit. b ¶ *Domine in anguſtia requiſierunt te, &c.*] Quia indulgẽs ſæpe contemptus es, nec glorificatus, ſed ecõtrario oẽs à tua ſcientia receſſerũt, propterea domine percute eos, ut in anguſtia te requirant, & in tribulatione murmuris doctrina tua ſit eis, quando tantũ eis malorũ pondus incumbet, ut ne clamare quidẽ audeant cõfidenter, ſed dolorẽ ſuũ ſilentio deuorent. Iuxta Lxx. in tribulatione propheta domini recordat̃, iuxta Psal.17 illud quod in pſalmo dicitur: De tribulatione inuocaPsal.119 ui dñm, & exaudiuit me in latitudĩe. Et in alio loco: Ad D dominũ cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Vn1.Cor.4 de & Apoſtolus loquit̃: Tribulamur, ſed non anguſtamur, perſecutionẽ patimur, ſed non derelinquimur. Et Rom.8 in alio loco: Non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad uenturã gloriã quæ reuelabit̃ in nobis. Si aũt parua tribulatio docet & emendat & corripit, quanto magis magna, quũ admonemur conditionis noſtræ & dei potentiæ recordamur? c ¶ *Sicut quæ concepit cum appropinquauerit ad partũ, dolens clamat in doloribus ſuis, ſic facti ſumus à facie tua domine, &c.*] Sicut ad partũ mulier appropinquans, dolore cogitur exclamare, ſic nos in anguſtia requirimus te, & à facie formidinis tuæ concepim⁹ & parturiuimus & peperimus, non carnis liberos ſed ſpiritus, ut tota in te mente credamus, ut quẽ per beneficia non ſenſimus, per tormenta diſcamus. Hoc quod Lxx. addiderunt ὅτως ἐγενήθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου, id eſt, ſic facti ſumus dilecto tuo, pro quo cæteri tranſtulerunt, ſic facti ſumus à facie tua domine, obelo prænotandũ eſt. Poſſumus aũt dilectũ dñi Chriſtum accipere, ꝓpter cuius timorem concipimus & parturimus & parimus, & ſpiritũ ſalutis facimus ſuper terram. Poteſt hoc & apoſtolicus uir dicere: quando populos erudit, & imita Gal.4 tur apoſtolũ Paulum: Filioli mei, quos iterũ parturio, donec Chriſtus formetur in uobis. An dubitãdum eſt Rom.15 quod Paulus apoſtolus ſpiritũ ſalutis fecerit ſuper terram, qui de Hieruſalẽ uſq; ad Illyricũ euangeliũ prædi1.Cor.3 cauit, & quaſi ſapiens architectus fundamentũ poſuit, extra quod nullus alius poteſt ponere, qui eſt Chriſtus Ieſus? Siue igitur legerimus, propter timorem tuũ domine in utero accepimus, ſiue iuxta Hebraicum, à facie tua domine concepimus, & in utero accepimus: Vtrunque ad id pertinet, ut ex timore & recordatione domini ſermonem concipiamus dei, & illuminetur cor noſtrum dicentium: Signatum eſt ſuper nos lumẽ uultus tui domine. Et: Oſtende faciem tuã, & ſalui erimus.

ʜᴇʙ. [a] Indulſiſti genti domine, indulſiſti genti. Nunquid glorificatus es? elongaſti omnes terminos terꝛ. [b] Domĩe in anguſtia requiſierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. [c] Sicut quꝫ cõcepit quũ appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus ſuis, ſic facti ſumus à facie tua domine. Concepimus & quaſi parturiuimus & peperimus ſpiritũ. Salutes

ꜱᴇᴘ. Adde eis mala domine, adde mala glorioſis terꝛ: longe feciſti omnes terminos terræ. Domĩe in tribulatione recordatus ſum tui, in tribulatiõe parua doctrina tua nobis. Et ſicut parturiens quũ appropinquat ad partum in dolore ſuo clamat: ſic facti ſumus ÷ dilecto tuo ·· propter timorẽ tuum dñe in utero accepimus, & parturiuimus & peperimus ſpiritũ ſalutis

¶ Salutes

A a ¶ *Salutes non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores orbis, &c.*] Diuerſa interpretatio, neceſſe eſt ut diuerſum habeat & ſenſum. Iuxta Hebraicũ hoc dicitur: Quia nihil dignum tua fecimus miſericordia, propterea impij non corruerunt, ſed uſq; hodie præualent & poſsident terrã. Lxx. autẽ hoc aſſerunt, q̄ faciẽtib. ſanctis ſpiritũ ſalutis ſuper terrã, hi qui terræ habitatores ſunt corruãt, licet inter orbẽ qui Hebraicè תֵּבֵל & Grꝫcè dicitur οἰκουμένη, ac terram, multa diuerſitas ſit. Cadẽt ergo quicunq; habitationi terræ ſe dederunt, & in terrenis operibus fixa radice fundati ſunt, & non cadent qui ſedent in orbe terrarũ, & requieſcunt in eccleſia, quꝫ habitaculũ patris & filij & ſpiritus ſancti eſt. b ¶ *Viuant mortui tui, & interfecti mei reſurgant, &c.*] Sanctis parturientibus & parientibus ſpiritũ, & habitatoribus terræ corruẽtibus, quia ſalutes nõ fecerunt in 1.Theſ.4.d terra hi quos in Chriſto mortuos Apoſtolus uocat, & B propter nomen domini interfecti ſunt, reſurgẽt in gloria. Et quia mors eorũ ſomnus eſt, nequaq̃ iuxta Lxx. Ioan.11.b reſurgere, ſed expergiſci & euigilare dicuntur. Vnde & Lazarus qui euigilaturus erat, à domino dormiens appellatur. Omnes igitur martyres & ſancti uiri qui pro Chriſto fuderunt ſanguinẽ, & quorũ fuit tota uita martyriũ: reſurgent & euigilabunt, atq; laudabunt deum creatorem ſuum qui nunc habitant in puluere, de quiDeut.12.d bus in Daniele ſcriptum eſt: Multi dormientiũ in terræ puluere reſurgent, hi in uitam æternam, & hi in opprobriũ & cõfuſionẽ ſempiternã. Et in Ioanne euangeliſta Ioan.5.d legimus: Veniet hora & nunc eſt, quando qui in ſepulchris ſunt audient uocẽ filij dei, & qui audierint uiuẽt, & egredient̃ qui bona fecerunt in reſurrectionẽ uitæ, & qui mala in reſurrectionem iudicij. Ros enim dñi, iuxta fabulas poetarũ uincens omnes herbas Pæonias uiuificabit corpora mortuorum. Et quomodo iactis in terram ſeminib. ros paulatim creſcere facit herbas, & ad fruges ſui generis peruenire: Sic domini ros q̄ pro miſericordia ponit̃, ros erit luminũ plurimorũ, quod Hebraicè dicitur אורות Terram autẽ, id eſt corpora Raphaim, gigantiũ uidelicet & impiorum, dñs in pœnas detrahet ſempiternas: Deniq; pro רְפָאִים ſoli Lxx. τοὺς ἀσεβεῖς, id eſt, impios tranſtulerũt. Et quia ſuprà legim⁹: Mortui uitam non uidebunt: nec medici ſuſcitabunt, pro quo Aquila & Symmachus, Raphaim & gigantes interpretati ſunt, quærimus quæ erroris cauſa ſit, ut ꝓ רְפָאִים Hebraico: alij gigantes, alij medicos poſuerint. Verbũ Hebraicũ רְפָאִים ſi poſt ר primã literã ſequẽtẽ habeat ו legitur רוֹפְאִים & ſignificat medicos: ſin autem abſq; ו litera ſcribatur, legitur רְפָאִים & tranſfertur in gigantes. Simulq; quia ſuprà dixerat: Mortui uitam non uidebunt, ut manifeſtius demonſtraret nõ dici ibi de mortuis lege naturæ, & ſeparatiõe animæ ac corporis, ſed de his q̄ peccato mortui ſunt: Nũc ecõtrario dicit ad deũ: Viuẽt mortui tui qui interfecti ſunt ꝓ C pter te: qui non abſolutè mortui, ut Lxx. tranſtulerunt οἱ νεκροὶ, ſed iuxta Hebraicũ ubi dicitur יִחְיוּ מֵתֶיךָ mortui tui appellantur. b ¶ *Vade populus meus, &c.*] Suprà de ſanctis dixerat. Reſurgent mortui, & reſurgent q̄ in ſepulchris ſunt. Ros enim à te ſanitas eorum eſt, & ecõtrario de impijs: terra aũt impiorũ cadet. Nũc ad ſanctos loquitur, q̄a uobis reſurrectio reꝓmiſſa eſt donec in peccatores & impios dei ira deſæuiat: ingredimini in ſepulchra ueſtra, & abſcõdite uos, breue enim tẽpus eſt donec dei pertranſeat indignatio. Siquidẽ egredit̃ domin⁹ de loco ſuo, quia miſericors & miſerator domin⁹, & clemẽtiſsimus pater, filios negligẽtes ferire compellitur, & quodãmodo de ſua ſententia cõmutari, ut uiſitet & inducat irã ſuã ſuper habitatores terræ, de quib. dicitur in Oſee: Ma- Oſee 4.a ledictio & mendacium, & adulterium & furtum, effuſa ſunt ſuper habitatores terræ. Et in Apocalypſi tertio le- D gimus: Væ, ſuper habitatores terræ. Porrò iuſti licet ui- Apoc.8.d deantur in terra, tamen cõuerſatio eorum in cœlis eſt, qui poſſunt dicere: Aduena ego ſum in terra, & peregri- Psal.38.c nus ſicut omnes patres mei, & fruuntur habitatione altiſsimi, de quibus ſanctus loquitur: Qui habitat in adiutorio altiſsimi, in protectione dei cœli commorabit̃. Tunc reuelabit terra ſanguinem ſuum, de quo deus loquit̃ Cain: Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra, quæ aperuit os ſuũ ut ſuſciperet ſanguinẽ fratris tui de manu tua. Poteſt hoc & de martyribus intelligi, qui pro Chriſto fuderũt ſanguinẽ, & ſub altari dei clamitant: Vſque quò dñe non ulciſceris ſanguinẽ noſtrũ Apoc.6.c de his qui habitant ſuper terrã? De quibus & Moyſes dicit in cantico: Sanguis filiorũ eius uindicabit̃ & ulci- Deut.32.f ſcetur, & retribuet uindictã inimicis. Hunc ſanguinem terra quꝫ ſuſceperat reuelabit, & interfectus domini nequaq̃ operiet, ſed producet in publicũ ad condemnationẽ eorum, qui martyres occiderunt. Hoc de ſimplici reſurrectione intellectũ ſit. Præcipitur autẽ iuxta Ana- Anagoge gogen populo dei, ut ingrediat̃ cubicula ſua ſiue cellaria, חֲדָרֶיךָ quippe utrunq; ſignificat: ut claudat iuxta euangelicũ præceptũ oſtiũ cubiculi ſui, & dicat cũ Pro- Matt.6.a pheta: Pone domine cuſtodiã ori meo, & oſtiũ munitũ Psal.140.a labijs meis. Et abſcondatur paululũ quantulumcunq; donec pertranſeat ira domini, ut nihil gloriæ cauſa faciat, ſed fruatur bono conſcientiꝫ, & ſolum iudicem expectet deũ. Sunt autẽ cellaria quꝫ claudenda ſunt & abſcondenda ab his qui diuites facti ſunt in operib. atq; ſermonibus, prudentia, temperantia, fortitudo, iuſtitia, ut neſciat ſiniſtra quid faciat dextera, ut legis & prophetarũ & euãgelij opibus perfruamur. Quod autem omnes dies uitæ noſtræ breues ſint & paruuli: Iacob exGen.47.b cedens annos centum loquitur: Parui ſunt & peſsimi dies mei. Ira autem domini tranſitura illa eſt, quam theſau-

ʜᴇʙ. [a] Salutes nõ fecimus in terra, ideo nõ ceciderũt habitatores orbis. [b] Viuãt mortui tui, interfecti mei reſurgãt: expergiſcimini et laudate q̄ habitatis in puluere, quia ros luminũ ros tuus, et terrã gigantũ detrahes ĩ ruinã. [c] Vade popul⁹ meus, intra in cubicula tua, claude oſtia tua ſuper te: abſcondere modicũ ad momentũ, donec ꝑtrãſeat indignatio. Ecce enĩ dñs egredier̃ de loco ſuo, ut uiſitet iniq̃tatẽ habitatoris terræ cõtra eũ, et reuelabit terra ſanguinẽ ſuũ, & nõ operiet ultra interfectos ſuos. In die

ꜱᴇᴘ. ſalutis tuæ, quem fecimus ſuper terram. Non cademus, ſed cadent habitatores terræ. Reſurgẽt mortui, & reſurgent de ſepulchris, & lꝫtabũtur qui ſunt in terra. Ros enim tuus ſanitas eorum, terra autem impiorũ cadet. Vade populus meus: ingredere cubicula tua: claude oſtiũ tuũ: abſcondere paululũ quantulumcunq;, donec pertranſeat ira dñi. Ecce enim dominus de ſancto inducet iram ſuper habitatores terræ, & reuelabit terra ſanguinem ſuum, & non abſcondet ultra interfectos. In die

A thesaurizant ſibi qui nolunt agere pœnitentiam, quæ
poſtq̃ tranſierit, nequaq̃ cellaria ultrà claudentur, ſed
Luc.8.c implebitur quod ſcriptũ eſt: Nihil occultũ quod non
reuelabitur, & abſconditum quod non manifeſtetur.
Quodq; ſequitur: Ecce enim dominus de ſancto indu/
cet irã ſuã: illud ſigni
ficat, quod à ſanctis
dei ira incipiat, uel
omnis illius ultio iu
ſta ſanctaq; ſit nõ de
mentis ꝑturbatione
deſcendens, ut in ho
minib. ſolet, ſed ſtu/
dio corrigendi. Ter/
ram aũt habitatorũ
illã reor, de qua ſcri/
Deut.32.a ptũ eſt: Audiat terra
Eſa.1.a ſermones oris mei.
Et: Aurib. ꝑcipe ter/
Hiere.22.g ra. Et iterũ: Terra, ter/
ra audi ſermonẽ do/
mini. Quomodo em̃
q̃ in terra habitãt: ſic
Rom.8.b qui in carne ſunt deo placere non poſſunt. Terra aũt in
hoc loco ſignificat animã quæ uiuit carnaliter. Et reue/
labit ſanguinẽ ſuũ, ſi quẽpiã ſcãdalizauerit, & cũ Cain
Gen.4.b meret̃ audire: Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me
de terra, quæ aperuit os ſuũ ut ſuſciperet ſanguinẽ fra/
tris tui. Omnis igit̃ ſanguis in die iudicij reqretur, nec
abſcondet terra ſanguinẽ ſuũ: & interfectos quos occi/
dit, uel uolens, uel per negligentiam, ꝓducet in mediũ.

CAPVT XXVII

IN die illo uiſitabit dominus in gladio ſuo duro & grandi, &c.]
Tradunt Hebræi diabolũ, id eſt, criminatorẽ, quod
B Græcũ nomen eſt, Hebraicè appellari שָׂטָן hoc eſt
Zach.3.a aduerſariũ. Vnde & in Zacharia dicitur: Stabat ſatan,
id eſt, aduerſarius à dextris eius ut aduerſaretur ei. Ap/
pellaturq; & בְּלִיַּעַל id eſt, apoſtata, præuaricator &
2.Cor.6.c abſq; iugo. Vnde & Ap̃ls: Quæ, inquit, communicatio
Chriſti ad Belial? & ubicunq; Lxx. ponunt filios peſti/
lentiæ, in Hebraico ſcriptũ eſt filij Belial. Vnde & illud
Pſal.88.d quod in pſalmo canitur de myſterio ſaluatoris: Filius
iniquitatis non apponet nocere ei, in Hebraico dicitur
filius Belial. Appellaturq; & alijs nominibus, ut in alio
Ibid.90.c pſalmo ſcriptũ eſt: Super aſpidẽ & baſiliſcũ ambulabis,
& conculcabis leonẽ & draconẽ. Qui draco propriè in
Hebraico ſermone appellat̃ לִוְיָתָן Ipſe eſt & magnus
cetus, de quod quod à Chriſto capiẽdus ſit, myſtico in
Iob 40.c Iob ſermone narratur: Qui magnũ cetũ capturus eſt,
Ibid.d nam & ibi pro ceto leuiathan ponitur. Et iterũ: Addu/
ces autẽ draconẽ in hamo, circũdabis capiſtrũ naribus
eius. Statimq;: Hoc eſt principiũ plaſmatis dñi, quod
Pſal.103.c factũ eſt ut illudatur ab angelis eius. Et in pſalmo: Hoc
mare magnũ & ſpacioſum, ibi reptilia quorũ nõ eſt nu
merus: Animalia parua cum magnis. Draco iſte quem
formaſti ad illudendũ ei. De hoc in Apocalypſi ſcribit
Apoc.12.b Ioannes: Facta eſt pugna in cœlo: Michael & angeli e/
ius bellabãt cum dracone, & draco pugnabat & angeli
eius, & nõ præualuerũt: nec locus inuẽtus eſt eis in cœ/
lo. Et miſſus eſt draco magnus coluber antiquus quo/
catur diabolus & ſatanas, qui errare facit orbẽ terrarũ
uniuerſum: miſſusq; eſt in terrã, & angeli eius cum eo,
Ibid.c ibiq; dicit̃: Miſſus eſt accuſator fratrũ noſtrorũ qui ac/
cuſabat eos corã deo noſtro. Illudq; notandũ quod &
in pſalmo & in Iob ꝓpterea factus dicat̃ draco, hoc eſt
leuiathan, ut illuderetur ei ab angelis. Vnde & apoſtoli
Luc.10.c accipiunt poteſtatẽ, ut calcent ſuꝑ ſerpentes & ſcorpio/
nes, & ſuper omnem uirtutẽ inimici. Quia igitur ab eo
loco ubi ſcriptum eſt: Ecce dominus diſsipabit terram

CAPVT XXVII

IN[a] die illo uiſitabit dominus in gladio ſuo duro & grandi & forti ſuper leuiathã ſerpentem uectẽ, & ſuper leuiathan ſerpentem tortuoſum, & occidet cetũ qui eſt in mari. [b] In die illa uinea meri cantabit ei. Ego dominus qui ſeruo eam, repente propinabo illi, ne fortè uiſitetur contra eam, nocte & die ſeruo eam.

IN die illa inducet deus gladiũ ſanctũ & magnũ & fortẽ ſuper draconẽ colubrum fugientem: ſuper draconẽ colubrũ tortuoſum, & occidet draconẽ q eſt in mari. In die illo uinea bona deſiderium eius princeps illius ſit. Ego ciuitas fortis, ciuitas q̃ oppugnat̃, fruſtra potũ dabo illi. Capiet̃ em̃ nocte, die autẽ ca/ det

& nudabit eam. Siue iuxta Lxx. Ecce dominus diſper/ C
det orbẽ terrarũ & deſolabit eum: uſq; ad præſens capi
tulũ, cõtra orbẽ in cõſummatione muudi iudiciũ præ/
dicatũ eſt, & nouiſsimus inimicus deſtruet̃ mors: Pro/ 1.Cor.15
pterea aduerſum diabolũ extrema ſententia eſt, ut in/
ducat̃ ſuper eum gla
dius ſanctus & mag/
nus & fortis, ſiue iux
ta Hebraicum & reli
quos interpretes, gla
dius durus. Non em̃
ut Lxx. interpretati
ſunt קָרְשָׁה dicit: qd'
ſi eſſet, ſanctum ſona
ret, ſed קָשָׁה qd' ꝓ/
priè transfert̃ in du/
rum. Vnde & Cis, pa
ter Saul, dur⁹ appel/
latur. Gladiũ aũt ſan
ctum ſiue durũ ob e/
ius ſenſum qui pati/
tur, quidam noſtro/
rum intelligunt uer/
bum dei, de quo dicit Apoſtolus: Viuens aũt dei ſer/ Heb.4
mo & efficax, & acutus ſuper omnem gladiũ ex utraq;
parte acutũ. Vnde & in alio loco de ore ſaluatoris gla/
dium bicipitẽ exire legimus: Cũ aũt in fine mundi ad/ Apoc.1
uerſum Leuiathan, qui in principio Geneſeos appella/ Gen.3
tur ſerpens prudentiſsimus ſuper omnes beſtias quæ
erant in terra, gladius ſanctus ſiue durus & magnus &
fortis fuerit inductus, fugiet qui nunq̃ fugere cõſueue/
rat, neſciens illud ſcriptũ: Quò uadã à ſpiritu tuo, aut à Pſal.138
facie tua quò fugiã? Pulchre quidã poeta in gigãtoma
chia de Encelado luſit: Quò fugis Encelade? quaſcunq;
acceſſeris oras, Sub Ioue ſemper eris. Iſte autẽ leuiathã D
coluber fugiens, in Hebraico dicitur בָּרִיחַ quod Aqui
la interpretatus eſt uectem, Symmachus cõcludentem,
Theodotio robuſtũ. Vectẽ aũt ſiue claudentẽ puto ap/
pellari, ꝙ multos ſuo carcere clauſerit, & propriæ ſubie
cerit poteſtati: nihilq; in ſe rectũ habet, & idcirco dicit̃
tortuoſus: nec imitari poteſt uirgã dñi, de qua ſcriptũ
eſt: Virga directionis uirga regni tui: Quẽ dñs interfi/ 2.Theſ.2
ciet ſpiritu oris ſui, habitatorẽ quondã maris, ſalſorum
& amarorũ fluctuũ. Qui dicunt diabolũ acturũ pœni/
tentiã & ueniã cõſecuturũ, interpretent̃ nobis quomo/
do hoc accipiant, quod ſcriptũ eſt: Et interficiet draco/
nem qui eſt in mari ſiue cetũ. Secũdo enim loco in præ/
ſenti capitulo, in Hebraico non appellatur Leuiathan,
ſed תַּנִּין quod propriè cetum ſonat. Vnde Hebræi au/
tumant Leuiathã habitare ſub terra & in æthere: Than
nin uerò in mari, quæ Iudaica fabula eſt. Quodq; dicit̃
in extremo huius capituli, in die illa: Euſebius priori
iungit capiti, ne ſequens prophetia huic tempori coa/
ptetur. Hebræi aũt & cæteri explanatores ſequenti, qd'
nunc propoſituri ſumus. b ¶ *In die illa uinea meri cantabit ei. Ego dominus, &c.*] Multum Hebraicũ in hoc loco à Se/
ptuaginta editione diſcordat, idcirco ſingula ut propo
ſuimus diſſeramus. Vinea de qua ſuprà loquit̃ Eſaias:
Vinea facta eſt dilecto in cornu, in loco uberi, quæ de/
beat intelligi ipſo docente diſcamus: Vinea enim do/
mini ſabaoth domus eſt Iſrael, de qua in pſalmo cani/
tur: Vineã de Aegypto tranſtuliſti, &c. Huic & per Hie/ Pſal.79
remiam propinat calicem meraciſsimũ. Cum em̃ miſiſ/ Hiere.25
ſet eum ut potionaret omnes gentes, & huic ſe prophe/
ta libenter obtuliſſet officio: primum inebriare iube/
tur Hieruſalem. Vnde dicit: Decepiſti me domine, &
deceptus ſum. Bibet igitur Hieruſalem, & propinatur
ei meraca potio, ut planctum diſcat & fletum. Dicitq; ſe
dominus multo eam tẽpore cuſtodiſſe, & locũ dediſſe
pœniten/

A pœnitẽtiæ: & quia cõuerti noluerit, ſubito inebriandã.
Hoc em̃ dicit diebus egiſſe uel noctibus, ut ipſius ſem/
per auxilio ſeruaretur. Lxx. autẽ eandem pulchram ap
pellant uineã, in quia fuit lex & prophetę, ſacerdotiũ &
Pſal.75.a pontificiũ, & dei noticia, dicente ſcriptura: Notus in Iu/
dęa de⁹, in Iſrael ma/
gnũ nomẽ eius. Qd'
alij putant iuxta edi
tionẽ eorũ ad eccle/
ſiam pertinere, qua
nihil eſt pulchrius.
Et de qua dictũ eſt:
Pſal.86.b Glorioſa dicta ſunt
de te ciuitas dei, quæ
princeps eſt genitri/
cis ſuæ & dicit in Cã/
Cant.1.b tico canticorum: Filij
matris meæ pugna/
uerũt aduerſus me.
Et loquitur: Ego ciui
tas firma, ciuitas quę
oppugnat̃. Pulchrè/
que oppugnatur di/
xit, nõ expugnatur.
Statimq; iũgit de ſy/
nagoga, quæ de capi
te uerſa eſt in caudã:
Fruſtra ei potũ mea/
rum tribuo doctri/
narũ: capiet̃ enim in
tenebris erroris ſui.
Et quia apertã lucẽ
nõ recepit, per diem
corruit murus eius,
B id eſt, omne qd' ſibi putabat auxiliũ: nullusq; erit ad/
uerſariorũ qui non capiat eam: quod de cõtrarijs de/
bemus intelligere poteſtatibus. a ¶ *Indignatio non eſt mihi, quis dabit me ſpinã, & ueprem, &c.*] Iuxta Hebraicum hic
ſenſus eſt: Ego qui diebus & noctib. ſemper meã uineã
conſeruaui, ne exterminaret eam aper de ſylua, ne be/
ſtiæ deuorarẽt: nunquid indignationẽ nõ habeo, & ne/
ſcio ferire peccantẽ, & reddere unicuiq; quod meretur?
Vbi Aquila poſuit ſpinã, & ueprem: in Hebraico ſcri/
ptum eſt שָׁיִת & שָׁמִיר quod adamantẽ & loca ſentiũ
plena ſignificat. Vnde dicit: Quis me docebit ut durus
ſim, & meam uincam clementiam, & in prælio atq; cer/
tamine truculentus incedã, ut gradiar ſuper uineã quã
antè ſeruaui, & ſuccendam eam quam meo ſepſerã mu
ro? An potius id aget fortitudo mea, ut iram differam,
& ſaluem eos euangelij clementia, qui nequaq̃ ſunt le/
gis autoritate ſeruati? ἐμφατικῶς aũt iuxta Hebraicũ le/
gendum eſt: Quis me faciet durũ atq; crudelẽ ut uincã
naturam meam? Hoc quippe in deſerto ſignificatur &
in ſpinis, ut eam quaſi in prælio conterã atq; ſuccendã,
quàm ſemper mea diligẽtia cuſtodiui. An potius tene/
bo fortitudinẽ meam, quam Chriſtũ eſſe non dubium
1.Cor.1.b eſt, & de qua legimus: Chriſtus dei uirtus & dei ſapien/
tia, ut ipſa mihi pacem faciat, & mundum reconciliet?
Iuxta Lxx. hic eſt ſenſus, ut ex perſona accipiamus ec/
cleſiæ: Ego ciuitas firma, ciuitas multis uallata hoſti/
bus, quæ fruſtrà dedi pocula inimicæ meæ ſynagogæ.
Capiet̃ em̃ nocte, & corruet murus eius, nullaq; erit de
aduerſarijs poteſtatibus, quæ non apprehendat eam.
Rurſum loquar: Quid mihi prodeſt cuſtodire eã, quæ
ſtipulam in ſe habeat nõ frumenta: quæ ita inculta eſt,
ut uepriũ plena ſit & ſpinarũ, quam ſaluare uolui? Sed
quia hoſtiliter mecum agit, receſsi ab ea. Dixeruntq;
Act.13.g in me & ex me nati Apoſtoli: Vobis quidem oportebat
primum loqui uerbũ dei: ſed quoniam repuliſtis illud,

HEB. eam. [a] Indignatio nõ eſt mihi, quis dabit me ſpinam & ueprem in prælio? Gradiar ſuper eam: ſuccendam eam pariter. An potius tenebo fortitudinẽ meam? faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. [b] Qui egrediuntur de radice Iacob, florebit & germinabit Iſrael: & implebunt faciem orbis ſemine.

SEP. det murus. Non eſt quę nõ apprehẽderit eam. Quis ponet me cuſtodẽ ſtipulę in agro? ꝓpter aduerſariã hanc repuli eã: Idcirco fecit dñs omnia quæ diſpoſuit: cõbuſta ſum, dicẽt habitatores ei⁹, faciem⁹ pacẽ illi, faciem⁹ pacẽ ei. Qui ueniũt filij Iacob: germinabit & florebit Iſrael, & implebit orbẽ terrarũ fruct⁹ ei⁹.

[c] Nunquid iuxta plagam percutientis ſe percuſſit eum, aut ſicut occidit interfectos eius, ſic occiſus eſt?

HEB. [d] In mẽſura cõtra mẽſurã cũ abiecta fuerit iudicabis eam. [e] Meditat⁹ eſt in ſpiritu ſuo dure per diẽ æſtus. [f] Idcirco ſuꝑ his dimittet̃ iniqtas domui Iacob, & iſte

SEPT. Rixans & exprobrans emittet eos. Nónne tu eras q meditabaris ſpiritu duro interficere eos ſpiritu furoris? Propterea auferetur iniquitas Iacob, & hæc

& indignos uos iudicaſtis æternæ uitæ, ecce conuerti/ C
mur ad gentes. Idcirco faciet dñs quod minatus eſt, ut
omnes in ea ardeant Romano igne circũdati: Vel certe
ardeãt uitijs atq; peccatis, ne poſsint ardentia diaboli
iacula reſtinguere. Omnes enim adulterantes quaſi cli
ban⁹ corda eorũ. Et
illi qui prius habita/
bant in ea, poſtquã
clamauerint, capta
eſt ciuitas atq; ſuccẽ/
ſa, dimittẽt eã, & recõ
ciliãtes mundũ deo,
dicẽt: Faciemus pacẽ
illi, pacem faciamus
ei: hoc eſt, Chriſto,
ſemper ſcribentes in
epiſtolis ſuis: Gratiã 1.Cor.1.a
uobiſcũ & pax à deo
patre & Chriſto Ieſu
domino noſtro. De
quibus in hoc eodẽ
propheta legimus:
Quàm ſpecioſi pe/ Infra 52.b
des euangelizantiũ Nau.1.d
pacẽ. Quidã hũc lo/
cum ad eccleſias refe
runt, quod cuſtodi/
ant̃ quidẽ à deo, ſed
multi in eis fructus
non faciãt, & ꝓpterea
boni doctoris ſuccẽ/
dãtur ardoribus, ut
clamitent & cõfiteã/
tur errorẽ ſuũ, & po/
ſtea pacem faciãt deo, qui uerè appellentur filij Iacob. D
b ¶ *Qui egrediuntur de radice Iacob, &c.*] Poſtquam apoſto
li in toto orbe euangeliũ prædicantes, dixerint: Facie/
mus pacem Chriſto, pacem faciemus ei, qui in excelſis
fuerint de ſemine Iacob, & in apoſtolicam peruenerint
dignitatem, appellabuntur filij Iacob. Tunc germina/
bit & florebit Iſrael, uidens doctrina filiorũ ſuorũ uni/
uerſum orbẽ eſſe completũ, & attuliſſe fructus uberri/
mos, quos in Iudæa manens non attulerat. c ¶ *Nunqd iuxta plagam percutientis ſe percuſsit eum, &c.*] Locus iſte du/
pliciter intelligit̃: Aut cõtra Hieruſalẽ, ut dicat eam non
ita à deo eſſe percuſſam, ut ipſa ꝑcuſsit Chriſtũ & apo/
ſtolos eius: Aut contra gentiũ multitudinẽ, quod illis
perſequẽtibus & effundentibus ſanguinẽ Chriſtianũ,
apoſtoli & apoſtolici uiri nihilominus ſalutis eorũ cu/
ram habuerint, & reconciliauerint eos deo. d ¶ *In menſura contra menſuram, &c.*] Iuxta Hebraicũ hic ſenſus eſt.
Sicut fecit Hieruſalẽ, ſic recipiet, & iuxta menſurã qua
menſa eſt, remetietur ei. Tuncq; cumulatã menſurã re/
cipiet, quando iudicij tẽpus aduenerit & abiecerit eam
deus. Iuxta Lxx. pendẽt ex ſuperioribus quod dicitur.
Nõ enim Iſrael ſicut percuſsit percutietur, nec ſicut in/
terfecit interficietur. Qui iurgabat contra apoſtolos &
exprobrabat doctoribus ſuis, & præcipiebat ne in no/
mine Chriſti loquerentur. Propterea dominus abijciet
eos, & de ſuo expellet grege. e ¶ *Meditatus, &c.*] Iuxta
Hebraicũ hoc dicitur: In menſura qua menſa eſt Hieru
ſalẽ recipiet, ꝓpterea deus in ſpiritu ſuo duro atq; uehe
menti meditatus eſt, ſiue locutus cõtra eã in die æſtus,
hoc eſt, in ꝑſecutionis tẽpore, quãdo ardẽtior indigna/
tionis dies eſt atq; pœnarũ. Iuxta Lxx. ad ipſam dicitur
Hieruſalẽ ſiue ad Iſrael: Nõne tu eras, quę in ſpiritu ſuo
duriſsimo atq; crudeli, & in furore blaſphemiarũ tua/
rũ, ap̃os dñi atq; doctores interficere cupiebas? f ¶ *Idcirco ſuper his, etc.*] Cauſas reddit cur poſtq̃ Iudæi in do/

A minum miſerint manus, ueniā cōſequant̃, ſi uoluerint
Luc.23.e agere pœnitentiā, ut impleatur ſaluatoris oratio: Pater
ignoſce eis, quod enim faciunt neſciunt. Propterea, in-
quit, dimittetur iniquitas domui Iacob, & auferet̃ pec-
catū eius, ut mereatur benedictionē dei, qui ſibi male-
dictionem fuerat im-
Matt.27.c precatus, dicēs: San-
guis eius ſuper nos,
& ſuꝑ filios noſtros:
quia ꝑ ap̄ſos de ſtir-
pe Iſrael in toto orbe
euangeliū ſeminabi-
tur, & deſtruetur ido-
lolatria, & cōminuē-
tur arę uſq; ad pulue-
rem: ſuccident̃ luci,
delubra corruent, &
dei unius ſub myſte-
rio trinitatis noticia
prædicabitur. a ¶ *Ci-
uitas enim, &c.*] Hieru-
ſalē ciuitas quondā
firma atq; munita,
quia nō ſuſcepit pa-
trisfamilias filiū, ſed
Matt.21.d dixit: Venite occida-
mus eum, qa iſte hæ-
res eſt, & noſtra erit
hæreditas, deſolata
erit. Et quæ quondā
fuit ſpecioſa, de qua
Ezech.16.c & in Ezechiele dicit̃:
Similam & mel, & o-
leū comediſti, & ſpe-
B cioſa facta es uehe-
menter nimis, & in
Pſal.44.a qua habitabat ille de quo ſcriptū eſt: Specioſus forma
præ filijs hominū, relinquetur & dimittetur quaſi deſer-
Ioan.14.d tum, dicēte dn̄o ad ap̄ſos: Surgite abeamus hinc. Ibi pa-
ſcet̃ uitulus, Romanus exercitus, de quo & in alio loco
Pſal.79.b ſub nomine apri dictū eſt: Vaſtabit eā aper de ſylua, &
ſingularis ferus depaſtus eſt eā. Et ibi accubabit & cōſu-
met ſummitates eius ſub metaphora uineę & propagi-
nū eius, ut nihil in ea uiride, nihil remaneat flagellorū,
ſed omnia cōſumat inimicus. Iuxta Lxx. quia non rece-
perūt paſtorē bonū, ꝓpterea erūt quaſi grex derelict⁹,
& patebūt morſib. beſtiarū, & nihil in eis uiride rema-
nebit, quia ſiccitas omnia poſſidebit. b ¶ *In ſiccitate meſ-
ſis, &c.*] Hoc quod dicit̃ in ſiccitate meſſis illius cōterē-
tur, ꝓ quo Lxx. interpretati ſunt, ὅτι ἔσται ἐν αὐτῇ πᾶν χλω-
ρὸν διὰ τὸ ξηρανθῆναι, id eſt nō erit in ea quicq; uiride, qa
exaruit, iuxta Hebraicū ſequentib. copulat̃, iuxta Lxx.
priori ſenſui. Dicamus ergo primū iuxta Hebraicū. Cū
ſiccitatis & meſſionis Hieruſalē, & ut apertius loquar,
uaſtitatis tempus aduenerit: de toto orbe ſynagogarū
turba cōcurret, ut plangat Hieruſalē, & mala illius con-
ſolet̃. Siue apertè de mulierib. loquit̃, quæ nudatis pe-
ctorib⁹, ſanguinātes feriūt lacertos, & implebit̃ dn̄i ua-
Luc.23.d ticiniū: Filiæ Hieruſalē nolite me flere, ſed plangite ſuꝑ
uos & ſuper filios ueſtros. Magnaq; infelicitas populi,
à mulierib. lamētationis carmina diſcere: ſicut reprehē-
Iudic.4.a ſio fuit populi Iſrael, quando in Iudicū libro in manu
4.Reg.22.c mulieris Debboræ fecit ſalutē dn̄s, & tēpore uicinæ ca-
ptiuitatis tacentib. uiris Holda mulier ꝓphetauit. Pro-
pterea autē mulieres lōgo cōterent̃ itinere, imbecillita-
te, fame & ſqualore cōfectæ, & docebūt populū miſera-
bilē qa nō eſt popul⁹ ſapiēs, nec intellexit creatorē ſuū,
q̃ neglectus ab eis atq; contēptus nō miſerebit̃ facturę,
Matth.28.b & non parcet creaturæ ſuæ. Iuxta Lxx. de Maria dicitur

HEB. iſte omnis fruct⁹, ut auferat̃ peccatū eius, qa poſuit oēs lapides altaris ſicut lapides cineris alliſos: non ſtabūt luci & delubra. a Ciuitas eñ munita deſolata erit: ſpecioſa relinquet̃, & dimittet̃ quaſi deſerta. Ibi paſcet̃ uitul⁹, et ibi accubabit, et cōſumet ſummitates ei⁹. b In ſiccitate meſſis illi⁹ cōterent̃ mulieres ueniētes & docētes eā. Nō eſt eñ populus ſapiens, propterea non miſerebit̃ ei⁹ qui fecit eum, & qui formauit eū nō parcet ei. c Et erit in die illa: ꝑcutiet dn̄s ab alueo fluminis uſque ad torrentem Aegypti. Et uos

SEP. hæc erit benedictio eius cum abſtulero peccatū eius: quādo poſuerit oēs lapides ararum cōtritos quaſi cinerē cōminutū, & nō ꝑſeuerabunt arbores eorū. Et idola eorū ſuccidentur quaſi lucus & longe habitās grex, dimittet̃ ſicut grex derelictus, & erit multo tempore in paſcua, & ibi requieſcent greges: & poſt multū tēpus non erit in ea omne uiride, qa exiccatus eſt. Mulieres uenientes à ſpectaculo uenite: nō eſt eñ populus habēs intelligentiā: ꝓpterea nō miſerebitur eorū q fecit eos, & q formauit eos, non parcet. Et erit in die illa, cōcludet dn̄s à foſſa fluminis uſq; ad Rhinocorurā. Vos

Magdalene & alia Maria, & cęteris mulieribus, quæ pri- C
mum uiderunt dominū reſurgentē, & tenuerūt pedes
eius, & ab eo audire meruerunt: Nolite timere: Ite nun-
ciate fratribus meis ut uadant in Galilæā, & ibi me ui-
debunt. De iſtis mulierib. multo priuſq; naſcerentur ꝓ-
pheticus ſermo præ-
nunciat, & uocat eas
à ſpectaculo domini-
cæ paſſionis & reſur-
rectionis, ut euange-
lium prædicent, & iu-
xta Hebraicū, doce-
ant Hieruſalē ſiue ter-
rā Iſrael, ꝙ iſte ſit do-
minus & deus. Popu-
lo eñ Iſrael nō habē-
te ſapientiā illo tēpo-
re quādo paſſus eſt
dn̄s, & impletū eſt ua-
ticiniū ꝓphetale: Sal- Pſal.11.
uū me fac dn̄e, quo-
niā defecit ſanct⁹. Et:
Oēs declinauerunt Ibid.11.
ſimul, inutiles facti
ſunt: non eſt q faciat
bonū: nō eſt uſq; ad
unū: uocant̃ mulie-
res de ſpectaculo, ut
qđ ipſę uiderūt, apo-
ſtolis nunciēt. Iſrael
aūt de quo dictū eſt: Suprà
Iſrael non cognouit
me, & populus meus
nō intellexit: clemen- D
tiſſimū creatorē & fa-
ctorē ſuum prouoca-
uit in amaritudinē, ut nequaq; eius miſereatur. Hęc pie
quidē dicunt̃, ſed quō cum cæteris cōgruant, & cōſum-
mationis mundi temporibus coaptent̃, difficilis inter-
pretatio eſt. c ¶ *Et erit in die illa, percutiet dominus ab alueo
fluminis uſq; ad torrentem Aegypti, &c.*] Niſi iunxiſſet in die
illa, per quod docemur ea quæ dicturus eſt, ſuperiorib.
copulanda: poteramus quaſi propriū capituli huius
ſenſum exponere: nunc autem ad ſuperiora referenda
ſunt omnia. Quoniā ciuitas munita deſolata erit, & ſpe-
cioſa quondā relinquet̃ quaſi deſertū, & ibi uitulus ac-
cubabit & cōſumet propagines uineæ, & omnia ſicca-
būt̃, qm̄ nō eſt populus habens intellectū, & propter
ſtulticiā eius, nullā à creatore ſuo miſericordiā cōſecu-
tus eſt. Idcirco percutiet ſiue cōcludet dn̄s ab alueo uel
riuo fluminis uſq; ad torrētē Aegypti, ut in uniuerſa Iu-
dæa, quæ quondā repromiſſionis terra fuit, nullus re-
periat̃ ſermo doctrinæ, nihil ſciētiæ ſcripturarū, de qui- Titum.1.
bus & Ap̄s loquit̃: Vt nō attēdam⁹ Iudaicis fabulis & Ibidem.
mandatis hominū, q auertunt̃ à ueritate. Et iterū: Sunt
eñ multi & non ſubditi ac uaniloq, & ſeductores, quos
oportet redarguere, præcipuè ex circūciſiōe. Alueū aūt
ſiue riuū fluminis, iuxta hiſtoriā Euphratem poſſum⁹
dicere, ſicut & in LXXI. pſalmo ſcriptū eſt: Dominabit̃ à
mari uſq; ad mare, & à flumine uſq; ad finē orbis terræ.
Alij Iordanem putant. Et hoc notandū ꝙ in Iudææ ter-
minis, fluuius appellet̃: in Aegypti finibus, torrens, qui
turbidas aquas habet, & nō perpetuas. Pro torrēte Ae-
gypti Lxx. Rhinocorurā tranſtulerunt, quod eſt oppi-
dum in Aegypti Palæſtinæq; cōfinio: nō tam uerba ſcri-
ꝑturarū q̃ ſenſum uerborū exprimētes. Quod aūt nos
diximus, percutiet, pro quo Lxx. συμφράξει, id eſt cōclu-
det, tranſtulerunt: Aquila & Theodotio, ῥαβδιήσει inter-
pretati ſunt, quod ſiue uirga percutiet, ſiue ad uirgam
recenſebit

A recenſebit numerum gregis ſui, intelligi poteſt: ut nō in
malam, ſed in bonā partē accipiat̃. a ¶ *Et uos cōgregabimi-
ni, &c.*] O filij Iſrael, ꝓ quo interpretatus eſt Symmach⁹
domus Iſrael: percuſſis aduerſarijs ueſtris à riuo flumi-
nis uſq; ad torrētē Aegypti, id eſt, ab Euphrate uſq; ad
Nilū, uos uel ipſi cō-
gregabimini ad fidē
dn̄i unus & unus, qa
Iudæorum turba nō
credidit: ꝑ qđ ſignifi-
cat paucos ex Iudęis
in ſaluatorē dn̄m cre-
dituros. Vel certe ô
apoſtoli & apoſtoli-
ci uiri, Iudæorū mul-
titudine non creden-
te, uos de toto orbe
quos potueritis, qua-
ſi oues morbidas re-
ferte ad caulas domini, & congregate eas cū gentiū po-
pulo, ut impleatur illud quod Paulus apoſtolus & Bar-
Act.13.g nabas loquūtur ad Iudæos: Vobis quidē primū opor-
tebat annūciare uerbum dei, ſed quia indignos uos iu-
dicaſtis ſalute, ecce cōuertimur ad gentes. b ¶ *Et erit in
die illa: clangetur, &c.*] In hoc loco Iudæi caſſa ſibi uota ꝓ-
mittunt, ꝙ in conſummatione mundi quādo αἰχμάλωτος
ſuus uenerit, de Aſſyrijs, & de terra Aegypti diſperſus
populus congregetur, & ueniat in Hieruſalem, & ædifi-
cato templo adoret dn̄m deū ſuū. Quod ſecūdū literā
omnino ſtare nō poteſt. Neq; eñ de Aſſyrijs tantū & de

HEB. a Et uos cōgregabimini un⁹ & unus filij Iſrael. b Et erit in die illa: clāget̃ in tuba magna, & ueniēt qui ꝑditi fuerāt de terra Aſſyriorū, & qui eiecti erant in terrā Aegypti: et adorabūt dominum in mōte ſancto in Hieruſalem.

SEP. Vos aūt congregate unum & unū filios Iſrael. Et erit in die illa canent tuba magna, & ueniēt qui perierant in regione Aſſyriorum, & qui perierāt in Aegypto, & adorabūt dominum ſuper montem ſanctum in Hieruſalem.

Aegypto, ſed de toto orbe terrarū, q in Chriſtū creditu- C
ri ſunt, uocabūtur. Ergo hoc ſignificat, ꝙ in nouiſſima
tuba, iuxta Apoſtolū Paulū: oēs qui perierāt in Aſſyrijs 1 Cor.15.g
& in Aegypto ad dn̄m ueniant. Nec dixit, oēs filios Iſra-
el, ſed oēs q perierāt: per quod ſignificat gentiū multitu-
dinē, quod & idolo-
latriæ, & magicis, ac
philoſophię artibus
obligati, ueniāt ad fi-
dem Chriſti, & ado-
rēt eū in eccleſia. Tu-
ba aūt magna pōt in-
telligi ſermo euāgeli-
cus, de quo & in hoc
eodē ꝓpheta legim⁹:
Suꝑ mōtē excelſum Infrà 40.b
aſcēde q euāgelizas
Sion: exalta uocem
tuam qui euangeli-
zas Hieruſalem. Mōs ergo ſanctus & Hieruſalē illa eſt,
de qua ſæpe diximus: Acceſſiſtis ad Sion montē & ciui- Heb.12.f
tatem dei uiuentis Hieruſalem cœleſtem, & multorum
angelorum milia, & eccleſiam primitiuorum, qui ſcri-
pti ſunt in cœlis. Hucuſq; de conſummatione mūdi di-
ctū eſt, ab eo loco in quo exponere cœpimus: Ecce do- Suprà 24.a
minus diſſipabit terram, & nudabit eam, quod præſen-
ti uolumine continetur. Nunc adiuuante, imò inſpiran-
te nobis Chriſto, tranſeamus ad nonum, qui alterius
prophetiæ habebit exordium.

Commentarij octaui in Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN NONVM
Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Prooemium.

B VArijs moleſtijs occupati, explanatiōes in Eſaiā prophetā ꝑ interualla dicamus. Vñ D
expleto octauo uolumine, nūc poſt aliquātum tēporis ſpaciū trāſimus ad nonū: nō
abſq; morſu & obtrectationib. inuidorū, qui ignorātes quid audiāt, quid loquant̃,
de eo audēt iudicare qđ neſciūt: & antè deſpiciūt q̃ probēt: eruditoſq; ſe exiſtimāt
& diſertos, ſi de cūctis ſcriptoribus detrahāt. Quorū liuorē & muſſitationē garrulā cōtemnen-
tes, dei poſcamus auxiliū, & Pſalmiſtæ imprecatione dicamus: Diſſipa gētes quæ bella uolunt.
Dn̄i enim locus in pace eſt, quæ exuperat omnē ſenſum. Quā & propheta deſiderat clamitans:
Dn̄e deus noſter pacē da nobis: omnia enim reddidiſti nobis. Sed iam proponamus Eſaię capi-
tulū & cum Moyſe ingrediamur nubē & caliginē, ut clarificet̃ uultus noſter, & iuxta Hebraicū,
cornuta ſit facies: audiātur q; & rutilent tonitrua & fulgura, quæ plebs uilior uidere nō potuit.

COMMENTARIORVM
Hieronymi in Eſaiam prophetam
Liber nonus.

VAe *coronæ ſuperbiæ, etc.*] Dicamus primū iu-
xta hiſtoriā, deinde iuxta tropologiā, &
ad extremū iuxta
uaticiniū ꝓphetale.
loquit̃ ſermo diuin⁹
aduerſum decē trib.
quæ regnabāt in Sa-
maria, & ꝓpter Hie-
roboā, q de tribu E-
phraim fuit, appellabant̃ Ephraim. Et uocat eos coro-
nā ſuperbiæ, quia cōparati duab. tribubus, quæ appel-
labantur Iuda: ſublimiores erant & numero & robore.
Ebrioſq; eos dicit Ephraim, qui ſuū nō intelligāt crea-
torē, ſed pro dn̄o adorent uitulos aureos in Dan, & Be-
thel. Iſti quondam in flore fuerunt dn̄i & in gloria, quā-
do regebant̃ à Dauid & Salomone, & in duodecim tri-

HEB. VAe a corōæ ſuꝑbiæ ebris Ephraī, & flori decidēti glorię exultatio-

SEP. CAP. XXVIII. VAe corōę iniuriç mercenarij Ephraim: flos cadēs de gloria

bubus erant adorantes deū in templo Hieruſalem: qui
fuerūt in uertice uallis pinguiſſimæ, quod Hebraice di-
citur גֵּיא שְׁמָנִים Significat autem locum ubi traditus
dominus eſt: ſuper cuius uerticē, templum domini ſi-
tum eſt. Iſti inebriati ſunt uino erroris & amētiæ, quod
eis miſcuit Hierobo-
am: Quapropter pœ-
nam illis dominus
comminatur, quòd
ſicut grandinis tur-
bo uniuerſa confrin-
git, & impetus aqua-
rum inundantium
quicquid obuium in-
uenerit, rapit: ſic ab Aſſyriorum deleantur exercitu, &
quod reliquū fuerit, in montes ſiue urbes Mediæ tranſ-
feratur. Comparat autem gloriā decem tribuum coro-
næ uariorum florum, quæ tantam habuerit pulchritu-
dinem, ut quomodo ſi quis antequam æſtas ueniat &
autumnus, πρόδρομον ficum uidens in arbore, ſtatim ut
manu tenuerit, deuorat: ſic & decē tribus cum Aſſyrius

A uiderit uaſtet & deuoret, & nihil omnino priſtini populi relinquat in Samaria. Hoc breuiter iuxta hiſtoriã dictum ſit. *Allegor.* Tranſeamus ad allegoriã. Secundũ expoſitionem Oſeæ prophetæ, in quo Ephraim & Ioſeph & Samaria, & decem tribus quæ ſciſſę ſunt à corpore duodecim tribuum, & templũ dñi reliquerunt: retulimus ad hęreticos, quęrê iuxta Lxx editionẽ, corona iniuriæ ſunt dñm blaſphemãtes, & omnia mercedis cauſa faciunt, & de gloria dñi cõciderũt: nec ſequũtur tenuitatem mannæ, & humilitatẽ eccleſiaſticã, ſed in mõte pinguiſsimo uerſantur ebrij abſq; uino: propterea fortis & durus furor domini, q eos puniturus eſt, grandini præcipiti, quæ non in tecta, ſed in capita mortaliũ ruit, & multis aquarũ inundationibus comparant̃, quę quicquid obuiũ inuenerint, trahũt. Hęc corona iniuriæ, mercenarij appellantur *1. Pet. 5. a* Ephraim, q iuxta Apoſtolum turpis lucri gratia, de flore & ſpe ac gloria priſtinę fidei corruerunt, & uerſant̃ in ſuperbia, & dulciſsimus cibus diaboli ſunt, qui eos quotidie deuorat. Secũdum prophetiam illud poſſumus dicere, quod coronã iniurię uocet ſcribas & phariſæos, qui dominum blaſphemabãt. Et appellãtur mercenarij Ephraim, propter Iudã qui de tribu Ephraim, & de uico eiuſdẽ tribus Iſcarioth dominum precio uendidit: qui uere flos apoſtolicæ gloriæ cecidit ſuper mõtem pinguiſſimũ, de quo dictum putamus: Manducauit & bibit Iacob, & ſaturatus eſt, & impinguatus, & recalcitrauit dilectus. Siue iuxta Hebraicum, ſuper uallem pinguium, id eſt, Geſſemanim, in qua etiã nomen loci ſignificatur, in quo Iudas dñm tradidit. Vallis aũt pinguis ſiue pinguium dicitur propter ubertatẽ, & ſcribas & phariſæos qui ibi dominũ comprehenderunt. De quib. in pſalmo *Pſal. 21. c* ſcriptum eſt: Tauri pingues obſederunt me. Hæc uallis pinguium, id eſt Geſſemanim, hoc capitulo ſecundo appellatur, & miror quomodo Lxx. primũ eam dixe*Ioan. 13. c*rint mõtẽ pinguẽ, & poſtea mõtẽ excelſum. Ebrius aũt fuit ꝓditor nõ uino, ſed auaritia & furore aſpidũ inſanabili, & diaboli cibo, qui poſt buccellã intrauit in eũ, & penitus deuoratus eſt: qa oratio eius uerſa eſt in pec C catum, & ne pœnitentia quidẽ eius fructum ſalutis habuit. Verbũ Hebraicũ שִׁכּוֹרֵי ambiguũ eſt: & uel ebrios uel mercenarios ſonat. Vnde & יִשָּׂשכָר interpretatur, eſt merces, & שֵׁכָר μέθυσμα, id eſt ebrietas: cęteriq; ebrios, ſoli Lxx. μισθωτὸς, id eſt mercenarios tranſtulerunt. a ¶ *In die illa erit dominus exer. &c.*] Poſtq; oĩs terra Samariæ, id eſt, decem tribuum Aſſyrio fuerit inundãte deleta, & conculcata pedib. corona ſupbiæ ebriorum Ephraim, & in modũ ficus tẽporaneæ deuorata, tũc reſidui ppl̃i Iſrael, hoc eſt, duarũ tribuũ, Iudæ & Beniamin, ipſe domin⁹ erit corona uictoriæ, & ſpirit⁹ iudicij ſedenti ſuper iudiciũ, haud dubium quin Ezechiæ regi Iudæ, & fortitudo eorũ q cuncta regione populata, de prælio reuertẽtes ſe urbe clauſerũt. Qđ in hoc eodẽ ꝓpheta lecturi ſumus, qñ cẽtum octagintaquinq; milia armatorũ de Aſſyrij e D xercitu angelo ꝑcutiente deleta ſunt. *Infrà 37* Verũ hi quoq;, id eſt, Iudas & Beniamin inebriati ſunt uino idololatriæ, & cõtempta religione templi, dæmonũ ſimulacra uenerati, & neſcierũt uidentẽ dñm q cuncta cõſiderat. Oẽs enim mẽſæ eorũ & uniuerſa religio repletæ ſunt uomitu ſordiumq;: ut nõ ſolum in tẽplo, ſed in uertice mõtium & nemoroſis locis, idololatriæ ſordib. cũcta cõplerent, & dñs in eis nõ haberet habitationis locũ. Hoc iuxta literã dictum ſit. *Tropol.* Porrò iuxta tropologiam, priorem ſequamur intelligentiam: nec intactos Septuaginta interpretes relinquam⁹. Hæreticis enim ore diaboli deuoratis: qui mõtem ſuperbiæ pinguiſsimum conſcenderũt: dominus erit corona gloriæ his qui in eccleſia cõmorantur, & ad multitudinem plurimorũ errantium comparati, parui ſunt numero. Erit aũt in ſpiritu iudicij ſuper iudicium: quia lauabit dñs ſordes filiorũ & filiarũ Sion ſpiritu iudicij. Si quis aũt ſanguinẽ habuerit, nequaq̃ ſpiritu iudicij, ſed cõbuſtionis igne purgabit̃: eritq; populo fortitudo, & prohibebit eum interfici ab his qui uino draconum inebriati ſunt, & errauerũt propter ſiceram. Sæpe diximus eſſe uinum quod de uineis fit: ſicerã autem omnem

HEB. tationis eius: qui erãt ĩ uertice uallis pinguiſsimę errãtes à uino. Ecce ualid⁹ & fortis dñi, ſicut impetus grãdinis turbo cõfringẽs: ſicut impetus aquarũ multarũ inundantiũ & emiſſarũ ſuper terrã ſpacioſam. Pedibus cõculcabit̃ corona ſupbiæ ebriorũ Ephraim. Et erit flos decidẽs gloriæ exultatiõis eius, qui eſt ſup uerticẽ uallis pinguiũ: quaſi temporaneum ante maturitatẽ autũni, qđ cũ aſpexerit, uidens ſtatim ut manu tenuerit, deuorabit illud. a In die illa erit dñs exercituũ corona glorię: & ſertũ exultationis reſiduo populi mei, & ſpiritus iudicij ſedenti ſuper iudiciũ, & fortitudo reuertẽtibus de bello ad portam. Verum hi quoq; præ uino neſcierunt, & præ ebrietate errauerũt, ſacerdos & propheta neſcierunt: prę ebrietate abſorpti ſunt à uino, errauerunt in ebrietate: neſcierunt uidentẽ, ignorauerũt iudicium, ſiue mirabiliter. Omnes enim menſæ repletę ſunt uomitu ſordiumq;, ita ut non eſſet ultrà locus.

Quem

SEP. ria ſuper uerticẽ mõtis pinguis: qui ebrij eſtis abſq; uino. Ecce fortis & durus furor dñi ſicut grando quę fertur in pronũ nõ habẽs umbraculũ, & quæ uiolẽter decidit: ſicut aquarum multitudo trahẽs humũ, & faciẽs ſibi ſpacium: manib. & pedibus cõculcabit̃ corona iniuriæ mercenarij Ephraim. Et erit flos qui decidit de ſpe gloriæ in ſummittate montis excelſi, ſicut præmatura ficus, quam qui uiderit antequam ſumat manu, cupiet eam deuorare. In die illa erit dominus ſabaoth corona ſpei quæ compacta eſt glorię reliquijs populi: relinquetur in ſpiritu iudicij ſuper iudicium, & fortitudinem uetans interficere. Iſti enim uino decepti ſunt: errant propter ſicerã: ſacerdos & propheta exciderunt mente propter ſiceram: abſorpti ſunt propter uinum, uacillauerunt: propter ebrietatem ſicerę errauerunt, hoc eſt, φάσμα maledictio comedet hoc cõſilium: ſiquidem iſtud cõſilium propter auaritiã eſt.

Cui

A omnem potionẽ quæ inebriare poteſt, & ſtatum mẽtis euertere, quam proprie Aquila ebrietatẽ tranſtulit: ſiue illa frumento, ſiue hordeo, ſiue milio, pomorũq; ſucco, & palmarũ fructu, & alio quolibet genere conficiatur. Igitur ſacerdotes & ꝓphetæ hæreticorũ exciderũt mẽte propter ſicerã, & abſorpti ſunt ꝓpter uinum: quales fuerunt Priſca & Maximilla, earũq; princeps Mõtanus: & quid dicerent, neſciebant. Vino inebriant̃, quãdo ſcripturas ſãctas male intelligunt, atq; ꝑuertũt: Sicera, quando ſeculari abutunt̃ ſapientia, & dialecticorũ tendiculis, quæ nõ tam uincula ſunt appellanda, q̃ phaſmata, id eſt, umbræ quædã & imagines, quæ cito pereũt atq; ſoluuntur. Iſtiuſmodi conſilium maledictio poſsidebit: qui quæſtum putant eſſe pietatem, & cũcta faciũt propter auaritiã. De hoc phaſmate & Apoſtolus loque*1. Tim. 4. a*batur: Attendentes ſpiritibus erroris, & B doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendaciũ. Tertia expla*Ioan. 12. a & 13. c*natio eſt, poſtquam dominus ſcribas phariſæosq; ſubuerterit, & ſocium eorum Iudam proditorẽ, qui ab initio fur fuerat: loculos enim pecuniæ pauperũ ipſe portabat: tunc ſit in ſpem & in gloriæ coronam his qui de Iudæis in dominum crediderunt, haud dubium quin apoſtolos ſignificet, quos ad prædicationem euangelij reſeruarit, & non ſtatim permiſerit pro Chriſto ſanguinem fundere. Omnes enim ſcribę & phariſæi uino & ſicera, de quib. ſuprà diximus, inebriati ſunt: tam ſacerdotes q̃ pſeudoprophetæ. Sed tendiculæ eorũ atq; inſidiæ fuere pro nihilo, quia & Iudas ipſe qui prodidit, fecit propter pecuniam: & ſacerdotes qui proditorem pecunia corruperũt propter metum abiectionis ſuæ. Ipſe enim flagellũ de funiculis faciẽs, eiecit de tẽplo eos qui uendebãt boues & oues, & cathedras uẽdentiũ columbas, & nummulariorũ mẽſas ſua autoritate ſubuertit, *Eſa. 56. c* dicens ad eos: Scriptum eſt, Domus patris mei, domus orationis uocabitur, uos autẽ feciſtis eam domũ negociationis, ſiue ſpeluncam latronum. *Anagoge* Iuxta anagogen illud Hebraicũ, in quo diximus: Omnes enim menſæ eorum repletæ ſunt uomitu ſordiumq;, ita ut nõ ſit ultrà locus: ad hæreticos, & ad ſcribas ac phariſæos ſic referri poteſt, ut uniuerſam doctrinã eorũ & cuncta myſteria dicamus uomitu plena & ſordiũ, dum ſcripturarũ ſanctarum non digerũt cibos: nec uniuerſo corpori faciũt eſſe uitales, ſed immaturos & fœtẽtes egerũt, ita ut nullum in eis deus reperiat locum. Miror aũt quid uoluerit Theodotio, ut pro uerbo Hebraico quod dicitur, קִיא צוֹאָה pro quo Aquila interpretat⁹ eſt, uomitũ ſordium: & Symmachus tantũ uomitum, ille diceret: ἐμετὸν δυσαλίας, id eſt, uomitum dyſaliæ, quod uerbum ubi apud Græcos lectũ ſit, inuenire nõ potuit: niſi fortè nouæ rei nouũ finxerit nomen. Siquidẽ & apud Hebræos compoſitũ eſt: quia uomitus dicitur קִיא & צוֹאָה ſordi C dus. Quicquid igitur nauſeam facit & uomitum, δυσαλία appellari poteſt. a ¶ *Quem docebit ſcientiã, &c.*] Quis, inquit, dignus eſt doctrina dñi, quis uerbis ſaluatoris dicentis: Qui habet aures audiendi audiat, ut quod auribus hauſerit, corde intelligat? Quinã illi ſint, ſequẽs uerſus oſtendit: Ablactati à lacte, appulſi ab ubere: qui nequaquã lacte nutriuntur infantię, ſed ſolido ueſcuntur cibo: qui appulſi ſunt ab ubere cum Iſaac: propter quã lætitiã fecit Abraham grande conuiuium: *Gen. 21. d* hi merentur domini audire myſteria, & intelligere quæ ſacerdos & propheta neſciunt, inebriati & abſorpti à uino: qui errauerũt & neſcierũt uidentem: quia omnes menſę eorum repletæ ſunt uomitu ſordiumq;: qui prophetis uẽtura annũciantibus, & niſi feciſſent quæ præcepta ẽrant tormenta minitãtibus, ſolebant dicere ſubſannatores: D Manda, remanda: manda, remanda: id eſt, præcipe, præcipe, impera quæ facere debeamus. Cumq; abuterentur dei patientia, qui differt iram ut præbeat miſericordiam: ſolebant etiam hoc ex perſona prophetarum ludentes dicere: Expecta pauliſper, expecta modicum: uenient quæ futura prædiximus. Hæc autem uniuerſa loquebantur in populo, quia dei ſermonibus non credebant, ſtatimq; infert propheta: Nequaquam uobis deus his uerbis loquitur, ut præcipiat quid facere debeatis, & præſtolemini quæ uentura ſunt, ſed loquetur uobis in furore præſenti, qui prius dixerat ad populũ: Hæc eſt requies mea, reficite laſſum: multo tempore laboraui, in nullo inueni requiem. Vulpes foueas habẽt, & uolucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput ſuum reclinet. Et hoc eſt meum refrigerium, ut in uobis aliquando requieſcam. Qui noluerunt audire, & mea monita contempſerunt, quamobrem hoc quod ſolebãt ludentes dicere prophetis: Man*Suprà eod.*da, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicum ibi, modicum ibi: & irridere patientiam meam, dum me arbitrantur minitari quæ nunquam facturus ſim: ſentient rebus expleri, ut uadant in interitum, & cadant retrorſum ὀπισθοτόνῳ inſanabili, nunquamq; ad priora proficiant: nec poſſint cum Apoſtolo dicere: Præteritorũ obliti ad ea quæ *Philip. 3. c* priora ſunt extendimur: ſed conterantur & illaqueentur, & uel à Babylonio, uel à Romano capiantur exercitu. Pro eo quod nos diximus: Manda, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicum ibi, modicũ ibi: in Hebræo ſcriptum eſt, צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם hisq; uerbis abuti ſolet immundiſsima hæreſis apud ſimplices quoſq; atq; deceptos, ut errorẽ faciat nouitate ſermonũ q ſcilicet qui hęc uerba cognouerit, & in coitu eorũ meminerit

HEB. a Quem docebit ſciẽtiam, & quẽ intelligere faciet auditũ? Ablactatos à lacte, appulſos ab uberib⁹: qa mãda, remanda: mãda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicũ ibi, modicũ ibi. In loquela enim labij & in lingua altera loquetur ad populum iſtũ, cui dixit: Hæc eſt requies mea, reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigeriũ: & noluerũt audire. Et erit eis uerbũ dñi: manda, remãda: mãda, remãda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicũ ibi, modicũ ibi: ut uadãt & cadãt retrorſum: et cõterant̃, & illaqueent̃ & capiantur.

Propter

SEP. Cui annunciabimus mala, & cui annũciabimus nunciũ? q ablactati ſunt à lacte, qui abſtracti ab ubere? Tribulationẽ ſuper tribulationẽ expecta: præſtolare ſpem ſuper ſpẽ: adhuc partim, adhuc parum propter irriſionẽ labiorũ: propter linguam alterã qua loquẽtur populo huic, dicentes eis: Hæc eſt requies eſurienti, & hæc contritio, & noluerũt audire. Et erit eis ſermo domini: Tribulatio ſuper tribulationem: expecta, expecta: ſpes ſup ſpẽ: adhuc parum, adhuc parum: ut uadant & cadant retrorſum: & conterantur & periclitent̃ & capiãtur.

Popterea

A meminerit,abſq; ulla dubitatione trāſeat ad regna cœ/
1.Cor.14.d lorū.Legimus in Apoſtolo:In alijs linguis & in labijs a/
lijs loquar populo huic, & nec ſic exaudiēt me, dicit do
minus.Quod mihi uidetur iuxta Hebraicū de præſenti
ſumptū capitulo. Et hoc in ueteri obſeruauimus teſta/
mento, abſq; paucis
teſtimonijs quib. Lu
cas ſolus abutit, qui
magis Græcę linguę
habuit ſcientiā: ubi/
cūq; de ueteri inſtru
mēto quid dicit, nō
eos iuxta Septuagin
ta,ſed iuxta Hebrai/
cū ponere, nullius ſe
quētiū interpretatio
nem ſed ſenſum He/
braicū ſuo ſermone
uertētiū.Symmach⁹,
Theodotio & Lxx.
de hoc loco diuerſa
ſenſerūt, & qa longū
eſt de omnib. dicere,
Lxx. interpretes qui
legūt in eccleſijs, bre
uiter trāſcurramus.
Reiecto populo Iu/
dæorū,ſacerdotib. &
ꝓphetis qui inebria
ti ſunt ſicera, & erra/
uerūt, & maledictio
comedit cōſiliū eorū
quod inierūt ꝓpter
auaritiā.Cui annun/
B ciabimus futuras ꝓ
Chriſto tribulatio/
nes? Cui mala ꝓ qui
bus paratur corona
uirtutū? Vtiq; his q
ablactati ſunt à lacte,
qui appulſi ſunt ab
ubere, haud dubiū
quin apoſtolos ſigni
ficet. Tribulationem
ſuper tribulationem
expecta.Loquit autē
ad chorū apoſtolo/
rum,omniumq; cre/
dentium: ut non ad
unam,ſed ad multas
ſe paret tribulatiōes:
ut cū tribulatus fue/
rit atq; depreſſus,rur
ſum ſperet, & ſpē ſu/
per ſpem habeat. Quod ſi paululum tardauerint quæ
promiſſa ſunt,non ſit incredulus: Modicum enim par/
Rom.5.a uulumq; & uenient quæ promiſſa ſunt. Etenim tribula
tio patientiam operatur:patientia probationē:proba/
tio ſpem:ſpes aūt non confundit.Et hæc ipſa tribulatio
geminabitur detractione labiorū, & blaſphemijs perſe
quentiū, quibus aduerſus dei populū rabido ore deſæ
uiunt.Porrò apoſtoli & apoſtolici uiri loquētur ad po/
pulum Iudæorum dicētes: Hæc eſt requies eſurienti iu/
ſtitiam, & hæc cōtritio & anguſtia quæ ducit ad uitam.
Illis hæc prædicantibus, audire impij noluerunt. Vnde
hoc quod ad dei populum dicebatur:Tribulationē ſu/
ſtine,tribulationē ſuſtine:expecta ſpem, expecta ſpem:
adhuc modicum, adhuc modicum:illis uertetur in pœ
nam: qui audire ſermonē domini noluerūt:ut corruāt
& uadant retrorſum, & in periculū obſidionis ac mor/ C
tis incurrāt, & abſq; ullo miſeriarū fine capiant. Quod
autem uerbum Hebraicū דֵּעָה quod omnes uerterunt
ſciētiam, ſoli Lxx. κακά, id eſt mala interpretati ſunt: er/
ror perſpicuus eſt. Prima enim litera ד uel ר paruo a/
pice diſtinguūtur. ſi
ergo legatur דֵּעָה ſci
entiam ſonat: ſi רֵעָה
maliciam: nō à malo
quod cōtrarium bo/
no eſt, ſed ab angu/
ſtia. a ¶ *Propter hoc au*
dite, &c.] Qđ ſuprà
diximus,cū irriſione
ſolitos principes Iu/
dæorū prophetis di/
cere: Māda,remāda:
expecta,reexpecta: &
cętera his ſimilia:per
quæ oſtendit nequa
quā eos ꝓphetarum
credidiſſe ſermonib.
ſed prophetiam eo/
rum habuiſſe deſpe/
ctui, præſens oſtēdit
capitulū: per qđ ap/
pellantur uiri illuſo/
res. Sunt autē ſcribæ
& phariſæi qui domi
nantur ſuper popu/
lum dei in Hieruſa/
lem,quos Lxx. uocāt
uiros tribulatos, &
principes ppľi Hieru
ſalem. Dixerūt enim D
non ſermone, ſed o/
pere: Sumus ſicut &
cęterę nationes: ha/
bemus pactum & fœ
dus cum inferno in/
& cum morte: ſemel
ſalutem deſperaui/
mus. Certe captiui/
tas longo poſt tem/
pore uentura eſt, di/
centibus uobis: Ad/
huc modicū, adhuc
modicū: expecta,rur
ſus expecta. Ergo cū
mortui fuerim⁹, hoc
flagellum captiuita/
tis & hanc tempeſtā/
tem non ſentiemus.
Semel enim menda/
cio credidimus, hoc eſt fruſtra ſpem habuimus in deo
& in lege eius.Et ideo mēdacio ꝓtecti ſumus, quia mor
tui imminentem captiuitatem declinauimus. Verbum
Hebraicum שׁוֹט Aquila & Symmachus flagellū, Se/
ptuaginta καταιγίδα, id eſt, tempeſtatē interpretati ſunt Ioan.8
כָּזָב quoq; omnes mendacium tranſtulerunt, in quo
ſperauerunt Iudæi, cuius iuxta euangeliſtam Ioannē,
pater eſt diabolus. b ¶ *Idcirco hæc dicit dominus deus: Ecce*
ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, &c.] Dixerā,
inquit,uobis: Audite uerbum domini, uiri illuſores,ſi/
ue tribulati principes populi mei, & nolite fœdus habe
re cum morte,nec pactum cum inferno: qui cōtemnen/
tes præcepta mea,poſuiſtis mendacium ſpem ueſtram,
& glorιantes imò deſperātes dicitis:mendacio protege
mur.Idcirco miſericors & miſerator dominus,patiēs &
multum

HEB. a Propter hoc audite uerbum domini,uiri illuſores qui dominamini ſuper populū meū qui eſt in Hieruſalē. Dixiſtis enim: Percuſſimus fœdus cū morte, & cum inferno fecimus pactum:flagellū inundans cū tranſierit,non ueniet ſuper nos:quia poſuimus mēdaciū ſpē noſtrā, & mēdacio ꝓtecti ſum⁹. b Idcirco hæc dicit dn̄s de⁹. Ecce ego mittam in fundamētis Sion lapidē ꝓbatū angularē, preciosum, fundatū fundamine: qui crediderit non feſtinet. Et ponā iudiciū in pondere, & iuſtitiā in menſura, & ſubuertet grādo ſpē mēdacij: & protectionē aquæ inundabūt. Et delebit fœdus ueſtrū cum morte: & pactū ueſtrū cum inferno nō ſtabit: flagellū inundās cū tranſierit, eritis ei in conculcationē. Cū pertrāſierit, tollet uos: quoniā mane diluculo tranſibit in die & in nocte: & tātummodo ſola uexatio intellectū dabit auditui. Coanguſtatum eſt enim ſtratum: ita ut alter decidat, & pallium breue utrunq; operire nō poteſt. Sicut

SEP. Propterea audite uerbum domini,uiri tribulati, & principes populi huius qui eſt in Hieruſalem,quia dixiſtis: Fecimus teſtamentum cum inferno, & cum morte pactum: tempeſtas tranſiens ſi irruerit, non ueniet ſuper nos: quoniā poſuimus mendaciū ſpem noſtram, & mendacio ꝓtegemur. Propterea ſic dicit dominus: Ecce ego immittā in fundamēta Sion lapidē precioſum electū angularem, honorabilē in fundamēta eius, & qui crediderit nō confundet. Et ponā iudiciū in ſpem, miſericordiā autē meam in pondera: & qui credūt fruſtra mendacio: quoniā nō trāſibit per nos tempeſtas, & non auferet nobis teſtamentū mortis: & ſpes ueſtra ad infernum nō permanebit. Tempeſtas ueniens ſi tranſierit, eritis ei in cōculcationem. Cum tranſierit, tollet uos mane, mane pertrāſiet: die & nocte erit ſpes peſſima. Diſcite audire qui eſtis in tribulatione: Non poſſumus pugnare: ipſi aūt infirmi ſumus ut cōgregemur. Sicut

A multū miſericors nolentib. uobis, in fundamēta Sion,
lapidē electū & probatū, & precioſum, & angularē miſ/
1.Cor.3.b ſurū ſe eſſe dicit.De quo & Apoſtolus loquit: Quaſi ſa/
Ibid.c piēs architectus fundamentū poſui. Et iterū: Fūdamen
tum eñ aliud nemo poteſt ponere, præter id qđ poſi/
tū eſt,quod eſt Chri/
ſtus Ieſus. Iſte lapis
uerè & ſecūdo appel
latur lapis,ſicut & in
Leuitico, homo, ho/
mo bis dicit, & angu
laris lapis,qa circūci
ſionis & gentium po
pulos copulauit: de
quo & in pſalmo di/
Pſal.117.c cit: Lapidē quē reꝓ/
bauerūt ædificantes,
hic fact⁹ eſt in caput
anguli. Iſti ſunt autē
ædificātes & cemēta/
rij,q nunc appellant
uiri illuſores, & prin/
cipes ppľi qui eſt in
Dan.2.g Hieruſalem.De hoc lapide & in Daniele legimus, ꝙ ex/
ciſus ſit de monte ſine manib. & impleuerit uniuerſum
orbē, eo ꝙ diuini germinis diſpēſatio humanū corpus
aſſumpſerit, & habitauerit in eo plenitudo diuinitatis
corporaliter. ſuper hunc lapidē qui alio nomine appel
lat petra, Chriſtus ædificauit eccleſiā, & firmo iuxta He
braicū, fundauit fundamine: in quo q crediderit, nō cō
fundet, ſiue iuxta Hebraicū, nō feſtinet: ne uidelicet tar
Abac.2.a dus ei Chriſti uideat aduentus. Si eñ tardauerit iuxta
Abacuc,nemo deſperet: qa ueniēs ueniet, & ſua ꝓmiſſa
cōplebit. Promittit quoq; deus ponere ſe in eo iudiciū
B pōderis. Neq; eñ iudicat pater quenq;, ſed omne iudi/
Ioan.5.d ciū tradidit filio.Et iuſtitiā ſiue miſericordiā in mēſura,
ut reddat unicuiq; ſecūdū opera ſua, & iuſtitiā ac miſe/
ricordiā alterutro tēperet, iuxta illud quod in pſalmis
Pſal.84.b legimus: Miſericordia & ueritas obuiauerunt ſibi: iuſti
tia & pax deoſculatæ ſunt ſe. Spē quoq; ait ueſtrā atq;
mēdaciū,id eſt, diabolū patrē om̄is mēdacij, ſupplicio/
rū meorū grando ſubuertet. Et ꝓtectionē ſub qua uos
tutos fore arbitramini, tēpeſtas ualida & aquarū multi
tudo delebit, ita ut amicitia & fœdus quod habebatis
cum morte & cum inferno: hoc eſt, cum diabolo, pereat
in æternū. Et flagellum ſiue tempeſtas, de quo dixera/
tis: Flagellū inundans cum tranſierit non ueniet ſuper
nos: ueniet, & eritis ei in conculcationē: hoc eſt, omnia
tormenta patiemini, quæ uos putabatis deſperationis
animo nequaq; eſſe paſſuros. Semper enim irruet uo/
bis, & tam in proſperis ꝗ in aduerſis irā dn̄i ſentietis, &
mors uos ſæua populabitur. Quid dicā de pœnis? pœ/
narū ſola formido & tormentorū metus uos corriget
ad ſalutem, & mala ueſtra intelligere faciet. Cumq; ue/
xati fueritis, tunc ſcietis prophetas meos uera dixiſſe.
Quodq; ſequitur: Coanguſtatū eſt enim ſtratum,ita ut
alter decidat, & pallium breue utrunq; operire non po
1.Cor.10.c teſt: illum habet ſenſum, quē in Apoſtolo legimus: Nō
poteſtis calicem domini bibere & calicem dæmonio/
rum. Non poteſtis mēſæ dn̄i eſſe participes & mēſæ ido
2.Cor.6.c lorū.Et alibi: Quę participatio iuſtitię cum iniquitate?
Quę ſocietas luci ad tenebras? Quæ conuentio Chriſti
ad Belial? Quæ pars fideli cum infidele? Qui cōſenſus
templo dei cum idolis? Loquitur autē ſub metaphora
mariti pudiciſſimi, qui adulteræ dicit uxori: Vnus le/
ctulus me & adulterum tecum capere nō poteſt, & pal/
Ezech.16. lium breue maritū & mœchum cooperire nō præualet.
& 23 O igitur Hieruſalem ad quam & in Ezechiel ſub perſo
Oſee 3 na uxoris loquitur fornicātis, & quā in Oſee principio
ſcortū uocat & adulterā: ſi uis meis cōplexibus copula C
ri, abijce idola: ſi ſerui eris idolis, me habere nō poteris.
Hoc iuxta Hebraicū. Porrò quod in Lxx. legit: Diſcite
audire q tribulati eſtis, nō poſſumus pugnare: ipſi autē
infirmi ſumus ut cōgregemur: quem ſenſum habeat, &
quō ſuperioribus cō
pulet, penitus igno/
ro. Niſi forte ad prin
cipes populi loquat
ſermo diuin⁹, & hor/
tet eos ut ſpē habeāt
in deo, & nō in mor/
te atq; inferno, & di/
ſcāt audire uaticinia
prophetarū: illiq; re/
ſpondeant, ſe ꝓ infir
mitate uirium aduer
ſus cōtrarias poteſta
tes pugnare nō poſ/
ſe: nec inter dei popu
lū cōgregari. a ¶ *Sicut*
enim in monte, &c.] La/
pidem precioſum in
fundamētis Sion poſiturū ſe dn̄s repromiſit, ut ſubuer
teret grādo mendaciū & impiorū ſpē: fœduſq; cū mor
te & pactū cū inferno tempeſtas ualida deleret. Quē qa
ſuſcipere illuſores principes noluerūt, ſicut quondā cō
tra allophylos regnāte Dauid in mōte diuiſionū, q He/
braice appellabatur פְּרָצִים dominus cōcidit aduerſa/
rios ſuos: unde & locus nomen accepit: Et ſicut in ualle
Gabaon, ſub Ieſu principe, quando fiducia habitantis
in ſe dei locutus eſt: ſtet ſol in Gabaon, & luna cōtra ual Ioſue 10.c
lem Aialō, & ſtetit ſol ſpacio unius diei: multiq; de alie/
nigenis perierūt: ſic contra impios & illuſores iraſcetur
dominus ut faciat opus ſuū. Nō eſt enim opus domini D
perdere quos creauit, ſed facere opus alienū: quod ad
crudelitatē magis ꝗ ad clemētiam pertinet. Rurſumq;
idipſum alijs uerbis repetit, ut operetur opus ſuū. Non
eſt opus eius punire peccantes, ſed peregrinū & alienū
ab eo ut puniat q ſaluator eſt. Quoniā igit de patientia
ſua reſurrecturus eſt dominus, & nequaq; parciturus,
ſicut nō pepercit in mōte Pharaſim, & in ualle Gabaon:
Moneo uos, ô uiri illuſores, ut nequaq; rideatis de ꝓ/ Prou.5.d
phetis meis, & non putetis uentura quæ nunciant: ne ſi
permāſeritis in illudēdo, cōſtringant uincula peccato/
rum ueſtrorū. Funib. enim peccatorū ſuorū unuſquiſq;
conſtringit: ſiue captiuitatis uobis tēpus adueniat. Si
quidē quod dn̄s tanto tēpore differebat uincula, capti
uitatē atq; ſupplicia, ſiue ultimū iudicij diē, iam rebus
expleturus eſt, conſummaturus & abbreuiaturus. Itaq;
ego ꝓpheta quæ à dn̄o deo omnipotēte futura cogno/
ui ſup uniuerſam terrā, hæc uobis nūcio: ut imminentē
iram pœnitentia præueniatis. Iuxta Lxx. ipſe dn̄s quaſi
mons impiorū dicit ſurrecturus & futurus in ualle Ga
baon: ut faciat opera ſua, quæ om̄ia unū opus eſt ama/
ritudinis, qđ nequaq; uideat eſſe blaſphemū: Nō enim
dixit futurū dn̄m montem impiorū, ſed quaſi montem
qui impijs & ſuſtinentibus uideatur eſſe grauiſſimus.
Quomodo ſi filius negligēs & alter ægrotus, patrem &
medicum putent eſſe crudeles, ſi eos uerberibus atque
cauterio diſciplinæ reſtituant ſanitati. Conſurget enim
dominus & erit in ualle Gabaon, propter eos qui cum
ob peccata in humili cōſiſtant loco, propter tumorem
animi eriguntur in ſuperbiam. Gabaon enim collis in/ גִּבְעוֹן
terpretatur: ut faciat opera ſua quæ ſunt opera amari/
tudinis: quando cogitur mutare clementiā, & pro dul/
ci, amarus efficitur. Igitur uos qui hæc eſtis aliquando
paſſuri, nunc nolite lætari illa lætitia qua gaudebat &
diues in conuiuio purpuratus, & Lazarum pauperem
negligens

HEB. a Sicut enim in mōte diuiſionū ſtabit dn̄s: ſicut in ualle Gabaon iraſcet, ut faciat opus ſuū, alienū op⁹ ei⁹: ut operet opus ſuū, peregrinum eſt opus ab eo. Et nunc nolite illudere: ne forte conſtringantur uincula ueſtra. Conſummatione enim & abbreuiationē audiui à domino deo exercituū ſup uniuerſam terrā. Auribus

SEP. Sicut mōs impiorū cōſurget dn̄s, & erit in ualle Gabaon: cū furore faciet opera ſua: amaritudinis opus & furor eius quaſi alienis abutet, & aliena amaritudo ei⁹. Et uos nolite lætari: ne cōfortent uincula ueſtra: qa cōſummatas & abbreuiatas res audiui à dn̄o deo ſabaoth, quas factur⁹ eſt ſuper omnem terram. Auribus

A negligēs: ne fortè fiant ueſtra uincula fortiora. Quę eñ facturus eſt dñs, & rebus ſuā ſententiā cōpleturus, hæc ego audiui, & uobis omnia nunciaui. Quodq; intulit: Supra omnē terrā: iuxta hiſtoriā: Iudææ terminos intellige: iuxta anagogen, totius mūdi. [a] ¶ *Auribus percipite, &c.*] Ad eoſdē nunc etiā loquit̃, quib. ſuprà dixerat: Audite uerbum dei, uiri illuſores, q dominamini ſuper populū meum qui eſt in Hieruſalem: & præcipit eis ut uocem eius audiant: & eloquiū illius diligenter attendāt. Nunquid, ait, agricola ſemper arabit, ut ſementem iaciat? Nónne prius ꝓſcindet humum, & uomere ſulcos reuoluet: iacentesq; glebas raſtro franget & ſarculo: ut cum adęquauerit ſuperficiē terræ, & dura prius arua mollierit, tunc ſpargat gith ſiue cyminum, ſeratq; triticum & hordeum, & milium, & far in finibus ſuis iuxta uarietatem terrę & tempo-
B rum? Neque enim ſimul omnia ſeminantur. Pro farre, quod Græci ζέαν uocant: quidam uiciam intelligunt: ipſumq; agricolam, id eſt, ſatorē erudit deus naturaliter iudicio ſuo, & docet illum ut ſciat quā cui ſemēti culturam adhibeat. Denique quum metendi tempus aduenerit, gith & cyminum, quæ infirmiora ſunt ſemina, non rotis plauſtrorum teruntur: quæ in ſerrarum ſimilitudinem ferreæ circumaguntur & trahuntur ſuper demeſſas ſegetes: ſed uirga excutiuntur & baculo, quæ uulgo flagella dicuntur. Panis autem, id eſt, triticū de quo efficitur panis, rotis ferreis teritur, & omnis eius ſtipula comminuitur in paleas. Veruntamē non ſemper uexatur & teritur: nec omni tempore rotarū ungulis comminuitur: pro quibus in Hebraico dicitur equis earū, ut quia ungulas rotarum dixerat, metaphoram ſeruaret in reliquis. Quidam uolunt ex eo quod ungulas & equos nominauit, oſtendi equarum greges: qui ad terenda frumēta areis immitti ſoleant: ſed nō poterat ſcriptura dicere, quod Iudæa prouincia non habebat. Hoc autem, id eſt, ut gith & cyminū uirga excutiantur & baculo, frumētū hordeumq; & far, fortaſſe & milium, rotis ferreis conterātur: & non in perpetuū dei iudicium eſt, qui in omnibus oſtendit mirabile conſilium ſuum, & iuſtitiæ magnitudinē monſtrat in cunctis. Hæc παραφραςικῶς diximus, ut facilius ſenſum pro quo iſta dicuntur, poſsimus intelligere. Deus uarie genus diſpenſat humanum: nunc punit, nūc miſeret̃, nunc corripit, nūc defendit, id eſt nūc arat, nūc ſerit, nunc maturas fruges

HEB. [a] Auribꝰ percipite & audite uocē meā: attendite & audite eloquiū meum. Nūquid tota die arabit arans ut ſerat, proſcindet & ſarriet humū ſuā? Nónne cū adæquauerit faciē eius, ſeret gith, & cyminū ſparget: & ponet triticū per ordinē, & hordeū, & miliū, et uiciā in finibus ſuis? Et erudiet illū in iudicio: deꝰ ſuus docebit illū. Nō eñ in ſerris triturabit̃ gith: nec rota plauſtri ſuper cyminū circuibit: ſed uirga excutietur gith & cyminū baculo: panis autē cōminuetur: uerū nō in perpetuū triturās triturabit illum, neq; uexabit eum rota plauſtri, neq; ungulis ſuis cōminuet eū. Et hoc à deo exercituū exiuit, ut mirabile faceret cōſiliū, & magnificaret iuſtitiam.

CAP. XXIX.

VAe [b] Ariel, Ariel ciuitas quā expugnauit Dauid.

SEP. Auribus percipite & audite uocē meā: attendite & audite ſermones meos. Nunquid tota die arabit q arat: aut ſementē præparabit antequā præparet terrā? Nūquid nō cū adæquauerit faciem eius, tunc ſeminabit gith & cyminum, & rurſum ſeminabit triticum & hordeum & milium, & far in finibus ſuis: & erudieris iudicio dei & lętaberis? Non eñ cum duricia mundatur gith, neq; rota plauſtri circuit ſuper cyminū, ſed uirga excutitur gith, & cyminum cum pane comeditur. Neq; enim in ſempiternum ego iraſcar uobis: nec uox amaritudinis meę conculcabit uos: & hæc à domino ſunt egreſſa portenta. Inite conſiliū, exaltate uanam conſolationem.

CAP. XXIX.

VAe Ariel, Ariel ciuitas quā expugnauit Dauid.

metit, & demeſſas in areis terit: orbemq; ſuū gubernat C ut uoluerit: Gith & cyminū, id eſt, oēs gentes quæ nō receperūt eius notitiā, nec legis habuere præcepta, uirga emendat & baculo: frumentū aūt, id eſt, populū Iudæorum magnis torquebit ſupplicijs. Cui eñ plus credit̃, plus exiget̃ ab eo. Et Luce 1 ſeruus qui ſcit uolūtatem dñi ſui, & non fecerit eam, uapulabit multis. Et in alio loco ſcriptū eſt: Potē- Sap. 6 tes potēter tormēta patient̃. Veruntamē nō eos torquebit in ꝑpetuū. Aliud eñ eſt eſſe impiū, aliud peccatorem. Qđ nos de gētib. & Iudæis interpretati ſumꝰ: alij exponūt ſuper populo & ſacerdotib. ꝙ uulgus indoctū in die iudicij gith, & cyminū corripiat̃ uirga & baculo: ſacerdotes aūt qui habuerūt clauē ſcientię magnis ſupplicijs torqueantur, & hoc domini fiat iudicio: qui oſtendit in cūctis mirabile conſiliū ſuū & iuſtitię ueritatē, ut q plus acceperunt, plus exigat̃ ab eis. Pro eo qđ nos in- D terpretati ſumus: In uirga excutiet̃ gith & cyminum in baculo, neſcio quid uolētes Lxx. tranſtulerūt: cyminū aūt cū pane comedit̃. Deniq; & ueteres Græci interpretes Hebraicū diſſerētes, de hoc ſermone tacuerunt, quia forſitan quid dicerent, non habebant. Illud autem in quo nos iuxta Hebraicum poſuimus: Verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neq; uexabit illum rota plauſtri, nec ungulis ſuis comminuet eum; Septuaginta nō iuxta uerbum, ſed iuxta ſenſum interpretati ſunt. Neq; enim ego in ſempiternū iraſcar uobis, nec uox amaritudinis meæ conculcabit uos: oſtendētes futura peccatoribus poſt tormenta refrigeria, & hæc quaſi portenta atq; mirabilia egreſſa eſſe à domino. Vnde præcipitur peccatoribus qui poſtea puniendi ſunt, ut ineant conſilium, & exaltent conſolationē ſuam, nequaquam uanā, ut à Septuaginta additū eſt, ſed abſolute conſolationem. Nunquā enim deus præciperet, ut exaltarent uanam conſolationem ſuam, quæ eis non erat profutura.

CAP. XXIX.

VAe *Ariel, Ariel ciuit. etc.*] Pro eo qđ nos interpretati ſumꝰ, uæ, in Hebræo ſcriptū eſt הוי qđ apud eos interdū uocatiuo caſu dicit̃, ut nō plāgat Ariel, ſed uocet: licet in præſenti loco ꝓ planctu accipiēdū ſit. Ariel quoq; interpretat̃ leo dei: & ꝓ ciuitate quā Aquila interpretatus eſt πολίχνιον, hoc eſt, oppidulū ſiue uiculū, in Hebræo legūt קִרְיָה quod ꝓprie uillā ſignificat, & lingua Syra dicit̃ cartha, unde & uilla ſyluarū appella-

A tur קִרְיַת יְעָרִים. Deniq; & in ſuperioribus ubi legimus:
Sup. 1. f Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis Sion? Pro ciuitate Cariath ſcribitur, id eſt, uilla: quā nos ut trāslationē Aquilæ exprimamus ad uerbū, ciuitatulā poſſumus dicere. Igitur Ariel, id eſt leo dei quondam fortiſsima uocatur Hieruſalem, ſiue ut alij arbitrātur, templū & altare dei quod erat in Hieruſalē: Quodq; ſequitur: Quā expugnauit Dauid, ꝓ quo interpretatꝰ eſt Symmachus, caſtrum Dauid: & Theodotio, circūuallatio Dauid, in Hebræo legitur חָנָה quod eruditiſsimus Hebræorū, habitaculū ſignificare uoluit. Si igitur legerimus, quā expugnauit Dauid, ad illud tempus referamus, quando cepit Dauid arcem
1. Par. 11. b Sion, repugnātibus cęcis & claudis, & primus Ioab domatum excelſa conſcēdit. Si autē iuxta Symmachum & Theodotionem, hoc ſentiendū, quod Dauid eam inſtaurauerit atq; mu-
B nierit. Additus eſt annꝰ ad annū: ſiue ſubtractus, ut interpretatus eſt Aquila, & ſolēnitates euolutę ſunt. Subuerſo eñ tēplo, & Iudaica religione ſublata, omnis eorū feſtiuitas perijt. Dicitq; ſe dñs circūuallare Ariel Babylōio exercitu, & fore eā triſtem atq; mœrētem, quādo ab eis diruta fuerit. Rurſumq; ſub Ieſu filio Ioſedech ſacerdote magno, & Zorobabel filio Salathiel Eſdraq; & Neemia, qñ prophetauerunt Aggæus & Zacharias fore eā quaſi Ariel, qđ habeat antiqui tēpli ſimilitudinē, ſed magnificētiā ornamētumq; nō habeat. Secūdo quoq; dñs cōminatur, qđ circūdet Arielē ſphæra, & iaciat contra eā aggerem, & munimēta ponat in obſidionem eius, & cōpleatur illud quod
Luc. 19. f ipſe plangens Hieruſalem loquitur in euangelio: Si ſcires ea quę ad pacem ſunt tibi, quoniā ueniēt dies ſuper te, & circūdabunt te inimici tui uallo, & obſidebūt te, &

HEB. Dauid. Additus eſt annus ad annum; ſolennitates euolutæ ſunt. Circūuallabo Ariel, & erit triſtis & mœrens; & erit mihi quaſi Ariel. Et circundabo quaſi ſphęrā in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponā in obſidionē tuā. Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum, & erit quaſi pythonis de terra uox tua, & de humo eloquium tuū muſsitabit. Et erit ſicut puluis tenuis multitudo uentilantium te: & ſicut fauilla pertranſiens multitudo eorum qui contra te præualuerunt, eritq; repente confeſtim. A' domino exercituū uiſitabitur in tonitruo & commonitione terrę, & uoce magna turbinis & tēpeſtatis: & flāmæ ignis deuorantis. Et erit ſicut ſomniū uiſionis nocturnę multitudo omniū gētium, quę dimicauerunt cōtra Ariel, & omnes qui militauerūt & obſederūt & præualuerunt aduerſus eam. Sicut ſomniat eſuriens & comedit, cū fuerit experrectus uacua eſt anima eius: & ſicut ſomniat ſitiens & bibit, poſtquā euigilauerit, laſſus adhuc ſitit, & anima eius uacua eſt: ſic erit multitudo omnium gentium quæ dimicauerunt contra montem Sion.

SEP. Dauid. Congregate genimina, annum ſuper annum: comedite, comedetis enim cum Moab: coanguſtabo eñ Ariel: & erit fortitudo illius & diuitiæ mihi, & circundabo ſicut Dauid ſuper te, & mittam uallum in circuitu tuo, & ponam per gyrum tui turres, & humiliabunt̃ in terram ſermones tui; & in terram occident uerba tua. Et erit ſicut loquētiū de terra uox tua, & uſq; ad pauimētum uox tua infirmabit̃. Et erūt ſicut puluis de rota diuitię impiorum, & ſicut fauilla quæ rapitur multitudo eorum qui te oppreſſerunt: eritq; in puncto repente à dño Sabaoth. Viſitatio enim erit cum tonitru: & cōmotione & uoce magna tempeſtas ualida, & flamma ignis deuorās. Et erunt quomodo uidentis ſomniū nocte, diuitiæ omniū gētium quæ militauerunt cōtra Ariel: & omnes qui pugnauerunt cōtra Hieruſalem, & uniuerſi qui congregati ſunt ſuper eā, & afflixerūt eam. Eruntq; ſicut qui in ſomnis eſuriūt & comedūt, cumq; ſurrexerint, uanū eſt ſomnium eorū: et ſicut qui per ſomniū ſitit et bibit, cū ſurrexerit adhuc ſitiet & aīa eius fruſtrà ſperauit: ſic erunt diuitiæ omnium gentiū quæ militauerunt contra mōtem Sion.

Obſtu-

in terrā humiliaberis, & Hieruſalem erit cōculcata à nationibus uſq; ad cōſummationē tēporis gentiū. Alijs enim uerbis eadē propheta nunc dicit, quod humiliata de terra loquatur, & de humo audiatur eloquiū eius, & ſit quaſi pythonis de terra uox illius, & de humo inſtar paſſerū muſsitet, ut per hęc uerba ſignificet magorū νεκρομαντείαν per quā animas euocare dicuntur, & tenues umbrarum, imò dęmonū audire uoces. Deniq; ꝓ pythone, Aquila magū interpretatus eſt, qui Hebraice dicit̃ בָּאוֹב ꝓ quo Lxx. ἐκ γῆς φωνοῦντες, id eſt, de terra loquentes, tranſtulerunt. Quibus uerbis indicatur ruinā templi uſq; ad conſummationem permāſuram mūdi, quod collapſum in cineres, nequaquā ultrà ſuſcitetur. Tantus autem ô Ariel, te Romanæ potētiæ uallabit exercitus, ut innumerabili pulueri cōparetur, & fauillæ per aerem uolitanti. Vnde nō imbecillitatē eorū pulueri cōparat & fauillæ, q cōtra eos militauerūt: ſed multitudinē quę arenis innumerabilib. exæquatur. Et hoc erit repen- D te, cōfeſtim, ut in media pace, ſubita ſub Nerone bella conſurgāt, & dñs exercituū uiſitet Hieruſalem in tonitru, & in cōmotione terræ, & in turbine tēpeſtatis, & in flamma ignis deuorantis, per quod templū ſignificat cōburendū. Romani autē qui ſuperatis Iudæis & ſubuerſa Hieruſalē ſub Tito & Veſpaſiano, de uaſis quondā dei manubias obtulerunt Capitolio: ſuęq; uirtutis & potētiæ numinū, non iræ dei putauerunt eſſe qđ fecerant, quaſi in ſomnio & in nocturna uiſione oēs diuitias poſsidebunt. Et quō qui eſurit, dormiēs in ſomnis ſe ueſci putat, & qui ſitit, arentibus ſiti faucibus flumina bibit, cumq; euigilauerit ardētior ſitis fit quæ caſſa potione deluſa eſt: ſic multitudo uniuerſarum gentiū, quæ Romanæ ſubditæ

A potestati dimicauerūt contra montem Sion, habebūt
quasi in umbra, et nube, & somnio noctis diuitias, quas
maturo interitu derelinquēt. In eo loco ubi nos posui/
mus omnes qui militauerunt & obsederūt & præualue
runt aduersus eā, Lxx. transtulerūt, & omnes qui mili/
tauerūt cōtra Hieru/
salē, quod in Hebrai
co nō habet. In prin/
cipio quoq; hui' ca/
pituli ubi nos dixi/
mus, additus est an/
nus ad annum, siue
subtractus, illi inter/
pretati sunt, cōgrega
te fructus uel genimi
na, annū sup annū,
manducate, comede
tis eñ cum Moab. Et
est sensus, anteq; an/
nus domini accepta
bilis prædicationis
Abac.3.d eius aduenit, imò duo anni, de quibus in cantico Ha/
Psal.125.d bacuc iuxta Hebraicū legimus, In medio duorum tem
porū cognosceris, seminate uobis in lachrymis ut me/
tatis in gaudio. Scriptū est in euangelio secūdum Ioan
nem, per tria pascha dominum uenisse in Hierusalem,
quæ duos annos efficiunt. Quod aūt sequitur, Come/
dens eñ cū Moab, in Hebraico nō habet. De quo pos/
sumus dicere, quod nisi fructus sibi pœnitentiæ congre
gauerint, incipiant cum his comedere qui nō ingredi/
untur ecclesiā domini usq; in æternū. Cætera in quibus
uidētur discrepare, manifesta sunt, & ex his quæ expo/
suimus, facilis eorum interpretatio est. Scio me legisse
אריאל interpretari, lux mea dei, qd' longe aliter est. Hic
B enim prima syllaba per א & ר scribitur, lux aūt quę He
braice dicit̃ אור inter א & ר mediā habet literā ו
quæ in præsenti nomine non habetur. Omniaq; quæ
nunc dicuntur contra Ariel, referunt ad hæreticos qui
doctrinā suam dei existimant lucē, & expugnandi sunt
à uero Dauid, omnesq; solennitates eorū auferendę, &
gaudiū præsens, futura tristitia cōmutandum, quibus
præcipiat deus ut agant pœnitentiā, ne incipiant come
dere cū Moabitis, & similes esse gētilium. Ipse enim ex/
pugnabit Ariel, & omnem uirtutem eorū atq; diuitias
suo circundabit exercitu. Turribusq;, hoc est, magistris
ecclesiæ humiliabit in terra sermones eorum, ut nequa
quam ponant in cœlū os suum, sed scribantur in terra,
loquāturq; de terra, & fiant quasi puluis excussus rota,
omnesq; diuitiæ impiorū puncto & momento tēporis
comparent̃, quādo uisitauerit eos in sua maiestate, de/
scendēs in turbine & tempestate & igne supplicij, & in/
tellexerint omnes diuitias suas pompamq; sermonū,
& argumētorū strophas, frustra comedētis & bibentis
somnio cōparari, qui militauerūt cōtra Hierusalem, ui/
sionē pacis, siue aduersum Ariel leonē fortissimū, & ad
extremū contra montē Sion, super quē ecclesiæ ciuitas
sita latere non potest. *a* ¶ *Obstupescite, &c. spiritum soporis,
&c.*] Pro soporis spiritu, Lxx. κατανύξιν, id est, compun/
ctionē: Theodotio, ἔκστασιν, id est, mētis excessum: Aqui/
la καταφοράν, id est, grauē somnum interpretatus est, qui
Hebraice dicitur תרדמה quē in Adam missum à deo,
Gen.2.d scriptura cōmemorat, quando de costa lateris eius mu
Ionæ 1.b lier effecta est. Et Ionas hoc eodē somno stertebat in na/
ui. Omnis aūt prophetia post subuersionē Hierusalem
& templi, id est Ariel, cōtra scribas & pharisæos est, qui
habentes clauē scientiæ, nec ipsi introeunt: nec uolētes
alios introire pmittunt. Et præcipit̃ eis, ut stupore atq;
miraculo, imò iuxta Lxx. dissolutione totius corporis
& mentis excessu inebrient̃ atq; moueant̃ & fluctuent,

a Obstupescite, & admiramini, fluctuate, & uacillate, ine
briamini, & nō à uino, mouemini, & nō ebrietate. Qm̃
miscuit uobis dñs spiritum soporis, claudet oculos ue/
stros, pphetas & principes uestros q uidēt uisiōes, ope
riet. Et erit uobis uisio oĩm sicut uerba libri signati, quē
cū dederint scienti literas, dicent, lege istū: & responde/
bit, nō possum, signatus eñ est. Et dabitur liber nescien
ti literas, diceturq; ei, lege: & respondebit, nescio literas.

HEB. *b* Et dixit dominus, Pro eo qd' appropinquat populus

SEPT. Et ait dominus, Appropinquat mihi po/ pulus

uacillantes nō uino nec sicera, sed spiritu sorporis siue C
compunctionis dñi, ut intelligentes malū suū, agant a/
liquando pœnitentiam, dicantq; cum propheta: Versa Psal.31
tus sum in infirmitate dū cōfigitur mihi spina. Scitote
ergo ô scribę & pharisæi qui estis principes Iudęorum,
quod reddat uobis
dñs uicissitudinē ue
strā. Vos eñ audien/
tes dñm saluatorē, in
telligere noluistis, &
clausistis oculos ue/
stros, ne eū uideretis:
& aures aggrauastis,
ne audiretis. Ideo &
ille claudet oculos
uestros, qui sunt pro
phetæ, per quos dei
scientiam uidebatis.
Siue uestros oculos
claudet & propheta
rum, qui sunt princi/
pes uestri. Lex eñ & pphetę usq; ad Ioannē Baptistam: Luc.16
ut uobis nō uidentib. illi uideant, de quib. inferior ser/
mo testat̃: Et audiēt in die illo surdi uerba libri signati,
& oculi cæcorū uidebūt & exultabūt. In iudiciū eñ ue/
nit dñs, ut uidētes Iudæi nō uideāt: & qui cæci erāt, po/ Ioan.9
pulus scilicet nationū uideant & dñm contemplentur.
Vnde significāter nō dixit, quod uisio omniū prophe/
tarū signata sit cunctis legētibus, sed uobis (inquit) erit
signata, quibus nunc loquor, quibus hæc futura præ/
nūcio, siue oculos principū uestrorū, qui se iuxta Lxx.
abscondita & arcana uidere iactabant, claudet in per/
petuum: Eritq;, ait, uobis omnis scriptura sancta clausa
atq; signata, ut uos qui legitis literas, & prophetarū ua
ticinia nosse uos existimatis, & diebus ac noctibus uo/ D
lumina scripturarū indefesso ore meditamini, non in/
telligatis quod legitis, sicut in Apocalypsi Ioannis scri Apoc.5
bitur, Quis est dignus aperire librū & soluere signacu/
la eius? Cūq; nullus fuisset inuentus qui aperiret signa
cula, flesse se dicit, & dei tandē ad se meruisse sermonē,
Noli flere, ecce uicit leo de tribu Iuda radix Dauid, ut
aperiat librū, & soluat signacula eius. Leo aūt de tribu
Iuda, dñs Iesus Christus est: qui soluit signacula libri,
non pprie unius, ut multi putant, psalmorū Dauid, sed
omnium scripturarū, quæ uno scriptæ sunt spiritu san/
cto, & propterea unus liber appellat̃. De quo Ezechiel Ezech.2
mystico sermone testat̃, q scriptus fuerit intus & foris,
in sensu & in litera. De quo & saluator loquitur in psal/
mis. In capitulo libri scriptū est de me, nō Hieremiæ, nō Psal.39
Esaiæ, sed in omni scriptura sancta, quæ unus liber ap/
pellat̃. Magistris igitur Iudæorū usq; in præsentē diem
nequeuntibus legere & aperire signacula, & mysteria
pandere scripturarū, si dederis eum librū indocto po/
pulo, qui à suis præceptoribus deuoratur, fatebuntur
nescire se literas, & idcirco legere non posse. Atq; è duo/
bus malis multo leuius est legis imperitiam confiteri,
quàm iactare prudentiā, & nō posse scire quod dicitur.
b ¶ *Et dixit dominus, &c. cor autē eius longe est à me, & timuerūt
me mandato hominū & doctrinis, &c.*] Hoc testimonio abu/
sus est dominus cōtra pharisæos in euangelio Matt. di/ Matth.15
cens, Quare & uos præteritis mandatū dei, ppter tradi
tiones uestras? Et iterū, Hypocritæ, bene pphetauit de
uobis Esaias, dicēs. Populus iste labijs me honorat, cor
aūt eius longe est à me. Frustra autē colunt me docētes
doctrinas & præcepta hominum. In quo notare debe/
mus illud qd' plerunq; admonuimus, euangelistas &
apostolos, nō uerbum interpretatos esse de uerbo, nec
Lxx. interpretū autoritatē secutos, quorū editio illo iā
tempore legebatur, sed quasi Hebræos & instructos in
lege

A lege, absq; damno sensuū suis usos esse sermonibus. Ap
ppinquat aūt populus Iudæorū ore & labijs suis deo,
quia uni' dei cultū habere se gloriat̃ & respuere idola,
sed cor eius longe est ab eo, quia nō recipit dñm Iesum
Christum. Qui eñ non recipit filiū, nō recipit patrem.
Simulque discamus
quō aliquis appro/
pinquet deo, uel lon
Hier.23.c ge fiat ab eo. Qui & p
Hieremiā loquit̃, De
us appropinquās e/
go, & nō de longe di
cit dñs. Appropin/
quamus aūt deo mē
te, non corpore, sicut
& de Moyse legim',
Appinquauit Moy
ses solus ad eū, cęteri
aūt nō appinqua/
bāt. Orabat eñ deū
in spiritu & ueritate,
& accedebat ad eum
sensu & spiritu. Hi au
tē de quib. scribitur
quod tollant̃ ab ute/
ro, & erudiant̃ à pue
ro usq; ad senectutē,
& in lege dei die ac
nocte meditent̃, non
appropinquāt deo,
quia traditiōes pha/
risæorū scribarūq; su
Matt.23.c scipiūt, quæ eos lon/
ge faciūt à deo, & sūt
B sepulchra dealbata,
quæ foris uident̃ esse
pulchra, int' aūt ple/
na sunt ossibus mor
tuorū, qui elegerunt
Ibid.27.c Barabbam, & domi/
num respuerūt. Pro/
pterea additurum se
esse cōminatur, iuxta Septuaginta ut nequaquā in As/
syrios & Babylonios eos transferat, sed in toto orbe di/
spergat. Iuxta Hebraicum, admirationem magnam po
pulo Iudæorum stupendumq; miraculum facturū esse
se dicit, ut perdat eorum sapientiam qui non receperūt
dei uirtutem, deiq; sapientiam, & intellectum pruden/
tium abscondat & cælet, ne scilicet eum reperiāt qui in
litera cōtinetur. De hoc loco apostolus Paulus scribēs
1.Cor.1.e ad Corinthios, posuit testimonium, Perdam sapientiā
sapientium, & intellectū prudentium reprobabo, alijs
uerbis eundem sensum edisserens, Non quod deus sit
inimicus sapientiæ cuius pater est, & per quem omnis
est in hominibus sapientia: sed cū additamēto posuit,
ut in Hebraico est, sapientium populi, & prudentiū il/
lius, id est, populi Iudæorū. Et reuera grande miraculū
deus fecit in populo post aduentum dñi saluatoris, ut
uno atq; eodē tempore arderet Hierusalē templumq;
corrueret, & omnis magistrorū scientia tolleretur, im/
Sup.3.d pleto illo quod suprà dictum est, Ecce dominator dñs
sabaoth auferet ab Hierusalem & à Iuda ualidum & ua
lidam, omnem fortitudiuem panis, & omne robur a/
quæ, gigantem & hominem bellatorem, & iudicem, &
prophetam, & cōiectorē & senē, & quinquagenarium,
& admirabilem cōsiliarium, & sapientem architectum,
& prudentem auditorem, & cætera quæ propheticus
sermo contexuit. *a* ¶ *Væ qui prof. estis cor. &c.*] Aduer/
sus eosdem de quibus suprà dixerat, Perdam sapientiā

HEB. populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor aūt eius longe est à me, et timuerūt me mādato ho minū & doctrinis. Ideo ec/ ce ego addā ut admiratio/ nē faciā populo huic mira/ culo grādi, & stupēdo, pe/ ribit eñ sapiētia à sapiētib. eius, & intellectus pruden tiū illius abscōdet̃. *a* Væ q profundi estis corde ut à dño abscondatis consiliū, quorum sunt in tenebris opera, & dicūt, Quis uidet nos, & quis nouit nos? Per uersa est hæc uestra cogi/ tatio, quasi si lutum contra figulū cogitet, & dicat op' factori suo, non fecisti me, & figmentum dicat ficto/ ri suo, non intelligis.

SEPT. pulus iste ore suo, & labijs suis honorat me, cor autem eius longe est à me, frustra colunt me, do/ centes hominum præce/ pta atq; doctrinas. Propte rea ecce adijciam ut trans/ feram populum istū: trās/ feram enim illos; & per/ dam sapientiam sapientiū, & intellectum prudentiū abscondam. Væ qui pro/ fundum consilium faciūt, & erunt in tenebris opera eorum, & dicunt, Quis ui/ det nos, & quis sciet nos et quæ nos facimus? nónne ut lutū figuli reputabimi/ ni? Nunquid dicet factura factori suo, non sapienter me fecisti, aut figmentū fi/ ctori suo, nō tu me fecisti?

b Nónne adhuc in modico & in breui cōuertetur Liba/
nus in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur? Et
audient in die illa surdi uerba libri, & de tenebris & cali/
gine oculi cæcorum uidebunt. Et addent mites in dño
lætíciam

sapientiū, & intelligentiam prudentiū reprobabo, siue C
ut propheta scribit, abscondam, nunc etiam dei sermo
dirigitur, qui sapientes sunt in semetipsis, & in conspe/
ctu suo prudentes. De quibus rectissime illud intelligi
potest, Defecerunt scrutantes scrutinio, cū scriptū sit de Sap.3.d
dei sapiētia, Si enim
quis perfectus fuerit
ī filijs hominū absq;
tua sapientia, in nihi
li reputabit̃. Qui id/
circo arbitrant̃ deū
sua nescire cōsilia, qa
in tenebris sunt ope/
ra eorum, & dicunt:
Quis uidet nos? &
quis nouit nos? Hæc
aūt dicūt sapiētes hu
ius seculi & hæretico
rū magistri, & Iudæo
rū pharisæi, qd' nul/
lus eos intelligat, nō
recordantes eius qd'
ad eū dicit̃: Tenebræ Psal.136.b
nō obscurabūt̃ à te,
& nox sicut dies illu/
minabitur, & sicut te
nebræ eius, ita & lux
eius. Hoc errore dece
pti Adam & Eua, au/ Gen.3.b
dientes sonitum pe/
dū deambulantis in
paradiso dei, abscon
derūt se sub arbore,
in qua erat sciētia bo Ibid.4.b
ni & mali. Cain quo/ D
que dicens, Si eijcis
me hodie à facie tua,
abscōdar, simili stul/
titia deū arbitratus
est ignorare. Et per
Amos de impijs &
peccatorib' dicitur,
Si absconderint se ab oculis meis in profundo maris, Amos 9.a
ibi mandabo draconi & mordebit eos. Vnde quamuis
aliquis sapiens sit & feruentioris ingenij, si non habue/
rit dei sapientiam atq; doctrinam, dicamus de eo: Nisi
dominus ædificauerit domum, in uanum laborauerūt
qui ædificant eam, Nisi dominus custodierit ciuitatem,
in uanū uigilauit q custodit eam. Cui nos faciamus si/
mile, Nisi dominus adiuuerit scientiā, in uanum labo/
rat qui se putat esse sapientē, Nisi dominus omni custo Psal.126.a
dia seruauerit cor nostrum, in uanum uigilat qui putat
illud sua diligētia posse seruari. Peruersa est, inquit, hæc
uestra cogitatio, ut factorem putetis nescire quod fecit,
& creatorē ignorare creaturam suam: quasi si lutum &
opus dicat figulo & factori suo, non me fecisti, uel, non
me bene fecisti, nec intelligis facturam tuam. Hoc testi/
monio alijs uerbis Apostolus utitur ad Romanos, ubi
de dei profunda scientia disputat, & hominum uult ca
lumniam confutare, O homo tu quis es qui responde/ Rom.9.d
as deo? Nunquid dicit figmētum fictori suo, quare me
fecisti sic? An non habet potestatem figulus de eodem
luto aliud uas facere in honorē, aliud in cōtumeliam?
In quibus cunctis illa semper obseruanda est regula, e/
uangelistas & apostolos absq; damno sensuum inter/
pretatos in Græcum ex Hebræo ut sibi uisum fuerit.
b ¶ *Nonne adhuc in mod. & in breui, &c.*] Respondeant Iu/
dæi & amici simplicis tantum historiæ, qui fructus non
quærunt in arbore, sed folia tantum umbramq; uer/
borum

A botū, quæ cito areſcit & deperit: quomodo in aduentu
dn̄i ſaluatoris, quia à temporibus Eſaiæ uſq; ad diſpen
ſatione̅ carnis aſſumptę, pro comparatione ęternitatis
breue & modicū temporis ſpacium eſt, Libanus mons
Phœnicis uerſus ſit atq; translatus in monte̅ Carmelū,
ꝗ Hebraice כַּרְמֶל di
citur. Et eſt in cōfinio
Palæſtinæ atq; Phœ-
nicis Ptolemaidi im-
minens, licet & alius
in ſcripturis ſanctis
1.Re.25.a mons Carmelus ap-
pellet̄, in quo fuit Na
bal Carmeli⁹, homo
ſtultus & iniquus, ꝗ
uxorem habuit Abi-
gail, quę mortuo ui-
ro, nupſit Dauid: illo
em̄ uiuente, uirū Da-
uid accipere non po
terat, ne uocaret̄ ad-
ultera ſi foret alteri
uiro ſociata: & quo-
modo Charmel in
ſaltū, & in infructuo-
ſa ligna reputet̄. Qd'
cū dicere non potue
לְבָנוֹן rint, audiāt Libanū
qui interpretatur de
albatio, referri ad po
pulū gētium, qui lo-
tus in dn̄o & purga-
tis ſordib. priſtinis,
Cant.3.c totus mūdus aſcendens, ſub eccleſiæ perſona innititur
B ſaluatori, & de eo in cantico canticorum dicit̄, Quæ eſt
iſta quæ aſcendit dealbata, innitens ſuper fratruelem
ſuum: & iſtum populū transferri in Charmel, hoc eſt, in
circuncíſionis ſcientiā, ut ſpiritualis & ueræ circunciſio
nis myſteria recognoſcat, & in loco ſit quondam popu
li Iudæorū. Illos aūt qui Chriſtū ſuſcipere noluerunt, re
putari in ſaltū, & in arbores ſteriles quæ nō poſſunt cū
lignis fructiferis laudare dn̄m. Cū aūt Libanus in Char
mel, & Charmel in ſaltū fuerit cōmutatus, tūc qui prius
ſurdi erant, & uerba libri prophetici audire non pote-
rant, de quo ſuprà diximus, quod omnis ſcriptura ſan
cta unus liber appellet̄, dicēte Eccleſiaſte, Sermones ſa-
Eccle.12.d pientiū tanquam ſtimuli & quaſi claui in altū confixi,
qui à concilijs dati ſunt: à paſtore uno audient & loquē
הִפָּתַח tur, quibus ſaluator dicet, Epheta, quod interpretatur
Marc.7.d adaperire. Quodq; nos uertimus, de tenebris & caligi-
ne, oculi cæcorū uidebunt, quorū facilis interpretatio
eſt, Aquila & Theodotio & Symmachus tranſtulerunt,
tenebras & caliginem oculi cæcorū uidebūt: ut oſtende
rent gentiū populo qui prius cæcus erat, Chriſti ſacra-
menta pandenda, iuxta illud quod dicitur, Tenebroſa
Pſal.17.d aqua in nubibus aeris. Et in eodem pſalmo de deo ſcri
Ibidem ptū eſt, Poſuit tenebras latibulū ſuū. Et in Prouerbijs le
gimus, Hæc audiens ſapiens ſapientior erit, & prudens
Pro.1.a gubernationem poſsidebit, & intelliget parabolam &
tenebroſum ſermonē, dicta ſapientiū & ænigmata. De-
nicq; & Moyſes ut intelligeret & uideret deū, in nubē in-
Exo.20.d greſſus eſt & in caliginē, de qua in pſalmo dicit̄, Caligo
ſub pedibus eius. Cum autē prius cæci uel myſtica quæ
Pſal.17.b quę conſpexerint, uel de cæcitate & tenebris oculos le-
uauerint ad uidendū, ut ſedentibus in tenebris & um-
bra mortis oriatur lumen uerum: tūc mites de quibus
Matt.5.a ſcriptum eſt, Beati mites, quoniam ipſi poſsidebūt ter-
Pſal.33.b ram, Siue pauperes quorū princeps in pſalmis ait, Hic
pauper clamauit, & dominus exaudiuit illū, & qui iu-

lætitiam, & pauperes homines in ſancto Iſrael exulta-
būt, quoniā defecit qui præualebat. Cōſummatus eſt il-
luſor, & ſucciſi ſunt oēs qui uigilabant ſuper iniquitatē.
Qui peccare faciebant, homines in uerbo, & arguētē in
porta ſupplantabant, & declinauerunt fruſtra à iuſto.

HEB. Propter hoc hęc di-
cit dn̄s ad domum Iacob,
qui redemit Abrahā, Non
modo cōfundetur Iacob,
nec modo uultus eius eru-
beſcet: ſed cum uiderit fi-
lios ſuos, opera manuum
mearum in medio ſui ſan-
ctificantes nomen meum:
& ſanctificabunt ſanctum
Iacob; & deum Iſrael præ-
dicabunt: & ſcient errātes
ſpiritu intellectum, & muſ
ſitatores diſcent legem.
Væ

SEP. a Propterea hęc dicit
dn̄s ſup domū Iacob, quā
ſeparauit ex Abrahā, Non
modo cōfundet̄ Iacob, ne-
que nūc faciē mutabit, ſed
cū uiderit filios ſuos opera
mea: propter me ſignifica-
būt nomē meū, & ſanctifi-
cabūt ſanctū Iacob, & deū
Iſrael timebūt, & ſcient qui
errant ſpiritu intelligentiā,
& muſsitatores diſcēt obe-
diētiā, ÷ & linguæ balbu
tiētes diſcent loqui pacem.
Væ

dicabit pauperes populi & ſaluos faciet filios paupe- C
rū, de quo dicit̄ ad Iudæos, Cōſiliū pauperis ſpreuiſtis, 2.Cor.10
addent in dn̄o lætitiam, ut qui gloriatur in dn̄o glorie-
tur: & pauperes homines ſiue deſperati ab hominibus
atq; contempti, qui legis prius noticiā non habebant,
in ſancto Iſrael exul-
tabunt, qui ait, San-
cti eſtote, quoniā e-
go ſanctus ſum, Om Leui.11
niſq; eſt exultatio,
quoniā defecit qui
pręualebat. Cōſum-
matus eſt illuſor, ſiue
arrogās & ſuperbus
qui dixerat, Fortitu-
dine faciā & ſapien-
tia, auferā fines gen-
tiū & fortitudinē ea-
rū uaſtabo, ꝗ omni-
bus illudebat, intan-
tū ut ſanctus quoq;
diceret, Lūbi mei re- Pſal.37
pleti ſunt illuſionib.
& ſucciſi ſunt ſiue de
leti omnes qui uigi-
labāt ſuper iniquita-
tē, quorū ꝓpter ma-
las uigilias non dor-
mitat interitus: ꝗ pec
care faciebāt uniuer
ſum hominū genus
ī uerbo blaſphemiæ
ut negarēt uerbum
dei, & in cœlo ponerēt os ſuū. Significat aūt dæmones,
qui nequā ipſi, oēs faciebāt homines in ſermone pecca D
re, uarijs dogmatibus blaſphemantes: & arguentem in
porta atq; iudicio, quantū in ſe erat ſupplantabāt, & à
iuſticia declinare faciebāt: qui erat in portis filiæ Sion,
exaltatus de portis mortis, corripiebat eos qui oderāt
in portis arguentē. Quæ nos ſuper diabolo & angelis
eius intelleximus; Nazaræi contra ſcribas & phariſęos
dicta arbitrant̄, qd' defecerint δευτερωταὶ, qui prius il-
ludebant populo traditionib. peſsimis, & ad decipien-
dos ſimplices die noctuq; uigilabāt, qui peccare facie-
bāt homines in uerbo dei, ut Chriſtū filium negarent.
a ¶ *Propterea hæc dicit dominus ſup. dom. &c. & muſsita. &c.*]
Quodq; ſequit̄, Et linguæ balbutiētes diſcent loqui pa
cem, obelo prænotandū eſt. Cū audierint, inquit, ſurdi
uerba libri, & oculi cæcorū uiderint, Libanusq; conuer
ſus fuerit in Charmel, & Charmel reputatus in ſaltū, ita
ut mites & pauperes lætentur in dn̄o, & ſuperbus illu-
ſorq; deficiat, tunc confundet̄ Iacob qui modo interim
non confunditur. Significat autem Eſaiæ tempora. Et
uultus illius erubeſcet, ut rubor atq; cōfuſio occaſio ſit
ſalutis, præcipue cū uiderit filios ſuos, id eſt, apoſtolos
& apoſtolicos uiros, qui fuerunt de genere Iudæorū, in
medio nationū, domini perpetrare uirtutes, & Chriſti
nomen gētibus prædicare & dicere, Pater noſter qui es
in cœlis, ſanctificetur nomen tuū. Illi em̄ ſanctificabunt Matt.6
ſanctū qui ortus eſt Iacob, & deū Iſrael docebūt in gen-
tibus, ut idolis derelictis, dicāt, quàm falſa poſſederūt
patres noſtri idola, & non eſt in illis qui pluat: & tunc
ſcient qui nunc errant ſpiritu, intelligentiam dei: & qui
quondam in ſolitudine murmurabant contra dn̄m, di
ſcent legem, cuius prius noticiam non habebāt. Si em̄
recepiſſent Moyſen, recepiſſent & dn̄m Ieſum Chriſtū,
quia Moyſes de illo loquebatur. Quod in principio ca
pituli iuxta Hebraicum tranſtulimus, Hæc dicit domi-
nus ad domū Iacob, qui redemit quondam Abraham
&

A & eduxit de Chaldæis, & in terrā repromiſsionis indu-
Gen.11.d xit, perſpicue patet. Illud aūt quod Lxx. tranſtulerunt,
hæc dicit dn̄s ſuper domū Iacob quam ſeparauit ex A-
braham, ſic intelligi poteſt, qd' ſcribas & phariſæos qui
Ioan.8.g dn̄m blaſphemabāt, ſeparauerit ab Abraā, ꝗ uidit diē
dn̄i, & lætatus eſt. Si
em̄ fuiſſent filij Abra
ham, feciſſent opera
Abrahā. Et Apoſto-
Heb.11.b lus diſputat eos ap-
pellādos filios Abra
hā, ꝗ habuerint ſimi
litudinē fidei Abra-
ham, hoc eſt populū
gētiū, ꝗ nō ex opib⁹,
ſed ex fide Abrahā fi
lius appellatus eſt.
CAP. XXX.
V*Ae filij deſerto-
res, dicit domin⁹,
&c.*] Poſt pro
phetiā cōtra Ariel, &
cætera quæ uſq; ad
hūc locū præteritus
ſermo diſſeruit, nūc
alterius uaticinatio-
nis exordiū eſt, quæ
poſt centū quinqua
ginta annos, qui fue
rūt inter Eſaiā & Hie
remiā, probatur eſſe
B completa. Prædicit
enim illā hiſtoriam
quā in Hieremiæ uo
Matt.23.c lumine legim⁹, quā-
do ſubuerſa Hieru-
ſalem & omnibus in
Hier.41.d Babylone opibus principibusq; translatis, prępoſitus
eſt regij generis his qui in Iudæa remanſerant, Godo-
lias filius Ahicam: quo per dolū cum Chaldæis ſocijs
interfecto, omnes principes bellatorum, & Iohannam
Ibid.42.a filius Chareæ, & Iechonias filius Oſiæ, & reliquum uul
gus à paruo uſq; ad magnū, acceſſerūt ad Hieremiam
prophetā & dixerunt ei: Cadat oratio noſtra in conſpe
ctu tuo, & ora pro nobis ad dominum deum tuū pro
uniuerſis reliquijs iſtis, Quia relicti ſum⁹ pauci de plu-
Ibid.d ribus, ſicut oculi tui nos intuent̄, & annūciet nobis do-
minus deus tuus uiam per quam pergamus & uerbū
quod faciamus. Cumq; Hieremias poſt decem dies ex
ſermone domini reſpondiſſet: Hęc dicit dominus deus
Iſrael: Si quieſcentes manſeritis in terra hac, ædificabo
uos & nō deſtruā, plantabo & nō euellā, quoniā placa-
tus ſum ſuper malo quod feci uobis: Nolite timere à fa
cie regis Babylonis, quē uos pauidi formidatis. Et poſt
Hier.42.c modicū: Si aūt diximus, non habitabimus in terra iſta,
& poſueritis faciem ueſtrā, ut ingrediamini Aegyptū,
& intraueritis ut ibi habitetis: gladius quem uos formi
datis, ibi comprehendet uos: & fames pro qua eſtis ſol
liciti, adhærebit uobis in Aegypto, & ibi moriemini. Re
ſponderunt uiri ſuperbi, dicentes ad Hieremiam: Men
dacium tu loqueris, non miſit te dn̄s deus noſter, dicēs:
Ibid.43.a Ne ingrediamini in Aegyptum ut habitetis illic, ſed Ba
ruch filius Nerie incitat te aduerſum nos, ut tradat nos
in manibus Chaldæorum, ut interficiat nos & tranſdu
ci faciat in Babylonem. Deniq; omnes principes popu
li reliquijs congregatis cum mulieribus & paruulis &
filiabus regis, non audientes uocem domini, ingreſsi
ſunt Aegyptum, aſſumptis ſecum Hieremia & Baruch,
& uenerūt in Taphnas, ita ut Hieremias in ſignum ca-

CAP. XXX.
VAe filij deſertores di
cit dn̄s, ut faceretis cō
ſiliū & nō ex me, & ordire-
mini telā, & nō per ſpiritū
meū, ut adderetis peccatū
ſuper peccatū. Qui ambu-
latis ut deſcēdatis in Aegy-
ptū, & os meū nō interro-
gaſtis, ſperātes auxilium in
fortitudine Pharaonis, &
habentes fiduciā in umbra
Aegypti. Et erit uobis for-
titudo Pharaōis in cōfuſio
nē, & fiducia umbrę Aegy
pti in ignominiā. Erūt em̄
in Tanis principes tui, &
nuncij tui uſq; Hanes pue-
nerūt. Oēs cōfuſi ſunt ſup
populo ꝗ eis ꝓdeſſe nō po
terit, nō fuerunt in auxiliū,
& in aliquā utilitatē, ſed in
confuſionē et in opꝓbriū.
Onus

CAP. XXX.
VAe filij pręuaricarito
res dicit dominus. Fe
ciſtis conſilium, & non
per me, & pactum nō per
ſpiritum meum, ut addere
tis peccata peccatis: qui itis
ut deſcēdatis in Aegyptū,
& me non interrogaſtis, ut
accipiatis auxilium à Pha-
raone, & protegamini ab
Aegyptijs. Erit uobis pro
tectio Pharaonis in confu-
ſionem, & his, qui confi-
dunt in Aegypto, oppro-
brium. Sunt enim in Tani
principes, nuncij peſsimi.
Fruſtrà laborabunt ad po
pulum, qui eis non prode-
rit ad auxiliandum, Ne-
que in utilitatem, ſed in
confuſionem & oppro-
brium.
Viſio

ptiuitatis futuræ ꝓphetaret cōtra inobedientē populū C
ea quę in libro illius cōtinent̄. Quod igit̄ poſtea futurū
erat, ante annos multos prædicit̄, & deſertores & præ-
uaricatores filij appellant̄, qui deſerto cōſilio dei quod
acceperant per Hieremiā, ſuā ſecuti ſunt uolūtatē, & or-
diti telā, nō per ſpiri
tū dei qui eis Hiere-
miæ ore ſonabat. Or
ditā aūt telā μεταφορι
κῶς poſuit, ut prauū
conſiliū demonſtra-
ret: & hoc fecerūt, ut
peccata priſtina au-
gerēt peccato cōtem
ptionis & ſuperbiæ.
Qui deſcenditis, in-
quit, in Aegyptū, &
os meū non interro
gaſtis. Nō qd' inter-
rogauerint, ſed qd'
cōſiliū ꝓphetæ audi
re noluerint, ſperan-
tes auxiliū in fortitu
dine Pharaōis, & ha
bētes fiduciā in pro-
tectione ſiue umbra
Aegypti. Pro fortitu
dine Pharaōis; quæ
in hoc loco bis poni
tur, in Hebraico ſcri-
ptū habet מָעוֹז hoc
annotauim⁹, ut qd' D
in Danielis extrema Dan.11
legim⁹ uiſione, deū
מָעֻזִּים nō ut Porphy
rius ſomniat deū ui-
culi Modim, ſed ro-
buſtū deum & fortē intelligamus. Pharao aūt apud Ae
gyptios nomen eſt regiæ poteſtatis, & unuſquiſq; ſpe-
ciali appellat̄ uocabulo, ut Pharao Nechao, & Pharao
Vafres: quomodo ſi nos Cæſares & Auguſtos proprijs
regū uocabulis præponamus. Et erit, inquit, uobis for-
titudo Pharaonis in confuſionē, & fiducia umbræ Ae-
gypti in ignominiam. Scribit idem Hieremias, quod in Hier.43.c
Taphnis urbe Aegypti infoderit lapides in porta do-
mus Pharao, & dixerit uiris Iudæis: Hæc dicit dominus
exercituū deus Iſrael, Ecce ego mittā & aſſumā Nabu-
chodonoſor regē Babylonis ſeruū meū, & ponā thro-
nū eius ſuper lapides iſtos quos abſcondi, & ſtatuet ſo
liū ſuū ſuper eos. Veniensq; percutiet terram Aegypti,
quos in mortem, in mortem, & quos in captiuitatem,
in captiuitatem, & quos in gladio, in gladio: & ſuccēdet
ignem in delubris deorū Aegypti, & comburet ea, & ca
ptiuos ducet illos. Et amicietur terra Aegypti, ſicut ami
citur paſtor pallio ſuo, & egredietur in die in pace. Su-
peratis em̄ Aegyptijs, capti ſunt & Iudæi qui ad Aegy-
ptios fugerant. Quodq; ſequit̄: Erunt em̄ in Tanis prin
cipes tui, & nuncij tui uſq; ad Hanes peruenerūt, cū ir-
riſione & ἐμφατικῶς legendum, quod ſpreto dei cōſilio,
principes ſuos ad Tanis urbē Aegypti miſerint, in qua
domus Pharaonis regia fuit, & ſub Moyſe ſigna atque
portenta plurima perpetrata ſunt, dicente pſalmogra-
pho: Qui fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Ta- Pſal.77.b
neos. Et idem Eſaias cōtra Aegyptū loquitur: Vbi ſunt
nūc ſapientes tui? annuncient tibi, & dicant, quid cogi-
tauerit dn̄s ſabaoth contra Aegyptū. Defecerunt prin-
cipes Taneos, quos eo tempore defeciſſe cōmemorat,
quādo dn̄s ingreſſus eſt Aegyptū ſuper nubē leuē. Ha-
nes aūt urbē Aegypti in alio loco nō legimus, ſed ex eo
quod

A quod ait: Nūcij tui uſq; ad Hanes peruenerūt, intelligimus ultimā iuxta Aethiopas & Blēmyas eſſe Aegypti ciuitatem, pro quo Lxx. interpretati ſunt: Nuncij peſsimi fruſtrà laborabūt, qui confiſi ſunt ſuper populo Aegypti, qui eis prodeſſe non potuit, & fuerunt in opprobrium ſempiternū.

HEB. [a] Onus iumētorū auſtri. [b] In terra tribulatiōis et anguſtię leęna et leo, ex eis uipera & regulus uolans, portātes ſup humeros iumētorū diuitias ſuas & ſup gibbū camelorū theſauros ſuos, ad populū qui eis ꝓdeſſe nō poterit: Aegypt⁹ fruſtrà & uane auxiliabiť. [c] Ideo clamaui ſup hoc: ſuperbia tantum eſt, quieſce.

SEPT. Viſio quadrupedum in deſerto. In tribulatione & anguſtia leo & catulus leonis: inde aſpides & genimina aſpidū uolantium, qui ferebāt ſuper aſinos & camelos diuitias ſuas ad gentem quæ eis non proderit: Aegyptij inania & uacua proderunt uobis. Annuncia eis: quia uana conſolatio ueſtra hæc.
Nunc

Quidam hunc locū cōtra decē tribus in Samaria ſcriptū putant, quod ab Aegyptijs auxilia poſtulātes, capti ſint ab Aſſyrijs. Iuxta tropologiā: Omnes qui dei religione cōtempta reuertūtur ad uomitum ſuū, & perdito nomine filiorum, impudentiſsimi canes appellantur: ineunt conſilium, nō per dominum, & feriunt fœdus, non per ſpiritū domini: adduntq; peccata peccatis, ut ſuperati blandientibus uitijs, etiā dogmatū recipiant prauitatē, & deſcendāt in Aegypti tenebras, quærētes auxiliū Pharaonis, qui regnat in Aegypto, cuius ꝓtectio ducit in ignominiā, & in opprobriū ſempiternū. Sūt eñ in Tanis, in mandato uidelicet humili atq; deiecto, principes eius, peſsimi nūcij, qui fruſtrà laborāt ſuper populo qui eis ꝓdeſſe nō poterit. Sicut eñ ſanctos magiſtros iuuat diſcipulorū ſalus, ſic ꝑditio ſeductorū perdit patriarchas eorū qui ad Aegypti auxiliū cōfugerunt. ¶ *Onus iumentorū auſtri.*] Pro quo Hebraice diciť מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב: qđ
B Lxx. tranſtulerunt, ὅρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, id eſt, uiſio quadrupedum in deſerto. Superior expoſitio, quam latiſsime hiſtoriæ replicatione texuimus, huius loci eſt interpretatio, quod iuxta cōſuetudinē prophetalem, Onus, id eſt, pōdus & ſarcina cruciatuū atq; pœnarū, nō ſolū ſuper Babylonē & Philiſtim, & Moab, & Damaſcum, & Aegyptum, & deſertū mare, Idumęam quoq; & Arabiam, & uallem Sion, & ad extremū Tyrū, ſed ſuper iumēta quoq; auſtri peruenerit, quæ Septuaginta tranſtulerūt, quadrupedes in deſerto. Significat aūt tribum Iuda quæ in auſtrali parte ſita, eremo confinis eſt: & eos qui Hieremiæ uaticinium reſpuentes, capta Hieroſolyma, noluerunt habitare in Iudæa, ſed per deſertum ad Aegyptos confugerūt. Et recte appellantur iumenta auſtri, ſiue quadrupedes in deſerto, quia reſpuerunt noticiā dei, & contēpto eius imperio, ad Aegypti ſimulacra fugerunt, ſpem habentes in Pharaone: cui qui innixus fuerit, quaſi ſi incumbat harūdini, quæ fracta manū uulneret innitentis. De iſtiuſmodi iumen-
Pſal. 48.d tis & filij Chore loquebantur in pſalmo: Homo cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumētis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. Quodq; ſequitur: Hæc uia eorū ſcandalū ipſis, recte ſuper præſenti capitulo intelligi poteſt, qđ uia deſerti illis fuerit in ruinā. Legiſſe me noui, iumenta auſtri & quadrupedes in deſerto, qui Iudææ terminos relinquentes, ad Aegypti tenebras cōfugerūt, referri ad ſpiritualia nequitię in cœleſtibus, & rectores tenebrarum iſtarum, qui uniuerſas diuitias & priſtinas opes Aegypti deſiderio perdide-
Tropol. rūt, Hoc ille dixerit. Nos iuxta tropologiā, ut quæ necdū propoſuimus, diſſeramus, dicimus oēs qui creatore deſerto ſeculi errorib. ſe dederunt, eſſe quadrupedes in deſerto iſtius ſeculi, à quo fruſtrà ſperent auxilium, cum uerum dei auxilium dereliquerint. *b* ¶ *In terra tribulationis, &c.*] Pro leone, in Hebraico ſcriptum habet לַיִשׁ & prò regulo uolante, quem Lxx. genimina aſpidum uolantium tranſtulerunt, in Hebraico מְעוֹפֵף dicitur euolans, quem nos appellare poſſumus comburentem, & Hebraice uocatur שָׂרָף Rurſum in eo loco ubi nos interpretati ſumus, portantes ſuper humeros iumentorum, pro iumentis, omnes ſimiliter tranſtulerunt πώλους, id eſt, pullos aſinorum. Terra autem tribulationis & anguſtiæ, latiſsimā eremi ſignificat uaſtitatem, per quam reliquiæ Hieruſalē cum Iohannam filio Careæ & filiab. regis Sedechiæ, ſublatis omnib. quæ habere poterāt, ad Aegyptum transfugerunt. Leænam quoq; & catulū leonis, Hieruſalē & populū eius μεταφορικῶς intellige, dicēte Balaam in Numeris: Ecce populus ut leæna cōſurget, & quaſi leo erigeť: Nō accubabit donec deuoret prædā, & occiſorum ſanguinē bibat. (Num. 2) In Ezechiele quoq; ſcriptū eſt: Aſſume (Ezech. 1) planctū ſuper principē Iſrael, & dices: Quare mater tua leæna inter leones cubauit, in medio leunculorū enutriuit catulos ſuos? Ac ne putaremus uere ſcripturam ſanctam de leæna & leone dicere, cōtra naturā rerū loquiť, quod de leæna & leone nata ſit uipera & regulus uolans, ſiue genimina aſpidū uolātia: qđ uidelicet de (Matt. 3) malis parentib. peiores generati ſint liberi, de quib. & (Sup. 5.b) euangelium loquebať: Generatio uiperarū, quis oſten D dit uobis fugere ab ira uentura? Et ad terrā diciť Iſrael: Tu es terra in qua non pluit, nec imber uenit ſuper te in die iræ, cuius principes in medio eius, quaſi leones rugientes, rapiētes prædā, animas deuorātes per potētiā. (Soph. 3) Iſta genimina uiperarū, ſiue aſpidū uolātiū, id eſt, principes populi & omīs impiorū turba ierūt ad populū, qui eis prodeſſe nō potuit, dicente Hieremia, quod tra- (Hier. 4) deret dñs Pharaonē Vafre regē Aegypti in manū inimicorū eius, & in manus quærentiū animam illius, & conſumerent oēs uiri Iuda, q̃ erant in terra Aegypti, gladio & fame uſq; ad internicionem: in tantum ut tradāt Hebræi, prius quàm Nabuchodonoſor Aegyptū caperet, Hieremiā & Baruch imminentē captiuitatem morte uitaſſe. Leænam & catulū leonis: quidam cœleſtē Hieruſalem & † receptū ex ea populū expoſuit: regulumq; uo- (al. decep) lantem & uiperas & genimina aſpidū, illum de quo ſu- (Sup. 14 & 27) prà legimus, colubrum tortuoſum, & de quo ſaluator in euangelio loquebať: Videbam ſatanā, quaſi fulgur (Luc. 10) de cœlo cadentē, qui draco appellatus in Apocalypſi, (Apoc. 12) tertiam partem ſtellarū ſecum detraxit in terram, quæ peruerſitate † ſentētiæ priores diuitias perdiderūt, de- (al. ſcien) ferentes eas in Aegyptum huius ſeculi. *c* ¶ *Ideo clamaui ſuper hoc ſuperbia tantum eſt, quieſce.*] Pro quo neſcio quid uolentes Septuaginta tranſtulerunt: annūcia iſta, quoniam uana eſt conſolatio ueſtra hæc. Porrò Symmachus ταραχαὶ εἰσιν κατοικεῖν, id eſt, tumultus ſunt ut habitent. Verbum Hebraicum רַהַב Aquila ὅρμημα, id eſt, impetum & ſuperbiam: Symmachus turbationem: Septuaginta μάταια, id eſt, uanitatem: Theodotio latitudinem interpretati ſunt: quod tribus literis ſcribitur ר ה ב & ipſum eſt quod in pſalmis legitur: Memor ero Raab & Babylonis ſcientium me. Et eſt ſenſus: Quoniam in Aegyptijs uanū auxilium eſt, præcepi ei, id eſt, Hieruſalem, ſiue clamaui: quod Aegyptij regni tātum
haberent

A haberent uocabulum, & abſq; uiribus ſuperbiam, & Iſrael in terra ſua ſedere uel habitare deberet, nec fruſtrà ab infirmis auxiliū petere. *a* ¶ *Nunc ingreſſus ſcribe eis ſuper buxū, in libro diligenter exara illud: & erit in die, &c.*] Aiunt Hebræi quoniam in prophetis unus ſit ſpiritus, & omnia apud dominum iuncta ſint tempora, Hieremiæ præcipi, & dei eſſe mandatum, ut ingreſſus Aegyptū ſcribat eis ſuper buxum, quod lignū eſt imputribile, ſiue, ut Symmachus tranſtulit ἐπὶ πτυχί, id eſt, ſuper latiſsimā tabulam. Eis autem, haud dubiū quin Iudæis, & in libro diligenter ediſſerat, ita ut nulla difficultas ſit lectionis, ut quando uaticinium fuerit rebus expletum, tunc intelligant uerū prophetarū eſſe ſermonem. Manifeſta tranſcurrimus, ut in obſcurioribus immoremur. *b* ¶ *Populus enim ad iracundiā prouocans eſt & filij mendaces, filij nolentes audire uerbum, &c.*] Perſpicuū eſt quod
B ad iracundiam prouocauerint dominū, Hieremiæ uerba audire nolētes. Qui di-
Hier. 43.b xerūt ei: Noli nobis uidere quod nolumus, noli nobis interdicere uiam Aegypti, nec quæ recta ſūt prædices: ſed loquere quod nobis placet, ut pergamus in Aegyptum, quod cumulent peccata peccatis. Quid nobis ingeris quod non libenter audimus? quid monſtras uiam per quam ingredi nolumus? Quid frequenter ingeminas auribus noſtris: Hæc dicit dominus ſanctus Iſrael? Ceſſet à nobis iſta prædicatio. Secundum
Tropol. tropologiam, omnes hæretici mendaces filij appel-
1. Ioan. 2.c lantur. Ex nobis enim exierunt, ſed non fuerunt ex nobis, qui non audiunt interioris hominis auribus legem dei, & eccleſiarum loquuntur magiſtris: Nolite nobis uidere quæ recta ſunt, nec gehennæ flammas comminemini, ſed promittite nobis regna cœlorum, ut poſt luxuriam & delitias, pandatur nobis paradiſus. Quid mihi oſtendis uiam domini per quam non libenter ingredior? Quid replicas nomen ſancti Iſrael, ſiue uerbum Iſraelis, quod mei pectoris arcana non penetrat? Quod quidem & ad populum eccleſiæ dicitur negligentem, ſi auerſetur auſteritatem magiſtrorum, & adulatoribus faueat. *c* ¶ *Propterea hæc dicit dominus ſanctus Iſrael. Pro eo quod reprobaſtis uerb. hoc, etc.*]
Supra eod. Quia, inquit, ſuprà dixiſtis: Ceſſet à facie noſtra ſanctus Iſrael: ſiue, ut Lxx. tranſtulerunt, ἀφέλετε ἀφ᾽ ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ ἰσραήλ, id eſt, auferte à nobis uerbum Iſrael: Idcirco hæc dicit dominus ſanctus Iſrael, & nolentibus

[a] Nunc ingreſſus ſcribe eis ſuper buxū, in libro diligēter exara illud: & erit in die nouiſsimo in teſtimoniū uſq; in æternū. [b] Populus eñ ad iracundiā prouocās eſt: & filij mēdaces, filij nolētes audire legē dei. Qui dicūt uidētib. nolite uidere: & aſpicietib⁹, nolite aſpicere nobis ea quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia: uidete nobis errores. Auferte à me uiā, declinate à me ſemitā: ceſſet à facie noſtra ſanctus Iſrael. [c] Propterea hæc dicit dñs ſanctus Iſrael. Pro eo qđ reꝓbaſtis uerbū hoc, & ſperaſtis in calūnia & tumultu: & innixi eſtis ſuper eo: Propterea erit uobis iniquitas hęc ſicut interruptio cadēs, & reqſita in muro excelſo: qm̄ ſubito dū nō ſperať ueniet cōtritio ei⁹. Et cōminueť ſicut conteriť lagena figuli cōtritione præualida: & nō inueniet de fragmētis eius teſta in qua porteť igniculus de incendio: aut hauriať parū aquæ de fouea.

HEB. [d] Quia hęc dicit dominus deus ſanctus Iſrael: Si reuertamini & quieſcatis, ſalui eritis in ſilentio, & in ſpe erit fortitudo ueſtra, & noluiſtis, et dixiſtis: Nequaquā, ſed ad equos fugiemus: ideo fugietis, & ſuper ueloces aſcēdemus: ideo ueloces erunt qui perſequentur uos. Mille homines à facie terroris unius, & à facie terroris quinque fugietis.

SEP. Hæc dicit dominus deus ſanctus Iſrael. Cum reuerſus ingemueris, tunc ſaluus eris, & ſcies ubi fueris, quia cōfidebas ſuper uanis: uana facta eſt fortitudo ueſtra: & noluiſtis audire: ſed dixiſtis, ſuper equos fugiem⁹. Propterea fugietis, & ſuper leuibus aſcenſoribus erimus: ideo leues erūt qui ꝑſequunť uos. Mille ad uocem unius fugient: et ad uocē quinq; fugiēt multi.
Donec

C uobis ſe ingerit, ut quem neglexiſtis cōmonentē, ſentiatis punientē. Habuiſtis fiduciam in Aegyptiorū calumnia atq; mēdacio, & innixi eſtis ſuper tumultu eorū, ſiue cōtradictione & ſuperbia, ut Symmachus & Theodotio interpretati ſunt: Propterea uerteť uobis hæc iniquitas ſiue peccatū, ut ſitis quaſi murus cadēs ſubitò ciuitatis firmiſsimæ & captæ, cuius repentina aduenerit ruina: ita enim Lxx. tranſtulerunt. Et eſt ſenſus iuxta Hebraicū: Quomō interruptio muri altiſsimi qui longam traxit ruinā, difficile inſtaurari poteſt, & priſtinum decorē recipere: ſic uobis ueniet repentina cōtritio. Et ut alia utar ſimilitudine: Sicut uas figuli ſi confringatur contritione perualida, ita cōminuiť in fruſta, ut uix paruula teſta remaneat de fragmētis, in qua portetur igniculus, aut paululum aquæ de lacuna hauriať & fouea: ſic uos cum ieritis in Aegyptum, perſequente uos illuc Nabuchodonoſor, uſq; ad D internicionē peribitis: Hæretici quoq; & omne dogma contrariū ueritati confidūt in calumnia atq; mendacio, & muſsitāt iuxta Septuaginta contra creatorē ſuum: Propterea impietatis eorum ciuitas deſtruetur, quam ædificauit Cain, cui ueniet repentina perditio, cum capta fuerit ab eccleſiaſticis uiris, & ita deſtructa & comminuta, ut nihil in ea remaneat quod poſsit ignem emortuū reaccendere, & ſaltem cœnoſam, & paruulam aquā populis præbere ſitiētib⁹. *d* ¶ *Quia hæc dicit dominus deus, &c.*] Sanctus ait: cuius ſuprà nomen tacueram, ipſe eſt dñs deus: qui uobis & per me & per Hieremiam loquiť: Si agatis pœ- (Hier. 18.b) nitentiā, & uel uitia relinquatis, uel errorem praui conſilij, & maneatis in Iudæa: non Babyloniorū impetum, ſed mea præcepta metuētes, ſalui eritis. Quieſcite & ſperate in dño: & fidei in promiſsis meis robur arripite, qui contemnentes præcepta uitalia, deſperatione dixiſtis: nequaquam ita erit ut loqueris, ſed ad equos cōfugiemus Aegyptios, & concito ad eos atq; ueloci pergemus gradu. Quia igiť iſta dixiſtis, fugietis quidē & pernici curſu intrabitis Aegyptū: ſed ualociores erūt Babylonij qui uos uſq; ad Aegyptū perſequenť: tantuſq; terror atq; formido obtinebit Aegyptum, ut uni Chaldeo mille Aegyptij reſiſtere nequeāt, & quinq; hoſtibus, fugientiū plurima multitudo, iuxta illud qđ in Deutero- (Deut. 28.a & 32.c) nomio legimus: Dabit te dñs ut corruas in cōſpectu inimicorū tuorū. Via una egredieris ad eos, & per ſeptem

A uias fugies à facie eorū, & eris in diſperſione in cunctis regnis terræ. Anagoge Iuxta Anagogen & Lxx. æditionē, omnes ad pœnitentiam peccatores, & præcipue hæreticos cohortatur ſermo diuinus, quod cum reuerſi à uitijs ingemuerint, & egerint pœnitentiā, ſalui fiant, & tūc intelligant ubi prius fuerint, & ꝙ fruſtrà in uanis ſperauerint. Cumq; eos ad pœnitentiā cohortet̃, illi econtrario confidūt in falſis magiſtris & in incerto ſeculi, deique uerba audire nolentes, equos Aegyptios deſiderant, & eorū uelocitate lætātur: quos multiplicari dñs ꝓhibuit. Deut.17.d Idcirco eccleſiaſtici uiri eos uelociter ꝑſequētur, & unius bellatoris uocē ſiue quinq; pugnantiū, quod ad mentē & ad quinq; ſenſus referre debemus, mille homines & incōdita turba fugientiū ſuſtinere nō poterunt. a ¶ *Donec relinquamini, &c.*] Hier.46.c Scribit & Hieremias qđ interfectis gladio & fame his q in Aegy-

B ptū confugerāt, pauci remanſerint qui reuerſi ſint in Iudæam. Et quomodo ſi fracta naui & cōpage illius diſſoluta, ſola arbor quæ malus dicitur remaneat & ponatur pro ſigno in ſummitate mōtis, ſiue in excelſo colle: Sic pro ſigno atq; ueſtigio, uix unus & alter reſideāt, ad dei potentiā demonſtrandā. Et tunc, inquit, ſcient omnes reliquiæ Iuda qui nunc ingrediuntur terram Aegypti ut habitent ibi, cum reuerſi fuerint in terram Iudæā, cuius ſermo compleatur, meus an illorū. b ¶ *Propterea expectat do. &c.*] Grandis clementia dei ut expectet noſtram pœnitentiam: & donec nos à uitijs cōuertamur, ille potentem contrahat manū ne ferire cogat̃. Ideo aūt miſeretur & parcit, ut exaltet̃ illius miſericordia: & bonitas creatoris nota cūctis fiat. Vel certe iuxta illud qđ Ioan.12.e in euangelio loquitur: Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me, idcirco exaltatur in cruce, ut parcat omnibꝰ: Ipſe eſt enim deus iudicij, & beati ſunt omnes qui expectant dñm expectantem cōuerſionem ſuam. Quorum ſit aūt, & quæ iſta conuerſio, ſequentia uerba monſtrabunt. c ¶ *Populus enim Sion ha. &c.*] Iudæi hæc ad Cyri tēpora referunt: quando de Babylone in Iudæam reuerſus eſt populus ſub Zorobabel & Ieſu pontifice. Nos autem ut ſæpe iam diximus, omnes repromiſsiones quæ excedunt mediocritatem illius temporis, ad Chriſti referamus aduentū: in quo captiuus quondam populus paſsione dñi liberatus, habitauit in Sion & Hieruſalem: in ſpecula uidelicet & in uiſione pacis, hoc eſt in eccleſia. Porrò quod in Septuaginta uerbum additur ſanctitatis, qui dixerunt, populus enim ſanctus in Sion habitabit: ſic interpretari poſſumus, ut dicamus nullum habitare in Sion, niſi eum qui ſanctus ſit, & audiat dicentem dominum: Sancti eſtote, quoniam & ego ſanctus ſum. d ¶ *Plorans nequaquā plorabis, &c.*] Cum reuerſus fueris in Sion, & habitaueris in Hieruſalem, nequaquam plorabis ut ante ploraueras, ſed fletus

a Donec relinquamini quaſi malus nauis in uertice montis, & quaſi ſignū ſup collē. b Propterea expectat dñs ut miſereat̃ ueſtri, et ideo exaltabit̃ parcēs uobis: qa deus iudicij dñs: beati oēs q expectāt eū. c Populus em̃ Siō habitabit in Hieruſalē. d Plorās nequaq̃ plorabis: miſerās miſerebit̃ tui, ad uocē clamoris tui, ſtatim ut audierit reſpōdebit tibi. e Et dabit uobis dñs panē artū, & aquā breuē,

HEB. f Et non faciet auolare à te ultra doctorē tuum: & erunt oculi tui uidentes præceptorē tuum, & aures tuæ audient uerbū poſt tergū monentis: hæc uia, ambulate in ea, neq; ad dexterā, neq; ad ſiniſtrā. g Et cōtaminabis laminas ſculptiliū argenti tui, & ueſtimētū cōflatilis auri tui, & diſperges ea ſicut immūditiā mēſtruatæ, egredere dices ei. Et

SEP. Et nequaquam ultrà appropinquabunt tibi qui decipiāt te: quia oculi tui uidebūt eos q te ſeduxerunt: & aures tuæ audient uerba poſt te decipientiū q dixerunt: Hæc uia, ambulemus in ea, ſiue ad dextrā, ſiue ad ſiniſtrā. Et contaminabis idola deargētata et deaurata: comminues ea et diſperges ſicut aquā menſtruatę, & ſicut ſtercus abijcies ea. Tunc

tuus uertet̃ in gaudiū: Beati em̃ flentes, quia ipſi ride- C bunt. Et poſtquā clamaueris & dixeris ad dñm, Clama- Luc.6. ui in toto corde meo, exaudi me dñe. Et iterū: Clamaui, Pſal. miſerere mei, & cuſtodiā mandata tua. Et alibi: Expectaui in matutino & clamaui, & tam clara fuerit uox tua, ut cœlos penetret: ſtatim tibi dñs reſpondebit, & ſimilis eris Moyſi, de quo ſcriptum eſt: Loquebat̃ Exod. Moyſes, & dñs reſpōdebat ei. e ¶ *Et dabit uobis dominus, &c.*] Si ad Zorobabel hæc referimus tempora, facilis interpretatio eſt, quod non fuerit ſub eo perfecta lætitia, dicente Dauid: Cum cōuerterit dñs Pſal. captiuitatē Sion, facti ſumus ſicut cōſolati: ut nō cōſolationem plenā atq; perfectā, ſed ſimilitudinē conſolationis acciperent. Sin aūt ad ſaluatoris aduentū, panis artus & aqua breuis, iuxta Apoſtolum Paulū, & hunc eundē Eſaiā prophetam, euangelicus ſermo prędicit, qui pro

laciniosis legis obſeruationibus atq; mandatis, in uno D uerbo recapitulauit omnia: Diliges proximū tuū ſicut Gal. teipſum. Conſummatū enim & abbreuiatum ſermonē fecit dñs ſuper terram. f ¶ *Et non faciet auolare, &c.*] Multum in hoc loco Lxx. æditio Hebraicumq; diſcordant. Primū ergo de uulgata æditiōe tractabimus, & poſtea ſequemur ordinē ueritatis. Cum intellexerint atq; perſpexerint cordis oculi ueritatem, & eos qui ſe prius deceperant, tota mentis ratione cognouerint, & auribus eruditis poſt tergū decipientiū uerba ꝑſpexerint: ſemper em̃ cæcam corporis partem decipere feſtinant: iuxta illud qđ in pſalmo legimus: Vt ſagittent in obſcuro rectos corde: qui tantā ſibi aſſumūt autoritatem, ut ſeu dextera doceant ſeu ſiniſtra, id eſt, ſiue bona, ſiue mala: nolint diſcipulos ratione diſcutere, ſed ſe præceſſores ſequi: Tunc hi qui prius decipiebāt, nequaquam ultrà ad eos ualebunt accedere poſtquam ſe ſenſerint intellectos. Porrò iuxta Hebraicum, & facilis & uera explanatio eſt. Cum enim dñs credentibus dederit panem artum & aquam breuem, nequaquam ultrà faciet auolare ab eis illum qui docet hominem ſcientiam, ſed ſemper uidebunt oculi eius præceptorem ſuum, & aures illius uerbū poſt tergum monentis exaudient atq; dicētis: Hæc uia recta eſt, ambulate in ea, neq; ad dexteram, neq; ad ſiniſtrā, ſecundū illud quod alibi legitur: Nec Num. ad dexteram, nec ad ſiniſtram declinabimus, uia regia gradiemur. In utraq; enim parte quicquid ſupra modum eſt, in uitio eſt. Et de dextris partibus dicitur: Ne ſis iuſtus multum. De ſiniſtris autem quod in hœdorū, & in pereuntium parte ponantur, nulla dubitatio eſt. g ¶ *Et contaminabis laminas ſculptilium, &c.*] Cum intellexeris ueritatem, & decipientes ad te nō acceſſerint, ſed oculi tui uiderint præceptorem tuū, & aures tuæ ſemper audierint: Hæc uia, ambulate in ea, neq; ad dextrā neq; ſiniſtram. Tūc omnes errores & idola, ac ſimilitudines ueritatis

A ueritatis, quę artifex lingua cōpoſuerat, in ſplēdore eloquentiæ, quod interpretat̃ argentū: & in ratione ſapientiæ, quod aurū ſonat, cōminues atq; diſperges: & ita iudicabis immūda, ut menſtruatę mulieris ſordidiſsimo ſanguini cōpares, quod uerbis alijs aquam mēſtruatæ Lxx. tranſtulerunt.

HEB. a Et dabit̃ pluuia ſemini tuo ubicunq; ſeminaueris in terra: & panis frugū terræ erit uberrimus & pinguis. b Paſcet̃ in poſſeſſione tua in die illa agnus ſpatioſe. Et tauri tui et pulli aſinorū qui operant̃ terrā, cōmixtū migma comedēt, ſicut in area uentilatū eſt.

SEP. Tunc erit pluuia ſemini terrę tuæ, & panis frugum terræ tuæ erit abundans et pinguis. Et paſcentur iumēta tua in die illa locum pinguē & ſpatioſum. Tauri ueſtri & boues ueſtri qui operantur terram, comedent paleas commixtas in hordeo uentilato.

c Et erunt ſuper omnem montem excelſum, & ſuper omnem collem eleuatum riui currentium aquarum in die interfectionis multorum cum ceciderint turres.

HEB. d Et erit lux lunæ, ſicut lux ſolis: et lumē ſolis erit ſeptuplū ſicut lux ſeptē dierū in die qua alligauerit dñs uulnꝰ populi ſui, & percuſſurā plagę eiꝰ ſanauerit.

SEP. Et erit lumen lunæ, ſicut lumen ſolis, & lumen ſolis ſeptuplū, in die quando ſanauerit dominus contritionem populi ſui, & dolorē plagæ tuæ curauerit.

a ¶ *Et dabitur plu. ſemini, &c.*] Scriptū eſt in 3.Re.18.g Reg. uolumine, qđ poſtq; interfecti ſunt ab Elia pſeudoprophetæ, data ſit pluuia terræ Iſrael, & qđ 4.Reg.4.g panis Heliſæi & Ioan.6.b poſtea ſaluatoris uberrimus fuerit atq; pinguiſsimus: & tantā habuerit plenitudinem, ut multa hominū milia ex eo ſaturata ſint. Ita & in præſenti loco, non prius dabit̃ pluuia ſemini ſpirituali, & panis terræ uberrimus atque pinguiſsimꝰ, niſi idola deargētata & deaurata fuerint cōminuta, & reputata in ſterquiliniū. Niſi em̃ uitia receſſerint, uirtutes non ſubeunt. b ¶ *Paſcetur in poſſ. tua, &c.*] In rerū omniū abundantia, cœleſti pluuia deſcen- B dente, & illo pane qui de cœlo deſcendit, quē qui comederit, nunq; eſuriet, paſcent̃ agni in loco ſpatioſiſsimo, q ſequunt̃ agnū quocunq; uadit, & q ſemper ad dextrā Pſal.18.g ſunt. Tauri aūt principes gregis, de quib. legimus: Con- Matth.21.a gregatio taurorū in uaccis populorū, & pulli aſinorū, quib. ſedēs dñs ingreſſus eſt Hieruſalē, q operant̃ terrā, ſic de area comedēt, ut fuerit uentilatū, ne qđ uidelicet in cibo eorū mixtū ſit paleарū, de quib. in Hieremia ſcri- Hier.23.f ptū eſt: Quid paleis ad triticū, dicit dñs? & quæ in euā- Luc.3.g gelio cōburunt̃ igni inextinguibili. Porrò iuxta Lxx. iumenta quę necdū rationis ſapientiæq; ſunt plena, & de Pſal.42.d quib. unū loquit̃ ad deū: Sicut iumentū factꝰ ſum apud te: paſcent̃ in loco pinguiſsimo & ſpacioſo: q nō affert ſpinas & tribulos, ſed quaſi terra Iſrael lacte & melle decurrit, & plenā paſcētib. tribuit libertatē. Tauri aūt & boues qui operant̃ terrā, id eſt, apoſtoli & uiri apoſtolici, 1.Cor.9.b de quib. & apoſtolus Paulus ſcriptū interpretat̃: Nō alligabis os boui triturāti. Nunqđ de bob. cura eſt deo? 1.Cor.3.b Sed utiq; de his dicit, q operant̃ terrā ſuā: & de quib. i- Ioan.15.a dē loquit̃: Dei agricultura, dei ædificatio ſumus. Pater em̃ agricola eſt: & Chriſtus uinea: comedēt paleas mix- Gene.26.c tas cum hordeo uētilato. Legimus quod Iſaac hordeū ſeuerit: & qa apud Allophylos erat, centenariā hordei Oſee 3.a frugē receperit. Et Oſee coro & dimidio coro hordei cō- Ioan.6.a duxit mulierē adulteram. Saluator quoq; quinq; milia uirorū qui adhuc ſenſib. corporis ſeruiebant, & legē ſe- Matth.15.d quebant̃ Moyſi, hordeacijs panib. ſaturauerat: Qui in alio loco frangens quinq; legis panes & in fruſta cōminuens, quatuor milia uiros repleuit triticeis panib. qui euangelicū numerū ſequebātur. Iſtiuſmodi populi comedunt & partē paleарū, dum in quibuſdam ſequunt̃ literā: & tamē per paleas & hordeū paulatim proficiūt, ut tranſeant ad frumentum. c ¶ *Et erunt ſuper omnem mōtem, &c.*] In hoc loco Iudæi multos interfectos & ruētes turres, ad Romani imperij referūt potentiā, de quibus

& Apoſtolus loquitur: Tantū qui tenet nūc, teneat do- C nec de medio fiat. Quod ſcilicet in illo tēpore tāta bea- 2.Theſ.2.b titudo ſit populi Iſrael: ut non ſolū ualles atq; campeſtria, ſed oēs montes & colles aquis fluentib. irrigentur. Nos aūt mōtes & colles, eos intelligamus, qui in excelſum uirtutib. eleuati ſunt, qui eſuriūt & ſi- Matth.5.a tiūt iuſtitiā: quos dominus prouocat ad bibendū. Qui enim Ioan.4.b biberit de aquis eiꝰ, nō ſitiet in æternum. Vnde & in pſalmo legimꝰ: Benedicite do- Pſal.67.f minū de fontibus Iſrael. Et in Euāgelio Ioan.7.f dicitur: qđ omnis q biberit de aquis Ieſu, flumina aquæ uiuæ fluent de uētre eius. Et ad deū ſanctꝰ loquitur: Quoniā a- Pſal.35.c pud te eſt fons uitæ, de quo puriſsimum flumē egredit̃: ſuper quo rurſum ſcriptura cōmemorat, Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei. Et in alio loco fluuius dei repletus eſt aqs: ille uidelicet, qui loquit̃ ꝑ Hieremiā, Me dere- Hier.2.c liquerūt fontē aquæ uiuæ. Hoc aūt tūc fiet, cū interfecti D fuerint ſiue perierint plurimi. Multi enim uocati, pauci Matt.20.b uero electi. Et cū ceciderīt turres, ſiue dæmonū poteſtates, ſiue ſupbi quiq; & arrogantes & magni in iſto ſeculo, de quib. & in pſalmis dicitur: Vidi impiū eleuatū, & Pſal.36.g exaltatū ſicut cedros Libani, & tranſiui, & ecce nō erat, quæſiui eū, & nō eſt inuētus locus eius. Has turres ædificare cupiebāt: q mouerūt pedes ſuos de Oriēte, quorum linguæ in Babylone cōfuſæ ſunt: & illi ſuper quos Luc.13.a cecidit turris Siloæ. d ¶ *Et erit lux lunæ, ſicut lux ſolis: lumen ſolis erit ſeptuplum, ſicut lux ſeptem dierum, &c.*] Miror quō in præſenti loco uerba Hebraica חַמָּה & לְבָנָה quæ Aquila interpretatur albam & calorem per quæ lunam ſolemq; ſignificat: ſupra idem Lxx. laterem & murū tranſtulerint, in eo loco ubi ſcriptū eſt: Et erubeſcet luna, & ſol confundetur. Pro quo illi interpretati ſunt, liquefiet lateres, & ruet murus: & nunc idem ſequentes Hebraicū, lunam ſolemq; tranſtulerint. Vnde mihi datur ſuſpicio non eos erraſſe à principio, ſed paulatim ſcriptorū uitio deprauatos. Neq; em̃ fieri poteſt, ut qui in hoc loco eadem uerba bene interpretati ſunt, in ſuperioribus errauerint. In die ergo interfectionis multorū, cū arrogantes ſuperbiq; corruerint, & qui poſuerunt in cœlū os ſuū didicerint eſſe ſe terrā, erit lumen lunæ, ſicut lumen ſolis: quando dederit dñs cœlū nouū, & terrā nouam, & tranſierit habitus mundi huius, ut luna & ſol laboris & curſus ſui præmia cōſequant̃. Etenim expectatio creaturæ reuelationē filiorū dei præſtolat̃: quia & ipſa creatura liberabit̃ à ſeruitute corruptionis, in libertatē gloriæ filiorū dei, licet ea quidā organa lucis intelligentes, inſenſibilia eſſe cōtendant. Luna ergo ſolis fulgorem accipiet. Nec mirum hoc de clariſsimo ſentire elemento, cui principatus noctis eſt traditus: cum de ſanctis quoq; ſcriptum ſit, Fulgebunt iuſti quaſi ſol. Et Matth.13.f ſol ſeptuplū lumen accipiet, ſicut fuit lux ſeptem dierū quando ab initio creatus eſt mundus: quanq; ſeptem dies

A dies, Lxx. non tranſtulerint: quando dominus alligauerit uulnus populi ſui, ſiue ſanauerit contritionē populi ſui, quando implebitur illud quod ſcriptum eſt: (Eſa. 35. d) Fugiet dolor, & mœror, & gemitus, quando ſubintrante plenitudine gentium, ſaluus fiet omnis Iſrael, aut certe quando ultio eorum uenerit: quorum ſub altari clamant animæ: (Apoc. 6. c) Vſq; quo non ulciſceris ſanguinem noſtrum, de his qui habitant in terra? Et hoc cōſidera qđ non dixerit, quando ſanauerit cōtritionem populi ſui Iſrael ſiue Iacob, ſed abſolute populi ſui, ut omnes deo ſignificet ſeruientes. Quidam locū iſtum & omnia quæ in hoc repromiſsionum capitulo continentur, ad cœleſtem referunt Hieruſalem, & ad reuerſionē populi eius, quando implebitur illud quod ſcriptum eſt: Cœlum & terra pertranſibunt. Alij ad Heliæ tempora: & ipſum C dicunt eſſe, de quo ſuprà ſcriptū eſt: Erunt oculi tui uidentes præceptorē tuum, & aures tuæ audient uerbum poſt tergum monentis: tunc de montibus & collibus iuxta fabulas poetarum, & Saturni aureum ſeculum lactis riuos fluere: & de arborum folijs ſtillare mella puriſsima. Quæ qui recipiunt, mille quoque annorum fabulam, & terrenum ſaluatoris imperium Iudaico errore ſuſcipient, non intelligentes Apocalypſim Ioannis in ſuperficie literæ, medullata eccleſiæ ſacramenta contexere.

Commentarij noni in Eſaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVM Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium Proœmium.

DECIMVS liber, quem nunc habemus in manibus, nono & undecimo minor erit numero uerſuū, non ſenſuum magnitudine. Sequitur eñ eum Sennacherib atque Rabſacis, & Ezechiæ regis hiſtoria, quæ nec iungi cum præcedentib. poterit propter enormem uoluminis magnitudinem: nec diuidi propter geſtorum continentiam. Itaq; ut uoluiſti uirgo Chriſti Euſtochium, & ut in commune placuit, ſicut & ſuperiores ante dictaui: & hunc & reliquos, ſi Chriſtus annuerit dictabo libros, ut ꝓphetias ſibi copulem, nec eas inter ſe lacerē atq; diſcerpā in alterius finem, & alterius principiū. Audio præterea ſcorpium mutū animal & uenenatū, ſuper ſponſione quondā cōmentarioli mei in Danielē prophetam, neſcio quid muſsitare, imò ferire conari in ſuo pure moriturum: Cuius næniæ & lugubres cantilenæ necdum mihi ꝓditæ ſunt: & idcirco dilata reſponſio, magiſq; obediendū tibi eſt: & ſancto atq; eruditiſsimo uiro fratri tuo Pammachio, qui inſatiabili ſtudio me per literas cogit, expleto Eſaia tranſire ad Ezechiel: cum ego & ætatis & corporis imbecillitate confectus: notariorumq; penuria, qui me poſſent ſuis miniſterijs adiuuare, in eodem adhuc luto hæſitē, & uix B partem Eſaiæ mediam in hoc uolumine finiturū eſſe me credam. Quod ſi te orante cōpleuero, D arripienda erunt & reliqua, quæ à quartodecimo Ezechiæ regis anno habebunt initium.

COMMENTARIORVM Hieronymi in Eſaiam prophetam Liber decimus.

ECCE *nomen domini uenit de longe, ardens furor eius, & grauis ad portandum, &c.*] Dicamus primū iuxta Hebraicū. Pendēt ex ſuperiorib. quę dicuntur: Corripuerat ſermo ꝓpheticꝰ eos q cōtempto auxilio dei, ꝓpter Babyloniorū metū ad Aegyptios cōfugiebāt: & eſt cōminatus deſcēdentib. ibi eos eſſe morituros. Rurſumq; poſt pœnas eos q illū audire uoluiſſent: non ſolū ſub Zorobabel, Ezra & Neemia in Hieruſalē habitaturos eſſe ꝓmittit: ſed maiorē cunctis credētib. uerbo dei, in cōſummatiōe mūdi beatitudinē pollicet, quādo p oēs mōtes & colles currēt aquarū flumina: & interfectis multis cadēt turres. Luna quoq; & ſol clarius lumē accipiēt, quādo uulnus populi ſui dominus alligauerit atq; ſanauerit. Licet hæc quidam ὑπερβολικῶς Cyri temporibus, qui captiuitatem populi relaxauit, in terra Iudæa expleta contendant. Quia igitur bonis & obedientib. præmia repromiſſa ſunt: nunc econtrario malis & contemptoribus ſupplicia nunciātur, quod dominus impleat cogitationem ſuam: & ad puniendos longo poſt tempore ueniat peccatores, & in cunctos ſententiā proferat: ſpirituq; oris ſui interficiat impiū, quē frenū appellat fuiſſe populorū: nō quo ſubiectos regeret, ſed quo ſubditos ſibi traheret ad ruinā. Ponit quoq; ſimilitudinē torrentis uſq; ad collū inundātis, ut finē omniū ueniſſe teſtet. Sicut eñ torrēs ſuffocat eū, ad cuiꝰ collū uſq; ꝑuenerit: ſic iudiciū dei neminē impunitū abire patiet. Cū autē frenū quod in maxillis erat omnium gentium, cum ſubditis ei gentibus perdiderit, & ad nihili deduxerit: tunc uobis inquit ſanctis qui meis iuſsionibus obeditis: erit canticum, ſicut uox ſanctificatæ ſolennitatis: quando egreſsi eſtis de Aegypto, & in ſolennitate paſchæ iugum ſeruitutis Aegyptiæ proieciſtis, dicentes in mari rubro Pharaone ſubmerſo: Cantemus domino, glorioſe enim magnificatus eſt: (Exo. 15) & cordis tanta lætitia, ut imitemini eos qui ad templum primitiua portantes, & in dei torcularia deferentes munera, pergunt cum tibijs, cordis gaudia carmine demonſtrantes. Hæc iuxta Hebraicum breui ſermone perſtrinxi. In utraque autem æditione annotandum eſt, quod non dominus, ſed nomen domini poſt multum tempus aduenìat: de quo in pſalmis dicitur: Benedictus qui uenit in nomine dñi, deus dñs, & (Pſal. 117) illuxit

ECCE ᵃnomen dñi uenit de lõge, ardēs furor eiꝰ, et grauis ad portandū. Labia eiꝰ repleta ſunt indignatiõe: & lingua eius q̃ſi ignis deuorās. Spiri-

ECCE nomen dñi uenit poſt tēpꝰ multū: ardens furor cū gloria, eloquiū labiorū eiꝰ, eloquiū iræ plenū: & ira furoris ſicut ignis deuorabit: & ſpiri-

A illuxit nobis. Et ipſe loquitur in euangelio: Ego ueni in (Ioan. 5. g) nomine patris mei, & nō ſuſcepiſtis me. Pulchreq; poſt multum tempus uenire dicitur, loquente humana im- (Pſal. 12. a) patientia: Vſq; quo dñe obliuiſceris me in finē? quàm diu auertis faciem tuam à me? Ardēs quoq; furor eius uenit cum gloria: ut quem in humilitate contēpſimus, in maieſtate timeamꝰ. Hoc ipſum & in pſalmis (Pſal. 49. a) ſcriptū eſt: Deus manifeſte ueniet, deus noſter & non ſilebit. Ignis in conſpectu eius ardebit, & in circuitu eius tempeſtas ualida. Ipſe enim loquitur in euangelio: (Luc. 12. f) Ignem ueni mittere ſuper terrā, & quàm uolo ut ardeat? Rurſus in alio pſalmo le- (Pſal. 25. b) gitur: Vox domini intercidentis flammam ignis: ut quicquid in mūdo eſt fœni, lignorū, & ſtipulæ, rapiens flāma cō- (Deut. 4. d) ſumat. Vnde & deus ignis dicitur eſſe conſumens. Quodq; infertur. Ira furoris eiꝰ quaſi ignis deuorabit. Plerìq; noſtrorū B iram furoris domini diabolum interpretantur: cui tradimur ad puniendum, qui iuxta librū Samue- (2. Reg. 24. a) lis commouit Dauid ut numeraret popu- (1. Cor. 5. a) lum dei. Et Apoſtolus loquitur: tradere huiuſcemodi ſatanę in interitum carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. Hic autem ipſe furor & ira furoris domini nihil ſuo faciet arbitrio: ſed quod ſibi fuerit imperatū. Vnde ſequitur: Eloquium labiorum eius eloquium iræ plenum. Spiritus quoq; eius quaſi aqua in ualle, trahens ueniet uſq; ad collum, ut ſupplicia ſuper peccatores faciat redundare. Qui diuidetur pro qualitate meritorum, ut perdat atq; conturbet gentes, quas uanus error ſeduxerat: & ſe intelligant ſupplantatas. Vnde ad huiuſcemodi homines dicitur, qui in mundi huius potentia præualebant, & ſuo delectabantur errore, non eos ſemper hoc eſſe facturos. Præcipuéque locum iſtum & totam continentiam capituli aduerſus hæreticos, & omnia dogmata, quæ ſunt contraria ueritati, dicta quidam noſtrorum putant: quod cum iudicij tempus aduenerit, nequaquam ingrediantur ſancta eius & montem, id eſt, eccleſiam domini: ne ſub religionis nomine diuitias congregent, abutantúrque luxuria, quaſi domini feſta celebrantes. Iudæi de Gog & Magog, gentibus quas putant ab Aquilone uenturas, id eſt, de Scythiæ partibus hæc intelligūt, ſuper quibus Ezechiel ple- C nius loquitur. ᵃ ¶ *Et auditam faciet dominus gloriam uocis eius, & terrorem brachij ſui oſtendet in comminatione furoris et flāma ignis deuorantis: allidet in turbine & in lapide grandinis. A uoce enim domini pauebit, etc.*] Poteram iuxta Hebraicū quid (Ezech. 19. a) mihi uideretur currens legentibus indicare: ſed quid faciā quorundam ſtudijs, qui niſi Septuaginta interpretum æditionē diſſeruero, imperfectum opus me habiturum eſſe denunciant? Sequar igitur cœptum ordinem differendi. Vox domini atq; præceptum omnib. nota fiēt, & fortitudo brachij illius cunctis patebit: quādo retributionis tempus aduenerit, flammæ & turbinis, grandiniſque magnitudine, & põdere lapidū deferet. Sub quo Ezechiel in ꝓphetia, ut diximus, Gog & Magog, (Ezech. 38. 39) pleno ſermone ſcribit. Ad uocis eius im- D periū pauebit Aſſur uirga ꝑcuſſus: Omnis impius, omnis imitator gētis inimicæ: nō quo in die iudicij ſolus ſit feriendus Aſſyriꝰ: ſed quo per Aſſyrium diabolum intelligamus. Deniq; ſequitur: Et erit tranſitus uirgæ fundatus, quam requieſcere faciet dominus ſuper eum. Et eſt ſenſus: Nequaquam eum uirga percutiet, & eam rurſus leuabit, ac more cædentium finem faciet uerberandi: ſed quaſi fundatam & alta radice defixam, in pœnis eius faciet permanere. Quod ſi ita intelligitur, ubi erit pœnitentia diaboli? præſertim cum dicatur peccatoribus: Ite in ignem æternum, quem præparauit deus (Matth. 25. d) diabolo & angelis eius. In tympanis & in citharis, & bellis præcipuis expugnabit eos. Dæmones uidelicet & omnes impios cum gaudio omnium dominus expugnabit. Ab heri quippe & à præterito tempore præparata eſt à rege domino Thophet, id eſt, (תפתה) lata & ſpacioſa gehenna: quæ eos æternis urat ardo- (רחבה) ribus. Nutrimentum eius & fomes ignis eſt, & ligna multa, id eſt, flamma perpetua & ſupplicia peccatorum. Et quoniam ſicut de camino & fornace ignis ardentis, propheticus ſermo prædixerat, ſeruat metaphoram: ut flatu & ſpiritu ac uoluntate domini hanc ſuccendi ſciamus: mixto ſulphure, quod flammas excitat, ut faciat acriora tormenta. Porrò quod

HEB. Spiritus eius uelut torrens inundans uſq; ad medium colli, ad perdendas gentes pro nihili, & frenum erroris quod erat in maxillis populorum. Canticum erit uobis, ſicut uox ſanctificatæ ſolennitatis, & læticia cordis, ſicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem domini ad fortem Iſrael. ᵈ Et auditam faciet dominus gloriam uocis eius, & terrorem brachij ſui oſtendet in comminatione furoris & flamma ignis deuorantis: allidet in turbine & in lapide grandinis. A uoce enim domini pauebit Aſſur uirga ꝑcuſſus: & erit tranſitus uirgæ fundatus, quam requieſcere faciet dominus ſuper eum in tympanis & in citharis, et in bellis pręcipuis expugnabit eos. Præparata eſt enim ab heri tophet: à rege præparata profunda & dilatata: nutrimenta eius ignis, & ligna multa: flatus domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam.

SEP. & ſpiritus eius ſicut aqua in ualle: trahēs ueniet uſq; ad collū, & diuidet ut conturbet gentes ſuper errore uano: & abijcietur error, & aſſumet eos in conſpectu eorū. Nunqd ſemper oportet uos lętari et ingredi in ſancta mea iugiter, quaſi feſta celebrantes atq; gaudētes, ut ingrediamini cū tibia ad montē dñi ad deū Iſrael? Et auditā faciet dñs gloriā uocis ſuę, & furorē brachij ſui oſtendet cū furore & ira: & flamma ignis deuorāte fulminabit uehemēter, & ſicut aqua et grādo deſcēdens cū ui. Ad uocē enim dñi ſuperabuntur Aſſyrij, plaga quā percutiet eos: & erit ei per circuitū, unde habebat ſpē auxilij, in quo cōfidebat: ipſi cū tympanis & cithara pugnabunt contra eū ex commutatione. Tu enim ante dies decipieris: nunquid et tibi regnum paratum eſt? Vallem profundam, ligna poſita, ignem & ligna multorum: furor domini, ſicut uallis ſulphure ſuccenſa.

A quod iuxta Lxx. dicitur, Ad uocem dñi ſuperabuntur Aſſyrij, plaga quum percuſſerit eos, & erit ei in circuitu unde fuerat ei ſpes auxilij, in quo confidebat: ipſi cum tympanis & cithara pugnabunt aduerſum eum ex cōmutatione: illud ſignificat, quod aduerſum diabolum cōſurgāt, qui ei quōdā ſubditi fuerāt, & cū gaudio atq; lætitia dimicēt cōtra eū ex cōmutatione ſubita, dū intelligētes errorē ſuū deſtruūt eum à quo decepti fuerāt. Diciturq; ad illū, qđ ab initio ſeipſe deceperit, regnū ſuū arbitrans ſempiternum, cui parata ſit gehenna & æterna ſupplicia.

CAP. XXXI.

Vae qui deſcendūt in Aegyptū, etc.] Poſt onus iumentorū Auſtri, & eos q portabāt in Aegyptū diuitias ſuas ad populū, q eis ꝓdeſſe nō poterat, qui ſperabant auxiliū in fortitudine Pharaonis, & habebāt fiduciā in umbra Aegypti, ſub ſpecie reuerſionis in Hieruſalē, & captiuitatis la-
B xandæ ſub Cyro, de conſummatione ſeculi, & de perfecta iuſtorū beatitudine ſermo propheticus nunciarat: nunc reuertit̄ ad eoſdē, ad quos ſuprà loquutus fuerat, ne deſcenderent in Aegyptū. Et hoc inter præſentē locū eſt & præteritū: qđ ibi præcipit̄ tribui Iudæ, ne deſcendant in Aegyptū. Hic quia contempto imperio dñi deſcenſuri ſint, ꝓphetat̄: & qđ à Nachodonoſor rege Babylonio, tam Iſrael quàm Aegyptij, tam perfugę quàm auxiliatores pariter trucident̄. De quo Hieremias ple-
Hier.42 niſsimè loquitur: Væ ergo his qui deſcendunt in Aegyptum, & Chaldæorum metu domini præcepta contemnunt, ſperantes in idololatris, qui dei cultum habere ſe iactant, & in equorū auxilio confidentes, neſciunt ſcri-
Pſal.32.d ptum, Fallax equus in ſalutē, habentq; fiduciam ſuper quadrigis & curribus & equitibus: nec recordant̄ illius
Exo.15.d cantici: Equū & aſcenſorem deiecit in mare. Et nō ſunt confiſi ſuper ſanctū Iſrael, qui manentibus in terra Iudææ, ſuū per Hieremiam pollicebatur auxilium: Et dominum non requieſierūt, non quo nō requiſierint, ſed quo requiſiti uerba contempſerint. Vnde & de malis ſa-
Pſal.52.d cerdotibus dicitur: Qui deuorant plebem meā, dominum non inuocauerunt. Ipſe autem ſapiens, id eſt, dñs, adduxit malum ſuper eos & peſsimum, uidelicet Nabuchodonoſor: ſiue abſolute malū, rem ſignificans, nō perſonam: & uerba ſua nō abſtulit, quæ loquutus fuerat per prophetas. Quamobrē cōſurget ſuper tribū Iudam domum peſsimorū, & contra auxiliū Aegyptiorum, qui operantur iniquitatē. Aegyptus eñ ſiue Aegyptius, ut Septuaginta tranſtulerūt, homo eſt & non deus, & equi eorum caro, & nō ſpritus. Vnde & in Hie-
Hier.17.d remia ſcriptū eſt, Maledictus homo qui ſpem habet in homine, & firmauit carnem brachij ſui, & à domino receſsit cor eius, & erit quaſi myrice in deſerto, quæ non uidebit quum uenerint bona. Et in alio loco ſcriptū eſt:
Pſal.59.c Vana ſalus hominis, ſiue, ut melius habet̄ in Hebræo,

CAP. XXXI.

Vae[a] q deſcendunt in Aegyptū ad auxiliū, in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis, quia multæ ſunt: & ſuper equitibus, quia præualidi nimis, & non ſunt confiſi ſuper ſanctū Iſrael, & dñm non requiſierunt. Ipſe aūt ſapiens adduxit malū, & uerba ſua non abſtulit, & conſurget contra domū peſsimorum, et contra auxiliū operantiū iniquitatē. Aegyptus homo et nō deus, & equi eorū caro, & nō ſpiritus, & dñs inclinauit manū ſuā, & corruet auxiliator, et cadet cui pręſtatur auxiliū, ſimulq; omnes cōſument̄. [b] Quia hæc dicit dñs ad me, Quō ſi rugiat leo & catulus leonis ſuper prędam ſuā quū occurrerit ei multitudo paſtorū, à uoce eorū nō formidabit, & à multitudine eorū nō pauebit: ſic deſcendet dñs exercituū, ut prælieť ſup montē Siō & ſuper collem eius. Sicut aues uolantes, ſic proteget dñs exercituū Hieruſalem: protegens & liberans, tranſiens & ſaluans.

HEB. [c] Conuertimini, ſicut in profundū receſſeratis filij Iſrael. In die enim illa abijciet

SEP. Conuertimini, ſicut in profundum receſſeratis filij Iſrael. In die enim illa abijciet

in homine. Quumq; dñs manū ſuā extenderit ad puniendū: uel declinauerit, ſub metaphora aurigæ, & frenos equorū currentiū relaxarit, corruet auxiliator Aegyptius, & Iſrael cui præſtabat̄ auxiliū. Quę quidē poſſumus intelligere & ſuper his, qui perſequutionis tempore & tribulationis atq; anguſtiæ, nō cōfidunt in dño, ſed in Aegyptiorum, id eſt, ſeculariū hominum auxilio, neſciētes Abrahā periclitatū in Aegypto: & dei populū, luto & laterib. in illa regione ſeruiſſe, quæ ſpiritualiter appellat̄ fornax ferrea. Vnde & in Apocalypſi Ioannis legitur: Loc⁹ in quo crucifixus eſt dñs, ſpiritualiter uocat̄ Sodoma & Aegyptus. Apoc.

[b] ¶ *Quia hæc dicit dominus, &c.*] In manifeſtis unā ponimus æditionē, maxime ubi nulla diuerſitas ſenſuum eſt. Cæſis in Aegypto Iſraelitis & Aegyptijs, in quorū auxilio cōfidebant: reuertunt̄ in Hieruſalē Cyro regnante captiui. Et per duas ſimilitudines dñi, q ſe fore adiutorē promiſerat, fortitudo monſtratur. Si- D
cut leo & catulus leonis eſuriens, ſi cernat ouium gregem, nulla paſtorum uoce terretur, & multitudinē eorum conſcius uirium ſuarum deſpicit: ſic dñs exercituum præliabitur, nō contra montē Sion & collem eius, ſed ſuper montem Sion contra aduerſarios illius. Dicamus & aliam comparationem: Quomodo aues ut defendant fœtus ſuos, nidos ſuperuolant: & ſiue ſerpentem, ſiue hominē uiderint, auesq; alias ad pullos ſuos accedere, oblitę imbecillitatis, roſtro pugnāt & unguibus, doloremq; pectoris garrula uoce cōgeminant: ſic dñs proteget Hieruſalem, & liberabit eam tranſiēs atq; ſaluabit. Pro tranſeunte, in Hebraico פָּסוֹחַ in tribus præter Septuaginta interpretibus ὑπερβαίνων ponitur. Ex quo manifeſtum eſt paſcha, hoc eſt, phaſe domini, פסח
non paſsionem ſignificare, ſed tranſitum. Quod autem dñs in ſimilitudinem auium protector fuerit ſuper Matth.
Hieruſalem, in euangelio ipſe teſtatur: Hieruſalem, Hieruſalē quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſsi ſunt, quoties uolui cōgregare filios tuos, ſicut gallina congregat pullos ſuos ſub alas ſuas, & noluiſti? Et in Deuteronomio dicitur de domino, Expādit alas ſu- Deut.
as & ſuſcepit eos, & portauit eos in humeris ſuis. [c] ¶ *Cōuertimini ſicut, etc.*] Pugnante domino ſuper montem Sion contra aduerſarios eius, & protegente eam inſtar auium, Conuertimini ô filij Iſrael, Siue ut Symmachus tranſtulit, Agite pœnitentiā qui profundo cōſilio atq; peccato à domino receſsiſtis. Si enim hoc feceritis, abijcientes idola aurea atq; argentea, quę uobis fuerunt in peccatū, propter quę urbs ueſtra capta eſt: cadet Aſſur, cuius metu nunc fugitis, non gladio hominū, nec exercitus robore, ſed dei potentia. Significat aūt angelum, à quo CLXXXV. milia Aſſyriorum una nocte deleta ſunt. Ipſe quoq; rex Aſſyrius fugiet, non hominum gladium, ſed iram dei: ita ut iuuenes illius atq; robuſti, uectigales

A ctigales fiant Medis, de quibus ſuprà contra Babylonē dicit̄: Ecce ego ſuſcitabo uobis Medos, & fortitudo Aſſyrij dñi terrore trāſibit atq; pręteriet, oēsq; principes illius pertremiſcēt. Dixit eñ dñs atq; pollicitus eſt: cuius dixiſſe feciſſe eſt: & q habet ignē in Sion, & caminum in Hieruſalē: ut aduerſarios ſuos inſtar ſtipulę atq; lignorū egrediēs de Hieruſalē flāma conſumat. Alius hoc quod dicitur, In die illa abijciet uir idola argēti ſui, & reliqua: ſic interpretatur, ut poſt reditū de captiuitate Babylōia uſq; ad aduētū Chriſti, nunq̃ filios Iſrael idola coluiſſe teſtet̄: Aſſyriū quoq; in præſenti loco ſignificari, non ab angelo, ſed à Medis eſſe ſuperandum: quod uetuſtiſsimū & quondā potēs regnū poſt offenſam
B domini deletū ſit, uictoribusq; ſeruierit. Nazaræi locum iſtū ſic intelligunt: O filij Iſrael, q conſilio peſsimo dei filiū denegaſtis, reuertimini ad eū & ad apoſtolos eius. Si enim hoc feceritis, omnia abijcietis idola quę uobis pri⁹ fuerant in peccatum, & cadet uobis diabol⁹ non ueſtris uiribus, ſed miſericordia dei, & iuuenes eiusq quōdam pro illo pugnauerant, erunt eccleſię uectigales, omniſq; fortitudo & petra illius pertrāſibit, philoſophi quoq; & omne dogma ꝑuerſum ad crucis ſignum terga conuertent. Domini quippe ſententia eſt, ut hoc fiat, cuius ignis ſiue lumen eſt in Sion, & clibanus in Hieruſalē. Ignis & lumen Hebraice eiſdē ſcribuntur literis אור ꝙ ſi legat̄ אוּר ignē ſonat: ſi אוֹר lucem. Hoc ideo dictū eſt, quia pro igne quē ſolus interpretatus eſt
Hier. to. 5

HEB. abijciet uir idola argenti ſui, & idola auri ſui, quæ fecerunt uobis manus ueſtræ in peccatum. Et cadet Aſſur in gladio non uiri, & gladius nō hominis uorabit eum, & fugiet non à facie gladij, & iuuenes eius uectigales erūt. Et fortitudo eius à terrore tranſibit, & pauebunt fugientes principes eius, dixit dominus, cuius ignis in Sion, & caminus eius in Hieruſalem.

CAP. XXXII

Ecce [a] cum iuſtitia regnabit rex, & principes in iudicio pręerunt. Et erit uir ſicut qui abſconditur à uento, & celat ſe à tempeſtate: ſicut riui aquarum in ſiti, & umbra petræ prominentis in terra deſerta. Non caligabunt oculi uidentium, & aures audientium diligenter auſcultabunt. Et cor ſtultorum intelliget ſcientiam, et lingua balborum uelociter loquetur & plane. Non uocabitur ultra is qui inſipiens eſt princeps, neque fraudulentus appellabitur magnus. Fatuus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, ut perficiat ſimulationem, & loquatur ad dominum fraudulenter, & uacuefaciat animam eſurientis, & potum ſitienti auferat. Fraudulenti uaſa peſsima ſunt, ipſe enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in ſermone mendacij, quum loqueretur pauper iudiciū. Princeps uero ea quæ digna ſunt principe cogitabit, & ipſe ſuper duces ſtabit.
Mulie-

SEP. abijciet uir idola argenti ſui, & idola auri ſui quæ fecerūt uobis manus ueſtræ in peccatum. Et cadet Aſſur in gladio non uiri, & gladius non hominis uorabit eum, & fugiet nō à facie gladij. Iuuenes eius ſuperabuntur, petra enim circundabuntur quaſi uallo, & uincentur: qui autem fugerit, capietur. Hæc dicit dominus: Beatus qui habet in Sion ſemen, & domeſticos in Hieruſalem.

CAP. XXXII.

Ecce enim rex iuſtus regnabit, & principes cum iudicio præerunt. Et erit homo occultans ſermones ſuos, & abſcondetur quaſi ab aqua quæ fertur, & apparebit in Sion ſicut fluuius currens, inclytus in terra ſitienti, & nequaquam erunt confidentes in hominibus, ſed aures ſuas ad audiendum dabunt, & cor infirmorum attendet auditui, & linguæ balbutientium citò diſcēt loqui pacem, & nequequā dicent ſtulto ut princeps ſit: nec ultrà dicent miniſtri tui, tace. Fatuus enim fatua loquetur, & cor eius uana intelliget ad perficiendam iniquitatem, & loquēdum ad dominum errorem, ut diſpergat animas eſurientes, & animas ſitientes uacuas faciat. Cōſilium enim peſsimorum iniqua cogitabit, interficere humiles ſermonibus iniquis, & diſsipare uerba humilium in iudicio. Pij autem ſapientiam cogitarūt, & hoc conſiliū permanet.

C Symmachus, Aquila & Theodotio lumen trāſtulerūt. Quid ſibi autem uelit quod in Lxx. legitur: Petra circūdabunt̄ quaſi uallo & uincent̄: qui aūt fugerit, capietur: ſcire non ualeo: Niſi fortè hoc poſſum⁹ dicere, ꝙ iuuenes regis Aſſyrij q uincēdi ſunt atq; capiēdi, ita circundētur petra, hoc ē, fortitudine dñi, quomodo uallo circundat̄ ciuitas. Porrò quod ſequit̄, Beatus q habet ſemē in Siō, & domeſticos in Hieruſalē: ſic interpretari poſſumus, ut dicamus præſentis loci ſenſui conuenire, qđ exhortet̄ ſermo diuinus fugiētes in Aegyptū, reuerti in Hieruſalem, & filios ꝓcreare. Cui tāta beatitudo ꝓmittitur, ut dñi defendat̄ & ꝓtegatur auxilio, & in alio loco de ea ſcriptum ſit: Erit gloria Agg.2.b
domus huius nouiſſimæ ſuper priorem. D
Quod & ad eccleſiā referri poteſt, uiſionē pacis & ſpeculam: de qua ſcriptū eſt: Glo- Pſal.86.a
rioſa dicta ſunt de te ciuitas dei. Et alibi, Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei. Ibid.45.d
In hac enim ignis eſt & caminus q deuoret peccatores, & ligna, fœnū ſtipulamq; cōſumat: ſiue lumē & clibanus, ut iuſtorū claritas & peccatorum pœna monſtretur.

CAP. XXXII.

Ecce cum iuſti. etc.] Iuxta Lxx. interpretes qui dixerūt: Ecce enim rex iuſtus regnabit, & principes cū iudicio præerunt: quę ſequunt̄ ſuperioribus copulāda ſunt: his uidelicet, in quib. prius capitulū finitū eſt: Beatus q habet ſemē in Siō, & domeſticos ī Hieruſalē. Iuxta Hebraicū, finita priore ꝓphetia, de his qui in Aegyptū deſcendebant, nunc alterius uaticinationis exordium eſt:

[a] Mulieres opulētæ, ſurgite & audite uocē meā: filię cō
fidētes, percipite aurib. eloquiū meū. Poſt dies & annū
& uos cōturbabimini cōfidentes, cōſummata eſt enim
uindemia, collectio ultrà nō ueniet. Obſtupeſcite opu-
lentę, cōturbamini cōfidentes, exuite uos & confundi-
mini. (Pro quo Symmachus interpretatus eſt, nudami-
ni.) Accingite lumbos ueſtros, ſup ubera plangite, ſup
regione deſiderabili, ſuper uinea fertili, ſuper humū po
puli mei ſpina & uepres aſcēdēt, quāto magis ſuper oēs
domos gaudij ciuitatis exultantis? Domus enim dimiſ-
ſa ē, multitudo urbis relicta ē, tenebræ & palpatio factę
ſunt ſuper ſpeluncas uſq; in æternū: gaudiū onagrorū,
paſcua gregū. Donec effundat ſup nos ſpirit⁹ de excel-
ſo, & erit deſertū in Charmel, & Charmel in ſaltū repu-
tabit. Et habitabit ī ſolitudine iudiciū, & iuſtitia in Char
mel ſedebit. Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitię ſi
lentiū, et ſecuritas uſq; in ſempiternū. Et ſedebit popul⁹
meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiducię,
& in requie opulēta. Grādo aūt in deſcenſione ſaltus, &
humilitate humiliabit ciuitas. Beati qui ſeminatis ſuper
omnes aquas, immittentes pedem bouis & aſini.
Væ

A eſt: de aduentu ſcilicet Chriſti & apoſtolorum eius. Iſte
em̄ rex regnabit iuſtè, nō accipiēs perſonā in iudicio, &
principes illius cū ueritate prȩerūt, cauſas nō homines
cōſiderantes. Et quicunq; ſub eius umbraculo fuerit,
ſic tutus erit in tribulationib. & anguſtijs & in mundi
iſtius tēpeſtate, quo
modo qui uētum &
turbinē fugiēs, ſe tu-
to abſcōdit loco, & q
puriſsimos fontes in
uenit in deſerto, & q
in uehemēti æſtus ſo
lis ardore cūcta torrē
te, ſub prominenti ſa
xo requieuerit. Vbi
nos diximus, ſicut ri-
ui aquarū in ſiti: Lxx.
tranſtulerūt, Et appa
rebit in Siō quaſi flu-
uius currēs. Verbum
em̄ Hebraicū, de quo
ſuprà diſputauimus,
בציון qd' dicitur in ſi-
ti, ſiue in ſiccitate &
in inuio: Lxx. & Theo
dotio, in Sion, inter-
pretati ſunt: pro ציון
id eſt, ſiti, legētes ציון
quæ eiſdā literis ſcri-
bitur. Cū ergo Chri-
ſtus regnauerit, & pri
cipes eius fuerint in
iudicio, non caliga-
B bunt oculi credenti-
um, & aures audien-
tium diligenter atten
dent, quæ prius ſurdæ erant: & cor quondā ſtultorum
intelliget ſcientiam, & lingua balbutientium atq; mu-
torum quæ Chriſtum ſonare non poterat, pleno aper-
toq; ſermone dominum confitebitur. Non uocabitur
1.Cor.1.c ultrà is qui ſtultus eſt princeps. Stultam enim fecit de-
us ſapientiam huius ſeculi. Neq; fraudulentus doctor
atq; peruerſus, appellabitur magnus in populis: ſcri-
Matt.23.b bæ uidelicet & phariſæi, quibus dominus loquebať:
Stulti & cæci, quid maius eſt, aurū an templū qd' ſancti
ficat aurum? Fatuus enim fatua loquetur: ꝓ quo in He
braico ſcriptum eſt כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר Hoc diximus, ut
1.Reg.25.d uerba Abigail exponamus, dicentis de Nabal Carme-
lio: ſecundum nomen ſuum inſipiens eſt. Verè enim fa
tuus fatua loquetur, & cor eius perficiet iniquitatē, q
ibi timuit ubi nō erat timor, & abutebať ſtultitia pro ſa
Ioan.5.b pientia, dicens: Hic ſi ex deo eſſet, non ſolueret ſabba-
tum. Quod uſq; hodie facit magiſter ſynagogarum, ut
perficiat ſimulationem, pro qua in Hebraico ſcribitur
חנף id eſt ὑπόκρισις. Vnde ſæpius ad phariſæos dicitur:
Mat.23.c Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ. Et loquitur (in-
Ibid.22.b quit) ad dn̄m fraudulēter, Magiſter, ſcim⁹ quia ex deo
es, & quod ad te nō pertinet de hominibus, licet cēſum
dare Cæſari, an nō? Qui uacuefaciūt animas eſuriētis
populi, & potum auferūt ſitientibus turbis, nec ipſi in-
trantes, nec alios intrare patiētes. Fraudulenti em̄ do-
ctoris & principis, oīa uaſa & arma ſunt peſſima, q
cōcinnat dolos ad perdēdos ſimplices in ſermone mē
Ioan.7.g dacij, dicens ad deceptum populum: Scrutare & uide,
quoniam propheta de Galilæa nō ſurget. Cum loque
2.Cor.8.b retur ad eos pauper iudicium, qui cum diues eſſet, pro
nobis pauper factus eſt. Verè enim iudiciū eis Chriſtus
Ioan.10.g & iuſtitiam loquebatur, dicēs: Si nō facio opera patris
mei, nolite credere mihi: ſi autem facio, & mihi nō uul-
tis credere, operibus credite. Iſte pauper qui loquiť iu- C
diciū, princeps & dn̄s: ea quæ principe digna ſunt cogi
tauit, dicens: Non ueni niſi ad oues perditas domus Iſ Mat.15.c
rael. Et ſollicitus erit pro infidelibus, ſaluare cupiēs nō
credētes, & ſtabit ſuper duces ſuos apoſtolos, quorum
ad unū loquitur: Tu Pſal.54.c
aūt homo unanimis
dux meus & notus
meus. Hæc iuxta He-
braicū, à quo Lxx. nō
nō ſolū uerbis, ſed &
ſenſib⁹ in pleriſq; di-
ſcordāt. Cum em̄ rex
iuſtus regnauerit, &
principes illius impe
rauerint cū iudicio,
erit homo abſcōdēs
ſermones ſuos, ho-
mo q per naturā de⁹
eſt, & abſcondet ſer-
mones ſuos, loquēs
eis in parabolis. Ab- Mat.20.
ſcondet aūt quaſi ab 23.24.
aqua currente, à po-
pulo ſcilicet Iudæo-
rū, qui inſtar aquæ ꝓ
magiſtrorū uolūtate
huc illucq; ferť & tra-
hiť. Qui homo abſcō
dens apud incredu-
los ſermones ſuos,
apparebit in Sion,
hoc eſt, in eccleſia,
quaſi fluuius incly- D
tus, & decurrēs in ter
ra ſitiēti. Apparebit
enim gētiliū populo, qui prius ueritatis patiebatur ſi-
tim, & rigabit arua ſitiētia fluuius dei: de quo ſcriptum Pſal.45.
eſt: Fluminis impetus lætificat ciuitatē. Et in alio loco: Ioan.7.
Flumē dei repletū eſt aquis. Ipſe enim loquitur in Euā
gelio: Qui ſitit, ueniat ad me & bibat: qui credit in me,
ſicut dicit ſcriptura, flumina de uētre eius fluēt aquæ ui
uæ. Tūc nequaquā habebūt fiduciam in magiſtris, ſed
præbebunt aures ſuas ad audiendū dominū, & tā cor-
de q̄ lingua pacem domini fatebuntur, deſerētes ſtul-
tos principes, & miniſtros eorū, qui credentibus in Ie-
ſum imperabant ſilentiū. Quæ ſequūtur, eundē propè
ſenſum quem & Hebraicum continent, & poſſunt hȩre
ticis coaptari. Hi enim loquuntur contra dominū mē-
dacium, & peruertūt animas eſuriētes atq; ſitientes, &
uacuas abire faciūt, ut etiā ſi quid naturaliter boni ha-
beant, magiſtrorū amittant uitio, quorum omne cōſi-
lium eſt, ut perdāt humiles iniquis ſermonibus, & diſsi
pent uerba humilium in iudicio. In quo pariter anno-
tandum, q qui ab eis decipi poteſt, humilis ſit, & terræ
cohærens. a ¶ *Mulieres opulentæ ſurgite, etc. tenebræ & palpa-
tio, etc.*] Pro tenebris & palpatione, quæ factæ ſunt ſup
ſpelūcas uſq; in ſempiternū: Septuaginta tranſtulerūt
καὶ ἔσονται αἱ κῶμαι σου σπήλαια ἕως τοῦ αἰῶνος, id eſt, & erūt uillę
tuæ ſpeluncæ uſq; in æternum. quod in Hebraico dici-
tur עפל & בחן quas Hebræi duas turres in Hieruſalē
fuiſſe arbitrātur, excelſas atq; firmiſsimas, quæ his ap-
pellantur nominibus. Quarum prior interpretatur te-
nebræ ſiue nubilum, quod uſque ad nubes erigeret ca
put. Altera probamentum & firmitas: ſiue ut Symma-
chus uertit, inquiſitio: eo quod in contemplando cul-
mine eius oculi fallerētur. In fine quoq; capituli ita in-
terpretati ſunt: Beati qui ſeminant ſuper omnē aquā,
ubi bos & aſinus calcant. Poſt uocationem gentium,
quando

CAPVT XXXIII.

VAe [a] q prædaris, nō
ne & ipſe prædabe-
ris? et qui ſpernis, nónne et
ipſe ſperneris? Cū cōſum-
maueris deprædationem,
deprædaberis: cum fatiga
tus deſieris contemnere,
cōtemneris. [b] Domine mi
ſerere

VAe qui uos miſeros
faciunt, uos enim ne
mo facit miſeros. Et qui re
probant uos, uos non re-
probant: capientur repro
bantes & tradētur, & qua
ſi tinea in ueſtimento, ſic
ſuperabūtur. Domine mi
ſerere

quando Chriſtus rex imperauerit cū iuſtitia, & princi-
pes eius, apoſtoli & apoſtolici uiri præfuerint credenti
bus cū iudicio: dirigetur ſermo ꝓpheticus ad mulieres
opulentas, quas uel urbes Iudææ, uel ſynagogas illius
tēporis: uel ut pleriq; arbitranť, matronas diuitū quō
dā populi Iudæorū
debemus accipere, q
bus quaſi iacētib. di-
ciť poſt ruinā: Surgi-
te: & nihilominus ap
pellanť filiæ cōfiden-
tes, ſiue ſperātes: præ
cipiturq; eis ut audi-
ant ſermones dn̄i, &
recordenť dierū & an
ni: de quo in cōſequē
tibus dicturi ſumus,
Luc.4.c ipſum ſaluatorē dicē
tē: Spiritus dn̄i ſuper me, propter quod unxit me: euan
gelizare pauperib⁹ miſit me, prædicare captiuis remiſ-
ſionē, & cæcis uiſum, uocare annū dn̄i acceptabilē: & i-
pſa recordatio fiat eis iuxta Lxx. in dolorem cū ſpe: ut
plāgāt ſe dn̄m denegaſſe, & ſpē habeāt ſalutis, ſi egerint
pœnitētiā. Dicit em̄ uindemiā cōſummatā, & poſt ulti-
mā uaſtitatē quæ ſub Veſpaſiano & Tito Hadrianoq;
accidit, nequaq̄ aliā captiuitatē eſſe uenturā, nec remā
ſuros botros in populis, q deinceps colligēdi ſint. Vn̄
ꝓuocanť ad planctū, & iubenť nudare pectora & accin
gere lumbos ſuos, eo q regio quondā deſiderabilis &
Hier.2.e uinea fertilis, de qua ſcriptū eſt: Ego plantaui te uineā
fructiferā, totā uerā, quomodo cōuerſa es in amaritudi
nē uitis aliena: Romano uaſtante deleta ſit. Sup humū
(inquit) populi mei, ſpinæ & uepres ſiue fœnum aſcen-
B det. Et eſt ſenſus: Si terrā Iudææ, quæ repromiſsionis ter
ra eſt, ſpinæ repleuerūt & uepres, quāto magis alias ci-
uitates quæ plenæ ſunt gaudio, & quæ illud euangeli-
Luc.6.d cū cōſequenť: Væ qui gaudetis nunc, quoniā plorabi-
tis? Domus enim, id eſt, templū meū dimiſſum eſt, dicē
Ioan.14.d te me ad apoſtolos: Surgite, abeamus hinc: & ad incre
Luc.13.g dulos: Relinqueť uobis domus ueſtra deſerta. Adyta
tēpli, & ſecreta myſteria, palpabiles tenebræ poſſede-
rūt, & facta ſunt nequaq̄ cellaria uaſorum domini, ſed
ſpeluncæ uſq; in ſempiternum. Audierant enim à dn̄o
Matt.21.b ſaluatore: Domus patris mei, domus orationis uocabi
tur, uos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Gau
dium (inquit) onagrorū, paſcua gregum. Quod uel iu
xta literam intelligendum eſt, eo q deſerta ſint omnia.
Vel ſpiritualiter, q expulſo Iſraele, feri homines & dei
notitiam non habentes, habitent in Iudæa. Et hoc fiat
donec effundatur ſuper nos ſpiritus de excelſo: quem
ſaluator aſcendens ad patrem, credētibus repromiſit,
Ioan.16.b dicens: Ecce ego uado, & mittā uobis paracletū ſpiritū
Suprà 29.f ueritatis. Et rurſum: Donec accipiatis de excelſo uirtu-
tem. Quodq; ſuprà dixerat: Adhuc modicum, & erit Li
banus in Charmel, & Charmel in ſaltem reputabitur,
& audiēt in die illa ſurdi uerba libri, & de tenebris & ca
ligine oculi cæcorum uidebunt: Nunc alijs uerbis idip
ſum repetit, q ſolitudo gentiū uertatur in diuitias Iſra-
Ioan.7.d el, & Iſrael reputetur in gentes, quo tempore habitaue-
rit in deſerto iudicium, dominus atq; ſaluator, cui pa-
ter dedit omne iudicium. Et iuſtitia in Charmel requie
ſcet, de qua ſuprà dictū eſt: Et erit in Charmel deſertū:
quod iudiciū atq; iuſtitia habitet in deſerto, & requie-
Phil.4.b ſcat in Charmel, qui prius appellabatur deſertū. Opus
quoq; iuſtitiæ erit pax, quæ iuxta Apoſtolum, omnem
ſenſum exuperat. Et cultus iuſtitiæ ſilentiū, ut non mul
tiloquio Iudæorum, ſed breuitate fidei adorent domi-
num, & ſecuri æterna pace requieſcāt, & in tabernacu-
lis eorū ſint diuitiæ: de quibus Apoſtolus loquebať:
Gratias ago deo meo per Ieſum Chriſtū, qm̄ in omnib. C
diuites facti eſtis in eo, in omni uerbo & in omni ſcien- 1.Cor.1.
tia. Cū aūt populus Chriſtianus ſederit, uel habitaue-
rit in pulchritudine: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, ἐν πόλει
εἰρήνης. i. in ciuitate pacis: haud dubiū quin in eccleſia,
tūc grādo atq; tempe
ſtas & dn̄i ira deſęui-
ens deſcēdēt in ſaltū:
de quo ſuprà dictū ē:
Et Charmel in ſaltū
reputabiť & humilia
biť ciuitas Hieruſalē.
& iuxta aliā ſcripturā
de terra loqueť. Quæ
cū ita ſe habeāt, & di-
dicerimus uaticinio
ꝓphetali, quāta bo-
na eccleſia poſſeſſura
ſit, & quāta mala paſſura ſit Hieruſalē: Beati eſtis apo-
li, cæteriq; doctores, q ſeminatis ſup oēs aquas ſcriptu
ræ ſanctæ, in quib. calcat bos & aſinus. Bos mundū ani
mal, ꝓpter electionē patrū: aſinus immūdus, ꝓpter ido
lolatriā quōdā gētiliū, ut & de circūciſione & de prępu
tio eccleſia dn̄i cōgregeť. Qd' ſuprà iuxta Lxx. dicitur,
ὑπὲρ γῆν τοῦ λαοῦ μου ἄκανθα καὶ χόρτος ἀναβήσεται. i. ſuper ter-
rā populi mei ſpinę & fœnū aſcēdet: referri pōt & ad hȩ
reticos, & ad ſimplices quoſq; credentiū, q non ita ſcri-
pturā intelligūt ſanctā, ut illius cōuenit maieſtati. Vn-
de ſingula ſingulis coaptauimus, ut terra populi dei,
hȩreticis ſpinas, imperitis qbuſq; eccleſiæ fœnū afferat.

CAP. XXXIII.

V*Ae qui prædaris, etc.*] De apoſtolis dixerat, & de ec-
cleſiarū magiſtris: Beati q ſemināt ſuper omnem
aquā, ubi bos & aſinus calcāt: nūc ad ꝑſecutores
eorū maledictionē dirigit, imò aduerſum principē eo- D
rū, qui corda poſsideť impiorū, q quicqd fecerint, reci
piāt: & præſens potētia, futurorū ſit materia tormento
rū. Vnde iuxta Lxx. diciť: Væ eis qui uos miſeros faci-
unt, uos em̄ nemo facit miſeros. Et eſt ſenſus: Quantū
in illis eſt, qn̄ perſequunť uos, & uarijs affligunt crucia
tibus, interfectos atq; cruciatos miſeros arbitranť. Sed
nullus uos poteſt facere miſeros: nō enim habēt in ani
ma poteſtatē, ſed in corpore. Et qui reprobat uos, non
uos reprobat, ſed eū qui uos miſit. Iuxta illud quod ſal
uator diſcipulis loquitur: Qui uos reprobat, me repro Luc.10.c
bat, & qui me reprobat, reprobat eum qui me miſit. Ca
pientur igitur perſecutores, & æternis tradenť ardori-
bus. Et quomodo tinea ueſtimentū, ita illos iugis flam
ma conſumet. Quod & in fine huius prophetię ſcribiť:
Vermis eorum non morietur, & ignis eorū non extin-
guetur. b ¶ *Domine miſerere noſtri, etc.*] Hebræi capitulū ſu
perius in quo legitur, Væ qui prȩdaris, nonne & ipſe
prȩdaberis: & reliqua uſq; ad finē contra Sennacherib
regem Aſſyriorū dictū putāt, quod poſtquā decem tri-
buum quæ appellabantur Iſrael, ſubuerterit ciuitates,
& excepta Hieruſalem, Iudæ quoq; urbes ceperit, ipſe
ſuperetur: & percutiente angelo, eius deleatur exercit⁹.
Vnde nunc ex perſona populi gratias referentis deo,
atq; dicētis: Domine miſerere noſtri, te expectauimus:
hæc dicta contendunt, quæ præſenti capitulo continē-
tur, quod ipſe brachiū fuerit & robur populi obſidio-
ne uallati in tempore matutino, & ſalus in neceſsitate
& anguſtia. A uoce enim angeli, quem Symmachus ita
ut in Hebræo ſcriptum eſt, tranſtulit המון quem He-
brȩi Gabrielem autumant, & habere etymologiam po
puli, fugit Aſſyrius, & ab exaltatione dei, gentes quȩ cū
eo erant, huc illucque diſperſæ ſunt. Quibus fugienti-
bus, ſpolia congregata ſunt à Iudæis, ſicut ſolet bruchi
& locuſtarum colligi multitudo, cum in foſſas coacer-

HEB. ſerere noſtri, te enim expectauimus: eſto brachium eorum in mane & ſalus noſtra in tempore tribulationis. A uoce angeli fugerunt populi, ab exaltatione tua diſperſæ ſunt gētes. Et congregabunt̃ ſpolia ueſtra, ſicut colligit̃ bruchus, uelut cum foſſæ plenæ fuerint de eo. Magnificatus eſt dominus, quoniã habitauit in excelſo: impleuit Sion iudicio & iuſtitia. Et erit fides in temporibus tuis, diuitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia: timor domini, ipſe theſaurus eius.

SEP. ſerere noſtri, in te em̄ cōfidimus: factū eſt ſemen incredulorū in perditionē: ſalus aūt noſtra in tēpore tribulatiōis: propter uocē timoris obſtupuerunt populi à timore tuo, & diſperſæ ſunt gētes. Nūc aūt congregabuntur ſpolia ueſtra parui et magni, quō ſi quis cōgreget locuſtas, ſic illudēt uobis, ſanct⁹ de⁹ q habitat ĩ excelſis. Repleta ē Siō iudicio et iuſtitia, ĩ lege tradent̃, in theſauris ſalus noſtra, uenit ſapientia & diſciplina & pietas à domino, iſti ſunt theſauri iuſtitiæ.

[a] Ecce uidētes clamabūt foris, angeli pacis amarè flebūt. Diſſipatæ ſunt uiæ, ceſſauit tranſiens per ſemitã: irritū factū eſt pactū, proiecit ciuitates, nō reputauit homines. Luxit & clãguit terra, cōfuſus eſt Liban⁹ & obſorduit, & factus eſt Sarō ſicut deſertū, & concuſſa eſt Baſan & Carmelus. Nunc conſurgã, dicit dominus, nunc exaltabor, nūc ſubleuabor. Cōcipietis ardorē, parietis ſtipulã, ſpirit⁹ ueſter ut ignis deuorabit uos. Et erūt populi quaſi de incēdio cinis, ſpinæ cōgregatæ igni comburētur.

HEB. [b] Audite q lōge eſtis quę fecerim, & cognoſcite uici-

SEP. Audient qui longe ſunt quæ fecerūt, ſciēt qui appro-

A uatæ fuerint, in quorū uictoria magnificatus eſt dñs, & Sion impleta iudicio & iuſtitia, & fides obſeſſi populi cōprobata, omnesq; diuitias in ſapiētia habuerunt, & ſcientia dei & timore dñi, q ſolus eorum theſaurus fuit. Hæc illi iuxta hiſtorã dixerint, omni ratione nitentes Chriſti & apoſtolorū eius ſubuertere ſacramēta. Nos autē poſt beatitudinē apoſtolorum, de quibus
Suprà 12.d ſuprà dictum eſt: Beati q ſeminãt ſuper omnem aquam, ubi bos & aſinus calcant, & lamentationem & plãctum eorum qui eos perſecuti ſunt: de qb⁹ in conſequētibus dicitur: Væ qui miſeros uos faciunt, uos autem nemo facit miſeros, & ſicut tinea in ueſtimento, ſic atterentur: ex perſona eorundem apoſtolorū, omniumq; credētiū hæc dicta conuincimus. Et eſt ſenſus: Domine, in tuo ſperauimus auxilio, & in te confidimus: ſemē incredulorum periſt in æternum, & ſalus noſtra in tempore tribulationis apparuit.
B Te enim prębente auxilium, omnis gētium multitudo diſperſa eſt, & prædę atq; illuſioni uictorib. fuit. Et hoc factū eſt, qa ſanctus domin⁹ habitat in excelſis, & repleta eſt Sion iudicio & iuſtitia, de qua ſuprà ſcriptū eſt: Requieſcet in deſerto iudicium & iuſtitia. Ipſa eſt ergo Sion, quæ prius eſt appellata deſertum: & quicūq; habitauerit in ea, tradetur ei lex euangelij, in cuius theſauro ſalus noſtra eſt, & ſapientia credentiū, & diſciplina & pietas ſiue fides, quę propriè Chriſtianorū eſt, & timor domini, in quo theſauri ſapientię continentur. [a] ¶ *Ecce uidentes, etc.*] Verbum Hebraicum אֶרְאֶלָּם pro quo Aquila & Symmachus & Theodotio interpretati ſunt, apparebo eis: extremam ſyllabam diuidentes, & legentes אֶרְאֶ לָּם Hebręi ſignificare angelos arbitrantur, & eſſe prophetiam poſt uocationem gentium, & diuitias eccleſię, de ſubuerſione templi, quod flebunt angeli, nequaquam intus habitantes, ſed exeuntes foras: & qui prius nuncij pacis erant, flebūt amarè. Siue ipſi apoſtoli qui miſſi fuerant ut pacem nunciarent Hieruſalem, ad quam
Luc. 19.f dominus loquebatur: Si ſcires etiam tu ea quę ad pacem ſunt tibi: quibus apparuit dominus, ut eos ſuo confortaret aſpectu: flebunt Hieruſalem, quia non receperit prędicationem ſuam, eo quod diſſipatę ſunt uię, & ceſſauerit tranſiens per ſemitam iuſtam: iuxta il-
Tren. 1.b lud quod in Hieremię lamentationibus dicitur: Vię
Gen. 15.b Sion lugent, eo ꝙ non ſint qui ueniant ad ſolennita-
& 22.c tem. Irritum quoq; factum eſt pactum cum Abraham,

C Iſaac, & Iacob. Proiecit ciuitates Iudęę, nō reputauit hōmines qui ſuo uitio iumēta eſſe uoluerūt. Luxit & elãguit terrã, ꝓ his qui morabant̃ in terra. Cōfuſus eſt Libanus & obſorduit, haud dubiū quin templū ſignificet, de quo in Zacharia legimus: Aperi Libanæ portas Zach. tuas, ut deuoret ignis cedros tuas. Siue Hieruſalem, quæ in Ezechiel Libanus appellatur, dicente propheta: Aquila magnarū Ezech. alarum, quæ habet ductum intrandi in Libanum: quod poſtea interpretans ſermo diuinus: Cum (inquit) uenerit Nabuchodonoſor in Hieruſalem: perſpicue Aquilam regem Babylonium, & Libanum Hieruſalē ediſſerens. Factus eſt Sarō ſicut deſertum, & concuſſa eſt Baſan & Carmelus. Pro Baſan Lxx. Galilæam tranſtulerunt, prouinciã pro uno loco prouinciæ. Saron autem omnis iuxta Ioppē Liddãq; appellatur regio, in qua latiſſimi campi, fertileſq; tenduntur. D Baſan quoque regio trans Iordanem eſt, Deut. quã duæ & dimidia tribus poſſederūt, & quæ interpretatur uberrima & pinguis: & Carmelus, de quo ſuprà diximus. Loca igitur Iudææ quōdã fertilia uertētur in ſolitudinē, per quę μεταφορικῶς oſtenditur, omnis opulentia Iudęorum egeſtate & penuria eſſe cōmutanda. Quia igitur apoſtolorum ſermonem recipere noluerunt, confuſus eſt Libanus, & Saron uerſus eſt in ſolitudinem, & Baſan Carmeluſq; cōcuſſi ſunt: propterea dominus uel de nimia patientia, uel ab inferis reſurrecturū eſſe ſe dicit, & exaltandum in gentibus, & ſubleuandum in cruce. Et ad ipſos Iudęos apoſtrophã facit: concipietis ardorem, & parietis ſtipulam, & ſpiritus ueſter uobis conflabit incendium, ut conceptum & partum uorax flamma conſumat. Et erunt (inquit) populi Iudęorum quaſi de incēdio cinis, infelicitatis magnitudinē fauillę reliquijs demōſtrantes. Spinę enim eorum quę peccatorum multitudine congregatę ſunt, incendio uorabūtur. Quod plerique ad extremam captiuitatem & ſubuerſionem referunt Hieruſalem. Alij plenius atque perfectius iudicij tempore futurum eſſe confirmant. [b] ¶ *Audite qui longe, etc.*] Quoniam diſſipatę ſunt uię, ceſſauit tranſiens per ſemitas: irritum factū eſt pactum cum populo Iudęorum: proiecit deus ciuitates eorum, non reputauit eos inter homines. Propterea uos qui longe eſtis audite quę fecerim, & appropinquitate ut cognoſcatis fortitudinem meam. Cōterriti ſunt, ſiue receſſerūt qui erãt in Sion peccatores uel impij

HEB. uicini fortitudinem meam. Conterriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorãte? Quis habitabit ex uobis cum ardoribus ſempiternis? Qui ambulat in iuſtitijs, & loquitur ueritates: qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus ſuas ab omni munere: q obturat aures ſuas, ne audiat ſanguinem, & claudit oculos ſuos, ne uideat malum: iſte in excelſis habitabit, munimēta ſaxorum ſublimitas eius, panis ei datus eſt, aquæ eius fideles ſunt. Regē in decore ſuo uidebūt oculi eius, cernēt terrã de longe. Cor tuum meditabitur timorē. Vbi eſt ſcriba? ubi legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? Populum impudentem nō uidebis, populum alti ſermonis, ita ut nō poſſis intelligere diſertitudinē linguæ eius, in quo nulla eſt ſapiētia. [a] Reſpice Siō ciuitatem ſolennitatis noſtræ, oculi tui uidebūt Hieruſalem, habitationē opulentam, tabernaculū quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur claui eius in ſempiternū, & omnes funiculi eius non rumpētur: quia ſolūmodo ibi magnificus eſt dñs noſter. Locus fluuiorū riui latiſſimi, & patentes, non tranſibit per eum nauis remigū, neq; triremis magna tranſgredietur eum. Dominus enim iudex noſter, dominus legifer noſter, dominus rex noſter, dominus ipſe

SEP. appropinquant fortitudinem meam. Receſſerunt qui erant in Sion iniqui, apprehendet tremor impios. Quis annunciabit uobis, quoniam ignis ardet? Quis annunciabit uobis locum æternum? Qui ambulat in iuſtitia, & loquitur rectam uiam, & odit impietatem & iniquitatē, & manus excutit à muneribus, & obturat aures, ut non audiat iudicium ſanguinis, & claudit oculos, ne uideat iniquitatem: iſte habitabit in excelſa ſpelunca petræ fortiſſimæ. Panis ei dabitur, & aqua eius fidelis, regem cū gloria uidebunt, oculi ueſtri uidebunt terrã de longe, anima ueſtra meditabitur timorē. Vbi ſunt grammatici? ubi conſiliatores? ubi eſt qui numerat eos qui nutriunt? & paruum & magnum populum, cui non dedit conſilium, neq; ſciebat profundam uocē illius, ita ut non audiret populus contemptus, & nō eſt audienti intelligentia. Ecce Sion ciuitas, ſalutare noſtrū oculi tui uidebunt Hieruſalem, ciuitas diues, tabernacula quæ non mouebuntur, nec auferentur paxilli tabernaculi eius in ſempiternum, & funiculi eius non diripientur: quia nomen magnum domini uobis, locus ueſter erit, flumina & riui latiſſimi & ſpacioſi, non ingredietur per eã nauis agitata remigio: deus enim meus magnus eſt, non tranſibit me dñs iudex noſter, dñs prīceps noſter, dñs rex noſter, dñs ipſe

A impij, et tremor poſſedit hypocritas, quib. dñs in euangelio lo-
Matt. 25.c quebatur: Vę uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ. Quis poterit habitare de uobis cū eo qui ignis eſt deuorãs? Quis habitabit cū ardorib. ſempiternis? Siue iuxta Lxx. Quis uobis annūciauit, qa ignis ardet æternus: quē præparauit de⁹ diabolo & angelis eius? Quis igit̃ poterit habitare cum deo, uel annūciare uētura ſupplicia? Omnis q huiuſcemodi ē, qualē prophetic⁹ ſermo deſcribit, qambulat in plurib. iuſtitijs: & nō ſemel, ſed ſemp iuſtitias diligit, nec una uice, ſed iugiter loquit̃ ueritates: q ꝓijcit auaritiã, quæ eſt mater calūniæ. Niſi enim cū alterius dãno & malo, pecuniæ alteri nō coaceruant̃. Et excutit manus ſuas
B ab omni munere. Munera quippe excæcãt oculos, etiã ſapiētiū. Qui obturat aures ſuas, ne audiat iudicium ſãguinis. Omnis iniqtas & oppreſſio & iniuſtitia, iudiciū ſanguinis eſt, & licet gladio nō occidat, uolūtate tñ interficit. Et claudit oculos ſuos, ne uideat malū. Felix cōſcientia, quę nō audit nec aſpicit malū. Qui igit̃ talis eſt, ipſe habitabit in excelſis, hoc eſt, in regno cœlorum, ſiue in excelſa ſpelūca petræ fortiſſimæ, in Chriſto Ieſu: quę petra Iſrael populū ſequebat̃, ut biberet de ea, & illi⁹ fortitudine ꝓtegeret̃. Panis ei dabit̃, & aquæ ei⁹ fideles ſunt, quæ gētiliū fabulæ, in ambroſia & nectare intelligūt. Nos aūt panes et aquas fideliſſimas, legē dei interpretabimur. Qui igitur talis eſt, regē Chriſtum in ſua claritate cōſpici-
Suprà 32.a et, de quo ſuprà dicitur: Ecce rex iuſt⁹ regnabit, & prin-

C cipes in iudicio præerunt. Et oculi eius uidebūt terrã de longe, quã multo tēpore deſiderauerãt, terrã mitiū & manſuetorū, de qua in Euãgelio ſcriptum eſt: Beati mites, Matt. 5.a qm̃ ipſi poſſidebunt terrã. Siue in cœlo poſiti, terrena deſpiciēt. Cor tuū meditabitur timorem, ut cum omnia fueris cōſecutus, dicas cum Apoſtolo: Qui nō ſum dignus 1. Cor. 15.b uocari apoſtol⁹, qm̃ perſecutus ſum eccleſiam dei. Principium Prou. 9.c enim ſapiētiæ timor domini. Vbi eſt ſcriba? ubi legis uerba pōderãs? ubi doctor paruulorū? ubi ſunt, inquit, ſcribæ & phariſęi, q legis uerba trutinãtes, infelicē populū decipiebãt? quos nūc paruulos ſcriptura cognominat, paruulos ſenſu, paruulos intelligentia. Cū autem oculi credentis, regē in ſua maieſtate conſpexerint, & D & cor eius meditatū fuerit timorē, tūc impudentē populū nō uidebit: populum Iudęorum ſiue philoſophorū & oratorū mūdi, qui applaudunt ſibi in eruditione & eloquētia ſeculari: de quibus nūc ait, Populum alti ſermonis ita ut nō poſſis intelligere diſertitudinem linguæ eius, quorū omnis ornatus in uerbis eſt: qui habēt folia tãtum umbramq; ſermonū, & fructū non poſſidēt ueritatis. Deniq; ſequitur, In quo nulla eſt ſapientia: de quibus & alio loco dicitur: Perdã ſapientiam ſapientium, & 1. Cor. 1.c intellectum prudentiū reprobabo. Cur? quia ſtultam fecit deus ſapientiam huius ſeculi. [a] ¶ *Reſpice Sion ciuitatem ſolennitat. etc.*] O iuſte, cui ſuprà dictum eſt, Cor tuum meditabitur timorē, & populum impudentem nō uidebis: & qui antea au-
dieras

A dieras, regem in decore ſuo uidebũt oculi tui, contẽplare Sion urbẽ ſolẽnitatis noſtræ: uide eccleſiam Chriſti, in qua eſt uera ſolẽnitas, oculi tui cernẽt uiſionẽ pacis, & diuitias inſperatas, quas oculus nõ uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, & tabernaculũ qd' nequaq̃ transferri poterit. Prius eñi tabernaculũ qd' habuit populus Iudæorum, trãslatũ eſt atq; ſublatum, nec mouebunt claui eius in ſẽpiternũ, & oẽs funiculi eius firmi erunt, ita ut dñs habitet in eo, q locus eſt omniũ fluuiorũ riuorumq; currentiũ, per quos nullus aduerſę partis poterit nauigare, neque trieris magna, quę interpretatur diabolꝰ, eum transgredi poterit: qa dñs ipſe eſt iudex & princeps & rex & ſaluator noſter, & illo ꝓtegente nullius metuemus inſidias. Hæc dicta ſunt de Sion urbe ſolennitatis noſtræ, & de Hieruſalẽ habitatione ditiſſima quã ipſe dñs fluuijs ſuis circundabit
B atq; uallabit. Nũc autem ad terrenam loquitur Hieruſalẽ, ꝙ laxati ſunt funiculi tabernaculi eius, & tẽtorium ſuſtinere non quiuerint, & malus eius in quo pulcherrima quodã uela pẽdebant, ruptis funibus ceciderit, ut nõ ſolum ad nauigationem, ſed ad ſignum quoq; inutilis ſit. Poſtquam autem nauis eorum fuerit diſſoluta, & tabernaculum diſſipatum, ita ut in utramq; partẽ funiculi diſrumpãtur, præda uictoribus diuidetur, qui tam imbecilli erũt proprijs uiribus, ut claudi appellẽtur, & nihilominus dei ira tribuente eis fortitudinẽ, nullã infirmitatem ſentient: nec dicent, laboraui. Qui enim fuerit inter eos, auferetur ab eo iniquitas atq; peccatũ, quia dei exequutus eſt uoluntatem.

HEB. ipſe ſaluabit uos. Laxati ſunt funiculi tui, et nõ præualebũt. Sic erit malꝰ tuus, ut dilatare ſignũ nequeas, tũc diuident ſpolia prædarũ multarũ, claudi diripient rapinam. Nec dicet uicinus, elangui: populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

SEP. ipſe ſaluabit nos. Diſrupti ſunt funiculi tui, quia nõ præualuerũt: malus tuus inclinatꝰ eſt ut dimittat uela, nõ eleuabit ſignũ donec tradat ĩ uanitatẽ. Multi igitur claudi prædas facient, & nõ dicẽt laborabo, populus qui habitat in eis, dimittetur eis delictum.

CAP. XXXIIII.

Accedite[a] gẽtes et audite, & populi attẽdite, audiat terra & plenitudo eius, orbis & omne germẽ eiꝰ. Quia indignatio dñi ſuper omnes gẽtes, & furor ſuper uniuerſam militiã earũ, interfecit eas, & dedit in occiſionem. Occiſi earũ proijcientur, et de cadaueribus earum aſcendet fœtor, tabeſcẽt montes ſanguine earũ. Et tabeſcet omnis militia cœlorũ, replicabunt (ſiue cõplicabuntur) ſicut liber cœli, & omnis militia eorũ defluet, ſicut defluit foliũ de uinea & de ficu, quoniã inebriatus eſt in cœlo gladius meus. Ecce ſuper Idumæã deſcẽdet, & ſuper populũ interfectionis meę ad iudiciũ. Gladius domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus adipe de ſanguine agnorum & hircorum, de ſanguine medullatorum arietum. Victima enim domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom. Et deſcendent unicornes cũ eis, & tauri cum potentibus. Inebriabitur terra ſanguine eo

rum

CAP. XXXIIII

Accedite gentes, & audite, etc.] Poſt euerſionem Hieruſalem, & naufragiũ quondã ſolidiſſimæ nauis, prædamq; omnis ſupellectilis illius de interitu omniũ dicitur nationũ, & de cõſummatione mũdi, quæ eſt in die futura iudicij. Vnde omnes gentes & populi terræ, & plenitudo eius, orbis & cuncta genimina eius, tam quæ habitantur loca, q̃ quæ inhabitabilia ſunt nimietate frigoris & caloris, iubẽtur audire, & quæ uentura ſunt cũ omni mentis tremore cognoſcere. Indignatio enim domini nequaquã ſuper unã gentem Iudæam & Aſſyrios atque Chaldæos, Aegyptios, Moabitas & Ammonitas & Philiſtæos: ſed & contra omnes gentes, & ſuper uniuerſam militiam: ſiue ut Septuaginta tranſtulerũt, ἀριθμὸν αὐτῶν, id eſt numerum earum, uẽtura deſcribitur, quæ interficiat eas, & fœtorem corporũ putreſcentiũ in altũ aſcẽdere faciat, ſignificans peccata omniũ nationũ, ita ut ſanie earũ & ſpurcitia ac ſanguine montes repleant: ſublimes quoq; uirtutes & angeli qui ſingulis gentib. præſidebant, & tabeſcat omnis militia uel fortitudo cœlorũ, replicẽtur, ſiue complicent cœli ſicut liber, & oĩs militia & exercitus eorũ: atq; ut Lxx. tranſtulerunt, καὶ ἄστρα πεσεῖται ὡς φύλλα, id eſt, & ſtellæ defluent in ſimilitudinem foliorũ, quæ appropinquante frigore, arẽtia atq; cõtracta de uinea & ficu defluunt. Quod quidem & ſaluator loquitur in Euãgelio: Mat. 24. Stellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorũ mouebuntur: & tunc apparebit ſignũ filij hominis in cœlo. Et hoc conſiderandũ quod non dicat interire cœlos, ſed replicari ſiue complicari quaſi librum, ut poſtquam omnia peccata aperta fuerint & relecta, cõplicentur q prius aperti fuerant, ut nequaquam ultrà ſcribantur in eis delicta multorũ.
D De huiuſce modi libris & Daniel in ſuo uolumine loquitur: Dan. 7. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt, in qbus deſcripta erant opera ſingulorũ. Stellas autem cadere plerique arbitrantur, iuxta Apocalypſim Ioannis, Apoc. 6. & 8. & illud quod alibi ſcriptum eſt: 2. Pet. 3. Stellæ uniuerſæ ardentes ſoluentur, & cœlum ac terra tranſibũt: Præterit enim figura huius mundi. 1. Cor. 7. Quidã de his ſtellis dici putant, quæ in cœlo rutilant, ut in parte monſtretur & totum, quod ſcilicet per ſtellarum ruinam etiam cœlorum interitus oſtendatur. Alij uero has ſtellas putant eſſe ruituras, de quibus & Paulus apoſtolus ſcribit: Eph. 6. Non eſt nobis certamen aduerſus ſanguinem & carnẽ, ſed aduerſus principatus, aduerſus poteſtates, aduerſus rectores tenebrarum iſtarum, aduerſus ſpiritualia nequitię in cœleſtibus. Nec mirum ſi dęmones qui in aere habitant, dicantur eſſe cœleſtes: quum etiam uolucres cœli, quæ utiq; non in cœlo, ſed in aere uolitant, ſcriptura cognominet. Nam & ſatanas transfiguratur in angelum lucis, 2. Cor. 11. ſtellam ſe eſſe ſimulans. Et ſaluator uidit eum quaſi fulgur de cœlo cadentem. Luc. 10. Et tropologicè de eo quaſi de ſtella magna dicitur: Tropol. Eſaiæ 14. Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur? Hęc uniuerſa fient, quia inebriatus eſt in cœlo gladius eius, pœna atq; ſententia & ultio in peccatores, quę profert à domino. Qui gladius & machęra, in Ezechiel cõtra impios exacuitur, Ezec. 21. ac plurimis interfectis uaginã ſuã iubetur intrare. Cumq; inebriatus fuerit & repletus in cœlo, hoc eſt, in aere, qui conſuetudine ſcripturarũ cœlum dicitur: tunc ad Idumęam quoq;, id eſt, ad terrena deſcẽdet: ut poſt pœnã dæmonum

rum, & humus eorũ adipe pinguiũ.[a] Quia dies ultionis domini, annus retributionũ iudicij Sion. Et conuertentur torrẽtes eius in picẽ, & humus eius in ſulphur, & erit terra eius in picẽ ardentẽ. Nocte & die nõ extinguetur, in ſempiternũ aſcendet fumus eius, à generatione in generationẽ deſolabit, in ſeculũ ſeculorũ non erit tranſiẽs per eam. Et poſſidebunt illam onocrotalus & hericius, & ibis & coruus habitabũt in ea, & extendet ſuper eam menſura ut redigatur ad nihili, & perpendiculũ in deſolationẽ. Nobiles eius non erunt ibi, regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihili. Et orientur in domo eius ſpinæ & urticę, & paliurus in munitionibus eius, & erit cubile draconum, & paſcua ſtruthionum. Et occurent dæmonia onocentauris, & piloſus clamabit alter ad alterum: ibi cubabit lamia, & inueniet ſibi requiem. Ibi habuit foueã hericius, & nutriuit catulos, & circũfodit & fouit in umbra eius: illuc congregati ſunt milui, alter ad alterum. Requirite diligenter in libro domini, & legite: unum ex eis non defuit, alter ad alterũ non quæſinit: quia quod ex ore meo procedit, ille mandauit, & ſpiritus eius ipſe cõgregabit ea. Et ipſe miſit eis ſortem, & manus eius diuiſit eam illis in mẽſura, uſq; in ſempiternum poſſidebunt eam, in generatione & generationem habitabunt in ea.

Lætabitur

A dæmonũ, etiã hominũ animæ iudicent. Idumæa quippe in lingua noſtra, terrenam ſonat. ארץ Repletuſq; eſt ſanguine, & incraſſatus adipe agnorũ & hircorũ, medulla totũq; arietũ atq; taurorũ, ut & principes & populũ pariter ſignificet puniendos. Victima enim dñi in Boſra, & interfectio magna in terra Edõ. de qua Boſra & Idumęa, etiã in conſequentib. idẽ propheta teſtatur, dicẽs: Infrà 63. Quis eſt iſte qui uenit de Edõ, rubra ueſtimẽta eiꝰ de Boſra? Et nõnulli exiſtimãt, quia Boſor caro dicit, per uictimã dñi in Boſra, tormẽta omniũ in carne monſtrari, qui pio labunt errore. In præſenti. n. loco nõ per ש literã, quæ in בָּשָׂר hoc eſt, in carne, ponitur: ſed per צ ſcribit, & בָּצְרָה appellat: quæ iuxta Hiere. 48. Ieſum & Hieremiam nõ in Edõ, id eſt, Idumęa, ſed in terra Moab inuenit. Boſra aũt in lingua noſtra munitam ſonat atq; circũdatã ſiue firmatã: ut orbem terrarũ dñi uoluntate doceat eſ
B ſe ſolidatum: iuxta illud quod in Pſalmo canit: Pſal. 23. Ipſe ſuper maria fundauit eũ, & ſuper flumina collocauit illum: Ibid. 74. & de firmitate terræ ex perſona dei dicit: Ego firmaui columnas eius. Quũq; uictima domini fuerit in Boſra, & interfectio eius in Idumæa, deſcendũt unicornes cum tauris potentibus, reges uidelicet & principes terræ, & omnia interfectionis & ſanguinis replebũtur, & adipe quondã diuitum ac potentũ. Per quæ uerba iuxta humanã conſuetudinem, terrorẽ audiẽtibus incutientia, in omnes principes ac potẽtes populoſq; ac paruos tormenta monſtrantur. Boſra, id eſt, munitã atq; firmatam, & Edom ſiue Duma & Idumæã, Iudæorum magiſtri Romã intelligi uolunt, & omnia de ipſa dici quæ ſequenti capitulo continentur. a ¶ *Quia dies, &c.*] Hebræi (ut ſuprà diximus) hæc de Romano imperio prophetata cõtendunt, & in ultionẽ Sion uaſtitatẽ quondam regni potentiſſimi prædicari, quod iuxta literam pleriq; noſtrorũ etiam in Apocalypſi Ioãnis ſcriptum putãt. Nos autem ex eo quod dicitur, dies ultionis domini, annus retributionũ iudicij Sion: hunc arbitramur annum, de quo loquitur ipſe ſaluator: Luc. 4. Spiritus domini ſuper me, eo ꝙ unxit me, euangelizare pauperibus miſit me, Infrà 61. prædicare captiuis remiſſionẽ, & cæcis ut uideant: uocare annũ domini acceptabilẽ, & diẽ retributionis deo noſtro, conſolari omnes lugentes, & dare plangentibus Sion gloriam: & de quo ſuprà dictum eſt: Suprà 32. Mulieres opulentæ ſurgite, & dierum anni recordamini in dolore cum ſpe: ac per hoc poſt generalẽ totius orbis conſummationẽ reuerti ſcripturã ad Hieruſalem, cui illo tempore loquebatur: & uaſtitatẽ eius pleno ſermone deſcribi, ꝙ ſcilicet poſtquã tempus Romanæ obſidionis aduenerit, picẽ & ſulphure & flãmis ardentib. omnia compleant, & fumus illius maneat in
C æternũ, habitentq; ibi onocrotalus & hericius & ibis & coruus, quę animantia in deſertis locis habitare cõſueuerũt: & hoc fiat, quia funiculus dñi atq; perpẽdiculũ, id eſt, ſentẽtia illius nõ ualeat immutari. Nobiles eius, i. apoſtoli atq; credẽtes non erunt ibi, nec ꝑditorũ numero cõiungent, ſed regẽ potius Chriſtũ inuocabũt. Omnes aũt principes illius, ſcribæ uidelicet & phariſęi, redigent in nihili, & in domib. quõdã ornatiſſimis ſpinę & urticę & paliurus orient. Eritq; cubile draconũ & paſcua ſtruthionũ, quæ & ipſa ſigna ſunt extremæ ſolitudinis: & occurrẽt ſibi in ea, iuxta Lxx. diuerſa dęmonũ phantaſmata: ſiue ut oẽs alij iuxta Hebraicũ tranſtulerunt אִיִּים & צִיִּים onocẽtauri & piloſi & lamia, quæ gẽtilium fabulæ & poetarũ figmenta deſcribũt. Hericiũ quoq; ibi enutrire catulos & ſtationẽ habere fidiſſimã, illuc cõgregari
D miluos rapaciſſimã auẽ quę Hebraicè appellatur דַיּוֹת ſiue ut Lxx. tranſtulerũt, ceruos: de quib. infrà dicemus. Inter quæ ꝓpheta loquit audiẽtibus: O homines qui me auditis loquentẽ, quæ uẽtura ꝓnuncio, rebus omnia cõplebunt. In libro eñi ſcripta ſunt dñi, & illius ſentẽtia, & ne unũ quidẽ irritũ erit. Nã qd' de meo ore ꝓcedit, ille mãdauit: id eſt, ego quidẽ loquor, ſed uerba ſunt dñi, & ſpiritu illius quicquid dictũ eſt ꝑpetrabit: Ipſius decreto atq; mẽſura ſingula complebunt, & uſq; in generationes ſempiternas ſuũ ordinẽ nõ relinquẽt. Hæc iuxta Hebraicũ & explanationẽ hiſtoricã dicta ſint. Tropol. Cæterũ qui tropologiã ſequunt, expulſo populo Iudæorũ ſub beſtiarũ & portẽtorũ nominibus, idololatras & uarijs ſuꝑſtitionib. ſeruiẽtes in Hieruſalẽ habitaturos eſſe cõfirmãt, & hos eſſe onocrotalos & hericios, ibin & coruũ, & dracones & ſtruthiones & onocẽtauros & dęmonia & piloſos & lamiã, quę Hebraicè dicit לִילִית & à ſolo Symmacho trãſlata eſt lamia, quã qdã Hebręorũ ἐριννύν, i. furiã ſuſpicãtur. Et reuera ſi cõſideremꝰ de diuerſis gẽtib. adductas Hieruſalẽ colonias, & iuxta ritũ ꝓuinciarum ſuarũ, ſingulas familias ꝓpriorũ dęmonũ coluiſſe portẽta: hæc oĩa in Hieruſalẽ habitaſſe firmabimꝰ. Qd'q; Lxx. trãſtulerũt: Ibi obuiauerũt ſibi cerui & uiderũt facies ſuas, numero trãſierũt, unus ex ipſis nõ perijt, nec quæſiuit alterũ: Dñs eñi præcepit eis, & ſpiritus eius cõgregauit eos, & ipſe dedit eis ſortes, & manus illius diuidet eis, ut paſcant in ſempiternũ, & poſſideãt in generatiõe generationũ, & requeſcãt in ea: Sic allegoricè interpretabimur, Allegor. ut doceamus ceruos. i. apoſtolos & ſanctos quoſq; doctores (de quib. ſcriptũ eſt, Pſal. 41. Sicut deſiderat ceruus ad fõtes aquarũ, ita deſiderat anima mea ad te deꝰ. Et alibi:

 Vox

A Vox domini perficientis ceruos. Et rurſum: Ceruus a-
Ibid.28.b micitię & pullus gratiarū tuarū loquant̃ tibi. Et in Iob:
Iob 39.a Cuſtodiſti aūt menſes ceruorū, & partus eorū emittes.
Cant. 2.b Et in Cantico canticorum dicitur: Similis eſt fratruelis
meus capreæ uel hinnulo ceruorū ſuper montes aro-
matū.) obuiaſſe ſibi
in Hieruſalem & mu-
tuos uidiſſe conſpe-
ctus, & tranſiſſe ac re-
liquiſſe eam, & ad di-
uerſas ꝓuincias per-
rexiſſe, qa dn̄s man-
Matt.28.d dauerat eis: Ite & do-
cete omnes gētes, ba-
ptizantes eas in no-
mine patris & filij &
ſpiritꝰ ſancti: & ſpiri-
tus illius cōgregaue-
rit eos, dederitq; eis
ſortes atq; diuiſerit,
ut alius ad Indos, ali-
us ad Hiſpanias, aliꝰ
ad Illyricū, alius ad
Gręciā pergeret, & u-
nuſqſq; in euangelij
ſui atq; doctrinæ pro-
uincia requieſceret.
Quæ nos ſup Hieru-
ſalē diximus ꝓpheta-
ri, & Iudæi de Roma-
no dicta impio ſuſpi-
cāt: nōnulli ad orbē
referūt, ne à priorib.
diſcrepare uideant̃.

CAP. XXXV.

Laetabit̃[a] deſerta et inuia, & exultabit ſolitudo, et florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, et exultabit lętabunda & laudās. Gloria Libani data eſt ei, decor Carmeli & Sarō. Ipſi uidebunt gloriam domini, & decorē dei noſtri. [b] Cōfortate manꝰ diſſolutas, & genua debilia roborate. Dicite puſillanimis (ſiue meticuloſis) Confortamini, & nolite timere: ecce deus ueſter ultionē adducet retributionis, deꝰ ipſe ueniet & ſaluabit uos. (ſiue ut Septuaginta tranſtulerunt, nos.) Tunc aperientur oculi cæcorū, & aures ſurdorū patebunt (uel audient.) Tunc ſaliet ſicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorū, quia ſciſſę ſunt in deſerto aquæ, & torrentes in ſolitudine, & quæ erat arida in ſtagnū (ſiue paludes) & ſitiens in fontes aquarū. In cubilibus in quibꝰ prius dracones habitabāt, oriet̃ uiror calami & iunci (pro quo Septuaginta tranſtulerunt, erit ibi lætitia auiū & caulæ gregum) & erit ibi ſemita & uia (ſiue uia munda) & uia ſancta uocabitur: nō tranſibit per eam pollutus. Et hæc erit nobis directa uia, ita ut ſtulti non errent per eam. (uel ut Septuaginta tranſtulerūt, Neq; erit ibi uia immunda, qui autē diſperſi ſunt, tranſibunt per eam, & non errabunt.) Non erit (inquit) ibi leo, & mala beſtia nō aſcendet per eam, nec inuenietur ibi, ſed ambulabunt per eam qui liberati fuerint. Et redempti à dn̄o cōuertentur & uenient in Sion cum laude, & lætitia ſempiterna ſuper caput eorū. Gaudium & læticiā obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.

CAP. XXXV.

Laetare deſertum ſitiens, & exultet ſolitudo, & floreat quaſi lilium. Florebunt & exultabunt deſerta Iordanis: gloria Libani data eſt ei, & honor Carmeli, et populus meus uidebit gloriam domini, & altitudinem dei noſtri.

B CAP. XXXV.
Laetabitur deſerta et inuia, etc.] Quo-
niā Hieruſalem
cōuerſa eſt in picē &
aſcēdit fumus illius
ſempiternus, & habi-
tant in ea onocrota-
lus & hericius, ibis &
coruus, dracones &
ſtruthiones, dæmo-
nia & onocētauri, la-
mia & piloſi: & dn̄i ſu-
per eam impleta ſen-
Luc.13.g tentia eſt: Relinquet̃
uobis domus ueſtra deſerta: propterea quæ prius de-
Pſal.28.b ſerta fuerat, de qua in Pſalmo dicit̃: Vox dn̄i cōcutiētis
ſolitudinē, & cōmouebit dn̄s deſertū Cades: Vox dn̄i
præparantis ceruos, & reuelabit cōdenſa ſyluarū, mu-
tabit̃ in rerū omniū abundantiā & pugnantib. ceruis,
de uniuerſis ſaltib. nationū beſtiæ quæ eas prius poſſe-
derant, expellentur: ut impleatur illud quod in hoc eo-
Infrà 54.a dem propheta dicit̃: Lętare ſterilis quæ non paris, erū-
Gal.4.d pe & clama quæ non parturis, quoniā plures ſunt filij
deſertæ, magis quàm eius quæ habet uirū. Hęc erat pri-
us ſitiens ſiue inuia, non habens uitales aquas, & dn̄s
non gradiebatur per eam, quæ nunc florebit ut lilium:
ſiue ut ſignificantius expreſsit Aquila, ὡς κάλυξ, quam
nos tumentem roſam & necdum folijs dilatatis poſſu-
mus dicere. Florebit autē ut cum Apoſtolo pronūciet:
2.Cor.2.d Chriſti bonus odor ſumus in omni loco. Et illud Can-
Cant.7.d tici canticorū: Flores uiſi ſunt in terra, mandragorę de-
derunt odorē ſuum. Quodq; in Septuaginta ponitur,
καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ ἰορδάνου, id eſt, & exultabūt de-
ſerta Iordanis: In Hebraico quidem non habetur, ſed
poſſumus dicere Ioannis in Iordane fluuio, pœniten- C
tiæ baptiſmū demōſtrari, quod dn̄s ſuo lauacro ſigna-
uit atq; firmauit. Et quia de ſolitudine figuraliter dicit̃,
quę refert̃ ad gētes, in qua fuit Ioānes, cōſequenter iun-
gi pōt Iordanis, ut per deſertū gentium ueniamus ad
baptiſmū ſaluatoris.
Quodq; ſequit̃: Glo-
ria Libani data eſt ei,
& decor Carmeli &
Sarō: iuxta priorē ex-
planationē debemꝰ
accipere, in qua dixi-
mus Libanū templū
ſiue Hieruſalē intelli-
gi, dicente Zacharia,
Aperi Libane portas Zach.
tuas. Et Ezechiel: Aq- Ezech.
la magnarū alarum
plena unguibꝰ quæ
habet ductū intrādi
in Libanū. Et Carme-
lū, priorē ſignificare
populum de quo ſu-
prà dictum eſt: Et erit Eſa.32.
deſertū in Charmel,
& Charmel in ſaltū
reputabit̃. Et Sarō eā
dē habere intelligen-
tiā, ſcriptura dicente,
Factus eſt Sarō ſicut
deſertū. Omis igit̃ cā-
dor, cultus dei, & cir-
cūciſiōis ſciētia, & lo-
ca uberrima atq; cā-
peſtria, quæ appellā- D
tur Saron: pro quib. שרון
Symmachꝰ interpre-
tatꝰ eſt cāpos: dabūt̃
deſertæ quōdā eccle-
ſiæ, & habitatores il-
lius uidebunt gloriā
dn̄i, & decorē ſiue al-
titudinem dei noſtri.
b ¶ Confortate. etc.] V-
traq; editionē miſcui-
mus, ne in ꝓponēdis
ſingulis librorū ma-
gnitudo tendat̃, qa
iā modū breuitatis
excedit. Apoſtolis, de quib. ſuprà dictū eſt: Ipſi uidebūt
gloriā dn̄i & decorē dei noſtri: præcipit̃ ut cōfortēt ma-
nus in gentib. diſſolutas, & genua debilia roborent, ut
q prius manib. diſſolutis opus dei facere nō poterāt, &
aridā habebāt dexterā, extendāt eā ad bona opera. Et
q dudū inter idola diuerſis errorib. claudicabāt, firmo
ſup ueritatē incedāt gradu, & puſillanimes ſiue formi-
doloſos fide dn̄i cōfirmātes, faciāt non timere, uniuſq;
dei metus uniuerſi erroris expellat timores. Cauſa aūt
eſt ſecuritatis atq; cōſtātia, qa uēturus eſt Chriſtus, cui Ioan.5
pater dedit om̄e iudiciū, & reddet unicuiq; ſcd'm opa Matt.
ſua. Ipſe ueniet & ſaluabit uos quib. dicit̃, nolite timere
ſiue nos: ut ſalutē cū credentib. apoſtoli dicant ſibi eſſe
coēm. Tūc aperient̃ oculi cæcorū, & aures ſurdorū pate-
būt: tūc ſaliet ſicut ceruus claudus, & aperta erit lingua
mutorū. Qd' quanq; ſignorū magnitudine completū
ſit, qn̄ dn̄s loquebat̃ diſcipulis Ioānis qui ad eū miſsi
fuerāt: Euntes renūciate Ioāni quæ audiſtis & uidiſtis, Luc.7
cæci uidēt, claudi ambulāt, leproſi mundant̃, ſurdi au-
diūt, mortui reſurgunt, pauperes euangelizant̃: tamen
quotidię

A quotidie expletur in gentibus, quando qui prius cæci
erant & in lingua & lapides impingebant, ueritatis lu-
men aſpiciunt. Et qui ſcripturarum uerba ſurdis auri-
bus audire non poterant, nunc ad dei præcepta lætan-
tur, quando qui prius claudi erant, & rectam uiam nō
tenebant, ſaliunt ſicut cerui, imitātes doctores ſuos, &
aperta erit lingua mutorum, quorum Satanas ora cō-
cluſerat, ne poſſent unum dominum confiteri. Idcirco
autem aperientur oculi, aures audient, ſalient claudi,
& aperta erit lingua mutorū, quia ſciſſæ ſunt, ſiue eru-
perūt in deſerto quondam eccleſiæ aquæ baptiſmi ſa-
lutaris, & torrentes ac riui in ſolitudine, diuerſæ ſcilicet
gratiæ ſpirituales: & quæ erat arida, in ſtagnum palu-
deſq; cōuerſa eſt, ut non ſolum careret ardore ſitis, ſed
nauigabilis eſſet & irrigua, & haberet fontes plurimos
quos ceruus deſiderat, quos qui biberit, poteſt bene-
Pſal.27.f dicere domino: iuxta illud quod ſcriptum eſt: Benedi-
cite domino de fontibus Iſrael. In cubilibus animarū
gentilium, in quibus prius dracones habitabāt: erunt
calamus & iuncus, quibus ſcribatur fides domini, &
in quibus feſſa prius membra requieſcant. Siue erit læ-
titia auium, & caulæ gregum: ut aſſumant alas colum-
bæ, & humilia relinquentes, ad excelſa feſtinent: poſ-
Pſal.22.a ſintq; cum Pſalmiſta dicere, Dominus paſcit me, & ni-
hil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit, ſuper
aquas refectionis educauit me. Ibi erit ſemita & uia mū-
diſsima, quæ ſancta uocabitur: & quæ dicit ipſa de ſe:
Ioan.14.a Ego ſum uia per quam qui pollutus eſt, tranſire nō po-
Pſal.118 terit. Vnde & in Pſalmo dicit̃: Beati immaculati in uia.
Et hęc uia erit nobis, id eſt, deus noſter, tam recta & pla-
na atq; campeſtris, ut nullum habeat errorem, & ſtul-
ti atque uecordes per eam ingredi ualeant, quibus in
Prou.9.a Prouerbijs loquitur ſapientia: Si quis eſt paruulus, ue-
Ibidem. niat ad me. Et inſipiētibus loquuta eſt, Venite & come-
B
dite panem meū, & bibite uinum quod miſcui uobis. C
Relinquite infantiā & uiuite, & ambulate per uias pru-
dentiæ. Stulta enim mundi elegit deus, quorum ſtulto- 1.Cor.1.d
rū princeps loquitur in Pſalmo, Deus tu ſcis inſipien- Pſal.68.b
tiam meam. Et ſtultum dei ſapientius eſt hominibus. 1.Cor.1.d
Vnde Lxx. tranſtulerunt, Et qui diſperſi fuerant, & à ſo-
cietate domini ſeparati, nequaq; errabunt. Sequitur:
Non erit ibi leo: aduerſarius noſter diabolus, qui cir- 1.Pet.5.b
cuit rugiens, quomodo ouile domini poſsit intrare. Et
malæ beſtię, ſatellites eius, nō aſcendent per eam. Neq;
enim ueſtigium colubri in petra inueniri poteſt. Am-
bulabunt autem per eam qui liberati fuerint de uincu-
lis peccatorum, & redempti ſanguine ſaluatoris & ege-
rint pœnitentiā, & uenerint in Sion: de qua ſępius dixi-
mus, Acceſsiſtis ad Sion montem, & ciuitatem dei ui- Heb.12.f
uētis Hieruſalem cœleſtem: Ne more Iudaico auream
quæramus Sion & gemmatam Hieruſalem: quæ iuxta
prophetiam Danielis, in æternos cineres diſſoluta eſt. Dan.9.
Eritq; læticia ſempiterna laudātium dominum ſuper
caput eorum, ut poſtq; ſeculum uicerint, poſsint cum
Apoſtolo & Propheta dicere: Curſum conſummaui, fi- 2.Tim.4.b
dem ſeruaui, de cætero repoſita eſt mihi corona iuſti-
tiæ. Et: Domine, ut ſcuto bonæ uoluntatis tuæ corona- Pſal.5.c
ſti nos. Tunc ſuccedente gaudio atq; læticia fugiet do-
lor & gemitus, quando uenerit ex Sion qui eruat. Quę
omnia nos iuxta apoſtolum Paulum in primo ſalua-
toris interpretamur aduentu: Iudæi autem & noſtri Iu-
daizantes, ad ſecundum referunt, unius occaſione uer-
ſiculi, Conuertentur & uenient in Sion cum laude: ho-
ſtiarum ſanguinem, cunctarumq; gentium ſeruitutem
& uxorum pulchritudinem deſiderantes.

Commentarij decimi in Eſaiam prophetam Finis. D

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN VNDECIMVM Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Prooemium.

Difficile, imò impoſsibile eſt, placere omnibus: nec tanta uultuū, quanta ſententiarum diuerſitas eſt. In explanatione duodecim prophetarum longior quibuſdā uiſus ſum quàm oportuit, & ob hanc cauſam in cōmentariolis Danielis breuitati ſtudui, præter ultimā & penultimam uiſionē, in quibus me neceſſe fuit ob obſcuritatis magnitudinem ſermonē tendere, præcipueq; in expoſitione ſeptem & ſexagintaduarū & unius hebdomadarum: in quibus differendis, quid Aphricanus temporū ſcriptor, quid Origines, & Cæſarienſis Euſebius, Clemēs quoq; Alexandrinę eccleſię presbyter, & Apollinarius Laodicenꝰ, Hippolytuſq; & Hebræi, & Tertullianus ſenſerint, breuiter cōprehendi: lectoris arbitrio derelinquēs, quid de pluribus eligeret. Itaq; qd' nos uerecundia fecimus iudicandi, & eorū honore qui lecturi erant: quibuſdā fortè nō placeat, qui nō antiquorū opiniones, ſed noſtrā ſententiā ſcire deſiderant. Quibus facilis reſponſio eſt: Noluiſſe me ſic unum recipere, ut uiderer alios cōdemnare. Et certè ſi tanti & tam eruditi uiri faſtidioſis lectoribus diſplicent, quid de me facturi erant, qui pro tenuitate ingenioli inuidorū morſibꝰ pateo? Sin aūt ſupradictos uiros, magiſtros eccleſię nominaui: illud intelligant, me non omniū probare fidem, qui certè inter ſe contrarij ſunt: ſed ad diſtinctionē Ioſephi, Porphyrijq; dixiſſe, q de hac quæſtione plurima diſputarunt. Quòd ſi in expoſitione ſtatuę pedumq; eius & digitorū diſcrepantia, ferrū & teſtam ſuper Romano regno interpretatus ſum: quòd primū forte, dein imbecillū ſcriptura portendit: nō mihi imputent, ſed prophetæ. Neq; eīm ſic adulandū eſt principibus, ut ſanctarū ſcripturarū ueritas negligatur: nec generalis diſputatio, unius perſonæ iniuria eſt. Quæ quū benigno meorū ſtudio caueretur, dei iudicio repentè ſublata eſt, ut et amicorū in me ſtudia, & æmulorū inſidiæ monſtrarētur. Sed hæc aliàs: nūc quod cœpimus, exequamur. Vndecimus in Eſaiam liber, ô uirgo Chriſti Euſtochiū: quia magnā partē hiſtoriæ diſſerturus eſt, facilior erit in principijs, & uſq; ad duas ſui partes: reliqua ſimili more dictanda ſunt: & ſic ſtudendū breuitati, ut nullum damnum fiat intelligentiæ.

Commen-

A COMMENTARIORVM HIERONYMI in Eſaiam prophetam, Liber XI.

CAP. XXXVI.

ET factū eſt in quartodecimo anno, &c.] Hiſtoria manifeſta eſt, & interpretatione non indiget: pleniusq́ in Regū [4.Reg.18. 2.Par.32] & dierū uoluminib⁹ hæc eadē ſcripta referuntur, q̄ año tertio Oſeæ filij Hela regis Iſrael, regnauerit Ezechias filius Achaz regis Iuda. Viginti quinque (inquit) annorū erat quū regnare cœpiſſet & uiginti & nouē annis regnauit in Hieruſalē, & fecit qd' erat bonū coram domino iuxta oia quæ fecerat Dauid pater eius. Et poſt paululū: [4.Reg.18.a] In domino deo Iſrael ſperauit, & poſt eum non fuit ſimilis illi de cūctis regibus Iuda, ſed neq́ in his qui ante eum fuerūt: adhæſit dño, & nō receſsit à ueſtigijs eius, fecitq́ mandata eius quæ præceperat dominus Moyſi: B unde & erat dominus cum eo, & in cūctis ad quę procedebat, ſapiēter ſe agebat. Rebellauit aūt contra regē Aſſyriorū, & non ſeruiuit ei, in cuius ſexto anno imperij, Salmanaſar rex Aſſyriorū cepit Samariā, & decem tribus quæ appellabantur Iſrael, & tranſtulit [4.Reg.17.a & 18.b] eas in Aſſyrios, collocauitq́ in Hala & Habor fluuijs Gozan in ciuitatibus Medorū. Poſt annos autē ſeptē, id eſt, quartodecimo anno Ezechiæ, rex Aſſyriorū Sennacherib ingreſſus Iudæam, obſedit ciuitates eius munitas, uolens eas capere. Quūq́ obſideret Lachis, miſit ad eum Ezechias nuncios, dicens: Peccaui, recede à me: & omne quod impoſueris mihi, ferā. Quumq́ trecenta talenta argenti, & triginta auri ad regis imperiū perſoluiſſet, fractis ianuis templi domini, & laminis eius detractis quas ipſe affixerat, miſit rex Aſſyriorum Thartan & Rabſacen de Lachis ad regem Ezechiā cum manu ualida Hieruſalem, qui quum aſcendiſſent, uenerunt in Hieruſalem, & ſteterunt cōtra aquæductum piſcinæ ſuperioris quæ eſt in uia agri fullonis, uocaueruntq́ ad ſe regem. Egreſſus eſt autem ad eos Eliakim filius Helkię prępoſitus domus, & Sobna ſcriba & Ioahe filius Aſaph à cōmentarijs: dixitq́ ad eos Rabſaces: Loquimini Ezechiæ, Hæc dicit rex magnus, rex Aſſyriorū, & cætera: quæ in hiſtoria continentur. In quo arrogantia cōſideranda Rabſacis, quod uelut quædam contraria fortitudo, imitatur conſuetudinem prophetarum, ut quod illi ſolent in prologis ponere: Hęc dicit dominus: quo autoritatem & magnitudiuē loquentis oſtendant, iſte nunc dixerit: Hæc dicit rex magnus, rex Aſſyriorum. Egreſſus eſt aūt ad eum Eliakim filius Helkiæ qui erat præpoſitus domus, & Sobna ſcriba, & Ioahe filius Aſaph, à cōmentarijs. C Iſte eſt Eliakim fili⁹ Helkiæ, de quo in uiſione uallis Sion ſuprà legimus, [Suprà] Vocabo ſeruū meū Eliakim filiū Helkiæ, & induam illū tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum: & poteſtatē tuā dabo in manu eius, & erit quaſi pater habitantiū in Hieruſalem, & domui Iuda, &c. Hęc aūt dicuntur ad Sobnā, qui ante eum præpoſitus templi fuit, de quo in eadem ſcriptū eſt uiſione: Vade & ingredere [Ibidem] ad eum qui habitat ī tabernaculo, ad Sobnā præpoſitū templi, quē tradunt Hebræi, Rabſacis cōminatione perterritum tradidiſſe manus Aſſyrijs, & inferiorē partē Hieruſalē aduerſarijs prodidiſſe, exceptaq́ arce Sion & templo, nihil aliud remāſiſſe quod nō tenuerit Aſſyrius. Vnde errāt qui Sobnam, qui nūc cum Eliakim & Ioahe ad Rapſacē egredit, eundē putant quē & ſuprà. Ibi eñ Sobna prępoſitus templi ponit, q ab Aſſyrijs dicit eſſe capiendus. D Hic autē Sobna ſcriba, hoc eſt γραμματεύς, qui Hebraicè appellatur סופר & eſt ſupiori ὁμώνυμος. Rabſacen autē qui Hebrea lingua loquutus ſit, filium Eſaiæ prophetæ Iudæi autumant, qui & ipſe proditor fuerit: relictūq́ filiū Eſaię alterū, appellare Iaſub, qui in lingua noſtra relictū ſonet. Porrò alij arbitrantur eum fuiſſe Samaritē, & idcirco Hebraicum ſciſſe ſermonē & tam audacter & impiè dominū blaſphemare. Conſideremus ergo uerba Rabſacis, ac primū quod dicit: Confidis ſup baculū harundineū confractū iſtū ſuper Aegyptū, falſum eſt: nulla eñ narrat hiſtoria q̄ Ezechias ad Aegyptios miſerit, & Pharaonis auxiliū poſtularit. Quodq́ infert: Si reſpōderis mihi, in domino deo noſtro confidimus: uerum eſt. Sed rurſum iungit mendacium ueritati, q̄ abſtulerit Ezechias excelſa illius & altaria, hoc eñ non cōtra deū, ſed pro deo fecerat, ut idololatria & ueteri errore deſtructo, iuberet deū adorari in Hieruſalē ubi erat templum eius: quanq́ legamus, peſsima conſuetudine in montibus collibusq́ extructo iā altari, populū deo uictimas immolaſſe. Quodq́ paucitatē obſeſſorū uolēs oſtendere, equorū duo millia pollicet, quorū Ezechias aſcēſores præbere nō poſſit: nō de imbecillitate uenit populi Iudæorū q equitādi carebat ſciētia, ſed de obſeruatione mādatorū dei, q p Moyſen ſup rege præceperat Iſrael: Nō multiplicabit [Deut.17] ſibi equos, & uxores plurimas nō habebit. Sin aūt me, inquit, ſeruū Sēnacherib qui ſum minimus famulorū eius, nō uales ſuſtinere, q̄uo tantā regis potētiā ſuſtinebis? Ad id aūt qd' dixerat: Si reſponderis mihi, in dño deo

CAPVT XXXVI.

ET [a] factū eſt in quartodecimo anno regis Ezechię, aſcēdit Sennacherib rex Aſſyriorum ſuper omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas. Et miſit rex Aſſyriorū Rabſacen de Lachis in Hieruſalē ad regē Ezechiā in manu graui, & ſtetit in aquæductu piſcinæ ſupioris in uia agri fullonis. Et egreſſus eſt ad eum Eliakim filius Helkiæ, qui erat ſuper domū, & Sobna ſcriba, & Ioahe fili⁹ Aſaph à cōmentarijs, & dixit ad eos Rabſaces: Dicite Ezechiæ, hæc dicit rex magn⁹, rex Aſſyriorū, Quæ eſt iſta fiducia qua cōfidis? aut quo cōſilio & fortitudine rebellare diſponis? ſuper quē habes fiduciā, quia receſsiſti à me? Ecce cōfidis ſuper baculū harundineum confractū iſtum ſuper Aegyptum: cui ſi innixus fuerit homo, intrabit in manum eius & perforabit eam: ſic eſt Pharao rex Aegypti omnibus qui confidunt in eo. Quòd ſi reſponderis mihi: In domino deo noſtro cōfidimus: nonne ipſe eſt, cuius abſtulit Ezechias excelſa & altaria: & dixit Iudę et Hieruſalem, Coram altari iſto adorabitis? Et nūc trade te domino meo regi Aſſyriorū, & dabo tibi duo milia equorum: nec poteris ex te præbere aſcenſores eorum. Et quomodo ſuſtinebis faciem iudicis unius loci ex ſeruis dñi mei minorib⁹? quòd ſi cōfidis in Aegypto, & in quadrigis, & in equitibus: & nūc nunquid ſine domino aſcēdi ad terram iſtam, ut diſperderem eam? Dominus dixit ad me: Aſcende ſuper terrā iſtam & diſperde eam.

A deo confidimus, callidè prudenterq́ reſpondit ſe non ſua uolūtate, ſed dñi ueniſſe præceptis: Dominus dixit ad me. Aſcende ſuper terrā iſtam, & diſperde eam. Et eſt argumentū, certè ſine dñi uolūtate huc uenire non poteram. Quū autē uenerim & multas ceperim ciuitates, & pars Hieruſalē maneat intacta, manifeſtum eſt me eius uoluntate ueniſſe. Legi in cuiuſdā cōmentario eundem eſſe Senacharib q & Samariā ceperit: qd' omnino falſum eſt. Sacra enim narrat hiſtoria [4.Reg.15.d] primū Phul regē Aſſyriorū, ſub Manahē rege Iſrael uaſtaſſe decem tribus. Secundū [Ibidem f] Teglathphalaſar ſub Phacee filio Romelię rege Iſrael ueniſſe Samariā. [Ibid.17.a] Tertiū Salmanaſar ſub Oſeæ rege Iſrael totā cepiſſe Samariā. [Eſa.20.a] Quartū fuiſſe Sargō qui expugnauit Azotū. Quintum [4.Reg.17] Eſaraddon qui trāſlato Iſrael, Samaritanos in terrā Iudæam cuſtodes miſerit. Sextum Sēnacherib, qui [Ibid.18.b] ſub Ezechia rege Iudæ, B capta Lachis & cæteris Iudææ urbib. obſederit Hieruſalē. Alij autē unum atq́ eundē, multis putāt nominibus appellari. [a] ¶ Et dixit Eliakim, etc.] Accuſatio Rapſacis Ezechiæ teſtimoniū eſt, q̄ captis cunctis Iudeæ urbib. cōfiſus in dño ſit, dixeritq́ ad populū: Nolite timere nec paueatis regem Aſſyriorū, & uniuerſam multitudinē quę eſt cū eo. Multo eñ plures nobiſcū ſunt, q̄ cū illo. Cum illo eſt brachiū carneum, nobiſcum eſt dominus deus noſter, qui auxiliator eſt noſter, pugnatq́ pro nobis. Et confortatus eſt (inquit) populus huiuſcemodi uerbis Ezechiæ regis Iudæ. Vnde Rapſaces deſtruere uult quod ille conſtruxerat, & loquitur ad populū: Non ſeducat uos Ezechias & non uobis tribuat fiduciā ſuper domino deo. Quod autem Eliakim & Sobna & Ioahe humiliter deprecantur: Loquere ad ſeruos tuos Syra lingua, intelligimus enim, & non loquaris ad nos Iudaicè in aurib. populi qui eſt ſuper murum: hūc ſenſum habet: Quid neceſſe eſt populum falſis terrorib. cōmoueri & uanā iactare uirtutem, loquere linguā quā populus non intelligit: Siquidē nos habemus linguæ tuæ ſcientiā, nouimusq́ ſermonē Syrum, qui utriſq́ cōmunis eſt. Ad quod Rapſaces arrogāter: Num, ait, ad dñm tuū, & ad te miſit me dñs meus, & nō potius ad uiros qui ſedent in muro? C Rurſumq́ augens cōminatione terrorem, ut comedant (inquit) ſtercora ſua, & bibāt urinā pedum ſuorū uobiſcū? per quæ oſtēdit fame eos & penuria, ſitiq́ eſſe capiendos: ſimulq́ illecebrā iungit formidini, ut quos terrore non uicerat, repromiſsionibus & perſuaſione decipiat, dicēs ex ſermone regis Aſſyriorum. [b] ¶ Facite mecum, &c.] Pro quo in Regum uolumine legit, [4.Reg.18.f] Facite mecum qd' eſt utile, & egredimini ad me. Ergo ſenſus idem eſt: Facite (inqt) quod uobis proſit, & in benedictionē ueſtram proficiat. Siue hoc dicit, Benedicite regi Aſſyrio & laudate eum, & dñm confitemini, ut præmia cōſequamini. Et donec reuertar de Aegypto ſiue capta Lobna redeā, habitate in urbe ueſtra, & reb. ueſtris fruimini: Poſtea autē D ueniā & trāsferā uos in terram quę ſimilis eſt terræ ueſtræ, frumenti, uini & olearū. Nec dicit nomē regionis, quia æqualē terræ repromiſsiōis inuenire non poterat, ſed ſimilitudinē pollicet. Hoc.n. unuſqſq́ deſiderat, in quo natus eſt. Quidā putāt terrā eis Medię repromitti quæ habebat terræ Iudęæ ſimilitudinē, tam in ſitu q̄ in frugib. Qd'q́ infert: [c] ¶ Vbi eſt de⁹ Hemath et Ar. &c.] Hoc oſtendit q̄ omnib. his dijs Samaria ſeruierit, & idcirco capta ſit: Sin autē, ait, tantis dijs præſidentibus X. tribus facile ſuperauimus, quantò magis uos, imò ſolam Hieruſalē uno deo pręſule uincemus facilius? tacuitq́ omnis populus, & nō reſpondit ei quicq́: Siquidē præceptum regis acceperāt, ut nō reſponderēt ei. Verè iuſtus Ezechias agēs cuncta fideliter, uniuerſaq́ cōſilio. Ideo aūt iuſſerat blaſphemāti Aſſyrio nō reſpōderi, ne eum ad maiores blaſphemias prouocaret. unde ſcriptū eſt, [Eccl.8.c] Ne ſuccendas carbones peccatoris. Et in Pſalmo legi- [Pſal.38.a] mus, Quū cōſiſteret aduerſum me peccator, obmutui, & humiliatus ſum, & tacui de bonis. Et iterū: Pone dñe [Ibid.140.a] cuſtodiā ori meo, & oſtiū munitū labijs meis, ne declines cor meū in uerba maliciæ.

ET factum eſt, &c.] Perſpicua relinquētes, ea tātum in quibus latēs ſenſus eſt, diſſeramus. Scindūt ueſtes, qa Rapſacē audiunt blaſphemantē. Scindit & ipſe rex ueſtimenta ſua, quia pecca-

[a] Et dixit Eliakim & Sobna & Ioahe ad Rapſacē: Loquere ad ſeruos tuos Syra lingua, intelligimus enim: ne loquaris ad nos Iudaicè in aurib. populi qui eſt ſuper murum. Et dixit ad eos Rapſaces: nunquid ad dñm tuū & ad te miſit me dñs meus, ut loquerer omnia uerba iſta: & non potius ad uiros qui ſedent in muro ut comedant ſtercora ſua, & bibant urinā pedū ſuorū uobiſcū? Et ſtetit Rapſaces & clamauit uoce magna Iudaicè, & dixit: Audite uerba regis magni, regis Aſſyriorum. Hęc dicit rex: Non ſeducat uos Ezechias, qa nō poterit uos eruere, & non uobis tribuat fiduciā Ezechias ſuper dño, dicēs: Eruēs liberabit nos dñs, non dabit ciuitas iſta in manu regis Aſſyriorū. Nolite audire Ezechiā. Hęc dicit.n. rex Aſſyriorū: [b] Facite mecū benedictionē, & egredimini ad me, & comedite unuſquiſq́ uineā ſuam, & unuſquiſq́ ficum ſuam, & bibite unuſquiſq́ aquam ciſternę ſuæ, donec ueniam & tollam uos ad terram quę eſt ſimilis terræ ueſtræ: terram frumenti & uini, terram panum & uinearum. Ne cōturbet uos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid liberauerūt dij gentiū unuſquiſq́ terrā ſuā de manu regis Aſſyriorū? [c] Vbi eſt de⁹ Hemath & Arphad? Vbi eſt de⁹ Sepharuaim? Nunqd liberauerunt Samariam de manu mea? Quis eſt ex omnibus dijs terrarū iſtarum, qui eruerit terrā ſuam de manu mea, ut eruat dominus Hieruſalem de manu mea? Et ſiluerunt et non reſponderunt ei uerbum: Mandauerat enim eis rex, dicens: Ne reſpondeatis ei. Et ingreſſus eſt Eliakim filius Helkiæ, qui erat ſuper domum, & Sobna ſcriba, & Ioahe filius Aſaph à cōmentarijs ad Ezechiā ſciſsis ueſtibus, & nunciauerunt ei uerba Rapſacis.

CAPVT XXXVII.

ET [d] factum eſt quū audiſſet rex Ezechias, ſcidit ueſtimenta ſua, & obuolutus eſt ſacco, & intrauit in domū dei. Et miſit Eliakim qui erat ſuper domū & Sobnam ſcribam, & ſeniores de ſacerdotibus opertos ſaccis ad

A peccatorū ſuorum, & populi eſſe credebat, ꝙ Rapſaces
uſq; ad portā Hieruſalē uenerit, & cōtra dominū talia
Matt.26.f ſit loquutus. Vnde & pontifex quia ſaluatorē blaſphe
Act.14.c maſſe credebat, ſcidit ueſtimenta ſua: & Paulus ac Bar-
nabas deferentibus ſibi dei cultum Lycaonibus, ſcide
runt ueſtimenta ſua.
Pro regio ergo cultu
obuolutus eſt ſacco:
& de palatio ad tem-
plum gradiens, Elia-
kin pontificē & Sob-
nam ſcribā, & ſenio-
res de ſacerdotib. mi
ſit ad Eſaiā filium A-
mos ꝓphetæ. In quo
regis cōſiderāda hu-
militas atq; pruden-
tia: ipſe pergit ad tē-
plū, principes popu-
li & ſeniores ſacerdo
tū, non ſtolis ſacerdo
talibus, ſed cilicijs o-
pertos miſit ad Eſaiā
filiū Amos prophe-
4.Reg.19.c tæ. Pro quo in Regū
uolumine legit: Ipſe
coopert⁹ eſt ſacco, &
ingreſſus domū dñi,
Eliakim prępoſitum
domus, & Sobnā ſcri
bam & ſenes de ſacer
dotib. miſit cooper-
tos ſaccis ad Eſaiam
ꝓphetā filiū Amos.
B hic quia ipſe de ſe E-
ſaias ſcribebat hiſto-
riā, non ſe appellauit
ꝓphetam, ſed filiū ꝓ
phetæ. Ibi uerò quia
alter erat ſcriptor hi-
ſtoriæ, ipſum ſcribit
prophetā. Qđ quidē
Matt.6.a & de Matthæo euan-
geliſta legimus, ꝙ ip
ſe Matthæus ſe dixe-
rit publicanū: alij ue-
rò euangeliſtę nomē
publicani tacuerint,
& apoſtolicā tantum poſuerint dignitatē, & ꝙ in cōiun
ctionib. apoſtolorū apud ſe ſecundus, apud alios pri-
mus ſit. Dixerūtq; (inquit) ad eum: Hæc dicit Ezechias:
non rex, non tumens nomine imperij. Dies tribulatio-
nis & corruptionis & blaſphemiæ dies hæc: tribulatio-
nis noſtræ, correptiōis dei, blaſphemiæ hoſtiū. Ponitq;
ſimilitudinē parturiētis mulieris & dolētis, quæ ad par
tum uſq; peruenerit, & generare nō poſſit, nec dicere:
Suprà 26.c A timore tuo dñe concepimus & doluimus & peperi-
mus ſpiritū ſalutis. Sequit: Si quomodo audiat domi-
nus deus tuus uerba Rapſacis: Non eñ audemus do-
minū omniū, noſtrum dñm dicere: quo iraſcente tan-
tum perpetimur, ſed tuū dicimus dominū. Et hanc ha
bemus ultionis fiduciā, quoniā uiuens deus blaſphe-
matur à cultore idolorū mortuorū. Et exprobrauerūt
ſermonibus quos audiuit dominus deus tuus. Leua
ergo orationē noſtram iacentē, nō pro cuncto populo
qui iam perijt, ſed pro reliquijs quæ obſident. Quūq;
ueniſſent ſerui regis Ezechiæ ad Eſaiā: rurſum nomen
prophetæ tacuit, ut cœptam ſeruaret humilitatē. Pręue
nitq; eos Eſaias: eodem enim ſpiritu quo futura noſce-
bat, etiam abſentē regem audierat: & dicit quid reſpon C
dere deberēt dño ſuo, humiliati in iſta fiducia conſciē-
ti. Dicite (inquit) dño ueſtro, qui ueſter eſt dñs: meus e-
nim hæc dicit dominus: Noli timere uerba quibus nō
tu, ſed ego ſum blaſphematus. Nec dico uniuerſa quæ
regi Aſſyriorū ſim fa
cturus, ne meam ui-
dear iactare potenti-
am: ſed ꝙ dandus ſit
ei ſpiritus, nō dei, ſed
aduerſari⁹. Auditoq;
nūcio, reuertatur ad
terrā ſuam, & corruat
in ea gladio: ut duo
pariter Ezechias quę
optabat, audiret, ſe
obſidione & pericu-
lo liberandum, & ini
micū iratumq; regē
in ſua terra eſſe mori
turum. Si quis quæ-
rat cur in libro pro-
phetiæ hiſtoria quæ
in Regū & dierū uo-
luminib⁹ ſcripta eſt,
mixta uideat: Conſi-
deret ꝙ hiſtoriæ pro-
phetia ſit copulata,
tā de liberatione ur-
bis q; de Aſſyrij inte-
ritu, & de reuerſione
ſolis horarū decē &
XV. annorū ſpacijs
protelatis, qđ & pro
phetiæ eſt & hiſtoriæ. D
a ¶ *Reuerſus, &c.*] Eiſ-
dem uerbis eademq;
ſentētia ſcriptū eſt in
Regū & dierum uolu 4.Reg.
mine, ꝙ Rapſaces iu- & 19
xta dñi uoluntatem, 2.Par.
obſidionem deſerue
rit Hieruſalē, & perre-
xerit ad dñm ſuum,
quem uel deſerta uel
capta Lachis, ad op-
pugnandā Lobnam
ire cognouerat. Ipſe
quoq; Sēnacherib audiēs Tarachā regē Aethiopū in-
ferre ſibi bellū, occurrit uenienti, & nihilominus mittit
nūcios ad Ezechiā & epiſtolas, ut quos necdū uirib. ce
perat, ſermone terreret. Et quō populo dixerat: Non te
decipiat Ezechias, eadē blaſphemia loquit ad regem:
Non te decipiat deus tuus. Ponitq; exēpla maiorū, ꝙ
quō cæteras terras nō potuerint liberare dij ſui de ma-
nib. eorū: ſic nec Hieruſalē liberet. In enumeratione aūt
gentiū cæterarū ponit הֵנַע וְעִוָּה quas Lxx. miſcuerunt
dicētes, anaueaua: coniunctionēq; &. i. ו inter duas gen
tes ana & aua, lingua poſuere Hebræa, ut ignorantib⁹
una gēs uideat aut ciuitas. Manifeſta trāſcurrimus, ut
in dubijs immoremur. Pugnaſſe aūt Sennacherib regē
Aſſyriorū cōtra Aegyptios & obſediſſe Peluſiū, iāq; ex-
tructis aggerib. urbi capiēdæ ueniſſe Tarachā regē Ae-
thiopū in auxiliū, & una nocte iuxta Hieruſalē clxxxv.
millia exercitus Aſſyrij peſtilētia corruiſſe: narrat Hero
dotus, & pleniſſ. Beroſus, Chaldaicæ ſcriptor hiſtoriæ:
quorū fides de ꝓprijs libris petēda eſt. b ¶ *Et tulit, etc.*]
Cōtra Sēnacherib regis blaſphemias ſolita Ezechias
arma corripuit: rurſumq; ꝑgit ad tēplū, & epiſtolas ei⁹
expandit

ad Eſaiam filium Amos prophetæ, & dixerunt ad eum:
Hæc dicit Ezechias, Dies tribulatiōis & correptionis et
blaſphemiæ dies hæc, quia uenerūt filij uſq; ad partum,
& uirtus nō eſt pariendi. Si quomodo audiat dominus
deus tuus uerba Rapſacis, quem miſit rex Aſſyriorū do
minus ſuus ad blaſphemandum deum uiuentem, & ex-
probrandum ſermonibus, quos audiuit dominus deus
tuus. Leua ergo orationē pro reliquijs quę repertę ſunt.
Et uenerunt ſerui regis Ezechiæ ad Eſaiā: & dixit ad eos
Eſaias: Hæc dicetis domino ueſtro, Hęc dicit dominus,
Ne timeas à facie uerborū quæ audiſti, quibus blaſphe-
mauerūt pueri regis Aſſyriorum me. Ecce ego dabo ei
ſpiritum, & audiet nunciū, & reuertetur ad terrā ſuam,
& corruere eum faciā gladio in terra ſua. [a] Reuerſus au-
tem Rapſaces, inuenit regem Aſſyriorū præliantem ad-
uerſum Lobnā. Audierat enim quia profectus eſſet de
Lachis, & audiuit de Taracha rege Aethiopiæ dicentes:
Egreſſus eſt ut pugnet contra te. Quod quum audiſſet,
miſit nuncios ad Ezechiam, dicēs: Hæc dicetis Ezechiæ
regi Iudæ loquentes, Non te decipiat deus tuus in quo
tu confidis, dicens: Non dabitur Hieruſalem in manum
regis Aſſyriorum. Ecce tu audiſti omnia quæ fecerunt
reges Aſſyriorum omnibus terris quas ſubuerterūt, &
tu poteris liberari? Nunquid eruerunt eos dij gentium,
quos ſubuerterunt patres mei Gozen & Haran & Re-
ſeph & filios Eden, qui erāt in Thalaſſar? Vbi eſt rex He
math & rex Arphad, & rex urbis Sapharuaim, Ana &
Aua? [b] Et tulit Ezechias libros de manu nunciorū, & le-
git eos, & aſcendit in domum domini, & expandit eos
coram domino, & orauit ad dominū, dicens: Domine
exercituum

A expandit corā dño. Prius tacuerat, nō eñ audebat dñi
timore perterritus in tēplo ora reſerare: nec liberas ad
deū preces fundere. Nunc aūt quia iā audierat Eſaiā di
centē: Ne timeas à facie uerborū quæ audiſti: quibus
blaſphemauerunt pueri regis Aſſyriorū me, &c. auda-
cter dominum depre
catur, & ſolum deum
aſſerit eſſe uiuentem:
per quę idola intelli
gim⁹ imagines mor-
tuorum. Quodq; re-
fert: Vere enim domi
ne deſertas fecerūt re
ges Aſſyriorū terras
& regiones earum, &
dederūt deos earum
igni: non enim erant
dij, ſed oꝑa manuū
hominum, lignū &
lapides, & cōminue-
runt eos: Multis pro-
batur hiſtorijs, quę
ſcribunt reges Perſa-
rum ueniſſe in Græ-
ciā: & ſubuertiſſe at-
que ſpoliaſſe templa
Græcorū: ultionem-
que poſtulat, ut per
occaſionem ſui om-
nia regna cognoſcāt:
quod ſolus ſit deus
qui poſſit ſuos de di
ſcrimine liberare.
B a ¶ *Miſit autem Eſaias fi
lius Amos, &c.*] Quia
tam audacter Ezechi
as dominum depre-
catus eſt: nec miſit ad
Eſaiam ut prius mi-
ſerat, nō ipſe prophe
ta pergit ad eum, ſed
mittit nūcios qui di-
cerent uerbis dei: Su-
per Sennacherib cō-
tra quem rogas, do-
mini iſta ſentētia eſt:
Virgo Sion, & filia
Hieruſalem: quæ i-
deo uirgo appella-
tur & filia, quia cun-
ctis gentibus ſimula
cra adorantibus hominum mortuorum, hæc ſola con
ſeruet caſtitatem religionis dei, & unius diuinitatis cul
tum: ſubſannauit te, atq; deſpexit, & quæ ne ad maio-
rem te blaſphemiam concitaret, præſenti non reſpon-
derat: poſt abeuntē mouit caput ſuum, certa de ultio-
ne, ſecura de pœna. Et hæc locuta eſt: Non contra me,
ſed cōtra dominum ſuperbiſti: nec ipſe, ſed per ſeruos
tuos, ut maior eſſet arrogantia blaſphemantis. Dixiſti
enim quod in quadrigarum tuarū multitudine aſcen-
deres altitudinem mōtium, & iuga Libani, & excelſas
ſuccideres cedros atq; abietes illius. Quod uel de cun-
ctis gentibus μεταφορικῶς principibusq; earum debe-
mus accipere: uel de Hieruſalem, quæ interpretatur Li
banus, ut cedros eius atq; abietes ad potētes quoſq; &
optimates: altitudinē uerò ſummitatis illius ſaltumq;
Carmeli referamus ad templum. Ipſe enim ſuprà dixe-
rat: Nunquid non audiſti quæ fecerūt reges Aſſyriorū
omnibus terris, quas ſubuerterūt? ergo nec tu poteris
liberari. Quodq; infert: Ego fodi & bibi aquā, & exicca C
ui ueſtigio pedis mei oēs riuos aggerū: Iuxta hiſtoriā
hoc intelligi poteſt, qđ præ multitudine exercitus, om
nia fluēta exiccauerit, ut puteos ſibi fodere ſit compul-
ſus. Iuxta tranſlationē: qđ oēs populos q interdū ſub
aquarū nomine de-
ſcribunt, ſuo uaſtaue
rit exercitu. Pro quo
ſoli Lxx. trāſtulerūt,
καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν
συναγωγὴν ὑδάτων, id
eſt, & poſui pontē, &
deſertas feci aquas,
& omnem congrega
tionē aquarū: qđ ſci-
licet nulla ſibi gens
inuia fuerit, ſed ſup
oēs populorū aquas
ſuo calcauerit pede.
b ¶ *Nunquid non, &c.*]
Hæc ex perſona dei
contra uerba Aſſyrij
ſentiēda ſunt, qđ ad
blaſphemiā eius ſic
reſponderit dñs: Nū
ignoras qđ hæc quę
feciſti, mea feceris uo
lūtate, & ego hæc fu-
tura prędixerim, ac ꝑ
te faciēda mandaue-
rim? Itaq; quod olim
decreui, hoc expletū
eſt tēpore: ut colles,
id eſt, principes qui D
inter ſe ante pugna-
bant: & ciuitates mu
nitiſſimę me contra-
hēte manū meā, nec
ſolitū præbente auxi
liū, eradicarent & cō
tremiſcerent, ac peri-
rēt, & cōpararentur,
nō oliuæ & uineę fru
ctuoſiſq; arboribus,
ſed fœno & gramini,
herbiſq; domatum,
quæ frugib. impedi-
mento ſunt, & antè
marceſcūt, q; ad ma-
turitatem perueniāt.
Itaq; & ſeſſionem, & egreſſum, & introitū tuum antè co
gnoui, & inſaniā qua contra me debacchaturus eras,
prophetis uaticinantibus ſum locutus, per quos olim
dicturū eſſe te noueram: In cœlū aſcendam: ſuper ſyde- Suprà 14.d
ra cœli ponam thronum meū: eroq; ſimilis altiſſimo.
Itaq; furor tu⁹ & ſuperbia tua peruenit in aures meas,
& nequaquam ultrà te portabo, ut intelligas quod po
tuiſti, non tuis potuiſſe te uiribus ſed meo arbitrio. Me
rebantur enim impiæ gentes & infructuoſæ arbores,
ut per te quaſi ſecurim & ſerram meam ſucciderentur
& caderent. Itaq; ponam circulum ſiue camum in na-
ribus tuis, ut blaſphemantia ora conſtringam, & ne-
quaquam ultrà talia loqui audeas: frenumq; inijciam
labijs tuis, quod tuam ferociam domet, & te reducat in
Aſſyrios. Qua tranſlatione & in Pſalmis cōtra impios Pſal.31.c
ſcriptura abutitur: In freno & cano maxillas eorū con
ſtringe: qui non appropinquant tibi. c ¶ *Tibi autem hoc
erit ſignum: Comede hoc anno, &c.*] Omnia hæc propheta

exercituū deus Iſrael, qui ſedes ſup Cherubim: tu es de⁹
ſolus omniū regnorū terræ: tu eñ feciſti cœlū & terrā.
Inclina dñe aurē tuā & audi: aperi dñe oculos tuos & ui-
de & audi omnia uerba Sennacherib quæ miſit ad blaſ-
phemādū deū uiuentē. Vere dñe deſertas fecerūt reges
Aſſyriorū terras & regiones earū: & dederūt deos earū
igni: nō eñ erant dij, ſed opera manuū hominū, lignū et
lapides: & cōminuerūt eos. Et nūc dñe de⁹ noſter, ſalua
nos de manu eius: & cognoſcāt om̃ia regna terræ, quia
tu es de⁹ ſolus. [a] Miſit aūt Eſaias filius Amos ad Ezechiā
dicēs: Hæc dicit dñs deus Iſrael: pro quib. rogaſti me de
Sennacherib rege Aſſyriorū: hoc eſt uerbū qđ locutus
eſt dñs ſuper eum: Deſpexit te & ſubſannauit te uirgo fi
lia Siō: poſt te caput mouit filia Hieruſalē. Cui exꝓbra-
ſti, & quē blaſphemaſti, & ſuper quē exaltaſti uocē tuā,
et leuaſti altitudinē oculorū tuorū ad ſanctū Iſrael. in ma
nu ſeruorū tuorū exprobraſti dño & dixiſti: In multitu
dine quadrigarū mearū ego aſcendi altitudinē montiū,
iuga Libani: & ſuccidā excelſa cedrorū eius, & electas a-
bietes illius, & introibo altitudinē ſummitatis eius, ſaltū
Carmeli eius. Ego fodi et bibi aquā: & exiccaui ueſtigio
pedis mei oēs riuos aggerū. [b] Nunquid nō audiſti quæ
olim fecerim ei? ex dieb⁹ antiquis ego plaſmaui illud, &
nunc adduxi eos, & factū eſt in eradicationē colliū com
pugnantiū, & ciuitatū munitarū. Habitatores earū bre-
uiata manu, contremuerūt & cōfuſi ſunt, facti ſunt ſicut
fœnū agri, & gramen paſcuæ, & herba tectorū, quę exa
ruit antequā matureſceret. Habitationē tuā, et egreſſum
tuū, & introitū tuum cognoui, & inſaniam tuam contra
me, cum fureres aduerſum me. Superbia tua aſcendit in
aures meas: ponā ergo circulū in naribus tuis, et frenum
in labijs tuis, & reducā te in uiam per quam ueniſti. [c] Ti-
bi autem hoc erit ſignū: Comede hoc anno quæ ſponte
naſcuntur

A per nūcios ad Ezechiā loquitur: quid Sennacherib dixerit, quid ei dñs reſponderit: Nunc ad ipſum ſermonem facit: ne forſitan dubitet uētura quæ dicta ſunt. Et idcirco uel maxime prophetæ apud populum ſermonum ſuorū habebant fidem: quia non ſolū de his quæ multa poſt ſecula futura erant: ſed etiam quæ in continenti, & poſt nō grande temporis ſpacium eſſent implenda memorabāt: & quod intra biennium, & rex Aſſyrius interiret, & urbi Hieruſalem ſecuritas redderet̃. Hoc erit, inquit, ſignū eorū quę futura prænūcio, qđ hoc anno ea comedas, quæ ſponte naſcuntur. Siue iuxta Lxx. quæ prius ſeueras. Anno autem ſecūdo iuxta Symmachū pomis ueſcere: Siue iuxta eoſdem, quæ de præteritis ſegetibus, & cadēte in terram ſemine, pullulauerint. In anno aūt tertio fugato iam Aſſyrio & obſidione laxata, ſeminate & metite, & plātate uineas: & fructus earum comedite. B Siquidē paruæ urbis huius reliquiæ quę nunc hoſtili uallantur exercitu, & euaſuras ſe eſſe nō credunt, tantam recipiēt rerum omnium abundantiam ac felicitatem, ut inſtar arboris alta radice fundatę, pomis denſiſsimis impleantur. De Hieruſalem enim & de monte Sion egredientur reliquiæ, & implebunt terram Iudęam: non ſuo merito, ſed dei miſericordia, imò zelo quod aduerſus impios zelatus eſt populū ſuū. a ¶ *Propterea hæc dicit dominus, &c.*] Reuertitur ad propoſitum, & poſt futurorum ſpem præſentem excutit metum. Non enim erat tāta lætitia ſuper his quæ longo poſt tempore uentura promiſerat, quanta cura de imminentibus. Quod autem dicit Aſſyrium receſſurum, nec leuaturum contra Hieruſalem clypeum: nec iacula miſſurum: neq; urbem munitionibus & aggere eſſe uallandam, aduerſariumq; per uiam qua uenerat reuerſurum: & liberandam ciuitatē obſidione præſenti, & ad extremū infert: propter me & propter Dauid ſeruum meū: illud ſignificat, quod nō merito ſuo, ſed dei clementia conſeruentur, imò patris eorum Dauid memoria. In quo admonentur & ſuæ negligentiæ, & illius fidei atq; iuſtitiæ, quod in tantū iuſtitiā diligat deus, ut etiam poſteros ſanctorum hominum, non ſuo merito, ſed maiorum uirtute tueatur. b ¶ *Egreſſus eſt autem angelus dei, &c.*] Centum octogintaquinq; milia fortiſsimorum uirorum ab uno angelo una nocte cæduntur, & abſq; uulneribus occiſorum mors ſæua diſcurrit: excludens à corporibus animas dei uolūtate. Super quo
2.Par.32.c in Paralipomenō legitur: Et miſit dominus angelum, qui percuſsit omnem uirum robuſtum & bellatorem,

naſcunt̃: & in anno ſecundo pomis ueſcere: in anno autē tertio ſeminate & metite, & plantate uineas: & comedite fructū earū. Et mittet id quod ſaluatū fuerit de domo Iuda, & quod reliquū eſt, radicē deorſum, & faciet fructū ſurſum, quia de Hieruſalē exibūt reliquiæ, & ſaluatio de mōte Sion: Zelus dñi exercituū faciet iſtud. a Propterea hæc dicit dñs de rege Aſſyriorū: Non introibit ciuitatē hanc, & nō iaciet ibi ſagittā: nec occupabit eam clypeus. & non mittet in circuitu eius aggerem. In uia qua uenit, per eā reuertet̃: & urbē hanc nō ingrediet̃ dicit dñs: protegāq; ciuitatē iſtā: & ſaluabo eā propter me, & propter Dauid ſeruū meū. b Egreſſus eſt aūt angelus dei: & pcuſſit in caſtris Aſſyriorū cētum octogintaquinq; milia: & ſurrexerūt mane, & ecce omnia cadauera mortuorū. Et egreſſus eſt & abijt: & reuerſus eſt Sēnacherib rex Aſſyriorū, & habitauit in Niniue: Et factū eſt cū adoraret in tēplo Neſrach deū ſuū, Adramelech & Saraſar filij eius pcuſſerūt eū gladio: fugerūtq; in terrā Ararat: & regnauit Aſaraddō filius eius pro eo.

CAP. XXXVIII.

IN c diebus illis ægrotauit Ezechias uſq; ad mortē: & intrauit ad eū Eſaias fili⁹ Amos prophetæ, & dixit ei: Hæc dicit dñs: Diſpone domui tuæ, quia morieris tu & non uiues. Et cōuertit Ezechias faciē ſuam ad parietē & orauit ad dñm, & dixit: Obſecro dñe, memento quæſo, quomodo ambulauerim corā te in ueritate, & in corde pfecto, & q̊d bonum eſt in oculis tuis fecerim: fleuitq; Ezechias

C & principem exercitus regis Aſſyriorum: reuerſusq; eſt cū ignominia in terrā ſuam. Qui idcirco ſeruatus eſt, ut ſciret potentiā dei, & blaſphemātia ora cōprimeret: fieretq; teſtis illi⁹ maieſtatis, quē paulò ante contēpſerat. Quod aūt intulit: Et ſurrexerūt mane: uel Iſraelitas, uel reliquos exercitus eius accipiamus: licet in Reg. ſcriptū ſit uolumine, 4.Reg. quod cū ipſe rex diluculo ſurrexiſſet, uidit omnia corpora mortuorū. Pharao quoq; in decem Aegypti ſeruatur plagis ut nouiſsimus pereat, quod & iſte paſſus eſt. Cum enim reuerſus eſſet in Niniuen urbem primam regni ſui, & adoraret in tēplo Neſrach deū ſuū, quaſi uictoriam de hoſtibus reportaret, & delubrum idoli ſui triumphans, & gratulabundus incederet: cōtemptor ueri dei in phano falſi numinis trucidatur: nec angeli perit gladio, quod erat cōmune cum pluribus, ſed parricidio filiorum. Qui cum fugiſſent in terram Ararat, quod D intelligit̃ Armenia: אררט ſucceſsit in patris lo- ר־חדון cū Aſaraddō: quem ſcriptura teſtatur, miſiſſe habitatores Samarię, ne terra maneret inculta. Ararat autem regio in Armenia campeſtris eſt, per quā Araxes fuit incredibilis ubertatis, ad radices Tauri mōtis, qui uſq; illuc extendit̃. Ergo & arca in qua liberat⁹ eſt Noe cum liberis ſuis: ceſſante diluuio, non ad montes generaliter Armeniæ delata eſt, quæ appellatur Ararat, ſed ad mōtes Tauri altiſsimos, qui Ararat imminēt cāpis.

CAP. XXXVIII.

IN *diebus illis ægrotauit Ezechias, &c.*] Quem diligit dominus, corripit, & caſtigat omnem filium quem recipit. Prou.3.b Ne eleuaretur cor Ezechiæ poſt incredibiles triūphos, & de media captiuitate uictoriā: infirmitate corporis ſui uiſitatur, & audit ſe eſſe moriturum, ut conuerſus ad dominū flectat ſententiam eius. Quod quidem & in Iona propheta legimus, & in comminationibus contra Dauid: quæ dicuntur futura, nec facta ſunt: non deo mutante ſententiam, ſed prouocante humanum genus ad notitiam ſui. Dominus enim pœnitens eſt ſuper malicijs. Cōuertitq; Ezechias faciem ſuā ad parietem, quia ad templum ire non poterat. Ad parietem autem templi, iuxta quod Salomon palatiū extruxerat. Vel abſolute ad parietem: ne lachrymas ſuas aſsidentibus oſtentare uideretur. Aut certè iuxta Hieremiam, ad cor ſuum: qui קיר id eſt, parietem cor appellat: ut tota mēte dñm deprecaretur. Et ait: Obſecro dñe, memēto quæſo, quomodo ambulauerim coram te in ueritate & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis, fecerim. Audienſq; ſe eſſe moriturum, non precatur

A precat̃ uitā & annos plurimos: ſed in dei iudicio quid uelit prēſtare, dimittit. Nouerat eīm idcirco deo placuiſſe Salomonē, quod annos uitæ nō petierit ampliores: ſed iturus ad dñm, narrat opera ſua quomodo ambulauerit corā eo in ueritate & in corde perfecto. Felix cōſcientia quæ afflictionis tempore bonorū operū recordat̃: Beati eīm mundo corde: Matth.5 qm̄ ipſi deum uidebūt. Et quomodo alibi ſcribitur: Prou.20.b Quis gloriabitur purū habere ſe cor? Quod ita ſoluitur: Perfectionē cordis in eo nunc dici, quod idola deſtruxerit, templi Baal uaſa peruerterit, ſerpentem æneū cōminuerit: & cætera fecerit quæ ſcriptura cōmemorat. Fleuit aūt fletu magno, ꝓpter promiſsionē dñi ad Dauid, quā uidebat in ſua morte periturā. Eo eīm tempore Ezechias filios nō habebat: nam poſt mortē ei⁹ Manaſſes cū duodecim eſſet annorū regnare cœpit in Iu- B dæa. Ex quo perſpicuum eſt, poſt tertiū annum cōceſſæ uitæ Manaſſen eſſe generatū. Ergo iſte omnis eſt fletus, qđ deſperabat Chriſtū de ſuo ſemine naſciturū. Alij aſſerunt, quāuis ſanctos uiros morte terreri, propter incertū iudicij, & ignorationē ſententiæ dei, quā ſedē habituri ſint. Simulq; fati quęſtio ſoluitur, ac neceſsitatis uincula atq; cauſarū, quod nequaquā dies mortis ſingulis prēſtituta ſit: ſed uolūtate dei & ignotis mortalibus cauſis, uel uiuat aliquis, uel moriatur: præſertim cū & ſtatuta nūc mortis neceſsitas differatur: & poſt mortem reſuſcitatos plurimos legerimus. a ¶ *Et factū eſt, &c.*] Præpoſtero ordine quaſi in prophetia hic refertur hiſtoria, quæ
4.Reg.20.d in Regū uolumine conſequentius legitur: Flente Ezechia fletu magno, priuſquam egrederet̃ Eſaias mediā partem atrij, factus eſt ſermo dñi ad eum dicens: Reuertere & dic Ezechię duci populi mei: Audiui orationem tuam, & uidi lachrymam tuam: Ecce ſanaui te. Dixitq; Ezechias ad Eſaiā. Quod erit ſignū: quia dñs me ſanabit? Cui propheta reſpondit: Hoc erit ſignū à dño, qđ facturus ſit dñs ſermonem quem locutus eſt: Vis ut accedat umbra tot lineis, an ut reuertatur totidem gradibus? Cui dixit Ezechias: Facile eſt umbram creſcere decē lineis: nec hoc uolo ut fiat, ſed ut reuertat̃ retrorſum decem gradibus. Cumq; inuocāte Eſaia potentiā dñi, ſignū eſſet effectū: præcepit Eſaias afferri maſsā ficorū recentiū: quam cū attuliſſent & poſuiſſent ſuper uuln⁹ eius, curatus eſt. Reuertitur aūt ad regem propheta dñi

Ezechias fletu magno. a Et factū eſt uerbū dñi ad Eſaiā dicēs: Vade & dic Ezechiæ: Hæc dicit dñs deus Dauid patris tui: Audiui orationē tuā, uidi lachrymas tuas. Ecce ego adijciam ſuper dies tuos quindecim annos, & de manu regis Aſſyriorum eruam te & ciuitatem iſtam & protegā eam. Hoc aūt tibi erit ſignum à domino: quia faciet dominus uerbū hoc quod loquutus eſt: Ecce ego reuerti faciam umbram linearum per quas deſcenderat in horologio Achaz in ſole retrorſum decē lineis, & reuerſus eſt ſol decem lineis per gradus quos deſcēderat.

HEB. b Scriptura Ezechiæ regis Iudę cū ęgrotaſſet, et cōualuiſſet de infirmitate ſua. c Ego dixi in dimidio dierū meorū, uadā ad portas inferi: quæſiui reſiduū annorū meorū. Dixi, nō uidebo dñm deū in terra uiuētiū: nō aſpiciā hoīem ultrà & habitatorē qetis. Ceſſauit gn̄atio mea: ablata eſt & cōuoluta eſt à me quaſi tabernaculū paſtorū. Præciſa eſt uelut à texente uita mea: dū adhuc ordirer ſuccidit me: de mane uſq; ad ueſperū finies me. ſperabā uſq; mane: quaſi leo ſic cōtriuit oīa oſſa mea. de mane uſq; ad ueſpū finies me. Sicut

SEPT. Oratio Ezechiæ regis Iudæ quādo languit & ſurrexit de infirmitate ſua. Ego dixi in excelſo dierum meorum, uadam ad portas inferi: relinquā annos reſiduos: dixi, nequaq̄ ultrà uidebo ſalutare dei in terra uiuentium: nec uidebo hominem adhuc cum habitantibus: defeci à cognatione mea. Exiuit & receſsit à me, ſicut tabernaculum ſoluit qui fixerat: ſicut tela ſpiritus meus receſsit, cum à texēte ſucciditur. In illa die traditus ſum uſque mane: ſicut leo, ſic cōtriuit oīnia oſſa mea. A' die uſq; ad noctem traditus ſum. Quaſi

iuſsione, ut ipſe ſanaret qui percuſſerat, & uocatur Eze- C chias dux populi eius, & filius Dauid, cuius opera ſectabat̃: fecerat eīm rectū iuxta oīa quæ fecit Dauid pater eius: & audit̃ eius oratio, uidenturq; lachrymæ: qm̄ ambulauerat corā dño in ueritate & in corde perfecto, & fleuerat fletu magno: & quod placitū erat in oculis eius fecerat: Adijciunturq; quindecim anni ad uitā, quos ille nō poſtulauerat, & inſuper uiuēte eo, regni ſecuritas repromittit̃. Sin aūt ut quidā putant in corpore uiuere, cōdēnatio eſt, & iuxta illud quod dicit̃: Reuertere aīa mea in requiem tuā. Et in alio loco: Educ de carcere animā meam: optanda eſt mors, ut de carcere liberemur: quōmō nunc dñs donat pro beneficio: ut qui liberandus erat, adhuc quindecim annis uiuat in carcere? Datur aūt ſignum, ut ſol decē gradibus reuertat̃ quos nos iuxta Symmachū, in lineas & horologium uertimus: q gradus D intellexit in lineis, ut manifeſtiorē ſenſum legētib. faceret. Siue ita extructi erant gradus arte mechanica: ut per ſinglos umbra deſcendēs, horarū ſpacia terminaret. Quod ſignum & prēſentis temporis, & futuri typ⁹ erat: ut quomodo ſol reuerteret̃ ad exordiū ſui: ita & Ezechiæ uita ad detextos annos rediret: nobiſq; in hebdomade & ogdoade uiuentibus, per reſurrectionem Chriſti, uitæ ſpacia protelent̃. Solent ſanctorum locorum in hac prouincia monſtratores intra conſeptum templi oſtēdere gradus domus Ezechiæ uel Achaz, quod ſol per eos deſcenderit. Sed nunquam ego credam: nō dico Achaz qui rex impius fuit, ſed cuiuſlibet regis iuſti domum fuiſſe in templo dei: cum Salomō idcirco deum inter cætera offendiſſe dicatur, qđ in ſublime ædificauerit mello: unde atriū 3.Reg.9.c
templi deambulās in turre palatij deſpicere ſolitus ſit. b ¶ *Scriptura Ezechiæ, &c.*] Miror quomodo ſoli Lxx. pro ſcriptura, orationem poſuerint: cum oratio תְּפִלָּה dicatur, & non מִכְתָּב quæ in præſenti loco ſcribitur. Alioquin conſequenter diceretur oratio ſi de præſenti eſſet tempore, & non de præterito. Manifeſtum eſt enim, quod poſt redditam ſanitatem, de infirmitate conſurgens iſta conſcripſerit: ex quo non oratio eſt, ſed gratiarum actio pro beneficio quod acceperat. c ¶ *Ego dixi in dimidio dierum, &c.*] Narrat quid tempore præmentis anguſtiæ imminentiſq; languoris, tacitus cogitarit: Dixi, inquit in corde meo: in dimidio dierū meorum

HEB. [a] Sicut pullus hirũdinis ſic clamabo: meditabor ut colũba: attenuati ſunt oculi mei ſuſpiciẽtes in excelſum. Dñe uim patior: reſpõde ꝓ me: q̃d dicam: aut q̃d reſpõdebit mihi cũ ipſe fecerit? [b] Reputabo oẽs annos meos in amaritudine animæ meę. Dñe ſi ſic uiuitur: & in talib. uita ſpiritus mei: corripies me & uiuificabis me. Ecce in pace amaritudo meo amariſsima. Tu autẽ eruiſti animã meã ut nõ periret: ꝓieciſti poſt tergũ tuum om̃ia peccata mea. Quia nõ infernus cõfitebit̃ tibi: neq; mors laudabit te: nõ expectabũt q̃ deſcendunt in lacũ ueritatem tuã. Viuẽs, uiuẽs ipſe confitebit̃ tibi: ſicut & ego hodie. Pater filijs notam faciet ueritatẽ tuã. Dñe ſaluũ me fac: et pſalmos noſtros cantabimus cũctis diebus uitæ noſtræ in domo dñi.

SEP. Quaſi hirundo ſic clamabo: quaſi colũba ſic meditabor. Defecerunt enim oculi mei aſpiciẽdo in excelſum cœli ad dñm qui eruit me, et abſtulit dolorẽ animæ meæ, & ipſe fecit. Dñe de ipſa annunciatum eſt tibi: & ſuſcitaſti ſpiritũ meum: & conſolatus uiuificaſti. Ecce in pace amaritudo mea: liberaſti enim animam meam ut non periret: & ꝓieciſti poſt me omnia peccata mea. Neq; enim in inferno laudabunt te: neq; mortui benedicẽt tibi. Neq; ſperabũt qui apud inferos ſunt, miſericordiam tuam: uiuentes benedicẽt tibi, ſicut & ego. Ab hodie enim filios faciam: qui annũciabunt iuſtitiam tuam domine ſalutis meæ, & non requieſcam benedicens tibi cum pſalterio, omnibus diebus uitę meę in conſpectu domus dei: Et iuſsit

A rum, ſiue ut Aquila & Symmachus & Theodotio interpretati ſunt: in infirmitate & ſilentio dierũ meorũ: pro quo Lxx. excelſum, interpretati ſunt ob literæ ſimilitudinem: רָמֵי pro דְּמֵי legentes: licet quidam דְּמֵי, ſanguinẽ uerterint: ut ſit ſenſus, In ſanguine dierũ meorũ quãdo meus cruor, meusq; expectabat̃ interitus. Itaq; deſperatione dixi: Vadam ad portas inferi: uel cõmuni lege naturæ, uel illas portas: de q̃bus quod liberatus ſit, pſalmiſta decan- *Pſal.9.c* tat: Qui exaltas me de portis mortis: ut annunciã omnes laudationes tuas in por- *Matt.16.c* tis filiæ Siõ. Has portas inferni reor, quæ aduerſum Petrũ non præualent: quia dormiuit in plenitudine dierum ſuorum. San- *Gen.25.a* cti implẽt dies ſuos: qualis fuit Abrahã qui mortuus eſt plenus dierũ in ſenectute bona. Peccatores uerò & impij in dimidio dierum ſuorum moriuntur: de quib⁹ *Pſal.54.d* & pſalmiſta loquit̃. Viri ſanguinũ & doloſi non dimidiabũt B dies ſuos. Non enim implent opera uirtutum: nec ſtudent pœnitẽtia emendare delicta. Vnde in medio uitæ curſu, & in errorum tenebris ducent̃ ad Tartarũ. Quęſiui, inquit, reſiduum annorum meorum, nõ me putans ultrà eſſe uicturum. Dixi, non uidebo dñm dñm in terra uiuentiũ. Pro dño & dño, bis in Hebræo ponitur יָהּ יָהּ quod in extrema ſyllaba הַלְלוּ־יָהּ ſonat, pro quo Lxx. tranſtulerũt: Nequaquam ultrà uidebo ſalutare dei in terra uiuentiũ. De qua & in alio loco ſcri- *Pſal.114.b* ptum eſt: Placebo dño in regione uiuentiũ. Et rurſum: *Ibid. 55.c* Placebo dño in lumine uiuentiũ. Regio ergo ſanctorũ *Mat.22.c* ipſa eſt, quæ appellatur lux uiuentium. Non eſt enim deus mortuorũ, ſed uiuorum. Hoc aũt eſt omne quod metuit: ne ſalutare dei ductus ad inferos, nequaquam mereatur aſpicere. Sequitur: Non aſpiciam hominem ultrà & habitatorem quietis. Quod nos olim propter uerbi ambiguitatem ſequenti uerſiculo iunxeramus: ſermo enim Hebraicus חֶדֶל ſi legatur aut ſcribatur, requiem: ſi חלד occidentem ſonat. Timet ergo ne cũ ſanctis & hominibus dei non habitet in quiete: ne non uideat dñm in terra uiuẽtium: ne generatio illius inſtar tabernaculi diſſoluatur: ne in telę ſimilitudinẽ in ipſo lucis exordio pręcidat̃, & nequaq; de ſemine eius Chriſtus oriat̃. Qđ aũt corpus noſtrũ appellet̃ tabernacu- *2. Cor.5.b* lũ, & Apoſtolus inſtruit dicens: Nos q̃ ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus aggrauati. De mane ait uſq; *Iob 4.d* ad ueſperũ finies me: ſperabã uſq; mane. Qđ & Iob in anguſtia ſua atq; in tormẽtis corporis ſuſtinuiſſe ſe dicit quando in die expectabat noctem, & lucem præſto- C labat̃ in tenebris: mutatione temporum putãs mutari poſſe ſupplicia. Hoc uerũ eſſe nouit qui magnis febribus æſtuat: cuius ignis internus in ſimilitudinẽ leonis omnia oſſa conſumit: nec ſe putat prę doloris magitudine ultrà eſſe uicturum. [a] ¶ *Sicut pullus hirũdinis ſic clamabo, etc.*] Mors imminens, & languoris incumbẽs dolor quaſi leo ita om̃ia corporis mei oſſa frangebat: ſed ego in ſimilitudinem hirundinis, & columbæ, fletibus, & gemitibus dies nocteſq; iũgebam: & à deo ſolo qui poterat ſubuenire, eleuatis in altum oculis auxilium præſtolabar. Dicebamq; ad eum: plus patior quã mea poſcũt merita, ſed & ſi quid erraui, cõuertar ad melius: tu reſponde pro me: Non eſt enim uo- *Rom.9.* lentis neq; currentis, ſed miſerẽtis dei. Rurſumq; in ſe reuertit: Quid dicam: quid ue cauſabor cõtra te factorem meum? aut quid mihi reſpondebit qui fecit ipſe qđ D uoluit? Suſtinẽda ergo ſunt quęcunq; decreuerit. Pro pullo hirundinis: ſiue hirundine, ut Lxx. tranſtulerunt: in Hebraico ſcriptum eſt סִיס עָגוּר qđ interpretatus eſt Aquila, equ⁹ Agor: Theod. סִיס עָגוּר media enim uocalis litera ו ſi ponatur inter duas ס, legitur סוּס & appellatur equus: ſi י legitur סִיס & hirundo dicitur. Symmachus autem ita tranſtulit: Sicut hirundo incluſa, ſic cantabo: quod uerbum עָגוּר & in Hieremia legitur, ubi ſcriptum eſt: Mil- *Hier.8.c* uus in cœlo cognouit tempus ſuum: turtur & hirundo & ciconia cuſtodierunt tempora ſua. [b] ¶ *Reputabo omnes annos meos in amaritudine animæ, &c.*] Nulla res longa mortalium eſt: omniſq; felicitas ſeculi dũ tenetur amittitur. Cum eñ tribulationis tempus aduenerit, omne qđ præteritũ eſt, nihil adiuuat ſuſtinentẽ. Vnde ſtulta Epicuri ſententia eſt: qui aſſerit recordatione præteritorũ bonorũ, mala præſentia mitigari. Ergo Ezechias reputare ſe dicit oẽs annos regni ſui, & præteritæ ut putabat beatitudinis in præſenti amaritudine. Et quia iam ſecũt⁹ eſt, nec patit̃ quæ refert: de humano ſtatu philoſophat̃, & dicit: Dñe ſi ſic uiuitur, & tali ſumus conditione generati: corripuiſti me, ſed uiuificaſti me: pacẽq; tribuiſti fugato Aſſyrio: ſed pax mea omni mihi amaritudine fuit amarior: q̃a trãq̃llitate populis reddita, & urbe ſecura, ego ſolus limina mortis intraui. Sed tu eruiſti animã meã ut nõ periret: uel pręſenti uitę uel futurę. Proieciſti eñ poſt tergũ omnia peccata mea: ne illa triſtis aſpicerẽ, ſed tuã miſericordiã contẽplarer. Infernus enim

[a] Et iuſsit Eſaias ut ſumerẽt maſsã de ficis: & cataplaſmarent ſup uulnus, & ſanaret̃. Et dixit Ezechias: q̃d erit ſignũ q̃a aſcendã in domũ dñi.

CAP. XXXIX.

IN [b] tempore illo miſit Merodach Baladan, filius Baladan rex Babylonis libros et munera ad Ezechiam: audierat enim quod ægrotaſſet & cõualuiſſet. Lætatuſq; eſt ſuper eis Ezechias: & oſtendit eis cellam aromatũ, & argenti & auri, & odoramẽtorum & unguenti optimi: & oẽs apothecas ſupellectilis ſuæ: & uniuerſa quæ inuenta ſunt in theſauris eius: nõ fuit uerbũ qđ non oſtenderit eis Ezechias in domo ſua, & in omni poteſtate ſua. Introiuit

A enim & mors nõ confitebunt̃, neq; laudabunt te: iuxta *Pſal.6.b* illud quod ſcriptũ eſt: In inferno aũt quis confitebit̃ tibi? Confeſsioq; in hoc loco, nõ pro pœnitẽtia ſed pro gloria & laude accipitur: ſicut & in euangelio legimus: *Luc.12.d* Confitebor tibi dñe pater cœli & terræ. Non expectabunt, inquit: qui deſcendũt in lacũ, ueritatẽ tuam: melius q̃ in Lxx. τὴν ἐλεημοσύνην: id eſt, miſericordiã. Qui eñ in inferno eſt nõ expectat iudicij ueritatẽ: ſed miſericordiam dei: maxime cũ ſaluator ad inferna deſcẽderit, ut uinctos de inferis liberaret. Pro lacu manifeſtius ijdem, inferos, tranſtulerunt. Viuens uiuẽs ipſe cõfitebit̃, ſicut & ego ho- *Eccli.15.b* die. Et hic cõfeſsio pro laudatione ponitur. Neq; enim ſua ſcelera confitetur: ſed gratias agit deo, & nõ eſt pulchra laudatio in ore peccatoris. Cũq; infernus & mors non confiteant̃ nec laudent deũ, ecõtrario uita atq; uiuentes dñm glorificãt. Quodq; ſequitur: Pater filijs notam faciet ueritatẽ tuã. hoc ſignificat, qđ in Deuterono- *Deut.32.a* mio dicitur: Interroga patrẽ tuũ & annunciabit tibi: ſeniores tuos, & dicẽt tibi: ut per ſucceſsiones & ſingulas generationes, dei in poſteros clemẽtia prædicetur. Pro quo Lxx. poſuerũt: ab hodie eñ filios faciã qui annunciabunt iuſticiã tuã. Cauſaliſq; cõiunctio, ſequẽtia cũ B ſuperioribus copulat: quod uidelicet idcirco uiuentes & ipſe uiuẽs benedicant deo: quia ab hac die facturus ſit filios: qui annunciẽt ueritatẽ eius: qđ certe ſuæ non erat poteſtatis. Neq; eñ per prophetã illi liberi repromiſsi ſunt: ſed præſens uita cõceſſa, pręſertim cũ impijſſimũ filiũ genuerit Manaſſen: qui repleuerit Hieruſalẽ ſanguine, à porta uſq; ad portã, & nõ benedixit, ſed maledixit deo perſequẽs ſanctos eius. Poſſumus ergo iuxta Lxx. hoc dicere, qđ nõ dixerit filios faciam: ſed παιδία, quos uel paruulos, uel pueros, ſiue infantulos, & poſteros intelligimus: ut ex eo qđ ipſe miſericordiã cõſecutus eſt, omnis uẽtura poſteritas hoc cognoſcẽs, laudet ei⁹ incredibilẽ clementiã. Saluũ ergo me fac dñe, & oẽs qui in te credimus: tuoq; ſumus auxilio liberati: cũctis dieb. uitæ noſtræ te canemus in tẽplo. [a] ¶ *Et iuſsit Eſaias, &c.*] Hoc prius legendũ eſt q̃ oratio Ezechiæ ſiue ſcriptura, quã nũc interpretati ſumus: ante enim cataplaſma uulneri impoſitũ eſt, & pri⁹ ſignũ ab eo petitũ futuræ ſanitatis, quàm gratias ageret dño: qđ dicit̃ feciſſe ſanatus. Aiunt Hebræi uerbũ שְׁחִין qđ prætermiſere Lxx. ulcus ſonare nõ uulnus. Nam & aquila Symmachuſq; & Theodotio ἕλκος interpretati ſunt: per qđ morbũ regium intelligi uolũt: cui cõtraria putant̃, uel ſumpta in cibo, uel appoſita corpori quęcũq; ſunt dulcia. Ergo ut dei potentia monſtraret̃: per res noxias & aduerſas, ſanitas reſtituta eſt. Alij שְׁחִין non ulcus, ſed apoſtema ſuſpicantur: q̃ñ tumens corpus, cocto & putreſcente pure completur. Et iuxta artẽ medicorũ, omnis ſanies ſiccioribus ficis atq; contuſis, in cutis ſuperficiem prouocat̃: ac per hoc non ſpernendã eſſe medicinã, quæ uſu conſtet & experimẽto: quia & hanc fecerit deus. Oratio igitur ac gratiarũ actio hucuſq; cõſcripta eſt: Cæterũ quod ſignum datũ ſit, ſuperior hiſtoriæ ordo narrauit.

CAP. XXXIX.

Sup.36.a I[b]N *tẽpore illo miſit Merodach Baladan, &c.*] Suprà legimus quartodecimo anno regis Ezechiæ aſcẽdiſſe Sennacherib regẽ Aſſyriorũ ſuper oẽs ciuitates Iudæ munitas, & cepiſſe eas, & poſtea obſediſſe Lachis, tranſiſſe C Lobnã, miſiſſe Hieruſalẽ partẽ exercitus ſui: cæſaq; per angelũ centũ octoginta quinq; milia exercitus eius: & ipſum fugiſſe Niniuẽ: interfectũq; à filijs in phano dei ſui, & regnaſſe ꝓ eo Aſſaraddõ filiũ eius: ægrotaſſe Ezechiã, & recepiſſe prophetę nũcio ſoſpitatẽ: factũ ſignũ incredibile, ut ſol decẽ horarũ ſpacijs reuerteretur ad ortũ ſuũ, & penè duplex dies fieret: Nũc legimus qđ in tẽpore illo, hoc eſt, in eodẽ anno quo hæc geſta ſunt om̃ia, miſerit Merodach Baladã, filius Baladã rex Babylonis, libros & munera ad Ezechiã: nõ Aſſaraddõ, q̃ Sennacherib patri apud Aſſyrios in regnũ ſucceſſerat: de cuius ſeu morte ſeu uita ſcriptura conticuit. Ex quo perſpicuũ eſt aliud fuiſſe tũc regnũ Aſſyriorũ, & aliud Babyloniorũ. Deniq; Samariã: id eſt, decẽ tribus cepere Aſſyrij. Iudã aũt & Hieruſalẽ poſtea legimus cepiſſe Chaldeos, quorũ rex Nabuchodonoſor fuit. Et quia apud eos aſtrorũ obſeruãtia eſt, ſtellarũq; curſus lõgo uſu & exercitatione cognitus, qđ & in dñi natiuitate monſtrat̃: intellexerũt ſolẽ reuerſum, diei ſpacia duplicata, ſeruire ei quẽ ſolũ deũ putabant. Cũq; cauſas huius miraculi rationemq; perquirerent: fama per omnes gentes uolitãte, didicerunt ꝓpter ægrotationẽ regis Iudæ, etiã curſum ſigni clariſ- D ſimi cõmutatũ. Quã nõ eſſe opinationẽ meam: ſed ſcripturæ ſanctæ fidẽ, Dierũ uerba teſtant̃: quæ dixere poſt alia: Ipſe eſt Ezechias qui obturauit ſuperiorẽ fontẽ aquarũ Giõ, & auertit eas ſubter ad occidentẽ urbis Dauid. In omnibus operib. ſuis fecit proſpere quæ uoluit: attamẽ in legatione principũ Babylonis qui miſsi fuerant ad eum ut interrogarẽt de portento qđ acciderat ſuper terrã, reliquit eum deus ut tentaretur, & nota fierent omnia quæ erãt in corde eius. Idcirco aũt tentationi relictus eſt: quia poſt tantam uictoriã, & ſolis regreſſum, & congratulationẽ regni potentiſsimi: cor illius eleuatũ eſt. Deniq; in eodẽ uolumine ſcribit̃: Multi deferebant hoſtias & ſacrificia dño in Hieruſalẽ, & mune- *2.Par.32.c* ra Ezechiæ regi Iuda, & exaltatus eſt corã cũctis gẽtib. In diebus illis ægrotauit uſq; ad mortẽ: & orauit dñm, & exaudiuit eũ, & dedit ei ſignũ: ſed nõ iuxta beneficia quæ acceperat retribuit, quia exaltatũ eſt cor eius, & facta eſt cõtra eũ ira, & cõtra Iudã & Hieruſalẽ. Rurſumq; ſcriptura ſancta elationẽ cordis ei⁹ dicit pœnitẽtia mitigatã, inferẽs: Et humiliatus eſt poſtea: eo qđ exaltatũ eſſet cor eius tam ipſe q̃ habitatores Hieruſalẽ, & idcirco nõ uenit ſuper eos ira dñi in diebus Ezechiæ. Lætatus eſt ergo in aduentu legatorũ Merodach: quẽ patrẽ fuiſſe Nabuchodonoſor Hebræi autumant, & in oblatione munerũ, & cõgratulatiõe ſanitatis ſuæ. Oſtẽditq; eis iuxta Lxx. domũ נְכֹתֹה ꝓ qua Symmach. trãſtulit aromatũ ſuorũ, & theſauros argẽti & auri & odoramẽtorũ, & unguẽti optimi: qđ in Hebraico ſcribit̃, olei boni, & oẽs theſauros uaſorũ Gazæ: ſiue ut ibi legitur, uaſorũ ſuorũ. Gaza aũt lingua Perſarũ diuitię nũcupantur: nec eſt Hebræ⁹ ſermo ſed Barbar⁹. Nõ fuit, inq̃t, uerbũ, qđ iuxta Hebraicã cõſuetudinẽ ꝓ re frequẽter accipitur: qđ non oſtenderit eis in domo ſua, & in om̃i poteſtate ſua. Vnde dei ira iuſtiſsima: q̃m non ſolũ theſauros ſuos atq; palatij, ſed & templi oſtenderit: qđ certe fuit poteſtatis ei⁹, de cui⁹ ualuis auri laminas ante iam

tulerat

A tulerat. a ¶ *Introiuit,&c.*] Tradũt Hebræi ideò ægrotaſſe Ezechiã: qm̃ poſt inauditã uictoriã Iudæorũ,& Aſſyrij regis interitum:non cecinerit laudes dño,quas cecinit Moyſes Pharaone ſubmerſo:& Debbora infecto Syſara,& Anna genito Samuele:unde cõmonitum eſſe fragilitatis ſuæ. Rurſũq; poſt corporis ſanitatẽ & ſigni magnitudinẽ offerri aliã occaſionẽ ſuperbiæ: quã ut prudẽs & dei cultor uitare debuerat: nec mõſtrare alienigenis diuitias ſuas quas deo tribuẽte poſſederat. Ex quo iuxta leges quoq; Tropol. diſcimus, nõ mittẽdas margaritas ante porcos: nec dãdũ ſanctũ canib. Qui eñ fidelis eſt, ſpiritu abſcondit negocia, & quicunq; hoc fecerit, oĩs uirtus illius eneruat: peritq; poſteritas, & amiſſo uirili robore, in muliebrẽ redigit mollitudinẽ. Ingreditur ergo Eſaias ad regẽ & quaſi neſcius ſciſcitat: Quid dixerũt uiri iſti, & unde uenerũt? Duo interrogat:
B qd locuti ſint, & unde uenerint. Ille ad unum reſpõdit altero prætermiſſo: qđ cũ ἐμφάσει & ſupercilio legendũ eſt: De terra lõginqua uenerũt ad me de Babylone: qđ quãto terra lõgior ſit unde uenerũt, tãto iſte glorioſior ꝓpter quẽ uenerint. Et uenerũt, inqt, ad me: q debuerat dicere: uenerũt ad glorificandũ deũ ꝓ ſigni magitudine de Babylone quæ urbs in toto orbe potẽtiſſima eſt. Rurſumq; Eſaias: Quid, inqt, uiderunt in domo tua? Et ille reſpõdit ex parte uerũ: qđ oĩa uiderint in domo illius: nec fuerit res quã nõ oſtẽderit eis in theſauris ſuis: Sed alterũ tacet, de quo uerebat offenſam: qđ oſtẽderit eis cuncta quę haberet in poteſtate ſua: haud dubiũ qn & tẽpli ſupellectilẽ: ꝓpter quæ Eſaias dei ſermone ꝓfert ſnĩam: Audi uerbũ dñi exercituũ: Veniet tẽpus qñ oĩa hęc quę in domo tua ſunt, & nõ tuo ſed patrũ tuorũ labore quæſita, in Babylonẽ trãsferant, & de ſemine tuo fiãt eunuchi in aula regia. Ex quo Hebræi uolũt Danielẽ, Ananiã, Miſael, & Azariã: qui fuere de regio ſemine, factos eſſe eunuchos: quos in miniſterio regis Nabuchodonoſor fuiſſe non dubiũ eſt. Dixit itaq; Ezechias: Bonũ uerbũ dñi qđ locutus eſt. In quo ab Hebræis re-
Exod.32.g prehendit: cur nõ ſit imitatus bonitatẽ Moyſi, qui locutꝰ ad dñm eſt: Aut dimitte eis hãc noxã: aut ſi nõ facis: dele me de libro tuo, quẽ ſcripſiſti. Vnde & apoſtolus
Rom.9.a Paulus anathema uult eſſe à Chriſto pro fratrib. ſuis q ſunt Iſraelitæ, & propterea Ezechiã dei ſermonib. nõ ꝓbatũ: qui in cõſequentib. loquitur: Cõſolamini, cõſolamini populus meus, dicit deus ueſter: ut pro quib. ille nõ rogauerat, dñi clemẽtia cõſolentur. CAP. XL.

C*Onſolamini,&c.*] Iuxta interpretes cęteros: iubent alij, ut populũ dei & Hieruſalẽ pariter cõſolent: Iuxta Hebraicũ ipſi præcipit populo, ut cõſolet, & loquat ad cor Hieruſalẽ, & aduocet eam. Loqui aũt ad cor Hieruſalem, idioma ſcripturarũ eſt. Qui eñ mœrẽti loquit, & blãdiẽs cõſolator eſt: ad cor loqui dicit. C
Gen.34.a Doceat nos Sychẽ filius Hemor, qui corrupta Dina locutus eſt ad cor eius, & cõſolatus eſt eã. Et ubicũq; ſimile qd inueneris, hũc ſenſum habet. Cauſaq; conſolationis, remiſſio peccatorũ eſt, & cauſa remiſſionis, qm̃ ſuſcepit de manu dñi duplicia pro omnib. peccatis ſuis. Qui eñ Luc.12.f ſcit uoluntatẽ dñi ſui & peccat, uapulabit multis omniſq; qui habet in ſe habitatorẽ ſpiritũ ſanctũ: quẽ ſaluator apoſtolis ꝓmittebat, dicẽs: Roga Ioan.14.b bo patrẽ meũ, & aliũ cõſolatorẽ dabit uobis: ut ſit uobiſcũ in ſempiternũ, ſpiritum ueritatis. Et iterũ: Cũ aũt uenerit cõſolator ſpiritus ſanctus: quẽ mittet pater meus in nomine meo: ille uos docebit oĩa. Et rurſum: Cum uenerit cõſolator quẽ ego mittã uobis à patre: ſpiritũ ueritatis q à patre egredit, ille teſtificabit de me. Et: Prodeſt uobis ut ego uadam: Niſi eñ ego abiero, cõſolator nõ ueniet ad uos. Cõſolator eſt cui & nũc pręcipitur: D ut cõſoletur populũ dei. Vnde & apoſtolus Paulus loquebat ad credentes: Benedictus deus & pater dñi noſtri Ieſu Chriſti: pater 2.Cor.1.a miſericordiarũ, & deus oĩs cõſolationis, q conſolat nos in omni tribulatione noſtra, ut poſſimus cõſolari eos qui in oĩ tribulatione ſunt: per cõſolationẽ qua ipſi cõſolamur à deo: qm̃ ſicut ſuperabũdãt paſſiones Chriſti in nobis, ſic per Chriſtũ abundabit & conſolatio noſtra. Et iterum: Et ſpes noſtra firma eſt pro uobis: ſcientes qm̃ ſicut participes eſtis paſſionũ: ſic & cõſolationis eritis. Qui ſit aũt iſte populus qui per apoſtolos & uiros eccleſiaſticos cõſolat: nõ Iſrael & Iacob, & Iuda ut in alijs locis ſcriptura cõmemorat, ſed populũ dei: Zacharias ꝓpheta eſſe teſtatur dicẽs: Gaude & lętare filia Sion: quia ego ueniã & habitabo in medio tui, dicit Zach.2.c dñs. Et cõfugient gentes multæ ad dñm in die illa, & erũt ei populũ, & habitabũt in medio tui, & cognoſcent qm̃ dñs omnipotens miſit me ad te. Quo teſtimonio perſpicue demonſtrat gentes plurimas in populũ dei eſſe uertendas. Et hæc dicit dñs miſſus à dño, cui nomẽ omnipotens eſt. Et hoc notandũ quod non ſoluantur peccata noſtra, niſi de manu dñi receperimus ea. Necidẽ eſt ſolui peccata atq; dimitti. Cui eñ dimittuntur, ſolutione nõ indiget: audiens in Euangelio: Cõfide filia, Matth.9.a dimittũtur tibi peccata tua. Cui aũt ſoluunt: propterea ſoluũtur, quia purgata ſunt & ſoluta per pœnas. Iuxta hiſtoriã recepit Hieruſalẽ de manu dñi ſupplicia peccata ſua: Semel à Babylonijs: ſecundo à Romanis. Qđq; addit in Lxx. ἱερεῖς, id eſt, ſacerdotes, obelo prẽnotãdũ eſt. c ¶ *Vox clamãtis, &c.*] Huius uocis memores ſcribæ & phariſæi & principes Iudæorũ, cũ audiſſent Ioãnem in ſolitudine prædicare baptiſmũ pœnitẽtiæ, & docere populũ, mittunt qui interrogent eũ, utrũ ipſe ſit Chriſtus, an Helias, an propheta. Cũq; reſpondiſſet nihil ſe horum

a Introiuit aũt Eſaias ꝓpheta ad regẽ Ezechiã: et dixit ei: Quid dixerũt uiri iſti, & unde uenerũt ad te? Et dixit Ezechias: De terra lõginqua uenerũt ad me de Babylõe. Et dixit: qd uiderũt ĩ domo tua? Et dixit Ezechias: Oĩa q̃ ĩ domo mea ſunt uiderũt: nõ fuit uerbũ ſiue res quã non oſtenderim eis in theſauris meis. Et dixit Eſaias ad Ezechiã: audi uerbũ dñi exercituũ: Ecce dies uenient, & auferent oĩa q̃ in domo tua ſunt, & q̃ theſaurizauerũt patres tui uſq; ad diẽ hãc, in Babylonẽ: nõ relinquet quicq̃ dicit dñs. Et de filijs tuis q egredient ex te, quos genueris tollẽt, & erũt eunuchi in palatio regis Babylõis. Et dixit Ezechias ad Eſaiã: Bonũ uerbũ dñi q̊d locutus eſt. Et ait: Fiat tm̃ pax & ueritas in dieb. meis. CAP. XL.

COnſolamini b cõſolamini populus meꝰ dicit deꝰ ueſter. Loqmini ad cor Hieruſalẽ & aduocate eã: qm̃ cõpleta eſt malicia eiꝰ: dimiſſa eſt iniqtas illiꝰ. Suſcepit de manu dñi duplicia pro omnib. peccatis ſuis. c Vox clamãtis in deſerto:

COnſolamini, conſolamini populũ meũ, dicit deus: ÷ ſacerdotes.. loqmini ad cor Hieruſalẽ: cõſolamini eã: qa repleta ẽ humilitas eiꝰ. Solutũ ẽ peccatũ illius: qa recepit de manu domini duplicia peccata ſua. Vox clamãtis in deſerto,

A horũ eſſe: Rurſus interrogãte: Dic ergo nobis, quis es? ut reſpõſum demus his qui miſerunt nos: Quid dicis de te? Atq; ille reſpõdit: Ego ſum uox clamãtis in deſerto, parate uiã dñi, ſicut dixit Eſaias propheta. In quo animaduertendũ, quod rectæ uiæ dñi & ſemitæ dei noſtri, impletio ualliũ & montiũ, colliũq; humiliatio, & prauorũ correctio, & aſperorũ rupiũq; cãpeſtria, & gloria dñi & ſalutare dei noſtri non prædicetur in Hieruſalẽ, ſed in ſolitudine eccleſię, & in deſerta gentium multitudine, de qua
Supra 35. ſuprà legimus: Lætare deſerta ſitiẽs, exultet ſolitudo, & floreat quaſi liliũ: Hęc eñ deſerta erat notitia dei, & ab idolis tenebat humilis in cõfeſſione, erecta in ſupbia, aſpera & intractabilis in feritate. Sed poſtq; apparuit gloria dñi, & uidit oĩs caro ſalutare dei: cuncta repẽte mutata ſũt, & uia dñi præparata: ita ut appareret in ſolitudine gloria dei,
B qñ baptizatus eſt dominus in Iordane, & aperti ſunt cœli, & ſpiritus ſanctus in ſpecie columbæ deſcẽdit & mãſit in eo: uoxq; patris deſuper intonãtis
Math.3.d audita eſt: Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacui, hũc audite. Et oĩs caro uidit ſalutare dei. Quę ꝓ
Gen.6.a pterea appellabat caro, quia prius ſanctũ ſpiritũ non habebat. De qua dicit & dñs: Nõ permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, qm̃ carnes ſunt. Illa aũt caro
Ioel 2.g uidebit ſalutare dei, de qua ꝓ Ioel idẽ loquebat: Effundã de ſpiritu meo ſup omnẽ carnẽ, & prophetabũt. Qđ
Mat.3.a nõ ſolũ illo tẽpore clamabat Ioannes, q ſermonis dei præcurſor & præuius, recte uox appellat: ſed uſq; hodie in deſerto gẽtiliũ, eccleſiarũ clamãt magiſtri, ut rectas faciamus uias & ſemitas in cordibus noſtris deo, impleamurq; uirtutibus, & inclinemur humilitate, praua mutemus in recta, aſpera uertamus in mollia, & ſic gloriã dñi & ſalutare dei uidere mereamur. a ¶ *Vox dicentis,etc.*] Hoc quod aſteriſcis notat, quia ſpiritus dei flauit in eo: uere fœnũ eſt populus: aruit fœnũ, cecidit flos: ex Hebraico & Theodotionis æditione additũ eſt. Ex quo manifeſtũ eſt, uel à Lxx. prætermiſſum uel paulatim ſcriptorũ uitio abolitũ, dum & prior & ſequens uerſus finitur in flore. Suprà legimus propheta dicẽte:
Suprà 6.c Et audiui uocẽ dñi dicẽtis: Quẽ mittam, & quis ibit ad populum iſtum? Et dixi: Ecce ego, mitte me, & ait: Vade & dic populo iſto: Aure audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non uidebitis, & reliqua ad quã prædicationem dura perpeſſus, nunc domini uoce dicente, clama: timens ſimilia, quid clamare debeat ſciſcitatur, & à generali incipiens: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos fœni: peruenit ad ſpeciale, ut nihilominus dicat de populo: Vere fœnum eſt populus. Et reuera ſi quis fragilitatem carnis aſpiciat: & quod per horarum momenta creſcimus atq; decreſcimus: nec in eodem manemus ſtatu, ipſumque quod loquimur, dictamus & ſcribimus, de uitæ noſtræ parte præteruolat: non dubitabit carnem fœnum dicere, & C gloriã eius quaſi florẽ fœni ſiue prata cãporũ. Qui dudũ infans, ſubito puer: qui puer repẽte iuuenis, & uſq; ad ſenectutẽ per ſpatia mutatur incerta: & ante ſe ſenẽ intelligit q̃ iuuenẽ nõ eſſe ſe miret. Pulchra mulier quę adoleſcẽtulorũ poſt ſe trahebat greges, arata frõte cõtrahitur: & quæ prius amori, poſtea faſtidio ẽ. Qđ & egregiꝰ apud Græcos ſcribit Orator: Speciẽ corporis aut tempore deficere aut lãguore cõſumi. Exiccata eſt igitur caro, & cecidit pulchritudo, quia ſpiritus furoris dei atq; ſententiæ flauit in ea, ut à generali diſputatione ad ſcripturæ ordinem reuertamur, eius qui portat imaginẽ terreni, & ſeruit uitijs atq; luxuriæ, fœnũq; eſt & flos præteriẽs. Qui autẽ habet atq; cuſtodit imaginẽ cœleſtis, illa caro eſt quæ cernit ſalutare dñi, quæ quotidie renouat in cognitionẽ ſecundũ imaginẽ creatoris, & incor- D ruptibile atq; immortale corpus accipiẽs, mutat gloriã nõ naturã. Verbum aũt dñi noſtri & hi qui uerbo ſociati ſunt, permanẽt in æternũ. b ¶ *Super montem,etc.*] Præcipitur apoſtolorum choro, ut ad prædicationẽ omnis carnis quæ uiſura ſit ſalutare dei, excelſa cõſcendat: de magniſq; dicturi, in ſublimibus cõmorentur. Porro Hebra. & cæteri interpretes ponũt genere fœminino, ut dicant, quę euãgelizas Sion, & quę euangelizas Hieruſalẽ. Quod uerbũ iuxta Gręcos ambiguũ eſt, ut poſſimus accipere uel eã quæ nunciat uel eã cui nũciat. Siue igit nunciat uerbũ dei, & dñi ſalutare, Sion & Hieruſalẽ: de Siõ eñ exiuit lex, & uerbũ dñi de Hieruſalẽ: ſiue nunciat eis per apoſtolos, debẽt excelſa cõſcẽdere & ad mõtana trãſire. Mirumq; in modũ cũ ipſa Sion mõs ſit, dicente ſcriptura, Mõs Sion in quo habitaſti: aliũ altiorem montẽ iubet Pſal.73.a aſcẽdere à quo uulneratus eſt princeps Tyri. Et qa doctrinæ apoſtolorũ erãt multa futura cõtraria, & ſtaturi ante præſides, & tribunalia ducebant: iungitur, exalta, noli timere, dic ciuitatibus Iuda, ſynagogis uidelicet & populis Iudæorũ, de quibꝰ dñs loquebat: Nõ ueni niſi Matth.15.a ad oues perditas domus Iſrael. Et Paulus apoſtolꝰ: Vobis, inqt, oportebat annũciari primũ uerbũ dei. Quid Act.13.g eſt aũt illud quod iubent dicere? Ecce deus ueſter, quẽ ſemper expectabatis: Ecce dñs deꝰ in fortitudine ueniet, quẽ cõtempſiſtis in humilitate ueniẽtẽ. Et fortitudo eius dñabit, qui prius formã ſerui acceperat, factus patri obediẽs uſq; ad mortẽ. Ecce merces eius cũ eo, & opus illius coram eo. Iuxta quod ipſe dicit in euãgelio: Vẽturus eſt eñ filius hominis in gloria patris ſui: & reddet unicuiq; ſecũdũ opus ſuũ. Math.16.d Sicut paſtor gregẽ ſuum paſcet. Iſte q poſtea in maieſtate uenturus eſt, prius formam paſtoris accipit, & dicit ipſe de ſe: Ego ſum paſtor bonꝰ & cognoſco meas, & cognoſcũt me meę, & pono animã meã ꝓ ouib. meis. De quo in Zacharia pater loqt, Percutiã paſtorẽ & oues diſpergẽt. In brachio, inqt,

HEB. ſerto: parate uiã dñi, rectas facite in ſolitudine ſemitas dei noſtri. Omnis uallis exaltabit, & omnis mõs & collis humiliabit, & erũt praua in directa, & aſpera in uias planas. Et reuelabit gloria dñi, & uidebit oĩs caro pariter qđ os dñi locutũ eſt. a Vox dicẽtis, clama. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro fœnũ, & oĩs gloria eiꝰ quaſi flos agri. Exiccatũ eſt fœnũ: cecidit flos, qa ſpiritus dei flauit in eo, uere fœnũ eſt populus. Exiccatũ eſt fœnũ: cecidit flos, uerbum autẽ dñi noſtri ſtabit in ęternũ. b Super montẽ excelſum aſcẽde tu quæ euãgelizas Sion,

SEP. ſerto, parate uiã dñi, rectas facite ſemitas dei noſtri. Omnis uallis implebitur, & omnis mõs et collis humiliabit, & erũt praua in directa, & aſpera in campos. Et apparebit gloria dñi, & uidebit omnis caro ſalutare dei, qa dñs locutꝰ eſt. Vox dicẽtis, clama, & dixi: Quid clamabo? Oĩs caro fœnum, et omnis gloria hominis quaſi flos fœni. Aruit fœnum & cecidit flos, * qa ſpiritus dei flauit in eo: uere fœnũ eſt populus: exiccatũ eſt fœnũ: cecidit flos ·· uerbum aũt dei noſtri manet in ſempiternũ. Super montẽ excelſum aſcẽde qui euãgelizas Sion,

A ſuo cõgregabit agnos: nõ tauros & arietes & hircos & grãdes oues, quib⁹ ꝑ Ezechiel cõminat̃, qđ lacteueſcãtur & operiãt̃ lanis, & infirmũ cõterãt gregẽ, ſed agnos adhuc tenellos & rudis in Chriſto infantiæ, ꝗ nuper in baptiſmo ſunt renati: de quib. ipſe dñs loquebat̃ ad Petrũ: *Ioan. 21. d* Paſce agnos meos. *Ezech. 34. f* Vnde & in eodem Ezechiele ſcriptũ eſt: Suſcitabo ſuper eos paſtorẽ unũ, & paſcet eos, ſeruũ meum Dauid, & erit paſtor eorũ, & ego dñs ero eis in deũ, & Dauid ĩ medio eorũ princeps. Ego dñs locutus ſum: & ponã cũ Dauid teſtamẽtũ pacis. In quo conſiderãdũ qđ poſt multa tẽpora Dauid guloſis paſtorib. reꝓbatis, dñm noſtrũ ꝗ eſt de ſtirpe Dauid ſuſcitaturũ eſſe ſe dicat, ꝗ cõgreget agnos & foueat in ſinu ſuo, & fœtus ouiũ ſiue fœtas oues ipſe portet ĩ humero ſuo. *Luc. 15. a* Sicut in Euãgelio legimus, qđ ouẽ erroneã & à grege ſolito remanẽtẽ, ſuis ad caulas humeris B reportarit. Poſſumus oues fœtas, apoſtolos & apoſtolicos uiros omnesq; eccleſiæ doctores dicere, ꝗ ſalutẽ parturiũt plurimorũ, & dicunt cũ Apoſtolo: *Gal. 4. c* Filioli mei quos iterũ parturio, donec Chriſtus formet̃ in uobis. Hebræi aſſerũt: nec de hac re apud eos ulla dubitatio ẽ, ſpiritũ ſanctũ lingua ſua appellari genere fœminino, ſ. רוּחַ קְדֻשָּׁה. Illudq; qđ in Pſal. LXVII. dicit̃: Dñs dabit uerbũ euãgelizantibus uirtute multa: Illi ſic intelligunt: Dñs dabit uerbũ euãgelizãtibus uirtute multa, his uidelicet animalib⁹ quæ ſpiritũ ſanctum cõſecutæ ſunt. *Pſal. 122. a* Nec nõ & illud: Sicut oculi ancillæ in manib⁹ dominæ ſuæ: animã interpretant̃ ancillã, & dominã ſpiritũ ſanctũ. Sed & in euãgelio qđ iuxta Hebręos ſcriptũ, Nazaræi lectitant: Dñs loquit̃, mõ me tulit mater mea, ſpiritus ſanctus. Nemo aũt in hac parte ſcãdalizari debet, qđ dicat̃ apud Hebræos ſpirit⁹ genere fœminino, cũ noſtra lingua appellet̃ genere maſculino, & Græco ſermone neutro. In diuinitate em̃ nullus eſt ſexus. Et ideo *Ioan. 19. d* in tribus principalibus linguis, quib⁹ titulus dominicæ ſcriptus eſt paſsionis: tribus generibus appellatur, ut ſciamus nullius eſſe generis qđ diuerſum eſt. *a ¶ Quis menſus eſt, etc.*] Ne quis putaret difficilẽ eſſe uocationẽ gẽtiũ, & qđ omnis caro uideret ſalutare dei, ſuper mõtẽ excelſum iubet̃ aſcẽdere, ꝗ euãgelizat Siõ: &

HEB. Siõ, exalta in fortitudine uocẽ tuã ꝗ euãgelizas Hieruſalẽ, exalta, noli timere, dic ciuitatib. Iudę: Ecce deus ueſter, ecce dñs deus ĩ fortitudine ueniet, & brachiũ eius dominabit̃. Ecce merces eius cũ eo, & op⁹ illius corã eo. Sicut paſtor gregẽ ſuũ paſcet, ĩ brachio ſuo cõgregabit agnos, & in ſinu ſuo leuabit, fœtas ipſe portabit. *a* Quis mẽſus eſt pugillo aquas, & cœlũ palmo ponderauit? Quis appẽdit trib. digitis molẽ terræ, & librauit in põdere mõtes et colles in ſtatheræ? Quis adiuuit ſpiritum dñi, aut ꝗs cõſiliarius eius fuit, & oſtẽdit illi? cũ quo iniјt cõſiliũ, & inſtruxit eũ, & docuit eũ ſemitam iuſtitię, & erudiuit eũ ſciẽtia, et uiã prudẽtiæ oſtendit illi? Ecce gẽtes ſicut ſtilla ſitulę, et quaſi momẽtũ ſtatherę reputatę ſunt: ecce inſulæ quaſi puluis exigu⁹. Et Liban⁹ nõ ſufficit ad ſuccẽdẽdũ, & aĩalia eius nõ ſufficiẽt ad holocauſtũ. Oẽs gẽtes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo, & quaſi nihili & inane reputatæ ſunt ei. Cui

SEP. Siõ, exalta in fortitudine uocẽ tuã qui euangelizas Hieruſalẽ: exalta, noli timere, dic ciuitatibus Iuda: Ecce deus ueſter, ecce dñs deus cũ uirtute ueniet, & brachiũ cũ dominatione, ecce merces eius cũ eo, & opus in cõſpectu illi⁹. Sicut paſtor paſcet populũ ſuũ, & in brachio ſuo cõgregabit agnos, & in ſinu ſuo portabit, & prægnantes conſolabit̃. Quis mẽſus eſt manu aquam, & cœlũ palmo, & omnẽ terram pugillo? Quis ſtatuit mõtes põdere, et rupes ſtatheræ? Quis cognouit mẽtẽ domini, aut quis conſiliari⁹ ei⁹ fuit? Quis docuit eũ, cuius accepit cõſiliũ, & inſtruxit illũ? Vel ꝗs oſtẽdit ei iudiciũ, & uiam intelligentiæ ꝗs oſtendit illi? Si omnes gentes ſicut ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtatheręreputatę ſunt, & quaſi ſaliua reputatæ ſunt: Libanus nõ ſufficit ad cõburendum, & omnia quadrupedia nõ ſufficiunt ad holocauſtum: & cunctæ gentes quaſi nihili ſunt, & in nihili reputatæ ſunt ei. Cui

ipſe dñs ueniret in fortitudine, & redderet unicuiq; ſe- C cũdũ opus ſuũ, inſtarq; paſtoris agnos foueret in ſinu, & fœtas ipſe portaret: deſcribit̃ illius magnitudo, ꝗ nihil ei impoſsibile ſit, & ꝗ uniuerſa cõdiderit creatorq; ſit omniũ, etiã hæc quæ cõparatione eorũ parua ſunt, ualeat ꝑpetrare. Qđ aũt pugillũ uocat & palmũ, humanæ conſuetudinis ꝟbis utit̃ atq; menſuris, ut dei potẽtiã ꝑ noſtra uerba diſcamus. In eo ubi lxx. trãſtulerũt τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, i. Quis mẽſus eſt manu aquã: Siue ut nos uertimus: Quis menſus ẽ pugillo aquas: Aqla trãſtulit: Quis mẽſus eſt minimo digito aquas: Hoc em̃ λίχανος ſonat, ut ſ. nõ tota manu, ſed paruo digito, quẽ uulgo guſtatorẽ uocãt, omnis aquarũ uaſtitas ponderet̃. σπιθαμή autẽ, hoc eſt, palmus extẽtam ſignificat manũ à pollice uſq; ad extremũ digitũ. Sin aũt contrahamus manũ, pugillus efficit̃, ut ꝑ palmũ & pugillũ, ex- D tentos cœlos & globũ terræ nouerimus. Pro pugillo quem in cõprehenſione terræ Lxx. tranſtulerũt, in Heb. ſcriptum eſt, שָׁלִישׁ quem Symmachus τρίτον, Aquila τρίσωμον interpretati ſunt, & nos ut manifeſtius faceremus, in tres digitos uertim⁹, qđ ſcilicet molẽ terrę & excelſa mõtiũ colliumq; quaſi tribus digitulis, & ſtatherę paruo momẽto appẽderit, per quæ dei maieſtas & creatoris potẽtia demonſtrat̃. Quis inquit, adiuuit ſpiritum domini, aut quis conſiliarius eius fuit, & oſtendit illi, &c. Pro quibus Symmach. interpretatus eſt: quis parauit ſpiritũ domini, & uirum conſilij eius quis oſtendit ei? cum quo iniјt conſilium, deditq; ei intelligentiam, & docuit eum uiã iudicij, & inſtruxit illũ ſciẽtia, & iter prudẽtiæ mõſtrauit ei? Per qđ oſtendit manifeſtius paratũ ſpiritũ, ſiue firmatũ illum eſſe, de quo in Apoſtolo legitur: Dominus aũt ſpiritus *Ioan. 4. d* eſt, & ſuper quẽ requieuit ſpiritus dei, ſpiritus ſapiẽtiæ & intelligẽtię, & reliqua: Qui dicit in conſequentibus: *Inf. 61. a* Spiritus dñi ſuper me, propter quod unxit me. Ipſe em̃ eſt ſpiritus domini, & uir conſilij eius in quo habitauit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, cũ illo iniјt conſiliũ, de quo ſuprà diximus: Admirabilis conſiliarius. *Sup. 11. a* Et in prouerbijs ſcriptum eſt: Deus ſapientia fundauit terram, parauit aũt cœlos prudentia. *Prouer. 3.* Porrò Lxx. qui

A qui dixerũt τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο, id eſt: Quis nouit mentẽ dñi, & quis conſiliarius eius fuit? hoc intelligi uolunt, quod mens & ratio & ſenſus dei, per quẽ facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil: ille ſit de quo in pſalmis canitur: *Pſal. 32. b* Verbo dñi cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius om̃is uirtus eorũ. Oẽs gẽtes quæ nõ nouerũt creatorẽ ſuũ, ſiue uniuerſum mortaliũ genus, ad comparationem dei quaſi ſtilla ſitulæ ſũt: & quaſi momẽtũ ſtatheræ quod leui põdere in partẽ alteram declinat̃. Et quomodo ſi de ſitula ſtilla modica fluat à portãte negligit̃: ita uniuerſa gẽtiũ multitudo ſupernis miniſterijs cõparata, & angelorum multitudini, ꝓ nihilo ducit̃. Inſulæ quoque quaſi ſaliua reputant̃: ſiue ut Symmachus & Theodotio ipſũ ponẽtes Hebraicũ, ſicut דַּק quod decidit: pro quo Aquila λεπτὸν βαλλόμενον trãſtulit. Aiũt autem Hebræi hoc uerbo ſigni B ficari tenuiſsimũ puluerẽ, qui uẽto raptãte ſæpe in oculos mittitur, & ſentit̃ potius ꝗ̃ uidetur. Minutiſsima ergo fruſta pulueris & penè inuiſibilia, hoc uerbo appellant̃, quas forſitã Democritus cũ Epicuro ſuo atomos uocat. Multaq; ſunt nomina quæ ita legunt̃ in Græco, ut in Hebraico poſita ſunt, ꝓpter interpretãdi difficultatem, & ad comparationẽ linguæ Hebræę, tam Græci quàm Latini ſermonis pauperiem. Simulq; ut paulatim homines abſtrahat ab idololatria, aufert ceremonias uictimarũ, & docet quod omnia ligna Libani & armenta quę in eo paſcuntur, holocauſtis eius ſufficere nequeant. Si autem omnes gentes ſic ſunt in conſpectu illius quaſi non ſint, & quaſi nihil & inane reputãtur: in omnibus autem gentibus & Iſrael eſt, ergo & ipſe ſic eſt quaſi non ſit, & in nihili atq; inane reputatur. Hoc dicimus ut frangatur eius ſuperbia, & cæterarum gentium ſimiles eſſe ſe nouerint. *a ¶ Cui ergo ſimilem feciſtis deum, etc.*] Deſcripta dei magnitudine, & potentia illius ex parte monſtrata: gentibus quoq; inſuliſq; quaſi ſtilla ſitulæ, & momento ſtatheræ reputatis, ac puluere & hoſtiarum ceremonijs refutatis, cur omnes gentes quaſi nihili ſint in conſpectu eius, & quaſi inane reputentur, ſequentib. docet. Cui ſimilem feciſtis deum, aut quam imaginem ponetis ei qui ſpiritus eſt, & in omnibus eſt, & ubiq; diſcurrit, & terrã quaſi pugillo cõtinet?

a Cui ergo ſimilem feciſtis deũ, aut quam imaginẽ ponetis illi? Nunquid ſculptile conflauit faber: aut aurifex auro figurauit illud, & laminis argenteis argentarius? Forte lignum imputribile elegit artifex ſapiens: & quæret quomodo ſtatuat ſimulachrum quod non moueatur.

HEB. *b* Nũquid nõ ſcietis? nũꝗd nõ audietis? nũquid nõ annũciatũ eſt ab initio uobis? nũꝗd nõ intellexiſtis fundamẽta terrę? Qui ſedet ſuꝑ gyrũ terræ: & habitatores eius quaſi locuſtę. Qui extẽdit uelut nihilũ cœlos: & expãdit eos ſicut tabernaculũ ad inhabitandũ: Qui dat ſecretorũ ſcrutatores quaſi non ſint: iudices terrę uelut inane fecit. Eꝗdẽ neq; plãtat⁹, neq; ſatus, neq; radicatus, in terra trũcus eorũ: repente flauit in eos & aruerũt, & turbo quaſi ſtipulã auferet eos. Et cui aſsimilaſtis me, et adęquaſtis dicit ſanct⁹? Leuate in excelſũ oculos ueſtros et uidete quis creauit hęc: ꝗ educit ĩ numero militiã eorũ, et oẽs ex noĩe uocat. Prę multitudĩe fortitudinis et roboris, uirtutiſq; ei⁹: neq; unũ reliquũ fuit.

SEP. Nonne ſcietis? nonne audietis? nonne annunciatũ ẽ uobis à principio? nõ cognouiſtis fundamẽta terræ? Qui tenet gyrũ terræ, & habitatores eius quaſi locuſtas. Qui ſtatuit quaſi camerã cœlũ, & extẽdit quaſi tabernaculum ad habitãdum. Qui dat principes regnare ꝓ nihil, terrã aũt quaſi nihili fecit. Si quidem non plantabunt̃: neq; ſerentur, nec ſolidabitur in terra radix eorũ. Flauit ſuper eos, & arefacti ſunt, & tempeſtas aſſumet illos quaſi ſtipulã. Nũc ergo cui aſsimilaſtis me, & exæquabor eis dixit ſanctus? Eleuate ſurſum oculos ueſtros, & uidete ꝗs oſtẽdit hæc oĩa. Qui educit iuxta numerũ ornatũ ſuũ, oĩes in nomine uocabit, à multa gloria et ĩ robore fortitudinis, nihil te latet.

Simulq; irridet ſtulticiã nationũ, qđ artifex ſiue faber C ærarius, aut artifex aut argentarius deũ ſibi faciãt, & laminis clauiſq; cõpingãt, ac fortiter ſtatuãt, ne uentorũ flatibus detrudat̃. Quodq; intulit, forte lignũ & imputribile elegit artifex ſapiẽs: in Hebraico dicit̃ הַמְסֻכָּן qđ genus ligni eſt imputribile, quo uel maxime idola fiũt. Hæc autẽ dicit, ut idolis reꝓbatis, euãgelicæ doctrinæ paret uiam, & om̃ia praua dirigant̃ in rectũ, exaltent̃ ualles & colles humiliẽtur & reuelet̃ gloria dñi, ut omnis caro uideat ſalutare dei. Iuxta tropologiã poſſumus dicere, qđ increpent̃ principes hæreticorũ, diuerſa idola de ſuo corde fingentes, uel eloquij uenuſtate, qđ interpretat̃ argentũ, uel ſplẽdore auri, qđ refert̃ ad ſenſum: uel ligno imputribili, quę uiliora ſũt dogmata, & ꝑpetua putent̃ à fingentib. & dialectica arte firmẽtur ne moueãt̃ & corruãt, ſed ſolida radice cõſiſtãt. *Tropol.* *b ¶ Nũquid nõ ſcietis? nũꝗd, etc.*] Ab D initio, inꝗt, naturali lege uos docui, & poſtea ꝑ Moyſen ſcripta lege teſtatus ſum qđ nihil eſſent idola, & qđ creator mũdi ipſe eſſet deus, ꝗ tantã molẽ terræ fundaſſet ſuꝑ maria, & ſuꝑ flumina collocaſſet eã, ut elementũ grauiſsimũ ſuꝑ tenues aquas dei pẽderet arbitrio: qui inſtar regis ſedet ſuper gyrum terrę, ex quo nõnulli quaſi punctũ & globũ eã eſſe cõtendũt. Et habitatores illius quaſi locuſtas: Si em̃ in toto orbe cõſideremus uarias nationes, & ab oceano uſq; ad oceanũ, id eſt, ab Indico mari uſq; ad Britannicũ, & ab Atlãtico uſq; ad Septẽtrionis rigorẽ, in quo congelaſcũt aquę, & ſuccina pulchra cõcreſcunt, omne in medio hominũ genus quaſi locuſtas habitare cernimus. Quid igit̃ ſuperbit terra & cinis? quia cœlũ, imò ut ſcripturarũ utar autoritate, cœli extendunt̃ quaſi camera, ſiue ut in Heb. cõtinet̃ quaſi דַּק de quo ſuprà diximus: ꝓ quo Lxx. ibi ſaliuã interpretati ſunt: & unũ uerbũ, nũc ſputũ, nũc camerã, id eſt, fornicẽ tranſtulerũt: & tantã eorũ latitudinẽ quaſi tabernaculũ & papilionẽ extẽdit deſuper, ut in ſimilitudinẽ tecti operiret homines, & quaſi in domo latiſsima habitare faceret: ꝗd miremur ſi parua hominũ corpora quaſi locuſtę, & minuta reputent̃ animãtia? Rurſum & in hoc loco ꝗ ἡμισφαίριον terris imminere cœlũ, & in ſimilitudinẽ ſpherę cœlũ eſſe contendunt: abutunt̃ nomine fornicis, qđ ſcilicet media pars ſphęræ

A ſphæræ terras opiat, cũ in Hebraico nõ fornicẽ, ſed דק id eſt tenuiſsimũ puluerẽ legerim⁹: Pro quo ſaliua quę pꝛijcit̃ in terrã, & pulueri cõmiſcet̃ & deperit: oſtendit uniuerſam corporũ magnitudinẽ pro nihili reputandã. Qui aũt extẽdit cœlos & expãdit eos, ut uel ſuprà habitarent angelorũ multitudines, uel ſubter homines morarent̃, & quaſi magnã rationabilib. creaturis fecit domum, ipſe ꝓ qualitate tẽporũ principes cõſtituit, ſiue ſecretorũ ſcrutatores, ut ſint quaſi nõ ſint: & iudices terræ uelut inane fecit: Pro quo Lxx. trãſtulerũt τὴν δὲ γῆν εἰς οὐδὲν ἐποίησεν, id eſt, terrã aũt quaſi nihil fecit. Si quidẽ & Gen.1.d in principio Geneſ. ubi ſcriptũ eſt: Terra aũt erat inuiſibilis & incõpoſita: cæteri trãſtulerũt: Terra aũt erat inane & nihili. Quantos reges & Græca & Barbara Romanaq; narrat hiſtoria? Vbi eſt Xerſis innumerabilis ille exercitus? ubi Iſraelitica in eremo multitudo? ubi regũ incredibilis potẽtia? Quid de ueterib. loquar? præſentia exẽpla nos doceãt eſſe principes quaſi nihili: & iudices terrę, quaſi inane reputari. Qui principes & iudices terræ, ſiue ut alij ſuſpicant̃ cœli, nec ſati ſunt, nec plantati, nec firma radice ſolidati. & repẽte iuſsione dei ita auferunt̃ & pereũt, quaſi ſtipula à turbine & tẽpeſtate Pſal.36.g raptat̃, iuxta illud qđ ſcriptũ eſt: Et trãſiui, & nõ erat: & quæſiui eũ, & nõ eſt inuentus locus eius. Cũ ergo tanta ſit potentia creatoris atq; maieſtas, cui deũ ſimilitudini comparatis? & nõ potius ex creaturarũ magnitudine intelligitis conditorẽ? C Si non creditis uerbis, ſaltẽ oculis noſtris credite, & ex cœlorũ elementorũq; omnium ſeruitute, poteſtatẽ dñi cogitate. Qui educit in numero militiã eorũ, id eſt, cœlorũ: & omnes ex nomine uocat, ſubaudit̃, ſtellas. De quibus & in pſalmis canit̃: Qui numerat multitudinẽ ſtellarũ, & oẽs eas ex nomine uocat. Pſal.146. Siue militiam cœli, angelos interpretemur, & omnes cœlorũ exercitus, de quibus & Daniel loquit̃: Milia miliũ miniſtrabãt ei, & decies cẽtena milia aſsiſtebãt illi. Dan.7.c Vnde & dñs ſabaoth appellatur, qui noſtra lingua dicitur, dñs militiæ atq; exercituũ ſiue uirtutũ. Educit autem iuxta numerũ cœlorũ militiam, ut & ſol & luna & aſtra cætera, quæ Abraham numerare nõ potuit, Gene.15. illi numerata ſint & ſeruiant officio delegato, dum eundẽ cœli curſum ſol uno anno, lucifer ueſperq; biennio, luna ſingulis explet menſibus, omneſq; ſtellæ certis temporibus peragunt: & quædam ex his uocant̃ errantes, atq; inæquales earum motus, oculis nõ mente cõſpicimus, nec tam intelligimus quàm miramur. Magnitudo enim fortitudinis dei ſuo facit ordine cuncta ſeruire. Siue iuxta Lxx. à multitudine gloriæ & potentiæ uirtutis eius, nihil eum latere poteſt, ſed omniũ uias rationeſq; & curſus, creatoris maieſtate cognoſcit.

Vndecimi libri finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DVODECIMVM Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Procemium.

NVllus tã imperitus ſcriptor eſt, q lectorẽ nõ inueniat ſimilẽ: multoq; pars maior eſt, Mileſias fabellas reuoluẽtiũ, q̃ Platonis libros. In altero em̃ ludus & oblectatio eſt: in altero difficultas et ſudor mixtus labori. Deniq; Timęũ, de mũdi harmonia, aſtrorũq; curſu et numeris diſputantẽ, ipſe q interpretatus eſt Tullius, ſe nõ intelligere cõ B fitet̃. D Teſtamẽtũ aũt Grunnij Corocottæ porcelli, decantãt in ſcholis puerorũ agmina cachinnãtiũ. Igit̃ & noſter Luſcius Lauinius, fruat̃ teſtib. imò fautorib. ſuis: uincatq; multitudine, qa forſitã uincit ingenio. Mihi ſufficit paucorũ teſtimoniũ, & amicorũ laude cõtentus ſum, q in expetẽdis opuſculis meis, amore noſtri labunt̃, & ſtudio ſcripturarũ: ac nõnullos fore arbitror qui hoc ipſum qđ ad te Euſtochiũ ſermonẽ facio, obtrectationi patere cõtẽdant, nõ cõſiderantes Holdam & Annã ac Debborã uiris tacentib. prophetaſſe, et in ſeruitute Chriſti nequaq̃ differẽtiã ſexuum ualere, ſed mentiũ. Duodecimus ergo in Eſaiã explanationũ liber hoc habebit exordiũ.

COMMENTARIORVM HIERONYMI in Eſaiam prophetam, Liber XII.

QVare [a] dicis Iacob & loqueris Iſrael, abſcondita eſt uia mea à domino, & à deo meo iudicium meum tranſibit?

NOn enim dicas Iacob, & quid locutus eſt Iſrael dicens: Abſcondita eſt uia mea à deo, & deus meus iudicium meum abſtulit

Q*Vare dicis Iacob & loqueris etc.*] Cũ omnipotẽtis dei tanta ſit magnitudo, ut nihil eũ lateat, & omnia illi⁹ arbitrio gubernent̃: quare dicis Iacob, id eſt duæ tribus quæ appellabant̃ Iuda: & loqueris Iſrael, decẽ aliæ tribus in Samaria quæ iã captiuę ductę eſtis in Aſſyrios: Abſcõdita eſt uia mea à dño, & à deo meo iudiciũ meũ trãſibit? Et eſt ſenſus. Dicitis, ad deũ terrena nõ pertinẽt, nec conſiderat qd unuſqſq; noſtrũ gerat. Vnde & nos ab hoſtib. iniuſtẽ opprimimur, et in iumentorũ & piſciũ ſimilitu- Abac.1 dinẽ, iuxta Habacuc abſq; ullo rectore diſperdimur. Quib. reſpõdit deus: Nũquid neſcis, nec præcedentiũ ſcripturarũ te uerba docuerũt: ſiue iuxta Lxx. ignoras qa nõ audiſti, qđ ætern⁹ de⁹ & creator omniũ dñs, oĩa nouit, oĩa cõtinet, oĩa ſua maieſtate diſpẽſat? Nec aliqñ deficit, nec laborat, ut tuũ iudiciũ nõ intelligat, & abſcõditæ ſint ab eo uiæ tuæ? Nec ẽ, inqt, ĩueſtigatio ſapiẽ Rom.11.d tiæ eius, de quo loco illud Apoſt. ſũptũ reor: Incõprehẽſibilia iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ illius: Siue ut Lxx. trãſtulerũt: nõ eſuriet, & nõ laborabit. Vbi em̃ cib⁹, ibi frequẽter eſuries, ſi cibum detraxeris: & ubi eſuries, ibi & labor. Cũ aũt in deo hæc nõ ſint, cur ei humanas iũgitis paſsiones? quin potius ipſe eſurientibus & laſſis dat fortitudinẽ: & q uident̃ in ſeculo eſſe quaſi nihili, uirtutem roburq; multiplicat: ſiue iuxta lxx. q tribuit nõ dolẽtib. mœrorẽ: eſt em̃ triſticia quę ducit ad mortẽ, & eſt triſticia quę ducit ad uitam, unde his q habẽt cor impœnitens dat triſticiã, ut peccata ſua intelligãt. Et qa multi gaudent in corporis ſanitate, & adoleſcẽtiã atq; pueritiã putãt eſſe ꝑpetuã, iũgit & dicit, qđ florẽs ætas citò cõcidat, & corpora robuſta marceſcãt. Qui aũt nõ in ſuis uirib. ſed in deo habẽt fiduciã, & ei⁹ ſemꝑ miſericordiã præſtolant̃, mutẽt fortitudinẽ, & uadãt de uirtute in uirtutẽ, & aſſumãt pẽnas ſicut aqlę, & audiãt: Reuocabit̃ ſicut aqlæ iuuẽt⁹ tua: Pſal.102. currãt ad dñm, & ei⁹ deſiderio nõ laborẽt, ambulẽt & nũquã deficiãt. Crebro dixim⁹ aqlarũ ſenectutẽ reuireſcere mutatione pennarũ, & ſolas eſſe quæ iubar ſolis aſpiciãt, & ſplendorẽ radiorũ eius poſsint micãtib. oculis intueri, pulloſq; ſuos an generoſi ſint, hoc experimento

A experimento probent. Itaq; & ſanctos repueraſcere, & aſſumpto immortali corpore laborẽ nõ ſentire mortaliũ, ſed rapi in nubibus obuiam Chriſto, & nequaquã iuxta Lxx. eſurire, quia præſentem dominum habeant cibum. CAP. XLI

HEB. bit? Nũqd neſcis aut nõ audiſti? deus ſempiternus, dñs qui creauit terminos terræ, nõ deficiet neq; laborabit: nec ẽ inueſtigatio ſapientiæ eius. Qui dat laſſo uirtutẽ: & his qui nõ habent fortitudinẽ, robur multiplicat. Deficiẽt pueri & laborabũt, & iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem ſperãt in dño, mutabũt fortitudinẽ: aſſument pennas ſicut aquilę, currẽt & non laborabunt: ambulabunt & non deficient.

SEP. abſtulit, et receſsit: et nunc neſcis, & nõ audiſti? deus ęternus, deus q creauit terminos terræ, nõ eſuriet nec laborabit: nec eſt inuẽtio prudẽtiæ ei⁹. Qui dat eſurientibus fortitudinem, et non dolentib. mœrorem. Eſurient enim iuuenes, & laborabunt adoleſcẽtes, & electi ĩfirmi erũt. Qui aũt expectãt deũ mutabunt fortitudinẽ. Aſſumẽt alas quaſi aquilæ, currẽt & nõ laborabunt, gradientur & non eſurient.

CAP. XLI.

TAceãt [a] ad me inſulæ, & gentes mutẽt fortitudinẽ: accedant & tũc loquant̃: ſimul ad iudicium ꝓpinquem⁹. Quis ſuſcitauit ab oriẽte iuſtũ: uocauit eũ ut ſequeret̃ ſe? Dabit in cõſpectu eius gẽtes, & reges obtinebit. Dabit quaſi puluerẽ gladio ei⁹, ſicut ſtipulã uẽto raptã arcui illi⁹. Perſequet̃ eos: trãſibit ĩ pace: ſemita in pedib. eius nõ apparebit. Quis hæc operatus eſt & fecit, uocãs generationes ab exordio? Ego dñs primus, et nouiſsimus ego ſum. Viderunt inſulæ & timuerũt, extrema terrę obſtupuerũt, appꝛopinquauerũt & acceſſerũt. Vnuſqſq; ꝓximo ſuo auxiliabitur: et fratri ſuo dicit, cõfortare. Cõfortabit faber ærarius ꝑcutiẽs malleo eũ q cudebat tũc temporis, dicẽs glutino, bonũ ẽ. Et cõfortauit eum in clauis ut non moueatur.

INnouamini ad me inſulæ, principes em̃ mutabũt uirtutẽ, appꝛoꝑquẽt & loquant̃ ſimul, tũc iudiciũ annũcient: Quis ſuſcitauit de oriẽte iuſticiã, uocauit eã ad pedes ſuos & uadet? Dabit ĩ cõſpectu gẽtiũ, & reges in ſtuporẽ mittet, & dabit ĩ terrã gladios eorũ, & ſicut ſtipulã ꝓiectã arc⁹ eorũ, & ꝑſequet̃ eos, trãſibit in pace uia pedũ eius. Quis opat⁹ ẽ & fecit hæc? uocauit eã q uocat eã, à generationũ principio. Ego de⁹ prim⁹, & in hæc q̃ uẽtura ſunt ego ſũ. Viderũt gẽtes et timuerũt, termini terrę obſtupuerũt et acceſſerũt: uenerunt ſimul, iudicãs unuſqſq; ꝓximo ſuo auxiliari et fratri, et dicet: ꝓualuit uir artifex & ærari⁹ ꝑcutiẽs: malleo ſimul ꝓducẽs: aliqñ qdẽ dicit: ſolidatio bona ẽ. Cõfortauerũt ea, in clauis ponẽt ea, & nõ mouebun-

T*Aceant, etc.*] Gentes, i. inſulæ quę ſalſis amariſq; huius ſeculi tundunt̃ fluctib. iubent̃ audire & ora concludere: & illud noſſe qđ ad Iſrael dictũ eſt: Audi Iſrael & tace, & mutare fortitudinẽ, ne ꝑ imbecillitatẽ priſtinam dei nõ poſsint audire ſermonem, ut accedãt prius ad dñm, & qđ nõ ſint ꝓpria ſalute cõtentæ, ſed qđ didicerint, cæteros doceãt, & cũ dño diſputent, utrũ omniũ deus iuſta ſeruauerit. Sic autem interrogat eas & ad reſpõdẽdũ ꝓuocat, ut in interrogatione doceat quod ignorant: Quis ſuſcitauit ab oriente iuſtũ ſiue iuſticiã? Neq; em̃ Iudæorũ tantũ deus, B ſed & gentiũ, qui uo- 1.Cor.1.d cauit Chriſtum dñm ſaluatorẽ: qui factus eſt nobis ſapientia à deo: iuſticia & ſanctitas & redemptio. In quo iuxta eundẽ Apoſtolum dei iuſticia reuelat̃. Vocauit aũt eum, ut ſe in omnib⁹ ſequeretur, & opera patris faceret, & illud Pſal.39.b impleret dicẽs: Deus ut facerẽ uolũtatem tuam uolui. In huius cõſpectu reges & gentes colla ſubmittent, & gladio illius ac ſagittis aduerſariæ poteſtates, quaſi ſtipula ſubijcient̃, & puluis. Perſequetur eos, reges uidelicet, & principes gentiũ ſingularũ. Et pertranſibit in pace, ad pacẽ cũctos uocans ut reconciliẽtur deo. Semita in pedibus illius nõ apparebit, id eſt uiæ laborẽ nõ ſentiet, nec aliquã imbecillitatis humanę laſſitudinẽ, ſed de torrente bibet in uia, & propterea leuabit caput. Quis, inquit, hæc operatus eſt & fecit? Quis ſuſcitauit iuſtũ ſiue iuſticiã? Quis ei gentes & reges tradidit? C Quis gladio eius & arcui uniuerſa ſubiecit? utiq; ille, qui ab initio mundi hæc futura prædixit, q omniũ cõditor eſt. Et quia dixerat ſciſcitãtis affectu, qs ſuſcitauit ab oriẽte iuſtũ, &c. Cũctis tacẽtibus ſibi ipſe reſpondit: Ego ſum dñs primus, & nouiſsimus ego ſum. Ipſe eſt q & in Apoc. Ioannis loquit̃: Ego ſum α & ω, Apoc.1.d principiũ & finis. Viderũt inſulæ, id eſt, gẽtes, ſiue eccleſiæ de gẽtibus cõgregatæ, qui mũdi huius ſuſtinẽt tempeſtates, & timuerũt dñm: Principium Prouer.9.c enim ſapiẽtiæ timor dñi. Oẽs terrarũ termini ad apoſtolorũ uerba tremuerũt, appropinquãtes & ad Chriſti euangeliũ pariter accedẽtes. Cũq; ſe ipſos cernerẽt eſſe ſaluatos, id qđ ſuprà audierãt, accedant & tunc loquant̃: opere cõpleuerunt, ut auxiliarent̃ ꝓximis ſuis, & fratres ſuos uellẽt in dño confortare, & dicerẽt eis: Recedite ab idolis, ſimulachra D dęmonũ antiqua cõtemnite, quæ humana finxit manus, quę malleo cudẽte ꝓducta ſunt: quę cõpacta glutino: quæ ſtabilita clauis, ut non moueant̃: & cũ ſteterint ambulare nõ ualeãt. Quæ nos ſuꝑ perſona Chriſti & uocatione gentiũ & prædicatiõe euãgelij, atq; idolorũ cõdẽnatione interpretati ſumus: qdã ad Cyrũ regẽ Perſarũ referũt, quod ſuſcitauerit eum aduerſum Babylonios de oriẽte, & parere ſuæ fecerit iuſsioni, ꝓſternens ei gentes plurimas, & gladio illius & arcui cuncta ſubijciẽs: & cætera quæ ſequunt̃ ad eius perſonã referũt, qđ ſ. Babylonijs idola ſua non ꝓfuerint, quę humano facta ſũt ſtudio, & arte ærarij ſuſcitata. Nõnulli Hebr. de Abrahã dictũ putãt, quo- riente, id eſt, de Chaldæa, eo qđ ſolus iuſt⁹ inuẽtus eſt catus ſit iuſtus ab o- &

A & ſecutus eſt eũ, egrediens de patria ſua in terrã quam neſciebat: & tradiderit reges in manu eius, qui aduerſum Sodomã & Gomorrã uenerant: & ante gladiũ ei⁹ & arcũ fecerit eos eſſe quaſi ſtipulã & puluerem, perſecutusq́ ſit illos, & reuerſus in pace, & lõgi itineris curſum non ſenſerit, & hoc nõ ſuis uiribus, ſed dñi fecerit miſericordia, qui ab initio hæc futura cognouerit. Viderũt, ait, inſulæ, id eſt, gentes in circuitu & illius uirtute perterritæ ſunt, & extrema terræ, Sem uidelicet filius Noe, q tempore extremo terrarũ cum patre & cũ fratribus de diluuio euaſerat, & uſq; ad tẽpus illud fuerat reſeruatus, quem Melchiſedech intelligi uolunt, & ueniſſe obuiã Abraham de prælio reuertẽti, & acceſsiſſe & bene dixiſſe ei: & eũ dei benedictionibus Gen.14.g corroboraſſe, ipſũq; eſſe fabrum ærarium qui Abraham conflauerit, & malleo ſuæ artis ad meliora produxerit, & dixiſſe ei: bo- B nũ eſt, ut timore domini glutineris & iũgaris ei: Et confortauit eum ſiue ſolidauit in clauis præceptorũ dñi, ut non moueretur, ſed in timore illius permaneret. a ¶ *Et tu Iſrael ſerue meus Iacob quem elegi, etc.*] Iacob & Iſrael eſſe carnalem & eſſe ſpiritualem: Paulus apoſtol⁹ 1.Cor.10.d docet: Videte Iſrael ſecũdum carnem. Ex quo intelligim⁹ eſſe & alterum iuxta ſpiritum, & ad carnalẽ dici Iſrael: Si filij eſſetis Ioan.8.c Abraham, opera Abrahã faceretis. Quibus & ſuprà dicitur: Sup.40.g Quare dicis Iacob & loqueris Iſrael: abſcondita eſt uia mea à domino, & à deo meo iudicium meum tranſiuit? Econtrario nũc ad ſpiritualẽ deus loquitur Iſrael, qui dñi ſui ſuſcepit aduentum, quem primum ſeruum, dein electũ, ad extremum ſemen Abrahã uocat. Ante enim accepimus ſpiritum ſeruitutis in timore: & poſtea electi, in amicitiam dei iungimur. Poſt uocationem igitur gentium, qñ uiderunt inſulæ & timuerũt, extrema terræ obſtupuerũt: appropinquauerunt & acceſſerunt, uocantur reliquiæ iuxta electionem gratiæ, de quibus ſcribit & euangeli- Luc.6.c um: Iſtos duodecim elegit Ieſus, quos & apoſtolos nominauit: qui poſt ſeruitutem pædagogæ legis, electi ſunt in euangelio, & ſemen Abraham amici dei eſſe C meruerũt. In illo eñ apprehẽdit eos ab extremo terræ, & à lõginquis eius finibus uocauit Iſrael de uniuerſis nationibus: congregans primũ populũ Iudæorũ, de q bus & Paulus Apoſtol⁹ dicit: Vobis oportebat primũ Act.13 prædicari ſermonẽ: quoniam autẽ auertiſtis uos, imus ad gentes. Tibi ergo q & ſeruus meus & electus meus, qui prædicaturus in gẽtibus es, & ꝑſecutiones plurimas perpeſſurus: dico ne timeas, quia tecum ſum, cui loquor in euãgelio: Ecce ego uo Matth. biſcũ ſum omnes dies, uſq; ad cõſummationem ſeculi. Nõ erres, neq; à ueritate declines, nec te falſa ꝑſuaſiõe decipias: qđ tuis uiribus imperitus & nudus, ſyluam gentium penetres, & ferociſsimas nationes ad manſuetudinem uoces. Ego ſum qui cõfortaui te, & auxiliatus tui ſum, & ſuſcepit te ſiue protexit dextera iuſti mei, id eſt dñi ſaluatoris, ſiue dextera mea, ut Lxx. D tranſtulerũt. Ecce eñ aduerſarij tui populus Iudæorũ, & oẽs q pugnant aduerſum te: & perſecutores tui uertenť in nihili, quęreſq; aduerſarios tuos, & non inuenies: Cauſaq; reddiť, quare nõ inueniat aduerſarios ſuos: Quia erunt quaſi non ſint. Qui aduerſarij inſanire dicuntur, contra apoſtolos, uel iuxta Hebraicum, eſſe conſumpti. Idcirco autẽ timere nõ debes, qa ego apprehendi manum tuam, qui dico tibi: ne timeas, ego adiuui te: noli timere uermis Iacob, qui mortui eſtis ex Iſrael, ſiue ut Lxx. Pauciſsimi ex Iſrael. Hoc quod poſuimus, ego adiuui te, noli timere uermis Iacob: in Lxx. nõ habetur. Vermis aũt qui Hebraice dicitur תולעת propter humilitatem atq; contemptũ uocatur apoſtolorũ chorus, imitans ſaluatorẽ, qui loquitur in pſalmo: Ego ſum uermis, & nõ ho Pſal.21 mo, opprobriũ hominũ, & abiectio plebis. Sicut enim uermis terram penetrat, ita ſermo apoſtolicus penetrauit gẽtiũ ciuitates, & ingreſſus eſt prius corda duriſsima. Et recte pauci appellanť ex Iſrael, quia ad comparationẽ totius orbis, gẽtis Iudaicæ pauciſsimi crediderunt, quibus in euãgelio dñs loquiť: Noli timere grex Luc.12 paruulus:

HEB. moueať. a Et tu Iſrael ſerue meus, Iacob quẽ elegi, ſemen Abrahã amici mei. In quo apprehendi te ab extremis terræ: & à longinquis eius uocaui te, & dixi tibi: Seru⁹ meus es tu, elegi te & nõ abieci te. Ne timeas, quia tecũ ſum ego: ne declines, quia ego deus tuus, confortaui te & auxiliatus ſum tui, & ſuſcepit te dextera iuſti mei. Ecce cõfundentur & erubeſcẽt omnes qui pugnãt aduerſum te, erunt quaſi nõ ſint: & peribunt uiri qui cõtra dicunt tibi. Quęres eos, et non inuenies; uiri rebelles tui erũt quaſi nõ ſint, & uelut conſumptio homines bellãtes aduerſum te, quia ego dñs deus tu⁹ apprehẽdi manũ tuã, dicẽs tibi: Ne timeas, ego adiuui te. Noli timere uermis Iacob, qui mortui eſtis ex Iſrael. Ego auxiliat⁹ ſum tui dicit dñs, & redẽptor tuus ſanctus Iſrael. Ego poſui te quaſi plauſtrũ triturãs nouũ, habẽs roſtra ſerrãtia. Triturabis mõtes & cõminues, & colles quaſi puluerẽ pões. Vẽtilabis eos, & uẽtus tollet, et turbo diſperget eos: Et tu exultabis in dño, in ſancto

SEP. mouebũtur. Tu aũt Iſrael puer me⁹, Iacob quẽ elegi, ſemen Abrahã quẽ dilexi, quem aſſumpſi ab extremis terrę, & à ſummitatibus eis uocaui te, & dixi tibi: Puer meus es, elegi te, & nõ dereliqui te. Noli timere: tecum enim ſum. ne erres, ego enim ſum deus tuus qui confortaui te, & auxiliatus ſum tui: & roboraui te, dextera iuſta mea. Ecce confundentur & erubeſcent omnes aduerſarij tui, erũt eñ quaſi non ſint, & peribunt omnes inimici tui. Quæres eos, & nõ inuenies hoĩes qui inſaniunt in te. Erunt eñ quaſi non ſint, & non erunt pugnãtes aduerſum te. Quia ego dñs deus tu⁹ qui teneo dexteram tuam, qui dico tibi: ne timeas Iacob paruule Iſrael. Ego auxiliatus ſum tui, dicit deus: qui redimo te ſanctus Iſrael: Ecce feci te quaſi rotas plauſtri triturantis nouas in ſerrarum modum, & triturabis mõtes, & comminues colles, & ut puluerẽ pones & uẽtilabis, & uentus auferet eos, & tempeſtas diſperget illos. Tu aũt lætaberis in domino & in ſanctis

A paruulus: Siue iuxta Hebraicũ, mortui ex Iſrael: q cũ 1.Cor.15.d Apoſtolo dicunt: Quotidie morior. Et alibi: Cũ Chri- Gal.2.d ſto crucifixus ſum. Viuo aũt non ego, uiuit uerò in me Chriſtus. Quodq; ſequiť: Ego poſui te quaſi plauſtrũ triturãs nouũ, habẽs roſtra ſerrãtia: hoc ſignificat, qđ prædicatio euangelica cõterat aduerſarias poteſtates: & ſpiritualẽ neqtiã, eleuantẽ ſe cõtra ſciẽtiã dei: quę pro uarietate ſuperbiæ mõtes appellanť & colles. Illiſq; ſublatis, & turbinis more diſperſis, exultet Iſrael atq; lætetur in domino ſancto Iſrael. Poſſum⁹ quoq; dicere, quod eccleſiaſticus uir habẽs euãgelicę prędicationis roſtra ſerrãtia ĩ plauſtro nouo: quod nequãq; operať in uetuſtate literæ, ſed in nouitate ſpũs, cõterat incredulorũ corda duriſsima: ſeparãs triticũ à paleis, & mõtes colleſq; comminuẽs: id eſt, oẽs hæreticorum principes: qui comminuti atq; cõtriti, rediganť B in puluerem, & nihil eſſe doceãtur: ut qui male fuerant cõgregati, diuidanť in bonũ ſuũ. a ¶ *Egeni et pauperes, &c.*] Gentium populus pauper & tenuis, qui nõ habebat ſcientiam ueritatis; quærit per diuerſos magiſtros, & uaria philoſophorum dogmata aquas ſalubres: & non inuenit, quia nõ ſunt: lingua eorũ ſiti aruit, ſine lege ac prophetis. Omnẽ enim iuxta euangelij fidẽ ſubſtãtiã ſuã in medicos cõſumpſerat: & à cruore idololatrię & ſanguine uictimarũ nõ poterat liberari. Propterea dominus deus Iſrael non eos penitus dereliqt: nec in æternũ perire paſſus eſt, ſed aperuit in ſupinis collibus, ſiue in montibus flumina, & in medio camporũ fontes. Quæ flumina ex illo fluuio duxere principiũ, qui in pſalmis legitur: Fluminis impetus lętificat Pſal.45.a ciuitatem dei. Et in alio loco: Fluuius dei repletus eſt aquis. Quæ aqua & fontes de illo fonte manarũt: qui Hiere.2.c per Hieremiam loquitur: Me dereliquerũt fontem aquæ uiuæ. Et ſuprà in hoc eodem propheta dicitur: bibent aquas de fontibus ſaluatoris. De quibus & in Pſal.67.f pſalmis canitur: Benedicite dominũ deum de fontib⁹ Iſrael. Et poſuit, inquit, deſertũ in ſtagnũ aquarũ, & terram in uiam in riuos aquarũ. De quibus aquis & ſal- Ioan.4.b uator in Euangelio myſtico ſermone dicebat: Qui biberit de aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in ęternum: ſed aquam quam ego dedero ei, fiet in eo fons aquæ ſaliẽtis in uitã æternã. Et iterũ: Si qs ſitit, ueniat C ad me, & bibat. Qui biberit de aqua quã ego dabo ei, flumina de uẽtre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autẽ, inquit Euangeliſta, dicebat de ſpiritu ſancto, quem credẽtes in eo accepturi erãt. Quia igiť deſerta quondam eccleſiæ multitudo, aqs uitalibus fuerat irrigata, ꝓpterea iuxta Lxx. naſcunť in ea cedrus, & buxus, & myrtus, & cypariſſus, & popul⁹: iuxta Hebraicũ, & cæteros interpretes, cedrus, ſetta, & myrtus: & lignũ oliuæ, & abies & ulmus, & buxus ſimul. Quę uarietates arborũ, diuerſitatẽ שטה ſignificãt gratię ſpi- Exod.37.a ritualis. Et qa omnibus natura earũ nota eſt, de ſetta tm̃ Hebraico ediſſeramus: quã ſpinã Theodotio trãſtulit. Eſt autẽ genus arboris naſcẽtis in eremo, ſpinę albæ habẽs ſimilitudinẽ: unde oĩa ligna arcæ, & tabernaculi facta ſunt inſtrumẽta, quæ appellantur Sethim: qđ lignum imputribile & leuiſsi- D mum: omniũ lignorũ, tam in fortitudine, q̃ in nitore ſoliditatem ſuperat & pulchritudinẽ. Cedrus aũt & cypariſſus, & myrtus, odoris optimi ſunt, & imputribiles. Vlmus quoq; & popul⁹, ſiue buxus, uel maritandis uitibus iunguntur: uel ad diuerſa opera aptiſſimæ ſunt. Hæc autẽ oĩa pariter ponunť in ſolitudine: ne ſaltẽ una corda de cithara dñi, & aliqua uirtus gratiarum, eccleſiæ deeſſe uideatur: Vt oẽs intelligant, & pariter mente cognoſcant: quia manus dñi hęc uniuerſa perfecerit: ut in ariditate gentiũ inueniretur fluenta uirtutũ: & in terra quondã deſerta plenaq; ſalſuginis cedrus & cypariſſus, & alię arbores naſcerẽtur: quarũ ſublimitatẽ & uerticẽ ad cœleſtia feſtinantẽ, illuminaret lignũ oliuę: quod nutrimẽtũ lucis eſt, & laborantium requies. b ¶ *Prope facite, etc.*] Quomodo ſuprà diximus, duplicẽ eſſe Iacob & Iſrael, non credentiũ atq; credentiũ in dñm ſaluatorẽ: ita uocatis gẽtibus, & in deſerto quondã eccleſię erumpentib. fluuijs fontibuſq;: & mirũ in modũ comãte uarietate arborũ, cũctis ubertate pleniſsimis: q in Chriſtũ ex gentibus credere noluerũt, ꝓuocanť ad iudiciũ: ut reſpondeant: cur uidere & ſcire, & recogitare, & intelligere noluerint: qa manus dñi iſta fecerit, & ſanctus Iſrael creauerit uniuerſa. Accedãt, inquit, idola ueſtra, quę putatis eſſe fortiſsima: Vel afferte, ſi qd forte habetis in uo-

HEB. ſancto Iſrael lætaberis. a Egeni & paupes quęrunt aquas, & non ſunt: lingua eorũ ſiti aruit: ego dñs exaudiã eos: deus Iſrael nõ derelinquã illos. Aperiã in ſupinis collibus flumina: et in medio camporũ fontes. Ponã deſertũ in ſtagnũ aquarũ: & terrã inuiam in riuos aquarũ. Dabo in ſolitudine cedrũ & ſpinã & myrtum, & lignũ oliuæ. Ponã in deſerto abietẽ, ulmum, & buxũ ſimul: ut uideant, & ſciant: & recogitẽt, & intelligant pariter: quia manus domini fecit hoc: & ſanctus Iſrael creauit illud. b Prope facite iudicium ueſtrum, dicit dominus, afferte ſi quid fortè habetis, dixit rex Iacob. Accedant & nuncient nobis quęcunq; uentura ſunt: priora quæ fuerunt, nunciate: & ponemus cor noſtrũ, & ſciemus nouiſsima eorũ: hæc quæ uentura ſunt, indicate nobis. Annunciate quæ uentura ſunt in futurum: & ſciemus, quia dij eſtis uos. Bene

SEP. ſanctis Iſrael & exultabũt pauperes & inopes: quęrẽt enim aquam, & nõ erit: lingua eorũ prę ſiti exaruit. Ego dominus deus, exaudiã ipſos deus Iſrael: & non derelinquã eos: ſed aperiã in montibus flumina: & in medio camporũ fontes: faciam deſertũ in paludes, & ſitientẽ terrã: in aquæductus. Ponam in terram abſq; aqua, cedrum & buxũ, & myrtũ, & cypariſſum, & populum: ut uideant & ſciant, & cogitent, & nouerint ſimul: quia manus dñi fecit hæc: & ſanct⁹ Iſrael oſtendit. Iuxta eſt iudicium ueſtrũ, dicit dominus deus: uenerunt & appropinquauerunt conſilia ueſtra, dicit rex Iacob. Appropinquẽt & annunciẽt nobis quæ uẽtura ſunt: aut priora quæ erant dicite: & apponemus ſenſum: et ſciemus quæ ſunt nouiſsima. Ventura quoq; dicite nobis: & nunciate quæ uentura ſunt in nouiſsimo: & ſciemus quoniam dij eſtis. Bene

A bis: & ueſtra aperite cōſilia: qua rōne, quo ſenſu noluerítis apertā ſuſcipere ueritatē. Simulq; fit Apoſtropha ad ipſa idola, quæ inſenſibilia ſunt: & nec audiēdi, nec reſpōdēdi poſsidēt facultatem. Dicite, inqt, nobis uel præterita, uel futura: & ex rerū euētib⁹ ueſtrā potētiam demōſtrate. Hoc aūt ſignificat quod poſt aduētū Chriſti oīa idola cōticuerint, ubi Apollo Delphic⁹, & Loxias, Deliusq;, & Clarius, & cætera idola futurorū ſcientiā pollicētia, quę reges potētiſsimos deceperūt. Cur de Chriſto nihil potuere prędicere: nihil de apoſtolis ei⁹: nihil de ruinis & abolitione tēplorū. Si ergo ſuum interitū nō potuere prędicere, quō aliena uel mala, uel bona poterint nunciare. Quod ſi aliqs dixerit, multa ab idolis eſſe prædicta: hoc ſciēdum: quòd ſemper mendaciū iūxerint ueritati: & ſic ſētētias tēperârint: ut ſeu boni ſeu mali qd accidiſſet, utrunque
B poſsit intelligi. Vt ē illud Pyrrhi regis Epirotarū: Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe. Et Crœſi: Crœſus tranſgreſſus Halym maxima regna pdet. Aliud quoque ſignū eſt, idola deos non eſſe: ꝙ nec bene poſsint facere nec male. Non quo idola uel dæmones aſsidētes idolis, mala ſæpè non fecerint: ſed quo niſi cōceſſa eis fuerit poteſtas à dño, hoc facere nō poſsint.
Matt. 8. d Deniq; in Euangelio deprecantur, ut habeant poteſta
Iob 1. c tem in porcorum gregem. Et in Iob legimus, abſq; domini iuſsione, eum uiri ſancti ne iumenta quidem & poſſeſsiōes ualuiſſe diſperdere. Nec mirū hoc de deo,
1. Tim. 1. d cum etiam Apoſtolus tradat quoſdā ſatanæ, ut diſcāt nō blaſphemare. Siue hoc dicendum, quod mutua ſimulacra hominum & inſenſibilia, nec bene poſsint facere, nec male, nec præterita noſſe, nec futura: quia ex nihilo ſint, & ex eo quod non eſt: & non tam ipſa ꝗ ille q ea colat, abominatione cōdignus ſit. Idola em gē
Pſal. 113. b tiū, argentū & aurū: opera manuū hominū. Os habēt & nō loquent: & cętera. Quomodo ergo poſſunt ſcire & nūciare uentura: aut narrare præterita: & bene facere uel male: quę nec hominū ſenſum habēt, nec brutorū animantium. Nec intereſt, de qua materia facta uideantur, cū uniuerſa terrena ſint. *a* ¶ *Suſcitaui ab aquilone: etc.*] Adhuc cōtra idola loquit: & eos qui poſt aduētū Chriſti ea relinquere noluerūt. Illisq; ꝑmanētib⁹ in
Hiere. 1. c errore, ipſe ab aquilōe ſuſcitaſſe ſe dicit populū nationum. Ab aquilone em exardeſcent mala ſuper oēs habitatores terræ. Et ad Hieremiam dicit: Quid tu uides C Hieremia? Et ille reſpōdit: Ollā ſuccēſam: & faciē eius à facie aquilonis. Suſcitant aūt ab aquilone ut credāt in eū: qui uenerit ab ortu ſolis. De quo ſuprà legimus: Quis ſuſcitauit ab oriēte iuſtū ſiue iuſticiā. Et in alio lo
Zach. 6 co: Ecce uir oriēs nomen eius. Qui uocauit eos noīe meo: ut derelictis ſimulacris unū colant deū. Ipſe enim loquitur in e-
Ioan. 5 uangelio: Ego ueni in noīe patris mei: & nō ſuſcepiſtis me: alius uenit in nomine ſuo, & ſuſcipietis eū. Ipſe principes & magiſtrat⁹, & omnē mundi ſupbiā cōcul-
Rom. 9 cabit: & ſubijciētur ei quaſi lutū figulo, ut faciat ex eis aliud uas in honorē, aliud in contumeliā. Hęc quæ ego iuxta cōſuetudinē ꝓphetalē me feciſſe dico: quaſi iā præterita ſint: uel iuxta Symmachū, futura polliceor: null⁹ dæmonū, & idolorū poteſt prędicere. Vnde oracula cūcta tacuerunt: quia nemo eſt qui annūciet, ne- D mo qui audiat: dum bruta pri⁹ corda gētiliū intellexerūt errorem ſuum, & falſa uaticinia reliquerūt. Priuſq; dñs loqueretur ad Sion: id eſt, ad eccleſiam ſuam, & dicet ei: Ecce adſunt filij tui, quos tibi per meam donaui fidē. Significat autem apoſtolos, qui in toto orbe euangelium prędicarunt. Sion & Hieruſalem nominibus differūt, cęterū ut una urbs, ſic & una eccleſia eſt. Omnes igit gentes quę idolorū ſequunt errorē: interrogentur à nobis, ut reſpondeant unde ſint. Et hæc erit uniuerſarū reſpōſio ꝙ omnes uanitatem ſequantur & uentos: & adorent opera manuū ſuarum. Quicquid de idolis & gentibus diximus, referamus ad dogmata prauitatis: & ad principes eorum hæreſiarchas: quod Chriſto pacem eccleſię nunciante, & mōſtrante eis ueritatis uiā, ipſi ſequātur errorem: & uento ac turbini comparent. Hebręi, ſuſcitatū ab aquilone, & uenire ab ortu ſolis Aſſyrium interpretantur & Perſam: qui uenerint Hieruſalem, & omnes principes illius conculcauerint, nullumq; idolorum quę colebant: hoc ſcierit eſſe uenturū, niſi ſolus dominus qui ultus eſt eos pro peccatis ſuis.

HEB. Bene quoq; aut male ſi poteſtis facite: et loquamur, & uideam⁹ ſimul. Ecce uos eſtis pro nihili: & opus ueſtrū ex eo quod nō eſt: abominatio eſt qui elegit uos. *a* Suſcitaui ab Aqlone, & ueniet ab ortu ſolis: uocauit nomē meū, & adducet magiſtratus quaſi lutū: & uelut figulus cōculcans humū. Quis annūciauit ab exordio ut ſciamus: & à principio ut dicamus: iuſtus es. Non eſt neq; annuncians, neq; prædicens: neq; audiens ſermones ueſtros. Primus ad Siō dicet: Ecce adſum: & Hieruſalē euāgeliſtā dabo. Et uidi, & non erat, neq; exiſtis quiſquā qui iniret cōſiliū: et interrogatus reſpōderet uerbū. Ecce omnes iniuſti, & uana opera eorū: uentus et inane ſimulacra eorum.

CAP. XLII

ECce *b* ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritū meū ſup eum: iudiciū gentibus ꝓferet. Nō clamabit, neq; accipiet perſonā: nec audiet foris uox eius. Calamū quaſſatū nō cōteret: et linū fumigās nō extinguet: in ueritate educet iudiciū. Nō erit triſtis neq; turbulētus, donec ponat in terra iudiciū: & legē eius inſulæ expectabunt.

SEP. Bene facite & male, et admirabimur: & uidebimus ſimul unde ſitis uos: & unde ſit opus ueſtrū: de terra abominationē elegerūt uos. Ego aūt ſuſcitaui eum qui ab aquilone eſt, et q ab ortu ſolis: uocabunt nomine meo. Veniāt principes & ſicut lutū figuli: & ſicut figulus cōculcās lutū, ſic cōculcabimini. Quis enim annunciabit uobis ea quæ à principio ſunt: ut cognoſcamus ea quæ in futuro: & dicemus quia uerū ſit nō ē q prædicat, neq; q audiat uerba ueſtra. Principiū Sion dabo: & Hieruſalē cōſolabor in uia: nam de gētibus nullus eſt: & de ſimulacris ipſorū nō erat q annūciaret: & ſi interrogauero eos, unde eſtis, nō reſpōdebūt mihi: ſunt em factores ueſtri, et fruſtrà ſeducūt uos.

CAP. XLII.

ECce Iacob puer meus, aſſumā eū, Iſrael electus meus, ſuſcepit eum anima mea. Dedi ſpiritū meū ſuper eum, iudicium gētibus educet: nō clamabit, neq; dimittet: nec audiet foris uox eius. Calamum fractū nō cōteret: & linum fumigans non extinguet: ſed in ueritate educet iudicium: ſplēdebit, & nō conteret, donec ponat ſuper terrā iudiciū: et in nomine eius gētes ſperabūt.

a Hæc dicit dominus deus: creans cœlos, et extēdēs eos: firmans terrā, et quæ germinant ex ea: dans flatū populo qui eſt ſuper eā: & ſpiritum calcantibus illā. Ego dñs uocaui te in iuſticia: & apprehendi manū tuā, & ſeruaui te & dedi te in fœdus populi in lucē gentiū: ut aperires oculos cæcorū: & educeres de cōcluſione uinctū: de domo carceris, ſedētes in tenebris. Ego dñs, hoc eſt nomē meū: gloriā meam alteri nō dabo, & laudem meam ſculptilibus. Quæ prima fuerant, ecce uenerūt: noua quoq; ego annuncio antequam oriantur, audita uobis faciam.

Canite

CAPVT XLII

ECce *ſeruus meus, etc.*] Iacob & Iſrael in præſenti capitulo nō habēt: qđ nec Matthęus euāgeliſta poſuit, ſecutus Hebraicā ueritatē. Hoc dicimus in ſuggillationē eorum, q noſtra cōtemnūt. De quo plenius in Matthęi cōmētariolis: & in libro quē ad Algaſiā nup ſcripſimus

A ſcripſimus, diſputatū eſt. Et interim notandū, ꝙ ubi de apoſtolorū ſcribit choro, & Iacob & Iſrael, & ſemen appellant Abrahā: quibus quaſi hominibus ac ſeruis cō-
Supra 41 ſequenter dicitur: Noli timere uermis Iacob, & paruulus numero Iſrael. Vbi autem de Chriſto eſt uaticiniū, abſq; Iacob & Iſrael legit: Ecce ſeruus meus, ſuſcipiā eum, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Et in conſequētibus: Dedi te in teſtamētū generis, in lucē nationū: aperire oculos cæcorū: & educere de uinculis alligatos, & de do-
Gal. 4. a mo carceris habitantes in tenebris. Nec mirū ſi ſeruus uocet, factus ex muliere, fa-
Phil. 2. a ctusq; ſub lege: q cū in forma dei eſſet, humiliauit ſe formā ſerui accipiēs: & habitu inuētus ut homo. In quo complacuit ſibi anima dei, cernēs in illo omnes eſſe uirtutes: imò ipſum eſſe dei uirtutē atq; ſapientiam. Dedi, inquit, ſpiritū meū ſuper eū: qui deſcendit in ſpe-
B cie columbæ. Iudiciū gētibus proferet, qđ antea neſciebāt. Nō clamabit: erit enim mitis atq; manſuetus. Et non accipiet perſonā in iudicio, ſiue nō leuabit: ſubaudit, in altū uocē ſuā. Vel iuxta Symmachū, nō decipiet: oēs inſidias diaboli intelligēs: aut ſecundū Lxx. οὐδὲ ἀνήσει, id eſt, non relinquet, populū ſcilicet Iudæorū: uocans eū ad pœnitētiā. Nec audiet foris uox eius: neq; em extra Galilæam atq; Iudæā in alijs gētibus euangeliū prædi-
Mat. 15. b cauit. Quod ſi legimus eū fuiſſe in terminis Tyri & Sydonis: ſiue in cōfinio Cæſareæ Philippi, quæ nunc uocatur Paneas, tñ ſciendū, nō eſſe ſcriptū, quod ipſas ingreſſus ſit ciuitates. Calamū quaſſatū ſiue cōfractū nō cōteret. Cūctis em placabilis erit: & ueniā dabit pecca-
Ibid. 9. c toribus, dicēs ad mulierē: Confide filia, dimittunt tibi peccata. Et linū fumigans: ſiue ut cęteri trāſtulerūt, obſcurū atq; tenebroſum, non extinguet: qui uicini erant extinctioni, dñi clemētia ſeruabant: quæ ſuper Iudæis & nationib⁹ in ſupradictis opuſculis diſſeruimus: ſed cū ueritate omnia iudicabit: nequaꝗ metuēs ſcribas & phariſæos, quos confidēter hypocritas appellabat.
Mat. 12. b Quod aūt ſequitur: Splendebit & nō cōteretur, donec ponat ſuper terram iudiciū, Matthæus euangeliſta nō poſuit, ſiue, inter iudiciū & iudiciū media, ſcriptoris errore ſublata ſunt. Significat aūt ꝙ reſurgens ex mortuis, cunctos illuminauerit, nec morte contritus ſit, do-
Ioan. 9. g nec poneret ſuper terrā iudiciū, qui loquebat in euangelio: In iudiciū ego ueni in mundū iſtū, ut nō uidētes uideāt, & uidētes cæci fiant. Pro quo nos interpretati ſumus: Non erit triſtis, neq; turbulentus, ſed ęqualitatē uultus omni tempore cōſeruabit, quod falſo de Socrate philoſophi gloriant, nunꝗ eum plus ſolito, nec triſtē fuiſſe, nec lætū. Pro quo Aquila & Theodotio interpretati ſunt: Non obſcurabit, & non curret, donec ponat in terra iudiciū. Et eſt ſenſus: Nullū uultus triſti- C cia deterrebit, nec feſtinabit ad pœnā, qui iudicij ueritatē ultimo tēpori reſeruauit. Quòdq; ſequit: Et legē illius inſulæ expectabūt, manifeſtius poſuere Lxx. καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν, id eſt, in nomine eius gentes ſperabunt. Quæ in ſcripturis appellantur inſulæ, qa ex omni parte perſecutorū incurſionibus patēt. Legē autē eius non quæ per Moyſen data eſt, ſed euangeliū ſentiamus. De Sion
Supra 2. a enim egrediet lex, & uerbū dñi de Hieruſalem. De qua legē & Hieremias uaticina-
Hiere. 51. c tur: Ecce dies ueniūt, dicit dñs, & ponā teſtamentū nouū: non iuxta teſtamentum, quod olim pepigi cū patrib⁹ eorū. *a* ¶ *Hæc dicit dominus deus, etc.*] Incertū erat quis ante dixiſſet: Ecce ſeru⁹ meus, ſuſcipiā eū, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritum meū ſuper eum, iudiciū gentibus ꝓferet. Poſt condemnationem enim ido- D lorū ſubitus ſermo proruperat: Ecce ſeruus meus, & reliqua, quæ nos ex perſona patris ſuper Chriſto interpretati ſumus. Itaq; ne relinqueret ambiguum quis ſuperiora dixiſſet, adiungit & dicit: Hæc dicit dñs deus, creans cœlos, & extēdēs eos. Siue ut Lxx. tranſtulerūt: Qui fecit cœlum & defixit illud. Vniuerſitatis igitur creator & dñs, ipſe Chriſti ſui promiſit aduentū, qui non ſolū extēdit cœlos atq; defixit, ſed terram quoq; alta mole firmauit, & omnia quæ naſcunt ex ea, ut & inuiſibilia eius ex his quæ facta ſunt intellecta cōſpiciant, ſempiterna quoq; uirtus illius & diuini-
Gene. 2. b tas. Qui ſpiramē omnibus dedit qui uerſant in terra, lege prima mortaliū. Inſufflauit em deus in faciem Adam ſpiritū uitæ, & factus eſt in animā uiuentē. Spiritū aūt his proprie qui calcant terrā, & ſapientiam carnis, quæ ſubijciunt poteſtati. Ille igitur cuius tanta præconia ſunt, hæc ad eum loquutus eſt, cuius legem inſulæ præſtolant & gentes: Ego dñs uocaui te in iuſticia. De
Ioan. 17. b quo ipſe loquit in Euangelio: Pater iuſte, mundus te ignorat, ut eſſes nō ſolū Iudæorū, ſed & gentium deus. Et apprehendi manum tuā, quia quicquid operat filius, operatur & pater. Et ſeruaui te, qui omnia ipſe conſeruas. Et dedi te in fœdus populi Iſrael, cui te uenturū ante promiſeram. Et in lucem gentiū, quæ ſedebant in tenebris & in umbra mortis, ut aperires oculos cæcorum, qui deum antea non uidebāt. Et educeres de con-
Prou. 5. d cluſione uinctum. Funibus enim peccatorum ſuorum
Mat. 8. e unuſquiſq; cōſtringitur. Et in euangelio: quā ſatanas uinxerat, ſoluit dominus. De domo carceris ſedentes in tenebris qui in erroris nocte & caligine uerſabant. Quodq; infert: Ego dñs, hoc eſt nomē meum, gloriam meam alteri non dabo, non excludit filium, cui dicēti in euangelio: pater glorifica me gloria quam apud te

HEB. illo anima mea. Dedi ſpiritū meū ſup eum: iudiciū gentibus ꝓferet. Nō clamabit, neq; accipiet perſonā: nec audiet foris uox eius. Calamū quaſſatū nō cōteret: et linū fumigās nō extinguet: in ueritate educet iudiciū. Nō erit triſtis neq; turbulētus, donec ponat in terra iudiciū: & legē eius inſulæ expectabunt.

SEP. anima mea. Dedi ſpiritū meū ſuper eum, iudicium gētibus educet: nō clamabit, neq; dimittet: nec audiet foris uox eius. Calamum fractū nō cōteret: & linum fumigans non extinguet: ſed in ueritate educet iudicium: ſplēdebit, & nō conteret, donec ponat ſuper terrā iudiciū: et in nomine eius gētes ſperabūt.

A habui priuſq; mundus eſſet. Ipſe reſpõdit: & glorifica-
Ioan.17.a ui, & glorificabo. Neq; enim dixit: Gloriã meam nulli
dabo: quod ſi dixiſſet, excluſiſſet & filiũ: ſed gloriã meã
alteri nõ dabo, præter te cui dedi, cui daturus ſum. Vn
de proprietatẽ ſanctæ ſcripturæ uehemẽter admiror, ꝙ
uerbũ אחר oẽs inter
pretes uoce conſona
trãſtulerunt alterũ, q
in multis alijs ſoliti
ſũt diſcrepare. Vt aũt
ſciamus ꝑ hãc ſentẽ=
tiã non excludi filiũ,
ſed idola, ſequentia
uerba teſtanť: Et lau/
dẽ meã ſculptilibus,
ꝓ quo Lxx. ὐδὲ τὰς ἀ=
ρετάς μου τοῖς γλυπτοῖς.
i. nec uirtutes meas
ſimulacris. Cum eñ
Chriſtus dei uirtus
ſit, deiq; ſapiẽtia, oẽs
in ſe uirtutes cõtinet
patris, ſeqť: Quæ pri
ma fuerũt, ecce uene
rũt. Et eſt ſẽſus: Quæ
locutus ſum, quæ ꝑ
Moyſen ꝓphetasq;
pollicitus ſum, uni/
uerſa completa ſunt.
Nũc aũt annũcio uo
bis euãgeliũ, uocatio
nẽ gentiũ, paſsionẽ
Chriſti, nouitatem fi
dei, ut quõ priora cer
B nitis reb. expleta: ſic
& ea quæ nũc polli/
ceor, credatis eſſe uẽ/
tura. a ¶ *Canite deo can
ticũ nouũ, etc.*] Qui pri
us dixerat: quæ pri/
ma fuerant, ecce ue/
nerunt. Noua quoq;
ego annũcio, anteq;
orianť, audita faciã
uobis, & ſe promiſe/
rat quod ignorabãt
eſſe dicturũ, quæ ſint
illa noua, ſequẽti ſer
Rom.7.b mone teſtať: Apoſto
lis præcipiẽs & apo/
ſtolicis uiris, ut ca/
nãt canticũ nouum,
nequaquam in uetu
ſtate literæ, ſed in no
uitate ſpiritꝰ. Nec ſo=
lũ in ueteri inſtrumẽto, ſed in nouo, & laus eius pene/
Pſal.18.b tret uſq; ad extrema terræ. A ſummo enim cœlo egreſ/
ſus eius, & uſq; ad ſummũ illius occurſus eius. In om/
nẽ terrã exijt apoſtolorum ſonus: & in terminos orbis
uerba eorũ. Siue iuxta Lxx. Glorificate nomẽ eiꝰ in ter
minis terræ, ut in uniuerſo mũdo Chriſti nomẽ annũ=
cieť in gẽtibus. Qui ſint aũt iſti qui canere debeãt cãti=
cũ nouũ, ſequẽtia uerba teſtanť: Qui deſcenditis, inqt,
in mare & nauigatis illud, ſiue plenitudo maris. Apo=
Luc.5.b ſtolos eñ uidẽs Ieſus in littore iuxta mare Genezareth
reficiẽtes retia ſua, uocauit & miſit in magnũ mare: ut
de piſcatoribus piſciũ faceret hominũ piſcatores, q de
Hieruſalẽ uſq; ad Illyricũ & Hiſpanias euãgeliũ prędi
carũt, capientes in breui tẽpore ipſam quoq; Romanę
urbis potentiã. Vel certe deſcenderũt in mare & naui/ C
gauerunt illud: tẽpeſtates & perſecutiones iſtius ſeculi
ſuſtinẽtes. Inſulas quoq; & habitatores earũ, uel diuer
ſitatẽ gẽtiũ intellige, uel eccleſiarũ multitudinẽ. Leuet,
inquit, deſertũ & ciuitates eius uocẽ ſuã: de qua & ſu/
prà diximus. Siue læ
teť deſertũ & uici eiꝰ
& Cedar, quę quon/
dã inhabitabilis fuit
regio trãs Arabiam
Saracenorũ. Et habi
tatores Petræ, quæ &
ipſa urbs Palæſtinæ
eſt. Hoc aũt ſignificat
ꝙ gentiũ populꝰ de/
ſertus prius noticia
dei, & idololatriæ er/
roribꝰ obligatus, ad
laudes dñi cõuertať.
Siue quia Cedar in/ קדר
terpretať tenebræ, &
iuxta Apoſtolum, pe 1. Cor. 10
tra Chriſtus: præcipi
tur cunctis credenti/
bus, ut qui ante erãt
in tenebris, & nunc
credũt in dñm ſalua
torẽ, de uertice mon/
tiũ clamitẽt, & apertè
prædicent Chriſtũ, q
bus & ſuprà dictum
eſt: In montem excel Supra 40
ſum aſcẽde, qui euã/
gelizas Siõ. Eleua in
fortitudine uocẽ tuã, D
qui euangelizas Hie
ruſalem. Et ponã glo
riã eius in inſulis, de
quib. prius diximus.
Deſcribitq; ſermo ꝓ/
pheticus glorioſum
ſaluatoris aduentũ,
de quo & Paulꝰ apo 2. Cor. 4
ſtolus loquiť: Secun 2. Tim. 1
dũ illuminationem
magni dei & ſaluato
ris noſtri Ieſu Chri/
ſti: & cum uiro fortiſ/
ſimo comparat, qui
pugnaturus ſit con/
tra aduerſarios ſuos,
& ſuſcitaturus zelũ.
De quo & in cantico
Deuteronomij pro/ Deut. 32
phetatũ eſt: Ipſi me
zelare fecerunt in eo qui non erat deus, & irritauerunt
me in idolis ſuis: & ego zelare eos faciam in gẽte quæ
non eſt, & in gente ſtultiſsima irritabo illos. Vocifera/
bitur quoq; & clamabit cõtra inimicos ſuos, apertè eo
rum infidelitatẽ reprobãs, & cũ clamore pronunciãs:
Tacui, ſemper ſilui, patiens fui. Siue ut Septuaginta
tranſtulerunt: Tacui, nunquid ſemper tacebo? Vt im/
pleatur illud quod per Salomonem dicitur: Tempus
tacendi, & tempus loquendi. Et eſt ſenſus: Diu uos de/
linquentes ſæpe portaui: ſed quia ante tacueram, ne/
quaq; ultra reticebo. Et quomodo pariens in lucẽ pro
fundit infantẽ, & apertum facit eſſe quod prius clau/
ſum in uiſceribus tenebatur: Sic ego dolorem meum,
& diſsimulationem quam ſemper habui, ſuper ſce/
leribus

HEB. a Canite deo canticũ nouum, laus eius ab extremis terræ, qui deſcẽditis in mare, & plenitudo eius inſulę & habitatores earum. Leuet deſertũ & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores petræ, de uertice montiũ clamabũt. Ponẽt dño gloriam: & laudem eius in inſulis nunciabunt. Dominus ſicut fortis egredietur: ſicut uir præliator ſuſcitabit zelum, uociferabitur et clamabit, ſuper inimicos ſuos confortabitur. Tacui ſemper, ſilui, patiens fui: ſicut pariens loquar: diſsipabo & abſorbebo ſimul. Deſertos faciam montes & colles, & omne grauamen eorũ exiccabo, & ponam flumina in inſulas, & ſtagna arefaciam. Et educam cæcos in uiam quam neſciunt: & in ſemitis quas ignorant, ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem, & praua in recta: hæc uerba feci eis: & non dereliqui eos. Conuerſi ſunt retrorſum, confundantur cõfuſione, qui cõfidunt in ſculptili, qui dicũt cõflatili: uos dij noſtri. Surdi

SEP. Cantate dño canticũ nouũ: principatus eius glorificať: & nomẽ illius à ſummitate terræ: qui deſcẽdũt in mare & nauigant illud: inſulę & habitatores earũ, lætare deſertũ & uici eius, uillę et habitatores Cedar. Lætabunť q habitãt in petra, de ſummitate montiũ clamabũt. Dabũt deo gloriam, uirtutes eius in inſulis nunciabunt. Dñs deus uirtutũ egredietur, & conteret bellũ: ſuſcitabit zelũ, & clamabit ſuper inimicos ſuos cũ fortitudine. Tacui à principio, nũ ſemper tacebo & ſuſtinebo? ſicut pariens patiẽter egi, erumpã & arefaciã ſimul, uaſtabo mõtes & colles, & omne fœnũ eorũ arefaciã. Et ponã flumina in inſulas, & paludes ſiccabo. Et adducam cæcos per uiã quã neſciũt: & ſemitas quas ignorauerunt, calcare eos faciã: faciã eis tenebras in lucẽ & praua ĩ recta. Hæc uerba faciã illis, & nõ derelinquã eos: ipſi uerò conuerſi ſunt retrorſum: cõfundamini confuſione, qui confiditis ſup ſculptilibus: qui dicitis cõflatis, uos eſtis dij noſtri. Surdi

A leribus ueſtris nunc proferam, & diſsipabo ueſtra con
ſilia. Vno quoq; tempore abſorbebo uniuerſam gen/
tem: & omnem ſuperbiam montiũ, tumoremq; colli/
Supra 40 um ueſtrorum. Et fœnum, de quo ſuprà dictum eſt: Ve
re fœnum eſt populus, id eſt, tam principes quàm uul
gus ignobile, in de/
ſertũ redigã. Quod
in Septuaginta de
Theodotiõis editio/
ne additum eſt: qui
hæc uerba tacuerũt.
Cumq; uos à capite
uſq; ad pedes exicca
uero atque deleue/
ro, tunc flumina do/
ctrinæ meę in inſulis
gentium currere faci
am, & ſtagna ueſtra
ſiue paludes redigã
in ariditatẽ: ut in gẽ/
tibus ſit ſcientia ſcri/
pturarum: & in uo/
bis doctrĩæ ariditas.
Ducamq; cæcos per
uiam quam antè ne/
ſciebant, de quibus
& ſuprà legimus: De
di te in fœdus popu
li: in lucem gentium:
ut apires oculos cæ=
corum. Hi ducentur
Ioan.14.g per uiã, de qua Chri/
ſtus loquiť: Ego ſum
uia: ſiue uiam ſcien/
B tiæ dei: & per ſemitas
prophetales ambu/
lare eos faciam. Tũc
tenebræ eorũ muta/
buntur in lucem, &
praua uertentur in
recta, ut intelligant
quæ legũt, & cordis
oculis, clarum in ue/
teri teſtamẽto, Chri/
ſti lumẽ aſpiciãt. Si/
mulq; infert: Hęc uer
ba quæ feci, ſiue faci/
am eis, nequaquam
ultrà futura ꝓmittẽs
ſed quæ antè promi=
ſerã reddens. Me aũt
iſta dicẽte: cõuerſus
eſt retrorſum popu/
lus Iudæorũ, ut nõ crederet promittenti, & in ſuis con=
funderetur erroribus: & negligeret ſponſionẽ dei, qui
idolis antè crediderat. Siue cum intrauerit plenitudo
Rom.11.c gentium, tunc etiam Iſrael populus conuertetur, & pœ
nitebit eum erroris ſui, per quem idolis ante ſeruierat.
Aut certe poſt uocationem gẽtium reuertetur ad prin
cipium, ut dicat omnes gentes quę Euangelio credere
noluerunt, in ſuis idolis confundendas. a ¶ *Surdi audite,
etc.*] Ne quis putaret hoc quod dicitur: Surdi audite,
& cæci intuemini ad uidendum, ad gẽtium populum
pertinere, qui prius ſurdus & cęcus fuerat, ut Iudęi ſtul
ta interpretatione approbare contendunt, ipſe pro=
pheticus ſermo demonſtrat, qui ſurdi & cæci intelli/
gi debeant. Quis, inquit, cæcus, niſi ſeruus meus: &
ſurdus, niſi ad quem nuncios meos miſi? haud dubi=
um quin prophetas ſignificet. Quis cęcus, niſi qui ue=
nundatus eſt peccatis ſuis? Quis cæcus, niſi qui prius C
ſeruus fuit domini? Cui dicitur: O Iſrael q uides mul/
ta, & habes prophetas plurimos, per quos dei man/
data cognoſcas: nõnne cuſtodies quæ tibi præcepta
ſunt? Qui apertas habes aures, nõnne audies quæ
dicuntur, de quo &
ſuprà legimus: Au/
ditu audietis, & non
intelligetis: & uiden
tes aſpicietis: & non
uidebitis: incraſſa/
tum eſt enim cor po=
puli huius. Domi=
nus, inquit, uoluit
ut ſanctificaret eum,
& magnificaret le/
gem ſuam, & popu=
lum iacentem extol
leret ac leuaret. Sed
ille dei facere noluit
uoluntatem, & id/
circo ab aduerſarijs
ſuis direptus eſt atq;
uaſtatus: quos uel
dæmones, uel hoſtes
intelligere debemus.
Laqueus iuuenũ om
nes, & in domib. car/
cerũ abſcõditi ſunt.
Siue ut Septuaginta
tranſtulerunt: ἡ παγὶς
γὰρ ἐν τοῖς ταμείοις παν
ταχοῦ, καὶ ἐν τοῖς οἴκοις ἅ/
μα ὅπου ἔκρυψαν αὐτούς, D
id eſt: Laqueus in cu
bilibꝰ ubiq;: & in do
mibus ſimul, in qui=
bus abſcõderũt eos:
Scribas ſignificans
& phariſæos, qui ple
bem miſerabilem de
ceperunt: & ubiq; po
ſuerunt inſidias con
tra dominum ſalua/ Luc.11.g
torem & Apoſtolos
eius: habentes clauẽ
ſcientiæ, nec ipſi in/
trantes, & alios uolẽ
tes introire prohibẽ/
tes. Pulchreq; pecto/
ra eorum in quibus
habitabãt cogitatio
nes peſsimæ, carce/
res appellauit. Ideo facti ſunt in rapinam & in dire=
ptionem: nec fuit qui liberaret eos, & pro eis ſermo/
nem faceret. Simulque propheta cohortatur eos: ut
ſi omnes audire non poſsint, ſaltem pauci futura co=
gnoſcant, & intelligant à quo iſta perpeſsi ſint: Cau/
ſasq; ſuę uaſtitatis agnoſcant: qui nec audire, nec fa/
cere uoluerunt, quę lege præcepta ſunt. Ideo effudit
dominus ſuper eos totam iram ſuam, & indignatio/
nem furoris plenam: ut qui prius tacuerat, nequa/
quam ultrà reticeret: nec ſermonibus eos, ſed pœnis
tormentisque corriperet: & comprehenderet eos bel/
lum fortiſsimum, quod nequaquam poſsint euade/
re: oſtendens ferociam Romanorum. Cumque ex
omni parte combuſtus ſit, & nihil in ſe habeat ſani=
tatis, tamen non intelligit cauſam pœnæ ſuæ, quòd
idcirco punitus ſit, quia dei filium non recepit.

HEB. a Surdi audite: & cæci intuemini ad uidẽdum. Quis cæcus niſi ſeruus meus: & ſurdus, niſi ad quem nuncios meos miſi? Quis cæcus, niſi qui uenũdatus eſt: & quis cæcus, niſi ſeruus dñi? Qui uides multa, nõne cuſtodies? Qui apertas habes aures, nónne audies? Et dñs uoluit ut ſanctificaret eũ, & magnificaret legem, & extolleret. Ipſe autem populꝰ direptus atq; uaſtatus, laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum abſconditi ſunt: facti ſunt in rapinam, nec eſt qui eruat: in direptionem, & non eſt qui dicat, redde. Quis eſt in uobis, qui audiat hoc, attẽdat & auſcultet futura? Quis dedit in direptionẽ Iacob & Iſrael uaſtãtibus? Nõne dominus ipſe cui peccauimus: & noluerunt in uijs eius ambulare, & non audierũt legem eius. Et effudit ſuper eũ indignationẽ furoris ſui, et forte bellũ: & combuſsit eum in circuitu: & non cognouit: & ſuccendit eũ, & non intellexit. Et

SEP. Surdi audite, & cæci ſuſpicite ut uideatis. Quis eſt cęcus, niſi pueri mei, & ſurdi, niſi qui dominantur eorũ? Quis cæcus, niſi qui recepit, & excęcati ſunt ſerui dei, uidiſtis ſæpe, & non cuſtodiſtis: apertæ ſunt aures, & non audiſtis. Dominus deus uoluit ut iuſtificaretur & magnificaret laudem. Et uidi, & erat populus uaſtatus atq; direptus. Laqueus enim in cubilibꝰ ubiq;, & in domibꝰ ſimul: in quibus abſconderunt eos. Facti ſunt in direptionem, & non erat qui erueret prædam: & non erat q diceret, redde. Quis eſt in uobis qui hæc audiat, & futura cognoſcat? Quis dedit in direptionem Iacob & Iſrael uaſtantibus? Nónne deus cui peccauerunt, et noluiſtis in uijs illius ambulare, neque audire legem eius. Et induxit ſuper eos iram furoris ſui, & præualuit aduerſus eos bellũ, & qui comburebant eos per circuitum: & non cognouit unuſquiſque, nec poſuerunt ſuper animam. Et

A CAP. XLIII

ET nũc hæc dicit dominus, etc.] Hebræi de ſecũdo
ſaluatoris hæc interpretant̃ aduentu, qñ
poſt plenitudinẽ gẽtiũ omnis ſaluãdus
ſit Iſrael. Nos aũt nequaquam putamus
ad eos fieri repromiſſionẽ, quibus ſuprà
dictũ eſt: Quis cæcus
niſi pueri mei: & qui
ſurdi, niſi qui dominant̃ eorũ & excæcati
ſũt ſerui dei. Et rurſum: Factus eſt populus uaſtatus atq; direptus, & his ſimilia.
Deniq; infert: Effudit
ſuper eũ indignationẽ furoris ſui & forte
bellũ, & cõbuſſit eũ
in circuitu, & non cognouit, & ſuccendit
eũ, & non intellexit.
Ergo quod ſuprà diximus, duos eſſe Iacob, & duos Iſrael,
unum carnalẽ, & alterũ ſpiritualẽ, eorũ
qui in ſaluatorẽ credere noluerunt, & eo-
B rum qui receperũt filiũ dei: Hoc etiã nũc
intelligendũ, quod
prouocetur apoſtolorũ chorꝰ, & prima
Chriſti eccleſia de Iudæorum populo cõgregata, ut intelligat
creatorẽ, & factorem
ſuũ, qui & animæ &
corporis eius ſit conditor. Nec timeat perſecutores, qa redemptus ſit Chriſti ſanguine, qui uocauerit
eũ nomine ſuo, & ob
familiaritatẽ ſpecialiter appellet populũ
ſuũ, ſed prædicet incunctanter, & nulla
pericula reformidet.
Quodq́ue infert: Aquas & flumina, & ignẽ, & flãmas, perſecutorũ impetũ furorẽq; deſcribit, qui ſaluti gentiũ inuideãt,
& nolint ſermonẽ euangelicũ prędicari.
Quanq; Iudæi in aquis Aegyptios, in
fluminibus Babylonios, i igne Macedonas, in flãma Romanos intelligi uelint. Idcirco aũt pręcepit eis ne timeãt,

quia dñs deus ſaluator eorum, & ſanctus C
Iſrael ſit cũ eis qui fecerit eos Aegypto,
Aethiopiæ & Syenæ,
& extremis mũdi terminis prędicare. Pro
συήνη, reliqui interpretes poſuerunt, סְבָא:
unde fuit regina Auſtri, quę uenit ſapien 3. Reg. 1.
tiam audire Salomonis. Quamobrẽ honorabilis factus eſt
apoſtolorum chorꝰ
in cõſpectu dei, & dilectus ab eo: & cunctorum hominũ ſalus atq; populorum,
qui per eos ad euangelium ſunt uocati,
& reputabũtur in ſalutẽ animarũ eorũ.
Vnde iungit & dicit:
Noli timere, ego tecũ ſum, q uobis in euãgelio loquor: Ecce Mat. ult.
ego uobiſcũ ſum omnibus diebꝰ uſq; ad
cõſummationẽ ſeculi. Ab oriẽte enim &
ab occidẽte adducã
filios tuos qui requiẽſcãt in ſinu Abrahã,
& de cunctis mundi D
partibꝰ filiorũ meorum & filiarũ populus cõgregabitur: q
uel inuocent nomen
meum, uel meo uocẽtur nomine, ut appellentur Chriſtiani
in gloriam conditoris ſui. Quodq́ue ſequitur: Educ foras
populum cæcum, &
oculos habentẽ: ſurdum, & aures ei ſunt.
Multi putant dici de
populo gẽtium, qui
per apoſtolorum doctrinam audire cœperunt & uidere. Sed
nos etiam hęc de diſperſo intelligamus
Iſrael, qui uocatus ſit
per apoſtolos, primuſq; crediderit, q
bus loquitur & Paulus: Vobis primum Act. 13.
oportuit prædicari
ſermonem dei. Et ipſe dominus in euangelio: Ite ad oues per Mat. 10.
ditas domus Iſrael.
Denique ſequit̃: Oẽs
gẽtes cõgregatę ſunt
ſimul, & collectę ſunt
tribus, id eſt, cũ populo qui credidit ex Iudæis, ut duplex

CAP. XLIII.

ET [a] nunc hæc dicit dominus: creãs te Iacob,
& formãs te Iſrael: Noli timere, quia redemi te, & uocaui nomine tuo: meus es
tu. Cũ tranſieris per aquã,
tecum ero, & flumina non
operient te. Cum ambulaueris in ignẽ, non cõbureris, & flamma non ardebit
in te, quia ego dñs deus tuus, ſanctꝰ Iſrael ſaluator tuus, dedi propiciationẽ tuã
Aegyptum, Aethiopiam,
& Saba pro te. Ex quo honorabilis factꝰ es in oculis
meis & glorioſus, ego dilexi te, et dabo homines pro
te: & populos pro anima
tua. Noli timere, quoniam
tecum ego ſum: ab Oriente adducam ſemen tuum,
& ab occidente congregabo te. Dicã Aquiloni, da:
et Auſtro: noli prohibere,
adduc filios meos de longinquo, et filias meas ab extremo terræ. Et omnem q
inuocauit nomen meum,
in gloriam meam creaui
eum: & formaui eum, & feci eũ. Educ foras populũ
cæcũ, & oculos habẽtem:
ſurdũ, & aures ei ſunt. Omnes gentes cõgregatę ſunt
ſimul, & collectæ ſunt tribus. Quis in uobis annunciabit iſtud, & quæ prima
ſunt, audire nos faciet? dẽt
teſtes eorum & iuſtificentur, & audiant & dicant uere: Vos teſtes mei, dicit dominus, & ſeruus meus quẽ
elegi, ut ſciatis & credatis
mihi, & intelligatis, quia
ego ipſe ſum. Ante me
non eſt formatus deus, &
poſt me non erit. Ego
ſum, ego ſum dominus:
&

CAP. XLIII.

ET nũc ſic dicit dominus qui fecit te Iacob
& creauit te Iſrael: Noli timere, quoniam redemi te:
uocaui te nomine tuo, meus es tu, & ſi trãſieris per aquam, tecũ ſum, & flumina non cooperient te. Et ſi
tranſieris per ignẽ, non cõ
bureris, flãma non exuret
te, quia ego dñs deus tuus
ſanctus Iſrael, ſaluator tuꝰ.
Feci cõmutationẽ tuã Aegyptũ, Aethiopiam, et Syenẽ ꝓ te. Ex quo honorabilis factus es, & in cõſpectu
meo glorificatus es, & ego
dilexi te, & dabo homines
pro te: & principes pro capite tuo. Noli timere, quoniam tecũ ſum, ab Oriente
adducã ſemẽ tuũ, & ab Occidente cõgregabo te. Dicã Aquiloni, adduc: & Aphrico, noli prohibere: adduc filios meos de terra lõginqua, & filias meas à terminis terræ: omnes qui uocãtur nomine meo, in gloria enim mea creaui illum:
& plaſmaui eũ, & feci illũ,
& eduxi populum cæcum
qui habent oculos, & ſunt
cæci, & ſurdæ ſunt aures eius. Omnes gentes congregatæ ſunt ſimul, & conuenerunt principes earum.
Quis annunciabit hęc? aut
quæ à principio ſunt, quis
annunciabit uobis? adducant teſtes ſuos, & iuſtificẽtur: & audiant & loquant̃
uera. Eſtote mihi teſtes, &
ego teſtis: dicit dominus
deus, & puer meus quem
elegi, ut ſciatis & credatis,
& intelligatis: qa ego ſum.
Ante me non fuit alius, &
poſt me nõ erit. Ego deus
&

A plex uocatio ſit, circũciſionis & præputij. Quod aũt dicitur: Educ, ad filiũ ſermo eſt. Siue iuxta Lxx. pater de
filio loquitur, quod eduxerit populum ſuũ cæcum &
ſurdũ, & gentibus copularit, & fecerit ex eis multos eccleſiæ principes. Miraturq; propheta, quod nullus in
gentibus hæc pręſcire potuerit, nec dei
noſſe cõſilia: ſed tantum populus eius
qui legem acceperit,
& prophetas habue-
Pſal. 75. a rit: Notus eñ in Iudæa deus, in Iſrael
magnum nomen eius. Siue ipſe deus,
teſtis ſuorum ſermonum ſit, & patrator:
& puer eius ac ſeruꝰ
quem elegit. Haud
dubium, quin Chriſtum ſignificet, cui &
ſuprà dicit: Magnũ
tibi eſt uocari te puerum meum. Et hęc omnia fient, ut ueritas mundo prædicetur: & ſciant, & credant & intelligant:
quorum mens prius
bruta erat, & inſenſibilis, quod præter unum deum, nullus
alius deus ſit: nec antè, nec poſtea. Neq;
enim temporum cõ-
E ditor habet aliquando principium, cum
hoc ipſum aliquando ſit temporis. Et
quomodo nunc loquutus eſt: Ego teſtis
dicit dominus deus,
& puer quẽ elegi dicente hoc ipſum domino in Euangelio:
Ioan. 8. c Duorum hominum
teſtimonium uerum
eſt. Ego ſum qui teſtimoniũ perhibeo
de me, & qui miſit
me pater. Sic & de diuinitate illius ſentiẽdum eſt, quod nullus ſit deus, niſi ipſe
qui loquitur, & puer
eius quẽ elegit. Pulchreq; præter deum
1. Cor. 1. d patrem alter nullus eſt deus: quia Chriſtus dei uirtus
Ioan. 14. b eſt, & dei ſapientia, qui loquitur in Euangelio: Ego in
patre, & pater in me eſt. Sicut enim unus Chriſtus dominus non aufert patri ne dominus ſit, ſic unus deus
pater non aufert filio ne deus ſit: qui in principio erat
uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum: hoc erat in principio apud deum. Quodq; ſequitur: Et non eſt abſque me ſaluator, oſtendit in patre fi-
Suprà 9. d lium cũcta ſaluare. De quo idem propheta teſtatur: Et
mittet eis dominus ſaluatorẽ, qui ſaluos eos faciet. Neque enim Deus ſapiens & fortis, ſine ſua poteſt eſſe ſapiẽtia atq; uirtute. Cum ergo ab initio ego hæc futura
prędixerim, nullus erit qui meę renuat uoluntati: imò
quæ ego fecero, poſsit irrita facere. Hęc dicunt̃ quidem
ad Iacob & Iſrael, ſed referuntur ad apoſtolicũ chorũ:
& omnes qui de populo Iudæorũ in Chriſtum uoluerint credere. [a] ¶ *Hæc dicit dominus redemptor, &c.*] Iuxta
Hebraicũ adhuc ad
Iſrael propheticꝰ ſermo dirigitur, quod
redemptor eorũ dominus & ſanctus Iſrael, hæc ad eos loquutus ſit: Propter
uos qui mecũ euangeliũ prędicatis: quibus ſuprà dixi: Noli
timere, quoniã ego
tecum ſum, qui eſtis
teſtes uolũtatis meę:
& puerum meum alterum teſtem mũdo
incredulo nũciatis:
Miſi filium meum in
Babylonem & cõfuſionem huius ſeculi:
Et detraxi omnes uectes eius, qui Hebraicè appellant̃ בְּרִיחִים
& quos Theodotiõ
fortes interpretatus
eſt. Et Chaldæos, inquit, ſubauditur ἀπὸ
κοινοῦ detraxi, qui in
ſuis gloriabãtur nauibus: in his uidelicet, qui inſtar nauiũ D
inter idola fluctuabant. De Chaldæis
nullꝰ ambigit, quin
dęmones ſonẽt. Ego
dñs hæc futura prædixi, qui ſum creator
ueſter & rex Iſrael.
Porrò iuxta Septuaginta multo alter eſt
ſenſus: Ego dominꝰ
qui te de periculis liberaui, & ſanctus Iſrael: propter uos mittam in Babylonẽ regem Medorum atq;
Perſarũ, & habitatores eius fugere faciã,
& Chaldæi qui uos
ceperant, uincti per
mare Caſpiũ ad gentes alias transferentur. Ego dominꝰ hæc
futura decreui, qui oſtendi Iſrael regem credentium fore. [b] ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Dominus qui deſtruxit &
abiecit Babylonẽ: & fortiſsimos illius detraxit de potẽtia: omneſq; Chaldæos qui in fluctibus huius ſeculi feliciter nauigabant, fecit eſſe captiuos. Ipſe in aquis torrentibꝰ maris rubri reperit uiã, ut trãſiret populus eius
de Aegypto liberatus. ſiue q dedit in mari rubro uiã: ipſe & in aquis torrẽtib. Iordanis fluuij repit ſemitã: ut &
egreſsio ex Aegypto, & introitꝰ in terrã repromiſsionis
haberet miraculũ. Ipſe currus & equos & omnẽ exercitũ Pharaonis demerſit in profundũ, q dormierũt ſomno perpetuo. Cõtriti ſunt & extincti quaſi linũ in breui

HEB. & non eſt abſq; me
ſaluator. Ego annũciaui &
ſaluaui: auditũ feci, & non
fuit in uobis alienꝰ. Vos teſtes mei, dicit dominus, &
ego deus: & ab initio ego
ipſe, & nõ eſt qui de manu
mea eruat: operabor, & qs
auertet illud? [a] Hæc dicit
dñs redemptor ueſter, ſanctus Iſrael. Propter uos miſi in Babylonẽ, & detraxi
uectes uniuerſos, & Chaldæos in nauibus ſuis gloriantes: ego dominꝰ ſanctus
ueſter, creans Iſrael rex ueſter. [b] Hæc dicit dñs: qui
dedit in mari uiam, & in aquis torrentibus ſemitam.
Qui eduxit quadrigam &
equũ, agmẽ, & robuſtum:
ſimul obdormierunt, nec
reſurgẽt: contriti ſunt, quaſi linũ extincti ſunt. Ne meminerítis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, nũc orient̃:
utiq; cognoſcetis ea. Ponam in deſerto uiam, & in
inuio flumina. Glorificabit me beſtia agri, dracones & ſtruthiones: quia dedi in deſerto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo
meo. Populũ iſtum formaui mihi, laudem meam narrabunt.

SEP. & non eſt præter
me ſaluator. Ego annũciaui, & ſaluos feci: exprobraui, & nõ erat in uobis alienus. Vos mei teſtes, et ego
dñs ab initio: & nõ eſt qui
de manibus meis eruat. Faciam, & quis auertet illud?
ſic dicit dñs deus, qui redemit uos ſanctos Iſrael.
Propter uos mittã in Babylonem: & ſuſcitabo fugientes uniuerſos: et Chaldæi ĩ
nauibꝰ uincient̃. Ego dñs
deus ſanctus Iſrael, q oſtendi Iſrael regẽ ueſtrũ. Quia
ſic dicit dominus, qui dat
in mari uiam, & in aqua uehemẽti ſemitam. Qui educit currus & equos, & multitudinem robuſtiſsimam.
Sed dormierũt et nõ reſurgent: extincti ſunt quaſi linum extinctũ. Nolite meminiſſe priorũ, et uetera ne
recogitetis. Ecce ego faciã
noua, quæ nunc orient̃, &
cognoſcetis ea: et faciam in
deſerto uiã: & in inaquoſo
flumina. Benedicẽt me beſtiæ agri, Sirenes, & filiæ
ſtruthionum: quia dedi in
deſerto aquam, & flumina in inaquoſo: ut bibere
faciam genus meũ electũ:
populum meũ quẽ acquiſiui, ut uirtutes meas narret.

A temporis ſpacio, & in puncto atq; momento. Linū em̄ necdum igne correptū, ꝓ leuitate ſubſtantię ſtatim extinctū, in fauillā diſſoluitur. Igitur hoc pręcipio uobis, ut inter ſigna mea atq; miracula, quibus Babylō urbs potētiſsima diruta eſt: & quib. in mari rubro atq; Iordane, populo meo apta eſt uia, nequaq̄ memineritis ueterū: qm̄ in euāgelio multo ſum maiora facturus, quorū comparatione, præterita ſileri debeāt. Nequaq̄ em̄ ultrà in mari rubro, ſed in deſerto totius mūdi reperiā uiam. Nec unus fluuius ſiue fons erūpet de petra ſed multa flumina, quæ nō corpora ut prius, ſed animas ſitiētes reficiāt: & impleat̄ illud qđ ſuprà
Suprà 12.a legimus: Bibetis aquas de fontib. ſaluatoris. Tūc qđ nunq̄ factū eſt, fiet: ut oēs beſtiæ & dracones & ſtruthiones, q in ſolitudine gentiū morabant̄: & idololatriæ ſanguine, morūq; feritate beſtiarū ſimiles erāt, glorificēt me
B atq; collaudent. Pro draconib. quos ſol⁹ Theodotio, ut in Hebraico ſcriptū eſt, appellauit תַּנִּים reliqui ſirenas interpretati ſunt: animalia portētoſa quę dulci carmine atq; mortifero, nauigātes Scylleis canibus lacerandos præcipitabant. Hocq; ſignificat, quod uoluptati prius & luxuriæ dediti, ad ſeruitutem dñi conuertant̄: licet melius ſit dracones intelligi, quia iungunt̄ & ſtruthiones: ut quia ſemel de beſtijs ſolitudinis loquebat̄, hæc animantia poneret, quæ deſerto familiaria ſunt. Laudabūt aūt, inquit, me, & glorificabūt beſtiæ agri, & dracōes & ſtruthiōes: qa dedi in deſerto gentiū aquas, & in ariditate nationū flumina, ut biberet popul⁹ me⁹ quē elegi mihi, ſiue genus meū electū, & populus quē acqſiui ſanguine meo, ut laudes meas uirtutesq; nararet. a ¶ *Non me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael, etc.*] Beſtijs agri, draconib. & ſtruthionibus, laudantib. me, tu Iacob nequaq̄ me inuocare uoluiſti, nec poſtea laborare, ut peccatū emendares pœnitētia. Quod aūt arbitraris obtuliſſe te mihi uictimas, & arietes immolaſſe, ſcias eos à me nō eſſe ſuſceptos: quia mihi & idolis cōes erant. Illumq; ſenſum repetit, de quo ſuprà dixerat: Vt qd mihi multitudinē uictimarū ueſtrarū, dicit dñs? Plenus ſum holocauſto arietū, & adipe agnorū, & ſanguinē taurorum & hircorū nolo. Neq; enim ait: Precioſum à te quippiā requiſiui, ut in parandis eis laborare te facerē. Non exegi à te oblationes, nec thura quæſiui. Non calamū neq; incēſum & diuerſa pigmēta generis, quorū fumo inebriares me atq; ſatiares. Sed obedientiā, quæ eſt ſupra ſacrificium: & ſacrificium, de
Pſal.50. quo in pſalmis Dauid dicit: Sacrificiū deo ſpiritus cō-

HEB. rabūt. a Nō me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael. Nō obtuliſti mihi arietē holocauſti tui, & uictimis tuis nō glorificaſti me. Nō te ſeruire feci in oblatiōe, nec laborē tibi p̃bui in thure. Nō emiſti mihi argēto calamū, & adipe uictimarū tuarū nō inebriaſti me. Verūtamē ſeruire me feciſti ī peccatis tuis, p̃buiſti mihi laborē ī iniqtatib. tuis. b Ego ſum, ego ſū ipſe q deleo iniqtates tuas propter me, & peccatorū tuorū nō recordabor. Reduc me in memoriā, ut iudicemur ſimul. narra ſi qd habes ut iuſtificeris. Pater tuus prim⁹ peccauit: & interpretes tui p̃uaricati ſunt in me. Et cōtaminaui principes ſanctos: dedi ad internecionem Iacob, & Iſrael in blaſphemiam.

Et

SEP. ret. Non nuncuocaui te Iacob, neq; laborare te feci Iſrael. Non attuliſti mihi oues holocauſti tui: neque in uictimis tuis magnificaſti me, nec ſeruire te feci in hoſtijs, nec laborem tibi præbui in thure, nec emiſti mihi argento thymiama, nec adipem hoſtiarum tuarum concupiui: ſed in peccatis tuis defendi te, & in iniquitatibus tuis. Ego ſum, ego ſum qui deleo iniquitates tuas, & non recordabor. Tu uerò memento, & iudicemur. Dic tu iniquitates tuas primus, ut iuſtificeris. Patres ueſtri peccauerunt: et principes ueſtri iniquè egerunt in me: & contaminauerunt principes ſancta mea. Et dedi ut perderem Iacob & Iſrael in opprobrium.

Nunc

tribulat⁹: cor contritū & humiliatū deus nō deſpicit. Illa uolui, illa quæſiui. Tu aūt me ſeruire & laborare feciſti in peccatis tuis, ut cogerer dicere: Laboraui ſuſtinēs, C
& nequaq̄ ultrà ferre te poſſum. Vnde & per Oſee idē loquit̄ deus: Quid tibi faciā Ephraim, ꝓtegā te Iſrael? Oſee.11
Quid tibi faciā: quaſi Adamū ponā te, & quaſi Seboim? Qđ aūt Lxx. poſuerunt, ἀλλ' ἐν ταῖς ἁμαρτίαις σου προέστην σου, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου, i. Sed in peccatis tuis defendi te, & in iniqtatib. tuis. Sic pōt ſuperioribus copulari, ut labor ſit dei, & laſsitudo defendere peccatores. b ¶ *Ego ſum, &c.*] Tu me, inquit, Iacob, & Iſrael laborare feciſti in peccatis tuis: & onera iniquitatū tuarū portare uix potui: quos nequaq̄ ſeruos meos, nec pueros uoco, ſed ſimplici appello noīe, Iacob & Iſrael, ut oſtēdā & arguā peccatores. Ego autē propter me, qa miſericors ſum & patiēs, & multarū miſerationum: delebo oēs iniquitates tuas, in aſperſione & ſanguine noui teſtamenti, delens uetus chirographū, qđ aduerſum te ſcriptū erat: & peccatorū D Ezech.
tuorū ultrà nō recordabor, quæ tibi ſi credere uolueris, in baptiſmate dimiſſurus ſum. Reduc ergo me in memoriā, ſi quid habes iuſti qđ reſpondeas mihi, libēter accipiā, ut iudicemur ſimul: & arguas me nō feciſſe tibi qđ facere debui. Quē ſenſum in Michea Michæ
plenius legimus: Populus meus qd feci tibi, & qd moleſtus fui tibi? reſpōde mihi: quia eduxi te de terra Aegypti, & de domo ſeruitutis liberaui te, & miſi ante faciē tuā Moyſen & Aarō & Mariā. Et in quinquageſimo pſalmo Dauid loquit̄ ad deū: ut iuſtificeris in ſermonibus tuis, & uincas cū fueris iudicatus. Narra ergo ſi qd habes ut iuſtificeris. Et eſt ſenſus: Ego nō loquar prior cōtra me, ne oppreſſum eſſe te dicas multiplicatiōe ſermonū: ſed tu ſi qd iuſti habes, ipſe pro te loquere, ut uidearis iſta quæ pateris immerito ſuſtinere. Et ut ſcias me miſereri tui, nō ob meritū tuū, ſed propter meā clementiā, à patrib. tuis repetā atq; maioribus: ut intelligas te à peccatoribus eſſe generatū. Pater tuus primus peccauit in ſolitudine, omnis uidelicet populus Iſrael. Siue author generis tui Abrahā, peccaſſe conuincitur, qñ dño terrā repromiſsionis ſemini illius pollicente, reſpōdit: In quo ſciā, quia poſsidebo eam? Et interpre- Gen.15
tes, inquit, tui præuaricati ſunt in me: Aaron & Moyſes Exo.17
ad aquā cōtradictionis, qui inter me & te medij loquebant̄. Et ut intelligamus nō eſſe uiolentā expoſitionē, ſequit̄: Et cōtaminaui principes ſanctos, de quib. & in pſalmo canitur: Abſorpti ſunt iuxta petrā iudices eo- Pſal.
rum. Quos idcirco contaminaſſe ſe dicit, quòd terram repro-

A re ꝓmiſsionis nō intrauerint. Dediq; ad internecionē Iacob, & Iſrael in blaſphemiā: ut nullus, pręter duos ex his q de Aegypto egreſsi erāt, intraret in Iudęā: ſed cadauera eorū iacerēt in ſolitudine. Iuxta Lxx. qui addiderunt de ſuo: Dic tu prior iniquitates tuas, ut iuſtificeris, ad pœnitētiā eos ꝓuocat deus: ut intelligāt ſcelera ſua atque peccata, & ueniā conſequant̄. Scriptū eſt em̄ & in alio loco:
Prou.18.e Iuſtus accuſator ſui eſt in principio ſermonis. Principesq; eorū & patres dicuntur dñi ſancta uiolaſſe nō ſeruientes legi dei, ſed traditiōes & mādata hominū requirentes, ꝓpter quos perijt Iacob, & in opprobriū datus eſt Iſrael, eiectus de ſua ꝓuincia, & toti⁹ orbis exul atq; peregrinus.

CAP. XLIIII.

ET *nunc audi Iacob ſerue meus, &c.*] Vbi accuſat̄ populus Iudæorum ob incredulitatem atq; blaſphemiam abſq; ulla nominis dignitate, puris appellat̄
B uocabulis: Non me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael. Et iterum: Dedi ad internecionē Iacob & Iſrael in blaſphemiam. Vbi aūt ad apoſtolorū chorū qui ex Iudæis eſt, ſermonem facit: iungūtur & nominum priuilegia: Audi Iacob ſerue meus, & Iſrael quē elegi, ut prima ſit ſeruitus, ſecūda electio. Hæc dicit dominus, factor & formator tuus, qui ab utero auxiliatus eſt tui: ut adhuc in uentre matris plantā fratris ariperes. Siue qui in principio naſcētis eccleſiæ te de perſecutoribus conſeruauit. Noli timere crudelitatem eorum ſerue meus Iacob, & rectiſsimè quem elegi. Alio nomine Iſraelem uocat יְשֻׁרוּן enim uerbum Hebraicum: cæteri εὐθύτατον ſiue εὐθὺν, id eſt, rectiſsimum & rectum interpretati ſunt: ſoli Septuaginta dilectiſsimū, iungentes de ſuo, Iſrael. Proprie enim iuxta Hebręos & literarum
ישראל fidem: Iſrael, rectus dei dicitur. Vir autē uidens deum, non in elemētis, ſed in ſono uocis eſt. Vnde & liber Geneſeos appellatur εὐθέων, id eſt, iuſtorū, Abrahā, Iſaac

CAP. XLIIII.

ET a nūc audi Iacob ſerue meus, & Iſrael quē elegi. Hæc dicit dñs: faciēs & formās te ab utero auxiliator tuus. Noli timere ſerue me⁹ Iacob & rectiſsime quē elegi. Effundā enim aquas ſuper ſitientē, & fluēta ſuper aridā: effundā ſpiritum meū ſuper ſemen tuū, & benedictionē meam ſuper ſtirpē tuā, & germinabunt inter herbas: quaſi ſalices iuxta præterfluentes aquas. Iſte dicet, dñi ego ſum: & ille uocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet manu ſua domino, et in nomine Iſrael aſsimilabitur.

CAP. XLIIII.

NVnc autē audi Iacob puer meus, & Iſrael quē elegi: Ego dñs de⁹, q fecit te, & plaſmaui te de uētre: adhuc habebis auxiliū. Noli timere puer meus Iacob, et dilecte Iſrael quē elegi: adhuc ego dabo aquā in ſiti q ambulāt in inaquoſo, ponā ſpiritū meū ſuper ſemē tuū, & benedictiōes meas ſup filios tuos. Et orietur ut in medio aquæ fœnū, et ſicut ſalix iuxta p̃terfluentes aquas. Iſte dicet, Dei ſum: iſte clamabit in noīe Iacob. Et alius ſcribet in manu ſua, Dei ſum ego: & in noīe Iſrael clamabit.

b Hæc dicit dñs rex Iſrael: & redemptor eius dñs exercituū: Ego primus & ego nouiſsimus, & abſq; me nō eſt deus. Quis ſimilis mei? uocet & annūciet, & ordinē exponat mihi, ex quo conſtitui populū antiquum: uentura & quę futura ſunt nō annūciēt eis. Nolite timere neq; cōturbemini, ex tunc audire te feci, & annūciaui, uos eſtis teſtes mei. Nunquid eſt deus abſq; me, & formator quē ego non nouerim? Plaſtæ idoli omnes nihil ſunt, & amātiſsima eorū non proderūt eis. Ipſi ſunt teſtes eorū: quia non uident, neq; intelligūt ut confundantur. Quis formauit deū, et ſculptile cōflauit ad nihil utile? Ecce omnes participes eius confundent̄. Fabri em̄ ſunt hominibus, cōuenient omnes, ſtabūt & pauebūt, & cōfundentur ſimul. Faber ferrarius lima operatus eſt: in prunis & in malleis formauit illud, & operatus eſt in brachio fortitudinis ſuę. Eſuriet & deficiet, nō bibet aquā, et laſſeſcet. Artifex lignarius extendit normā: formauit illud in rūcina, fecit illud in angularibus: & circino tornauit illud, & fecit imaginem uiri, quaſi ſpecioſum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit ilicem, & quercum quæ ſteterat inter ligna ſaltus. Plantauit pinum quam

pluuia

& Iſrael. Noli igitur timere Iacob & Iſrael, quia effundā C
aquas ſuper ſitientē & aridā, de qua ſępe dictum eſt: Et effundā ſiue ponā ſpiritū meū ſup ſemē tuū, & benedictionē meā ſuper ſtirpē tuā, quæ ex aqua & ſpiritu ſancto in baptiſmate renaſcet̄. Quā & in Euangelio ſaluator promiſit, dicens: Qui ſitit, ueniat ad Ioan.7.f
me & bibat. Statimq; infert̄: Hoc aūt dicebat de ſpiritu ſancto, quē credētes accepturi erāt. Cōparat quoque in baptiſmate renaſcētes herbis uirētibus, & ſalici quæ iuxta fluētes aquas oritur, & contra rerū naturā affert fructus, quæ pri⁹ ſterilis erat: uel cuius ſemen in cibo ſumptū, ſteriles facit. Quod quidem in primo pſalmo legit̄ Et erit ſicut lignū qđ plantatū eſt ſecus decurſus aquarum: qđ fructus ſuos dabit in tempore ſuo, & foliū eius nō decidet. Alij inter herbas & renaſcentes ſalices, duplicē uocationē intelligūt: ut in herbis, populus nationū ſit: in ſalicib⁹, hi q ex Iſrael D
crediderūt. Simulq; deſcribit uarietatem credentiū: Ali⁹ dicet, dñi ego ſum, q iuſtitiæ opera in ſe eſſe cōfidit. Alius uocabit, ſubauditur, peccatores ad pœnitentiā in nomine Iacob: ut & ipſi ſupplantēt uitia atq; peccata. Ali⁹ ſcribet manu ſua, dei ſū. Siue ut Lxx. tranſtulerunt ἐπιγράψει χειρὶ αὐτοῦ, τοῦ θεοῦ εἰμι, id eſt, Scribet in manu ſua, dei ſū: ut nouo tyrocinio ſeruitutis Chriſti ſe militē glorie̅t. Et in nomine Iſrael aſsimilabit̄. Non em̄ oēs ex Iſrael, ſed magna pars ex gentiū multitudine, in nomine Iſrael aſsimilabit̄: ut recipiat legē & ꝓphetas, oēſq; gratias ſpiritus ſancti, quæ Iſrael populo reꝓmiſſę ſunt. b ¶ *Hæc dicit dominus rex Iſrael, &c.*] Poſt prædicationē apoſtolorū uocationē gentiū, ſaluatoris aduentum, & effuſionē ſpiritus ſancti, quem cunctis credentibus daturū ſe eſſe promiſit: quando pro uarietate meritorū alius dicit, Domini ego ſum: alius uocabit in nomine Iacob: alius ſcribet manu ſua ſe eſſe domini: & cū ortus ſit de infideli turba gentiliū, in nomine aſsimi-

A aſsimilabit Iſrael, ut relictis idolis unꝰ dei cultor ſit. Incipit altera περικοπὴ, quã totã ſimul propoſuimus, ne unius ſenſus diuideremus continentiã. Et quia Lxx. in hoc capitulo exceptis paucis uerbis nõ diſcrepãt ab Hebraico, noſtra editiõe cõtenti ſumus, qua intellecta noſcentur & cæteræ. Eſt aũt ſermo cõtra illiꝰ tẽporis idololatras, quo Eſaias ꝓpheta uẽtura populis nunciabat, & arguit eos, ꝗ dei omnipotentis religione cõtempta, ſimulacris ligneis inclinent, & adorẽt opera manuũ ſuarũ. Curramꝰ ergo ꝑ ſingula. Hęc dicit dñs rex Iſrael, ꝗ in me crediturus eſt: & redemptor eius, ꝗ filij mei ſuſcipiet aduẽtum: dñs exercituũ atque uirtutũ, & omĩpotẽs. Hoc enim in Hebraico ſonat צְבָאוֹת. Ego ſum primus, & ego nouiſsimus: ego α & ω, & abſq; me nõ eſt deus: quia puer quẽ elegi in me deus eſt. De quo ſuprà dixi: Ecce puer meus quẽ elegi, electus meus
B quẽ ſuſcepit anima mea: iudiciũ gentib. ꝓferet, & in nomine eius gẽtes ſperabũt. Nec dicit ſe eſſe ſolũ, ſed præter uirtutem ſuã atq; ſapientiam nullũ eſſe externum deũ: deorũq; multorũ opinionẽ, & ſimulacra condemnans: Quis, inquit, ſimilis mei eſt? uocet ea quę nõ ſunt quaſi ſint: & exponat ordinẽ creaturæ meæ, qua cuncta ratione librauerim, ex quo feci hominẽ ſuper terrã. Nec hoc ſolũ uolo, ſed quæro etiã ſcientiã futurorum. unde tu Iſrael, cuius & rex & redẽptor ſum, noli timere ſimulacra, quæ eſſe nihil, in Sina mõte didiciſti. An forſitan creator eſt alius, quẽ ego nõ nouerim? Aut præter hũc alter eſt mundus, qui ignoti dei monſtret potentiã? Neq; uerò ea ſolũ quæ fiũt, ſed & illi qui faciunt habebuntur pro nihili. Cumq; uindictæ tempus aduenerit, nequaquã poterũt eos manuũ ſuarum opera liberare, quæ cæca & inſenſibilia cõfundũt artifices ſuos. quis enim poſsit hoc credere quod aſcia, lima, & teretro malleoq; formetur deus? Et uel in prunis ſimulacra fundantur: uel norma, runcina, & angularibus, circinoq; in deos repente conſurgant? Præſertim cum fame & ſiti artificis, artis uilitas demõſtretur. Fit enim lignea ſtatua, humanã exprimens ſpeciẽ: & quanto pulchrior fuerit, tanto deus putatur auguſtior. Ponitur in phano, & æterno claudit carcere, quæ longo tẽpore creuit in ſaltibus, & pro uarietate arborũ, cedrus & ilex & quercus uel pinus fuit. Mirumq; in

pluuia nutriuit, & facta eſt hominib. in focũ: ſumpſit ex eis, & calefactus eſt: ſuccẽdit, & coxit panes. De reliquo aũt operatꝰ eſt deũ, & adorauit: fecit ſculptile, & curuatꝰ eſt ante illud. Mediũ eius cõbuſsit igni, & de medio eius carnes comedit. Coxit pulmentũ & ſaturatus eſt, & calefactus eſt, & dixit: Vah calefactꝰ ſum, uidi focũ. Reliquũ aũt eius, deũ fecit, et ſculptile ſibi, curuat ante illud, et adorat illud, & obſecrat dicẽs: Libera me, quia deus meus es tu. Neſcierũt neq; intellexerũt. Obliti enim ſunt ne uideant oculi eorũ, ne intelligãt corde ſuo. Non recogitãt in mente ſua, neque cognoſcunt, neq; ſentiunt ut dicant: medium eius combuſsi igni, et coxi ſuper carbones eius panes. Coxi carnes, & comedi: & de reliquo eius idolum faciam, ante trũcum ligni procidam, pars eius cinis eſt: cor inſipiẽs adorabit illud, & non liberabit animam ſuam: neque dicet, forte mendacium eſt in dextera mea.

HEB. Memento horũ Iacob & Iſrael, quoniam ſeruus meus es tu: formaui te, ſeruus meus es tu Iſrael, ne obliuiſcaris mei. Deleui ut nubem iniquitates tuas, & quaſi nebulã peccata tua. Reuertere ad me, quoniam redemi te. Laudate cœli, quoniam fecit dominus: iubilate extrema terrę: reſonate montes laudationem, ſaltus & omne lignũ eius, quoniã redemit dominus Iacob, & Iſrael gloriabitur.
Hæc

SEP. Memẽto horũ Iacob Iſrael, qm̃ puer meus es tu: formaui te puerũ meũ, & tu Iſrael ne obliuiſcaris mei Ecce enim deleui ſicut nubẽ iniquitates tuas, & ſicut caliginẽ peccata tua. Reuertere ad mea, et redimam te. Lætamini cœli, qm̃ miſertus eſt deus Iſraelis. Canite tuba fundamenta terrę: clamate montes lætitiã: colles & omnia ligna quæ in eis ſunt, qm̃ redemit deus Iacob, & Iſrael inclytus eius.
Sic

C modũ ſegmẽta eius atq; raſurę mittunt in focũ: ut calefaciãt artificẽ dei, & coquãt diuerſa pulmẽta. Pars aũt altera formãt in deũ, ut ope cõpleto, adoret illã factor ſuus, & operis ſui imprecet auxiliũ, nec intelligit uel recogitat: imò nec carnis, nec mẽtis aſpicit oculis, quod non poſſit eſſe deus, cuius pars igne combuſta eſt: nec hominis manu fieri diuina maieſtas. Pleniꝰq; ſuper irriſione idolorũ ꝓpheticus ſermo contexit: quæ facilis intelligẽtiæ ſunt, nec laciniofam imò ſuꝑfluã expoſitionẽ deſiderãt. Super quo & Flaccus ſcribit in Satyra, deridẽs ſimulacra gentiũ: Olim trũcus erã ficulnus inutile lignũ: Cũ faber incertus ſcamnũ faceret ne Priapũ, Maluit eſſe deũ: deus inde ego, furũ auiũq; Maxima formido. Quicqd aũt de idolis dictũ eſt, põt referri & ad hæreſeõ principes, qui ſimulacra dogmatũ ſuorũ atq; mẽdacij, artifici corde cõponũt: & uenerant ea quę à ſe ſciũt D eſſe ſimulata. Nec ſufficit eſſe error proprius, niſi ſimplices quoſq; eorũ adoratione deceperint. ꝗ quęſtũ putãt eſſe pietatẽ, & deuorant domos uiduarum: abutẽteſq; uulgi imperitia, ita arte dialectica quaſi aſcia, & teretro, lima & runcina formãt deũ ſuũ, & cudũt malleo, atq; inaurant ſermonis rhetorici uenuſtate: quorũ deus uenter eſt, & gloria in cõfuſione eorũ. a ¶ *Memẽto horũ Iacob, &c.*] Cũ hæc ſe ita habeãt, & idola hominũ ſcias eſſe figmẽta, ô Iacob & puer meus Iſrael, ne obliuiſcaris creatoris tui, tibiq; ipſi iniuriam facias, ut incurueris operi manuũ tuarum. Quæ quia in aduẽtu pueri mei quem elegi, penitus deſtruenda ſunt: propterea tota mentis auiditate cognoſce, qđ ſicut nubes & caligo & nebula uel ſolis calore diſſoluit, uel uento raptante tenuat: ita iniquitates tuas & uniuerſa peccata quib. prius me offenderas, diſſolui faciã. Tu tantum reuertere ad me, & age pœnitentiã: quia redimẽdus es precioſo ſanguine. Quod ſi feceris, ſcias in ſalute tua cœlos terramq; lętari, & omnia elemẽta cõcinere. Siue angelos qui morantur in cœlis: & alias poteſtates, quibus terræ fundamenta portantur. Vel certe apoſtolos & prophetas, de quibus loquebatur & Apoſtolus: Aedificati ſuper fundamentũ apoſtolorũ & prophetarũ. Montes quoq; & Ephe.2 ſyluæ ſiue colles, qui pro uarietate uirtutum prima & media loca & ultima poſſederunt, iubentur iubilare & tuba

A tuba canere: ſciẽtes ꝙ redemerit dñs Iacob, & in Iſrael cõuerſione lætetur, ſiue ipſe Iſrael ab errore cõuerſus, inclytus fiat. a ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Deſtructis idolis & iniquitatib. Iſrael peccatiſq; deletis, qñ omnis ſimul creatura gaudebit, & iuxta euãgelij fidem ſuper pœnitentia peccatorũ angeli lętabunt in cœlis: deſcribit potẽtia dei, quod nequaq̃ ei grande ſit redimere Iacob, & Iſrael inſtaurare cor rectum, quẽ formauit ex utero. Et ſi hoc alicui nõ paruũ uideat: nõ ſit illi difficile qui extẽderit cœlos ſolus. Iuxta qđ alibi legitur:
Pſal.103.a Qui extẽdit cœlum quaſi pellẽ. Nõ quo filiꝰ excludat ab ex-
Ioan.1.a tẽſione cœlorũ: Omnia em̃ per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factũ eſt nihil, qđ factũ eſt: ſed quo, ut ſæpe diximus, per hãc ſententiam excludãtur idola. Nam & in Prouerbijs Salomonis ex perſona Chriſti dei uirtutis deiq;
Prou.8.c ſapiẽtiæ dicitur: Qñ
Pſal.32.b parabat cœlũ, ego
B eram cũ eo. Ipſe em̃ dixit, & facta ſunt: ipſe mãdauit, & creata ſunt. Et: Verbo dñi cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis uirtus eorũ. Hęc frequẽter ingerimꝰ, ne ulla blaſphemãdi Chriſtũ hæreticis occaſio relinquat. In ſtabilitate quoq; terræ, quãdo illius fundamenta ſolidabat, nullus erat cũ deo, præter eum qui erat in eo. Iſte igitur tantus ac talis, cum pręfiniti myſterij tẽpus aduenerit: ut cuncta idola deſtruãtur, & dei ſoliꝰ notitia prædicetur in mũdo: omnia uaticinia diuinorum, & pythonũ & hariolorũ ſigna atq; portenta, quibus humanum deceperuut genus, deſtruet atq; ſubuertet: & ſapientiam philoſophorum, quæ & ipſa erroris pars maxima eſt, dum ſtultam eſſe mõſtrabit: dum nequaquam humanis cogitationibus dei probantur cõprehendiſſe ſapientiã. Qui etiã uerbum pueri ſiue ſerui ſui, de quo ſuprà diximus: & conſiliũ nũciorum eius, rebus explebit: apoſtolorũ ſcilicet omniumq; doctorũ, qui uoluntatẽ magiſtri ſui gentibus nunciabũt.

HEB. a Hęc dicit dominus redemptor tuus, & formator tuus ex utero: Ego ſum dominus faciẽs omnia, extendens cœlos ſolus, ſtabiliens terram, & nullus mecum. Irrita faciens ſigna diuinorum, & hariolos in furorẽ uertens: conuertẽs ſapientes retrorſum, & ſcientiã eorũ ſtultã faciẽs. Suſcitans uerbũ ſerui ſui, & conſilium nũciorum ſuorum complẽs. Qui dico Hieruſalem, habitaberis: & ciuitatibus Iudæ ædificabimini: & deſerta eius ſuſcitabo. Qui dico profundo, deſolare, et flumina tua arefaciã. Qui dico Cyro, paſtor meus es, & omnẽ uoluntatem meã complebis. Qui dico Hieruſalem, ædificaberis: & templo fundaberis.

SEP. Sic dicit dominus qui redemit te, & formans te ex utero: Ego dominus qui compleo omnia: extendi cœlũ ſolus, & formaui terram. Quis alius diſsipauit ſigna pythonũ, & diuinationes de corde? ꝗ auerto prudentes retrorſum, et cõſilium eorũ ſtultũ facio. Et ſtatuo uerbũ pueri mei: et conſilium angelorũ eius uerũ probo. Qui dico Hieruſalẽ, habitaberis: & ciuitatibus Iudæ, ædificabimini, & deſerta illius oriẽtur. Qui dico abyſſo, deſolaberis, & flumina tua arefaciam. Qui dico Cyro, ut ſapiat, & omnes uoluntates meas faciat. Qui dico Hieruſalem, ædificaberis: & domum ſanctam meam fundabo.

CAP. XLV.

HAec b dicit dominus Chriſto meo Cyro, cuius apprehendi dexteram: ut ſubijciam ante faciem eius gentes, & dorſa regum uertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ nõ claudentur. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas conterã, & uectes ferreos confringã. Et dabo tibi theſauros abſcõditos, & arcana ſecretorũ, ut ſcias quia ego dominus, qui uoco nomen tuum deus Iſrael. Propter ſeruum meum Iacob, & Iſrael electum meũ, & uocaui te nomine tuo: aſsimilaui te, & nõ cognouiſti me. Ego dñs, & non eſt amplius: extra me nõ eſt deus: accinxi te, & non cognouiſti me. Vt ſciant hi qui ab ortu ſolis, & qui ab occidente, quoniam abſq; me nõ eſt deus. Ego dominus, & nõ eſt alter. Formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum, ego dominus faciens omnia hæc.

C Ipſe ergo qui eſt tãta facturus, cuius potentiã breui ſermone deſcripſi: etiã ad Hieruſalẽ, quæ deſtruẽda erit à Babylonijs nũc dicit anteq̃ deſtruat, quod rurſum habitetur à populis: & ciuitatib. Iudææ, quod inſtaurentur: qui & ſolitudines illius ſuſcitabit, ut omnia cultorib. impleãtur. Qui igit dicit Hieruſalẽ & Iudęæ & deſertis eiꝰ, qđ habitet & ædificet & ſuſcitet: hic dicit ꝓfundo ſiue abyſſo, id eſt Babyloni: deſolare & flumina tua arefaciã, oẽm regũ potẽtiã. ſiue qa ꝓfundũ & abyſſum dixerat, rectè ꝑ trãſlationẽ & flumina poſuit: de quibus & Pſalmiſta decantat: Suꝑ flumina Babylonis ibi ſedimus & fleuimus. Pſal.136. Et ꝗ Hieruſalẽ inſtaurat, & Babylonẽ deſtruit, dicit quoq; Cyro regi Perſarũ, ꝗ primꝰ deſtruxit Babylonẽ atque Chaldæos: paſtor meus es: ſiue ut lxx. trãſtulerũt, ut ſapiat. Cuiꝰ differẽtiæ cã manifeſta eſt. Verbũ em̃ Hebraicũ רעי ſi ꝑ ר literã legamꝰ, D intelligit paſtor meus: ſi per ד ſciens uel intelligẽs meus, quarũ ſimilitudo paruo apice diſtinguit: ac per hoc ſæpe cõfundit. Scriptũ eſt in Eſdrę principio, ꝙ ad edictũ Cyri regis Perſarum atq; Medorũ, populi Iſrael ſit laxata captiuitas: & remiſsi in Hieruſalẽ, ꝗ redire uoluerũt ſub Zorobabel filio Salathiel, & Ieſu filio Ioſedech ſacerdote magno. Huic. n. dñs inſpirauit, ut ſuã faceret uoluntatẽ, & illiꝰ præcepta cõpleret. Signãterq; addidit, ꝗ dico Hieruſalẽ ędificaberis, & tẽplo fũdaberis. Sub Cyro em̃ iuſſum eſt, ut ędificaretur Hieruſalẽ, & templũ, cuius tantũ illo uiuente iacta ſunt fundamẽta. Cęterũ ſub Dario, anno illius ſecundo, prophetantibus Aggæo & Zacharia, templũ ædificari cœptum eſt. CAP. XLV.

HAec dicit dominus Chriſto meo Cyro, &c.*] Scio in hoc capitulo non ſolum Latinorũ, ſed & Gręcorum plurimos uehementer errare, exiſtimantiũ ſcriptum eſſe: Sic dicit dominus Chriſto meo domino:

ut

A ut intelligat, iuxta illud quod alibi legimus: Pluit do/
Pſal.109 minus à domino. Et: Dixit dominus domino meo. Ne
que enim κυρίῳ, quod dominũ ſonat: ſed Cyro dicitur,
qui Hebraice appellatur כורש regi Perſarum qui Ba/
bylonẽ Chaldęosq́ ſuperauit. Et iunctus Medis, agita
tor bigę, id eſt, cameli & aſini, ſuprà legit. Iſte appella/
tus eſt Chriſtus: id eſt, unctus dñi, quod erat inſigne a/
pud Hebręos regię poteſtatis: ut quomodo apud nos
diadema & purpura ſolis Imperatorib. datur, ſic apud
Hebręos regnaturi perfundebant unguento. Vnde &
1.Reg.6.b Saul Chriſtus domini dicit. Et in pſalmis legimus: No
Pſal.104.b lite tangere Chriſtos meos: & in prophetis meis noli/
te malignari. Huius dexterã apprehendit & tenuit ut
nullus fortitudini eius ualeret reſiſtere. Legamus Xe/
nophontis octo librorũ Cyri maioris hiſtoriã, & pro-
phetiam Eſaiæ cernemus expletam. Quę enim ciuitas
illi non patuit? quis nõ regum terga ſubiecit? qui mu
ri prius inexpugnabiles, non illius obſidione ſubuer
ſi ſunt? Vnde ad ipſum Cyrum Deus apoſtropham fa
cit: Dedi tibi theſauros, & abſconditas opes cunctarũ
urbium: ut qui prius colebas idola, beneficijs unũ ſen
tires deum: præſertim cum ſcias, multò antequàm na/
ſcereris tuũ nomen eſſe prædictum. Quod quidem &
Ioſephus in undecimo Iudaicæ antiquitatis uolumi/
ne refert, legiſſe Cybum ab Eſaia de ſe certo uaticinatũ
nomine: & idcirco Iudæos quaſi dei familiares pluri/
mum dilexiſſe. Hæc autem, inquit, tribui tibi propter
Iacob ſeruum meũ: & Iſrael electum meum. Et uocaui
te nomine tuo: ſicut uocaui Abraham, Iſaac & Iacob:
& multò ante prædixi, ut Iſaac & Ioſiam: ne putareris
ille eſſe Chriſtus, cui aſsimilatus es, & in cuius typum
& imaginẽ præceſsiſti. Tu aũt nõ cognouiſti me, id eſt,
ſimulacra coluiſti, non deum. Accinxi te fortitudine,
multarum gentium feci eſſe uictorem, & non cognoui
B ſti auxiliatorẽ tuum. In quo loco ſatis mirari nequeo,
quæ ſtultitia ſit legentium, ut hęc ad Chriſtum referãt:
per quem mundus reconciliatus eſt deo. Ego, ait do/
minus, & non eſt amplius extra me. Præter ſermonem
quippe atq; rationem uirtutemq́; meam & ſapiẽtiam;
quæ in me eſt: nullus eſt alter deus. Et hæc feci ut ab o/
riente & occidẽte omnis orbis agnoſcat, nullũ eſſe aliũ
abſq; me deum. Ego dominus & non eſt alter. Pater e-
nim in filio, & filius in patre. Qui loquitur in Euange
lio: Ego & pater unũ ſumus. Et in Eſdræ uolumine po/ C
ſitum eſt ſcripſiſſe Cyrum ad omnes gẽtes, nullum eſ- Ioan.10
ſe deum, niſi ſolum deum Iſrael. Siue ita intelligendũ,
quod captiuorũ laxatio, & dei in populum ſuum cle/
mentia, cunctis gentibus deum fecerit notiorem. Qui
igitur tibi dedi fortitudinẽ & ſolus deus ſum: ipſe res
inter ſe contrarias facio, lucem & tenebras, id eſt, diem
& noctem: pacem & malum, hoc eſt ocium & bellum:
per quæ ſignificat & iratum fuiſſe ſe populo ſuo, quan
do tenebras captiuitatis, malaq́; ſuſtinuit ſeruitutis.
Et rurſum miſertum, quando remiſsi in patriam, pacẽ
& gaudium receperunt. Quomodo enim luci contra/
riæ tenebræ ſunt: ita paci contrarium bellum eſt. Vnde
confundatur hæreſis quæ malorum arbitratur condi
torem deum. Cum hic malum non contrarium bono,
ſed pro afflictione ponatur & bello ſecundũ illud qđ
in Euangelio ſcriptum eſt: Sufficit diei malitia ſua. Poſ
ſumus iuxta tropologiam hæc & de eccleſiaſtico uiro Tropol.
dicere: cui deus dedit ſermonem atq; ſapientiã, ut om/
nes ſectas contrarias ueritati ſua diſputatione ſubuer
tat. Sicut & de Stephano ſancta ſcriptura cõmemorat, Act.6.c
q̄ nullus potuerit reſiſtere ſapientię eius: & ut reges, id
eſt, patriarchas ſingularum hæreſeôn ſuæ ſubijciat po
teſtati: & aperiat atq; confringat, quod prius uideba/
tur dialectica arte concluſum, & in medium proferat
arcana hæreticorum, ſuperãs eos atq; conuincens: ut
Chriſti ſecreta cognoſcant, in quo ſunt omnes theſau
ri ſapiẽtiæ & ſcientiæ abſconditi. Iſtiuſmodi uirum uo
cat deus ex nomine ſuo: quia defenſor eſt pueri eius Ia
cob & electi illius Iſrael. Hunc ſuſcipit & aſsimulat ſer/
moni ſuo, qui cauere debet ne ſuũ putet eſſe quod lo/
quit: ſed omnia ad datoris referat gloriã, ne & ipſe me
reatur audire: Accinxi te, & non cognouiſti me. Cum
enim inſtructus armatura apoſtoli, omnes docuerit
non eſſe alium deum niſi unum qui ſit Iacob & Iſrael
deus, confundetur Marcion, duos deos intelligens: u- D
num bonum, & alium iuſtum: alterum inuiſibilium,
alterum uiſibilium conditorem. E quibus prior lucẽ
faciat, ſecundus tenebras: ille pacem, hic malum: cum
utrunque pro diuerſitate meritorum unus deus idem
que condiderit.

Commentarij duodecimi in Eſaiam
prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMTERtium Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Procemium.

MVlti caſus opprimunt nauigantes. Si uehemẽtior flauerit uentus, tempeſtas formi/
dini eſt. Si aura moderatior ſumma iacentis elementi terga criſpauerit: piratarũ inſi
dias pertimeſcunt. Atq; ita fit, ut fragili animæ ligno creditę, aut metuant periculũ,
aut ſuſtineant: quorum utrunq; altero grauius eſt, uel mortẽ timere perpetuò, uel
quã timueris ſuſtinere. Hoc mihi in Eſaiæ pelago nauiganti accidere uideo. Dum enim inoffen
ſo curſu uela tenduntur: & ſecuris nautarũ manibus, ſulcans æquoris campos carina delabitur:
ſubito clangoris turbo cõſurgens, tantis undarum molibus & colliſorum inter ſe fluctuum fra
gore reſonante, pauida amicorum corda perterruit: ut dicere cogerentur, Magiſter, ſaluos nos
fac, perimus. Quamobrem Euſtochium, in toto orbe terrarũ unicum nobilitatis & uirginitatis
exemplum, nõ ſileat pupilla oculi tui, clamaq́; in corde: Abba pater. Et cum Pſalmiſta loquere:
Exurge, ut quid dormis domine: ut iniunctum in Eſaiam opus, te orante, & Chriſto miſerante,
perficiam. Iam enim tertiuſdecimus explanationum liber cuditur, qui necdum peruenit ad cal-
cem. Et interim donec miſericors & miſerator dominus, patiens & multarum miſerationũ, red-
dat priſtinam ſanitatem, hanc præfatiunculam tumultuario ſermone dictaui, ut quæ habentur
in ſchedulis deſcribantur, & plena emendatio lectoris iudicio reſeruetur.

Commen-

A COMMENTARIORVM
Hieronymi in Eſaiam prophetam
Liber decimuſtertius.

ROrate[a] cœli deſuper,
& nubes pluãt iuſtũ,
aperiat terra, & germinet
ſaluatorẽ: et iuſtitia oriatur
ſimul, ego dñs creaui eum.
[b] Væ qui cõtradicit fictori
ſuo, de teſta Samijs terræ.
Nunquid dicit lutũ figulo
ſuo quid facis, & opus tuũ
abſq; manib. eſt? Væ q di-
cit patri, qd generas, et mu
lieri, quid parturis? Hæc di
cit dñs ſanct⁹ Iſrael plaſtes
ei⁹ uẽtura: interrogate me
ſuper filios meos, & ſuper
opus manuum mearum
mãdate mihi. Ego feci ter-
ram: & hominẽ ſuper eam
creaui ego: manus meæ te
tenderunt cœlos: & omni
militiæ eorum mandaui.
Ego

LAetetur cœlũ deſup,
& nubes ſpargãt iuſti
tiã. Germinet terra, et oriat
miſericordia, et iuſtitiã ger
minet ſimul: ego dñs qui
creaui te. Quid melius feci,
q̃ lutũ figuli? nũquid arans
arabit terram? Nũquid di-
cet lutũ figulo, quid facis:
quoniam nõ operaris nec
habes manus? Vę qui dicit
patri, quid generas: & ma-
tri, quid parturis? Sic enim
dicit deus dñs ſanctus Iſra-
el qui fecit uẽtura. Interro-
gate me de filijs meis, & de
operibus manuũ mearum
mãdate mihi. Ego feci ter-
rã & hoĩem ſuper eã. Ego
manu mea firmaui cœlũ: e-
go omnib. ſtellis mãdaui.
Ego

ROrate cœli deſuper, et pluãt, nubes, etc.] Duplex huius loci
interpretatio eſt. Quidã eñ putãt hærere ſuperiori
bus quæ dicuntur, &
Cyro rege laxante ca
ptiuos, cœlũ terrãq;
lætari, μετωνυμικῶς, ꝓ
eo qđ eſt, illos qui in
cœlo morãtur & ter/
ra. Alij à ſuperiorib.
ſeparant, & propriũ
capituli huius uolũt
eſſe principiũ, ac de
aduentu domini ꝓ/
phetari, q̄ imperetur
nubibus, de quibus
ſuprà 5.a ſuprà ſcriptũ eſt: Mã/
dabo nubib. ne plu-
ant ſuper eã imbrẽ,
id eſt uineam Iſrael,
& ad quas peruenit
ueritas dei, ut pluãt
mundo iuſtũ ſiue iu
ſtitiã: terraq́; aperiat
& germinet ſaluato/
rem. De qua in Pſal/
Pſal.84.b mis canit: Veritas de
terra orta eſt, & iuſti/
tia de cœlo ꝓſpexit.
Siue iuxta Lxx. Ter/
ra miſericordiã & iu
ſtitiã pariter germi-
B nauit, ut & peccato/
res miſericordiam, &
iuſti pręmia conſequant. Quodq́; ſequit: Ego dñs crea
ui eum: uel, ego dñs qui creaui te. Non ſcandalizabit
ad nomẽ creaturæ, qui illum uermẽ ac ſeruũ & germi/
natũ legerit eſſe de terra. [b] ¶ *Væ qui cõtradicit fictori, etc.*]
Qui ad Cyri perſonã uolunt referre quæ dicta ſunt, ſic
locũ iſtum interpretant. Me ingentia pollicente, quod
propter euerſionẽ populi mei in Iudæam, omnia Cy-
ro regna ſubſternã. Væ ei qui incredulus eſt, & non pu
tat uentura quę dico: quaſi ſi lutum & teſta cõfracta ca
lumnient figulum ſuũ, quare facta, uel cur ita facta ſit:
& opus contra artificis loquatur manus: & patrem ac
matrem calumnietur filius, cur in terram naturæ lege
profuſus ſit. Cum igitur ego dominus ſanctus Iſrael
plaſmauerim Cyrum, & mea iuſsione generatus ſit, ſu
perfluũ facitis ambigere de futuris: quin potius noſ/
ſe debetis, quod filios meos, populum Iſrael: opus ma
nuum mearum, non ueſtro arbitrio, ſed mea uolunta/
te diſpenſem: ut qui prius eis tenebras & malum crea/
ui, nunc lucem & pacem tribuam. Ego enim ſum deus,
qui non in uacuum creaui terrã, ut eſſet deſerta & ſqua
lida: ſed ut homines habitarent in ea. Ego extendi ſiue
firmaui cœlos, ut angelorum eſſent habitaculum. Stel
larũq; eos uarietate diſtinxi: & imperaui ſingulis quo
currerẽt ordine, & dierum ac menſium annorumq́; di-
uerſa ſpacia complerẽt. Qui igitur cœlum feci terram,
quid magnum eſt ſi unum regem creauerim, qui mea
mandata conſeruet, & omnes uias illius dirigam? Ipſe
enim iuſſurus eſt, ut ædificetur ciuitas mea Hieruſalẽ,
& captiui redeant in Iudæam. Non ob preciũ neq; mu
nera, ſed ob meam uoluntatem, dicit dñs deus exerci/
tuum. Qui autem cœptam ad Chriſtum refert intelli/
gentiam, ſic explanationis ſuæ uerba moderatur. Væ
eis qui contradicunt deo, & Chriſtum non putant eſſe
uenturũ, quaſi lutũ & teſta de teſtis contradicat figulo C
ſuo. Væ qui dicit omnipotẽti patri, quare tu generas fi
liũ, & mulieri ſanctæ Mariæ, quid parturis? De qua ſcri
bit & Apoſtolus: Quod Chriſtus factus ſit de muliere, Gal.4.a
factuſq; ſub lege. Hæc ergo dicit dñs ſanctus Iſrael, qui
plaſmauit in uirgina
li utero ſaluatorẽ di-
cens per Gabrielem:
Spiritus ſanctus ue-
niet ſuper te, & uirtus
altiſsimi obũbrabit
tibi: quod aũt naſcet
in te ſanctũ, uocabi/
tur filius dei. Interro
get me teſta, & futuro
rum ſecreta perqui/
rat: & pręcipiat mihi
qũo adoptiuos filios
qui in meũ filiũ cre/
dituri ſunt debeã re/
gere. Dicit & Euange
liſta Ioannes: Quot/ Ioan.1.a
quot eum receperũt,
dedit eis poteſtatem
filios dei fieri. Sin au
tem ego feci terrã, ut
habitaret ab homi/
nibus: & cœlos extẽ/
di deſuper, & eos a/
ſtrorũ uarietate de/
coraui, ut morarent
in terra cultores dei:
Quid mirũ ſi filium
meum, iuſtum regẽ
miſerim mũdo, ſiue D
ab inferis ſuſcitaue-
rim: cuius omnes uiæ rectæ ſunt? Peccatum enim non 1.Pet.2.d
fecit, nec dolus inuentus eſt in ore eius: Qui ædificet ci Matt.16.c
uitatem meã ſuper petrã, aduerſum quam portæ infe/
ri nõ præualeant, & quæ in mõte poſita, latere nõ poſ/
ſit. Dæmoniaciſq; prius uinculis alligatos, omnes di-
mittat liberos: nõ in precio neq; in muneribus: Gratis Matt.10.a
enim ſalui facti ſumus, audientib. apoſtolis atq; faciẽ-
tibus: Gratis accepiſtis, gratis date. Nõnulli hęc ad Zo
robabel referunt q eduxit captiuos de Babylone, & æ-
dificauit ciuitatẽ, & extruxit templũ, prophetantib. Ag
gęo & Zacharia atq; dicentib⁹: Manus Zorobabel fun Zach.4.c
dauerũt domũ iſtam, & manus eius cõplebunt eã. Sed
nos rectius dicimus & uerius, nec Cyrũ ædificaſſe ciui
tatem quæ poſtea extructa eſt ſub Neemia, nec omnes
uias ei⁹ fuiſſe directas. Cui ſuprà dictũ eſt: Aſſumpſi &
accinxi te, & nõ cognouiſti me: & Zorobabel ſtatũ, qui
ſub nutu ac poteſtate Medorum fuit atq; Perſarũ, om-
nia quæ dicuntur excedere. Neq; enim Zorobabel ex/
truxit ciuitatẽ: nec captiuitatẽ dimiſit, nec rex appella/
ri põt, qui ſub alijs uiuẽs regibus, hoc nomine caruit.
Quid ſibi aũt uelint Lxx. qui in principio huius capi-
tuli tranſtulerũt: Quid melius feci q̃ lutũ figuli? Nun/
quid q arat, arabit terrã? ſcire nõ ualeo, niſi forte Theo
dotionis ſequar editionẽ, qui pro hoc poſuit, Væ ei q
cõtendit contra factorẽ ſuũ, arans arantis terrã, quod
ſcilicet uulneret in pœnitẽtia corda mortaliũ, & in mo
rem ſulcorũ ea ſubruat atq; ſubuertat. Sed & hæc friuo
la interpretatio eſt. Porrò qđ figul⁹, hoc eſt, creator no/
ſter & factor, appellet deus, & apoſtolus Paulus in epi
ſtola loquitur ad Romanos: Nunquid dicit figmentũ Rom.9.d
ei qui finxit, quid me feciſti ſic? An non habet poteſta/
tem figulus luti, ex eadẽ maſſa facere, aliud quidẽ uas
in honorẽ, aliud uerò in cõtumeliam? Et in Hieremia

 prolixius

A prolixius ſcribitur, qui narrat poſt cætera: Deſcendi in domū figuli, & ecce ipſe faciebat opꝰ in rota, & diſsipatum eſt uas quod faciebat in manib. ſuis. Rurſumq; fecit ex eodē luto aliud uas, ſicut placuit in cōſpectu eiꝰ. Et factus eſt ſermo dñi ad me dicēs: Si nō poſſum ſicut iſte figulꝰ facere uos domus Iſrael, dicit dñs? Ecce ſicut lutū ī manu figuli: ſic uos eſtis in manib. meis domꝰ Iſrael. Illudq; qđ ſcriptū eſt: ego omnibus ſtellis pręcepi: occaſionē quibuſdam tribuit, ꝙ aſtra rationalia ſint, & animā ſēſumq; habeāt. Neq; eñ aiūt, præciperet, niſi intelligētibus, nō recordantes qđ in Iona ſcriptum ſit: Pręcepit dñs ſpiritui cōburenti. Et rurſum: [Ionæ 4.e] Præcepit uermi matutino. Et qđ in [Lucæ 8.d] euāgelio ſaluator uētos & mare increpauerit, in quib. ſenſum atq; rationē nō eſſe, perſpicuū eſt. a ¶ *Hæc dicit dominus: Labor Aegypti, &c.*] Et in hoc loco q ſequunť hiſtoriā, dicūt Aegyptū & B Aethiopes genteſq; Sabaim, quæ trans Aethiopiam ſunt, ſeruiſſe Cyro, & ei gētes ultimas fuiſſe ſubiectas: atq; ex mirabili intellexiſſe uictoria, ꝙ in eo eſſet dñs, & nō eſſet alius præter eū qui in illo habitaret deus. Sed hoc qđ ſequitur: Verè tu es deus abſconditus, deus Iſrael ſaluator: quō poſsit Cyri perſonæ cōuenire, nō intelligo: Niſi fortè Theodotionis utanť editione: qui trāſtulit, in te eſt fortis, & nō eſt alius præter eum deus: Propterea tu fortis abſconditus deus Iſrael ſaluator. Quocunq; ſe uerterint, nō ualebunt laqueos ueritatis effugere. Fac enim eſſe in Cyro deū, & non eſſe alium præter eū qui ſit in Cyro deus, quomodo Cyri perſonæ dici cōueniet: Vere tu es deus abſcōditus, deꝰ Iſrael ſaluator? Ergo deus in quo eſt deus, dñs noſter Ieſus Chriſtus rectius intelligiť & uerius, qui in Euangelio loquiť: Ego & pater unum ſumus. Qui deus appellatur abſconditus propter aſſumpti corporis ſacramentū, & deus Iſrael ſaluator, quod interpretať Ieſus. [Matt. 1.d] Hic enim iuxta angelū Gabrielē ſaluabit populū ſuū. Confuſi ſunt & erubuerunt omnes ſimul, ſcribę uidelicet & phariſæi. Et abierūt in confuſione fabricatores erroris: qui in toto mundo diſſeminauere mendaciū, ut [Matt. 28.a] eū diceret ab apoſtolis furto eſſe ſublatū. Iſrael aūt ſaluatus in dño ſalute æterna, apoſtolorū intelligiť chorus, & hi qui per apoſtolos crediderunt. Vnde dicitur ad eos: Non confundemini neq; erubeſcetis: non ſolū in præſenti ſeculo, ſed & in futuro. Seruiſſe autē ei Aegyptum, & Athiopas, & Sabaim, excelſos uiros atque ſublimes: nemo dubitat, cū ei mundū uideat eſſe ſubiectum, & ex paucarū nomine nationū, quæ habitāt in C extremis finibus terræ: cūctos cœlorū cardines, & omnia terræ littora, ei creditura perſpiciat. Vnde pulchre quaſi laborantibus in errore idololatriæ, ceſſare labor Aegypti nominať. Nulla eñ gēs ita idololatriæ dedita fuit, & tā innumerabilia portēta uenerata eſt, quā Aegyptus, de qua ſuprà legimꝰ: Ecce dñs aſcēdet ſup nubem leuē, & ingredieť Aegyptū, & mouebuntur ſimulacra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabeſcet in medio eiꝰ. [Suprà 19] Porrò qđ in Lxx. additū eſt: Innouamini ad me inſulę, ſic exponere poſſumus, ut dicamus eccleſias de gētibus congregatas innouari in Chriſto, & appellari inſulas, ꝙ perſecutorū rabiē ꝓcellaſq; ſuſtineāt, & fundatę ſupra petrā, nulla turbinū mole quatianť. Hebrei ſtulta cōtentione nitunť aſſerere, uſq; ad eū locū ubi legiť: Tantū in te eſt deus, & non eſt abſq; te deus, uel ad Hieruſalē uel ad Cyrū dici. Hoc aūt qđ ſequiť: D Vere tu es deus abſcōditus, deus Iſrael ſaluator: Subitò ad omipotentē deū apoſtrophā fieri, cū etiā ſtultis perſpicuū ſit, unū contextū eſſe ſermonis, nec poſſe ſenſum diuidi qui in ipſo narrationis ordine & ratiōe coniunctus eſt. b ¶ *Quia hæc dicit dominus, &c.*] Vocatis Aegypto, & Aethiopia, & Sabaim uiris excelſis: ꝑ quæ monſtrať ſalus uniuerſarū gentium barbararū, & totiꝰ mundi ad deum cōuerſio: oſtendit deus iuſtitiā ſuam: quod nō ſolum Iudæorum ſit dominus, ſed & gentiū. Ipſe eñ cœli factor & terræ, æqualiter omniū deus eſt, & nō ob aliam cauſam creauit terram, niſi ut hominū eſſet habitaculum: qui ſuum adorarent & intelligerēt creatorem, & idola uniuerſa contemnerent. Nam & in monte Sina, de excelſo eius uertice hæc audiētibus populis eſt locutus: Non erūt tibi dij alieni abſq; me, nec facies tibi idolum. [Exod. 20] Sed melius ut hoc dictum de euangelica prædicatione credamus. Moyſes enim in abſcōdita ſolitudine, uni tantum loquutus eſt populo; Apoſtolorum aūt ſonus in uniuerſum orbem exijt, & uerba eorum uſq; ad terræ terminos peruenerunt. [Pſal. 18] Non dixi, inquit, ſemini Iacob fruſtrà quærite me. Cœlorum enim illis regna promiſi, & primū ad eos locutus ſum: Non ueni niſi ad oues perditas domus Iſrael. [Matt. 15] Et idcirco locutus ſum iuſtitiā, & annūciaui recta ſiue ueritatē: ut imaginib. legis & ceremonijs derelictis, ſequerentur euangelij ueritatem. Sed quia illi credere noluerunt, & indignos ſe iudicauerūt ſalute: ꝓpterea dico gētibus: Congregamini de toto orbe, & uenite & accedite ad me

HEB. Ego ſuſcitaui eū ad iuſtitiā, et oēs uias eius dirigā. Ipſe ædificauit ciuitatē meā, & captiuitatē meā dimittet: nō in precio neq; in muneribus: dicit dñs deus exercituū. a Hęc dicit dominus: Labor Aegypti & negotiatio Aethiopię, & Sabaim uiri ſublimes ad te trāſibūt, et tui erūt: poſt te ambulabūt, uincti manicis ꝑgēt, & te adorabūt, teq; deprecabunť: tm̄ in te eſt deꝰ, & nō eſt abſq; te deus. Vere tu es deus abſconditus. Deus Iſrael ſaluator. Cōfuſi ſunt & erubuerunt oēs, ſimul abierunt in confuſione fabricatores errorū. Iſrael ſaluatus eſt in domino ſalute æterna: non confundemini, & non erubeſcetis uſque in ſeculum ſeculi. b Quia hæc dicit dominus, creās cœlos ipſe deus: formans terram, & faciens eam

SEP. Ego ſuſcitaui eum cū iuſtitia regē: oēs uiæ illiꝰ rectę. Ipſe ædificabit ciuitatē meā, & captiuitatē populi mei cōuertet: nō cū precio neq; cū munerib. dixit dñs deꝰ Sabaoth. Sic dicit dñs Sabaoth: Laborauit Aegyptus, et negotiatio Aethiopū & Sabaim: uiri excelſi ad te trāſibūt, et tui erūt ſerui, & te ſequenť uincti manicis, & tranſibunt ad te, et adorabūt te, et in te orabūt qm̄ in te deus eſt, & nō eſt deus abſq; te. Tu eñ deus es, & neſciebamus, deus Iſrael ſaluator: cōfundanť & erubeſcant oēs aduerſarij eius, & ambulēt in cōfuſione. Innouamini ad me inſulę: Iſrael ſaluatur à dño ſalute æterna: nō confundenť neq; erubeſcent uſq; in æternum. Sic dicit dominus qui fecit cœlum: iſte deus qui oſtendit terrā, & fecit eam

A me ſimul qui ſaluati eſtis ex gentibus. Per qđ oſtendit, non ſtatim oēs gētes eſſe credituras, ſed paulatī & per partes. Deniq; corripit eos qui in errore priſtino permāſerunt, dicēs: Neſcierūt qui leuant lignū ſculpturæ ſuæ, & rogant deū nō ſaluantem. & eſt ſenſus: Nō intellexerunt ſermones meos, ſimulacrorum ſuorū onere pręgrauati, & ſperātes in eis quibꝰ nulla eſt ſalus. [2.Tim. 4.a] Vnde apoſtolis pręcipitur, ut opportune importune annuncient ueritatē, & incant conſiliū ſalutis gentium. Hoc autem, id eſt, ut congregarentur & uenirent ex gētibus plurimi q ſaluarētur, ab initio loquutus eſt deus, & cūctorū prophetarū ora cecinerūt: qui ſermone dñi loquebantur, præter quem nullus eſt alius. Filius.n. B nō abſq; eo, ſed in eo deus eſt. Pulchreq; iūgit, deus iuſtus: nequaq; uniꝰ gētis, ſed uniuerſi mūdi: cui loquitur: Conuertimini ad me, & ſalui eritis oēs fines terrę. Impleto illo qđ pater filio repromiſit. [Pſal. 2.b] Poſtula à me, & dabo tibi gētes hereditatē tuā, & poſſeſsionē tuā terminos terræ. Iuratq; per ſemetipſum, quādo ſententia oris ſui, & uerbū quod protulit ſemel ſuper ſalute gentiū: nequaquā irritū fiat, ſed repromiſsio eius opere cōpleatur, dicentis ſuprà: Cōuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ. Iurat [Hebr. 6.d] aūt ſecundū Apoſtolū, ut ꝑ duas res immobiles, in quib. impoſsibile eſt mentiri deū, firmā cōſolationē habeamus: ſed & hoc iurat qđ idolis derelictis oē genu ei flectatur: cœleſtium, terreſtriū, & infernorum, & omnis per illū iuret lingua mortaliū: in quo perſpicue ſignificať populus Chriſtianus. C Moris eſt eñ eccleſiaſtici, Chriſto genu flectere. Qđ Iudæi, mentis ſuperbiā demonſtrātes, omnino nō faciunt. Sed & omis lingua cunctarū gentiū barbararū, non in ſynagogis, ſed in Chriſti eccleſijs cōfiteť deū. Omnis aūt ligua Chriſtū cōfitēs, in dño loquetur & dicēt: Meæ ſunt iuſtitiæ, & meū eſt imperiū: nō populi Iudæorū. Ad eū cūctæ gētes ueniēt, & cōfundenť, q prius illiꝰ euangelio repugnabāt: & iuſtificabiť atque laudabiť omne ſemē Iſrael, quorū prædicatio & ſemētis fertiliſsima, ī toto orbe uberrimos attulit fructus. Siue iuxta Lxx. oīs lingua iurās & cōfitens deū, dicet: ꝙ iuſtitia & gloria totius orbis ad eū ueniat, & confundanť Iudæi q ſe ab eo ſeparant. Hi aūt q de ſtirpe filiorū D Iſrael orti ſunt, & qui de apoſtolorū ſemine pullulauerunt & crediderunt in Chriſto, habeāt iuſtitiā & gloriā ſempiternam.

HEBR. eam ipſe plaſtes eius: non in uanum creauit eam, ut habitetur formauit illam. Ego dominus, & nō eſt alius. Non in abſcondito locutus ſum: in loco terræ tenebroſo non dixi ſemini Iacob: Fruſtrà quærite me. Ego dominus loquens iuſtitiā: annuncians recta. Congregamini et uenite, & accedite ſimul qui ſaluati eſtis ex gētibus: neſcierunt qui leuāt lignum ſculpturæ ſuæ, & rogant deum non ſaluantem. Annunciate, & uenite, & conſiliamini ſimul: quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixi illud. Nunquid nō ego dominus, & non eſt ultrà deus abſque me? deus iuſtus & ſaluans nō eſt præter me. Conuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ: quia ego deus, & nō eſt alius. In memetipſo iuraui, egredietur de ore meo iuſtitię uerbum, & non reuerteť, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omis lingua. Ergo in dño dicet: Meæ ſunt iuſtitiæ & imperiū, ad eum ueniēt & cōfundenť oēs q repugnāt ei. In dño iuſtificabitur & laudabiť omne ſemen Iſrael.

CAP. XLVI.

Confractus a eſt Bel, contritus eſt Nabo, facta ſunt ſimulachra eorum beſtijs & iumentis: onera ueſtra graui pondere uſq; ad laſsitudinem. Contabuerunt & contrita ſunt ſimul: non potuerunt ſaluare portantem, & anima eorum in captiuitatē ibit. Audite

SEPT. eam, ipſe parauit eam: non in uacuum fecit eam, ſed ut habitareť plaſmauit eam. Ego ſum dominus, & non eſt ultra. Non in abſcōdito locutus ſum, neq; in loco terrę tenebroſo. Non dixi ſemini Iacob, uanū quęrite: ego ſum dñs qui loquor iuſtitiā, annuncio ueritatē. Congregamini & uenite & conſulite ſimul qui ſaluamini de gentibus: nō cognouerūt q portant lignum ſculpturę ſuę: orant deos nō ſaluantes. Si annūciant, appropinquēt ut ſciant ſimul: quis audita fecit hæc ab initio, tunc annūciatū eſt uobis. Nónne ego dominus deus, & nō eſt alius abſq; me, iuſtus et ſaluans non eſt pręter me. Cōuertimini ad me & ſalui eritis ab extremis terræ. Ego ſum deus, & non eſt alius: Per memetipſum iuro, niſi egredietur de ore meo iuſtitia, ſermones mei non auerteť: quia mihi incuruabit omne genu, & iurabit, & cōfitebitur omnis lingua deo, dicens: Iuſtitia & gloria ad eum ueniet, & confundenť omnes qui ſeparant ſe à dño: iuſtificabiť & in deo glorificabiť omne ſemen filiorum Iſrael.

CAP. XLVI.

Cecidit Bel, contritus eſt Dago: facta ſunt ſculptilia eorum in beſtias & iumenta: portatis ea colligata quaſi onus laboranti, & deficienti, & eſurienti, nec præualenti ſimul, qui non poterunt ſaluare in bello. Ipſi autem captiui ducti ſunt. Audite

CAP. XLVI.

Confractus eſt Bel, cōtritus eſt Nabo, etc.*] Poſt uocationē gētiū, & electionem credentiū ex Iſrael, idola corruiſſe teſtať. Cecidit, cecidit, ſiue cōfractus eſt Bel, quē Græci Belū, id eſt, Saturnū uocāt. [בל] Cuius tāta fuit apud ueteres religio, ut ei nō ſolū humanas hoſtias captiuorū ignobiliūq; mortaliū, ſed & ſuos liberos immolarent. Nabo autē & [נבו] ipſum idolū eſt, qđ interpretať prophetia & diuinatio, quā poſt euāgelij ueritatē in toto orbe conticuiſſe ſignificat. Siue iuxta Lxx. δαγὼν, q tamen in Hebraico nō habetur. Et eſt idolum Aſcalonis, Gazæ, & reliquarum urbium Philiſtim. Et à ſpeciali trāſit ad generale:

A Facta ſunt ſimulacra eorũ beſtijs & iumẽtis. Non quo ſimulacra gentiliũ in prædam beſtiarũ & iumẽtorum expoſita ſint, ſed quo religio nationum, ſimulacra ſint beſtiarũ & brutorũ animantiũ, quæ maxime in Aegypto diuino cultui cõſecrata ſunt. De quib. & Virgilius: Omnigenũq; deum mõſtra & latrator Anubis. nã & pleraq; noĩa oppidorũ ex beſtijs & iumentis hñt nomina: κυνῶν à cane: λέων à leone: θμοῦις lingua Aegyptia ab hirco: λύκων à lupo, ut taceã de formidoloſo & horribili cepe & crepitu uẽtris inflati, quæ Peluſiaca religio eſt. Hæc, inquit, ſimulacra quæ nõ poſſunt ſaluare portantes: nihil ſunt aliud, niſi onera ſacerdotũ, deprimẽtia eos uſq; ad laſsitudinẽ. Quæ cum captiuitas uenerit: pro precio metallorum, de quibus facta ſunt: ducũtur prima captiua, & animã ſuã ſiue portãtium, liberare nõ poſſunt. Nõ quo muta ſimulacra habeãt animã,
B & aliquẽ ſenſum doloris quę inſẽſibilia ſunt, ſed quo κατοχηνιμῶς uocetur anima & mẽbra earũ rerum quæ abſque ſenſu & membris ſunt. Alioqn & in Prouerbijs
Pro.18.d legitur: In manu linguæ, mors & uita: cũ perſpicue manũ lingua non habeat. Vel hoc dicẽdum, quod grauiſsimũ onus in gẽtibus, error fuerit idololatriæ, quę cultores ſuos deprimebat ad terram, & ſaluare nõ poterat: animasq; eorũ faciebat diabolo & dæmonibus eſſe captiuas.

HEB. [a] Audite me domus Iacob, & omne reſiduũ domus Iſrael, qui portamini à meo utero, ꝗ geſtamini à mea uulua. Vſq; ad ſenectã ego ipſe, & uſq; ad canos ego portabo: ego feci, et ego ferã: ego portabo & ſaluabo. Cui aſsimilaſtis me et adęquaſtis et cõparaſtis me, & feciſtis similẽ? Qui confertis aurũ de ſacculo, & argentũ ſtatera põderatis: cõducẽtes aurificẽ ut faciat deum, & procidunt & adorãt. Portãt illũ in humeris, geſtãtes & ponẽtes ĩ loco ſuo: & ſtabit, ac de loco ſuo nõ mouebit̃. Sed et cũ clamauerint ad eũ, nõ audiet: de tribulatione nõ ſaluabit eos. [b] Memẽtote iſtud, & fundamini, & redite pręuaricatores ad cor. Recordamini prioris ſeculi: quoniam ego ſum deus, & nõ eſt ultrà deus, nec eſt ſimilis mei. Annunciãs ab exordio nouiſsima, & ab initio quæ necdum facta ſunt: dicẽs conſilium meũ ſtabit, & omnis uolũtas mea fiet. Vocans ab oriente auem, & de terra longinqua uirum uoluntatis meæ: & loquutus ſum, & adducã illud, creaui & faciam illud.
Audite

SEP. Audite me domus Iacob, & oẽs reliquię Iſrael ꝗ portamini de utero, & erudimini à paruulo uſq; ad ſenectutẽ. Ego ſũ: & donec ſeneſcatis ego ſum, ego ſuſtineo uos, ego feci, & ego portabo, ego ſuſcipiã, et ſaluos uos faciã. Cui aſsimilaſtis me? Videte excogitate qui erratis & cõfertis aurũ de ſacculo, & argentum in ſtatera appẽditis, & cõducitis aurificẽ: fecerũt opera manuũ, et incũruati adorauerunt: portant illud in humeris et uadũt. ſi aũt poſuerĩt illud in loco ſuo, manet, & non mouebit̃: & qui clamauerit ad illud nõ audiet, & de malis non liberabit eum. Mementote horum, & ingemiſcite: agite pœnitentiam qui erratis. Reuertimini corde, & memento te priorum à ſeculo: quoniam ego ſum deus, & nõ eſt ultrà pręter me. Qui annũcio prius nouiſsima antequam fiant & compleãtur, & dixi: omnis uoluntas mea ſtabit, & cuncta quæ cogitaui faciam. Qui uoco ab oriente auem, & de terra longinqua, de quibus cogitaui: locutus ſum, & adduxi, creaui, & feci.
Audite

[a] ¶ *Audite me domus Iacob & omne, &c.*] Nequaq; eũ appellat Iacob, nec Iſrael, qđ & ipſum abſq; cõiunctione ſerui & pueri & electi in ſuggillationẽ populi ſuprà expoſuimus: ſed multò uilius, domus Iacob & reliquias Iſrael, ob ꝓpinquitatẽ carnis & ſanguinis, & quaſi feces reliquiarũ Iſrael. Docetq; eos inſtar puerorũ atq; lactentiũ, ita à deo quaſi matris utero & uulua pręgnãtis ex Aegypto eſſe portatos. Nõ quo ineffabilis dei incomprehẽſibiliſq; maieſtas, aut uterũ habeat aut uuluã, pedeſq; & manus & cætera corporis mẽbra: Sed quo nos affectũ dei per noſtra uerba diſcamus. Alioquin & in centeſimo nono pſalmo ex perſona dei hoc idẽ canitur. In hoc enim loco ubi Lxx. tranſtulerunt, ex utero ante luciferũ genui C te: in Hebræo ſcriptum habet, מֵרֶחֶם quod interpretatur de uulua. In præſentiarũ uerò nõ ſolum de utero, &
Gal.4 de uulua ſcriptũ eſt, hoc eſt, מִבֶּטֶן וּמֵרֶחֶם ſed מִנִּי quæ præpoſitio ſignificat ex meo utero, ſiue ex mea uulua. Et eſt ſẽſus: Qui uos genui ab infantia, & meo utero uuluaq; geſtaui: ipſe uſq; ad ſenectutem protegã: nõ meam, ſed ueſtrã: ut eos doceat diuina miſericordia eſſe ſaluãdos. Creator enim omnium parcit
Ioan.10 creaturæ ſuæ, & paſtor bonus ponit animam ſuam pro ouibus ſuis: qui autẽ mercenarius eſt, cuius non ſunt oues, quum uiderit lupũ, fugit. Quia igitur feci & genui liberos, ego feram & ipſe portabo. Iuxta Septuaginta qui dixerunt, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γήρως, id eſt, Qui portamini ex utero, & erudimini ab infantia uſque ad ſenectutẽ, hoc ſignificat: quod fruſtrà legem D dei, die ac nocte meditentur: non habentes notitiam dei, ſed hominum ac beſtiarum ſimulacra uenerantes, in tantum ut correptione indigeant prophetali, per quam loquitur ad eos deus: Cui aſsimilaſtis me, & adæquaſtis? & reliqua. Qđ aurum argentumq; contulerint, & cõducto ſtatuario fecerint idola, & adorauerint opera manuum ſuarum, quæ portentur humeris, & confixa atq; ſtabilita ſe non ualeãt commouere, nec ꝓdeſſe his à quibus coluntur. Manifeſta tranſcurrimus, ut Chriſti miſericordia clauſa reſeremus. [b] ¶ *Mementote iſtud & fundamini, &c.*] Quia uos ipſe genui, ipſe portaui, & ab infantia uſq; ad ſenectutem, non ueſtro merito, ſed mea pietate ſaluamini: deſerite idola quæ feciſtis, & ad unius dei cultum reuertimini. Agite pœnitentiam: ingemiſcite pro errore qui uos tenuit: imò fundamini, ne rurſum ſubitus idololatriæ uos turbo ſubuertat: & redite ad cor, id eſt ad mentem ueſtram, qui ſimulachra uenerãtes, uelut furioſi in ligna impĩgebatis & lapides. Ab initio conſiderate mundi, ꝙ præter me nullus ſit deus, nec alius potuerit ſcire uentura: niſi ego qui per prophetas

A phetas nũcio quę factur⁹ ſum, ut cũ prædicta cõpleuero, diuinatione probẽ diuinitatẽ. Ego em̃ myſteriũ qđ retro cunctis generationib. fuerat ignoratũ, imò conſiliũ meũ ſtaturũ eſſe nũc dico, ut cũ illud uideritis effectũ: nullũ ſciatis deũ, niſi eũ ꝗ hęc futura cognouit, imò præcepit fieri.

HEB. [a] Audite me duro cordę ꝗ lõge eſtis à iuſtitia. Prope feci iuſtitiã meã: nõ elongabit̃, & ſalus mea nõ morabit̃: dabo in Sion ſalutem: & in Iſrael gloriã meã.

CAP. XLVII

DEſcende, [b] ſede in puluere uirgo filia Babylõis: ſede ĩ terra, nõ eſt ſoliũ filiæ Chaldæorũ: ꝗa ultrà nõ uocaberis mollis & tenera. Tolle molã, & mole farinã, denuda turpitudinẽ tuã, diſcooperi humerũ, reuela crura, trãſi flumina. Reuelabit̃ ignominia tua, & uidebit̃ opprobriũ tuum: ultio/

SEP. Audite me ꝗ perdidiſtis cor ꝗ longe eſtis à iuſtitia. Adduxi iuſtitiã meã, & ſalutẽ quæ à me eſt tardare non faciã. Dedi in Sion ſalutem & Iſraeli gloriam.

CAP. XLVII

DEſcẽde, ſede ſup terrã uirgo filia Babylonis, ſede ĩ terrã, nõ eſt ſoliũ filię Chaldæorũ: qm̃ nequaq; ultrà uocaberis mollis et tenera. Tolle molã, mole farinam. Reuela operimẽtum tuũ, denuda canos, diſcooperi tibias, trãſi flumina, reuelabitnr ignominia tua, apparebũt opprobria tua.
Quod

Ego ſũ ꝗ ab oriẽte uoco auẽ, ut putãt Hebræi, Cyrũ regẽ Perſarũ: ſiue Dariũ Medorũ princípẽ, & de terra lõginqua uirũ uoluntatis meæ: ꝗ expleat oẽm uoluntatẽ meã ꝯ Babylonem atq; Chal-
Ioan.10 dæos: ſiue ut nos uerũ eſſe conuincimus dñm ſaluatorem. de
Num.24.c quo & Balaã uatici-
Zach.6.c nat̃: Oriet̃ ſtella ex Iacob, & homo ex Iſrael, cuius nomẽ eſt oriẽs, quẽ adorauerũt magi de oriẽte uenientes. Hic em̃ loquit̃ in
Pſal.39.b Pſalmis: Deus ut faciã uoluntatẽ tuã uolui, de quo loquutus eſt pater: & ſpõſionẽ ſuã opere cõprobauit. Lxx. ꝑ eo qđ nos de Hebręo expreſſimus, uirũ uolũtatis meę, poſuerũt, περὶ ὧν βεβούλευμαι, id eſt, de quibus cogitaui. Ergo iuxta eos uocatas de oriẽte aues, angelorũ poſſumus intelligere miniſteria, quę ad imperiũ dñi in toto orbe diſcur
B rũt, qui ſunt adminiſtratorij ſpiritus, & mittunt̃ ob ſa-
Pſal.103.a lutem credentiũ. De quib. & in Pſalmo canit̃: Qui facis angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignẽ urentem. [a] ¶ *Audite me duro, &c.*] Quib. ſuprà dixerat: Audite me domus Iacob, & om̃e reſiduũ domus Iſrael. Et iterum: Redite præuaricatores ad cor: etiã nunc iuxta Hebraicũ propter incredulitatem appellat eos duro corde, & iuxta Lxx. qui cor mentemq; perdiderũt. Quod ſecutus uir eruditiſsimus, & dignus nomine ſuo Stephan⁹
Act.7.f martyr in Iudæorum loquit̃ concione: Dura ceruice, & incircũciſi cordibus auribuſq; uos ſemper ſpiritui ſancto reſtitiſtis, ſicut patres ueſtri. Hi igitur lõge ſunt à iuſtitia dei, quia nõ crediderũt in eum, quam pro ſua clemẽtia deus fecit eſſe uicinam, & uenire ad terras: & nequaq; uult tardare nec procul fieri. Dedit enim Sion ſalutare ſuũ, & Iſraeli gloriã ſuã. Hoc de uaticinio dictũ ſit futurorũ, & de aduẽtu dñi ſaluatoris. Cæterũ iuxta hiſtoriã datur Sion ſalus, & Iſrael gloria: quoniã deus prope fecit ſuam eſſe iuſtitiã, ut uocaret ab oriẽte auẽ, & de terra longinqua uirum uolũtatis ſuæ: qui Iſraelis & ſubuerſæ Hieruſalem ulciſceretur iniurias, & Medis Perſiſq; ſuperantibus, Babylonẽ Chaldæoſq; deleret, ſicut ſequentia prophetæ uerba teſtantur.

CAP. XLVII.

Ezech.26.d DEſcende, ſede in puluere uirgo filia Ba. &c.] Quomodo in Ezęchiele ſub figura nauis & om̃is inſtrumẽti eius, Tyri ornatus exponit̃, quæ negotiationib. dedita eſt, & propter aquarũ abundantiam rex Aegypti draco appellat̃, & ſquamę illius iuncuſq; ac papyrus & piſciculi deſcribuntur: & Hieruſalem cum idolis fornicationem ſcortorũ ac lupanaris ſimilitudo teſtatur: ſic in præſenti loco ſub perſona captiuæ mulieris, quæ quondã regina fuerit, Babylonis ſeruitus indicatur: diciturq; ei ut deſcẽdat de regni ſuperbia, & in puluere ſedeat. Virgo aũt appellat̃ & filia: uel quia oẽs ho C mines creatura dei ſum⁹, nec eſt Babylonis iuxta hæreticos natura dãnabilis: uel ob luxuriã & ornatũ urbis quondã potẽtiſsimæ, quæ cũ ſenuiſſet & uicina eſſet occaſui, uirgunculã ac puellã ſe eſſe iactabat. Licet ex eo qđ iuxta Lxx. ſcriptũ eſt, θυγάτηρ Βαβυλῶνος, id eſt, filia Babylõis: nõ ipſam Babylonẽ quidẽ, ſed Romanã urbem interpretent̃,
Apoc.14.d quæ in Apocalypſi
1.Pet.5.d Ioãnis, & in epiſtola Petri Babylon ſpecialiter appellat̃: & cuncta quę nũc ad Babylonẽ dicunt̃, illi⁹ ruinæ cõuenire teſtent̃: cõtra quã uocãda ſit auis deiq; iuſtitia, ut poſtq; Sion, id eſt, eccleſia ſaluata fuerit, illa pereat in æternũ. Dicit̃ ergo Babylõni reginæ & filiæ Chaldæorum: à Chaldęis em̃ cõdita eſt, qđ nequaq; ultrà uocetur mollis & tenera & delicijs afflues, quæ cũctarũ gentiũ manib. portabat̃, ita ut terræ plantas uix imprimeret: pręcipiturq; ei ut tollat molã & molat farinam, qđ eſt duræ captiuitatis & extremæ ſeruitutis indiciũ, ut quæ quondã regina fuerat, poſtea molendæ farinæ operi ſeruiat. Sed quia ſequit̃: Denuda turpitudinẽ tuam: etiã mola ab Hebræis figuraliter intelligitur, qđ ſcilicet in morẽ D ſcorti, uictorũ libidini pateat. Illudq; quod in Iudicũ libro de Sampſon ſcribit̃, ad molam eum à Philiſtijm eſſe damnatũ, hoc ſignificare uolũt, qđ pro ſobole robuſtiſsimus uirorum, hoc in allophylas mulieres facere ſit compulſus. In eo ubi nos interpretati ſumus: denuda tupitudinẽ tuam, pro quo Septuaginta tranſtulerunt, ἀποκάλυψαι τὸ κάλυμμα, id eſt, reuela operimentum: Theodotio ipſum uerbum Hebraicum poſuit שִׁמְלָתֵךְ, Aquila צַמָּתֵךְ, Symmachus τὴν σιώπησίν σου, quod nos exprimere poſſumus taciturnitatem tuam, quod taceri debeat præ uerecundia. Quod quidem & in Cantico canticorum legimus: ubi ſponſæ pulchritudo deſcribitur, ad extremum infert: Abſq; taciturnitate tua: nolentibus qui interpretati ſunt transferre nomen, quod in ſancta ſcriptura ſonaret turpitudinẽ. Recteq; contra Babylonem inuerecundis utitur nominibus: licet nulla ſit turpitudo, humani corporis membrum uocare nomine ſuo: cui præcipitur, ut nudet pectora, & crura ac fœmina aperiat, & uadat in captiuitatẽ: uideat̃q; ignominia eius & opprobrio pateat ſempiterno. Et hoc dominus feciſſe ſe dicit, ut ultionem caperet de ea, quæ oppreſsit populum ſuum, & nullũ ꝑ ea audiat precatorem, qui iram domini ſuo lenire conetur occurſu. Significat autem angelum gentis Babyloniæ præſidẽ, qui cũ cæteris angelis loquitur: Curauimus Babylonem, & non eſt curata. Quod autem Lxx. tranſtulerunt, τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήψομαι, οὐκ ἔτι μὴ παραδῶ ἀνθρώποις, id eſt, Quod iuſtum eſt de te auferam: nequaquam ultrà tradam hominibus: ſubauditur Babylonem, uel certè hoc qđ iuſtum eſt & ablatũ de Babylone. Diſpitant Stoici, multa re turpia, praua hominum cõſuetudine, uerbis honeſta eſſe: ut parricidiũ, adulte-

A riū,homicidiū,inceſtū, & cætera his ſimilia.Rurſumq; re honeſta, nominib.uideri turpia: ut liberos procreare,inflationē uētris crepitu digerere,aluū releuare ſtercore,ueſicā urinę effuſione laxare:deniq; nō poſſe nos ut dicimus à ruta rutulā, ſic ὑποκορισμὸν à mēta facere. Ergo צַמָּתֵךְ quod Aquila poſuit,ut diximꝰ, uerēda mulieris appellant̃.Cuius etymologia apud eos ſonat,ſitiens tuus:ut inexpletā Babylonis indicet uoluptatem. a ¶ *Redemptor noſter dominus,&c.*] Primꝰ uerſus iuxta Lxx. cū ſuperioribus copulat̃, ut ſit ſenſus:Et hęc faciet q eruit te dn̄s Sabaoth,nomē eiꝰ ſanctus Iſrael. Porrò iuxta Hebraicū,ex perſona populi propheta loquit̃: qđ hæc fecerit cōtra Babylonē dn̄s exercituū, cuius nomē ſit ſanctus Iſrael. Rurſumq; ad ipſā Babylonē ſermo dirigit̃. Sede tacēs ſiue cōpuncta:& tuorum criminū recordare. Ingredere tenebras, præ confuſione & ignominia lucem ferre

B nō ſuſtinēs: nequaq; uocaberis nō unius regni,ſed nec omniū regnorū domina. Simulq; quia occulta quæſtio naſcebatur: cur iraſceret̃ deus aduerſum Chaldæos: quos ipſe miſit ad capiendū Iſrael: Reſpōdit, iratū ſe cōtra populū ſuū, corripere eos uoluiſſe, nō perdere:uerberare, non occidere. Illos autē abuſos eſſe crudelitate ſua, & plus impoſuiſſe plagarū,ꝙ dei ultio flagitabat:magnumq; Babyloniæ crudelitatis indiciū eſt,ne ſenibꝰ quidē pepercipiſſe:quorū ætas etiā inter hoſtes uenerabilis eſt. Sed & hoc ſignū ſuperbiæ, qđ præſenti felicitate decepta, futurorū non cogitarit ambigua. Ergo ſemper in proſperis debemus cauere futura: nec traditos nobis opprimere: qui ad hoc erudiuntur, ut meliores fiant. b ¶ *Et nunc audi hæc delicata & habitans,&c.*] Duo ſimul uenient Babyloni,ſterilitas & uiduitas:ut nec filios habeat,id eſt, ſubiectos ſibi populos:nec uirū,quem regem poſſumus intelligere, quæ dum non ſperat,repente ſuſtinuit.Neque enim poterat arbitrari,quod Perſæ nullius antea fortitudinis, eam Cyro regnante ſuperarēt, & ſuæ ſubijcerent poteſtati. Quod perpeſſa es,inquit, non ſolum propter ſuperbiam & abundantiā cunctarū opū atq; delitias: ſed & propter multitudinē maleficiorum tuorū, & incantatorum tuorū in quibus habuiſti fiduciā. Et ueniet ſuper te malum qđ antea neſciebas,& cuius ignorabas ortum. Siue ut Lxx.tranſtulerunt: ueniet ſuper te perditio & neſcies:fouea,& incides in eam: ut quæ cūctis gentib. parabas captiuitatis malū,ipſa incidas in foueā quā paraſti. Quę perſpicua ſunt,cito ſermone tranſcurrimus. c ¶ *Sta cum incantatoribus,&c.*] Habuiſſe Babylonē omnemq; Chaldęā incātatorū & augurū, & hariolorū & gazarenorū ſtudium, quos nos aruſpices appellamus, Danielis prophetæ lectio probat: q ad eorū conſilium, cuncta reges Babylonios feciſſe cōmemorat. Pro eo quoq; qđ nos iuxta Symm. & Theodotionē interpretati ſumus:Stent, & ſaluent te augures cœli, Lxx. manifeſtiꝰ tranſtulerūt, στήτωσαν δὴ καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, id eſt, Stēt,& saluā te faciāt aſtrologi cœli: q uulgo appellant̃ mathematici: & ex aſtrorum curſu lapſuq; ſiderū, res humanas regi arbitrant̃. Vnde Matth. 2 & magi de oriēte uenerūt,dn̄i ſtellā ſe uidiſſe dicentes: uel ex artis ſciētia,uel ex uaticinio Balaā ꝓphe- D tæ ſui, q in Numeris Num. 24 dixerat: Oriet̃ ſtella ex Iacob,& homo de Iſrael. Iſti igit̃ qui ſupputāt mēſes annosq; dinumerant, & horarum momenta librātes, futurorū ſcientiā pollicentur: dicant tibi quid ſuper te dn̄s cogitauerit: illiſq; tacentibus, quid uenturū ſit, propheta reſpōdit: Ecce facti ſūt quaſi ſtipula,ignis deuorauit eos, ut qui ſalutē alijs ꝓmittebant, ſua ignorabāt ſupplicia:nec dubium quin ardente urbe habitatores eius uorax flamma conſumpſerit. Quodq; ſequitur:Non ſunt prunæ quibus calefiant,nec focus ut ſedeant ad eum,ſic Hebręi ediſſerūt: Nullam habent caloris ſcientiam, nec illuminantē ſenſum, qui eorum tenebras poſſit diſcutere, & frigus erroris expellere. Pro quo neſcio quid uolētes Lxx. tranſtulerunt: Habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos: hi erūt tibi in adiutorium: Niſi fortè poſſumus hoc dicere,quod multo utilior ſit ignis & incēdium Babyloni, quàm fuerūt magi & Gazareni,aſtrologi & incantatores. Hic enim per pœnas atq; ſupplicia ad pœnitētiam prouocat: illi per errorē ducunt ad ſuperbiam. Omnis labor eius & negociatores illius,quos magos intelligimus hoc profecit: ut unuſquiſq; ſua erraret uia:& ipſe ꝑditus ſalutē alteri nō pręberet. Interrogemus eos q diuerſas aſſerūt eſſe naturas: utrū Babylon malæ naturæ ſit an bonę. ſi malę dixerint,qđ eos reſpōſuros eſſe nō dubium eſt: quō prouocat̃ ad pœnitentiā,& dicitur ei: Sede

HEB. ultionē capiā,& non reſiſtet mihi homo.[a] Redēptor noſter dominꝰ exercituū nomen illius ſanctus Iſrael. Sede tacēs,& intra in tenebras filia Chaldæorū: quia non uocaberis ultrà domina regnorum, iratus ſum ſuper populum meū: contaminaui hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non poſuiſti eis miſericordias. Super ſenē aggrauaſti iugum tuum ualde: & dixiſti in ſempiternū ero domina: non poſuiſti hęc ſuper cor tuum: neque recordata es nouiſſimi tui.

SEP. Quod iuſtū eſt de te auferā,nequaq; ultrà tradā hominibꝰ. Dixit qui eruit te dn̄s Sabaoth: nomē eius ſanctus Iſrael. Sede compuncta, ingredere in tenebras filia Chaldæorum, nequaq; ultrà uocaberis fortitudo regni: iratus ſum cōtra populum meum, contaminaui hæreditatem meā. Ego dedi eos in manū tuā: tu uerò nō dediſti eis miſericordiā. ſeni aggrauaſti iugū ualde: & dixiſti, in æternū ero domina: non intellexiſti hęc in corde tuo, neq; recordata es nouiſſimorū.

[b] Et nūc audi hæc delicata & habitās cōfidenter, quæ dicis in corde tuo: Ego ſum, & nō eſt præter me amplius: nō ſedebo uidua, & ignorabo ſterilitatem. Et ueniēt tibi duo hæc ſubito in die una: ſterilitas & uiduitas, uniuerſa uenerūt ſuꝑ te, ꝓpter multitudinē maleficiorū tuorū, & propter duriciā incantatorū tuorū uehementer. Et fiduciā habuiſti ī malicia tua, & dixiſti: Nō eſt q uideat me, ſapiētia tua & ſciētia tua hęc deceperūt te, & dixiſti ī corde tuo: ego ſum, et pręter me nō eſt altera. Veniet ſuꝑ te malū, & neſcies ortū eius: & irruet ſuꝑ te calamitas, quā non poteris expiare: ueniet ſuꝑ te repēte miſeria, quā neſcies.

HEB. [c] Sta cum incantatoribus tuis, & cū multitudine maleſi-

SEPT. Sta nunc in incantationibus tuis, et in multis maleſi-

A Sede cōpūcta, intra ī tenebras filia Chaldæorū. Ac deinceps poſt enumeratiōem peccatorum & criminum, Habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos, hi erunt tibi in adiutoriū: Et qd ſibi uelit quod infertur iuxta eoſdē Lxx. Laboraſti in cōmutatiōe ab adoleſcētia? Quæ eſt iſta cōmutatio? Vtiq; de bono in malum. Ex quo perſpicuū eſt, natura bonos, uolūtate malos fieri. Deniq; infertur: Homo in ſemetipſo errauit, nō natura, ſed mentis arbitrio.

CAP. XLVIII

A*udite hæc domus Iacob: qui uocami ni, etc.*] Hæc Chaldæis & Babylonijs uētura prædixi, & neceſſe eſt qđ per prophetas meos locutus ſum rebus expleri. Tu aūt domus Iacob & qui uocamini nomine Iſrael, & q

B de aqua Iuda exiſtis, & cætera quæ ſequūtur, audi attētiꝰ quæ dicturus ſum. Et notandū ꝙ nequaquā eos appellet Iacob, ſed domū Iacob, nec Iſrael, q hoc falſo appellātur nomine, cū opus nō habeāt nominis. Et de aquis, inquit, Iuda exiſtis: σωματικώτερον aquas uocans pro ſemine, ut nequaquam eos uirtutum patriarcharū filios oſtēderet eſſe, ſed carnium. Et rectè aquas Iuda appellauit: quia ſola tunc in terra Iuda adhuc permanebat tribus: & ſemen Dauid illo tempore regiū ſeruabatur. Qui, inquit, iuraſtis in nomine domini, non ut honoretis dominum, ſed ut aſſumpto nomine faciatis iniuriam, dum eum teſtē ueſtri uultis eſſe mēdacij: & requieſcitis in ſancta ciuitate, & ſuꝑ dominum Iſrael innitimini, ut iactetis habitatores uos eſſe urbis Hieruſalem, & domini ſabaoth habere priuilegium, cum caſſa Iacob, Iſrael & urbis ſanctæ, & dei omnipotentis aſſumatis uocabula. C b ¶ *Priora ex tūc annunciaui, et ex ore, etc.*] Prædico tibi Babylōios à Medis Perſiſq; ſuperādos, & repēte faciā qđ minatus ſum, ne cū uenerint quæ pręd icta ſūt, uel deorū nutu, quos colis: uel fortuitò ea exiſtimes accidiſſe. Nec iacto ſciētiā futurorū, ſed ob utilitatē tuā loquor, cuius cor incredulū & ceruicē ferreā ac frōtē æneā ab initio eſſe cognoui. Ecce audiſti omnia quę uētura ſunt, & tū celas ſilētio ueritatē. Nec narro præterita, quibꝰ ſæpe mea potētia cōprobata ē, quō eduxerim populū de Aegypto: Aegyptios in mari ſubmerſerim rubro, terrā reꝓmiſſionis tradiderim, gētes uobis uarias ſubiugarim. Sed noua quę cōtra Babylonē facturus ſum nūcio: ut impudēs oris tui mēdaciū cōfutet̃, qui D te aſſeris ſcire quę neſcis. Ab initio enim meorū præuaricatores mandatorū, & de uētre trāſgreſſorē uocaui te deus, quādo de Aegypto liberatꝰ quaſi meo uētre cōceptus es, & educatus & eruditꝰ. Caput bouis Aegypti deſideraſti, dicens: Hi ſunt dij tui Iſrael, q te eduxerūt de terra Aegypti. Nō igit̃ tuo merito, ſed mea miſericordia furorē meū diſtuli ne penitꝰ interires, & ob laudē nominis mei infrenabo te, ut me quaſi iumentū & infrenis equꝰ ſequaris inuitus. Ecce excoxi te, id eſt, probaui, quō coflat̃ argētū, ſiue nō in diuitijs, ſed in fornace paupertatis probare te uolui. Ex quo oſtenditur & diuitijs & paupertate pleroſq; tentari, ſi aut illis male abutantur, aut penuriam nequaq; uirtute ſuſtineant. Propter me ergo faciam, ne blaſphemetur nomē meum in gentibus, & putent uos non mea ira, ſed idolo-

HEB. maleficiorū tuorum in quibꝰ laboraſti ab adoleſcētia tua, ſi fortè quid ꝓſit tibi, aut ſi poſſis fieri fortior. Defeciſti in multitudine cōſiliorū tuorū, ſtent & ſaluēt te augures cœli q cōtemplabant̃ ſydera, & ſupputabāt mēſes, ut ex eis annunciarent uētura tibi. Ecce facti ſunt quaſi ſtipula, ignis cōbuſſit eos, nō liberabunt animas ſuas de manu flāmę: nō ſunt prunę quib. calefiāt, nec focus ut ſedeāt ad eū: ſic facta ſunt tibi in quibuſcunq; laboraueras: negociatores tui ab adoleſcētia tua unuſqſq; in uia ſua errauerūt, nō ē q ſaluet te.

SEP. maleficijs tuis quę diſcebas ab adoleſcentia tua, quæ nō prodeſſe tibi poſſunt, & laboraſti in cōſilijs tuis. ſtent & ſaluam te faciant aſtrologi cœli qui contemplantur ſtellas, annuncient tibi quid uenturū ſit ſuper te. Ecce omnes quaſi phrygana in igne comburentur, & non eruent animam ſuam de flāma, quia habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos. Hi erunt tibi in adiutorium. Laboraſti in commutatione tua ab adoleſcentia: homo in ſemetipſo errauit: tibi autem non erit ſalus.

CAPVT XLVIII.

AVdite hæc domus Iacob, qui uocamini nomine Iſrael, & de aquis Iuda exiſtis: qui iuraſtis in nomine dn̄i, & dei Iſrael recordamini, non in ueritate neq; in iuſticia. De ciuitate em̄ ſancta uocati ſunt, & ſuper dn̄m Iſrael cōſtabiliti ſunt, dominus exercituum nomen eius.

HEB. [b] Priora ex tūc annunciaui, & ex ore meo exierūt & audita feci ea, repente operatus ſum, & uenerunt. Sciui em̄ quia durus es tu, et neruus ferreꝰ ceruix tua, & frons tua ænea. Prædixi tibi ex tūc, antequàm ueniret indicaui tibi, ne fortè diceres: idola mea fecerūt hęc et ſculptilia mea conflatilia mādauerunt iſta. Quæ audiſti: uidi omnia, uos autē nō annūciaſtis. Audita feci tibi noua ex tūc, & cōſeruata quæ neſcis, modo creata ſunt, & non ex tunc, et ante diē, & nō audiſti ea: ne fortè dicas: ecce cognoui ea. Neq; audiſti, neq; cognouiſti, neque ex tunc aperta eſt auris tua: ſcio enim quia præ-

SEP. Priora adhuc annunciaui, & de ore meo egreſſa ſunt, & auditum factum eſt, ſubito feci & uenerunt. Scio quia durus es, & neruus ferreus, collum tuum: & frōs tua ænea: & annunciaui tibi olim antequā uenirent ſuper te. Auditū tibi feci: ne fortè diceres: quia idola mihi fecerunt, ſculptilia & conflatilia mandauerūt mihi. Audiſtis omnia, & uos non cognouiſtis: ſed audita tibi feci noua à nunc quæ futura ſunt. Et non dixiſti: nūc fiūt & non olim, & non in prioribus diebus. Ne dicas etiā noui ea, neque noſti neque ſcis, neq; à principio aperui aures tuas. Scio em̄ quoniam præ-

A rũ ſuorũ auxilio eſſe ſuperatos. Quodq́ infert: gloriã meã alteri non dabo: Hoc ſignificat ne idola putentur oppreſsiſſe populũ dei. Vel certe cũ dicit, alteri nõ dabo, oſtendit ſe alteri iam dediſſe, alteri enim ad diſtinctionẽ prioris dicit. Pleriq; noſtrorũ, ut iuxta Lxx. interpretes pauca pſtringã, de Chriſti aduẽtu autumãt prophetari: qđ repente ueniat inſperatus: & duriſsimo populo ſui demõſtret præſentiam, cui nunq̃ deus aures aperuerit, quia incraſſatum fuerit cor eius, & auribus ſuis grauiter audierit. Statimq́ ut dñs de utero uirginali ꝓfuſus eſt, trãſgreſſor & iniquus ſit appellatus, quærẽs eũ interficere. Qđq́ iungit: Propter nomen meũ oſtendã tibi furorem meũ: & glorioſa mea inducã ſuper te: ſenſu abutitur Apoſtoli, ſiue apoſtol⁹ Paulus de hoc loco ſumit teſtimoniũ, ut reuelet ira dei ad terrẽdos eos qui peccãt, & poſtea conuerſis
Rom. 1. b
B gloria præbeat. Ecce, ait, uendidi te nõ in pecunia, ſed uendidi in peccatis tuis, & erui te de fornace paupertatis. Propter qđ & Salomõ diuitias & paupertatẽ habere nõ uult, ſed tantũ neceſſaria poſtulat, ne aut illis eleuet cor eius in ſuperbiã, aut in iſta cõpellat facere quod non uult, & deũ preſſus inopia blaſphemare. Vnde
Prou. 30. b

HEB. præuaricãs prẽuaricaberis, et tranſgreſſorẽ ex uentre uocaui te. Propter nomẽ meũ lõge faciã furorẽ meũ: & laude mea infrenabo te, ne intereas. Ecce excoxi te, ſed nõ quaſi argẽtũ, elegi te in camino paupertatis. Propter me propter me faciam, ut nõ blaſphemer: & gloriã meã alteri non dabo.[a] Audi me Iacob & Iſrael quẽ ego uoco. Ego ipſe ego primus, et ego nouiſsimus. Manus quoq; mea fundauit terrã, & dextra mea mẽſa eſt cœlos: ego uocaui eos, & ſtabunt ſimul. Cõgregamini oẽs uos & audite: qs ex eis annũciauit hęc? Dñs dilexit eũ: faciet uolũtatẽ ſuam in Babylone: & brachium ſuũ in Chaldæis. Ego ego locutus ſum & uocaui eũ: adduxi eũ et directa eſt uia eius. Accedite ad me & audite hæc: nõ à principio in abſcõdito locutus ſum: ex tẽpore anteq̃ fieret, ibi erã. Et nunc dominus deus miſit me et ſpiritus eius.[b] Hęc dicit

SEP. præuaricãs præuaricaberis, & iniquus adhuc ex utero uocaberis. Propter nomẽ meũ oſtẽdã tibi furorẽ meũ, & glorioſa mea inferã ſuper te, ut non te interficiã. Ecce uẽdidi te non propter argentũ: erui aũt te de fornace paupertatis: propter me faciã quia nomẽ meũ polluit, & gloriã meã alteri nõ dabo. Audi me Iacob & Iſrael quem ego uoco. Ego ſum prim⁹, & ego in ſempiternum: & manus mea fundauit terrã: & dextra mea firmauit cœlũ. Vocabo eos et ſtabunt ſimul: & cõgregabunt omnes & audiẽt: Quis eis nunciauit hæc? Diligens te, feci uoluntatẽ tuam ſuper Babylonẽ: ut auferrem ſemen Chaldæorũ. Ego locutus ſum & ego uocaui. Adduxi eum & proſperam feci uiam eius. Adducite ad me & audite hæc: Non à principio in abſcõdito locutus ſum: quando fiebat, ibi eram. Et nũc dominus deus miſit me & ſpiritus eius.

C creatura: uel omnis multitudo Iſrael. Quæ ſunt quæ iubẽtur audire? Quod dominus dilexerit eũ. Haud dubiũ quin Cyrũ Dariũq; ſignificet, q fecit uoluntatẽ dñi cõtra Babylonẽ & brachiũ ſuũ exercuit in Chaldæis. Et ipſe locutus eſt & uocauit eum nomine ſuo, & adduxit eum & directa eſt uia eius, ut nullus uiribus eius auderet reſiſtere. Vnde ꝓuocat eos ut accedãt & audiant & dño prædicẽte cognoſcant, uenturũ eſſe regem Perſarũ atq; Medorũ, q ſubruat Babylonem deleatq; Chaldæos. Et ut hęc annũciet, dicit ſe ꝓpheta miſſum à domino & ſpiritu eius. Hoc iuxta Hebręos & eorũ opinionẽ. Cæterum iuxta Symmachũ qui interpretatus eſt: Quis ei annũciauit hæc? quem dñs dilexit, q facit uoluntatẽ eius in Babylone. Et iuxta Lxx. τὸ ἆραι σπέρμα χαλδαίων, id eſt, ut auferat ſemẽ Chaldęorũ: Ad dñi perſonã refertur, qui uere dilectus eſt à patre: & q fecit omnem uoluntatẽ patris, & q ſubuertit in Babylone, hoc eſt, in cõfuſione huius mundi omne ſemen Chaldęorũ, qui dęmones interpretant. Ipſe locutus eſt & audiuit filiũ, & adduxit illũ, q loquit ad credentes: Venite ad me oẽs q laboratis & onerati eſtis. Et audite hæc quæ à principio in abſcõdito ſum locutus, hoc eſt, per ænigmata & myſteria prophetarũ, quod cunctis retro generationib. fuerat ignoratũ: Quãdo fiebant omnia à patre, ipſe erat cũ eo: cui adgaudebat, qui etiã nũc dicit: Ego qui ſemper eram cũ patre, & in patre, & ſine patre nunq̃ erã, etiã nũc loquor, & iuxta fragilitatẽ carnis aſſumptæ dico, quod dñs deus miſerit me, & ſpiritus ei⁹: Breuiq; uerſiculo, trinitatis nobis oſtẽdit ſacramentũ. b ¶ *Hæc dicit dominus, etc.*] Quia Iſraeli futura ꝓmiſit, reddit cauſas quare eos prius afflixerit, quas ſi uitauerit, nequaq̃ ſimilia patiat. Si, inq̃t, attẽdiſſes mãdata mea, ut Lxx. trãſtulerũt, uel certe optantis affectu, utinã attẽdiſſes mãdata mea: quæ ſi feciſſes, fuiſſet ſicut flumen pax tua: & iuſticia tua ſicut gurgites maris: abundantiã omniũ rerum copiãq; ſignificãs. Quodq; ſequit: & fuiſſet quaſi arena ſemẽ tuũ, & ſtirps uteri tui ut lapilli eius: Videt quidẽ permanere in populo Iudæorũ, qui uſq; in præſentẽ diẽ, inſtar uermiculorũ pullulãt filios & nepotes. Sed quõ hoc in re ꝓmiſsione accipiẽdũ eſt, cũ pacẽ iuſticiãq; non habeãt? aut eñ iratus eſt eis, aut placatus.
D
Matt. 11. d
Ioan. 14. b

1. Tim. 5. b & apoſtolus: Habẽtes, inq̃t, uictũ & ueſtimẽtũ, his contenti ſimus. a ¶ *Audi me Iacob & Iſrael quem ego uoco, etc.*] Quibus antea iam dixerat: Audite hæc domus Iacob qui uocamini nomine Iſrael, & de aquis Iuda exiſtis: nunc ad eoſdẽ loquit: Audi me Iacob & Iſrael quẽ ego
Matt. 22. b uoco. Multi eñ uocati & pauci electi. Vnde nõ eos electos, quia necdũ receperãt ſaluatorẽ, ſed uocatos nũ
Apoc. 22. b cupat. Ego ſum, inquit, α & ω, primus & nouiſsimus, q uiuo & fui mortuus, ut uitã ad principiũ referas, nouiſsimum ad eum, qui mortuus eſt. Qui ſe exinaniuit formã ſerui accipiens, & factus eſt obediens patri, hu
Phil. 2. a miliauit ſe ipſum uſq; ad mortẽ, & mortem crucis. Manus mea fundauit terrã. Vnde & in prouerbijs loquit:
Prou. 3. c Deus ſapiẽtia ſua fundauit terrã & dextera illius menſa ẽ ſiue firmauit cœlos uel cœlũ, ut Lxx. trãſtulerũt. Vocat aũt cœlos, ut eius pareãt iuſsioni: & enarrẽt gloriã illius. Si aũt cœli obediũt dñi uolũtati, & ſuo currũt ordine: qd gloriat terra & cinis, & ignorat fragilitatẽ ſuã?
Eccl. 10. b Cõgregamini oẽs uos & audite: uel cœli uel uniuerſa

A placatus. Si iratus, quõ ſemẽ eius quotidie multiplicatur? Si placatus: quõ ſeruiũt & pacẽ iuſticiãq; nõ poſsidẽt? Ex quo perſpicuũ eſt, de apoſtolico dici nũc ſemi-
Suprà 1. c ne: de quo & ſuprà legimus: Niſi dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemẽ, quaſi Sodoma fuiſſemus. Qđ q̃ illo tẽpore nequaq̃ uidet expletũ: in Chriſti cõplet aduentu: & ante faciẽ illius ſemẽ ꝑmanet Iſraelis. a ¶ *Egredimini de Babylone: fugite à Chaldæis, etc.*] Qui ſuprà eo loco ubi ſcriptũ ẽ: Ego ego locut⁹ ſum, & uocaui eum: adduxi eũ, & directa eſt uia eius: ſuper Cyro Darioq́ue intelligũt: etiã hæc ad illius referũt tẽpora, qñ egreſſus eſt populus de Babylone: & fugit de Chaldæis: & redẽpt⁹ eſt à domino deo ſuo. Hoc quoq; qđ dicit: Nõ ſitierunt in deſerto cũ educeret eos: aquã de petra ꝓduxit eis: & ſcidit petrã & fluxerũt aquæ: Licet ſecũdũ hiſtoriã expletũ docere non ualeãt: neq; eñ ſub Zorobabel & Eſdra
B uenerũt per deſertũ: & ſciſſa petra prębuit eis aquas: quod de Aegypto exeuntib⁹ accidiſſe narratur: tñ hyperbolicè in ſimilitudinẽ prioris felicitatis impleta teſtãtur: qñ per deſertum nationum uenerunt in Iudæã, & de captiuitate ſunt liberati. Et ut ſciamus, inquiunt, non eſſe de Chriſto, ſed de Cyro prophetatũ iungit. Nõ eſt pax impijs, dicit dñs, & eſſe ſenſum: Perfecta felicitas nõ erit, niſi ſub Chriſto, qđ in ultimo tẽpore reſeruat. Porrò qui & uerius & rectius hęc
Infra 61. a referũt ad ſaluatoris aduentũ, de quo dicit: Annũciare
Luc. 4. c pauperibus miſit me, prædicare captiuis remiſsionẽ: cohortationẽ eſſe intelligũt eorũ qui euãgeliũ annunciant ipſius dñi ſaluatoris: ut egrediamur de Babylone. i. cõfuſione iſtius mũdi: & fugiamus Chaldæos, de quibus crebro dictũ eſt: Redemit eñ dñs ſeruũ Iacob precioſiſsimo ſanguine ſuo, & adduxit per deſertũ ſeculi: & aquã ſcidit de petra. Super qua & Apoſtolus lo-
1. Cor. 10. a quit: Petra aũt erat Chriſtus. Scindit aũt ſermo diuin⁹, & in multas partes diuidit: ut quẽ totũ ſuſcipere non poſſumus, ſumamus in partib. Ac ne putaret iſta prædicatio dici omni ſemini Iacob, & non his tantũ q per apoſtolos credituri ſunt, infertur & iungit: Nõ eſt pax impijs, dicit dñs. Illis uidelicet q in errore priſtino permanſerũt, qui nõ meruerunt bibere de petra. Cuius ut noue loquar, latus lancea uulneratũ, aquis fluxit & ſã-
Ioan. 19. f guine, baptiſmum nobis & martyrium dedicans.

dicit dominus: redẽptor tuus ſanctus Iſrael: Ego dominus deus tuus docẽs te utilia, gubernãs te in uia qua ambulas. Vtinã attẽdiſſes mãdata mea: facta fuiſſet ſicut flumẽ pax tua, & iuſticia tua ſicut gurgites maris. Et fuiſſet ſicut arena ſemen tuum, & ſtirps uteri tui ut lapilli eius, non interiſſent, & non fuiſſet attritum nomẽ eius à facie mea.[a] Egredimini de Babylõe: fugite à Chaldæis: in uoce exultationis annũciate, auditũ facite hoc: efferte illud uſq; ad extremũ terræ, & dicite: Redemit dominus ſeruum ſuum Iacob. Non ſitierunt in deſerto cum educeret eos, aquam de petra produxit eis: & ſcidit petram; & fluxerunt aquæ. Non eſt pax impijs, dicit dominus.

CAPVT XLIX.

AVdite[b] inſulæ: et attẽdite populi de longe: dominus ab utero uocauit me, de uentre matris meæ, recordatus eſt nominis mei. Et poſuit os meũ quaſi gladium acutum, in umbra manus ſuæ protexit me. Et poſuit me ſicut ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me, & dixit mihi: Seruus meus es tu Iſrael: quia in te gloriabor. Et ego dixi: inuacuum laboraui: ſine cauſa & uane fortitudinem meam conſumpſi: ergo iudicium meum cum domino: & opus meum

AVdite me inſulæ: & attẽdite gentes. Poſt multũ tempus ſtabit, dicit dñs. De uẽtre uocauit me: & ex utero matris meę uocauit nomẽ meũ. Et poſuit os meũ quaſi gladium acutũ, & ſub protectione manus ſuę abſcõdit me. Poſuit me quaſi ſagittã electã, et in pharetra ſua abſcondit me. Et dixit mihi: Seruus me⁹ es tu Iſrael: & in te gloriabor. Et ego dixi: ſine cã laboraui inuanum, & in nihili dedi fortitudinẽ meã. Propterea iudiciũ meum apud dominum: & labor meus

C AVdite inſulæ, & attendite populi de longe: Dominus ab utero, etc.*] Scio & hæc & inferiora quæ dicturi ſumus, ad unius capituli ſcientiã ſeu intelligẽtiã pertinere: & omnia ex perſona Chriſti debere accipi: ſed nolui ſimul omnia proponendo lectoris onerare ſenſum: & quod per partes facilius dici poteſt, magnitudine ſui cõfundere. Vnde & utrãq; editionẽ poſui, ut quod in altera uidetur obſcurũ: alterius lectione reſeret. Poſt uocationẽ ergo reliquiarum Iſrael, & abiectionẽ in incredulitate populi permanentis, de quib⁹ dixerat: Non eſt pax impijs, dicit domin⁹: trãſit ad eccleſias de gentibus congregatas: & eis ſub inſularum nomine loquit: quæ ita perſecutorũ inſidijs, quaſi maris fluctib⁹ patent, & ex omni parte ſæuiente naufragio; tundunt potius quàm mouẽtur. Ac ne quis putet uiolentam eſſe expoſitionẽ noſtrã & non ad gentes pertinere quod dicit: ſed ad ſynogogas populi Iudæorum: ſequitur: Et attẽdite populi ſiue gentes de longe: hoc eſt, ab extremis finibus terrę. Vel ut Lxx. tranſtulerunt, διὰ χρόνου πολλοῦ στήσεται, id eſt, poſt tempus multũ ſtabit: hoc eſt, nõ hoc tempore quo dicuntur, ſed poſt multa fient tempora. Dominus, inquit, ab utero uocauit me, & de uentre matris meæ recordatus eſt nominis mei. Quod nunc interim audientibus uidetur obſcurum, poſtea autem cunctis gentibus notum fiet; quando Gabriel Ioſeph de partu dixerit uirginali: & uocabis nomen eius Ieſum: ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum. Poſuit quoq; os eius quaſi gladiũ acutũ, ut ſpiritu oris ſui interficiat impium. De quo gladio & ipſe in euangelio loquitur: Non ueni pacẽ mittere ſuper terrã, ſed gladium: Malos à bonis ſeparãs. Veni enim diuidere hominem contra patrẽ ſuũ, & filiam contra matrem ſuam, & nurum contra ſocrum ſuam. Et in umbra, inquit, manus ſuæ protexit me: ut carnis uilitas, diuinitatis potentia tegeretur: angelo ad uirginẽ nunciante: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te: & uirtus altiſsimi obumbrabit tibi. Poſuit, inquit, me ſicut ſagittam electam, in pharetra ſua abſcondit me. Quando dicit ſagittam electam: oſtendit habere deum ſagittas plurimas, ſed non electas, quæ ſagittæ, Prophetæ ſunt & Apoſtoli, qui in toto orbe diſcurrunt. De quibus & in alio loco canitur: Sagittæ tuæ acutæ poten-
Suprà 48. d
D
Mat. 1. c
Ibid. 10. d
Luc. 1. d

A tæ potentiſsimę: populi ſub te cadent. Et iterū: Sagittæ Pſal. 44. b potentis acutę cum carbonibus deſolatorijs. Chriſtus Ibid. 119. b aūt de multis ſagittis & filijs plurimis: una ſagitta electa: & filius unigenitus eſt, quā in pharetra ſua abſcondit, id eſt, in humano corpore: ut habitaret in eo plenitudo diuinitatis corporaliter. Raraq́ʒ eſt credētiū fides. Cui & Supra 45. c ſuprà dicitur: Tu es deus abſconditus, & neſciebam⁹. Qua ſagitta & ſpōſa uulnus accipiēs, loquitur in Can. 4. 5. c cantico canticorum: Vulnerata charitate ego ſum. Et dixit mihi: Seruus me⁹ es tu Iſrael, quia in te glo- Phil. 2. a rificabor. Seruus, qa cū in forma dei eſſet, formā ſerui dignat⁹ eſt aſſumere: & Iſrael, qa natus eſt de ſemine Iudęorū. Quodq́ʒ de nullo alio ſeruorū intelligi pōt, iūgitur: Quia in te gloria bor. Dicit enim & ip- Ioan. 12. e ſe in euāgelio: Pater glorifica nomē tuū. Quia in pſalmo loq Pſal. 56. b tur ad filiū: Exurge gloria mea: Exurge pſalteriū & cithara, B id eſt, omniū uirtutū chorus. Dicēte autē mihi patre iſta quæ retuli, ego reſpōdi ei: Quō in me glorificatus es pater, quia in uacuū laboraui, & magnā partē populi Iudæorū ad te reuocare non potui. Hæc aūt uniuerſa dicunť, ut liberū hominis arbitriū monſtrareť. Dei em̄ uocare eſt, & noſtrū credere, nec ſtatim ſi nos non credimus, impoſsibilis deus eſt, ſed potētiā ſuā noſtro arbitrio derelinquit, ut iuſte uolūtas præmiū cōſequať. Quia ergo noluerūt ꝑ me in te credere, iudiciū meū apud te eſt, ꝙ omnia fecerim quę eis facere debui, dicēs in euāgelio: Ego te glorificaui ſuꝑ terrā, opere cōpleto qđ dediſti mihi ut facerē. Et ite- Ioan. 17. a rū: Manifeſtaui nomē tuū hominib. Et opus meū ſiue labor & dolor meus, hoc em̄ ſignificat πόνος μȣ, in conſpectu tuo eſt. Fleuit em̄ & in euangelio Hieruſalē, & in Pſal. 29. c pſalmo ob incredulorū multitudinē, quodāmodo fru Pſal. 21. a ſtrà paſſum ſe eſſe dicit: Quæ utilitas in ſanguine meo dū deſcēdo in corruptionē? Et iuxta Hebraicū pendēs in cruce loquiť: Longe à ſalute mea, uerba lamentationū mearum. a ¶ *Et nunc dicit dominus. formans me, etc.*] Dicēte me: In uacuū laboraui: ſine cauſa & uane fortitudinē meā cōſumpſi, qa Iudæi credere noluerūt: & iudiciū meū cū dño eſt, & opus meū qđ illo iuuāte cōpleui cū dño: Rñdit mihi dñs, q me formauit ex utero ſeruū ſibi. Ex quo oſtēdit eū appellari ſeruū, q ſit formatus ex Pſal. 21. b utero: Qui & in pſalmo dicit: De uentre matris meæ deus meus es tu. Quid ergo dñs dixit ei? Vt reduceret Iacob ad eū qui aberrauerat: qui deſerto creatore idolis Mat. 10. a ſeruiebat. Vnde & ipſe loquiť ad diſcipulos: In uiā gentiū ne ieritis: & in ciuitate Samaritanorū ne intretis: ſed ite magis ad oues perditas domus Iſrael. Et in alio lo- Ibid. 15. c co: Nō ueni niſi ad oues perditas domus Iſrael. Hęc igitur uoluntas patris fuit: ut peſsimi uinitores miſſum

HEB. meū cum deo meo. a Et nunc dicit dominus, formans me ex utero ſeruum ſibi: ut reducā Iacob ad eum: & Iſrael non congregabitur: & glorificatus ſum in oculis domini: et deus meus factus eſt fortitudo mea. Et dixit: parum eſt, ut ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & feces Iſrael conuertendas. Dedit te in lucem gētium: ut ſis ſalus mea uſque ad extremum terræ. b Hæc dicit dominus redemptor Iſrael, ſanctus eius: ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad ſeruum dominorum: Reges uidebunt, & conſurgent principes, & adorabunt propter dominum: qui

SEP. meus corā deo meo. Et nūc ſic dicit dñs qui formauit me ex utero ſeruum ſibi, ut cōgregarē Iacob ad eū & Iſrael: cōgregabor & glorificabor corā dño: & deus meus erit fortitudo mea. Et dixit mihi: Magnū tibi eſt ut uoceris puer meus, & ſuſcites tribus Iacob, & diſperſionem Iſrael conuertas. Ecce poſui te in teſtamētū generis, in lucem gētium: ut ſis ſalus uſq́ʒ ad extremū terrę. Sic dicit dominus qui eruit te deus Iſrael. Sanctificate eum qui deſpicit animam ſuam: qui abominationi eſt gētium: qui ſeruus eſt principum. Reges uidebūt eum: & cōſurgēt principes: & adorabunt eū propter dominū; quia

ſuſciperēt filium, & fructus uineæ redderent, qui inter- C Ibid. fecerunt eum, dicentes: Venite occidamus illum & noſtra erit hæreditas: & hoc eſt quod nunc dicit: Et Iſrael nō cōgregabiť, id eſt, nō reuertetur ad dñm. Satisq́ʒ miror quomodo uulgata editio, fortiſsimū cōtra Iudæorū perfidiā teſtimonium, alia interpretatione ſubuerterit, dicēs: Congregabor & glorificabor corā domino: cū Theodotio & Symmachus noſtræ interpretationi cōgruant. De Aquila aūt nō miror, quod homo eruditiſsimus linguæ Hebraicæ, & uerbum de uerbo exprimens, in hoc loco aut ſimularit imperitiam, aut phariſęorū peruerſa expoſitione deceptus ſit: q interpretari uoluit: & Iſrael ei cōgregabitur: hoc eſt, deo: Cū uerbum Hebraicū לא in hoc loco non ſcribať per ל & ו qđ ſi eſſet, ſignificaret, ei uel illi: ſed per ל & א qđ proprie nō, ſonat. Quia igiť non eſt reductus Iacob ad deum, nec Iſrael congregatus, D propterea filius loqtur illis non credentibus: Glorificatus ſum in oculis dñi. In me enim omnis mūdus credidit: & deus meus factus eſt fortitudo mea, qui & cōſolatus eſt me triſtē ſuper abiectionē populi mei: & dixit mihi: Parū eſt ſi ſeruias mihi ad ſuſçitādas tribus Iacob, quæ ſuo uitio corruerūt: & ad feces ſiue reliquias Iſrael conuertendas. Hoc enim uerbū Hebraicū נְצִרֵי ſonat. Pro illis enim dedi te in lucē omniū gentiū: ut illumines uniuerſum mundū: & ſalutē meā, per quam omnes ſalui fiunt, uſq́ʒ ad extrema terræ facias peruenire. Illud autē quod in Lxx. legitur, συναχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον κυρίȣ. i. cōgregabor & glorificabor corā dño: ſic intelligi pōt: ut congregatus ſit dñs cum credentibus. Quodq́ʒ ſequiť εἶπε μοι μέγα σοι ἐςὶ τὸ κληθῆναι σε παῖδα μȣ. i. Dixit mihi: magnū tibi eſt ut uoceris puer meus: magnū referamus ad hominē & ad puerū, qui comparatione dei paruus eſt. b ¶ *Hæc dicit dominus, etc.*] Pro eo qđ nos diximus: ad cōtemptibilē animam, ad abominatam gentē, ad ſeruum dominorum: Theodotio trāſtulit: ei qui deſpicit animam, qui abominationi eſt genti, qui ſeruus eſt principū: quod manifeſte Chriſti perſonæ conuenit. Ipſe enim bonus paſtor, poſuit animā Ioan. 10. ſuā pro ouibus ſuis: & contempſit eam: qui abominationi eſt genti Iudęorū: cui ter per ſingulos dies ſub nomine Nazarenorū maledicūt in ſynagogis ſuis. Qui ſeruus fuit principū, & tam humilis: ut ſtaret ante Annam & Caiphā: & crucifigendus Pilato & Herodi mitteretur. Cui interpretationi Aquila cōſentit, & ex parte Lxx. licet in eo mutauerint ſenſum, & extenuauerint, quod pro gente gentes, & pro ſeruo, ſeruos interpretati ſunt. Alij uerò hoc dici arbitrantur ad gētem Iudæorum, quæ contempſit animam ſuam, & abominationi eſt uni-

A eſt uniuerſo mūdo: & ſeruit principibus, de quib. ſcri- Pſal. 13. c ptū eſt. Qui deuorant plebē meā ſicut cibū panis. Sed melior ſuper Chriſto interpretatio. Quæ igiť pater, redemptor quondā, & ſanctus Iſrael, ad filiū loquiť? Reges uidebūt & cōſurgent principes & adorabūt, quando uenerit in gloria patris cū angelis ſuis: & ſederit in throno gloriæ ſuæ, iudicans uiuos & mortuos: tūc oēs adorabūt eū, ꝓpter dñm patrē ſuū: q elegit eū. Siue ita intelligendū: Reges quorū cor in manu dei eſt, & eccleſiæ dei principes, adorabunt te: qa fidelis eſt dñs ſanctus Iſrael q elegit te. Hæc aūt oīa ad eū refert, q cōtempſit animā ſuam: qui abominať à gente, q ſeruus eſt principū. a ¶ *Hæc dicit dominus: In tempore placito exaudiui te, etc.*] Hoc teſtimonio apoſtolus Paul⁹ in ſecunda epiſtola 2. Cor. 6. a ad Corinthios uſus eſt, dicens: Tempore oportuno exaudiui te: & in die ſalutis au B xiliatus ſum tui. Ecce nunc tēpus acceptabile: ecce nunc dies ſalutis. Si ergo uas electiōis ad primi aduentus refert intelligētiam quæ dicunť: & nos ſequamur expoſitionis eius ueſtigia: & inſtar paruulorū, ſuper adumbratas lineas præceptoris, literas imprimamus. Tempus placitum & oportunū, & dies ſalutis, paſsio Mat. 27. f ſaluatoris eſt, & reſurrectio, qn̄ orabat in cruce: Deus deus meus: quare me dereliquiſti? Et ſeruauit eū ſiue plaſmauit morte ſuperata, deditq́ʒ in fœdus populi Iudæorū, his uidelicet qui ex illis credere uoluerūt, ut ſuſcitaret terrā, quæ in idololatriæ iacebat errorib. & poſſideret hæreditates diſſipatas ſiue deſertas, quæ habitatorē nō habebāt deū: & diceret his qui erāt in uinculis: exite q peccatorū uinculis ſtringebāť. Quia funib⁹ peccatorū ſuorū unuſquiſq́ʒ cōſtringiť, & q erāt in tenebris, reuelamini: Qui ſedebāt in tenebris & in umbra mortis, & lucem uidere nō poterāt. Qui poſtq́ʒ cōuerſi fuerint, & clarū Chriſti lumē aſpexerint: paſcentur in Pſal. 22. a uijs & in ſemitis ſanctarū ſcripturarū, & dicēt: Dñs paſcit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit. Super aquas refectionis educauit me. Qui aūt in iſtiuſmodi uijs atq́ʒ ſemitis paſtus fuerit & nutrit⁹, nec eſuriet nec ſitiet: neq́ʒ calorē ſentiet ſolis: & implebiť de Pſal. 120. b illo qđ ſcriptū eſt: Per diē ſol non uret te, neq́ʒ luna per noctē: Vt nec aduerſa nec proſpera huius ſeculi ſentiat. Siquidē miſericors & miſerator dominus ipſe con-

HEB. qui fidelis eſt, & ſanctū Iſrael q elegit te. a Hæc dicit dominus: in tēpore placito exaudiui te, et ī die ſalutis auxiliat⁹ ſum tui. Et ſeruaui te, & dedi te in fœdus populi, ut ſuſcitares terrā & poſſideres hæreditates diſſipatas: ut diceres his qui uincti ſunt, exite: & his qui in tenebris, reuelamini. In uijs paſcenť: & in omnibus planis paſcua eorū. Non eſurient: neq́ʒ ſitient: & non percutiet eos æſtus & ſol, quia miſerator eorū reget eos, & ad fōtes aquarū potabit eos. Et ponam oēs montes meos in uiam, & ſemitæ meæ exaltabuntur. Ecce iſti de longe uenient: & ecce illi ab Aqlone & mari: & iſti de terra Auſtrali. Laudate cœli: & exulta terra, iubilate montes laudem, quia conſolatus eſt dominus populum ſuum, & pauperum ſuorum miſerebitur. b Et dixit Siō: Dereliquit me domin⁹: & dominus oblitus eſt mei. Nunquid

SEP. qa fidelis eſt ſanctus Iſrael, & elegit te. Sic dicit dñs: tempore opportuno exaudiui te: & in die ſalutis auxiliatus ſum tui, & plaſmaui te, & dedi te in teſtamentū gentiū, ut cōſtitueres terrā, & poſſideres hæreditates deſertas: diceresq́ʒ his qui uinculis ſunt: exite: et qui in tenebris, reuelamini: in omnib. uijs paſcentur, & in omnibus ſemitis paſcua eorū. Non eſurient neq́ʒ ſitient, neq́ʒ percutiet eos æſtus neq́ʒ ſol: ſed qui miſereť eorū conſolabitur eos, et per fontes aquarum ducet illos. Ponamq́ʒ omnem montem in uiā, & omnē ſemitā in paſcua eis. Ecce iſti de longe uenient, iſti ab Aquilone & mari, alij aūt de terra Perſarū. Lætamini cœli & exultet terra, erūpant montes læticiā, qa miſertus eſt de⁹ populi ſui: & humiles populi ſui conſolatus eſt. Dixit autē Siō: dereliquit me dominus, &, deus oblitus eſt mei. Nunquid

ſolabiť & reget eos, & deducet ad fontes aquarū. Siue C potabit illos ad fontes, de quibus ſcriptū eſt: Benedici Pſal. 67. f te dño de fōtibus Iſrael. Et in alio loco: Haurite aquas Eſa. 12. b de fontibus ſaluatoris. Hi fontes in ueteri teſtamēto, & nouo ſunt. Omniaq́ʒ offendicula quæ credentiū poterāt impedire greſſus, dñs eis uertet in planū, & excelſa humiliabit atque humilia ſublimabit: ut iter planū habeāt atq́ʒ cāpeſtre. Qui ſint autē iſti quibus præpareť uia, ponit manifeſtius: Ecce iſti de longe uenięt: & ecce illi ab Aquilone & mari, & iſti de terra Auſtrali. Quatuor plagas orbis oſtēdēs: Orientē & ſeptentrionē: occidētē & meridiē. Pro oriente, lōge poſuit, ꝓ Auſtrali plaga, in Hebræo legitur סִינִים qđ Lxx. Perſarū, interpretati ſunt. Cæteri ita ut in Hebræo legiť expreſſerūt, סִינִים, quod nos interpretati ſumus, ab auſtrali, illud ſuſpicantes, ꝙ mōs Sinai in auſtrali parte poſitus ſit, iuxta Habacuc prophetam: Deus ab auſtro D uenięt: & ſanctus de Abac. 3. a mōte Pharā umbroſo & cōdenſo. Si aūt סִינִים ut Lxx. tranſtulerunt, Perſas intelligimus, qui ad orientē ſiti ſunt, illud qđ ſuprà diciť: Ecce iſti de longe uenient, ad auſtrū referre poterimus. Pręcipiturq́ʒ cœlis & terræ: uel his uirtutibus quæ in cœlo moranť & terra: uel angelis & hominibus, ut dei concinant laudes. Et qui in excelſo uirtutum poſiti ſunt, mentis læticiam iubilo & exultatione teſtentur: Quia conſolatus eſt dominus populum ſuum: eos qui ex Iudæis credere uoluerūt. Et pauperum humiliumq́ʒ ſuorum miſertus eſt, ſiue omnis populi ſui, qui de oriēte & occidente, aquilone & auſtro ad eū uocatus eſt: Nō habēs legē nec prophetas, nec diuitias ſpirituales, ſed deſertus, pauper & humilis, cunctis dęmonibus ſubiacebat. b ¶ *Et dixit Sion: dereliquit me dominus, etc.*] Hieruſalem & Sion, quatuor modis in ſcripturis ſanctis debere intelligi, ſępe memorauimus. Vno iuxta Iudęos, quam plangit dominus in euangelio: Hieruſalē, Hie- Mat. 23. d ruſalem quę occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt. Et in alio loco: Cū uideritis circūdari ab Luc. 21. d exercitu Hieruſalē, tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius. Secundo, ſanctorū eſt congregatio: qui in pace domini & in uirtutū ſpecula conſtituti: recte appellantur Sion, de qua dicitur: Fundamenta eius in Pſal. 86. a montibus ſanctis: diligit dominus portas Sion, ſuper omnia

A omnia tabernacula Iacob. Neq; enim fundamenta Iudaicæ Sion, quā uidemus eſſe deſtructā, à dño ſunt dilecta, aut quod à dño dilectū eſt, deſtrui potuit. Tertio appellat̃ Hieruſalē, multitudo angelorū, dominationū & poteſtatū, & omne quod in dei miniſterio cōſtitutū eſt. De qua Hieruſalē & Apoſtolus loquebat̃ *Galat.4.d*: Quæ aūt ſurſum eſt Hieruſalē, libera eſt, quæ eſt mater omniū noſtrū. Et in alio loco *Heb.12.f*: Sed acceſsiſtis ad Siō montē, & ciuitatē dei uiuētis Hieruſalē cœleſtē. Quarto appellatur Hieruſalē, quā Iudæi & noſtri Iudaizātes iuxta Apocalypſim *Apoc.21.e* Ioānis, quā nō intelligūt, putāt aureā atque gēmatā de cœleſtibus ponendā. Cuius terminos & infinitā latitudinē, etiā in Ezechielis ultima parte deſcripſi *Ezech.40*. Quæ cū ita ſe habeāt, nūc diligētius intuendū eſt, quæ ex quatuor dixerit Sion: Dereliquit me dñs, & dñs oblitus eſt mei. Nec dubiū eſt quin congregatio ſanctorum, B quę prior fuerat in Iudæis, & à dño derelicta eſt, iſta cōmemoret, & uoce lachrymabili cōquerat̃ ſe eſſe deſertā, & dñi auxilio deſtitutā. Cui reſpōdit deꝰ: naturali utēs ſimilitudine: Si pōt fieri, ut mater ſui obliuiſcat̃ infantis, & ad partū uiſcerum ſuorū nō flectat̃ miſericordia, & ego obliuiſcar tui. Plus aliq̄d dicam: & ſi illa oblita fuerit, uincēs mentis duritia iura naturæ: ego tñ nō obliuiſcar creaturā meā, & ſanctorū animas ſemp in meo corde retinebo. Scito enim tu, quæ te penitus arbitraris derelictā, in meis deſcriptā eſſe manibus atq; depictā, & muros tuos corā oculis meis iugiter permanere. Ex quo diſcimus, nequaq̄ Hieruſalē in Palæſtinæ regione quærendā, quæ totius ꝓuinciæ deterrima eſt, & ſaxoſis mōtibus aſperat̃, & penuriam patit̃ ſitis, ita ut cœleſtibus utatur pluuijs, & raritatem fontiū, ciſternarū extructione ſolet̃, ſed in dei manibꝰ, ad quā dicitur: Feſtinauerunt ſtructores tui. Siue iuxta LXX. Cito ædificaberis à quibus deſtructa fueras. A Iudæis enim deſtructa, à Iudæis ædificata eſt. Quę ob culpam ſcribarū phariſæorūq; deſerta, ad prædicationē apoſtolorū Chriſti cōgregata eſt tam de Iudæis quàm de gentibus. Sequit̃: Et qui te deſtruxerāt & diſsipauerant, egredientur ex te doctores peſsimi, ut nequaquā mandata & traditiones ſequaris hominū, ſed legē dei: C Diciturq; ad eam: ut eleuet oculos ſuos in circuitu, & uideat filios q̄ ei fuerāt cōgregati. De quibus & dñs loquebat̃ *Ioan.*: Leuate oculos ueſtros, & uidete quia iā albæ ſunt ſegetes ad metendū. Et ut ſecuros nos faciat: Viuo ego, inquit dñs q̄d iuxta uetus teſtamētū, iurādi dicit̃ cōſuetudine, q̄a omnibus his uelut ornamēto ueſtieris, & circundabis tibi eos, quaſi ſpōſa circūdat monile ſibi. Felix q̄ tāti meriti eſt tantæq; uirtutis, ut ornamentū dicat̃ eccleſiæ. Puto aūt has diuerſas ſignificari gratias ſpirituales, per quas ſponſæ ornatur ambitio: De qua & in quadrageſimo quarto pſalmo canit̃: Aſtitit regina à dextris tuis in ueſtitu deaurato, circūdata uarietate. Quę eñ prius deſerta fuerant & dilapſa in ſolitudines & ruinas, adueniente Chriſti euangelio inſtaurabunt̃, & tantā habebūt habitatorū multitudinē, ut eos capere nō poſſint. D Ita duntaxat, ut ꝑſecutores fugent̃ ꝓcul, uel hi de quibus ſuprà diximus: Qui deſtruebāt te, & diſsipabant exibunt à te. Filijq; ſterilitatis tuę, quos putabas te penitus perdidiſſe, & illis te eſſe uiduatā, dicēt in aurib. tuis: Anguſtus mihi eſt locus in ſynagogis, fac mihi ſpaciū in eccleſiis, ut habitem latius, ut nō comprimar blaſphemijs Iudęorū, ut totū orbem, tua mecum capiat latitudo. Tu aūt lætitiæ magnitudinē non ualens ore proferre, in tuo corde tacita cogitabis, & dices: Quis mihi iſtos genuit? Ego eram ſterilis & uidua deſerta, atq; captiua in populo Iudæorū, filios habere deſierā, multo tempore non pepererā: Poſt Aggæum & Zachariā & Malachiā, nullos alios prophetas uſq; ad Ioannē baptiſtā uiderā, & quomodo quæ fueram ſola, & uiri auxilio deſtituta, tantos filios nunc habere cœpi? Vt autē ſciamus ſuper petram & fundamentum Chriſti ex utroq; populo ædificari Sion, ad credentes Paulus loquitur *Ephe.*: Aedificati ſuper fundamentū apoſtolorū & prophetarū, ipſo ſummo lapide angulari, qui eſt Ieſus Chriſtus. Ex quo perſpicuum eſt, unum eſſe fundamentum apoſtolorum & prophetarum, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. a ¶ *Hæc dicit dominus deus etc.*] Ad id quod eccleſia dixerat: Ego ſterilis atq;

HEB. Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, ut nō miſereatur filio uteri ſui? Et ſi illa oblita fuerit, ego non obliuiſcar tui. Ecce in manibus meis deſcripſi te, muri tui corā oculis meis ſemper, uenerunt ſtructores tui: & qui te deſtruxerāt, & diſsipauerāt, exibūt à te. Leua in circuitu oculos tuos & uide: omnes iſti cōgregati ſunt, uenerūt tibi. Viuo ego, dicit dominus: Quia omnibus his uelut ornamēto ueſtieris, & circumdabis tibi eos quaſi ſponſa. Quia deſerta tua & ſolitudines tuę et terra ruinæ tuæ tunc anguſta erunt prę habitatoribus, et longè fugabuntur qui abſorbebant te. Adhuc dicēt in auribus tuis, filij ſterilitatis tuæ: Anguſtus mihi eſt locus, fac ſpacium mihi, ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi iſtos? ego ſterilis & non pariens, tranſmigrata & captiua, & iſtos quis enutriuit? Ego deſtituta & ſola: & iſti ubi hic erāt? Hæc dicit a dominus deus: Ecce leuo

SEP. Nunquid obliuiſcet̃ mulier paruuli ſui, ut non miſereat̃ partus uteri ſui? Sin aūt & horū oblita fuerit mulier, ſed ego non obliuiſcar tui, dicit dñs. Ecce ſuper manꝰ meas depinxi muros tuos, & corā me es ſemper. Citoq; ædificaberis, à quibus deſtructa fueras: et qui te diſsipauerant, egredientur ex te. Leua in circuitu oculos tuos & uide: oēs iſti cōgregati ſunt, uenerunt ad te. Viuo ego, dicit dñs: quia omnib. his quaſi ornamēto ueſtieris, et circūdabis tibi eos quaſi monile ſpōſæ, q̄m deſerta tua, et quę diſsipata, et quę corruerūt. Nūc anguſtaberis prę habitatoribus, et lōgè fient à te qui te humiliauerant. Dicēt enim in auribus tuis, filij tui quos ꝑdidiſti: Anguſtus mihi locꝰ eſt, fac mihi locum ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi iſtos? ego autem abſq; liberis & uidua: & iſtos q̄s enutriuit mihi? Ego derelicta ſum ſola: & iſti ubi erant? Sic dicit dominus deus: Ecce eleuo

A atq; captiua, iſtos quis genuit mihi? Ego deſtituta & ſola, & iſti ubi hic erant? Reſpondit dñs: Miraris cur iſta ſint facta? Nequaquam miraberis cum audieris, quod ego ad gentes leuauerim manum meam: de qua & ſanctus loquitur *Pſal.138.a*: Tu formaſti me, & poſuiſti ſuper me manum tuam. Et ipſe ſaluator *Ioha.10.f*: Nemo poteſt rapere de manu patris mei. Et apoſtolus Petrus *1.Pet.5.b*: Humiliamini ſub potēti manu dei, ut uos exaltet in tēpore uiſitatiōis. Iſta manus ad gentes leuata, ipſa eſt de qua hic idem ꝓpheta loquit̃ *Eſa.11.c*: Erit radix Ieſſe q̄ exurget, ut princeps ſit gētiū, in ipſū gētes ſperabunt. Nec ſolū manū ſuā leuabit ad gētes, ſed & ſignū ſuum exaltabit in populis. Haud dubiū quin uexillum crucis, ut impleatur illud q̄d ſcriptū eſt *Pſal.8.a*: Laudib. eius plena eſt terra. Et iterū, In omni terra admirabile nomē eius. Tunc afferent in ulnis, ſiue in ſinu filios Siō, & filias eius portabunt in humeris. Qualis fuit & Lazarus *Luc.16.c*, B omnesq; ſancti qui requieſcunt in ſinu Abrahæ, & animę credentium, ad quas Paulus apoſtolus loquebatur *1.Cor.3.a*, Lacte uos potaui. Et alibi *Gal.4.f*, Filioli mei quos iterū parturio, donec Chriſtus formetur in uobis. Et in alio loco *1.Theſ.2.b*: Quaſi nutrix foueat filios ſuos. Sic deſiderantes uos, cupimus impartire uobis, non ſolum euāgelium Chriſti, ſed & animas noſtras: alioquin ridiculū eſt more Iudaico grādęuos filios & filias in ulnis humeriſq; portari. Reges autem nutricij, & reginæ principeſq; nutrices, manifeſte apoſtolos & apoſtolicos oſtēdūt uiros: qualis fuit & Abraham *Gen.23.a*, ad quē dicitur, Rex à deo tuo in nobis es, & quorum cor in manu dei eſt, q̄ dicunt credentibus: Quaſi modo nati paruuli, rationabiles, & abſq; dolo lac deſiderate. Princeps quoq;, id eſt ἄρχουσα, quod Saræ nomen ſonat: Et reginæ ſiue regina, de qua in quadrageſimo quarto Pſalmo canitur, Aſtitit regina à dextris tuis in ueſtitu deaurato: quotidie Chriſti nutrit paruulos, & ad perfectā ducit ætatē: Omniſq; ætas, ſexus & dignitas, adorabunt Sion propter eum qui habitat in ea. Si enim caput eccleſiæ Chriſtus eſt, caput adorat̃ in corpore: & ſi ad quoſdam dicitur *Pſal.98*: Exaltate dñm deum noſtrum, & adorate ſcabellū pedum eius, non quo ſcabellum adorandum ſit, ſed quo maieſtas pedum illius indicetur, cur nō adoretur eccleſia quæ totū Chriſti corpus amplectit̃: ut impleatur illud quod ſcriptū eſt in Sophonia *Soph.2.c*: Adorabūt eum ſinguli de loco ſuo, omnes inſulæ gentium? ut nequaquam more Iudaico tribus per annum uicibus ueniāt in Hieruſalem, ſed in loco ſuo adorantes dñm, poſsideant Hieruſalem. C Quodq; ſequit̃: Et puluerem pedum tuorū lingant. Hoc ſignificat quod reges & principes, quicquid in pedib. eccleſiæ terreni operis adhæſerit, ſuo ſermone tergant atq; delingant. Vnde & apoſtolis præcipit̃ *Matt.10.b*, ut excutiant puluerem pedum ſuorū. Et ad Petrum dicitur *Ioan.13.b*, Quod qui ſemel lotꝰ ſit, non habeat neceſſe niſi pedes lauare. Per quæ omnia diſcit eccleſia, non eſſe alium dñm præter eū, quem qui expectauerint, æternam gloriā poſsidebunt. a ¶ *Nunquid tolletur à forti præda, aut quod captum, etc.*] Dñs noſter atq; ſaluator qui prius locutus fuerat per Eſaiam, ipſe in euangelio eundē ſenſum repetit *Mar.3.d*: Quomodo poteſt aliquis intrare in domū fortis, & uaſa eius diripere, niſi primum ligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? Fortis & gigas, diabolus eſt: qui omnes gentes ſuo ſubiugarat imperio, audens D dicere ſaluatori *Matth. 11. b*, Hæc omnia mihi tradita ſunt, & dabo tibi ea *Ibidem. 4. a*, ſi procidens adoraueris me. Mundus enim in maligno poſitus eſt *1.Ioan.5.d*, quem nullus iuſtorum uincere potuit: nec iuxta Amos *Amos.3.a*, prædam de ore leonis auferre. Propoſita igitur quæſtione, quod nullus poſsit fortē & gigantē uincere, nec ſaluare q̄d ab eo raptum erat: Reſpondit dominus ſuo aduentu omnia ꝑpetranda: quod ſcilicet captæ prius gentes, à gigante tollant̃: & omnis illius ſupellex, uniuerſaq; familia, apoſtolis diuidat̃. Impleto illo quod ſcriptū eſt *Pſal.67.c*: Rex uirtutum dilecti, & ſpeciei domus diuidere ſpolia. Iſte eſt enim qui aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem: dedit dona in hominibus, uidelicet q̄ priꝰ capti erant in mortem, recepit in uitam. Vnde manifeſtius interpretatus eſt Symmachus. Sed & captiuitas fortis auferet̃, & rapina horribilis ſalua erit: Fortem atque horribilem, diabolum uolēs intelligi, qui domini uirtute ſuperatus eſt. Ergo dñs iudicās eos qui oppreſſerant Sion, ſiue iudicans iudiciū eius, liberabit filios illius qui capti fuerant à gigāte, atq; ſaluabit, & aduerſarias poteſtates cibabit carnibꝰ ſuis, & inebriabit quaſi muſto: ut nequaquam aliorū nece, ſed ſua morte ſaturentur: & qui carnes ſunt, quia dei ſpiritum perdiderunt, ſuis ueſcant̃ carnibus. Quod quidem & ſanctus loquitur in Pſalmis *Prou.26.a*: Cum appropinquarent mihi qui affligebant, ut comederent carnes meas. Non eñ ſpiritus qui incorporalis eſt: ſed caro comeditur, ferocium beſtiarum morſibus patens. Et tūc dicet Sion: imò omnis

HEB. uo ad gentes manū meam, & ad populos exaltabo ſignū meum; & afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt. Et erunt reges nutricij tui, et reginæ nutrices tuæ. Vultu in terrā demiſſo adorabunt te, & puluerē pedū tuorū lingēt, & ſcies quia ego dominus ſuper quo non confundent̃ qui expectāt eū. a Nunq̄d tollet̃ à forti pręda, aut q̄d captū fuerit à robuſto ſaluū eſſe poterit? Quia hæc dicit dñs, Equidē & captiuitas à forti tollet̃, et quod ablatum fuerit à robuſto, ſaluabitur. Eos uero qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos ego ſaluabo. Et cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabūtur: & ſciet omnis caro q̄a ego dñs ſaluās te, & redemptor tuꝰ fortis Iacob. Hæc

SEP. uo ſuper gentes manū meā, & ſuper inſulas leuabo ſignū meū, & adducent filios tuos in ſinu, & filias tuas in humeris portabunt. Et erunt reges nutricij tui, & principes fœminæ, nutrices tuæ: ſuper faciem terræ adorabūt te, & puluerē pedum tuorū lingēt, & ſcies q̄a ego dñs, & nō cōfundent̃ q̄ expectāt me. Nūquid accipiet quis à gigāte ſpolia? Et ſi captiuum duxerit quis inique, ſaluabitur. Sic dicit dñs: Si quis ceperit gigātem, accipiet ſpolia: & accipiens à forti ſaluabitur. Ego autē iudicium meū iudicabo. Et ego filios meos eruam, & comedēt qui tribulauerūt te carnes ſuas, & bibēt quaſi uinum nouū ſanguinem ſuum, & inebriabuntur: & ſciet omnis caro, q̄a ego dñs qui erui te, et adiutorium fortitudinis Iacob. Sic

A nis caro quæ uidebit ſalutare dei, quod redemptor atque ſaluator eius ille ſit qui luctatus eſt cum Iacob, uel auxiliator fuit uirtutis Iacob, ut in paſsiōe ſupereleuatus *Luc.23.c* crucifigentib. benediceret: Pater ignoſce eis, quod enim faciunt, neſciunt. CAP. L.

CAp. L.

HAec[a] dicit dominus, Quis eſt hic liber repudij matris ueſtræ, quo dimiſi eam? Aut quis ē creditor meꝰ cui uēdidi uos? Ecce in iniquitatib. ueſtris uenditi eſtis, & in ſcelerib. ueſtris dimiſi matrem ueſtrā: quia ueni, & non erat uir: uocaui, & nō erat qui audiret. [b]Nūquid abbreuiata eſt & paruula facta ē manus mea, ut nō poſsit redimere? Aut non eſt in me uirtus ad liberādū? Ecce in increpatione mea deſertū faciam mare, ponam flumina in ſiccum, computreſcent piſces ſine aqua, & morientur in ſiti. Induam cœlos tenebris, & ſaccum ponam operimentū eorū.

SIc dicit dominus, Qualis eſt liber repudij matris ueſtræ, quo dimiſi eā? Aut cui creditori & exactori meo uēdidi uos? Ecce peccatis ueſtris uenundati eſtis, & in iniquitatib. ueſtris dimiſi matrem ueſtram: quia ueni, & non erat homo: uocaui, & non erat ꝗ obediret. Nunquid non poteſt manus mea liberare, aut nō præualet ut eruat? Ecce comminatione mea deſertum faciam mare, & ponam flumina deſerta, & areſient piſces eorum: eo quod non ſit aqua, et morientur in ſiti. Et induam cœlum tenebris, & quaſi ciliciū ponā operimentum eius.

H*Aec dicit dominꝰ, etc.*] Poſt uocationē gentiū, & reges ac principes, nutricios & nutrices, & captiuitatem fortis prius atq; robuſti, cuius præda apoſtolis diſtributa eſt: & poſt dæmonū ueſaniā, ꝗ ſuis ſaturati carnib. ſuoq; inebriati ſunt ſanguine: qm̄ omnis cognouit caro, qđ redemptor & fortis ipſe eſſet deꝰ Iacob: Loquit̄ ad populum Iudæorum ſuper Sion, quæ priꝰ dixerat, De- *Sup.49.d* reliqt me dn̄s & dn̄s oblitus eſt mei. Putatis mea duritia matrē ueſtram, terrenā Hieruſalē eſſe proiectā, & quod ego mentis rigidæ dederim ei libellū repudij: & nō potius quod uerum eſt, intelligitis illā ſuo à me uitio receſsiſſe? Dicente eñ me ad eā, Quieſcite inique age- B re, diſcite bonū facere: audire me noluit, ſed uertit contra me ſcapulam recedentē. Vnde loquutus ſum filijs eius: Væ illis qm̄ receſſerūt à me. Manifeſti ſunt, qui impie egerūt in me. Et ad ipſam: Erudiet te abſceſsio tua, & malitia tua corripiet te, & ſcies qm̄ malum tibi ſit, qđ reliqueris me. Sed forſitan libellū repudij oſtēdere nō poteſtis: & aliquis creditor meus exigēs pecuniam, me nō habēte quod redderē, uos in debiti cōpenſationē ſuſcipit. Nō eſt ita: ſed ego oſtendā uobis, quamobrem matrē cū filijs dereliquerim. Scelera ueſtra atq; peccata uos dæmonibus uendiderunt: ut pręſentis ſeculi uoluptatibus irretiti, & uos parentem, & illa coniugem dereliqueret: unde adulteram matrē ueſtram ultrà tenere non potui, ſed uolentē abire, permiſi. Quod autem peccatis ſuis unuſquiſq; uenundat̄, dum proprio arbitrio derelicti, noſtra uoluntate uel ad bonū uel ad ma- *Rom.7.c* lū ducimur: & Paulus apoſtolus docet: Ego aūt carna- *Ioan.8.d* lis ſum, uenūdatus ſub peccato. Qui eñ facit peccatū, ſeruus eſt peccati. Et quo modo auari atq; raptores ſerui ſunt māmonę: ſic omne peccatū dominatur peccato- *Rom.6.b* ribus. Quibus dicitur: Non regnet peccatū in mortali ueſtro corpore. Vt aūt ſciatis nō à me repudiatā matrē ueſtrā, ſed uoluntate propria receſsiſſe: poſt multa beneficia, humanū corpus aſſumpſi: & nequaq; ꝑ ꝓphetas, ſed præſens loquutus ſum: Veni & nō erat uir, ſiue homo. Omnes enim uiri & hominis imaginem relinquentes, beſtiarū & ſerpentiū ſumpſere imagines. Vn- *Luc.13.g* de & ad Herodē propter malitiā dicit̄: Ite, & dicite uul- *Matth.23.d* pi huic. Et ad phariſęos: Genimina uiperarū. Et ad libi- *Hier.5.c* dinoſos: Equi inſanientes in fœminas facti ſunt. Et de *Matth.7.a* uoluptuoſis: Nolite mittere margaritas ueſtras ante porcos. Et impudētibus: Neq; ſanctū detis canib. Et in communi de omnibus: Viſio quadrupedum quæ erāt C in deſerto. Venit itaq; dn̄s, & non inuenit hominē. Ho- *Eſa.30* mo enim quum in honore eſſet, non intellexit: compa- *Pſal.4[8]* ratus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt eis. Vocaui (inquit) eos, quaſi rationale animal, & dixi: In- *Pſal.77* clinate aurē ueſtrā in uerba oris mei, & nō audiuit populus meus uocē meā. Clamaui & dixi: Qui ſitit, ueniat ad me & bibat. *Ioan.7* Et in alio loco: Venite ad me oēs qui laboratis & onerati eſtis: & nō erat ꝗ audiret. *Matth.* Vnde eis in Euangelio ſum loquutus: Neq; ſpeciē dei uidiſtis, neq; uocē illius audiſtis, quia nō habetis ſermonem eius manentem in uobis. *Ioan.5*

b ¶ *Nunquid abbreuiata, etc.*] Aduerſum eos qui putabāt dn̄m nō potuiſſe liberare populū ſuū de captiuitate, ponit rationē & exempla pleniſsima: qđ ꝗ mare rubrū fecit puiū populo ſuo, *Exod.1[4]* Iordanis fluēta ſiccauit, *Ioſue.3* *Num.* & areſcētib. in Aegypto fluuijs piſces uertit in putredinē, *Exo.7* & qui tribus diebus in Aegypto tenebras fe- D cit eſſe palpabiles, ita ut cœlū quaſi ſacco opertū uideret & tenebris, utiq; potuerit & populū ſuū de periculo liberare. Siue ꝗ ſuprà dixerat: Veni, & nō erat homo: uocaui, & non erat qui audiret: Illud poſſumus dicere, qđ qui tantorū ſignorū patrator eſt, & cœlū terraſq; & maria, ſuo facit ſeruire nutui: etiā ipſe crucē euadere potuerit, dicēs in Euāgelio: An putatis quia non poſſum *Matth.* rogare patrē meū, ut exhiberet mihi mō plus ꝙ duodecim legiones angelorū? Iuxta anagogē, ad increpatio- *Anagog.* nē dn̄i deſertū fit mare: qm̄ omnis huius ſeculi amaritudo ſiccat̄ & flumina deſolant̄: de quibꝰ ſpiritualis draco dicebat in Aegypto: Mea ſunt flumina, & ego feci *Ezech.* ea. Et de quibus in alio loco legimus: Quid tibi eſt & *Hier.2* uiæ Aſſyriorū, ut bibas aquas fluminū? Piſces quoq;, ſagena miſſa in mari, cōputreſcēt, ꝗ à bonis piſcib. fuerint ſeparati. Quodq; ſequit̄: Induam cœlū tenebris, & quaſi ciliciū erit operimētū eius. Vel omne quod ſuprà nos eſt, intelligamus cœlū: ſicut uolatilia quæ in aere ſunt, appellant̄ cœleſtia: & aduerſariæ poteſtates dicūtur eē cœleſtes, quæ inter cœlū terrāq; diſcurrūt. Vel certe induit̄ cœlū tenebris, qm̄ obtexit̄ nubibꝰ. Iuxta illud *Pſal.14[6]* ſcriptū eſt: Qui operit cœlū nubibus, & dat terræ pluuiam. Et in cōminatione ſiccitatis loquit̄ deus: Ponā cœ- *Deut.* lū ęneū, & terrā ferreā. Nō qđ elemētorū natura mutet̄, ſed qđ ꝑ æs & ferrū, pœnarū magnitudo mōſtrata ſit. Aiūt philoſophi, nō amplius decē ſtadijs à terra, nubes in ſublime ſuſtolli, & ſolis ſplēdorē abſcōdere. Ergo nō cœlū ſacco obuoluitur, ſed intercluſo cœli lumine aer qui ſubter eſt, nubis tenebris obſcurat̄. Poſſumus cœlos obuolutos tenebris & ſacco opertos, ſic interpretari, ut dicamꝰ oēs eſſe ſub peccato, & ſanctos quoq; indigere miſericordia dei. Comment.xiij.in Eſa.finis.

DIVI

A DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMQVARtum Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium Prooemium. C

DOminus qui reſpicit terram, & facit eam tremere: qui tāgit montes, & fumigabunt qui loquitur in Deuteronomij cantico: Ego occidā, & ego uiuificabo: percutiā, & ego ſanabo: frequētibus morbis meam quoq; terrā fecit contremiſcere: cui dictum eſt: Terra es, & in terram ibis. Et oblitum conditionis humanæ, crebro admonet: ut hominem & ſenem, etiam iamq; moriturum eſſe me nouerim. De quo ſcribitur: Quid gloriat̄ terra & cinis? Vnde qui me ſubito lāguore percuſſerat, incredibili uelocitate ſanauit, ut terreret potius quàm affligeret, & emēdaret magis quàm uerberaret. Itaq; ſciēs cuius ſit omne quod uiuo, & quod idcirco forſitan mea dormitio differatur, ut cœptum in prophetas opus expleā, totum me huic trado ſtudio: & quaſi in quadā ſpecula conſtitutus, mundi huius turbines atq; naufragia, non abſq; gemitu & dolore contemplor: nequaquam præſentia cogitans, ſed futura, nec hominum famam atq; rumuſculos, ſed dei iudicium pertremiſcens. Tuq; uirgo Chriſti Euſtochium, quæ ægrotantem tuis orationibus adiuuiſti, ſanato quoq; imprecare gratiā Chriſti: ut eodem ſpiritu quo prophetę futura cecinerunt, poſsim in nubem eorum ingredi & caliginē, & dei noſſe ſermonem: qui nequaquam carnis auribus, ſed cordis auditur: & dicere cū Propheta, Dominus dat mihi linguam diſciplinæ, ut ſciam quando oporteat me loqui. Quod teſtimoniū quarti & decimi in Eſaiam libri, quem nunc diſſerere cupio, principium eſt.

COMMENTARIORVM HIERONYMI in Eſaiam prophetam, Liber XIIII.

DOminus[a] dedit mihi linguam eruditā, ut ſciam ſuſtentare eum qui laſſus eſt uerbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurē, ut audiam quaſi magiſtrū. Dn̄s deus aperuit mihi aurem, ego aūt nō contradico, retrorſum nō abij. Corpus meū dedi percutientibus, & genas meas uellentibus. Faciem meā nō auerti ab increpātib. & cōſpuētibus. Dn̄s deꝰ auxiliator meus, ideo nō ſum cōfuſus, ideo poſui faciē meam ut petram durißimam, & ſcio

DOminus dat mihi linguam diſciplinæ, ut ſciam quādo oporteat me loqui uerbū. Poſuit me mane, addidit mihi aurē ad audiendū, & diſciplina dn̄i aperit aures meas. Ego aūt non renouo, neq; cōtradico. Dorſum meū dedi ad flagella, & genas meas ad alapas. Faciem autem meam non auertià confuſione ſputorum. Et dn̄s auxiliator meus factus eſt, propterea non ſum confuſus, ſed poſui faciē meam ſicut fortiſsimam petrā, & ſciam

D*Ominus dedit, etc.*] Iudæi hoc capitulum à ſuperioribus ſeparantes, uolunt ad Eſaiæ referre perſonam: quod ſe dicat à domino accepiſſe ſermonem: quomodo laſ- B ſum errantemq; populum ſuſtentet, & reuocet ad ſalutem, & in morem paruulorū, qui matutinis horis erudiuntur, à ſpiritu ſancto audiat qd loquatur, ſeq; nō cōtradixiſſe eius imperio, ſed dn̄o ſciſcitan- *Supra 6.c* te: Quem mittam, & quis ibit ad populū iſtum, reſpondiſſe ei: Ecce ego, mitte me. Et *Supra 1.c* quia dixerit, Audite uerbū domini principes Sodomorum, ꝑcipite auribus legem dei noſtri populus Gomorrę: intantum dura ꝑpeſſum ut nō ſolum uerborum cōtumelijs, ſed & plagarum doloribus fuerit expoſitus. Attamen ſe conſcientia iubentis dei ne- *Ezech.3.b* quaquā eſſe perterritum: ſed iuxta id quod Ezechieli dicitur: Ecce dedi faciem tuam ualentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontib. eorum, ut adamantē & ſilicem dedi faciem tuam, uniuerſos eorū impetus contudiſſe. Hoc illi dixerūt, qui omni ratione conantur de Chriſto euertere prophetias, & ad peruerſam intelligentiā, praua interpretatione torquere, quaſi & ſi hæc de Eſaia ſcripta ſint, poſsint alia ſuper Chriſto auferre teſtimonia: quæ ita perſpicua ſunt, ut clarū ſui cunctorum oculis lumen infundant. Ad perſonam igitur domini in qua & ſuperior finitus eſt liber, etiam iſta referenda ſunt, quod iuxta diſpenſationem aſſumpti corporis eruditus ſit, & linguam acceperit diſciplinæ, ut ſciret quando deberet loqui, quādo reticere. Deniq; qui in paſsione tacuit, per apoſtolos & apoſtolicos uiros in cuncto orbe nunc loquit̄. Magnæq; ſcientiæ eſt, dare in tēpore cōſeruis cibaria, & audientiū cōſiderare perſonas. Vnde & Apoſtolus Pau- *Act.17.f* lus, his ꝗ prophetarū fidē nō recipiebāt, au- D torū ſuorū loquitur teſtimonijs: Sicut ꝗ- *1.Cor.15.d* dā de ueſtris poetis dixerūt: huius & genus ſumus: Aratū ſignificans. Rurſumq; de Comico: Corrum- *Titum 1.c* punt mores bonos, confabulationes malæ. Et Epimenidis uerſum hexametrū: Cretenſes ſemper mēdaces, malæ beſtiæ, uentres pigri. Qui ſi metrorū ordinem atq; menſuram in tranſlatione non ſeruant: ſciendum eſt in Græco eos pedibus currere. Hoc aūt faciebat, ꝗ acceperat linguā diſciplinæ: ut ſciret qm̄ oporteret loqui uerbum. Cui addita eſt auris per gratiam, quam per naturam nō habebat: ut intelligamus nequaquā aures corporis accipi debere, ſed mentis: de quibus & in euāgelio dominus loquebatur: Qui habet aures audiēdi, audiat. Quæ di- *Luc.8.a* ſciplina & eruditio, aperuit aures eius, ut ſcientiam patris ad nos uſq; trāſmitteret: qui nō cōtradixit ei, ſed fa- *Philip.2.b* ctus eſt obediēs uſq; ad mortem, & mortē crucis: ita ut poneret corpus ſiue dorſum ſuū ad plagas, & pectus dei capax, flagella conciderent, genaſq; ſuas nō auerteret ab alapis. Quod illum à miniſtro principis ſacerdotum ſuſtinuiſſe, non dubiū eſt, ita ut certatim & Iudæorum populi illuderent. Qui percuſſus atq; conſputus,

HEB. ſcio quia non cōfundar. [a] Iuxta eſt qui iuſtificat me: quis cōtradicit mihi? ſtemus ſimul. Quis eſt aduerſarius meus? accedat ad me. Ecce dominus deus auxiliator meus, quis eſt qui condemnet me? Ecce omnes quaſi ueſtimentum conterentur, tinea comedet eos. [b] Quis ex uobis timēs dñm, audiēs uocē ſerui eius? Qui ambulauit in tenebris, & nō eſt lumē ei, ſperet nomen dñi, et innitatur ſuper deum ſuū. [c] Ecce omnes uos accēdentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis ueſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis: de manu mea factū ē hoc uobis, in doloribus dormietis. Audi

SEP. ſciā quoniā nō confundar. Qui iuxta eſt, iuſtificat me: qs eſt qui iudicet̃ mecū, reſiſtat mihi ſimul? Et quis eſt q iudiciū ineat aduerſum me? appropinquet mihi. Ecce dñs auxiliator meꝰ, qs affliget me? Ecce omnes uos quaſi ueſtimētū ueteraſcetis, et quaſi tinea comedet uos. Quis eſt in uobis qui timeat dominū, exaudiat uocē pueri eius, qui ambulant in tenebris nō eſt eis lux. Cōfiditis in noĩe dñi, & innitimini ſuper deo. Ecce omnes uos ignē accenditis, & cōfortatis flammā: ambulate in lumine ignis ueſtri, & in flāma quā ſuccēdiſtis: ꝓpter me facta ſunt hæc uobis, in mœrore dormietis. Audi

A nō erubuit, ſed quaſi agnus ductus ad uictimam eſt, & quaſi ouis coram tondente nō aperuit os ſuum. Quod aūt filius iuxta ſuſcepti corporis ſacramētū, à patre audierit quid loquatur, in Euangelio plenius diſcimus, *Ioan.17.f* in quo ipſe ait: Et qui miſit me pater, mandatū mihi dedit, quid dicā & quid loquar. Et iterum: Sicut audio, ſic iudico. a ¶ *Iuxta eſt qui iuſtificat me, etc.*] Si quis (inqt) me putat iuſtè addictū cruci, & aliquod feciſſe peccatum, reſiſtat mihi. Quis eſt q iudicetur mecum, ut non potētia maieſtatis meæ, ſed ratiōe ſuperetur? Iudicat autem quis cum domino, non autoritate regnantis, ſed comparatione uirtutū: quomodo & apoſtoli iudicāt duodecim trib. Iſrael, & Niniuitæ ac regina Saba populū Iudęorū, iuxta quem ſenſum ad Hieruſalē *Pſal.101.d* dicitur: Iuſtificata eſt Sodoma ex te. Quia igit̃ nullus poteſt iuſtificari præſente domino: oēs quaſi ueſtimentum ueteraſcent. Quod autem inuete-*B* raſcit, perditioni proximum eſt. Et quaſi tinea (ait) comedet eos. Conſcientia uidelicet peccatorū, & zelus gentiū ſaluatarum. De quo & in fine huius uoluminis dicit̃: Vermis eorum non morietur. Et in Michea contra peruerſos principes: *Mich.7.a* Auferam bona eorum quaſi tinea excomedens, & ambulans ſuper regulam in die ſpeculationis. Et in Prouerbijs: *Prou.25* Tinea os ſuum cor intelligēs. Pro tinea in præſenti loco, Symmachus, rubiginē: Aquila, uermem, interpretati ſunt. b ¶ *Quis ex uobis, etc.*] Vos me flagellaſtis, uos meam faciē conſpuiſtis, ego tamen ad pœnitētiā prouoco perſequutores meos. Nolo ēm *Ezech.33.c* mortem populi peccatoris, ſed tantum ut reuertat̃ & uiuat. Et dico: Quis eſt inter uos qui timeat dñm, & audiat uocem ſerui uel pueri, id eſt, filij eius? quorū aliud aſſumptæ carnis eſt, aliud naturæ. Nec uero parum putemus eſſe timere dñm: iuxta illud quod in Prouerbijs *Prou.9.c* dicitur: Principium ſapientiæ, timor dñi. Perfecta quip*1.Ioan.4.d*pe dilectio, foras mittit timorem: quia timor pœnam habet. Quia autem timet, non eſt perfectus in charitate. Sed hîc timor pro timiditate, & εὐλάβεια ponitur: de *Prou.20.c* quo & alibi legimus. Beatus qui oĩa metuit, propter εὐλάβειαν, hoc eſt, propter timiditatem quos uulgò appellant timoratos in religione dei. Protegit ēm dñs iter eorum, & uiam timoratorū cuſtodit. De hoc timore ſcri*Eccl.25.b*ptum eſt: Timor domini omnia ſuperat. Et alibi: Non *Pſal.33.b* eſt inopia timentibus eū. Deniq; poſt multos uirtutū gradus, ad huiuſcemodi timorem domini peruenitur. Loquitur ēm ſermo diuinus ſub perſona magiſtri & patris, diſcipulum erudientis & filium: Si inuocaue*Prou.2.a*ris ſapientiam, & intelligentiæ dederis uocē tuam, & ſi quæſieris eam quaſi pecuniam, & quaſi theſauros inueſtigaueris eam, tunc intelliges timorē dñi, & ſcientiam dei reperies. Iſte eſt timor, qui animas ſanctorū in*C*tegras ac pudicas puraſq; cōſeruat: de quo dicitur, Ti*Pſal.*mor dñi ſanctus permanet in ſeculū ſeculi. Ad quē nos diuina eloquia cohortātur: Timete dñm, & date ei glo*Apoc.*riam. Qui igitur ſic timet dñm, audiat uocē ſerui uel pueri eius, qui ambulauit in tenebris, & nō erat ei lumen: qui non habuit ſpeciem nec gloriam, ſed in ſimilitudīe carnis peccatricis, ſuſcepit formam ſerui, ut peccatum in carne ſuperaret. De hoc dicit̃, qd' ſperet in noĩe dñi, & innitatur ſuper deū ſuum, ut quicquid humanæ fragilitatis eſt, diuina maieſtate corroboret atq; ſuſtentet. Hoc iuxta Hebraicum. Cæterum ſecundum Septuaginta de peccatoribus dicitur, qui noluerunt obedire uoci filij eiꝰ, & in tenebris gradiuntur erroris, & idcirco nō habent lucem. Neq; enim fieri poterat, ut in peruerſam animam introiret ſapientia. Qui neſcierūt, nec intellexerūt, *D* & ideo in tenebris ambulant. Nō ēm fecerūt opera dñi atq; mandata, nec ſeminauerunt ſibi iuſtitiam, neq; uindemiauerunt uitā, ut accenderent ſibi lumē ſcientiæ. Qui ēm deſiderat ſapientiam, ſeruet mandata, & dñs tribuet eam illi. Vnde & ad deum dicitur: Lux, præcepta tua. *Pſal.* Et alibi: Mandatū domini lucidum illuminās oculos. Præcipiturq; impijs ut confidant in domino, & peccatis ruentes, illius innitantur, & ſuſtententur auxilio. c ¶ *Ecce omnes uos, etc.*] Nihil ꝓdeſt exhortatio, nec poſt *Pſal.* ſcelera ſpes ſalutis eſt. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: omnes ſibi ignem ſuccendūt, flammāq; corroborant. Habent enim in ſe fœnum, ligna, ſtipulā, ſpinas & tribulos, ac lolium, quæ æterno tradantur incendio. Vnde & in Prouerbijs ſcriptum eſt: *Prou.* In multis lignis uiget ignis. Sin aūt paruulus ignis, grandem materiam comprehendit, grandis flamma quanta populabitur? Dicitur & in epiſtola, quæ fertur ad Hebræos, *Heb.* de terra, quod proferens ſpinas & tribulos reproba ſit, & maledictioni proxima, finiſq; illius in cōbuſtionē. Ergo qui accincti ſunt flammis atq; circundati, & ſibi incendium roborauerunt, prouocantur ad ſalutem, & dicitur ad eos: Ambulate in lumine ignis ueſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis, ut in pœnis atq; ſupplicijs diſcant dei potentiam, & redeant ad ſalutem. Significat autem Iudaici populi uaſtitatem, qua Romanis traditi ſunt, & captiuitatis iugum hucuſq; ſuſtineāt. De manu enim Chriſti hæc facta ſunt omnia, & in mœrore ac doloribus dormient: quia nec beneficijs nec tormētis, dei filiū recipere uoluerūt. Vnde loquit̃ ad eos: *Matth.* Ite in ignē æternū, quem præparauit deus diabolo & angelis eius. Hoc eſt quod & Apoſtolus ait: *1.Theſ.* Peruenit ēm ſuper eos ira in finē. Hoc capitulo diſcimus, pro quali-

tate

A tate peccati, ignē ſibi unumquēq; ſuccendere. Et quomodo in eodē manētes loco, & ſi dici pōt lectulo, alij ſani ſunt, alij febriū ſuccēduntur ardoribus, ex diuerſitate humorum atq; pituitæ ſupplicia diuerſa ſentientes: ſic & ignis qui à peccatoribus ſuccenditur, materiā in peccatis habet, & in iniqtate: de qua ſcri*Supra 9.d*ptū eſt, Ardebit ſicut ignis iniquitas, & ſicut gramē ſiccum uorabitur incendio.

CAP. LI.

Audite[a] me qui perſequimini qd' iuſtū eſt, & quæritis dñm. Attēdite ad petrā unde exciſi eſtis, & ad cauernam laci de qua præciſi eſtis. Attendite ad Abrahā patrem ueſtrū, et ad Sarā q̃ pepit uos quia unū uocaui eū, & benedixi ei, & multiplicaui eū. Cōſolabit̃ ergo dñs Sion, & cōſolabit̃ oēs ruinas eius, & ponet deſertū eius quaſi delicias, et ſolitudinē eius quaſi hortū dñi: gaudiū et lętitia inueniet̃ in ea, gratiarū actio & uox laudis. [b] Attēdite ad me populus meus, et tribus mea me audite: qa lex à me exiet, et iudiciū meū in lucē populorū reqeſcet. Propè eſt iuſtus meus, egreſſus eſt ſaluator meꝰ, & brachia mea populos iudicabūt. Me inſulæ expectabunt, & brachium meum ſuſtinebūt. Leua-

LI. Audite me q ꝑſequimini qd' iuſtū eſt, & quæritis dñm. Attēdite in robuſtā petrā quā excidiſtis, & ĩ foueā laci quā fodiſtis. Reſpicite ĩ Abrahā patrē ueſtrū, & ĩ Sarā quę peperit uos, quia unꝰ erat & uocaui eū, et benedixi ei, et dilexi illū, & multiplicaui eū, & te nūc cōſolabor Sion. Et cōſolatꝰ ſū oĩa deſerta eius quaſi paradiſum, & ea quę ad occidentē ſunt, quaſi paradiſum dñi, exultationē & lætitiā inueniēt in ea, cōfeſſionē & uocem laudis, Audite me, audite me populꝰ meus, & reges ad me attēdite, qa lex à me egrediet̃, & iudiciū meū in lucē gētiū. Ap̄piquat cito iuſtitia mea, et egrediet̃ ſicut lux ſalutare meū, et ĩ brachio meo gētes ſperabūt. Me ĩſulę expectabūt, et ĩ brachio meo ſperabūt. Leua-

A ¶ *Audite me qui perſequimini, etc.*] Dormiētib. in mœrore ac dolore ꝑpetuo, qui ſuccenderunt ſibi ignē, & flammas robuſtiſſimas eſſe fecerūt: uos qui ꝑſequimini iuſtitiā & quæritis dñm (ſignificat aūt apoſtolorū, & per apoſtolos credētiū chorum) reſpicite petrā, id eſt, Abrahā patrē ueſtrū: de quo exciſi eſtis: & ad cauernam laci, de qua præciſi eſtis: id eſt, Saram quæ peperit uos. Et hoc cōſiderate, quod quum unius & centū eſſet annorum, & ſte-*B*rilem haberet uxorē, multiplicauerim filios eius, quaſi ſtellas cœli: ita ut numerum uinceret multitudo. Si ergo de uno homine tanta populorum nata ſunt milia, quid mihi grāde eſt ut inſtaurem ruinas Sion, & deſerta eius mutem in paradiſum uoluptatis, & in hortum dñi quem plantauit deꝰ in Eden contra orientem, & inueniatur in ea pro diuerſis arboribus, gaudium atq; lætitia, confeſſio & uox laudis? Hoc Iudæi ad Zorobabel tempora referūt, qd' poſt Babyloniæ uaſtitatē inſtaurata ſit Sion, ædificatumq; templū, & antiqua religio reddita. Sed quomo*Supra 49.f*do ſuprà dicitur ad Sion: Afferēt filios tuos in ulnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt. Et erūt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ. Et, Ecce iſti de longe uenięt, & illi ab Aquilone & mari, & iſti de terra auſtrali, quando dicet Sion: Anguſtus mihi eſt locus, fac mihi ſpatium ut habitem: quæ mediocritatem excludunt illorum temporum, nec ſuper terrena Hieruſalem impleta noſcuntur: Sic & hic loquitur dominus ad eos q perſequuntur quod iuſtum eſt: iuxta illud quod alibi *Pſal.33.c* dicitur, Quære pacem, & perſequere eam: Et iterū: Ho*Rom.12.c*ſpitalitatem ſequentes. Et quærunt dominum, ut ex prioribus conijciant præſentia: quum multò difficiliora iam facta ſint, hæc quæ promittuntur futura nō dubitent. Porrò iuxta Lxx. perſequutoribus iuſtitiæ dicitur, ut aſpiciant in robuſtiſſimam petram quam exciderunt, & in foueam laci quam foderunt, id eſt, dominum ſaluatorem: de quo Apoſtolus loquitur: *1.Cor.10.a* Petra autem erat Chriſtus. Et alibi ſcriptum eſt: Statu*Pſal.39.a*it ſupra petram pedes meos. Et iterum: In petra exaltauit me. Huius ēm latus lancea perfoderunt, de quo exi*C*uit ſanguis & aqua, & huius foderūt manus & pedes, dicēte ipſo dño ſaluatore: Foderūt manus meas & pe*Pſal.21.d*des meos, dinumerauerūt oĩa oſſa mea. Poſſumus exciſam petrā, ſepulchrū dicere ſaluatoris, in quo cōditꝰ eſt: & reſurgēs à mortuis, innumerabiles filios genuit: Et appellatus eſt Abrahā, id eſt, pater multarū gentium: ſicut Sara priꝰ ſterilis, interpretatur eccleſia, quæ alio nomine appellat̃ Sion, quam dñs conſolatus eſt, & poſuit deſerta eius quaſi paradiſum. Plures enim filij deſertæ, magis q̃ eius quæ habet uirū. Quodq; dicitur: Et ea quæ ad occidentem ſunt, ponam in paradiſum dñi, ſiue in hortum dei: ſignificat illud, qd' ſedentibus in tenebris & umbra mortis, lux repentina ſurrexit. Pro paradiſo in cuius loco nos delicias uertimꝰ, in Hebraico ponitur עֵדֶן de quo in principio Geneſ. ſcriptum eſt. Et hoc notandū, *D* quod in Sion quę cōparat̃ paradiſo dei, aliud eſſe nō debeat, niſi gaudium & lætitia, confeſſio, & uox laudis, ut qd' in cœlis facturi ſunt ſancti cū angelis dei, hoc etiā in terra iugi in domini laude meditentur. b ¶ *Attendite, etc.*] Semel in Hebraico dicitur, attendite: ſecundo iuxta Lxx. audite me, audite me: ut doceat nos & auribus corporis & ſenſu animæ audire debere: Prouocaturq; gentium multitudo, quæ eſt populus dei, ut diligenter audiat quæ dicuntur: de quo Zacharias, Confugi*Zach.2.b*ent (inquit) gentes multæ ad dñm, & erunt ei in populo. Siue ut quidam uolunt, populus appellatur reliquę ex Iſrael credentium, & tribus ſiue gentes, hi qui crediderunt ex multitudine nationum, dicente nationibus Moyſe in Deuteronomij cantico: Lætamini gentes cū *Deut.32.f* populo eius. Pro tribu, quam nos interpretati ſumꝰ: Theodotio, genus: Symmachus gentes: Septuaginta βασιλεῖς, id eſt, reges, tranſtulerunt. Nos enim ſumus & tribus & gens & genus domini regale & ſacerdotale: qualis fuit & Abraham, qui rex appellatus eſt: & cæteri ſancti, de quibus ſcriptum eſt: Nolite tangere Chri*Pſal.104.b*ſtos meos. Quid eſt quod iubetur audire? Quia lex, inquit, à me egredietur, & iudicium meum in lucem populorum ſiue gentium. Hic lex euangelij oſtenditur ſpiritualis quæ exiet de Sion, non Moyſi, quæ olim in Sina data eſt. Iudiciumq; meum in lucem gentium procedet: per quod ſtatuit atq; decreuit omnes gentes eſſe ſaluandas. Ac ne forſitan putaremus longo poſt tempore quod promiſit eſſe uenturum: infert, propè eſt iuſtus meus, ſiue iuſtitia. Chriſtus enim à

 patre

A patre factus eſt nobis ſapiẽtia & redẽptio, ſanctitas ac
iuſtitia, & omnia quibus uirtus nominibus appellat̃.
Pulchreq; dicit̃, iuſtitia proceſſura, ut nequaquã una
gẽs, ſed omnis ſaluet̃ orbis. Quod aũt ſaluator ſiue ſa-
lus, ꝙ Hebraicè dicit̃ ישע appellet̃ filius dei q miſſus
Luc.2.d à patre eſt, Simeon te
nẽs puerum in ulnis
ſuis loquit̃: Nunc di-
mittis ſeruũ tuũ dñe,
qm̃ uiderũt oculi mei
ſalutare tuum, quod
præparaſti in conſpe
ctu omniũ populo-
rũ, lumen in reuela-
tionẽ gẽtiũ. Quodq;
ſequitur: Et brachia
mea populos iudica
bunt: ſiue iuxta Lxx.
καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθ
νη ἐλπιοῦσιν, id eſt, & in
brachio meo gentes
ſperabũt. Vel hoc ſi-
gnificat, ꝙ oẽs uirtu
te illius iudicent̃: uel
quod in Chriſtũ q eſt
brachiũ & fortitudo
dei, omnes crediture
ſunt nationes. Dicit̃
& in alio loco: Tuum
Pſal.88.c brachium cum potẽ-
tia. Confortetur ma-
nus tua, & exaltet̃ de
Pſal.97.a xtera tua. Et iterũ: Cã
B tate dño cãticũ nouũ, ſaluabit ſibi dextera eius, & bra-
Ioan.17.b chiũ ſanctũ illius. Dextera em̃ & brachiũ dñi, ipſe eſt q
prius ꝑditos ſaluauit ſibi, ut nullus periret de his quos
ei pater dederat. Quod aũt inſulę, uel animæ ſanctorũ,
quę in perſequutionib. mũdi iſtius firma in deũ ſolida
tæ ſunt fide, uel eccleſiarũ ex gentibus multitudo dica
tur, crebro expoſuimus. Et ſicut brachiũ dñi ſaluato-
rẽ, ſic brachia eius quæ populos iudicẽt, oẽs ſanctos
poſſumus intelligere, in quibus deus mundũ iudica-
bit. a ¶ *Leuate, etc.*] Hoc eſt ꝙ dñs loquit̃ in euãgelio,
Math. 24.c Cœlũ & terra trãſibũt, uerba aũt mea nõ præteribũt. Et
Pſal.101.d Dauid in Pſalmo canit, A principio tu dñe terrã funda
ſti, & opera manuũ tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, tu
aũt permanes, & omnes ſicut ueſtimentũ ueteraſcent:
Et ſicut palliũ inuolues eos, & mutabunt̃. Ex quo oſtẽ
ditur, perditionem cœlorũ non interitum ſonare, ſed
Apoc. 21.a mutationẽ in melius: de quibus dicitur, Erit cœlum no
uũ & terra noua, quæ ego faciam permanere in conſpe
1.Cor.15.g ctu meo. Si enim de ſanctis ſcriptũ eſt: Omnes quidem
dormiemus, ſed nõ omnes immutabimur: Et in quatu
or pſalmorum titulis legit̃: Pro his qui immutabũtur:
Quãto magis hoc de cœlo ac ſole ſtelliſq; credendũ ẽ,
qñ luna ſolis lumẽ accipiet, & ſol ſeptuplo fulgore ruti
labit? Vnde & om̃is creatura cõgemiſcit & parturit, ex-
pectãs reuelationẽ filiorũ dei, ut mutet̃ in melius: & nõ
ſolũ animę hominũ quę immortales ſunt, ſed & corpo
ra cõmutentur in glorificatã ſubſtantiã. Oportet enim
corruptiuũ hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc
induere immortalitatẽ. Quũ aũt cœlũ ueteraſcat & ter
ra, conſequenter & ea quæ cœli circulo cõtinẽtur, & ho
mines qui ſunt habitatores terrę ſicut hæc morient̃, nõ
in interitũ ſui, ſed in abſolutionẽ uilitatis antiquę, & in
nouationem futuræ gloriæ, quãdo fulgebũt iuſti ſicut
ſol, & abeuntibus præteritis atq; antiquis, facta fuerint
om̃ia noua. Quidã perire & ueteraſcere, pro abolitiõe
& morte accipiũt: Iuxta illud ꝙ in catholica epiſtola

HEB. a Leuate ĩ cœlos ocu
los ueſtros, & uidete ſub
terrã deorſum, qa cœli ſi-
cut fumus liqueſcẽt, & ter
ra ſicut ueſtimẽtũ atteret̃,
& habitatores eiꝰ ſicut hęc
interibũt. Salus aũt mea in
ſempiternũ erit, & iuſtitia
mea non deficiet. b Audite
me qui ſcitis iuſtũ populꝰ,
lex mea in corde eorũ. No
lite timere opꝓbriũ hoĩm,
et blaſphemias eorũ ne me
tuatis. Sicut em̃ ueſtimẽtũ,
ſic comedet eos uermis: &
ſicut lanam, ſic deuorabit
eos tinea. Salus aũt mea in
ſempiternũ erit, & iuſtitia
mea in gñatiõe gñationũ.
Con-

SEP. Leuate in cœlũ ocu-
los ueſtros, et ĩſpicite terrã
deorſũ, qm̃ cœlũ ſicut fu-
mus firmatũ eſt. Terra aũt
ſicut ueſtimẽtũ ueteraſcet
& habitatores eiꝰ ſicut hęc
morient̃. Salutare aũt meũ
in ſempiternũ erit, & iuſti-
tia mea nõ deficiet. Audite
me q ſcitis iudiciũ populꝰ
meus, cuius lex mea in cor
de eorũ. Nolite timere op
ꝓbriũ hoĩm, et cõtẽptu eo
rũ ne uincamini. Sicut em̃
ueſtimẽtũ cõſument̃ tẽpo
re, & ſicut lanæ comedent̃
à tinea. Iuſtitia autẽ mea in
ęternũ erit, & ſalus mea in
generatiões generationũ.
Exur-

legimus: Cœli qui nũc ſunt & terra, eodẽ uerbo reſerua C
ta ſunt igni. Et iterũ: Elemẽta ardẽtia ſoluent̃. Quæ qui- 2.Pet.3.b
dẽ & philoſophorũ mũdi opinio eſt, omnia quæ cerni
mus igni peritura. Vnde & Apoſtolus: Pertrãſit, ait, fi- 1.Cor.7.
gura mũdi huius cõtẽplãtib. nobis, nõ ea quæ uident̃,
ſed quæ non uident̃.
Quæ em̃ uident̃, tem
poralia ſunt: quę aũt
nõ uident̃, æterna. Ta
le quid & Ioãnes apo
ſtolus ſcribit: Mũdus 1.Ioan.2.
pertrãſit, & deſideriũ
eius. Et in Hebraico
dicitur: Cœli ſicut fu-
mus liqueſcẽt. Siue
iuxta Aquilã & Sym-
machũ: Cõminuent̃
in nihili, & ĩ ſalis mo
dũ conterent̃ & eua-
neſcent, quorũ prior
dixit μειωθήσεται, alter
ἁλιώσονται, quod à cõ-
minutione & deliqo
ſalis ἐτυμολογίαν trahe
re manifeſtum ẽ. Pro
quo miror quid dice
re uoluerint Lxx. ὁ οὐρα
νὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη, id
eſt, cœlũ ſicut fumus
firmatũ eſt. Si em̃ fir-
mitas pro robore ac-
cipitur, quomodo fu
mo quod firmum eſt, D
comparat̃? Niſi forſitan poſſumus hoc dicere, ꝙ om-
nis cœlorũ firmitas & robur & fortitudo, uento inaniſ-
ſimo & fumo qui in auras ſoluit̃, coæquet̃: iuxta Eccle-
ſiaſten: Vanitas uanitatũ, & omnia uanitas. Illudq; di- Eccle.1.a
cendũ, quod ſi cœlũ & terra peribunt atq; ueteraſcent,
qua cõſequentia habitatores eius, ſicut iſta moriantur
atq; diſpereant, quum animas eſſe perpetuas, & reſur-
rectura corpora nouerimus? Ex quo perſpicuum eſt,
cœlũ & terrã nõ perire, & in nihili redigi, ſed in melius
cõmutari. b ¶ *Audite, etc.*] Qui ſuprà dixerat, Lex à me
egredietur, & iudiciũ meũ in lucẽ gentium: Nũc ad eoſ-
dem loquitur, qui ſciunt iudiciũ eius, & legẽ illius ha-
bent in cordibus ſuis, ut omnia cũ iudicio faciãt, & ha-
beant legem quã per Hieremiã dñs pollicetur, dicẽs: Hier.31.
Statuam teſtamentũ nouũ: non iuxta teſtm̃ quod di-
ſpoſui patribus eorum, ſed ſtatuam teſtamentum, dãs
leges meas in mentibus eorum, & ſuper cor eorum ſcri
bam eas, & ero eorum deus, & ipſi erunt populus meꝰ,
ut nequaqnam uiuant iuxta literam, ſed iuxta ſpiritũ,
inſtaurantes naturalẽ legem in cordib. ſuis: de qua ſcri
bit & Apoſtolus: Quum enim gentes quæ non habent Rom.2.
legẽ, naturaliter ea quæ legis ſunt faciũt, iſti legem non
habentes, ſibijpſi ſunt lex, qui oſtendũt opus legis ſcri
ptum in cordibus ſuis. De qua lege ſignificatur in pſal
mo: Os iuſti meditabit̃ ſapiẽtiam, & lingua eius loque Pſal.36.
tur iudicium. Lex dei eius in corde illius, & nõ ſupplã-
tabunt̃ greſſus eius. Et quia ſciebat ſpiritus propheta-
lis multas perſequutiones credẽtib. fore, exhortat̃ eos
ad fortitudinẽ, imò ad contemptũ eorũ qui eos perſe-
quuturi ſunt: Quod & dñs in euangelio loquebatur: Mat.10.
Nolite timere eos qui occidũt corpus, animam autem
nõ poſſunt occidere, ſed potius eum timete qui poteſt
animam & corpus perdere in gehennã. Et in alio loco,
Gaudete quũ omne malũ dixerint aduerſum uos mẽ- Ibid.5.a
tientes. Sicut em̃ ueſtimentũ conſumit̃ uerme uel tem-
pore, & ſicut lanæ à tinea deuorant̃, ſic omne perſequu
torum

A torũ opprobriũ cum perſecutorib. pertrãſibit. Vnde &
Act.5.g apoſtoli gloriabant̃, quod digni eſſent habiti pro dño
pati cõtumelias. Gloriabant̃ aũt quod ſalus & iuſtitia
dñi, quæ eis uictoriã & præmia repromiſerat, id eſt, dñs
atq; ſaluator ꝑmaneat in æternũ, ſiue in utraq; genera
tione prioris populi
& poſterioris, qui ad
uẽtũ illius receperũt:
de quo & ſuprà dicit̃,
Supra eod. b propè eſt iuſtus me-
us, egreſſus eſt ſalua-
tor meus. a ¶ *Conſur-
ge, etc.*] Nomẽ Hieru-
ſalem ꝙ hic à Lxx.
additũ eſt, nec in He-
bræo habet̃, nec ullꝰ
triũ interpretum po-
ſuit: unde obelo præ-
notãdũ eſt, & ſic cũ ſu
periori ſenſu ſequẽs
capitulũ copulãdũ.
Dñs credẽtes in ſe fue
rat cohortatꝰ, dicens:
Nolite timere oppro
briũ hominũ, & blaſ-
phemias eorũ ne me
tuatis. Saluteq; ſuã &
iuſtitiã ſempiternam
eis promiſerat in au-
xiliũ, quæ nõ eſt alia
præter Chriſtũ, bra-
B chiũ dñi, de quo ſup-
prà dixerat, Et in bra
chio meo gentes ſperabũt. Vnde populus loquitur ad
brachiũ dñi, & eius deprecatur aduentũ, & promiſſum
implorat auxiliũ, dicens: Conſurge, conſurge, induere
fortitudine brachiũ dñi. Conſurge ſicut in diebus anti
quis, & omnẽ tuã exerce fortitudinẽ, ut qui per multa
ſecula ſanctos tuos de periculis liberaſti, etiã nos tua
fortitudine protegas. Tu es enim qui percuſsiſti ſuper-
bũ, uulneraſti draconẽ, regẽ uidelicet Aegypti Pharao
Ezech. 29.a nẽ, qui & in Ezechiel draco magnus appellatur. Tu ſic-
caſti mare rubrũ, ut per aquas uehemẽtiſsimas & pro-
funda maris uiã tuus populus reperiret, & Aegyptios
fugeret perſequentes. Qui igitur iſta feciſti, nũc quoq;
redemptos & liberatos ſanguine tuo reduc in Sion &
in cœleſtem Hieruſalem, ſiue in eccleſiam quã tibi tuo
ſanguine præparaſti: in qua quũ fuerint, gaudebũt læ-
Pſal.5.c titia ſempiterna & dicent: Dñe ut ſcuto bonæ uolũtatis
tuæ coronaſti nos. Habebunt enim gaudium atq; læti
tiam, fugiẽte dolore & gemitu. Hoc iuxta Hebraicum.
Cæterum iuxta Lxx. Hieruſalẽ, id eſt, peccatrix anima,
prouocatur ut induat fortitudinem brachij ſui, & prio
ra aſſumat opera, ſicut fuerat ante quàm caderet, quã-
do in die uerſabatur & luce. Tu es enim, inquit, quæ ſu-
peraſti latã & ſpacioſam uiam quæ ducit ad mortẽ, &
diſsipaſti draconem, colubrum tortuoſum: de quo &
Pſal.73.c in pſalmis legitur: Tu contriuiſti capita draconũ in a-
quis. Memẽto prioris fortitudinis tuæ, quod ſeculi hu-
ius calcaueris mare, & illud feceris eſſe deſertũ, & uiam
Matth.14.d repereris in medijs fluctibꝰ. Vnde & apoſtolus Petrus
per mare huius ſeculi tranſiuit ad dñm, & qui fide am-
bulabat, cœpit infidelitate mergi, niſi ꝙ dextera dñi
ſuſtentatus eſt. Sicut igitur prior uictoria dño auxilian
te conceſſa eſt, ſic & reuerſis poſt pœnitentiam & audiẽ
Hier.8.a tibus: Nunquid qui cadet, nõ reſurget, dicit dominus.
Ibid.3.g Et: Conuertimini ad me filij conuertentes, & ego ſana-
bo contritiones ueſtras: ipſe porriget manũ, & reducet
eos in Sion ſpeculam culmenq; uirtutum cum gaudio

HEB. a Cõſurge, conſur-
ge, induere fortitudine bra
chium dñi. Conſurge ſicut
in diebus antiquis in gene
rationibus ſeculorũ. Nun-
quid non tu percuſsiſti ſu-
perbum, uulneraſti draco
nem? Nunquid non tu ſic-
caſti mare, aquã abyſsi ue-
hementis, qui poſuiſti pro
fundũ maris uiam, ut tran-
ſirent liberati? Et nũc qui
redempti ſunt, à dño reuer
tentur, & uenient in Sion
laudantes, & lætitia ſempi-
terna ſuꝑ capita eorũ, gau-
diũ & lætitiã tenebunt, fu-
giet dolor et gemitꝰ. b Ego
ego ipſe conſolabor uos.
Quis

SEP. Exurge, exurge ÷
Hieruſalẽ ∵ & induere for
titudine brachij tui. Exur-
ge ſicut in principio diei, ſi
cut generatio ſempiterna.
Nonne tu es q̃ excidiſti la-
titudinẽ, diſſoluiſti draco-
nẽ? Nonne tu es q̃ deſertũ
feciſti mare, aquas abyſsi
multas, q̃ poſuiſti ꝓfundũ
maris uiã trãſitus his q fue-
rant liberati & redẽpti? A
dño.n. reducent̃, & ueniẽt
ĩ Siõ cũ lætitia & exultatio
ne æterna. In capite em̃ eo-
rũ laus, & lętitia apphẽdet
eos. Fugiet dolor & mœ-
ror & gemitus. Ego ſum,
ego ſum ipſe q cõſolor te.
Scito

atq; lætitia ſempiterna, & ponet in capite eorũ laudem C
atq; lætitiã. Sapientis em̃ oculi in capite eius. Et hãc ha
bebũt coronã, iſtoq; diademate protegẽtur, ut ſemper
gaudeant, & laudent dñm: quia pro dolore, mœrore &
gemitu ſucceſſerint gaudia. b ¶ *Ego, ego ipſe cõſolabor uos:
Quis tu ut timueris ab ho
mine mortali, et à filio ho-
&c.*] Credentium po
pulus, brachiũ dñi,
qui ipſe eſt dei uirtus
deiq; ſapiẽtia, fuerat
deprecatus, ut cõſur-
geret, & ſibi præberet
auxiliũ: & illo pugnã
te ꝓ ſanctis, gaudiũ
atq; lętitiã, fugato do
lore & gemitu poſsi-
derent. Itaq; uel bra-
chiũ dñi, uel dñs ipſe
reſpondit: Ego ſum,
ego ſum: & nequaq̃
per prophetas, ſed i-
pſe uos conſolabor:
deus miſericordiarũ,
& pater totius conſo
latiõis. Miror q; quo-
modo me dicente ſu
prà: Nolite timere op
probriũ hominũ, &
blaſphemias eorũ ne
metuatis: timueritis
perſequutorũ rabiẽ,
& neſcieritis eos eſſe D
mortales, qui inſtar fœni areſcũt repente & pereunt. Et
certè eo tẽpore quo illos metuebas, oblitꝰ es dñi facto
ris tui. Si em̃ mei ſemper memoria in tuo fuiſſet corde
uerſata, nunquã timuiſſes homines qui in cinerẽ diſ-
ſoluendi ſunt. Et cuius oblita es? Dei qui cœlos incredi
bili uirtute ſuſpẽdit, & terrã ſtabili mole fundauit. Et ti-
muiſti aduerſarios tuos, nõ ad breue, quod poterat ti-
bi aliqua ex parte cõcedi, ſed iugiter & tota die: ut quũ
haberes lumẽ fidei, tenebrę te formidinis poſsiderent,
& eius qui te putabat eſſe periturum. Vbi eſt ergo nũc
perſequutorũ ſuperbia? ubi potentia ſecularis, qua in
te ore rabido ſæuiebant? Citò ueniet filius meus, gra-
diens & cõculcans aduerſarios tuos ut aperiat tibi uiã
uictoriæ, ſiue ut inferos reſeret, qui non interficiat uſq;
ad internicionẽ, ſed uelit ſaluare conuerſos. Deniq; pa
nis illius, qui interpretat̃ euangelio probãte doctrina,
nunquã deficiet: ſed ſemper uolẽtibus ad ueſcendũ pa
tebit. Simulq; apoſtrophã facit ad filiũ, quẽ citò ꝓmit-
tit eſſe uenturũ, & cuius panẽ dicit eſſe perpetuũ: quòd
ipſe ſit iuxta diſpenſationẽ carnis aſſumptæ dñs deus
eius, qui conturbari faciat mare, & intumeſcere fluctus
eius, ut aduerſum ſeruos ſuos perſequutorũ inflet̃ ſu-
perbia, quæ iterũ auxiliante dño conquieſcat. Diciťq;
quod poſuerit uerba ſua in ore eius. Quicquid em̃ fi-
lius loquit̃, uerba patris ſunt: & in umbra manus ſuæ
protexerit eum. Et idcirco protectus ſit, ut plãtet cœlos
nouos, & fundet terrã nouã: & dicat ad Siõ, hoc eſt, ad
eccleſiã: Populus meus es tu. Ergo Sion nõ eſt alia, niſi
populus dei. Symmachus in eo loco ubi nos diximus,
Citò ueniet gradiẽs ad aperiendũ, & nõ interficiet uſq;
ad internecionẽ, ita interpretatus eſt: Citò infernus a-
periet̃, & nõ moriet̃ in corruptionẽ: ſubaudit̃ Chriſtus,
qui in XV. Pſalmo loquitur: Non derelinques animã
meam in inferno, nec dabis ſanctũ tuum uidere corru
ptionẽ. In eo quoq; loco ubi nos iuxta Hebraicũ & Aq
lam uertimus: Poſui uerba mea in ore tuo, & in umbra

A manus meæ protexi te, ut plātes cœlos & fundes terrā,
& dicas ad Sion: Populus meus es tu: Ille ſic tranſtulit,
Ponam uerba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ
protegam te, in qua plātaui cœlū & fundaui terram, &
ut dicā Sion: Populus meus es tu. Iuxta Lxx. ad omnē
credentiū dicitur ani-
mam, qđ creata ad i-
maginē & ſimilitudi-
nē dei, ſuā ignoraue-
rit dignitatem, ſed ti-
muerit hominē & fi-
liū hominis, qui ſolū
poteſt corpus occide-
re, & immortalem ſe
eſſe neſcierit, nec dixe-
rit cū Propheta: Dn̄s
illuminatio mea &
ſaluator meus, quē ti-
Pſal.26.a mebo? Dn̄s ꝓtector
uitæ meę, à quo trepi-
Ibid.55.c dabo? Et iterū: Dn̄s
adiutor meus, nō ti-
mebo qd faciat mihi
Ibid.117.a homo. Dn̄s auxilia-
tor me⁹, & ego deſpi-
ciam inimicos meos.
Quid ſit autē homo,
alio uerſiculo demō-
Ibid.55.a ſtratur: In dn̄o ſpera-
bo, nō timebo quid
faciat mihi caro. Vn-
de & nūc dicit: Timui-
ſti ab homine morta-
li, & à filio hominis,
qui ſicut fœnū areſa-
Eſa.40.b cti ſunt. Omnis enim
B caro fœnū, & omnis
gloria eius quaſi flos
fœni, & territa iudicis
poteſtate, oblita es quod ipſe eſſet protector tuus, qui
cœlū fecit & terram, & omnia elementa quæ cernimus,
uel eos cœlos qui portant imaginē ſupercœleſtis, & eā
terram quæ ſementem dn̄i multiplicat. Illud aūt quod
ſuprà dicitur: Et non occidet in corruptionem, & non
deficiet panis eius: de Theodotionis æditione ex He-
braico additum eſt. Ipſe conturbat mare, & ſonare fa-
Pſal.88.b cit fluctus eius: cui & in Pſalmis canitur, Tu dominaris
fortitudini maris, & commotionem fluctuum eius tu
Hier.5.e. mitigas. In Hieremia quoq; ſcriptum eſt, Me non time-
bitis, dicit dominus, & à facie mea non formidabitis,
qui poſui arenas terminum mari, pręceptum ſempiter-
Matt.13.f num quod non præteribit. Turbata ſunt maria, quan-
do ſagena domini extraxit piſcium multitudinem. Et
poſuit dominus uerba ſua in ore credentis & in um-
Ibid.10.b bra manus ſuæ protexit eum. Qui & in Euangelio lo-
quitur: Quando tradiderint uos, nolite cogitare quo-
modo aut quid loquamini, dabit̄ eīm uobis in illa ho-
ra qđ loquamini: Non eīm uos eſtis qui loqmini, ſed
ſpiritus patris ueſtri qui loquit̄ in uobis. Et in alio lo-
Pſal.80.b co dicit ad iuſtū: Dilata os tuū, & implebo illud. Et ite-
Ibidē 67.c rum: Aperi os tuū uerbo dei. Dn̄s enim dabit uerbum
euangelizantibus uirtute multa. Vnde ad interiorem
Hier.1.b Hieremiæ hominē loquitur deus: Poſtquam tetigit os
eius, ecce ego dedi ſermones meos in ore tuo. Qui po-
Pſal.39.a terat cū pſalmiſta canere: Miſit in ore meo canticū no-
uum, hymnum deo noſtro. Quis autem hæc operatus
eſt omnia, niſi dn̄s atq; ſaluator, qui cœlum fecit & ter-
ram, & dicit Sion, Populus meus es tu? Qđ propriè ec-
Oſee 2.d cleſiæ cōuenit de gentibus cōgregatę. Et in Oſee credē-

HEB. Quis tu ut timueris ab homine mortali, & à filio hominis, q quaſi fœnū ita areſcet? Et oblit⁹ es dei factoris tui, qui tetēdit cœlos & fundauit terrā, et formidaſti iugiter tota die à facie furoris eius, qui te tribulabat & parauerat ad perdēdū. Vbi nūc eſt furor tribulantis? Citò ueniet gradiēs ad aperiendū, & nō interficiet uſq; ad internicionē, nec deficiet panis eius. Ego aūt ſum dn̄s deus tu⁹ qui cōturbo mare, & intumeſcūt fluctus eius: dn̄s exercituū nomē meū. Poſui uerba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ ꝓtexi te, ut plātes cœlos & effundas terrā, & dicas ad Sion: Populus me⁹ es tu. [a] Eleuare, eleuare, cōſurge Hieruſalem

SEP. Scito quæ fueris & timueris ab homine mortali, & à filio hoīs. Qui quaſi fœnū areſacti ſunt, & oblit⁹ es dei factoris tui, q fecit cœlū et fundauit terrā, et timebas ſemꝑ cūctis diebus faciē furoris tribulātis te, ſicut cogitauit auferre te: & nūc ubi eſt furor tribulātis te? Quū eīm ſalua facta fueris, nō ſtabit neq; ꝑmanebit, & nō occidet in corruptionē, et nō deficiet panis eius, quia ego deus tuus q cōturbo mare, & ſonare facio fluctus eius: dn̄s ſabaoth nomē mihi. Ponā uerba mea in ore tuo, & ī umbra manus meæ ꝓtegā te, in qua ſtatui cœlum & fundaui terram, & dicet Sion, Populus meus es tu. Exurge, exurge, eleuare Hieruſalem

tibus pollicet̄, dicens: Vocabo non populū meum, po- C
pulū meū: & ipſe dicet mihi, deus meus es tu. [a] ¶ *Eleuare, etc.*] Hieruſalē & Siō eſſe ἀυτώνυμον ſæpe docui: quarū Siō, quę interpretat̄ ſpecula, eo q in mōte ſita ſit, arx
uocat̄: reliqua aūt urbis pars, Hieruſalē dicit̄, quæ pri⁹
appellabat̄ Hieb⁹ &
Salē quā nūc ꝓphe-
ta cohortat̄ ut ſurgat
quę prius negatione
corruerat, dicens in
dn̄i paſſione: Cruci- Ioan.
fige, crucifige talē, nō
habemus regem niſi
Cæſarē: & agat pœni-
tentiā, & captiuitatis
ſentiat malis, cur ſuū
offenderit creatorē.
Solēt medici amariſ-
ſimā antidotū, quæ
ex guſtu nomen acce-
pit, dare ſtomacho
nauſcanti ut noxios
humores euomat, &
poſſit coctos cibos
atq; digeſtos in aluū
tranſmittere, quos
phlegmatū magnitu-
do digeri nō ſinebat.
Igitur & Hieruſalem
quę bibit de calice fu-
roris dn̄i, & de κόνδυ
eius, quē Symmach.
craterem interpreta-
tus eſt, & quem iuxta
Geneſeos librum, Io- Gen.44
ſeph in ſacculo fra- D
tris Beniamin iuſſit
abſcondi, iubet̄ de e-
brietate conſurgere,
eo quòd biberit & uacuefecerit & potauerit eum uſq;
ad feces: quod tres uno indicauere ſermone, ἐξεκένωσας. Hic eſt calix, de quo in Pſalmis legimus: Calix in Pſal.74
manu dn̄i uini meri plenus mixto. Et inclinauit ex hoc
in illud: uerūtamē fex eius nō eſt exinanita, bibent oēs
peccatores terræ. De quo & ad Hieremiā deus loquit̄:
Sume calicem uini meri de manu mea, & propinabis Hiere.25
cunctis gentibus ad quas ego mittā te. Et bibent & uo-
ment & inſanient à facie gladij, quem ego mittā in me-
dio eorū. Cumq; alijs gentibus & Hieruſalē urbibuſq;
Iudææ propinaſſe ſe dicat, infert: Sic dicit dn̄s omnipo- Ibidem
tens deus Iſrael: Bibite & inebriamini & euomite, & ca-
dite à facie gladij quē ego mittā in medio ueſtri. Et no-
tandū quod calix iſte furoris dn̄i gladius eius ſit, qui
in medio mittitur peccatorū. In quo quæſtio naſcitur,
quomodo poſt potū, ebrietatē, uomitumq; & ruinam,
in Hieremia dicatur Hieruſalē non poſſe cōſurgere: &
nunc per Eſaiam loquatur ad eam, Eleuare, eleuare, cō-
ſurge Hieruſalē: quæ ita ſoluitur: Quamdiu quis bibit
calicē, & inebriat̄, & inſanit, uomitq; & corruit, nō eum
poſſe cōſurgere: nec dum eīm epotauit calicem dn̄i, nec
peruenit ad feces, ut eum uſq; ad fundum biberit. Nūc
aūt ad Hieruſalem de præterito dicit tempore, quæ bi-
biſti de manu dn̄i calicem furoris eius, & non quæ bi-
bis. Simulq; conſiderandū, quod non propheta, non
apoſtolus exinde fuerit in Iudæa, qui eam conſolatus
ſit, & apprehenderit manum eius, & iacentem eleuaue-
rit. Ex quo manifeſtū eſt, quod poſt ultimam captiuita-
tem iſta dicātur: alioquin in Babylone & poſt Babylo-
nem, Ezechiel & cæteros prophetas habuiſſe eā, narrat
hiſtoria.

A hiſtoria. Quod autem dicit, Duo ſunt quæ occurrerūt
tibi: ſiue duo hæc contraria tibi, quis contriſtabit̄ ſuper
te? & pro duobus, infert quatuor: uaſtitatē, & contritio-
nem: famē & gladium: Illi ſimile eſt quod in Pſalterio
canitur, in pſalmo LXI. Semel loquutus eſt deus, duo
hæc audiui, quia po-
teſtas dei, & tibi dn̄e
miſericordia, quia tu
reddes unicuiq; iu-
xta opera ſua. Et ibi
enim ſemel loquitur
deus, quod omnipo-
tens ſit: & duo audit
propheta, quod om-
nipotētia illius in u-
traq; parte præuale-
at, ut & pœnitentib.
tribuat miſericordiā,
& permanentibus in
peccato reddat ſup-
plicia quę merentur.
Iuxta quod & in alio
loco duo occurerūt
Hieruſalem, quæ ſin-
gula bina habēt. Rui-
nam enim ſiue uaſti-
tatem ſequitur cōtri-
tio, famē & gladium
interitus. Poſſumus
Anagog. hęc iuxta anagogen,
& ſuꝑ anima intelli-
gere peccatrice, quæ
nolens bibere calicē
furoris domini, dicit
Pſal.6.a in Pſalmo: Domine,
ne in furore tuo argu-
B as me, neq; in ira tua
corripias me. Si autē
biberit, bonum eſt ei
ſua ſentire ſupplicia,
& audire dn̄m dicen-
tem: Quum ira furo-
ris mei tranſierit, rur-
ſum curabo. Et alibi:
Hier.8.b Nūquid q cadit non
reſurget, dicit dn̄s?
[a] ¶ *Filij tui indigentes, &c. ſicut beta ſemic. &c.*]
Pro beta ſemicocta,
reliqui interpretātes,
orygem captum & il-
laqueatum, trāſtule-
rūt: qui Hebraicè ap-
pellatur תוא quod genus beſtiæ naſcentis in eremo, in-
ter munda animalia in Leuitico & Deuteronomio po-
nitur. Pro quo Lxx. Syra lingua opinati ſunt thoreth,
quæ dicitur beta. Hoc de nomine, tranſeamus ad ſen-
ſum: Filij tui ſicut oryx uenatorū laqueis irretitus, dor-
mierunt in compitis & plateis: & ſuper nudam humū
nuda membra ponentes, indignationem domini & in-
crepationem dei ſui proprijs miſerijs indicarunt. Por-
rò iuxta Lxx. qui noluerunt habere diuitias ſpiritua-
les in omni uerbo & ſcientia & operibus bonis, ſed fue-
rint pauperes qui non ſuſtinent comminationem, ne-
quaquam habitabunt in domibus quæ uirtutibus ex-
truuntur: ſed in principijs uiarum & in exitu, tangen-
tes omnia, & omnia relinquentes. Qui rectè dormire
Pſal.75.a dicuntur illo ſomno, de quo ſcribitur: Dormierunt
ſomnum ſuum & inuenerunt nihil. Quo ſomno con-

HEB. ſalem, quæ bibiſti de manu dn̄i calicem irę eius, uſq; ad fundum calicis ſoporis bibiſti, & potaſti uſq; ad feces. Non eſt qui ſuſtentet eam ex omnibus filijs quos genuit, & non eſt qui apprehendat manum eius ex oīmbus filijs quos enutriuit. Duo ſunt quæ occurrerunt tibi, quis contriſtabitur ſuper te? uaſtitas & cōtritio, & fames, & gladius: quis conſolabitur te? Filij tui ꝓiecti ſunt, dormierunt in capite omnium uiarum, ſicut oryx illaqueatus: pleni indignatione dn̄i, increpatiōe dei tui. [b] Idcirco audi hæc paupercula & ebria nō à uino. Hæc dicit dn̄ator tu⁹, dn̄s, et deus tuus, qui pugnauit pro populo ſuo: Ecce tuli de manu tua calicem ſoporis, fundū calicis indignationis meę, non adijcies ut bibas illū ultrà. Et ponam illum in manu eorū qui te humiliauerūt, & dixerunt animæ tuæ: Incuruare ut trāſeamus: et poſuiſti ut terram corpus tuum, & quaſi uiam pertranſeuntibus. Conſur-

SEPT. ſalem, quæ bibiſti de manu domini calicem furoris eius. Calicem enim ruinæ, κόνδυ furoris ebibiſti & euacuaſti, & non erat qui conſolaretur te ex oīmbus filijs tuis quos genuiſti, & non erat qui apprehenderet manū tuam, neq; ex omnibus filijs tuis q̊s exaltaſti. Duo hęc contraria tibi, quis cōtriſtabit̄ tecum? ruina, & contritio: fames, & gladius: quis conſolabit̄ te? [a] Filij tui indigētes, & dormiētes in capite omnium uiarum, ſicut beta ſemicocta: pleni furoris domini, et deficientes à domino deo. Propterea audi humiliata & ebria non à uino. Sic dicit dominus deus, qui iudicat populū ſuum: Ecce tuli de manu tua calicem ruinæ, κόνδυ furoris mei, & nō adijcies bibere illum ultrà: & dabo eum in manus eorum qui te iniquè oppreſſerunt & humiliauerunt, qui dixerunt animæ tuæ: Inclinare, ut tranſeamus: & poſuiſti æqualia terræ media tua à foris tranſeuntibus. Exur-

ſopiuit eos rex Aſſyrius. Et comparant̄ betę ſemicoctę, C
quod genus oleris eſt uiliſſimi & fragiliſſimi. De qui-
bus oleribus, puto illud in Pſalmis dici: Ne celeris in Pſal.36.a
malignantibus, neq; æmuleris faciētes iniquitatē. Qm̄
ſicut fœnū uelociter areſcent, & ſicut olera herbarū ci-
tò decident. Eſt enim
ægrotantium cibus.
Qui ſemel incredu-
lus eſt, appellatur be-
ta cruda: qui aūt ſim-
plici contentus fide,
abſq; ratione & dog-
matum ueritate facit
opera iuſtitiæ, poteſt
dici beta cocta. Porrò
q inter uitia atq; uir-
tutes medius fluctu-
at, & duplici corde ac-
cedit ad ſeruitutē dei
iſte rectiſsimè uocat̄
beta ſemicocta: ad
quem & in apocaly-
pſi Ioannis loquitur
deus: Vtinam aut ca- Apoc.3.c
lidus eſſes aut frigi-
dus: nunc autē quia
tepidus es, euomam
te. Qui tepidi & dor-
miētes pleni ſunt fu-
roris dn̄i, & diſſoluti
ſiue deficientes per
dn̄m deum: nō quo
dn̄s, diſſolutionis eo-
rū cauſa ſit, qui mor-
tem non fecit, nec de- Sup.eod.
lectatur in perditio- D
ne uiuentiū: ſed quo
qui in lege peccaue-
rint, per legem iudi-
centur, quę operatur
iram dei his qui pręuaricatores ei⁹ ſunt.
[b] ¶ *Idcirco audi, &c.*] O
Hieruſalem cui dixi:
Eleuare, eleuare, con-
ſurge & age pœniten-
tiam, quia bibiſti de
manu dn̄i calicem fu-
roris eius, & epotaſti
eum uſq; ad feces, &
filij tui qui in toto or-
be diſperſi ſunt, du-
ctiq; captiui iacuerūt
in plateis, & in capitibus uiarū: ſcito te eſſe pauperculā
& humiliatā & ebriā non à uino, ſed furore dn̄i. Idcirco
ſi egeris pœnitentiā, & eleuata ſurrexeris, ſcies calicem
ſoporis & ruinæ, ſiue iuxta Symmachū & Theodotio-
nem, lacerationis & cōmotionis, de manu tua eſſe tol-
lendū: & cōdy pro quo & in hoc loco Symmachus cra-
terem interpretatus eſt, te ultrà nō eſſe bibiturā, ſed tra-
dendū aduerſarijs tuis, qui dixerūt animæ tuæ, incur-
uare ut tranſeamus: illiſq; dicentibus, uolūtate ꝓpria
incuruata es. Et poſuiſti quaſi terram corpus ſiue dor-
ſum, uel iuxta Lxx. media & ceruices tuas foris trāſeun-
tibus. Hoc iuxta hiſtoriā dictū ſit, qđ Hieruſalem ſi ele-
uare ſe uoluerit atq; cōſurgere, nequaq̄ bibat calicē fu-
roris dn̄i, ne patiatur ultrà quæ prius ſuſtinuit. Cæterū,
ut ueniamus iuxta Lxx. ad intelligentiā ſpiritualē, ani-
mæ dicitur humiliatę uitijs & ebrię perturbationibus
ut ſciat

A ut ſciat dn̄m habere ſe iudicē, & de omnibus redditurā
eſſe rationē. Quod ſi fuerit ad meliora cōuerſa, auferen
dū calicē ruinæ de manibus eius & craterē furoris dn̄i,
Ezech. 23.c q ſupplicia continebat: de quo & Ezechiel dicit ad Hie
ruſalē, Calicē ſororis tuæ Samariæ bibes profundū &

CAP. LII.

CONſurge, a cōſurge, induere fortitudine tua Siō, induere ueſtimētis gloriæ tuæ Hieruſalē ciuitas ſancti: q̄a nō adijciet ultrà, ut ꝑtrāſeat ꝑ te incircūciſus et īmundꝰ. b Excutere de puluere: conſurge, ſede Hieruſalē: ſolue uīcula colli tui, captiua filia Siō. Quia hęc dicit dn̄s, Gratis uenūdati eſtis, et ſine argēto redimemini.

latū ut inebrieris, tra
dendū in manib. eo=
rū qui eā humiliaue/
rant. Haud dubium
quin aduerſarias ſi=
gnificet poteſtates:
quę dixerunt animæ
illius, Incuruare, ut
trāſeamus. In quo pa
riter adnotandū, qđ
non eam incuruaue/
rint, nec uim fecerint,
ut prius erecta incli/
naretur in terrā: ſed
proprio arbitrio de=
reliquerint. Illa autē
uoluntate ſua poſue
rit ceruices uel dor=
ſum, ſiue totū corpus ſuū, nō intus, ſed foris, his qui eā
Luc.13.b cōculcauerint. Tale quid & in Euāgelio legimus, quod
decē & octo annis Satanas incuruauerat mulierē, quā
Pſal.120.a dn̄s ad ſtatū priſtinū erexit, ut poſſit dicere, Leuaui o/
Ibid.22.a culos meos in mōtes unde ueniet auxiliū mihi. Et, Ad
te leuaui oculos meos q habitas in cœlo. CAP. LII.

COnſurge, etc.] Rurſum & in hoc loco nomē Sion,
ut ſuperius à Lxx. additū eſt: & idcirco iugulatū
Sup.51.f ueru. Cui ergo ſuprà dixerat: Eleuare, eleuare, cō
B ſurge Hieruſalē. Nunc eidē loquit: Cōſurge, cōſurge, in
duere fortitudine tua Sion. Quę ſit autē Sion, ſequens
uerſus oſtendit: Induere ueſtimētis gloriæ tuæ Hieruſa
lē. Hoc diximus, ut Hieruſalē & Siō unā probemus ur/
bē. Præcipiturq; ei, ut lugubria ueſtimenta deponat, &
induatur his quæ habuit antequàm biberet de manu
dn̄i calicem furoris eius. Appellaturq; ciuitas ſanctua/
rij, hoc eñ ſonat propter templū quod in ea conditum
fuit. Siue ſancti, propter notitiā dei: uel ſancta, quia ſo/
Matth. 28.f la in orbe terrarū acceperat legē. Vnde & poſt reſurre/
ctionē ſaluatoris apparuerūt corpora mortuorū in ci/
uitate ſancta. Quæ utiq; propter blaſphemiā & miſſas
in dn̄m manus, ſancta eſſe non poterat. Quodq; pro/
mittitur: Si ſurrexerit poſt ruinā, & induta fuerit fortitu
dine & gloria ſua, nequaq̄ ultrà tranſiturū per eam in/
circumciſum & immundū: Hoc ſignificat quod & Pau
2.Cor.6.d lus apoſtolus dicit, Quæ participatio iuſtitię cū iniqui
tate? Quę ſocietas luci ad tenebras? Quę cōuētio Chri
ſti ad Belial? Quæ pars fideli cū infidele? Quis conſen
ſus tēplo dei cū idolis? Quæ quidē ut exponere cœpi/
mus, & ad animę ſtatū uniuerſa referunt. Qđ ſi per pœ
nitentiā priſtinū robur receperit, uocet habitaculū ſan
cti, & fiat templū dei, & nequaq̄ per eā incircunciſus &
Pſal.18.d immundus λογισμὸς tranſeat. De quibus dictū eſt: Ab
occultis meis munda me dn̄e, & ab alienis parce ſeruo
tuo. Si mei nō fuerint dominati, tūc immaculatus ero
& emandabor à delicto maximo. Omnia aūt quæ pro
mittunt Sion & Hieruſalem, non ut Iudæi ſomniāt ad
lapides illius & cineres fauillaſq; dicunt, ut inſtauret
Matt.23.d in priſtinū ſtatum: ſed ad populū Hieruſalem qui occi
dit prophetas, & lapidauit eos qui ad ſe miſſi erant, &
ad extremū etiam in filium dei miſit manus. Qui cor/
Rom.9.f ruens in paſſione Chriſti, in reſurrectione illius ſuſcita
tus eſt, quādo multa milia crediderūt de Iudæis, & reli
quiæ ſaluæ factæ ſunt. Eadē & de eccleſia poſſumus di=
cere, quæ uiſio pacis & ſpecula, ſi in hæreſim corruerit,
iubet exire, & priſtinę fidei ornamēta ſuſcipere. Et ſi fue
rit ſuſcitata, ſanctitatis ei & cōtinentiæ præmia promit C
tunt, ut nequaquā per eam tranſeat incircūciſus & im/
mundus. Quod nō ad carnis cōciſionē atq; præputiū,
ſed ad operū immundiciam, ſiue mundiciā referri pōt:
ut incircūciſos & immūdos uocemus, qui corporis uo

LII.

EXurge, exurge ÷ Sion ⁘ induere fortitudine tua Siō, et induere gloria tua Hieruſalē ciuitas ſancta: nequaq̄ ultrà adijciet, ut pertrāſeat per te incircūciſus & immūdus. Excute puluerē, et exurge Hieruſalē. Solue uinculū colli tui, captiua filia Siō. Quia hæc dicit dn̄s, Gratis uenūdati eſtis, & ſine pecunia redimemini.

luptati & libidini ſer
uiunt. Deniq; ad cir=
cūciſos carne nō ſpi/
ritu loquitur Hiere/
mias: Oēs gentes in/ Hier.4
circūciſæ carne ſunt:
filij aut Iſrael incircū
ciſi ſunt cordib. ſuis.
Et beatus Apoſtolus
de uirginitate & con
tinētia ac nuptijs di/
ſputans, iecit in me=
dio: Circunciſus ali/ 1.Cor.
quis uocatus eſt, nō
adducat pręputiū. In
præputio uocatꝰ eſt,
nō circuncidat. Qđ
mihi uidet alijs uer=
bis dicere: Abſq; uxore uocatus eſt, & credidit, non du/
cat uxorē. Vel econtrario: habens uxorē in Chriſtū cre
didit, nequaquā diuortiū faciat. Quem ſenſum, nō ſo=
lū in circunciſione & in præputio, ſed in libertate ac ſer
uitute cuſtodit: ut liberos uocet uirgines & continētes,
ſeruos qui uxori debitū reddant. Neq; enim poteſtatis
noſtræ eſt præputiū adducere poſt circunciſionē: iuxta
eos qui in Machabæorū libro dicuntur ſibi feciſſe præ 1.Mac.
putia: quod de naſcentibus filijs, & nō de patrib. dicit.
Aut qui liber uocatus eſt, magis ſeruus eſt Chriſti, quū D
in Chriſti baptiſmate nulla ſit differētia Iudæi, ethnici,
Græci & Barbari, uiri & mulieris, liberi & ſerui. b ¶ Ex/
cutere, &c.] Nequaquā ad Hieruſalē, id eſt, ad ruinas la/
pidū illius & cineres ac fauillas, ꝓphetæ eſſe ſermonē,
ſed ad populū qui habitet in ea: & quod propter effœ=
minationē animi, filia nominet, ſequēs uerſus oſtēdit,
in quo ait: Solue uincula colli tui captiua filia Sion. Ve
re.n. captiuus eſt populus Iudæorū, qui uſq; hodie Na
buchodonoſor portat iugum, & peccatorū ac blaſphe
miarū ſuarū ſtrictus eſt funib. qui gratis eſt uēditus, &
nihil fecit dignum, propter qđ poſſit redimi. Cui & ſu
prà dicit: Ecce peccatis ueſtris uenūdanti eſtis, & in ini/
quitatib. ueſtris dimiſi matrē ueſtram. Cauſaſq; reddit
cur uenūdati ſint, cur abiecti. Quia (inquit) ueni, & nō
erat homo: uocaui & nō erat qui audiret. Ex quo mani
feſtū eſt ideo errori & dæmonib. eos traditos: quia nō
audierāt clamātē: Venite ad me oēs qui laboratis & o/ Matt.
nerati eſtis. Redimenṫ aūt q uoluerint credere nequa=
q̄ argento & pecunia, ſed precioſo Chriſti ſanguine, ut
audiāt ꝑ apoſtolos, Gratia uobis & pax. Nō.eñ ob me Rom.1
rita, ſed ob gratiā & fidē Chriſti deo recōciliati ſumus.
Animæ quoq; dicitur, quæ uitiorū polluta ſordib. can
dorē priſtinæ conuerſationis amiſerat: ut excutiat pul/ Matt.
uerē cū apoſtolis, qui adhęſit pedibus eius. Neq; enim
fieri poterat, ut quæ proſtrata ſubiecerat ceruices ſuas
foris tranſeantib. & media terræ ſociauerat, dixeratq;:
Humiliata eſt in puluere anima mea, adhæſit terrę uen Pſal.4
ter meus, nō imaginē terreni acceperit. A qua nos reuo 1.Cor.
cat apoſtolus, dicēs: Sicut portauimus imaginē terre=
ni, ſic portemus & imaginē cœleſtis. Vnde qui in carne Rom.
ſunt, placere deo non poſſunt. Non quo carnis natura
damneṫ, cuius conditor deus eſt, & in qua plurimi pla
cuerūt deo, regnātq; cū Chriſto: ſed quo opa carnis re/
pudient: de quib. idē apoſtolꝰ loquiṫ: Ego aūt carnalis Rom.
ſum, uenūdatus ſub peccato. Deniq; ad huiuſcemodi
homines dicit: Vbi aūt zelus ē, & æmulatio in uobis ē. 1.Cor.3
Nonne

A Nonne carnales eſtis, & ſecūdū hominē ambulatis? Et
econtrario ad ſanctos, Vos aūt non eſtis in carne, ſiqui
dē ſpiritus dei habitat in uobis. Excutiṫ ergo puluis, de
Pſal.29.e quo ſcriptū eſt: Nunquid confitebiṫ tibi puluis, aut an
nunciabit ueritatē tuā, ut ſoluanṫ uincula colli noſtri.
Et nequaquā audia=
mus: Neruus ferreus
collū tuū, ſed cū ſpō/
ſa mereamur audire.
Cant.1.c Quàm pulchræ ſunt
genæ tuæ, ſicut turtu
ris: collū tuum, ſicut
monilia. Et iterū: Cir/
cūdedi armillas ma=
nibus tuis, & monile
collo tuo: ut graui o=
nere liberati, & recipi
entes ornamēta pri/
ſtina, captiui eſſe ceſ/
ſemus: redēpti ab eo,
qui uenit pręd icare
captiuis remiſſionē.
Sup.45.c Et de quo ſcriptū eſt:
Hic ædificauit ciuita
tē meā, & captiuitatē
populi mei reducet,
nō cū precio neq; cū

HEB. memini. a Quia hæc dicit dn̄s deus: In Aegyptū deſcēdit populus meus in principio, ut colonus eſſet ibi, & Aſſur abſq; ulla cauſa calūniatus eſt eū. Et nūc qđ mihi eſt hic, dicit dn̄s? Qm̄ ablatus eſt populus meus gratis, dn̄atores eius inique agūt, dicit dn̄s, & iugiter tota die nomen meū blaſphemaṫ. Propter qđ ſciet populus meus nomē meū in die illa: q̄a ego ipſe qui loquebar, ecce adſum. Quàm

2.Pet.1.d munerib⁹. Cui ſenſui & Petrus apoſtolus cōgruit: Sciē
tes qm̄ non corruptibilibus argento & auro redēpti e/
ſtis de uana ueſtra cōuerſatione patrib. tradita, ſed ſan
guine agni immaculati. a ¶ Quia hæc dicit dominus, &c.]
B Arguit populū Iudæorū, & uētura prædicit. Quod qui
Gen.47.a uoluntate ſua in Iacob deſcendit ad Aegyptios, & tem
pore neceſſitatis ac famis peregrinatus eſt in terra Geſ
ſen: poſtea ab Aſſyrijs, quos in nullo læſerat, calumniā
4.Reg.17.d ſuſtinuerit, & in Babylonē captiuitate trāſlatus ſit. Vn/
& 25 de infert: Et nunc quid mihi eſt hic, dicit dn̄s? Et eſt ſen/
ſus: Nihil habeo reliqui, propter quod in hac regione
permaneā: de qua populus meus ablatus eſt gratis, &
uēditus peccatis ſuis: & quaſi oryx rete cōprehēſus uel
uirib. Romanorū, uel diaboli laqueis quibus uinctus
hucuſq; retineṫ. Vt aūt iſta paterenṫ, dn̄atores eorū ac
magiſtri inique egerūt: qui iuxta Symmachū & Theo/
dotionē, ululabūt: iuxta Aquilā, flebūt, cū tormētis tra
diti fuerint. Ipſi eñ ſunt qui aduerſum ſaluatorē, popu
Ioan.19.c lū cōcitarunt, ut cōſona uoce clamarēt: Crucifige, cruci
Eſa.3.c fige talē. De quibus & antè iam dixerat: Ipſe dn̄s ueniet
cū ſenioribus populi, & cū principibus eius. Vos autē
quare ſuccēdiſtis uineā meā, & rapina pauperis in do/
mibus ueſtris? Quāobrē iuxta Lxx. loquiṫ ad eos: Pro
pter uos ſemper nomen meū blaſphemaṫ in gentibus.
Et ſciendū quod, in gentibus, nō habeatur in Hebræo:
ſed abſolutè, nomen meū iugiter blaſphematur. ut ſub
audiatur, in ſynagogis ueſtris, qui diebus ac noctibus
blaſphemāt ſaluatorē. Et ſub nomine (ut ſæpè dixi) Na
zarenorū, ter in die in Chriſtianos cōgerūt maledicta.
Illis itaq; blaſphemātibus & maledicentibus dn̄o, po/
pulus eius de quo crebro iam dictū eſt, id eſt, populus
Chriſtianus, ſciet nomē illius qui uēturus eſt in nomi=
ne patris. Et propterea ſciet, quia ipſe qui prius loquu/
tus eſt per prophetas, præſens erudiet populos. Iuxta
Deut.10.d Lxx. loquiṫ ad Iſrael deus, quod in Aegyptū uoluntate
deſcenderit, dicēte in Deuteronomio Moyſe: In ſeptua
ginta animabus deſcenderunt patres tui in Aegyptū,
& ab Aſſyrijs captiui uiolenter abducti ſunt. Vnde dici
tur ad eos: Et nūc quid eſtis hic? quid facitis in terra Iu
dæa: qui poſt necem prophetarū, in dei filium miſiſtis
manus? Aut certe ad angelicas poteſtates, & præſides
templi angelos loquitur deus: Quid hic facitis: cur nō
relinquitis populū blaſphemantē? Quod & Ioſephus C
refert: Apertis repente ianuis templi & ſpōte reſeratis,
quas multi homines claudere uix poterant, uocē de a/
dytis templi exiſſe dicentiū: Trāſeamus ex his ſedibus.
In quo conſideranda ſermonū proprietas, quod nō di

SEPT. memini. Quia ſic dn̄s: In Aegyptū deſcēdit populus meus, prius ut peregrinareṫ ibi, & in Aſſyrios uiolēter abducti ſunt: & nunc quid erit hic, dicit dominꝰ? Quia ablatus eſt populus meus, gratis admiramini, & ululate. Hæc dicit dn̄s: propter uos ſemper nomen meū blaſphematur in gentibus. Propterea ſciet populus meus nomen meū in die illa, q̄a ego ipſe qui loquebar adſum. Sicut

xerint, recedamꝰ, ſed
trāſeamus ad popu/
lū gentiū. Vnde & ue Matt.27.c
lū templi à ſummo
uſq; deorſum ſciſſum
eſt in duas partes, ut
omnes Iudęorū cere
moniæ panderētur,
& eo tempore imple/
retur, qđ in hoc eo=
dē propheta dicitur:
Ex Sion egredietur Sup.2.a
lex & uerbum dn̄i de
Hieruſalē. Et iudica/
bit inter multas gen/
tes uſq; in lōginquū.
In omnē eñ terrā exi Pſal.18.a
uit ſonus eorū, & in
terminos orbis uer=
ba eorū. Et in omni
loco deo offertur in/
cenſum, & hoſtia mū
da, quando propheticus ſermo completus eſt: Recor/ Pſal.21.f
dabuntur & redibunt ad dn̄m omnes fines terræ, & a=
dorabūt in conſpectu eius omnes familiæ gentiū: quo
niam dn̄i regnū eſt, & ipſe dominabitur gentiū. Vnde D
dicitur ad principes Iudæorū: Admiramini & ululate: Mich.3.d
qm̄ uos cauſa eſtis ruinæ populi. Porro iuxta anago/
gen hoc poſſumus dicere, quod deſcendat in Aegyptū Anag.
huius ſeculi populus dei propria uoluntate, quādo a/
mator magis uoluptatū quàm dei eſt, & nō audit illud
propheticū: Væ qui deſcendūt in Aegyptū ad auxiliū. Sup.31.a
Qui cū uitijs fuerit delinitus, & habitauerit in loco a/
quarū & fluminū, qui caſtitatis non habet ſiccitatē, tūc
uiolenter tradetur Aſſyrijs ut dominentur ei qui cū po
ſtea in peccato arguant atq; conuincant. Ipſi ſunt.n. &
inimici & uindices, de quibus loquiṫ ad Iſrael: Et nūc Hier.2.d
quid tibi eſt, & uię Aegypti ut bibas aquā Geō, & quid
tibi eſt & uiæ Aſſyriorū ut bibas aquam fluminū? Qui
igitur deſcendit in Aegyptū, & de excelſo Hieruſalē ad
humiliora delapſus eſt, uadēſq; Hiericho alteram Ae/
gyptū, à latronibus uulnera plura ſuſcepit: dicitur ad
eum, Et nūc quid uobis eſt hic? quid in terra & in eccle
ſia dei uos eſſe ſimulatis, qui ſtudio atq; oñi deſiderio
deſcendiſtis in Aegyptū: & ab Aſſyrijs poſſidemini, ca
ptiq; eſtis: & ululare magis ac lugere debetis: quia pro
pter uitia ueſtra atq; peccata, nomen dei blaſphemaṫ
in gētibus? quibus in Ezechiele dicitur, Cōtaminaſtis Ezech.36.c
nomen meū in gentibus. Et quomodo in euangelio di
ſcipulis loquitur dn̄s: Luceat lumē ueſtrū coram homi Matt.5.b
nibus ut uideant bona opera ueſtra, & glorificent pa/
trē ueſtrū qui eſt in cœlis. Sic econtrario, cū mala ope/
ra fecerimus, nomen dei propter nos blaſphematur in
gentibus. Idcirco qui habet ſcientiā nominis dei, & qđ
ad imaginē & ſimilitudinē illius ſit cōditus non igno/
rat, in luce uerſabitur. Et erit in illa die de qua exaltauit
Abraham quod uidiſſet eam: de qua & ſanctus loquiṫ Ioan.8.g
Dauid: Hæc eſt dies quam fecit dn̄s, exultemus & læte/ Pſal.117.c
mur in ea: Qui eñ illuminauerūt ſibi lucē ſciētiæ, & ha
bent lumē ſempiternū, qđ credentib. repromiſſum eſt:
Erit tibi dn̄s lux æterna, in die honeſte ambulāt, & ſunt
filij lucis & diei, & cognoſcunt eum qui dicit ad Moy/
ſen: Vade, dic filijs Iſrael, Qui eſt, miſit me: & quem in Exod.3.d
ſanctis ante cognouerant, etiam ſibi adeſſe cognoſcēt.
¶ Quam

HEB. a Quàm pulchri ſuper mõtes pedes annũciantis & prędicãtis pacē, & annũciantis bonũ, prędicãtis ſalutē, dicētis Sion: Regnauit deus tu⁹: uox ſpeculatorũ tuorũ leuauerũt uocē: ſimul laudabunt, quia oculo ad oculũ uidebunt, cum cõuerterit dñs Sion. b Gaudete & laudate ſimul deſerta Hieruſalē, quia conſolatus eſt dñs populũ ſuũ, redemit Hieruſalē. Parauit dñs brachiũ ſanctũ ſuum in oculis omniũ gentium, & uidebunt omnes fines terræ ſalutare dei noſtri. Rece-

SEPT. Sicut hora ſuper mõtes, ſic pedes euangelizantis auditũ pacis, euãgelizãtis bona, quia auditã faciã ſalutē meã, dicens: Sion regnabit deus tu⁹. Vox cuſtodiētiũ te exaltata eſt, & uoce ſimul lætabunt, quia oculi ad oculos uidebunt, quãdo miſertus fuerit dñs Sion. Erũpant lętitiã ſimul deſerta Hieruſalē, quia miſertus eſt dñs eius, & eruit Hieruſalē. Reuelabit dñs brachium ſanctũ ſuum in conſpectu cũctarum gentium. Et uidebũt oēs fines terræ ſalutare dei noſtri. Rece-

A a ¶ *Quàm pulchri ſuper montes pedes, &c.*] Conſequenter de
eo qui ſuprà dixerat, Ego ipſe qui loquebar, ecce ad-
ſum: Nunc propheta teſtatur quod ipſe ſuper montes
euangeliũ prædicarit, id eſt, ſuper apoſtolos: de quib⁹
ſcriptũ eſt, Appropinquate montibus æternis, & quo-
rum doctrina illumi
natio dei eſt. Vnde
ad eũ in pſalmis dici
Pſal.75.a tur, Illuminãs tu mi-
rabiliter à montibus
æternis. Hic annun-
ciauit & prædicauit
pacem his qui erant
lõge, id eſt, gentibus:
& prope, hoc eſt Iu-
dæis, mundum recõ-
cilians deo: de quo
ſub noīe Salomonis
Pſal.71.b in pſalmo canit, O-
riet in diebus eius iu
ſtitia & multitudo pa
cis, donec auferatur
luna. Et in hoc eodē
ꝓpheta de puero q
natus eſt, & de filio q
datus eſt nobis, cui⁹
principatus in hume
ro eius, & uocabitur
magni conſilij ange-
lus, poſt reliqua dici
Sup.9.b tur: Et pacis eius nõ
erit terminus. Ipſe eſt eñ pax noſtra, qui pacificauit o-
B mnia per ſanguinem crucis ſuæ in cœlo & in terra. Qui
Ioan.14.d locutus eſt apoſtolis: Pacem meã do uobis, pacē meã
relinquo uobis. Et annunciauit nobis bona: nõ quæ à
philoſophis appellantur indifferētia, ſed quæ uere bo
na ſunt, quæ dat pater petentibus ſe, id eſt, oēs gratias
ſpiritus ſancti. Denicꝫ alter euangeliſta in eodem loco
Luc.11.b ſcribit: Quanto magis pater ueſter qui eſt in cœlis da-
bit ſpiritum ſanctum petētibus ſe? Hæc ſunt bona quę
credētibus dominus pollicetur. Audite me & comede-
tis bona: & delectabit in bonis anima ueſtra: & non ſo
lum bona, ſed ſalutē omnibus nunciauit, quã ipſe præ
buit qui dicit Sion, id eſt, eccleſiæ. Regnauit deus tuus.
Rom.6.b Vnde & Apoſtolus loquit ad ſanctos: Non regnet pec
catũ in ueſtro mortali corpore, ut obediatis deſiderijs
Ibid.5.c eius. Et de peccatoribus ſcribēs: Mors, inquit, regnauit
ab Adam uſcꝫ ad Moyſen. Quodcꝫ ſequitur: Vox ſpe-
culatorũ tuorum ſiue cuſtodum tuorum, apoſtolos ſi-
gnificat: de quibus & in alio loco ad eccleſiam loquit
Inf.62.b deus: Super muros tuos conſtitui cuſtodes, qui nuncꝫ
tacebunt recordantes dñi: qui exaltabunt uocē de ſub
Sup.40.b limibus differentes. Vnde dicitur ad eos: Super mon-
tem excelſum aſcende qui euangelizas Sion. Exalta in
fortitudine uocem tuam qui euangelizas Hieruſalem.
Iſti pari deũ uoce laudabũt, & oculis uidebunt ad ocu
1.Cor.13.b los. Quod alijs uerbis Apoſtolus dicit: Facie ad faciē:
Pſal.24.c quãdo ſanctus canit: Oculi mei ſemper ad dñm. Et: Ad
Ibid.20.a te leuaui oculos meos qui habitas in cœlo. Et domin⁹
Pſal.33.c reſpondebit ei, Oculi enim domini ſuper iuſtos, & au-
res illius in precem eorũ. Hoc quod Septuaginta tran-
ſtulerunt ὡς ὥρα, id eſt, ſicut hora ſuper montes: ſicut
pedes euangelizantis auditum pacis: & reliqua: Pau-
lus ſequēs ſenſum Hebraicę ueritatis, ponit in epiſtola
Rom.10.c ad Romanos: Quam ſpecioſi pedes euangelizantium
bona, euangelizantium pacem: apoſtolos intelligi uo
Ioan.13.a lens, quorum dominus lauit pedes, ut mũdi & pulchri
eſſent ad prædicandum, & in toto orbe diſcurrerent,
breuicꝫ doctrina Chriſti implerent mundum. ὥρα au-
tem, id eſt, hora, iuxta Lxx. & ambiguitatem ſermonis C
Græci, aut tēpus ſignificat, aut pulchritudinē. Si tēpus
illi aptabit: Tempore opportuno audiui te, & in die ſa- Sup.
lutis adiutor tui fui. unde infert Apoſtolus: Ecce nunc 2.Cor.
tempus acceptabile, ecce nũc dies ſalutis. Opportuno
eñ tempore pro cun
ctis ſanguinē fudit,
quãdo omnes decli-
nauerunt, ſimul inu-
tiles facti erant. Non Pſal.
erat qui faceret bo-
nũ, non erat uſcꝫ ad
unum ut pro omni-
bus guſtaret mortē,
quia omnes peccaue
rãt, & indigebãt glo-
ria dei. Si autem pul- Rom.
chritudinē ad illud
referamus qđ in Pſal
mo dicit: Specioſus Pſal.
forma præ filijs ho-
minũ. Quid eñ pul-
chrius quàm ut for-
ma ſerui fieret forma
dei, & ſederet & reg-
naret cum Chriſto in
cœleſtibus? poteſt ὥ-
ρα ſecundum Græcæ
linguæ latitudinē, cu
ra dici & ſolicitudo:
iuxta illud quod ſan
ctus ait: Multiplicabis me in anima mea uirtute tua. Pſal.
Pro, Multiplicabis me: in Græco dicitur, πολυωρήσεις με, D
quod eſt, multa cura & ſolicitudine dignũ habebis. Et
alibi: Secundum altitudinem tuam ἐπολυώρησας filios Pſal.
hominum: quod alijs uerbis Græce dicitur, τὴν ὥραν
ὥρασω τοῦτ' ἐστι φροντίδος ἠξίωσας. Sed hæc ſuperflua ſunt,
& ſpecioſi magis pedes Chriſti uel apoſtolorum acci-
piendi: quod præter Septuaginta omnes ſimiliter tran
ſtulerunt, Paulo eorum interpretationem probante. Rom.
b ¶ *Gaudete & lætate ſimul deſerta Hieruſalem, &c.*] Ducto in
captiuitatem populo Iudæorum, & urbe ſuccenſa, aut
rarus erat in Hieruſalem aut nullus habitator. Poſtꝗ̃
autē qui prius loquebatur in prophetis, & erat in prin
cipio apud deum, deus uerbum habitauit in nobis, &
caro factus eſt: inſtaurata ſunt deſerta Hieruſalē, & ue-
nit ille de quo ſcriptum eſt, Hic ædificabit ciuitatem Sup.
meam, & captiuitatem populi mei reducet, ut nequa-
quam plangatur ab Hieremia: Quomodo ſedet ſo- Thren.
la ciuitas quę erat plena populis, facta eſt quaſi uidua
quæ erat multiplicata in gētibus: ſed audiat Dauid ca- Pſal.
nentem: In cõuertendo dominus captiuitatem Sion,
facti ſumus tanquã conſolati. Et poſt paululũ: Facti ſu
mus lætantes. Et ſciamus nequaquã hæc dici de popu
lo Iudæorũ, ſed de omnibus qui per apoſtolos in dñm
credituri ſunt, ponit & dicit: Qui conſolatus eſt eam, ſi-
ue miſertus eſt eius, & qui eruit uel redemit eam, ipſe
parauit ſiue reuelauit brachium ſanctum ſuum, in con
ſpectu omnium gentium, & uidebũt omnes fines terrę
ſalutare dei noſtri. Ex quo perſpicuum eſt, extructa per
apoſtolos ſpirituali Hieruſalē, id eſt, eccleſia, quæ à Iu-
dæis fuerat derelicta, reuelari brachium domini cũctis
gentib. & uidere ſalutare eius omnes fines terræ. Quod
dupliciter intelligitur: aut enim reuelat pater brachiũ
ſuum cunctis gentibus, aut filius reuelat fortitudinem
ſuam, de quo ſcriptum eſt: Virtus enim ab eo egredie- Luc.
bat & ſanabat omnes. Et iterum: Senſi uirtutē exiſſe de Marc.
me, quæ ſanauit hæmorrhouſam. Quod aũt filius dei,
patris dextera appelletur & brachium, multa ſunt teſti
monia

HEB. a Recedite, recedite, exite inde, pollutũ nolite tãgere, exite de medio ei⁹: mundamini, qui fertis uaſa dñi. Quoniã nõ in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. Præcedet. n. uos dñs, et cõgregabit uos de⁹ Iſrael. b Ecce ĩtelliget ſeru⁹ meus, exaltabitur & eleuabitur & ſublimis erit ualde. Sicut obſtupuerunt ſuper te multi, ſic inglorius erit inter uiros aſpectus eius: & forma illius inter filios hominũ. Iſte aſperget gētes multas, ſup ipſum cõtinebũt reges os ſuũ: quia quibus nõ erat narratũ de eo uiderunt, & qui non audierant, contemplati ſunt. Quis

SEP. Recedite, recedite, egredimini inde & immundũ nolite tangere, exite de medio ei⁹: ſeparamini qui portatis uaſa dñi: quia non cum tumultu exibitis, necꝫ cum fuga ibitis: ſed præcedet uos dñs, & qui cõgregat uos de⁹ Iſrael. Ecce intelliget puer meus, & exaltabitur & gloriabitur ualde: ſicut ſtupebũt ſuper te multi, ſic ingloria erit ab hominibus ſpecies tua, & gloria tua à filijs hominũ: ſic mirabũtur gentes multæ ſuper eo: & continebũt reges os ſuum: quia quib⁹ non eſt annunciatum de eo uidebunt, & qui nõ audierunt intelligent. Domine

A monia è quibus pauca dicemus. Saluabit ſibi dextera
Pſal.97.a eius: & brachiũ ſanctũ illi⁹. Et alibi: In brachio meo gē-
Eſa.51.b tes ſperabũt. De quo & Iacob dicit: Hic erit expectatio
Gen.49.b gentiũ. Et octogeſimus octauus pſalmus: Tuũ brachiũ
cum potētia. Hoc brachio eduxit dñs populũ Iſrael de
Exod.15.b terra Aegypti. de quo
Matt.16.c ad apoſtolorũ prin-
cipē loquebat: Beatus
es Simõ Bariona, qa
caro & ſanguis non
reuelauerũt tibi: ſed
pater meus qui eſt in
cœlis. Et apl's Paulus
Galat.1.c de ſe: Quando, inqt,
placuit deo qui ſepa
rauit me de utero ma
tris meę, ut reuelaret
filiũ ſuum in me. Qđ
aũt cunctis gentibus
omnes terræ termi-
nos copulauit, q ui-
ſuri ſunt ſalutare dei:
illud oſtēdit quod &
Sup.45.d in alio loco dicit: Cõ
uertimini ad me ab
extremis terræ: & ſal-
ui eritis. Et per Hiere-
Hier.16.d miã: Ad te gētes ueni
ent ab extremis ter-
Pſal.21.f ræ. Et iterũ: Recorda-
buntur & conuerten
tur ad dñm omnes fi
nes terræ. Et adora-
buntin conſpectu e-
B ius oēs familiæ gen-
tiũ, quia dñi eſt regnũ, & ipſe dominabit gentiũ: ut nõ
ſolũ uarietas gentiũ ſingularũ, ſed & oēs mundi cardi-
nes credituri prenuncient in Chriſto. Iuxta id quod ip
Matt.24.b ſe loquit: Cũ aũt prædicatũ fuerit hoc euangeliũ in to-
to mundo, tũc erit finis. Alij ſummitates & extrema ter
ræ, eos intelligi uolũt, qui non in media terra, ſed in ex
tremis eius inſtar rotarũ finib. cõſiſtētes, humilia deſe-
runt & ad excelſa feſtinant. a ¶ *Recedite, recedite, &c.*] Et
hoc Iudæi ſic differere conantur: Exite de Babylone, &
4.Reg.25 idola illorũ derelinquite. Exite de medio illius, & uaſa
quæ Nabuchodonoſor capta Hieruſalē tulerat, Cyro
Eſdræ 1.c laxãte captiuos ſub Zorobabel & Eſdra, referte in tem
plũ: nec ſicut prius de Aegypto cum tumultu & timore
fugiſtis, ita egredimini de Babylone, ſed cũ pace & uo-
luntate regis Perſarũ atcꝫ Medorũ, in quo dñi uolũtas
apparuit, qui ꝓtexit & cõgregauit uos. Alij quæ de Ba-
bylone diximus, de Romano regno interpretant, qđ
in aduentu Chriſti qui eos liberaturus ſit, hæc omnia
compleant. Nos aũt audiētes ſuprà: Quàm pulchri ſu
per montes pedes annunciantis & prædicãtis pacē. Et:
Reuelabit dñs brachiũ ſuũ in cõſpectu omniũ gentiũ,
& uidebũt oēs fines terræ ſalutare dei noſtri: nequacꝫ
hoc de Iudæis, ſed de Apoſtolorũ omniumcꝫ ſanctorũ
intelligimus choro. Quibus pręcipit, ut recedãt de Hie
ruſalē, & in toto mũdo euangeliũ prædicēt, dicēte dño
Matt.11.d ſaluatore: Ite & docete oēs gentes: baptizãtes eas in no
mine patris & filij & ſpiritus ſancti: ut nequacꝫ cum Iu
dæis blaſphemantibus maneãt, in quorũ necē Roma-
nus paret exercitus, ſed pollutos derelinquant, & ſepa
1.Cor.3.c rent ab eis atcꝫ mundent, qui portant uaſa dñi. Tēplũ
eñ ſunt ſpiritus ſancti, & magnæ domus uaſa aurea &
argētea. Qualis fuit apoſtolus Paulus, qui uas electio
Act.9.c nis dicit: præparauerat eñ ſe in uas precioſum & aptũ
in miniſterium dei. Vel certè hoc dicendum, quod ua-
ſa domini, armatura dei ſit ſpiritualis. De qua & Pau- C
lus apoſtolus loquebat: Induite uos armatura dei, & Ephe.6.c
per ſingula enumerat: Loricã iuſtitiæ, & clypeũ fidei, &
galeã ſalutis, & gladiũ ſpiritus, qui interpretat uerbũ
dei. Ad hæc addit, cingulũ ueritatis, & calceatos pedes
in pręparatione euã
gelij pacis. Et in alio
loco: Deponentes er- Rom.13.d
go opera tenebrarũ,
induamur arma lu-
cis. Sequitur: Non in
tumultu exibitis, nec
in fuga properabitis.
Neque eñ ut uicti de
Hieruſalem, ſed ut ui
ctores receſſerũt, ut
qui quotidie prædi-
cantes in tēplo euan
gelium dei, multa mi
lia Iudæorũ Chriſti fi
dei ſubiecerãt, etiam
mundum illius euã-
gelio ſubiugarēt. Prę
uium enim habebãt
dñm, qui cõgregaret
eos, deum Iſrael, hoc
eſt, de orbe terrarum
unum gregē faceret,
ut impleret illud qđ
dñs in euangelio ad
patrē loquitur: Da ut Ioan.17.d
ſicut ego & tu unum
ſumus, ſic & iſti in no
bis unum ſint: ut eo-
dem ſenſu & eadem D
ſententia, repugnantia inter ſe uitia atcꝫ contraria deſe
rentes, unam apprehenderēt ſolamcꝫ uirtutē. Necꝫ eñ
uitia & perturbationes inuicē ſe ſequũtur, quod de uir
tutibus dicitur, in quibus nec ὑπερβάσεις ſunt, nec ἐλλεί-
ψεις, id eſt, nec plus nec minus, ſed omnia temperata.
Porrò in uicijs uniuerſa cõtraria ſunt, ut pauor auda-
ciæ, impietati ſuperſtitio, luxuria parcitati. b ¶ *Ecce in-
telliget, &c.*] Ne ulla legētibus ambiguitas relinquatur,
quis ſit ille qui dixerit: Ego qui loquebar, ecce adſum.
Et quod ſit brachiũ ſanctũ dñi, quod cunctis gentibus
reuelatũ eſt, deus omnipotens pater perſpicuè docet.
Ecce intelliget ſeruus meus ſiue puer meus, de cui⁹ dif-
ferentia ſuprà diximus. Intelliget autem nõ ut uerbum
dei atcꝫ ſapiētia, ſed ut ſeruus & puer. Qui cũ in forma Phil.2.a
dei eſſet, formã ſerui dignatus eſt accipere, factus obe-
diens patri uſcꝫ ad mortē, & mortē crucis. Quamobrē
exaltauit eũ, & donauit illi nomen ſuper omne nomē.
Qui loquit in Pſalmo: Benedicã dñm qui tribuit mihi Pſal.15.b
intellectũ, & de quo Dauid canit: Qui fecit cœlos in in-
tellectu. Ipſe eſt enim ſapiētia atcꝫ intelligentia qui ꝓfi
ciebat quaſi puer ætate atcꝫ ſapiētia, de quo loquit &
Petrus: Deus patrũ noſtrorũ glorificauit filiũ ſuum Ie- Act.3.c
ſum, quem uos quidē tradidiſtis & negaſtis ante faciē
Pilati uolentis eum dimittere. Vos aũt ſanctũ & iuſtum
negaſtis, de quo & ſuprà ſcriptũ oſtēdimus. Ego teſtis, Supra 43.b
dicit dominus, & puer quē elegi, ſuper ipſum ſtupebũt
plurimi cum illius ſigna perſpexerint. Et hinc erit ma-
ius miraculũ quod inglorius erit inter homines aſpe-
ctus eius: nõ quo formæ ſignificet fœditatem, ſed quo
in humilitate uenerit & paupertate. Qui cũ diues eſſet,
pro nobis pauper factus eſt, & credentibus dixit: Diſci Matt.11.d
te à me, quia mitis ſum, & humilis corde: de quo & Cle
mens uir apoſtolicus, qui poſt Petrum Romanam re-
xit eccleſiam, ſcribit ad Corinthios: Sceptrum dei dñs

A Ieſus Chriſtus, nō uenit in iactantia ſuperbię, cū poſsit omnia, ſed in humilitate, in tantū ut uerberat⁹ à mini-
Ioan.18.d ſtro ſacerdotis, reſpōderit: Si male locutus ſum, argue de peccato: ſin aūt bene, quid me cædis? Habēs xij. angelorū milia quę illius nutibus obediret. Iſte aſperget gētes multas, mūdās eas ſanguine ſuo, & in baptiſmate dei cōſecrās ſeruituti. Sup ipſum cōtinebunt reges os ſuum & principes ſeculi: quorū omnis ſapientia, crucis prędicatione ſubuerſa eſt, & q non habuerant legē & ꝓphetas, & quibus de eo non fuerat nūciatum, ipſi uidebūt & intelligēt. De quib. loquit̃ & ſal-
Ibid.20.g uator: Beati qui non uiderunt & crediderunt. In quorū cōparatione, Iudæorū duricia reprehēdit̃, qui uidentes & audiētes Eſaiæ in ſe uaticiniū cōpleuerunt, dicētis:
Eſa.6.c Auditu audietis, & non intelligetis, & uidētes aſpicietis, & nō uidebitis. Incraſſatū eſt enim cor populi huius & auribus gra-
B uiter audierunt.

CAP. LIII.

Qvis credidit auditui noſtro, &c.] Poſt uerba patris, quibus filiū ſuū mundo nunciauerat eſſe uenturū, & ante ſcandalū crucis, de quo dicturus erat: Inglorius erit aſpectus eius, & forma eius prę filijs hominū: gloriā pręmiſerat reſurrectiōis: Exaltabit̃ & eleuabit̃, & ſublimis erit ualde, ut humilitate crucis reſurrectiōis gloriā præueniret. Reſpōdit ꝓphetarū chorus ſe impleſſe officiū, & quantū in ſe fuit, brachiū illius atq; uirtutē om̃ibus nunciaſſe. In eo aūt qđ dicit: Quis credidit auditui noſtro, & brachiū dn̄i cui reuelatū eſt? raritatē credentiū ſignificat ex Iudæis. Quodq; ſequit̃: Aſcendet ſicut uirgultū coram eo, pro quo Lxx. tranſtulerūt, ἠγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ. i. Annunciauimus ſicut paruulum corā eo. Pro uirgulto, Symmachus, ramum interpretatus eſt, ut aſſumptū oſtēderet hominē q ꝓceſsit de utero uirginali. De quo infert: Sicut radix de terra ſitienti. Pro ſitienti, Aquila interpretatus eſt inuia, ut uirginitatis priuilegium demōſtraret, qđ abſq; ullo humano ſemine de terra prius inuia ſit creatus. Iſte eſt de quo &
Sup.11.a ſuprà legimus: Exiet uirga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcēdet, ut natiuitatē ei⁹ & aſcēſum ſignificet in mundo. Sin aūt non habebat ſpeciē neq; gloriā, ſed forma ipſius erat ignobilis & deficiens præ filijs hominū: ſiue ut habet̃ in Hebræo, deſpectus & nouiſsimus
Pſal.44.a uirorū: quō in pſalmis dicit̃: Accingere gladio tuo ſuper fœmur tuum potētiſsime, pulchritudine & decore tuo? Quod facile ſoluitur: Deſpectus erat & ignobilis, quādo pendebat in cruce, & factus pro nobis maledictum peccata noſtra portabat. Et loquebatur patri:
Deus deus meus quare me dereliquiſti. Inclytus aūt e-
C rat, & decorus aſpectu, qn̄ ad paſsionē eius terra cōtremuit, ſaxa dirupta ſunt, & fugiente ſole, æternā noctem elementa timuerunt. De quo & ſponſa in Cantico canticorū: Fratruelis meus candidus, & rubicundus, electus de milibus. Candid⁹ plenitudine ac puritate uirtutū: rubicundus in paſsione, de qua poſteà lecturi ſumus: Quis eſt iſte qui aſcēdit de Edom, fuluida ueſtimēta eius, ex Boſor: electus de milibus in reſurrectionē, ut qui erat primogenit⁹ omnis creaturæ, primogenitus fieret ex mortuis. Qđ autē infert: Homo in dolore & ſciens ferre infirmitatem: Siue uirū dolorum & ſcientem infirmitatē, uerū corpus hominis & uerā demonſtrat animā, qui ſciens ferre infirmitates, omnes eas diuinitate ſuperauit. Et abſcōditus uultus illius atq; deſpectus, ut humano corpore, diuina potētia cælaretur. De quo ſuprà
D dictū eſt: Tu es deus abſcōditus, & neſciebamus. Qui uere languores noſtros & peccata portauit, & pro nobis dolet: non putatiuè, id eſt, οἰκείως, ut uetus & noua hæreſis ſuſpicantur, ſed uerè crucifixus eſt: uerè doluit, dicens in euangelio: Triſtis eſt anima mea uſq; ad mortem. Et: Anima mea turbata eſt. Et nos putauimus eum eſſe immundum, ſiue ἐν πόνῳ, id eſt, in dolore, ut Lxx. tranſtulerunt, pro quo Aquila & Symmachus poſuerūt, leproſum: Theodotio, flagellatū. Quod alijs uerbis Hebraico idiomate lepra intelligitur, iuxta illud quod in pſalmo ſcriptum eſt: Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Et eſt ſenſus: Putauimus eum pro peccatis ſuis à deo eſſe percuſſum, qui humiliatus eſt propter nos, & cum latronibus crucifixus. Pro eo quod Symmachus tranſtulit, ἐν ἀφῇ ὄντα, hoc eſt, in lepra: Aquila poſuit ἀφώμενον, id eſt, leproſum, quod multi non intelligentes, putant relictum, & alij legunt καθήμενον, id eſt, ſedentem. In principio capituli, in quo iuxta Lxx. dicitur, Domine quis credidit auditui noſtro, & brachiū domini cui reuelatum eſt, quo teſtimonio & apoſtolus Paulus utitur ad Romanos, ediſſerens illud ſuper domini paſsione, Dominus in Hebraico non habet̃, ſed pro intelligētia perſonæ ad quam dicitur, additū eſt. b ¶ *Ipſe autē uulneratus eſt, &c.*] Nos, inquit, putauimus eum uirum dolorum. Siue iuxta Lxx. eſſe in dolore & percuſſum à deo, & ꝓpria ſuſtinere peccata. Ille autem uulneratus eſt propter iniquitates noſtras, dicēs in pſalmo: Foderūt manus meas & pedes, ut ſuo uulnere, uulnera noſtra curaret: & attritus eſt ſiue infirmatus propter ſcelera noſtra

CAPVT

Qvis [a] credidit auditui noſtro: et brachiū domini cui reuelatū eſt? Et aſcendit ſicut uirgultū corā eo, & ſicut radix de terra ſitienti: nō eſt ſpecies ei neq; decor, & uidim⁹ eū, & nō erat aſpectus, et deſiderauimus eū, deſpectū & nouiſsimū uirorū, uirū dolorū, & ſcientē infirmitatem: & quaſi abſconditus uultus eius & deſpect⁹, unde nec reputauimus eū. Verè languores noſtros ipſe tulit et dolores noſtros ipſe portauit: & nos putauimus eū quaſi leproſum & percuſſum à deo & humiliatū. Ipſe aūt uulneratus eſt ꝓpter iniqtates noſtras: attrit⁹ eſt ꝓpter ſcelera noſtra. Diſciplina pacis noſtræ ſup eū, et liuore eius ſanati ſumus. Oēs nos quaſi oues errauimus: unuſquiſque in uia ſua

LIII.

Domine quis credidit auditui noſtro: et brachiū dn̄i cui reuelatū eſt? Annūciauimus quaſi paruulū in cōſpectu eius: ſicut radix in terra ſitienti. Non eſt ſpecies ei neq; gloria: et uidimus eum, & non habebat ſpeciē neq; decorē, ſed ſpecies eius inhonorata, & deficiēs præ filijs hominū. Homo in plaga & ſciēs ferre infirmitatē, quia auerſa eſt facies eius, deſpecta & non reputata. Iſte peccata noſtra portat, & ꝓ nobis dolet: & nos reputauimus eū eſſe in dolore, & in plaga, et in afflictione. Ipſe aūt uulneratus eſt ꝓpter peccata noſtra, & infirmatus eſt propter iniquitates noſtras. Diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, liuore eius ſanati ſumus. Oēs quaſi oues errauim⁹: homo in uia ſua

Matt. Cant. Matt. Pſal. Pſal. Rom. Pſal.

A ſtra, ut factus ꝓ nobis maledictū, nos liberaret de maledicto. Maledictus em̄ omnis homo q pēdet in ligno.
Ephe.2.c Vnde diſciplina pacis noſtræ ſuper eū eſt. Quod enim nos pro noſtris debebamus ſcelerib. ſuſtinere, ille pro nobis paſſus eſt, pacificans per ſanguinē crucis ſuæ, ſiue quæ in terra, ſiue quæ in cœlis ſunt. Ipſe eſt em̄ pax noſtra, qui fecit utraq; unū, & mediū parietē macerię ſoluens inimicitiam in carne ſua, & liuore eius ſanati ſumus. Ex quo perſpicuū eſt: ſicut corpus flagellatum atq; laceratū ſigna iniuriæ in uibicibus ac liuore portabat: ita & animam uerè doluiſſe ꝓ nobis, ne ex parte ueritas, & ex parte mendacium credatur in
Rom.3.c Chriſto. Omnes, inquit, quaſi oues errauimus, & indigui m⁹ miſericordia dei,
Pſal.118.y dicētes in pſalmo: Erraui ſicut ouis perdita, quæ in euangelij
Matt.18.b parabola boni paſtoris atq; ſoliciti humeris reportata eſt. Quę ſint aūt iſtæ oues, ſequēs uerſus oſtendit: Homo in uia
B ſua errauit, ſiue unuſquiſq; in uia ſua declinauit: ut ꝓprium ſequeretur errorem, & rectam uiam deſerens, de crucifixo diuerſa ſentiret. Dominus autē poſuit in eo iniquitatē omniū noſtrū, ſiue tradidit eum pro pecca-
Ioan.18.b tis noſtris, ut quod propter imbecillitatē uirium ferre nō poteramus, ꝓ nobis ille portaret, qui oblatus eſt, quia ipſe uoluit. Non enim neceſsitate crucē, ſed uolū-
Mat.26.d tate ſuſtinuit, dicens in euangelio: Calicē quē mihi dedit pater, nō bibam illum? Et ad Petrū qui ſcandalizabatur à crucis nomine, quia neſciuit myſteriū & huma-
Mar.14.c no pauore trepidabat: Vade retro me ſatana, ſcandalū es mihi, quia non ſapis ea quæ dei ſunt, ſed quæ hominum. Alioqui ſi non propria uoluntate eſſet oblatus, qui indicare & prædicere poterat proditorē, & Apoſto-
Ioan.18.a lis loquebatur: Omnes uos in hac nocte in me ſcandalum ſuſtinebitis, poterat eos qui ad ſe miſsi fuerāt declinare, quibus occurrit intrepidus, & ultrò ſe obtulit, dicens: Quem quæritis? Qui ſtatim ceciderunt retrorſum. Vocē enim præſentis dei ferre non poterant. Pulchreq; addidit: Et non aperuit os ſuū. Qui dicēti Pilato: Mihi non loqueris? noluit reſpondere. Siue iuxta Lxx. Afflictus nō aperuit os: Aut iuxta Symmachum & Theodotionē: audiens non aperuit os ſuum. b ¶ *Sicut*
Act.8.c *ouis ad occiſionē ducetur, &c.*] Hoc teſtimoniū, cum in Actibus apoſtolorū reginæ Cādacis eunuchus rheda ueheretur, & legens non intelligeret, interpretante Philippo ſuper paſsiōe & nomine ſaluatoris, intellexit: & ſtatim baptizatus in agni ſanguine quē legebat, uir meruit appellari, & Apoſtolus genti Aethiopum miſſus eſt. Qui igitur oblatus eſt Pilato, quia ipſe uoluit, & non reſpondit, ut patibulum pro nobis damnatus a-
1.Cor.5.b ſcenderet: ipſe ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & quaſi agnus coram tondēte obmutuit. Etenim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, quem Ioannes baptiſta monſtrabat, dicens: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mūdi. Qui & in Apocalypſi Ioannis euā- C
gelíſtæ, agnus occiſus ſæpe memorat̃. Qui de ſeipſo lo- Hier.11.d
quit̃ in Hieremia: Ego aūt ſicut agnus innocens, & du- 2.Cor.5.d
ctus ad uictimā neſciebam. Cum em̄ neſciret peccatū, Heb.2.d
pro nobis peccatū factus eſt. Et ſicut agnus cum ducit ad uictimam non repugnat: ſic ille paſſus eſt uoluntate, ut deſtrueret eū, qui mor-
tis habebat imperiū, Philip.2.a
humilians ſe uſq; ad mortem, & mortem
crucis. Hic agnus eſt Exod.12.b
in cuius typo immolabatur agnus, cuius cruor linitus in poſtibus, exterminatorē fugabat Aegypti: q non ſolum ſanguine ſuo nos redemit, ſed & lanis operuit: ut al gētes infidelitate, ſua ueſte calefaceret, & audiremus apoſtolū
nobis loquētē: Quot Gal.3.g
quot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtū induiſtis. Et in alio lo-
co: Induimini Chri- Rom.13.d
ſto Ieſu. Quodq; ſequitur: De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt. Siue ut Lxx. tranſtulerunt, ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, id eſt, in
humilitate iudicium eius ablatum eſt, illud ſignificat D
quod de tribulatione atq; iudicio ad partē uictor aſcēderit, ſiue quod iudex omniū, iudicij non reperit ueritatē, ſed abſq; ulla culpa, ſeditione Iudęorū & Pilati uoce damnatus ſit. Vnde admiratur Propheta ꝙ omniū
deus ſe tradiderit paſsioni. De quo Paulus loquitur: Si 1.Cor.2.c
enim credidiſſent, nunq̄ dn̄m gloriæ crucifixiſſent. Sequitur: Generationē eius quis enarrabit? Quod dupliciter intelligitur: Aut enim de diuinitate eius accipiendum eſt: quod impoſsibile ſit diuinæ natiuitatis noſſe
myſteria. De qua ipſe loquitur in prouerbijs: Ante om- Prou.8.b
nes colles generauit me. Iuxta illud qđ alibi legimus:
quis cognouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius e- Rom.11.d
ius fuit? id eſt, nullus. Aut de partu uirginis, qđ difficulter poſsit exponi. Deniq; cum Mariæ diceretur ab
angelo: Cōcipies & paries filium: Illa reſpondit: Vnde Luc.1.c
mihi hoc, quia uirum non cognoui? Cui rurſum angelus: Spiritus, inquit, ſanctus ueniet ſuper te, & uirtus altiſsimi obumbrabit tibi, ut uel ab angelo uel ab euangeliſta tantum natiuitatis huius ſacramenta dicantur.
Cuius narrator rariſsimus eſt, ſecundū illud: Quis ſa- Oſee 14.d
piens & intelliget hæc, intelligens & cognoſcet ea? Sin autē prudens lector tacita cogitatione reſponderit: Et
quomodo ſcriptum eſt: Nemo nouit filium niſi pater: Luc.10.d
& nemo nouit patrē, niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare: Et qui nouit patrē & filium, utiq; & generationis poteſt enarrare myſterium: Audiat aliud eſſe noſſe, aliud eloqui: quia frequenter quæ mente concipimus, ſermone explicare non poſſumus. Ergo & myſterium diuinæ natiuitatis in corpore poſſunt ſancti, fide ma-
gis noſſe quàm dicere. Alioquin & Apoſtolus raptus 2.Cor.12.a
in tertium cœlum, & in paradiſum, audiuit uerba quæ nequaq̄ ualet humana lingua proferre. Sed & ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus. Iſtius igitur, cuius generationem, aut nullus aut rarus enarrare

HEB. ſua declinauit, et dn̄s poſuit in eo iniquitatē omniū noſtrū. Oblatus eſt, qa ipſe uoluit, & non aperuit os ſuū. [a] Sicut ouis ad occiſionē ducet̃, et quaſi agnus corā tondēte obmuteſcet: et nō aperiet os ſuū. De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt. Generationē ei⁹ qs enarrabit, quia abſciſus eſt de terra uiuentiū? propter ſcelus populi mei ꝑcuſsit eos. Et dabit impios pro ſepultura, & diuitē pro morte ſua: eo ꝙ iniquitatē non fecerit, neq; dolus fuerit in ore eius. Et domin⁹ uoluit cōterere eū in infirmitate. Si po-

SEP. ſua errauit. Et dominus tradidit eū propter iniquitates noſtras, & ipſe ꝓpter afflictionē nō aperuit os. Sicut ouis ad uictimā ductus eſt, & ſicut agnus coram tondēte mutus, ſic nō aperuit os ſuum. In humilitate iudicium eius ſublatum eſt. Generationē illius quis enarrabit, qa tollitur de terra uita eius? Ab iniquitatib. populi mei ductus eſt ad mortē, & dabo peſsimos ꝓ ſepultura eius et diuites pro morte illius. Quia iniquitatē non fecit, neq; dolū ī ore ſuo, & dn̄s uult mūdare eum à plaga. Si de-

A rare poteſt: ſublata eſt uita de terra, ut nequaquam in terra ſed in cœlo uiueret. Siue abſciſſus eſt de terra uiuentiū *Apoc.1.d* ut impleretur de eo quod ſcriptū in Apocalypſi Ioānis: Ego ſum primus & nouiſsimus, qui uiuebam & ſum mortuus, & ecce uiuo in æternū, ut poſt uitā quam uixit in

HEB. [a] Si poſuerit pro peccato animā ſuā, uidebit ſemen longæuū: & uoluntas dñi in manu eius diriget: pro eo quod laborauit anima eius, uidebit et ſaturabitur: i ſciētia ſua iuſtificabit ipſe iuſtus ſeruos meos multos: et iniquitates eorū ipſe portabit. [b] Ideò diſpertiā ei plurimos, et fortiū diuidet ſpolia, pro eo quòd tradidit in mortē animā ſuam, &

SEP. Si dederitis pro peccato, anima ueſtra uidebit ſemē longæuū, & uult dñs auferre de dolore animam eius oſtendere ei lucem, & formare intelligentiam. Iuſtificare iuſtum bene ſeruientem multis, & peccata eorum ipſe portabit. Propterea ipſe poſsidebit multos: & fortium diuidet ſpolia: pro eo quod cōtaminata eſt in morte anima eius, &

terra mortuus terræ, cœlis uiueret in æternū. Quodque iūgitur: Propter ſcelus populi mei percuſsit eos. Siue iuxta Lxx. ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον, id eſt, ab iniquitatibus populi mei ductus eſt ad mortem: Duplicē ſenſum habet. Aut enim perſecutores & ſceleratos populi ſui, ſua morte percuſsit. Aut propter magnitudinē peccatorū populi quē ſemper peculiarē habuit ductus ad mortē eſt, ut illos ad uitam ſua morte reuocaret. Ipſe dedit impios pro ſepultura ſua, & diuitē pro morte ſua. Siue peſsimos, pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius, utrūque populū ſignificās: ut in malis & peſsimis qui antè dei noticiā non habebāt, oſtēdatur gentiū multitudo: in diuitib. quorū erat teſtamentū & legislatio & prophetæ, Iudaicus populus demonſtretur. Ergo idcirco paſſus eſt dñs & ſepultus, ut ex utroque populo ſibi eccleſiā cōgregaret. Siue hoc dicendū, quod ſcribas & phariſæos, ac Sadduceos, ſacerdotes, &
B pontifices, qui in populo ante regnabant, & nimijs opibus affluebāt, poſt dñi paſsionem Romanis tradiderit deus, & æternæ ſubiecerit ſeruituti. Iſte pro cuius ſepultura & morte, impij diuitesque ſunt traditi, iniquitatem nō fecit, nec dolus inuētus eſt in ore eius. Quod de nullo penitus hominū intelligi poteſt, ut nec opere nec ſer-
Iob 25.b mone peccauerit, dicēte ſcriptura: Nemo mūdus à ſordibus, ne ſi unius quidē diei fuerit uita eius: & oēs ſicut oues errauimus, unuſquiſque in uia ſua declinauit: niſi de illo, qui peccata noſtra portauit, & pro nobis dolet & uulneratus eſt pro iniquitatib. noſtris. Et afflictus eſt propter ſcelera noſtra, cuius liuore ſanati ſumus. Super quo &
1.Pet.2.d princeps apoſtolorū Petrus hoc teſtimoniū ediſſerēs ait: In hoc enim uocati eſtis, quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, relinquēs nobis exemplū ut ſequamini ueſtigia eius. qui peccatū nō fecit, nec inuētus eſt dolus in ore ipſius. qui cū malediceretur, nō maledicebat, & cū pateretur, nō cōminabatur. Dñs aūt uoluit mūdare eū à plaga, quā lācea militis percuſſus acceperat. Siue cōterere eū in infirmitate ac uulnere. De quo & ipſe dicebat: quoniam quē tu percuſsiſti, ip-
Zach.13.d ſi perſecuti ſunt. Et per Zachariā loquitur deus: Percutiā paſtorē, & oues diſpergentur. Ergo ut pateretur nō fuit neceſsitatis, ſed uolūtatis patris & ſuæ, ad quē ipſe dicebat: Deus, ut facerē uoluntatē tuā uolui. De quo & ſuprà legimus: Oblatus eſt, quia ipſe uoluit. *a ¶ Si poſuerit, &c.*] Iuxta Hebraicū hic ſenſus eſt: Si poſuerit pro peccato animā ſuā ille quē dñs cōterere uoluit ſiue mundare, uidebit ſemē longæuum quod ſeminauit in bona terra. De
Mat.13.a quo in euāgelio ſcriptū eſt: Exiuit qui ſeminat ſeminare. Et iterū: Simile eſt regnū cœlorū homini qui ſeminauit bonū ſemē in agro ſuo. Et uoluntas dñi in manu illius diriget, ut quicquid pater uoluit, illius uirtutib. im-
Ioan.17.b pleatur, dicētis ad patrē: Ego ſeruaui eos in nomine tuo quos dediſti mihi. Cuſtodiui & nemo ex his perijt, niſi filius perditionis. Semē aūt uidebit æternū, & uolūtas patris in manu illius diriget. Quia laborauit anima e-
C ius multo tēpore, requiē non inueniēs in Iudæis, & di-
Matt. cēs in euāgelio: Vulpes foueas habēt, & uolucres cœli nidos, filius aūt hominis nō habet ubi caput reclinet.
Esa. Et in hoc eodē propheta: Laboraui ſuſtinēs. Quia igitur laborauit, uidebit eccleſias in toto orbe conſurgere, & earū ſaturabitur fide. Denique cū eſu-
Ioan.4 riens & ſitiēs ſediſſet ſuper puteum Iacob, mediū diē ſole torrēte, emptis cibis uti noluit, quia iam Samaritanæ & exeuntis ad eū ciuitatis Sichē, fide ſatiatus erat. Iuxta quē ſenſum dicēs inter octo beatitudi-
Matt. nes: Beati qui eſuriūt & ſitiunt iuſtitiam. In ſcientia ſua, id eſt, in doctrina, ipſe iuſtus, qui peccatū nō fecit, nec dolus inuētus eſt in ore eius, & ſeruus patris qui formā ſerui acceperat, & dñi ſeruierat uolūtati, multos iuſtificabit de toto orbe credentes. Et iniquitates eorū ipſe portabit, quas illi portare nō poterāt, & quarū pondere opprimebantur. Iuxta Lxx. hoc dicit: O uos propter quorum peccata filius dei eſt ductus ad mortē, qui peſsimi & in malo diuites, dati eſtis pro ſepultura & morte eius: ſi uolueritis agere pœnitentiam, & pro peccatis ueſtris offerre ſacrificiū placēs deo, ſpiritū contribulatū, uidebit anima
D ueſtra ſemē lōgi tēporis, ipſum dñm ſaluatorē. De quo in octogeſimo octauo pſalmo canitur: Semē eius in æternum permanet, & thronus illius ſicut ſol in conſpectu meo: Et iterū: Ponā in ſeculū ſeculi ſemē eius, & thronū illius ſicut dies cœli. Quod alijs uerbis ad uirginē Ga-
Lucæ briel loquitur: Ecce cōcipies in utero & paries, qui filius altiſsimi uocabitur. Et dabit illi dñs thronū Dauid patris ſui, & regnabit ſuper domū Iacob in ſempiternū, & regni eius non erit finis. Vult enim dñs auferre de dolore animā eius, qui dixerat: Triſtis eſt anima mea uſque ad mortē, ut crucis cōtumelia reſurrectionis gloria temperetur. Et oſtendere ei lucem, ut omnes per ſe uideat illuminatos. Et formare intelligentia, ſubauditur eum, ſuper quē deſcenderit ſpiritus ſapientiæ & intellectus. Et
Matt. iuſtificare iuſtū qui bene multis ſeruierit. Non enim ue-
Ioan. nit ut miniſtraretur ei, ſed ut miniſtraret, in Petri pedibus cunctorū apoſtolorū peccata abluēs: Qui apparuit in carne, iuſtificatus eſt in ſpiritu. De quo & Iudas proditor confitetur: Peccaui, tradens ſanguinē iuſtū. Et uxor
Matt. Pilati: Nihil tibi ſit & iuſto illi: multa enim paſſa ſum hodie in ſomnis propter eū. Et notandū quod nō iuſtificatus ſit, ut de iniquo iuſtus fieret. Sed iuſtus iuſtificatur, nō ut inciperet eſſe quod nō erat, ſed ut quod erat, omnibus appareret. Iſte iuſtus pro iniquis paſſus eſt, ut oēs
Luc. nos offerret deo. De quo dicitur ad Iudæos: Et negaſtis ſanctū & iuſtū, & petiſtis ut uir homicida donaretur uobis. Et peccata, inquit, eorū ipſe portauit, quaſi medicus languores ægrotantiū, quo ſani nō indigēt, ſed hi qui male ſe habēt. *b ¶ Ideo diſpertiā, &c.*] Cauſas reddit cur poſt paſsionē multa Chriſtus præmia cōſequatur. Quia, inquit, paſſus eſt, & fecit omnia quæ præteritus ſermo deſcripſit, & iniquitates multorū ipſe portauit. Prop-
Matt. terea diuidam ei plurimos, ut pro parte dñi Iacob, & funiculo hæreditatis illius Iſrael, credāt in eū de oriēte & occidēte uenientes, & recumbant in regno dei, cū Abra-

A ham, Iſaac, & Iacob. Impleto illo quod ſcriptum eſt: Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam, & poſſeſsionem tuam terminos terræ. De quo & in hoc eodem propheta legitur: Erit radix Ieſſe, & qui reſurget ut principetur gentium, in ipſo gentes ſperabunt. Iſti autē pluri

HEB. & cum ſceleratis reputatus eſt, & ipſe peccata multorū tulit: & pro tranſgreſſoribus rogauit.

SEP. & cū iniquis reputatus eſt, & ipſe peccata multorū ſuſcepit, & propter iniquitates eorū traditus eſt.

rimi quondam à fortib. tenebātur, & ſub ſpecie aſinæ & pulli, multos habebant dominos, quibus di-
Matt.21.a xerūt apoſtoli: Dominus eos neceſſarios habet. Qui fortes erant antequam Chriſtus humanū corpus aſſumeret, & forte ſuperato, diriperet domū eius. Prædā ergo fortiū apoſtolis ſuis tradidit atque diuiſit, ut Petrus, Iacobus & Ioannes circūciſi populi principes fierent, & Paulus & Barnabas mitterentur ad gentes, locis nō animo ſeparati: & ſub uno dño in diuerſa ſtarēt acie, ut agminis utriuſque uictoria, triumphū erigerent ſaluatori. Ex quo qui diſ-
Act.15.a penſatoriā inter ſe Petrū & Paulū contentionē, uere dicunt iurgium fuiſſe atque certamē, ut blaſphemāti Porphyrio ſatisfaciant, & ueteris legis cæremonias in eccleſia Chriſti, à ſtirpe credentis Iſrael aſſerunt eſſe ſeruandas, debent & aureā in mille annis expectare Hieruſalem, ut uictimas immolent & circūcidantur, ut in ſabbato ſedeant, dormiant, ſaturentur, inebrientur, & ſurgant ludere, qui ludus offendit deū. Hoc diximus propter id quod nunc prophetatur. Et fortiū diuidet ſpolia. Iuxta illud quod in alio loco ſcriptū eſt: Cum diui-
Pſal.66.c deret cœleſtis gentes in ea. Et iterū: Rex uirtutū dilecti, & ſpeciei domus diuidere ſpolia. Denique ſuper Paulo apoſtolo, qui de tribu Beniamin erat: iuxta Hebraicū
Gen.49.d dicit: Beniamin lupus rapax, mane comedet, & ad ue-
B ſperā diuidet ſpolia. De quibus & antè iam diximus: Lætabūtur in conſpectu tuo, ſicut qui lætantur in meſſe, & ſicut qui diuidunt ſpolia: In toto orbe ſibi Chriſti eccleſias diuidētes. Propterea autē accipiet gentes plurimas, qui uenit prædicare captiuis remiſsionē, & captiuā prius à diabolo atque dæmonibus duxit captiuitatē,
C & dedit eam donò hominibus atque credentibus, quia tradidit in mortem animam ſuam, & cum ſceleratis ſi-
1.Cor.9.c ue iniquis reputatus eſt. Si enim Apoſtolus eius his qui erant ſine lege, factus eſt quaſi ſine lege, cum non eſſet ſine lege, ſed eſſet in lege Chriſti: quare non & Chriſtus cum iniquis reputatus ſit, ut iniquos redimeret à peccato, & omnibus omnia fieret, ut oēs ſaluos faceret? Peccata enim no-
2.Pet.2.d ſtra portauit in corpore ſuo, ligno crucis affigens ea, ut deleret chirographū, quod diabolo & angelis illius feceramus, ſcriptum manibus animæ, id eſt, operibus eius. De quibus Paulus Apoſtolus lo-
Eph.2.a quitur: Et uos cum eſſetis mortui in peccatis, & in deſiderijs carnis, uiuere fecit cum Chriſto, donans nobis omnia peccata. Et delens quod aduerſum nos erat chirographum quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci: ſpolians principatus, & poteſtates dehoneſtauit, cōfidenter triumphans de eis. Iniquos autem cum quibus reputatus eſt, Marcus
Mar.15.c euangeliſta latrones intelligit ſcribens: Et crucifixerūt cum eo duos latrones, unum à dexteris, & alterum à ſiniſtris. Et impleta eſt ſcriptura quæ dicit: Et cū iniquis reputatus eſt. Quod & altius intelligi poteſt, dicēte de
Pſal.97.a ſemetipſo domino: Reputatus ſum cum deſcendentibus in lacum, factus ſum ſicut homo ſine adiutorio inter mortuos liber. Verè enim reputatus eſt inter peccatores & iniquos, ut deſcenderet ad infernū: qui in mul-
Rom.4.d tis ſcripturarum locis uocatur lacus, & uinctos in carcere liberaret. Qui traditus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Tantæque
D clementiæ fuit, ut pro tranſgreſsionibus, imò pro perſe-
Luc.23.c cutoribus ſuis rogaret in cruce, & diceret: Pater, ignoſce illis, quod enim faciunt, neſciunt.

Commentarij decimiquarti in Eſaiam prophetam Finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMQVINtum Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Procemium.

CRebro Euſtochiū dixiſſe me noui, Apoſtolos & Euangeliſtas ubicunque de ueteri inſtrumento ponunt teſtimonia, ſi inter Hebraicū & Septuaginta nulla diuerſitas ſit, uel ſuis uel Septuaginta interpretū uerbis uti ſolitos. Sin autem aliter in Hebraico, aliter in ueteri editione ſenſus eſt: Hebraicum magis quàm Septuaginta interpretes ſequi. Denique, ut nos multa oſtendimus poſuiſſe eos ex Hebræo, quæ in Septuaginta nō habentur, ſic æmuli noſtri doceāt aſſumpta aliqua de Septuaginta teſtimonia, quæ nō ſunt in Hebræorum libris, & finita contentio eſt. Hoc diximus quia præſens capitulum cum in ſenſu unum ſit, in uerbis diſcrepat. A' cuius explanatione, quintus poſt decimum in Eſaiam liber incipit.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Eſaiam prophetam, Liber XV.

CAPVT LIIII.

HEB. LAuda [a] ſterilis quæ nō paris: decanta laudē & hinni quæ non parturiebas, quoniam plures filij deſertæ magis quàm eius quæ

SEP. LAetare ſterilis quæ non paris, erūpe & clama quæ non parturis, quia plures filij deſertæ, magis quàm eius quæ

LAuda ſterilis, &c.] Symmachus hunc locum ita interpretatus eſt: Lætare ſterilis quæ non pepeRiſti: Gaude in exultatione, & hinni, quæ non parturiſti. Plures enim filij diſsipatæ, magis quàm eius quæ erat ſub uiro. A quo Theodotio & Aquila præter pauca uerba non diſcrepāt. Poſt natiuitatē ſaluatoris, & ordinē uitæ atque uirtutū, paſsionē crucis, & reſurrectionis gloriam, quando ponēs animā ſuā uidit ſemen longæuū, & in ſciētia ſua ipſe iuſtus iuſtificauit plurimos, & fortiū diuiſit ſpolia, & pro tranſgreſſoribus rogauit, dans locū pœnitētiæ, trāſit ad uocationē gentiū & qui in illo ſint credituri, pleno ſermone deſcribit. Quē quidē locū & apoſtolus Paulus ſub nomi-
Galat.4.d ne Saræ & Iſaac, refert ad eccleſiā, quod prior populus de mōte Sina & Agar ſeruiat cū filijs ſuis, ſequens autē liber ſit, de quo dicit

A dicit Eſaias: Lętare ſterilis quę nõ paris: erũpe & clama quæ nõ parturis. quia plures filij deſertæ, magis ꝗ̃ eius quæ habet uirũ. Et ſtatim: nos aũt, inq̃t, fratres ſecundũ Iſaac re ꝓmiſsiõis filij ſumus. Sed ſicut tũc q̃ ſecũdũ carnẽ natus eſt, perſequebaẽ eũ, q̃ ſecũdũ ſpiritũ, ita & nũc. Sed q̃d dicit ſcriptura? Eijce ancillam & filiũ eius. Non. n. hæres erit filius ancillæ cũ filio liberæ. Nos aũt fratres nõ ſumus filij ancillæ, ſed liberæ, qua libertate donauit nos Chriſtus. Si igitur uas electionis, aſſumens de Eſaia teſtimoniũ, quod nunc habemus in manib. ad re ꝓmiſsionis retulit filios, &

HEB. quę habebat uirum, dicit dñs. [a] Dilata locũ tẽtorij tui, & pelles tabernaculorũ tuorũ extẽde, ne parcas, longos fac funiculos tuos, & clauos tuos cõſolida. Ad dexterã enim & ad læuã penetrabis, & ſemen tuum gentes hæreditabit, & ci-

ad eccleſiam de gẽtib. ſeu ex utroqꝫ populo cõgregatã, quæ deſerta in Iudęis fuerat & relicta, quę uirũ non habuerat deũ, nec legẽ acceperat nec ꝓphetas, ipſa ratione cõpellimur ſequi ueſtigia pręceſſoris: & deſertã eam
Suprà 36.a dicere de qua ſuprà legimus: Lætare deſerta, & reliqua his ſimilia. De qua & in Hieremia ſcriptũ eſt ex perſona
Hier.15.b dei: Vacua facta eſt quę pariebat ſeptẽ, defecit & anima eius. Occidit ei ſol adhuc meridie. Et in Samuelis uo-
1.Reg.2.a lumine: Sterilis peperit ſeptẽ, & quæ habebat filios plu
Pſal.112.a res, infirmata eſt. Et in pſalmis: Qui habitare fecit ſterilẽ in domo, matrẽ filiorũ lætantẽ. Septẽ aũt filios dicit genuiſſe ſynagoga, propter myſteriũ hebdomadis & ſabbati, cui prior populus fuerat obligatus. Siue pro ſeptem, plures intelligẽdi ſunt, iuxta Hebræi ſermonis ambiguitatẽ, quo & ſabbatum ſignificaẽ & plures. De
B quo in Hebraicarũ quæſtionũ libro, quem in Geneſin ſcripſimus, plenius dictũ eſt. Hæc ergo quę quandiu uirũ habebat deũ ſermonẽqꝫ diuinũ, & legi iũcta erat, generabat deo plurimos filios: q̃m aũt accepit libellũ repudij, & uocãti uiro noluit reſpõdere & audiuit: Filia
Hier.3.b matris tuæ tu es, quæ dereliq̃ſti uirũ tuũ. Et iterũ: Non ut dñm me uocaſti, neqꝫ ut patrẽ & principẽ uirginita-
Tren.1 tis tuæ: Proptereà in hoc eodẽ propheta plangit: Quõ facta eſt meretrix ciuitas fidelis Siõ plena iudicij, ĩ qua iuſticia dormiuit in ea, nũc aũt latrones. Sed & hoc notandũ, quod quãdo dicit: Plures filij deſertæ, magis ꝗ̃ eius quæ habet uirũ, nõ penitus ſynagoga excludatur à partu, ſed multitudo ei gentiũ præferaẽ: & ipſa eñ in apl̃is, & per apl̃os primũ populũ genuit de Iudæis. Vnde duo apoſtolorũ principes, agmina ſibi credentiũ in Chriſto, circũciſionis & gentiũ diuiſerunt, ut ex utroqꝫ populo deſertã prius atqꝫ pauperculã ędificarẽt Hieruſalẽ. Quod aũt Hebraicũ ꝓ lætitia, hinnitũ poſuit, gaudij ſignificat magnitudinẽ, in ſimilitudinem hinniẽtis
Iob 39.c equi ad uictoriã. De quo in Iob plenius ſcribiẽ. Hũc locũ & cætera quæ ſequunẽ, Iudæi & noſtri Iudaizãtes ad Hieruſalẽ referũt, quã dicũt in mille annorũ regno inſtaurandã, & eandẽ eſſe quæ prius habuit uirũ, & poſtea habere deſierit, multoqꝫ plures habitura ſit filios poſt repudiũ, quàm prius habuit ſub uiro. Cum perſpicuè duarum mulierũ ponatur cõparatio, eius quæ uirum habuit & dimiſſa eſt, & eius quæ ſemper deſerta & abſqꝫ uiro fuit. Nec mirandũ de Iudæis, quorum oculi aureſqꝫ ſunt clauſę, ſi apertam non uideant ueritatem. De Chriſtianis quid loquar, neſcio, qui dicente Apoſtolo, quæ ſunt allegorica, & ad duo teſtamenta, uetus & nouum, Saram Agarqꝫ referente: Iudæis tradunt manus, terrenarum in mille annis deſiderio uoluptatum. a ¶ *Dilata locum tentorij tui, &c.*] Cui dixerat: Lauda ſterilis quæ non paris, rumpe uincula quibus prius te-

nebaris aſtricta, & clama in cõfeſsionẽ dñi, quę liberos C nõ habebas. Nũc eidẽ pręcipiẽ in ſimilitudinẽ tabernaculi Moyſi, quod quondã habuit in deſerto, ut dilatet Exod. tentoriũ ſuũ, pelleſqꝫ diſtẽtet, & funiculos faciat lõgiores, & clauos quibus firmaẽ omne tentoriũ, in altũ defi

SEP. quę habet uirum. Dixit enim dominus: Dilata locum tabernaculi tui, & aulæorum tuorum fige, ne parcas. Protende funiculos, & clauos tuos conforta adhuc in dextris, & in ſiniſtris dilata, & ſemen tuum poſsidebit gentes: & ci-

gat, & roboret, ne uẽtorũ flatibus diſsipetur. Ad dexterãqꝫ penetret & ſiniſtram, & nequaq̃ Iudaici tabernaculi imiteẽ anguſtias, q̃d centũ lõgitudinis cubitorũ, & q̃nquaginta latitudinis ambiebat: nec templi breuitate claudaẽ, quod ſexaginta cubita habebat in lõgũ, & uiginti in latũ.

Sed ad dexterã & ad ſiniſtram locũ capere ne ceſſet. Ac ne putemus hoc iuxta friuolam Hebræorũ cõtentionẽ dici de Sion, quæ in antiquũ ſtatũ à dño reſtituẽda ſit, ponit manifeſtius quod latebat: Et ſemẽ tuũ gentes hęreditabit. De quo & in Euangelio legimus: Egreſſus eſt Mat. qui ſeminat ſeminare. Et iterũ: Nõnne bonũ ſemen ſe- Ibidem minaſti in agro tuo? Quod ſemen etiã ciuitates deſertas faciet inhabitari, ut eccleſiæ gentiũ in toto orbe cõſurgant. Vel certè ſemen dicendũ eſt apoſtolorũ, & Iudaici populi reliquiæ. De quo in hoc eodem propheta dicitur: Niſi dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Eſa. Sodoma eſſemus, & ſimiles Gomorrhæ fuiſſem⁹. Et Apoſtolus: Reliquiæ, ait, ſaluæ factæ ſunt. Hoc de eccleſia Rom. rum magnitudine, quæ pro uno Iudææ loco & ipſo anguſtiſsimo, in toto orbe terrarũ, ſuos terminos dilatabunt. Veniamus ad intelligentiã ſpiritualẽ. Qui in ta- D bernaculo eſt, firmã atqꝫ perpetuã non poſsidet manſionẽ, ſed ſemper mutat loca: & ad ulteriora feſtinat, dicens in pſalmo: Pertranſibo in locũ tabernaculi admi- Pſal. rabilis, præteritorũ obliuiſcens, & in futurum ſe extendens, donec perueniat ad brauium ęternę uocationis. De hoc tabernaculo & in alio loco legimus: Quàm dilecta tabernacula tua dñe uirtutũ: cõcupiſcit & deficit anima mea in atria dñi. Poſtqꝫ infert: Beati qui habitãt in domo tua, in ſecula ſeculorũ laudabunt te. Finis eñ tabernaculorũ, æternę domus poſſeſsio eſt, quę fundamenta non mutat, nec transfertur de alio in aliũ locũ. Qui eñ plantati in domo ſunt dñi, prius in atrijs illius effloruerunt, ut in floribus ad frugẽ ueniant, poſsintqꝫ dicere: Ego autẽ ſicut oliua fructifera in domo dei. De- Pſal. niqꝫ uir ſanctus tabernacula præterire feſtinans, & domum dei uidere deſiderans, unũ uotũ ſe habere dicit, ut nunq̃ de domo dei exeat. Vnũ petiui à dño, hoc re- Ibidem quiram, ut inhabitem in domo domini omnibus diebus uitæ meæ. Dilatandum eſt enim tabernaculũ, & aulæa pelleſqꝫ tendendæ, & funiculi multiplicium uariorumqꝫ ſermonũ longius producendi, & claui ratione firmandi, in dextris & ſiniſtris: ut ſemen ſermonis, id eſt, doctrinæ dei, gẽtes ualeat poſsidere, & ciuitates habitabiles facere, quæ accepit qui mnam duplicauerat. Dextra aũt & ſiniſtra in ſcripturis ſanctis, tunc in bonã 2.Cor. partẽ accipiẽ, quando eas & iuxta ſpiritũ intelligimus, & iuxta literã per arma iuſticiæ à dextris & à ſiniſtris: ut & humilior intelligentia, uitę teneat inſtitutionẽ, exemplaqꝫ maiorũ, & ſpirituales atqꝫ ſublimes de pręſentibus nos trãsferat ad futura. Hoc eſt quod & dñs pharifæis interrogantibus loquebaẽ: Reddite quæ ſunt Cęſaris Cæſari, & quæ ſunt dei, deo: ut & poteſtatibus iſtius ſeculi ſubijciamur, quæ non iniuſtè tenent gladium in uindictam eorum qui male egerunt, quæ ſiniſtra Matt. intelli-

A intelligitur, & deo reddamus quæ dei ſunt: ut nullũ aliũ timeamus, niſi eũ q̃ & animæ & corporis habet po-
Prou.3.b teſtatẽ, q̃d in dextra accipiẽ. Deniqꝫ de ſapiẽtia dei dicitur, cui nihil precioſum comparari poteſt, ꝙ in dextra ſua uitæ habeat longitudinẽ, & annos plurimos. In ſiniſtra aũt diuitias & gloriã, ut diuitiæ illæ accipianẽ quæ in pręſenti ſcientia ſunt & bonis operib⁹: & gloria quã accipitis, per cuius opera de⁹ glorificaẽ in gẽtibus: longitudo aũt uitæ & anni plurimi æternã uitã ſignificẽt: quæ præſentia negligẽs, ad futura feſtinat. a ¶ *Noli timere, etc.*] Oriẽ quæſtio, quõ ſi ad eccleſiã dicit de gẽtib. cõgregatã: Lætare ſterilis quæ nõ paris, & plures filij deſertę magis ꝗ̃ ei⁹ quę habet uirũ, ꝙ ſ. uirũ nõ habuerit, quæ poſtea plures fecit filios: & illa in ſterilitatẽ uerſa ſit, quæ prius habebat uirũ: quõ nũc dicaẽ ad eã quæ uirũ nõ habuit: Viduitatis tuæ nõ recordaberis amplius,
B & cõfuſiõis adoleſcẽtiæ tuæ obliuiſceris. Ex quo intelligi uolũt Iudæi, omnia quę dicuntur, dici ad Hieruſalem, quę deſerta

HEB. & ciuitates deſertas inhabitabit. [a] Noli timere, q̃a nõ cõfũderis, neqꝫ erubeſces: nõ eñ te pudebit, q̃a cõfuſionis adoleſcẽtiæ tuæ obliuiſceris, & opꝓbrij uiduitatis tuæ nõ recordaberis ampli⁹. Quia dñabiẽ tui q̃ fecit te, dñs exercituũ nomẽ ei⁹, & redẽptor tuus ſanct⁹ Iſrael, de⁹ oĩs terræ uocabiẽ. [b] q̃a ut mulierẽ derelictã et mœrẽtẽ ſpiritu uocauit te dñs: & uxorẽ ab adoleſcẽtia abiectã, dixit deus tu⁹. Ad punctũ ĩ modico dereliq̃ te, & in miſerationib. magnis cõgregabo te. In momento indignationis abſcõdi faciẽ meã parumper à te, & in miſericordia ſẽpiterna, miſertus ſum tui, dixit redemptor tuus dñs. [c] Sicut in die-

à deo, rurſum ab eo inſtaurãda ſit. Qui facilè repellenẽ,
Zach.11.b cũ admoniti fuerint dici ex perſona dñi in Zacharia: Et aſſumpſi mihi duas uirgas, unã uocaui decorẽ, & alterã uocaui funiculũ & paui gregẽ, de quo in ſuo loco plenius diximus, & nũc ex parte diceẽ: Duas uirgas, utrunqꝫ eſſe populum, gentiũ & Iudæorũ: quorũ prior uocata ſit turba gentiliũ, quæ accepit naturalẽ legẽ fi-
Rom.1.c xam in cordibus ſuis: de qua Paulus ſcribẽs ad Romanos, fortiſsime diſputat: qua uirga nihil pulchrius eſt, ut omnis creatura æqualiter uoceẽ ad cultũ creatoris ſui. Secũda aũt, id eſt, populi Iudæorũ appellata eſt funiculus: quæ poſt offenſam gentiũ, uocaẽ pars dñi, &
Deut.32.b funiculus hæreditatis ei⁹ Iſrael. Deniqꝫ poſtq̃ in Abra-
Zach.11.c ham uocatus eſt Iſrael, dicit dñs: Tuli uirgã meam, quæ uocabaẽ decus, & abſcidi eã, ut irritũ facerẽ fœdus meũ quod percuſsi cũ omnibus gentibus. Ergo in aduentu Chriſti diciẽ ad uirgã, quæ abſciſſa fuerat: Noli timere, nec erubeſcas, neqꝫ ora pudore ſuffundas. Nequaq̃ enim ultrà cõfunderis, ut prius cõfuſa fueras, nec cõfuſionis adoleſcẽtiæ tuæ memor eris: & uiduitatis tuę nõ recordaberis, per quã relicta es à deo: quia factor tuus ipſe dominabitur tui: cuius nomẽ omnipotens eſt: qui regnat nõ in una gẽte Iudæa, ſed in uniuerſo orbe terrarũ. Deniqꝫ ſequiẽ: Qui te fecerat, ipſe te redemit ſanguine ſuo, & deus omnis terræ uocabiẽ: pro eo quod ẽ omniũ qui moranẽ in terra. Ex quo perſpicue patet, nequaq̃ dici ad Hieruſalẽ: quæ nunq̃ in toto orbe dominata eſt, ſed ad eccleſiã Chriſti, cuius hæreditas, mundi poſſeſsio eſt. b ¶ *Quia ut mulierem derelictam, etc.*] Hic amici

Iudæorũ uilificant mulierẽ derelictã, & uxorẽ ab ado- C leſcẽtia abiectã, quã ad punctũ & ad modicũ dereliq̃t dñs: Hieruſalẽ eſſe dicẽtes: Qui abſcõdẽs parũper faciẽ ſuam, ſuſceperit eã in miſericordijs ſempiternis: & dolorẽ præteritũ gaudio cõmutarit. Hoc iuxta Hebraicũ.

SEPT. & ciuitates deſertas habitare facies. Noli timere, quia confuſa es, neque confundaris, quia exprobatum tibi eſt: confuſionem enim æternã obliuiſceris, & opꝓbrij uiduitatis tuæ memor non eris: quia dominus qui fecit te, dominus ſabaoth nomen ei: & qui eruit te, deus Iſrael, omnis terræ uocabitur. Non ut mulierem derelictam & puſillanimẽ uocauit te domin⁹, neqꝫ ut mulierem quæ ab adoleſcẽtia odioſa eſt, dixit deus tuus: Tempore modico reliqui te, & cum miſericordia magna miſerebor tui. In furore paruo auerti faciẽ meã à te, & in miſericordia ſempiterna miſerebor tui: dixit q̃ eruit te dominus. Ab aqua

Porrò iuxta Lxx. nõ eã dicit quaſi derelictã mulierẽ, & puſillanimẽ uocatã à dño; neqꝫ ſicut uxorẽ quæ ab adoleſcẽtia odio habita ſit. Sed idcirco ſe eam ad modicũ reliquiſſe & auertiſſe faciẽ ſuam, ut miſereaẽ illius in æternũ. Si ergo Iudæi & noſtri Iudaizãtes, dicũt Iſrael ad modicum derelictum: ut in aduentu Chriſti, eius miſereaẽ de⁹: & modicũ, interpretantur ad cõparationẽ totius æternitatis: cur & nobis nõ cõcedunt modicũ dicere tempus, quo gẽtes ſunt derelictæ: ut abiectæ in medio, quæ in adoleſcentia ſua dei fuerãt, poſtea in ſenectute ęternã miſericordiã cõſequanẽ: Præſertim cũ in uocatione tẽporis Iſrael, D nunquam excluſa ſit turba gentilium, ſed ſemper eis per proſelytos ianua patuerit reuertẽdi: ut ſicut nos

illorum uocatione parumper uidemur excluſi, ſic illorum excluſione perpetua, nobis ad deum reditus concedatur. Perpetuam autem excluſionem diximus, ſi nõ egerint pœnitentiam. Alioquin Paulus apoſtolus dicit: Concluſit deus omnia ſub peccato, ut omnibus mi- Gal.3.d ſereatur. Quæ nos de eccleſia ex utroqꝫ populo congregata interpretati ſumus, & Iudæi de Hieruſalem accipiunt, qui ſolam tropologiam ſequuntur, & in locis difficilimis liberę diſputationis excurſu naſcentes fugiunt quęſtiones, ad animam referunt peccatricem: quæ abiecta à deo ſit, non ob odium, ſed ob diſpenſationem, ut malorum preſſa pondere, reuertatur ad uirum ſuũ priſtinum: & perdita ſubſtantia, de patris clementia nõ deſperet. An non eſt grandis miſericordia occurrere fi- Luc.15.c lio reuertenti, annulum & ſtolam oſculumqꝫ porrigere: & inuidenti fratri, iuxta alterius parabolę ſimilitudinem dicere: Amice, ſi ego bonus, quare oculus tuus Matt.20.b nequam? c ¶ *Sicut in diebus Noe iſtud mihi eſt, cui iuraui ne inducerem aquas Noe ultrà ſuper ter. etc.*] Vt credat ſanctorũ congregatio miſericordiam domini ſempiternam: & ideo ad punctum & ad breue eos eſſe deſertos, ut in amicitiam dei æterno fœdere iungerentur, ponit exempla maiorum dicens: Quomodo uniuerſo orbe peccãte, poſtquam corrupit omnis terra uiam domini, inductum eſt diluuiũ: & cum autoribus cunctis peccatorũ cuncta peccata deleta ſunt, & in uno homine Noe humanum ſeruatum eſt genus: cui iuraui nequaq̃ terris inducendum eſſe diluuiũ, & ſponſio mea hucuſqꝫ ſeruata eſt, nec unquã irrita fiet: Sic iuro eccleſię meę quã

HEB. in diebus Noe iſtud
mihi eſt, cui iuraui ne indu
cerẽ aquas Noe ultra ſup
terrã: ſic iuraui, ut non ira=
ſcar tibi, & nõ increpẽ te.
Mõtes eñ cõmouebũt, et
colles cõtremiſcent: miſeri
cordia aũt mea nõ recedet:
& fœd⁹ pacis meę nõ mo=
uebit, dixit miſerator tuus
dñs. [a] Paupcula tẽpeſtate
cõuulſa abſq; cõſolatiõe.
Ecce ego ſternã per ordi=
nẽ lapides tuos: & funda=
bo te in ſapphiris, & ponã
in iaſpidẽ propugnacula
tua, & portas tuas in lapi=
des ſculptos: & omnes ter
minos tuos in lapides deſi
derabiles. Vniuerſos filios
tuos doctos à domino, &
multitudinẽ pacis filijs tu=
is, & in iuſtitia fundaberis.
Recede

SEP. aqua quæ fuit ſub
Noe hoc mihi eſt: ſicut iu=
raui ei in tempore illo, ter=
ræ nequaquã ultrà iraſci ſu
per te, neq; in cõminatio=
ne tua montes transferre:
neq; colles tui tranſferent.
Sic nec miſericordia mea
deficiet, nec teſtamentum
pacis meæ auferetur, dixit
propitius tui domin⁹. Hu
milis & inſtabilis abſq; cõ
ſolatione. Ecce ego præpa
ro tibi carbunculum lapi=
dem tuum: & fundamẽta
tua ſapphirum, & ponam
propugnacula tua iaſpin:
& portas tuas lapides cry=
ſtalli: & muros tuos lapi=
des electos: & omnes fili
os tuos diſcipulos dei: &
multa pax erit filijs tuis,
& in iuſtitia ædificaberis.
Recede

A mihi redemi ſanguine meo, nequaq̃ me iratũ fore his
quorũ miſertus ſum: nec meã clementiam ulla increpa
tiõis duritia cõmutandã. Facil⁹ eñ mõtes mouebunt
& colles, q̃ mea ſentẽtia cõmutabit. Iuxta qd' & in Euã
Matt. 24.c gelio loquit: Cœlũ & terra trãſibunt, uerba aũt mea nõ
præteribunt. Hæc eſt
aũt, inquit, miſericor
dia mea; ut fœdus pa
cis quo mihi reconci
liatus eſt mũdus, nõ
merito eorũ quib. da
tũ eſt, ſed mea clemẽ=
tia couſeruetur. Iuxta
Lxx. cõfuſus eſt ſen/
ſus: & ſic turbata ſũt
omnia: ut qd dicat,
difficile poſsit intelli
gi: nõ quo ignorẽ qd
in hoc capitulo uir
prudentiſsimus dixe
rit, ſed quo nõ ſatisfa
ciat animo meo. Po/
nit eñ tropologicũ
diluuiũ, quod inter/
pretat in baptiſmo
ſaluatoris, cõgerẽs ex
empla q̃plurima, ut
Pſal. 28.b eſt illud: Dñs diluuiũ
inhabitare facit. Et ite
rum: Suauis domin⁹
expectantibus ſe in
die tribulationis: &
ſciẽs timẽtes ſe, in di/
luuio itineris cõſum/
B mationẽ facit: qd' ſci/
licet uniuerſa pecca/
ta in baptiſmo dele=
uerit, dicẽs in alio lo/
Suprà 43.d co: Ego ſum, ego ſum, qui deleo iniquitates tuas. Om/
Infra 13.a nes enim declinauerunt, ſimul inutiles facti erant. Nõ
erat qui facer[illegible]cordiam, nec ueritatem: neq; erat
ſcientia d[illegible]ram. Maledictio, & mendacium, &
homicidium, & adulterium, & furtum cuncta occupa/
uerant, & ſanguinem ſanguini miſcuerant. Vnde loq/
Pſal. 119.d tur per prophetam: Heu mihi, quia perijt reuerẽs à ter/
Micheæ 7.a ra. Non eſt qui faciat rectum in hominibus, omnes in
ſanguine meo iudicantur. Vnuſquiſq; proximũ ſuum
tribulat tribulatione: & ad malum manus ſuas præpa
Iob 25.a rant: & cætera his ſimilia. E quibus illud eſt: Nemo mũ
dus à ſorde, nec ſi unius quidem diei fuerit uita eius ſu
per terram. Vnde dominum feciſſe diluuium, qui iux/
1. Pet. 3.c ta apoſtolum Petrum, occiſus eſt carne, uiuificatus ſpi=
ritu, & prædicauit ſpiritibus in carcere conſtitutus, qñ
dei patientia expectabat in diebus Noe, diluuium im/
pijs inferens. In cuius exemplũ aqua nos mundat: nõ
ſordes carnis abluens, ſed bonæ conſcientiæ interroga
tio in deum. Montes aũt & colles qui non cõmouean=
tur, & in huiuſcemodi diluuio permoti fuerãt, ſanctos
uult intelligi, accepto fœdere ſempiterno: qui in priore
diluuio moti fuerant, & ſuam reliquerant firmitatẽ. Di
Gen. 6.a cit mõtes, & dæmones, & aduerſarias poteſtates, qui ui
derunt filias hominũ quod eſſent bonæ: & amoris ia=
culo uulnerati, ſumpſerũt ſibi uxores ex omnib. quas
elegerunt & perdiderunt fortitudinẽ priſtinam: & ne=
quaquã in hoc diluuio ſunt futuri. Hoc ille dixerit, cu/
ius explanationẽ lectoris arbitrio derelinquo. a ¶ *Pau/
percula tempeſtate conuulſa, etc.*] Vbi nos diximus: Sternam
per ordinem lapides tuos, in Hebraico ſcriptum eſt,
בפוך quod omnes præter Lxx. ſimiliter tranſtulerunt:
C Sternam in ſtibio lapides tuos, in ſimilitudinẽ comptę
mulieris, quæ oculos pingit ſtibio, ut pulchritudinẽ ſi=
gnificet ciuitatis. & ubi nos iaſpidẽ, ſequẽtes Lxx. dixi=
mus, in Hebraico ſcriptũ habet כדכד quod ſolus Sym/
machus καρχηδονίου trãſtulit. Pro cryſtallo quoq;, in cu/
ius loco apud Hebrę
os אקדח legitur, Sym/
machus & Theodo=
tio γλυφῆς, id eſt ſcul=
pturæ: Aqla τρυπανισ/
μοῦ poſuit: quod uer=
bum foratarũ cælata
rumq; gemmarũ ſen
ſum ſonat. De diuerſi
tate trãslationis dixi
mus: ueniamus ad ſẽ
ſum: Adhuc loquit
ad eccleſiã, humilem
prius atq; paupercu/
lam, quæ nõ habet le
gẽ, nec pphetas, nec
ſermonẽ dei: & tẽpe/
ſtate conuulſam ſiue
inſtabilem, quæ mul
tos ſeculi turbines
ſuſtinuerat: & in=
ter uarios idolorum
fluctuabat errores,
quæ nullũ habuit cõ
ſolatorem: & fruſtra
omnẽ ſubſtantiã ſuã
in medicis perdidit,
qd' ipſe ueniat, ipſe
deſcendat, & ædificet
in terris cœleſtẽ Hie=
D ruſalem, quæ in Apo
Apoc. 21 calypſi Ioãnis uocat
ſponſa & uxor agni,
habẽs lumẽ ſimile lapidis precioſi, ſicut iaſpidis & cry/
ſtalli, & murum magnũ & portas duodecim inſcriptas
nominibus tribuũ Iſrael: quarũ tres erant ab Oriente,
& tres ab Aquilone, & tres ab Auſtro, & tres ab Occaſu
ſolis: murusq; fultus duodecim fundamentis, cui⁹ oĩs
ædificatio ex lapide iaſpide: & ſingula fundamẽta mu
rorũ habebãt ſingulos lapides: primũ, iaſpidẽ: ſecun/
dũ, ſapphirum: tertium, chalcedoniũ: quartũ, ſmarag/
dum: quintum, ſardonychem: ſextũ, ſardiũ: ſeptimum,
chryſolithum: octauum, berillum: nonum, topazium:
decimum, chryſopraſum: undecimũ, hyacinthũ: duo/
decimum, amethiſtum: quod legentes exclamamus il/
Rom. 11 lud & dicimus: O profundum ſapientię & ſcientię dei,
quàm inſcrutabilia iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ
eius. Quis enim cognouit ſenſum dñi, aut quis conſi/
Suprà 40 liarius eius fuit? Et iterũ: Quis ſapiens & intelliget hęc,
intelligens & cognoſcet ea? Reſpondeant amatores tã
tum occidẽtis literæ, & in mille annis exquiſitos cibos
Phil. 3 gulæ ac luxuriæ pręparantes, quorum deus uenter eſt,
& gloria in confuſione eorũ: qui poſt ſecundum in glo
ria ſaluatoris aduentũ, ſperant nuptias: & paruulos cẽ
tum annorũ, & circunciſionis iniuriã, & uictimarũ ſan=
guinem, & perpetuũ ſabbatũ: qui dicunt cum Iſrael in
peruerſum modum: Manducemus & bibamus, cras e/
nim regnabimus: quæ ſit iſta cœleſtis Hieruſalem, cui
nunc dicitur: Ecce ego ſternam per ordinem lapides
tuos. Siue iuxta Lxx. ἰδοὺ ἐγὼ ἑτοιμάζω σοι ἄνθρακα, τὸν λίθον
σου, id eſt, Ecce ego præparo tibi carbunculum lapi/
dem tuum: ut tota ciuitas plena ſit carbunculis, & ha
beat fundamenta ſapphirina, & propugnacula iaſ/
pidem ſiue chalcedonium, & portas cryſtallinas, ſiuę
anagly=

A anaglyphas: & murũ in circuitu precioſorũ lapidũ: om
neſq; filij eius nõ habẽt magiſtros homines, ſed deũ: &
appellent diſcipuli dei, & ſit in ea pax ppetua, & ędifica
tio iuſtitiæ. Ex quo perſpicuũ eſt ſub occaſione iuſtitię,
quod uirtutis eſt nomẽ, etiã cæteras uirtutes in ædifica
tionẽ eccleſiæ debere nos quærere: nec Iudaica delira=
Prou. 3.b mẽta ſectari. Exponant. n. qd ſit illud qd' in Prouerbijs
& 16.b de ſapiẽtia dicit, precioſior eſt cũctis lapidib. precioſiſ=
1. Cor. 1.d ſimis. Si. n. Chriſtus dei uirtus & dei ſapiẽtia eſt, ſtultũ
Pſal. 18.c eſt Chriſtũ inſenſibilib. lapidib. cõparari. Rurſumq; de
iudicijs dei legimus: Iudicia dñi recta, iuſtificata in ſe/
metipſa: Deſiderabilia ſup aurum & lapidẽ precioſum
multũ. Ex quo palã eſt illũ lapidẽ cæteris lapidib. com
Suprà 28.d parari, de quo ſuprà in hoc eodẽ ppheta ex pſona dei
dicit: Ecce immittã in fundamẽta Siõ lapidẽ angularẽ,
Pſal. 117.c lapidẽ electũ, precioſum: & q crediderit in eo, nõ cõfun
Matt. 21.d det. Hunc lapidẽ reprobauerũt ædificãtes, ſcribæ uide=
licet & phariſæi, & principes Iudæorũ, q factus eſt in ca
1. Pet. 2.a put anguli. De quo & apoſtol⁹ Petrus diſputãs ait: No/
bis ergo honor qui credimus angulari & precioſo ele/
ctoq; lapidi. Incredulis aũt eſt lapis offẽſionis & petra
Act. 4.b ſcãdali. Qui & in Actib. apoſtolorũ ad principes loqui
tur ſacerdotũ: Iſte eſt lapis electus, precioſus, quem uos
deſpexiſtis reprobãtes, q factus eſt in caput anguli: &
duos populos cõtinet, gẽtiũ & Iſrael, q ædificauit ciui=
tatẽ, cuius artifex & cõditor deus eſt, de qua & Apl's ſcri
1. Cor. 3.b bit Corinthijs: Dei ædificatio eſtis, & quaſi architectus
ſapiẽs fundamẽtũ poſui, ali⁹ ſupædificat. Vnuſquiſq;
aũt uideat quõ ędificet. Fũdamẽtũ eñ aliud nemo põt
ponere præter eum qui poſitus eſt, Ieſum Chriſtũ. Si qs
aũt ſup fundamẽtũ hoc ædificat aurũ, argentũ, & lapi=
des precioſos, ligna, fœnũ, ſtipulã: uniuſcuiuſq; op⁹ ma
Eph. 2.d nifeſtũ erit. De hoc fundamẽto & in epiſtola altera loq
tur. Aedificati ſuper fundamentũ apoſtolorũ & pphe=
B tarũ, ipſo angulari lapide Ieſu Chriſto. Et iterũ: In qui/
bus omnes ædificamini lapides uiuẽtes in ſacerdotiũ
ſanctũ offerre ſpirituales uictimas. De his lapidib. my/
Zach. 9.d ſtice dicitur: Lapides ſancti uoluunt ſup terrã. E quib.
ædificat Chriſtus eccleſiã ſup petrã, dicẽs in Euãgelio:
Matt. 16.c Super hãc petrã ædificabo eccleſiã meã. Quã ciuitatẽ
Pſal. 47.b qui meruerit intrare, gaudẽs loquit in dño: Sicut audi
uimus, ita uidimus in ciuitate dñi uirtutũ, in ciuitate
dei noſtri: deus fundauit eã in æternũ. Sup cõditore hu
Suprà 45.c ius ciuitatis & in alio loco dicit: Hic ædificabit ciuitatẽ
meã, & reducet captiuitatẽ populi mei. De natura autẽ
duodecim lapidũ atq; gẽmarũ, nõ eſt huius tẽporis di/
cere, cũ & Græcorũ plurimi ſcripſerint & Latinorũ. E q=
bus duos tñ nominabo, uirũ ſanctæ & uenerabilis me
morię epiſcopũ Epiphaniũ: qui inſigne nobis ingenij
& eruditiõis ſuæ reliqt uolumẽ, qd' inſcripſit περὶ λίθων.
Et Plinium Secundum eundem apud Latinos orato/
rem & philoſophum: qui in opere pulcherrimo natu=
ralis hiſtoriæ triceſimũſeptimũ librũ, qui & extremus
eſt, lapidum atq; gemmarum diſputatione compleuit.
Ezech. 28.c Hi duodecim lapides ſcribuntur per ordinẽ in Exodo
& in Ezechiel, id eſt, ἐν τῷ λογείῳ põtificis: & in corona at
que diademate principis Tyri. Dicamus primũ de Exo
do: Quatuor ordines intexti erãt lapidũ. Ordo primus
habuit lapidẽ ſardiũ, topaziũ, ſmaragdum. Ordo ſecũ
dus carbunculũ, ſapphirũ, iaſpidẽ. Ordo tertius, lyncu
riũ, achatẽ, amethiſtũ. Ordo quartus, chryſolithũ, beril
lũ, onychinũ, auro circundatos: & inſcripti erant ex no
minibus duodecim tribuum filiorũ Iſrael. In quo no/
tandũ ꝙ ſecundus ordo lapidũ etiã in præſenti ſcriptu
ra ſit poſitus, carbunculus, ſapphirus & iaſpis. Nec dũ
enim perfecta retinemus, nec ad patriam peruenimus:
quia nunc per ſpeculum uidemus in ænigmate. Porrò
Eze. 28.c in Ezechiel ſic ſcriptum reperimus: Tu es ſignaculum
ſimilitudinis & corona decoris, in delicijs paradiſi dei
fuiſti. Omni lapide primo indutus es, ſardio, topazio, C
& ſmaragdo, carbunculo & ſapphiro & iaſpide, argẽto
quoque & auro & lyncurio, & achate, & amethiſto, &
chryſolitho, & berillo, & onychino: auroq; repleſti the/
ſauros tuos & apothecas tuas in te. A qua die cõditus
es, cũ Cherubim poſui te in monte ſancto meo: fuiſti in
medio lapidũ ignitorũ, immaculatus in dieb⁹ tuis, ex
quo cõditus es, donec inuẽtę ſunt in te iniquitates tuę.
Quis eñ tam ſtultus & uecordis ingenij, ut in paradiſo
dei, poſitũ principẽ Tyri, quẽcunq; illũ eſſe crediderit:
& conditũ inter Cherubim, & inter igneos lapides con
uerſatum: quos haud dubie angelos intelligimus cœ/
leſteſq; uirtutes: putet fuiſſe eũ q terrenis lapidibus or
natus ſit, & habuerit ſimilitudinẽ & ſignaculũ dei? De
natura igitur omniũ lapidũ, & per partes ſingulorum,
nõ eſt huius tẽporis dicere: neq; eñ ſemper dicẽda ſunt
omnia. Nunc aũt de carbunculo, ſapphiro, & iaſpide
diſſeramus. Carbunculus q parat, ſiue per ordinẽ ſter/
nit, uidetur mihi ignitus ſermo doctrinæ: qui fugato er
rore tenebrarũ, illuminat corda credentiũ. Hic eſt quẽ
unus de Seraphim tulit forcipe cõprehẽſum, ad Eſaiæ Eſaiæ 6.b
labia purganda, qui naſcit, iuxta Geneſeos fidẽ, in ter/ Gen. 2.c
ra Heuilat, ubi eſt aurũ optimũ, lapiſq; carbunculus &
praſinus. Porrò ſapphirus, q ponit in fundamẽtis, cœ=
li habet ſimilitudinẽ, & ſupra nos aeris: qui talis eſt, ut
poſsit Ariſtophaniũ dicere cũ Socrate: ἀεροβατῶ καὶ περι
φρονῶ τὸν ἥλιον: quod nos in Latinũ ſermonem cõuertere
poſſumus: Scando aerẽ, ſolemq; deſpicio. Siue cũ Pau Phil. 3.d
lo apl'o: Noſtra aũt cõuerſatio in cœlis eſt. Ezechielis Ezech. 1.g
quoq; ſcriptura cõmemorat: ꝙ locus in quo thronus
dei ſit, ſapphiri habeat ſimilitudinem: & gloria dñi in
hoc colore conſiſtat. Qui portat imaginẽ ſupcœleſtis.
Sed & ppugnacula urbis dñicæ, hoc eſt murorum mœ D
nia, iaſpide roborant: qui poſſunt omnẽ altitudinẽ ele
uantẽ ſe contra ſcientiam dei deſtruere atq; conuince/
re, & mendaciũ ſubijcere ueritati. Qui ergo in diſputan
do fortiſsimus eſt, & ſanctarũ ſcripturarũ teſtimonijs
roboratus, iſte ppugnaculũ eccleſiæ eſt. Iaſpidũ multa
ſunt genera: alius eñ eſt ſmaragdi habẽs ſimilitudinẽ,
q reperit in fontib. Thermodoõtis fluminis, & uocatur
grammatias, quo oĩa phãtaſmata fugari autumãt. Ali
us uiridior mari & tinctus quaſi floribus: hũc in Phry=
giæ mõte Ida, & in pfundiſsimis ſpecub. eius naſci refe
rũt. aliũ uero iuxta Iberos Hyrcanoſq; & mare Caſpiũ
reperiri: & præcipue iuxta lacum Neuſin. Eſt & alius ia/
ſpis niui & ſpumę marinorũ fluctuũ ſimilis, & clemen/
ter quaſi mixto cruore ſubrutilans. Hoc diximus, ut u=
niuerſas gratias ſpirituales in eccleſiæ ppugnaculis cõ
gnoſcamus: quas q habuerit, uanos timores fugat, &
põt cũ ſpõſa dicere: Fratruelis meus cãdidus & rubicũ Cant. 5.c
dus. Portæ aũt iſtius ciuitatis de lapide ſunt cryſtallo: q
ſcalpitur uarijs modis, quo lapide nihil purius eſt. De/
niq; uehemẽtiſsimis Alpiũ frigoribus, & inacceſsis ſo
li ſpelũcis, cõcreſcere aquæ dicunt in cryſtallũ: & tactu
quidẽ lapidẽ, uiſu aquã eſſe. Per quæ oſtendit eos q in
forib. eccleſiæ ſunt, nulla debere ſorde maculari, ſed fi/
dei eſſe puriſsimæ, & dicere cũ propheta: A mandatis Pſal. 118.a
tuis intellexi. Et illud audire: Beati mundo corde, qm Matt. 5.a
ipſi deũ uidebũt. Muri aũt ciuitatis ſiue termini & περί/
βολος, lapidib⁹ electis extruunt: quos reliquos lapides
intelligere poſſumus: & oẽs filios eius eſſe doctos, ſiue
diſcipulos dei: quo teſtimonio dñs utit in euãgelio Io/
annis, dicens: Nemo poteſt ad me uenire, niſi pater me Ioan. 6.e
us qui miſit me, traxerit eũ: & omnis qui audierit & di
dicerit à patre, uenit ad me. Et poſt paululũ: Scriptũ eſt
in prophetis: Erũt omnes docti à deo. Qui & per Hiere Hier. 13.f
miã loquit: Dans leges meas in mẽtibus eorũ, & ſuper
cor illorũ ſcribam eas: & nequaq̃ ultrà docebũt ſingu
li proximos ſuos & fratres dicẽtes: Cognoſce dominũ:
Sed

A Sed oẽs sciẽt me à minimo usq; ad maximũ. Propitius
Ioan.14.d enĩ ero iniquitatũ eorũ, & peccatorũ eorũ nõ recorda-
bor. Doctrina aũt discipulorũ dei habet multitudinem
pacis, quę eis à dño derelicta est: ędificatioq; urbis pul
cherrimæ cõpletur iustitia: ut nequaq; unius gẽtis, sed
totius mũdi deus sit:
uocãtis ad fidẽ suam
seruos & liberos, Grę
cos & barbaros, diui
tes & ignobiles, uiros
& mulieres, paruulos
& senes: & oĩa quæ in
mũdo uident esse cõ
traria. Excessim⁹ bre-
uitatis modũ, qui uti
lis est in omnib⁹ quæ
dicẽda sunt, nequaq;
nos iuxta Hebræos
& nostros semiiudæ-
os in terra, sed in cœ-
lis urbẽ dei quærere,
quæ in Christo mõte
sita, latere nõ potest.
a ¶ *Recede procul, etc.*]
Ordo pulcherrimus.
Pauperculã & humi-
lẽ fuerat cõsolatus, ꝓ
mittẽs ei gratias spiri
tuales: nũc docet qd
facere debeat, si nolit
aduersariorum impe
tus formidare. Et est
sensus: Non uis time-
re inimicos tuos, fac
B ista quæ dico: Recede
ꝓcul à calũnia, siue ab iniquitate: qa omnis iniquitas
& rapina de calumnia nascitur, & nõ timebis, tremorq;
& pauor nõ appropinquabũt tibi: ut nequaq; hoĩes,
sed deũ timeas, dicẽs cũ Moyse: Tremẽs sum ego & me-
Iob 4.c ticulosus. Et cũ uno amicorũ Iob: Horror & tremor ue-
nerũt super me, & multũ mea ossa cõcussit. Et cũ ꝓphe-
Infra 66.a ta: A uoce orationis meæ intrauit tremor in ossa mea.
Prou. 10.d Et: Super quẽ dñs requiescit, nisi super humilẽ & quie-
tum, & trementẽ uerba eius? Porrò alius est impiorum
tremor, qui ex metu supplicij nascit: de quo scriptũ est:
Psal. 47.a Tremor apprehendit impios. b ¶ *Ecce accola ueniet, etc.*]
Et hęc Iudęi putant ad Hierusalem dici, quod multi de
gentibus proselyti sint futuri, & legem Moysi ceremoni
asq; suscipiant. Quod nos iuxta cœptã interpretationẽ
ad ecclesiã referimus, quæ per apostolos ex utroq; po-
Eph. 5.f pulo cõgregata est, quæ nõ habet maculã neq; rugam,
quæ libera est, & mater omniũ credentiũ. Ad quos pro
selytos & aduenas cõgregandos, misit dñs discipulos
Matt.ult. suos, dicẽs: Docete omnes gẽtes, ut confugiãt ad euan-
geliũ, & nouã legẽ suscipiãt: ut habitatores quondam
idololatriæ fiant coloni ecclesiæ. De quib. & in psalmis
Psal. 145.b dicitur: Dñs sapientes facit cæcos. Siue ut in Latinis co
dicibus legitur: Dominus illuminat cæcos, dñs diligit
aduenas: ut postquã cæci lumẽ receperint ueritatis, &
stulti sapientiã didicerint, tunc ad ecclesiam transeun-
Osee 2.d tes diligantur à domino, & audiãt per prophetã: Voca
bo nõ populum meũ, populum meũ: quo intrante tẽ-
plum dei, zelus apprehẽdit populũ ineruditũ. c ¶ *Ecce
ego creaui fabrum, etc.*] Dicamus primum iuxta Hebraicũ:
Si uis non timere, & procul à te esse formidinẽ, fac quæ
præteritus sermo narrauit: Ego enim sum per quem ha
bitura es proselytos. Ego quĩ creaui fabrum sufflantẽ
in igne prunas, hoc est, diabolum omnium malorum
artificem, non necessitate naturæ, sed mentis arbi-

HEB. a Recede ꝓcul à ca-
lũnia, quia nõ timebis, & à
pauore, quia nõ apꝓpin-
quabit tibi. b Ecce accola
ueniet, q nõ erat mecũ: ad-
uena quondã tuus adiũge
tur tibi. c Ecce ego creaui fa
brũ sufflantẽ in igne pru-
nas, & proferentem uas in
opus suũ: & ego creaui in-
terfectorẽ ad disperdẽdũ.
Omne uas quod fictũ est
contra te, non dirigetur: et
omnem linguam resisten-
tem tibi, in iudicio iudica-
bis. Hæc hæreditas seruo-
rum domini, & iustitia eo-
rum apud me, dicit dñs.

CAP. LV.

OMnes d sitientes ue-
nite ad aquas: & qui
non

trio. Qui suscitauit incẽdia, & ꝓferet cõtra te uasa. qua- C
les fuerũt Simõ & Elimas magi, Petro & Paulo aposto- Act.
lis resistẽtes. Ego creaui interfectorẽ eorũ, qui increduli
sunt futuri. Nõ quo ego sum causa ꝑditionis, sed quo
creatus aduersarius ad pugnandũ, & uictis perditio, &
uictorib. causa sit prę
miorũ. Omnesq; qui
contra te à fabro suf-
flante sunt fabricati,
nõ dirigentur: sed &
præsentes pœnas sen
tiẽt & futuras. Qđq;
prius uidebat occul-
tũ, in cõsequentib. di
citur manifestius: Et
omnẽ linguã resisten
tem tibi, in iudicio iu
dicabis: perdẽs sapiẽ 1.Cor.
tiam sapientiũ, & pru
dentiã prudentiũ re-
probãs. Cũctosq; hæ
reticorũ principes, &
Iudæorũ magistros,
& mũdi philosophos
quos faber ille cõfla-
uerat, tuo iudicio cõ-
demnabis. Quomo-
do & regina Saba cõ Matt.
dẽnauit incredulos
& Niniuitas: & econ-
trario iustificabit So
doma comparatiõe
peioris Hierusalem.
Post hęc infertur quę
sunt præmia futuro- D
rũ, ne cassum putẽt esse certamẽ, & præsenti morte fini-
ri. Hæc est hæreditas seruorũ domini, id est, regna cœlo
rũ, & uita perpetua, & retributio laborũ: quæ ocul⁹ nõ 1.Cor.
uidit, & auris nõ audiuit, & in cor hominis nõ ascende
rũt, quæ præparauit deus diligentibus se. Si aũt diligẽ
tibus, ergo & seruientibus, qui nullum alium habẽt do
minũ, nisi deũ. Et hæc est iustitia eorũ qui apud deum
sunt, dicit dominus: ut præsens tribulatio futuro gau-
dio cõpensetur. Porrò iuxta Lxx. iste mihi sensus uidet:
Ego creator tuus nõ te ita feci, quomodo diabolus fa-
ber pessimus immundo spiritu cõflat uasa iniquitatis,
& profert ea in perditionẽ: qui scire debet qđ huiusce-
modi uasa prosperũ iter non habeant, sed in cursu me-
dio confringantur. Quæ sint autem uasa, sequenti ser-
mone demonstrat. Et omnis uox quæ surgit cõtra te in
iudicium, omnes eos uinces. Vasa iniquitatis uocẽ ha
bent, quæ uox surgit contra ecclesiam, quando ponũt
hæretici in excelsum os suum, & lingua eorũ pertransit
ad terram. Quodq; sequitur: Et obnoxij tui erũt in ea,
obelo prænotauimus: quod nõ tã à Lxx. q̃ à malis scri
ptoribus uidetur additũ. Cũ aũt omnẽ uocem surgen-
tem aduersum se ecclesia uicerit, tunc seruientibus dño
& obediẽtibus erit hæreditas, æterna possessio. De qua
& in Hieremia alijs uerbis dicitur: Est merces operibus Hier.
tuis. Habitatoresq; ecclesiæ iusti erũt domino. Omnis
enim qui facit iustitiã, de deo natus est. Quibus loqui-
tur dominus: Estote sancti, quoniam ego sanctus sum. Leui.

SEP. Recede ab iniquo, &
nõ timebis: & tremor non
appropinquabit tibi. Ecce
proselyti accedẽt ad te per
me, & coloni erũt tui, et ad
te cõfugiẽt. Ecce ego crea-
ui te, nõ ut ęrari⁹ sufflãs in
igne prunas: & proferens
uas in op⁹. Ego aũt creaui
te nõ in perditionẽ interfi-
cere: oẽ uas quod factũ est
cõtra te, non ꝓsperabitur:
& omnis uox surget cõtra
te in iudicium: omnes eos
uinces: ÷ & obnoxij tui
erũt in ea ⁚ Est hæreditas
seruiẽtibus dño: & uos eri
tis mihi iusti, dicit dñs.

CAP. LV.

QVi sititis, ite ad a-
quam: & quotquot
non

CAP. LV.

O*Mnes sitientes uenite ad aquas, etc.*] Verbũ Hebraicũ,
הוי de quo suprà in ꝓphetia cõtra Ariel dixerã, Supra
qđ esset ambiguũ, & uel interiectionẽ uocantis,
uel uæ significaret: hic in principio capituli positũ, ne-
quaquã plangẽtis legit, sed uocãtis affectu. Quia ergo
oẽ uas fictũ cõtra ecclesiã dixerat conterendũ, & omnẽ
uocem

A uocẽ linguamq; quæ se armauerat cõtra sciẽtiã dei, esse
superandã: prouocat credẽtes ad fluuiũ dei, q repletus
est aquis, & cui⁹ impetus lætificat ciuitatẽ dei, ut bibãt
aquas de fõtibus saluatoris, q loquit ad Samaritanã:
Ioan.4.b Si scires gratiã dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bi-
bere, tu petisses ab
eo, & dedisset tibi a-
quã. Aqua quã ego
dedero ei, fiet in eo
fons aquæ saliẽtis in
uitã æternã. De his a-
quis clamabit in tem
plo: Si qs sitit, ueniat
ad me, & bibat. Qui
biberit de aqua quã
ego dedero ei, flumi-
na de uẽtre eius fluẽt
aquę uiuę. Significãs
spiritũ sanctũ, quem
credentes accepturi
erant: & de quo pro-
pheta mystico sermo
Psal.41.a ne resonabat: Sitiuit
& 35.c anima mea ad deum
uiuẽtẽ. Et iterũ: Apud
te est fons uitæ. Qui
ipse de se loquebat:
Hier.2.c Me dereliquerũt fontẽ aquæ uiuæ: & foderũt sibi lacus
cõtritos, q nõ possunt aquas cõtinere. Has aquas spar-
gũt nubes, ad quas peruenit ueritas dei. Sicut scriptũ
Esaiæ 45.d est: Et nubes spargunt iustitiã. Præcipiturq; sitiẽtibus,
ut nequaq; bibãt aquas Sior turbidas, & tumẽtes gur-
gites Assyriorũ: sed pergãt ad aquas Siloe, quæ uadũt
cũ silentio, nec timeãt eloquij paupertatẽ, si argentum
Eph.2.a fortè nõ habeant, sed audiãt Apostolũ dicentem: Gra-
Matt.16.a tia salui facti estis. Et dominum ad discipulos: Gratis
B accepistis, gratis date. Mirumq; in modum emunt a-
Ioan.6.c quas absq; pecunia, & nõ bibunt eas sed comedunt. Ip
se enim & aqua & panis est, qui de cœlo descẽdit. Ergo
quod in quibusdã exemplaribus legitur: Emite & bibi
te, ab imperitis scriptoribus immutatũ est, qui putaue
runt esse consequẽtius, si biberent potius aquæ q̃ co-
mederentur. Est aũt & pecunia pessima siue argentum,
Suprà 1.f quod reprobat scriptura dicens: Pecunia quæ dat cũ
Psal.11.b dolo, quasi testa reputabitur. Et in alio loco: Argentũ
uestrum reprobum. Et est argentum quod dei eloquijs
comparatur: Eloquia domini, eloquia casta: argẽtum
igne examinatũ terræ, purgatum septuplum. Spreto i-
gitur illo argẽto & pecunijs, quib. aquas dñi emere nõ
possumus, pergamus ad eũ qui tenens calicẽ sacramẽ-
Matt.26.c ti discipulis loquebatur: Accipite & bibite, hic est san-
guis meus, qui pro uobis effundetur in remissionẽ pec
catorũ. Qđ uinũ miscuit & sapiẽtia in cratere suo: om-
nes stultos seculi mundiq; sapientiã non habẽtes, pro
uocans ad bibendũ: & ut nõ solum uinũ emamus, sed
& lac, quod significat innocentiã paruulorũ, q mos ac
typus in Occidentis ecclesiis hodie usq; seruat: ut rena
tis in Christo, uinũ lacq; tribuatur. De quo lacte dice-
1.Cor.3.d bat & Paulus: Lac uobis potũ dedi, nõ solidum cibũ.
1.Pet.2.a Et Petrus: Quasi modo nati paruuli, rationale lac desi-
derate. Vnde & Moyses uinũ & lac in Christi intelligẽs
Gen.49.b passione, mystico sermone testat: Gratiosi oculi eius à
uino, & cãdidi dentes eius à lacte. Pro lacte in præsenti
loco Lxx. στέαρ, id est adipem transtulerunt. De quo san-
Psal.62.b ctus Dauid dicit in psalmo: Sicut adipe & pinguedine
Ibid.80.c repleatur anima mea. Et in alio loco: Cibauit eos de a-
dipe frumẽti, & de petra melle saturauit eos. Qui adi-
Ioan.6.f pes nõ aliud q̃ mysticã carnẽ sonant. Ad quam domi-
nus discipulos hortabatur, dicens: Nisi comederitis

HEB. nõ habetis pecuniã,
ꝓperate, emite & comedi
te. Venite, emite absq; ar-
gẽto & absq; ulla cõmuta
tiõe uinũ et lac. Quare ap-
pẽditis argentũ nõ in pani
bus: et laborẽ uestrũ nõ ĩ sa
turitate? a Audite audiẽtes
me & comedite bonũ: &
delectabit ĩ crassitudiẽ aĩa
uestra. Incliate aurẽ uestrã
et uenite ad me, audite &
uiuet aĩa uestra. Et feriã uo
biscũ pactũ sẽpiternũ: mi-
sericordias Dauid fideles.
Ecce

carnẽ meã & biberitis sanguinẽ meũ, nõ habebitis ui- C
tã in uobis. Vnde & in גיא שמנים traditus est, qđ signifi
cat uallẽ adipeã seu pinguissimã. Simulq; increpat eos
qui sequunt sapientiã secularẽ: & peruersas hæretico-
rũ, simulatasq; doctrinas & pharisæorũ traditiones,
omnemq; falsi nomi
nis sciẽtiã, quæ eleua
tur cõtra deũ: & ma-
gnis precijs ac labo-
re cõtinuo appendũt
argentũ ꝓ ea discipli
na in qua nõ sunt pa
nes: & sudãt ꝓ his ci-
bis, in quibus nulla
saturitas est. Ex quo
ostẽditur eã sectandã
esse sapientiã, quę nõ
ẽ in folijs ac flore uer
borũ, sed in medullis
ac fructib. sensuum,
quæ non aurem præ-
teruolat, sed animũ
reficit. Quã ut disca-
mus, nõ trãsimus ma
ria, nec magnis sum-
ptib. indigemus: sed
prope est uerbum in
ore nostro, & in corde nostro. a ¶ *Audite audientes me, etc.*]
Ne quis putaret auditũ carnis esse, nõ mẽtis: ad quem
cohortat audituros sermo diuinus: nõ carnis illis bo-
na, sed animæ pollicet. Si eñ, inquit, audieritis me, bo- Suprà 1.e
na terræ comedetis. Siue bonum, qui dicit: Ego sum pa Ioan.10.b
stor bonus. Et delectabitur in bonis, & in crassitudinẽ
anima uestra. Ergo bona quæ animæ repromissa sunt,
nõ diuitiæ & corporis sanitas, & seculi dignitates, quæ D
etiam philosophi appellãt indifferentia, id est, nec bo-
na, nec mala, & pro utentium qualitate uariantur: sed
illa credenda sunt, ad quæ nos cohortatur deus: Decli- Psal.36.c
na à malo, & fac bonum. Sin autem bona animę, hone
stas uirtutesq; dicuntur: ergo & mala, non paupertas,
& infirmitas corporis, & ignobilitas accipienda: sed o-
mnia uitia, quæ uerè mala sunt. Deniq; Abraham non
ideo bona habuit, quia diues fuit, sed quia diuitijs be-
ne usus est. Et Lazarus qui postea requieuit in sinu ei⁹,
non idcirco mala sustinuit, quia cũ egestate passus est
tormenta morborum, sed malis quæ putabantur in se
culo, uera bona est cõsequutus. Vnde & diues ille pur- Luc.16.c
puratus, recepit bona sua in uita sua: quæ illi erant bo-
na, qui ea arbitrabatur bona. Et de Lazaro non econ-
trario dicitur: Recepit mala sua in uita sua: sed recepit
mala in uita sua, quæ mala non illi qui patiebatur, sed
alijs uidebantur. Vtriusq; rei exemplum nobis tribuit
beatus Iob, qui nec in bonis nec in malis seculi uictus Iob 2.b
est, sed omnia pari mentis firmitate sustinuit. Quãob-
rem Salomon precatur deum: Diuitias & paupertatẽ Prou. 30.a
ne dederis mihi. Constitue autem mihi quę sunt uictui
meo necessaria & sufficiẽtia, ne saturatus mẽdax effici
ar, & dicam: Quis me uidet, aut egens furer, & periurẽ
nomen domini. Si aũt hoc deprecatur, ut nec diuitias
habeat, nec paupertatẽ, sed tantũ uictus necessaria, de
quibus & Apostolus dicit: Habentes uictũ & uestitũ, 1.Tim.6.b
his contẽti sumus: perspicuũ est diuitias & egestatẽ, sa- Psal.36.a
nitatẽ & languorẽ, uoluptatẽ atq; cruciatus, nec bona
esse nec mala, sed pro sustinẽtiũ diuersitate bona & ma
la fieri. Ergo nõ iuxta χιλιαστάς, opum abundantiam, &
delicatos cibos, & crassitudinẽ corporis, phasidesq; &
fartos turtures, mulsum, merum, uxorum pulchritudi-
nem, examina liberorum dominus animæ pollicetur:
sed illas delicias, ad quas nos mysticè prouocat, dicẽs:
Dele-

SEP. nõ habetis pecuniã:
Euntes emite et comedite,
et ambulate: et emite absq;
pecunia & absq; precio ui
nũ & adipẽ. Quare emitis
pecunia, & laborẽ uestrũ
nõ in saturitatem? a Audite
me & comedite bona, &
delectabit in bonis anima
uestra. Attẽdite aurib. ue-
stris & seqmini uias meas:
& audite me, & uiuet ĩ bo-
nis anima uestra. Et cõsti-
tuã uobis testamẽtũ æter-
nũ, sancta Dauid fidelia.
Ecce

A Delectare, ſiue delicijs fruere in dño, & dabit tibi petitiones cordis tui. *Pſal.26.d* Et alibi: Credo uidere bona dñi in terra *Pſal.102.d* uiuētiū. Et in alio pſalmo: Benedic anima mea dño, *Eſaiæ.55.a* & omnia interiora mea nomē ſanctū eius. Qui implet in bonis deſideriū tuū. Deniq; infert: Audite me, & uiuet aïa ueſtra.

HEB. a Ecce teſtē populis dedi eū, ducē ac præceptorē gentibus. Ecce gentem quā neſciebas, uocabis: & gētes quę nō cognouerūt te, ad te currēt: ꝓpter dominū deū tuū & ſanctum Iſrael qui glorificauit te. b Quærite dñm dum inueniri poteſt, inuocate eum dū ꝓpè eſt. Derelinquat impius uiam ſuam, & uir iniquus cogitationes ſuas, & cōuertatur ad dominū, & miſerebitur eius, & ad deum noſtrum: quoniam multus eſt ad ignoſcendū. Non

SEP. Ecce teſtimoniū in gentibus dedi eū, principē & præcipientē gētibꝰ: gētes quę neſciebāt te, inuocabūt te: et populi q ignorabant te, ad te cōfugiēt: ꝓpter dñm deū tuū ſanctū Iſrael, quia glorificauit te. Quærite dñm: & cū inueneritis eum, inuocate. Et poſtq̃ uobis ap ꝓpinquauerit, relinquat impius uias ſuas: & uir iniquus cogitationes ſuas, & conuertat̃ ad dominū, & miſericordiam conſequet̃: qa multū dimittet peccata ueſtra. Neq;

Omnium bonorū ꝓmiſſio, uita eſt ſempiterna. Qđ ſi uolueritis audire, & anima ueſtra uixerit in æternū, feriam uobiſcū pactū ſempiternū, miſericordias Dauid fideles. De *Pſal.88.a* qb. idē Pſalmiſta cātabat: Miſericordias domini in æternū cantabo. In generatione & generatione annūciabo ueritatē tuā. Et ut ſciamus quæ ſint iſtæ miſericordiæ, ſequēti ſermone demōſtrat: Semel iuraui in ſancto meo: ſi Dauid mētiar, ſemē eius in ſempiternū manebit, & thronus illiꝰ ſicut ſol in cōſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternū, & teſtis in cœlo fidelis. Qui idcirco uocat̃ fidelis, quia ꝓmiſſa cōpleuerit. Pro quib. Lxx. tranſtulerūt: τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά, id eſt, ſancta Dauid fidelia, quod *Pſal.110.b* pōt pro firmis accipi atq; robuſtis. Vt eſt illud: Fidelia *Deut.32.a* omnia mandata eius, cōfirmata in ſeculū ſeculi. Et in *1.Tim.5.a* alio loco: Deus fidelis, & nō eſt iniquitas in eo. Et apo- B ſtolus Paulus: Si negauerimus, inquit, eum, ipſe fidelis manet: negare ſeipſum nō pōt. Et in alio loco ſcribens ad Timotheū: Fidelis ſermo, & omni acceptione dignꝰ. Hoc aūt pactū quod dñs pollicet̃, nō erit breue & uniꝰ tēporis, ſicut fuit populi Iudæorū, ſed manebit in æternū, ut ueniat uerus Dauid: & in euangelio cōpleantur *Pſal.88.d* quæ ex dei perſona ſunt repromiſſa: Inueni Dauid ſeruum meū, in miſericordia ſancta unxi eū. Cuius manū poſuit in mari, & in fluminibus dexterā illius. Quē iu- *Ezech.34.f* xta Ezechiel, per multa iā ſecula dormiente Dauid, appellat ſeruū ſuū atq; paſtorē dicēs: Suſcitabo uobis paſtorē unū, ſeruū meum Dauid. a ¶ *Ecce teſtē populis, etc.*] Prouocauerat ad credendū populū Iudæorū, ut inclinarēt aurē ſuā, & pactū acciperēt ſempiternū: qđ dñs *Gen.22.d* Dauid repromiſerat, & Abrahā, ac ſemini eius, dicēs: In *& 28.a* ſemine tuo benedicent̃ gētes. Quod apoſtolus Paulus *Gal.3.b* ediſſerēs, nō dixit, ait, in ſeminib. ſed, in ſemine qđ eſt Chriſtus. Et quia ſciebat illis nō credētibus, credituros eſſe populos nationū, trāſit ad gētes: & dicit miſiſſe ſe filium ſuū teſtem uel teſtimoniū cunctarum gentium, qui præcepta illius atq; mandata populis nūciaret, q *Matt.24.b* de ſeipſo loquitur: Oportet prędicari euangeliū iſtud in omni orbe, in teſtimoniū cunctis gentibus. Deniq; ſuperbientē Pilatū hoc ſermone cōfutat: In hoc natus ſum, ut teſtimoniū prębeā ueritati. De quo apoſtolus *1.Tim.2.b* Paulus ſcribit Timotheo: Vnus mediator dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus, qui dedit ſe redemptionē pro omnibus, teſtimoniū tēporibus ꝓprijs: in quo ego poſitus ſum præco & apoſtolꝰ. Omnia ergo quæ dicuntur, ad eū referēda ſunt. Qui quaſi ouis ad uictimā ductus eſt: & quaſi agnus corā tondēte nō aperuit os ſuū. *Supra 53.c* De quo ſuprà dicitur: Vidimus eū, & nō habebat ſpeciem neq; decorē. Et ipſe peccata noſtra portauit, & pro

C nobis dolet. Ad hūc cōfugerūt ſiue cucurrerūt, q eum anteà neſciebāt, dicentes: Deus noſter refugiū & uirtꝰ. *Pſal.4* Et iterū: Dñe refugiū factus es nobis in gñatione & ge- *Pſal.* neratiōe. De quorū fide & ſuprà legimus: Quib. nō eſt *Supra* prædicatum de eo, uidebūt: & qui nō audierāt, intelligent. Iſte teſtis eſt omnīū quæ pater mūdo ſpopōdit & præſtitit: cuius myſteriū breui Paulꝰ ad Epheſios ſermone comprehēdēs: Deus, inquit, dñi no- *Ephe.* ſtri Ieſu Chriſti pater glorię. De quo & nūc ſcriptum eſt: Propter dñm deū tuum & ſanctū Iſrael, qui glorificauit te: & ea gloria *Ioann.* quā habuit prius q̃ mūdus fieret. De qua & ꝓpheta teſtat̃: Apparebit gloria dei, q eſt ſplendor glorię, & forma ſubſtātiæ eius: qñ omnis lingua cō- *Philip.* fitebitur, ꝙ dñs Ieſus in gloria patris ſit. q reſpōdit filio gloriā quā prius habuerat, poſtulanti: Et glorifi- *Ioan.* caui, & glorificabo. De quo & Ioannes apoſtolus: Vidimus, ait, gloriā eius, gloriā quaſi unigeniti à patre: plenum gratiæ & ueritatis. Ergo qñ de eo loquitur: Qui in principio apud deū erat deus uerbū, appellatur pater gloriæ: quando aūt de eo qui dicit in Euangelio: Quid *Ioan.* me perſequimini hominē, qui ueritatē uobis loquor: D uocatur deus domini noſtri Ieſu Chriſti. Nō ꝙ alter ſit (qui multorū error eſt peſsimus) ſed quo unus atq; idē filius dei: nunc diuinitatis ſuæ gloriæ, nunc noſtræ naturæ quam ſuſcipere dignatus eſt, loquatur affectibus. b ¶ *Quærite dominum dum inueniri poteſt. etc.*] Quia igit̃, ut antè iā diximus, noluiſtis pactū recipere ſempiternū, & miſericordias Dauid fideles: quas uobis nolentibus ſuſcipere, ſuſcepit turba gentiliū: moneo uos populares meos ego propheta, atq; conteſtor: dū tempus eſt, agite pœnitentiam. Conuertimini ad eum qui uobis nunc loquitur per prophetas, qui poſteà loquuturus eſt præſens. Quærite eū dum inueniri poteſt, dum eſtis in corpore, dum datur locus pœnitentiæ: & quærite nō loco, ſed fide. Quomodo autem quæratur deus, in alio loco plenius dicitur: Sapite de domino in bonitate, & *Sap.1* in ſimplicitate cordis quærite eum: quia inuenitur ab his qui non tentant eum: & apparet his qui non ſunt ei increduli. Vnde & nos ſcientes illud dictum de peccatoribus: Qui longe recedunt à te, peribunt: loquamur ad dñm: Quo ibo à ſpiritu tuo, & à facie tua quò *Pſal.* fugiam? Si aſcendero in cœlum, tu ibi es: ſi deſcendero in infernū, ades. Et inuocemus eum dum propè eſt, ne noſtris uitijs atq; peccatis procul recedat. Appropinquat enim appropinquantib. ſibi, & filio lōgo poſt tēpore reuertenti lętus occurrit. Quamobrem ſanctus in pſalmo canit: Mihi autem adhærere deo bonum eſt. Et *Pſal.* Moyſes ſolus appropinquabat ad dominū. Et per Hie- *Gen.* remiā loquitur deus: Ego deus appropinquans, & nō *Hier.* de longe. Appropinquās eis, qui mihi appropinquāt fide, & longe recedēs ab his, qui à me procul infidelitate diſcedunt. Propter quæ dicitur ad credentes: Appro- *Iac.4* pinquate deo, & appropinquabit uobis. Ac ne hoc putaremus poſſe ſufficere, ſtatim ſubiungit: Reſiſtite diabolo

bolo

A bolo, & fugiet à uobis. De quo ſuprà dixerat: Aduerſa- *1.Pet.5.b* rius ueſter diabolus ſicut leo circumiens, quærit quem deuoret. Aduerſum quem reſiſtite cōfortati fide. Nec ſatis eſt quærere dñm, & dū pœnitētiæ tēpus eſt inuenire: atq; inuocare eū dū propè eſt, niſi reliquerit impius uias ſuas priſtinas, & cogitatiōes antiquas quibus à domino declinauerat.

HEB. a Nō em̃ cogitatiōes meæ, cogitationes ueſtræ: neq; uię ueſtrę, uię meę, dicit dñs. Sicut em̃ exaltant̃ cœli à terra, ſic exaltatæ ſūt uię meę à uijs ueſtris: et cogitationes meę à cogitationibꝰ ueſtris. b Et quō deſcēdit imber et nix de cœlo, et illuc nō ultrà reuertet̃, ſed inebriat terrā & infundit eam, & germinare eā facit: & dat ſemē ſerenti, & panē comedēti. Sic erit uerbum meū quod egrediet̃ de ore meo, & nō reuertetur ad me uacuū, ſed faciet quæcūq; uolui: & proſperabitur in his ad quę miſi illud. c Quia in lętitia egrediemini, & in pace deducemini. Montes & colles cātabūt coram uobis laudē: & omnia ligna regionis plaudēt manu. Pro ſaliūcula aſcendet abies: & pro urtica creſcet myrtus. Et erit dñs nominatus in ſignū æternū, quod non auferetur.

SEP. Neq; em̃ ſunt cogitatiōes meę ſicut cogitatiōes ueſtrę, nec ſicut uiæ meæ, uiæ ueſtræ, dicit dñs. Sed quantū diſtat cœlū à terra, tm̃ diſtat uia mea à uijs ueſtris, & cogitatiōes ueſtræ à cogitatione mea. Quō ſi deſcēdat pluuia, aut nix de cœlo, & nō reuertatur, donec inebriet terrā, & generet & oriat̃, & det ſemen ſemināti, & panē ad comedēdum. Sic erit uerbū meū, qđ exierit de ore meo, nō reuertet̃ donec compleat quæ uolui: & proſperas faciam uias eius, & pręcepta mea. In lætitia egrediemini, & in gaudio deducemini. Mōtes & colles exiliēt, expectātes uos ī gaudio: et omnia ligna agri applaudēt ramis. Et pro ςοιβῇ (id eſt, uiliſsimo ſtipite) aſcendet cypariſſus: et ꝓ coniza aſcēdet myrtus. Et erit dñs in nomē, & in ſignum ſempiternum, & non deficiet. Hæc

Tunc em̃ reuertemur ad dominū, qui miſerebitur noſtri, & ad clementiſsimum patrē, qui multus eſt in miſericordijs, & facilis ad ignoſcendum, cū cogitationes & uias priſtinas reliquerimus, ut poſtea mereamur audire: Beati quorū remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. a ¶ *Non enim, etc.*] Ne putetis, inqt, difficile eſſe qđ ſpondeo, & uobis incredibile uideat̃, impiū & iniquum poſſe ſaluari: uel populum Iudæorum, uel oēs q in gētibus neſciebāt deū: Hoc cōſiderate, qđ multa inter mea ueſtraq; cōſilia ſit dif- B ferentia: & quāta naturæ, tāta uoluntatis *Prou.19.c* diuerſitas. Multæ em̃ cogitationes in corde uiri, conſilium aūt dñi in ſempiternum manet. Vos autē homines ſæpe promiſsi pœnitētes: ueterē uoluntatē, nouella uoluntate ſubuertiſtis. *Pſal.32.b* Dñs em̃ diſsipat conſilia gētium, & reprobat cogitationes populorū, & irritas facit uolūtates principū. Cogitationes aūt cordis eius à generatione in generationem: & quicquid decreuerit, non poteſt immutari. Vultis ſcire diuerſitatē mei ueſtriq; conſilij? Quantū cœlū loci diſtat à terra, & aliud angelorū, aliud hominū habitaculū eſt: tantū meæ cogitationes à ueſtris conſilijs ſeparantur. De meis em̃ cogitationibus dicitur: Inſcrutabilia iudicia eius, & in- *Sap.17.a* *Rom.11.d* ueſtigabiles uiæ illius. Porrò de ueſtris: Cogitauerunt conſilium quod non potuerunt ſtabilire. Et in alio lo- *Pſal.20.c* co: Quodcunq; inieritis conſiliū, diſsipabitur: & quic- *Suprà 8.b* quid locuti fueritis, nō permanebit in uobis. Perſpicua interpretatione non indigent, idcirco ſtringuntur potius q̃ diſſeruntur. b ¶ *Et quō, etc.*] Pendent ex ſuperioribus quæ dicuntur, & breuiter hic ſenſus eſt: Non ſit incredulus populus nationum, ꝙ poſt tanta ſcelera impius repente ſaluetur. Nō enim ſunt cogitationes meæ ut cogitationes hominū: & quantū cœlū diſtat à terra, tantū meę cogitationes à cogitationibus hominum ſeparatæ ſunt. Ego enim clementiſsimus ſum, & multus ad ignoſcēdum. Vultis & aliam accipere ſimilitudinē: Quomodo imber & nix deſcēdit de cœlo, & illuc ultrā non reuertet̃: ſed inebriat terrā, & infundit eā, & uaria

C ſemina pullulat: ut plenis ſegetibus panes in uſus hominū procreent̃. Sic repromiſsionis meæ uerbū, quod ſemel pollicitus ſum, & quod egreſſum eſt de ore meo, irritū nō erit, ſed oñia opere cōplebunt̃. Iuxta anago- *Anagoge* gē duplex intelligētia eſt, quod uerbū domini uel ille ſit, de quo ſcriptū eſt: In principio erat uer- *Ioan.1* bum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Qui nō reuertetur ad eū uacuus, niſi patris fecerit uolūtatem: & uniuerſa cōpleuerit, propter quæ fuerat corporatus, & mundum reconciliauerit deo. Qui de ore procedere dicitur, & de utero ac uulua: non quod deus hæc mēbra habeat, ſed quod nos naturam domini ꝑ noſtra uerba diſcamus. Vel certe hoc dicendum, quod euangelicæ ſermo doctrinę, imber appelletur, & pluuiæ quas fundūt ſuper terram bonam, nubes ſpirituales, ad quas peruenit ueritas dei. Quē imbrem, & quas pluui- D as Moyſes in Deuteronomij cantico pollicetur: Audiat terra *Deut.32.a* uerba oris mei. Expectetur ſicut pluuia eloquiū meū: & deſcē- *Pſal.125.a* dant ſicut ros uerba mea: ut qui ſeminauerint in lachrymis, in gaudio metant. Et qui ſeminauerint in iuſtitia & ſpiritu, metant fructum uitæ ſempiternæ: accipiantq; panem doctrinę euangelicę, de quo in Prouerbijs & in Eccleſiaſte ſcriptum eſt: Aperi oculos tuos, & implere panibus. Et *Prou.20.b* iterum: Mitte panem tuum ſuper aquam: quia in mul- *Eccle.11.a* titudine dierum tuorum inuenies eum. Neq; enim credendum eſt, quod præcipiatur ueſcentibus, ut ad comedendum hunc panem, quo corpora nutriuntur, oculos aperire debeant, & ſic ſaturari panibus, quos in Abacuc comedit pauper abſcondite. Sed ad panē do- *Abacuc.3.c* ctrinę cohortatur dei: quē niſi aperuerimus oculos cordis noſtri, comedere non poſſumus. De quo ſæpe ſcribit & Paulus, his qui fidei & ueritatis ſermonibus nu- *2.Cor.9.b* triuntur. Præcipiturq; doctori, ut panem doctrinæ ſuæ mittat ſuper omnem aquam, & cunctis infundat gratiam ſpiritualem: & ſciat quod ſi fecerit quę pręcepta ſunt, in nouiſsimo tempore ſit pręmia recepturus. Satiſq; uidebitur iniuſtum, ut qui prębet eleemoſynam, de iniquo mammona faciat ſibi amicos, qui eum recipiant in ęterna tabernacula: & qui ſpirituales largit̃ cibos, datq; cōſeruis cibaria in tēpore ſuo, non inueniat eos poſt multa ſecula, quæ Eccleſiaſtes appellat dierū *Eccle.11.c* multitudinē. c ¶ *Quia in lætitia, etc.*] Verbū, inquit, meū nō reuertetur uacuum: ſed poſtquam compleuerit uniuerſa

 uerſa

A uerſa quæ uolui,& meā in terris fecerit uoluntatē,tunc
Pſal.109 ad me ueniet, & implebit illud quod ſcriptū eſt: Dixit
dn̄s dn̄o meo,ſede à dextris meis:Donec ponam inimi
cos tuos ſcabellū pedū tuorū. In lætitia enim egredie-
mini de idololatriæ ſanguine, & deducemini in pace,
ut audiatis ab ap̄lo:
Rom.1.a Gratia uobis & pax.
Siue in gaudio dedu
cemini, ut poſt um-
brā legis,diſcatis euā
gelij ueritatē. Mōtes
enim & colles, quos
angelos ītelligere poſ
ſumus,& ſanctorū a-
nimas,quę ꝓ uarieta
te uirtutū mōtes ap-
pellant & colles, gau
debunt ſup pœnitēti
bus,& mētis lætitiā ſaltib. indicabūt.Quod & dn̄s loq-
Luc.15.b tur in Euāgelio:Lætabunt angeli in cœlo ſup uno pec-
Pſal.1.a catore pœnitentiā agente. Oīa quoq; ligna agri plau-
dēt manu ſiue ramis,quæ plātata ſunt ſecus decurſus
aquarū,quæ fructū ſuū dabūt in tēpore ſuo:& foliū eo
Pſal.51.b rū nō defluet.De quib⁹ unū lignū loquebat in pſalmo:
Ego aūt ſicut oliua fructifera in domo dn̄i. Interroge-
mus eos q ſimplicē tm̄ ſequunt hiſtoriam, & elixas car
nes ſanguine comedūt:Vtrū ligna plaudāt ramis,& cō
Pſal.97.b crepēt manu:& illud qđ de fluminib. dicitur: Flumina
plaudēt manu:quo ſenſu accipiendū ſit. Nec ſolū mō-
tes & colles exiliēt atq; cantabunt, & oīa ligna agri cui
benedixit dn̄s,plaudēt ramis, & manib. concrepabūt,
ſed & ϛοιβὴ quoq; & κονύζη, ſiue ſaliuncula & urtica in abi
etem uertunt,ac myrtū & cypariſſum. Et pro ϛοιβὴ iuxta
Symmachū & Lxx.in Hebræo ſcribit נעצוץ quem & A-
B quila & Theodotio κονύζαν interpretati ſunt. Eſt autem
κονύζη herba uiliſſima & amara, odoriſq; peſſimi. Vbi
autem Lxx. tranſtulerunt κονύζη, quæ in Hebraico dici-
tur סרפד Symmachus uertit urticam. Vtcunq; ſe habet
nominum proprietas, hoc dicendum eſt, quod mala
uertantur in bona: & pro uitijs naſcantur uirtutes,id-
eſt,pro iniquitate,iuſtitia:pro temeritate, fortitudo: ꝓ
luxuria,temperantia: ꝓ ſtultitia,prudentia.Demus ex-
empla maiorum:Matthæus & Zachæus & publicani,
ſaliuncula erant:& ϛοιβὴ,& ſtirpes inutiles:& κονύζη ama-
Pſal.37.b ri ſaporis,& odoris teterrimi dicētes: Computruerunt
& corruptæ ſunt cicatrices meæ,à facie inſipientiæ meę.
Iſti in apoſtolos repente mutati,facti ſunt cypariſſus,&
abies,& myrtus,odoris optimi:& in uaria opera neceſ-
ſarij.Paulus quoq; perſecutor eccleſiæ,quando audie-
Act.9.a bat à domino:Saule,Saule,quid me perſequeris? durū
tibi eſt contra ſtimulū calcitrare:urtica erat,habens per
ſecutionis aculeos.Quando aūt in toto orbe euangeli
2.Cor.2.d um prædicauit, & dicere poterat: Chriſti bonus odor
Matt.21.c ſumus,recte cypariſſus appellat & myrtus. Meretrices
& publicani præueniūt phariſęos in regno dei:& latro
de cruce trāſit in paradiſum.Ergo illud quod in euāge
Matt.7.c lio dicit:Non poteſt arbor bona facere fructus malos:
nequaq; refert ad naturæ proprietatē, ut hæretici uo-
lunt,ſed ad mētis arbitriū.Deniq; infert: Aut facite ar-
borē bonā,& fructus eius bonos.Ex quo perſpicuū eſt,
unumquemq; propria uoluntate facere animæ ſuæ bo
nam uel malam arborem,cuius fructus uarij ſunt. Seq
tur:Et erit dominus in nomē & in ſignū ſempiternum,
quod nō deficiet. His qui de malo commutati fuerint
in bonū,erit dominus in nomē & in ſignū æternum:ut
ex ipſius appellentur nomine Chriſtiani,& crucis eius
inurantur cauterio.De quo ſigno Symeon tenens ul-
Luc.2.d nis paruulum, loquebatur: Hic erit in ruinam & in re-
ſurrectionem multorū,& in ſignū cui contradicetur,de
quo & ſuprà dictū eſt:Dabit uobis dn̄s ſignum.Et ſan- C
ctus cātat in pſalmo:Fac mecū dn̄e ſignū in bonum.Et Pſal.85
ipſe qui ſignū eſt:Cū uideritis, ait, ſignū filij hominis,
quod nō deficiet,nec ullo fine mutabit,ſed præſenti cō
uerſatione tranſiet in futurum.

CAP. LVI.

HAec dicit dn̄s:Cuſtodite iudiciū, & facite iuſtitiā:
q̄a iuxta ē ſal⁹ mea ut ueīat,et iuſtitia mea ut reuelet.

HEB. a Beatus uir qui facit hoc, & filius hominis qui apprehendet iſtud, cuſtodiēs ſabbatum ne polluat illud: cuſtodiens manus ſuas, ne faciat omne malum. Et

SEPT. Beatus uir qui facit hæc, & homo qui retinet iſta: & cuſtodit ſabbata, ut non prophanet ea: & ſeruat manus ſuas, ne faciat iniquitatem. Ne

CAP. LVI.

HAec dicit do. etc.] Pro iuſtitia, τὸ ἔλεος.i. miſeri-
cordiā,Lxx. tranſtule
rūt: cætera ſimiliter.
Gentiū uaticinio ter-
minato,quæ in aduē
tu ſermonis dei de ſa
liūcula & urtica in cy
pariſſum myrtumq;
mutādę ſunt:Loquit
Eſaias ad illius tēpo
ris auditores, ut faci-
ant cūcta quæ recta ſunt,& parēt ſe aduētui ſaluatoris:
quia ipſe eſt iuſtitia & miſericordia dei.Si eñ cogitatio
nes ſanctorū iudicia ſunt:& exercitatos ſēſus ad diſcre-
tionē boni ac mali habere debem⁹: cur nō omni tp̄e cu
ſtodiamus iudiciū, ne deſpiciamus pſonā pauperis in
iudicio,ne diuitis potētia terreamur:ſed ita magnū iu-
dicemus ut paruū,ſciētes iuxta Moyſen, ꝙ dn̄i iudiciū Deut.
ſit, q iudicat iudicātes, iuxta quod & in pſalmo legit:
Deus ſtetit in ſynagoga deorū:in medio aūt deos diju Pſal.
dicat.Huic quod nunc dicit:Cuſtodite iudiciū,& facite
iuſtitiā,illud ſimile eſt:Beati qui cuſtodiūt iudiciū, & fa Pſal.
ciūt iuſtitiā in omni tēpore:ut iuſtè quod iuſtū eſt, per-
ſequant.Quanq; in nomine iuſtitię,omnis mihi uidea
tur ſignificari locus: ꝙ qui unā iuſtitiam fecerit, cūctas
uirtutes impleſſe dicat:quę inuicē ſe ſequunt,& ſibi hę
rēt:ita ut qui unā habuerit,oēs habeat:& q una carue-
rit,cunctis careat.Tale quid & quartuſdecimus pſalm⁹
ſonat:Qui ambulat immaculatus,& operat iuſtitiā.Et D
alibi ſcriptū eſt:Iuſtitiam diſcite qui habitatis ſuper ter Suprà
ram.Quod aūt ſaluator qui factus eſt nobis iuſtitia,& 1.Cor.
ſanctitas,& redēptio,ipſe ſit miſericordia dei, ſanctorū
uerba teſtant:Et miſit deus miſericordiā ſuā & ueritatē
ſuā. a ¶ *Beatus uir qui facit hoc,etc.*] Qui cū ap̄lo Paulo pōt
dicere:Quādo erā paruulus,loquebar ut paruulus, ut 1.Cor.
paruulus ſapiebā,ut paruulus cogitabā: poſtq; factus
ſum uir,deſtruxi ea quę paruuli ſunt. Iſte pręſentē con
ſequitur beatitudinē,pręteritorū obliuiſcens, & in fu-
turum ſe extendēs:donec perueniat ad unitatem fidei,
& cognitionē filij dei, in uirū perfectum, in menſuram
ętatis plenitudinis Chriſti:ut ei pſalmus ille ualeat coa
ptari:Beatus uir qui nō abijt in conſilio impiorum.Iſte Pſal.
igitur uir,& filius interioris hominis,de quo in Leuiti-
co crebrius dicit: Homo,homo, in eo beatus eſt quod Leuit.
facit primū,& apprehendet hæc: iudicium ſcilicet atq;
iuſtitiā & ſalutē domini quę prope eſt,& cunctis genti-
bus reuelanda:ut nō ſolū faciat quod pręceptū eſt, ſed
ſtricta teneat manu,& cuſtodiat ſabbatum,ne polluat
illud. Quod ſit autem ſabbatū quod præcepit obſeruā
dum, ſequens uerſus oſtēdit: Cuſtodiens manus ſuas,
ne faciat omne malum.Neq; eñ prodeſt ſedere in ſab-
bato,ſiue dormire,& epulis inhiare.Sed ſi bona faciēs,
quieſcat in malis,& iuge iniquitatis habeat ſabbatū.i.
ocium:eaq; tantū faciat,quę ad animę pertinēt ſalutē,
& ad omne opus ſeruile nō moueat. Qui eñ facit pec-
catū,ſeruus eſt peccati. Nos aūt in libertatē uocati ſu- Ioan.8.
mus, qua libertate donauit nos Chriſtus: ut nequaq; Gal.4.
operemur cibum qui perit, ſed adhęrentes dn̄o, dica- Ioan.6.
mus cum propheta:Mihi aūt adhęrere deo bonum eſt. Pſal.72.
Efficiamur cum eo unus ſpiritus: impleamuſq; ſabba
ta dedicata, ne ſimus de ſex diebus, in quibus factus
eſt mundus,de quibus apoſtoli non erāt, quibus dn̄s
loquebatur:

HEB. a Et non dicat filius aduenę,q adhæret dn̄o, dicēs:Separatiōe diuidet me dn̄s à populo ſuo,& nō dicat eunuchus: ecce ego lignū aridū. b Quia hęc dicit dn̄s eunuchis:Si cuſtodierint ſabbata mea, & elegerint q̄ uolui,& tenuerit fœdus meū, dabo eis ī domo mea & in muris meis locū, & nomē melius à filijs et filiabus: nomē ſempiternū dabo eis, qđ non peribit. c Et filios aduenæ q adhærent

SEP. Ne dicat alienigena qui appoſitus eſt dn̄o: Putáſne ſeparat me dn̄s à populo ſuo? & ne dicat eunuchus: quia ego ſum lignū aridū. Hæc dicit dn̄s eunuchis: Qui cuſtodierint ſabbata mea, & elegerint quæ ego uolo, et tenuerit teſtamentū meū, dabo eis in domo mea, & in muro meo locū nominatū, meliorē filijs & filiabus, nomen ſempiternū dabo eis, & nō deficiet. Et alienigenis q additi ſunt

A loquebatur:Si eſſetis de mūdo iſto,mūdus utiq; ama-
Ioan.15.c ret quod ſuū eſt. Nūc aūt nō eſtis de mundo iſto, quia
elegi uos,& idcirco odit uos mundus. a ¶ *Et non dicat fili
us,etc.*] Qui humiliter hunc locū intelligūt, ad proſely-
tos ex gentibus & uere eunuchos referūt quæ dicunt,
ꝙ & aduenæ ſi legem
dn̄i ſuſceperint,& cir-
cūcidant,& eunuchi:
Act.8.e qualis fuit Candacis
illę reginæ,qui etiā in
itinere ocioſus eē nō
poterat, & dū quærit
interpretē lectionis,
Chriſtū reperit quē
quærebat,nō ſint ex-
terni à ſalute dei.Hoc
aūt,inqunt, dicit cō-
tra Iudæos, q nobili-
tatē iactāt generis, &
Ioan.8.d filios Abrahæ ſe eſſe
dicūt,& beatos putāt
q habēt ſemē in Siō,
& domeſticos in Hie-
Suprà 55.d ruſalē.Nos aūt quos
ſuprà per ſaliunculā
& urticam & κονύζαν &
ϛοιβὴν interpretati ſu-
mus,in abietē & cypariſſum myrtūq; cōuerſos,eoſdem
nūc ad fidē euangelij intelligimus ꝓuocari, ꝙ deſpera
ri nō debeāt,ſi adhæſerint dn̄o:nec ſe putēt à dei popu
Gal.3.d lo ſeparari.Oēs enim q in Chriſto ſunt baptizati, Chri
ſtū induerūt.Non eſt Iudæus & ethnicus,circunciſio &
Deut.32.f præputiū, quibus in Deuteronomij præcipit cantico:
Matt.8.b Lætamini gētes cum populo eius,id eſt, dei qui priorē
B habuit populū Iudæorū.Qui de oriente & occidēte ue
niētes,requieſcēt in ſinu Abrahā.Hoc eſt quod & Ioan
nes Baptiſta dicebat:Et ne dicatis patrē habem⁹ Abra-
ham.Dico enim uobis:Potens eſt deus de lapidib. iſtis
ſuſcitare filios Abrahæ.Et quomodo in proſelytis non
ē ulla diuerſitas,ſed & uiri & fœminæ ad ſalutē pariter
uocant:ſic & in eunuchis qui ſe caſtrauerūt propter re-
gna cœlorū,uterq; ſexus accipitur, qui mortificauerūt
mēbra ſua ſuper terrā:fornicationē, immunditiā, paſ-
ſionē,deſideriū malū, donec perueniāt omnes in uirū
2.Cor.5.c perfectū,& dicant cum Apoſtolo:Nos neminem noui-
mus ſecundum carnē.Et ſi cognouimus iuxta carnem
Chriſtū, ſed nūc iam non nouimus.Ergo in eunuchis
nequaq; intelligēdi ſunt, quos ardēs poeta deſcribēs,
ait: Nec non infelix ferro truncata iuuentus, Atq; exe-
cta uirū.Sed illi de quibus dn̄s in Euangelio loquitur:
Matt.19.b Qui ſe caſtrauerūt propter regna cœlorū:quales erant
& apoſtoli,quibus admirantibus & pro rei difficulta-
te dicētibus:Quis ergo poteſt ſaluus fieri? Reſpōdit ſal
uator:Qui poteſt capere,capiat.Vnde & Apoſtolus de
1.Cor.7.e huiuſcemodi eunuchis,id eſt de uirginibus, præceptū
dn̄i ſe nō habere teſtat:ſed dat conſilium quaſi miſeri-
cordiā cōſecutus à dn̄o, uolens oēs eſſe ſicut ſeipſum.
Tempus eñ,ait,in collecto eſt:ſupereſt ut & q habēt u-
xores,ſic ſint quaſi non habeāt. Qui enim liber uocat⁹
eſt à ſeruitute & officio coniugali, iſte uere ſeruus eſt
Chriſti. b ¶ *Quia hæc dicit dominus eunuchis: Si cuſtodierint,
etc.*] Duo propoſuerat, proſelytos & eunuchos. Prius
loquitur de eunuchis,datq; eis præcepta uiuendi:& fu
turorum præmia pollicetur.Et poſt eos uenit ad proſe
lytos, illis quoq; ſimilia repromittens. Loquitur ergo
eunuchis,qui deſperatione dixerunt:Ecce ego lignum
arens: ne ſe putent ſubiacere maledicto, quod ſterili-
Exo.23.d bus dictum eſt: Maledictus ſterilis qui non facit ſemē
Deut.7.c in Iſrael: Si, inqt, cuſtodierint ſabbata mea,& de meis
præceptis elegerint ea quæ uolui:& nō ea quæ pro au- C
dientium imbecillitate cōceſſi:& fœdus meū ſiue teſta-
mentū omni retinuerint fide,dabo eis in domo mea,&
in tēplo meo,& in muris firmiſſimę ciuitatis meę locū,
& nomē melius filijs & filiabus,quod nulla obliuione
delebit. Qui ſint eu-
nuchi,ſuprà dixim⁹:
qui ſolliciti ſunt ad
ea quæ dei ſunt,de q-
bus loquit & Sapiē-
tia, quæ titulo Salo-
monis inſcribit:Bea- Sap.3.c
ta ſterilis immacula-
ta, quæ nō cognouit
ſtratū in delicto, ha-
bebit fructū in uiſita
tione animarū. Et eu
nuchus q nō eſt ope-
ratus manu iniquita
tē, neq; cogitauit cō-
tra dn̄m mala. Dabit
enim fidei eius electa
gratia:& pars in tem
plo dn̄i delectabilis.
Hæc ſterilis uirginita
te fœcunda eſt:hic eu
nuchus regno cœlo-
rū uim facit, & uiolēter diripit illud. Iſte cuſtos eſt ſab-
batorū,ut nunq; faciat opera nuptiarū. Iſte elegit quæ
dn̄s uoluit,ut plus offerat q̄ præceptū eſt:ut nō indul-
gentiā apoſtoli eius,ſed uoluntatē cōſideret. Iſte tenet
fœdus dn̄i ſempiternū, ut nō ad tēpus uacet orationi,
& iterū ad idipſum reuertatur:ſed accepturū eſſe ſe no-
uerit in domo dn̄i,quæ eſt eccleſia eius,locū optimum.
Multæ enim manſiones ſunt apud patrē. Et qui eunu- D
chus fuerit, ac fecerit uniuerſa quæ ſcripta ſunt, habē- Ioan.14.a
bit in muris eius locum optimū:ut ſcilicet turris dn̄i ef
ficiat, & in ſacerdotali cōſiſtat gradu: & ꝓ carnis filijs,
multos habeat filios ſpirituales. Talē fuiſſe eunuchū
quē Ieſus amauit plurimū euangeliſtā Ioannē,eccleſia
ſticæ tradūt hiſtoriæ, qui recubuit ſuper pectus Ieſu, q
Petro tardius ambulante,elatus uirginitatis alis cucur Ioan.13.c
rit ad dominū:qui in ſecreta diuinæ ſe natiuitatis imi- & 21.f
mergēs,auſus eſt dicere,quod cuncta ſecula neſciebāt:
In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, Ioan.1
& deus erat uerbum: hoc erat in principio apud deū.
Faceſſat igitur omnis cauillatio Iudæorū, & riſui præ-
bere ſe ceſſet, aperiens ſemiuiris regna cœlorum: cum
pudicitia nō in debilitate ſit corporis,ſed in animi uo-
luntate. c ¶ *Et filios aduenæ qui adhærent domino ut colant eum,
etc.*] Poſt eunuchos tranſit ad alienigenas, quos prius
nominauerat:& illis quoq; præmia pollicetur:quod ſi
ſeruierint ei, & de ſeruitute tranſierint ad nominis illi-
us charitatem,ſint ei ſerui,qualis fuit & apoſtolus Pau
lus, ſcribens in principio epiſtolarum ſuarum: Pau-
lus ſeruus Ieſu Chriſti, & Moyſes famulus dei. Quod Rom.1.a
autem in Septuaginta additum eſt, & ancillas, obe- Heb.3.a
lo prænotauimus. Neque enim fieri poteſt, ut in ſpiri-
tualibus donis ſit ſexus ulla diuerſitas: quum in Chri-
ſto Ieſu non ſit uir & mulier: ſed omnes in eo unum ſi- Ioan.17.c
mus. De ſabbato & fœdere ſempiterno ſuprà diximus.
Qui ergo fecerit hæc,adducet eum deus in montē ſan-
cto ſuo, & lætitia afficiet in domo orationis ſuæ. Mons
ſanctus,aut dogmata ueritatis ſunt,trinitatiſq; con-
feſſio: aut ipſe dominus ad quem ultimo tempore (iu-
xta hunc eundem Eſaiam & Micheam prophetam) gē- Suprà 2.a
tes plurimæ confluent.Domuſq; orationis,eccleſia eſt, Micheæ 4.a
quæ in toto orbe diuiditur: & non templum Iudæo-
rum, quod breuiſſimis Iudææ terræ artabat anguſtijs.

HEB. rent dn̄o, ut colant eū,& diligāt nomē eius,ut ſint ei in ſeruos, omnē cu-ſtodientē ſabbatū ne polluat illud, & tenētes fœdꝰ meū: adducā eos in montē ſanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ.[a] Holocauſta eorū & uictimæ eorū placebūt mihi ſuper altare meū: quia domus mea, domus orationis uocabitur cunctis populis, ait dominus deus, qui cōgregat diſperſos Iſrael, adhuc congregabo ad eum cōgregatos eius: omnes beſtiæ agri uenite ad deuorandū, uniuerſæ beſtiæ ſaltus. Speculatores eius cæci, omnes neſcierunt: uniuerſi canes muti nō ualentes latrare, uidentes uana, dormiētes, et amātes ſomnia. Et canes impudentiſsimi neſcierunt ſaturitatem: ipſi paſtores ignorauerunt intelligentiā, omnes in uiā ſuam declinauerūt: unuſquiſq; ad auaritiā ſuam, à ſummo uſq; ad nouiſsimū. Venite ſumamus uinū, & impleamur ebrietate: & erit ſicut hodie, ſic & cras, & multo amplius.
Iuſtus

SEP. ti ſunt dn̄o ſeruire ei, & diligere nomen eius, ut ſint ei in ſeruos ÷ & ancillas ⁚ & omnes qui cuſtodiūt ſabbata mea, ut nō uiolent ea, & tenent teſtamentū meū: inducā illos in montē ſanctū meū, & lætificabo eos in domo orationis meæ. Holocauſtomata eorū & uictimæ erūt acceptabiles ſup altare meū. Domus enim mea domus orationis uocabit̄ cunctis gentibus, dixit dn̄s: qui cōgregat diſperſos Iſrael, ꝗa congregabo ad eum congregationem. Omnes beſtiæ, feræ uenite, comedite omnes beſtiæ ſaltus. Videte quoniā excæcati ſunt omnes, nō cognouerūt uniuerſi, canes muti nō poterunt latrare: ſomniantes lectulum, amantes dormitationes. Et canes impudentes, animæ ignorauerūt ſaturitatem. Et ſunt mali neſcientes intelligētiam, oēs uias ſuas ſecuti ſunt. Vnuſquiſq; ſimul à ſummitate eius. Venite & ſumamus uinū, & inebriemur, & ſit talis dies craſtina, magna amplius nimis.
Videte

A a ¶ *Holocauſta eorum & uictimæ eorū, etc.*] Differentiā hoſtiarū & holocauſtorum in Leuitico plenius diſcimus. Holocauſta ſunt, quæ ſuper altare integra concremantur. Victimæ & hoſtię, quarum pars offertur altari, pars ſacerdotibus traditur. Non eſt ergo credendū ꝙ alienigenarum & eunuchorum hoſtię ritu Iudaico requirantur. Sed hoc ſcire debemus, quod holocauſta eunuchi offerāt, qui totos ſe cōſecrant deo. Victimas autem alienigenæ, qui ad tempus uacāt oratiōi, de quibus loquit̄ deus:
Pſal.49.d Hoſtia laudis glorificauit me. Et in alio loco: Immola deo ſacrificium laudis. De his uictimis & holocauſtis, per Oſee dominꝰ
Oſee 6.b loquitur: Miſericordiam uolo, & non ſacrificium: ſcientiam dei magis quàm holocauſta, quæ offerunt̄ ſuper altare domini.
Apoc.6.c Quod Ioannes in Apocalypſi in cœlo ſe uidiſſe teſtat̄, ſub quo erant animæ martyrum. Ex quo unus de Seraphim carbonem
B forcipe comprehen-
Suprà 6.b ſum, ad Eſaiæ detulit labia purganda. Hoc eſt altare, & hoc tabernaculum, ad cuius ſimilitudinem omnia
Exo.38. in Exodo facta referuntur, in quibus oblatæ ſunt uictimæ ſpirituales deo. Alioqn de corporalibus hoſtijs, & holocauſtis, ſuprà idē teſtatur deus:
Suprà 1.c Vt quid mihi multitudinem uictimarū ueſtrarum, dicit dominus? Plenus ſum holocauſtomate arietū, & adipe agnorū: & ſanguinem taurorū & hircorum nolo. Domus enim mea, domus orationis uocabitur cūctis populis. Non uni gēti Iudææ: nec uno Hieroſolymæ urbis loco, ſed in toto orbe terrarū. Nequaq; taurorū & hircorū & arietū, ſed oratiōis. Quo teſtimonio dn̄s abuſus eſt, loquēs cōtra eos ꝗ ſpiritus ſancti ſub nomine
Ioan.2.c columbarū in tēplo dona uēdebāt, & ſedebāt in cathedris peſtilētiæ: & habebāt mēſas nūmulariorū, omnia facientes turpis lucri gratia: neſcientes illud quod ſcriptū eſt: Gratis accepiſtis, gratis date. Hæc autem futura dn̄s repromiſit, ꝗ cōgregat diſperſos Iſrael. Ad quos & Petrus apoſtolus ſcribit epiſtolā, de quibus Euangeli-
Ioan.11.g ſta loquit̄: Hoc aūt à ſemetipſo nō dixit: ſed cū eſſet pōtifex anni illius, ꝓphetauit: ꝗa Ieſus moriturus erat ꝓ gente: & non tantū pro gente, ſed ut filios dei, qui erant diſperſi, cōgregaret in unū. Impleretur ꝗ quod dictum C eſt: Congregatio populorū circūdabit te, propter hanc in excelſum cōuertere. Congregatis aūt per apoſtolos reliquijs Iſrael, & in unū redactis gregē his qui fuerant ante diſperſi, oēs beſtiæ prouocantur ut ueniant & deuorēt Iſrael: eos uidelicet qui credere noluerūt, de quib. Apo-
Phil.3.d ſtolus: Etenim peruenit ſuper eos finis. Et
Luc.21.d dn̄s in euāgelio: Cū aūt uideritis circūdari ab exercitu Hieruſalem, tūc ſcitote quòd aduenerit eius cōſūmatio. Siue hoc dicēdū, ꝙ beſtijs ad deuorandum traditi ſunt, quas deteſtatur pro-
Pſal.73.d pheta dicens: Ne tradas beſtijs animas confitētes tibi. De his
Trop. tropologice beſtijs, quæ partem quandā domini deuorarūt, &
Suprà 9.c ſuprà legimus: Syriā ab ortu ſolis, & Græcos ab occidente, qui deuorant Iſrael toto ore. Et in Hieremia:
Hier.50.d Cuis errās Iſrael: leo-nes eiecerūt eam. Primus deuorauit eam rex Aſſur, & nouiſsimus confringet oſſa illius rex Babylonis. D Poteſt & hoc dici, ꝙ cū Iſrael populo rabidæ prius gentes prouocent̄ ad fidē: ut de-ſertis ſaltibus qui de exercitu Abeſſalon plurimos occiderūt, ueniāt ad eccleſiā, & comedāt cœleſtē panē, agniꝗ carne ſaturentur. b ¶ *Speculatores, etc.*] Vt omnes, inquit, beſtiæ ſaltus ueniant, & deuorēt cōgregatos: ſiue in locū Iudæorū, gentiū turbæ ſuccedant: ſpeculatores eorum in cauſa ſunt, ſcribæ uidelicet & phariſęi: quia omnes cęci neſcierunt dominū ſaluatorem, nec lucem uoluerunt uidere pręſentem. Ad quos dominus loquebat̄: Stulti & cæci, quid eſt plus, aurum, an altare quod ſanctificat aurum? Et iterum: Duces cœli, culicem liquantes, & camelum glutientes. Et: Cæcus cæcum ducens, ambo in foueā cadūt. Quod autem magiſtri ſpeculatores uocentur, & ſuprà
Suprà 21.c legimus. In eo enim loco ubi iuxta Septuaginta dicitur, Vox cuſtodum tuorū eleuata eſt: in Hebraico ſcriptum eſt: Vox ſpeculatorum tuorum. De quibus erat
Ezech.3.c Ezechiel, cui loquitur deus: Fili hominis ſpeculatorem dedit te domui Iſrael. Sed illi ſpeculatores nō erant cæci. Deniq; appellabantur uidentes. Iſti autē de quibus propheta nunc loquit̄, nō ſolum ſpeculatores cęci, ſed &

A & canes muti appellant̄, nō ualentes latrare. Qui enim gregem domini cuſtodire debebāt; & lupos abigere & latrare pro domino: diligūt ſomnia; & demoniacis uiſionibus delectant̄. Et eſt ſenſus: Non poſſunt loqui ueritatē, ſed uniuerſa mēdacia. Nec hoc fine contenti ſunt qui in cuſtodia gregis dn̄i dormiebāt, & latrare nō poterant, & amabāt cubile, per quæ uoluptas corporis indicat̄, ſed apud ſuos impudētis animæ neſcierunt ſaturi-
Pſal.13.b tatē, qui nunquā ſuo ſaturant̄ errore. Qui deuorant plebē dn̄i ſicut eſcā panis, & domos uiduarū, gulæꝗ
Ibid.18.c ac libidini ſeruiunt. Nō enim poſſunt dicere: Mandatū dn̄i lucidum illuminās oculos: nec noſſe quod ſcriptū
Prou.17.d eſt: Sapiētia hominis illuminat faciē eius. Et canes mu-
Matt.7.a ti aduerſum inimicos. De quibus ſcriptū eſt: Nolite ſan-
Pſal.131.a ctū dare canibus. Et canes dormientes, qui neſciūt eſſe
Matt.24.d præceptū: Ne dederis ſomnū oculis tuis, & palpebris tuis dormitationē. Et rurſum: Vigilate, ꝗa neſcitis qua hora dn̄s ueſter uēturus ſit. Et idcirco dantes locū diabolo: canes impudentiſsimi ſunt qui nunꝗ ſaturant̄. Vomunt enim quod comederunt, & reuertūtur ad uomitū ſuum. De quibus & Petrus apoſtolus loquit̄: Ac-
2.Pet.2.d cidit illis uerū illud prouerbiū: Canis reuerſus ad uomitum ſuum, & ſus lota in uolutabro luti. Quos ſpeculatores & canes eoſdem eſſe paſtores, ſequēs ſermo demōſtrat: Ipſi paſtores ignorauerūt intelligentiā. Verbū enim Hebraicum רעים quod quatuor literis ſcribitur
B ר ע י & ם ſi legat̄ רעים paſtores: ſi רָעִים peſsimos ſonat. Hoc diximus, ut uariæ interpretationis cauſas mōſtra-
Phil.2.c remus. Omnes em̄ ſua quæſierunt, & nō quæ dei ſunt,
Hier.6.d nec ambulauerūt per uiā dn̄i, de qua ſcriptū eſt: Quærite quæ ſit uia bona, & ambulate in ea. Sed iuxta quod
Iudic.17.c in Iudicū uolumine legit̄: Non erat rex in Iſrael, unuſquiſq; qđ rectū ſibi uidebat̄, hoc faciebat, & proprios ſequebat̄ errores. Quodꝗ ſequit̄: Vnuſquiſq; ad auaritiā ſuā, à ſummo uſq; ad nouiſsimū: uenite ſumamus uinum, & impleamur ebrietate, & erit ſicut hodie, ſic & cras & multo amplius. In Lxx. interpretibus nō habet̄, ſed ex Hebraico additū, ſtellis illuminantibus prænotatur. Deniq; hos uerſiculos nullꝰ eccleſiaſticorū interpretum diſſeruit, ſed quaſi patentē in medio foueā trāſiliūt atq; trāſmittunt. Quod autē dicit, hoc eſt, quoniam à uia dn̄i declinātes, proprias ſemitas ſunt ſequuti: propterea ardēt auaritia à ſummo uſq; ad nouiſsimū, à principibus uſq; ad plebem, ut poſtquam cœperint ꝑcutere cōſeruos, & comedere ac bibere cum ebrijs, di-
1.Cor.15.d cant: Venite ſumamus uinum, & impleamur ebrietate. Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Et erit ſicut hodie, ſic & cras, & multo amplius. Hoc eſt quod
Suprà 22.d ſuprà dixit: Neſcierūt ſaturitatem, nec præterita uoluptate ſatiantur, ſed futuras delitias parant: multo maiores ꝙ̄ quibus prius fruiti erāt. Si hoc de principibus dicitur Iudæorū, propter quos plebs domini à beſtijs deuorata eſt: uitemus exempla peiorum: nec inebriemur uino, in quo luxuria eſt: nec uoluptatibus obruamur, nec muti ad loquendū, cōtra aduerſarios noſtros rabidi canes ſimus: ſed dei potius quàm noſtras ſequamur uias, & audiamus ſcripturam monentē: Sapite de
Sap.1.a domino in bonitate. Et iterum: Intelligētia optima eſt his qui faciunt eam. Et ſi canes fuimus, non deſperemꝰ ſalutem, audiētes uerba Chananææ dicentis ad domi-
Matt.15.c num: Etiam domine: nam & catelli comedunt de micis quæ cadūt de menſa dominorū ſuorū. Ob quam cau- C ſam miſericordiā cōſecuta, audit à dn̄o: O mulier, magna eſt fides tua: fiat tibi ſicut uis. Poterat em̄ dicere cū ꝓpheta: Viā mandatorū tuorū cucurri. Et iterū: Deduc Pſal.118.d me in uiā recta.

CAP. LVII.

HEB. IVſtus [a] perijt, & nō ē ꝗ recogitet in corde ſuo: & uiri miſericordiæ colligunt̄, ꝗa nō eſt ꝗ intelligat. A facie enim malitię collectus eſt iuſtꝰ. Veniat pax, requieſcat in cubili ſuo qui ambulat in directione ſua.

SEP. VIdete quomodo iuſtus perijt, & nemo ſuſcipit corde, & uiri iuſti tolluntur, & nemo conſiderat. A facie enim iniquitatis ablatus eſt iuſtus: erit in pace ſepultura eius, ablata eſt de medio.

IVſtus *perijt, & non eſt qui recogit. etc.*] Propter ſpeculatores cæcos & canes mutos: qui ipſi paſtores ſunt, neſcientes intelligentiā; nec præſentibus ſaturantur uoluptatibus, ſed ſe ſemꝑ præparant ad futuras, iuſtus perijt. De quo dicit uxor Pilati: Matt.27.b Nihil tibi ſit & iuſto illi. Qui lotis manibus: Innocens ſum ego, inꝗt, à ſanguine iuſti huius. In quo conſiderandum quod uerbū perditionis, de quo ſæpe hæretici calumniam faciūt, quod interitū ſignificet & abolitionē in perpetuū, pònatur ſuper Chriſto: cuius utiꝗ perditio perſequutionis magnitudinem, & non finem monſtrat ſubſtātiæ. Et nemo eſt, ait, qui recogitet corde ſuo, ſiue reponat: Neq; enim fieri poterat, ut cæci & muti uidentes uana, & amantes ſomnia, ignorantesꝗ intelligētiam atq; ſapientiam, cogitarent ea quæ dei ſunt. Quodꝗ ſequit̄: Et uiri miſericordiæ ſiue iuſti colliguntur atq; tollunt̄, apoſtolos ſignificat: qui interficiuntur ab impijs, & à dominò congregant̄. Cauſasꝗ reddit cur interfectus ſit iuſtus atq; ſublatus, dicens: A facie enim malitiæ collectus eſt iuſtus, ut mala ſeculi non uideret. Siue ꝓpter malitiam hominum, quorum ipſe peccata portabat, ad patrem uictor aſcendit. Quod autem iuxta Hebrai- D cum dicitur: Veniat pax, requieſcat in cubili ſuo, ambulet in directione ſua: Senſus quidem perſpicuus eſt, ſed uerborum conſequentia, quæ in ſuæ linguæ ſtat idiomate, apud nos uidetur eſſe turbata. Quod autem dicit, hoc eſt: Veniat pax iuſti, quam aſcendens ad patrem, apoſtolis dereliquit, dicens: Pacem meam do uo- Ioan.14.d bis, pacem meam relinquo uobis: Cumꝗ pax Chriſti, quę exuperat omnem ſenſum uenerit, requieſcent apoſtoli eius in cubilibus ſuis, & mors eorum reqeſcet. Ex quo oſtendit martyres non perire, ſed uincere, & æterna ſede requieſcere. Ipſe uero cuius pax eſt, & cuius apoſtoli requieſcunt in cubilibus ſuis, ambulat in directione ſua, recto itinere ad patrem uictor aſcendens. Porrò quod in Septuaginta legitur: A facie malitiæ ablatus eſt iuſtus, erit in pace ſepultura eius, ablata eſt de medio: Omnia referuntur ad Chriſtum abſq; cōmixtione perſonę apoſtolorū, cuius ſepultura in pace eſt, & ſublata de medio. Neq; enim caro eius uidit corruptionē, nec permāſit in ſepulchro, qui eſt inter mortuos liber, dicente angelo ad mulieres: Quem quæritis Ieſum, nō Matt.28.a eſt hic; uenite & uidete locum ubi poſitus fuit dominꝰ. Iudæi & hæc & cętera quæ ſequuntur, uel generaliter de omnibus iuſtis arbitrantur intelligi, quorum Manaſſes fudit ſanguinem, & impleuit Hieruſalem à porta uſque ad portam. Vel certe Eſaiam de ſua propheta re morte, quod ſerrandus ſit à Manaſſe ſerra lignea, quę apud eos certiſsima traditio eſt. Vnde & noſtrorū plurimi illud quod de paſsione ſanctorum in epiſtola ad Hebræos ponitur: Serrati ſunt, ad Eſaiæ referunt paſsionem.

Commentarij decimiquinti in Eſaiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMSEX-
tum Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Procemium.

EGregia diſertiſsimi oratoris ſententia eſt, Felices eſſe artes, ſi de illis ſoli artifi
ces iudicarẽt. Ac ne à profanis tantum ſumere uidear exemplũ: nimirũ hoc il
lud eſt quod alijs uerbis propheta demonſtrat: Beatus qui in aures loquit̃ au
dientium. Qua felicitate tu filia Euſtochiũ me compotẽ eſſe feciſti. Nam cũ
anterioris libri præfatiunculã legeres, in qua aſſerui apoſtolos & euangeliſtas ea tantum
de Septuaginta interpretibus, uel ſuis uel eorum uerbis ponere teſtimonia, quæ cum He
braico cõſonarent: ſi qua autem ab aijs addita ſunt, omnino negligere: ilico mihi nõ par-
uã quæſtiunculã detuliſti, quod ſcilicet octo uerſus qui leguntur in eccleſiis, & in Hebrai
co non habentur, tertij decimi pſalmi, apoſtolus uſurparit ſcribens ad Romanos: Sepul-
chrum patens eſt guttur eorũ: Linguis ſuis doloſe agebant: Venenũ aſpidũ ſub labijs eo-
rum: Quorũ os maledictione & amaritudine plenũ eſt: Veloces pedes eorũ ad effunden
dum ſanguinem: Contritio & infelicitas in uijs eorum: Et uiam pacis non cognouerunt:
Nõ eſt timor dei ante oculos eorum. Quod cum audiſſem, quaſi à fortiſsimo pugile per-
cuſſus eſſem, cœpi tacitus æſtuare, & ſtuporem mentis, uultus pallore ſignare. Hebræus,
inquam, ex Hebræis, ſecundum legem phariſæus, eruditusq́ʒ ad pedes Gamalielis, aut i-
gnorauit hæc, aut eorum qui lecturi erant abuſus eſt ignorantia. Quorum alterum ineru-
diti: alterum callidi eſt ad malitiã, nec eius qui dixerit: Et ſi imperitis ſermone, nõ tamẽ ſci-
entia. Et iterum: In ſimplicitate & ſynceritate annunciaui uobis uerbum. Tandem in me-
met reuerſus, unius diei ſpacium poſtulaui: ut reſponſio mea nequaquam argumentũ hu
mani eſſet ingenij, ſed fructus aſsiduæ lectionis. Itaqʒ omnẽ ſcripturam mente perluſtrãs,
animaduerti, ſicut omnis penè ad Romanos epiſtola de ueteri ſtructa eſt inſtrumento, ſic
& hoc teſtimonium de pſalmis & Eſaia eſſe contextum. Nã duo primi uerſus: Sepulchrũ
patẽs eſt guttur eorum: Linguis ſuis doloſe agebant: quinti pſalmi ſunt. Illud autẽ quod
ſequitur: Venenũ aſpidum ſub labijs eorum, cẽteſimi triceſiminoni pſalmi eſt. Rurſumq́ʒ
quod dicitur: Quorum os maledictione & amaritudine plenũ eſt: de nono pſalmo ſum-
ptum eſt. Tres autem uerſiculi qui ſequuntur: Veloces pedes eorum ad effundẽdum ſan-
guinem: Contritio & infelicitas in uijs eorum: Et uiam pacis non cognouerunt: In Eſaia
propheta reperi, quos in decimoſexto explanationis eius libro, quem nũc dictare cupio,
expoſiturus ſum. Vltimus autem uerſus, id eſt, octauus: Non eſt timor dei ante oculos eo
rum, in triceſimiquinti pſalmi principio eſt. Nec in hoc cuiquam uideatur eſſe diuerſum,
ſi quod in ſuis locis numero dicitur ſingulari, ab Apoſtolo pluraliter dicatur: qui ſcribe-
bat ad plurimos, & in unum ſenſum multa cogebat exempla. Arbitror ſolutam quæſtio-
nem tuam, & noſtram regulam ſuper translatione ueteris inſtrumenti concuſſam magis
eſſe quàm motam: Et non tam Apoſtolũ de pſalmo tertiodecimo ſumpſiſſe, quod in He-
braico non habetur, quàm eos qui artem contexendarum inter ſe ſcripturarum apoſtoli
neſciebant, quæſiſſe aptum locum ubi aſſumptum ab eo ponerent teſtimoniũ, quod abſ-
que autoritate in ſcriptura poſitum non putabãt. Deniqʒ omnes Græciæ tractatores, qui
nobis eruditionis ſuæ in pſalmos commentarios reliquerũt: hos uerſiculos ueru annotãt
atqʒ prętereunt: liquido confitentes, in Hebraico non haberi, nec eſſe in Septua
ginta interpretibus, ſed in editione uulgata, quæ Græce *κοινὴ* di-
citur, & in toto orbe diuerſa eſt. Sed iam tempus
eſt, ut cœpto incumbamus operi,
& reliqua perſequamur.

A COMMENTARIORVM HIERONYMI IN
Eſaiam prophetam, Liber XVI.

VOs *autẽ accedite, &c.*] Sublato iuſto, cuius ſepultu
ra in pace eſt, imò ſublato de medio: Vos qui e-
ſtis filij iniqtatis, accedite ad me, & audite quæ

Vos[d] aũt accedite huc
filij auguratricis: ſe-
men adulteri et fornicarię.
Super quem luſiſtis? ſuper
quẽ dilataſtis os, et eieciſtis
linguã?[b] Nunquid nõ uos
filij ſcelesti, ſemẽ mendax:
qui cõſolamini in dijs ſub-
ter omne lignũ frõdoſum:
immolantes paruulos in
torrentibus ſubter immi-
nentes petras?[c] In partib⁹
torrentis pars tua: hæc eſt
ſors tua, & ipſis effudiſti li
bamen: obtuliſti ſacrificiũ
nũqd ſup his indignabor?

VOs aũt accedite huc
filij iniqui: ſemẽ adul
terorum & meretricis. In
quo luſiſtis? ſup quẽ apui-
ſtis os ueſtrũ: & ſuper quo
eieciſtis linguam ueſtram?
Nónne uos eſtis filij perdi
tionis: ſemẽ iniquũ: qui uo
catis idola ſubter frõdoſas
arbores: immolantes filios
ueſtros in uallibus in me-
dio petrę? Hęc eſt pars tua:
hęc eſt ſors tua: & illis effu
diſti libamina: & his prępa
raſti hoſtias. Super his er-
go non iraſcar?

Super

Ioan.8.f dicã. Quõ enim qui
facit iniquitatem, ſer
uus eſt iniqtatis, ſic
qui iuxta Iudã prodi
torẽ, filius eſt prodi-
tionis, appellari po-
teſt filius iniquitatis.
Deniqʒ ſcriptũ eſt de
dño ſaluatore: & fili-
us iniquitatis nõ ap-
ponet ut affligat eũ.
Pro iniqtate ſiue ini-
quorum, quod Lxx.
tranſtulerunt, Theo-
dotio ipſũ uerbũ He
braicum poſuit עננה
qđ nos iuxta Sym-
machum, in augura-
tricẽ uertimus, quod
ſcilicet ſemper Hierũ
ſalẽ quæ eſt mater au
diẽtiũ, idololatrię de
dita fuerit. Quamob
rẽ appellat eos ſemẽ
adulteri ſiue adulterorũ, de quib⁹ dictũ eſt: Et mœchá-
bant̃ in lignũ & lapidẽ: ac meretricis: haud dubiũ qn
Supra 1.f eandem ſignificet, de qua ſuprà legimus: Quõ facta eſt
meretrix ciuitas fidelis Sion? Super quem, inquit, luſi-
ſtis, conſpuentes faciẽ eius barbamq́ʒ uellẽtes: & ſuper
B quem dilataſtis & aperuiſtis os ueſtrũ, & linguã eieci-
Ioan.8.f ſtis, dicentes ei: Samaritanus es & dæmoniũ habes? Et
Matt.12.b iterũ: Iſte non eijcit dæmonia, niſi in Beelzebub princi
Luc.23.c pe dæmoniorũ. Et poſtea in paſsione: Crucifige, cruci-
Matt.27.c fige talem. Et rurſum: Sanguis eius ſuper nos & ſuper
Mar.15.c filios noſtros. Et alibi: Vah, q deſtruit templũ, & in tri-
duo inſtaurat illud? Alios ſaluos fecit: ſeipſum ſaluũ
facere non põt: Deſcendat nũc de cruce, & credimus ei.
b ¶ *Nunquid non nos filij ſceleſti, &c.*] Vos, inquit, iſta feci-
ſtis, quæ præteritus ſermo narrauit. Qui eſtis filij ſcele-
Ioan.17.b rati, ſiue perditionis: qualis fuit & Iudas proditor, qui
Act.8.d appellatus eſt filius perditionis, & ſemẽ iniquum ſiue
mendax atqʒ mendacij: qui delectamini in dijs ſubter
omni frondoſa arbore, & immolatis filios ueſtros in
4.Reg.16.a torrentibus. De quo & Regum ac Paralipomenôn nar
& 17.c rat hiſtoria: Quod immolauerint dijs filios ſuos, & in
igne cõſecrauerint. Quod quidem & Achab regem Iſ-
rael: & Manaſſen regem Iuda feciſſe, non eſt dubiũ: qui
à parricidio liberorũ, ad prophetarũ ſanguinẽ perue-
Oſee 13.a nerunt, de quo & in Oſee: Immolate, ait, homines: ui-
tuli enim defecerunt. Siue ut in Hebræo ſcriptũ eſt: Im-
molantes homines, uitulos adoratis. Et in pſalmis ple
Pſal.105.f nius ſcribitur: Cõmixti ſunt in gentibus & didicerunt
opera eorũ, & ſeruierunt ſculptilibus eorũ, & factũ eſt
eis in ſcãdalũ. Et immolauerũt filios ſuos & filias ſuas
dæmonibus, & effuderunt ſanguinẽ innocentẽ uel in-
noxium: ſanguinẽ filiorũ & filiarũ ſuarũ, & immolaue
rũt ſculptilibus Chanaan. Et infecta eſt terra ſanguini
bus, & polluta eſt in operibus ſuis. Cũ ergo manifeſta
ſit hiſtoria, ꝙ filij ſint interfectores Chriſti iſta facien-
tium: occurrit quęſtio, quõ filij dicant̃ filij perditionis:
aduerſum eos q uolunt eſſe diuerſas naturas: aliã quę
perdita ſit & mala, & ſaluari nequeat: & aliã bonã quæ
perire nõ poſsit. Si enim ut illi putant, filij perditionis
naturæ peſsimæ ſunt: quomodo inuentũ eſt qđ prius
perditũ fuerat? Deniqʒ in parabolis pœnitẽtiũ, & ouis C
perdita de centũ ouibus, & drachma quę de decẽ perie
rat reperiuntur: & perditus filius inuenitur, de quo ad
maiorem natu dixerat pater: Iſte frater tuus perierat, & Luc.15.a
inuẽtus eſt: mortuus erat & reuixit. Nunqʒ enim perit,
niſi qđ prius ſaluum
fuit: & nunqʒ morit̃,
niſi quod antè uixe-
rat. Ergo iſti qui nũc
appellantur filij per-
ditiõis ſiue iniquita-
tis ac ſceleris: ꝓprio
uitio dereliquerunt
dñm, & de filijs dñi fi
lij perditiõis eſſe cœ-
perunt, dicẽte ad eos
hoc eodem prophe-
ta: Dereliquiſtis do- Supra 1.b
minum, & ad iracun
diã prouocaſtis ſan-
ctũ Iſrael. Poſſumus
hæc ſecundũ Tropo- Tropol.
logiã, & ſuper hęreti-
cis accipere, qui filij
perditionis ſunt, & ſe
mẽ peſsimũ ſiue mẽ-
dacij. Ab initio enim Ioan.8.f
mendaces ſunt, ſicut
diabolus qui eſt pa-
ter eorum, & qui eſt pater omnis mendacij. Iſti uocant
eos quos decepũt ad idola: ſiue ad ſimulacra dogma-
tũ ſuorũ ſubter frondoſas arbores atqʒ nemoroſas, uo
luptates illis & delicias pollicẽtes: ſiue celãtes impuri-
tates ſuas. Vnde & Adã poſtqʒ peccauerat abſcondit ſe
in paradiſo ſubter arborẽ: ne dei pateret aſpectui. Nec Gene.3.b
dubiũ eſt qn iſtiuſmodi ꝑditionis filij, & ſemẽ iniquũ D
habeãt plurimos filios, quoſcunqʒ deceperint: & occi-
dãt in profundis uallibus & in barathro impietatis ſu
per imminẽtes petras quæ ſemper minant̃ ruinas, quę
ꝓ diuerſitate mẽdacij & uarietate dogmatũ ꝑuerſorũ,
plures appellant̃ petræ. Nos aũt unã habemus petrã,
quæ ſemper ſequit̃ populũ dei, de qua bibebat quon-
dam populus Iſrael, quãdo familiaritate dñi fruebat̃.
c ¶ *In partibus, &c.*] Eſaiæ tẽporibus cõueniunt quæ di-
cunt̃: Oẽs em̃ mõtes, ualles, atqʒ torrẽtes, pleni erãt cul
tu dæmonũ, de quib. loquit̃ Hieremias: Quod patres Hiere.7.d
ac filij ligna cõportẽt, ignẽq́ʒ ſuccẽdãt: ut faciãt chauo-
nas militię cœli, cõterentibus fœminis atqʒ miſcẽtibus
ſimilę adipẽ, ut dñm ad iracundiã prouocarẽt. Nulliq́ʒ
dubiũ quin placẽtas ſignificẽt: ſiue cruſtulas in manu
artificis pręparatas. Hoc em̃ lingua noſtra chauonas
ſonat. De his ex dñi perſona, prophetali ſpiritu, præci-
nebat Moyſes in cantico Deuteronomij: Iritauerũt me Deut.32.c
in dijs alienis, & in abominationibus ſuis ad iracun-
diã prouocauerũt: immolauerũt dæmonijs & nõ deo,
& hoc fecerũt propria uolũtate, quia in noſtro cõſiſtit
arbitrio bonũ malumúe eligere. Deniqʒ his qui ſe deo
uirtutib⁹ obtulerũt, dicit̃: Elegit nobis hæreditatẽ ſuã,
pulchritudinẽ Iacob quã dilexit. Et in alio loco: Facta
eſt pars dñi populus eius Iacob, funiculus hæreditatis
eius Iſrael. Et in actibus apoſtolorũ refertur ꝙ in partẽ
ſortẽq́ʒ Pauli & Silæ plurimi ſe dederint. Qui ergo fue-
rint pars & ſors dñi, ſicut Leuitæ habebũt partẽ dñi, &
dicere poterũt cum Dauid: Pars mea dñs: quæ poſſu- Pſal.72.d
mus & ſuper hæreticorũ perſona accipere. Ipſi enim di
miſſo cultu dei, errorũ ſuorũ ſimulacra uenerant̃, & il-
lis offerunt uictimas ac libamina effundunt: facientes
abſconditè, quæ turpe eſt etiam dicere, & captiuas du-
centes mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur

A uarijs deſiderijs,ſemper diſcētes,& nunq̄ ad ſcientiam
ueritatis peruenientes.Cum igit̄ iſta in utraq; impieta/
te faciāt impij, nónne iuſtū eſt dei cōtra eos iracundiā
prouocari. a ¶ *Super montē excelſum,&c.*] Quod in excel/
ſis montibus collibuſq;, dijs gentiū Iſrael hoſtias im/
molârit,& quaſi ꝓca
ciſsima meretrix cū
ctis dæmonib⁹ diua/
ricarit pedes ſuos,ſa/
cra narrat hiſtoria:
nullusq; fuerit locus
qui non idololatriæ
ſordibus inquinat⁹
ſit:in tantū ut poſt fo
res domorū idola po
nerent:quos dome/
ſticos appellāt lares:
& tā publicè q̄ priua
tim animarū ſuarum
ſanguinē funderent.
Hoc errore & peſsi/
ma cōſuetudine uetu
ſtatis, multarum pro
uinciarū urbes labo/
rant. Ipſaq; Roma or
bis domina, in ſingu
lis inſulis domib⁹q;
tutelæ ſimulacrū ce=
reis uenerās ac lucer
nis,quā ad tuitionē ædiū iſto appellāt nomine, ut tam
intrātes q̄ exeūtes domos ſuas inoliti ſemꝑ cōmoneāt̄
erroris. Hæretici quoq;, quorū cor eleuat̄ in ſuꝑbiā, &
q̄ eccleſiaſtica humilitate cōtēpta ſibi excelſa ꝓmittūt,
aſcendūt dogmatū ſuorū mōtes ſublimiſsimos, & illic
B ſuū dæmonib.cubile ꝓſtituūt.Et q̄a ſecūdū ꝓphetā, cō
Supra 4.c uerſæ ſunt retrorſum,imitātes uxorē Lot:mutant̄ in ſta
Gen.19.f tuā ſalis:habētes imaginē eccleſiaſticę cōditurę,& ſapo
rē penitus nō habētes, q ꝓijciunt̄ foras, & in nihil uti/
les ſunt,niſi ut cūctorū pedib.cōculcent̄.Quāobrē mo/
Luc.8.g net dn̄s in euāgelio,ut q aratri ſtiuā tenet,poſt tergū nō
reſpiciat. b ¶ *Quia iuxta me,&c.*] Primū Hebraicū diſſe/
ramus,quod in hoc loco multū diſtat à Lxx.Ad quam
ſuprà dixerat:Super montē excelſum & ſublimē poſui
ſti cubile tuum, & quaſi meretricē arguerat, in introitu
domorū, & in locis tenebroſis, poſt oſtia proſtitutā,ut
quicūq; ædes uellet intrare,haberet ante oculos expo/
ſitā uoluptatē:Eandē nūc quaſi uxorē adulterā arguit
atq; cōfutat, quod dormiēs cū uiro,clā adulterū ſuſce/
perit, & diſcooperuerit palliū,imò dilatauerit ſtratum
ſuū,& fecerit pactū quaſi dotis inſtrumēta cōficiens cū
adulteris.Hoc aūt dicit,ut oſtēdat ꝙ nō ſolū in agris &
domib⁹ idola coluerint, ſed in tēplo quoq; poſuerint
ſimulacrū Baal,quod Ezechiel quoq; perfoſſo pariete
Ezech.8.d uidiſſe ſe dicit: Dilexiſti,inquit,ſtratū eorū manu aper
ta, ut nō erubeſceres in peccato tuo, nec fornicationis
cuperes abſcōdere turpitudinē,ſed tota libertate pecca
res.Et ornaſti te regi unguēto,&multiplicaſti idola tua.
Et eſt ſenſus: Varia ornamēta quæſiſti,ut & uiſu & odo
re adulteros ꝓuocares. Quod aūt dicit̄: ornaſti te regi
unguēto,dupliciter intelligit̄:aut regi deo,dū his orna
ris quæ ille dederat,& idolis proſtitueris.Aut certe regi
Hier.32.f idolo Ammonitarum q appellat̄ Moloch: & in lingua
Sopho.1.b noſtra regē ſonat. Quē iuxta Lxx.in alijs locis melchō
legimus.Et miſiſti legatos tuos ꝓcul,ut nō ſolū in uici/
narū gentiū idolis,ſed in lōge poſitarū haberes ſtudiū
2.Reg.13.c fornicādi.Significat aūt Babylonios deos Aegyptios.
Et hūiliata es,ait,uſq; ad inferos.Nō ea humilitate quę
in laude eſt,ſed qua Ammon ſororē ſuā Thamar humi
liauerat:& reuera grandis humilitas, imò uſq; ad infe/

a Super montem excelſum & ſublimem poſuiſti cubile tuum, & illuc aſcēdiſti ut immolares hoſtias:Et poſt hoſtium & retro poſtem poſuiſti memoriale tuum.

HEB. b Quia iuxta me diſcooꝑuiſti,& ſuſcepiſti adulterū:dilataſti cubile tuū: & pepigiſti cū eis: dilexiſti ſtratū eorū manu aꝑta: & ornaſti te regi unguēto:et multiplicaſti pigmēta tua. Miſiſti legatos tuos ꝓcul, & humiliata es uſq; ad inferos. c In multitudīe uię tuæ laboraſti,et nō dixiſti quieſcā: uitā manus tuæ inueniſti,ꝓpterea nō rogaſti me. Pro

SEP. Putabas quoniā ſi receſsiſſes à me, plus aliquid haberes. Dilexiſti dormiētes tecū:et multiplicaſti fornicationem tuam cum eis: multoſq; feciſti ꝓcul à te, & miſiſti legatos ultra terminos tuos: & humiliata es uſque ad inferos. Multis itineribus tuis laboraſti & non dixiſti, deſinam:cōfortata feciſti hæc: propterea non rogaſti me. Quem

ros præcipitatio, de luce & culmine caſtitatis in tene/ C
bras lupanaris,imò in baratrū libidinum præcipitari.
Cui dicitur in alio loco: Vſq; ad inferos deduceris. Iu/
xta Lxx.in his quæ diſſonāt,hic mihi ſenſus uidet̄: Pu/
taſti meretrix quod ſi à me receſsiſſes, & iunxiſſes te a/
matoribus tuis,plus
aliq̄d inuenires. Cui
& per Ezechiel loqui
tur deus: Omnibus Ezech.16
meretricibus dantur
mercedes,tu aūt dedi
ſti mercedes, & in te
peruerſum factū eſt
iſtud. Non ſolum em̄
nihil accepiſti ab a=
matorib.tuis,ſed etiā
ea quæ à uiro accepe
ras, perdidiſti. Q̄d' q;
ſequit̄: Dilataſti cubi
le tuū, & pepigiſti cū
eis,in Lxx. non habe
tur. Hæc dilexit dor=
mientes ſecū ſpecula
tores cæcos: & canes
mutos, qui dormien
tes uidēt ſomnia ua/
nitatis. Et multiplica
uit fornicationē ſuā,
ut non ſemel cū uno,
ſed frequenter & cum plurimis miſceret̄.Propter quod
multos fecit à ſe longe recedere:uel angelos qui in eius
præſidijs erant: uel ſanctos uiros qui ab huiuſcemodi
meretricis cōſortio receſſerunt. Quod quidē & de hæ/
reticis poſſumus dicere, qui derelicto deo ſuo,ſequun
tur errores:& putant ſe aliquid plus habere, cū ſequen D
tes mendacia perdiderint ueritatē, & multiplicauerint
fornicationem ſuam:non in uno dogmate, ſed in plu/
ribus: Et fecerint à ſe eccleſiarū præſides angelos rece/
dere:qui non contenti fornicatione uicina mittunt le=
gatos ultra terminos ſuos ad gētiliū dogmata,& erro=
res gentiū barbararū, ut nouitate ſermonū decipiant
audientes. c ¶ *In multitudine uiæ,&c.*] Qui ambulat in
uia una & regia, nō laborat,de qua per Moyſen præce/
pit deus:Via regia ambulabis,& non declinabis ad de Deut.5
xteram neq; ad ſiniſtrā: Vna uia eſt ueritatis,quæ dicit
in euangelio:Ego ſum uia,ueritas & uita:& multæ mē/ Ioan.14
daciorū uiæ, per quas nunc ambulaſſe arguitur Hieru
ſalē: quarū uiarū deus ſciēs differentiā,ſuprà loquitur
ad errantes:Non ſicut uiæ meæ,uiæ ueſtræ:quæ dicunt Supra.55
dn̄o cōfitētes: Declinare feciſti uias noſtras à uijs tuis.
Cognita igit̄ una uia regia, uideamus quæ dextræ uiæ
ſint & ſiniſtræ: per quas prohibemur incedere. Via re/
gia tēperata eſt:nec plus in ſe habens nec minus.Verbi
gratia:Via recta & regia,prudentia eſt. Declinamus ad
dexteram,ſi plus ſapimus q̄ oportet ſapere, & pro pru
dentia calliditatē diligimus.Quia ſerpens prudentior Gen.3
erat omnib.beſtijs in paradiſo.Et filij tenebrarū prudē Luc.16
tiores ſunt filijs lucis.Ad ſiniſtrāq; diuertimus, quādo
ſtulti ſumus & minus ſapimus q̄ neceſſe eſt.De quibus
dictū eſt:Dixit ſtultus in corde ſuo non eſt deus.Pietas Pſal.52
quoq; & uera religio,uia regia eſt.Declinat ad dexterā,
qui ſuperſtitioſus eſt,& meret̄ audire:Non ſis multū iu Eccle.7
ſtus. Ad ſiniſtrā, qui negligit cultū dei, & inter hœdos
hircoſq; numerat̄.Liberalitas quoq; & diſpenſatio uir
tus maxima eſt:à qua declinat ad dexterā,q parcus eſt:
& non ſolū alijs, ſed ne ſibi quidē tribuit quod neceſſe
eſt.Ad ſiniſtrā,q comedit ſubſtantiā ſuam cū meretrici/
bus,& dicit cum Iſrael:Manducemus & bibamus: cras Supra.22
enim moriemur.Fortitudo etiā atq; cōſtantia uia regia
eſt:à

A eſt:à qua declinat ad dexteram, qui temerarius & perti
nax eſt:ad ſiniſtrā,qui formidoloſus & pauidus.Vnde
Pſal.138.d uir ſanctus per uiā rectā gradi cupiēs deprecat̄: Deduc
me dn̄e in uia recta. Et in alio loco: Notā fac mihi dn̄e
uiā in qua ambulem,q̄m ad te leuaui oculos meos.De
iſtiuſmodi uia & ali/
bi ſcriptura cōmemo
Hier.6.d rat: Quęrite uiā bo/
nā & ambulate in ea,
& inuenietis purifica
tionē animarū ueſtra
rū. Hieruſalē ergo ꝓ/
pterea humiliata eſt
uſq; ad inferos, quia
in multis uijs labora
uit,neq; dixit:Emen/
dabo errorē pœnitē/
tia,ſed ecōtrario,con
fortabor in incœpto,
nec curabo ſententiā
cōmonētis: Cōuerte
pedē tuū à uia aſpe/
ra,& guttur tuū à ſiti.
Deniq; ſequit̄:At illa
reſpondit ἀνδρίσομαι,
id eſt, agam uiriliter,
quod nūc uerbo alio
dicitur: Cōfortabor.
Et quia fecit hæc quę
præteritus ſermo nar
rauit, ideo nō eſt do/
minū deprecata,in ſuis magis uiribus quàm in deo ha
bens fiduciā. Porrò quod iuxta Hebraicū ponit̄, Vitā
manus tuę inueniſti,propterea non rogaſti,hūc habet
B ſenſum & intellectū: Quia rebus omnibus abūdaſti &
affluxiſti diuitijs, ideo dn̄m neglexiſti:quas diuitias &
Prou.30. Salomon habere detrectat,ne obliuiſcat̄ dei. Et ad So/
& 31 domā per Ezechiel dicit̄:Quia ſaturata ſit panibus,ꝓ/
Ezech.16.f pterea ſuperbiuiſſe. Nō ſolū aūt diuitiæ, ſed & pauper/
tas probat hominē. Vnde ſuprà ſcriptū eſt: Probaui te
in camino paupertatis: in quo & Lazar⁹ probatus eſt
pauper,q egeſtatē ſimul debilitatēq; ſuſtinuit. d ¶ *Pro
quo ſolicita,&c.*] Quia plenis horreis habes fiduciā in
diuitijs: rogare me noluiſti,idcirco timuiſti plurimos.
Non enim poteras dicere: Dn̄s auxiliator meus,& ego
Luc.15.e deſpiciā inimicos meos.Et iterū:Dn̄s illuminatio mea,
& ſaluator meus quē timebo? Quod & ſi cōtra mentis
tuæ cōſcientiā dicere aliquādo uoluiſti,mētita es.Quō
em̄ me poteras inuocare,quæ mei nō habebas memo=
Eccli.38.a riā,neq; cogitaſti unq̄ præcepta dicētis: Honora dn̄m
& cōfortaberis,& abſq; illo nullū metuas? Ego em̄ ſum
q iuxta Symmachū & Aquilā, ſemꝑ tacui peccata tua,
& ſcelera quæcūq; faciebas, quaſi non uiderē,diſsimu
latiōe neglexi, ut ſi nō timore mei,ſaltē patiētia ad me
redires:q non oculis,ſed palpebris interrogo filios ho
minū. At tu ecōtrario oblita es mei,& audire meruiſti:
Oblita es legis dei tui,&ego obliuiſcar filiorū tuorum.
Oſee 4.b Et iterū:Ipſi ambulauerūt cōtra me peruerſi,& ego am/
bulabo cōtra eos in furore peruerſo. Mēs quæ in Lxx.
cū corde ſociat̄,nō eſt ſcripta in Hebraico,ſed quaſi in=
terpretatio addita: quid in ſcripturis cor intelligi de/
beat. b ¶ *Ego annunciabo iuſtitiā tuam,&c.*] Qui ſemper ta/
cui, & quaſi non uiderem tua peccata neglexi:nequaq̄
ultrà reticebo,ſed dicā quod antè iam dixi: Tacui:nun
quid ſemper tacebo? Et annunciabo iuſtitiā tuā,& ope
ra tua. Quod per ironiā legendū eſt:uelut ſi quis in ſce
leribus deprehēſo dicat:uide bona opera tua. Propter
quod ſi q̄n tibi tribulationis tempus aduenerit, & cœ/
peris nō ad idola quæ coluiſti,ſed ad cœlū manus ten=

HEB. a Pro quo ſolicita timuiſti: quia mentita es, & mei non es recordata:neq; cogitaſti in corde tuo: q̄a ego tacens, & quaſi nō uidēs,& mei oblita es. b Ego annunciabo iuſtitiā tuā:& opera tua non proderunt tibi. Cū clamaueritis, liberēt te cōgregati tui. c Et oēs eos auferet uētus: tollet aura. Qui autem fiduciam habet mei,hæreditabit terrā: & poſsidebit montem ſanctum meū, & dicā:uiam facite: præbete iter, declinate de ſemita: auferte offendicula de uia populi mei. Quia

SEP. Quē timēs perterrita es:& mētita es mihi, nec recordata es mei:Neq; poſuiſti me in mēte tua & in corde tuo. Et ego te uidēs deſpiciā, & non me timuiſti. Et ego annūciabo iuſtitiā tuā & mala tua,quæ nō ꝓderunt tibi:Cū clamaueris eruāt te in tribulatiōe tua. Iſtos.n.oēs tollet uētus, & auferet tēpeſtas. Qui autē ſperāt in me, poſsidebunt terrā, & hæreditate conſequent̄ montē ſanctū meū, & dicēt: Mūdas facite à facie eius uias:& auferte offēdicula de uia populi mei. Hæc

dere,& dei implorare auxiliū, audiant te illi & liberent C.
te de periculo,quos ſecura coluiſti. Quod & per Hiere=
miā ad eandē loquit̄ deus: Vbi ſunt dij tui quos fece/ Hiere.2.f
ras? reſurgāt & ſaluā te faciant in tēpore malorū tuorū.
Pro eo ꝙ Lxx. trāſtulerūt: Eruāt te in tribulatione tua:
& nos diximus: libe/
rent te cōgregati tui:
Symmachus tranſtu
lit: Eruant te ſynago/
gæ tuæ. Ergo propriè
loquit̄ ad Iudæos, ꝙ
eos ſynagogarū ſua/
rū turba tēpore obſi/
diōis liberare nō ua=
leat. c ¶ *Et omnes eos au
feret uētus, tollet aura,qui
aūt fiduciā habet,&c.*] Iu
dæi de Babylōijs hęc
aſſerunt prophetari,
quod illis dei uirtute
ſuperatis, popul⁹ re/
deat in Iudæā,& poſ/
ſideat montē Sion,&
omnia itineris impe/
dimenta tollant̄: nec
ullius gētis patiatur
inſidias, quia domi=
nus planā fecerit uiā
populo ſuo. Et hæc
ſub Zorobabel & Eſ/
dra impleta conten=
dunt. Nos aūt iungentes ſuperioribus quæ dicuntur,
hoc aſſerimus: quod omnia idola quæ eos nō poterāt
liberare,tollat uentus atq; tempeſtas,& ſint quaſi pul=
uis,quē proijcit uentus à facie terrę.Eos aūt qui habue D
rint in dn̄o fiduciā poſſeſſuros terrā. De qua in hoc eo=
dem propheta lecturi ſumus: Eleuabit te ad bona ter=
ræ.Ex quo perſpicuū eſt, hanc terrā non deorſum eſſe,
ſed ſurſum. Ad quā ſanctus dn̄o eleuante cōſcendet,de
qua crebro diximus: Beati mites,quoniā ipſi poſsidē/ Matt.5.a
būt terrā. Et: Credo uidere bona dn̄i in terra uiuentiū. Pſal.26.d
Mons aūt ſanctus dei, ille intelligendus eſt, de quo ad
Hebræos loquit̄,qui ſcribit epiſtolā: Acceſsiſtis ad Siō Heb.12.f
montē,& ciuitatē dei uiuētis Hieruſalē cœleſtē, & mul/
ta milia angelorū, & eccleſiam primitiuorū:qui ſcripti
ſunt in cœlis. Poſſumus terram & montem dn̄i quem
ſancti poſſeſſuri ſunt & ſcripturas ſanctas intelligere,
quas auferendas à Iudæis, dominus comminat̄, dicēs:
Auferetur à uobis regnum dei,& tradetur genti facien Mat.21.d
ti fructus eius,ut inueniant in eis illum montē, de quo
in hoc eodem propheta, & in Michea legimus: Erit in Micheæ 4.a
nouiſsimis diebus manifeſtus mons domini. Et ipſe
dominus præcepit Apoſtolis, cunctiſq; doctoribus ec
cleſiæ,ut quicquid aſperum uideretur atq; difficile,ſua
interpretatione diſſoluant, & intelligentiæ uiam præ/
beant, omniaq; tollāt de medio ſcandala, ut populus
domini abſq; ullo impedimēto quod legit intelligat,
& in dei timore proficiat. De his uijs & Ioannes Bapti/
ſta dicebat: Parate uias domini,& rectas facite ſemitas Matt.5.a
eius. Vbi nos poſuimus ex perſona dei, & dicam: Se=
ptuaginta poſuerunt καὶ ἐροῦσι, id eſt,& dicent:hi uide/
licet qui poſsidebunt terram,& hæreditate conſequen
tur montem ſanctū dei. Nec erunt propria ſalute con/
tenti,ſed etiam cæteros ad docendū populos prouoca
bunt. Symmachus hūc locū ita interpretatus eſt: Qui
aūt confidit in me, poſsidebit terrā:& hæreditate cōſe=
quetur montē ſanctum meū, & dicet: Rectam uiam fa/
cite: & reliqua. Eo quod ipſe qui terram montémque
poſſederit, cæteros inſtruat, ut uiam domino parent.
Quia

HEB. [a]Quia hęc dicit excelſus & ſublimis, habitator æternitatis, & ſanctum nomē eius, in excelſo, & in ſancto habitans, & cū contrito & humili ſpiritu: ut uiuificet ſpiritū humiliū, & uiuificet cor cōtritorū. [b]Nō in ſempiternū litigabo: neque uſq; in finē iraſcar: qa ſpiritus à facie mea egredietur, & flat⁹ ego faciā. [c]Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus ſum: & percuſſi eum

SEP. Hæc dicit excelſus, et in excelſis habitans in æternum, ſanctus in ſanctis nomen illi. Excelſus in ſanctis requieſcens, & puſillanimis dans patientiam & uitam his qui corde contriti ſunt. Non in æternum ulciſcar in uos: neq; ſemper iraſcar uobis. Spiritus em̄ à me egredietur, & flatum omnem ego feci. Propter peccatū ad modicū quid cōtriſtaui eum, & percuſſi eum

A a ¶ *Quia hæc dicit excelſus, &c.*] Cœperat ſermo propheticus contra populū Iudæorū, quorū magiſtros appellauit ſpeculatores cęcos, & canes mutos, & paſtores ignorantes intelligentiā, & filios iniquos, & ſemē adulterorum atq; meretricis: poſt quæ uenit ad Hieruſalem, cui exprobrat fornicationē ei⁹, eò q dilatauerit cubile amatorib. ſuis, & ſuſceperit eos manu aperta, & ornauerit ſe cūctis idolis, & miſerit legatos ꝓcul, ut pegrinis quoque amatoribus frueret. Qua increpatione finita, uenit ad eos qui confidunt in domino, & quibus terram montēq; promiſerat poſsidendū, & quorū reuerſioni iter iuſſerat præparari: Haud dubiū quin apoſtolis ad quorum prędicationem de utroq; populo crediderūt. Vnde à laudibus dei incipit, & quæ de reditu populi ſui pollicitus ſit, ſequēti ſermone teſtat. Hæc enim dicit dn̄s excelſus atq; ſublimis qui habitat in excelſis, & ſanctus in ſanctis, nō loco ſed merito eorū in quibus
Pſal.29.a habitat, quorū unus dicit in pſalmo: Exaltabo te dn̄e,
Pſal.117.b qm̄ ſuſcepiſti me. Et iterū: Exaltare dn̄e qui iudicas terrā: nō quo deus humanis ſermonib. eleuet: ſed iuxta il
Iacobi 4.b lud qđ alibi dicit: Dn̄s mihi factus eſt in ſalutē, etiā hu
B milibus excelſus fiat. Qui ſuperbis reſiſtit, & humilib.
Pſal.112.b dat gratiā, ut eos eleuet & habitet in excelſis. Excelſus em̄ dn̄s & humilia proſpicit. Et in euangelio angeli cla
Luc.2.b mitāt: Gloria in excelſis deo, & ſuper terram pax. Et rur
Pſal.148.a ſum in pſalmis: Laudate dn̄m de cœlis, laudate eū in excelſis. Et nō ſolū excelſus habitat in excelſis: ſed & ſan
Leuit.20.b ctus in ſanctis. Qui dicit in alio loco: Sancti eſtote: qm̄ ego ſanctus ſum. Et quō in peruerſam animā nō ingre
Sapien.1.a dit ſapiētia, neq; habitat in corpore ſubdito peccatis: ſic ſanctus in ſanctis habitat, & ubicūq; ſordes fuerint,
Pſal.21.a nō poteſt habitare mūdicia, dicēte ſancto ad dn̄m: Tu aūt in ſancto habitas laus Iſrael. Vnde & nos in oratio
Matt.6.b ne audemus dicere: Pater noſter q es in cœlis, ſanctificet nomē tuū. Et in ſecūdo pſalmo legimus: Qui habitat in cœlis irridebit eos, & dn̄s ſubſannabit eos. Chriſtus em̄ nō in his habitat q terreni ſunt, ſed in his q ſu
Pſal.19.b percœleſtes, q enarrāt gloriā dn̄i, de quib⁹ dicit: Exau
Ibid.113.d diat eū de cœlo ſancto ſuo. Et iterū: Cœlū cœli dn̄o: in quē ſenſum & Moyſes famulus dei pari uoce cōſentit: Ecce dn̄i dei tui cœlū, & cœlū cœli: qđ utiq; nō more Iudaico debemus accipere, ut deus ullo claudat loco, & in cœlo tm̄ habitet, q ubiq; diffuſus eſt, & à quo omnia cōtinent. Sed excelſa & cœlos, ſctōs merito intelligam⁹ atq; uirtutes. Iſte eſt.n. q habitat in cœlo, de quo in euāgelio ſcriptū eſt: Nemo aſcēdit in cœlū, niſi q deſcendit de cœlo, filius hominis q eſt in cœlo. Iſte reqeſcit in ſanctis & habitat in humilib. & in his q cōtriti ſunt ſpū. De
Pſal.50 quib. dicit: Sacrificiū deo, ſpūs cōtribulat⁹: cor cōtritū & humiliatū deus nō deſpicit. Ipſe puſillanimis dat patientiā, ut in anguſtijs cōſtituti, ſpe futurorū, tribulationē ſuſtineāt. Ipſe dat uitā utiq; his qui peccato mortui erant. De quo dicit, Apđ te eſt fons uitæ. Qui loquit in
Ioan.14.d euangelio: Ego ſum uia, ueritas & uita. b ¶ *Non in, &c.*] Dn̄s q in excelſis habitat & humilia reſpicit, cuius nomen eſt ſanctū & requieſcit in ſanctis, qui ſuſtētat afflictos, & uitā tribuit oppreſsis: hæc locutus eſt: Non ſem C
per iraſcar, nec iugiter indignabor. Qui ad hoc percutio, ut emendē: ideo occido, ut uiuificē. Miſereor enim creaturæ meæ, & quos ipſe cōdidi, in æternū perire nō patiar. Spiritus quoq; meus q ex me ingrediet, ſiue qui iuxta Hebraicū, Aquilam, Symmachum, & Theodotionē, cūcta circundat; hoc enim ſignificat περιελεύσεται, uegetator eſt omniū. Et flatū ſiue pluraliter flatus, hoc qppe נְשָׁמוֹת ſonat, ego feci: de quo alibi ſcriptū eſt: Om̄is flatus, ſiue omne quod ſpirat, laudat dn̄m. De quo ſpiritu & flatu, in principio Geneſeos ſcriptū eſt: Inſufflauit deus flatū uitę, & factus eſt homo in animā uiuentē. Tale quid & Iob loquitur: *Iob 27.a* Spiritus domini qui eſt in narib. meis: & flatus omnipotentis qui docet me. Cum ergo à me egrediatur ſpiritus, & flatu atq; inſpiratione mea cuncta uegetentur & uiuant, non eſt iuſtum perire eos in æternū, qui meo flatu ac ſpiritu ſuſtentantur. Quidam noſtrorū hunc eſſe aiunt ſpiritū, quo omnis mundus inſpiratur & regitur, & cuncta habent notitiā dei, quē iuxta Stoicos inſignis poeta deſcribens, ait: Principio cœlū ac terras campoſq; liquētes, Lucentemq; globū lunæ, Titaneaq; aſtra Spiritus intus alit: D
totamq; infuſa per artus Mēs agitat molē, & magno ſe corpore miſcet, & reliqua. Alij uerò ſanctū ſpiritū intelligunt: qui in principio ferebatur ſuper aquas: & uiuificabat omnia, qui de patre egreditur, & propter ſocietatem naturę, à filio mittitur, dicente: Expedit uobis ut *Ioan.16.b*
ego uadam: niſi enim ego iero, paracletus non ueniet ad uos: ſin autē ego iero, mittam eum ad uos. De quo rurſum ait: Cum uenerit paracletus quem ego mittam *Ioan.15.d*
uobis à patre, ſpiritū ueritatis, qui de patre egreditur. Ne ſcandalizet quempiam, ſi ſpiritus egredi dicatur ex patre, cum etiam filius de ſe dixerit: Ego de patre exiui & ueni, neq; enim à me ipſo exiui, ſed ille me miſit. De *Ibid.14.b*
hoc ſpiritu loquebat: Rogabo patrē & aliū paracletū dabit uobis, ut ſit uobiſcū ſemper, ſpiritū ueritatis. Hic eſt ſpiritus de quo ſcribit & Moyſes: Quis det ut om̄is *Num.11.f*
populus domini ſit in prophetas: & det dominus ſpiritum ſuū ſuper eos? Et Ioel ex perſona dei: Effundā de *Ioel 2.g*
ſpiritu meo ſuper omnē carnē, & prophetabunt filij ueſtri & filiæ ueſtræ. Et Zacharias: Veruntamē uerba mea *Zach.1.b*
& legitima mea ſuſcipite, quæ ego præcipio in ſpiritu meo ſeruis meis prophetis. Et iterū: Effundā ſuper Hie *Zach.12.c*
ruſalem ſpiritū gratiæ & miſericordiæ. Multaq; alia de utroq; teſtamento quæ nunc longū eſt repetere. Hoc ſolum dicimus, quod idem propheta de hoc ſpiritu & flatu pariter ſit locutus: Hæc dicit dn̄s deus qui fecit cœlum. Et poſt paululū: Qui dat flatū populo ſuo, qui eſt ſuper eam, & ſpiritū his qui calcant eam. c ¶ *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus ſum & percuſſi eum, abſcondi & indignatus ſum, &c.*] Poſt abiectionē populi Iudæorū, & eorū qui in ſaluatorē credere noluerunt, pollicitus fuerat habētibus in ſe fiduciā, terrā mitiū, montēq; ſanctorū, & apoſtolis præceperat: Viam facite populo reuertēti, & omnia de medio ſcandala tollite: ac ne incredibile uideretur, exponit potentiam ſuam, quod excelſus & magnus

HEB. eū, abſcōdi & indignatus ſum, & ambulauit mœrens in uia cordis ſui. Vias eius uidi, & ſanaui eū, & reduxi eū, & reddidi cōſolationes ipſi & lugentib. eius. Creaui fructum labiorum: pacē pacē ei qui lōge eſt, & qui prope, dixit dominus, & ſanaui eū. Impij autē quaſi mare feruēs qđ quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in cōculcationē et lutū. Non eſt pax, dixit deus, impijs.

CAP. LVIII.

CLama [d]ne ceſſes, quaſi tuba exalta uocem tuam: & annuncia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. Me

SEP. eum, & auerti faciem meam ab eo, & cōtriſtatus eſt, & ambulauit triſtis in uijs ſuis. Vias ei⁹ uidi: & ſanaui eū, & conſolatus ſum illum, & dedi ei cōſolationem ueram, pacē ſuper pacē his qui longe et qui prope ſunt, dicit dominus, & ſanabo eos. Qui autem iniqui ſunt, & fluctuabūt, & quieſcere non poterunt. Non eſt gaudium impijs, dicit dominus deus.

CAP. LVIII.

CLama in fortitudine, & ne parcas, quaſi tuba ex alta uocē tuam, & annuncia populo meo peccata eorum, & domui Iacob iniquitates eorum. Me

A & magnus facile poſsit pœnitētibus ueniā tribuere: & iuſtū ſit ut creator miſereat creaturæ ſuæ. Propter quæ iungit: Quod iratus ſit & cōtriſtauerit populū ſuū, idcirco ſe feciſſe, quia peccauerit, & iniquitatis auaritiam habuerit, nec una fuerit iniquitate contentus, ſed ſemper addiderit peccata peccatis. Et percuſſi, inquit, eū ad breue ut ſanarē, & abſcōdi, ſubauditur, faciē meam, ut magis me deſideraret & diceret:
Pſal.79.b Oſtēde faciē tuā & ſalui erimus. Indignatuſq; ſum quod ille ſentiens, triſtis ingeſ
Pſal.37.b ſit, dicēs: Tota die triſtis ingrediebar, & ambulauit mœrēs ſiue conuerſus in uia cordis ſui: ut non ad faciē hominū, ſed in corde ageret pœnitētiā. Propterea uidens uias conuerſionis eius, ſanaui uulnera, quibus eū ante percuſſeram. Et reduxi eum ad me, quē prius eiecerā, & reddidi ei conſolationē uerā. Multæ em̄ falſæ ſunt conſolationes, quib. genus decipitur hu
B manum. Siue cōſolatus ſum lugētes eius,
Matt.5.a dicens in euangelio: Beati lugentes, quoniā ipſi conſolabunt. Quodq; ſequit: Creaui fructū labiorū, hūc ha
Ezech.33.c bet ſenſum: impleui quod pollicitus eram, dicēs: Viuo ego dicit dn̄s, malo pœnitentiā peccatoris q̄ mortē. Siue omnia tribui quæ antea promiſeram. Quæ eſt autē
Ioan.14.d domini pollicitatio? Pacē meā do uobis: pacē meā relinquo uobis. Et hoc eſt quod nūc ait: Pacem ſuper pacem, non uni tantū genti, ſed omni mundo, his uidelicet qui erant longe, & qui propè, id eſt, primū gētibus, & poſtea his qui ex Iſrael credere uoluerūt. De quibus
Act.13.g dicit & Apoſtolus: Vobis quidem oportebat prædicari uerbum dei, ſed quia indignos uos iudicaſtis ſalute, ecce cōuertimur ad gentes. Qui ſcribens ad Epheſios, & de populo circumciſionis atq; gentilium pleniſsime
Ephe.2.c diſputans, intulit: Nunc aūt in Chriſto Ieſu, uos qui aliquādo eratis lōge, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. Ipſe eſt enim pax noſtra, qui fecit utraq; unū, & medium parietē maceriæ, ſoluens inimicitiā in carne ſua, & reliqua. Et iterū: Et ueniens annunciauit pacē uobis qui longe, & pacē his qui prope erant. Quoniā per ipſum habemus acceſſum utriq; in uno ſpiritu ad patrē, dans pacē ſuper pacē his qui fuerant longe, & qui prope non habuerant legē & prophetas, & qui antea ſuſceperāt, ſuſcepit eos atq; ſanauit. Impij aūt ſiue iniqui fluctuabūt quaſi mare feruēs, & quieſcere nunq̄ poterūt. Quod licet de omni impio poſsit intelligi: tamē ꝓprie refert ad populū Iudęorū, qui cōſona uoce clamauit &
Ioan.19.c pſeuerauit in impietate ſua, dicens: Crucifige, crucifige talē. Nō habemus regē niſi Cæſarē. Sicut igit mare feruens quieſcere nō poteſt, ſed redundant fluctus eius, & reuoluunt ad littora, atq; iterū reſorbent, & in ſe fracti, lutū efficiūt, qđ pedibus cōculcat: Sic impij æternæ cōculcationi ſubiacebunt, quorū nullū eſt gaudiū, & qui nulla pace requieſcunt, in eo quod impij perſeuerant. C
Quidā hūc locū ſpecialiter ſuper ſaluatore intelligūt; quod propter peccata mundi ad modicū contriſtatus ſit, dicēs: Triſtis eſt anima mea uſq; ad mortem. Et per *Matt.26.d*
cuſſerit eum pater qui loquitur per Zachariā: Percutiā *Zach.13.c*
paſtorem, & oues diſpergētur: qui & ipſe de ſe in ſexageſimo octauo pſalmo dixerit: Quoniā quem tu ꝑcuſsiſti, ipſi perſecuti ſunt: & auerterit deus faciē ſuam ab eo, ut formam ſerui paulisper acciperet, & ambularet triſtis, & lugens peccata populi deplorās & plangēs Hieruſalē. Et quia uiderit pater uias eius, ꝓpterea ſanauerit eū q fuit inter mortuos liber, & caro eius nō uidit corruptionē, ut qui percuſſus eſt in cruce, ſanaretur in reſurrectione. Et cōſolatus ſum, inquit, eum, dans ei pro una gente Iudæorum, uniuerſum mundum. Et lugentes eius, ſubauditur conſolatus ſum. Nec dubiū quin apoſtolos ſignificet. Et cō D
pleuit fructū labiorū ſuorum, qui dixerat ei: Poſtula à me, & dabo tibi gētes hæreditatē tuā, & poſſeſsionē tuā terminos terræ, pacē ſuper pacem, mundū reconcilians deo, ut utrunq; populum uocaret ad ſe, & ſanaretur à patre. Impios autē de quibus ſuprà diximus, cōparat mari, quod nunq̄ poteſt quieſcere, ſed etiam in ſumma tranquillitate, fractis ad littora uoluitur fluctibus, finiſq; eius lutū eſt & conculcatio.

CAP. LVIII.

CLama ne ceſſes, quaſi tuba exalta uocem tuam, & annuncia populo meo, &c.] Finito priori capitulo, in quo pax iuſtis & nulla requies impijs nunciat, præcipit deus Eſaiæ prophetę, ut clamet in fortitudine, & inſtar tubæ exaltet uocē ſuam, & peccata ac ſcelera populi Iſrael dicere nō formidet, nequaq̄ mortē metuēs, nec impiorū terricula & cōuicia; ſed magis cōſideret imperantē dn̄m. Et quia ſurdas aures habeant & audire uix poſsint, iuxta Symmachū & Aquilā, guttur ſuū uertat in buccinā, quæ Hebraicè dicit שׁוֹפָר quam κερατίνην, id eſt, corneā interpretati ſunt. Et ſuprà quidē ubi apoſtolis dicebat: in montē excēſum aſcēde qui euangelizas Sion, exalta in fortudine uocē tuam qui euangelizas Hieruſalē, exalta, noli timere, nec buccina aſſumit nec tuba, ſed montem iubent aſcendere, & uoce ꝓpria perſonare. Hic aūt quia peccatores erant quibus nunciandū eſt & morabant deorſum, non iubet propheta ut aſcendat in montē, ſed tantū ut exaltet ſicut tuba uocem ſuā, & eis nūciet bella uentura. Alioquin in die iudicij, quando in reſurrectione mortuorū, & nouiſsima tuba dicitur, ſcriptū eſt: canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti: ut quō illi ad uocē tubæ ſunt iudi *1.Cor.15.g*
candi, ſic Iſrael peccato mortuus audiat ſcelera ſua: ſimulq; appellatur populus dei, ut diſcat qualē patrem perdiderit, qui etiam peccatorē uocet populum ſuum.

¶ Me

ᵃMe etenim de die in diem quærunt, & ſcire uias meas uolunt, quaſi gens quæ iuſticiã fecerit, & quæ iudicium dei ſui non dereliquerit.

HEB. ᵇRogãt me iudicia iuſtitię, et appropinquare deo uolũt: Quare ieiunauim⁹, & non aſpexiſti: humiliauimus animas noſtras, & neſciſti. Ecce in die ieiunij ueſtri iuenieť uolũtas ueſtra: et oẽs debitores ueſtros repetiſtis. Ecce ad lites & cõtẽtiones ieiunatis, et percutitis pugno impie. ᶜNolite ieiuna-

SEP. Petũt me nũc iudiciũ iuſtũ, et appropinquare deo cupiũt, dicẽtes: Quare ieiunauimus, & nõ uidiſti: hũiliauim⁹ aĩas noſtras, & nõ cognouiſti. In dieb⁹ .n. ieiuniorũ ueſtrorũ inueniunť uolũtates ueſtrę, et oẽs ſubiectos uobis affligitis ad iudicia, & iurgia ieiunãtes, et percutis pugnis humilẽ. qd mihi

A ᵃ¶ Me etenim de die, &c.] Hoc propriè Iudæis conuenit, qui per ſingulos dies currunt ad ſynagogas & dei legẽ meditanť, ſcire cupientes, quid Abrahã, Iſaac & Iacob, quid & cæteri ſanctorũ fecerint, & libros prophetarum ac Moyſi memoriter reuoluẽtes, decantãt diuina mandata, quibus rectiſſimè illud aptabitur: Quærent me mali & nõ inuenient. Sic em̃ Mat.7.a ſcriptũ eſt, Om̃is qui quærit inuenit, quicunq; non inueniet, male quæſiſſe cõuincitur. Dominus enim inuenitur ab his, qui eum quærunt in bonitate, & oſtẽdiť illis, qui non ſunt ei increduli. Cũ igiť iuſticiã iudiciũq; reliquerint dei, quibus nominibus Chriſtus oſtenditur, dicẽte pſalmographo: Pſal.71.a Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuã filio regis: 1.Cor.1.d Chriſtus enim factus eſt nobis redemptio, ſanctitas, & iuſticia: fruſtra legis iactãt ſcientiã, cum ſanctus non in notitia ſcripturarũ, ſed in operibus glorieť dicens: Viã mandatorũ tuorũ cucurri, quando dilataſti cor meũ. ᵇ¶ Rogant me iudicia iuſtitiæ, &c.] Eſt alia temeritas Iudæorum, quaſi fiducia bonæ conſcientiæ, iudiciũ poſtulãt Pſal.25.a iuſtũ, & imitanť ſanctorũ uerba dicentiũ: Iudica me domine, quoniã ego in innocentia mea ingreſſus ſum. Et B iterũ: Proba me dñe & tenta me, ure renes meos & cor meũ. Et in alio loco: Iudica cauſam meã & redime me. Et adpropinquare deo deſiderant, cum hoc nõ in loco ſit, ſed in affectu: nec mẽtis ocioſæ, ſed laborioſi operis. Deniq; quid ſit appropinquare deo, inſtruit ſcriptura, dicẽs: Quærite dñm: cũ appropinquauerit uobis, derelinquat impius uias ſuas, & uir iniquus cogitationes ſuas. Appropinquat em̃ dñs appropinquantibus ſibi, & his qui iuſte qđ iuſtũ eſt perſequunť, & poſſunt dice-Pſal.72.d re: Mihi aũt adhærere deo bonũ eſt. Si em̃ omnipotens deus pater eſt ueritatis atq; iuſtitiæ, quicũq; eſt mẽdax & iniuſtus, appropinquare deo nõ poteſt, de quo ſcriptũ eſt: Non habitabit iuxta te malignus, neq; permanebunt iniuſti ante oculos tuos. Quare ieiunauimus, inquiũt, & nõ aſpexiſti: humiliauim⁹ animas noſtras, & neſciſti. Iniuſte arguũt dñm, ꝙ bona opera nõ reſpiciat: ſolãq; uẽtris eſuriẽ, abſq; ope uirtutũ ingerũt deo, nõ comedentes eos cibos quos creauit deus fidelib. & his q cognoſcũt ueritatẽ, ut ſumãt eoſcũ gratiarũ actio-Prou.23 ne: ſed illos de qb. ſcriptũ eſt in Prouerbijs: Hi .n. aluntur cibis impietatis, & uino iniqtatis inebriãť. Huiuſcemodi epulis ſaturatus phariſæus, inter cætera uerba ſuper-Luc.18.b biæ, bis in ſabbato ſe ieiunare iactabat: q nõ biberat ui-Hier.2.d num de uinea Sorek, ſed de uinea Sodomorũ, cuius uinũ furor draconũ eſt, & furor aſpidũ inſanabilis, & uua Deut.32.e eorũ, uua fellis: quos deus arguit p pphetã: Peccata po-Oſee 4.b puli mei comedũt. Et rurſum: Quare tacuiſtis impietatẽ eorũ, & iniqtates uindemiaſtis, & comediſtis frumentũ mẽdacij? Quia igitur propoſuerãt quęſtionẽ deo, ſcire cupiẽtes, quare ieiunauerint, & humiliauerint animas ſuas, & deus non reſpexerit, obliti ueteris hiſtoriæ, cur Gen.4 nõ reſpexerit ad munera Cain, qui recte quidẽ offerebat, ſed nõ recte diuidebat cũ fratre, dei nõ uidẽs charitatẽ, dicẽte ſcriptura: Matt.22.d Diliges dñm deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum ſicut teipſum. Propterea reſpondit deus, ꝙ non ieiunia reprobet, ſed opera C quæ in ieiunijs fiunt, dicens: in diebus ieiuniorum ueſtrorum inueniũtur uoluntates ueſtræ, ut non dei, ſed ueſtras faciatis uoluntates, quas Paulus ſcribẽs Epheſijs reprobat: Iuxta principem poteſtatis aeris, ſpiritus Ephe. qui nũc operať in filijs incredulitatis, in quibus & nos oẽs cõuerſati ſumus aliquãdo, in deſiderijs carnis noſtræ, facientes uolũtatẽ carnis & cogitationũ. Et eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri. Quodq; ſequitur iuxta Lxx. Et oẽs ſubiectos uobis cõpungitis ſiue affligitis: melius Theodotio & Symmachus trãſtulerũt: quos nos in hoc loco ſecuti ſumus: & oẽs debitores ueſtros repetitis. Ex quo oſtendit, nõ eſſe abſq; periculo repetere pauperem, qui ſoluendo non ſit, & pallium quod pignoris loco tuleris, algẽti nõ reddere debitori, ne clamor eius perueniat ad deũ. Qui em̃ miſeretur paupe-Prou. tis, deo fœnerat. Et ecõtrario, qui repetit non habentẽ, deo facit uiolentiã. Atq; ut ſciamus hũc ſenſum eſſe in præſenti loco, etiã in cõſequẽtibus in hoc eodẽ capitulo lecturi ſumus. Diſſolue colligationes impietatis: ſolue faſciculos deprimẽtes. Haud dubiũ quid chirographa ſignificet. Quid enim prodeſt ieiunijs ora pallere, D & ad lites & ad iurgia ieiunare, dicẽte ſcriptura: Quia-2.Tim. mat peccata, gaudet iurgijs. Seruũ autẽ dñi non oportet litigare, ſed eſſe manſuetũ, & imitari eum qui dicit: Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde: ut humi-Matt. litas non ſit affectata, ſed cordis: nec gloriam quærens hominũ, ſed animæ cõſcientiã. Ieiunatis, inquit, & per-1.Tim. cutitis pugnis humilẽ, & alapis uerberatis. Vnde epiſcopus non debet eſſe percuſſor. Quomodo enim poteſt libidinẽ refrenare, qui nec manum ualet cohibere nec linguã? Huiuſcemodi ieiunia & in exordio huius prophetæ dñs arguit, dicens: Ieiuniũ & ociũ, & neomenias & ſabbata & alias ſolẽnitates ueſtras odit anima mea. Vnde præcipitur per Ioel: Sanctificate ieiunium, Ioel prædicate curationẽ, ut à uitijs ieiunemus, & bonis operibus, curatiſq; peccatis, fiant ſancta ieiunia. Deniq; ſequitur: Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſpõſa de thalamo ſuo: ut tẽpore ieiunij uacemus orationi, nec interior homo noſter draconis ueſcatur carnibus, qui datus eſt in eſcã populis Aethiopũ. Et hæc dicimus, nõ Pſal. quò ieiunia reprobemus, per quæ & Daniel uir deſide-Dan. riorũ futura cognouit, & Niniuitæ irã placuerunt dei: Ione. & Helias ac Moyſes, quadraginta dierum eſurie, dei fa-3.Reg. miliaritate ſaturati ſunt, & ipſe dominus totidẽ dieb⁹ Exod. in ſolitudine ieiunauit, ut nobis ſolennes ieiuniorum Matt. dies relinqueret: ſed quò non proſit uacuum portare uentrem, & alia facere quæ deo diſplicent, atq; ut cætera prætermittam, exterminare facies ſuas, ut appareãt hominibus ieiunare, qui in præſenti gloriam conſequentes excludentur à regno dei, quia receperunt mercedem ſuam. Vnde & apoſtolus, ſi etiam corpus ſuum 1.Cor. tradat martyrio ut ardeat, ſiue glorietur (utrunq; enim fertur in exemplaribus) abſq; dei charitate, quæ eſt in cordis conſcientia, fruſtra ſe dicit ſanguinem fundere. ᶜ¶ Nolite, &c.] Ne uideatur reprobare ieiunium, quod ipſe

HEB. ieiunare ſicut uſq; ad hanc diẽ, ut audiať in excelſo clamor ueſter. Nũqd tale eſt ieiuniũ qđ elegi, p diem affligere hominẽ animã ſuã? Nũquid cõtorquere quaſi circulũ caput ſuũ, & ſaccũ & cinerẽ ſternere? Nunqd iſtud uocabis ieiuniũ et diẽ acceptabilẽ dño? ᵃNõne hoc magis ieiuniũ quod elegi? Diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimẽtes. Dimitte eos qui cõfracti ſunt liberos, & omne onus diſrumpe. Frange eſuriẽti panẽ tuũ, & egenos uagoſq; induc in domũ. Quũ uideris nudum, operi eum, & carnẽ tuam ne deſpexeris. Tunc

SEP. mihi ieiunatis, ut hodie audiať in clamore uox ueſtra? Non tale ieiuniũ elegi, & diem humiliare animã ſuam? Neq; ſi incuruaueris quaſi circulũ collum tuũ, & ciliciũ & cinerẽ ſubſtraueris: nec ſic uocabis ieiuniũ & diẽ acceptabilem. Nónne tale ieiuniũ elegi, dicit dñs: ſed ſolue omnẽ colligaturã iniquitatis. Diſſolue obligationes uiolẽtarũ cautionum. Dimitte fractos in remiſſionẽ, & oẽm ſcripturã iniquã cõſcinde. Frãge eſuriẽti panẽ tuũ, & pauperes ſine tecto induc in domũ tuã. Si uideris nudum, operi: & domeſticos ſeminis tui ne deſpexeris. Tunc

A ipſe præceperat, docet quomodo ieiunandũ ſit, imò antequàm doceat quid ſequatur, inſtruit quid debeãt declinare: Vt audiať, inquit, in excelſo clamor ueſter. Ne ad orationẽ deferatis clamorem, orantes in ſynagogis & angulis platearũ, ut ab hominibus uideamini, & ele-Matt.6.a uetis uocem in excel-Luc.18.a ſum, & cũ phariſæo qui dñi iudicio condẽnatur, ueſtra ieiunia & opera prædice-Matt.6.a tis. Propter quæ dñs phariſęorũ reprobans orationẽ, docet diſcipulos quomõ orare debeãt, clauſo pectoris ſui cubiculo, ut ſoliloquãtur deo, qui poteſt ſilentiũ cordis audire, ut clament in Rom.8.c cordibus ſuis: Abba, pater, & non extermínẽt facies ſuas: ſed lauẽt aqua, & caput ungant oleo. De quo & Ioãnes Euangeliſta 1.Ioan.2.c ſcribit: Et uos unguẽtũ habetis à ſancto, quo quum uncti fuerint, etiam ipſi ſancti fiant. Non enim quęrit deus afflictionẽ ſolam & humiliationẽ animæ per iniuriam corporis, ut inſtar circuli torqueat corpus & colla ſubmittat ac triſtis incedat: iuxta illud quod in B Pſalmis dicitur: Afflictus ſum & incuruatus uſq; ad fi-Pſal.37.b nem, tota die cõtriſtatus incedebam. Nec ut ſacco quis 2.Reg.3.f ueſtiatur, & in cinere dormiat: quod de Dauid & de A-3.Reg.21.g chab legimus: ſed ut cum iſtis hæc faciat quæ ſequunť. 2.Cor.6.a Alioquin & Apoſtolus frequenter ieiunare ſe dicit, & & 11.f dñs cum ſponſus à diſcipulis ſuis fuerit ablatus, docet Matt.6.b eos ieiunaturos: & in Pſalmis pœnitens loquitur: Man-Pſal.101.a ducaui ſicut cinerem panem meũ, & potum meũ cum Pſal.34.b fletu miſcebam. Et quum mihi moleſti eſſent, induebar cilicio. Ex quo diſcimus hæc faciẽda primum eſſe quæ uult dñs, & non alia prætereunda. ᵃ¶ Nónne hoc magis ieiunium, &c.] Poſtquam docuit quale ieiunium reprobet, oſtendit quale libenter accipiat. Diſſolue (inquit) colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimẽtes. Siue ut Lxx. manifeſtius tranſtulerũt, obligatiões uiolentarum cautionũ: quas noſtri, uerbi ambiguitate decepti, id eſt συναλλαγμάτων, cõmutationes pro chirographis interpretati ſunt. Significat aũt chartarum faſciculos, in quibus fœneratorum calumniæ continentur, & opprimuntur pauperes ære alieno, quæ in cũctis urbibus ſeditiõis cauſa uel maxima eſt. Vnde & Romanus populus uicinos occupat mõtes, & tabulę nouæ quas Græci appellant χρεῶν ἀποκοπάς. Non ergo præcipit propheta, ne exigat unuſquiſq; quod debitũ eſt, maximè quod iuſtè dedit & iuſte repetit: alioquin tribunitię eſſet ſeditionis aſſertor: Sed ubi iniqua eſt cautio, ubi opprimuntur pauperes calũnia: ibi faſciculi cautionũ, & omnia iniquitatis uincula rũpenda ſunt. Vel certè hoc dicendũ, quia de ieiunijs ſermo eſt, & ieiuniũ afflictionem atq; humiliationẽ habet animæ: afflictio autẽ corporis peccatorũ indulgentiam deprecatur: Docet ſcriptura diuina, ut dimittamus debitorib. noſtris, ut & pa-Mar.11.c ter cœleſtis dimittat nobis debita noſtra. Vetus narrat hiſtoria, anno remiſsionis ſeptimo, uel quinquageſi-C mo, qui eſt uerus iubileus, omnes poſſeſsiones redire Leuit.25.b ad dominos, & reddi ſeruis priſtinã libertatẽ, cunctaq; & 27.c nomina, quæ uulgo appellãt cautiones, irrita fieri. Sin aũt hoc ueteri lege præcipitur, quãto magis in euangelio, ubi om̃ia quæ bona ſunt duplicanť, & Exod.21.c nequaquam oculũ Matt.5.f pro oculo, dentẽ pro dente iubemur eruere, ſed uerberãti præbere maxillam? Atq; ut ſciamus illud qđ ſuprà diximus: Oẽs Suprà eod. a debitores ueſtros repetitis: de creditorib. ſcribi: de debitorib⁹ iũgitur manifeſtius, Dimitte eos q confracti ſunt liberos: hoc eſt, q paupertate ſunt fracti, quos afflixit inopia, ne liberos ſinas mendicare. Et omne onus quo deprimũtur, rumpe. Pro quo manifeſtius Lxx. trãſtulerunt, καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα, id eſt, Et omnem ſcripturam iniquam conſcinde, qđ Symmachus trãſtulit: Et omnem cautionẽ falſam diſrumpe. Sed poterat fieri ut aliquis diceret: Non habeo debitores, D quid facere debeo, ut ſuſcipiatur ieiuniũ meũ? Sequitur: Frange eſurienti panem tuum. Non plures panes, ne de paupertate cauſeris, ſed unum panẽ. Nec ipſum totum, ſed partẽ panis: quam ſi non ieiunares comeſurus eras, ut ieiuniũ tuum non ſit lucrũ marſupij, ſed ſaturitas animæ. Pulchreq; addidit tuũ, ne de rapina facias eleemoſynã: Redemptio enim animę uiri, proprię Prou.13.b diuitiæ. Et in alio loco: Honora dñm de tuis iuſtis labo-Ibid.3.b ribus. Certè ſi panem non habes, & eſurientiũ plurima multitudo eſt: præbe de quo nullum damnũ pateris. In quo nulla diſpendia ſunt, pauperes abſq; tecto induc in domum tuam: Siue ut in Hebraico habetur, In domũ: ut ſi tuam nõ habes, inducas in hoſpitiolũ, quod uel mercede conductũ uel beneficio poſsides. Si uideris nudũ, operi. Quod & dñs in euãgelio loquebatur: Qui habet duas tunicas, det alteram non habẽti. Non Luc.3.b enim unam iuſsit ſcindi & diuidi, quod multi popularis auræ cauſa faciunt, ſed alteram non ſeruari, augens præcepta iuſtitiæ, ut etiam calicem aquæ frigidæ porrectum habere præmia diceret. Et carnẽ (ait) tuam ne deſpexeris. Matt.10.d Omnis em̃ homo caro noſtra eſt. Et iuxta euãgelicã parabolã, eius qui de Hieruſalẽ deſcẽdebat Hiericho, Luc.10.c & à latronib. uulneratus eſt, ille proximus appellatur, qui benefecerit. Vel certè iuxta Septuaginta, qui dixerũt: Et domeſticos ſeminis tui ne deſpicias: Domeſticos ſeminis illos intelligamus, de quibus & apoſto-Gal.6.c lus docet, omnibus faciendã eſſe eleemoſynã, maximè aũt domeſticis fidei. Illi enim caro noſtra ſunt & ſemen noſtrum, qui de uno nobiſcum parente generãtur. Ad quos extẽdebat & ſaluator manum, dicẽs: Mater mea Mar.3.d & fratres mei hi ſunt, qui faciunt uoluntatẽ patris mei. Atq; ut ſciamus unum eſſe dominũ, & noui & ueteris inſtrumenti: Eadem & dominus loquitur in euãgelio, de

HEB. a Tũc erumpet quaſi mane lumen tuũ, & ſanitas tua citò orietur, & anteibit faciem tuam iuſtitia tua, & gloria dñi colliget te. Tũc inuocabis, & dñs exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adſum. b Si abſtuleris de medio tui catenam, & deſieris digitum extendere, & loqui quod nõ ꝓdeſt. Quũ effuderis eſuriẽti animam tuam, & animam afflictam repleueris, tunc orietur in tenebris lux tua, et tenebrę tuæ erunt ſicut meridies. Et

SEP. Tunc erumpet matutinum lumen tuũ, & ſanitates tuæ citò orientur, & præibit in cõſpectu tuo iuſtitia tua, et gloria dei circũdabit te. Tunc clamabis, & deꝰ exaudiet te. Adhuc loquẽte te dicet: Ecce adſum. Si abſtuleris à te colligationem & ordinationẽ & uerbũ murmurationis, & dederis eſurienti panẽ tuũ ex animo tuo, & animã humiliatã ſaturaueris, tũc oriet̃ i tenebris lumẽ tuũ, & tenebrę tuę erũt ſicut meridies. Et

A de his qui in die iudicij à dextris ſtaturi ſunt. Venite be-
Matt.25.c nedicti patris mei, poſsidete regnũ præparatũ uobis à
cõſtitutione mundi: eſuriui eñ, & dediſtis mihi mãdu-
care: ſitiui, & dediſtis mihi bibere: infirmus erã & in car-
cere, & ueniſtis ad me: peregrinus, & duxiſtis me in do-
mũ ueſtrã: & nudus, & ueſtiſtis me. Illiſq; humilitate dicẽtibꝰ, ſe nihil feciſſe dño ſaluatori, reſpõdit: Quã diu feciſtis uni de fratribꝰ meis minimis, mihi feciſtis. Iuxta
Tropol. tropologiã hæc poſſumus dicere: Qui ieiunat ab omnib. malis, & uult ſuũ ieiuniũ reſpici, nõ ſolũ declinet à malo, ſed & faciat bonũ, ut ſoluat omne uinculum iniquitatis, quo ſimplices quiq; credẽtium hæreticorum fraudibus colligati ſunt. Et στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, id eſt, obligationes uiolentorum contractuum,
Pſal.124.d quas & in Pſalmo propheta demonſtrat, dicens: Decli-
nantes aũt in obligationes, adducet dñs cum operãti-
bus iniqtatem. Omnes eñ qui hæreticorũ uinculis al-
ligantur, declinant à dño: & quaſi bos ductus ad uicti-
B mam: & eligunt atq; commutant pro ueritate menda-
ciũ. Iſtiuſmodi igitur homines qui ſunt fracti iudicio,
dimittat uir eccleſiaſticus atq; diſſoluat, & oẽm ſcriptu-
Sup.10.a ram hæreticorũ: de quibus hic idẽ propheta dicit: Væ
qui ſcribũt iniquitatẽ: ſcribentes eñ ſcribunt malitiã,
rapientes iudiciũ pauperũ populi mei: ſoluat atq; diſ-
rumpat, ut nequaquã laqueis ſuis ſimplices quoſq; te-
neant irretitos: Et quũ hoc fecerit, frangat doctrinæ ec-
Matt.15.d cleſiaſticæ eſuriẽtibus panẽ ſuum: quod fecit & dñs, fra-
ctos panes apoſtolis tribuẽs, quos eis in ſeptẽ ſportis
& duodecim cophinis, nequaq; integros ſicut habebã-
tur in lege, ſed comminutos atq; confractos in Euange-
lio dereliquit, ut haberent quod pauperibus largiren-
tur. Quos uideris non habentes calorẽ fidei, ſed extra
eccleſiã frigoribus infidelitatis algẽtes, inopes atq; pe-
regrinos, Induc, ait, in domũ eccleſiæ, & operi incorru-
Mar.5.a ptionis pallio, ut ueſtiti Chriſti tunica, nequaquã ma-
neant in ſepulchris, quod de eo legimus, qui poſſeſſus
à dæmonũ legiõe, nudus habitabat in memorijs mor-
tuorũ. Quumq;, inquit, hæc feceris, & liberalitas tua ad
omnes expoſita fuerit, ſpecialiter ne deſpicias domeſti-
cos fidei. a ¶ *Tunc erumpet quaſi, &c.*] Quando illa non
feceris quæ præteritus ſermo narrauit, & iſta feceris de
quibus nunc diximus: Tunc acceptabile erit ieiunium
tuũ, & erũpet matutinũ lumẽ tuũ: ſol uidelicet iuſtitiæ,
Malach.4.a de quo Malachias propheta ex perſona dei patris lo-
quitur: Orietur uobis timentib. nomen meum ſol iuſti-
tiæ, & ſanitas in pennis eius. Qui ibi ſol, hic lux dicitur.
Sicut eñ matutina lux ſoluit tenebras, ita lumẽ ſciẽtiæ
& ueritatis oẽs errores fugat. Et ſanitates (inquit) tuę
citò orient̃. Pro quo Aquila, uerbũ de uerbo exprimẽs
poſuit: Et cicatrix uulneris tui citò obducet̃, ut ſcilicet
uulnera peccatorũ noſtrorũ ad ortũ ſolis iuſtitiæ citò
obducta cicatrice claudant̃. Pro eo quod Lxx. tranſtu-
lerunt ἰάματά σου, id eſt, ſanitates tuæ: Latini interpre-
tes ducti nominis ſimilitudine: ἱμάτια, id eſt ueſtimẽta
poſuerũt. Vnde multi trãslationis falſitate decepti, ad C
reſurrectionẽ corporis cõprobandã hoc utunt̃ teſtimo-
nio, quo ſcilicet ueſtimẽtum animæ corpus accipi ue-
lint, quod in die reſurrectionis oriat̃. Et antecedet, in-
quit, in conſpectu tuo iuſtitia tua: Secundũ illud qđ lo-
quit̃ Iacob: Exaudiet me cras iuſtitia mea, & implebitur qđ ſcriptũ eſt: Ecce homo & opera eius. (Gen.30) Et gloria dñi circũdabit te, quaſi ueſte pulcherrima, ut glorificeris apud deum & apud homines. Tunc inuocabis, & dñs exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adſum: non uoce, ſed opere: non reſponſione, ſed beneficijs: qđ iuxta literã & in euãgelio cõprobat̃, quãdo dicẽte ad dñm leproſo: Si uis, potes me mundare: Reſpõdit dñs, dicẽs: Volo, mundare. b ¶ *Si abſtuleris de medio tui ca. &c.*] Verbum Hebraicum
מוֹטָה quod in Hieremia, torques ferrea interpretatur: Hier.28
in præſenti capitulo bis legitur. In eo eñ loco ubi ſu-
prà iuxta Lxx. diximus: Diſſolue obligationes uiolen-
tarum cõmutationum: pro uno uerbo מוֹטָה ſciamus
eos poſuiſſe uiolẽtas cautiones: pro quibus Aquila, er- D
rorem: Symmachus, declinationem: Theodotio κλοιόν,
id eſt, torquem, tranſtulerunt. Rurſum in præſenti loco
ubi nos uertimus, Si abſtuleris de medio tui catenã, &
pro catena Lxx. συνδεσμόν, id eſt colligationẽ ſiue uin-
culum tranſtulerũt: Aquila, ſicut ſuprà errorẽ, interpre-
tatus eſt. Symmachus in Theodotionis ſcita cõcedens,
torquẽ poſuit. Hoc de interpretationis uarietate ſit di-
ctum. Alioquin ſenſus ſic cum ſuperioribus iungitur:
Orietur tibi matutina lux, & ſanitates tuę citò oriẽtur,
& præcedet te iuſtitia tua, & gloria dñi coronabit te. De-
precantemq; ſtatim exaudiet, & ſe oſtendet eſſe præſen-
tem: Ita duntaxat, ſi ad ſuperiora opera hæc quoq; ad-
dideris, ut tollas de te obligationẽ & catenã qua tua a-
nima colligata eſt. De qua & Petrus loquebat̃ ad Simo- Act.8.d
nem: In felle eñ amaritudinis & obligatione iniquita-
tis uideo te eſſe. Et Paulus dolebat, obligatã cernẽs ido-
lolatrię Athenienſiũ ciuitatẽ. Funibus enim peccatorũ Prou.5.d
ſuorũ unuſquiſq; conſtringit̃: De quibus animę uincu-
lis, & Dauid precabat̃ in Pſalmo: Ab occultis meis mũ- Pſal.18.d
da me dñe, & ab alienis parce ſeruo tuo. Difficile repe-
ritur qui his non ſtringatur catenis. Raro inuenit̃ ani-
ma quę hanc grauiſsimã torquẽ non habeat ſuo collo
circundatã, ad terrena ſe opera deprimentẽ, ut nequa-
quam cœlum, ſed terram aſpiciat. Quod & de euãgeli- Luc.13.d
ca refertur muliere, quã uinxerat ſatanas per annos de-
cem & octo: ut incuruata, cœleſtia non uideret. Si ergo,
ait, tuleris de medio cordis tui hãc catenã: & iſtiuſmo-
di uincula diſsipaueris: & χειροτονίαν, pro qua tres alij
interpretes uoce conſona, extentũ digitũ tranſtulerũt:
ut non ſolum malum ipſe non cogites & nõ facias: ſed
ne detrahas quidem proximo tuo, & ſingulos quaſi di-
gito notes: & loquaris qđ non prodeſt animæ tuæ, nõ
tua mala, ſed aliorum errores cõſiderans, accipies quę
ſequens ſermo ſubnectit. Pleriq; noſtrorum χειροτονίαν,
id eſt ordinationem clericorum: quæ non ſolũ ad im-
precationem

HEB. a Et requiẽ dabit tibi dñs ſemp: & implebit ſplẽdoribus animã tuã, & oſſa tua liberabit. Et erit quaſi hortꝰ irriguꝰ, & ſicut fons aquarũ, cuiꝰ nõ deficient aquæ. b Et ædificabunt̃ in te deſerta ſeculorum, fundamẽta generationis & generationis ſuſcitabis: & uocabit̃ in te ędificator ſepiũ, cõuertẽs ſemitas in quietem. Si

SEP. Et erit deus tuus tecũ ſemper, & impleberis ſicut deſiderat anima tua, et oſſa tua pingueſcent. Et erũt ſicut hortus ebrius, & ſicut fons cui non deficiet aqua. Et ędificabũt tibi deſerta à ſeculo, & erũt fundamenta tua ſempiterna in gñatiões & gñationes: & uocaberis ędificator macerię, & ſemitas in medio qeſcere facies. Si

A precationem uocis, ſed ad impoſitionem impletur ma-
nus: ne ſcilicet, ut in quibuſdã riſimus, uocis impreca-
tio clandeſtina, clericos ordinet neſciẽtes: ſic intelligũt,
ut aſſumant teſtimoniũ Pauli ſcribentis ad Timotheũ:
1.Tim.5.d Manus citò nemini impoſueris, neq; cõmunicaueris
Matt.7.a peccatis alienis. Non eſt enim peccatum leue, mittere margaritas ante porcos, & dare ſanctum canibus: & ordinationem clericatus, nequaquam ſanctis & in lege dei doctiſsimis, ſed affeclis ſuis tribuere, & uilium officiorũ miniſtris: quodq; his decoroſius eſt, muliercularũ precibus. In quo cõſideranda loquentis in ſe Chriſti apoſtoli ſapiẽtia, qui ut ordinationis peri-
culum demonſtraret, iunxit tormenta peccantiũ: Neq;
cõmunicaueris peccatis alienis. Sicut ergo in ordina-
tionibus malorũ, particeps eſt peccatorũ, qui tales cõ-
ſtituit: ſic in ordinatione ſanctorũ, particeps eſt eorũ iu-
ſtitiæ, qui bonos elegit. Sequitur: Et uerbũ murmura-
tionis, ſubaudiatur ἀπὸ κοινοῦ, ſi abſtuleris à te. Verbum
autẽ murmurationis eſt, quando contra nos loquitur
deus: Deſinit à me murmuratio populi huius, & non
morietur: noſtraq; peccata referimus ad deum, ad ex-
cuſandas excuſationes in peccatis, & dicimus: Corpo-
B ris me ſupearuit ardor, adoleſcentię incentiua uicerũt,
à deo talis creatus ſum, pauptas coegit ad furtũ. Itaq;
ſi nõ fecerimus iſta quæ dicta ſunt, & fecerimus ea quæ
dicenda ſunt: ut eſuriẽti, nõ ſicut ſuprà, demus panem
noſtrũ, ſed animã noſtrã, ut eũ in quibuſcunq; poſſu-
mus adiuuemus: & non quaſi ex triſtitia & neceſsitate,
ſed ex animo tribuamus: accipiẽtes magis, quàm dan-
2.Cor.9.b tes beneficiũ: Hilarem enim datorem diligit deus, ut a-
nimam eſurientem ſiue afflictam non refocillemus ex
parte, ſed ſaturemus, & doleamus cum dolentibus, lũ-
geamuſq; cũ lugentibus: Tunc orietur in tenebris lux
Rom.12.c noſtra, ille qui dicit: Ego lux ueni in mundum, ut om-
Ioan.12.g nis qui credit in me, in tenebris non maneat, ſed habe-
at lucem uitæ. Lucerna eñ corporis noſtri, eſt oculus: ſi
ſimplex fuerit, totũ corpus noſtrũ erit lucidũ. Si autem
qui lux eſſe deberet, uerſus fuerit in tenebras, tunc om-
Matt.6.c ne corpus tenebroſum erit, & dicetur nobis: Si lux quæ
in te eſt, tenebrę ſunt, ipſæ tenebræ quãtæ ſunt? Cõſide-
remus quantis uirtutibus perueniamus ad lucem dei,
ut tenebræ noſtræ uertantur in meridiem: dicamuſq;
Cant.1.b cum ſponſa: Vbi paſcis, ubi cubas in meridie? a ¶ *Et
requiem dabit tibi dominus ſemper, &c.*] Quod in Alexandri-
nis exemplarib. in principio huius capituli additũ eſt:
Et adhuc in te erit laus mea ſemp: & in fine, Et oſſa tua
quaſi herba orient̃, & pingueſcent, & hæreditate poſsi-
debũt in generatione & generationes: in Hebraico nõ
habet̃, ſed ne in Lxx. quidẽ emendatis & ueris exẽpla-
ribus. Vnde obelo prænotandũ eſt. Quũ tenebræ (in-
quit) pectoris tui, orta luce fuerint diſſolutæ: & pro no-
cte palpabili meridies fuerit exorta, tunc ſemper habi-
tatorem habebis deũ, qui impleat ſplẽdoribus animã
Pſal.109.a tuam. De quibus in Pſalmo legitur: Tecũ principiũ in
die uirtutis tuæ, in ſplendoribus ſanctorũ, ex utero an-
te luciferum genui te. Siue ſaturaberis cunctis quæ deſi-
derat anima tua: quia & ipſe ſaturaſti animã eſurientẽ:
Et dicere poteris: Benedic anima mea dño, q̃ implet in
bonis deſideriũ tuum, & oſſa tua liberabuntur de inte- C
ritu & igne perpetuo. Siue impingueſcẽt, ut priſtinam
craſsitudinem recipiant, quæ fame ſermonis dñi atte-
nuata fuerant. Quod quidem & iuxta literam de reſur-
rectiõe eorum quæ caſura ſunt corporum, intelligere poſſumus: & de uirtutibus animæ, quaſi ſignificans ſanctus loquit̃ in Pſalmo: Omnia oſſa mea dicent, Dñe, quis ſimilis tibi? De quibus & in Prouerbijs ſcriptum eſt: Fama bona impinguat oſſa: Et qbꝰ præmia promittuntur, ſanitas erit corpori tuo, & curatio oſsibus tuis. De quibus rurſum ſcriptum eſt: Dñs cuſtodit omnia Pſal.33.d oſſa eorum, unum ex his non conteret̃. Ecõ-
trario, qui peccator eſt, & animæ robur perdidit atque
uirtutẽ plãgit & loquitur: Diſsipata ſunt oſſa noſtra ſe- Pſal.104.c
cus infernum. Neq; enim poſſumus credere quod oſſa
peccatorũ non in inferno ſint, ſed iuxta infernum: Et fa- Prou.15
ma bona impinguat oſſa, quæ ad corporis ſaginã nõ
pertinet. Sequitur: Et eris, ſiue erit: id eſt, aut tu, aut ani-
ma tua, ſicut hortus irriguus. De quo ſcriptũ eſt: Fons Gen.2.b
egrediebatur, & irrigabat omnem faciem paradiſi: pro
quo in Hebraico, hortus legitur. Quem fontem non a-
lium poſſumus dicere, niſi eum cui dicitur: Apud te eſt Pſal.35.c
fons uitæ: qui indeſinenter rigat eccleſiam ſuam, & cun- D
ctorũ corda credentiũ. b ¶ *Et ædificabuntur in te deſerta ſe-
culorum, fundamenta generationis, &c.*] Non ſolum, inquit,
orietur in tenebris lumen tuũ, & tenebrę tuę erũt qua-
ſi meridies, & dabit tibi dñs requiẽ ſemper, & eris qua-
ſi hortus irriguus, & cætera: Sed ædificabunt̃ in te quæ
longo tempore deſerta fuerant, & in multis generatio-
nibus permanſura ædium tuarum fundamenta iaciẽ-
tur, ita ut uel tu ipſe uoceris ædificator ſepium atq; ma-
ceriarũ, uel oriatur in te quaſi ædificator ſepiũ: & auer-
tat ſemitas in quietem, ſiue iuxta Septuaginta, τὰς τρίβους τὰς ἀναμέσον παύσεις, id eſt, calles in medio facies con-
quieſcere. Hæc Iudæi & amici tantum occidentis literę,
ad inſtaurationem referunt urbium Palæſtinorum. Et
uel facta ſub Zorobabel & Eſdra & Neemia, uel in ulti-
mo tempore futura contendunt: Et ad inſtaurationem
Hieruſalem & in circuitu ciuitatũ altiſsima fundamen-
ta iacienda, & tam excelſos muros ædificandos: ut nul-
lus hoſtiũ poſsit intrare, & omnium in eas inimicorũ
prohibeatur ingreſſus. Nos autẽ ſequentes cœptæ ex-
planationis ordinem, quę deſerta fuerant in Iudęis, di-
cimus ædificari in eccleſia, nõ ad breue tempus, ſed in
perpetuum: Et fundamenta illius ex utroq; populo: id
eſt, in duabus generationibus ſuſcitanda. Vnde dice-
bat Apoſtolus: Quaſi ſapiẽs architectus fundamentũ 1.Cor.3.b
poſui, alius ſuperædificat, unuſquiſq; aũt uideat quid
ſuperædificet. Et in alio loco: Dei agricultura, dei ædifi-
catio ſumus. Et iterũ: Aedificati ſuper fundamentũ apo- Eph.2.d
ſtolorũ & prophetarũ, & uocandam eam, ſiue eum, qui
natus eſt in ea, ædificatorẽ ſepiũ. De quo in Pſalmo le-
gimus: Homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam altiſ- Pſal.86.d
ſimus. Quas ſepes atq; macerias: hoc eñ Græcꝰ ſermo
ſignificat, φραγμὸς, agro & uineis circumdari ſcriptura
cõmemorat: Vineã de Aegypto trãſtuliſti, eieciſti gẽtes, Pſal.79.b
& plantaſti eã. Et poſt paululũ: Quare deſtruxiſti mace-
riã eius, & uindemiant eam omnes qui tranſeũt uiã? Et
in hoc

HEB. [a] Si auerteris à sabba-
to pedẽ tuũ, facere uolũta-
tẽ tuã in die sancto meo, &
uocaberis sabbatũ delica-
tum, & sanctũ dñi glorio-
sum, & glorificaueris eum
dũ nõ facis uias tuas, & nõ
inuenieť uoluntas tua ut lo-
quaris sermonẽ. [b] Tũc de-
lectaberis super dñm, & su-
stollã te super altitudines
terræ, & cibabo te hæredi-
tate Iacob patris tui. Os e-
nim domini loquutũ est.
Ecce

SEPT. Si auerteris in sab-
batis pedem tuum, ut non
facias uoluntates tuas in
die sancta. Et uocabis sab-
bata delicata, sancta domi-
no. Non tolles pedem tu-
um ad opus, neq; loqueris
uerbum in ira de ore tuo.
Et eris confidens super do-
minum, & eleuabit te su-
per bona terræ, & cibabit
te hæreditate Iacob patris
tui. Os eñ domini loquu-
tum est.
Nun-

A in hoc eodem propheta: Vinea facta est dilecto, quam
pulchro sermone describẽs, intulit: Aedificaui turrem,
& maceria circundedi. Quam qui destruxerit, iuxta Ec-
clesiasten, mordebit eum coluber. Quæ ideò circunda-
ta est, ut omniũ bestiarũ in uineam dei prohibeatur ac-
cessus. Iste est autẽ co-
Gen.3.d luber tortuosus qui
decepit Euã in para-
diso: quæ qa dei præ-
cepta destruxerat, ꝓ-
pterea morsibus eius
patuit, & audiuit à
dño: Tu obseruabis
caput eius, & ille ob-
seruabit tibi calcane-
um. In eo loco ubi
nos iuxta Lxx. inter-
pretati sumus, ne q̃d
innouare uideremur
quia uulgatũ est testi-
monium, καὶ κληθήσῃ
οἰκοδόμος φραγμῶν, id
est, & uocaberis ædifi-
cator sepiũ: in Hebrai-
co legitur, Et uocabit
in te גֹּדֵר פֶּרֶץ. Quod
Aquila interpretatus est πεφραγκτισμα χολῆς, quod nos
possumus iuxta sensum dicere, qui se opponit dei ira-
cundiæ sæuienti. Deniq; Symmachus transtulit, murũ
1.Reg.7.b opponens cædenti, qualis fuit Moyses & Aaron, & Sa-
muel, qui iræ dñi restiterunt, & quasi ædificato muro,
indignationi eius posuerunt terminum. Quod & Hie-
Hier.7.d remiæ dicitur: Ne occurrat dño, ne iræ eius uelit resiste-
B re, & indignationẽ ita precibus quasi quodam muro
Exod.32.c intercludere: Et Moysi quasi teneretur ab eo dñs: Dimit-
te me (inquit) & percutiam populum istum. Istiusmodi
ergo ædificator maceriarum murorumq; & sepiũ, con-
uertet semitas in quietem, ut nequaquam dei ira desæ-
uiat: sed placatus sit eis dñs, & omẽs indignationes se-
mitæ conquiescant. *a ¶ Si auerteris à sabbato pedem tuum, fa-
cere uoluntatem tuam in die san. &c.*] Cui suprà dixerat: Nón-
ne hoc est ieiunium magis quod elegi, dissolue colliga-
tionem impietatis, solue fasciculos deprimentes, &c. E-
tiam nunc præmia repromittit, si facere uoluerit quę se-
quuntur: ut hic scilicet cohibeat pedem suum in sabba-
tis ne faciat uoluntates suas, & diem sanctum dñi suis
Exod.20.b commaculet uoluntatibus. Lege præceptum est, ne in
sabbatis opus seruile faciamus: ne accendamus ignẽ,
ut in uno sedeamus loco, ut illa tantum faciamus ope-
ra quæ ad animæ salutem pertinent. Quod si iuxta lite-
ram accipiamus, penitus impleri non potest. Quis eñ
potest hoc facere, ut tota die ac nocte sedẽs in sabbato
de uno loco non recedat, imò ne leuiter quidem se cõ-
moueat: quod si fecerit trãsgressor legis sit? Ex uno igiť
mandato, quod iuxta literã impossibile est, & cætera
cogimur spiritualiter intelligere, ne faciamus seruile o-
Ioan.8.d pus & perdamus animæ libertatem. Qui eñ facit pec-
Psal.37.a catum, seruus est peccati: Ne onus portemus in sabba-
to, quale portabat ille qui dicit: Iniquitates meæ eleua-
Zach.5.c tæ sunt supra caput meũ: Quasi onus graue aggrauatę
sunt super me. Ne iniq̃tas quæ sedet super talentũ plũ-
bi, in nobis habeat potestatẽ: Ne nos uoluptas corpo-
Oseæ 7.b ris & libido succendant. Omnes eñ adulterãtes quasi
clibanus corda eorũ, & diaboli iacula ignita sunt, ut sa-
Luc.9.g gittent in obscuro rectos corde. Præcipiť quoq; nobis
ut arrepto nobis aratro non respiciamus post tergũ, ut
tectorũ altitudinem cõscendentes, nequaquam ad tol-
lenda seculi uestimẽta uelimus descẽdere: sed ut audia-
Exo.34.d mus cũ Moyse: Tu uerò hîc sta mecũ, & sedeamus cum
dño, lassi in uia huius seculi, super puteum Samarita- C
Ioan.4.a næ, & conuersionem errantiumq; salutem sitientes, ut
1.Cor.15.g audiamus Apostolum cõmonentem: State firmi & im-
Collos.1.e mobiles ne patiamur illud quod Iudas passus est pro-
ditor, qui perdidit locũ ministerij sui, & trãsgressor effe-
ctus est, illiusq; sem-
per sententię recorde-
Eccles.10.a mur: Si spiritus pote-
statem habẽtis ascen-
derit super te, locum
tuũ ne dimiseris. Qui
sic quiescit in sabba-
to, lauat inter innocẽ-
tes manus suas: nec
mouet pedes ut suas
faciat uolũtates, iste
celebrat sabbata dñi
delicata: Qui sabba-
tismus, iuxta episto-
Heb.4.c lam quę ad Hebręos
scribitur, repromitti-
tur nobis in cœlestib.
& gloria pręparatur:
ut dum non facimus
uias nostras in sab-
bato, nec inueniť uo-
luntas nostra, ut loquamur sermonem, quo scilicet nec
opere nec sermone peccemus. Alioquin si hæc tantum
prohibentur in sabbato, ergo in alijs sex diebus liber-
tas nobis tribuitur delinquendi. Quod si stultũ est cre-
dere, superest ut sabbatũ, quod interpretatur requies,
omni tempore sanctificandũ sit à fidelibus, dũ non car-
nis, sed animę faciunt uoluntates. Quodq; iungitur iu-
xta Lxx. in ira ex ore tuo: in Hebraico non habetur. Ad D
hoc sabbatum, omni festiuitate celebrãdum, saluator
Matt.11.d nos prouocat in Euangelio, dicens: Venite ad me om-
nes qui laboratis & onerati estis, & ego uobis dabo re-
quiem: hoc enim significat ἀναπαύσω ὑμᾶς, ut scilicet pec-
catorum onera deponẽtes, sabbatizemus in Christo &
Psal.39.a dicamus: Statuit supra petram pedes meos: illudq; ui-
temus quod sanctos penè sustinuisse se dicit: Mei uerò
penè moti sunt pedes. *b ¶ Tunc delectaberis super dominum,
& sustollam te super altitudines terræ, &c.*] Postquam uocaue-
ris sabbata delicata, & nõ moueris in sabbato pedem
tuum ad opus seruile faciendũ, neq; uerbũ loquutus
fueris, id est semper tacueris, & impleueris quod prçe-
Psal.33.c ptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne
loquantur dolum: Tũc delectaberis in dño, & uidebis
in te esse completum: Delectare in dño, & dabit tibi pe-
titiões cordis tui. Siue fiduciam habebis in dño: iuxta
illud quod scriptum est: Qui cõfidit in dño, beatus est.
Hier.17.b Et in Hieremia: Benedictus homo qui confidit in dño,
Psal.117.b & erit dñs spes eius. Et alibi: Bonum est confidere in do-
mino, quàm confidere in homine. Et eleuabit te domi-
nus atq; sustollet sup altitudines ac bona terræ. Terra
enim mitium, terraq; uiuentium, non est deorsum, sed
sursum est. Deniq; ad Lot de Sodomæ & Gomorræ ual-
Gen.19.d le fugientem dicitur: In monte saluum te fac. Ad quem
postquam peruenit, ortus est ei sol in Segor. De hac ter-
Matt.5.a ra dicebat dñs: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt
terram, & multa alia quæ crebro usurpauimus: quorũ
Exo.20.b illud est, Honora patrem tuum & matrem tuam, & eris
longæuus super terram: quam dominus deus tuus de-
derit tibi. Quod iuxta literam penitus stare nõ potest.
Multi enim honorant parentes, & citò moriuntur, & a-
lij parricidæ longo uiuunt tempore. Vt autem certius
nouerimus hanc terram esse in sublimibus, tricesimi se-
Matt.5.a xti psalmi breuiter recordemur, in quo scriptũ est: Mi-
tes possidebũt terram, & epulabuntur in multitudine
pacis

CAPVT LIX.

E Cce [a] nõ est abbreuia-
ta manus domini; ut
saluare nequeat, neque ag-
grauata est auris eius ut nõ
exaudiat: sed iniq̃tates ue-
stræ diuiserũt inter uos &
deum uestrũ, & peccata ue-
stra absconderunt faciem
eius à uobis ne exaudiret.
[b] Manus. n. uestræ pollutę
sunt sanguine, & digiti ue-
stri iniq̃tate. Labia uestra
loquuta sunt mendacium,
& lingua uestra iniquita-
tem fatur. Nõ est qui inuo-
cet iustitiã, neq; est qui iu-
dicet uerè, sed confidũt in
nihili, & loquuntur uanita-
tes. [c] Cõceperũt laborẽ, &
pepe-

N Vnquid non potest
manus domini sal-
uos facere, aut aggrauata
est auris eius ut non exau-
diat? Sed peccata uestra se-
parant inter uos & deum,
& propter peccata uestra
auertit faciem eius à uobis
ut non misereatur. Manus
eñ uestræ pollutę sunt san-
guine, et digiti uestri pecca-
tis. Labia uestra polluta
sunt iniq̃tate, & lingua ue-
stra iniustitiã meditať. Nul-
lus loquitur iusta, neq; est
iustum iudiciũ. Confidunt
in uanis & loquuntur ua-
cua, iniq̃tates atq; peccata.
Quia parturiũt dolorẽ &
gene-

A pacis. Post quæ infertur: Expecta dñm & custodi uias
Psal.36.f eius, & eleuabit te ut possideas terram, & habitabũt in
seculum seculi super eam. Quod & ipsum impossibile
est. Si enim terram pertransibunt, hanc utiq; quam in-
colimus, quomodo in seculum seculi, iusti habitabunt
super eã? Ex quo di-
scimus esse terrã, quæ
in sublimibꝰ sita est.
Post quæ infertur: Et
cibabo siue cibabit
te dñs hæreditate Ia-
cob patris tui. Sicut
eñ qui fidẽ habuerit
Abraham, appellať
filius Abrahã: sic qui
supplantat uitia atq;
peccata, uocatur filiꝰ
Iacob: Et cuius quis
uirtutis imitator est,
illius appellatur & fi-
1.Cor.2.b lius. Bona autem ter-
ręquę in excelsis sita
est, quibus saturať fi-
liꝰ Iacob, illa accipiẽ-
da sunt: Quę nec ocu-
lꝰ uidit, nec auris au-
diuit, nec in cor ho-
minis ascenderũt. De
quib. in epistola scri-
ptũ est ad Hebræos:
Heb.11.c Qui eñ hæc dicunt,
ostendunt quod pa-
triã quærant: & si qui-
B dem illã quærerent de qua egressi erãt, habebant tem-
pus ut reuerterenť ad eam: Nunc aũt meliorem desíde-
rant patriam: hoc est, cœlestem Hierusalem. Ex quo di-
scimus, mille annorum fabulã, in qua rursum nuptiæ
promittunť, & cibi & terrenæ uitæ conuersatio, abijciẽ-
Matt.22.c dam. Si eñ in resurrectione neq; nubent neq; nubenť,
sed erũt similes angelorũ, quia sunt filij resurrectionis:
1.Cor.6.c Et de uentre ac cibis Apostolus loquitur: Esca uẽtri, &
uenter escis, deus aũt & hũc & illam destruet. Quomo-
do rursum incorrupto & spirituali, immortaliq; corpo-
re, carnis pristinæ mortalis atq; corruptæ uitia quære-
mus? Et hæc dicimus, non quo substantiam glorificati
corporis denegemus, sed quo opera pristina in his q̃
angelorũ sunt similes, penitus auferamus. Alioquin &
in isto adhuc corpore per ieiunia & continentiã & per-
petuã castitatem, & charitatẽ, imitamur uirtutes angeli-
cas, & tamen substantiã corporũ non amittimus. Quæ
ut omnia futura credamus, sciamus à deo esse promis-
sa, cuius os loquutũ est: ut quomodo in manib. opus:
& in pedibus, incessum: & in uentre, generationem: &
in auribus oculisq;, auditũ atq; intuitum: sic in ore, ser-
monem dei intelligamus.

CAP. LIX.

E Cce, non est abbreuiata manus, &c.] Poteram quæ nunc
facturum esse me dixi: Eris confidẽs in domino,
& eleuabit te ad bona terræ, & cibabit te hæredi-
tate Iacob patris tui, & ante cõplere. Neq; enim abbre-
uiata est manus mea atq; contracta, ut eam ad liberan-
dum populũ meũ extendere nequeam: aut surdas au-
res habeo, ut exaudire non possim. Ex quo ostenditur
aures dñi quæ iustos audiunt & non audiunt peccato-
res, nequaquã esse nostrarũ aurium similes, quæ emis-
sam uocẽ siue iustitiæ, siue iniustitiæ, æqualiter audiũt:
sed peccata (inquit) uestra, quasi quidam in medio mu-
rus oppositus, uos & deum diuidunt. Vnde & saluator
in passione sua fecit utrunq; unum & medium parie-
tem maceriæ soluens, inimicitiam in sua carne destru-
xit: ut quos paries diuiserat peccatorum, Christi san- C
Gen.3.d guis coniungeret. Qui aperuit paradisi ianuam, quæ
multo tempore clausa fuerat, & igneum gladium suo
Luc.23.f cruore restinxit, ut audiret latro: Hodie mecum eris in
paradiso. Quodq; sequitur: Et propter peccata uestra
auertit faciẽ à uobis:
ut non audiret, siue
ut non misereretur:
hoc ostẽdit, quod fœ-
torem peccatorum &
iniquitates eorũ fer-
re non potuerit: sed
auerterit faciẽ suam,
ne eorum turpitudi-
nem cerneret, & sta-
tim percutere cogere-
tur. Vñ peccator do-
mini uultũ uidere de-
Psal.12.a siderãs, dicit in Psal-
mo: Vsq; quo dñe ob-
liuisceris me in finẽ,
usq; quo auertis faciẽ
Ibidem 79.b tuam à me? Et alibi:
Ostẽde faciem tuam
& salui erimus. *b*
*¶ Manus enim uestræ pol-
lutæ sunt sanguine, & di-
giti, &c.*] Quæ suprà
generaliter nomina-
uit, nunc exponit in
partibus. Et conside-
randũ quod nequa-
quã eis obijciat ido-
D lolatriam, qua Esaiæ temporibus tenebantur, sed effu-
Suprà 57.b sionẽ sanguinis: de quo antè iam dixerat: Iustus perit,
& non est qui recogitet. Et uiri iusti tolluntur, & nemo
corde intelligit. A facie enim iniquitatis sublatus est iu-
stus, erit in pace sepultura eius, tolleturq; de medio. Et
quanquã ipsi manus nõ miserint in dñm saluatorem:
Matt.27.c tamen consona impietatis uoce clamantes: Sanguis e-
ius sup nos & super filios nostros, mortis eius rei sunt,
Sup.1.d & habent pollutas manus. De quibus idẽ propheta te-
statur, dicens: Si leuaueritis manus uestras ad me, non
exaudiam. Manus uestræ sanguine plenæ sunt. Labia
quoq; eorũ & lingua loquunť iniquitatem atq; mẽda-
ciũ: ut pro Christo sibi Antichristũ repromittãt: nec sit
ullus in populo qui inuocet iustitiã & iudicet ueritatẽ.
Siue ut in Hebręo habeť, fidem: quod scilicet credat in
Christo: sed confidunt in nihili & loquũtnr uanitates.
Tit.1.d Vnde Apostolus pręcipit, ne Attendamus Iudaicas fa-
bulas, & mandata hominũ auersantiũ se à ueritate. Ve-
rè eñ confidunt in nihili, & sequunť uanitates, in quo
Ioan.5.g impleť dñi uaticiniũ: Ego ueni in nomine patris mei,
& non suscepistis me: si alius uenerit in nomine suo, il-
lum suscipietis. *c ¶ Conceperunt laborem, & pepererunt ini-
quitatem, &c.*] Qui Antichristi præstolãtur aduentum,
Suprà 26.c nec possunt dicere: A timore tuo dñe concepimus, &
parturiuimus & peperimus, spiritũ salutis tuæ fecimus
super terram: rectè concipiunt dolorem & parturiunt
iniquitatem: ut quem multo labore perquirunt, in ini-
quitate suscipiant: de quorũ scriptũ est patre: Concepit
dolorem & peperit iniquitatem. Isti frangunt atq; dis-
rumpunt oua aspidum, ut earum uenena in sua mente
Matt.23.d suscipiant: quibus in Euangelio dicitur: Serpentes, ge-
nimina uiperarum. Pulchreq; oua posuit aspidũ atq;
serpentũ, quæ oua prius generare dicunť. Et quia non
solum malitiæ uenena in cordibus suis retinent, sed in
lege dñi die ac nocte meditantur, aniles fabulas mussi-
tantes: propterea dicitur, Et telas araneæ texũt, quibus

A muſcas & culices & parua capiunt animantia, ad quas quum forte quid uenerit, quaſi per aerem uacuũ tranſuolat. Qui comederit, inquit, de ouis eorum, morietur: hoc eſt, qui conſilijs eorũ acquieuerit, quomodo Abel Gen. 4.b acquieuit Cain, dicẽti: Tranſeamus in campum: ſtatim interficietur: Siue ut Lxx. tranſtulerunt, Qui uoluerit de ouis eorum comedere, cõterens inueniet putridum, & in ipſo regulum. Qui eñ prima fronte deceptus, oua putauerit gallinarũ & aliarum uolucrũ, quarũ eſus innoxi⁹ eſt: ſi fregerit anteq̃ comedat, ſtatim putorẽ teterrimũ fœtoremq; cognoſcet: & qđ confotum eſt, inueniet regulum. Siue iuxta Symmachũ & Theodotionẽ aſpidẽ. Aquila aũt uiperam poſuit: Pro qua in Hebraico legitur אֶפְעֶה Qui igiᵗ audiens traditiões Iudaicas, ad eſcas ſe mille annorũ uoluerit præparare: & repromiſsionũ delicijs irretitus, manũ ad ouum extendere: Si antequã comedat, B hoc eſt uerbis mortiferis acquieſcat, uoluerit prius cõſiderare quod diciᵗ, & ſingulos ſermones diſcutere, eorũq; tractare rationẽ: ſtatim in ipſis reperiet Antichriſtum præparari. Ergo iuxta Hebraicum qui comederit de ouis eorum, morietur. Qui autem iuxta Lxx. frangere antè uoluerit, & diligentius intueri ac uidere quid latitet, reperiet fœtorem teterrimum, & principem omnium ſerpentum diabolum, in eorum latitare traditionibus. Et quia ſuprà dixerat: Telas araneæ texunt: exponit quod telarum iſtarum textura non proficiat. Labor, inquit, eorum, omniſq; doctrina non Chriſti efficit ueſtimẽtum, nec pallium quo nuditas animæ protegatur, ſed caſſo labore deſudant, Supra 15.d dicẽte hoc eodem propheta: Populus hic labijs me honorat, cor uerò eorum longe eſt à me. Fruſtra autẽ me colũt, docentes doctrinas & præcepta hominum: quæ ſequentes negligunt legem dei. Et ut ſciamus in tela opera demonſtrari, intulit: Neque operientur operibus ſuis. Quidam locum iſtum ſic ediſſerunt: Oua aſpidũ ſciderunt ſiue ruperunt, id eſt, mordentes prophetarũ reliquere ſermones omnes, & blandi ſibi pſeudoprophetarum eloquia texuerunt: De quibus qui comederit, à ſerpente ferietur: & intelliget nihil ſibi uerba profuiſſe mendacij. a ¶ *Opera eorum, opera inutilia, &c.*] Ideo non operiuntur operibus ſuis, quia opera eorum, o- Eph.5.c pera iniquitatis ſunt. Quæ Apoſtolus infructuoſa co- Prou.1.b gnominat, id eſt, fructus non habentia. Et pedes eorum currunt ad malum, & feſtinant ad effundendum ſanguinem innoxium. Hanc enim & in prophetarum occiſione habuerunt conſuetudinem. Ad quos Ste- C phanus loquebaᵗ: Quem enim prophetarum nõ ſunt perſequuti patres ueſtri? Act.7.f Et dñs in Euangelio: Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas & lapidas eos Matt.23 qui ad te miſsi ſunt. Et iterum: Veniet ſuper uos omnis ſanguis iuſtus qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti uſq; ad ſanguinẽ Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare. Vnde & ſuprà ad eos diciᵗ: Ma- Supra 1 nus enim ueſtræ pollutę ſunt ſanguine, & lingua ueſtea loquiᵗ iniquitatẽ. Et per hãc meditationem crudelitatis atque blaſphemię ad necem domini peruenerunt. Quomodo & Iudas per auaritiæ uiã uenit ad homicidium, imò ſacrilegiũ auaritiæ copulatum. Quodq; ſequitur: Cogitatiões eorum, cogitationes ſtultorũ: contritio & infelicitas in uijs eorũ, & uiam pacis non cognouerunt. Et ſuprà: Veloces pedes eorũ ad effundendũ ſanguinem: Apoſto- Rom.3 lus poſuit ad Roma- D nos. Quod multi ignorãtes, de tertiodecimo pſalmo ſumptũ putãt: q uerſus in ęditione uulgata additi ſunt: & in Hebraico non habentur. De quo plenius in exordio huius uoluminis diximus. Recte autem uiam pacis ignorauerunt, quia autorem eius ſuſcipere noluerunt. Ipſe eſt enim pax noſtra, qui loquitur ad apoſtolos: Pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uo- Ioan.14 bis. Et ad Hieruſalem: Si ſcires quæ ad pacem ſunt tibi, Luc.19 quoniam uenient dies ſuper te, & circundabunt te inimici tui uallo, & obſidebunt te, & filios tuos allidẽt ad terram. Qui autem pacem non ſuſceperint, conſequenter nec iudicium habent in uijs ſuis. Illud de quo ſuprà dictum eſt: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus quem dilexit anima mea, iudicium gentibus proferet. Sequitur: Viæ eorum peruerſæ, non natura, ſed propria uoluntate. Quicquid enim peruertitur atque curuatur, de recto torquetur in prauum. Omnis doctrina phariſæorum, ſubuerſio ueritatis eſt: per quam qui ambulauerit, non ſolum non inuenit pacem, ſed nec cognoſcit quidem eam, ut ſciat quid quærere debeat. b ¶ *Propter hoc elongatum eſt iudicium à nobis, &c.*] Poſt accuſationem populi Iudæorum, ex perſona eorum propheta reſpondit, quid loqui debeant pœnitentes, ſi tamen uelint poſt uulnera recipere ſanitatem. Miror q; cur Septuaginta, quaſi propheta de eis loquatur, & non ipſi ad prophetæ uerba reſpondeãt, orationem texuerint: quum in conſequentibus ueritate ſuperati, hoc idem fecerint dicentes: expectauimus iudicium, & non eſt: ſalus lõge receſsit à nobis. Multa enim iniquitas noſtra in conſpectu tuo, & peccata noſtra reſtiterunt nobis: & cætera

HEB. pepererunt iniquitatẽ, & oua aſpidũ ruperunt, & telas araneæ texuerunt. Qui comederit de ouis eorum morietᵗ, & quod confotũ eſt, erumpet in regulum. Telæ eorũ non erunt in ueſtimentũ, neq; operiẽtur operib. ſuis. a Opera eorũ, opera inutilia, & opus iniquitatis in manib. eorũ. Pedes eorũ ad malum currũt, & feſtinãt ut effundãt ſanguinẽ innocentẽ. Cogitationes eorũ, cogitatiões inutiles, uaſtitas & cõtritio in uijs eorũ. Viam pacis neſcierũt, & nõ eſt iudiciũ in greſsib. eorũ. Semitæ eorũ incuruatæ ſunt eis, oĩs qui calcant in eis, ignorat pacẽ. b Propter hoc elongatũ eſt iudicium à nobis, & nõ apprehendet nos iuſtitia. Expectauimus lucẽ, & ecce tenebræ; ſplendorẽ, & in tenebris

SEP. generant iniquitatem. Oua aſpidũ fregerũt, & telam araneę texuerunt. Et qui de ouis eorũ comedere uoluerit, frangens reperiet putridũ, & in ipſo regulũ: tela eorũ non erit in ueſtimentum, nec operientur operib. ſuis. Opera eñ eorũ, opera iniquitatis, & pedes eorũ ad malitiã currunt. Veloces ad effundendũ ſanguinem innoxiũ: & cogitationes eorũ, cogitationes ſtultorũ. Contritio & miſeria in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt, & nõ eſt iudicium in uijs eorũ. Semitę enim eorũ peruerſæ quas tranſeũt, & neſciunt pacem. Propterea receſsit iudiciũ ab eis, et non apprehendit eos iuſtitia. Quum expectarent lucem, factæ ſunt eis tenebræ. Pręſtolãtes eam in tenebris

A cætera. In præſenti igitur tempore uniuerſa complenᵗ: Elongatum eſt iudicium à Iudæis, quod gentibus nũciatum eſt. Et nõ apprehendet eos iuſtitia, quæ à nationibus comprehenſa eſt. Expectauerunt lucem, dicẽtes: Pſal.42.a Emitte lucem tuam & ueritatem tuam, quæ eis per prophetas fuerat repromiſſa, & erroris tenebris occupati ſunt. Suſtinebãt ſplẽdorẽ, & ambulauerũt in tenebris: ita ſcripturas ſãctas, quaſi cæci palpantes parietem: uerba tãtum in eis & folia, non ſenſum fructumq; quærentes, q tenetur in literis. Deniq; iũgit & dicit: Impegimus ſiue cademus meridie, quaſi in tenebris: in caligoſis, quaſi mortui. In toto eñ orbe, ſole iuſtitiæ ſplendore rutilante, illi moranᵗ in tenebris, uidelicet ut peccato mortui. Rugiemus (ait) quaſi urſi omnes, & quaſi columbę meditãtes gememus: ut & crudeles ſint pariter & miſeri: feri & immanes, ad humiles atq; ſubiectos: pauidi atq; tre- B pidantes, ad eos qui fortiores ſunt: quos quaſi accipitres perhorreſcũt. Legimus 2.Re.17.b & in alio loco: Quaſi urſa raptis catulis: Et Dan.7.b in Daniele, regnum cruentũ, in quo tres ſunt ordines dentiũ, urſæ ferociſsimæ cõparatum. Et quaſi columbæ meditãtes gememus, abſq; ſenſu & intelligẽtia ſcripturarũ, tantũ uerba meditantes, quæ decantant memori- Oſee 7.c ter. Sed quomodo colũbę, de quibus ſcriptũ eſt: Ephra- Matt.10.b im quaſi columba nõ habens ſenſum. Et quomodo in Euangelio contra ſerpentum malitiam, ſimplicitas ponitur columbarũ: ſic in præſenti loco, ſimplicitas abſq; prudentia, quæ uicina ſtultitiæ eſt, in ſola uerborũ meditatione monſtratur. Expectabunt iudicium, & non erit: ſalutem, ſubauditur expectabunt, & non erit, quia longe migrauit ad gentes. In quo notandum, quod omnia futuro dicantur tempore: ut quod nunc Iudæi ſuſtinent, indicetur. a ¶ *Multiplicatæ ſunt iniquitates noſtræ coram te, etc.*] Reddit cauſas quare rugierint quaſi urſi, & meditati ſunt ut columbę: expectauerint iudiciũ quod non erat: ſalutem, quæ tranſiuit ad gentes: quia multiplicatæ ſunt, dicentes: Iniquitates noſtræ in conſpectu tuo. A quibus multo tempore auerteras faciem, ne eas cerneres, ne ferires. Et peccata noſtra reſponderunt nobis, ut reciperemus quod meruimus. Et ſcelera noſtra nobiſcum ſunt. Iniquitateſq; cognouimus, quas multo tempore perpetrantes, putabamus eſſe iuſtitiam. Quæ ſunt aũt iniquitates? Peccare & mentiri con- C tra deum: ſiue ut iuxta Hebraicum Aquila trãſtulit, negare deũ: quod ad ſaluatorem refertur. Et reliquimus, inquiunt, deum noſtrũ, dicentes: Scimus quod Moyſi Ioan.9.f loquutus ſit de⁹, hunc aũt neſcimus unde ſit: ut loqueremur calumniã. Hic ſi ex deo eſſet, nõ ſolueret ſabbatũ. Et: In Luc.11.b Beelzebub principe dæmoniorũ eijcit dęmonia. Et trãſgreſsionẽ quæ ſignificãtius Græcè diciᵗ ἀπόστασις, quum aliqs negat deum & præuaricationis arguitur: concepimus, & loquuti ſum⁹ de corde uerba mendacij, cõtẽnẽtes legẽ dei, & ſequentes traditiones hominum: quas δευτερώσεις uocãt: & quas in noſtro corde ſimulauimus. Et conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia longe ſtetit. Quæ eñ pars iuſtitię 2.Cor.6.c & iniqtati? qui cõſenſus Chriſti & Belial? Stetit iuſtitia ĩ gẽtib. & receſsit à nobis, qa corruit in platea ueritas. Lata eñ & ſpatio- Mat.7.b ſa uia quæ ducit ad mortẽ: quia anguſtã D uiã, in qua ueritas cõmoraᵗ, intrare nolebãt. Et facta ẽ ueritas in obliuionẽ, de qua ſcriptũ eſt: Veritas de Pſal.84.b terra orta eſt, & iuſtitia de cœlo ꝓſpexit. In quo animaduertẽdũ quod crebro ueritas nominata ſit, ut Chriſti perſona mõſtraret: quã deſerẽtes, ſequuti ſunt mendaciũ. Et qui receſsit à malo, prędæ patuit. Quod quanq; uideatur obſcurũ, ſic ediſſeri poteſt: nobis mendacium de noſtro corde fingentib. & diſſerentib. legẽ dei, iuſtitia lõge ſtetit, & ueritas corruit in plateis, & æquitas ad nos intrare nõ potuit: & filius dei qui eſt ueritas, factus eſt in obliuionẽ: in tãtũ ut quicũq; à traditionib. Iudęo- Ioan.9.a rũ cupierit recedere, ſtatim pateret inſidijs & ꝑſequutionibus: ita ut cæcũ à natiuitate qui oculos receperat, expulerint de ſynagogis: & poſt reſurrectionẽ domini ſaluatoris, omnes qui in eo credebãt, perſequuti ſint atq; nudauerint: quibus de toto orbe gentiũ eccleſiæ miniſteria dirigebant, quę per manus apoſtolorũ diſtribuerent. b ¶ *Et uidit, etc.*] Hucuſq; ex perſona populi propheticus ſermo contextus eſt: nunc propheta ex ſua perſona loquitur. Illis iſta dicentibus, uidit dñs qđ pœnitentiam ore iactarent, & corde non agerent, & non placuit ei. Quæſiuit enim in eis iudicij ueritatem, quod ad gentes translatum fuerat, & non reperit. Deſiderauit aliquẽ iuſtum uirũ, qui ſibi irato poſsit occurrere, & nõ inuenit: qui & ſuprà dixerat: Veni, & nõ erat Sup.50.a

HEBR. nebris ambulauimus. Palpauimus ſicut cæci parietẽ, & quaſi abſq; oculis attrectauimus: impegimus meridie quaſi in tenebris: in caligoſis, quaſi mortui. Rugiemus quaſi urſi oẽs, et quaſi colũbę meditãtes gemem⁹. Expectauim⁹ iudiciũ, et nõ erit: ſalutẽ, & elongata eſt à nobis. a Multiplicatę ſũt iniqtates noſtræ corã te, & peccata noſtra reſpõderũt nobis, qa ſcelera noſtra nobiſcũ, et iniqtates noſtras cognouim⁹. Peccare & mẽtiri cõtra dñm, et auerſi ſum⁹ ne irem⁹ poſt tergũ dñi noſtri, ut loqueremur calũniã, & trãſgreſsionẽ cõcepim⁹, & loquuti ſum⁹ de corde uerba mẽdacij. Et cõuerſũ eſt retrorſum iudiciũ, & iuſtitia lõge ſtetit, qa corruit in platea ueritas, & æqtas nõ potuit ingredi. Et facta eſt ueritas in obliuionẽ, & qui receſsit à malo, prædæ patuit. b Et uidit dñs, & malũ apparuit in oculis eius, qa non

SEP. nebris ambulabunt: palpabũt ſicut cæci parietẽ, & quaſi nõ habẽtes oculos attrectabũt. Cadent in meridie, quaſi in nocte media: quaſi morięntes gemẽt: quaſi urſus, et quaſi columba pariter ambulabũt. Expectauimus iudiciũ, & nõ eſt: ſalus lõge receſsit à nobis. Multa eſt enim iniquitas noſtra in cõſpectu tuo, & peccata noſtra reſtiterunt nobis. Iniquitates eñ noſtræ in nobis ſunt, & iniuſtitias noſtras cognouimus. Impiè egimus, & mẽtiti ſum⁹, et receſsim⁹ à deo noſtro. Loquuti ſum⁹ iniqua & inobediẽtes fuim⁹. Parturiuimus, & meditati ſum⁹ de cordib. noſtris uerba iniqua. Et receſsimus à iudicio, & iuſtitia lõge ſtetit, qa cõſumpta eſt in uijs eorũ ueritas, & per rectum iter tranſire non poterant. Et ueritas ſublata eſt, & trãſtulerunt mentẽ ut non intelligerẽt. Vidit dominus & non placuit ei, quoniam non

HEB. nō eſt iudiciū, & ui-
dit ꝗa nō eſt uir: & aporia-
tus eſt, ꝗa nō eſt qui occur
rat. Et ſaluabit ſibi brachiū
ſuū, & iuſtitia eius ipſa cō-
firmauit eū. Indutꝰ eſt iuſti
tia ut lorica, & galeā ſalutis
in capite eius. Indutꝰ eſt ue
ſtimētis ultionis, et opertꝰ
ē quaſi pallio zeli, ſicut ad
uindictā quaſi ad retribu-
tionē indignationis hoſti-
bus ſuis, et uiciſsitudinē ini
micis ſuis, inſulis uicē red-
det.ᵃ Et timebūt ꝗ ab occi-
dente nomē dñi, & qui ab
ortu ſolis, gloriā eius, quū
uenerit quaſi fluuius uiolē
tus quē ſpiritus dñi cogit,
& uenerit Siō redemptor,
& eis qui redeunt ab ini-
quitate in Iacob, dicit dñs:
Hoc fœdus meū cū eis, di-
cit dñs: Spiritus meus ꝗ eſt
in te, & uerba mea quæ po
ſui in ore tuo, nō recedent
de ore tuo, & de ore ſemi-
nis ſeminis tui, dicit dñs: A
modo et uſq; in ſēpiternū.

SEPTVAG. non erat iu-
dicium. Et uidit, & non e-
rat uir. Et conſiderauit, &
nō erat qui defenderet. Et
ultus eſt eos brachio ſuo,
& miſericordia ſuſtinuit.
Et indutus eſt iuſtitiā qua
ſi loricam, & poſuit gale-
am ſalutis in capite. Et cir-
cūdatus eſt ueſtimēto uin-
dictæ & pallio, quaſi retri-
buens ultionem opprobri
um aduerſarijs. Et time-
bunt qui ab occidente no-
men Domini, & qui ab or
tu ſolis, nomen inclytum.
Veniet enim quaſi fluuius
uiolentus ira Domini, ue-
niet cum furore, & ueniet
de Sion qui liberet. Et a-
uertet impietates à Iacob,
& hoc erit eis à me teſta-
mentum, dicit Dominus:
Spiritus meus qui eſt in te,
& uerba mea quæ dedi in
ore tuo, non deficient de
ore tuo, & ex ore ſeminis
tui, ait Dominus ex nunc
& in æternum.

A uir: uocaui, & nō erat qui audiret. Et quia illis in ſcelere
Pſal.13.a permanentibus, ne unus quidē iuſtus inuentus eſt: ſed
omnes declinauerūt, ſimul inutiles facti ſunt: & non eſt
qui faciat bonū, non eſt uſq; ad unū: Brachio ſuo atq;
iuſtitia, ſiue miſericordia confirmauit eū, ut qui uolue
rint ab errore conuer
ti: nō ſuo merito, ſed
dei clementia conſer
uentur. Deniq; indu-
tus eſt iuſtitiæ lorica,
& galea ſalutis, & ue-
ſtibus ultionis, & ze-
li pallio circūdatus:
ſicq; armatus proceſ-
ſit ad bellum, ut red-
deret ultionem ini-
micis ſuis. Haud du-
bium quin Iudęos ſi
gnificet, perſeueran-
tes in blaſphemijs: &
uiciſsitudinem hoſti
bus ſuis, quando eos
Romanus cinxit exer
citus. Quibus uincē-
tibus, dominus pu-
gnaſſe mōſtrat. Hoc
teſtimonio uſus eſt
Paulus ſcribēs ad E-
Eph.6.b pheſios, & uolēs nos
indui armatura Chri
ſti, quo poſsimus ig-
nitis diaboli iaculis
reſiſtere. Quodq; in
Lxx. interpretib. non
habetur, inſulis uicē
B reddet, urbes Iudææ
ſignificat, quas Ro-
manus uaſtauit exer
Supra 20.b citus. Nam & ſuprà
habitatoribus inſu-
læ; id eſt, Hieruſalem
dominus loquitur p
prophetam. *a ¶ Et ti
mebunt qui ab occidente
nomen domini, & qui ab
ortu ſolis, etc.*] Poſtquā
dominus lorica iuſtitiæ, & galea ſalutis, & ueſtibus ul-
tionis, zeliq; pallio fuerit indutus ad pugnam, & uene
rit ad certamen atque uindictam, ut retribuat hoſti-
bus & reddat inimicis ſuis, & inſulas eorum, id eſt ur-
Mat.8.b bes uiculoſq;, ſubuertat: Tunc alienigenæ qui de occi-
dente & oriente uenturi ſunt, ut requieſcant in ſinu A-
Sup.49.d braham: de quibus & ſuprà dictum eſt: Ecce iſti de lon
ge uenient, alij de occidente, & alij ab aquilone, & alij
de terra Perſarum, timebunt dominum, eo timore qui
Eccl.1.b eſt initium ſapientiæ. De quo in multis locis legimus,
Pſal.33.b ex quibus pauca ponamus: Beatus uir qui timet do-
minum, & non eſt inopia timentibus eum. Et: Timor
Prou.15.d domini diſciplina & ſapiētia. Et: Venite filij audite me,
Pſal.33.c timorem domini docebo uos. Et: Beatus homo qui
Ibid.11.a timet dominum. Et: Timor domini addit dies. Quod
autem repulſo Iſrael, gentium turba ſuccedat, Mala-
chias propheta plenius docet, in quo dicitur ad Iu-
Malach.1.c dæos: Non eſt uoluntas mea in uobis, dicit dominus
omnipotens. Et hoſtiam non ſuſcipiam de manibus
ueſtris. Rurſumq; de multitudine nationum: Ab ortu
enim ſolis uſq; ad occaſum, glorificatū eſt nomen meū
in gentibus. Huius beatitudinis ille autor eſt, qui ueni
et quaſi fluuius uiolentus, quem ſpiritus dñi cogit. Si-
ue ut Aquila tranſtulit, quaſi flumē anguſtum, ſpiritus C
dñi ſignaculum eius. Aut Theodotio, quaſi fluuius op
pugnans, ſpiritus dñi ſignatus eſt. In eo ergo teſtimo-
nij huius, quod Lxx. tranſtulerunt: ὡς ποταμὸς βίαιος, ἡ ὀργὴ
κυρίου ἥξει μετὰ θυμοῦ. id eſt, quaſi fluuius uiolentus, ira
domini ueniet cum
furore: pars ultima,
in Hebraico non ha-
betur. Neq; enim in
repromiſsionib. dei,
ira furorq; ponēdus
eſt: quum in cæteris
quæ ſequuntur, bea-
titudo ſit futurorum,
& comminatio pœ-
naq; peccantium. Iu-
xta Aquilam autem
& Theodotionē, ſpiri
tus domini qui ſigna
tus in Chriſto eſt: il-
lud confirmat exem-
plum, quod in Ioan-
ne euangeliſta legit: Ioan.6.
Hūc enim deus ſigna
uit pater, de quo &
antè iam dictum eſt:
Exiet uirga de radice Sup.11.
Ieſſe, & flos de radice
eius aſcendet, & re-
quieſcet ſuper eum
ſpiritus domini, ſpiri
tus ſapientiæ & intel-
lectus, ſpiritus conſi-
lij & fortitudinis, ſpi-
ritus ſcientiæ & pieta
tis, & repleuit eū ſpiri D
tus timoris domini.
Vnde & nos dicimꝰ: Pſal.4.
Signatum eſt ſuper
nos lumē uultus tui
domine. Et in Eze- Ezech.9.
chiele, uirorum ge-
mentiū frontes, thau
literæ Hebraicæ, quæ
apud eos ultima eſt,
impreſsione ſignan-
tur. Sin autem ſcire uolumus, quomodo ſpiritus ſan-
ctus fluuius uiolentus ſit, Apoſtolorum acta relega- Act.2.
mus: in quibus ſcriptum eſt: Quum autem congre-
gati eſſent pariter, factus eſt ſubitò de cœlo ſonus,
quaſi ſpiritus uiolentus, & impleuit uniuerſam do-
mum, ubi erant ſedentes: apparueruntque eis linguæ
diſperſæ ſicut ignis, & ſedit ſuper ſingulos eorum: re-
pletique ſunt omnes ſpiritu ſancto. Sequitur, Veniet
redemptor Sion, & eorum qui redeunt ab iniquitate
in Iacob, dicit Dominus. Pro quo Septuaginta tranſtu
lerunt: Veniet ex Sion qui liberet, & auertat impieta-
tes à Iacob. Si ergo de Sion ueniet qui auertat impieta
tes à Iacob: Hoc intelligimus, quod homo natus ſit
in Sion, & fundauerit eam altiſsimus, qui auertit ſce-
lera à Iacob. Sin autem ueniet Sion redemptor, & his
qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus.
Hic ſenſus eſt: Veniet Chriſtus qui redimet Sion ſan-
guine ſuo. Siue iuxta Hebraicam proprietatem, qui
propinquus eſt Sion, & de Iſrael ſtirpe generatus ſit,
hoc enim גואל, id eſt, ἀγχιστεύς ſonat. Ac ne putemus
omnem redimi Sion, & eam de ſceleribus libe-
rari, quæ ſanguine Domini cruentata eſt: ſignifican-
ter adiunxit: His qui redeūt ab iniquitate, ſi uoluerint
agere

A agere pœnitentiam: in quibus oratio domini cōplea-
Luc.23.e tur: Pater, ignoſce eis: quod enim faciunt, neſciunt. Eo-
rum igitur in Sion redemptio eſt, & propinquus, qui
eum ſuſceperint ex Iacob: & illis pollicetur, dicens: Hoc
fœdus meum cum eis: ſiue pactum, ut omnes alij tran-
ſtulerunt: aut διαθήκη, id eſt, teſtamentum, ut poſuere
Lxx. Quod ſit autē fœdus, pactum & teſtamentum, ſe-
quens uerſus oſtendit: Spiritus (inquit) meus qui eſt in
te, & uerba mea quæ poſui in ore tuo, non recedent de
ore tuo, & de ore ſeminis tui, amodo & uſq; in ſempiter
num. Quod uel ad Eſaiam dicitur, ut mihi uidetur: uel
ad dominum, ut pleriq; ęſtimant. Igitur ad Eſaiam ſic
ordo connectitur: Hoc eſt pactum euangelij ſempiter-
num, ut ſpiritus meus qui eſt in te, & uerba mea quæ
poſui in ore tuo, per quæ uentura pręd ices: non de tuo
ore diſcedant, nec de filiorum tuorum ac nepotum, &
ſeminis ſeminis tui: ut omnis per ſeriem generatio de-
monſtretur: quod ſcilicet gratia prophetarum in apo-
ſtolis ueniat, & per eos qui de Iſrael per apoſtolos cre-
dituri ſunt. Quod autem infert: Amodo & uſq; in ſem-
Luc.21.g piternum, illi congruit: Cœlum & terra tranſibunt, uer-
ba autem mea non præteribunt. Hunc locū diligenter
Rom.10.c Paulus ediſſerens, ſcribit ad Romanos, quod non ſit di
ſtinctio Iudęi & Gręci: ſed ipſe dominus omnium, di-
ues in omnibus qui inuocant illum, & quod nō ſic cre
1.Cor.11.c diderint gētes, ut Iſrael penitus pelleretur. Nam & ego
(ait) Iſraelites ſum ex ſemine Abraham, de tribu Benia-
min: non repulit deus plebem ſuam quam pręſciuit. Et
poſt paululum, quum Helię poſuiſſet exemplum, que C
rentis ad dominum quod ſolus eſſet relictus: & audiē-
tis ab eo, quod reliquiſſet ſibi dominus ſeptem milia
uirorum, qui non curuaſſent genua ante Baal, intulit:
Sic igitur & in hoc tempore reliquię ſecūdum electio- 3.Reg.19.b
nem gratię, ſalue factę ſunt. Si autem gratia, iam nō ex
operibus, alioquin gratia iam nō eſt gratia. Quid ergo
eſt? quod quærebat Iſrael, hoc non eſt conſequutus: e-
lectio autē cōſequuta eſt: cęteri uero excęcati ſunt. Qui
ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur. Potēs Rom.11.c
eſt enim, inquit, deus iterum inſerere illos: non contra
naturam ex oleaſtro, ſicut gentium inſerta eſt multitu
do: ſed ſecundum naturam in bonam, id eſt, in ſuam o-
liuam. Et ad extremum poſuit, ut ad pręſens capitulū
perueniret: Nolo enim uos ignorare fratres myſterium
hoc, ut non ſitis apud uoſmetipſos ſapientes. Quia cę
citas ex parte Iſrael contigit, donec plenitudo gētium
ſubintraret: & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret: ſicut ſcriptū
eſt: Veniet ex Sion qui liberet & auertat impietates à Ia Sup.eod.
cob, & hoc illis à me teſtamētum, quum abſtulero pec-
cata eorum. Hęc idcirco latius proſequuti ſumus, ut qc
quid repromiſsionum & legimus & lecturi ſumus ad
Sion & ad Hieruſalem non generaliter ad omnes Iudę
os, ſed ſpecialiter ad eos dici intelligamus, qui in apo-
ſtolis & per apoſtolos electi ſunt ex Iſrael.

¶ Commentarij decimiſexti in Eſaiam
prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMSEP-
timum Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem Procœmium.

QVanta myſteria ſeptimus poſt decimum numerus, ad quem nunc explanationū in
B Eſaiam peruenit liber, in ſcripturis ſanctis contineat: uellem, uirgo Chriſti Euſto- D
chium, breui ſermone percurrere. Sed quia nō poſſum omnia in omnibus locis di
cere, hoc ſtrictim admoneo: quod pſalmis qui huius numeri titulo prænotatur, ſit
pueri domini Dauid: & cecinerit uerba cantici, in die qua eripuit eum dñs de manu omnium ini
micorum ſuorum, & de manu Saul, & dixerit: Diligā te dñe fortitudo mea: & reliqua. Puer aūt
dñi ille eſt, cui pater loquitur in Eſaia: Magnum tibi eſt uocari puerum meū. Et in alio loco: Ecce
puer meus quem elegi, & dilectus meus in quo complacuit ſibi anima mea. Iſte puer ꝗ interpre-
tatur, fortis manu, in die qua liberauit eum dñs de manu Saul, qui in lingua noſtra, expetitū uel
infernum ſonat: & ab omnibus inimicis ſuis, qui clamauerunt cōtra eum: Crucifige, crucifige ta-
lem: quando ad patrem uictor aſcendit fuluis ueſtibus de Boſra, inter cætera triumphātis loquu
tus eſt uerba: Eripe me de contradictionibus populi, cōſtitues me in caput gētiū. Populus quē
non cognoui, ſeruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. Rurſumq; de populo Iudæorū: Filij
alieni mētiti ſunt mihi, filij alieni inueterauerūt & claudicauerūt à ſemitis ſuis: quibus & Helias di
xerat: Vſque quo claudicatis utroq; pede? Deniq; quod difficile in alijs reperit, hic pſalmus tam
in Samuelis q̃ in Dierum hiſtoria continetur. Qui de uno numero ad hebdomadem per incre
menta proficiens, uenit ad uiceſimumoctauum pſalmum: qui & ipſe inſcribitur Dauid, in con-
ſummationem tabernaculi, quando angelis imperatur: Afferte dño filij dei, afferte domino fili-
os arietum. Et omnia baptiſmi ſalutaris & eccleſiæ myſteria concinuntur: Vox dñi ſuper aquas,
deus maieſtatis intonuit, dominus ſuper aquas multas, uox domini in uirtute. Et poſt paululū:
Vox domini præparantis ceruos, & reuelauit condenſa, & in templo eius omnes dicent gloriā.
Atq; ut multitudinem credentium demonſtraret, intulit: Dominus diluuium inhabitare fecit,
& ſedebit dominus rex in æternum. Rurſumq; octauo addito ſacramento, triceſimumſextum
pſalmum efficit literatum, cuius principium eſt: Noli æmulari in malignantibus, neque zelaue-
ris facientes iniquitatem. Cuius expoſitio, non præfationis, ſed proprij uoluminis eſt. Et ne mul
ta nunc replicemus, uſque ad quintumdecimum numerum per augmenta ſuccreſcens, in quo
pſalmi graduum ſunt, & uias electionis apud Petrum Hieroſolymis commoratur, centeſimum
uiceſi-

A uiceſimum efficit numerum, qui primi in Chriſtum fuere credentes, & cum apoſtolis cœnaculū C fidei conſcenderunt. Deſcenditq; ſuper eos ſpiritus ſanctus poſtq; uſq; ad ſeptimumdecimum numerum ordine gradiens, & euangelicam poſsidens dignitatem, præcipiente domino de dextris partibus, centum quinquagintatres piſces magnos capit, & in eccleſia collocat. Cui & nūc Eſaias propheta loquitur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Eſaiam prophetam Liber XVII.

CAP. LX.

Surge, illuminare, quia uenit lumen tuum, & gloria domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. Super te autem orietur dominus, et gloria eius in te uidebitur. Et ambulabūt gētes in lumine tuo & reges in ſplēdore ortꝰ tui. Leua

Illuminare, illuminare ÷ Hieruſalē ·· uenit enim lumen tuū, & gloria dñi ſuper te orta eſt. Ecce tenebræ operient terrā, & caligo ſup gētes. Super te autē apparebit dñs, et gloria illius in te uidebit̃, & ambulabūt gētes ī lumīe tuo & reges in ſplēdore tuo. Leua

Surge, illuminare, etc.] Quid nobis uideret̃ de inſtauratione Sion & Hieruſalē, & cūctis quæ ei ꝓphetali uaticinio promittunt̃, in fine ſupioris libri plenius diximus: ubi interpretati ſumus qđ ſignificaret ille uerſiculus: Veniet Siō redemptor, & his qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Nunc breuiter pſtringēdū eſt, quid plurimi de hoc loco ſentiāt: ut errore perſpecto, facilꝰ poſſimus ſuſcipere ueritatem. Iudæi & noſtri ſemiiudęi, qui auream atq; gemmatā de cœlo expectāt Hieruſalē: hæc in mille annorum regno futura contendunt, quando omnes gentes ſeruituræ ſunt Iſrael, & ca-
B meli Madian & Epha de Saba uenietes, aurū deferēt & thus, & omnes oues Cedar congregentur, arietesq; Nabaioth ueniāt, ut immolent̃ ſuper altare templi, quod fuerit extructum: De inſulis quoq; & maximè nauibus Tharſis uolare filias illius ut columbas, auri & argenti diuitias conferentes: Et ædificari muros Hieruſalē ab alienigenis, quibus præſint reges gentiū: ſemperq; aptas fore portas ciuitatis, ut diebus ac noctibus diuitiæ Hieruſalem & uictimæ deferant̃: Et omnia quæ deſerta ſunt, cypariſſo & pino & cedro, ſectis in Libano, cōſtruenda: præcipuè templū dñi in quo ſit lætitia ſempiterna: ita ut ſugat lac nationū, & regū diuitias comedat: tantamq; abundantiā rerū fore, ut ꝓ ære, aurū habeāt: ꝓ ferro, argentū: pro lignis, æs: ꝓ lapidibus, ferrū. Principes quoq; illius æterna pace fruituros, & epiſcopos præfuturos populis in iuſtitia, ſed & portas futuras anaglyphas. Et qđ his maius eſt, pro ſole & luna, ipſum dñm æterna luce fulſurū: & pro uno homine habiturā eam mille fortiſsimos uiros: & pro paruulis, gentes robuſtiſsimas poſſeſſuram. Hæc illi dicunt, qui terrenas deſiderant uoluptates: & uxorū quærunt pulchritudinem ac numerū liberorū, quorū deus uenter eſt, & gloria in cōfuſione eorū: quorū qui ſequitur errorem, ſub nomine Chriſtiano Iudæorū ſe ſimilē cōfitetur. Alij autem aſſerūt hæc omnia Iudæis carnaliter repromiſſa, ſi recepiſſent eū, qui dicit in Euangelio:
Ioan.8.b Ego ſum lux mūdi, quæ illuminat omnē hominem uenientem in mundum. Vt quomodo uictimę cōceſſę ſunt populo Iſrael, non quo per ſe bonæ eſſent, ſed ne dæmonib. offerent̃: Ita & guloſis Iudæis, nihilq; aliud quęrentibus niſi corporum uoluptates, iſta dñs pollicetur: ut ſaltē pro carnalibus deſiderijs, & opum abundantia, filium dei ſuſciperēt: quē quia nō ſuſceperūt, repmiſsiones quoq; irritas fieri. Deniq; Chananææ pro filia deprecāti: Nō ueni, inquit, niſi ad oues perditas domꝰ Iſrael. Et diſcipulis ſuis: In uiam gentiū ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis, ite magis ad oues perditas domus Iſrael. Quam ob cauſam & apoſtoli primum in ſynagogis dñm nunciabant: quibus non recipiētibus euangeliū dicūt ad eos: Vobis quidem oportuerat prę- Act.13
dicari uerbū, ſed qa non recepiſtis ſalutē, ecce conuertimur ad gentes. Lux enim uenit in mundū, & magis Iudæi dilexerunt tenebras. Vnde & dominus quum Hieruſalē fleuiſſet, adiecit: Si ſcires etiam tu quę Luc.19
ad pacem ſunt tibi: Quam quia non ſuſcepit, intulit: Nūc autem ueniet dies ſuper te, & circundabunt te inimici tui uallo, & coartabunt te, ad terramq; deducēt cum filijs tuis. Nos autem iuxta priorem ſenſum, ad eccleſiam dici uniuerſa credamus, quæ primum de Iudaico populo congregata eſt, & lumen quod ſuper eam ortū fuerat, per apoſtolos tranſmiſit ad gentes. Cui dicitur: D
Surge, illuminare: ut quę cecidit in incredulis, ſurgat in fidelibus: quæ cecidit in ſynagogis, ſurgat in eccleſijs: & poſtquam ſurrexerit, illuminetur: ut nequaquā habeant erroris tenebras. Venit enim, inquit, lumen tuū: quod omnes prophetę pollicebantur: quod iugiter expectabas. Et gloria domini, quæ quondam fuit ſuper tabernaculum, & templū eius, orta eſt ſuper te. De qua Pſal.86
dictū eſt: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas dei. Ecce em̄ tenebræ operient terram, eos qui terrena ſapiunt: Et caligo populos: ſiue ut in Hebraico legitur, tribus: quod propriè refertur ad Iudæos: de quibus in alio Pſalmo Pſal.121
ſcriptum eſt: Illuc enim aſcenderūt tribus tribus domini teſtimonium Iſrael. Super te autem orietur dominus ſol iuſtitiæ, & gloria eius in te uidebitur. De qua Ioan.1
ſcriptū eſt: Et uidimus gloriam eius, gloriam quaſi unigeniti à patre, plenū gratiæ & ueritatis. Et ambulabunt gentes in lumine tuo. Nos omnes ambulabimus in apoſtolorum luce, quæ lucet in mundo, & tenebræ eam non comprehenderunt. Et reges, inquit, in ſplendore ortus tui: quādo primum in Chriſto nata es. Quod & ſpiritualiter impletur, & carnaliter: Vt reges, quorum Prou.21
cor in manu dñi eſt: & quibus non regnat peccatum in Rom.6
mortali corpore, ambulent in ſplendore naſcentis eccleſiæ, ſiue in eo qui ortus eſt in eccleſia: & ueri reges Chriſti fidei colla ſubmittant. Quod quotidie uidemꝰ expleri, quādo idololatriæ errore ſublato & perſequutionis rabie, ad fidem ac trāquillitatem Chriſti Romani principes tranſeunt. Sunt qui hæc omnia quæ nos poſt primum ſaluatoris aduentum uſq; ad cōſummationem mundi, & ex parte completa, & penitus explenda memoramus, futuro tempore præſtolent̃: quando ſubintrante plenitudine gentium, ſaluandus ſit omnis Ibidem
Iſrael. Quorū nequaquā ſententia reprobanda eſt, dūmodo ſpiritualiter hæc complenda, & non carnaliter noue-

HEB. a Leua in circuitu oculos tuos & uide: oēs iſti cōgregati, uenerūt tibi. Filij tui de lōge uenīēt, & filię tuę lac ſugēt. b Tūc uidebis & afflues, & mirabit̃ & dilatabit̃ cor tuū, quando cōuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium uenerit tibi. c Inundatio camelorum operiet te, dro-

SEP. Leua in circuitu oculos tuos, & uide oēs cōgregatos filios tuos. Venerūt oēs filij tui de lōge, & filiæ tuæ ſuper humeros portabunt̃. Tūc uidebis & gaudebis & timebis & ſtupebis corde, qm̄ trāsferēt ī te diuitię maris et gētiū et populorū. Et uenīēt tibi greges camelorū, & operīēt te came-

A nouerimus. Porrò nomē Hieruſalē & gentiū, quod hic à Lxx. ponitur, in Hebraico non habet̃, & obelo prænotandū eſt, aduerſum eos qui aſſerunt omnia quæ dicunt̃, dici ad Hieruſalem. a ¶ *Leua in circuitu, etc.*] Dicitur ad eccleſiā, quæ primū per apoſtolos congregata eſt in Sion: de quibus & in
Act.2.a Actib. Apoſtolorū legimus, quod de uniuerſo orbe terrarū uiri religioſi fuerint in Hieruſalē, qui ſuſceperint ſermonē dei, & linguis ſuarū alienarumq; gentiū, uel audirēt loquētes alios, uel ipſi loquerent̃ ad cæteros: Et præcipitur ut leuent oculos ſuos in circuitu. Qđ & dñs præcepit
Ioan.4.c apoſtolis, dicens: Leuate oculos ueſtros, & uidete: quia iam albæ ſunt ſegetes ad metendū. De
Sup.2.a Sion em̄, & nequaquā de monte Sina egredietur lex, & uerbū dñi de Hieruſalem. Præcipiturq; ut eleuatis oculis uideat ſuos filios congregatos qui lōge ueniāt. Cui
Soph.3.c & in alio loco dicit̃: Gaude nimis filia Siō, prædica filia
Zach.2.c Hieruſalem: Ecce ego uenio & habitabo in medio tui, dicit dñs. Et uenient gentes multæ ad dñm, & erunt mihi in populū, & ego ero eis in deum. Nos aūt ſumus filij, qui de longe uenimus ad dñm, peregrini quondā à teſtamēto dei & repromiſsionibus eius, ſpem non ha-
B bentes, & abſq; deo in mundo. Sed quid dicit Apoſto-
Eph.2.c lus? Vos qui eratis aliquando longe, nūc facti eſtis ꝓpè. Quodq; ſequitur: Et filiæ tuæ lac ſugent: illud ſignificat, quod animæ in Chriſto lactentes, & in baptiſma-
1.Pet.2.a te paruulorū: de quibus & Petrus apoſtolus loquitur: Quaſi mō nati paruuli, ratiōabile & abſq; dolo lac deſiderate: ſugant lac apoſtolorū. Quibus paruulis atq;
Gal.4.c lactētibus loquebat̃ & Paulus: Filioli mei quos iterum
1.Theſ.2.c parturio, donec Chriſtus formetur in uobis. Et in alio loco: Quaſi nutrix fouens filios ſuos, ſic deſiderantes uos cupimus impertire, nō ſolū euangeliū Chriſti, ſed & animas noſtras. Quod autē pro hoc in Lxx. dicitur, αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, id eſt, filiæ tuæ ſuper humeros portabunt̃: diligentius attendendū eſt. Filij em̄ qui robuſti ſunt, ipſi per ſe de longe ueniūt, & ad fidem dñi congregantur. Filiæ aūt quæ imbecilliores ſunt, & pro fragilitate ſexus, necdum in uirū uenêre perfectū, apoſtolorum portantur humeris, ut deferantur in ſinus Abraham, Iſaac & Iacob. b ¶ *Tunc uidebis, etc.*] Quū eleuaueris oculos tuos & filios tuos filiasq; proſpexeris, uel per ſe uenire uelociter uel ſanctorū humeris deportari: Tunc gaudebis, & in modū fluuiorū aquis ſubitis inundaberis, & mirabitur ac ſtupebit, imò dilata-
2.Cor.6.c bitur cor tuū, audiētis Apoſtolum: Os meum patet ad uos ô Corinthij. Et iterum: Dilatamini & uos, ne anguſtia pectoris non poſsitis habere hoſpitem Chriſtū: q
Ioan.14.c dicit in Euāgelio: Ego & pater ueniemus, & manſionē faciemus apud eum. Quod autem additur in Lxx. καὶ φοβηθήσῃ, id eſt, & timebis, in Hebraico non habetur. Niſi fortè poſt gaudij magnitudinē ſubintrauit timor, ne tanto bono careat. An non eſt gaudiū, cernere diuitias & multitudinem maris ad ſe transferri atq; conuerti, & fortitudinem gentiū uenire ſibi, ut quicquid in ſeculo & orbe terrarum eſt, ſuum ſit, & roborata fide gentium
Phil.4.c dicat: Omnia poſſum in eo qui confortat me, Ieſu Chriſto? c ¶ *Inundatio, etc.*] Poſt diuitias maris & fortitudinē gentium, greges quoq; camelorū, & dromades Madiā

& Epha promittunt̃ Hieruſalē, qui omnes uenīēt de Saba, portātes aurū & thus, & quod his maius eſt, annunciātes dñi ſalutare. Vniuerſæ quoq; oues Cedar cōgregabuntur eccleſiæ, & arietes Nabaioth uenient; ſiue ut in Hebraico ſcriptū eſt: Miniſtrabūt & offerent̃, ſiue offerēt uictimas ſuper altare dñi, ut domus eius inclyta fiat. Madiā & Epha regiones ſunt trās Arabiā fertiles camelorū, omiſq; ꝓuincia appellatur Saba. Vnde fuit & Saba regina, quæ uenit 3.Reg.10.a
ſapiētiā audire Salomonis. Et ipſa deferēs aurū & thus, pacifico regi multa deportans, & ab eo maiora ſuſcipiens. Cedar aūt regio Sarracenorū ē, qui in ſcriptura uocātur Iſmaelitæ. Et Nabaioth, unus eſt filiorū Iſmael, ex quorū nominib. ſolitudo appellat̃, quæ frugū inops, plena eſt pecorū. Per familiaria ergo nomina gentium barbararū, quæ uicinæ ſunt Iſraeli, totiꝰ mūdi cōuerſio
prædicat̃. Madian quippe in hoc loco interpretat̃ iniq מִדְיָן
tas: Epha, reſolutus ſiue effundēs: Saba, cōuerſio uel ca עֵיפָה
ptiuitas: Cedar, tenebræ: Nabaioth, prophetiæ. Greges שְׁבָא
igitur camelorum, iniquitatis uinculis reſoluti, & ani- קֵדָר
mas ſuas effundētes deo, operiēt Hieruſalem munerī- נְבָיוֹת
bus, & omnes de captiuitate uenīēt, & cōuerſione ſua, aurū fidei deferētes, & thus ſacrificij. Et per hæc munera nequaquā propria ſalute cōtenti proficiēt, ut etiam D
cæteris prędicēt ſalutare dei. Diues ille qui inſtar cameli portabat in euangelio diuitiarū pondera, & camelus Mat.19.c
erat: noluit dñi audire cōſilia, nec exonerari: ut abiecta ſarcina, alis colūbæ uolaret ad cœlū, ꝓpterea triſtis abijt. Et de iſtiuſmodi camelo ſaluator loquitur: Facilꝰ eſt camelū per foramē acus tranſire, quàm diuitē in regna cœlorū. Difficultatē rei propoſuit, nō impoſsibilitatē. Deniq; ſanctæ memoriæ mater tua Paula, faterq; Pammachius, per foramē acus, hoc eſt, per artā & anguſtiā uiā quæ ducit ad uitā, tranſierūt ad regna cœlorū: latā uiam cū ſarcinis relinquentes, quæ ducit ad tartarū. Imò quicquid habebant, in dñi dona portarūt: im-
plentes illud quod ſcriptū eſt: Redemptio animæ uiri, Pro.13.b
ꝓpriæ diuitię. Quę enim apud homines impoſsibilia, Matth.19.b
apud deū poſsibilia ſunt. Habētes in muneribus principalia, aurū, incenſum & thus odoris optimi, atq; dicētes: Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu
tuo. Et: Chriſti bonus odor ſumus in omni loco: exem- Pſal.140.a
plo uirtutis ſuæ, quotidie nunciāt ſalutare dñi, ut om- 2.Cor.2.d
nes oues Cedar cōgregent̃ in eccleſia, & de erroris tenebris ad lucē tranſeant. Arietesq; prophetarū: de quibꝰ in XXVIII. pſalmo canit̃: Afferte dño filij dei, afferte dño filios arietū, ueniant & offerant̃: ſiue iuxta Theodotionem: Offerant ſe ſacrificiū dño, & placabiles hoſtiæ fiant, ut Chriſti glorificetur eccleſia. De huiuſcemodi o-
uibus ſaluator diſcipulis loquebatur: Ite ad oues per- Mat.10.a
ditas domus Iſrael. Et iterū: Meæ oues, meā uocem au- Ioan.10.c
diunt. Et in Ezechiele plenius: Ecce ego quæram oues Ezech.34.b
meas, & uiſitabo illas, ſicut quærit paſtor gregem ſuū. Hęc dicit dominus: Perditam quęram, & errantem reducam, & fractam alligabo, & infirmam confortabo, fortemq; cuſtodiam, & paſcam eas cum iudicio. Et ut noſſemus quę eſſent oues, ponit manifeſtius: Et ſcient, quia ego ſum dominus deus eorum, & iſti populus meus domus Iſrael, dicit dñs deus: & uos oues meæ, & oues

A & oues gregis mei omnes eſtis, & ego dñs deus ueſter. Si quis ergo in gentibus diues eſt, ſaluetur ut camelus, non abſq; donis atq; muneribus, quo poſsit uerbū domini prædicare. Si quis ſimplicitatis ouium & autoritatis arietum, aſcēdat uel offeratur in altare dñi ab his qui præualent, ut domus eius glorificet̃. Quod aūt in Hebraico ſcriptū notauim⁹: Arietes Nabaioth miniſtrabunt tibi, & offerent ſuper placabili altari meo: propriè ſuperbis intelligitur, qui de gentib. electi in ſacerdotium, miniſtri ſunt ſaluatoris. Si quis aūt contētioſus eſt, & carnaliter hæc promiſſa contendit: Reſpōdeam⁹ ei: Nos talem conſuetudinē non habemus, neq; eccleſia dei. Illudq; dicamus quod etiam ſi carnaliter ſunt promiſſa Iudæis, tamen ſub conditione ſunt promiſſa, ut ſi ſuſcepiſſent lumen ſuum quod ad eos miſſum fuerat, tūc etiam iſta ſequerentur, quod uidelicet per deſideriū auri & opū abūdantiam, rerumq; carnaliū, quarū ſemper iſta
B gens capiatur illecebris, ſuſciperent ad ſe miſſum filiū dei, quē quia nō ſuſceperunt, uniuerſa ſublata ſunt & ſuſcipiētibus ſpiritualiter reddita hæreditas. *a* ¶ *Qui ſunt iſti, etc.*] Quia dñs ingreſſus eſt Aegyptū ſuper nubem leuem & nubibus prophetarum mandauit, ne plueret̄ ſuper Iſrael imbrē, ad quos peruenit ueritas dei: Mirat̃ eccleſia de circumciſionis primū populo congregata, uolare ad ſe gentium turbã toto orbe terrarum: Et aſſumptis alis ſpiritus ſancti, feſtinare, iuxta Symmachum & Theodotionē, ad feneſtras ſuas: iuxta Aquilã, ad cataractas ſuas, ut ingrediantur eccleſiam: Siue doctores cum diſcipulis, id eſt, columbas cum pullis ſuis uolare ad eccleſiam de inſulis gentium, quæ iuxta uaticinia prophetarum expectabunt dominum. Naues quoque תַּרְשִׁישׁ id eſt, maris: de quibus in uiſione Tyri plenius diximus, adducent filios eccleſiæ in principio fidei, aurum argentumq; portantes. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem
Rom.10.b confeſsio fit ad ſalutem. De quo auro & argento in LXVII. pſalmo ſcriptum eſt: Pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora eius in fulgore auri. Et LXXI. pſalmo: Reges Tharſis & inſulæ munera offerent: reges Arabum & Saba dona adducēt. Quæ omnia deferunt̃ nomini dñi dei, & ſancto Iſrael, qui glorificauit eū. C
b ¶ *Et ædificabunt, etc.*] Inter cætera quib⁹ ditat̃ eccleſia, & urbs ſaluatoris extruitur: Alienigenæ quoq; & filij peregrinorum ædificant muros eius, ne hoſtis poſsit intrare, ne locū inuenire perfidia. Alienigenę aūt & peregrini, propriè ſignificant populum nationū, qui uerè extruxerunt eccleſiam Chriſti: in tantū ut reges eorū & principes miniſtrent, ſiue aſsiſtant ei. Quod uel carnaliter accipit̃ uel ſpiritualiter: Si carnaliter, uidemus Cæſares Romanos Chriſti iugo colla ſubmittere, ædificare eccleſias ex pēſis publicis, & aduerſus pſequutiones gentiū atq; inſidias hæreticorū legum ſcita pēdere. Si ſpiritualiter: quicūq; in eis cōtinētia, eloquētia, ſanctitate, principes ſūt, & animę imperio carnis ſubiugāt ſeruitutem: Ipſi adminiſtrãt & aſsiſtūt uel auxiliãtur ei: quam ſępe propter negligentiã deſerit, uel perſequutorū D
percutit uirga, ut rurſum propter ſui miſericordiã diligat. Vel certè hoc dicendum, quod afflictam quōdã & captiuitati traditam in populo Iudęorū in uocatione gētium reconciliet ſibi, ita ut portæ eius ſē per apertæ ſint, & nec die nec nocte claudãtur: & ſaluari cupientibus, iugiter patcãt: id eſt, ut ei in gaudio, & in tribulatione uolentibus credere, introitus non negetur: Et inferatur ad eam fortitudo ſiue diuitiæ gētium, & reges earum miniſtrent ſiue adducantur ei quaſi captiui, quum intelliges, quum uideris eloquētiſsimos adduci ad fidem Chriſti, & ſtultam fieri ſapientiam ſapienti- 1.Cor.1.c
um, ac prudentiam prudentium reprobari, ut fatuum dei ſapientius ſit hominibus. Gentes autem & reges earum qui ſeruire eccleſiæ noluerint bonam & utilem ſeruitutem, ut in apoſtolicam transferant dignitatem, peribunt ea perditione, quæ impijs præparata eſt, & quicquid in eis fuerit, redigetur in ſolitudinem, qui habere noluerunt hoſpitem deum. *c* ¶ *Gloria Libani ad te ueniet, etc.*] Multa deſunt in LXX. quæ ex Hebręo ſub aſteriſcis poſui: & quod addiderunt, obelo prænotaui. Libanus mons Phœnicis eſt, excelſis arboribus conſitus. Quas Pſalmiſta deſcribens ait: Vidi impiū ſuperexal- Pſal.36
tatum

HEB. dromedarij Madian & Epha. Omnes de Saba uenient, aurū et thus deferentes, & laudē dño annunciantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth miniſtrabunt tibi, offerentur ſuper placabili altari meo, & domū maieſtatis meæ glorificabo.*a* Qui ſunt iſti qui ut nubes uolant, & quaſi colūbæ ad feneſtras ſuas? me em̄ inſulæ expectāt, & naues maris in principio, ut adducã filios tuos de lōge, argentū eorū & aurū eorū cum eis, nomini dñi dei tui & ſancto Iſrael, qa glorificauit te.*b* Et ędificabūt filij peregrinorū muros tuos, & reges eorū miniſtrabūt tibi. In indignatione enim mea percuſsi te, & in recōciliatiōe mea miſertus ſum tui, & aperiet̃ portę tuę iugiter, die ac nocte nō claudentur, ut afferat̃ ad te fortitudo gētiū, & reges earū adducantur. Gens enim & regnum quod nō ſeruierit tibi, peribit, & gētes ſolitudine uaſtabuntur.*c* Gloria Libani ad te ueniet, abies et buxus et pinus ſimul, ad ornan-

SEP. cameli Madiã & Gephar: omnes de Saba uenient, aurū & thus deferentes, & ſalutare dñi annunciabunt. Omnes oues Cedar congregabunt̃ tibi, arietes Nabeoth ueniēt, & offerentur placabiles ſup altare meū, & domus orationis meę glorificabitur. Qui ſunt hi qui ut nubes uolant, & ſicut colūbæ cū pullis ad me? Me inſulæ expectarunt, & naues Tharſis in primis, ut adducant filios tuos de longe, & argētū ſuū & aurū cum eis: propter nomen dñi ſanctū, & quia ſanctus Iſrael glorificatus eſt. Et ędificabūt alienigenæ muros tuos, & reges eorū aſsiſtent tibi. Propter iram em̄ meã percuſsi te, & propter miſericordiã dilexi te. Et aperient̃ portę tuæ ſemper: die ac nocte nō claudent̃, ut introducāt ad te fortitudinē gentiū & reges earū qui adducendi ſunt. Gentes em̄ & reges qui non ſeruierunt tibi, peribunt: gentes ſolitudine deſolabūtur. Gloria Libani ad te ueniet in cypariſſo & pino & cedro ſimul, ut glo-

A tatū, & eleuatū quaſi Cedros Libani. Et in alio loco: Cōteret dominus Cedros Libani. Multaq; alia quę ſtudio Ibid.28.a
breuitatis prætereo. De hoc quōdam Hyram rex Tyri, Salomoni Ioppen ligna mittebat ad ædificandū tem- 3.Reg.5.c
plum dei. De quo etiam nūc ſcriptura promittit, abie- 2.Para.2.b
tem & buxū & pinū, ſiue iuxta LXX. cypariſſum & pinū, & cedrū, aut iuxta Aquilam, abietē, Thadaar & Theaſſur, uel iuxta Theodotionē, prati Thadaar, & Theaſſur, ſimul eſſe cædendas, ut ædificetur tēplum Sion. Quod ſi ita eſt, ubi erit aurea & gemmata Hieruſalem? Vbi uxor agni? Vbi portę duodecim gemmarum uarietate diſtinctæ? niſi fortè muros habebit & fundamēta gemmata, & templum, quod ornatius eſſe deberet, lignis ædificabit̃. Qua ratione cōpellimur omnia ſpiritualiter accipere: quod abies, cypariſſus, pinus & cedrus, excelſæ quondam Libani
B arbores, glorificauerint templū dei, & locum pedum illius, & inclytum fecerint. Ac ne lōgo ſermone ſenſum traham: uir ſanctus & eloquentiſſimus martyr Cyprianus: & noſtri temporis cōfeſſor Hilarius, nónne tibi uidentur excelſæ quondam in ſeculo arbores ædificaſſe eccleſiam dei? Quodq; ſequitur: Et uenient ad te curui: ſiue reuertentes filij eorum qui humiliauerunt te, & adorabunt ueſtigia pedū tuorum, omnes qui detraxerant tibi: de his debemus intelligere: qui non uolūtate, ſed neceſsitate ſunt Chriſtiani: & metu offenſæ regnantiū timentibus animis inclinant̃. Vel certe quòd prius perſecutores, poſtea crediderint. Qua-
1.Tim.1.c lis fuit & apoſtolus Paulus, qui perſequebatur eccleſiã
Act.9.c dei, & poſtea uas electionis eſt appellatus. Cum hæc ita fuerint expleta, ut intret gentium plenitudo, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet. Et uocabitur uere ciuitas domini Sion ſancti Iſrael, quę cōſiſtit in ſpecula, & de utroq; populo congregata eſt. *a* ¶ *Pro eo quòd fuiſti derelicta & odio habita, &c.*] Quæ prius fueras derelicta, & odio habita, fractis in te ramis, quia fructum non attulerãt. Qui idcirco fracti ſunt: quia nullus erat qui pertranſiret, & ti-
Pſal.128.a bi præberet auxilium: De quibus in pſalmis dicitur: Et non dixerunt qui præteribant: Benedictio domini ſuper uos: Propterea ponam te in ſuperbiam ſempiternã, ſiue in exultationē & gaudium duarum generationū: pro priſtinis ramis, alijs inſertis de oleaſtro nationum, qui cōtra naturã exempli afferent fructus: non prioris amaritudinis, ſed dulcedinis, quam de radice ſumpſerunt. Suges quoq; lac gentiū: & mamilla regum lactaberis. Qui locus quē ſenſum habeat, ſuprà plenius ex- C Supra eod. d
poſuimus, differentes illum uerſiculum: Filij tui de longe uenient: & filiæ tuæ lac ſugent: Siue iuxta LXX. πλοῦτον τῶν βασιλέων φάγεσαι, id eſt, diuitias regum comedes. Quæ diuitiæ ſecundū Hebraicam ueritatem, ubera ſunt regū atq; doctorum: quibus naſcentium in Chriſto eruditur & nutritur infantia. Quæ cū ſuxeris & perueneris ad ſolidum cibū: ut diuitias quoq; huiuſcemodi regū comedas: Tunc ſcies quòd ego ſum ſaluator tuus: qui redemi te ſanguine meo, ſiue deus fortis Iacob. *b* ¶ *Pro ære afferam aurū, &c.*] Eadem res pro locorum qualitate, alteri genus, alteri ſpecies eſt. Et ne de artibus, Rhetorica, ac dialectica dicere quippiam uidear, ponam exempla communia quæ poſsint ſimplicem lectorem inſtruere: Filius meus qui ad me ſpecies eſt, & me habet genus, filio ſuo genus eſt. Dicam & aliud: qd' alteri maius, alteri minus eſt. Centurio, gregario milite maior, tribuno minor eſt. Quinq; pauci ſunt ad decē: plures, ad unum. Ergo in inſtauratione ſpiritualis Hieruſalē ligna uertentur in æs: & lapides mutabūtur in ferrum, id eſt, bruti quondã & inſenſibiles homines, in eas materias mutabūtur, quæ utilitatem aliquam præbeant ciuitati. Ipſumq; æs & ferrū per augmenta uirtutū, in aurum argētumq; mutabunt̃: ut nequaquã utilitatis ſpeciē, ſed preciū quoq; habeāt ac decorē. De auro & argēto quid ſignificet̃ in ſcripturis ſanctis, ſępius diximus. Ponã, inquit, principes tuos in pacē: & epiſcopos tuos in iuſticiam: Pro quo in Hebraico ſcriptū eſt: Ponam uiſitationē tuam in pacē, & præpoſitos tuos in iuſticiam. In quo ſcripturæ ſanctæ admirãda maieſtas, quòd principes futuros eccleſiæ, epiſcopos nominauit: quorū omnis uiſitatio in pace eſt, & uocabulū dignitatis in iuſticia: ut nequaquam accipiat perſonam in iudicio: nec audiatur quippiam iniquum in terra eccleſiæ, neq; contritio & infelicitas in terminis eius. Vbicunq; enim iniquitas eſt, & iuſticia non ſeruatur, & pax perditur: hæc omnia conſequentur. Sed pro his (ait) omnibus occupabit ſalus muros tuos, ſiue ſaluator: qui in Hebraico legitur יְשׁוּעָה quod proprie nomen domini ſonat. Ipſe enim fortitudo murorum eccleſiæ, qui habet portas in laude

HEB. ornandū locum ſanctificationis meæ: & locū pedū meorū glorificabo. Et uenient ad te curui filij eorū qui humiliauerūt te, & adorabunt ueſtigia pedum tuorū oēs qui detrahebāt tibi: & uocabunt te ciuitatē dñi Sion ſancti Iſrael. *a* Pro eo qđ fuiſti derelicta & odio habita, & non erat qui pertranſiret: ponã te in ſuperbiã ſeculorum, gaudiū in generatione et generatione: & ſuges lac gentiū, & mammilla regū lactaberis. & ſcies quia ego dñs ſaluans te: & redēptor tu⁹ fortis Iacob. *b* Pro ære afferã aurum: pro ferro afferã argentum, & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & ponam uiſitationē tuam pacem, & præpoſitos tuos iuſticiã. Non audietur ultrà iniquitas in terra tua, uaſtitas & contritio in terminis tuis: & occupabit ſalus muros tuos, & portas tuas laudatio. Non

SEP. glorificet̃ locus ſanctus meus: & locū pedum meorū glorificabo. Et ibūt ad te timētes filij eorū qui te humiliauerunt, & irritauerunt te: & adorabūt ueſtigia pedū tuorū, oēs qui irritauerunt te: & uocaberis ciuitas dñi Siō ſancti Iſrael. Pro eo qđ fuiſti derelicta & odio habita, & nō erat qui auxiltaretur. ponã te exultationem æternam, gaudiū generationū in generationes. Et ſuges lac gētiū: & diuitias regū comedes. Et ſcies quia ego dñs qui ſaluū te feci, & qui erui te deus Iacob. Pro ęre afferam tibi aurū: & pro ferro dabo tibi argētum: & pro lignis tribuã tibi æs, & pro lapidib⁹ ferrum. Et dabo principes tuos in pace, & epiſcopos tuos in iuſticia: & non audiet̃ ultrà iniqtas in terra tua, neq; contritio & miſeria in finib. tuis: ſed uocabuntur ſalutare muri tui, & portę tua ſculptura. Et non D

A laude domini: ut qui ingrediuntur eam, primũ diſcant laudare dominum: & nomen illius confiteri. Quod autem Lxx. pro laude interpretati ſunt γλύμμα, id eſt, ſculpturam: hoc poſſumus dicere, quòd portæ eccleſiæ cunctis debeant cælatæ eſſe uirtutibus, per quas ingrediamur ad eam. *a* ¶ *Non erit tibi amplius ſol ad lucendum, &c.*] Ex hoc capitulo cogimur omnia quæ dicta ſunt & dicẽda, ad ultimũ referre tẽpus: quãdo cœlo terraqȝ nobis, ſolis ac lunæ ceſſabit officium. Et erit dominus ipſe lumẽ perpetuum: ut quæ χιλιασταὶ carnaliter aſſerũt eſſe complenda, nos ſpiritualiter futura credamus: in qualitate promiſsionum, non in tempore diſcrepantes. Quib. breuiter reſpõdendum eſt: quod pſeudoprophetis & peccatorib. ſol occidat meridie, & ecõtrario timentibus dominũ ſemper orit̃ ſol iuſticiæ. Quare nõ ſemper ſanctus (Ioan.8.b) ille ꝗ dicit: Ego ſum lux mundi qui lucet B in tenebris & tene(Pſal.120.b)bræ eum non cõprehenderunt: Per diem quippe ſol non uret nos: neqȝ luna ꝑ noctem. Quia habemus dominũ lucem perpetuã: & dies luctus noſtri cõplebuntur nequaquã plangentibus in ſubuerſione Hieruſalẽ, ſed lætantibus in extructione ec(Matt.5.a)cleſiæ. Beati quippe lugentes: quoniam ipſi cõſolabuntur. Beati flentes, quoniã ipſi ridebunt. Beati qui eſuriũt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabũtur. Vt poſtquam domini fuerint carne ſaturati, eructent ſermonẽ (Pſal.44.a) domini, & dicant opera ſua regi. *b* ¶ *Populus autem tuus omnes iuſti, &c.*] Finitis diebus luctus atqȝ completis, quãdo triſtitia uertetur in gaudium, populus Sion erit omnis iuſtus, non ad breue tempus, ſed in perpetuum: & quia iuſtus eſt, terram mitium poſsidebit. Nec mirandum ſi ad recipienda promiſsionis bona, terram manſuetorum teneat, atqȝ uiuentium: quam propheta ſuſpi(Pſal.26.d)rat, dicens: Credo uidere bona domini in terra uiuentium, cum germen plantationis domini ſit, & opus ma(Matt.15.b)nuum eius ad glorificandum deum. Omnis enim, inquit, plantatio quam non plantauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. Siue iuxta Septuaginta, populus cuſtodiens plantationem dei, & opera manuum domini, in gloria ſeruabitur creatoris. De bona plantatione (Hiere.2.d) per Hieremiam loquitur deus: Ego plantaui te uineam, bonam, totam, ueram, quæ in Eſaia appellatur ui(Eſa.5.d)nea Sorek. Et quia Paulus conſcientia uirtutũ, loquen(1.Cor.11.a)tis in ſe Chriſti dicere poterat, Imitatores mei eſtote, ſi(Ibid.3.b)cut & ego Chriſti: Ideo ad Corinthios loquebatur: Ego plantaui, Apollo rigauit, dominus autem incrementũ (Pſal.91.c) dedit. Plantati enim in domo domini, in atrijs eius ef(Luc.19.c)floreſcent. Tunc qui paruulus fuit, erit in milia, & audiens à domino: Eſto habens poteſtatem ſuper quinqȝ

HEB. *a* Nõ erit tibi amplius ſol ad lucendũ per diẽ: nec ſplendor lunę illuminabit te, ſed erit tibi dñs in lucẽ ſempiternã, & deus tuus in gloriã tuã. Non occidet ultrà ſol tuus, & luna tua nõ minuet̃: quia dominus erit in lucem ſempiternam, & cõplebunt̃ dies luctus tui. *b* Populus aũt tuus oẽs iuſti in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificãdũ. Minimus erit in mille: & paruulus in gẽtem fortiſsimam. Ego dominus in tempore eius ſubito faciam iſtud.

CAP. LXI.

Spiritus domini dei ſuper me, eo quod unxerit me dñs, ad annunciandũ manſuetis miſit me, ut mede-

SEP. Et non erit tibi ſol ultrà in lucem diei, neqȝ ortus lunæ lumẽ præbebit tibi nocte, ſed erit tibi dominus lux æterna, & deus gloria tua. Non enim occidet ſol tibi, & luna tibi nõ deficiet. Eritqȝ dominus lux ſempiterna & complebuntur dies luctus tui. Populus tuus omnes iuſti ſemper poſsidebũt terram, cuſtodiens plantationem opera manuũ ſuarum in gloriã. Qui paruus eſt, erit in millibus: & qui minimus, in gentem magnam. Ego dominus in tempore congregabo eos.

CAP. LXI.

Spiritus domini ſuper me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contri-

uel decem ciuitates: ita ut appelletur χιλίαρχος: Et qui C cum Apoſtolo dixerat. Mihi minimo omnium ſancto(Ephe.3)rum data eſt gratia hæc: Princeps erit magnæ gentis in (Matt.24) cœleſtibus, quando tempore conſtituto miſerit dominus angelos ſuos, & cõgregauerint ad eũ oẽs ſanctos, à ſummitate cœli uſque ad ſummũ eius: Non ſolum de Iſrael, ſed & de gentium populo, quẽ ſignificãs loquebatur: Et alias (Ioan.10) oues habeo quæ nõ ſunt de grege iſto, & illas oportet me congregare, ut fiat unus paſtor. Hoc aũt ſubito faciet, ut quando omnia fuerint deſperata, tũc in gentẽ fortiſsimã cõgregentur. Quæ licet ex parte in eccleſia quotidie uideamus expleri, tamen in mũdi cõſummatione plenius cõplebunt̃, & in ſecũdo ſaluatoris aduentu.

CAP. LXI.

Spiritus domini ſuper me, &c.] Ille qui ſuprà dixerat: Ego dñs in tẽpore congregabo eos: Siue iuxta Hebraicum: Ego D dominus in tempore eius, ſubito faciam iſtud, loquitur conſequenter: Spiritus domini dei ſuper me, non quòd dominus deus habeat dominũ deum, ſed quod iuxta diſpenſationẽ carnis aſſumptæ dicat ea quæ hu(Pſal.44)milia ſunt. Ad quem pſalmiſta iam dixerat: Dilexiſti iuſticiam, & odiſti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus, oleo exultationis præ conſortibus tuis. Quãdo enim conſortes nominantur, naturam carnis intellige, quia deus conſortes ſubſtantiæ ſuæ non habet. Et quia erat unctio ſpiritualis, & nequaquã humani corporis, ut fuit in ſacerdotibus Iudæorũ, idcirco præ conſortibus, id eſt, cæteris ſanctis unctus eſſe memoratur: Cuius unctio illo expleta eſt tempore, quãdo baptiza(Ioan.1)tus eſt in Iordane, & ſpiritus ſanctus in ſpecie columbæ deſcendit ſuper eum, & manſit in illo. De quo & hic idem propheta dicebat: Exiet uirga de radice Ieſſe, & (Supra 11) flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum ſpiritus dei, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis. Vnde & ſaluator cum ueniſſet in Nazareth in quo nu(Luc.4)tritus erat, poſtquam baptizatus eſt in Iordane, ingreſſus eſt iuxta conſuetudinem in die ſabbati ſynagogam eorum. Cumqȝ ſurrexiſſet ad legendum, datus eſt ei liber Eſaiæ prophetæ, quo aperto, inuenit ſcriptum: Spiritus domini ſuper me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus miſit me, prædicare captiuis remiſsionem, & cæcis uiſum, dimittere fractos in libertatem, prædicare annum domini acceptum. Quãdo conuolutum librum reddidit miniſtro, & ſedit, & omnium oculi qui erant in ſynagoga, attendebant eum, cœpitqȝ ad eos dicere: Hodie completa eſt ſcriptura hæc in auribus ueſtris, & omnes teſtimonium

A monium præbebant ei, & mirabantur ſuper ſermonibus gratiæ, qui egrediebantur de ore eius. Si ergo illo completa eſt tempore prophetia, quomodo quidã ad conſummationis referunt tempora quæ dicuntur: niſi fortè poſſumus hoc dicere, quod tũc ex parte completum ſit, plenius eſſe complendũ, quãdo omnis populus dei (1.Cor.13.c) fuerit iuſtus. Nunc enim ex parte cognoſcimus, & ex parte ꝓphetamus: Cum autem uenerit qđ perfectum eſt, ea quæ ex parte ſunt, deſtruentur. Vnctus eſt igitur ſpiritu ſancto, ut annunciaret pauperib. ſiue manſuetis, dicẽs (Matt.5) eis in euangelio: Beati pauperes ſpiritu, quoniam eorum eſt regnũ cœlorum. Et: (Luc.4.c) Beati mites, quoniã ipſi poſsidebunt terram. Et miſſus eſt ad ſanãdos eos, qui corde contriti ſunt, & di(Pſal.50.d)cunt: Cor contritum & humiliatum deus non deſpicit. Siue iuxta Symmachum & Theodotionẽ, ad alliganda uulnera pec B catorum, prædicare captiuis remiſsionẽ: cæcis ut uideant, uel clauſis apertionem, quod manifeſtius interpretatus eſt Symmachus, uinctis ſolutionem. De quo, imò ad quem ſu(Supra 5.b)prà dicitur: Ecce poſui te in lucem gentium, aperire oculos cæcorum, educere de uinculis alligatos, & de domo carceris ſedentes in tenebris. Annum autem acceptabilem, & diẽ retributionis, omne prædicationis eius quo in carne uerſatus eſt, tempus intellige: Quod & apoſtolus Paulus in primo ſaluatoris interpretatur aduentu, (2.Cor.6.a) dicens: Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies (Supra 49.c) ſalutis. De quo ſuprà plenius diximus. Sin autem retributio non in meritis bonorum, ſed in pœnis accipitur peccatorum, iuxta quod dies dicitur ultionis, de Iudaico populo ſentiendũ eſt, in quẽ poſt paſsionẽ eius, ſtatim dei ira peruenit. Conſolatuſqȝ eſt omnes lugen(Matt.5)tes, dicens: Beati lugentes, quoniã ipſi conſolabuntur, ut poneret lugentib. Sion, & daret eis gloriã coronãqȝ pro cinere: De quibus fuit & apoſtolus Paulus qui lu(Rom.9.a)gebat Sion atqȝ dicebat: Triſtitia eſt mihi & dolor cõtinuus. Et iterũ: Optabam ego anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis & propinquis iuxta carnẽ, qui ſunt Iſraelitæ. Et propterea lugentes atqȝ plangentes, pro cinere oleum gaudij ſuſceperunt, uidentes de Iudæis plurimos crediſſe, & ſtolam accipere mundiſsimam, pro lugubri ueſtimento. *a* ¶ *Et uocabuntur, &c.*] Poſtquã & apoſtoli & apoſtolici uiri pro cinere & mœroris ſpiritu oleum gaudij, & palliũ, ſiue iuxta Lxx. καταστολὴν δόξης, id eſt, ſtolam gloriæ laudiſqȝ ſuſceperint: Tunc uocabũtur generationes iuſtitiæ, plãtatio domini glorioſa: uel iuxta Hebraicum אֵילֵי per extenſam utranqȝ ſyllabam, fortes deiqȝ iuſtitiæ, ac plantatio domini ad glo-

HEB. mederer contritos corde, & prædicarẽ captiuis indulgẽtiã, & clauſis apertionẽ, & annunciarẽ annum placabilẽ dño, & diẽ ultionis deo noſtro, ut cõſolarer omnes lugẽtes. Vt ponerẽ lugẽtibus Sion, & darem eis coronã pro cinere, oleũ gaudij pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris. *a* Et uocabũtur in ea fortes iuſtitię plãtatio dñi ad glorificandum. Et ædificabunt deſerta à ſeculo, & ruinas antiquas erigent, & inſtaurabũt ciuitates deſertas & diſsipatas in generationem & generationẽ. Et ſtabũt alieni et paſcent pecora ueſtra, & filij ꝑegrinorũ agricolę et uinitores ueſtri erũt. *b* Vos aũt ſacerdotes dñi uocabimini mini-

SEP. contritos corde, prędicare captiuis remiſsionẽ, & cæcis ut uideant, uocare annũ acceptabilem domino, & diem retributionis, conſolari omnes lugẽtes, dare lugẽtibus Sion, dare eis gloriam pro cinere, unctionem lætitiæ lugentibus, habitum gloriæ pro ſpiritu mœroris. Et uocabuntur generationes iuſtitiæ, plantatio domini in gloriam. Et ædificabũt deſertas ſempiternas, quæ deſolatæ fuerant prius, ſuſcitabuntur, & innouabunt ciuitates deſertas, deſolatas in generationes: & uenient alienigenæ, paſcent oues tuas, & aliarum gentium aratores & uinitores. Vos autem ſacerdotes domini uocabimini, mini-

rificandum: ut cum glorificati fuerint uel ipſi glorifica- C uerint dominum, ædificent deſertas à ſeculo ciuitates, & ruinas antiquas ſuſcitẽt, tam populi Iudæorũ, quàm cunctarũ gentiũ, qui nõ ſolum ædificandi & inſtaurandi urbes, habebunt ſcientiã, ſed & paſtores erunt optimi: ut repulſis antiquis paſtoribus, quibus per Ezechielem dixerat deus: O pa(Ezech.34.a)ſtores Iſrael, nũquid ſemetipſos paſcunt paſtores, & non magis oues: audiant cũ apoſtolo Petro: Paſ(Ioan.21.d)ce oues meas. Mirumqȝ in modum de cementarijs atqȝ paſtoribus tranſibunt in agricolas, id eſt, in aratores & uinitores, ut poſsint cum apoſtolo dicere: Dei (1.Cor.3.d) ædificatio, dei agricultura ſumus. Denique ſcribas & phariſæos, uinitores & agricolas Iudæorum, (Matt.21.d) ſaluator interrogat: quid faciat uinitoribus malis & agricolis: Illiſqȝ reſpondentibus: Malos male perdet, & uineam dabit alijs agricolis, intulit: Auferetur à uo- D bis regnũ dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Quę res interpretatione non indiget. Quotus eñ quiſqȝ eccleſiarũ princeps eſt de Iudæis, & nõ de alienigenis, atqȝ externarũ gentiũ hominibus, qui antè idolis ſeruientes, & alieni à teſtamẽto dei ac peregrini à ꝓmiſsionibus illius, ſpem non habentes, & ſine deo in ſeculo nunc præſunt eccleſijs, & dura corda gentilium, priuſqȝ indomita, ad fructus ferendos aratro fidei edomãt, ut ſementẽ doctrinæ domini, bonorũ operũ ubertate multiplicent. *b* ¶ *Vos autem ſacerdotes domini, &c.*] Aedificatores urbiũ deſertarũ & paſtores gregum, qui ipſi ſunt aratores & uinitores, hoc eſt, filij peregrinorũ, ipſi quoqȝ ſunt ſacerdotes dei, ad quos propheta nunc dicit: Vos aũt uocabimini ſacerdotes domini, & miniſtri dei noſtri dicetur uobis: Haud dubium quin eccleſiarum principes ſignificet. Vel certe de apoſtolis intelligendũ eſt, ut ſit ordo: Cum cementarij, paſtores, aratores, & uinitores de gentibus fuerint eccleſijs præpoſiti: uos de quibus dictum eſt: Reliquiæ ſaluæ fient, &: Niſi (Rom.9.f & 11.a) dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma eſſemus, & ſimiles Gomorræ fuiſſemus: uocabimi(Supra 1.c)ni ſacerdotes & miniſtri dei, quales erant & filij Dauid: De quibus ſcriptura dicit: Filij autem Dauid, erant ſa(2.Reg.8.d)cerdotes dei. Iſti fortitudinem gentium comedent, & in diuitijs earum admirabiles erunt. Corona enim patrũ, (Prou.17.a) gloria liberorum, & profectus populi, epulæ ſacerdotum. De iſtiuſmodi diuitijs Paulus ſcribebat ad Corinthios: Gratias ago deo meo per Ieſum Chriſtum, quo(1.Cor.1.a)niam in omnibus diuites facti eſtis in eo, in omni uerbo, & in omni ſcientia, ſicut teſtimonium Chriſti confirmatũ eſt in uobis, ut in nullo indigeatis in ulla gratia.

HEB. miniſtri dei noſtri di
cet̃ uobis: Fortitudinẽ gen
tiũ comedetis, in gloria ea=
rũ ſupbietis. Pro confuſio
ne ueſtra duplici & rubo=
re, laudabũt partẽ ſuã: pro
pter hoc in terra ſua dupli
cia poſsidebũt, lætitia ſem
piterna erit eis: q̃a ego dñs
diligẽs iudiciũ, & odio ha=
bẽs rapinã in holocauſto.
[a] Et dabo opus eorũ in ue=
ritate, & fœdus ꝑpetuũ fe=
riã eis. Et ſcietur in gẽtibus
ſemẽ eorũ, & germẽ eorũ
ĩ medio populorũ. Om̃es
qui uiderint eos, cogno=
ſcent eos, q̃a iſti ſunt ſemẽ
cui benedixit dñs. [b] Gau=
dẽs gaudebo in dño, & ex
ultauit anima mea in deo
meo, quia induit me ueſti=
mentis ſalutis, & indumen
tis iuſtitię circundedit me:
quaſi ſpõſum decoratũ co
rona & quaſi ſponſam or=
natã monilibus ſuis. Sicut
enim terra profert germẽ
ſuũ, & ſicut hortus ſemen
ſuũ germinat, ſic dñs deus
germinabit iuſtitiã, & lau=
dẽ corã uniuerſis gẽtibus.
Propter

SEPT. miniſtri dei noſtri.
Fortitudinem gentium co
medetis, & in diuitias ea=
rum eritis admirabiles. Sic
terram ſecundo poſside=
bunt, & gaudium ſempi=
ternum erit ſuper caput eo
rum. Ego enim ſum domi
nus, qui diligo iuſtitiã, &
odio rapinas ex iniquitate.
Et dabo laborem eorũ iu=
ſtis, & teſtamentum æter=
num ponã cum eis. Et ſcie=
tur in gentibus ſemen eo=
rum, & nepotes eorum in
medio populorũ. Omnis
qui uiderit eos, cognoſcet
illos, quia iſti ſunt ſemẽ be
nedictum à deo: Gaudio
lætabũtur in domino, ex=
ultet anima mea in domi=
no. Induit enim me ueſti=
mento ſalutis, & tunicam
lætitię circũdedit mihi. Si=
cut ſpõſum mitra, & ſicut
ſponſam ornauit mundo
muliebri: & ſicut terrã effe
rentẽ florẽ ſuũ, et ſicut hor
tus ſemina ſua germinat:
ſic dominus deus profert
iuſtitiam & laudem in con
ſpectu omnium gentium.
Propter

A Fortitudo autem gentium, triumphus eſt martyrum, &
nos in eorũ gloria ſuperbi ſumus, non ea ſuperbia quę
Iac.5.b in uitio eſt: Cui deus reſiſtit, ut humilibus det gratiam,
Exod.34.d ſed ea quæ pro potentia & gloria accipit̃. Vnde & Moy/
Pſal.43.b ſi cornuta facies erat, qui dicere poterat: In te inimicos
noſtros cornu uenti/
labimus. Et ꝓ ſuper/
bia gloriæ, interpre/
tatus eſt Aquila: ὑ ἐν
δόξῃ αὐτῶν πορφύρᾳ ἐν
δύσεσθε, id eſt, purpu/
ra ueſtiemini, ut inſi/
gne regij decoris o/
ſtenderet. Quodq́ ſe
quitur: Pro confuſio
ne duplici, & pro ru/
bore laudabunt par
tem ſuã, quod in Se/
ptuaginta non habe
tur, ſic mihi explanã/
dum uidetur. Pro eo
quòd duplicem ha/
bebatis confuſionẽ,
tam ſuper populo Iu
dæorum, qui à deo
receſſerat, quàm ſu/
per nationibus, quæ
idolis ſeruiebant: Vi
debitis eos cõuerſos
ad timorem dei, lau/
dare partem ſuam:
Haud dubium quin
dominũ, de quo lo/
quebatur & ſanctus:
Pſal.72.d Pars mea dominus.
B Hoc autẽ nemo po/
teſt dicere, niſi qui a/
liam partem non ha
bet. Quia igitur uos
ſuper eis duplicem
habuiſtis confuſio/
nem & ruborem pec
cati eorũ, ſuper quo
ipſi nõ erubeſcebãt,
ꝓpterea in terra ſua,
id eſt in terra mitiũ
atq; uiuentium, du/
plicia poſsidebunt,
cum & præſentibus
crediderint, & futu/
ris. Et habebũt lætitiam ſempiternam, Pro quo in Lxx.
legitur: οὕτως ἐκ δευτέρας τὴν γῆν κληρονομήσουσι, id eſt, ſic ter
ram ſecũdo poſsidebunt. Et gaudium ſempiternũ erit
ſuper caput eorũ, ut qui poſſederãt terrã in Iudææ an/
guſtiſsimis finibus, poſtea uniuerſum orbem poſside/
Ibid.2.b ant. De qua terra pater loquit̃ ſaluatori: Poſtula à me, &
dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & poſſeſsionẽ tuam
terminos terræ. Hoc autem præſtitit dominus, qui dili/
git iudicij ueritatem, & odio habet rapinã, in holocau/
ſto. Pro quo Septuaginta tranſtulerunt, rapinam de ini
quitate, quaſi aliqua ſit rapina quæ non ex iniquitate
cõſiſtat. Ergo quod dicit, hoc eſt, magis deus iuſtorum
diligit paupertatẽ quàm diuitum munera, quæ de ra/
pinis ſunt & iniquitate. a ¶ *Et dabo opus eorum in ueritate,
&c.*] Deus qui diligit iuſtitiam atq; iudicium, & dete/
ſtatur holocauſta uiolenta, quicquid enim de rapinis
eſt, quaſi mercedẽ ſcorti reputat, & precium carnis: ipſe
eorum qui ſecũdo poſſederint terram, & quos duplici
lætitia coronarit, laborẽ dabit iuſtis, ſiue ut melius ha/
betur in Hebraico, in ueritate, ut nequaquã ſicut in le/ C
ge umbra ueritatis, ſed ipſa ſit ueritas. Et pactum feriet
ſempiternũ, non quale Moyſi dederat, quod præterijt,
ſed pactum euangelij, de quo loquitur Chriſtus: Cœlũ Matth.
& terra pertranſibunt, uerba autem mea non præteri/
bunt. Et nunc ſcietur
in gentibus ſemen a/
poſtolicũ, & omnes
futuræ generationes
ſuſcipiẽt ſementẽ do
ctrinæ dei, nequaq̃ il
lud dicentes, in quo
populus prius circũ/
ciſionis errabat, di/
cẽs: Quid em̃ aliud,
niſi ſemẽ quærit de⁹?
Omnis qui uiderit
eos, prima fronte co/
gnoſcet, quia ſemen
ſit cui benedixerit
dominus. Quis em̃
ex ordine uitæ, man/
ſuetudine, continen/
tia, hoſpitalitate, cun
ctiſq; uirtutibus nõ
intelligat populum
dei? Et quis nõ econ/
trario deteſtetur cru/
entas Iſraelis man⁹,
aduerſum quos im/
precatur propheta,
Pſal. dicens: Imple domi/
ne facies eorũ igno/
minia? b ¶ *Gaudẽs gau
debo, &c.*] Principiũ D
capituli iuxta Sep/
tuaginta, qui dixe/
runt: Gaudio lętabũ
tur in domino: fini
ſuperioris capituli
copulatur. Iuxta He/
bræos uerò alterius
capitis exordiũ eſt,
in quo introducitur
eccleſia, Chriſti reſpõ
dere ſermonib⁹: Gau
dens gaudebo in do
mino, & exultauit a/
nima mea ĩ deo meo.
Nequaquam in pa/
Ioan.8. tribus ſicut Iudæi gloriabãtur dicẽtes: Semen Abrahã
ſumus, & nemini unquã ſeruiuimus, ſed in deo, ſcriptu
ra dicente: multitudinis autẽ credentiũ erat cor unum,
Act.4. & anima una. Redditq; cauſas lætitiæ: Quia induit me
ueſtimẽto ſalutis, & indumento ſiue tunica iuſtitiæ atq;
Gal.3. lætitiæ, quæ Hebraicè dicitur מְעִיל ornauit atq; circum
dedit. Quotquot enim in Chriſto baptizati ſumus, in/
1.Cor.1. duimur Chriſto & habemus tunicã iuſtitiæ: qui factus
eſt nobis ſanctitas, iuſtitia, & redemptio. Ponitq; ſimili/
tudinem duorum in eccleſia agminum, perfectorũ atq;
incipientium. Perfectos ſponſi comparat pulchritudi/
ni, incipientes ſponſæ aſsimilat ornatui. Perfectus erat
Paulus, qui quaſi ſponſus decoratus corona atq; coro/
nandus, ſiue ut Aquila tranſtulit: ἱερατευμένῳ στέφανῳ,
quod in lingua noſtra dicitur, ſacerdotij portans coro/
2.Tim.4. nam, loquentis in ſe Chriſti autoritate dicebat: Certa/
men bonum certaui, curſum conſummaui, fidem ſerua
ui, de cætero repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. Et in alio
Philip.3. loco: Quotquot ergo perfecti, hoc ſapiamus. Incipiens
autem

CAPVT LXII.

PRopter [a] Siõ nõ tace=
bo, & propter Hieru=
ſalẽ non q̃eſcã, donec egre
diat̃ ut ſplẽdor iuſtus eius,
& ſaluator eius ut lampas
accendat̃. Et uidebũt gen=
tes iuſtũ tuũ, & cuncti re=
ges inclytũ tuum: & uoca=
bitur tibi nomen nouum,
quod os domini nomina=
uit. Et eris corona gloriæ
in manu dñi, et diadema re
gni in manu dei tui. [b] Non
uocaberis ultrà derelicta,
& terra tua nõ uocabit̃ am
plius deſolata, ſed uocabe=
ris uolũtas mea in ea, & ter
ra tua habitata, quia cõpla=
cuit dño in te, & terra tua
inhabitabitur. [c] Habitabit
em̃ iuuenis cũ uirgine: &
habitabunt in te filij tui. Et
gaudebit ſpõſus ſuꝑ ſpõſa,
gaudebit ſuꝑ te deus tuus.
Super

PRopter Sion non tace
bo, & propter Hieru=
ſalem non relinquam, do=
nec egrediatur ſicut lumẽ
iuſtitia eius & ſalutare illi=
us ſicut lampas ardebit: &
uidebunt gentes iuſtitiam
tuam, & omnes reges glo=
riã tuam: & uocabit te no=
men nouum, quod os do=
mini nominabit. Et eris co
rona decoris in manu do=
mini, & diadema regni in
manu dei tui. Et nequaq̃
ultrà uocaberis derelicta,
& terra tua non uocabitur
adhuc deſerta. Vocaberis
enim uoluntas mea, & ter=
ra tua habitata. Et ſicut ha=
bitans iuuenis cum uirgi=
ne, ſic habitabunt filij tui.
Et erit quomodo lætatur
ſponſus ſuper ſponſa, ſic lę
tabitur ſuper te dominus.
Et ſuper

A autem erat cõparatione plenitudinis, quando ex per/
1.Cor.13.c ſona incipientiũ loquebatur: Cum eſſem paruulus, ſi/
cut paruulus loquebar, ſicut paruulus ſapiebam, ſicut
paruulus cogitabam. Et iterũ: Ex parte uidemus, & ex
parte cognoſcimus, donec ueniat quod perfectũ eſt. Et
ideo ſponſæ aſsimila
tur ornatui, quæ or/
natur mundo mulie
bri, ſiue ut cæteri trã/
ſtulerũt, uaſis uel mo
nilibus ſuis. Ponitq;
alterius comparatio
nis exempla, quorũ
prius ad ſpõſum, ſe/
quens refert̃ ad ſpon
ſam. Sicut terra pro/
fert germẽ ſuũ, & cœ/
leſtibus pluuijs irri/
gatur, & ſicut hortus
ſemen ſuũ germinat,
q fontiũ atq; fluuio/
rũ aquas deſiderat:
Sic, inquit, dominus
germinabit iuſtitiã
atq; lætitiã corã cun/
ctis gẽtibus: Nequa/
quã corã Iſrael, ut ſu/
perciliũ decutiat Iu/
dæorũ, ſed cũctis gẽ/
tibus, quæ in eccleſia
congregantur.

CAP. LXII.

Luc.4.c PRopter Sion, &c.]
B Dixerat dñs at/
que ſaluator:
ſpiritus dñi ſuꝑ me,
propter quod unxit
me, uſq; ad eũ locũ
ubi ſcriptũ eſt: Om̃es
qui uiderint eos, co/
gnoſcẽt, quia iſti ſunt ſemẽ cui benedixit dñs. Poſt quã
Supra 61 repromiſsionẽ reſpõdit eccleſia: Gaudens gaudebo in
dño, quæ in tertio graduũ pſalmo, ex perſona populi
Pſal.121.a pœnitẽtis læta cantauit: Lætatus ſum in his quæ dicta
ſunt mihi, in domũ dñi ibimus. Nunc prophetæ intro/
ducitur perſona dicentis: Propter Sion non tacebo, &
propter Hieruſalẽ non quieſcã. Diebus, inquit, ac nocti
bus ora non claudam, nec mea unquã reticebit oratio:
ſed tamdiu clamabo & precibus iungam preces, donec
ueniat qui promiſſus eſt, & ſplendore ſuo cunctũ orbẽ
illuminet. Quis eſt iſte quem quærit, quẽ uenire deſide/
rat, ponit manifeſtius: Donec egrediatur ut ſplẽdor iu/
ſtus eius, & ſaluator eius ut lampas accendatur. Siue
iuxta Lxx. Donec exeat ſicut lux iuſtitia eius, & ſaluta/
re illius ſicut lampas ardeat. Quæ dicebat in euãgelio:
Ioan.8.b Ego ſum lux mundi. Quæ cum in Sion & in Hieruſalẽ
fuerit accenſa, nequaquã in ſola ſplendebit Iudæa, ſed
Matt.5.b dicetur ad eam: Lumẽ quod in te eſt, accẽſum eſt, quod
egreſſum eſt ex patre, in tuis cœpit ardere finibus, om/
mnes gentes illuminabit. Et cuncti reges uidebũt incly
tum tuũ, ô Hieruſalẽ & Sion, qui de tua ſtirpe genera/
tus eſt, qui in te exaltatus patibulo, omnes traxit ad ſe,
ita ut gentes uideant triſtitiã eius. Quia cunctorũ crea/
tor miſertus eſt gentibus, & reges gloriã illius qua glo/
rificatus in cruce eſt, & omnia ſuo imperio regna ſub/
iecit. Deniq; nequaquã uocabitur Hieruſalẽ & Siõ, ſed
nomen nouũ accipiet, quod eis dominus impoſuerit,
dicens ad apoſtolum Petrũ: Tu es petrus, & ſuper hanc
Matt.16.c petrã ædificabo eccleſiã meam, & portæ inferi non præ/
ualebunt aduerſus eam. Quod uocabulũ à nomine do C
mini deriuauit, ut dicatur dominicũ: Et populus illius
nequaquã ueteri nomine appelletur Iſrael, ſed nouo, id
eſt, Chriſtianus. Eritq; quaſi corona decoris in manu
dñi, & quaſi diadema regni in manu dei ſui: quando
eam coronauerit tur
ba credentiũ, & dia/
dema imperij, quod
martyres gemmarũ
ſuarum uarietate di/
ſtinxerint, fuerit in
manu dei, ut filiũ ſuũ
eorũ coronet uicto/
rijs. Vñ & apl's Pau/
lus loquebat̃ ad ſan/
ctos: Gaudium & co
rona mea. b ¶ *Non uo
caberis ultrà, &c.*] Pro
Sion & Hieruſalẽ uo
caberis eccleſia, & do
minicum, pro Iudęis
appellabuntur Chri
ſtiani. Nec hoc eris
uocabulorũ fine cõ/
tenta: ſed quæ prius
uocabaris relicta, qđ
Hebraicè dicit̃ עֲזוּבָל
uocaberis חֶפְצִי בָהּ
quod interpretat̃ uo
lũtas mea in ea: & ter
ra tua quæ prius uo/
cabat̃ שְׁמָמָה deſo/
lata ſiue deſerta, poſt
ea uocabitur בְּעוּלָה
quod Aquila inter/ D
pretatus eſt ἐσχημένη:
Symmach⁹ & Theo/
dotio συνῳκισμένη. Lxx
οἰκουμένη, quæ omnia
habitatã poſſeſſamq;
ſignificant. Hoc eſt autẽ Hebraicæ conſuetudinis: ut ex
euentu rebus uocabula ſemper imponãt, ſicut Abram אַבְרָם
qui prius dicebatur, pater excelſus, quando audiuit re/ Gene.12.a
promiſsionem: Et in ſemine tuo benedicentur omnes
gentes, appellatus eſt pater multarum gentium, id eſt, אַבְרָהָם
Abrahã. Et dño ſaluatori ſuprà nomen imponitur: Ci/ Supra 8.a
to ſpolia detrahe, uelociter prædare. Filij quoq; Zebe/ Mar.3.b
dei, quorũ unus uocẽ tonitrui emittere poterat: In prin
cipio erat uerbũ, & uerbũ erat apud deum, & deus erat
uerbũ, appellati ſunt בְּנֵי רֶעֶם quod interpretatur, filij
tonitrui. Quod aũt ſequitur: Quia cõplacuit dño in te,
& terra tua inhabitabitur, à Lxx. prætermiſſum eſt, cau/
ſaſq; reddidit, quare appelletur חֶפְצִי בָהּ & quare ap/
pellatur בְּעוּלָה quoniam cõplacuerit ſibi dominus in
Sion, & terram ipſius habitabilem fecerit, quæ prius Iu
daico fuerat errore deſerta. Siue hoc ipſum referamus
ad eccleſiam, quæ poſſeſſa prius ab idolis, deſerta fue/
rat à deo. c ¶ *Habitabit enim iuuenis cum uirgine, &c.*] Dicit
Ephe.5.c & Apoſtolus: Viri diligite uxores ueſtras, ſicut & Chri/
ſtus eccleſiam. Cumq; in alio loco poſuiſſet exẽplum:
Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & ad/
hærebit uxori ſuæ, & erũt duo in carne una, intulit: Sa/
cramentũ hoc magnum eſt, ego autẽ dico in Chriſto &
in eccleſia. Si ergo propter breuitatem temporis, quod
in arto eſt, ſic debẽt uiri habere uxores ſuas, quaſi non
habeãt: Quanto magis inter ſponſum & ſponſam erit
ſancta cõiunctio? Iſte eſt ſponſus de quo in duodecimo
ſimo pſalmo canitur: Et ipſe tãquã ſpõſus procedẽs de
thalamo ſuo. Et iſta ſpõſa, quæ crebrius in cantico ſcri/
bitur

A bitur canticorū: quæ non habet rugā nec maculā: Quā Cant.4.b Paulus deſiderat offerre uni uiro uirginē caſtam, ut ſit 2.Cor.11.a ſancta corpore & ſpiritu. De qua & ſub nomine chariſſimi, quadrageſimus quartus pſalmus canit: Aſtitit regina à dextris tuis in ueſtitu deaurato circumdata uarietate.

HEB. [a] Super muros tuos Hieruſalem cōſtitui cuſtodes, tota die & tota nocte, perpetuo non tacebūt: qui reminiſcimini domini, ne taceatis; & ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat, & donec ponat Hieruſalē laudē in terra. [b] Iurauit dn̄s in dextera ſua, & in brachio fortitudinis ſuę: Si dedero triticum tuū ultrà cibum inimicis tuis, & ſi biberint filij alieni uinum tuum, in quo laboraſti: quia qui cōgregant illud, comedēt & laudabunt dominū: & qui cōportant illud, bibent in atrijs ſanctis meis. [c] Trāſite tranſite per portas: præparate uiam populo, planum facite iter, et eligite lapides, eleuate ſignum ad populos. Ecce dominus auditum fecit in extremis terrę: dicite

SEP. Et ſuper muros tuos Hieruſalē conſtitui cuſtodes, tota die & tota nocte, qui nunquam tacebūt, recordantes domini, non eſt enim ueſtri ſimilis ſi correxerit, & faciet Hieruſalem gaudium ſuper terram. Iurauit dominus per dexteram ſuam, & per fortitudinem brachij ſui: Si ultrà dedero triticum meū, ut ſit in cibum inimicis tuis: & ſi ultrà biberint filij alieni uinū tuum, in quo laboraſti: ſed qui congregauerint, comedent ea & laudabūt dominum: & qui congregauerint, bibent ea in atrijs ſanctis meis. Ite ꝑ portas meas & uiā facite populo meo, & lapides de uia proijcite. Leuate ſignū in gētes: ecce enim dominus fecit auditū uſque ad extremū terræ. Dicite

Sicut igitur ſpōſus gaudet in ſpōſa, iuueniſque cum uirgine, in quibus exēplis ſancta cōiunctio eſt: Sic dominus lætabitur in ea, cuius nōmina fuerint immutata. a ¶ *Super muros tuos, &c.*] Propheta dixerat: Supra eo. Propter Sion nō tacebo, & ꝓpter Hieruſalē nō quieſcā, & cætera uſque ad eū locum, ubi nūc capitulum terminatum eſt: Gaudebit ſpōſus ſuper ſponſa, gaudebit ſuper te deus tuꝰ. Sedque promiſerat diebꝰ ac noctibus rogaturū, ut ſaluator & iuſtus qui ꝓmiſſus fuerat, adueniret, & inſtar lāpadis, totū illuſtraret orbē. Poſt quæ introducitur perſona dei loquentis ad Hieruſalē, id eſt, eccleſiā pri- B mitiuorū, & eā quæ in apl̄is, ac ꝑ apoſtolos ædificata eſt. Super muros tuos conſtitui cuſtodes, quos uel angelos uel apoſtolos, & omnes prin- 1.Pet.5.b cipes eius atque doctores accipere poſſumus. Qui cuſtodiunt muros eccleſiæ, ne aduerſarius noſter diabolus, qui quaſi leo rugiens circuit, & quærit quomodo poſſit intrare, occaſionē accipiat ad gregē dn̄i deuaſtandū. Qui cuſtodes nec diebus debent nec noctibus tacere, nec in lætis, nec in triſtibus, ſed ſemper domini clementiam deprecari, ut grex illius & muri Hieruſalem cuſtodiantur & uallentur eius auxilio. Vnde & ad eoſdem cuſtodes atque doctores ſermo dirigitur. O uos qui recordamini domini, eiuſque clementiā die ac nocte precibus fatigatis: cauete ne unquam in ore ueſtro ſileat oratio. Ne detis ſilentium ei, ſubauditur, domino, ſed ſemper moleſti ſitis, opportune, importune, & imitemini interpellatricē duri iudicis. Si enim ille mētis ferociam aſsidua imprecatione depoſuit, quāto magis pater cœleſtis bona dabit petentibus ſe? Tamdiu autem rogare debetis donec Hieruſalem quæ in Iudæis concidit, & in exemplum eſt atque maledictum, in totius orbis terrarū laude uerſetur. Miror que quid uoluerint Lxx. pro eo ꝙ habetur in Hebræo: ne detis ſilentiū ei, donec ſtabiliat & ponat Hieruſalem laudem in terra: dicere, cuius ſenſus ſuperioribus non cohæret: Non eſt enim uobis ſimilis, ſi corrigat, & faciat Hieruſalē gaudiū ſuper terrā. Niſi fortè hoc artifici eloquio coaptemus, ut dicatur ad cuſtodes eccleſiæ: Nullū eorū ſimilē fore qui prædicatione ſua fecerint, ut corrigaur, & fiat Hieruſalē gaudium omnis terræ. b ¶ *Iurauit dominus, &c.*] Omnipotens deus qui dixerat ad eccleſiam: Super muros tuos cōſtitui cuſtodes, qui perpetuo non tacebūt, quibuſque C præcipiam, ut nunque orare deſiſtant, niſi impetrauerint quod precantur: Nūc iurat per dexterā ſuā & brachiū fortitudinis ſuæ. De quo crebro diximus, ꝙ ſit dn̄s noſter atque ſaluator, ꝗ iuxta Apoſtolū, dei uirtus eſt deique 1.Cor.1.d ſapiētia. Iurat autem quod triticū & uinū Hieruſalem nequaꝗ cedat in hoſtium cibos: nec alienigenæ labore illius perfruātur, ſed quicūque in lacrymis ſeminauerint in gaudio metant, & qui meſſuerint abiectiſque paleis, purum frumentū in horrea congregauerint, ipſi comedāt labores manuū ſuarū, & dn̄m æterna laude ſuſtollāt, & bibāt uinum in atrijs ſanctis eius. Qđ uel multas apud patrē intelligimus manſiones, ſi de futura in regno cœlorum accipimus beatitudine: uel certe eccleſias in toto orbe diuiſas, in quibus plantati, poſtea in domo domini florebimus. Quando aūt dicit: Nequaquā ultrà dabo triti- D cū tuū inimicis tuis, & uinū tuū alienigenæ nō bibent in quo laboraſti: oſtendit laborem antea Iudæorum, & omnia opera eorū à dæmonibus fuiſſe poſſeſſa, quando inter deū & idola fluctuabāt: quādo eis dicebat Helias: Vſquequo 3.Reg.18 claudicatis utroque pede? ſi dn̄s eſt deus, ſequimini illū. Et iuxta typicā hiſtoriā, quæ in Iudicū libro narrat: Ve- Iudic.6 niebāt Madianitæ, & uſque ad Gazā fructus eius deuaſtabāt, ita ut cibus hominū in eſcas brutorū animātiū uerteret. Hoc eſt aūt triticū, & hoc uinū, quod nō comedēt, niſi laudātes dn̄m, & non bibēt, niſi in atrijs ſanctis eius. de quo dn̄s in paſsiōe dicebat: Amē amē dico uo- Matt.26 bis: Nō bibā de genimine uitis huius, donec illud bibā nouū in regno patris mei. Quæ ex parte cōplent in ec- Cant.5 cleſia, quādo dicit dn̄s diſcipulis ſuis: Bibite amici mei Matt.26 & inebriamini fratres: qđ uinū lætificat cor hominis, & Gen.43 in plena luce atque meridie bibit à Ioſeph cū fratrib. ſuis: & cōplebit plenius, quādo inebriabit terra benedictionib. dn̄i. Triticū quoque de quo panis cœleſtis efficit, illđ eſt de quo loquitur dn̄s: Caro mea uere eſt cibus. Rur- Ioan.6 ſumque de uino: Et ſanguis meus uere eſt potus. c ¶ *Trāſite, &c.*] Pręcepit cuſtodib. murorum Hieruſalē, quib. ante pręceperat ne tacerēt, ne aliquādo orare deſiſterēt, ut trāſeāt ꝑ portas Hieruſalē & uiā faciāt ppl̄o. Qđ ſemiiudæi in ultimo tēpore, qn̄ poſt plenitudinē gētiū ſaluādus eſt Iſrael, & ad dn̄m rediturus, futurū eſſe cōtēdūt. Alij uerò in regno cœlorū explendū putāt, qn̄ erit uera lætitia, & unuſquiſque recipiet ſecūdum meritū ſuū, ac nequaquā dn̄m in humilitate cōſpiciāt, ſed in habitu ſentiant iudicātis: qn̄ ueniet ſuper nubes cū angelorū multitudine, ut reddat unicuique ſecundū opus ſuū. Nos autē ſecun-

A ſecundum cœptā explanationē, poſſumus hæc & in primo aduētu intelligere, ut dicamus præcipi apoſtolis & apoſtolicis uiris, ut ingrediātur & tranſeāt per portas: quibus infernus nō præualet, & omnia tollant impedimenta de uia, ut abſque aliquo ſcādalo populus eccleſiā ſaluatoris introeat.

HEB. dicite filiæ Sion: Ecce ſaluator tuus uenit: ecce merces eius cū eo, & opus eius corā illo. Et uocabunt eos populus ſanctꝰ, redēptus à dn̄o. Tu aūt uocaberis quæſita ciuitas, et nō derelicta. CAP. LXIII.

QVis [a] eſt iſte qui uenit de Edom, tinctis ueſtibus de Boſra? Iſte formoſus in ſtola ſua, gradiēs in multitudīe fortitudinis ſuæ. [b] Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad

SEP. Dicite filiæ Siō: Ecce ſaluator tuus uenit, habēs mercedē ſuā ſecū, & opus ſuū ante faciē ſuā, & uocabit eū populū ſanctū redēptū à dn̄o. Tu aūt uocaberis requiſita ciuitas, & non derelicta. CAP. LXIII.

QVis eſt iſte qui uenit de Edom, fuluis ueſtibus de Boſor? Sic formoſus in ſtola ſua, uiolentia cum fortitudine. Ego qui loquor iuſtitiam, & iudicium ſaluta-

unde & Ioannes cla- Ioan.1.c mabat in eremo: Ego ſum uox clamātis in deſerto, ſicut Eſaias dixit: Parate uiam dn̄i, rectas facite Supra 40.a ſemitas eius: Omnis uallis implebit, & omnis mons & collis humiliabit. Alijſque uerbis nunc idē ſenſus dicitur. Elegit lapides uir eccleſiaſticus, ꝗ omnē emollit de credentiū corde duritiā. De quib. idē Matt.3.b Baptiſta dicebat: Potens eſt deus de lapidib. iſtis ſuſcitare filios Abrahā. Vel iuxta Lxx. Proijcit de uia lapides ꝗ infideles à credētib. ſeparat. Quod ne putarent Iudæi de ſe dici, iungitur: Leuate ſignū in gentes, & ad populos nationū, ut nequaquā unius terræ Iudæ ad ſalutē prouocent anguſtiæ, ſed auditū fiat in extremis terræ, ut paſsionē omniū creatoris totus mundus exaudiat. Dicite, inquit, filiæ Sion. Quæ uel ideo appel- Cant.1.b latur filia Sion, quia primū orta eſt ex Iudæis. De qua B dicit in Cantico canticorū. Filij matris meæ pugnauerūt aduerſum me. Vel certe ꝓpterea filia, ꝗa à deo ado- Ioan.1 ptionis nomen accepit. Quotquot eñ ſuſceperūt eum, dedit eis poteſtatē ut filij dei fierent. Quid eſt aūt quod iubent magiſtri atque doctores Sion filiæ nūciare? Ecce ſaluator tuus uenit, ꝗ in Hebraico dicit Ieſus. Vnde & Matt.1.d Gabriel ad Ioſeph: Et uocabis, inꝗt, nomē eius Ieſum: ipſe eñ ſaluū faciet populū ſuū à peccatis eorū. Qui ſaluator credentiū iudex eſt omniū, ut reddat unicuique ſecundū opera ſua. Iuſtis præmia, peccatorib. æterna ſupplicia. Et uocabit, inꝗt, eos ipſe dominus atque ſaluator. Siue iuxta Hebraicū: Vocabūt eos, apoſtoli & apoſtolici uiri: populū ſanctū & redemptū à dn̄o, ꝗ redēpti ſunt Chriſti ſanguine. Ipſa quoque ciuitas, nequaꝗ appellabitur derelicta, ut prius uocata fuerat: uel in Iudæis propter negociationē: uel in gentib. ꝓpter idololatriā: ſed reꝗſita, ut Hebraice dicitur דְּרוּשָׁה ut pro augmentis & uarietate uirtutum, noua ſemper accipiant nomina.

CAP. LXIII.

Supra 60 QVis eſt iſte qui uenit de Edom, &c.] Omnē hunc locum ab eo loco ubi iuxta Lxx. dicitur: Illuminare, illuminare Hieruſalē, quia uenit nomē tuū, & gloria domini ſuper te orta eſt: uſque ad præſens capitulū, ubi dicit: Quis eſt iſte qui uenit de Edom, tinctis ueſtib. de Boſra? multi noſtrorū referūt ad finem mundi: in quo ſiue carnaliter, ſiue ſpiritualiter (diuerſa enim ſententia plurimorū eſt) explenda contendunt. Nos aūt, quia & ſuprà in hoc eodem capitulo legimus: Spiritus dn̄i ſuper me, propter quod unxit me: annūciare pauperibus miſit me: Quod dominus atque ſaluator lecto Eſaiæ uolumine in ſynagoga Iudæorum, ſuper ſe expletum eſſe Luc.4.d monſtrauit, dicens: Hodie completa eſt hæc ſcriptura in auribus ueſtris: Et nūc de eodem dicitur: quod poſt paſsionem ad patrem cruentus aſcenderit, neceſsitate compellimur, omnia quæ dicuntur in primo accipere ſaluatoris aduētu. Neque enim fieri poteſt, quod plerique C noſtrorū facere nitunt, ut uarient tempore quæ operib. copulata ſunt: nec negamus ſudoris eſſe maximi, hæc omnia ſibi cōiungere, & ſic ſpiritualiter explenda in cōſummatione mōſtrare, ut Chriſto & iuxta carnē & iuxta ſpiritū, iam cōpleta doceamꝰ. Quia igitur uenit filiæ Siō ſaluator: cuiꝰ merces cū eo eſt, & opus illius corā illo, & egreſſus eſt iuſtꝰ ut ſplendor, & ſaluator accenſus eſt ut lampas: gauiſuſque ſpōſus ſuper ſpōſa ſua eccleſia, imò exultauit ſuper eam deus ſuus, qui & ipſe ſpōſus & dn̄s eſt: ꝓpterea ſecundum aſſumptionē carnis & paſsionē crucis dicitur ad eum: Vt intin- Pſal.67.e gat pes tuus in ſanguie. Et ſub Iudę uocabulo in Geneſi ꝓphetat: Iuda, te lau- Gen.49.b dabunt fratres tui: Manus tuæ in ceruicib. inimicorum tuorū, adorabūt te filij patris tui: Catulus leonis Iuda, ad prædā fili mi aſcēdiſti, requieſcens accubuiſti ut leo & quaſi leæna: quis ſuſcitauit eū? Et iterū: Ligans ad uineā pullū ſuū, & ad uitem, ô fili mi, aſinā ſuam: lauabit uino ſtolā ſuā, & ſanguine uuæ palliū ſuū. Iſte eſt quem angelicæ poteſtates uidentes ad patrē aſcendere cruentū, imperāt cæteris angelis, & ab eis audiūt: Leuate por- D tas principes ueſtri, & eleuamini portæ æternales, & in- Pſal.23.b troibit rex gloriæ. ꝗs eſt iſte rex gloriæ? dn̄s fortis & potens, dn̄s fortis in prelio. Et iterum: Dominus uirtutum ipſe eſt rex gloriæ. Hæc præmiſimus, ut cū alijs teſtimonijs, etiā præſens capitulū congruere doceamus. Vnde & in Cantico dicit canticorū: Fratruelis meus rubicun- Cant.5.c dus & candidus: rubicundus, in paſsione: candidus in reſurrectione. Interrogāt igit angeli, rei nouitate perterriti. Myſteriū eñ paſsionis & reſurrectionis Chriſti, ſecundū apoſtolū Paulū, cunctis retro generationib. fue- 1.Cor.2.b rat ignoratum. Quis eſt iſte qui de terra cruentus aduenit? אֱדוֹם quippe in linguā noſtrā & terrenus & cruētus exprimitur. Tinctis ueſtibus de Boſra: Quod multi pio errore lapſi, putant de carne domini intelligi: id eſt בָּשָׂר quod uerbū, ſi carnem ſignificaret, ſcriberetur per mediā literam ש Nunc aūt per צ ſcribitur, & interpretat firma atque munita. Quod uel de Hieruſalem accipimus, quæ firmiſsimis muris fuit antè circundata in qua paſſus eſt dn̄s. Vel de inferno. De quo in quinquageſimoquinto & centeſimoprimo pſalmo ſcriptum eſt: Quis deducet me in ciuitatem munitam? in qua clauſę ſunt animæ mortuorum, & circundata eſt firmiſsimis cuſtodijs. Sciendū quoque quod iuxta hiſtoriam, בָּצְרָה non ſit in Edom, ſed in Moab. Sequitur: Sic formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ. De quo & quadrageſimus quartus pſalmus canit: Formoſus decore præ filijs hominum. Accingere gladio tuo ſuper fœmur tuum potentiſsime. Specie tua & pulchritudine tua: intende proſpere, procede & regna. Pro quo Septuaginta tranſtulerunt, βία μετὰ ἰσχύος: id eſt, uiolentia cum fortitudine. Quod quem ſenſum habeat, prudens lector inquirat. b ¶ *Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum, &c.*] Reſpondit dominus interrogantibus angelis: Quæritis, qui ſim, qui

A ad cœlos cruent⁹ aſcendã: & ſanguis quo aſperſus ſum,
Ioan. 5.d nõ mihi deformitatẽ tribuerit, ſed decorẽ. Ego ſum, cui
Pſal. 71.a pater tradidit omne iudiciũ. De quo & pſalmiſta dicebat: Deus iudiciũ tuũ regi da, & iuſtitiã tuam filio regis. Qui loquor iuſtitiã: ut malis mala, & bonis retribuam bona, qui ueni pugnare contra aduerſarias poteſtates, & captiuis prædicare remiſsionẽ, & uinctos de carcere liberare, ut & aduerſarij pœnas, & captiui ſentiãt libertatẽ. a ¶ *Quare ergo rubrũ eſt indumẽtũ tuũ, &c.*] Vbi nũc dicitur, rubrum, in Hebræo legitur אדום Ergo & ſuprà ubi ſcribit Edõ, nõ loci uocabulũ eſt, ſed nomẽ ſanguinis. Rurſum autem angeli ſciſcitantur, & dicunt: Didicimus quod tu ſis qui loqueris iuſtitiã, & ſal⁹ omniũ in tuo ſit iudicio cõſtituta: Nunc ſcire uolum⁹: quare ueſtimẽta tua ſint uelut muſto tincta, aut qd cauſæ extiterit, ut tunicã quæ deſuper texta eſt, &
B ſcindi non poteſt, & de utero uirgĩali tãtum cãdorẽ habuit, quantum nullus fullonum poſsit facere ſuper terrã, ſanguine cruentares: Magis enim tibi clemẽtia cõuenit, ꝙ crudelitas: magis cãdor quàm cruor. Quibus reſpondit dominus: nõn uno uerſiculo, ut prius, ſed multis uerbis, ut omnia doceat ignorantes, ne rurſum quærere compellant. b ¶ *Torcular calcaui ſolus, &c.*] Lxx. pro eo quod nos diximus, torcular calcaui ſolus: interpretati ſunt, plenum conculcatũ, quod magis cum ſuperiori capitulo legendum eſt, quàm ut ſit ſequentis principium. Pro torculari, quod Hebraice dicitur גַּת Theodotio ipſum uerbum Hebraicum poſuit פּוּרָה Sed melius in hoc loco Symmachus, quem & nos ſecuti ſumus. Verbum enim פּוּרָה ambiguũ eſt, & tam torcular quàm lagunculam plerunq; ſignificat. Dicendum eſt itaq; de torculari, quod iuxta ſcripturæ ſanctæ conſuetudinem, interdum pro ultione atq; ſupplicijs ponitur peccatorum. Interdum in cõgregatione nouorum fructuum. Pro pœnis ponitur atq; tormentis: quãdo Hieremias in lamentationib. plangens euerſionem Hieruſalẽ loquitur: Torcular calcauit dominus
Tren. 1.c uirgini filiæ Iuda, ideo ego ploro. In bonã partẽ inſcribuntur pſalmi pro torcularib. octauus & octogeſimus tertius. De quibus in ſuis locis, ſi uita comes fuerit, dño præbente dicetur. Hoc torcular, in quo & malis ſupplicia, & bonis prẽmia à ſaluatore calcant̃: ſolus ipſe calcauit, nullumq; habuit adiutorẽ. Neq; enim angelus, aut archãgelus, throni, dominationes: aut ulla cœleſtiũ poteſtatũ, humanũ corpus aſſumpſit, & pro nobis paſſus

H E B. ad ſaluãdũ. a Quare ergo rubrũ eſt indumẽtũ tuũ, & ueſtimenta tua ſicut calcãtiũ in torculari? b Torcular calcaui ſolus, et de gẽtib. nõ eſt uir mecũ. Calcaui eos in furore meo, et cõculcaui eos ĩ ira mea, et aſperſus eſt ſanguis eorũ ſup ueſtimenta mea, & oĩa indumẽta mea pollui. Dies em̃ ultiõis ĩ corde meo: annus redẽptionis meę uenit. Circũſpexi, & nõ erat auxiliator: q̃ſiui, & nõ erat q̃ adiuuaret. Et ſaluauit mihi brachiũ meũ, et ĩdignatio mea ipſa auxiliata eſt mihi. Et cõculcaui populos in furore meo, & ĩebriaui eos ĩ indignatiõe mea, & detraxi in terrã uirtutẽ eorũ. c Miſeratiõũ dñi recordabõr: laudẽ dñi ſup oĩb. quæ reddidit nobis dñs, et ſup multitudĩe bonorũ domui Iſrael, q̃ largit⁹ eſt eis ſecũdũ indul-

S E P. ſalutaris. Quare rubra ſunt ueſtimenta tua, & indumẽta tua ſicut calcantium torcular, plenũ conculcatum? Et de gentibus non eſt uir mecum, et conculcaui eos in furore meo, & cõfregi eos quaſi terrã: & deduxi ſanguinem eorum in terrã, & omnia ueſtimenta mea inquinaui. Dies enim retributiõis uenit eis, et annus redemptionis adeſt. Aſpexi, et nõ erat auxiliator: conſideraui, & nullus qui præberet auxilium: & eruit eos brachiũ meũ, & furor meus aduenit: & conculcaui eos in ira mea: et deduxi in terrã ſanguinem eorũ. Miſericordiæ dñi recordatus ſum, uirtutes domini recordabor in omnibus quæ reddidit nobis, domin⁹ iudex bonus domui Iſrael, retribuet nobis ſecundum miſeri-

eſt, & cõculcauit aduerſarias fortitudines atq; cõtriuit, C
niſi ille qui loquit̃ in pſalmo: Saluũ me fac dñe, qm̃ de- Pſal. 11
fecit ſanctus: In tantũ, ut etiã cõfidentiſsimus, & in fidei ueritate firmiſsimus apoſtolus Petrus, timore territus Matth. 26
fugerit, imò dñm negarit. quodq; ſequit̃: Et aſperſus eſt ſanguis eorũ ſup ueſtimẽta mea, & omnia indumenta mea pollui: Nequaquam ſic intelligendum, ut dæmones & aduerſarias poteſtates, ſanguinem habere credamus. Sed tropolo- Tropol.
gice accipienda ſunt omnia: quando clemẽtiſsimus deus ad erudiendũ populũ ſuum, & captiuitatis uinculis liberandum, hoſtes ferire cõpellitur. Dies em̃, inquit, ultionis in corde meo, annus redẽptionis meæ uenit. De quo & ſuprà legi- Supra
mus in bonã partẽ, prædicare annũ domini acceptũ: Et diẽ retributiõis deo noſtro: & nũc tã in malam quàm in bonã. In malã: Dies em̃ ultionis in corde meo. In bonam: Ann⁹ re- D
demptionis meę uenit, ut eo tẽpore quo puniuntur aduerſarij, dei populus liberaretur, imò redimatur precioſo ſanguine agni, qui in Ioannis Apocalypſi dicitur trucidat⁹. De hac retributiõis die, & Moyſes ſancto ſpiritu prophetabat: Et retribuet uindictã inimicis, & odientib⁹ ſe reſtituet. Deut. 32
Circunſpexi, & non erat auxiliator: quæſiui, & non erat qui adiuuaret. Qui & in pſalmo dixerat: Et expectaui q Pſal. 68
contriſtaretur, & non fuit: & qui cõſolaretur, & non inueni. Ipſe enim cum eſſet in forma dei, nõ eſt rapinã ar- Phil. 2
bitratus æqualẽ ſe eſſe deo, ſed exinaniuit formã ſerui accipiens, & factus obediens patri uſq; ad mortẽ, mortem aũt crucis: & propterea donauit ei nomẽ ſuper omne nomẽ, ut ſaluaret ſibi credentes dextera ſua, & indignatio eius quæ erat cõtra aduerſarios, dei populum liberaret. Siue eruit credentes in brachio ſuo, & furorem ſuum ultrà nõ diſtulit: deduxitq; ſanguinem eorum in terram, uel dæmonum τροπικῶς, uel certe ſanguinem Iudæorum: pro quo cæteri interpretes, contentionẽ tranſtulerunt: Qui omni ſtudio nitebantur, ut uinctum populum non dimitterent. c ¶ *Miſerationũ domini recordabor, &c.*] Finito, ut nos arbitramur primo, ut pleriq; æſtimant ſecundo ſaluatoris aduẽtu: in quo ſubauditur iudicantis, imò pugnãtis uox, ſuosq; & populi ſui aduerſarios trucidãtis: cruẽtus uictorq; deſcribit̃: Incipit alia προσωποποιΐα, in qua ex perſona populi propheta loquit̃: enarrãs beneficia in ſe dei & ſui cordis duritiã, ob quam & Hieruſalem incendio, & Iſrael captiuitati traditus ſit. Quod Iudæi ad Babylonica referunt tempora: Nos

A Nos autẽ ordine & ratione monſtrauimus, de præſenti dici tempore, in quo Romanis ſeruiũt, & excluſo Iſraele, gentiũ turba ſucceſsit. Curramus igitur per ſingula orationis mẽbra, & ea, ne lacinioſa ſit expoſitio, breuiter diſſeramus: Preſſus pondere malorũ, in nullo alio niſi in dei miſericordia ſpem habeo: q facit miſericordiam in milia diligẽtib. ſe, & extẽdit miſericordiã ſuã his q cognoſcũt eũ. Ex quo oſtẽdit̃, diligentibus & cognoſcentib. deũ, miſericordiã dñi ſubuenire: nõ eſt em̃ uolẽtis,
Rom. 9.c neq; currẽtis, ſed miſerẽtis dei. Et: Niſi do-
Pſal. 126.a min⁹ ędificauerit domũ, & cuſtodierit ciuitatẽ: in uanũ uigilat q ędificat & cuſtodit eã. Ipſe em̃ uirtutẽ tribuet ut faciam⁹ fortitudinẽ & poſsi-
Hier. 16.d mus dicere: Fortitudo mea & auxiliũ & refugiũ meum in die malorũ meorũ. Quę in præſenti loco, nõ ꝓ uitijs atq; peccatis: ſed ꝓ anguſtijs debem⁹ accipere. Quod autẽ iuxta Lxx. ſequit̃: Virtutes dñi recordabor in omnibus quę retribuit mihi: ꝓ quo in Hebraico laudes dñi cõtinent̃: ſigna intelligamus atq; miracula, pro
B quib. ponunt̃ ſæpe uirtutes: ut ibi, Gloriã meã alteri nõ
Eſai. 42.b dabo, nec uirtutes meas ſculptilibus. Et alibi: Virtutes eius in inſulis nunciabũt, uel gentib. totius mundi, uel eccleſijs quę firma mole fundatæ ſunt, & feriunt̃ potius ꝙ ſubuertuntur. Interdũ uirtus nequaꝙ pro fortitudine accipitur atq; miraculis, ſed pro cõuerſatione bona,
2.Pet. 1.b ut illud eſt apoſtolorum, Petri: Miniſtrate in ſciẽtia ue-
Phil. 4.b ſtra uirtutem. Et Pauli: Si qua uirtus, & ſi qua laus. Iuxta quod & in alio loco dicitur: Melior eſt ſterilitas cũ uirtute. Prior uirtutis intelligentia, deo: ſecunda, hominibus conuenit. Pro eo autem quod nos interpretati ſumus: Super omnib. quæ reddidit nobis dominus, quod poteſt & in bonam & in malam partẽ accipi: Symmachus manifeſtius, in bonorũ poſuit retributione, dicens: Pro omnibus in quibus benefecit nobis, & pro multitudine bonitatis, quã ſuper domũ Iſrael exercuit. Pro quo Lxx. tranſtulerunt: κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, id eſt, Dominus iudex bonus domui Iſrael, retribuit nobis ſecundum miſericordiã ſuam & ſecundum multitudinem iuſtitiæ ſuæ. Hoc autem non poteſt dicere, niſi ille qui intelligit ſuſtinere quæ patitur. Deniq; in ſeptuageſimo ſecundo pſalmo, cuius exordium eſt: Quàm bonus Iſrael deus, his qui recto ſunt corde, loquitur propheta ex perſona eorum qui dei iudicijs perturbantur: Mei autem penè moti ſunt pedes: penè effuſi ſunt greſſus mei, pacem peccatorum uidens: & cætera uſq; ad finem pſalmi. Vnde apoſtolus Paulus qui dominum iudicem bonum iuſtumq; cognouerat, loqui-
2.Tim. 4.b tur cõfidenter: Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quam reddet mihi iuſtus iudex. Non ſolum autẽ mihi, ſed & omnibus qui diligũt aduentũ domini & ſaluatoris noſtri. Nec eſt inter bonũ & iuſtum, ut hæretici uolũt, ulla
Rom. 7.c diſtãtia, eodem ſcribente: Ergo lex ſancta eſt, & mandatum ſanctum & iuſtum & bonũ, ut uidelicet bonitas in

H E B. dulgentiã ſuã, & ſecundũ multitudinẽ miſerationũ ſuarũ. Et dixit: a Veruntamẽ popul⁹ meus eſt, filij nõ negãtes: & fact⁹ eſt eis ſaluator. In omni tribulatione eorũ nõ eſt tribulatus, & angelus faciei ei⁹ ſaluauit eos in dilectione ſua, et in indulgẽtia ſua: ipſe redemit eos, & portauit eos, & leuauit eos cũctis dieb. ſeculi. Ipſi autem ad iracundiã prouocauerũt, & afflixerũt ſpiritum ſancti eius, et cõuerſus eſt eis in inimicum, et ipſe debellauit eos. Et

S E P. ſericordiam ſuam, & ſecundũ multitudinem iuſtitiæ ſuæ. Et dixit: Non populus me⁹ filij, nequaꝙ reꝓbabũt. Et factus eſt eis in ſalutẽ ex omni tribulatione eorũ: nõ legatus, neq; angelus, ſed ipſe ſaluauit eos, quod diligeret illos, et parceret eis: ipſe redemit eos, et ſuſcepit illos, & exaltauit omnibus diebus ſeculi. Ipſi autem non crediderunt, & exacerbauerũt ſpiritum ſanctum eius: conuerſus eſt eis in inimicum, ipſe pugnauit contra eos. Et

genere, & iuſtitia intelligat̃ in ſpecie. Quamobrẽ ſcribit C
ad Romanos: Vix enim pro iuſto quis moritur: nã pro Rom. 5.a
bono forſitan quis audeat mori. a ¶ *Et dixit: Veruntamẽ populus meus eſt, &c.*] Vbi nos interpretati ſumus: In omni tribulatiõe eorũ nõ eſt tribulatus, qđ Hebraice dicit̃ בְּכָל־צָרָתָם לֹא־צָר. לא eſt negãtis aduerbium, & pro nõ, legi poteſt, & pro ipſe: ut ſit לו ſenſus: In om̃i tribulatione eorũ ipſe eſt tribulatus, i. deus, ut nõ ſolũ peccata, ſed & tribulationes noſtras ipſe portaret. Ipſe em̃ infirmitates noſtras portat, & ꝓ nobis dolet. Porrò Lxx. poſuerũt aliud quod in Hebræo nõ habetur, οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἔσωσεν αὐτούς, id eſt, Non legatus, neq; angel⁹, ſed ipſe ſaluauit eos, de quo in ſuo dicemus loco. Dixit igit̃ de⁹ q iuſtus eſt iudex domui Iſrael, & auſteritatẽ iuſtitiæ clemẽtia mitigat iudicantis. Genui quidem filios & exaltaui, Suprà 1.d
& ipſi ſpreuerunt me. Veruntamen quia populus meus ſunt, & ſemel filij nominati: non peribunt in perpetuũ. Si me ſpernere & negare deſierint, ſentient ſaluatorem, qui in omni tribulatione eorum ipſe tribulatus eſt. Si- D
ue non eſt tribulatus, ut parumper eos deſereret, & nudatos auxilio ſuo cogeret ad rogandum. Vel certe nequaquam tribulauit eos, ſed econtrario cæteris perſequentibus adiutor fuit: miſitq; angelum ſuum qui eos de periculo liberaret. Aut iuxta Lxx. non per angelos & prophetas & alios ſanctos uiros ſaluare uoluit populum ſuum: uerum ipſe deſcendit ad oues perditas do- Luc. 15.a
mus Iſrael, ut ouem morbidam ſuis humeris reportaret, & drachmã quæ perierat inueniret: & luxurioſo filio reuertenti lætus occurreret, propter quod ſponſa dicit in Cantico canticorum: Oſculetur me oſculis oris Cant. 1
ſui. Nequaꝙ per patriarchas Moyſen & prophetas, ſed meum corpus aſſumat, in mea carne uerſet̃, uerbum caro fiat: & ſic oſculetur me, habitans in me, ut ſit Emmanuel. Nequaꝙ igitur ut legatus, nec ut angelus, ſed ipſe ſaluabit eos, qui receperunt ſalutem, non operum merito, ſed charitate dei. Sic enim dilexit deus mundũ, ut Ioan. 3.b
filium ſuũ unigenitũ daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat uitã æternã. Quod ſi prudens lector tacita cogitatione reſpõderit: quare multi nõ ſunt ſaluati, ſi ipſe ſaluauit eos & dilexit & pepercit filijs ſuis, & redemit eos ſanguine ſuo: ſuſcepitq; & exaltauit aſſumptos? Infertur cauſa perſpicua. Ipſi aũt non crediderunt, & exacerbauerũt ſpiritũ ſanctum eius, ſiue ſancti illius, quod Hebraice dicitur קָדְשׁוֹ Voluit itaq; deus ſaluare cupientes: & prouocauit ad ſalutẽ, ut uoluntas haberet præmiũ, ſed illi credere noluerunt. Alioquin & de Ioanne ſcriptum eſt: Fuit homo miſſus à deo, cui no- Ioan. 1
men erat Ioannes: hic uenit ut præberet teſtimoniũ luci, ut omnes crederent per eum. Nec ſtatim in culpa eſt ſi plures credere noluerũt, ſed uoluntas uenientis hæc fuit, ut omnes crederent & ſaluarentur. Sin aũt qui exaſperauerit & afflixerit ſpiritũ ſanctum, uel ſancti eius, id eſt Chriſti, deum exaſperat: eiuſdẽ ſpiritus ſanctus cum patre

A patre filioq; naturę eſt. Quamobrē Apoſtolus pręcipit: Ephe.4.g Nolite contriſtare ſpiritū ſanctum, in quo ſignati eſtis. Qui ſpiritꝰ ſanctus recedit à corpore ſubdito peccatis: Sap.1.a Et in peruerſam animā non ingredit̃ ſapientia. Vnde & Dauid cōſcientia peccatorū, ne ſpiritū ſanctū perderet, Pſal.50. precabatur dicēs: Et ſpiritū ſanctū tuum ne auferas à me. Vt aūt ſciamus omnē ꝗ exaſperat ſpiritū ſanctum, deū offendere, & de amico inimicū & hoſtē fieri: Petrus apoſtolus ſignificantius in apoſtolorum Act.5.a Actib. loquit̃: Quare conuenit uobis mētiri ſpiritui ſancto? nō eſtis hominib. mētiti, ſed deo. Iſte eſt ſpiritus ſanctus, de quo in Euāgelio dominus dicebat: Ioan.14.b Si diligitis me, mandata mea ſeruate, & ego petā patrē, & aliū paracletū dabit uobis, ut ſit uobiſcū in ſempiternū, ſpiritū ueritatis. De quo & in Sapientia reperimus, quæ nomine Salomonis ſcribit̃: Sap.1.b Sanctus eñ ſpiritus diſci B plinæ fugiet dolū, & recedet à cogitationib. ſtultis. a ¶ *Et recordatus eſt dierum ſeculi Moyſi, &c.*] Dominus ꝗ de protectore factus eſt aduerſariꝰ populi Iudæorū, qui ad iracundiā prouocauerūt ſpiritū ſanctū eius, & debellauit eos: Ipſe recordatus eſt antiquorū dierum, quando pro eis Moyſes in extremo deprecatus eſt, dicens: Exod.32.g Aut dimitte eis hanc noxam: aut ſi non facis, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti. Veteris igitur Eſaias recordatus hiſtoriæ, dicit: Vbi eſt ille Moyſes qui eduxit eos de rubro mari? ubi eſt paſtor ouium? ubi ille qui cum cæteris paſtoribus gregis domini laborauit? Qui impetrauit & poſuit ſpiritū dei oratione & precibus ſuis in grege domini? Aut certe ita intelligendū: Vbi eſt illa clementia dñi, qua quondā miſertus eſt populo ſuo: ut ſpiritus quoq; ſancti eis gratiam tribueret? Qui eduxit in dexteram partem, nō in Ibid.14.e ſiniſtrā, Moyſen ſeruū ſuum brachio maieſtatis ſuę: qui ſcidit aquas ante eos, ut faceret ſibi nomē ſempiternū: ut uſq; in præſentē diem illius potentia narraretur? Duxit enim populū ſuum per immenſas aquarū abyſſos, quaſi equū per ſolitudinē, & iumenta per planū, & ſpiritus dñi ductor eius fuit, id eſt gregis dñi. Spiritū autē hic angelum debemus intelligere, qui ductor fuit populi Iſrael, Pſal.103.a iuxta illud quod ſcriptum eſt: Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignem urētem. Et Heb.1.d in epiſtola ad Hebræos: Iſti ſunt adminiſtratorij ſpiritus, qui mittunt̃ in miniſteriū, propter eos qui poſſeſſuri ſunt ſalutem. Conſideremus illud quod in Actibus

HEB. a Et recordatꝰ eſt dierū ſeculi Moyſi populi ſui. Vbi eſt ꝗ eduxit eos de mari cū paſtorib. gregis ſui? ubi eſt qui poſuit in medio eius ſpiritū ſancti ſui? Qui eduxit ad dexterā Moyſen brachio maieſtatis ſuę, qui ſcidit aquas ante eos ut faceret ſibi nomen ſempiternū: ꝗ duxit eos per abyſſos quaſi equū in deſerto non impingentē. Quaſi animal in campo deſcendens ſpiritus domini ductor eius fuit, ſic adduxiſti populū tuū ut faceres tibi nomen gloriæ. b Attēde de cœlo, & uide de habitaculo ſancto tuo, & gloriæ tuæ. Vbi eſt zelus tuꝰ & fortitudo tua? multitudo uiſcerū tuorū, & miſerationū tuarum ſuper me continuerūt ſe. Tu eñ pater noſter: & Abraham neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos. Tu dñe pater noſter, redemptor noſter, à ſeculo nomē tuum. Quare

SEP. Et recordatꝰ eſt dierū antiquorū ꝗ eduxit de terra paſtorē ouiū, ubi eſt ꝗ poſuit ĩ eis ſpiritū ſanctū? qui eduxit dextra Moyſen brachiū glorię ſuę. Sic eduxit populū ſuū ꝑ ualidā aquā in cōſpectu eiꝰ, ut faceret ſibi nomē ſempiternū. Adduxit eos ꝑ abyſſum ſicut equū per ſolitudinē, & nō laborauerūt. Et ſicut iumenta ꝑ cāpū deſcēdit ſpiritus à dño: & dux eorū fuit, ſic adduxiſti populū tuū ut faceres tibi nomen gloriæ. Cōuertere de cœlo, & uide de domo ſancta tua, & gloriæ tuæ: ubi eſt zelꝰ tuꝰ et fortitudo tua? ubi eſt multitudo miſericordiarū tuarum, & miſerationum tuarū qua ſuſtinuiſti nos? Tu enim es pater noſter: quia Abrahā nō cognouit nos, & Iſrael nō cognouit nos. Sed tu dñe pater noſter libera nos, à principio nomē tuum ſuper nos eſt. Quare

Apoſtolorū ſcribit̃: Spiritus dñi rapuit Philippū, & nō C uidit eū ultra eunuchus, an ſuper angelo debeamus ac Act.14 cipere. Sunt qui angelum in ſpiritu ſancto hæc fuiſſe teſtent̃. Manifeſta percurrimus, ut in obſcuriorib. immoremur. b ¶ *Attende de cœlo & uide, &c.*] Qui tāta populo tuo pręſtitiſti, quę ſuperior ſermo narrauit, ut ſpiritus quoq; tui dignos nos cōſortio duceres: nūc quoque attende de cœlo & uide opera noſtra, ſi tamē te digna ſūt. Quare auertis faciē Pſal.43 tuā à nobis? Cœlum aūt dicitur habitaculum ſanctū, & domꝰ gloriæ eius, iuxta illud: Cœlū mihi thronus eſt: Infra 66 terra aūt ſcabellū pedū meorū. Et in alio loco: Qui Pſal.2 habitat in cœlis, irridebit eos. Et: Ad te le Pſal.122 uaui oculos meos, qui habitas in cœlo. Nō quo omnipotēs deus qui tenet cœlū palmo, & terrā pugillo, ullo claudat̃ loco: ſed quo quæ ſanctiora ſunt, illiꝰ locꝰ & habitaculū eſſe dicāt̃. Deniq; Salomō ꝗ ædificauit domū D dei, ad eū precās loquitur: Cœli cœlorū 2 Par. & terra nō ſufficiunt tibi. Et in oratiōe dominica dicitur: Fiat uolūtas tua ſicut in Matt.6 cœlo, ita & in terra. Vbicūq; ergo fit uolūtas dei, illud eſt habitaculū eius, & domus dei. Quod aūt ſequitur: Vbi eſt zelus tuus, & fortitudo tua? Illo teſtimonio diſſeramus, quod per Ezechiel ad Hieruſalem dicit deus, quæ ſequuta fuerat amatores ſuos: Iam non iraſcar tibi, & zelus meus receſſit à te. Et eſt ſenſus: Quia peccauimus, & nos odiſſe cœpiſti, receſſit à nobis zelus tuus, qui non recedit quādo loquitur per Zachariam: Zelatus ſum Sion & Hieruſalem zelo magno. Zach. Vnde & in conſequentibus ait: Et iraſcar ſuper gentes quæ congregatæ ſunt aduerſum eam in circuitu. Recedente autem zelo, recedit & fortitudo dei, & paternorum uiſcerum ſuperatur affectus, dum magnitudine peccatorum, incredibilis dei clementia uincitur, ut contineat ſe ſuper auxilio meo, qui me oppreſſum uidere non poterat. Tu enim, inquit, es pater noſter, qui creator es omnium. Neſcit nos Abraham, & ignorat Iſrael, quia te offendimus, nec cognoſcunt filios, quos à deo ſuo intelligunt non amari. Subita naſcitur quæſtio: Quare Abraham & Iſrael, hoc eſt, Iacob poſuerit, & Iſaac nomen tacitum ſit? Ad quod reſpondebimus: Principio & fine poſito, etiam media nominari. Siue ita: Abraham de gentibus uocatus ad fidem eſt: & pro qualitate prioris & conſequentis conditionis, mutationem ſortitus eſt nominis. Iacob quoq; ut

A ut appellaret̃ Iſrael, multo ad id labore peruenit. Vnde Gen.17.a & Abraham tres habuit uxores, & Iacob quatuor: Iſaac uero ab initio uſq; ad finē nomē poſſedit antiquū: & eccleſiæ indicās caſtitatē, una fuit uxore cōtētus. Iſti igit̃ ꝗ precant̃ de peccatoribꝰ cōmutationē in meliorē ſtatū, eorū aſſumūt ſimilitudinē, quibus læta poſt triſtia ſucceſſerūt. Hoc aūt eſt omē qđ poſtulāt: ut quia pater eorū eſt, & hoc eos dignatus eſt nomine: nō obliuiſcat̃ filiorū ſuorū, ne ꝑ ipſos nomen dei blaſphemet̃ in gentibꝰ. a ¶ *Quare errare nos feciſti, &c.*] Epiſtola quā ſcribit Paulꝰ ad Corinthios: cum ad unius ſcribat̃ populum ciuitatis, pro uarietate habitantiū, id eſt, ſanctorū & peccatorū nunc laudat eos, nūc corripit, nūc docet, nūc reprehēdit: ꝓuocat ad cōtinētiā, nuptias nō recuſat, retrahit ab idololatria, inſtruit reſurrectionem, digamiæ porrigit manū; ne locū tribuat fornicatio B ni. Hoc diximꝰ, ut pręſens quoq; capitulū, ꝓ omē ex populi deū depræcātis oratione cōtexit̃, uel iuſtorū intelligamꝰ eſſe, uel peccatorū. Et nunc laudare dñm, nūc mouere domino quæſtionē, & ſuā referre culpā in deum. Vnde & poſt cætera etiā hoc loquunt̃: Quare errare nos feciſti dñe de uijs tuis: uel ſeduxiſti nos de uia tua, induraſti cor noſtrū ne timeremus te? Non quo deus erroris cauſa ſit & duritiæ, ſed quo illius patiētia, noſtrā expectātis ſalutē, dum nō corripit delinquentes, cauſa erroris duritiæq; uideatur. Vnde quibuſdā uehementer iratus, à Oſee 4.c percutiēdo manū ſuſpendit, & loquitur: Non uiſitabo ſuper filias ueſtras cum fuerint fornicatæ, & ſuper ſpōſas ueſtras cum adulterauerint. Heb.12.b Flagellat eñ omnē filiū quem recipit: & ad hoc percutit, ut emendet. Deniq; qui nequaq; filiorū uocabulū perdiderūt, ſed per pœnas Pſal.88.c retrahunt̃ ad pœnitentiā, dicit de eis: Viſitabo in uirga iniquitates eorū, & in flagellis peccata eorū: miſericordiam aūt meam nō auferā ab eis. Eſt enim triſtitia quæ ducit ad uitam, & eſt triſtitia quæ ducit ad mortem. Vnde & peccator loquit̃ in pſalmo: Ibid.43.c Declinare feciſti ſemitas noſtras à uia tua, & humiliaſti nos in loco afflictionis: Num.32.c Et ꝑ quadraginta annos errat populus in deſerto: ut priorē uiā non inueniat, nec ad Aegyptios reuertat̃. Oſee 2.a In Oſee quoq; ſepiuntur ſemitæ Hieruſalē, & claudun tur ſpinis: ne ſequatur amatores ſuos, & neceſſitate cōpulſa, reuertatur ad uirū ſuū priſtinū: Exo.4.e & Pharaonis dicitur deus induraſſe cor ne dimitteret populū eius, & ut decē plagis affligeretur. Quam quæſtionē diligentiſſime Paulus diſſeruit ad Romanos. Rom.9. Et nos in quodā opere perſtrinximus. Conuertere, ait, domine, ſiue cōuerte nos propter ſeruos tuos Abrahā & Iſrael, ꝗ nō cognouerūt nos, uel quos eſſe in populo credimus. Quaſi ad nihil eñ & abſq; ullo labore populū tuum ſanctū poſſederūt aduerſarij noſtri: ſiue cōuerte nos, ut iuxta Lxx. C paululū poſſideamus mōtis ſancti tui: quia totū mōtē tuū poſſidere nō poſſumus: ut cum partē habuerimus, ueniamus ad plenitudinē eius, & cōtemplemur gloriā unigeniti à patre plenum gratiæ & ueritatis. De quo in hoc eodē ꝓpheta dicit̃: In nouiſſimis diebus manifeſtus erit mons dñi. De eo aūt quod ſuprà poſitum eſt: Supra 2.a Quare errare nos feciſti? quo ſenſu accipiendū ſit: pleniſſime docet Hieremias: Hier.20.b Seduxiſti me domine, & ſeductꝰ ſum, tenuiſti & poſuiſti. Dū eñ mihi clemētiā polliceris, & quaſi miſericors pater diſſimulas duritiā, & artifex medicus abſcōdis ferrū acutiſſimū, ne ægrotantē terreas anteq; cures, feciſti me negligētē: ꝓpter qđ & de Hieruſalē dicit deus: Oſee 2 Ecce ego ſeducā eā & ponā eā quaſi deſertū: & ſtatuā eā ſicut terrā abſque aquis, & loquar ad cor eius, & dabo poſſeſſiones eius inde, & uallē Achor ad D aperiendā intelligētiam. Conſideremus ordinem ſingulorū: ſeducit eam, & facit eſſe deſertā, & abſq; aqua, ut uirtutū patiatur ſitim. Quæ poſtquā dixerit: Sitiuit in te anima mea, ꝙ multipliciter tibi caro Pſal.41.a mea: tunc loquetur ad cor eius, & lugentem conſolabitur. Et dabit ei poſſeſſionem inde, hoc eſt de pœnitentia & de mœrore qui operatur ſalutem: Et humilitas cōturbati cordis eius: hoc enim interpretat̃ uallis Achor: aperit intelligentiā, ne ignoret creatorem ſuum. Hoſtes, ait, noſtri conculcauerūt ſanctuarium tuum. Haud dubium quin templum ſignificet: quod uictores calcauere Romani. Et facti ſumus ſicut in principio antequam uocaremur in Abraham: & dum eſſemus in Aegypto, Oſee 3.b non habentes deum: nec reges, nec principes, nec prophetas, nec legem mandatorum dei: quæ omnia poſt paſsionē completa ſunt domini, hodieq; complentur. Dicentibus enim illis: Sanguis eius ſuper nos & ſuper Matt.27.c filios noſtros, manet maledictio ſempiterna. Et non dominatur eorum deus, neq; inuocatur nomen illius ſuper eos dum nequaquam dei populus nuncupatur.

HEB. a Quare errare nos feciſti dñe in uijs tuis: induraſti cor noſtrū ne timeremꝰ te? cōuertere ꝓpter ſeruos tuos trib. hæreditatis tuę. Quaſi nihilū poſſederūt populū ſanctū tuū, hoſtes noſtri cōculcauerūt ſāctificationē tuā: Facti ſumꝰ quaſi in principio: cum nō dñareris noſtri, neq; inuocaret̃ nomē tuū ſuper nos.

CAP. LXIIII.

VTinā b diſrumperes cœlos, & deſcenderes, à facie tua montes defluerent. Sicut exuſtio ignis tabeſcerent, aquę arderent igni: ut notū fieret nomen tuum inimicis tuis, à facie tua gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, non

SEP. Quare ſeduxiſti nos dñe de uia tua ſancta: induraſti corda noſtra ut nō timeremus te? cōuertere ꝓpter ſeruos tuos, ꝓpter tribꝰ hęreditatis tuę: ut modicū poſſideamꝰ montis ſancti tui: aduerſarij noſtri cōculcauerūt ſanctuariū tuū: facti ſumꝰ quaſi à pricipio cū nō dñareris noſtri, neq; inuocatū eſt nomē tuū ſup nos.

CAP. LXIIII.

SI aperueris cœlum, tremor apprehēdet ex te montes, & liqueſcent ſicut cera à facie ignis liqueſcit, & comburet ignis aduerſarios: et manifeſtum erit nomen tuum in aduerſarijs, à facie tua gētes turbabuntur: cum feceris glorioſa, tremor

CAP. LXIIII.

V*Tinam diſrumperes cœlos, & deſcenderes, &c.*] Quoniam hoſtes noſtri conculcauerunt ſanctuariū tuum, & facti ſumus quaſi in principio, quando non inuocabatur nomē tuum ſuper nos: Propterea deprecamur & dicimus: Vtinā diſrumperes cœlos, & deſcenderes: & qui ſemper promitteris, tu aliquando promiſſa compleres. Hoc autē eo tempore dicebat̃, quando necdū ſaluator aduenerat: nec de utero uirginali naturæ noſtræ atque ſubſtantiæ aſſumpſerat hominē quem ſaluaret: ut ſicut portauimus imaginem terreni, portemus imaginē ſupercœleſtis. Quod ſi faceres, inquiunt, & aperirentur cœli ſiue cœlum ad aduentum maieſtatis tuæ, montes deflue-

HEB. nō ſuſtinebim⁹: deſcēdiſti, et à facie tua mōtes defluxerūt. a A' ſeculo nō audierūt, neq; aurib. perceperunt: oculus non uidit, deus abſq; te quæ pręparaſti expectātib. te. Occurriſti lętāti & faciēti iuſtitiā in uijs tuis, recordabunt̃ tui. b Ecce tu irat⁹ es, et peccauimus: in ipſis fuim⁹ ſemp, & ſaluabimur. Et facti ſumus ut immūdus oēs nos, quaſi pānus mēſtruatę uniuerſæ iuſtitię noſtrę. Et cecidimus quaſi foliū uniuerſi: & iniquitates noſtræ quaſi uentus abſtulerunt nos.

SEP. tremor apprehendet ex te montes. A' ſeculo non audiuimus, neq; oculi noſtri uiderunt deum abſq; te: & opera tua, quæ facies expectantibus miſericordiam: occurrit enim facientibus iuſtitiam, & uiarum tuarum recordabuntur. Ecce tu iratus es, & omnes peccauimus: idcirco errauimus, & facti ſumus quaſi immundi omnes nos, ut pannus ſedentis omnis iuſtitia noſtra: & defluximus quaſi folia ꝑpter iniquitates noſtras, ſicut uentus auferet nos.

A defluerēt, uel tremor apprehēderet mōtes: & conſumerent̃, ſicut cera à facie ignis conſumit̃. Et Ezechieli aper- *Ezech.1.a* ti ſunt cœli, & uidit uiſionē magnam. Sed & Moyſes in *Deut.28.a* Deuteronomij benedictionib. imprecatur: Aperiat tibi dñs theſaurū ſuū bonū cœlū, ut det tibi benedictionē. Et in Euãgelio Bapti- *Matt.3.d* ſta Ioānes uidiſſe narrat̃ cœlos apertos, & ſpiritū ſanctū ſuper dñm in ſpecie columbæ deſcēdentē. Montes aūt q ad aduentū dñi de quo ſcriptum *Deut.4.d* eſt: Deus ignis conſumēs inſtar ceræ cōſument̃ & liquefiēt, aduerſariæ poteſtates ſunt: & oēs qui ſe erigūt aduerſum ſciētiā dei. De qb. & in xcvi. pſalmo canit̃: Vidit & commota eſt terra. Montes liquefacti ſunt ſicut cera à facie domini, à facie dei uniuerſæ terræ. Si em̃ tu deſcēderes, & tua promiſſa cōpleres, tabeſcerēt (iuxta Symmachū) aquæ maris, & omnē ſalſuginem *Pſal.67.a* earum ignis ille conſumeret. De quo & in alio pſalmo ſcriptū eſt: Sicut deficit fumus, deficiāt: ſicut conſumit B cera à facie ignis, ſic pereāt peccatores à facie dei. Et hoc notandū, ꝙ cū aquæ maris diuino fuerint igne cōſumptę, tunc notum fiat nomē dñi ſaluatoris inimicis eius. De quib. in ſexageſimoſeptimo pſalmo dicit̃: Lingua canū tuorū ex inimicis ab ipſo: ut quē beneficijs nō ſenſerant, urbis ſuæ ſubuerſione & propria captiuitate cognoſcāt. Et à facie illius gentes turbabuntur: ſiue ut ſignificantius in Hebraico dicitur, mouebuntur: ut quæ prius immobiles erant, ueniant ad ſalutē. Cumq; mirabilia fecerit, & oſtenderit ſigna in euangelio, quæ quondam oſtendit in Aegypto & in ſolitudine: confitebūtur ſe gloriā aduētus eius ferre nō poſſe, ſiue quod tremor apprehenderit mōtes. Pulchreq; iuxta Hebraicū, quaſi exauditi eſſent qui ſuprà fuerant deprecati: Vtinā diſrumperes cœlos, & deſcēderes, à facie tua mōtes defluerent: poſtea inferūt: Deſcendiſti, uerbum caro factū es, עמנואל & habitaſti in nobis: uere Emmanuel, quod interpretat̃ nobiſcū deus: & ideo à facie tua omnes mōtes defluxerūt, de quib. ſuprà diximus. Hebræi hūc locū ita ediſſerunt: Sic cōburet ignis iniquos, quomodo aquæ feruēt ignis ardore חמסים enim nō conſumptionē & tabem, ut cæteri interpretati ſunt, ſed iniquos intelligi uolunt. a ¶ *A ſeculo nō, &c.*] Paraphraſim huius teſtimonij, quaſi Hebræus ex Hebreis aſſumit apoſtolus Paulus de au- *1.Cor.2.b* tenticis libris in epiſtola quā ſcribit ad Corinthios: nō uerbū ex uerbo reddens, qđ facere omnino cōtemnit: ſed ſenſuū exprimēs ueritatē, quib. utitur ad id qđ uoluerit roborandū. Vnde apocryphorū deliramēta conticeant, quæ ex occaſione huius teſtimonij ingeruntur *Pſal.9.c* eccleſijs Chriſti: De quib. uere dici poteſt, quod ſedeat diabolus in inſidijs cū diuitib. in apocryphis, ut interficiat innocentē. Et iterū: Inſidiat̃ in apocrypho quaſi leo in ſpelunca ſua: inſidiatur, ut rapiat pauperē. Aſcenſio em̃ Eſaiæ, & Apocalypſis Heliæ, hoc habet teſtimoniū. Et per hāc occaſionem, multaq; huiuſcemodi ſpinarū, & Luſitaniæ deceptæ ſunt mulierculæ, oneratæ peccatis, quæ ducuntur deſiderijs uarijs ſemper diſcentes, & C nunq̃ ad ſcientiā ueritatis peruenientes: ut Baſilidis, Balſami atq; Theſauri, Barbelonis quoq; & Leuſiboræ ac reliquorū nominū portēta ſuſciperēt. De quib. diligentiſsime uir apoſtolicus ſcribit Hireneus, epiſcopus Lugdunenſis & martyr, multarū origines explicans hereſeōn: & maxime Gnoſticorū, q p Marcū Aegyptiū, Galliarū primū circa Rhodanū, dein de Hiſpaniarū nobiles fœminas deceperūt, miſcētes fabulis uoluptatē, & imperitię ſuę nomē ſcientię ſuæ uendicātes. Qđ aūt dicit ppl's in pręſenti, hoc eſt: nunq̃ ſe nec auribus nec oculis cognouiſſe quæ deus ſanctis ſuis præparet in futurum qđ occurrat his qui faciunt iuſtitiā, & uiarū illius recordātur. Porrò iuxta Lxx. dicūt ſe nunq̃ deū aliū cognouiſſe, præter eum q uere deus eſt: nec alterius talia opera tantaq; uidiſſe, quæ facturus ſit his q expectāt miſericordiā eius: faciātq; iuſtitiā, & uiarū illius recordent̃. Et quō ſcriptū eſt: Deū nemo uidit D unq̃. Et iterū: Nemo uidet faciā meā & uiuet: Ergo deus nequaq̃ ſermonib. explicat̃, nec oculis cōtēplabilis eſt, *Ioan.* ſed ab his uidet̃, de quib. ſcriptū eſt: Beati mūdo corde, *Exo.* qm̃ ipſi deū uidebūt. b ¶ *Ecce tu iratus es, &c.*] Ordo prę- *Matt.* poſterus. Nō qa tu iratus es, nos peccauimus: ſed quia nos peccauimus, tu iratus es. Et qa peccauimus, nobis iratus es dñe: ꝑpterea errauimus, & rectam reliquimus uiā. Siue iuxta Hebraicū, q ſemper fuimus in peccatis, tua tantū ſaluabimur miſericordia; q per nos immūdi ſumus: & quicqd uidemur habere iuſtitiæ, pāno ſedentis, ſiue mēſtruatæ mulieris cōparat̃. Pro quo Theodotio ipſum uerbū Hebraicū poſuit עדים quod Symmachus interpretatus eſt κυήσεων, id eſt pariētiū: Aquila μαρτυρίων, hoc eſt teſtimoniorū: quando ſanguis in primo coitu maritali uirginis approbatur. Et defluximus, inquit, quaſi folia de arboribus, quæ propter iniquitates noſtras, uentorū flatibus diſperguntur. In quo conſiderandum, ꝙ iuſtitia quę in lege eſt, ad cōparationē euangelicæ puritatis immunditia nominetur. Etenim nō eſt glorificatū quod prius glorificatū fuit, propter excellentem gloriā. Vnde & apoſtolus Paulus, qui ſecūdum *Phil.3.b* iuſtitiā quæ in lege eſt uniuerſa cōpleuerat, dicit ſe omnia duxiſſe pro damno ut Chriſtum lucrifaceret, & propter eminentē ſcientiam domini noſtri Ieſu Chriſti: propter quem cuncta arbitratur quaſi ſtercora, ut Chriſtū lucrifaciat: & inueniatur in eo nō habens ſuam iuſtitiā quæ ex lege eſt, ſed per fidem Chriſti quæ eſt ex deo iu- *Eccl.7* ſtitia. Eſt enim iuſtus q perit in iuſtitia ſua, ſi poſt euangelij ueritatē umbras uelit exercere legales, & non iuſtē qđ iuſtū eſt perſequi. Vnde iuxta ſapientiſsimū Salomonē: Omnis uir uidet̃ ſibi iuſtus cū in lege uerſatur. *Luc.16.d* ad quos dñs loquit̃ in Euangelio: Vos eſtis qui uoſmet ipſos iuſtificatis corā hominibus. Quod Paulus fugiēs *1.Cor.4* ait: Nihil mihi cōſcius ſum, nec tamē in hoc iuſtificatus ſum. Ex peccato aūt dei iuſtitia. De qua idem Salomon loquitur

HEB. a Non eſt q inuocet nomē tuū, qui cōſurgat & teneat te. Abſcondiſti faciē tuā à nobis, & alliſiſti nos in manu iniqtatis noſtræ. b Et nunc dñe pater noſter es tu; nos uero lutum, & fictor noſter tu, et opera manuū tuarū oēs nos. Ne iraſcaris dñe ſatis, & ne ultrà memineris iniquitatis. Ecce reſpice, populus tuus omnes nos. Ciuitas ſācti tui facta eſt deſerta: Siō deſerta facta eſt, Hieruſalem deſolata, dom⁹ ſanctificationis noſtrę, et glorię noſtrę ubi laudauerunt te patres noſtri, facta eſt in exuſtionem ignis: et omnia deſiderabilia noſtra uerſa ſunt in ruinā. Nunqd ſuper his cōtinebis te dñe: tacebis et affliges nos uehementer?

SEP. Et non eſt q inuocet nomē tuū, & q recordatus apprehēdat te. Qm̃ auertiſti faciē tuā à nobis, et tradiſti nos propter iniquitates noſtras. Et nūc dñe pater noſter tu, nos aūt lutū, opera manuū tuarū om̃es nos, ne iraſcaris nobis dñe nimis, & ne in tēpore memineris peccatorū noſtrorum. Et nunc reſpice quoniā populus tuus oēs nos, ciuitas ſancti tui facta eſt deſerta Siō: quaſi ſolitudo Hieruſalem, in maledictionem domus ſanctuarij noſtri & glorię: cui benedixerunt patres noſtri: facta eſt igne combuſta, & omnia glorioſa igne conciderūt. Et ſuper omnibus his ſuſtinuiſti domine, et tacuiſti et humiliaſti nos ualde.

A loquit̃: Intelligite iuſtitiā uerā. Ergo eſt alia iuſtitia quæ nō habet ueritatē: & hæc eſt uera iuſtitia, de qua rurſum *Matt.5.g* in Euangelio dicitur: Beati qui eſuriūt & ſitiunt iuſtitiā. *Ioan.8.g* Quam multi prophetæ & iuſti deſiderauerūt uidere, & nō uiderūt. Abraham aūt uidit iſtam iuſtitiā, & lætatus eſt: nequaq; ſequens occidentem literam, ſed ſpiritū uiuificantem. Nec mirum hęc de hominibus dicere, *Iob 15.b* cum aſtra quoq; dei iuſtitiæ cōparata, nō ſint munda, & aduerſum angelos ſuos ꝑuerſum quid excogitauerit. Si qs igit̃ poſt euangeliū Chriſti, & aduētū filij dei, pædagogæ legis obſeruat ceremonias: audiat populū confitentē, ꝙ omnis illa iuſtitia pāno ſordidiſsimo cōparet̃: *Heſter 14.d* cui & Heſter diadema ſuum, quod erat regiæ poteſtatis inſigne comparat: ꝙ nequaq; uoluntate, ſed neceſsitate portabat. Tu ſcis neceſsitatem meā, quoniā deteſtor ſignū ſupbiæ meæ, quod eſt ſuper B caput meū in dieb⁹ oſtenſionis meæ: abominor illud ſicut pannū menſtruum, nec porto in diebus quietis meæ. a ¶ *Non eſt qui inuocet nomen tuū, &c.*] Quia inſtar foliorum de arboribus fluximus, quæ uentus arefacta diſpergit: propterea nullus inuentus eſt qui inuocaret nomen tuum, & conſurgens de ruina iniquitatum ſuarū, apprehenderet uel teneret te, diceretq; cum *Cant.3.b* ſponſa: Inueni quem quęſiuit anima mea: tenebo eum, & non dimittam illum. Ventus in ſcripturis tripliciter ponitur: aut in tentationum magnitudine: aut in peruerſitate doctrinæ: aut ſimpliciter uentus, quo nubila congregantur, & aer in nubes cogitur. De tentationi- *Matt.7.b* bus, illud eſt euangelicum: Venerunt flumina, flauerūt uenti, & impegerunt in domum illam, & non potuerunt ſubuertere eam: quia ſuper petram ſtabili erat mole fundata. De peruerſitate doctrinæ, ut: Non circumferamur omni uento doctrinæ in malitia hominum. *Mar.6.f* De uento ſimpliciter: Et non poterant nauigare, erat enim uentus contrarius. Non quo & hoc non poſsit ſentiri tropologice, ſed quo præſenti ſenſui tantum ſimilitudinem præbeat. Auertente enim domino faciem ſuam à nobis, allidimur in manu iniquitatis noſtræ, ſiue tradimur tentationibus propter peccata noſtra. Ex quo diſcimus, quod & iniquitas manus habeat, & omnia peccata, quæ nos fortiter ſtrictos tenere deſiderant. *Prou.18.d* Vnde & in manu linguæ mors & uita eſt, & ſanctus pre- *Pſal.35.d* catur: Non ueniat mihi pes ſuperbiæ. Nos autem, quia *Iohel.2.g* auertit dominus faciem ſuam à nobis, ſcientes illud *Pſal.50.* quod ſcriptum eſt: Omnis qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Inuocemus nomen eius atque dica- *Pſal.31.b* mus: Peccatum meum notum feci tibi, & iniquitatem meam non operui. Dixi, pronunciabo aduerſum me C iniquitatem meam dño, & tu dimiſiſti impietatē cordis mei. Et ſtatim habebimus dñm reſpondentē: Deleui ſi- *Suprà 44.d* cut nebulā iniquitates tuas, & ſicut nubē peccata tua, *Pſal.79.b* atq; dicem⁹: Oſtende faciem tuā, & ſalui erimus: ut ne- *Ioan.8.d* quaq; ſimus ſerui peccati, ſed ſerui tui. Omnis enim qui facit peccatū, ſeruus eius eſt. b ¶ *Et nunc domine pater noſter es tu, &c.*] Si noſtra cōſideremus merita, deſperandum eſt: ſi tuā aūt clementiam, qui flagellas omnē filiū quem recipis, audemus preces fundere. Tu em̃ pater noſter es, qui dignat⁹ es dicere: Filius primoge- *Exo.4.f* nitus meus Iſrael. Et quanquam lutū ſim⁹ & opera manuū tuarum, & fictor noſter ſis, nec uas figulo ualeat reſpōdere, quare ſic uel ſic factū ſit: tamē ſcientes eſſe nos filios, audemus dicere: Ne iraſcaris domine ſatis. Non iram uitamus, nec ultra patiētiam tuam quærimus, per quā theſaurizauim⁹ nobis irā in die iræ: ſed hoc quæſumus ne iraſcaris nobis ſatis: D ne tempore ultionis atq; uindictæ memineris iniquitatis noſtrę, ſed magis reſpicias populum tuum, qui quondam tuus appellatus eſt populus. Et ciuitatis ſanctuarij tui miſerearis, in qua inuocatum eſt nomen tuum. Quæ ciuitas appellatur Sion & Hieruſalē: quam fluminis impetus lætificat: & in qua quondam fuit ſpecula uirtutū & pacis cōtemplatio. Domus quoq; tua, id eſt, templū ſanctificationis noſtræ & gloriæ, in qua laudauerunt te patres noſtri, in ruinas & cineres concidit: & incendio uaſtante deleta eſt, ita ut nequaquam in eam offeratur uictimæ: non paſcha celebretur, non quicquam fiat de ceremonijs, quas tu fieri præcepiſti: ſed omnia deſiderabilia noſtra uerſa ſunt in ruinas. Cum hæc igit̃ ita ſe habeant, nunquid domine ſuper his continebis miſericordiam tuam & tacebis, aduerſarijs blaſphemantibus, & affliges nos atq; humiliabis: nō more ſolito, ſed nimis? Quæ omnia Iudæi Aſſyriorum & Babyloniorū temporibus putant eſſe completa: Nos autem iuxta ea *Infrà 65.d* quæ ex perſona ſaluatoris ſequuntur: Apparui his qui non interrogabant: Inuentus ſum ab his qui me non quærebant: ad tempus Romanæ uictoriæ uniuerſa referimus, quæ Ioſephus Iudaicę ſcriptor hiſtorię ſeptem explicat uoluminibus, quibus impoſuit titulum Captiuitatis Iudaicæ, id eſt, περὶ ἁλώσεως: & ſuperfluum eſt ea ſermone differere, quæ oculis pateant: cum omnia deſiderabilia eorum uerſa ſint in ruinas, & templum toto orbe celebratum, in ſterquilinium urbis nouæ quæ à conditore appellabat̃ Helia, & in habitaculū tranſierit noctuarum: fruſtraq; quotidie dicunt in ſynagogis ſuis: Super his omnibus dñe ſuſtinebis & affliges nos, atq; humiliabis uehementer. Poſſumus hæc referre ad

eccleſiam

A eccleſiam, uel ad ſancti uiri animã, quæ recte appellari poteſt ſpecula & uiſio pacis, quãdo pater & filius & ſpiritus ſanctus habitauerint in ea. Sin uero uitio uel noſtro uel populi, huiuſcemodi Siõ à dño fuerit derelicta, ſtatim patebit incendio ignitarum diaboli ſagittarum. Omnes enim adulterantes quaſi clibanus corda eorũ. Et expulſo pudicitiæ frigore, libidinis in tẽplo dei flamma graſſabitur: ut quicquid in nobis glorioſum prius & inclytum fuit, corruat, deleatur & pereat. Et impleat C illud quod in pſalmis dicitur: Combuſſerunt igni ſanctuarium tuum, prophanauerunt in terra tabernaculum nominis tui. Pſal. 73. Quod ſolus poteſt ille reſtinguere, de cuius uentre fluunt aquæ uiuentis flumina.

Commentarij decimiſeptimi in Eſaiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMOCTAVVM Commentariorum Eſaiæ ad Euſtochium uirginem prooemium.

DVo de uiceſimus in Eſaiam imò extremus liber, tuo, ô filia Euſtochiũ, & ſanctę matris tuæ Paulę nomini dedicatur: ut quas pari honore ſuſpexi, æqua commemoratione nunc recolam: præſertim cum & illa dum uiueret, hoc opus tecum crebrius poſtularit: & uir eruditiſsimus frater tuus Pammachius: & tunc & poſtea frequentib. ſcriptis cogere nõ deſtiterit: mihiq́ & præſentium amicorũ & abſentium, uirorumq́ ac fœminarum in Chriſto dormientiũ eadem religio ſit: id eſt, animorum charitas, nõ corporũ. Nec ignoro quãta inter homines ſententiarũ diuerſitas ſit. Non dico de myſterio trinitatis, cuius recta confeſsio eſt ignoratio ſcientiæ: ſed de alijs eccleſiaſticis dogmatibus, de reſurrectione ſcilicet, & de animarum & humanę carnis ſtatu: de repromiſsionibus futurorum, quõ debeant accipi: & qua ratione intelligenda ſit Apocalypſis Ioannis, quã ſi iuxta literã accipimus, Iudaizandum eſt: ſi ſpiritualiter ut ſcripta eſt diſſerimus, multorũ ueterum uidebimur opinionib. contra ire: Latinorũ, Tertulliani, Victorini, Lactantij: Græcorum, ut cæteros prætermittam, Hirenæi tantũ Lugdunenſis epiſcopi faciã mentionẽ: aduerſum quẽ uir eloquentiſsim⁹ Dionyſius Alexandrinæ eccleſiæ pontifex, elegantem ſcribit librum, irridens mille annorũ fabulam, & auream atq́ gemmatã in terris Hieruſalem: inſtaurationẽ templi, hoſtiarũ ſanguinem, ociũ ſabbati, circunciſionis iniuriam, nuptias, partus: liberorũ educationẽ, epularũ delicias, & cunctarum D
B gentium ſeruitutẽ: rurſusq́ bella, exercitus, ac triumphos, & ſuperatorũ neces, mortemq́ centenarij peccatoris. Cui duob. uoluminib. reſpondit Apollinarius, quem non ſolũ ſuæ ſectæ homines, ſed & noſtrorũ in hac parte duntaxat plurima ſequit̃ multitudo, ut præſaga mente, iam cernam quantorum in me rabies concitanda ſit. Quibus non inuideo, ſi tantum amant terrã, ut in regno Chriſti terrena deſiderẽt: & poſt ciborum abundantiam, gulæq́ ac uentris ingluuiẽ, ea quæ ſub uentre ſunt quærant. De quib. apoſtolus Paulus: Eſca, inquit, uentri, et uenter eſcis: deus autem & hunc & illa deſtruet. Et: Non eſt regnũ dei cibus & potus. Et dominus atq́ ſaluator: Erratis, inquit, neſcientes ſcripturas neq́ uirtutem dei. In reſurrectione enim neq́ nubẽt neq́ nubentur, ſed erunt ſimiles angelorum. Nec hæc dicens aufero corporum ueritatem, quę incorrupta & immortalia reſurrectura confiteor: ut mutent gloriam, nõ ſubſtantiam. Sicq́ recto incedendum eſt tramite: ut nec ad ſiniſtram, nec ad dexteram declinemus, id eſt, nec Iudaicum, nec hæreticum ſequamur errorem. Quorum alij qui carnis ſunt, ſolas diligunt carnes: alij ingrati beneficiorum dei, habere detrectant, quod Chriſtus & natus habuit, et reſurgens. Quũ enim apoſtoli eum putarent ſpiritum, uel iuxta Euangelium, quod Hebræorũ lectitant Nazaræi, incorporale dæmoniũ, dixit eis: Quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda ueſtra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipſe ſum. Palpate & cernite, quia ſpiritus carnẽ & oſſa non habet, ſicut me uidetis habere. Et quum hoc dixiſſet, oſtendit eis manus & pedes. Rurſumq́ Thomę loquutus eſt ambigenti: Infer digitum tuũ huc, & uide manus meas, & extende manum tuam, & mitte in latus meum, et noli eſſe incredulus, ſed fidelis. Deniq́ ad probandam corporis ueritatẽ, ſumpſiſſe ſcribitur cibos: quos & archiſynagogi filiæ iuſſerat tribui, quam à mortuis ſuſcitauit. Et Lazarus, ne reſurrectio eius phãtaſma putaretur, cum ſaluatore narratur iniſſe conuiuium. Non quo poſt reſurrectionem manducemus & bibamus, ut Miliarij noſtri uolunt: & immortalia atq́ corrupta corpora, alimonijs ſuſtentanda terrenis ſint: alioquin ubi cibus, ſequuntur & morbi: ubi morbi, adhibendus eſt medicus: ubi medici, frequenter interitus: rurſumq́ reſurrectio, & noua ex integro conuerſatio: ſed ut reſurrectionis fidem ciborũ aſſumptio cõprobaret. Hæc magnopere præcauemus, & preſsius loquimur: ſcientes inter ſerpentes

A pentes nobis & ſcorpiones ambulandũ, qui mordent & feriunt in abſcondito. De quib. & Eccleſiaſtes: Si momorderit, inq̃t, ſerpens in ſilentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Et huius pater Dauid: Sedens aduerſus fratrem tuũ loquebaris: & aduerſus filium matris tuæ ponebas ſcandalũ. Hæc feciſti, & tacui: exiſtimaſti iniquè quod ero tui ſimilis. Arguã te, & ponã cõtra faciem tuã: ut quæ in alijs criminaris, ipſe habere docearis. Si cui aũt explanationũ in prophetas diſplicet longitudo: audiat libere, multo me pauciora dixiſſe q̃ rei obſcuritas flagitat: & poſſe unumquenq́ de noſtra latitudine breues ſibi cõmentariolos facere: qui tamẽ pleno intellectu nõ ſufficient. Neq́ enĩ ſimplex à ꝓphetis hiſtoria, & geſtorũ ordo narrat̃, ſed ænigmatum plena ſunt omnia: aliudq́ in uerbis ſonãt, aliud tenet̃ in ſenſibus: ut quę æſtimaueris plana & inoffenſa currere lectione, ſequentiũ rurſum obſcuritatib. inuoluantur. Verũ tempus eſt ut finem imponã uolumini ꝓphetali: in cuius expoſitione ſi prolixior ſolito fuero, extremis partibus concedendum eſt, quas diuidere nolui, ne librorum numerus augeretur. C

COMMENTARIORVM Hieronymi in Eſaiam prophetam Liber decimuſoctauus.

CAP. LXV.

QVæſierũt [a] me qui ante me non interrogabant: inuenerunt q non quæſierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentem, quæ non inuocabat nomen meũ. [b] Expãdi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in uia nõ bona poſt cogitationes ſuas. Populus

CAP. LXV.

APparui non quærentibus me: inuentus ſum ab his q me nõ interrogabãt. Dixi: Ecce ego in gente quæ nõ inuocauit nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum & cõtradicentem: qui non ambulauerunt in uia bona, ſed poſt peccata ſua. Populus

Væſierunt me qui ante me nõ interrogabãt, etc.] Ad orationem populi mixtã querimonijs, ĩ qua dixerat: Quare nos errare feciſti dñe de uia tua: Supra 63. d induraſti corda noſtra, ut nõ timerem⁹ te: Reſpõdit, ut Iudęi uolunt, deus pater: ut nos probamus, dominus atq́ ſaluator: in tantũ nõ ſum B rigidus & crudelis, q malo pœnitentiam Ezec. 33. c peccatoris q̃ mortem: nec repello filios pœnitentes, qui tamen ſui nominis ſeruauerint dignitatem: ut etiam alienos ſaluare uelim. Qui enim me non quærebant, nec dicere poterãt, quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ, inuenimus Ieſum: Ioan. 1. f ipſis apparui, de quibus & alibi propheta teſtatus eſt: Eſaie 53. d Quibus non eſt annunciatum de eo, audient: & qui non audierunt, intelligent. Vos autem qui legem dei die ac nocte meditamini, fruſtra iactatis pœnitentiam, cuius opera non facitis. Vnde Euangeliſtæ & Apoſtoli, ſemper aduentum domini, ueteris teſtamenti cupientes teſtimonijs roborare, dicebant: Matt. 1. d Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam. Centurio dominum non quærebat, Luc. 7. a & audiuit à domino: Mar. 7. c Neque in Iſrael tantam fidem inueni. Syrophœniſſa mulier prophetarum eloquia neſciebat, Matt. 15. c & domini uoce laudatur: Ioan. 4. f O mulier, magna eſt fides tua. Regulus, qui Græce dicitur βασιλικὸς, quem nos de aula regia rectius interpretari poſſumus palatinum: non ſolum filij, ſed uniuerſæ domus ſuæ reperit ſanitatem. Quod autem iuxta Hebraicum dicitur: Quæſierunt me qui ante non interrogabãt, ad eundem ſenſum refertur: ut prius dei notitiam nõ habentes, poſtea quærant dominum, & eum reuelatione cognoſcant: qui & Paulo dum eccleſiam credentium perſequitur, reuelatus eſt. Act. 9. a Et apoſtolo Petro ait: Beatus es Simon Bariona, Matt. 16. c quia caro & ſanguis non reuelauerunt tibi, ſed pater meus qui eſt in cœlis. Hunc quærebat & Moyſes loquens deo: Exo. 33. c Si inueni gratiam apud te, oſtende te mihi manifeſte, ut uideam te. Maiores diuitias theſauris Aegypti, Chriſti opprobrium præſtolans, dum retributionem deſiderat futurorum: & inuiſibilem deum quaſi uideret, animo contemplabatur. De eo & in pſalmis legitur: Spes omnium finium terræ, & in mari longe. Pſal. [illegible] Et in Geneſi: Ipſe erit expectatio gentium. Gen. [illegible] Quodq́ ſequitur: Dixi, ecce ego ſum: ad gentem quæ non inuocabat nomen meum, illi ſenſui conuenit: Qui eſt, miſit me ad uos: Exo. [illegible] Qui cum in forma dei eſſet, Phil. 2. [illegible] non eſt rapinam arbitratus æqualem ſe eſſe deo, & cætera: ſed totius mundi ꝓuocãs gentes, unam fecit ſui nominis gẽtem Chriſtianorum. b ¶ *Expandi manus meas, &c.*] Hoc qđ ſuprà dictũ eſt: Apparui his qui me nõ interrogabant: inuentus ſum ab his q me nõ quærebant, D apoſtolus Paulus ſcribens ad Romanos, cum ſuper gentium perſona expoſuiſſet, adiecit: Rom. 10. d Ad Iſrael autem dicit: Expandi manus meas ad populum incredulum & contradicentem: qui cum beneficijs domini uinceretur, & ultra hominem ſigna conſpiceret, loquebatur: Iſte non eijcit dæmonia, niſi in Beelzebub principe dæmoniorum. Luc. 13. b Et iterum: Samaritanus es tu, & dæmonium habes. Et rurſum: Cum ſis homo, facis te deum. Ioan. 8. f Et alibi: Iſte homo non eſt à deo, qui ſabbatum nõ cuſtodit. Et multa alia, quæ longum eſt texere. Denique cum ille in cruce extenderet manus ad populum non credentem, & diceret: Pater ignoſce eis, Luc. 23. e quod enim faciunt, neſciunt: Illi è regione dicebant: Matt. 27. e Vah qui deſtruit templum, & in tribus diebus ædificat illud, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei. Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non poteſt. De hoc & Simeon in ulnis tenens paruulum prophetabat: Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionẽ multorum, & in ſignum cui contradicetur. Luc. 2. e Romæ Iudæi loquuntur ad Paulum: De ſecta hac notum eſt nobis, quod ubique ei contradicatur. Poſſumus expanſas manus & in largitate donantis accipere, quod nihil eis petentibus denegarit: ſed ſtatim roganti leproſo reddiderit ſanitatatem: Matt. 8. d Et cæcus à natiuitate acceperit oculos: Ioan. 9. d Et eſurientia in deſerto, exceptis pueris ac mulieribus, populorum ſaturata ſint milia. Significant expanſæ manus, & patentis clementiam, ſuos filios in ſinu recipere geſtientis. Qui è contrario ambulauerunt in uia non bona, & ſequuti ſunt cogitationes ſuas. Quibus dominus loquitur per prophetam: Auerte pedem tuum à uia aſpera. Prou. 4. d

A ra. Dilexerāt enim alienos, & inſtar meretricis dixerant:
Oſee 2.a Vadā poſt amatores meos. Et relinquētes uiam bonā,
Ioan.14.a quæ dicit in Euāgelio: Ego ſum uia, ambulauerunt per
Matt.7.f latā & ſpacioſam uiā, quæ ducit ad mortē: & ſecuti ſunt
Pſal.18.d cogitationes ſuas, quas propheta deuitās, dñm depre-
cat: Ab occultis meis
munda me dñe, & ab
alienis parce ſeruo
tuo. Si mei nō fuerit
dñati, tunc immacu-
Rom.1.d latus ero. Et Apoſto-
lus eos q nō habue-
rūt notitiā dei, tradi
docet reprobo ſen-
ſui & operib. malis:
ut faciāt ea quæ non
conueniūt. Nos aūt
Pſal.138.d pſalmiſtæ uoce dica-
mus: Deduc me in
uia recta. a ¶ *Popu-
lus qui ad iracundiā pro-
uocat me, ante faciē meā
ſemper, &c.*] Dicente
Exo.20.a dño: Non facies tibi
idolū, neq; ſimilitu-
dinem omniū quæ in cœlo ſunt, & quæ ſuper terram. Et
p Moyſen increpante: Facientes irritauerunt me in dijs
alienis, & in abominationib. ſuis me ad amaritudinē
prouocauerunt. Immolauerunt dæmonijs, & non deo.
Illi ſtudio delinquendi quaſi irritarent & prouocarent
deum: non ſolū fecerunt quod non licebat: ſed iugiter
ſemperq; fecerunt, peccantes in cōſpectu domini, cuius
oculis cuncta patent, uel in templo eius idolis hoſtias
immolantes. Ac ne quid uero deeſſet ſacrilegio, immo-
B labant in hortis, & adolebant thura ſuper lateres: iun-
gentes idololatriæ luxuriam, & ſacrificijs uoluptatem:
& pro uno altari quod impolitis lapidibus dei erat le-
ge cōſtructum, coctos lateres & agrorū ceſpites, hoſtia-
rum ſanguine cruentabant. Hoc dictum ſit iuxta literā:
alioquin ſecundum intelligentiam ſpiritualem, omnis
hæreticus ad iracundiā prouocat dominum, & in falſi-
tate dogmatū ſuorū offert immunda ſacrificia nequa-
quam firma & mā ſura perpetuo, ſed inſtar hortorū ad
Suprà 40.b breue uirentia, carnis delicijs prouidens. Cui dicitur:
Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos fœ
ni. Aruit fœnum, & flos cecidit, uerbum autē dñi quod
3 Reg.21.a eccleſijs prædicatur, permanet in æternum. Hos hortos
ex uinea ſua nolēs fieri Naboth, Achab impijſſimo re-
gi ſanguinem fundit. Neq; enim congruū erat ut pater
na periret hæreditas, & exciſis uineis, quæ afferunt fru-
ctum, qui lætificat cor hominis: in loco uirtutū, delicia-
rum atq; uitiorū olera naſcerentur. Fertur ſapientiſſi-
mi apud Græcos merito celebrata & laudata ſententia:
Qui omnes ſeculi uoluptates & pompā mundi atq; lu-
xuriam celeriter tranſeuntē, hortos Adonidis uocat. Sa
crificant quoq; hæretici ſuper lapides, quando errores
ſuos & exquiſita mēdacia, dialectica nitunt̃ arte firma-
re, & in quadrum extuere, & ἐγκονίοις, ut aiunt, γράμμαις,
id eſt, ſecti in latere pulueris atq; deſcripti lineis robo-
rare. Quod autem in Septuaginta legitur: Dæmonibus
qui non ſunt: & in Hebraico non habetur, illo ſenſu ac-
cipiendum: quod iuxta literam & iuxta ſpiritū, nec dę-
monia ſubſiſtant: quia iam à deo, qui uere eſt, excide-
runt: nec ſectæ hæreticorū, quæ nullam retinent uerita-
tem, ſed in umbrarū ſimilitudinē tranſeūt atq; intereūt.
Heſter 14.c Vnde & Heſter loquitur ad dñm: Ne tradas hæreditatē
tuam his qui non ſunt. Et ſanctus precatur in Pſalmo:
Pſal.38.c Ignoſce mihi ut refrigerer priuſquā abeam, & ultra nō
ſubſiſtam. Qui enim dum in hoc uiuit corpore, ueniā

HEB. a Popul9 qui ad ira-
cundiam prouocat me, an-
te faciē meā ſemper: q im-
molant in hortis & ſacrifi-
cant ſuper lateres. b Qui ha
bitāt in ſepulchris & in de-
lubris idolorū dormiunt,
qui comedunt carnē ſuillā,
& ius prophanum in uaſis
ſuis: q dicunt, recede à me,
nō appropinques mihi, qa
immundus es. c Iſti fumus
erunt in furore meo, ignis
ardens

SEP. Populus hic q exacer
bat me ĩ cōſpectu meo: ipſi
ſemp immolāt in hortis, &
adolent incenſum ſup late-
rē dæmonib. q nō ſunt. In
ſepulchris et ĩ ſpecub. dor-
miūt ꝓpter ſōnia: q come-
dūt carnē ſuillā & ius hoſti
arū, prophana omnia uaſa
eorū: qui dicūt, abi longe à
me, ne appropinques mi-
hi, quoniā mūdus ſum. Iſte
eſt fum9 furoris mei: ignis
ardet

peccatorū nō fuerit conſecutus: & ſic de uita exceſſerit, C
deo perit, & eſſe deſiſtit: licet ſibi ſubſiſtat in pœnis.
b ¶ *Qui habitāt in ſepulchris et in delubris idol. &c.*] Nihil fuit
ſacrilegij q Iſrael ppl's prætermitteret: nō ſolū in hortis
immolans, & ſuper lateres thura ſuccendens: ſed ſedēs
quoq; uel habitās in
ſepulchris, & in delu
bris idolorū dormi-
ens: ubi ſtratis pelli-
b9 hoſtiarū incuba-
re ſoliti erāt, ut ſom-
nijs futura cognoſce-
rēt. Qđ in phano Ae
ſculapij uſq; hodie
error celebrat ethni-
corū multorumq; a-
liorū, quæ nō ſunt a-
liud, niſi tumuli mor
tuorū. Nec hoc erant
impietatis fine con-
tenti, ſed porcorum
quoq; carnib. ueſce- Leuit.11
bant̃, quod lege ꝓhi
bitū erat: & i9 heſter-
nū qđ Græci uocāt
ἑωλον auidis faucibus deuorabāt. Vnde tam ipſi q̃ uaſa
eorū immūda erāt: & in tantū procacitatis ac ſuperbiæ
argumenta capiebant: ut quicunq; nō ſimili ducerent̃ er
rore, eum arbitrarent̃ immundū, contactumq; eius fu-
gerēt: quemadmodū Samaritani & Iudæi nobis faciūt,
omneſq; hæretici: quales nuper ſub magiſtro cerebro-
ſo in Gallia pullularūt: q baſilicas martyrū declinātes,
nos qui ibi oratiōes ex more celebramus, quaſi immū-
dos fugiūt. Hoc aūt nō tam illi faciūt, q̃ habitātes in eis
dæmones: fortitudinē & flagella ſancti cineris nō feren D.
tes. Quis aūt hæreticorū nō requieſcit in memorijs, nō
dormit in ſpecub. magiſtrorū? Qualis fuit Marcion &
Valentinus: & nuper Eunomius, mentis immunditiā
leproſa carne conteſtans: qui lumē ſancti ſpiritus relin-
quētes, & in cœnaculum in quo apoſtoli uerſabant̃, in
diaboli tenebris cōmorant̃ & ſpeluncas diligunt: quas
Hieremias myſtico ſermone condemnat: Facta eſt hære Hier.12.d
ditas mea mihi quaſi ſpelunca ὑαίνης: quā noſtri hyænā
uocant: quod animal ſemper cadauera perſequit̃, & ui-
uit ſucco ac ſanie corporum mortuorū. Aduerſum hos
qui habitant in ſpeluncis, & Habacuc lamentabili uo-
ce dicebat: Vę q potū dat ꝓximo ſuo potionis turbidę, Abacuc.2
& inebriat eum ut reſpiciat ad ſpeluncas ſuas. De his
ſpeluncis & dñs loquebatur: Scriptū eſt, domus patris Matt.21.b
mei domus orationis uocabitur: uos autē feciſtis eam
ſpeluncam latronū: in quibus animas interficitis dece-
ptorum, ut nō uideatis in eis uiſiones. De quibus idem
ſaluator ait: Ego uiſiones multiplicaui, & in manib. ꝓ- Oſee.12.c
phetarum aſſimilatus ſum. Et alius ad eum: Locutus es
inquit, in uiſione filijs tuis, ſed ſomnijs creditis & phan
taſmatibus, quibus præcepit dñs non eſſe credendum.
Iſti porcorū carne ueſcunt̃, de quibus dicitur: Ne miſe- Matt.7.a
ritis margaritas ueſtras ante porcos. Et ius prophanū
comedunt, quod in libris eorū hæretica arte conditum
eſt: Quorū uaſa immunda ſunt omnia, tam ſcilicet cor-
pora quàm doctrinæ: & in tantam dementiam ueniūt,
ut quicunq; eorum non fuerit ſimilis, eum quaſi perdi-
tum deteſtentur. c ¶ *Iſti fumus erunt in furore meo, ignis ar-
dens tota die. Ecce ſcriptum eſt, &c.*] Propter opera ueſtra, &
incredibilem mentis arrogantiā: ut immundi, mundos
putaretis immundos: eritis fumus, ignis ardens, qui de
meo furore ſuccenſus eſt. Furorem autem, obliuionem,
iram, pœnitudinem, ita in deo debemus accipere: quo-
modo pedes, manus, oculos, aures, & cætera membra
quæ

A quæ habere dicit̃ incorporalis & inuiſibilis deus. Non
quo his pateat ꝑturbationibus, q eas dono gratiæ ſuæ
extĩguit in nobis, ſed quo ꝑ noſtra uerba, dei erga nos
intelligamus affectū. Neq; enim ira, quæ eſt ultionis li-
bido, ita definit̃ in deo, ut in hominib9: quæ materiā ha
bet in noſtris uitijs,
Rom.2.a nō in dñi uolūtate: q
theſaurizam9 nobis
irā in die iræ, & reue-
lationis iuſti iudicij
dei: ut tribulos no-
ſtros & ſpinas & zi-
zania quæ ꝓ ſemine
dei attulimus: ligna
quoq;, fœnū & ſtipu
lam quæ ſup funda-
1.Cor.3.c mentū Pauli ædifica
uimus, ſapiēs flāma
cōſumat. De hoc i-
gne perpetuo, & in
Moyſi cātico legim9:
Deut.32.c Ignis accenſus eſt de
furore meo & arde-
bit uſq; ad infernum
deorſum. Deuorabit
terrā & genimina ei9:
cōburet fundamen-
ta montiū, & ſagittæ
meæ cōſument eos.
Cuius teſtimonij ſenſus eſt, quod ignis dei atq; uindi-
cta, ſemper ardeat peccatoribus, & eos uſq; ad inferos
Luc.16.e perſequat̃. Qualis erat & diues ille in Euangelio purpu
ratus, q requieſcente Lazaro in ſinu Abraham, æternis
torquebat̃ ardoribus. Terrā quoq;, id eſt, carnē noſtrā,
B & genimina eius, id eſt, carnis deſideria, eadē flāma cō-
buret: & fundamenta montiū quæ ſe eleuāt cōtra ſcien-
tiā dei. Ipſos quoq; montes dei iacula diſperdent: ut hu
miliati in pœnis, montes eſſe deſiſtant. Ecce, inquit, ſcri
ptū eſt corā me. Omnia enim noſtra peccata dei patent
oculis: & in his ſcripta ſunt libris, de quib. in Daniele le
Dan.7.c gimus: Throni poſiti ſunt, & libri aperti ſunt. De quib.
in alio loco dicitur: Super terrā ſcribantur, & nequaq̃
Suprà 42.c ultrà reticebit. Qui prius dixerat, tacui: nunqd ſemper
tacebo dicit dñs? ſed reddet unicuiq; quod operat9 eſt
in ſinu eius, hoc eſt, in cordis arcano: ut eos propria tor
Oſee 7.d queat cōſcientia. De qua & Oſee propheta uaticinatur:
Cadēt in gladio principes eorū ꝓpter indiſciplinatio-
nem linguæ eorū. Hæc eſt detractio ipſorū in ſinu eorū,
quæ de uniuſcuiuſq; corde procedit. Simile quid & in
Prou.5.d Prouerbijs ſcribitur: In ſinu reddunt̃ ſuo iniquis om-
nia. Qui ſinus propter animæ principale, alio nomine
Ezech.9.b appellat̃ caput: Vias eorū dedi in capita eorū. Et alibi:
Pſal.7.d Conuertet̃ dolor eius in caput eius, & ſuper uerticē il-
lius iniquitas eius deſcendet. Eſt aūt & bonus ſinus qui
ſanctitate fruetur cōſcientiæ, de quo pſalmiſta dicebat:
Pſal.34.b Et oratio mea in ſinum meū conuertetur. Intelligitur ſi
nus in quemlibet & affectus atq; dilectio, quādo ad ma
ritum ſermo dirigitur uxoris, quæ eſt in ſinu tuo, & ad
parentem adducent filios tuos in ſinu. Vnde & omnes
Luc.16.e qui patrem habent Abraham, & uirtutum eius ſimiles
eſſe meruerunt, requieſcunt in ſinu eius. Neq; enim pa-
tres, quorū nunc iniquitates nobis & peccata reddun-
tur, eos debemus accipere, de quorū ſemine noſtra na-
Exo.20.a ta ſunt corpora. Alioquin & ipſe Moyſes q dixerat: Pec-
cata patrū filijs eſſe reddenda in tertiā & quartam gene
rationē his qui oderunt deum, interpretatur ſententiā
Deut.24.c ſuam dicens: Non morient̃ filij propter peccata patrū:
ſed unuſquiſq; in ſuo peccato moriet̃. Eandē Ezechiele
Ezec.18.a approbante ſententiā, quod nequaq̃ dicatur illa para-

HEB. ardens tota die. Ecce
ſcriptū eſt corā me, nō tace
bo, ſed reddā et retribuam
in ſinu eorū iniquitates ue-
ſtras, et iniquitates patrum
ueſtrorū ſimul, dicit dñs: q
ſacrificauerūt ſuper mōtes
& ſup colles, exprobraue-
rūt mihi: & remetiar opus
eorū primū in ſinu eorū.
a Hęc dicit dñs: quō ſi inue
niat̃ granū in botro, & di-
cat̃: ne diſſipes illud: quo-
niam benedictio eſt: ſic fa-
ciā propter ſeruos meos,
ut non diſperdam totum.
Et

SEPT. ardet in eo cunctis
diebus. Ecce ſcriptū eſt in
cōſpectu meo: Nō tacebo
donec reddā & retribuam
in ſinu eorū peccata ſua &
patrū ſuorū, dicit dñs: qui
adolebāt incēſum ſup mō-
tes & ſuper colles, expro-
brauerūt mihi: reddā ope-
ra eorū in ſinū eorū. Sic di-
cit dñs: quō ſi inueniatur
acinum in botro, & dicat̃:
ne contingas illud, quia be
nedictio eſt in eo: ſic fa-
ciam propter ſeruū meū:
ut non diſperdam omnes.
Et

bola: Patres uuā acerbā comederūt, & dentes filiorū ob C
ſtupuerūt. Sed eius tantū dentes obſtupeſcere, q come-
derit, & perire animā peccatricē, nec externa luere pec-
cata. Ex quo intelligimus uel in bonā partē uel in cōtra
riam, eos accipiēdos patres: quibus unuſquiſq; appo-
nit̃ cū de hac uita ex-
ceſſerit. Sacrificauit
aūt ſup mōtes & col
les Iſrael, qñ in Be- Oſee 4.c
thel & Dā aureos ui-
tulos poſuit. Et exꝓ-
brauit deo ſup præ-
ceptis ſuis, dū ei9 ne-
glexit ceremonias, &
cultū dei dæmonib.
tribuit, quorū opera
reddēda ſunt in ſinu
eorū. Omniſq; hære
ticus cōtemnens ec-
cleſiaſticā ſimplicita
tem, ſacrificat in mō-
tib. & exꝓbrat deo,
dū eius pręcepta cō-
temnit. a ¶ *Hæc di-
cit dominus, &c*] Dixe
rat dñs Iſrael eſſe pe-
riturū, & omnia pec-
cata illius ſuis patere
cō ſpectibus, & reddi
turum ſe opera ſingulorum in ſinu eorum. Poſt hæc in-
fert ſimilitudinē, & cōparationis exemplū, quo doceat
unumquenq; ſuo operire peccato: & etiā ſi peccantium
ſit plurima multitudo, unū iuſtum cunctorū uitio non
perire. Si quis, ait, in botro & uua, quæ ad maturitatem
peruenire nō potuit: & aceſcentes attulit fructus, uel ali D
quo aeris ac terræ corrupta eſt uitio, unū granū reperit
illæſum, quod ſpem habeat adhuc maius fieri, & ad ma
turitatē ſolitam ꝑuenire, dicat alteri: ne tāgas illud, ſed
dimitte ut creſcat, quia benedictio domini eſt, ut in tan
ta acinorū multitudine ſolū euaderet ſiccitatē: Sic, in-
quit, de Iudæorum innumerabili multitudine quæ of-
fendit deum, ſi paucos iuſtos inuenero, liberabo eos de
interitu plurimorū. Et hoc faciam propter ſeruos meos
Abraham, Iſaac & Iacob, ad quos facta eſt repromiſſio:
ſiue propter eos qui inter plurimos peccatores ſeruiūt
mihi. Tale quid & in Geneſi legimus, quando de quin- Gen.18.d
quaginta uſq; ad decē paulatim quærunt̃ iuſti, qui de
peccato liberent ciuitatē: & Lot de Sodomis cum filia- Ibid.19.f
bus ſuis ſolus iuſtus eripitur. De quo in canonica epi- 2.Pet.2.b
ſtola ſcribitur: quod cruciaret̃ anima ipſius uidētis ne-
fanda cōmitti, & animæ iudicium corporis habitudine
demonſtraret. Enoch quoq; inter peccantiū plurimam Gen.5.b
multitudinē ſolus raptus ad deum eſt. Et Noe cum libe Ibid.7.a
ris ſuis propter declinantē omnem carnem à dñi ſerui-
tute, diluuiū delere nō potuit. Sed & Abraham de igne
Chaldæorū, fidei integritate ſeruatus eſt. In quem ſen-
ſum & Hieremiæ uerba ex perſona dñi dicentis conſen
tiunt: Quaſi calidum in deſerto, inueni Iſrael cum occi-
ſis gladio. Cum enim, inquit, omnis mundus idolola-
triæ gladijs uulneratus iaceret exanimis, inueni Iſrael
in Abraham habere calorē fidei: quaſi medicus, q poſt
prælium inter cadauera mortuorū: ubi quem ſenſerit
pulſantibus uenis aliquid habere uitale, adhibet curā
uulneribus ut reſtituat ſanitatē. Pro eo quod ſcriptum
eſt ὡς θέρμον, hoc eſt quaſi calidum: Latinus interpres
uerbi ambiguitate deceptus, lupinū interpretatus eſt,
in quo & Græcorum pleriq; errant, & tamen ſciendum
in Hebraico pro calore ſcriptum eſſe חמה quod inter-
pretatur gratia: quod ſcilicet gratia dei, & non merito

A operũ suorũ saluatus sit Israel. a ¶ *Et educam, &c.*] Quē [Suprà 65.b] suprà uocauit granũ botri siue acinũ, aut (ut multi uolunt) racemũ: hunc nũc appellat semen Iacob & Iuda, q possideat mõtes siue montē eiꝰ. Semē Iacob & Iuda, [Gen. 49.] pleriq; Christũ intelligunt, de quo in Genesi dicit: Iuda te laudabunt fratres tui, &c. Nulli em dubiũ quin saluator de Iudæ stirpe gñatꝰ sit. Alij autē apostolos intelligi uolũt, de q̄bus [Suprà 10.e] sæpe diximꝰ: [Rom. 9.f] Reliquiæ saluæ erũt. Et: [Suprà 1.c] Nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semē, quasi Sodoma essemus, & similes Gomorræ fuissemus. Isti possederũt montem dñi cõsciētia habitãtis in se Christi, loquētes: [Heb. 12.f] Accessimꝰ ad Siõ montē, & ciuitatē dei uiuētis Hierusalē cœlestē. Siue mõtes eius, de quibꝰ in [Psal. 124.a] psalmis canit: Montes in circuitu eius, et dñs in circuitu ppli [Psal. 86.a] sui. Et: Fundamenta eius in montib. sanctis. Possidebũt aũt Siõ electi dñi, & inhabitabũt in ea serui eius. De q̄[Psal. 104.a]bus in eodē uolumine scribit: Semē Abrahã serui eius, filij Iacob electi eiꝰ. Quicunq; ergo adhuc semen est, nec formatus in filiũ: iste seruus est domini, cui dicit in Euã B gelio: Scio q̃a semē Abrahæ estis, sed necdũ filij. Si enim [Ioan. 8.c] semen essent Abrahã, opera utiq; Abrahã facerent. Qui aũt filius, iste & electus est domini. Vnde electus possidet Hierusalē, & serui habitãt in ea: & de filiorum ac seruorum differentia dicitur: Non accepistis spiritũ seruitutis iterum in timorem, sed spiritũ adoptionis. Et erũt, inquit, campestria siue saltus in caulas gregũ. Pro campestribus in Hebræo שרון ponitur. Omnis regio circa Lyddam, Ioppen & Iamniam apta est pascendis gregi[Act. 9.f]bus. De quo & in Actibus apostolorum scriptum est. Saltus autem uertentur in ouilia, iuxta illud quod in [Psal. 28.b] psalmo canitur: Vox domini perficiētis ceruos, & reuelabit saltus siue condensa syluarũ: ut latrones ibi latitare desistant, & bestiæ uenenataq; animalia, & loca quõdam insidiarum & sanguinis, in ecclesias domini transeant, & pascant ibi greges ab eo, qui posuit animã pro [Ezec. 34] ouibus suis. De quo scriptũ est: Ipse pascet nos in secula. Ista uox dñi perficiens ceruos, & reuelans condensa [Matt. 3.c] syluarum, per Ioannem clamabat in eremo: Iam securis ad radicē arborum posita est. Omnis arbor quæ nõ facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. [Luc. 3.a] Et iterum: Omnis uallis implebitur, de qua & nunc dicitur: Et uallis Achor in cubile armentorum, & in requiem populo meo qui requisierũt me. De qua & in li[Iosue 7.d]bro Iesu filij Naue legimus, ꝙ ibi interfectus sit Acham, qui furatus est de anathemate, & de spolijs Hiericho, & cum omni domo sua interfectꝰ: atq; ex eo quod turba[עכור]uerit populum, locus ipse in quo hoc accidit, Achor, id est, turbationis ac tumultus nomen accepit. Vallis igitur Achor, in qua quondam maledictio fuit atq; supplicium, erit in armentorum requiem. Quæ Paulus edisse[1 Cor. 9.b]rens, ait: Nunquid de bobus cura est deo? an utiq; de nobis dicit: Quia debet in spe qui arat, arare: & qui terit areã, terere eam in spe ut participetur. De hac ualle & [Osee 2.c] in Osee mysticè scriptum est: Loquar ad cor eius, haud dubiũ quin Hierusalē: & dabo possessores illiꝰ inde, & C uallē Achor, ut aperiat intelligentiã illius. Idcirco enim uallis Achor in possessionē tradit armētorũ populi dei, & saltꝰ uertunt in caulas gregũ, ut aperiat intelligētia, & dñi ueritas cognoscat. b ¶ *Et uos q, etc.*] In locis quõdam syluestrib. atq; turbarũ, in locis gentiliũ erunt caulæ ouiũ: id est, ecclesiæ de toto orbe credentiũ. Vos aũt, ô popule Israel, q dereliquistis dñm, & ad iracũdiã ꝓuocastis sanctũ Israel: qui obliti estis montē sanctũ eiꝰ, de quo crebro diximꝰ, uel dominũ saluatorē, q mõtiũ mõs est, & sanctorũ montiũ sanctus: uel mõtem Siõ, & ciuitatē dei uiuentis Hierusalē cœlestē: q hæc & hæc facitis, tradã gladio: ut oēs interfecti, pariter corruatis. Qui sit gladius, dicemꝰ postea. Ponitis, inqt, fortunæ mensam, & libatis super eã. Siue iuxta Lxx. Paratis fortunę mensam, & impletis dęmoni poculũ, aut κέρασμα, qđ oēs similiter transtulerunt: id est, mixtã potionē. Est aũt in cunctis urbibus, & maxime in Aegypto, & in Alexandria idololatriæ uetus cõsuetudo: ut ultimo die anni & mensis eius q extremus est, ponãt mensam refer D tam uarij generis epulis, & poculum mulso mixtũ: uel præteriti anni uel futuri fertilitatē auspicantes. Hoc autem faciebant & Israelitæ, omniũ simulachrorũ portenta uenerãtes: & nequaq; altari uictimas, sed huiuscemodi mensæ liba fundebant. Quodq; Lxx. transtulerunt, τῷ δαιμονίῳ, id est, dæmoni: in Hebraico habet מני quod Symmachus interpretatus est absq; me, ut sit sensus: Qui paratis fortunæ mensam, & impletis absq; me potionem: ut doceat nõ sibi fieri, sed dæmoni. Gladius aũt quo interficiunt, pro supplicio accipit. Neq; enim omnis populus Israel gladio traditus est: quorũ uidemus quanta milia in toto orbe dispersa sint: sed pœnis atq; cruciatibus, captiuitati & ultimæ seruituti: iuxta illud quod alibi dicitur: In gladio morientur omnes peccatores populi mei: & in Deuteronomij cãtico: Inebria[Deut. 32]bo sagittas meas in sanguine, & gladius meus comedet carnes uulneratorũ. Haud credibile esse potest, sagittas dñi inebriari sanguine, & gladiũ illius uulneratorũ saturari carnibus. De his sagittis quæ Iob per singula horarũ momēta pungebãt loquit: Sagittæ dñi in corpore [Iob 6.a] meo sunt: quarũ furor ebibit spiritũ meum: cum enim cœpero loqui, stimulant me. Iuxta tropologiã aũt hoc [Tropol.] dicendũ est, ꝙ omnes qui ecclesiam deserunt, & obliuiscunt montē sanctũ dei, & se tradunt spiritib. erroris, & doctrinis dæmoniorũ: isti parãt fortunæ mensam, nihil ad deum pertinere credentes: sed uel stellarũ cursu, uel uarietate fortunę omnia gubernari: quos Paulus increpat, dicens: Non potestis mensæ domini participari, & [1 Cor. 10.] mensæ dæmoniorũ. Non potestis calicem domini bibere, & calicem dæmoniorũ: quia æternis tradentur supplicijs, ita ut nullus eorũ cædem & ruinã possit euadere. c ¶ *Pro eo quod uocaui, & non, &c.*] Gladio, ait, estis traditi: quia non solum reliquistis me, & obliti estis mei, & fortunæ poculũ miscuistis, sed cum essem Emmanuel, id est

HEB. [a] Et educã de Iacob semē, & de Iuda possidentem mõtes meos: & hæreditabũt eã electi mei, et serui mei inhabitabunt ibi: & erũt cãpestria in caulas gregũ, & uallis Achor in cubile armētorũ populo meo q quæsierũt me. [b] Et uos q dereliquistis dñm, et obliti estis montem sanctũ meũ. Qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam. Numerabo uos in gladio, & ōmes in cæde corruetis. [c] Pro eo q̃d uocaui, & non respon-

SEP. Et educã de Iacob semē, & de Iuda: & hæreditabit montē sanctũ meũ, & hęreditabunt electi mei, & serui mei habitabũt ibi: & erũt in saltu ouilia gregũ, et uallis Achor in requie armentorũ populo meo qui requisierũt me. Vos aũt q dereliquistis me, & obliti estis mõtis sancti mei, et paratis fortunę mēsam: & impletis dæmoni potionē: ergo tradam uos in gladiũ, ōmes interfecti corruetis. Quia uocaui uos, & non audistis

A id est, nobiscũ deus, de quo & Ioannes scribit: Verbum [Ioan. 1] caro factũ est, & habitauit in nobis: præsens uos uoca[Hiere. 3.c]ui: Reuertimini ad me filij reuertentes. Et: Venite ad me [Matt. 11.d] oēs qui laboratis & onerati estis, & respondere nolui[Mar. 14]stis. Loquutus sum in parabolis, & omnia feci quæ facere debui, & non audistis me, imò & cõtempsistis. Ego em sum q & suprà dixi: [Suprà 50.a] Veni, & nõ erat homo: uocaui, & non erat qui obediret. Nec uobis hęc sufficiebat impietas, ut me pręsentem cõtemneretis, & missum ad uos occideretis hæredem, sed fecistis malũ in cõspectu meo, & quæ nolebã elegistis, & blasphemastis filiũ dei, ut peteretis uobis Barrabam latronē, homicidij & seditionis autorem, & adhuc audetis dicere: [Suprà 62.a] Quare nos [Suprà 65.a] errare fecisti à uia tua? Si enim qui me nesciebãt inuenerũt me, & qui me nõ inuocabant, susceperunt me, quibus uos digni estis cruciatibus, qui missum ad uos atq; di[Matt. 15.c]centē: Non ueni nisi ad oues perditas domus Israel, suscipere noluistis, sed insuper affixistis cruci? Cõsiderandũ [Esa. 65.c] quid significet quod ait: Et quæ nolebã elegistis, aut B quæ sit uolũtas filij dei, qui loquit in euãgelio: Nõ om[Matt. 7.c]nis qui dicit mihi: dñe dñe, ingrediet in regnũ cœlorũ, sed qui facit uoluntatem patris mei qui est in cœlis. De [Psal. 39.b] qua & ipse dicit deus: Vt facerē uolũtatē tuã uolui. Hęc [Act. 13.d] est uolũtas, de qua & ipse dñs loquebat: Inueni Dauid filiũ Iesse, uirum iuxta cor meum, qui faciet omnes uo[Psal. 142.c]luntates meas. Vnde & sanctus precat & dicit: Doce me ut faciã uoluntatē tuã, quia deus meus es tu. Omnia e[1 Cor. 6.c]nim licent, sed non omnia expediunt. Et de uirginibus [Ibid. 7.e] narrat Apostolus se dñi non habere præceptũ, uult tamen nos esse sicut seipsum. Ex quo ostēdit nequaquam indulgētiã magistri sectãdã esse, sed uolũtatē, & ea nos debere eligere quæ expediunt, non quæ licent: ut illud [Tit. 2.a] est de digamia. Volo adolescētulas nubere, filios procreare, matresfamiliâs esse. Ponitq; causas, cur ista concedat. Iam enim quædã abierunt retro post satanã. Ergo non est uoluntas pura secundi matrimonij, quæ fornicationis cõparatione uilescit. a ¶ *Propter hoc, &c.*] Nõ solũ gladio corruetis uos qui dereliquistis dñm, & fecistis malũ in cõspectu eius, & præsentē noluistis audire, sed multã inter uos & gentiũ multitudinē cernetis differentiã. Illi enim qui seruierunt mihi, comedent & bibent, lætabuntur & laudabunt præ exultatione cordis: Vos aũt ecõtrario, esurietis atq; sitietis, cõfundemini & præ dolore cordis & cõtritione spiritus ululabitis. Quę omnia χιλιασταὶ in mille annis putant esse complenda, cibum & potum, regnum dei esse credentes, nec intelli[Ioan. 6.d]gentes istud qđ scriptũ est: Operamini nõ cibũ qui perit, sed panē uitæ & ueritatis, & carnē Christi, & fructum ligni uitæ comedere cupientes. De quo saluator loqui[Prou. 20.b]tur: Ego sum panis qui de cœlo descēdi. Et Ecclesiastes: [Psal. 36.e] Aperi oculos tuos & saturare panibus. Et psalmista: Iuuenis, inquit, fui & senui, & nõ uidi iustũ derelictũ, neq; semē eius quærēs panē. Tota die miseretur & fœnerat, & semen eius in benedictionē erit. De isto pane & conuiuio spirituali discipulos instruebat: Vos qui perseue C rastis mecũ in tentationibus meis, edetis in mensa pa[Luc. 22.c]tris mei in regno cœlorũ. Quod si de simplici pane accipiamus, quõ illud explanare poterimus: Non interficiet fame dñs animã iustã. Et iterũ: Cognoscit dñs uias [Psal. 36.c] immaculatorũ, & hęreditas eorum erit in sempiternũ. Non cõfundentur in tēpore pessimo, & in dieb. famis saturabuntur. Quãti enim sancti in persecutione moriũtur fame & egestate cõfecti: quãti iusti esuriunt, & impij cruditatibus distendun tur? Potus aũt ille accipiēdus est, qui hauritur de fontibus Is[Ioan. 4.b]rael, quē qui biberit: [Luc. 22.b] habebit in se fontem aquæ saliētis in uitã æternã. Quē & saluator in regno patris se bibiturũ cũ apostolis pollicetur: qui lætificat cor hominis, ita ut bibentes pos[Psal. 4.b]sint dicere: Dedisti lætitiã in corde meo. De hoc cibo & potu inter octo beatitudines dicitur: Beati qui esuriũt [Matth. 5.b] & sitiũt iustitiã. Et mater dñi plena sancto spiritu ꝓphetabãt: Esurientes impleuit bonis, qui prius cibũ domi[Luc. 1.e]ni non habebãt, & diuites dimisit inanes, qui dati sunt pro sepultura eius, & quē prophetæ ꝓmiserant, respue D runt. De quibus & in alio loco psalmista decantat: Di[Psal. 33.d]uites eguerunt & sitiuerũt, id est, populus Iudæorum: Qui aũt quærunt dñm, hoc est, turba gentiliũ, non egebunt omni bono. Cũq; seruientes Christo, & credentes ei lætati fuerint, & laudauerint deũ præ exultatione cordis & gaudio, tunc illi cõfundentur, uidentes in suum locũ alios successisse, & clamabunt præ dolore cordis, implētes illud quod scriptũ est: Ibi erit fletus & stridor [Matt. 25.c] dentiũ, quãdo steterint agni gentiũ atq; iustorũ ad dexterã, & hœdi Iudæorũ atq; impiorũ à sinistris, alijs recipientibus æterna præmia, alijs æterna supplicia. Cõtritio aũt spiritus præ dolore cordis, intelligenda in conscientia peccatorũ, iuxta illud quod scriptũ est: Cognoscent errantes spiritu intelligentiã. Et: Cor cõtritũ & humiliatũ deus non despiciet. Conteritur spiritus quando fuerit eleuatus, quod de rege inimico Israel scribit: Indurauit dñs spiritũ eius. Et de Babyloniorum princi [4. Reg. 17.c] pe, quãdo eleuatum est cor eius, & induratus spiritus, [2. Par. 36.c] ut superbiens diceret: Hæc est Babylon, & ego feci eam. [Dan. 4.f] b ¶ *Et dimittetis nomen uestrum in iuramento electis meis, &c.*] Pro πλησμονῆς, id est, saturitate, quæ Hebraicè dicitur שבועה cæteri iuramentum interpretati sunt, quod uerbũ multas habet intelligentias, & pro diuersitate accentuum uariatur. Intelligitur enim & iuramentũ, & saturitas, & satietas, & plures, & septem. De quo in libro Geneseos diximus, & in hoc uolumine, ubi septem mulie[Supra 4.a]res apprehenderunt unum uirũ. Rursum pro eo quod Lxx. transtulerunt: τὸν ἀληθινὸν, id est, uerum, & in Hebraico dicitur אמן Aquila uertit πεπιστωμένως, id est, fideliter. Quod autem dicit, hoc est: alijs in uestrũ succedentibus locũ, nomē uestrũ erit in iuramentũ electis meis, ut pro malorũ exēplo uos habeãt & detestent talia sustinere, & iurent sic: nõ hæc patiar quæ passus est populus Iudæorũ. Siue nomē uestrũ erit in satietatē: quod in

HEB. respondistis: loquutus sum, & nõ audistis: sed fecistis malũ ĩ oculis meis, et quę nolui, elegistis. [a] Propter hoc hæc dicit dominus deus: Ecce serui mei comedēt, & uos esurietis. Ecce serui mei bibēt, et uos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & uos cõfundemini. Ecce serui mei laudabũt præ exultatione cordis, & uos clamabitis prę dolore cordis, & præ cõtritiõe spiritꝰ ululabitis. [b] Et dimittetis nomē uestrũ in iuramēto ele-

SE. audistis, loquutꝰ sum, & cõtēpsistis, et fecistis malũ in cõspectu meo, & quę nolebam elegistis. Propterea hęc dicit dñs: Ecce serui mei comedent, uos autē esurietis. Ecce serui mei bibēt, uos aũt sitietis. Ecce serui mei gaudebũt, uos autē confundemini. Ecce serui mei exultabunt in gaudio, uos autē clamabitis ꝓpter dolorē cordis uestri, & ꝓpter cõtritionē spiritus uestri ululabitis. Relinquetis em nomē uestrũ in saturitatem

A his dici ſolet, quorũ odioſa eſt recordatio & memoria, & q uſq; ad ſaturitatẽ nauſeãq; uenerunt. Vel certe hoc dicendũ, ꝙ nomẽ ſuũ derelinquãt electis dñi, ut pro illis gentiũ turba ſuccedat, & ipſi appellent̃ filij Abrahã *Gal.6.d* & Iſrael. De quibus Paulus loquit̃: Pax ſuper eos, & ſuper Iſrael dei. Neque *Rom.9.b* em̃ qui ex Iſraelitis ſunt Iſrael, nec qui ſemẽ Abrahã oẽs filij, *Ioan.9.c* ad quos dicit̃: Si filij eſſetis Abrahã, opa Abrahã faceretis. Et qa ſemẽ ſunt Abrahã, & nõ filij, de quorũ differentia ſuprà diximus: Propterea increpat eos bapti- *Matt.3.b* ſta Ioãnes, dicẽs: Et ne uelitis dicere, patrẽ habemus Abrahã, potens eſt enim deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Quõ em̃ poſſunt huius eſſe filij, q dixerunt ligno & lapidi, tu genuiſti me: Cũ econtrario, q ex fide ſunt, hi appellentur filij Abrahæ?

HEB. to electis meis: & interficiet te dñs deus, & ſeruos ſuos uocabit nomine alio, in quo q benedictꝰ eſt ſup terrã, benedicet̃ in deo amẽ, & q iurat in terra, iurabit in deo amẽ. a Quia obliuioni traditę ſunt anguſtię priores, & quia abſcõditæ ſunt ab oculis meis. Ecce enim ego creo cœlos nouos, & terrã nouã, & nõ erũt in memoria priora, & nõ aſcẽdet ſup cor, ſed gaudebitis et exultabitis uſq; ĩ ſẽpiternũ ĩ his q̃ ego creo. b Quia ecce ego creo Hieruſalem

SEPT. tatem electis meis. Vos autẽ interficiet dñs, ſeruientibus autẽ mihi uocabitur nomẽ nouum, cui benedicetur ſuper terram: benedicẽt enim deum uerum, & qui iurãt ſuper terram, iurabunt deũ uerum. Obliuiſcentur enim tribulationis prioris & nõ aſcẽdet ſuper cor eorum. Erit enim cœlũ nouũ & terra noua, & non recordabunt̃ priorũ: & nõ ueniet ſuper cor eorũ, ſed gaudium & exultationẽ inueniẽt in ea. Quia ecce ego facio Hieruſalem

Hiere.2.f Vos aũt, inquit, interficiet dñs, ut nequaquã appellemini circumciſio, ſed cõciſio: ut uita careatis æterna ut nõ *Ioan.14.d* habeatis eum qui dicit: Ego ſum uita: Seruos autẽ, ait, ſuos uocabit nomine alio, ſiue nouo, quod in toto orbe celebrabitur. B Et erit benedictũ: in tantum, ut qui illo nomine fuerit appellatus, benedicatur in domino, & ſignum ueræ circumciſionis accipiat amen. Quo ſępe in approbationem eorum quæ dicta ſunt, dominus utitur in euangelio: Amen amen dico uobis. Nomen autẽ *Ibid.5.c* nouum ſiue aliud, nullum eſt, niſi quod ex Chriſti nomine deriuatur, ut nequaquã uocetur populus dei Iacob, & Iudas, & Iſrael, & Ephraim, & Ioſeph, ſed Chriſtianus. Quicunq; enim iurauerit in terra, nequaquã iurauerit in idolis & falſis dijs, ſed in deo: quæ ſententia rurſum, amẽ ſignaculo comprobatur. Porrò iuxta Septuaginta, qui pro amen, uerum deum interpretati ſunt, ut benedicatur deus uerus, & qui iurant ſuper terram, iurent deum uerum, non ſecũdum errorem Arianorum referimus ad perſonam tantum dei patris, de quo ſcri- *Ioan.17.d* ptum eſt: ut cognoſcãt te ſolum uerum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum, ſed ad filium, qui & ipſe uerus *1 Ioan.5.d* deus eſt, dicente euangeliſta Ioanne: Venit filius dei & dedit nobis mentem, ut cognoſcamus uerum, & ſimus in uero filio eius Ieſu Chriſto. Iſte eſt uerus deus & uita *Ioan.14.d* æterna. Si enim ſaluator de ſe loquitur: Ego ſum ueritas, conſequenter uerus deus à ueritate nomẽ accepit, ut nequaquã ſecundũ falſos deos appelletur deus, ſed ſecundum uerum deum patrem, & ipſe ſit uerus deus. Alioquin ſi nõ eſt uerus, erit idolo ſimilis, quod redundat in capita eorum qui Chriſtum uerum deum negãt. *Apoc.2.d* Hoc eſt autẽ nomen nouum, quod ei in Apocalypſi ſuper calculo ſcribit̃, cui in toto orbe benedicit̃. a ¶ *Quia obliuioni traditæ ſunt, &c.*] Cauſa lætitiæ & cõfeſsionis dei ueri eſt, quia æterna anguſtiarũ priorum ſuccedet obliuio, ut nequaquam idolorum meminerint & erroris priſtini, ſed ad lucem de tenebris tranſeant, ut æterna beatitudine perfruantur. Obliuiſcentur enim priſtina mala, non obliuione memoriæ, ſed bonorum ſucceſsio- *Eccl.11.c* ne, iuxta illud quod ſcriptum eſt: In die bona, obliuio malorũ. Et alibi: Afflictio horæ, obliuionẽ facit delicia- C rũ, eo ꝙ in anguſtijs cõſtituti, nequaq; uoluptatib. priſtinis iuxta errorẽ Epicuri animo perfruant̃. Licet poſſit & hoc dici, ꝙ in cœlo nouo & in terra noua, omnis conuerſationis priſtinæ memoria deleat̃, ne hoc ipſum pars malorũ ſit, prioris anguſtiæ recordari. Cœlũ aũt nouũ & terrã nouã, q putant omnia interire quæ cernimus, euangelij interpretant̃ teſtimonio: Cœlum & terra *Matth.* tranſibũt. Et Pauli apoſtoli: Quæ em̃ ui- *2.Cor.4* dent̃ tẽporalia ſunt, quæ aũt nõ uidẽtur, æterna. Porrò qui nouitatẽ, cõmutationẽ in melius, & non elemẽtorũ arbitrantur interitũ, illo utunt̃ exemplo: A principio *Pſalm.* terrã tu fundaſti domine, & opa manuũ tuarũ ſunt cœli. Ipſi peribũt: tu autẽ permanes, & oẽs ſicut ueſtimẽtum ueteraſcẽt, & quaſi amictũ inuolues eos & mutabuntur. In quo perſpicue demonſtrat̃ perditionẽ & interitũ, non abolitionẽ in nihili, ſed cõmutationẽ ſonare in melius. Neq; enim illud quod in alio loco ſcriptũ eſt: Luna fulgebit ut ſol, & ſol ſeptu- *Sapient.* plũ lumẽ accipiet, interitũ ſignificat priſtinorũ, ſed cõ- D mutationẽ in melius. Quod ut poſſit intelligi, noſtræ conditionis ponamus exempla: Infans cum in puerũ creuerit, & puer in iuuenẽ, & iuuenis in uirũ, & uir in ſenẽ, nequaquã per ſingulas ætates perit. Idẽ em̃ eſt qui prius fuit, ſed paulatim immutatur, & ætati priſtinæ periſſe dicitur. Quod intelligens & Paulus apoſtolus loquebatur: Præterit enim figura huius mundi. Cõſidere- *1.Cor.7* remus quid dixerit: Figura præterit, non ſubſtãtia. Hoc idẽ ſignificat & Petrus: Latet eos hoc uolentes, quoniã *2.Pet.3* cœli erãt ab initio, & terra de aqua, & per aquã dei ſermone ſubſiſtit, per quæ prior mundus inundatus diluuio perijt. Cœli aũt qui nunc ſunt & terra, eadẽ ratione ſeruantur igni, qd' quo ſenſu accipiendũ ſit, poſtmodũ docet. Nouos aũt cœlos, & nouã terrã uidebimus, & repromiſsionẽ eius: non dixit, alios cœlos & aliã terram uidebimus, ſed ueteres & antiquos in melius cõmutatos. Poſſumus & hoc dicere, quod conuerſi ab idololatria, & priſtino errore deſerto, nouos cœlos & nouam terram uideant: Nequaquã arbitrantes elemẽta deos, & ea quæ naſcuntur ex terra. Nunc confitemur cœlum & terrã opera eſſe manuũ dei: Illo autẽ tempore, ſeruos & creaturam uenerabamur obſequio dei, quod & Dauid ſentiens cantat in pſalmo: Videbo cœlos opera di- *Pſal.* gitorum tuorum: non quo eo tempore cœlos non uiderit cum iſta dicebat, ſed quo per ſingula augmenta uirtutum & futurorum ſcientiam nouos uideat, quos ueteres iam uidebat. Quod autem in fine huius teſtimonij dicitur: Quæ ego creo, à Lxx. prætermiſſum eſt. b ¶ *Quia ecce ego creo Hieruſalem, &c.*] Gaudere, inquit, & exultare debetis lætitia ſempiterna in creatione nouorũ cœlorũ & terræ nouæ, & priorũ penitus non meminiſſe, ne qua uobis recordationis antiquæ oriat̃ triſtitia: quia non ſolũ cœlos nouos & terrã nouã, ſed Hieruſalẽ quoq; creabo in exultatione, & populũ eius in gaudio

A gaudio. Haud dubium quin uniuerſæ terræ, ut quæ uetus uni genti gaudiũ erat, noua cunctis nationibus lætitiæ ſit. In tantũ aũt exultatio erit omniũ, atq; lætitia ſuper urbe & populo dei, ut ego quoq; conditor eius exultem & gaudeã ſuper Hieruſalẽ, & ſuper populo meo qui comedet & bibet & lętabitur, & exultabit in ea, & qui in nomine nouo fuerit appellatus.

HEB. ſalem exultationẽ, & populum eius gaudiũ: & exultabo in Hieruſalẽ, & gaudebo in populo meo. a Et nõ audietur in ea ultrà uox fletus, & uox clamoris: non erit ibi amplius infans dierũ & ſenex qui nõ impleãt dies ſuos. Quoniã puer centũ annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.

SEP. ſalẽ exultationem, & populũ meũ lætitiã: & exultabo ſup Hieruſalẽ, & lætabor ſuper populo meo. Et non audietur ultrà in ea uox fletus, & uox clamoris, neq; fiet ibi ultrà immaturus & ſenex, qui non impleat tẽpus ſuũ. Erit enim infans centum annorũ, & qui moritur peccator centenarius, maledictus erit.

b Et ædificabunt domos, & habitabunt & plantabunt uineas, & comedent fructus earum. Non ædificabunt, & alius habitabit: non plantabunt, & alius comedet. Secun-

a ¶ *Et non audietur, &c.*] Neq; em̃ congruũ erit ut in ciuitate Hieruſalem & populo dei, qui exultationis & gaudij æternã ſuſcipiet creaturã, audiatur ultrà uox fletus & clamoris, qñ abierint dolor, mœror, & gemitus. Cõtraria quippe ſimul eſſe non poſſunt. Et ubi exultatio eſt, & gaudiũ qui fructus eſt ſpiritus ſancti, ibi fletus & planctus non poſſunt cõmorari, qui aptus eſt lamentantibus atq; lugẽtibus, & præcipuè clamor quẽ *Ephe.4.d* de eccleſia credentiũ Paulus expellit, ne in ſimilitudinẽ Iudæorũ, pro iudicio faciamus clamorẽ. In tali urbe diuerſæ ætates nõ erũt, infans & ſenex, paruꝰ & magnus: qui non impleat dies ſuos, ſed quaſi filij reſurrectionis, oẽs peruenięt in uirũ perfectũ, in menſurã ætatis pleni- B tudinis Chriſti, ut nec deſint alicui annorũ ſpacia, nec ſuperſint: & alio necdũ ſolidas habente uires, alius deſinat eſſe qd' fuerit, & decrepita ætate marceſcat. Perueni- *Gen.21.d* entq; oẽs ad centenariũ numerũ, qualis fuit Abraham, qui ꝓmiſsionẽ filij Iſaac hac ętate ſuſcepit. De cuius numeri laudibus, nõ neceſſe eſt plurima memorare, ne ſuperflua ſit diſputatio. Hoc tantũ dicimus, qd' decẽ decades æqualia habẽt latera, & quadræ formæ poſsidẽt firmitatẽ. In repromiſsionibus quoq; pro his quæ cõtempſimus, multiplicata nobis centuplũ dñs pollicet̃, & in bonã terrã ſemẽtis cadens, primũ habet uberrimę frugis numerũ centenariũ. Deniq; & Iſaac unã ſementẽ iaciens fidei, hoc numero laboris ſui opera multiplicata ſuſcepit. In illo igitur tempore, quando ætas fuerit una cunctorũ, & ſanctus & peccator erũt ſimili reſurrectione perfecti, nec inter ſe uariabũt tẽpore, ſed alius ad pręmia, alius ad ſupplicia pertrahet̃: Et in eo peccator maledictus erit, quod in corrupto corpore pœnas patiet̃ *20.d* æternas. Illud quoq; quod in Apocalypſi Ioannis legimus, poſt reſurrectionẽ exhiberi præſentiæ iudicis paruos & magnos, non ætatũ, ſed meritorũ ſignificat diffe- *Sap.6.a* rentias. Qui enim paruus eſt, iuxta ſententiã Salomonis, dignus eſt miſericordia: Potẽtes aũt potẽter tormẽ- *Luc.12.f* ta patiẽtur. In quẽ ſenſum & dñi uerba cõſentiunt: Seruus qui ſcit uoluntatẽ dñi ſui & non facit eam, uapulabit multis. Qui uerò neſcit & fecerit digna plagis uapu- *Rom.4.b* labit paucis. Beatus apoſtolus Paulus Chriſto in ſe loquente, ſcripturã ueterẽ ediſſerens: Abrahã patriarchã non ſolum circũciſionis, ſed præputij aſſerit patrẽ: hoc eſt, duos ex eo populos eſſe generatos, & eum qui iuxta carnẽ natus fuerat, centenarius, propter Chriſtum, qui de Abraham ſtirpe generatus eſt, in quem ille miſerit manus, maledctioni perpetuæ ſubiacere. Hanc fi- *Mar.5.c* guram docent euangelia, in quibus fertur tunc hæmorrouſam ægrotare cœpiſſe, quãdo nata eſt filia archiſynagogi, & quãdo iſta ſanata ſit, ſtatim illã eſſe mortuã, C uno atq; eodẽ annorũ ſpacio, nouũ populũ in iuuentute perſiſtere, & ueterẽ in infidelitate mori, & eſſe maledictũ. Hoc iuxta Lxx. interpretes diximus, quorum editio toto orbe uulgata eſt, ne in loco famoſiſsimo uideremur ad Hebreæ linguæ arcẽ confugere. Quod ſiue poſt reſurrectionẽ intellexeris in ſecũdo ſaluatoris aduẽtu, ſiue poſt baptiſmũ in prima reſurrectione credendũ, nõ abhorret ab eccleſiæ fide. Hebræi hæc ante reſurrectionẽ in mille annorũ regno ſuper terrã futura cõtendunt, & tã lõga futurę uitę ſpacia repromitti, ut centum anni reputẽtur infantiæ: peccatorẽ autẽ cẽteſimo ætatis ſuæ anno eſſe moriturũ, ne uidelicet paratis opibus perfruatur, ſed ob peccatum maledictũ eſſe ſe nouerit. Quod ſi ita eſt, ubi erit beatitudo perfecta, quæ peccato uiolatur atq; corrumpit̃, & peccatũ immatura morte punit̃? b ¶ *Et ædificabunt, &c.*] De his domib. & in ſexageſimooctauo pſalmo ſermo ꝓpheticus pollicet̃, dicẽs: Quia deus ſaluã faciet Sion, & ædificabunt̃ ciuitates Iudæ, & habitabũt ibi, & hæreditate acquirẽt illã, & ſemẽ ſeruorũ eius poſsidebit eam, D & qui diligunt nomẽ eius, habitabunt in ea. Quæ omnia Iudæi accipiunt carnaliter, ut Hieruſalẽ urbeſq; Iudęę reſtituant̃ in priſtinũ ſtatũ. Quod ſi eis dederimus, audiant non ſolũ hoc Hieruſalẽ, ſed & Sodomæ repromitti, dicente Ezechiele: Reſtituet̃ Sodoma in antiquũ. *Ezech.16.g* Ergo domus in quibus habitaturi ſunt qui ædificant eas, uel uirtutes intelligẽdæ ſunt, uel diuerſæ mãſiones apud patrẽ, quas iugiter poſsidebit, qui eas ædificauerit: Quales ſibi ædificaſſe & obſtetrices dicunt̃ in Exo- *Exod.1.d* do: quæ timebãt deũ, licet ſcriptũ ſit in Hebraico, à deo eis ędificatas domos, quia timuerunt eũ. Et Iacob quia ſimplex erat, ſiue ut Græcè dicit̃ ἄπλαστος, id eſt, nequaquam fictus, nec talis quales in Petri epiſtola condemnantur, de quibus ait: In auaritia fictis ſermonibus de *2.Pet.2.a* uobis negociant̃. Idcirco habitabat in domo, quã Eſau qui feris delectabat̃ & ſyluis, poſsidere nõ potuit. Talẽ domũ & ſaluatoris in euãgelio uerba deſcribũt: Om̃is *Matt.7.d* qui uenit ad me, & audit ſermones meos & facit eos, ſimilis erit uiro prudenti, qui ædificauit domũ ſuã ſuper petrã, & reliqua. Alioquin iuxta literã, multi ſancti ædificãt domos, & non habitãt in eis, uel peregrinatione, uel alterius rapina, uel morte ſubtracti. Qualis fuit Iob *Iob 2.a* qui diues carne & ſpiritu, in tantã deductus eſt paupertatẽ, ut in ſterqlinio ſederet extra portã ciuitatis. Ecõtrario diues ille in euãgelio purpuratus, ædificauit domũ & habitauit in ea, cui rectiſsime dici poterat: Stulte, hac *Luc.12.a* nocte auferet̃ anima tua à te, quæ autẽ pręparaſti cuius erũt? Non ſolũ aũt ait, ædificabũt domos & habitabũt in eis, ſed plãtabũt quoq; uineas, & ipſi comedẽt fructũ earũ. Iuxta illud qd' in Michea dicit̃: Requieſcet unuſ- *Michee 4.b* quiſq; ſub uinea ſua, & ſub ficu ſua, & nõ erit qui exterreat. Hæc eſt uinea quæ in euãgelio loquebat̃: Ego ſum *Ioan.15.a* uitis, & uos palmites, & pater meus agricola. Om̃is qui *Matt.3.c* nõ facit fructũ, excidet̃ & in ignẽ mittet̃. Huius fructus come-

HEB. a Secundum dies enim ligni erunt dies populi mei, & opera manuum eorum ueteraſcent electis meis. Non laborabūt fruſtra, neqꝫ generabūt in cōturbatione, quia ſemen benedictorum domini eſt, et nepotes eorum cum eis. Eritqꝫ antequam clament, ego exaudiam, adhuc illis dicētibus, ego exaudiam. Lupus & agnus paſcētur ſimul, & leo & bos comedent paleas, & ſerpēti puluis panis eius. Non nocebunt, neqꝫ occident in omni monte ſancto meo, dicit dominus.

SEP. Etenim ſecundum dies ligni uitæ dies populi mei, opera laborū ſuorum inueteraſcere facient electi mei: non laborabunt in uacuū, neqꝫ filios generabūt in maledictionem, quia ſemen benedictū à domino eſt, & nepotes eorū cū eis. Et erit antequā clament, ego exaudiā eos, adhuc loquētibus illis dicam, quid eſt? Tūc lupi & agni paſcētur ſimul, leo autem quaſi bos comedet paleas, & ſerpens terram quaſi panem. Non nocebunt, neqꝫ corrumpent in monte ſancto meo, dicit dominus.

A comeduntur & bibuntur, & lætificant cor hominis, &
inebriant amicos ſponſi, & in regno dei bibunt̃ quoti-
die. Sub ficu aūt requieſcit, & nullius inſidias reformi-
dat: qui dulcedine ſancti ſpiritus fruitur, & illius fructi-
bus ſaturatur, charitate, gaudio, pace, fide, continentia,
patiētia. De huiuſce-
modi dicitur planta
tore: Qui plantaue-
rit ficū, comedet fru-
Amos 9.d ctus eius. Qui tales
ædificauerit domos
& plātauerit uineas,
de quibus & Apoſto
1.Cor.3.b lus gloriat̃: Ego plā-
taui, Apollo rigauit,
deus incrementū de
Pſal.127 dit, comedet labores
manuū ſuarū, & ſe-
minās in ſpiritu, de
ſpiritu metet uitā æ-
Ioan.4.c ternam, nec diaboli
& ſatellitū eius frau-
dibus ſupplantabit̃.
a ¶ *Secundum dies enim, &c.*] Aeterna erit ha
bitatio, atqꝫ planta-
tio iuſtorū, ut dies ui
tæ populi mei, dieb.
uitæ ligni cōparent̃,
de quo in pſalmis di
cit̃: Iuſtus ut palma
florebit, quotidie tri
Pſal.91.c umphās de aduerſa
rijs, & inſigne uictoriæ præferens. Sin autem iuxta Lxx.
B legimus dies ligni uitæ, qui magis ſenſum ex Hebræo
uertêre q̃ uerba: Lignū uitæ intelligimus, quod in pa-
Gene.3.d radiſo ſitū eſt. Ad quod ne extēderet Adam manū ſuā
ut uiueret, eiectus eſt de paradiſo. In cuius cuſtodiam
cherubin, id eſt, ſcientiæ multitudo, & ignita framea po
ſita eſt, ut ſeruarent uiam ligni uitæ, ne in peccato poſi-
tus Adam, & necdum ſua delicta cognoſcens, comede-
ret ex eo, & impœnitentiæ deſperationiſqꝫ ac ſuperbiæ
Prou.3.c morte moreret̃. Quod ſit hoc lignū uitæ, Salomon ex-
ponit manifeſtius qui de ſapiētia dei diſputans ait: Li-
gnū uitæ eſt omnibus qui accedūt ad eam, & qui inni-
tuntur ſuper illā, quaſi ſuper dn̄m firmitas. Nec dubiū
quin uerbum dei ſignificet, qui ipſe eſt uita atqꝫ ſapien
Ioan.11.c tia, & de ſe loquitur: Ego ſum uita. Et de quo propheta
Pſal.103.c decantat: Omnia in ſapiētia feciſti, repleta eſt terra crea
1.Cor.1.d tione tua. Et apoſtolus Paulus: Chriſtus dei uirtus, &
dei ſapientia. Opera quoqꝫ populi dei non ueteraſcēt,
ſed innouabuntur quotidie, ut non ambulent in uetu-
Rom.7.b ſtate literæ, ſed in nouitate ſpiritus: Vt quomodo per
inobedientiā unius hominis peccatores cōſtituti ſunt
plurimi, ſic per obedientiā unius hominis, iuſti conſti-
1.Cor.3.c tuant̃ multi. Vel certe hoc dicendū, ꝙ opera eorū uete-
raſcent, quorū domus fundata ſuper petrā, permanet
in æternū, & qui ædificauerūt ſuper fundamentū Chri-
ſti, aurū, argentū, lapides precioſos: Et econtrario eorū
opera diſpereant, quorū domus fundata ſuper arenā,
ſubita tempeſtate ſubuertit̃, & qui ædificauerunt ſuper
fundamentum Chriſti, ligna, fœnū, ſtipulam: An non
uidetur tibi quotidie inueterare opera ſua, qui præteri-
torū oblitus, in futurū extenditur? Vnde & uetus & no
uū dicitur teſtamētū, nō quò uetus pereat, ſed quò no-
uo aliud non ſuccedat. Hoc quoqꝫ iuxta Hebraicū dici
poteſt, qđ opera populi & in Chriſto credentiū fructus
ſint apoſtolorū, id eſt, electorum dei, & in theſauris eo-
Matt.20.b rum recondantur. Multi enim uocati, & pauci electi. Iſti
non laborabunt fruſtra, ut quondā laborauere Iudæi, ꝗ
ſed labores manuum ſuarum manducabunt, neqꝫ ge-
nerabunt in cōturbatione, ſiue in maledictione, & ut in
Hebraico expreſsius ponit̃ εἰς ἀνυπαρξίαν, quod lingua
corū dicitur לַבֶּהָלָה hoc eſt, ut eſſe deſiſtant: & finē ſub
ſtātiæ ſunt habeāt, ꝑ
quo Aquila, Symma
chus, & Theodotio,
feſtinationē interpre
tati ſunt, ut nequaq̃
feſtinent abſqꝫ ratio
ne credere, ſed imitē-
tur Nathanael, q do
mini uoce laudatus
eſt: Ecce uerè Iſraeli- Ioan.1.g
ta in quo dolus non
eſt, qui Chriſtū auto
ritate ſcripturarum
quærebat, & de pro-
phetis cupiebat ag-
noſcere, dicēs: De Na
zareth poteſt aliqd
boni eſſe? Et eſt ſen-
ſus: Quō mihi Meſ-
ſiā adducitis de Ga-
lilæa & Nazareth,
quē ego de Bethleē
Iuda ſcio eſſe promiſ
ſum? Apoſtoli igitur
& apoſtolici uiri, ita
filios generabunt, ut
de ſcripturis ſanctis
inſtruant, ut nō imi-
tent̃ maledictionē Iudæorū, ſed cū propheta dicant: A Supra 26.d
timore tuo dn̄e in utero concepimus, & parturiuimus D
& peperimus. De his enim dictū erat: Benedicta proge- Luc.1.e
nies uteri tui. Tales ſunt filij Abrahā, qui faciunt opera Ioan.8.e
eius: & in ueteri hiſtoria appellant̃ filij ꝓphetarū, qua-
les in nouo inſtrumento apoſtoli genuerūt: Paulus Ti- Act.16.a
motheū, Lucā, & Titū, multoſqꝫ alios: Petrus Marcū e-
uangeliſtā, & cæteri cæteros, quorū benedictū ſemē eſt,
& hucuſqꝫ benedicit̃ & permanent filij filiorū. De quib.
propheta dicit: Beatus uir qui timet dn̄m, in mandatis Pſal.111.a
eius uolet nimis. Potens in terra erit ſemē eius, genera-
tio rectorū benedicet̃. Et alibi: Filij tui ſicut nouellę oli- Ibid.127.a
uarū, in circuitu mēſæ tuę. Ecce ſic benedicet̃ homo qui
timet dn̄m. Econtrario de Iuda dicitur proditore, & o- Ibid.108.a
mnibus qui ſimiles eius ſunt: Fiant filij eius pupilli, & Iob 15.d
uxor eius uidua: Cōmoueant̃ & transferant̃ filij eius, &
mendicēt, eijciant̃ de omnibus ſuis. Generationes em̄
malæ, finis eſt peſsimus. Qui concipiunt dolorē, & pa-
riūt iniquitatē. De quorū ſcriptū eſt principe: Ecce par- Pſal.7.d
turijt iniuſtitiā, cōcepit dolorē, & peperit iniquitatem.
Si autem hoc de impijs dicitur, quomodo Samuel uir 1.Reg.8.a
beatus & iuſtus, filios peſsimos genuit: qui non ambu
lauerunt per uiam patris: Et Dauid, de cuius Chriſtus
natus eſt ſemine, duos genuit filios, Ammon & Abeſſa 2.Reg.13.c
lon, quorum alter fratris, alter patris extitit parricida? & 15.d
Ex quibus omnibus diſcimus, filios & nepotes ſecun- & 16.c
dum id intelligi debere quod diximus. Iuxta quod &
Paulus filios parturit, donec Chriſtus formetur in eis: Galat.4.c
& Oneſimū in uinculis generat. Qui cum clamauerint,
ſtatim exaudient̃, & illis loquētibus: dicet dn̄s, adſum.
Quæ omnia etiā iuxta literā in Actibus apoſtolorū cer
nimus eſſe cōpleta. Neqꝫ em̄ potuiſſent oēs gentes in tā
breui tempore credere, niſi ſignorū miraculis fides eo-
rum quodammodo eſſet extorta. Loquētibus enim &
clamantibus apoſtolis & apoſtolicis uiris, dominus ſi- Act.9.g
gnorū magnitudine reſpondebat, ut Dorcas ad preces
Petri

CAPVT LXVI.

HAc dicit dominus. a Cœlum ſedes mea, & terra ſcabellū pedū meorū. Quæ eſt iſta domus quā ædificabitis mihi, et quis eſt iſte locus requietiōis meæ? Oīa hęc manus mea fecit: & facta ſunt uniuerſa iſta dicit dn̄s.

HE. b Ad quē aūt reſpiciā, niſi ad paupculū et cōtritū ſpū, & trementē ſermones meos? qui immolat bouē, quaſi q interficiat hominē. Qui

SEP. Et ſup quē reſpiciā, niſi humilē & quietū, & trementē ſermones meos? Iniquus aūt qui immolat uitulū quaſi percutiens uirum, Sacri-

A Petri ſurgeret: ut Publij pater in inſula Melita febribus
Ibid.28.b & dyſenteria, qui morbi inter ſe cōtrarij ſunt, Pauli pre-
cibus ſanaret̃, & ut eos totus orbis, deus inter homines
diceret ambulare. Tūc lupus & agnus paſcebant̃ ſimul,
Ibid.9.c perſecutor Paulus, & Ananias diſcipulus. Ille lupus de
Gen.49.d quo ſcriptum eſt: Be-
niamin lupꝰ rapax,
mane comedet præ-
dā, & ad ueſperā da-
bit eſcas, ſiue ut in
Hebraico dicit̃: diui-
det ſpolia. Cuius do-
ctrina cibus fuit cre-
dentiū, & qui in to-
to orbe de ſuperatis
aduerſarijs triūpha-
Apoc.14.a uit. Agni autē creden
di ſunt oēs, qui in ue
ſtibus cādidis ſequū
tur agnū quocunqꝫ uadit: Quos dn̄s Petro tradidit ad
Ioan.21.d paſcendū, dicens: Paſce agnos meos. Leo quoqꝫ ut bos
comedet paleas, quando uiri diſertiſsimi, & quondam
apud ſeculum potentes, ſcripturarū ſe tradūt ruſticita-
ti, ut nequaq̃ ſeculari paſcantur eloquentia, quæ inſtar
mellis ſtillat de labijs meretricis, ſed uilitatē & paleas
ſequantur hiſtoriæ: donec multo labore atqꝫ induſtria
mereant̃ ad frumentū ſenſuū peruenire. De quibus pa-
Hier.23.f leis & frumēto Hieremias loquit̃: Quid paleis ad triti-
cū, dicit dn̄s? Et cōſiderandū, quòd non bos uertatur
in rabiem, ſed leo mutetur in manſuetudinē. Serpens e-
Gen.3.c tiam qui obſeruabat hominis calcaneū, & cuius ab ho
mine obſeruabatur caput, nequaq̃ aliorum nutrietur
interitu, ſed terrā ſiue puluerē quaſi panē comedet. Aut
certe ſic intelligendū, quòd diabolus qui prius homi-
B nūm mortibus paſcebatur, eos tantū comedat, qui pul
uis ac terra ſunt: Per quæ omnia demonſtratur malo-
rum in bonū cōmutatio, qui innoxij erunt antiqua feri
tate depoſita, non foris, ſed in monte ſancto domini,
hoc eſt, in eccleſia & in confeſsione eius montis, à quo
Dan.2.g uulneratus eſt princeps Tyri, & qui exciſus de monte
ſine manibus, creuit in mōtem magnū, & impleuit or-
bem. Interrogemus in hoc loco Iudæos, & omnes qui
ſub nomine Chriſtiano adhuc paleas comedunt ſcri-
pturarū, quæ uentilabro à dn̄i tritico ſeparatæ, uēto tra
dent̃ & flammis: quæ beatitudo ſit æſtimanda, ut in mil
le annorū regno in Sion monte ciuitate Chriſti præſen
tis Hieruſalē, & in tēplo anguſtiſsimo, lupi & agni, leo-
nes & boues, ſerpētes & homines ſimul comedant, pa-
riterqꝫ commorentur? & hi tantum innoxij ſint, qui in
monte ſancto domini habitauerint. Ex quo intelligi-
mus omnes qui extra montē fuerint occidendos. Nu-
dabitur ergo lupis, leonibus, urſis, pardis, atqꝫ ſerpen-
tibus, & cæteris beſtijs uniuerſus orbis, & immenſi ſal-
tus, & Aegyptię uaſtitas ſolitudinis, quę uenenatorum
animātiū fertilis eſt, & pro ſumma felicitate ciuitas ſan-
Supra 11.b cta, non ſolū hominū, ſed & beſtiarū ac ſerpētiū, erit ha
bitaculū, ut iuxta ſuperiorē prophetiā: Habitet lupus
cum agno, & pardus cum hœdo, uitulus & leo, & oues
cum urſis ſimul morentur, & puer paruulus regat eos,
& infans ab ubere mittat manū in foramen aſpidis, &
in cauerna ſua interficiat regulum. Cauſaqꝫ ſit tantę fe-
licitatis, quia repleta eſt omnis terra ſcientia domini.

CAPVT LXVI.

HAec dicit, &c.] Ne montem ſanctū intelligeremus
Sion, & Iudaico operiremur errore, qui putant
extruendā Hieruſalē, & omnia quæ pollicet̃ ibi
Act.7.f explēda carnaliter, aufert nobis hanc ſuſpicionē, & po-
nit teſtimoniū, quo uſus eſt Stephanus primus martyr
in Chriſto aduerſum Iudaicam contentionē. Salomon
ædificauit ei domū, haud dubium quin deo, ſed non in C
manufactis excelſus habitat, ſicut ꝓpheta ait: Cœlum
mihi thronus eſt, terra aūt ſcabellū pedū meorū. Et Pau
lus in eodē uolumine: Deus qui fecit mundū & quæ in
eo ſunt, nequaquā in tēplis manufactis habitat. Si em̄
inſtar ſedētis in ſolio
atqꝫ regnātis, cœlum
thronus eius eſt, &
terra ſcabellū pedū
illiꝰ: Quomodo par-
uo claudet̃ loco, qui
complet omnia? Vn
de & Moyſes: Ne di-
cas, inquit, in corde
tuo, longe eſt: Deus Deut.4.f
em̄ in cœlo ſurſum,
& ſuper terram deor
ſum, & non eſt alius
præter eum deus. Et
pſalmiſta: Quò ibo à ſpiritu tuo, & à facie tua quo fu- Pſal.138.b
giā? Si aſcēdero in cœlū, illic es: ſi ad inferna deſcēdero,
ades. Cui & Hieremias ex perſona dei congruit, dicens:
Deus appropinquās ego, & nō de longe deus. Nūquid Hier.23.c
latere qs poterit in abſconditis, & ego nō uidebo eum?
Nonne cœlū & terrā ego impleo? In ipſo enim omnes Act.17.f
ſumus, & mouemur. Hoc aūt dicit, ut Iudaicum conuin
cat errorē: qui putant inuiſibilē & incorporalē, & incō-
prehenſibilē deum, templo Hieruſalem poſſe cōcludi.
Quod quidem & ipſe Salomon extructor tēpli, in ora- 3.Reg.8.c
tiōne ſua dominum prolixius cōfitetur. Ac ne arbitre-
mur cœlo quoqꝫ & terra dei magnitudinē metiendam,
in alio loco de eo legimus: Qui tenet cœlum palmo, & Suprà 40.c
terram pugillo. Per quæ oſtenditur deus & forinſecus,
& intrinſecus & infuſus & circūfuſus, dum & ſolio am-
biente non cōcludit̃, & pugillo cōcludit ac palmo. Qui D
non ſolū cœli & terræ, ſed inuiſibiliū creator eſt angelo
rum, & archangelorū, dominationū, poteſtatū, & cun-
ctorū hominū, de quibus Apoſtolus loquit̃: Quæ om- Coloſs.1.b
nia dei manꝰ operata eſt. De qua & Iob & pſalmiſta cō- Iob 10.b
memorant: Manus tua fecit me, & plaſmauit me. Om- Pſal.118.k
nia enim per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt ni-
hil. De quo rurſum Ioannes: In mūdo, ait, erat, & mun- Ioan.1
dus per ipſum factus eſt. Ipſe enim dixit, & facta ſunt, Pſal.32.b
ipſe mandauit & creata ſunt. Et hoc quod ſcriptura Ge-
neſeos myſtico ſermone demonſtrat: Dixit deus, & fe-
cit deus. Verbo enim domini cœli firmati ſunt, & ſpiri-
tu oris eius omnis uirtus eorum. Nulluſqꝫ locus eſt re-
quietionis domini, niſi iſte quem propheta ſubnectit.
b ¶ *Ad quem autem reſpiciam, niſi ad pauperculum & cōtritū ſpi-
ritu, &c.*] Sublato altari temploqꝫ terreno, quod huma
na conſtruxerat manus, recte auferuntur & uictimę Iu-
dæorum, ne forſitan dicerent: Non tam ſtulti ſumus, ut
deū putemus loco poſſe cōcludi, ſed in ſeparato ad ſa-
crificandum loco deo uictimas immolamus, quæ lege
præcepta ſunt. Habitator igit̃ cœli, imò creator omniū
qui in terris templum habere ſe denegat, humilem &
quietum, & trementem ſermones ſuos hominem liben
ter aſſumit in templum. Iuxta illud apoſtoli: Vos autē 1.Cor.3.c
eſtis templum dei, & ſpiritus ſanctus habitat in uobis.
Si quis uiolat templum dei, uiolabit illum deus. Tem-
plum enim dei ſanctum eſt, quod eſtis uos. Quicunqꝫ
ergo humilis eſt & quietus, & tremens ſermones dei, i-
pſum reſpicit dominus, & de ipſo dictum intelligi po-
teſt, quod ſub terræ nomine ꝓphetatur: Terra tremuit Pſal.75.b
& quieuit, cum reſurgeret ad iudiciū deus: Habitatores
enim eius pro quibus μετωνυμικῶς terra dicitur, conſide
rantes iudicium dei, quietem agunt à malis operibus,
& ſedentes in domo æterno requieſcūt ſabbato, ne mo
ueāt ſe ad opus ſeruile peccati, ſicut ædificatores turris
moue-

A moueru[n]t quondam de oriente pedes ſuos, & ortū ue-
ri luminis reliquerunt: Nec audierunt illud quod ad
Gene.4.d Cain dicitur: Peccaſti, quieſce. Sed iuxta prouerbia Sa-
Prou.1.d lomonis: Qui audit deum, habitabit cōfidens, & quie-
ſcet abſq; timore & omni malo. Iſte eſt humilis atq; pau
perculus, & cōtritus
ſpiritu, tremensq; ſer
mones dñi, de quo
ſcriptū eſt in euange
Matt.5.a lio: Beati pauperes
ſpiritu: quoniā ipſo-
rū eſt regnū cœlorū.
Pſal.40.a Et alibi: Beatus qui
intelligit ſup egenū
& pauperem. Et rur-
Supra 61.a ſum: Spiritus domi-
ni ſuper me, propter
qđ unxit me, euāge-
lizare pauperib. mi-
ſit me. Quodq; ſequi
tur in editiōe uulga-
ta: Iniquus autem, in
Hebraico non habe-
tur, ſed ſimpliciter iū
git & dicit: Qui im-
molat bouem, quaſi
qui interficiat homi-
nē. Qđ & in alio ſcri-
Oſee 6.b ptum eſt loco: Miſeri
cordiā uolo, & nō ſa-
crificiū, ſcientiā ma-
gis dei, q̃ holocau-
Malach. 2.c ſtum. Et per Malachiā: Omnia quæ oderā, faciebatis, o-
perientes lacrymis altare meum: nunquid dignū eſt ut
B reſpiciam ad ſacrificiū ueſtrū, & ſuſcipiā placabile quid
de manibus ueſtris? Audiant Iudæi q̄ deus non quæ-
rat ſacrificia, ſed offerentium animū. Et qui mactat, in-
quit, pecus, quaſi q̄ excerebret canē. Vnde & per Moy-
Deut.23.c ſen ſcriptū eſt: Non offeres mercedem meretricis, neq;
precium canis in domo dei tui. Pulchreq; canis & mere
trix copulantur, quia utrunq; animal pronū eſt ad libi
dinē. Simulq; cōſideremus q̄ non dixerit: Qui immo-
lat arietem, quaſi q̄ immolat canem, ſed occidat, inquit,
canē: Quod uerbū non ponitur in ſacrificijs, ſed in his
quę trucidant illicitè. Qui offert oblationē & ſacrificiū,
quaſi qui ſanguinē ſuillū offerat. Quod & ipſum lege
prohibet, tales ſunt ceremoniæ Iudæorū. Qui thus tri-
buit quaſi blaſphemus, imò quaſi benedicēs idolo. Po-
teſt autē & hic eſſe ſenſus: Poſt filiū meum qui uenit mā
ſuetus & pauper, ſedens ſuper pullum aſinæ, nolo car-
nes, uictimas deteſtor, ſacrificia Iudæorū, umbras legis
reprobo, quia delectabilis mihi eſt ueritas euangelij.
Sin autē hoc dicitur, quòd poſt fulgur euangelij, uetus
religio ceſſet in nube: Quid reſpondebunt, qui creden-
tes ex Iudæis arbitrantur abſq; noxa ſui poſſe carnali-
ter offerre ſacrificia? *a* ¶ *Hæc omnia elegerunt, &c.*] Immo-
lare bouem, mactare arietem, offerre ſacrificium, thu-
ra ſuccendere, quæ ita habet deus, quaſi homicidium,
& oblationem canis, & ſuillum ſanguinem atque bla-
ſphemiam ipſi elegerunt, & ut talia colerent, eorum ar-
bitrij fuit. Iuxta quod dicit per Ezechiel: Dedi eis iuſtifi
cationes non bonas, & præcepta non bona, & in uijs,
inquit, ſuis ambulauerunt, non in uia domini: Et abo-
minationes ſuas anima eorum uoluit, ut amatores ma
gis eſſent ſui, quàm amatores dei. Quam ob cauſam il-
Ioan.14.a lis eligentibus uias ſuas, & non eum qui dicit: Ego ſum
uia, & dominus elegit illuſiones ſiue illuſores eorū, quę
Hebraicè dicuntur תַּעֲלֻלֵי id eſt, ἐμπαῖκται, ut cōſtituat
principes peſſimos, & omnia mala eorum, ſiue quæ ti-

HEB. Qui mactat pecus, quaſi qui excerebret canē. Qui offert oblationē, quaſi q̄ ſanguinē ſuillū offerat. Qui recordat̃ thuris, quaſi qui benedicat idolū. *a* Hęc omnia elegerūt in uijs ſuis, & in abominationib⁹ ſuis anima eorū delectata eſt. Vn̄ & ego eligā illuſores eorū, & quæ timebant, adducam eis. Quia uocaui, & non erat qui reſponderet, locutus ſum, & non audierūt, fecerūtq; malū in oculis meis, & quę nolui, elegerūt. *b* Audite uerbū dñi qui tremitis ad ſermonē eius. Dixe-

SEP. Sacrificans de grege, quaſi qui occidat canem. Qui offert ſimilam, quaſi qui ſanguinē ſuillum: Qui dat thus ī memoriale, quaſi blaſphem⁹. Et ipſi elegerunt uias ſuas, & abominationes ſuas anima eorum uoluit, & ego eligam illuſiones eorum, & pecccata retribuam eis. Quia uocaui eos, & non obaudierunt, locutus ſum, & non audierunt. Et fecerunt malum in conſpectu meo, & quæ nolebam, elegerunt. Audite uerbum domini, qui tremitis ſermonē eius. Dicite

mebāt, pariter adducat. Cauſasq; reddit, cur traditi ſint C
ſcribis & phariſæis illuſoribus ſuis, de quibus primus
pſalmus iuxta Hebræos canit: Et in cathedra illuſorū
non ſedit, quos appellant Lxx. peſtilentes, quales fue-
runt filij Heli, filij peſtilentiæ, pro quo in Hebraico ſcri- *1.Reg.*
ptū eſt: בְּלִיַּעַל hoc eſt,
diaboli. Quia inqt,
uocaui, & nō erat qui
reſponderet, lōcutus
ſum, & nō audierūt:
fecerūtq; malum in
oculis meis, & quæ
nolui, elegerūt: quos
uerſus ſecūdo ponit
in præſenti loco & ſu
prà, ubi dicitur: Nu- *Supra*
merabo uos in gla-
dio, & oēs in cęde cor
ruetis. Quia uocaui
& nō reſpondiſtis: &
cætera ſimiliter. Qđ
teſtimoniū, quo ſen-
ſu accipi debeat, ibi
dictum eſt. *b* ¶ *Audite
uer. &c.*] De quib. an
tè iā dixerat: Super
quē reſpiciam, niſi ſu
per humilē & quie-
tū, & trementē ſermo
nes meos, ipſis præci
pit ut contemptis ui
ctimis Iudæorū, & o-
mni ſcribarū ac phariſæorū tumore deſpecto, trāſeant
ad eius cultū, quem uocantē illi audire noluerunt, atq;
contempſerunt, & fecerunt malū in cōſpectu eius: Nec D
hoc præceptorū fine cōtentus eſt, ſed imperat eis man- *Luc.6.*
datū euangelij, ut diligant inimicos ſuos, benefaciant
his qui oderunt ſe, & orent pro perſecutoribus ſuis, &
imitentur clementiā patris: Qui oriri facit ſolem ſuum *Matt.5.*
ſuper iuſtos & iniuſtos; ut uidentes, inquit, opera ue-
ſtra, glorificent patrē ueſtrū qui in cœlis eſt. Quod poſt
generalē intelligentiā ſpiritualiter apoſtolis pręcipitur
& apoſtolicis uiris, ut diligant Iudæos pſecutores ſuos,
& eos qui ſe abominant̃, in loco fratrū habeant, dicen-
tes cum Petro: Viri fratres & patres audite. Et Paulo a- *Act.*
poſtolo: Triſtitia mihi eſt, & cōtinuus dolor cordi meo *Rom.9.*
pro fratribus meis qui ſunt Iſraelitæ. Glorificatur autē
nomen dñi, quando uiderint homines perſecutorū fe-
rociā noſtra frangi patientia, & uerberantē manum al-
terius, malæ obuerſione confundi. Quibus in euange-
lio præcipitur: Luceat lumē ueſtrū coram hominibus, *Matt.5.*
ut uidentes bona opera ueſtra, glorificent patrem ue-
ſtrum qui in cœlis eſt. Et in Apocalypſi Ioannis: Timete *Apoc.*
deū, & date ei gloriam. Paulus quoq; ſcribit ad Corin-
thios, prouocans eos ad cōtinentiā: Vt glorificetis deū *1.Cor.*
in corpore ueſtro. Et rurſum: Siue cōmeditis, ſiue bibi- *Ibidem*
tis, omnia in gloriā dei facite. Vnde & dñs maledicenti-
bus non remaledicebat: Et pro perſecutoribus preca- *1.Pet.*
bat̃. Quod aūt præcipit: Dicite fratribus ueſtris, nō ſim *Luc.23.*
pliciter accipiendū eſt, alioquin multi fratres uocāt, &
in corde nō retinēt charitatē, de quibus ſcribit apoſto-
lus: Deū cōfitent̃ ſe ſcire, operibus aūt negant. De quib. *Titum*
& dñs loquebat̃: Nō omnis qui dicit mihi: dñe, dñe, in- *Matt.7.*
trabit in regnū cœlorum: ſed qui facit uoluntatē patris
mei qui in cœlis eſt. Sicq; ſtare poteſt illa ſententia: Ne- *1.Cor.*
mo dicit, dñs Ieſus, niſi in ſpiritu ſancto. Nā cū hæretici
dicant dominū Ieſum, & multi in reſurrectione dicturi
ſunt: Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, *Matt.7.*
& uirtutes multas fecimus? Reſpondebit eis dominus:
Recedite

A Recedite à me, neſcio uos, operarij iniquitatis. Ergo di-
cere nō ſermone, qui facilis eſt, ſed affectu & operib. cō-
probatur. Ex quibus diſcimus, eundem eſſe utriuſq; te-
Luc.14.a ſtamenti dñm, qui præcipit, ut ſi uiderimus iumentum
inimici noſtri cadere ſub onere ſuo: nō tranſeamus, ſed
leuemus cum eo: & ſi
Matt.18.b bouem aut aſinū in-
uenerimus errātem,
reddamus ei. Hæc iu-
xta Lxx. Porro iuxta
Hebraicum, hic mihi
ſenſus uidetur: Audi
te apoſtoli, audite di-
ſcipuli mei, qui tremi
tis uerbum dñi: nar-
rabo quid dixerint
fratres ueſtri qui ode
runt, & ſeparant uos,
& arbitrant̃ alienos:
non propter mala ue
ſtra, ſed propter no-
men meū, qui immū-
dos exiſtimant cun-
ctos de ſua in me gen
te credentes, & dicūt:
Recede à me, quia im
mundus es. Quid er-
go eſt qđ eos dixiſſe
commemorat? Glori
ficetur dñs, & uidebi-
mus in lætitia ueſtra.
Cuius uerſiculi hic
ſenſus eſt: Quid no-
B bis humilem introducitis deum? quid crucifixū & ui-
rum dolorum, & ſcientem ferre infirmitates? uolumus
eum in ſua (ut dicitis) maieſtate conſpicere regnantē:
ſuſcipiemus & in ſua gloria triumphantem: humilem
atq; deiectum uidere non poſſumus. Statimq; infert:
Ipſi autem confundentur: ſubauditur, qui loquuntur
talia, qui non intelligunt myſteria ſcripturarū: maliſq;
ſuis ſentient eius potentiā, quem pro humilitate con-
tempſerant. *a* ¶ *Vox fremitus de ciuitate, etc.*] Lxx. pro fre-
mitu, clamorem poſuerūt: & cætera ſimiliter. Volumus
ſcire quæ ſit confuſio Iudæorum, qui dixerunt: Glorifi-
cetur dñs: ut ueſtram lætitiam uideamus, & triumphos
regis ueſtri, nequaquam caſſis promiſſionibus, ſed o-
culis contemplemur. Vox, inquit, clamoris de ciuitate.
Haud dubiū quin Hieruſalem ſignificet Romano exer
citu circundatam, & in tres partes intus ſeditione diui-
ſam: quando unus templum obtinuit, & omnia prius
ſancta poſſedit: forinſecus cōtra hoſtes, intrinſecus cō-
tra ciues dimicans. Eo tempore & in urbe & in templo,
tam ſacerdotū & leuitarum, quàm uulgi ignobilis, mu
lierumq; ac puerorū ululatus auditus eſt: quando red
didit dñs retributionem inimicis ſuis, implens commi
Luc.13.g nationem qua dixerat: Relinquet̃ uobis domus ueſtra
deſerta. Et illam prophetiam: Dereliqui domū meam:
quando pręſides templi conſona angeli uoce dixerūt:
Tranſeamus ex his ſedibus. De quibus non ſolū Ioſe-
Pſal.54.b phus Iudaicæ ſcriptor hiſtoriæ, ſed multis prius ſeculis
Pſalmiſta teſtat̃, dicens: Vidi iniquitatē & contradictio
nem in ciuitate, quę circundedit muros eius tota die &
Mich.3.d tota nocte: ita ut ſubuerteret̃ ciuitas, & impleret̃ aliud
uaticiniū: Siō quaſi ager arabit̃, & Hieruſalem quaſi ca
ſula in cucumerario relinquet̃. *b* ¶ *Antequā parturiret, pe-
perit, etc.*] Clamore reſonāte de Hieruſalē & tēplo eius,
quādo obſeſſa atq; ſubuerſa eſt: & inimicis Chriſti qui
deū regē ſuſcipere noluerūt, recipientib. pro impietate
ſua atq; blaſphemijs ęterna ſupplicia: eccleſia in nomi-

HEB. Dixerunt fratres ueſtri qui oderūt uos, & abiecerūt propter nomē meū: Glorificet̃ dominus, & uidebimus in lætitia ueſtra, ipſi autem confundentur.

SEPTVAG. Dicite fratribus ueſtris q̄ oderūt uos, & abominantur: ut nomē glorificetur domini, & appareat in lætitia eorum, & illi confundantur.

a Vox fremitus de ciuitate, uox de templo, uox domini reddentis retributionem inimicis ſuis.

HEB. *a* Antequā parturiret, pepit: antequā ueniret partus eius, peperit maſculū. Quis audiuit unq̄ tale? q̄s uidit huic ſimilē? Nūquid parturiet terra in die una, aut parturietur gēs ſimul, quia parturiuit & peperit Siō filios ſuos? Nunquid ego qui alios parere facio, ipſe nō pariam, dicit dñs? Si

SEP. Anteq̃ parturiēs pariat, anteq̃ ueniat dolor parturiētiū, effugiat & pepit maſculū. Quis audiuit tale, et q̄s uidit ſimile? ſi parturiuit terra in die una, aut ſi nata eſt gēs ſimul, q̄a parturiuit & pepit Siō paruulos ſuos. Ego aūt dedi expectationē hanc, & nō recordata es mei, dicit dñs? Nónne

ne dñi congregata, de qua in Pſalmo dicitur: Homo na C
tus in ea, & ipſe fundauit eā altiſſimus: antequàm par-
turiret, peperit antequā ueniret partus eius, genuit ma
ſculū. Non eñ multo tempore, ut populus Iudæorum
per Abrahā & Iſaac & Iacob & duodecim patriarchas,
& rurſum per liberos
eorū ac nepotes cre-
uit in maius: ſed ad e-
uangelicam prædica
tionem ſtatim omnis
mundus concepit, &
parturiuit, & peperit
maſculū, quem Pha-
rao & Herodes cona-
bant̃ occidere: qui &
in Moyſe & in Chri-
ſto ſaluatus in Aegy-
pto eſt. Deniq; Abra- *Gen.34.c*
ham & Iſaac maſcu-
los habuere liberos,
& Iacob multorū fi-
liorū pater, unam ge
nuit filiam, pro qua
dura perpeſſus eſt.
Qđ ſi filiæ Salphaad *Num.27.b*
dei ſentētia recipiunt
hæreditatem patris:
Hoc conſiderandum
eſt, quod pater earū
in peccato ſuo mor-
tuus ſit: qui nullū fili
um genuit: & Moyſes
nihil ſuper eis auſus
fuerit iudicare: ſed retulit ad dñm, qui eas ne inopes p- D
manerent, iuſſit fratrib. copulari. Geneſeos quoq; nar- *Gen.6.a*
rat liber, quod poſtquam cœperūt homines multi fie-
ri, qui numerus ſemper in uitio eſt: & filię eis natę ſunt,
acceperunt eas: non angeli, ſed filij dei, de quibus orti
ſunt gigātes: Siue ut in Hebræo ſcriptum eſt נְפִילִים id-
eſt, ἐπιπίπτοντες, id eſt, irruentes. Econtrario ad ſanctum
dicitur: Vxor tua ſicut uitis abundans in laterib. dom⁹ *Pſal.127.a*
tuæ: filij tui ſicut nouellæ oliuarū, in circuitu mēſæ tuæ.
Et iterū: Videas filios filiorum tuorum. Peperit igitur
Sion, hoc eſt, reliquiæ ex Iſrael & apoſtolorum credēti-
um fides, maſculū dñm ſaluatorem: qui in toto ſimul
orbe generatus, quod nullus audiuit, qđ nulla narrat
hiſtoria, aut alicuius doctrina, ut omnes in breui tēpo
re crederēt nationes, & de uniuerſis gētibus, una gens
fieret Chriſtianorū: de qua & Paulus loquit̃: Si qua in *2.Cor.5.d*
Chriſto noua creatura: uetera tranſierūt, ecce facta ſunt
noua. Iuxta illud quod alibi ſcriptū eſt: Et adorabūt in *Pſal.21.f*
conſpectu eius omnes familiæ gentium, quia dñi eſt re
gnū & ipſe dominabit̃ gentiū. Omnes enim (ait) gētes
quas feciſti, uenient & adorabunt coram te, & glorifica
bunt nomen tuum: de quo dicit Iacob: Ipſe eſt expecta *Gen.49.b*
tio gentium. Et Pſalmiſta: Spes omniū finiū terræ. Et i-
dem Eſaias quem nunc ediſſerimus: Erit radix Ieſſe, & *Supra 11.c*
qui ſurget, ut princeps ſit gentium, in ipſo gentes ſpera
bunt: Implentibus apoſtolis quod præceptū eſt, Doce- *Matth. 28.d*
te omnes gentes, baptizantes eas in nomine patris &
filij & ſpiritus ſancti: ut naſcat̃ nouus populus, de quo
& uiceſimusprimus Pſalmus canit: Annūciabunt cœli *Pſal.21.g*
iuſtitiam eius, populo qui naſcetur quem fecit dñs. Et
iterū: Popul⁹ qui creabit̃, laudabit dñm. Hic aūt popu-
lus uno creatus eſt die, quem illuſtrat ſol iuſtitię, dicēte *Pſal.101.c*
ſcriptura: Erit tibi dñs lux ſempiterna. Poſſumus hoc *Eſa.60.d*
quod dicit: Orietur gens ſimul, quia parturiuit & pepe
rit Siō filios ſuos: Et ad illud tēpus referre, quādo una
die tria milia & quinq; milia de Iudaico populo credi-
derunt

A derũt. Dicitur quoq; in eodem Actuum apoſtolorum libro, quod de uniuerſis gentib. quæ ſub cœlo ſunt, fuerint in Hieruſalem, qui audiebant uarijs linguis loquẽtes magnalia dei. Quodq́; ſequitur iuxta Lxx. Ego aũt dedi expectationem hanc, & non recordata es mei, dicit dñs: Nonne ego parientem & ſterilem feci, dixit deus tuus. Manifeſtiꝰ in Hebraico ponitur, cui & reliqui interpretes congruunt: Nũquid ego q alios parere facio, ipſe non pariam, dicit dñs? Si ego qui generationem cæteris tribuo, ſterilis ero, ait dñs deus tuus: ſecundum illud quod alibi dicit: Pſal.93.b Qui plantauit aurẽ, non audiet: q finxit oculũ, nõ cõſiderat: quod ſcilicet qui omnes homines creauit ex nihili, poſſit de uniuerſis gentibus unam partem in ſe credentium eccleſiam facere. Deniq; in XXVIII. pſalmo ubi nos legimus, Vox domini concutientis deſertũ: in Hebræo ſcriptum eſt, Vox dñi parere faciẽs deſertum: B ut deſerta prius eccleſia generet, & perficiãtur cerui apertis ſaltibus atq; contritis. Porro iuxta Septuaginta hic ſenſus eſt, quod uno tempore ad prædicationem euangeliorum una gens totius orbis oriat̃. Per multos prophetas ſæpe promiſi, & non meminiſti promiſsionis meæ. O urbs quæ clamorib. es plena. O templum quod à dño derelictum eſt. O popule cui reddidi uiciſsitudinem ſuam: Nonne ego, inquit, feci parturientem & ſterilem: quæ prius fuerat ſterilis, poſtea Pſal.112.a parturiuit & peperit. De qua in Pſalmo ſcribitur: Qui habitare facit ſterilem in domo, matrem filiorum lætantem. Vel certe rerum ordo conuerſus eſt: Pariens facta eſt ſterilis, & quondam ſterilis peperit plurimos, qa domini iſta ſententia eſt. a ¶ *Lætamini cum Hieruſalem, etc.*] Apoſtolis præcipitur & apoſtolicis uiris, qui diligunt utranq; Hieruſalem, & eam quæ corruit plangentibus atq; lugentibus, & illam quæ ſurrectura eſt, omni deſiderio præſtolantibus, ut gaudeant cum ea & in ea, quę ædificata ſit uiuis lapidibus, qui uoluuntur ſuper terram, & in rotarum Cherubim ſimilitudinem, ſequunt̃ ſpiritum præcedentem: non in his qui in æternos cineres diſſoluti ſunt. De quibus dominus loquebatur: Matth.24.a Amen, amen dico uobis: non permanebit lapis ſuper lapidem, donec compleantur omnia hæc. Gaudete, inquit, cum ea gaudio, uniuerſi qui lugetis eam. Quales ſuprà Petrum & Paulum apoſtolos docuimus, & omnes qui expectabant redemptionem Iſrael, ut ſugant & repleantur uberibus conſolationis eius. Neque enim poterat fieri, ut quæ genuit maſculum, & erat puerpera, careret lactis abundantia in educationem eius gentis, & paruulorum qui ſimul nati fuerant, ut præberet eis duo ubera, nequaquam ut prius in Aegypto fracta & iacentia, ſed integra & uirginali decore ſtantia ue-

HEB. Si ego qui generationẽ cæteris tribuo, ſterilis ero, ait dñs deꝰ tuꝰ. a Lætamini cũ Hieruſalẽ, & exultate in ea oẽs qui diligitis eam. Gaudete cũ ea gaudio uniuerſi qui lugetis ſuper eam, ut ſugatis & repleamini ab ubere cõſolationis eius: ut mulgeatis, et delicijs affluatis, ab omnimoda gloria eiꝰ. b Quia hęc dicit dñs: Ecce ego declino ſup eã, quaſi fluuiũ pacis, et quaſi torrentẽ inundantẽ gloriã gẽtiũ quã ſugetis, ab ubere portabimini, & ſuper genua blãdient̃ uobis.

SEP. Nonne ego parientem & ſterilẽ feci, dicit deꝰ tuus. Lætare Hieruſalẽ, & conuentum facite omnes qui diligitis eam. Gaudete gaudio omnes qui lugetis ſuper eam, ut ſugatis & impleamini ab ubere cõſolationis eius: ut poſtq̃ ſuxeritis, delectemini ab introitu gloriæ eius. Quia hæc dicit dominus: Ecce ego declinabo ad eos quaſi fluuius pacis, & quaſi torrẽs inundans gloriã gentium. Paruuli eorum in humeris portabuntur, & ſuper genua conſolabuntur.

c Quomodo ſi cui mater blãdiat̃, ita ego cõſolabor uos, et in Hieruſalẽ cõſolabimini. Videbitis, et gaudebit cor ueſtrũ, & oſſa ueſtra ſicut herba germinabũt. Et cognoſcetur manus dñi ſeruis eius, & indignabit̃ inimicis ſuis. Quia

C teris ac noui inſtrumenti ad præbendũ rationale lac. De quibus ſponſus ad eam loquit̃: Bona ubera tua ſuper uinum. Iſti erant de quibus ſpecialiter dicebat̃: Matth. Beati lugentes, qm̃ ipſi conſolabuntur. Et hoc notandum quod qui paruuli ſunt, conſolationis indigent lacte, & adhuc in mortali uerſantur loco. Qui uerò poſt lac cõſolationis ad ſolidũ profecerint cibũ, delicijs affluent ueritatis, & ſciẽtia omnimodæ gloriæ, quæ Hebraice dicitur זיז Pro qua Septuaginta, introitũ: Symmachus, pinguedinẽ: Theodotio, multitudinẽ interpretati ſunt. Hoc diximus, ut pſalmi ſeptuageſimi noni uerbũ panderemus ambiguum, in quo ſcriptũ eſt: Vaſtauit eã aper de ſylua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eã. Pro eo em̃ ubi in noſtris Græcis codicib. legit̃ μόνιος ἄγριος, id eſt, ſingularis ferus: in Hebraico ſcriptum eſt זיז שדי Quod Aquila tranſtulit παντοδαπὴν χώρας, hoc eſt, omnimodũ regionis: ut ſignificaret non ſolum à Romanis, ſed à cunctis D gẽtibus Iſraelem eſſe uaſtatum. Introitus autem glorioſus eccleſiæ, ille intelligendus eſt: de quo ſcribit Ioãnes Apoc.21 apoſtolus: Et in XII. portis erant XII. margaritæ, & plateæ ciuitatis auro mundo ſicut uitrũ perſpicuum. Iſtas Mat.7 margaritas ꝓhibet dñs mitti ante porcos, quas nego- Ibidem.13 tiator bonus cum in prophetis inuenerit & apoſtolis, pergit ad unũ pretioſiſsimũ margaritũ: nõ priores abijciens, ſed per illas quærẽs pretioſius. b ¶ *Quia hæc, etc.*] Extructa per apoſtolos Hieruſalẽ, & inſtaurata in priorẽ ſtatum, poſtquam filij & habitatores eius uberibus fuerint conſolati, & lactis abundantia ad delicias peruenerint ueritatis, per quas peruenit̃ ad gloriam dei: Tunc dñs declinabit ſuper eã fluuiũ pacis, de quo cre- Pſal.64 bro diximus: Flumẽ dei repletũ eſt aquis. Et: Fluminis Ibid.45 impetus lætificat ciuitatẽ dei, ut pace omnia poſsidente, & nationũ ceſſantibꝰ bellis: de quib. ſcriptura dicit: Diſsipa gentes quę bella uolunt, Ibidẽ 67 torrens doctrinarum dei irriget arua credẽtium. Tũc filij eius ſiue paruuli, ut Lxx. tranſtulerũt, in humeris portabunt̃, & ſup genua cõſolationẽ accipiẽt in humeris. De quibus & in priori prophetia dictum eſt: Et quos Iacob imprecat̃ filio ſuo Gen.49 Iſachar: Quia ſuppoſuit humerũ ſuum ad laborandũ, & uocatus eſt uir agricola. Sudore em̃ & labore nimio ad ubertatem fructuũ peruenimus. Vnde & ad Siõ per Hieremiã dicitur: Da cor tuũ in humeros tuos, ut à mã- Hier.31 datis intelligat dñm, imitans eum de quo ſcriptũ eſt: Ie- Act.1 ſus cœpit facere & docere: ut nõ otioſa ſit fides, ſed per opera currat ad præmiũ. Genua aũt & ſinus quid ſignificẽt, & ſuprà breuiter expoſui, & nũc Abrahã exemplũ Luc.16 docere nos poterit, in cuius ſinu Lazarus requieſcit, & Matt.8 oẽs de oriẽte & occidẽte uenientes, qui accũbẽt cũ Abraham, Iſaac & Iacob. c ¶ *Quomodo ſi cui, etc.*] Lxx. pro ſeruis

A uis, poſuerunt timẽtes, pro inimicis, incredulos: cętera ſimiliter. Miſericordiã creatoris in creaturas ſuas, exem- Matth. plo matrum diſcimus: quę liberos amore in ſinu nutrientes, omnẽ ſuperant charitatẽ. Deniq; uolens deus o- Supra 49.d ſtendere, quomodo diligat quos creauit: Nũquid obliuiſcetur (ait) mulier, ut miſereatur ſobolis uteri ſui: ſed & ſi illa fuerit oblita, ego tamen non obliuiſcar tui. Quem ſenſum & illud habet euangeliũ, in quo dñs loqtur Mat.23.d ad Hieruſalem: Quoties uolui cõgregare filios tuos, ſicut gallina cõgregat pullos ſuos ſub alas ſuas, & Deut.32.b noluiſti? Et Deuteronomiũ, in quo tale quid reſonat: Sicut aquila protegit nidum ſuum, & pullos ſuos deſiderauit: expandens alas, ſuſcepit eos, & portauit in humeris ſuis. Aiũt qui de animantiũ ſcripſere naturis, omnium quidem beſtiarum & iumentorum & pecudum auiumq; ingenitum eſſe in filios pulloſq; ſuos affectũ, ſed maximum eſſe amorem aquilarum, quę in excelſis & inacceſsis locis nidos collocãt, ne coluber fœtus uiolet: amethiſtenq; quoq; inter pullos eius lapidẽ reperiri, quo omnia uenena ſuperentur. Si hoc uerũ eſt, recte affectus dei in ſuas creaturas aquilis cõparatus eſt, qui omni cuſtodia protegit liberos ſuos, ne draco & coluber antiquus, diabolus & ſatanas obrepat nouellis fœtibus, ut ad nomen lapidis qui ponit̃ in fundamentis Sion, omnes aduerſariorũ frangantur inſidiæ. Hæc autem Hieruſalẽ in qua conſolabunt̃ à matre filij, & in ge- B nibus palpabunt̃: illa eſt de qua ſcribit Apoſtolꝰ: Quæ Gal.4.d aũt ſurſum eſt Hieruſalẽ, libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrũ. Cuius conſolationis lacte ſaturatus, conſolabatur cæteros, qui eius ſermonibus indigebant, di- 2.Cor.1.a cẽs: Benedictus deus pater miſericordiarũ, & deus omnis conſolationis, qui conſolat̃ nos in omni tribulatione, ut & nos poſsimus conſolari eos qui in omni ſunt tribulatione, per conſolationẽ qua ipſi conſolamur à Ioan.16.e deo: qui poſtquã fuerint cõſolati, dicet̃ ad eos: Et uidebitis & gaudebit cor ueſtrũ, & oſſa ueſtra quaſi herba germinabũt, ſiue orientur: aut iuxta Symmachũ, florebũt. Videbũt aũt haud dubiũ quin deum, quæ uera læ- Matth.5 titia eſt. De quibus dñs loquebat̃: Beati mundo corde, qm̃ ipſi deũ uidebunt. Cuius uiſio perfectũ eſt gaudiũ, quod in plenæ fidei corde uerſatur, & oſsium germinatio ſubſequitur. De quibus antè iam diximus. Quorum ſi lector oblitus eſt, recurrat ad explanationẽ priſtinam: Melius eſt enim illũ ſcripta relegere, q̃ nos dicta replicare. Et nota (inquit) erit manus domini ſeruis eius, uel timentibus eum: & comminabit̃ inimicis, ſiue incredulis ſuis. Manus autem uel pro potentia accipitur, quod poſſit deus omnia facere quæ promittit, iuxta illud quod ex perſona dei Moyſes loquitur ad Pha- Exo.4.f raonem: Nunc mittam manũ, & percutiam te, & populuum tuum interficiam, & deleberis de terra. Et rurſum Ibid.9.d ipſe ad eundem tyrannũ: Ecce manus dñi erit ſuper iu- Pſal.43.a mẽta tua: de qua ad deũ Pſalmiſta dicebat: Manus tua gentes interfecit, & plantaſti eos. Aut certe manus dñi, Chriſtus intelligẽdus eſt: de quo & ſuprà legimus: Manus mea fecit hæc omnia. Quam notam faciet dñs ſeruis ſuis & timentibus ſe: & comminabit̃ incredulis & inimicis ſuis: ut alijs promittat præmia, alijs ſupplicia comminet̃. In quo conſideranda uerborũ proprietas, quod non dixerit: Inferet inimicis ſuis, ſed cõminabit̃: ut per comminationem deterriti, & ipſi ad dñi tranſ-

HEB. a Quia ecce dñs in igne ueniet, & quaſi turbo quadrigæ eius, reddere in indignatione furorẽ ſuũ, et increpationẽ ſuã in flãma ignis. Quia ĩ igne dñs diiudicat̃, et in gladio ſuo ad omnẽ carnem, & multiplicabun-

SEP. Ecce dñs quaſi ignis ueniet, & quaſi tempeſtas currus eius, reddere in furore ultionẽ ſuã, et increpationem in flamma ignis. In igne em̃ dñi iudicabit̃ omnis terra, & in gladio illius cadet uniuerſa caro, multi uulne-

eant ſeruitutem. a ¶ *Quia ecce dominus in igne ueniet, etc.*] C Manus domini quæ nota fiet ſeruis eius & timentibus eum, ipſa comminatur incredulis ſiue inimicis eius, ut ſi non egerint pœnitentiam, ſuſtineant quæ ſequunt̃: Ecce enim (inquit) dñs in igne ueniet, & quaſi turbo ſiue tempeſtas currus eius: Quas debemus intelligere angelicas poteſtates, quando uenturus eſt dñs in gloria patris cum angelis ſuis, iudicare uiuos & mortuos: non quo dñs ignis ſit, ſed quo ſuſtinentib. pœnas eſſe ignis uideatur. Et licet Moyſes dixerit, idipſum apoſtolo confirmante: Deus ignis conſumens eſt: Attamẽ ſal- Deut.4.d uator exprimens diuinitatis ſubſtantiam, ait: Spiritus Ioan.4.d eſt deus. Inter ſpiritũ aũt & ignem ſecundũ intelligentiam corporalẽ, multa diuerſitas eſt. Quod ſi ignis aut ſpiritus eſt, quomodo oculos & aures & manus & pedes & uentrem & cætera corporis membra habere dicitur, quum hæc ſpiritus ignisq; non habeant? Ignis ergo conſumens appellatur deus, ut quicquid in nobis uitiorum eſt, fœnũ, ligna, ſtipulamq; conſumat: & ſpinas, id eſt ſollicitudines ſeculi huius, quas pro bono ſemine terra attulit infœcunda: de qua ad Hebræos dicit̃: Quæ aũt affert ſpinas & tribulos, reproba eſt, & ma- Heb.6.b ledicto proxima: cuius finis conſumptio eſt. De hoc igne & in Euangelio dñs loquebatur: Ignem ueni mitte- Luc.12.f re ſuper terrã. Et ſuprà legimus: Ardebit ſicut ignis ini- Sup.9.d quitas, & ſicut gramen aridũ conſumet̃ igni, & omnia zizania quæ inimicus homo ſuperſeminauit, dormiẽ- Matth.13.d te patrefamiliâs. De quo & in epiſtola Iacobi ſcribitur: D Paruus ignis q̃ grandem ſuccendit materiã. Et in Pro- Iac.3.a uerbijs: In multis lignis uiget ignis. Quanquam in eo Pro.26.c quod prouerbium eſt, aliud poſsit intelligi. Hũc puto Act.2.a ignem ſediſſe ſuper linguas apoſtolorũ omniumq; credentium, quando linguis uarijs loquebantur, & omnes erroris fugabat tenebras, & illuminabat corda eorum, qui recipiebant ſermonem dñi. Quod aũt ſequit̃: Quaſi tempeſtas currus ſiue quadrigæ eius, pſalmorũ ediſſeremus exemplis, in quibus ſcriptũ eſt: Deus ma- Pſal.49.a nifeſte ueniet, deus noſter & non tacebit. Ignis ante eũ ardebit, & in circuitu eius tẽpeſtas ualida. Et alibi: Cur- Pſal.67.d rus dei decem milib. multiplex milia lætantiũ. His curribus & equis Heliſæus erat circundatus, quos puer eius 4.Reg.6.d uidere nõ poterat. Vnde ait: Domine, aperi oculos pueri huius ut uideat. Et apertis (inqt) oculis uidit currus & quadrigas & equos per circuitũ. Hoc curru igneo & 4.Reg.2.b Helias raptus ad cœlũ eſt, quando clamabat Heliſęus: Pater mi, pater mi, currus Iſrael & auriga eius. Hæc aũt uniuerſa narrantur, non quo deus aut currus habeat aut quadrigas aut equorũ uelocitate portet̃: de quo alibi ſcriptũ eſt: Qui ambulat ſuper pennas uentorum. Pſal.103.a Sed quomodo in ſolio ſedere dicitur, quando aſſumit habitũ iudicãtis: ſic quando ad uindictã uenit, ut debellet aduerſarios ſuos, in habitu uictoris & triumphãtis oſtenditur. De furore domini crebrò diximus, qđ ſic accipi debeat, quomodo obliuio eius & pœnitentia & contriſtatio & affectus cæteri, qui dei non conueniũt maieſtati. Et in hoc igitur igne & furore, in his curribus & in flamma ignis iudicabitur omnis caro, ſiue ipſe dominus cum creaturis ſuis: ut non potẽtia, ſed iudicij ueritate uideatur ferre ſententiam: iuxta illud qđ in Michea prolixius, & in L. pſalmo breuius dicitur: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & uincas quum fueris

A iudicatus. Gladius aũt quo omnis caro eſt iudicanda,
ille accipiendus eſt: de quo & prius diximus, & nunc di
Pſal.7.c cemus ex parte. Niſi conuerſi fueritis, gladium ſuũ ui=
brabit. Hunc gladium punitorẽ carnis peccatricis om-
niumq; uitiorum, Iſraelitæ in manus Pharaonis datũ
querũtur: Dicuntq;
Exod.4.d Moyſi & Aaron: Vi-
deat deus uos & iudi
cet, quia abominabi
lem feciſtis odorẽ no
ſtrum coram Pharao
ne, ut dareẽ gladius
in manus eius & in-
terficeret nos. De hoc
gladio & ĩ Amos ſcri
Amos 9.c ptum eſt: Gladio inte
ribunt omnes pecca-
tores populi: quum
utiq; & alia ſint gene
ra pœnarum. Quic-
quid ergo pungit &
percutit & torquet &
cruciat: in ſcripturis
ſanctis, gladiꝰ appel-
latur: quo gladio uul
nerabunẽ ſiue interfi
cientur, qui dei non
fecerint uoluntatẽ: &
omiſſo lumine uerita
tis, tenebris ſe erroris
inuoluerint. De qui-
bus ſcriptũ eſt in Hie-
Hier.13.d remia: Si mutabit Ae
thiops pellẽ ſuam. Et
Soph.2.c in Sophonia: Et uos
B Aethiopes uulnerati, ſiue interfecti gladio meo eritis.
Omnem loci iſtius continentiam, quo ſenſu accipien-
Rom.2.d da ſit, Apoſtolus prolixius ediſſerit, ſcribens ad Roma
nos: Iuxta duritiam autem tuam & impœnitens cor,
theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iu=
dicij dei, qui reddet unicuiq; ſecundum opera ſua. His
quidem qui iuxta patientiam operis boni, gloriam &
honorem & incorruptionem quærentibus uitam æter
nam. Qui autem ex contentione & increduli ſunt ueri-
tati, acquieſcunt autem iniquitati, ira & furor, tribula-
tio & anguſtia ſuper omnes homines qui operantur
malum, Iudæi primum & ethnici. *a* ¶ *Qui ſanctificaban-
tur & mundos ſe putabant in hortis: poſt ianuam intrinſecus qui co=
medebant, etc.*] Symmachus & Theodotio hunc locum
ita interpretati ſunt: Qui ſanctificamini & luſtramini
in hortis alter poſt alterũ inter eos qui comedunt car-
nem ſuillam & abominationem & murem, ſimul defici
ent, dicit dñs: uolentes oſtendere, non ipſos comedere
carnem ſuillam, & abominationem & murem qui ſan-
ctificanẽ in hortis alter poſt alterũ: ſed eos qui luſtran-
tur uerſari cum eis qui comedunt quæ prohibita ſunt.
Arguit autem ſermo diuinus populos Iudæorum, imò
Luc.16.d ſcribas & phariſæos: quos & dñs arguebat, dicens: Vos
eſtis qui iuſtificatis uoſmetipſos coram hominibus:
deus autem ſcit corda ueſtra: quoniam quod in homi
nibus excelſum eſt, abominatio eſt apud deum. Vnde
Matth.23.c increpabat eos atq; dicebat: Væ uobis ſcribæ & phari-
ſæi, hypocritæ, qui mundatis quod foris eſt calicis &
paropſidis, & intus pleni eſtis immunditia. Et iterum:
Qui eſtis ſepulchra dealbata: intus autem pleni eſtis
oſsibus mortuorum, & omni ſpurcitia: qui ore ſuo be-
Pſal.61.a nedicebant, & corde ſuo maledicebant, qui domino lo
quebantur pacifica, & molliebant uerba ſua ſuper ole-
um, ipſi autem erant iacula: de quibus rectiſsime dice=

HEB. cabuntur interfecti à dño. ᵃQui ſanctificabanẽ & mundos ſe putabant in hortis: poſt ianuam intrinſecus qui comedebant carnem ſuillam, & abominationẽ & murem, ſimul cõſumenẽ, dicit dñs. ᵇEgo aũt opera eorum & cogitationes eorũ uenio ut congregem cum omnib. gentib. & linguis, & uenient & uidebunt gloriã meã. Et ponã in eis ſignũ, & mittã ex eis qui ſaluati fuerint ad gẽtes in mari, in Aphricã, in Lydiam tenentes ſagittã, in Italiam & Græciam, ad inſulas longe, ad eos qui nõ audierunt de me, & nõ uiderunt gloriam meam. Et

SEP. uulnerati erunt à domino. Qui ſanctificantur & purificantur in hortis et liminibus, comedentes carnem porcinam, & abominationes & murem, ſimul conſumentur, dicit dñs. Et ego opera eorum & cogitationes eorum noui, et uenio cõgregare omnes gentes & omnes linguas, et uenient & uidebunt gloriã meam, & dimittam ſuper eos ſignũ, & emittã ex eis qui ſaluati fuerint ad gentes, in Tharſis, & Phud, & Lud, & Moſoch, & Thobel, & in Græciam, & in inſulas longe, qui non audierunt nomen meum, neq; uiderunt gloriam meam. Et

batur: Populus hic labijs me honorat, cor uero eius lõ
ge eſt à me. Præceperat autem per Moyſen deus, ut ſi qs Num.
præuentus fuiſſet in peccato, uaccæ rufæ aſperſus cine=
re, & alijs expiationis modis, per ſacrificia & uictimas
rediret ad templum, quod illi negligentes, in locis deli
tiarum & uoluptatũ,
hoc eſt, in hortis a-
mœniſsimis, uel ba=
ptiſteria extruebant,
uel piſcinas ad areo-
las irrigandas, adul-
teria & omnem libi=
dinum turpitudinẽ,
ſimplicibꝰ aquis ab-
luere ſe putantes: q-
bus rectiſsime illud
aptabitur: & noctem
flumine purgãt. Nec
alicui uideatur incõ-
gruum, ſi quæ gerun
tur turpiter, manife=
ſtius explicentur in
correctionem eorum,
qui talia committere
non erubeſcunt: quę
turpe eſt & dicere, dũ
ſcortis adhærent in
modum canum, &
maſculi in maſculos
exercent turpitudi=
nem, retributionem
peccati in ſemetipſos
recipientes: qui hæc
opera faciunt, uolun
tate & ſceleribus, cũ
his ſunt qui carnem ſuillam comedunt: & omnia quæ D
lege prohibentur, & murem, quem nos glirem uoca- Lectio
mus, uel iuxta Orientis prouincias μυόξυς. Et illi igitur
qui hæc comedunt, & hi qui exercentes omnem turpi-
tudinem, talia agunt quæ & ethnici fortè non faciunt,
pariter conſumentur. Secundum tropologiam poſſu- Tropol.
mus dicere: Omnes uoluptatis magis amatores, quàm
amatores dei, ſanctificari in hortis & in liminibus: qa
myſteria ueritatis non ualent introire: & comedere ci-
bos impietatis, dum non ſunt ſancti corpore & ſpiritu:
nec comedunt carnem Ieſu, neq; bibunt ſanguinem e-
ius. De quo ipſe loquitur: Qui comedit carnem meam Ioan.6
& bibit ſanguinem meum, habet uitam æternam. Ete=
nim paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Qui non 1.Cor.5
foris, ſed in domo una & intus comeditur. *b* ¶ *Ego au=
tem opera eorum & cogitationes eorum uenio ut congregem cum
omnibus gentibus & linguis, & uenient & uidebunt, etc.*] Prius ꝙ
exponam quid ſignificet enumeratio gentium pluri=
marum, breuiter de interpretationis uarietate dicen-
dum eſt. Tharſis, lingua Hebræa mare appellatur: & תרשיש
(ut aiunt) Indiæ regio: licet Ioſephus litera commuta-
ta, Tharſum putet nuncupari pro Tharſis urbem Cili-
ciæ: ad quã Ionas de Ioppe fugiens, ire cupiebat. Phud Ionæ
autem ſiue Phul, Libyes, omniſq; Aphrica uſq; ad ma- פול
re Mauritaniæ, in qua fluuius hodie qui Phud dicitur:
& cuncta circa eum regio Phutenſis appellatur. Lud au
tem Lydos uocant: quorũ coloni Hetruſci, qui nunc
Thuſci appellantur, quondam mittendarum ſagitta-
rum peritiſsimi, & nunc dicunẽ tẽdentes ſagittam. Pro
quo in Hebraico legitur מושכי קשת Quod abſq; Se-
ptuaginta omnes ſimiliter tranſtulerunt, tendentes ar-
cum. Et Septuaginta poſuerunt μοσόχ, nomen pro uer-
bo interpretantes. Quod ſi accipiatur, Cappadocas ſi-
gnificat: quorũ metropolis Mazaca, quæ poſtea à Cæ
ſare

A ſare Auguſto, Cæſarea nomen accepit. Qui neſcio ꝗd
Gen.10.d uolẽtes, etiam in Geneſi ultimũ filiũ Aram, id eſt, Syro-
rũ Damaſci, qui appellaẽ Mes, interpretati ſunt μοσόχ, p
quo nos rectius Mœonas trãsferimus. Thubal aũt ſiue
Thobel, aut Italia interpretatur: aut Iberia, hoc eſt, Hi-
תובל ſpania, ab Ibero flu-
mine: unde & hodie
Hiſpaniarum regio
appellaẽ Celtiberia.
De quib. pulchre Lu-
canus: Gallorũ Celtę miſcentes nomẽ Iberi: quos nos
poſſumus Gallohiſpanos dicere. Græci aũt qui ſermo
ne Hebraico appellanẽ Iauan, Ionas ſignificant: unde
יון & Græci Iones, & mare Ioniũ. Et hoc conſiderandũ, qđ
maxime Oriẽtales de Iapheth poſuerit nationes, uno
filiorũ Noe, licet in Tharſis & Phud, Sem quoq; & Chã,
id eſt, Indiæ & Aphricę nominũ fuerit recordatus, ut to
tũ orbẽ oſtẽderet. Venit ergo dñs, ut opera & cogitatio
nes cõgregẽt ſingulorũ. Ex quo diſcimus nõ ſolũ ope-
ra, ſed & cogitationes eſſe in die iudicij iudicãdas. Qui
enim uiderit mulierem ad concupiſcendum, iam mœ-
Mat.5.d chatus eſt eã in corde ſuo. De quibus dicitur: Nunc cir-
cundederunt eos cogitationes ſuæ, quando iudicabit
dñs abſcondita hominũ ſecundũ euangeliũ Ieſu Chri
Rom.2.c ſti: ut illud quod Apoſtolus ſcribit, ueritate iudicij cõ-
probeẽ: inuicem cogitationib. accuſantib. & ſatisfaciẽ=
tibus, in die qua iudicabit deus abſcondita hominũ:
ut cogitationes noſtræ omnes uno tempore congrega
tæ, iuſto iudice probenẽ: dũ aut accuſat nos noſtra cõ-
ſciẽtia, aut ſatisfacit pro delicto, utrũ plura ſint pecca-
ta, an bona opera, & utrũ uetera an noua, utrũ deleta
pœnitentia, an nouis ſceleribus inſtaurata, quando di
Oſee 4.b cit dñs: Vias eorũ dedi in capita eorũ, & cogitationes
Pſal.32.c eorũ reddã eis. Qui finxit ſigillatim corda eorũ, & intel
2.Par.6.f ligit omnia opera eorũ. De quibus & in alio loco legi-
1.Cor.2.c mus: Tu cognoſcis corda hominũ ſolus. Nemo eñ ſcit
B quæ ſint in homine, niſi ſpiritus hominis qui eſt in eo.
Hier.23.e Vnde & per Hieremiã loquiẽ deus: Ego deꝰ appropin-
quans, & non de longe, dicit dñs: Nunquid abſcondet
ſe in abſcõditis homo, & ego ignorabo? Deniq; ad ſcri
Luc.16.d bas dicitur & ad phariſæos: Vos eſtis qui iuſtificatis
uoſmetipſos corã hominibus: deus aũt cognoſcit cor-
da ueſtra. In quo conſiderandũ: quod non dixerit pa=
ter, iuxta hæreticorũ blaſphemias, ne filium uidereẽ ex
cludere, ſed deus: quod patri filioq; cõmune eſt. In prin
Ioan.1 cipio enim erat uerbũ, & uerbũ erat apud deũ, & deus
erat uerbũ: hoc erat in principio apud deũ. De quo idẽ
Ioan.10.e Ioannes ſcribit: Ipſe aũt Ieſus nõ credebat ſe eis, quia
ſciebat omnes, & non habebat neceſſe, ut aliquis teſti-
moniũ daret ei de homine: Ipſe eñ nouerat quid eſſet
Luc.6.b in homine. Cui & illud congruit: Sciens aũt Ieſus cogi-
Matth.22.b tationes eorũ. Et in alio loco: Sciẽs aũt Ieſus malitiã eo
rũ. Ac ne aliqua ſit dubitatio hæreticis calumniã faciẽ-
tib. de uerbo dei, quod nouerit omnia: in epiſtola quæ
Heb.4.c ad Hebræos ſcribitur, prolixius dicitur: Viuens enim
ſermo dei, & euidens & acutus ſuper omnẽ gladiũ bici
pitem, & diuidẽs uſq; ad partitionẽ animæ & ſpiritus,
artuũ quoq; & medullarũ, & iudex cogitationũ & ſen-
ſuũ cordis. Nullaq; eſt creatura inuiſibilis in cõſpectu
eius. Omnia aũt nuda & apta ſunt oculis illius, de quo
nobis ſermo eſt. Poſtquã aũt oẽs cogitationes in unũ
fuerint cõgregatæ, accuſantes nos uel defendentes: tũc
omnes gentes & linguæ cũ cogitationibus ſuis pariter
1.Cor.13.a adducentur in medium. Linguas aũt iuxta apoſtolum
Paulũ, non ſolũ hominum legimus, ſed & angelorũ. Ex
quo intelligi datur, omnes creaturas à dño iudicãdas:
nõ ſolũ ſuper terram, ſed in aere & in cœleſtibus: iuxta
Supra 34.a quod ipſe in ſuperiorib. dixerat: Inebriatus eſt gladius
meus in cœlo ad terrãq; deſcendet. Veniẽt aũt omnes,

HEB. ᵈEt annunciabunt gloriam meam in gẽtibus, & ad-

SEPT. Et annunciabunt gloriam meam in gẽtibus, & ad-

C ut uideant gloriã dei, & ponet in eis ſignũ quod in Eze Ezech.9.b
chiele principio ſub tau literæ Hebraicæ interpretatio-
ne monſtraẽ: Quo ſigno qui fuerit impreſſus, manus ꝑ
cutientis effugiet. Hoc & poſtes domorũ in Aegypto ſi Exo.12.b
gnabanẽ: quando pereunte Aegypto, ſolus Iſrael man
ſit illæſus. De hoc ſi-
gno quod Achaz rex
Iuda nolebat accipe-
re, Eſaias propheta te
ſtaẽ: Propterea dabit Sup.7.b
dñs uobis ſignũ: Ecce uirgo in utero cõcipiet & pariet.
Vnde & propheta quod promiſſum fuerat, deprecaẽ:
Fac mecũ ſignũ in bonũ. Et in alio loco: Dediſti metuẽ- Pſal.85.c
tibus te ſignificationẽ, ut fugerent à facie arcus. Hoc no Ibid.59.a
bis ad patrem aſcendens dñs dereliquit, ſiue in noſtris
frontib. poſuit, ut liberè diceremus: Signatum eſt ſup Pſal.4.b
nos lumen uultus tui dñe. Quod aũt ſequiẽ: Et mittã
ex eis q ſaluati fuerint ad gẽtes, & ſingulas enumerat,
uideẽ expoſitioni noſtræ eſſe contrariũ. Si eñ de die iu
dicij diciẽ: Quomodo rurſum ad primũ recurrit ſalua-
toris aduentũ, quando apoſtoli diriguntẽ ad gentes, &
audiunt à dño: Ite, docete omnes gentes, baptizantes Matth.28
eas in nomine patris & filij ſpiritus ſancti? Quod ita
ſoluiẽ: Iudicij prædicatur dies, imò comminaẽ: ut metu
futuræ pœnæ, recipiant ſaluatoris aduentũ, & apoſto-
lorũ euangeliũ, qui antè mittendi ſunt. Pulchrè aũt di-
xit: Et mittã ex eis q ſaluati fuerint. Niſi eñ dñs nobis Sup.1.c
reliquiſſet ſemẽ, quaſi Sodoma eſſemus, & ſimiles Go-
morræ fuiſſemus. Et Apoſtolus: Reliquiæ, inquit, ſaluæ Rom.9.f
factæ ſunt. Iſti mittunẽ ad gentes in Tharſis & Phud &
Lud & Moſoch & Thobel, & Græcias, & inſulas pluri-
mas quæ lõge ſunt: & quæ nõ audierũt nomẽ dñi, neq;
uiderũt gloriã eius. De quibus iuxta hiſtoriã ſuprà di= Supra 52.d
ximus: Nũc ſtringẽda eſt anagoge. Tharſis interpretaẽ, Anagog.
exploratio gaudij: ut cõſideremus nõ ea quę in præſen D
ti ſunt, ſed quæ in futuro, & audire mereamur: Quia in Matth.25.b
paucis fuiſtis fideles, ingredemini in gaudiũ dñi ue-
ſtri. De quo & Petrus Apoſtolus ſcribit: Exultate gau- 1 Pet.1.b
dio ineffabili & glorioſo, ut laudemus deũ dicẽtes: Im Pſal.125.a
pletũ eſt gaudio os noſtrũ, & lingua noſtra exultatio=
ne. Quodq; ſequiẽ: Phud, interpretaẽ oris excluſio: ut
omnẽ excludentes blaſphemiã, ea loquamur quæ bo-
na ſunt, atq; dicamus: Os meũ anũciabit iuſtitiã tuam Ibid.70.c
dñe, tota die ſalutare tuũ. Et rurſum: Non abſcondi in Ibid.39.c
corde meo ueritatẽ tuã, & ſalutare tuũ dixi. Lud quoq;
in lingua noſtra, utilitas uertiẽ: & Moſoch, extenſio: &
Thubal ſiue Thobel, ductus ad luctũ, uel conuerſus ad
uniuerſa, quæ omnia uocationi gentiũ congruunt, ut
utilitatẽ ſequanẽ per confeſsionẽ animæ ſuæ, & præteri
torũ obliti, ad futura extendanẽ. Lugeãtq; antiqua pec
cata, & trahanẽ ad luctũ atq; triſtitiã, quę ducit ad uitã.
Beati quippe lugentes, qm̃ ipſi ridebũt. Et conuertanẽ Matth.5
omnes ad dñm, ut poſtea tranſeant ad gratiã, & ſciant
dictum ab Apoſtolo: Gloria & honor & pax omni ope Rom.2.b
ranti bonũ, Iudæo primũ & Græco: qm̃ nõ ſolũ Iudæo
rũ deus, ſed & gentiũ. Porrò illud quod dicitur: Et inſu=
lis procul, quæ non audierunt nomẽ meũ, neq; uide-
runt gloriã meam: Illis conuenit de quibus ſuprà legi-
mus: Quibus non eſt nunciatũ de eo, uidebunt: & qui Sup.52.d
non audierũt, intelligent. Et iterũ: Apparui his qui me Supra 65.a
nõ interrogabãt: inuentus ſum ab his qui me nõ quę-
rebãt. Dixi: Ecce adſum, his qui non inuocabãt nomẽ
meũ. Inſulas aũt ſignificari, uel totius orbis gẽtes, uel ec
cleſias in toto orbe diſperſas, crebrò diximus. *a* ¶ *Et an
nũciabũt gloriã meã, etc.*] Hi qui ſalui fuerint & miſsi ad ua
rias nationes, & ad eos qui nõ audierãt primũ, neq; ui
derãt gloriã dñi: Annunciabũt eã cũctis gẽtibus, & ad-
ducent fratres populi Iudaici, quorũ reliquiæ ſaluæ fa
ctæ ſunt, munus dño de uniuerſis gentib. uel ipſos qui

A idololatriæ errore contempto, ueri dei notitiam ſunt ſequuti: uel qui de toto orbe ex Iſrael populo crediderũt: *1.Pet.1.a* Ad quos ſcribit & apoſtolus Petrus. Adducent aũt eos in equis & quadrigis & in lecticis & in mulis & in carrucis. Pro carrucis, quas ſolus interpretatus eſt Symmachus, quẽ nos in hoc loco ſequuti ſumus: Aquila, Lxx. & Theod. mulos tranſtulerunt. Et ubi poſuere Lxx. Cum umbraculis: quæ nos dormitoria interpretari poſſumus, uel baſternas: Alij uoce cõſona tranſtulerũt φορεῖα, quæ nos uarij generis interpretamur uehicula: ubi aũt Septuaginta & Theodotio dixerunt, lampenas: pro quib. Symmachus, lecticas interpretatus eſt: Aquila σκέπαςα poſuit: quod & ipſum lecticas opertas pellibus ſignificat. Hoc de uarietate tranſlationum dictum ſit. Equos autẽ & quadrigas & lecticas & mulos atq; carrucas & diuerſi generis uehicula, angelica poſſumus intelligere miniſteria: de quibus alibi ad deum *Abac.3.b* dicitur: Aſcende ſuper equos tuos, & equitatio tua ſa- *4.Reg.2.b* lus. His equis, curribus & quadrigis, Helias raptus ad cœlũ eſt, & Heliſęus circundari ſe atq; ſeruari, neſcienti *Zach.1.b* puero demonſtrauit. Et Zacharias uidit in nocte: Ecce uir aſcendens ſuper equũ rufum, & iſte ſtabat in medio duorũ montiũ umbroſorũ, & poſt eũ equi rufi & ſturni B ni & uarij & albi: & dixi, inquit, Quid ſunt iſti dñe? Et ait ad me angelus qui loquebatur in me: Ego oſtendã tibi quid ſint iſti. Et reſpondit uir qui ſtabat in medio montiũ, & ait ad me: Iſti ſunt quos miſit dñs, ut perambulent terram. *Apoc.19.b* Ioannes quoq; in Apocalypſi hæc ſe uidiſſe teſtatur: Vidi cœlũ apertũ, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eũ, uocabatur fidelis & uerus, & iuſtitia iudicans & bellator: Oculi aũt eius quaſi flamma ignis, & ſuper caput eius diademata plurima: habẽs nomen ſcriptũ, quod nemo nouit niſi ipſe, & amictus erat ueſte aſperſa ſanguine, & uocabatur nomen eius uerbũ dei, & exercitus in cœlo ſequebať eũ in equis albis, ueſtitus byſſo albo atq; mũdiſſimo, & de ore eius egrediebať gladi⁹ acutus, ut in ipſo percuteret gẽtes. Equo rufo ſedebat dñs atq; ſaluator, humanum corpus aſſu- *Sup.63.a* mens, cui dicitur: Quare rubra ſunt ueſtimẽta tua? Et: Quis eſt iſte qui aſcendit de Edom, fulua ueſtimẽta ei⁹ de Boſra? Et ſequebanť eũ uariorũ colorum equi, uel in martyrio rubri: uel ſturnini, in uolatu: uel uarij, in uirtutibus: uel candidi, in uirginitate. Equo aũt ſedebat albo, quando poſt reſurrectionem, immortale & incorruptum corpus aſſumpſit. Et quicunq; eũ ſequebantur, candidis utebanť equis, incorruptis uidelicet immortalibuſq; corporibus. Longũ eſt, ſi uelimus utrunq; explanare teſtimoniũ: hoc ſolũ dicam, quod diuerſa uehicula, quibus homines adducunť ad fidẽ, angeli ſint, uel ſancti uiri qui de hominib. in angelos profecerunt. Quod aũt unuſquiſq; noſtrum habeat angelos, multę *Matth.18.b* ſcripturæ docent: è quibus illud eſt: Nolite contemnere unũ de minimis iſtis, quia angeli eorum uident quo- *Act.12.c* tidie faciẽ patris, qui eſt in cœlis. Et puella Rhode Petrũ apoſtolũ nunciante, alij angelum ipſius eſſe credebãt. *Pſal.33.b* Sin aũt hoc de minimis diciť & de uno homine, quanto magis de omnibus ſanctis? Et præcipuę de apoſtolis ſentiendũ eſt, quorũ angeli quotidie uident faciem patris: iuxta illud quod ſcriptum eſt: Circũdat angelus

HEB. & adducent oẽs fratres ueſtros de cũctis gentib. donũ dño, ĩ eqs et ĩ q̃drigis et in lecticis et in mulis & in carrucis, ad montẽ ſãctũ meũ Hieruſalẽ, dicit dñs. a Quõ ſi ĩferãt filij Iſrael munus in uaſe mũdo in domũ dñi. Et aſſumã ex eis in ſacerdotes & leuitas, dicit

SEP. & adducẽt fratres ueſtros de cũctis natiõib. donũ dño, cũ equis et rhedis, in lampenis mulorũ, cum umbraculis ĩ ſãctã ciuitatẽ Hieruſalẽ, dicit dñs. Quõ ſi offerant filij Iſrael uictimas ſuas mihi cũ pſalmis ĩ domo dñi, & ex eis ſumã ſacerdotes & leuitas, dicit

dñi in circuitu timentiũ eũ. Et Iacob de ſe loquitur: An- C *Gal.4.4* gelus qui liberauit me. Iſti ſunt qui aſcendunt & deſcẽdũt ſuper filiũ hominis. Qui ueloces ſunt in fide, equis uehuntur: qui multiplices in gratia, quadrigis: qui cõſolatione indigent, tectis lecticis & umbraculis, ut audire mereanť: *Pſal.120.* Per diẽ ſol non uret te, neq; luna per noctem. Mulos autem in ſcripturis ſanctis dupliciter accipimus: Vel in ſterilitate & continẽtia: qualib⁹ ſedit Dauid & Salomõ: quorum alter interpretať, fortis manu: alter, pacificus. Vel in mala parte, de quibus dicitur: *Pſal.31.c* Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intelle- *1.Reg.21.* ctus, quibus præpoſitus erat Dohec. Carrucæ autẽ pro quibus (ut ſuprà diximus) Lxx. tecta uehicula, cæteri uehicula ſimpliciter tranſtulerunt: illi intelligendi, de *Gal.6.a* quibus Apoſtolus loquitur: Inuicem onera ueſtra portate. Porrò lampenę, ſplendentia ſanctorum intelligenda ſunt corpora, & animæ fide dñi illuminatæ: quibus *Matt.5.b* dici poteſt: Vos eſtis lux mundi. Hic autem omnis apparatus illò proficit, ut ingrediamur ſanctam ciuitatẽ dei, ſiue ſanctum montem dñi Hieruſalem: non illam quæ occidit prophetas, & quæ lapidat miſſos ad ſe, ſed *Gal.4.d* Hieruſalem cœleſtem: De qua crebro diximus: Quę autem ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra. D *Hebr.12.d* Et iterum: Sed acceſſiſtis ad Sion montem & ciuitatem dei uiuentis Hieruſalem cœleſtem. Quod uel de præſenti eccleſia poſſumus intelligere, quæ toto orbe per apoſtolos congregata eſt, uel de futura: ut impleatur illud quod Apoſtolus ſancto ſpiritu prophetauit: *1.Theſ.4.d* Rapiemur in nubibus obuiam dño in aere, & ſic ſemper cum dño erimus. Iudæi & Iudaici erroris hæredes Hebionitæ, qui pro humilitate ſenſus nomẽ pauperũ ſuſceperunt: omneſq; mille annorũ delitias præſtolantes, equos & quadrigas & rhedas & lecticas ſiue baſternas & dormitoria, muloſq; & mulas & carrucas & diuerſi generis uehicula, ſic intelligũt ut ſcripta ſunt: Qđ uidelicet in conſummatione mundi, quando Chriſtus Hieruſalem regnaturus aduenerit, & templũ fuerit inſtauratũ, & immolatæ Iudaicæ uictimæ, de toto orbe reducantur filij Iſrael, nequaq; aſſumptis alis: ſed ſarraco Gallico, couiniſq; Belgicis & equis Cappadociæ atq; Hiſpaniæ, ac rhedis Italiæ, & matronæ eorum lecticis referantur atq; baſternis: nequaq; ſuper equos, ſed ſuper mulos Numidiæ. Qui aũt ſenatoriæ fuerint dignitatis, & locũ principũ obtinuerint: de Britannis, Hiſpanis, Galliſq; extremis hominũ Morinis, & ubi bicornis finditur Rhenus, in carrucis ueniant, occurrentib. ſibi cũctis gentibus, quæ eorũ ſeruituti fuerint præparatæ. a ¶ *Quomodo ſi inferant, etc.*] Qui ad gentes (ait) directi fuerint, & annunciauerint eis gloriam meam: Sic adducẽt fratres ueſtros de uniuerſis nationibus munus dño, cũ eqs & quadrigis & lecticis & mulis & carrucis & diuerſis uehiculis in montem ſanctũ Hieruſalem, quomodo ſolebãt filij Iſrael, dũ eorũ ſtaret religio, & tẽpli ceremoniæ ſeruarẽtur, offerre uictimas cum pſalmis in domo dñi. Siue ut habetur in Hebræo, & omnes uoce cõſona tranſtulerũt, In uaſe mũdo: quod & uſq; hodie offerũt in domo dei, quę eſt eccleſia, filij Iſrael, qui mente cõſpiciũt deum, hoſtias ſpirituales cum fructibus atq; uirtutibus animę ſuæ in uaſis mundis, hoc eſt, in ſanctis corporibus.

A poribus. De quib. Apoſtolus ſcribit: An ignoratis q̃a *1.Cor.3.c* templũ dei eſtis, & ſpiritus ſanctus habitat in uobis? Et ſumam (inquit) ex eis ſacerdotes & leuitas, dicit dñs: ut qui ſaluati fuerint, gentibus prædicarẽt. De quibus u- *1.Cor.4.a* nus loquebať: Sic nos reputet homo quaſi miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum dei. Et Lucas euãgeliſta: Sicut tradiderunt (inquit) nobis, q̃ à principio uiderunt & miniſtri fuerunt ſermonis. De quib. & ſuprà *Suprà 61.b* legimus: Vos aũt eritis mihi ſacerdotes *Rom.2.d* dñi. Quomodo eñ in abſcõdito Iudæus eſt, qui ſpiritu circũciditur: de quo ſcriptũ *Philip.3.a* eſt: Nos ſumus circunciſio, qui ſpiritu deo ſeruimus, & offerimus ſpirituales uictimas placentes deo, pſallimuſq; ſpiritu & ſenſu: ſic & ſacerdotes & leuitæ in abſcondito ſunt, qui non ſeriem generis ſequũtur, ſed ordinem fidei. Vel certe non dicit de apoſtolis & apoſtolicis uiris, qui principes fuerunt eccleſiæ ex populo Iudæorũ, ſed de enumeratis ſuprà gentibus, de mari, de Aphrica, de Libya, de Cappadocia, de Italia, de Græcia, de cunctis inſulis, quarũ habitatores primum non audierant dñm, nec uiderant gloriã eius, & poſtea uertentur in ſacerdotes, ut qui fuerant cauda, ſint caput, & qui caput, uertanť in caudam. a ¶ *Quia ſicut, &c.*] Quãdo dicit, Aſſumam ex eis in ſacerdotes & leuitas: oſtendit uetus ſacerdotiũ prætermiſſum, quod tribui Leuiticæ debebatur: ubi non eſt electio, ſed ordo naturæ, & B ſeries eſt familiæ per poſteros deſcendens. Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut & legis tranſlatio fiat, & electio ad eos pertineat, quibus nequaquam iuxta ſanguinem, ſed iuxta merita atq; uirtutes ſacerdotiũ defertur, qui uenient de inſulis gentiũ, & gloriam dñi nunciabunt: Et adducentur in equis & in quadrigis & in lecticis & in mulis & in carrucis. Quomodo autem cœlum nouum, & terra noua erit, & noua Hieruſalem, ut *Matt.24.c* nequaquam dicatur: Cœlum & terra pertranſibunt. Et *Apoc.6.d* iterum: Inuoluetur cœlum quaſi liber, & corruptione diſſipabitur terra: Sic in omnibus nouis, nouus fiet & *Sup.43.c* populus dei: dicente ſcriptura: Vetera tranſierunt, ecce *2.Cor.5.d* facta ſunt omnia noua. Et in alio loco: Si qua in Chriſto noua creatura, eritq; & populus nouus. Primitiæ enim Chriſtus. Deinde qui ſunt Chriſti in aduentu eius cœlumq; & terra noua: de quibus inter octo beatitudi- *Matth.5* nes dicitur: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Beati mites, quoniam ipſi poſſi- *Rom.8.d* debunt terram. Si quidem omnis creatura nunc ſubiecta eſt uanitati in ſpe, propter eum qui ſubiecit eam. Liberabuntur autem à ſeruitute corruptionis in gloria filiorum dei, qui fient de hominibus filij eius: & ſtabunt in conſpectu illius ſemper, & nomen eorum iugiter permanebit, ut nequaquam illis gẽs ſuccedat alia, quod factum eſt in Iudęis: ſed maneant in æternum. Et erit (inquit) menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato, ut de carnalibus ſabbatis menſibuſq; fiant ſpiritualia ſabbata delicata, qui ſabbatiſmus dei populo reſeruatur. Et mẽſis ſpiritualis, quando à puncto uſq; ad punctum luna complebitur, & ſuo curret ordine, ut efficiat menſem, id eſt calendas, quæ Græcè appellantur νεομηνίαι, hoc eſt, menſis noui exordium: apud quos initium calendarum, non iuxta ſolis curſum, & diuerſa menſium ſpacia, ſed iuxta lunæ circuitum incipit & finitur. Hæc eſt luna, de qua in laude ueri Salo-

HEB. cit dominus. a Quia ſicut cœli noui & terra noua, quæ ego facio ſtare corã me, dicit dñs: ſic ſtabit ſemen ueſtrũ, & nomẽ ueſtrũ. Et erit mẽſis ex mẽſe, & ſabbatũ ex ſabbato: ueniet omnis caro, ut adoret corã facie, dicit dominus. Et

SEP. cit dñs. Sicut eñ cœlũ nouũ & terra noua quæ ego facio ꝑmanere ĩ cõſpectu meo, dicit dñs: ſic ſtabit ſemẽ ueſtrũ et nomẽ ueſtrũ. Et erit mẽſis ex mẽſe, et ſabbatũ ex ſabbato: uẽiet oĩs caro, ut adoret ĩ cõſpectu meo ĩ Hieruſalẽ dñm.

monis dicitur: Et permanebit cũ ſole & ante lunam in C generationes generationũ. *Pſal.71.a* Quæ in Cantico canticorũ appellatur electa. *Cant.6.d* Quę eſt hæc quę proceſſit quaſi diluculũ, pulchra ut luna, & electa ut ſol admirabilis? Aiũt phyſici, & quorũ curæ eſt de cœleſtib. diſputare, lunam non habere propriũ lumẽ, ſed ſolis radijs illuſtrari. Ab ea enim ſemper orbis parte cõpletur & fulget, à qua ſoli uicinior eſt, nec umbra terræ obſcurať: quod & poeta uno uerſiculo demonſtrauit: Nec fratris radijs obnoxia ſurgere luna. Si hoc uerum eſt, & nos tro- *Tropol.* pologice poſſumus dicere, eccleſiã quæ pace & perſequutionib. creſcit atq; decreſcit, & oppreſſa tentationum tenebris rurſum priſtinũ lumen aſſumit, habere ſplendorẽ à ſole iuſtitiæ: & hoc eſſe quod dicitur: Splendebit luna quaſi ſol, habi- *Suprà 30.f* tatoreſq; eius iuſtos fulgere quaſi ſolẽ in regno patris ſui. Et per hos mẽſes ſemen dñi, quod inſtauratum eſt in æternũ, uenire ad ſolẽnitates ſuas, quas ſanctus myſtico ore reſonabat, dicens: Annos æternos in mente *Pſal.76.b* habui, & meditatus ſum. De ſabbato aũt quod ſignificat requiẽ, pleno ſermone tractauimus, in eunuchorũ *Suprà 56.b* & aduenarũ prophetia. Et nũc breuiter eſt dicendum, eos uenire in neomenijs & in ſabbatis, qui ſex diebus in quibus factus eſt mundus, tranſcenſis atq; præteritis, feſtinant ad ſeptimũ diem, id eſt ſabbatũ: in quo uera eſt requies. De his ſolennitatibus, credentes Paulus apoſtolus inſtruebat, dicens: Vmbram eñ habens lex *Heb.10.a* futurorũ bonorũ. Et iterũ: Ne quis ergo uos iudicet in *Gal.2.c* cibo aut potu, aut in parte diei feſti aut neomeniæ aut D ſabbatorũ quæ ſunt umbræ futurorũ. Si autem hæc in umbra futurorũ bonorum, & in imagine pręceſſerunt, omnis lex ſpiritualiter intelligenda eſt: de qua idem dicebat Apoſtolus: Scimus quia lex ſpiritualis eſt, cuius *Rom.7.c* myſteria & Dauid noſſe cupiebat: Reuela oculos meos, *Pſal.118.c* & conſiderabo mirabilia de lege tua. Quæ enim uiden- *2.Cor.4.d* tur, temporalia ſunt: quæ aũt non uidentur, æterna. De quibus omnia celeri diſputatione percurrere, non eſt huius temporis. Si enim nec oculus uidit, nec auris au- *Sup.64.d* diuit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ pręparauit *1.Cor.2.b* deus diligentibus ſe, quomodo nos totius legis quaſi uniuerſi orbis deſcriptionẽ in breui tabella conamur oſtendere? Quodq; ſequiť: Veniet omnis caro ut adoret in conſpectu meo in Hieruſalẽ: Sciendũ quod in Hebraico non ſit ſcriptũ, Hieruſalẽ: ut decutiamus ſuperciliũ Iudæorũ: ſed tantũ, in cõſpectu meo, ut ſermo dñi compleatur, dicentis in euangelio: Amen amẽ dico uo- *Ioan.4.c* bis, quoniã ueniet hora, quãdo neq; in mõte iſto neq; in Hieroſolymis adorabitis patrẽ. Et iterum: Spiritus eſt deus. Et eos qui adorant eũ, in ſpiritu & ueritate oportet adorare. Et illud Apoſtoli: Leuantes ſanctas ma- *1.Tim.2.c* nus in omni loco. Omnis aũt caro non populũ Iudæorum, ſed omne hominum ſignificat genus: iuxta illud quod ſuprà dictũ eſt: Videbit omnis caro ſalutare tuũ. *Sup.40.b* Et in Ioele: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem car- *Ioel.2.g* nem, & prophetabunt filij ueſtri & filiæ ueſtræ. Et in Za- *Zach.2.d* charia: Timeat om̃is caro à facie dñi. Et in pſalmis: Ad *Pſal.64.a* te om̃is caro ueniet. Quod alijs uerbis in alio pſalmo *Ibid.58.b* diciť: Omnes gentes quas feciſti, ueniẽt & adorabũt in cõſpectu tuo, & glorificabũt nomẽ tuũ dñe. Menſem ex menſe, & ſabbatũ ex ſabbato: in quibus ueniet omnis caro, ut adoret deum: ridicule interpretantur χιλιασταί,

A quos nos dicere poſſumus miliarios, ut qui in uicino
ſunt, omni ſabbato ueniant in Hieruſalem: qui lõgius,
per menſes, id eſt, calendarum orbe completo, qui ual-
de procul, per annos ſingulos, hoc eſt diebus paſchæ ſi
ue tabernaculorum: iuxta illud quod in Zacharia dici
Zach.14.c tur: Aſcendent ab an
no in annum, ut ado
rẽt dominum regem
exercituum, & cele-
brent feſtiuitatem ta
bernaculorum. Et ut
maiorem riſum præ-
beant audientibus,
quod in ultimo eiuſ-
dem prophetæ uolu-
mine ſcribitur: Et nõ
erit mercator ultrà in domo domini exercituum in die
illo: Sic interpretantur, ut negotiatores in mille annis
eſſe deſiſtant, quia omnia naſcantur in omnibus locis:
quo ſcilicet nec nos indigeamus folio amomo & pipe-
re, nec Indi à nobis puleium deſiderent. a ¶ *Et egredien-
tur & uidebunt cadauera uirorum, &c.*] Omnis caro quę ado
ratura eſt in conſpectu domini, uel in Hieruſalem cœ-
leſti, uel in omni loco in quo leuantur mundæ manus:
egredietur, ut uideat cadauera hominũ mortuorum,
qui præuaricati fuerint in deum. Quod uel de Iudæis
Suprà 1.d intelligi poteſt, de quibus dictum eſt: Filios genui & ex
altaui, ipſi autem me ſpreuerunt: Vel de omnibus qui
habentes notitiam dei in cordibus ſuis, auerſi ſunt in
uanitatem: ut adorent creaturam, potius quàm creato
rem. Egredientur autem non loco, ſed intelligentia. Ne
que enim cadauera mortuorum poſſunt intus eſſe cũ
domino. Quod ſi omnis caro adoratura eſt dominũ,
& econtrario cadauera uirorum, qui præuaricati ſunt
in domino, æternis tradentur ardoribus: in utranque
partem, ueræ carnis erit reſurrectio. Vermis autem qui
non morietur, & ignis qui non extinguetur, à pleriſq;
B cõſcientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in ſup-
plicijs conſtitutos: quare uitio ſuo atq; peccato carue-
Pſal.31.a rint electorum bono: iuxta illud quod dicitur: Verſa-
tus ſum in miſeria, dum infigitur mihi ſpina. Et in Pro
Pro.25.d uerbijs: Tinea oſsium cor intelligens. Et iterum ſub o-
belo: Sicut tinea ueſtimentum & uermis lignũ: ſic mœ-
ror excruciat cor uiri: Ita duntaxat, ut non negent præ-
uaricatorum, & dominum negantium, æterna ſuppli-
Matt.25.d cia: Dicente domino in euangelio: Ite in ignem æternũ,
qui præparatus eſt diabolo & angelis eius. Et in alio lo
Ibid.22.b co: Ligate manus eius & pedes, & mittite eum in tene-
bras exteriores: ibi erit fletus & ſtridor dentium. Si ma-
nus audiuimus & pedes, & tenebras exteriores, quæ o-
culorum pœna eſt lumen dei nõ uidentium: & fletum,
qui utiq; & ipſe ad oculos pertinet, & ſtridorem den-

a Et egredietur & uidebunt cadauera uirorum qui præ-
uaricati ſunt in me. Vermis eorũ non morietur, & ignis
eorum non extinguetur. Et erunt uſq; ad ſatietatem ui-
ſionis omni carni.

ESAIAE PROPHETAE
FINIS.

tium: Miror quoſdam aereum corpus, & paulatim in C
auras tenues diſſoluendum poſt reſurrectionem intro
ducere: quia dñs potentia maieſtatis ſuę, ad apoſtolos Ioan.20
clauſis ingreſſus eſt ianuis: Qui certe & ante reſurrectio
ne pẽdulo ſuper mare ambulauit inceſſu: & hoc ipſum
apoſtolo præbuit Pe
tro: ut qui fide ambu
labat, infidelitate po
ſtea mergeretur: cui
dictũ eſt: Quare du- Matt.14
bitaſti modicæ fidei?
Ignis quoq; iuxta id
accipiendus, quod &
uermis: qui tam diu
ſuccendit, quàm diu
habet materiã, qua
uorax flamma paſcatur. Si quis igitur habeat in con-
ſciẽtia ſua zizania, quæ inimicus homo dormiente pa Ibid.13
trefamilias ſuperſeminauit, hæc ignis exuret, hæc uora
bit incendium: Et omnium ſanctorum oculis eorũ ſup
plicia monſtrabuntur, qui pro auro & argento & lapi-
de pretioſo, ædificauerunt ſuper fundamentum domi
ni fœnum, ligna, ſtipulam, ignis pabulum ſempiterni.
Porrò q uolunt ſupplicia aliquando finiri: & licet poſt
multa tempora, tamen terminum habere tormẽta, his
utuntur teſtimonijs: Quum intrauerit plenitudo gen- Rom.11
tium, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet. Et iterum: Concluſit Gal.3
deus omnia ſub peccato, ut omnibus miſereatur. Et in
alio loco ſanctus loquitur: Irã domini ſuſtinebo, quia Mich.7
peccaui ei, donec iuſtificet cauſam meam, & auferat iu-
dicium meum, & educat me in lucem. Et rurſum: Bene Supra.12
dicam te domine, quoniam iratus es mihi. Auertiſti fa
ciem tuã à me, & miſertus es mei. Dominus quoq; lo-
quitur ad peccatorem: Quũ ira furoris mei fuerit, rur-
ſum ſanabo. Et hoc eſt quod in alio loco dicit: Quàm Pſal.30
grandis multitudo bonitatis tuæ domine, quam ab-
ſcondiſti timentibus te. Quę omnia replicant, aſſeuera
re cupientes: poſt cruciatus atq; tormenta, futura refri- D
geria: quę nunc abſcondẽda ſunt ab his quibus timor
utilis eſt: ut dum ſupplicia reformidant, peccare deſi-
ſtant. Quod nos dei ſolius debemus ſcientiæ derelin-
quere, cuius non ſolum miſericordiæ, ſed & tormenta
in pondere ſunt, & nouit quẽ, quomodo, aut quandiu
debeat iudicare. Solumq; dicamus quod humanę cõ-
uenit fragilitati: Domine, ne in furore tuo arguas me, Pſal.6.
neq; in ira tuã corripias me. Et ſicut diaboli & omniũ & 37
negatorum atq; impiorum, qui dixerunt in corde ſuo:
Non eſt deus, credimus æterna tormenta: Sic peccato- Pſal.13
rum, atque impiorum, & tamen Chriſtianorum, quo-
rum opera in igne probanda ſunt atq; purganda, mo-
deratam arbitramur & mixtam clementię
ſententiam iudicis.

Commentariorum diui Hieronymi in Eſaiam
prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE ad Euſebium, procœmium.

POST EXPLANATIONES duodecim prophetarũ, Eſaiæ, Danie-
lis & Ezechielis, ad extremum in Hieremiam manum mittimus: ti-
bi frater Euſebi, eoſdem cõmentariolos dedicãtes: ut euangelicum
uirum Matthæo euangeliſtæ copules, quem ante annos plurimos
ſtrictis ſenſibus te hortante diſſerui. Et quia uolumen longiſsimũ
eſt, & in pleriſq; manifeſta hiſtoria texitur: illud prudentiam tuam
admoneo, ne quæras in hoc latam explanationem: ſuper his maxi-
mè, quæ iã & in prophetis alijs dicta ſunt, & per ſe patet intelligen
tiæ. Sicq; conabor notariorũ manu ſcribere, ut nihil deſit in ſenſibus, quum multum deſit
in uerbis. Stamina tibi atq; ſubtegmina & licia præparabo: tu pulcherrimam ueſtem ipſe
conficito: ut non ſolum nos audire, ſed etiam docere poſsis & alios. Libellum autem Ba-
ruch, qui uulgò æditioni Septuaginta copulatur, nec habetur apud Hebræos: & ψευδεπί-
γραφον epiſtolam Hieremiæ, nequaquam cenſui differendam: ſed magis Hieremiæ ordi-
nem, librariorum errore cõfuſum, multaq; quæ deſunt, ex Hebræis fontibus digerere, or
dinare, deducere ac complere: ut nouũ ex ueteri, uerumq; pro corrupto atq; falſato, pro-
phetam teneas: parui pendens obtrectatorũ rabiem, qui nõ ſolum uerba, ſed ſyllabas quo
que noſtrorum uerborum calumniantur: in eo ſe ſcire aliquid arbitrãtes, ſi de alienis ope-
ribus detrahant: ut nuper indoctus calumniator erupit, qui Cõmentarios meos in epiſto
lam Pauli ad Epheſios reprehendendos putat: Nec intelligit, nimia ſtertẽs uecordia, leges
cõmentariorum: in quibus multæ diuerſorum ponũtur opiniones, uel tacitis uel expreſ-
ſis autorum nominibus: ut lectoris arbitrium ſit, quid potiſsimum eligere debeat, decer-
nere: quanquam et in primo eiuſdem operis libro pręfatus ſim, me uel propria uel aliena
dicturum: & ipſos commentarios, tam ueterum ſcriptorum eſſe quàm noſtros. Quod nõ
uidens præcurſor eius Grunnius, olim niſus eſt carpere. Cui duobus reſpondi libris, quæ
iſte quaſi ſua profert: & alio iam calumniante purgata ſunt: ut prætereã contra Iouinia-
num uolumina, in quibus dolet uirginitatem nuptijs, & nuptias digamiæ, digamiam po-
lygamiæ eſſe prælatam. Nec recordatur ſtolidiſsimus & ſcortorũ pultibus prægrauatus
nos in ipſo dixiſſe opere: Non damno digamos, imò nec trigamos, & ſi fieri poteſt octo-
gamos: plus aliquid inferam, etiam ſcortatorem recipio pœnitentẽ: quicquid æqualiter li
cet, æquali lance penſandum eſt. Legat eiuſdẽ operis Apologiam, quam ante annos plu-
rimos aduerſus magiſtrum eius, gaudens Roma ſuſcepit: & tunc animaduertet alienis ſe
uocibus blaſphemare: & in tantum eſſe imperitum, ut ne maledicta quidem ha-
beat propria, ſed inimicorum etiam olim ſepultorum contra
nos utatur rabie. Sed iam propoſitum
opus aggrediendum eſt.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER PRIMVS.

HIEREMIAS

VERBA [d] HIEREMIAE filij Helkiæ de ſacerdotib⁹ q fuerũt in Anathot in terra Beniamin: quod factum eſt uerbũ Dñi ad eum in dieb. Ioſiæ filij Amon regis Iuda in tertiodecimo anno regni eius. Et factũ eſt in diebus Ioachim filij Ioſiæ regis Iuda, uſque ad conſummationem undecimi anni Sedechiæ filij Ioſiæ regis Iuda, uſq; ad tranſmigrationem Hieruſalē, in menſe quinto. [b] Et factũ eſt uerbum dñi ad me, dicens: Prius quàm te formarem in utero, noui te: & ante quàm exires de uulua, ſanctificaui te: prophetam gentibus dedi te.

HEBR.	SEPTVAG.
[c] Et dixi: Ah ah ah domine deus, ecce neſcio loqui, quia puer ego ſum.	Et dixi: O' Domine Deus, neſcio loqui, quia iuuenis ſum.

[d] Et dixit dominus ad me: Noli dicere, puer ſum: quoniam ad omnia quæ mittam te ibis, & uniuerſa quęcunq; mandauero tibi loqueris. Ne timeas à facie eorum, quia ego tecum ſum: ut eruam te, dicit dominus. [e] Et miſit dominus manum ſuam & tetigit os meũ: & dixit dominus ad

A VERBA *Hieremiæ filij Helkiæ, &c.*] Cæteri prophetæ, ut Eſaias, Oſee, Ioel, fuerunt ante captiuitatē decem tribuum Iſrael: ſiue duarũ tribuum, Iudę & Beniamin. Alij poſt captiuitatē: ut Daniel, Agge⁹ & Zacharias. Hieremias autem & Ezechiel, imminēte captiuitate uaticinium texuerũt: ſed alter eorũ in terra Iuda, alter in Babylōe. Hieremias quũ eſſet adhuc puer ꝓphetare cœpit, anno XIII. Ioſiæ filij Amon regis Iudæ. Prophetauitq; in imperio eius annis decem & nouē: & poſtea ſub Ioachim filio eius annis undecim: & ſub Sedechia, q ultimus fuit regum Iuda, annis undecim, uſq; ad quintũ mēſem, quando à Babylonijs capta eſt Hieruſalē. Ioachaz uerò & Iechoniæ terni mēſes (quorũ alter in Aegyptũ, alter cum matre ductus
B eſt in Babylonē) in ſupradictis annis computantur: ac per hoc ab exordio prophetiæ ſuę uſq; ad captiuitatē Hieruſalē, in qua & ipſe captus eſt, prophetauit annis quadraginta & uno: præter illud tēpus quando ductus eſt in Aegyptũ. Ibiq; prophetauit in Taphnis, ut hoc ipſo uolumine continet. Pro uerbis Hieremiæ, Lxx. poſuerũt, uerbũ dei quod factũ eſt ad Hieremiā: hoc uidelicet ſenſu, quod uerba Hieremiæ uerbũ ſit dñi. Fuit aũt de genere ſacerdotũ qui habitabant cōtra ſeptentrionē Hieruſalem in tertio miliario in uiculo Anathot. Simulq; admirabilis clementia dñi, quod iam captiuitate uicina & Babylonio exercitu uallante Hieruſalē, nihilominus populũ ad pœnitentiā prouocat: malens ſaluare cōuerſos, q perdere delinquentes. Pro trāſmigratione, quod omnes alij uoce cōſona trāſtulerũt: Lxx. poſuere, captiuitatē. Poſt exordiũ aũt uaticinatiōis Hieremiæ, tricesimoquinto prophetię eius anno, Ezechiel in Babylone his qui cũ eo capti fuerāt, exorſus eſt prophetare. b ¶ *Et factum eſt, &c. Prius quàm te formarem, &c.*] Non quo ante conceptionē, ut hæreſis ſuſpicatur, fuerit Hieremias: ſed quo præſciret eũ futurũ dñs, cui necdũ facta, iam facta ſunt: ſecundũ illud qđ
Rom.4.c Apoſtolus loquitur: Qui uocauit ea quę nō erāt quaſi ea quæ eſſent. Quod aũt ſanctificatur in utero: iuxta
Gal.1.c illud Apoſtoli debemus accipere: Poſtquam autē placuit ei qui me ſegregauit de utero matris meæ, & uocauit per gratiam ſuam, ut reuelaret filium ſuũ in me: ut
Luc.1.b euangelizarem illũ in gentibus. Ioannes quoq; Baptiſta ſanctificatur in utero: & ſanctũ ſpiritum accipit, & mouet in uulua, & per os matris loquit. Quod autem dixit: prophetā gentib. dedi te: illud uult intelligi, qđ C in ipſo poſtea propheta lecturi ſumus, quod non ſolũ Hieruſalem, ſed & multis in circuitu gentib. propheta-
Mat.15. rit. Quidam hunc locum ſuper ſaluatore intelligunt, q propriè propheta gentiũ fuit: & per apoſtolos uocauit omnes nationes. Iſte eñ uere prius quàm in utero uirginali formaret, & ante quàm exiret de uulua matris, ſanctificatus in utero eſt, & notus patri: quippe qui ſemp in patre, & in quo ſemp eſt pater. c ¶ *Et dixit: Ah, ah, ah, &c.*] Deteſtatur officiũ quod pro ætate non poteſt ſuſtinere: eadē uerecũdia qua & Moyſes Exod. tenuis & gracilis uocis eſſe ſe dicit. Sed ille quaſi magnę robuſtæq; ætatis corripit: huic pueritiæ datur uenia, quæ uerecundia & pudore decoratur. d ¶ *Et dixit dominus ad me, Noli dicere, &c.*] Ne ætatem (inquit) cōſideres: alio eñ ꝓpheta loquente didiciſti: D
Sap.4. Cani hominis ſunt, ſapientia eius: tuæ ſit tantùm uolũtatis ut pergas, me habebis comitē, quo cuncta adiuuāte cōplebis: aperi os tuũ, &
Pſal.80. implebo illud. Nec conſideres multitudinē eorum ad quos & cōtra quos loquuturus es: ſed me q tecũ ſum, ut eruā te, dicit dñs. Liberat aũt dñs, nō quo propheta perſequutionib⁹ careat & anguſtijs: quippe quũ legamus eũ multa perpeſſum: ſed ut patiēs omnia ſuperet, nec cedat anguſtiæ. e ¶ *Et miſit dominus manum ſuam & tetigit os meum, & dixit dominus ad me: Ecce, &c.*] Notandũ qđ hîc manus mittat dei quæ tangat os prophetæ, & dicatur ei: Ecce dedi uerba mea in ore tuo. In Eſaia aũt ſcri-
Eſa.6. ptũ ſit: Et miſſus eſt ad me unus de Seraphim, & in manu habebat carbonē quē forcipe tulerat de altari: & tetigit os meũ & dixit: Ecce tetigit iſte labia tua, & auferet iniquitates tuas, & peccata tua mundabit. Ibi eñ quia ſolidæ & perfectæ ætatis erat: & ipſe ſimpliciter confitet quod immũda labia habeat, & habitet in medio populi polluta labia habētis: mittit unus de Seraphim qui non manu, ſed forcipe & carbone tangat os eius, & ini-
Eſa.44. quitates auferat & mũdet peccata. Hic aũt ipſi⁹ dei manus mittitur, per quā cũcta operatus eſt: & quæ in alio loco brachium dicitur: non ut peccata auferat, quę per pueritiam multa non fecerat: ſed ut loquendi gratiā tri-
Ezech.2. buat. Porro Ezechiel librũ deuorat & intus & foris ſcriptum: tam ſacramenta diuina, quàm ſimplicē hiſtoriā cōtinentem. Hieremiæ os tangitur & dñi uerba tribuuntur, ut confidentiam accipiat prędicandi. Pulchreq; iuxta literam manus mittitur, ut humanorum artuum uidens ſimilitudinnm, tactum manus nō reformidet.

¶ Ecce

ad me: Ecce dedi uerba mea in ore tuo. [d] Ecce ego cōſtitui te hodie ſuper gentes & ſuper regna, ut euellas & deſtruas & diſperdas & diſsipes & ædifices & plātes. [b] Et factũ eſt uerbum domini ad me, dicens: Quid tu uides Hieremia? Et dixi: Virgam uigilantem ego uideo. Et dixit dominus ad me: Bene uidiſti, quia uigilabo ego ſup uerbum meũ, ut faciam illud. [c] Et factũ eſt uerbum dñi ſecundò ad me, dicens: Quid tu uides? Et dixi: Ollā ſuccenſam ego uideo, & faciē eius à facie Aquilonis. Et dixit dñs ad me: Ab Aquilone aperiētur (ſiue exardeſcēt) mala ſuper omnes habitatores terræ. [d] Quia ecce cōuocabo omnes cognatiōes regnorũ Aquilonis, ait dñs. Et uenient & ponent unuſquiſq; ſoliũ ſuũ in introitu portarum Hieruſalem, & ſuper omnes muros eius in circuitu, & ſuper uniuerſas urbes Iudæ. Et loquar iudicia mea cũ eis ſuper omni malitia eorũ, qui dereliquerũt me, & libauerũt dijs alienis, & adorauerũt opus manuũ ſuarũ.

Tu

A a ¶ *Ecce ego conſtitui te hodie ſuper gentes; ut euellas & deſtruas & diſperdas & diſsipes, &c.*] Hoc quod nos de Hebraico addidimus, Diſsipes, ſiue deponas: in Lxx. non habetur. Et conſiderandum quod quatuor triſtibus duo læta ſuccedant. Neq; eñ ædificari poterant bona, niſi deſtructa eſſent mala: nec plantari optima, niſi eradicarent peſ-
Mat.15.b ſima. Omnis eñ plātatio quam nō plantauit cœleſtis pater, eradicabitur: & ædificatio quæ ſupra petram non habet fundamentũ, ſed in arena extructa eſt, ſermone dei ſuffoditur atq; deſtruit. Illam autem quam cōſumet Ieſus ſpiritu oris ſui, & deſtruet aduētu præſentiæ ſuæ, omnem ſcilicet ſacrilegā peruerſamq; doctrinam, diſperdet in perpetuũ. Porro ea quæ eleuantur contra ſcientiam dei, & in ſua cōfidũt ſapientia: quæ apud deum ſtultitia eſt, diſſipabit atq; deponet: ut ædificentur pro his humilia, & in locum ſuperiorum quæ deſtructa ſunt & euulſa, extruantur atq; plantentur quæ eccleſiaſticæ conueniũt
B ueritati, & impleat illud quod dicit Apoſtolus: Dei æ-
1.Cor.3.b dificatio, dei agricultura eſtis. Multi hunc locum ſuper
ירמיה perſona Chriſti intelligũt: Hieremias enim interpretatur excelſus domini, qui deſtruxit regna diaboli, quæ ſibi in montis oſtenderat excelſo, aduerſarias perdidit poteſtates, delens chirographum errorum in cruce. De quibus & in Pſalmo poſt hiſtoriæ ueritatem τροπικῶς
Pſal.2.a loquitur: Quare fremuerũt gentes, & populi meditati ſunt inania: aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum. Pro his euulſis, deſtructis & perditis & in inferiora detractis, ædificatur atq; plantatur eccleſia dei. Super Hieremiæ autē perſona nulla dubitatio
Infra 25.d eſt. Legimus enim in conſequentibus, quod in manu accipiat calicem meri plenum, & propinare iubeatur cunctis in circuitu nationibus. b ¶ *Et factum eſt uerbũ domini ad me, dicens: Quid tu uides Hieremia? Et dixi: Virgam uigilantem ego uideo, &c.*] Pro uirga uigilante, Lxx. baculum nuceum tranſtulerunt. Laborandum igitur nobis eſt, ut breuiter Hebræam etymologiam Latinus lector intelligat. שָׁקֵד nux dicitur: uigilia autem, uel uigil, ſiue uigilare appellatur שָׁקַד Vnde & in poſterioribus, pardus uigilans hoc nomine appellat. Ab eo igitur quod dicitur nux, propter uerbi ſimilitudinem ad uigilis intelligentiam nomē alluſit: quod quidē & in Daniele iuxta Theodotionem ſcriptum eſt, ut ab arborib. σχίνῳ & πρίνῳ, ilice uidelicet & lentiſco, ſciſsio atq; ſerratio adulteris presbyteris decernatur. Alioquin & in principio Geneſeos, à uiro qui dicitur איש mulier appellat אשה quaſi quædam uirago, eo quod de uiro ſumpta ſit. Pro baculo nuceo, uirgam uigilantem, Aquila & Symmachus: Theodotio uerò amygdalinam, tranſtulerũt. Vigilat autem uirga, cuncta populi peccata conſiderans, ut percutiat & corripiat delinquentes. Vnde & Apoſto-
1.Cor.4.d lus ſcribit peccantibus: Quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in charitate & ſpiritu māſuetudinis? Iſta eſt
Pſal.22.b uirga uel baculus, de qua Dauid loquitur: Virga tua & baculus tuus, ipſa me cōſolata ſunt. Pulchreq; poſuit, C conſolata ſunt. Ad hoc enim dominus corripit, ut emēdet. Et quomodò nux ſiue amygdalum amariſsimam habet corticem, & teſta duriſsima cingitur: ut detractis auſterioribus & duris, fructus dulciſsimus reperiatur: ſic omnis correptio, & labor continentię, amara quidem uidetur ad præſens, ſed fructus parit dulciſsimos. Vnde & uetus illa ſentētia eſt: Literarum radices amaræ, fructus dulces. Quidam uirgam uigilantem atq; nuceam, intelligũt dñm: de quo
Eſa.11.a dicit Eſaias: Exiet uirga de radice Ieſſe. Vnde & uirga Aarō quę putabatur emortua, in reſurrectione domini floruiſſe narrat. c ¶ *Et factum eſt uerbũ domini ſecundò ad me dicens, Quid tu uides? Et dixi: Ollam ſuccenſam ego uideo, & faciem eius à facie Aquilonis. Et dixit dominus ad me: Ab Aquilone aperientur (ſiue exardeſcent) mala, &c.*] Quibuſdam gradibus peccantibus tormenta tribuuntur, ut paulatim ueniant ad ſalutem. Qui noluerint percutiente uirga emendari, mittuntur in ollam æneam atq; ſuccēſam: de D
Ezech.24.a qua plenius ſcribit Ezechiel: quæ à facie Aquilonis accenditur, Babyloniorum regem ſignificans & urbem Hieruſalem. Pulchreq; infertur: Ab Aquilone exardeſcent mala ſuper omnes habitatores terræ, uel terræ Iudæ, uel certe uniuerſæ terræ: de quibus in Apocalypſi
Apoc.8.d ſcriptum eſt: Væ ſuper omnes habitatores terræ. Sancti enim non ſunt habitatores terræ, ſed aduenæ atq; peregrini: quorum unus dicit: Aduena ego ſum ſuper ter-
Pſal.38.c ram, & peregrinus ſicut omnes patres mei. Et alius: Par-
Gene.47.b ui ſunt & peſsimi dies mei, quibus ego peregrinor in terra. Vnde & Petrus catholicam epiſtolam ſcribit ad-
1.Pet.1.a uenis atq; peregrinis Ponti, Galatiæ & Cappadocię. Et iuxta myſticos intellectus Salomon loquitur, Aquilo
Prou.25.d durus uētus: nomine autem dexter uocatur, ab his uidelicet qui eius obriguere frigore & calorem fidei perdiderunt. d ¶ *Quia ecce conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait dominus. Et uenient & ponent unuſquiſq; ſolium ſuum in introitu portarum Hieruſalem, & ſuper, &c.*] Nulli dubium, multas gentes & ſingularum gentium reges, Babylonio regi fuiſſe ſubiectos, qui obſeſſa Hieruſalē poſuerũt in circuitu, & maxime in exitibus portarũ thronum ſuum atq; tentoria: ne quis eorũ qui clauſi erant, poſſet erumpere: & non ſolùm Hieruſalem, ſed & omnes urbes Iudæ ſimili obſidione uallatas. Cumq; (ait) capta fuerit ciuitas, tunc loquar ad eos recta fuiſſe iudicia mea, & recepiſſe ſingulos quæ merebantur: nō pro cæteris uitijs, quibus ſubiacet humana cōditio: ſed maximè pro idololatria, per quam deſerentes me, adorauerunt opera manuum ſuarum. Quidam hunc locum in bonam partem accipiũt, quod uidelicet hi qui in olla ænea excocti fuerint per cruciatus atq; purgati, poſtea principes ſint Hieruſalē: & poſtquam miſertus eorum fuerit dominus, tunc exprobet eis quia ſe deſerto, ſimulacra uenerati ſunt. Sed hæc uiolēta & praua interpretatio eſt, ne calumniam faciat tractator indoct⁹.

¶ Tu

a Tu ergo accinge lũbos tuos, et ſurge, et loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi. b Ne timeas à facie eorũ, nec enĩ timere te faciã uultum eorũ (quia tecum ſum ut liberem te, dicit dñs.) c Ego quippe dedi te hodie (ſiue poſui ecce te in hac die) in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum ſuper omnem terrã: regibus Iuda, principibus eius, & ſacerdotibus & populo terræ. Et bellabunt aduerſum te, & nõ præualebunt: quia tecum ego ſum, ait dominus, ut liberem te.

CAPVT II

ET factum eſt uerbum Domini ad me, dicens: Vade, & clama in auribus Hieruſalem, dicens:

HEB. d Hæc dicit dominꝰ: Recordatus ſum tui, miſerãs adoleſcentiã tuã, & charitatẽ deſponſationis tuæ:	SEP. Hæc dicit dominus: Recordatꝰ ſum miſericordiæ adoleſcentię tuæ, & dilectionis perfectionis tuę.

quando ſequuta me es in deſerto, in terra quæ nõ ſeminat. e Sanctus Iſrael dño primitiæ frugũ eius: oẽs q deuorãt eũ, delinquẽt: mala ueniẽt ſuper eos, dicit dñs. f Audite uerbũ dñi domus Iacob, & oẽs cognationes domus Iſrael. Hęc dicit dñs: Quid inuenerũt patres ueſtri in me iniqtatis, qa elongauerũt à me, & ambulauerũt poſt uanitatem

A d ¶ *Tu ergo accinge lumbos tuos, & loquere, &c.*] Et Iob præcipitur ut accingat lumbos ſuos: & apoſtolis, ut accinctis lumbis, quos Helias & Ioãnes Baptiſta zonis mortificauere pelliceis, lucernas teneant in manib. ſuis prædicationis uidelicet euangelicæ. Quicũq; igitur ſermones loquutus eſt dei, debet accingere lumbos ſuos, ſciẽs quod diaboli oĩs uirtus in lũbis ſit: & iuſtus dicat in Pſalmis: Lũbi mei impleti ſunt illuſionibꝰ. Quũq; accinxerit lũbos, audiat illud qđ ſcriptum eſt: ſurge q dormis & eleuare: & illuminabit te Chriſtꝰ, ut ſemper uigilãs & de ſomno conſurgens, loquatur quæ ſibi præceperit deus. b ¶ *Ne timeas à facie eorũ, nec enim, etc.*] Siue ut Lxx. & cæteri habẽt interpretes, Ne forte timere te faciam. Et eſt ſenſus iuxta translationem noſtram: Noli timere à facie eorũ: me enim adiutore, eos timere non poteris. Iuxta Lxx. Noli timere B à facie eorum, habeto meæ cõfidentiam iuſsionis. Si enim nõ obtuleris quod habes, ut timere deſinas, derelinquam te, & tradam timori, & quodammodo uidebor timere te facere, dum relinquo formidini. Hoc autem ſignificat, quod ſemper amanda ſit ueritas, nec timenda hominũ multitudo, qui increpati correptionem non ſuſtinent, ſed inſidias tendunt ei à quo corripiuntur. Quodq; iuxta Septuaginta ſequitur: Quia tecum ſum ut liberem te, dicit dominus: in Hebraico non habetur. Et eſt ſenſus: Eruam te, non in eo ut tibi nullus inſidietur, ſed in eo ut patiẽs inſidias non delinquas. c ¶ *Ego quippe dedi te hodie (ſiue poſui te in hac die) in ciuitatem munitam & in columnam ferream, &c.*] Deſcribit ſermo diuinus, cur propheta timere nõ debeat. Ego (inquit) poſui ſiue dedi te hodie: hoc eſt, in præſenti uita, donec uocatur hodie, quaſi ciuitatem firmiſsimam: non ut unam domum, nec turrem aut aliqua mœnia, ſed omnem ciuitatem quæ ſita ſuper montem latere non poteſt: De qua ſcriptum eſt: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Et: Ego ciuitas firma, ciuitas quæ oppugnatur. Et in columnam, inquit, ferream: de qua ſcribit Apoſtolus: Columna & firmamentum ueritatis. Vnde Petrus & Ioannes, qui putabantur columnæ eccleſiæ, dextras dederunt Paulo & Barnabæ cõmunionis. Nec hoc ſufficit, ſed in murum, ait, æneum, qui nulla uiolatur rubigine, nec cæſus imbrib. deperit, ſed uetuſtate fit fortior. Eris autem talis cõtra reges & principes & populum: non cuiuslibet loci, ſed terræ: qui terrena ſapiunt, & cœleſtia non nouerũt: qui habent imaginem χοϊκῦ & non cœleſtis. Hi, inquit, bellabunt aduerſum te, & nõ præualebunt. Cur quæſo? Quæ eſt tantæ fortitudinis cauſa, ut nec reges, nec principes, nec ſacerdotes, nec populi aduerſum unũ præualeãt? Sequitur: Quia tecum ego ſum, ait dominus, ut liberem te. Si quando reges Iuda quæ interpretatẽ, confeſsio, & principes eius & ſacerdotes & populi, epiſcopi uidelicet & C presbyteri & diaconi, & uulgus uile atq; ignobile contra ſanctũ uirũ cõſurgere uoluerint; habeat fidei firmitatem, & timere deſiſtat, quia dño auxiliãte ſuperabit.

Iob.4.a Luc.12.d 4.Reg.1.b Matt.3.a Iob.40.b Pſal.37.b Eph.5.d Matt.5.b Pſal.86.a 1.Tim.3.d Gal.4.b

CAP. II

ET factum eſt uerbum domini ad me, dicẽs, Vade & clama in auribus Hieruſalem, dicens.] Hoc in Lxx. non habetur, ſed ſub aſteriſcis de Theodotionis æditione additum eſt, qui uerbum Hebraicum קְרָאתָ pro quo nos diximꝰ clama, ſiue prædica, interpretatus eſt, lege. Et lectionem enim et clamorẽ & prædicationem pro ſui ambiguitate ſignificat. Aures autem Hieruſalẽ pro auribus habitatorũ eius debemus accipere. d ¶ *Hæc dicit dominus, Recordatus ſum tui, miſerans adoleſcentiam tuam & charitatem deſponſationis, &c.*] Plenius hoc in Ezechiel dicitur, quãdo ſibi Hieruſalẽ in matrimonio dñs copulat: & ſub perſona uxoris, ſuis iungit am- D plexibus: Siue ut ardentiorem mõſtret affectum, puellam eam & adoleſcentulam & deſponſatã uocat. Quo enim nec dum potiti ſumus, magis ut potiamur appetimus. Quando, inquit, ſequuta es me in ſolitudine, & inſtar ſponſaliorũ & dotis, legis tibi ornamenta & uerborum diſtribui monilia. Totumq; hoc non ad meritũ eius refert, ſed ad ſuam miſericordiã per quam & charitatem conſequuta eſt. Hõc quoq; quod poſuimus, in deſerto, in terra quę nõ ſeminatur: in Septuaginta non habetur. e ¶ *Sanctus Iſrael domino primitiæ frugum eius, omnes qui deuorant eum, delinquent: mala uenient ſuper eos, dicit dominus.*] Quando Iſrael dicit primitias frugum domini: oſtendit populum de gentibus congregatum eſſe poſt primitias: iuxta illud quod in alio loco ſcriptũ eſt: Memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio. Primitiæ autem ſemper debentur ſacerdotibus & non hoſtibus. Quod ſequitur: Omnes qui deuorant eum delinquent, mala uenient ſuper eos, dicit dñs: hũc habet ſenſum: Quomodo qui primitias deuorant, nequaquã de genere ſacerdotali, ſceleris rei ſunt: ſic qui contaminãt Iſrael, malis ſubijciẽtur: iuxta illud quod in uiceſimoſexto pſalmo ſanctus Dauid loquitur: Dũ appropinquant ſuper me nocentes, ut edant carnes meas, qui tribulant me inimici mei: ipſi infirmati ſunt & ceciderunt. Neq; enim ex eo quod dei exequuntur ſententiam, immunes erunt à ſupplicio: mala que ueniẽt ſuper eos, oportet enim uenire ſcandala: uerum, Væ ei per quem ueniunt ſcandala. f ¶ *Audite uerbum domini domus Iacob, & omnes, &c.*] Hunc ſenſum & alius propheta teſtaẽ. Populus meus quid feci tibi & quid moleſtus fui tibi? Reſponde mihi, qui eduxi te de terra Aegypti, & de domo ſeruientium liberaui te. Vtrunq; autem nomen

Ezech. Pſal.73 Pſal.26 Michæ.6

nitatem: & uani facti ſunt? a Et nõ dixerũt, ubi eſt dominus qui aſcendere nos fecit de terra Aegypti, q transduxit nos per deſertũ, per terrã inhabitabilẽ & inuiam, per terram ſitis & imaginem mortis: per terram in qua non ambulauit uir, neq; habitauit homo. b Et induxi uos in terrã Carmeli, ut comederetis fructũ eius & bona illius: & ingreſsi contaminaſtis terram meam, & hęreditatem meam poſuiſtis in abominationẽ. c Sacerdotes nõ dixerunt, ubi eſt dominus, & tenentes legem meam neſcierunt me, & paſtores pręuaricati ſunt in me, & prophetę prophetauerũt in Baal: & idola ſecuti ſunt. d Propterea adhuc iudicio contendam uobiſcũ, ait dominus, & cum filijs ueſtris diſceptabo. e Trãſite ad inſulas Cethim et uidete, & in Cedar mittite, & cõſiderate uehementer, & uidete ſi factũ eſt huiuſcemodi, ſi mutauit gens deos (ſiue deos ſuos.) Et certe ipſi nõ ſunt dij, populus uerò meus mutauit gloriã ſuã in idolũ, ſiue de quo ei nihil ꝓderit.

HEB. f Obſtupeſcite cœli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini uehementer:	SEP. Obſtupuit cœlũ ſuper hoc & inhorruit extra modum & uehementer:

dicit

A nomen, Iacob & Iſrael ponitur, non ſecundum duas & decẽ tribus, ſed iuxta omnẽ populũ, cum & ipſe Iacob poſtea ſit appellatus Iſrael. Offenſam aũt ducit à patribus, non quo peccata patrũ filijs imputenẽ, ſed quo & filij habẽtes patrũ ſimilitudinẽ, & ſuo & parẽtũ ſcelere puniãtur. Sæpe legimus ꝙ propter ſanctos patres, filiorum miſereatur deus. Dereliquerunt aũt patres populi peccatoris deum, & non breuiter, ſed longo tempore, & pro deo ſecuti ſunt uanitatẽ, idola uidelicet quæ nihil ꝓſunt cultoribꝰ ſuis, & ipſis ſimiles facti ſunt, ſecundum illud quod ſcriptũ eſt: Similes illis fiãt qui faciũt ea, & omnes q cõfidũt in eis. a ¶ *Et non dixerunt ubi eſt dominus qui, etc.*] Pro homĩe Lxx. filiũ hominis interpretati ſunt, & pro imagine mortis, de Theodotione additum eſt umbra mortis. Quod cum iuxta hiſtoriam manifeſtũ ſit, illud conſiderandũ eſt ſecun- B dum Anagogen: quòd quandiu in iſto ſeculo ſumus, & de Aegypto educimur, paulatim aſcendimus, & primum deſerta tranſimus & terram inhabitabilẽ, quam ſanctus inhabitare non debet, & inuiam, ut difficultatem monſtret itineris: Per terram ſitis, ubi ſemper maiora cupimus, nec præſentibus contenti ſumus, & imaginem ſiue umbram mortis: ſemper enim in periculo conſiſtimus, & ubiq; diabolus tendit laqueos ſuos: Per terram in qua nõ ambulauit uir qui perfectæ ætatis in Chriſto eſt. Omnes enim reſurgemus in uirum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Neque enim unquam in ea habitat qui homo dei eſt, uel filius hominis, ſed ſemper ad maiora feſtinat. Ex quo perſpicuum eſt, non eſſe perfectionem in uia, ſed in fine uiæ, & in manſione quæ ſanctis in cœleſtibus præparatur, & quibus dicitur: Qui ſtatis in domo domini, in atrijs domus dei noſtri. Fruſtra igitur noua ex ueteri hæreſis ſuſpicatur, hic perfectam eſſe uictoriam ubi pugna eſt atq; certamen, & incertus exitus futurorum. b ¶ *Et induxi uos in terram, &c.*] Pro labore duriſsimi itineris, dedi uobis omnium rerum abundantiam. Hoc quippe ſignificat Carmelus qui Hebraicè appellatur כַּרְמֶל & in lingua noſtra ſonat, cognitionem circumciſionis. Quomodo autem ille populus terram ſanctam & omnium rerum fertilem, idololatria polluit atq; uiolauit: ſic nos ueræ circũciſionis accipientes ſcientiam, comedimus fructus eius, & ſi negligentia ſubrepſerit, contaminauimus terram dei, & hæreditatem illius abominabilem facimus. c ¶ *Sacerdotes non dixerunt ubi eſt dominus, &c.*] Poſt tanta beneficia uerterunt in cõtemptum priuilegia dignitatis, ut ſacerdotes dominum non quærerent: ut doctores legis ignorarent eum, qui alios docere debebant, & paſtores per negligentiam præuaricatores fierent, & prophetæ qui in populis diſputant, nõ deo loquantur ſed idolo, & ſua figmenta uenerentur.

Gene.35.g Pſal.113.c Anagoge Ephe.4.c Pſal.133.a

His aũt uerbis utendũ eſt aduerſus noſtri ordinis ma- C giſtros, qui deuorant plebẽ dei uelut cibũ panis, & per mala opera non inuocant dominũ. d ¶ *Propterea adhuc, &c.*] Ne uideaẽ percutere per potentiã, quaſi cum paribus ratione cõtendit: iuxta illud quod Dauid canit et uſurpat Apoſtolus: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis & uincas cum iudicaris. Quodq; poſuit, adhuc: ſępe ſe feciſſe teſtatur: & ꝙ intulit, cũ filijs ueſtris, ſimilem oſtẽdit etiam in filijs malorũ pertinaciã. Occultè autem ſignificat quòd antiquã in deum negationẽ, etiã filij eorũ in aduẽtu domini ſint ſecuti. e ¶ *Tranſite ad inſulas, &c.*]. Comparationẽ facit eius rei quæ incõparabilis eſt, & uerũ deum cõfert mendacibus. Ite, inquit, ad inſulas Cethim, quas uel Italiæ uel occidentaliũ partium debemus accipere, ab eo quòd terrę Iudęæ Cyprus inſula in qua urbs hoc uocabulo nuncupatur, uicina ſit: De qua & Zeno princeps Stoicorum fuit. D Cedar autem regio eſt ſolitudinis & Iſmaelitarũ, quos nunc Sarracenos uocãt, cõtra quam huius ipſius prophetæ in extremis partibus texitur uaticiniũ. Et cuius meminit Dauid, dicẽs: Habitaui cum habitantibus Cedar, multũ peregrinata eſt anima mea. Et eſt ſenſus: Vel ad occidentẽ pergite, uel in ſolitudinem mittite, & uidete ſi qua gens hoc fecerit quod uos feciſtis: nulla enim earũ ſpreuit deos ſuos, nec ligneos & lapideos aureorum comparatione mutauit, ſed antiquũ errorẽ ſecuta, tenuit quod à maioribus acceperat. Et certe hoc, cum nullus eorum deus ſit, ſed ſimulachra hominũ ficta manu. Populus uerò meus mutauit mendacio ueritatẽ, & idolũ mihi prætulit, quod eis neceſsitatis tẽpore prodeſſe nõ poterit. Poſſumus hoc & contra eos dicere, qui maiori ſtudio ſequunẽ uitia quàm uirtutes, quos monet Apoſtolus dicens: Humanũ loquor propter infirmitatẽ carnis ueſtræ. Sicut exhibuiſtis membra ueſtra ſeruientia immunditiæ & iniquitati ad iniquitatẽ: ita nunc exhibete membra ueſtra ſeruiẽtia iuſtitiæ in ſanctificationẽ. f ¶ *Obſtupeſcite cœli, &c.*] Cœlũ cui dictum eſt: Attende cœlum & loquar. Et: audi cœlũ, & auribus percipe terra, uidens dei præcepta calcata, inhorreſcit & ſtuporem diſsimulare non poteſt. Omnis enim creatura congemiſcit & cõdolet ſuper peccatis hominum. Duo autem populus dei fecit aduerſa: Primũ, ut relinqueret deum qui eſt fons uitæ, & præceptum dedit dicẽs: Ego dñs deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Secundum, quod in eodem loco ſcriptũ eſt: Non ſint tibi dij in cõſpectu meo: pro quo ſecutus eſt dæmones, quos diſsipatas ciſternas uocat, eo quòd dei mandata ſeruare non ualeant. Et hoc attendendum, ꝙ fons perpetuus eſt, & uitales habet aquas. Ciſternæ autem & lacus, uel de torrentibus uel ex aquis turbidis terra complentur & pluuijs. Portas autem cœlorũ illas uocat, de quibus

Pſal.50 Rom.3.d Infra 49.f Pſal.119.b Rom.6.d Deut.32.a Eſa.1.a Exod.20.a

dicit dominus. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſsipatas quæ cõtinere non ualent aquas. a Nũquid ſeruus eſt Iſrael aut uernaculus? b Quare ergo factus eſt in prædam? ſuper eum rugierũt leones, & dederunt uocem ſuam: poſuerunt terram eius in ſolitudinem, & ciuitates illius exuſtæ ſunt, et non eſt qui habitet in eis. c Filij quoq; Mempheos & Taphneos conſtuprauerunt te uſq; ad uerticem. Nunquid non iſtud factum eſt tibi, quia dereliquiſti dominũ deũ tuum eo tempore quo ducebat te per uiam? d Et nũc quid tibi uis in uia Aegypti ut bibas aquã Sihor? Et quid tibi & uiæ Aſſyriorum, ut bibas aquã fluminis? e Arguet te malitia tua (ſiue erudiet te præuaricatio tua) & auerſio tua increpabit te. Scito & uide, quia malum & amarum eſt, reliquiſſe te dominum deum tuum: & non eſſe timorem mei apud te, dicit dominus deus exercituum. f A ſeculo cõfregiſti iugum meum (ſiue tuum) rupiſti uincula mea (ſiue tua:) & dixiſti, non ſeruiam. In omni enim colle ſublimi, & ſub omni ligno frondoſo tu proſternebaris meretrix (ſiue ibi diffundebaris in fornicatione.)

HEB. g Ego aũt plantaui te uineã electã, omne ſemen uerũ quõ conuerſa es mihi in prauum uinea aliena?

SEP. Ego aũt plãtaui te uineam frugiferã, omnẽ ueram, quõ conuerſa es in amaritudinem uitis alienæ?

h Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbã borith, macula-

A quibus & in uiceſimotertio pſalmo ſcriptũ eſt: Leuate portæ capita ueſtra, & introibit rex gloriæ. Pro quo Septuaginta tranſtulerunt: Leuate portas principes ueſtras: de quibus plenius ſuo dicetur loco. Quodq; Aquila & Symmachus, cœlos: Lxx uerò & Theodotio cœlum, interpretati ſunt, nullũ moueat. Hebraicũ ẽm שמים cõmunis eſt numeri, & tam cœli ꝙ cœlum eodẽ appellant̃ nomine: ut Thebæ, Athenæ, & Salonæ. a ¶ Nũqd ſeruus, &c.] Puto ex hoc loco in ſuperbiã elatos ſaluatori dixiſſe Iudæos (*Ioan. 8.d*): Semẽ Abrahæ ſumus & nemini ſeruiuimus unquã: quomodo ut dicis: liberi eritis? Neſcientes ꝙ omnis q facit peccatũ, ſeruus peccati ſit, & ſeruiat unuſquiſq; ei à quo uincitur. Nati ergo de amico dei Abrahã, uitio ſuo facti ſunt quaſi filij Cham, cui dictũ eſt (*Gene. 9.d*): Maledict⁹ Chanaã, ſeruus erit fratribus ſuis. b ¶ *Quare ergo factus es in prædã? ſuper eũ rugierũt leones, & dederũt uocẽ, &c.*] B Interrogat ſermo diuin⁹ ut ipſe reſpondeat. Leones autẽ uocat prĩcipes Babylonis, qui terrã eius poſuerũt in ſolitudinem, & ciuitates illius incendio deleuerũt. Vel certe iuxta Anagogen (*Anagoge*): leones intelligamus aduerſarias poteſtates, aut hæreticorũ principes, qui terrã eccleſiæ deſolantes, omnes illius urbes hæretico incendio uaſtauerunt, & illo igne de quo ſcriptum eſt (*Oſee 7.b*): Omnes adulterantes quaſi clibanus corda eorum. Illi enim uerè dant uocẽ ſuam: & in hoc eodẽ propheta (*Hiere. 17.b*) ſub perdicis perſona clamant, cõgregant quæ non pepererũt, faciuntq; diuitias non cum iudicio. Propterea autem urbes illius uaſtatæ ſunt & deletæ, quia non habent habitatorem deum, dicente ſcriptura (*Ibid. 4.g*): Et nõ eſt qui habitet in eis. c ¶ *Filij quoq; Mempheos, &c.*] Hoc quod nos diximus, eo tempore quo ducebat te per uiam: in Lxx. non habetur. Duas autem urbes maximas Aegypti, Memphim & Taphnim nominat: earumq; dicit filios conſtupraſſe Iſrael uſq; ad uerticem: illo ſenſu quo Eſaias poſuit (*Eſa. 1.b*): A planta pedis uſq; ad uerticem non eſt in eo ſanitas. Tanta enim fuit libido Aegyptiorũ qui ſunt magnis carnibus, ut nulli parcerent membro, ſed omnia conſtuprarent. Iuxta literã refertur ad idola Aegyptiorũ, iuxta intelligentiam ſpiritualem ad magiſtros peruerſi dogmatis, qui eccleſiæ puritatem ſua polluunt turpitudine. Hæc autem idcirco eueniunt ei, quia dereliquit dominũ deum ſuum: & illo maximè tempore quo ipſum ductorem ſequi debuit. d ¶ *Et nunc quid tibi, &c.*] (שיחור) Pro Seor, nos turbidam interpretati ſumus, quod uerbum Hebraicũ ſignificat: pro quo communis editio habet, Geon. Quia ergo ſuprà filios Memphis & Taphnis poſuerat, qui cõſtuprauerunt Iſrael uſq; ad uerticem, nunc manifeſtius ipſam Aegyptum nominat: Nulliq; dubiũ quin Nilus aquas turbidas habeat, & ꝙ fluuium Aſſyriorum Euphraten ſignificet, dicente ſcriptura, quòd repromiſsionis terra ſit à torrẽte Aegypti, uſq; ad fluuium magnũ Euphratẽ. C Qui aũt Chriſtũ reliquerint fontẽ uitæ, & hæreticorũ ſibi foderit lac⁹, q aquas doctrinarũ continere non poſſunt: neceſſe eſt ut leonib. ſubiaceãt, q redigãt terrã eorũ in ſolitudinẽ, & uniuerſas eccleſias deſtruãt: & uſq; ad uerticem polluant, & bibãt aquas turbidas & fluenta Aſſyrij fluminis & aquilonis, unde exardeſcunt mala ſuper terram. e ¶ *Arguet te malitia, etc.*] Notandũ ꝙ malitia ſiue præuaricatio poſtq; ſaturauerit præuaricãtẽ, & inſtar coturnicũ uſque ad nauſeã uenerit, erudiat agentẽ pœnitẽtiã, cui imperat ut uideat qd reliquerit, D & quid ſecutus ſit: & quõ ſpernẽs bona et dulcia, mala & amara elegerit. Hoc autẽ totũ factũ eſt, qa dereliquit dñm deum ſuũ, & timor illi⁹ nõ eſt apud eum. Principiũ enim ſapientiæ timor domini: quem quia non habuit, malo & amaritudini traditur. f ¶ *A ſeculo, &c.*] Quaſi ad meretricẽ loquitur Iſrael, ꝙ cõiugalia fœdera ruperit, & dixerit: non ſeruiã, ſubauditur dño uel marito, ſed in omni colle ſublimi & ſub omni ligno frõdoſo proſtrata fuerit idololatriæ. Amœna enim ſemper & excelſa loca idolis dedicãtur. Poteſt hoc & ad eum dici, qui ab initio Chriſtianus & ex parte ſacris literis eruditus, poſtea deſiderio ſecularis literaturæ, quæ ſignificat̃ in collibus, & amœnæ eloquentiæ, quæ in frõdoſis monſtrat̃ arboribus, proſternat ſe dæmonibus, qui ſub occaſione eruditionis & ſublimis ſcientiæ, polluunt credentiũ animas, & diuaricare faciunt pedes ſuos omni trãſeunti. g ¶ *Ego aũt, &c.*] Pro uinea frugifera ſiue electa, in Hebræo שורק habetur, quæ in Eſaiæ cantico ponitur. Eſt aũt genus uitis optimæ: quo ſurculo & Iſrael dñs plãtaſſe ſe dicit: & mirat̃ quõ ſemẽ uerũ electaq; uinea conuerſa ſit in amaritudinẽ, & ideo facta ſit uinea aliena: nulluſq; ſecurus ſit ſi & plantatio dñi & ſemen uerũ & uinea ſorek, in tantũ ſuo uitio cõmutatur, ut per amaritudinẽ recedat à dño, & fiat uitis aliena. Et in hoc cõſideranda clemẽtia ſaluatoris, quod qui in euangelio dixit: Ego ſum uitis uera: diſcipulis quoq; ſuis dederit & credẽti in ſe populo, ut uitis electa uel uera ſit, ſi uoluerit in eo quod plantata eſt permanere. h ¶ *Si laueris te nitro, &c.*] Pro herba בורית quam nos ut in Hebræo poſita eſt uertimus: Lxx. tranſtulerunt

maculata es in iniqtate tua corã me, dicit dominus deus. a Quomodo dicis nõ ſum polluta, poſt Baalim nõ abij? uide uias tuas in conualle, ſcito quid feceris.

HEB. b Curſor leuis explicãs uias ſuas: onager aſſuetus ſolitudini, in deſiderio animæ ſuæ attraxit uentũ amoris ſui: nullus auertet eam, oẽs qui quærũt eam, non deficient. In mẽſtruis eius inueniẽt eam. c Prohibe pedem tuũ à nuditate, & guttur tuũ à ſiti: & dixiſti, deſperaui, nequaquã faciam, adamaui quippe alienos et poſt eos ambulabo.

SEP. Ad ueſperã uox eius ululauit, uias ſuas dilatauit ſuper aquas ſolitudinis, in deſiderio animæ ſuæ ſpiritu portabat̃: tradita eſt, qs cõuertet eã? Oẽs qui quærũt illã nõ laborabũt, & in humilitate illius reperiẽt illam. Cõuerte pedẽ tuum à uia aſpera, & guttur tuum à ſiti: quæ dixit, uiriliter agam, quoniam dilexi alienos & poſt eos ambulaui.

d Quomodo cõfunditur fur quando deprehẽditur: ſic confuſi ſunt domus Iſrael: ipſi & reges eorum, principes & ſacerdotes, & prophetæ eorum, dicentes ligno: Pater meus es tu: & lapidi, tu me genuiſti. e Verterũt ad me tergũ & non faciẽ. f Et in tẽpore afflictionis ſuæ dicent:

A runt ποίαν, ut ſignificarẽt herbã fullonũ: quæ iuxta ritũ prouinciæ Paleſtinæ, in uirẽtibus & humectis naſcit̃ locis: & ad lauãdas ſordes eandẽ uim habet quã & nitrũ. Nitrũ aũt noſtrũ & herba fullonis, pœnitẽtia eſt. Eccleſiaſticus quoq; ſermo, qui arguit & increpat & corripit delinquẽtes, mordacioris nitri habet ſimilitudinẽ: Qui uerò leui peccatorũ ſorde maculatus eſt, leuiorib. purgat̃ monitis. Porro peccata grauia quæ ad mortem trahũt, nec nitro nec herba borith dilui poſſunt: ſed grauiorib. tormentis indigent. (*1. Cor. 3.c*) Vniuſcuiuſque ẽm opus quale ſit, ignis ꝓbabit, & in igne reuelabitur. Pulchreq; addidit: Maculata es in iniquitate tua in conſpectu meo: quod etiã ſi hominib. mũda uidearis, mihi munda nõ ſis: qui noui cõſcientias ſingulorũ. Vnde & in alio loco dicit̃ (*Pſal. 142.a*): Nõ iuſtificabit̃ in cõſpectu tuo omnis uiuens. a ¶ *Quõ dicis, etc. in cõualle, &c.*] B Siue ualle, quæ Hebraicè dicit̃ גיא & à Lxx. interpretat̃ πολυάνδριον, quod ſermone noſtro dici poteſt, ſepulchrũ multitudinis. Fruſtra, inquit, nõ uis cõfiteri ſcelera tua: & iactas munditiã quæ idololatriæ polluta es ſordib. & impudẽter negas te coluiſſe idolũ Baalim. (*Infra 19.a*) Reſpice cõuallẽ filiorũ Ennon, quæ Siloe fontibus irrigat̃: & ibi cernes delubrũ Baal, quẽ relicto deo uenerata es. Quodq; addit̃: ſcito qd feceris, clauſos oculos aperit denegãtis, ut cernat qd' erubeſcit aſpicere. Iuxta Tropologiã (*Tropol.*), impudentiã frontis eorũ q nolũt ſua uitia cõfiteri, operib. arguamus. (*Matt. 7.b*) Huiuſcemodi ẽm hoĩes, nõ ambulãt in arta & in anguſtia uia, quæ ducit ad uitam: ſed ĩ lata & ſpacioſa, ꝑ quã ingrediunt̃ plurimi, quæ ducit ad mortẽ. Vnde & ſignificãter πολυάνδριον nominata eſt: ſiue iuxta hiſtoriã ꝙ ibi interfecta & perdita ſit idololatriæ malo, populi multitudo. b ¶ *Curſor leuis, &c.*] Multùm in hoc loco Lxx. editio ab Hebraica ueritate diſcordat: tamẽ utraq; habet ſenſum ſuum. Quia ſuprà dixit, nõ ſum polluta, & quaſi ad mulierẽ quæ turpiter ſe geſſerat loquebat̃, deſcribit fornicationẽ eius: Quõ, inqt, caprea leuis: quã nos genere cõmuni, curſorẽ diximus: ſignificãtiuſq; Aqla, Symmachus, & Theodotio uertere δρομεὺς κούφη, explicat uias ſuas, & uelox fertur ad pabula: & ſicuti onager aſſuetus in ſolitudine trahit in deſiderio animæ ſuæ uentũ uel ſpũm amoris ſui: Vno ẽm ap̃d Hebræos nomine רוח & uẽtus appellat̃ & ſpiritus: Sic & Iſrael ſiue Hieruſalẽ toto impetu ad deſideriũ libidinis ferebatur & omni idolorũ amore feruebat: nulluſq; eſt q eã ſuis monitis poſsit ab hoc impetu auertere: nõ quo impoſsibilitas hoc fecerit ꝓphetarũ, ſed malitia ꝑuerſa cupiẽtis. Quicũq;, ait, eã quæſierint, nõ magnopere laborabũt. In mẽſtruis & in immũditia eius inueniẽt eã. Pro quo Aqla νεομηνίαν, hoc eſt Kalendas: Symmachus, menſem: Lxx. & Theodotio, humilitatẽ interpretati ſunt. C Porro iuxta Lxx. hic ſenſus eſt: Meretrix Hieruſalẽ, iuxta illã mulierẽ quæ in Prouerbijs deſcribit̃ (*Prou. 5.d & 6.d*): Ad ueſperã ululabat uoce ſua, & amatores ad libidinẽ prouocabat: aperiebat uias turpitudinis ſuæ, & diuaricabat pedes omni tranſeunti. Erat aũt locus amœnitatẽ habẽs aquarũ fluẽtiũ, qui delectabilior fit quãdo in circuitu ſolitudo eſt, ut nullus uideat fornicantẽ. In deſiderio, inquit, animæ ſuæ πνευματοφορεῖτο ſiue ꝑuerſo ſpiritu ducebat̃, ſiue trahebat amoris refrigeriũ, uel certe canebat turpitudinis ſuæ carmina. Tradita eſt, inqt, uitijs ſuis & libidini: nullus eam cõuertere poterit: omnes qui uoluerint eã inuenire, in turpitudinis humilitate reperiẽt, ut nunq; poſſit uoluptatis amore ſatiari. c ¶ *Prohibe pedẽ tuũ, &c.*] Paſcha facturi (*Exod. 12.b*), calciamenta iubentur habere in pedib. Et apoſtolus (*Ephe. 6.c*), calciatos prædicat pedes eorũ q euãgelio præparant̃: D ne dum per ſeculi huius ſolitudinem gradiuntur, uenenatis pateant animantibus, quæ debent euangelico pede calcari & conteri. Guttur prohibemus à ſiti, quando ſaluatoris præcepta implemus, dicẽtis (*Ioan. 7.f*): Qui ſitit ueniat ad me & bibat, quæ deſperatione malorũ negauit ſe facturã quod dominus imperauit, cauſamq; expoſuit dicẽs: Adamaui alienos, & illos ſequar: impudẽti cõfeſsione putãs ſe crimina deuitare. Porro iuxta Lxx. uia peccatorum aſpera eſt, quæ à dño cõuertitur in uiã planã. Quicũq; hæreticos ſequit̃, horũ uerſuũ notet̃ elogio: ꝙ dixerit deſperaui, ſiue in malo propoſito agam uiriliter, & in meo confortabor errore. Neceſſe aũt eſt ut qui alienã ab eccleſiaſtica doctrinam ſequitur, alienos diligat, & eorũ ſequatur ueſtigia, uel dæmones uel hæreticorum principes qui à deo alieni ſunt. d ¶ *Quomodo confunditur fur, &c.*] Quamuis ſit impudens & procax uultus furantiũ, tamen erubeſcit cum in furto fuerit deprehenſus. Et Iſrael ergo dicẽs ligno, pater meus es tu, & lapidi, tu me genuiſti, ut cos uocaret parentes quos ipſe fabricatus eſt, confunditur cũ in ſua idololatria fuerit deprehenſus. Et ne putemus hoc de plebe eũ dicere, reges ponit & principes & ſacerdotes & prophetas eorũ. Vtamur hoc teſtimonio contra principes noſtros & contra hos qui in eccleſia putantur duces, cum in peccatis turpibus fuerint deprehenſi. e ¶ *Verterunt ad me tergũ & non faciem.*] Qui proijciunt ſermones dei retrorſum, ipſi uertunt contra eum tergum & non faciem. Quãdo enim magiſter præcipit (*Zach. 7.c*), obedientis indiciũ eſt, ſi demiſſo contra audiat capite. Sin autem uertat tergum, ſignũ eſt contemnentis, ut in alio loco ſcriptũ eſt: Et uerterunt ad me ſcapulam recedentem. Intantũ, inquit deus, mea contempſere præcepta, ut ne audire quidem uoluerint, ſed tumorem animi, geſtu corporis indicarint. f ¶ *Et in tẽpore afflict. &c.*]

cent: Surge & libera nos. [a] Vbi ſunt dij tui quos feciſti tibi? ſurgant & liberēt te in tempore afflictionis tuæ. [b] Secundum numerum ciuitatum tuarum erant dij tui Iuda: & iuxta numerum uiarum Hieruſalem immolabant Baal. [c] Quid uultis mecū iudicio contendere? oēs dereliquiſtis me, dicit dñs (& oēs inique egiſtis in me.) [d] Sine cauſa percuſsi filios ueſtros, diſciplinam nō receperunt.

HEB. [e] Deuorauit gladius ueſter prophetas ueſtros: [f] Quaſi leo uaſtator, generatio ueſtra. [g] Videte uerbū dñi: Nunqd ſolitudo factus ſum Iſraeli, aut terra ſerotina? Quare ergo dixit populus meus, receſsimꝰ, non ueniemus ultrà ad te?

SEPT. Deuorauit gladius prophetas ueſtros: Quaſi leo uaſtator, & non timuiſtis. Audite uerbū dñi: hęc dicit dñs: Nunquid ſolitudo factus ſum Iſraeli, aut terra plena ſentiū: quia dixit populꝰ meus, nō ſeruiemus nec ueniemus ad te?

[h] Nunquid obliuiſcetur uirgo ornamenti ſui: & ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ? populꝰ meus oblitus eſt mei diebus innumeris. [i] Quid niteris oſtendere uiam tuam bonam ad quærendam dilectionem, quæ inſuper & malitias tuas docuiſti uias tuas: & in alis tuis (ſiue in manibus) inuentus eſt ſanguis animarum pauperum & innocentum. Non in foſsis (ſiue foueis) inueni eos: ſed in omnibus iſtis ſiue ſub omni quercu. [k] Et dixiſti: abſq; peccato & innocens ego ſum: & propterea auertatur furor tuus à me: Ecce ego iudicio cōtendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui: quàm uilis es facta nimis, ſiue quomodo cōtempſiſtis nimis, iterans uias tuas. [l] Et ab Aegypto confunderis ſicut confuſa es ab Aſſur: nam & ab iſta egredieris

A Qui per beneficia non ſenſerūt, per tormenta ſentient deum. a ¶ *Vbi ſunt dij, &c.*] Impudens poſtulatio, tempore neceſsitatis & anguſtię ab eo quærere auxiliū quē in pace contempſerint: Legendūq; increpantis affectu: liberent te dij tui quos feciſti tibi, ut cum deus creator ſit hominum, homo fecerit deum, probet neceſsitas quid poſſint quos ſecurꝰ antè coluiſti. b ¶ *Secundum numerū, &c.*] Vel eoſdem uel ſingulos atq; diuerſos ſingulę ciuitates colebant deos, ut nec in impietate uiderētur habere cōſenſum, ſed pugnās cōtra ſe ſuperſtitio, diuerſum ſequeretur errorem. Quodq; ſequitur, & iuxta numerū uiarū Hieruſalē immolabāt Baal: à Lxx. additū eſt. c ¶ *Quid uultis, &c.*] Prona eſt ad excuſationē ſui humana peruerſitas, ut quicquid merito ſuſtinent, iniuſte ſuſtinere uideantur, & propriā culpā referāt ad iudiciū dei. Fruſtra igitur ait, obtenditis
B querimonias, & iniquā cauſam in iudicē, cū impietatis ueſtræ ſit, qđ patimini. Quodq; ſequitur: Et oēs inique egiſtis in me: à Lxx. additum eſt. d ¶ *Sine cauſa percuſsi filios ueſtros, diſciplinam nō receperūt, &c.*] Pro quo poſuere Lxx. non recepiſtis. Senſusq; eſt in Hebraico: ipſi qui percuſsi ſunt, diſciplinam recipere noluerūt. In Lxx. uerò, ideo percuſsi filios ueſtros, ut illorū nece uos erudiremini. Et ne fortè diceretis: peccātes corripere noluiſti, plagis diſcite filiorum ueſtrorū, quod auſteriori uos cupierim curari medicamine. e ¶ *Deuorauit gladius, &c.*] Non meos, ſed ueſtros prophetas: nequaq; meus, ſed ueſter gladius deuorauit, quem ſuſtinuiſtis pro peccatis ueſtris. Porro Lxx. non habēt ueſter, ſed ſimpliciter interpretati ſunt deuorauit gladius prophetas ueſtros: ut oſtendatur uel hoſtilis gladius, uel gladius meus, per quē peccata ueſtra confodi. f ¶ *Quaſi leo uaſtatur, &c.*] Gladius, inquit, qui deuorauit prophetas ueſtros, haud dubie quin Baal & idolorū hariolos ſignificet, inſtar leonis uniuerſa uaſtauit, & tñ ueſtra generatio quæ paucorū interfectiōe debuerat emendari, omnis perſeuerauit in ſcelere. Iuxta Lxx. uerò hic ſenſus eſt: Sic gladius dñi qui aduerſariorum gladiū demōſtrauit, deuorauit, atq; lacerauit pſeudoprophetas ueſtros: quaſi leo, q auidiſsimus repertā prædā lacerat, & tñ nec prophetarū ueſtrorū ſupplicio potuiſtis ad meliora cōuerti. g ¶ *Videte uerbum, &c.*] Et
Exod.33.d Moyſes uidebat uocem dei, & Ioannes apoſtolus uer-
1Ioan.1.a bum dei uidiſſe & attrectaſſe ſe dicit. Miratur autē quō populus Iſrael deū habuerit quaſi ſolitudinē, cum idolā quaſi celebritatē urbiū ſit ſecutus. Terra ſerotina eſt, **C** quæ imbres non recipit doctrinarum nec euangelij diſciplinā, plenaq; ſentiū, quia exculta non fuerat. Populus igitur quondam dei, in eo eſt ſceleratior ꝙ receſsit à dño & non ultrà reuerti ad dominum ſuum. Grandis offenſa nolle placare quem offenderis. h ¶ *Nunquid obliuiſcetur uirgo, etc.*] Per hęc diſcimus Chriſtum eſſe ſponſum uirginis ecclesię, quę non habet maculā neq; rugā. Si autē ipſe eſt ſpōſus: ipſius uerba ſunt, de quo loquitur Ioānes baptiſta: Qui habet ſponſam, ſpōſus eſt. Ornamentū ergo ſuum perdit, q recedit à domino: & amittit intelligentiā doctrinarū, quæ ſignificat in pectore. Vnde & Ioānes euāgeliſta recumbit ſup pectus dñi, & ſacerdotibus inter cætera ſeparat pectuſculū uictimarū. Quanto aūt maior eſt numerus temporū quibus **D** obliuiſcimur dñi, tāto maior pœna peccati: ꝙ nec longitudine ſeculorū potuerit edomari. i ¶ *Quid niteris, &c.*] Fruſtra, inqt, te cupis uerborū arte defendere, & quaſi bona oſtendere opera tua, ut merearis dilectionem, quæ inſup etiā alios docuiſti uias tuas, & exemplū fuiſti omnib. malorū operū, & in alis quippe ſiue in manibus tuis, inuentus eſt ſanguis innocentiū, quos idolis immolaſti, ſiue quorū animas perdidiſti ſacrificiorum ſimilitudine. Pauperes, de Hebraico poſuimus, qui in Lxx. nō habent. Hos aūt, inquit, pauperes & innocētes nō inueni interfectos in foueis: quod ſolet plerunq; accidere latronū inſidijs: ſed in omnibus quæ ſuprà memoraui, ſiue ſub quercu, quæ Hebraicè dicit אלה quæ quidē & iſta ſignificat, ut ſit ſenſus: In omnibus iſtis ſiue ſub quercu atq; terebintho, ſub cuius umbra & frondibus quaſi in amœnis locis idololatriæ ſceleribus fruebaris. k ¶ *Et dixiſti, &c.*] His utendū eſt aduerſus eos q nolunt ſua peccata cognoſcere, ſed in tēpore afflictionis & anguſtiæ dicūt ſe iniuſte ſuſtinere quæ ſuſtinent, magiſq; prouocāt irā dei, dum alterū maiuſq; peccatū ſit, non lugere quod fecerint, ſed uanas excuſatiōes obtendere peccatorū. Iudicio, inquit, contendā tecū, ꝓ eo quod dixeris, nō peccaui: quaſi maius quippiā ſit hoc peccatū, aliud habere in cōſciētia, aliud in ſermone ꝓferre. Audiat noua ex ueteri hæreſis, irā dei eſſe uel maximā nolle peccatū cōfiteri humiliter, ſed impudēter iactare iuſtitiā. l ¶ *Et ab Aegypto, &c.*] Vt Aegyptiorū impetum

egredieris, & manus tuæ erunt ſuper caput tuum, quoniam cōtriuit dominus confidentiam (ſiue ſpem) tuam, & nihil in ea habebis proſperum.

CAP. III.

VVlgo dicit (pro quo Lxx. tantū dicitur, tranſtulerunt.) Si dimiſerit uir uxorē ſuā, & recedēs ab eo duxerit uirū alterū, nunqd reuertet ad eā ultrà? nunqd nō polluta et cōtaminata erit mulier illa, ſiue terra illa? et tu fornicata es cū amatorib. multis, ſiue paſtorib. [b] tamē reuertere ad me, dicit dñs (ſiue reuertebaris ad me dicit dñs.) [c] Leua oculos tuos in directū, et uide ubi nō ꝓſtrata ſis. In uijs ſedebas expectās eos quaſi latro in ſolitudine (ſiue quaſi cornix deſerta.) [d] Et polluiſti (ſiue interfeciſti) terrā fornicationib. tuis, & ī malis tuis: quamobrē ꝓhibitę ſunt ſtillę pluuiarū, & ſerotinus imber non fuit (ſiue & habuiſti paſtores multos in offenſionem tui.)

HEBR. [e] Frons mulieris meretricis facta eſt tibi, noluiſti erubeſcere.

SEPTVAG. facies meretricis facta eſt tibi: ſine rubore facta es ad omnes.

[f] Ergo ſaltē amodo uoca me pater meus, dux uirginitatis meæ es tu, nunquid iraſceris in perpetuum, aut perſeuerabis in finem? [g] Ecce locuta es & feciſti mala, & potuiſti. [h] Et dixit dominus ad me in diebus Ioſiæ regis: Nunquid uidiſti, quæ fecerit auerſatrix Iſrael? Abijt ſibimet ſuper omnem montē excelſum, & ſubter omne lignum

A petū declinarēt, cōfugiebāt ad Aſſyrios, quorū caſſum fuit præſidium, uictos enim eos ab Aegyptijs legimus. Rurſum ut irā Aſſyrij fugerent, Aegyptiorū adiutorio utebantur, quos ab Aſſyrijs ſuperatos, narrat hiſtoria. Increpant ergo quod obmiſſa ſpe in dñm, hominū utantur auxilio, quod omne cōtritū eſt & ita ſubuerſum, ut nihil in eo utilitatis ualeāt reperire. Vnde ait: Et ab iſta egredieris, hoc eſt, ab Aegypto ſicut egreſſa es ab Aſſyrijs: & manus tuæ erūt ſuper caput tuum, lugebiſq; te fruſtra ab Aegyptijs expectaſſe pręſidium. Recordemur
2.Reg.13.c hiſtorię qñ ab Amnō fratre ſceleratiſsimo corrupta Thamar & uiolata ſuper caput ſparſum cinerę manꝰ poſuerit, & ita reuerſa ſit in domū ſuam.

CAP. III.

VVlgo dicitur (*pro quo Lxx. tātū dicitur, tranſtulerunt.) Si dimiſerit uir uxorē ſuā, etc. Et tu fornicata es cum amatoribus multis ſiue paſtoribus.*] Verbū enim רֵעִים quod quatuor
B literis ſcribit ר ע י ם & amatores & paſtores utrūq; ſignificat. Et ſi legamus רֵעִים amatores ſignificat: ſi רֹעִים paſtores. b ¶ *Tamen reuertere ad me, &c.*] In Hebræo etiam poſt fornicationē ſuſcipit pœnitētē: & hortat ut reuertat ad ſe. In Lxx. uerò non prouocat ad pœnitētiā, ſed arguit impudentiam meretricis, quòd poſt adulteriū reuerti audeat ad maritū. Quodq; ait: Et cōtaminata erit mulier illa: pro quo in Hebraico legimus, terram: relinquit exemplū, & manifeſtius loquitur de terra Iſrael, quæ adulteræ mulieri cōparatur. Vtamur hoc teſtimonio aduerſus eos qui fidē dñi relinquentes, & hæreticorū erroribus præpediti, poſt multas fornicationes & deceptiones animarū, ſimulant ſe reuerti ad priſtinā ueritatē: nō ut deponāt uenena pectoris, ſed ut cæteris inſinuent. c ¶ *Leua oculos tuos, &c. quaſi latro in ſolitudine ſiue quaſi cornix deſerta.*] Pro latrone ſiue cornice, in Hebræo ſcriptū eſt עֲרָבִי quod poteſt & Arabas ſignificare, quæ gens latrocinijs dedita, uſque hodie incurſat terminos Paleſtinæ, & deſcendentibus de Hieruſalē in Hiericho obſidet uias, cu-
Luc.10.c ius rei & dominus in euangelio recordatur. Eleua igitur oculos tuos ô Hieruſalē, & huc illucq; circumſpice, & uide ubi non fornicatione proſtrata ſis. Quomodo enim latrones ſolent ad ueſperam & in deſertis locis uiatoribus inſidias tendere: ſic tu iuxta fornicariā Pro-
Prou.7 uerbiorū, ſedebas in uijs ad ueſperā, ut concubitu tuo
Eccle.9 animas interficeres fornicantiū, propter quod uniuerſa terra polluta eſt in fornicationib. tuis. Significātq;
Anagoge iuxta Anagogen his qui hæreticos errores deſerere ſe promittunt: pręcipitur ut leuent oculos in directū. Niſi enim recta uidere cœperint, prauitatem priſtinā damnare non poſſunt. d ¶ *Et polluiſti (ſiue interfeciſti) terram fornicationibus tuis, etc.*] Interfecta eſt terra ſiue polluta, pro **C** pter interfectionem eorum qui idololatriæ fornicatione perierūt. Vnde ablata eſt omnium benedictio rerū, ut paterentur ſiccitatē ſermonis dei. Siue habuit paſtores, per quos offenderet deū, ut qui magiſtri eſſe debuerant, ut alios ab errore prohiberent, autores impietatis extiterint. e ¶ *Frons mulieris me. &c.*] Quia ſuprà
Supra 2.g dixerat: non peccaui, & magis peccauerat ſua ſcelera denegando: idcirco nunc arguit quaſi mulierem procacē & nimiæ impudentiæ: ut non ad unū & alterū procaci uultu feratur, ſed nullū erubeſcat. Vtamur hoc ſermone aduerſum hæreticorū conciliabulū, qui in ſuis erroribus gloriantur. f ¶ *Ergo ſaltem amodo uoca me pater meus, dux uirginitatis meæ, &c.*] Erubeſcāt hæretici qui nolūt ad meliora conuerti, nec regredi ad patrē creatorē ſuū, & audiant: ſaltē amodo uoca me pater meus, dux uirginitatis meæ es tu. Ipſe deſpondit **D** animā ueſtrā amplexibus ſuis, & docet quomodo orare debeat, & agere pœnitentiam. Quanto autem ille clementior, qui ſalutis poſt fornicationem oſtendit uiam: tanto miſerior meretrix, quæ non uult poſt uulnera recipere ſanitatem. g ¶ *Ecce locuta es & feciſti mala, & potui, &c.*] Pro uerbis pœnitentiæ, uerbis ſuperbis blaſphemaſti, & impleſti cogitationē tuam malam, & oſtendiſti contra uirum fortitudinem tuam, ut poſsis facere quod ſermone tractaſti. h ¶ *Et dixit dominus ad me in diebus Ioſiæ regis: Nunquid uidiſti quæ fecerit auerſatrix Iſrael, &c.*] Aliorū tormenta, aliorum remedia ſunt. Cumq; punitur homicida, recipit quidem ipſe quod fecit: ſed alij deterrentur à ſcelere. Decem igitur tribu-
4.Reg.17.d bus quæ appellabantur Iſrael captis ab Aſſyrijs, in Mediamq; translatis, duæ tribus, Iuda & Beniamin quæ debuerant ſimilia formidare, & tota ad deum mente conuerti, uicerunt decem tribuum ſcelera, & intantum idola ſunt ſecutæ, ut in templo dei ſtatuam Baal ponerent, quæ in Ezechiel uocatur idolum, ad zelum & æ-
Ezech.8.b mulationē domini collocatū. Loquitur autē ſub figura duarum ſororum, quia de una ſunt Abraham, Iſaac & Iacob ſtirpe generatę, & priorem auerſatricem, ſequentem præuaricatricem uocat. Illa enim deum penitus auerſata eſt, ſtatim adoratis in Dan & Bethel uitu-
3.Reg.12.g lis aureis. Iſta autem apud quam erat templum & ueri dei religio, imitatione germanæ, paulatim receſsit à domino: Et idcirco præuaricatrix dicitur. Secundum A-
Anagoge nagogen autem de hæreticis prophetia eſt, qui falſi nominis ſcientiam dum ſe arbitrantur hæretica ſubtilitate ſectari, aſcendunt montem ſuperbię, & carnis huius uoluptatib. deliniti, ſub omni ligno frondoſo & amœ-

A no exponunt fornicationē ſuam. Qui cum tradant diabolo in interitū carnis, frequenter euenit, ut domus Iuda, id eſt, cōfeſsionis & ueræ fidei, nequaq̃ terreatur exemplo, ſed multo maiora cōmittat: & facilitate fornicationis ſuæ contaminet terrā eccleſiæ, & mœchetur cum lapide & ligno, ea ſequens dogmata, quæ aduerſaria Deo ſunt. Sin autem eccleſiaſticus uir corrigere uoluerit errantem, & putridas reſecare carnes & ad pœnitentiam retrahere eos qui ſecuti fuerīt falſitatem, ac nihilominus illi ſub ſpecie eccleſiaſticæ ueritatis antiquum ſequantur errorem: dici poteſt de his: In omnibus his non eſt reuerſa ad me præuaricatrix ſoror eius Iuda in toto corde ſuo: ſed in mendacio. Fit autem hęc prophetia Ioſiæ temporibus regis iuſti: ſub quo & Hieremias exorſus eſt prophetare. *a* ¶ *Et dixit dominus ad me, &c.*] Iuſtior, inquit, eſt Iſrael comparatione Iudæ, quia illa ſtatim in
B principio perijt: hæc illius cruciatibus potuit emendari. Attendat noua ex ueteri hęreſis, quod Iſrael comparatione Iudę iuſtificata dicatur. Nec mirū hoc de unius gentis ſororibus, cum Sodoma quoq; collatione Hieruſalem, iuſtitiæ nomē accipiat, dicēte domino per Eze-
Ezech.16.f chiel: Iuſtificata eſt So-
Luc.18.b doma ex te: & publicanus phariſæi comparatione fit iuſtus. *b* ¶ *Vade & clama, &c.*] Verbum Hebraicum קְרָאתָ & uoca, & clama, & lege ſignificat. Vnde Aquila & Symmachus, clamita: Septuaginta & Theodotio lege, interpretati ſunt. Ad Aquilonem autem & contra Babylonem atq; Aſſyrios ſermo dirigitur, ad decem & duas tribus, & earum reuerſio prædicatur. Et non auertā faciem meam, inquit, à uobis: ſiue non firmabo faciem meam contra uos, ut nequaquam uos auſteritate iudicis, ſed uultu miſericordiæ ſuſcipiam. Sanctus enim & miſericors ſum: ut non recorder ultrà iniquitatis ueſtræ, nec meminerim quod à domino receſſiſtis, & pro illo uos idola delectarint, & fornicati ſitis ſub omni ligno umbroſo atq; frondoſo: Quod quidem ad hæreticos & in eccleſia negligentes dici poteſt, qui quotidie per eccleſiaſticos uiros ad pœnitētiam prouocantur, & quibus propriè aptari poteſt: Et uocē meam non audiſtis. Omnis autem hæreticus habitat in aquilone & calorem fi-
Rom.12.c dei perdidit, nec audire poteſt illud apoſtoli: Spiritu feruētes. Et quia ſe uoluptatibus tradidit; receſſit à do-

C mino, & diſperſit uias ſuas alienis dogmatibus: & uoluptatē ſecutus eſt. Nulla enim hæreſis niſi propter gulam uentreq; conſtruitur, ut ſeducat mulierculas oneratas peccatis, ſemper diſcentes & nunq̃ ad ſcientiā ueritatis peruenientes, de quibus uerè dicitur: Qui deuorant populū meū uelut eſcā panis, & quos Chriſtus notat deuorantes domus uiduarum. Cumq;, inquit, miſertus tui fuero, ne iuſtū eſſe te putes, ſed memento iniquitatis tuæ ſemper, & ſcito quia in dominū fornicatus ſis: & ſuperbiæ colla dimitte, ut qui offendiſti dominum per arrogantiā, places per humilitatem. Illi autē quod ſuprà diximus: Et non firmabo faciē meam ſuper uos: illud propheticum conuenit: Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniqtates meas dele. *c* ¶ *Conuertimini ad me, &c.*] Iudæi impletū hoc putāt poſt reuerſionem ex Babylone ſub Cyro rege Perſarum, & Zorobabel filio Salathiel, e- D tiam ſi non omnes reuerſi ſunt: hoc ſignificari, aſſumam unum de ciuitate, & duos de cognatione. Sed melius in aduentu Chriſti, quando reliquiæ ſaluę factę ſunt, dicente & exponente Apoſtolo: Niſi dn̄s Sabaoth reliquiſſet nobis ſemē, quaſi Sodoma eſſemus & ſimiles Gomorræ fuiſſemus. Tūc introducti in Sion, de qua ſcriptū eſt: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Et dati ſunt paſtores iuxta cor eius, apoſtoli & apoſtolici uiri, & pauerunt credētium multitudinē: non in Iudaicis ceremonijs: ſed in ſciētia Chriſti atq; doctrina: & in toto orbe prędicatione euangelij ſeminata, nequaq̃ in arca domini quæ cuſtos fuit legis Moſaicæ, habebunt fiduciam: ſed ipſi erunt templum dei: Nec iuxta errantes Nazaræos, abolitis ſacrificijs inſeruient, ſed ſpiritualē cultū ſectabuntur. Alij uerò hoc in fine temporū intelligunt: quando ſubintrante plenitudine gentiū, omnis Iſrael ſaluus fiet. *d* ¶ *In tēpore, &c.*] Nequaq̃ dn̄s ſedebit ſuper arcā teſtamenti & Cherubim, cui prius ab illo populo dicebat: Qui ſedes ſuper Cherubim manifeſtare, ſed oēs perfecta mēte credentes erūt Thronus dei. Vel certè melius totū de eccleſia intelligendū: qn̄ cōgregant̃ oēs gētes in nomine dn̄i in Hieruſalē, in qua eſt uiſio pacis: & nequaq̃ ambulāt poſt prauitatē cordis ſui peſsimi: ut faciant quæ deſiderant, nec ſuos ſequūtur errores, ſed dicūt cū propheta: Adhæſit anima mea poſt te: me ſuſcepit dextera tua.

[Margin: 2.Tim. — Pſal. — Matt. — Pſal. — Eſa. — Rom. — Pſal. — Rom. — Pſal.]

lignum frondoſum, & fornicata eſt ibi. Et dixi cū feciſſet hæc omnia, ad me cōuertere, & non eſt reuerſa. Et uidit præuaricatrix ſoror ei⁹ Iuda, quia pro eo quod mœchata eſt auerſatrix Iſrael, dimiſiſſem eam, & dediſſem ei libellum repudij: & nō timuit pręuaricatrix Iuda ſoror eius, & abijt & fornicata eſt etiam ipſa, et facilitate fornicationis ſuæ cōtaminauit terrā, & mœchata eſt cū lapide & ligno: et in omnibus his non eſt reuerſa ad me pręuaricatrix ſoror eius Iuda in toto corde ſuo, ſed in mendacio, ait dn̄s. [a] Et dixit dn̄s ad me: Iuſtificauit animam ſuā auerſatrix Iſrael comparatione pręuaricatricis Iuda. [b] Vade et clama (ſiue lege) ſermones iſtos cōtra aquilonē et dices: Reuertere auerſatrix Iſrael, dicit dn̄s, & non auertā (ſiue firmabo) faciē meā à uobis (ſiue ſuper uos) quia ſanctus (ſiue miſericors) ego ſum dicit dn̄s, & non iraſcar in perpetuū. Verumtamē ſcito iniquitatē tuam, quia in dominum deum tuum pręuaricata es (ſiue impiè egiſti:) & diſperſiſti (ſiue effudiſti) uias tuas alienis ſub omni ligno frondoſo, et uocem meam non audiſti, ait dominus. [c] Cōuertimini ad me filij reuertentes (ſiue uagi & recedētes) dicit dominus: quia ego uir ueſter (ſiue dominator ueſtri) & aſſumā uos, unum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducā uos in Sion, & dabo uobis paſtores iuxta cor meum, et paſcent uos ſcientia & doctrina. Cumq; multiplicati fueritis et creueritis in terra, in diebus illis, ait dominus non dicent ultra, arca pacti uel teſtamenti domini, neq; aſcēdet ſuper cor, nec recordabūtur illius, nec uiſitabit̃, nec fiet ultra. [d] In tēpore illo uocabūt Hieruſalē ſolium dn̄i, & cōgregabuntur ad eum oēs gentes in nomine dn̄i in Hieruſalē, & non ambulabūt poſt prauitatem cordis ſui peſsimi.

In die-

¶ In die

A *a* ¶ *In diebus illis ibit domus Iuda ad domū Iſrael, & uenient ſimul de terra Aquilonis, &c.*] Hoc proprie in Chriſti complet̃ aduentu, quando de duodecim ſimul tribubus euāgelio crediderūt, relinquentes terrā aquilonis duriſsimi frigoris, & à diaboli imperio recedētes: tunc receperūt terram repromiſsionis, quam pollicitus fuerat patribus eorū, Abrahā, Iſaac, & Iacob. Edidi nuper libellum paruū de terra repromiſsionis. *b* ¶ *Ego aūt dixi, quomodo ponā, &c.*] Pro hęreditate pręclara exercitum gētium: quam Lxx. tranſtulerunt, hæreditatem nominatā dei omnipotētis gentiū: Theodotio ſignificātius tranſtulit, hęreditatē inclytam fortitudinis robuſtiſsimi gentium, Chriſtum ſignificās: qui ductor & dn̄s eſt uniuerſarum gētium, ſuo nomini paſſioniq; credētium. Ipſe dixit ad Iſrael: Patrem uocabis me. Et: Qui credit in me, credit in patrē. Ipſe pollicitus eſt, ponam te in filios: in
B numero ſcilicet filiorum meorū, qui mihi de gentiū populo crediderūt: & quibus dixi terram deſiderabi-
Ioan.1.a lem. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis poteſtatem, ut filij dei fiant. *c* ¶ *Sed quomodo ſi contemnat, &c.*] Chriſti uox eſt iuxta populum Iudæorum cui dixerat: Ponam te in filios, & dabo tibi terram deſiderabilem, & patrē uocabis me: & poſt me ingredi non ceſſabis. Quomodo, inquit, mulier contemnit, non uirū, ſed amatorē, ſi ſemel cōmixta fuerit, cernens eum ſuæ libidini ſeruientē, & in ſe mutatam eſſe legem naturæ, per quam uiro quondam ſubiecta fuerat, dicente domino: Et ad te conuerſio eius: Sic domus Iſrael, id eſt, populus Iudæorum contempſit dominum ſaluatorem in pernicicm ſuam. *d* ¶ *Vox in uijs ſiue labijs audita eſt, ploratus, &c. & ſanabo auerſiones ſiue contritiones eorum.*] Pro quo Symmachus tranſtulit, conuerſiones. Libenter deus ſuſcipit pœnitentes & occurrit filio inopia & ſqualore confecto, ſtatimq; induit priſtinis ueſtibus, & reddit gloriam reuertenti: ita duntaxat ut reuertatur in ploratu & ululatu. Suo enim uitio fecit iniquā uiam ſuam, & oblitus eſt domini dei & patris ſui, ad quos prophetali ſermone loquitur: Conuertimini filij reuertentes. Quos idcirco filios uoco, quia intellectis peccatis ueſtris, in ploratu atq; ululatu reuertimini ad parentem. Cumq; uos, ait, reuerſi fueritis ad dn̄m, ſanabit omnes cōtritiones ueſtras ſiue auerſiones: quibus à domino receſſeratis, uel certe conuerſiones. Quāuis enim propria uoluntate ad dn̄m reuertamur: tamen niſi ille nos traxerit, & cupiditatē noſtrā ſuo roborauerit præſidio, ſalui eſſe non poterimus. Intelligamus hoc & de Iudæorum populo ad dominū reuertente: & de hæreti-

cis qui dn̄m dereliquerūt. *e* ¶ *Ecce nos uenimus ad te: tu enim es dominus deus noſter, &c.*] Dicat hoc pœnitēs, & omnē ſuperbiam derelinquēs, & multitudinē ſiue altitudinem C montiū & collium, per quā ſuperbiebat cōtra deum, & humilitate proſtratus loquat̃: Vere in dn̄o deo noſtro ſalus Iſrael. *f* ¶ *Confuſio comedit, &c.*] Oēs hæreticorum labores de quibus ſcriptū eſt: Defecerūt ſcrutantes ſcrutinio ab adoleſcētia eorum, quos decēperāt filios & filias eorum, q in hæreſi profecerāt & uelut armēta luxuria tenebātur: operiunt̃ confuſione. Vnde inferūt: *g* ¶ *Dormiemus in confuſione noſt. etc.*] Hoc loquat̃ Iſrael qui ſuum dominū non audiuit: hoc omnis hęreticus qui agit pœnitentiā: & tamen pars ſalutis eſt, ſua cōfiteri & noſſe peccata. Dic, inquit, tu prius iniquitates tuas, ut iuſtificeris. Vere enim Iſrael dimiſit Chriſtum dn̄m deum ſuum, & in eum peccauit, non ſolū eo tēpore, quando uiſus eſt in carne, ſed & ante aduentum D illius. Vnde dicunt, nos & patres noſtri ab adoleſcētia noſtra uſq; ad hanc diem, & non audiuimus uocem dei noſtri: qui noſtris patribus loquebatur: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi, de me enim ille ſcripſit.

[Margin: Pſal.63.b — Eſaiæ 63.d — Ioan.5.g]

[a] In dieb. illis ibit domus Iuda ad domū Iſrael, & uenīet ſimul de terra aqlonis ad terrā quā dedi patrib. ueſtris. [b] Ego aūt dixi: quō ponam te in filijs, & tribuā tibi terrā deſiderabilem, hæreditatē præclarā exercitum gentiū: & dixi: patrē uocabis me, & poſt me ingredi non ceſſabis. [c] Sed quomodo ſi contemnat mulier amatorem ſuum: ſic contempſit me domus Iſrael, dicit dn̄s. [d] Vox in uijs (ſiue in labijs) audita eſt: ploratus et ululatus filiorū Iſrael, quoniam iniquam fecerūt uiam ſuam: obliti ſunt domini dei ſui. Conuertimini filij reuertētes, & ſanabo auerſiones, ſiue contritiones ueſtras. [e] Ecce nos uenim⁹ ad te: tu enim es dn̄s deus noſter. Vere mendaces erant colles, et multitudo (ſiue fortitudo) mōtiū: uere in dn̄o deo noſtro ſalus Iſrael. [f] Confuſio comedit laborem patrum noſtrorum ab adoleſcentia noſtra: greges eorum & armenta eorum, filios & filias eorum. [g] Dormiemus in confuſione noſtra, & operiet nos ignominia noſtra: quoniam deo noſtro peccauimus nos, & patres noſtri ab adoleſcentia noſtra uſq; in hanc diem, & non audiuimus uocem domini dei noſtri.

CAP. IIII.

SI [h] reuerteris Iſrael, ait domin⁹, ad me cōuertere.	SI cōuerſus fuerit Iſrael, ait dn̄s, ad me cōuertet̃.

[i] Si abſtuleris offendicula tua à facie mea, non commoueberis. [k] Et iurabis, uiuit dominus, in ueritate et in iudicio & in iuſtitia, & benedicent eum gentes, ipſumq; laudabunt.

CAP. IIII.

SI *reuerteris Iſrael, ait dominus, ad me conuertere.*] Pro quo Lxx. tranſtulerunt: Si conuerſus fueris Iſrael, ait dn̄s, ad me conuertetur. Et eſt ſenſus, ſi ad me fuerit reuerſus, reuertetur de captiuitate. Siue aliter: cum obtulerit quod habet. Qui enim habet, dabitur ei: qui aūt nō habet, etiā id quod uidetur habere, auferetur ab eo. Porro iuxta Hebraicum hic ſenſus eſt: Si reuerteris ad me Iſrael, & ſemel ſalutē deſiderans, peccaſſe te dicis, & uocem domini dei tui nō audiſſe: plene conuertere, & crede quem negaſti, & tunc erit plena cōuerſio. *i* ¶ *Si abſtuleris offendicula tua à facie mea, non cōmoueberis.*] Quando mouemur & dicimus: Mei autem penè moti ſunt pe-
Pſal.72.a des, non imbecillitate naturę hoc patimur, ſed quia ponimus offendicula, & idola noſtra contra dominum. *k* ¶ *Et iurabis, uiuit dominus, in ueritate & in iudicio & in iuſtitia, & benedicent, &c.*] Et quomodo euangelium iurare nos
Matt.5.f prohibet? Sed hic iurabis, pro confeſsione dicitur: & ad condemnationem idolorū, per quę iurabat Iſrael. Denique auferuntur offendicula, & iurat per dominum. Quodq; dicitur: Viuit dn̄s: in teſtamento ueteri iuſiurandum eſt ad condemnationem mortuorū, per quos iurat omnis idololatra. Simulq; animaduertendum, quod iuſiurandū hos habeat comites, ueritatem, iudiciū atq; iuſtitiam: ſi iſta defuerint, nequaquam erit

dabũt. a Hæc enim dicit dñs uiro Iuda & Hieruſalẽ: Nouate uobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas: circuncidimini dño, & auferte præputia cordiũ ueſtrorũ uiri Iuda & habitatores Hieruſalem, ne fortè egrediat̃ ut ignis indignatio mea: & ſuccendatur & nõ ſit qui extinguat propter malitiã cogitationũ (ſiue adinuentionũ) ueſtrarum. b Annunciate in Iuda, & in Hieruſalẽ auditũ facite, loqmini: canite tuba in terra, clamate fortiter, & dicite: Cõgregamini, & ingrediamur ciuitates munitas. Leuate ſignũ in Sion: confortamini, nolite ſtare, quia malum ego adduco ab Aquilone, & contritionem magnam. c Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gẽtium ſe leuauit, egreſſus eſt de loco ſuo, ut ponat terram tuam in ſolitudinem. Ciuitates tuæ uaſtabuntur remanẽtes abſq; habitatore. d Sup hoc accingite uos cilicijs, plangite & ululate: quia non eſt auerſa ira furoris domini à nobis. e Et erit in die illa, dicit domin⁹: peribit cor regis & cor principũ: & obſtupeſcẽt ſacerdotes, & prophetæ conſternabuntur. Et dixi: f Heu, heu, heu: dñe de⁹ (pro quo Lxx. tranſtulerũt: O dñe deus) ergo ne decepiſti populum iſtum, & Hieruſalẽ, dicẽs: pax erit uobis? Et ecce ꝑuenit gladius uſq; ad animã. g In tempore illo dicet̃ populo huic & Hieruſalẽ: uẽtus urẽs (ſiue roris) in uijs quæ ſunt in

A iuramentũ, ſed periuriũ. Cumq; ait, hoc fecerit Iſrael, & per apoſtolos magiſter fuerit gentiũ: tũc benedicẽt ſiue benedicent̃ in eo oẽs gẽtes, & ipſum laudabũt, ꝙ ſalus proceſſerit ex Iſrael. a ¶ *Hæc enim, etc. Circũcidimini domino, etc.*] Pro eo quod nos diximus, circuncidimini dño, & auferte præputiũ cordium ueſtrorũ: Symmachus poſuit, purificamini dño, & auferte malitias cordiũ ueſtrorum. Circunciſionem, emundationẽ, & præputia, uitiũ intelligens. Hoc aũt præcipitur uiris Iuda & Hieruſalem qui ueram ſectant̃ fidẽ, & habitant in eccleſia, ut nõ ſeminent ſup ſpinas quas euangelicus ſermo ſignificat, quæ ſuffocẽt ſementẽ dei, ſed prius nouale faciant, & omnes ſuffodiãt uepres, ſenteſq; auferant: ut munda ſemina, munda arua ſuſcipiãt: hoc eſt quod in alio loco dicitur: *Matth. 7. a* Ne miſeritis margaritas ueſtras ante porcos, & ne detis ſanctũ canibus. Quomodo em̃ poteſt Dei audire ſermonẽ, & cõcipere ſemina, & fructum facere: cuius animus ærumnis mundi plenus eſt? B Quodq; ſequitur: Circuncidimini dño, & auferte præputia cordium ueſtrorum, nulli alij præcipitur, niſi uiro Iuda & habitatoribus Hieruſalem: ut deſerant occidentem literam, & ſequantur ſpiritum uiuificantem. Si enim hoc, inquit, non feceritis, egrediet̃ ut ignis indignatio mea, & ſuccendetur, & non erit qui extinguat. Ideo autẽ monet & antè prædicit, ne facere compellatur: quod & in Niniuitis probamus, quibus prædicta ſententia eſt: ut imminentem furorem pœnitentia declinarent. Omnia autem hæc mala ueniẽt propter malitiam cogitationum, ſiue adinuentionum ueſtrarum. Vbi ſunt qui in cogitationibus dicunt non eſſe peccatum, cum omnia uitia iuxta euangelicam ueritatem de corde procedãt? *Matth. 15. b* b ¶ *Annunciate in Iuda, &c.*] Hoc audiat Iuda, hoc Hieruſalem, in qua cõfeſſio fidei eſt, & in qua pax Chriſti habitat, & cui per Eſaiam dictum eſt: *Eſaiæ 40. b* In montem excelſum aſcende tu, qui euangelizas Sion, Eleua uocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem: clamet fortiter & ita præcipiat: Ingrediamur ciuitates munitas, hæreticorum bella conſurgunt: Chriſti munimenta nos teneant. Leuate crucis ſignum in ſpecula, id eſt, in ſublimitate eccleſiæ. Confortamini qui timetis, nolite ſtare, ſed ad Chriſti auxiliũ currite. Malum, inquit, ego adduco ab aquilone & contritionem magnam, uerum Nabuchodonoſor, qui idcirco in mundo iſto à me eſſe permittitur, ut ueſtra fortitudo & uictoria comprobetur. c ¶ *Aſcendit leo de cubili ſuo, &c.*] Iſte eſt, ut diximus, uerus Nabuchodonoſor, de quo & beatus Petrus apoſtolus loquitur: *1 Pet. 5. e* Aduerſarius noſter diabolus quaſi leo rugiens circuit, quærẽs quẽ deuoret. Aſcẽdit aũt uel de abyſſis, in quas religandus eſt, & ne mittat̃ exorat, & prædo ſiue uaſtator gentiũ ſe eleuauit, de quo dictũ eſt: Omniũ inimicorum ſuorũ dominabit̃, & qui gloriat̃ in conſpectu dñi: C *Pſal.* *Iob* Circuiui omnẽ terrã, & conculcaui eam. Quis eſt enim quẽ diaboli uenena nõ tãgant, niſi ille ſolus qui poteſt dicere: *Ioan.* Ecce uenit princeps mũdi iſtius, & inuenit in me nihil? Iſte crebro ponit omnẽ terrã eccleſiæ in ſolitudinẽ, ut egreſſi de eccleſia, pugnẽt cõtra eccleſiã. De quib. loquit̃ Ioannes euangeliſta: *1 Ioan.* Ex nobis exierũt, ſed nõ fuerũt ex nobis: ſi enim fuiſſent ex nobis, permãſiſſent utiq; nobiſcũ. Ciuitates uaſtant̃ terræ Iudææ, & hæreticorum florẽt conciliabula. Si quis ergo fautor & autor eſt peruerſorũ dogmatũ, de hoc dici põt: Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentiũ ſe leuauit, & reliqua. d ¶ *Super hoc, &c. quia nõ eſt auerſa ira furoris domini à nobis, etc.*] Siue ut Lxx. tranſtulerũt, à uobis. Aliter leonẽ & ſæuiſsimã beſtiã uitare nõ poſſumus, niſi agamus pœnitentiã, & ad dñm cõuertamur, non ſolùm mente, ſed & ope. D Quãdiu enim ille uaſtat eccleſiam & terrã Iuda, & Hieruſalem quoq; populatur, dei ira perſpicua eſt. e ¶ *Et erit in die illa, &c.*] Vaſtante prædone eccleſiã dñi, & ira contra nos dñi permanente, omne auxilium inutile erit. Peribit cor regis, cuius cor debet eſſe in manu dei, & cor principũ qui putabant̃ eſſe ſapiẽtes. Stultã enim *1 Cor.* fecit deus ſapientiã mundi, quia per illam nõ cognouerunt deum. Ipſi quoq; ſacerdotes qui legem dñi docere deberent, & ſubiectos ſibi populos à leonis furore defendere, quodã ſtupore infatuati, uertẽtur in amentiã. Sic enim Lxx. tranſtulerũt: pro ſtupore exceſſum mentis exprimentes. Et prophetæ conſternabuntur, ſiue ut Aquila tranſtulit uerbum Hebraicum יִתְמָהוּ amentes erunt. Quis enim non inſaniat, non perdat cor: quando principes & reges & ſacerdotes & prophetas quondam ſuos ſub leone conſpexerit. f ¶ *Et dixi, heu, &c.*] Pro quo Lxx. tranſtulerunt: O dñe deus, &c. Quia ſuprà dixerat: *Suprà* In illo tẽpore uocabunt Hieruſalẽ ſolium dei, & congregabuntur ad eũ omnes gẽtes in mõte dñi in Hieruſalem: & nũc dicit, peribit cor regis & cor principũ, & obſtupeſcent ſacerdotes, & prophetæ conſternabunt̃: turbatur propheta & in ſe deũ putat eſſe mẽtitũ: nec intelligit illud multa poſt tẽpora eſſe repromiſſum, hoc aũt uicino futurũ tẽpore, iuxta quod & Apoſtolus loquit̃: *Rom.* Nunquid repulit deus populũ ſuũ? Abſit. Peruenit aũt uſq; ad animã gladi⁹, quando nihil uitale in anima reſeruat̃. Simulq; & hoc oſtendit, ꝙ niſi gladius præceſſerit q deſecet & purget animæ uitia, pax & promiſſio non ſequat̃. g ¶ *In tempore illo, &c.*] Quando peruenerit gladius uſq; ad animam, & fuerit area conſummata: tunc uẽtus urens ueniet de deſerto, qui nõ eã purget & uentilet, ut paleis huc illucq; diſperſis, frumẽtum in

in deſerto. Viæ filiæ populi mei, nõ ad uentilandũ, & nõ ad purgãdũ. Spiritus plenus ex his ueniet mihi. a Et nũc ego loquar iudicia mea cũ eis. b Ecce quaſi nubes aſcendet, & quaſi tẽpeſtas curr⁹ eius: ueociores aquilis equi illi⁹: uæ nobis qm̃ uaſtati ſumus. c Laua à malitia cor tuũ Hieruſalẽ ut ſalua fias: uſq; quo morabunt̃ in te cogitationes noxiæ? d Vox em̃ annũciãtis à Dan, & notũ faciẽtis idolũ uel dolorẽ de mõte Ephraim. e Dicite gentib⁹: ecce auditũ eſt in Hieruſalẽ, cuſtodes uenire de terra lõginqua, & dederũt ſup ciuitates Iuda uocẽ ſuã: quaſi cuſtodes agrorũ facti ſunt ſup eã in circuitu, qa me ad iracundiã ꝓuocauit, ait dñs: f Viæ tuæ & cogitationes tuæ fecerũt hæc tibi: iſta malitia tua, qa amara tetigit cor tuũ. g Ventrẽ meũ, uentrẽ meũ doleo, ſenſus cordis mei turbati ſunt in me: nõ tacebo, qm̃ uocẽ buccinæ audiuit anima mea, clamorẽ prælij. Cõtritio ſuper cõtritionẽ uocata eſt, & uaſtata eſt omnis terra. Repẽte uaſtata ſunt tabernacula mea, ſubitò pelles meæ. h Vſquequo uidebo fugientes, audiã uocẽ buccinæ? i Quia ſtultus populus meus me non cognouit: filij inſipiẽtes ſunt et uecordes. Sapien-

A in horrea recõdat̃: ſed ſpiritus plenus, nequaq̃ populo, ſed mihi ueniet ut meũ triticũ diſſipet̃. Ventus & ſpiritus eodẽ apud Hebræos appellant̃ nomine רוּחַ & pro locorũ qualitate, uel uentũ uel ſpiritũ debemus accipere. Alij hunc locũ ſic ediſſerũt: ut poſtquã purgata fuerit area, reliquiæ ſaluæ fiãt. Vnde & ſcriptum ſit: ſpiritus plenitudinis ueniet mihi, dicente Euangeliſta: *Ioan. 1. b* Oẽs ex plenitudine eius accepimus, & ſpiritus ſancti gratiã ſortiemur. Ventũ autem urentẽ iuxta hiſtoriã accipe Nabuchodonoſor, qui uniuerſa cõſumat. Iuxta *Tropol.* tropologiã aduerſariam poteſtatẽ, quæ ueniens de deſerto & de ſolitudine, ubi nullum hoſpitiũ dei eſt, eccleſiã eius conetur euertere. a ¶ *Et nunc ego loquar iudicia, etc.*] Apoſiopeſis eſt, iuxta illud Vergilianum: Quos ego, ſed motos præſtat cõponere fluctus. Dictur⁹ itaq; ꝓſpera, retinet ſe: & triſtib. iungit triſtia. Hæc em̃ ſunt iu- B dicia, quæ cum populo ſuo quondã loquitur deus, ut ſciant ſe iuſte ſuſtinere quæ ſuſtinent. b ¶ *Ecce quaſi nubes aſcendet, &c.*] Ventura cernit præſentia, & Babylonium deſcribit exercitũ: cuius curruũ rotarũq; ſtrepitus tẽpeſtati ſæuiſsimæ comparatur, & equorũ uelocitas aquilis iungitur. Quod cum propheta dixiſſet, & quaſi uenientes hoſtes digito demonſtraſſet, populus ingemiſcit, & nequaquã futura, ſed facta iam ſentit, dicens: Væ nobis, quoniã uaſtati ſumus. Hoc enim refertur ad eccleſiam, quod quotidie ueri Nabuchodonoſor nos impugnet exercitus, & currus Pharaonis: omniſq; eius equitatus aquilarũ impetum ſuperet. Quod ſi intelligat̃ eccleſiaſticus, credens illi ſententiæ: *Ezech. 33. c* Cum conuerſus ingemueris, tũc ſaluus eris, dicet: uæ nobis, quoniam uaſtati ſumus. c ¶ *Laua à malitia cor tuũ Hieruſalẽ, ut ſalua fias, &c.*] Dicenti populo: uæ nobis, quoniam uaſtati ſumus, reſpondet propheta, imò per prophetã deus: Laua à malitia cor tuum Hieruſalem, illa aqua de qua & Eſaias lo- *Eſaiæ 1. d* quitur: Lauamini, mundi eſtote, aqua baptiſmi ſalutaris, aqua pœnitentiæ. Ad metropolim autem loquitur Iudæorum, ut per urbem intelligantur populi. Vſquequo iniquis cogitationibus ſubiacet, quæ procedunt de corde tuo? Cor autem in ſcripturis ſanctis pro ſenſu & anima debemus accipere. d ¶ *Vox enim annunciantis à Dan, & notum, &c.*] Iuxta ſitum terræ Iudææ, diuinus ſermo nunc loquitur. Dan enim tribus iuxta montem Libanum & urbem quæ nũc dicitur Paneas, aquilonem reſpicit: unde uenturus eſt Nabuchodonoſor. Idolum aũt Bel, uel dolorem, uel iniquitatẽ de monte Ephraim uenire deſcribit. Poſt tribum quippe Dan ſuccedit ter- *דן* ra Ephraim, per quam uenitur Hieruſalem. Dan inter- *אפרים* pretatur iudicium: Ephraim ubertas. Veniet igitur iudicium domini in terram delinquẽtem domino, cum omni ubertate ſupplicij. e ¶ *Dicite gentibus: Ecce auditum eſt in Hieruſalem, cuſtodes uenire, etc.*] Vult omnes in circuitu nationes dei noſſe ſententiã, & flagellata Hieruſalem, cunctos recipere diſciplinã. C Celebri, inquit, in Hieruſalem ſermone narrat̃, aduerſarios uenire de terra lõginqua, & fremitũ cõtra eã ſurgere ululantis exercitus, qui tam diligenter obſideant ciuitatem & claudant urbem munitionibus, ut nõ tã aduerſarios putes eſſe, ꝙ agrorum uinearumq; cuſtodes. Hoc autem totũ factum eſt, non hoſtium uiribus, ſed culpa Hieruſalem: quia deum ad iracundiam prouocauit. Si enim in porcos non habent poteſtatem aduerſariæ fortitudines, quãto magis in homines, & homines quondã ciuitatis dei? f ¶ *Viæ tuæ, &c.*] Facit apoſtropham ad urbẽ Hieruſalẽ, quòd uiæ illi⁹ & cogitationes, quib. & opere & ſermone peccauit, fecerint ei uenire omnia quæ euenerũt: malitiaq; illius quæ per ſe amara ſit, tetigiſſe cor illius & animæ interna penetraſſe. Quicquid ergo no- D bis accidit, noſtro accidit uitio, qui dulcẽ dñm in amaritudinem uertimus, & cogimus ſæuire nolentẽ. g ¶ *Ventrem meum, uentrem meum, &c.*] Vbi nos iuxta Symmachũ poſuimus, turbati ſunt, & in Hebræo ſcriptum eſt מֵעַי Septuaginta, & Theodotio poſuerunt μαιμάσσει: quod uerbũ uſq; in præſentiarũ quid ſignificet ignoro: Aquila aũt poſuit ὀχλάζει: quod & ipſum tumultũ ſonat. Hoc de uerbo dictum ſit: ſuper quo ſcio apud pleroſq; magnum eſſe certamen. Vox autem prophetæ, & per prophetam dei loquẽtis inducitur: quod doleat ſuper contritione populi ſui, & inſtar hominis uiſcera eius interna lacerent̃: Quomodo & ſaluator ſuper Lazari morte *Ioan. 11. f* doluit: & planxit Hieruſalem, ne cælaret dolorem ſilen- *Luc. 19. f* tio: omniſq; clangor buccinæ & fremitus præliorum illius turbat affectũ, dum mala cumulantur malis, & uniuerſa duarum tribuũ terra uaſtatur. Dum non putabã, inquit, tabernacula quõdam & pelles meæ Babylonio exercitu furente populata ſunt: & in prædam hoſtium, mea quõdam ceſſere hoſpitia. Loquitur autẽ hoc idem deus, quando ſeditionis turbas atq; diſcordias cernit in eccleſia, & in conuenticulis ſuis clamare perdicem, & dei requiem in bella conuerti. Vnde ſequitur: h ¶ *Vſquequo uidebo fugientes, audiam uocem buccinæ?*] Vel fugientes, regem Babylonium: uel fugientes me, & à meo ſeruitio recedentes. i ¶ *Quia ſtultus populus meus me non cognouit: filij inſipientes ſunt & uecordes. Sapiẽtes ſunt ut faciant, &c.*] Cauſa contritionis, uaſtitatis, fugæq; & buccinæ: quia ſtultus factus eſt populus: non natura, ſed ſtudio uoluntatis. Ipſaq; ſtultitia hinc probatur: quia non cognouerunt deum, & pro filijs ſapientibus, ſtulti filij facti ſunt & uecordes. Quæ em̃ maior poteſt eſſe ſtultitia, quàm *Eſaiæ 1. a* cognoſcente boue poſſeſſorem ſuũ, & aſino præſepe domini ſui: Iſrael dominum nõ cognoſcere, & præſentem contemnere, quẽ ſemper uidere cupiebat? Quodq; infertur: Sapientes ſunt ut faciant mala: bene autẽ facere neſcierunt:

Sapiētes ſunt ut faciāt mala: bene aūt facere neſcierunt. [a] Aſpexi terrā, & ecce uacua erat & nihili: & cœlos, et nō erat lux in eis. Vidi mōtes, & ecce mouebant, & oēs colles cōturbati ſunt. Intuit⁹ ſum, & nō erat homo: & omē uolatile cœli receſſit. Aſpexi & ecce Carmel⁹ deſertus, & oēs urbes ei⁹ deſtructæ ſunt à facie dñi, & à facie iræ furoris ei⁹. [b] Hæc eñ dicit dñs: Deſerta erit omnis terra, ſed tamē cōſummationē nō faciā: lugebit terra, & mœrebūt cœli deſuper eo quod locut⁹ ſim. Cogitaui, & nō pœnituit me: nec auerſus ſum ab eo. [c] A uoce equitis & mittētis ſagittā, ſiue intēdentis arcū, fugit oīs ciuitas ſiue regio. Ingreſſi ſunt ardua & aſcenderunt rupes: (Et ingreſſi ſunt ſaltus ſiue ſpeluncas.) Vniuerſæ urbes derelictæ ſunt, & nō habitat in eis homo. [d] Tu aūt uaſtata q̄d facies? [e] Cū ueſtieris te coccino, & ornata fueris monili aureo, et pinxeris ſtibio oculos tuos: fruſtra cōponeris: contēpſerunt te amatores tui, animā tuā quærēt. [f] Vocē enim quaſi parturiētis audiui: anguſtias (ſiue gemitus) ut puerperæ: uox filiæ Sion inter morientes, expandentesq́ manus ſuas: Væ mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.

CAP. V.

Circuite [g] uias Hieruſalē, & aſpicite, & conſiderate, & quærite in plateis eius, an inueniatis uirum qui faciat iudiciū & quærat fidē, & propitius ero ei. Quod ſi etiā uiuit dñs, dixerint, & hoc falſò iurabunt. [h] Domine oculi tui reſpiciūt fidē: percuſſiſti eos, & non doluerunt: attriuiſti illos, et renuerūt accipere diſciplinā. Indurauerūt facies ſuas ſup petrā, & noluerūt reuerti. [a] Ego aūt dixi: forſitā pauperes ſunt et ſtulti (ſiue non potuerūt) ignorantes uiā dñi, iudiciū dei ſui. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis: ipſi enim cognouerūt uiā dñi, iudiciū dei ſui. [b] Et ecce magis hi ſimul confregerūt iugum: ruperunt uincula, idcirco percuſſit eos leo de ſylua: lupus ad ueſperā uaſtauit eos: pardus uigilās ſuper ciuitates eorū, omnis qui egreſſus fuerit ex eis, capiet. Quia multiplicatę ſunt præuaricationes eorū, cōfortatæ ſunt auerſiones eorū. [c] Super quo ꝓpitius tibi eſſe potero? Filij tui dereliquerūt me, & iurāt in his qui non ſunt dij: ſaturaui eos, & mœchati ſunt, & in domo meretricis luxuriabant: equi amatores in fœminas, & emiſſarij facti ſunt mihi. Vnuſquiſq́ ad uxorē proximi ſui hinniebat. Nūquid ſuper his non uiſitabo, dicit dñs: & in gente tali nō ulciſcetur anima mea? [d] Aſcendite muros eius (ſiue propugnacula) & diſſipate: conſummationē aūt nolite facere. Auferte propagines eius (ſiue ſuſtentacula) quia nō ſunt domini. Præuaricatione eñ præuaricata eſt in me domus Iſrael, & domus Iuda, dicit dñs. [e] Negauerūt dominū, & dixerūt: nō eſt ipſe (ſiue nō ſunt hęc) nec ſuperueniet

A neſcierunt: hîc ſapiētia pro malitia accipiēda eſt, iuxta quod & filij ſeculi huius ſapientiores ſunt filijs lucis: Et uillicus iniquitatis quædā ſapiēter feciſſe narrat: Et ſerpens in paradiſo prudētior cunctis beſtijs legit. Illa eſt ergo uera ſapiētia quæ dei timore iungit. Alioquin ubi inſidiæ ſunt & tergiuerſatio: nō ſapiētia, ſed uerſutia & calliditas appellāda eſt. Pro eo qđ nos diximus, q̄a ſtultus populus meus me nō cognouit, Lxx. trāſtulerūt, q̄a principes populi mei me nō cognouerūt, ut magiſtrorū ſit magis culpa q̄ populi dei ſcientiā non habētis. [a] ¶ *Aſpexi terrā, &c.*] Propheta cernit in ſpiritu quæ uentura ſunt, ut audiens populus terreat, & acta pœnitentia nequaq̄ ſuſtineat quæ formidat. Vacua terrā eſt habitatore deleto. Cœli nō habent lumē, terroris magnitudine, populo nō uidente. Ipſi montes & colles intuta habent latibula, & per ὑπερβολὴν moueri uident atq́ turbari. Intuitus eſt, & huc illucq́ circunſpexit, & ne auis quidē potuit inueniri. Irā eñ dei & mutaſentiūt elemēta, & irrationalia pertimeſcunt animātia. Hoc uerum eſſe nunc totus orbis demonſtrat, ut cæſa hominum multitudine, uolatilia quoq́ quæ ſolēt habitatores ſequi, abierint & perierint. Ipſe quoq́ Carmel⁹ qui mari imminet magno: oleis cōſitus & arbuſtis, uineiſq́ cōdenſus, ad tantā ueniet ſolitudinē, ut eremi habeat uaſtitatē. Omnes quoq́ urbes deſertæ fiēt. Et uniuerſorū malorū hæc cauſa eſt, quod uitio populi delinquentis ira dñi cōcitata ſit. Quicquid iuxta hiſtoriā de Hieruſalē diximus & Iudæa, referamus ad eccleſiā dei cum offenderit deū, & uel uitijs fuerit uel perſecutione uaſtata, ut ubi quondā erat uirtutū chorus atq́ lętitia, ibi peccatorū & mœrorū multitudo uerſetur. [b] ¶ *Hæc enim dicit dominus, &c.*] Mixta iræ miſericordia dei, omnis terra deſeritur, ſed non fit conſummatio ut ſint qui intelligāt clemētiam eius. Cœlū quoq́ triſte uidebitur deſuper, & ipſa terra lugebit, eo quod dñi ſentētia ad finem uſq́ peruenerit, nec pœnituerit eum ſuper his quæ cogitauerit & locutus ſit. Pœnitētia autē dei dicitur, quando aufertur prædicta ſentētia & ira ſæuiens ad finē uſq́ non peruenit. Minatus eſt per Ionam: & impendentem gladium, lachrymarū & gemituū multitudo ſuperauit. [c] ¶ *A uoce equitis, &c.*] Quodq́ ſequitur: Et ingreſſi ſunt ſaltus ſiue ſpeluncas: à Lxx. additum eſt. Deſcribit autem ſermo diuinus Babylonij furētis exercitum, quod à tremore eius cunctus populus dereliquerit ciuitatē, & ardua quæq́ cōſcenderit, & tamē iram dñi nō potuerit declinare. Quicquid aūt, ut ſuprà diximus, in hiſtoria intelligit cōtra Hieruſalem, refertur ad eccleſiā cum offenderit deū, & tradita fuerit aduerſarijs, uel perſecutionis tēpore, uel certè uitijs atq́ peccatis. [d] ¶ *Tu aūt uaſtata, &c.*] Pro uaſtata, quod Hebraice dicit שׁדוּד quod ſolus interpretatus eſt Aquila: alij tranſtulerūt, miſerā atq́ miſerabilē culpa ſui, quæ clementē offenderit deū, & tradita fuerit aduerſarijs. Deniq́ ſequitur: [e] ¶ *Cum ueſtieris te coccino, &c.*] Sub figura mulieris adulteræ loquit, cū ſemel offenderis deū, & quaſi uirū tuū reliqueris creatorem, fruſtra ornamēta perquiris. Contēpſerūt te dęmones amatores tui, & nequaq̄ ſtupri immunditiā, ſed animæ tuæ quærēt interitū. Hoc idē intelligēdū ſpiritualiter contra eos q cōiugales affectus & ueræ fidei pudicitiā perdiderūt. Si te, inquit, ueſtieris coccino, i. ſanguinis Chriſti aſſumpſeris fidē: Si monili ornaueris aureo, id eſt, meditationē habueris ſenſus & intelligētiæ ſpiritualis: & pinxeris oculos tuos ſtibio, id eſt, habueris ſtudiū myſteriorū & dei ſecreta noſcēdi: fruſtra cōponeris. Hęc eñ etiā tuis amatoribus præparâras, & idcirco lect⁹ anguſtus utrūq́ capere nō pōt: nec recipit ornamēta deus, quib. amatorib. tuis ante placuiſti. [f] ¶ *Vocē enim quaſi, etc.*] Ad ſimilitudinē mulieris puerperæ. i. quæ primos parit fœtus, deſcribitur bē Hieruſalē eiulantē atq́ clamantē. Quō enim mulier pariēs & necdū dolorē parturitionis experta, penè morit, & anguſtias ſuſtinens, uix poteſt reſpirare: ſparſiſq́ manib. collabit: Sic & filia Siō cū ſuos uiderit liberos interfectos, in hæc uerba prorūpet, & dicet: Væ mihi, quia defecit anima mea propter interfectos. Duo aūt exempla in uno capitulo cōparata ſnnt, parturientis filios & lugētis, ut quicquid mulier patit in fœtu uel mortib. filiorū, Hieruſalē patiatur in populis.

CAP. V.

Circuite uias Hieruſalem, &c.*] Grādis amor iuſtitię, ut nequaq̄ iuxta interrogationē Abrahæ & reſpōſionē dei pro decē uiris iuſtis deus liberauerit ciuitatē, ſed ſi unū inuenerit, iāiamq́ peritura Hieruſalē qui faciat iudiciū, & quærat fidem: ſiue ut Symmachus tranſtulit ueritatē, tamē deus miſereat Hieruſalē. Et q̄a poterat fieri ut aliqui inuenirent in populo, qui ſimularent cultū dei, & iurarent per deū, hoc præuenit, qđ nequaq̄ deus uanis ſermonibus, ſed ueritate fidei delectetur, & dicit: Nō eos diligo qui iurāt per me & iurant in mēdacio, ſed quorū labia cordaq́ conſentiūt. [h] ¶ *Domine oculi tui, &c.*] Poſt uerba dñi quibus imperauerat dicens: Circuite uias Hieruſalē, & cætera, ꝓpheta loquit ad dñm: Domine, oculi tui reſpiciūt fidē, quæ Hebraice dicitur

A dicitur אמונה nō opera Iudæorū, in quibus iuxta legis ceremonias exultabant: ſed fidē Chriſtianorū, per quā gratia ſalui facti ſumus. Hoc aūt capitulo diſcimus, idcirco inferri ſupplicia, ut uitia corrigant. Deniq́ ait, percuſſiſti eos, & nō doluerūt: attriuiſti eos, & renuerūt accipere diſciplinā. Per omnia eñ figmenta atq́ flagella emendatur Hieruſalē, & ſup hæc uniuerſa, ne uerecundiā quidē ſuorū habuere uitiorū, ſed inſtar petrę indurātes frōtis impudētiā, noluerūt ad meliora cōuerti. [a] ¶ *Ego autē dixi: forſitan, &c.*] Pauperes hic & optimates, nō inopia dicit & diuitijs: ſed populū principib. cōparat. Et eſt ſenſus: Cernēs infidelis populi ꝑtinaciā, & qđ indurata facie noluerit recipere diſciplinam, hoc mecū ratiōe tractabā. Forſitan uulgus ignobile, dei nō poteſt noſſe doctrinā, & idcirco excuſabile eſt: quia propter imperitiā, dei nō ualet ſcire mādata. Perḡā igitur ad ſacerdotes, & ad eos q præſūt populo, & loquar eis: Ipſi eñ uoluntatē dñi cognouerūt, & ſciunt iudiciū dei ſui. Hoc aūt dicit ſermone dubitātis, iuxta illud euāgelicū: Mittā filium meū, forſitan ipſum reuerebunt, ut ex ambiguitate ſententię, & ſuſpēſione uerborū, liberū hominis monſtraretur arbitrium. [b] ¶ *Et ecce magis, &c.*] Quos magiſtros putabā, inuenti ſunt peiores eſſe diſcipulis: & quāto in diuitibus maior autoritas, tanto maior inſolētia peccatorū. Confregerūt eñ iugū legis, dicente apoſtolo: Nūc ergo quid tentatis deū, imponere iugū ſuper ceruicē diſcipulorū, qđ neq́ patres noſtri, neq́ nos portare potuimus, ſed per gratiā dñi Ieſu credimus ſaluari: quēadmodū & illi: ruperuntq́ uincula præceptorū dei, & nō phariſæorū, de quibus in ſecūdo pſalmo dicit: Dirumpamus uincula eorū, & ꝓijciamus à nobis iugū ipſorū. Quia igitur iſta fecerunt, percuſſit eos leo de ſylua: regnū uidelicet Babyloniū, lupus ad ueſperā uaſtauit eos, Medos Perſaſq́ ſignificās, ꝓ quo in uiſione Danielis urſa ponit: cuius in ore tres erāt ordines: pardus uigilās ſuper ciuitates eorū, Alexādri impetū præfigurans, & uelocē de occidente uſq́ ad Indiā percuſſionem. Pardum autem uocat ob uarietatem, & quia plurimis ſibi ſubditis gentibus contra Medos dimicauit & Perſas. Et quatuor (inquit) erāt capita in beſtia, & poteſtas data eſt ei. Et quia non de futuro uaticinatur, ſed de præterito, uelut iamiamq́ uenturis texit hiſtoriā, idcirco de Romano tacet imperio, de quo forſitan dicit: Omnis qui egreſſus fuerit ex eis, capiet. Cauſaſq́ reddit cur iſta ꝑpeſſi ſint: Quia multiplicatę ſunt præuaricationes eorū, & perſeuerauerūt in trāſgreſſionibus. Vnde dicitur: Et confortatæ ſunt auerſiones eorum. Illud quod poſuimus in principio, uerbū Hebraicū שקד ſonare uigiliā, in præſenti loco oſtenditur: Vbi enim nos diximus: pardus uigilās, in Hebraico ſcriptū eſt נָמֵר שׁוֹקֵד. Iuxta tropologiā: qui magni putātur in eccleſia, quia confringūt iugū, & rumpūt uincula, idcirco tradunt in ignominiā paſſionū, ut faciāt quæ nō cōueniunt. [c] ¶ *Super quo propitius tibi eſſe potero? &c.*] κατὰ νόμον peccatorū Hieruſalē, dū dicit ſe ignorare deus qua poſſit ei⁹ occaſione miſereri. Filij, inquit, tui dereliquerunt me. Nequaquā filij mei, ſed tui: quia iurāt in his qui nō ſunt dij. Saturaui eos & mœchati ſunt. Audiāt hoc qui acceptis à dño diuitijs incubātes luxurię ſeruiūt. Equi amatores in fœminas facti ſunt. Pro emiſſarijs in Hebraico ſcriptū eſt מַשְׁכִּים quod oēs uoce cōſona ἕλκοντες, id eſt, trahentes, tranſtulerunt: ut oſtēdat magnitudō genitaliū, iuxta illud Ezechielis: Quaſi aſinorū carnes, eorum carnes. Hoc eſt quod in alio loco ſcriptū eſt: Aſſimilati ſunt iumētis inſipiētibus, & ſimiles facti ſunt illis. Simulq́ tantā oſtendit inſaniā libidinis, ut non ſolùm appetitū uoluptatis, ſed χρεμετισμὸν, id eſt hinnitū uocet, & ſeruet equorū furientiū ad libidinem metaphoram. Cum hæc, inquit, feceris, nunquid nō uiſitatione condigna es? Et nota qđ hic uiſitatio pro pœna ponat atq́ ſupplicijs, iuxta illud qđ ſcriptū eſt: Viſitabo in uirga iniquitates eorū. Et in gēte tali nō ulciſcetur anima mea? Poſtquā peccatis obligata eſt, nequaquam uocatur populus dei, ſed gens à qua receſſit anima dei, ſecundū illud quod ſcriptū eſt: Neomenias ueſtras, & ſabbata, & dies feſtos odit anima mea. Quod autē in ueteri teſtamēto dicit, pro affectu: in nouo ſcriptū eſt, ꝓ ueritate, ſaluatore dicēte: Poteſtatē habeo ponēdi animā meā, & poteſtatem habeo iterum ſumendi illā. [d] ¶ *Aſcendite muros eius, &c.*] Imperat gētibus, de quibus ſuprà dixerat: Percuſſit eos leo de ſylua, lupus uaſtauit eos, & pardus in ciuitatib. eorū, ut aſcendāt muros Hieruſalē ſiue propugnacula, & diſſipēt eam: conſummationem aūt non faciant, ut ſaluētur reliquiæ, & ſit qui annunciet in gētibus gloriā dei: ſeueritatiq́ miſcet clemētiā. Quodq́ intulit: Auferte propagines eius, ſiue ſuſtentacula: omnia tolli auxilia iubet, quæ ſuo uitio perdidit: eo ꝙ præuaricata ſit in deū domus Iſrael, & domus Iuda: decem tribus & duas ſignificās. Audiat hoc eccleſia, ꝙ citò muri & ꝓpugnacula diſſipent eorū, qui non habent ſpem in domino, & præuaricantur in eum, ſed tamen non fiat conſummatio propter clementiam iudicis, & non propter merita delinquentiū. [e] ¶ *Negauerunt dominū, &c.*] Quia negauerunt dñm, ſiue mentiti ſunt dño, & dixerunt: nō eſt ipſe, cuius iudicio fiūt omnia, ſed fortuitu hæc omnia acciderūt: neq́ euenient quæ nobis prophetarum uoces minantur: nec uidebimus gladiū, nec famē ſuſtinebimus obſidionis, & quicquid

Margin notes: Luc.16.b; Gen.3.a; B; C; D; Ionæ 3; Gen.18; Tropol.; Ezech. 23.a; Pſal.48.c; D; B; Matt.21.d; Act.15.e; Pſal.88.e; Eſaiæ 1.d; Ioan.10.d; Dan.7.b

peruenit ſuper nos malū: gladiū & famē nō uidebim⁹. Prophetæ fuerūt in uentū locuti, & reſponſum (ſiue ſermo) nō fuit eis. Hęc ergo eueniēt illis. [a] Hęc dicit dn̄s deus exercituū, qa locuti eſtis uerbū iſtud: ecce ego do uerba mea in ore tuo in ignē, & populū iſtū in ligna, & deuorabit eos. [b] Ecce ego adducā ſuper uos gentē de longinquo domus Iſrael, dicit dn̄s: gentē robuſtam, gentē antiquā, gentem cuius ignorabis linguā, nec intelliges quid loquat̄. Pharetra eius quaſi ſepulchrū patens, uniuerſi fortes. Et comedet ſegetes tuas & panē tuū, deuorabit filios tuos & filias tuas, comedet gregē tuū & armenta tua, comedet uineā tuam & ficum tuam, & conteret urbes munitas tuas, in quibus tu fiduciam habes gladio. Veruntamē in diebus illis, ait dominus: Non faciā uos in conſummationē. [c] Quod ſi dixeritis: quare fecit dn̄s deus noſter nobis hæc omnia? Dices ad eos: Sicut dereliquiſtis me, & ſeruiſtis deo alieno (uel dijs alienis) in terra ueſtra: ſic ſeruietis alienis in terra non ueſtra.

A quicquid locuti ſunt prophetæ, in uentū locuti ſunt, & irrita omnia tranſierūt, nec habuerūt reſpōſum, hoc eſt oraculū, ſiue ſermo dei non fuit in eis, ideo ſuſtinebunt quæ ſequēs ſermo deſcribit. Audiat hoc eccleſia negligens, & prouidentiam dei refutans, ꝗ & gladiū & famē ſuſtineat, niſi futura crediderit quæ dicūtur. *a ¶ Hæc dicit dominus, &c.*] Dixiſtis: Prophetę fuerunt locuti in uētū: nec uentura ſunt, quæ minantur: ꝓpterea ô propheta, do uerba mea in ore tuo, quę ignis habeant poteſtatē, & populū iſtū in ligna cōuertā, ut ſermōe tuo & ꝓphetia increduli cōcremen̄t. Sic deus

Deut.4.d ignis cōſumēs dicit̄, ut cōſumat in nobis ſi ſuper fundamentū Chriſti ædificauerimus ligna, fœnū, ſtipulā. *b ¶ Ecce ego adducam, &c.*] Nequaꝗ multo poſt tēpore, nec ut falſo creditis, prophetæ uobis loquen̄t in uētū, ſed iā nūc adducā ſuper uos gētē Babyloniorū, quę ueniet de longinquo: gentē robuſtā: ꝓ quo in Hebræo ſcriptū eſt אֵיתָן gētē antiquā: cuius quondā dominatus eſt Nem-

Gen.10.b rod gigas. Cui⁹ ignorabis linguā, ſiue ut in Hebræo ſcri-

B ptū eſt, nec intelliges qđ loquat̄: eſt eīm malorū ſolatiū, ſi illos habeas hoſtes quos poſſis rogare, & q tuas intelligāt preces. Quodq; ſequit̄: Pharetra eius quaſi ſepulchrū patēs: & in Lxx. editiōe nō dicit̄, Babyloniā ſignificat armaturā. Nec dubiū quin regnū Aſſyriorū, Babyloniorum, Medorū, atq; Perſarū, ſagittandi peritiſsimū

C ſit. Simulq; deſcribit uaſtitatē terræ Iudææ, interfectionemq; multorū, abactionē pecorū, ſubuerſionē urbiū atq; murorū, quod gladio hoſtili cuncta capiant̄, & tamē in tantis malis nō eos perdat uſq; ad internecionē, ſed reliqas ſaluas faciat: uel eorū q in Babylonē ducti ſunt, dimiſsiq; ad agricultură terrę Iudęę: uel eorū q poſt perſecutionis ardorē, uel fuga uel cōfeſsione fidem domini ſeruauerūt. *c ¶ Quod ſi dixeritis, &c.*] Grādis ſtultitia neſcire cur paſsi ſint, cū tāta peccauerint: breuiſq; ad ambigētes reſpōſio, ſicut ſeruiuiſtis deo alieno, i. Baal, uel dijs alienis cūctarū gētiū in terra Iudæa: ſic ſeruietis dijs alienis ī terra nō ueſtra. Haud dubiū quin Babylonis atq; Chaldææ. Si eīm uos peregrina religio delectat, qđ neceſſe eſt longinquū errorem ſuſcipere? Habitate cū talib. imò ſeruite his quorū deos colitis. Pōt hoc & ſup hæreticis accipi, de quib⁹ ſcriptū

Ioan. eſt: Ex nobis abierūt, ſed non fuerūt ex nobis: ſi eīm fuiſſent ex nobis, manſiſſent utiq; nobiſcū, ꝗ ꝓijciat de ec- D

cleſia hæreticos dn̄s, q multo tēpore ſub nomine ei⁹ mēdaciorū ſuorū ſimulachra uenerati ſunt, ut foris colant qđ intus prius uenerabant̄, & paleæ ſeparent̄ à tritico.

Commentarij primi in Hieremiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM Commentariorum Hieremiæ ad Euſebium procemium.

SEcundum frater Euſebi in Hieremiam librum celeri ſermone dictamus, auertētes parumper aures, ne audiamus iudicium ſanguinis & interfectorū animas deploremus: qui opinione uirtutū quotidie corruunt in ſuperbiam, & deo ſe ſimiles arbitrantur: ut æqualitatem, quam impia Arianorū hæreſis in filio negat, cunctis hominibus tribuant: & ponant in cœlum os ſuum, & nihil futuræ ſanctorū beatitudini amplius derelinquant. Quorū furori reſpondimus ut potuimus: & ſi dominus uitam dederit, plenius reſponſuri ſumus. Nunc cœpta carpenda eſt uia, & dictandi commentarioli, nec nimia longitudine extendentes opus: nec immoderata breuitate auferentes intelligētiam: quorum alterum onerat ſenſus legentium, alterum præpedit ſtudioſorum deſiderium.

COMMENTARIORVM Hieronymi in Hieremiam prophetam Liber ſecundus.

ANnūciate [a] hoc domui Iacob, & auditum facite in Iuda dicentes: Audi popule ſtulte qui non habes cor: qui habentes oculos, non uidetis: & aures, nō auditis. [b] Me ergo non timebitis, ait dn̄s: & à facie mea non

ANnunciate hoc domui, &c.] Multis modis peccātes retrahit ad ſalutē, & ſtultū uocat populū, qui ſapiētię reliquit autorē: cōparatq; eos ſimulachris

Pſal.113.b de quib. ſcriptū eſt: Oculos habēt, & nō uidēt: aures habēt, & non audiunt. Similes illis fiant qui faciūt ea, & omnes qui cōfidunt in eis. Proprie autē ad Iudam loquitur, & ad domū Iacob: Iſrael enim multo iam tēpore in Aſſyrijs exulabat: ſimulq; dat intelligentiā, quod etiā abſq; præcepto, naturali ſenſu debeamus intelligere quæ recta ſunt. *b ¶ Me ergo non timebitis, &c.*] Narrat beneficia, ut ingratos arguat: Me, inquit, nō timebitis qui tanta uobis præſtiti? Non dilectionē deſidero

dolebitis (ſiue timebitis) qui poſui arenā terminū mari: præceptū ſempiternū quod nō præteribit. Et cōmouebun̄t, & nō poterūt (ſiue turbabit̄, & nō poterit) & intumeſcēt (ſiue ſonabūt) fluctus eius, & nō tranſibūt illud. Populo huic factū eſt cor incredulū & exaſperās: receſſerūt, & abierūt: & nō dixerūt in corde ſuo: Metuamus dn̄m deū noſtrū, q dat nobis pluuiā tēporaneā & ſerotinā in tēpore ſuo: plenitudinē annuæ meſſis cuſtodientē nobis. [d] Iniquitates ueſtræ declinauerūt hæc, & peccata ueſtra prohibuerūt bonū à uobis. [b] Quia inuēti ſunt in populo meo impij inſidiātes quaſi aucupes: laqueos ponētes & pedicas ad capiēdos uiros: ſicut decipula plena auib. ſic domus eorū plenę dolo. [c] Ideo magnificati ſunt & ditati: incraſſati ſunt & impinguati, & præterierūt ſermones meos peſsimè: cauſam nō iudicauerūt, cauſam (ſiue iudiciū) pupilli nō direxerūt: iudiciū pauperū (ſiue uiduæ) nō iudicauerūt. Nūquid ſuper his nō uiſitabo, dicit dominus: aut ſuper gentē huiuſcemodi nō ulciſcetur anima mea? [d] Stupor & mirabilia facta ſunt in terra. Prophetæ prophetabant mendaciū (ſiue iniqua) & ſacerdotes applaudebāt manib. ſuis, & populus meus dilexit talia: quid ergo facietis in nouiſsimo (ſiue poſt hæc?)

CAP. VI.

COnfortamini [e] filij Beniamin in medio Hieruſalē: & in Thecua clangite buccina, & ſuper Bethacerem leuate ſignū: (ſiue uexillum) quia malum uiſum eſt (ſiue apparuit) ab aquilone & contritio magna. [f] Specioſæ & delicatæ aſsimilaui terram Sion: ad eam, ueniēt paſtores, & greges eorum: fixerūt (ſiue figent) in ea tentoria

A deſidero perfectorū, ſed timorē incipientiū: qui poſui arenā terminū mari: qui tam potēs elementū & immenſas gurgitū moles, meo præcepto littoribus refrenaui:

Pſal.148.b iuxta illud quod ſcriptū eſt: Præceptū poſuit, & nō pręteribit. Audiūt me & ſentiūt, quæ ſenſum nō habent audiendi, & populus quondam meus ſuo uitio ſtult⁹ effectus, non ſolū contemnit: ſed & dulcem exaſperat deū. Receſſerunt (ait) à me, & mihi terga uerterūt, & cōcito abierūt gradu: nec tacita eos retraxit cōſciētia, ut dicerent in cordib. ſuis: Metuamus eum qui dat nobis pluuiā temporaneā & ſerotinam. Per quæ omnia oſtendit bonā plenitudinem annuæ meſſis, ꝓ quo Aqlæ prima editio, & Symmachus, hebdomadas interpretati ſunt. In Hebræo enim ſcriptū ē שָׁבֻעוֹת qđ pro ambiguitate uerbi, & ſeptimanas ſignificat & plenitudinem. *a ¶ Iniquitates ueſtræ decl. &c.*] Ergo ſi quando & ma-

B re tranſcendit terminos ſuos & pluuia retrahitur, nequaquā abbreuiata eſt man⁹ domini, ut iſta nō faciat: ſed peccata noſtra hæc ad nos uenientia declinarunt, ut ad alios pergerent q non peccauerunt. Et ꝓhibuerūt, inqt, iam ueniēs ad nos bonū,

Eſa.5.g iuxta illud qđ ſecundū literā ſcriptū eſt: Mandabo nubib. ne pluant ſuper eam imbrē. Poſſumus aūt imbrem

Matth.20.a temporaneum & ſerotinum, legem accipere & euangeliū, & diuerſas uocationes à prima hora uſq; ad undecimam: in quibus operarijs uineæ, unum æternæ uitæ præmium pollicetur. *b ¶ Quia inuenti ſunt, &c.*] Cur declinaret ab eis imber tēporaneus & ſerotinus, & bona omnia non uenirent, cauſæ ſubijciuntur: quia inuenti ſunt in populo eius impij. Nō dixit, iniquos & peccatores (ut noua uult hæreſis) ſed impios. Impietas aperte negat deum: iniquitas atq; peccatū ſi confiteatur errorem, facile ad miſericordiā flectit deū. Quodq; nos diximus: Inſidiātes quaſi aucupes, & in Lxx. non habet̄, Aquila & Symmachus tranſtulerunt uerbū יָשׁוּר quaſi rete aucupis, qđ etiā q bonus inter eos uidet̄ & rectus, inſtar aucupis tēdat inſidias, dum inuicē ſe uenant̄ ad mortē, & aliorū dānis atq; diſpēdijs ſuas cōplēt domos, ut impleat̄ philoſophorum illa ſentētia: Oīs diues aut iniquus, aut hæres iniqui. Atq; utinā ab his tantū fiant qui uidentur foris eſſe, & quos dominus iudicat: & nō in noſtris conuenticulis impleant̄, quos poſsidet radix omniū malorū auaritia, ita ut uenientium ad nos non ora contemplemur, ſed manus. *c ¶ Ideo magnificati, &c.*] Si uoluero annotare per ſingula quæ in Lxx. editione C

prætermiſſa ſunt, longū fiet. Qui tendunt (ait) inſidias, & aliorū nuditate lætant̄, ideo magnificati ſunt & ditati, quia ſuperiora fecerūt. Incraſſati ſunt & impinguati, iuxta illud qđ ſcriptū eſt: Incraſſatus & impinguatus Deut.32.b

eſt, & recalcitrauit dilectus. Et præterierūt ſermones meos, qa diuitiarū cōſcientia illud dixerūt de cuāgelio: Anima habes Luc.12.c

multa bona poſita in annos multos: requieſce, comede, bibe, epulare. Præterierunt aūt in malū ſui: cunctoſq; homines deſpiciētes, non poſuerūt dei iudicium ante oculos ſuos. Pupillū & pauperes cōtempſerunt. Pro quo Lxx. dixerūt, uiduas: qđ in Hebraico non habet̄, אֶבְיוֹנִים quippe ꝓprie pauperes, non uiduas ſonat. Qđ aūt ſequit̄: Nunquid ſuper his nō uiſitabo, dicit dn̄s: aut ſup gētē huiuſcemodi nō ulciſcet̄ anima mea? iā ſuprà diſertū eſt. *d ¶ Stupor, &c.*] Suprà dixerat: Ibo ad D

optimates, & loquar eis: forſitā ipſi cognouerūt uiam dn̄i, & ecce hi magis pariter cōfregerunt iugū, ruperūt uincula: nunc deſcribit qui ſint optimates, ꝓphetæ uidelicet & ſacerdotes: quorum alij futura prædicunt, alij ex lege faciēda decernūt. Et ecce (inquit) illis mēdaciū ꝓphetātibus, ſacerdotes manib. applauſerūt. Et ut oſtendat̄ nec populus eſſe ſine culpa, qui à talib. abducat̄, ſcriptū eſt: Et popul⁹ meus dilexit talia, quondā meus: Et poſt quā dilexit, meus eſſe deſiuit. Quid igit̄ faciēt cū nouiſſimū iudicij tempus aduenerit, ſiue captiuitatis neceſsitas? Vñ ſtupor & mirabilia ſunt, quod nec in principib. nec in populo inuētus ſit qui recta ſentiret. CAP. VI.

COnfortamini, &c.] Hieruſalē in tribu Beniamin ſitā nullus ignorat. Thecuā quoq; uiculū eſſe in mōte ſitū: & duodecim milib. ab Hieroſolymis ſeparatū, quotidie oculis cernimus. Inter hos alius uicus eſt qui lingua Syra & Hebraica בֵּית הַכֶּרֶם nominat̄: & ipſe in mōte poſitus. Quod ergo dicit, hoc eſt, quia ab aquilone iāiāq; uēturus eſt Nabuchodonoſor, & imminet uicina captiuitas, ô habitatores Hieruſalē arma corripite, & in Thecua buccina cōcrepate, & in Bethacerē leuate uexillū, ait: ut contra hoſtes ualeatis reſiſtere. Beniamin interpretat̄ fili⁹ dexteræ: Thecua, tubā: Bethacerē, uilla uineæ. Hæc oīa referam⁹ ad eccleſiā, ut ſi deliquerit & ꝑſecutiōis impetus fuerit, ſe præpararet ad reſiſtēdū. *f ¶ Specioſæ & delicatæ, &c.*] Deſcribitur pulchritudo Hieruſalē, quæ eſt ipſa Sion: ut aliud totam urbē, aliud arcem

בִּנְיָמִין תְּקוֹעַ בֵּית הַכֶּרֶם צִיּוֹן

toria in circuitu: paſcet unuſquiſq; eos q ſub manu ſua ſunt. Sanctificate (ſiue parate) ſuper eam bellum: conſurgite, & aſcendamus in meridie. ᵃ Væ nobis, quia declinauit dies: quia longiores factæ ſunt (ſiue defecerunt) umbræ ueſperi. Surgite & aſcendamus in nocte, & diſſipemus domos eius (ſiue fundamenta illius.) ᵇ Quia hæc dicit dominus exercituū: Cædite lignum (ſiue ligna) eius: & effundite (ſiue comportate) circa Hieruſalem aggerē. ᶜ Hęc eſt ciuitas uiſitationis (ſiue mēdax) omnis calūnia (ſiue oppreſsio) in medio eius. Sicut frigidā facit ciſterna (uel lacus) aquam ſuam: ſic frigidam fecit malitia ſua.

HEB. ᵈ Iniquitas et uaſtitas audiet̃ in ea coram me ſemper, infirmitas & plaga. Erudire Hieruſalē, ne fortè recedat anima mea à te: ne fortè ponā te deſertam terram inhabitabilē. ᵉ Hæc dicit dñs exercituū: uſq; ad racemum colligēt quaſi in uinea reliquias Iſrael. Conuerte manum tuam quaſi uindemiator ad cartallum.

SEP. Impietas & miſeria audiet̃ in ea cōtra faciē ei⁹. Per omnē dolorē & flagellū erudieris Hieruſalē, ne fortè recedat anima mea à te, ne faciā te inuiam terrā, quæ non habitetur. Quia hæc dicit dominus uirtutum: Racemate, racemate quaſi in uinea reliquias Iſrael. Reuertimini quaſi uindemiator in cartallū ſuum.

ᶠ Cui loquar, & quē cōteſtabor ut audiat? Ecce incircūciſæ aures eorū (ſiue ueſtræ) & audire non poſſunt. Ecce uerbū dñi factū eſt eis ī opprobriū, & nō ſuſcipiēt illud.

HE. ᵍ Idcirco furore dñi plenus ſum: laboraui ſuſtinēs.

SE. Et furorē meū ípleui et ſuſtinui, & nō cōſūpſi eū.

ʰ Effunde (ſiue effundit) ſuper paruulū furorē, & ſuper concilium iuuenū ſimul: uir enim cum uxore capietur, ſenex

A arcem urbis inſinuet eſſe: Sion enim arx, ſpecula interpretat̃, & ſpecioſæ mulieri cōparat̃: & quō ad illā amatores, ſic ad iſtam paſtores cōuenire dicunt̃. Satiſq; eleganter in Hebræo, uerbū qd' quatuor literis ſcribitur, ר ע י ם ſi legat̃ רֵעִים amatores: ſi רֹעִים paſtores ſignificat: ut uel iuxta metaphorā, pulchræ mulieris amatores: uel iuxta euerſionem urbis paſtores intelligant: quorū alij ſcortū polluere feſtinãt: alij obſidere & ſubuertere ciuitatem. In paſtorib. & gregibus eorū, principes ſentiamus, & exercitus Chaldęorū. Figēt autē tētoria ſua in obſidione urbis in circuitu: & paſcet unuſquiſque eos q ſub manu ſua ſunt: ſuas uidelicet turmas & numeros. Qui principes ſiue paſtores, dicēt gregibus ſuis: Sāctificate ſuper Hieruſalem bellum: domini enim imperium eſt. Cōſurgite & aſcēdamus in meridie: nō p noctē & inſidias, ſed plena luce pugnem⁹:
B nullus eñ nobis poteſt reſiſtere. a ¶ *Væ nobis, &c.*] Illi dicūt: ſurgite aſcēdam⁹ in meridie, & clara luce pugnemus. Iſti reſpōdēt: Vę nobis, q̃a longiores factæ ſunt umbræ ueſpere. Secūdū illud Vergilianū: Et iā ſumma procul uillarū calmina fumãt: Maioreſq; cadūt altis de mōtib. umbrę. Et eſt ſenſus: Si per diem hæc patimur, quid patiemur in nocte? Rurſumq; q ſuprà dixerāt: Sanctificate ſuper eam bellū atq; cōſurgite: nūc ipſi ſe ꝓuocāt ad bellandū dicētes: Surgite, & aſcendamus in nocte: ut ſciant aduerſarij, nō temporis uictoriā eſſe, ſed uiriū: & diſſipemus domos, quæ fruſtra murorū firmitate uallantur. b ¶ *Quia hæc dicit dominus exercituū, &c.*] Idcirco (inquiūt) de uictoria ſecuri ſumus: q̃a præceptū domini eſt imperātis Chaldæis: ligna ſuccidite, & futuris munitionib. aggerē comportate. Per quæ oſtēditur antequā ueniat corona, non ſtatim urbē eſſe capiendā, ſed longa obſidione, ut poſtea legimus. c ¶ *Hæc eſt ciuitas uiſitationis, &c.*] Præcepit dñs ut arbores ſuccidantur, & ut fundantur per circuitum aggeres: quia tempus uiſitationis eius aduenerit, ut recipiat ꝓ peccatis ſuis: quorū maximū eſt *συκοφαντία*, ut innocentē opprimat p calumniā. Quomodo ergo ciſterna uel lacus frigidā facit aquā ſuā: ſic in medio Hieruſalē, malitia quæ in ea eſt, oēm calorē perdidit uitæ. Et hoc notādū q ſancto ſpiritu accenſi, feruētes appellētur: malo aūt frigida ſint. Vn-
Matth. 24. b de & illud ſcriptū eſt, quod in nouiſsimis dieb. quando multiplicata fuerit iniqtas, refrigeſcet charitas multo-

rum. Quod puto & illud ſonare: Aſsimulatus ſum deſcendentib. in lacū. Hoc aūt Latinus lector intelligat, ut C Pſal. ſemel dixiſſe ſufficiat: lacū nō ſtagnū ſonare iuxta Græcos, ſed ciſternā, quæ in ſermone Syro & Hebraico בְּבָא appellat̃. In præſēti aūt loco ꝓ lacu, quē oēs ſimiliter trāſtulerūt, in Hebraico dicit̃ בַּיִר. d ¶ *Iniquitas, &c.*] Per hęc diſcimus quòd flagellat dominus omnem filiū quē recipit. Et idcirco plagis atq; tormētis erudit̃ Hieruſalē, ut corrigat̃, & non recedat anima dei ab ea, & redigat̃ in ſolitudinē. Si q̃n igitur crebris anguſtijs ſubiacem⁹, recordemur in cōſolationē noſtri iſti⁹ uerſiculi: Per omne flagellū & dolorem erudieris Hieruſalē. e ¶ *Hæc dicit dominus exercituū, uſq;, &c.*] Alij in bonā partē, alij in malā hæc dicta ſuſcipiūt. In bonam partē, cū uaſtata fuerit Hieruſalē, reliqæ ſaluæ fiãt. In malā ſic: ne unus quidē racemus, & paru⁹ botrus remaneat in uinea, omnia colligent: & D quodcūq; inueneris, inſtar uindemiatoris in cartallum collige: ut quō ille racemos ad torcular, ſic tu captiuos ꝓtrahas in Babylonē. f ¶ *Cui loquar, &c.*] Non poſſunt audire, quia aures circuncidere noluerunt: nec tamen uacat impoſsibilitas ſupplicio, quæ de cōtemptu & infidelitate deſcendit. Si quis ergo dei uerba nō ſuſcipit, nec habet præceptorū eius intelligentiā, incircūciſis auribus eſt. Simulq; notandū, q circunciſio tribus generibus in ſcripturis appellatur, in præputio, in corde, & in auribus. Vnde dicit dñs: Qui habet aures audiendi, audiat. Volūtate ergo Matth. noſtra uerbū dei nō ſuſcipimus: & idcirco fit nobis in opprobriū: ut qd' datū fuerat nobis ad ſalutem, noſtro uitio uertatur in pœnā. g ¶ *Idcirco furore, &c.*] Iuxta Hebraicū, ex pſona ꝓphetę dicit̃, qd' uenientē irā dei antè proſpiciat, & plenus ſit furoris dñi & iracundiæ, & ultrà ſuſtinere nō poſsit, nec pro peccatorib. audeat dñm deprecari. Iuxta Lxx. autē nouus ſenſus ponit̃, quod ipſe dñs loquatur & dicat: Furorem meum compleui, feriēdo populū peccatorē: & tamē retinuerit illū, & nō totū effuderit, ut reliquiæ ſaluæ fiant: quod mihi uidetur ſibi eſſe contrarium. Si enim compleuit furorē ſuū, quomodo ſuſtinuit me complere? h ¶ *Effunde ſuper paruulum furorem, &c.*] Vel propheta præcipit in ſpiritu uenienti Chaldęo, ut effundat furorem domini ſuper paruulos, & innoxiæ quoq; nō parcat ætati: uel certe narrat quid factum ſit ſuper concilium iuuenū ſimul, qui ad repugnandum

ſenex cum pleno dierū. Et tranſibunt domus eorū ad alteros, agri & uxores pariter. ᵃ Quia extēdā manū meam ſuper habitantes terrā, dicit dñs. A' minore quippe uſq; ad maiorē oēs auaritiæ ſtudēt: & à ꝓpheta uſq; ad ſacerdotē cūcti faciūt dolū. Et curabāt cōtritionē filiæ populi mei cum ignominia, dicētes: pax, pax, & non erat pax. ᵇ Cōfuſi ſunt, q̃a abominationē fecerūt: quin potius confuſione nō ſunt cōfuſi, & erubeſcere neſcierūt. ᶜ Quamobrē cadent inter ruentes, in tēpore uiſitationis ſuæ corruēt, dicit dñs. ᵈ Hæc dicit dominus: State ſuper uias, & uidete & interrogate de ſemitis antiquis, quæ ſit uia bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium (ſiue purificationem) animabus ueſtris. Et dixerunt: non ambulabimus (ſiue non ibimus.) Et conſtitui ſuper uos ſpeculatores, audite uocem tubæ: Et dixerūt, non audiemus. Ideo audite (ſiue audierunt) gentes: & cognoſce congregatio (ſiue qui paſcitis greges): (Aut iuxta Symmachum: & cognoſcite teſtimonium quod in eis eſt, quāta ego faciam eis.) Audi terra: ᵉ Ecce ego adducam mala ſuper populū iſtum, fructum cogitationū: ſiue auerſionis eius: quia uerba mea non audierunt, & legem meā proiecerunt. ᶠ Vt quid mihi thus de Saba affertis: & calamū ſuaue olentem de terra longinqua? Holocauſta ueſtra nō ſunt accepta, & uictimæ ueſtræ mihi non placuerūt. Propterea

A gnandum arma corripuerāt. Vir enim cū uxore capiet̃, dulciſsima inter ſe nomina pariter ſentiēt captiuitatē, ſenex cum pleno dierū. Ergo ſenectus non eſt ætas ultima, ſed eorū qui pleni ſunt dierū: quos noſtro ſermone appellamus depoſitos, ſiue decrepitos. Sequit̃: Et trāſibūt domus eorū ad alteros, captiuitatis malo: agri & uxores ſimul: ut & cōiūx ad hoſtes trāſeat & poſſeſsio. Quicquid iuxta literā intelligim⁹ ſuper Hieruſalem, iuxta intelligentiā ſpiritualē referamus ad eccleſiā, ſi offenderit deū. a ¶ *Quia extendā manū meā ſuper habitantes terram, &c.*] Qd' in Hebraico dicit̃: Extēdam manū meā ſuper peccatores ſiue habitatores terræ, apud Lxx. ſemper eleuabo ſcribitur, qui uterq; percutiētis eſt habitus. Iuxta illud
Eſaie 5. f qd' ſcriptū eſt: Et adhuc manus dñi extēta, ſiue excelſa. Habitatores aūt terræ ſemper in uitio ſunt. Vnde & in Apocalypſi
Apoc. 8. d frequētius dicit̃: Væ habitatoribus terræ.
B A minore uſque ad maiorē oēs ſtudent auaritiæ: ſecundū illud apoſtolicum: Ra-
1 Tim. 6. b dix omnium malorum eſt auaritia. Et à Propheta uſq; ad ſacerdotem cuncti faciūt dolū. Alij in prophetando mendaciū, alij peruerſe interpretando legem dei. Dicit enim & in alio lo-
Hier. 18. c co ꝓpheta: Quærite legē à ſacerdotibus. Et cū (inquit) tanta facerent, proſpera quæq; meo populo nūciabāt: & quaſi curare cupiebant uulnus, & ignominiam filiæ meæ, dicētes: Pax, pax: cum pax omnino non eſſet. Hoc propriè de ſacerdotibus & doctoribus intelligendum eſt, qui diuitibus & eis quos uidēt in honore maximo conſtitutos, repromittunt proſpera, & clementē prædicant deum: magis illos ſupplicio & iracundiæ præparantes. b ¶ *Confuſi ſunt, &c.*] Preſsius hoc legendum eſt iuxta Hebraicū. Et cum (inquit) tanta fecerint, nūquid confuſi ſunt? nunquid erubuerunt in ſceleribus ſuis? quin potius peccatum auxere contemptu, & erubeſcere neſcierunt. Neſcierunt aūt hic poſuit pro noluerunt: ſiue nimio contemptu & uitio inoliti mali, ne intelligere quidem potuerunt. c ¶ *Quamobrē cadent inter ruentes, &c.*] Quoniam (ait) erubeſcere neſcierunt: & nō ſolùm opus, ſed ne ſcientiam quidem habuere, & ſenſum pœnitentiæ: propterea cadent qui prius ſtabant inter eos, qui uitijs ſuis corruent: & cum uiſitationis & pœnæ eorum tempus aduenerit, cunctis ruentibus ſociabuntur. Grandis autem impietas, non ſolùm non cauere, ſed nec intelligere uelle peccata, & nullam habere diſtantiam bonorum malorumq; operum. d ¶ *Hæc di-*
Matt. 13. f *cit dominus: State ſuper uias, &c.*] Euangelica parabola ſi fuerit intellecta, huius loci præbebit intelligentiam, in qua negociator bonus omnes uendere dicitur margaritas: ut de precio earū unā emat precioſiſsimā mar- C garitā: q ſcilicet per patriarchas & ꝓphetas ueniamus ad eū qui dicit: Ego ſum uia. Standū eſt igit̃ in prophe- Ioan. 14. d tis, & diligētiſsime cōtēplandū, & interrogandū de ſemitis antiquis ſiue ſempiternis, quæ multorū ſanctorū ſūt tritę ueſtigijs, quę ſignificantius Gręce appellant̃ *τρίβοι*, quę ſit uia bona in euāgelio, & ambulandū in ea: quę uia cū inuēta Matt. 7. b fuerit, præbet refrigeriū, ſiue purificationē animab. credētiū. At illi econtrario reſpōderūt, nō ambulabimus per uiā euāgelij: ꝓpriè hoc propheta dicēte de perfidia Iudæorum. Statimq; infert: Et cōſtitui ſuper uos ſpeculatores. Haud dubiū quin apoſtolorū indicet chorus: iuxta Ezechielē: Fili hominis ſpeculatorem te Ezech. 3. d dedi domui Iſrael: & præcepi ut audiretis uocē tubę, uel mādata euāgelij, uel doctrinā apoſtolorū: iuxta illud Eſaię: In montē Eſa. 40. b excelſum aſcēde, qui euāgelizas Siō: exalta ſicut tuba uocem D tuā, q annūcias Hieruſalē. Qui dixerūt: Nō audiemus. Et inuitati ad cœnā, noluerunt uenire, propterea dicit̃: Audite gentes. Qd' ſecuti ſunt & apoſtoli, quādo loquunt̃ in Lycaonia: Vobis Act. 13. d quidē oportebat primū loqui uerbum dei: ſed quia repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ: ecce cōuertimur ad gentes. Et cognoſce congregatio, nequaquā Iudaica, ſed omniū nationū. Siue qui paſcitis greges, epiſcopi & presbyteri & omnis ordo eccleſiaſticus. Vel cognoſcite teſtimoniū quod in eis eſt: Teſtimoniū enim dei fidele, ſapientiā præſtās paruulis. Quibus loquitur & dñs: Noli timere grex paruule. Et: Ecce ego & pueri mei, quos mihi dedit deus. Cognoſcite ergo quāta faciā populo non credenti. Quodq; infert: Audi terra, totus orbis ad audiendū uocatur, ſicut & in principio Eſaiæ legimus: Audi cœlum, & aurib. percipe ter- Eſaiæ 1. d ra: quæ ſcilicet dñs factur⁹ ſit ppl'o Iudęorū. e ¶ *Ecce ego adducā mala, &c.*] Mala appellat ſupplicia pœnaſq; patientium, non ſuper gentes quæ uocantur ad euangelij ueritatem, ſed ſuper populum qui reſpondit: Non audiemus. Et recepturus eſt fructum cogitationum, ſiue auerſionis ſuæ, dicēte Dauid: Labores manuū tuarum Pſal. 127. d manducabis. Cauſaq; perſpicua, quia uerba domini non audierint, & legem eius abiecerint. f ¶ *Vt quid mihi thus de Saba affertis, &c.*] Quod thura de Saba ueniant, nemo dubitat: unde & illud Vergilianū: Centumq; Sabæo thure calēt aræ. Calamum autem quod Hebraicè dicitur קָנֶה ꝓ quo Septuaginta & Theodotio cinamū tranſtulerunt, de terra uenire longinqua, propheticus ſermo teſtatur: ut intelligamus Indiam, de qua per mare rubrū plura ueniunt aromata. Hoc genus pigmenti

A medici, κασίαν σύριγγα appellant. Et eſt ſenſus: Fruſtra mihi unguẽta conficiẽda, quæ lege præcepta ſunt, ſuauiſsimi odoris pigmẽta confertis, & holocauſta ſuccenditis, qui meam in lege nõ facitis uolũtatẽ: iuxta quod ſuprà dictũ eſt: Verba mea nõ audierunt, & legẽ meã ꝓiecerũt. Hoc aũt propriè cõuenit his qui de rapinis & nudatione miſerorũ offerũt ſacrificia: & eleemoſynis ex iniquitate ſe putãt redimere poſſe peccata, dicẽte Prou.13.b ſcriptura: Redẽptio animæ uiri, propriæ diuitiæ: quæ non de iniquitate, ſed de labore & iuſtitia cõgregantur. a ¶ *Propterea hæc dicit dominus: Ecce ego dabo, &c.*] Impleta uidemus omnia quæ dñs illi populo cõminatus eſt: quotidie eñ ruunt in blaſphemijs ſuis: nihilq́; in ſe habẽt forte, ſed omnis apud eos infirmitas eſt. Filij patrum ſequuntur blaſphemias: & quotidie recipiunt illã imprecationẽ: Sanguis Matt.27.c B eius ſuper nos & ſuper filios noſtros: & nõ ſolũ ipſi, ſed & uicini & proximi eorũ, omnes qui legem & prophetas ſequũtur iuxta occidentẽ literam, & nõ iuxta ſpiritũ uiuificãtem, & omnes pariter peribũt, quia omnes pariter peccauerunt. b ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Proprie hoc de Babylonijs prophetatur, qui uenturi ſunt contra populũ Hieruſalem, & omnis armaturæ ordo deſcribitur: & impetus præliantiũ, ut uocis terrore concuſsi, agãt pœnitentiam, & clementiſsimum placent deum. Deniq; dat occaſionem rogandi, dum dicit, aduerſum te filia Sion. Poſſumus hoc teſtimonio abuti perſequutionis tempore, quando omnis aduerſus nos diaboli rabies concitatur, nullaq́; miſericordia eſt: & quaſi uehementiſsimi maris fluctus, ita opprimunt reſiſtentes. c ¶ *Audiuimus famam eius, &c.*] Reſpondit populus, cui propheta, imò per prophetam dominus Babylonijs comminatus eſt: quod antequã ueniant, timore ſuperati ſint: nec poſsint eleuare manus, & anguſtia eos comprehenderit, quaſi dolor parturientem: quo dolore nihil affirmant grauius quæ ſenſerunt. d. ¶ *Nolite exire ad agros, &c.*] Docet euange- Matth.24.b lium non eſſe exeundum in agrum, nec de tectorum al- Gen.19.d titudine deſcendendum, ſed audiendum illud: In monte ſaluum te fac. Ad quem in Eſaia & Michea iubemur Eſaiæ 2.a Mich.4.a currere, atq; conſcendere. Præcipitur autem iuxta literã, ne foras exeant, nec deſerant muros: ſed ut tueantur ſe firmiſsimis munitionibus. e ¶ *Filia populi mei accingere cilicio, & conſpergere cinere, &c.*] Quia ſuprà dixerat: Nolite exire ad agros, & in uia ne ambuletis: quoniã gladius inimici, pauor in circuitu: & fugã quoq; prohibuerat, C docet quid facere debeãt, ut cõuertantur ſcilicet ad pœnitentiã: & hanc firmiſsimã & ſecuram habeant armaturam. Vbi nos diximus, luctum unigeniti fac tibi, pro unigenito, in Hebraico ſcribitur יָחִיד quod magis ſolitarium, q̃ unigenitum ſonat. Si eñ eſſet dilectus ſiue amabilis, ut Lxx. tranſtulerũt יְדִיד poneretur: qđ & Salomoni deus nomen impoſuit. ידידיה 2.Reg. Nihil aũt dolentius, quàm unũ uel ſolum perdere filiũ. Illud quoq; qđ nos interpretati ſumus: quia repente ueniet uaſtator ſiue miſeria ſuper nos: Septuaginta ſuper uos, poſuerunt: cum multo deus miſericordiꝰ dixerit: ut quicquid ſuper ſuum uenturum eſt populũ, ſuper ſe quoq; uenire teſtet. Vaſtatorẽ autẽ propriè, uel Nabuchodonoſor, uel diabolũ ſignificat. f ¶ *Probatorem dedi te in populo meo robuſtũ: & ſcies & prob. &c.*] Datur ꝓ- D pheta populo incredulo probator robuſtus, qđ Hebraice dicitur מִבְצָר quod uel munitũ, iuxta Aquilã: uel clauſum atq; circundatum, iuxta Symmachum & Septuaginta ſonat, inſtar urbis firmiſsimæ: ut nullas populi pertimeſcat inſidias: & cũ probaueris (ait) & ſcieris uiã populi delinquẽtis, tunc intelligas argentum cõmixtũ ære nulla ratione poſſe purgari. Quomodo enim plumbum miſcetur metallis, quæ adulterata ſunt atq; uiolata, ut materia ſeparetur aliena: & ſi forſitan purgata nõ fuerit, plumbum omne conſumitur, & in nihilum redigitur: ita omne eloquium doctrinarũ, & ſermo propheticus perit in his qui audire cõtemnunt. Dicamus & ſu- Pſal.57 per his qui ſicut aſpides ſurdæ obturant aures ſuas ne audiant uoces incantantiũ. Fruſtra enim conflauit argentarius ſiue conflator: malitiæ enim eorum non ſunt conſumptæ. Vnde nequaquã argentum, ſed argentum reprobum ſunt uocati: quia dominus abiecit eos. Principes autem ſunt à domino recedentes, ſiue inobedientes, qui peruerſe ambulant & fraudulenter.

a Propterea hęc dicit dñs: Ecce ego dabo in populũ iſtũ ruinas: & ruent in eis (ſiue infirmitatẽ, & infirmabuntur in ea) patres & filij ſimul, uicinus ac proximus, & peribunt. b Hęc dicit dominus: Ecce populus uenit de terra Aquilonis: & gens magna conſurget à finibus terrę. Sagittam & ſcutũ (ſiue zibynam) arripiet: crudelis eſt (uel impudẽs) & nõ miſerebit̃: uox eius quaſi mare ſonabit, & ſuper equos aſcendent, præparati quaſi uir ad præliũ aduerſum te filia Sion. c Audiuimus famã eius, diſſolutę ſunt manus noſtræ, tribulatio apprehẽdit nos, dolores quaſi parturientẽ. d Nolite exire ad agros, et in uia ne ambuletis: qm̃ gladius inimici pauor in circuitu. e Filia populi mei accingere cilicio, & cõſpergere cinere: luctũ unigeniti (ſiue dilecti) fac tibi planctũ amarũ (ſiue miſerabilem): quia repente ueniet uaſtator (ſiue miſeria) ſuper nos (ſiue ſuꝑ uos.) f Probatorẽ dedi te in populo meo robuſtũ: & ſcies & probabis uiam eorũ. Oẽs iſti principes declinãtes (ſiue inobediẽtes): ambulantes fraudulẽter (ſiue peruerſe.) Aes & ferrũ, uniuerſi corrupti ſunt: defecit ſufflatorium in igne (quem ſignificantius Græci φυσητῆρα appellant): conſumptũ eſt plumbum, fruſtra conflauit conflator ſiue argentarius. Malitię enim eorũ nõ ſunt conſumptæ: argentũ reprobũ uocate eos, quia dominus proiecit illos.

CAP. VII.

VErbum g quod factũ eſt à domino ad Hieremiã, dicens: Sta in porta domus domini: & prædica (uel lege) ibi uerbũ iſtud, & dic: Audite uerbũ domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis dominum.

CAP. VII.

VErbum quod, &c.*] Hoc in editione Lxx. non habetur, ſed de Theodotione ex Hebraico additũ eſt. Imperatur autẽ prophetæ ut ſtet in porta domini, per quã ad adorãdũ dñm ingredit̃ ꝓpl'i multitudo, ut per hanc occaſionẽ poſsint audire quæ dñs pręcipit. Per quod intelligimus duritiã populi Iudæorũ, quod quaſi mendaces atque ueſanos habuerint prophetas, dum per occaſionẽ & celebritatem loci audire cogũtur

A uerba dñi: & nõ propter hoc, quod uerba ſint domini. a ¶ *Hæc dicit dominus exercituũ, etc.*] Clementiſsimus medicus omni uulneratos cupit ſanare medicamine. Quãdo aũt dicit: Bona facite ſiue corrigite uias ueſtras, oſtẽdit eas eſſe peruerſas, & nihil in ſe habere boni. Et quia naturale eſt, ut unuſquiſq; natale diligat ſolũ, & nihil dulcius habeat patria: pollicetur præmia obedientibꝰ. Habitabo, inquit, uobiſcũ, ut ſecuros de habitatiõe uos faciam: ſiue uoſipſos, iuxta Symmachum, firma habitatiõe fundabo, qui ait: Et cõfirmabo uos ĩ loco iſto. b ¶ *Nolite confidere, etc.*] Hoc quod Lxx. in huius capituli addidere principio: In uerbis mendacij, quæ uobis omnino non proderunt: in Hebraico nõ habet̃. Pręcepit aũt & tunc populo Iudæorum, & hodie nobis, qui uidemur in eccleſia conſtituti, ne fiduciã habeamus in ædificiorũ ſplendore, auratiſq; laquearibꝰ & ueſtitis parietib. mar- B morũ cruſtis. Et dicamus: Templũ dñi, tẽplũ dñi, templũ dñi eſt. Illud eñ tẽplũ dñi eſt, in quo habitat uera fides, ſancta cõuerſatio, omniũq́; uirtutum chorus. Deniq; infert: Si rectas feceritis uias ueſtras: & cogitatio ueſtra nõ abierit poſt errorẽ, & ſecuti fueritis iuſtitiam, et malum non feceritis, neq; effuderitis ſanguinẽ innocẽtem: ſimplices quoſq; nõ ſcãdalizãtes: & poſt deos alienos nõ ambulaueritis peruerſa adorãtes dogmata, quę de ueſtro corde ſimulaſtis in malũ uobiſmetipſis. Vel habitabo uobiſcũ in loco iſto, quẽ uocatis tẽplũ dei: & in terrã quã dedi patribus ueſtris, apoſtolis ſcilicet & apoſtolicis uiris. Vel certe firma ſtatione habitare uos faciã à principio uſq; ad finem. Poteſt hoc & illis uirginibus conuenire, quæ iactant pudicitiam, & impudenti uultu pręferunt caſtitatem, cum aliud habeat conſcientia, & neſciunt illã de- 1.Cor.7.f finitionẽ apoſtoli uirginalẽ: Vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. Quid eñ prodeſt corporis pudicitia animo cõſtuprato, ſi cæteras uirtutes quas ꝓpheticus ſermo deſcripſit, non habuerit? c ¶ *Ecce uos confid. etc.*] Fruſtra eos in templo habere fiduciã, ſequentia peccata demõſtrant. Quid enim prodeſt audacter ingredi limẽ domus dei, erecta ſtare ceruice: & non ſolũ cor, ſed & manus habere pollutas, furto, homicidio, adulterio, periurio, ſacrilegio, & cultu eorũ deorũ quos neſcias? Hæc ſpiritualiter accidere in eccleſia nemo dubitat, quãdo pręſentis temporis conſiderantes felicitatẽ, ſua peccata nõ reputant: & latere arbitrant̃ deũ, quia ſtatim uindicta nõ ſe- C quitur, quin potius in tantã prorumpũt amentiã, ut liberatos ſe putẽt: quia poſt mala opera etiã à cultu dñi receſſerũt. d ¶ *Nunquid ſpelunca latronũ, etc.*] De hoc loco in euangelio aſſumptũ puto: Scriptũ eſt: Domꝰ patris Matt.21.b mei, domꝰ orationis uocabit̃: uos aũt feciſtis illam ſpeluncã latronũ. Siue, ut in alio euangelio ſcriptũ eſt, Ioan.2.c domũ negociatiõis. Eccleſia Dei uertit̃ in ſpeluncã latronũ, qñ furta, homicidia, adulteria, ſacrilegia, ꝑiuria, hæreſeos adinuẽtio, & omnia in ea ſcelera uerſant̃, quando auaritię facib. prĩcipes inardeſcunt: & regũ quõdam opes, uile aut certe nõ uile palliolũ poſſidet. Vnde infert: Ego, ego ſũ, ego uidi, dicit Dñs. Oculi mei cõtemplati ſunt, quod uos putatis occultũ: tenebrę theſaurorũ, meã non fugiũt conſcientiam. Qui cum diues eſſet, pauper pro nobis fa- 2.Cor.8.b ctus eſt: nũc in noſtris diuitijs erubeſcit, et di- Luc.6.d cit: Vę uobis diuitib. D qui habetis conſolationem ueſtrã. e ¶ *Ite ad locũ meũ in Silo, &c.*] Ex præteritis docet præſentia, & dicentibus: Templũ dñi, templũ dñi, tẽplũ dñi eſt, et precioſę domꝰ fulgore gaudentibus, Silo ubi primũ fuit tabernaculũ dei, recordat̃ hiſtoriæ, de qua in pſalmo ſcriptũ eſt: Et repulit tabernaculum Silo. Vt quomodo ille locus Pſal.77.d in ruinas cineresq; collapſus eſt: ita & templum corru- 1.Reg.4. at, cum ſimilium habitatio fuerit peccatorum. Sicut igitur Silo templi exemplum eſt, ita templum nobis, quando tempus aduenerit illius teſtimonij: Putas ue- Luc.18.b niens filius hominis, inueniet fidem ſuꝑ terrã? f ¶ *Et nunc, etc. mane conſurgens, etc.*] Hoc quod poſuimus, mane conſurgens & loquens: in Septuaginta non habetur. Mane autem conſurget deus: non quo aliquod ei tempus abſque diluculo ſit, ſed quo poſt noctis quietem uiribus corporis inſtauratis anima hominum uegetior ſit: & nequaquam uoluptatibus occupata, cibiq́; deſiderio audire & facere ualeat quę dicuntur. Vnde & illud in pſalmo legimus: Mane exaudies uocem Pſal.5.a meam: mane aſtabo tibi & uidebo. Et in Eſaia: De no- Eſaiæ 26.b cte ſiue diluculo conſurget ſpiritus meus ad te Deus: quoniam lux præcepta tua ſuper terram. Vnde & filios lucis Paulus glorioſus apoſtolus appellat, & non Eph.5.b noctis neque tenebrarum, nec dormientes, ſicut & cæteri dormiunt, qui Dei mandata non ſentiunt. Quia igitur deus uocauit eos, de nocte conſurgens, ut & eos

dominũ. a Hæc dicit dominus exercituũ deus Iſrael: Bonas facite (ſiue dirigite) uias ueſtras & ſtudia ueſtra (ſiue adinuẽtiones ueſtras:) & habitabo uobiſcũ in loco iſto (ſiue habitare uos faciã ĩ loco iſto.) b Nolite cõfidere in uerbis mẽdacibus, dicẽtes: Tẽplũ dñi, templũ dñi, tẽplũ dñi eſt: qm̃ ſi benedixeritis (ſiue direxeritis) uias ueſtras & ſtudia ueſtra: ſi feceritis iudiciũ inter uirũ & ꝓximũ ſuum. Aduenæ, & pupillo, et uiduæ, nõ feceritis calumniam (ſiue nõ oppreſſeritis eos:) nec ſanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & poſt deos alienos nõ ambulaueritis in malũ uobiſmetipſis. Habitabo uobiſcum (ſiue habitare uos faciam) in iſto loco, in terra quã dedi patribus ueſtris à ſeculo uſq; in ſeculũ. c Ecce uos confiditis uobis in uerbis mendacij (ſiue mendacibus) quæ nõ proderunt uobis. Furari, occidere, adulterare, iurare mẽdaciter, libare Baalim, & ire poſt deos alienos quos ignoratis. Et ueniſtis, et ſtetiſtis corã me in domo hac, in qua inuocatũ eſt nomẽ meum, & dixiſtis: Liberati ſumus (ſiue deſiuimus:) eo quod fecerimus omnes abominationes iſtas. d Nunquid ſpelunca latronũ facta eſt domus iſta (ſiue mea) in qua inuocatum eſt nomen meum in oculis ueſtris? Ego, ego ſum: ego uidi, dicit dominus. e Ite ad locũ meum in Silo, ubi habitauit nomẽ meum à principio: & uidete quę fecerim ei propter malitiam populi mei Iſrael. f Et nũc quia feciſtis omnia opera hæc, dicit dominus: & loquutus ſum ad uos mane conſurgens & loquens, & nõ audiſtis: & uocaui uos & non reſpondiſtis: faciam domui huic in qua inuocatum eſt nomen meum: & in qua uos habetis fiduciã, & loco quem dedi uobis & patribꝰ ueſtris: ſicut feci Silo:

& proijciã uos à facie mea, ſicut proieci omnes fratres ueſtros, uniuerſum ſemẽ Ephraim. [a] Tu ergo noli orare pro populo hoc: nec aſſumas pro eis laudem & orationẽ (ſiue, nec roges ut miſericordiã cõſequant.) Et nõ obſiſtas mihi, quia nõ exaudiã te. [b] Nónne uides qd iſti faciant in ciuitatibus Iuda et in plateis Hieruſalẽ? filij colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignẽ: et mulieres conſpergũt adipẽ, ut faciant placentas (ſiue chauonas) reginæ (ſiue militiæ cœli,) & libent dijs alienis, & me ad iracundiã prouocẽt. Nũquid me ad iracundiã prouocãt, dicit dñs? Nónne ſemetipſos in cõfuſionem uultus ſui? [c] Ideo hęc dicit dominus deus: Ecce furor meꝰ & indignatio mea conflata eſt (ſiue ſtillauit) ſuper locũ iſtum, ſuper uiros, & ſuper iumẽta, & ſuper lignũ regionis, & ſuper fruges terræ: & ſuccendet, & nõ extinguet. [d] Hęc dicit dominus exercituũ, deus Iſrael: Holocauſtomata ueſtra addite uictimis ueſtris, & comedite carnes. Quia nõ ſum locutus cum patribus ueſtris: & nõ præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de uerbo holocauſtomatũ & uictimarũ. Sed hoc uerbũ pręcepi eis, dicẽs: Audite uocẽ meã, & ero uobis deꝰ: et uos eritis mihi populꝰ, & ambulate in omni uia quã mãdaui uobis, ut bene ſit uobis. [e] Et nõ audierũt, nec inclinauerũt aurem ſuam: ſed abierunt in uoluntatibus (ſiue deſiderijs,) & prauitate cordis ſui mali: factiq; ſunt retrorſum, & nõ in ante, à die qua egreſsi ſunt patres eorũ de terra Aegypti, uſq; ad diem hanc. [f] Et miſi ad uos omnes ſeruos meos prophetas per diẽ, conſurgẽs diluculo et mittens. Et non audierunt me, nec inclinauerũt aurẽ ſuam, ſed indurauerunt ceruicem ſuam: & peius operati ſunt, quàm

A de tenebris liberaret, cõminatur eis ſimilia ſe eſſe facturum tẽplo in Hieroſolymis, quę fecit loco Silo, ubi primum fuit tabernaculum: ut peccata ſimilia pari ſententia feriantur. (1.Reg.3.& 4) Et quomodo proiecit dñs ſemẽ Ephraim, id eſt, decem tribus quæ uocabant Iſraelꝰ, & habebant principes, propter Hieroboã filiũ Nabath de tribu Ephraim, quæ eadẽ appellabatur tribus Ioſeph: ſic etiã Hieruſalem & tribum Iuda cũ Beniamin ſe abiecturũ eſſe teſtat. Abiecit igitur Silo, abiecturus & tẽplum: abiecit decẽ tribus, abiecturus & duas. Quicquid illi populo dicit, intelligamus & de nobis, ſi ſimilia fecerimus. a ¶ *Tu ergo noli errare, &c.*] Ne uideatur rogãs propheta nõ impetrare quod poſtulat: præcipit deus, ne pro populo peccatore, & nullã agente pœnitẽtiam deprecetur. Quod autẽ dicit: Et non reſiſtas mihi: illud oſtẽdit quod ſanctorũ preces Dei iræ poſsint reſiſtere. Vnde & dominus loqui- B tur ad Moyſen: Dimitte me, ut percutiã populum iſtum, & faciã te in gentem magnã. (Exo.32.c) Et in pſalmis legitur: & ſtetit Phinees & placauit, & ceſſauit quaſſatio, & reputatũ eſt ei ad iuſtitiam. (Pſal.105.e) Aarõ quoq; accepto thuribulo, inter ignem arſurumq; populũ medius ſtetit, & Dei ira ceſſauit. (Num.16.g) At ne putemus crudelitatem dei, qui ne rogari quidem ſe permittat, reddit cauſas, cur non exaudiat, dicens: b ¶ *Nonne uides quid iſti faciant in ciuitatibus Iuda, & in plateis* Hieruſalem, &c.] Vis, inquit, audire propheta cur tibi dixerim: Noli orare pro populo hoc? Hæc faciunt quæ ſequuntur: Et intus, & foris, & in plateis, & in exitibus Hieruſalem filij ligna comportant, & patres ſuccendunt ignem: & mulieres conſpergunt adipem cum farina, ut faciant χαυῶνας, quas nos placentas interpretati ſumus, ſiue præparationes, ut omne genus oſtendat ſacrificij reginæ cœli, quam lunam debemus accipere. Vel certe militiæ cœli, ut omnes ſtellas intelligamus. Et poſt hęc libent dijs alienis: non quo ſint, ſed quo ſub nominibus eorum, dæmonibus thura ſuccendant: & me ad iracundiam prouocent iſta facientes: nec intelligunt miſeri, quod iſta contentio non me lædat, quem nunquam ira commutat: ſed ſemetipſos in confuſionem uultus ſui & in ignominiam ſempiternã. Quicquid igitur facimus, non deum lędimus, qui lędi nunquam poteſt: ſed nobis interitũ præparamus, theſaurizantes iram in die iræ. Ideo autem diuerſa officia filiorum patrumq; & matrũ poſuit uel uxorũ: ut nulla C ætas ſit quæ ab impietate diſſenſerit. c ¶ *Ideo hæc dicit dominus deus, etc.*] Qui ſuprà dixerat: Nunquid me ad iracundiam prouocant, quomodo nunc dicit: Ecce furor meꝰ, & indignatio mea ſtillauit ſuper locum iſtum? Et eſt ſenſus: Ego quidẽ naturaliter non iraſcor, ſed illi ita agunt, ut me ad iracũdiam prouocẽt, & meam uidear mutare naturã. Sentiãt igit iratum, quem quantũ in ſe eſt, facere conant. Pulchreq; non ait, effuſus eſt furor meus ſuper locũ iſtum, ſed ſtillauit, ut moderatã pœnã ſignificet. Si aũt in ſtilla furoris tãta duritia ẽ, quid fiet ſi omnis imber fuerit effuſꝰ? Sed & cõflata indignatio ſic intelligi poteſt: ut qđ diu facere noluit, peccatorũ multitudine facere cõpellat. Cũ aũt Deus iratꝰ fuerit, & homines, & ea quę hominũ ſunt, ſimilẽ interitũ ſuſtinebũt. Et ſuccendet, inqt, haud dubiũ qn furor dñi: & nõ extiguet: qa nõ agit populus, p quæ D poſsit extingui. d ¶ *Hæc dicit dominus exercituum, etc.*] Quorũ reprobauit templũ, cõſequẽter reprobat & ſacrificia, & oblique arguit eos, ꝙ nõ ueneratione ſui, ſed epularũ deſiderio immolẽt uictimas. Quod autẽ ait: Non ſum locutus cum patrib. ueſtris: & nõ præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, ſuper uerbo holocauſti & uictimarum: manifeſte intelligitur, quod primum decalogum dederit in tabulis lapideis, ſcriptũ digito dei: (Exo.31.d) & poſt offenſam idololatriæ caputq; uituli, poſtea iuſſerit ſibi magis fieri q̃ dęmonibus: auferens puram religionem mandatorum dei: & cõcedens ſanguinem uictimarum carniumq; deſideriũ. e ¶ *Et non audierunt, &c.*] Me dicente: Audite uocẽ meam, & ero uobis deus, & reliqua: non audierunt, nec inclinauerũt aurẽ ſuam, ſed ſui cordis fecere deſideria: & cõtra Apoſtoli ſententiam, qui præteritorum obliuiſcebatur, & in priora ſe extendebat, fecere contraria: ut pręterita cuperẽt, & futura contemnerẽt. Quodq; dicit: A die qua egreſsi ſunt patres eorum de terra Aegypti uſq; ad diem hanc: omne tempus in medio dicit eos per offenſam dñi tranſegiſſe. Vnde & neceſſaria fuit euangelij gratia, quæ illos non ſuo merito, ſed domini miſericordia conſeruauit. f ¶ *Et miſi ad uos omnes ſeruos meos, &c.*] Iuſta ergo ira domini, quæ conflata eſt, & ſtillauit ſuper populum contemptorem duræq; ceruicis, & uerba Dei audire nolentem. Quomodo autem deus uel de nocte, uel diluculo, &

quàm patres eorũ. [a] Et loqueris ad eos oĩa uerba hæc, & non audient te: & uocabis eos, & nõ reſpondebunt tibi & dices ad eos: Hęc eſt gens quæ non audiuit uocẽ dñi dei ſui, nec recepit diſciplinã. Perijt fides, et ablata eſt de ore eorũ. [b] Tõde capillũ tuũ, et proijce, & ſume in directũ (ſiue ſuper labia) planctũ: quia proiecit dominus, & reliqt generationẽ furoris ſui. [c] Quia fecerũt filij Iuda malũ in cõſpectu meo, dicit dominꝰ: Poſuerũt offendicula ſua in domo, in qua inuocatũ eſt nomẽ meũ, ut pollucrẽt eam. Et ædificauerũt excelſa (ſiue aram) Tophet, quæ eſt in ualle filij Ennom: ut incenderẽt filios ſuos & filias ſuas igne: quæ non præcepi, nec cogitaui in corde meo. [d] Ideo ecce dies ueniẽt, dicit dominus, et non dicet amplius Tophet & uallis filij Ennom, ſed uallis interfectiõis: & ſepelient in Tophet, eo ꝙ nõ ſit locus. Et erit morticinũ populi huius in cibũ uolucribus cœli, & beſtijs terræ, et nõ erit qui abigat. [e] Et quieſcere faciã de urbibus Iuda, & de plateis Hieruſalem uocẽ gaudij, uocẽ lætitiæ, & uocem ſponſi, & uocem ſpõſæ. In deſolationem enim erit terra.

CAP. VIII.

IN [f] tempore illo, ait dominꝰ, eijcient oſſa regis Iuda, & oſſa principum eius, & oſſa ſacerdotum, & oſſa prophetarum, & oſſa eorum qui habitauerunt Hieruſalem de ſepulchris ſuis. Et expandent ea ad ſolem & lunam & ad omnem militiam cœli, quæ dilexerũt, & quibus ſeruierunt: & poſt quę ambulauerũt: & quę quęſierũt, & adorauerũt. Nõ colligent, & nõ ſepelient: in ſterquilinium ſuper faciẽ terræ erũt. Et eligent magis mortem quàm uitam oẽs qui reſidui fuerint de cognatione hac peſsima, in uniuerſis locis quę derelicta ſunt, ad quę eieci

A & in die mittat prophetas, ſuprà diximus. a ¶ *Et loqueris ad eos omnia, &c.*] Ne dubites (inquit) eos induraſſe ceruicẽ, & peiora patribus ſuis operatos. Ecce do locũ pœnitentiæ: nec ideo loquor ut fiant, ſed quia futura ſunt, idcirco prædico: Saltem nunc loquere eis uerbis meis, & tamẽ non audiẽt te: & uocabis eos & nõ reſpõdebũt tibi. Tantæ enim erunt ſuperbiæ, ut cũ uocaueris eos ad audiendũ, nullus reſpõdere dignet. Et dices ad eos: Hæc eſt gẽs quæ non audiuit uocẽ domini dei ſui, nec recepit diſciplinam. Pulchrè ut antè iam dixi, nequaquam populũ ſuum, ſed gẽtẽ uocat. Quod licet & in tẽpore prophetarũ ex parte ſit factũ, & in umbra præceſſerit, & in imagine: tamẽ pleniꝰ complectur in Chriſto, quando noluerunt recipere diſciplinã, & uocẽ ſui dñi cõtempſerũt. Vnde eleganter infertur: Perijt fides, quæ proprie Chriſtianorũ eſt: & ablata eſt de ore eorũ: omnis uide- B licet filij dei, fideiq; cõfeſsio. b ¶ *Tonde capillum tuũ, & proijce, & ſume in directũ ſiue per labi. &c.*] (Iob 1.d) Et Iob audita filiorum & filiarũ morte, capillos legimus totõdiſſe: & apud ueteres hæc erat omniũ cõſuetudo lugentiũ, tondere cæſariem. At nunc econtrario comã dimittere, luctus indicium eſt. Omnis autem planctus & lamẽtatio prophetalis idcirco aſſumitur, quia proiecit Dominus, & reliquit generationem furoris ſui. Haud dubium quin populum ſignificet Iudæorum. Et proprie hoc ad Chriſti tempora referendum, quando perijt fides, & ablata eſt de ore populi dominum blaſphemantis. c ¶ *Quia fecerunt filij Iuda malum in conſpectu meo, dicit dominus: Poſuerunt offendicula ſua in domo, in qua inuocatum eſt nomen meum, & cætera.*] Quod in templo dei filij Iuda ſtatuam Baal poſuerint, in Ezechielis principio diſcimus. Excelſa autem quæ Hebraicè appellantur בָּמוֹת ſiue arã, Tophet, quæ eſt in ualle filiorum Ennom, illum locum ſignificat, qui Siloe fontibꝰ irrigatur, & eſt amœnus atq; nemoroſus, hodieq; hortorum præbet delitias. Hic autem gentilitatis error omnes prouincias occupauit, ut ad capita fontium lucoſq; amœniſsimos, uictimas immolarent, & omnis prauæ ſuperſtitionis religio ſeruaretur. (תֹּפֶת) Tophet lingua Hebræa interpretatur, latitudo: ſcriptũ fertur in libro Ioſue filij Nun, de hoc loco qui eſt in ualle filiorum Ennom, & Hebraice dicitur גֵּיא הִנֹּם : גֵּיא quippe φάραγγα, hoc eſt, uallem: & הִנֹּם uel hominis nomen, uel gratiã ſonat. Traduntq; Hebræi ex hoc loco appel- B latã gehennã: ꝙ ſcilicet omnis populus Iudęorũ ibi perierit, offendens deum. In quo loco etiam filios ſuos in igne idolis conſecrarint, ſiue holocauſtum obtulerint: (4.Reg.17.c) quę non præceperint eis, nec ulla legis iuſſerit ſanctione. Quod ſi Iepte obtulit filiã ſuã uirginẽ deo, nõ ſacrificiũ placet, ſed animus offerẽtis. (Iudic.11.f) Neque enim ſi canis, aut aſinus, aut immundum quodlibet animal primũ occurriſſet patri à cæde hoſtium reuertenti, deo illud offerre debuerat. d ¶ *Ideo ecce dies uenient, dicit dominus, &c.*] Tẽpus obſidionis ſignificat, quod ab anno nono Sedechię regis uſq; ad annũ undecimũ perpeſſi ſunt: (4.Reg.25.a) & quod nequaq̃ uocetur uallis ipſa gehẽnom, hoc eſt, uallis Ennom, ſiue filiorũ Ennom: ſed ob interfectionẽ plurimorũ, uallis occiſionis. Tanta aũt cædes erit, ut in loco prius religionis, ſepulchra ſint innumerabilia: & quos ſepelire non potuerint, D lacerẽtur ab auibus, & à beſtijs deuorent. Nulluſq; ſit qui abigat, ſimilia metuens, & humãdi uictus officijs. Manifeſta tranſcurrimus: ut ſicubi locus fuerit, in obſcuris moremur. Ipſius enim libri magnitudo, faſtidiũ poteſt facere legẽtibus, quanto magis ſi à nobis latius diſſerat? e ¶ *Et quieſcere, &c.*] Cũ locus idololatriæ uerſus fuerit in ſepulchra: ut ubi deum offenderant, ibi eorum inhumata iaceãt cadauera: de urbe quondam Hieruſalem, & de cæteris urbibus, quæ ſub illius ditione erant, auferetur omnis lætitia: & mœrore gemituq; & deſolatione omnia complebuntur. CAP. VIII.

IN *tempore illo, &c.*] Omnia quæ ꝓphetalis ſermo deſcribit, noſtro tempore cernimus accidiſſe: non uni Hieruſalẽ quæ iſta eſt perpeſſa à Chaldæis atq; Romanis, ſed uniuerſo orbi: ita ut lachrymæ aruerint, & uniuerſa cõpleta ſint oſsibus mortuorũ. Et quia ſolebant iuxta antiquũ morẽ, aurũ & quędã ornamẽta uel mulierũ uel uirorũ in ſepulchris condere: hæc quoq; frangebat & effodiebat auaritia, ut cœlo & luci proderentur. Et ideo primũ regũ Iuda, & principũ eius, ſacerdotũ quoq; & prophetarũ, & uniuerſi populi, qui fuerant in Hieruſalẽ, oſſa de tumulis proferebantur patentia ſoli & lunæ, & omniũ ſtellarũ aſpectui: ut quibus ſeruierant derelicto deo, eorũ paterent aſpectibus: & conſumpti in ſterquiliniũ & cineres ſoluerent. Si qs aũt de multitudie potuiſſet effugere: ad quęcũq; loca ueniſſet, mor-

eieci eos, dicit dñs exercituũ.[a] Et dices ad eos: Hęc dicit dñs: nũquid qui cadet, nõ reſurget? Et quia auerſus eſt, non reuertet? (ſiue nõ auertetur?)[b] Quare ergo auerſus eſt popul⁹ iſte in Hieruſalē auerſione cõtentioſa? appre henderũt mendaciũ, & noluerũt reuerti.[c] Attēdi & auſcultaui, nemo quod bonũ eſt loquit̃. Null⁹ eſt qui agat pœnitentiã ſuper peccato ſuo, dicēs: quid feci? Oēs conuerſi ſunt ad curſum ſuũ: quaſi equus impetu uadēs ad præliũ.[d] Milu⁹ in cœlo cognouit tempus ſuũ, turtur & hirundo, & ciconia cuſtodierunt tēpus aduētus ſui: populus aũt meus nõ cognouit iudiciũ domini.[e] Quomodo dicitis, ſapiētes ſum⁹ & lex dñi nobiſcũ eſt? Verè mēdaciũ operatus eſt ſtilus mēdax ſcribarũ.[f] Cõfuſi ſunt ſapientes, perterriti & capti ſunt. Verbũ enim dñi proiecerũt, & ſapiētia nulla eſt in eis.[g] Propterea dabo mulieres (ſiue uxores) eorũ externis: agros eorum hæredibus: quia à minimo uſq; ad maximum, omnes auaritię ſtudent: à propheta uſq; ad ſacerdotem, cuncti faciunt mendacium (ſiue iniquitatem.) Et ſanabãt contritionē filiæ populi mei ad ignominiã, dicentes: Pax, pax, cum non eſſet pax.[h] Confuſi ſunt, quia abominationē fecerunt? quinimò cõfuſione non ſunt cõfuſi, & erubeſcere neſcierũt.[i] Idcirco cadēt inter ruētes: in tēpore uiſitationis ſuæ corruēt, dicit dñs.[k] Cõgregãs cõgregabo eos, dicit dñs: Non eſt uua in uitibus: & non ſunt ficus in ficulnea: foliũ defluxit, & dedi eis quę prętergreſſa ſunt. Quare

A morte præferret uitæ: & remediũ infœlicis animæ putaret interitum. *a* ¶ *Et dices ad eos, &c.*] Poſt tanta mala ad pœnitentiã prouocat eos qui potuerint remanere: ſiue priuſq; ueniant quæ minatus eſt, hortatur ad cõuerſionem, & dat locũ pœnitentiæ. Quod aũt iuxta Hebraicũ ſcriptũ eſt: Et qui auerſus eſt, non auertetur: illud ſignificat, qui à Deo auerſatus eſt: ſi uoluerit ad meliora conuerti, poſsit & dei furorē ad meliora cõuertere, & ueniēti obſiſtere, et plagas precibus euitare. *b* ¶ *Quare ergo, &c.*] Quanto, inquit, magis ego ad pœnitentiã prouocaui, tanto illi plus receſſerunt à me: non tam peccandi ſtudio, q̃ me ſuperandi. Apprehenderunt em̃ fortiter mendacium, uel idola, uel praua quæq;, ueritati iuſticiæq; cõtraria, & noluerunt reuerti. Non dixit: nõ potuerunt, ſed omni ſtudio iniqua ſectati ſunt. *c* ¶ *Attendi & auſcultaui, &c.*] Reuocati ad pœnitentiam, audire

B cõtemnunt: nec ſufficit eis cõtra dñm deliquiſſe, & loquutos eſſe blaſphemiã: ſed omnes inſtar equorũ & feruido curſu ad præliũ ruentium, nõ recogitant ſuper peccato ſuo: nec dicũt, quid feci? Per quæ intelligimus, uel de omni genere humano iſta dici, quod pronum ſit ad

Gen.8.d uitia: uel de tēpore ſaluatoris, qñ omnes declinauerũt,
Pſal.13.a ſimul inutiles facti ſunt: non fuit qui faceret bonũ, nõ
Pſal.11.d fuit uſq; ad unũ. Vnde & ipſe myſtice clamitat: Saluum me fac domine: quoniam defecit ſanctus. Sin autē hæc ita ſe habent, ubi ſunt qui in noſtra dicunt poſitũ eſſe uoluntate, omni carere peccato? Nemo, inquit, quod
Matt.12.c bonũ eſt loquitur: quia etiã pro ocioſo uerbo redditu ri ſunt rationē in die iudicij. *d* ¶ *Miluus in cœlo, &c.*] Pro miluo, quem interpretatus eſt Symmachus, Lxx. & Theodotio, ipſum uerbum Hebraicum poſuere חסירה Aquila, herodiũ. Rurſum pro hirundine, Symmachus cicadam tranſtulit: quæ Hebraicè dicitur סיס Pro eo aũt q̃ nos poſuimus ciconiã, & Aquila & Symmachus ita ut in Hebræo ſcriptum eſt עגור tranſtulerunt: pro quo Lxx. agri paſſeres interpretati ſunt. Vnus aũt atq; idē ſenſ⁹ eſt, q & in Eſaię principio ponit̃: Agnouit bos
Eſa.1.a poſſeſſorē ſuum, & aſinus præſepe dñi ſui: Iſrael autem me nõ cognouit, & populus meus nõ intellexit. Quod etiam paruæ aues ſua norint tēpora: & ſciant qñ ad calida feſtinantes loca, rigorem hyemis debeant declinare: & rurſus ueris principio, ad ſolitas uenire regiones. Cœlum autē hic pro aere qui ſuprà eſt, debemus accipere. *e* ¶ *Quomodo dicitis, &c.*] Ad ſcribas loquitur & phariſæos, qui legis iactant notitiam, & ſcribentes ſcribunt iniquitatem. Quodq; ait: *f* ¶ *Confuſi ſunt ſap. etc.*]

Non quò ſapientes ſint qui iſta faciũt, ſed ſapientes uocat, ut ſuo iudicio condemnentur: & econtrario ſapientia eorũ conuincatur ſtultitia, dicente Paulo apoſtolo: Qui doces aliũ, teipſum non doces? Et quia uerbũ dñi proiecerũt, ideo nulla ſapientia eſt in eis. Fruſtra igitur iactant legis ſcientiã, qui doctrinã operib. deſtruunt. *g* ¶ *Propterea dabo, &c.*] Receperunt mercedē operum ſuorũ: ut qui uerbum dñi proiecerũt, ipſi abijcerent̃ ab eo. Vxores, inq̃t, eorũ, & poſſeſſiones tradam hoſtibus. Et ne mea crudelis putetur eſſe ſentētia, cauſas auditor agnoſcat: A minimo uſq; ad maximũ, omnes auaritiæ ſtudent. Radix ē em̃ omniũ malorũ auaritia. A propheta uſque ad ſacerdotē, qui alios peccantes prohibere deberent primi ſceleribus ſubiacēt: & cuncti uel iniqua faciũt, dum aliena diripiũt: uel certe mēdacium, ut non ſit ueritas in ore eorũ. Et poſt iſta quaſi boni medici, aliena uulnera uerbis ſanare cupiebãt, qui ipſi erant omniũ flagitiorũ confoſsi uulneribus. Hæc quotidie in noſtro quoq; populo cernimus, dicente beato Paulo apoſtolo: Qui prædicas nõ furandũ, furaris: & reliqua. Qui cũ peccatores & diuites uiderint, ſanare cupiũt cõtritionē filię populi dei, hoc eſt, eccleſiæ: ad ignominiã uel eorũ q decipiunt̃, uel eorũ q alios decipiũt, ut dicãt omni facinore coopertis: pax, pax, cum nulla ſit pax, & bellũ eis immineat peccatorũ. *h* ¶ *Confuſi, &c.*] ἐρωτηματικῶς hoc eſt legendũ, ut ſit ſenſus: Erubuerũt in ſceleribus ſuis: & intellexerũt abominationes quas operati ſunt? Nequaq̃, ſed in tantã erupere amentiã ut nec cõfuſione cuperēt emēdare uitia: nec ſpe uenię ſua ſcelera cõfiteri. *i* ¶ *Idcir. &c.*] Hæc ſunt præmia eorũ q erubeſcere neſcierũt: ut quorũ dignitas erat excelſior populis, ruinis popl̃i miſcerent̃. A minimo em̃ uſq; ad maximũ, oēs auaritiæ ſtudēt: & à ꝓpheta uſq; ad ſacerdotē, cũcti faciũt mēdaciũ. Viſitatiõis aũt tēpus, ꝓpinqua captiuitas eſt. *k* ¶ *Cõg. etc.*] Qđ ſit tēpus uiſitatiõis in quo corruēt delinquētes, manifeſtius docet, dicēs: Congregãs cõgregabo eos. Haud dubiũ qn in Hierl̃ē, ut obſideant̃ à Chaldęis lõgo tpe, & famis ſuſtineãt mala. Cũ, inq̃t, tpa prętereãt, & ęſtati ſuccedat autũnus: & hyeme arborũ cadãt folia: uidebitis cũcta de lõge, & ex his nõ capietis cibos. Nõ eſt em̃ uua in uitib. uobis, q fructus uitiũ nõ ſumitis: & nõ ſunt ficus in ficulnea obſeſſo populo, qui ſuarũ arborũ poma cernit ab hoſtibus deuorari. Folia, inq̃t, defluēt æſtate autũnoq; trãſactis. Dedi em̃ eis quæ præterire cernerēt, & maiori dolore amitterent, rerũ omniũ abũdantiã, quã eis tãgere nõ licebat. ¶ Qua-

C (margin)
Romæ. (margin, beside "Paulo apoſtolo")
1.Tim. (margin, beside "Radix ē em̃ omniũ")
D (margin)
Romæ. (margin, beside "furaris")
Suprà (margin, beside "A minimo em̃")

[a] Quare ſedemus? Cõuenite, & ingrediamur ciuitatem munitam (ſiue ciuitates munitas) & ſileamus ibi (ſiue proijciamur ibi): quia dominus noſter abiecit nos, & potum dedit nobis aquam fellis. Peccauimus enim domino, expectauimus pacē, & non erat bonũ: tēpus medelæ, & ecce formido.[b] A Dan audit⁹ eſt fremit⁹ equorum eius, à uoce hinnituũ pugnatorũ eius (ſiue equitatus) cõmota eſt omnis terra. Et uenerunt & deuorauerunt (ſiue & uenient & deuorabunt) terram & plenitudinem eius, urbem & habitatores eius.[c] Quia ecce ego mittam uobis ſerpētes regulos (ſiue peſsimos): aut (ut Lxx. tranſtulerũt, mortiferos): quib. non eſt incantatio:

HEB. & mordebũt uos, ait dñs.[d] Dolor me⁹ ſup dolorē, in me cor meũ mœrens.	SEP. Et mordebũt uos, ait dñs inſanabiliter, cũ dolore cordis ueſtri deficietis.

[e] Ecce uox clamoris filię populi mei de terra longinqua. [f] Nunquid dñs non eſt in Sion, aut rex eius nõ eſt in ea? [g] Quare ergo me ad iracundiã cõcitauerũt in ſculptilib. ſuis, & in uanitatib. alienis?[h] Tranſijt meſsis, finita eſt æſtas, & nos ſaluati non ſumus.[i] Super cõtritione filiæ populi mei cõtritus ſum et contriſtat⁹, ſtupor obtinuit me. [k] Nunquid reſina nõ eſt in Galaad: aut medicus non eſt ibi? Quare igit̃ nõ eſt obducta cicatrix filię populi mei?

CAP. IX.

QVis[l] dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarũ, & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei?

HEB.[m] Quis dabit me in ſolitudĩe diuerſoriũ uiatorum, & derelinquã populum meũ & recedã ab eis?	SEP. Quis det mihi in ſolitudine manſionem nouiſſimã, ut relinquã populũ meum & recedam ab eis?

[n] Quia omnes adulteri ſunt: cœtus præuaricatorum. Et extenderunt linguã ſuam quaſi arcum mendacij, & non ueritatis:

A *a* ¶ *Quare ſedemus, &c.*] Vox populi reſpõdentis inducitur, & ſua uitia cõfitentis, & cohortantis ſe mutuo, ut ciuitates ingrediantur munitas, ſiue unã ciuitatē Hieruſalem: iam enim cæteræ captæ fuerant. Et ſileamus (inquit) ibi, quia dñs noſter ſilere nos fecit: nõ enim habemus fiduciã deprecãdi: ſiue abijciamur ibi, ſiue proijciamur inſtar ſtercoris. Ipſe potauit nos aqua fellis: qa dulcē in amaritudinē cõuertim⁹ deũ. Et ut tales biberemus aquas, cauſa perſpicua eſt. Peccauimus em̃ dño, & expectauim⁹ pacē, qui nihil boni operis feceramus: putabam⁹ que nobis tempus adeſſe medicinæ, cũ formidine atq; terrore omnia cõplerent̃. Perſonarũ mutatio & maxime in ꝓphetis, difficilē intellectũ facit: quę ſi ſuis locis & cauſis tēporibuſque reddãtur, plana fiēt quæ uidebantur obſcura. *b* ¶ *A Dan auditus eſt, &c.*] Nõ igit̃ ut ſuprà Lxx. trãſtu-
B lerũt, dixit populus: Ingrediamur ciuitates munitas, ſed ciuitatē munitã, ut ſignificet Hieruſalē. Denique & nũc infert: urbē & habitatores eius. Deſcribit̃ aũt à Dan per Phœnicē ueniēs cũ exercitu Nabuchodonoſor, in quo loco fluuius Iordanis oritur: & quæ Lxx. futura, Hebraicũ ꝓ ueritate rei, iam facta commemorat. *c* ¶ *Quia ecce ego, &c.*] Qui ſint illi qui ueniunt à Dan, & quorũ auditus eſt fremitus, & q terram omnem ad ſolitudinē redegerũt, ſub alia figura idem prophetalis ſermo demonſtrat, ſerpentes eos appellans peſsimos, ſiue mortiferos: & ut Aquila tranſtulit, regulos: qui appellantur Hebraicè צפעונים pro quo quid ſibi uoluerit ſecunda eius editio: ut ſpeculatores diceret, non intelligo, niſi fortè ob uerbi ſimilitudinem. Quibus nõ eſt, ait, incantatio. Fruſtra enim ad deum preces fundunt, aduerſus ſerpentem antiquũ colubrum tortuoſum, qui dei præcepta contempſerit. Vtamur hoc loco aduerſus eos qui ſaluatoris eloquia contemnentes, traduntur aduerſarijs poteſtatibus. *d* ¶ *Dolor meus ſuper dolorē, in me cor meum, &c.*] Pro quo ut ſuprà diximus, Lxx. ſuperiori ſententiæ, quę dicta ſunt copularunt, ut ponerent: Et mordebunt uos (ait dominus) inſanabiliter, cum dolore cordis ueſtri deficietis. In Hebraico autem non tam dolor eſt, qui Græcè dicitur ὠδίνη, quàm μειδίαμα: quod nos interpretari poſſumus, rictum oris dolore contracti, & habentem riſus ſi-

C militudinē. ἐμφατικῶς autē hæc ex perſona dei legenda ſunt, plãgentis euerſionē Hieruſalē, & eius miſerias nõ ferentis. *e* ¶ *Ecce uox, &c.*] Fletũ deſcribit & ululatũ urbis Hieruſalē ingreſsis hoſtibus. *f* ¶ *Nunquid dominus, &c.*] Siue, dominus ipſe eſt rex. Aut certe dominus ad patrē: rex refertur ad filiũ: iuxta illud qđ ſub nomĩe Salomonis ſcribit̃: Deus iudiciũ tuũ regi da, & iuſtitiã tuã filio regis. Vt autē uox clamoris ſit in Hieruſalē, & clamor ipſe ueniat de terra longinqua, cauſa manifeſta eſt, q̃ domin⁹ nõ ſit in ea, & rex illius eceſſerit ab illa. *g* ¶ *Quare ergo, &c.*] Receſsit autē, inquit, ab eis domin⁹: quia me qui dominus & rex illorũ eram, idolorũ cultu ad iracundiam ꝓuocarunt. *h* ¶ *Tranſit meſsis, &c.*] Rurſum populus loquitur, qui in Hieruſalem diuturna obſidione concluſus eſt; q̃ mutata ſint tēpora, & anni circulus euolutus ſit: & omnis eorũ ſpes irrita fuerit atque tranſierit. D *i* ¶ *Super contri. &c.*] Reſpõdit deus, q̃ in afflictione Hieruſalē ipſe uideat̃ afflictus, & in humanã ſimilitudinem ſtupore cõteratur. *k* ¶ *Nunquid reſina non eſt, &c.*] Nõ ſolùm in præſenti loco, ſed & in multis alijs teſtimonijs ſcripturarũ inuenimus reſinam Galaad pro pœnitentia poni, atque medicamine: mirariq; nunc deum, quare uulnera Hieruſalem nequaq̃ curata ſint: & necdũ cicatrices obduxerint cutē, eo q̃ non ſint prophetæ, nec ſacerdotes, quorũ debeant curari medicamine.

CAP. IX.

QVis dabit, &c.] Si totus, inquit, uertar in fletum, & nequaq̃ guttæ ſint lachrymarũ, ſed abundantia fluminis: tamen interfectos filiæ populi mei digne flere nõ potero. Tanta enim ſunt mala, ut omnē dolorem ſua uincant magnitudine. Hoc autē tam ex prophetæ quàm ex domini perſona intelligi poteſt. *m* ¶ *Quis dabit me in ſolitudine, &c.*] Melius, inquit, eſt habitare in extrema ſolitudine, quàm inter tanta hominũ ſcelera cõmorari. Vnde & ſaluator in euangelio loque-
batur: Vſquequo ſuſtinebo uos? Et in alio loco ſcriptũ Matt.17.c
eſt: In tempore illo qui intelligit, ſedebit & tacebit: quo- Tren.3.d
niam tempus peſsimũ eſt. *n* ¶ *Quia omnes, &c.*] De ma- Micheæ 2.a
lo ad malum tranſeunt peccatores, quãdo idolũ mutãt idolo, & de peccatis ad peccata trãſcendũt, uel certe de obſidionis malo tranſeunt ad captiuitatē. Et de ſanctis qui-

A quidem dicitur: Ibunt de uirtute in uirtutẽ. De peccato- Pſal.83.b ribus uerò: De malo in malũ egreſsi ſunt. Cauſaq; omnium miſeriarũ, ꝙ non cognouerũt dominũ: cœtuſq; ſit præuaricantiũ, & armantiũ linguã ſuã inſtar extenti arcus in blaſphemiam, cõfortatiq; ſunt in terra, ut mereantur audire: Ter- Gene.3.d ra es & in terrã ibis. *a ¶ Vnuſquiſq; ſe, &c.*] Hoc loco utendũ eſt in tempore perſecutiõis & anguſtiæ: qñ aut rara, aut nulla fi- Michee 7.b des eſt, quando nec fratri nec ꝓximo credendum eſt, & inimici hominis domeſtici eius: quãdo iuxta Matt.10.c euãgeliũ: Tradet̃ pater filium, & filius patrẽ: & diuidẽtur duo in tres, & tres in duo. Quodq; infert: Docuerũt linguã ſuam loqui mẽdaciũ: ſiue didicit lingua eorũ loq mendaciũ: oſtendit cõſuetudinẽ mẽtiendi quodammodo in naturam uerti, ſtudioſeq; eos agere, ut agant iniqua. Quodq; ſequit̃: Habitatio tua in medio doli in dolo: proprie B ad ꝓphetã ſermo dirigitur, ꝙ habitet in medio populi mentientis: ſiue ut Lxx. trãſtulerũt: Vſura ſuper uſurã, & dolus ſuper dolũ: Et ꝙ quotidie augeãt ſcelera, & nequaq; eos prioris facti pœniteat: ſed nouis præterita cumulẽt. Hæc faciẽtes, omni agãt ſtudio, ut neſciãt dominũ qui hæc nõ faciẽda præcepit. *b ¶ Propterea hæc dicit dominus, &c.*] Quotieſcunq; anguſtijs ſubiacemus, mala recipimus à deo, & examinamur perſecutionibus: ut quicquid in nobis adulterinę materię eſt, tribulationũ & miſeriarũ exuratur ardoribus: Argentũ eñ dñi, igne examinatũ, probatũ terræ, purgatũ ſeptuplum. *c ¶ Sagitta uulnerans, &c.*] Omnis hæreticus qui corda uulne- Prou.4.d rat audientiũ, & neſcientiũ ſcriptũ: Omni cuſtodia ſerua cor tuũ: ſagittam poſsidet uulnerantem, & in dolo loquitur. Cumq; ore ſuo pacẽ proximo repromittat, occultè tendit inſidias. Sequentib. autẽ uerſiculis in quibus dicit: Nunquid ſuper his non uiſitabo, dicit dominus: aut in gente huiuſcemodi non ulciſcetur anima mea? crebro in hoc propheta abutit̃, ut cũ ſingula malorũ operũ enumerarit, inferat ſe iuſtè facere quod facit. *d ¶ Super montes, &c.*] Superueniente Babylonio exercitu, & cuncta uaſtante, ſolitudo prouinciæ prophetãtur: quòd planctus in montibus, fletus ſit in deſerto,

ueritatis: confortati ſunt in terra: qa de malo in malũ ingreſsi ſunt: & me nõ cognouerũt, dicit dñs. [a] Vnuſquiſque ſe à ꝓximo ſuo cuſtodiat, & in omni fratre ſuo non habeat fiduciã: qa omnis frater ſupplantatione ſupplantabit, & omnis amicus fraudulẽter incedet, & uir fratrẽ ſuũ deridebit, & ueritatẽ nõ loquent̃. Docuerũt eñ linguã ſuã loqui mendaciũ: (ſiue didicit enim lingua eorũ loqui mendaciũ) ut inique agerent, laborauerunt. (Siue iniquè egerũt, & nõ intermiſerunt ut cõuerterent̃.) Habitatio tua in medio doli, in dolo, (ſiue uſura ſuper uſurã, & dolus in dolo) renuerũt (ſiue noluerũt) ſcire me, dicit dñs. [b] Propterea hæc dicit dñs exercituũ: Ecce ego cõflabo (ſiue igne examinabo) & probabo eos. Quid eñ aliud faciã à facie filiæ populi mei? (ſiue quid faciã à facie malitiæ filiæ populi mei?) [c] Sagitta uulnerãs lingua eorũ, dolũ locuta eſt, in ore ſuo pacẽ cum amico ſuo loquitur, & occultè ponit ei inſidias. Nunquid ſuper his non uiſitabo, dicit dominus: aut in gente huiuſcemodi non ulciſcetur anima mea? [d] Super montes aſſumã (ſiue aſſumite) fletũ & lamentũ, & ſuper ſpecioſa (ſiue ſemitas) deſerti planctum, quoniã incenſa ſunt (ſiue defecerunt) eo quòd non ſit uir (ſiue homo) pertranſiens: & non audierunt uocẽ poſsidentis (ſiue ſubſtantiæ) à uolucre cœli uſq; ad pecora migrauerunt & receſſerunt. [e] Et dabo Hieruſalẽ in aceruos arenæ (ſiue in trãſmigrationem) & in cubilia draconũ, & ciuitates Iuda dabo in deſolationẽ: eo ꝙ nõ ſit habitator. [f] Quis eſt uir ſapiẽs q intelligat hoc, & ad quẽ uerbũ oris dñi fiat ut annunciet iſtud: quare perijt terra & exuſta eſt quaſi deſertũ, eo ꝙ non ſit qui pertranſeat? Et dixit dñs: Quia dereliquerũt legẽ meã quam dedi eis, & non audierunt uocẽ meã, & non ambulauerũt in ea, & abierũt poſt prauitatẽ cordis ſui: & poſt Baalim quos didicerunt à patribus ſuis. [g] Idcirco hæc dicit dominus exercituum deus Iſrael: Ecce ego

ſiue in ſemitis ſolitudinis: ꝙ uniuerſa defecerint atque C ſuccẽſa ſint, & nullus ſit qui per terrã gradiat̃ cæſis omnibus, nihilq; remanſerit, quod ſpirare poſsit & uiuere. Vnde pro poſsidente, Lxx. tranſtulerunt ſubſtantiæ: quę Hebraicè dicitur מִקְנֶה & ſubſtantia hic non pro οὐσίᾳ, hoc eſt, eſſentia accipit̃, ſed ꝓ opib. atq; diuitijs. Quódque infert: A uolucre cœli uſq; ad pec⁹ receſſerũt & abierũt, hoc oſtẽdit quod ſæpe diximus, irã dei uniuerſa ſentire, & nõ ſolum aues aeris, ſed & piſces aquæ deficere. Iuxta Tropologiã, fletus aſſu- Tropol. mit̃ ſup mõtes, & lamẽtatio ſup ſpecioſa deſerti, qñ principes peccãt eccleſiæ, & nihil in ea inuenit̃ ſubſtantiæ dei, nec auditur uox dñi eccleſiã poſsidentis, per ſanctos & apoſtolicos uiros, & à uolucre cœli uſq; ad pecora, ab his uidelicet qui poſſunt in ſublime aſcendere uſq; ad irrationales & ſimpli- D ciores quoſq; qui receſſerunt à conciliabulo dei. *e ¶ Et dabo Hieruſalẽ, &c.*] Cũ eccleſiaſtici uiri & doctores quiq; defecerint, tũc datur Hieruſalẽ in trãſmigrationẽ, ſiue in aceruos arenæ, ut hæreticus in ea ſermo præualeat, & efficiat̃ cubile draconũ, & ciuitates illius redigant̃ in ſolitudinẽ: nec ſit in ea diuini ſermonis habitatio, & ille q dicit: Inhabitabo & inam- Leuit.26 bulabo in eis, & ero 2.Cor.6 deus eorũ. *f ¶ Quis eſt uir ſapiens, &c.*] Interrogat ꝓpheta, ſi quẽ ſapiẽtiũ in Hieruſalem ualeat reperire: & eorũ ad quos fiat ſermo dei, & q poſſunt annũciare dñi uolũtatẽ, & cauſas reddere cur Iudæa redacta ſit in ſolitudinẽ, & omnib. interfectis, null⁹ remãſerit q p eã trãſeat. Et inducit dñm reſpõdẽtẽ, cauſaſq; reddẽtẽ: Quia dereliquerint legẽ eius quã dederat eis, nec audierit uocẽ eius, nec fecerint quę pręcepta ſint, ſed abierit poſt prauitatẽ cordis ſui. Ergo nõ in noſtra uolũtate, ſed in dño cõfidẽdum eſt. Prauũ eñ cor in omnib. Et: De corde noſtro exeũt peſsimæ co- Infra 17 gitatiões. Et poſt Baali (inqt) abierũt, quos didicerũt à Matt.15 patrib. ſuis: Baal idolũ Sidoniorũ eſt, & eſt numeri ſingularis: Baali uerò pl'is numeri. Ergo nec parẽtũ nec maiorũ error ſequẽdus eſt, ſed autoritas ſcripturarũ, & dei docẽtis imperiũ. *g ¶ Idcir. etc.*] Põt & de uicio tpe ꝓphetari, qñ capti ſunt à Chaldęis: & ꝓprie de hoc tpe, quando diſper-

A do diſperſi ſunt in gentibus, quas non nouerant ipſi & patres eorum, & in toto orbe diuiſi, cibatiq; ſunt abſinthio, ſiue neceſsitatibus & anguſtijs. Et acceperunt potum aquã fellis, quod aut malorũ ſignificat magnitudinẽ, & ſempiternũ captiuitatis iugũ. Aut certe per ignorantiã legis dei, pro Chriſto Antichriſtũ ſuſcepturi ſunt. Mittit̃ aũt gladi⁹ poſt eos, ut uſq; ad interitũ cõſumant̃. Vel certe gladi⁹ q eos diuidat, & nõ patiat̃ malũ habere cõſenſum, ut diſpereãt in eo ꝙ mali ſunt. *a ¶ Hæc dicit domin⁹ exercituũ: Contemplamini, &c.*] Pro- 3.Reg.13.b pter futurã captiuitatẽ & euerſionẽ Hieruſalẽ, lamẽtatrices uocari iubet: quæ ſolent in luctu, uoce flebili, & lacertos manibus uerberãtes, ad lacrymas populũ prouocare. Hic eñ mos uſq; hodie ꝑmanet in Iudæa: ut mulieres ſparſis crinibus, nudatiſq; pectorib⁹, uoce modulata omnes ad fletũ cõcitent. Sc aũt iũgit deus cõ- B patiẽtis affectu ſiue ꝓpheta: ut quicquid populus ſuſtinet, ipſum ſuſtinere & ſentire ſe dicat. Quod aũt infert: Quia uox lamẽtationis audita eſt de Siõ: ſtatim ſequit̃ quæ iſta ſit uox. *b ¶ Quomodo uaſtati ſumus & confuſi uehementer, &c.*] Vox iſta eſt lamentantiũ Sion: quomodo uaſtati ſumus, & confuſi uehementer? Statimq; ſibijpſi reſpondent & cauſas ſuæ uaſtationis exponũt dicentes: Quia dereliquimus terrã noſtro uitio atq; peccato, & deiecta ſunt tabernacula noſtra: quæ quaſi prætereuntes quondã poſsidebant. Dicant hoc & in perſecutione quondã credentiũ turbę: qm idcirco uaſtatæ ſunt atq; cõfuſæ, quia dereliquerint terrã dñi & deſeruerint tabernacula ſua. *c ¶ Audite ergo, etc.*] In ſuperiori capitulo dixerat: uocate lamentatrices & ueniant, & ad eas quæ ſapientes ſunt mittite, & properent: Nunc quaſi pręſentibus loquitur, in cõdemnationem ſacerdotũ atq; doctorũ & uirorũ omnium: ut illis ceſſantibus à doctrina, iſtę audiant uerbum domini, & aſſumant ſermones oris eius: doceantq; filias & proximas ſuas planctũ cauſaſq; lachrymarũ: Quia aſcendit, inquit, mors per feneſtras noſtras, ingreſſa eſt domus noſtras: Quod quanq; & ſpiritualiter poſsit intelligi, eo ꝙ p oẽs ſenſus ad animæ interitũ mors introeat peccatorũ: tñ & de Babyloniorũ impetu intelligi poteſt: ꝙ

ego cibabo eos, populũ iſtũ abſinthio (ſiue anguſtijs:) & potũ dabo eis aquã fellis, & diſpergã eos in gentibus, quas non nouerunt ipſi & patres eorũ: et mittã poſt eos gladiũ donec conſumantur. [a] Hæc dicit dominus exercituũ: Contemplamini (ſiue intelligite) & uocate lamentatrices, & ueniant: & ad eas quæ ſapientes ſunt, mittite, & properent (ſiue loquant̃) feſtinent & aſſumant ſuper nos (ſiue ſuper uos) lamentũ, & deducant oculi noſtri (ſiue ueſtri) lacrymas, & palpebræ noſtræ (ſiue ueſtræ) defluãt aquis, quoniã uox lamẽtationis audita eſt de Sion (ſiue in Sion.) [b] Quomodo uaſtati ſumus et cõfuſi uehementer? Quia dereliquimus terrã, quoniã deiecta ſunt (ſiue abiecim⁹) tabernacula noſtra. [c] Audite ergo mulieres uerbũ dñi, & aſſumat auris ueſtra ſermonẽ oris eius: et docete filias ueſtras lamentum, et unaquæq; proximã ſuam planctũ. Quia aſcẽdit mors per feneſtras noſtras: ingreſſa eſt domus noſtras, diſperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis. [d] Loquere: hæc dicit dñs, & cadet morticinũ hominis (ſiue cadauera hominum) quaſi ſtercus ſup faciẽ regionis (ſiue campi) & quaſi fœnum poſt tergũ metentis, & nõ eſt qui colligat. [e] Hæc dicit domin⁹: Non gloriet̃ ſapiẽs in ſapiẽtia ſua, & nõ gloriet̃ fortis in fortitudĩe ſua, & nõ gloriet̃ diues in diuitijs ſuis. Sed in hoc gloriet̃ qui gloriat̃ ſcire (ſiue intelligere) & noſſe me: quia ego ſum dñs qui facio miſericordiã & iudiciũ & iuſtitiã in terra. Hæc enim placent mihi (ſiue quia in iſtis eſt uoluntas mea) dicit dominus. [f] Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & uiſitabo ſuper omnes qui circumciſum habent pręputiũ: ſuper Aegyptũ, & ſuper Iudam, & ſuper Edom, & ſuper filios Ammon, & ſuper Moab, & ſuper omnes qui attonſi ſunt in comam: habitantes in deſerto, quia omnes gentes habent præputiũ. Omnis autem domus Iſrael incircumciſi ſunt corde.

Audi-

tanta ſit fortitudo & uelocitas præliandi, ut non expe- C ctent reſerare fores, ſed per feneſtras & tecta cõſcendãt, ut domos uaſtent Hieruſalẽ. Pereunt autẽ paruuli qui foris ſunt, & egrediũt̃ de Hieruſalẽ: & iuuenes ad quos ſcribit & Ioannes, qui non ingrediunt̃ per artã & angu- Ioan.2.b ſtã uiã quæ ducit ad uitã, ſed ambulant ꝑ plateas de quib: ſcriptũ eſt: Quàm lata & Matt.7.b ſpacioſa uia quæ ducit ad mortẽ. *d ¶ Loquere, &c.*] Verbũ Hebraicũ quod tribus literis ſcribit̃ ד ב ר uocales enim in medio nõ habet: ꝓ cõſequentia & legẽtis arbitrio ſi legatur דָּבָר ſermonẽ ſignificat: ſi דֶּבֶר mortẽ: ſi דַּבֵּר loquere. Vnde & Lxx. & Theodotio iunxerũt illud pręterito capitulo, ut dicerẽt, diſperdẽt paruulos de foris, iuuenes de plateis morte. Aqla uero & Symmach⁹ trãſtulerunt λάλησον, id eſt, loquere: ut imperet deus ꝓphetæ loqui quæ ſequuntur: Hæc dicit dñs, & reliqua. & eſt ſenſus: Cũ aſcẽderit mors per fe- D neſtras noſtras, & ingreſſa fuerit domos Hieruſalẽ, & paruuli iuueneſq; de foris perierint in plateis: tunc erit morticinũ eorũ, ſiue cadauera mortuorũ, quaſi ſterquiliniũ ſuper faciẽ terrę, & quaſi ſtipula quæ poſt tergũ metentiũ dimittit̃, & ut inutilis nõ colligit̃. Per quæ oſtendere uult tantã in Hieruſalẽ & circa urbẽ cædem futurã, ut null⁹ ſit q ſepeliat corruẽtes. *e ¶ Hæc dicit, &c.*] Oĩs hominũ auferẽ ſuperbia, dũ & ſapiẽtia & fortitudo & opes eorũ reputant̃ in nihilũ: & iſta eſt ſola gloriatio, ut ſciat & intelligat ꝙ ipſe ſit dñs, q facit miſericordiã & iudiciũ & iuſtitiã ſup terrã: ꝙ oĩa dei ꝓuidẽtia & iuſtitia gubernent̃, & quę nobis uidet̃ nõ habere rationẽ, iuſtitiæ plena ſint atq; rationis. Hęc eñ ſola placẽt deo, & in his uoluntas illius eſt. Vbi ſunt ergo q dicũt hominẽ proprio regi poſſe arbitrio, & ſic datã liberi arbitrij poteſtatẽ, ut dei miſericordia tollat̃ atq; iuſtitia? Vnde & Apoſtolus aſſumens hoc teſtimoniũ, ponit exẽplũ: Qui gloriat̃, in 2.Cor.10.d dño gloriet̃. *f ¶ Ecce dies, &c.*] Multarũ ex quadã parte gentiũ, & maxime quæ Iudęæ Paleſtinæq; cõfines ſunt, uſq; hodie populi circũcidunt̃, & præcipuè Aegyptij & Idumæi, Ammonitæ, & Moabitæ, & omnis regio Sarracenorũ quæ habitat in ſolitudine, & de quibus dicit̃: ſuper omnes qui attonſi ſunt in comam habitãtes in deſerto,

A ſerto. Non igiť gloriari debet Iuda qui mixtus eſt cum gentibus ſupraſcriptis, eo ꝙ præputiũ non habeat, ſed ex lege dei circumciſus ſit, cum & alij hæc faciant qui legis mandata non ſeruant & ignorant deum Iſrael. Nec prodeſt circũciſio quæ in ſignũ data eſt: niſi mãdata domini cõplcãtur, ſicut & comæ quæ gentẽ ſignificant: nõ robora corporũ & fortitudinem pugnatorũ. Quodq; ſequiť: Omnes gẽtes habẽt pręputiũ: omnis aũt domus Iſrael incircumciſi ſunt corde: Hunc habet ſenſum: Cum præter Aegyptios, Idumæos, Ammonitas, & Moabitas, Hiſmaelitas in ſolitudine cõmorãtes: quorum plerũq; pars circumciſa eſt, oẽs aliæ nationes in toto orbe incircumciſæ ſint carne: oĩs domus Iſrael incircũciſa eſt corde, nõ carne: quę incircũciſio ducit ad mortem. Illa eñ carnis, hæc ſpiritus eſt.

CAPVT X.

AVdite[a] uerbũ qđ locutus eſt dñs ſuper uos domus Iſrael. Hæc dicit dñs iuxta uias gẽtiũ nolite diſcere, & à ſignis cœli nolite metuere, quę timent gentes, qa leges populorũ uanæ ſunt.[b] Quia lignũ de ſaltu pręcidit opus manuũ artificis in aſcia: argẽto & auro decorauit illud, clauis & malleis cõpegit, ut nõ diſſoluať (ſiue non moueať.) In ſimilitudinem palmæ fabricata ſunt, & non loquenť, portata tollenť, quia incedere non ualent. Nolite ergo timere ea, quia nec male facere poſſunt nec bene.[c] Non eſt ſimilis tui dñe: magnus tu: et magnũ nomen tuũ in fortitudine. Quis non timebit te ô rex gentiũ? Tuũ eſt eñ decus inter cũctos ſapiẽtes gentiũ, & in uniuerſis regnis eorũ nullꝰ eſt ſimilis tui. Pariter fatui & ſapiẽtes ꝓbabunť: doctrina uanitatis eorũ lignũ eſt. Argentũ inuolutũ ſiue productũ de Tharſis affertur, & aurũ de Ophaz, opus artificis & manus ærarij. Hyacinthꝰ & purpura indumentũ eorũ: opus artificũ ſiue ſapientiũ uniuerſa hæc. Dñs aũt deus uerus eſt: iſte deus uiuẽs et rex ſempiternus. Ab indignatione eius cõmouebitur terra: et non ſuſtinebũt gentes cõminationem eius.[d] Sic ergo dicetis eis: dij qui cœlos & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his quę ſub cœlo ſunt.[e] Qui facit (ſiue qui fecit) terrã in fortitudine ſua: pręparat orbẽ in ſapientia

CAP. X.

AVdite uerbũ qđ locutus eſt, etc.] Propriè aduerſus eos loquitur qui uenerãtur cœleſtia, & quæ in ſigna
B ſunt poſita annorũ, temporũ, menſiũ, & dierum, ab his æſtimãt regi humanũ genus, & ex cauſis cœleſtiũ terrena moderari. Quodq; ait: Leges ſiue legitima populorũ uanæ ſunt, omnẽ humanã ſapientiã futilẽ eſſe demõſtrat, & nullã habere in ſe utilitatẽ. *b* ¶ *Quia lignũ, &c.*] Deſcriptio idolorũ quæ uenerantur gentes. Lignũ, inquit, de ſaltu præcidit. Materia ergo idolorũ uilis atq; corruptibilis: Opus manuũ artificis. Cum artifex mortalis ſit: mortalia ergo & illa quæ fabricatur. Argento & auro decorauit illud, ut fulgore utriuſq; materiæ decipiat ſimplices. Qui quidem error ad nos uſq; tranſiuit, ut religionẽ in diuitijs arbitremur: Clauis & malleis cõpegit, ut non diſſoluatur: ſiue ut nõ moueatur. Quanta idolorũ potentia, quæ ſtare per ſe nequeunt niſi clauis & malleis compingantur? In ſimilitudinẽ palmæ fabricata, habent pulchritudinẽ metallorũ & picturæ arte decorata ſunt: ſed utilitatem non poſsident qua prębeant aliquos fructus artifici. Et non loquentur. Nihil
Pſal.113.b enim in ſe uitale habent. De quibus ſcriptũ eſt: Os habent & non loquentur: aures habent & non audient. Portata tollentur. Fortior ille qui portat quàm illa quę portantur: imò in illo ſenſus eſt, in hoc figura ſine ſenſu. Nolite ergo timere ea, quia nec bene facere poſſunt, nec malè. Solẽt enim pleriq; gentiliũ dæmones colere, ne noceant, & alios exorare ut præſtẽt beneficia. Vnde & illud Vergilianũ eſt: Nigrã hyemi pecudẽ, zephyris felicibus albam. Quicquid de idolis diximus, ad omnia dogmata quæ ſunt contraria ueritati referri poteſt. Et ipſi enim ingentia pollicenť, & ſimulachrũ uani cultus de ſuo corde confingunt. Iactant grandia, & ad decipiendos ſimplices quoſque, quaſi aureis ſenſibus &
eloquijs argenti ſplendore fulgẽtibus, imperitorũ obſtringunt aciem, & à ſuis inuentoribus ſublimantur: in quibus nulla eſt utilitas, & quorũ cultura propriè gentiũ eſt, & eorũ qui ignorãt deum. C *c* ¶ *Non eſt ſimilis, &c.*] Hæc in Lxx. nõ habentur, ſed de Theodotionis editione in pleriſq; addita ſunt, & cũ iuxta literam uideãtur perſpicua, iuxta Anagogẽ magnã habent difficultatẽ. Nullus enim ſimilis eſt deo uero, eorũ deorũ qui hæretica arte finguną. Omnes timebũt eũ, qa rex gẽtiũ eſt. Principiũ eñ ſapiẽtiæ timor dñi, & de eo ꝓficimus ad charitatẽ uerã. Prou.1 Tuũ eſt, inquit, decus. In ueritate decor, in mendacio turpitudo: quamuis hæretici iuxta ſapiẽtiã mundi quæ deſtruetur, ſibi ſapiẽtes eſſe uideantur: tamen in omnibꝰ regnis quibus lacerãt eccleſiã, nullus eſt ſimilis tui, dicẽte ſermone diuino: Perdã ſapientiã 1.Cor.1 ſapientũ, & prudentiã prudentiũ reprobabo. Simul ſapientes & fatui ſunt. D Doctrina eorũ pro qualitate ingenij uel uilis eſt, & ligno cõparať, uel ſimilis argẽto ꝓpter eloquij uenuſtatẽ. Affertur de Tharſis. Tharſis uel regio Indiæ eſt, ut uult Ioſephus, uel certe omne pelagꝰ Tharſis appellať, & cœli habet ſimilitudinẽ, & tñ inuoluta eſt uerborũ artificio ſiue ꝓducta. Si eñ uoluerit decipere, non poterit. Et aurũ de Ophaz. Septẽ nominibus apud Hebræos appellať aurũ, quorũ unũ אופז diciť, qđ nos dicere poſſumus obrizũ, ut ſplendeat in ſuperficie idolorũ, quod intrinſecus lignũ eſt uiliſq; materia. Hyacintho operiunť & purpura, ut ſuperficie ſui oculos decipiãt dum cœlorũ ſibi colorẽ & regna cœleſtia pollicentur: & tñ opera ſapientũ ſunt uniuerſa hæc, qui in ſeculo ſapiẽtes putanť, cæterũ apud deũ ſtulti ſunt. Dñs aũt deus noſter, deus uerus eſt: illa ergo uniuerſa mẽdacia. Et ipſe deus uiuens: igiť illa mortua quæ fingunť. Et ille rex ſempiternus. Hæreticorũ umbræ ad tempus præualent, ſed lõgo tẽpore corrũpunť. Ab indignatione eius cõmouebiť terra: hi qui terrena habẽt opera, & terrena ſimulacra cõfingũt. Et nõ ſuſtinebũt gẽtes: nequaq; populus dñi ſed gentiũ multitudo, quæ dei cõminationẽ ferre nõ præualẽt. *d* ¶ *Si ergo, &c.*] Falſis dijs & qui artificioſe cõpoſiti ſunt, iſta dicẽda ſunt. Illi enim nec cœlos fecerũt nec terrã. Qui cooperatores ſunt Chriſti, dij uocanť, & dñi per doctrinã eccleſiaſticã, magna ex parte fabricãt domũ. *e* ¶ *Qui facit, &c.*] Qui facit terram in fortitudine ſua, deus pater eſt. Facit autẽ in fortitudine 1.Cor.1 ſua dño ſaluatore. Chriſtus enim dei uirtus & dei ſa- Pſal.32 pientia, qui ipſe eſt & prudentia, in quo extendit cœlũ. Ipſe enim dixit & facta ſunt: ipſe mãdauit & creata ſunt: loquẽs ad filiũ: Faciamus hominẽ ad imaginẽ & ſimili- Gen.1 tudinẽ noſtrã. Ad uocem ſuam dat multitudinẽ aquarum

pientia ſua, & in prudentia ſua extendit cœlos. Ad uocẽ ſuam dat multitudinẽ aquarũ in cœlo, & eleuat (ſiue educit) nebulas ab extremis terræ: fulgura in pluuiam fecit, & educit uentũ (ſiue uẽtos) de theſauris ſuis. Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia ſua, confuſus eſt omnis artifex in ſculptili: quoniam falſum eſt quod cõflauit, & non eſt ſpiritus in eis: uana ſunt, & opus riſu dignum: in tempore uiſitationis ſuæ peribunt. Non eſt his ſimilis pars Iacob. Qui eñ formauit omnia, ipſe eſt, & Iſrael uirga hæreditatis eius, Dominus exercituum nomẽ eſt illi.

HEB.	SEP.
[a]Congrega de terra cõfuſionẽ tuã q̃ habitas in obſidiõe, qa hęc dicit dñs: Ecce ego lõge proijciã habitatores terrę in hac uice, et tribulabo eos ut inueniãtur. [b] Vę mihi ſup cõtritione mea peſsima plaga mea.	Cõgregauit de foris ſubſtantiam ſuam quæ habitat in munitione. Quia hęc dicit dñs: Ecce ego ſupplãtabo habitatores terræ huius, & tribulabo eos ut inueniant. Vę ſup cõtritione tua, peſsima plaga tua.

[c]Ego aũt dixi: planè hæc infirmitas mea eſt (ſiue uulnus meũ) & portabo illã (ſiue apprehẽdit me.)[d] Tabernaculũ meũ uaſtatũ eſt, oẽs funiculi mei diſrupti ſunt (ſiue omnes pelles meę cõſciſſæ ſunt): filij mei exierũt à me (ſiue oues meę) & nõ ſunt: nõ eſt qui extẽdat ultrà tẽtoriũ meũ (ſiue nõ eſt locus ultrà tabernaculo meo): et qui erigat pelles meas.[e] Quia ſtulte egerunt paſtores, & dñm nõ quæſierũt: ꝓpterea nõ intellexerũt, & oĩs grex eorũ diſperſus eſt.[f] Vox auditiõis, ecce uenit, et cõmotio ma gna

A rum in cœlo. Omnis enim doctrina domini de cœleſti
Pſal.67.b bus fluit, dicente Dauid: Pluuiam uoluntariã ſegragabis deus hæreditati tuæ & infirmata eſt: tu uerò perfeci
Eſa.5.b ſti eam. Et eleuat ſiue educit nebulas ab extremis terrę. Nebulæ ſiue nubes quibus mandauit deus, ne plueręt ſuper Iſrael imbrem, educuntur ab extremitatibus terræ, quarum una nebula lo-
1.Cor.4.b quebatur: Puto eñ nos Deus apoſtolos oſtendit nouiſsimos tanquam morti deſtinatos: quia ſpectaculum facti ſumus huic mundo, & angelis & hominibus. Fulgura in pluuiã fecit. Quũ enim imber de cœlo uenerit doctrinarũ, & arentia hominum corda ſatiarit: tũc coruſcationes inueniẽs, & clara fulgura ſapientiæ. Et educit uẽtos de theſauris ſuis, in quibus ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſcon-
Coloſ.2.a diti. Stultꝰ factus eſt omnis homo à ſcientia. Licet ille Paulus, licet apoſtolꝰ Petrus, licet Moyſes & Abraham ſapiẽtes ſint: ad comparationem dei cuncta eorum ſapiẽ-
B tia in nihilum deputabiť: unde & fatuũ dei ſapientius eſt hominibus. Confuſus eſt omnis artifex in ſculptili, qui de ſuo corde ſimulacra confinxit: Falſumq; eſt quod conflauit. Si autem ſtultus eſt omnis homo à ſciẽtia, ſtultum eſt omne, falſumq; quod fecit. Et non eſt ſpiritus in eis. Notandum quod & in iſto capitulo, uentus & ſpiritus, uno apud Hebræos nomine appellatur רוח Spiritum autem ſanctificationis uocat, qui in hæreticorum mentibus non poteſt inueniri. Vana ſunt & opus riſu dignum. Quis enim non rideat, quum hæreticorum ſimulacra perſpexerit? Aut enim ruſtica ſunt quæ dicuntur, & lignum eſt: aut pulchro ſermone compoſita, & reperitur argentum: aut certe de proprio ſimulata ſenſu, & fruſtra auri imaginem pollicentur. In tempore uiſita-
1.Cor.11.d tionis ſuæ peribunt. Ad tempus ualet hæreſis, ut electi quiq; manifeſti fiant & probati ſint. Quum autem uiſitatio dei uenerit & oculus eius ſtulta perſpexerit, omnia cõticeſcũt. Non eſt ſimilis his pars Iacob, eorũ qui ſupplantauere Iudæos, & quotidie deſtruũt hęreticos. Pars autem ſanctorũ deus eſt: de quo propheta dicit:
Pſal.72.d Pars mea dominus. Qui eñ formauit omnia, ipſe eſt: Qui fecit oĩa atq; plaſmauit, tam in animo quàm in corpore. Et Iſrael uirga hæreditatis eius eſt. Omnis qui directus in deo eſt, uel ſenſu cernit deum, ſceptrũ eſt hæreditatis eius. Cuius nomen dñs omnipotens eſt, ſiue uirtutum: hoc enim ſonat dñs exercituum: quod in Hebraico ſcriptum eſt, dominus ſabaoth. *a* ¶ *Congrega de, &c.*] Pręcipitur Hieruſalẽ, ut quicquid habet foris ſubſtantiæ, in urbẽ munitiſsimam cõgreget, & longæ obſi- C dioni paret alimẽta. Se eñ nequaquã ut prius de futuro & longo tempore comminari: ſed iam de uicina captiuitate, quæ iam iamq; uentura ſit. Cõgrega (inquit) & de foris & de terra: hoc eſt ex agris, ſubſtãtiam tuam ſiue cõfuſionẽ: Quicquid eñ habes, confuſiõe dignũ eſt: quæ licet præpares, hęc ſuper his dñi dicta cognoſce. Ecce ego in hac uice in iſto tempore, proijciam ſiue inſtar fundæ iaciã lõge habitatores terræ huius. Pro quo Lxx. interpretati ſunt, ſupplãtabo & cadere faciam. Pro quo uerbo Hebraico קולע Aquila & Symmachus interpretati ſunt σφενδονήσω. Et eſt ſenſus: Inſtar fundæ cũ omni impetu abijciam, & ſic eos obſideri faciam: ſicq; tribulabo & coanguſtabo, ut omnes in urbe reperiãtur, & effugere nequeant malum. *b* ¶ *Væ mihi, &c.*] Iuxta Hebraicũ, ipſa Hieruſalẽ loquitur, qđ uehementer afflicta ſit & plagã ſuſtineat inſanabilẽ. Iuxta Lxx. ue- D rò ꝓpheta loquiť ad Hieruſalẽ, & plangit eã ſuper contritione & plaga ſui. *c* ¶ *Ego, &c.*] Ipſa loquiť Hieruſalẽ: quicquid patior, mea culpa patior: intelligo uulnus meũ quod apprehendit me, ſiue iram dñi ſuſtinebo, quoniam peccaui ei. *d* ¶ *Tabernaculum, &c.*] Subuerſionẽ urbis ſuæ tam facilem plangit Hieruſalem, ut nequaq; muros & mœnia oĩa funditus eruta, ſed tabernaculi atq; tentorij ablationem putes. Tabernaculum, inquit, hoc eſt habitatio mea, repente ſublata eſt: Omnes funiculi mei diſrupti ſunt. Seruat tabernaculi metaphoram, ſiue omnes pelles meę conſciſſæ ſunt. Filij mei exierunt à me, ſiue pecora mea: quod à Lxx. additum, non ſtat iuxta hiſtoriam. In longa enim obſidione quomodo oues & pecora auferri poterant de Hieruſalẽ, quæ etiam ſi fuiſſent, fames conſumpſerat? Et non (inquit) ſubſiſtunt, ſiue nõ ſunt. Neq; enim tranſlati ſunt in Chaldæam, ſed magna pars eorũ interfecta penituſq; deleta eſt. Non eſt qui extendat ultrà tentorium meum, nõ eſt qui me inſtauret; & murorum meorum faciat fundamenta, qui ad ſolum uſque proſtrati ſunt. *e* ¶ *Quia ſtulte, &c.*] Per translationem paſtorum atque ouium, principum culpa & diſperſio populi deſcribitur: Quia enim principes ſtultè egerunt, nec quæſierunt dominum quem toto debuerant corde perquirere: idcirco & mala uenientia non uiderunt, ſiue non intellexerunt dominum, & omnis multitudo Hieruſalem huc illucq; diſperſa eſt. *f* ¶ *Vox, &c.*] Et ut Symmachus interpretatus eſt, ſirenarum: pro quo in Hebraico תנים poſitum eſt.

A eſt. Verba prophetæ: Ecce (inquit) ſonitus & fremitus Babylonij uenientis auditur, magnaq; cōmotio ſiue terræmotus de terra Aquilonis: ut omnes urbes Iudeæ habitatoribus interfectis redigat in ſolitudinem, & faciat pro hominib. dracones habitare, & cūcta animātia uenenata, ſiue ſtruthiones: quod & ipſum animal ſolitudinis familiare eſt, & in deſertis naſcit̃ ac nutritur. Aut certe ſirenas, mōſtra quædam & dæmonū phantaſmata poſſum⁹ intelligere. Hęc oīa quę & præteritus & præſens ſermo deſcripſit, ad perſequutiōis eccleſię referamus tēpora, quādo tabernacula dñi ſubuertuntur, & omnis habitatio eccleſię redigit̃ in ſolitudinē. Et ut iſta uniuerſa ueniant, culpa paſtorū eſt: qui ſtultè egerunt & dominū non quæſierunt, nec intellexerunt eum: & idcirco grex oīs diſperſus eſt. a ¶ *Scio domine quia non eſt, &c.*] Erubeſcāt noui prædicatores, q̃ aiunt, unumquenq; ſuo arbitrio regi: quū
B & hic ꝓpheta dicat: Non eſt hominis uia eius. Et Dauid in lyri
Pſal. 36. d co canat carmine: A domino greſſus hominis dirigent̃, & uiā eius uolet nimis. Siue hic ſenſus eſt: Quod à Babylonijs ſuſtinemus, non eſt eorum fortitudinis: ſed noſtri meriti & indignationis tuæ. b ¶ *Corripe me domine, &c.*]
Pſal. 6. Hunc locū & in pſalmo legimus: Dñe, ne in furore tuo
& 37 arguas me, neq; in ira tua corripias me. Et eſt ſēſus: Meremur quidem omnia quæ ſuſtinemus, & multo meremur maiora quàm patimur. Veruntamē hoc obſecro, ut quaſi pater me corripias, non quaſi aduerſarius, ut me emendes quaſi filium, & nō punias quaſi inimicū.
Heb. 12. d Caſtigas enim omnē filium quem recipis, & per omnē dolorē ac flagellum emendas Hieruſalem. Hoſtes autē qui nō nouerūt te, & prouinciæ ſiue regiones, quæ non inuocauerunt nomen tuū, nequaquā tuum debēt ſentire iudiciū, ſed indignationem. Tradidiſti enim nos ut emendaremur. Illi autem aggrauauerunt iugū ſuū: Seni non pepercerunt, & paruulos afflixerunt, comederunt nos & penitus deuorauerūt, & in tantā ſolitudinē redegerunt Hieruſalem, ut & publicarū & priuatarū ædium omnia diſſiparent, & populum tuū interficerēt.

gna de terra Aquilōis, ut ponat ciuitates Iuda in ſolitudinem, & habitaculū draconū (ſiue cubile ſtruthionum.) a Scio dñe qa non eſt hominis uia eius: nec uiri eſt ut ambulet et dirigat greſſus ſuos. b Corripe me dñe, uerumtñ in iudicio & nō in furore tuo, ne fortè ad nihilū redigas me. Effunde indignationē tuā ſuper gētes, quæ non cognouerūt te, & ſuper ꝓuincias (ſiue generationes) quæ nomē tuū nō inuocauerūt, quia deuorauerūt Iacob et locū eius cōſumpſerūt, et decus eius (uel paſcua) diſſipauerūt (ſiue ad ſolitudinem redegerunt.)

CAP. XI.

VErbū c quod factum eſt ad Hieremiā à domino dicens: Audite uerba pacti (ſiue teſtamēti) huius, & loquimini ad uiros Iuda & habitatores Hieruſalē, & dices ad eos: Hæc dicit dñs deus Iſrael: d Maledictus uir q̃ nō audierit uerba pacti huius, quod præcepi patrib. ueſtris, in die qua eduxi eos de terra Ægypti de fornace ferrea, dicēs, Audite uocē meā, & facite oīa quę præcipio uobis, & eritis mihi in populū, et ego ero uobis in dnm. e Vt ſuſcitē iuramentū quod iuraui patribus ueſtris, daturū me eis terrā fluentē lacte & melle, ſicut eſt dies hęc. f Et reſpondi & dixi: Amen dñe. g Et dixit dominus ad me, uociferare (uel lege) omnia uerba hęc in ciuitatibus Iuda & foris Hieruſalem, dicens: Audite uerba pacti huius & facite illa. h Quia conteſtās conteſtatus ſum patres ueſtros in die qua eduxi eos de terra Aegypti: uſq; ad diem

CAP. XI.

VErbum quod factum eſt, &c.*] Non quidem eſt poſitū in titulo, ſub quo tempore uel ſub quo rege & quoto anno eius, hæc prophetia facta ſit: ſed intelligimus, uel priori prophetiæ & tempori hęc eſſe iungēda: uel certè poſt aliquod temporis interuallū prioris prophetiæ hunc dñi ad prophetam factū eſſe ſermonem. Notandum eſt aūt quod uerbum בְּרִית Aquila & Symmachus ſemper pactū: Septuaginta & Theodotio teſtamētum, interpretati ſunt. Proprie autem nunc ad C Hieruſalem & ad uiros tribus Iudæ ſermo dirigitur. d ¶ *Maledictus uir, &c.*] Non propter generis priuilegia, non propter circuncisiōnis iniuriam & otium ſabbati, ſed propter obediētiam, & deus efficitur populi Iſrael, & Iſrael populus ei⁹. Et hic quidē quaſi ad ſeruos loquit̃, ut placeant deo. In euangelio uerò dominus ad diſcipulos: Vos, inquit, amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio uobis. Iam nō dicā uos ſeruos, quia ſeruus neſcit quid faciat dñs eius. Vos aūt dixi amicos, qa omnia quæcūq; audiui à patre meo, nota feci uobis. Quūq; amici mei fuerint, de amicis tranſeūt in filios. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Vnde de amicis & filijs præcepit: Eſto te perfecti ſicut & pater ueſter ꝑfectus eſt: ſimilitudinem imperans, nō æqualitatē. Et ibi obedientia mādatorum eſt, hic ſimilitudo dei. Qd' q; ait: in die qua eduxi eos de terra Aegypti de D fornace ferrea: dat nobis intelligentiā qd' camin⁹ & fornax ferrea atq; ſuccēſa, tribulationis & pœnę ſignificet magnitudinē: non aliquem locum pœnæ ferri materia præparatum. e ¶ *Vt ſuſcitem iuramentum, &c.*] Patres uidentur accipere, quando accipiunt filij, & Abrahæ promiſsio completur in poſteris. Terram autem lacte & melle manantē, hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundātia, ut eſt illud: Mella fluant illis, ferat & rubus aſper amomū. Et iterum: Et paſsim riuis currentia uina repreſsit. Aut certe tropologice, terram lacte & melle manentem, Chriſti eccleſiam ſentiamus: in qua paruuli atq; lactentes educamur per fidem, ut poſsimus ſolidum cibum capere. f ¶ *Et reſpondi & dixi, Amen, &c.*] Pro quo Septuaginta, fiat domine (hoc enim amen ſignificat) tranſtulerūt. Dixerat dominus, Iuraui patrib. ueſtris daturum me eis terram lacte & melle manātem, ſicut rebus ipſis hodie comprobatur. Propheta diligens populum ſuum, occupat uocem domini, & cupit uera eſſe & in perpetuū permanere quæ data ſunt. Vnde ait: Vere dñe impleſti quod pollicitus es, ſiue fiat domine: hoc eſt, ſemper maneat qd' dediſti. g ¶ *Et dixit, &c.*] Clementiſsimus deus frequēter futura prædicit, ut tandem durus ad credendum animus molliatur. Prædicit aūt tam in urbe Hieruſalē, quàm foris in agro, ut quorum cōmune diſcrimen eſt, eadem pœnitudo ſit. h ¶ *Quia conteſtans, &c.*] Hucuſque in Septuaginta non habetur. Quòd que ſequitur, Et non fecerunt: ab eis poſitum eſt, ut cum ſuperioris capituli fine ſociatum, in quo ſcriptū eſt: Audite uerba pacti huius, & facite illa, & nō fecerunt. Quid ſit autem

Ioan. 15 (margin, beside "inquit, amici mei eſtis")
Ibidem (margin, beside "Quotquot enim receperunt")
Matth. 5 (margin, beside "Eſto te perfecti")
Virgil. Buc. (margin, beside "Mella fluant illis")
Tropol. (margin, beside "Aut certe tropologice")
Exod. 3 (margin, beside "Dixerat dominus, Iuraui")

diē hanc. Mane conſurgens conteſtatus ſum & dixi: Audite uocem meā, & non audiuerunt, nec inclinauerunt aurē ſuā, ſed abierunt unuſquiſq; in prauitate cordis ſui mali, & induxi ſuper eos omnia uerba pacti huius quod præcepi ut facerent (& nō fecerunt). a Et dixit dominus ad me: Inuēta eſt cōiuratio in uiris Iuda, & in habitatoribus Hieruſalem: reuerſi ſunt ad iniquitates patrū ſuorū priores qui noluerūt audire uerba mea. Et hi ergo abierūt poſt deos alienos, ut ſeruirēt eis. Irritū fecerūt dom⁹ Iſrael & domus Iuda pactū meū quod pepigi cū patrib. eorū. b Quamobrē hæc dicit dñs: Ecce ego induco ſuper eos mala, de quib. exire nō poterūt: & clamabūt ad me, & non exaudiā eos. Et ibūt ciuitates Iuda et habitatores Hieruſalē, & clamabūt ad deos quibus libāt, & nō ſaluabūt eos in tēpore afflictionis eorū. c Secundū eñ numerū ciuitatū tuarū erant dij tui Iuda, et ſecundū numerum uiarū Hieruſalē poſuiſtis aras confuſionis ad libādū Baalim. d Tu ergo noli orare pro populo hoc, & ne aſſumas pro eis laudē & orationē: quia nō exaudiā in tēpore clamoris eorū ad me, in tēpore afflictionis eorū. e Quid eſt quod dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? Nunquid carnes ſanctæ auferēt à te malitias tuas in quibus gloriata es? Oliuam uberē, pulchrā, fructiferam, ſpecioſam uocauit dñs nomen tuū: ad uocem loquelæ grādis exarſit ignis in ea, & combuſta ſunt fruteta eius. f Et dominus exercituum qui plātauit te, loquutus eſt ſuper te malum, pro malis domus Iſrael & domus Iuda quæ fecerūt ſibi ad irritandū me, libātes Baalim. g Tu autem domine

A autem de mane cōſurgere, & dei uerba per prophetas eis frequēter ingerere, & educere eos de Aegypto, & ſæpius admonere & dicere: Audite uocem meam: & illos abijſſe poſt prauitatem cordis ſui, & poſtea eis reddere quæ merentur & accipere, antè iam diximus. a ¶ *Et dixit dominus, &c.*] Pro cōiuratiōe, quā nos iuxta Symmachū interpretati ſumus: Aquila & Lxx. & Theodotio συνδεσμὸν tranſtulerūt, quā nos colligationē poſſum⁹ dicere. Vnde & Athalia quū in tēplo ſibi parari inſidias deprehēdiſſet, eodē uerbo lo=
4. Reg. 11. c quuta eſt: Cōiuratio, cōiuratio. Proprie autē hoc uerbo ſcriptura abutit̃, quādo nō ſubito fortuitoq; peccato, ſed paratis inſidijs & cōiuratione tēditur ad dei ictū, & pari mēte unoq; ſtudio id agunt, ut dei mandata contemnāt. Dicitq; & patres & filios una mēte pariq; ſententia, neglecto deo, idola ueneratos: tam Iſrael uidelicet, q̃ domū Iuda, hoc eſt tam decem tribus quàm
B duas, quarū imperiū erat in Hieruſalē, ut quorū in contemptu dei unū ſtudiū fuit, par ſit in ſuſtinēda captiuitate ſuppliciū. b ¶ *Quamobrem, etc.*] Non exaudit deus in tēpore neceſsitatis & anguſtiæ: quia & illi
1. Reg. 28. d audire uocem dñi noluerunt. Quod & Saul paſſus eſt. Quum enim Philiſtim agmina reformidans, uerbum dñi non meruiſſet accipere: conuerſus eſt ad Pythoniſſam, ut ab idolis diſceret, quod inſtātia orationis ac fletuum à dño debuit extorquere. Per quæ diſcimus, etiā ſi dominus non exaudierit, nequaquam eſſe ceſſandū nec confugiendum ad dęmones, qui cultores ſuos adiuuare non poſſunt: ſed ad domini auxilium, qui cito iratus flectitur, & mutat ſententiā, ſi & hi quibus iratus fuerit, commutent̃. Totum autem quod nūc dicitur, ad tribum Iuda pertinet, & urbem Hieruſalem, quibus in
4. Reg. 21. d ſtat captiuitas. c ¶ *Secundum enim, etc.*] Legamus Regū
2. Par. 33. d & Paralipomenon libros, & inueniemus Iudam & Hieruſalem multo quàm Iſrael peiora feciſſe: ut quot habebant urbes, tot haberent & idolorum ſpecies. Et quot erant in urbe Hieruſalē platcę & uiarum capita: tot haberent aras in confuſionē ſuam, in quibus idolis Baalim uictimas immolarent. d ¶ *Tu ergo, &c.*] Præcipitur Hieremiæ, ne uelit pro eis dominū deprecari, in quos iam eſt cōſummata ſententia: ne uideat̃ oratio eius infirma, & proprijs ſceleribus nō exaudiri. Noli (inquit) orare pro eis, nec laudem aſſumere, ut replicando ueteris hiſtoriæ clemētiam, qua eis ſemper miſertus ſum, & laudando, meam nitaris mutare ſententiam. Et ſi enim hoc feceris, non exaudiam eos, qui me neceſsitatis tem C pore rogare coguntur. Ex quibus diſcimus, fruſtra aliquem rogare pro alio, quum ille nō mereatur accipere pro quo rogat̃ deus. e ¶ *Quid eſt quod dilectus meus, &c.*] Dilectum & amantiſsimum uocat populum Iuda, qui in tēplo ei⁹ poſuit & uenerat⁹ eſt idola, & in eo ſe putat irā dei placare, ſi multas hoſtias immolet, & gloriatur in ſacrificiorū multitudine, quę malitias peccatorū auferre nō poſſunt. Cōparat aūt Hieruſalē, ſiue omnē populū Iudæorū oliuę pulchrę atq; fructiferæ, quæ exaltata per ſuperbiam, nequaquam ēgit humiliter, nec intellexit creatorem & dominatorē ſuū: ſed elata per ſuperbiā, & loquuta granditer, dñi igne ſuccēſa eſt: ita ut comburerentur & redigerent̃ ad nihilū rami ſiue fruteta eius, id eſt oīs populus aduerſariorum gladio deleretur. Hic ſenſus & in alio loco eſt, ubi dicitur ad Hieru-
Suprà 2. d ſalē: Ego te plātaui uineam frugiferā, om= D nem ueram: quomodo cōuerſa es in amaritudinem uitis alienæ? Quādo deſtruūt̃ maceriæ illius & ua-
Pſal. 79. b ſtat eam aper de ſylua, & oēs beſtiæ deuorāt fructus illius: dicam⁹ iſtud capitulum principibus eccleſiarum, quid eſt quod dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? Vel certe diuitibus, qui quum aliena diripiant & non auferant malitias cordis ſui, putant ſe dei clementiam mereri: Nunquid carnes ſanctæ auferēt à te malitias tuas in quib⁹ gloriata es? At nunc publice recitantur offerentiū nomina, & redemptio peccatorum mutatur in laudē: nec meminerunt uiduæ illius in Euangelio, quæ in gazo-
Mar. 12. d phylacium duo æra mittendo, omniū diuitū uicit donaria. f ¶ *Et dominus, etc.*] Oliuam (inquit) uberem, pulchram, fructiferam uocauit te dñs tuus atq; plantauit. Sed quia ad uocem loquelæ, grandis dei in te flamma deſcendit & conſumpſit omnes ramos tuos: Propterea qui te plantauerat, nunc loquutus eſt ſuper te malum: non iniquitate ſentētię, nec ſubita prauitate ſermonis, ſed pro malis quę fecerunt ſibi domus Iſrael & domus Iuda, & ſtudioſe egerunt libantes Baalim, ut me ad iracundiam prouocarēt. Quumq; poſsit deus facere quæ uult, reddit cauſas ne facere uideatur iniuſte, ſecundū
Pſal. 50. illud quod ſcriptū eſt: Vt iuſtificeris in ſermonib. tuis & uincas quū iudicaris. g ¶ *Tu autem domine demonſtraſti, etc.*] Omnium eccleſiarum iſte eſt conſenſus, ut ſub perſona Hieremiæ, à Chriſto hæc dici intelligant, quod ei pater mōſtrauerit quomodo eum oporteat loqui, & oſten-

domine demonſtraſti mihi, et cognoui: tu oſtendiſti mihi ſtudia eorum, & ego quaſi agnus manſuetus qui portatur ad uictimam, & non cognoui qui ſuper me cogitauerunt conſilia. Mittamus lignũ in panem eius, & conteramus eum de terra uiuentium, & ne memoretur nomen eius amplius. Tu autem domine ſabaoth qui iudicas iuſte, & probas renes & cor: uideam ultionem tuam ex eis: tibi enim reuelaui cauſam meam. [a] Propterea hęc dicit dominus ad uiros Anathot, qui quærunt animam tuam, & dicunt: Non prophetabis in nomine domini, & nõ morieris in manibus noſtris. Propterea hæc dicit dominus exercituum: Ecce ego uiſitabo ſuper eos: iuuenes morientur in gladio, filij eorum & filiæ earum morientur in fame, & reliquiæ non erunt ex eis. Inducã enĩ malum ſuper uiros Anathot, annũ uiſitationis eorum.

A oſtenderit illi ſtudia Iudæorum, & ipſe quaſi agnus ductus ad uictimã, non aperuerit os ſuũ: & non cognouerit, ſubauditur peccatũ. Iuxta illud quod ab Apoſtolo dicitur: Qui quum non cognouiſſet peccatum, pro nobis peccatum factus eſt: & dixerint: Mittamus lignum in panem eius: crucẽ uidelicet in corp' ſaluatoris. Ipſe eſt enĩ qui ait: Ego ſum panis q de cœlo deſcendi. (Ioan. 6. e) Et eradicemus, ſiue conteramus eũ de terra uiuẽtium. Hoc enĩ ſcelus animo cogitauerũt, ut nomen eius delerent in perpetuum. Sed econtrario iuxta aſſumpti corporis ſacramentũ loquitur filius ad patrem, & imprecatur iudiciũ eius dum laudat iuſtitiam, & inſpectorẽ renis & cordis inuocat deũ, ut ipſe reddat populo qđ meretur, & dicit: Videam ultionem tuam ex eis, eorum uidelicet qui in ſcelere perſeuerant, & non eorum qui uertuntur ad pœnitentiã. De illis ait in cruce: Pater ignoſce illis: quod enĩ faciunt, neſciũt. (Luc. 23. e) Reuelatq; patri & aperit cauſam ſuam, quia nullo ſuo merito, ſed ſcelere populi crucifixus eſt, dicẽs: Ecce uenit princeps mũdi huius & inuenit in me nihil. (Ioan. 14. d) Iudęi & noſtri Iudaizãtes hęc ex pſona Hieremię B dici intelligũt: q propter uaticiniũ futurorũ, & ingruentia captiuitatis mala, hæc eum à populo ſuſtinuiſſe cõfirmãt. C Sed neſcio quomodo poſſint approbare crucifixum eſſe Hieremiam, quũ hoc ſcriptura non memoret, niſi fortè cogitauerint & non fecerint. a ¶ *Propterea hæc dicit dominus, &c.*] Videtur hoc ſuperiori ſententię contraire, qua uolumus ap̃bare ex perſona Chriſti dicta eſſe quæ dicta ſunt, & nõ ex Hieremiæ, qui proprie habitabat in uiculo Anathot, qui ab Hieroſolymis tribus diſtat milib. Sed ſi intellexerimus etymologiã oppidi Anathot (ענתות), quod interpretatur obedientia: liquido monſtrabitur uiros Anathot, qui quondam dñi pręceptis obtemperarunt, oẽs dici Iudæos, & maxime habitatores urbis Hieruſalem, in quos extrema uenit ſententia, ut obſidionis malis, gladio, fame & peſte interirẽt. Vt autem nos omni interpretationis moleſtia liberemur, illam ſequamur regulam: Quod omnes prophetæ in typum domini ſaluatoris pleraque geſſerint, & quicquid iuxta præſens tempus completum ſit in Hieremia, hoc in futurũ de domino prophetari.

¶ Commentarij ſecundi in Hieremiam prophetam finis. D

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM Commentariorum Hieremiæ, ad Euſebium, procœmium.

HErnæum anguẽ, fabulæ ferunt, multis ex medio capite pullulaſſe ſerpentibus: & Scyllam Siculi mõſtrum freti, facie quidem uirginali, ſed ſuccinctã canibus, miſerorum laceraſſe naufragia: iuncto in eodem littore ſirenarũ mortifero carmine, quæ ut uitaret Vlyſſes Homericus, clauſiſſe aures dicitur, & malũ inexuperabile, prudenti uitaſſe cõſilio. Hoc ego quum facere cuperem, & hæreticorum rabiem declinare, * & iuxta Hiſmeniam, mihi canens & meis, illudq; propheticum reuoluerem: Quum conſiſteret aduerſum me peccator, obmutui & ſilui de bonis: nõ eſt paſſus diabolus me optata quiete contentum, ſcripturarũ ſanctarum explanationi inſiſtere, & hominibus linguæ meæ, Hebræorũ, Græcorumq; eruditionem tradere, ſed id agit diebus & noctibus, & aperte & per inſidias, ueris falſa miſcendo, imò uniuerſa mendacia ſubdolo melle circumlinens: ut qui audit uerborum dulcedinem, uenena pectoris non formidet: pacẽ pollicetur, ut grauiora bella exerceat: ridet, ut mordeat: manũ offert, ut ex improuiſo ſimplicem interficiat Abner. Nimirum hoc illud eſt quod & Apoſtolus loquebatur: Non enim eius ignoramus aſtutias. Hic tacet, alibi criminatur: mittit in uniuerſum orbem epiſtolas biblinas: prius auriferas, nunc maledicas: & patientiam noſtram de Chriſti humilitate uenientẽ, malæ cõſcientiæ ſignũ interpretatur: Ipſeq; mutus, latrat per alpinum canẽ, grãdem & corpulentũ, & quibus calcibus magis poſſit ſæuire quàm dẽtibus: Habet enĩ progeniem Scoticę gentis, de Britannorum uicinia: qui iuxta fabulas poetarum inſtar Cerberi ſpirituali percutiendus eſt claua: ut æterno cum ſuo magiſtro Plutone ſilentio conticeſcat. Verum hoc alià's. Nunc in Hieremiam tertium aggrediar librum, in quo conabor frater Euſebi, latiſsimos explanationis campos, anguſta commentariorum ſemita coartare.

(* Sic legendũ arbitror: & iuxta Hiſmeniã [illegible])

COMMEN-

A COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Hieremiam prophetam Liber III.

CAP. XII.

IVſtus [a] quidem es tu dñe, ſi diſputem tecũ (ſiue quia ſatisfaciam tibi), ueruntamen iudicia loquar ad te. Quid eſt quod uia impiorum proſperatur: bene eſt omnibus qui pręuaricantur & inique agunt? Plantaſti eos & radicem miſerunt, proficiunt (ſiue generauerunt filios, & faciunt fructũ): prope es tu ori eorũ, & longe à renibus eorum. [b] Et tu dñe noſti me, uidiſti me, & p̃baſti cor meũ tecũ: congregabo eos quaſi gregem ad uictimam, & ſanctifica eos in die occiſionis. [c] Vſquequo lugebit terra & herba omnis regionis ſiccabit' propter malitiã habitãtium in ea? Conſumptũ eſt animal & uolucre, quoniam dixerunt: Non uidebit nouiſsima noſtra, (ſiue non uidebit deus uias noſtras). [d] Si cũ peditib. currẽs laboraſti, quomodo contendere poteris cũ equis? Si in terra pacis cõfiſa es, quid facies in ſuperbia (ſiue fremitu) Iordanis? [e] Nã & fratres tui & domus patris tui, etiã ipſi pugnauerunt aduerſum te: & clamauerũt poſt te plena uoce: Ne credas eis quũ loquuti fuerint tibi bona. [f] Reliqui domũ meã, dimiſi hæreditatẽ meam, dedi dilectã animã meam in manũ inimicorum eius. Facta eſt mihi hæreditas mea quaſi leo in ſylua: dedit contra me uocẽ: ideo odiui eam.

HEB. [g] Nunquid auis diſcolor hæreditas mea mihi? nũquid auis tincta per totum? uenite congregamini omnes beſtiæ terræ, properate ad deuorandũ.

SEP. Nunquid ſpelunca hyænæ hæreditas mea mihi? an ſpelunca in circuitu eius ſuper eam? Pergite, cõgregate oẽs beſtias agri, & ueniãt & comedãt eam.

Paſto-

IVſtus quidem, &c.] Contra omnes quidem inique agentes iſta diſputatio eſt, & ſeptuageſimiſecũdi pſalmi breuiter ſententia comprehẽdit, in qua propheta ait: Quàm bon' deus Iſrael, his qui recto ſunt corde. (Pſal. 72. a) Mei autẽ penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei, qa zelaui in peccatorib. pacem peccatorũ uidẽs, &c. Sed proprie contra hęreticos dicitur, qui quũ ſint impij, uia eorũ proſperatur, generantq; filios eos quos in hęreſi deceperũt, & præuaricantur & inique agunt, ita ut eccleſiam ſpoliẽt, & dum in prauitate ſentẽtiæ perſeuerãt, iactãt ſe à deo eſſe plãtatos, & radicẽ miſiſſe, generaſſe filios & attuliſſe fructum: qui quũ Chriſti nomẽ ſæpius repli- B cẽt, habitatorẽ ſuum non habẽt deum: iuxta illud Eſaię, Populus hic labijs me honorat, cor autẽ eius longe eſt à me. (Eſa. 29. d) b ¶ *Et tu domine, etc.*] Nullum (inquit) ſcandalũ eſt qđ impij ſiue omnes hęretici pro tempore floreant. Tu enim domine noſti me & uidiſti me & probaſti cor meum tecum. Quem ita nouit pater deus, quomodo filiũ ſuũ: Nemo enim cognoſcit filium niſi pater, & nemo cognoſcit patrem niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare. (Luc. 10. d) Licet (inquit) proficiant, licet filios generent, & faciant fructum hæretici, & prope ſis tu ori eorum, & longe à renibus eorum, id eſt, conſcientia: tamen non parua eſt conſolatio, quod quaſi pecora ſaginantur ad uictimam. Congrega eos in urbem Hieruſalem, ſiue in ſua conciliabula, ut quaſi uictimæ cædantur in mortem, & tunc ſanctificentur, cum eccleſiaſtico fuerint mucrone iugulati: interfectio enim hęreticorum, ſalus eorum eſt qui decepti fuerant. c ¶ *Vſquequo lugebit terra, & herba omnis regionis ſiccabitur propter malitiam habitantium in ea, &c.*] Quicquid in mundo uel bonorum accidit uel malorum, non abſq; prouidẽtia & fortuito caſu accidit, ſed iudicio dei. Terra nunc ſterilis eſt, herba ſiccatur. Vis noſſe rationem? Malitiæ habitatorum eius hoc faciũt, ita ut animalia ſuper terram & uolatilia cœli cõſumantur, quia in uſus hominum hæc creata ſunt omnia: qui in tantam conſurrexere blaſphemiam, ut dicerent deũ ignorare uias ſuas, & neſcire quid unuſquiſq; paſſurus ſit. Quod autem dicit, uſquequo: illud ſignificat, permanere iram dei: quia animus peccantium non flectebatur ad pœnitentiam. d ¶ *Si cum peditibus currens laboraſti, &c.*] C Si (inquit) te crebra uicinarum gentiũ captiuitas fatigauit, Moabitarum & Ammonitarũ, Philiſtim & Idumæorum, quid facies ad longam captiuitatem quæ te Chaldæã uſq; ductura eſt? Et comparat pedites equitibus, quia re uera & iuxta hiſtoriam omnis Perſis & uniuerſa Chaldæa & regionũ illarum exercitus gaudet equitatu. Iſtę autẽ gentes, quas ſuprà memoraui, propter difficultatem locorũ, non tam pugnę aptæ ſunt q̃ latrocinio. Seruatq; metaphoram & dicit: Si cum peditibus currens laſsitudine defeciſti, quid facies ſi equis curſum tuũ uolucris coęquare? Et ſi in terra tua aliquam habuiſti fiduciã, qđ actura es quum Iordanem trãſieris, & illi' gurgites ſuſtinueris? e ¶ *Nam & fratres tui & domus patris tui, etc.*] In tantũ (inquit) grauiſsimis Iordãis operieris fluctib', & equitum te de longe uenientium multitu D do uaſtabit, ut fratres quoq; tui Idumæi & domus patris tui q de Lot ſtirpe nati ſũt, Moab & Amõ, etiam ipſi tempore neceſsitatis & anguſtię dimicent cõtra te, & inſultent tibi. (Gen. 19. g) Vnde caue, ne uelis eis credere, & ſpem habere conſanguinitatis, per quam maiori in te quàm hoſtes odio deſæuiant. Poteſt hoc & de ſaluatore accipi, quod fratres eius & domus patris eius pugnauerint contra eum, & clamauerint plena uoce, dicentes: Crucefige, crucefige eum: non habemus regem niſi Cæſarem. (Ioan. 19. c) f ¶ *Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem, &c.*] Qui in euangelio loquutus eſt, Surgite abeamus hinc. (Ioan. 14. d) Et iterum: Relinquetur uobis domus ueſtra deſerta: (Luc. 13. g) hic etiam in propheta eadem comminatur, & quod facturus eſt, feciſſe ſe dicit: Hæreditas enim domini Iſrael & funiculus hæreditatis eius. Quod autem ait: Dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius, Illud eſt: poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo reſumendi illam. (Ioan. 10.) Facta eſt autem hæreditas quondam domini populus Iudæorum contra eum quaſi leo in ſylua, quando pari aduerſus illum in paſsione uoce clamauit. Et quia dedit contra eum uocem ſuam, ideo eam odio habuit & abiecit: & quæ quondam fuit dilecta atque chariſsima, nunc appellatur odioſa. g ¶ *Nunquid auis diſcolor, etc.*] Auem diſcolorem tinctamq; per totum iuxta literam pauum uocat. Tantam (inquit) habuit pulchritudinem Iſrael, & tãtis fuit Hieruſalem diſtincta uirtutibus, ut nihil eſſet bonorum, quod nõ cerneretur in ea. Quia igitur mihi

[a] Paſtores multi demoliti ſunt (ſiue diſruperũt) uineam meam, conculcauerunt (ſiue polluerunt) partem meam, dederũt portionem meam deſiderabilem in deſertum ſolitudinis (ſiue inuiam). Poſuerunt eam (ſiue poſita eſt) in diſsipationem: [b] luxitq́ ſuper me (ſiue perijt).

HEBRAEI.	SEPT.
Deſolatione deſolata eſt omnis terra: quia nullus eſt qui recogitet corde.	Propter me diſsipatione diſsipata eſt terra:

Super oẽs uias deſerti uenerũt uaſtatores: qa gladius dñi deuorauit ab extremo terrę uſq; ad extremũ ei', nõ eſt pax uniuerſæ carni.

HEBR.	SEPTVAGINTA.
[c] Seminauerunt triticum, & ſpinas meſſuerunt: hæreditatem acceperunt, & non eis proderit.	Seminaſtis triticum, & ſpinas meſſuiſtis: cleri eorum non proderunt eis.

[d] Cõfundemini à fructib. (ſiue à gloriatione ueſtra), propter irã furoris dñi (ſiue ab opprobrio in cõſpectu dñi). Hæc dicit dñs aduerſum om̃es uicinos meos peſsimos, qui tangũt hæreditatẽ quã diſtribui populo meo Iſrael. Ecce ego euellã uos de terra ſua, & domũ Iuda euellã (ſiue eijciã) de medio eorũ. Et quũ euulſero eos, cõuertar (ſiue reuertar) & miſerebor eorũ, & reducã eos (ſiue habitare faciã) uirũ in hęreditate ſua, et uirũ in terra ſua. [e] Et erit ſi eruditi didicerint uias populi mei, ut iurent in nomine meo, uiuit dñs: ſicut docuerũt populũ meũ iurare in Baal, ædificabũtur in medio populi mei. Quod ſi nõ audierint, euellã gentẽ illã euulſione & perditione, dicit dominus.

CAP. XIII.

HAec [f] dicit dominus ad me: Vade & poſside tibi lumbare (ſiue cinctorium) lineum, & pones illud ſuper lumbos tuos, & in aquam non inferes illud (ſiue per

A facta eſt hæreditas quondã mea, id eſt, populus Iſrael, quaſi leo in ſylua, & dedit contra me uocem ſuã, & eam om̃i odio deteſtatus ſum: idcirco uenite & cõgregamini contra eam omnes beſtiæ terræ, diuerſarum gentiũ multitudo, & deuorate eam quæ ſuum dñm nõ cognouit. Sin autem, ut Septuaginta & alij interpretes tranſtulerũt, legatur: Nunquid ſpelunca hyænæ hæreditas mea mihi: referamus ad immunditiã nocturnæ beſtię, quę uiuit cadauerib. mortuorum, & de ſepulchris ſolet effodere corpora, nihilq́ eſt immũditię qua non ueſcat. Talis eſt Iſrael offendẽs dñm ſuum & omnium beſtiarũ morſibus traditus. a ¶ *Paſtores multi demoliti, etc.*] Audiãt hæc qui principes eſſe uolũt populorũ, quod nõ ſolum pro ſe, ſed & pro cõmiſsis ſibi gregibus reddituri ſunt rationem in die iudicij. Propter illos em̃ pars dñi cõculcatur atq; polluitur: ut ubi quõdam dei erat hoſpitiũ, ibi ſit habitaculum beſtiarum. B Alij uerò non præpoſitos plebis & ſacerdotes, ſed hoſtium intelligunt principes, qui Hieruſalem, id eſt, uineam dñi diſsiparũt. b ¶ *Luxitq; ſup me, etc.*] Hoc qđ poſuim', luxitq́ ſuper me: iuxta Hebraicũ priori uerſiculo copulatur, ut ſit ſenſus: Poſuerunt eam in diſsipationem: hoc eſt, hæreditatem meam: luxitq́ ſuper me, meoq́ auxilio deſtituta. Iuxta Septuaginta uerò loquit deus, quod propter illum terra ſit diſsipata & redacta in ſolitudinem: quia nullus ſit, qui corde recogitet, nec ulla pax uniuerſæ carni. c ¶ *Seminauerunt triticum & ſpinas meſſuerunt, &c.*] Meliora (inquit) expectauerunt, & uenerunt peſsima: ſperabunt proſpera, & aduerſa perpeſsi ſunt: acceperunt à Domino rerum omnium abundantiam, quæ eis non proderit. Iuxta Lxx. uerò, omnes hæretici quaſi triticum ſeminant, & ſpinas metunt: expectante domino ut facerent fructum, & non fecerunt iudicium, ſed clamorem. Dicitur autẽ hoc eccleſiaſticis, qui uerba domini & doctrinam eius mala conuerſatione diſperdunt. De quibus infertur: Cleri eorum non proderunt eis. Quid enim eos iuuare poterit epiſcopi nomẽ & presbyteri, uel reliquus ordo eccleſiaſticus, quum magis grauentur dignitatibus ſuis: & potentes potenter tormenta patiantur: (Sap. 6. a) & quanto ei plus creditum fuerit, tanto plus requiratur ab eis? d ¶ *Confundemini à fructib. (ſiue à gloriatione ueſtra), propter irã furoris domini, &c.*] Dicit ad eos quibus cleri ſui & eccleſiaſticus ordo non C proderit, ut confundantur à gloriatione ſua & ab opprobrio coram dño. Quodq́ infert, Aduerſum omnes uicinos meos peſsimos: iuxta literã uicini terræ ſanctę, Idumæi ſunt, Philiſtim, Moab & Amon. (Tropol.) Iuxta tropologiam uerò omnes hæretici qui ſub nomine Chriſti cenſentur, & uicini magis ſunt quàm habitatores terræ ſanctæ, qui tangunt hæreditatẽ dei & deuaſtant eam: diciturq́ de eis quod auferantur de medio terræ, & domus Iuda tollatur de medio eorum. Qui quũ euulſi fuerint, & de hæreticorum faucibus liberati, conſequẽtur miſericordiã dei, & reducentur in hæreditatem & in terram ſuam. e ¶ *Et erit ſi eruditi didicerint uias populi mei, ut iurent, &c.*] Si tranſlati de hæreſi in eccleſiã, didicerint uias populi dei, & iurauerint in nomine dñi, & non in nomine idolorum, quæ de ſuo corde finxerunt, ædificabũtur à dño, & erunt pars populi eius. Quod ſi tranſlati in eccleſiã, D peruerſorum dogmatũ reliquias tenuerint, & non audierint uerba domini: euellet gẽs illa de medio populi dei, euulſione & perditione perpetua, ut nequaquã eis ullus locus pœnitentiæ relinquat. Hæc quotidie cernimus & rebus ꝓbamus, qđ ideo hæretici fidei ſimulẽt ueritatem, ut ſimplices quoſque decipiant: & non ipſi conuertantur ad fidem, ſed fideles trahant ad infidelitatem.

CAPVT XIII.

HAec dicit dominus ad me: *Vade & poſside tibi lumbare (ſiue cinctorium) lineum, & pones illud, &c.*] Cinctorium, ſiue lumbare, quod dei renibus iungitur, populus Iſrael eſt: qui in lini ſimilitudinẽ aſſumptus de terra & illotus, nec mollitudinem habuit nec candorem, & tamen per illius miſericordiam adhæſit deo. Quũq́ peccaſſet, rationale quippe eſt huiuſcemodi linũ atq; lumbare, ductus eſt trans Euphratem, id eſt, in Aſſyrios: & ibi abſconditur, hoc eſt, magnitudine magnarum & innumerabilium gentium quodammodo abſorptus, & nihili reputatus. Poſt multũ autem tempus, ipſe propheta in typum dei liberat populũ de captiuitate, qui nihilominus & poſt reditum dei præcepta nõ fecit: ſed ſequutus deos alienos, ad extremum etiam in dei filium miſit manus, & æterna perditione cõtabuit. Omnis quoq; uir ſanctus lumbare dei eſt, qui aſſumptus de terra & de terræ limo, dei conſortio copulatur, & quodammodo quæ in eccleſia eius uidentur obſcœna

per aquam non tranſibit). Et poſſedi lumbare iuxta uerbũ dñi, & poſui circa lumbos meos. Et factus eſt ſermo dñi ad me ſecundò, dicens: Tolle lumbare (ſiue cinctorium) quod poſſediſti, quod eſt circa lumbos tuos, & ſurgens uade ad Euphratem, & abſconde ibi illud in foramine petræ. Et abij & abſcondi illud in Euphrate, ſicut præceperat mihi dñs. Et factũ eſt poſt dies plurimos, dixit dñs ad me: Surge & uade ad Euphratẽ, & tolle inde lumbare (ſiue ciuctoriũ) quod pręcepi tibi ut abſconderes illud ibi. Et abij ad Euphratẽ, & fodi, & tuli lumbare de loco ubi abſconderã illud, & ecce computruerat lumbare (ſiue cinctoriũ) ita ut nullo uſui aptũ eſſet. Et factũ eſt uerbũ domini ad me, dicens: Hæc dicit dominus, Sic putreſcere faciã ſuperbiã (ſiue iniuriã) Iuda, & ſuperbiã Hieruſalem multam, & populũ iſtum peſsimum qui nolunt audire uerba mea, & ambulant in prauitate (ſiue in directione) cordis ſui peſsimi: abieruntq́ poſt deos alienos, ut ſeruirẽt eis, & adorarẽt eos, & erunt ſicut lumbare iſtud, quod nullo uſui aptũ eſt. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos uiri, ſic adglutinaui mihi omnem domum Iſrael, & omnem domum Iuda, dicit dominus; ut eſſet mihi in populũ & in nomẽ & in laudem & in gloriam, & non audierunt. [a] Dices ergo ad eos (ſiue ad populum) ſermonem iſtum: Hæc dicit dominus deus Iſrael: Omnis laguncula (ſiue uter) implebitur uino. Et dicent ad te: Nunquid ignoramus quod omnis laguncula (ſiue uter) impleatur uino? Et dices ad eos: Hæc dicit dñs: Ecce ego implebo omnes habitatores terræ huius, & reges qui ſedent de ſtirpe (ſiue filios) Dauid ſuper thronũ eius, & ſacerdotes et prophetas & oẽs habitatores Hieruſalẽ ebrietate, & diſpergã eos: uirũ à fratre ſuo, et patres et filios pariter, ait dñs. Nõ parcã (ſiue non deſiderabo) & non concedã neq; miſerebor, ut nõ diſperdã eos. [b] Audite & auribus percipite: Nolite eleuari, quia dñs loquutus eſt. [c] Date domino deo

A na, maiori diligentia operit atq; circundat, ne gẽtilium & hæreticorum morſib. pateant. Quod lumbare, ſi aquam tetigerit, & Euphratis fluenta trãſierit, ita ut Aſſyriæ regionis humoribus imbuatur, perdit priſtinam fortitudinem, & computreſcit atq; diſſoluitur. Et quãuis in uſum dei redeat, tamen priſtinã pulchritudinem habere non poteſt, non duritia dei, ſed ſuo uitio: qa nolũt audire uerba eius, & ambulant in prauitate cordis ſui: ſiue quod ſibi rectum uidetur, hoc faciunt. Sed & ipſe ſermo diuinus cur hãc poſuerit ſimilitudinẽ exponit dicẽs: Sicut enim adhęret lumbare ad lumbos hominis, ſic adglutinaui & adhęrere mihi feci omnẽ domum Iſrael, & omnem domũ Iuda, decem uidelicet & duas tribus, ut eſſent mihi in populũ nominatũ & in laudẽ & in gloriam: & pro his omnibus nõ audierũt me, ſed ſua uitia ſunt ſequuti. B Caueat ergo qui poteſt dicere: Mihi autẽ adhærere deo, bonũ eſt: ne fortè per negligentiam, ab illius renib. ſeparetur, & tranſeat Euphratem, & detur in poteſtatẽ regis Aſſyrij: & nequaquam in ſolidiſsima petra, ſed ĩ foramine petræ corruptę atq; uitiatę, hoc eſt, hæreticorum ſordibus & uitijs occupetur, & in tantam ueniat putredinẽ ut in uſum & cinctoriũ dñi ultrà redire non poſsit. a ¶ *Dicet ergo ad eos (ſiue ad populum) ſermonem iſtum, &c.*] Verbum Hebraicum נֵבֶל Aquilæ prima editio, lagunculam: ſecunda ipſum נֵבֶל: Symmachus, craterem: Septuaginta, utrem: Theodotio, uas interpretati ſunt: quod omne non oleo, non aqua, non melle, non lacte, non alia qualibet materia liquentis elementi, ſed uino & ebrietate completur: oſtendens nos uas eſſe fragile, (2. Cor. 4. b) iuxta Apoſtolum dicentem: Habemus theſaurum iſtum in uaſis fictilibus: nec poſſe fieri, ut non illud impleatur in nobis quod ſcriptum eſt: (Rom. 7. d) Non enim habitat in carne mea bonum. Et iterum: Non enim quod uolo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc operor. Ac deinde: Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Hac autem ebrietate qua obliuiſcimur præceptorum dei, & uitijs atq; peccatis, omnis impletur humana conditio, dicente propheta: (Psal. 142. a) Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuẽs: nõ ad comparationem dei (ut ueteres & noui hæretici uolũt & patroni hęreticorũ): ſed ad ſciẽtiam eius: (1. Reg. 16. b) Homo enim uidet in facie, deus in corde: & quod nobis interdũ mũdum uidet, illius oculis ſordidum deprehenditur: non ſolũ uulgus ignobile uiliſq́ plebecula, ſed reges eccleſiarũ de ſtirpe ſiue filij Dauid, q ſedent reſupini erectaq́ ceruice & ꝓtento aqualiculo ſuper thronũ eius, ſacerdotes quoq; ipſi, ſecundus in eccl'co honore gradus, & prophetę qui uidentur habere ſciẽtiam ſcripturarum & omnes habitatores Hieruſalẽ, pro uarietate peccatorũ complentur: ſiue Iuda, ut addidere Lxx. Quũq́ ebrij fuerint, diſperguntur à ſocietate ſui, patreſq́ à filijs & filij à patribus ſeparantur, ut diuerſis polluantur hęreſibus, & ſub Chriſti nomine inter ſe digladientur, & dimicẽt contra matrẽ ſuam quæ eos genuit eccleſiam. D Vnde dicit: Non deſiderabo eos, ſed odio habebo ſempiterno: non parcã & non cõcedã neq; miſerebor, nõ crudelitate ſentẽtiæ, ſed ueritate iudicij. Qui em̃ meos populos trucidarunt, ipſi in æternum peribunt. Poteſt hoc & iuxta hiſtoriam ſimpliciter accipi, quod reges, ſacerdotes & prophetę & omnis populus Hieruſalẽ inebriãdus ſit calice Babylonio & captiuitatis obruẽdus malis. b ¶ *Audite, &c.*] Quia ſuprà dixerat, omnis uter implebit uino, ita ut reges quoq; & ſacerdotes & prophetæ & omnes habitatores Hieruſalem implerentur ebrietate: propterea iungit & dicit: Audite & aurib. percipite, tã extrinſecus quàm intrinſecus, tã mẽte quàm corpore: & nolite eleuari per ſuperbiã, cogitãtes fragilitatem ueſtram: & quod nullus ſit, qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat. Vnde diſperdit atq; corrumpit & dei miſericordia indign' eſt, eleuans ſe aduerſus eum per ſuperbiam. c ¶ *Date domino deo ueſtro gloriam antequam, etc.*] Eos quibus dixerat ſermo diuinus: Audite & auribus percipite, & nolite eleuari: nunc prouocat ad pœnitentiam, ut prius quàm ducantur Babylonem, & offendãt pedes eorũ ad mõtes caliginoſos, ſiue tenebroſos, dent gloriã deo. Vnde & peccatoribus ſæpe dicitur: Date gloriam deo. Quod

deo ueſtro gloriā antequam contenebreſcat, & ante-
quam offendāt pedes ueſtri ad mōtes caliginoſos (ſiue
tenebroſos). Expectabitis lucē, & ibi umbra mortis: &
ponētur in tenebris (ſiue iuxta Hebraicū, et ponet eā in
umbrā mortis et in caliginem). Quod ſi nō audieritis in
abſcōdito, plorabit aīa ueſtra à facie ſupbiæ (ſiue iiuriȩ).
[a] Plorās plorabit Hieruſalē (ſiue plorās plorabit): et de-
ducet ocul⁹ meus lachrymā, qa capt⁹ eſt grex dñi (dolo-
rēq; meū tacitis gemitib. diſsimulare nō poſſum). [b] Dic
regi & dñatrici (ſiue dicite regi & potētib.): Humiliami
ni, ſedete: qm̄ deſcēdit (ſiue ſublata eſt) de capite ueſtro
corona gloriȩ ueſtrȩ. Ciuitates Auſtri clauſæ ſunt, et nō
eſt qui aperiat. Trāſlata eſt oīs Iudȩa (ſiue trāſlatus eſt
oīs Iuda) trāſmigratione (ſiue captiuitate) perfecta. [c] Le-
uate oculos ueſtros, et uidete qui uenitis ab aquilone: u-
bi eſt grex qui datus eſt tibi, pecus inclytū tuū? Quid di-
ces quū uiſitauerit te? Tu eñ doces eos aduerſū te, et eru
dis ī caput tuū. [d] Nunqd nō dolores apprehēdēt te, qua
ſi mulierē parturientē? Qđ ſi dixeris in corde tuo: Qua
re uenerūt mihi hæc? Propter multitudinē iniquitatis
tuæ, reuelata ſunt uerecūdiora tua: pollutæ ſunt (ſiue de
honeſtatæ ſunt) plantæ tuæ. [e] Si mutare pōt Aethiops
pellē ſuā, aut pardus uarietates ſuas, & uos poteritis be-
nefacere

A autem Babylon & omnis regio Chaldæorū, montes ca
liginoſi ſiue tenebroſi appellent̃, in principio Eſaiæ cō
Eſa. 13. d tra Babylonem legimus, ubi ſcriptū eſt: Super mōtem
caliginoſum leu ate ſignum, quod Hebraice dicit̃ נִשְׁפֶּה
Hoc itaq; præcipit, ut antequam ducantur in captiuita
tem & ſeruitutis ma-
la ſentiant, agant pœ
nitentiam. Quumq;
expectent lucem, ſeſ-
ſuri ſint in tenebris.
Sin aūt (inqt) me au-
dire nolueritis in ab-
ſcondito, iuxta Aqui
lam in tenebris plo-
rabit anima ueſtra: ſi
ue iuxta Septuagin-
ta, à facie ſuperbiȩ: ut
ne gemitus quidē &
ploratus liber ſit, ne
uictorū offendant o-
culi. Poſſumus autē
& ſic locum iſtum in-
terpretari: Saluator
Ioan. 9. d loquit̃: Operamini
dum dies eſt, ueniet
nox qñ nullus ultrà
pōt operari. De hoc
Eſa. 13. b tempore & Eſaiæ ua-
ticiniū eſt: Stellæ eñ
cœli & Orion, & om-
nis ornatus cœli lucē
non dabunt, & tene-
brabuntur orto ſole,
Soph. 1. d & luna nō dabit lucē.
B Sophonias quoque
in eadem uerba con-
ſentit, dicens: Dies tri
bulationis & angu-
ſtiæ, dies miſeriȩ & perditionis, dies tenebrarum turbi-
nis, dies nubis & caliginis. Prius ergo quàm iudicij
tēpus adueniat, & offendant pedes ueſtri ad montes te
nebroſos, aduerſarias ſcilicet fortitudines, quæ tormē-
tis & cruciatibus præpoſitæ ſunt, agamus pœnitentiā:
ne expectantes lucē, noctis tenebris inuoluamur: ſcia-
muſq; niſi hoc fecerimus, ploraturam animam, uel dei
uel prophetæ à facie noſtræ ſuperbiæ, dei uerba audire
nolentium: Vnde & ipſe ꝓpheta dicit: a ¶ *Plorans plora-
bit, &c.*] Omnis autem cauſa cruciatuum eſt, quod ca-
ptus ſit grex domini. Dicamus Iudæis & noſtris Iudai-
zantibus, qui ſimplicem tantum & occidentem ſequū-
Pſal. 17. b tur hiſtoriam, niſi audieritis abſcondite: hoc eſt, in my-
ſterio, ſiue in tenebris, quas poſuit deus latibulū ſuū:
& iuxta Salomonem, ut intelligant parabolam & tene
broſum ſermonem, plorabit anima prophetæ ſiue
ipſorum à facie ſuperbiæ, dum per contumaciam reſi-
ſtunt deo. Vnde & fletus erit iugis lachrymæq; perpe-
tuæ: eo quod à uero Nabuchodonoſor captus ſit grex
domini atq; corruptus. b ¶ *Dic regi & dominatrici, etc.*]
Prophetæ præcipitur, ut loquatur regi Ieconiæ & matri
eius, quam dominam & dominatricem ſiue reginam
appellat, ut humilientur & in puluere ſedeant: perdi-
diſſe enim eos regiam dignitatem & regi tradendos Ba
bylonio. Ciuitates Auſtri clauſæ ſunt: id eſt, tribus Iu-
dæ & Hieruſalem: quæ iuxta ſolitudinem ad Auſtrum
uerſa eſt, & non eſt qui aperiat obſidione circundatas.
Tranſlata eſt omnis Iudæa, ſiue omnis Iuda, tranſmi-
gratione perfecta: ſiue recepit quod merebatur, & com-
pletum eſt in ea: ut Septuaginta tranſtulerunt. Dely-
rat in hoc loco, qui regem, Chriſtum: & potentes, an-
gelos uel apoſtolos intellexerit, ut aſſumant corpus hu-
militatis, & in puluere ſedeant, & amittāt uel rex uel po
tentes de capite ſuo coronā & gloriā fortitudinis. Ciui
tates quoq; auſtri clauſas, interpretat̃ infernum & quæ
nulli aperiant̃, omnemq; gloriam Iudæ eſſe tranſlatā:
quando in paſsione
cōpletū eſt: Omnes Pſal. 13.
declinauerunt, ſimul
inutiles facti ſunt: nō
eſt qui faciat bonū,
non eſt uſq; ad unū.
Verbum Hebraicum
גְּבִירָה, Aquila & Sym
mach⁹ dominatricē,
& dominā interpreta
ti ſunt: qđ Lxx. puta-
uerunt גְּבִירוֹת poten-
teſq; dixerunt. c ¶ *Le
uate oculos, etc.*] Præci-
pitur habitatoribus
Hieruſalem ut eleuēt
oculos ſuos, & uide-
ant Chaldæos ab A-
quilonis parte ueni-
entes: interrogaturq;
ipſa ciuitas & dicitur
ei: Vbi eſt grex q dat⁹
eſt tibi, pecus incly-
tum tuum? Vbi eſt
populus tuus quē à
deo acceperas? Vbi il
la tāta & inclyta mul
titudo, ut totius pro
uinciæ turbā in unū
locū crederes congre
gatam? Quid dices
quū te uiſitauerit dñs D
in uirga ſua, & Baby-
lonijs tradiderit hoſtibus quos aduerſum te, uel in ca-
put tuū, uel à principio ipſa docuiſti, ut ad eorū auxilia
cōfugeres, & ipſorū idola ſectareris? qui ſub occaſione
amicitiæ tuæ didicerunt per quod iter ad te uenire de-
berent. Audiat hoc eccleſia negligens, quod ipſa doce-
at aduerſarios ſuos, quomodo eam poſsint ſpiritali ca
ptiuitate comprehendere, & pecus eius beſtiarū crude
litate lacerare. d ¶ *Nunquid non, etc.*] Dum neſcis, quaſi
mulierem partus ſubitus, ita te captiuitas repentina cō
prehendet. Quod ſi cauſari uolueris, & quærere cur tra
dita ſis hoſtibus, audi manifeſte multitudinē hæc tibi
feciſſe iniquitatis tuæ, ut quaſi mulieris meretricis ſub
latis ueſtibus, reuelaretur ignominia tua, ut oſtēderen
tur publicè fornicationes tuæ. Per quæ diſcimus, quan
diu fuerint minora peccata, agere dominū patiēter, &
expectare pœnitudinē noſtram. Sin autē uoluerimus
delictis copulare delicta, & cumulum facere peccato-
rū, reuelabuntur pudenda noſtra, & oſtendentur cun-
ctis plantæ noſtræ, uel in præſenti ſeculo uel in futuro.
Nihil eſt enim occultum quod non reueletur: quando Mat. 10.
implebitur illud Danielis: Iſti reſurgēt in uitā æternā, Dan. 12.
& illi in opprobriū & confuſionē ſempiternam. ¶ e *Si
mutare poteſt, etc.*] Hoc teſtimonio utuntur aduerſus ec-
cleſiam, qui diuerſas cupiunt aſſerere naturas, & tantā
dicūt eſſe uel nigredinem uel uarietatē peccatorum, ut
in candorem, & unius coloris pulchritudinem tranſire
nō poſsint, non attendētes hoc quod ſequitur: Et uos
poteritis benefacere quum didiceritis malū. Quicquid
eñ diſcitur, non naturæ eſt, ſed ſtudij & propriæ uolun
tatis, quæ nimia cōſuetudine & amore peccādi quodā
modo in naturā conuertit. Sed hoc quod hominib. im
poſsibile

nefacere quū didiceritis malū. [a] Et diſſeminabo eos qſi
ſtipulā quæ uēto raptat̃ in deſerto. Hæc ſors tua parſq;
mēſuræ tuæ à me, dicit dñs (ſiue & pars inobediētiȩ tuȩ
aduerſū me). [b] Quia oblita es mei & cōfiſa es (ſiue ſpera
ſti) in mēdacio: unde & ego nudaui (ſiue nudabo) & re
uelabo fœmora, & poſteriora tua cōtra faciē tuā, & ap-
parebit ignominia tua, adulteria tua & hinnit⁹ tu⁹, ſcel⁹
uel alienatio fornicationis tuæ. [c] Sup colles in agro uidi
abominationes tuas: Væ tibi Hieruſalem, nō mundabe
ris (ſiue quia nō es mūdata) poſt me, uſquequo adhuc?

CAP. XIIII.

Qvod factum eſt uerbū dñi ad Hieremiā de ſermo-
nib. ſiccitatis. [e] Luxit Iudæa (ſiue Iuda) & portæ ei⁹
corruerūt (ſiue uacuæ factæ ſunt), et obſcuratæ (ſiue cō
tenebratȩ ſunt) ſup terrā, & clamor Hieruſalem aſcēdit.
Maiores eius miſerūt minores (ſiue iuniores) ſuos ad a-
quā: uenerūt ad hauriendū (ſiue ad puteos) et nō inuene
rūt aquā, reportauerūt uaſa ſua uacua. Cōfuſi ſūt & affli
cti (ſiue erubuerūt), & operuerūt capita ſua ꝓpter terrȩ
uaſtitatē (ſiue & opa terrȩ), qm̄ defecerūt: qa non uenit
(ſiue nō erat) pluuia ſup terrā, cōfuſi ſunt agricolæ, ope-
ruerūt capita ſua. [f] Nā et cerua (ſiue ceruȩ) in agro pepit
(ſiue pepererūt) & reliqt (ſiue reliquerūt) qa nō erat her
ba. Et onagri ſteterūt ī rupib. traxerūt uētū quaſi draco
nes: defecerūt oculi eorū, qa nō erat herba (ſiue fœnū.)
Si

A poſsibile eſt, deo poſsibile eſt, ut nequaquā Aethiops
& pardus ſuam uideantur mutare naturam, ſed ille q
Philip. 4. c in Aethiope operatur & pardo, dicēte Apoſtolo: Omia
poſſum in eo qui me confortat Chriſto. Vnde & in alio
Gal. 2. d loco: Amplius (inquit) illis omnibus laboraui: nō ego
autem, ſed gratia dei
quæ in me eſt. Et, ui-
uo iā nō ego, uiuit ue
rò in me Chriſtus. Et
iterum ſcriptum legi-
1. Cor. 4. b mus: Quid habes q
non accepiſti? Si aūt
accepiſti, quid gloria
ris quaſi non accepe-
Supra 9. a ris? Quas ob cauſas
non glorietur ſapiēs
in ſapientia ſua, neq;
fortis in fortitudine
ſua, nec diues in diui
tijs ſuis, nec pudicus
in ſua pudicitia, ſciēs
quod in omnib. his
Chriſti uirtus ſit, non
eorum qui in ſuis uir
tutibus gloriantur.
a ¶ *Et diſſeminabo eos
quaſi, etc.*] Quia nimia
cōſuetudine malorū
non potuerunt muta
re naturam, nō uitio
cōditoris, ſed ſtudio
inoliti ſceleris: ꝓpte-
rea quaſi ſtipulā uen
to raptatam diſpergā
eos in ſolitudinē: iu-
B xta illud qđ alibi ſcri
ptum eſt: Tanquam
Pſal. 1. b puluis quem proijcit
uētus à facie terræ. Fa
Luc. 6. f citq; apoſtrophā ad
ipſam Hieruſalē, qđ
hæc ſit ſors eius, & iſta pars quam ipſa ſibi elegerit, mē-
ſuram cumulatam atq; perfectam, & ſupereffundentē:
ſiue partē inobedientiæ ſuæ, qua noluit deo acquieſce-
Math. 7. a re. In qua enim menſura menſurauerit, remetietur illi.
b ¶ *Quia oblita es mei, &c.*] Cauſa diſperſionis Hieruſalē,
quod oblita ſit dei & confiſa, uel ſperauerit in menda-
cijs. Qui præter deū in rebus confidit ſeculi, obliuiſci-
tur dei. Vnde reuelant̃ fœmora uel poſteriora eius, ut
uideat ignominiam ſuam: & quæ retro eſſe deberent,
fiāt in prioribus: Cernatq; ipſa quod fecit, & appareat
ignominia eius, non tantū ipſi, ſed & omnibus. Adul-
teria (inquit) tua & hinnitus tuus: non ſolū libidinem,
ſed inſaniā oſtendit libidinis: equarū more, quȩ ad coi
tū geſtiūt: ut eſt illud Vergilij: Hippomanes uero quod
nomine dicūt Paſtores, lētū diſtillat ab inguine uirus.
Rogemus Ieſum, ut nec in præſenti nec in futuro ſecu-
lo reuelet fœmora & poſteriora noſtra: ſed ut deleat
omnes iniquitates noſtras & omnia ſcelera apparere
nō faciat. c ¶ *Super colles, &c.*] Nō ſolùm in media urbe
Hieruſalem, ſed in omni colle cunctiſq; regionibus ui
di idola tua: unde dicit̃ ad eam: Væ tibi Hieruſalē, qa
non es mundata poſt me, ut quū mea te iactares ſequi
ueſtigia, & confeſsionē mei nominis uentilares, tamen
nūquā purgata ſis, quia oblita es mei & ſperaſti in mē-
dacijs. Vnde increpat eā & dicit: Vſq; quo adhuc? & eſt
ſenſus: Quādiu te expectabo? quādiu ferā? uſquequo
obliuiſceris mei in finē, & mea præcepta contēnes? For
nicatur in collibus & in agris, & nunquam mundatur
qui erecta ceruice per ſuperbiam non humiliatur ſub C
potenti manu dei, ſed in ſuis ſceleribus uitijſq; cōfidit.

CAP. XIIII.

Qvod factum eſt, &c.] Iræ dei uniuerſa cōſentiunt. Vn
de & ſol ſuper peccatores occidit meridie: & luna, Amos 8. c
aſtraq;, & cætera non
dant lumē ſuum: Pu-
tādumq; eſt obſidio-
nis tempore pluuias
non fuiſſe, ut ſterilita
tem obſeſsi ſuſtine-
rēt aquæ. Vno quip-
pe fonte Siloe, & hoc
nō perpetuo utitur ci
uitas, & uſq; in præ-
ſentē diem ſterilitas
pluuiarū, non ſolum
frugum, ſed & bibēdi
inopiam facit. e ¶ *Lu
xit Iudæa, &c.*] Tempo
re ſiccitatis quādo fa
mem patitur multitu
do audiēdi & diſcen-
di ſermonē dei, luget
Iudæa cultum dei pri
us habere ſe iactās, &
confeſsionem uer[illegible] fi
dei, portæq; eiu[illegible]
uacuantur uel c[illegible]
unt: quas ad ſen[illegible]s
referre debemus, per
quos animæ concipi
tur diſciplina. Tunc
obſcurant̃ omnia, &
inuolunt̃ tenebris, &
nequaq; in Hieruſalē D
ratio regnat & ſermo
doctrinæ, ſed clamor
atq; cōfuſio. Maiores
quoq; qui deberent
ipſi pergere ad hauri
endas aquas, mittūt iuniores in quib. cani nō ſunt ſa-
piētiæ, & idcirco ueniūt ad puteos, & non inueniunt a-
quas quas patriarchas inueniſſe narrat hiſtoria. Re-
portāt uaſa ſua uacua, iuniores uidelicet: nō quod a-
quæ nō fuerint, ſed quod illi inuenire nō potuerint. Cō
fuſi ſunt & afflicti, ſiue erubuerūt & operuerunt capita
ſua, qa nō poterāt dicere cū apoſtolo: Nos autem reue 2. Cor. 3. d
lata facie gloriam dñi contemplamur. Propter terrȩ ua
ſtitatē, ſiue & terræ opera defecerunt, per quȩ ad dei no
titiam pergimus. Cauſaq; perſpicua: quia nō uenit (in- Eſa. 5. b
quit) pluuia ſuper terram. Mandatū eſt quippe nubib.
ne plueret ſuper eam imbrē. Agricolæ quoq;, quorum
unus loquit̃: Dei agricultura eſtis, dei ædificatio eſtis:
Et in alio loco: Dei cooperatores ſumus: operiūt caput 1. Cor. 3. b
ſuū, & confundunt̃, intelligentes ſine dei gratia & adiu
torio fruſtra ſe tendere. f ¶ *Nam, &c.*] Grandis ſterilitas,
quādo & ceruæ in agro pariūt & relinquūt fœtus ſuos,
qa nō ſit herba uel fœnū, ut quæ odore nariū ſerpētes
extrahūt de cauernis & uenenata interficiūt animātia,
cibo gratiæ non utant̃. Onagri quoq; de quibus ſcri-
ptū eſt Iob xxxix. Quis dimiſit in ſolitudine onagrū li-
berū, plana & campeſtria relinquentes: ſtent in rupib.
& currere nequeant, & attrahant uentū in ſimilitudinē
draconum: deficiantq; oculi eorū, & claram lucē cerne
re nequeant, rationalib. ſubtractis cibis. Siccitas hæc ſȩ
pe accidit in eccleſiis, quando cerui & onagri inueni-
untur in populis, & magiſtrorū penuria contabeſcūt.
Sūt qui poſſunt diſcere, & nō ſunt qui poſſunt docere.
¶ Si

[a]Si iniquitates noſtræ reſponderint (ſiue reſtiterint) nobis, domine fac propter nomẽ tuũ, quoniã multæ ſunt auerſiões noſtrę (uel peccata noſtra.) Tibi peccauimus expectatio Iſrael, ſaluator eius in tempore tribulationis.

HEBR. [b]Quare futurus es quaſi colonus in terra, & quaſi uiator declinans ad manendũ? Quare futurus es uelut uir uagus aut fortis qui non poteſt ſaluari?

SEP. Quare factus es ſicut aduena in terra, & quaſi indigena diuertens ad manendũ? nunquid eris quaſi homo dormiens & quaſi uir qui ſaluari non poſsit?

[c]Tu aũt in nobis es dñe, & nomẽ tuũ inuocatũ eſt ſuper nos, ne derelinquas nos (ſiue ne obliuiſcaris noſtri). [d]Hæc dicit dñs populo huic: qa dilexit (ſiue dilexerũt) mouere pedes ſuos, & non qeuit (ſiue nõ pepercerũt): & dño nõ placuit (ſiue & de⁹ nõ placuit ſibi in eis,) nũc recordabiť iniquitatũ eorũ, & uiſitabit peccata eorũ. [e]Et dixit dominus ad me: Noli orare pro populo iſto in bonũ. Quũ ieiunauerint, nõ exaudiam preces eorũ: et ſi obtulerint holocauſtomata & uictimas, nõ ſuſcipiam eas: qm̃ gladio, fame & peſte ego cõſumã eos. [f]Et dixi: Ah, ah, ah dñe de⁹ meus (ſiue q es dñe de⁹): prophetæ dicũt eis, Non uidebitis gladiũ, & fames non erit in uobis, ſed pacẽ ueram dabit uobis in loco iſto. Et dixit dñs ad me: Falſo prophetæ uaticinanť in nomine meo: nõ miſi eos, & non præcepi eis: neq; loquutus ſum ad eos uiſionem mendacem, & diuinationẽ fraudulentã, & ſeductionẽ cordis ſui prophetant uobis. [g]Ideo hęc dicit domin⁹ de prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego

non

A [a] ¶ *Si iniquitates noſtræ reſponderint, etc.*] Si dubitamus quare non deſcendant pluuiæ ſuper terram, quare cuncta ariditate marceſcant: audiamus, iniquitates noſtræ reſtiterunt nobis: propterea dñe, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum ſanctum nomẽ tuum uince multas auerſiões noſtras. Tibi em̃ peccauim⁹, quẽ cordis ſecreta nõ fallunt, & te præſtolamur qui uera ſpes & expectatio es Iſrael, & ſaluas eos in tempore tribulationis, iuxta illud quod ſcri- *Pſal.119.a* ptũ eſt: Ad dñm cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Dicamus & nos in tempore ſiccitatis, aquarũq; *Pſal.50.a* penuria: Tibi peccauimus, & malũ corã te fecimus: tuum præſtolamur aduentũ, q ſaluas Iſrael, nõ ſuo merito, ſed tua clemẽtia. [b] ¶ *Quare futurus es quaſi colon⁹ in terra, etc.*] Iudæi hũc locũ ſic intelligũt: Quare ſegregas te à populo tuo, & quaſi uiator ꝓpter unius horæ refrigerium non curas quali utaris hoſpitio, ſed B ad alia trãſiturus nõ ſaluas populũ tuum, & templũ quondam inclytũ deſeris? Noſtri uerò de futura Chriſti diſpẽſatione dici putant: quod futurus ſit peregrinus in terra, & paruo tempore terræ uſurus hoſpitio: & quaſi uir pertranſiens ac robuſtus, relicto Iſrael tendat ad gentium multitudinem: ut de loco ad locum, de populo ad populum, de templo ad eccleſiam tranſeat. Quod autem iuxta LXX. dicitur: Nunquid eris quaſi homo dormiens, & quaſi uir qui ſaluari non poſsit: ſimilitudinẽ ponit, & non rei ueritatem, ſecundum illud quod ſcriptũ *Pſal.120.a* eſt: Surge, cur dormis domine? non quod dominus dormiat, de quo dicitur: Nõ dormitabit neq; dormiet qui cuſtodit Iſrael: ſed quod his uideať dormire quos deſerit. Deniq; in ſequentibus non ſcribitur: Vir dormiens qui ſaluari non poſsit: ſed quaſi uir: in utroq; ἀνθρωποπάθως ſcribiť. c ¶ *Tu autẽ in nobis es domine, etc.*] Qui apud Iudæos quaſi aduena futurus es & uiator & uir uagus, & antiquam deſerens manſionem in nobis habitas, & nomen tuum inuocatum eſt ſuper nos, ut appellemur Chriſtiani: idcirco ne derelinquas nos, & ne obliuiſcaris noſtri, quibus de futuro aduentu tuo, omnium prophetarum ora cecinerunt. d ¶ *Hæc dicit dominus populo huic: quia dilexit (ſiue dilexerunt) mouere pedes ſuos, & non quieuit, etc.*] Dicente populo, Quare factus es ut aduena & uiator & uagus, ut tuam deſeras manſionem? Reſpondit dominus populo quondam ſuo: Vis noſſe rationem, auſculta quod dicicitur: Quia dilexit populus mouere pedes ſuos, & nõ abſtulit eos de cõpede peccatorũ, ſiue non quieuit & ſtare non potuit: idcirco & ego deſerui eum, & nulla eſt in illo mihi cõplacentia. Qui igitur diu diſtulit & per patientiã noluit punire peccantes: quia in ſcelere permanſerũt, recordabitur iniquitatem eorum, & quaſi ægrotantium & deum nõ ſentientiũ peccata uiſitabit, ut ultrà peccare deſiſtãt. Notandũ autẽ in ſcripturis ſanctis, qd' ſemper peccatorum moueanť pedes: & ſanctis dicatur cum Moyſe: Tu uerò hic ſta mecum. *Deut.5.d* Et alibi ſcriptũ ſit: Laudate ſerui dñm, qui ſtatis in domo dñi, in atrijs domus dei noſtri. *Pſal.134.a* c ¶ *Et dixit dominus ad me, Noli orare pro populo iſto, etc.*] Stultũ eſt orare pro eo qui peccauerit ad mortem, dicente Ioanne: Eſt peccatũ ad mortẽ: nõ ꝓ illo dico ut roget qs. *1.Ioan.5.d* Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum nõ ad mortem. Ieiunia & preces & uictimæ & holocauſta tunc proficiunt, quũ recedimus à uitijs, & flemus antiqua peccata. Sin aũt in ſceleribus permanẽtes, putauerimus uotis atq; ſacrificijs redimere nos uehemẽter erramus, iniquum arbitrantes deum. D Qui em̃ ſemel gladio & fami & peſti fuerit deſtinatus, nullis precibus erui poteſt. Vnde & prophetæ dicitur, Ne fruſtra roget quod impetrare non poſsit. f ¶ *Et dixi: Ah, ah, ah domine deus meus (ſiue qui es domine deus,) prophetæ dicunt eis: Non uidebitis gladium, & fames non erit in uobis, etc.*] Audiant hæc magiſtri, qui peccantib. & in ſuis uitijs permanentibus, proſpera pollicentur: qui dicũt diuitibus: Non uidebitis gladium tormentorum dei, & fames nõ erit in uobis. Saturabimini quippe ſermonibus dei, & pacem dabit uobis dominus uerisſimam in loco eccleſiæ ſiue Hieruſalem. Quod autem dixit iuxta Hebraicum tertio אהה A a a: ad priora reſpondit, ubi dominus fuerat comminatus, dicens: Gladio & fame & peſte ego cõſumã eos. Quia igitur prophetę, imò pſeudoprophetæ falſa polliciti ſunt: ideo domin⁹ loquutus eſt per Hieremiam: Nolite audire uerba pſeudoprophetarum, qui nõ à me miſsi ſunt, ſed ſua uoluntate uenerunt. Vnde nequaquam prophetæ, ſed diuini ſunt appellandi, qui ſeductionem populo loquuntur. Multo enim melius eſt timore pœnarum emendare peccata, quàm ſpe proſperorum diuinæ ſententiæ ſubiacere. g ¶ *Ideo hæc dicit dominus de prophetis, qui prophetant in, &c.*] Caueant pſeudoprophetæ qui proſpera ꝓmittendo ſupplantant populum dei, ne & ipſi pereãt, & deceptus populus ſimili deleatur interitu, iaceantq; in uijs Hieruſalẽ, & domini præcepta calcantes, fame & gladio

non miſi: dicentes, Gladius & fames nõ erit in terra hac: gladio & fame cõſumenť prophetę illi: Et populi quib⁹ prophetarũt, proiecti erũt in uijs Hieruſalẽ præ fame et gladio: & nõ erit qui ſepeliat eos: ipſi & uxores eorũ, filij & filiæ eorũ, & effundã ſuper eos malũ ſuũ (ſiue mala ſua). [a]Et dices ad eos uerbũ iſtud: Deducãt oculi mei lachrymã (ſiue deducãt oculi ueſtri lachrymas) per diẽ & noctẽ & nõ taceãt (ſiue nõ ceſſent) qm̃ cõtritione magna contrita eſt uirgo filia populi mei, plaga peſſima uehemẽter. [b]Si egreſſus fuero ad agros, ecce occiſi gladio: & ſi introiero in ciuitatẽ, ecce attenuati fame (ſiue dolore famis.) Propheta quoq; & ſacerdos abierũt in terrã quã ignorabãt. [c]Nũquid ꝓijciẽs abieciſti Iudã, aut Siõ abominata eſt anima tua? quare ergo percuſsiſti nos, ita ut nulla ſit ſanitas? Expectauimus pacẽ, & nõ eſt bonũ: et tẽpus curationis, et ecce turbatio. [d]Cognouimus dñe impietates noſtras, & iniquitatẽ patrũ noſtrorũ, qa peccauimus tibi. [e]Ne nos des in opprobriũ propter nomẽ tuũ, neq; facias nobis contumeliã. Solij gloriæ tuæ recordare, ne irritum facias fœdus tuũ nobiſcũ. [f]Nũquid ſunt in ſculptilibus gentiũ qui pluant, aut cœli poſſunt dare imbres? Nónne tu es dñe de⁹ quẽ expectauimus? tu enim feciſti omnia hæc.

CAP. XV.

ET [g] dixit dominus ad me: Si ſteterit Moyſes & Samuel corã me (ſiue contra me), non eſt anima mea ad populũ iſtũ. [h]Eijce (uel emitte) illos à facie mea et egrediãť. [i]Quòd ſi dixerit ad te: Quò egrediemur? Dices

ad

A & gladio pereant, & nõ ſit qui ſepeliat eos, nec ignominiam eorũ puluere operiat pœnitentiæ. Et ipſi em̃ prophetæ & populns, uxoresq; eorũ & filij & filiæ omniſq; generatio abſq; ullo pollinctore in ſterquilinium erit. Quanti iacent in uijs Hieruſalem? quot cernimus inſepultos recipere mala ſua, quę dño effundẽte patiuntur? a ¶ *Et dices ad eos uerbum iſtud: Deducant oculi mei lachrymam, etc.*] Dupliciter hic locus intelligitur: uel qd' ipſe deus plãgat populũ ſuũ & oculi ei⁹ flere nõ ceſſẽt: uel certe imperet, ut populorum oculi lachrymis fluant: nec leue eſſe quod plãgendum ſit, quum uirgo filia populi ſui cõtritione maxima & plaga intolerabili ꝑcuſſa ſit. Alij ex perſona ꝓphetæ hæc dici arbitrantur. b ¶ *Si egreſſus fuero ad agros, ecce occiſi gla. etc.*] Iuſta cauſa plãgẽdi, qd' uirgo cõtrita ſit, filia percuſſa, populuſq; deletus. Si enim, inquit, foras exire uoluero, interfe B ctos uidebo: ſi ingredi ciuitatem, attenuatos & oſsibus uix hærentes, famis neceſsitate cõſpiciã. Et quid mirum hoc de plebe & ignobili uulgo dicere? quum prophetæ quoq; & ſacerdotes qui alijs proſpera prophetabant, & qui debebant legis aperire mãdata, ipſi ierint in terram quam ignorabant, & captiuitatis ſuſtinuerint malum. Audiant hoc noſtri prophetæ & ſacerdotes, quod nec intus nec foris propter negligẽtiam eorum ſit ulla ſecuritas: quod & eos ſcandalizẽt qui foris ſunt, & eos qui intus fame interire patiantur: & qui autores fuerint peccandi, ſint cruciatuum ſocij. c ¶ *Nunquid proijciens abieciſti Iudam, aut Sion abominata eſt anima tua? quare ergo percuſsiſti nos, etc.*] Miratur propheta qd' Iudam & Hieruſalem, duarum tribuum uidelicet regnum, in quo erat religio dei, & templi ceremonię: dominus tam repente proiecerit, & tanta percuſſerit plaga, ut nulla poſsit adhiberi medicina. Expectauimus (inquit) pacem & tempus curationis: & nullum eſt bonum, ſed ecõtra turbatio: ut ubi prius fuerat cultus dei atq; trãquillitas, ibi ſeditionibus & hoſtili fremitu omnia complerentur. Si ergo quandoq; noſtra Sion noſterq; Iuda abijcitur, & abominatur illum anima dei: nequaquam miremur, ſed magis dicamus quod ſequitur: d ¶ *Cognouimus domine impietates noſtras, & iniquitatem patrum noſtrorum, quia peccauimus, etc.*] Et nos (inquit) & patres noſtri eadem dementia, dei pręcepta neglexímus: & impleta eſt in nobis menſura maiorum, ut quicquid illis defuerat, noſtro cumulo compleretur. Vnde *Pſal.108.b* & de Iuda dicitur: In memoriam redeať iniquitas patrum eius in cõſpectu domini, & peccatum matris eius non deleatur. Fiant contra dñm ſemper, & diſpereat de terra memoria eorum. C e ¶ *Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum, etc.*] Solium gloriæ dei non ſolum arbitremur templum Iudææ, quod ſæpe deſtructum eſt, ſed omnem ſanctum: iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Thronũ eius in terram alliſiſti. Tunc alliditur atque deſtruiť, quãdo multitudine peccatorũ offenderit deum: ſed tñ qui ſua culpa perijt, dñi clementia ſuſtentatur: quæ mutatur ſeueritate ſentẽtiæ, ſi irritũ faciat dñs pactũ ſuum, quo nos ſaluos futuros eſſe pollicitus eſt. f ¶ *Nunquid ſunt in ſculptilibus gẽtiũ qui pluant, etc.*] Poſt multos uarioſq; ſermones, redit ad titulum ꝓphetiæ, in quo ſcriptũ eſt, qd' factum eſt uerbũ dñi ad Hieremiã de ſermonib. ſiccitatis. Ergo quod dicit, hoc eſt: quia dæmonũ ſimulachra nõ poſſunt pluere, nec cœli ꝑ ſe dare imbrẽ ſuũ, ideo tu dñe deus noſter, quẽ ſemper expectauimus: in quẽ D ſpes noſtras conuertimus & uota, tu da pluuiã tuam. Tua em̃ ſunt omnia: & quicquid boni eſt, ſine te cuius eſt, dari nõ poteſt. Dicamus hoc & contra hęreticos, qui pluuiã doctrinarũ tribuere non poſſunt. Et quum ſe cœlos eſſe promittant, & de ſe ſcriptum glorientur: Cœli enarrãt gloriam dei: *Ibidem 18.a* tamen imbres non poſſunt donare doctrinæ. Solus eſt enim deus, qui ſuum inſtruat populum, & diuerſitates gratiæ tribuat expectantibus ſe.

CAP. XV.

ET *dixit dominus ad me, Si ſteterit Moyſes & Samuel coram me (ſiue contra me.) non eſt anima mea ad populum iſtum.*] Hos enim legimus irę domini pro populo reſtitiſſe: & iam impendentem auertiſſe ſentẽtiam. Et ſi (inquit) illi ſteterint uel in conſpectu meo, uel contra me: quorum uni dixit deus, Dimitte me, & percutiam populum iſtum: *Exo.32.c* tamen non exaudiam: quoniam conſummata ſunt ſcelera populi delinquentis. h ¶ *Eijce (uel emitte) illos à facie mea & egrediantur.*] Non loco recedunt à deo peccatores, ſed uoluntate: quanquam legamus & Adam & Cain eiectos eſſe à facie dei. *Gen.3.d & 4.b* i ¶ *Quod ſi dixerint ad te, Quò egrediemur? Dices ad eos: Hæc dicit dominus, Qui ad mortem, ad mortem: & qui ad gladium, ad gladium, etc.*] Quatuor plagas quibus traditus eſt populus Iudęorum, etiam Ezechielis prophetia demõſtrat: *Ezech.14.g* gladium, peſtilentiam, famem, beſtias, & captiuitatem. Inter beſtias autẽ canes quoque & uolatilia intellige: quibus laceranda & deuoranda & diſsipanda corpora tradita ſunt. Neque enim fieri poterat, ut creatore neglecto, non uniuerſa creatura conſurgeret in peccatores.

¶ Et

ad eos: Hęc dicit dn̄s: Qui ad mortem, ad mortem: & q ad gladiū, ad gladiū: & qui ad famē, ad famē: & qui ad captiuitatē, ad captiuitatē. Et uiſitabo ſup eos quatuor ſpecies, dicit dn̄s: gladiū, ad occiſionē: & canes, ad lacerādū: & uolatilia cœli & beſtias terræ, ad deuorandum & diſsipandū. [a] Et dabo eos in feruorē (ſiue cōmotionē) & anguſtias uniuerſis regnis terræ, ꝑpter Manaſſen filiū Ezechiæ regis Iuda, ſuper omnibus quæ fecit in Hieruſalē. [b] Quis em̄ miſerebitur tui Hieruſalē? aut quis cōtriſtabitur pro te? aut quis ibit ad rogādū pro pace tua? [c] Tu dereliquiſti me, dicit dn̄s: retrorſum abiiſti. [d] Et extendam manū meam ſuper te, & interficiam te: laboraui rogatus (ſiue rogans: pro quo Lxx. tranſtulerūt, nequaquam ultrà dimittam eos.) [e] Et diſpergam eos uentilabro in portis terræ (ſiue populi mei.) Interfeci & ꝑdidi populū meū, & tamē à uiis ſuis non ſunt reuerſi. [f] Multiplicatæ ſunt mihi uiduæ eius ſuper arenā maris: induxi eis ſuper matrē adoleſcētis uaſtatorē meridie, miſi ſuper ciuitates repente terrorē. [g] Infirmata eſt (ſiue abiecit, aut uacua facta eſt) quæ peperit ſeptē (ſiue plurimos): defecit anima ei⁹, occidit ei ſol quū adhuc eſſet dies, (aut medius dies.) Cōfuſa eſt & erubuit, & reſiduos eius in gladiū dabo in conſpectu inimicorū eorū, ait dn̄s. [h] Væ mihi mater mea, quare genuiſti me uirū rixæ (ſiue iudicii:) uirū diſcordiæ (ſiue qui iudicer in uniuerſa terra?) [i] Non fœneraui, nec fœnerauit mihi quiſquam, omnes maledicunt

A a ¶ *Et dabo eos in feruorem, etc. propter Manaſſen, etc.*] Legi- 2.Par.33.c mus in dierum uolumine, Manaſſen poſt captiuitatē & pœnitentiam reuerſum in Hieruſalem atq; regnaſſe. Sed quomodo ſanctorū merita deſcendunt ad poſteros, ſicut Dauid & cæterorum: ſic peccatorū flagitia, ſi liberi nepoteſq; ſimilia geſſerint, ad poſteros perueniunt. Qđ autē dicit, Dabo eos in feruorem, ſiue cōmotionem & anguſtias uniuerſæ terræ, & ſub Babylōiis ex parte completum eſt, & nunc expletur in toto: quando peſsimū regem, & qui repleuerit Hieruſalem à porta uſque ad portam cruore iuſtorum, populus imitatus eſt impius. Ex quo diſcimus, regum ac principum & præpoſitorum ſcelere populos plerunque deleri. b ¶ *Quis enim miſerebitur tui Hieruſalem? aut quis, etc.*] Nullus enim poteſt offenſo deo pro flagitiis rogare peccātiū, quia nec tam clemens poteſt creatura quâm conditor eſſe: nec ita alienus externis, quomodo domi- B nus ſuis parcere. c ¶ *Tu dereliquiſti me, dicit dominus: retrorſum abiiſti.*] Cauſa redditur quare nullus miſereatur Hieruſalē, nec cōtriſtetur pro ea, nec pro pace illius obſecret: quod quū Philip.3.c iuxta Apoſtolum, poſteriorum obliuiſcens, ad priora ſe extendere debuerit: econtrario retrouerſa ſit, & Aegyptias carnes deſiderarit. d ¶ *Et extendam manum meam ſuper te, & interficiam te: laboraui rogatus, etc.*] Manus extenta, percutientis indicium eſt: interfectio peccatorum, iram ſignificat conſummatam. Quod autem intulit: Laboraui rogatus, ſiue rogans: duplicem habet ſenſum: quod iam defecerit deus, crebro eis ignoſcendo: & laſſus ſit ſemper eos prouocans ad ſalutem. e ¶ *Et diſpergam eos uentilabro in portis terræ, ſiue populi mei: interfeci & perdidi populum meum, & tamen à uiis ſuis non ſunt reuerſi.*] Quid prodeſt ſępius me rogari, quum à uiis ſuis peſsimis nō reuertantur nec agant pœnitentiam? Diſperſi em̄ eos quaſi uentilabro, ut purgarem aream meam. Et diſperſi in portis terræ, ut inferni quodammodo calcarēt limina. Et interfeci & perdidi populum meum, ut coacti malorum neceſsitate, impendentia uitarent mala. f ¶ *Multiplicatæ ſunt mihi uiduæ eius ſuper arenam maris, etc.*] Diuerſis medicaminibus cupit deus ſaluare peccātes, ut qui contempſerant blandientem, timeant comminantem. Viduæ multiplicatæ ſunt ſuper arenam maris: interfectis uiris, matres perditis liberis ſenſere uaſtantem: non in nocte & per inſidias, ſed clara luce: ut oſtendat apertam uim aduerſarii fortioris. Miſi (inquit) ſuper ciuitates: Haud dubium quin Iuda & populi peccatoris, repente terrorem: ut quanto fuit ſubitū malū, tanto difficilius eſſet effugium. g ¶ *Infirmata eſt, etc.*] Sæpe diximus uerbum Hebraicum שֶׁבַע uel ſeptem uel iuramentū ſonare, uel plurimos. Vnde & diuerſa eſt interpretatio: Aquila, Lxx. & Theodotione, ſeptem transferētibus: Symmacho, plurimos. Quæ igitur erat diues liberis, orba ſubito facta eſt, & clara luce diſperiit, & cōfuſa eſt in ſolitudine ſui. Reliquū autē (ait) populū tradam gladio, ut mortē & iram dei nullus effugiat. Alii ad ſynagogam referunt, quæ infirmata eſt, ut eccleſię creſceret multitudo: iuxta illud quod ſcriptū eſt: Sterilis peperit ſeptem ſiue plurimos: & quæ multos habebat liberos, infirmata eſt. 1.Reg.2 Vnde & occidit ei ſol iuſtitiæ, Malac.4 in cuius pennis eſt ſanitas: & idcirco æterna cōfuſione cooperta eſt, perdēs populū ſuū gladio ſpirituali. h ¶ *Væ mihi mater mea, quare genuiſti me uirum rixæ, etc.*] Poteſt hoc συνεκδοχικῶς de Hieremia intelligi, qđ non in toto orbe terrarū, ſed in terra Iudæa ſit iudicatus. Vere autē D dn̄o competit ſaluatori, qui loquitur in Euangelio: In iudiciū Ioan.9 ego in iſtum mundū ueni: ut qui non uident, uideant: & qui uident, cæci fiant: de quo ſcriptum eſt: Ecce hic eſt poſitus in ruinam, & in reſurrectionem Luc.2 multorum in Iſrael, & in ſignum cui contradicetur. Quis enim philoſophorum, quis gentilium, quis hæreticorum non iudicat Chriſtum, ponentium ei leges natiuitatis & paſsionis, reſurrectioniſq; ſuæ & ſubſtantiæ? Nec mirum iuxta aſſumpti corporis ueritatem, Chriſtum dicere: Væ mihi mater mea: quum & in alio loco perſpicuè perſonæ eius conueniat quod dicitur: Væ mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit ſtipulam in Mich.7 meſſe, & ſicut racemum in uindemia, non habens ſpicam, ut comedat primitiua. Et ne putemus gemituum uilitatem referri ad uerbum dei, qui ſit iſte qui plāgat, ſtatim ſequitur: Væ mihi anima, quia periit reuerens à Ibid. terra: non quod diuidamus perſonas, ut impii faciunt: ſed quo unus atq; idem filius dei, nunc iuxta carnem, nunc iuxta uerbum loquatur dei. i ¶ *Non fœneraui, nec fœnerauit mihi quiſquam, omnes maledicunt mihi.*] Pro quo Septuaginta, non profui, neq; profuit mihi quiſquam: Theodotio, non debui, neq; debuit mihi quiſquam. Quorum omnium hic ſenſus eſt ex perſona Chriſti: Nullus ſe præbuit qui dignè mea æra ſuſciperet, nec fœnerauit mihi quiſquam in ſanctis atq; pauperibus cōfouendis, me ſibi faciens debitorem. Siue non profui, nec profuit mihi quiſquam. Nullus enim tantum uoluit accipere, quantum ego tribuere deſideraui. Nec ꝓfuit mihi quiſquam. Salus enim creaturæ, lucrum eſt creatoris.

dicunt mihi. [a] Dicit dominus: ſi non reliquiæ tuæ in bonum: ſi non occurri tibi in tēpore afflictionis, & in tempore tribulationis & anguſtiæ aduerſus inimicum.
HEB. [b] Nunqđ fœderabit ferrū ferro ab Aqlone & æs?
SYM. Nunquid nocebit ferrū ferro ab Aquilōe & æs?
SEP. & Theod. Si cognoſcet ferrū & operimētū æneū?
[c] Diuitias tuas et theſauros tuos in direptionē dabo: gratis (ſiue abſq; precio) in omnibus peccatis tuis: & in cūctis terminis tuis. Et adducā inimicos tuos (ſiue ſeruire te faciā inimicis tuis) de terra quam neſcis: quia ignis accēſus eſt in furore meo, ſuper uos ardebit. [d] Tu ſcis dn̄e, recordare mei, & uiſita me, & tuere me ab his qui perſequunt me. Noli in patiētia tua ſuſcipere me: ſcito quoniā ſuſtinui pro te opprobriū. Inuenti ſunt ſermones tui, & comedi eos (ſiue ab his qui reprobant ſermones tuos cōſume eos.) Et factū eſt mihi (ſiue erit mihi) uerbum tuum in gaudiū & lætitiā cordis mei: quoniā inuocatū eſt nomen tuū ſuper me domine deus exercituū. [e] Non ſedi in cōcilio ludentium: & gloriatus ſum (ſiue metuebam) à facie manus tuæ: ſolus ſedebam, quoniam amaritudine repleſti me. Quare factus eſt dolor meus perpetuus,

A creatoris. Aut certe non debui, nec debuit mihi quiſq;. Nemo dedit mihi quantū accipere cupiebā: nec me ſibi fecit in aliquo debitorē. Quodq; infert: Nec debuit mihi quiſq;, hunc habet ſenſum. Quomodo enim poterat mihi uſurā debere, qui fœnus non eſt dignatus accipere? Oēs (inquit) maledicunt mihi. Quis em̄ hęreticorū, atq; errantiū nō maledicit Chriſto peruerſa credēdo: & peruerſiora blaſphemans? a ¶ *Dicit dominus, etc.*] Poſſunt hæc & ex ꝑſona Hieremiæ accipi: q peſsimo tēpore & iam imminente captiuitate ꝓpheta re cōpulſus eſt, & dura perpeti à populo non credente. Ad id, quod ſuprà dixerat: Væ mihi mater, ut qđ me genuiſti uirū qui iudicer & diſcernar omī terræ: & reliqua: Reſpondit dn̄s: Noli cōſiderare pręſentia, ſed futura: reliquiæ em̄ tuæ & nouiſsima erunt in bonū. Deniq; & in præſentiarū cū te cuperent inimici opprimere, affui tibi, & B meo es ꝓtectus auxilio. Hoc aūt tam ad Hieremiā, q̄ ſecundū diſpenſationem carnis aſſumptę, referri poteſt ad ſaluatorē. Pro eo q̄ nos iuxta Hebraicū interpretati ſumus: Omnes maledicunt mihi: uſq; ad eum locū ubi ſcriptū eſt: In tēpore tribulationis aduerſus inimicū: in editione uulgata ita ſcriptū reperi: Fortitudo mea defecit in his qui maledicūt mihi, fiat domine dirigentib. illis, ſi non aſtiti tibi in tempore afflictiōis eorū, & in tempore tribulationis eorū in bona cōtra inimicū. Et eſt ſenſus: Fortitudo mea defecit in his qui maledicūt mihi. Non enim intelligunt uirtutē meā, quæ in infirmitate perficit: & quanto plus mihi maledixerint, tanto mea in illis plus deficit fortitudo. Iungitq; uel ꝓpheta uel dominus, & ait: Fiat domine dirigentib. illis, hoc eſt, eueniant mihi maledicta quæ loquuntur inimici: & illi dirigant in bona, ſi non in tempore tribulationis eorū & anguſtiæ, quando eos uaſtabat inimicus, & capere feſtinabat: ſteti in Luc.23.d cōſpectu tuo, & rogaui te pro illis, & dixi: Pater ignoſce eis: quod em̄ faciunt, neſciunt. Sed & Hieremiā ſæpe deprehendimus in hoc uolumine rogaſſe pro populo. b ¶ *Nunquid fœderabitur ferrum ferro ab Aquilone, etc.*] Varietatis cauſa perſpicua eſt: uerbum enim יָרוֹעַ quod in præſenti loco ſcriptum eſt, pro ambiguitate enunciationis, & amicitiam ſonat & malitiam: quod ſi pro ר litera, quæ ד literæ ſimilis eſt, legatur ד ſcientiā cognitionemq; ſignificat. Quod autē dicitur, ſic intelligendum eſt: Ne doleas quod populus inimicus tuus ſit: te enim dura nunciante, nō poteſt te amare qui durus eſt. Siue Babylonii qui ab aquilone ueniunt, ſuntq; ferrum duriſsimū: huic populo duriori, & in æris ſimilitudinem indomito, non poterūt amicitia copulari: Siue ferrum duriſsimū, hoc eſt, populus Iſrael dei cognitione indignus eſt: qui in tātam peruenit malitiā, ut duriori metallo ære circūdatus ſit. c ¶ *Diuitias tuas, &c.*] Omnē, in- C quit, ſubſtantiā tradam inimicis tuis abſq; ullo precio propter peccata quæ feciſti in cūctis terminis tuis. Propterea adducā inimicos tuos: ſiue ſeruire te faciā in terra Chaldæa: quia ignis meus qui ſemel in meo furore ſuccenſus eſt, in te ardebit: & extingui nō poterit. Tu em̄ præbuiſti materiā ardoris tui: ut me⁹ ignis, tua quæ in te ſunt ligna conſumat, & fœnū, & ſtipulā: ac per hoc non eſt cauſa ardoris in domino, ſed in his q fomenta incendio miniſtrarūt. d ¶ *Tu ſcis, &c.*] Hoc qđ diximus: Tu ſcis, in Septuaginta non habetur. Felix eſt autē illa cōſcientia, quę pro deo ſuſtinet opprobriū. Vnde dicit: Inuenti ſunt ſermones tui, quos meo ore loquebaris. Et comedi eos, hoc eſt, in cibū mihi uerſi ſunt: ſiue iuxta Symmachū: Suſcipiebā eos, ut mihi in lętitiā uerterent: qui dudū fuerāt in opꝓbriū. Vnde & Babylonii cōfitentur impleta, quæ D Hieremias futura prædixerat. Siue hic ſenſus eſt: Senſi anguſtias, miſerias pertuli populi perſequentis: ſed tamē gauiſus ſum me tuis paruiſſe præceptis: & propter nomē tuū dura ꝑpeſſus ſum. e ¶ *Non ſedi in cōcilio, etc.*] Hæc Hebręi ex perſona Hieruſalē dici arbitrant: q̄ ſola ſederit, & amaritudine repleta ſit, & factus ſit dolor eius perpetuus, & quomodo aquæ pertranſeunt: ſic uerba prophetarū, quibus ſibi proſpera pollicebant, tranſiſſe mendaciter. Melius autē, ut ex perſona prophetæ hæc dici accipiamus, ſermonibus ſancti uiri qui non ſederit in concilio ſiue ſecreto ludentiū, quòd timuerit impendentē ſibi manū dei, ſiue magis gloriatus ſit ſe malorū non habere conſortiū. Solus, inquit, ſedebam, ſecundum illud quod ſcriptū eſt: Non ſedi cum concilio Pſal.25.a uanitatis: & cū iniqua gerentibus non introibo. Odiui eccleſiam malignantiū: & cum impiis non ſedebo. Et in alio loco: Solitarius ſum ego, donec pertranſeam. A fa- Pſal.140.c cie (inquit) manus tuæ, ſolus ſedebam: dum te timeo: dum impendentē mihi manū tuam ſemper expecto. In concilio ludentiū ſedere nolui: ſed meam amaritudinē deuorabā, ut in futuro mihi gaudiū præpararē. Nec habui interualla doloris mei: ſed iugi miſeria deprimebar, ut nulla expectarē remedia. Præualuerūt enim qui cōtriſtabant me: & facta eſt plaga mea fortis. Sed in hoc habui conſolationē, q̄ fuerit quaſi aqua mendax, atq; præteriens. Sicut enim aquæ prætereuntes dum fluunt uidentur & dilabunt: ſic & omnis impetus inimicorū, te adiuuante præteriit. Vtinā dominus præſtet & nobis non ſedere in concilio ludentium, & eorum qui futura non cogitant: nec aduerſis cedere, ſed ſemper dei ſententiā formidare, & dicere cum propheta: Solus ſedebam, quia amaritudine repletus ſum. Gaudeat igitur in præſenti tempore, nequaq; concilium ſapientium,

A ſed arcanū ſecretumq́; ludentiū: mihi adhærere deo bonum ſit, ponere in deum ſpem meam, ſaturari opprobrijs, & iudicis mei expectare ſententiā, quæ cum finis aduenerit, opere monſtrabit omnem triſtitiam & amaritudinem inſtar aquarum fluentium pertranſijſſe.

d ¶ Propter hoc hæc dicit domin⁹: Si cōuerteris, cōuertā te, et ante faciem meam ſtabis. Et ſi ſeparaueris precioſum à uili; quaſi os meum eris, etc.] Manifeſtū eſt quod ſuperiora nequaquam Hieruſalem, ſed propheta dixerit. Cui reſpōdit dominus: Si cōuerteris à peccatis populū, & ego de tribulatiōe cōuertā te in lætitiā: & ſtabis ante faciē meā, ſicut angeli ſtāt in cōſpectu dei, quotidie uidētes faciem illius. Et ſi ſeparaueris precioſum à uili, quaſi os meū eris. Ne putes, inquit, boni operis nō eſſe mercedē, ſi ſanctos quoſq; meos de numero peccantiū tuis ſermonibus ſegregaris: eris quaſi os meum, & meis præce- B ptis copulaberis. Debent enī illi tui imitatores eſſe, & non tu eorum. Nec reformides, & dicas: Quare factus eſt dolor me⁹ perpetuus: & plaga mea fortis ſiue deſperabilis: ut me deſperem poſſe curari. Dabo enim te quaſi murum æneum atq; fortiſsimū: ut cōtra aduerſarium omni reſiſtas robore, & me habeas adiutorem, & liberem te de manu peſsimorū ſiue peſtilentiū, & redimam te, uel meo ſanguine, uel in præſentiarū meo auxilio. Conſideremus quantam mercedem habeat ſermo doctoris, ſi ualuerit ab errore quēpiam liberare, & de peccantium numero educere.

CAPVT XVI.

E*T factum eſt uerbum domini ad me dicens: Noli accipere uxorem, & non ſint tibi filij, nec filiæ in loco iſto: Quia hæc dicit dominus, &c.*] Si tempore imminentis captiuitatis uetat̄ ꝓpheta uxorē ducere, ne tribulationē carnis habeat, & ſuper dolorē propriū, uxoris quoq; ac liberorū
1.Cor.7.c miſerijs torqueat̄: quanto magis apoſtolus iubet, quia abbreuiatū tempus eſt, & imminet cōſummatio: ut etiā q habent uxores, ſic ſint quaſi nō habeant. Vnde ſuperflua noui hæretici reprehēſio, qua docuimus digamiā & trigamiā non ex lege deſcendere, ſed ex indulgentia. Aliud eſt enim facere, quod per ſe bonū ſit: aliud ideo cōcedi, ne peiora faciamus. Dicit enī & ipſe cauſas, cur
1.Tim.5.c uelit adoleſcentulas uiduas nubere, inferēs: Iam enim quædam earum abierunt retro poſt ſatanam. Simulq́;

petuus (ſiue quare qui contriſtant me cōfortantur)? & plaga mea deſperabilis renuit curari? (ſiue plaga mea fortis unde curabor)? Facta eſt mihi quaſi mendacium aquarum infidelium (ſiue quaſi aqua mendax non habens fidem.) Propter hoc hæc dicit dominus: Si conuerteris, conuertam te: & ante faciem meam ſtabis. Et ſi ſeparaueris precioſum à uili, quaſi os meum eris. Conuertentur ipſi ad te, & tu non conuerteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum æneum fortem, & bellabunt aduerſum te, & non præualebunt, quia ego tecum ſum, ut ſaluum te faciam & eruam, dicit dominus. Et liberabo te de manu peſsimorū, & redimā te de manu fortium (ſiue peſtilentium.)

CAP. XVI.

ET *b* factum eſt uerbū dñi ad me, dicens: Noli accipere uxorem, & non ſint tibi filij & filiæ in loco iſto. Quia hæc dicit dominus, ſuper filios & filias quæ generantur in loco iſto, & ſuper matres eorū quæ genuerunt eos: & ſuper patres eorū, de quorū ſtirpe nati ſunt in terra hac: mortibus ægrotationū morient̄: nō plangentur, & non ſepelient̄: in ſterquiliniū ſuper faciē terræ erūt: & gladio & fame conſumentur, & erunt cadauera eorū in eſcā uolatilib. cœli & beſtijs terræ. *c* Hæc enim dicit dominus: Ne ingrediaris domum conuiuij: neq; uadas ad plangendum, neq; conſoleris eos: quia abſtuli pacem meam à populo iſto, dicit dominus: miſericordiā & miſerationes. Et morientur grandes & parui in terra iſta: non ſepelientur nec plangentur, & non ſe incident, neq; caluiciū fiet pro eis. Et non frangent inter eos lugenti panem ad conſolandum ſuper mortuū, & non dabunt eis potum calicis ad cōſolandum ſuper patre ſuo & matre, & domum conuiuij non ingredieris, ut ſedeas cum eis, & come-

C præceptor continentiæ & perpetuæ caſtitatis, & æqualē ſe blaſphemans deo, laudat terna quaternaq; coniugia: quæ ergo non tam cōniugia dicam, quàm miſeriarum ſolatia, & extremam tabulam naufragorum: niſi fortè tribuit indulgentiam Amazonibus ſuis, ut uſq; ad decrepitam ſenectutē bella libidinū experiātur. Cur autē propheta arceat̄ uxorem ducere, cauſa perſpicua eſt: quod obſidione uicina, peſtilētia & gladio & fame uniuerſi intereāt, & tantus ſit numer⁹ morientiū, ut ſepulturæ uincat̄ officiū: ſed inſtar ſterquilinij iaceāt cadauera, uolatilib. beſtijſq; lacerāda. Et hoc notandū, quòd ægrotationib. & longa infirmitate tabeſcere, dei ira ſit. Vnde & Ioram filius Ioſaphat infirmitate cōſumitur. (2.Paral.) Et Apoſtolus docet ægrotare eos & tabeſcere (1.Cor.) & mori q ſancta uiolarint. *c ¶ Hæc enim dicit dominus: Ne ingrediaris, &c.*] Apoſtolus præcipit, cum his qui auerſent̄ deum, D nec cibū quidem eſſe ſumendū. Et amplius: Nec aue quidē huiuſmodi dixeritis. Et ſaluator apoſtolis interdicit, ne (Luc.10.) quenquam in itinere ſalutent. Vnde & Heliſæus pergenti ad ſanandū puerū Giezi (4.Reg.4.) ſalutationē interdicit. Moris aūt eſt lugentib. ferre cibos, & præparare cōuiuiū, quæ Græci περίδειπνα uocant: & à noſtris uulgo appellantur parentalia, eo quod parentib. iuſta celebrentur. Dicit & alibi ſcriptura diuina: Date uinum his qui in luctu ſunt: (Prou.31.) ut uidelicet obliuiſcantur doloris. Præcipitur ergo prophetæ, ne ullū de populo conſoletur: ne ſe miſceat inimicorum dei conuiuijs, ne iuſta celebret ſuper funeribus defunctorū. Aliud eſt enim mori cōmuni lege naturæ, aliud dei occidiſſe ſententia. Abſtuli (inquit) pacem meam de populo iſto, & miſericordia indigni ſunt, nulliq; ætati parcam: ſed & grandes & parui pariter interibunt: ita ut ſepultura quoq; careant. Nec ſe incident, inquit, neq; caluicium fiet pro eis. Mos hic fuit apud ueteres, & uſque hodie in quibuſdam permanet Iudæorum, ut in luctibus incidant lacertos, & caluicium faciant: quod etiam Iob feciſſe legimus. (Iob.1.d & 22.b) Vnde & prophetæ dicitur: ne frangat inter eos panem, nec ingrediatur ad conſolandum pro mortuo, neque potum tribuat, neq; ingrediatur domū conuiuij, & ne miſceatur eis qui dei ſententiæ præparati ſunt. Si autem hoc de lugentibus dicitur, quid fiet de hæreticis, quorum ſermo

A ſermo ſerpit ut cancer, & quotidie proſternunt in eccleſia funera deceptorum? *a ¶ Quia hæc dicit dominus exercituum deus Iſrael: Ecce ego auferā de loco iſto in oculis ueſtris, &c.*] Quando peccauerit eccleſia, aufertur de ea omne gau-
Philip.4.a dium & uniuerſa lætitia de qua Apoſtolus dicit: Gaudete: iterū dico gaudete: Vox ſponſi & uox ſponſæ: de quo
Ioan.3.d ſcriptum eſt: Qui habet ſpōſam, ſponſus eſt. Si aūt, inqt, interrogauerit te popul⁹ cur iſta patiat̄, & cauſas miſeriarū ſuarū quæſierit: Reſpondebis ei: Quia dereliquerūt me patres ueſtri, ait dominus: qui uobis præſunt in eccleſijs, & abierūt poſt deos alienos, quorū deus uēter eſt, & auaritia, & luxuria, & gloria in cōfuſione eorum: & ſeruierūt eis. A quo enī quis uincit̄, eius & ſeruus eſt. Et adorauerūt eos: Adorat enim unuſquiſq; quod diligit. Et me dereliquerūt, & legē meam nō cuſtodierunt. Sacerdotum eſt proprie non
B ſolū docere, ſed & facere legē: ut nequaquam uerbis ſubiectos ſibi populos & creditū gregē, ſed exemplis doceāt. Ac ne fortè
(Hier.31.c) dicerent: iniuſta eſt
(Ezech.18.a) ſententia: patres comedere uuam acerbam, & dētes filiorū obſtupeſcere, infert: Sed & uos pei⁹ operati eſtis quàm patres ueſtri, ut ſuper his qui patrib. peiora peccauerint, iuſta ſupplicia deferantur. *b ¶ Ecce enim ambulat unuſquiſq; poſt prauitatem cordis ſui mali, &c.*] Semel à domino derelicti, faciunt ea quæ nō competunt, ut uadant poſt deſideria cordis ſui mali, de quo exeunt cogitationes peſsimæ: & idcirco de eccleſia ſeparantur, ut uadant in terram longinquam, quam nec ipſi, nec patres eorū nouerant antequam peccarent: ut ipſi ſeruiant dijs alienis, qui non ſunt dij, ſed eorum putantur errore qui eos colunt. Quod autem intulit: Die ac nocte, perpetuam peccantium oſtendit in ſcelere perſeuerantiam, dum & in diebus flagitijs, & in noctibus libidini ſeruiunt: Qui nō dabunt, inquit, uobis requiem. Haud dubiū quin falſos deos ſignificet, de quibus dixit: Et ſeruietis ibi dijs alienis. Quicquid ergo peccamus, quicquid die & nocte facimus, & malorum operum perpetramus, imperium eſt dæmonū, qui nunquam nobis dant requiem, ſed ſemper impellunt delictis augere delicta, & cumulum facere peccatorum. *c ¶ Propterea ecce dies ueniūt, dicit dominus, et nō dicetur ultrà: uiuit, etc.*] Manifeſte futura populi Iſrael reſtitutio prædicitur, & poſt captiuitatem miſericordia, quæ iuxta literam ſub Zorobabel & Ieſu pontifice & Eſdra ex parte com-

& comedas & bibas. *a* Quia hæc dicit dñs exercituū de⁹ Iſrael: Ecce ego auferā de loco iſto in oculis ueſtris & in diebus ueſtris uocē gaudij, & uocē lætitiæ: uocē ſponſi, & uocē ſponſæ. Et cū annunciaueris populo huic omnia uerba hæc, & dixerint tibi: Quare locutus eſt dñs ſuper nos omne malū, grande iſtud? quæ iniquitas noſtra, & quod peccatū noſtrū quod peccauimus dño deo noſtro? Dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres ueſtri, ait dñs: & abierunt poſt deos alienos & ſeruierunt eis, et adorauerunt eos & me dereliquerūt, & legem meā non cuſtodierunt. Sed & uos peius operati eſtis quàm patres ueſtri: *b* Ecce enim ambulat unuſquiſq; poſt prauitatē cordis ſui mali, ut me nō audiat. Et eijciā uos de terra hac in terrā quam ignoratis uos, & patres ueſtri, & ſeruietis ibi dijs alienis die ac nocte: qui non dabunt uobis requiem. *c* Propterea ecce dies ueniunt, dicit dominus, & nō dicetur ultrà: Viuit dominus qui eduxit filios Iſrael de terra Aegypti, ſed uiuit dominus qui eduxit filios Iſrael de terra Aquilonis: & de uniuerſis terris ad quas eieci eos, & reducam eos in terram ſuam quam dedi patribus eorū. *d* Ecce ego mittam piſcatores multos, dicit dominus, & piſcabuntur eos. Et poſt hæc mittam eis multos uenatores, & uenabuntur eos de omni monte, et de omni colle, & de cauernis petrarum: quia oculi mei ſuper omnes uias eorum. Non ſunt abſcondita ea à facie mea, & non fuit occulta iniquitas eorum ab oculis meis. Et reddam primum duplices iniquitates & peccata eorum, quibus contaminauerunt terram meā in morticinis idolorum ſuorum, & abominationibus ſuis impleuerunt hæreditatem

C pleta eſt: Iuxta intelligentiā ſpiritualem uerius atq; perfectius in Chriſto cōplenda deſcribitur. Veniet, inquit, tempus quando nequaquam dicetur, quòd populus reductus ſit de Aegypto per Moyſen & Aaron, ſed reductus de terra aquilonis, Cyro rege Perſarū laxāte captiuos. Et de uniuerſis, inqt, terris, quod nequaquā Cyri tēpore, ſed ultimo fine cōplebitur, dicente Apoſtolo: Poſtq; ſubintrauerit plenitudo gētiū, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet. (Rom.11.d) Poſſumus hoc de perſecutionibus, quæ noſtro accidere populo à dieb. Neronis, de quo ſcribit Apoſtolus: Et liberatus ſum de ore leonis: (2.Tim.4.d) uſq; ad Maximini tēpora dicere, quomodo domin⁹ miſertus ſit populo ſuo, & reduxerit eos in terrā ſuam: Haud dubium quin in eccleſiam quam dedit patrib. eorum, apoſtolis & apoſtolicis uiris. *d ¶ Ecce ego mittam piſcatores multos, dicit dominus, & piſcabūtur eos. Et poſt hæc mittā, &c.*] Diuerſa huius D capituli interpretatio eſt. Iudæi enī autumāt ſignificari Chaldæos, q ſub piſcatorū nomine deſcribūtur, & poſtea Romanos q uenatorib. cōparant̄, & de montibus collibuſq; & cauernis petrarū infelicem populū ſunt uenati. Hoc autem dominus feciſſe ſe dicit: quia reſpexerit uias eorū, & reddiderit iniquitates, quibus contaminauerant terram, ſimulachra uenerantes, & abominationibus idolorum polluerint hæreditatem eius. Noſtri autem rectius & melius, hæc de futuro uaticinatum prophetam putāt. Quia enim ſuprà dixerat: Reducam (Suprà eodē.) eos in terram ſuam quam dedi patribus eorum: nunc oſtendit quomodo reducendi ſint, quòd primum mittat apoſtolos, quibus ſaluator dixit: Venite poſt me, & (Matt.4.c) faciam uos piſcatores hominum: Et poſtea uenatores, quos uel eccleſiaſticos uiros, uel angelos poſſumus accipere, qui poſtquam conſummationis tempus aduenerit, uenentur ſanctos quoſq; de montibus dogmatū excelſorum, & de collibus bonorum operum, & de cauernis petrarum, apoſtolis & apoſtolicis uiris. Non ſolum enim Chriſtus petra, ſed & apoſtolo Petro donauit, ut uocaretur petra. (1.Cor.10) In cuius ſenſibus requieſcentes, recte dicuntur tranſlati eſſe de petra: Oſtenditq; apoſtolos, (Matt.16.c) uel eos qui poſtea uenandi ſunt, habuiſſe peccata, & recepiſſe duplices iniquitates ſuas. Seruus enim (Luc.12.f) qui ſcit uoluntatē domini ſui, & non facit eam, uapulabit multū. Sciendumq; quod in Hebraico poſitum ſit, primū, & in LXX. editione prætermiſſum. Quando au-

A tem dicit: Reddam primū duplices iniquitates, & peccata eorum, ſuboſtendit, ꝙ poſtq̄ receperint mala, recepturi ſint & bona. Hi autē qui poſtea transferendi ſunt, cōtaminauerūt terrā dñi in morticinis idolorū ſuorū, & abominationibus ſuis impleuerūt hæreditatē eius, ut oīs mundus ſubditus fiat deo, & nequaq̄ ſuo merito, ſed illius miſericordia cōſeruet̄. Quod hic de Hebraico poſuimus: Nō ſunt abſcondita ea à facie mea: in Lxx. non habetur. a ¶ *Domine fortitudo mea, et robur meū, etc.*] Oīs hominū fortitudo, ſine dei uirtute quæ Chriſtus eſt, imbecilla reputat̄ & nihili. Vnde cōfugiēdū eſt ad dñm atq; dicendū eſt: Dñe refugiū fact⁹ es nobis, in generatiōe & generatione. (Pſal. 89. a) Et in alio loco: Qui habitat in adiutorio altiſsimi, in protectiōe dei cœli commorabit̄. (Ibid. 90. a) Dies aūt tribulatiōis ſiue malorū, illa intelligenda eſt, de qua dicit & Apoſtolus: (Galat. 1. a) Vt B eriperet nos de præſenti ſeculo nequā, & redimentes tēpus, quoniam dies mali ſunt. b ¶ *Ad te gentes uenient ab extremis terræ, & dicent: Verè mendacium poſſederunt, &c.*] Poſtq̄ eiectus eſt Iſrael, & à piſcatoribus uenatoribusq; translatus, conſequenter uocatur ad fidem gentiū multitudo, & cōfitetur ſe, ſiue patres ſuos in priori errore uerſatos. Qui aūt dicūt: quomodo falſa poſſederunt patres noſtri idola, in quibus nulla eſt utilitas, confitentur uera eſſe ad quæ tranſeūt, & omni ſubnixa præſidio. c ¶ *Nunquid faciet ſibi homo deos, & ipſi non ſunt dij, &c.*] Et hoc gentes loquunt̄ quæ uenerunt ad ſaluatorē ab extremis terræ, ſugillantes ignorantiā tam ſuam, q̄ maiorū ſuorū, qua putauerunt ab homine fieri deos, cum dei ſit homines facere. d ¶ *Idcirco ecce ego oſtendam eis manum meam, &c.*] Manus dei per quam cuncta operatus eſt & uirtus, de qua dixit Apo-
(1. Cor. 1. d) ſtolus: Chriſtus dei uirtus & dei ſapientia oſtendit̄ gen-
(Ioan. 17. a) tibus, filij paſsione cōpleta. Pulchreq; dixit: Oſtendam eis per uicem hanc: oſtendam autem manifeſte, & non ut prius, in umbra & in imagine, & uaticinio futurorū, ut poſtq̄ cognouerint, ſciant nomen meum: audiantq; à filio: Pater manifeſtaui nomen tuum hominibus.

CAPVT XVII.

PEccatum Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo, &c.*] De gentibus quæ ad dñm cōuerſæ fuerant, ſuprà dictū eſt: Ecce ego oſtendam eis per uicem hanc, oſtendā eis manum meam & uirtutem meam: Nunc de Iſrael qui abiectus eſt, loquitur: Peccatū Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo in ungue adamantino, & cætera. Quod cur à Lxx. prætermiſſum ſit, neſcio: niſi forſitan pepercerunt populo
(Eſa. 2. d) ſuo: ſicut & in Eſaia eos feciſſe manifeſtum eſt: Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpiritus in naribus eius, quia excelſus reputat⁹ eſt ipſe: multaq; huiuſcemodi, quæ ſi

tatem meam. [a] Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis (ſiue malorum).

HEB. [b] Ad te gentes ueniēt ab exremis terræ & dicēt: Verè mendacium poſſederunt patres noſtri, uanitatem quæ eis non profuit.

SEP. Ad te gentes uenient ab extremis terræ & dicēt: Quomodo falſa poſſederunt patres noſtri idola, & non eſt in eis utilitas?

[c] Nunquid faciet ſibi homo deos, et ipſi nō ſunt dij? [d] Idcirco ecce ego oſtendam eis per uicem hanc, oſtendam eis manum meam & uirtutē meam, & ſcient quoniam nomen mihi dominus.

CAP. XVII.

PEccatum [e] Iuda ſcriptū eſt ſtilo ferreo in ungue adamantino, exaratum ſuper latitudinem cordis eorum (ſiue in pectore cordis eorum): & in cornibus altarium (ſiue ararum) eorum. [f] Cum recordati fuerint filij eorum ararum ſuarum, & lucorum lignorumq; frondentiū in montibus excelſis: ſacrificantes in agro fortitudinem tuam, & omnes theſauros tuos in direptionem dabo, excelſa tua propter peccata in uniuerſis finibus tuis. Et relinqueris ſola ab hæreditate tua, quam dedi tibi, & ſeruire te faciam inimicis tuis in terra quam ignoras: quoniam ignem ſuccendiſtis in furore meo, uſque in æternum ardebit. [g] Hęc dicit dominus: Maledictus homo qui

uoluero cuncta digerere, nō dicā libro, ſed libris opus C erit. Gentiū peccata deleta ſunt, quia cōuerſæ ad dominum ab extremis terræ audierūt illud: Laudate dominum omnes gētes: Laudate eum omnes populi. (Pſal. 116. a) Quia confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & ueritas dñi manet in æternū. Et de quib. dixerat ad Moyſen: Dimitte me, ut interficiam populum iſtū, (Exod. 32.) & faciā te in gentem magnā. (Deut. 9.) Peccatū aūt Iudæ indelebile, & (ut ita dicā) nulla ratione abolendū, ſcriptū eſt ſtilo ferreo in ungue adamātino, q Hebraicè dicit̄ שָׁמִיר nō quo ullus unguis ſit qui appelletur שָׁמִיר ſed quo lapis adamātinus, qui ex eo ꝙ indomitus ſit & infrangibilis, hoc nomē accepit: tantū nitorē habeat & leuitatem, ut abſq; ullo impedimento in eo ſcribi poſsit ſtilo ferreo, ut dura ferri materies ſcribat in duriori tabula adamātina, & duret quod ſcriptū eſt, in perpetuū. Ipſi em̄ dixerūt: D Sanguis eius ſuper nos, & ſup filios noſtros. (Matt. 27.) Vnde exaratū ſiue inſculptū eſt in cornibus altariū, ſiue ararū eorū, ut opera ſacrilega in æternam memoriam perſeuerent. Si autem hoc ita eſt, ubi illud quod anus delyra cōfingit, poſſe hominē ſine peccato eſſe ſi uelit, & facilia dei eſſe mandata? f ¶ *Cum recordati fuerint filij eorum ararum ſuarū, &c.*] Et hæc in Septuaginta non habentur, eadem (ut reor) cauſa quam ſuprà diximus, ne ſcilicet æterna in eos ſententia permaneret. Relinqueris (ait) ſola ab hęreditate tua, quam dedi tibi, & ſeruire te faciam inimicis tuis, in terra quā ignoras, uel ſub Babylonijs, uel ut eſt uerius ſub Romanis. Ipſi enim ſuccenderunt ignē & clementiſsimū dominū in furorem prouocarunt, qui ignis furoris eius ardebit in æternum. Pudet me contentionis noſtrorum, qui Hebraicam arguunt ueritatem. Iudæi contra ſe legunt, & quid pro ſe ſit, neſcit eccleſia. Vnde nos qui ſumus filij apoſtolorū, recordamur iniquitatum prioris populi, & iuſte eos perpeſſos eſſe teſtamur. Poſſunt aūt excelſa quæ Hebraicè dicunt̄ בָּמוֹת & contra hæreticos accipi, qui poſuerūt in excelſum os ſuum, & lingua eorū tranſiuit ſuper terram. Qui in tantam ueſaniam proruperunt, ut ſoli abſq; ſpiritus ſancti gratia remanſerint, & perdiderint hæreditatē domini, priorem uidelicet fidei ueritatē. Vnde & æternū eis paratur incendium, & ſeruitus dæmonum qui ſunt inimici & ultores. g ¶ *Hæc dicit dominus: Maledictus homo qui confidit in homine, &c.*] Si maledictus eſt omnis homo qui confidit in homine, Saulus autem Samoſatenus & Fotinus, quamuis ſanctum & cunctis excelſum uirtutibus prædicent ſaluatorem, tamen hominem confitentur: Ergo maledicti erunt ſpem habentes in homine. Quod ſi nobis oppoſitū fuerit, quod & nos credamus

A mus in eo qui dicit: Nunc autē quæritis me interficere
(Ioan. 8. c) hominē, qui ueritatē uobis locutus ſum, quam audiui à deo: hoc Abrahā non fecit: uos facitis opera patris ue-
(2. Cor. 5. c) ſtri. Reſpondebimus illud Apoſtolicum: Et ſi Chriſtum ſecundū carnē aliquando cognouimus, ſed nunc iam nō nouimus. Deniq; idē apoſtolus in principio epiſtolæ ſuę ſcribit ad Galatas: Paulus apoſtolus non ab hominibus, neq; per hominem, ſed per Ieſum Chriſtū & deum patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis, & qui mecū ſunt omnes fra-
(1. Cor. 15. g) tres. Si enim mors ab-
(Oſee 13. d) ſorpta eſt in uictoria, quare non carnis humilitas, quæ propter humanā ſalutē aſſumpta eſt, in diuinitatis trāſierit maieſtatem, ut fecerit utrūq; unū, & nō adoremus creaturam, ſed creatorem qui eſt benedictus in ſecula? Maledictus eſt igitur, non ſolum qui ſpem habet in homine, ſed qui ponit carnem brachiū ſuum, id eſt, fortitudinē ſuam, & quicquid egeB rit, non Domini clementiæ, ſed ſuæ putauerit eſſe uirtutis. Qui enim hoc agit, à Domino recedit cor eius, aſſerens ſe poſſe quod non poteſt. Et erit quaſi myrice, quæ Hebraice dicitur בָּמוֹת ſiue ut interpretatus eſt Symmachus, lignum infructuoſum in ſolitudine. Et non uidebit cum uenerint bona, quæ uiſura eſt gentium multitudo, ſed habitabit in ſiccitate in deſerto. Hoc dicitur de populo Iudæorū qui habitant in deſerto, fructusq; non faciunt, & ſunt in terra ſalſuginis quæ nullos fructus faciat, & inhabitabili, quæ hoſpitem non habet deum, nec angelorum præſidia, nec ſpiritus ſancti gratiam, nec ſcientiam magiſtrorum. a ¶ *Benedictus uir qui confidit in domino, & erit dominus ſpes, & cætera.*] Illud de Iudæis dictum ſit & hæ-
(Pſal. 99. a) reticis qui ſpem habent in homine, in Chriſto uidelicet ſuo, quem non filium dei, ſed purum hominem putant eſſe uenturum. Econtrario uir eccleſiaſticus qui confidit in domino, audit illud: Et ſcitote, quoniam dominus ipſe eſt Deus. Confidit in Domino, & illi ligno comparabitur, de quo & in primo pſalmo cantatur: Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo, & folium eius non defluet. Super aquas autem, ſpiritus ſancti gratiam, diuerſas donationes. Quod ad humorem mittit radices ſuas, ut à domino accipiat ubertatem. Sed & aliter poſſumus dicere, quod de ſiccitate Iudaica tranſlati ſimus in baptiſmatis gratiā ſempiternam. Et non (inquit) timebit cum uenerit æſtus, uel tempus perſecutionis, uel dies iudicij. Et erit folium eius uiride, ſiue erunt in eo ramuſculi frondentes, ut nunquam timeat ſiccitatem, ſed cunctarum uirtutum germinet gratiam. Cumq; tempus ſiue annus uenerit ſiccitatis, non metuet quando Dominus iratus
(Eſa. 5. b) mandauerit nubibus ne pluant ſuper Iſrael imbrem. Quodq; ſequitur: Nec deſinet facere fructum: Illum lo-

mo qui cōfidit (ſiue ſpē habet) in homine, & ponit carnē brachiū ſuū, & à dño recedit cor eius. Erit em̄ quaſi myrice in deſerto, & nō uidebit cū uenerit bonū, ſed habitabit in ſiccitate in deſerto, in terra ſalſuginis & inhabitabili. [a] Benedict⁹ uir qui cōfidit in dño, & erit dn̄s ſpes (ſiue fiducia) eius: & erit quaſi lignū quod trāſplantatū eſt (ſiue fructiferū) ſuper aquas, quod ad humorē mittit radices ſuas, & nō timebit cū uenerit æſtus, & erit folium eius uiride (ſiue ramuſculi eius frondentes:) & in tempore (ſiue anno) ſiccitatis non erit ſollicitus (ſiue non timebit) nec aliquando deſinet facere fructum.

HEBRAEI. [b] Prauum eſt cor omnium, & inſcrutabile: quis cognoſcet illud?

SEPT. Profundum eſt cor ſuper oīa, & homo eſt, quis cognoſcet eum?

Ego dn̄s ſcrutans cor & probās renes, qui do unicuiq; iuxta uias ſuas, & iuxta fructum adinuentionū ſuarum.

HEB. [c] Perdix fouit (ſiue cōgregauit) quæ nō peperit.

SEP. Clamauit pdix, cōgregauit quę nō peperit.

Fecit diuitias ſuas non cum iudicio. In dimidio dierum ſuorum relinquet eas (ſiue in dimidio dierum eius relinquent eum:) & in nouiſsimo ſuo erit inſipiens. Solium

cum qui in Marco ſcriptus eſt, ꝙ uenerit Dominus ad C ficū, & non inuenerit in ea fructū, quia nondū erat tem- (Mar. 11. d) pus, & maledixerit ei, ut fructus non faciat in æternum, exponere poterit. Qui enim confidit in domino, & dominus eſt fiducia eius, etiā in tempore Iudaicæ ſiccitatis nō metuet, ſed ſemper afferet fructū, credēs in eum qui ſemel pro nobis mortuus eſt, & ultrà non moritur, & dicit: Ego ſum uita. (Rom. 6. b; Ioan. 14. a) b ¶ *Prauum eſt cor omnium, & inſcrutabile, quis cognoſcet illud?*] Verbum Hebraicum אָנוּשׁ quatuor literis ſcribitur ש & א נ ו Si igitur legatur אֱנוֹשׁ homo dicitur: ſi autē אָנֻשׁ inſcrutabile ſiue deſperabile, eo ꝙ nullus cor hominum ualeat inuenire. Symmachus uerò hūc locū ita interpretatus ē: Inſcrutabile cor omniū, uir autē quis eſt q inueniat illud? Solent quidā noſtri, bono quidem uoto, ſed non ſecundum ſcientiam uti hoc loco contra Iudæos, quòd homo ſit dominus atq; ſaluator, ſecundum D diſpenſationē carnis aſſumptæ, nullusq; poſsit natiuitatis eius ſcire myſterium, ſecundum illud quod ſcriptum eſt: Generationem eius quis enarrabit? niſi ſo- (Eſ. 53. c) lus deus qui arcana rimatur, & reddit unicuique ſecundum opera ſua. Melius autem eſt ut ſimpliciter accipiamus, quòd nullus cogitationum ſecreta cognoſcat, niſi ſolus deus: dixerat enim ſuprà: Maledictus homo qui ſpem habet in homine. Et econtrario: Benedictus uir qui confidit in domino. Vnde ne hominū putaremus certum eſſe iudicium, intulit omnium propemodum corda eſſe peruerſa, dicente pſalmiſta: Ab oc- (Pſal. 18. d) cultis meis munda me domine, & ab alienis parce ſeruo tuo: Haud dubiū quin cogitationibus. Et in Gene- (Gen. 6. a) ſi: Videns aūt deus ꝙ multa malitia hominum eſſet in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore. Et iterū: Senſus enim & cogitatio huma- (Ibid. 8. b) ni cordis ab adoleſcentia ſua prona ſunt in malū. Per quæ diſcimus ſolum deum noſſe cogitationes eorum. Si autem de ſaluatore dicitur: Videns autem cogitatio- (Luc. 11. b) nes eorū Ieſus: nullusq; poteſt uidere cogitationes eorum, niſi ſolus deus: ergo Chriſtus deus eſt, qui ſcruta- (Pſal. 7. c) tur corda, & probat renes, & reddit unicuiq; iuxta ope- (Apoc. 2. f) ra ſua. c ¶ *Perdix fouit, &c.*] Aiunt ſcriptores naturalis hiſtoriæ, tam beſtiarū & uolucrū, quàm arborum herbarumq;, quorū principes ſunt apud Græcos, Ariſtoteles & Theophraſtus: apud nos Plinius Secūdus, hāc perdicis eſſe naturā, ut oua alterius perdicis, id eſt, aliena furetur, & eis incubet foueatq;: cumq; fœtus adoleuerit, auolare ab eo, & alienū parentem relinquere. Huiuſcemodi diuites ſunt, qui aliena deripiūt, & abſq; cogitatione iudicij dei, faciunt diuitias non cum iudicio, quas in medio tempore relinquunt, ſubita morte ſub- ſtracti, quando dicitur eis: Stulte hac nocte repetent a- (Luc. 12. c) nimā tuā à te, quæ autem præparaſti, cuius erunt? Ni-

A hilq; inſipientius, quàm non prouidere nouiſsima, & breuia putare perpetua. Alij uerò & propter ſuperiorē hiſtoriā & propter alterā qua dicunt, perdicē eſſe pugnaciſsimū & immundū, ita ut uictū polluat, diabolum ſub eius nomine interpretantur, ꝙ alienas ſibi diuitias cōgregarit, dicens ad dñm: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me. (Matt. 4. a) Quem relinquent diuitiæ ſuæ quæ malè ab eo fuerāt congregatæ, & per apoſtolos conuertentur ad Dominum, & qui ſibi uidebatꝰ eſſe prudentiſsimus, erit omniū iudicio inſipiens. Quódq; à Lxx. dicitur, Clamauit perdix: ad hæreticorum perſonā referēdū eſt, ꝙ perdix iſte diabolus clamauerit ꝑ principes hæreticorum, & cōgregauerit quæ nō peperit, & deceptorū ſibi multitudinē congregarit, quæ poſtea dimittat eum, & omnium iudicio ſtultiſſimus comprobetur. *a ¶ Solium gloriæ, &c. expectatio Iſrael, &c.]* Perdice propter ſuā ſtultitiā derelicto, B expectatio Iſrael, id eſt, populi dei & credētis in domino, ipſe eſt qui fecit omnia: Cuius ſolium glorioſum eſt & excelſum à principio: locusq; ſanctificationis omnium credentium, ut non in loco ſit dñs, ſed ut ubi ille fuerit, locus ſanctificatus ſit. Ecōtrario qui derelinquūt Dominum, confundentur confuſione perpetua, & recedentes, ſiue declinantes ab eo, ſcribentꝰ in terra, deleti de libro uiuentium. Sicut enim qui poteſt cum Apoſtolo dicere: (Philip. 3. d) Noſter autem municipatus in cœlo eſt, in cœleſtibus ſcribitur: Sic qui derelinquit dominum, uel declinat ab eo, ſcribetur in terra cum his qui terrena ſapiunt. Cauſaq; manifeſta, cur ſcribantur in terra, quia dereliquerūt fontē uitæ dñm, ſiue fontē aquarū uiuentiū dñm, qui loquitur in euangelio: Si quis ſitit, ueniat ad me & bibat, (Ioan. 7. f) qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura: Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autē dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes. *b ¶ Sana me domine, &c.]* (Matt. 9. c) Multi medici in euāgelio hæmorrhouſam curauerāt, quæ omnē ſubſtantiā ſuā perdiderat in eis, & tamen à nullo curari potuit, niſi ab eo qui uerus eſt medicus, & cuius ſanitas in pennis eius. Vnde & nunc ꝓpheta à populo paſſus opprobria, & crebro inſidijs circūuentus, ab eo curari & ſaluus fieri cupit, cuius uera lausueraq; medicina eſt. *c ¶ Ecce ipſi dicunt, &c.]* Qui non putant uentura, quæ dicta ſunt, loquuntur ad prophetā: Vbi eſt uerbū dñi? ueniat: diſſimulationē ſententiæ dilationē arbitrantes. Illis autē, inquit, iſta dicentibus: Ego non ſum turbatus, nec laboraui te paſtorē ſequens, ſiue poſt tua ingrediens ueſtigia. Nec hoc fui ſine contentus, C nec diē hominis deſideraui, uel uitā longiorē, uel proſpera quæq; huius ſeculi: Ipſumq; uocat teſtem quē & iudicem: Tu noſti. Sequitur: Quod egreſſum eſt de labijs meis, rectū fuit in cōſpectu tuo, ut nunquā mētitus ſit, & domini uolūtati aduerſa nō dixerit. Non ſis mihi, inquit, tu formidini, ſpes mea in die afflictiōis. Quod perſpicuum eſt iuxta Hebraicū. Iuxta id uerò quod Lxx. tranſtulerunt, dicentes: Ne fias mihi alienus, parcens in die malo, eſt ſenſus: Ne parcas mihi in præſenti ſeculo, quod malum eſt, ſed redde mihi iuxta peccata mea, ut requiem habeam ſempiternā. Scio enim ſcriptum: Quem diligit dominus, corripit: flagellat autem omnē filium quē recipit. (Heb. 12.) Dies autē malus, uel omne ſeculum eſt, uel dies iudicij, his qui propter peccata cruciantur. *d ¶ Confundantur qui perſequūtur me, &c.]* Imprecatꝰ aduerſus eos D propheta qui exprobrant ei uerbum domini, & dicūt: Vbi eſt uerbū dñi? ueniat: ut confundantꝰ qui perſequuntur eum, & erubeſcant & redeant ad ſalutem, ut illi paueant mentientes, & non iſte qui uera prædicit: Cumq; dies ultionis aduenerit, duplici contritione cōterat eos, fame & gladio. *e ¶ Hæc dicit dominus, &c.]* Quoniam, inquit, uerba tua audire cōtemnunt, nec ad te ueniunt, ut requirant quæ ſit ſententia dei: tu pergeꝫ ad locum celeberrimū, uel portarum templi uel urbis, & per quas reges & omne uulgus ingreditur & egreditur, ut neceſſitate cogantur audire, & importune opportune prædices uerbum domini: nec ulla apud eos remaneat excuſatio, quod ideo non fecerint, quia non audierint. *f ¶ Hæc dicit dominus: Cuſtodite animas ueſtras, &c.]* Ne præceptum ſabbati inſtauratum per Hieremiam in fruſta diſcerperem, totum ponere placuit, ut ſimul omnia cognoſcamus. Cuſtodit animā ſuam, qui non portat pondera peccatorum in die quietis & ſabbati: Nec infert ea per portas Hieruſalem, quas uirtutes debemus accipere. Et nolite, inquit, onera eijcere de domibus ueſtris: Non enim portanda ſunt, ſed penitus abijcięda. Et omne opus ne faciatis, uel ſeruile, uel illud de quo ſcriptum eſt: Eſca uentri, & uenter eſcis: (1. Cor. 6.) Deus autē hunc & illam deſtruet: ſed illud opus operandum, de quo ſaluator loquitur: (Ioan. 6. a) Operamini opus quod non perit. Sanctificate, inquit, diem ſabbati: ut omne tempus uitæ noſtrę in ſanctificatione ducamus, ſicut fecerūt patres noſtri, Abrahā, Iſaac, & Iacob. Cūq; iſta præceperit deus

a Soliū glorię altitudinis à principio, locus ſanctificationis noſtræ. Expectatio Iſrael domine, oēs qui te derelinquunt, cōfundentur: recedentes, in terra ſcribētur: quoniam dereliquerunt uenā (ſiue fontē) aquarū uiuētium dominū. *b* Sana me domine, & ſanabor: ſaluum me fac, & ſaluus ero, quoniā laus mea tu es. *c* Ecce ipſi dicūt ad me: Vbi eſt uerbū dñi? ueniat. Ego aūt non ſum turbatus te paſtorē ſequens (ſiue non laboraui ſequens te): & diem hominis non deſideraui, tu ſcis. Quod egreſſum eſt de labijs meis, rectū fuit in cōſpectu tuo (ſiue ante faciem tuam eſt). Non ſis formidini ſpes mea tu in die afflictionis (ſiue non fies mihi alienus, parcēs mihi in die peſſimo.) *d* Confundantur qui perſequuntur me, & nō confundar ego. Paueant illi, & non paueam ego. Induc ſuper eos diem afflictionis, & duplici contritione contere eos. *e* Hęc dicit dominus ad me: Vade & ſta in porta (ſiue in portis) filiorum populi, per quam (ſiue per quas) ingrediuntur reges Iuda & egrediuntur, in cunctis portis Hieruſalem, & dices ad eos: Audite uerbum domini reges Iuda, & omnis Iuda (ſiue Iudæa) cunctiq; habitatores Hieruſalem, qui ingredimini per portas has. *f* Hæc dicit dominus: Cuſtodite animas ueſtras, & nolite portare pōdera in die ſabbati, nec inferatis per portas Hieruſalem. Et nolite eijcere onera de domibus ueſtris in die ſabbati, & omne opus non facietis, & ſanctificate diem ſabbati, ſicut pręcepi patribus ueſtris. Et non audierunt: nec inclinauerunt aurem ſuam, & indurauerunt ceruicem ſuam: (& quod in Hebraico non habetur: ſup patres ſuos), ne audirēt me & ne acciperēt diſciplinā. Et erit, inquit, ſi audieritis me, dicit dominus: ut nō inferatis onera per portas ciuitatis huiꝰ in die ſabbati: et ſi ſanctificaueritis diē ſabbati, ne faciatis in ea omne opus: ingrediētur per portas ciuitatis huius reges & principes ſedentes ſuper ſoliū Dauid, & aſcendentes in currib. & equis, ipſi & principes eorū, uiri Iuda & habitatores Hieruſalem, & habitabitur ciuitas hæc in ſempiternū. Et uenięt de ciuitatibus Iuda et de circuitu Hieruſalem, & de terra Beniamin, & de cāpeſtribꝰ & de montōſis, & ab auſtro portātes holocauſtū et uictimas (ſiue thymiamata), & ſacrificium (ſiue manaa), & thus: & inferent oblationem (ſiue laudem) in domū domini. Si aūt nō audieritis me, ut ſanctificetis diem ſabbati, & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Hieruſalē in die ſabbati: ſuccendam ignem in portis eius, & deuorabit domos Hieruſalem, & non extinguetur.

A deus, nō inclinauerūt aurē ſuā, mētis utiq; non carnis: ſed indurauerūt ceruicē ſuam: reijciētes iugum legis, & per metaphorā indomitorū animaliū habētes ſimilitudinē. Videamus quod ſit præmiū eorū qui nō portant onera in die ſabbati, & ſanctificant illum. Ingredientur, inquit, per portas ciuitatis huius reges, quorum cor in manu dei eſt, (Prou. 21. a) & qui regnant corporib. ſuis, & principes ſedētes ſuper ſoliū Dauid, ut Chriſti imitentꝰ exemplum: & aſcendētes in currib. & equis, de quib. ſcriptū eſt: (Pſal. 67. d) Currus dei decē milibus, multiplex milia lætantiū, dñs in eis in Sinai in ſancto. Et alibi: (Abacuc 3. b) equitatio tua ſalus. Omnis uir qui confiteꝰ deū, & qui habitat in Hieruſalē, de qua dictū eſt: (Pſal. 75. a) Pactus eſt in Salē, id eſt in pace, locus eius, & habitatio eius in Sion, & habitabitꝰ eccleſia dei in æternum. Veniētq; de ciuitatibꝰ Iuda, & de circuitu Hieruſalem, de quibus iam diximus, & de terra Beniamin, qui filius eſt uirtutis & dexteræ, & de cāpeſtribus, quod Hebraice dicitur שְׁפֵלָה & planam hiſtoriæ ſignificat intelligentiā: & de montoſis, excelſis B uidelicet dogmatibus, & ab auſtro de quo ſcriptū eſt: Deus ab auſtro ueniet. Vnde calor & plena lux, & ubi omne frigus expellitur: (Abacuc 3. a) Portantes, ait, holocauſta, ſeipſos conſecrantes deo, & uictimā ſiue thymiama, ut dicant: (Pſal. 50. d) Sacrificium dño ſpiritus contribulatus. Et Chriſti bonus odor ſumus in omni loco. (2. Cor. 2. d) Et alibi: Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. (Pſal. 140. a) Et ſacrificiū, pro quo Septuaginta ipſum uerbū Hebraicū poſuere מִנְחָה quod peſſima cōſuetudine, imò ſcriptorū negligentia, manna in noſtris libris legitur. Et thus, de quo C ſcriptum eſt: Vt quid mihi thus affertis de Saba? (Suprà 6. c) Et inferent oblationem, quę Hebraice dicitur תּוֹדָה & in gratiarum actionē uerti poteſt: & quam laudem Lxx. tranſtulerunt. In domum Dauid, haud dubiū quin in eccleſiam. Hæc ſunt præmia eorum qui ſanctificant ſabbatū: & nullo pōdere prægrauantur. Sin autē, inquit, non audieritis præcepta mea, & feceritis quę nō facięda mandaui: Succēdam ignē in portis eius, (Oſee 7. b) id eſt, Hieruſalem, illum de quo dicitur: Omnes adulterātes quaſi clibanus corda eorum: qui deuorat domos, ſiue uicos Hieruſalē: quos Lxx. Aquila & Symmachus βάρεις, id eſt, turritas domos interpretati ſunt: appellanturq; Hebraice אַרְמְנוֹת Et nunquam hoc extinguetꝰ, dicente apoſtolo: (1. Cor. 3. d) uniuſcuiuſq; opꝰ quale ſit ignis probabit. Et iterū: Si cuius opus arſerit, detrimentū patietur: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem. Sin autem noſtri Iudaizantes, explanationē tropicam repudiarint: aut Iudæi eſſe cogentur, & cum obſeruatione ſabbati, circūcidere præputia: aut reprehen- D dere certe ſaluatorem, qui iuſſit in ſabbato paralytico ut portaret lectulum ſuū, Euangeliſta dicēte: (Ioan. 5. c) Propterea magis Iudæi quærebant eum interficere: non ſolum quia ſoluebat ſabbatum, ſed & patrem ſuum dicebat deum, æqualem ſe faciens deo.

Commentarij tertij in Hieremiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVM COMmentariorum Hieremiæ ad Euſebium procemium.

SEmper diabolꝰ bono operi imminet, ubiq; gradientib. ponit laqueos: narrātē propheta de ſatellitum eius inſidijs: iuxta ſemitam ſcandalum poſuerūt mihi: & euangelio hoc ipſum plenius inſtruente, quod uolatilia cœli iuxta uiam iacta ſemina diripiāt atq; diſperdant. Cur hoc principio, frater Euſebi, uſus ſim, ſequens ſermo monſtrabit. Multis de toto hoc orbe confluentium turbis, & ſanctorum fratrum monaſterijq; curis occupatus, commentarios in Hieremiam per interualla dictabam: ut quod deerat ocio, ſupereſſet induſtriæ: cum ſubito hæreſis Pythagoræ & Zenonis ἀπαθείας καὶ ἀναμαρτησίας, id eſt, impaſſibilitatis & impeccantiæ, quæ olim in Origene & dudum in diſcipulis eius Grunnio, Euagrioq; Pōtico, & Iouiniano iugulata eſt, cœpit reuiuiſcere, & non ſolum in Occidentis, ſed & in Orientis partibus ſibilare, & in quibuſdā inſulis, præcipueq; Siciliæ & Rhodi, maculare pleroſque, & creſcere per dies ſingulos, dum ſecreto docent, & publice negant. Cui reſpondere, diu tacens & dolorem ſilentio deuorans, crebra fratrum expoſtulatione compulſus ſum: nec tamen hucuſq; prorupi, ut authorū nomina ponerem: malens eos corrigi quàm infamari. Neq; enim hominum, ſed erroris inimicus ſum: qui mihi ut uicem talionis & genuinum ſui doloris illiderent, ueteres magiſtrorū ſuorum calumnias concinnantes, intantū elingues & miſeri demonſtrati ſunt, ut ne maledicere quidē ſuis uerbis potuerint. Quorū tūc temporis, editis

A aduerſus eos libris, næniæ cõfutatæ ſunt: quos q legere uoluerint, liquido peruidebũt, ca- C nes eos iuxta Eſaiã eſſe mutos, qui latrare neſciãt: habẽtes quidẽ uolũtatẽ & rabiẽ mẽtiendi, ſed artẽ fingẽdi & latrãdi nõ habẽtes. Quib. loquar cõpendio: Aut bona ſunt quæ docetis, aut mala. Si bona, defendite libere: ſi mala, quid occulte miſeros iugulatis errore: recteꝗ; fidei ad decipiẽdos ſimplices quoſcꝫ iactatis expoſitionẽ? quę ſi uera eſt, cur abſcõdit? ſi falſa, cur ſcribit? Rogo quę eſt iſta inſania? pręcipiẽte apoſtolo, ut parati ſimus ad ſatisfaciendũ omni poſcẽti nos rationẽ de ea quæ in nobis eſt ſpe, & propheta clamãte: Loquebar de teſtimonijs tuis in cõſpectu regũ, & nõ cõfundebar: iſti publicũ fugiũt, et ſuſurrãt in angulis perditorũ: dolẽtꝗ; quaſi pro ſuis, quę ſua metuũt cõfiteri. Cũꝗ; generaliter aduerſum uitia qd & hęreticos dixerimꝰ, ſe peti querunt: malũꝗ; conſcientiæ diſsimulata diu indignatiõe ꝓnunciant. Quod ſi cauendũ nobis eſt, ne ueterẽ lędere uideamur neceſſitudinẽ, ſi ſuperbiſsimã hæreſim ſpirituali mucrone truncemus: ergo ſuſtinẽdæ erũt nobis cruces proditę fidei, & dicendũ cũ propheta: Verſatus ſum in miſeria, dum mihi infigitur ſpina. Quin potius audiãt illud Apoſtolicũ: Obedire deo magis oportet ꝙ hominib. Et iterũ: Si hominibus placerem, Chriſti ſeruus nõ eſſem. Verum hæc in proprio, niſi tacuerint, opere plenius exequemur. Nunc cœptum in Hieremiã carpamus iter, & quartum in eum uolumen breuiter tranſcurrentes, in his tantum quæ obſcura fuerint, immoremur.

COMMENTARIORVM Hieronymi in Hieremiã prophetam Liber quartus.

CAP. XVIII.

Verbum [a] quod factũ eſt ad Hieremiã à domino, dicens: Surge & deſcende in domũ figuli, & ibi audies uerba mea. Et deſcendi in domũ figuli: & ecce ipſe faciebat opꝰ ſuper rotam (ſiue lapides.) Et diſsipatum eſt uas, quod ipſe faciebat è luto manib. ſuis. Conuerſuſꝗ; (ſiue & rurſum) fecit illud uas alterũ ſicut placuerat in oculis eiꝰ ut faceret. Et factũ eſt uerbũ dñi ad me, dicens: Nunquid ſicut figulus iſte nõ poſſum uobis facere domus Iſrael, ait dñs? Ecce ſicut lutum in manu figuli, ſic uos in manu mea domus Iſrael. Repente (ſiue ad ſummam) loquar aduerſum gentẽ & aduerſum regnum, ut eradicẽ (ſiue auferam) & deſtruã et diſperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo ſuo quod locutus ſum aduerſum eam, agã & ego pœnitentiam ſuper malo quod cogitaui ut facerem ei. Et ſubito (ſiue ad ſummam) loquar de gente in regno, ut ædificẽ & ut plantem illud. Si fecerit malum & oculis meis, ut nõ audiat uocẽ meã: pœnitentiam agam ſuper bono quod locutus ſum ut facerẽ ei. [b] Nũc ergo dic uiro Iudę & habitatori Hieruſalẽ, dicẽs: Hæc

Verbum quod fact. &c.] Per oẽs quidẽ ſenſus ad iudiciũ & intelligentiã animi peruenit: auditu, odoratu, guſtu, tactu: ſed magis mẽte retinet, qđ oculis cernitur. Vnde iubet propheta ad domũ figu- B li ire, & ibi dñi audire pręcepta. Cumꝗ;, ait, perrexiſſem & deſcendiſſem in domum figuli, faciebat ipſe opus ſuper rotã: quam Lxx. uerbi ambiguitate ſeducti, lapides trãſtulerunt. אָבְנַיִם enim pro qualitate loci & diuerſitate pronũciationis, & organum, id eſt, rota figuli uocat, & lapides. Cumꝗ;, inquit, cernerẽ uas è luto fieri, ſubito diſsipatũ eſt, hoc dei agente prouidentia, ut manꝰ artificis dum neſciret, errore ſuo parabolã figuraret. Rurſumꝗ; ille figulus, q uas è luto rota currente perdiderat, fecit aliud ſibi, ut ei uiſum eſt. Statimꝗ; dñs ad prophetã: Si figulus, ait, hanc habet poteſtatẽ, ut ex eodem luto rurſum faciat quod fuerit diſsipatum: ego in uobis, qui quantũ in uobis eſt perijſſe uidemini, hoc facere non potero? Et ut liberũ ſignificaret arbitriũ, dicit: ſe & mala annunciare genti & regno illi, uel illi, & rurſum bona: nec tamen hoc euenire quod ipſe prædixerit, ſed econtrario fieri, ut & bona malis eueniant, ſi egerint pœnitentiã: & bonis mala, ſi poſt repromiſsiones fuerint ad peccata conuerſi. Et hoc dicimus, non quod ignoret deus hoc uel illud, gentem aut regnum eſſe facturum: ſed quod dimittat hominẽ uolũtati ſuæ, ut uel præmia uel pœnas ſua uolũtate & ſuo merito recipiat. Nec ſtatim totũ erit hominis quod eueniet, ſed eius gratię q cũcta largitus eſt: ita eñ libertas arbitrij reſeruãda eſt, ut in omnib. excellat gratia largitoris, iuxta illud ꝓpheticũ: Niſi dñs ædificauerit domũ, in uanum laborauerunt q ędificãt eam. Niſi dñs D cuſtodierit ciuitatẽ, in uanũ uigilabit q cuſtodit eã. Nõ enim uolentis neꝗ; currentis, ſed miſerentis eſt dei. Rom.9. [b] ¶ Nũc ergo dic uiro Iudæ, &c.] Implet dominus parabolã quam & ſermonibus & aſpectu docuerat, & dicit: Ecce ego fingo cõtra uos malũ quaſi figulus lutũ: malum autẽ iuxta Eſaiam qui dicit: Faciens pacem, & Eſaiæ 45. creãs malum: Non ꝙ per ſe malum ſit, ſed ꝙ patiẽtibus malum eſſe uideatur. Et cogito contra uos cogitationẽ, id eſt, pro merito inferre ſententiam. Mutate opera, & dirigite uias ueſtras, ut & proſperis pœna mutetur. Qui, inquit, dixerũt contrario: Cõfortabimur in malis, uidelicet operibus, ſiue iuxta Aquilã, deſperauimus, & iuxta Symmachũ, defecimus: quod utrunꝗ; offendit deum, ut aut nequaquam ſe putet poſſe ſaluari, aut ad placandum deũ animo defeciſſe. Et poſt cogitationes (inquit) noſtras ibimus. Vbi eſt ergo abſque Dei gratia liberi arbitrij poteſtas, & propriæ iudicium uoluntatis: cum grãdis offenſa ſit dei, ſequi cogitationes ſuas, & praui cordis facere uoluntatẽ? Propterea infert, dicens: Interrogate gentes & omnes in circuitu nationes: quis fecerit, quis audierit idolis ſeruiens: quæ fecit nimis

Hæc (ſiue ſic) dicit dominus: Ecce ego fingo contra uos malum, & cogito contra uos cogitationem: reuertatur unuſquiſꝗ; à uia ſua mala, & dirigite uias ueſtras, & ſtudia ueſtra. Qui dixerũt, deſperauimus (ſiue confortabimur): poſt cogitationes enim noſtras ibimus, & unuſquiſꝗ; prauitatem (ſiue quod placuit) cordis ſui mali faciemus. Ideo hæc dicit dominus: Interrogate gẽtes, quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis uirgo Iſrael?

HEB. [d] Nũquid deficiet de petra agri nix Libani, aut auelli poſſunt aquę erũpẽtes, frigidæ & defluentes?

SEP. Nunquid deficiẽt de petra ubera, aut nix de Libano: aut declinabit aqua uiolenter ſublata uento?

[b] Quia oblitus eſt mei populꝰ meus: fruſtra libãtes & impingẽtes in uijs ſuis, in ſemitis ſeculi (ſiue ſempiternis) ut ambularẽt per eas in itinere nõ trito. [c] Vt fieret terra eorũ in deſolationẽ, & in ſibilũ ſempiternũ: oĩs qui prætererit per eã, obſtupeſcet, & mouebit caput ſuũ. [d] Sicut uentus urens diſpergã eos corã inimico (ſiue inimicis): dorſum & non faciẽ oſtendã eis in die perditionis eorũ. [e] Et dixerũt: Venite & cogitemus aduerſus Hieremiã cogitationes: non enim peribit lex à ſacerdote, neꝗ; conſiliũ à ſapiẽte, nec ſermo à propheta. Venite & percutiamus eum in lingua, & nõ attẽdamus ad uniuerſos ſermones eius. [f] Attẽde domine ad me, & audi uocem aduerſariorum meorũ. Nunquid redditur pro bono malum: quia foderũt foueam animæ? Recordare ꝙ ſteterim in cõſpectu tuo, ut loquerer pro eis bonum: & auerterem indignationem tuam ab eis. Propterea da filios eorum in famem, & deduc eos in manus gladij. Fiant uxores eorum abſꝗ; liberis & uiduæ, & uiri earum interficiantur morte: iuuenes eorum confodiantur gladio in prelio, audiatur clamor de domibus eorũ. [g] Adduces enim ſuper eos latronem repente: quia foderunt foueam ut caperẽt me, & laqueos abſconderunt pedibus meis. Tu aũt domine ſcis omne conſiliũ eorum aduerſum me in mortem. Ne propicieris

A nimis uirgo Iſrael. Virginẽ aũt uocat, eo ꝙ uni deo ſeruierit, dicẽte propheta: Notus in Iudæa deus Iſrael ma- Pſal.75.a gnum nomẽ eius. [a] ¶ Nunquid deficiet, &c.] Tale quid & illud Vergilianũ ſonat: Ante leues ergo paſcent in æthere cerui, Et freta deſtituẽt nudos in littore piſces: Quàm noſtro illiꝰ labat pectore uultus. & in alio loco: In freta dum fluuij currẽt, dũ montibus umbræ Luſtrabũt, conuexa polus dum ſidera paſcet: Semper honos nomẽꝗ; tuum laudeſꝗ; manebunt. Quomodo (inqt) nix de Libani ſummitatib. deficere nõ poteſt: nec ullo ut oĩs liqueſcat ſolis ardore ſuperatur: fluẽteſꝗ; de mõtib. riui nequaquã ſiccantur in fontib. ſic meũ nomẽ quod per ſe ſtabile eſt atꝗ; perpetuũ, nõ poterit immutari, & tamen cum cætera naturæ ordinẽ ſeruent, populus meus oblitus eſt mei. Sequitur eñ: [b] ¶ Quia oblitus eſt mei, &c.] Qui obliuiſcit dei, & relinquit illũ, qui dicit: Ego ſum uia: libatꝗ; Ioan.14.a B dijs alienis: impingit in uijs ſuis, nequaꝗ; dei, ſed ſuis: & antiquas ſempiternaſꝗ; ſemitas derelinquit, quæ omniũ ſanctorũ ſunt tritæ ueſtigijs colentiũ deũ. Iſti uero ambulauerunt in itinere nõ trito, & relicto cultu dei, idola uenerati ſunt, ꝓpter quę infert pœna quę ſequit: [c] ¶ Vt fieret terra eorum in, &c.] Et qa dereliquerũt (ait) cultũ dei, & prauas idololatriæ ſemitas ſunt ſecuti, propterea terra eorum redacta eſt in ſolitudinẽ, & in miraculum omnium ſibilumꝗ;: ita ut qui terram quondam & urbẽ florentiſsimam uiderint in deſertum & cineres eſſe collapſam, admirentur & ſtupeant, & animæ cõfuſionem geſtu corporis indicent: hoc eſt enim mouere caput, & ſtuporem mentis ſibilo demonſtrare. Quod plenius & rectius poſt aduentum domini intelligimus eſſe completum: quando nullus Iudæorum terram quondam & urbem ſanctam ingredi lege permittitur: ſed quum ad planctũ uenerint, mirantur & deflent uaticinia prophetarum opere completa. [d] ¶ Sicut uentus urens, &c.] Vſque hodie ſententia dei permanet in Iudæis. In toto orbe diſperſi ſunt corã inimico diabolo, uel inimicis dæmonib. & cũ dieb. ac noctibus in ſynagogis ſatanæ inuocẽt nomẽ dei, dorſum & nõ faciem ſuam oſtendit eis deus: ut intelligant eũ ſemper recedentẽ, & nũꝗ; ad ſe C uenientẽ. Dies aũt perditionis Iudaicæ, omne tẽpus eſt poſt paſsionẽ ſaluatoris uſꝗ; ad finẽ ſeculi, ut poſtquã ſubintrauerit plenitudo gentiũ, tũc oĩs Iſrael ſaluus Rom.11.d fiat. [e] ¶ Et dixerũt: Venite, &c.] Iſta & tũc Iudæorum cõtra Hieremiã ſiue dñm ſaluatorem, & hodie hæreticorũ cõtra ſeruos eiꝰ cogitatio eſt, ut calumnias ſtruãt, & ſanctos uiros accuſatione præueniant, nec cogitẽt quid illi ueritatis loquantur, ſed quid ipſi ſtruant mẽdacij: iactãt enim in ſacerdotibus & in ſapiẽtib. & in pſeudo prophetis ſuis, legẽ & conſiliũ dei & eloquiũ permanere, dicente ſcriptura: In Sapien.1.a peruerſam animam nõ intrabit ſapiẽtia. [f] ¶ Attende domine ad me, &c.] In typũ quidẽ ſaluatoris hæc à populo Iudæorum Hieremias uniuerſa perpetiť, qui poſtea Babylonio ueniente uaſtant. Sed plenius atꝗ; perfectius complent in Chriſto, & urbe ſubuerſa, Ro- D mano gladio trucidati ſunt, nõ ob idololatriã quæ eo tempore non erat, ſed ob interfectionẽ filij dei, qñ cunctus ſimul populus conclamauit: Tolle, tolle talem: re- Ioan.19.c gem nõ habemus niſi Cæſarẽ. Et imprecatio eorũ æterna damnatione cõpleta eſt: Sanguis eius ſuper Matt.27.c nos, & ſup filios noſtros. Foderant enim Chriſto foueã, & dixerãt: Auferamus eũ Eſaiæ 53.c de terra uiuẽtiũ. Qui tantæ erga eos miſericordię fuit, ut ſtans in cõſpectu patris, loqueret ꝓ eis bonũ, ut auerteret indignationẽ ſuã ab eis: ut in cruce quoꝗ; diceret: Pater, ignoſce eis: qđ eñ faciũt, neſciunt. Luc.23.c Manifeſta trãſcurrimꝰ, ut in obſcuriorib. immoremur: nequaꝗ; deliramẽta quorũdã & captiuitatẽ cœleſtis Hieruſalẽ interpretãtes: ſed ꝑſpicuã hiſtoriã, & manifeſtiſsimã ꝓphetiã, omni uerborũ & ſenſuũ cõfidẽtia ꝑſequẽtes. [g] ¶ Adduces enim, &c.] Si de Hieremia intelligimus, repentinũ latronẽ referamus ad Nabuchodonoſor: ſi de ſaluatore, qđ & uerius & melius eſt, ad Romanũ exercitũ. Et ne iniuſta uideať ſentẽtia dei, exponit qd fecerint cõtra filiũ dei Chriſtũ, & qd paſsi ſint. Qđ aũt infert, ne propicieris iniquitati eorũ, & peccatũ eorũ à facie tua non deleatur: nequaꝗ; priori ſententiæ contrariũ eſt, in qua pro populo deprecatur patrem: ſed poſtquã datũ tempus

A tempus pœnitētiæ præterijt, & illi in ſuo ſcelere perſeuerant, populi ac ſeniores non tam pro ſe puniunt̃ q̃ pro alijs: ne inultū peccatū cæteris noceat exēplo. Quodqꝫ infert: Fiant impingētes ſiue corruētes in cōſpectu tuo: Eſaiæ 5.c illius Eſaiæ & Petri apoſtoli ſimile eſt, & nō impingetis 1 Pet. 2.b ſicut in lapidē offenſionis, & petrā ſcādali. Cui⁹ & in pſalmis Pſal. 117.c ꝓpheta meminit: Lapidem quē reprobauerūt ædificātes, hic factus eſt in caput anguli: à dño factū eſt hoc. CAP. XIX. HAec dicit dom. &c.] Pro laguncula figuli, quæ Hebraice dicit̃ בַּקְבֻּק Lxx. doliolū tranſtulerūt, & ꝓ porta fictili, Aqla Symmach⁹ & Theodotio ipſum uerbū poſuerunt Hebraicū חַרְסִית pro quo Lxx. iuxta morē ſuū pro aſpiratione ח literę, addiderunt χ Græcum, ut diceret Charſith ꝓ Harſith: ſicut illud eſt ꝓ Hebron, Chebron, & pro Hieriho, Hiericho. Vult aut ſcriptura diuina, B non ſolū auribus doceri populum, ſed & oculis. Magis em̄ (ut iam diximus) mente retinetur quod uiſu, q̃ qđ auditu ad animū peruenit. Tolle inquit, lagunculā ſiue doliolū teſteū: & de ſeniorib⁹ populi ac ſacerdotū, & egredere ad uallē filij Ennom, de qua ſuprà Suprà 7.g diximus, in qua erat delubrū Baal, & nemus ac lucus, Siloe fontibus irrigatus. Ipſa autē (inquit) uallis iuxta portam eſt, quæ Hebraice חַרְסִית hoc eſt, fictilis appellatur. Et prædicabis uel leges ibi uerba quæ ego loquar tecum: ut ibi audiantur quæ dicturus ſum. Ideo aūt (ut iam diximus) & prædicabis, & clamabis, & leges, ponitur, quia uerbū Hebraicū קָרָאתָ tria ſignificat. Vultqꝫ quæ dictur⁹ eſt, & reges Iuda audire, & habitatores Hieruſalem, id eſt, ſtirpem regiam, & omnem populum, ut inexcuſabiles ſint qui audire noluerint. *b* ¶ *Hæc dicit dominum, Vade, &c.*] Et hunc locum ſtulte quidam ad cœleſtem referunt Hieruſalem. Quod ne ſemper admoneamus, hoc tantum dixiſſe ſufficiat: uitandam iſtiuſmodi explanationem eſſe, immo hæreſim, quæ manifeſta ſubuertit, & præſtigias quaſdam eccleſiis Chriſti conatur inducere. Nulli autem dubium quin in templo dei, Baal dolum poſuerint, ſiue in delubro, quod erat in ualle filij Ennō: ubi & lucus Baal & ara eius fuit, ſuper quam immolauerunt & incenderunt filios ſuos. C. Quæ dñs nec cogitauit, nec locutus eſt, nec aſcenderūt in cor eius. Non ꝙ deus futura neſcierit, ſed ꝙ indigna ſua notitia, ignorare ſe dicat, iuxta illud euangelicum: Diſcedite à me operarij iniquitatis, neſcio uos. Nouit Luc.13.f enim dñs eos qui ſui 2 Tim.2. ſunt. Et: Qui ignorat, 1 Cor.14. ignorabitur. Vel certe ἀνθρωποπάθως, & hæc de deo accipienda ſicut & alia. Oīs autē hæreticus derelinquit deū: & alienū facit locū habitatiōe dei, quem ſua fraude polluerit, & libat dijs alienis: quos nec ipſe nouerat, nec patres eius: apoſtoli uidelicet & apoſtolici uiri: reges autē Iuda, hoc eſt, hæreticorum patriarchæ, implent locum quōdam dei ſanguine deceptorū & innocētiū. Niſi em̄ ſtult⁹ & ſimplex fuerit non cito ſubuertitur. Et ædificāt excelſa Baalim, dum de ſublimibus diſputare ſe dicunt. Et cōburūt filios ſuos idolo, quos in hæreſi genuerūt. Quæ oīa ignorare ſe dicit dominus, D nec unquā aſcēdiſſe in cogitationē ſuam. *c* ¶ *Propterea ecce, etc.*] Quę ſit uallis filij Ennom, quæ Hebraice dicit̃ גֵּיא הִנֹּם unde & gehennā appellatam putant, ſuprà diximus. Miror autē quid ſibi uoluerint Lxx. Pro תֹּפֶת διάπτωσιν, hoc eſt, ruinā ponere, & pro ualle, πολυάνδριον: quod ſignificat uirorū multitudinē: niſi fortè ex eo qđ ibi populus corruerit, & cæſa ſit hominum multitudo. Vel ſpiritualiter, in errore idololatriæ, uel iuxta literam, à Babylonio exercitu: quod in conſequentibus manifeſtius legitur. *d* ¶ *Et diſsipabo conſilium, &c.*] Quanquam hæc & in Babylonica captiuitate accidiſſe populo nouerimus: tamen plenius referuntur ad tempora ſaluatoris, quādo obſeſſi ſunt à Veſpaſiano & Tito, & ciuitas eorum Hadriani tēporibus, in æternos cineres collapſa eſt: ut qui obtulerāt filios ſuos idolis, ipſi eos poſtea famis neceſsitate cōpulſi, in ciborum uſum uerterent: carneſqꝫ omniū darent̃ uolatilib. cœli & beſtijs terræ: ut qui dñi munerib. abuſi fuerāt in impietatem, & propria uiſcera idolis immolarant, uentres ſuos ſepulchra facerent liberorum. *e* ¶ *Et conteres lagunculam, &c.*] Perſpicue non de Babylonia, ſed de Romana dicit̃ captiuitate. Poſt Babylonios quippe & urbs inſtau-

ꝓpicieris iniquitati eorū, & peccatū eorū à facie tua nō deleat̃. Fiant corruentes (ſiue impingētes) in conſpectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis (ſiue fac in eis.)

CAP. XIX.

HAec [a] dicit dñs: Vade & ſume lagunculā figuli teſteā, & de ſenioribus populi, & de ſenioribus ſacerdotū, & egredere ad uallē filij Ennom, quæ eſt iuxta introitū portæ fictilis (ſiue Carſith:) & prædicabis (ſiue clamabis, uel leges) ibi uerba quæ ego loquar ad te, & dices: Audite uerbū dñi reges Iuda, & habitatores Hieruſalē. [b] Hæc dicit dñs exercituū deus Iſrael: Ecce ego inducā afflictionē (ſiue mala) ſuper locū iſtū: ita ut omnis qui audierit illam (ſiue illa), tinniāt aures eius, eo quod dereliquerint me, & alienū fecerint locū iſtū, & libauerint in eo dijs alienis, quos neſcierūt ipſi & patres eorū & reges Iuda. Et repleuerūt locū iſtū ſanguine innocentū, & ædificauerunt excelſa Baalim ad cōburendos filios ſuos igne in holocauſtū Baalim: quæ non præcepi (ſiue cogitaui), nec loquutus ſum, nec aſcenderunt in cor meum.

HEB. [c] Propterea ecce dies ueniūt, dicit dñs, & nō uocabitur locus iſte amplius Tophet & uallis filij Ennom, ſed uallis occiſionis.

SEP. Idcirco ecce dies ueniūt, dicit dñs, & nō uocabit̃ loc⁹ iſte ampli⁹ ruina & πολυάνδριον filij Hennon, ſed πολυάνδριον occiſionis.

[d] Et diſſipabo conſiliū Iudæ & Hieruſalem in loco iſto: & ſubuertā eos gladio in conſpectu inimicorū ſuorū, & in manu quærentiū aīas eorū, & dabo cadauera eorum eſcā uolatilib. cœli & beſtijs terræ, & ponā ciuitatē hanc in ſtuporē & in ſibilū. Omnis qui præterit per eā, obſtupeſcet, & ſibilabit ſuꝑ uniuerſa plaga eius. Et cibabo eos carnibus filiorū ſuorū, & carnibus filiarū ſuarū, & unuſquiſqꝫ carnē amici ſui comedet: in obſidione & in anguſtia, in qua cōcludent eos inimici eorū, & qui quærūt animas eorū. [e] Et conteres lagunculam in oculis uirorū, qui ibunt uel egredient̃ tecū. Et dices ad eos: Hęc dicit dñs exercituū: Sic conterā populū iſtū & ciuitatē hanc, ſicut cōterit̃ uas figuli, quod nō poteſt ultrà inſtaurari. [a] Et in Tophet ſepelient̃ (ſiue ſepelient): eo ꝙ nō ſit alius locus ad ſepeliendū. Sic faciā loco huic, ait dñs, & habitatorib. eius: & ponā ciuitatē iſtā ſicut Tophet (ſiue ut ruinā): & erūt domus Hieruſalē & domus regum Iuda ſicut locus Tophet (ſiue ruinæ) (oēs domus regū Iuda ſicut locus Tophet.) [b] Immūdæ oēs domus in quarū domatibus (ſiue tectis) ſacrificauerūt omni militiæ cœli, & libauerunt libamina dijs alienis. [c] Venit aūt Hieremias de Tophet, quò miſerat eū dñs ad prophetādū, & ſtetit in atrio domus dñi, & dixit ad omnē populū: Hæc dicit dñs exercituū deus Iſrael: Ecce ego inducā ſuper ciuitatē hanc & ſuper omnes urbes eius uniuerſa mala quæ loquutus ſum aduerſum eam: quoniā indurauerunt ceruicem ſuam, ut non audirent ſermones meos.

CAP. XX.

ET [d] audiuit Phashur filius Emmer ſacerdos qui cōſtitutus erat princeps in domo domini, Hieremiā prophetantē ſermones iſtos: Et percuſſit Phashur prophetam Hieremiā, & miſit eum in neruum quod erat in porta Beniamin ſuperiori in domo dñi. [e] Cūqꝫ illuxiſſet in craſtinum, eduxit Phashur Hieremiam de neruo, & dixit ad eum Hieremias: Non Phashur uocauit dominus nomen tuum, ſed pauorem undiqꝫ. [f] Quia hęc dicit dñs: Ecce ego dabo te in pauorē & omnes amicos tuos, &

A inſtaurata, & populus reductus in Iudæā, & abundātiæ priſtinæ reſtitutus eſt. Poſt captiuitatē aūt quæ ſub Veſpaſiano & Tito, & poſtea accidit ſub Hadriano, uſque ad cōſummationē ſeculi ruinæ Hieruſalē permanſuræ ſunt: quanq̃ ſibi Iudæi aureā atqꝫ gēmatā Hieruſalē reſtituendam putent: rurſumqꝫ uictimas, & ſacrificia, & coniugia ſanctorum, & regnū in terris dñi ſaluatoris: quę licet nō ſequamur, tamē dānare non poſſumus: qa multi eccleſiaſticorū uirorū, & mar- Rom.14.d tyres iſta dixerūt. Et unuſquiſque in ſuo ſenſu abūdet, & dñi cuncta iudicio reſeruētur. Quō autē uas fictile & teſteū ſi fractū fuerit, in antiquā ſpeciē non poteſt reformari: ſic & populus Iudęorū & Hieruſalē ſubuerſa, ſtatum priſtinum non habebunt. Deniqꝫ caſſum eſt hodie nomē ipſi⁹ ciuitatis, & ab Aelio Hadriano, Aelia dicitur, & cū habitatione priſtina priſtinum quoqꝫ nomen amiſit B ad decutiendam ſuperbiā habitatorum eius. Sanctæ aūt crucis & reſurrectionis uocabula, nō urbem ſignificant, ſed locū: nec diuitiarū quondam magnitudinē, per quā perijt populus Iudæorum, ſed gloriā ſanctitatis, quā noſtra paupercula poſſidet Bethlehem, nō habēs aurū & gemmas, ſed panē qui in ea natus eſt. *a* ¶ *Et in Trophet ſepelientur, &c.*] Quod autē in Lxx. infertur: Omnes domus regū Iuda, ſicut locus Trophet, in Hebraico non habetur. Et ſequitur: *b* ¶ *Immūdæ omnes domus, &c.*] Quod ſuprà dixerat: Non uocabitur locus iſte amplius Tophet, & uallis filij Ennom, ſed uallis occiſionis: nūc ponit manifeſtius, quod tāta Supr.7.g in ipſo loco futura ſit cædes, ut ibi aceruatim populus ſepeliat̃: & lucus quondā religionis, fiat tumulus mortuorū. Ipſa quoqꝫ ciuitas, quę huic imminet loco, fiat ſicut Tophet: pro quo Lxx. ruinā tranſtulerunt. Domus quoqꝫ Hieruſalē regumqꝫ palatia in ruinas ſimiles conuertātur. Cauſaqꝫ redditur, eo quod immūdæ fuerint, & idololatriæ pollutæ ſcelere: pro eo quod in domatib. & tectis earū, ſoli & lunæ & ſtellis cœli immolauerint, & & thura incenderint: nec hoc fuerint errore contenti, [illegible].1.b ſed immolauerint dæmonib. & libamina fuderint dijs alienis. *c* ¶ *Venit autem, &c.*] Poſtquā Trophet præſentibus populi ſenioribus, quos duxerat ſecū Hieremias, confregit lagunculam ſiue doliolū, & prophetauit uerbis domini ad conuertendū populum & ciuitatē Hieruſalē, reuertitur & ſtat in atrio domus domini, & uniuerſæ loquit̃ multitudini, quæ ad locū Trophet ire noluerat: qđ inductur⁹ ſit dñs ſuper ciuitatē Hieruſalē, & ſuper oēs urbes eius uniuerſa mala, quæ locut⁹ eſt aduerſum eam. Et ne putemus crudelē eſſe ſentētiā, reddit cauſas cur inducturus ſit mala: Qm̄ (inqt) indurauerūt C ceruicē ſuā, ut nō audirēt ſermones meos: ne poſt multas qdē impietates uolētes agere pœnitētiā. CAP. XX. ET *audiuit Phashur filius Emmer, &c.*] Pro Phashur Lxx. trāſtulerūt Phaſchor, qui interpretat̃ oris nigredo, מַשְׁחוֹר & ꝓ neruo, quē nos diximus, Lxx. & Theodotio uertere cataracten, Symmachus βασανιστήριον, ſiue στρεβλωτήριον: qđ utrūqꝫ tormenta ſignificat. Nos autē neruū diximus more uulgari: quod tormēti genus etiam in Actib. apoſtolorū legimus, qn̄ apoſtoli Paulus & Si- Act.16.e las in cuſtodiā carceris dati ſunt. Iſte autē erat pontifex tēpli, & data ſibi ſacerdotij dignitate, in peruerſum abutit̃: nō ut doceat & ſermone corripiat, ſed ut cruciatib. terreat. Vn̄ & ſalua- Ioan.19.a tor & apoſtolus Pau- Act.16.e lus, iuſsiōe pōtificis uerberant̃. Nec mirū ſi hodie ſerui dei occidātur à Phaſchor: mittanturqꝫ in carcerē, & horribili cuſtodia reſeruent̃. Datur D enim hæc poteſtas à deo, ut prophetarū oſtendat̃ fides. Nec tamen maior eſt ille qui cædit, ſed fortior iſte qui cædit̃. Et patienter propheta ſuſcipit iudicium dei, nec reclamat ad uerbera, ſed conſiderat imperantē. Emmer uerbum ſo- אִמֵּר nat: de quo ſæpe nigredo generat̃, nō parētis uitio, ſed ſcelere degenerātis. Tormentū autē quo cruciatur propheta, uidetur in parte dextera, qđ interpretat̃ Beniamin, & in porta ſublimi, quæ non ueritatē indicat, ſed iniuſtam pontificis poteſtatem. *e* ¶ *Cumqꝫ illuxiſſet in craſtinum, &c.*] Et hic tam nomen pontificis q̃ tormenti genus ſimiliter omnes ut ſuprà, interpretati ſunt. Mutat̃ autem nomē pontificis, ut ex nomine futurorum ſupplicium demonſtretur. Nequaq̃ (inquit) habebis oris nigredinē, & iniquæ imperium poteſtatis, ſed captiuus duceris in Babylonē: hoc enim ſignificat pauor undiqꝫ ſiue per circuitum, ut tremens & propriæ ſalutis incertus, huc illucqꝫ circūſpicias, & uenientes cōtra te aduerſarios reformides. Pro pauore, quod in Hebraico ſcriptum eſt מָגוֹר Lxx. & Theodotio μέτοικον, id eſt migrantē: Aquilæ ſecūda editio, peregrinū: prima, circūſpicientem: Symmachus, ablatū ſiue congregatū & coactum, interpretati ſunt. *f* ¶ *Quia hæc dicit dom. &c.*] Iuxta ſuperiorem interpretationē, qua Phashur nomē fuerat immutatū ut appellaret̃ מָגוֹר, omnes ſimiliter tranſtulerunt, ut ſignificarēt uel pauorē, uel peregrinationē, uel ſublationem & tranſlationē & congregationem. Cōminaturqꝫ eum cū amicis ſuis iamiamqꝫ capiendū tradendumqꝫ hoſtiū manibus, & cunctū populū tribus Iudæ Babylonij regis manib. obtinendū, aliosqꝫ interficiendos gladio, & alios ducēdos in captiuitatē, & uniuerſas diuitias

A diuitias,tam orbis ꝙ theſaurorũ regiorum ab inimicis eſſe capiẽdas:ipſumq; Phashur cum omni cognatione ſua & familia ducẽdũ in captiuitatẽ & in Babylone eſſe moriturũ,eo ꝙ populũ ſuũ mẽdacio deceperit,nequaquã illi uera & triſtia:ſed per mendaciũ proſpera pollicendo. Simulq; animaduertẽda prophetæ patientia atq; prudentia, quod miſſus in carcerẽ tacet, & ſilentio uincit iniuriã: nec tamẽ diſsimulat quod ſcit eſſe uenturũ,ut ſaltẽ ſic pſeudo ꝓpheta põtifex peccare deſiſtat,&dei clemẽtiam deprecetur. a ¶ *Seduxiſti,etc.*] Dicit ſe ꝓpheta à dño eſſe deceptũ: qa in principio audiẽs: *Suprà 1.a* Prophetã in gentibus dedi te. *Ibidem b* Et iterũ: Ecce cõſtitui te hodie ſuper gẽtes & ſuper regna, ut euellas & deſtruas & diſperdas & diſſipes, & ædifices, & plãtes: arbitratus ſit nihil ſe cõtra populũ Iudæorum,ſed cõtra diuerſas in circuitu nationes eſſe dicturũ. Vnde & prophetiã libẽ- B ter aſſumpſerit: & euenisse contrario: ut captiuitatẽ Hieruſalẽ prædicãs, perſecutiones & anguſtias ſuſtineret. Quodq; intulit: Fact9 ſum in deriſum tota die:omnes ſubſannant me: co ꝙ æſtimẽt illũ uniuerſa mẽtitũ: & cuncta quæ prædixit eſſe uẽtura,mẽdacia fuerint. Et propheta em̃ ſtatim putauerat futurũ quod dñs minabatur: & populus æſtimabat nequaquã ultrà uenturũ, quod ſtatim non uenerat: Atq; uociferor uaſtitatem Babyloniam,& iniquitatem hoſtium,per quam opprimendus ſit populus meus. Sin autẽ ſequimur Lxx. in eo quod dixere,quia amaro uerbo meo ridebo præuaricationẽ, & miſeriam inuocabo,hic ſenſus eſt:Scio præſentem triſtitiam futuro gaudio cõmutandam, iuxta illud quod *Matt.5.b* ſcriptum eſt:Beati flentes,quoniam ipſi ridebunt:& idcirco miſeriam & iniquitatem afflictionemq; libenter ſuſtineo: ita ut cupiam & inuocem eas: & breuitatem iniuriæ,felicitatis æternitate compenſem. b ¶ *Quia factus eſt mihi ſermo domini,&c.*] Clamãte me atq; dicente,ꝙ iam Babylonius ueniret exercitus,& om̃ia hoſtilis gladius prædaretur: uerſus eſt mihi ſermo domini in opprobrium atq; deriſum,dum tarditatem prophetiæ putant eſſe mendaciũ: quamobrem in mea mẽte decreui, ut ultrà ad populũ dei uerbis nõ loquerer: nec nomen illius nominarẽ. Quod cũ pudore ſuperatus,uerecũde C quidem,ſed ſtulte cõſtituiſſem:factus eſt(inquit)in corde meo quaſi ignis exæſtuans,clauſusq; in oſsib. meis: ſiue undiq; diſſolutus ſum,ita ut ferre nõ poſſem. Conceptus enim animo ſermo diuinus, nec ore ꝓlatus, ardet in pectore. Vnde. & Paulus loquit: *1 Cor.9* Si euangelizauero, nõ eſt mihi gloria: neceſſitas em̃ mihi incumbit. Væ em̃ mihi eſt, niſi euãgelizauero: ſi enim uolẽs hoc ago, mercedẽ habeo: ſi aũt inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt. Et in Athenis uidẽs *Act.17.d* idololatriæ deditam ciuitatẽ, incitabatur ſpiritu & tota mente feruebat. Et poſt modicũ in eodẽ uolumine legimus: *Ibidem* Cum ueniſſent autẽ de Macedonia Silas & Timotheus, inſtabat uerbo Paulus, teſtificãs Iudęis eſſe Chriſtum Ieſum. Sed & plerique doctorum in eccleſia uſq; hodie ſimilia ſuſtinẽt: audiẽtes uituperationẽ multorũ congregatorũ aduerſum ſe in circuitu atque dicentiũ: Perſe- D quimini,& perſequamur eos. c ¶ *Omnes uiri qui erant pacifici mei, & cuſtodiẽtes latus meũ: ſi quõ,&c.*] Cum aduerſarij ſurrexerint, & amici quõdam atque pacifici fuerint ad bella conuerſi,uolueríntq; nobis inſidias tendere:nõ magnopere curem9, ſed optemus hoc dicere quod ꝓpheta loquitur: Dñs autem mecũ eſt quaſi bellator fortis. d ¶ *Idcirco qui me perſequuntur, cadent & infirmi erunt, ſiue ideo,&c.*] Quia perſecuti ſunt, ideo propheticum non potuerunt intelligere ſermonem: & ignorantiã confuſio uehemens conſecuta eſt,nec intellexerũt ignominiã ſempiternã, quæ obtinebit eos & nulla obliuione delebit. Dicãt igit quod uolunt uiri quõdam pacifici, & qui cuſtodiebant latus meum,& decipere cupiebãt: dummodo iuſtum uirum atq; doctorem eccleſiæ poſt perſecutionem tanta uindicta tantaq; præmia conſequantur. e ¶ *Et tu domine exercituũ probator iuſti,ſiue qui,&c.*] Solus eſt dominus qui nouerit probare iuſtitiam: quomodo ſolus eſt qui cordis interna cõſpiciat. Vnde & Ieſus ſciens cogitationes ho- *Luc.6.b* minum: nõ ex profectu, ut quidam putant, ſed natura deus eſt. Tale quid & in pſalmis ſonat: Non iuſtificabit *Pſal.142.a* in cõſpectu tuo omnis uiuens. Si uiuens uirtutibus nõ iuſtificat, quanto magis qui pro peccatis mortuus eſt? Cumq;

& corruent gladio inimicorũ ſuorum, & oculi tui uidebunt,& omnẽ Iudam dabo in manu regis Babylonis,& traducet eos in Babylonẽ,& percutiet eos gladio. Et dabo uniuerſam ſubſtantiã(ſiue fortitudinem)ciuitatis huius,& omnẽ laborẽ eius omnẽq; preciũ (ſiue gloriã): & cunctos theſauros regum Iuda dabo in manu inimicorum eorũ: & diripient eos, & tollent & ducent in Babylonẽ. Tu aũt Phashur & oẽs habitatores domus tuæ ibitis in captiuitatem,& in Babylonem uenies & ibi morieris: ibiq; ſepelieris tu & omnes amici tui quibus prophetaſti mẽdaciũ. a Seduxiſti me dñe,& ſeductus ſum: (ſiue decepiſti me dñe,& deceptus ſum.) Fortior me fuiſti,& inualuiſti(ſiue obtinuiſti,& potuiſti.)Factus ſum in deriſum tota die, omnes ſubſannant me: quia iam olim loquor,uociferans iniquitatẽ & uaſtitatẽ clamito: (ſiue qa amaro uerbo meo ridebo præuaricationẽ, & miſeriam inuocabo.) b Quia factus eſt mihi ſermo dñi in opprobriũ & in deriſum tota die. Et dixi: Nõ recordabor eius: (ſiue non nominabo dominũ:) nec loquar ultrà in nomine ipſius. Et factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans clauſusq; in oſsibus meis & defecit(ſiue diſſolut9 ſum): ferre nõ ſuſtinens. Audiui enim contumelias (ſiue uituperationẽ)multorũ,& terrorẽ in circuitu (ſiue congregatorũ undiq;) perſequimini & perſequamur eum. c Omnes uiri qui erant pacifici mei, & cuſtodiẽtes latus meũ: ſi quõ decipiat & præualeamus aduerſus eum: & conſequamur ultionem ex eo. Dñs autẽ mecũ eſt quaſi bellator fortis. d Idcirco qui me perſequuntur, cadent & infirmi erunt, (ſiue ideo perſequuti ſunt, & intelligere non potuerũt.) Confundant uehementer, quia nõ intellexerũt opprobriũ ſiue ignominiam ſempiternam, quæ nunquã delebitur. e Et tu dñe exercituũ probator iuſti (ſiue qui ꝓbas iuſta:) qui uidẽs renes & cor: uideã quæſo ultionẽ tuam ex eis: tibi enim reuelaui cauſam meam.

Cantate

A Cumq; ſe ſciat iuſtus propugnatorẽ habere deum: tamen impatientia fragilitatis humanæ, quod nouit eſſe uenturum, iam nunc uidere deſiderat. Cui & reuelauit *Deut.32.e* cauſam ſuam, qui dicit in alio loco: Mihi uindictam, & *Heb.10.f* ego retribuam, dicit dñs. Felix aũt cõſcientia, cuius cau- *Eph.5.g* ſa dño reuelat, dicente Apoſtolo: Omne qđ manifeſtatur, lux eſt. a ¶ *Cantate domino, laudate dominum, quia,&c.*] Qui pauper eſt ſpiritu, nec habet diuitias, quæ receperunt iſto ſeculo cõſolationem ſuam: de quibus & Paulus *1Cor.13.g* loquitur: Tantum ut pauperũ memores eſſemus: cum uindictam à domino fuerit conſequutus, dominum laudat in ſpiritu, & ſe de manu peſsimorũ erutũ gloriatur. Hoc autem totum fit, non noſtro merito, ſed eius gratia qui pauperẽ liberauit, nec habet diuitias ſuperbiæ corruẽtis, ſed humilitatem pauperis liberati. b ¶ *Maledicta dies in qua natus ſum,etc.*] Qui pu- B tant animas fuiſſe in cœleſtibus, & de meliori in peiorem ſtatũ præcipitatas, hoc & huiuſcemodi utũtur teſtimonijs: qđ ſcilicet melius fuerit in cœleſtibus, quàm in terrenis commorari,& corpus humilitatis aſſumere: noua quædam imò iam uetera hæreſeos ſuæ argumen- *Iob 3.a* ta quærentes. Nos uero legẽtes illud beati Iob: Maledicta dies in qua natus ſum, & nox illa in qua dixerunt, ecce maſculus: & maledictus homo qui annũciauit patri meo, dicens: natus eſt tibi puer: huic teſtimonio coaptamus, quod ſcilicet melius ſit nõ eſſe, quàm uiuere in *Eccli.22.b* ſupplicijs, iuxta illud quod ſcriptum eſt: Mors uiro re- *& 30.c* quies, cui clauſit deus uitam ſuam. Et iterũ: Quare da- *Iob 3.d* ta eſt miſero lux, & uita his qui in amaritudine animæ *Matt.26.c* ſunt? Et in Euangelio ſimpliciter dictum legimus: Melius ei fuerat, ſi natus non fuiſſet: non quod ſit qui natus nõ fuerit, ſed quod melius ſit nõ eſſe, quàm male eſſe. Aliud eſt enim omnino non eſſe: aliud, cum ſit, abſq; ulla intermiſsione cruciari, quomodo mortẽ quietam *Amos 5.e* uitæ miſeræ præferimus. Vnde & Amos diem appellat *Gen.47.b* tenebrarũ, diem afflictionis. Et Iacob eo quod uixerit in labore & anguſtia, dies uitæ ſuæ paruos & peſsimos *Eph.5.d* uocat. Et Paulus apoſtolus dicit: Vt eriperet nos de pre- *Gal.1.d* ſenti ſeculo nequã. Et iterũ: Redimentes tempus, quoniã dies mali ſunt. Hebræi quintum mẽſem, quo capta Hieruſalem templumq; ſubuerſum eſt, natiuitati Hieremiæ ſupputãt, inextricabilibus quibuſdam & incredibilibus argumẽtis. Quod ſi probare potuerint, quomodo teſtimoniũ Iob interpretari ualeant, neſcio: niſi fortè & illũ diem quadã præfiguratione & uaticinio futurorũ ſubuerſionis tẽpli autument. Quodq; imprecat C ſimilitudinẽ ſubuerſarũ ciuitatum, de Sodoma & Gomorra dici arbitror, & omne tẽpus in luctu, ut mane ſit clamor,& ululatus in meridie. Qđ autẽ infert: Qui me nõ interfecit in uulua, deũ ſignificari putãt. Vt eſſet (inquit) mihi cõceptus æternus: quæ omnia dicunt hyperbolice. Denique exponit cauſas cur mortẽ præferat uitæ & omnino non eſſe quàm male eſſe ſubiungẽs: Quare de uulua egreſſus ſum, ut uiderẽ laborẽ & dolorẽ, & conſumerentur in cõfuſione dies mei?

CAP. XXI.

VErbum *quod factũ eſt ad Hieremiam à domino, quando miſit ad eum rex Sedech.&c.*] Suprà *Suprà 20.d* pontifex Phashur ſiue Paſchor, qui percuſsit Hieremiã, patrem habuit Emmer. Hic autem Phashur filius eſt Melchiæ, hoc idcirco, ne quis eundem putet. Mittit autem rex Sedechias ad prophetã, uolẽs uel populum ſcire uel principes: ut occulto per legatos nũcio recognoſcat, D quam dominus ſuper urbem Hieruſalem & populum Iudæorum habeat ſententiam. Quodq; infert: Quia Nabuchodonoſor rex Babylonis præliatur aduerſum nos: oſtendit iam obſeſſa Hieruſalem à propheta hoc ſciſcitari Sedechiam. Et notandum quod in prophetis, maximeq; in Ezechiele & Hieremia, nequaquam regum & temporum ordo ſeruetur: ſed præpoſtere, quod iuxta hiſtoriã poſtea factum ſit, prius referri: & quod prius geſtum ſit, poſtea. Aliud enim eſt hiſtoriã, aliud prophetiam ſcribere: ut in præſenti loco, Sedechias qui cum urbe Hieruſalem captus eſt, mittens ſcribitur ad Hieremiam: & eo tempore quo obſidebatur Hieruſalẽ: & poſtea narratur hiſtoria Ioakim fratris eius qui ante eum rex fuit,& Ioachin, id eſt, Iechoniæ qui fuit filius Ioakim: ſuper quib. dicetur in ſequentibus. d ¶ *Et dixit Hieremias ad eos, ſic dicetis Sedechiæ: Hæc dicit dominus deus Iſrael, Ecce ego conuertam,&c.*] Fruſtra (inquit) repugnare uultis Chaldæis obſidentibus,& arma bellica præparatis: quorum in media tantum urbe uſum habebitis, ut armati eſſe uideamini. Cæterum illis obſidentibus, ego uos debellabo in manu extẽta & brachio forti, meoq; furore & indignatione percutiã: ut & uos & omne quod ſpirat, fame & peſtilentia in media urbe moriatur. Quod quidem & factum legimus. Abſq; ulla enim corona ſtrepituq; pugnantium urbs tanta obſidione capta eſt, ut quos uincerent non haberent, ſed quos tantùm caperent. Meliores (ait) fuerunt gladio uulnerati, quàm occiſi fame. e ¶ *Et poſt hæc, ait dominus, dabo Sedechiam regem Iudæ,&c.*] Hoc quod nos tranſtulimus: In manu Nabuchodonoſor regis Babylonis

a Cantate dño, laudate dñm, quia liberauit animã de manu peſsimorũ. b Maledicta dies in qua natus ſum: dies in qua peperit me mater mea nõ ſit benedicta. Maledictus uir(ſiue homo) q annũciauit patri meo dicens: natus eſt tibi filius maſculus,& quaſi gaudio lætificauit eũ. Sit homo ille ut ſunt ciuitates quas ſubuertit dñs, & non pœnituit eũ: audiat clamorẽ mane, & ululatũ in tẽpore meridiano, qui nõ interfecit me à uulua, ut fieret mihi mater mea ſepulchrũ, & uulua eius cõceptus æternus. Quare de uulua egreſſus ſum, ut uiderẽ laborẽ & dolorẽ, & cõſumerent in confuſione dies mei?

CAP. XXI.

VErbum c quod factum eſt ad Hieremiam à domino, quando miſit ad eum rex Sedechias Phashur filium Melchiæ, & Sophoniam filiũ Maaſiæ ſacerdotẽ dicẽs: Interroga ꝓ nobis dñm: quia Nabuchodonoſor rex Babylonis præliat aduerſum nos: ſi fortè faciat dñs nobiſcũ ſecũdũ omnia mirabilia ſua, & recedat à nobis. d Et dixit Hieremias ad eos: Sic dicetis Sedechiæ: Hæc dicit dñs deus Iſrael: Ecce ego cõuertã uaſa belli (ſiue arma bellica) quæ ſunt in manib. ueſtris: & quib. pugnatis aduerſum regẽ Babylõis,& Chaldæos q obſidẽt uos in circuitu murorũ: & cõgregabo eos(ſiue ea) ĩ medio ciuitatis huius, & debellabo uos in manu extẽta & brachio forti(ſiue excelſo): & in furore,& in indignatione,& in ira grandi. Et percutiam habitatores ciuitatis huius, homines & iumẽta peſtilentia magna morientur. e Et poſt hæc

A & in manu inimicorum eorum: in Lxx. non habetur. Et pro eo quod hos diximus: Non flectetur, neq; parcet, nec miſerebitur: Lxx. trãſtulerunt: Non parcam, nec miſerebor. Meliusq; eſt iuxta Hebraicũ, ut crudelis ſententia & inflexibilis, magis regis Babylonij quàm domini eſſe uideatur. Primũ autẽ de uniuerſa urbe prophetatum eſt: nunc proprie Sedechiæ prædicit, & populo eius qui reſidui fuerint poſt peſtem, gladium, & famem, quod à Nabuchodonoſor rege Babylonio capiendus ſit, interficiendusq; cum amicis ſuis gladio: nec ullam eius miſericordiam ſperet: cuius fœdus & neceſsitudinem periurio deſeruit. a ¶ *Et ad populum hunc dices: Hæc dicit dominus: Ecce ego do corã uobis uiam uitæ & uiam mortis, &c.*] His qui à rege miſsi ſunt & ad prophetam uenerant deprecandũ, ut interrogaret pro eis dominum, ſuperiora reſponderat, & quæ referrent regi Sedechiæ. Nunc horta- B tur ut reſpondeant populo: datq; conſilium ut transfugiãt ad Chaldæos contra regiam uoluntatem: qđ periculoſum fuiſſe prophetæ, nullus ignorat. unde & mortem ſibi imprecatur & dicit: Maledicta dies in qua natus ſum. Et: Quare de uulua egreſſus ſum, ut uiderẽ laborẽ & dolorẽ? (*Suprà 20.d*) Non ꝙ leue ſit necdum captis dare cõſilium, ſed ultro tradere captiuitati: quaſi ſi paſſuris naufragiũ imperet: ut ante naufragiũ & diſsipatã nauem, remos & tabulas corripiãt, & ſe undis tradant: ſed ꝙ tolerabilius ſit utcunq; captos uiuere, q̃ gladio, fame, & peſte cõſumi. (*Infrà 38.d*) Sunt qui hunc locũ ſecundũ tropologiam ſic ediſſerũt: melius eſſe ſecularibus ſe tradere diſciplinis, & maxime philoſophię, quàm in illa permanere eccleſia, in qua fames ſit ſermonis dei: & cũctus populus hæreticorũ gladio doctrinæq; penuria, & hæretica peſte moriat̃. b ¶ *Et domui regis Iuda, audite uerb. &c.*] Quodq; ſequitur: Propter malitiã ſtudiorũ ueſtrorũ: in Lxx. non habetur. Quia ſuprà dixerat, & ad populum hunc dices, hæc dicit dñs: conſequenter nunc infert, & domui regis Iuda: ut ſubaudiatur, dices: hæc dicit dominus: ἀπὸ κοινοῦ enim & ſuperiora & inferiora iunguntur: ut ſit ſenſus: Et ad populum hũc dices, hæc dicit dominus: Proprie aũt ſermo fit ad domum regiam, ob cuius maxime culpã ciuitas obſidetur, ut emendet errorẽ pœnitudine: & clemẽtiam dñi conſequat̃. Iudicate (inquit) mane iudicium, non in tenebris iniquitatis, ſed in luce iuſtitiæ. Et eruite ui oppreſſum de manu calumniatoris, ut non accipiatis perſonã in iudicio, ſed diuitib. pauperes opprimẽtibus, magis apud uos dei imperiũ ualeat q̃ potentia perſequentis. Et ſi (inquit) hoc feceritis, nequaq̃ ſuccendet̃ in uobis ignis furoris mei, nec inueniet materiam quam conſumat. Incredibilis in hoc C loco dei clementia demonſtrat̃, ut de quibus ſuprà dixerat: Poſui enim faciẽ meam ſuper ciuitatem hanc in malum & non in bonum, in manu regis Babylonis tradetur, & exuret eam igni: iam domini ingruente ſententia, eos prouocet ad ſalutem. Non quod ignoret urbem Hieruſalem eſſe capiendam, ſed quod liberum homini ſeruetur arbitrium: ut nõ ignorãtia futuri, ſed uolũtate propria uideantur perire. Quomodo & ſaluator ſciebat apoſtolum negaturum, & ſe eſſe crucifigendum: quippe qui hoc apoſtolis ſępe prædixerat: & nihilominus commonebat, uolẽs eos corrigere ad pœnitentiam: ut quicquid poſtea ſuſtinuerũt, ſuo uitio eis acciderit nõ duritia comminantis. c ¶ *Ecce ego ad te habitatricẽ, etc.*] Quodq; ſequitur: Iuxta fructum ſtudiorum ueſtrorum, dicit dominus: in Septuaginta non habetur. Pro habitatrice uallis ſolidæ atq; campeſtris, D Septuaginta tranſtulerunt: Ecce ego ad te, qui habitas in ualle צור campeſtri, pro quo Symmachus, petram: Theodotio obſeſſam, interpretati ſunt: Aquilæ prima editio ſolidam, ſecunda Tyrum. צור enim ſiue צור lingua Hebræa, & Tyrũ, & ſilicem & coartatã ſonat. Loquitur aũt contra Hieruſalem quæ obſidione uallata eſt: ſiue in ſimilitudinẽ Tyri quaſi mari grandi, ita Babylonio exercitu cingitur, & euadere non poteſt: aut certe quæ ſe inſtar petræ duriſsimæ inexpugnabilem putat atq; robuſtam, pro ſoliditate murorum & magnitudine, & dicit: Quis terrere nos poterit? & quis ingrediet̃ domos noſtras? cum ecõtrario loquatur deus: Ego uiſitabo uos, meũ euadere oculum nõ poteritis. Viſitabo aũt uos in perniciem, & reddam uobis fructum malitiæ ueſtræ: Et ego ſuccendã ignem in ſaltu ueſtro. Non Babylonius, ut putatis: non rex Chaldæorũ, ſed mea hæc omnia ira perficiet. Saltũ autem uocat Hieruſalem & omnem circà regionẽ, quæ frugiferas arbores bonorũ operũ non habet, quod ſit incẽdio præparatus. Pulchreq; uallẽ appellat campeſtrem, ꝙ peruia ſit hoſtibus, & non montẽ excelſum, qui difficulter aſcendi poteſt: iuxta quod & in Eſaia dicitur: Viſio uallis Sion. (*Eſaie 22.a*) Quicquid ad domũ regiã & ad urbem metropolim ꝓphetatur, referamus ad eccleſiaſticũ ordinem, & ad principes eccleſiarũ eos duntaxat qui ſe ſuperbiæ & diuitijs laſciuiæq; tradiderint. Nec ſtatim quia domus regia eſt, ab interitu liberabitur: quomodo & qui de ſtirpe fuere Dauid, pauci admodũ ſunt inuẽti, qui placuerint dño, ut ipſe Dauid, Ezechias & Ioſias: magna pars principũ & ſtirpis regiæ, in uniuerſum populum iram domini prouocauit.

hæc, ait dominus: Dabo Sedechiam regem Iudæ & ſeruos eius & populũ eius, & qui derelicti ſunt in ciuitate hac à peſte & gladio & fame, in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manu inimicorũ eorum, & in manu quærẽtium animam eorũ, & percutiet eos in ore gladij, & non flectetur neq; parcet nec miſerebitur. a Et ad populũ hunc dices: Hæc dicit dominus, ecce ego do coram uobis uiam uitæ & uiam mortis. Qui habitauerit in urbe hac, morietur gladio, fame & peſte. Qui autẽ egreſſus fuerit & transfugerit ad Chaldæos qui obſidẽt uos, uiuet: & erit ei anima ſua quaſi ſpoliũ. Poſui enim faciẽ meam ſuper ciuitatẽ hanc in malum, & non in bonũ, ait dominus: In manu regis Babylonis dabitur, & exuret eam igni. b Et domui regis Iuda, audite uerbũ domini domus Dauid. Hæc dicit dominus: Iudicate mane iudicium, & eruite ui oppreſſum de manu calũniantis: ne fortè egrediatur (ſiue ut non egrediatur) quaſi ignis indignatio mea, & ſuccendatur, & non ſit qui extinguat, propter malitiã ſtudiorũ ueſtrorũ. c Ecce ego ad te habitatricẽ uallis ſolidæ atq; campeſtris, ait dominus, qui dicitis: quis percutiet ſiue terrebit nos? Et quis ingredietur domus noſtras? Et uiſitabo ſuper uos iuxta fructum ſtudiorum ueſtrorum, dicit dominus. Et ſuccẽdam ignem in ſaltu eius, & deuorabit omnia in circuitu eius.

¶ Hæc

A HAec dicit dominus, Deſcende, &c.*] Hæc uiſio, imò hic ſermo dñi uel ante fit ad prophetã, q̃ Sedechias nũcios ad eum mitteret: uel certe poſtq; nuncijs præcepit quid regi referre deberẽt, præcipit̃ Hieremiæ, ut nequaquã per nũcios loquat̃ ad regẽ, ſed ipſe uadat ad palatium, & ibi loquatur ei. Simulq; animaduertamus diuinam ſapientiã, qđ per nuncios iubet triſtia nunciari: mixtis & proſperis, ſi agere uoluerit rex pœnitẽtiam. Hic uero quia ipſi imperatur ut pergat: non triſtia nunciat & captiuitatem iamiamq; uenturã, ſed monet quid facere debeat, ut uitet impendentẽ ſentẽtiam dei. Regũ autem ꝓprium eſt facere iudicium & iuſtitiam, & liberare de manu calumniatorum ui oppreſſos, & peregrino pupilloq; & uiduæ qui facili⁹ opprimuntur à potẽtibus, præbere auxiliũ. Et ut curam eis præceptorũ dei maiorem inijceret, intulit: Nolite cõ- B triſtare, ut nõ ſolum non eripiatis, ſed ne patiamini quidẽ per ueſtram cõniuentiã ab alijs cõtriſtari. Et ſanguinem innocentem non effundatis in loco iſto. Homicidas enim & ſacrilegos & uenenarios punire, non eſt effuſio ſanguinis, ſed legum miniſterium. Si (inquit) hæc feceritis, ô reges Iuda, tenebitis priſtinam poteſtatẽ, & cum ambitione ingrediemini portas Hieruſalẽ. Sin aũt facere nolueritis, ô domus regia, nõ tam dñi erit crudelitatis, q̃ tuæ uoluntatis, ut omnis ciuitas redigat̃ in ſolitudinẽ. Quicquid regiæ domui dictũ eſt, intelligãt epiſcopi, ſocijq; eorũ presbyteri atq; diaconi, & omnis ordo eccleſiaſticus: quod ſi fecerint quæ præcepta ſunt, & inter cætera innocentẽ ſanguinẽ nõ fuderint, ſcandalizãtes minimos quoſq; & percutientes conſcientias ſingulorũ: obtineãt traditã ſibi à domino dignitatẽ. Sin autem facere noluerint atq; contempſerint, ipſi redigãt eccleſiã dei in ſolitudinẽ. Ingrediũtur autem de genere Dauid per portas Hieruſalem, & ſedent ſuper thronũ eius qui interpretatur fortis manu, & aſcendũt currus & equos: quando refrenant & ſuas & populi perturbationes, & compoſito in eccleſia ingrediũtur gradu, & multarum uirtutũ choro, ſibiq; ex omni parte cõcinentium. Et ut hoc uerũ eſſe credamus, iurat per ſe, quia iuxta Apoſtolum, maiorem alium per quem iurare poſsit nõ habet. (*Heb. 6.g*) b ¶ *Quia hæc dicit dominus, &c.*] Galaad quam poſſedit dimidia tribus Manaſſe, trans Iordanem ſcriptura commemorat. In quo monte Laban fugientẽ conſequutus eſt Iacob, & mõs iuxta Geneſin nomẽ accepit σωρός. i. tumulus teſtimonij, eo ꝙ ibi Iacob Labanq; iurauerint in aceruũ lapidib. cõgregatis. (*Gen. 31.b*) Eſt aũt caput ſiue principiũ Libani montis excelſi, qui uniuerſus cedris cõſitus eſt, iuxta illud Dauid canẽtis: Et cõmouebit dñs cedros Libani. (*Pſal. 28.b*) C Et alibi: Vidi impiũ ſuperexaltatũ & eleuatũ ſicut cedros Libani. Et in Zacharia legimus: Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. (*Zach. 11.a*) Igitur pręſenti loco, quia ad domũ regiam loquebat̃, per metaphoram loquitur ad templum, ſiue ad domũ ſtirpis Iuda, quod ipſa ſit in excelſo, ſiue quod de templo atque ſacrario, omnium peccatorum remedia poſcebantur. Vnde & hic idem propheta commemorat: Nunquid reſina non eſt in Galaad: aut medicus non eſt ibi? Quare non aſcendit curatio filiæ populi mei? (*Suprà 8.g*) Comminatur igitur regiæ domui, & urbi Hieruſalem, & templo quod uocat caput Libani, quod redigendum ſit in ſolitudinẽ cum uniuerſis urbibus ſuis: non potẽtia regis Babylonij, ſed domini iuſſione, qui dicit: ſanctificabo ſuper te interficiẽtem. Sanctus autem uocatur Nabuchodonoſor, & o- D mnis ei⁹ exercitus, q̃ exequitur ſentẽtiam dei. Et ſuccident (inquit) electas cedros tuas: potentes quoſq; & principes ciuitatis: & mittẽt in ignẽ, ut omnia deuorans flãma conſumat. Cumq; deleta fuerint uniuerſa, tranſibũt gentes multæ per ciuitatẽ & templum, quod eis prius ingredi nõ licebat, & unuſquiſq; loquetur proximo ſuo: quare fecerit dominus ciuitati inclytæ & magnæ tam ſubitam & tam grãdem euerſionem. Reſpondebuntq; (inquit) qui interrogati fuerint, & exponent cauſas ruinarũ, dicentes: quia dereliquerunt pactum domini dei ſui, & pro deo idola uenerati ſunt. Audiat hoc & noſtræ urbis domus regia & principes eius, & cedri quæ eleuant uſq; ad nubes uerticem ſuum, & per ſuperbiam loquuntur: quis nos uidebit, quod citò flamma domini conſumantur, ſi noluerint illius præceptis acquieſcere. Alia autem eſt ſanctificatio interfectoris & armorum eius: alia ſacerdotum & eorũ qui miniſtrant dño. (*4 Reg. 23.g & 24.25.b*) c ¶ *Nolite flere mortuũ, neq;, etc.*] Ioſias rex iuſtus tres filios habuit: Ioachaz & Ioakim & Sedechiam, quorum primum rex Aegypti Pharao Nechao captiuũ duxit in Aegyptũ, ibiq; mortuus eſt: & cõſtituit pro eo regem Eliachim fratrem eius. Quo mortuo regnauit fili⁹ eius Iechonias, qui à Nabuchodonoſor rege Babylonio, cum matre & principibus ductus eſt in captiuitatẽ, pro quo patruus eius regnauit Sedechias: q capta Hieruſalẽ ductus eſt in Babylonẽ. Quæritur itaq; quis ſit iſte qui fleri non debeat: ducendusq; ſit in captiuitatẽ, & ultrà nõ reuerſurus, cum tres capti ſint atq; tranſducti? Hebræi putant hoc omnibus conuenire, id eſt, & Ioachaz & Iechoniæ & Sedechiæ: appellariq; omnes filios Ioſiæ Sellem ſiue Sellũ, quod interpretatur, שִׁלּוּם

CAP. XXII.

HAec a dicit dominus: Deſcende in domũ regis Iuda & loqueris ibi uerbũ hoc, & dices: Audi uerbũ domini rex Iuda qui ſedes ſuper ſoliũ Dauid: tu & ſerui tui, & populus tuus, qui ingredimini per portas iſtas. Hæc dicit dominus: Facite iudiciũ & iuſtitiã, & liberate ui oppreſſum de manu calumniatoris, & aduenam, & pupillũ, & uiduam nolite contriſtare: neq; opprimatis iniquè (ſiue impiè), & ſanguinem innocentẽ ne effundatis in loco iſto. Si enim facientes feceritis uerbum iſtud, ingredientur per portas domus huius reges ſedentes de genere Dauid ſuper thronũ eius, & aſcendentes currus & equos ipſi & ſerui & populus eorũ. Quod ſi non audieritis uerba hæc, per memetipſum iuraui, dicit dominus: quia in ſolitudinẽ erit domus hæc. b Quia hæc dicit dominus ſuper domũ (ſiue ad domum) regis Iuda: Galaad tu mihi caput (ſiue principium) Libani, ſi non poſuero te in ſolitudinem, urbes inhabitabiles. Et ſanctificabo ſuper te interficientem uirum & arma eius, & ſuccident electas cedros tuas, & præcipitabunt (ſiue mittent) in ignẽ: & pertranſibunt gentes multæ per ciuitatẽ hanc, & dicet unuſquiſq; proximo ſuo: Quare fecit dominus ſic ciuitati huic magnæ? Et reſpõdebũt, eo quod dereliquerũt pactũ dñi dei ſui, & adorauerunt deos alienos, et ſeruierũt eis. c Nolite flere mortuum, neq; lugeatis

A pretatur, cõſummatio ſiue cõpletio, eo ꝙ regnũ Iuda in ipſis finitũ ſit. Mihi aũt proprie hoc dici uidet̃ de Sedechia, de quo præſentis & præteriti capituli prophetia eſt, in quo uere regnũ Iuda finitũ eſt: ſub quo & urbs capta eſt, ductusqꝫ in Babylonẽ, ibi mortuus ſcribit̃. Iſte eſt Sellum, id eſt, conſummatio atqꝫ completio, fili⁹ Ioſiæ, rex Iuda: qui regnauit ꝓ Ioſia patre ſuo. Iechonias aũt nõ fuit fili⁹, ſed nepos Ioſię, filius Ioakim, ut à principio uiſionis qñ miſit ad Hieremiã rex Sedechias Phashur filiũ Melchiæ & Sophoniã filium Maaſiæ ſacerdotẽ, uſqꝫ ad iſtud capitulum, oĩa ad regem & de rege Sedechia dici intelligam⁹.

Supra 21.a

a ¶ *Væ qui ædificat dom. etc.*] Vtramqꝫ editionem ex integro poſui, ut & Hebraica ueritas & difficultas uulgatæ editionis facilius cognoſcat̃. Eſt aũt ſermo contra Ioachim filiũ Ioſiæ regis Iudæ, de quo ſuprà diximus: quẽ cõſtituit Nechao Pharao rex Aegypti pro Ioachaz fratre ſuo, quẽ uinctum duxit in Aegyptũ. Legim⁹ autẽ, ut tam Regũ ꝙ̃ Paralipomenõ narrat hiſtoria, undecim annis regnaſſe in Hieruſalem Ioakim filium Ioſiæ, & regnaſſe crudeliter, & extitiſſe impiũ, & poſtea mortuum: nec tamẽ eius ſepultura narratur: Hãc habente ſcriptura ſacra cõſuetudinem, ut omnes reges & mortuos referat & ſepultos. Hunc autem proprie narrat mortuũ, & nõ ſepultum, de quo dicemus in poſterioribus. Plangit itaqꝫ ſupradictũ regem, quod cõfidat in iniuſtitia, & putet eſſe perpetuam regiam dignitatẽ: faciatqꝫ ſibi cœnacula, & amicos opprimat: operantibusqꝫ non reddat mercedem ſuam, & æternam palatij ſui ædificationẽ arbitretur. Nunquid, ait ſermo diuinus, regnare poteris in perpetuum: quoniam conferre te cupis cedro excelſæ, patri tuo Ioſiæ uidelicet regi iuſto? Pater (inquit) tuus & comedit & bibit & fruitus eſt opibus regijs: nec tamẽ in eo offendit deũ quod habuit diuitias: ſed in eo placuit, quod fecit iudicium atque iuſtitiam. Et idcirco tam in præſenti ſeculo ꝙ̃ in futuro bene ei fuit & erit. Iudicauit (inquit) cauſam pauperis & egeni, & in eorũ refrigeriũ quos audiuit, & ꝓprie in bonũ ſuũ. Hæc aũt omnia euenerũt ei proſpera, qa me cognouit, dicit dominus. Tui uero, ô Ioakim, oculi declinant ad auaritiã, & ut innocentẽ ſanguinem C fundas, ad calũniã & ad curſum mali operis. Iuxta Lxx uero quẽ ſenſum habeant intelligere nõ poſſum. Cum enim cætera ſibi aliqua ex parte conſentiãt, illud quod infert̃: Nunquid regnabis, qm̃ contendis in Achaz patre tuo: ꝓ quo in Hebræo ſcriptũ eſt אֶרֶז & hic ſermo cedrum ſignificet: manifeſtũ eſt ꝙ nullum ſenſum habeat. Illud quoqꝫ quod ſequit̃: Nõ comedent & nõ bibẽt: & cætera, quæ ita inter ſe diſſipata ſunt atqꝫ cõfuſa, ut abſqꝫ ueritate Hebraicæ lectionis nullã intelligentiã habeãt. Poſſumus aũt hũc locũ iuxta anagogen cõtra hæreticos accipere, q ædificãt ſibi domum nõ magnã, & eccleſię ubertate latiſſimam, ſed paruulã. Aedificãt aũt nõ cũ iuſtitia atque iudicio, aliena diripere cupiẽtes. Vnde dicit̃: Aedificaſti tibi domũ paruulã, cœnacula perflatilia quæ circumferuntur omni uẽto doctrinę, & diſtincta feneſtris. D Nõ eñ habẽt perpetuũ ædificiũ, nec ſolidã firmitatẽ. Et contignata (inquit) cedro: Vident̃ quidẽ contignationẽ habere pulcherrimã: ſed ad imbres, & perſecutionum tempeſtatẽ cito putreſcũt & corruũt. Litaqꝫ ſinopide. Etipſi quidẽ paſſionem dñi & ſanguinẽ pollicent̃: ſed in perpetuũ non regnãt, quia contẽdunt & iracundiam prouocant Arez, id eſt, cedrũ patrẽ ſuũ. Omnis eñ hæreticus naſcit̃ in eccleſia, ſed de eccleſia proijcitur, & cõtendit & pugnat cõtra parentem. Quodqꝫ infert: Nõ comedent & nõ bibent, ſubauditur corpus & ſanguinẽ ſaluatoris: cæteraqꝫ his ſimilia: erroremqꝫ omnẽ dicit inde deſcẽdere, ꝙ ignorauerint deũ, nec habeãt rectos oculos, ſed cor eorũ pronũ ſit ad auaritiã, ut aliena diripiãt, & deceptorũ ſanguinẽ fundãt. Hoc eſt enim facere homicidiũ. Obſcura latius differenda ſunt. b ¶ *Propterea hæc dicit dominus, &c.*] Hoc qđ nos de Hebraico poſuimus, non plangent eum, uæ frater, & uæ ſoror, in Septuaginta non habetur: proprieqꝫ dicitur contra Ioakim regẽ Iuda, & aperit̃ ænigma quod prius uidebatur occultum, & inter tres fratres ambiguum ſoluitur, ut non ſit ſermo de Ioachaz, neqꝫ de Sedechia: ſed proprie de Ioakim, quẽ interfectũ à latrunculis Chaldæorũ Syriæ, Ammonitarũ & Moabitarum, Hebræa

Anagog.

4 Reg. 23. & 24.a
2 Par. 36.a

B

tis ſuper eum: plãgite fletu eum qui egreditur, quia non reuertetur ultrà, nec uidebit terrã natiuitatis ſuæ. Quia hæc dicit dominus ad Sellum filium Ioſiæ regem Iuda: qui regnauit pro Ioſiá patre ſuo, qui egreſſus eſt de loco iſto: nõ reuertetur huc amplius, ſed in loco ad quẽ tranſtuli eũ, ibi morietur, & terrã iſtã non uidebit amplius.

HEBR. a Væ qui ædificat domũ ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio. Amicum ſuum opprimit fruſtrà, & mercedem eius non reddit ei. Qui dicit, ædificabo mihi domũ latam, & cœnacula ſpacioſa: qui aperit ſibi feneſtras, & facit laquearia cedrina, pingitqꝫ ſinopide. Nunquid regnabis, quoniã cõfers te cerdo? Pater tuus nónne comedit & bibit & fecit iudiciũ & iuſtitiã, tunc cum bene erat ei? Iudicauit cauſam pauperis & egeni, in bonum ſuum: nunquid non ideo, quia cognouit me, dicit dominus? Tui uerò oculi & cor ad auaritiam & ad ſanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad curſum mali operis.

SEP. O' qui ædificas domũ tuã nõ cũ iuſtitia, & cœnacula tua non in iudicio. Apud eũ proximus operatur gratis, & mercedẽ ei non reddit. Aedificaſti tibi domũ paruulã: cœnacula perflatilia diſtincta feneſtris: & cõtignata cedro, & lita ſinopide. Nunquid regnabis, quia tu contendis cõtra Achaz patrẽ tuũ? nõ comedẽt & nõ bibẽt. Melius tibi erat facere iudiciũ & iuſtitiã bonã: nõ cognouerũt, nõ iudicauerũt iudicium humili, neque iudiciũ pauperis. Nónne hoc eſt te ignorare me, dicit dominus? Ecce non ſunt oculi tui recti, nec cor tuũ bonum, ſed ad auaritiã tuam, & ut ſanguinẽ innocẽtem effundas, & ad iniquitatẽ & homicidiũ ut facias ea.

b Propterea hæc dicit dominus ad Ioakim filium Ioſiæ, regem Iudæ. Non plangent eum, uæ frater, & uę ſoror: non concrepabunt ei, uæ domine, & uæ inclyte. Sepultura

A Hebræa narrat hiſtoria. Vnde & in Malachim mortuus ſcribitur, & ſepultus tacet̃. In libro Dierũ legimus, uinctum catenis & ductum in Babylonẽ: nec ultra quid refertur de eo. Pulchreqꝫ ſepultura aſini dicit eũ ſepeliendum, ut alijs uerbis ſignificet inſepultũ, hoc eſt à beſtijs auibusqꝫ lacerãdum. Hæc eſt enim aſini ſepultura. a ¶ *Aſcende Libanũ, & clama, & in Baſan da, &c.*] Per metaphoram Libani & Baſan, regionũ & montium trans Iordanem ad Hieruſalem ſermo dirigitur, quod fruſtra in Aegypto ſit cõfiſa, ſiue ad ipſum Ioakim, qui eo tempore regnabat in Hieruſalem, & ab Aegyptijs rex fuerat cõſtitutus, quod fruſtra Aegyptiorum ſperet auxilium, & quod ipſi quoque à Babylonio rege ſuperandi ſint, & ducẽdi in captiuitatem. Quodqꝫ ait: Locutus ſum ad te: hoc eſt, ipſe deus per prophetas, ſiue locuti ſunt ad te, ut ſubaudiat̃ prophetæ mei, & tu in abundantia tua dixiſti, nõ audiã. Arguit eam ſuperbiæ, & quod diuitiarum magnitudine abuſa ſit in cõtemptũ dei. Et narrat, quod nõ ſolum hoc tempore, ſed ab initio quando educta ſit de Aegypto, non audierit uocem dei: unde & omẽs paſtores eius & principes huc illucqꝫ diſpſi ſint, & captiuitati Babyloniæ colla ſubmiſerint. Quodqꝫ infert: Quę ſedes in Libano & nidificas in cedris: arrogantiã ſugillat quæ de omniũ rerum creuerat abundantia, & ꝙ inſtar mulieris puerperæ repẽtinus ei dolor & ſubita ueniat captiuitas. Quod autẽ nos diximus, clama ad tranſeuntes, & in Hebraico ſcriptum eſt מֵעֲבָרִים Lxx. Theodotioqꝫ uerterũt, trans mare: Symmachus de cõtra, ut ſignificẽt ꝙ uox prophetæ de Hieruſalẽ uſqꝫ ad mõtẽ Libanũ & Baſan debeat peruenire. b ¶ *Viuo ego, dicit dominus, &c.*] Suprà dixerat, Domui regis Iuda hæc loqueris: & deinde, Deſcende in domum regis Iuda. Et iterũ: Hæc dicit dominus ſuper domum regis Iuda: & præpoſtero ordine, poſtquam locutus eſt de Sedechia qui ultimus regum fuit in Hieruſalem: reuertitur ad Ioakim fratrẽ eius qui ante eum regnauit. Qua uaticinatione cõpleta, nunc loquitur ad filiũ Ioakim, nepotem Ioſiæ, regem Hieruſalem Iechoniam, qui & alio nomine appellatur Ioachin: qui captus à Nabuchodonoſor cum matre ſua, principibus & artificibus & multis nobilibus, ductus eſt in Chaldęã, ibiqꝫ mortuus. Hoc igitur dicit̃, ſi quomodo anulus non recedit de manu portãtis, & de digito difficulter elabitur: ſic ſit in manu mea Iechonias, tamẽ euellam eum & tradam regi Babylonio, ibiqꝫ cum matre & omnibus ſocijs ſuis morietur, & ultrà terram Iudæam quam deſiderat non uidebit. Miſerabilis Grũnius, qui ad calumniãdos ſanctos uiros aperuit os ſuũ, linguamqꝫ ſuam docuit mendacium, Sexti Pythagorei hominis gẽtiliſſimi, unum librum interpretatus eſt in Latinũ: diuiſitqꝫ eum in duo C uolumina, & ſub nomine ſancti martyris Xyſti, urbis Romanæ epiſcopi, auſus eſt edere: in quib. nulla Chriſti, nulla ſpirit⁹ ſancti, nulla dei patris, nulla patriarcharum, prophetarũ & apoſtolorũ fit mẽtio, & hunc librũ ſolita temeritate & inſania, anulũ nominauit, q per multas prouincias legit̃, & maxime ab his qui ἀπάθειαν & impeccantiam prædicãt. Quomodo igitur dñs Iechoniam inſtar anuli de manu ſua & digito ſe proiecturum comminatur: ita lectorem obſecro, ut nefariũ librũ abijciat: legatqꝫ, ſi uoluerit, ut cæteros philoſophorum libros, nõ ut uolumen eccleſiaſticum. Soleo in cõmentarijs & explanationibus, quorum mos eſt diuerſas ſentẽtias ponere interpretũ, huiuſcemodi miſcere ſermonem: quidam hoc dicunt, alij hoc autumant, nõnulli ſic ſentiũt. Quod & ipſe miſerabilis Grunnius & poſt multos annos diſcipulus Iouiniani & D illius, calũniati ſunt, & calumniantur me ſub alienis nominib⁹ proprias ſentẽtias ponere: quod ego cauſa beneuolentiæ facio, ne aliquẽ certo nomine uidear lacerare. Quia igitur benignitas uerſa eſt in calumniã: nunc dico & illi qui mortuus eſt, & iſti qui uiuit, & hæreſim illius inſtaurare conatur, magiſtrũ eorũ Origenẽ hunc locũ referre ad Chriſtũ, quod de manu dei patris inſtar anuli auulſus ſit, & miſſus in terram captiuitatis, in uallem lachrymarum, cruciqꝫ traditus: matrem quoqꝫ eius, haud dubiũ quin ſynagogã captã atqꝫ proiectã. Et nõ pertimeſcit iſta cõmemorans, hoc quod ſequit̃: Terra, terra, terra, audi uerbũ dñi. Hęc dicit dñs: Scribe uirũ iſtũ abominatum ſiue ſterilẽ, & reliqua: intelligere de dño maieſtatis. Scribit aũt hoc, ne diſcipuli ei⁹ negare audeãt, in quinto Stromatũ libro. c ¶ *Nunquid uas, &c.*] Pro eo qđ nos diximus: Nũquid uas fictile atqꝫ contritũ, Symmach⁹ trãſtulit: Nũquid purgamẽtũ ſiue quiſquiliæ uiles atqꝫ proiectæ? Pro quo in Lxx. nihil habet̃: ſed hoc tantum interpretati ſunt: Inhonoratus eſt Iechonias: quaſi uas in quo nulla eſt utilitas. Et cũ hoc de Iechonia dicatur filio Ioachim, audet quiſpiã ad typum referre Chriſti, & ex eo quod apoſtolus dicat dñm ſaluatorẽ imaginem eſſe dei inuiſibilis, primogenitũ omnis creaturæ, id eſt, ſapientiã, uerbum, ueritatẽ atqꝫ uitam & iuſtitiã, eum appellari anulum, qui proijciat̃ uel auellatur de manu dñi, & regi tradatur Nabuchodonoſor? Abiecti ſunt, inquit, ipſe & ſemẽ eius, et proiecti in terram quam ignorabant. Quod de Iechonia factũ nemo dubitat. Iechonias interpretat̃ dñi præparatio: cui in præſenti loco prima ſyllaba, id eſt, dñi nomẽ aufert̃, & dicitur Chonias, ut ſubaudiat̃, perditioni & interitui præparatus. d ¶ *Terra, terra, terra, audi, &c.*] Si uoluero per loca notare ſingula

4 Reg. 24
Par. 36.a

B

Coloſ. 1.c

יְכָנְיָה
כָּנְיָהוּ

tura aſini ſepeliet̃ putrefactus & proiectus extra portas Hieruſalẽ. a Aſcẽde Libanũ & clãa, & in Baſan da uocẽ tuã, & clama ad tranſeũtes, quia cõtriti ſunt oẽs amatores tui. Locutus ſum ad te in abũdãtia tua, dixiſti, nõ audiã: Hæc eſt uia tua ab adoleſcentia tua, quia nõ audiſti uocẽ meã. Omnes paſtores (ſiue amatores) tuos paſcet uentus, & amatores (ſiue amici) tui in captiuitatẽ ibũt. Et tũc cõfunderis & erubeſces ab omĩ malitia tua. Quę ſedes in Libano & nidificas in cedris: quomodo cõgemuiſti cũ ueniſſent tibi dolores quaſi dolores parturiẽtis? b Viuo ego, dicit dñs: qa ſi fuerit Chonias filius Ioakim regis Iuda anulus in manu dextera mea: inde euellã eũ (ſiue te), & dabo te in manu quærentiũ animã tuã, & in manu quorũ tu formidas faciẽ, & in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis (quod in Lxx. nõ habet̃) et in manu Chaldæorũ. Et mittã te (ſiue proijciã te) & matrẽ tuã quæ genuit te in terrã alienã, in qua nati non eſtis, ibiqꝫ moriemini. Et in terrã ad quã ipſi leuãt animã ſuã, ut reuertantur, illuc non reuertentur. c Nunquid uas fictile atqꝫ contritũ uir iſte Chonias? Nũquid uas abſqꝫ omni uoluptate (ſiue utilitate?) Quare abiecti ſunt ipſe & ſemen eius, & proiecti in terram quam ignorauerunt? d Terra, terra, terra, audi ſermonẽ Domini. Hæc dicit

A ſingula, quãta Lxx. uel prætermiſerint uel mutauerint, lõgũ fiet: pręſertim cum poſſit diligẽs lector ex utraq; editione conſiderare quid mutatũ, quid additũ, quid ſubtractum ſit. Pro ſterili in Hebræo ſcriptũ eſt עֲרִירִי quod Aquilæ prima editio ſterilem, ſecunda ἀναυξητὸν, id eſt, nõ creſcentem: Symmachus uacuũ: Lxx. & Theodotio abominabilẽ & abdicatum interpretati ſunt. Et orit̃ quæſtio, quomodo ſtare poſſit ꝓphetia, de ſtirpe eius nullũ eſſe generatũ, qui ſederit ſuper thronum Dauid, nec princeps fuerit ultrà in Iuda, cũ dñs atq; ſaluator de huius natus ſit ſemine: ſup cuius ortu loquit̃ Gabriel ad
Luc.1.c Mariam: Ecce concipies in utero, & paries filium, & uocabis nomẽ eius Ieſum. Ipſe erit magnus, & filius altiſsimi uocabit̃: & dabit ei dñs de⁹ ſedẽ Dauid patris ſui, & regnabit ſuper domum Iacob in æternũ, & regni eius nõ erit finis. Poſſumus ergo hoc dicere, quoniam il-
B lud quod deeſt in Septuaginta, uidelicet in diebus eius non proſperabitur, ſiue non creſcet, ignorantibus fecerit quæſtionem. Septuaginta enim tranſtulerunt: Scribe uirum iſtum abdicatum hominem, quia non creſcet de ſemine eius uir qui ſedeat ſuper thronum Dauid princeps ultrà in Iuda, quod in Hebraico bis poſitũ eſt, quod putãtes qui ab initio ſcripſerunt in Græcis libris additũ, ſubtraxerunt. Reſpondeamus igitur quod in diebus Iechoniæ non ſucceſſerit ei uir qui ſederit ſuper thronũ eius, ſed multo poſt tempore de ſemine eius natus ſit qui ſoliũ eius obtinuerit. Poteſt aũt & ſic ſolui: Non ſedebit quidem ſuper thronũ Dauid uir & homo, ſed ſedebit de⁹: regnumq; eius non erit terrenum & breue, ut fuit Da-
Ibid. uid, ſed perpetuum atq; cœleſte, dicente ſcriptura: Regnabit ſuper domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Natus eſt ergo de Ioakim Iechonias, de Iechonia Salathiel, de Salathiel Zorobabel, & per ordinem uenitur, ad Chriſtum. Sed in diebus Ioakim non ſucceſsit ei rex filius, ſicut ipſe patri ſucceſſerat, ſed fuit in captiuitate & Salathiel & Zorobabel, & uſq; ad Chriſtum nullus regiam obtinuit poteſtatẽ. Hoc autem idcirco, quia in Hebraico ſcriptum eſt: in diebus eius & in tempore ſuo, quo ipſe fuit: non erit uir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid. Omnes enim fuere captiui, & nullus deinceps de ſtirpe Dauid in terra Iudæa tenuit principatum. Vnde & Ioſeph⁹ refert de ſacerdotali genere ac tribu Leui fuiſſe principes, quibus ſucceſſerit Herodes Antipatri proſelyti filius, & poſtea ſub Veſpaſiano, regnum huius generis, imò imaginem imperij funditus fuiſſe deletam. Cap. XXIII.

V*Ae paſtoribus qui diſperdũt & lacerant gregem paſc. &c.*] Ad paſtores, ſiue de paſtoribus propheticus ſermo eſt. Et quia de Iechonia penultimo rege Iudææ, qui fuit de ſtirpe Dauid legimus ſcriptum: Terra,

terra, terra audi ſermones dñi, ſcribe uirum iſtũ abdica- C tum ſiue ſterilẽ, & non erit de ſemine eius uir, qui ſedeat ſuper ſoliũ Dauid: omniſq; ſpes regni Iudaici fuerat amputata, tranſit ad principes eccleſię, & ſynagoga cũ ſuis paſtoribus derelicta atq; dãnata, ad apoſtolos ſermo fit, de quibus dicit̃: Et Ezech.34 ſuſcitabo ſup eos paſtores, & paſcent eos: non formidabunt ultrà, & non pauebunt: & nullus quæretur ex numero, dicit dñs. Apoſtoli enim cõfidenter & abſq; ullo timore paſcẽt eccleſiaſticũ gregẽ, & reliquiæ populi Iſrael ſaluabũtur de omnibus terris, & conuertent̃ ad rura ſiue ad paſcua ſua, & creſcent & multiplicabuntur. Super malos autẽ paſtores, ſcribas & phariſæos uiſitabit dñs propter malitiã ſtudiorũ ipſorũ. Poſſumus aũt hoc iuxta tropologiã, & de eccle- Tropol. ſię principibus intelligere, qui tñ non digne regunt oues dñi: quod illis abiectis atque damnatis, ſaluet̃ populus alijs tradit⁹ qui digni extiterint, D & reliquiæ ſaluæ fiant. Perdunt oues paſtores, qui docent hæreſim. Lacerãt & diſsipant, qui ſchiſmata faciũt. Eijciunt eas, qui cõtra iuſtitiam de eccleſia ſeparãt. Nõ uiſitant, qui pœnitẽtibus contrahunt manũ. Quorum omnium miſerebitur dñs, reddens eis priſtina paſcua, & malos paſtores auferens. *b* ¶ *Ecce dies ueniunt, &c. iuſtus noſter, &c.*] Quod Hebraice dicit̃ צִדְקֵנוּ Hoc quod in Lxx. male additum eſt, in prophetis penitus amputandum. Aliud enim capitulum ſequitur quod ab eis pretermiſſum eſt: quo finito, titulus eſt ad prophetas, ſiue cõtra prophetas, de quo ſuo dicemus loco. Abiectis ergo paſtorib. ſynagogæ, ſcribis uidelicet & phariſæis, & ſaluatis reliquijs ex Iſrael, apoſtoliſq; euangelij in locũ priorũ principũ conſtitutis: inducitur paſtor paſtorũ, & princeps principũ, & rex regũ, & dñs dominantium, Chriſtus uidelicet ſaluator noſter, qui proprie eſt germen iuſtum, ſiue oriens iuſtus, de quo legimus: Orie- Pſal.71.b tur in dieb. eius iuſtitia. Et in alio loco: Ecce uir oriens Zach.6.c nomen eius & ſubter eum oriet̃, & ædificabit templum domino: ut quomodo in Eſaia Emmanuel appellat̃, Eſaie.7. hoc eſt, nobiſcum deus: ſic in Hieremia nomẽ accipiat, iuſtitia noſtra. Vnde & Apoſtol⁹ loquit̃: Qui factus eſt 1.Cor.1.d ſapiẽtia nobis à deo, & iuſtitia & ſanctificatio & redemptio. Cui contrarius Antichriſtus & eius habitator diabolus, in Zacharia ſtultus paſtor dicitur: Et faciet, in- Zach.11.d quit, iudicium & iuſtitiam in terra. Non enim pater iu- Ioan.5.d dicat quenquam, ſed omne iudicium dedit filio. In diebus illis & duæ & decẽ tribus, Iuda & Iſrael, pariter ſaluabuntur. Et de duabus uirgis, iuxta Ezechiel, una uir- Ezech.37.d ga fiet: Nomenq; eius, ſi iuxta Lxx. uocauerit eum do- יְהוָה minus, appellabitur Ioſedech, id eſt, dñs iuſtus. Si ſecundum Hebraicũ, qui dixerũt, nomẽ eius uocabunt: dicetur Dominus iuſtitia noſtra. Hoc enim ſignificat יְהוָה צִדְקֵנוּ Pro quo Symmachus uertit, domine iuſtifica

dicit dominus: Scribe uirũ iſtum ſterilẽ, uirũ qui in diebus ſuis non proſperabit̃. Nec enim erit de ſemine eius uir qui ſedeat ſuper ſoliũ Dauid, & poteſtatẽ habeat ultrà in Iuda. Cap. XXIII.

V Ae *a* paſtorib. q̃ diſperdũt & lacerãt gregẽ paſcuę meæ (ſiue ô paſtores qui diſperditis & diſsipatis oues paſcuę meæ) dicit dñs. Ideo hęc dicit dñs de⁹ Iſrael ad paſtores qui paſcunt populum meũ: Vos diſperdiſtis gregẽ meũ, eieciſtis eos, & nõ uiſitaſtis. Ecce ego uiſitabo ſuper uos malitiã ſtudiorũ ueſtrorum, ait dominus: Et ego cõgregabo reliquias gregis mei de omnib⁹ terris ad quas eiecerã eos illuc, & conuertam eos ad rura ſua (ſiue reſtituam illos ad paſcua ſua) & creſcent & multiplicabũtur. Et ſuſcitabo ſuper eos paſtores, & paſcent eos. Non formidabunt ultrà, & non pauebunt, et nullus quęret̃ ex numero, dicit dominus. *b* Ecce dies ueniunt, dicit Dñs, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum (ſiue orientẽ iuſtũ) & regnabit rex & ſapiens erit: ſiue intelliget & faciet iudiciũ et iuſtitiã in terra. In diebus illis ſaluabit̃ Iuda, et Iſrael habitabit cõfidenter. Et hoc eſt nomen quo uocabunt eũ (ſiue uocabit eum) dominus iuſtus

A ſtifica nos. *a* ¶ *Propter hoc ecce dies ueniunt, &c.*] Hoc omne capitulũ in Lxx. non habetur: Cuius hic ſenſus eſt, quòd nequaq; per Moyſen populus dei de Aegypto liberetur, ſed per Ieſum Chriſtũ de omni orbe terrarum in quem diſperſus fuerat. Quod ex parte & nunc completur in mũdo, & ex toto cõplebitur, quãdo de oriente & occidente, ſeptentrione &
Matt.8.b meridie, uenient &
Luc.13.c diſcumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob. Vt poſtquã ſubintrauerit plenitudo gentiũ, tũc omnis Iſrael ſaluus fiat. *c* ¶ *Ad prophetas ſiue in prophetis, uel contra proph. &c.*] Hic titulus, ut ſuprà diximus, in editione Lxx. finis anterioris capituli poſitus eſt, ubi ſcriptũ legimus: & hoc eſt nomẽ quo appellabit eũ dominus Ioſedech, in prophetis. Quod pleriq; ignorantes, uaria explanationis delyramenta confingunt. Multoq; melius fuerat ſimpliciter inſcitiam confiteri, quàm imperitiæ ſuæ alios
B hæredes facere. Eſt autẽ ſermo contra prophetas, imò pſeudoprophetas Hieruſalẽ & Samariæ, quos nunc communi & uulgato nomine prophetas uocat, de quibus ſcriptum eſt in conſequentibus: & in ꝓphetis Samariæ uidi iniquitatẽ, ſtatimq;: Et in prophetis Hieruſalem uidi horribilia. Quãdo autem ponit coniunctionẽ, &: oſtendit ſuperiora de prophetis dicta domini, qui & ipſi pſeudoprophetarum ſimiles extiterunt. *c* ¶ *Contritum eſt cor, &c.*] Conſiderato uultu omnipotentis dei, hoc eſt patris, & conſiderato
Heb.1.a uultu filij, qui iuxta Apoſtolum ſplendor illius gloriæ appellatur, & forma ſubſtantiæ dei: propheta & animo & corpore perhorreſcit, & intelligit eſſe ſe nihili, ſecun-
Pſal.72.d dum quod & in alio loco dicitur: Vt iumentum factus ſum apud te: Siue uictimam conſcientiæ & humilitatis
Ibid.50.d ſuæ offert deo, iuxta illud quod in pſalmis legitur: Sacrificium deo ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum deus non ſpernit. Oſſa autem quę contremuerunt ſiue commota ſunt, illa intelligamus, de qui-
Ibid.34.b bus idem Dauid canit: Omnia oſſa mea dicent: domine quis ſimilis tui? Factus eſt quaſi ebrius & quaſi homo madidus ſiue ſoporatus uino, nullam habens in-
Ibid.93.b telligentiam nullamq; ſapientiam. Dominus enim nouit cogitationes hominum, quoniam uanæ ſunt. Si autem hoc ita eſt, ubi ſunt qui perfectam in homine iuſtitiam prædicant? Quod ſi reſponderint de ſanctis hoc ſe dicere, non de ſeipſis, certe nullum puto ſanctiorem eſſe Hieremia, qui uirgo propheta, ſanctificatuſq; in utero, ipſo nomine præfigurat Dominum ſaluatorem. Hieremias enim interpretatur dñi excelſus. *d* ¶ *Quia adulteris repleta eſt terra, &c.*] Hoc quod de Hebraico poſuimus, quia adulteris repleta eſt terra: in Lxx. non habetur, qui iuramentum dixere pro maledictione. Red-

ditq; cauſas quod propter adulteria & maledicta, ſiue C ſuperfluum iuramentũ, imò periuria, frugum ſterilitas conſecuta ſit. Quicquid de terra Iudæa iuxta literã intelligis, refer ad congregationẽ credentiũ, quoniã propter adulteria & mendacia ſiue periuria, uirtutũ & donationũ dei ſterilitas in eccleſiis ſit. *e* ¶ *Propheta namq; & ſacerdos polluti ſunt, & in domo mea inueni mala eorum ait dominus, &c.*] Quãdo in eccleſiã dei & maxime in principibus eius inueniuntur mala, ſciamus eſſe cõpletum: Propheta & ſacerdos polluti ſunt, in domo mea inueni mala eorũ, ait dominus. Domus aũt Chriſti eccleſia eſt, de qua & Apoſtolus ſcribit ad Timotheum: Vt 1.Tim.3.b ſcias quomodo te oporteat in domo Dei cõuerſari, quæ eſt eccleſia dei uiui, columna & firmamentũ ueritatis. In propheta, doctorẽ accipe: in ſacerdote, miniſterij dignitatẽ. Qui ſi praua mente conſenſerint, erit uia eorũ in lubricũ & in tenebris, nec D habebunt dominum loquentem: Ego lux Ioan.12.g in mundum ueni: ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Vnde ſanctus loquitur, omnes tenebras fugiens: Signatum Pſal.4.b eſt ſuper nos lumẽ uultus tui domine, dediſti lætitiam in cor meum. Cum autem fuerint in tenebris & in uia lubrica, errore uidelicet hæretico, ad omnem motum impellentur & corruent. Et inferet ſuper eos dominus mala: non quo mala ſint ut dominus mala inferat, ſed mala his qui ſuſtinẽt ſupplicia. Alioquin eadem & mala ſunt & bona. Mala iuxta eos quos cruciant, bona iuxta eos quos emendant. Et hoc notandum quòd annus uiſitationis domini, correctio peccantium dicatur atq; cruciatus, iuxta illud quod ſcriptum eſt: Viſitabo Pſal.88.c in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum: miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo *f* ¶ *Et in prophetis Samariæ uidi ſtultitiam, &c.*] Ego prophetas Samariæ, iuxta myſticos intellectus, proprie hæreticos dici puto, & omnes qui iactant falſi nominis ſcientiam. Quomodo autem prophetæ Samariæ quicquid loquebantur, prophetabant in Baal, idolo uidelicet dæmonibus conſecrato: Sic hæretici quicquid loquuntur in eccleſia ſiue extra eccleſiam, ut ſupplantent põpulũ Iſrael q̃ prius cernebat deũ, loquuntur in dæmonibus. Vnde & ſignificanter ait: Et in prophetis Samariæ uidi ſtultitiam: non enim habent eum de quo dicitur: Chriſtus Dei uirtus & Dei ſapientia. 1.Cor.1. *g* ¶ *Et in prophetis Hieruſalem uidi ſimilitudinem, ſiue horribilia: adulterium & iter, &c.*] Non ſolum, inquit, in hæreticorum cõciliabulis hæc reperta ſunt, ſed in prophetis quoq; Hieruſalem, id eſt, doctoribus eccleſiæ uidi ſimilia ſiue horribilia, adulterantium uerbum dei, & ingredientiũ per uiã mendacij, ut hęreticorũ fallacijs acquieſcerent

iuſtus noſter (ſiue iuſtitia noſtra). *a* Propter hoc ecce dies ueniunt, dicit dñs. Et nõ dicẽt ultrà: uiuit dñs qui eduxit filios Iſrael de terra Aegypti: ſed uiuit dñs, q̃ eduxit & adduxit ſemẽ domus Iſrael de terra Aquilonis, & de cunctis terris ad quas eiecerã eos illuc, & habitabunt in terra ſua. *b* Ad prophetas (ſiue in ꝓphetis, uel cõtra prophetas). *c* Cõtritũ eſt cor meũ in medio mei (ſiue in me) contremuerunt (ſiue cõmota ſunt) omnia oſſa mea, factus ſum quaſi uir ebrius, & quaſi homo madidus (ſiue ſoporatus) uino à facie dñi, & à facie uerborũ ſanctorũ ei⁹ (ſiue à facie decoris gloriæ eius). *d* Quia adulteris repleta eſt terra, quia à facie maledictionis (ſiue iuramẽti) luxit terra, arefacta ſunt arua (ſiue paſcua) deſerti, & factus eſt curſus eorũ malus, & fortitudo eorũ diſsimilis. *e* Propheta nãq; et ſacerdos polluti ſunt, & ĩ domo mea inueni mala eorũ, ait dominus: Idcirco uia eorũ erit quaſi lubricũ in tenebris. Impellent̃ enim & corruent in ea: quia afferã (ſiue inferã) ſuper eos mala, annũ uiſitationis eorũ, ait dñs. *f* Et in prophetis Samariæ uidi ſtultitiam (ſiue iniquitatem): prophetabant in Baal & decipiebãt populum meum Iſrael. *g* Et in prophetis Hieruſalem uidi ſimilitudinem, ſiue horribilia: adulterium & iter mendacij, & confortauerunt manus peſsimorum, ut non con-

cōuerteretur unuſquiſq; à malitia ſua (ſiue à uia ſua peſſima). Facti ſunt mihi omnes quaſi Sodoma, & habitatores eius quaſi Gomorra. a Propterea hæc dicit dñs exercituū ad prophetas, Ecce ego cibabo eos abſinthio, (ſiue doloribꝰ, & iuxta Symmachū, amaritudine) & potabo eos felle (ſiue aqua amara): quia egreſſa eſt à ꝓphetis Hieruſalē pollutio in oēm terrã. b Hæc dicit dñs exercituū: Nolite audire uerba prophetarū qui prophetant uobis & decipiūt uos, uiſionē cordis ſui loquunt̃, & nō de ore domini. Dicūt his qui blaſphemant me (ſiue abijciunt uerbū meū), locutus eſt dominus, pax erit uobis. Et omni qui ambulat in prauitate cordis ſui dixerunt, non uenient ſuper uos mala. c Quis enim affuit in conſilio domini, & uidit & audiuit ſermonē eius? quis conſiderauit uerbū illius & audiuit? d Ecce turbo (ſiue tempeſtas) & cōmotio dominicæ indignationis egredietur, & tēpeſtas erumpens ſuper caput impiorum ueniet, & non reuertetur furor Domini uſque dū faciat, & uſque dum cōpleat cogitationes cordis ſui. In nouiſſimis diebus intelligetis conſiliū eius. e Non mittebam prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant. Si ſtetiſſent in cōſilio meo, & nota feciſſent uerba populo meo, auertiſſem utiq; eos à uia ſua mala, & à peſsimis cogitationibus ſuis.

HEB. f Nunquid deus è uicino ego ſum, dicit dominus, & nō deus de longe? Si occultabitur uir in abſconditis, & ego non uidebo eū, dicit dñs? Nunquid nō cœlū et terrã ego impleo, dicit dominꝰ?

SEPTVA. Deus appropinquans ego, dicit dominus, & non deus de longe: Si abſcondet homo in abſconditis, & ego nō uidebo eum, dicit dñs? Nunquid nō cœlū & terrã ego impleo, dicit dominꝰ?

A ſcerent, & confortarent manus peſsimorū, eorūq; mala ſuis ſceleribus adiungerent: & quos corrigere debuerant, ducerent in interitū. Qui hoc fecerint, non ſe æſtiment impunitos. Erunt enim & ipſi & hi quibus fauēt quaſi Sodoma, omneſq; qui habitant cum eis, nec recedent à talibus quaſi Gomorra. Exultet igit̃ quantū uult doctrina peſsima, & glorietur prophetæ Hieruſalem qđ obtinuerint per mendaciū, & cōfortauerint manus peſsimorū: finis eorū erit quaſi Sodoma & Gomorra. a ¶ *Propterea hæc dicit do. &c.*] Vtamur hoc teſtimonio aduerſum eos, q epiſtolas plenas mendaciorum & fraudulentiæ atq; periurij in orbem dirigunt, ut & aures polluāt audientium, & exiſtimationē ſimpliciū lædant, quod impleat in eis hoc quod ſcriptū eſt: [*Suprà eodē*] A prophetis Hieruſalem eſt egreſſa pollutio in omnē terrã. nō enī eis ſufficit iniquitatē propriã deuorare, & proximos lædere, ſed quos ſemel oderūt, [B] per uniuerſum orbem infamare conantur, & ubiq; ſeminare blaſphemias. b ¶ *Hæc dicit domi. &c.*] Ne putaret ſe populus alienū eſſe à culpa ſi peruerſis acquieſceret doctoribus: Nolite, inquit, audire uerba prophetarū qui uobis prophetant mendaciū & decipiunt uos. Par enim erit pœna & magiſtro & diſcipulo. Non loquuntur ex ore dñi, ſed ea quæ in ſuo corde ſimularunt. Dicunt his qui blaſphemant me: hæreticis uidelicet atq; peruerſis, ſiue qui abijciunt ſermonem meum, quid dicūt? Locutus eſt dñs, Pax erit uobis: Ne timeatis dura ſupplicia, nec uanis cōminationibus terreamini: pax erit uobis atq; tranquillitas, & quicquid dicimus & annunciamus uobis, locutus eſt dominus: nec ueniet ſuper uos malū, quod timetis pro mala conſcientia: ſed bonum quod uobis locutus eſt dominus. c ¶ *Quis enim affuit, &c.*] Vbi nos interpretati ſumus, in conſilio Domini, & in Hebraico ſcriptum eſt בְּסוֹד Aquila, ſecretum: Symmachus, ſermonem: Septuaginta & Theodotio, ſubſtantiam ſiue ſubſiſtentiã interpretati ſunt. Et eſt ſenſus: Nolite credere ô uulgus indoctū prophetis, uobis falſa annunciantibus, qui dicūt: hæc locutus eſt Dominus, pax erit uobis, non ueniet ſuper uos malum. Vnde enim poſſunt Dei noſſe ſecreta, aut quo annunciante Dei didicere conſilium? quomodo ad eos diuinæ diſpoſitionis ſermo peruenit? Quidam noſtrorum in hoc loco reperiſſe ſe putant, ubi dei deſcribatur ſubſtantia. d ¶ *Ecce turbo ſiue tempeſtas & commotio dominicæ indignationis egredietur, &c.*] Qui ſuprà [C] dixerāt: locutus eſt nobis dominus, pax erit uobis, & quos corripuerat quòd non poſſent uentura cognoſcere, nec dei noſſe ſententiã: nunc oſtendit per contraria, eos omnino neſcire. Pro pace enī & ſecuritate, tempeſtatē uenire Babyloniã, & uenire non ſuper quoſlibet, ſed ſuper capita impiorū, uel uniuerſi populi, uel eorū qui falſa populo nunciabant. Nec ſicut in præteritis tēporibus Dei iram furoremq; placandum: ſed quod prædixit & ſæpiſsime cōminatus eſt, opere cōplendū, & cogitationem illius atq; ſententiam, impiorū ſupplicijs cōprobandã. Cū, inquit, extremum captiuitatis tēpus aduenerit, & obtinuerit uos uictor exultans, & manus ſtridore uinxerit catenarum, tunc intelligetis cōſilium eius quod uos fruſtra nunc ſcire iactatis. e ¶ *Non mittebam prophetas, & ipſi currebant, &c.*] Hūc ſenſum & Apoſtolus explicat ad Romanos: Et ſicut non ꝓbauerunt [Rom.1.d] deum habere in notitia: tradidit eos deus [D] in reprobum ſenſum, ut faciãt quæ non cōueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, nequitia, auaritia, & cæteris. Cum enim ſemel ſe tradiderint falſi doctores mēdacijs atq; periurijs & mortibus deceptorū, non pedetentim nec conſiderato gradu, ſed præcipites currunt ad interitū, & ſuum & eorum quos deceperint. Nec loquitur eis dominus, ſed ipſi loquuntur quaſi ex ore domini, de quibus & dicit̃: Si ſtetiſſent in conſilio meo, hoc eſt, ſi meæ uoluiſſent acquieſcere uolūtati, & nota feciſſent uerba mea populo meo, nō blandiētes eis & adulatione perdentes, ut dicerent: non habetis peccata, perfectam iuſtitiã poſſidetis, ſanctitas & pudicitia atq; iuſtitia in uobis tantūmodo reperiunt̃: & ego non tradidiſſem eos in immunditiam & ignominiam, ut facerent quæ non cōueniunt, & ſequerentur cogitationes ſuas peſsimas. Contemplemur hæreticos, quō ſemel deſperantes ſalutem, gulæ ſe tradant & delitijs: ueſcantur carnibus, frequentes adeant balneas, muſco fragrēt, unguentis uarijs delibuti quærant corporū pulchritudinē. Semel enim futura non ſperant, neq; credunt in reſurrectionē. Quod cū ſermone non pandant, oſtendunt operibus. Si enim crederent, iſta non facerent. Et in hoc loco ubi ſcriptū eſt: ſi ſtetiſſent in conſilio meo, Aquila & Symmachus & Theodotio & Lxx. ut ſuprà ſimiliter tranſtulerunt. f ¶ *Nunquid deus è uicino ego ſum, &c.*] Aquila & Symmachus ſimiliter interpretati ſunt: Nūquid deꝰ de ꝓpinquo ſiue de uicino ego ſum, & non deus de lōge? Lxx.

a Audiui quæ dixerunt ꝓphetæ, prophetantes in nomine meo mendacium atq; dicentes: Somniaui (ſiue uidi ſomnium). Vſquequo iſtud eſt in corde prophetarum uaticinantiū mendacium, & prophetantiū ſeductiones (ſiue uoluntates cordis ſui)? Qui uolunt (ſiue cogitãt) facere ut obliuiſcatur populus meus nominis mei, propter ſomnia eorum quæ narrant unuſquiſq; ad proximum ſuum, ſicut obliti ſunt patres eorum nominis mei propter Baal (ſiue in Baal). b Propheta qui habet ſomnium, narret ſomniū: & qui habet ſermonē meū, loquatur ſermonem meum uerè. Quid paleis ad triticum, dicit dominus? Nunquid non uerba mea ſunt ſicut ignis, dicit dominus? & quaſi malleus (ſiue ſecuris) conterens petram? c Propterea ecce ego ad prophetas, dicit dominus, qui furantur uerba mea unuſquiſq; à proximo ſuo. Ecce ego ad prophetas, dicit dominus, qui aſſumunt linguas ſuas & aiunt: dicit, (ſiue dormitant dormitationē). Ecce ego ad prophetas ſomniantes mendacium, ait dñs: qui narrant ea, & ſeducunt populum meum in mendacijs ſuis & miraculis (ſiue ſtuporibus atque terroribus ſuis): cum ego non miſiſſem eos nec mandaſſem eis, qui nihil

A Lxx. uerò & Theodotio ſenſu uertere contrario, ut dicerent: Deus appropinquans ego, dicit dominus, & non deus de longe: Quod ſcilicet ſuperiores aſſerant deum non tantū uicina, ſed & ea quæ longe ſunt cognoſcere: nec præſentia, ſed futura cōſpicere. Iſti uerò ubiq; deū exiſtimãt eſſe præſentē: nec aliquē eſſe locū ubi non adſit deꝰ. Omnibus enī & præcipue ſanctis appropinquat deus: quomodo ſi ueſtimentū adhæreat cuti. Peccatores aūt longe recedētes ab eo peribūt. Hūc ſenſum & ĩ pſalmis legimus: [Pſal.138.b] Quo ibo à ſpiritu tuo, & à facie tuo quò fugiã? Si aſcēdero in cœlū, tu illic es, ſi deſcendero ad infernū, tu ades. Si aſſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet, & tenebit me dextera tua. Amos quoque in hæc uerba conſentit, dicens: [Amos 9.a] Si deſcēderint uſq; ad infernū, inde manus mea educet [B] eos, & ſi aſcenderint uſq; ad cœlum, inde detrahã eos: Et ſi abſcōditi fuerint in uertice Carmeli, ĩde ſcrutans auferã eos: Et ſi cælauerint ſe ab oculis meis in profundum maris, ibi mandabo ſerpenti & [Pſal.138.c] mordebit eos. Rurſumq; in ſuperiori pſalmo: Quia tenebræ (ait) nō obſcurabunt̃ à te, & nox ſicut dies illuminabitur: ſicut tenebræ eius, ita & lumen eius. Quod aūt in prophetis crebro dicitur: Hæc dicit dominus: propterea ſemper infertur, ne contemnantur quaſi uerba prophetarū, ſed admoneãtur iugiter dei eſſe ſermones quos loquūtur. a ¶ *Audiui, &c.*] Quia ſuperior titulus cōtra prophetas eſt ſiue ad prophetas, quos perſpicuē pſeudoprophetas intelligimus. Sunt autē multa genera prophetandi: quorū unum eſt Somniorū, quale fuit [Dan.2.a] in Daniele: idcirco & ad eos prophetalis ſermo dirigit̃ qui credunt ſomnijs, & omnia quæ cernunt, putant reuelationē eſſe diuinã, quæ proprie ſanctis & ſeruis dei [Gen.41.a] aperit̃. Quod ſi legimus Pharao & Nabuchodonoſor impios reges uidiſſe ſomnia quæ uera fuerint: non eorum fuit meriti qui uiderunt, ſed ut per eorū occaſionē ſancti uiri Ioſeph Danielq; clareſcerent, & dura corda atq; indomabilia tyrannorū, propria conſcientia ſentirent dñi maieſtatē. Sunt hodie quoq; ſomniatores in eccleſia, & maxime in noſtro grege, qui errores ſuos dñi iactãt prophetiã, & crebro ingerunt: ſomniaui, ſomniaui: quos corripit dñs dicēs: Vſq; quo iſtud eſt in corde ꝓphetarū uaticinantiū mendaciū, & prophetantiū ſeductiones cordis ſui? Hoc aūt faciunt, ut quō antiquus popꝉus q de Aegypto egreſſus eſt, oblitus eſt nominis dei: ſic & poſteri eorū obliuiſcant̃ mei. Huiuſcemodi autē ꝓphetatio nō eſt in nomine dñi, ſed in nomine Baal, [C] quod proprie idolū Sidoniorū eſt ſiue Babyloniū, & uicino nomine appellatur Bel. b ¶ *Propheta, &c.*] Eorum eſt exponere ſomniū qui dei merentur habere ſermonem, & dicere, hæc dicit dñs: quibus locutus eſt dñs: in quibus ueritas eſt, & nō mendaciū fraudulentū. Quid ſibi uolunt hæreticorum paleæ ad triticū eccleſiæ? de quo Ioãnes Baptiſta plenius loquitur: [Matt.3.c] quod purget dñs areã ſuam, & uētilabro paleas uētorū flatibus diſpergendas urendaſq; ignib. derelĩquat: triticū aūt cōdat in horrea, ut fiat cœleſtis panis & loquatur unuſquiſq; credentiū: Guſtate & uidete, [Pſal.33.b] qm̄ ſuauis eſt dñs. Et pulchre doctrina ꝑuerſa paleis cōparatur, quæ medullã nō habent, nec poſſunt nutrire credētiū populos: ſed de inanib. ſtipulis cōteruntur. Et quia ſolēt hæretici ſemp ꝓſpera polliceri, & cœlorū regna peccatorib. pandere: ut dicãt, parata ſunt tibi regna cœlorum, potes imitari maie- [D] ſtatē dei, ut abſq; peccato ſis. Accepiſti enī [Ephe.4.c] liberi arbitrij poteſtatē & legis ſcientiã per quã conſequaris quod uolueris: decipiuntq; blãditijs miſeros, & maxime mulierculas oneratas peccatis, quę circumferunt̃ omni uento doctrinę, ſemp diſcentes & nunq; ad ſcientiã ueritatis peruenientes, & omnes auditores ſuos adulatione decipiūt. Idcirco dñs uerba ſua hæreticorū paleis cōparãs dicit: Nunquid nō uerba mea ſunt quaſi ignis dicit dñs: & quaſi malleus cōterens petrã? Meus enī, inqt, ſermo nūciat futura ſupplicia, ut deterreat homines à peccando, & paleis peccatorū cōminat̃ incendiū, ut hæreticorū corda dura & inſtar ſilicis indomabilia, ſermonis ſui malleo cōterant̃, auferēs cor lapideū ut ponat ꝓ eo cor carneū, molle uidelicet, & qđ poſsit dei ſuſcipere & ſentire pręcepta. Tale quid & per Ezechielē dñs loquit̃, ꝙ pſeudo- [Ezech.13.c] prophetæ blanditijs ſuis liniãt parietē abſq; tēperamēto, q poſtea imbre uehemēti & ueritate iudicij ſubruat̃. Et pſeudoprophetæ cōſuant ceruicalia ſub omni cubito manus, ut faciãt peccatores requieſcere & nequaq; irã dei lacrymis mitigare. Pro malleo Lxx. ſecurim interpretati ſunt, illã uidelicet, de qua Baptiſta Ioãnes loqt̃: Iam ſecuris ad radices arborū poſita eſt. [Matt.3.c] Hæc ſecuris infructuoſas ſuccidit arbores, & hic malleus conterit duriſsimos lapides. Vnde & Nahū ꝓpheta loquit̃: [Nahum 1.b] Furor eius, haud dubiū quin dei, cōſumet principatus, & petræ cōterent̃ ab eo. Hoc cōtra hæreticos. Cæterū de eccleſiaſticis uiris ſcriptū eſt, quòd malleus & ſecuris non [3.Reg.6.a] ſint audita in domo dñi. c ¶ *Propterea, &c.*] Semp imitatur mendacium ueritatē, & niſi habuerit aliquã ſimilitudinem recti, decipere non poteſt innocentes. Quō igitur

A igitur in priori populo mentiebant̃ prophetæ atq; di-cebant: Hęc dicit dominus: Et uidi dominũ, & uerbum dñi quod factũ est ad illũ siue illũ: Sic hæretici assumũt testimonia scripturarũ de ueteri & nouo testamento, & furantur uerba saluatoris unusquisq; à proximo suo; prophetis & apostolis, & euangelistis, & assumũt linguas suas ut cordis uenena ore pronũciẽt, & dormitãt dormitationẽ: de quib. uerè dictũ

Psal.75.a est: Dormitauerunt somnũ suũ, & nihil inuenerunt. Siue iuxta Hebraicũ: & aiũt, dicit, ut subaudiatur domin⁹, aut certe sermo diuinus. Cõminat̃ itaq; dominus seipsum cõtra huiuscemodi magistros esse uẽturũ ꝗ seducũt populũ eius in mendacijs suis & in stuporib. atq; miraculis. Magna eñ & incredibilia & ingẽtia repromittunt, ut seducant miseros qui nihil profuerunt populo dei. Et illud implent apostolicũ: docentes quę nõ opor-

B tet turpis lucri gratia, qui solent malis ꝓspera & bonis cõtraria nunciare. *a* ¶ *Si igitur, &c.*] Verbũ Hebraicũ מַשָּׂא Aquila ἆρμα, id est, onus & pondus interpretat̃: Symmachus, Lxx. & Theodotio, assumptionem. Vbicunq; ergo graue est quod dñs cõminat̃, & plenũ ponderis ac laboris & importabile, in titulo quoq; ἆρμα, hoc est, pondus dicit̃. Vbicunq; aũt ꝓspera dñs pollicet̃ siue post cõminationẽ meliora promittit, ibi uisio dicit̃, uel certe uerbũ dñi: & perspicuũ erat ex ipso titulo ꝓphetiæ ponderis siue uisionis & uerbi dei: qualis uaticinatio sequeret̃. Quia igitur prophetæ solebant populo peccatori tristia nunciare & cõminari supplicia: ut eos retraherent ad pœnitentiã, clemens aũt & miserator dñs diu sententiã differebat: putabat deceptus populus & pseudoprophetarũ fraude seductus, nõ uentura quæ dñs minabat̃, & rẽ seuerã, in ludũ & iocũ uerterãt, prophetantibusq; prophetis quasi irridentes, dicebãt: Rursum hic uidet pondus & onus dñi. Atq; ita fiebat, ut nequaq̃ ultrà uisio, sed ꝑ iocũ atq; derisum, onus & põdus appellaret̃. Præcepit ergo dñs, ut siue populus siue ꝓpheta, siue sacerdos interrogauerint Hieremiã, quid sit põdus uel quæ assumptio dñi: respõdeat ẽis & dicat: Vos estis onus, & uos assumptio. Assumã eñ uos & ꝓijciam, allidamq; et interire faciã. Si quis aũt deinceps uel ꝓphetarũ uel sacerdotũ uel populi ausus fuerit onus & põdus dñi nominare: Visitabo, inquit, super uirũ illũ & super domũ illius, & eũ delebo in perpetuũ. Dicat itaq; unusquisq; C proximo & amico suo, nequaq̃ quod est onus dñi, sed quid respondit dñs, & quid locutus est dñs. Veteris obliuiscimini, onus & põdus siue assumptio in ore uestro ultrà non resonet, quia singulis hominibus sermo suus & opus suũ onus põdusq; reputabit̃, secundum illud quod scriptũ est: ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo cõdemnaberis. *b* ¶ *Et peruertitis, etc.*] Hucusq; in Lxx. nõ habetur. Pręcepit dominus, ut nequaquã oneris & põderis & assumptiõis sermo diceret̃ in populo, sed respõsionis & uerbi dei, quod ꝗa populus implere cõtẽpserat, ipsum uerbũ interpretat̃ superis, & dicit: Quoniam dixistis qđ nolui, & hoc cum sæpe ꝓphetas mitterẽ & iuberẽ, ne diceretis, ꝓpterea sermonem uestrũ assumptionis, & oneris & ponderis in uobis opere cõplebo. Assumã quippe uos & tollam atq; portabo, & allidã ac desu- D blimibus in terram corruere faciam. Non solũ aũt uos, sed & urbem uestrã quam dedi patribus uestris. Et dabo, inquit, uos in opprobriũ & ignominiã sempiternã: quæ nunquã obliuiõe delebitur. Hoc autem & tempore Babyloniæ captiuitatis factum esse nouimus, sed plenius atq; perfectius post saluatoris passionem resurrectionemq; cõpletur, quando locutus est dominus: Re- Luc.13.b linquetur uobis domus uestra deserta, & usq; ad finem eius sententia permanet. Dicamus & aliter duntaxat iuxta Septuaginta, λῆμμα non solum assumptionẽ, sed & donũ munusq; significat. Quia igit̃ sibi popul⁹ semper prospera promittebat: dicit eos nequaquam ultrà hoc debere dicere. Indignos enim esse donis dei atque muneribus, quin potius abijciendos & à dei auxilio penitus relinquendos. Ex uerbis autẽ & interpretatione nominũ, sæpe res ostenduntur, ut Abrahã, Saræ, & Petri & filiorum Zebedæi, uocabula commutata, significant rerũ mutationẽ, & in hoc eodem propheta: Phas- Suprà 20.a hur dicitur pauor siue translatio, & colonus siue peregrinus. Notandum quòd uerba dei uiuentis, domini exercituum, dei nostri, Latini & Græci codices non habeant, & Hebræi in suis uoluminibus contra se legant, quod proprie mysterium significat trinitatis.

nihil profuerũt populo huic, dicit dñs. *a* Si igitur interrogauerit te populus iste uel propheta aut sacerdos dicẽs: quod est onus dei (siue quæ est assumptio dñi)? Dices ad eos: Vos estis onus (siue assumptio). Proijciam quippe (siue allidam) uos, dicit dñs. Et propheta & sacerdos & populus qui dicit, onus (siue assumptio) dñi, uisitabo (siue ulciscar) super uirũ illũ & super domũ eius. Hęc dicetis unusquisq; ad amicũ suũ, & ad fratrem suũ: quid respondit dominus, et quid locutus est dominus? Et onus (siue assumptio) domini ultrà non memorabitur, quia onus (siue assumptio) erit unicuiq; sermo suus. *b* Et peruertitis uerba dei uiuentis, dñi exercituũ dei nostri. Hæc dices (siue dicetis) ad ꝓphetã: Quid respondit tibi dñs, & quid locutus est dominus? Si aũt onus domini dixeritis: Propter hoc hæc dicit dominus, quia dixistis sermonem istũ, onus (siue assumptio) domini, & misi ad uos, dicens: nolite dicere, onus (siue assumptionẽ) domini. Propterea ecce ego tollam (siue assumam) uos portãs, & proijciã uos & ciuitatẽ quam dedi uobis & patrib. uestris à facie mea, & dabo uos in opprobriũ sempiternũ, & ignominiã æternã: quæ nunquã obliuione delebitur.

Commentarij quarti in Hieremiam prophetam Finis.

D. HIERONYMI PRESBYTERI IN QVINTVM COMMENTA-riorum Hieremiæ ad Eusebium Prooemium.

QVintus cõmentariorum in Hieremiam liber, à duobus frater Eusebi calathis habebit exordiũ, quorũ alter rectæ fidei dulcedinẽ, alter hæreticorũ perfidiæ amaritudinem demõstrabit. Quamuis Ananias filius Azur repugnet Hieremiæ: & Semeias Nehelamites prophetã mitti iubeat in carcerẽ, et Sophonias sacerdos in pseudoprophetarum

A rum uerba coniuret: tamen ueritas claudi & ligari potest, uinci non potest, quę & suorum pauci- C tate contenta est, & multitudine hostium non terretur. Erige itaq; cum Moyse ad cœlũ manus, & antiquum serpentẽ in eremo suspende: statimq; & Amalech delebitur, & uenenati morsus nõ præualebunt: securusq; populus domini cum Iesu Iordanis fluenta transibit: & post uastam solitudinem, comedet panem qui in Bethlehem nostro natus est uiculo.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Hieremiam prophetam, Liber quintus.

CAPVT XXIIII.

OStendit mihi dominus: & ecce duo calathi (siue cophini) pleni ficis, positi ante templũ domini: postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babylonis Iechoniam filiũ Ioakim regẽ Iuda & principes eius, & fabrũ, & inclusorẽ de Hierusalem, & adduxit eos in Babylonẽ. Calath⁹ unus ficus bonas habebat nimis, ut solẽt ficus esse primi temporis: & calathus unus ficus habebat malas nimis, quę comedi non poterãt, eo ꝙ essent malæ. Et dixit dominus ad me: Quid tu uides Hieremia? Et dixi: ficus bonas, bonas ualde: & malas, malas ualde: quæ comedi non possunt, eo quòd malæ sint. Et factum est uerbum domini ad me dicens. Hęc dicit dominus deus Israel: Sicut ficus hę bonę, sic cognoscam transmigrationem Iuda quam emisi de loco isto, in terram Chaldæorum in bonum. Et ponam oculos meos super eos in bonum, & reducam eos in terram hanc, & ædificabo eos, & non destruam, & plantabo eos, & non euellam. Et dabo eis cor ut sciant me quia ego sum dominus, & erũt mihi in populum, & ego ero eis in deum: quia reuertentur ad me in toto corde suo. Et sicut ficus pessimæ quæ comedi non possunt, eo quòd sint malæ, hæc dicit dominus: sic dabo (siue tradam) Sedechiam regẽ Iuda & principes eius, & reliquos de Hierusalem qui remanserunt in urbe hac, & qui habitant in terra Aegypti. Et dabo eos in uexationẽ afflictionemq; (siue dispersionẽ) omnibus regnis terræ in opprobriũ, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionẽ uniuersis locis, ad quæ eieci eos. Et mittã in eos gladium & famem et pestem, donec consumantur de terra quam dedi eis & patribus eorum.

Verbum

OStendit mihi dominus: & ecce duo calathi, siue iuxta Symmachum cophini pleni, &c.] Duos cophinos siue calathos bonorũ & malorũ ficorũ: quidã interpretant̃ in lege, & euangelio, synagoga & ecclesia, Iudæorum pop̃lo & Christianorũ, gehẽna & regno cœlorũ, quorũ alterum ad supplicium pertinet peccatorũ, alterũ ad sanctorũ habitaculũ. Sed nos sciẽtes iuxta apostolũ Pau-

Rom.7.b lum legẽ bonã & sanctam, & mãdatũ bonũ & sanctũ, & unũ esse utriusque testamenti deũ: uel ad eos magis referamus qui in aduẽtu domi-

B ni saluatoris crediderunt, & non crediderũt: ut qui à scribis et sacerdotib. concitati clamauerunt, dicen-

Luc.23.c tes: Crucifige, crucifige talẽ, sint calath⁹ ficorũ malorũ: Qui uerò post ascẽsionẽ ei⁹ de populo crediderunt, ad bonas ficus, & ad calathũ cophinũq; optimũ referant̃. Simplicẽ aũt & uerã sequamur historiã, ꝙ bonorũ ficorũ calathũ dixerit Iechoniã, qui se Hieremiæ consilio & imperio dei, tradiderat

4.Reg.25.b regi Babylonio, cui & prospera dñs pollicet̃. Malarũ aũt Sedechiã, ꝗ cõtradicens sententiæ dei captus sit, cæcatusq; oculis ductus est in Babylonẽ, ibiq; mortuus est. Intantũ aũt deus posuit oculos suos in bonum qui imperio eius acquieue-

Hier.42.b runt, & reduxit illos in terrã suam, & ædificauit & non destruxit, & plantauit & non euulsit, deditq; eis cor ut scirent eum ꝙ ipse esset dominus, & fierent illi in populum, & ipse eis esset in deũ: ut etiã in captiuitate posuerit oculos suos sup̃ illos, & exercere terrã, ædificare domus, plantare pomaria in Babylonia regione permise-

Dan.5.g rit: Daniel signorũ miraculis, de captiuo subito prin-

Ibid.3.c ceps factus sit: Et tres pueri gloriose de fornacis incendio liberati sint. Et expletis annis lxx. sub Zorobabel & Iesu sacerdote magno & Esdra ac Neemia, plurima pars reuersa sit Hierusalẽ: quorũ numerus in eiusdem Esdræ uolumine cõtinet̃. Notandũ quoq; ꝙ hæc uisio, 1.Esdræ 2 Sedechiæ temporib. facta sit ad prophetã, postq; Iechonias ductus est in transmigrationẽ. Non eñ dixit captiuitatẽ, quia se ultro tradiderat. Fabros aũt & inclusores uel legis interpretes atq; doctores debemus accipere, uel artifices inclusoresq; auri atq; gemmarũ, quę ars apud Barbaras nationes preciosissima est. Pro inclusoribus Lxx. uinctos interpretati sunt, ut captiuitatis significarẽt malũ, & de suo addidere, diuites: qđ in Hebraico non habet̃. Cõparat autẽ calathũ qui bonas ficus habebat, & bonas nimis, ficis primi tẽporis, quæ Gręce appellant̃ πρώϊμα, Abrahæ uidelicet, Isaac, & Iacob & Moysi & Aarõ & Iob & cę- D teris sanctis uiris, de quib. unus de duodecim loquit̃ ꝓphetarum: Sicut uuã in Osee 9.c deserto, inueni Israel: & sicut fic⁹ in ficulnea, inueni patres eorum. Vnde & nos appellamur filij Abrahã: & ecõtrario dicit̃ ad Iudæos: Si pater Ioan.8.c uester esset Abrahã, faceretis opera eius. Hi aũt calathi ꝗ bonas habebãt & malas ficus, nõ erant foris & extra ecclesiã, sed ante templũ dñi, eo ꝙ cuncta illi⁹ sciẽtiæ pateãt, nec tantã habẽt amaritudinẽ hę fic⁹ quę foris sunt, quãtã illę quę post cõfessionẽ fidei pręuaricatiõe mutatę sunt. Nec tã tam suauitatẽ bonę fic⁹, quæ non sunt in cõspectu tẽpli dei, quales fuerũt mũdi philosophi, ꝗ naturali bono & intelligẽtia creatoris, nõ tã uisi sunt seq̃, q̃ laudare uirtutes: quãtã habẽt suauitatẽ fic⁹ quę sunt in tẽplo dei, quarũ fuerũt ꝓphetę & ap̃li, de q̃b. una ficus loquebat̃: Lac 1.Cor.3.a uobis dedi nõ solidũ cibũ. Et: Filioli mei quos iterũ par- Gal.4.c turio, donec Christ⁹ formet̃ in uobis. Vnde dicit̃ ꝙ in cõspectu tẽpli dei, fic⁹ bonę, fuerit bonę ualde: & fic⁹ malę, fuerit malæ ualde. Ac ne putemur nostrũ sensum ponere, ipsa scriptura se pãdit. Sicut, inq̃t, ficus hæ bonæ, sic cognoscã trãsmigrationẽ Iuda quã emisi de loco isto in terrã Chaldęorũ in bonũ: Iechoniã & principes ꝗ cũ eo capti

A capti ſunt ſignificans. Et econtrario de calatho qui malas habebat ficus. Et ſicut ficus, ait, peſsimæ quæ comedi non poſſunt, eo ꝙ ſint malæ: Sic dabo Sedechiā regem Iuda & principes eius, & eos qui in Aegyptū trāſfugerunt, & qui manſerunt in urbe hac in uexationem, afflictionemq; omnib. regnis terræ, qn̄ in Aegypto quoque
Infrà 42.b capti ſunt, & Nabuchodonoſor poſuit in Taphnis ſoliū ſuum, miſitq; ſup eos dominus gladiū, famē & peſtē, donec cōſument de terra quā dedi patribus eorū. Quòd autē dixit de ficis bonis: Dabo eis cor ut ſciāt me, quia ego ſum dominus: illi ſimile eſt apoſtoli-
Philip. 2.b co: Deus eſt qui operat̄ in uobis & uelle & perficere, quod nō ſolum opera, ſed & uoluntas noſtra dei nitatur auxilio. Delyrat in hoc loco aliqn̄ allegoricus ſemper interpres, & uim cupiens hiſtoricæ facere ueritati, de cœleſti Hieruſalē captos refert atq; trāslatos in
B terram Chaldæorū: rurſumq; ad locum priſtinū reuerſuros, ut Hieremiā & cæteros ſanctos prophetas, alios uerò q peccatores fuerint, in terra hac & in ualle lacrymarum eſſe morituros. Totam uiſionis huius ſimul poſui περικοπὴν, ne ſenſum in expoſitione diuiderem.

CAPVT XXV.

VErbū [a] quod factū eſt ad Hieremiā de omni populo Iuda (ſiue ſuper omnē populum Iuda) in anno quarto Ioakim filij Ioſiæ regis Iuda: [b] Ipſe eſt ann⁹ prim⁹ Nabuchodonoſor regis Babylonis (qđ in Lxx. nō habet̄. Et ſequit̄): Quod locutus eſt Hieremias ꝓpheta ad omnē populū Iuda, & ad uniuerſos habitatores Hieruſalem, dicēs: [c] A tertiodecimo anno Ioſię filij Ammō regis Iuda uſq; ad diē hanc, iſte eſt tertius & uiceſimus annus, factū eſt uerbū dn̄i ad me, & locutus ſum ad uos, de nocte cōſurgens & loquēs, & nō audiſtis. [d] Et miſit dn̄s ad uos omnes ſeruos ſuos prophetas, conſurgens diluculo mittenſq;, & nō audiſtis. [e] Neq; inclinaſtis aures ueſtras ut audiretis, cum dicerē: Reuertimini ad me unuſquiſq; à uia ſua mala & à peſsimis cogitationibus ueſtris, & habitabitis in terra quā dedit dn̄s uobis & patribus ueſtris à ſeculo et uſq; in ſeculū. [f] Et nolite ire poſt deos alienos, ut ſeruiatis eis, adoretiſq; eos, neq; me ad iracundiā prouocetis in operibus manuū ueſtrarū, & non affligā uos. Et non audiſtis me, dicit dominus, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuū ueſtrarū in malum ueſtrū. [g] Propterea hæc dicit dn̄s exercituum, ꝓ eo ꝙ non audiſtis uerba mea: ecce ego mittam & aſſumā uniuerſas

CAPVT XXV.

VErbū quod factū eſt, &c.] Hæc priora ſunt præterita uiſione: Illa enim ſub Sedechia facta eſt, poſtq; Iechonias trāslatus eſt Babylonem, hæc aūt ſub Ioakim filio Ioſiæ, & patre Iechoniæ. Non enim curæ erat (ut antè iam dixi) ꝓphetis tempora cōſeruare, quæ hiſtoriæ leges deſiderant, ſed ſcribere utcunq; audientibus atque lecturis utile nouerant. Vnde & in pſalterio male quidam iuxta textū hiſtoriæ pſalmorū requirunt ordinē, quod in lyrico carmine non obſeruat̄. b ¶ Ipſe eſt annus prim⁹, &c.] Quarto anno regis Ioakim filij Ioſiæ patris Iechoniæ, Nabuchodonoſor in Babylone ſuſcepit imperium, atq; ita factum eſt, ut annus qui primus erat Nabuchodonoſor in Babylone, quartus eſſet in
4. Reg. 24.c Hieruſalē regis Ioakim. Deniq; octauo anno regni ſui, Iechoniā cum matre & principibus duxit in captiuitatem, qui tribus tantū poſt interfectionē patris Ioakim regnarat menſibus. Interfectus eſt autē Ioakim undecimo anno regni ſui in Hieruſalē. c ¶ A tertiodecimo anno, &c.] Tertiodecimo anno regis Ioſiæ q regnauit in Hieruſalē annis triginta & uno, Hieremias prophetare exorſus eſt, & prophetauit ſub eo annis decē & nouē, cui ſucceſsit in regnū filius eius Ioachaz. Quo ſtatim du-
4. Reg. 23.g cto in captiuitatē à Nechao rege Aegyptiorū, regnū obtinuit Ioakim frater eius. In cuius regni quarto anno, iſte ad Hieremiā fit ſermo dn̄i: ac per hoc uigeſimuſtertius annus erat Hieremiæ ꝓphetæ, ex quo loqui ad populum cœpit, & nunq; prædicare ceſſauit, ſed ſingulis diebus diluculo & de nocte cōſurgens, loquebatur ad C populū: Et non, inquit, audiſtis. Sin autē ut noui ex ueteribus hæretici uolunt, lex ſemel in adiutoriū data eſt, & conſtituta præcepta quæ noſtri arbitrij uoluntate uel facimus, uel non facimus: quomodo propheta ſe ſemper ingerit, & quotidie replicat mandata dei, quæ utiq; ſemel accepta, ſufficerēt eis quib. data fuerant: niſi ut hoc oſtēdat, dei nos ſemper indigere auxilio, & nunq; poſſe ſufficere qđ ſemel datū eſt, niſi quotidie dn̄i admonitiōe renouet̄. d ¶ Et miſit, &c.] Nō per unum prophetam, ſed ꝑ oēs populum ſuum deus ſemꝑ admonuit, & quaſi ipſe in uigilijs atq; excubijs cōſtitutus, ſurrexit diluculo, ut ſuum populū cōmoneret. Et non, inquit, audiſtis, ut quāto crebrior admonitio, tāto cōtemnentiū fuerint peccata maiora. e ¶ Neq; inclinaſtis aures ueſtras, &c.] Tanta fuit duritia populi, ut ne habitū quidē D audientis aſſumeret, & inclinaret aurē ſuam: præcipue dn̄o cōmonēte, ut reuerteret̄ unuſquiſq; à uia ſua mala, & à peſsimis cogitationibus ſuis. Et ô infinita clementia, nō ſuppliciū inferre pro ſcelere, ſed ad pœnitentiā prouocare, tam malorū operum, quæ ſignificat uia mala, quàm peſsimarū cogitationū, quæ et & ipſæ abſq; opere reputant̄ in peccatū. Et ꝓmittit pręmiū, ſi fecerint quod præceptū eſt, ut habitent in terra quæ data ſit patribus, & propter filiorum uitia ſublata. Quodq; ait: A ſeculo & uſq; in ſeculū, ſiue ab æterno & uſq; in æternū, oſtendit dei dona perpetua, ſi digni extiterint hi quibus data ſunt. f ¶ Et nolite ire, &c.] Et hæc inquit, monebā cum ſuperioribus, ne dijs alienis ſeruiretis, & adoraretis eos, & ne iſta faciendo me prouocaretis ad iracundiā propter opera manuū ueſtrarū, ut facerem quod nolebā, & affligerem uos, & non audiſtis me: Quodq; ſequitur: Dicit dn̄s, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuū ueſtrarū in malū ueſtrū, in Lxx. non habetur. g ¶ Propterea hæc, &c.] Quia me ad iracundiā prouocaſtis, & feciſtis malū in interitum ueſtrum, & prouocantē ad pœnitentiam, ſuperbo calcaſtis pede: mittā, inquit, ad uniuerſas cognationes ſiue nationes aquilonis, & adducam principē earum Nabuchodonoſor regem Babylonis ſeruū meū. Mittit autem dominus uel angelos ut cōcitent gentes, uel certe huiuſmodi mouet cognationes, ut faciāt domini uoluntatē. Quodq; uocat ſeruū ſuum Nabuchodonoſor, non ſic ſeruus uocat̄ ut prophetæ & omnes ſancti, qui uerè ſeruiunt domino: ſed quo in euerſione Hieruſalem, domini ſeruiat uoluntati, ſecundum quod & Apoſtolus loquitur: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare. [1. Tim. 1] In Aquilonis autem parte eſſe Chaldæos iuxta ſitum Hieruſalem, nulli dubium eſt.

¶ Et ad-

A d ¶ Et adducam eos, &c.] Iſta ſunt præmia contemptorū, & dei uerba audire nolentiū. Quicquid igitur mali ſuper nos adducitur, noſtra peccata fecerunt. Omneſq; gentes ut tunc adductæ ſunt contra Hieruſalem: ſic hodie adducūtur contra eccleſiam negligentem, ut interficiat eos, & ponat in ſtuporē & in ſibilum & in ſolitudines ſempiternas, ut in exemplo ſint omnium atq; miraculo. Sibilus autem miraculi & ſtuporis indicium eſt, & ſolitudo ſempiterna in his deprehendit̄, qui præſidem nō habent deum. b ¶ Perdamq; ex eis uocē gaudij, etc.] Hoc in conciliabulo malignantiū & hodie cōprobatur, ut magiſtri eorum non doceant uerbum dei, ſed inſtar colubri ſibilent. Peritq; ī eis uox gaudij, uoxq; lætitiæ, ut nunquam audiant il-
Philip. 4.a lud Apoſtoli: Gaudete, iterum dico gaudete. Vox quoq; ſpōſæ, eccleſiaſticæ fidei: & uox ſponſi, dn̄i ſalua-
Ioan. 3.d toris. Qui enim habet ſpōſam, ſponſus eſt. Vox molæ, ut nō conterantur in ea fru-
B menta, & populis ueſcenda tribuantur. Et lumē lucernæ, doctrina uidelicet & ſciētia prophetarū. Deniq; & de Ioanne Baptiſta
Ibid. 5.f dicitur: Ille erat lucerna lucēs. Et alius pro-
Pſal. 118 pheta: Lucerna, inqt, pedibus meis uerbū tuum domine, & lux ſemitis meis. Vniuerſa, inquit, terra hæreticorum erit in ſolitudinem & in ſtuporem, quum nouiſsimū eius inſipiens fuerit demonſtratum. c ¶ Et ſeruient omnes gētes, &c.] Sicut Hieruſalem poſt ſeptuaginta annos recipit priſtinos habitatores, & expletis ſupplicijs, quia obediuit ſententiæ dei, felicitate priſtina perfruitur: ſic rex Babylonis qui elatus eſt in ſuperbiam, & ſuarum arbitratus eſt uirium, quod regnauit in gentibus & non domini uoluntatis, Medis Perſiſq; uenientibus deſtruetur. Denique uſque hodie urbis Babylonis reliquiæ tantum manent. Et poſuit illam dominus in ſolitudinem ſempiternam, & impleuit omnia uerba quæ in iſtius ipſius prophetæ uolumine continentur. Nam in conſequentibus quæ mala paſſura ſit Babylon, Hieremiæ ſermo deſcribit. d ¶ Quia ſeruierunt eis, etc.] Hoc in Septuaginta non habetur. Significat autem quod nō ſolum contra Babylonem prophetauerit Hieremias, ſed contra cæteras gentes quæ in Babylonio fuerant exercitu, & contra domini populum dimicarunt. Deniq; in ſequentibus dicitur contra Aegyptum & Philiſtim & Moab & Ammon & Idumæam & Damaſcum & Cedar & regna Aſor & Elam, & ad extremum contra Babylonem terramq; Chaldæam. e ¶ Quia ſic ait dominus deus Iſrael ad me, Sume, &c. Propinatio calicis & calicis meri, ſiue non mixti, quæ Græce dicitur ἀκράτου, domini ci furoris indicium eſt, ut omnes gentes quæ cōtra dei populum militarunt, bibant de calice furoris domini, de quo ſcribit Eſaias C
Eſa. 51.f contra Hieruſalē: Cyphum furoris, calicē ruinæ ebibiſti & euacuaſti, propterea conſurge. Iſte autem calix idcirco bibitur à cunctis gentibus, ut uomant & inſaniant. Quod quidam prauus interpres in bonam partē accipit, ut inſtar catharticæ potionis quicquid choleræ & pituitæ, & noxij humoris in pectore eſt, foras exire compellat, & reſtituat priſtinam ſanitatē. Pro Hieremia quoq; ſaluatorem accipit, qđ ipſe cunctis gentibus ꝓpinarit ad quas & miſſus ſit: ut abiecta idololatria, dei ſe cultui dedicarēt. Quod contrariū eſſe ſcripturæ ſanctæ, mōſtrabūt ſequentia. Non enim pro remedio, ut ille uult, ſed ꝓ pœna meraco calice propinat̄. D f ¶ Hieruſalē, & ci. etc.] Putabam (inquit) qđ ſolis gentibus propinarē, & ideo me huic miniſterio lætus obtuleram: ſed inter cæteras gentes, imò ante cæteras, propinaui Hieruſalem & ciuitatibus Iuda & regibus eius & principibus, ut darem eos in ſtuporem & in ſolitudinem & in ſibilū & in maledictionē, ſicut & pręſenti probatur exemplo. Vnde dicit & ſuprà: Seduxiſti me domine & ſeductus ſum, inualuiſti & potuiſti. Supra 20.b
g ¶ Pharaoni regi Aegypti, etc.] Poſt Hieruſalem bibit Pharao rex Aegypti & ſocij eius, biberunt principes & uniuerſus populus, cunctuſq; qui non quidem eſt Aegyptius, ſed in eius regionibus commoratur, quos Lxx. uertere συμμίκτους, id eſt, mixtitios: uulgus nō Aegyptię regionis, ſed peregrinum & aduentitium. h ¶ Et cunctis, &c.] Quę Hebraice appellatur עוץ de qua & Iob fuiſſe narrat hiſtoria: Homo quidam erat in regione Au- Iob 1.a
ſitidi, nomine Iob. Et tamen ſciendum hunc uerſiculum in Lxx. non haberi: Theodotionemq; pro Hus interpretatum eſſe inſulam. i ¶ Et cunctis regibus terræ Philiſtim & Aſcalonis, etc.] Generaliter poſuit Philiſtim, hoc eſt, terram Palæſtinorum, & ſpecialiter urbes eorū Aſcalonem, Gazam, Acaron, Azotum, ſolam tacuit Geth, quę cōtinetur in reliquijs. Hoc eſt enim quod ſcriptum eſt, Et reliquijs Azoti: uicina enim atq; confinis eſt Azoto, quę Hebraice dicitur אַשְׁדּוֹד regio urbis Geth. Paleſtinos autē à Babylonijs captos atq; uaſtatos, ſcribit E Eſaias.

ſas cognationes Aqlonis, ait dn̄s: & Nabuchodonoſor regē Babylonis ſeruū meū. [d] Et adducā eos ſuper terrā iſtā, & ſuper habitatores eius, & ſuper nationes oēs quę in circuitu illius ſunt, & interficiā eos, & ponā eos in ſtuporē & in ſibilū & in ſolitudines ſempiternas. [b] Perdāq; ex eis uocē gaudij & uocē lætitiæ, uocē ſponſi & uocē ſponſæ, uocē molæ & lumē lucernæ. Et erit uniuerſa terra eius in ſolitudinem & in ſtuporē. [c] Et ſeruient omnes gētes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis. Quūq; impleti fuerint anni ſeptuaginta, uiſitabo ſuper regem Babylonis, & ſuper gentē illam, dicit dn̄s, iniquitates eorū, & ſuper terram Chaldæorū, & ponā illā in ſolitudines ſempiternas. Et adducā ſuper terram illam omnia uerba mea quæ loquutus ſum cōtra eā: omne quod ſcriptū eſt in libro iſto: quæcūq; ꝓphetauit Hieremias aduerſum omnes gētes. [d] Quia ſeruierūt eis quū eſſent gentes multæ, & reges magni, & reddā eis ſecundū opera eorum et ſecundū facta manuū ſuarū. [e] Quia ſic ait dn̄s deus Iſrael ad me, Sume calicem uini furoris (ſiue meri) huius de manu mea, & propinabis de illo cūctis gētibus, ad quas ego mittam te, & bibent, & inebriabunt̄ (ſiue uoment) & inſanient à facie gladij quē ego mittā inter eos. Et accepi calicem de manu dn̄i, & propinaui cunctis gentib. ad quas miſit me dn̄s: [f] Hieruſalem et ciuitatibus Iuda, et regibus eius, & principibus eius: ut darem eos in ſolitudinē & in ſtuporem & in ſibilum & in maledictionem, ſicut eſt dies iſta: [g] Pharaoni regi Aegypti & ſeruis eius & principib⁹ ei⁹ & omni populo eius & uniuerſis generaliter: [h] & cunctis regibus terrę Auſitidis, [i] & cunctis regibus terræ Philiſtim & Aſcalonis, Gazæ, Acaronis & reli-

reliquijs Azoti,[a] Idumeę & Moab et filijs Ammō, et cū ctis regibus Tyri, & uniuerſis regib. Sidonis.[b] Et regib. inſularū quæ ſunt trans mare. [c] Et Dedan & Theman & Buz, & uniuerſis qui attonſi ſunt in comā. [d] Et cunctis regibus Arabiæ, & cunctis regib. Occidētis qui habitāt in deſerto,[e] & cunctis regibus Zamri,[f] & cūctis regibus Elam, cunctiſq; regib. Medorū.[g] Et cūctis regibus Aquilonis de prope & longe.[h] Vnicuiq; cōtra fratrē ſuū, & omnibus regnis terræ, quæ ſuper faciem eius ſunt.[i] Et rex Seſach bibet poſt eos.[k] Et dices ad eos: Hęc dicit dn̄s exercituū de⁹ Iſrael, Bibite et inebriamini, et uomite & cadite, & nolite cōſurgere à facie gladij, quem ego mittam in uos.[l] Quumq; noluerint accipere calicē de manu tua ut bibāt, dices ad eos: Hæc dicit dn̄s exercituū, Bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate in qua inuocatum eſt nomen meū, ego incipio affligere: & uos quaſi innocentes, immunes eritis? (ſiue, & uos mūditia mūdi eritis?) Non eritis immunes (ſiue, non eritis mundi). Gladium

A Eſaias. *a ¶ Idumeæ & Moab & filijs Ammon & cunctis, etc.*] Idumæa in qua ſunt montes Seir, & quæ Hebraice appellatur אדום Moab & Ammon: ipſi ſunt filij Lot, ꝓximi maris mortui. Tyrus & Sydon in Phœnicis littore principes ciuitates, quæ & ipſæ Babylonio ueniente ſuperatæ ſunt, quarum Carthago colōia: unde & Pœni ſermone corrupto quaſi Phœni appellantur, quorum lingua, Hebrææ linguę magna ex parte confinis eſt. *b ¶ Et regibus inſularum, etc.*] Trans Cyprū & Rhodū & inſulas quæ appellantur κύκλαδες. Et hæ em̄ à Babylonijs occupatæ ſunt. *c ¶ Et Dedan & Theman, etc.*] Hæ gentes in ſolitudine ſunt, uicinæ & mixtæ regionibus Iſmaelitarū, quos nūc Sarracenos uocant, & de quibus dicitur, qui attonſi ſunt in comā. *d ¶ Et cunctis regib. Arabiæ, etc.*] Hoc in Septuaginta non habetur. Poſt Dedan igitur & Theman & Buz & Iſmaelitas, regionum ordinē
B ſequitur. *e ¶ Et cunctis regibus, etc.*] Hoc quoq; in Lxx. nō habetur. *f ¶ Et cunctis regibus Elam, cunctiſq; regibus Med. etc.*] Ex eo quod Zamri ſequitur Elam, regeſq; Medorum: arbitramur & Zamri regionem eſſe Perſidis, niſi fortè ex eo quod præceſſit Arabia: & hi reges ſolitudinis accipiendi ſunt. Elam aūt regio Perſidis trans Babylonē: unde & Elamitæ. Medi quoq; atq; Perſæ, à quibus capta & deſtructa eſt Babylon. Et ipſi enim meracum calicem Alexandro rege Macedonū propinante potarūt. *g ¶ Et cunctis, etc.*] Quia Perſidis & Babylonis, Elam atq; Medorū enumerauerat regiones, nunc generaliter ponit omnes reges Aquilonis, qui prope ſunt & qui longe. Pro Aquilone, qui Hebraice dicit צָפוֹן, Lxx. uertere ἀφηλιώτην, quem nos Subſolanum poſſumus dicere. *h ¶ Vnicuiq; contra fratrem, etc.*] Ne cunctas Orientalis ꝓuinciæ regiones enumerare per partes longum fieret, generaliter poſuit omnia regna terræ quæ memorantur in terra. Quod aūt dixit, Contra fratrem ſuum, ſubauditur, Dedi meracam potionem: ut omnes furerent, uomerent, inſanirent, & mutuis inter ſe prælijs dimicarent. Quodq; intulit: *i ¶ Et rex Seſach, etc.*] Et in Septuaginta nō habetur: Hūc habet ſenſum: Omnes (inquit) in circuitu nationes Babylonio imperio ſubiacebunt, & cuncta ſuæ ſubijciet poteſtati, ita ut uniuerſæ quas pręteritus ſermo narrauit gentes, ipſi ſeruiant & bibāt de calice eius. Vnde & in uiſione contra Babylonē ſcribitur: Calix aureus Babylon, inebrians omnē terram.
Infra 51.a Nouiſsimus autē rex Babylonis bibet hanc potionē, propinante ſibi aſcenſore bigæ cameli & aſini, Cyro rege Medorum atq; Perſarum. Quomodo aūt Babylon quæ Hebraice dicitur בָּבֶל intelligatur שֵׁשַׁךְ non magnopere laborabit, qui Hebręæ linguę paruam ſaltem habuerit ſcientiam. Sicut apud nos Gręcum alphabetū uſq; ad nouiſsimā literam per ordinem legit, hoc eſt α β & cętera uſq; ad ω, rurſumq; propter memoriam paruulorum ſolemus lectionis ordinem uertere, & primis extrema miſcere, ut dicamus ω α, β ψ: ſic & apud Hebræos, primum eſt א Secundum ב Tertium ג uſq; C ad uigeſimam ſecūdam & extremam literam ת cui penultima eſt ש Legimus itaq; ש ב : ת א Cumq; uenerimus ad medium ל literæ, occurrit כ Et ut ſi recte legatur, legimus Babel, ita ordine commutato legimus Seſach. Vocales autē literæ, inter ב & ל & כ iuxta idioma linguæ Hebrææ, in hoc nomine non ponuntur. Arbitrorq; à ſancto propheta prudēter fuiſſe cælatum, ne aperte eorum contra ſe inſaniam commoueret qui obſidebant Hieruſalē, & iā iāq; eius potituri erāt. Qđ & apoſtolū cōtra imperium Romanū feciſſe legimus, ſcribentem de Antichriſto: nō meminiſtis quod cum apud uos eſſem adhuc, hæc dicebam uobis? Et nunc quid detineat, ſcitis: ut reueletur in ſuo tempore, ſubauditur Antichriſtus. Iā enim myſteriū iniquitatis operatur, tantū qui tenet modo, teneat, donec de medio fiat, & tūc reuelabitur ille iniquus, quem dn̄s Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuminatione aduētus D ſui. Eum qui tenet, Romanum imperium oſtendit. Niſi enim hoc deſtructū fuerit, ſublatumq; de medio: iuxta prophetiā Danielis, Antichriſtus ante non ueniet. Qđ ſi aperte dicere uoluiſſet, ſtulte perſequutiones aduerſum Chriſtianos, & tunc naſcentē eccleſię rabiem concitaſſet. Longius quàm commentariorū breuitas patitur, de hoc capitulo diximus, quod Gręci forſitā Latiniq; faſtidient, quia in ſuis codicibus nō habetur. Sed quid proderit, cū in cōſequentibus hic ipſe propheta dicat: Quomodo capta eſt Seſach, & comprehenſa eſt inclyta uniuerſę terrę? quomodo facta eſt in ſtuporem Babylon inter gentes? Allegorici interpretes iſtū omnē Alleg. locū ad cunctas referunt nationes, quas inebriauerit diabolus calice peccatorū meraciſsimo. Et nouiſsimū etiā ipſum bibiturum ſupplicia atq; cruciatus, de quo ſcribit Apoſtolus: Quem dn̄s Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui. 2.Theſ.2.b Et in alio loco dicit, Nouiſsimus aūt inimicus 1.Cor.15.d deſtruetur mors. Quod magnarū uiriū eſt poſſe diuerſarum uocabula nationum tranſferre ſub etymologijs ſuis, & ſingula uitia, ſingulis nominibus coaptare. *k ¶ Et dices, etc.*] Poſtquam (inquit) cunctis gentibus ꝓpinaueris, & impleueris pręceptū dn̄i, rurſum hęc uerbis dn̄i imperabis, & dices: Bibite & inebriamini, & uomite & cadite & nolite conſurgere. Si bibere & inebriari, uomere & cadere, ſalutis indiciū eſt, ut inſtar catharticę potionis noxia queq; pellantur: quomodo ſequit: Et nolite conſurgere? Quę ſit autem potio quę eos cadere faciat in ęternum, ponit manifeſtius, id eſt, à facie gladij quem ego mittam inter uos. *l ¶ Quumq; noluerint, etc.*] Latenter oſtendit pręceptum dei qui uoluntate facere noluerint, ſuſcepturos neceſsitate, & audituros: Bibentes bibetis. Velitis (inquit) nolitis, dei ſentētia cōplēda eſt. Si em̄ ciuitas Hieruſalē, in qua notū fuit nomē dei, dicēte Propheta: Not⁹ in Iudęa de⁹, in Iſrael nomē magnū eius: bibit meracū calicē furoris, quāto ma- Pſal.75.a
gis

[a] Gladiū em̄ ego uoco ſuper omnes habitatores terræ, dicit dn̄s exercituū. [b] Et tu prophetabis ad eos oīa uerba hæc, & dices ad illos: Dn̄s de excelſo rugiet (ſiue reſpōſum dabit), & de habitaculo ſancto ſuo dabit uocē ſuā. Rugiēs rugiet ſup decorē ſuū (ſiue reſpondebit ſuper locū ſuū): celeuma quaſi calcantiū concinetur aduerſum omnes habitatores terræ. Peruenit ſonitus (ſiue interitus) uſq; ad extrema (ſiue ſuper partē) terræ, quia iudiciū dn̄o cum gentibus, iudicatur ipſe cū omni carne, impios tradidit gladio, dicit dn̄s. [c] Hæc dicit dn̄s exercituū: Ecce afflictio (ſiue malum) egredietur de gente in gentem, & turbo magnus (ſiue tempeſtas) egredietur à ſummitatib. (ſiue extremis) terræ. Et erūt interfecti dn̄i (ſiue nulnerati à dn̄o) in die illa à ſummo terræ uſq; ad ſummū eius. Non plangentur & nō colligentur, neq; ſepelientur: in ſterquilinium ſuper faciem terræ iacebunt. [d] Vlulate (ſiue iubilate) paſtores, & clamate & aſpergite uos cinere optimates gregis (ſiue plāgite arietes ouiū): quia cōpleti ſunt dies ueſtri ut interficiamini, & diſsipationes ueſtræ, & cadetis quaſi uaſa precioſa (ſiue quaſi arietes electi). Et peribit fuga à paſtoribus, et ſaluatio ab optimatibus (ſiue arietibus) gregis. [e] Vox clamoris paſtorū, & ululat⁹ optimatū gregis (ſiue iubilū arietū): qa uaſtauit dn̄s paſcua eorū. Et conticuerūt arua (ſiue ſpecioſa) pacis à facie iræ furoris domini. [f] Dereliquit quaſi leo umbraculū (ſiue cubile) ſuū. (Et ut uerius eſt, tabernaculū: hoc enim סֻכּוֹ Hebraicum ſonat). Quia facta eſt terra eorum in deſolationem (uel inuia) à facie iræ colūbæ (ſiue à facie gladij magni) & à facie furoris domini.

A gis uos non eritis mundi, qui pro dei nomine idola colitis? *a ¶ Gladium enim ego uoco, etc.*] Iſta eſt potio meraciſsima, iſte calix furoris domini qui non ſuper ſolam Hieruſalem, ſed ſuper omnē uocatur terram, & cunctas in circuitu nationes. De quo ſuprà dixerat: Et mittā ad Nabuchodonoſor regem Babylonis, ſeruum meum: & adducam eum ſuper terrā iſtam, & ſuper habitatores eius, & ſuper omnes natiōes quæ in circuitu illius ſunt. *b ¶ Et tu, ꝓphetabis, etc.*] Primū dicamus, ut ſe interpretationis ueritas habet. Cunctis (inquit) gentibus prophetabis, & dices, qđ dn̄s de excelſo rugiat, hoc eſt, det ſui furoris indicium: iuxta illud quod ſcriptū eſt:
Amos 3.b Leo rugiet, & quis nō timebit? Dn̄s loquutus eſt, & quis nō prophetabit? Et de habitaculo ſancto ſuo dabit uocē ſuam, ut cunctos terreat audiētes. Rugiet aūt ſuper decorem ſuum, hoc eſt, ſuper tēplū. Cumq; ille rugierit, inſtar calcantium in torculari
B bus celeuma cātabitur: & in effuſione ſanguinis mutui, carmē lugubre cōcinet: qđ Symmachus κατάλυμα, Aquila ἰασμόν uocat: cuius celeumatis & carminis ſonitus uſq; ad terrę extrema perueniet, quia iudicium domini cū gen-
Oſe.4.a tib. Si autem iudicium dn̄i cum gentibus eſt, ſunt & gētiū merita diuerſa. Ad exponendum illum locum, ut q̄dam uolunt: Qui non credit, iam iudicatus eſt: Iudica-
Ioan.3.c tus quidem eſt, in eo quod non credidit, ſed ipſi qui non credunt inter ſe, diuerſis afficientur ſupplicijs. Iudicatur ipſe cum omni carne, ut nullus iniudicatus abeat. Impios autem, hoc eſt, qui domino non credunt,
Allegor. tradit gladio ſempiterno. Allegorici interpretes iuxta Lxx. hunc locum ſic ediſſerunt, ut ad bonam partem referant, apertam domini comminationem. Dominus inquiunt, de excelſo reſponſum dabit, his uidelicet quos ſaluaturus eſt. Et de loco ſancto ſuo dabit uocem ſuam, reſpondebitq; ſermonem in loco ſuo. Illi autem quaſi uindemiantes pleni fructibus, illius ſententiæ reſpondebunt: Super omnes habitatores terræ ueniet interitus, non ſuper uniuerſam terram, ſed ſuper partem terræ, eorum uidelicet qui non credūt. Iudicium enim erit in gentibus, & ipſe iudicabitur cum omni carne: impij autem tradentur gladio. *c ¶ Hæc dicit, etc.*] Erubeſcant qui uim ſcripturæ ſanctæ facere conantur: in bonam partem ea quæ comminationis plena ſunt, diſſe-
Luc.21.b rentes. De hoc autem loco puto dixiſſe & dn̄m: Conſurget gens aduerſus gentem, & regnū cōtra regnū, & cætera quæ in ipſius euāgelij ſententia cōtinent. Intelligamus aūt hæc facta iuxta hiſtoriā, quando à rege Babylonio cūctæ nationes in circuitu ſubiugatæ ſunt, & imperiū eius ſenſere crudele. Vel iuxta prophetiam lōgo poſt tēpore in cōſummatione mūdi futura. Dicūturq; interfecti à dn̄o, non qđ dn̄s ipſe percutiat, ſed quo in interitu peſsimorū uoluntas & imperiū dn̄i compleat. *d ¶ Vlulate, etc.*] Notādū quod in hoc tantū loco Lxx. iubilum in malā partem poſuerūt: ꝓ quo alij interpretes, ululatū (ut in Hebręo ſcriptū eſt) tranſtulere. Inter paſtores & arietes ſiue optimates gregis iſta diſtātia eſt, quod paſtores rationaliū ſunt, arietes aūt & optimates referuntur ad diuites qui & ipſi pars gregis appellantur. Quodq; infert: Completi ſunt dies ueſtri, ut interficiamini. Tūc cōplebunt dies eorum, qn̄ fuerint peccata cōpleta, & diſpergent & cadent ſicut uaſa pretioſa, ut cōfracta nō ualeāt inſtaurari, & quātò antè fuere precioſa, tāto D maius eorū in cōfractione ſit damnū: ſiue quaſi arietes electi, ut pinguis hoſtia ſit deuorare cupientium. Peribit, inquit, fuga à paſtoribus, qn̄ non egerint pœnitētiam. Deniq; dicit ad phariſæos, Genimina uiperarū, quis oſtendit uobis fugere à uentura ira? Et in pſalmis legimus, Perijt fuga à me. Pſal. 141.b
Et ſaluatio (inquit) ab optimatibus gregis, ſiue arietib. ἀπὸ κοινοῦ ſubauditur, peribit. *e ¶ Vox clamoris, etc.*] Et hic notandum quod apud Lxx. iubilum pro ululatu poſitum ſit. Inter paſtores autem & arietes, iſta diuerſitas eſt, quod paſtores putentur in eccleſia, qui præſunt gregi cū ſapientia & eruditione atq; doctrina: Arietes uerò qui principes quidem uidentur in populo, ſed nihil habent in ſe doctrinæ atq; ſapiētiæ, & per nimiā ſimplicitatē propemodum ſtultitiæ uicini ſunt. Quādo autē habuerimus pacem, & non intellexerimus uel bona uel ſpecioſa pacis, ſed luxuriæ nos & ocio & uoluptatibus dederimus, tunc cōquieſcēt ſiue cōticeſcent bona pacis, & auferent à nobis propter iram furoris dn̄i: & implebitur illud quod ſcriptū eſt: Cum dixerint, pax & 1.Theſ.5.a
ſecuritas, tūc repētinus eis ſuperueniet interitus: quō uenięte, omnia cōticeſcent. *f ¶ Dereliquit, etc.*] Dominus de quo ſuprà dixerat, de excelſo rugiet, & de habitaculo ſancto ſuo dabit uocem ſuam: Rugiēs rugiet ſup decorē ſuum, ipſe derelinquet tabernaculū ſuum, de quo ſcriptū eſt: Factus eſt in pace, ſiue in Salem locus eius, Pſal.75.a
& habitatio eius in Sion. Ipſe relinquet ſedem ſuam, &

A Supra 12.b complebit quod per eundem hunc prophetam loquutus eſt: Dimiſi domũ meã, dereliqui hæreditatẽ meam. Reliquit autem quaſi leo cubile ſuũ, ut omnes beſtię, uaſtandi terrã eius habeant poteſtatem. Leone enim cuſtode & præſide, nullus ad eandẽ audet accedere. Facta eſt (inqt) terra eorũ, haud dubiũ quin uel populi Iudæorũ, uel certe uniuerſarũ gẽtiũ in deſolationẽ & in inuiũ à facie iræ columbæ. Non mirabitur columbam dñi intelligi Nabuchodonoſor, qui ſuprà eum uocari ſeruũ domini legerit. Pro quo Lxx. tranſtulerunt, gladiũ magnũ. Licet columbã & in perſona Hieruſalem poſsimus accipere, quod iraſcatᷣ & triſtis ſit, ſe leonis ſui perdidiſſe cuſtodiam, & terrã ſuã ueniſſe in deſolationem.

CAP. XXVI.

In[a] principio regis Ioakim, filij Ioſiæ regis Iuda, factũ eſt uerbũ iſtud à dño dicẽs: Hęc dicit dñs, Sta in atrio domus dñi, & loqueris ad omnes ciuitates Iuda, de quibus ueniunt ut adorent in domo dñi, uniuerſos ſermones quos ego mandaui tibi ut loquaris ad eos: Noli ſubtrahere uerbũ, ſi fortè audiant, & cõuertantᷣ unuſquiſq; à uia ſua mala, et pœniteat me mali (ſiue quieſcã à malo), quod cogito facere eis propter malitias ſtudiorũ eorũ. [b] Et dices ad eos: Hæc dicit dñs, Si non audieritis me, & ambuletis in lege mea quã dedi uobis, ut audiatis ſermones ſeruorũ meorũ prophetarũ, quos ego miſi ad uos de nocte conſurgens & dirigens, & non audiſtis: dabo domũ iſtam ſicut Silo, & urbem hanc dabo in maledictionẽ cunctis gentibus terræ. [c] Et audierũt ſacerdotes & ꝓphetæ (ſiue pſeudoprophetę), & oĩs popul⁹ Hieremiã loquẽtẽ uerba hæc ĩ domo domini. Cũq; cõpleſſet Hieremias loquẽs omnia quæ præceperat ei domin⁹ ut loquereᷣ ad uniuerſum populũ, apprehẽderũt eũ ſacerdotes & ꝓphetæ (ſiue pſeudoprophetæ) & omnis populus, dicẽs: Morte moriaᷣ, quia ꝓphetauit in nomine dñi, dicẽs: Sicut Silo erit domus hæc, & urbs iſta deſolabiᷣ, eo quod nõ ſit habitator. [d] Et cõgregatus eſt omnis populus aduerſus Hieremiã in domũ domini, & audierunt

CAP. XXVI.

In *principio regis Ioa. etc.*] Hæc prophetia ſupior eſt priore, licet ſub eodem rege ſit facta. Illa enim facta eſt ĩ anno quarto Ioakim filij Ioſię regis Iuda: hæc autẽ in principio eiuſdem regis, ſcriptura dicente: B In principio regis Ioakim filij Ioſię regis Iuda, factum eſt uerbũ iſtud à dño. Non igitur (ut ſæpe iam diximus) in prophetis hiſtoriæ ordo texendus eſt: cum in præſentiarum ſub eodẽ rege priora poſtea, & poſteriora antè dicantur. Qui autem uerbũ dicturus eſt domini, debet ſtare cum Moyſe, Deut.5.d & audire cum Pſalmiſta: Qui ſtatis in domo domini, Pſal.134.d in atrijs domus dei noſtri. Et præcipitur illi ut loquaᷣ ad omnes ciuitates Iuda: licet ciuitates Lxx. non tranſtulerint, ne indecorum forte uideretur, in atrio dom⁹ domini loqui ad urbes quæ coram non erant: ſed quando ad populum & ad ciues loquitur, ipſis ciuitatibus loquitur. Pulchrè autem ſtat in atrio atq; ueſtibulo templi domini, ut per occaſionem orationis domini, & adorandi eum ſermones prophetæ audire cogantur. Noli (inquit) ſubtrahere uerbum: licet triſte ſit, licet aduerſum te audientium rabies concitetur, tamen dicito quod tibi imperatum eſt: nõ formidans perſequutiones eorum qui aduerſum te concitandi ſunt, ſed domini iubentis imperium. Forſitan (inquit) audiant & conuertantur. Verbum ambiguum, forſitan, maieſtati domini non poteſt conuenire, ſed noſtro loquitur affectu, ut liberum homini ſeruetur arbitrium: ne ex præſcientia eius, quaſi neceſsitate uel facere quid uel non facere cogatur. Non enim ex eo quod deus ſcit futurũ aliquid, idcirco futurũ eſt: ſed quia futurũ eſt, deus nouit, quia præſcius futurorum. Et tamen ſciẽdum iuxta hunc eundem Hieremiam, & ſi mala prædixerit dñs, & egerit populus pœnitentiam, quod & ipſe acturus ſit pœnitentiam ſuper his quæ facere comminatus eſt. Et ſi proſpera pollicitus fuerit, & egerit popul⁹ negligẽter, mutet deus ſententiã, & ꝓ bonis mala inferat. Tale qd

C & illud in Euangelio eſt: Mittam filium meum, forſitan Luc.20 uerebuntur eũ. Quod utiq; ex perſona dei omnipotentis dicitur. Deniq; & in præſenti ait: Si fortè audiant & conuertantur unuſquiſq; à uia ſua mala, ut cum illi cõuerſi fuerint, & meę ſententiæ me pœniteat, & non faciã quod eis facere cogito. Cogito autem facere propter malitias ſtudiorũ illorũ: quæ ſi fuerint immutatæ, & mea ſententia commutabitur. Legamus hiſtoriam Ionæ & Niniue. b ¶ *Et dices ad eos, etc.*] In noſtra ergo poſitum eſt poteſtate, uel facere quid uel nõ facere: ita dũtaxat ut quicquid boni operis uolumus, appetimus, explemus, ad dei gratiã referamus, qui iuxta Apoſtolũ Philip.2 dedit nobis & uelle & perficere. Sin autẽ ſufficit ſemel ambulare in lege quæ nobis data eſt per Moyſen, ut ſtulta hæreſis ſuſpicatur: quomodo addidit, Vt audiatis ſermones ſeruorũ meorũ prophetarũ? Qui utiq; poſt legem miſsi ſunt, & non ſemel, ſed frequenter: D nec ocioſe & à ſecuro ſed ſemper & à ſolicito. Miſi (inquit) ad uos ſeruos meos prophetas quotidie, & de nocte conſurgens: quos ſi audire nolueritis, dabo domum iſtam, hoc eſt, templũ dei: ſicut Silo, ubi fuit tabernaculum. Cumq; templum deſtructum fuerit, conſequenter & ciuitas erit in maledictionem cunctis gẽtibus terræ. Sicut autem extructo templo in area Ornę, & in monte Moria, hoc eſt, uiſionis: in quo Abraham filium ſuum Iſaac obtuliſſe narratur, ceſſauit religio Silo, 2.Par.3 nec poſtea ibi ſunt celebrata ſacrificia: ſic extructa eccleſia & ſpiritualib⁹ in ea uictimis immolatis, ceſſauerunt legis ceremonię: & data eſt urbs Iudæorũ in maledictionem cunctis gentibus terræ: de qua nos dominus liberauit, dicente Apoſtolo: Chriſtus redemit nos de maledictione legis, factus pro nobis maledictio. Gal.3 c ¶ *Et audierunt ſacerdotes, etc.*] Sacerdotes & prophetæ, quos pſeudoprophetas manifeſtius Lxx. tranſtulerunt, iraſcuntur Hieremiæ quod uera prædicat: & ſubuerſo templo & ciuitate deſerta, ſit peritura religio, & lucra ex religione uenientia: idcirco apprehendunt eum, & conſentiente ſibi populo, morti deſtinant: quare dixerit in nomine dñi, ſicut Silo erit domus hæc: & urbs deſolabitur, eo quod non ſit habitator. Si quando igitur propter mandata domini, & fidei ueritatem, uel ſacerdotes nobis uel pſeudoprophetę uel decept⁹ populus iraſcitur, non magnopere curemus, ſed exequamur ſententiam dei, nequaquam præſentia mala, ſed futura bona animo cogitantes. d ¶ *Et congregatus eſt, &c.*] Hieremias in templo uerba dñi prophetabat, & dixerat: domũ iſtam ſicut Silo, & urbem hanc in maledictionem dabo cunctis gentibus terrę: ſtatimq; à ſacerdotib. & prophetis & populo, ſeditione commota, omne

A omne uulgus aduerſus prophetam cõgregatur in templum ubi erat propheta, & ſacerdotum ac prophetarũ uulgiq; manibus tenebatur. Quod cũ audiſſent principes ciuitatis, qui in domo regia uerſabanᷣ, tranſierũt ſiue aſcẽderũt de domo regis in domum dñi. Notandũq; quod ire ad domũ dñi, ſemper aſcẽſus ſit. Sederuntq; in introitu portæ domini nouæ. Principum eñ erat officium ſedere in porta dom⁹ domini, & ibi negocij & ſeditionis cognoſcere ueritatẽ. Noua aũt porta diciᷣ, quia qui ſedebãt in ea & iudicio præerant, ſacerdotũ & pſeudoprophetarum calumnię reſiſtebant. a ¶ *Et loquuti ſunt, etc.*] Sedentibus urbis principibus in porta tẽpli & in porta noua, qui de regis palatio ad templũ cucurrerant, ut ſeditio populi ſedareᷣ, & cõcione populi congregata, accuſant ſacerdotes & pſeudoprophetę Hieremiam: perieratq; ꝓpheta, quãtum fuit in ſacerdotibus & ꝓphetis, ſi accuſatores ipſi habuiſſent iudicij poteſtatẽ. B Ex quo intelligimus crudeliores fuiſſe in prophetam per inuidiam ſanctitatis, qui religioni uidebantur dediti, ꝙ qui neceſsitatibus publicis pręerant. b ¶ *Et ait Hieremias ad omnes, etc.*] Cũ præſente populo ſederent in porta ciuitatis principes, & accuſarent ſacerdotes & prophetæ Hieremiam prophetam, & mortis crimen intenderent: Hieremias ad principes loquiᷣ, & ad uniuerſum populũ quos ſacerdotũ & pſeudoprophetarũ factio cõcitauerat, prudenter pariter & humiliter atq; conſtanter. Prudenter, quod à dño miſſum eſſe ſe diceret: ut contra templum & ciuitatem loqueretur, daretq; cõſilium: quod ſi eius uellent audire conſilium & agere pœnitentiam, dominus quoq; ſuam ſentẽtiam commutaret. Humiliter autem in eo quod ait: Ecce in manibus ueſtris ſum: facite mihi, ut bonũ & rectum eſt in oculis ueſtris. Porrò conſtanter: In ueritate miſit me dñs ad uos, ut loquerer in auribus ueſtris omnia uerba hæc. Alijsq; ſermonibus loquitur: Si iraſcimini quod contra templum & urbẽ dñi ſim loquutus: & curæ uobis eſt ſalus urbis & templi: cur augetis peccata peccatis, & ſanguinis mei tã urbem quàm habitatores eius reos facitis? Si quãdo igiᷣ & nobis pro neceſsitatis anguſtijs, humilitate opus eſt: ſic eam aſſumamus, ne ueritatem & conſtãtiam deſera

runt principes Iuda uerba hæc, & aſcenderũt de domo regis in domum domini, & ſederunt in introitu portæ dñi nouæ. [a] Et loquuti ſunt ſacerdotes & prophetæ ad principes et ad omnem populum, dicentes: Iudiciũ mortis eſt uiro huic, quia prophetauit aduerſus ciuitatẽ iſtã, ſicut audiſtis auribus ueſtris. [b] Et ait Hieremias ad oẽs principes & ad uniuerſum populum, dicens: Dñs miſit me ut prophetarem ad domũ (ſiue ſuper domũ) iſtam, & ad ciuitatem (ſiue ſuper ciuitatem) hanc omnia uerba quæ audiſtis. Nunc ergo bonas facite uias ueſtras et ſtudia ueſtra, & audite uocem domini dei ueſtri, & pœnitebit dñm mali quod loquutus eſt aduerſum uos (ſiue, & quieſcet dominus à malis quæ loquutus eſt cõtra uos). Ego autem ecce in manib. ueſtris ſum: facite mihi ut bonum & rectum eſt in oculis ueſtris (ſiue, ut expedit uobis). Veruntamen ſcitote & cognoſcite, quod ſi occideritis me, ſanguinem & innocẽtem tradetis cõtra uoſmet ipſos, & contra ciuitatẽ iſtã & habitatores eius. In ueritate eñ miſit me dominus ad uos, ut loquerer in aurib. ueſtris omnia uerba hęc. [c] Et dixerunt principes & omnis populus ad ſacerdotes & prophetas: Non eſt uiro huic iudiciũ mortis: quia in nomine domini dei noſtri loquutus eſt ad nos. [d] Surrexeruntq; uiri de ſeniorib. terrę, & dixerunt ad omnem cœtum populi loquentes: Micheas de Moraſthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda: & ait ad omnẽ populũ Iudæ, dicens: Hæc dicit dominus exercituũ: Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalẽ in aceruum lapidum erit, & mons domus in excelſa ſyluarum. Nunquid morte condemnauit eũ Ezechias rex Iudæ, & omnis Iuda? Nũquid non timuerunt dominũ, & deprecati ſunt faciem domini? Et pœnituit dominũ mali, quod locutus fuerat aduerſum eos. Itaq; nos facimus malũ grande cõtra animas noſtras. [e] Fuit quoq; uir prophe-

C mus. Aliud eſt eñ ſuperbe [co]ntumeliam facere iudicãti, quod ſignum ſtultitiæ eſt. A[...] ſic impẽdens uitare diſcrimen, ut de ueritate nihil ſub[...]has. c ¶ *Et dixerunt principes, etc.*] Populus qui prius à ſac[erd]otibus & pſeudoprophetis fuerat ſupplantatus, ſugit[...] [pr]incipibus ciuitatis: & [...] Hieremia loquitur, nequaq; reus mor[tis] ſit: ſed in nomine domini & ex ore illius prophetarit. Cito eñ uulgus indoctum accepta ratione mutat ſentẽtiam. Dolor autem accuſantiũ, præcipue ſacerdotum & pſeudo ꝓphetarũ nõ poteſt immutari. Et ideo illis accuſantib. & in accuſatione perſeuerantibus, populus cõmutatur, quod ſpem eis dederat indulgentiæ dñs, ſi bonas facerent uias ſuas, & audirẽt uocem dñi dei ſui, ut & dñs ſuã ſentẽtiã flecteret. d ¶ *Surrexeruntq; uiri de ſeniorib. terræ, etc.*] Principes ciuitatis & populus intelligunt iudicij ueritatẽ. Senes autem quorum proprie erat noſſe uetera, replicant hiſtoriã: D Mich.3.d & prophetiã Micheæ de Moraſthi, qui prophetauit ſub rege Ezechia, cõparant prophetiæ Hieremiæ, ꝓ qua ei mortis diſcrimen intenditur: oſtẽduntq; illum dixiſſe grauiora, & tamen à iuſto rege Ezechia nihil eſſe ꝑpeſſum: ſed conuerſos ad pœnitentiã, domini in bonam partem uertiſſe ſententiam. Micheas enim dixit: Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem in aceruum lapidum erit, & mons domus in excelſa ſyluarum. Porrò Hieremias: Dabo (inquit) domum iſtam ſicut Silo, & urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ. Supra 24.d Dantq; conſilium, putantes nequaquam futurum quod Micheas prædixerat: ꝙa multo tempore non ſit factum propter populi pœnitentiam. Et hoc quoq; qđ Hieremias loquutus eſt, nequaquam fore, ſi iuxta cõſiliũ eius bonas faciant uias ſuas, & ſtudia ſua: & audiant uocem dñi dei ſui, ut dñs nõ inferat malum quod eis fuerat comminatus. Simulq; frangũt accuſatorum rabiem, & ſe miſcent cũ eis dicentes: Itaq; nos facimus malũ grande contra animas noſtras: non quo facere debeant, ſed quia ſi fecerint, nequaquã noceãt accuſato, ſed animabus ſuis, quas mutatione ſententiæ potuerint liberare. e ¶ *Fuit quoq;, etc.*] Quodq; ſequitur: Et miſit rex Ioakim uiros in Aegyptum, Elnathan filium Achabor, & uiros cum eo in Aegyptum, In Septua-

A Septuaginta non habe… Quæritur cur cum Vrias filius Semei de oppid… Cariathiarim, eadem quæ Hieremias prophetar…, timore perterritus fugerit in Aegyptũ, & inde …tractus occiſus ſit: Hieremias potuerit euadere, certe nõ fugerat, ſed audacter in priori ſen… …ſeuerans, li…tentus ſit tam uulgi …incipumq́ iudicio q́ cõſilio ſeniorũ aduerſum accuſatores ſacerdotes & pſeudo prophetas. Ad quod breuiter reſpõdẽdũ, nequaquam dei ſciri poſſe iudicium, dum eadẽ cauſa, eademq́ ſententia alius punitur & alius liberatur. Niſi forte hoc reſpondere poſſumus, q̃d Vrias in cõdemnatione accuſatorũ & populi trucidatꝰ ſit: Hieremias autẽ reſeruatus iudicio dei, ut reliquijs infelicis populi prædicaret, & eos retraheret ad pœnitudinem. Quod quidẽ
Act.12.d & in Apoſtolorũ actibus legimus, Iacobũ apoſtolũ ſtatim Herodis pertuliſſe ſentẽtiam, & martyrio coronatum: beatum autem Petrum & cæte-
B ros apoſtolos, doctrinæ dñi reſeruatos. Et

prophetans in nomine dñi Vrias, filius Semei de Cariathiarim: & ꝓphetauit aduerſus ciuitatẽ iſtã & aduerſum terrã hãc, iuxta uniuerſa uerba Hieremiæ. Et audiuit rex Ioakim & omnes potentes & principes eius uerba hęc, & quęſiuit rex interficere eũ: & audiuit Vrias, & timuit, fugitq́ & ingreſſus eſt Aegyptũ. Et miſit rex Ioakim uiros in Aegyptũ, Elnathã filiũ Achabor, & uiros cũ eo in Aegyptũ. Et eduxerũt Vriã de Aegypto, & adduxerũt eũ ad regẽ Ioakim, & percuſſit eũ gladio: & ꝓiecit cadauer eius in ſepulchris uulgi ignobilis. Verũtamẽ manus Ahikã filij Saphã erat cũ Hieremia, ut nõ traderet̃ in manus populi, & interficerent eum. CAP. XXVII.

IN[a] principio regni Ioakim, filij Ioſiæ regis Iuda, factũ eſt uerbũ hoc ad Hieremiam à dño, dicẽs. [b] Hæc dicit dñs ad me, Fac tibi uincula & catenas, [c] ponesq́ eas in collo tuo, & mittes eas ad regẽ Edom & ad regẽ Moab & ad regẽ filiorũ Ammon, & ad regẽ Tyri, & ad regem Sidonis, per manũ nunciorũ qui uenerunt Hieruſalem ad Sedechiã regẽ Iuda. Et præcipies eis, ut ad dominos ſuos loquant̃: Hęc dicit dñs exercituũ, deus Iſrael: hęc dicetis ad dominos ueſtros: [d] Ego feci terram & hominẽ & iumenta quæ ſunt ſuper faciem terræ, in fortitudine mea magna, & in brachio meo extento, & dedi eam ei cui

animaduertenda conſtantia prophetalis, quod ne de Aegypto quidem retractus Vrias mutauerit ſententiã, ſed uidens ſibi intentari mortem, nihilominus ſit loquutus quę pręceperat dominus. Quodq́ timuit & fugit & ingreſſus eſt Aegyptum: non infidelitatis, ſed prudentiæ indicium eſt, ne fruſtra nos offeramus periculis. Alioquin & dominum ſaluatorem de manibus perſequentium lapſum legimus, & pręcipientem apoſto-
Luc.4.c lis: Cùm uos perſequuti fuerint in hac ciuitate, fugite
Ioan.8.g ad aliam. Quæritur quoq́ quomodo Ioakim rex Iuda
Matth.7.c parui imperij & debilitati, & iam iamq́ perituri, mittẽdi in Aegyptum habuerit poteſtatem, & inde Vriam educendi. Quod facile ſoluitur, ſi conſideremus eum à rege Aegypti Nechao principem conſtitutum, & hanc prophetiam factam eſſe in principio regni eius. Quanquam autem Hieremias dñi adiutorio liberatus ſit, tamen & illi reputatur in mercedem per quem prophetã ſuũ dominus liberauit, Ahikam uidelicet filio Saphã: quod in poſterioribus lecturi ſumus, quando de ciſternaluti Abdemelech ſpadonis conſilio atq́ præſidio,
Infra 38.b Hieremias de mortis periculo liberatur.

CAP. XXVII.

IN *principio regni Ioakim, filij Ioſiæ regis Iuda, etc.*] Hoc in æditione Septuaginta non habetur. Et multi putant ſequentis capituli eſſe principium: q̃d nequaquã ita eſt, ſed iungendum ſuperiori: ut quicquid dictum refertur & factum, in principio regni Ioakim factum eſſe credamus. Vnde & mittẽdi in Aegyptum, quaſi ad amicum regem habuit poteſtatem. Videtur autem mihi Septuaginta titulum iſtum hac ratione ſiluiſſe, ne ſecundo dicere uiderentur. Iam enim in principio poſuerant: In principio regis Ioakim filij Ioſiæ regis Iuda, fa- C
ctum eſt uerbum iſtud ad Hieremiam à domino, dicẽs: b ¶ *Hæc dicit dominus ad me: Fac tibi uincula & catenas.*] Siue κλοιὸς qui Hebraice appellant̃ מוֹטָה, & ſermone uulgari Boias uocant. c ¶ *Poneſq́ eas in collo tuo & mittes eas ad regem Edom, etc.*] Præterita uiſio in principio facta eſt ad prophetam regni Ioakim, filij Ioſiæ regis Iuda. Hæc autem ſub Sedechia, qui extremus regnauit in Hieruſalẽ, & ſub quo urbs capta eſt atq́ ſubuerſa. Præcipiturq́ Hieremiæ, ut catenas ſiue furcas ligneas, quæ Hebraice (ut diximꝰ) appellãtur מוֹטוֹת, imponat collo ſuo, & mittat eas ad reges Edõ, Moab, filiorum Ammon, Tyri, Sidonis, per legatos q ue nerant ad Sedechiã, & præcipiat ſuis dominis nũciare, quod regi Nabuchodonoſor ſeruire debeãt, & audire quæ ſequens prophetæ ſermo proſequitur. Ac ne forſitã legati: & reges iſtarum gentium reſponderẽt, cur hoc tuo populo nõ præcipis? Se- D
dechiæ quoq́ regi ſimilia loquitur, & ſacerdotibus ac prophetis. Hunc lo-
Alleg. cum allegoricus ſemper interpres & hiſtoriæ fugiens ueritatem, interpretatur de cœleſti Hieruſalem, quod debeant habitatores eius ſponte aſſumere corpora & deſcendere in Babylonem, id eſt, confuſionem mundi iſtius, qui in maligno poſitus eſt: & ſeruire regi Babylonio, haud dubium quin diabolo. Quod ſi hoc facere noluerint, nequaquam eos grauia corpora portaturos, ſed perituros gladio & fame & peſte, & nequaquã homines futuros, ſed dæmones. Hoc ille dixerit, ne defenſores eius nobis calumniam faciant. Cæterum nos ſimplicem & ueram ſequamur hiſtoriam, ne quibuſdam nubibus atq́ præſtigijs inuoluamur. d ¶ *Ego feci terram & hominem & iumenta quæ ſunt ſuper faciem terræ, in fortitudine mea magna & in brachio extento, & dedi eam ei cui placuit in oculis meis.*] Licet ἀνθρωποπάθως hæc ſcriptura loquatur, quomodo nos homines loqui poſſumus & intelligere, tamen fortitudo dei & brachium eius ille
1.Cor.1.d eſt, de quo & Apoſtolus loquitur: Chriſtus, dei uir-
Eſa.53.a tus & dei ſapientia. Et Eſaias: Domine, quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuela-
Ioan.1 tum eſt? Scribit & Ioannes Euangeliſta: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil: Dauid
Pſal.32.b quoque in ſuo carmine loquitur: Verbo domini cœ-
Ibidem li firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis uirtus eorũ. Quod autem ait: Dedi eã ei cui placuit in oculis meis: hoc ſignificat, quod omnia humano generi per dei gra-
Gen.1 tiam ſint tributa. Ego (inquit) feci terram & hominem & iumenta. Ordo contrarius. In Geneſi enim primum fiunt animantia, & extremus homo: ſed hic prius hominem nominat, & poſtea quæ ſubiecta ſunt homini.

¶ Nunc

A a ¶ *Nunc itaq́ ego dedi omnes terras iſtas in manu Nabuchodonoſor regis, &c.*] Cuius infelicitatis eſt Iſrael, quando comparatione eius Nabuchodonoſor ſeruus dei appella-
Ioan.1 tur. Scriptum eſt in Euangelio: Mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit: in propria uenit, & ſui eum non receperunt. Recte itaq́ conditor creaturam ſuã tradit cui uoluerit. Deniq́ & diabolus, in cuius typũ pręceſſit Nabuchodonoſor, confitetur: hęc oĩa mihi tradita ſunt. Quod autẽ intulit: Inſuper & beſtias agri dedi ei, ut ſeruiãt illi: uel ſimpliciter omne genus animaliũ intelligere debemus: Cum homine eñ & ea traduntur, quæ ei ſubdita ſunt. Aut certe beſtias, feras gentes accipiamus: q̃d etiã illę ſeruiant, quę prius ſeruire non nouerãt. Filium autem eius, & filium filij, iuxta Hebraicum Balthaſar uocat, & Euilmerodach: de quibꝰ ſcribit Daniel. b ¶ *Donec ueniat tẽpus terræ eius & ipſius, &c.*] Pulchre
B ne perpetuum Nabuchodonoſor putaretur imperium: & ipſum dicit à Medis Perſiſq́ capiendum. Hoc eſt enim quod ſignificat: Donec ueniat tempus terræ eius & ipſius: ſed nec hoc habetur in Septuaginta. c ¶ *Et ſeruient ei gentes multæ, & reges magni, &c.*] Non dixit, oẽs: hoc enim propriè Chriſti debetur imperio: quanquam iuxta Symmachum non legatur: Seruient ei gentes multæ, & reges magni: ſed ſubijcient eũ ſeruituti gẽtes multæ & reges magni: ut ipſe quoq́ ſeruiat Medis & Perſis, cui ante omnes gentes ſeruierãt. Hoc quod ex Hebraico poſuimus: Dedi ei ut ſeruiant illi, & ſeruient ei omnes gentes & filio eius & filio filij eius, donec ueniat tempus terræ eius & ipſius, & ſeruituti eum ſubijcient gẽtes multæ & reges magni: in Septuaginta (ut iam diximus) æditione non legitur. d ¶ *Gens autem & regnum quod, etc.*] Non ſolum dominus peccatrices gentes ſubijcit Nabuchodonoſor, ſed Apoſtolus de peccatoribꝰ
1.Cor.5.b loquitur: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphe-
1.Tim.1.d mare. Et in alio loco: Tradidi huiuſmodi ſatanę in interitum carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. Poteſtatibus quoque obediendũ monet, non ſolum propter iram, ſed & propter conſcientiã, ne condemnemur ab eis. e ¶ *Vos ergo nolite audire, &c.*] Delyrat & in hoc loco allegoricus interpres, & hortatur in cœleſti poſitos Hieruſalem, ne audiant prophetas ſuos atq́ diuinos & ſomniatores & augures & maleficos, ſed ut potius ſeruiant Nabuchodonoſor: & corpus humilitatis aſſumant, infantiũ uagitus, & incunabula paruulorũ. Si eñ hæc fecerint, expleto famulatu, & cõditione mortalitatis humanæ, reuerſuros eos ad terram ſuam, & habitaturos in ea, & C
operaturos quæ prius operati ſunt. Dicitq́ ſe ſuſpicari eos qui dei præcepta contempſerint, humanis corporibus prægrauari, futuros dæmones, & immundos ſpiritus & ſedem priſtinam nequaquam recepturos. Nos autem ſimpliciter exponamus, & prophetas eſſe in gentibus, qui ſimulent ſe diuino ſpiritu futura prædicere: & diuinos, de quibus & uulgare ꝓuerbium eſt: Aiũt diuinare ſapiẽtes. Et ſomniatores qui imitãtur Ioſeph & Daniel: Et augures qui uolatu auium & oſcinum uocibus, faciendum quid uel non faciendum denunciant: Et maleficos, quos uel ueneficos poſſumus appellare, uel dæmonũ phantiſmatib. ſeruientes, qui Hebraice dicunt̃ כַּשָּׁפִי Omnes iſti (inquit) decipiũt uos atq́ ſupplãtant, ne ſeruiatis regi Babylonis. Multo n. melius eſt ſeruitutem ſponte ſuſcipere, & amicũ habere cui ſeruiatis & genitalẽ terram colere, quàm ui & neceſſitate ſeruire D
captiuos. f ¶ *Et ad Sedechiam, &c.*] Poſt uniuerſas gentes tranſit ad Sedechiam regẽ Iuda, & hiſdem quibus gẽtibus comminatus eſt ſermonibus loquitur: Neq́ enim meretur priuilegium gentis Iſraeliticæ, qui cæteris gentibus aut ſimilia aut maiora peccauit. Deniq́ quia audire cõtempſit populus perduellis, gladio, fame & peſte conſumptus eſt. Obſeruandũ autem in ſcriptura ſancta, quòd pro pſeudoprophetis appellet prophetas, qui uaticinentur in nomine domini mendaciter. Hoc autem (inquit) faciunt, ut eijciant uos, & pereatis tam uos quàm prophetæ qui uaticinantur uobis. Et eorum igitur qui decipiuntur, & eorum qui decipiunt, ſimilis interitus eſt. Hoc quod de Hebraico poſuimus, Sub iugo regis Babylonis, & ſeruite ei & populo eius, & uiuetis. Quare moriemini tu & populus tuus gladio & fame & peſte: ſicut loquutus eſt dominus ad gentem, quæ ſeruire noluerit regi Babylonis: nolite audire uerba prophetarum dicentium uobis: in Lxx. non habetur. Et idcirco admoneo, ut prudens lector intelligat quãtum deſit per ſingula Græcis codicibus & Latinis. g ¶ *Et ad ſacerdotes, &c.*] Poſt gentes autem & regem, ſacerdotibus loquitur & populo: qui iam prophetis ſuprà interitũ nunciauerat, dicẽs: ut eijciam uos & pereatis, tam uos, quàm prophetę qui uaticinantur uobis. Loquitur aũt eadẽ quæ loquutus fuerat regi & gentib. ne audiãt uerba prophetarum ſuorum: & dicant uaſa templi dñi reportanda iam, quæ cum Iechonia principibusq́ & matre eius fuerant aſportata: monetq́ ut deſeruiant regi

cui placuit in oculis meis. [a] Nũc itaq́ ego dedi oĩes terras iſtas in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis ſerui mei: inſuper & beſtias agri dedi ei, ut ſeruiãt illi. Et ſeruiẽt ei omnes gẽtes, & filio eius, & filio filij eius: [b] donec ueniat tempus terræ eius & ipſius. [c] Et ſeruient ei gentes multæ, & reges magni. [d] Gens aũt & regnũ quod nõ ſeruierit Nabuchodonoſor regi Babylonis: & quicũq́ nõ curuauerit collũ ſuũ ſub iugo regis Babylonis, in gladio & fame & peſte uiſitabo ſuper gentẽ illã, ait dñs, donec conſumã eos in manu eius. [e] Vos ergo nolite audire prophetas ueſtros & diuinos & ſomniatores & augures & maleficos, qui dicũt uobis: Nõ ſeruietis regi Babylonis: quia mendaciũ prophetant uobis, ut lõge faciãt uos de terra ueſtra, & eijciãt uos & pereatis. Gẽs aũt quæ ſubiecerit ceruicẽ ſuã ſub iugo regis Babylonis, & ſeruierit ei, dimittã eã in terra ſua, dicit dñs: et colet eã, et habitabit in ea. [f] Et ad Sedechiã regẽ Iuda loquutꝰ ſum ſecundũ oĩa uerba hęc, dicẽs: Subijcite colla ueſtra ſub iugo regis Babylonis, & ſeruite ei & populo eiꝰ, & uiuetis. Quare moriemini tu & populus tuus, gladio & fame & peſte, ſicut loquutus eſt dñs ad gentẽ quæ ſeruire noluerit regi Babylonis? Nolite audire uerba ꝓphetarũ dicẽtiũ uobis: Nolite ſeruire regi Babylonis, q̃a mendaciũ ipſi loquũt̃ uobis, quia nõ miſi eos, ait dñs: & ipſi prophetãt in nõie meo mẽdaciter, ut eijciãt uos: & pereatis tam uos quàm prophetæ qui uaticinant̃ uobis. [g] Et ad ſacerdotes & ad populũ iſtũ loquutus ſum, dicẽs: Hæc dicit dñs, Nolite audire.

 Baby-

audire uerba prophetarũ ueſtrorũ qui prophetant uobis, dicẽtes: Ecce uaſa dñi reuertentur de Babylone nũc cito, mendaciũ enim prophetant uobis. (Hoc quod poſuimus, nunc cito, in Lxx. non habetur. Et illud quod ſequitur), Nolite audire eos, ſed ſeruite regi Babylonis, ut uiuatis. Quare datur hęc ciuitas in ſolitudinẽ? [a] Et ſi prophetæ ſunt, & eſt uerbum dñi in eis, [b] occurrãt domino exercituũ: ut non ueniant uaſa, quæ derelicta fuerant in domo dñi & in domo regis Iuda et in Hieruſalem, in Babylonem. Quia hæc dicit dñs exercituũ: ad columnas et ad mare et ad baſes: (Pro quibus in Hebraico ſcriptũ eſt מְכֹנוֹת) & ad reliqua uaſorum, quæ remanſerunt in ciuitate hac, quę nõ tulit Nabuchodonoſor rex Babylonis, cum trãsferret Iechoniam filium Ioachim regem Iuda à Hieruſalem in Babylonem, & omnes optimates Iuda et Hieruſalem. Quia hæc dicit dominus exercituũ, deus Iſrael ad uaſa quę derelicta ſunt in domo domini, & in domo regis Iuda & Hieruſalem: In Babylonem transferentur: & ibi erunt uſq; ad diem uiſitationis ſuæ, dicit dominus: & afferri faciam ea, & reſtitui in loco iſto.

CAP. XXVIII.

ET [c] factum eſt in anno illo, in principio regni Sedechiæ regis Iuda, in anno quarto, in menſe quinto, dixit ad me Ananias filius Azur: propheta de Gabaõ in domo dñi, coram ſacerdotibus & omni populo, dicẽs: Hæc dicit dominus exercituum deus Iſrael: Contriui iugum regis Babylonis, adhuc duo anni dierum, & ego referri faciã ad locũ iſtũ omnia uaſa domini, [d] quæ trãſtulit Nabuchodonoſor rex Babylonis de loco iſto, & trãſtulit ea in Babylonẽ. Et Iechoniam filiũ Ioakim, regẽ Iuda: & omnem tranſmigrationem Iudæ, qui ingreſſi ſunt Babylonem: ego cõuertam in locũ iſtum, ait dominus. Conterã enĩ iugũ regis Babylonis. [e] Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam, in oculis ſacerdotũ & in oculis om̃is populi qui ſtabat in domo domini. Et ait Hieremias propheta: Amen, ſic faciat dominus. Suſcitet dominus uerba tua quę prophetaſti, ut referant̃ uaſa in domũ domini, & oĩs tranſmigratio Babylonis ad locũ iſtũ. [f] Veruntamẽ audi uerbũ hoc quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus uniuerſi populi: Prophetæ qui

A Babylonis & uiuant, & ciuitas ſponte ſubiecta, nequaquam tradatur incendio. Et in hoc clemẽtia dñi, leuiori pœnæ tradere, ne ſuſtineant grauiorem. a ¶ *Et ſi prophetæ, etc.*] Quodq; ſequitur, Et ſubdituri ſumus uſque ad finem huius capituli, in Septuaginta non habetur. b ¶ *Domino exercituum, etc.*] Hæc (ut diximus) in Lxx. non habent̃, ſed de Hebraica ueritate translata ſunt: pro quo aliud qđ ſcriptũ non erat, poſuere dicẽtes: Mihi quia ſic dixit dominus: Et reliqua uaſa quæ non tulit rex Babylonis, qñ tranſtulit Iechoniã de Hieruſalem in Babylonem intrabunt, dicit dñs: ſenſum magis quàm uerba ponẽtes: forſitã irrationale arbitrati, ut deus loqueretur ad colũnas & ad mare & ad baſes, & ad reliqua uaſa quę remãſerãt in Hieruſalem:
Ionæ 4 quaſi nõ legamus, & uermi matutino increpuiſſe dñm, & mari
Mar. 4. d loquutũ: Tace & obmuteſce. Quodq; ait: Occurrant mihi ſiue dño exercituũ: illud oſtendit, uerum pro-
B phetã poſſe domino precibus reſiſtere: ſe-
Exo. 32. c cundũ quod & Moyſes ſtetit in percuſſione contra dñm, ut auerteret iram furoris
1. Reg. 8. b eius, Samuel quoq; idem fecit. Et dñs ad Moyſen: Dimitte me (ait) ut percutiam populũ iſtum. Quando aũt dicit: Dimitte me, oſtẽdit ſe precib. ſanctorum poſſe retineri. Occurrant, inquit, prophetę: & quęcũq; prædicunt, opere cõpleta demonſtrẽt, & tunc ueritate uaticinium comprobabi-
4. Reg. ult. tur. Columnas aũt & mare & baſes & reliqua uaſorum, in Malachim, & in extremo huius prophetæ uolumine legimus. Et enumerãtur uaſa quæ trãslata ſint in Babylonem, quando captus eſt Sedechias, & incenſa ciuitas templumq; ſubuerſum.

CAP. XXVIII.

ET *factum eſt, &c.*] Quos Hebraicũ prophetas, hoc eſt נְבִיאִים, Septuag. pſeudoprophetas interpretati ſunt: ut manifeſtiorẽ facerent intelligentiã. Deniq; & in pręſenti loco propheta dicit, hoc eſt נָבִיא, & non pſeudopropheta. Fit autem ſermo dñi ſub rege Sedechia, in quarto anno regni eius, & in menſe quinto, necdũ propheta Ezechiel uaticinante in Babylone ad eos qui cũ Iechonia fuerant tranſmigrati: habetq; fiduciam in templo domini loqui cõtra prophetam: quia ꝓſpera populo pollicetur, & libenter audiunt̃ mendacia, pręſertim quæ læta promittũt. Hieremias dixerat etiam cętera uaſa uel templi uel domus regiæ & uniuerſi populi, quæ Nabuchodonoſor dimiſerat, transferenda Babylonem. Hic autem econtrario, etiam ea quę translata fuerãt, referenda promittit. d ¶ *Quæ tranſtulit, etc.*] Pro quibus Septuaginta tranſtulerũt, Iechoniam & tranſmigrationẽ Iudæ, quia conteram iugum regis Babylonis: breuiter Hebraicæ ueritatis ſenſum, magis q̃ uerba ponentes. Pollicetur autem Ananias qui prophetes tũc populo uidebat̃, nõ ſolum uaſa, ſed & regem Iechoniã reducendum eſſe Hieruſalem, & iugum regis D Babylonis conterendũ, hoc eſt, deſtruendum eius imperiũ: & hoc necdum completo futurum bienio: ut gaudij magnitudinẽ, uicinũ tempus reꝓmiſsionis augeret. e ¶ *Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam, in, etc.*] Optat fieri qđ pſeudopropheta mentit̃: hoc enĩ ſignificat Amen: quo uerbo ſępe dominus utitur in Euangelio: Amẽ, amẽ Ioan. 5. dico uobis. Et cupit pro rerum proſperitate, magis illum q̃ ſe uera dicere. Vnde & alius propheta teſtatur, dicẽs: Vtinam Mich. 2. non eſſem uir habẽs ſpiritum, & mendacium potius loquerer. Econtrario Ionas contriſtatur, quare mentitus ſit: & arguitur à do- Ionæ 3. b mino, utilius prophetæ eſſe mendacium, quàm tantæ ruinæ multitudinem. Ac ne uideretur pſeudoprophetę comprobare uaticinium, ſub aliorum exemplo abſque iniuria mentientis aſſerit ueritatem. f ¶ *Veruntamen audi uerbum hoc quod ego loquor in aurib. tuis, & in, etc.*] Poterat Hieremias Ananiæ dicere, Falſum loqueris, deci- pis

qui fuerunt ante me & te ab initio, & prophetauerũt ſuper terras multas & ſuper regna magna de prælio & de afflictiõe & de fame. Propheta qui uaticinatus eſt pacẽ, cum uenerit uerbũ eius, ſcietur propheta quẽ miſerit dominus in ueritate. [a] Et tulit Ananias ꝓpheta catenã (uel furcã, quæ Hebraice dicitur מוֹטוֹת) de collo Hieremię prophetę, & cõfregit eã. Et ait Ananias in cõſpectu omnis populi, dicẽs: Hæc dicit dñs, Sic confringã iugũ Nabuchodonoſor regis Babylonis duobus annis dierũ de collo omniũ gentiũ. Et abijt Hieremias in uiã ſuã. [b] Et factum eſt uerbũ domini ad Hieremiã poſtquam confregit Ananias propheta catenã (uel furcã) de collo Hieremiæ prophetæ, dicens: Vade & dices Ananiæ: hęc dicit dñs, Catenas (uel furcas) ligneas contriuiſti, & facies (ſiue faciã) pro eius furcas ferreas. Quia hæc dicit dñs exercituũ deus Iſrael: Iugũ ferreum poſui ſuper collũ cunctarum gentium iſtarum, ut ſeruiãt Nabuchodonoſor regi Babylonis, & ſeruient ei: inſuper & beſtias terræ dedi illi. [c] Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam: Audi Anania, Non miſit te dominus, & tu confidere feciſti populum iſtum in mendacio. Idcirco hæc dicit dominus: Ecce mittam (ſiue eijciam) te à facie terræ: hoc anno morieris, (Quodq; ſequitur) quia aduerſum dominũ loquutus es. Et mortuus eſt Ananias propheta in anno illo, in menſe ſeptimo. (in Lxx. non habetur.)

Et hæc

A pis populũ: nõ es propheta, ſed pſeudopropheta. Qđ ſi dixiſſet, poterat & pſeudopropheta in Hieremiam eadem retorquere, ergo non facit iniuriã. Et quaſi ad prophetam loquit̃. Non ſolũ (inquit) ego ſum propheta & tu, ſed fuerũt ante te & me multi alij, quorũ fuit Eſaias Oſee, Ioel & Amos & cæteri. Prophetauerũt (inquit) cõtra terras multas, & regna: nõ parua, ſed magna bellum illis & aduerſa, & rerum omnium penuriã nunciantes. Et econtrario fuerũt alij, qui pacem pollicerentur & proſpera. Vtrorumq; ſentẽtia, non adulatione mẽdacij, ſed rerum exitu comprobata eſt. Sub aliorũ ergo exemplo de ſe loquitur & Anania: quod cum rerũ finis aduenerit, tunc prophetarũ ueritas oſtẽdatur. Hoc idem & dominus loquutus eſt per Moyſen, quod propheta uaticinij fine mõſtretur. Et hoc animaduertẽdum, qđ nõ minaciter, nõ truculẽter, ſed fiducia ueritatis increpet mẽtientẽ, & dif-
B ferat in futurũ: ut qui audiunt, rerũ exitum præſtolentur. a ¶ *Et tulit Ananias, etc.*] Duos annos, non tranſtulerũt Lxx. prophetam quoq; nõ dixere Ananiam, ne ſcilicet prophetam uiderentur dicere, qui propheta non erat: quaſi non multa in ſcripturis ſanctis dicantur iuxta opinionẽ illius temporis, quo geſta referunt̃, & non iuxta quod rei ueritas cõtinebat. Deniq; & Ioſeph in euangelio, pater dñi uocatur: & ipſa Maria quæ ſciebat ſe de ſpiritu ſancto con-
Luc. 1. d cepiſſe, & reſpõderat angelo: Quomodo erit iſtud, quo-
Ibid. 2. g niam uirũ non cognoſco? loquitur ad filiũ: Fili, quid feciſti nobis ſic? ecce ego & pater tuus dolẽtes quęrebamus te. Simulq; cõſideranda prudẽtia Hieremiæ, & humilitas atq; patiẽtia. Pſeudopropheta rebus facit iniuriam, & arreptã furcam de ceruice eius conterit: quod utiq; in ferrea facere nõ poterat. Iſte tacet, doloremq; diſſimulat: nec dum enĩ ei à dño quid loqueret̃ fuerat reuelatũ: ut tacite ſancta ſcriptura demonſtret nequaq̃ prophetas ſuo tantùm arbitrio loqui, ſed ex dñi uolũtate, maximè de futuris, quorum ſolius dei notitia eſt. Abijt (inquit) & receſsit in uiã ſuã, quaſi uictus & illud
Pſal. 37. c implens propheticum: Factus ſum quaſi homo nõ audiens, & non habens in ore ſuo increpationes. b ¶ *Et factum eſt, etc.*] Quodq; ſequitur: Et ſeruient ei, inſuper & beſtias terræ dedi illi: in Lxx. non habetur. Et in præſenti loco iuxta Lxx. Ananias propheta non ſcribitur, & in cõſequẽtibus: ne ſcilicet (ut prius dixi) pſeudoprophetam appellare uiderẽtur prophetam. Sed quid ad Hebraicam ueritatem? poſtquam abijt Hieremias prophetes in uiam & iniuriam ſilẽtio deuorauit, factus eſt ſermo domini ad eum, ut nõ ſuis uerbis propheta lo-

queret̃ ad pſeudoprophetam mendacio gloriantẽ, ſed C diceret, Hæc dicit dñs: quanquam & Ananias confringens furcam ligneam: eadem autoritate in conſpectu domini ſit loquutus: hæc dicit dominus. Imitatur enĩ ſemper mendacium ueritatem. Quodq; intulit: Furcas ligneas contriuiſti, & facies ſiue faciã ꝓ eis catenas ferreas: hoc oſtendit, quod minorem renuẽs pœnam, maioris ſupplicij cauſa fuerit in populo. Delyrat & in hoc loco allegoricus interpres, furcas & catenas ligneas æthereá appellãs & aerea corpora, dæmonum uidelicet & aduerſariarum poteſtatum. Furcas autẽ ſiue catenas ferreas, noſtra corpora craſsiora, quæ neruis & oſsibus carnis uenisq; cõtexta ſint: ut q noluerint de cœleſti Hieruſalem pro qualitate peccati, minores ſubire cruciatus, in catenas noſtrorum corporum condemnentur, & infantię uagitus, pannorũ uincula ſordesq; ſuſtineãt, & ſeruiãt diabolo regi Babylonis: D id eſt, mundi huius, dicẽte ſcriptura, Mũdus in maligno poſitus eſt: cum beſtijs terræ, quę in brutorum animãtium corpora ſint religatæ. Compulit me tractator indoctus, & ſectator calumniæ Grunnianæ, apertè ponere aliena uitia quæ prius cũ diſſimulatione dicebam, lectoris prudentiæ derelinquens. c ¶ *Et dixit Hieremias propheta ad Ananiã prophetã: Audi Ana. &c.*] Quodq; ſequitur, Quia aduerſum dominũ loquutus es, & mortuus eſt Ananias propheta in anno illo, in menſe ſeptimo: in Septuaginta non habetur. Pro quo tantum poſuerũt: Et mortuus eſt menſe ſeptimo. Et hic in Septuaginta: Ananias propheta non dicitur: cum ſecundum Hebraicum ſcriptura ſancta prophetam uocet: licet in eo quod arguit eum Hieremias, dicens: Audi Anania, nõ miſit te dominus: prophetam tacuerit. Quomodo enim prophetam poterat appellare, quẽ miſſum à domino denegabat? Sed hiſtoriæ ueritas & ordo ſeruat̃, ſicut prædiximus: non iuxta id quod erat, ſed iuxta id quod illo tempore putabatur. Decepiſti (inquit) populum mendacio, ne dei ſentẽtiæ acquieſceret. Vnde ſcias te hoc anno eſſe moriturum. Si quando morimur, de carceribus corporũ liberamur: ſecundũ illud teſtimoniũ quod malè interpretant̃ hæretici: Educ de carcere Pſal. 141. a animã meam: quomodo nũc pſeudoprophetæ ꝓ ſupplicio mors irrogat̃? Sed hoc loco notandũ, quod Hieremias à pſeudopropheta paſſus iniuriã, nec dũ ad ſe facto ſermone dñi ſilet: poſtea uerò miſſus à dño, audacter arguit mentientẽ, & mortem propinquã nunciat. Quodq; in menſe ſeptimo mortuus eſt: qui ſemper interpretari ſolet requiẽ, ſub hoc numero demõſtrari: for- ſitan

A ſitan eum idcirco menſe ſeptimo mortuũ mentientur, ut de malis corporis liberaretur, iuxta illud quod ſcriptum proferunt: Mors uiro requies. Nos autem nouimus corpora credentium templa eſſe dei: ſi tamen ſpiritus ſanctus habitat in illis. CAP. XXIX. Eccl. 22.a

CAP. XXIX.

ET [a] hæc ſunt uerba libri quẽ miſit Hieremias ꝓpheta de Hieruſalẽ, ad reliquias ſeniorũ tranſmigrationis: & ad ſacerdotes & ad ꝓphetas, & oẽm populũ quẽ traduxerat Nabuchodonoſor de Hieruſalẽ in Babylonẽ: poſtquã egreſſus eſt Iechonias rex, & dña (ſiue reginа) & eunuchi, & principes Iudæ & Hieruſalẽ, ſiue optimates & artifices de Hieruſalem, in manu Ellaſſa filij Saphã, & Gamariæ filij Helchiæ: quos miſit Sedechias rex Iuda ad Nabuchodonoſor regẽ Babylonis, in Babylonẽ, dicẽs: Hęc dicit dñs exercituũ, deus Iſrael, oĩmi trãſmigrationi quã trãſtuli de Hieruſalẽ in Babylonẽ: Aedificate domos & habitate (ſiue plantate) hortos (ſiue pomaria) et comedite fructũ eorũ. Accipite uxores et gẽerate filios & filias: date filijs ueſtris uxores, et filias ueſtras date uiris, et pariãt filios et filias, & multiplicemini, et nolite eſſe pauci nũero. Et q̃rite pacẽ ciuitatis (ſiue terrę) ad quã trãſtuli uos: et orate ꝓ ea ad dñm, q̃a in pace illi⁹ erit pax uobis. [b] Hęc. n. dicit dñs exercituũ, de⁹ Iſrael: Nõ uos ſeducãt prophetæ ueſtri, q̃ ſunt in medio ueſtrũ & diuini ueſtri: & ne attẽdatis ad ſomnia ueſtra quæ uos ſomniatis, q̃a falſa iſti ꝓphetant uobis in nomine meo, & nõ miſi eos, dicit dñs. [a] Quia hęc dicit dñs, Quũ cœperint impleri i Babylone ſeptuaginta ãni, uiſitabo uos: & ſuſcitabo ſuper uos uerbũ meũ bonũ, ut reducã uos ad locũ iſtũ. Ego eñ ſcio cogitationes quas cogito ſuper uos, ait dñs: cogitatiões pacis & nõ afflictionis: ut dem uobis finẽ & patientiã (ſiue ſpẽ). Et inuocabitis me & ibitis (ſiue iuxta Symmachũ, inuenietis), & adorabitis me, & exaudiã uos. Quæretis me, & inuenietis, quũ quęſieritis me ĩ toto corde ueſtro, et inueniar à uobis (ſiue apparebo uobis) dicit dñs. [b] Et reducã captiuitatẽ ueſtrã, & cõgregabo uos de uniuerſis gẽtib⁹, & de cũctis locis ad q̃ expuli uos, dicit dñs. Et reuerti uos faciã de loco ad quẽ trãſmigrare uos feci. Quia dixiſtis, Suſcitabit nobis dñs ꝓphetas in Babylone. Hęc eñ dicit dñs ad regem qui ſedet ſuper ſoliũ Dauid, & ad oẽm populũ habitatorẽ urbis huius, & ad fratres ueſtros, qui non ſunt egreſsi uobiſcũ in tranſmigrationẽ. Hęc dicit dñs exercituũ: Ecce ego mittam in eos gladiũ, famem & peſtem, & ponã eos quaſi ficus

ET *hæc ſunt uerba libri, etc.*] Hęc epiſtola, imò libellus Hieremiæ ꝓphetæ per legatos Sedechiæ Ellaſſa & Gamaria mittit̃ in Babylonẽ, ad eos qui cum Iechonia & matre eius tranſlati fuerãt à Nabuchodonoſor: ut ꝑ occaſionẽ legationis regiæ, ſuũ quoq; op⁹ propheta cõpleret: & moneret populũ trãſmigratũ quæ ſibi à dño fuerant imperata. Pulchreq́; dixit: Egreſſus eſt Iechonias rex, & dña, & eunuchi, & pricipes Iudæ, & cæteri. Et, hæc dicit dñs exercituũ, deus Iſrael: omni tranſmigrationi quam tranſtuli de Hieruſalẽ in Babylonẽ: ut non potentia regis Babylo-

B nis, ſed dñi uolũtate tranſlati eſſe uideant̃. Et primo ad ſenes, deinde ad ſacerdotes: tertio ad prophetas: quarto ad omnẽ populũ dei ſermo dirigit̃: ut ſecundũ ordinẽ ætatis, prophetæ quoq; ad eos qui monebant̃ literę peruenirent. Monet aũt eos non ſuis uerbis, ſed dñi: ut ædificent domos & habitent in eis: & plantẽt hortos, ſiue pomaria, & comedant fructũ eorum: accipiant uxores & generẽt filios & filias: & multiplicent̃ in loco trãſmigrationis, & non ſint pauci numero: quærãtq́; pacẽ ciuitatis ſiue terræ, ad quam eos tranſtulerit dñs: & orent pro eis ad dñm. Cauſasq́; reddens, ait, quia in pace illius terræ erit pax uobis. Hieremiæ quia poſt breue tempus erat Hieruſalem ſequutura captiuitas imperatur, ne accipiat uxorẽ: nec faciat filios. Vnde & nobis

1. Cor. 7.c per Apoſtolũ dicit̃: Tempus breue eſt: ſupereſt, ut qui habent uxores, tanquã non habẽtes ſint. Quod ſi propter anguſtiam temporis habentib. uſus uxorũ tollit̃: quanto magis non habentib. ne accipiant imperatur? Hoc autem totum præcipit uaticiniũ prophetale, ne acquieſcãt pſeudoprophetis, qui eis poſt breue tẽpus in Hieruſalẽ reditũ promittebãt: ſed ut ſciant multo ſe in Babylone tempore moraturos: ita ut uxores accipere, plantare pomaria, hortosq́; ſerere, ędificare domos, & generare filios debeãt. Quodq́; intulit: Quęrite pacem ciuitatis ſiue terræ: Et iterũ: quia in pace illius erit pax

1. Tim. 2.a uobis: illud apoſtolicũ comprobat̃, in quo iubet: Obſecro igitur primũ omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarũ actiones, pro omnibus hominibus, pro regib. & cunctis, qui ſunt in ſublimitate: ut quietã & tranquillam uitã agamus in omni pietate & caſtitate. Porrò ſecundum myſticos intellectus, poſtquam de Hieruſalẽ, id eſt, eccleſia, propter peccata noſtra eiecti fuerim⁹, & traditi Nabuchodonoſor, de quo

1. Cor. 5.a dicit idem Apoſtolus: Tradidi huiuſcemodi ſatanæ in interitũ carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat in die domini. Et

1. Tim. 1.d iterum: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphe-

C mare: non debemus eſſe ſecuri, nec torpentes ocio ſalutẽ penitus deſperare, ſed primũ ædificare domos, non ſuper arenam, ſed ſuper petrã: & tales domos, quales ædificauerũt obſtetrices in Exodo: quia timebãt dñm. Exod. 1 Deinde plantare hortos ſiue pomaria, qualem & dñs plãtauit paradiſum in Edẽ & poſuit in eo lignum uitæ, de quo ſcriptum eſt: Lignum Pro. 3 uitæ eſt his q̃ apprehẽderint eam & qui tenuerit eam, beatus. Tertio accipere uxores, quarũ una eſt ſapiẽtia, de qua ſcribit Salomõ: Ama illam, Ibid. 4 & ſeruabit te, & circũda illam, & exaltabit te. Et in alio loco: Hãc Sapien. 8 exquiſiui ſpõſam accipere mihi: & amator factus ſum decoris eius. Nec ſufficit nobis una coniunx ſapientia, niſi habeamus & reliqua: fortitudinem, temperantiam atq; iuſtitiã: ut plures ex eis generem⁹ filios. Filias quoque noſtras dem⁹ uiris, ut & fidei ueritas quæ interpretatur in

D filijs, bonis operibus copuletur: quæ referuntur ad filias: & opera bona iungãtur fidei ſanitati, talesq́; filios generantes & filias, multiplicemur in numero: ut deſtruentes ea quæ paruuli ſunt, & in perfectum creſcentes uirũ, audire mereamur: Scribo uobis patres, quoniam agnouiſtis eum, qui ab initio eſt, & cũ Apoſtolo dicamus liberis noſtris: in Chriſto enim Ieſu per euangelium ego uos genui. 1. Cor. 4 Quæramus quoq; pacem eccleſiæ, ciuitati & terræ noſtræ, ut ad eam redire mereamur, de qua dñi iudicio tranſlati ſumus, ut habitaremus in confuſionis errore. Si enim illa ſuſceperit nos, habebimus pacẽ. Simulq́; conſideranda clementia dñi, orare Luc. 6 præcepit pro inimicis noſtris, & benefacere his qui perſequuntur nos: ut non ſimus noſtra tantũ ſalute cõtenti, ſed inimicorũ quoq; quæramus ſalutẽ. *b* ¶ *Hæc enim dicit dominus, &c.*] Prophetas, imò pſeudoprophetas, & diuinos & ſomniatores fuiſſe in Babylone, inter eos quos Nabuchodonoſor cũ Iechonia & matre eius adduxerat, Ezechiel propheta teſtat̃, ſcribens contra eos: Ezech. 13 quibus Hieremias quoq; præcipit non credendũ. Nec dum aũt eo tempore quo hæc epiſtola dirigebat̃, Ezechiel in Babylone cœperat prophetare. Hic eñ ſermo in principio Sedechię regis mittitur. Ezechiel aũt quinto anno trãſmigrationis Iechoniæ, exorſus eſt ꝓphetare: qui idẽ annus regni Sedechiæ erat. Porrò ſecũdum Tropologiã pſeudoprophetas eos debemus accipere: Tropol. qui aliter ſcripturarũ uerba accipiũt q̃ ſpiritus ſanctus ſonat. Et diuinos eos, q̃ coniecturam mẽtis ſuæ, & incerta futurorũ quaſi uera pronunciãt abſq; diuinorũ autoritate uerborũ. Somniatores quoq;, qui non audiũt illud ſcriptũ: Nec dederis ſomnũ oculis tuis, neq; dormitationẽ palpebris tuis, de quib⁹ Iudas apoſtolus loquit̃: Prouer. 6 Similiter & hi ſomniantes, carne quidẽ maculãt, Iude c dominationẽ aũt ſpernũt: quorũ mẽs nequaquã uigilat, ſed arrogãtiæ & ſoporis errore depreſſa, noctis horrore circundatur: quibus loquit̃ & apoſtolus Paulus:

Eleuare

A Eleuare, quid dormis? & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus. Eph. 5.d *a* ¶ *Quia hæc dicit dominus, etc.*] Nolite (inquit) credere pſeudoprophetis, diuinis & ſomniatoribus ueſtris, qui uobis uicinum in Hieruſalem reditum pollicẽtur. Niſi enim ſeptuaginta anni expleti fuerint, Cyro rege Perſarum laxante captiuos, nequaquã in patriam reuertemini: & tunc mea promiſſa cõplebo, ut reducã uos ad locũ iſtum: Ego enim ſcio cogitationes, q̃s cogito ſuper uos, ait dñs. Se dicit noſſe q̃d cogitet: illos aũt cum ſuis prophetis, diuinis & ſomniatoribus ignorare. Futurorũ igitur ſciẽtia ſoli deo competit. Vt dem uobis (ait) finem & patiẽtiam: Finem captiuitatis, & patientiam laborum præſentiũ, ſiue ſpem futurorũ. Tũc inuocabitis me, & ibitis Hieruſalem: & orabitis, & exaudiam uos. Certe abſq; inuocatione & oratione captiuorũ poterãt implere dominus q̃d promiſerat,

B ſed hortatur eos ad preces, ut quod promiſſum eſt, mereantur accipere. Quæretis me, & inuenietis, cum quæſieritis in toto corde ueſtro, iuxta illud euangelicũ: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur uobis. Matt. 7.a Secundũ anagogen, tam diu in ſeculi huius cõfuſione uerſamur, quamdiu requiem ſeptenarij numeri mereamur accipere, & accepta pœnitẽtia deus impleat quod promiſit, & reducamur ad locum noſtrũ eccleſiam. Anagog. Idcirco enim dñs percutere uiſus eſt, ut ſanaret: dabitq́; nobis finem laboris noſtri atq; patientię, & inuocabimus eum: & reuertemur in eccleſiam, & orabimus & exaudiemur, quæremus & inueniemus eum, cũ toto corde quæſierimus illum, & tũc apparebit nobis. Quidam ſeptuaginta annos, iuxta illud interpretãtur quod ſcriptum eſt: Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni, qui cum fuerint expleti, tũc ad dñm reuertamur in toto corde noſtro & exaudiamur, & finis ſit laboris noſtri atq; patientiæ: nunc enim in umbra nos omnia & in imagine poſsidere. Pſal. 89.c *b* ¶ *Et reducam, etc. quam emiſi de Hieruſalem in, &c.*] Hucuſq; in Septuaginta non habetur, quæ aſteriſcis prænotaui. Cætera enim in quibus uel ſinguli uerſus, uel pauca ab eis prætermiſſa ſunt uerba, uictus tædio, annotare nolui, ne faſtidium legẽtibus facerem. Pollicetur autem dñs his qui erant in tranſmigratione, quod poſt ſeptuaginta annos captiuitatis redire eos faciat de uniuerſis gẽtibus & de cunctis locis ad quæ expulerit eos, & captiuitate laxata priſtinum ſtatum & patriam recipere. Et cũ ego hæc (inquit) mea ſponte facturus ſim, & certo tempore redituros uos, fruſtra decipimini, & putatis uos habere prophetas in Babylone, q̃ uobis falſa promittũt. Ita autem ſciatis nequaquam uos reditum nũc ſperare debere, ſed ædificare domos, plantare pomaria, accipere uxores & generare filios, & multiplicari numero, & tẽpus expectare ꝓmiſſum. Audite quid dominus loqua-

C tur ad Sedechiam, qui nũc regnat in Hieruſalem, & ad oĩes habitatores urbis eius, id eſt, ad fratres ueſtros, qui noluerunt meæ obedire ſentẽtię, & Babylonem migrare uobiſcum: quod nequaquã captiuitatẽ poſsint effugere, ſed gladio & fame & peſte moriant̃. Et ponam eos quaſi fic⁹ malas: quas Theodotio interpretatus eſt ſudrinas: ſecunda, peſsimas: Symmach. nouiſſimas: quę Hebraice appellant̃ שׁוערים. Sed ſcriptorum uitio pro media ſyllaba ſiue litera α Gręcum δ inoleuit, ut pro Suarim legatur ſudrim. Quõ aũt cophinus ſiue calathus, q̃ habebat ficus bonas, primitiuas habuiſſe dicit̃: ſic alter cophinus qui habebat fic⁹ malas, habuiſſe ficus nouiſsimas ſcribitur. Supra 24.b Et perſequar (inq̃t) eos qui nunc in Hieruſalem urbe uerſant̃, gladio, fame & peſtilentia: ut primũ obſidione, confeſtim qui remanere & effugere potuerint, diſpergantur in uniuerſas ter-

D ras, & exemplo ſint omnibus maledictionis, ſtuporis & ſibili & opprobrij, ad quos ego eijciam eos, quia nõ audierũt uerba mea, dicit dñs: quæ per ſeruos meos loquutus ſum ad eos, de nocte conſurgens, & mittens: & nunquam monere ceſſaui, ut imitarent̃ uos qui nũc in tranſmigratione ſecuro otio perfruimini, donec promiſsio dñi compleatur. Vos aũt qui meæ obediſtis ſententiæ, & regi uos Babylonio tradidiſtis, audite quæ dicturus ſim. Et in hoc loco delyr⁹ interpres ſomniat ruinam cœleſtis Hieruſalem: & ad eos prophetam dirigi ſuſpicat̃, qui in huius mũdi Babylonia regione uerſantur, quod bene fecerint in hæc corpora ſponte deſcendere, & in terra Chaldæorũ ædificare domos, plantare pomaria, accipere uxores, filios generare, bonisq́; operib. reſtitui poſt ſeptuaginta annos in locũ priſtinũ, & in cœleſtẽ Hieruſalẽ. Illos aũt qui noluerint propria uoluntate ad terrena deſcẽdere, hæc paſſuros, quæ dñs Sedechię & eius populo comminat̃: Qui noluerint imitari fratres ſuos, nec uenire in Babylonẽ, q̃d mittat in eos gladiũ & famẽ & peſtẽ, hoc eſt rerũ omniũ penuriam, & ponat quaſi fic⁹ peſsimas quę penitus comedi nõ poſſunt, & perſequat̃ eos gladio ſempiterno, & det in uexationẽ uniuerſis regnis terrę, quo ſcilicet nequaq; homines, ſed dęmones fiant aeriæ poteſtates, & ſint apud cũctos angelos qui præſint ſingulis prouincijs in maledictionẽ & in ſtuporẽ & in ſibilũ & in opprobriũ cunctis gẽtib. Et hoc eos idcirco paſſuros, quia uerba ꝓphetarũ in cœleſti Hieruſalẽ audire noluerint qui eos hortabant̃ ut ad terrena deſcẽderẽt, & corp⁹ humilitatis aſſumerẽt, & acta pœnitẽtia poſt uerũ ſabbatiſmũ, locũ priſtinũ poſſiderẽt. Hęc ille dixerit. Quę cũ audiũt diſcipuli eius, & Grũnianæ familię ſtercora, putãt ſe diuina audire myſteria. Nosq́; qui iſta contẽnimus, quaſi ꝓ brutis habẽt animãtib. & uocant πηλουσιώτας, eo q̃d in luto iſti⁹ corporis cõſtituti, nõ poſſimus ſentire cœleſtia.

¶ Hec

ficus malas quæ comedi non poſſunt, eo quod peſsimę ſint. Et perſequar eos in gladio & in fame & in peſtilentia: & dabo eos in uexationem uniuerſis regnis terræ, in maledictionem & in ſtuporem & in ſibilū, & in opprobriū cunctis gētibus, ad quas ego eijciam eos, eo quod non audierunt uerba mea, dicit dominus, quæ miſi ad eos per ſeruos meos prophetas, de nocte conſurgēs, & mittens, & nō audiſtis, dicit dominus. Vos ergo audite uerbum dñi omnis tranſmigratio quam emiſi de Hieruſalem in Babylonem. [a] Hæc dicit dominus exercituum, deus Iſrael, ad Achab filium Coliæ, & ad Sedechiam filium Maaſiæ, qui prophetant uobis in nomine meo mēdaciter: Ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & percutiet eos in oculis ueſtris. Et aſſumetur ex eis maledictio omni trāſmigrationi Iudæ, quæ eſt in Babylone dicentium: Ponat te dñs ſicut Sedechiam & ſicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerunt ſtultitiam (ſiue iniquitatem) in Iſrael, & mœchati ſunt uxores amicorum (ſiue ciuiū) ſuorum: & loquuti ſunt uerbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaui eis: ego ſum iudex & teſtis, dicit dominus. [b] Et ad Semeiam Neelamitem dices (Et quod ſequitur): Hæc dicit dominus exercituum, deus Iſrael: Pro eo quod miſiſti in nomine tuo libros ad omnē populum qui eſt in Hieruſalem. (In Septuaginta non habetur. Rurſumq; addidere de ſuo). Non miſi te in nomine meo. (Et conſequenter iuxta ordinem): Et ad Sophoniam filium Maaſiæ ſacerdotem, (Et iterū de Hebræo) Et ad omēs ſacerdotes: (Ac deinde hiſtoria texitur): Dominus dedit te ſacerdotem pro Ioiade ſacerdote, ut ſis dux (ſiue præceptor & epiſcopus) in domo domini ſuper omnem uirum arreptitiū & prophetantem: ut mittas eum in neruum & in carcerem (ſiue in cuſtodiam & in cataractē, quem Symmachus μόχλον, Aquila ipſum uerbum Hebraicum poſuit צינוק). Et nunc quare non increpuiſti Hieremiam Anathotiten, qui prophetat uobis? Quia ſuper hoc miſit ad nos in Babylonem, dicens: Longum eſt, ædificate domos, & habitate, & plantate hortos, & comedite fructus eorum. Legit ergo Sophonias ſacerdos librum iſtum in aurib. Hieremiæ prophetæ.

A [a] ¶ *Hæc dicit dominus exercituum, etc.*] Aiūt Hebræi hos eſſe presbyteros, qui fecerunt ſtultitiam in Iſrael & mœchati ſunt uxores ciuium ſuorum: quorum uni loquitur Dan.13.f Daniel: Inueterate dierum malorum: Et alteri, Semen Chanaan, & non Iuda, ſpecies decepit te, & cōcupiſcentia ſubuertit cor tuū. ſic faciebatis filiabus Iſrael, & illæ metuentes loquebantur uobiſcum: ſed non filia Iuda ſuſtinuit iniquitatē ueſtrā. Quodq; propheta nūc loquitur: Et loquuti ſunt uerbum in nomine meo mendaciter, qđ non mandaui eis: illud ſignificari putāt, quod miſeras mulierculas quę circunferūtur omni uento doctrinę, ſic deceperint: quo dicerēt eis: quia de tribu erant Iuda, Chriſtū de ſuo ſemine eſſe generandum, quæ illectæ cupidine præbebant corpora ſua, quaſi matres futuræ Chriſti. Sed illud quod in præſentiarū dicitur, quos frixit rex Babylonis in igne, uidetur Danielis hiſtoriæ cōtraire. Ille eñ aſſerit eos ad B ſentētiam Danielis à populo eſſe lapidatos: hic uerò ſcriptū eſt, quod frixerit eos rex Babylonis in igne. Vnde & à plerisque ac penè omnib. Hebręis, ipſa quaſi fabula non recipitͬ, nec legitͬ in ſynagogis eorum. Qui eñ, inquiunt, fieri poterat, ut captiui lapidādi prīcipes & prophetas ſuos haberent poteſtatem? Et magis hoc eſſe uerū affirmant, qđ ſcribit Hieremias, cō uictos qdē eſſe preſbyteros à Daniele: ſed latam in eos ſententiā à rege Babylonis, q in captiuos ut uictor & domin⁹ habebat imperiū. Quāti & de noſtro grege ſimiles Achab & Sedechię, prophetant in nomine domini mendacium, & faciunt ſtultitiam in Iſrael, & mœchantur uxores ciuium ſuorum, qui in eadem eccleſiæ ſunt urbe generati? quos uerus Nabuchodonoſor friget in igne peccati, dicente Oſee 7.a Oſee propheta: Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente. Felix qui tollit iugum ab a- Tren.3.c dolescentia ſua & ſedet ſolus, qa amaritudine repletus eſt, poteſtq; dicere cum Dauid: Non ſedi in cōcilio ma- C lignantiū, & cū iniqua gerentib. nō introibo. Quodq; Pſal. intulit nunc propheta: Ego ſum iudex & teſtis, dicit dominus: hunc habet ſenſum: Hæc quæ dico de duobus pſeudoprophetis qui loquuntͬ uerbū in nomine meo mendaciter, qđ non mandaueram eis, nequaq; opinione cognoui: ſed ipſe ſcio uera eſſe quæ celare nemo poteſt, nec effugere mei iudicij ueritatem. [b] ¶ *Et ad Semeiam Neelamitem dices, &c.*] Semeias de loco Neelami, qui interpretatur torrēs, cum rege Iechonia ductus fuerat in Babylonem, & ꝓphetabat populo mendaciter, eo quod celeriter eſſent Hieruſalem reuerſuri. Fuiſſe autē eum pſeudoprophetam, ſequētia Hieremiæ uerba demonſtrant: Hæc dicit dominus ad Semeiam Neelamitem, ꝓ eo quod prophetauit uobis Semeias, & ego nō miſi eū. Quia igitur Hieremias ad eos q erāt in Babylone literas miſerat, dicens: Aedificate domos, & habitate: plātate hortos, & comedite fructus eorum: D accipite uxores, & generate filios. Et poſt alia iūxerat: Nō uos ſeducāt prophetę ueſtri, qui ſunt in medio ueſtri, & diuini ueſtri. Ac deinde: qa iſti falſo ꝓphetāt uobis in nomine meo, & non miſi eos, dicit dominus: intelligēs Semeias ſub cōmuni nomine pſeudoprophetarum cōtra ſe ſcriptum, mittit literas Hieruſalē ad Sophoniam filiū Maaſiæ ſacerdotē, & ad reliquos ſacerdotes cō tra Hieremiam, quare non increpetur à Sophonia ſacerdote, cuius officium eſt diſcernendi inter prophetas, qui ſpiritu ſancto loquantur, qui contrario: & recludi iubeatur in carcerem, ut mendacij ſui pœnas luat: & populum ultrà ſupplantare deſiſtat. Ioiade ſacerdos 4.Reg. fuit, qui Ioias poſt interfectionem Athaliæ imperium 2.Par. tradidit, & interfecit ſacerdotes Baal. Hoc eſt ergo quod ſcribit: Quare non imitaris Ioiadem ſacerdotem & interficis Hieremiam pſeudoprophetam? Dominus

tæ. [a] Et factum eſt uerbum domini ad Hieremiam, dicēs: Mitte ad omnem tranſmigrationem, dicens: Hæc dicit dominus ad Semeiam Nehelamitem, pro eo q prophetauit uobis Semeias, & ego non miſi eum, & fecit uos confidere in mendacio, idcirco hæc dicit dominus: Ecce ego uiſitabo ſuper Semeiam Nehelamitem, & ſuper ſemen eius. Non erit ei uir ſedens in medio populi huius, & non uidebit bonum quod ego faciam populo meo, ait dominus, quia præuaricationem locutus eſt aduerſus dominum.

A minus enim te pro Ioade conſtituit, ut habeas curam templi, & pręcipuè diſcernas qui ſancto ſpiritu loquantur, qui dæmoniaco. Diſcretiones autem ſpirituum di- 1 Ioan.4.a uinæ eſſe gratiæ, & Apoſtolus memorat. Cur, inquit, non increpuiſti Hieremiam Anathotiten? Quod ipſe merebatͬ quaſi pſeudopropheta, refert ī prophetā, & pręuenit mendacio ueritatem. Luc.16.b Vnde & prudētiores putantͬ filij tenebrarū, filijs lucis in generatione hac. Nobiſq; agētib. patienter & expectantibus miſerorum ſalutem, præueniunt hæretici, & nos ſuo appellant nomine, ducētes cęci cęcos in foueā. Miſit, inquit, ad nos in Babylonē, dicēs: Longe eſt. Hoc eſt omne quod dolet, quare aduerſum ſuum mendacium Hieremias ſcripſerit ueritatem, longe eſſe reditum, & poſt ſeptuaginta annos redituros in Hieruſalem: unde debere eos ædificare domos, plantare pomaria, & comedere fructus eorum, accipere uxores, & facere filios, quæ prætexitus ſermo narrauit. Quas literas cùm accepiſſet Sophonias ſacerdos, ad cuius ſpecialiter nomen ſcriptæ erant: legit Hieremiæ, quodammodo ſugillans eum, & ipſa increpans lectione, quare auderet in Babylonem talia ſcribere. [a] ¶ *Et factum eſt uerbum domini ad Hieremiam, dicens: Mitte ad omnē tranſmigrationē, &c.*] Pſeudopropheta Semeias uerè Nehelamites, qui de torrente alienas B & turbidas aquas ſumpſerat, iraſcitur contra mendacium ſuū uera ſcripſiſſe Hieremiam, & ad Sophoniam ſacerdotē mittit epiſtolas: cur auſus ſit propheta ſcribere ueritatem, & cupit eum recludi in carcerē ne loquatur. Sophonias quoq; prophetam latēter accuſat dum C legit epiſtolam mentientis, & accuſationē eius habere ſe factitat. Quanto magis ſceleris rei ſunt, qui defendūt pſeudoprophetas, & mentientes fouēt, & aliorum male inuenta, ſua faciunt eſſe peccata? Audiat itaq; pſeudopropheta, intelligat ſacerdos qd per eū & ipſe audire meretur: Hæc dicit dominus: Ecce ego uiſitabo ſuper Semeiā. Hoc dominus loquitur, nō propheta, q uiſitet ſuper Semeiā Nehelamitē, non in remediū, ſed in ſupplicium mentientis, iuxta illud quod ſcriptū eſt: Viſitabo in Pſal.88.c uirgā iniquitates eorū, & in flagellis peccata eorum. Nec ſolum ſuper pſeudoprophetam uiſitat, ſed & ſuper ſemen eius, omnes diſcipulos quos ſuo errore decepit. Nō erit, inquit, uir ſedens in medio populi huius. Deleatur de ſanctorum conciliabulo ſtirps peſsima, nec ſedeat in medio quieſcētium, qui cū ſtantibus ſtare non potuit, nec audiuit illud: Si ſtetiſſet in ſubſtantia mea. Cumq; dominus perfectionem uirtutum omnium finito ſeptenario tempore promittat, ille non uidebit bonum quod ſibi in præſenti tempore uendicabat. Hoc autem totum fiet, quia præuaricationem locutus eſt aduerſus dominum, ut diceret iam ſoluta peccatorum captiuitate, reuerſuros eſſę in Hieruſalem, quibus Apoſtolus cōminatur: Iam ſaturati eſtis, iam diuites facti eſtis, ſine nobis regnaſtis, & utinam re D gnaretis, ut & nos regnaremus uobiſcum.

Commentarij quinti in Hieremiam prophetam Finis.

D. HIERONYMI PRESBYTERI IN SEXTVM COMMENTAriorum Hieremiæ ad Euſebium Procemium.

PRolixitas uoluminis Hieremiæ prophetæ uincit noſtrum propoſitum, ut quamuis breuiter, tamen multa dicamus. Vnde & præſens ſextus liber Commentariorum in Hieremiam, repromiſsiones myſticas continebit, quas Iudæi putant & noſtri Iudaizantes, in conſummatione mundi eſſe cōplendas, necdum enim ſub Zorobabel poſſunt expletas conuincere. Nos autem ſequentes autoritatem apoſtolorū & euangeliſtarum, & maximè apoſtoli Pauli: quicquid populo Iſrael carnaliter repromittitur, in nobis ſpiritualiter completum eſſe, monſtramus; hodieq; compleri: nec inter Iudæos & Chriſtianos ullum aliud eſſe certamen, niſi hoc: ut cum illi noſq; credamus Chriſtum Dei filium repromiſſum, ea quæ futura ſunt ſub Chriſto, à nobis expleta, ab illis explenda dicantur. Qui igitur Chriſtum ueniſſe iam credimus, neceſſe eſt, ea quæ ſub Chriſto futura dicuntur ut expleta doceamus: Noſq; eſſe filios Abraham de quibus ſcriptum eſt: Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abraham, ad quem facta eſt repromiſsio: Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Quam benedictionem uas electionis in Chriſto expletam docens: nō dixit, inquit, in ſeminibus, ſed in ſemine qui eſt Chriſtus. Ora igitur frater Euſebi dominum Ieſum Chriſtum, ut eodem labore & ſpiritus gratia quo aliorum prophetarū, & præcipuè Eſaiæ repromiſsiones interpretati ſumus, etiam huius prophetæ explanare ualeamus. Qui quātum in uerbis ſimplex uidetur & facilis, tantum in maieſtate ſenſuum profundiſsimus eſt.

A COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Hieremiam prophetam, Liber ſextus.

CAPVT XXX.

HOc uerbū a quod factū eſt ad Hieremiā à Domino, dicēs: hæc dicit dominus Deus Iſrael, dicens: Scribe tibi omnia uerba quæ locutus ſum ad te in libro. Ecce enim dies ueniunt dicit Dominus, & conuertam conuerſionem populi mei Iſrael & Iuda, ait Dominus, & conuertam eos (ſiue ſedere faciam) in terra quam dedi patribus eorū, & poſſidebūt eam. b Et hæc uerba quæ locutus eſt Dn̄s ad Iſrael & Iudā: quoniā hæc dicit dn̄s: uocē terroris (ſiue timoris) audiuimus, formido, & non eſt pax. Interrogate & uidete ſi generat maſculus. Quare ergo uidi omnis uiri manum ſuper lumbos ſuos quaſi parientis, & cōuerſæ ſunt uniuerſæ facies in auruginē? c Væ q̄a magna dies illa, nec eſt ſimilis eius, tēpuſq; tribulationis eſt Iacob, & ex ipſo ſaluabitur. d Et erit in die illa, ait Dn̄s exercituū, conteram iugū eius de collo tuo, & uincula illius diſrumpā, & non dominabuntur eis amplius alieni, ſed ſeruient (ſiue operabuntur) domino Deo ſuo, & Dauid regi ſuo quem ſuſcitabo eis. e Tu ergo ne timeas ſerue meus Iacob, ait dominus, neq; paueas Iſrael. Quia ecce ego ſaluū te faciā de terra lōginqua, & ſemē tuū de terra captiuitatis eorū, & reuertet Iacob & requieſcet, & cunctis affluet bonis, & non erit quē formidet: quoniā tecū ego ſum, ait Dn̄s, ut ſaluem te. Faciam enim conſummationē in cunctis gentibus in quibus diſperſi te, Te autē nō faciam in conſummationem, ſed caſtigabo (ſiue erudiā) te in iudicio, ut non tibi uidearis innoxius (ſiue & mundans non mundabo

CAPVT XXX.

HOc uerbū quod factum eſt ad Hieremiam, &c.] Promittentibus in Babylone pſeudoprophetis cito populū q̄ cū Iechonia capt⁹ fuerat reuerſurum, & Anania filio Azur in Hieruſalem eadē prędicāte: Hieremias propheta & illud quidē futurū aſſeruit: nō intra biennium, ut illi mētiebantur, ſed finitis ſeptuaginta annis. Et nunc iubet in libro ſcribere, & memorię tradere quæ Dn̄s uentura prænunciet. Ex quo manifeſtū eſt, nequaquā uicinū tēp⁹ eſſe uaticinij, ſed multo poſt tēpora hęc explēda, quādo Iſrael & Iuda reuerſuri ſūt in terrā ſuā, & implēdū illud quod Eze-
Ezech. 37.d chiel ꝓphetauit, duas uirgas ſibi pariter copulādas, & imperaturū Dauid regē,
B de quo ſcribit: Et ſeruus me⁹ Dauid rex ſuper eos, & paſtor unus erit omniū eorum. Si quid igit̄ in illa prophetia diximus, etiā in præſenti loco intelligendū eſt, præſertim cū eadē & eo tēpore Ezechiel in Babylone, & Hieremias in Hieruſalem prophetauerint. b ¶ *Et hæc uerba quæ locutus eſt dominus ad Iſrael & ad Iudam, quoniam hæc dicit dominus, &c.*] Primum triſtia annunciantur, ut poſt malorum magnitudinē, læta ſuccedāt. Gratior quippe ſanitas ægrotatione depulſa, & doloris magnitudo, in magnitudinem uertitur gaudiorum. Quod autem dicit, hoc eſt: tantus erit timor, tantaq; formido, ut fugata pace, bellis & ſanguine omnia compleantur, & uiros quoq; (quorū proprium eſt contra aduerſarios dimicare) muliebris timor obtineat, manuſq; nequaq; ad arma, ſed ad renes tenendos conferant, quaſi ſi mulier pariens ilia lumboſq; contineat. Vnde & cunctorum facies uertentur in auruginem, pauorem cordis, uultus pallore teſtantes. Quidam hunc
Tropol. locum ſecundum Tropologiam ſic interpretantur, ut
Eſa. 26.c putent illud teſtimonium: A timore tuo domine concepimus, & parturiuimus & peperimus, ſpiritum ſalutis tuæ fecimus ſuper terram, & illud apoſtolicum in quo
Gal. 4.c dicit: Filioli mei quos iterum parturio donec Chriſtus formetur in uobis, huic exemplo comparari, quod manifeſtum eſt non ad terrorem, ſed ad gaudiū pertinere, cum præſens ſcriptura uaſtationis Iſrael & ruinæ tempus ſignificet. c ¶ *Væ quia magna dies illa, nec eſt ſimilis eius, &c.*] Prædicit tempus miſeriæ, ut inferat tempus gaudij. Cum, inquit, tanta præceſſerint mala, ut dolor uirorum omnium dolori parturientis fœminæ cōparetur, C
tamen tempus tribulationis Iacob, hoc eſt, populi Dei, mutabitur in proſpera, & ex ipſa quoq; ſaluabitur, ſub auditur tempore, de quo ſermo proceſſerat, Iacob autem duodecim tribus intellige, quæ nequaq; ſub Zorobabel, ut nōnulli falſo putāt, ſed de euangelica uocatione ſaluatæ ſunt. d ¶ *Et erit in die illa, ait dominus exercituum, conterā iugum eius de collo, &c.*] Iſte eſt Dauid cuius & euangeliū meminit, daturū ſe nobis ut ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati ſeruiamus illi: In ſanctitate & iuſticia corā ipſo, omnibus dieb⁹ noſtris. Luc. 1. Quomodo eñ primus Adā & ſecūdus Adam ſcribunt iuxta corporis ueritatē, ſic & Dauid dn̄s atq; ſaluator, quia iuxta carnē ex Dauid, totū in eo ſancta Maria conferente quicq̄d fuit ex ſtirpe Dauid, & habente originē atq; conceptū de ſpiritu ſancto. Qd'q;
D ait: Cōterā iugū eius de collo tuo, & uincula illius diſrūpam: Nō dubiū quin ſub typo Nabuchodonoſor de diabolo ſentiendum ſit. e ¶ *Tu ergo ne timeas ſerue meus Iacob, &c.*] Hæc κοινὴ in Lxx. nō habetur, & in pleriſq; codicibus uulgatæ editionis ſub aſteriſcis de Theodotione addita eſt. Pollicetur autem ſermo diuinus & familiarem uocat ſeruum ſuum Iacob & Iſrael, ſicut Abraham, Iſaac & Iacob uocantur ſerui Dei. Moyſes quoq; & alij prophetæ & apoſtolus Paulus in principio epiſtolarum ſuarum hoc titulo gloriatur, ut duæ & decem tribus, id eſt, duodecim ſciant ſe de terra longinqua eſſe ſaluandas, & ſoluendam captiuitatem, reddendamq; pacem, & omni eas replendas abundantia, iuxta illud quod in pſalmo dicit: Fiat pax in uirtu- Pſal. 121
te tua, & abundantia in turribus tuis. Hoc aūt erit quia præſentia dn̄i perfruentur, quādo & gentes aduerſarię quæ eos ceperant diſpertibunt, & iſti liberabunt̄ ex gentibus. Docetq; eos nequaq; pœnæ, ſed eruditioni traditos, ut iudicarētur quaſi proprij, nō perderentur quaſi alieni: Qui eñ nō credit, iam iudicatus eſt, hoc eſt præiudicatus in interitū. Ioan. 3.d Quod aūt intulit: Vt non tibi uidearis innoxius, ſiue iuxta Symmachum, & mundans non mundabo te, uel iuxta Aquilam, cum te erudiero per iudiciū, nequaq; innocentē faciam: illud ſignificat, quòd omnis mūdus indigeat miſericordia Dei, & nullus quāuis ſanctus ſit, ſecurus pergat ad iudicē: contra nouam ex ueteri hæreſim, quæ putat in iſto ſeculo & in iſta carne mortali, anteq; corruptiuum hoc induat incorruptionem, & mortale induat immortalitatē, perfectionem

te.) a Quia hæc dicit dominus: inſanabilis fractura tua, peſſima plaga tua. Non eſt qui iudicet iudiciū tuum ad alligandum, curationum utilitas non eſt tibi. Omnes amatores tui obliti ſunt tui, te non quærent. Plaga enim inimici percuſſi te, caſtigatione crudeli (ſiue forti:) propter multitudinem iniquitatis tuæ, dura facta ſunt (ſiue multiplicata ſunt) peccata tua. Quid clamas ſuper cōtritione tua? Inſanabilis eſt dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & propter dura peccata feci hæc tibi. b Propterea omnes qui comedūt te, deuorabūtur, & uniuerſi hoſtes tui in captiuitatē ducentur, & qui te uaſtant, uaſtabuntur, cunctoſq; prædatores tuos dabo in prædam. Obducam enim cicatricem tibi, & à uulneribus tuis ſanabo te, dicit dominus. Quia eiectam (ſiue diſperſam) uocauerunt te Sion. Hæc eſt quæ non habebat requirentē. c Hæc dicit dominus: Ecce ego conuertā conuerſionem tabernaculorum Iacob, & tectis (ſiue captiuitati) eorū miſerebor. Et ædificabitur ciuitas ī excelſo ſuo, & tēplum iuxta ordinē ſuū fundabitur. Et egredietur de eis laus uoxq; ludentiū. Et multiplicabo eos, & non minuentur. (Quodq; ſequitur) Et glorificabo eos & non attenuabuntur (in Lxx. nō habetur) Et erunt, inquit, filij eius ſicut à principio, & cœtus eius coram me permanebit, & uiſitabo aduerſum omnes qui tribulant eum. Et erit dux eius ex eo, & princeps de medio eius producetur. Et applicabo eum & accedet ad me. Quis enim iſte eſt qui applicet cor ſuū, ut appropinquet mihi, ait dominus? (Rurſumq; & hoc in Hebraico non habetur.) Et eritis mihi in populum, & ego ero uobis in deum d. Ecce turbo domini furor egrediens, & procella ruens, in capite impiorum conquieſcet: Non auertet iram indignationis dominus, donec faciat & compleat cogitationē cordis ſui, in nouiſſimo dierum intelligetis ea.

In tem-

A ctionem eſſe in quoquam, & omnes ſimul iuſtum poſſe implere uirtutes. a ¶ *Quia hæc, &c.*] Quaſi ad ſpecioſam mulierem loquitur, cui ſupra dixerat: Caſtigabo te in iudicio, ut non tibi uidearis innoxius ſiue innoxia, & per Metaphorā ad Hieruſalem, quod dei iudicio peſſime uulnerata ſit, & nequaq; alio niſi ipſo q̄ percuſſerat, poſſit curāte ſanari. Nō eſt, ait dn̄s, qui iudicet iudiciū tuum: nec altiſſimo uulneri ualeat cutem cicatricis obducere. Quocūq; te cōuerteris, utilitas non eſt tibi, quia offendiſti eum qui uerus & ſolus eſt medicus. Oēs amatores tui obliti ſunt tui, uel ſacerdotes uel principes, aut certe angelorū præſidia, quib⁹ priuſq; offēderes dominū, uallabaris. Te nō quærent, faciētes
1. Cor. 13.c cōtra Apoſtolū, qui quærebat credētes, & nō ea quæ erāt credentiū. Plaga eñ inimici ꝑcuſſi te, caſtigatione crudeli. Aliter amicus, aliter inimicus percutit: aliter
B pater, aliter hoſtis. Ille cædit ut corrigat, iſte percutit ut occidat. Vnde & ꝓpheta lachrymabiliter di-
Pſal. 6.a cit: Dn̄e ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me, hoc aūt factū eſt, q̄a ꝓpter multitudinē iniq̄tatis tuæ, dura facta ſunt peccata tua. Quodq; ſequit̄: Quid clamas ſuper cōtritiōe tua, inſanabilis eſt dolor tu⁹ ꝓpter multitudinē iniquitatis tuæ, in Lxx. non habetur: uidelicet quia in ſecūdo dicitur, propter multitudinē iniquitatis tuæ, & dura peccata tua, & qui ſcribebant, à principio additum putauerunt. Et eſt ſenſus, ut inimici te plaga percuterē, & cæderē caſtigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuæ, & dura peccata tua, quæ ſanari nō poterant, niſi mordaciſſimo puluere & ardenti cauterio & ferro acutiſſimo, quo putridas carnes & inſanabiles amputarem. Et tamen propter multitudinem iniquitatis tuæ, & dura peccata tua feci hæc tibi, non mea uoluntate, ſed medicinæ ratione cogente. b ¶ *Propterea omnes, &c.*] Et ſub Zorobabel hæc facta cognoſcimus, quando Aſſyrios, hoc eſt, Niniuen uaſtauere Babylonij atque Chaldæi, & rurſum Babylonios & Chaldæos Medi Perſæq; ceperunt, & Babylon deſtructa eſt. Tunc Sion cœpit habere dominum requirētem, & obducta eſt cicatrix uulneribus illius, & ſanata eſt à plagis ſuis, quod plenius atq; perfectius complebitur in Chriſto. C
c ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Quorum typus præceſſit in Zorobabel & Eſdra, quando reuerſus eſt populus, & cœpta eſt ædificari ciuitas in excelſo ſuo: templiq; obſeruari religio, & cætera quæ ipſius Eſdræ uolumine obtinētur. Plenius autē atq; perfecti⁹ in dn̄o ſaluatore apoſtoliſq; cōpletū eſt, q̄n ædificata eſt ciuitas ī excelſo ſuo, de qua ſcriptū eſt: Non pōt Mat. 5.b
abſcōdi ciuitas quæ in mōte ſita eſt, & tēplum iuxta ordinē ſuū, ceremoniaſq; fundatū, ut q̄cquid in priori populo fiebat carnaliter, in eccleſia ſpiritualiter cōpleretur. Tūc egreſſa eſt laus, ſiue gratiarū actio. Hoc eñ ſignificat תּוֹדָה ut oēs apoſtoli dicerēt: Gratia 1. Cor. 1.a
uobis & pax. Voxq; Exo. 3.b.
ludentiū, non illo ludo quo māducauit popul⁹ & bibit, & ſurrexit ut luderet: ſed eo quo corā arca dn̄i 2. Reg. 6.a
luſit Dauid. Et multiplicati ſunt & nō imminuti, ut totus orbis crederet in dn̄m D
ſaluatorem, & glorificati ſunt, ut impleretur quod ſcriptū Pſal. 86.a
eſt: Glorioſa dicta ſūt de te ciuitas dei. Fueruntq; filij eius, hoc eſt apoſtoli ſicut fuerunt à principio, Abraham, & Iſaac, & Iacob, principes generis Iſraelitici. Tunc uiſitauit dn̄s aduerſum omnes qui tribulauerunt populū dei, aduerſarias uidelicet poteſtates. Et fuit dux eius ex eo, haud dubiū, q̄n dn̄s & ſaluator ſcd'm carnē ex genere Iſrael. Et princeps de medio eius productus eſt. Applicauit eñ pater ad ſe, & acceſſit ad eum, ut diceret filius: Ego in patre, & pater Ioan. 14.b
in me, quia nullus poteſt ſic cor ſuū applicare deo, nec ita ut filius patri eſſe coniunctus. Quodq; dicit iuxta Lxx. Et eritis mihi in populum, & ego ero uobis in deū, cernimus opere completum ex parte in Iſrael, & ex toto in gentium multitudine. d ¶ *Ecce turbo domini furor egrediens, &c.*] Turbo furoris domini, & procella ruens atq; tempeſtas requieſcet in capite eorū, uel dæmonum uel eorum qui dei filium blaſphemauerunt, & nō auertet iram indignationis ſuæ, donec faciat & compleat cogitationem cordis ſui, & circundetur exercitu Hieruſalem, & penitus deleatur. Quomodo aūt artifex non poteſt intelligi niſi opere cōpleto, nec medicinæ induſtria niſi poſtquam fuerit ſanitas conſecuta: ita cum euerſio

A fuerit Hieruſalem & prioris populi abiectio, tunc intelligent credentes quòd repulſio Iudæorũ, noſtræ ſalutis occaſio ſit.

CAP. XXXI.

CAPVT XXXI.

In tẽpore [a] illo dicit dñs, ero deus uniuerſis cognationib. Iſrael (ſiue gñi Iſrael) & ipſi erunt mihi in populũ.

HEB. Hæc dicit dñs: [b] Inuenit gratiã in deſerto populus qui remanſerat gladio, uadat ad requiẽ ſuã Iſrael.

SEP. Sic dicit dominus: Inueni calidũ in deſerto cum his qui perierant gladio. Ite & nolite interficere Iſrael.

[c] Longe dñs apparuit mihi (ſiue ei) & in charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerãs. Rurſumq; ædificabo te, & ædificaberis uirgo Iſrael, adhuc ornaberis tympanis tuis (ſi ue aſſumes tympana tua) & egredieris in choro ludentiũ, adhuc plantabis uineas in montibus Samariæ, plantate plantaria & uindemiate: etenim dies in qua clamabunt cuſtodes in monte Ephraim. Surgite & aſcẽdamus in Sion ad dñm deũ noſtrũ. [d] Quia hæc dicit dñs: Exultate in lætitia Iacob, & hinnite cõtra caput gẽtium: perſonate, canite & dicite: Saluũ fac dñe populũ tuũ reliquias Iſrael. [e] Ecce ego adducã eos de terra aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ. In ſolennitate phaſæ & generabit filios multos. [f] Inter quos erũt cæcus & claudus, & prægnans & pariens ſimul, eccleſia magna reuertentium

In tempore illo, dicit dominus, ero deus uniuerſis cognationibus Iſrael, ſiue generi Iſrael, & ipſi erunt mihi, &c.] Niſi cogitatio domini fuerit impleta, & furor eius requieuerit ſuper impiorũ caput, uniuerſitatis dñs, cognationib. Iſrael deus eſſe non poterit. Hoc autem dicit reliquijs, quæ ſaluæ factæ ſunt. Quod ſi opponitur nobis id quod dictũ eſt: Ero deꝰ generi Iſrael, ſiue uniuerſis cognationibꝰ Iſrael: aſſumamꝰ exemplũ: Ioan. 8. e Si filij eſſetis Abrahæ, faceretis opera patris ueſtri. Et 1. Cor. 10. Apoſtolꝰ ſcribit: Videte Iſrael ſecũdum carnẽ. Ex quo docet eſſe aliũ Iſrael ſecundum ſpiritũ. Ille igitur Iſrael eſt, qui mẽte cernit deũ, ſiue rectiſsimus dñi eſt, & huiuſcemodi Iſrael erit populus dei.

[b] ¶ *Hæc dicit dominus:*
B *Inuenit gratiam in deſerto populus qui remanſerat gladio, uadat ad requiẽ, &c.*] Ridicule latini codices in hoc loco, ambiguitate uerbi Græci, pro calido lupinos interpretati ſunt: Græcũ enim θερμὸν utrunq; ſignificat. Quod & ipſum non habetur in Hebræo. Eſt enim ſcriptũ חן quod Aquila, Symmachus & Theodotio χάριν, hoc eſt, gratiam interpretati ſunt. Soli Lxx. poſuerunt calidum putantes ultimam literam ם eſſe. Si enim legamus חן per literam ן gratia dicitur, ſi per ם calor interpretatur. Eſt autem ſenſus iuxta Hebraicũ. Cum populus Iudæorũ qui Romano remanſerat gladio, uel certe iram furoris dñi potuerat euitare, inuenit gratiã in deſerto gentiũ, ut intra turbam nationum in eccleſia ſaluetur, unde uadet & inueniet requiẽ ſuam Iſrael, quã ſemper ſperauerat, quam ei prophetarum promiſerãt uaticinia. Porrò iuxta Lxx. hæc intelligentia eſt: Dominus inuenit calidos atq; uiuentes apoſtolos & ſocios eorũ in deſerto gentium, inter eos qui infidelitate ſua interfecti fuerãt, nec habebãt calorem uitæ. Vnde præcipitur angelis & his qui in miniſterio dei ſunt, ne omnes interficiant, ne Iſrael penitus deleatur: diciturq; eis: Ite & nolite interficere Iſrael. Sint aliqui qui uiuant. Sint qui caleãt ardore fidei, ſint qui frigus infidelitatis & mortis effugiant, quos dominus inueniat in deſerto. [c] ¶ *Longe dominus apparuit mihi ſiue ei, & in charitate perpetua, &c.*] Quia offenderat Iſrael
Ioan. 19. c dominum & dixerat: Nõ habemus regem niſi Cæſarẽ:
Mar. 12. a Et: Venite interficiamus eum, & noſtra erit hereditas, & longe receſſerat à deo: propterea dominus poſt multũ tempus apparuit ei, nõ tempore Zorobabel & Eſdræ, poſtq; rurſum capti ſunt, ſed in charitate perpetua dilexit eum, quæ nullo fine delebitur. Et attraxit eum miſerans. Nequaq̃ enim merito, ſed clementia ſaluatus eſt. Rurſumq; ait: Aedificabo te & ædificaberis uirgo Iſrael. Hoc proprie intelligamus in eccleſia. Delirant enim qui auream atq; gemmatam ſuſpirant Hieruſalẽ, ſuam auaritiam in myſterio urbis domini conſecrantes. Ad- C
huc ornaberis tympanis tuis, ut canas dño in eccleſijs, omni in te malorum operũ carne conſumpta. Et egredieris in choro ludentium cum gentium turbis: plantabis uineas in montibus Samariæ. Nequaq̃ in uallibus & humilib. locis, ſed in montibus Samariæ, qui poſt captiuitatẽ populi Iſrael ab alienigenis poſſeſsi ſunt, quibus dicitur: plantate plantaria & uindemiate. Tũc ſuit dies dñi, in qua clamauerunt cuſtodes, apoſtoli uidelicet & apoſtolici uiri in mõte Samariæ שמרון & in mõte Ephraim אפרים, quorũ alterũ cuſtodiã, alterum ubertatẽ ſonat. Quid uerò dicũt cuſtodes Samarię, imò quid clamãt in monte Ephraim? Surgite qui iacetis, humilia relinquite, uictimarũ hoſtias ſpernite: Sacrificiũ dño ſpiritus cõtribulatꝰ. Pſal. 50. d Aſcẽdamus in Sion, hoc eſt in eccleſiã ubi eſt ſpeculatio & intuitꝰ dei. Cũq; fuerimus
D in Sion, imò aſcenderimus ad eam, aſcendamus pariter ad dominum deum noſtrum. [d] ¶ *Quia hæc dicit dominus, &c.*] Significanter non totus ſaluatur Iſrael, ſed reliquiæ Iſrael, præcipiente domino atq; dicente: Exultate in lætitia qui eſtis de Iacob, & hinnite, ad caput gentium referentes cũcta, quia cauda quõdam uerſa eſt in caput. Perſonate, canite & dicite. Quid eſt illud quod iubentur dicere? Saluũ fac dñe populũ tuum. Quem populum? Vtiq; reliquias Iſrael, quæ ſecundũ electionem ſaluæ factæ ſunt. De quibus & Paulus aſſumens teſtimonium Eſaię loquitur: Rom. 9. f Eſa. 1. c Niſi dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus. [e] ¶ *Ecce ego adducam eos de terra aquilonis & congregabo eos, &c. Quodq; ſequitur. In ſolennitate, &c.*] In Hebraico non habetur, ſed in Lxx. tantum legitur: pro quo apud Hebræos ſcriptum. [f] ¶ *Inter quos erunt cæcus & claudus, &c.*] Congregantur reliquiæ populi Iſrael per apoſtolos & apoſtolicos uiros, de quibus ſupra legimus: Clamabunt cuſtodes in monte, & quibus præcipitur: Perſonate, canite & dicite, ut ſaluæ fiant reliquiæ Iſrael. Ipſe quoq; dominus pollicetur ſe redacturũ eos de terra aquilonis, qui eſt uentus duriſsimus, nomine autem dexter uocatur: de incredulitate, de frigore dominicæ charitatis, & cõgregare eos ab extremis terræ, non in alio tempore, ſed in ſolennitate phaſæ, hoc eſt, ſe rijs dominicæ paſsionis, quando crucifixus dominus eſt, impletumq; illud quod in euangelio repromiſit: Cum exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad me. Tunc Ioan. 12. f generauit multũ populum, ut illud impleretur Eſaiæ: Act. 2. g Quia nata eſt gens ſemel. Vno enim die tria milia, altero & 4. quinq; milia hominum crediderunt. Quodq; in Hebraico ſcribitur: inter quos erunt cæcus & claudus, & prægnans & pariens ſimul, eccleſia magna reuertentiũ huc, quanq̃ & iuxta literam impletum ſit quod cæci uiderint, claudi ambulauerint, tamen melius iuxta Ana-

A gogen intelligi poteſt, ꝙ qui prius erant cæci perfidia,
Anagoge. poſtea crediderunt ſaluatori, & qui claudi, quib. quon-
3. Reg. 18. d dam loquebatur Helias: Vſq; quo claudicatis utroq; pe-
Eſa. 9. a de, poſtea ambulauerint: & populus qui ſedebat in tenebris & umbra mortis, magnũ lumẽ aſpexerint, claudiq; cucurrerint, & prægnãs pepererit filios, eccleſiã magnã reuertentiũ ad fidẽ. Iudæi putãt hoc eſſe cõpletũ qñ ſub Eſdra poſt diẽ phaſę egreſſi ſunt de Babylone ut reuerterent Hieruſalem, in quo typus fuit, & non ueritas. Neq; enim in illo tẽpore uniuerſa quę legimus & lecturi ſumus, fuiſſe cõpleta, poterũt approbare.

tentiũ huc. [a] In fletu ueniẽt (ſiue egrediẽtur:) & in miſericordia reducã eos, & adducã eos per torrẽtes aquarum in uia recta, & non impingent (ſiue non errabunt) in ea. Quia factus ſum Iſrael pater, & Ephraim primogenitus meus eſt. [b] Audite uerbum dñi gentes, & annũciate in inſulis quæ procul ſunt, & dicite: Qui diſperſit Iſrael cõgregabit eũ, & cuſtodiet eũ ſicut paſtor gregẽ ſuũ, quia redemit dominus Iacob, & liberauit eũ de manu potentioris (ſiue de manu fortioris.) Et uenient & laudabunt in mõte Sion, & confluent ad bona domini ſuper frumento, & uino & oleo & fœtu pecorũ & armentorũ. Eritq; anima eorum quaſi hortus irriguus (ſiue quaſi lignum fructiferũ) & ultra nõ eſuriẽt. Tũc lætabitur uirgo in choro (ſiue uirgines) & iuuenes ac ſenes ſimul, & cõuertã luctũ eorũ in gaudiũ & cõſolabor eos, & lætificabo à dolore ſuo. Et inebriabo animã ſacerdotũ pinguedine (ſiue filiorũ Leui) & populus meus bonis meis adimplebitur ait dñs.

HEBR. [c] Hæc dicit dominus: Vox in excelſo audita eſt lamentationis, fletus & lu-

SEPTVAG. Sic dixit dominus: Vox in Rhama audita eſt, lamẽtatio & fletus & lu-

[a] ¶ *In fletu ueniẽt, etc.*] Si iuxta Hebraicũ legerimus, in fletu uenient, hoc enim indicat בבכי. Dicemus ꝙ interdũ & nimij gaudij fletus indiciũ ſit, iuxta illud: lachrymor gaudio. Sin aũt iuxta Lxx. qui dixerũt: In fletu egrediẽt & in miſericordia, ſiue in cõſolatione reducã eos, illum ſenſum ponemus, ꝙ & in pſalmis dicit:
B Euntes ibãt & flebant, mittentes ſemina ſua: Venientes
Pſal. 125. b aũt uenient cũ exultatione, portantes manipulos ſuos. Fleuerunt enim, quando captiui ducti ſunt, & conſolationem maximam receperunt, quãdo miſericordia do-
Ioan. 9. g mini ſunt reducti. Et adduxit eos dñs per apoſtolos & apoſtolicos uiros, plenos aquarum & largiſsimi fluminis, in uia recta, uidelicet fidei, non in perfidia Iudæorum. Et non, inquit, impingent in ea, quia cæci eſſe ceſſarunt, quibus quõdam dictum eſt: Si cæci eſſetis, nõ haberetis peccatũ: Nunc uerò quia dicitis uidemus, peccatũ ueſtrũ manet. Poſſumus uiã rectã & Chriſtũ intelligere, in qua quicunq; ambulauerit, non impinget. Factus ſum, ait, Iſrael pater, qui reductus eſt, & Ephraim
Rom. 5. d primogenitus meus eſt. Vbi eñ quondã abũdauit peccatũ, ſuperabundauit gratia. Ephraim aũt in typo eſſe
Gen. 48. b populi de gentib. cõgregati, ſcriptura teſtat. Fuit eñ poſterior filius Ioſeph, & ſurripuit primogenita Manaſſe, qui natura primitiuus erat: ſed in myſterio crucis decuſſatis manibꝰ, qui ſtabat ad ſiniſtrã Iacob, dextræ manus eiꝰ ſuſcepit benedictionẽ. Et qui ſteterat ad dextrã, ſiniſtra benedictus, in ſecundũ redactus eſt gradum. Et quõ Iacob Eſau, ſic Ephraim Manaſſe rapuit primoge-
Ibid. 27. b nita. Omniſq; populus decem tribuum uocatus eſt Ephraim, quia Hieroboã filius Nabath, ex hac tribu regnũ primus obtinuit in Samaria. [b] ¶ *Audite uerbum, etc.*] Perſpicue uocatio gentiũ demonſtrat, ſcriptura dicẽte: Audite uerbũ dñi gẽtes, & annunciate in ſingulis quæ procul ſunt & dicite: Quid annũciant inſulis quæ procul ſitæ ſunt? Quod dñs qui diſperſit Iſrael ipſe cõgregabit eũ. Nequaq; ergo ut diſpergerent potẽtię fuit aduer-
Eſa. 40. c ſariorum, ſed dñi uolũtatis. Et cuſtodiet eũ ſicut paſtor
Ioan. 10. b gregẽ ſuũ. Paſtor enim bonus ponit animã ſuã pro ouibus ſuis. Quia redemit dominus Iacob, precio ſanguinis ſui, & liberauit eum de manu potẽtioris ſiue fortio-
C ris. Per quæ oſtendunt fortiores aduerſariæ poteſtates natura fragilitatis humanæ. Et quantũ in utriſq; uirium eſt, illas fortiores eſſe natura, ſed nos fortiores fide, ſi tamen mereamur liberari ab eo qui poteſt alligare fortẽ & domũ eius diripere. Et ueniẽt, inquit, haud dubium quin liberati de manu potẽtiũ, & laudabũt liberatorẽ ſuum in monte Sion, hoc eſt, in eccleſia, & confluẽt ad bona domini, rerũ omniũ abũdantiam, quæ nõ in frugibus & cibis carnis iſtiꝰ, ſed in uirtutum uarietate ſentiũt. Super frumẽto, inquit, & uino & oleo, de quo cõficitur panis dñi, & ſanguinis eius impletur typꝰ, & benedictio ſanctificationis oſtẽditur, dicẽte ſcriptura: Vn- Pſal. 44.
xit te deus deꝰ tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Et fœtu pecorũ, qui in eccleſia ſimplices ſunt, & armẽtorum, quæ cornuta ſunt, & aduerſarios uẽtilãt. Vt aũt ſciamꝰ benedictiones has nequaq̃
D ad animã ptinere, ſequit. Eritq; anima eorũ quaſi hortꝰ irriguus, ſiue quaſi lignũ fructiferũ, quod plantatũ eſt ſecus decurſus aquarũ & paradyſus dñi in delicijs. Et ultra, ait, non eſuriẽt. Nequaq̃ ea eſurie, de qua ſcriptũ eſt: Beati qui eſuriũt & ſitiũt iuſtitiã, ſed ea quæ ſaturita- Matt. 5.
te mutat, & rerũ omniũ excludit penuriã. Tũc lætabitur uirgo in choro, de qua ſcribit Apoſtolus: Deſpondi e- 2. Cor. 11. a
nim uos uni uiro uirginẽ caſtã exhibere Chriſto. Et iuuenes, ad quos loquit Ioannes, Scribo uobis iuuenes, 1. Ioan. 2. c
qm̃ uiciſtis malignũ. Et ſenes, ad quos idẽ myſtico ſermone teſtat: Scribo uobis patres, qm̃ cognouiſtis eum qui ab initio eſt. Et cõuertã, inquit, luctũ eorum in gaudiũ, ut quos terruerat crux, lætificet reſurrectio. Et conſolabor eos, & lętificabo à dolore ſuo, iuxta illud quod dñs loquit: Beati lugentes qm̃ ipſi conſolabuntur. Et inebriabo animã ſacerdotũ qui habẽt ſcientiã dei, de quorũ ore interrogãt legẽ dñi qui credũt in eũ, ad quẽ propheta canit: Tu es ſacerdos in æternũ ſecundũ ordinem Pſal. 108.
Melchiſedech. Quod aũt ſequit iuxta Lxx. Filiorũ Leui, in Hebraico non habetur. Et perſpicuum eſt, nequaq̃ id dici de his ſacerdotibus qui ſunt filij Leui, ſed de his in quorũ typũ præceſsit Melchiſedech. Ebrietas autẽ ſacerdotũ & in apoſtolis cõprobatur, quando feruebant fide, & muſto pleni dicebantur. Vnde & locꝰ in quo cõ- Act. 2. b
prehẽſus dñs eſt, uocatur Gethſemani, quod in lingua Matt. 26. d
noſtra uallẽ pinguedinis ſonat. Cumq; ſacerdotes pingues fuerint doctrina dñi, & inebriati ĩ cõuiuio Ioſeph Gen. 43. 44
dixerint: Calix tuus inebrians q̃ præclarus eſt, tũc erit Pſal. 22. b
& hoc quod nunc dominus pollicet: Et populus meus bonis meis adimplebitur. Quæ omnia nunc ex parte tribuuntur: tunc autem dabuntur in pleno, quando uiderimus facie ad faciẽ, & corpus humilitatis noſtræ fuerit reſurrectionis gloria cõmutatũ. [c] ¶ *Hæc dicit dominus, Vox in excelſo audita eſt, etc.*] Nec iuxta Hebraicum, nec iuxta Lxx. Matthæus ſumpſit teſtimoniũ. Legimus eñ

A in eo poſt deſcriptionẽ infantiũ necis. Tunc impletum eſt quod dictũ eſt per Hieremiã prophetã dicentẽ: Vox in Rhama audita eſt, ploratus & ululatus multus: Rachel flentis filios ſuos, & noluit cõſolari quia non ſunt. Ex quo perſpicuũ eſt, euangeliſtas & apoſtolos nequaquã ex Hebræo interpretationem alicuius ſecutos, ſed quaſi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebraice, ſuis ſermonibus expreſſiſſe. Rachel mater Ioſeph cũ ueniret Bethlehẽ, ſubito partus dolore correpta, peperit filium, quẽ obſtetrix quia moriebat̃ pariẽs, uocauit Benoni, hoc eſt filius doloris mei. Pater aũt Iacob, mutauit uocabulũ, appellauit eũ Beniamin, hoc eſt, filius dextræ. Quærit itaq; quomodo Matthæus euãgeliſta teſtimoniũ prophetæ ad interfectionẽ tranſtulerit paruulorũ, cum perſpicue de decẽ tribubus ſcriptũ ſit, quarũ princeps fuit Ephrata, & nequaq; ſit in tribu Ephraim, ſed in tribu Iuda, ipſa eſt

Matt. 2. c — *Gene. 35. c* — בֶּן־אוֹנִי — בִּנְיָמִין

HE. & luctus, Rachel plorãtis filios ſuos, & noluit cõſolari ſup filijs ſuis, q̃a nõ ſunt.

SEP. & luctus Rachel plorantis filios ſuos, & noluit cõquieſcere, quia nõ ſunt.

[a] Hæc dicit dñs, quieſcat uox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis, q̃a eſt merces operi tuo, ait dñs. Et reuertẽtur de terra inimici (ſiue inimicorũ) & erit ſpes nouiſſimis tuis, ait dñs, & reuertẽtur filij ad terminos ſuos. [b] Audiẽs audiui Ephraim tranſmigrantẽ (ſiue lamentantẽ) caſtigaſti me, & eruditus ſum ſicut iuuẽcus indomitus (ſiue ſicut uitulus, & nõ didici) cõuerte me & cõuertar, q̃a tu dñs deus meus. Poſtq; enim conuertiſti me (ſiue captus ſum) egi pœnitentiã. Et poſtq; cognoui (ſiue oſtendiſti mihi) percuſſi femur meũ (ſiue ingemui) cõfuſus ſum, & erubui (ſiue ex die cõfuſionis, & oſtẽdi te) quoniam ſuſtinui opprobriũ adoleſcẽtiæ meæ. [c] Si filius honorabilis (ſiue dilectus) mihi Ephraim, ſi puer delicatus, quia ex quo locutus ſum de eo (ſiue uerba mea in eo) recordans recordabor eius adhuc, idcirco cõturbata ſunt uiſcera mea ſuper eo, miſerãs miſerabor eius, ait dominus. Statu-

B enim & Bethlehem *ὁμωνυμῶς*. Vnde & nomina utriuſq; concordant. Bethlehem uocatur domus panis. Ephrata *καρποφορία*, quã nos ubertatẽ poſſumus dicere. Quia igitur Rachel in Ephrata, hoc eſt, in Bethlehẽ cõdita eſt, ſicut & ſcriptura ſancta, & titulus ſepulchri eius hodieq; teſtantur: flere dicit̃ pueros, qui iuxta ſe & in ſuis regionibus interfecti ſunt. Quidã Iudæorũ hũc locũ ſic interpretant̃, ꝙ capta Hieruſalẽ ſub Veſpaſiano, per hãc uiã Gazã & Alexandriã infinita milia captiuorũ Romã directa ſint. Alij uerò, ꝙ ultima captiuitate ſub Hadriano quando & urbs Hieruſalem ſubuerſa eſt, innumerabilis populus diuerſæ ætatis & utriuſq; ſexus, in mercato terebinthi uenundatus ſit. Et idcirco execrabile eſſe Iudæis mercatum celeberrimũ uiſere. Dicãt illi quod uolunt, nos rectè teſtimoniũ ſumpſiſſe dicemus euãgeliſtã Matthæũ, pro loco in quo Rachel cõdita eſt, & uicinarũ in circuitu uillarũ filios, quaſi ſuos fleuerit. [a] ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Hoc iuxta literã necdũ factum eſt: Neq; enim decẽ tribus quæ in ciuitatibus Medorũ exulant atq; Perſarũ, reuerſas in terrã Iudææ legimus, ſed iuxta ſpiritũ & in paſsione domini cõpletum eſt, & hucuſq; cõpletur, quãdo de toto orbe ſaluatur Iſrael, & Rachel dicitur: Quieſcat uox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis. Et eſt ſenſus: Plorare deſiſte, priora enim opera tua reſpexit dominus: Et reuertentur filij tui de terra inimici, ne præſenti dolore tenearis. Eſt enim ſpes nouiſſimis tuis, ait dominus. Et reuertentur filij tui ad terminos ſuos quos habuerunt patres eorum, Abraham, Iſaac, & Iacob. Melius autẽ de paruulis intelligimus, ꝙ mercedem habeant effuſi ſanguinis pro Chriſto, & pro terra Herodis inimici, teneant regna cœlorum, & reuerſuri ſint in ſedem priſtinam, quando pro corpore humilitatis, corpus receperint glorioſum. Iſta eſt ſpes nouiſſima, qñ iuſti fulgebũt ſicut ſol, & infantes quondã paruuli atq; lactantes, abſq; ætatum incremento & iniurijs

בֵּית־לֶחֶם — אֶפְרָתָה — *Sap. 3. b* — *Ephe. 4. c*

ac labore corporeo reſurgent in uirũ perfectũ, in menſurã plenitudinis Chriſti. [b] ¶ *Audiens audiui Ephraim trãſmigrantem ſiue lamentantem, caſtigaſti me, etc.*] Loquit̃ deus ꝙ Ephraim dicentẽ audierit & lamentantẽ. Nulli aũt dubiũ quin decẽ tribus ſignificet, quibus primus imperauit Hieroboã filius Nabath, q & uitulos aureos fecit ĩ Dan & Bethel, ut hoc ꝑ populus errore ſeductus, deũ Iſrael colere & adorare deſiſteret. Caſtigaſti me, inquit, & caſtigatus ſum. Omnis correptio proficit ad ſalutẽ, quæ ad præſens uidetur eſſe triſtitiæ, & poſtea fructus affert pacificos. Quodq; ait: Quaſi iuuẽcus indomitus ſiue ſicut uitulus, & non didici: hoc ſignificat ꝙ multo labore atq; uerberibus eruditus ſit, ut ad pœnitentiã conuerteret̃, & non profecerit. Cõuerte, inquit, me, & cõuertar. Ergo idipſũ ꝙ agimus pœnitentiã, niſi dei nitamur auxilio, implere nõ poſſumus. Poſtq; enim cõuerteris me, & ad te cõuerſus fuero, tunc cognoſcã quia tu dñs deus meus es, & nequaquam errores mei atq; peccata interficiẽt me. Et poſtq; cõuertiſti me, egi pœnitentiã. Vide quantũ ſit auxilium dei, & q̃ fragilis humana conditio, ut hoc ipſum ꝙ agimus pœnitentiã, ni nos dñs ante conuerterit, nequaq; implere ualeamus. Et poſtquã, inquit, oſtendiſti mihi, uel ipſam pœnitentiã uel tui noticiam, ſiue cognoui te, percuſſi femur meum. Quod dolentis & plangentis & ſuper errore priſtino plorantis indiciũ eſt, ut femur manu percutiat, & ſtultum ſe ante fuiſſe fateatur. Confuſus, inquit, ſum, & erubui, ſiue ex die cõfuſionis. Quod enim tempus non eſt confuſionis noſtræ, ſi recordemur antiqua peccata, & omnium quæ male egimus capiamus memoriã? Quodq; dixere Lxx. & oſtendi te, ſignificat ꝙ poſtq; ingemuit & ſua delicta cognouit, tunc in tantum profectũ uenerit, ut etiam alijs ignorãtibus deum oſtenderit, iuxta id quod Dauid pœnitens loquit̃: Docebo iniquos uias tuas, & impij ad te conuertentur. Et quod dicit: Quoniam ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ, per ætatis ignorantiã peccaſſe ſe dicit, ut facilius ueniam conſequatur, iuxta illud quod Dauid canit: Delicta iuuẽtutis meæ, & ignorãtias meas ne memineris. Vnde & in conſequentibus deus paruulum eum uocat, & delicijs affluentẽ. Hoc autem dicit propter diuitiarũ magnitudinem, & terræ fertilitatẽ, qua Ephraim tribus uſq; hodie luxuriat. [c] ¶ *Si filius honorabilis ſiue dilectus, &c.*] Pœnitentiã agente Ephraim & dicẽte: In principio erudiſti me, & eruditus ſum quaſi iuuencus indomitus. Et in fine: Quoniã ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ. Reſpõdit dñs, & plena ad ſe mente cõuerſum, tali ſuſtẽtat oraculo. Filius dilectus mihi Ephraim, quẽ intantũ dilexi ab initio, ut fratri præferrẽ Manaſſe. Filius honorabilis, qui cõtra naturæ ordinẽ honorem primogeniti dñi dignatione ſuſcepit. Puer delicatus, de quo ſcribitur: Filij Ephraim intendentes & mittentes arcum

C — D — *Oſee 6. b* — *Oſee 11. c* — *Pſal. 50.* — *Ibid. 24.* — *Gen. 48.* — *Pſal. 77.*

HEB. [a] Statue tibi ſpeculas: pone tibi amaritudines, dirige cor tuũ in uiã directã, in qua ambulaſti. Reuertere uirgo Iſrael, reuertere ad ciuitates tuas iſtas. Vſquequo delicijs diſſolueris filia uaga? quia creauit dñs nouũ ſuper terrã, fœmina circundabit uirum. Hæc dicit [b] dñs exercituum deus Iſrael. Adhuc dicent uerbum iſtud in terra Iuda, & in urbibus eius, cũ cõuertero captiuitatẽ eorum: benedicat tibi dñs pulchritudo iuſtitiæ mons ſanctus. Et habitabunt in eo Iudas & omnes ciuitates eius ſimul, agricolæ & minantes greges.

SEP. Statue tibi ſpeculatores, fac pœnã: da cor tuũ in humeros tuos, uiã in qua ambulaſti. Reuertere uirgo Iſrael: reuertere in ciuitates tuas lugens. Vſquequo conuerteris filia deſpecta? qñ creauit te dñs ſalute in plantationẽ nouã, in ſalute tua circuibũt homines, ſic dixit dñs uirtutũ deus Iſrael: Adhuc dicẽt ſermonem iſtũ in terra Iuda & in urbibus eius, qñ reduxero trãſmigrationem eius: benedictus dñs ſuper iuſtũ montem ſanctũ eius, & qui habitant in terra Iudæa, & in omni ciuitate eius cũ agricola, & eleuabitur ĩ grege.

[c] Quia inebriaui animam laſſam, (ſiue quia inebriaui omnem

A arcũ, cõuerſi ſunt in die belli. Cõtra quẽ & ad quẽ totus Oſee liber eſt, prophetæ, cui benedixit Iacob. Delicias aũt in hoc loco iuxta illud accipiamus, quod in pſalmo dicit̃: Delectare in dño, & dabit tibi petitiones cordis tui. Pro quo in Græco & in Hebraico habet̃, delicijs afflue. Vnde & paradiſus in Edẽ, deliciarũ paradiſus appellat̃. Quia, inquit, fuerũt uerba mea in eo, recordatiõe memor ero eius adhuc. Ne putaret̃ gratuita benedictio, & ex indulgẽtia potius largitoris q̃ merito eius in quẽ cõferebat̃ eſſe collata, ideo ait: Recordabor eius, quia uerba mea fuerũt in eo. Nõ in ore eius, nõ in labijs, ſed in imo cordis affectu. Propter quã cauſam & cõturbata ſunt uiſcera mea ſuper eo. Cui loquit̃ & per Oſee: Quid tibi faciam Ephraim? quid tibi faciam Iſrael? quaſi Adamã ponã te & quaſi Seboim. Cõuerſum eſt in me cor meũ, cõturbata ſunt uiſcera mea: nõ faciã furorẽ iræ meæ, & nõ diſper

B dam Ephraim. Miſerãs miſerebor eius, ait dñs. Fuerunt quidẽ ſermones mei in eo: & omnia mandata mea auido ſuſcepit animo, & in ſuo corde ſeruauit: ſed tñ miſerans miſerebor eius, ait dñs, ut oſtenderet omnẽ hominum iuſtitiã indigere miſericordia dei. [a] ¶ *Statue tibi ſpeculas, pone tibi, &c. Vſquequo delicijs diſſolueris filia uaga, &c.*] Vbi nos diximus, uſquequo delicijs diſſolueris: Symmachus poſuit, Vſquequo demergeris in profundũ? Vtranq; aũt editionẽ ex toto poſui, ut caput obſcuriſſimum & eccleſiæ continens ſacramenta: à Lxx. ſiue quis alius hũc prophetã interpretatus eſt, aut ignoratũ aut obmiſſum oſtenderem. Verbum Hebraicũ ציונים uel in ſpeculatores uel in ſpeculas uertitur, ut Aquila & Symmachus interpretati ſunt, Vnde miror quid ſibi uoluerit uulgata editio: ut pro ציונים hoc eſt, pro ſpeculatoribus, Sion poneret: turbaretq; lectoris intelligentiam, quo putaret poſt Ephraim ad Sion, & ad tribum Iuda repente dei factum eſſe ſermonem, cum perpetua oratio ſit Ephraim, cui ſuprà locutus eſt: Audiens audiui Ephraim. Et: Filius honorabilis mihi Ephraim, ſiue puer delicatus, cui & nunc loquitur: Statue tibi ſpeculas ſiue ſpeculatores, qui tibi prænunciẽt aduenire tantam rerũ omniũ felicitatẽ. Quodq; ſequit̃, amaritudines, quæ Hebraice dicunt̃ תַּמְרוּרִים pro quibus Symmachus interpretatus eſt tranſmutationes: hoc indicat, ꝙ flere debeat uel antiqua peccata, uel gaudij magnitudine, & tota ad dñm mente conuerti, & ponere ſiue dirigere cor ſuum in uiam per quam profecta eſt: inde enim illam eſſe redituram. Quodq; pro hoc dixere Lxx. Da cor tuũ in humeros: illud ſignificat, quòd cogitationes debeat operibus iungere, ſiue humeros contẽplari portantiũ ſe, de captiuitate reducentium. Quod Eſaias plenius exequit̃ in camelis & curribus ac baſternis eos afferẽs reducẽdos. Reuertere, inquit, uirgo Iſrael, reuertere ad ciuitates tuas quas captiuas deſeruiſti: uſq; quo negligentia diſſolueris, & profundo errore uagaberis? Reſpice quid dicturus ſum, & unde tibi tãta beatitudo expectanda ſit diligẽter attẽde. Audi quod nunq; ante cognoueras. Nouã rẽ creauit dñs ſuper terrã. Abſq; uiri ſemine, abſq; ullo coitu atq; conceptu, fœmina circũdabit uirum gremio uteri ſui q iuxta incremẽta quidẽ ætatis ꝑ uagitus & infantiã proficere uidebit̃ ſapientia & ætate, ſed perfectus uir in uentre fœmineo ſolitis mẽſib. continebitur. Vnde Symmachus & Aquila iuxta noſtram editionem interpretati ſunt. Quid ſibi autẽ in hoc loco uoluerit editio uulgata, poſſem dicere, & ſenſum aliquẽ reperire, niſi de uerbis dei humano ſenſu argumẽtari eẽt ſacrilegũ. Theodotio aũt & ipſe uulgatæ editioni cõſentiẽs, ĩterpretatus eſt: Creauit dñs ſalutẽ nouam, in ſalute circuibit homo, ſingulare ponens pro plurali. Simulq; & hoc notandum, quòd natiuitas ſaluatoris atq; conceptus dei, creatio nuncupetur. [b] ¶ *Hæc dicit dominus exercituũ deus Iſrael: Adhuc, &c.*] Iuxta Hebraicum manifeſtum eſt quòd in reditu Iſrael, & in terram ſuam captiuitate cõuerſa habitent urbes Iuda, & dicatur eis per ſingula: Benedicat tibi dominus qui eſt uerè pulchritudo iuſtitiæ & mons ſanctus, in quo qui habitauerit, nullas timebit inſidias: Et habitabit abſq; iniquitate Iudas in ciuitatibus ſuis: eruntq; agricolæ & pecorum multitudo: quod ex parte uidetur ſub Zorobabel & Eſdra eſſe completum. Plenitudo autem uaticinij ad Chriſti tempora referatur, uel in primo aduentu, quando ſpiritualiter hæc facta ſunt: uel in ſecundo uniuerſa complentur: Iuxta nos ſpiritualiter, iuxta Iudæos & noſtros Iudaizãtes carnaliter. Porrò iuxta Lxx hic ſenſus eſt: Adhuc ſermo iſte dicetur in terra Iuda & in ciuitatibus eius, quando cõuertero captiuitatẽ eius. Quid dicetur? benedictus dominus ſuper iuſtum montem ſanctũ eius. Mons qui iuſtitiæ & ſanctitatis mereatur ſignificationem accipere: nullus eſt alius niſi ſaluator. Cæterum ſtultum eſt, irrationalem & inſenſibilem montem, errore Iudaico iuſtum & ſanctum credere. Ipſe eſt de quo & in conſequentibus ſcribitur: Et in omni ciuitate eius, ſubauditur ſaluatoris: cum agricola, non dubium quin dñm ſignificet, de quo in euangelio ſcriptum eſt: Ego ſum uitis, uos palmites, pater meus agricola. Vnde & Apoſtolus loquit̃: Dei agricultura eſtis, dei ædificatio eſtis. Quodq; ſequit̃: Et eleuabit̃ in grege hoc oſtendit, quòd in ſingulis gregib. iuſtus & ſanctus & agricola ipſe dominus eleuetur, in ſeruis ſuis atq; credentibus ad excelſa conſcendat. c ¶ *Quia inebriaui animã laſſam, ſiue quia inebriaui, &c.*] Mutatio perſonarum facit obſcuram intelligentiam prophetarum. Dixerat dominus: Adhuc dicent uerbum iſtud in terra Iuda, & in

C — D — *Oſee 6. b* — *Oſee 11. c* — *Eſaie 60. a* — *Ioan. 15. a* — *1. Cor. 3. b*

A urbibus eius, cum cōuertero captiuitatē eorum. Quid aūt dicent? Haud dubium quin hoc quod sequit: Benedicat tibi dñs pulchritudo iustitiæ mons sanctus, &c. Rursumq; illis ista dicentibus, respondit dñs: Quia inebriaui animam lassam siue sitientē, & omnem animam esurientē saturaui. Illoq; ista dicente, respōdit popul⁹, q de captiuitate uenerat: Ideo expergefactus sum & uidi, & somnus me⁹ dulcis fuit mihi. Quia dñs inebriat animā lassam, siue sitientē, & dicit ī (Ioan. 7.f) euangelio: Qui sitit ueniat ad me & bibat. Et qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uētre eius fluent aquæ uiuæ. Et oēm animā esurientē satiat atq; sitiētē. De qua siti & esurie idē in euange(Matth. 5.a)lio testat: Beati q esuriūt & sitiūt iustitiā, qm ipsi saturabunt. Notandūq; quod ebrietas in hoc loco in bonā partē pona(Cant. 5.a)tur, de qua & in Cātico dicit: Comedite amici, bibite & ine- B briamini charissimi. (Gen. 43.g) Qua ebrietate & Ioseph inebriat⁹ est cū fratrib. suis in meridie. Inebriati autem atq; saturati hi q lassi fuerāt atq; esurierant, agunt gratias respondentes: Expergefactus sum, & uidi Dominū scilicet suscitantē atq; dicentem: Surge qui dormis, & eleuare à mortuis, & illuminabit te Christus. Et somnus, inquit, meus dulcis fuit mihi, ut (Psal. 3.b) imitarer Domini mei uerba, dicentis: Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi: quoniam dominus suscepit me. a ¶ *Ecce dies ueniūt, dicit dominus, & seminabo, etc.*] Domum & domum, id est domum Israel & domum Iuda, in Lxx. non habetur: sed tantum Israel & Iudam, ut sit, & seminabo Israel & Iudam. Quodq; intulit: Semine iumentorum ad rationales & simplices referre debemus. Et sicut in principio Hieremiæ dictū est ad eū: Ecce constitui te hodie super gentes & super regna, ut euellas & destruas & dispdas, & dissipes, & ædifices, & plantes: & uigilaui super eos, ut facerem quod minat⁹ sum: sic, inquit, uigilabo nunc super eos ut ædificem & plan(1. Cor. 3.b)tem. Dei enim agricultura, dei ædificatio estis. Omnes huiuscemodi repromissiones iuxta Iudæos & nostros Iudaizantes, in mille annorum regno putantur esse (Ibid. 3.b) complendæ. Nos autem dicente Apostolo: Ego plan(Esaiæ 58.d)taui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Et Esaia propheta, quod saluator ædificator sepium & domorum esse memoretur, in primo aduentu Christi spi(1. Cor. 13.d)ritaliter impleta defendimus, & impleta ex parte, non ex toto: quia nunc in speculo uidemus & in ænigmate, & nescimus sicut oportet nos scire. Cum autē quod perfectum est, uenerit: tunc quod ex parte est, destruetur. Aut certe in secundo complenda credimus, quando in sua maiestate dñs apparebit, & subintrauerit ple- C nitudo gentium, ut omnis Israel saluus fiat: & nequaq̄ (Rom. 11.) ex parte per singulos, sed sit deus omnia in omnibus. (1. Cor. 15.) Quodq; infertur: In diebus illis nō dicent ultra, patres comederunt unam acerbam, & dentes filiorū obstupescēt, & reliqua: in explanationibus Ezechielis plenius disseruimus: qn̄ interpretati sumus illū locū: Filij hominis qd uobis & parabolæ istæ (Ezech. 18.) inter filios Israel dicentiū: Patres comederūt unā acerbā, & dentes filiorū obstupuerunt: Viuo ego, dicit dñs: si fuerit ultra hæc parabola in Israel: quia oēs animæ meæ sunt, sicut anima patris, sic & anima filij. Anima quæ peccauerit, ipsa moriet. Per quæ discimus mortē nō facere dñm, sed peccatum. Anima em̄ quæ peccauerit, ipsa morietur. Hocq; in præsenti loco dicitur, q nequaq̄ peccatis patrū in æternū offenderit Israel, sed proprijs meritis, & fide D in Christū post tempora multa saluet. Et obseruandū q uitia atq; peccata uua acerba dicat, ut comedentium dentes obstupescant, & non possint eius suauitatem sentire, de (Psal. 33.b) quo dicitur: Gustate & uidete quoniam suauis est dominus. Quicunque scripturas non ita intelligit ut rei ueritas habet, uuā acerbam comedit. Vnde omnes hæretici peruersa credentes, panē de cœlo descendentē comedere non possunt, sed obstupescunt dentes eorum, non ciborum austeritate, sed uitio dentiū. b ¶ *Ecce dies ueniunt, dicit dominus: & feriam siue disponam domui Israel & domui Iuda, siue, &c.*] Hoc testimonio apostolus Paulus, siue quis alius scripsit epistolā, usus est ad Hebræos: (Heb. 8.) omnesq; deinceps ecclesiastici uiri, in primo saluatoris aduentu dicunt uniuersa completa: & nouum testamentum, hoc est euangelium, successisse ueteri testamento: a quo legem literæ, lege spiritus commutatam, ut omnia quoq; sacrificia & circuncisio & sabbatum spiritualiter complerentur. Quod autē pactum pro testamento ponimus, Hebraicæ ueritatis est: licet testamentū recte pactum appelletur: quia uoluntas in eo atq; testatio eorū qui pactum ineunt, continetur. Quando eductus est Israel de terra Aegypti, tanta dei in illo populo familiaritas fuit, ut manum eorum apprehendisse dicatur, & dedisse pactum, quod illi fecerunt irritū: & propterea dominus neglexit eos. Nunc autem in euangelio post crucem, resurrectionem, & ascensionem dare se pactum nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur. Cumq; scriptum fuerit domini testamentum in mente credentium: ipsum esse eis in deum & illos esse in populum: ut nequaquam Iudaicos quærant magistros

nem animā sitientē,) & oēm animā esurientem saturaui, (siue repleui) Ideo expergefactus sum & uidi, & somnus meus dulcis fuit mihi. Ecce dies ueniūt, dicit dñs: & seminabo domū Israel & domū Iuda semine hominū & semine iumentorū. Et sicut uigilaui sup eos ut euellerē & demolirer & dissiparē & disperderē & affligerem, sic uigilabo super eos ut ædificē & plantē, ait dñs. In dieb. illis non dicent ultra, patres comederūt uuam acerbā, & dentes filiorū obstupescent, sed unusqsq; ī iniqtate sua morietur. Oīs homo q comederit uuā acerbā, obstupescent dentes eius. Ecce dies ueniūt, dicit dñs: & feriā (siue disponā) domui Israel & domui Iuda, pactū (siue testamentū) nouum, non secundum pactum (siue testamentū) quod pepigi cū patrib. uestris in die qua apprehendi manū eorū, ut educerem eos de terra Ægypti: Pactū (siue testamentum) quod irritū fecerunt, et ego dominatus sum eorum (siue ego neglexi eos) dicit dñs. Et hoc erit pactum (siue testamentū) quod feriā cum domo Israel post dies illos, dicit dñs: Dabo legem meā in uiscerib. (siue in mente) eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in deum: & ipsi erunt mihi in populū. Et nō docebunt ultra unusquisq; proximum suum, & unusquisq; fratrem suum, dicens: Cognoscite dñm, quia oēs scient me à minimo eorum usq; ad maximum, ait dñs: quia propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non ero memor amplius. Hæc

A magistros & traditiones & mandata hominū, sed do- (1. Cor. 6.d) ceantur à spiritu sancto: si tamen audire mereant: Templum dei estis, & spiritus dei habitat in uobis. Spiritus aūt spirat ubi uult, & diuersas habet gratias. Notitiaq; unius dei, omniū uirtutū possessio est. Et hoc, inqt, fiet, quia ꝓpitius ero iniqtati eorū, & peccati eorū nō recordabor amplius. Ex quo pspicuū est, sm huius προρρήσεως intelligentiā, superiora in primo intelligenda saluatoris aduentu: qn̄ uterq; populus sibi Israel & Iuda copulatus est. Si cui aūt scrupulū facit qua re dixerit: Disponam domui Israel & domui Iuda pactū siue testamentū nouum, non sm pactū quod pepigi cum patrib. uestris: ītelligat primū ecclesiā Christi ex Iudæis: & ad illos uenisse dñm saluatorē, (Matth. 15.c) atq; dixisse: Non ueni nisi ad oues perditas domus Israel, & idipsum Apostolos (Act. 13.g) confirmasse: Vobis quidē primū opor- B tebat loqui uerbum dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce cōuertimur ad gentes. Nō enim oportebat panē filiorū dare canibus: sed quia filij patrem in sua uenientem suscipere noluerunt, dedit omnibus potestatem, ut qui receperint eum, fiant filij dei. a ¶ *Hæc* (Gen. 1.b) *dicit dominus qui dat solem in, &c.* Et in Genesis principio legimus solem in cœlo positū in lumine diei: lunā quoq; (Psal. 18.a) & stellas in lumine noctis. Et in psalmo: Dies diei annūciat uerbum, & nox nocti indicat scientiam: quod inuicem sibi nox diesq; succedant. Quomodo, inquit, rerum, & maxime cœlestium astrorum non potest ordo mutari, & sonantis maris fluctus uoluuntur ad littora: fragorq; gurgitum & undarum intumescentium terribilis auditur, nec potest ultra præcedere, quàm dei ius(Psal. 103.b)sione præceptum est, iuxta illud: Terminum posuisti, quem non transibunt: neq; conuertent operire terram: Sic, inquit, semen & genus Israel, dñi erit uoluntate perpetuum, nec aliquando deficiet. Leges aūt hic nō Mosaicæ sunt intelligendæ, sed constitutio & ordo naturæ. Interrogemus Iudæos, si cœli peribunt, & omnes quasi uestimentū ueterascent, & ad dñm dicitur: Tu aūt idem ipse es, & anni tui nō deficient: quomodo semen Israel potest esse perpetuū? Aut enim pereūtibus cœlis, peribit & semen Israel: aut si fuerit perpetuum, ergo nec cœli peribunt. Quod si scriptura mentiri non potest, & pe(Gen. 49.a)rituri sunt cœli: peribit igitur & semen Israel, maxime cum & Iacob loquatur ad filios: Venite & annunciabo uobis quid futurum sit in nouissimis diebus. Quando autem dicitur, in nouissimis diebus: ergo mundus esse cessabit, & alia fiet rerum dispositio. Hoc aduersum il(Matth. 24.c)los. Cæterum nostris mundum istum non esse perpetuum, etiam euangelium demonstrat, dicens: Cœlum & terra transibunt. Et: Ecce ego uobiscū sum omnibus C diebus usq; ad consummationē seculi. (Ibid. ult.) Dicamus & aliter: Quamdiu mundus iste fuerit, semen Israel & gentē Iudaicam permansuram: non in his qui nunc increduli sunt, sed in illis qui cū apostolis & per apostolos crediderūt, ut reliquiæ saluæ fierēt. b ¶ *Hæc dicit dominus, si mensurari, &c.*] Multū ī hoc loco distat Hebraicū ab editiōe uulgata. Dicamus primū iuxta Hebraicū: Si mensurari potuerint cœli sursum, & eorū altitudo cognosci, uel inuestigari fundamenta terræ & extrema eorū, ratione cōprehēdi: & ego, inquit, abijciā uniuersum semē Israel, propter omnia quæ fecerūt, dicit dñs. Quomodo autē illud impossibile est, ut cœlorū summitatē & terræ fundamenta noscamus: sic & hoc impossibile erit, ut abijciam uniuersum semen Israel. Si aūt abiecero uniuersum semē Israel, ergo mensurabit cœlorū sum D mitas, & extrema terrarū. Hic syllogism⁹ & in Euāgelio texit: (Matth. 19.c) quando impossibile impossibili comparatur: Facilius camelus intrabit per foramen acus, quàm diues intrare possit in regna cœlorum. Quomodo enim illud fieri non potest, sic nec hoc fieri poterit: quod si hoc factum fuerit, ergo fiet illud quod impossibile putabatur. Errant ergo qui hunc locum aliter edisserunt, ponentes & illud testimonium, quod potuerit petere patrem filius, & duodecim legiones angelorum adducere in suum auxilium. Huic sensui Septuaginta contrarium transtulerunt, dicentes: Si exaltatum fuerit cœlum sublimius, & humiliatum pauimentum terræ deorsum: & ego, inquit, non reprobabo semen Israel, dicit dominus, propter omnia quæ fecerunt. Quod si ita est, reprobabitur genus Israel. Quomodo enim cœlum non potest eo quod est, esse sublimius: nec terra humilior esse eo quod est: sic & genus Israel nequaquam poterit reprobari. Si uiderimus Hebræos iuxta Hebraicū hoc testimonio gloriari, assentiamur eis quod non sit abiectum uniuersum semen Israel. Non enim omnes abiecti sunt: sed hi tantum qui fuerunt increduli. c ¶ *Ecce dies ueniunt, dicit dominus: & ædificabitur ciuitas domino à turre Hananeel usque ad portam anguli, & exibit ultra norma, &c.*] Qui mille annorum in terra Iudæa regnum Christi recipiunt, Iudæi uidelicet & nostri Iudaizantes: conantur ostendere turrem Hananeel & portam anguli, & collem Gareb & Goatha & uallē Phalarim & omnem Assademoth, & torrentem Cedron & locum anguli portæ equorum orientalis: & ibi dicunt sanctuarium domini: id est, templum esse condendum, mansurūq; in perpetuum. Quod quia post captiuitatem temporibus Zorobabel & Esdræ non possunt monstrare completum,

Hæc dicit dñs [a] qui dat solē ī lumine diei, ordinē lunæ & stellarū in lumine noctis, q turbat mare, & sonāt fluctus eius, dñs exercituū nomē illi. Si cessauerīt leges istæ (siue statuta hæc) corā me, dicit dñs: & tunc semen Israel deficiet: ut non sit gens coram me cunctis diebus.

HEB. [b] Hęc dicit dñs: Si mēsurari potuerint cœli sursum, & inuestigari fundamēta terræ deorsum, & ego abijciam uniuersum semen Israel: propter omnia quæ fecerunt, dicit dñs.

SEP. Hæc dicit dñs: Si eleuatū fuerit cœlū sublimius, & si humiliatum pauimentum terræ deorsum, & ego non reprobabo genus Israel, dicit dominus, pro omnibus quæ fecerunt.

[c] Ecce dies ueniunt, dicit dominus: & ædificabitur ciuitas domino à turre Hananeel usq; ad portā anguli, & exibit ultra norma (siue iuxta Symmachū, funiculus) mensuræ eius contra eā super collem Gareb: & circuibit Goatha, (siue iuxta Lxx. de electis lapidibus.) Et oēm uallē ruinarum (pro quib. Theodotio ipsum uerbū Hebraicum posuit Phagarim פְּגָרִים) & cineres & omnem Assaremoth (quod melius legimus שְׁרֵמוֹת pro quo Aquila suburbana interpretatus est) usq; ad torrentē Cedron, usq; ad angulum portæ equorum orientalis sanctum domini, nō euelletur et non destruetur usq; in perpetuum.

Verbum

A completū, transeunt ad Christi tēpora, quē in consummatione mūdi dicūt esse uenturū, ut aurea atq; gēmata Apoc.21.c iuxta Apocalypsin Ioannis descēdat Hierusalē: & hoc terræ spacio, id est, ab illo loco usq; ad illū locū ædificet per circuitū: Suspicionisq; suæ hanc aurulā capiūt, ꝙ à turre Anathot, quæ hodie appellat Hieremiæ, trib. à Hierusalē milib. separata, usq; ad torrentē Cedron, q scribit in euāgelio, Ioan.18.a & est in ualle Iosaphat, ubi hortus erat, in quo & Iudas ꝓditor tradidit saluatorē, ciuitatis fundamēta iaciant. Lecturi, inquiūt, sumus in cōsequentibus Hanameel filiū Sallū patruelē fuisse Hieremiæ: cui⁹ emit agrū, & hæc est turris Hanameel, ignorātes Hebraicā ueritatē. Hic enim iuxta Hebraicū scribit à turre Hananeel חננאל per נ uidelicet mediā literā; ibi aūt: Ecce חנמאל Hanameel filius Sallū patruelis tuus ueniet ad te, per mediā מ literā. Inuocantes igit dñm saluatorē q habet clauē Dauid, qui aperit, Esaiæ 22.f & nemo claudit, q claudit & nemo aperit: qui signatū Apoc.3.b quoq; Esaiæ librū & omniū ꝓphetarū aperuit, & adorauerunt uiginti quatuor seniores tenētes citharas, ꝙ solus potuit diuina reserare mysteria: aggrediamur ædificiū ciuitatis ad quā ꝓpheticus sermo dirigit: Gloriosa B Psal.68.b dicta sunt de te ciuitas dei. Et: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei. Ibid.45.a Aedificat itaq; ecclesia à turre obedientiæ, siue gratiæ & donorū dei, hoc em interpretat Hananeel, usq; ad portā anguli: quæ licet uideat initiū habere sublime, quādiu in ista carne subsistimus, rectā ueritatis lineā nō possumus possidere: sed in angulo stam⁹ & fractis lineis, exitq; ultra funiculus mēsuræ cōtra eā, id est portā anguli, super collē Gareb, גרב qui in lingua nostra uertit aut incolatus, aut scabies: ut doceat nos aduenas esse atq; ꝑegrinos, & nō auribus pruriētes, & ad nouitatem dogmatū pessimorū facile nō præbere consensum. Et circuibit, inquit, Goatha, גועתה ꝓ quo interpretati sunt Lxx. per gyrum, electis lapidibus, qui uoluuntur super faciē terræ: & angulari lapide constringunt, 1.Pet.2.a dicente apostolo Petro: Et ipsi tanq; lapides uiui superædificamini domos spirituales, sacerdotiū sanctū, offerentes spirituales hostias & acceptabiles deo per Iesum Christum. Et omnē, inquit, uallem Phagarim, פגרים quod interpretatur ruinarū: & cineres, subauditur circuibit: Psal.101.b ut quanquā nobis uideamur in collibus, tñ semper timea Esaiæ 24.d mus ruinas, & consideremus cineres, & pœnitentes dicamus cum Dauid: Quia cinerē quasi panē manducaui, & poculū meum cum fletu miscebā. Vnde & iacentibus dicitur: Nunquid qui cadet nō resurgit, dicit dñs? Et uniuersam, inquit, Sademoth שדמות quos nos uertimus in regionē mortis: unū nomē in duo uerba diuidentes, sade שד quod dicit regio, & moth מות quod interpretatur mortis: pro quo Aquila uertit suburbana siue arua & rura. Regio aūt mortis, regio peccatorū est, & suburbana regio uoluptatū, quæ pergit usq; ad torrentē Cedron, Ioan.18.a ubi traditus est dñs, qui interpretatur tenebræ. קדרון Vide quanta habeat loca ecclesia: & quō illud apostolicum: Vt sit sine macula & ruga, in futuro & in cœlestibus seruet. Audis angulos, audis scabiē, audis C minas & cineres, & regionem mortis & tenebras, & de tua uirtute & impeccātia gloriaris? Deniq; sequitur: Et usq; ad angulū portæ. Et hic angulus ne ulla uera iustitia, ne certa uictoria in isto seculo demonstret: Ipse quoque angulus portæ quanq; sit oriētalis unde lumē egredit, tñ equorū appellat: ut indigere nos doceat cursu atque certamine: & tandē cū dño audire mereamur: Ascendisti equos tuos, Abacu.3.b & equitatio tua salus. In porta orietali, in porta quadrigarū sanctificatio dñi est. Et tunc nos pfectos arbitremur, qñ dixerimus ad dñm: Currus dei Psal.67.d decem miliū multiplex milia lætantiū, dñs in eis in Sina in sancto. Istiusmodi ædificatio quæ sup fundamentū Christi posita est, de qua loquit & Apostolus: Vt sapiens architectus fundamentū 1.Cor.3.b posui: nunq; destruet, sed permanebit in perpetuū. Obscura & difficilia latius differēda sunt, ut manifesta breuius percurramus.

CAP. XXXII.

VErbū[a] quod factū ē ad Hieremiā à dño in anno decimo Sedechiæ regis Iuda, ipse ē annus octauus decimus Nabuchodonosor: Tūc exercitus regis Babylōis obsidebat Hierusalē, et Hieremias propheta clausus erat ī atrio carceris q erat in domo regis Iuda. Clauserat em eū Sedechias rex Iudę, dicēs, Quare uaticiaris dicēs, Hęc dicit dñs?[b] Ecce ego dabo ciuitatē istā ī manu regis Babylōis, & capiet eā. Et Sedechias rex Iuda nō effugiet de manu Chaldæorū, sed tradetur ī manu regis Babylōis, et loqtur os eius cū ore illius, & oculi eius oculos illius uidebūt. Et ī Babylonē ducet Sedechiā, et ibi erit dōec uisitē eū, dicit dñs. Quod si pugnaueritis cōtra Chaldæos, nihil prospe rum habebitis. Et dixit[c] Hier. factū est uerbū dñi ad me

Cap. XXXII.

VErbum quod factum est ad Hieremiā à domino, &c.] Nō solū uerba, sed & opera prophetarū nobis exemplo sunt ad uirtutē. Poterat Hieremias prospera nunciare, & regis Sedechiæ frui amicitia, sed malebat deo Math.10.c magis obedire quām hominibus: & ei qui potest & animam & corpus perdere in gehennā, quām illi qui tan D tum in corpus habere poterat potestatem. Et hoc considerandum quod decimus annus erat regni Sedechiæ, obsessa iam Hierusalem, & gladio, fame & peste cōsumpta, & captiuitate uicina, & tamen Sedechias perstat in sententia, & ex parte aliqua illius clementia demonstratur: quod nequaq; eum in carcere, sed in uestibulo recludi iusserit carceris, libera uidelicet custodia, ne posset effugere, quasi nō omnis Hierusalē clausa munitionib. cōmunis carcer fuerit habitantiū. Ipse ann⁹ est duodeuigesimus regni Nabuchodonosor, q quarto anno regis Ioakim cepit imperiū. Omnis aūt causa iræ regis ista est, cur loquat ex dei nomine quæ ei fuerāt imperata. b ¶ Ecce ego dabo ciuit. &c.] Hæc erat causa iræ regiæ, quare præferret mendacio ueritatē: & tam urbē Hierusalē q̃ Sedechiā regē diceret esse capiendū: quodq; grauius est, uisurū eū ora regis Babylonij, & locuturū humilē atq; captiuū cū potētissimi regis insania. Grauior enim terror est, uidere quē timeas, & antè increpationē uerborum, q̃ pœnarū sustinere cruciatum. Et Babylonem, inquit, ducet Sedechiam, & ibi erit. Pro quo Septuaginta transtulerunt, & Babylonē ingrediet: quorū alterum inuitū trahi, alterum uoluntate pergere significat. Et ibi, inquit, erit. Verbū ponit ambiguū, ne uideatur cruciatus & miserias prophetare. Quodq; sequitur: Donec uisitem eum, ait dominus: & si pugnaueritis aduersus Chaldæos, nihil prosperū habebitis, in Septuaginta non habetur. Prudenterq; sententiā temperauit, quæ ad bonam & ad malam partem referri potest. Visitatio enim, ut sæpe dixi, & consolationē significat & supplicium. c ¶ Et dixit Hieremias, factum est uerbum domini ad, &c.] Occultum ad Hieremiam dei factum esse sermonem, nemo scire poterat, nisi ipso indicante ad quem factus fuerat: & prædicitur ei quod uenturus sit ad eum Hanameel

me, dicens: Ecce Hanameel filius Sellū (siue Sallom) patruelis tuus (quod Hebraice dicitur דודך) uenit ad te dicens: Eme tibi agrū meū in Anathot: tibi enim cōpetit ex propinqtate emptio. Et uenit ad me Hanameel filius patrui mei, secundū uerbū dñi ad uestibulū (siue atriū) carceris, & ait ad me: Posside (siue eme) agrū meū qui est in Anathot in terra Beniamin, quia tibi cōpetit hæreditas, & tu es propinquus ut possideas (siue emas.) Intellexi[b] aūt ꝙ uerbū dñi esset, & emi agrū ab Hanameel filio patrui mei qui est in Anathot, & appendi ei argentū, stateres septē et decē argenteos. Et scripsi in libro, et signaui, & adhibui testes, & appēdi argētū in stathera. Et accepi librū possessionis signatū, stipulatione rata & signa forisecus. Et[c] dedi librū possessiōis Baruch filio Nerię filij Maasiæ ī oculis Hanameel patruelis mei, & in oculis testiū q erāt scripti ī libro emptionis, & ī oculis oīum Iudęorū q sedebāt ī atrio carceris. Et p̄cepi[d] Baruch corā eis, dicēs: Hęc dicit dñs exercituū deus Israel: Sume libros istos, librū emptionis hunc signatum

A Hanameel patruelis suus, & possessionē agri qui suus fuerat delatur⁹: esse aūt ipsum locū in Anathot, de suburbanis quæ sacerdotibus per singulas tribus & ciuitates dabantur ex lege: nec licitū erat possessionē de tribu Num.17.b transire ad tribū, nec de familia ad aliam familiā. Vnde & filiæ Salphaad accipiūt sortē inter fratres suos, præcipueq; suburbana sacerdotū nulli alij poterāt uenūdari, usq; ad annū remissiōis: nisi ei quē ꝓpinqtas Leu.25.e sanguiis expetebat. Venit ergo ad eū patruelis frater suus, & offert emptionē quę illi ex ꝓpinqtate debet. Helchias & Sellū fratres fuere germani. Helchiæ filius Hieremias, Sellū, Hanameel. חלקיה Helchias interpretat pars dñi: ירמיה Hieremias, sublimitas dñi. Recteq; altitudo dñi de parte שלום dñi nascit. Sellū uero in linguā nostrā uertit pax siue pacificus. חנמאל Hanameel donum uel gratia dei. Nec mirabimur ꝙ si Rom.1.a bi pax iungant & gratia, cū etiā epistolarū apostolicarū B hoc principiū sit: Gratia uobis & pax. Primū ergo pacē mereamur dei, & post pacē nobis gratia nascit, quæ nō in possidentis, sed in arbitrio donantis est. Defert aūt emptionē gratia dei, illi qui in sublimib. collocatus est, ut quāuis uideat excelsus, tñ gratia indigeat. Illud qd Cant.5.c in Cantico sæpe cantat à spōsa: Fratruelis meus, id est, ὁ ἀδελφιδός μου, in Hebraico, דודי dicit: ergo non fratruelis, sed πατράδελφος, id est, patruelis dicendus est. Fuisse autem Hieremiam filium Helchiæ de sacerdotibus qui erant in Anathot in terra Beniamin, & uoluminis huius testatur exordium. a ¶ Et uenit ad me, &c.] Quod futurum prophetæ uerbum domini nunciarat, statim opere completū est. Venit, inquit, ad me Hanameel gratia dei, filius patrui mei, hoc est filius pacis. Venit autē in uestibulo carceris, dixitq; ad me ea quæ dñs ab eo dicenda prædixerat. Ager autē iste sacerdotalis, cuius emptio atq; possessio Hieremiæ deferebat, in Anathot est, in terra Beniamin, quorū prius obedientiam, secundum filium dexteræ sonat. Et consequēter eius appetit emptionē, in quo obedientia & uirtus domini uersabantur. Pro quo Lxx. πρεσβύτερον, id est seniorem interpretati sunt, quod loco huic non conuenit. b ¶ Intellexi aūt quod uerbum, &c.] Durum quidem erat & propè inconsequens risuq; dignū, eum qui iam iamq; capiendam prophetabat Hierusalem, & omnes ducēdos esse captiuos, uel gladio, fame, & peste perituros: agrum in Anathot emere quem non erat possessurus. Sed intellexi, inquit, uerbum dñi esse, & emptionē meā argumento & uaticinio domini coaptandā: & ideo acquieui pręcepto eius ut emerem, nec frustra ad me super huiuscemodi re dei factum esse sermonē: & appendi argenti decem & septem siclos, quos nos in stateres uertimus. Si Eze.45.a clus autem uiginti habet obolos, ut in Ezechielis extremo uolumine scribitur. Emitq; propheta decem & septem siclis, in quo numero cantauit puer dñi Dauid, C in die qua eruit eūm dñs de manu omniū inimicorum Psal.17.a eius, & de manu Saul, & dixit: Diligā te dñe fortitudo mea, dñs firmamentū meū & refugiū meū, & liberator meus. Deus meus adiutor meus, & sperabo in eū: & ꝓtector meus, & cornu salutis meæ. Denariū esse mysticū Exo.31.d numerū, ostēdit decalog⁹ q script⁹ fuit ī tabulis lapideis digito dei, & dies ieiunij & propiciationis mēsis septimi. Septē quoq; in quo uerus est sabbatismus & requies, esse sanctū, multis scripturarū testimonijs cōprobam⁹, de quib. saltē pauca posuissem, nisi ociosum eēt docere quæ nota sunt. In hoc igitur numero à ꝓpheta & sacerdote emit possessio: scribitq; ī libro atq; signat, & adhibēt testes, argētūq; diligēter appendit, ut omnia uenditionis & emptionis iura seruet, & sit certa possessio, stipulationibus & sponsionibus roborata. Vel hoc audiāt, q falsa testamenta, & interdū ne testamēta quidē sibi adhibitis testibus uindicare conant. e ¶ Et dedi, &c.] Quanq; D statim esset possessio relinquēda, imò emenda posteris, & ab eo emēda qui filios nō habebat: neq; enim uxorē acceperat: tñ inobediens imperio dñi, omnia rite celebrat. Signatūq; librū possessionis dat Baruch filio Neri filij Maasiæ. Baruch in lingua nostra benedictus dicit, ברוך qui erat filius Neri, qui interpretat lucerna mea, dicente propheta: Lucerna pedib. meis uerbū tuū, & lumē se Psal.118.b mitis meis ardēs. Neri quoq; pater Baruch filius Maasiæ, i. facturæ & operis dñi. Animaduertamus ergo, quātis uirtutū priuilegijs discipulus Baruch Hieremiæ ministrauerit, dicēte Dauid: Ambulās in uia immaculata Psal.100.b hic mihi ministrabat. Vnde & Helisæus minister Heliæ 4.Reg.2.b intantū placuit deo, ut post translationē magistri etiā duplicē spiritū mereret accipere. Hoc dico ad cōmonitionē eorū q malorū hominū abutūt ministerijs: & nō audent abijcere eos quos malæ cōscientiæ norunt sibi glutino copulatos. Tradit aūt liber Baruch tanto & tali uiro uidente Hanameel, qui uendiderat & testibus qui subscripserant, & quorum nomina in emptionis uolumine tenebantur. Et in cōspectu, inquit, omniū Iudæorum q sedebāt in atrio carceris: qui uidelicet uel ad ꝓphetā uenerant consolandū, uel studio timoris dei dñi uerba audire cupiebant. d ¶ Et præcepi, &c.] Cunctis quos præteritus sermo narrauit præsentib. & uidentib. Baruch ministro præcipit & discipulo: nō sermonibus præceptoris, sed dei iubētis imperio, ut assumat libros, unū signatū, alterū apertū, quæ emptionū consuetudo hucusq; seruat: ut quod intrinsecus clausum signacula continent, hoc legere cupientibus apertū uolumē exhibeat utrūq; in uase fictili, ut permanere possint diebus multis. Firma igitur erat & longo post tempore futura possessio, quæ tanta custodia seruabatur, ne uel foris emptionis libri positi, paterent rapinæ, uel humo conditi, humore terræ soluerentur. Hoc autem totum fit, ut

ſignatū: & librū hunc qui apertus eſt, & pone illos in uaſe fictili ut permanere poſſint dieb. multis. Hæc enim dicit dñs exercituū deus Iſrael: Adhuc poſſidebuntur domus & agri & uineæ in terra iſta. Et [a] oraui ad dñm poſtquā tradidi librū poſſeſſionis Baruch filio Neriæ dicēs: Heu, heu, heu, dñe deus (ſiue qui es dñe deus.) Ecce tu feciſti cœlū & terrā in fortitudine tua magna: & in brachio tuo extēto (ſiue excelſo,) nō erit tibi difficile (ſiue impoſſibile) oē uerbū, (uel iuxta Lxx. Nihil apud te eſt abſconditū.) Qui facis miſericordiā in milib. & reddis iniquitatē patrū in ſinu filiorū eorū poſt eos fortiſſime, magne potēs (quod Hebraice dicitur גִּבּוֹר) dñs exercituū (ſiue uirtutū) nomē tibi. Magnus cōſilio, & incōprehēſibilis cogitatu. Cuius oculi aperti ſunt ſup oēs uias filiorū Adā (ſiue hominū:) ut reddas unicuiq; ſecūdū uias ſuas, & ſecundū fructum adinuentionū ſuarū. [b] Qui poſuiſti ſigna & portenta in terra Aegypti uſq; ad diem hanc, & in

A ut intelligant qui uidebāt rurſum habitandā Hieruſalem, & poſſidēdos agros: quòd hęc abſq; ſermone Hieremiæ debuerant per ſe intelligere: tñ dñi ſermonibus cōmonentur, & dicitur ad eos: Hæc dicit dñs exercituū deus Iſrael: adhuc poſſidebunt domus & agri & uineę in terra iſta. Hoc ē illud qđ Hieremias dudū dixerat: Intellexi uerbū eſſe dñi: & idcirco emit agrū quē poſſeſſurꝰ nō erat. a ¶ *Et oraui ad dominū, &c.*] Poſt emptionē agri iure celebratā, & poſt ſententiā dñi qua pollicitꝰ eſt domos, agros, & uineas deīceps poſſidēdas, orat ꝓpheta ad dñm; & dolorē cordis gemitib. exprimit, dicens: Heu, heu, dñe deus: pro quo Lxx. trāſtulerunt ὁ ὢν, id eſt, qui es dñe deus, iuxta illud quod Moyſi dicit: *Exo.3.d* Vade dic populo Iſrael: ꝗ eſt, miſit me ad uos. Nō quo non ſint alij, ſed aliud eſt creatoris eſſe beneficio quod ſubſiſtat: aliud æternitate naturæ. Laudat dominum, & ex creaturis prædicat creatorem: primūq; potentiam eius & miſericordiam, atq; iuſtitiam in omne hominū

B genus eleuat uocibus, deinde tranſit ad Iſrael, & quanta ei præſtiterit, celebri ſermone deſcribit. Et poſt tanta beneficia dicit eos immemores bonorū illius, clementiam in amaritudinem prouocaſſe: ita ut obſideatur ciuitas, & antequam hoſtium in eam fiat irruptio, fame & gladio & peſte conſumpta ſit. Hæc autem uniuerſa præmiſit, ut conſequenter illud inferret quod in reprehenſionem diuinæ ſententiæ facere uidebatur. Et tu dicis mihi domine deus: Eme agrum argento, & adhibe teſtes: cum urbs data ſit in manus Chaldæorum? Hæc interim tota loci iſtius continet pericope. Nunc ad ſingula reuertamur. Tu feciſti cœlum & terram in fortitudine tua magna. *Ioan.1.* Et Ioannes dicit de filio: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. Hæc eſt enim domini fortitudo Apoſtolo cōprobante: *1.Cor.1.d* Chriſtus dei uirtus & dei ſapientia. Et in brachio tuo extento ſiue excelſo: quorum utrunq; percutientis indiciū eſt. Hoc eſt aūt brachium de quo Eſaias loquitur: *Eſaiæ 53.d* Et brachium domini cui reuelatū eſt? Non erit tibi difficile omne uerbum: *Mich.19.c.* Quę enim apud homines impoſſibilia, apud deum poſſibilia ſunt: ſiue cui nihil eſt abſconditum, iuxta illud Pſalmographi dicentis: *Pſal.138.b* Quia tenebræ non obſcurabuntur à te, & nox ſicut dies illuminabitur. Qui facis miſericordiam in milibus, & reddis iniquitatem patrum in ſinu filiorum eorum poſt eos. Grandis clementia creatoris, miſericordiam ſuam in mille generationes extendere, & iuſtitiā ſtatim in altera generatione monſtrare: quæ tamē & ipſa eſt mixta miſericordiæ. Non enim ſtatim punit delinquentem, ſed expectat pœnitudinem, ut ſi liberi imitati fuerint patentum uitia, diu dilata pœna reddatur. Fortiſſime, magne, potens, domine exercituum ſiue uirtutum nomen tibi. Iſta nomina potentiam indicant creatoris. Cæterū proprie nomē dei pater eſt, quod in euangelio per dominū reuelatur dicentē: *Ioan.17.d* Pater, manifeſtaui

nomen tuum hominibus. Magnus conſilio. Et audet ſe C quiſquā dñi inſerere ſecreto, & de illius iudicijs iudicare? Et incōprehenſibilis cogitatu. Quē nō cōprehendit cogitatio, quomodo poteſt ſermo cōprehendere? Cuius oculi aperti ſunt ſuper oēs uias filiorū Adā. Fruſtra ergo homo ſe putat dei celare notitiam. Qđ q; infert: Vt reddas unicuiq; ſecūdū uias ſuas, & ſm fructum adinuentionū ſuarum: hoc indicat quòd interdum pro nimia ſapientia, iudicia eius uideātur iniuſta. Quem locū Apoſtolus plenꝰ explicat ad Romanos, *Rom.2.* Ignoras quoniā benignitas dei ad pœnitentiam te hortatur? ſm duritiam autem tuā & cor impœnitēs theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij dei. Quāto igit ſerior uindicta peccantiū eſt, tanto iuſtior, in ſimilitudinē Pharaonis, qui decem plagis admonitus, nō punitus, *Exo.14* & in duritia perſeuerans, ad extremū rubri mari fluctibus obrutus eſt. b ¶ *Qui poſuiſti ſigna & port. &c.*] De generali tranſit ad ſpeciale, & quid proprie præſtiterit Iſraeli, breui ſermone percurrit. Qui poſuiſti, ait, ſigna D & portenta in terra Aegypti: quib. afflicta eſt Aegyptus uſq; ad diem hanc: & in Iſrael & in hominibus ſiue terrigenis. Hoc quod dicitur uſq; ad diem hanc, poſterioribus copulandū eſt, ut legamus, & in Iſrael, & in cunctis mortalib. quotidie tua ſigna complent. Siue aliter: ſigna atq; portenta non ſolum in Aegypto perpetraſti, ſed uſq; hodie eadem tuæ miſericordiæ fortitudo ſaluauit populum tuū, & uniuerſo generi humano creatoris ſubuenis poteſtate. Et hoc notandū quod Iſrael ab hominibus ſeparat atq; terrigenis, iuxta illud: Filius meꝰ *Exo.4* primogenitus Iſrael. Et feciſti tibi nomē ſicut dies hæc. Laudes, inquit, tuæ totius orbis ſermone celebrantur. Et eduxiſti populum tuum Iſrael de terra Aegypti. Pulchre dixit populum tuum, eo enim tempore quo eductus eſt, dñi imperio ſeruiebat. Eduxiſti autem in ſignis & portentis quibus percutiebat Aegyptus, & in manu robuſta, & in brachio extento, & in terrore magno, qñ mare rubrum tranſeunti populo Iſrael uiam præbuit, & Aegyptiū oppreſſit exercitum. Et dediſti eis terram hanc quam iuraſti patribus eorū ut dares eis, Abrahā uidelicet, Iſaac & Iacob. Ergo non ſuo merito terram repromiſſionis, ſed patrū accepere uirtutib. Terrā fluentem lacte & melle. Nec dum enim ſolidum poterant cibum capere, ſed melle & lacte nutriebant infantiæ. Vel certe melle & lacte rerū omnium ubertate & abundantia. Et ingreſſi ſunt, & poſſederunt eam. Statimq; inter poſſeſſionem & inobedientiā nihil fuit medium. Vbertas enim ſecuritatem, ſecuritas negligentiam, negligentia contemptum parit. Et non obedierunt (inquit) uoci tuæ, & in lege tua non ambulauerunt. Fruſtra ergo promiſere in eremo dicentes: *Exo.19* Omnia quæcunq; dominus præcepit, faciemus. Non enim in ſponſione, ſed in opere præmium eſt: ad retundendam eorum impudentiam, qui putant hominem omnia poſſe complere quę ſe

in Iſrael & in hominib. (ſiue terrigenis:) & feciſti tibi nomen ſicut eſt dies hæc, & eduxiſti populum tuum Iſrael de terra Ægypti, in ſignis & in portētis & in manu robuſta & brachio extēto & in terrore magno. Et dediſti eis terrā hanc quā iuraſti patribus eorum, ut dares eis terrā fluentē lacte & melle. Et ingreſſi ſunt, & poſſederunt eā, & nō obedierunt uoci tuæ, & in lege tua nō ambulauerunt, omnia quæ mandaſti eis ut facerēt, nō fecerunt, & euenerūt eis uniuerſa mala hæc. [a] Ecce munitiōes extructæ ſunt aduerſus ciuitatē, ut capiatur, & urbs data eſt in manus Chaldæorū, qui præliātur aduerſus eā à facie gladij, & famis & peſtilētiæ. Et quæcūq; locutus es, acciderunt, ut ipſe tu cernis: Et tu dicis mihi domine deus, eme agrum argento, & adhibe teſtes, cum urbs data ſit in manus Chaldæorū? [b] Et factum eſt uerbum domini ad Hieremiā, dicens: Ecce ego dominus deus uniuerſæ carnis. Nunquid mihi difficile (ſiue impoſſibile) erit, ut abſcondatur à me omne uerbum? Præterea hæc dicit dominus: Ecce ego tradam ciuitatem iſtam in manum Chaldæorū, & in manu regis Babylonis, & capiet eam. Et uenient Chaldæi, & ingredientur præliantes (ſiue uenient Chaldæi aduerſus urbem hanc,) & ſuccendēt eam igni, & comburent eam, & domos in quarum domatibus ſacrificabant Baal, & libabant dijs alienis libamina ad irritādum me. [c] Erāt enim filij Iuda, & filij Iſrael iugiter (ſiue ſoli) facientes mala in oculis meis ab adoleſcentia ſua, Filij

A ſe factutū eſſe pollicitus eſt. Omnia quæ mādaſti eis ut facerēt, nō fecerūt, & certe facturos ſe ꝓmiſerāt. Et euenerūt eis uniuerſa mala hæc. Mala patiētibus: cæterum iuxta dñi ſententiā bona quæ reddit unicuiq; ſecundū uias ſuas. a ¶ *Ecce munitiōes extructæ, &c.*] Decimus annus erat regis Sedechiæ, ita eñ ſcriptū eſt: Verbū quod factū eſt ad Hieremiā à dño anno decimo Sedechiæ regis Iuda: tūc exercitus regis Babylonis obſidebat Hieruſalē: & Hieremias ꝓpheta clauſus erat in atrio carceris. Recteq; nūc dicit: Ecce munitiones ſunt extructę aduerſus ciuitatē, ut capiat, & urbs tradita eſt in manus Chaldæorum, nec habēt quos uincant, aut quos capiant. Iā eñ gladio, fame, peſte conſumpti ſunt: & quæcunq; dixiſti, uidemus eſſe cōpleta: quō ergo mihi dices dñe: eme agrū argento, & adhibe teſtes: cum urbs data ſit in manu Chaldæorū?

B Igit nō reprehēdit, ſed interrogat, nec tā ſibi q̄ alijs uult dicere, qui ſedebāt in atrio carceris: & forſan taciti reprehēdebāt, quō idē propheta quem uerū nunciare credebant, & urbem dicat eſſe capiendam, & agrū emat quaſi poſſeſſurus. b ¶ *Et factum eſt uerbum do. &c.*] Triſtibus læta ſubiūgit, & poſt euerſionem Hieruſalem captiuo populo reditum pollicetur. Primumq; cauſas exponit offenſæ & iuſti furoris dei, ut quanto maior culpa peccantiū, tanto amplior in peccatores clementia creatoris. Ego, inquit, dominus deus uniuerſæ carnis. Nequaquam cunctarū gentium, nec populi Iſrael, aut certe, ut de ſanctis crebro dicere ſolet: Deus Abraham, deus Iſaac, deus Iacob, ſed deus, dixit, uniuerſæ carnis, ut & rationalia & bruta animātia ipſe feciſſe credatur. Sunt enim qui prouidentiam creatoris uſq; ad rationalia cōfiteantur, bruta autē fortuitis caſibus aſſerant uel perire uel uiuere. Propheticuſq; ſermo declarat nihil eſſe quod fugiat prouidentiam & ſciētiam dei: quia alia propter ſe, alia in uſum hominū ſunt creata. Nunquid mihi difficile aut impoſſibile, aut certe abſcondet à me oēe uerbū? & ſuprà diximus: Quæ apud homines impoſſibilia ſunt, apud deū poſſibilia ſunt. Verbum aūt hic, & in multis alijs locis, pro rebus debemus accipere. Quid eſt, ait, quod factū eſt uerbū? Propterea hæc dicit dominus: Quid enim præceſſerat, ut cauſalem coniunctionē poneret, dicēs: Propterea hæc dicit dñs? Quia, inquit, curæ meæ eſt omnia regere, uniuerſa diſponere, & reddere ſingulis iuxta uias ſuas: idcirco ego tradam ciuitatem iſtam in manu Chaldæorum, & in manu regis Babylonis, & capiēt eam. Primū

enim uallat exercitu, & abſente capit Nabuchodonoſor, Sedechiaſq; ducit in Reblatha, & ibi regi tradit. Et C uenient, inquit, Chaldæi præliātes aduerſum urbē hanc. Melius Aquila qui pro eo quod ſcriptū eſt, uenient, trāſtulit εἰσελεύσονται, hoc eſt ingredientur ciuitatem. Neq; eñ abſentes erāt ut uenirēt, qppe q circundederāt Hieruſalē, ſicut ſcriptura teſtat: Tūc exercitꝰ regis Babylōis obſidebat Hieruſalē. Ac deinde: Ecce munitiones extructę ſunt aduerſum ciuitatē ut capiat: & urbs data eſt in manus Chaldæorū. Quō igit uenient q præſentes erāt? Sed hi q obſidebāt urbē, ingredientur, inquit, & capiēt eā, & ſuccēdēt, & ad ſolū uſq; comburēt: Verbum eñ Hebraicū בָּאוּ ambiguitate ſui, & uenient, & ingredientur ſonat. Et domus in quarū domatib. ſacrificabant Baal idolo Sidoniorū, & libabāt dijs alienis libamina ad irritādū me, ut non errore religionis, ſed D contentione quadā & in creatorē contumelia facere uiderētur. Quō aūt periturus ſcribit mundus, iuxta illud qđ ſcriptū eſt: *Matt.24.c* Cœlū & terra pertrāſibunt, eo q̄ in maligno poſitus ſit: ſic & domus ipſæ & loca in quibus flagitia perpetrata ſunt, iræ dei ſubiacēt. Sunt q cōtentioſe illud qđ ſcriptū eſt: Locus in quo crucifixus eſt dñs atq; ſaluator, ſpiritualiter Gomorra & Aegyptꝰ uocat, ad ipſa loca referāt. Alij uero uniuerſum mūdum ſub nomine Aegypti & Gomorræ ſignificare putant. Vt eñ Gomorra diuino igne deleta eſt: ita & mundū iudicio dei cōcremādū. c ¶ *Erant enim filij Iuda & filij Iſrael, &c.*] Verbum Hebraicū אַךְ Aquila interpretatus eſt πλὴν, quod coniunctionem ſignificat, ueruntamen. Symmachi prima editio, & Lxx. & Theodotio, ſolos interpretati ſunt. Secunda quippe Symmachi uertit διόλου, quem & nos in præſentiarum ſequuti ſumus, ut diceremus iugiter. Dicamus igitur primum iuxta Hebraicum: filij Iſrael & filij Iuda facientes iugiter malum. Et decem, inquit, & duæ tribus malū ſine ceſſatione fecerunt, & iugis fuit eis in peſſimis operib. perſeuerantia. Si autem iugis & ſemper in toto populo, ubi eſt iuſtitia ſempiterna? Porrò iuxta Lxx. qui dixerunt, Soli facientes malum, oritur quæſtio: Num & alię gentes eo tēpore quo Iſrael & Iudas peccabāt, malum non fecerunt? Quod ſic ſoluitur: Qui habet notitiā dei, & recedit ab eo, ſolus peccat in oculis dei: qui uero increduli permanſerint, quaſi illo nō uidente & negligente delinquunt. Vnde & Dauid uir ſanctus qa corruerat *2.Reg.12* in peccatū uxoris Vriæ, Bethſabeæ, agens poſtea pœnitentiā, loquitur: Tibi ſoli peccaui, & malum corā te feci,

A id eſt, in conſpectu tuo. Deniq; iungit: Soli faciētes malum in oculis, & in conſpectu meo ab adoleſcentia ſua. Quodq; ſequitur. a ¶ *Filij Iſrael qui, &c.* In Lxx. non habetur, & de Hebraico additū eſt. Qui aūt ab adoleſcentia ſua uſq; ad præſentē diē iugiter deliquerūt: ideo iuſta ſentētia dei eſt, & merito ſcriptura cōtexit. b ¶ *In furore, etc.*] Si ex eo tēpore quo ciuitatis iacta ſunt fundamenta uſq; ad hāc diē, qñ capta eſt atq; ſuccēſa & ſublata de conſpectu dñi, fuit ſemper in uitio, & indignationē contra ſe dñi ꝓuocauit: Vbi eſt (ut ſæpe iā diximus) peccatorum quies? c ¶ *Propter malitiā, etc.*] Quia ſuprà dixerat: In furore & in indignatiōe mea facta eſt mihi ciuitas hæc, à die qua ædificauerūt eam uſq; ad diē iſtam, qua auferē de cōſpectu meo: & nullū gñaliter abſq; peccato fuiſſe monſtrauerat: nūc ꝑ partes enumerat & reges & principes & ſacerdotes & ꝓphetas

B eorum, & cūcta uno ſermone cōprehendēs: Viri, inqt, Iuda & habitatores Hieruſalē. Pulchreq; nō dixit: Reges mei, & principes mei, & ſacerdotes mei, & prophetę mei, ſed quia peccauerūt reges eorū, & ſacerdotes eorū, & ꝓphetæ eorū. d ¶ *Et uerterunt ad me, etc.*] Iuxta illud qd' alibi ſcriptum eſt: Et uerterūt cōtra

Zach.7.c ſcapulā recedērē. Qui eñ precaē, inclinata ceruice in terrā pronus fundiē: q uero in tergū uertit, ipſo geſtu corporis indicat negligere ſe cōminantē. Et hoc, ait, faciebant. e ¶ *Cum docerem, &c.*] Fugatis erroris tenebris, & omni idolorum cultu, mea ſententia confutata, quotidie corda eorum illuminare cupiebam, & docere quæ recta ſunt. Et ut liberum ſeruaret arbitrium, iungit & dicit: Et nollent audire ut acciperent diſciplinam. Sequitur: f ¶ *Et poſuerunt idola, &c.*] Non ſolum eo tempore

Ezec.8.b Iudas poſuit in templo dei ſtatuam idoli, quam in Ezechielis principio legimus, ſed uſq; hodie in templo dei, quæ interpretatur eccleſia, ſiue in corde animaq; credentium ponitur idolum, quando nouū dogma con-

Deut.4.c ſtituitur, & iuxta Deuteronomium adoratur in abſcon

1 Cor.3.c dito. Neſcitis, inquit, quia templum dei eſtis, & ſpiritus dei habitat in uobis? g ¶ *Et ædificauerunt excelſa, &c.*] Pro initiarent, in Hebraico ſcriptum eſt תַּעֲבִיר quod Aquila & Symmachus tranſducerent, Lxx. & Theodotio interpretati ſunt offerrent. De ualle filiorū Ennom, quæ Hebraice dicitur גֵּיא הִנֹּם ſuprà plenius diximus: quod ſubiaceat Siloe fontib. & amœnitate ſui, quia locus irriguus eſt, populū ꝓuocauerit ad luxuriā quā idolorum C cultus ſequiē. Notandū quoq;, ꝙ aræ & excelſa, Hebraico ſermone appellantur בָּמוֹת ꝓpter eos qui in Samuelis & Regū uolumine quid ſignificet hoc uerbum dubitant. Moloch idolū Ammonitarū eſt, quod in regē uertiē. Significat aūt ſcriptura diuina ꝙ non ſolū Baal idolo, ſed & Moloch cūctiſq; dęmonib⁹ in ipſo loco popul⁹ ſeruierit. h ¶ *Quod non, &c.*] proprie trib⁹ Iuda & Beniamin in ꝓhano Baalis & Moloch dæmonum ſimulachra uneratæ ſunt. Vitulos autē aureos in Bethel & Dan decē tribus, quæ appellanē Samaria & Ioſeph & Ephraim coluiſſe ꝑſpicuū eſt. Tātūq; mali fuit qd' à populo factū eſt, ut teſteē deus ſe nunq̄ cogitaſſe, nec aſcēdiſſe in cor ſuū quæ illi facturi fuerint. Omnia aūt hæc ἀνθρωποπάθως. i ¶ *Et nūc propter, &c.* ¶ Sicut ſperātib. auxilium, & in murorū firmitate fidētib⁹, ꝓphetatur ꝙ D ſubuertēda ſit Hieruſalē, & popul⁹ iāiāq; capiēdus, & ante captiuitatē gladio, fame, & peſte peritur⁹: ſic deſperantibus, & poſt ſubuerſionē urbis nullā ſalutē expectātibus, ſuū auxiliū pollicetē, ut & cōfidētia, atq; ſupbia, iuſtā ſententiā, & deſperatio atq; humilitas dei mereatur auxiliū. k ¶ *Ecce ego congregabo uos, &c.*] Multi hoc putāt tempore Zorobabel filij Salathiel, & Ieſu filij Ioſedech ſacerdotis magni, qñ Aggeus & Zacharias ꝓphetauerūt ſub Ezra ſacerdote completum, qñ ædificatum eſt templū, & ſub Neemia extructi muri per circuitum, ut quos antè deiecerat in furore, & ira, & in indignatione grandi de Hieruſalem, & in toto orbe diſperſerat: poſtea reductos habitare fecerit confidenter, & fuiſſe eos in populum dei: & dominum fuiſſe in deum eorum, & cætera quæ ſcriptura cōtexit. Sed quomodo hoc poſsit illi tempori coaptari, Habitare eos faciam confidenter, & feriam eis pactum ſempiternum, ſiue diſponam illis teſtamentum ęternū, penitus nō poteſt approbari: quippe quos legerimus & ſacra narrat hiſtoria, non ſolū à uicinis gentibus, ſed à Perſis quoq; & Macedonib. & Aegyptijs Romaniſq; ſæpe captos, & hucuſq; ſeruire. Omnia igitur ad aduentum referenda ſunt ſaluatoris: quæ noſtro & fidei tempore uidemus expleta, & electio iuxta apoſtolū reliqua-

Rom.11 rum ſalua facta eſt. Et qui in Chriſto habitant cōfidenter, datū eſt illis cor unū, iuxta illud quod ſcriptum eſt:

Act.4.f Multitudinis aūt credentiū erat cor unū & anima una. Et

Filij [a] Iſrael qui uſq; nūc exacerbant me in opere manuū ſuarum, dicit dñs: [b] In furore & in indignatiōe mea facta eſt mihi ciuitas hæc à die qua ædificauerunt eam uſq; ad diem iſtam, qua aufertur de cōſpectu meo. [c] Propter malitiam, inquit, filiorū Iſrael, & filiorū Iudæ, quā fecerūt, ad iracundiā me prouocantes, ipſi & reges eorū, & principes eorū: ſacerdotes eorū, & prophetæ eorū, uiri Iuda et habitatores Hieruſalē. [d] Et uerterunt ad me terga, & nō facies. [e] Cum docerem eos diluculo, & erudirē, & nollēt audire, ut acciperent diſciplinā. [f] Et poſuerūt idola ſua in domo in qua inuocatū eſt nomen meū ut pollueret eā. [g] Et ædificauerūt excelſa (ſiue aras) Baal quæ ſunt in ualle filij Ennom: ut initiarent filios ſuos, & filias ſuas idolo Moloch. [h] Quod non mandaui eis, nec aſcendit in cor meum, ut facerent abominationē hanc, & in peccatum deducerent Iudam. [i] Et nunc propter iſta, hæc dicit dñs deus Iſrael ad ciuitatē hanc, de qua uos dicitis: quod traditur in manu regis Babylonis in gladio & in fame & in peſte. [k] Ecce ego congregabo eos de uniuerſis terris ad quas eieci eos in furore meo, & in ira mea, & in indignatione grādi, & reducā eos ad locū iſtum, & habitare eos faciā confidenter. Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in deum. Et dabo eis cor unum, & uiam unā, ut timeant me uniuerſis diebus, & bene ſit eis, & filijs eorū poſt eos. Et feriā eis pactum ſempiternū, (ſiue diſponā teſtamentum æternum) & non deſinam eis benefacere, & timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me. Et lætabor ſuper eis, cum eis benefecero: (ſiue & uiſitabo eos, ut eis benefaciam.) Et plantabo eos in terra iſta in ueritate, (ſiue in fide:) in toto corde meo, & in

A Et uiam, inquit, unam illum qui dicit: Ego ſum uia, ue-

Ioh.14.a ritas & uita. Vt timeāt me uniuerſis diebus. Principiū

Pro.9.c enim ſapiētiæ timor dñi. Vniuerſis, ait, diebus: Quod ſi Iudæis nō cōpetit, de noſtro populo accipiendum eſt, cui & bene fuit, & eſt, & erit, nō ſolū ipſis, ſed & filijs eorum poſt eos. Nobiſcū enim pactū pepigit ſempiternū: nec deſinet nobis ultra benefacere. Quodq; ſequiē: Et timorē meum dabo in corde eorū, ut nō recedant à me. Sic liberū donat arbitrium, ut tñ ipſe timor q tribuiē, gratia ꝑmaneat lar-

Luc.15.b gitoris. Cūq; (inqt) eis benefecero, lætabor. Gaudet qppe, qa uidet creaturam ſuā eſſe ſaluatā. Vnde & gaudiū angelorū eſt in cœlis ſuper uno peccatore pœnitentiā agente. Et plantabo, inquit, eos in terra iſta in ueritate: ſiue (ut Lxx. tranſtulerūt) in fide, ut proprie ſignificet populū Chriſtianū, cuius religio fides eſt. In toto corde meo, & in tota anima mea: Si domini uerba ſunt ſaluatoris, re-

Ioh.10.d cte cor & anima eius crediē, qui dicit in Euāgelio: Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatē habeo iterum ſumendi illam. Sin autē ex perſona dei pa-

Eſa.1.d tris accipimus, ſecundum illud intelligendum eſt: Neomēias ueſtras & ſabbata & dies feſtos odit anima mea. a ¶ *Quia hæc dicit dominus, &c.*] Hæc iuxta literā, licet in

B typo præceſſerint poſt reditū de Chaldæis, qñ ad Cyri regis imperiū reuerſus eſt populus in Iudæā: tñ ſpiritualiter in Chriſto & apoſtolis uerius pleniusq; cōplen C tur. Tunc & homines & iumēta reducti ſunt in eccleſiā, iuxta illud quod ſcriptū eſt: Homines & iumēta ſaluos Pſal.35.b facies domine, rationales quoq; & ſimplices. Tunc agri empti ſunt pecunia, ut faceremus nobis amicos de ini Luc.16.c quo māmona, qui nos reciperēt in ęterna tabernacula. Et ſcripti in libro, haud dubiū quin uiuētiū. Et impreſſum eſt ſignū uexilli dominicæ crucis atq; uictoriæ, & teſtes adhibiti ſunt martyres, & omnis ſanctorū chorus. In terra Beniamin, ubi eſt dñi fortitudo, & in circuitu Hieruſalē, in qua eſt uiſio pacis, & æterna ſecuritas: in ciuitatib⁹ Iuda, in quib⁹ eſt Chriſti uera cōfeſsio. Et in ciuitatib. mōtanis, de qb⁹ una eſt de qua dicitur: Nō pōt ciuitas abſcōdi in mōte Matt.5.b poſita. Et in ciuitatib. cāpeſtribus, quæ Hebraice appellantur שְׁפֵלָה ut de profundis atq; depreſsis, per camporum æqualitatem ad ſumma gradiamur. Et ciuitatibus quæ ad auſtrum ſunt: quod nageb, Lxx. tranſtulerunt: ubi eſt meridies & plena lux ueritatis. Cum aūt hæc omnia facta fuerint, implebitur quod ſcriptum eſt: Conuertam captiuitatem eorum ait dominus: de quo ſcriptum eſt: Aſcendens in altum captiuam duxit capti Pſal.67.d uitatem. Accepit ſiue (ut Apoſtolus ait) Ephe.4.b dedit dona hominibus. D

in tota anima mea. [a] Quia hæc dicit dñs: Sicut adduxi ſuper populū iſtū omne malū hoc grāde, ſic adducā ſuper eos omne bonū quod ego loquor ad eos. Et poſsidebūtur agri in terra iſta, de qua uos dicitis quod deſerta ſit, & quod nō remanſerit homo & iumētū, & data ſit in manū Chaldæorū. Agri pecunia emētur, & ſcribētur in libro, & imprimetur ſignaculū, & teſtis adhibebitur in terra Beniamin, & in circuitu Hieruſalē, in ciuitatibus Iuda, & in ciuitatibus mōtanis, & in ciuitatib. cāpeſtribus (ſiue ſephela) & in ciuitatib. negeb (hoc eſt, quę ad auſtrū ſunt:) quia cōuertā captiuitatē eorum, ait dominus.

Commentarij ſexti in Hieremiam prophetam finis.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN LAMENTATIONES HIEREMIAE AD Euſebium prooemium.

HAbes in lamentationibus Hieremiæ quatuor alphabeta: è quibus duo prima quaſi ſapphico metro ſcripta ſunt: quia tres uerſiculos qui ſibi cōnexi ſunt, & ab una tm̄ litera incipiūt, heroici coma cōcludit. Tertiū uero alphabetū trimetro ſcriptū eſt: & à ternis literis, ſed eiſdē trini uerſus incipiunt. Quartū alphabetū ſimile eſt primo & ſecūdo. Prouerbia quoq; Salomonis extremū cōcludit alphabetū: quod tetrametro iābico ſupputatur, ab eo loco ubi ait: Mulierē fortē quis inueniet? Quomodo autē in his noſtris literis nō pōt quis ad legēda uerba texendaq; procedere, niſi prius ab elemētis cœperit: ita in ſcripturis diuinis nō ualemus ea quę maiora ſunt noſſe, niſi ab ethica in ipſas habuerimus exordiū: ſecūdū illud quod propheta dicit: A mādatis tuis intellexi: Quod uidelicet poſt opera cœperit habere ſcientiā ſecretorū. Verū iā cōplendum eſt quod petiſti: ut ſenſum uniuſcuiuſq; elemēti interpretatio annexa ſignificet. אָלֶף Aleph, doctrina interpretatur: בֵּית Beth, domus: גִּימֶל Gimel, plenitudo: דָּלֶת Daleth, tabularū: הֵא He, iſta: וָיו Vau, &: זַיִן Zain, hæc: חֵית Heth, uita: טֵית Theth, bonū: יוֹד Iod, principiū: כַּף Caph, manus: לָמֶד Lamed, diſciplinæ, ſiue cordis: מֵם Mē, ex ipſis: נוּן Nun, ſempiternū: סָמֶךְ Samech, adiutoriū: עַיִן Ain, fons, ſiue oculus: פֵּא Phe, os, ab ore, nō ab oſſe: צָדִיק Sadick, iuſticiæ: קוֹף Coph, uocatio: רֵישׁ Res, capitis: שִׁין Sin, dentiū: תָּיו Thau, ſigna. Ecce intellige, ne literarū ambiguitate fallaris. Poſt interpretationē elemētorum, intelligentię ordo dicēdus eſt, Aleph, Beth, Gimel, Daleth, prima cōnexio eſt: doctrina domus, plenitudo tabularū:

tabularum: ꝙ uidelicet doctrina ecclesiæ quæ domus dei est, in librorū reperiatur plenitudine diuinorū. Secunda cōnexio est, He, Vau, Zain, Heth, ista & hæc uita. Quæ enim alia pōt esse uita sine sciētia scripturarū: per quā etiā ipse Christus cognoscitur, qui est uita credētium? Tertia cōnexio habet, Teth, Iod, bonū principiū: quia quāuis nūc sciamus uniuersa quæ scripta sunt: tñ ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: & nūc per speculum uidemus in ænigmate. Cū autē meruerimus esse cū Christo, & similes angelis fuerimus: tunc librorū doctrina cessabit. Quarta cōnexio est, Caph, Lamed, manus cordis, siue disciplinæ. Manus intelligūtur in opere: cor & disciplina interpretātur in sensu: quia nihil facere possumus, nisi quæ prius facienda sint fecerimus. Quinta connexio est, Mem, Nun, Samech, ex ipsis sempiternū adiutorium. Hoc explanatione nō indiget: sed omni luce manifestius est, scripturis æterna subsidia ministrari. Sexta connexio habet, Ain, Phe, Sade, fons siue oculus oris iusticiæ: secundū illud quod in tertio numero exposuimus. Septima cōnexio est quæ & extrema: quo & in ipso quoq; septenario numero sit mysticus intellectus, Coph, Res, Sin, Thau, uocatio capitis dētium signa. Per dētes articulata uox promitur: & his signis ad caput omnium (qui est Christus) itur: per quē uenitur ad regnū sempiternū. Verum hæc idcirco inseruimus, ut instruāt lectorē: quo sciat nō frustra iuxta seriē literarum à propheta hæc esse ædita: sed uniuersa quæ scripta sunt, ad Christi & ecclesiæ pertinere sacramēta. Quod em̄ lamētationes prædictæ, nō solū super urbis Hierusalē uastatiōe & Iudaici populi captiuitate: sed etiā super Iosię regis occasum cōscriptę sint: liber uerborū dierū demōstrat, ubi ita legitur: Mortuus est rex Iosias, & sepultus in mausoleo patrū suorū: & uniuersus Iuda & Hierusalē luxerunt eū. Hieremias maxime, cuius oēs cātores atq; cantatrices usq; in præsentē diē, lamentatiōes super Iosiā replicāt: & quasi lex obtinuit in Israel. Vnde primū iuxta historiā in explanatione retexemus. Deinde Allegoriā per congrua loca: siue ad Iosiā, qui interpretatur salus domini, uel fortitudo domini: siue ad Iudæos, hoc est, cōfitentes pertinent, inseremus. Opportunius ergo multo nūc à nobis, ꝙ tūc à propheta dei lamētatur: licet nō urbes multæ, nō gēs integra, sed anima hominis Christiani multis gētibus nobilior, multisq; urbibus preciosior. Nā seruus qui facit uoluntatē dei, melior est ꝙ multitudo iniquorū. Melior erat anima quondā fidelis in qua deus inhabitabat, ꝙ multitudines Iudęorū: qui ingrati beneficijs dei, semper cōtraria agebāt. Vnde legislator eorū perfidiā exprobrādo, taliter ad eos loquitur dicēs: Ego em̄ scio cōtētionē uestrā cōtra dominū. Et Stephanus: Dura (inquit) ceruice: & incircūcisi cordibus uestris. Si quis tēplū corporis, hominis dei cōtēplatus est tūc, cū castitatis splēdore refulgeret: paruā profecto & ualde inferiorē illā propheticā lamentationē putabit: in qua barbaricæ manus sanctasanctorū polluisse deflentur: & sacras ædes igne populasse hostilē: ubi cōtaminata cherubim: & arca ac propiciatoriū, tabulæ duæ lapideæ: & urna aurea lamentantur. Hæc lamētatio quā nos deflemus, tāto illa durior & amarior esse probatur: quāto uerius cuncta hæc & euidentius in fideli anima ꝙ intra illius tēpli parietes erāt. Hoc sanctius multo fuit, quod in ea erat tēplū. Nō em̄ auri & argenti metallo, sed uirtutibus animi radiabat: habebat em̄ arcā intra se: & duo cherubim, id est fidē patris & filij & spiritussancti sitā. Sed nunc nihil eorū apparet. Ablata sunt hæc cuncta, nudata est domus dei omnibus ornamētis suis, cunctisq; quæ diuinitus cōsecuta fuerat spoliata muneribus, remāsit deformis ac turpis: perijt ab ea omne munimen, omnisq; custodia. Et iā nō clauditur ostium: in ea nō seruatur, sed patet ingressus omnibus malis spiritibus ad corruptelā animæ festinātibus: nulla inde turpis cogitatio, nulla cupiditas fœda repellitur. Sed si uenerit fornicationis spiritus, ingreditur: si iactantiæ, si auariciæ, & si horū nequiores & impuriores uenerint: nemo prohibet, nemo propellit: nullus enim custos, nullus remansit æditũus. Nam prius sicut ad cœli secreta nullus huiuscemodi malis indulgebatur accessus: ita nec purissimam mentem huiuscemodi penetrare poterat ulla cogitatio. Sed iam nunc quomodo textus ipsius historiæ incipiat, uideamus.

COMMEN-

A COMMENTARIORVM Hieronymi in Lamentationes Hieremiæ Liber primus.

LAMENTATIONES HIEREMIAE.

Caput I. א Aleph.

QVomodo [a] sedet sola ciuitas plena populo, facta est quasi uidua domina gētium, princeps prouinciarū facta est sub tributo. ב Beth. [b] Plorans plorauit nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius. Non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius. Omnes amici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici. ג Gimel. [c] Migrauit Iudas propter afflictionē & multitudinē seruitutis. Habitauit inter gētes, nec inuenit requiē. Omnes persecutores eius apprehenderunt eam inter angustias. ד Daleth. Viæ Sion [d] lugent, eo quod nō sint qui ueniāt ad solennitatem. Omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, uirgines eius squalidæ, & ipsa oppressa amaritudine. ה He. [e] Facti sunt hostes eius in capite, inimici illius locupletati sunt: quia dominus locutus est super eam, propter multitudinē iniquitatū eius, paruuli eius ducti sunt in captiuitatem ante faciem tribulantis.

ו Vau

QVomodo sedet sola ciuitas, &c.] Deplorat ꝓpheta ruinā ꝗuersi populi, & subuersionē perfidę ciuitatis: quæ semꝑ contraria dño suo sentiebat, & præceptis suis aduersabať: ingrata beneficiorū dei, ꝓphetas eiꝰ, ipsumq; hæredē nouissime trucidabat. Vnde in manus hostiū tradita, deuastata est, ita ut quæ priꝰ diuersis gētib. & ꝓuincijs imperabat, postmodū dura seruitute premereť, qđ ĩ ante aduentū dñi sub Chaldaica captiuitate ex parte gerebať: nūc aūt post incarnationē dñicam, passionē, resurrectionem, & ascēsionem Christi ad cœlos, plenius factū est: cū per Vespasianū & Titū Romãos principes in ultionē dñici sanguinis urbe succēsa,

B tota gens simul, partim occisa, partim in captiuitatē ducta est, iuxta illud quod in Danielis uisione scriptū est, [Dan. 9. g] ubi angelus ad prophetā ita loquiť, dicēs: Post hebdomadas sexagintaquatuor occideť Christus, & non erit eius populus qui eū negaturus est, & ciuitatē & sanctuarium dissipabit populus cum duce uenturo: & finis eius uastitas, & post finem belli statuta desolatio. Et paulo post: Vsq; ad consummationem, inquit, & finem perseuerabit desolatio. [Mystice] Mystice autem plangitur anima fidelis hominis, quæ quondam plena fuit numerositate uirtutum: & imperabat diuersis affectibus, dominans concupiscentijs carnis: postea autem à malignis spiritibus flammis libidinis succensa, destituta angelorum solatio, & carens diuino consortio: tot seruis sceptris, dedita quot uitijs. b ¶ *Plorans plorauit in nocte, &c.*] Adueniente tribulatione captiuitatis propter idololatriā & enormitatē scelerum, plebs Iudaica sero doluit: cum sæpius prophetarum attestationibus conuenta, satius illi esset præuaricationis noxam cauere, quàm post commissa pœnaliter lugere. Falsa ergo numina, quæ diuersæ gentes in simulachris colebant, causæ fuerunt illi scandali & deceptionis, cum relicto uero deo, falsis dijs in idolorum cultura seruierint, qui eis nihil in tempore uindictæ profuerunt, imò plurimum nocuerunt: in tantum ut eos ludibrio & confusione dignos, inter hostes constituerent. Hinc quoq; per Ezechielem peccanti Iudææ dicitur: [Ezec. 23. c] Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua, & congregabo eos aduersum te in circuitu, & agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittēt te nudam & ignominia plenam. [Allego.] Iuxta allegoriam uero decepta anima diabolica suggestiōe, in noctem ueniet futurę perditionis, ubi gemitum dabit perpetuum sine ulla cōsolatione. Ipsi enim spiritus maligni qui eā ante per illecebras uoluptatū in diuersa trahebant: tandem

in tenebris exteriorib. constitutā, perpetuis cruciatib. C punire non cessant. Vt ergo hūc dolorē maximū deuitet, necesse est ꝙ in præsenti salubriter doleat: quatenus immēsa bonitas dei pro fletu præsentis tēporis, consolationē illi præbeat sempiternā. Beati qui lugēt, qm̄ ipsi cōsolabunť. Maxilla quippe sancti prædicatores sunt, de qua nūc diciť: Plorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius: q̄a in aduersitate ecclesiæ illi amplius plangūt, q uitā carnaliū cōstringere prædicādo nouerunt. Per ipsos quippe sancta ecclesia iniquos à uitijs conterit, & quasi glutiēs in sua mēbra conuertit. Vnde ipsi quoq; primo prædicatori uelut maxillę ecclesiæ diciť: Occide, & māduca. [Act. 10. b] c ¶ *Migrauit Iudas, &c.*] Migrauit ergo Iudæorū populꝰ in dispersionē gētiū ꝓpter afflictionem captiuitatis, & qui ante regni principatu multis nationibus prꝑerat, postea inter diuersas gētes seruitio laborabat: quia scelerū suorū merita uindicta eos inueniebat. D Spiritualis aūt Iuda ideo de terra sua migrauit, quia peccādo dñm irritauit, & iniquitatibus suis eū ad uindictā prouocauit. De quo ipse per Esaiam prophetā locutus est: [Esaie 43. d] Seruire me fecisti in peccatis tuis: præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Vnde inter gētes deputata, & sordibus eorū polluta, libertatē perdidit, & in hostiū suorū manus incidit, qui eā per diuersos errores ducētes, nequaquam requiescere, uel paululum respirare concedebant. d ¶ *Viæ Sion lugent, &c.*] Vias Sion dicit lugere, hoc est, lugubres existere, eo quod non sint qui ueniant ad solennitatē, ut festiua gaudia celebrent, & sacerdotum officia in templo expleant: quia tēplo succenso, muri ciuitatis funditus diruti, & portæ destructæ sunt. Vnde omnis decor eiꝰ squalescit, & ipsa oppressa amaritudine in filijs suis fortiter gemit. [Mystice] Mystice autem uiæ Sion lugent, quando animæ quondam in arce mentis deum speculantis actiones exteriores, post lapsum peccati, turpes atq; lugubres apparent: eo quod nō pristino more affectus eius ad interna gaudia celebrāda cōcurrant. Sed quinq; sensibus corporeis, qui portarum nomine hic notantur, per desidiam destructis, patescat aditus uarijs delictis: ecclesiasticum quoq; officium uilescat, & cōtinentiæ uirtus mollescat. Vnde spiritus sancti suauitate priuata, tota in amaritudine uitiorum uersatur. e ¶ *Facti sunt hostes in capite, &c.*] Facti sunt hostes Hierusalem in capite, quando inimici illius superiores effecti, uniuersam gentem diuitijs spoliando, uinculis captiuitatis subiecerunt, & in alienā terram simul cum mulieribus & paruulis ire compulerūt, dño cui peccauerunt iustum iudiciū eis retribuente. Animę uero deceptæ, hostes fiunt in capite: quando maligni spiritus eius gaudēt dominatiōe: qui spoliantes eā uirtutibus, paruulos cogitatus eius per uaria desideria huc illucq;

trahendo,

ו Vau. Et [d] egreſſus eſt à filia Siō oīs decor eius. Facti sūt principes eius uelut arietes nō inueniētes paſcua. Et abierūt abſq; fortitudine āte faciē ſubſequētis. ז Sain. [b] Recordata eſt Hieruſalē afflictionis ſuæ, & præuaricatiōis omniū deſiderabiliū ſuorū, q̄ habuerat à diebus antiquis, cū caderet populus eius in manu hoſtili, & nō eſſet auxiliator. Viderūt eā hoſtes, & deriſerūt ſabbata eius. ח Heth. [c] Peccatū peccauit Hieruſalē: propterea inſtabilis facta eſt. Omnes qui glorificauerūt eam, ſpreuerunt illā: quia uiderūt ignominiā eius, ipſa aūt gemens conuerſa eſt retrorſum. ט Thet. [d] Sordes eius in pedibus eius, nec recordata eſt finis ſui: depoſita eſt uehementer, nō habens conſolatorem. Vide dn̄e afflictionem meam, quoniam erectus eſt inimicus. י Iod. [e] Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius, quia uidit gentes ingreſſas ſanctuariū ſuum, de quibus præceperas, ne intrarent in eccleſiam

A trahendo, nullā quietē eā in animo habere permittūt. a ¶ *Et egreſſus eſt à filia Sion omnis, &c.*] Obſeſſa Hieruſalē ab hoſte extrinſecus, omnē decorē iocūditatis ſuæ perdidit intrinſec⁹: maxime cū fame, & peſtilētia laborans, nullius ope ſuſtentabat: qm̄ principes & rectores illius diſſolutis uirib⁹, pauido corde, non defenſionē ciuium, ſed fugā inertē meditabant. Myſtice aūt filia Sion reliquit decorē ſuū, qn̄ per incuriā cogitationū, uirtutū ꝑdidit ornamentum, nec ei ſubueniebāt principes ſui, hoc eſt, rationabiles tractatus: cum quib. reſiſtere debuit inimicis ꝑſequētib⁹, ſed defecto robore fortitudinis corā hoſte ꝑſequēte, propulſa eſt in foueā deceptiōis. Hac etiā ſentētia arguunt negligētes rectores eccleſię dei, ob quorū incuriam perit omnis decor populi Chriſtiani, cū nec in meditatione legis diuinæ, nec in cultu pietatis, neq; in ſacrarū uirtutū exercitio laborare conant: ſed in luxu uoluptatū per uaria ſcelera, iuxta ſuggeſtionē hoſtis cogētis abducunt. Cuius periculi malū illos maxime reſpicit, q in loco regiminis cōſtituti, potius ſecularia deſideria, q̄ mandatorū dei ſequi ueſtigia elegerūt. Vnde cœleſtis regni gloriā cū ſanctis doctoribus nō merent accipere, ſed cum diabolo & angelis eius pœnā gehennæ cogent recipere, de qua & ſubdit, b ¶ *Recordata eſt Hieruſalem afflictionis ſuæ, &c.*] Non ſolū em̄ Hieruſalem illa terrena doluit ſe perdere iocūditatem ſuam, & deliciarū affluentiam inter hoſtes conſtituta, ſed etiam hæc myſtica: & maximo dolore torquetur, cū in pœnis conſtituta, iam ſero dolet, ſe tunc negligentē fuiſſe, quando per bona opera & rectā conuerſationē potuit ſibimetipſi ſubuenire. Non enim cū ſanctis angelis non exultat, ſed in inferno cum dæmonibus cruciata infructuoſe præterita peccata deplorat, iuxta illud quod ſcriptura teſte, impij in inferno dicturi ſunt: Ergo errauimus à uia ueritatis, & iuſtitiæ lumen nō luxit nobis: & ſol nō eſt ortus nobis, laſſati ſumus in uia iniquitatis & perditionis, & ambulauimus uias difficiles: Viam autē dn̄i ignorauimus. Quid nobis profuit ſuperbia, aut qd diuitiarū opulētia contulit nobis? Trāſierunt omnia illa tanq̄ umbra mortis, in malignitate aūt noſtra cōſumpti ſumus. Tunc & ipſi ſpiritus maligni deridēt ociū, quod negligentes inutiliter duxerūt per præſentis uitæ ſpaciū. Vnde & nūc per prophetā dicitur: Viderūt eam hoſtes, & deriſerūt ſabbata eius. Præcepto etenim legis, ab exteriori opere in ſabbato ceſſatur. Hoſtes em̄ ſabbata uidentes irrident. Cum maligni ſpiritus uacationis ocia ad cogitationes illicitas pertrahūt: unaquæq; anima quæ remota ab externis actionib. ſeruire deo credit: eo magis eorū tyrannidi illicita cogitando famulat. Sancti aūt uiri qui mundi operibus nō corpore, ſed uirtute ſopiuntur, laborioſius dormiūt, q̄ uigilare potuerūt: qa in eo quod actiones huius ſeculi deſerentes ſuperāt, robuſto conflictu quotidie cōtra ſemetipſos pugnāt: ne mens ꝑ negligentiā torpeat: ne ſubacto ocio ad deſideria immūda frigeſcat: ne ipſis deſiderijs bonis pl⁹ iuſto inſeruiat: ne ſub C diſtrictionis ſpecie ſibimet parcēdo, à perfectiōe lāgueſcat. Agit hæc, & à mūdi huius inquieta concupiſcentia ſe penitus ſubtrahit, ac terrenarū actionū ſtrepitū deſerit, & per quietis ſtudiū, uirtutibus intēta uigilans dormit. Neq; em̄ ad contēplāda interna ꝑducit: niſi ab his quæ exterius explicant, ſtudioſe ſubtrahat. Hinc eſt em̄ qd̄ ꝑ ſe metipſam ueritas dicit: Nemo pōt duob⁹ dn̄is ſeruire. Matth. 6. Hinc Paul⁹ ait: Nemo militās deo implicat ſe ſecularib. deſiderijs. 2 Tim. 2. c ¶ *Peccatum peccauit, &c.*] Cauſam uindictæ expreſſit in principio huius ſentētię: quia ob magnitudinē ſcelerū, Hieruſalē ꝓmeruit trāſmigrationis excidiū: ipſiq; q eā deridebant, nec cōdolētes illi, gemitui eius ullā cōſolationem præbebant. Hinc eſt qd̄ ꝑ Eſaiam plebi Iudaicæ dn̄s dicit: Popule Eſaiæ 3. meus q beatū te dicūt, ipſi te decipiūt, & uiā greſſuū tuorū diſſipant ſiue conturbant. Scribæ & phariſæi, quos antè idē ꝓpheta exactores appellauerat, nō magiſtros, & ſuprà illuſores, qui propter munera quę excęcāt oculos etiā ſapientiū, nō ſolū peccatores in populo nō cor- D ripiebant, ſed ꝓ diuitijs atq; cōpendijs efferebāt laudi- Deut. 16. bus: & ipſi ecōtrario beatos uocabāt eos, & colūnas domus dei, & cætera quæ ſolēt adulatores dicere. Sed tales fautores, nullā in die tribulationis laborātib. cōſolationē præbebāt, imò cōfuſionē ſcelerū eorū denudabāt, & cordis ignominiā manifeſtabāt. Ille eſt ergo doctor eccleſiaſticus, q lachrymas, non riſum mouet, q corripit peccatores, q nullū beatū, nullū dicit eſſe felicē, nec præuenit ſentētia iudicis ſui, dicēte ſcriptura ſancta: Ne beatū iudices quenq̄ hominē ante mortē. Eccle. 11. Sed & alio loco legimus: Qui benedicit amico mane grādi uoce, à maledicēte nihil differt. Prou. 27. Vnde ſpernētes hōminū iudicia, nec laudibus eorū extollamur: nec obtrectationibus cōtriſtemur, ſed ingrediamur rectam uiā, & tritas à ſanctis ꝓphetis ſemitas. Audiamus hūc ꝓphetā alio loco dicentem: State in uijs, & uidete, & interrogate ſemitas dn̄i ſempiternas, quæ ſit uia bona, & ambulate in ea. d ¶ *Sordes eius in pedibus eius, nec recordata eſt, &c.*] Sordes geſtat in pedibus, qui greſſum cōuerſationis ſuæ malis Supra. polluit operibus, nec recordat finis ſui, & temporis iuſti iudicij dei. Vnde depoſita uehementer & hoſtiū manibus tradita, nullum conſolatorē habet: quia tempore opportuno, cultu pietatis honorare noluit ſuum autorem. Solus in ea dominatur inimicus: quoniā deus uerus eam deſeruit amicus. Vnde maximo dolore cōtrita, miſerabiliter ad dominū clamat: Vide domine afflictionem meā: quoniam erectus eſt inimicus. Nullo enim ſibi reſiſtente, hoſtis de uictoria gaudet iniquus, & de potentia ſua cōtra dn̄m erigit ſuperbus: proprijs hoc deputans uiribus, non iuſto iudicio dei, quoniam iuxta Pſalmiſtam: Non eſt deus in conſpectu eius, polluuntur uiæ eius in omni tempore, auferuntur iudicia Pſal. 9. dei à facie eius. e ¶ *Manum ſuam miſit hoſtis, &c.*] Propter peccata populi, hoſtilis exercitus deuaſtat templū domini,

eccleſiā tuā. כ Caph. Oīs [a] populus eius gemēs, & quærēs panē, dederūt precioſa quæq; pro cibo ad refocillandā animā. Vide dn̄e & cōſidera, qm̄ facta ſum uilis. ל Lamed. O [b] uos oēs q trāſitis per uiā, attēdite & uidete ſi eſt dolor ſicut dolor meus, qm̄ uindemiauit me, ut locutus eſt dn̄s in die iræ furoris ſui. מ Mem. [c] De excelſo miſit ignē in oſſibus meis, & erudiuit me. Expādit rete pedibus meis, cōuertit me retrorſum. Poſuit me deſolatā tota die mœrore cōfectā. נ Nun. [d] Vigilauit iugū iniquitatū mearū in manu eius: cōuolutæ ſunt & impoſitæ collo meo. Infirmata eſt uirtus mea, dedit me dn̄s in manu de qua nō potero ſurgere. ס Samech. Abſtulit omnes magnificos meos dominus de medio mei: uocauit aduerſum me tēpus ut cōtereret electos meos. [f] Torcular calcauit dn̄s

A mini, & omnē ornatum eius deiecit, quod nec ingredi, nec in aliquo contingere debuit. Repulit enim dn̄s tabernaculū ſuū in quo habitauit inter homines, & tradidit in captiuitatē uirtutes eorū, & pulchritudines ſpreuit. Sed & nos ſi non obſeruauerimus diligenter clauſtra cordis noſtri, & per aliquē ſenſuū noſtrorum hoſtis antiquus patētē inuenerit introitū, ingredit per ſuggeſtiōes prauas & illicitas cōcupiſcētias in ſacrariū animæ noſtræ, ubi ſancta trinitas ꝑ fidē uerā habitare cōſueuit, & ſpoliat illud decore ſapiētiæ, & ornatu uirtutū: erimusq; miſerabiles, & omni cōfuſiōe digniſſimi. a ¶ *Omnis populus, etc.* Quāta mala paſſa ſit gēs Iudęorū in fame, peſtilētia, & clade, diuini exponunt libri, & Ioſephi non tacet hiſtoria. Spiritualiter uerò pro pane iocunditas humanæ delectationis recipitur. Vnde & nunc propheta, cum ſynagogæ perditos mores defleret, dixit: Omnis populus eius gemens & quærēs panē. Praua quippe hominū multitudo affligit, quia non ad uotum de præſentis uitæ iocunditate ſatiatur. Sed & precioſa quæq; pro cibo dat: quia uirtutes mētis in appetitu trāſitoriæ delectationis inclinat, & refocillari animam nitit: quia peruerſis ſuis deſiderijs ſatisfacere co- B natur. Vnde bene mox ex uoce illius electæ multitudinis ſubditur: Vide dn̄e & cōſidera, quoniā facta ſum uilis. Vilis quippe plebs dei efficit, quando prauorū numero creſcente in eis, non ſumma cœleſtia, ſed abiecta & terrena ſectat. b ¶ *O uos omnes, &c.*] Propriū hoc eſt dolentiū, ut laborē ſuū eo maiorē cæteris æſtimēt, quo aliorū paſſionē non cognoſcūt, quia quanto plus dolorē ſuū ſentiūt, tāto minus aliorū huic adæquari non ſentiūt. Vindemiare in die iræ furoris ſui illos dn̄m dicit, quia iuſticiæ norma dictante laboris ſui fructū iam eos metere decreuit. Sed hoc cōſiderādū eſt, quare eos tantū qui tranſeunt uiā ad aſpiciendū dolorē ſuū, inuitet. Qui enim præſentē uitā non quaſi uiā tranſeūt, ſed quaſi ad patriā tendunt, luctū cordis electorū cōſiderare neſciunt. Illos enim ut dolorē ſuū conſiderent, exquirit: quos in hoc mundo cōtigit animā non fixiſſe. Hinc Prou. 31.d per Salomonē dicit: Aperi os tuū muto, & cauſis omniū filiorū qui pertranſeūt. Multi enim dicunt, qui prędicatorū uerbis contradicendo minime reſiſtunt. Qui etiā pertranſeuntes ſunt, quia intentionē mētis in amore uitæ præſentis dedignantur figere. c ¶ *De excelſo miſit ignem, &c.*] Quod de cœlo miſiſſe ignē in oſſibus eius ait: ſupernā uindictā eſſe inſinuat, quæ eos interius cruciando caſtigauit, quatenus agnoſcerent cui omni modo ſubijci deberent. Rete pedibus ſuis expandit, quia eos uoluptatē ſuā uſq; ad finē uitæ ſequi non permiſit. Cōuertit eos retrorſum, ut dolorē pro luxuria ſentirēt, & deſolati amicorū ſolatio malum quod fecerāt omni tempore uitæ inter hoſtes plangerent. Myſticè aūt anima peccatis obnoxia, dum pro iniquitatib. ſuis à dn̄o corripit, ſi introrſus rediēs ſalubri dolore cōpungitur abſtinendo ſe à peccatis, omnē luxum priſtinū in lacrymas uertit, & tāto fortius cōſtringēdo ſemetipſam plangit, quanto laxius per uaria deſideria ſe diutius erraſſe recolit. d ¶ *Vigilauit iugum, &c.*] Vigilare iugū iniqui- C tatum ſuarū in manu dn̄i dicit: quia tempus diu dilatæ uindictæ tandē in eam aduenit. Quaſi dormire em̄ eſt, in corpore nequitiæ ſecure & impunite quieſcere: & quaſi uigilare eſt, pro cōmiſſo piaculo pœnas ultionis ſentiendo ſuſtinere. Vnde conuolutas & impoſitas collo ſuo iniquitates ſuas aſſerit: ꝓ quo uigor uirtutis ei⁹ defecerit: qa cumulū peccatorū quem diuturno tempore uarijs trāſgreſſionibus collegit, opprimere ſe & infirmū facere ſentit. Vnde ſcriptū eſt: Funib. Prou. 5.d peccatorū ſuorū unuſquiſq; tenet, qa diſtrictus iudex facinus quod per pœnitentiā nō corrigitur, inultū eſſe nequaq̄ patit. De quo etiam in Iob legitur: Nullum peccatū deus impunitū dimittit. Quod aūt ſequit: Dedit me deus in manu de qua nō potero ſurgere: hoc ſiue ualidam captiuitatē Chaldæorū, ſiue Romanorū nimis Iudæos opprimentē oſtēdit. Spiritualiter aūt indicat, ꝙ extrema ultio omnibus impijs & peccatoribus infinitæ calamitatis ſit: nec aliqn̄ à cruciandi moleſtia ceſſet, quia in exteriorib. tenebris uermis impiorū non morit, & ignis nō extinguit, ubi qui ſemel ingredit, ulterius iam egredi non permittit. Quod ipſa ueritas in D euangelio oſtēdit, dicēs: Eſto cōſentiens cū aduerſario. Matt. 5.d & reliqua, uſq; ad nouiſſimū quadrantē. Quęadmodū ibi intelligit, ubi dictū eſt: Oportet eum regnare donec 1. Cor. 15.d ponat oēs inimicos ſuos ſub pedibus ſuis, ſemper illū regnaturū, qm̄ ſemper illi erunt inimici ſub pedibus: ita & hic accipi poteſt dictū: Non exibis inde donec ſoluas nouiſſimū quadrantē: ſemꝑ non exiturū eſſe, quia ſemꝑ ſoluat nouiſſimū quadrantē, dum ſempiternas pœnas terrenorū peccatorū luit. e ¶ *Abſtulit omnes magnificos, &c.*] Abſtulit dn̄s magnificos plebis Iudaicę in tempore captiuitatis ſuæ, qn̄ prophetas & ſacerdotes, quorū ope & doctrina maxime ſuſtentati ſunt, propter maliciā eorū & ſcelerū multitudinē apud illos habitare non permiſit, ſicut propheta Daniel in oratione ſua teſtatur, dicens: Domine nō eſt in tēpore hoc princeps, Dan. 3.d nec propheta & dux, neq; holocauſtū, neq; ſacrificiū, neq; incenſum, neq; locus primitiarū coram te, ut poſſimus inuenire miſericordiam. Sic & ab anima diabolica fraude decepta, poſtq̄ eam inimicus intus captiuā à ſtatu rectæ fidei & bonæ cōuerſationis in cōfuſionem erroris abduxerit, ſanctorū prædicatorū doctrinam, & exempla ab aſpectu cordis eius per obliuionē aufert, quatenus eam ſpoliatam uirtutibus, facilius in terra aliena poſſideat, ne per recordationē ſani dogmatis & meliorationē uitæ ad ſtatū priſtinū reuertatur. f ¶ *Torcular calcauit, &c.*] Dicendū eſt itaq; de torculari, quòd iuxta ſcripturæ ſanctæ conſuetudinem, interdum pro ultione atq; ſupplicijs ponitur peccatorum; interdum in congregatione nouorum fructuum, pro pœnis ponitur atq; tormentis, ut Hieremias in præſenti lamentatione plangens euerſionem Hieruſalem loquitur; Torcular calcauit dominus uirgini filiæ Iuda: idcirco ego ploro. In bonā partē ſcribuntur pſalmi pro torcularibus, octauus, octogeſimuſtertius. In quo torculari, &

A malis ſupplicia, & bonis prēmia à dño ſaluatore calcan
tur. Solus ipſe calcauit, nullūq; habuit adiutorē. Neq;
eñ angeli, aut archangeli, throni, dominatiões, aut ul-
la cœleſtiū poteſtatū humanū corpus aſſumpſit, & pro
nobis paſſa eſt, & calcauit aduerſarias poteſtates atq;
cōtriuit, ſed ille ſolus
qui loq̄t in pſalmo:
Pſal.11.a Saluum me fac dñe,
qm̄ defecit ſanct⁹, in
tm̄ qđ etiā confiden
tiſsimus in fide fir-
miſsimus apoſtolus
Petrus timore per-
territus fugeret, imò
Matt.26.f dñm negaret. Torcu
lar ergo calcauit dñs
uirgini filiæ Iuda, qñ
uiti infructuoſæ Iu-
dæorū & diu ſterili
Eſa.5.b permanenti, cui p̄ E-
ſaiā dicit: Expectaui
ut faceret uuas, & fe-
cit labruſcas, captiui
tatis oppreſsionem
præparauit. Myſticè
aūt animæ uirtutib.
infœcundæ, & bonis operib. uacuæ, nec fidei fructū gig
nēti, dñs torcular calcat, qñ eā pro ſterilitate ſua & ocio
ſitate inimica, pœnas cōdignæ uindictæ luere fecit. Vn-
de ſequitur. a *Idcirco ego, &c.*] Ideo quoq; fletus ingēs
animæ dolentis deſcribit: quia poſt uanā læticiā huius
mundi, omnis conſolatio præſentis uitæ illi aufert, fru
ctus malorū operū diſsipatur, & ſolus inimicus in tor-
mēta uaria illius dominat. b *Expandit Sion manus, &c.*]
B Circūdata Sion captiuitate Chaldæorū, quæſiuit ſe cō-
ſolantē, & non inuenit: eo q dñm peccatis exigentibus
uerū non meruit habere conſolatorē, qui eam tradidit
hoſtibus ſuis ad puniendum. Ita & anima hominis cre
dentis quæ quondam erat ſpeculū dei & ſupplantatrix
uitiorum cum pro malis meritis traditur ſpiritualibus
nequitijs, fruſtra forinſecus quærit cōſolatorē, quæ ſpi
ritualē interius perdidit cōſolationē. Facta eſt, inquit,
Hieruſalē quaſi polluta mēſtruis inter eos. Polluta Hie
ruſalem dicitur menſtrua fœditate, quia ſanguinolen-
ta opera & carnalia deſideria noluit uitare in praua cō
uerſatione. Menſtrua enim fœditas eſt, cum per ſingu-
los menſes grauia atq; torpentia mulierū corpora im-
mundi ſanguinis effuſione reuelant. Quo tēpore ſi uir
coierit cū muliere, dicunt concepti fœtus uitiū ſeminis
trahere: ita ut leproſi, & elephantiaci ex hac cōceptione
naſcantur, & fœda in utroq; ſexu corpora paruitate uel
enormitate membrorū ſanies corrupta degeneret. Præ
cipit ergo in lege dñi uiris, ut nō ſolū in alienis mulieri-
bus, ſed in ſuis quoq;, quibus uident legaliter cōiungi,
Leuit.15.e ſcriptura dicente: Creſcite & multiplicamini, & replete
terrā, certa cōcubitus nouerint tēpora, qñ coeundum,
quandóue ab uxoribus abſtinendū ſit. Quod quidē &
1.Cor.7.c Apl̄s & Eccleſiaſtes ſonant tēpus amplexandi, & tēpus
Eccle.3.a lōge fieri ab amplexibus. Caueat ergo & uxor ne fortè
uicta deſiderio coeundi, alliciat uirū, & maritus ne uim
faciat uxori, putās omni tēpore ſubiectā ſibi eſſe debe-
1.Theſ.4.a re cōiugis uoluptatē. Vnde & Paulus ait: Vt nouerit u-
nuſquiſq; ſuū uas poſsidere. c ¶ *Iuſtus eſt, &c.*] Queri
monia flebilis producit ad agnitionē ſententię iuſti iu-
dicis. Poſtq̄ eñ lamentatrix calumniā enumerauit, me-
ritò ſe hāc pati cōmemorauit, quia iuſtus iudex nō aliā
ferre poteſt q̄ iuſtā ſententiā. Iuſtus eſt, inquit, dñs: quia
os eius ad iracundiā prouocaui, hoc eſt iuſtū iudicē &
natura clementē, meis prauis meritis cōpuli durā con-

dñs uirgini filiæ Iuda. ע Ain. a Idcirco ego plorās, & ocu
lus meus deducēs aquā, quia lōge factus eſt à me cōſola-
tor, cōuertēs animā meā. Facti ſunt filij mei perditi, quo-
niā inualuit inimicus. פ Phe. b Expandit Siō manus ſuas,
nō eſt qui cōſoletur eam. Mādauit dñs aduerſum Iacob,
in circuitu eius hoſtes eius. Facta eſt Hieruſalē quaſi pol
luta mēſtruis inter eos. צ Zadik. c Iuſtus eſt dñs, quia os
eius ad iracundiam prouocaui. Audite obſecro uniuerſi
populi, & uidete dolorē meū. Virgines meæ & iuuenes
mei abierunt in captiuitatem. ק Coph. d Vocaui amicos
meos, & ipſi deceperūt me. Sacerdotes mei, & ſenes mei
in urbe cōſumpti ſunt, quia quæſierunt cibū ſibi ut refo
cillarent animam ſuam. ר Res. e Vide domine quoniam
tribulor; uenter meus conturbatus eſt. Subuerſum eſt
cor

tra me ferre ſententiā. Membra eñ hominis ſicut & affe C
ctus humani, tropicè deo adſcribunt nō propriè, quia
incircūſcriptū lumē & immēſa maieſtas, liniamētis cor-
poris circūſcribi non nouit. Audite, ait, uniuerſi, & ui-
dete dolorē meū, q̄a uirgines meæ & iuuenes mei abie-
rūt in captiuitatem.
Plurimos ad uiden-
dū dolorē ſuū inui-
tat, quia calamitatē
ſuā ultra modū gran
dē eſſe exiſtimat, ut
aliorū compaſsiōe,
anxietatē ſuā quo-
dāmodo leuiget, dū
cōſolatores & ſuble-
uatores anguſtię ſuę
ſibi adhibet. Talis eſt
eñ human⁹ affect⁹,
ut dolores ſui ſiue
gaudij alios quærat
eſſe participes quate
nus eorū ſolatio, il-
latū onus triſtitiæ ſi-
ue læticiæ facili⁹ por
tet. Vnde in euange- Lucæ
lio ille qui ouē pditā
requiſiuit, ſeu mulier quæ drachmā perditā inuenit, cō
uocat amicas & uicinas, ut teſtes aſsiſtāt, & gaudij eorū
participes fiāt. Quod ergo uirgines & iuuenes abire in
captiuitatē deplorat, oſtēdit ſe inde maxime dolere, &
ſpē ſtatus ſui uidit ſubito corruiſſe. Quando eñ ſobolē
ſuā ſubito interire cōſpexit, ſpē futuræ generationis a-
miſit. d ¶ *Vocaui amicos, &c.*] Quærendū eſt quō amici
dici poſsint, qui amatoribus ſuis decipulā parauerūt.
Verus eñ amicus & fidelis, ut ſcriptura teſtat, ptectio D
eſt fortis medicamentum uitæ & immortalitatis. Vnde
patet q per antiphraſim iſte amicus dicat, qui deceptor
eſſe pbetur. Sunt eñ qui dicunt amici, ſed magis oſten
dunt eſſe inimici, qui egrediunt ad inimicitiā, odiū, &
rixā, & cōuitia denudant: cōuiuæ fiunt, & ſocij menſæ:
ſed nō permanent in die neceſsitatis. Tales ſunt qui ho
dietenus carnaliter uiuētes, ſuis executorib. blandiun
tur, & uoluptatū amatores magis ſint q̄ dei. Et dū hoc
conſentiūt, in peccati uoraginē eos ſecū trahūt, ita ut ſce
leris ſui cōſortes, cruciatus æterni faciāt illos eſſe partici
pes. Quāta aūt uis ueræ amicitiæ ſit, ex hoc intelligi ma-
xime poteſt, q ex infinita ſocietate generis humani,
quam cōciliauit ipſa natura, ita cōtracta res eſt & addu
cta in anguſtum, ut omnis charitas aut inter duos, aut
inter paucos iūgeret. Eſt eñ amicitia, ut quidā ait, nihil
aliud niſi omniū diuinarū humanarūq; rerū cū bene-
uolētia & charitate cōſenſio. Vnde rectè ſcriptū eſt: Ami Eccl.6
co fideli nulla eſt cōparatio, & nō eſt digna ponderatio
auri & argēti cōtra bonitatē fidei illius. Quod aūt dicit:
Sacerdotes & ſenes in urbe cōſumptos: oſtēdit quia ob
tenuitatē uictus, fame & ſiti perierūt, Sicut in obſidione
hoſtiū in Hieroſolymis (ut hiſtoriæ tradunt) ſæpius cō-
tigit. Myſticè aūt anima quæ uoluptatibus & deſiderijs
innitit, ſacerdotij dignitatē & maturitatē cōſilij propter
indigentiā ſapientiæ & inopiā uirtutū perdit. Mundus Ioan.2
eñ tranſit & cōcupiſcentia eius. Aegyptus uane auxilia
bitur, & baculus arundineus atq; cōfractus innitentes
lacerat ac manū eorū perforat, nec unq̄ perfectā pro-
ſperitatē ſuis amatoribus cōferre poteſt. e ¶ *Vide domi
ne, &c.*] Quid eſt quod propheta ex perſona plebis lo-
quens, ad uidendū tribulationē ſuam dñm inuitat, niſi
q anxietatē ſuam nimiā & immenſam agnoſcēs, ipſius
ſolūmodo opem & miſericordiam ſubuenire exoptat.
Sciendum eſt quòd in ſacro eloquio uentris uel uteri
nomina

A nomine, mēs ſolet intelligi. Hinc eſt eñ quod per Salo-
Prou.20.d monē dicit: Lucerna dñi ſpiraculū hominis, quæ inue-
ſtigat omnia ſecreta uētris. Lux enim gratiæ quæ deſu-
per uenit, ſpiraculū hominis præſtat ad uitā, quæ uide-
licet lux, omnia ſecreta uentris inueſtigare dicit, quia
occulta mentis pene
trat, ut ea quæ de ip-
ſa lædebāt animā, an
te eius flēdo oculos
reducat. Hinc ipſe
Hieremias in ante-
Hiere.4.c rioribus ait: Ventrē
meū doleo, q ut uen
trē ſuū qđ dixiſſet o-
ſtenderet, adiunxit:
Sēſus cordis mei tur
bati ſunt. Vteri utiq;
nomine, mens rectè
accipit, q̄a ſicut ples
in utero concipit, ſic
cogitatio in mēte ge
nerat. Et ſicut in uen-
tre cibi, ita cōtinent
in mēte cogitatiōes.
Fidelis enim anima
tentationib. uarijs fatigata: merito ſe intus foriſq; mor-
te ſimili attritā deplorat. Quia foris perſecutionibus, &
intus anguſtijs lacerari ſe nō ignorat. Sæpe eñ foris fla-
gellis atterimur, & intus carnali ſuggeſtiōe fatigamur.
Vnde nunc Hieremias in præſenti lamentatione deplo
rat, dicēs: Foris interficit gladius, & domi mors ſimilis
eſt. Foris enim gladius interficit, cum nos exterius fe-
riens uindicta conficit. Sed domi mors ſimilis eſt, quia
& flagella quidē ſuſtinet, & tamē intus cōſcientia à ten-
B tationis ſordibus cōſentiendo munda nō eſt. a ¶ *Au-
dierunt, quia ingemiſco, &c.*] Anxianti animæ & laboribus
aflictæ, hoc uidetur eſſe augmentū doloris, quod ille in
quo ſpem habuit cōſolationis, differt opem afferre ſo-
latij. Necnon & hoc maxime illi dolorem ingerit, quod
eam inimici derident, quaſi ſpe fruſtrata, à dño ſuo hāc
Pſal.70.b haberet calumniā. Tale eſt illud pſalmiſtæ: Qui cuſto-
diebant animā meā, cōſiliū fecerūt in unū. Et in euange
Matt.27.c lio, Iudæi dñm in cruce ſuſpenſum irridebāt, dicentes:
Alios ſaluos fecit. Sed talis loquela manifeſta eſt blaſ-
phemia, quæ non lædit periclitantē, ſed interficit blaſ-
phemantē. Non enim eſt in ullo reprehendendū iudi-
ciū dei, quod ſemper iuſtū eſt, & iuſte diſponit omnia:
ſed uenerandū atq; timendū: quia omnia quęcūq; uult
facit in cœlo, cum ſit iuſtus in omnibus uijs ipſius, nec
derelinquat omnes ſperantes in ſe, imò orationes eo-
rum exaudiat, & ſaluos faciat eos. Sed cū iuſte dñs uni-
cuiq; ſecundū opera ſua retribuit, uidendū eſt quid ſe-
quatur: Adduxiſti, inquit, diē cōſolationis, & fient ſimi
les mei. Cōſolatio ergo quæ iniuſte oppreſsis à dño cō-
fertur, & pœna quę oppreſſoribus eorū merito infligi-
tur, ex iuſto iudicio dei pcedūt, ut recipiat unuſquiſq;
propria corporis prout geſsit, ſiue malum, ſiue bonū:
pœna eſt reproborū, qui aliena felicitate cruciāt. Addu
cit ergo diuina clementia poſt illatā ſeruis ſuis flagelli
correptionē piæ cōuerſationis paternā cōſolationē, ut
poſt diuturnū laborē habeant reſpirandi poteſtatē: &
econtrario tortoribus eorum poſt uanam mundi læ-
ticiam, iuſtæ damnationis reddet diuturnę calamitatis
mœſticiā, ut recipiant in ſemetipſis quod inique geſſe-
rant in proximis. Sicq; fit ut patientia ſanctorum coro
netur, & iniuſticia iniquorum puniatur. b ¶ *Ingredia-
tur omne, &c.*] Hoc q̄ppe orat fideliū turba, ut remoret
in conſpectu dei perſecutorū ſuorum plaga, quatenus
eos per condignam uindictā iuſtum iudicium dei cor-

cor meū in memetipſa, quoniā amaritudine plena ſum.
Foris interficit gladius, & domi mors ſimilis eſt. ש Sin.
a Audierunt quia ingemiſco ego, & nō eſt qui cōſoletur
me. Omnes inimici mei audierunt malū meū, lætati ſunt
quia tu feciſti. Adduxiſti diem cōſolationis, & fient ſimi
les mei. ת Thau. b Ingrediatur omne malū corā te, & uin
demia eos ſicut uindemiaſti me, propter omēs iniquita-
tes meas. Multi eñ gemitus mei, & cor meū mœrens.

Cap. II. א Aleph.

Q c Vomodo obtexit caligine in furore ſuo dñs fi-
liam Sion: proiecit de cœlo in terram inclytam
Iſrael, & non eſt recordatus ſcabelli pedum ſuorum,
in die furoris ſui. ב Beth. Præcipitauit d dominus, nec
pepercit

ripiēdo humiliet, qui ſuperbiēdo multiplici perſecutio C
ne nō timuerūt cōfeſſores dei fatigare. Vindemiare eñ
eſt unūquenq; operū ſuorū fructū metere. Vindemiat
eñ dñs hoſtes ſuos q ſanctos eius uindemiauerūt, qñ
pro cōtritione tēporali, q̄a illos ad probationē oppri-
mere pmiſsi ſunt, in
futuro iudicio ppe-
tuā faciet recipere ul
tionem. Sed hoc intī
mādū eſt, qđ qñ ſan-
cti uiri deprecatorio
more contra hoſtes
ſuos rogāt, nō uoto
malicię, ſed ſpiritu p
phetiæ, hoc qđ præ-
ſciunt futurū prædi-
cūt: uel etiā cōtra ſpi
ritales neq̄tias orāt,
quas incorrigibiles
eſſe ſciūt ut iuſtam à
dño recipiāt ſenten-
tiā. Hinc eſt illud qđ
in pſalmo propheta
dñm cōtra nocentes
ſe precat, dicēs: Iudi- Pſal.34.a
ca dñe nocentes me. Aſſumpta p nobis clamat infirmi
tas, ut dānēt nocētes, id eſt, diabolus cū miniſtris ſuis,
qđ nouerat eſſe uenturū. Malos eñ iudicari dānari eſt,
q̄a nequeūt in diſceptatione liberari, q ſemp prauis a-
ctiōib. pbant implicitī. Sed hoc ut dictū eſt, ad diabolū
ptinet cū ſequacib. ſuis, per quos puenit Iudaicæ uolū-
tatis iniq̄tas. Nā cū ipſe præcipiat p inimicis ueſtris ora
te: hominib. hæc non pōt cōuenire ſententia. Ipſos ergo
debere petit dānari, quos uirtute præſcientię ſuæ nouit
ad pœnitudinis remedia nō uenire. Nā & in ſubſequen D
tib. ubi uenit ad homines, cōuerti eos deſiderat, nō pe-
rire, ut eſt illud: Cōfundant & reuereant q quærūt mihi Pſal.39.d
mala. Hic iā ubi uenit ad homines corrigibiles, non ma
ledictio fundit, ſed correctio poſtulat. Cōfundi, eſt facta
ſua erubeſcere, & in meliorē ſentētiā cōmutari. Nā & illi
cōfuſi dicunt, q cōuincunt ad pœnā. Sed ut hoc magis
ad cōuerſionē intelligere debuiſſes, addidit: reuereant,
id eſt, emēdati colant quē perſequendū eſſe putauerāt.

CAPVT II.

Q *Vomodo, &c.*] Vētū eſt ad ſecūdū alphabetū, ubi
ſub primo obſtupeſcēdo Hieroſolymitanæ ur-
bis improuiſam ruinā, & plebis Iudaicæ inſpe-
ratū caſum ppheta deplorabat: ſicut etiā nūc admirādo
quæritat, quō pulcherrima habitatio Sion & inclyta Iſ-
raelitarū gēs, quę angelico miniſterio ſuffulta, p ipſius
dñi ducatū de terra Aegypti p mare rubrū trāſlata eſt,
& in deſerto multis miraculis ac diuinis ſolatijs diutiſsi
me per Moyſen & Aarō educata, ita ut uocabulo ſcabel
li pedū dñi, ppter ſtatū diuini cultus, qui in ipſa plebe
tunc præcipuus erat, merito nūcuparet: nūc de ſumma
felicitate in maximā miſeriā in die furoris dñi & uindi-
ctæ in eā platę quaſi de cœlo in terrā proiecta & cōcul-
cata ſit. Myſticè aūt anima peccatrix quę quōdā habuit
lumē ſciētiæ, & ſpeculū diuinæ cōtēplationis, qñ pedes
dñi, hoc eſt, ueſtigia præceptorū eius in cordis illius ſe-
creta cōſiſtebāt, nūc propter cæcitatē cordis & nequitiā
prauæ actionis de culmine uirtutū in fœditatē terreno-
rū deſideriorū prolapſa, iuſto iudicio dei ſpreta atq; de
relicta ab hoſtib. cōculcat. Vnde propheta merito eius
deflet ruinā, quia à ſummo honore ad maximā deuo-
luta eſt miſeriā, per quam omniū iam deſpectui patet &
irriſioni. d ¶ *Præcipitauit, &c.*] Propter peccata eñ Iu-
dæorū & tranſgreſsiones quibus trāſgrediētes legē dei
teſtimonia eius nō cuſtodierūt ſeruiēdo dijs alienis, &
adoran-

pepercit, omnia ſpecioſa Iacob. Deſtruxit in furore ſuo munitiones uirginis Iudæ, & deiecit in terrā, polluit regnū & principes eius. ג Gimel.[a] Cōfregit in ira furoris omne cornu Iſrael. Auertit retrorſum dexterā ſuā à facie inimici, & ſuccēdit Iacob quaſi ignē flāmæ deuorātis in gyro. ד Daleth.[b] Tetēdit dn̄s arcū ſuū quaſi inimicus, firmauit dexterā ſuā quaſi hoſtis, & occidit omne quod pulchrū erat uiſu in tabernaculo filiæ Siō: effudit quaſi ignē indignationē ſuā. ה He.[c] Factus eſt dn̄s uelut inimicus: præcipitauit Iſrael: præcipitauit omnia mœnia eius, diſſipauit munitiones eius, & repleuit in filia Iuda humiliatū & humiliatā. ו Vau. Et diſſipauit[d] quaſi hortū tentoriū ſuum, demolitus eſt tabernaculū ſuum. Obliuioni tradidit dominus in Sion feſtiuitatē & ſabbatū, & in opprobriū & indignationē furoris ſui regem & ſacerdotem. ז Zain

A adorantes idola, & ſimulachra eorū uenerantes, ad ſimilitudinē gentiū quæ circa eos erant: irritatus dn̄s tradidit ipſum populū ſuum in manus gentiū, & dominati ſunt eorū qui oderūt eos: omniaq́ ſpecioſa Iacob quæ habebat in ornatu famoſiſſimi templi, & cultu celeberrimo, quo ſe nobiliores cæteris gētib. eſſe credebant, dn̄s præcipitauit & deſtruxit in furore ſuo munitiōes urbiū Iuda, ſtatū murorū ac turriū in terrā deijciēs, polluitq́ honorē regni & principatum eius, ita ut nobiliores eorū, hoſtes captiuos ducētes in ſeruitutē ſui redigerēt, & eunuchos facerēt atq́ deformes, ſicut liber

Eſa.39.c Eſaiæ teſtat̄, ubi ipſe ꝓpheta ad regem Ezechiā loquutus eſt, dicēs: Ecce dies ueniūt, & auferentur omnia quæ in domo tua ſunt, & qui theſaurizauerunt patres tui uſq́ ad diem hāc in Babylonē, nō derelinquet̄ quicq̄, dicit dn̄s, & de filijs tuis qui exibūt de te quos genueris, tollēt, & erunt eunuchi in palatio regis Babylōis. Myſticè aūt deſtruit dn̄s ſpecioſa Iacob, cū decorē animæ diabolica arte deceptæ ſpernit, & munitionē doctrinæ, ſeculari ſapientia cōditæ, in qua maxime confidebat, diruit, & polluit ho

B norē regni & principatū eius quē habuit in perceptiōe baptiſmatis & ſacri unctione chriſmatis, ita ut iam non

1.Pet.2.b mereat̄ cū cæteris fidelibus ab apl̄o Petro audire: Vos eſtis genus electū, quādo diuerſis ſeruit uitijs. & obtemperat hoſtis antiqui ſuaſionib. malignis, de quo & ſubditur: *a* ¶ *Confregit in ira, &c.*] Nō ſolū em̄ uniuerſum regnū Iudæorū dn̄s deſtruxit, & defenſionē dextræ ſuæ ab eis auferēs, terrā eorū in manus hoſtiū ad deuaſtandum tradidit: ſed & Hieruſalē myſticā, qn̄ à dn̄o receſſerit, & dijs alienis in diuerſis ſcelerib. ſeruierit, defenſiōe cœleſtis auxilij priuatā, flammæ libidinis, & furori hoſtiū ad ſuccēdendū tradidit. Dextera em̄ Dei patris unigenitus filius eſt, per quē & ſolatiū & defenſionē fidelibus ſuis pręſtat. Sed qn̄ offenſo illo nō meremur ab inimicis liberari, quaſi traditi uidemur, cum defenſorem nullū habemus. Vnde & propheta quaſi deſertū à dn̄o

Pſal.73.c populū Iudæorū conqueſtus in pſalmis ait: Vt quid auertis faciem tuam de medio ſinu tuo? Quaſi offenſo, quaſi irato dn̄o dicit, qui nolit peccatores populos intueri: ut adhuc in ſua uideantur permanere nequitia. Ille enim quos diſpenſatione mirabili placatus attenderit, corrigit: quos propicius intuetur, emendat. Quod aūt dicit, dexterā tuā de medio ſinu tuo in finē: ſignificat ꝙ ſicut Moyſi manus dextera dn̄i iuſſu de ſinu ꝓlata leproſa cōſpecta eſt, iterūq́ in ſinū retracta curata: ita populus Iudæorū exiens à dn̄o Chriſto immūdus fiat: ad eū uerò cōuerſus, ad priſtinā redeat ſanitatē. *b* ¶ *Tetendit, &c.*] Tetēdit dn̄s arcū ſuū quaſi inimicus, & dexterā ſuā quaſi hoſtis firmauit, cū dimicantes cōtra Hieruſalem Chaldæos ſiue Romanos ſuperiores fecit, data illis poteſtate ut incenderent templū, & deſtruerent muros ciuitatis, eo ꝙ ipſe iratus non parceret illis, qui aliquando patribus eorum placatus, terrā diuerſarum gentium ad poſſidendum diſtribuit, ſicut pſalmiſta teſtatur ad dn̄m, dicēs: Manus tua gentes diſperdidit. Ne

C enim putarent Hebræi ſe triumphatores ſuis urbibus extitiſſe: profitet̄ illos non in ſuo gladio fuiſſe uictores, nec terrā gentiū ſibi propria fortitudine uēdicaſſe. Brachiū pro robore dicimus: qm̄ ipſo dimicante pugnat̄. Sed illud brachiū non eos ab inimicis ſuis liberare pręualuit, quos ſpiritualiter uirtus diuina ſaluauit: ſic dum Hebræorū actus exponit̄, humano generi ꝑſicua doctrina præſtat̄. Dextera em̄ ſignificat ꝓſperā partē, brachiū fortitudinē, illuminatio cōſiliū, quæ dn̄s præliantib. cōfert, qn̄ uictoriam donare dignat̄. Sed ne dicerēt, patres noſtri ſuo merito placuerūt, ideo tāta ſunt à dn̄o cōſecuti, intulit non meritis datū, ſed q̄a ita ſit deo placitū, cuius eſt gratuitum omne qđ præſtat. Cōplaceat etiam illis quando de toto mundo ſola gens electa eſt, de qua ſaluator dn̄s adueniret, qui brachiū uictoria & fortitudo eſt noſtra. Cui ſi peccauerimus & diutius per patiētiā eius expectati, ad eū per pœnitentiā reuerti noluerimus, tendit arcū iudicij ſui cōtra nos, & dextera potentiæ ſuę quicquid ornatus ſcientiæ uel uirtutum uiſi ſumus habere, totū diſſipat: & exercet in nobis uindictā indignationis ſuę: eo ꝙ noluerimus intelligere miſeri- D cordiā & beneficentiā immenſæ clementiæ ſuæ. *c* ¶ *Factus eſt, &c.*] Factus eſt dn̄s uelut inimicus ſynagogæ Iudæorū quādo eam hoſtili gladio deuaſtari fecit. Deiecit mœnia, & deſtruxit munitiones eius: & repleuit in ipſo populo humiliatū & humiliatā: hoc eſt, utrunq́ ſexum multiplici cōfuſione deſpicabilē reddidit. Iuxta allegoriā uerò, ſicut mœnia in urbibus pro ornamento ſunt, munitiones uerò in defenſionē: ita alia ſunt dona quæ nos muniunt, alia quæ ornant. Prophetiæ quippe doctrina, genera linguarū, curationū uirtus, quaſi quædā mœnia mentis ſunt: quę etſi quiſq̄ nō habeat, ſtare munitus per fidē & iuſticiā poteſt: quāuis ornatus uirtutū altitudine minime eſſe uideat̄: fides uerò ſpes & charitas, nō noſtra mœnia, ſed munitiones ſunt, quæ ſi habere negligimus, hoſtiū inſidijs patemus. De Iudæa ergo quia prophetiā atq́ doctrinā uel miraculorū ſigna abſtulit, mœnia præcipitauit. Quia uerò fidē, ſpē, atq́ charitatē propter eius duritiā auferre permiſit, munitiōes eius diſſipare ſtuduit. Rectus uerò ordo ſeruatus eſt, ut prius mœnia & pòſt munitiones diſſipare diceretur: quia cū peccatrix anima relinquit̄, prius ab ea uirtutū dona (quę ad manifeſtationē ſpiritus data fuerūt) & pòſt fidei, ſpei atq́ charitatis fundamēta deſtruunt̄. Quæ cūcta dn̄s à perfidis ablata, gentilitati tribuit: atq́ ex his quæ infidelib. abſtulit, mētes fideliū ornauit. Vnde & ſcriptū eſt: Speciei domus diuidere ſpolia. Cū em̄ uirtutū ſpolia à Iudęis abſtulit, domui cordis gentiliū, quā per fidem inhabitare dignatus eſt, ſpeciē donorū dedit. Quod uidelicet geſtū eſt, cū uerba dei & Iudæorum populus ad ſolā literā quæ occidit, acciperet, & cōuerſa gentilitas per ſpiritum qui uiuificat, penetraret. *d* ¶ *Et diſſipauit quaſi hortum, &c.*] Propter peccata enim Iſraelitarū diſſipauit tentoriū ſuū quaſi hortū: demolitus eſt tabernaculum, in obliuionē tradidit feſtiuitates &

ז Zain.[a] Repulit dn̄s altare ſuū, maledixit ſanctificatiōi, tradidit in manus inimici muros turriū eius. Vocē dederūt in domo dn̄i ſicut in die ſolenni. ח Heth.[b] Cogitauit dn̄s diſſipare murū filiæ Siō: tetendit funiculū ſuū, & nō auertit manū ſuā à perditione, luxitq́ antemurale, & murus pariter diſſipatus eſt. ט Thet.[c] Defixæ ſunt in terra portæ eius, perdidit & cōtriuit uectes eius, regē eius, & principes eius in gentibus. Nō eſt lex, & prophetæ eius nō inuenerunt uiſionē à dn̄o. י Iod.[d] Sederunt in terra, cōticuerunt. Senes filiæ Sion, cōſperſerunt cinere capita ſua, accinctæ ſunt cilicijs, abiecerūt in terra capita ſua uirgines

A & ſabbata, & totā gentē ſpernēs ſimul cū regibus & ſacerdotibus in opprobriū captiuitatis dedit. In tentorij enim nomine & tabernaculi, quāuis unū uideat̄ ſonare, eo ꝙ tabernacula Iudæ ſint dicta, ꝙ cortinæ diſtentæ funibus tabernaculis intra ſtantibus appēderent̄, quæ tētoria ſuſtinerēt: tū in tentorio illud tabernaculū qđ Moyſes in deſerto fabricauit, & in tabernaculo hoc tēplū qđ Salomon in terra repromiſſiōis ædificauit, poſſumus accipere, quæ utraq́ propter ſcelera habitaturum dn̄s in manibus hoſtiū tradidit, ſicut in

Pſal.77.g pſalterio legit̄: Repulit tabernaculū Silo, tabernaculū ſuū, ubi habitauit in hominibus, & tradidit in captiuitatē uirtutē eorū & pulchritudinē eorū in manus inimici. Rurſumq́ ꝑ præſentē pro-

Hier.16.b phetā dn̄s in ſuperiorib. dicit: Faciā domui huic in qua inuocatū eſt nomē meū, & in qua uos habetis fiduciā, & loco quē dedi uobis & patrib. ueſtris, ſicut feci Silo: & ꝓijciā uos à facie mea, ſicut ꝓieci oēs fratres ueſtros, uniuerſum ſemē Ephraim. Vnde uidendū nobis eſt, ne ꝓpter iniq̄tates noſtras habitaculū pectoris noſtri deſerat inhabitator ſpiritus ſanctus, reſpuat ſacerdotiū, & deſpiciat ordinē regiminis noſtri, fiamusq́ ſicut hortus diſſipatus, ubi nullus uirtutum gignit̄ fructus. Metuendū igit̄ ne tanta ſuauitate & iucunditate priuati, in

B amaritudinē & fœditatē perueniamus ſempiternā. Dicit

1.Cor.3.d em̄ Corinthijs manifeſte Paulus apl̄s: Neſcitis quia tēplū dei eſtis? Si quis aūt tēplū dei uiolauerit, diſperdet illū deus. Templū enim dei ſanctū eſt quod eſtis uos. Et

1.Cor.6.d idē: An neſcitis quia mēbra ueſtra tēplū ſunt ſp̄ūs ſancti, quem habetis, & nō eſtis ueſtri? Empti em̄ eſtis precio magno: glorificate ergo & portate deū in corpore ueſtro. *a* ¶ *Repulit, &c.*] Altare ſuū repuliſſe & ſanctificationi ſuæ maledixiſſe dn̄s dicit̄: quia hoſtias ſecundū legē oblatas quas ſalutares ibidem appellat, & altare in quo eædē hoſtiæ offerebant̄, ſpreuit: diripiendaq́ hoſtiū manibus tradidit, ſimul cū urbe atq́ ꝓpugnaculis eius, clamoreq́ blaſphemiæ, id eſt, hoſtes in domo dn̄i dederūt, ubi quondā laudes in ſolennitatib. uarijs per diuerſa organa, ſacerdotes & leuitę tēplo & ritu inuiolato canebant. Quod olim Eſaias ꝓpheta deplorat, di-

Eſa.64.c cēs: Ecce reſpice, populus tuus oēs nos, & ciuitas ſancti tui facta eſt deſerta Sion. Deſerta facta eſt Hieruſalē, diſſoluta eſt domus ſanctificatiōis noſtrę & glorię noſtrę, ubi laudauerūt te patres noſtri, facta eſt in exuſtionē ignis, & omnia deſiderabilia noſtra uerſa ſunt in ruinas. Myſticè autē repulit dn̄s altare ſuū, qn̄ peccatis noſtris exigentib. quaſi ingratā deſpicit arā cordis noſtri, & auertit faciē ſuā à nobis, unde ſalui fieri debueramus, ſi-

Pſal.79.b cut ſcriptū eſt: Oſtende nobis faciē tuā, & ſalui erimus. nec preces noſtras attēdit, neq́ oblationes recipit. Maledicit ſanctificationi ſuæ, qn̄ Chriſtianū nomē in quo gloriabamur, & qđ in ſacro baptiſmate ꝑ ſancti chriſmatis unctionē ſuſcepimus pollutū duxerit, quia facinora noſtra & praui actus noſtri hoc promeruerūt. Tradidit in manus inimicorum noſtrorum omnia arma noſtra & munitiōes in quib. cōfidebamus, qm̄ in omni cōuerſatiōe noſtra ad nihilū redacti ſumus, nec præpoſitos, neq́ defenſores iam utiles habere meremur, quia in domo dn̄i, ubi laus, honor & gloria cōfeſſionis

C ſonare debuit, ibi clamor & blaſphemiæ reſultant, & negociatio terrena exercet̄: pro quo irritatus dn̄s flagellū de funiculis faciens, oēs eiecit de tēplo, & nūmulariorū Ioan.2.c effudit æs. *b* ¶ *Cogitauit, &c.*] Vrbs iſta cuius dn̄s cogitauit diſſipare murū, tetēditq́ funiculū, hoc eſt, rectam & cōdignā mercedē neq̄tiæ ſuæ reddere ei diſpoſuit, ſynagoga eſt Iudæorū, quæ ſemꝑ ſuperbe & cōtētioſe agebat cōtra dn̄m ꝓphetas eius & nuncios ad ſe miſſos ꝑſequens: nouiſſime uerò ipſum hæredē, hoc eſt, unicū filiū eius interfecit. Vnde & ipſe dn̄s iuſtus iudex & iuſticiā diligens, nō auertit manum ſuā à perditione eius, ſed terrā illius funiculo metiēs hoſtib. partiendā diuidit. Murū & antemurale diſſipauit, cū angelorū cuſtodiā & defenſionē quā dn̄i pietate & patrū ſuorū merito olim habuerant, ab ipſa ſecedere fecit. Ecōtrario uerò alibi eſt urbs illa, de qua in Eſaia ſcriptum eſt: poſt cōtritionē Moab canticū celebre cōpoſitū eſſe, ubi ita legit̄: In illa die cantabit̄ canticū iſtud in terra Iuda: Vrbs fortitudinis no- Eſa.26.a ſtræ, ſaluator ponet̄ in ea, bonorū operū murus & antemurale. Aperite portas & ingrediat̄ gēs iuſta cuſtodiēs ueritatē. *c* ¶ *Defixæ ſunt, &c.*] Hoc deſcribit ſermo propheticus, ꝙ deſtructa Hieruſalē terrena imò ſynagoga Iudæorū doctores eius & defenſores, quos portarū & uectiū nomina denotāt, cōtriti ſunt atq́ diſſipati, reges eius, & principes, atq́ prophetę iam non ſint in illa, ſed nec legē inuiolatā habeant, neq́ uiſionē & prophetiam à dn̄o mereant̄ habere, qui ipſum uerum legiſlatorē, & dn̄m prophetarū præſentialiter ad ſe uenientē recipere dedignabant̄. Ipſe em̄ finis eſt legis ad iuſticiā omni credenti, uerusq́ propheta paternā & ſuā credentibus annuncians uoluntatē. De quo Moyſes olim Iſraelitis ait: Deut.18.d Prophetā uobis ſuſcitabit dn̄s de fratribus ueſtris, tanquam meipſum audietis. Et erit omnis quicunq́ non audierit prophetā illum, exterminabitur anima eius de populo ſuo. *d* ¶ *Sederunt in terra, &c.*] Sederūt in terra, qui terrena non cœleſtia ſequuti ſunt deſideria. Conticuerunt ſenes etiam, quia non habuerūt ſpiritualem ſcientiam legis dei, unde nec iam deſerta ueritate conſilium utile auditorib. ſuis præbere ualebant. Filiæ Sion conſperſerunt cinere capita ſua, accinctęq́ cilicijs, lugubri indutæ ſunt tegumento, quoniā ornatū uirtutū & ſapientiæ ſpiritualis quo ad cœleſtis regni thalamum ſe præcingere debuerant, non ſeruauerūt: idcirco abiecerunt in terra capita ſua uirgines Hieruſalē, cum mentes triſtitia terrena grauatas in ima depreſſerunt, nec iam ad cœleſte gaudium ullo modo aſpirare præſumpſerunt. Hæc ergo omnia admonent nos, ne ſimus ſegnes & tepidi ad diſcendam diuinam ſapientiam, & uirtutum opera exercenda: ne fortè propter inertiam noſtrā ſpernēdo deſerat nos autor noſter, deſtituamurq́ omni ſolatio, nec habeamus iā portis & uectib. deſtructis reges & principes q̄ nos ducant in uiā iuſticiæ, nec iam lex dei, & prophetarū oracula illuminēt corda noſtra, ſedeamusq́ in terra carnis noſtræ deſiderijs quaſi cinere polluti, & uitiorum ſetis amicti, totam gloriam quā in cœleſti regno habere potueramus, perdamus: iaceamusq́ in terra donec caro noſtra in puluerē unde ſumpta eſt reuertat̄, & finis fiat interitus ſempiternus.

Defece-

gines Hieruſalē. כ Caph.[a] Defecerūt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt uiſcera mea, effuſum eſt in terra iecur meū ſuper contritione filiæ populi mei, cū deficeret paruulus & lactens in plateis oppidi. ל Lamed.[b] Matribus ſuis dixerūt, ubi eſt triticū & uinū: cū deficeret quaſi uulnerati in plateis ciuitatis, cū exhalarēt animas ſuas in ſinu matrū ſuarū. מ Mem.[c] Cui cōparabo te, uel cui aſsimilabo te filia Hieruſalē, cui exæquabo te, & cōſolabor te uirgo filia Sion? Magna enim uelut mare cōtritio tua, quis medebitur tui? נ Nun.[d] Prophetæ tui uiderūt tibi falſa & ſtulta, nec aperiebāt iniquitatē ut te ad pœnitētiā prouocarēt. Viderūt aūt tibi aſſumptiones falſas & eiectiones. ס Samech.[e] Plauſerūt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per uiam, ſibilauerunt & mouerunt caput ſuum ſuper filiam Hieruſalem: Hæccine urbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium uniuerſæ terræ? פ Phe. Aperuerunt ſuper te os ſuum omnes inimici tui, ſibilauerunt & fremuerunt dentibus ſuis, dixerunt, deuorabimus. En iſta eſt dies quā expectabamus: inuenimus, uidimus. ע Ain.[f] Fecit dominus quæ cogitauit, cōpleuit ſermo

A a ¶ *Defecerunt præ lacrymis, &c.*] Videns propheta nimiā cōtritionē gentis ſuæ templūq́ incēſum, & ciuitatē deuaſtatam, nulliq́ ſexui uel ætati hoſtes in nece parcere: ingenti dolore turbatus, flexu maximo deplorat: ita ut oculi præ lacrymis deficiant, & omnis iocunditas deſiderij uertat̃ in anxietatē cordis. Quid em̄ magis dolendū fuit, quàm ꝙ natio antiqua & ſemen patriarcharū atq; amicorū Dei diuinis legib. erudita, & ꝓphetarū oraculis ſæpius confortata, in tantā apoſtaſiā uenerit, ut Dei ſui oblita, ꝓpter immanitatē ſcelerū traderet̃ in manus hoſtiū, Dei nomē blaſphemātiū: ſed & nūc pari modo deflenda eſt ruina animarum quondam fidelium, quæ precioſo ſanguine Chriſti redēptæ, & unda baptiſmatis à ſorde peccatorū ablutæ, myſticaq́ unctiōe cōſecratæ, iterū nunc in cœnū & ſordes uitiorū deuolutæ ſunt: ita ut hi ꝗ innocentiā & ſimplici-

B tatē paruulorū uidebant̃ imitari, in plateis mūdi & ſeculi deſiderijs ab hoſtibus ſpiritualibus enecentur. b ¶ *Matribus ſuis dixerunt, &c.*] Fruſtra tunc auditores negligentes quærūt à doctoribus ſuis triticū & uinū uerbi gratiæ ſpiritualis, cum in terrenis negocijs & uoluptatibus ſeculi ad effectū peruenerint præſentis uitæ, & ſub ipſo magiſtrorū nutrimine, tempus indultū perdiderunt in praua conuerſatione. Non enim tūc tempus eſt remedij, ſed ultionis, quando diſtrictus iudex ueniet ſingulorū actus & uitā diſcutere, per diſcretionem iuſti examinis. c ¶ *Cui comparabo te, &c.*] Magna em̄ dignitate ſynagoga Iudæorū, temporibus legis & prophetarū ſub regibus & ſacerdotibus multis gētibus & nationibus excellebat, cui lex diuina, regni ducatus, & cultus pietatis erat, cuiq́ per angelicā oſtēſionē & propheticā uiſionē decreta ſua ipſe dn̄s reuelauit, & quæ uitanda quæue agenda erant, ſuo oraculo demonſtrauit. At poſtq̄ deſeruit deū, & uano errore deluſa ad idololatriā declinauit, ualida colliſione contrita eſt, & fluctibus perſecutionū quaſi maris tempeſtatibus cōquaſſata atq; ſubmerſa eſt. Similiter & animæ Chriſtianæ, cuius à ſtatu rectæ fidei & celſitudine uirtutū immēſa ruina fuit, nullius eſt miſeriæ coæquanda, quę ex cōſortio diuino & ſocietate ſanctorū angelorū in malignorū ſpirituū decidit dominiū, qui cā uarijs uitijs atq; ſcelerib. captiuatā, huc illucq́ per ſeculi undantes luxus ac caſus uertendo, in foueā perditionis propellunt, in barathrūq́ gehennæ ꝑpetualiter puniendā præcipitare contendūt. Hinc ergo unde tāta mala ſuperuenerint, ꝓpheta ſubiungendo oſtēdit, dicēs: d ¶ *Prophetæ, &c.*] Sicut enim quondā pſeudoprophetæ falſis uaticinijs & mendacibus promiſsis gentē Iudæorū ſeducebāt: ita & nūc hæretici atq; ſchiſmatici fictis opinionibus & doloſis argumentationibus corda ſimpliciū à ueritate rectæ fidei & ſtatu bonorum operum ſubuertere certant.

Hoc atteſtāte Petro apoſtolo, qui in epiſtola ſua ita ait: C Fuerūt uerò pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in uobis erunt magiſtri mendaces, qui inducent ſectas perditionis, & eū qui emit eos dn̄m negāt, ſuperducentes ſibi celerē perditionē, & multi ſequētur eorū luxurias, [2.Pet.2.] per quos uia ueritatis blaſphemabit̃, & in auaritia fictis uerbis de uobis negociabūt̃, q̄bus iudiciū iam olim non ceſſat, & ꝑditio nō dormitat. Hinc & per Eſaiā [Eſa.5.] dicit: Væ qui dicitis malum bonū, & bonum malū, ponētes tenebras lucē, & lucē tenebras: ponētes amarū in dulce, & dulce in amarū. Qui em̄ peccāti & iniquis operibus attēdenti ꝑmittit impunitatis ſecuritatē, propheticæ maledicti ōi ſubiacebit. Similiter & ille, q bonū actū per inuidiam detrahit, & benefacienti contradicendo aduerſat̃, uæ ſempiternū ſi non ſe correxerit habebit. Vnde cauēdū eſt ne pro ueritate ſequamur mendaciū, ne ꝓ lumine tenebras. Multæ em̄ ſunt D uiæ quæ uident̃ hominibus rectæ, & nouiſsima eorum [Prou.14.] perueniūt in profundū inferni. Eſt quoq; periens in iuſticia ſua, cui dicit: Ne ſis iuſtus multū. Quas ob cauſas [Eccl.7.] Iſrael promittit ſe uia ambulaturū regia, nec ad dexteram nec ad ſiniſtrā declinaturū. Et ut loquar quod ſentio, difficile hoc maledicto quis carere poteſt, cū & malis frequēter adulemur propter potentiā, & bonos deſpiciamur propter inopiam. e ¶ *Plauſerūt ſuper te, &c.*] Gaudiū exprimit inimicorū, quo lætati ſunt de caſu Iſraelitarum, qui plaudentes manibus, ore ſibilantes, capuťq́ mouentes, in manus inimicorū de ſumma felicitate eos decidiſſe cum irriſione inſultabant. Motus aūt capitis ad cōſuetudinē pertinet nimis iraſcentiū, & inuidia æſtuantiū. Nam quotiens furore ſuccēdimur, turbulenta cōmotione capitis cōminamur. Vnde eſt illud ꝙ Iudæi dn̄m Chriſtū in cruce pendentē prætereuntes [Matt.27.] blaſphemabant. Ad eundem ſenſum reſpicit hoc quod ſubiungitur: f ¶ *Aperuerunt ſuper te os ſuum, &c.*] Illam enim diem hoſtes ſemper deſiderabāt inuenire, qua liceret eis totā ſimul gentē Iudæorū gladio occiſionis & uaſtationis deuorare. Sed quia hoc minime euenire ita potuiſſet, niſi pro multitudine impietatū ſuarū dominus hoc iuſto iudicio fieri permiſiſſet: cōtinuo propheta ſubiungit. g ¶ *Fecit dominus, &c.*] Sæpius ergo ſynagoga Iudæorū dn̄m irritans iamdudū iuſtā pœnā promeruiſſet, niſi eam cōditoris ſui bonitas diu toleraſſet, ac pie & patienter ſufferret. Sed quoniā cōuerti noluit, & ceſſare à cœpta nequitia renuit: tandē ſecundū merita ſua, cōdignā ultionē recepit, ſicut olim ad Moyſen famulū ſuū, quando populo ad idololatriā cōuerſo orabat, dn̄s reſpondit dicens: Dimittā iuxta uerbū tuū: ueruntamen in die ultionis uiſitabo & hoc peccatū eorū. [Exod.32.] Vnde nunc dicit: Fecit dn̄s quæ cogitauit, cōpleuit ſermonē ſuū, quē præceperat à diebus antiquis, deſtruxit

&non

ſermonē ſuū quē præceperat à dieb. antiquis, deſtruxit, & nō pepercit, & lætificauit ſup te inimicū, exaltauit cornu hoſtiū tuorū. צ Zadik.[a] Clamauit cor eorū ad dn̄m ſup muros filiæ Siō:[b] deduc quaſi torrentē lachrymas ꝑ diē & per noctē, non des requiē tibi, neq; taceat pupilla oculi tui. ק Coph.[c] Cōſurge, lauda in nocte in principio uigiliarū, effunde ſicut aquā cor tuū ante cōſpectū dn̄i: leua ad eū manus tuas pro anima paruulorū tuorū, qui defecerūt in fame, in capite omniū cōpitorū. ר Res.[d] Vide domine & cōſidera quē uindemiaueris ita: ergóne comedent mulieres fructū ſuū, paruulos ad menſurā palmæ? ſi occiditur in ſanctuario dn̄i ſacerdos & propheta. ש Sin.[e] Iacuerunt in terra foris puer & ſenex: uirgines meæ & iuuenes mei ceciderunt in gladio: interfeciſti in die furoris tui, percuſsiſti, nec miſertus es. ת Thau.[f] Vocaſti quaſi ad diē ſolēnē q terrerēt me de circuitu, & non fuit in die furoris domini q effugeret & relinqueretur: quos educaui & enutriui, inimicus meus cōſumpſit eos.

A & non pepercit. Quoniam plagas quas in prophetis & lege frequenter cōminando prædixerat, tandem ad iracundiam prouocatus ſuper eos inducebat. Igitur ſi hæc corporales inimici contra Hieruſalem terrenam tūc fecerunt: quid ſpirituales nequitiæ & miniſtri antiqui hoſtis facturi ſunt erga ſpiritualem Hieruſalem: hoc eſt, animā Chriſtianā: quando eam pro ſuis iniquitatib. ſibi à domino traditā, undiq; pœnis, undiq; dolorib. circundant: nec eam quicquam tūc iuuat quod in præterita ętate aliquid de terrena felicitate habuerat? Vnde eā dominus ſub typo perituræ ciuitatis defleuit, [Luc.19.g] dicens: Si cognouiſſes & tu. a ¶ *Clamauit cor, &c.*] Camor hic intentionem mētis, non exaltationē uocis ſignificat. Clamāt em̄ peruerſi homines, ſiue nequitiæ ſpirituales corā domino ſuper muros filiæ Sion: cum poteſtatem q̄n minantur plebi uel animæ peccatrici ſuæ adſcribunt potentię, non iudicio permiſsionis diuinæ: quorum blaſphemia qua contra dominum clamant, condigna non euadet tormēta. Cum enim expleuerint ſuperni arbitri in aduerſarijs ſuis ſecreta iudicia, tunc & ipſi reatus ſui iuſta recipient præmia. Nulli em̄ perſonæ parcunt: quia omnibus quibus poſſunt & quantū permittuntur, nocere cupiunt, eosq́ perditionis ſuæ conſortes habere quærunt. b ¶ *Deduc quaſi, &c.*] Omni tempore lachrymas per compunctionem cordis effundere debemus, qui autorem noſtrum noſtris offenſum iniquitatib. nō ignoramus. Nō diſſoluamur pigra inertia, nec per deſidiam & uanam ſecuritatē ceſſet à lachrymis oculi noſtri pupilla: præoccupemus faciē eius: lauemus per ſingulas noctes lectum noſtrum, lachrymis ſtratum noſtrum rigemus: miſericordiæ operib. inſiſtamus, & eleemoſynam pauperib. largiter tribuamus: & tam pro nobis quàm pro ꝓximis noſtris, & nobis commiſsis, miſericordiam dn̄i deprecemur. Vnde ſequitur, c ¶ *Conſurge, &c.*] Conſurgit in nocte, qui in tribulatione præſentis uitæ torporem à ſe excutit negligentiæ. Laudat in principio uigiliarū, qui in omni conuerſatione ſua ſtrenuum ſe adhibet & cautum: & quicquid aduerſitatis patitur, totum ad confeſſionem laudis dei conuertere nititur. Sed effundit ſicut aquam cor ſuum ante conſpectum dn̄i: qui ex intimo affectu cordis producit lachrymas compunctionis. Sa[Pſal.50]crificium enim deo ſpiritus contribulatus, cor contritū & humiliatum deus non ſpernit. Leuat ad dn̄m manus ſuas pro animabus paruulorum ſuorum, qui defecerunt fame in capite omnium compitorum: qui operationem miſericordiæ pro humilibus & paruulis Chriſti mēbris, fame & ſiti uſquequaq; in terminis mūdi laborantibus, curam adhibet ex ſyncera dilectione. Nullū em̄ munus deo acceptabilius eſt, quàm compunctio cordis prolata ex radice ueræ dilectionis. Hinc eſt illud quod in Euangelio dn̄s cum ingreſſus domum phariſæi ad prandium diſcubuit, magis lachrymas mulieris

peccatricis quàm delicias epularū phariſæi probauit, C ubi ita legit̃: Ingreſſus domū phariſæi diſcubuit, & ecce [Luc.7.f] mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit ꝙ recubuiſſet in domo phariſæi, attulit alabaſtrū unguenti, & ſtans retro ſecus pedes dn̄i, unguēto ungebat: uidens aūt phariſęus, &c. Igitur poſtq̄ propheta ciuitatē miſerā ad pœnitentiæ & orationis lachrymas ꝓuocauit: ad ipſum dominū, ſi quo modo à uindicta eū placaret, uerba deprecatiōis cōuertit, dicēs: d ¶ *Vide, &c.*] Inter cętera quoq; mala quę miſeræ genti Iudæorum accidere, illud quoq; cōtigit quòd mulieres eorum paruulos infantes & fructū uteri ſui ꝓpter famis inopiā comederint. Vnde eſt illud [4.Reg.6.f] ꝙ in obſidione Samariæ mulier ad Ioram regē clamauit ꝓ occiſiōe filij ſui: quē cū uicina ſua comedit, expetēs ut ipſius filius ſimiliter ad comeſtionē ambabꝰ daret̃. Sic quoq; & in captiuitate ultima Romanorū ſub Tito & Veſpaſiano principibus mulier quædā ex plebe trans Iorda- D nem habitantiū incolarū, Maria nomine, Eleazari filia, genere ac diuitijs nobilis, cum alia multitudine fugiēs Hieroſolymā recepta cū cæteris obſidebatur: ubi cū à raptoribus rebus omnibus & uictualib. expoliata fuerat: ad extremum neceſsitate famis cogente propriū filium lactentem interfecit, partemq́ eius coquens comedit: partem uero in futurum ad comedendū reſeruauit: unde & nidore aſſatæ carnis ipſi raptores excitati, cum factum reperiſſent, nimis exhorreſcentes receſſerunt. Quod autem in ſanctuario dn̄i ſacerdotes & prophetę, pueri & ſenes, iuuenes & uirgines, gladio ceciderunt: hiſtoriæ diuinæ, necnon & libri Ioſephi hiſtoriographi de excidio urbis Hieroſolymæ manifeſte docent. Myſtice autem mulieres fructum ſuū comedent, quando animæ peccatrices iuſto iudice deo retribuente, operū ſuorum condignam mercedē recipient. Occidit̃ ſacerdos & propheta in ſanctuario dn̄i, cum ipſi miniſtri altaris & prædicatores uerbi dei, propter negligentiam ſuam atq; deſidiā, de ſuo officio unde coronari debuerāt, meritam pœnam ultionis ſortiuntur. e ¶ *Iacuerunt, &c.*] Iacent in terra foris puer & ſenex, cum illi qui innocentiam puerilem ſimulabant, ut illi qui uidebant̃ conſilio plebem regere, terrenis deſiderijs incumbētes propter facinoroſam uitam de ciuitate dn̄i eiecti, terræ cui animo inhæſerāt, coæquabuntur, puluisq́ pulueri reddetur. Similiter & qui continentiā uirgineam uidebantur habere, & robur iuuētutis in operatione bona exercere: propter hypocriſim quā corā oculis hominū geſſerant, gladio futuræ damnationis occident̃. Interficit em̄ uindicta cœleſtis in die furoris dn̄i fictos ſimulatores, non ueros executores ſacrarum uirtutū. Vnde in Euā- [Matt.25.a] gelio, uirgines ſtultæ in aduentu ſponſi leguntur mēdicantes extra ianuā nuptiarū foris remanſiſſe: & in Pſalmis ſcriptū eſt, iuuenes ignem comediſſe, & uirgines ea- [Pſal.77.g] rum lamentatas non eſſe. f ¶ *Vocaſti, &c.*] Quaſi ad

A diem ſolennē hoſtes uocati ſunt ad ſubuerſionem perfidæ ciuitatis: quia id quod deſiderabant, dño permittente eueniebat. Interitū em̃ Iudæorū qui appetebant, conſpicere meruerunt. Aliter: Hoſtes quaſi uocati ad ſolennitatē ueniunt, cū maligni ſpiritus in die iudicij ad puniendos peccatores exultantes conueniunt. Gaudēt illi de ruina animarū: quia non ignorant ad ſuppletionē ſupernæ ciuitatis, unde illi corruerāt, creatū eſſe humanū genus: & ob hoc ſe priuatos æterna felicitate cōſpiciētes, homines ne paradiſum habeāt, toto uiſu per C inuidiā præcipitare feſtinant. Hoc tamen non ſine grandi dolore ſancta eccleſia ſuſtinet: cū filios ſuos quos baptiſmate genuit, & ſacramentis diuinis imbuit, ſub inimicorum manu per diuerſa ſcelera quotidie cadere uidet. Quod in ſequentis libri initio ſatis lucide demonſtrabitur, qm̃ præſentem librum hic finire cenſemus.

¶ Commentarij primi in Lamentationes Hieremiæ finis.

IN SECVNDVM LIBRVM COMMENTARIORVM Lamentationum Hieremiæ Procœmium.

PRimā partē lamētationis Hieremiæ, quæ duob. alphabetis quaſi ſapphico
metro ſcripta cōſtat: qa tres uerſiculos, ꝗ ſibi cōnexi ſunt, & ab una litera tm̃
incipiūt, heroici cōma cōcludit: ſicut iā ſupra oſtēſum eſt, exponendo trāſcur
rimus. Recte ergo ad ſecundā partē, ubi tertiū alphabetū, quod trimetro ſcri
ptum eſt: & à ternis literis, ſed eiſdē terni uerſus incipiūt, explanandā ueniamus. Hoc in
primis uolentes ſciri, quod hæc pars primū calamitatē gentis Iudææ, ſeu potius humani
generis deflēdo pronūciat: deinde ſacramentū dominicæ incarnationis ac paſsionis ma
nifeſte exprimit: ubi Iudæorū perſequutio, & innocētis Chriſti pœna ac mors deſcribit.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Lamentationes Hieremiæ Liber ſecundus.

CAP. III.

א Aleph.

EGo uir uidēs paupertatē meā in uirga indignationis eius. א Aleph. [b] Me minauit & adduxit in tenebras & non in lucem. א Aleph. [c] Tantū in me uertit & cōuertit manū ſuā tota die. ב Beth. [d] Vetuſtā fecit pellē meā, cōtriuit oſſa mea. ב Beth. [e] Aedificauit in gyro meo, & circundedit felle & labore. ב Beth. [f] In tenebroſis collocauit me, quaſi mortuos ſempiternos. ג Gimel. [g] Circūædificauit aduerſum me, ut non egrediar, aggrauauit cōpedē meū. ג Gimel. [h] Sed et cū clamauero & rogauero, excluſit oratiōē meā. ג Gimel.

EGo uir uidens paupertatem meam, &c.] Conqueritur ergo populus fidelis paupertatē ſuam in correptiōe indignatiōis domini: quia plurimos à ſtatu rectæ fidei & ſtu-
B dio bonorū operū in tenebras erroris, & uitiorū barathrū cernit deuolui. Multi enim ſunt uocati, pauci uero electi. b ¶ Me minauit & adduxit in tenebras erroris, &c.] Hoc eſt, in tribulationē cadere pmiſit, & non in proſperitatem ſeruauit. c ¶ Tantum in me uertit, &c.] Hoc enim ſentit iuſti iudicis ſententia decernēte ſibi iuxta merita ſua euenire, quod ſe recolit proprijs actionibus promereri. Illud tm̃ conſiderandū eſt quod dicit: Tantū in me uertit & conuer-
Pſal. 89.c tit manum ſuam. Conuertere em̃ ſæpe in ſcripturis ponitur pro placare: ut eſt illud, Conuertere dñe aliquantulum, & deprecabilis eſto ſuper ſeruos tuos. Vertit em̃ dñs manū ſuam, quando iuſte in reos debitam ultionē immittit. Et conuertit manū ſuam, quādo miſericorditer à uindicta ſententiā ſuſpendit. Scriptum eſt enim de
1. Reg. 2.b illo, Dominus mortificat & uiuificat, humiliat & ſubli-
Deut. 32.f mat. Et in Deuteronomio dicit: Ego occidā, & ego uiuere faciam. d ¶ Vetuſtam, &c.] In pelle & carne, exteriora & mollia quæq; exprimit: in oſsibus, robur internum. Vetuſtam ergo fecit dominus pellem Iudæorum & carnem, quādo in exterioribus rebus per indigentiā fecit deformē. Contriuit oſſa eorum, quando duritiam mentis eorum comminuit. Hinc quoq; per beatum Iob dicit: Cutis mea denigrata eſt ſuper me, & oſſa mea aruerunt præ caumate. e ¶ Aedificauit, etc.] Quid eſt ædificare in gyro, niſi undiq; preſſuris coartare? Et quid eſt circūdare felle & labore, niſi amaritudine & labore repletum coanguſtare? Vnde & ſubdit: f ¶ In tenebroſis collocauit me, &c.] In tenebroſis collocat quaſi mortuos ſempiternos, quādo omni ſolatio deſtitutos, nullā finit de præſenti uita conſolationē ſperare afflictos. De quo adhuc ſubiungit: g ¶ Circumædificauit, &c.] Cum aduerſum ſe obſidionem uallo & aggeribus circūædificatam conſpicit, compedē ſuū aggrauatū aſſerit: quia eius exitum quomodo calamitatē euadat, non inuenit. Quod ſanct⁹ Iob ſimilibus uerbis expreſſit, dicens: Semitam meā circūſepſit, ita ut trāſire nō poſſim, & in calle meo tenebras poſuit. Iob 19.d D Qđ ad infirma quoque mēbra ſanctæ eccleſiæ nō incōgrue infert, qñ per hoc qđ praue ſeſe egiſſe meminerunt, à bono opere retardantur: & ex infirmitate propria timidi, bona contra hæc fortia aggredi nō præſumunt. Timent enim magna bona incipere, qui ſe in ſuis actibus infirmos eſſe meminerūt. Et cū plerunq; etiam bonū quod eligant, neſciunt: quaſi in calle ſuo poſitas tenebras perhorreſcunt. Nam ſæpe ita de ſuo opere fit animus incertus, ut ignoret omnino quid uirtus, quid culpa ſit. In calle ergo ſuo tenebras inuenit, qui in his quæ agere appetit, quid eligere debeat, neſcit. Quia igit ſæpe infirmitate, nonnunquā uero ignorantia peccatur, ex infirmantib. membris dicit, Semitā meam circumſepſit, & tranſire non poſſum. Iob 19.d Ex eis uero quæ ad ipſum opus bonū quod eligunt, caligant, ſubdit: Et in calle meo tenebras poſuit. Ea pœna etenim culpæ eſt, uidere bonū quod agere debeat, & tamē implere nō poſſe, & rurſum ex grauiore pœna culpa eſt quod agere debeat, nec uidere. Vnde & cōtra hæc utraq;, pſalmiſtæ uoce dicitur: Dñs illuminatio mea, &c. Pſal. 26.a Contra ignorantię em̃ tenebras illuminatio, cōtra infirmitatem uero ſalus eſt dñs: quando & oſtendit quid debeat ad agendū appeti, & uires præbet: ut quod oſtēderat, poſſit implere. h ¶ Sed et cum clamauero, etc.] Omnipotens deus quid nobis profuturum eſſe ualeat, ſciēs, diſſimulat exaudi-

ג Gimel. [a] Concluſit uias meas lapidibus quadris, ſemitas meas ſubuertit. ד Daleth. [b] Vrſus inſidians factus eſt mihi, leo in abſconditis. ד Daleth. [c] Semitas ſubuertit & confregit: poſuit me deſolatam. ד Daleth. [d] Tetendit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam. ה He. [e] Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ. ה He. [f] Factus ſum in deriſum omni populo meo, canticum eorum tota die. ה He. [g] Repleuit me amaritudinibus: & inebria-

A re dolentiū uocē, ut augeat utilitatē, ut purget uita per pœnā: & quietis tranquillitas, quia hic inueniri nō ualet, alibi quæratur. Sed hanc diſpenſationis gratiā nonnulli etiā fideliū ignorant. Ex quorū etiam perſona ad beatū Iob alibi dicit: Ecce clamabo uim patiēs, & nemo audiet: uociferabor, & nō eſt qui iudicet. Nō eſt em̃ qui iudicare dicit, qñ iudicare diſſimulat ipſe ꝗ eſt: quia cauſam noſtrā cōtra aduerſariū præter eū ꝗ iudicet non eſt: nec tm̃ hoc ſine iudicio nō eſt, qđ iudiciū differunt: qa & cū hæc beatus Iob diceret: & ſancti uiri merita, & aduerſarij pœna creſcebat. Hoc ipſo ergo iudiciū iudicis differre fuit, ut ſinguli iuxta merita ſua cōdignā mercedē reciperent. a ¶ Concluſit uias meas, &c.] Vt oſtenderet ſe ualidis tribulationib. coartatā, lapidibus quadris ſe clauſam dicit: & ſemitā greſſuū ſuorum ſubuerſam: quia petræ ſolidā formā quadratā habētes ubicunq; poſitæ fuerint, fixæ iacēt: nec alibi relabi poſſunt. Myſtice autē electorū populus lapidibus quadris apud iniquū cōcluditur: cum eius caro antiqui hoſtis perſecutionibus temporaliter datur. Cuius ſemitā ſubuertit: quia tormēta ſua eū euadere nō permittit: nec cōtētus eſt ſolummodo carnē cruciatib. affligere: imò etiā dolo & inſidijs eius animā funditus quærit ſubuertere. Vnde ſubiungitur: b ¶ Vrſus inſidians, &c.] Per duas beſtias ferociſsimas, nimis doloſam & crudelē perſecutio-
B nē antiqui hoſtis exprimit: qui per miniſtros ſuos, aliū blandimētis, aliū minis, aliū uero ſupplicijs à ſemita rectæ fidei ſubuertit: & à ſpe cœleſtis auxilij quaſi deſolatos atterere cupit. Vnde ſequit: c ¶ Semitas meas ſubuer-
Pſal. 9.c tit, &c.] De huius leonis inſidijs propheta in pſalmis teſtatur, dicens: Sedet in inſidijs cū diuitibus in occultis. Actus antichriſti, latronū cōſuetudini cōparauit, qui occultas uias inſidēt, ut interficiāt innocētes. d ¶ Tetendit arcū ſuū, &c.] Hoc eſt, ſentētiā iudicij ſui in me detexit: & certo ictu caſtigationis corripuit. Arcus aūt nomine in ſacro eloquio aliquādo malorū inſidiæ, aliquādo dies iudicij, aliquādo uero ipſa eadē ſacra eloquia deſignantur. Per arcū quippe, inſidiæ figurant: ſicut per pſalmi-
Pſal. 39.c ſtā dicit: Intēderūt arcū, rem amarā. Per arcū quoq;, iu-
Pſal. 56.a dicij dies deſignat: ſicut per eundē rurſum pſalmiſtā dicit: Oſtēdiſti populo tuo, potaſti nos uino cōpunctionis. Dediſti metuentib. te ſignificationē, ut fugiant à facie arcus. In arcu em̃ quanto longius trahit chorda, tanto de eo diſtrictior exit ſagitta. Sed nimirū ſic extremi iudicij dies, quāto longe differt ut ueniat, tāto cū uenerit de illo diſtrictior ſentētia procedit. Idcirco aūt diuerſis nūc cladibus percutimur, ut his correcti, paratiores tūc inueniri ualeamus. Vnde illic præmiſſum eſt: Oſtendiſti populo tuo dura: flagella uidelicet ſeculi, quæ ſecuturū grauius iudicij diē præcurrūt. Potaſti nos uino cōpunctionis, ut terrena gaudia in lachrymas uerterent. Dediſti metuētib. te ſignificationē, ut fugiant à facie arcus: ac ſi diceret: hoc tēpus miſericordię eſt, illud iudicij erit. Per iſta ergo huius tēporis flagella ſignificās, quomodo tūc perſecuturus es, quādo nō parcens iudicas: qui ſic diſtricte modo percutis, qñ parcis? Aliquādo autē per arcū etiā ſacra ſcriptura deſignat. Ipſa quippe arcus eccleſiæ, ipſa arcus dñi: de quo ad corda hominū ſi-
Pſal. 7.d cut feriētes ſagittæ, ſic terrētes ſentētiæ ueniūt. Vnde recte per pſalmiſtā dicitur: Arcū ſuum tetendit, & parauit illum: & in eo parauit uaſa mortis: ſagittas ſuas ardentibus effecit. C Arcū nanq; ſuū dñs tetendit: quia cūctis peccatoribus per ſcripturā ſacrā minas exhibuit. In quo arcu ſcilicet uaſa mortis præparat: quia ſecūdum eloquij ſententiā, eos qui nunc corrigi negligūt, reprobos damnat. In quo etiā ſagittas ſuas ardentibus effecit: quia ad eos quos p terrorē corrigit, accēſas uerborū ſentētias emittit. Et poſuit me, inqt, quaſi ſignū ad ſagittā. Cōſtat nimirū qđ idcirco ſignū pōnit, ut ſagittarū emiſſione feriat. Fidelis itaq; populus in ſignū hoſti ſuo eſt poſitus: qa eū ſemper ſuis ictib. impetit, eū ſuis perſecutionib. affligit. Qui em̃ in hac uita aſsidue mala tolerat, uelut in ſigno poſitus, ictus ſuſcipit ferientis. Vnde & prædicator egregius, cū perſecutionū mala toleraret, atq; ſub perſecutiōe aduerſariorū gemeret: tenerā diſcipulorū mētē de ſuis afflictionib. cōſolās ait: I-
1. Theſ. 3.a pſi em̃ ſcitis qđ in hoc poſiti ſumus: ac ſi eis aperte dicat: Quid in hoc tpe uulnera noſtra miramini: ꝗ ſi æterna gaudia quærimus, huc ad hoc uenim⁹ ut feriamur? e ¶ Miſit in, etc.] Filias pharetræ, ſagittas dicit. Miſit ergo in renib. filias pharetræ, cū carnalia deſideria in hominib. iuxta modū diſpēſationis ſuæ cōgrua caſtigatione
Iob 30.b corripuit. De hac quippe pharetra in Iob ita ſcriptū eſt: Pharetrā em̃ ſuā aperuit & afflixit me. Quid p pharetrā dei, niſi occultū iudiciū, uel cōſiliū deſignat? Sagittā uero de pharetra dñs eijcit, qñ de occulto iudicij cōſilio apertā ſentētiā emittit. D Quia em̃ flagellat quiſq; agnoſcimus: ſed ex qua cauſa flagellū ueniat ignoramus. Cum uero poſt flagella uitæ correctio ſequit, & ipſa cōſilij uirtus aperit. Pharetra igitur clauſa, eſt cōſiliū occultū. Sed aperta pharetra affligimur, qñ per id quod poſt flagellū ſequit: quo cōſilio flagellamur, uidemus. Cū peccata dñs uidet, & tamē manū ad uindictā nō cōmouet, quaſi clauſam pharetrā tenet: ſed feriēdo indicat, quantū ei in nobis diſplicuit, hoc quod diu uidēdo tolerauit. f ¶ Factus ſum in, etc.] Deriſionē populi ſui propheta paſſus eſt, quādo uerbis eius nō crediderūt: imò repugnabāt dicētes ad eū: Mēdaciū tu loqueris: non miſit te dñs deus
Hier. 43.a noſter. Aut his uerbis illud ſanctæ eccleſiæ tēpus exprimit, quo publice reprobis irridet, qñ iniquis creſcētib. in opprobriū fides & ueritas erit in crimine. Tāto quippe unuſquiſq; deſpectior erit, quāto iuſtior eſſe potuerit: tāto abominabilis, quāto laudabilis. Sancta quippe electorū eccleſia afflictionis tempore prouerbiū prauis efficitur: quia cū bonos mori per tormēta cōſpiciūt, ab eis ſimilitudinē maledictionis ſumūt. Quo em̃ tranſitoriā mortē uident, ſed permanētē uitā nō uidēt: tāto magis deridēdo mala præſentia fugiunt, quanto per intellectū intrinſecus ad bona permanentia nō pertingunt. Sed ſancta eccleſia ſcit in paſsionib. creſcere: atq; inter opprobria honorabilē uitā tenere. Scit nec de aduerſis deijci, nec de proſperis gloriari. Nouit circa proſpera mentē ſuā in delectione ſternere: nouit contra aduerſa, animū ad ſpē ſuperni culminis exaltare. Scit bona ſua miſericordiæ redēptoris, ſcit mala ſua iuſtitiæ retribuere iudicis: qđ & bona illo largiente habeat, & mala illo permittēte patiat. g ¶ Repleuit me, &c.] Amaritudine repletū ſe propheta aſſerit: quia non tam de ſua calamitate quàm de contritione populi ſui dolore anxiatus eſt. Vnde trahit ad ſimilitudinē potionis amariſsimæ herbæ: quia ualde afflictū ſe uidet inimicorū deuaſtatione. Myſtice aūt Hieremias totius in ſe humanæ cōuerſatio-

Hier. 10. 5.

A nis ſpeciē tenens, per lamentū queritur, dicens: Inebria-
uit me abſinthio. Ebrius quiſq; quod patiť, neſcit. Qui
uero abſinthio inebriať, & hoc quod ſumpſit, amarum
eſt: & tamen nō intelligit eandē amaritudinē qua reple-
tur. Humanū quoq; genus recto dei iudicio in calami-
tatib. ſuis ſibi dimiſ-
ſum: atq; per eaſdē
uoluptates ſpōtane-
is tribulationib. tra-
ditū, abſinthio eſt e-
briū: quia & amara
ſunt, quæ pro huius
uitæ amore tolerat:
& tñ eandē amaritu-
dinē cæcitate cupidi-
tatis quaſi inſenſibi-
litate ebrietatis igno-
rat. Mundi enim glo-
riā ſitiens, dū multas pro ea tribulationes reperit, ama-
rū eſt quod bibit: ſed quia hoc nimis inaniter ſumpſit,
eiuſdē amaritudinis malū diſcernere iā præ ipſa ebrieta-
te non ſufficit. Amant eñ peruerſi homines pro huius
mundi gloria & tribulationes, cūctiſq; pro ea ſudorib.
libenter ſeruiunt, & grauiū laborum iugo, deuotiſsime
colla ſubmittunt: de quo adhuc ſubdiť: *a* ¶ *Cōfregit, etc.*]
Hoc eſt, abſtulit mihi uſum edendi, & pauit paſtu inuti-
li. Myſtice aūt in ſcriptura ſacra, dentes aliquando præ-
dicatores, aliquando uero interni accipi ſenſus ſolent:
Cant. 4. a de ſanctis eñ prædicatoribus, ſponſæ dictū eſt: Dentes
tui ſicut greges tonſarū, quæ aſcēderunt de lauacro. Vn-
de & uni eorū oſtenſis in figura gentib. diciť: Macta &
Act. 10. b manduca, id eſt uetuſtatē earū contere: & in corpus ec-
cleſiæ uidelicet & tua membra conuerte. Rurſum quia
dentes, interiores ſenſus accipi ſolent, Hieremias pro-
pheta nunc teſtať, dicēs: Fregit ad numerū dētes meos.
B Per dentes etenī cibus frangitur ut glutiať. Vnde nō im-
merito dentib. internos ſenſus accipimus: qui ſingula
quæ cogitant quaſi mandunt & comminuunt: atq; ad
uentrem memoriæ trāſmittunt. Quos propheta ad nu-
merum fractos dicit: quia iuxta menſurā uniuſcuiuſq;
peccati, intelligentiæ cæcitas generať in ſenſibus: & ſecū-
dum quod quiſq; egit exterius, in eo obſtupeſcit quod
interius atq; in inuiſibilib. intelligere potuit. Vnde re-
Hier. 31. c cte & ſcriptū eſt: Omnis homo qui comederit uuā acer-
bam, obſtupeſcunt dentes eius. Quid nanq; uua acer-
ba, niſi peccatū eſt? Vua quippe acerba, eſt fructus ante
tempus. Quiſquis eñ præſentis uitæ delectationib. ſatia-
ri deſiderat, quaſi fructus ante tempus comedere feſti-
nat. Qui igitur uuam acerbam comedit, dentes eius ob-
ſtupeſcunt: quia qui præſentis mundi delectatione pa-
ſcitur, interni eius ſenſus ligantť: ut iam ſpiritualia man-
dere, id eſt intelligere nequeat: quia unde in exteriorib.
delectati ſunt, inde in intimis obſtupeſcūt. Et dū pecca-
to anima paſciť, panem iuſtitiæ edere non ualet: qm̄ li-
gati dentes ex peccati cōſuetudine, iuſtū quod intus ſa-
pit, edere nequaq̄ poſſunt. Hoc igiť loco, dentes (ut di-
ximus) internos ſenſus accipimus. Cōſiderare magno-
pere quid agere iuſti ſoleant, debemus: qui plerunq; ſi
qua in ſe quomodolibet carnalia eſſe deprehēdūt, hæc
internis ſenſib. retrectantes, uehementer in ſemetipſis
inſequunť. Afflictione ſe cōterūt magniſq; cruciatibus,
uel minima in ſe praua dijudicant, atq; hæc per pœni-
tentiā damnant: quod idcirco agūt, ut in cōſpectu æter-
ni iudicis & ipſi inueniri inquantū eſt poſsibile, irrepre-
hēſibiles debeāt: & hi qui eos ſic ſe iudicare cōſpiciūt, e-
mendare ſemetipſos à culpis grauiorib. inardeſcāt. Ci-
bauit, inquit, me cinere, hoc eſt fragili & minus utili ſu-
ſtētabat me ciborū adminiculo. *b* ¶ *Et repulſa eſt, &c.*]
Si hæc iuxta hiſtoriam conſiderentur, magna anguſtia

inebriauit me abſinthio. ו Vau. [a] Confregit ad numerū
dētes meos: cibauit me cinere. ו Vau. [b] Et repulſa eſt aīa
mea: oblitus ſum bonorū. ו Vau. Et dixi: Perijt finis me-
us: & ſpes mea à dño. ז Zain. [c] Recordare dñe pauperta-
tis: et trāſgreſsiōis meæ abſinthij, et fellis. ז Zain. [d] Memo-
ria memor ero: & tabeſcet in me aīa mea. ז Zain. Hæc re-
colēs in corde meo, in deo ſperabo. ח Heth. [e] Miſericor-
diæ dñi quia nō ſumus cōſumpti: quia nō defecerūt mi-
ſera

Iudaici populi exprimitur: qui ſe repulſum ab omni fe- C
licitate terrena, & oblitum bonorū præteritorū propter
imminētem captiuitatis tribulationē aſſerit: nec iam fi-
nem præſentis tribulationis ullū, uel conſolationis ſpē
habere ſe dicit. Iuxta myſticos uero intellectus, electorū
cœtus repulſum ſe à
ſeculi proſperitate fa-
tetur: & oblitū bono-
rū præſentiū, nec p
præſenti labore trāſi-
toriū præmiū à dño,
ſed futuram cœleſtis
regni gloriā oſtēdit
ſe quæſiturū. Mūdus
eñ perit & concupi- 1. Ioan. 2
ſcentia eius: qui aūt
facit uolūtatem dñi,
manet in æternum.
Hinc per beatū Iob diciť: Elegit ſuſpendiū anima mea, Iob 7
& mortē oſſa mea: deſperaui nequaquam ultra iam ui-
uam. Quid per animam, niſi mentis intentio: quid per
oſſa, niſi carnis fortitudo deſignatur? Omne aūt quod
ſuſpenditur, proculdubio ab imis eleuatur. Anima er-
go ſuſpendiū elegit, ut oſſa moriantur: quia dum men-
tis intentio ad alta ſe ſubleuat, omnē in ſe fortitudinem
uitæ exterioris necat. Sancti enim uiri certiſsime ſciunt,
quia habere in hac uita requiem nequaquam poſſunt:
& idcirco ſuſpendium eligūt, quia nimirum deſideria
terrena deſerentes, ad alta animum tollūt. Suſpenſi au-
tem mortem ſuis oſsibus inferunt, qui amore ſupernæ
patriæ in uirtutū ſtudijs accincti, hoc quo fortes prius
in mundo fuerant uinculo humilitatis inſequuntur. *c*
¶ *Recordare domine, &c.*] Mutata locutione ad ipſum do-
minū pro populi calamitate propheta orationis uerba
conuertit: ut ipſe qui flagella peccātib. iuſte intorſit, affli-
ctis opem miſericorditer impendat. Propter tranſgreſ- D
ſionem ergo ad paupertatē uenerūt: & amaritudinem
uaſtationis & captiuitatis, quæ abſinthij & fellis nomi-
na exprimūt, pati meruerunt. Sed quia diuinitatis na-
tura clemens eſt & pia, magiſq; ad indulgētiam quàm
ad uindictam prona: quia non uult mortem peccato-
ris, ſed ut conuertať & uiuat, ſi quis poſt lapſum pecca-
torū ad ueram pœnitētiam ſe cōuertit, cito à miſericor-
de iudice ueniā impetrauit: quod & propheta in ſequē-
tib. oſtendit, cū dicit: *d* ¶ *Memoria memor ero, &c.*] Qui
eñ ſemetipſum diligenter inſpicit, & pro peccatis ſuis
carnem macerare, & deſideria mortificare nō deſpicit:
non ſolū ueniam delictorū, ſed & ſupernum præmiū à
uero ſaluatore & clementiſsimo iudice ſperare debebit:
qui oēs homines uult ſaluos facere. Miſericors & mi-
ſerator dñs, patiens & multum miſericors. Ideo & pro- Exod. 34
pheta hāc inueſtigabilem profunditatem bonitatis dei
conſiderans, & populi ſui reatum, & proterua nō igno-
rans uitia, ſubdidit dicēs: *e* ¶ *Miſericordiæ, &c.*] Totiēs
enim gens praua & peruerſa Iudæorum, dominum ad
iracundiam prouocando irritauit: ut ſi eam ſecundum
iudicium uellet iudicare, & non per miſericordiam eli-
geret patiēter ſufferre: iamdudum pœnis deficeret: nec
reſtaurationis ſpem ullam haberet: quod Eſaias oſten-
dit, dicēs: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, Eſa. 1. a
ſemini nequam, filijs ſceleratis: dereliquerunt deum,
blaſphemauerunt ſanctum Iſrael, abalienati ſunt retror-
ſum. Super quo percutiam uos ultra, addentes præua-
ricationem. Omne caput languidum, & omne cor mœ-
rens à planta pedis uſq; ad uerticem non eſt in eo ſani-
tas. Vulnus, & liuor, & plaga tumens non eſt circumli-
gata nec curata medicamine, nec fota oleo. Et poſt pau-
lulum: Niſi dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi
Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorra ſimiles eſſemus.
Noui

A *a* ¶ *Noui diluculo, &c.*] Loquiť ergo propheta ad primi-
tiuam in Hieruſalem eccleſiam, laudans ſpeciem eius:
quæ poſt diluculum reſurrectionis Chriſti, ueterem ho-
minem exuēs, noui hominis pulchritudinem ortu ſuo
declarabat: cuius etiam multa eſt fides: quia per gratiā
ſancti ſpiritus cōſor-
tata uerbo prædica-
tionis, & uirtutū ſi-
gnis plurimos ad ſo-
cietatem fidei & reli-
gionē Chriſtianā cō-
uocabat. Vnde in A-
ctibus apoſtolorum
Act. 6. b ſcriptū eſt: Verbum
dñi creſcebat, & mul-
tiplicabať numerus
diſcipulorū in Hie-
Ibid. 4. f ruſalē ualde, & multa turba ſacerdotū obediebat fidei.
Et rurſum: Multitudinis aūt credentiū erat cor unū: nec
quiſquā eorū quæ poſsidebat aliquid ſuū eſſe dicebat:
ſed erant illis omnia cōmunia. Et uirtute magna redde-
bant apoſtoli teſtimoniū reſurrectionis Ieſu Chriſti dñi
noſtri, & gratia magna erat in omnib. illis. Vnde ipſe cō-
ſequenter dicit: *b* ¶ *Pars mea dominus, &c.*] Nam portio
dñi, eccleſiaſticus eſt populus ſanguine Chriſti redem-
ptus: de quo in cantico Deuteronomij Moyſes ait: Pars
Deut. 32. b dñi, populus eius Iacob: funiculus hæreditatis eius Iſ-
rael. Vel potius ipſe dñs pars eius eſt, cuius amore om-
nia terrena deſpicit: & ipſum ſolū præ omnibus habere
elegit ad cuius aſpectū futurū & ſe peruenturū ſperat.
Pſal. 72. c Ex cuius perſona propheta in pſalmis ait: Defecit cor
meū & caro mea: deus cordis mei, & pars mea deus in
ſecula. Defectus dictus eſt, qm̄ deeſt illi effectus & iure
B cogitatio carnalis defecerat, quæ ſe erraſſe noſcebat.
Sed illi confiteť, cui culpā reuelare remediū eſt, delicta
confiteri ſecuritas. Et notādum quod in uno uerſu, cor
& in bono ponitur & in malo. Defecit cor utiq; mala co-
gitatio: deus aūt cordis, hoc eſt autor boni intellectus:
quia eum ſine eius gratia nemo habet. Illius uero homi-
nis deus eſt pars, qui ſe maieſtati ipſius & credulitati cō-
ſociat, & probabili actione commendat. In ſecula uero
quod addidit, ſemper ſe ipſi adhærere promiſit: qđ re-
uera perfectorum eſt nunquā ab illo uelle diſcedere, ſi-
ne quo cōtingit ſemp̄ erraſſe. *c* ¶ *Bonus eſt dominus, etc.*]
Bonus eſt itaq; dñs ſperātib. in eum: quia bene placitū
eſt dño ſuper timētes eum. Quem qui quærit, inueniet,
Pſal. 68. d & ad beatam uitā perueniet. Vnde dicit pſalmiſta: Quæ-
Eſa. 40. g rite dñm, & uiuit anima ueſtra. De quo & Eſaias ait: San-
cti qui ſperant in dño, mutabunt fortitudinē: aſſument
pennas ut aquilæ uolabunt, & non deficient. Sed quia
bonum eſt illi qui ſperat in dño, & ad futuram uiſionē
peruenire certat: ut patienter omnia aduerſa ſuſtineat:
ut ſine moleſtia aliorum præſentem uitam ducat, imi-
Eſa. 42. a tans illum de quo ſcriptum eſt: Ecce ſeruus meus ſuſci-
piam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima
mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium genti-
bus proferet. Non clamabit, neq; accipiet perſonam,
neq; audietur foris uox eius. Calamum quaſſatum nō
conteret: & linum fumigans non extinguet. Propterea
dicit: *d* ¶ *Bonum eſt præſtolari, &c.*] Omnis eñ bonorū
uita trāquilla eſt & placida: inter ſuperbos uero ſemper
1. Theſ. 4. a iurgia ſunt. Idcirco Paulus Theſſalonicenſibus ait: Ro-
gamus aūt uos fratres, ut abundetis magis & operā de-
tis, ut quieti ſitis, & ut ueſtrum negocium agatis: & ope-
remini manibus ueſtris, ſicut præcepimus uobis: & ut
honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt: & nullius ali-
quid deſideretis. Quod quia nemo perfecte agere ua-
let, niſi qui ſe à mundi concupiſcentijs & ſeculi negocijs
ſequeſtrat, ſubſequitur dicere. *e* ¶ *Bonū eſt uiro, cū &c.*]
Hier. 10. 5.

ſerationes: ח Heth. [a] Noui diluculo, multa eſt fides tua.
ח Heth. [b] Pars mea dñs, dixit anima mea: propterea expe-
ctabo eū. ט Teth. [c] Bonus eſt dñs ſperātib. in eū, aīæ quæ-
rēti illū. ט Teth. [d] Bonū eſt præſtolari cū ſilentio ſalutare
dñi. ט Teth. [e] Bonū eſt uiro cū portauerit iugū ab adole-
ſcētia ſua. י Iod. Sedebit ſolitarius et tacebit: q̄a leuauit ſe
ſuper ſe. י Iod. [f] Ponet in puluere os ſuū, ſi forte ſit ſpes.
י Iod.

Militum ergo Chriſti perfectio, eſt exutam mentem ha- C
bere à cunctis terrenis negocijs, & tumultu ſeculi: iuxta
illud Apoſtoli: Nemo militans deo implicat ſe negocijs
ſecularibus, &c. eamq; quantum humana imbecillitas 2. Tim. 3. a
ſinit, feſtinat unire cū Chriſto. Quā quidē ſpeciē cōuer-
ſationis boni eremi-
tæ & monachi, q uo-
to monaſticæ diſci-
plinæ obligati ſunt,
imitari contendunt:
ſed rara eſt, & pauciſ-
ſimis dono dei hæc
perfectio conceſſa. Is
eñ uere & nō ex par-
te pfectus eſt: q & in
eremo ſqualorē ſo-
litudinis, & in cœno-
bio infirmitates fratrū æquali magnanimitate ſuſtētat.
Et ideo in utraq; profeſsiōe per omnia cōſummationē
inuenire difficile eſt, quia nec Anachorita cōtemptum
ac priuatione materialiū rerū: nec cœnobita Theoricā
ad integrū poteſt aſſequi puritatē. Sed quantū ſuperex-
cellat ſerenitas tranquillæ uitæ turbulentiā ſecularis cō-
uerſationis, nouit qui hanc expertus eſt: & dominicum
iudiciū, in euangelio dñs inter duas mulieres cernit, ad
Martham dicens: Martha Martha ſolicita es, & turbaris
circa plurima: Maria optimā partem elegit, quæ non au- Luc. 10. g
feretur ab ea. Et beatus Dauid ſolū hoc neceſſariū homi-
ni eſſe definiens, deo iugiter adhærere deſiderat, dicēs:
Mihi aūt adhærere deo bonū eſt: ponere in dño deo ſpē Pſal. 72. d
meam. Et alibi: Vnam petij à dño, &c. Vna ergo & ſola Ibid. 26. b
eſt Theorica, id eſt, contemplatio dei: cui merito omnia
iuſtificationum merita uniuerſa uirtutum ſtudia poſt-
ponuntur. Actiua etenim uita cū corpore deficit: con- D
templatiua aūt uita hic incipiť, ut in cœleſti patria perfi-
ciať: quia amoris ignis q hic ardere inchoat, cū ipſum
quem amat uiderit, in amore eius amplius igneſcit. Cō-
tēplatiua ergo uita minime auferť: quia ſubtracta præ-
ſentis ſeculi luce perficiť: ſed ante oīa, humilitas & pa-
tiētiæ cuſtodia ſeruis dei neceſſaria eſt: quia qui ſe exal-
tat humiliabiť: qui aūt in patiētiæ uirtute perſeuerauerit,
hic ſaluus erit. Vnde ſubiungiť. *f* ¶ *Ponet, &c.*] Ille
quippe in puluere ponit os ſuū, qui humiliter ſentiens
fragilē ſe cognoſcit: & de puluere ſe factū, iterū in pulue-
rē reuerſurū fatetur: dicens cū patriarcha Abrahā. Lo- Gen. 18. e
quar ad dñm meū, cū ſim puluis & cinis: cui & ſpes erit
futuræ reſurrectionis: qui cū ſemper pœnitentia caſti-
gando carnē macerat, ſpiritū remiſsionis & futuræ glo-
riæ per dñi miſericordiā habere debebit. Hinc eſt quod
beatus Iob ſapientes dñi audiens, ſe cognoſcendo non
eſſe ſapientem, ſemetipſum reprehendit, dicēns: Ideo in- Iob 42. a
ſipienter loquutus ſum: & quæ ultra modū excederent
ſcientiam meā. Sed quia nulla eſt cognitio reprehenſio-
nis, ſi non ſequitur & lamētatio pœnitudinis eorū quæ
fecit, poſt reprehenſionem ſubditur: Et ago pœnitentiā
in fauilla & cinere. In fauilla enim & cinere pœnitentiā
agere, eſt cōtemplata ſumma eſſentia nihil aliud quàm
fauillam cineremq; ſe cognoſcere. Vnde & ciuitati re-
probæ in euangelio dñs dicit: Si in Tyro & Sidone fa- Mat. 11. a
ctæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in uobis, olim in ci-
licio & cinere pœnitentiā egiſſent. In cilicio quippe a-
ſperitas & compunctio peccatorum: in cinere autē pul-
uis oſtenditur mortuorum. Et idcirco utrunq; hoc ad-
hiberi ad pœnitentiā ſolet: ut in cōpunctione cilicij, co-
gnoſcamus quid per culpam fecimus: & in fauilla cine-
ris perpēdamus, quod per uitiū facti ſumus. Cōſideren-
tur ergo in cilicio pungentia uitia, conſidereť in cinere
per mortis ſentētiam ſubſequens iuſta pœna uitiorum.
Quia enim poſt peccatū carnis cōtumeliæ ſurrexerūt,
H 3 uideat

י Iod.[a] Dabit pcutiẽti ſe maxillã, ſaturabitur opprobrijs. כ Caph.[b] Quia nõ repellet dñs in ſempiternum. כ Caph. Quia ſi abiecit, & miſerebitur ſecũdũ multitudinẽ miſericordiarũ ſuarum. כ Caph.[c] Nõ em̃ humiliauit ex corde ſuo, & abiecit filios hominum. ל Lamed.[d] Vt contereret ſub pedibus ſuis omnes uinctos terræ. ל Lamed.[e] Vt declinaret iudiciũ uiri in conſpectu uultus altiſsimi. ל Lamed. Vt peruerteret hominẽ in iudicio ſuo dñs ignorauit. מ Mẽ.[f] Quis eſt iſte q dixit, ut fieret dño nõ iubente? מ Mẽ. Ex ore altiſsimi nõ egrediẽtur nec bona nec mala. מ Mẽ. Qd murmurauit homo nõ uiuẽs, uir pro peccatis ſuis. נ Nũ.[g] Scrutemur uias noſtras, & q̃ramus: & reuertamur

A uideat homo in aſperitate cilicij ſuperbiẽdo quid fecit: uideat in cinere uſq; quo peccãdo peruenit. Poteſt quoque cilicio ipſa in reprehenſione atq; pœnitentia dolorum cõpunctio deſignari. Nã hoc, quod ait beatus Iob: Iob 42.a Ipſe me reprehendo, quaſi quodã cilicio pungit, dum in mente ſua aſperis redargutionũ ſtimulis confricat. In cinere autẽ agit pœnitentiam: quia ex primo peccato quid per iuſtũ iudiciũ factus ſit, ſolerter attendit, dicẽs: Ago pœnitentiã in fauilla & cinere. Ac ſi aperte dicat, de nullo autoris dono ſuperbio: quia ſumptus ex puluere, per illatæ mortis ſententiã ad puluerẽ me redire cognoſco. Et q̃a neceſſariũ eſt ut humilitatẽ comitetur patientia, oſtendit præſens propheta, dicens: a ¶ *Dabit percutienti, &c.*] Vt impleat euangelicũ uirũ cui dicit: Mat. 5.a Qui te percuſſerit in unam maxillã, præbe ei & alterã. Quod illi quoq; in culpa ſint qui reddunt malum pro malo, & dentem pro dente, oculum Pſal. 7.b pro oculo, oſtendit Dauid dicens: Si reddidi retribuentib. mihi mala, decidã merito ab inimicis meis inanis. Quapropter illa apoſtolica ſententia magis tenẽda eſt, Rom. 12.d quæ dicit: Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum. Et quoniam poſt calamitatẽ huius mundi, miſericordia dñi, B electos ſuos de præſenti tribulatione ſubleuabit: ſequit: b ¶ *Quia non, &c.*] Nõ enim in ſempiternum dominus repellet eos qui ſe corrigere uolunt, & cohibere à peccatis: quia ſi abiecit ad tempus, & digne corripi ab hoſtib. reos permiſit: iterum conuerſis ſecundum multitudinẽ miſericordiarum ſuarum beneficia præſtat. Huic ſimile eſt illud, quod in pſalmis Dauid ait: Non in finem iraſcetur Pſal. 102.b dñs: neq; in æternum indignabitur. Non ſecundum peccata noſtra fecit nobis, &c. c ¶ *Non enim, &c.*] Non enim ita deſpexit deus ex corde ſuo genus humanum, & abiecit à procuratione ſolatij ſui, ut ultrà propter tranſgreſsiones nolit eorum curam habere, & ope ſuæ pietatis ſuſtentare, ſed propter bonitatem ſuam ſuſtinet eos in multa patientia ſua: ut de uaſis iræ efficiat Pſal. 44.a uaſa miſericordię. Quia miſericors & miſerator dñs, patiens & multũ miſericors. De qua alia ſcriptura ait: Miſereris Sap. 11.d omnium dñe, quia omnia potes: & diſsimulas peccata hominum propter pœnitẽtiam: diligis omnia quæ ſunt, & nihil odiſti horum quæ feciſti: nec odiens aliquid conſtituiſti. Quomodo em̃ poſſet aliquid permanere, niſi tu uoluiſſes: aut quod à te uocatũ nõ eſſet, conſeruaretur? Parcis autem omnibus, quoniam tua ſunt domine: qui animas amas. Bonus & ſuauis eſt domine ſpiritus tuus in omnibus: propter quod hos qui exerrant partib. corripis, & de quibus peccant, admonens alloqueris, ut relicta malicia credant in te domine. Proinde nullo modo exiſtimandum eſt, quod creator clementiſsimus, cauſa ſit perditionis hominum iniquorum: qui ad eum per pœnitentiam nolunt conuerti, ſed unuſquiſq; in peccato ſuo interibit. Funiculis em̃ Prouer. 5.d peccatorum ſuorum unuſquiſq; conſtringitur. Et anima Ezech. 18.a quæ peccauerit, morietur. d ¶ *Vt contereret ſub pedibus ſuis omnes, &c.*] Nec plangit eos qui peccare cœperãt, Eccl. 7.c ſtatimq; deſierant. Non eſt em̃ iuſtus ſuper terram qui faciat bonum, & aliquando non peccet, ſed qui longo funiculo peccata protraxerant. Vnde & in Numeris

legimus uaccam rufam, cuius cinis expiatio eſt populi, C non aliter immolari & offerri ad altare dñi, niſi quæ terrena Num. 19.a opera nõ fecerit: iugumq; nõ traxerit: nec uinculis iugi Nabuchodonoſor fuerit alligata. Et in Eſaia pphe Eſa. 3.d ta pro cingulo ueritatis filiæ Sion cinguntur funiculo. 2. Reg. 17 Achitofel quoque & Mat. 27.a Iudas: quorum alter Dauid, alter dñm pdiderũt, fune longiſſimo trahentes peccata ſua periere ſuſpẽdio, putantes malum cõſcientiæ præſenti morte finiri, & nihil eſſe poſt mortẽ. Dñi em̃ iudiciũ nullo modo errabit: nec aliquid fit in terra ſine cauſa: neminẽ iniuſte dãnat, neminẽ ſpernit, neminemq; indebite relinquit: quia oĩa numero, menſura, & pondere diſponit, ordinat, atq; guberbat. Nec ullo modo credendũ eſt, quod aliquid per ignorãtiã autoris ſui cõtingat in rebus humanis, quod ſequẽs ſententia ſonare uidet. e ¶ *Vt declinar. &c.*] Huic quoq; ſimile eſt quod in libro Iob in Eliphaz uerbis legit, ubi ita ſcriptũ eſt: Iob. 22.b An cogitas quod deus excelſior cœlo, & ſuper ſtellarũ uertices ſublimet? & dicis: Quid em̃ nouit deus: & quaſi p caliginẽ iudicat, nubes latibulũ ei⁹: nec noſtra cõſiderat, & circa cardines cœli perambulat. Sunt pleriq; ita hebetes, ut formidare neſciãt, niſi quod corporaliter uident, unde fit ut deũ nõ metuãt quẽ ui- D dere nõ poſſunt. f ¶ *Quis eſt, etc.*] Fuerũt em̃ hæretici q dixerũt deũ nõ facere mala: contra illud qd ſcriptũ eſt: Ego dñs formans lucẽ, & creans tenebras: faciens pacẽ, Eſa. 45.b & creans malũ. Ecõtrario fuerũt alij qui dixerũt deum creaſſe mala: cõtra id quod ſcriptũ eſt: Fecit deus oĩa Gen. 1.d bona. Fuere item alij qui dixerũt duas naturas, & duas Eccl. 3.b ſubſtãtias ab initio fuiſſe, id eſt bonã & malã: cũ omnis creatura aut creator ſit, aut creatura. Vnde falſum eſt quod natura ulla mala ſit, cum creator ſummus & optimus, creauerit bonã creaturã. Quia uidit deus cuncta quæ fecit, & erãt ualde bona. Gen. 1.d Tropice igit deus dicit facere mala, hoc eſt, aduerſa merẽtib. infligere. Iuxta illud quod in Eſaia ſcriptũ eſt: Eſa. 45.b Ego dñs, & nõ eſt alter, formãs lucẽ, &c. Mala quæ nulla ſua natura ſubſiſtunt, à dño nõ creant: ſed creante ſe mala dñs iudicat: cũ res bene conditas, nobis male agentibus, in flagellũ format: ut ea ipſa & per dolores quo feriunt, delinquentib. mala ſint, & per naturam qua exiſtũt bona. Venenũ quidẽ mors ſcilicet eſt homini, ſed uita ſerpenti. Amore em̃ præſentiũ ab autoris noſtri dilectione receſsimus: & peruerſa mens, dum delectatione creaturæ ſe ſubdidit, à creatoris ſe ſocietate diſiunxit. Ex his ergo ab autore ferienda erat, quæ errans autori præpoſuerat: ut unde homo culpã non timuit ſuperbus admittere, inde pœnam corrigendus inueniret: ut tanto ocius reſpiceret ad illa quæ perdidit, quanto doloris pœnam eſſe conſpiceret quæ quæſiuit. g ¶ *Scrutemur, etc.*] Sciendum uero eſt, quod quiſquis à præceptis dominicis diſcordat opere: quotiens ea uidet corde ſuo reprehendit, atq; confunditur: qui id quod fecerit, memorat. Nam in quo ſe erraſſe cõſiderat, ipſa ſe conſcientia latenter accuſat. Vnde Dauid Pſal. 118.a propheta deprecat dicens: Tunc non confundar, dum perſpexero in omnib. mandatis. Grauiter nanq; unuſquiſq; cõfundit, quando mãdata dei uel legẽdo, uel audiẽdo reſpicit quæ uiuendo contẽpſit. Hinc enim Ioannis

tamur ad dñm נ Leuemus corda noſtra cum manib. ad dñm in cœlos. נ[a] Nos inique egimus, & ad iracundiam prouocauimus, idcirco tu inexorabilis es. ס Samech.[b] Operuiſti in furore, & pcuſsiſti nos: occidiſti, nec peperciſti. ס Samech.[c] Oppoſuiſti nubẽ tibi, ne trãſeat oratio. ס Samech.[d] Eradicationẽ & abiectionẽ poſuiſti me in medio populorũ. פ Phe.[e] Aperuerunt ſuper nos os ſuũ oẽs inimici noſtri. פ Phe. Formido & laqueus factus eſt nobis uaticinatio & cõtritio. פ Phe.[f] Diuiſiones aquarũ deduxit oculus meus, in cõtritione filiæ populi mei. ע Ain.[g] Oculus meus afflictus eſt, nec tacuit: eo qd non eſſet requies ע Ain. Donec reſpiceret & uideret dñs de cœlis. ע Ain.[h] Oculus meus deprædatus eſt animã meam in cunctis

A nis uoce dicitur: Si cor noſtrum non reprehẽderit nos, 1. Ioan. 3.d fiduciam habemus ad dñm: & quicquid petierimus ab eo, accipiemus. Ac ſi diceret: Si id quod præcipit, facimus: id quod petimus, obtinemus. Valde namq; apud dñm utraq; hæc ſibi neceſſariò congruunt, & ut oratione operatio: & operatiõe fulciat oratio. Hinc & modo Hieremias ait: Scrutemur, & reliqua. Vias etem̃ noſtras ſcrutari, eſt cogitationũ interna diſcutere. Cor uero cũ manib. leuat, qui orationẽ ſuã operib. roborat. Nã quiſqs orat, ſed operari diſſimulat: cor leuat, & manus non leuat. Quiſqs uero operat & nõ orat, manus leuat & cor nõ leuat. Iuxta ergo Ioannis uocẽ, tũc cor fiduciã in oratiõe accipit, cũ ſibi uitæ prauitas nulla cõtradicit, & bonorũ operũ ratio orationi cõcinit. a ¶ *Nos inique, etc.*] Propter peccata enim populi & tranſgreſsiones plurimas, quas ab initio fecerũt dñm ad iracundiã prouocãtes, ſimul cũ ciuitate diſperdi meruerũt: nec tam digni fuerũt uenia, qui filiũ dei ad ſe uenientẽ ſpernentes, tanta afficiũt cõtumelia, ſicut alius propheta oſtendit dicẽs: Propter peccata em̃ noſtra & iniquitates patrũ noſtrorũ, Hieruſalẽ & populus tuus in opprobriũ ſunt omnib. per circuitũ noſtrũ. Vnde etiam nobis timendũ eſt, ne & ipſi ſi contempſe- B rimus præcepta dñi: & inobedientes fuerimus euangelio Chriſti, duram gehennæ ſentiamus uindictam: qui Heb. 10.e corrigi nolumus de peccatis ad iuſtitiam. Dicit em̃ Apoſtolus: Voluntarie em̃ nobis peccantib. poſt acceptam noticiam ueritatis, iam nõ derelinquit pro peccatis hoſtia: terribilis aũt quædã expectatio iudicij, & ignis cumulatio: quæ conſumptura eſt aduerſarios. Et item: Irritam, inquit, quis faciens legem Moyſi, ſine ulla miſeratione, duobus uel tribus teſtibus moriebatur. Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium dei conculcauerit: & ſanguinẽ teſtamenti pollutũ duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit? b ¶ *Operuiſti in, etc.*] Vbicunq; em̃ furor, uel ira dei in ſcripturis legit: non perturbatio mentis, ſed illa uindicta in pœna patientis exprimit: Deus em̃ naturaliter pius ſemper bonus & placidus eſt: & ſemper idem Sap. 12.c ipſe eſt, & anni eius nõ deficient. De quo alibi legit: Tu aũt dñe uniuerſorũ, cum trãquillitate iudicas, & diſponis oĩa. Ideo dum percutit quemlibet uel occidit, nec parcit, non perturbationem ullam in ſemetipſo ſentit: ſed quietus & placidus, reos debitas pœnas ſoluere cogit, de quo adhuc ſubditur. c ¶ *Oppoſuiſti, etc.*] Nubẽ ſibi opponere deus dicitur, cum ingratas preces petentiũ exaudire dedignatur. Item nubes oppoſita orationi uidetur, cum caligine quadã & nubilo cæcitatis mẽs obuoluitur, ne radio diuinæ contemplationis illuſtrari mereat. d ¶ *Eradicationem &, etc.*] Eradicatam ſe aſſerit & abiectam plebs Iudaica, quæ in Chaldaica captiuitate ſæpe pro ſceleribus ſuis contrita eſt: primũ ſub Ioakim: deinde ſub Iekonia: tertio ſub Sedechia: quando urbs uaſtata tẽplumq; incenſum eſt, & muri deſtructi. Poſtremo reliquiæ quæ ſub Godolia ad habitandã terram à Nabuzardan principe militiæ relictæ ſunt cõtra præceptum dñi, quod eis per prophetam mandaue-

rat, in Aegyptũ pergentes ibi diſperierunt. In Romana C uero captiuitate ita urbs tota & terra deuaſtata eſt, & plebs diſsipata: ut nullam ultra ſpem reſtaurationis haberet: ſed uſq; in finẽ perſeuerauerit eius deſolatio. Myſtice autem eradicationem & abiectionem à dño patitur anima peccatrix in medio populorũ conſtituta, quãdo à malignis ſpiritib. ita uirtutib. ſpoliat, & radice fidei tenuat: ut iã nõ honori, ſed pateat omniũ irriſioni: & ipſi inimici dominẽtur illius, & deceptæ inſultent: quia iuxta merita ſua pœnas quas ei ſcriptura ſacra prędixit, & laqueũ perditionis ſuſtinere cogat. Vnde ſequitur: e ¶ *Aperuerunt, &c.*] Aperuerunt em̃ tũc inimici os ſuũ ſuper peccatores, quando eos diuerſis laniatib. & cruciatib. deuorare feſtinãt debitores. Nec eis in aliquo miſerãtes parcunt, ſed in formidinem pœnarũ, & laqueum perditionis, iuxta id quod propheticus ſermo peccantib. prędixit, præcipitare ſtudent. Vnde nũc propheta interitum populi ſui multipliciter plorauit, & nunc ſancta eccleſia animarũ peccantium ruinam inceſſabiliter plangit: ſicut in ſequenti ſentẽtia demonſtratur. f ¶ *Diuiſiones aquarum, etc.*] Diuiſiones ergo aquarum deducere ſe ab oculis perhibet propheta in cõtritione filiæ populi ſui, qui & peruerſitatem cordis illius defleuit: & ruinam in D peccatis, & contritionem in deuaſtatione. Sic & nũc electorum turba pro anima in peccatis perdita, multiplices gemitus fundit: qui in diuerſis facinorib. eam erraſſe conſpicit, & ſi quo modo eam à cœpta nequitia reuocare poſsit, toto niſu & labore contendit. g ¶ *Oculus meus afflictus, etc.*] Inſtantiam orationis & perſeuerantiã nos habere propheta docet. Qui ad cupita peruenire uoluerit, reflectere mentem à ſtudio orationis non debet: ſed magis perſeuerare in intentione cœpta illũ oportet. Hinc eſt quod in libro Regum de Anna ſcriptũ 1. Reg. 1.c eſt, quòd poſtq orauerat, uultus eius nõ ſunt amplius in diuerſa mutati. Hinc & in euangelio: cæcus ille qui in Hiericho tranſeuntẽ Ieſum audierat, miſereri ſibi ab eo Luc. 18.f petebat, ſed cum à prætereuntibus ſibi iuberetur ut taceret, ipſe multo magis clamabat dicens: Miſerere mei fili Dauid: unde & lumen qd expetit, nullo modo eius fructu carebit. Reſpicit enim dñs de cœlis: & fidelis ſui oratoris preces ſuſcipiens, ſaluum fecit eum, quoniam ſperauit in ipſum: Dicit enim ipſa ueritas: Amen dico Mar. 11.c uobis: quicquid orantes petitis, fiet uobis. Et quia per oculorum aſpectum, ſæpe noxia concupiſcentia intrat. Sequitur. h ¶ *Oculus meus deprædatus eſt, etc.*] Nunc reddit cauſam quare prædixerit oculum ſuum afflictũ eſſe, eo quod nõ eſſet requies: quoniam cum per incuriam aſpectus patefactus fuerit tentationi aditus, uix tranquillitatem inueniet animus turbatus, niſi illi ſubuenerit diuinæ pietatis intuitus. Hinc eſt quod beatus Iob Iob. 31.a ait: Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidẽ de uirgine. Vt em̃ cogitationes cordis caſte ſeruare potuiſſet, fœdus cũ oculis pepigit: ne prius incaute aſpiceret, quod poſtmodum inuitus amaret. Valde namq; eſt q caro deorſum trahit, & ſemel ſpecies formæ cordi per oculos alligata, uix magnitudinis manu ſoluit.

A Ne ergo quædam lubrica in cogitatione uerſemus, prouidendum nobis eſt: quia intueri non debet, quod nō licet concupiſci. Vt em̄ munda mens in cogitatione ſeruetur à laſciuia uoluptatis ſuæ, deprimendi ſunt oculi, quaſi quidam raptores ad culpam. Neq; enim Eua lignū uetitū contigiſſet, niſi hoc prius incaute reſpiceret. Scriptū quippe eſt: (Gen.3.b) Vidit mulier qđ bonū eſſet lignū ad ueſcendū: & pulchrū oculis, aſpectuq; delectabile: & tulit de fructu illi⁹, & comedit. Hinc ergo penſandū eſt quāto debemus moderamine erga illicita uiſum reſtringere, nos q mortaliter uiuimus: ſi & mater uiuētiū per oculos ad mortem uenit. Hinc etiam modo ſub Iudææ uoce, quæ exteriora uidendo concupiſcens, bona interiora perdiderat, propheta dicit: Oculus meus deprædatus eſt animam meam. Concupiſcendo enim uiſibilia, inuiſibiles uirtutes amiſit. Quæ ergo interiorem fructum per exteriorem uiſum perdidit, per oculum corporis pertulit prædam cordis. Vnde nobis ad cuſtodiendam cordis mundiciam, exteriorum quoq; ſenſuum diſciplina ſeruanda eſt. Nam quantalibet grauitate mens uigeat: carnales tamen ſenſus pueriliter exterius perſtrepūt, & niſi interioris grauitatis pondere, & quaſi iuuenili quodā uigore refrenentur: ad fluxa quæq; & leuia mentem eneruem trahunt.

B *a* ¶ *Venatione ceperunt me, &c.*] Auis enim nomine ipſe dominus ſignificatur: qui licet in terra de uirgine matre ſit æditus: tamen cœleſtia, doctrina ſua & exemplo ſemper petit: membraq; ſua fide & ſpe quaſi duabus alis ad ſuperna ſemper ſubleuat, dicens (Ioan.18.b) in euangelio: Regnum meum non eſt de hoc mundo. (Ibidem 7.f) Et item exiui, inquit, à patre, &c. Et rurſum: Qui uult ue(Mat.16.d)nire poſt me, De hac aue in Iob ſcriptum eſt: Semitam i(Iob 28.b)gnorauit auis: nec intuitus eſt oculus uulturis. *b* ¶ *Lapſa eſt in lacum, &c.*] Cum ſuperius dixiſſet uenatione ſe quaſi auem captum, nūc addit uitam ſuam lapſam in lacum & lapidem ſuperpoſitum. Quid eſt ergo uitam labi in lacum, niſi corporalem uitam uenire uſq; defectū? Lapſa eſt ergo uita Chriſti in lacum, quando eius caro peruenit uſq; ad mortis occubitum. Cui ſuperpoſue(Matth.27.g)runt lapidem: quando eo ſepulto, petierunt à Pilato, ut iuberet cuſtodiri ſepulchrum: ne forte uenirent diſcipuli & furarentur eum: quibus cum ipſe reſponderet: Habetis cuſtodiam, ite cuſtodite ſicut ſcitis: illi abeuntes, munierunt ſepulchrum ſignantes lapidem cum cuſtodibus. Poteſt & in laci nomine, uel infernus deſignatus accipi, uel calamitas profunda iſtius mundi. Lacus dicitur, cuius fundus latet, dum in unam foueam circundatus includitur. Hic plano tergo intuentium oculis, falſa tranquillitate blanditur: ſed quantum ſit profundus, abſcōditur. Hinc & in pſalmo ſcriptum eſt: Po(Pſal.87.b)ſuerunt me in lacu inferiori, &c. *c* ¶ *Inundauerunt, &c.*] Aquæ in ſcriptura ſacra, aliquando ſpiritū ſanctū, aliquando ſcientiā ſacram, aliquando ſcientiā prauā, aliquando tribulationem, aliquando defluētes populos, aliquando mentes fidē ſequentiū demonſtrare ſolent. Per aquam quippe ſancti ſpiritus infuſio deſignat̄, ſicut (Ioan.7.f) in euangelio dicit̄: Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ, &c. Rurſum per aquam, ſancta ſcientia deſignatur, ſicut dicit̄:

ctis filiabus urbis meæ. צ Zadik. [a]Venatione ceperunt me quaſi auem inimici mei gratis. צ Zadik. [b]Lapſa eſt in lacū uita mea, & poſuerunt lapidē ſuper me. צ Zadik. [c]Inundauerunt aquæ ſuper caput meū, dixi perij. ק Coph. [d]Inuocaui nomen tuū dn̄e de lacu nouiſsimo. ק Coph. [e]Vocē meā audiſti: ne auertas aurē tuā à ſingultu meo & clamoribus. ק Coph. [f]Appropinquaſti in die qn̄ inuocaui te, dixiſti: ne timeas. ר Res. [g]Iudicaſti dn̄e cauſam aīæ meæ, redemptor uitæ meæ. ר Res. [h]Vidiſti domine iniquitatē illorū aduerſum me, iudica iudicium meū. ר Res. Vidiſti omnem furorem, aduerſas cogitationes eorum aduer-

Aqua ſapientię ſalutaris potauit eos. Per aquam quoq; C praua ſciētia appellari ſolet, ſicut apud Salomonē mulier quæ typum hæreſeos tenet, callidis ſuaſionib. blanditur, dicens: Aquæ furtiuæ dulciores ſunt. (Prouer.9) Aquarū ergo nomine nonnunq; ſolēt tribulationes intelligi, ſicut per pſalmiſtā dicit̄: Saluū me fac deus: (Pſal.68.a) quoniā intrauerunt aquæ uſq; ad animā meam. Per aquā, populi deſignantur, ſicut per Ioannē dicitur: Aquæ uero po(Apoc.17.d)puli ſunt. Per aquā quoq; nō ſolum fluxus decurrentiū populorū, ſed etiā bonorum mentes fidei prædicamēta ſequētiū deſignant̄, ſicut propheta ait: Beati q (Eſa.32.d) ſeminatis ſuper oēs (Pſal.28.a) aquas: & per pſalmiſtam dicitur: Vox domini ſuper aquas. Aquæ uero ſuper caput redemptoris inundauerunt, quando ſeditioſi populi Iudæorum perſecutionē mouentes, diuinitati redemptoris detraxerunt. Caput uero Chriſti deus eſt, ut Apoſtolus teſtatur: eum uidentes Iudæi, dixerunt ad Pilatum: Nos legem habemus, & ſecundum legem debet mori: quia filium dei ſe fecit. *d* ¶ *Inuocaui nomen tuum, &c.*] Quid enim lacum nouiſsi(Ioan.19.b)mum, niſi infernum inferiorem intelligere debemus, de quo in pſalmo ſcriptum eſt: Eruiſti animam meam (Pſal.85.c) ex inferno inferiori? Inuocauit ergo redemptor noſter nomen domini de lacu nouiſsimo, cum in uirtute diuinitatis deſcendit ad inferos, & deſtructis clauſtris tartari, ſuos quos ibi reperit eruens, uictor ad ſuperos aſcē D dit. *e* ¶ *Vocem meam audiſti, &c.*] Vocem enim dominicæ incarnationis diuinitas ipſius audiuit: qui ſalutem humani generis quam ſecundum humanitatem poſtulauit, ſecundū diuinitatem tribuit. Proinde ipſe ad patrem dicit in euāgelio: Pater, gratias ago tibi, quoniam (Ioan.11.f) audiſti me: ego autē ſciebam, quoniam ſemper me audis. *f* ¶ *Appropinquaſti in die, &c.*] Appropinquauit diuinitas ſaluatoris humanitati ipſius, quando eam ſubita reſurrectione iuxta uotum ſuū de morte triumphare fecit. Aliter: Appropinquauit dominus ſeruis ſuis cū tribularentur, & de neceſsitatibus eorum liberauit eos: quoniam à timore inimici, animas eorum eripuit, ſic enim ipſi orabant in pſalmo: Exaudi deus orationem cum precor: à timore inimici eripe animam meam. *g* (Pſal.63.a) ¶ *Iudicaſti domine cauſam animæ meæ redemptor, etc.*] Iudicauit ergo dominus cauſam animæ Chriſti, quādo innocentis mortem peruenire fecit ad ſalutem generis humani, & triumpho ſuæ reſurrectionis confudit autores eius interemptionis. Aliter: Iudicauit dominus cauſam fidelium ſuorum, quando redemit animas eorum: & non dereliquit omnes qui in ſe ſperauerunt: confeſſores ſuos ad cœleſtem tranſtulit gloriam, & perſecutores eorum in pœnam demerſit perpetuam. Iniquitas enim illorum hoc promeruit: quia timere & honorare autorem ſuum, temeritas mentis eorum eos non permiſit. Inſurrexerunt enim primum cum furoris ſui inſania in ipſum paſtorem dicentes: Hic eſt hæres, &c. Ex ſeruis uero eius alium ceciderunt: alium occiderunt, alium ue(Matt.21.d)ro lapidauerunt, & ſic diſsipatæ ſunt oues gregis. Quapropter nunc dicit. *h* ¶ *Vidiſti domine iniquitatem illorum, etc.*] Cogitatio enim illorum maligna erat, & ſermones pleni inſania, autorem uitæ interficere cogitantes, & ſermonib. ueritatis exprobrare nitentes. De quo ſequitur.

¶ Audi-

aduerſum me. ש Sin. [a]Audiſti opprobrium eorum dn̄e, omnes cogitationes eorum aduerſum me. ש Sin. Labia inſurgentium mihi, & meditationes eorum aduerſum me tota die. ש Sin. [b]Seſsionem eorum & reſurrectionem eorum uide: ego ſum pſalmus eorū. ת Thau. [c]Redde eis domine uicem iuxta opera manuum ſuarum. ת Thau. [d]Dabis eis ſcutum cordis laborem tuum. ת Thau. [e]Perſequeris in furore: & conteres eos ſub cœlis dn̄e.

A *a* ¶ *Audiſti opprobrium eorum, &c.*] Hinc & in euangelio (Matt.26.a) ſcriptum eſt: Principes autem & ſeniores populi conſilium fecerunt, ut Ieſum dolo tenerent & occiderent. Et iterum: Principes ſacerdotum & omne conſilium quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, &c. Vnde eo crucifixo, prætereūtes blaſphemabant: (Matt.27.e) Vah qui deſtruis tēplū dei, dicentes. Similiter & principes ſacerdotum illudentes cū ſcribis & ſenioribus dicebāt: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum faciat: Si rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cruce. Talis em̄ fuit meditatio eorum, ut contra ueritatem inſtituerent teſtes falſos, & malum pro bono redderent gratis. Quæ pſalmiſta du(Pſal.34.d)dum præcinebat, dicens: Quoniam gratis abſconderunt mihi interitum laquei ſui. Gratis reuera, quibus mali nihil fecerat. Illud enim gratuitum dicimus, quod non alicuius rei compenſatione tribuitur. Abſconderunt mihi, ut illi putabant, qui diuinitatis eius potentiam non credebant. Nam quid poteſt abſcondi, cui nihil occultum eſt? *b* ¶ *Seßionem eorum & reſurrectionem eorum, etc.*] In ſeſsione exprimit habitum iudicantis: in reſurrectione uero ſtudium id quod moliebantur perficiendi. Sed quia in cathedra peſtilentiæ pontifices & principes Iudæorum ſederunt inſidiantes ut interficerent innocentem: ad hoc ſurrexerunt, ut quod nequiter tractarent, opere nefario conſummarent. Infelicitas fuit in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt. Sed quicquid ipſe coram eis ueracibus uerbis proferebat, totum in calumniam & in opprobrium uertere ſtude B bant. Vnde cum diceret: Amodo uidebitis filium ho(Matt.26)minis ſedentem à dextris uirtutis dei, & uenientem in nubibus cœli: tunc expuerunt in faciem eius, & acceperunt arundinem, & percuſſerunt caput eius, dicentes: Prophetiza nobis, quis eſt qui te percuſsit? Quod etiam propheta dudum in ſpiritu præuidens, oſtendit (Pſal.68.c) dicens: Aduerſum me exercebantur qui ſedebant in porta, & in me pſallebant qui bibebant uinum. Dicit enim paſsionem ſuam genti Iudaicæ fuiſſe fabulam: qui quaſi impleta cogitatione ſua, de nece domini temulētiſsime garriebant. Sed his qui incorrigibiles erant: & magis perſeuerare in malo, quàm inde recedere eligebant: ſuperba ſe intentione defendentes, quaſi iuſtitiæ executores, per Hieremiam dicitur: *c* ¶ *Redde eis domine uicem, etc.*] Moxq; eandem uicem expreſsius ſubdidit, dicens: *d* ¶ *Dabo eis ſcutum cordis laborem tuum.*] Labor quippe domini apparens inter homines, paſsibilis eius humanitas fuit: quam Iudæi ſuperbe ſapientes,

dum diſcernerēt deſpexerunt: eumq; immortalem cre C dere dedignati ſunt, quem natura paſsibili mortalē uiderunt. Cumq; eius humilitatem conſpicerent, ſuperbiæ faſtu indurati, ſumma cura moliti ſunt, ne eorum mentes ſancta prædicantium uerba penetrarent. Dum ergo eis dominus uicem malorū operū redderet, dedit illis ſcutum cordis laborem ſuū: quia recto iudicio inde illos cōtra ſe ſuperbe obſtinatos exhibuit: unde ipſe pro nobis in infirmitate laborauit. Repulerūt quippe à ſe uerba prædicantiū qui dedignati ſunt in domino infirma paſsionū. Laborē igitur domini contra eundē dominum ſcutū cordis habuerunt: qui ſuperbe ſapientibus eo deſpectius apparuit, quo propter eos humilis fuit. Hoc ſicut iam ſuperius diximus, prius ille peccator tenuit, qui requirenti domino, cur lignum uetitum contigiſſet, non ad ſe culpam reddidit, ſed à muliere quam ei dederat ſe accepiſſe reſpondit: ut quaſi reatum ſuū oblique in autorem relideret: qui ei mulierem dederat quę talia perſuaderet. Hoc ſcutum etiam requiſita mulier tenuit: quando neq; ipſa ad ſe culpam retulit, ſed ſerpentis illud perſuaſionibus replicauit dicens: Serpens decepit me, & comedi: ut ipſa (Gen.3.c) quoq; reatum ſuum oblique in creatorem duceret: qui illic intrare ſerpentem perſuaſurū talia permiſiſſet. Serpens uero iam non requiritur, quia nec eius pœnitentia quærebatur. Hi autem quorum pœnitentia quæſita eſt, ſcutum nequiſsimæ defenſionis contra iuſtiſsimæ correptionis uerba protulerunt. Vnde nunc uſq; in uſum peccantium trahitur: ut culpa cum arguitur, defen D datur: & unde finiri reatus debuit, inde cumuletur. *e* ¶ *Perſequeris in, etc.*] His tribus ſentētijs quas modo enumerauimus, quæ ſub Thau litera prænotatæ ſunt: reſpondet ad ſuperiores: quibus iniquitatem Iudæorum, & doloſam meditationem expreſſerat: oſtendens quoniam in furore, diuino iudicio diſponente, hoſtes eorum illos perſecuti ſunt, & in præſenti uita fortiter contriuerunt, ita ut hactenus per totū orbem diſperſi, malum exilij patiantur, ſedentes ſine rege ac ſacerdotio regali, & ſine templo, & ſine cultu pietatis. Qui autem ad Chriſtum conuertuntur, promiſsionem illam quæ ad patres eorum facta eſt, ſpiritualiter hæreditabunt. Deniq; tribus alphabetis quibus anteriorem partem lamentationis propheta explicauit enarratis, iam quid quartum inſinuat, conſiderandum eſt.

¶ Commentarij ſecundi in Lamentationes Hieremiæ finis.

IN TERTIVM LIBRVM COMMENTARIORVM
Lamentationum Hieremiæ Procemium.

EXtremus liber tractatus Hieremiæ inchoādus eſt à quarto alphabeto, quod ſicut primum & ſecūdum ſapphico metro decurrit: in quo ſimili modo, ut in cæteris caſum populi Iudaici, atq; uaſtationem urbis, lamentabili uoce propheta hiſtorialiter deplorat. Spiritualiter autem lapſum animæ fidelis, atq; ruinam in peccatis miſerabiliter plangit: ſubnectens orationem quam fudit lachrymoſa uoce propter interitum ſuorum ad pias aures domini: quatenus ipſe benignus miſeris manus ſolatij porrigendo, in ſtatū priſtinum erigat, atq; perfectæ ſanitati reſtituat.

COMMEN-

A COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Lamentationes Hieremiæ Liber tertius.

ℵ Aleph. CAP. IIII.

Quomodo [a] obſcuratũ eſt aurũ: mutatus eſt color optimus. Diſperſi sũt lapides ſanctuarij in capite omnium platearum. ב Beth. Filij [b] Sion inclyti & amicti auro primo: quomodo reputati ſunt uaſa teſtea, opus manuũ figuli? ג Gimel. [c] Sed & lamiæ nudauerunt mammã, lactauerũt catulos ſuos: filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto. ד Daleth. [d] Adhæſit lingua lactãtis ad palatũ eius in ſiti: paruuli petierũt panẽ, & nõ erat qui frãgeret eis. ה He. [e] Qui ueſcebãtur uoluptuoſe, interierũt in uijs: q nutriebãtur in cro/

Quomodo obſcuratũ eſt aurũ, etc.] Nam licet hæc hiſtorialiter urbis Hieroſolymitanæ deſtructionẽ & tẽpli cõcremationẽ uideant̃ ſonare, ubi totus ille ornatus ueterũ diſsipatus eſt, & ad nihilũ redactus: tñ altiori ſenſu templi myſtici deiectionẽ ſignificat, qđ quotidie in reproborum uita & morib. obfuſcat̃ atq; deſtruit̃. Quid nãq; auro, qđ metallis cęteris præeminet, niſi excellẽtia ſanctitatis: quid colore optimo, niſi cunctis amabilis reuerẽtia religionis exprimitur? quid per ſanctuarij lapides, niſi ſacrorum ordinum perſonæ ſignantur? quid platearum nomine, niſi præſentis uitæ latitudo dicitur? profecto à

Mat. 7. b latitudine plateæ ſunt uocatæ. Per ſemetipſam uero dicit ueritas: Lata & ſpacioſa uia eſt quę ducit ad perditionem. Aurum igitur obſcuratur, cum terrenis actibus ſanctitatis uita polluit̃. Color optimus commutat̃: cum quorundam qui agere religioſe credebant̃: exiſtimatio ante acta minuit̃. Nam cum quilibet poſt ſanctitatis habitum terrenis ſe actib. inſerit: quaſi colore permutato ante humanos oculos eius reuerẽtia deſpecta palleſcit. Sanctuarij quoq; lapides in plateas diſpergũtur, cum

B cauſa ſeculariũ foras lata itinera expetunt: hi qui ad ornamẽta eccleſiæ internis myſterijs quaſi in ſecretis ſanctuarij uacare debuerant. Ad hoc quippe ſanctuarij lapides fiebant, ut intra ſancta ſanctorũ in ueſtimẽto ſummi ſacerdotis apparerẽt. Cum uero miniſtri religionis à ſubditis honorẽ redẽptoris ſui, ex merito uitæ nõ exigũt: ſanctuarij lapides in ornamẽto pontificis nõ ſunt. Qui nimirum ſanctuarij lapides diſperſi per plateas iacent, cum perſonę ſacrorum ordinum uoluptatum ſuarum latitudini deditæ, terrenis negocijs inhærẽt. Et notandũ quod non hos diſperſos in plateis, ſed in capite platearum dicit: quia cũ terrena agũt, ſummi uideri appetunt, ut & lata itinera teneant ex uoluptate delectationis, & tamen in platearũ ſint capite ex honore ſanctitatis. Nihil quoq; obſtat, ſi ſanctuarij lapides, eoſdẽ ipſos quibus cõſtructum ſanctuarium exiſtebat, accipimus: qui diſperſi in capite platearum iacent, quando ſacrorum ordinum uiri terrenis actibus ex deſiderio inſeruiunt: ex quorum prius officio ſanctitatis gloria ſtare uidebatur. Secularia itaq; negocia aliquando ex compaſsione toleranda ſunt: nunquam uero ex amore requirenda: ne cum mentem diligentius aggrauant, hãc ſuo uictam pondere ad ima de cœleſtibus mergant. b ¶ *Filij Sion inclyti et amicti auro primo: quomodo reputati ſunt in uaſa, &c.*] Ad eundem ſenſum hæc ſententia pertinet, ad quem ſuperior: quod filij eccleſiæ qui inclyti fuerunt Chriſtiana religione & ornati ſapientiæ fulgore, & decore uirtutum, nunc emolliti carnalibus deſiderijs, & terrenis cupiditatibus tabefacti, uaſis teſteis comparentur, quæ dominicæ correptionis uirga in futuro examine conterens franget, & ad nihilum rediget: taliter ut non inueniri poſsit fragmen teſtæ, quo igniculus ferri poſsit de incendio. c ¶ *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos ſuos: filia populi mei, &c.*] In lamia quippe duplicitas Iudæorum, & fictio hypocritarum exprimi-

C tur. Lamia enim humanã faciem habet, ſed corpus beſtiale: ſic & populus Iudæorũ ſpecie tenus culturam dei ſimulabat, ſed feroci animo ſemper illi cõtrarius exiſtebat. Quod bene per Eſaiã oſtendit cũ dicitur: Populus Eſa. 29 hic labijs me honorat; cor aũt eorũ longe eſt à me. Similiter omnes hypocritæ in prima facie qđ oſtẽdũt, quaſi ex ratione ſanctitatis eſt: beſtiale eſt qđ ſequitur corpus: qa ualde iniqua ſunt quę ſub boni ſpecie moliuntur. Poſſunt & in lamia, hæretici accipi: qui humanã quidẽ faciẽ, ſed beluina p impietatẽ corda geſtant. Hi tunc mammã nudant, qñ errorẽ ſuũ libere prædicant. Tunc catulos lactant, qñ male ſequaces paruulorum animas, dum peruerſa inſinuant, ad impietatẽ nutriendo cõfirmant. Filia populi mei crudelis, quaſi ſtruthio in deſerto. Sicut in lamia, ſic & in ſtruthione fictio & immanitas hiſtorialiter Iudæorũ: & ſecundũ myſticum ſenſum, ſimulatio & immanitas hypocritarũ deſignatur: qui fingere ſciũt uirtutũ opera nõ ueraciter agere. De hoc ſtruthione inter alia & in libro Iob legitur, In- Iob 39 duratur ad filios ſuos quaſi non ſint ſui: fruſtra laborauit nullo timore cogente. Indurata eſt ergo crudelis ſynagoga Iudæorũ contra apoſtolos & prædicatores noui teſtamenti, qui de ipſa gente nati fuerant, quaſi non eſſent ſui filij: odio eos habẽs, & externos deputãs: cru-

D deliter illos ubiq; in deſerto gentiũ perſequebatur propter euangelium Chriſti, quod & ipſa ueritas uidetur Ioan. 16 eis prænunciare, cum ait: Hæc locutus ſum uobis, ut nõ ſcandalizemini: abſq; ſynagogis facient uos: ſed uenit hora, ut omis qui interficit uos arbitret̃ obſequium ſe præſtare: Et hæc facient uobis, quia non nouerunt patrem neq; me. Fruſtra ergo laborat nullo timore cogente: quia cum Chriſtum perſecuta eſt quaſi euerſorẽ gentis, & deſtructorem regni: nec ſtatum regni, nec ſalutem gentis ſeruauit, ſed magis perdidit. d ¶ *Adhæſit lingua, &c.*] Hoc notat iuxta hiſtoriã, quod lactantes atq; paruuli infantes Iudæorum deſtituti matrum atq; nutricũ ſolatio, fame & ſiti laborauerunt. Iuxta allegoriam uero ſignificat, quod hi qui infirmi adhuc ſunt intellectu, & minus ualidi ad percipiendũ fortiorem cibum, qualibus ait apoſtolus: Lac uobis potũ dedi: propter iner- 1. Cor. 3 tiam & deſidiam doctorũ, ſpiritualis intelligentiæ carẽt alimonia. Paruuli, inquit, petierunt panem, & non erat qui frangeret eis: id eſt infirmi quiq; ſcripturæ ſacræ fortiores ſententias petierũt ſibi exponẽdo comminui: ſed qui exponere ſtudeat, non ualet inueniri. Potum uidit ſcripturam ſacram propheta cum diceret: Omnes ſitiẽ- Eſa. 55 tes uenite ad aquas. Si potus aperta mandata non eſ- Ioan. 7 ſent, per ſemetipſam ueritas non clamaret: Si quis ſitit, ueniat & bibat. Quaſi cibum & potũ intellexit prophe- Eſa. 5 ta Iudææ defuiſſe cum diceret: Nobiles eius interierunt fame & multitudo ſiti exaruit. Paucorũ quippe eſt fortia & occulta cognoſcere, multorum uero hiſtoriæ aperta ſentire. Idcirco Iudææ nobiles non ſiti, ſed fame interijſſe aſſerit: quia hi qui præeſſe uidebantur, dum totos ſe exteriori intelligentiæ dederãt, quod de minimis diſcutiendo mandarent non habebant. e ¶ *Qui ueſcebantur uoluptuoſe, interierunt in uijs, qui nutriebantur in, &c.*] Qui ſunt illi qui ueſcebantur uoluptuoſe, niſi illi Iudæi qui ſemper terrenis concupiſcentijs, & ſeculi uoluptatibus dediti

in croceis, amplexati ſunt ſtercora. ו Vau. [d] Et maior effecta eſt iniqtas filiæ populi mei peccato Sodomorũ, quæ ſubuerſa eſt in momento, & non ceperunt in ea manus. ז Zain. [b] Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicũdiores ebore antiq̊, ſapphiro pulchriores. ח Heth. Denigrata eſt ſup̃ carbones facies eorũ, & nõ ſunt cogniti in plateis: adhæſit cutis eorũ oſsibus, aruit, & facta eſt quaſi lignũ. ט Teth. [c] Melius fuit occiſis gladio q̃ interfectis fame, qm̃ iſti extabuerũt cõſumpti à ſterilitate terræ. י Iod. [d] Manus mulierũ miſericordiũ coxerũt filios ſuos, facti sũt cibus earũ in cõtritiõe filiæ populi mei. כ Caph. Comple-

A dediti erãt, & pro cibo & potu ſæpius murmurabãt, dicentes ad Moyſen: Reuera induxiſti nos in terram, quę Num. 16. b fluit riuis lactis & mellis, & dediſti nobis poſſeſsiones agrorum & uinearum. Et iterum: Quis dabit nobis ad Num. 11. b ueſcendum carnes? Recordamur piſcium quos comedebam⁹ in Aegypto gratis. In mẽtem nobis ueniũt cucumeres & pepones porriq; & cepe & alia. Anima noſtra arida eſt, nihil aliud reſpiciũt oculi noſtri niſi man. Ipſi interierũt in uijs, qa in lata & ſpacioſa uia quæ ducit ad mortem, exterminati ſunt. Et q nutriebant̃ in croceis, amplexati ſunt ſtercora: cũ uanã iſtius mũdi pompã appętẽtes, & hiſtoricã traditionẽ legis ſequẽtes, ſpiritualẽ intelligentiã ſpernebant. Quod enĩ uetus obſeruantia cęremoniarũ legis ſtercoribus cõparet̃, oſtendit Paulus, Philip. 3. b dicens: Quæ ergo mihi fuerunt lucra, propter Chriſtũ arbitratus ſum ut ſtercora. Tropologice uero quicũq; auaritiã terrenam & delicias uoluptatũ ſequutus, uiam iſtius uitæ incorrectus expleuerit: non ad æternæ uitæ gaudia, ſed ad fœditatem pœnarũ peruenturus erit. a ¶ *Et maior, etc.*] Maior ergo effecta eſt iniquitas populi Iudæorũ peccato Sodomorũ, quia illi tantũmodo legẽ naturalẽ, iſti aũt & naturalẽ & ſcriptam tranſgreſsi ſunt.

B Vidẽtes mirabilia dei, & cibo cœleſti paſti, ingrati ſemper eius beneficijs extiterũt. Vnde & doctores non ceperũt in eis manus, qui condignos laboris ſui in ipſis nõ inuenerunt fructus. Nam ipſum legiſlatorem ſuum Moyſen plurimis conuitijs iritauerũt, & prophetas dei ad ſe miſſos perſequuti ſunt: nouiſsime uero ipſum hæredẽ, hoc eſt unigenitũ filiũ patris ad ſe uenientẽ ut eos ſaluaret, & ab errore corrigeret, ſpernebãt, & diuerſis calumnijs inſequentes ad extremũ per inuidiã occiderunt. Qualiter aũt iniquitas Iudæorũ maior ſit peccato Matt. 11. c Sodomorũ, oſtendit euangeliũ, ubi ita legit̃: Tunc cœpit Ieſus exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ ſunt plurimæ uirtutes eius, quia nõ egiſſent pœnitentiã, Væ tibi Corozaim, uæ tibi Bethſaida, quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſent uirtutes, quę factæ ſunt in uobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiã egiſſent. Veruntamen dico uobis, Tyro & Sidoni remiſsius erit in die iudicij, Luc. 10. c quàm uobis. Et tu Capharnaũ nunquid uſq; in cœlum exaltaberis? uſq; in infernũ deſcendes: quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent uirtutes quæ factæ ſunt in te, forte manſiſſent uſq; in hunc diẽ. Veruntamẽ dico, quia terræ Sodomorũ remiſsius erit in die iudicij quàm tibi. b ¶ *Candidiores, etc.*] His duabus ſententijs oſtendit̃, quomodo omnis decor prioris populi, quẽ habebãt in ornatu tẽpli & cultu diuino, propter peccata eorũ emarcuerit, & deſtruentib. hoſtibus, ad nihilũ redactus ſit. Myſtice autẽ caſus animarũ quorundã fideliũ à propheta deploratur. Quid enĩ Nazaræorũ nomine, niſi abſtinẽtiũ & cõtinentiũ uita ſignat̃: quę niue & lacte nitidior dicit̃? Nix enĩ ex aqua congelaſcit, quæ deſuper uenit. Lac autẽ ex carne exprimit̃, quæ de inferiorib. nutrit̃. Quid enĩ per niuẽ, niſi candor uitæ cœleſtis? quid per lac, niſi temporalis diſpenſationis adminiſtratio demonſtrat̃? Et quia plerũq; cõtinẽtes uiri in eccleſia tã mira opera faciũt: ut multi qui cœleſtẽ uitam tenuerũt, multi qui terrena bene diſpenſarunt, ſuperari uideant̃, & candidiores niue

C & nitidiores lacte referũtur: qui etiã quia per feruorem ſpiritus, antiquorum ac fortium patrũ nonnunq; uincere uitam uideant̃, recte adiũgit: Rubicũdiores ebore antiquo. Dum enim ruboris nomẽ imprimitur, ſancti deſiderij flamma ſignatur. Ebur uero eſſe os magnorũ animaliũ nõ ignoramus. Ebore utiq; antiquo rubicũdiores ſunt: quia ſæpe ante humanos oculos nõ nullis præcedẽtibus patribus ſtudij feruẽtioris exiſtũt. De quibus ut totũ ſimul oſtẽdat̃, adiũgit: Sapphiro pulchriores. Et aerei quippe coloris eſt Sapphirus. Et qa præcedẽtes multos atq; ad ſuperna tendẽtes, per cœleſtẽ cõuerſationẽ uidentur uincere, narrant̃ ſapphiro pulchriores extitiſſe. Sed plerunq; dum uirtutũ copia, etiã plus q̃ expedit proſperat̃, in quandam ſui fiduciam mens adducitur, & decepta præſumptione propria repente peccato ſurripiẽte infuſcatur: unde recte ſubiungit̃: Denigrata eſt ſuper carbones facies eorũ. Nigri enim poſt candorem fiunt, quia amiſſa dei iuſtitia cum de ſe præſumũt, in ea etiam quæ non intelligunt, dilabunt̃ peccata. Et qui poſt amoris ignem ad frigus corporis ueniunt, extinctis carbonibus ex comparatione præferunt̃: nonnunquam enĩ dum timorem dei per ſui fiduciam deſerunt, etiam frigidis mentibus frigidiores fiunt. De quibus recte ſubiungitur: Non ſunt cogniti in plateis. Platea quippe ſermonis Gręci ratione pro latitudine dicitur. Quid uero

D eſt humanæ mẽti anguſtius, quàm uolũtates proprias frangere? De qua fractione ueritas dicit, Intrate per anguſtam portam. Quid aũt latius, quàm nullis proprijs uoluntatibus reluctari, & quaq; uerſum impulſus arbitrij duxerit, ſe ſine retractiõe diffundere? Qui ergo per fiduciam ſanctitatis poſtpoſito meliorum iudicio ſe ſequunt̃, quaſi per plateas pergunt: ſed non ſunt cogniti in plateis, quia de uita ſua aliud oſtenderunt, quando frangendo uoluntates proprias in anguſto ſe calle retinebãt. Et bene addit̃: Adhæſit cutis eorũ oſsibus. Quid in cute, niſi mollicies exprimit̃ infirmitatis? Cutis ergo eorũ adhærere oſsibus dicit̃: quia ab eis parua ſentientibus, infirmitas uitij, duritia uirtutis putat̃. Infirma enim ſunt quæ faciũt: ſed elationis fiducia decepti fortibus ea ſuſpicientib. iungũt, & quo de ſe magna exiſtimari cupiunt, eo de ſua nequitia emendari contemnunt. Vnde recte adiungit̃: Aruit & facta eſt quaſi lignũ. Culpa quippe eorũ tanto inſenſibilior reddit̃, quãto apud eos etiam laudabilis habet̃. Quam recte aridam aſſerit, quia nulla ſui cogitatione uirideſcit. c ¶ *Melius fuit occiſis gladio, quàm interfectis fame, etc.*] Quantũ ad compendiũ mortis reſpicit, breuior fuit pœna ſubito gladiõ occiſorũ, quàm fame & ſiti diu excruciatorũ. Quantum uero ad ſpiritualem ſenſum pertinet, melius fuit apoſtolis & prædicatoribus euãgelij, breuiori pœna corporis, pro Chriſti nomine ad tempus plecti, & poſtea in æterna lætitia coronari: quàm perſequutorib. eorũ, longa inedia uerbi dei tabefieri, & propter ſterilitatem & infœcunditatem bonorum operũ, ad extremum æterno incendio concremari. d ¶ *Manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos, facti ſunt cibus earum in contritione filiæ populi mei.*] Hoc hiſtorialiter recapitulat, quod ſuperius iã dixerat: quia in captiuitate Chaldaica, nec non & in Romana, ad

A ad talem neceſsitatē propter inopiam cibi, plebs Iudęorum peruenit: ut aliquæ ex mulieribus eorū, filios ſuos trucidarent, & carnes eorum coctas comederent. Iuxta ſpiritualem uero intellectum, nō parui eſt delicti, quòd doctores mali auditores ſuos, rebus terrenis & ſubſtantijs ſuis ꝓpter uoracitatem ſuam ſpoliant: nec eis pabulum uerbi tribuunt, quo illi ad uitā nutriant̃ æternam: cum dominus per Ezechielē dicat, Ezec.34.a Væ paſtoribus Iſrael qui paſcebāt ſemetipſos, nonne greges paſcuntur à paſtoribus? Lac comedebatis, & lanis operiebamini: & qđ craſſum erat, occidebatis, gregem autē non paſcebatis: quod infirmū fuit, nō cōſolidaſtis: & quod ægrotū, non ſanaſtis: & quod fractum eſt, non alligaſtis: & quod abierat, nō reduxiſtis: quod perierat, non quæſiſtis: ſed cū auſteritate imperabatis eis & cum potentia, & diſperſæ ſunt oues meæ, eo quòd nō eſſet paſtor: factæ ſunt in deuorationē omniū beſtiarū agri, & reliqua. Sed quia talis actio irā dn̄i meretur, ſequitur: *a* ¶ *Compleuit, &c.*] Cōpleuit dn̄s furorem ſuū, & effudit iram indignationis ſuæ in gentē peccatricem: quando non ſolū populū exterminauit, ſed etiam habitacula per hoſtes eorū uſq; ad fundamenta

B deſtruxit, & templū atq; urbem incendio conſumpſit. Complet etiam & in malis doctoribus furorem ſuum, quando pro negligentia & deſidia ſua, incēdio eos tradet perpetuo, & non ſolū pro operibus malis eos punit, ſed uſq; ad fundamēta peruerſarū cogitationū, eius uindicta peruenit. *b* ¶ *Non crediderunt reges terræ, &c.*] Quando ergo ſtatus regni Iudaici manſit incolumis, & cultus dei ibi erat celeberrimus, difficile fuit nationib. gentiū circūquaq; poſitarum credere, quòd externus hoſtis dominaturus eſſet urbi inſigniſsimæ & templo famoſiſsimo, maxime cū uiderent & audirent ab initio gentem illam ſignis clareſcentibus diuina ope ſuſtentatam atq; protectam. Myſtice aūt cum animā cuiuslibet fidelis uiderimus ſpirituali ſcientia, atq; omniū uirtútū decore adornatā: uix credere poſſumus tam ſubitaneo caſu eam corruere: quæ ut quondā imperabat ſpiritualibus inimicis, eos ab obſeſsis corporibus uerbo orationis eijciebat: nunc eorundē hoſtiū præda fiat, & tota illorū nequiſsimæ ſubdita uoluntati. Sed unde hæc ruina maxime proueniat, ſequēs ſermo prophetæ demonſtrat. *c* ¶ *Propter peccata prophetarū eius, &c.*] Propter peccata enim ſcribarū & phariſæorū, necnon & pontificū Iudæorū, qui ſanguinem redemptoris & prophetarū atq; apoſtolorū eius effuderunt, captiuitas Hieruſalem atq; deuaſtatio maxime euenit. Similiter & nunc in eccleſia propter peccata prophetarū & iniquitates ſacerdotū eius, portarū ſpiritualis Hieruſalem patet introitus, quando propter ignauiam prædicatorū, & negligentiam ſacerdotū dei: qui non curant populo annunciare uiam dn̄i, & compeſcere eū à peccatis: hoſtis malignus per ſenſus exteriores aditū intrandi in animā inuenit, & occaſionē habet per diuerſas fraudes eā ſeducendi. Vnde ſcriptū eſt: Tren.2.b Cauſa ruinæ populi, ſacerdotes mali. Qui merito dicunt̃ effundere ſanguinem iuſtorū, quia dū ſimplicib. qui forte per innocētiā iuſti eſſe poſ-

a Compleuit dn̄s furorē ſuū, effudit irā indignatiōis ſuæ, & ſuccēdit ignē in Siō, & deuorauit fundamenta eius. ל Lamed. *b* Non crediderūt reges terræ, & uniuerſi habitatores orbis, qm̄ ingrederetur hoſtis ꝑ portas Hieruſalē. מ Mem. *c* Propter peccata prophetarū eius, & iniquitates ſacerdotū eius, q effuderūt in medio eius ſanguinē iuſtorū. נ Nun. *d* Errauerūt cæci in plateis, polluti ſunt ſanguine: cūq; nō poſſent, tenuerūt lacinias ſuas. ס Samech. *e* Recedite polluti, clamauerūt eis: recedite, abite, nolite tangere: iurgati quippe ſunt & commoti dixerunt inter gentes: non addet ultra ut habitet in eis. פ Phe. Facies domini diuiſit eos, non addet ut reſpiciat eos: facies ſacerdotum non erubuerunt, neque ſenum miſerti ſunt. ע Ain

ſent, ſi rectitudinem uiarum dn̄i ſcirent, ſubtrahunt uerbum ſolatij, rei dicuntur eſſe ſanguinis effuſi. Quod ſermo diuinus ad Ezechielem prophetam liquido demōſtrat, dicens: Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael: & audies de ore meo uerba, & annunciabis eiſdē. Ezech.3 C Si dicente me ad impium, morte morieris: non annunciaueris ei, neq; loquutus fueris, ut auertatur à uia ſua impia, & uiuat: ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinē aūt eius de manu tua requirā. Si aūt annūciaueris impio, & ille non fuerit conuerſus ab impietate ſua, & uia ſua impia: ipſe quidē in iniquitate ſua morieť, tu aūt animam tuam liberaſti. Sed & ſi conuerſus fuerit iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatē, ponam offendiculū coram eo: ipſe morietur: quia non annunciaſti ei, in peccato ſuo morieť, & non erunt in memoria iuſtitiæ eius quas fecit: ſanguinem uero eius de manu tua requirā. Si aūt tu annūciaueris iuſto, ut nō peccet, & ille non peccauerit, uiuēs uiuet: quia tu annūciaſti ei, & tu animam tuam liberaſti. *d* ¶ *Errauerunt cæci in plateis, &c.*] Per inertiā ergo doctorū, tenebris ignorantiæ ex cæcitate errauerūt in plateis turmæ plebiū: quia dū ſe ad illecebras tradunt uoluptatū, rectū callem non tenent diuinorū præceptorū. Et bē D ne dicitur, Polluti ſunt ſanguine, quia ſanguinolentorum operū contaminati ſunt cōmixtione. Cumq; non poſſent, inquit, ſubauditur, recto tramite incedere: tenuerunt lacinias ſuas, hoc eſt, aliorū ducatū expetebāt, ut eorū actuū exemplis, quaſi quibuſdā lacinijs tracti, greſſum imitent̃ præcedentiū. Sed quia frequenter illi qui præeunt, & ſequētes ſe uerbo doctrinę & bonis exemplis docere debuerant, ipſos ſequutores ſuos per faſtū ſuperbiæ ſpernentes, in deſperationē mittūt, Sequitur, *e* ¶ *Recedite polluti, clamauerunt eis, &c.*] Talis eſt uox ſuperborū magiſtrorū, qui pecus quod craſſum eſt, de grege aſſumunt: & quod debile, proijciunt: quod infirmū, non conſolidant: & quod ægrotū, non ſanant. Recedite (inquiunt) polluti: recedite, abite, nolite nos tangere, nolite in aliquo nobis cōmunicare: inſanabilia ſunt uulnera ueſtra, & incurabiles plagæ, non eſtis digni cōmunione Chriſtiana, ut ultra in uobis inhabitet ſpiritus ſanctus. Facies dn̄i diuidit eos ac reſpuit: nec addet ultra ut recipiat, quia facies ſacerdotū ueſtrorū nō erubuiſtis, nec ſeniorū ueſtrorū admonitionem manſuete ſuſcepiſtis. Talis loquela enim non illuminat cęcū, non ſanat ægrotū, non curat infirmū: ſed magis occidit, atq; in deſperationem periclitantem mittit. Boni etenim rectores ex ſua infirmitate aliorū infirmitates penſantes, magis per humilitatis & manſuetudinis lenimentū, ſtudent peccantes ab erroris laqueo eruere, quàm per auſteritatem in foueam perditionis nutantes propellere. Vnde & doctor gentiū qualiter ſubditis ſuis præfuerit, oſtendit, dicens: 1.Cor.9 Factus ſum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem: omnia omnib. factus ſum, ut omnes facerem ſaluos. 2.Cor.11 Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizat̃, & ego nō uror? Debet rector eſſe bene agentib. per humilitatem ſocius: contra delinquētiū uitia, ꝑ zelū iuſtitiæ erectus: ut & bonis in nullo ſe præferat

A ferat, & cū prauorū culpa exigit, poteſtatē protinus ſui prioratus agnoſcat: quatenus & honore ſuppreſſo, æqualē ſe ſubditis bene uiuentibus deputet, & erga peruerſos iura rectitudinis non exercere formidet. Nam liquet ꝙ oēs homines natura æquales ſunt geniti, ſed uariant̃ meritorū ordine, alios alijs culpa poſtponit. Ipſa autē diuerſitas acceſſit ex uitio, diuīo iudicio diſpenſante: ut quia oīs homo æque ſtare nō ualet, alter regat̃ ab altero. Vn̄ cū cti qui præſunt, non in ſe poteſtatē debēt ordinis penſare, ſed æqualitatē conditionis: nec præeſſe hominib. ſe gaudeant, ſed ꝓdeſſe. Antiq eteñ patres noſtri, nō reges hominum, ſed paſtores pecorū fuiſſe memorāt̃. Et cum Noe dn̄s et filijs eius Gen.9.a diceret: Creſcite & multiplicamini, & replete terrā, protinus adiunxit: Et terror ueſter, ac tremor ſit ſuper cuncta animalia terræ. Quorū uidelicet terror ac tremor eſſe ſuꝑ animalia terræ præcipit̃, ꝓfecto eſſe ſuper homines ꝓhibet̃. Homo quippe brutis animalibus, non aūt hominibus cæteris natura prælatus eſt. Et idcirco ei dicit̃ ut ab animalibus, & non ab hominibus timeat̃: quia contra naturā B ſuperbire eſt ab æquali uelle timeri, & tn̄ neceſſe eſt, ut rectores à ſubditis timeant̃, & qn̄ ab eis minimè ſe timeri deprehendūt, in humana ſaltē formidine peccare metuāt, q iudicia diuina nō formidāt. Poſſunt & ſuperiores ſentētiæ, quæ clamādo recedere pollutos iubent, & iurgātes illis denūciāt, ꝙ ultra dn̄s eos nō recipiat, neq; in eis habitet, ex perſona hoſtiū Iudæorū accipi, qui inſultabāt captiuis, qn̄ per uiolētiā, aut à terra ſua eos eijecerāt, & in terrā alienā adduxerāt, ꝙ deſerti & derelicti ſint à deo, & diuīo auxilio deſtituti, nec ſpē reuerſionis ullā eis remanere, ſed in perpetuū damnatos fore. Quare aūt deſerti à dn̄o ſint, ſequēs ſentētia prophetæ manifeſtat. *a* ¶ *Cum adhuc, &c.*] Hoc narrat ꝙ qn̄ à dn̄o arguebant̃ ꝓ ſcelerib. ſuis, nō ad ipſum cōuerſi ſunt ꝑ pœnitentiā, neq; ad eius miſericordiā cōfugierunt quatenus eius ope ab hoſtibus eriperent̃, ſed forinſecus ab alijs gentibus auxiliū quærebāt: ab Aegyptijs uidelicet uel Aſſyrijs, quæ nullo modo eos liberare poterāt. Vnde dicit: Defecerūt oculi noſtri ad auxiliū noſtrū uanū, cū reſpiceremus attenti ad gentē quæ ſaluare nō poterat. Fruſtra eñ ab illis ſolatia quærebāt, qui ſemetipſos defendere nō poterant. Hinc quoq; factū eſt, ꝙ reliquię Hier.4.5.f Iudæorū, quæ poſt uaſtationē urbis Hieruſalem, derelictæ ſunt à Nabuzardan principe militiæ ad colendā terram, interfecto ab Iſmahele Godolia, quem præfecit memoratus Nabuzardan terræ & ipſis reliquijs quæ ibi remanſerant, metu exterritæ contra uerbū domini, Hier.40.c quod eis per Hieremiā mandauerat, in Aegyptū trāſierūt, quaſi ab Aegyptijs cōtra Chaldæorū arma poſſint tueri. Sed uana fuit hæc ſpes eorū: Quinto ſiquidē anno captiuitatis Hieroſolymorū, ut Ioſephus refert, qui eſt tertius & uiceſimus regni Nabuchodonoſor, inferiora Syriæ caſtrametatus eſt idem Nabuchodonoſor, eamq; detinens, expugnauit & Ammonitas & Moabitas. Cumq; ſubdidiſſet has gentes, perrexit ad Aegy-

ע Ain. *d* Cum adhuc ſubſiſteremus, defecerunt oculi noſtri ad auxiliū noſtrū uanū: cum reſpiceremus attenti ad gentē, quæ ſaluare nos non poterat. צ Zadik. *b* Lubricauerunt ueſtigia noſtra in itinere platearū noſtrarū. Appropinquauit finis noſter. Cōpleti ſunt dies noſtri, quia uenit finis noſter. ק Coph. *c* Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cœli, ſuper mōtes perſecuti ſunt nos, î deſerto inſidiati ſunt nobis. ר Res. Spiritus *d* oris noſtri Chriſtus dominus captus eſt in peccatis noſtris: cui diximus, in umbra tua uiuemus in gentibus. ש Sin. *e* Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Huz. Ad te quoque ꝑueniet calix: inebriaberis atq; nudaberis. ת Thau. *f* Completa eſt iniquitas tua filia Sion, non addet ultra ut tranſmigret te, uiſitauit iniquitatem tuam filia Edom: diſcooperuit peccata tua.

ptū eamq; ſubuertit, & regē quidē qui tūc ibi erat, occi- C dit, aliūq; ei in ea cōſtituēs, denuo Iudæos captiuos duxit in Babyloniam, & Hebræorū genus huiuſmodi habuit terminū. Vnde ſequitur. *b* ¶ *Lubricauerunt, etc.*] Myſticè aūt quiſquis deſerto uno uero deo, adiutoriū quęrit à ſpirituali Aegypto, hoc eſt, ab hoc mūdo, & lubrica ſeculi huius pergit ueſtigia, uana ſpe deluſus, hoſtiū ſpiritualiū fit præda. Vn̄ ſcriptū eſt: Eſa.30.b Aegyptus uane auxiliabit̃. Et iterū: Hier.17.a Maledict⁹ homo qui cōfidit in homine, & cætera. *c* ¶ *Velociores, etc.*] Per rapidū uolatū auiū, ualidā & uelocē ſignificat perſecutionē hoſtiū, qui intra patriā cōſtitutos, & deſerta patria fugitiuos, nimia crudelitate inſecuti ſunt. *d* ¶ *Spiritus, etc.*] Hanc ſententiā diuerſi autores, diuerſis modis expoſuerūt. Nā alij ſuꝑ reges Iudæorū qui Chriſti, hoc eſt, uncti dicebant̃, ſub quorū ꝓtectiōe gēs Iudæorū uidebat̃ degere, interpretati ſunt: quaſi ꝓpter peccata populi ipſi interierint, ut Ioſias q iuſtus eſſe legit̃, & cæteri huiuſmodi. Alij aūt ſuper Ieſu Chriſto uero uniuerſorū dn̄o ac uita animarū fideliū, dictū intelligūt, ſub cuius tutela in uniuerſis gētibus uerſat̃ eccleſia. Act.17.f D Ipſe aūt ſpūs oris noſtri eſt, in quo uiuimus, mouemur, & ſumus, ex cuius ſapore quicqđ recte ſentimus, ſapimus: q traditus eſt ꝓpter delicta noſtra: & reſurrexit ꝓpter iuſtificationē noſtrā: Scripſit enim hoc pleniſſimè ꝓpheta Eſaias, ita dicēs: Eſa.53.b Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, & nos putauimus eū quaſi leproſum & percuſſum à deo & humiliatū: ipſe aūt uulneratus eſt ꝓpter iniquitates noſtras, attritus eſt ꝓpter ſcelera noſtra: diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. *e* ¶ *Gaude, &c.*] Edom idē fuit q Eſau frater Iacob, à quo Gen.25.c Idumæi hoſtes Iſrael orti ſunt. huic ergo fuit filius Chore, Trachonitidis & Damaſci cōditor, inter Palæſtinam & Cœleſyriā tenens principatū. Quod autē dicit filiam Edom gaudere & lætari, eo ꝙ peruenerit ad eam calix dn̄i: per Ironiā legendū eſt, ut eſt illud in epiſtola Iacobi apoſtoli: Iacobi 1.b Glorietur aūt frater humilis in exaltatione ſua, diues aūt in humilitate ſua: ſubauditur à ſuperiore glorietur, quòd non tamen ad gloriam, ſed ad humilitatē eius & damnationē pertinet. Venit aūt calix domini, hoc eſt, uindicta ad Idumæos, quando Nabuchodonoſor uaſtata Iudæa, cæteras gentes ſimili modo deuaſtauit: & dignum fuit, ꝙ hoſtes populi dei qui eius ſubuerſione gauiſi ſunt, ipſi quoq; meritam pro eo ab hoſtibus reciperēt uindictā. Myſticè aūt in filia Edom, qui ſanguineus uel terrenus interpretat̃, ſynagoga Iudæorum uel etiam generaliter turba omniū perſecutorum eccleſiæ exprimitur, qui acerbiſſimis perſecutionibus fidelium turbam in toto corde inſectantur, quibus tamen certa in gehenna ignis æterni remanebit uindicta. De hac etiā Edom filia, Dauid propheta in Pſalmis meminit, dicēs: Pſal.136.b Memēto domine filiorū Edom in die Hieruſalem, qui dicunt exinanite uſq; ad fundamentū in ea. *f* ¶ *Completa eſt, &c.*] Completa ergo perſecutione qua hoſtes in hoc ſeculo permittuntur perſequi ele-

A ctos dei, ad probationem ſcilicet eorum, non ad damnationem, iam ultra non addent ut tranſmigrent per
Apoc.21.b cos. Quoniam abſterget deus omnem lacrymā ab oculis ſanctorum ſuorum, & neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ultra, quæ prima abierunt: Sed exultent iuſti in iuſticia, impij autem & peccatores cum diabolo mittantur in ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi eſt beſtia & C pſeudoprophetæ, & cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum.

Commentarij tertij in Lamentationes Hieremiæ finis.

IN ORATIONEM HIEREMIAE
PROOEMIVM.

POſt lamentationem ergo (quæ literis Hebraicis ſecundum ſeriem earundem literarum quadruplicē, opportunis locis ut diximus, prænotata eſt) ſequitur oratio prophetæ, quæ uaſtationem urbis Hieruſalem, & caſum populi Iudæorū, hiſtorialiter deplorat. Et ſpiritualiter ruinam animarū fidelium, & uaſtationem quā paſſæ ſunt à nequitijs ſpiritualibus flebiliter cōmemorat. Ad extremū uerò ipſius domini opem & miſericordiam ſubuenire afflictis humiliter deprecatur.

ORATIO HIEREMIAE.

REcordare[a] domine quid acciderit nobis: intuere, & reſpice opprobrium noſtrum.[b] Hæreditas noſtra uerſa eſt ad alienos: domus noſtræ ad extraneos.[c] Pupilli facti ſumus abſq; patre, matres noſtræ quaſi uiduæ.[d] Aquam noſtram pecunia bibimus, ligna noſtra precio comparauimus.[e] Ceruicibus minabamur: laſſis non dabatur requies.[f] Ægypto dedimus manum & Aſſyrijs, ut ſaturaremur pane

COMMENTARIA IN ORATIOnem Hieremiæ.

REcordare domine quid acciderit nobis, &c.] Vſus prophetarum eſt, frequenter per humanas conſuetudines dominū ſupplicare: recordare eñ uel memēto illi dicitur, qui nullius aliqñ potuit obliuiſci. Non enim ut ad memoriam redeat diuinitas commonetur, corā qua
B omne preteritū & futurū ſemper præſens eſt. Non eſt dignū in illa maieſtate ponere obliuionis iiuriā, ſed ideo recordari uel meminiſſe poſtulaṫ, ut cito auxiliū in gentibus conferat, & palàm faciat quod antea fuit occultū. Has enim Tropologias frequenter in ſcripturis
Gen.9.c diuinis inuenies, ut eſt illud in Geneſi: Recordabor fœ-
Exod.6.a deris mei. Vel in Exodo: Recordatus eſt dñs pacti qđ
Ibid.32.c pepigerat cum Abraham, Iſaac, & Iacob. Recordare, inquit, domine quid acciderit nobis in calumnia uaſtationis, intuere & reſpice opprobrium noſtrum, quod paſſi ſumus ab his qui duxerunt nos quaſi ſeruos captiuos in terram alienam, & abuſi ſunt noſtri ad ſeruitium ſuum. b ¶ *Hæreditas noſtra uerſa eſt ad alienos: domus noſtræ ad extraneos.*] Cum diuerſæ gentes undiq; congregatæ, poſſident terram inclytam, quam promiſiſti patribus noſtris dare in poſſeſſionem. c ¶ *Pupilli facti ſumus abſq; patre, matres noſtræ quaſi uiduæ.*] Quia defenſore deſtituti ſumus quaſi pupilli: nec perſonas habemus, quæ nobis nutriminis ſolatia ſolebant cōferre: ſed quaſi uiduæ omni prouiſione ac conſolatione priuati ſumus. d ¶ *Aquam noſtram pecunia bibimus: ligna noſtra precio comparauimus.*] Duo elementa in quibus maxime nutritur uita humana, & quorum uſus omnibus communis eſt, ſibi dicit propter captiuitatis penuriam difficilem eſſe adempta, ita ut nec aquam ad bibendum, nec ligna ad focum ſine precij redemptione habere poſſent. e ¶ *Ceruicibus minabamur: laſſis non dabatur requies.*] More iumentorum ceruicibus ligatis ſe minari dicit: quia hoſtis eorum, nullam dominationem ſui habere permittit: ſed trahuntur quocunque impetus dirigentis uoluerit, nec laſſis ad refrigerandum, ulla datur facultas, & unde ſolatium quæſierunt, mox ſubdit dicens: f ¶ *Aegypto dedimus manus & Aſſyrijs, ut ſaturaremur pane, &c.*] Semper enim Iſraelitæ auerſi ſunt cordibus in Aegyptum, & ab Aſſyrijs ſæpius auxilia petebāt. Vnde merito ab eis ſunt flagellati: quibus deſerto deo propter cupiditatem terrenā, elegerūt eſſe ſubiecti. Iuxta Allegoriā uerò hæc querimonia conuenit his qui, propter peccata ſua uirtutib. ſpoliati, traditi ſunt in manus hoſtium ſpiritualiū: & maxime Iudæis, qui poſt Chriſti aduentum innitētes ueteri traditioni, ipſam legem Moyſi & benedictionem paternam quam hæreditario iure uidebantur poſſidere, perdiderunt, & data eſt gentibus, quia in Chriſto crediderunt: quia in ſemine Abrahæ benedicentur omnes cognationes terræ. Vnde repugnantibus illis & contradicentibus prædicationi Pauli & Barnabæ, reſpōſum eſt: Vobis oportebat primum prædicare uerbum dei, ſed Act.13.g quia repuliſtis illud: ecce cōuertimur ad gentes. Iſti ergo quaſi pupilli facti ſunt abſq; patre, quoniam deum uerum patrem habere renuerunt, & alium patrem elegerunt. De quo ad illos dictum eſt: Vos ex patre diabolo Ioan.8.f lo eſtis. Horum matres nimirum ſynagogæ, factæ ſunt quaſi uiduæ, quia priorem uirum, hoc eſt deum, propter fornicationem idololatriæ habere nō meruerunt. Hi aquam ſcientiæ uoto diſcendi, quaſi pecunia ad bibendum redimunt: ſed quia Chriſtum in ea non inueniunt, æterna ſiti diſpereunt, ſemper quidem diſcentes, ſed nunquam ad ſcientiam ueritatis peruenientes. Similiter etiam ligna precio comparant, cum exercendis uirtutibus operam dant. Sed quia ardorem charitatis in eo habere deſpiciunt, in uacuum totum laborem expendunt. Hos quidem ſcribæ eorum & phariſæi per uarias ſectas & traditiones inutiles, ceu ceruicibus iunctis minabant, nec laſſis in eo dabant requiem. Et quoniam Aegypto ſpirituali & Aſſyrijs propter gulam ſeruire magis quàm deo eligunt, æterna egeſtate peribunt. Sic enim patres eorum terrenis negocijs

A negocijs atq; uoluptatibus dediti fecerūt, & filij eorum adhuc facere nō deſinunt. Ideo ſequitur. a ¶ *Patres noſtri peccauerunt & non ſunt, & nos iniquitates eorū portauimus.*] Ideo iniquitates eorum portauerunt, quia imitatores eorum in nequitia extiterunt, iuxta illud quod ſcriptū
Hier.31.c eſt: Patres noſtri cōmederūt uuam acerbam, & dentes filiorū obſtupuerunt. Et
Exod.20.a in Exodo: Ego ſum, ait, dñs deus tuus æmulator, qui reddo peccata patrum ſuper filios uſq; ad tertiam generationem, his qui oderunt me: & faciam miſericordiam in milia his q diligūt & cuſtodiūt præcepta mea. Nec cōtrarius eſt iſte loc⁹ illi teſtimonio Eze-
Ezech.18.a chielis, ubi dicit̄: Filius autem non portabit iniquitatē patris: nec pater iniquitatem filij, quia mox ſequit̄: Iuſticia iuſti erit ſuper eum.

pane.[a] Patres noſtri peccauerunt & non ſunt, & nos iniquitates eorum portauimus.[b] Serui dominati ſunt noſtri: non fuit qui redimeret de manu eorum. In animabus[c] noſtris afferebamus panē nobis à facie gladij in deſerto.[d] Pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis.[e] Mulieres in Sion humiliauerunt, uirgines in ciuitatibus Iuda. Principes manu ſuſpenſi ſunt, facies ſenum non erubuerunt. Adoleſcentibus impudicè abuſi ſunt: & pueri in ligno corruerunt.[f] Senes defecerunt de portis: iuuenes de choro pſallentium.[g] Defecit gaudium cordis noſtri: uerſus eſt in luctum chorus noſter. Cecidit corona capitis noſtri: uæ nobis quia peccauimus.[h] Propterea mœſtum factū eſt in dolore cor noſtrum: ideo cōtenebrati ſunt oculi noſtri.[i] Propter montem Sion, quia diſperijt, uulpes ambulauerunt in eo.

Tu autem

b ¶ *Serui dominati ſunt noſtri: non fuit qui redimeret de manu eorum.*] Seruos appellat gentiles, qui idolis ſeruiebant, & dæmonibus immolabant, in quorum dominium propter peccata ſua traditi ſunt Iſraelitæ, qui quondam fuerunt in loco filiorum deputati. Vn-
Oſee.11.a de ſcriptum eſt: Ex Aegypto uocaui filium meum pri-
B mogenitum Iſrael. Nec fuit qui redimeret illos de manibus eorum. Quoniam defenſorem & liberatorem deum habere non meruerunt. c ¶ *In animabus noſtris afferebamus panem nobis à facie gladij in deſerto.*] Hoc eſt cum animarum noſtrarum periculo quæſiuimus nobis uictum in deſerto gentium conſtituti. Merito ergo ſeruis ſubijcitur qui libertatē ſponte perdit. Si enim in Chriſtum Iudæi crederent, uerè liberi eſſent, & pane uitæ paſti, periculum animarum ſuarum ueraciter deuitarent. Nunc autem quia uerum liberatorem ſpreuerunt, imò crucifixerunt, de terra ſua eiecti, uagi & profugi in toto uerſantur orbe, & ſedibus incertis diſcurrentes, uictum cum periculo uitæ acquirunt. Quod bene Cain
Gen.4.b parricida præfigurabat, cui data eſt ſententia, ut uagus & profugus, pauens & tremens, per loca uaria diſcurreret: nec uſquam tutus & ſecurus maneret. d ¶ *Pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis.*] In pelle exuſta deformitatem obſcœnam oſtendit, quam fame & ſiti & nuditate inter hoſtes poſiti paſſi ſunt. Clibanus eſt coquendis panibus ænei uaſculi deducta rotunditas, quæ ſub urentibus flammis ardet intrinſecus. In qua ſimilitudine merito peccatores Iudæi ponuntur, qui in futuro iudicio, & mœrore animi & pœnali excruciatione torquendi ſunt, quia contra regulas domini obſtinata mente uixerunt. Vnde ſcriptum
Pſal.20.b eſt in Pſalmis: Pones eos ut clibanum ignis in tempore uultus tui. Tempus uerò uultus domini, dies iudicij eſt, quando filius hominis uidebitur ab hominibus, ſed ſolum eum iuſti etiam diuinitatis ſuæ contemplatione reſpiciunt. Veraciter enim fame conficitur, quiſquis cœleſti pane ſatiari non meretur. e ¶ *Mulieres in Sion humiliauerunt, uirgines in ciuitatibus, &c.*] Diuerſas ſpecies calamitatis enumerat, quas gens nefanda in deuaſtatione Chaldæorum ſiue Romanorū perpeſſa eſt. Ibi enim mulieres eorum conſtupratæ ſunt, uirgines in ciuitatibus oppreſſæ, principes manibus uincti: ſenes C ſine honore, adoleſcentes & pueri in turpis officij abuſione. Hoc enim ideo eis contingit, quia creatorē ſuum honorare noluerunt, ſed falſis dijs atq; ſimulacris humana arte confictis, diuinum honorem impartierunt: ut qui ꝓpter libidinem ſuam ī cultura falſorū deorum impudice uixerunt, hoſtiū manibus traditi, omni turpitudine & cōfuſione afficerētur. Sed iuxta allegoriam, quiſquis ſæuitiam ſpiritualiū hoſtium intelligit ueraciter, ingentē confuſionem quam in animalib. ſua fraude deceptis gerunt, agnoſcit, ubi omnis impudicitia atque immundicia, inſolētia & ihoneſtas regnat: ubi tot apparēt confuſiones, quot ſunt uitiorū facies. f ¶ *Senes defecerunt de portis, iuuenes de choro pſallentiū.*] Nec enim ibi poteſt maturitas eſſe conſilij, ubi nullus eſt ordo iudicij, nec pſallentium chorus ibi conſiſtere poteſt, ubi dolor & gemitus præſens eſt. Muſica enim in luctu, ut quidam ait, importuna narratio. Vnde & ſequitur: g *Defecit gaudiū cordis noſtri, &c.*] Bene ergo ibi dicitur chorū in luctū cōuerſum eſſe, ubi conſtat gaudiū cordis defeciſſe, & honorē ue- D ræ religionis periſſe: quia ubi nō eſt læticia mentis, fruſtra ſonat melodia carminis. Vnde propheta ex perſona captiuorū in pſalmis: Super flumina Babylonis il- Pſal.136 lic ſedimus & fleuimus, dum recordaremur Sion in ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra. Et quia propheta luctū ſibi inditū, & gloriā depoſitā conqueſt⁹ eſt, cauſam addit afflictionis ſuæ & doloris: Væ, inquit, nobis quia peccauimus. Peccato enim cōmiſſo & non per condignam pœnitentiā & correctionē uitæ emendato: merita uindicta ſucceſſit, quia quod homo pœnitendo nō corrigit, diuinæ ultionis ſententiā expectabit, atteſtante Apoſtolo qui ait: Exiſtimas ô homo q Rom.2.a iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas dei te ad pœnitentiam adducit? h ¶ *Propterea mœſtum factū eſt in dolore cor noſtrū, ideo cōtenebrati ſunt oculi, etc.*] Recte ergo propter peccatum, mœſtum cor factum eſſe dicitur, quia ubi iniquitas premendo inſidet cordi, ibi non eſt habitatio ſpiritus ſancti: ſed animus totus caligine obſcuratur peccati: cum in eo dedignatur ſplendorem ſuum infundere gratia ſummi paracleti. Spiri- Sap.1.b tus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictū, & in maliuolam animam nō introibit ſapientia. Nam aliam adhuc ſubiungendo pandit mœroris cauſam. i ¶ *Propter montem, &c.*] Iuxta hiſtoriam ergo digna fuit doloris mœſticia, quod in loco ubi ſanctuariū domini conſtitutū erat, & cultura dei celeberrima, beſtiarum ibi fuerunt latibula. Secundū Allegoriā autē non minus imò magis dolendū eſt, ꝙ in anima Chriſtiana ubi contemplatio fuit diuina, erroris regnet inſipientia. Vulpes enim non alios ꝙ hæreticos ꝓpter dolū & calliditatē intelligere debemus, qui ubicūq; cum dogmate ſuo intrauerint totū animū turbant, & tenebris erroris obcæcant.

A

[a]Tu autem domine in æternum permanebis, & ſolium tuum in generatione & generationem. Quare in perpetuum obliuiſceris noſtri? ne derelinquas nos in longitudine dierum. [b]Conuerte nos domine ad te, & conuertemur: innoua dies noſtros ſicut à principio. [c]Sed proijciens repuliſti nos: iratus es contra nos uehementer.

a ¶ *Tu autem domine in æternum permanebis, &c.*] Enumerata multitudine tribulationum, quas ſupra retulit, ꝓpheta, æternam domini potentiam & maieſtatem & ſolium eius, uerbis ſimplicibus commemorando prædicat: quatenus eum humili petitione ad miſerandum ꝓuocet ad accelerationē opportuni auxilij, ne diu ſub hoſtiū dominatione cōſtituti, penitus deſperatione deficiāt. Qđ aūt dicit: Quare in perpetuū obliuiſceris noſtri? more humano loquit̃, quod quaſi oblitus omnino ſpernere uideat̃, qui eis cito non auxiliatur: cum alibi de eo ſcriptum ſit: Non in finem

Pſal. 102.b iraſcetur. Et iterū: Non repellit dominus plebem ſuam.

Ibid. 94.a Non enim Iudaicam plebē dominus ita repulit, ut ul-

B trà eis miſereri nolit, ſed cæcitas ex parte cōtingit in Iſrael, donec plenitudo gentium ſubintraret. Nūc quoq; quotidie, ſicut dudum fecerat, aliquos ad fidem Chriſti, & eccleſiaſticā unitatē conuertit, ut electio ſalua fiat: nam & ex ipſa plebe quam ſibi dominus in patribus cognoſcitur, elegiſſe, extiterunt prophetæ: inde ſunt & apoſtoli multi fideles, qui domino ſyncera mente crediderunt, ſicut doctor gentium teſtatur, dicens: Nun-

Rom. 11.a quid repulit dominus plebem ſuam quam præſciuit? Abſit: nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abraham de tribu Beniamin, & reliqua. Sed unde eis uera ſalus prouenire poſſit, ſubiūgendo manifeſtat. b ¶ *Conuerte nos domine ad te et cōuertemur: innoua dies noſtros ſicut à principio.*] Quem enim dominus conuerterit, ille ueraciter ſaluus erit: quem autem ipſe deſpexerit, nemo corrigere pote- C rit. Quod autem dicit: Innoua dies noſtros ſicut à principio, hoc poſtulare uidet̃: ut ſicut à principio primos patriarchas eorum Abraham, Iſaac, & Iacob plena fide & dilectione ſibi eſſe fecit deuotos: ita & ipſos eodē munere ſibi fideles ac deuotos facere dignet̃. Qđ in aduētu Heliæ per Malachiā prophetā illis ꝓmiſſum eſſe pleriq; arbitrantur, ubi dicitur: Ecce ego mittam uo- Mal. 4.b bis Heliam prophetam, antequā ueniat dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios: & cor filiorū ad patres eorum, ne fortè ueniam & percutiam terram anathemate. c ¶ *Sed proijciens repuliſti nos, iratus es contra nos uehementer.*] Non enim D hæc quaſi deſperando de ſalute populi ſui locutus eſt, ſed ut dolorem ſuum nimiū de contritione & abiectione diutina gentis ſuæ manifeſtaret. Vidit enim prophetico ſpiritu quod ipſi Iudæi in aduentu Chriſti non eſſent credituri, ſed euangelio contradicturi, & ipſum hæredem morti tradituri, ſicut in pleriſq; locis iſtius libri ante declarauit. Cæterum de conuerſione eius ultima nullo modo dubitauit, ſed pleniſſimè credidit: quod in ſemine Abrahæ benedicentur omnes cognationes terræ, in qua uniuerſitate nimirum, & ipſi Iudæi comprehenduntur.

Commentariorum in Lamentationes Hieremiæ prophetæ, finis.

A C

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS ad Euſtochium Procœmium.

FINITIS in Eſaiam decē & octo explanationū uoluminib. ad Ezechiel, quod tibi & ſanctę memorię matri tuę Paulę ô uirgo Chriſti Euſtochiū ſæpe pollicitus ſum, tranſire cupiebā: & extremā, ut dicitur, manū operi īponere prophetali: & ecce ſubito mors mihi Pāmachij atq; Marcellæ, Rōanæ urbis obſidio, multorūq; fratrū & ſororū dormitio nūciata eſt. Atq; ita cōſternatus obſtupui: ut nihil aliud dieb. ac noctib. niſi de ſalute oīum cogitarē: meq; in captiuitate ſanctorū putarē eſſe captiuū, nec poſſem prius ora reſerare, niſi aliq̄d certius diſcerē, dū inter ſpē & deſperationē ſollicitus pēdeo, aliorūq; malis me crucio. Poſtquā uerò clariſſimū terrarū oīum lumē extictū eſt: imò Romani imperij trūcatū caput, & ut uerius dicā, in una urbe totus orbis interijt: obmutui & humiliatus ſum, & ſilui de bonis, & dolor meus renouatus eſt: cōcaluit cor meū intra me, & in meditatione mea exarſit ignis: nec putaui illā ſentētiā negligēdā: muſica in luctu īportuna narratio. Verū quia et tu indeſinēter hoc flagitas, & magno uulneri cicatrix paulatim obducitur, ſcorpiusq; inter Enceladū & Porphyriū Trinacrię humo premitur, & Hydra multorū capitū cōtra nos aliq̄n ſibilare ceſſauit: datūq; tēpus quo nō hæreticorū reſpōdere īſidijs, ſed ſcripturarū expoſitioni incūbere debeamus: aggrediar Ezechiel prophetā, cuius difficultatē Hebræorū probat traditio. Nā niſi q̄s apud eos ætatē ſacerdotalis miniſterij, i. triceſimū annū īpleuerit: nec pricipia geneſeos, nec cāticū canticorū, nec huius uoluminis exordiū, & finē legere ꝑmittitur: ut ad ꝑfectā ſcientiā & myſticos ītellectus, plenū humanę naturæ tēpus accedat. Quod opus ſi ꝑ dn̄i miſericordiā ad calcē uſq; ꝑduxe-

B ro, trāſibo ad Hieremiā q in lamētationib. ſuis ſub typo Hieruſalē quatuor plagas mun- D

di, quadruplici plangit alphabeto.

COMMENTARIORVM HIERONYMI in Ezechielem prophetam, Liber primus.

EZECHIEL.

ET factū eſt in triceſimo anno, in quarto in quinta menſis: Cum[b] eſſem in medio captiuorū iuxta fluuium Chobar, aperti ſunt cœli, & uidi uiſiones dei in quinta menſis, ipſe eſt annus quintus tranſmigrationis regis Ioachin. [c]Factū eſt uerbū domini ad Ezechiel filiū Buzi ſacerdotem in terra Chaldæorum, ſecus flumen Chobar. Et fa-

ET *factū eſt, &c.*] Triceſim⁹ annus nō ut pleriq; exiſtimāt ætatis ꝓphetæ dicit̃, nec iubilei q̄ eſt annus remiſſiōis, ſed à duode-

Reg. 22.b uiceſimo anno Ioſię regis Iuda: q̄n inuēt⁹

34.c eſt liber Deuteronomij in tēplo dei, uſq; ad q̄ntū captiuitatis

24.d annū Ioachī cognomēto Iechoniæ, q cū matre duct⁹ ē in Babylonē, & cū Daniele tribuſq; pueris, & Ezechiel, quæ ē trib. Iudæ prima captiuitas, q̄n ſtillauit ira dei ſup̃ Hieruſa-

Luc. 3.c lē. Secūdū Anagogē uerò pręfigurat̃ dn̄s atq; ſaluator, q triginta annos natus uenit ad baptiſmū, quæ in hoīe perfecta ætas ē. Vn̄ & in numerorū uolumine iuxta He-

Num. 4. bræos, nō ut in Lxx. cōtinet̃, à uiceſimo quīto ætatis anno, ſed à triceſimo incipiūt ſacerdotes in tabernaculo

Gen. 41.f miniſtrare. In qđ ſignū præceſſit & Ioſeph q̄n in Aegypto eſurięti populo frumēta largit⁹ ē, & Ioānes baptiſta uenit ad fluēta Iordanis, prædicauitq; baptiſmū pœni-

Luc. 3.c tētiæ. Qđq; ſcriptū eſt, in quarto, pendēte ſciētia ſubauditur, mēſe, ſtatim em̄ ſequit̃, in quinta mēſis. Quod ut manifeſtius fieret: ſupra addidere Lxx. b ¶ *Cum eſſem, &c.*] Captiuū ſediſſe populū ſup̃ flumina Babylonis: Dauid prophetat in ſpiritu: Super flumina Babylonis Pſal. 136.a ibi ſedimus & fleuimus. Chobar aūt, aut nomē eſt fluminis: aut certe iuxta interpretationē ſuā, qua in grauem uertit̃, Tygrim ſignificat & Eufratē, & oīa magna & grauiſſima flūina quæ in terra Chaldæorū eſſe ꝑhibent̃. Aptoſq; cœlos nō diuiſione firmamēti, ſed fide credētis intellige, eo q̄ cœleſtia ſint illi reſerata myſteria. Vn̄ & in baptiſmate ſalua- Matt. 3.d toris, q̄n ſpiritus ſanctus in ſpecie columbę deſcendit ſup̃ eū: apertos cœlos legimus, quib. reſeratis pandunt̃ uiſiones dei, nō una uiſio ſed plures: dicēte dn̄o per ꝓphetā: Ego uiſiones multiplicabo, & in manib. ꝓphetarū aſſi- Oſee 12.c milat⁹ ſum. Iſtæ ſunt uiſiones quas oīs Ezechielis ꝓphetia cōtexuit. Significātiuſq; iuxta Hebræos & cæteros interpretes tranſmigratio dicit̃ Ioachin, & nō captiuitas: qđ Lxx. trāſtulerūt. Nō em̄ capt⁹ urbe ſuperata, ſed uolūtate ſe tradēs, duct⁹ eſt in Babylonē. Igit̃ Ioachin, i. Iechoniæ dicat̃ prima trāſmigratio: Sedechiæ aūt ſa, uel extrema captiuitas. c *Factū eſt, etc.*] Et Danieli & Ezechieli q̄ i Babylone erāt, iuxta flumina futurorū ſacramēta pandun-

A pandunt̃ ſuper aquas, imò in aquis puriſſimis: ut ba-
ptiſmatis potẽtia monſtraret̃. Alioqn & apoſtolus Pau
Act. 9. c lus q̃n ab Anania lotus in dño eſt, tegẽtibus prius ocu
los ei⁹ ſquamis, caruit cæcitate. Et in Geneſi, prima quę
uiuerẽt, de aquis egreſſa ſunt. Illud quoq; intelligendũ,

HEBR. Et[a] facta eſt ſuper eum ibi manus domini. Et uidi, &[b] ecce uentus turbinis ueniebat ab aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens, & ſplendor in circuitu eius. Et de medio eius quaſi ſpecies electri: id eſt, de medio ignis.

SEP. Et facta eſt ſuper me manus dñi. Et uidi, & ecce ſpũs auferẽs (ſiue attollẽs) ueniebat ab aqlone, & nubes magna in eo, et ignis micãs, et ſplendor ĩ circuitu eius. Et ĩ[c] medio eius quaſi uiſio electri in medio ignis ⁜ et ſplendor in eo ..

Et in[d] medio eius ſimilitudo quatuor animalium, & hic aſpectus eorum, ſimilitudo hominis in eis. Qua-

qđ in triceſimo ſuæ ætatis anno dñs ad baptiſma uenerit: in quarto mẽſe, qui apud nos uocat̃ Ianuarius, & eſt in anni primus exordio, præter niſam menſem nouorũ, in quo paſcha celebrat̃. Apud oriẽtales eñi populos, poſt collectionẽ frugũ & torcularia: q̃n decimæ deferebant̃ in templum, October erat prim⁹ menſis, & Ianuarius
quart⁹. Quintã aũt diẽ mẽſis adiungit, ut ſignificet ba-
ptiſma, in quo aperti ſunt Chriſto cœli, & epiphaniorũ
dies hucuſq; uenerabilis eſt, nõ ut quidã putãt natalis
in carne, tũc eñi abſcõditus eſt & nõ apparuit: Qđ huic
Matth. 3. d tẽpori cõgruit, q̃n dictũ eſt, hic eſt filius me⁹ dilectus in
בּוּזִי quo mihi cõplacui. Porrò Buzi in linguã noſtrã uertit̃
יְחֶזְקֵאל ſpretus atq; cõtemptus: Ezechiel roboratus à deo. Qđ
ſic dño coaptabit̃: ut dicamus creatorẽ mũdi qui pater
eſt ſaluatoris, ab omnib. hæreticis ſperni atq; contẽni,
1. Cor. 1. d q uetus nõ recipiũt teſtamentũ. Nec mirũ robuſtũ dei
eſſe dñm, cũ ipſe dei ſit uirtus, deiq; ſapiẽtia. a ¶ *Et fa-
cta eſt, etc.*] Vt cernere uiſiones dei & intelligere poſſim⁹:
B manu & fortitudine dei ſuper nos opus eſt. In qua ma-
nu & brachio, eductus eſt populus Iſrael de Aegypto,
Exod. 8. e cuius fortitudinis partẽ etiã magi intellexerũt, dicẽtes:
Luc. 11. c Digitus dei eſt. Et ſaluator in euangelio: Si ego in digi-
Matt. 12. c to dei eijcio dæmonia. Pro quo in altero euãgelio ſcri-
ptũ eſt: Si ego in ſpiritu dei eijcio demonia. b ¶ *Et ui-
di, &c.*] In cõſolationẽ populi trãſmigrãtis & reuelatio
nẽ ſentẽtiæ dei: propheta uidet maximã uiſionẽ. In cui⁹
interpretatione oẽs ſynagogæ Iudæorũ mutæ ſunt, ul-
tra hominẽ eſſe dicentiũ, & de hac & de ædificatione tẽ-
pli quod in ultimo huius prophetiæ ſcribit̃, aliqd uellę
conari. Nos autẽ quæ à maioribus accepimus, & iuxta
modum ingenioli noſtri, ſpiritualibus ſpiritualia cõpa
rãtes, ſuſpicari magis poſſumus q̃ explanare: Beniuo-
lis credimus fidisq; lectoribus ueniam deprecantes: ut
temeritati imò fidei neſcienti menſurã ſuã, faueant ma
gis q̃ iraſcant̃. At primũ ſciendũ, ſpiritũ auferentẽ ſiue
attollentẽ, quem nos iuxta Aquilã interpretati ſumus,
uentũ turbinis, & iuxta Symmachũ & Theodotionem
flatũ ac ſpiritũ tẽpeſtatis, ab alijs in bonã, ab alijs in cõ
trariã partem accipi. Verbũ enim Hebraicũ רוּחַ pro lo-
corũ qualitate: uel ſpiritus, uel anima, uel uentus acci-
Pſal. 103. d pitur. Spiritus, ut ibi: Emitte ſpiritũ tuũ & creabuntur.
Anima: Egrediet̃ ſpiritus eius, & reuertet̃ in terrã ſuam.
Ventus: In ſpiritu uiolento conteres naues Tharſis. Et
alibi: Ignis & ſulphur & ſpiritus procellarũ, pars calicis
eorũ. Qui uentũ & flatũ tempeſtatis legunt, hoc ſentiũt,
iram & furorem dei uenire ab aquilone, hoc eſt, Nabu-
chodonoſor, & Hieruſalẽ poſt ſex annos huius uiſio-
nis eſſe capiendam. Cernitur enim uiſio quinto anno
trãſmigrationis regis Ioachin, qui & Sedechiæ regnan
ti in Hieruſalẽ quintus erat, quẽ legimus poſt ſex ſimi-
liter annos, id eſt, anno undecimo imperij ſui: urbe ca-
pta ductum in Babylonem. His ergo qui habitabant
iuxta flumen Chobar, & ſponte ſe regi tradiderant, re-

uelatur quod benefecerint obedire ſentẽtiæ dei. In bre- C
ui eñi & Iudæã prouinciã, & urbẽ Hieruſalẽ eſſe capien-
dã. Quodq; nubes magna deſcribit̃, intelligimus eam
imbres euerſionũ ſuper Iudęã pluuiasq; alliſionũ por-
tare. Et inuolutus ignis, mõſtrat uẽtura ſupplicia, & ca-
ptiuitatis mala. Splẽdorq; in circuitu eius: ſignificat dei apta iudicia. Qui aũt ĩ contrariã partẽ ſentiũt, hoc eſt, bonam: ſpiritũ auferẽtẽ ſiue extollentẽ, ſpiritum ſanctũ intelligunt: q auferat ab hominibus uitia atq; peccata, ſiue iacẽtes attollat ad ſublimia, faciat recedere ab aquilone uẽto frigidiſſimo, à quo exardeſcunt mala ſup̃ oẽm Eccl. 43. b
terram: Et in Hieremia, olla illa terribilis à facie aquilo Hier. 1. c
nis accendit̃. Nubẽ quoq; magnã ad perſonam Chriſti
referunt, q uenit in Aegyptũ huius ſeculi ſuper nubẽle
uem, magnãq; ꝓprie dici ad cõparationẽ minorũ, pro-
phetarũ uidelicet & apoſtolorũ omniũq; ſanctorũ, de
quib. ſcriptũ eſt: Et ueritas tua uſq; ad nubes. Et: Mãda- Eſa. 5. b
bo nubibus ne pluant ſuper Iſrael imbrẽ. Et alibi: Nu- Naum 1. a
bes puluis pedũ eius. Et iterũ: Nubes & caligo in circui Pſal. 96. a
tu illius. Ignem quoq; micantẽ & ſplendorẽ in circuitu
eius: iuxta illud accipi quod ſcriptũ eſt: Deus ignis con Deut. 4. d
ſumens eſt. Ad quem mittendũ ſuper terrã ſaluator ue- Luc. 12. f
niſſe ſe dicit, & in nobis omnibusq; credentibus arde-
re deſiderat, qui cum terrorẽ peccatoribus inferat atq; D
ſupplicia, tamen ſplendore rutilet, & lumine ac fulgore
ſit plenus. Idcirco nos excoquens, ut puris atq; purga-
tis tribuat lætiora. c ¶ *Et in medio eius quaſi uiſio electri in
medio ignis.*] Quodq; ſequitur: Et ſplendor in eo, obelo
prænotandũ eſt. Niſi addidiſſet ſcriptura dicens, id eſt,
de medio ignis: propter ambiguitatẽ uerbi errare pote
ramus: ut putaremus ſpeciẽ uel uiſionem electri eſſe in
medio uenti uel ſpiritus. Ergo hoc ſentiendum, quod
in medio ignis & tormentorũ dei electri ſimilitudo ſit,
quod eſt auro argentoq; precioſius: ut poſt iudicium
atq; tormenta, quæ patientibus triſtia uidentur & du-
ra, precioſius electri fulgor appareat, dum prouidentia
dei omnia gubernant̃, & quæ putatur pœna medicina
eſt. d ¶ *Et in medio eius ſimilitudo quatuor animalium, &c.*]
In medio eius ſubauditur quidẽ, electri: Sed melius, ut
ignem intelligamus, qui credentibus lumen, incredu-
lis ſupplicium eſt. In huius ergo ignis medio erat ſimi-
litudo quatuor animaliũ, ſimilitudo non natura, qua-
tuorq; animaliũ, quæ poſtea dicuntur quadriformia,
una ſimilitudo eſt hominis, ut omnia in mundo ratio-
nabilia demonſtrentur. Faciamus enim, inquit, homi-
nem ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtram. Imago autẽ
& ſimilitudo dei, non eſt corporis forma ſed mẽtis, de
ſcripta ad ſimilitudinem ueræ imaginis Chriſti, qui eſt
imago dei inuiſibilis. Hæ rationales creaturæ in qua-
tuor uerſantur locis: ſiue propter quatuor cardines
mundi quibus orbis includitur, ſiue propter quatuor
loca, cœleſtiũ, terreſtriũ, & infernorũ, & ſupercœleſtiũ:
de quibus & Paulus apoſtolus loquitur: Vt in nomine Philip. 2. b
Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & in-
fernorum. De tribus Pauli teſtimonium eſt. Videamus
& quartum. Laudate dominũ cœli cœlorum, & aqua Pſal. 148. a
quæ ſuper cœlos eſt, laudet nomen domini. Rurſumq;
ab Apoſtolo dicuntur cœleſtia, & alia ſupercœleſtia. 1. Cor. 15. e
Quatuor

A a ¶ [*Quatuor facies, etc.*] De quatuor animalibus, quorum
aſpectus erat ſimilitudo hominis: ita duntaxat ut ſingu
la haberẽt quaternas facies, & quaternas alas, pedeſq;
rectos, & plantã pedis, quaſi ueſtigiũ pedis uituli: ſiue,
ut interpretatus eſt Aquila, rotundã, quod LXX. penni-

HEB. [a] Quatuor facies uni, & quatuor pẽnæ uni, & pedes eorũ pedes recti, & plãta pedis eorum quaſi plãta pedis uituli: & ſcintillæ quaſi aſpectus æris cãdentis. Et manus hominis ſub pẽnis eorũ in quatuor partibus. Et

SEP. Et quatuor facies uni, & quatuor alæ uni, & crura eorũ recta, & pẽnati pedes eorũ. Et ſcintillæ quaſi fulgurãtes æramentũ: & leues pẽnæ eorum: et manus hominis ſub pẽnis eorum in quatuor partib. eorum.

tus omiſerũt: de ſcintillis quoq; æris ſplẽdore rutilãtib. & de leuibus pẽnis eorũ, qđ in Hebraico nõ habet̃, de manu quoque hoĩs ſub alis eorũ in quatuor partes: & reliqs quę propheticꝰ ſermo deſcribit, conabimur qd nobis uideat̃ dicere, cũ opiniones ſingu
lorũ breuiter ſtrinxerimus. Quidã quatuor euangelia,
quos nos quoq; in procemio cõmentariorũ Matthæi
ſecuti ſumus, horũ animaliũ nominib. putãt deſignari:
Matthæi, ꝙ quaſi hominẽ deſcripſerit: Liber gñationis
Ieſu Chriſti, filij Dauid, filij Abrahã. Leonis, ad Marcũ
referunt: Initiũ euãgelij Ieſu Chriſti filij Dei, ſicut ſcriptũ
Eſa. 40. a eſt in Eſaia ꝓpheta: Vox clamãtis in deſerto, parate uiã
dñi, rectas facite ſemitas eius. Vituli, ad Lucæ euãgeliũ,
quod à Zachariæ incipit ſacerdotio. Aquilę, ad Ioãnis
exordiũ, q ad excelſum euolãs cœpit: In principio erat
uerbũ, & uerbũ erat apud deũ, & deus erat uerbũ: Su-
per quo quid nobis uideret̃, in ſupradicto opere dixi-
Apoc. 4. mus: pleniuſq; in Apocalypſi Ioãnis horũ animãtium
ſpecies ac nomina referunt ad quatuor euãgelia. Qui-
bus quomodo poſſit omniũ animaliũ deſcriptio coa-
ptari, tentabimus ſuo loco dicere. Alij uerò qui philoſo
B phorum ſtultã ſequunt̃ ſapiẽtiam, duo hemiſphæria in
duobus templi Cherubim, nos & Antipodas quaſi ſu-
pinos & cadentes homines ſuſpicant̃. Pleriq; iuxta Pla-
tonẽ, rationale animæ & iraſcitiuũ & concupiſcitiuum:
quod ille λογικὸν & θυμικὸν & ἐπιθυμητικὸν uocat, ad ho-
minem & leonẽ ac uitulum referũt: rationẽ & cognitio
nem & mentem, & conſilium, eãdemq; uirtutem atq; ſa
pientiã in cerebri arce ponentes: feritatẽ uerò & iracun-
diam atq; uiolentiã in leone, quæ conſtat in felle. Porrò
libidinẽ, luxuriã, & omniũ uoluptatum cupidinẽ in ie-
core: id eſt, in uitulo qui terræ operibus hæreat. Quar-
tamq; ponũt quæ ſuper hæc & extra hæc tria eſt: quam
Græci uocãt συντήρησιν, quæ ſcintilla cõſcientiæ in Cain
quoq; pectore, poſtquam eiectus eſt de paradyſo, non
extinguitur: & qua uicti uoluptatibus uel furore ipſaq;
interdũ rationis decepti ſimilitudine, nos peccare ſenti
mus. Quam propriè aquilæ deputãt, non ſe miſcentem
tribus, ſed tria errantia corrigẽtem, quam in ſcripturis
interdum uocari legimus ſpiritum, qui interpellat pro
nobis gentibus inenarrabilibus. Nemo eñi ſcit ea quæ
hominis ſunt, niſi ſpiritus qui in eo eſt, quem & Paulus
1. Theſſ. 5. d ad Theſſalonicenſes ſcribens, cũ anima & corpore ſer-
uari integrum deprecatur. Et tamen hanc quoq; ipſam
conſcientiam, iuxta illud quod in Prouerbijs ſcriptum
Prou. 18. a eſt: Impius cùm uenerit in profundum peccatorũ con-
temnit, cernimus præcipitari apud quoſdam & ſuũ lo-
cum amittere: qui ne pudorem quidem & uerecũdiam
Hier. 3. b habent in delictis, & merẽtur audire: Facies meretricis
facta eſt tibi, noluiſti erubeſcere. Hanc igitur quadrigã
in aurigæ modum deus regit, & incõpoſitis currentem
gradibus refrenat, dociléq; facit, & ſuo parere cogit im-
perio. Quam diſputationem partium animæ, id eſt, ho
minis, qui minor mũdus ab eiſdem philoſophis appel
latur, etiã nos attingemus. Sunt qui ſimpliciter in qua-
tuor animalibus iuxta Hippocratis ſententiã, quatuor

arbitrant̃ elementa mundi monſtrari, de quibus con- C
ſtant omnia: ignẽ, aerẽ, aquã, terrã. Quæ quomodo ſibi
miſceant̃, & cum ſingula ſint, ſibi iũcta uideant̃ inuicẽq;
ſe tangãt, & in una perſona animantiũ quatuor ſpecies
habeant ac figuras, non eſt propoſiti operis. Quatuor
quoq; rotas de terrenis ad ſublimia conſurgẽtes, ſingulis & quadriformib. iunctas animalib. uel eorundẽ elemẽtorum cõmixtionẽ ęſtimãt, uel quatuor tẽporũ circulũ, q ternis conficit̃ mẽſib⁹, annũq; uertentẽ, q ab eo ꝙ ſemp̃ uertat̃ ĩ ſe & redeat, nomẽ accepe-
rit. De quib. pulchrè uno uerſiculo dictũ eſt: *Ver, æſtas, au-
tumnus, hyems, & mẽſis, & annus.* Quodq; dicit̃, erat rota in
rota annũ in anno ſignificari putã. De quo alius Poe-
ta: Atq; in ſe ſua per ueſtigia uoluit̃ annus. Firmamenti
etiam ſimilitudinẽ cryſtallo cõparatã, cœlum hoc quod
ſuſpicimus intelligi uolũt, ſub quo uoluunt̃ & tranſeũt
quatuor animantia. Thronumq; coloris ſapphiri, & ſe-
dentẽ deſuper hominẽ ſub humana ſimilitudine: impe
riũ cuncta regẽtis, omniaq; habentis ſub pedibus ſuis,
omnipotentiæ dei deſcribi autumant, dicitq; ad extre-
mum: Hæc uiſio ſimilitudinis gloriæ dei, per quæ quaſi
per picturã quandã & imaginẽ, prouidentiã demõſtra-
ri. Quodq; pedes animantiũ recti eſſe dicant̃, & plantæ
uituli, ſeu rotunda: terrena quæq; ad cœleſtia ſubuola-
re, & omnibus angulis amputatis, rotunditatem ſequi,
quæ omniũ figurarum pulcherrima eſt. Scintillas ruti-
lantes, cuncta plena luminis indicare, & manus homi- D
nis ſub pennis tam ipſius hominis q̃ leonis & uituli &
aquilæ: ut ratio cuncta ſuſtentet, ac de humilitate terre-
na ad cœleſtia ſubleuet. Hæc & ad euangelia & ad cun-
cta quæ ſuprà poſuimus, referre poſſumus. Audiſſe me
memini quatuor perturbationes, de quib. pleniſſimè
Cicero in Tuſculanis diſputat, gaudij, ægritudinis, cu-
pidinis, & timoris: quorum duo præſentia, duo futura
ſunt, per quatuor ſignificari animalia: de quib. & Vergi
lius breuiter: *Hinc metuunt cupiuntq; dolent gaudentq;:*
quæ regi debeant ratione & potentia dei: quibuſq; op-
poſitæ ſint, imò impoſitæ uirtutes quatuor: prudentia,
iuſtitia, fortitudo, temperantia: ut harũ gubernent̃ arbi
trio. Quæ quomodo uultibus hominis, leonis, uituliq;
& aquilæ coaptent̃, omnino tacuerunt. Super quibus
idem philoſophus & orator in tribus ad filium Officio
rum libris diſputat. Legi & cuiuſdam Catinæ, quẽ Sy-
rij λεπτὸν, id eſt, acutum & ingenioſum uocant, breuem
diſputatiunculam, putantis caſtrorum ordinẽ duode-
cim tribuum deſcribi in ſolitudine, ad orientem & occi
dentem, ſeptentrionẽ & meridiem, quaſi ſibi inuicẽ &
charitate & conſanguinitate ſocient̃: & hoc eſſe rotã in
rota, quæ ducãtur à ſpiritu, & nube protegantur in ere-
mo, & columna ignis illuminentur in nocte, nec reuer-
tantur in Aegyptum, ſed ſemper ad terrã repromiſſio-
nis ire feſtinent. Electri autem in medio ſimilitudinem,
interpretatur ſancta ſanctorum, faciemq; hominis re-
fert ad totum Iſrael, leonis ad regale ſceptrum Iudæ, ui-
tuli ad ſacerdotalem & leuiticam tribum: extra quę ſit fa
cies aquilæ, uindicta & ultio dei de cœlo cuncta proſpi
ciens: & quæ parata ſit laniare peccantem, de qua & in
Oſee dicatur: Sicut aquila ſuper domum dei, id eſt, tem Oſee 8. a
plum. Et in hoc eodem propheta: Aquilam magnam Infrà 17. a
magnarum alarum & unguiũ, quæ habeat ductum in-
trandi in Libanũ: Nabuchodonoſor intelligi, quem &

A nunc ſignificet eſſe uenturū, ac ſuper huiuſcemodi quadrigam inſtar aurigæ ſedere deum, & facienda uel non faciēda præcipere. Hoc aūt, inquit, populo dicitur, qui in Babylone uerſatur: quod ſi deo colla ſubiecerit, ipſiusq; paruerit retinaculis: rurſum eius mereatur auxilium, & terrā quam amiſerat recipiat.

[a]Et facies & pennas per quatuor partes habebant: iunctæq; erant pennæ eius alterius ad alterum. Non reuertebantur cum incederent: ſed unumquodq; ante faciem ſuā gradiebatur. [b]Similitudo autē uultus eorū, facies hominis, & facies leonis à dextris ipſorum quatuor: facies autem bouis à ſiniſtris ipſorum quatuor, & facies aquilæ deſuper ipſorum quatuor. [c]Et facies eorum & pēnæ eorum extentæ deſuper, duæ pennæ ſingulorū iungebantur, & duæ tegebāt corpora eorū. [d]Et unumquodq; coram facie ſua gradiebatur. Vbi erat impetus ſpiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.

HEB. Et ſimilitudo animaliū, & aſpectus eorū quaſi carbonū ignis ardentiū, & quaſi aſpectus lampadarū. Hæc erat uiſio diſcurrens in medio animalium: ſplendor ignis, & de igne fulgur egrediens. Et animalia ibāt & reuertebātur in ſimilitudinē fulguris coruſcantis. Cumq;

SEPTVAGINTA. [e]Et in medio animalium uiſio, ſicut carbonum ignis ardentium, ſicut facies lampadarum diſcurrentium in medio animalium: & ſplendor ignis, & ex igne egrediebatur, quaſi fulgur, & animalia currebant & reuertebantur quaſi ſpecies ζεβέκ. Et uidi

[a] ¶ *Et facies et pēnas per, etc.*] Iuncta ſibi ſunt euangelia, hærentq; mutuo: & in toto orbe uolitantia huc illucq; diſcurrūt, nec habēt finē uolatus: nec aliquando ſuperātur & recedūt, ſed ſemper ad ulteriora procedunt. Vnde & Paulus dicit: Præteritorū obliuiſcēs, & in futurū me extēdens. (Philip. 3. c) Hoc idē & de uirtutib. animi poſſum⁹ dicere, & de uolatu tēporum cōmixtione q; elementorū: q̄ præterita relinquentes, ſemper ad priora feſtinēt. Quod aūt tēpora labanī & fugiāt, breui uerſiculo demōſtrat: Sed fugit interea, fugit irreparabile tēp⁹. Et in car-

B minelyrico: Heu heu fugaces poſthume poſthume labunī anni. [b] ¶ *Similitudo aūt, etc.*] Facies principia dicit euangeliorū, è quibus homo & leo: hoc eſt, natiuitas Chriſti & prophetę uox tonātis in eremo dextras partes tenent. Vituli autem, id eſt uictimarum & ſacerdotij Iudæorum, in ſiniſtris eſt: quod abolitū tranſiuit ad ſacerdotium ſpirituale, de quo dictum eſt: Tu es (Pſal. 109.) ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec: ita duntaxat, ut omnia ſibi hæreant uno quoq; corpore cēſeantur. Aquila aūt, quæ & ſuper natiuitatem & ſuper prophetiam eſt, quæ domini expletur aduentu, & ſuper ſacerdotium quod præterijt, & extra hæc omnia eſt, de natiuitate referens ſpirituali: quomodo pater in filio, & filius in patre ſit. Et de qua rectiſsimè dicitur: Ge- (Eſa. 53. c) nerationem eius quis enarrabit? Iſta ſunt iuxta Apoca- (Apoc. 4. c) lypſim, ut antè iam diximus, quatuor animalia plena oculis antè & retrò: quorum unum animal ſimile leoni, & ſecundum ſimile uitulo, & tertium habere faciem quaſi hominis, & quartum ſimile aquilæ uolantis. Ibiq; dicūtur in modū Seraphim ſenas habere alas: duabus faciem, & duabus pedes operientia: duabus aūt uolantia, & nec in die nec in nocte ceſſantia atq; dicētia: Sanctus, ſanctus, ſanctus dn̄s deus omnipotēs, qui erat, & qui eſt, & qui uenturus eſt. [c] ¶ *Et facies eorum pennæ, etc.*] Et ſuprà diximus iuncta ſibi eſſe euangelia & tempora, & omnes rationales eſſe creaturas, quatuorq; uirtutes: ita ut qui una caruerit, omnibus careat. Quodq; duæ extentæ ſunt, & in altum ſe eleuant, prædicationem cœleſtem ſignificat, & omnia ad dei tendere maieſtatem. Duæ autem quibus teguntur corpora, humana excluditur ſcientia, nec perfectus præbetur intuitus, dicente Apoſtolo: Ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus. (1. Cor. 13. e) Cum aūt uenerit quod perfectum eſt, deſtruentur ea quæ ex parte ſunt. [d] ¶ *Et unumquodq; coram facie, &c.*]

Qui aratri ſtiuam tenet, non debet reſpicere poſt tergū, C nec imitari uxorem Lot: ne incidat in plagam Deuteronomij: & pereat ὀπισθοτόνῳ inſanabili, quo cecidit & Heli, quia uitio filiorum offenderat deum: (1. Reg. 4. Luc. 9. Gen. 19.) quanto magis quatuor animalia quæ plena erant lumine atque pennata: quæ ſequūtur ſpiritū ſanctum præcedētem: quæ ita per orbem uolitāt, & ſe ad excelſa ſuſtollūt, ut corpora ſua p̄tegant pēnis hiſtoriæ, nec nobis aſpectum tribuāt pleniorem? Quod autem ſecundo dicitur: Nō reuertebātur cum incederent, utriuſq; inſtrumenti indicat ſacramentū, quod in quatuor iſtis animātib' & lex & euangelium ad futura feſtinēt: & nunquam retro motum accipiant. [e] ¶ *Et in medio animaliū uiſio ſicut carbonum ignis ardens, etc. et ſplēdor ignis, et ex igne egredieb. etc.*] Quodq; ſequitur: Et animalia currebant & reuertebātur quaſi ſpecies zebek: de editione Theodotionis ī Septuaginta additum eſt. D Qui necō tra priores duas ſententias propheta dicere uideretur: hoc quod putabant eſſe contrarium, id eſt, & animalia currebant & reuertebantur, ſilendum putauerunt, ne legenti ſcandalum facerent. Melius autem in diuinis libris transferre quod dictum eſt: licet nō intelligas quare dictum ſit, quàm auferre quod neſcias. Alioquin & multa alia quæ ineffabilia ſunt, & humanus animus capere non poteſt, hac licentia delebuntur. Nos autem hoc dicimus, quod quomodo in Prouerbijs in eodem loco ſcriptum eſt: Ne reſpondeas ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuam, ne ſimilis ei fias. (Prou. 26.) Et rurſum ponitur quod nobis uidetur eſſe contrarium: Reſponde ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuam, ne ſibi ſapiens eſſe uideatur: & utrumq; pro temporum & perſonarum diuerſitate concordat, dum & ſtultus contemnitur, quia non recipit ſapientiam, & ſtulta ſuperbia alia decutitur ſtultitia, iuxta quod & Apoſtolus dicit: Factus ſum inſipiens, uos me coegiſtis: (2. Cor. 12.) Ita & in hoc loco debere nos quærere, quare ſuprà ſecundo dictum ſit: Non reuertebantur animalia cum incederent: & nunc ſemel, animalia currebant & reuertebantur. Eſſetq; quæſtio, niſi ſequeretur, in ſimilitudinem fulguris coruſcantis, quod Hebraico ſermone dicitur בָּרָק & interpretatus eſt Symmachus, quaſi ſpecies radij fulguris. Quomodo igitur crebris micat ignibus æther, & in ictu oculi atque momento diſcurrunt fulgura & reuertuntur, non amittentia matricem: & ut ita dicam, fontem ignis atq; materiā: ita & hæc animalia cum inoffenſo pergant pede ad priora feſtinant. Sin autem conatui ſuo aliquid obſitum uiderint, non tam reuertuntur quàm contrahunt ſe: extendenda rurſum & præbitura lumen quod parumper abſcōderant, ut dent ſeruis cibaria in tempore ſuo, nec tribuant ſanctum canibus, nec mittant margaritas ante porcos

HE. [a]Cūq; aſpicerē aīalia, apparuit rota una ſup terrā iuxta aīalia habētia quatuor facies. Et aſpectus rotarū et opus earū quaſi uiſio maris: & una ſimilitudo ipſarū quatuor, & aſpectus earū & opa quaſi ſit rota in medio rotæ. Per quatuor partes earū eūtes ibāt, & nō reuertebāt cū ambularēt. Statura quoq; erat rotis & altitudo & horribilis aſpectus et totū corpus plenū oculis in circuitu ipſarū quatuor.

SEPT. Et uidi, & ecce rota una ſuper terram ſequens animalia quatuor. Et aſpectus rotarum & factura earum quaſi ſpecies Tharſis. Et ſimilitudo in quatuor, & opus earum erat ſicut ſolet eſſe rota in rota. In quatuor partes earum ambulabant, & non reuertebantur cum ambularent. Et dorſa earum & altitudo erat eis. Et uidi eas, & dorſa earum plena oculis, in circuitu ipſarum quatuor.

[b]Cumq; ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea. Et cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur ſimul & rotæ. Quocunque ibat ſpiritus, illuc eunte ſpiritu & rotæ pariter leuabantur, ſequentes eum: ſpiritus enim uitæ erat in rotis. Cum euntibus ibant, & cum ſtantibus ſtabant, & cum eleuatis à terra, pariter eleuabantur & rotæ ſequentes ea: quia ſpiritus uitæ erat in rotis. [c]Et ſimilitudo ſuper caput animalium firmamenti quaſi

A porcos. Vnde & Paulus dicit: Lac uobis potū dedi non eſcā, (1. Cor. 3. a) necdū enim capere poteratis. Electioq; Iudę & Saulis unctio nō arguūt deū ignorātiæ futurorū, ſed præſentiū monſtrant eſſe iudicē. Vnde & apoſtolis præcipit, ut ſi indignā domū ſalutatione pſpexerint, excutiāt prius (Matt. 10. b) pedes, & pax quā domui dederāt reuertatur ad eos. Carbones aūt ignis ardentis, & lāpades in medio animaliū diſcurrētes, de illo loco interpretādę ſūt Eſaię: Et comedet ignis ſicut fœnū materiā, (Eſa. 5. f) & ſanctificabo eos in igne ardēte. De quib. & alibi ſcriptū eſt: Cadēt ſuper eos carbones ignis. (Pſal. 139. c) Et cōtra labia doloſa ī alio pſalmo dicit: Quid detī tibi, aut q̄d apponatur tibi ad linguā doloſam? (Pſal. 119. a) Sagittæ potētis acutæ, cū carbonibus deſolatorijs. Et ī alio loco: Habes carbones ignis, ſedebis (Eſa. 47. d) ſupra eos: hi erūt tibi ī adiutoriū. Quācunq; creaturā aſpexerim⁹, fulgurat dei notitiā, dum ex crea-

B turis creator agnoſcitur. De medioq; animātiū ſplēdor ignis & fulgur egredit. Si enim euangelia ſibi colliſeris, in medio literæ uiliſq; hiſtoriæ ſpiritus ſancti ſacramēta reperies. [a] ¶ *Cumq; aſpicerem animalia, etc.*] Huculq; quatuor animantiū quæ quaternas habebant facies, pictura deſcribit, ſequentiū ſpiritū & nubē quæ erat in medio ſpiritus: nūc per ſingula animalia ſingulæ ponunī rotæ, quę nō erant iunctę animantibus, ſed ſequebanī ea. Siue una rota apparuit ſuper terram, quę diuiſa per quatuor, tot habebat facies, quot animalia ſequebatur. Tantaq; ſimilitudo erat rotarū quatuor ſequentiū animalia quatuor, ut una rota uerиſsimè crederet. Opuſq; earū erat atq; factura, quaſi uiſio Tharſis, quam nos in mare uertimus. Aquila hyacinthum poſuit, qui lapis cœli habet ſimilitudinē. Aſpectuſq; earum erat quaſi rota in rota: ut non unā rotam crederes, ſed alteram alteri copulatā. Per quatuor partes ibant, & nō trahebantur, nec reuertebantur retrorſum. Qui enim fieri poterat ut reuerterētur, cum ſequerentur animalia quæ ſemper ad priora ſe tenderēt? Statura quoq; rotarum & altitudo tāta erat, ut miraculum uidentibus faceret. Totumq; corpus & dorſa erant plena lucis in circuitu: ut nullū membrorū aſpiceres quod oculos luminis nō haberet: qualemq; deſcribunt fabulæ poetarū Argum fuiſſe centoculū, ſiue multorū oculorum, quem Iuno in pauum uertit ob negligentē cuſtodiā: ut quod miraculū eſt cōditoris dei, hoc cōdēnatio eſſet inulti adulterij. Oīa cœleſtia & terreſtria, & quicquid ſub humanā cadit intelligentiā, ſolis rotis uoluiī. Solis annuū circulū per ſingulos menſes luna decurrit. Lucifer qui ipſe ueſper eſt: dū ad orientē & ad occidentem rutilus micat, & noctis tenebras paruo tēperat lumine: duobus annis eundē cōficit curſum, aliaq; aſtra quatuor quæ uocanī errātia: & quicquid fulget in cœ- C lo, ſegetū quoq; & arborū herbarūq; uarietates per quatuor tēpora ſuis currūt rotis: nihilq; aſpicimus q̄d antē nō fuerit. Gyrās gyrando uadit ſpūs, & in circulos ſuos reuertiī. Omnes torrētes uadūt in mare, & mare nō adimpleī. Quare? quia ad fōtes ſuos de matrice abyſſo reuertūtur. Euāgeliorū aūt, i. quatuor animaliū quæ ſpirāt, uiuūt, intelligūt: ſi q̄s rotā curſumq; conſideret: in breui tēpore uidebit mundū eſſe cōpletū ſermōe ap̄l'ico, rota quoque in rota, uel duorū iūctura teſtōrū eſt, q̄d indicat ſcala Iacob, & forceps Eſaię, & gladi⁹ bis acutus: (Gen. 28. c; Eſa. 6. b) uel euāgelia ſibi cohærētia, quorū curſus & ſtatura tendit ad cœlū: paululūque q̄d attingit ī terra, & ſemp p̄perans ad excelſa feſtinat. de quib. & alibi diciī: Lapides ſancti uoluunī ſup terrā: ex q̄bus ędificaī cœleſtis Hieruſalē. (Apoc. 1. b) Hoc ipſū puto ſignificare & illud q̄d ī pſal. caniī: Vox tonitrui tui in rota. (Pſal. 76. d) D Et alibi: Quę inflāmat rotā natiuitatis. Quæ teſtimonia, quē ſenſū in ſuis locis habeāt: non huius eſt tēporis. Totū aūt corpus & dorſa plena oculis approbabit, q uiderit nihil eſſe in euāgelijs q̄d nō luceat, & ſplēdore ſuo mūdū illuminet: ut etiā quæ parua putanī & uilia, ſpūs ſancti fulgeāt maieſtate. [b] ¶ *Cūq; ambularent, etc.*] Quatuor animalia ſpiritū ſequebanī, & nubē quæ erat in ſpiritu. Rurſumq; rotę cū animalia ſequerēī eleuantia ſe de terra: nequaq̄ animalia, ſed ſpiritū ſequēbanī: ut oſtenderēt propriā uolūtatē: q̄a ſpiritus uitæ erat in rotis. Tria aūt & in animalib. & in rotis pariter indicanī: cū ſtarent, cum ambularēt, cū eleuarenī, quæ & animalia & rotæ in cōmune faciebāt. Neq; enim ſtātib. animalibus rotæ poterāt ambulare, nec ambulantibus ſuper terrā animalibus, eleuare ſe rotæ, ſed quorū una erat actio, una erat & requies, & curſus, & eleuatio. Secundoq; diciī q̄a ſpūs uitæ erat in rotis: ut nequaq̄ uas aliquod arbitremur rotarū quaſi in carpētis plauſtrorū, rhedarūq; & currūū aſpicimus, ſed animātia imò ſuper animātia. Animalis eīm homo nō percipit ea quæ ſpūs ſunt. (1. Cor. 2. d) Iſtæ ergo rotæ in quib. erat ſpūs uitæ, oīa ordine faciūt atq; mēſura: habētq; cū animalib. cōcordiā ſequētes ea, & per ea ſpiritū ſanctū, imò medijs prætermiſsis ſancti ſpūs ſocietate gaudentes. Quæ oīa iuxta priorē intelligentiā, uariæ interpretatiōi prudēs lector poterit coaptare. [c] ¶ *Et ſimilitudo, etc.*] Vbi nos poſuimus, pēnæ eorum rectæ: & quaſi ſonum uel uocem ſublimis dei, Lxx. tranſtulerunt, alæ eorum extentæ & uolantes, & quaſi uocem fortis: quod in Hebraico dicitur שַׁדַּי Multaq; & in hoc & in alijs capitulis ab eis prætermiſſa ſunt, quæ ob longitudinem ponere ſuperſedi. Quod autem nos manifeſtius interpretati ſumus, alterius ad alterum

quaſi aſpectus cryſtalli horribilis & extenti ſuper capita eorũ deſuper. Sub firmamẽto aũt pennæ eorũ rectæ alterius ad alterũ. Vnumquodq; duabus alis uelabat corpus ſuũ, & alterũ ſimiliter uelabatur. Et audiebã ſonum alarũ, quaſi ſonũ aquarũ multarũ, quaſi ſonum ſublimis dei. Cum ambularẽt, quaſi ſonus erat multitudinis, ut ſonus caſtrorum: cumq; ſtarent, demittebantur pennæ eorum. Nam cum fieret uox ſupra firmamentũ quod erat ſuper caput eorum, ſtabant & ſubmittebant alas ſuas. Et ſuper firmamentum quod erat imminens capiti eorum, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri, ſimilitudo throni, & ſuper ſimilitudinem throni, ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper. [a] Et uidi quaſi ſpeciem electri, uelut aſpectum ignis intrinſecus eius per circuitum à lumbis eius & deſuper. Et à lumbis eius uſq; deorſum, uidi quaſi ſpeciem ignis ſplendentis in circuitu: uelut aſpectum arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ. Hic erat aſpectus ſplendoris per gyrũ. Hæc uiſio ſimilitudinis gloriæ domini.

Et

A alterũ, unumquodq; duab. alis uelabat corpus ſuum, & alterũ ſimiliter uelabat: pro quo in Hebraico ſcriptũ eſt, mulieris ad ſororẽ ſuã, uir duabus alis uelabat corpus ſuũ, & uir uelabat ſimiliter. Ideo poſt mulierẽ uirũ poſuit in perſona eadẽ: ne ſexũ in cœleſtib. putaremus: cũ in uno atq; eodẽ iuxta proprietatẽ Hebraicã, idem & uir & mulier appellet. Videt aũt ſup quatuor animalia & rotas totidẽ, ſimilitudo firmamẽti, qđ nos appellam' cœlum: habens ſpeciẽ cryſtalli, quod eſt puriſsimũ, & ex aquis mũdis atque lucẽtib', nimio frigore cõcreſcere dicit: intantũ ut etiã gelu conſtricta aqua, Græco ſermõe κρύσταλλος nominet. Decebat aũt in ſuperiorib' eſſe eximiã puritatẽ, quę cũcta protegat, i. rõnales ſapienteſq; uirtutes & quatuor tẽporũ curſum, & mũdi plagas, & rerum omniũ ordinẽ, & euãgelicã prędicationẽ, quæ ex parte intelligit, & ex parte reuelat. Voxq; auditur alarũ uolantium, quaſi uox aquarũ multarum

B quæ iuxta Apocalypſim Ioãnis populos ſignificãt: paulatimq; proficiẽs dicit quaſi uox caſtrorũ, & quaſi uox

Apoc. 7.d ſublimis dei: qđ Hebraicè appellat שַׁדַּי, & iuxta Lxx. φωνὴ τοῦ λόγου, id eſt, uox uerbi: ut uniuerſa quæ prædicantur in mundo, uocem filij dei eſſe credamus. Stantibus autem animalibus, demittebantur alæ eorũ. Vocẽ enim dei omnipotentis reſonantẽ in cœleſtibus ferre non poterant, ſed ſtabant & mirabantur: & ſilentio ſuo dei potentiam demonſtrabant, qui ſedebat ſuper firmamentum. Quod firmamentũ his qui deorſum erant, habebat ſimilitudinem cryſtalli: his aũt qui ſuprà, inſtar lapidis ſapphiri uidebatur. Quæ ſimilitudo ſapphiri, thronus erat eius qui ſedebat in ſimilitudinem hominis. Ex quo intelligimus, & firmamentũ, & cryſtallũ, & ſapphirũ, & hominẽ in ſimilitudine, nõ in ueritate monſtrari. Hominẽ aũt deum patrẽ debere intelligi, multa docent

Matt. 21.d teſtimonia. E quibus illud eſt in euangelio: Homo quidam plantauit uineã, & locauit eã agricolis. Et poſt paululum:

Ibid. 22.a Miſit ſeruos, & ſuper oẽs filiũ ſuum. Rurſumq;: Homo quidam fecit nuptias filio ſuo. Non quod filius

Eſa. 6.a excludatur à regno, de quo ſcripſit Eſais: Vidi dñm ſedentem

Ioan. 12.f ſuper thronũ excelſum & eleuatum. Et Ioãnes: Hæc aũt, inquit, dixit Eſaias, quando uidit gloriam filij

Coloſſ. 1.b dei: ſed quod in patre regnet & filius. Omnia enim filij patris ſunt, qui eſt imago dei patris inuiſibilis. Nam &

Dan. 7. in Daniele deus pater ſedens inducitur, & offertur ei filius

Apoc. 3.d hominis, ut accipiat regnũ. Et in Apocalypſi Ioannis eadem de filio ſcribuntur. Et ad pugnã primi mar-

Act. 7.g tyris Stephani ſtans ad dexterã patris. De quo canitur

Pſal. 109. in pſalmo: Dixit dominus domino meo, ſede ad dexteram meam: Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Sicut autem cryſtallo puriſsima quæque atq; lucentia in cœleſtibus demonſtrantur, quæ noſtrũ oculatũ corpus illuminãt: ſic in ſapphiro, id eſt, in throno dei, & ſuper firmamẽtum quod cœlum accipimus:

C abſcondita atq; ſecreta & incomprehenſibilia dei ſacramenta monſtrant: Qui poſuit tenebras latibulũ ſuum, & in nube uidet, & in caligine. Vnde & in Exodo ſcribi-

Exo. 24.c tur: Et ſub pedibus dei erat quaſi opus lateris ſapphiri, & ſicut ſpecies firmamẽti cœli mũdiſsimi. Vnde & ſpõſa pulchritudinẽ ſpõſi deſcribit ĩ Cãtico:

Cant. 5.d Venter eius quaſi tabula eburnea ſup lapidẽ ſapphirũ. Et in

Apoc. 21. Ioannis Apocalypſi primũ fundamentũ iaſpidis, ſecũdũ ſapphiri ſcribit. Et in rationali pontificis, in uerſu & ordine lapidũ ſingulorũ: ſecun-

Exo. 28.c dus ordo carbunculum habet, & ſapphirũ, & iaſpidẽ. De quibus ex parte lapidibus, in Eſaiæ explanationib' diximus.

[a] ¶ *Et uidi quaſi ſpeciem electri, etc.*] Similitudo hoĩs qui ſedebat ſuper ſimilitudinem throni, q. thron' habebat ſimilitudinẽ lapidis ſapphiri à lumbis & deſup, electro cõparat. Quod electrum & intrinſecus & extrinſecus habebat quaſi ignis aſpectum. A lumbis uerò & deorſum ignis erat reſplen-

D dens in circuitu: ut oſtenderet ea quæ ſupra lumbos ſunt, ubi ſenſus uerſat & ratio, nõ indigere igne nec flãmis, ſed precioſiſsimo metallo & puriſsimo. Ea uerò quæ à lumbis deorſum, ubi coitus, ubi generatio, ubi incentiua uitiorum, purgatione indigere flãmarum: ut cum purgata fuerint, habeant ſicut arcus ſimilitudinẽ, quæ uulgo iris dicit: cum fuerit in nube in die pluuiæ.

Apoc. 4.a Iris enim quæ in ſancta ſcriptura uocat arcus: & in Apocalypſi Ioannis eodem nomine iris dicit: niſi in pluuia & in aquoſa nube non poteſt apparere, diuerſorũ colorum & pulcherrimorũ & ſenſim in alios tranſeuntium. Vnde & Poeta: *Mille rapit uarios aduerſa luce colores.* Sed & morẽ uulgi ſequens idem Poeta: Cum bibit, in-

Gen. 9.b quit, arcus. Ex quo ſignificat nunq̃ arcũ apparere, niſi in nube & in aquis. Hic arcus ſignũ eſt clementiæ & teſtamenti dei quod fecit cum hominibus, ut quando apparuerit in nube, ſciamus nos ſecũdum antiquitatis exemplum nequaq̃ perituros eſſe diluuio. Ex quo oſtẽditur poſt pœnas atq; ſupplicia, & purgationem peccatorum futurã miſericordiã: duntaxat in his qui deum meruerint uidere regnantem. Vnde dicitur: Hic erat aſpectus ſplendoris per gyrum: Per gyrum dei, uel throni, uel omnium quæ perſpecta ſunt. Et hæc uiſio gloriæ ſimilitudinis dei: non quo gloriam domini uiderit, ſed ſimilitudinem gloriæ eius. Viſio autem omnis hæc eſt: Spiritus eleuans & nubes magna: & quatuor animalia, & rotæ totidem ſequentes animalia & ſpiritum, quæ ſub firmamento dei eſſe meruerunt. Quæ poſtquam eleuata ſunt, & audierũt uocem quaſi aquarum multarum, & quaſi uerbi ſublimis dei, uocemq; caſtrorum & exercitus, demiſerunt alas, & ſtuporem ſilentio demonſtrarunt: apparuitq; ſedens ſuper ſimilitudinem ſapphiri quaſi ſimilitudo hominis, qui à lumbis ſupra habebat ſpeciem electri: & à lumbis deorſum ſpeciem ignis in circuitu. Poſt quem terrorem datur ſignum

A ſignum miſericordiæ: uelut aſpect' arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ. De hac uiſione prolixius diximus: quia & obſcura eſt, & à multis uariè exponit. In reliqs quantũ fieri põt abſq; dãno ſenſuũ, propter magnitudinem uoluminis breuitati ſtudebimus. Cap. II.

CAPVT II.

ET [a] uidi, & cecidi in faciem meam, & audiui uocem loquentis, & dixit ad me: [b] Fili hominis, ſta ſuper pedes tuos, & loquar tibi.

HEB. [c] Et ingreſſus eſt ĩ me ſpiritus poſtquam loquutus eſt mihi, & ſtatuit me ſupra pedes meos. Et audiui loquentem ad me, dicentẽ: Fili hominis,

SEP. Et uenit ad me ſpiritus, & aſſumpſit me: & eleuauit, & ſtatuit me ſuper pedes meos: & audiui eum loquentem ad me, & dixit mihi: Fili hominis,

[d] Mitto ego te ad filios Iſrael, ad gentes apoſtatrices quæ receſſerunt à me. Ipſi & patres eorum præuaricati ſunt pactum meum, uſq; ad diem hanc. [e] Et filij dura facie, & indomabili corde ſunt, ad quos ego mitto te. [f] Et dices ad eos: Hæc dicit dominus deus: Si fortè uel ipſi audiant, & ſi fortè quieſcant, quoniam domus exaſperãs eſt: & ſcient quia propheta fuerit in medio eorum.

HE. [g] Tu ergo fili hoĩs non timeas eos, neq; ſermones eorũ metuas: qm̃ increduli & ſubuerſores ſunt tecum.

SE. Et tu fili hoĩs nõ timeas eos: nec à facie eorũ formides, qm̃ iſaniẽt & cõgregabuntur cõtra te in circuitu.

[h] Et cum ſcorpionibus habitas. Verba eorum ne timeas, & uultus eorũ ne formides: quia domus exaſperans eſt.

Et

ET uidi et cecidi in *faciẽ meã, etc.*] Nõ eſt elat' uiſionũ magnitudine, ſed cõſciẽtia fragilitatis humanę procidit

2.Cor. 12.b in faciẽ ſuã. Vnde & apl's Paulus poſt aſcenſionẽ cœli & paradyſi, & auditionẽ uerborũ ineffabiliũ, datũ ſibi dicit angelũ ſatanæ, qui ſe colaphizaret, ne extolle-

Gen. 17. ret. Et Abrahã cecidit in faciẽ, poſtq; audiuit ſermões dei. Et tñ qa nõ peccatõ, ſed humilitate corruerat à dño ſubleuat, & uerba eius iubet audire. Sciẽdũ quoq; q alind ſit in faciẽ cadere, aliud retrorſum. Abrahã poſtq; audiuit de natiuitate Iſaac, cecidit in faciẽ &

1.Reg. 4.c riſit. Heli aũt qui peccauerat, retrorſũ ceci-

Gen. 49.c dit. Et de Dan ĩ Gene-

B ſi ſcriptũ eſt: Fiat Dã coluber in ſemita, mordẽs plantã equi, & cadet eques retrorſum, ſalutem expectãs dei. Quia eñ ad morſum colubri ceciderat ex equo, propterea ſaluatoris expectat aduentum. Et in

Ioan. 18.b euangelio ſecundùm Ioannem, qui ad comprehendendum uenerant dominum, poſtquam ille reſpõdit: Ego ſum, ceciderunt retrorſum in terram. Sermonem eius

Exo. 3.d qui Moyſi dixerat: Vade dic filijs Iſrael, qui eſt, miſit me ad uos, minime ſuſtinentes. Et dixit ad me: [b] ¶ *Fili hominis ſta ſuper pedes tuos, & loquar tibi, etc.*] Iacens ſermonem dei audire non poterat, ſed audit cum Moyſe: Tu uerò hic ſta mecum. Quod & Daniel accidiſſe ſibi commemorat. [c] ¶ *Et ingreſſus eſt in me ſpiritus poſtquam loquutus eſt mihi, & ſtatuit me ſupra, &c.*] Præceperat prophetę ſermo diuinus & iuſſerat: Sta ſupra pedes tuos, ſed ſi-

Dan. 10. ne auxilio dei, & aduentu ſpiritus ſancti, ſtare non poterat: propterea ingreditur in eum, ſiue aſſumit & ſuſci-

Pſal. 39.a tat, ut firmo ſit gradu, & poſsit dicere: Statuit ſupra petram pedes meos. Nullumq; peccatorem ſtantem le-

Eph. 6.c gimus, ſed ad ſanctos dicitur: State ergo ſuccincti lum-

Deut. 28. bos ueſtros. Peccator autem illud Deuteronomij meretur audire: Nõ erit ſtabile ueſtigium pedis tui. Crebro ad Ezechiel dicit: Fili hominis, & ad Daniel raro: Quo-

Matt. 8.c rum uterque in perſona eius qui dixerat: Filius autem hominis, non habet ubi caput ſuum reclinet, captiuum populum conſolatur, & retrahit ad pœnitentiam.

[d] ¶ *Mitto ego te ad filios Iſrael, ad gentes apoſtatrices, quæ receſſerunt à me, &c.*] Nequaquam populum dei Iſrael, ſed gentes apoſtatrices uocat eos, qui à domino receſſerunt: non ſolum patres, ſed & filij. Ne peccato patrum, filij uiderentur obnoxij, ſed ut par & patrum & filiorum eſſet impietas. Porrò quod Septuaginta tranſtulerunt, irritantes me, ſiue in amaritudinem cõuertentes:

C illud ſignificat, quod deus benignus & dulcis natura, noſtris uitijs mutet in amaritudinẽ. Sicut enim ſanctis

Pſal. 33.b dicitur: Guſtate & uidete, quoniã ſuauis eſt dñs, ſic peccatores cum amarũ ſentiunt. Vnde & Apoſtolus boni-

Rom. 11.c tatem & ſeueritatẽ dei ſuper ſanctos & peccatores refert. Et de peccatorib. q iacebant, ſcriptũ eſt:

Pſal. 145.b Dominus erigit eliſos, domin' diligit iuſtos, dñs ſoluit cõpeditos. Sanctis uerò ſtãtib. pręmia pollicetur. [e] ¶ *Et filij dura facie, & indomabili corde, &c.*] Hoc in Septuaginta non habetur. Magnæq; clemẽtiæ eſt ad tales deum mittere, nec deſperare eorum ſalutem: & confidẽtiæ prophetalis, quod ad tales quoq; ire nõ timeat. Indomabili aũt corde & dura facie, iuxta illud debemus accipere qđ peccatori

Eſa. 47.a dicitur: Neruus ferre' collũ tuũ, & frõs tua ænea. Qui & in cõſequentib. arguũt cordis lapidei: qđ deus euulſurũ eſſe ſe dicit, & pro illo carneum redditurum,

D ut mollicie ſua, dei præcepta ſuſcipiat.

[f] ¶ *Et dices ad eos, hæc dicit dominus deus: Si fortè uel ipſi audiãt, et ſi, etc.*] Simile quid & in Hieremia ſcriptũ eſt: Si fortè au-

Hier. 26.c diant & agant pœnitentiam. Et in Euangelio: Forſitan

Matt. 21.d filium meum reuerebuntur. Loquitur autem hæc deus ambigentis affectu, ut liberum hominis monſtret arbitrium: ne præſentia futurorum mali uel boni, immutabile faciat quod deus futurũ nouerit. Non enim quia ille uẽtura cognoſcit, neceſſe eſt nos facere quod ille præſciuit: ſed quod nos propria uoluntate ſumus facturi, ille nouit futurũ quaſi deus. [g] ¶ *Tu ergo fili hominis non timeas eos, neque ſermonẽs eorum metuas: quoniã increduli & ſubuerſores ſunt tecum.*] Licet dura ceruice ſint & corde indomabili: tamen mea ſunt fortiora præcepta. Nec te putes eſſe deceptũ, ſi mittaris ad eos qui te loquentẽ non audiãt. Ecce prædico tibi quod inſaniant & congregent aduerſum te, & circundent te, nullum tibi effugiũ relinquentes. Hoc aũt facient, quia increduli ſunt, & dei imperia contemnentes. [h] ¶ *Et cum ſcorpionibus habitas. Verba eorum ne timeas, & uultus, &c.*] Qui poſsint ferire, q arcuato percutere uulnere, & aculeo fiſtulato: ut eadẽ plaga & cutẽ aperiat, & uenena diffundat. Vnuſquiſq; pro moribus ſuis ſortitur uocabulũ. Scribis & phariſæis dicit: Gene-

Matt. 23.d ratio uiperarũ. Et de Herode qui uerſipellis erat: Ite &

Luc. 13.g dicite uulpi huic. Et pſeudoprophetæ in hoc eodẽ propheta uulpibus comparant: Et nunc corde indomabili, ſcorpiones eſſe dicunt. Vnde & in euãgelio legimus:

Ioan. 10.b Omnes qui ante me uenerũt, fuerunt fures & latrones, & non audierunt eos oues. Et quomodo oues perditæ domus Iſrael audierunt aduerſarios? Ex quo oſtenditur, eos qui audierint fures & latrones, ouium uocabulum perdidiſſe, & alia aſſumpſiſſe nomina: ut non quaſi oues perierint, ſed quaſi uiperæ, uulpes & ſcorpiones.

¶ Et

A a ¶[*Et loqueris uerba mea, etc.*] Non eſt ergo ceſſandũ licet mali ſint quibus loquimur, quin ſecundũ Apoſtolum
2. Tim. 4. a Opportune importune uerbum dei prædicemus: quia poteſt fieri ut & durus corrigat̃ ad molliciẽ, & qui obediens eſt, mutata uoluntate nõ audiat. b ¶ *Noli eſſe exaſperãs, ſicut domus, etc.*] Semel diximus exaſperationẽ ſiue irritationẽ, Lxx. amaritudinẽ ponere. Quod ergo dicit, hoc eſt: Nõ debes eos imitari, ad quos corrigendos mitteris: ne peccatũ ſimile ſimilẽ mereat̃ & pœnã. c ¶ *Aperi os tuũ et comede, etc.*] Dignũ te, inq̃t, præbe ſermonib. meis, & cibũ ſuſcipe ſpiritualẽ: ut quõ in euãge-
Luc. 8. a lio dicit̃: Qui habet aures audiẽdi, audiat, & hic dicat̃: Qui habet apertũ os ad comedendũ, comedat. unde & pſalmi-
Pſal. 8. b ſtę dñs loquit̃: Aperi os tuũ, & implebo illud. Et ille rñdit: Os meũ aperui, & attraxi ſpiritũ. Et apoſtolus Paul⁹, q habebat
B in ſe theſauros ſapiẽtię & ſciẽtię, & in quo Chriſtus dñs
2. Cor. 6. e loquebat̃, ſcribit Corinthijs: Os meũ apertũ eſt ad uos,
Matt. 5. a ô Corinthij. Et de ſaluatore Matthæus refert: Aperiẽs os ſuum, docebat diſcipulos. d ¶ *Et uidi, & ecce manus miſſa ad me, &c.*] Pro manu miſſa, extentã Lxx. tranſtulerũt. Quæ mittitur & extendit̃ ad eos qui dñi beneficia conſequuntur. Contrahitur aũt ab his quibus loquit̃ per
Eſa. 50. a prophetam: Nunquid abbreuiata & contracta eſt ma-
Pſal. 73. c nus dñi? Et in pſalmo: Vt quid auertis manum tuam & dexteram tuã de medio ſinu tuo in finẽ. Deniq; extẽdit in paſsione pẽnas ſuas, ſuſcepitq; diſcipulos, & porta-
Eſa. 65. a uit illos in humeris ſuis, & locutus eſt: Tota die expãdi manus meas ad populum non credentẽ, ut cõgregaret filios Iſrael, ſicut gallina cõgregat pullos ſub alas ſuas: & extenſione manuum Moyſi Iſrael ſuperarat Amalec. e ¶ *In qua erat inuolutus, etc.*] Pro inuoluto libro, Lxx. capitulum libri trãſtulerunt, in manu dñi ſedẽtis ſuper thro-
Pſal. 36. b num, quæ miſſa eſt & extẽta. De quo & in pſalmis dicit̃: In capitulo libri ſcriptũ eſt de me. Capitulum intelligamus exordium. Iſte liber inuolutus atq; ſignatus, ſcriptusq; intus & foris, uel ante & poſt, tantæ difficultatis fuit, ut nullus potuerit neq; in cœlo, neq; in terra, neq; ſubtus terrã aperire illum & legere, niſi ſolus leo de tri-
Apoc. 5. bu Iuda, radix Dauid & Ieſſe, quẽ Ioãnes in Apocalypſi deuoraſſe ſe dixit: nõ totũ, ſed in capitulo, id eſt in principio. Neq; enim fieri poteſt, ut humana natura totos libri huius theſauros deuoret. Et expandit illum coram propheta, & legendum cognoſcendumq; præbuit: qui
Eſa. 29. d in Eſaia populo non credenti dicitur eſſe ſignatus. Vſq; hodie em̃ uelamẽ Iudæis in ueteri poſitũ eſt teſtamẽto. Scriptusq; erat ante & retro, de futuris & de præteritis.
Pſal. 44. c Vel certe foris in hiſtoriæ litera, intus intelligẽtia ſpũali: de qua & pſalmiſta: Om̃is, inq̃t, gloria filiæ regis ab intus. Scriptæq; erãt in eo tã intus q̃ foris lamẽtationes, & carmẽ, & uæ. Lamẽtationes, de his q ad pœnitẽtiã ꝓuocant̃, ſicut Samuel & apl̃s Paulus plangebãt atq; lugebant Saul & Corinthios: quos ſaluare cupiebãt. Carmẽ C
1. Reg. 15. ſuper his qui dei digni ſunt teſtimonio. Et quib. Pſalmi-
1. Cor. 12. ſta præcipit: Cantate dño canticũ nouũ. Porrò uæ ſuper
Pſal. 95. illis qui penitus deſperantur, & cũ uenerint in profundum peccatorum contemnunt.

a Et loqueris uerba mea ad eos: ſi fortè audiant & timeãt uel quieſcãt, quoniã irritatores ſunt. Tu aũt fili hominis audi quod ego loquor ad te: b Noli eſſe exaſperans, ſicut domus exaſperatrix eſt. c Aperi os tuũ, & comede q̃ ego do tibi. d Et uidi, & ecce manus miſſa eſt ad me. e In qua erat ĩuolutus liber: & expãdit illũ corã me: & erat ſcriptus intus & foris, ſcriptæq; erant in eo lamentationes, & carmen, & uæ. Et dixit ad me: Fili hominis quodcunq; inueneris comede.

Cap. III.

Comede f uolumẽ iſtud, & uade loquere filijs Iſrael. g Et aperui os meum, & cibauit me uolumine illo. Et dixit ad me, Fili hominis.

HE. h Vẽter tuus comedet, & uiſcera tua cõplebũt̃ uolumine illo q̃d ego do tibi.

SEP. Os tuum comedet, & uenter tuus implebitur capitulo iſto tibi dato.

i Et comedi illud, & factum eſt in ore meo ſicut mel dulce. k Et dixit ad me: Fili hominis, uade & ingredere ad domum Iſrael, & loqueris uerba mea ad eos. l Non enim ad populum profundi ſermonis & difficilis linguæ

CAP. III

Comede f *uolumẽ iſtud, etc.*] Niſi ante comederim⁹ apertũ uolumẽ, docere nõ poſſum⁹
Prou. 11. filios Iſrael, deniq; & Dauid poſtquã ipſe miſericordiã cõſecutus eſt: Docebo, inq̃t
Pſal. 50. iniquos uias tuas, & impij ad te cõuertẽt. g ¶ *Et aperui os meũ, etc.* Ego, inq̃t, aperui os meum: quia mihi dictum eſt: Aperi os tuũ & comede. Et aperto ore dñs largit⁹ eſt cibos: ut ĩitia uolũtatis in nobis ſint, & perfectionẽ beatitudinis à dño cõſequamur. Nõ eſt em̃
Rom. 9. a uolẽtis neq; currẽtis, ſed miſerẽtis dei. Attñ & uelle & currere, noſtri arbitrij eſt. ꝓ aperui, Lxx. trãſtulerũt, apuit: ut ſubaudiat̃ de⁹: q̃a ipſe & apuit os ꝓphetæ, & cibauit eũ. h ¶ *Venter tuus, etc*] Principia lectionis & ſimplicis hiſtoriæ, eius D uoluminis eſt. q̃n uerò aſsidua meditatiõe in memorię theſauro librũ dñi cõdiderim⁹, implet̃ ſpiritualiter ue-
Col. 3. b ter noſter, & ſaturant̃ uiſcera: ut habeam⁹ cũ apl̃o Paulo
Hier. 4. e uiſcera miſericordiæ: & impleat̃ ille uẽter, de quo Hieremias loquit̃: Vẽtrẽ meũ, uẽtrẽ meũ ego doleo, & ſenſus cordis mei cõturbant me. i ¶ *Et comedi, etc.*] Loquit̃ & Da-
Pſal. 118. uid: Quàm dulcia gutturi meo eloquia tua, ſup mel ori
Ibid. 19. c meo. Et alibi: Iudicia dñi uera, deſiderabilia ſuper aurũ
Iudic. 14. b & lapidẽ precioſum multũ: & dulciora ſuper mel & fa-
Luc. 24. uũ. Et Samſon fauũ mellis in ore leonis inuenit: & dñs poſt reſurrectionẽ, partẽ aſsi piſcis comedit & fauum. Et
Prou. 6. a in Prouerbijs de ape dicit̃, quanq; hoc Hebræa nõ habeant exẽplaria: Vade ad apẽ, & diſce quomodo operatrix ſit, & opus ſuũ caſtũ faciat: cuius laborib. reges & imperiti pro ſanitate abutunt̃, quod operati ſunt Moyſes & prophetæ & euãgeliſtæ & apoſtoli: ut quicũq; rex fieret, cuius cor in manu dei eſt, dulcibus fruatur cibis. Qui uerò ſimplex & abſq; ſerpentis aſtutia habet innocentiam columbarũ, ſimplici fide credat atq; ſaluetur: quia ubiq; inſidiæ ſunt: & ſæpe diabolus transfigurat ſe
2. Cor. 11. in angelum lucis: melq; diſtillat in labijs mulieris mere-
Prou. 5. a tricis, dulcia repromittens, ut uenena interſerat. k ¶ *Et dixit ad me, &c.*] Cui dicitur: Vade & ingredere ad domũ Iſrael, oſtenditur non fuiſſe cum populo peccatore: licet in eiſdem uideretur ſuper flumen Chobar finibus commorari. Scriptum eſt enim: Ego eram in medio tranſmigrationis iuxta flumen Chobar. Separata enim erat prophetæ conuerſatio, & iniquorum offendebatur aſpectu. Hoc idem faciebat & Moyſes, procul à caſtris multitudinis figens tabernaculum. Quod cum fuiſſet ingreſſus, deſcẽdebat columna nubis, & ſtabat ante oſtium tabernaculi. l ¶ *Non enim ad populum profundi ſermonis, &c.*] Quoniam illi ad te nolunt uenire, tu perge ad eos. Non enim habent ſani opus medico, ſed male

A male habentes. Neq; potes dicere: Nõ poſſum loqui ad eos quia linguę alterius ſunt: & inuicẽ nobis barbari ſumus, nec mutuum poſſumus audire ſermonẽ. Quid loquar denuo populo? Si ad diuerſas te mitterem nationes, tamẽ autoritas & potentia mea omnẽ difficultatẽ uinceret. Atq; utinã ip̃s inſtaret quo ad oẽs miſſurus ſum nationes, quo & linguarũ daturus ſum gratias, ut prædicẽt apl̃i mei: & totũ mũdũ à diuerſitate linguarũ, una fide meo ſubdãt iugo, facili⁹ illi audirẽt, q ꝓfundi ſunt altiq; ſermõis, & nihil habent de leuitate Iudaica, ſed graui & ſolido ingrediũt̃ pede: & cũ ignotæ ſint linguæ, notæ fidei ſunt.
Act. 13. g Vnde ſeq̃t̃: Et ſi ad illos mitterẽ te, ipſi audirẽt te. Deniq; poſtea miſit, & oẽs pariter crediderũt. Vnde Paulus & Barnabas loquunt̃ ad Iudæos: Vobis q̃dẽ oportuerat prædicari uerbũ dei: ſed q̃a noluiſtis ſuſcipere ſermonẽ,
B ecce cõuertimur ad gẽtes. Et de Cẽturiõe
Matt. 8. b dicit̃: Neq; in Iſrael tantã fidem inueni.

linguæ tu mitteris ad domũ Iſrael, neq; ad populos multos & ignoti ſermonis, quorũ non poſsis audire ſermonẽ. Et ſi ad illos mitterẽ te, ipſi audirẽt te. a Domus aũt Iſrael nolunt te, quia nolũt audire me. Oĩs quippe domus Iſrael attrita frõte eſt, & duro corde. b Ecce dedi faciẽ tuã ualentiorẽ faciebus eorũ, & frontem tuã duriorẽ frontibus eorũ. Vt adamantẽ & ut ſilicẽ dedi faciem tuã. Ne timeas eos, neq; metuas à facie eorũ, quia domus exaſperans eſt. Et dixit ad me: Fili c hominis, oẽs ſermões meos quos loquar ad te, aſſume in cor tuũ, & aurib. audi. d Vade ingredere ad tranſmigrationẽ, (ſiue captiuitatẽ) ad filios populi tui, & loqueris ad eos, & dices eis: Hæc dicit dñs deus, ſi fortè audiãt & quieſcãt. Et aſſumpſit me ſpiritus & audiui poſt me uocẽ cõmotionis magnæ: Benedicta gloria domini de loco ſuo. Et f uocẽ alarum animalium percutientiũ altera ad alteram: & uocem rotarum ſequentium animalia, & uocem commotionis magnæ.

HEB. g Spiritus quoq; leuauit me & aſſumpſit me, & abij amarus in indignatiõe ſpũs mei. h Manus em̃ dñi erat mecũ cõfortãs me. Et ueni

SEP. Et ſpiritus eleuauit me, & ſuſcepit me: & abij ſublimis in impetu ſpiritus mei. Et manus domini facta eſt ſuper me foris, & intraui

linqueret. Tale quid & in Exodo legimus, quãdo Pha- C
Exod. 14. d rao & omnis exercitus eius perſequebat̃ Iſrael: & angelus in columna nubis deſeruit priora caſtrorũ: uenitq; poſt tergũ, & tota nocte ſtetit inter Iſrael & Aegyptios, ut perterritis aduerſarijs, audiret Iſrael: Benedicta gloria dñi de loco ſuo. Locus aũt dñi eſt omnis in quib. hoſpitiũ inuenit. Aut certè filius loc⁹ eſt patris, ſicut & pater loc⁹ eſt filij dicẽte dño ſalua-
Ioan. 14. b tore: Ego in patre, & pater in me. hoc idẽ ſignificat & Miche-
Mich. 1. a as: Ecce dñs egrediet̃ de loco ſuo, & deſcendet ſuper excelſa terræ, & cõmouebunt̃ mõtes ſuper eum, & ualles tabeſcent ſicut cera à facie ignis, & ſicut aqua quę defert̃ in præceps. Deſcẽdẽte em̃ dño ſaluatore & ꝓficiſcẽte de patre, excelſa terra monteſq; cõmoti ſunt, & inferiora uallium liquefacta. Poteſt locus eſſe glorię dñi, & lux inacceſsibilis, de qua & Apl̃s loquit̃:
1. Tim. 6. a Qui ſolus habet immortalitatẽ, & lũcem habitat inacceſsibi- D lẽ. Q̃n præterita iudicia dñi animo reuoluimus, audiuimus uocẽ poſt regnũ cõmotionis magnæ. Quãdo futura corde meditamur, auditur uox de prioribus, & de his quæ ante ſunt.

a ¶[*Domus aũt Iſrael, &c.*] Ne contriſteris, ait, ſi te audire noluerint. Idcirco te nõ audiẽt, quia me audire cõtem-
Matt. 10. d nũt, iuxta quod & ſaluator aiebat: Qui uos nõ recipit, me non recipit. In quo aperte liberũ monſtratur arbitrium. Et duæ reddunt̃ cauſæ quare non audiant. Quia peruerſæ, inquit, ſunt uoluntatis, & attritæ frõtis, ſiue ut Lxx. uerterunt, cõtentioſi ſunt: & ſubauditur, quòd ſæpe ad ſalutẽ prouocati, noluerũt audire. b ¶[*Ecce dedi faciẽ tuã ualentiorẽ, &c.*] Domus Iſrael attritæ frõtis eſt, & procacis audaciæ, & duro ſic corde, ut ſcorpionib. comparetur. Ideo dedi tibi uultum duriſsimũ, & frontẽ quę nullo pudore ſuperet̃. Ex quo diſcimus interdũ gratiæ eſſe dei impudentiæ reſiſtere, & cũ res popoſcerit, frontem fronte concutere. Hoc aũt tribuit̃, ne noſtra uerecundia & humanus pudor pertimeſcat inſidias æmulorũ. c ¶[*Fili hominis, &c.*] Iſte eſt cibus uoluminis: & hęc ſunt uerba quib. ꝓ diuerſitate audientiũ, uel lamenta, uel carmẽ, uel uæ hominibus loquimur. Et tamẽ notandum q̃ ante ſermones dei in noſtro corde condendi ſunt, audiẽdiq; & intelligendi diligẽtius, & ſic ad populum proferendi. d *Vade ingredere, &c.*] Et dñs noſter uenit ad populũ Iudæorũ mittente patre, ut prædicaret captiuis remiſsionem, & impleretur in eo quod ſcri-
Pſal. 67. d ptum eſt: Aſcendens in altũ, captiuam duxit captiuitatẽ, dedit dona hominib. e ¶[*Et aſſumpſit me, &c.*] Deus de quo ſcriptũ eſt: Aſſumens manſuetos dñs, & ipſe aſſumpſit & prophetam, qui non erat in carne, ſed in ſpiritu, & ambulans in ſpiritu, carnis opera non implebat: ſpiritus enim dei erat in eo. Quamobrẽ & terrena contemnẽs, rapitur à ſpiritu: & audit poſt ſe uocẽ commotionis magnæ, præteritorum obliuiſcẽs, & in futurum ſe extendens, ut inimicorũ inſidias poſt tergum re-

f ¶[*Et uocem, &c.*] Pro eo quod ſubauditur: ἀπὸ κοινοῦ iuxta Hebraicum: audiui poſt me uocem commotionis magnæ, & audiui uocem alarum animantiũ & uocem rotarum, addidere Septuaginta. Et uidi uocẽ alarum animalium percutientium altera ad alteram, & reliqua: iuxta illud quod in Exodo legitur: & uidebat o-
Exo. 20. d mnis populus uocem dei, ut uocem quę ueniebat poſt tergum, audierit propheta: quæ autem ante ſe erat, uiderit. Sed melius & uerius eſt, auditam uocem intellexiſſe, quàm uiſam, tam alarum percutientium ſe mutuo quàm rotarum, de quibus ſuprà diximus: Et commotionis magnæ, quæ dei iram ſuper Iſrael populum eſſe monſtrabat. g ¶[*Spiritus quoq;, &c.*] Poſtquam eleuatus à ſpiritu eſt, & aſſumptus ab eo, tunc in indignatione & in amaritudine ſpiritus ſui abijt quò ferebatur, intelligens indignationem dei, & quid ſignificaret mente pertractãs. Siue ſublimis ipſo ſpiritus ſui impetu ferebatur: cupiens ire quò dominus imperabat. Spiritum autem eius, non ſpiritum ſanctum, ſed ſpiritum hominis intelligamus: de quo in multis locis di-
Eſaiæ. 26. c citur, ut in Eſaia: De nocte conſurgit ſpiritus meus ad te deus. Transferturq; propheta, non (ut quidam æſti-
Dan. 14. f mant) in ſpiritu, ſed in ipſo corpore: quod & de Habacuc iuxta Theodotionem legimus. h ¶[*Manus enim domini erat mecũ confortans me. Et ueni, &c.*] Pro eo quod nos uertimus, acervum nouarum frugum, Aquila, Symmachus, & Theodotio ipſa uerba poſuere Hebraica, תֵּל אָבִיב quod Septuaginta tranſtulerunt, μετέωρος καὶ περιῆλθον, id eſt, ſublimis & circumiui: meli⁹ eſſe credentes

A tes aliquid dicere, q̄ imponere qđ lectori faceret quæſtionē. Nos aūt ab Hebræis didicimus, תֵּל אָבִיב ſignificare, qū noua frumenta uel hordea congregant, & poſt famem & penuriā anteq̄ terant in area ſpem ciborū aliquam repromittūt. Ita & Iſrael paruus & tenuis qui habitabat in ripis Chobar fluminis, quaſi reuiuiſcens, ortuſq; de terra, ſemētem Iudaici populi ꝓmittebat. Man⁹ aūt dn̄i fit ſup ꝓphetā, cōfortās eū, ut poſsit nomen ſpeculatoris accipere, & docere qđ didicit: Septēq; prius diebus uerſat inter eos, uidens cūcta quæ gererent, ut poſtea ſciret quæ corriperet. Mœret aūt ſiue conuerſat in medio eorū: uidēs ſcelera & iuſtā dei ꝓ peccatorū iniqtate ſentētiā. Pro eo qđ nos diximus, mœrēs, & in Hebręo ſcriptum eſt מַשְׁמִים Theodotio trāſtulit, admirās, ut ſtuporē ꝓphetæ iniquitates B eorū cernentis exprimeret. Aqlæ uero ſecūda editio, quā Hebræi κατὰ ἀκρίβειαν nomināt, trāſtulit: ἠρεμάζων, id eſt, qeſcēs, & ſeorſum poſitus, ut fuiſſe qdem ſe in medio captiuorum, ſed ab eis ſeparatum mente monſtraret. a ¶ *Cū aūt pertranſiſſent ſeptē dies, &c.*] Qui ſpeculator futurus eſt, & dei uerba populo narraturus, multo tempore debet quieſcere, & dolere ad ea quæ uideat: nihilq; habere eorū in conſcientia, quæ in aliis correpturus eſt. b ¶ *Si dicente me ad impium, morte morieris, &c.*] Duo ſunt impii ſiue iniqui, ut Septuaginta tranſtulerunt. Vnus qui nihil audit à ſpeculatore, & in ſua impietate moritur: cuius ſanguis de ſpeculatoris quæritur manibus. Alter, cui ſpeculator annunciat, & ille audire contemnens, ſuo uitio moritur: ita duntaxat, ut ſpeculator à culpa alienus ſit. Ex quo intelligimus ideo dominum impio comminari & dicere: Morte morieris, ut auertatur à uia ſua impia & uiuat. Comminatio enim non in homines, ſed in peccata eſt, nec in eos qui conuertuntur à uitiis, ſed qui in peccato permanent. Magnumq; diſcrimen eſt dei tacere ſermones ob triplicem cauſam. Vel propter timorem, uel propter pigritiam, uel propter adulationē. Vnde & Eſaias: Væ, inquit, mihi miſero, quia tacui. (Eſa. 6.b) Quodq; ſequitur: Tu autem animam tuam liberaſti, illud apoſtolicum ſonat: Si cuius opus arſerit, damnum patietur, ipſe autem ſaluus erit: ſic tamen quaſi per ignem, ut probet utrum ſpeculator externus à cauſa ſit mortis eius qui periit, an reus. Opus enim magiſtri, ſalus diſcipuli eſt.

c ¶ *Sed etſi conuerſus iuſtus à iuſtitia ſua fecerit iniquita. &c.*] Sicut impios uel iniquos duos legimus: unū, qui non audiuit & periit: alterum, qui audiuit, & perſeuerauit in nequitia: ſic duo iuſti ſunt, unus q nō audiuit & periit,

HEB. ueni ad trāſmigrationē ad aceruum nouarū frugū, ad eos qui habitabant iuxta flumē Chobar. Et ſedi ubi illi ſedebāt, & manſi ibi ſeptē dieb. mœrēs in medio eorū.

SEP. intraui ad captiuitatem ſublimis. Et circūiui habitātes ſuper fluuium Chobar, qui erant ibi. Et ſedi ibi ſeptē diebus conuerſans in medio eorū.

[a] Cum aūt pertrāſiſſent ſeptē dies, factū eſt uerbū dn̄i ad me dicēs: Fili hominis, ſpeculatorē dedi te domui Iſrael: & audies de ore meo uerbū, & annunciabis eis ex me. Si [b] dicēte me ad impiū, morte morieris, nō annūciaueris ei, neq; locutus fueris ut auertatur à uia ſua impia & uiuat: ipſe impius in iniqtate ſua morietur, ſanguinē aūt eius de manu tua reqrā. Si aūt annūciaueris impio, & ille nō fuerit conuerſus ab iniqtate, & à uia ſua impia: ipſe quidē in iniquitate ſua morietur: tu aūt animā tuā liberaſti. [c] Sed & ſi conuerſus iuſtus à iuſtitia ſua fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo. Ipſe morietur, quia non annunciaſti ei: in peccato ſuo morietur, & non erunt in memoria iuſticiæ eius quas fecit, ſanguinē uero eius de manu tua requirā. Sin aūt tu annunciaueris iuſto ut non peccet iuſtus, & ille nō peccauerit: uiuens uiuet, quia annunciaſti ei: & tu animā tuam liberaſti. Et [d] facta eſt ibi ſuper me manus domini, & dixit ad me: Surgēs egredere in campum, & ibi loquar tecum. Et [e] ſurrexi, & egreſſus ſum in campum, & ecce ibi gloria domini ſtabat, quaſi gloria

alter qui audiuit, & cōuerſus ad pœnitētiā, ſaluauit animā ſuā. C Notādumq; q poſsit iuſtus cadere, & ſi habuerit magiſtrum, ad meliora cōuerti. Et bona igitur opera indigēt aſsiduo præceptore, ne lapſus ab optimo curſu, retrahat pedē. Et impius quidē uel iniquus ſi cōuerſus nō fuerit, in impietate & iniquitate ſua morieť. Iuſt⁹ aūt ſi fecerit impietatem atq; peccatū, nō ſtatim morit, ſed ponit offendiculū corā eo ſiue tormētum, & ut Theodotio dixit, infirmitas: ut torqueat & planā uiam nō inueniat, & intelligat ſe languidū: de quib. & Ap̄s dicit: Ideo infirmantur multi apud uos, & dormiūt multi. (1. Cor. 11.g) Prodeſt em̄ iuſto intelligere delictūſuum, cōſcientiaq; tormentū, & dicere cum pſalmiſta: Cōuerſus ſum in ærumna mea dum mihi infigit ſpina. (Pſal. 31.4) Et qūo impio nō ſūt obuiæ iniqtates, ſi auertatur à uia ſua impia & uiuat: ſic iuſto nō ꝓſūt antiquæ iuſtitiæ, ſi nouis facinoribus opprimať. D Qđ autē intulit: Ipſe morieť, quia nō annunciaſti ei, ſubaudi tur, potuiſſe eū uiuere, ſi ſpeculator magiſterq; docuiſſet. d ¶ *Et facta eſt ibi ſuper me, &c.*] Quod ex Hebræo trāſtulimus, ibi, & in Septuaginta non habetur, ſignificanter poſitum eſt: nec dubium quem locum ſignificet. Suprà enim legimus: Et ueni ad tranſmigrationē ad aceruum nouarum frugum, ad eos qui habitabāt iuxta fluuium Chobar. (Supr. 3.d) Recteq; ei qui dixerat, ſedi, iubetur ut ſurgat. Et qui ingreſſus fuerat ad tranſmigrationem, audit, egredere: non in confragoſas ualles, non in præruptas rupes, ſed in campi latitudinem, quæ poſsit capere gloriam domini. Vnde & Corinthiis dicitur: Dilatamini. (2. Cor. 6.d) Quādo ingreditur ad captiuos, de quibus dictum eſt, quod inſaniant & perſequantur eum, forti manu indiget, ut poſsit reſiſtere, & furorem perſequentiū ſuſtinere. quando aūt egreditur in campum, fit quidem ſuper eum manus domini, quia abſq; illius adiutorio exire non poterat, ſed non additur fortis. Ad uidendā enim gloriam dei, non ad pugnandum egreditur. Et hoc animaduertendum, q in medio captiuorum ſedentiū ipſe ſedens propheta gloriā domini nō uiderit. e ¶ *Et ſurrexi, &c.*] Iubente dn̄o ingreditur, & iubente egreditur, ſedetq; cū ſedentibus: quia ſtantē illum numerus captiuorum audire nō poterat. Egreſſuſq; in campi latitudinem, uidit ſtantē gloriam domini, quam prius uiderat ambulantē & eleuantē ſe, & interdum ſtantē. Quia iuxta fluuiū ſeculi huius Chobar, qui interpretari poteſt grauiſsimus, gloria cernebať: quod ſignificat omnem mundi huius gloriā præterfluere, & gradū ſtabilem nō habere. Gloria aūt dn̄i ſtans & perſeuerans, cum ſtante propheta

A propheta uidetur in campo, quæ in medio captiuorū, nec ſtare poterat, nec uideri. a ¶ *Et cecidi in faciē meā, &c.*] Stantē gloriā dn̄i ferre nō ſuſtinēs, cecidit in faciē ſuam, ut ab ingrediēte in eū ſpiritu lauaret. qui ſpiritus ſtatuit eū ſuper pedes ſuos, & locutus eſt ei dicēs: Intra & includere in medio dom⁹ tuæ. Et eſt ſenſus: qa corroborat⁹ es aſpectu dominicæ maieſtatis, nullū timeas nec aliquē pertimeſcas, (Eſa. 20.a) ſed reuertere in domū tuā, uel ad neceſsitates corporis, ut qdā putāt, uel in ſignū futuræ obſidionis. Et qūo Eſaias (Eſa. 20.a) diſcalciatus & nudus triū annorū captiuitatē & nuditatē populi nunciauit, ita & tu claus⁹ domo, ope ipſo ꝓpheta uicinā obſidionē urbis Hieruſalē. b ¶ *Et tu fili hominis, &c.*] Qđ in domo clauditur, qđ uinculis alligať, qđ nō egredit ad eos, inter quos habitat: ſed inter multitudinē captiuorū, ſolitudinē carceris patitur (ut ſuprà dixi) obſidionis indiciū eſt, clauſa Hieruſalē atq; circundata ab exercitu Chaldæo- B rum, nullum habitantiū foras exire permittet. Hæc eſt olla de qua Hieremias loquiť, (Hier. 1.d) & ipſe hic ꝓpheta in conſequentibus, in qua carnes populi conſumunť. Quod aūt lingua prophetæ palato uel gutturi cohæret, & mutus effectus, autoritatē nō habet increpantis, cauſa perſpicua eſt, quia, inquit, domus exaſperans eſt. Et eſt ſenſus: Tantæ ſunt amaritudines, & tantæ aduerſus deum contentiones, ut obiurgantē nō mereantur audire. Ex quo perſpicuū eſt, ubi multitudo fuerit peccatorū, indignos eſſe peccantes qui à dn̄o corrigantur. c ¶ *Cū aūt locutus, &c.*] (Eccleſ. 3.a) Illud quod in eccleſiaſte legimus: Tempus tacendi, & tempus loquendi, etiā in ſermone prophetico comprobatur, quod eiuſdem ſit ſapiētiæ, & tacere, & loqui pro tempore, & dare cōſeruis in tempore ſuo cibaria. (Eſa. 65.a) Vnde & Eſaias ad populum non credentē: Tacui, nunquid ſemper tacebo, dicit dn̄s? Qui igitur ob multitudinē peccatorū diu clauſum os tenuit, quia uidit aliquos poſſe cōuerti, de quibus dictum eſt: Qui audit audiat, & qui à malis quieſcit, quieſcat & deſinat: idcirco aperto ore & nō propria uolūtate, ſed dn̄i iuſsione loquiť ad populū. Id aūt quod nos poſuimus: Qui audit audiat, & qui quieſcit quieſcat: pro quo LXX. interpretati ſunt: Qui audit audiat, & qui incredulus eſt, incredulus ſit: Secūda Aquilæ editio ita tranſtulit: Qui audit, audieť, & qui relinquit relinquetur. Et eſt ſenſus: (Luc. 4.c) Qui habet, dabitur ei: qui aūt non habet, etiā id quod uidetur habere, auferetur ab eo. CAP. IIII.

ET *tu fili hominis ſume, etc.*] Sicut prius dixim⁹: Intra & includere in medio dom⁹ tuæ, & ecce data ſunt ſup te uincula, & ligabūt te, & nō egredieris, typū eſſe ꝓphetā futuræ obſidionis urbis Hieruſalē: ita nūc geometrica iubetur in latere arte deſcribere: ipſumq; laterem poni in conſpectu prophetæ, ut poſtquam deſcripſerit in puluere Hieruſalem, omnē aduerſum eam pingat obſidionē: adumbrās munitiones & comportatos

gloria quā uidi iuxta fluuiū Chobar. Et [a] cecidi in faciem meā, & ingreſſus eſt in me ſpiritus, & ſtatuit me ſuper pedes meos: & locutus eſt mihi, & dixit ad me: Ingredere & includere in medio domus tuæ. Et [b] tu fili hoīs, ecce data ſunt ſuper te uincula, & ligabūt te eis, & nō egredieris de medio eorū, & linguā tuā adhærere faciā palato (uel gutturi) tuo: & eris mutus, nec ut uir obiurgās eos: quia domus exaſperans eſt. [c] Cū aūt locutus fuero tibi, aperiā os tuū, & dices ad eos: Hæc dicit dn̄s deus: Qui audit, audiat, & qui quieſcit, quieſcat: quia domus exaſperans eſt.

CAP. IIII.

ET [d] tu fili hoīs ſume tibi laterē, & pones eū corā te, & deſcribes in eo ciuitatē Hieruſalē, & ordinabis aduerſus eā obſidionē, & ædificabis munitiones, & cōportabis aggerē, & dabis cōtra eā caſtra, & pones arietes in gyro. Et tu ſume tibi ſartaginē ferreā, & pones eam murum ferreū inter te & ciuitatē, & obfirmabis faciē tuam ad eam, & erit in obſidionē, & circundabis eam. Signū domui Iſrael eſt. Et [f] tu dormies ſuper latus tuū ſiniſtrū, & pones

aggeres, & coronā uallātis exercitus, & arietes in circuitu, C per quæ omnia urbes capi ſolēt. Munitiones dicuntur, quibus urbs claudiť, ne quis obſeſſorū poſsit effugere: cōportati aggeres, quib. uallū foſſæq; cōplenť. Caſtra, militū cuſtodiæ per circuitū. Arietes, quib. murorū fundamēta quatiūť, & lapidū iūctura diſſoluiť. Hoc aūt dicit, ut ſignificetur urbis Hieruſalē ſub Sedechia rege uicina captiuitas: cuius anno undecimo, & rex & ciuitas capta eſt. Pro latere, q Græce dicit genere fœminino ἡ πλίνθος: Symmachus manifeſti⁹ interpretat⁹ eſt πλινθεῖον, quē nos laterculū & abacum appellare poſſumus. In cuius puluere ſolent geometræ γράμμας, id eſt, lineas radioſq; deſcribere. Ex quo quidā uolūt nō abſurdū eſſe etiā huius doctrinę habere ſcientiā: illa exēpla replicātes, q Ieſus filius Naue exploratores miſerit, (Ioſue 2.a) q terrā deſcriberent, quæ proprie uocatur Geometria: & angelus in Zacharia habuerit funiculum geometricū ad Hieruſalem metiendā. (Zach. 2.a) Et quod nūc iubetur propheta Hieruſalem in puluere deſcribere, D quæ apud eos proprie appellatur ὁλιογραφία. Poſſumus laterē & in ſugillationem Iſraelis accipere: q in luto & latere ſeruierit Pharaoni: Siue ut urbs quam putabant eſſe firmā & inexpugnabilem, fragiliſsimo lateri comparetur, qui ad tactum aquæ ilico ſoluitur, ut de qua prius dictū eſt: nūquid petra duriſsima uel deſerti mōs eſt filiæ Sion, uertatur in laterem, qui inundatione Babylonia corrumpať, iuxta illud quod ſcriptum eſt: Propterea adducet dn̄s ſuper uos aquas multas & fortes, regem Aſſyriorū. (Eſaiæ 8.b) e ¶ *Et ſume tibi ſartaginē, &c.*] Quod ſuprà diximus, & ipſum ꝓphetam, & deſcriptionem lateris, munitionibus, aggere, arietibuſq; circundantē, in ſignum præcedere obſidendæ Hieruſalem, hoc nunc manifeſtius dicitur, poſt multa quæ media ſunt. Signū eſt domui Iſrael. Sartago ferrea, quæ inſtar muri inter prophetā & urbem poniť, grandem iram demonſtrat dei, quæ nullis precibus fatigetur, nec flectatur ad miſericordiā. Sicut em̄ omnia metalla ferrum domat, nihilq; eo durius eſt, ſic incredibilia ſcelera Hieruſalem, deum natura mollē, ſuo uitio fecerūt eſſe duriſsimū. Sartago quoq; diciť medius inter populū & deū murus oppoſitus, ut oſtendat omnē multitudinē in breui eſſe frangendā, redigendamq; ad nihilum. Obfirmatio aūt uultus contra urbē, ſeueritatis indiciū eſt, iuxta illud quod alibi ſcriptum legimus: Facies domini ſuper facientes mala, ut diſperdat de terra memoriā eorum. f ¶ *Et tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum, &c.*] Quæramus qui ſint anni trecēti nonaginta, qui pro diebus totidem ſupputētur, quibus in ſiniſtro latere ꝓpheta dormierit uinctus atq; conſtrictus: ita ut in latus ſe alterum non moueret, captiuitatem & miſerias decem tribuum, id eſt, Iſraelis oſtendēs: Et qui alii quadraginta anni, quibus pro Iuda & iniquitatib. eius in dextro iacuerit latere: ſiue ut narrat ſancta ſcriptura,

& pones iniquitates domus Iſrael ſup eo, numero dierū, quib. dormies ſup illud, & aſſumes iniquitatē eorū. Ego aūt dedi tibi annos iniqtatis eorū, numero dierū trecen-tos, & nonaginta dies, & portabis iniqtatē domus Iſrael. Et cū cōpleueris hæc, dormies ſup latus tuū dextrū ſecū-do, & aſſumes iniquitatē domus Iuda quadraginta die-bus. Diem pro anno, diem inquam pro anno dedi tibi.

HEB. Et ad obſidionē Hieruſalē cōuertes faciē tuā, & brachiū tuū erit exertū, & prophetabis aduerſus eā.

SEP. Et ad cōcluſionē Hieruſalē parabis faciē tuā, & brachiū tuum roborabis, & prophetabis ſuper eam.

A dormierit. De Iſrael hoc dicendū eſt, ꝙ ſub rege Phaceæ filio Romeliæ, qui undeuigeſimus regnauit in Iſrael annis uiginti, uenit Teglatphalaſar rex Aſſur, & cœpit Aion & Abel, domū Machaam, & Ianoe & Cedes, Hazor & Galaad & Galilæā, & uniuerſam terram Neptalim, & (4. Reg. 15. f) tranſtulit eos in Aſſyrios. Poſt quē regnauit in Iſrael Oſee filiꝰ Hela annis nouē, captuſq; eſt cum omni Samaria à Salmanaſſar rege Aſſyriorū, & trāslatus in Elā & Abor fluuios Gozam in ciuitatib. Medorū. Sexto aūt Ezechiæ regis anno, ut (4. Reg. 17.) ſancta Regū narrat hiſtoria, captꝰ eſt Oſee. A quo ſi ꝑ ordinē ſupputemꝰ, quot annis Iſrael fuerit in anguſtia & iugo preſſus captiuitatis: ſic inuenire poterimus. A ſexto anno uſq; ad uigeſimū annū: tot eñ Ezechias regnauit annis, ſupputanť anni uigintiquatuor: cui ſucceſsit Manaſſes, regnauitq; annis quinquaginta quinq;. Poſt hunc Amon regnauit annis duobus: poſt quē Ioſias annis triginta & duob. Cui ſucceſsit Ioakim, q̃ & Eliakim cognominatus eſt, & regnauit annis undecim. Poſt quē Ioachin cognomēto Iechonias, q̃ ſtatim ductus eſt in captiuitatē: regnauitq; ꝓ eo Sedechias annis undecim, ſub quo capta eſt Hieruſalē, templūq; deſtructū. Fiunt itaq; à prima captiuitate Iſrael, quæ facta eſt ſub rege Phaceæ uſq; ad undecimū annū Sedechiæ,
B quo templū deſolatū eſt, anni centū ſexaginta quatuor. A ſecunda, quando captus eſt Oſee, & omnis ſubuerſa Samaria, anni cētū trigintaquinq;. Fueruntq; deſolationis templi, anni ſeptuaginta: qui additi primæ captiuitati faciūt annos ducentos trigintaquatuor. In ſecundo enim Darij regis Perſarum anno, templum extructum eſt à Zorobabel filio Salathiel, & Ieſu filio Ioſedech, prophetantibus Aggeo & Zacharia, qui regnauit annis trigintaſex: unoq; ſublato, adduntur anni eius trigintaquinq;. Poſt quē regnauit Xerſes filius Darij annis uiginti. Poſt quē Artabanus mēſibus ſeptē. Et Xerſes qui cognominabať μακρόχειρ, annis quadraginta. Poſt quē Xerſes menſib. duobus, & Sogdianus menſib. ſeptem. Cui ſucceſsit Darius cognomento νόθος, qui regnauit annis decem & nouem. Poſt quem Artaxerſes cognomēto μνήμων, Darij & Pariſatidis filius, regnauit annis quadraginta, qui ab Hebræis Aſuerus appellatur: ſub (Heſter 8. b) quo Mardochei & Heſter narratur hiſtoria, quādo omnis populus Iudæorū de mortis periculo liberatus, recepit priſtinam libertatē. Fiuntq; à ſecundo anno Darij uſq; ad extremum annum Aſueri, anni centū quinquagintaquinq;, menſes quatuor. Qui additi ſuperioribus annis ducentis trigintaquatuor, faciūt annos trecentos octogintanouem, & menſes quatuor. Dextri autem lateris dormitio, id eſt annorū quadraginta, facile ſupputatur. Poſt Eliakim enim qui cognominatus eſt Ioakim, regnauit filius eius Ioachin cognomēto Iechonias, menſibus tribus. Quo regnante aſcenderūt ſerui Nabuchodonoſor regis Babylonis in Hieruſalē: & circundata eſt munitionibus: uenitq; Nabuchodonoſor rex Babylonis ad ciuitatē, cū ſerui eius oppugnarēt eā. Et egreſſus eſt Ioachin rex Iuda ad regē Babylonis, ipſe & mater eius, & ſerui eius, & principes eius, & eunuchi eius, & ſuſcepit eum rex Babylonis anno octauo regni ſui, & protulit inde omēs theſauros domus domini, &
C theſauros domus regię. Et poſt paululū tranſtulit oēm Hieruſalem, & uniuerſos principes, & oēs fortes exercitus decē millia in captiuitatē, & omnem artificē & incluſorē, nihilq; relictū eſt, exceptis pauperibus populi terræ. Quo capto cum infinita populi multitudine, & cunctis opib. Hieruſalē, regnauit Sedechias annis undecim, ſub quo capta urbs, templūq; deſtructū eſt. Cuius ſolitudo uſq; ad ſecūdū Darij annum permāſit annis ſeptuaginta. Triceſimo aūt deſolationis tēpli anno, Cyrus regnauit in Perſis: ſub uerſo Aſtyage rege Medorū, q iuxta ꝓphetiā Eſaiæ, qnquaginta fermè hominū (Eſaie 41.) millia de tribu Iuda remiſit in Hieruſalē, & uaſa templi quę Nabuchodonoſor aſportauerat, & cętera quę Eſdrę narrat hiſtoria. Si- (3. Eſdræ 1) cut igitur in Iſrael, hoc eſt decem tribubus à Phaceæ rege Iſrael, ſub quo Salmanaſar Iſraelitici populi multa uaſtauit, uſq; ad quadrageſimū annū Aſueri ſupputamus annos trecentos nonaginta, quando uniuerſi Iudaici populi ꝑſecutio mitigata eſt: ſic à primo anno Iechoniæ quādo magna pars Hieruſalem translata eſt in Babylonē, uſq; ad primū Cyri regis Perſarū annū, qui deſolatiōis templi erat annus triceſimus, ſupputantur anni quadraginta, ſub quo Iudæorū laxata captiuitas eſt, & libertas populo reddita. Quidā trecētos nonaginta annos Iſraelis, & quadraginta Iudæ iungentes, faciūt
D annos quadringētos triginta, & uolūt eos impleri à baptiſmate ſaluatoris uſq; ad cōſummationē mundi. Alij uero & maxime Iudæi à ſecūdo anno Veſpaſiani, quando Hieruſalem à Romanis capta, tēplumq; ſubuerſum eſt: ſupputari uolūt in tribulatione & anguſtia, & captiuitatis iugo populi cōſtituti, annos quadringentos triginta, & ſic redire populū ad priſtinū ſtatū: ut quomodo filij Iſrael quadringentis triginta annis fuerūt in Aegypto: ſic & in eodē numero finiať extrema captiuitas. Scriptumq; eſt in Exodo: Habitatio aūt filiorum Iſrael, qua habitauerunt in terra Aegypti, anni quadringenti triginta. Et iterum factū eſt poſt annos quadringentos triginta, egreſſus eſt omnis exercitus dñi nocte. Satiſq; miror cur uulgata exemplaria centū nonaginta annos habeāt & in quibuſdā ſcriptū ſit, centū quinquaginta. cum perſpicue & Hebraicū & Aquila Symmachuſq; & Theodotio, trecētos nonaginta annos teneāt, & apud ipſos Lxx. qui tñ non ſunt ſcriptorum uitio deprauati, idem numerus reperiatur. Difficillimā quæſtionē, & ne dicam ſuperbe, à nullo explanatā, non tam noſtri ſcientia q̃ domini gratia expoſuiſſe nos credimus: impleto (Matt. 7. a) illo quod ipſe pollicitus eſt: Quærite, & inuenietis: petite, & accipietis: pulſate, & aperietur uobis. Qui aūt uoluerit ſupputare à prima captiuitate quæ facta eſt ſub (4. Reg. 4) Manehem filio Gaddi rege Iſrael, q̃ regnauit in Samaria annis decē: quando uenit Phul rex Aſſyriorū in terram Iſrael, & mille talenta accepit argenti, & poſt eum alios duos annos Phaceæ quos regnauit in Iſrael, inueniet uiceſimooctauo anno regis Aſueri cōpleri trecentos nonaginta annos, quādo Heſter ferť hiſtoria: quod & credibilius eſt. Neq; enim finito imperio Aſueri, ſed adhuc regnāte eo Iſrael iugū grauiſsimæ ſeruitutis abiecit. a ¶ *Et ab obſidionē, &c.*] Præparatiōe uultus opus eſt ac robore & confirmatione exerti brachij atq; nudati, ut

a Ecce circundedi te uinculis, & nō te cōuertes de latere tuo in latus alterū: donec cōpleas dies obſidiōis (uel cōcluſionis) tuæ. Et tu[b] ſume tibi frumentū & hordeū, & fabā, & lentē, & miliū, & uiciā: & mittes ea in uas unū, & facies tibi panes numero dierū quib. dormies ſuper latus tuū, trecētis & nonaginta dieb. comedes illud. Cibus aūt tuus quo ueſceris, erit in pōdere uiginti ſtateres in die: à tēpore uſq; ad tps comedes illud. Et aquā in menſura bibes ſextā partē hin, à tēpore uſq; ad tps bibes illud. Et quaſi ſubcinericiū hordeaceū comedes illud, & ſtercore humano operies illud in oculis eorū. Et dixit dñs: Sic[c] comedēt filij Iſrael panē ſuū pollutū inter gētes ad quas eijciā eos. Et dixi, ah, ah, ah, dñe deus: Ecce anima mea non eſt polluta, ut morticinū & laceratū à beſtijs nō comedi ab infantia mea uſq; nūc, & nō eſt ingreſſa in os meū omnis caro immunda. Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimū boum pro ſtercoribus humanis, & facis panē tuū in eo.

A ut nō ſolū uoce, ſed & geſtu & habitu ꝓphetantis urbis obſidio demōſtreť. a ¶ *Ecce circundedi te, &c.*] Siniſtræ partes, quia ſine tēplo & notitia dei fuerant in Samaria delegant Iſraeli: dextræ, Iudæ: in qua dei cultus & religio. Et notandū ꝙ in altero ſit pœna peccātiū, in altero uirtutis exercitatio. Nec cōuenit ſe de altero in alterū latus, ut nulla cruciatuū requies indiceť: donec impleať ſupradictorū dierū ꝑfecta cōcluſio. Qđ dies prophetę, hoc annus eſt patientibus. Et quos annos putabat Laban, Iacob erāt quaſi pauci dies. Non ſolū aūt in ſupplicijs uarietas eſt ꝓ diuerſitate meritorū: ſed in bonorū quoq; retributione, agni in dextra, & hędi ſtant in ſiniſtra. Vnde & in alio loco (Eccle. 10. a) ſcriptum eſt: Cor ſapiētis in dextera, cor autē ſtulti in ſiniſtra eiꝰ. Alia ſunt dñi uincula, quib. in ſalutē ligamur: alia diaboli, quib. decē & octo annis ligauerat (Luc. 13. b) mulierem in euangelio. Vnde & funibus peccatorum (Prou. 5. d) ſuorū unuſquiſq; conſtringitur. Quæ ſoluit dñs per ty- (Ioan. 11. f) pum Lazari ſuſcitati, qui faſciolis & inſtitis uinctus ia-
B cuerat in ſepulchro. b ¶ *Et tu ſume tibi frumentū & hor. etc.*] Quam nos uiciam interpretati ſumus, pro quo in Hebræo dicitur כסמים Lxx. Theodotioq; poſuerunt ὄλυραν, quam alij auenam, alij ſigalam putant. Aquilæ autem prima editio & Symmachus ζέας, ſiue ζειὰς interpretati ſunt: quas nos uel far, uel gentili Italiæ Panno niæq; ſermone, ſpicā, ſpeltamq; dicimus. In uaſe quoq; Lxx. addidere ὀστρακίνῳ, id eſt, fictili. Iubetur autem propheta famem futuram & inopiam populi Iſrael opere demonſtrare. Sicut enim in rerum omnium penuria non quæruntur ciborū diuerſitates & deliciæ, ſed quomodo uenter impleatur: ſic nunc propheta frumentū hordeum, fabam, lentem, & miliū auenamq; mittit in unum uas: facitq; trecentos nonaginta panes, quos per ſingulos dies comedat: qui panes habēt uicenos ſiclos, id eſt, ſtateres. Siclus autem, id eſt ſtater, habet drachmas quatuor. Drachmæ autem octo latinam unciam faciūt: ita ut unus panis decem uncias habere dicatur: quo trahitur magis anima quàm ſuſtentatur. Sterilitatem cibi aquæ auget ſterilitas. Sextā enim partem menſuræ Hebraicæ quæ appellatur hin, iubeť per ſingulos dies bibere. Porrò hin duos χόας Atticos facit: quos nos appellare poſſumus duos ſextarios Italicos: ita ut hin menſura ſit Iudaici ſextarij noſtriq; caſtrēſis, cuius ſexta pars facit tertiā partem ſextarij Italici. Qui cibus & potus iuxta inclytum oratorē, non uires tribuit, ſed mortem prohibet. Quod autē dicit: A tempore uſq; ad tempus comedes uel bibes illud, à ueſpere uſq; ad ueſperā ſignificat: licet quidam male ab anno uſq; ad annum intelligi putēt. Ipſiq; panes inſtar hordeacij panis ſubcinericij fiunt. Diciturq; ei ut humano ſtercore operiat eos, non ignorantibus his qui comeſſuri ſunt: ſolet quippe inſcitia miſerias temperari, ſed uidentibus & in oculis eorū, ut antè aſpectus horrorem, q̃ guſtus nauſeam ſuſtineat. Notandum quoq;, ꝙ iuxta numerum
C dierū ſiniſtri lateris, trecenti nonaginta ſubcinericij panes iubeanť fieri, & per ſingulos dies comedi, & de quadraginta dierū dextri lateris panib. omnino taceať: ut occulte ſancta ſcriptura inſinuet, nō eādē pœnā populi eſſe peccatoris, ſi tamē notitiā habeat dei, & eius q à religiōe ueri dei omnino diſceſſerit. Poſſumus aūt & hoc dicere iuxta intelligentiā ſpiritualē, ꝙ Iudaicꝰ populus poſt offenſam dei uſque hodie ſubcinericios panes comedat, mixtos frumēto, hordeo, faba, lēte, milio, & auena: quorum alter hominū, alter iumentorū cibꝰ eſt. In eo eñ qđ uideną in unū deum credere, habēt aliqđ & frumēti. Qđ aūt filiū negāt, hordeo iumentorū paſcunť & fabis, qb. comedentiū uenter inflatur, & mens opprimi diciť: intantū ut Pythagoreis quoq; cib. deteſtabilis ſit. Propter lē- (Gen. 28.) tē Eſau primogenita perdidit. Miliū ruſticorū & agreſtiū & altiliū cibus eſt. Auena ſiue uicia & olyra, bruta paſcūtur animalia. Quod aūt ſcribiť iuxta Lxx: Helias (3. Reg. 19. a) fugiens Hiezabel inueniſſe panem ὀλυρίτην ſubcinericiū, perſecutionis & penuriæ ſignū eſt. Vnde & à coruis paſciť, ut quia cibū nō inuenerat in Iſrael, nationū quæ
D immundæ erāt paſcereť alimentis. Lex quoq; ipſa quā legūt & nō intelligūt, ſubcinericius panis eſt & opertus humano ſtercore. Quamobrē & Paulus apoſtolus lu- (Philip. 3. b) cra legis & priſtinarū ceremoniarū obſeruantiā dicit ſe habuiſſe, ſicut ſtercora, ut Chriſtū lucri faceret. c ¶ *Et dixit dominus: Sic comedent, &c.*] Prophetas iuxta Zachariā (Zach. 3. c) uiros eſſe portētoſos, qui ſuis operibus futura porten- (Oſee 13. b) dant, & de quibus loquitur deus: In manibus prophetarū aſsimulatus ſum, in multis locis creberrime legimus. Sicut igitur Ezechiel panē comedit in ſtercore, ſic & filij Iſrael uel omnis populus Iudæorū, ſiue ut alij putant decē tribus, comedent panem pollutū in nationibus: licet ad eos non ſit cōminatio, qui iam electi ſunt: ſed ad eos qui eijciendi ſunt de terra repromiſsionis. Quod cū propheta didiciſſet, iuxta Aquilā tertio deteſtatus eſt, ah, ah, ah, iuxta Symmachum uero, & Lxx. reſpondit μηδαμῶς, quod latine diciť nequaq;. Pro quo Theodotio tranſtulit: O dñe deus. Ne putemus eū contradicere dñi imperio, ſed cauſas reddere imò deprecari, cur hoc facere nō poſsit. Deniq; impetrat quod rogauit, & ſentētiæ auſteritas mitiori imperio tēperata eſt. Quæritur cur Ezechiel faciliora renuerit: & Oſee ſcor- (Oſee. 3. b) to ſtatim fuerit copulatus, nec contradixerit, imò reſponderit, caſtum habere ſe corpus, neq; commixtione meretricis debere maculari, dicente Apoſtolo: Qui (2. Cor. 6. d) adhæret meretrici, unū cum ea corpus efficitur. Ex quo oſtenditur figurā fuiſſe ſynagogæ uel eccleſiæ, nō uero iuxta literā perpetratū, quod ipſum exponentes prophetam plenius diſſeruimus. Morticinū dicitur quod abſq; effuſione ſanguinis amittit uitam, & in quo moritur anima, laceratum à beſtijs, quod Græce appellatur θηριάλωτον. Quod aūt pro humano ſtercore, boum conceditť fimus, leuiora ſignificanť mala: dum iubētur

A quidem coctum in bubulo ſtercore comedere panem:
ſed ab humani ſtercoris longe eſſe immundicia: & uſq;
hodie in populo Iudæorū ſeruat̃ iſta ſententia: ut nō co
medant panē ſuū in humano ſtercore: neq; em̄ idolis
ſeruiūt, nec uaria dæmonū portenta uenerant̃: ſed in fi
mo bubulo, dū om=
nia ꝓpter carnem &
uētrē, & terræ huius
bona operant̃, ſed'm
qđ dicit̃: Qui fecerit
ea, uiuet in eis. Nos
aūt terrena cōtemni
mus, & nō ſolum hu
mani ſtercoris calca/
mus cibos, ac terrenas delicias putam' eſſe ꝓ nihilo, ſed
comedimus panē qui de cœlo deſcēdit, & fruimur illo
cibo, de quo pſalmiſta decātat: Panē angelorū comedit
Pſal. 77.c homo: nequaq̄ Aegyptijs carnibus, ſed mannæ tenuita
te uiuentes. a ¶ *Et dixit, &c.*] Verbum Hebraicū מַטֵּה
prima Aquilæ editio baculum, ſecūda & Symamchus
Theodotioq; στερέωμα, id eſt firmamentum, interpretati
ſunt. Quod aūt opere futurū eſſe mōſtrauerat, & ſermo
ne demonſtrat, omniſq; ſiniſtri & dextri lateris dormi
tio, & ſubcinericij panis, ſexq; ſpecierū uarietate cōmi/
xti, mūdi mala ſignificās, illò tendit ut inediā ciborū in
Hieruſalē, & aquæ penuriā incredibilē proteſtet̃: ita ut
unuſquiſq; corruat ad fratrē ſuū, ab alio auxiliū ſperās:
quod in ſe eſſe non peruidet. Natura enim hominū eſt,
ut prementibus malis & anguſtiarum pondere, in pro

Et dixit ad [a] me. Fili hominis, ecce ego conterā baculum
panis in Hieruſalem, & comedent panem in pondere &
ſolicitudine, & aquā in menſura & anguſtia bibent, ut
deficientibus pane & aqua, corruat unuſquiſq; ad fratrē
ſuum, & contabeſcant in iniquitatibus ſuis.

ximo magis q̄ in ſe habeāt fiduciā: cōtabeſcuntq; in ini C
quitatibus ſuis, dum pro iniquitatibus cūcta patiunt̃.
Vereorq; ne ciſta panis cōtritio etiā in noſtra inueniat̃
Hieruſalē, in qua uiſio pacis cernit̃, quē cōterit dn̄s qñ
iraſcit̃, & indignos nos ſuo iudicat pane. Atq; utinā ſal
tem in pōdere cū, &
ſollicitudine merca/
mur accipere, & aren
tē linguā nimia ſicci/
tate, extremus Laza Luc. 16.f
ri digitus irroret. De
ficiēte aūt pane & a=
qua eccleſiæ, corruet
uir cōtra fratrē ſuū,
& ubicq; diſcordia eſt, & ſcindētib. nobis Chriſti tunicā, Ioan. 19.d
quā nec milites in paſsiōe ſaluatoris ſcindere auſi ſunt,
& cōtabeſcētib. in iniqtatib. noſtris, dū dei iuſtitiā nō ha
bemus. Scriptū eſt in Hieremia, ꝙ ꝑuuli, id eſt, uulgus Thren. 4.a
eccleſiæ petierint panē, & nō fuerit qui eis frāgeret. Pau
lus uero qui uir eccleſiæ erat, & ſciebat Chriſtum panes
fregiſſe legales, ac dediſſe diſcipulis erogādos, loquitur
confidenter: Panem quem frangimus nonne cōmuni= 1. Cor. 10.d
catio eſt corporis Chriſti? Baculumq; uel fortitudinem
panis comedere nō poſſunt qui lactæ infantiæ indigēt,
nec ualent accipere ſolidū cibum. Nihilq; ita ueſcentis
animū roborat, quomodo panis uitæ, de quo ſcriptū
eſt: Et panis confirmat cor hominis. Pſal. 103.b

Commentarij primi in Ezechielem
prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM
Commentariorum Ezechielis ad Euſtochium procœmium.

SEcundi Explanationum in Ezechiel uoluminis, ô uirgo Chriſti Euſtochium, iſtud eſt
B exordium. D

ET tu Fili hominis, etc.] Pro tribus partib. capil=
lorū & pilorū: quarū una cōburitur in me/
dio ciuitatis, alia cōcidit̃ gladio in circuitu
eius tertia uēto huc illucq; rapiēda diſpergi
tur, de qua parū aſſumit̃ & ligat̃ in ora pallij, & rurſum
modicū quid partis
tertię emittit̃ in ignē,
de quo egredit̃ flam
ma in omnē domū
Iſrael: Lxx. quatuor
ꝑtes interpretati ſūt.
Cūq; dixiſsēt: Quar
tā ꝑtē igni cōbures
in medio ciuitatis, &
quartā concides gla
dio in circuitu eius,
& quartā diſꝑges in
uentū ꝗa remanebat
eis quarta pars alia: addiderūt de ſuo: Et quartā partem
aſſumes, & cōbures eam in medio ciuitatis: quaſi nō ſit
ipſa quæ prima, & aliud qđ in prima dixerit: aliud in
iſta quæ addita eſt. Deniq; & in cōſequentib. ænigma ca
pillorū in tres partes diuiſorū, ipſe dn̄s ediſſerit per ꝓ=
phetam, dicens: Tertia tui pars peſte morietur, & fame
conſumet̃ in medio tui, famem & peſtilentiā ignem eſſe
ſignificās: & tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo,
foris cædes ac bella deſcribens. Tertiā uero, inquit, par
tem tuam in omnē uentum diſpergā, eos eſſe demon=
ſtrans qui ducendi ſunt in captiuitatem. Poſt quos di=
cit ſe nudare uel effundere gladium ſuum, ut nec capti=
uitas nouiſsimū ſit malorum: ſumereq; de ipſis diſper
ſis atq; captiuis, & ligare in ſummitate pallij ſui eos qui
de captiuitate redituri ſunt in Hieruſalem, & ex ipſis

CAP. V.

ET [b] tu fili hominis ſume tibi gladium acutū,
quaſi nouaculā tonſorum (ſiue radentem
pilos) & trahe per caput tuum & barbam
tuam, & aſſumes tibi ſtateram ponderis, &
diuides eos. Tertiam partem igne combures in medio
ciuitatis, iuxta completionē dierum concluſionis, & ter=
tiam partem concides gladio in circuitu eius: tertiam ue
ro aliam diſperges in uentum, & gladium nudabo poſt
eos

quoq; tollere aliquā partē, & igni flāmaq; cōſumere: ſi
gnificās Macedonas, ſub quibus habitatores Iudææ, &
præcipue Hieruſalē dura perpeſsi ſunt. Quod aūt dicit
ex eo, id eſt ppl'o Iudæorū, ſiue iuxta Lxx. ex ea: ut ſub
audiat̃ urbe Hieruſalē, egrediet̃ ignis in oēm domū Iſ/
rael: Machabæorum
narrat hiſtoria, ꝙ
quædā pars Iudæo/
rum ſe tradiderit An
tiocho Epiphani, &
eū ad ꝑſecutionē po
puli concitauerit, &
multa alia quę in ea/
dē ſcribunt̃ hiſtoria,
& in Ioſephi uolumi
nib. præcipueq; diſ=
ſenſione Hyrcani &
Alexādri, per quorū
occaſionē Cn. Pōpeius cepit Hieruſalē, & Romanæ di=
tioni ſubdidit: poſteaq; ſub Tito & Veſpaſiano urbs ca
pta eſt, tēplumq; ſubuerſum. Et poſt quinquaginta an
nos ſub Aelio Hadriano uſq; ad ſolū incēſa ciuitas atq;
deleta eſt, ita ut priſtinū quoq; nomē amiſerit. Qūo aūt
in cæſarie & barba, pulchritudinis ac uirilitatis indiciū
eſt: quæ ſi radant̃, fœda nuditas apparet, & uniuerſi cor
poris pars extrema, atq; ut dicam emortua, in capillis
atq; pilis eſt: ita Hieruſalē & populus eius emortuus, &
à uiuo dei corpore ſeparatus: fami, ac peſtilentiæ, ac cæ
di, & gladio, captiuitati, ac diſperſioni traditur. De qua
diſperſione, ſub figura capillorum aliqua pars ligatur
in ſummitate pallij, ut modicum quid rurſum trada=
tur incendio, de quo infinita flamma, ac penè uni/
uerſa deuaſtans, egreditur in omnem domum Iſrael.
¶Hæc

A a ¶ *Hæc dicit dominus deus: iſta eſt Hieruſalem, &c.*] Hieruſalē
in medio mundi ſitā, hic idē propheta teſtat̃, umbilicū
terræ eam eſſe demonſtrans. Et pſalmiſta natiuitatē ex=
Pſal. 84.b primens dn̄i: Veritas, inquit, de terra orta eſt. Ac dein/
Ibid. 73.c ceps paſsionē: Operatus eſt, inquit, ſalutē in medio ter
ræ. A partibus enim
orientis cingit̃ plaga
quę appellatur Aſia.
A partibus occiden=
tis, eius quę uocatur
Europa. A meridie
& auſtro: Libya & A/
phrica. A Septentrio
ne, Scythis, Armenia
atq; Perſide, & cūctis
ponti nationibus. In
medio igitur gentiū
poſita eſt, ut ꝗa erat
Ibid. 75.a not' in Iudæa deus,
& in Iſrael magnum
nomen eius, oēs in
circuitu nationes il/
lius ſequerent̃ exem
pla, quę gentiū circa
ſe poſitarū impietatē
ſecuta uicit etiā ipſas
in ſcelere ſuo. Quod
pulchre interpreta=
tus eſt Symmachus.
Hæc, inquiēs, Hieru=
ſalem quā in medio
nationū poſui, & cir
ca eam regiones: cōmutauit iudicia mea impietatibus,
quas didicit à gentibus, & iuſtificationes meas à regio/
B nibus quæ ſunt in circuitu eius, quia legitima mea re=
probauerunt, & in iudicijs meis nō ambulauerunt. Il/
lud autē quod dixere Lxx. Iuſtificationes meas inique
ex gentibus, & legitima mea de regionibus quæ ſunt in
circuitu eius, non habere conſequentiā, etiā me tacente
ꝑſpicuū eſt. b ¶ *Idcirco hæc dicit dominus deus: Quia ſupera/
ſtis gentes, &c.*] Pro eo qđ nos interpretati ſumus: Quia
ſuperaſtis gentes quæ in circuitu ueſtro ſunt: Symma/
chus trāſtulit: Quia multitudo ueſtra fuit ex gentibus,
quæ in circuitu ueſtro ſunt. Aquilæ ſecūda editio: Eo ꝙ
numerati eſtis in gentibus quæ in circuitu ueſtro ſunt.
Porrò Lxx. Quia occaſio ueſtra de gentibus quæ in cir
cuitu ueſtro ſunt. Et eſt ſenſus, uel ſuperaſſe Hieruſalem
ſceleribus ſuis cunctas in circuitu nationes, uel multi=
tudinē eius non populū Iſrael, ſed turbā cæterarū gen=
tium eſſe dicendā. Aut certe in numerū cæterarū gentiū
quæ in circuitu eius ſunt eos eſſe conuerſos, ſiue omnē
occaſionē habuiſſe de gentibus, quas magis in bonam
partē docere debuerint. Quid, inquit, cauſer quòd in
præceptis meis non ambulaueritis, & iudicia mea non
feceritis, cum etiam omnes in circuitu nationes uiceri=
tis ſcelere ueſtro, & non feceritis quæ illi naturali lege
ſcripta in cordibus ſuis ſæpe fecerunt? Idcirco non per
angelos neq; per aliquos miniſtros, ſed ipſe ego faciā
in te iudicia mea uidentibus cunctis quę ante non feci,
& ultra non faciā. Dicens aūt iudicia: oſtendit ſententiæ
ueritatē: ne ira menſurā pœnarū uideat̃ excedere. Nec
fecit in ulla natione talia, qualia fecit in Hieruſalē: Quia
Luc. 12.f ſeruus qui nouit uoluntatē dn̄i ſui & non facit eam, ua-
pulabit multis. Potenteſq; potenter tormenta patient̃.
Sap. 6.a Et ſimilia, inquit, ultra non faciam. Pulchre dixit, ſimi/
lia non faciā. Multo enim poſt interfectionē Chriſti du
riora facturus eſt. Aliud eſt enim coluiſſe interdū idola
propter quæ ante puniti ſunt, & aliud dei filium truci=
daſſe. c ¶ *Idcirco patres, &c.*] Ad id quod ſupra dixe=

eos. Et ſumes inde paruū numerū, & legabis eos in ſum
mitate pallij, & ex eis rurſum tolles, & proijcies eos in
mediū ignis & cōbures eos. Ex eo egredietur ignis in o=
mnē domū Iſrael. Hæc dicit dn̄s [a] deus: Iſta eſt Hieruſalē,
in medio gentiū poſui eam, & in circuitu eius terras, &
contempſit iudicia mea, ut plus impia quàm gentes, &
præcepta mea ultra q̄ terræ quæ in circuitu eius ſunt. Iu=
dicia enim mea proiecerūt, & in præceptis meis non am
bulauerunt. Idcirco hæc dicit dn̄s [b] deus: Quia ſuperaſtis
gentes quæ in circuitu ueſtro ſunt in præceptis meis nō
ambulaſtis, & iudicia mea non feciſtis, & iuxta iudicia
gentiū quæ in circuitu ueſtro ſunt nō eſtis operati. Ideo
hæc dicit dn̄s deus: Ecce ego ad te, & ipſe ego faciam in
medio tui iudicia in oculis gentium. Et faciam in te quæ
non feci, & quibus ſimilia ultra nō faciā, propter omnes
abominationes tuas. [c] Idcirco patres comedent filios in
medio tui, & filij comedent patres ſuos, & faciam in te iu
dicia, & uentilabo uniuerſas reliquias tuas in omnem
uentum

rat, quia ſuperaſtis gentes quæ in circuitu ueſtro ſunt C
ſiue pro eo ꝙ occaſio ueſtra eſt ex gentibus quæ in cir/
cuitu ueſtro ſunt, in præceptis meis non ambulaſtis, &
iudicia mea non feciſtis, tertio retulit ideo. Primum ita:
Ideo hæc dicit dn̄s deus, ecce ego ad te, & ipſe ego faciā
in medio tui iudicia.
Secūdò: Ideo patres
comedēt filios in me
dio tui. Tertiò: Ideo
uiuo ego, dicit domi
nus deus, niſi pro eo,
ꝙ ſanctum meū uio/
laſti in omnib. offen
ſionibus tuis, & reli=
qua. Attamen notan
dum, ꝙ ubi deco/
ra ſunt & honeſta ac
pro merito eorū qui
ea ſuſtinent, ſeipſum
deus facere profitet̃.
Vbi aūt triſtia & nō
digna deo, dicit qui/
dē fieri, ſed nō à ſe, ut
in præſenti. Ideo pa=
tres comedent filios
in medio tui, & filij
comedent patres ſu=
os. Nō em̄ dixit, ego
faciā ut patres come
dāt filios ſuos in me
dio tui, & filij come=
dāt patres ſuos. Qđ
autē decorū erat, nec dei maieſtati uidebatur indignū,
ipſum ſe dicit facere. Sequitur enim, Et faciam in te iu=
dicia, & uentilabo uniuerſas reliquias tuas in omnem D
uentū. Tale quid & in maledictis Deuteronomij inueni Deut. 28.f
re poterimus, & præcipue in loco illo: Glorificantes me
glorificabo, qui aūt me deſpiciunt, ad nihilū deducen=
tur. Eos enim qui ſe glorificant, ipſe glorificat. Qui aūt
eum deſpiciunt, non à dn̄o deſpicientur, uel deducen/
tur ad nihilū, hoc enim ſequebatur ut diceret, ſed abſo
lute, deducentur ad nihilū, non à deo, ſed pro meritis
ſuis atq; peccatis. Legimus in Regum uolumine, famis 4. Reg. 6.f
neceſsitate cogente, à matre filium deuoratū. Ioſephus
quoq; in obſidione Hieruſalem, multa huiuſcemodi fa
cta cōmemorat. Quando autem patres filios comede=
rint, uel filij patres, nulla narrat hiſtoria, niſi forte in
multis neceſsitatis malis, etiā hæc facta eſſe, credendum
ſit. Poteſt hoc ipſum referri & ad noſtram Hieruſalem,
quando magiſtri contra diſcipulos, id eſt, patres cōtra
filios, & diſcipuli cōtra magiſtros, id eſt, filij aduerſum
patres, ſeditione mutua concitantur, & impletur illud
quod per Apoſtolū dicitur: Si aūt inuicem mordetis & Gal. 5.c
accuſatis, uidete ne ab inuicem conſumamini. Vnde &
propheta myſtico ſermone cantabat: Cum appropin/ Pſal. 26.a
quarent aduerſum me qui affligunt me, ut comederēt
carnes meas. Et Iob ſimile quid loquitur: Si autem di/ Iob 31.d
xerunt ancillæ meæ: Quis det nobis de carnibus eius
ut comedamus? Et ſuper magiſtris qui lucra ſectantur
de diſcipulis, ſalutiſq; eorum nullam curam gerunt, di
citur: Qui deuorant populū meum ſicut cibum panis. Pſal. 52.a
De quibus & Apoſtolus: Et comedunt, inquit, domos Matt. 23.b
uiduarum. Poſſumus patres qui comederint filios, &
filios qui comederint patres, non ſolum in Babylonia,
ſed & in Romana obſidione intelligere. Illud autem
quod dicitur: Et uentilabo uniuerſas reliquias tuas in
omnem uentum: magis ad Romanā pertinet captiuita
tem, quando in toto orbe terrarū diſperſi ſunt. Et hæc
eſt in omnem uentum capillorum barbæq; diſperſio.

uentũ. [a]Idcirco uiuo ego dicit dominus deus: niſi pro eo quod ſanctũ meum uiolaſtis in omnibus offenſionibus tuis, & in cuncti abominationibus tuis, ego quoq; confringam (ſiue iuxta Lxx. abijciam) te, & non parcet oculus meus, & non miſerabor. [b]Tertia tui pars peſte morietur, & fame cõſumetur in medio tui, & tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo. Tertiã uerò partẽ tuam in omnem uentum diſpergam, & gladiũ euaginabo poſt eos. Et implebo furorẽ meum, & requieſcere faciã indignationẽ meam in eis, & conſolabor, & ſcient quia ego dominus locutus ſum in zelo meo, cum impleuero indignationẽ meã in eis. Et dabo te in [c] deſertum & in opprobriũ gentibus quæ in circuitu tuo ſunt, in cõſpectu omnis prætereũtis. Et [d]eris opprobriũ, & blaſphemia, exẽplũ, & ſtupor in gẽtibus quæ in circuitu tuo ſunt. Cum [e]fecero in te iudicia in furore & indignatione & in increpationibus iræ quæ ego dñs locutus ſum. [f]Quãdo miſero ſagittas famis peſſimas quæ erunt mortiferæ, & quas mittã ut diſperdã uos, & famẽ congregabo ſuper uos, & conteram firmamentũ (uel baculũ) panis. Et immittam in [g] uos famẽ & beſtias peſſimas uſq; ad internecionem, & peſtilentia & ſanguis tranſibunt per te, & gladium inducam ſuper te: ego dominus locutus ſum. Et factus

A a ¶Idcirco uiuo ego, &c.] Propriè hoc ad Hieruſalem dicitur, quia ſancta mea uiolaſti me deſerens, & in tẽplo meo idola coluiſti: ego quoq; cõfringam omnia idola tua, & cõteram atq; cõcidam ſiue obijciã te, quia prius abieciſti me, & non parcet oculus meus cũ te uidero, fami, gladio, ſeruituti colla ſubmittere, nec miſerebor, quia miſericordiã meã nõ mereris. Scriptum eſt enim: Matt. 5.a Beati miſericordes, quoniã ipſi miſericordiã conſequentur. Hoc idẽ & in eccleſia intelligẽdũ eſt, quod magiſtris & ſacerdotib. qui egerint negligẽter, poſſit deus quotidie dicere: quia ſancta mea uiolaſtis in cũctis offenſiõibus ueſtris, & in uniuerſis abominationibus quę egiſtis: ego quoq; uos cõteram atq; cõfringam, reddãq; per me qđ in meũ populũ Infrà 34.a perpetraſtis. De quo cõtra paſtores hic idẽ propheta plenius loquitur, quòd lanis ouiũ operiant, & lacte ueſcãtur & caſeo, B & fractũ pecus ac morbidum non requirant. b ¶Tertia tui pars, etc.] Lxx. quia ſupra quatuor partes poſuerant, quas in deſcriptione incendij, gladij, & diſperſionis: tres tantũ eſſe ſermo propheticus approbauit, ut ſuperfluo una pars incẽdij in duas partes diuiderẽt: In hoc quoq; loco eandẽ primã partẽ diuiſerunt in duas, ut dicerẽt: Quarta pars tui morte atteretur, & quarta pars tui fame cõſumetur in medio tui, & quarta pars tui cadet in circuitu tuo, & quartã partẽ tui in omnẽ euentũ diſpergã: Licet hoc qđ poſuimus: Et quarta pars tui in gladio cadet: de Theodotionis editione ſub aſteriſcis additũ ſit. Perſpicuũ eſt autẽ, ut Hebræa ueritas cõtinet, tres eſſe partes: de quarũ prima dicatur: Et tertia tui pars peſte morietur, & fame cõſumetur in medio tui. Multoq; melius fuerat trãſferre quod ſcriptum eſt, quàm rei male translatæ patrociniũ quærere. Nec hoc dicimus ab illis factũ quibus uetuſtas autoritatem dedit, ſed per multa ſecula, ſcriptorũ atq; lectorũ uitio deprauatum. Quanquã & Ariſteus & Ioſephus & omnis ſchola Iudæorum, quinq; tantum libros Moyſi à Lxx. translatos aſſerant. De quo capitulo quia ſupra diximus, nunc omittendum uidetur: Hoc tantum addam, quod neceſſarium eſt in eo, quod ait: Et implebo furorem meũ, & requieſcere faciam indignationẽ meam in eis, & cõſolabor, & ſcient quia ego dñs locutus ſum in zelo meo, cum impleuero indignationẽ meam in eis. Quomodo ſentiendus ſit furor & indignatio & zelus dei, ſæpe expoſuimus, quod humanis deus loquatur affectibus, non quo ipſe iraſcatur, ſed quo nos per pœnas atq; cruciatus deum ſentiamus iratũ. Zelus autem ſub metaphora uiri & uxoris accipiẽdus, qui quãdiu uxorem diligit, zelotypus eſt: ſi neglexerit, dicit illud quod in conſequentibus dicturi ſumus: Zelus meus recedet à te, & ultra non iraſcar tibi. Quodq; iungitur: Et ſcient C quia ego dñs locutus ſum in zelo meo, non illi qui conſumpti ſunt fame & peſtilentia, nec qui gladio ceciderunt in circuitu ciuitatis, ſed illi qui diſpergentur in omnem uentũ, aliorũ mortibus ſuiſq; miſerijs ſentient iratum deum, quem clementẽ ſentire noluerũt. c ¶Et dabo te, etc.] Quodq; ſequitur, & in opprobriũ gentibus quæ in circuitu tuo ſunt: In Lxx. nõ habetur, pro quo addiderũt de ſuo, & filias tuas in circuitu tuo. rurſumq; iuxta utraq; editionẽ, in cõſpectu omnis prætereuntis. Prodeſt autẽ Hieruſalẽ omnia in ea uitia deſolari & ad deſertũ redigi, & ſuam peccata cognoſcere, ut quæ cæteris gẽtibus in exẽplum uirtutum eſſe debuerat, ſit exemplũ miſeriarũ. Filias aũt eius, urbes, uel uiculos intelligere poſſumus, ſiue eccleſias in toto orbe diſperſas, ut quicunq; huius peregrinus eſt ſeculi, & dicit cũ pſalmiſta: Aduena ſum & peregrinꝰ D Pſal. 38 ſicut oẽs patres mei, & de quo dicitur: Non Ibid. 128 dixerunt qui præteribant: benedictio dñi ſuper uos, uideat opprobriũ eius & doleat. d ¶Et eris opprobriũ & blaſphemia, &c.] Pro quo in Lxx. legitur: Et erit στενακτὴ, id eſt, gemibilis. Et de Theodotione additum eſt καὶ δειλαίστη, cuius uerbi noticiam nõ habemus pro quo tres alij interpretes, blaſphemiam tranſtulerunt, quæ in Hebraico dicitur גדופה Sequitur. e ¶Cũ fecero in te iudicia in furore & indignatione, &c.] Gemitu autem dignã Hieruſalem cum offenderet deum, ut faceret in ea iudicia in furore & indignatione, teſtatur & Paulus, qui dicit: Ephe. 2.a Eramus natura filij iræ, ſicut & ceteri, & iterum: 2. Cor. 5.b Qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus aggrauari. Loquimurq; cum Hieruſalẽ, iram domini ſuſtinebo, quoniam peccaui ei. δειλαίστην uel δειλαίαν, quidam infelicem & miſeram, alij perſpicuam & expoſitam ad miſerias intelligi uolũt. f ¶Quando miſero ſagittas famis, &c.] Famem & peſtilentiã & beſtias peſſimas, & quicquid aliud malorũ ſuſtinemus in ſeculo, propter noſtra uenire peccata manifeſtum eſt. Ruth 1.a Vnde & fames illa quæ facta memoratur in Ruth, 3. Reg. 17.a & in Regum uolumine ſub Helia, 4. Reg. 6 quando tribus annis & ſex menſibus cœlum clauſum eſt, & ſub Heliſeo, cuius incredibilem inopiam repentina abundantia cõpenſauit, dei iudicio miſſa eſt. Quod non ſolum tunc in Hieruſalem factum eſt, ſed & in noſtra fit Hieruſalem, in qua propter magnitudinẽ peccatorũ, primũ famis mittitur audiendi ſermonem dei. Deinde famẽ mors ſequitur, ut qui non audiuimus, guſtate & uidete quoniam ſuauis eſt dñs: poſtea ſentiamus, mors peccatorũ peſſima eſt. De firmamento & baculo panis, ſupra diximus. Suprà 4.d g ¶Et immittã, &c.] Beſtias peſſimas induci ſuper terram ſolitudinis, quæ fame & gladio

CAPVT VI.

ET factus eſt [a]ſermo dñi ad me dicẽs: Fili hominis pone faciẽ tuã ad mõtes Iſrael, & prophetabis ad eos. Et dices: Montes Iſrael, audite uerbũ dñi dei. Hæc dicit dñs deus mõtibus & collibus, rupibus & uallibus: Ecce ego [b]inducã ſuper uos gladiũ, & diſperdã excelſa ueſtra. & demoliar aras ueſtras, & cõfringẽtur ſimulacra ueſtra, & deijciã interfectos ueſtros ante idola ueſtra. Et dabo cadauera filiorũ Iſrael ante faciẽ ſimulacrorũ ueſtrorũ, & diſpergã oſſa ueſtra circa aras ueſtras in omnibus habitationib. ueſtris. [c]Vrbes deſertæ erũt, & excelſa demolientur, & diſſipabuntur & interibũt aræ ueſtræ, & confringentur & ceſſabunt idola ueſtra, & cõterentur delubra ueſtra, & delebuntur opera ueſtra. Et cadet interfectus in medio ueſtri, & ſcietis quia ego dominus. Et [d]relinquam in uobis eos qui fugerint gladiũ in gentibus cũ diſperſero uos in terras, & recordabuntur mei liberati ueſtri

A gladio & peſte uaſtata eſt, præſentia quoq; oſtendunt tempora, quando familiaria animalia, canes in dominorũ carnes rabie concitantur, & urſis ac lupis cunctiſq; alijs generibus beſtiarũ terra cõpletur, peſtilentiãq; & ſanguinẽ tranſire per eam, morbũ gladiũq; ſignificat. Sed & in noſtrã Hieruſalẽ mittũtur beſtiæ peſſimæ Rom. 1.d quando tradimur in paſſiones ignominiæ, & in reprobum ſenſum, Cor. 12.g & conſcientiam peccatorũ quæ excruciant atq; dilacerãt animũ noſtrũ. Diſſenſiones, hęreſes, ſciſmata, æmulationes, inuidiæ, triſticiæ, detractiones, deſideria mala, auaritia quę eſt radix omniũ malorum, beſtiæ peſſimæ ſũt, quæ cum fuerint in nobis, meremur audire: Hiere. 2.d Corripiet te præuaricatio tua. Precamurq; & dicimꝰ: Pſal. 73.d Ne tradas beſtijs animã cõfitẽtẽ tibi. Cap. VI.

ET factus eſt ſermo domini, &c.] Qđ ſæpe in hoc propheta dicitur adonai dñs, propter Græcos & Latinos qui Hebrææ linguæ non habent ſcientiam, breuiter exponendũ uidetur. Adonai unũ nomen eſt de decẽ uocabulis dei, & ſignificat dñm, quo ſæpe & in hoB minibus utimur. Deniq; & Sara uocans Abrahã dñm Gen. 18.b ſuum, hoc uocabat nomine. & ubi dicitur: domine mi rex, adonai ſcriptũ eſt. Quando igitur duo, dñi & dñi, iuncta ſunt nomina: prius nomen cõmune eſt, ſecundum propriè dei, quod appellatur ἄῤῥητον, id eſt, ineffabile, & quod ſcriptum fuit in lamina aurea, quæ erat in fronte pontificis. Montes autem Iſrael, qui ſimulacris dæmonũ fuerãt occupati, non auribus, ſed imperio ac potentia conditoris, ſuum audiunt & intelligunt creaPſal. 113.a torem: Quomodo mare uidit & fugit, Iordanis conuerſus eſt retrorſum, non utiq; carnis oculis quibus careMar. 4.d bat. Et ad mare dicitur: Tace, obmuteſce: Et uentorũ flaIone 4.c tibus imperatur: Iubeturq; uermi, qui Ionæ percuſſit umPſal. 103.d braculũ. Et de eadẽ terra ſcriptũ eſt: Qui reſpicit terram & facit eam tremere. Ad quos propheta loquitur, indicans idola deſtruenda & aras, uniuerſaſq; ceremonias quibus prius idolis ſeruierant conterendas. Poſſumus montes Iſrael, & principes accipere eos qui potentia, ſapientiaq; & ſcientia ac diuitijs præcellebant. Et hoc animaduertendum, quod obfirmatur quidem facies & ponitur cõtra montes: ſed nequaquã ſolis montibus, ſed & collibus loquitur, & rupibus & uallibus: in quibus inferior dignitas, & gradus prudentiæ ſciẽtiæq; cognoTropol. ſcitur. Videntur mihi Tropologicè montes eſſe, qui ad perfectam ſcientiã peruenerunt. Colles, qui paulo inferiores ſunt. Rupes, qui nullam habentes ſcientiam & tantũ in conuerſatione fidentes, aliqua ſibi de ſcripturarũ interpretatione præſumunt, habentes iuxta Apoſtolũ zelum dei, ſed non ſecundum ſcientiã. Valles autem appellari nouiſſimos in eccleſia, qui & uita & ſcientia inferiores, tamẽ de cõuentu familiæ dominicæ non recedunt. Qui omnes uerbum dei iubentur audire, ut unuſquiſq; pro ſuo modulo & ſenſu intelligat quid dominus præcipiat. b ¶Ecce ego inducam ſuper uos gladiũ, & diſperdam, &c.] Montibus dicitur Iſrael quòd diſperdat deus excelſa eorũ, in quibus adorabãt homines fictos deos, C & aras ſimulacraq; cõfringat, & cultores eorũ in cõſpectu phanorũ interfici faciat, ut iaceant cadauera mortuorũ ubi prius iacebant hoſtiæ, & diſpergantur oſſa, non montiũ, ſed eorũ qui iacebant in montibus in circuitu ararũ, & in cunctis urbib. uiculiſq; Iſrael. Hoc iuxta literã. Alioquin & ſuper eos qui eriguntur in ſuperbiã, & de quib. Apoſtolus loquitur: Scientia inflat, chari 1. Cor. 8.a tas aũt ędificat, inducitur gladius, ut omnia eorũ ſimulacra quæ de ſuo finxerũt animo conterantur, & interfecti iaceant, & mortuos ſe eſſe ſentiãt, nihil ſibi ſimulacra ſua atq; figmenta prodeſſe cernẽtes. Quodq; diſpergere ſe dicit oſſa montiũ circa aras, fortiſſimos quoſq; eorũ à ſe mutuo indicat ſeparandos. Prodeſt enim peruerſæ ſcientiæ malos à malis diuidi. Et ut illi qui conſenſu peſſimo ædificabãt turrem, pro utilitate propria diſſipati ſunt, diuiſæq; linguæ eorũ, ne cõſenſus peſſimus peiores eos faceret, ita oſſa montiũ diſpergentur, ut uanos conatus ſuos intelligant. Hoc quod nos poſuimus: Et dabo cadauera filiorũ Iſrael ante faciẽ ſimu D lacrorũ ueſtrorũ, in Lxx. non habetur. c ¶Vrbes deſertæ erũt, &c.] Cauſa perſpicua cur urbes montiũ deſerendæ ſint, ſcilicet ut demoliantur excelſa aræq; & idola deſtruantur, & delubra pereant, & omnis ſimulacrorũ cultura deſiſtat, cadantq; interfecti in medio montium, & ſciant quoniã ipſe ſit dñs. Per quę occaſio nobis datur, ſpiritualẽ magis intelligentiã ſequi, ut urbes hæreticorum quæ interpretantur eccleſiæ, & excelſa ſuperbiæ eorum, & aræ peruerſorũ dogmatũ confringantur, & idola pereant quæ de ſuo ſibi corde ſimularant, & conterantur delubra non templa quæ contra templũ dñi ſurrexerant, Græcoq; ſermone appellantur τεμένη, id eſt, phana atq; delubra, & omnia opera montium conterantur quæ non opera dei ſunt, ſed magiſtrorũ falſæ ſcientiæ. Cumq; ceciderint interfecti in medio montium, uel quos ipſi montes interfecerant, uel eccleſiaſtici uiri qui eos male uiuentes in ſalutẽ ſuã occiderãt: tunc finis erit montiũ ſuperborũ, ut cognoſcant quòd ipſe ſit dñs. Poteſt aũt fieri ut de uno populo montiũ Iſrael, alijs interfectis cognoſcant alij. Peſtilẽte enim flagellato, ſtultus aſtutior erit. d ¶Et relinquam in uobis eos qui, &c.] Illud qđ dñs loquitur ad Heliam: Reliqui mihi ſeptẽ milia uiro 3. Reg. 19.d rum qui non curuauerũt genu Baal, & Paulus apoſtolus ſcribit: Et nunc in hoc tẽpore reliquiæ ſecundũ ele Rom. 1.d ctionẽ gratiæ ſaluæ factę ſunt: poteſt huic capitulo cõuenire. Et Apoſtoli enim qui erant de ſemine Iſrael & gladiũ fugerant: idcirco ſunt reſeruati, ut diſpergerentur in terris, & in gentibus euangeliũ prædicarent, ac recordarentur in gentibus dei, in quibus captiuitatis tempore uerſabantur. Poteſt autẽ & hoc dici, quod ideo aliqui de captiuitate Iudaica reſeruati ſint, ut in gẽtibus recordarentur nominis eius, illiusq; potentiã prædicarent. De hæreticorum quoq; populis, qui euadere potuerint gladium perditionis eorum & peſſimam factionem quę con-

ueſtri in gentibus, ad quas captiui ducti ſunt.[a] Quia contriui cor eorū fornicans & recedens à me, & oculos eorum fornicantes poſt idola ſua. Et diſplicebunt ſibimet ſuper malis quæ fecerant in uniuerſis abominationibus ſuis. Et ſcient quia ego dñs non fruſtra locutus ſum ut facerē eis malum hoc. Hæc dicit[b] dominus deus, percute manu tua & allide pedē tuū, & dic: Heu, ad omnes abominationes malorū domus Iſrael.[c] Qui gladio, fame & peſte ruituri ſunt.[d] Qui longe eſt, peſte morietur: qui autem prope eſt, gladio corruet, et qui relictus fuerit atq; circundatus, fame morietur, et implebo indignationem meā in eis.[e] Et ſcietis quia ego dominus, cum fuerint interfecti ueſtri in medio idolorū ueſtrorū per circuitum ararum ueſtrarum in omni colle excelſo, in cunctis ſummitatibus montium, et ſubter omne lignum nemoroſum, et ſubter uniuerſam quercum frondoſam, locum ubi accēderūt thura redolentia uniuerſis idolis ſuis.[f] Et extēdam manum meam ſuper eos, et faciam terram deſolatam et deſtitutam à deſerto Deblata in omnibus habitationibus eorum, et ſcient quia ego dominus.

Et factus

A contra deum fuerat cōcitata, huc illucq; diſperſi, recordabunt nominis dei: agentes pœnitentiā, & captos ſe à uiris eccleſiaſticis exultabūt. *a* ¶ *Quia contriui cor eorum, &c.*] Multa de hoc capitulo à Lxx. prætermiſſa ſunt, illudq; mutatū: Iuraui cordi eorum fornicanti. Pro quo nos poſuimus: cōtriui cor eorū fornicās. Iurauit aūt atq; decreuit ſe facturū eſſe quæ opere mōſtrauit, ſiue cōtriuit fornicās cor, & recedēs à deo, eorū de quib.
Oſee 4.c ꝑ Oſee dñs loquit: Spiritu fornicatiōis ſeducti ſunt. Et oculos fornicantes poſt idola, ꝑ quorū feneſtras mors intraſſe ꝓhibet. Quā ob cau
Dan.13.d ſam & in Daniele duo presbyteri preceperūt reuelari Suſannā, ut nudati corporis decore fruerētur. Nec fruſtra locutus eſt dñs ut faceret malum uel mala; qñ ad cōminationē ei⁹ agūt pœnitētiā qui ſentētiæ ſubiacebāt. Sin aūt cor durū ſit & indomabile, ne ꝑ pœnas quidē ſenti-
B ens beneficia corrigētis, dicit ad eos: Sine cauſa percuſ-
Hier.2.f ſi filios ueſtros, diſciplinam nō recepiſtis. Prodeſt aūt & hæreticis ut cōterat cor eorū, theſaurus peſsimus dogmatū puerſorū, quia receſsit à dño, & fornicātes oculi poſt adinuentiones ſuas. Qui cū dñi fuerint recordati, diſplicebūt ſibi in uniuerſis abominationib⁹ ſuis, & intelligentes ueræ fidei ueritatē, ſcient quia ipſe ſit dominus. Qui idcirco ſæpe infert tribulationē, quæ patientibus pernicioſa uidetur & peſsima, ut ad pœnitudinē conuertantur. *b* ¶ *Hæc dicit dominus deus, &c.*] Magnitudinē peccatorū, iubetur propheta manibus pedibusq; ac ſermone monſtrare, ut geſtu corporis ac indignatione uocis, habitum ſtupentis mirantiſq; & plorantis oſtendat. Quomodo enim ſi quando nouū aliquid mirandumq; cōſpicimus, tam corpore ꝙ animo perhorreſcimus, ita ut complodamus manus, & pedes allidamus ad terrā, & uocē inclinemus ad fletū, ſic nunc oculis animi propheta cernens uentura ſupplicia, ad uniuerſas abominationes malorū domus Iſrael loquitur quæ ſequuntur. Percutimus ſpiritualiter manu, quando à malis nos operibus ſeparamus. Allidimus pedē, quando non gradimur itinere peccatorum. Plagimus atq; ploramus, quando nobis diſplicēt quæ geruntur. Quod oſtendit uerbo, heu. Pro quo Aquila interpretatus eſt, ἆ ἆ, Symmachus σχετλίασον, quod ſignificat lamentare uel plangere. Lxx. & Theodotio εὖγε, qđ magis inſultantis eſt ꝙ plangentis. *c* ¶ *Qui gladio, fame & peſte ruituri ſunt.*] Hæc eſt autem cauſa plangendi, ꝙ habitatores montium & ararum idolorumq; cultores gladio, fame, & peſte ruituri ſunt. Qui uariis ducuntur erroribus, & quotidie mutant fidem: circūferunturq; omni uento doctrinæ, iſti cæduntur gladio, & diuiduntur in partes, unitatem eccleſiaſticæ fidei relinquentes. Qui uerò ſpirituales non habet cibos, fame morietur,
Ioan.14.a neſciens eū qui dixit: Ego ſum uita. Porrò qui uel ſingu-

lis uel pluribus deditus uitiis, ab eis non poteſt ſeparari, quaſi quodā ueterno peſtilentiæ corruit. *d* ¶ *Qui longe eſt, &c.*] Qui obſidionē urbis effugerit, & ad deſerta migrauerit, peſte morietur: qui prope fuerit, cadet hoſtium gladio. Quē autē circūdederit hoſtilis exercitus, fame interibit & penuria, in hiſq; omnibus implebit indignatio dei, ut cognoſcāt qui remāſerint, ꝗa ipſe ſit dñs. Qui ab eccleſia quoq; receſſerit, ſtatim peſte moriet. Qui ſciolus ſibi uidet & diligēs, niſi cauerit, gladio feriet inimici. Qui ſimplici cōtēt⁹ fide, inſtar brutorū animātiū uerſat quidem in eccleſia, ſed tamē in nullo bono opere ꝓficit: nec imitator eſt formicæ, quæ in meſſe præparat ſibi cibos atq; comportat: iſte fame moriet, & in his omnib⁹ implebit ira dñi. *e* ¶ *Et ſcietis, &c.*] Perſpicuū eſt iuxta literā, & interpretatione nō indiget, ꝙ in montib⁹ Iſrael & in excelſis
C

D collibus inter ipſa idolorum altaria lucoſq; qui appellant ligna nemoroſa, Iſraeliticus ſit cæſus exercitus, ut ubi peccauerant, ibi punirentur. Iuxta Anagogen ſe- Anagoge
quamur ordinem propoſitū. Quando magiſtri hæreticorū ab eccleſiaſticis uiris qui inſtructi ſunt ſcientia ſcripturarū, contriti fuerint atq; ſuperati, uidemus interfectos peruerſorū dogmatū iacere inter ſimulacra quæ finxerant, & eos qui ſe eleuabant contra ſcientiam dei ſtratos in montibus collibuſq; ſubtus omne lignū nemoroſum: qui habebant uerba pompatica, umbrāq; foliorū, & poma bonorū operū non habebāt, qui erāt ſub omni quercu frondoſa, quæ non affert fructus hominum ſed porcorū: ubi accenderunt thura redolētia non deo ſed idolis ſuis. Nec dicere poterant quod de Noe ſcriptū eſt: Odoratus eſt dominus odorem bonæ Gen.8.d
fragrantiæ, & id qđ Paulus loquit: Chriſti bonus odor 2.Cor.2.d
ſumus deo in omni loco. Quomodo aūt ſanctus odore ſuo delectat deū, ſic peccator ex cuius perſona pſalmus ille cantatur: Computruerunt & corruptæ ſunt ci- Pſal.37.b
catrices meæ, à facie inſipiētiæ meæ, accendit idolis ſuis thura fœtentia. Id quod nos interpretati ſumus, in cunctis ſummitatibus montium. Et poſt paululum: Et ſubter uniuerſam quercum frondoſam, Lxx. reliquerunt. *f* ¶ *Et extendam manum meam ſuper eos, &c.*] O montes Iſrael, cum interfecti ueſtri ceciderint in medio ararum idolorumq; ueſtrorum in omni colle excelſo, in cunctis mōtium ſummitatibus, cumq; compleuero lucos ueſtros cadaueribus mortuorū, in quibus quondam accenderunt thura idolis ſuis redolentia: tunc extendam manum meam ad ultionem quæ fuerat hucuſq; contracta, & redigam uniuerſam terram Iſrael in ſolitudinē, à deſerto Deblata quæ eſt in terra Emath, quæ hodie uocatur Epiphania Syriæ, in cūctis habitationibus eorū: ut omnibus pateat nihil eſſe inter ſolitudinem & mare magnum, quod non hoſtis mucro cōſumpſerit.

Multi

CAPVT VII.

ET[a] factus eſt ſermo dñi ad me, dicens: Et tu fili hoīs, hæc dicit dñs deus terræ Iſrael: Finis, uenit finis ſuper quatuor alas terræ. Nunc finis[b] ſuper te, & mittā furorē meū in te, & iudicabo te iuxta uias tuas, & ponā cōtra te oēs abominatiōes tuas. Et nō parcet oculus meus ſuper te, & non miſerabor: ſed uias tuas ponā ſuper te, & abominationes tuæ in medio tui erūt: & ſcietis quia ego dominus. Hæc dicit dominus[c] deus: Afflictio una, afflictio ecce uenit, finis uenit, uenit finis. Euigilauit aduerſum te, ecce uenit. Venit cōtractio ſuper te qui habitas in terra.

Venit

A Multi putant eundē eſſe locū, de quo in Hieremia ſcri-
Hier.39.b ptū eſt: Et apprehenderūt Sedechiā in deſerto quod eſt iuxta Hiericho, & omnis comitatus eius diffugit ab eo. Cūq; cōprehendiſſent regē, adduxerunt eū ad regē Babylonis in Reblata, quæ eſt in terra Emath. Poteſt & ob uicinā ſimilitudinē ד & ר Hebraicarū literarū quæ paruo apice diſtinguūtur, uel deblata uel reblata appellari. Iuxta myſticos aūt intellect⁹, extēdit dñs manum ſuā ſuper oēs q hæretico fuerāt errore decepti, ut terrā eorum quæ interpretat eccleſia faciat deſolatā à deſerto deblata, qđ in lingua noſtra παλάθην, hoc eſt maſſam ficorū ſonat, carycarūq; inter ſe cōpactarū, ut poſtquā in ſimulata dulcedine quæ nō erat terræ cultæ, ſed
Prou.5.a ſolitudinis, amaritudinē repererint, tūc cognoſcāt, ꝗa ipſe ſit dñs. Mel eñ diſtillat de labiis mulieris meretricis, quæ ad tēpus impinguat ueſcētiū fauces, & poſtea amari⁹ felle reperit. Hoc ſignificāt & duo calathi ficorū
Hier.24.a q poſiti ſunt in Hieremia cōtra faciē tēpli: unus ficorū optimarū, & unus peſsimarū, quorū alter ad eccleſiā Chriſti refertur, alter ad cōgregationē malignantium.

CAPVT VII.

ET *factus eſt, &c. ſuper quatuor alas, &c.*] Quas nos plagas mūdi interpretati ſumus, orientē uidelicet & oc-
Eſa.24.c cidentē, meridiē & ſeptentrionē. De quib⁹ alis & Eſaias
B loquit: Dñe ab alis ſiue finib. terræ portēta audiuimus, quæ in toto orbe ꝑ apľos gerebant. Et de ſanctis ſcriptū
Pſal.67.c eſt: Si dormieritis inter medios cleros pennæ columbæ deargētatæ, & poſteriora dorſa eius in pallore auri. Vñ & dñs cū appropinquaſſet & uidiſſet Hieruſalē, fleuit et
Matt.23.d dixit: Quotiēs uolui cōgregare filios tuos, ſicut gallina cōgregat pullos ſuos ſub alas ſuas, & noluiſti. Iſte eſt q
Deut.32.b in Deuteronomii cātico expādēs alas ſuas ſuſcepit eos, & aſſumpſit eos in humeris ſuis. Quidā ſpirituales alas terræ, quib. ad cœleſtia ſubuolamus, quatuor ponit genera credentiū, domū Aaron, & domū Leui, & domū Iſrael, & timētes dñm. De quibus & pſalmiſta canit: Do-
Pſal.134.d mus Iſrael bñdicite dñm: domus Aaron bñdicite dñm: domus Leui bñdicite dñm: qui timetis dñm bñdicite dñm. In Aarō ſacerdotiū, in Leui æditūos & miniſtros, in Iſrael cūctū populū, in timentibus dñm, proſelytos intelligēs. Nos aūt ſimpliciter explanandū putamus, ꝙ poſt cōminationē montiū Iſrael, ad omnē terram Iſrael ſiue decē ſiue duodecim tribuū ſermo ꝓpheticus dirigatur: & nequaq; ꝓpheta futura prænūciet, ſed iam ingruentē uideat captiuitatē. Quinto eñ anno Sedechiæ cœpit Ezechiel in Babylone ꝓphetare captiuis, & anno nono uenit Nabuchodonoſor & obſedit Hieruſalē: cepitq; eam anno undecimo Sedechiæ. Ex quibus perſpicuū eſt ueniſſe finem & appropinquaſſe, non ſuper mōtes & colles rupeſq; & ualles, ſed ſuper quatuor plagas terræ ex omni parte Iſrael, non omnis terræ, quod ſi dixiſſet de toto mundo credi poterat, ſed terræ ſimpliciter, quòd ſignificat Iſraelis. Sic enim cœperat: Hæc dicit dominus deus terræ Iſrael: Finis, uenit finis ſuper quatuor plagas terræ. *b* ¶ *Nunc finis ſuper te, & mittam furorem, &c.*] In hoc capitulo iuxta Lxx. interpretes ordo mutatus eſt atq; cōfuſus, ita ut prima nouiſsima ſint, & nouiſsima uel prima uel media, ipſaq; media nunc ad extrema nunc ad principia transferantur. Ex quo nos

& ipſum Hebraicū & cæteros ſequuti interpretes, ordinē poſuimus ueritatis. Ad terrā igit Iſrael ſermo dirigitur, ꝙ uenerit ſuper eam finis & cōſummatio, & emittat dñs furorē ſuū in eam, non iniuſtū & tantū de indignatione uenientē, ſed plenū æquitatis atq; rationis, ut iudicet eā ſecūdū uias ſuas, & oſtēdat illi oēs abominatiōes ſuas, ut recordetur operū ſuorū, & intelligat qđ male geſſerit. Quod autē dicit: Non parcet oculus meus ſuper te, & nō miſerebor, quaſi clemētiſsimus medic⁹ incidere cupiens putridas carnes, & carioſa uulnera adurere cauterio, non parcit ut parcat, nō miſe- C
reē ut magis miſereatur, ne quid putridū uiuaſq; carnes ſui uicinia corrupturū, remaneat in corpore. Per- Deut.32.f
cutit aūt dñs quē diligit, & caſtigat omnē filiū quē reci- Heb.12.b
pit. Cuius intelligentiæ eſt: Ego percutiā, & ego ſanabo. Omnis enim medicina ad tempus habet amaritudinē, ſed poſtea fructus doloris, ſanitate monſtrat. Tale quid & per Amos loquit deus: Quoniā uos cognoui de uni- Amos 3.a
uerſis tribubus terræ: idcirco ulciſcar ſuper uos omnia peccata ueſtra. Nouit eñ dñs eos qui eius ſunt. Et uias, 2.Tim.2.c
inquit, illius totiuſq; uitæ egreſſum, abominationeſq; & maculas ponā in medio eius: ut ante oculos peccatricis quæ pro ſanitate punitur, priſtina peccata ponant. Cumq; hoc fecerit dñs, ſcient qui cruciati ſunt, ꝙ ipſe ſit dñs. Hoc ipſum ſonat & illud teſtimoniū: Vlciſcar Ia- D
cob ſecundū uias ſuas, & iuxta adinuentiones eius reddam illi. Oſee 12.a
c ¶ *Hæc dicit dominus deus: Afflictio, &c.*] Hæc in Lxx. non habentur, ſed in editione eorū de translatione Theodotionis ſub aſteriſcis addita ſunt. Nos aūt ſequamur Hebraicū. Pro afflictione quam iuxta Symmachū qui interpretatus eſt κάκωσιν, perſpicuitatis cauſa poſuimus, & in Hebraico & in Græco κακία uel πονηρία ſcribitur, id eſt, malicia. Dicit autē ꝙ extremū peccatorū terræ Iſrael tempus aduenerit: ut iam non effugiat ſententiā dei quam longo tempore merebatur. Et quia necdum cōpleuerat peccata ſua, propterea differebatur ſuppliciū, ſecundum illud quod ſcriptū eſt: Nec- Gen.15.d
dum enim cōpleta ſunt peccata Amorræorū. Vnde & Matt.23.d
dominus ad Iudæos: Et uos, ait, implete menſuram patrū ueſtrorū. Venit tibi ergo miſeria, uenit afflictio, uenitq; captiuitas. Et ne putes me rurſum futura minitari, oſtendo digito atq; demonſtro. Ecce uenit, finis uenit, uenit finis. Qui hucuſq; dormitare tibi uidebatur & quieſcere, euigilauit contra te repēte atque ſurrexit. Venit contractio, quæ in Hebraico dicitur הַצְּפִירָה & quam Aquila interpretatus eſt προσκόπησιν, id eſt, contemplationē & profectionē, quā ſemper pauida tibi uenire metuebas, & quam interpretatus eſt Theodotio πλοκήν, id eſt, ordinē contextūq; malorū omnium. Porrò quod dicitur: Super te qui habitas in terra: iuxta illud Apocalypſeos Ioannis debemus accipere: Væ ſu- Apoc.8.d
per omnes qui habitant in terra. Sanctus enim non eſt habitator terræ, ſed aduena atque peregrinus: dicitq;: Aduena ſum & peregrinus, ſicut omnes patres mei. 1.Cor.38.c
Quamobrem & Abraham Hebræus, id eſt, περάτης & peregrinus tranſitorq; memoratur: de præſenti ſeculo ad futurum tranſire feſtinans. Poſſumus hunc locum & ſpiritualiter interpretari contra populum Iudæorū, ſuper quem uenit finis & conſummatio à ſanguine

Abel

[a] Venit tempus, prope eſt dies occiſionis &, non gloriæ montiũ. Nunc de [b] propinquo effundã irã meã ſuper te, & replicabo furorẽ meum in te, & iudicabo te iuxta uias tuas, et imponã (ſiue dabo) tibi oẽs abominatiões tuas. Et nõ [c] parcet oculus meus, neq; miſerebor: ſed uias tuas imponam (ſiue dabo) tibi, et abominationes tuæ in medio tui erũt, et ſcietis quia ego ſum dominus percutiens.

HEB. [d] Ecce dies ecce uenit: egreſſa eſt cõtractio, floruit uirga, germinauit ſuperbia. Iniqtas ſurrexit in uirga impietatis, nõ ex eis, et nõ ex populo, neq; ex ſonitu eorũ, et non erit requies eis.

SEP. Ecce dies parit, ecce finis uenit: egreſſa eſt cõplexio, et floruit uirga, germinauit ſuperbia, ſuſcitata eſt iniuria, et cõteret fortitudinẽ iniqui, et nõ cum perturbatione neque cũ feſtinatione, et non ex ipſis ſunt, neq; pulchritudo in eis.

[e] Venit tempus, appropinquauit dies. Qui [f] emit non lætetur

A Abel iuſti uſq; ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ,
Matt. 23. d quẽ interfecerũt inter tẽplũ & altare. Quãdiu enim non miſerunt manus in filiũ dei, dormitauit ſententia eius dñi, & dilata eſt. Qñ uerò interfecerũt hæredẽ, ut periret hæreditas: tũc euigilauit aduerſum eos, atq; ſurrexit omnis ordo miſeriarum atq; perplexio, qa nõ quæſierũt cœleſtia, ſed terræ hære re cupierũt. a ¶ *Venit tẽpus, &c.*] Verbũ Hebraicum הֵד הָרִים qđ nos in duo uerba diuiſum, primũ, הֵד ſecũdũ הָרִים iuxta Theodotionẽ gloriã montiũ interpretati ſumus, Symmach⁹ uertit in recraſtinationẽ, dixitq;: Et tẽpus ꝓpe eſt: dies feſtinationis, & nõ recraſtinationis. Porrò Lxx. ita tranſtulerũt: Venit tẽpus, appropinquauit dies non cum perturbatione, neq; cum doloribus. Theodotio: Venit tempus, prope eſt dies famis & non gloriæ montium. Occiſionis aũt tempus & famis nũc quoq; in Iudaico populo cõprobatur, non habente prophetas nec uerbũ dei, quo anima credentiũ paſcitur. Montes autẽ magiſtros intellige, & qui habeant noticiã ſcripturarũ.
B De quibus & in alio loco dicitur: Illuminans tu mirabi
Pſal. 75. a liter à montibus æternis. Porrò Lxx. qui dixerũt, non cum perturbatione & non cum doloribus, illud ſignificant, quod tantã habeant ignorantiæ dei & animi cæcitatẽ, ut nec turbentur in ſceleribus ſuis, nec pœnitentiæ doloribus crucientur. b ¶ *Nunc de propinquo, &c.*] Si à quinto anno tranſmigrationis regis Iechoniæ uſq; ad nonũ annũ regni Sedechiæ, quãdo uenit Nabuchodonoſor & obſedit Hieruſalẽ, ſupputare uoluerimus, tres anni erunt medij. Vnde rectè dicit: Nũc de propinquo effundã irã meã ſuper te. Nequaq; tibi uentura prædicam, nec cõminabor quæ longe poſt futura ſunt, nunc in te cõplebo furorẽ meum. Qui furor & ira nequaquã abſq; iudicio eſt, ſed ut reddat uias tuas in caput tuũ, & omnes abominationes tuas ſentire te faciat. Poſſumus aũt & de extrema captiuitate dicere, ꝙ poſt interfectionem Chriſti, quando uenit eis finis, & euigilauit aduerſum eos peccatũ, impletum eſt illud quod ſcriptum eſt:
1. Theſ. 2. b Nũc peruenit in eis ira dei in finẽ. Quãdo à Tito & Veſpaſiano Hieruſalẽ circundata eſt, & aduenit deſolatio
Matt. 23. d eius, & impletũ eſt: Ecce relinquetur uobis domus ueſtra deſerta: tunc iudicati ſunt iuxta uias ſuas & blaſphemias, quibus dñm negauerunt, & ſenſerunt furorẽ dei, & om̃is indignatio eius ſuper illos effuſa eſt, receperũtq; ſcelera ſua, ut permaneat deletio tẽpli uſq; ad cõſummationẽ. c ¶ *Et non parcet, &c.*] Cauſas ſeueritatis & auſteritatis ſiue ut hæretici putãt crudelitatis dei quod non parcat oculus eius nec miſereatur, ſubiecit dicẽs: Vias tuas dabo tibi, & abominatiões tuæ in medio tui erũt, ut ſentias quæ feciſti, & uidẽs abominationes tuas uel in cõſpectu tuo, uel in medio omniũ poſitas, emendes errorem pœnitudine, & recedens à priſtinis operibus cum oderis quæ feciſti: tunc ſentias quod ipſe ſit domi
Heb. 12. b nus. Qui ideo percutit ut emendet, & caſtigat omnem filium quem recipit. d ¶ *Ecce dies, &c.*] Contracta eſt,

inqt, dies & abbreuiata, inſtatq; ulcina captiuitas. Flo- C ruit uirga quæ multo uobis tẽpore minabatur, & de flore fructũ plagarũ parturit. Superbia ueſtra germinauit quod merebamini: ut ſuper uirgam impietatis ueſtræ, quia ſubiectos uobis impie cædebatis cõſurgat iniquitas, quæ nõ eſt ex miſerabili populo, neque ex eis quæ inſtar brutorũ animantiũ ducuntur à magiſtris, neq; ex clamore eorum & ſonitu, quo fruſtra uociferant: à ſacerdotibus phariſæiſq; ſeducti, ut conſona uoce clamarent & dicerent: Crucifige, crucifige
Ioan. 19. talem. Vnde nõ erit eis requies, ſed æterna captiuitas. Porrò Lxx. iuxta illum ſenſum in quo ſcribitur: neq; em̃ ſcitis quid
Prou. 27. a uentura pariat dies, dixerunt: Ecce dies parit, qđ multo ante cõceperat, uenitq; finis, & egreſſa eſt cõplexio, quæ mala ueſtra omnia cõplectatur & teneat: ſiue ut Symmachus interpretatus eſt, inſpectio, ut om̃ia uideat deus quæ feciſtis, & cõſideret opera ueſtra, & reddat unicuiq; quod meretur. In eo aũt quod ipſi ſimiliter
Prou. 13. d & 23. b trãſtulerũt, floruit uirga, illo teſtimonio uti poſſumus: Ne auferas uirgã à filio tuo. Et ap̃s: Quid uultis? In uir- D
1. Cor. 4. d ga ueniã ad uos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis? Sed & deus ore pſalmiſtæ reſonat: Viſitabo in uir-
Pſal. 88. d ga iniquitates eorũ, & in flagellis peccata eorũ: miſericordiã aũt meã nõ auferã ab eis. Ideo ergo dñs uiſitat et percutit, ut oriatur & pateat omnis ſuperbia quæ diu latebat incluſa, & ſuſcitetur iniuria cõtra ortã & germinãtẽ ſuperbiã, cõteratq; fortitudo iniq, nõ cũ ꝑturbatiõe, neq; cũ feſtinatione. Finis em̃ florẽtis uirgæ, ſanitas eſt atq; correctio, quæ nõ eorũ merito uenit q corripiuntur, nec pulchritudine quam in ſe non habẽt, ſed miſericordia dñi. Locus difficilis, & inter Hebraicũ & Lxx. multum diſcrepans, quibus pleraq; de Theodotionis editione addita ſunt, ut aliquã habere cõſequentiã uiderentur. e ¶ *Venit tempus, appropinquauit dies, &c.*] Nõ ſolũ ad Hieruſalẽ dicitur, ꝙ uenerit ei tempus captiuitatis, & appropinquauerit dies quo Babylonio ſit uallanda exercitu, ſed & ei qui extructis & dilatatis horreis exultabat, dominus loquitur: Stulte, hac nocte auferetur anima tua à te, quæ autẽ præparaſti, cuius erunt? Vnde & Apoſtolus: Tempus, ait, abbreuiatũ eſt. Et in alio loco: Præterit e-
1. Cor. 7. d nim figura huius mundi. Notandũ ꝙ non in futurum diſtulerit, ſed de præſenti dixerit, præterit, & quotidie labitur figura mundi. Nunq; enim in eodem ſtatu permanet, ſed ſemper creſcentiũ & decreſcentiũ figura præteruolat & mutatur. Vnde & dñs: Cœlũ, inquit, & terra
Matt. 24. d præteribit. Sin autẽ hæc quibus omnia quæ in mundo ſunt cõtinentur, prætereunt atq; pertranſeunt: quid poteſt in humanis rebus eſſe perpetuum? f ¶ *Qui emit non lætetur, & qui uendit non lugeat,*] Naturale eſt in poſſeſſionum emptione lætari, in uenditione lugere. Cum autem inſtet ſeruitus atq; captiuitas, & gaudium & triſticia in utroq; ſunt uana. Vnde & Apoſtolus: Tẽpus ab-
1. Cor. 7. d breuiatum eſt: de cætero qui habent uxores ſint quaſi non habeant, & qui flent, quaſi non fleant, & qui gaudent

tetur, & qui uendit, non lugeat. [a] Quia ira ſuper omnem populum eius. [b] Quia qui uendit, ad id quod uẽdidit nõ reuertetur. [c] Et adhuc in uiuentibus uita eorum: quia uiſio ad omnem multitudinem eius non regredietur.

HE. [d] Et uir in iniqtate uitæ ſuæ nõ confortabitur. [e] Canite tuba, præparẽtur oẽs.

SEP. Et homo in oculis uitæ ſuæ nõ obtinebit. Clangite tuba & iudicate om̃ia.

[f] Et nõ eſt qui uadat ad præliũ. Ira em̃ mea ſup oẽm multitudinẽ eius. [g] Gladius foris, peſtis & fames ĩtrinſec⁹. Qui ĩ agro eſt, gladio morietur: & qĩ ĩ ciuitate, peſtilẽtia & fame deuorabũtur. Et ſalui erũt q fugerint ex eis: erũtq; in mõtib. quaſi colũbæ cõualliũ omnes trepidi: unuſquiſq; in inqtate ſua. [h] Omnes manus diſſoluẽtur: & oĩa genua fluent

A dent, quaſi non gaudeant: & qui emunt, quaſi nõ poſſideant, & qui utuntur mũdo iſto, quaſi nõ utantur. Nam
Matt. 24. d & diluuium ementes oppreſſit atq; uendentes: ut dñs loquitur in euangelio. a ¶ *Quia ira ſuper, &c.*] Hoc in Lxx. non habetur. Pro populo, poteſt multitudo & turba iuxta Hebraicũ accipi: hoc em̃ ſignificat הֲמוֹנָהּ Cauſaq; ꝑſpicua eſt ꝙ idcirco qui emit, gaudere nõ debeat: & qui uẽdit lugere deſiſtat: qa ira dei in breui uentura ſit ſuꝑ omnẽ multitudinẽ terræ Iudææ ſiue Hieruſalẽ. Ex ſuperioribus enim intelligitur, in quibus ſcriptum eſt: Hæc dicit dñs deus terræ Iſrael, &c. b ¶ *Quia qui uẽdit, ad id quod uẽdidit nõ re, etc.*] Iuxta Hebraicũ morẽ loquitur. Omnis em̃ emptio ad uenditorem reuertebatur quinquageſimo anno remiſsionis: qui apud illos uocatur iubileus. Ante igitur quàm annus remiſsionis adueniat, quando poſſeſsiones ad priores dominos reuertũtur, ingruet captiuitas quæ omnem urbis auferet cõſuetudinem. Porrò quod Lxx. tranſtulerunt: Quia qui emet, ad uenditorem nõ
B reuertetur: cum iuxta hiſtoriam penitus non cohæreat: iuxta Anagogen hũc ſenſum habere poteſt, ut dicamus eum qui hæretico fuerat errore deceptus, cum intellexerit magiſtri fraudulentiam, nequaquã reuerti ad uenditorem: id eſt, ad magiſtrũ, ſed eũ deſpicere atq; contemnere. c ¶ *Et adhuc in, etc.*] Quomodo poſſeſsio non reuertetur ad priorem dominũ euerſione urbis inſtãte: ſic uiſio & comminatio prophetalis quæ ad oẽm multitudinem urbis dirigitur, nequaquam regredietur & irrita fiet, ſed rebus explebitur, uiuentib. adhuc his ad quos prophetalis ſermo dirigitur. Hoc aũt ait, ut oſtendat imminẽtem captiuitatem: ne ſecundũ conſuetudinem dicerent: Viſio hæc in longos dies erit, & poſt tempora multa cõ-
Matth. 11. b plebitur. Poſſumus & hoc dicere, quod poſtq; receſſerit à Iudæis uiſio prophetalis: Lex em̃ & prophetæ uſq; ad Ioannẽ baptiſtam: poſt interfectionem ſaluatoris nequaquam regrediatur ad eos: nec ultra mereantur habere prophetas. Significanterq; ad oẽm, inquit, multitudinem uiſio non regredietur. Ergo regredietur ad eos qui ex Iudæis dño crediderunt, apoſtolos uidelicet & reliquias populi Iudaici, quæ ex Iſrael ſaluæ factæ ſunt. Sed nec iſti duo uerſus habentur in Lxx. editione. d ¶ *Et uir in iniquitate uitæ ſuæ non confortabitur.*] Et eſt ſenſus iuxta Hebraicum: Non proderit homini iniquitas ſua: nec ei præbebit aliquam fortitudinem. Iuxta Septuaginta: Et homo quod deſiderauit quod in mundo putauit eſſe precioſum non obtinebit: ſed libertate pereunte, amittetur omne quod pulchrum eſt: Ambiguitas autem hebraicarum literarum י & ו quæ tantùm magnitudine diſcernuntur, fecit alios iniquitatem, alios oculos interpretari. e ¶ *Canite tuba, præparentur, &c.*] De tubarum clangore & ſonitu in multis locis legimus: ut ibi: Sicut
Eſa. 58. a tuba exalta uocem tuam. Et alibi: Clangite in neome-
Pſal. 80. a nia tuba, in inſigni die ſolennitatis noſtræ. Et in Apo-
Matth. 6. a ſtolo: Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in uoce archãgeli, & in tuba dei deſcendet de cœlo. Et in Euangelio: Nolite tuba clangere ante uos. Et tubas ductiles atq; argenteas: Numerorũ narrat hiſtoria, quæ ſermoni pro-

phetico comparatur, & doctrinæ apoſtolicæ. Præcipiturq; C nunc, ut omnes ad ſignũ clangoris & buccinæ præparentur ad bella. Porrò quod dixere Lxx. & iudicate omnia: nulli dubiũ eſt quin apoſtolorũ conueniat poteſtati. Qui poſtquã cecinerit angelorũ tuba, iudicaturi ſunt in duodecim thronis duodecim trib. Iſrael. Quorũ Paul⁹ loquebatur: Angelos iudicabim⁹. Et alibi:
1. Cor. 6. a In uobis iudicabitur mũd⁹. Iuxta præſentẽ aũt ſenſum iubentur per Ironiã hi q huic officio mãcipati ſũt tuba clãgere: ut omnes cõtra Babyloniũ parẽtur exercitum. f ¶ *Et non eſt, etc.*] Et hæc in Lxx. non ha-
Num. 10. a bentur. Præceperat deus ut tuba canerẽt ad exercitum præparãdum qui Babyloniorũ poſſet reſiſtere fortitudini: ſed nihil profuit imperaſſe, cũ non ſit in populo qui audeat ad bella procedere. Idcirco aũt eneruatus eſt populus & caret uiribus præliandi. Quia omnis ira dei ſuper omnem multitudinem eius, ſubauditur urbis Hieruſalem, ſiue terræ Iudææ. Sed & in noſtra terra & Hieruſalem, quando nos uel perſecutio publica, uel uariorum incentiua uitiorum ſuperare nituntur: fru- D ſtra magiſtri canunt tuba, & præparare nos ad bella feſtinant: cùm nulla ſit in populo fortitudo: quæ idcirco ſubtracta eſt, quia iram dei præſentia meruere peccata. g ¶ *Gladius foris, &c. quaſi columbæ conuallium.*] Lxx. columbas conuallium: ſiue ut Theodotio tranſtulit, meditantes: omnino tacuerunt. Hocq; quod nos interpretati ſumus, omnes trepidi: unuſquiſq; in iniquitate ſua: Theodotio tranſtulit ita: om̃es muſsitantes, unaquæq; in iniquitate ſua: ut ſub metaphora columbarum meditantium, ſignificet unumquemq; de populo ſuũ flere peccatũ: & intelligere atq; ſentire cur iſta patiantur. Tres autẽ partes aliorum qui in urbe peſtilentia & fame moriantur: & aliorum quos gladius foris interficiet, & eorum qui in captiuitatem fuga euaſerint, ſupra legimus: quorum qui ſaluus fuerit, trãſibit ad montes, & inſtar muſſitantium columbarum, ſua trepidus peccata deflebit.
Tropol. Tropologicè uerò ſit accipiendum: quod qui in agro & campo eſt extra fines dñicæ ciuitatis, quæ interpretatur eccleſia, aduerſarij mucrone feriatur. qui autem in ciuitate egerit negligenter, nec præparauerit ſibi cibos: de qui
Prou. 12. b bus in Prouerbijs ſcriptũ eſt: Qui operatur terram ſuam, replebitur panibus: iſte fame morietur & peſtilentia. Pauci aũt, qui uel hæreticorum gladium, uel deſidiæ ſuæ famem, mortemq; uitauerint: non ſaluabuntur niſi in montibus, & niſi aſſumpſerint alas columbæ, & auolauerint & requieuerint. Quæ columbæ quamdiu in uallib. ſunt trepidant, & ad ſingula reformidãt: quarũ præcipimur imitari innocentiam: & de quibus in pſalmo ſcriptum
Pſal. 37. c eſt. Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri. In
Mat. 3. d cuius ſpecie deſcendit ſpiritus ſanctus, & manſit ſuper dñm ſaluatorem. Pulchreq; iuxta Theodotionem uocabimus columbam meditantem, eum qui in lege domini die ac nocte meditatur: & de quo ſcriptum eſt: Os iu
Pſal. 36. f ſti meditabitur ſapientiam. h ¶ *Omnes manus diſſoluentur, etc.*] Pro genibus, aquis fluentibus, Septuaginta tranſtulerunt: fœmora polluẽtur humore. Cum aũt omnes trepida-

fluent aquis. Et accingent ſe cilicijs, & operiet eos formido. [a] In omī facie cōfuſio: & in uniuerſis capitib. caluitiū.

HEB. [b] Argentum eorum foris proijcietur: & aurum eorū in ſterquilinium erit.

SEPT. Argentum eorum in plateis proijcietur: & aurum eorū erit contemptui.

[c] Argētū eorū & aurū eorū nō ualebit liberare eos in die furoris dñi. [d] Animā ſuā nō ſaturabūt: & uētres eorū nō implebūtur. [e] Quia ſcandalū iniquitatis eorū factum eſt.

HE. [f] Et ornamentū monilīū ſuorū in ſuperbiam poſuerūt: & imagines abominationū ſuarum & ſimulacrorum fecerūt ex eo. [g] Propter hoc dedi eis illud ī immundiciā: & dabo illud in manus alienorū ad diripiēdū: & impijs terræ in prædā, & cōtaminabunt illud.

SEPT. Electa mundi in ſuperbiam poſuerunt: & imagines abominationum ſuarum, & offendicula ſua poſuerunt ex eis. Propter hoc dedi ea illis in immundiciam, & tradam ea in manus alienorum ut diripiant ea: & peſtilentibus terræ in prædam, & polluent ea.

Et auer-

A trepidauerint, & ad montana confugerint, manus omnium diſſoluentur: & nullus contra hoſtes poterit reſiſtere, pauoriſq; magnitudine urina polluet genua: nec ualebit profluentes aquas ueſica cohibere. Accingent ſe cilicijs, & tremor omnia poſſidebit. Hoc in illo populo factū eſt, nō ſolū ſub Babylonijs, ſed & ſub Romanis: qñ peruenit in eos uſq; ad finem ira dei. Cæterū & in noſtra Iudea, ī qua eſt dñi cōfeſſio, quando multiplicatæ fuerint iniquitates, & refriguerit multorū charitas: omnes manꝰ bonorū operū diſſoluent, & cuncta genua ſiue femora fluēt aquis, eorū q̃ illicitos quæ fierunt cōcubitus: & quos in lege τὴν γονορρόιαν, i. fluxū ſeminis ſuſtinētes, & immūdos ſcriptura cognominat. Vnde q̃ tales ſunt, debēt ſe accingere cilicijs pœnitentiæ: & uēturum iudiciū formidare. Qđ qui fecerit, merebitur Eſaiam audire dicentē: Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia roboramini.
B

Eſa. 35. d [a] ¶ *In omni facie confuſio, & in uniuerſis, etc.*] Rubor uultus pudoris indiciū eſt: & conſcientia peccatorum lucet in facie: ſpeſq; ſalutis eſt, quando delictū ſequit̃ uerecundia. Vnde ad eam quæ corde duro in ſuis peccatis gloriabatur, dictum eſt: Facies meretricis facta eſt tibi, ne-
Hier. 3. b ſcis erubeſcere. Caluitium quoq; capitis, luctꝰ eſt ſignū, quādo perdit decorem cæſaries: & pulchritudinem comarum amittimus. Denicq; & ad Hieruſalē dicitur: pro
Eſa. 3. d ornamento capitis tui habebis caluitium, propter opera tua. Et alius propheta: Omnia, inquit, capita in om-
Hier. 49. f ni loco attondentur: & omnis barba radetur. Micheas
Mich. 1. d quoq; ad eandem Hieruſalem: Decaluare, ait, & tōdere ſuper filios deliciarum tuarū: dilata caluitiū tuum ſicut aquila. Et ſuper mortuis iubetur fieri caluitiū. Soli aūt ſancti, hoc eſt Nazaræi & qui ad pontificatū dñi merue-
Num. 6. d runt peruenire, non radunt capita ſua. Neq; enim habent mortis opera, nec immūdi ſunt: quia Nazaræi, id eſt, ſancti dñi ſunt. Quod ſi iuxta eos quiſpiā mortuus fuerit, omnes dies priſtini non reputabuntur ſanctificationis eorum. Samuel dei ſanctus erat, & propterea æterna capitis ornamenta poſſedit: audiuitq; illud de
Cant. 5. c Cantico canticorum: Cincinni tui nigri ſicut coruus.
Iudic. 16. e Porrò Samſon quia perdidit comam, perdidit fortitudinem: paulatimq; renaſcētib. capillis, uires rediere priſtinæ: ut multo plures moriens quàm uiuēs occideret. Heliſæus uerò licet corporis haberet caluicium: tamen
4. Reg. 2. d quia Nazaræus dñi erat, cincinnis capitis fruebatur. Vnde paruuli quia paruuli erāt, & nec dum ad ætatem uiri peruenerunt, illudentes caluitio eius atque dicentes: Aſcende calue, aſcende calue: ferarum laniati ſunt morſibus: quarum ſaltus ac ſyluæ ſunt habitaculum.
[b] ¶ *Argentum, &c.*] Fuga & captiuitate cogēte, diuitias & auri argentiq; pondera proijcient in plateis: ſuas tantū animas ſeruare cupiētes, ne ſint pōderi quæ prius fuere
Anagoge luxuriæ. Alioquin & iuxta Anagogen captiuorum atq; fugientiū de Hieruſalem omne argentū proijciet̃ in plateis, in lata & ſpatioſa uia quæ ducit ad mortē: quia an- C guſtā ſalutis ſemitam reliquerūt. Sed & omne aurū contemptui, uel in ſterquiliniū atq; immundiciā reputabitur. Non enī poteſt habere mundiciam, qui extra dñi eccleſiam eſt. [c] ¶ *Argentū eorum & au. etc.*] Et hoc in Lxx. nō habet̃. Nulli aūt dubiū, quin obſidionis & famis tempore, aurum, argentūq; eſurientes non liberet: & illiſi pretioſiſſimo metallo dentes, inſtar duriſſimi lapidis retūdantur. Deniq; ſequit̃. [d] ¶ *Animā ſuā nō ſaturabūt, etc.* Præſentib. malis didicimꝰ multos diuites inter Sericum, gēmas, & auri argētiq; pondera egeſtate cōfectos, habuiſſe exitum mēdicantiū. Argentum autem & aurum eorū qui extra eccleſiā ſunt, non liberare animas poſſidentiū in die furoris dñi: ſed ęternam eos habere famē, & inani uētre cruciari: oſtendit illud teſtimonium, in quo dicitur: Redemptio D animæ uiri, propriæ diuitiæ. Propriæ diuitiæ ſunt, quas nos Chriſti ueritas docuit: qui pręcepit ut faciamus no- Prou. 13. b bis amicos de iniquo mammona, qui nos recipiant in æterna tabernacula. [e] ¶ *Quia ſcandalum iniquitatis, &c.*] Ideò, inquit, poſſidentiū aurum & argentum nec ani- Luc. 16. b ma ſaturabitur, nec uenter implebitur: quia hoc ipſum aurum & argentum, ſcandalum ſcelerū eorum factum eſt. Significat autem idola, quæ auro argentoq; fabricata ſuos condemnant artifices. Pro quo Lxx. tranſtulerunt: quia cruciatus iniquitatum eorum fuit, ut in ſuo iniqui errore crucientur: & ſe intelligant malè dei munera in blaſphemiam conuertiſſe. [f] ¶ *Et ornamentum monilium ſuorum in ſuperbiam poſuerunt, &c.*] Quę ego, inquit, dederam in ornamentum poſſidentium atq; diuitias, illi uerterunt in ſuperbiam: ut de quibus poterant per eleemoſynas & bona opera ſuam animam liberare, ex illis haberent materiam arrogantiæ. Deniq; ex auro & argento fecerunt idola, & mea munera in dæmonum ſimulachra uerterunt. Porrò quod dixere Septuaginta: Electa mundi in ſuperbiam poſuerunt: ad aurum argentumq; referendum eſt: quibus in mundo nihil putatur eſſe precioſius. Illudq; quod ſequitur: Offendicula eorum: ſciamus de Theodotione additum. Facilis au-
Tropol. tem ſenſus eſt iuxta Tropologiam: quod aurum & argentum, ſenſus & eloquia ſcripturarum quæ electa ſunt mundi: & quæ nobis in ornamentum data ſunt, hæretici poſuerunt in fomentū & materiam ſuperbiæ: & imagines diuerſorum dogmatum & abominationum atq; offendiculorum ſuorum fecerunt ex eis: ut per quæ poterant colere & adorare deū, ex his deum offenderint. [g] ¶ *Propter hoc dedi eis, &c.*] Quia ex auro & argento & ornamentis monilium quæ dederam eis, imagines ſibi abominationum ſuarum ſimulacrorumq; fecerunt: proptereà dedi eis illa in immundiciam & in ſtercora. Pro quibus Symmachus interpretatus eſt, nauſeam: uolens idolorum ſordes exprimere. Et tradam, inquit, ea in manus hoſtiū, ut diripiant omnia, & nō tam con-
taminem

[a] Et auertam faciem meā ab eis: & uiolabūt arcanū meū: & introibunt in illud emiſſarij: et contaminabunt illud.

HEB. [b] Fac concluſionem: quoniam terra plena eſt iudicio ſanguinum: et ciuitas plena iniquitate.

SEP. Et adducam perturbationem: quia terra plena iudicio ſanguinum, et ciuitas plena iniquitatum.

[c] Et adducā peſſimos de gētib, et poſſidebūt domꝰ eorū.

HEB. [d] Et quieſcere faciam ſuperbiā potentium: et poſſidebūt ſanctuaria eorum. Aquila. [e] Anguſtia adeſt.

SEP. Et auertam fremitum fortitudinis eorum, et polluentur ſancta eorum. Propiciatio ueniet.

[f] Anguſtia ſuperueniente, requirent pacem et non erit.

HE. [g] Cōturbatio ſup̄ cōturbationē ueniet, et auditꝰ ſuper auditū.

SEP. Væ ſup uæ erit, et nūcius ſup nunciū.

[h] Et quærent uiſionē de propheta, et lex peribit à ſacerdote, et conſilium à ſenioribus. [i] Rex lugebit: et princeps induetur

A taminē quàm contaminata eſſe demonſtrē: quæ prius uidebant̃ eſſe ſanctiſſima. Nos quoq; tradimur in manus inimicorū & alienorū à deo, quādo facimus ornamenta noſtra ſimulachra dæmonū, & omnis gloria noſtra poſſidetur ab impijs ſiue peſtilentib. terræ, ut nos ſuæ ſubijciāt poteſtati. [a] ¶ *Et auertam faciem meā ab eis, etc. & introibūt in illud emiſſarij.*] Siue ut Lxx. tranſtulerūt ἀφυλάκτως, id eſt, temere: uel ut Symmach. & Theodotio, irrūpentes & peſtilētes. Et cōtaminabūt illud. Cū, inquit, propter ſuperiores cauſas abominationū populi auertero faciē meā ab eis: & nequaquā eos dignos meis oculis iudicauero: tūc uiolabūt arcanū meū: qđ ſignificat ſancta ſanctorū: pro quo Lxx. uiſitationē trāſtulerūt: ut in ſanctis dei fuiſſe præſentiā demōſtrarent: & irrūperent in ea impij & peſtilētes terræ: quæ exceptis ſacerdotib. ſoloq; pontifice nullus alius audebat intrare. Quod ſcimus & à Babylonijs & à rege Antiocho, Cneoq; Pompeio & ad extremū factū eſſe ſub Ve-
B ſpaſiano & Tito, qñ templū captū atq; ſubuerſum eſt, & omnia perpetrata quæ ſequens prophetæ ſermo cōplectit̃. Ad noſtra quoq; mala opera auertit deus faciē ſuā: & quia auerſa eſt facies, ideò dei uiolat̃ arcanū, ut pro ſacerdotib. & ſanctis dei peſtilētes ingrediant̃, & uniuerſa contaminent: ut qui locus eſſe debuit ſanctitatis, fiat
Matth. 22. b locus immundiciæ: iuxta illud Euangelicū: Domus patris mei domus orationis uocabit̃, uos aūt feciſtis illam ſpeluncam latronū. [b] ¶ *Fac concluſionem, etc.*] Verbum Hebraicū הָרַתּוֹק Aquila concluſionem: Symmachus & Theodotio καθήλωσιν, id eſt, confixionem interpretati ſunt. Pro quo Lxx. poſuere φυρμὸν, quod nos in perturbationem uertimus. Igitur ô propheta, iram meam ſuper terram Iudæam & ſuper urbem Hieruſalem breui ſermone cōclude: ut quomodo terra plena eſt iudicio ſanguinū: Omnes enim in ſanguine iudicātur, fundentes innoxium ſanguinē: quod & in Nabuthe perſona feciſſe Iudæos ſcriptura cōmemorat: Sic ipſorū quoq; fundatur cruor, & plena iniquitatis ciuitas demonſtre-
4. Reg. 21. c tur. Nam & ſub Manaſſe repleta eſt urbs Hieruſalem à porta uſq; ad portam ſanguine prophetarū. Venietq; eis concluſio & perturbatio atq; confixio, ut nullus de imminentibus miſerijs poſſit euadere. [c] ¶ *Et adducam peſſimos de gentibus, &c.*] Et hæc in Lxx. non habent̃. Pro ſacerdotibus & prophetis, peſſimos cunctarum gentium adducam Babylonios, ut domos ueſtras poſſideant, uoſq; ſubijciant ſeruituti. Sed & noſtras domos,
1. Cor. 6. d id eſt animas: templum enim ſumus dei, & ſpiritus ſanctus habitat in nobis: poſſidebunt peſſimi dæmones, ſi fuerit terra noſtra plena ſanguinibus, & habitatio plena iniquitatis. [d] ¶ *Et quieſcere faciam ſuperbiam, etc.*] Omnis ſuperbia offendit deum. Proptereà peſſimi gētium poſſidebunt domos potentium & ſuperborum, & obtinebunt ſanctuaria eorum: quia locum ſanctimoniæ ſpurcus ingreditur: & ſua eum contaminat immunditia. Significanter autem quia polluta fuerant ſanctuaria dei, & uiolatum arcanum eius: nō dixit, poſſidebūt C ſanctuaria mea, ſed ſanctuaria eorum: quia poſt contaminationem mea eſſe ceſſarunt. [e] ¶ *Anguſtia adeſt, &c.*] Iuxta ſuperiorē ordinē, rectè Aquila & Theodotio interpretati ſunt, adeſſe anguſtiam: Symmachuſq; mœrorem. Lxx. aūt in medio uniuerſorū triſtiū, uerbū poſuere lętitiæ, ut lugētis animus ſuſtentet̃: & ſperet inter aduerſa meliora, dñmq; propicium: de quo ſcriptū
Pſal. 44. c eſt: Dñs erigit alliſos: nos autē iuxta Symmachum priorē ſententiam cū poſteriore cōiunximꝰ, ut diceremus: [f] ¶ *Anguſtia ſuperueniente, etc.*] Qđ iuxta Lxx. oīno ſtare nō poteſt. Si enim propiciatio ueniet, quomō quęrēt pacē & nō inuenient? Quæret aūt ille pacē & nō inueniet: qui audijt ab apl'is: Pax huic
Matt. 10. b domui, & nō ſeruauit eam, nec fecit in ſua mente requieſcere, ſed malis fugatam operib. non poteſt inuenire. Ipſa eſt aūt pax quæ Phil. 4. b exuperat omnem ſenſum: & quam ad patrem uictor a- Ioan. 14. d ſcendens ſaluator, apoſtolis dereliquit. [g] ¶ *Conturbatio ſuper conturbationem ueniet, etc.*] Quomodo ſanctis dici- D Phil. 4. a tur: Gaudete, iterū dico gaudete: & de ipſis ſcriptum eſt: Pſal. 83. b Ibunt de uirtute in uirtutem, ut præſentia bona, futuris bonis cumulent: ſic & his ſuper quos uenit anguſtia, & qui quæſierunt pacem & non inuenerunt eam, ueniet conturbatio ſuper conturbationem, ſiue uæ ſuper uæ: iuxta quod & in Apocalypſi ſcriptū eſt: Væ unū abijt, & Apoc. 11. c uæ alterum ueniet cito. Et auditus ueniet ſuper auditū, nunciuſq; ſuper nunciū, iuxta illud beati Iob: Cum ad- Iob 1. d huc unus loqueretur, uenit alius nūcius, mala augens malis, & appropinquātis Babylonij fremitū turbamq; deſcribens. [h] ¶ *Et quærent uiſionem, etc.*] Propriè ſingula quæruntur à ſingulis. Vaticiniū futurorum quæritur à propheta. Legis interpretatio, ſacerdotis officium eſt. Prudens conſiliū, ætas matura perquirit: iuxta illud qđ ſcriptū eſt: In conſilio ſanctorum & congregatione, ma- Pſal. 110. a gna opera dñi. Hæc autem non ſolùm eo tempore, quādo Babylonius contra Hieruſalem ueniebat exercitus à prophetis, ſacerdotibus & ſenioribus, quærebantur, ſed quotidie in eccleſijs requiruntur. Quæ ſi uiſionem, legem, conſiliumq; perdiderint, fruſtra prophetas & ſacerdotes & ſeniores habere ſe iactant. [i] ¶ *Rex lugebit, & princeps induetur mœ. &c.*] Siue iuxta Lxx. interitu. Qui neſcio quid uolentes, hoc quod de Hebraico ſermone expreſſimus, rex lugebit, omnino tacuerunt. Luxiſſe autem Sedechiam, & omnes principes populi Iudæorum fuiſſe mœrore confectos, ſancta ſcriptura commemorat. Poſſumus autem, quanquam hoc prima fronte uideat̃ eſſe blaſphemum, regem lugentem noſtra uitia atq; peccata Chriſtum dicere qui loquitur in pſalmis: Quæ utilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in corru- Pſal. 29. c ptionem? Et appropinquās Hieruſalem fleuit ſuper eā Matth. 23. d & dixit: Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas, & lapidas miſſos ad te, quoties uolui congregare filios tuos, ſicut gallina cōgregat ſub alas pullos ſuos, & noluiſti? Principes quoq; uel in bonam partē apoſtoli

A erunt, qui lugent peccatores: uel in contrariam illi quibus dicitur: Audite uerbum dñi principes Sodomorum. Indueturq́; iuxta Lxx. interitu, qui non habet armaturam dei, nec indutus eſt Chriſto. Quotquot enim Gal.3.d in Chriſto baptizati ſunt, Chriſtum induerunt. a ¶ *Et man⁹ populi terræ, etc.*] Siue iuxta Lxx. diſſoluent. Quando uiſio non fuerit in propheta, & legis ſciẽtia in ſacerdote, & cõſilium in ſenibus: rexq́; luxerit, & princeps fuerit in mœrore ſiue in interitu: conſequenter & populi manus cõturbabunt, ſuum perdentes ordinem: ſiue diſſoluent, antiquam fortitudinem non habentes. Pulchreq́; non populus dei dicitur, cuius turbabantur manus, & cuius non eſt municipatus in cœlo: ſed populus terræ, de Hier.37.b quo ſcriptum eſt: Recedentes à te ſuper terram ſcribentur. b ¶ *Secundum uiam eorum faciam eis: & ſecundum iudicia, etc.*] Siue ut Lxx. tranſtulerũt, ulciſcar eos. Peccatorib. reddit deus iuxta uias ſuas, ut teneat iudicij ueritatem.

induetur mærore. a Et manus populi terræ cõturbabuntur. b Secundum uiam eorum faciam eis: et ſecundum iudicia eorum iudicabo eos. c Et ſcient quia ego dominus.

Cæterum in ſanctis excedit modũ clementiæ. Neq; enĩ C condigne ſunt paſſiones temporis huius ad futurã glo Rom.8 riã quæ reuelabit in nobis. Stipendia enĩ peccati mors: Ibid.6 quam recipit peccator iuxta uias ſuas & opera ſua. Cæterũ iuſtorũ uirtus fruitur largitate: de qua Paul⁹ loquitur: Donũ dei uita æterna. Quodq́; addidit: & ſecũdũ iudicia eorũ iudicabo eos: il Mat.7 lud euãgelicũ ſonat: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis. Et apoſtolicum: In quo Rom.2 enim iudicio iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim operaris quæ iudicas. c ¶ *Et ſcient quia ego dominus, etc.*] Iſte uerſiculus frequenter in hoc propheta ponitur, quòd ſupplicia atq; cruciatus ſequatur ſcientia dei: ut quem non intelligebat per beneficia, per tormenta cognoſcant.

Commentarij ſecundi in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM Commentariorum Ezechielis ad Euſtochium procemium.

NIhil longum eſt quod finem habet: & omnis retrò temporum ſeries tranſacta non prodeſt: niſi fortè bonorum operũ ſibi uiaticum præparauerit: quæ ſemper ad futura, imò ad æterna reſpiciunt, & nullis terminis coartantur. Vera ſentẽtia eſt: Omnia orta occidunt, & aucta ſeneſcunt. Et alibi: Nihil eſt enĩ opere & manu factum, quod non conficiat & conſumat uetuſtas. Quis crederet ut totius orbis extructa uictorijs Roma corrueret, ut ipſa ſuis populis et mater fieret et ſepulchrũ: ut tota Orientis, Ægypti, Aphri- B cæ littora olim dñatricis urbis, ſeruorũ et ancillarum numero cõplerentur, ut quotidie ſancta D Bethlehem, nobiles quondã utriuſq; ſexus atq; omnib. diuitijs affluentes, ſuſciperet mendicantes? Quibus quoniam opẽ ferre nõ poſſumus, cõdolemus: et lachrymas lachrymis iũgimus: occupati'q; ſancti operis ſarcina, dũ ſine gemitu cõfluentes uidere nõ patimur, explanationes in Ezechiel, et penè omne ſtudiũ omiſimus: ſcripturarũq; cupimus uerba in opera uertere: & nõ dicere ſancta, ſed facere. Vnde rurſus à te cõmoniti ò uirgo Chriſti Euſtochiũ: intermiſſum laborem repetimus: et tertiũm uolumẽ aggreſsi, tuo deſiderio ſatisfacere deſideramus: illud et te et cæteros qui lecturi ſunt deprecantes: ut non uires noſtras, ſed uotũ cõſiderent: quorum alterum fragilitatis humanæ, alterum ſanctæ eſt in domino uoluntatis.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Ezechielem prophetam, Liber III. CAPVT VIII.

ET *factũ eſt in anno ſexto, etc.*] Quinto anno tráſmigrationis Iechoniæ, quarto menſe, quinta mẽſis, ſuperiorẽ uiſionẽ factã ad prophetã legim⁹: Hæc aũt quã nũc exponere uolum⁹: ſexto anno eiuſdem regis, ſexto mẽſe, quinta mẽſis facta memoratur. Ex quo perſpicuũ eſt, poſt annum & duos mẽſes hæc facta quæ ſcripta ſunt: & uel intermiſſam per annum & duos menſes prophetiam: uel per totos quatuordecim menſes geſta quæ ſuperior ſermo cõtexuit. Sexto autẽ anno, & ſexto menſe, & quinta die menſis: qui numeri ad fabricam mundi referuntur, & carneos ſenſus qui terrena conſpiciunt, & necdum cœleſtia contemplantur, factam prophetiam non mirabitur, qui ad presbyteros Iuda ſermonẽ dirigi intellexerit. E quibus ſeptuaginta tenebãt thuribula, & uigintiquinq; in templo adorabãt ſolẽ: ſedebatq; prophera in domo ſua fugiens frequentiam multitudinis: & ſenes Iuda ſedebãt coram eo, uel prophetæ uerba audire cupientes, uel inſidiantes ſermonibus eius. Significanterq; dicuntur ſenes Iuda, ut nihil ad Iſrael: hoc eſt, ad decẽ trib. quæ prius captæ fuerãt, ſed ad eos qui de tribu Iuda cũ Iechonia ducti erãt ĩ captiuitatẽ, dici intelligamus. d ¶ *Et cecidit ſuper me ibi manus domini, etc.*] Virum, Hebræus ſermo nõ continet. Viſionem autem auræ, quæ in Lxx. non habetur, de Theodotione addidimus. Et pro eo quod nos diximus, cecidit ſuper me manus dñi: Symmachus tranſtulit, incidit mihi manus dñi, quod in Hebraico dicit̃ ותפל Manus autem ἐνέργειαν, id eſt opera ſignificat: ut uiſionis poſsit ſacramenta cognoſcere. Et hoc conſiderandum, quod non ipſas uideat ueritates, ſed ſimilitudinem ignis: qui à lũbis uſq; deorſum ignis apparuit: & à lumbis

CAPVT VIII.

ETd factum eſt in anno ſexto, in ſexto menſe, in quinta menſis, ego ſedebam in domo mea, et ſenes Iuda ſedebant coram me.

HEB. e Et cecidit ſuper me ibi man' dñi dei

SEP. Et facta eſt ſuper me manus Adonai domini: et uidi

A bis ſurſum quaſi aſpectus ſplẽdoris, ut uiſio electri. Pro ſplẽdore, qui in Hebraico dicitur זהר auram Theodotio trãſtulit: ut in ſupernis dei refrigeria demõſtret. Deniq; & in Regũ uolumine beat⁹ Helias aduentũ dñi nõ in tẽpeſtate contẽplat̃ & turbine: non in ignis ardorib. ſed ĩ aſpectu auræ tenuis atq; leniſsimæ: ut dei omnipotentis manſuetudinẽ comprobaret. Opera aũt coitus, quæ ſignificãtur in lũbis, uſq; deorſum igne purgantur. Et opera uirtutũ quæ à lũbis ad ſuperiora cõſurgũt, ſplẽdorẽ habent atq; fulgorẽ: & tamen nec ignis uſque ad pedes dicit̃: nec ſplẽdor electri uſq; ad caput, ſed deorſum & ſurſum: ut tã in peccatorib. q̃ in ſanctis, pro diuerſitate meritorũ ali⁹ uſq; ad illud, & illud membrũ: alius uſq; ad illa & illa perueniat. Et q̃uo qui ſanctitudinis perfectionẽ tenẽt, ad uerticẽ uſq; perueniũt: B ſic qui in peccatorũ profundo ſunt, plantas igneorũ pedũ tenere credendi ſunt. a ¶ *Et emiſſa ſimilitudo man⁹. etc.*] Et hic ſimilitudo man⁹, non ipſa man⁹ extendit̃: neq; enim in deo aliquid corporale eſt, uidet̃ manus, ut membrũ humani corporis atq; conſueti: nequaquã terreat eũ qui aſſumit̃ atq; cõprehendit̃. Si enĩ in colubri uel in qualibet alia beſtiarũ ſimilitudine tetigiſſet prophetã, ipſa diſsimilitudo membrorũ terruiſſet aſſumptũ. Pars comprehendit̃ capillorum: quia totius apprehenſionẽ capitis, humana natura non ſuſtinet. Pro cincinno, Lxx. tranſtulerunt κράσπεδον, id eſt, fimbriã: quorum alterũ in capillis, alterũ in ueſtib. accipi ſolet. b ¶ *Et eleuauit me ſpiritus inter, etc.*] Primum ſimilitudine apprehenditur: poſteà eleuatur à ſpiritu: qui ſpiritus nõ eum ſtatim ad cœlũ leuat, ſed inter terram & cœlum, ut terrena interim derelinquens, feſtinet ad cœlũ. Poſſumus aũt & hoc dicere, quod propter bona opera, propheta ſimilitudine manus dei apprehẽſus ſit, & propter ſcientiã rerum ſpiritualiũ eleuetur à ſpiritu. c ¶ *Et adduxit, etc. ubi erat ſtatua poſſidentis.*] Hoc autẽ quod in quibuſdam codicibus reperitur: Et in ſtatua imaginem zeli, de Theodotione additum eſt. Reliqua ſimiliter. Quando dicit: adduxit me in Hieruſalem in uiſione dei: oſtendit ſe non in corpore, ſed in ſpiritu eſſe trãſlatum. Iuxta quam uiſionẽ poſſumus & cœlos & profunda maris & inferna conſpicere: dum rationes ſingulorum cogitatione complectimur. Primum autem uenit ad ueſtibulum, quod reſpicit ad Aquilonem: ut ibi uideat ſtatuam idoli zeli ad prouocandam æmulationem: ut de illo loco poſsit ad interiora penetrare: & cernere reliqua, quæ poſteà deſcribuntur. Statuam autem idoli Baal in tẽplo dei poſitã, narrat hiſtoria. Pulchreq; C appellat̃ idolũ zeli: quia ad æmulationẽ & zelum dñm prouocat: iuxta illud quod in Deuteronomio dicit̃: Ipſi me prouocauerunt ad zelũ in eo qui nõ erat deus: & e- Deut.32.c go prouocabo eos ad zelũ in gente quæ non eſt. Porrò quia zelus & poſſeſſio, qđ Hebraicè dicit̃ קנאה eodem appellant̃ nomine: pro ſtatua zeli, Lxx. ſtatuam poſsidentis interpretati ſunt. Denique quãdo nat⁹ eſt Cain, Poſſedi, inq̃t Gen.4.a parens, hominẽ per deũ: poſſeſsione hominis ad Cain nomẽ alludẽs. Ibiq; erat gloria dei Iſrael: nõ ꝙ delectaret̃ tali uicinia, ſed ut ſui p̃ſentia idolũ zeli templũq; deleret. Vnde & ſubuerſio urbis tẽpliq; poſt breue tẽpus ſequit̃. Et in Eſaia ſcriptũ eſt, ꝙ lect⁹ Eſa.28.c anguſtus nequaquã duos capiat & palliũ breue utrũq; operire nõ poſsit: ſignificante ſcriptura illud apoſtoli: Qui cõſenſus Chriſto & Belial? D Tẽplo dei & idolo. 2.Cor.7.c d ¶ *Et dixit ad me, etc. & ecce ab Aquilone, etc.*] Pro eo qđ nos poſuim⁹: Ab Aquilõe portæ altaris idolũ zeli ĩ ipſo introitu, Lxx. tranſtulerunt: Ab Aquilone ad portam Orientalem: quod in Hebraico non habetur: cætera quæ ibi ſcripta ſunt relinquentes. Dixit, inquit, ad me: uel gloria dei, quam in campo uideram: uel ſpiritus qui me inter cœlum leuauit ac terram. Loquutusq; eſt mihi, poſtquam me tranſtulit in Hieruſalem, & fecit uel urbem uel templum uidere: & imperauit ut leuarem oculos ad uiam Aquilonis. Ibi enim ſtatua Baal poſita erat, quam uocat idolum zeli, in ipſo portę introitu. Qui autem idolum zeli ſiue poſſidentis, ad gloriam dei uel ad ſpiritum referunt, impiè faciunt, perſonam idoli, dei maieſtate mutantes. e ¶ *Et dixit ad me: Fili hominis putáſne uides tu quid iſti faciant, etc.*] Ne me, inquit, putes iniuſtè templum deſerere, & ſubuertendam relinquere ciuitatem: aſpice quæ in templo faciant. Cumq; illa conſpexeris, non putes finem eſſe ſcelerum, adhuc maiora conſpicies. Quod quidem poteſt & de noſtra Hieruſalem, noſtroq; templo intelligi: quando in exemplum Ophni & Phineas idolorum ſcelera operamur in tabernaculo dei, & fornicamur cum 1.Reg.2.c his quæ ſe militiæ & miniſterio dei uouerint: & ſacrificiorum eius primitiua decerpimus: dantes in uſum clientum atque famulorum, & omnia lucri cauſa facimus. Sin autem hæc tam magna ſunt quæ uidemus, quanto maiora exiſtimanda ſunt, quæ humanam effugiunt conſcientiam? f ¶ *Et introduxit me ad oſtium, etc.*] Hoc quod tranſtuli. Et uidi, & ecce foramẽ unum in pariete: in Lxx. non habetur. Et quia omnia quaſi in imagine

HE. dei. Et uidi, & ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis ab aſpectu lumborũ eius, & deorſum ignis: & à lumbis eius & ſurſum, quaſi aſpectus ſplendoris, ut uiſio electri. d Et emiſſa ſimilitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei.

SEPTVAGINTA. & uidi, & ecce ſimilitudo quaſi ſpecies uiri à lumbis eius, et deorſum ignis: & à lumbis eis & ſurſum quaſi uiſio auræ, quaſi uiſio electri. Et extendit ſimilitudinem manus, & aſſumpſit me in fimbria uerticis mei.

b Et eleuauit me ſpiritus inter terram & cœlum.

HEB. Et adduxit me in Hieruſalẽ ĩ uiſione dei: iuxta oſtiũ interius quod reſpiciebat Aquilonẽ, ubi erat ſtatutũ idolũ zeli ad prouocãdã æmulationẽ. Et ecce ibi gloria dei Iſrael ſecundũ uiſionẽ quã uiderã in cãpo.

SEPT. c Et adduxit me in Hieruſalem in uiſione dei, ad ueſtibulum portæ quæ reſpicit Aquilonem: ubi erat ſtatua poſsidentis. Et ecce erat ibi gloria domini dei Iſrael ſecundum uiſionem quam uidi in campo.

d Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad uiam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad uiam Aquilonis: et ecce ab Aquilone portæ altaris idolum zeli ĩ ipſo introitu. e Et dixit ad me: Fili hominis, putáſne uides tu quid iſti faciant: abominationes magnas quas domus Iſrael facit hic, ut procul recedam à ſanctuario meo? Et adhuc cõuerſus uidebis abominationes maiores. f Et introduxit me ad oſtiũ atrij: & uidi, & ecce foramen unum in pariete

A gine picturaq; monſtrantur: unum in pariete foramen uidiſſe ſe dicit: iuberiq; ſibi ut illud perfodiat, & amplius faciat: quo uidelicet aperto foramine, lati⁹ poſsit intrare & uidere, quæ foris poſitus uidere non poterat. Per quod oſtenditur, tam in eccleſijs, ꝙ in ſingulis nobis pparua uitia maiora mõſtrari: & quaſi per quędã foramina, ad abominationes maximas peueniri. Ex fructib. eñ arbor cognoſcit: & ex abũdãtia cordis, os loquit. Pro ſigno ſũt interioris hominis uerba erumpentia. Quomodo libidinoſum, qui ſua callidè cælat uitia interdum turpis ſermo demõſtret: & auaritiã latentẽ intrinſec⁹, paruulæ rei cupido ſignificat. Minorib. eñ maiora mõſtrant: uultuq; & oculis diſſimulari nõ põt cõſciẽtia, dũ luxurioſa & laſciua mẽs lucet in facie: & ſecreta cordis, motu corporis & geſtib. indicant. [a] ¶ *Et ingreſſus uidi, etc.*] Non ſolũ idolũ zeli ſtabat in introitu portæ Aquilonis, ſed & oẽs templi parietes diuerſis idolorũ imaginib. pingebantur: ut nulla eſſet beſtia quã nõ parietis pictura mõſtraret. Hoc in delubris idolorũ phaniſq; gentiliũ hucuſq; perſpicimus, quod omnia genera beſtiarũ adoret ſtulta religio. Vnde & Vergilius ait: Omnigenumq; deum mõſtra & latrator Anubis. Quaſi non & illa ſint monſtra quæ laudat cõtra Neptunũ & Venerẽ, contraq; Mineruã. Poſſumus & in noſtri templi parietibus, idola mõſtrare depicta, quando omnib. uitijs ſubiacemus: & pingimus in corde noſtro peccatorũ conſcientiã, imaginesq; diuerſas. De quibus & in pſalmo dicit: Dñe in ciuitate tua imaginẽ ipſorum diſſipabis. Et in alio loco: Veruntamẽ in imagine perambulat homo. Quod ſcilicet nullus hominũ ſit qui aliquã imaginem non habeat, ſiue ſanctitatis, ſiue peccati. Quãobrẽ furioſis dicitur & iracundis: Furor illis ſecũdum ſimilitudinẽ ſerpentis: ſicut aſpidis ſurdæ & obturantis aures ſuas, quæ nõ exaudiet uocẽ incantantiũ. Et de hominib. nequam: Generatio uiperarũ, quis oſtendit uobis fugere à uentura ira? Et de uerſipellib. ac fraudulentis: Ite, dicite uulpi huic. Ac de amatorib. fœminarũ: Equi inſanientes in fœminas facti ſunt mihi: unuſquiſq; ad uxorẽ proximi ſui hinniebat. De brutis quoq; ac uecordibus: Nolite fieri ſicut equus & mulus, quib. non eſt intelligentia. Et iterũ: In camo & freno maxillas eorũ cõſtringe, qui non appropinquant ad te. Et multa huiuſcemodi. Hoc aũt quod poſuimus: Et ecce omnis ſimilitudo reptilium & animantium, in Lxx. non habetur. [b] ¶ *Et ſeptuaginta uiri, etc.*] Quando dicit ſeptuaginta uiros fuiſſe de ſeniorib. domus Iſrael, qui tenebant thuribula manibus, oſtẽdit multos alios fuiſſe presbyteros, qui hoc non faciebant, ſed forſitan peccatis alijs tenebant: unũq; nomine Iezoniã filiũ Saphã ſtetiſſe in medio eorũ, quaſi principẽ ſceleris eorũ, atq; ſacrilegij: qui omiſſa religione dei, colebãt idola: & in tẽplo nõ adorabãt deũ, cui⁹ erat tẽplũ, ſed picturas parietũ. Pulchreq; dicit: Stabat Iezonias filius Saphã, hoc eſt iudicij & cõdemnationis ſuæ in medio ſtantiũ presbyterorũ: quia

Matth. 12.c

Pſal. 72.c

Pſal. 38. b

Pſal. 57.a

Matt. 3.b

Luc. 13.g

Hier. 5.b

Pſal. 31.b

pariete. Et dixit ad me: Fili hoĩs, fode parietẽ: & cùm perfodiſſem parietẽ, apparuit oſtiũ unũ. Et dixit ad me: Ingredere & uide abominationes peſsimas quas iſti faciũt hic. [a] Et ingreſſus uidi: & ecce oĩs ſimilitudo reptiliũ et animaliũ abominatio: et uniuerſa idola domus Iſrael depicta erãt in pariete ĩ circuitu per totũ. [b] Et ſeptuaginta uiri de ſeniorib⁹ domus Iſrael: et Iezonias filius Saphan ſtabat in medio eorũ ſtãtiũ ante picturas: et unuſquiſq; habebat thuribulũ iu manu ſua: et uapor nebulæ de thure conſurgebat. [c] Et dixit ad me: Certè uides fili hoĩs, quæ ſeniores domus Iſrael faciunt in tenebris, unuſquiſq; in abſcondito cubiculi ſui. Dicũt eñ. Non uidet dñs nos, dereliquit dñs terram. [d] Et dixit ad me: Adhuc cõuerſus uidebis abominationes maiores quas illi faciunt. Et introduxit me per oſtium portæ domus domini, quod reſpiciebat ad Aquilonem; et ecce mulieres ſedentes plangentes

C & princeps, & hi quorũ princeps erat, firmo in ſceleribus ſtabant gradu: nec fluctuabant in malo, ſed robuſtiſsimè perſiſtebant: uaporq; nebulæ & confuſionis ac turbinis qui ſurgebat ex thure, offerentiũ ſacrilegia demõſtrabat. Hoc factũ ſit eo tẽpore iuxta literã. Cęterũ & nobis orãdũ eſt, ne ſeniores dom⁹ Iſrael ſeptenariũ numerũ, qui eſt ſanctus, ſeptẽ decades multiplicãtes, ſtent in erroribus ſuis, & adorẽt picturas idolorũ: uaporq; ſacrilegij aſcẽdat ſiue cõſurgat reſiſtẽs deo. Quãdo uiderimus plebẽ peſsimã cõgregatã: de qua ſcriptũ eſt: Odiui eccleſiam malignantiũ: & peiores plebe ppoſitos, nequioreſq; principẽ ꝙ præfecti⁹ eſt plebi atq; presbyteris: dicam⁹ Iezoniã ſtantem ante picturas, & ſingulos habere thuribula ĩ manib. ſuis: nõ dei maieſtatẽ, ſed proprias ſententias adorantes: & nequaquã odorẽ bonæ fragrantiæ ad deum, ſed fœtorẽ ad idola peruenire. [c] ¶ *Et dixit ad me, etc.*] Ex eo, inquit, quod in tẽplo faciũt pariter congregati, oſtendit quid unuſquiſq; in cubiculo ſuo facit: ſed ſecundũ Anagogen melius intelligi poteſt, quod nonnulli principes eccleſiarũ faciant in tenebris, quæ dictu quoq; turpia ſunt. Iſte eſt abſconditus cordis homo, de quo dicit: Ingredere in cubiculũ tuũ. Et rurſum: Qui uidet in abſcõdito, reddet tibi. Recolat unuſquiſq; conſcientiã ſuã: & opera tenebrarũ recordet in tenebris, ſciatq; ſcriptũ: Omnis qui mala operat, odit lucẽ: & non uenit ad lucẽ, ne arguat à luce. Et in ſe illud intelliget eſſe completũ: Qui inebriat, nocte inebriatur. Quod iuxta literam ſtare nõ poteſt. Quanti eñ in prãdijs conuiuijſq; dierũ inebriant? Sed quia ebrietas cordis offendens deũ tenebrarũ eſt, & nõ lucis: propterea quicunq; inebriat, nocte inebriat. Cũ aũt ſeniores domus Iſrael fecerint mala in tenebris, & in abſcondito cubiculorũ ſuorũ: & putauerint ſe deũ poſſe cælare, tunc conſequenter dicent: Nõ uidet nos dñs, dereliquit dñs terram. Multiq; ſunt peccatores & ambulãtes iuxta cogitationes ſuas, qui deũ non exiſtimãt curare mortalia, nec ad illum noſtra uitia pertinere. Certè quãdo peccamus, ſi cogitaremus deũ uidere & eſſe præſentẽ: nunꝗ quod ei diſplicet, facerem⁹. Porrò quod ſequitur: Dereliquit dñs terram quorundam etiã philoſophorũ ſententia eſt: qui ex ſiderum curſu atq; conſtantia, ſuſpicãtur eſſe in cœleſtib. prouidentiam, & terrena contemni, dum nihil recti nec iuxta ordinem in terris geritur. [d] ¶ *Et dixit ad me: Adhuc conuerſus, etc. plangentes Adonidem.*] Quem nos Adonidẽ interpretati ſumus, & Hebræus & Syrus ſermo תמוז uocat: unde quia iuxta gentilem fabulam, in menſe Iunio amaſius Veneris & pulcherrimus iuuenis occiſus, & deinceps reuixiſſe narratur: eũdem Iunium menſem, eodem appellant nomine, & anniuerſariam ei celebrant ſolennitatẽ, in qua plangitur à mulierib. quaſi mortuus: & poſteà reuiuiſcens canitur atq; laudat. Conſequenterq; poſtꝗ principes & ſeniores domus Iſrael quid fecerint in tẽplo ac tenebris cubiculiſq; monſtratũ eſt: etiam mulierum uitia deſcribuntur

D

Pſal. 25.

Anagoge

Matth. 6.

Ioan. 3.

Prou. 23.

A buntur, quæ plangunt amatorũ ſocietate priuatæ: & exultãt, ſi eos potuerint obtinere. Et quia eadẽ gentilitas huiuſcemodi fabulas poetarũ, quæ habet turpitudinẽ interpretat ſubtiliter, interfectionẽ & reſurrectionẽ Adonidis, planctu & gaudio proſequens: quorũ alterũ in ſeminib. quæ moriunt in terra: alterũ in ſegetibus, quibus mortua ſemina renaſcunt, oſtendi putat. Nos quoq; eos ꝗ ad ſeculi mala & bona, uel contriſtãtur, uel exultãt, mulieres appellemus, molli & effœminato animo, dicam⁹q; plãgere eos Thammuz: ea uidelicet quæ in rebus mũdi putãt eſſe pulcherrima. [a] ¶ *Et dixit &c. inter ueſtibulũ, &c.*] Quod nos ueſtibulum iuxta Symmachũ interpretati ſumus, ꝗ προπύλαιον poſuit: p eo quod Lxx. & Theodotio, ipſum uerbũ Hebraicũ tranſtulerũt אולם Aquilę prima ęditio, προθύρα: fa, αἰλὰμ templi interpretata eſt: quam nos porticũ templi exprimere poſſumus: ſiue intectũ atriũ quod inter templum & altare erat. Et quia ſupra legimus, poſt idolũ zeli, quod ad portã Aquilonis apparuit. Adhuc conuerſus uidebis abominationes maiores: oſtenſiſq; per parietẽ picturis oĩum beſtiarũ, quas adorabãt ſeptuaginta presbyteri, & Iezonias filius Saphan, tenẽtes thuribula in manibus: ſic dicit: Adhuc conuerſus uidebis abominationes maiores quas iſti faciunt, eo ꝙ ſederent mulieres plangẽtes Adonidẽ. Poſt tertium quoq; peccatum dicit. Adhuc cõuerſus uidebis abominationes maiores his. Quæ eſt autẽ maior abominatio ſuperiorum trium ſcelerum? Videlicet quarta quæ ſeqt: Ecce in oſtio tẽpli dñi inter ueſtibulũ & altare quaſi uigintiq; uiri dorſa habẽtes cõtra tẽplum dñi: & facies ad orientẽ: & adorabãt ortum ſolis: eo ꝙ contẽpto dño, id eſt creatore, adorarẽt ſolẽ: id eſt dñi creaturã, præcipiente ipſo dño per Moyſen: ꝙ nequaquã in morem gentilium contra orientẽ deũ adorare deberent: ſed in quacunq; fuiſſent orbis parte, ſiue ad orientẽ, ſiue ad occidentẽ, ſiue ad meridiem, ſiue ad ſeptentrionẽ, adorarẽt contra templũ: ubi in ſancta ſanctorum habitare dñs credebatur. Quod quidẽ & Danielem in Babylone feciſſe legimus: qui apertis feneſtris cœnaculi ſui, adorabat dñm contra templũ qd erat in Hieruſalẽ. Hoc iuxta literã fuiſſe ſacrilegij, nemo dubitat. Secundum Anagogen, oẽs hęreticos peiores eſſe prioribus: id eſt, idolo zeli pictiſq; in pariete figuris animãtium, & plãctu Adonidis, per quæ idololatria uoluptaſq; monſtratur, ille ſcire poterit: qui intellexerit prophetã dicentẽ: Tu autẽ odiſti diſciplinã, & proieciſti ſermones meos poſt te. Et in alio loco: Verterunt contra me ſcapulam recedentẽ. An ignoramus Marcionem & cęteros hęreticos, qui uetus laniant teſtamentum, contempto creatore, id eſt iuſto deo: aliũ quendã bonum deum colere & adorare, quẽ de ſuo corde finxerũt? Omneſq; noſtri temporis hęretici qui dei filium prędicant creaturam: & tamen adorant eum, relicto diuinitatis tẽplo & poſt tergum habito, ipſi confeſſione ſua creaturam adorare ſe dicunt. Nos autem ſic adoramus ſolem iuſtitię, ut deum adoremus in templo ueteris teſtamẽti, ubi lex

B

Deut. 12.

Dan. 6.c.

Anagoge

Pſal. 49.c

Hier. 2.f

tes Adonidẽ. Et dixit [a] ad me: Certe uidiſti fili hominis, adhuc cõuerſus uidebis abominationes maiores his. Et introduxit me in atriũ domus dñi interius: & ecce ĩ oſtio tẽpli dñi inter ueſtibulũ & altare quaſi uigintiquinq; uiri, dorſa habentes cõtra tẽplũ dñi: & facies ad orientẽ: & adorabant ad ortũ ſolis. Et dixit [b] ad me: Certe uidiſti fili hoĩs: Nunqd leue eſt hoc domui Iuda, ut facerẽt abominationes iſtas quas fecerunt hic: qa replẽtes terrã iniquitate, cõuerſi ſunt ad irritãdũ me? Et ecce applicant ramũ ad nares ſuas. Ergo [c] & ego faciã in furore: nõ parcet oculus meus, nec miſerebor. Et cũ clamauerint ad aures meas uoce magna, nõ exaudiã eos.

CAP. IX.

ET [d] clamauit in auribus meis uoce magna, dicens, Appropinquauerunt uiſitationes urbis. Et unuſ

C & prophetæ, ubi cherubim & propiciatoriũ eſt. Quos nos uigintiquinq; uiros tranſtulimus, Lxx. poſuerũt, uiginti: & in quibuſdam exẽplaribus, quinq; de Theodotione additi ſunt. [b] ¶ *Et dixit ad me, &c. Et ecce applicãt ramũ ad nares ſuas.* Pro eo quod nos diximus: Et ecce applicant ramũ ad nares ſuas: Lxx. trãſtulerũt: Et ecce ipſi ſicuti ſubſannantes: qb. de Theodotione additũ eſt: Extendũt ramũ: ut ſit totũ pariter: Et ecce ipſi extendũt ramũ quaſi ſubſannãtes. Pro quo interpretatus eſt Symmachus: quaſi emittẽtes ſonitũ in ſimilitudinẽ cãtici p nares ſuas. Significat autẽ uigintiqnq; uiros, ꝗ in quadrũ ſolida ſtatione fundati ſunt: & à qnq; ſenſib. per qnquies qnq;, quadranguli figurã efficiunt, nõ ſolum tẽplum habere poſt tergum, ſed inſtar idolorum applicare ramũ ad nares ſuas: haud dubiũ quin palmarum, quas Gręco ſermone τὰ βαΐα uocant, ut per hoc eos idola adorare ſignificet. Deniq; & Iob inter cęteras uirtutes etiã hoc habuiſſe ſe dicit: quod nunquam aſpiciens cœlum, & ſolẽ, & lunã, & aſtra fulgẽtia, oſculatus ſit manum ſuam, id eſt, adorauerit creaturas. Symmachi autẽ ĩterpretatio, fœdũ raucumq; ſonitum de naribus procedentẽ, in dei contemptum ſignificat. Omneſq; hęretici qui repleuerunt terram iniquitate, & conuerſi ſunt ad falſi nominis ſcientiam, ut dñm ad iracundiam prouocarent, ęſtimandi ſunt quando laudare uoluerit deum, magis turpi ſonitu blaſphemare, uel teſtamenti ueteris deũ parui ducere, irridere, contemnere. [c] ¶ *Ergo & ego faciam in furore: non parcet, &c.*] Quodq; ſequitur: Et cũ clamauerint ad aures meas uoce magna, nõ exaudiã eos. In Lxx. nõ habetur. Pro his, ait, omnibus quæ fecerunt, & ego faciã in furore, & nõ parcet oculus meus, nec miſerebor. Quod audiẽtes ueteres hæretici, creatorẽ calumniãtur quaſi crudelem & ſanguinariũ: nec cogitant apoſtolũ Paulũ, qui certe boni dei (ut ipſi uolunt) apoſtolus eſt, ſcribere ad Corinthios: Si uenero rurſum, non parcã: ut uirga corripiat delinquentes, & errantes retrahat ad ſalutẽ. Qui enim non intelligunt quid ſibi proſit, & orant frequenter cõtraria, expedit eis ut non exaudiantur à dño. Vnde & in oratione dñica dicimus: Fiat uoluntas tua. Non uolũtas noſtra quæ errare cõſueuit: ſed uoluntas tua, quę futura cognoſcit. Magneq; interdũ felicitatis eſt, ad pręſens miſericordiã non mereri. Et iſtis igitur qui ſunt de domo Iuda, & à confeſſione eccleſiæ receſſerũt, nõ parcet dñs. Cumq; clamauerint uoce magna, de qua dñs dixit: Clamor eorum peruenit ad me, tñ dñs non exaudiet eos: ut malis coacti intelligant quid fecerint.

CAP. IX.

ET *clamauit, &c. uiſitationes urbis.*] Pro uiſitationib. ultionẽ Lxx. tranſtulerũt. Mihi eñ uindictã, & ego retribuã dicit dñs. Omniſq; ultio uiſitatio ẽ quaſi ægrotãtis, quaſi habẽtis uulnera, quaſi medicas expectãtis man⁹: iuxta illd qd alibi ſcriptũ eſt: Viſitabo ĩ uirga iniqtates eorũ & in flagellis pctã eorũ: miſericordiã aũt meã nõ auferã ab eis. Recteq; (ut ſupra diximus) uiſitatio uel ultio appropinquare dicit captiuitate uicĩa.

D

Iob. 31.c

2. Cor. 13.a

Mat. 6.b

Deut. 32.e

Pſal. 88.c

Et[a] unuſquiſq; uas interfectionis habet in manu ſua. Et [b] ecce ſex uiri ueniebāt de uia portæ ſuperioris quæ reſpicit ad Aquilonē: & uniuſcuiuſq; uas interitus in manu eius. Vir quoq; unus in medio eorū ueſtitus lineis: & atramētariū ſcriptoris ad renes eius: ingreſsiq; ſunt & ſteterūt iuxta altare æneū. Et gloria dei Iſrael aſſumpta eſt de cherub, quæ erat ſuper eū ad limē domus. Et uocauit uirū, qui indutus erat lineis: & atramētariū ſcriptoris habebat in lūbis ſuis. Et dixit dn̄s [c] ad eū: Trāſi per mediā ciuitatē in medio Hieruſalē: & ſigna Thau תָּיו ſuper frontes uirorū gementiū & dolentiū ſuper cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Et illis dixit audiente me: Trāſite per ciuitatē ſequentes eū, & percutite: nō parcat oculus ueſter, neq; miſereamini. Senem, adoleſcētulū, & uirginē, paruulum, et mulieres interficite uſq; ad internicionē. Oēm aūt ſup quem uideritis Thau תָּיו ne occidatis

A a ¶ *Et unuſquiſq; uas interfectionis, &c.*] Nō dixit habebat: ut Lxx. tranſtulerunt. Neq; enim narrat præterita, ſed præſentia, futuraq; demonſtrat. Qui igitur malos percutit in eo quod mali ſunt: & habet uaſa interfectionis ut occidat peſſimos, miniſter eſt dn̄i. b ¶ *Et ecce, &c. ueſtitus lineis, &c.*] Pro lineis, quod nos iuxta Symmachū interpretati ſumus: Lxx. ποδήρη: Theodo. ipſum uerbū Hebraicū בַּדִּים Aquila, præcipua, interpretati ſunt. Rurſū ubi nos diximus: Et atramētariū ſcriptoris ad renes eius: Lxx. poſuerūt: Et zona ſapphirina ſup renes eius: Theodotio κάστυ ſcribæ in manu eius: Aqla μελανοδόχειον, id eſt, atramētariū ſcribę ad lūbos ei⁹: Symmachus: tabulas ſcriptoris habebat in renib. ſuis. Et ubi nos trāſtulimus, limē dom⁹: Lxx. & Theodotio εἰς τὸ αἴθριον, id eſt ſub diuo poſuere ueſtibulū. Pro uaſe quoq; interitus: quod ſinguli uiri habebāt in manibus: ſoli Lxx. ſecurim interpretati ſunt. Ad hominum

B igit̄ peccata delēda, qui in ſexta die fabricationis mūdi facti ſunt, ueniūt ſex uiri & deſcēdūt de porta ſuperiori: ſiue ut Lxx. tranſtulerūt, excelſa ad Aquilonē. Et habe-

Luc. 3. b bat unuſquiſq; ſecurim in manibus de qua Ioannes loquit̄: Iam em̄ ſecuris ad radices arborū poſita eſt. Omis arbor quæ fructū non facit, excidet̄ & in ignē mittet̄. Eratq; in medio ſex uirorū unus, id eſt Septimus, in habitu pōtificis ueſtitus lineis indumētis: & habebat atramentariū ſcriptoris ad renes ſuos: quo omniū peccata deſcriberet: & ſanctorū à peccatorib. numerū ſegregaret: ſiue zonā ſapphirinā coloris lapidis ſapphiri, qui in ornamētis eſt principis ſacerdotū. Egreſſiq; ſunt ſex uiri, & ſteterunt iuxta altare æneū. Duo em̄ erāt altaria: unū thymiamatis, aureū intrinſecus: & alterū ante templū æneū holocauſtorū. Iuxta altare aūt ſtare dicūt̄ parati ad iubentis imperiū: ut cuiuſcunq; uiderint ibi nō eſſe peccata dimiſſa, ſentētiæ dn̄i & interfectioni eū ſubiacere cognoſcāt. Gloria quoq; dei Iſrael aſcēdit, ſiue aſſumpta eſt de uno cherub: & iuit ad limē, ſiue ad ſubdiuū atrij domus atq; ueſtibuli: quod nequaq̄ tecto premit̄, ſed aeris fruit̄ libertate. Quæ ipſa gloria dn̄i uirum qui erat in habitu pōtificis, habebatq; atramentariū in lūbis ſuis, uocauit: & dixit quæ ſcriptura teſtat̄. Quidā ſex uiros, ſex interpretant̄ angelos: qui dei pareāt uolūtati. Ipſumq; unū qui habebat indumēta pontificis, ſaluatorē intelligūt: iuxta id, quod ſacerdos eſt & magni

Pſal. 109 cōſilij angelus: illudq; quod dicitur: Tu es ſacerdos in æternum ſm ordinem Melchiſedech. ποδήρη aūt quod Lxx. tranſtulerūt: una ex octo ueſtiū eſt pontificis: quæ Latine dicit̄ talaris: & ex eo quod ad pedes uſq; deſcendat, hoc ſortita uocabulū eſt. De ueſte pōtificis ante annos plurimos ſcio edidiſſe me librū, ad cuius explanationē mitto lectorē. Neq; em̄ poſſum oīa in oīb. locis dicere. Quodq; Aquilæ prima editio & Theodotio dixerāt κάστυ: pro quo in Hebræo legit̄ קֶסֶת cū ab Hebræo quærerē qd ſignificaret: rn̄dit mihi Græco ſermone appellari καλαμάριον, ab eo q in illo calami recondā-

tur. Nos atramentariū, ex eo quod atramentū habeat, C dicimus. Multi ſignificantius thecas uocāt, ab eo quod thecæ ſint ſcribentiū calamorū. De quatuor cherubim, unus cherub mittit̄ à gloria dn̄icæ maieſtatis, locutur̄ ad eū qui pontificis indumentis indutus erat. Et quan quā pleriq; τὰ χερουβείμ neutrali genere, numeroq; plurali dici putēt: nos ſcire debemus ſingulari numero eſſe cherub generis maſculini, & plurali eiuſdē generis cherubī: nō quo ſexus ī miniſtris dei ſit, ſed quo unū qd̄que iuxta ligūæ ſuæ proprietatē diuerſis appellet̄ generib. Angeli uocant̄ numero plurali Malachim, & cherubim, et ſeraphi eiuſdē generis & numeri. Porrò ſabaoth qd̄ interpretat̄ militiarū, ſiue exercituū atq; uirtutū, dicunt̄ genere fœminīo, numero plurali: & deſi-

nūt in extremā oth ſyllabā וֹת. Qui aūt uolunt ſub figura pontificis intelligi ſaluatorē, de Apocalypſi Ioan- Apoc. 1

nis utunt̄ exēplo: in qua ſcriptū eſt: Et conuerti me, & uidi uocē quæ loquebat̄ mecū. Et conuerſus aſpexi ſe- D

ptem cādelabra aurea: & in medio candelabrorū ſimilem filio hominis, &c. c ¶ *Et dixit dominus ad eum, Tranſi, &c.*] Præcipitur ei qui indutus erat ueſte talari ſiue linea, & ſacerdotalē habitū præferebat: ut ponat ſignū ſuper frontes uirorū gementiū & dolentiū, ſuper cunctis abominationibus quæ fiunt in medio Hieruſalē. Pro ſigno, quod Lxx. Aquila, & Symmachus tranſtulerunt, Theodotio ipſum uerbum Hebraicum poſuit תָּיו quæ extrema eſt apud Hebræos uiginti & duarū literarum, ut perfectam in uiris gementibus & dolentibus, ſcientiam demonſtraret. Siue ut Hebræi autumant, quia lex apud eos appellatur תּוֹרָה quæ hac in principio nominis ſui litera ſcribitur: illi hoc accepere ſignaculū, qui legis præcepta compleuerant. Et ut ad noſtra ueniamus, antiquis Hebræorū literis quibus uſq; hodie utuntur Samaritani extrema thau litera, crucis habet ſimilitudinem: quæ in Chriſtianorū frontib. pingitur, & frequenti manus inſcriptione ſignat̄. Sunt qui putēt, ex eo qd̄ ſm Hebraicū alphabetū, iſta extrema ſit litera, demonſtrari in multitudine peccantiū, reliquias ſupereſſe ſanctorū. Gementes igit̄ dolenteſq; ſaluantur: qui non ſolum malis nō cōſenſerunt operibus, ſed & aliena plan- 1. Reg. 16

xere peccata, ſecundum quod & Samuel planxit ſuper 1. Cor. 5

Saul, & apoſtolus Paulus ſuper his qui poſt peccatum Rom. 9

non egerunt pœnitentiā. Vnde & ipſe dicebat: Qui ſumus in hoc tabernaculo ingemiſcimus. Et alibi: Triſtitia mihi eſt magna, & inceſſabilis dolor cordis mei. Præ- Pſal. 4

cipiturq; ſex uiris, ut præter eos qui poſſunt dicere: Signatum eſt ſuper nos lumen uultus tui dn̄e, cunctos interficiant: non ſeni parcant, non iuueni, non uirgini, non paruulo, non mulieri. Secundum myſticos intellectus: ſenes ſunt in eccleſia, de quibus dicit̄: Cani hominis prudentia eius. Iuuenes, qui ſunt ad fidei bella prōptiſſimi. Virgines, qui pudicitiā tota mente conſeruāt. Paruuli, qui lacte potantur infantiæ, & necdum percipiunt ſolidum cibum. Mulieres, quæ fragilitate ſexus animæ

tis & à ſanctuario meo incipite. [a] Cœperūt ergo à uiris ſeniorib. q erāt ante faciē domus. Et dixit ad eos: Cōtaminate domū: & implete atria interfectis: Et [b] egreſſi ſunt & pcutiebāt eos q erāt in ciuitate. Et [c] cæde cōpleta, remāſi ego: ruiq; ſup faciē meā, & clamās aio: Heu dn̄e deus, ergo ne diſperdes oēs reliquias Iſrael: effundēs furorē tuū ſup Hieruſalē? Et dixit [d] ad me: Iniqtas domus Iſrael & Iuda, māgna eſt nimis ualde. Et repleta eſt terra ſanguinib. & ciuitas repleta eſt auerſione. Dixerunt em̄: Dereliquit dn̄s terrā, & dn̄s non uidet. Igitur & meus nō parcet oculus, neq; miſerebor: uias eorū ſuper caput eorū reddam.

HEB. Et [e] ecce uir qui indutus erat lineis, qui habebat atramentarium in lumbis ſuis, reſpondit dicens: Feci ſicut præcepiſti mihi.

SEP. Et ecce uir q indutus erat podere (i. ueſte talari) et accinctus zona lumbos ſuos, et rn̄dit uerbū dicens: Feci ſicut mandaſti mihi.

CAP. X.

ET uidi, et ecce in firmamento quod erat ſup caput cherubim quaſi lapis ſapphirus: quaſi ſpecies ſimilitudinis ſolij apparuit ſuper eam. Et dixit ad uirum qui indutus erat lineis, et ait: Ingredere in medio

A animæ imbecillitatē teſtant̄. Quibus uniuerſis nō parcitur, ſi abſq; Chriſti ſignaculo aliquid eſſe ſe credunt. Qd̄q; ſequit̄: Et à ſanctuario meo incipite: ſiue ut Lxx. trāſtulerunt καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἄρξασθε, id eſt, & à ſanctis meis incipite: Vel ſacerdotes ſignificat, qui uerſabant̄ in tēplo & adorabāt idola: uel eos q p ſacerdotij merito ſancti uocabāt̄ in populo, & q fuerāt in populis cauſa peccati, primi meruere ſup-

1. Cor. 6. c plicia. Tempus em̄ eſt, ut iudiciū īcipiat à domo dei. a ¶ *Cœperunt ergo, &c.*] Pro atrijs quæ Hebraice dicūt̄ חֲצֵרוֹת Lxx. poſuere uias. Occidūt̄ aūt uiri ſeniores, de quib. ſupra legim⁹, quòd haberēt thuribula & adolerēt idolis incenſum. Nec ē ulla tēpli religio: qa offēſo religiōis deo, cōtamīata ſunt omnia, ut unde peccatum, inde iudiciū ſit. Atriaq; cadauerib. cōplent̄ in tēplo, & & nō uiæ, quæ utiq; foris erāt. Niſi forſitan uias intelligere

B poſſimus plateas ciuitatis: nec audere poterant angeli cōtaminare templū ſanguine mortuorū: in quo prius habitabat gloria dei: niſi hoc recedētis gloriæ dn̄s præcepiſſet. Omnis q peccato mortuus eſt, cōtaminat atria tēpli, & uias urbis dn̄i, in quib. uiuit: qui cū Chriſto reſurgēs, mortuus eſſe deſiſtit. b ¶ *Et egreßi, &c.*] Siue ut alij tranſtulerūt: percutiebāt ciuitatē: pro his qui erant in urbe, ipſam urbē appellātes. c ¶ *Et cæde cō, &c.*] Cū cūctis qui ſignaculū non habebant cæde proſtratis, corruit propheta in faciē ſuam, pro interfectorū multitudine, nullū præter ſe arbitrans remanſiſſe. Quod quia uidebat̄ eſſe contrariū ei ſententiæ, qua iuſſerat dn̄s ſignatarū frontiū uiros non eſſe cædendos, propterea in uulgata æditione ſubtractū eſt. Nos aūt ſequentes Hebraicam ueritatē poſuimus, remāſi ego. Notandūq; quod non dixerit, ſolus: quod ſi dixiſſet, uidebat̄ eſſe contrariū: ſed remanſi ego, ut ſubaudiatur cū cæteris qui frontes habuere ſignatas. Vt autē ſciamus ſignanter hoc di-

3. Reg. 19. b ctū, remanſi ego: in Regū uolumine, quando Helias loquitur ad deum: Altaria tua demoliti ſunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærūt animam meam auferre, ſolū, poſuit: quia remanſiſſe alios neſciebat. Quidam putāt ex perſona dn̄i, in cuius typū præceſſit Ezechiel, poſſe hoc intelligi de populo Iudæorum: quando omnes de-

Pſal. 13. a clinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. Et propheta teſta-

Pſal. 11. a tur: Saluū me fac dn̄e: quoniam defecit ſanctus. Solus

1. Pet. 2. d enim inuentus eſt dn̄s: qui peccatum non fecit: neq; inuētus eſt dolus in ore eius. Quod autem intulit: Effundens furorem tuum ſuper Hieruſalem: uerbū effuſio-

Pſal. 106. d nis, pœnarū oſtendit magnitudinem, ut alibi legimus:

Pſal. 72. a Effuſa eſt deſpectio ſuper principes. Et iterū, Penè effuſi

Rom. 5. a ſunt greſſus mei. Et in bonam partem: Charitas dei ef-

Pſal. 44. a fuſa eſt in cordibus noſtris. Et effuſa eſt gratia in labijs

Pſal. 78. b tuis. Et in contrariū: Effunde furorem tuū ſuper gentes quæ te nō intellexerūt, & ſuper regna quæ nomē tuum

non inuocauerūt. Et: Effunde frameā & cōclude ex ad- C uerſo eorū qui perſequunt̄ me. d ¶ *Et dixit ad me: Iniquitas, &c.*] Videns dn̄s prophetā ſuū flere pro populo, & admirari īdignationis magnitudinē: reddit cauſas: nō ut ille putabat iniuſti uel excedētis modū ſupplicij, ſed meritæ iuſtæq; ſententiæ. Iniqtas, inquit, decē tribuū Iſrael, & duarū tribuū Iudæ magna ē, & nō ſolū magna, ſed magna nimis. Nec hoc dixiſſe ſufficit, ſed repetit ualde: ut p magnitudine iniquitatis, magnitudo ſupplicij ſit. ex quo diſcimus, nō ut pleriq; æſtimāt & maxime Stoici, paria eſſe peccata, ſed uel magna uel parua, & p qualitate menſuraq; peccantiū, diuerſitatē eſſe iudicij puniētis. Repleta ē, inqt terra ſanguinibus: ſiue ut Lxx. trāſtulerūt, populis & ciuitas eſt repleta auerſione: aut ut uul- D gata habet editio, iniquitate & immundicia: nō modic⁹ ſanguis effuſus eſt, ſed

de porta uſq; ad portā, & omnis ciuitas declinauit à cultu dei, & pro eo plena eſt immūdicia, idololatriæ uidelicet ſordibus. Cauſa aūt tantorū ſcelerū illa eſt, quod putauerūt prouidentiā nō eſſe ſuper terrā, nec deū curare mortalia, iuxta illud quod alibi legimus. Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos ſollicitat. Quia igit̄ illi uel putauerūt nō eſſe prouidentiā, uel quæ ante fuerat in populis, hoc tēpore ſuū populū reliquiſſe, propterea & dei nō parcet oculus, nec miſerebit̄: ut cōtra uitia ſæuiens, placabilis ſit uirtutibus: uiaſq; eorū atq; peccata reddat ſuper capita eorū, uel ſuper principale cordis: uel ſuper principes populi, iuxta Numerorū librū, in quo capita populorū principes eſſe dicunt̄. e ¶ *Et ecce uir, &c.*] Ipſe eſt uir, cui iuſſum eſt trāſire per mediā Hieruſalē, & ponere ſignū in frontib. uirorū gemētiū & dolentiū ſuper cūctis iniquitatib. eorum. Dicit ergo ſe dn̄i præcepta cōpleſſe, & ſignaculo Thau ת literæ frontes ſignaſſe lugentiū. Sex aūt uiri quib. præceperat dn̄s, dicens: Trāſite per ciuitatē ſequentes eū: & percutite, nulliuſq; miſereamini uſq; ad internicionē, nihil tale renūciant. Neq; enim læticiæ, ſed mœroris impleuere ſententiā: quę nō ſermone, ſed opere probat̄. Et in hoc loco p ποδήρη, i. ueſte talari quā interpretati ſunt Lxx. Theodotio ipſum uerbū Hebraicū poſuit בַּדִּים Symmachus, lineā: Aqla, præcipuā ſiue ſtolā. Pro zona quoq; Symmachus tabulas. Aqla, atramentariū: Theodotio κάστυ poſuerunt.

CAP. X.

ET *uidi, & ecce, &c.*] De firmamento quod erat ſuper cherubim, & de lapide ſapphiro qui habebat ſimilitudinem throni: & de rotis quæ animalia ſequebant̄, ſupra dixiſſe ſufficiat, & illorum lector explanatione contentus ſit. Nunc autem quod iubet̄ ille qui indutus erat lineis, pro quo Lxx. in hoc loco ſtolam interpretati ſunt: ut tollat prunas ignis de medio cherubim, & effundat ſiue ſpargat ſuper ciuitatē: illud mihi uidetur

A uidetur oſtēdere, quod poſt interfectionem cædemq́ multorū, & in ijs cadauera mortuorū, prunarū ignis aſſumitur, ut puniat ſiue mundet Hieruſalē, iuxta illud
Eſa.10.d quod in Eſaia ſcriptū eſt: Sanctificauit eum in igne ardente: & deuorabit ſicut fœnū materiā. Iſti ſunt carbones, quos ī remediū linguæ atq; mēdacij deſolātes uitia atq; peccata, ꝓpheta interrogatus exoptat: Quid detur tibi & qd
Pſal.119.a apponatur tibi ad linguā doloſam? Sagittę potentis acutę, cū carbonib. deſolatorijs. Multaq; iſtiuſmodi ī ſcripturis ſanctis inuenire poterimus: de qb. crebro diximus. Hoc tm̄ notādū eſt, qđ in Eſaia q tm̄ in ſermone pec
Eſa.6.b cauerat, & immūda labia ſe habere dixerat, ad purgādū unꝰ forcipe carbo cōprehendit. Hic uero qa erat ciuitas plena iniqtate, & poſt ſupplicia cadaueribus mortuorum, plures aſſumunt carbones ignis: & nō una manu, ſed ambabus: ut oīs purget Hieruſa
B lē. Quanquā & hoc intelligendum ſit, q non ad purgationē, ſed ad pœnas atque cruciatus, prunæ ignis aſſumendæ ſint, quę effundant ſup Hieruſalē. a ¶ Ingreſſusq; eſt, &c.] Vidente ꝓpheta, ingredit uir qui indutus erat talari ueſte uel linea, & ut Lxx. nunc interpretatione commutant ſtola ſancta, cum apud Hebræos, unus ſermo habeat בדים & cæteri interpretes in cœpta tranſlatione perſiſtant. Ingreditur autem ut ſecundo dicitur in medio rotarum, quæ ſunt ſubter cherubim: ut impleat manus ſuas igneis carbonibus. Qui cum eſſet ingreſſus, ſtetit tantum iuxta rotam, & uel ob triſtitiam puniendæ Hieruſalem: uel ob gloriæ magnitudinē ſtupens, manum ag ignem ipſe non miſit, ſed unus de cherubim, id eſt Cherub miſit manū. & tulit ignem qui erat in medio cherubim, & dedit in manum eius qui indutus erat ueſtibus lineis. Qui accipiens egreſſus eſt, & tamen ſcriptura non dicit, egreſſus quid fecerit: ut triſtis rei narrationem, intelligentiæ potius noſtræ relinqueret, quàm oculis ſubijceret. Introeunte aūt uiro qui indutus erat ueſtib. lineis, cherubim ſtabant à dextris domus, ut ſanctæ ſupernęq; uirtutes dexteram domus dei partem tenere uiderentur, & illæ quæ mittuntur ad ſupplicia, de quibus ſcriptum eſt: Immiſſionem per an
Pſal.77.e gelos peſſimos, ſiniſtras partes poſſidere credantur. Cumq; eleuata eſſet gloria domini de cherub qui carbones ignis uiro traditurus erat: & tranſiſſet ad limen domus, ſtatim nube tenebris, & caligine atrium impletur interiꝰ. Neq; enim præſente domini maieſtate exercentur ſupplicia, & gloria domini uidetur in atrio, de

quo ſcriptum eſt: Sonitus alarum cherubim audiebat C uſq; ad atrium exterius. Pro ſonitu in Hebræo uox poſuit: quæ uox habebat ſimilitudinē uocis dei omnipotētis loquentis. Pro quo Lxx. tranſtulerūt: Sicut uox dei שדי quod Aquila, Symmach. & Theodotio ἱκανόν: qđ forte potentēq; ſignificat, trāſtulerūt. Nota lector in quib. ſupior & hæc uiſio cōcordent ſiue diſcordēt, ut ex collatione utriuſq; abſque noſtro admonitu, diuina ītelligas ſacramēta, & illud qđ ante cōmonui, qm̄ & ī firmamēto & ī throno & in manu hoīs nō ueritas, ſed ſimilitudo dicat. Neq; em̄ facie ad faciē reuelato uultu, gloriā dñi cōtēplamur: ſed in ſimilitudine omnia uidemꝰ & imagine: quādiu fragili & corruptibili & mortali circūdamur corpore. b ¶ Et uidi, &c.] Obſerua quæ prius fuerit uel quot ſpecies rotarū, iuxta Lxx. quaſi uiſio tharſis: nunc aūt iuxta eoſdē ὡσὰν ὅρασις λίθου ἄνθρακος, idē quaſi uiſio carbūcu D li: ut pennarū ꝑ ignē qui à cherub tradit, ſimilitudo mōſtret: licet in Hebraico, & ſupra, & hic, tharſis ſcriptū ſit: qđ Aqla, chryſolithū: Symmachus, hyacintū tranſtulerunt. Rurſumq; ubi nos uertimus: Et omne corpus earū, quod ſubauditur rotarum, in Hebræo ſcriptū eſt: Et omnes carnes earū, & colla, & in Hebræo ſcriptū eſt: Et omnes carnes appellari in ſu
1.Cor.15 pernis uirtutibus, ut quando legimus: Caro & ſanguis regnum dei non poſſidebunt: neq; corruptio, incorruptionem: ſciamus non ſubſtantiā carnis, ſed opera cōdemnari, בשר enim quod in hoc loco ſcribitur: non corpus, ſed carnem ſignificat. Circulos aūt rotarū, cantos ferreos appellauit: quibus lignorum rotunditas artatur & ſtringitur. Rotæ aūt iſtæ non ſolum carnes habent uel corpus, aut membra: ſed & colla, & manus, & pennas: ut efficientias rerū in ſingulis, non membrorū imagines ſentiamꝰ. Rotæ quoq; ipſæ appellatæ ſunt lingua Hebraica גלגל quod Symmachus, uolubiles: Aquila rotam interpretatus eſt. Porrò quod ſequit. Audiente me: uſq; ad eum locū ubi ſcriptū eſt: Eleuati ſunt cherubim: in Lxx. non habetur, ſed de Hebraico additum eſt. In quo obſeruandū, quod nequaquam, ut ſupra dicit: Facies hominis, & facies leonis quatuor: & facies uituli à ſiniſtris quatuor: & facies aquilæ quatuor à dextris: ut uidelicet alia à ſiniſtris, alia à dextris eſſe credantur. Sed omniū æqualis ordo deſcribit, dicente ſcriptura: Quatuor autem facies habebat unū: Facies una, facies cherub: & facies ſecūda, facies hominis: & in tertio, facies leonis: & in quarto, facies aquilæ: ut prima & ſecun-

medio rotarū quæ ſunt ſubtus cherub, & imple manus tuas prunis ignis, quæ ſunt inter cherubim, & effunde ſuꝑ ciuitatē. [a] Ingreſſusq; eſt in cōſpectu meo. Cherubim aūt ſtabāt à dextris domus cū ingrederetur uir, & nubes impleuit atriū interius. Et eleuata ē gloria dñi deſuꝑ cherub ad limen domus: & repleta eſt domus nube, & atriū repletū eſt ſplēdore gloriæ dñi. Et ſonitus alarū cherubī audiebatur uſq; ad atriū exterius, quaſi uox dei omnipotētis loquētis. Cūq; præcepiſſet uiro qī idutus erat lineis, dicēs: Sume ignē de medio rotarū quæ ſunt inter cherubim: ingreſſus ille ſtetit iuxta rotā. Et extēdit cherub manū de medio cherubim ad ignē qui erat inter cherubim & ſumpſit et dedit in manu eius qui indutus erat lineis. Qui accipiēs egreſſus eſt, et apparuit in cherubim ſimilitudo manus hoīs ſubtus pēnas eorū. Et [b] uidi, et ecce quatuor rotę iuxta cherubim. Rota una iuxta cherub unū, et rota alia iuxta cherub unū. Species aūt erat rotarū quaſi uiſio lapidis chryſolithi: et aſpectus earū, ſimilitudo una quatuor, quaſi ſit rota in medio rotę. Cūq; ambularēt, in quatuor partes gradiebātur, et nō reuertebātur ambulātes, ſed ad locū ad quem ire declinabat quæ prima erat, ſequebātur et cętere nec cōuertebātur. Et oē corpus earū, et colla, et manus, et pēnæ, et circuli, plena erant oculis in circuitu quatuor rotarū. Et rotas iſtas uocauit uolubiles audiēte me. Quatuor aūt facies habebat unū. Facies una, facies cherub: et facies ſecūda, facies hoīs: et ī tertio, facies leonis: et in quarto, facies aqlæ: et eleuati ſunt cherubim. Ipſum

A & ſecunda, & tertia, & quarta facies, non locorū diuerſitate dextri & ſiniſtri, ſed uno per gradus ordine deſcribat. Vnam aūt faciem, id eſt, primā appellauit cherub. pro qua ſupra dixerat, facies uituli. Ex quo intelligitur faciē cherub eſſe faciē uituli. Quorum omniū ſenſum, pręteritę uiſionis explanatio continet. a ¶ Ipſum eſt animal, etc.] Oīa uiuunt deo, & ſuū ſentiūt creatorē.
Matth.22.d Non eſt enim deus mortuorū, ſed uiuētiū. Vñ & omnia corpora rotarum plena ſunt oculis. Et in pſal
Pſal.18.a mo dicit: Cœli enarrāt gloriā dei, & opera manuū eius annūciat firmamentū. Dies diei eructat uerbū, & nox nocti indicat ſciētiā. Sol quoq; & luna, mare & flumina, montes & colles laudāt deū, & in ſuum circulū per annos ſingulos elemēta uoluūt: cœlorūq; rationē in terris deprehendimus: ut antiquæ legis ordinem
B conſeruātes uoluantur & currāt: & nihil
Eccl.1.b nouū cernamus ſuper terrā. Quod autē dicit: ipſum eſt animal qđ uiderā iuxta fluuiū Chobar, ſcriptura demōſtrat eadē nos debere intelligere in expoſitione animalis quæ ſupra intelleximus. b ¶ Et egreſſa, &c.] Gloria dñi ſiue maieſtas quæ ſteterat in tēpli limine, ſtetit ſuper cherubim. Qui eleuātes alas ſuas ꝓpheta cernēte, exaltati ſunt, rotis pariter ſequentib. & ſtetit in introitu portæ domus dñi orientalis, paulatimq; ꝓtectio dei relinqt Iſrael. Primū fuit in tēplo, deiñ ſtetit in atrio tēpli ſiue limine: qua recedēte de tēplo, nubes & caligo impleuit tēpli penetralia. Rurſumq; ipſa gloria ſedit ſuper cherubim, & illis ſtatim auolantib, & ad exteriora abeuntibus, ſecutæ ſunt rotæ. Et gloria ſtetit in porta domus dñi orietalis non in ianua tēpli, ſed poſt atriū & limē in introitu portæ domus dñi orientalis. Qđ cū ꝓpheta uidiſſet, ipſum eſt, inqt, animal qđ uidi ſubter deū Iſrael, iuxta fluuiū Chobar, & intellexi, quia cherubim eſſent. Quid enim noui uiderat: qđ intelligeret eſſe cherubim, quæ prius non intellexerat? Cherubim in lingua noſtra ſcientiæ multitudo eſt: noticia ſacramētorū dei, & thronus eius
Pſal.79.b ac reges. Vnde & in pſalmo dicit: Qui ſedes ſuper cherubim manifeſtare. Semper em̄ glora dñi ſedet in ſcientiæ multitudine: & tunc manifeſtat, qñ cuncta regi ꝓuidentia demonſtrant. Nec fortuitu quid fieri, nec dicere
Ezech.9.d quempiā: Dereliquit dñs terrā, & dñs non uidet: Vnde & intuitus cherubim & appetitus eorū, ē obliuiſci præteritorum, & in futura ſe extendere.

CAP. XI.

ET eleuauit me ſpiritus, &c.] Quia egreſſa ē gloria dñi à limine tēpli, & ſtetit ſuper cherubim: poſteaq; auolātibus cherubim, ſtetit ipſa gloria in introitu portæ domus dñi orietalis: & ꝓpheta qa per ſe ad eā ire nō poterat, & eleuatus à ſpū eſt, & ductus ad eandē portā domus dñi orietalē: quæ reſpicit ſolē iuſtitiæ de quo
Zach.6.c ſcriptū eſt: Ecce uir oriēs nomē eius, ut nequaq̄ remaneret in tēplo, qđ erat ignorātiæ nube cōfuſum, ſed ſtans C in porta domus dñi orientalis, quæ ſequunt ſacramenta cognoſceret. d Et ecce in introitu, &c.] Quod ſequit, in Lxx. non habet, ſed de Hebræo additum eſt: Quia in præceptis meis nō ambulaſtis, & iudicia mea non feciſtis: ſed iuxta iudicia gētiū, quæ in circuitu ueſtro ſunt eſtis operati. Aſſumit ꝓpheta iuxta illud qđ
Pſal.146.a ſcriptū eſt. Aſſumēs manſuetos dñs: ſiue eleuat è terra, & introducit ad portam domus dñi orietalē, ut poſſit uigiti qnq; uirorū qui erāt in introitu portæ & Iezoniæ filij Azur, atque Phaltiæ filij Banaiæ, principū populi ſacramēta cognoſcere. Hi igit q erant in introitu portę domꝰ dñi orientalis: deſperantes ſalutē, & ſcelerum cōſciētia parati ad interitū: nec uolētes per pœnitudinē peccata corrigere dicūt: licet nuper poſt primā captiuitatem D ædificatæ ſint domꝰ quæ ante corruerāt: tñ ſcimus hāc ciuitatē eſſe inſtar lebetis: noſq; ꝓ carnibus ut in ea cōſumamur & cōcrememur, iuxta illud q in Eſaia ſcriptū eſt: Tēpeſtas ſi trāſierit, nō aſſumet nos. Illis iſta dicētib. irruit in ꝓphetā ſpiritus dñi: & ſo præ-
Pſal.28.d cipit ut uaticinetur, & dicat: Qm̄ iſta dixiſtis, & cordiū ueſtrorū me ſecreta nō fallunt: ego uobis interpretabor quomodo ciuitas in lebetē, & uos in carnes reputemini: nō iuxta illū ſenſum quē locuti eſtis, ſed iuxta alterū quē nō timetis. Eſt quidem ciuitas in lebetis ſimilitudinē, ſed nō ueſtris implebit carnibus: uerum eorū quos interfeciſtis. Vos autē qui arbitramini uos in hac urbe morituros, educā de medio ciuitatis, & tradā hoſtium manibus: faciāq; in uobis iudicia, ut cū cecideritis gladio nequaquā in urbe, nec extra terminos Iſrael, ſed in finib. ueſtræ prouinciæ, tūc cognoſcatis quod ego ſim dñs. Secūdoq; dicit: In finib. Iſrael iudicabo uos, & ſcietis quia ego ſum dñs. Hæc aūt uniuerſa patiemini, quia in præceptis meis nō ambulaſtis: & iudicia mea nō feciſtis, ſed cæterarū in circuitu gentiū ſcelera eſtis operati. Cumq; ſm literam manifeſtū ſit quod dicit: omiſſis parūper Iezoniæ & Azur, Phaltiæ & Banaiæ nominibus, quę in tempus aliud reſeruamus: hoc dicēdū eſt, quod uſq; hodie in eccleſia quæ eſt domus dñi: & ante portā, & in introitu ſiue in uia portæ, quæ ſignificat ſaluatorē, per quem ingredimur ad patrem, ſunt uigintiquinque uiri, ad ſenſus cuncta referentes. Et quantum non ſubterfugit memoriam meam, nunquàm in bonam partē hunc numerū potui reperire: licet in Leuitico ad ſacerdotale miniſteriū à uigintiquinq; annis eligant. In Hebræo enim non habet hunc numerum qui in Lxx. dicitur, ſed tricenarium: qui in exordio huius prophetæ, &
Luc.3.e dñi continet ætate: quando uenit ad fluenta Iordanis, & à Ioanne baptizatus eſt. Sin aūt in euangelio quinq; uirgines prudētes, & quinq; ſtultæ reperiunt: ſciamus
Matth.25.a hunc numerū in medio poſitū: & pro qualitate utentiū uel

Ipſum [a] eſt animal quod uiderā iuxta fluuium Chobar. Cūq; ambularēt cherubī, ibāt pariter & rotæ iuxta eos. Et cū eleuarēt cherubim alas ſuas ut exaltarētur de terra, nō reſiſtebāt rotæ, ſed & ipſæ iuxta erāt. Stantib. illis, ſtabāt: & cū eleuatis, eleuabātur. Spiritus em̄ uitæ erat ī eis. Et [b] egreſſa eſt gloria dñi à limine tēpli, & ſtetit ſuper cherubim. Et eleuātes cherubim alas ſuas exaltati ſunt à terra corā me. Et illis egrediētib. rotæ quoq; ſubſecutæ ſunt. Et ſtetit ī introitu portę domus dñi oriētalis: et gloria dei Iſrael erat ſup eos. Ipſum eſt animal quod uidi ſubter deū Iſrael iuxta fluuium Chobar: & intellexi, quia cherubim eſſent. Quatuor, quatuor uultus uni: & quatuor alæ uni: & ſimilitudo manus hominis ſub alis eorū: Et ſimilitudo uultuū eorū, ipſi uultꝰ quos uiderā iuxta fluuiū Chobar, & ītuitus eorū & īpetus ſingulorū ante faciē ſuā ingredi.

CAP. XI.

ET [c] eleuauit me ſpiritus, & introduxit me ad portā domus domini orientalem quæ reſpicit ſolis ortū, Et [d] ecce in introitu portæ uiginti & quinque uiri, & uidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Phaltiam filium

filiū Banaiæ principes populi. Dixitq́; ad me: Fili hominis, hi uiri qui cogitāt iniquitatem, & tractāt cōſiliū peſſimū in urbe, iſta dicētes: Nonne dudū ædificatæ ſunt domus? Hæc eſt lebes, nos aūt carnes. Idcirco uaticinare de eis, uaticinare fili hominis. Et irruit in me ſpiritus dn̄i, & dixit ad me loquere. Hęc dicit dn̄s: Sic locuti eſtis domus Iſrael, & cogitationes cordis ueſtri ego noui. Plurimos occidiſtis in urbe hac, et impleſtis uias eius interfectis. Propterea hæc dicit dn̄s deus: Interfecti ueſtris quos poſuiſtis in medio eius: hi ſunt carnes, et hæc eſt lebes, et educam uos de medio eius. Gladiū metuiſtis, et gladiū inducam ſup uos, ait dn̄s deus: et eijciā uos de medio eius: daboq́; uos in manu hoſtiū, et faciā in uobis iudicia. Gladio cadetis: in finib. Iſrael iudicabo uos, et ſcietis quia ego dominus. Hæc nō erit uobis in lebetē: et uos nō eritis in medio eius in carnes. In finibus Iſrael iudicabo uos: et ſcietis qa ego dn̄s. Quia in præceptis meis nō ambulaſtis: et iudicia mea nō feciſtis: ſed iuxta iudicia gentiū quæ in circuitu ueſtro ſunt eſtis operati. Et[a] factū eſt cū prophetarem, Phaltias filius Banaiæ mortuus eſt: et cecidi in faciē meam, clamans uoce magna, et dixi: Heu: heu, heu domine deus: conſummationem tu facis reliquiarum Iſrael?

HEB. Et[b] factū eſt uerbū dn̄i ad me dicēs: Fili hominis, fratres tui, fratres tui: uiri propinqui tui & oīs domus Iſrael uniuerſi quib. dixerūt habitatores Hieruſalē: Lōge recedite à dn̄o: nobis data eſt terra in poſſeſſionē. Propterea hęc dicit dn̄s deus quia lōge feci eos in gentib. & quia diſſipaui eos in terra, ero eis in ſanctificationem modicā in terris ad quas uenerint.

SEP. Et factus eſt ſermo dn̄i ad me dicēs: Fili hoīs fratres tui & uiri captiuitatis tuę, & oīs domus Iſrael cōſummata eſt qb. dixerūt habitatores Hieruſalem: Longe receſſiſtis à dn̄o: nobis data eſt terra ī hereditatē. Propterea dic Hæc dicit adonai dn̄s, qa repellā eos ī gētes: et diſſeminabo eos in oēm terrā, & ero eis in ſanctificationē paruulā ī regionib. ad quas ingreſſi fuerīt illuc.

Pro

A uel ad bonam uel ad malam partem poſſe conferri. Hi igitur uiri qui cuncta ad ſenſus referūt, & habent duos principes de quibus ſupra diximus, duali numero cū tinentur: qui ſcindit unitatem, & in ſecundæ diei numero non uidetur à dn̄o, iuxta Hebraicam ueritatem, Vnde & in arca Noe, bina & bina introducunt̄ immūda. Dn̄s autem ſciſſionem in unū coartans, fecit utrūq́; unū, & ſoluit mediū parietem, inimicitias in ſua carne condēnans. Vnde & auguſtius qd loquitur atq́; ſublimi⁹: Ego & pater unum ſum⁹, ut à Iudaica qualitate in unionē nos reuocet fidei Chriſtianæ. Deniq́; pōtificatu perdito Iudęorū, dn̄s patitur nequaq̄ ſub uno pricipe, ſed ſub duob. Anna & Caypha: ut relgiōis eorū ſciſſum mōſtraret errorē. Sunt multi in huius portæ introitu ante domum dn̄i orientalē, qui uitijs ſuis nationibus B comparant̄, & peccatorū conſcientia deſperant ſalutē, & dicunt: Ciuitas in qua uerſamur, lebes ē, & nos oēs carnes: & Babylonico conſumemur ardore cuius iacula ignita ſunt: nolētes agere pœnitentiā, & deſperantes ſalutē: ꝑpterea audiūt ꝙ non ipſi ſint carnes præteritæ & perditæ ciuitatis, ſed hi quos ſcādalizauerīt & quos interfecerīt. Idcircoq́; ſuper eos gladius inducit̄, ut poſtquā in finib. Iſrael nequaquā inter gētes, ſed inter Chriſtianos fuerint iudicati; tūc cognoſcant, quod ipſe ſit dominus, ſecundum illud quod in pſalmis legitur: Cum interficeret eos, requirebant illum: ut quem per beneficia non ſenſerant, per tormenta cognoſcant. a ¶ *Et factum eſt cū, &c.*] Vaticinante propheta, unus è duobus principibus Phaltias filius Banaiæ moritur: qui interpretatur ruina declinans, & eſt filius ſtructoris ſiue cementarij: οἰκοδομὸς enim aliud in linguam noſtram uerti non poteſt. Alter principum ſeruatur incolumis, Iezonias filius Azur. Iezonias aures eius ſonat, quod ſubauditur animæ. Azur uero fulcrum ſiue adiutorium. Qui igitur cadendo à domino declinarat, & erat ædificationis peſſimæ, recte cadit prophetante eo quem cōfortauit deus. Qui aūt præceptis obediebat̄ dei, & illius ſuſtentabat̄ ac fulciebat̄ auxilio, recte in imperio populi permanet. Legimus in Exodo, mortuo Pharaone rege Aegypti ingemuiſſe filios Iſrael ab operib. luti, palearū ac laterū: & clamaſſe ad dn̄m: quē illo uiuente, inclamare non poterant. Eſaias quoque mortuo Ozia rege lepſo, uidit dn̄m ſedentē ſuper thronū excelſum & eleuatū, & ſeraphim ſtātia circa eum: intelligēſq́; immunda habere ſe labia, & habitare in populo immūda labia habēte: meret̄ ut de altari carbo mittat̄, & labia eius purget immūda. Hic autem prophetāte fortitudine dei, priceps qui à dn̄i declinauerat ſeruitute, cadit ut eleuet̄ à Chriſto. Si em̄ reſurrectio dn̄s, ruina diabolus ē. In quo quæritur, quō de ſaluatore dicat̄: Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & reſurrectionē multorum in Iſrael. In ruinam eo D rum qui ſtabāt peſſime: & reſurrectionē eorū q ceciderāt. Quod cū ꝑpheta uidiſſet, cecidit in faciē ſuā: nō peccātis merito, ſed plangētis affectu: & uoce magna quæ de magno fidei ardore ueniebat, tertio clamauit, & dixit: Heu, heu, heu, domine deus, conſummationē tu facis reliquiarū Iſrael? Et eſt ſenſus: Etiā ipſæ reliquiæ quæ eſſe uidebant̄ in populo, te indignāte delentur. b ¶ *Et factū eſt uerbum domini ad me dicens: Fili, &c.*] Primū de interpretationis uarietate dicendum eſt. Pro eo quod in Hebræo habetur, uiri propinqui tui, hoc enim ſignificat גאלתך Septuaginta tranſtulerunt, uiri captiuitatis tuæ. Deinde ubi ſequitur: uniuerſi quibus dixerunt habitatores Hieruſalem: pro uniuerſis, illi poſuerunt conſummata eſt propter literarum & uerbi ambiguitatem כלה enim quod Aquila & Symmachus & Theodotio uniuerſos interpretati ſunt: illi uerterunt, conſummata eſt, quod iuxta ſenſum omnino non reſonat. Factus eſt igitur ſermo domini ad Ezechielem, qui dixerat: Heu, heu, heu, domine deus, conſummationem tu facis reliquiarum Iſrael, in Phaltiæ uidelicet morte, & eorū qui cum eo interfecti ſunt,

quod

Gen. 6.d — Ephe. 2.c — Ioan. 10.f — Pſal. 77.d — Exod. 2 — Eſa. 6 — Luc. 2.e
פְּלַטְיָהוּ בְנָיָהוּ — יַאֲזַנְיָה עַזּוּר

[a] Propterea loquere. Hæc dicit dn̄s deus: Congregabo uos de populis, & adunabo de terris in qb. diſperſi eſtis, daboq́; uobis humū Iſrael. Et ingredientur illuc, & auferent oēs offenſiones, cūctaq́; abominationes de illa. Et dabo eis cor unū (ſiue alterum) & ſpiritū nouū tribuā in uiſceribus eorū. Et auferam cor lapideū de carne eorū, & dabo eis cor carneū, ut in præceptis meis ambulēt & iudicia mea cuſtodiant, faciantq́; ea, & ſint mihi in populum, & ego ſim eis in deum. Quorū autē cor poſt offendicula & abominationes ſuas ambulat, horum uiam in capite ſuo ponam, dicit dominus deus. Et[b] eleuauerunt Cherubim alas ſuas & rotæ cum eis, & gloria dei Iſrael erat ſuper eos. Et aſcendit gloria domini de medio ciuitatis, ſtetitq́; ſuper montē qui eſt ad orientē urbis. Et[c] ſpiritus leuauit me, adduxitq́; in Chaldæam ad tranſmigrationem in uiſione in ſpiritu dei, & ſublata eſt à me uiſio quam uideram. Et locutus ſum ad tranſmigrationē omnia uerba domini quæ oſtenderat mihi.

Et factus

A quod nequaq́; illæ ſint reliquiæ quas in Hieruſalē putabat ꝑpheta, ſed hi qui in Babylone uidebant̄ eſſe captiui. Et eſt ſenſus: O fili hominis, fratres tui de eadē tecū ſtirpe generati: fratres, inquā tui, quibus dixerūt habitatores Hieruſalē, uos receſsiſtis à dn̄o, qa captiui eſtis, & cum Iechonia uos tradidiſtis, nobis aūt terra Iſrael data eſt in æternā poſſeſsionē. Dic ergo eis ꝙ longe quidē eos fecerim à terra Iſrael, & diſperſerim in nationes, & in alienis terris eſſe præceperim, ſed qa meæ obedierint iuſſioni, ſim in eis futurus etiam in peregrinis & hoſtilib. locis in paruam ſanctificationē, dū pleriq́; inueniant̄ ex eis q idololatriæ nequaq́; colla ſubmittāt, ſed memores ſint mādatorum dei, ſicut fuerūt Daniel & tres pueri, & cæteros fuiſſe credendū eſt, in ſimilitudinē tantorū principum, quos ſcriptura nūc cōmemorat. Ex quib. uniuerſis diſcimus, nō eſſe inſultandū his, q̄ dei iudicio pœnis traditi ſūt, nec exprobrādū homini cōuerſo à peccatis ſuis, nec pœnitentib. & egreſsis de eccleſia B aliqn̄ dicēdū: Lōge receſsiſtis à dn̄o, nobis data eſt terra in poſſeſsionē. Quia hæc dicit dn̄s: Licet eos parūper à mea eccleſia ſeparauerim, & inter gētes diſperſerim, tn̄ ero eis in ſanctificationē modicā, dū meminerint peccatorū ſuorū, ut q ꝑpter uitia receſſerūt de loco ſuo, propter pœnitētiā ad ſedes priſtinas redire feſtinēt. a ¶ *Propterea, et.*] Loquit̄ ſermo diuinus ad eos q captiui erant in terra Babylonis ad fratres Ezechielis ꝓphetæ, & ad ꝓpinquos, quib. dixerūt habitatores Hieruſalē: Longe receſsiſtis à dn̄o nobis data eſt terra in poſſeſsionē. Loquit̄ aūt hæc quæ ſequunt̄: Cōgregabo uos de populis, & reddā uobis terrā Iſrael. Cūq́; ingreſsi fueritis, auferetis cūcta idola, ꝓpter quæ offenderatis deū, & dabo uobis cor unū timoris, & ſeruitutis dei, ut nequaq́; diuerſis idolis ſeruiatis, ſiue alterū q̄ prius habuiſtis. Et ſpiritum nouū tribuam in uiſceribus ueſtris, iuxta illud qđ ſcriptū eſt: Cor mūdū crea in me deus, & ſpiritū rectum innoua in uiſcerib. meis. Et auferā à uobis cor lapideū, id eſt cor durū, ſecundū illud qđ loquit̄ Stephanus primus martyr in Chriſto: Dura ceruice, & incircūciſi corde. Et indurat̄ cor Pharaōis, ne dimittat populū Iſrael. Et, dabo, inqt, uobis cor carneū, molle & tenerū & qđ poſsit dei mādata ſuſcipere, ut ſcribāt̄ in tabulis cordis carnalib. Idcirco aūt dat̄ cor molle, & aufert̄ cor durū, ut in præceptis meis ambulent iudiciaq́; cuſtodiant, & ſint in populo dei, dn̄ſq́; qui prius fuerat aduerſarius, ſit eis in deū. Qui aūt nequaq̄ pœnitētia priora peccata correxerint, ſed ambulauerint poſt abominatiōes ſuas, retribuā, ait, eis, qđ merēt̄: ut uiæ eorū ponāt̄ in capitib. eorū. Hęc ſub Zorobabel filio Salathiel, & ſub Ieſu filio Ioſedek ſacerdote magno, & ſub Eſdra ac Neemia accidiſſe tribui Iudæ, & his q cū eis reuerſi ſūt, pleriq́; exiſtimāt. Habitatores quoq́; Hierſm q ſub Sedechia rege Iudæ capti ſunt: uel q fugerūt cū Hieremia in Aegyptū, in C oēs terras eſſe diſperſos, & nequaq́; reuerſos in urbem Hieruſalē. Plena aūt cōuerſio eorū qui captiui erant & reliquiarū Iſrael intelligit̄ in Chriſto, qn̄ reliquiæ ſaluæ factę ſunt, & una die crediderūt tria millia, & iterū quinque millia, & alij de quib⁹ loquit̄ Iacobus ad apoſtolū Paulū: Vides frater tāta millia credētiū Iudęorū? & hi oēs æmulatores legis ſūt. Sed & quotidie ſuperbi habitatores urbis Hieruſalē, quorū cor poſt offendicula & abominationes ſuas ambulat, dei merentur offenſam. Et hi q foris erāt ablato corde lapideo, & accepto corde molliſsimo per pœnitentiā reuertuntur ad eccleſiam, & ambulant in præceptis dn̄i, iudiciaq́; eius cuſtodiūt, fiūtq́; dn̄i populus, & dn̄s quē prius offenderāt fit eis deus. b ¶ *Et eleuauerūt, etc.*] Paulatim gloria dn̄i recedit de Hieruſalē. Primū templū deſerens, ſtat in atrio uel in limine domus, & poſtea in introitu portæ oriētalis, nouiſsime ſublatis pēnis rotiſq́; ſequētibus, ſtat ſuper montē qui eſt ad orientē urbis, haud dubiū quin mon D tem ſignificet olíueti, unde ſaluator aſcēdit ad patrē. Stabatq́; gloria dn̄i quæ de Hieruſalem urbe diſceſſerat ſuper montē oliueti, in ſignū reſurrectiōis & luminis, ut inde peiturā arſurāq́; cerneret Hieruſalē. Quodq́; dicit: Aſcēdit gloria de medio ciuitatis, alijs uerbis loquitur dn̄s ad diſcipulos: Surgite, abeamus hinc. Et ad Iudęos: Relinquet̄ domus ueſtra deſerta. Ioſephus quoq́; refert auditā uocē in tēplo angelorū & fortitudinū cœleſtiū, quæ prius in urbis præſidio erant, abeamus ex his ſedibus. Mirūq́; in modū uſq́; in præſentē diem gloria dn̄i quæ deſeruit templū, ſtat ſuper montē oliueti, & in crucis ſigno rutilās, ſpectat templū quondā Iudaicū, in fauillas & cineres diſſolutū. c ¶ *Et ſpiritus leuauit me, etc. Et ſublata eſt à me uiſio, etc.*] Pro eo qđ nos ex Hebraica ueritate tranſtulimus, & ſublata eſt à me uiſio quam uiderā: Lxx. tranſtulerunt, & aſcendi à uiſione quā uiderā: Quod utrūq́; ſignificat non in corpore prophetā in Hieruſalē de Babylone translatū, ſed in ſpiritu. ſublataq́; uiſione quæ eum in ſpiritu duxerat Hieruſalem, & uniuerſa monſtrauerat, quæ ſuperior ſermo narrauit, reuerſus eſt in ſemetipſum, & locutus eſt ad trāſmigrationē omnia quæ ei fuerant demonſtrata ad eos uidelicet, de quibus ſuprà ſcriptū eſt: Ego ſedebam in domo mea, & ſenes Iuda ſedebāt iuxta me, & cecidit ſuper me ibi manus dn̄i dei, & uidi. Mirūq́; in modū ſedentibus his qui ad ſe uenerāt uiſitandū, uiſiones myſticas propheta cernebat, & abſens erat ab his qui corā ſe ſederant, abſens ſpiritu præſens corpore. Omniaq́; fiunt, ut cōſolationē recipiant qui captiui erant, quod reducendi ſint in terram Iſrael, & ambulaturi in præceptis dn̄i futuriq́; ei in populū, & ille futurus ſit eis in deum. Qui aūt nō fuerint cōuerſi ad pœnitentiā, ſed ambulauerint poſt abominationes ſuas, recipiūt quæ fecerūt. Verba aūt in ſcripturis ſanctis ꝓ reb. dici, ſæpe admonuimus.

Dan. 3.b — Pſal. 50.c — Act. 7.f — Exod. 7.a — Act. 2.g — Ibid. 21.d — Luc. 13.g — Ioan. 14.d — Suprà 8.a

Et factus

CAPUT XII.

ET factus eſt[a] ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, in medio domus exaſperantis tu habitas: qui oculos habent ad uidendū, & non uident, & aures ad audiendum, & non audiunt, quia domus exaſperans eſt.

HEB. Tu[b] ergo fili hominis fac tibi uaſa tranſmigrationis, & migrabis per diem coram eis. Migrabis autē de loco tuo ad locum alterum in conſpectu eorum: ſi fortè aſpiciant, quia domus exaſperans eſt. Et efferes[c] foras uaſa tua quaſi uaſa tranſmigrantis per diem in conſpectu eorū. Tu autem egredieris ueſpere coram eis ſicut egreditur migrans ante oculos eorum. perfode tibi parietem, & egredieris per eum in conſpectu eorum. In humeris portabis, in caligine effugies. Faciē tuā uelabis, & nō uidebis terrā, quia portentū dedi te domui Iſrael. Feci[d] ergo ſicut præceperat mihi: uaſa mea protuli quaſi uaſa migrantis per diem, & ueſpere perfodi mihi parietem manu. In caligine egreſſus ſum, & humeris portaui in cōſpectu eorū.

SEP. Et tu fili hominis, fac tibi uaſa captiuitatis, & captiuare per diem coram eis, & captiuare de loco tuo in locum alterum in conſpectu eorum, ut uideant quia domus exaſperās eſt. Et proferes uaſa tua, uaſa captiuitatis per diem in oculis eorum. Et tu egredieris ueſpere in conſpectu eorum, ſicut egreditur captiuus. Perfode tibi parietē, & tranſibis per eum in conſpectu eorum. In humeris portaberis & abſcōditus egredieris. Faciē tuam operies, & non uidebis terram, quia portentū dedi te domui Iſrael. Et feci ſic iuxta omnia quæ mandauerat mihi, uaſaq; protuli ſicut uaſa captiuitatis per diem, & ad ueſperū perfodi mihi parietem manu: & abſconditus egreſſus ſum, ſuper humeros aſſumptus ſum in conſpectu eorum.

Et fa-

A ET *factus eſt, etc.*] Pro eo quod nos uertimus: In medio domus exaſperātis tu habitas: Lxx. poſuerūt: In medio iniqtatū eorū tu habitas. Sed ex eo qđ ſequit: Quia domus exaſperans eſt, intelligimus priorem quoq; ſententiā huic uerſiculo cōuenire. Pro exaſperatione quoq; dici amaritudinē, crebro docuimus, ut ſit ſenſus: In medio domꝰ ad amaritudinē cōuertentis tu habitas, quæ deū natura dulcē, atq; clementē, uitiorū ſuorū amaritudine, amarū facit atq; crudelem. Alioqn̄ de deo legimus: *Pſal. 33.d* Guſtate & uidete, qm̄ ſuauis ſiue dulcis eſt dn̄s. Habitat aūt propheta in medio populi deū ad amaritudinē prouocātis, qui habet oculos, & non uidet, aures & nō audit, nō uitio ſenſuū, ſed pertinacia prauitatis. Vnde & dn̄s ad *Ioan. 9.g* Iudæos: Si cæci, inqt, eſſetis, peccatū nō haberetis, uoluntariā cæcitatē in illis arguens atq; cōdemnās. Quia ergo oculos B habēt ad uidēdū, & nō uident, aures ad audiendū & non audiūt, & tua uerba cōtemnūt: doce eos per imaginē atq; picturam, & ſchematibus oſtēde corporeis, ut uenturā captiuitatē nō ſolū auditu, ſed & oculis recognoſcāt. b ¶ *Tu ergo, etc.*] Nulli dubium quin uniuerſa loci huius continentia, futuram captiuitatem indicet regis Sedechiæ tribus Iudæ, qui captus eſt cum Hieruſalem. Sed quoniam quidam uolunt captiuitatem Sedechiæ, qui interpretatur iuſtus dominus, in typū præcedere ſaluatoris, qui de cœleſtib. ad terrena deſcendens, humanum corpus aſſumpſerit, & hæc eſſe uaſa captiuitatis: Ideo præmonendum puto prudentem cautumq; lectorem, & hæc quidem nos ponere, ne quid præterire uideamur, ſed non probare. Neq; enim rex impius in figurā poteſt præcedere illius, qui totius pietatis exemplum eſt. Captum aūt eſſe Sedechiam à Babylonijs *Hiere. 39. et 4. Reg. 25.* atq; Chaldæis, & Hieremias propheta & regum narrat hiſtoria, & ductum de loco in locū, hoc eſt, de Hieruſalem in Babylonē, & cætera quæ Ezechiel in conſequentibus loquitur. Qui autem referunt ad dominum Ieſum Chriſtum captiuitatem eius, & tranſmigrationem de loco ad locum, deſcenſionem ex cœleſtibus ad terrena ſignificari putant. c ¶ *Et effères foras uaſa, &c.*] Facere iubetur propheta in figura, quæ Sedechias facturus eſt in ueritate. Collige, inquit, ſarcinas tuas, hæc em̄ uaſa ſunt tranſmigrantis, uidentibus eis. Et poſtq; uiderint quæ facturus es, egredieris ueſpere in ſimilitudinē C trāſmigrantis. Legimus Sedechiā nocte muro ſuffoſſo fugiſſe ad deſerta Iordanis, ibiq; à Babylonijs eſſe comprehenſum, & hoc ſignificare perfoſſum parietē. Quod autem dicit: In humeris portabis, ſubaudit, ſarcinas tuas, & quicquid ad uię ſolatiū fugientes portare conſueuerūt. In caligine effugies, ne uidearis à quoq;. Faciē tuam uelabis, uel cæcitate quæ ei accidit, erutis oculis à Nabuchodonoſor: uel ne cognoſcatur ꝙ ipſe ſit rex, & maior fiat cura ſeruātiū. Qđq; ſequitur: Et nō uidebis terrā: illud ſignificat, quòd cæcus ductus ſit in Babylonē, eamq; non uiderit. Quia portentū dedi te, inquit, domui Iſrael: In ſignum enim & figurā prophetarū tam dicta ꝙ facta ſunt. Vnde & in Zacharia, uiri portētoſi *Zach. 3.a* uocant, quòd futura portendant. Et in D Oſee loquit deus: In manibus prophetarū aſsimulatus ſum. *Oſee 12* Qui autem uolūt in Ezechielis perſona Chriſtū intelligi, uaſa captiuitatis humanū corpus accipiūt, & pfoſſum parietē, quo infernorū clauſtra perfregit, & reſurgens à ſolis credentibus uiſus eſt, portatusq; in humeris qn̄ cū angelicis poteſtatibus ad cœlū uictor aſcendit. Et quod abſconditus egredit, & uelat faciē ſuā ne in carne mortali uideat diuina maieſtas, & non uidet terrā, ne oculis illius illuſtret, quæ eius non meretur aſpectū. Oculi enim dn̄i ſuper iuſtos, & auertit faciē *Pſal. 33.d* ſuam ab impijs. Hæc aūt, inquiunt, omnia feciſſe narratur, ut per ſimilitudinē hominis, dura ad fidem Iſraelitici populi corda cōuerteret. Et in portentū datur domui Iſrael, iuxta illud quod ſcriptū eſt: Ecce hic poſitus *Luc. 2* eſt in ruinā & reſurrectionē multorū & in ſignū cui contradicet. d ¶ *Feci ergo, &c.*] Quæ ſupra iuſſus eſt facere, opere ſe cōpleſſe teſtatur, nec interpretatione indiget iuxta utranq; ſententiā, quod ſupra expoſitum eſt. Illud autē notandum, quod uno atq; eodem tempore Hieremias prophetabat in Hieruſalem, & Ezechiel in Babylone, & illius prophetia mittebatur ad captiuos, & huius ad eos qui habitabāt in Hieruſalē: ut unius in diuerſis regionibus dei prouidentia probaretur, & intelligerent audientes, quæcūq; accidebant populo, nequaq̄ idolorū poteſtate, ſed domini iuſſione cōſiſtere.

¶ Et fa

Et[a] factus eſt ſermo domini mane ad me dicens: Fili hominis: nunquid nō dixerunt ad te domus Iſrael, domus exaſperās, quid tu facis? Dic ad eos: Hæc dicit dn̄s deus: [b]Super principē onus iſtud, qui eſt in Hieruſalē, & ſuper omnē domū Iſrael, quæ eſt in medio eorū. Dic: Ego portentum ueſtrum, quō feci, ſic fiet illis. In tranſmigrationē & in captiuitatē ibunt. Princeps autē qui eſt in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur, parietem perfodient, ut educāt eum, facies eius operietur, ut non uideat oculis terrā. Et extendam rete meum ſuper eum, & capietur in ſagena mea, & adducam eum in Babylonē in terrā Chaldæorum, & ipſam non uidebit, ibi morietur. Et omnes qui circa eum ſunt, præſidium eius & agmina illius diſpergam in omnem uentum, & gladium euaginabo poſt eos: & ſcient quia ego dominus, quando diſperſero illos in gentibus, & diſſeminauero eos in terras. Et relinquam ex eis uiros paucos à gladio, & fame, & peſtilentia, ut narrēt omnia ſcelera eorum in gentibus ad quas ingredientur, & ſcient quia ego dn̄s.

HEB. Et[c] factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis panem tuum in conturbatione comede, & aquam tuam in feſtinatione & mœrore bibe. Et dic ad populum terræ: Hæc dicit dominus deus ad eos qui habitant Hieruſalem in terra Iſrael: Panem ſuum in ſolicitudine comedent, & aquam

SEP. Et factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, panem tuum cum dolore comedes, & aquam tuam cum tormento & anguſtia bibes. Et dices ad populū terræ: hæc dicit Adonai dominus habitatoribus Hieruſalē ſuper terram Iſrael: Panes ſuos cum egeſtate comedēt & aquam

A a ¶ *Et factus eſt, etc.*] Si te (inquit) interrogauerit domus exaſperans: Quare iſta facis? Vel ſecundum Lxx. etiam ſi non interrogauerint, tu ingredere, ut ſciant cur iſta feceris. Dic ut eos: Hæc dicit dn̄s deus. b ¶ *Super principem, etc.*] Primum exponamus hiſtoriam. Dic, inquit, ad eos, ô fili hominis, qui uel interrogāt uel nō interrogant: Quid tu facis hæc, quod ſuper ducem onus iſtud & uiſio ſit, qui eſt in Hieruſalem, ducē ſignificans Sedechiam. Et dic: Ego portentū ueſtrū: ſiue ut Lxx. trāſtulerūt: Ego qui portenta facio, ut ex præſentib. futura cognoſcantur, quō feci, ſic fiet illis, duci & cunctis qui in comitatu ducis ſunt. In trāſmigrationē Babyloniā captiui ducentur, & dux q̄ eſt in medio eorū in humeris portabitur uel iumentorū, uel eorū qui cum eo fugerant. In caligine, & in noctis tenebris egredietur, murumq; ſuffodient ſocij eius ut educāt eū. B Facies illius uelabit, uel timore fugientis, uel cæcitatis iniuria, ut cæcus terram non uideat Babylonis. Et ego extēdā rete meū ſuper illum, & capiet in ſagena mea. Cōcedente quippe dn̄o à Babylonijs captꝰ eſt, & hæc quæ ab hoſtibus paſſus eſt fieri, ſe feciſſe teſtatur. Ductusq; in Babylonē, terram Chaldæorū non uidebit, ibiq; captiuus morietur. Omnes autē ſocios eius & adiutores & comites fugæ, cum ille fuerit cōprehenſus, huc illucq; diſpergam: nec ſecuros abire permittā: ſed in manibus hoſtiū euaginabo glagium meum: ut quando diſperſi fuerint in gentibus, intelligant quod ego ſum dominus, & mea cuncta uoluntate ſint facta. Et relinquam, inquit, ex ſocijs eius qui cum eo fugerint, & qui euadere potuerint paucos qui gladiū, & famem, & peſtilentiā euaſerint: ut cum uel fuga, uel captiuitate ad diuerſas peruenerint regiones, narrēt omnia ſcelera ſua uel ſermone, uel exemplo, propter quæ tanta meruerint mala, & intelligāt *Tropol.* ꝙ ipſe dicit dn̄s. Qui aūt Tropologiā & cœptā explanationē ſuper ſaluatore conatur exponere, ducē, qui eſt in medio Hieruſalem, ipſum interpretatur qui in portentū ſignumq; præceſſerit, quod & ipſe & ſocij eius captiui iſtius mundi ſint, & ab inferis uictor aſcendens, in humeris portatus ſit angelorū: in caligine egreſſus, ignotus incredulis, deſtructo medio pariete, fecerit utrunq; unū: facies illius operta, ut terrā non reſpiciat Iudæorū. Nec mirum ſi dn̄s cælauerit faciem ſuam: cum C uſq; hodie ante uultū Moyſi uelamen poſitū ſit populo non credenti. Extenditq; dominus rete ſuum ſuper illum: iuxta id quod de eo ſponſa loquitur in Cantico canticorū: Ecce iſte poſt parietē noſtrū, proſpiciens per *Cant. 2.c* feneſtras, apparens per retia. De quo & Hieremias: Spi- *Tren. 4.d* ritus uultus noſtri Chriſtus dn̄s: captus eſt in peccatis noſtris. Et: Cū non feciſ- *2. Cor. 5.d* ſet peccatū, ꝓ nobis peccatum factus eſt. Et adducetur, ait, in Babylonē, cōfuſionē iſtius mūdi, in terrā Chaldæorū, qui interpretant, quaſi dęmonia: ut eos qui dęmonib. fuerant mancipati, retraheret ad ſalutē, & captiuā duceret priſtinā captiuitatē. Ipſamq; (inqt) terram Chaldæorū nō uidebit, & ibi morietur, ut omnes nos ſua morte uiuificet. Cunctos autē adiutores eius & ſocios, apoſtolos & apoſtolicos uiros diſperſit in uniuerſum orbē. Et euaginauit gladium poſt eos, ut uarijs cōronarent martyrijs, & tunc intelligerent D uel ipſi, uel hi q̄ per eos crediderāt, ꝙ ipſe ſit dn̄s, & idcirco diſperſerit eos in gētibus, & diſſeminauerit in terras, ut multum fructū facerent. Et reliquit ex eis paucos uiros: ſicut Ioannem apoſtolū, & cæteros, à gladio, & fame, & peſtilētia liberatos, & perſecutionum impetum declinantes, ut narrent ſcelera Iudæorū & iniquitates cunctarū gentiū ad quas ingreſsi ſunt: ut acta pœnitentia, ſcirent ꝙ ipſe eſſet dn̄s. Hæc diximus, lectoris arbitrio iudiciū relinquentes. Cæterū nulla dubitatio eſt, periculoſum eſſe regis impij captiuitatem & necē, ſacramēto dn̄i cōparare. c ¶ *Et factus eſt ſermo, etc.*] Poſt principis & ſociorū eius prophetiā, quæ ſub corporali imagine monſtrabat, uenit ad populū, & quicquid prophetæ dicitur, per prophetam refertur ad habitatores Hieruſalē, quod in obſidionis malo panem ſuum comedāt in anguſtia & egeſtate, & aquam ſuam nequaq̄ in abundantia, ſed cū tormento bibant & tribulatione. Hæc autē, inquit, ô propheta tibi dicuntur, ut tu loquaris ad populum terræ tuæ, & dicas: hæc dicit dn̄s habitatoribus Hieruſalem, quæ eſt in terra Iſrael: Obſeſsi à Nabuchodonoſor atq; à Chaldæis, famis & ſitis ſuſtinebitis malū: ut omnis terra cum ſua plenitudine deleatur, habitatores ſignificans per eam quæ inhabitatur. Et ne putent ſibi hoc euenire ſine cauſa: Dic, inquit, eis, quod propter ſcelera eorum & impietates, omnes urbes Iudææ ad ſolitudinem redigendæ ſint, &

A uniuerſa terræ cultura diſpereat, ut cognoſcant deū̃ ſæuientem, quem miſerantē cognoſcere noluerūt. Poſſumus iuxta Anagogen habitatores Hieruſalem credentes Chriſto dicere, qui habitant in eccleſia. Et ſi per peccata illius offenſam meruerint, comedant panem cum egeſtate, & bibant aquã cum mœrore & anguſtia: Nõ cibum panis, nec potum aquę ſed famē ſermonis & doctrinę dei ſuſtinentes. Qñ enim uel uitio principũ, qui capiendi ſunt & tradēdi Babylonijs, uel noſtra duricia ꝑdiderimus ſermonē dei, aquaſq; nõ meruerimus habere utiles: tunc in dolore & penuria, noſtrum ſumemus cibum, & terra perdet multitudinē credentiũ, & ciuitates quæ in toto orbe intelligunt̃ eccleſiæ deſolabuntur, & terra deſerta erit, ut oẽs ſciant, quia offenſa ſit dñi. Quod quidē & in perſecutionis tempore intelligere poſſumus. *a* ¶ *Et factus eſt ſermo domini, etc.*] Quod nos diximus, ꝓuerbiũ, iuxta Symmachum: omnes alij interpretes parabolã tranſtulerũt, quæ Hebræice appellatur שָׁמַל Rurſum ubi à nobis editum eſt: Neq; erit diuinatio ambigua, uertere Lxx. nec diuinans iuxta gratiam, pro quo omnes lubricum interpretati ſunt, quod nos ambiguum diximus ut decipientia audientes ſuos prophetarũ uerba noſcamus. Eſt autem ſenſus omnis capituli hic: Supra prophetauerat cõtra principem qui erat in Hieruſalem, deinde populo famem & ardorē ſitis nunciauerat eſſe uenturum. Quod multitudo non credens, uetus aſſumebat tritumq; prouerbium: in longum tempus differtur cõminatio prophetarum, & omnis uiſio peribit, dum fruſtra cernitur, uel iuxta Symmachum διαπνεύσει, id eſt, in uentum & auram tenuem diſſoluetur. Dic ergo (inquit) eis, ꝙ nequaq̃ mea cõminatio differatur, nec diuinatio falſa atq; ambigua ꝓferat̃ in populos, quę finem habeat incertum: ut alio dicat̃ tēpore, alio impleat̃: ſed nũc uiuēte te qui loqueris, & his q̃ audiũt, uerbum quod locutus ſum, cõpleatur. Significat autem uicinã captiuitatē urbis Hieruſalē, & Sedechiam cum populo Iuda iamiã capiendum. Non ſolum autem illo tempore, ſed uſq; hodie uulgus incredulũ & dura corda mortaliũ prophetiã dei nõ recipit, ſed omnia quæ ꝓphetæ cõminant̃, quæ prædicat euangeliũ, in aliud tempus exiſtimant differendum. Sciamuſq; hic parabolã, quæ à Septuaginta ponitur accipi pro ꝓuerbio: iuxta illud qđ in pſalmo legimus: Et factus ſum eis in parabolam. Et in hoc eodē propheta: Quid eſt uobis parabola iſta in populo Iſrael, dicentium: Patres comederũt uuam acerbã: & dentes filiorũ obſtupuerũt? Manifeſta perſtringimus, ut in obſcurioribus immoremur.

Anagoge.

Amos.8.d

B

C

D

Pſal.68.c

Infra.18.a

HEBRAEI. & aquam ſuã in deſolutione bibent, ut deſoletur terra à multitudine ſua propter iniquitatem omnium qui habitant in ea. Et ciuitates quæ nunc habitantur, deſolatæ erunt, terraq; deſerta, & ſcietis quia ego dominus.

SEP. & aquã ſuã cũ diſsipatione bibent, ut diſsipetur terra & plenitudo eius. In impietate enim oẽs qui habitant in ea: & ciuitates eorum quę habitantur in deſolationem erunt, & terra diſsipabitur, & cognoſcetis quia ego ſum dominus.

Et[a] factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, quod eſt prouerbiũ iſtud uobis in terra Iſrael dicentiũ: In lõgũ differētur dies, & peribit omnis uiſio? Ideo dico ad eos: hæc dicit dominus deus: Quieſcere faciã prouerbium iſtud, neq; uulgo dicetur ultrà in Iſrael. Et loquere ad eos quòd appropinquauerint dies & ſermo omnis uiſionis. Nõ em̃ erit ultrà omnis uiſio caſſa, neq; diuinatio ambigua in medio filiorũ Iſrael. Quia ego dominus loquar, quodcunq; locutus fuero uerbum, & fiet. Non prolõgabitur amplius, ſed in diebus ueſtris domus exaſperans loquar uerbum, & faciam illud, dicit dominus deus. Et factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, ecce dominus Iſrael dicentium: Viſio quam hic uidet in dies multos, & in tempora longa iſte prophetat. Propterea dic ad eos, hæc dicit dominus deus: Nõ prolongabitur ultrà omnis ſermo meus: uerbum quod locutus fuero, complebitur: dicit dominus deus.

Commentarij tertij in Ezechielem prophetam finis.

D. HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVM COMMENTAriorum Ezechielis ad Euſtochium Procœmium.

VEllē, ſi fieri poſſet Euſtochiũ, explanationes in Ezechielē per ſingulos libros proprijs texere prophetijs & quod uaticinatiõe cõiunctũ eſt nequaq̃ expoſitiõe diuidere, ut facilior eſſet curſus dictãtis ꝑiter & legētis: lõgũq; & immenſum interpretatiõis iter, certis ſpacijs ſeparare, ut quaſi titulis & indicibus, & ut proprius loquar, argumētis oſtenderē, quid libri ſinguli cõtinerēt. Sed quid faciã, cũ alię prophetiæ breues ſint, alię lõgę, ut ſæpe neceſsitate cogamur, & plures in unũ librũ coarctare, & unã in multos diuidere? Vnde & nũc cõtra prophetas & prophetias ad ſeniores quoq; populi Iſrael, & ad terrã ſuper quã inducũtur quatuor plagę peſsimę, & de ligno uitis, quod cũ fuerit abſciſum, inutile eſt inter omnia ligna ſyluarũ, catalogũ etiam uitiorũ Hieruſalē uolumus quarto libro cõprehendere. Quē quia unius uoluminis nõ patitur anguſtia, alterã partē eius quinto uolumini reſeruamus prudentiſsimi lectoris ſolicitudinē præmonētes, ut ſciat quid nobis in hoc explanandũ, & quid ſibi legēdũ ſit.

Commen

A COMMENTARIORVM HIERONYMI in Ezechielem prophetam, Liber quartus.

ET *factus eſt, &c. qui prophetant, &c.*] Hoc quod nos poſuimus: Qui prophetãt, & dices prophetantibus de corde ſuo: omiſere Lxx. & pro eo quod non habetur in Hebræo addiderunt, & prophetabis & dices ad eos. Eſt aũt ſermo contra pſeudoprophetas, qui decipiebãt populũ, & cõtra dei mãdata aliud ꝓphetabant. Nec quē piã moueat, ꝙ prophetæ appellantur: hãc em̃ habet ſancta ſcriptura cõſuetudinem ut unũquenq; uaticinationis ſuę et ſermonis prophetã nuncupet, ſicut prophetæ appellant̃ Baal, & prophetæ idolorũ, & prophetæ cõfuſionis. Vnde & apoſtolꝰ Paulus poetam Gręcũ, prophetam uocat: Dixit quidam proprius eorũ propheta: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, uentres pigri. Et in Oſee legimus: Sicut propheta inſaniens homo portans ſpiritum. Quicquid aũt eo tēpore Iſraelitico populo dicebat̃, hoc nunc refert̃ ad eccleſiã, ut ꝓphetæ ſancti ſint apoſtoli & apoſtolici uiri. Prophetę autem mendaces atq; furioſi, oẽs hæretici, quorũ principes ex ſuo corde cõfingant: qui aũt ab eis ſeducti ſunt, aliorũ mēdacijs acquieſcãt. *b* ¶ *Væ prophetis, &c.*] Lxx. Væ his qui prophetant de corde ſuo, & omnino non uident, relinquētes illud qđ à nobis propoſitũ eſt, qui ſequuntur ſpiritũ ſuũ. Cum prophetarũ nomen ſecundum regulã ſcripturarũ bonis maliſq; cõmune ſit, in eo differũt, quod boni prophetæ eſſe dicunt̃ ſapiētes, mali autē ſtulti & inſipientes, quorũ alterũ refert̃ ad eccleſiaſticos uiros, alterũ ad oẽs hæreticos, qui dei ſpiritũ relinquentes, ſequunt̃ ſpiritũ ſuum, quia nequaq; diuino inſtinctu, ſed proprio corde uaticinant̃, unde & nihil uident. Qui aũt ſapiens eſt, non cordis ſui cogitationes, ſed dei ſpiritũ ſequitur, iuxta illud quod in ſuperioribus animalia & rotæ ſpiritũ dei ſequebãtur. Et propheta dicit, Poſt dñm deum tuum ambulabis. Et in alio loco: Deduc me in ſemitã rectam. Et iterũ: Spiritus tuus bonus ipſe deducet me in terrã. Et populo dei, columna ignis & nubes erat dux in ſolitudine. Et Hieremias loquitur: Non laboraui ſequens te. Quis autē hæreticorũ qui ſequit̃ ſpiritũ ſuũ, non impingat in tenebris, & cæcus cæcos ducat in foueã? Vnde licet ſibi in myſterijs, imò orgijs ſuis plura eccleſiaſticis doctoribus uidere uideant̃, tamē nihil omnino uidēt, quia ſolē iuſticiæ perdiderũt fruſtraq; imitant̃ eos qui prius uocabant̃ uidentes, & quibus dicitur: Qui uides, uade: recede in terrã Iuda, & in Bethel non prophetabis. Quamobrem uiſio Eſaiæ & Abdiæ ponuntur in titulis. Et dñs apoſtolis præcepit: Leuate oculos ueſtros & uidete. Et propheta ſuppliciter deprecat̃: Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. *c* ¶ *Quaſi, etc.*] Dicamus primum iuxta Hebraicũ. Prophetæ Iſrael uulpium ſimiles ſunt quotidie auiũ domeſticarũ furta facientes, qui habitãt iuxta Aquilã & Lxx. ĩ deſertis, iuxta Symmachũ & Theodotionē, in parietinis atq; ruinoſis, qui nõ poſſunt aſcēdere ex aduerſo, neq; murũ ꝓ domo Iſrael opponere. Legimus Aaron aduerſum ignē Iſraelis populũ deuorantem occurriſſe & ſteciſſe mediũ, & oppoſuiſſe murũ pro ſalute populi. Hieremiæ quoq; dicitur, ne occurrat dño: neq; ſtet contra iram eius orationis perſeuerãtia. Sicut em̃ murus hoſti opponit̃, & aduerſario occurri ſolet ex aduerſo contraq; uenientiũ ita dei ſentētiã ſanctorum precibus frãgit̃. Vnde & Moyſi dicit̃: Dimitte me & delebo populum iſtum. Cui enim dicitur: Dimitte me, oſtēdit̃ ꝙ tenendi habeat̃ facultatē. Iſti ſtare nõ poſſunt in prælio in die domini, ut pro populo precibus dimicent & reſiſtant obſecrationibus ſentētiæ dei. Quia igitur uana conſpiciunt & diuinant mendacium, & à domino miſſos eſſe ſe dicũt, cum non ſint miſsi ab eo, & perſeuerant in erroribus, & ſuum cupiũt firmare ſermonem: arguuntur ꝙ omnia ſint caſſa quæ prædicant, ſuum mendaciũ dñi ſermonē eſſe dicentes. Porrò iuxta Lxx. hic ſenſus eſt: Omnes hæretici propter fraudulētiam ac nequitiam uulpiũ ſimiles ſunt, de quibus ſaluator loquit̃: Vlpes foueas habent, & uolucres cœli nidos. Et de Herode ſcriptum eſt: Dicite uulpi huic, & eiſdem uulpibus quæ paruulos ſimpliceſq; decipiunt, & populantur uineam Chriſti, Salomon loquit̃: Capite nobis uulpes paruulas diſsipãtes uineas. Et in pſalmõ ſuper his qui eorum fraudulentia ſupplantantur canitur: Introibũt in inferiora terræ, tradētur in manus gladij, partes uulpium erunt. Hi prophetæ qui uulpium ſimiles ſunt, non ſteterunt in firmamēto, nec cum Petro audire meruerũt: Tu es Petrus, & ſuper hanc petrã ædificabo eccleſiã meam. Nec Moyſi ſimiles ſunt, cui dictũ eſt: Tu uerò hic ſta mecũ. Nec illius qui dicit: Statuit ſupra petram pedes meos, ſed fluctuauerunt omni uento doctrinæ: Nec ſteterunt in firmamento: De quo in octauodecimo pſalmo legimus: Cœli ennarrant gloriã dei, & opera manuũ eius annunciat firmamentũ. Iſti congregauerũt irrationabiles quoſq;, & propter nimiã innocentiam pecudum ſimiles, contra domũ dei. Vnde nunc dicitur: Ecce cõgregauerũt greges ſuper domum Iſrael: nec ſurrexerunt ipſi, nec alios ſuſcitare potuerũt, ſed quæcunq; egerunt & agunt, plena mendacijs ſunt. Quodq; ſequitur: Et cœperunt ſuſcitare ſermonē: illud ſignificat, quod uelint quidē cõſurgere & ſe ad excelſa ſuſtol-

C

Ioan.4.e

Pſal.118.c

Num.16.g

Hiere.7.c

Exod.32.c

D

Tit.1.c

B

Oſee 9.b

Supra 1.e

Pſal.118.e

Pſal.142.e

Exod.13.e

Amos 7.e

Matt.8.c

Luc.13.g

Cant.2.d

Pſal.62.c

Matt.16.c

Deut.5.d

CAPVT XIII.

ET factus eſt ſermo dñi ad me dicēs: Fili hominis, uaticinare ad prophetas Iſrael q̃ prophetant, & dices prophetantibus de corde ſuo: Audite uerbũ dñi: Hæc dicit dñs deus.

HEB. [b] Væ prophetis inſipientibus, qui ſequũtur ſpiritũ ſuum, & nihil uident.[c] Quaſi uulpes ĩ deſertis prophetæ tui Iſrael erũt. Non aſcendiſtis ex aduerſo neq; oppoſuiſtis murũ pro domo Iſrael, ut ſtaretis in prælio in die dñi. Vident uana, & diuinant mendacium, dicētes, ait dominus, cum dominus non miſerit eos, & perſeuerauerũt cõfirmare ſermonē. Nunquid non uiſionē caſſam uidiſtis, & diuinationē mendacem locuti eſtis? & dicitis, ait dñs, cum ego non ſim locutus. Pro-

SEP. Væ his qui prophetant de corde ſuo, & omnino nõ uident. Sicut uulpes in deſertis prophetæ tui Iſrael. Non ſteterũt in firmamento & cõgregauerũt reges ſuper domũ Iſrael. Nõ reſurrexerũt qui dicunt in die domini, uidentes mendacia, diuinantes uana, qui dicunt dicit dominus, & dominus non miſit eos, & cœperunt ſuſcitare ſermonem. Nónne uiſionem falſam uidiſtis, & diuinationes uanas locuti eſtis? Et dicebatis, dicit dominus, & ego non ſum locutus. Ideo

HEB. a Propterea hæc dicit dñs deus: Quia locuti eſtis uana & uidiſtis mendacium, ideo ecce ego ad uos, ait dñs deus. Et erit manus mea ſup prophetas qui uident uana & diuinant mendaciũ. In cōcilio populi mei nō erũt et in ſcriptura domus Iſrael nō ſcribentur, nec in terrã Iſrael ingredientur: Et ſcietis quia ego dominus deus. b Eo q̃d deceperint populũ meum dicentes: pax, & nō eſt pax. Et ipſe ædificabat parietem, illi aũt linebãt illũ luto abſq; paleis. Dic ad eos qui linunt abſq; temperatura quod caſurus ſit. Erit em̃ imber inundãs, & dabo lapides prægrãdes deſuper irruentes, & uentum procellæ diſsipãtẽ. Siquidẽ & ecce cecidit paries. Nunquid nō dicetur uobis, ubi eſt litura quã liuiſtis? Propterea hæc dicit dñs deus: Et faciã erũpere ſpiritum tempeſtatũ in indignatione mea, & imber inũdãs in furore meo erit, & lapides grãdes irę in cōſummationẽ. Et deſtruam parietẽ quem liuiſtis abſq; temperamẽto, & æquabo eum terræ, & reuelabitur fundamentũ eius, & cadet & cōſumetur in medio eius, & ſcietis quia ego ſum dñs. Et cōplebo indignationem meam in pariete, & in his qui linũt eum abſq; temperamento, dicamq; uobis non eſt paries, & non ſunt qui linunt eum. Prophetæ Iſrael qui prophetant

SEP. Ideo dic: Hæc dicit adonai dñs. Quoniã uerba ueſtra mendacia & diuinationes ueſtræ uanæ: idcirco ecce ego ſuper uos, dicit dñs deus, & extendã manum meã ſuper prophetas qui uidẽt mẽdaciũ, & qui loquuntur uana. In diſciplina populi mei nō erunt, nec in ſcriptura domus Iſrael ſcribẽtur, & in terrã Iſrael nō intrabũt, & ſcient quia ego adonai dñs. Quoniã deceperunt populũ meum dicentes: pax pax: & non erat pax, & iſte ædificabat parietẽ, & iſti linũt eũ ſtulticia. Dic ad eos qui linunt ſtulticia, cadet. Erit pluuia inundãs, & dabo lapides magnos in iũcturas eorũ, & cadent. Et ſpiritus auferens, & diſrũpetur. Et ecce cecidit paries, & nō dicent ad uos, ubi eſt litura ueſtra quã liuiſtis? Propterea hæc dicit adonai dñs. Et diſrumpã ſpiritum auferentẽ in furore meo, & pluuia inundans in ira mea erit, & lapides magnos in furore inducã in cōſummationem, & ſuffodiã parietẽ quem liuiſtis & cadet. Et ponã eũ ſuper terrã, & reuelabuntur fundamenta eius, & cadet, & conſumemini cum increpationibus, & cognoſcetis q̃a ego dominus. Et complebo furorem meum ſuper parietẽ, & ſuper eos qui linunt eum, cadet: dixiq; ad uos: Nō eſt paries, neque qui linunt eum prophetæ Iſrael, qui prophetant

[A] ſuſtollere, ſed qd' cupiãt, implere nō poſſint. Dicitq; eis: Nónne uiſionẽ falſam uidiſtis, & diuinatiões uanas locuti eſtis? Quodq; ſequit: Et dicebatis, dicit dñs, & ego nō ſum locutus: in Lxx. nō habetur. a ¶ *Propterea, &c.*] Sub prophetarum perſona, ſermo contra hæreticos eſt, q loquuntur uana & uidẽt mẽdaciũ, & perſeuerant ſuam firmare doctrinam, quod ipſe dñs cōtra eos ueniat atq; cōſurgat, & extendat manũ ſuam ſuper illos ad percutiẽdum, & non contrahat ad parcendum, & cōminatur q nō ſint in cōcilio populi dñi futuri, nec in eccleſia eius ſed in ſynagoga diaboli, nec ſcribãtur in domo Iſrael. De quibus in alio loco dicitur: [Hier. 17. b] Super terrã ſcribãtur non in terram Iſrael, quæ terra uiuẽ[B]tiũ eſt, & de qua nũc dicitur, nec in terrã Iſrael ingredient, ſed in terrã mortuorum & umbrã mortis: ut poſtquã iſta perpeſſi fuerint, ſeparati à cœtu populi dei, intelligãt quod ipſe ſit dominus. Pro eo qd' nos uertimus, in cōcilio populi mei non erunt: Lxx. tranſtulerunt, in diſciplina ſiue in correptiōe populi mei non erunt. Alia enim aduerſariorum, alia filiorũ correptio eſt. Vnde & Hieremias: [ibid. 10. d] Corripe, inquit, nos domine uerũtamen in iudicio & non in furore, ut nequaquã nos paucos facias. Effunde furorem tuum ſuper gentes quæ te ignorauerũt, & ſup regna quæ nomen tuũ non inuocauerunt. b ¶ *Eo quod deceper. etc.*] Prophetæ Iſrael qui non erunt in concilio populi dei, nec ſcribentur in ſcriptura domus Iſrael, nec terram repromiſsionis intrabunt: ideo iſta pa[C]tientur, quia deceperunt populũ meũ: p rigore pœnitẽtiæ & conuerſationis iniuria, pacẽ eis & pſpera nunciantes, ſecundũ illud quod alibi dicitur: Pax pax, ubi eſt pax? [Hier. 11] Deus itaq; metaphoricè ædificabat eis p legis mãdata ſanctorũq; prophetarũ eloq̃a & cōminatiões macerıã. Hoc enim uerbũ Hebraicũ ſignificat חיץ ut omnẽ ab illis incurſionẽ beſtiarũ & hoſtilẽ impetum ſubmoueret: dũ conuerſi ad deũ, hoc quaſi muro & pariete firmiſsimo cingerent. Pſeudo uerò pphetæ non ſemel, ſed frequenter pollicebantur eis pacẽ, hoc em̃ repetitus pacis ſermo ſignificat. Ipſũq; parietẽ qui in ſequẽtibus קיר appellatur linebant pſeudoprophetæ abſq; tẽperamento, ut interpretatus eſt Symmachus, [D] hoc eſt, puro luto, & quod paleas non haberet, ut nec præbere poſſet aliquã fortitudinẽ. Vt uerò Lxx. & Theodotio, linunt eũ ſtulticia: Aquila aũt uerbũ Hebraicũ תפל interpretatus eſt ἀνάλῳ, quod ſignificat abſq; ſale, de trãſlatione tranſiens ad aliã translationẽ, ut quō cibus abſq; ſale nullũ habet saporẽ, ita & lutũ abſq; paleis quibus firmat & ſtringit, nil roboris poſsit præbere parieti. Dic, inquit, ad eos q̃ illis uana promittunt, & caſſum pollicent auxiliũ, q caſurus ſit iſte paries & hæc maceria, & immittã imbrẽ uehemẽtiſsimũ, hoſtes uidelicet ſæuiſsimos. Babylonios aũt Chaldæoſq; ſignificat, & eoſdẽ lapides grãdinis deſup irruentes, omnia per metaphorã: quo inſtabilem maceriã ſubitus turbo ſubuertat & ſubruat, & poſtea dicatur eis, id eſt, pſeudo-

HEB. tant ad Hieruſalem, & uidẽt ei uiſionem pacis, & non eſt pax, dicit dominus deus. Et a tu fili hoĩs pone faciem tuam cōtra filias populi tui quæ prophetãt, de corde ſuo, & uaticinare ſuper eas, & dic: Hæc dicit dominus deus: Vę his quę conſuunt puluillos ſub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia ſub capite uniuerſæ ætatis ad capiendas animas: & cum caperent animas populi mei, uiuificabant animas eorum. Et uiolabunt me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmentum panis, ut interficerent animas, quæ non moriuntur: & uiuificarent animas quæ non uiuunt, mentientes populo meo credenti mendacijs. Propterea hæc dicit dominus deus: Ecce ego ad puluillos ueſtros, quibus uos capitis animas uolantes, & diſrumpam eos de brachijs ueſtris, & dimittam animas quas uos capitis, animas ad uolandum. Et diſrumpam ceruicalia ueſtra, & liberabo populum meum de manu ueſtra, neque erunt ultrà in manibus ueſtris ad prædam: & ſcietis quia ego dominus. Pro eo quod mœrore feciſtis cor iuſti mendaciter, quem ego non contriſtaui, & confortaſtis manus impij, & non reuerteretur à uia ſua mala, & uiueret: Propterea uana non uidebitis, & diuinationes non diuinabitis amplius, & eruam populum meũ de manu

SEP. tant ſuper Hieruſalẽ, & qui uidẽt illi pacẽ, nō eſt pax eis, dicit dñs deus. Et tu fili hoĩs, obfirma faciem tuam ſuper filias populi tui quæ prophetant de corde ſuo, & propheta ſuper eas, & dices: Hæc dicit adonai dominus: Væ his quæ conſuunt ceruicalia ſub omni cubito manus: & faciũt uelamina ſuper omne caput uniuerſæ ætatis, ut peruertãt animas. Animę ſubuerſæ ſunt populi mei. Et animas ſaluabant, & contaminabant me ad populũ meũ propter pugillum hordei & fragmentũ panis: ut occiderent animas quas non oportuit mori, & ſaluarent animas quas non oportuit uiuere: dum loquuntur populo audiẽti uanos ſermones. Propterea hęc dicit dominus deus: Ecce ego ſup ceruicalia ueſtra, ſup quæ uos colligitis animas, & diſrumpam ea de brachijs ueſtris. Et dimittam animas quas uos puertitis, animas eorũ in diſperſionẽ: & diſrumpã uelamina ueſtra, & liberabo populũ meũ de manibus ueſtris, & nō erũt ultrà in manibus ueſtris in congregationẽ, & cognoſcetis quia ego dñs. Pro eo quod peruertebatis animã iuſti iniquè, & ego nō peruertebam eum, & confortabatis manus iniqui: ut penitus conuerteretur à uia ſua peſsima, & uiueret: Propterea mendacia ueſtra ultrà non uidebitis & diuinationes nequaquam diuinabitis adhuc: & liberabo populũ meum de manu

[A] pſeudoprophetis: ubi eſt litura quã leuiſtis, & ubi eſt q polliciti eſtis auxilium? Quicquid autem de pſeudoprophetis diximus, & ad hæreticos referri poteſt: q omnia eorũ dei ira figmenta ſoluantur, & ædificatio peſſimorum dogmatũ, quæ ſpiritus ſancti nō habet condimentũ corruat: & uſq; ad fundamenta & puluerẽ dilabatur: & adæquetur ipſa maceria terræ, & cadat & conſumant prophetæ qui promittebant: & populus cui pmittebatur in medio eius: ut poſtquã compleuerit indignationẽ ſuã, & dixerit eis: non eſt iſte paries: hoc eſt, nō eſt ueſtra defenſio, & nō ſunt qui linũt eũ: ſed omnia uana ſũt, & in nihilum proficientia: tunc opere co[B]gnoſcatis quod ego ſim dñs. Vt autẽ ſciamus q̃ ſint iſti qui linunt parietẽ, Sequitur: Prophetæ Iſrael, hoc eſt, pſeudoprophetæ qui pphetant ad Hieruſalẽ, & uidẽt ei uiſionẽ pacis: iſti ſunt cauſa peccati & ruinæ, & ſtultæ ſecuritatis. Non enim erit pax, dicit dñs: quia dñs nō miſit eos: nec eſt loquutus ad eos. Hoc quod Lxx. tranſtulerũt, & ſuper iuncturas eorum, in Hebraico nō habet. Significat aũt iuncturas lapidũ in pariete, uel adminicula lignorũ, quibus parietes roborantur. Necnon illud quod ſuprà legimus: ipſe ædificabat parietẽ, plerıq; ad populum referũt Iſrael, qui uanũ ſibi uel Aegyptiorum uel pacis pmittebat auxiliũ. a ¶ *Et tu fili, &c.*] Suprà ad prophetas diuinus ſermo directꝰ eſt, qui luto linebant parietem, quod paleas non haberet, nec ullũ poſsit parieti ſiue maceriæ robur tribuere: Nunc aduerſus filias [C] populi pphetiſſas, iubetur faciẽ ſuã ponere ſiue dirigere: & ut Lxx. tranſtulerũt, obfirmare. Quomodo aũt aduerſum pphetas alij pſeudopphetæ inſpirabant diabolico ſpiritu, ut dei mandata ſubuerterẽt, ita aduerſum pphetiſſas: qualis fuit Debora & Olda: & in [Iud. 5. a] Actib. apoſtolorum [4. Reg. 22. c] Philippi euangeliſtæ [Act. 21. b] quatuor filiæ pphetantes inſpirabãt dæmoniaco ſpiritu aliæ eiuſdẽ ſexus, quarũ fuit Priſca & Maximilla, quæ uaticinatiõe mẽdacij fidẽ ſubuerterunt ueritatis. Has autem dicũt Hebræi maleficis artib. eruditas, per necromãtias & pythicũ ſpiritum: qualis fuit illa quæ uiſa eſt ſuſcitaſſe animã Samuelis. Et [1. Reg. 28. d] in Actibus apoſtolorum [Act. 16. d] cuius diuinatio multos dñis reditus acquirebat, de qua ad apoſtoli Pauli imperiũ immũdus eiectus eſt ſpiritus. [D] Nos aũt ita dicemꝰ, alios hęreticos falſitate dogmatum ſuorũ prædicare uirtutẽ. Quorum fuit Pythagoras & Zeno, à quo Stoici, Iudęorũ Brachmanes & Aethiopũ gymnoſophiſtæ, q ob uictus cōtinentiam, miraculũ ſui, gentibus tribuũt. Recteq; dicuntur parietem linire: & aliquam fortitudinẽ polliceri: ſed quia Chriſti non habent condimentum, uanus eſt eorum labor, & peritura ædificatio. Niſi enim dominus ædificauerit [Pſal. 126. a] domum, in uanum laborant qui ædificant eam. Alij autem uoluptatum libidiniſq; doctores, dicũtur conſuere puluillos, & ponere ſub omni cubito manus, Epicurei, & Pyrrhonij, & apud nos Iouinianus & Eunomius, qui dicunt: Manducemus & bibamus: cras enim moriemur.

A Iubet ergo prophe-
ta ponere ſiue obfir-
mare faciẽ ſuam con
tra filias populi ſui.
Primumq́ dicendũ,
quid ſibi uelit poſita
facies ſiue directa &
obfirmata. Nẽpe il-
lud qđ de dño ſcri-
ptũ eſt: Facies dñi ſu
per faciẽtes mala, ut
diſpdat de terra me-
moriã eorũ. Sicut eñ
liqueſcit cera à facie
ignis: ſic pereũt pec-
catores à facie dei. Se
cundũ quẽ ſenſum
in hoc eodẽ ꝓpheta
Infrà 20.g dicit: Fili hoĩs obfir-
ma faciẽ tuam ſuper
Theman & Darom
Infrà 21.a & Nageb. Et iterũ: Fa
ctus eſt ſermo dñi ad
me, dicens: Fili homi
nis, obfirma faciem
tuã ſuper filios Hie-
rl'm. Et poſt paululũ:
Factus eſt ſermo dñi
Infrà 25.a ad me, dicẽs: Fili ho-
minis, obfirma faciẽ
tuam ſuper filios A-
Infrà 29.a mon. Et rurſum: Ob
firma uultũ tuum ſu
per Pharaonẽ regem
B Aegypti. Et iterũ: Fili
Infrà 38.a hominis, obfirma fa
ciẽ tuã ſuper Gog &
Magog. Et in alio lo-
Infrà 14.c co: Firmabo faciẽ me
am ſuper hominẽ il-
lum, & ponã illũ in
deſertũ, & in diſsipa
tionẽ, & auferã eũ de
medio populi, & ſcie
tis quia ego dñs. Væ
igitur his hæreſibus
hiſq́ doctrinis, quæ
requiẽ pollicẽtes, o-
mnẽ ætatẽ ſexumq́
decipiunt, ut capiãt
animas miſerorũ &
cõtaminẽt me ad po
pulũ meũ, dum cre-
dor diligere uolupta
tem: & hoc nõ ꝓpter
chorũ & hemichorũ
Oſee 5.a hordei: ut in Oſee le
gimus: ſed ꝓpter pu
gillũ hordei quo bru
ta ueſcunt̃ animãtia:
& fragmẽtum panis.
Nõ panẽ integrum,
nec ſolida teſtimo-
nia ſcripturarum, ſed
quæ hæretica praui-
tate fracta & decurta
ta atque imminuta
ſũt: ut ſanctos quoq́ decipiãt & ad mortẽ trahãt, & pec
catores uanis ꝓmiſsiõib. uiuificare cõtẽdãt. Propterea

HEB. nu ueſtra, & ſcietis qa ego dñs. Cap. XIIII.

ET[a] uenerunt ad me uiri ſeniores Iſrael, & ſederũt coram me. Et factus eſt ſermo dñi ad me, dicẽs: Fili hominis, uiri iſti poſuerunt immundicias ſuas in cordibus ſuis, & ſcandalũ iniquitatis ſuę ſtatuerũt cõtra faciẽ ſuam: nunquid interrogatus reſpõdebo eis? Propter hoc loquere eis & dices ad eos: Hæc dicit dñs deus: Homo homo de domo Iſrael qui poſuerit immundicias ſuas in corde ſuo, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerit ei contra faciem ſuam, & uenerit ad prophetam, interrogans eum per me, ego dominus reſpondebo ei in multitudine immunditiarum ſuarum: ut capiatur domus Iſrael in corde ſuo, quo receſſerunt à me in cunctis idolis ſuis. Propterea dic ad domum Iſrael: Hæc dicit dominus deus: Conuertimini & recedite ab idolis ueſtris, & ab uniuerſis contaminationib. ueſtris auertite facies ueſtras: Quia homo homo de domo Iſrael & de proſelytis quicunq́ aduena fuerit in Iſrael, ſi alienatus fuerit in Iſrael à me, & poſuerit idola ſua in corde ſuo, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerit contra faciem ſuam, & uenerit ad prophetam, ut interroget per eum me: ego dominus reſpondebo ei per me. Et ponam faciem meam ſuper hominem illum, & faciam illum in exemplum & in prouerbium

SEP. nu ueſtra, & ſcietis qã ego dñs. Cap. XIIII.

ET uenerunt ad me uiri de ſenioribus Iſrael, & ſederũt ante faciẽ meam. Et factus eſt ſermo dñi ad me, dicẽs: Fili hominis, uiri iſti poſuerũt cogitationes ſuas in cordibus ſuis, & tormentũ iniquitatũ ſuarũ poſuerunt ante faciẽ ſuã: ſi reſpondens reſpondebo eis? Propterea loqueris eis, & dic ad eos: Hæc dicit adonai dñs: Homo homo de domo Iſrael q poſuerit cogitatiões ſuas in corde ſuo, & tormentũ iniquitatis ſuę poſuerit ante faciẽ ſuam, & uenerit ad prophetã ut interroget eũ in me: ego dñs reſpondebo ei in his quib. tenetur mens eius: ut auerterem domum Iſrael ſecundum corda eorũ quæ abalienata ſunt à me in cogitationibus eorũ. Propterea dic ad domum Iſrael: Hæc dicit dominus deus: Conuertimini & recedite ab inuentionibus ueſtris, & ab omnibus impietatibus ueſtris, & conuertite facies ueſtras ad me: Quia homo homo de domo Iſrael, & de aduenis qui peregrinantur in terra Iſrael, qui abalienatus fuerit à me, & poſuerit cogitationes ſuas in corde ſuo, & tormentum iniquitatis ſuæ poſuerit ante faciem ſuam: & uenerit ad prophetam, ut interroget eum in me, ego dominus reſpondebo ei in eo quo tenetur, & obfirmabo faciem meam ſuper hominem illum: & ponam eum in deſertum & in exterminium

clemẽs & miſericors C
deus nõ ipſas ꝓphe-
tiſſas interficit, ſed
diſtrũpit, puluillos ea
rum, qui inſtar retiũ
uolantes animas ca-
piunt: ut poſtq̃ rupti
fuerint, liberã uolan
di habenat facultatẽ.
Et ſcindet uelamina,
ſiue ceruicalia, in qb.
principale animæ re
cumbebat, & quib.
deceptorũ capita o-
periebant̃. Cũ Apo- 2.Cor.3.d
ſtolus doceat uirorũ
capita nõ uelãda, ſed
reuelata facie dñi glo
riam cõtemplandã:
Vos eñ, inquit, falſis
terroribus ſeruien-
tiũ deo animos fran
gebatis, & ꝓmiſsio-
nibus fraudulentis,
impios tenebatis in-
cluſos: ne agẽtes pœ
nitentiã, uitã recipe-
rent quam perdide-
rãt. Propterea uanas
nequaq̃ uidebitis ui
ſiões, nec uocabo ue
ſtra mendacia ꝓphe
tias, ſed diuinatiões:
de quib. ſcriptũ eſt:
Non eſt auguriũ in D
Iacob, neq́ diuina- Num.23.d
tio in Iſrael: ut eruã
populũ meũ de ma-
nibus ueſtris, & ope
re cognoſcatis me eſ-
ſe dominũ, qui perdi
tos liberaui.

CAP. XIIII.

ET uenerunt ad me uiri ſeniores, etc.] Poſtquã locu-
tus eſt ad prophetas
qui prophetabãt in
corde ſuo, & linebãt
parietem abſq́ tem-
peramẽto: & ad pro-
phetiſſas quæ cõſue-
bãt ceruicalia, & po-
nebant ſub omni cu
bito manus: facie-
bantq́ uelamina, &
operiebant capita u-
niuerſæ ætatis, p quæ
peruerſorũ dogma-
tum doctrina mon-
ſtratur: uenerunt ad
prophetam, nõ om-
nes ſenes, ne cuncti
uiderẽtur errare: ſed
quidam ſeniorũ Iſ-
rael: & ſederunt co-
ram propheta: quã
ob cauſam ueniſſent interim ſilentio differentes: ſta-
timq́ dei ſermo factus eſt ad prophetam, indicans
cur

A cur adeſſent. Neq́ enim naturæ hominis eſt quãuis ſan
cti cordis arcana cognoſcere. Vnde de toto dicit̃ ſalua-
Matt.9.a tore: Vidẽs aũt Ieſus cogitatiões eorũ, dixit: Vt quid co
gitatis mala in cordib. ueſtris? Et eſt ſenſus: Fili homi-
nis, iſti uiri q corã te ſedẽt, poſuerũt immundicias ſuas
in cordibus ſuis ſiue
cogitatiões: & iuxta
Symmachũ & Theo
dotionẽ idola & ſcan
dalũ: id eſt, ruinã at-
que tormẽtũ iniqta-
tis ſuæ poſuerũt con
tra faciẽ ſuã, & ſic ad
ſciſcitandũ dñi uene
re ſermonẽ. Nunqđ
huiuſcemodi homi-
nib. debeo reſponde
re: q cũ cogitationib.
priſtinis ad me ue-
niũt: ne hoc qdẽ tpe
impietatis ſuæ ſcele-
ra relinquentes, ſed
credẽtes idolis & di-
uinatiõib. fraudulen
tis & habentes ruinã
iniqtatis cõtra faciẽ
ſuã atq́ tormẽtũ, dũ
meliora deſperãt: &
parati ſunt ad ſuppli
ciũ, & ſic mea p te cu
piũt uerba cognoſce
re? Quia igit̃ peruer
ſo ad te corde uene-
runt, reſpõde eis nõ
B ex perſona tua, ne leuis ſit autoritas reſpondentis, ſed
ex meo imperio, & dices ad eos: Hæc dicit dñs deus. Eſt
aũt totius loci, ut latã explanationẽ breui ſermone cõ-
prehendã, iſta ſentẽtia: Homo homo nõ aliarũ gentiũ,
quarũ error poteſt habere ueniã, ſed domus Iſrael: qui
cũ priſtinis uitijs, de quibus ſuprà diximus ad prophe
tam uenerit ſuſcitandum: ego reſpondebo ei iuxta cor
& immundicias ſuas: ut iuxta quod uult & credit, ita &
audiat. Non enim meretur correctionẽ, qui nõ diſcẽdi,
ſed tentandi animo interrogat. Receſſerũt enim à me, &
idola ſunt ſecuti. Breuiſq́ iſta eſt cõminatio, ut recedãt
ab idolis cogitationibuſq́ peruerſis, & cõuertantur ad
me, priora ſcelera relinquentes. Non enim meretur au-
dire ueritatẽ, qui fraudulenter interrogat: ſed ſuo corde
capiendus eſt: ſecundum quod phariſæi interrogantes
Matt.21.c dominũ, imò tentantes, audiunt: Quid me tentatis? Et
rurſum: Nec ego dicam uobis, in qua uirtute hæc faciã.
Qui autem homo talis eſt & ſic interrogat: ponit deus
faciem ſuam ſuper illum, ſiue confirmat: ut auſteritate
uultus, frontis duritia molliatur, & ſit in exemplum &
in prouerbium, ſiue in ſolitudinem & interitum: ut il-
lo perdito de populo dei, cognoſcant cæteri quod ipſe
ſit dñs qui cordis arcana cognoſcit, & peruerſitatẽ men
tis intelligit: nec conſiderat uerba loquentium, ſed cor-
da. Quodq́ ſequitur, & uidetur facere quæſtionẽ: Pro-
pheta cum errauerit & locutus fuerit uerbum, ego do-
minus decepi prophetam illum: non putemus de uero
propheta dici, ſed de pſeudopropheta, q συνωνυμῶς ꝓ-
pheta appellatur. Et de illo ſcripturarum loco ſolui po-
3.Reg.22 teſt: quando Achab rex Iſrael uadens ad prælium, non
uult audire Micheã prophetã: ſed pſeudoprophetarũ
conſilijs acquieſcit. Dicitq́ Micheas, quod uiderit dñm
ſedentem in ſolio, & erroris ſpiritũ ultrò ſe obtuliſſe ad
Iob 1.a.b decipiendũ regẽ. Diabolus quoq́ in uolumine Iob cir
cuiens terrã, ſtare dicitur in conſpectu dei, & in ſubſtan
tiam primo Iob: deinde in corpus eius accipere à dño C
poteſtatẽ. Sed & Balaam hariolus à dño mittit̃, ut deci- Num.22.b
piat Balac filiũ Beor. Hoc aũt totũ dicit̃, ne pſeudopro-
phetarũ fortitudini reputet̃, quod decipit̃ populus: &
magis uult audire mẽdaciũ, q̃ ueritati aurẽ accõmoda
dare, ſed quo dei iræ
ſit, ut puerſus popu-
lus & incredulus ma
gis pſeudoprophe-
tas audiat q̃ prophe
tas. Deniq́ extendit
manum ſuam ſuper
eũ: ſubauditur pro-
phetã & delet̃ de me-
dio populi eius, ut
portet iniqtatẽ ſuã:
qa ſimilis erroris, &
pœna cõſimilis ſit: ut
tam ille qui interro-
gat, q̃ ille qui inter-
rogatur, portent ini-
quitatẽ ſuam: & ne-
quaq́ domus Iſrael
eorũ qui dei uerba
audire uoluerint, p-
uerſis uaticinationi-
bus illudatur: ſed ſit
populus dei: & ipſe
dominũ habere me-
reatur. In eo quod di
xit: Ego dñs decepi
illũ: Salomonis uer-
ba conſentiunt qui
de deo diſputãs ait:
Et illuſoribus illudet, illudq́ teſtimonium: Si ambu- D
lauerint ad me peruerſi, & ego ambulauero contra eos Prou.3.d
in furore peruerſo. Quodq́ ſecundò dicitur, homo, ho Leuit.26.c
mo filiorũ Iſrael & aduenarũ qui iuncti ſunt eis: dupli-
cem in nobis iuxta Apoſtolum oſtendit hominẽ, exte-
riorem & interiorẽ. Multi enim habentes hominis faciẽ 1.Cor.12.f
corporalẽ diuerſarũ beſtiarũ aſſumũt imagines: quas
diſsipari propheta cupiẽs, deprecat̃: Domine, in ciuita
te tua imaginẽ eorũ diſsipabis. Illi de quibus ſcriptum Pſal.72.c
eſt: Homo cum in honore eſſet, non intellexit: cõpara- Ibid.48.d
tus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis:
non ſunt homines homines, ſed homines ſunt iumẽta.
Rurſum q in euangelio audiũt: Serpentes genimina ui
perarũ, quis oſtẽdit uobis fugere à uẽtura ira? nõ ſunt
homines homines, ſed homines atq́ ſerpẽtes. Et de qui
bus ſcriptũ eſt: Vulpes foueas habẽt, & uolucres cœli ni Matt.23.b
dos. Ac de Herode: Dicite uulpi huic: nõ ſunt homines Luc.13.g
homines, ſed homines uulpes. Qui uero utrũq́ homi-
nis uocabulũ poſsident: errauerint, ideo per ſupplicia
corrigunt̃, ut intelligãt quod ipſe ſit dñs. Nec nõ quod
iuxta Lxx. poſuimus: Homo qui abalienatus fuerit à
me, & poſuerit cogitationes ſuas in corde ſuo, & tor-
mentum ſiue ſupplicium iniquitatis ſuæ ante faciem
ſuam, illi teſtimonio conuenit quod in Eſaia ſcriptum
eſt: Ambulate in lumine ignis ueſtri, & in flãma quam Eſaiæ 50.d
ſuccendiſtis. Vnuſquiſq́ enim ſibi flammarum ſuccen
dit ardores, paratq́ ſupplicia, dum non uult pœnitudi
ne errata corrigere, ſed permanet in errorib. qui flam-
marum meretur incendium. a ¶ Et factus eſt ſermo, etc.]
Quatuor plagæ inducuntur ſuper terrarũ præuarica-
tricem: ſiue ut Septuaginta tranſtulerunt peccatricem:
fames, beſtia, gladius, peſtilentia: quarũ ſi ſingulæ per
partes inductæ fuerint ſingulis regionibus, & tres uiri
iſti Noe & Daniel & Iob: quorũ iuſtitia ſcripturarũ uo-
cibus prædicat̃, pro terra peccatrice fuerint deprecati:
non

HEB. bium, & diſperdã eũ de medio populi mei, & ſcietis qa ego dñs. Et propheta cũ errauerit, & locutus fuerit uerbũ: ego dñs decepi prophetã illum: & extendam manũ meã ſuper eũ: & delebo eum de medio populi mei Iſrael. Et portabunt iniquitatẽ ſuam: iuxta iniquitatem interrogantis, ſic iniquitas prophetę erit, ut non erret domus Iſrael à me, neq́ polluatur in uniuerſis præuaricationibus ſuis, ſed ſit mihi in populũ, & ego ſim eis in deum: ait dominus exercituum.

SEP. miniũ, & auferã eum de medio populi mei, et cognoſcetis quia ego dñs. Et propheta ſi errauerit, & locutus fuerit uerbum: ego dñs errare feci prophetã illũ. Et extẽdã manũ meã ſuper eũ, & exterminabo illũ de medio populi mei Iſrael. Et accipient iniqtatẽ ſuã ſecũdũ iniquitatẽ interrogãtis, & iniquitas ſimiliter prophetæ erit: ut nequaq̃ erret domus Iſrael à me, & nõ polluãtur adhuc in cunctis delictis ſuis. Et erũt mihi in populũ: & ego ero eis in deum, dicit: adonai dñs.

Et[a] factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, terra cum peccauerit mihi ut præuaricetur præuaricãs, extendam

A non ſolū illam ſaluare nō poterūt: ſed ne filios quidē & filias ſi ſuas terræ peccatricis opera perpetrarint: ſed ſeipſos tantūmodo poterūt liberare. Quærit̃ cū & Abrahā & Iſaac & Iacob, Moyſes quoq; & cæteri patriarchæ & prophetę iuſti fuerint: cur horū tantūmodo fiat mentio qđ facile ſoluit̃.
Gen. 6.7 Noe em̃ imminēs orbi terrarū diluuiū, qa omnis terra polluerat uias dn̄i, ꝓhibere nō potuit: ſed filios q forſitan eiuſdē uirtutis erāt, & obſeminariū humani generis habuit reſeruatos. *Dan. 1.b* Daniel quoq; imminentē captiuitatē populi Iudæorū nullis fletib. mitigauit. *Iob 1.d* Sed & Iob nō ob peccata, ſed ob ꝓbationē, nec domū nec filios liberauit. Alij autem dicunt, quia hi tantum tres uiri & proſpera & aduerſa, & rurſum proſpera conſpexerunt: idcirco pariter nominatos, & hoc latēter ſignificari: ut quomodo illi & bona & mala, & rurſum læta uiB derunt: ſic & populū Iſrael q prius bonis fruit⁹ fuerat: & poſtea captiuitatis ſuſtinuit iugum: ſi egerit pœnitētiā, redire ad priſtinā felicitatem. Quod ſi Noe & Daniel & Iob pariter cōgregati, & in uno loco poſiti, peccatricē terrā: hoc eſt eos qui in terra habitāt, nō poſſunt irę dei ſubtrahere: quid dicendum eſt de his qui putāt merito parentum atq; uirtutibus poſſe filios peccatores de gehennæ ignibus liberari? Vnde nec peccatorē filiū iuſtus pater poterit liberare, nec ſanctæ cōuerſationis mater impudicæ filiæ dabit præmia pudicitiæ. *Infrà 18.a* Et ecōtrario parentū uitia filijs nō nocebūt, ſed anima quæ peccauerit, ipſa morieť. *Gen. 19.d* Lot in Sodomis habitans, ſed & ſpiritu & carne peregrinus, uxorem quia poſt tergum reſpexerat, non liberauit, ſed tantum filias, quæ forſitan nō peccauerant. *4. Reg. 13.f* Et Ioſias uir ſanctus non ſolum peccatorem populū ſuis uirtutibus non ſaluauit, ſed & ipſe in peccatis illius mortuus eſt. Quod ſi aliquando propter Abraham & Dauid in poſteros eorum miſericordiam ſuam dominus pollicetur: notandū quod non his parcat qui in ſceleribus perſeuerent: ſed qui agunt pœnitudinem, ut merita patrum filiorum adiuuet conuerſio. Cum, inquit, hæc ſe ita habeant, & terram peccatricem à ſingulis plagis tantorū uirorum non ſaluet deprecatio, ſic dicit dn̄s deus: quia Hieruſalem nefanda peccauit, quatuor ſimul plagas inducā ſuper eam: gladium, quo ab hoſtibus trucidatur: & famē, quā in obſidione ſuſtinet: & beſtias, quib. fugientes in deſertis & ſaltibus deuorantur: & peſtilentiā, quæ ſemper famem ac penuriam ſequitur: pro qua uulgata editio mortē tranſtulit.

extendā manū ſuper eam, & conterā uirgā panis eius: & immittā in eā famē, & interficiā de ea hominē & iumēta. Et ſi fuerint tres uiri iſti in medio eius, Noe, & Daniel, & Iob: ipſi iuſtitia ſua liberabunt animas ſuas, ait dn̄s exercituū. Quod ſi & beſtias peſſimas induxero ſuper terrā ut uaſtē eam: & fuerit inuia eo ꝙ nō ſit ꝑtranſiens propter beſtias: tres uiri ſi fuerint in ea, uiuo ego, dicit dn̄s, quia nec filios nec filias liberabūt: ſed ipſi ſoli liberabūtur, terra aūt deſolabitur. Vel ſi gladiū induxero ſuꝑ terrā illā: & dixero gladio, tranſi per terrā: & interfecero de ea hominē & iumentū, & tres uiri iſti fuerint in medio eius: uiuo ego, dicit dn̄s deus: nō liberabūt filios neq; filias, ſed ipſi ſoli liberabūtur. Si aūt & peſtilētiā immiſero ſuꝑ terram illam, & effudero indignationē meam ſuper eam in ſanguine: ut auferā ex ea hominē & iumentū: & Noe & Daniel & Iob fuerint in medio eius: uiuo ego, dicit dn̄s deus: quia filiū & filiam nō liberabunt, ſed ipſi in iuſtitia ſua liberabunt animas ſuas. Quoniā hæc dicit dn̄s deus: Quod ſi quatuor iudicia mea peſsima, gladiū & famē & beſtias malas & peſtilentiā miſero in Hieruſalē, ut interficiam de ea hominē & pecus: tamē relinquetur in ea ſaluatio educētiū filios & filias. Ecce ipſi egrediētur ad uos & uidebitis uiam eorū & adinuentiones eorū: & conſolabimini ſuper malo quod induxi in Hieruſalē in omnib. quæ importaui ſuper eā. Et cōſolabuntur uos cū uideritis uiā eorū & adinuentiones eorū: & cognoſcetis quod non fruſtra fecerim omnia quæ feci in ea, ait dn̄s deus.
Et

Hæc autē, inquit, inducā ſuper eā, ut nec homines in ea C remaneāt, nec iumēta. Et tamē pro mea clementia quatuor ſimul imminentibus plagis & cūcta uaſtantibus: relinq̃ in ea aliquos qui educāt filios ſuos & filias, & captiui huc ueniāt: hoc eſt, in Babylonē & in Chaldæā: ut cum uideritis eos, & opera ipſorū perſpexeritis, tunc intelligatis iuſte eos captos, & meā iuſtam fuiſſe ſententiā, & habeat cōſolationem ueſtra captiuitas: dū intelligitis idcirco me eos de gladio, fame, beſtijs, & peſtilētia liberaſſe: ut eorū peruerſitate diſcatis, merito eorū ſubuerſam Hieruſalē tēplumq; ſucceuſum, & populū ductū eſſe captiuū, præter eos quos gladi⁹, fames, beſtiæ, peſtilentiaq; cōſumpſerint. Hęc dicta ſint de illa Hieruſalē, cui ꝓphetāte Ezechiele apud Chaldæos, appropinquabat captiuitas. Cæterū & ſuꝑ noſtrā terrā cui dicitur: Terra es & in terrā ibis, & ſuꝑ noſtrā Hieruſalē ſinguloſq; D credētiū: ſi dei mādata cōtēpſerint, & præuaricatores meruerint appellari: inducetur fames, non fames panis neq; ſitis aquę, ſed fames audiendi uerbum dei. Inducet̃ & gladius, de quo legimus: Tradentur in manus gladij, partes uulpium erunt. *Pſal. 67.a* Et ad Mariam: Tuam quoq; animam pertranſibit gladius. *Luc. 2.e* Inducentur & beſtiæ: quibus ne tradatur iuſtus, poſtulat: Ne tradas beſtijs animā confitentē tibi. *Pſal. 73.d* Inducetur & peſtilētia: pro qua Lxx. mortē interpretati ſunt. De qua ſcriptum eſt: Mors peccatorū peſſima eſt. *Pſal. 33.d* Et: anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Et, ſi ſic ſeparat amara mors. De quibus cunctis, nec ſpiritualiū parentum quos magiſtros intelligimus doctrina: nec principes eorum poterunt liberare, niſi filiorum fuerit aſſenſus, & illorum obſecrationes ſuis conatibus iuuerint. Iuſtitia enim iuſti erit ſuper eum, & iniquitas in⁊ qui in ipſo cōmorabitur. *Deut. 24* Vnuſquiſq; peccato proprio morietur, & iuſtitia ſua ſaluabitur. Fruſtraq; dicunt Iudæi: Abraham pater noſter, *Ioan. 8.e* cum opera Abraham non habeāt. Quod ſi in aliquo fiducia eſt, in ſolo dn̄o confidamus. Maledictus em̃ omnis homo qui ſpem habet *Hier. 17.a* in homine: quamuis ſancti ſint, quamuis prophetæ. Legimus: Nolite confidere in hominibus. *Pſal. 145.a* Et iterum: Bonum eſt confidere in domino, quàm confidere in principibus. *Ibid. 117.b* Non in principibus tantum ſeculi, ſed & in principibus eccleſiarum: qui ſuas tantum animas ſi iuſti fuerint, liberabunt. Filios autem ac filias, quos in eccleſia genuerint, ſi fuerint negligentes, ſaluare non poterunt: & tamen Apoſtolus loquitur: Si cuius opus ar-
ſerit

A ſerit, ipſe ſaluus erit: ſic tamē quaſi per ignē. *1. Cor. 3.c* Manus aūt ſuper terrā pręuaricatricē extendit̃, ut uirga ſiue fortitudo panis cōterat̃. Quæ extenta, minat̃ plagas, nolente qui eā extendit & ſubleuat peccātes ꝑcutere, ſed extenſione terrere, & territos conſeruare. Cap. XV.

ET factus eſt, &c.] Pro eo qđ nos interpretati ſumus: utramq; partē ei⁹ cōſumpſit ignis, & medietas ei⁹ redacta eſt in fauillā, Lxx. tranſtulerūt, Annuā purgationē eius conſumit ignis & dimittit in finē. Rurſum ubi nos diximus: Cū poſuero faciē meam in eos, illi uerterunt cū obfirmauero. Præuaricationē quoq;, delictū interpretati ſunt. Varijs aūt ſimilitudinib. quas Græci parabolas uocāt, prænūciatur ſubuerſio urbis Hieruſalē. *Supra 4.d* Et quō ſuprà in ſartagine in qua carnes populi frigebant̃, & in latere in quo munimēta & aggeres arietum ac uinearum B machinæ pingebāt̃, eiuſdem urbis obſeſsio fameſq; deſcripta eſt: & poſtea in hoc eodē lecturi ſumus: *Hier. 1.c* In Hieremia quoq; ſcriptū eſt, ollam quæ à facie Aquilonis accenditur, ſignificare urbem Hieruſalem: ſaltuſq; Nageb, & Theman, & Darom, ſucciſus, hoc ipſum prænunciat: ſic in præſenti loco eadem Hieruſalem uineæ & uiti fructiferæ comparatur. *Hier. 2.d* De qua & in alio loco ſcriptum eſt: Ego te plantaui uineam frugiferam, omnem ueram: quomodo conuerſa es in amaritudinem uitis alienæ? Et in Eſaia: *Eſa. 5.a* Plantaui, inquit, uineam ſorek, quod electam & pulchram ſonat. *Pſal. 79.b* Et in pſalmis legimus: Vineam ex Aegypto tranſtuliſti: eieciſti gentes, & plantaſti eam. Dux itineris fuiſti in conſpectu eius. Et manifeſtius diſcimus ſcriptura dicente: Vinea autem domini ſabaoth domus eſt Iſrael. Hæc uinea quamdiu affert fructus, in omnibus lignis ſaltuum nihil ea precioſius eſt. Sin autem uuas habere deſierit: in nullo utilis erit, niſi ut cum radice & propaginibus ſuis tradatur incendio. Cætera ligna ſyluarū, ut de pomiferis arboribus taceam: quorum & ſcriptura modo nullam facit mentionem, cum poma non habeant, ſucciſa plurimā præbēt utilitatem: & in omnem agriculturā & in uſum armorum proficiunt: dum attenuantur in ſcuta, raduntur in haſtilia, cludunt foribus, continēt armarijs, riſco, loculis, omnemq; domus tribuunt ſuppellectilem. Vitis autem ſi ſemel uuas afferre ceſſauerit: intantū inutilis eſt, ut ne paxillus quidem ex ea poſsit fieri, de quo aliquid pendeat. Cūq; malleolos excideris, utramq; partē eorū primū ignis arripit: deinde flamma conſumit, tanturnq; nihil prodeſt cum redacta fuerit in fauillam: ut etiam cum integra ſit, abſq; frugibus nullam præbeat utilitatem. Ambiguitas aūt uerbi Hebraici שְׁנֵי quod tribus literis ſcribitur, ש & נ & י Si legatur שְׁנֵי duo ſignificat: ſi שָׁנֵי annos. Vnde factum eſt, ut pro duabus ſummitatib. eius, quod nos interpretati ſumus utramq; partem eius, Lxx. inter-

CAPVT XV.

ET[a] factus eſt ſermo dn̄i ad me, dicēs: Fili hoīs, qđ fiet ligno uitis ex omnib. lignis nemorū quæ ſunt inter ligna ſyluarū? Nunqđ tolletur de illa lignū ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut pendeat ex eo quodcūq; uas? Ecce igni datū eſt in eſcā, utrāq; partē eius cōſumpſit ignis, & medietas eius redacta eſt in fauillā. Nunqđ utile erit ad opus? Etiā cū eſſet integrū non erat aptū ad opus: quāto magis cū ignis illud deuorauerit & cōbuſſerit, nihil ex eo fiet operis? Propterea hæc dicit dn̄s deus: Quō lignū uitis inter ligna ſyluarū quod dedi igni ad deuorādū: ſic tradā habitatores Hieruſalē & ponā faciem meā in eos. De igne egredientur, & ignis cōſumet eos. Et ſcietis quia ego dn̄s, cū poſuero faciē meā in eos, & dedero terrā inuiā & deſolatā, eo quòd præuaricatores extiterint, dicit dn̄s deus.

Cap. XVI.

ET factus[b] eſt ſermo dn̄i ad me, dicēs: Fili hoīs, notas fac Hieruſalē abominatiōes ſuas, & dices: Hæc dicit dn̄s deus Hieruſalem:

ET factus eſt ſermo dn̄i ad me, dicēs: Fili hoīs: teſtificare Hieruſalem iniquitates ſuas, & dices ad eam: Hæc dicit adonai dn̄s:
Radix

pretarent̃, annuā purgationē eius, cum Aquila dixerit, C duo nouiſsima eius: Symmachus & Theodotio, duas ſummitates eius. Et eſt ordo: Sicut uitis infructuoſa incendio tradit̃ in nullā utilitatē: ſic & Hierl̃m, imò habitatores eius tradent̃ ardoribus: ut egrediant̃ de igne, & ignis cōſumat eos: id eſt, etiā ſi de urbe euaſerint, foris hoſtili gladio cōſumet̃: & q remāſerint, ipſo miſeriarū preſsi pōdere, me eſſe dn̄m recognoſcēt: cū poſuero ſiue obfirmauero faciē meā ſuꝑ eos, & dedero illos in æternā ſolitudinē. Non em̃ peccatores ſicut cæteræ gētes, ſed præuaricatores extiterūt. Aliud eſt em̃ negligere qđ ignores, aliud cōtēnere qđ colueris. Poſſumus uineā & Hierl̃m iuxta intelligentiā ſpiritualē, intelligere credentium multitudinē. Quæ ſi negligēs fuerit, & culturā priſtinæ religionis amiſerit, nec attulerit fruges uirtutū: nec uinū fecerit qđ lætificat cor hominis, æternis tradet̃ ardoribus, & in nihilum reputabit̃. D Seruus em̃ qui ſcit uoluntatē dn̄i ſui, & non facit eam, uapulabit multis. *Luc. 12.f* Tale quid & dn̄s loquitur in euangelio ſecundū Ioannē: Ego ſum uitis uera, & pater meus agricola. *Ioan. 15.a* Omnis palmes qui manet in me, & non facit fructum, tollet illum pater. Et omnis qui affert fructū, purgabit eum ut fructum plus afferat. Sin autem ſaluator uitis eſt, & nos palmites, & deus pater agricola: q̃ diu dei præcepta ſeruamus, ſemper excolimur: & cultura noſtra purgatio eſt. Non em̃ eſt uolentis neq; currentis, ſed miſerentis dei. *Rom. 9.d* Quod ſi afferentes fructum, purgamur à patre, ut fructus ampliores afferamus: oſtenditur omnem noſtrum conatū adiutorio dei peruenire ad finem, & fructum facere plenitudinis. qui autem palmes fruges non fecerit, tolletur à patre. Et cum ſublatus fuerit, quid de eo pater faciat, ſcriptura non dicit: niſi fortè ſeparatio à Chriſti corpore, pœna perpetua eſt & interitus. Quod in uinea & uite intelleximus, ſub alia figura ſaluator docet in euangelio: Bonum eſt ſal: ſi autem ſal infatuatū fuerit, ad nihil eſt utile: niſi ut foris proijciatur, & ab hominibus conculcetur. *Mar. 9.g* Et oculus qui totum corpus illuminat, ſi fuerit excæcatus, audit à domino: Si lumen quod in te eſt tenebræ ſunt: ipſæ tenebræ quantæ erunt? *Matt. 6.d* Comparatione quippe præuaricatoris & eius qui confeſſum prius negauerit deū, leuior pœna eſt eorū qui nunquā dei habuere notitiā. Ligna autem ſaltuum ſiue ſyluarum, ſecundum uarietatem credentium, habent in magna domo aliquā utilitatem: in qua non ſolum uaſa aurea & argentea ſunt, ſed lignea & fictilia: alia in honorē, alia in contumeliā.

CAP. XVI.

ET factus eſt, etc.] In quib. breuis erat ſingularū ꝓphetiarū circūſcriptio, tota capitula poſuimus, qđ nobis uiderent̃ ilico ſubiūgentes. Hic aūt qa longus ad Hierl̃m ſermo dirigit̃ teſtificantis & docētis eā peccata
quæ

ª Radix tua & generatio tua de Chanaan. Pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa.

HEB. Et qñ ᵇ nata es, in die ortus tui nõ eſt præciſus umbilicus tuus, & in aqua nõ es lota in ſalutẽ: nec ſale ſalita, nec inuoluta pannis. Non pepercit ſuper te oculus, ut faceret tibi unum de his, miſertus tui: ſed proiecta es ſuper faciem terrę, in abiectione animæ tuæ, in die qua nata es.

SEP. Et generatio tua in die qua nata es: non ligauerunt mamillas tuas, & umbilicus tuus non eſt præciſus, & in aqua nõ es lota in ſalutẽ, nec ſale ſalita: & pãnis nõ es inuoluta: nec pepercit ſup te oculus tuus ut facerẽ tibi unũ ex omnibus iſtis, & pateretur quippiam ſuper te: & proiecta es ſuper faciem campi prauitate animæ tuæ, in die qua nata es.

Transiens Et

A quæ fecerit, & penè uſq; ad ducentorũ uerſuũ numerũ extendit uaticiniũ, uſq; ad eum uidelicet locum in quo ſcriptũ eſt: Cum placatus fuero tibi in omnib. quæ feciſti, dicit dñs deus, neceſſe habemus omnẽ prophetiam per partes ponere: & his quæ propoſuerimus, explanatiões debitas coaptare. Sub perſona mulieris meretricis quæ primũ uiri fuerit cõſortio copulata: Hieruſalẽ & ortus, & educatio, & pubertas, & nuptiæ, & adulteriũ, & repudiũ & rurſum reuocatio cõtexit: ut & clemẽtia uiri atq; iudiciũ, & adulteræ atq; meretricis ſcelera cognoſcãt: dũ poſt uniuerſa ſupplicia ſuſcitat ei pactũ ſempiternũ, ut recordẽt iniqtatis ſuæ & cõfundant: & non ſit ei ultra aperire os pre cõfuſione ſua, cũ placatus fuerit illi in omnib. quæ fecerat. Multũ nanq; ꝓdeſt peccatorib. ſcire qd fecerint. Vñ & pœnitẽs loqt: *Pſal. 50* Quoniã iniquitatẽ meã ego cognoſco, & peccatũ meũ corã me eſt ſemper. Quatuor aũt modis intelligi poteſt Hieruſalẽ: uel hæc quæ Babylonio & Romano igne ſuccenſa eſt, uel cœleſtis primitiuorũ, uel eccleſia quę interpretatur uiſio pacis, uel animæ ſingulorũ quæ fide cernunt deũ. Illudq; quod pleriq; de cœleſti Hieruſalẽ in- B terpretandũ putãt, eccleſia nõ recipit: ne omnia quæ in præſenti prophetia cõtexuntur, ad cœleſtium fortitudinum ruinas atq; cruciatus, & reſtitutionẽ in priſtinum ſtatum ſuſcipere compellamur. a ¶ *Radix tua, & generatio, etc.*] Magna fides & grandis audacia prophetarum, unum hominem, totam urbem ignobilitatis arguere. *Dan. 13.f* Mirabilis Daniel, qui ad presbyterum delinquentem & adulterio iungentem homicidium, puer auſus eſt dicere: Semen Chanaan & non Iuda, ſpecies decipit te. magnus & Eſaias, qui clamat ad principes & ad popu- *Eſaiæ 1.c* lum Iudæorum: Audite uerbum domini principes Sodomorum: auribus percipite uerba domini populus Gomorræ. Sed non minor Ezechiel, qui ad totam urbem loquitur confidenter: Radix tua & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa. Quanquã & Stephanus primus martyr euan- *Act. 7.f* gelij, ad inſanientẽ populum ſit locutus. Dura ceruice & incircunciſi corde, uos ſemper ſancto ſpiritui reſtitiſtis. Et licet poſsimus radicẽ Hieruſalem & generationem eius terrã Chanaan, ſecundũ illud accipere quod in Aegypto uocatus ſit populus, & ibi multo tempore habitauerit: Cham qppe pater Chanaan princeps fuit gentis Aegyptiæ: tamen iuxta ſcelerum ſimilitudinem, radicem Hieruſalem terram Aegypti eſſe dicemus. Vn- *אֱמוֹרִי* de & pater illius appellatur Amorræus, qui interpreta- *חִתִּית* tur λαλούμενος, id eſt multo ſermone celebratus: & ma- *χετθαία.* ter tua Cethæa, id eſt ἐξιστῶσα, quæ uel ipſa inſanit, uel a- *Ioan. 8.d* lios mittit in amentiã. Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus eſt. Vnde & in toto orbe huius antiqui patris famoſum uocabulũ eſt: & multos uertens in amentiã. Præcipiturq; Hieruſalẽ uel iuxta literã uel iuxta ſpiritum, ut relinquat antiquũ patrem, & dicitur ad *Pſal. 44.c* eam: Audi filia & uide, & inclina aurẽ tuã, & obliuiſcere populum tuum, & domũ patris tui, & concupiſcet rex decorem tuũ. Et promittitur ei ſi poſt peccatũ ad uerũ uoluerit patrẽ reuerti: Reſtituã te ſicut fuiſti qñ nata es. C Cuius tãtas nobilitas, ut urbs Hierl'm quæ de Abrahã, Iſaac, & Iacob ſtirpe deſcẽdens deũ habuit patrem: & tñ qa peccauit & uerũ reliquit parentẽ, meret audire: Radix tua & generatio tua de terra Chanaan: Pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa. Si illa hoc audiuit, quid de nobis fiet qui uocati ex gentiũ ſordibus, omnẽ maculã in lauacro ſaluatoris amiſimus: ſi polluerim' indumẽtũ Chriſti, & non habuerimus in cõuiuio ueſtẽ nuptialẽ? Vtiq; illud: ut uin- *Matt. 22.b* ctis manibus pedibuſq; æternis tradamur ardorib. in qb. eſt fletus oculorũ & ſtridor dẽtiũ. b ¶ *Et quãdo nata es, etc.*] Iuxta ordinẽ lectiõis de ſingulis diſſeramus. Qñ nata eſt Hierl'm de patre Amorræo & matre Cethæa: & effuſa ex utero: nõ eſt præciſus umbilicus eius quo fœtus alunt in uentre inſtar arborũ & uirgultorũ quæ per radices humore terræ nutriunt occulto Et quomodo uirorũ ſeminariũ ſignificat in lũbis: ita genitalia fœminarũ honeſto ſermone iuxta cõſuetudinẽ ſcripturarũ umbilicus uocantur, teſtimonio Iob, q ſub figura draconis loqut de *Iob 40.b* diabolo: Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in umbilico uẽtris. Iſte enim draco coluber antiquus, D qui uocatur diabolus & ſatanas: & decepit orbẽ terrarum: aduerſus uiros uirtutẽ habet in lumbis, aduerſus fœminas in umbilico. Hoc aũt ſignificat de Hieruſalẽ, ꝙ non ſtatim legẽ acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia ſint abſciſſa: ſed gentilẽ primũ uixerit uitã, pro quo Lxx. interpretati ſunt: In die qua nata es, nõ alligãuerũt mamillas tuas: hanc habente ſcriptura ſancta cõſuetudinẽ, ut pro corde pectuſculũ ſiue pectus, & mamillas nominet: ut unicuiq; loco congruo uiderit. Sacerdotes in quibus debet eſſe doctrina, & legẽ requirũt ex ore eorũ, accipiũt pectuſculũ. Ioannes ſuper pectus *Ioan. 13.* recumbit dñi, ut de fonte uberrimo hauriret fluenta ſapientiæ. Virginis in Cantico canticorum duæ mamillę *Cant. 4.b* ſunt, quaſi duo hinnuli gemini caprea, qui paſcunt in lilijs, donec reſpiret dies, & amoueant umbræ. Mater diligẽs ſtatim ut nata fuerit infantula ligat mamillas eius, ut à tenero tumore deſiſtãt, & pulchritudinẽ cuſtodiãt uirginalem. Cum aũt ad ætatem uenerit pubertatis, dicetur de ea: Nũquid obliuiſcet ſponſa ornatus ſui, aut *Hiere. 1.* uirgo faſciæ pectoralis ſuæ? Sequit: & in aqua nõ es lota in ſalutẽ. Cruẽta infantiũ corpora, ſtatim ut emittuntur ex utero, lauari ſolent: Ita & generatio ſpiritualis, lauacro indiget ſalutari Nullus em̃ mundus à ſorde, nec *Iob 15.25* ſi unius quidem diei fuerit uita eius. Et in pſalmis legimus: In iniquitatibus conceptus ſum, & in delictis con- *Pſal. 50* cepit me mater mea. Secunda natiuitas ſoluit primã natiuitatem. Scriptũ eſt enim: Niſi quis renatus fuerit ex *Ioan. 3.a* aqua & ſpiritu ſancto, non poteſt intrare in regnũ dei. Multaq; ſunt lauacra quę ethnici in myſterijs ſuis & hęretici pollicent: qui omnes lauãt, ſed non lauant in ſalutem. Propterea additũ eſt, & in aqua non es lota in ſalutem. Quod quidẽ non ſolũ de hæreticis, ſed de eccleſiaſticis intelligi poteſt: qui nõ plena fide accipiũt baptiſmum ſalutare. De quibus dicendũ eſt, quod acceperint aquam

HEB. ª Trãſiẽs aũt ꝑ te, uidi te cõculcatam in ſanguine tuo: & dixi tibi cũ eſſes ĩ ſanguine tuo, uiue, dixi, inquã, tibi in ſanguine tuo uiue. Multiplicatã quaſi germẽ agri dedi te, & ingreſſa es et perueniſti ad mũdũ muliebrẽ. Vbera tua ĩtumuerũt, & pilus tuus germinauit: et eras nuda, & cũfuſionis plena. ᵇ Et trãſiui per te, & uidi te, & ecce tẽpus tuũ, tẽpus amantiũ. Et expandi amictum meum ſuper te, & operui ignominiam tuam.

SEP. Et tranſiui per te, & uidi te mixtam in ſanguine tuo: & dixi tibi, de ſanguine tuo uita multiplicare, ſicut horum agri dedi te, & multiplicata es & magnificata es & ingreſſa es in ciuitates ciuitatum. Vbera tua erecta ſunt, & pilus tuus ortus eſt: tu autem eras nuda, plena ignominiæ. Et tranſiui per te, & uidi te, & ecce tempus tuum, tempus diuertentium: & expandi alas meas ſuper te, & operui ignominiam tuam.

Et Et

A aquam, ſed nõ acceperit ſpiritũ, ſicut & Simon ille magus, qui pecunia uolebat redimere gratiã dei: baptizatus quidẽ eſt in aqua, ſed nequaq; baptizatus eſt in ſalutẽ. Tertiò dicit, nec ſale ſalita. Tenera infantiũ corpora dũ adhuc uteri calorẽ tenẽt, & primo uagitu laborioſæ uitæ teſtãt exordia, ſolẽt ab obſtetricib. ſale cõtingi, ut ſicciora ſint & reſtringant. Porrò Hieruſalem, quæ de malis parẽtibus nata eſt, nihil ſaporis, nihil diligẽtiæ cõſecuta eſt. Qui aũt renaſcũt in Chriſto, *Matt. 5.b* dicit ad eos: Vos eſtis ſal terræ. Et præci- *Coloſ. 4.a* pit eis ab Apoſtolo: Sermo ueſter ſemꝑ in gratia ſale ſit cõditus. Vñ & uulgo ſapiẽtes ſalſi, & ſtulti uocãtur inſulſi. Et in Leui- *Leuit. 2.d* tico lege ſancit: Omne ſacrificiũ ueſtrũ ſale ſaliet. Nõ ceſſabit ſal teſtamẽti dñi de ſacrificijs ueſtris: in cũctis muneribus ueſtris ſal offeretis. Qui hoc ſale cõditus fuerit, & omnẽ *Pſal. 37.b* putorẽ humoremq; noxiũ huius admixtione ſiccauerit, ultra nõ dicet: Cõputruerũt & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipiẽtiæ meæ. Scio me legiſſe in quodã uo- B lumine de dño ſaluatore, ꝙ ipſe ſit ſal cœleſte: & nõ ſolũ terrena & inferna, ſed cœleſtia quoq; ſuo ſapore cõdiuerit: ut impleat illud qd' ſcriptũ eſt: Gloria in excelſis deo, *Luc. 2.b* & ſuꝑ terrã pax hominib. bonæ uoluntatis. Quartũ eſt, nec inuoluta pannis. Et ſaluator pãnis eſt inuolutus infantiæ: & omnis q naſcit per inuolucra pannorũ protectione indiget dei. Naturale eſt, ubi tñ parentũ nõ deeſt diligentia, ortis infantib. primũ præcidi umbilicũ: deinde ad eluendũ ſanguinẽ lauari eos aqua. Tertiò, humorẽ corporũ paruulorũ ſalis adiectione ſiccari. Quartò, ut tenera infantiũ corpora pannis inuoluant, duplicẽ ob cauſam: ut & ſale ſiccet corpus quod pannis ne defluat, ſeruat & ſtringit: & membra tenerrima ne facile deprauentur. Vnde & corpora barbarorũ Romanis corporibus rectiora ſunt. Vſq; ad ſecundũ enim & tertium annum, ſemper pannis inuoluunt. Sed nõ talis Hieruſalem, cuius nec umbilicus abſciſus, nec ligata ſunt ubera, nec aqua lota eſt in ſalutem, nec ſale ſalita, neq; inuoluta atq; conſtricta pãnis infantiæ. Cur aũt nihil horum meruit, ſequẽs ſcriptura teſtatur. Non pepercit ſuper te oculus, ut faceret tibi unũ de his miſertus tui. Pro quibus Lxx. poſuerũt: Non pepercit ſuper te oculus tuus, ut facerem tibi unum ex omnibus iſtis. Et neceſſe eſt, ut duplex editio duplicem habeat intelligentiã. Prior hoc ſignificat: Non pepercit ſuper te oculus, ut faceret tibi unum de his miſertus tui. Et eſt ſenſus: Nullus tui miſertus eſt, offenſo deo: nullius ſuper te mota ſunt uiſcera, ut de quatuor ſuperiorib. ſaltẽ unum tibi faceret: quia omnia ſimul non merebaris accipere. In altera dicitur: Non pepercit ſuper te oculus tuus, ut facerẽ tibi unum de his miſertus tui. Et hunc habet ſenſum: Ita egiſti, & ſic in peccatis nata es, & in peccatis cõcepit te mater tua, ut ne ipſa quidẽ tui miſereris. Cumq; ſic geſſeris ut aduerſum te per mala opera crudelis exiſteres: ego quid tibi potui facere, quæ ne unum quidẽ ſuperiorum accipere merueris? Quia igitur nihil horũ quæ fieri infantibus ſolent in te factũ eſt: & hoc nõ ſine cauſa nec abſq; iudi- C cio, ſed tuo uitio atq; peccato, quæ ne ipſa quidẽ tui miſerta es: ideo proiecta es in faciẽ terræ ſiue cãpi: & proiecta propter prauitatẽ animæ tuæ in die qua nata eſt. Oremus ne prauitate animæ proijciamur in faciẽ campi: in quo lata & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad mortem: in quo Chaldæorũ debacchatur equitatus. Simulq; cõſiderãdũ ꝙ nullus in die quo naſcit, prauũ aliquid cõmittere põt niſi lauacri tẽpore, qñ ſapiẽs generatio fide credẽtis aſſumit. a ¶ *Tranſiens aũt, etc.*] Poſtq; ꝓiecta es in faciẽ cãpi ſiue ſuper faciẽ terræ ꝓpter prauitatẽ animę tuę, meũ ultrà nõ merebaris auxiliũ: at tamẽ trãſiẽs per te uidi te cõculcatam ſiue cõmixtã in ſanguine tuo, id eſt reã mortaliũ criminũ: & ꝓuocaui te tribuẽs pœnitentiã: dixiq; tibi: Licet ſis in ſanguine, tñ uiue cõuerſa; tantaq; fuit in te omniũ rerũ abundãtia, ut agri uberrimi haberes ſimilitudinẽ & benedictionẽ Iacob, quia benedixit ei pater tuus, dicens; Ecce odor filij mei ſicut o- *Gen. 27.d* dor agri pleni cui benedixit dñs. Et intrares penetralia D dñi, diceresq; cũ ſponſa: Introduxit me rex in cubiculũ ſuum. Et ad mundum muliebrem peruenires: pro quo *Cant. 1.a & 3.b* Lxx. tranſtulerunt: & ingreſſa es in ciuitates ciuitatũ, ut quomodo canticum canticorũ, & ſeculum dicitur ſeculorum: ita ciuitates appellentur ciuitatũ. De quibus in euangelio dicitur: Habeto poteſtatẽ ſuper decẽ, ſiue ſu- *Luc. 19.b* per quinq; ciuitates: ut non ſolũ ciuitas, ſed metropolis ciuitas appelleris, ſecundũ illud quod in Eſaia legitur: Mater urbiũ fidelis Sion. Porrò quod interpretatus eſt *Eſa. 1.g* Symmachus, & perueniſti ad ornatũ mulierum, ſiue ut Theodotio, & ingreſſa es ad ornatũ ornamentorũ, pro quo nos ſecuti ſenſum Hebraicũ diximus, & perueniſti ad mundũ muliebrẽ, tempus pubertatis oſtẽdit, quando puellæ nubiles appellantur, & poſſunt maritorũ amplexib. copulari. Deniq; ſequit: Vbera tua intumuerũt, & pilus tuus germinauit. Honeſte adoleſcentularũ maturitas indicat, quãdo intumeſcunt ubera ſiue erigunt, & germinat pilus. Cumq; parata eſſet ad nuptias, & haberet pulchritudinẽ corporis, ueſtimẽtorũ tegmina nõ habebat, nec dei protegebatur auxilio. Si quis Chriſti non habet indumentũ, nudus eſt. Si quis non eſt indutus uiſcerib. miſericordiæ, bonitatis, humilitatis, pudicitiæ, manſuetudinis, patientię: iacet ſuper faciẽ terrę: & pulchritudo eius confuſione & nuditate turbat. b ¶ *Et tranſiui per te, &c.*] Quanta clementia. Non ſuffecerat ſemel uidiſſe eam conculcatã in ſanguine, & ad pœnitentiã prouocaſſe: ſed peccantẽ rurſum inuiſit, & quia erat nuda & cõfuſionis plena: rurſum uenit & uiſitat: & ecce tempus eius, tempus amantiũ: ſiue iuxta Lxx. diuertentiũ, & iuxta interpretationẽ Aquilæ ſecundã, συναλλαγῆς, ſpõſaliũ uidelicet & tẽporis nuptiarũ. Iuxta primã uero eiuſdẽ editionẽ & Theodotionis μαστῶν, quod interpretat uberum: pro quo Symmachus uertit ἀγάπης, quod dilectionem ſonat. Illud igitur tempus erat, quando poſſunt mulieres uiris ſociari, & coitũ ſuſtinere maritalem

A ritalē. Attamē miſericors de⁹ expādit alas ſuas, & ſuſce-
piteos, & in humeris ſuis portauit eos: iuxta illud qđ
Luc.13.g in euāgelio ſcriptū eſt: Quoties uolui congregare filios
tuos ſicut gallina cōgregat pullos ſuos ſub alas ſuas: &
noluiſti. Siue amictū expādit, ꝓ alis: hoc eñ interpretat̃
πτερύγιον: quo oper-
Ruth.3.c ta eſt Ruth ad pedes
dormiēs Booz Et in
ora. i. πτερυγίῳ. ueſti-
mēti noſtri, iubemur
hyacinthinas fimbri
as alligare. Hęc aūt fe
cit ut operiret igno-
miniā Hieruſalē, ge-
nitale fœminatū ſub
hoc nōie corp⁹ oſten
dēs. Etēm iuxta apo-

HEB. [a] Et iuraui tibi, & ingreſſus ſum pactum tecū, ait dominus deus.

SEP. Et iuraui tibi, & ingreſſus ſum in teſtamentū tecum, dicit adonai dñs.

[b] Et facta es mihi, & laui te aqua, & mundaui ſanguinem tuum ex te, & unxi te oleo.

HEB. Et ueſtiui te diſcoloribus. [d] Et calciaui te ïāthino.

SEP. [c] Et indui te uarijs. Et calciaui te hyacintho.

[e] Et cinxi te byſſo.

1.Cor.12.c ſtolū: Inhoneſta corporis noſtri maiore honore circun
Pſal.31.a damus. Vñ & pſalmiſta canit: Beati quorū remiſſæ ſunt
Gen.9.d iniquitates, & quorū tecta ſunt peccata. Quæ Cham qa
nō ꝓtexit in patre, æterna maledictione ſignat̃. Quod
de Hieruſalē diximus, referamus ad animā noſtrā: quæ
ꝙ diu in infantia conſtituta eſt, peccato caret. Cum aūt
ætatis eius tēpus aduenerit, multi ſunt amatores dęmo
nū & hæreticorū, peruerſorūq; dogmatū q ad eā cupiūt
declinare. Qui ꝓtectione dei repellunt: ut non ſatellites
diaboli, ſed miniſtros ſaluatoris recipiat. Pro diuertēīū
dilectione & uberū, in Hebraico habet̃ דודים quod ſe-
cundū linguæ eorū proprietatē, oīa quæ ſuprà uerſa
ſunt ſignificat. Poteſt tēpus dilectiōis & uberū ſiue ama
torū dei, intelligi Abrahā Iſaac & Iacob: qñ eis pollicit⁹
eſt dñs poſt Aegyptiā ſeruitutē ſuū populū liberandū.
a ¶ Et iuraui, &c.] Quia expādi amictū meū ſiue alas me
B as ſuper te, & operui cōfuſionē tuā: ꝓpterea iuraui tibi
& ingreſſus ſum pactū ſiue teſtamentū tecū: ut mihi po
tius ꝙ cæteris q ad te uolebāt diuertere iūgereris, iuxta
Pſal.109 illud: Iurauit dñs, & non pœnitebit eū: tu es ſacerdos in
æternū ſecundū ordinē Melchiſedech. Oīs enim con
trouerſiæ finis eſt iuramentū. Et uiuo ego, dicit dñs: niſi
malo pœnitentiā peccatoris ꝙ mortē. Tempore igit̃ nu
ptiarū, Iſraël iuramētū accipit dei, ꝓ omni dotali mune
Pſal.131.a re. Et quia Dauid de ſe dixerat: Memento dñe Dauid, &
omnis māſuetudinis eius: Qui iurauit dño, uotū uouit
deo Iacob: & ipſe dñs iurat ei, ſcriptura dicente: Iurauit
dñs Dauid ueritatē, & nō fruſtrabit̃ eū. *b ¶ Et facta, etc.*]
Quia expādi alas meas, & operui ignominiā tuā, & iu-
raui tibi & ingreſſus ſum pactū tecū: ꝓpterea mea es fa-
cta poſſeſſio, ut quæ aliena eras, ꝙ diu uidebaris immū
da: mea eſſe cœperis qñ pactū meū tecū iuramēto firma
ui. Siue iuxta cōſuetudinē ꝓphetarū, facta es mihi, ait,
pro eo qđ eſt, meo coīugio copulata es: & laui te, inqt,
Ioan.3.b aqua baptiſmi ſalutaris. Niſi eñ quis renatus fuerit ex
aqua & ſpiritu ſancto, nō poteſt intrare in regnū dei. Et
Mar.1.a alibi legimus: Ipſe uos baptizabit in ſpū ſancto & igni.
Eſa.4.b De quo baptiſmate & Eſaias loquitur, dicens: Lauabit
dñs ſordes filiorū & filiarū Sion, & ſanguinem munda
bit de medio eorū, ſpiritu iudicij, & ſpiritu cōbuſtionis.
Mar.5.c Cum aūt lauerit & mundauerit ſanguinē: quo & ἁγίαν
αἱμοῤῥοοῦσαν, quæ duodecim annis cruore manabat, ſim
briæ ſanauit attactu: non ſufficit ei lauare & mundare
ſanguine, niſi oleo quoq; unxerit: iuxta quod Samari-
Luc.10.f tanus, qui interpretatur cuſtos, ſemineci uulnera, pri-
mū olei infuſione liniuit, deinde uini auſteritate cōpe-
ſcuit. Dñs aūt noſter alio unctus eſt oleo, quod nō dolo
rem uulnerum mitigaret, ſed lætitiā tribueret, dicēte ad
Pſal.44.b eum ſpiritu ſancto: Propterea unxit te deus deus tuus
oleo exultationis præ conſortibus tuis. Habent & con-
trariæ fortitudines ſimulati olei lenitatē dulcia per hæ-
reticos pollicentes: quæ uertuntur in amaritudinem,

C & quæ deteſtat̃ propheta cōmemorans. Oleū aūt pecca
toris nō impinguet caput meū. Sin aūt ab unctione un
ctus, id eſt Chriſtus appellatur: uide quantū profecerit
Hieruſalē, ut & ipſa uncta oleo ſpirituali, Chriſti nomē
acceperit, iuxta quod & in pſalmis de Abrahā legimus:
Nolite tangere Chri
ſtos meos, et in ꝓphe
tis meis nolite malig
nari. *c ¶ Et indui, etc.*]
Legis ceremonijs, q-
rū occupata ſtudio,
idola derelinqueres.
Iſta ſūt uaria ueſtimē
ta, quib. indutus eſt
Gen.37.a Ioſeph: nec potuerūt
eū fratres uedere, niſi
prius eū tunicę uarie
tate nudaſſent. Et de ſponſa dicit̃ in xliiij. pſalmo: Aſtitit
regina à dextris tuis in ueſtitu deaurato, circundata ua
Eph.4.f rietate. Hoc eſt ueſtimētū de quo & Apl's loquit̃: Induite
nouū hominē, qui renouat̃ in cognitionē iuxta imagi-
nem creatoris. Volumus ſcire quæ ſint uaria ueſtimen-
Col.3.b ta: Idem nos Apl's doceat, credentib. ſcribēs: Induimini
ergo uiſcerib. miſericordiæ, bonitatis, humilitatis, man
ſuetudinis, patiētiæ. Quid hac uarietate pulchrius? De
Exod.39.a qua & Iob loquebat̃: Quis dedit mulierib. texturæ ſapi
Heb.9.a entiā, aut uarietatis diſciplinā? Et pontifex ſemel in an-
no, quando pro populo adolebat incenſum, ingrediēs
in ſancta ſanctorū, uarijs ueſtibus utebat̃. Certe ſi diui-
tiæ, uarietatē ueſtiū & non ſanctitas faceret, diuerſitasq;
uirtutū, Pharao & Nabuchodonoſor hæc ueſtimēta ha
buiſſe ſcriberent̃, & nō Ioſeph: q ſub peregrino & paſto-
rali patre ueſtes diſcolores & regias habere nō poterat.
D *d ¶ Et calciaui te, &c.*] Aquila & Symmachus, ianthina:
Lxx. & Theodotio, hyacinthina tranſtulerunt. Pro quo
in Hebræo ſcriptum eſt תחש Et pulchre quia ad Hieru-
ſalem ſermo dirigit̃, & ſub perſona fœminæ omnis eius
ornatus exprimitur, hyacinthina ſiue ianthina calcia-
menta narrant̃: quæ uirorū perſonæ nō conueniūt. De
niq; facturis paſcha præcipitur abſq; ulla coloris uarie
tate, ut accinctis lumbis, & pedib. calciatis ſint. Iſta ſunt
calciamenta, de quibus & Apoſtolus ſcribit: Calciati pe
des in præparatione euangelij pacis. Philo uir diſertiſſi
mus Iudæorum, hyacinthon in ueſtibus pontificis ae-
ri cōparat: per quē ſuperna atq; cœleſtia ſignificari arbi
tratur. Nec prius Hieruſalē calciatur hyacinthinis, niſi
Matt.10.b lauetur aqua. Vnde & apoſtolorū, quibus prius præce-
perat dñs ut excuterent pedum ſuorū puluerē, lauātur
à ſaluatore pedes. Et ſponſa dicit in Cantico canticorū:
Cant.5.b Laui pedes meos, quō inquinabo illos? Et Moyſen &
Exod.3.b Ieſum diuinus ſermo teſtat̃, ut ſoluant corrigiā calcia-
menti ſui, quia locus in quo ſtent ſanctus ſit. Cum autē
loti fuerint pedes & omni ſorde purgati, calciant̃ hya-
cinthinis ſiue ianthinis: quod utrūq; aerij & λευκόν, co-
loris eſt, ut rapiant̃ in occurſum dñi in aerē, & ad cœle-
ſtia regna feſtinent. *e ¶ Et cinxi, &c.*] Hieruſalem non
ſolum ueſtitur diſcolorib. & calciat̃ hyacinthinis, ſed &
Prou.31.d byſſo accingitur: de qua tenuiſſima in ueſte pontificis
fila texuntur. Et uxor in Prouerbijs, quæ uiro ſuo duas
texuit chlamydes, & præſentis ſeculi & futuri ſibi de byſ
ſo & purpura feciſſe dicit̃ ueſtimenta. Hac byſſo accin-
gunt̃ renes, quoties pingula libidinis incētiua renuan-
da ſunt: nihilq; in eis craſſi humoris relinquitur: & im-
Eph.6.c plemus præceptū Apoſtoli dicētis: State ergo ſuccincti
lūbos ueſtros in ueritate: quaſi alijs uerbis diceret, byſ-
Luc.12.d ſo. Et dñs ad apl'os loquit̃: Sint lumbi ueſtri præcincti,
& lucernæ ardentes in manib. ueſtris. Niſi enim aſtrin-
xerimus fluentia lumborū reumata, lucernas in mani-
Iob.38.a bus habere nō poſſumus. Vnde & ad Iob loquit̃ deus:
Accinge

A Accinge ſicut uir lumbos ſuos. Et comeſſuri agnum, cal
ciati pedes, tenētes baculū, ſtantes in euangelij ueritate:
& ad Chriſti ſanguinē præparati, lumbos accinctos ha
3.Reg.1.b bere dicuntur. Qua zona mortificante lumbos, Helias
Mar.1.a quoq; & Ioānes Baptiſta accingunt̃. De quibus & pœni
tēs flebiliter ingemi-
Pſal.37.b ſcit, dicens: Qm̄ lūbi
mei impleti ſunt illu
ſionib. *a ¶ Circunde-
di, etc.*] Pro quo Aqla
florido ſiue palpabi
li: Symmachus indu
mēto, Theodotio ip
ſum uerbū Hebrai-
cū poſuit משי Cūq;
diligenter inquirerē
qd ſibi uellet uoca-
bulū trichapti, quod
Lxx. trāſtulerūt, & à
nullo Græcorū nec

HEB. Et īdui te ſubtilib.

SEP. [a] Et circūdedi te trichapto.

[b] Et ornaui te ornamento.

HEB. [c] Et dedi armillas in manibus tuis.

SEP. Et circundedi armillis manus tuas.

[d] Et torquem circa collum tuum. [e] Et dedi inaurem ſuper os (ſiue nares tuas).

HEB. [f] Et circulos in auribus tuis. [g] Et coronam decoris in capite.

SEP. Et rotulas ſuper aures tuas. Et coronā gloriationis ſuper caput tuum.

[h] Et ornata es auro & argento.

uſum nec etymologiā poſſem inuenire ſermonis: tandē
didici à Lxx. eſſe cōpoſitū. Rebus eñ nouis noua fingē
da ſunt nomina: ꝙ tātę ſubtilitatis fuerit ueſtimentū, ut
pilorū & capillorum tenuitatē habere credat̃. Vñ & ego
uolēs tenuitatē exprimere ueſtimēti: pro trichapto, ſub
tilib. tranſtuli: qđ tenui ſtamine atq; ſub tegmine textū
erat. Et cōgrue illis de quib. increpans dixerat: Incraſſa-
Deut.32.b tū eſt cor populi huius, & māducauit & bibit Iacob, &
ſaturatus eſt & incraſſatus & calcitrauit dilectus, & dere
liquit deū factorē ſuū, nunc tenuitas ueſtiū condonat̃.
Sap.7.c Nā & in libro Sapientiæ, qui à quibuſdā Salomonis in
ſcribit̃: ſpiritus ſapiētiæ unigenitus & multiplex, tenuis
& mutabilis appellat̃. Et māna de quo ſcriptū eſt: Panē
Pſal.77.c angelorū manducauit homo, tenuiſſimū in ſimilitudi-
Num.11.d nē pruinæ, & ſementis coriādri fuiſſe narrat̃. Poſſumus
B iuxta interpretationē ſecundæ editionis Aquilæ qui flo
ridū interpretatus eſt, ueſtimentū ubertatē terræ Iudææ
per metaphorā intelligere: uel diuini cultus pulchritu-
dinē. *b ¶ Et ornaui te, &c.*] Generaliter ornamenta nūc
ponit, de quib. in cōſequentibus per partes enumerat,
armillas & torquē, inaures & coronā, & reliqua: quæ or
Eſa.3.e namenta tribuit Hieruſalē. Et in Eſaia dicit̃: ꝙ uitio ſuo
uniuerſa perdiderit. Scriptū eſt enim: Pro eo ꝙ eleuatæ
ſunt: hoc eſt, ſuperbierunt filiæ Hieruſalē & ambulaue-
runt excelſa ceruice, & reliqua: Pro zona accinctæ ſunt
funibus, & pro ornatu capitis caluitio deturpatæ: & ꝓ
pulchris & mollibus indumentis, cilicij aſperitate cir-
cūdatæ. *c ¶ Et dedi armillas, &c.*] Quando nobis bona
opera dederit deus, circundat armillas manib. noſtris.
Eſa.1.c Vnde & in manibus prophetarū aſſimilatū eſſe ſe dicit:
Agg.1 & crebro in manu Aggei ſiue Hieremiæ & reliquorū fa-
Iob.40.d ctū ſermonē legimus. In Iob quoq; draconis labiū per-
forat̃ armilla, omneſq; eius uenenati ſibili, qui in per-
uerſis intelligunt̃ dogmatibus, bonorū operū circulo
perforant̃. *d ¶ Et torquem circa, &c.*] Pro torque, quam
nos iuxta Aquilæ ſecundā editionē & Symmachū inter
pretati ſumus: Lxx. & Theodotio κάθεμα tranſtulerunt:
Eſa.3.d quod non ſolū hic, ſed & in Eſaia ſcriptū eſt: Auferet do
minus gloriā ueſtimenti earū & murenulas, & corym-
bos & circulos & κάθεμα. Puto aūt κάθεμα ab eis dictū,
ex uarijs gemmis in pectus mulierū monile deſcendēs,
qui & ipſe ornatus pulcherrimus mulierū eſt. *e ¶ Et de
di inaurem, &c.*] Verbū Hebraicum נזם excepto Symma
cho, qui interpretatus eſt ἐπιῤῥίνιον, omnes inaurem
tranſtulerunt: non quo inaures ponantur in naribus,
quæ ex eo quod ex auribus pendeant inaures uocan-
tur: ſed quo circulus in ſimilitudinem factus inau-
rium, eodem uocabulo nuncupetur: & uſq; hodie in-
ter cætera ornamenta mulierum, ſolent aurei circuli in

C os ex fronte pendere & imminere naribus. Quos tunc
accipimus iuxta myſticos intellectus, qñ cū Apl'o poſſu
2.Cor.2.d mus dicere: Chriſti bonus odor ſumus in his qui ſalui
fiunt, & in his q pereūt. Alijs quidē odor mortis in mor
tē: alijs aūt odor uitæ in uitā. Quando uiuimus & de no
Pſal.113.d bis dici poteſt: Non
mortui laudabūt te
dñe, ſed nos uiuētes:
tūc odorat̃ deus odo
rē ſacrificij noſtri bo
nę fragrātię: & aureū
circulū ſenſuū ac do-
gmatū diuinorū ha-
Prouer.11.c bemus in narib. Qñ
uero mortui ſumus,
& uerſamur in cœno
atq; in ſordib. turpi-
tudinū: habemus il-
lā inaurem in narib.
de qua ſcripſit Salo-
mon: Sicut inauris aurea in narib. porcæ, ſic mulieri ma
le moratæ pulchritudo. *f ¶ Et circulos in, &c.*] Qui clau
dit aures ſuas ne audiat iudicium ſanguinis: & ſepit eas
ſpinis, ne particeps fiat inuidis & detractoribus, de qui
Ibid.24.b bus ſcriptū eſt: Cū detractoribus ne cōmiſcearis: qm̄ re
pente ueniet interitus eorū, & ruinam utriuſq; quis no
uit? tā uidelicet eius qui detrahit ꝙ illius qui libenter au
ſcultat: Iſte circulos habet & rotulas in auribus, non ro-
tas quæ ſequunt̃ Cherubim: illud eñ angelicarū forti-
tudinū eſt, ſed rotulas diminutiue, quæ humanæ cōue-
niunt fragilitati. Quamobrē & ad deū dicit̃: Vox toni-
Pſal.76.d trui tui in rota. In his eñ qui terrena pertranſeūt, & uix
modicis ueſtigijs cōtingūt terrā, de quib. ſcriptū eſt: La-
Zach.9.d pides ſancti uoluunt ſuper terrā: uox tonitrui dñi & ex
celſorū dogmatū perſonat. Qui aūt erroribus ducunt̃
D humanis, & nō habent ſolida ueſtigia, ſed circunferunt̃
omni uēto doctrinæ: & eiecti de paradyſo firmitatis, ha
bitant in regione Naid, quæ interpretat̃ fluctuatio: me-
rent̃ linguæ mēdacis ferre ſententiā, quæ inflāmat rotā
natiuitatis noſtræ. *g ¶ Et coronam decoris, &c.*] Decorē
iuxta Symmachū ob ſenſus elegantiam interpretati ſu-
mus. Alioquin & in Hebræo תפארת & in reliquis trāſ-
latorib. καύχησις gloriatio dicit̃. Ornamenta cætera, mē-
brorū ſunt ſingulorū. Capitis ornatus, totius corporis
dignitas eſt. Coronā aūt uocat diadema fœminarum,
quo capillorū ſtringit̃ & ornat̃ ambitio. Volumus ſcire
quæ ſit corona decoris in capite Hieruſalem? reuoluа-
Exod.39.e mus Exodū in quo ſcriptū eſt: Et fecit laminā aureā, &
ſcripſit in ea literas deformatas ſigillo ſanctificationis
dñi & poſuit ſuper Aarō. Signū dominicæ ſanctificatio
nis nomen eſt omnipotentis dei, quod quatuor literis
Hebraicis ſcribit̃, & apud eos uocat̃ ineffabile, dum no
men eius non poteſt dici. Cuius maieſtatē etiam genti-
litas non ignorat, & Athenienſium teſtatur ara, ignoto
Act.17.c deo. Vnde & Apoſtolus: Quem uos, inquit, ignotū co-
litis, hunc nos annunciamus uobis. Iſtam puto coronā
Pſal.4.b eſſe de qua & Pſalmiſta dicit: Signatū eſt ſuper nos lu-
2.Tim.4.b men uultus tui dñe. Et Apoſtolus loquebatur: Curſum
conſummaui, fidem ſeruaui, de cætero repoſita eſt mihi
corona iuſtitiæ, quā reddet mihi iuſtus iudex. Et in alio
Phil.4.a loco ad credentes: Gaudium meū & corona mea. Glo-
Prou.17.a ria enim patrū filij. Et in Salomone ſcribit̃: Corona glo
riæ ſenectus, eorum uidelicet qui deſtruxerunt ea quæ
paruulorū ſunt, & poſt ætatē perfecti uiri uenerūt ad ſe-
1.Ioan.2.b nectutē & ad patrū nomina. Quibus ſcribit Ioānes poſt
1.Cor.13.c pueros & iuuenes qui poſſunt dicere: Quando erā par
uulus, loquebar ut paruulus, ſapiebā ut paruulus, cogi
tabam ut paruulus; qñ autem factus ſum uir, deſtruxi
ea quæ paruuli ſunt. *h ¶ Et ornata, etc.*] Crebro diximus

HEB. [a]Et uestita es bysso et polymito & multicolorib.

SEP. Et amictus tui byssini, & trichapta et uersicoloria

[b]Similam & mel & oleum comedisti, & decora facta es uehementer nimis. [c]Et profecisti in regnum.

HEB. [d]Et egressum est nomē tuum in gētes propter speciē tuā, qa perfecta eras in decore meo quem posui super te, dicit dñs deus.

SEP. Et exiuit nomē tuum in gentes in specie tua, quia completum erat in pulchritudine quam posui super te, dicit dominus deus.

[e]Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine tuo, & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut eius fieres.

A aurū ad mentē, argētū ad eloquiū pertinere. Tribuatq; nobis dñs ut diuinum sensum accipere mereamur atq; sapiētiā, & id qđ mēte cōcipimus eloquij uenustate ꝓferre, & nequaq; ex his facere idolū sicut faciūt hæretici,
Osee 2.b de quib. scriptū est: Dedi eis argentū & aurum: ipsi uero ex argēto & auro fecerunt Baal. Et hoc magis iuxta intelligentiā spiritualē, ornatui aptū est fœminarū. Alioquin argēti uilior materia, rusticarū & pauperum ancillarūq; ornatus est, q nō cōuenit Hierusalē quæ in reginā dicit̃ ꝓfecisse. a ¶ *Et uestita es bysso, &c.*] Verbū Hebraicum שֵׁשׁ & hic Theodotio ipsū ut suprà posuit, Aquila ἀνθιμον, Symmachus polymitū. Nos aūt qđ suprà subtile, hic iuxta Symmachum polymitū diximus: Lxx. τρίχαπτα transtulerūt, seruātes interpretationē præteritā, ut ad similitudinē capillorū tenuia uestimēta mōstrarēt. Omnis aūt ornatus describit̃ fœminarū, ut lauet̃, ut mundet̃, ut ungat̃ oleo, & discolorib. uestiat̃, calciet̃ hyacintho, accingat̃ bysso, induat̃ trichaptis siue subtilibus, accipiat armillas & torquē aureā, circulos in ora pēdentes, & rotulas in aurib. diadema in capite, auro argētoq; decoret̃: quanq; agēti uilior sit materia, & post omnia inferat̃: Vestita es bysso & polymito & uersicoloribus: siue ut Lxx. transtulerunt, amictu & pallijs, hoc eñ περιβόλαια significāt, ut nō
B solū cultu corporis esset ornata, & oĩa haberet monilia fœminarū, sed strati quoq; eius & lectuli sollicita esset diligētia maritalis, ut postq; ista cōplesset, ueniret ad ciborū delicias, & ne in his quidē aliquid ei deesse pateret̃. Quæ oĩa iuxta superiorē explanationē aptabim⁹ intelligētiæ spūali, ut byssinis operiat̃ atq; subtilibus, ne delicata cōiugis mēbra graui palliorū onere prægrauētur, sed & usum pariter exhibeāt & decorē. b ¶ *Similam & mel, etc.*] Post uestitū, ciborū curam gerit, ut comedat Hierusalē similā & mel & oleū: uel per partes, ut pleriq; æstimāt, uel cōmixtione triū, dulcē panē, q panis de cœ
Ioan. 6.d lo descēdit: ac sub tribus nominibus, ut nōnulli putāt, sacramentū indicat trinitatis: nō quo alia atq; alia substantia sit, sed quo diuersis similæ & mellis & olei nominibus, patris & filij & spiritus sancti una dulcedo monstret̃. Et hoc animaduertendū, q in multis sacrificijs offerat̃ simila, medulla frumēti atq; purissima, de qua scri
Psal. 80.c ptū est: Et de adipe frumēti saturauit eos: nō de hordeo nec de farina, quæ tūc solū offert̃, qñ maritus zelotypię
Iudic. 4 spū cōmouet̃. In Iudicum uolumine Deborā legimus,
דְּבוֹרָה quæ interpretat̃ apis: cuius prophetia mella dulcissima sunt, & refertur ad spiritū sanctum, qui apud Hebræos appellat̃ genere fœminino רוח In euangelio quoq; Hebræorum quod lectitant Nazaræi, saluator inducit̃ loquēs: Modo me arripuit mater mea, spūs sanctus. Porrò simila quæ de frumento conficitur, refertur ad dñm,
Ioan. 12.d qui de semetipso ait: Nisi granū tritici ceciderit, & in terra mortuū fuerit, ipsum solum manet. Sin autem mortuum fuerit, multū fructū affert. Oleū uero quod lassorum mēbra sustentat & reficit, & est luminis nutrimentum, & quo in tabernaculo dei iuge lucernæ lumē accēditur, patri dicit̃ conuenire. Quæ omnia unā credenti
1. Cor. 12.d bus tribuunt gratiā, dicente Ap̃lo: Diuisiones sunt gratiarum, unus aūt spiritus: & diuisiones ministeriorum,

unus aūt dñs: & diuisiones operationū, unus aūt & idē C deus. Qui talē comederit cibū, & hoc dulcissimo & suauissimo pane, oleiq; splēdore fulgēte past⁹ fuerit ac nutritus, uertet̃ in decorē & fiet pulcherrimus: non semel, sed repetito nimis nimis. Duplicatū enim aduerbiū pōdus facit orationis: quo ad pulchritudinis magnitudinē addi ultrà nō posit. c ¶ *Et profecisti, &c.*] Hoc in Lxx. nō habetur: q forsitan Alexādriæ in Grecū sermonē scripturas ex Hebraica ueritate uertētes, timuerūt hoc edere: ne regē Aegypti uiderent̃ offendere, dū à deo Hier̃m debitū regnū esse cōmemorarēt: quanq; eruditi solos quinq; libros Moysi ab eis interpretatos probēt. Post ornatū ergo multiplicē, post coronā, post auri & argenti abundantiā, post indumenta palliaq; pulcherrima, post decorē incredibilē proficit in reginā, qa ciuitas est magni regis, de quo scriptū est: Deus iudiciū tuū regi da, & iustitiā tuā filio regis. Et Psal. 71.a
in Apocalypsi Ioānis Hierusalē quasi spōsa ornata atq; Apoc. 21.a
cōposita describit̃ uiro suo. In psalmis quoq; de eadē dicitur: Astitit regina dextris suis in uestitu deaurato cir Psal. 44.c
cundata uarietate. Omne aūt quod dicimus de Hierusalem, ne in singulis hæreamus, & librorū magnitudo tædium legētibus faciat, referamus ad ecclesiam. Si enim Hierusalē, iuxta Apostolū, mater nostra est, mater autē nostra ecclesia est, consequēter, Hierusalē ecclesia est, ma D
ter primitiuorū qui descripti sunt in cœlis. d ¶ *Et egressum est, &c.*] Hūc locū manifestius interpretatus ē Sym Gal. 4.d
machus: Et egressum nomen tuū in gentes quod perfectum erat propter dignitatē meā quam posuerā super te, dicit dñs deus. Et est sensus: Meis beneficijs meaq; incredibili largitate ad reginæ uocabulū peruenisti: ita ut de te omniū gentiū sermo loqueret̃, & esses non tuis meritis atq; uirtutibus, sed mea liberalitate perfecta. Nisi Psal. 126.a
enim dñs ædificauerit domū, in uanū laborauerūt qui ædificant eam. Nisi dñs custodierit ciuitatē, frustra uigi
labit qui custodit eam. Qui plantat enim & qui rigat, ni 1. Cor. 3.b
hil est, nisi dñs dederit incrementū: quia nō est uolentis Rom. 9.c
neq; currentis, sed miserentis dei: ut postq; omnia fece
rimus, dicamus: Serui inutiles sumus, quæ debuimus Luc. 17.a
facere, fecimus. Non quo ex beneficentia dei liberū homini tollatur arbitriū, sed quo ipsa libertas dñm habere debeat adiutorem. e ¶ *Et habens fid. etc.*] Grande discrimen, nō in dei clementia, sed in suo decore confidere. Quātoq; quis sublimior fuerit, debet timere ne corruat, & fornicet̃ in nomine suo. Aduersariæ siquidē potestates solitos contemnūt cibos, & peregrina alimenta
desiderāt. Vnde de diabolo dicit̃: Escæ eius electæ. Non Abacuc 1.d
uult quēlibet decipere. Saul regē q electus à dño est, & Iudā ap̃lm supplantare festinat. Non ergo confidamus in propria pulchritudine: nec dei liberalitatē, nostram
putemus esse uirtutē, sed potius audiamus: ne glorieris Prou. 27.a
in crastinū: Nescis enim quid uentura pariat dies. Et in Gal. 6.a
alio loco: Fratres si præuētus fuerit homo in aliquo peccato, uos q spirituales estis perficite huiuscemodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum, ne fortè & tu tenteris. Neq; exponamus siue effundamus fornicationē nostrā omni trāseūti: ut nō dei in quē credimus, sed eius fiamus à quo polluimur. Qui cūcta recipit uitia, & diuerso-

HEB. [a]Et sumēs de uestimētis tuis, fecisti tibi excelsa hinc inde cōsuta, & fornicata es super eis, sicut nō est factum, neq; futurum est.

SEP. Et tulisti de uestibus tuis, & fecisti tibi idola consuta, & fornicata es super eis, & non ingredieris, neque fiet.

[b]Et tulisti uasa decoris tui de auro meo atq; argēto meo quod dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. [c]Et sumpsisti uestimēta tua multicoloria, & operuisti illas. [d]Et oleū meū & thymiama meū posuisti corā eis. Et panē meū (siue ut Lxx. transtulerūt, panes meos) quē dedi tibi, similā & oleū & mel quib. enutriui te, posuisti ea in conspectu eorum in odorem suauitatis.

A diuersorū peccatorū spiritū transeuntē suo suscipit gremio: & diuaricat pedes suos omni trāseūti: iste effundit fornicationē suā, & eius incipit sustinere dominatū, cuius hospes extiterit. a ¶ *Et sumens, etc.*] Symmachus hūc locū ita interpretatus est: Cūq; tulisses de uestib. tuis, fecisti tibi excelsa multicoloria, & fornicata es in eis, non facta neq; futura. Pro consutis & uersicolorib. & excelsis siue idolis: Aqla & Theodotio ἐμβολίσματα transtulerūt: qđ significat diuersos pannos hinc inde cōsutos & instar emplastri factū idolū, quasi πολύρραφον uestimētū. Vestiui, inqt, te uersicolorib. & induta es bysso & polymito, & multarū uarietate formarū. Tu aūt uestimenta tua quib. mea largitate donata es, tulisti, & fecisti tibi idola uel excelsa, quæ Hebraice dicunt̃ בָּמוֹת qđ nunq; ante factū est neq; fiet, ut quæ acceperis ad ornatū, transtuleris ad iniuriā donatoris. Qđ sup Hierusalē iuxta literā intelligi pōt: ut omnia præcepta legis & diuitias ac rerū omniū abundātiā idolis deputauerit, qđ gens alia non fecerit neq; factura sit. Oēs eñ nationes quæ à principio idolis seruierūt, non tanti criminis rei sunt. Nostra aūt Hierusalem quæ interpretat̃ uisio pacis, ab hæreticis scindit̃, quādo unū & alterū testimoniū scripturarū de proprijs carpentes
B locis, conant̃ assuere his quibus non queunt coaptare. Ad quos & suprà dictū in hoc eodē propheta legimus:
Supra 13.c Væ his qui cōsuūt ceruicalia sub omni cubito manus, & faciunt operimenta super caput uniuersæ ætatis: qđ
Mat. 9.b dñs fieri prohibens, loquitur in euangelio: Nemo assumit cōmissuram panni rudis in ueteri uestimento: alioquin tollit de plenitudine eius & peior scissura fiet, nec mittunt uinū nouum in utres ueteres. Tales sunt Nazaræi, qui ueteris legis obseruantiam euangelicæ gratiæ aptare conant̃. Et omnes hæretici qui testimoniū in suo loco alteri sensui congruēs, alteri nitunt̃ assuere, cū dñica tunica desuper texta per totum, scindi omnino non posit, sed texta spiritu sancto nullā recipiat scissionem. Quod aūt dicit̃ iuxta Lxx. non intrabis neq; erit, hoc significat: Cum tibi idola feceris peruersorū dogmatū quæ arbitraris excelsa, & fornicata sis super eis, credens

in his quæ ipsa finxisti, templū dei intrare nō poteris, & C simulacra tua substantiā nō habebūt, neq; erūt in perpetuū, dicēte Ap̃lo: Scimus enim quia nihil est idolum in
mundo. b ¶ *Et tulisti, etc.*] Iuxta literā dñs lege præcipit 1. Cor. 8.a
ut fieret thuribula, phialæ, candelabrū, arca testamenti, cūctaq; uel aurea uel deaurata, & alia ex argēto: quæ oĩa cōflauit Hier̃m, & uertit in idola Belis siue Baalis, Chamos & Astaroth, & Melchō. Iuxta intelligētiā spiritualē de auro & argēto sanctarū scripturarū idola facimus, qñ gratiā sensus & eloquentiæ hæretica prauitate corrumpimus, & ponimus in cœlo os nostrū, & lingua nostra pertrāsit in terram. Masculinę aūt dicunt̃ imagines, in quib. omnis hæresis fornicat̃, ex eo q unusquisq; se putat robustissima colere, & habere quæ finxit: nec ulla posse oppugnatiōe subuerti. Hæ sūt imagines quas de nostro corde cōfinximus, & quæ in cœlesti Hierusalē destruēdæ sunt, de quib. propheta
pronūciat: Dñe in ciuitate tua imaginē ipsorū dissipa Psal. 72.d
bis. Quicunq; eñ homo est & dei nomē amisit, dicitur
de eo: Veruntamē in imagine perambulat homo, uerū Ibid. 38.b
tamē frustra conturbat̃. Nos aūt unū habemus uirū, & unā ueneramur imaginē, quæ est inuisibilis & omnipotētis dei. c ¶ *Et sumpsisti, etc.*] Subaudit̃ imagines masculinas, ut omnē cultū quē acceperat ad utendū, uerteret D
in blasphemiā. Hoc aūt facimus, quoties prudentia, tēperantia, fortitudine, iustitia, cunctisq; uirtutibus hæreticam circundamus prauitatē, & sub occasione earum, simplices quosq; decipimus: ut uidentes mella uirtutū, uitiorū uenena non caueant. d ¶ *Et oleū meū, &c.*] Oleū de quo suprà diximus, & thymiama siue incēsum, de
quo psalmista proclamat: Dirigatur oratio mea sicut in Psal. 140.a
censum in conspectu tuo: & panes propositionis quos deo iubemur offerre: similam quoq; sensum purissimū
scripturarū: & mel qđ gustauit Ionathan, & aperti sunt Mat. 10.b
oculi eius, & confortatus est, posuit misera Hierusalem in conspectu idolorum siue coram imaginibus masculinis, ut essent his in odorē suauitatis. Quæ natura sua dulcia sunt atq; suauissima: sed dum offeruntur idolis falsis doctrinis, uertuntur in amaritudinem.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVINTVM Commentariorum Ezechielis ad Eustochium procœmium.

NE librorū numerus confundatur, & per longa temporū spacia, diuisorū inter se uoluminū ordo uitietur, præfatiunculas singulis libris præposui, ut ex frōte tituli statim lector agnoscat, quotus sit liber legēdus, & quę nobis prophetia explanāda sit. In præterito igitur uolumine, id est, quarto, partē prophetię cōtra Hierusalē, cuius istud exordiū est: Radix tua & generatio tua de terra Chanaan, usq; ad eū locū, ubi scriptū est: Similā & oleū & mel quib. enutriui te, posuisti in cōspectu eorū in odorē suauitatis, ut potui breui sermōe disserui. Nūc eiusdē prophetiæ pars reliqua cū cæteris quæ sequuntur, quinto uolumini, & tuo, Eustochiū, nomini dedicat̃. In quo nihil ex arte rhetorica, nihil ex cōpositiōe reperies, & uenustate uerborū: sed curā simplicis & solertis diligētię: ut ista & sola laus mea sit, si prophetæ ꝑ me dicta intelligas.

A

COMMENTARIORVM Hieronymi in Ezechielem prophetā liber quintus.

E T a factum eſt, ait dn̄s deus, et tuliſti filios tuos et filias, quas genuiſti mihi, & immolaſti eis ad deuorandū. Nunquid parua eſt fornicatio tua, immolantis filios meos? & dediſti illos cōſecrans eis. Et poſt omnes abominationes tuas, & fornicationes nō eſt recordata dierum adoleſcentiæ tuæ, quando eras nuda & confuſionis plena, conculcata in ſanguine tuo. Et b accidit poſt omnem maliciā tuam: uæ, uæ tibi, dicit dominus deus. Et ædificaſti tibi lupanar, & feciſti tibi proſtibulū in cūctis plateis. Ad omne caput uiæ ædificaſti ſignum proſtitutionis tuæ, & abominabilem feciſti decorem tuum, & diuiſiſti pedes tuos omni tranſeunti, & multiplicaſti fornicationes tuas. Et fornicata es cum filijs Aegypti uicinis tuis magna-
rum

E T factū eſt poſt hæc dicit adonai dn̄s, & tuliſti filios tuos, & filias tuas quas genuiſti, & immolaſti eis in conſumptionē: quaſi parū fornicata ſis: & interfeciſti filios tuos, & dediſti eos cū offerres illis: hoc eſt, ſuper omnē fornicationē tuā & abominationes tuas: & non es recordata diei infantiæ tuæ quando eras nuda & ignominioſa: mixta in ſanguine tuo uixiſti. Et factū eſt poſt omnes malicias tuas: uæ, uę tibi, dicit adonai dn̄s. Et ędificaſti tibi habitaculū fornicatiōis: & feciſti tibi proſtitutionem in omni platea. Et in principio om̄is uiæ ædificaſti fornicationes tuas: & corrupiſti decorem tuum, & diuaricaſti crura tua omni tranſeunti, & multiplicaſti fornicationem tuam, & fornicata es cū filijs Aegypti uicinis tuis qui ſunt magna-
rum

E T factū eſt, etc.] Qđ filios ſuos & filias Hieruſalē, de qb. ſcriptū eſt: Filios genui & exaltaui, ipſi aūt ſpreuerūt me, idolis immolauerit, ſancta ſcriptura commemorat: *Eſaiæ 1.d* Immolauerūt filios ſuos & filias ſuas dæmōib. Et iterū: Effuderūt ſanguinē *Pſal. 105.f* innocentem, ſanguinem filiorū ſuorum, & filiarū ſuarū, quas immolauerunt ſculptilib. Chanaā. Suos autē uocat iuxta Hebraicū: ipſe enim de *Exo. 4.f* eis dixerat: Filius primogenitꝰ meus Iſrael. Siue iuxta Lxx. tuos, quos de fornicatione genuiſti. In eo aūt loco in quo nos poſuimus, Et dediſti illos cōſecrans eis: ꝓ quo Lxx. tranſtulerūt & dediſti eos ad placādū ſiue expiandum: Aquila, Symmachus & Theodotio poſuerūt, trāſtuliſti & trāſduxiſti eos: B qa ethnici per ignē filios ſuos uel transferūt paruulos, uel adultos tranſire compellūt. Cum hæc, ait, feceris, non es recordata infantiæ tuę, qn̄ tuli te cōſperſam ſanguine, & laui, & poſt multa quæ propheticus ſermo narrauit, copulaui mihi. Noſtra quoq; Hieruſalem ſi hæretica fraudulentia ſupplantata fuerit, tollit filios ſuos qui robuſtiores ſunt in fide, & filias quæ non habent tantam fidei fortitudinem: Aut certe filios myſtica quæque cognoſcunt: filias quæ ſimplicem ſequuntur hiſtoriam: & tradit dæmonibus deuorandos, & cum interficiat eos, uiuificare ſe credit & placare ſimulachra, quorum occiſione ſaturantur. Quodq; dicitur iuxta Septuaginta: hoc eſt, ſuper omnem fornicationē tuam, & abominationes tuas: illud ſignificat, quod cunctis peccatis & fornicationibus peior ſit doctrina hæreticorum, quæ dei filios facit filios dæmonū: imò interficit eos, quos uel multo labore genuerat deo, uel ſuos fecerat filios quos in fornicatiōe generauit. b ¶ *Et accidit poſt om. etc.*] Hoc quod ſecundò dicitur, Væ, uæ tibi: uulgata editio non habet: ſed de Theodotionis editione additum eſt. Rurſumq; ubi nos diximus: Et ædificaſti tibi lupanar, pro quo Septuaginta tranſtulerunt: Et ædificaſti tibi habitaculū fornicationis: Symmachus & Theodotio πορνεῖον interpretati ſunt: Aquila uolens exprimere etymologiam ſermonis Hebraici גַּב poſuit βόθυνον: quod nos dicere poſſumus, foueam: ut ſignificet ganeam ac defoſſum ſpecū atq; tenebroſum: in quo proſtitutarū libido uerſatur. Quodq; ſequitur: Et feciſti tibi proſtibulū in cūctis plateis: pro quo Lxx. trāſtulerūt ἔκθεμα, C in Hebraico habet רָמָה & tam Aquila q̄ Symmachus & Theodotio, excelſum ſiue ſublime intepretati ſunt. Deniq; & in cōſequētibus, ubi ſcriptū eſt: Ad omne caput uiæ ædificaſti ſignū proſtitutionis tuæ: Pro ſigno & fornicatione, rurſum in Hebræo habet רָמָה quod nos uel proſtibulum, uel ſignū interpretati ſumus: cū apud Hebræos unū uocabulū ſit: hoc autem ponitur, ſiue excelſius ſit: ut uolentibus fornicari, ꝓcul appareat fornicationis locus, & non neceſſe ſit quæri. Quod ſemel & iterum atq; iterū diximus, in perpetuum dixiſſe ſufficiat, ſub perſona mulieris poſt multa mariti beneficia fornicantis deſcribi fornicationē Hieruſalem, qūo à deo receſſerit, & iūcta ſit idolis, nec occulta fuerit fornicatiōe cōtenta, ſed ædificauerit ſibi lupanar, & in omni uia ſignum tranſeuntibus poſuerit, ut uenirent ad ſcortum, & D ſatiarent libidinem, nō tam ſuam quàm eius quę diuaricauit crura ſua omni tranſeunti: & pulchritudinis magnitudinē fornicatiōis magnitudine deturparit, & inter cætera etiā Aegyptijs uicinis ſuis amore magnarū carniū proſtrata ſit: Et ut omne genus turpitudinis dēmonſtraret, multiplici ſpurcitiæ genere deformata ſit. Nulli autem dubiū, quod Aegypto uicina ſit Palæſtina, dicente domino ad Abraham: Dabo *Gen. 15.d* tibi omnem terram à fluuio Aegypti uſq; ad fluuium magnum Euphratem: ut ex una parte Aegyptios, & ex altera habeat Aſſyrios: cū quibus & in poſterioribus dicitur fornicata. Fornicatio autem Hieruſalem cum Aegyptijs, idololatriæ eorum imitatio eſt. Ad noſtram autem Hieruſalem, ſiue eccleſiam, ſiue credentium animas, ſi fuerint negligentes, & omnibus uitijs patuerint, duplex maledictionis ſermo dirigitur, ut audiant: Væ, uæ tibi, ait dominus deus, iuxta illud quod in Apocalypſi Ioannis ſcriptum eſt: Væ ſuper omnes habitatores terræ. *Apoc. 8.d* Si enim ſanctus dicit: Aduena ſum & peregrinus ſicut omnes patres mei, *Pſal. 38.d* quare non peccator habitator terræ eſſe dicitur? Aedificat autē ſibi lupanar: qui tota frontis libertate delinquit, iuxta illud quod ſcriptum eſt: Peccator cum uenerit in profundū iniqtatis, *Prou. 18.d* contemnit. Et extruit altiſſimum locum in cunctis plateis: Lata enim & ſpatioſa uia eſt quæ ducit ad mortē. Et in omni capite uiæ ædificat: ut nulla peccatorū genera derelinquat: ſed imitans ſcortū prouerbiorū, manifeſte in plateis & in angulis platearum, prætereuntes ſtul-
tos

A tos iuuenes ad ſuos inuitet amplexus, & polluat decorē animæ, quē pro beneficio à deo conditore ſortita eſt. Et omnia itinera eius plena ſunt turpitudinis cunctiſq; cogitationib. quæ uitiorū incentiua ſuppeditāt, aperit cor ſuū, & crura diuaricat, & fornicat̄ cū Aegyptijs uicinis ſuis, quorū exēpla ſectat̄, ethnicis uidelicet q in ſuis turpitudinib. gloriant̄, & tam nefaria eſt, ut ipſos quoq; ſuperet i turpitudine. Et hæc om̄ia facit, ut deum ad iracundiā prouocet. Magnarū aūt carniū, Aegyptij eſſe dicūtur, ſiue ob turpitudinis magnitudinē, ſiue ob peccatorū deformitatē. Vn̄ ſanctus carniū dicit̄ paruularum, quę in eo decreſcunt quotidie, & per uirtutes attenuāt̄, ita ut nequaq̄ caro appellet̄, ſed ſpiritus, & loquat̄ in *Pſal. 62.a* pſalmo: Sitiuit anima mea ad te deus q̄ multipliciter tibi caro mea: Siue (ut quædā habēt exemplaria) quomodo conſumpta eſt caro mea: In terra deſerta & inuia & inaquoſa, ſic in ſancto apparui tibi. *1.Cor. 5.b* Quamobrē & Corinthius fornicator traditur in inte- *Eſa. 40.b* ritū carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. De hac carne ſcriptum B eſt: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos fœni. Aruit fœnū, & flos eius decidit: uerbū aūt dn̄i ma- *1.Cor. 15.f* net in æternū. De qua & apoſtolus loquebatur: Caro & ſanguis regnū dei non poſſidebunt. Et in Geneſi loqui- *Gen. 6.a* tur deus: Nō permanebit ſpiritus meus in hominibus *Rom. 8.b* iſtis, quia caro ſunt. Et ad credentes dicitur: Qui in carne ſunt, deo placere non poſſunt. Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Alia autem caro ſanctorū eſt, de *Eſa. 40.b* qua ſcriptū eſt: Omnis caro uidebit ſalutare dei. a ¶ *Si autem extendero manum meam, &c.*] Quodq; ſequitur: ἠσέβησας, hoc eſt: Impie egiſti, iuxta Lxx. ſequenti capitulo coaptatur: iuxta cæteros finis ſuperioris eſt. Extēdit autem dominus ſuper Hieruſalē manū ſuam, ut corrigat delinquentē, & auferat legitima eius, quæ quandiu dei præcepta ſeruabat, legitima domini dicebantur. Quando uerò adorāuit idola, & religionē in impietatem mu- *Ezech. 13.c* tauit, legitima illius appellantur. Quod non ſolum in lege & ceremonijs, ſed in ſabbatis quoq; & diebus feſtis & neomenijs accipiendum eſt. Dans enim legem, *Deut. 5.b* ait: Sabbata mea & dies feſtos meos. Quando autem *Eſa. 1.d* receſſerūt à deo, dicitur eis: Neomenias ueſtras, & ſabbata, & diem magnum non recipiam: Ieiunium & ociū & ſolennitates ueſtras odit anima mea. Quod & de po- *Deut. 7.a* pulo ſcriptum eſt. Qui enim prius populus dei uocabatur: poſtq̄ receſſit à domino, dicitur de eo ad Moyſen: peccauit populus tuus quem eduxiſti de terra Ae- *Exod. 32.b* gypti. Quæ hic extenſio manus, alibi eleuatio ſiue uiſitatio dicit̄. Quando enim peccantē non corripit deus, contrahit manum ſuam. Sin autem peccauerit, & in dei lege cœperit ægrotare, mittitur ad eum uiſitatio, iuxta *Pſal. 88.c* illud quod in pſalmo canitur: Si dereliquerint filij eius legē meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, uiſitabo in uirga iniquitates earū. Et in hoc propheta ſcriptū eſt: Terra ſi peccauerit mihi ut delinquat delictum, extendam manum meam ſuper eam, & conterā firmamentum panis eius, & reliqua. In quo quærimus quid C ſit inter extenſionē manus, & emiſſionē eius. Loquitur aūt diabolus ad dn̄m: Mitte manū tuā, & tange omnia *Iob 2.b* quæ habet, niſi in facie benedixerit tibi. Videtq; mihi, mitti manus ad probationē eorū quibus mittit̄: Extēdi autē ad pœnas eorū qui merentur ſupplicia. Nec ſolū extēſio & immiſſio ſed expāſio manus dei dicit̄, Eſaia ex perſona dn̄i ꝓclamante: Tota die *Eſa. 65.a* expādi manus meas ad populū nō credētem & cōtradicentē. Sanctus quoq; leuare narrat̄ manus, ſcriptura dicēte: Eleua- *Pſal. 140.a* tio manuū mearū ſacrificiū ueſpertinū. Sublatis autē legitimis dei à populo Iudæorū: interrogemꝰ eos quā habeāt legis obſeruantiam. Victimas ſublato templo atq; ſubuerſo offerre nō poſſunt, nec adulterarū lapidatio, cæterorūq; criminū lege cōceſſa exerceri poteſt, & uacatio terræ anno remiſſionis, & cætera huiuſcemodi. Dat̄ aūt in animas odientiū ſe filiarū Palæſtinarū, qn̄ tradit̄ Palæſtinis, quos indifferenter Lxx. alienigenas uocant, quas intelligere poſſumus urbes uel oppida Paleſtinę. Noſtra quoq; Hieruſalē, ſi præterierimus ceremonias D dei, & extēta fuerit manus eius ſuper nos, & ablata cuncta legis obſeruātia, tradetur filiabus Palæſtinæ & non filijs. Neq; enim primū fortiorib. ſupplicijs tradimur, ſed iuxta peccatorū qualitatē inferioribus, ut correpti in minori, maiora cruciatuū tormenta uitemus. Philiſtim, hoc eſt, Palæſtini, prima literarū parte mutata, interpretant̄ cadentes poculo, ſiue fractura. Per quæ ſignificatur tradendos nos aduerſarijs poteſtatibus: quæ biberunt de calice Babylonis & corruerunt, & quarū opera peruerſa ſunt. Tantaq; erit miſeræ Hieruſalem correptio atq; ignominia, ut erubeſcant etiā ipſæ aduerſariæ poteſtates ſuper noſtrorū magnitudine peccatorū. Qđ nos interpretati ſumus iuxta Symmachum, ſcelerata: Theodotio ipſum uerbū Hebraicum poſuit זִמָּה. Sublatis aūt ceremonijs dei à populo Iudæorum, ad nos cū ſacerdotio tranſit & legiſlatio dicente ſcriptura: Conſti- *Pſal. 9.d* tue dn̄e legiſlatorē ſuper eos. Et in alio loco: Legē pone *Ibid. 26.d* mihi dn̄e in uia tua. b ¶ *Et fornicata, &c.*] Supra ſcriptū eſt, Hieruſalē fornicatā cum filijs Aegypti uicinis ſuis, qui ſunt magnarū carnium: hic altera Aſſyriorum uicinitas indicatur. Et propterea utriuſq; tradūt̄ gentibus: quia utrarūq; ſimulacra uenerati ſunt: ingredienteſq; Chaldæam, quæ eſt terra Chanaan, imitati ſunt eorum errores, quorum imperio ſubiacebant. Secundū Tro- *Tropol.* pologiā de alijs peccatis ad alia ſæpe tranſimus. Cumq; non egerimus priorū ſcelerū pœnitentiā, augemus delicta delictis, & nullo errore ſatiamur, ſed quaſi fune lōgo & corrigia iugi uitulæ trahimus peccata, & teſtamentū noſtrū ſiue fornicationē multiplicamus in terra Chanaan, quæ interpretat̄ quaſi fluctuatio, & cū Chaldæis, qui & ipſi nobiſcū ſonāt quaſi dæmonia. Semperq; ueſtigia habemus in ſalo, & nunq̄ poſſumus dicere: Sta- *Pſal. 39.a* tuit ſupra petrā pedes meos. Hæreticorūq; prauitatib. ſubijcimur, qui habent ſimilitudinē dæmonū ſiue ipſis

HEB. rū carniū, & multiplicaſti fornicationē tuam ad irritandū me. Ecce ego extendi manū meā ſuper te, & auferā iuſtificationē tuā, & dabo te animis odientiū te, filiarū Palæſtinarū, quæ erubeſcunt in uia tua ſcelerata. b Et fornicata es in filijs Aſſyriorum, eo quòd necdum fueris expleta, & poſtquam fornicata es, nec ſic es ſatiata. Et multiplicaſti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis, & nec ſic ſatiata es.
In

SEP. rum carniū, & multipliciter fornicata es ut me ad iracūdiā prouocares. a Si aūt extēdero manū meam ſuper te, & auferā legitima tua, & dabo te in animas odientium te, filiarum alienigenarum, quæ te declinare fecerunt de uia tua. Impie egiſti, & fornicata es in filios Aſſur, & nec ſic ſatiata es, & fornicata es & non es repleta, et multiplicaſti teſtamenta tua ad terram Chanaan et Chaldæorum, et neque in iſtis expleta es.
Quid

A dæmonibus, de quibus Paulus ſcribit: Non eſt nobis Eph.6.b pugna aduerſus carnẽ & ſanguinẽ, ſed aduerſum rectores tenebrarũ iſtarũ aduerſum ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. a ¶ *In quo mundabo cor tuũ, ait dominus deus, cum facias hæc omnia, etc.*] Quodq́ dixere LXX. Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis, in Hebraico nõ habetur, nec aliorũ interpretũ quiſpiam poſuit. ἐπαπορητικῶς autem hæc om̃ia ad Hieruſalẽ loquitur deus, ꝙ inuenire nõ ualeat quo ægrotantem & seminecẽ poſſit curare medicamine, iuxta illud quod Eſa.5.b ſcribit Eſaias: Quid eſt quod debui ultrà facere uineæ meæ, & Oſee 6.b nõ fecerim ei? Et Oſee: Quid faciam tibi Ephraim, quid faciã tibi Iuda? Miſericordia ueſtra quaſi nubes matutina, & quaſi ros mane pertrãſiens. Idololatria em̃ tua nõ ĩ occulto, ſed tota libertate cõmiſſa eſt, ut in om̃ib. uiarum principijs & cõpitis poneres aras, et baſim ſiue excelſum, B tuũ, de quo ſupra diximus, faceres in omni platea. Nec imitata es callidas meretrices, quæ ſolẽt difficultate augere libidinis preciũ, & ex hoc magis amatores ad inſaniam prouocare. Siue iuxta LXX. Non fuiſti quaſi meretrix congregans mercedes, ſed dediſti quæ accipere debueras, ut nec in eo quòd fornicata es & ſecuta dæmones, eorũ ꝓtegereris auxilio, ſed uarijs oppreſſa captiuitatibus, ſentires calamitates tuas. Quod quidẽ & ad omnẽ animã Chriſtianã referri poteſt quæ deſerto cultu dei, uitijs ſe, luxuriæq́ permiſit, & ſecularem ſecuta uitam, ne in ea quidem egit feliciter, ſed & diuitias religionis perdidit & mundi diuitias non accepit, nec in cõſtupranda ea fuit aliqua difficultas, ſed ipſa ſe ingeſſit amatoribus ſuis. Eſt aũt & alia fornicatio ſpiritualis, quando deſerentes eccleſiã, hæreticis iungimur, & ædificamus lupanar noſtrũ in capite omnis uiæ, quib. Hier.6.d præcipit ſermo diuinus. State in uijs, & quærite ſemitas domini ſempiternas, & uidete quæ ſit uia bona & ambulate in ea, Moyſi uidelicet, Ieſu, Iudicũ & Regũ libris, Eſaiaq́ & Hieremia, & alijs prophetis. In omnibus uiarum principijs fabricat̃ lupanar ſuum, qui ad peruerſitatẽ doctrinæ, teſtimonijs male abutitur ſcripturarum, & dicit: Hæc ait Eſaias: hæc dicit Oſee: hæc locutus eſt Moyſes: hæc Daniel. Et pulchre non in medijs uijs, nec in uiarum terminis ponit lupanar ſuum, ſed in principio. Si enim ad ſcientiã & profunda diuinorũ uenerit librorũ, errare non poterit. Excelſum quoq́ ſuum ſiue baſim facit in omni platea: ethnicorũ ſe & impiorum laſciuiæ uitijsq́ permittens, etiam inter ipſos hæreticos cum ab eis fuerit deturpata, non habens gratiã, ſed pa-

HEB. a In quo mundabo cor tuũ, ait dominus deus, cum facias hæc omnia opera mulieris meretricis, & procacis? Quia fabricata es lupanar tuum in capite omnis uiæ, & excelſum tuum feciſti in omni platea, nec facta es quaſi meretrix faſtidio augens precium. b Sed quaſi mulier adultera quæ ſuper uirum ſuum inducit alienos: omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & donabas eis ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. Factumq́ eſt in te cõtra conſuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & poſt te non erit fornicatio. In eo enim quòd dediſti mercedes, & mercedes non accepiſti, factum eſt in te contrarium.

Pro-

SEP. Quid faciã cordi tuo, dicit adonai dñs, cum feceris hæc omnia opera mulieris fornicariæ & impudentis? et fornicata es tripliciter in filiabus tuis, quãdo ædificaſti lupanar tuũ in principio omnis uiæ, & baſim tuã feciſti in omni platea, et nõ fuiſti quaſi meretrix cõgregans mercedes. Mulier adultera ſimilis tui, à uiro ſuo accipiẽs mercedes: omnibus qui fornicabãtur cũ ea, dabat mercedes, & tu dediſti mercedes cũctis amatoribus tuis, & onerabas illos ut uenirent ad te per circuitum in fornicatione tua. Et factũ eſt in te peruerſum contra mulieres in fornicatione tua, & poſt te nõ ſunt fornicatæ: in eo ꝙ dares mercedes, & mercedes non ſunt datæ tibi, & factũ eſt in te peruerſum.

Pro-

tens cõtemptui, quia facile præteritã fidei perdidit caſti- C tatẽ. Hoc autem quod (ut ſupra diximus) in Hebraico non habetur: fornicata es tripliciter in filiabus tuis: ſiue ad Hieruſalẽ iuxta literã dicitur, quod omni genere in ſuis oppidis & uinculis fornicata ſit, & nullus remãſerit angulus uel platea, ubi non idololatriæ ſigna cõdiderit: Siue eccleſiæ credentibusq́ deceptis, qui non audierunt illud Apoſtoli: Ipſe autem 1.Theſſ.5 deꝰ pacis ſanctificet uos ꝑ omnia, ut integer ſpiritus ueſter & anima & corpus ſine querela in die aduẽtus domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruet̃: ſed omni genere fornicati ſunt, & corpore, & anima, & ſpiritu. Legimꝰ in Prouerbijs: Tu autẽ ſcribe ea tri- Prou.22 pliciter, ut reſpõdeas ſermones ueritatis, q proponũtur tibi. Et iubetur nobis, ut eo quia ueritatis, id eſt, ſcripturas ſanctas intelligamꝰ tripliciter. Primũ, iuxta literã, ſecundò medie per Tropologiã: tertiò, ſublimius, ut myſtica quæq́ noſcamus. D Secundũ literã, illud eſt: Neq́ fornicemur ſicut quidam eorum fornicati ſunt, & ceciderũt una die uiginti tria millia. Et: Noli- 1.Cor.10.b te murmurare, ſicut quidam de eis murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Medie aũt & iuxta Tropologiã, quando recedimus à litera, & paululũ ad altiora cõſcendimus, dicẽte Apoſtolo: Scriptũ eſt: Non alliga- 1.Cor.9.b bis os boui trituranti: Statimq́ ſequit̃: Nunquid de bobus cura eſt deo? An propter nos utiq́ locutus eſt? Extrema aũt, id eſt, tertia & ſublimis ſacraq́ intelligentia, Eph.5.g iuxta illud eiuſdẽ Apoſtoli: Propterea relinquet homo patrẽ & matrẽ, & adhærebit uxori ſuæ. Sacramentũ hoc magnũ eſt. Ego autẽ dico in Chriſto & in eccleſia. Filiæ aũt ſunt eccleſiæ fornicantis, credentiũ prius, & poſtea deceptorũ in hæreſi animæ, quarũ culpa refert̃ ad matrẽ. b ¶ *Sed quaſi mulier, etc.*] Hoc qđ in LXX. ſcriptũ eſt: Similis tui, in Hebraico non habetur, & lectionis cõturbat ordinẽ, & facit non minimã quæſtionẽ, quæ mulier cuius ſimilis ſit: cum Hieruſalem ipſa, mulier adultera eſſe dicatur. Tulit igitur Hieruſalẽ rerũ omniũ abũdantiam qua fuerat uiri liberalitate donata, & dedit eam alienis, dæmonibus uidelicet & idolis, iuxta illud quod Oſee 2.b ſcriptũ eſt in Oſee: Et hoc non cognouit, quia ego dedi ei triticum, & uinum & oleum, & argentũ multiplicaui ei, ipſa uerò argentea & aurea fecit Baalim. Vnde iratus ſtatim infert: Propterea conuertã & auferã triticũ meũ in tempore ſuo, & uinũ meũ in tempore ſuo, & tollã ueſtimenta mea, & linteamina mea, ut non operiam ultra ignominiã eius: & nũc reuelabo immundiciam eius in conſpectu amatorũ illius, & nemo eruet eam de manu

mea

A mea. Cumq́ omnes mulieres fornicãtes ſoleãt accipere mercedes ab amatorib. ſuis: Hieruſalẽ fecit contrariũ, ut magis daret quàm acciperet. Et ut largitatem mercedis oſtẽderet: Onerabat, inqt, eos ut uenirẽt ad ſe ꝑ circuitum, ne quis eſſet uicinus q eius ignominiæ non miſceret̃. Et quidẽ Hieruſalẽ in hoc quoq́ uicit alias meretrices, ut nõ ſolũ ſua daret, quę ꝓ ritu turpitudinis labore quęſiuerat, ſed & munera maritalia amatorib. & ſtupratorib. ſuis tribueret. Tãtaq́ fuit expoſitio adulteræ ad omnem turpitudinis magnitudinẽ, ut nõ ſolum præſentibus, ſed etiã futuris meretricib. præferatur. Vnde & nos iuxta Symmachum interpretati ſumus: Et poſt te non erit fornicatio. Colla- B tione enim tui, omnis deinceps fornicatio leuior exiſtimabitur. Quicqd de Hieruſalem diximus, refertur ad eccleſiã animasq́ credentium, quæ munera maritalia, aurũ uidelicet in ſenſu, & argẽtum in eloquio, & ueſtimenta quib. fœditas noſtra ac turpitudo uelatur, dant amatoribus ſuis, uel contrarijs fortitudinib. uel magiſtris dogmatũ peruerſorũ, qñ aſſerunt nihil nocere luxuriam, & paſſiuam libidinem, iuxta corporis genitalia, coitũ naturali lege depoſcere, cibis om̃ib. indifferẽter utendũ, qui ad hoc facti ſũt, ut ſumantur. Prudẽtiam in eo tãtum neceſſariã, ut ſibi ꝓſit, nec iuſticiã habere locum, quę ſi ualeat, mendicandum ſit, et cętera huiuſcemodi. Quæ accipiens miſera Hieruſalẽ, in qua uiſio pacis eſſe deberet: acumen ingenij & eloquij uenuſtatem, uertit

HEB. a Propterea meretrix audi uerbũ dñi. Hæc dicit dñs deus: Quia effuſum eſt æs tuũ, & reuelata eſt ignominia tua in fornicatione tua ſuper amatores tuos, & ſuper idola abominationum tuarum in ſanguine filiorũ tuorum quos dediſti eis. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus cõmixta es, & omnes quos dilexiſti cũ uniuerſis quos oderas, & congregabo eos ſuper te undiq́, & nudabo ignominiã tuã coram eis, & uidebunt omnẽ turpitudinẽ tuam. Et iudicabo te iudicijs adulterarũ, & effundentiũ ſanguinẽ, et dabo te in ſanguine furoris & zeli, & dabo te in manus eorũ, & deſtruẽt lupanar tuum, & demolientur proſtibulũ tuũ, et denudabunt te ueſtimentis tuis, et auferent uaſa decoris tui, et derelinquent te nudam, plenamq́ ignominia. Et adducent ſuper te multitudinẽ, et lapidabunt te lapidibus, et truncabunt te gladijs ſuis. Et comburent domos tuas igni, et facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarũ, et deſines fornicari, et mercedes ultrà nõ dabis. Et requieſcet indignatio mea in te, et auferetur zelus meus à te, et quieſcã, nec iraſcar amplius, eo ꝙ nõ fueris recordata dierũ adoleſcẽtiæ tuæ, et prouocaſti me in omnib. his. Quapropter et ego uias tuas in capite tuo dedi ait dominus deus, et nõ feci iuxta ſcelera tua in omnibus abominationibus tuis.

Ecce

SEP. Propterea meretrix audi uerbũ dñi. Hæc dicit adonai dñs: Quia effudiſti æs tuũ, et reuelabitur ignominia tua in fornicatione tua ad amatores tuos, et in omnes cognationes iniquitatũ tuarũ, et in ſanguine filiorũ tuorum, quos dediſti eis. Ideo ecce ego ſuper te congregabo omnes amatores tuos, quibus cõmixta es, et omnes quos dilexiſti cum uniuerſis quos oderas, et congregabo eos ſuper te per circuitũ, et reuelabo malicias tuas ad eos, et uidebũt cunctã ignominiã tuã, et ulciſcar te ultione adulterarũ, et effundentiũ ſanguinẽ, et ponã te in ſanguine furoris et zeli, et tradam te in manus eorũ, et ſuffodient lupanar tuũ, et deſtruent baſim tuam, et nudabunt te ueſtimentis tuis, & tollent uaſa gloriatiõis tuæ, & derelinquẽt te nudam, & plenam ignominiæ, & adducent ſuper te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & truncabũt te gladijs ſuis. Et ſuccendent domos tuas igni, & facient in te ultiones coram mulieribus plurimis, & auertam te à fornicatione, & mercedes ultrà non dabis: & immittã furorem meũ ſuper te, & auferetur zelus meus à te, & requieſcam, & non ero ultrà ſollicitus, quia non es recordata diei infantiæ tuæ, et cõtriſtabas me in his omnibus. Et ecce ego uias tuas in caput tuũ dabo, dicit adonai dñs, & ſic feciſti iniquitatẽ ſuper cũctis iniqtatib. tuis.

Hæc

in turpitudinem. Et C pro amatoribus ſuis, aduerſum maritũ ornata proceſſit, his ornamentis in quibus in boni abuſionẽ à uiro fuerat ornata. Quodq́ ſequitur: Et donabis eis ut intrarent ad te undiq́ ad fornicãdum tecum, omne genus ſignificat peccatorũ, ut nõ uno ſit contenta delicto, ſed peccandi ſuſtineat famem, & cõtra iura naturę omnibus turpata mẽbris uſq́ ad uerticem polluatur. a ¶ *Propterea meretrix audi uerbum domini. Hæc dicit dominus deus: Quia effuſum eſt æs tuum, &c.*] Primũ hiſtoriæ fundamẽta iacimus. Quia hæc & illa feciſti, quæ ſuperior ſermo comprehendit, idcirco audi meretrix quæ feceris, et quę paſſura ſis. Effudiſti æs tuũ qđ à me acceperas, & dediſti mercedẽ amatoribus tuis, quæ acci- D pere debueras, & interfeciſti filios tuos dũ eos offerres idolis, ut non ſolũ adultera, ſed & parricida extiteris. Idcirco congregabo ſuper te omnes amatores tuos, cum quibus fornicata es, tã eos quos dilexiſti, q̃ illos quos oderas, et adulterarũ te lege nudabo, ut omnes uideant turpitudinem tuam, & genitalia, propter quæ prius amoris amẽtia ferebãt. Hæc aũt omnia per metaphorã mulieris adulteræ & homicidæ, quæ non ſolum contra uirum ſuũ fornicata ſit, ſed & filios interfecerit, dicuntur ad Hieruſalem, & quòd congregandæ ſint uniuerſæ gẽtes aduerſum eam quarum adorauerit idola, & omnia dei munera in cultũ eorũ conuerterit, & deſtruatur templum Baal, & aræ omnis ciuitatis incendio ſubuertantur, nihilq́ in ea remaneat. Et ſicut ſolent

contra

A contra adulterā omnes lapides iacere & trucidare meretricē, ut singulorū uulneribus occidat, ita ut oēs mulieres pœnā uideant fornicariæ: ſic in cōſpectu aliarū in circuitu ciuitatū & omniū nationū deſerendā Hieruſalē. Et hoc fieri, ut deſinat fornicari, & nō det ultra mercedes amatorib. ſuis, & requieſcat idignatio dei, nec iraſcat̃ ei quā amare deſierit. Ex quo perſpicimus grādē offenſam eſſe nequaq̃ curæ haberi à deo, ſed permitti hominē ſcelerib. ſuis atq; peccatis. Auferetur, inqt, zelus me⁹ à te, & requieſcā, nec iraſcar amplius, quaſi alienæ, & quę à me receſſerit, & quā ęternæ tradiderim nuditati. Si aūt hoc paſſa eſt Hieruſalem, quia cum idolis fornicata eſt, quid eā paſſurā putamus, qñ dei filium trucidarit? Et hæc, ait, uniuerſa feciſti oblita beneficiorū priſtinorū, & me ad iracūdiā prouocaſti, ſiue contriſtaſti me, quē bonis operib⁹ debueras ad gau-

B dia prouocare. Propterea & ego tradidi tibi opera tua in caput tuum. Et cū te ſubuertero ô adultera, tamē minus in te iræ meæ exercebo, quàm meruiſti: quo & in hoc diuina clementia demonſtret̃, ut maiora ſint peccata quàm pœnæ. Iuxta

Tropol. Tropologiam, omnis anima accipit à deo pecuniā ſpiritualē, ſecundum illud euangelij quod dicitur in para

Matt.25.b bolis quinq; & duum, & unius talentorū, & decē ſeruorū ſingulas minas accipiētiū: qui cū egerint negligēter, debitores fiūt quinquaginta denariorū & quingētorū: & ꝓpter hoc præſentibus amatoribus, quos dæmones cōtrariasq; uirtutes intelligimus, reuelatur ignominia Hieruſalē: uel in die iudicij, uel in tēpore pœnitētiæ qñ corripiunt̃. Et prius quidem ſolus omnipotēs deus cer

Ibid.6.a nit occulta, dicēte ſermone euangelico: Et pater q uidet

Pſal.7.c in abſcōdito. Et in alio loco: Scrutās corda & renes de-

3.Reg.8.d us. Et in Regū uolumine: Tu ſolus noſti corda cūctorū

Luc.12.a filiorū hominū. Quādo uerò fuerit expletū: Nō eſt abſcōditū quod non manifeſtet̃, & opertū qđ nō reuelet̃.

1.Cor.4.d Et in alio loco: Nolite ante tēpus iudicare, donec ueniat dñs, q illuminabit abſcōdita tenebrarū, & manifeſtabit cōſilia cordiū, & tūc laus unicuiq; erit à deo, & cū cor-

Oſee 7.a reptionis tēpus aduenerit, tūc implebit̃ illud Oſee: Nūc

Rom.2.c circūdederūt eos cogitationes ſuæ. Et in alio loco: Inter ſe cogitationibus accuſantibus ſiue defendentibus in die, quando iudicabit deus abſcōdita hominū. Et rurſum: Ecce homo, & opera eius ante faciē illius. Et uidebunt omnes turpitudinē eius qui prius cū ea fuerāt fornicati, & dabit eā deus in ſanguine furoris & zeli. Plenus eſt eīm furor uiri cōtra uxorē adulterā, & nullo precio poteſt redimi. Sanguis aūt filiorū ſic intelligi poteſt, ut filios appellemus Hieruſalem λογισμὺς καλὺς, i. cogitationes bonas, quæ à deo hominib. inſitæ ſunt, quos interficit adultera, qñ ad mala opera declinauerit. Prodeſt quoq; Hieruſalem, ut ſuffodiatur lupanar eius, & omis

C fornicationis eius ſeminariū deſtruat̃. Cū eīm hoc factū fuerit, mercedes ultrà nō dabit, & requieſcet dei indignatio, & nequaq̃ eā zelabit̃, de illius caſtitate ſecurus, uidelicet iuxta eos qui in bonā partē accipiūt quæ dicunt̃. Alij uerò, ut ſupra diximus, ad cōtrariā partē referūt, ut magnę irę dei ſit nō iraſci, cū ſemel cōtempſerit fornicātē, & de ſalute illi⁹ deſperauerit. Sin aūt hęretici q uetus nō recipiūt inſtrumētū, iuxta Lxx. editionē, in hoc loco reprehēderint illud qđ dictū ē: & cōtriſtabas me in omnibus iſtis, eo q deus nō ſolū irā recipiat, ſed & mœrori ſubiaceat atq; triſtitiæ, interrogemus eos quō illđ ſuſcipiāt, qđ certe boni dei mā-

Eph.4.g datū eſt: nolite cōtriſtare ſpiritum ſanctū dei, in quo ſignati eſtis in die redēptiōis. Quicqd eīm dixerint in defenſionē illi⁹ teſtimonij, hoc nos in ſatisfactionē præſentis ſermonis aptabimus. a ¶ Ecce, &c.] Poſt κατάλογον uitiorū correptionis Hie-

D ruſalē, ꝓ quā retrahit̃ ad ſalutē: aptat̃ ei tritū uulgi ſermone ꝓuerbium, ſiue ut Lxx. trāſtulere, parabola: Qualis

חתית mater, talis & filia. Mater aūt Hierl̄m ſicut & ſupra, & in

Χεττῖα cōſequētib. ſcriptū eſt, Cethęa appellat̃, interpretatq; in ſaniēs, ſiue in amētiā uertēs: per quæ ſeculi huius incēti ua mōſtrant̃, quæ captiuā animā ducūt ad interitū, & à uiro ſuo ſepatāt: haud dubiū quin ꝟbū dei doctrinaq; dicat̃. Et ſoror ſororū ſuarū, ut poſt paululū lecturi ſumus Sodoma uocat̃ & Samaria, quarū altera gētilē uitā luxuriāq; ſignificat: altera, hæreticorū decipulas. Porrò qđ in Lxx. legit̃: Soror es ſororū tuarū, quæ repulerūt uiros ſuos & filios ſuos, non habet ſenſum. Quas eīm alias ſorores habebāt Sodoma & Samaria, quæ ſorores ſunt Hierl̄m? & hoc quærendū quos uiros Sodoma Samariaq; dimiſerint, & quos proiecerint filios. Niſi fortè poſſim⁹ hoc dicere, q ſemꝑ errātiū fluctuēt pedes, nec ſint ſolida ueſtigia quæ cōtra ueritatē ſūt, ſed huc illucq; diſcurrāt, & circūferant̃ omni uēto doctrinæ, dū de falſitate tranſeūt ad aliā falſitatē. Et cū in primis fruſtra ſe ſudaſſe cognouerint, ad ſecūda tertiaq; trāſcēdāt. b ¶ Ma-

Supra eod. ter, &c.] Supra dixerat: Pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa, hic ordine & numero cōmutato. Mater ueſtra Cethæa, & pater ueſter Amorræ⁹. Cū eīm ſcelera ꝑfecerint, ſcindūt in ꝑtes, & uniōe deſerta, in turbā ꝑficiūt ac multitudinē, quæ cū Ieſu nō ualet ad mōtana cōſcendere. Sorores aūt Hierl̄m Samariā & Sodomā, quarum altera à ſiniſtris, altera à dextris eſt, etiā ſecūdū intelligētiā corporalē ſi de tēplo Hierl̄m orientē aſpicias, approbabis. Maiorq; dicit̃ Samaria, qa prior peccauit, & ab Aſſyrijs ducta eſt in captiuitatē, & minor ac iunior Sodoma, quæ refert̃ ad gentiū turbā. Alioquin eo tēpore Sodoma non erat quæ prius q̃ in ſcripturis legamus Hieruſalem, cum Gomorra, Adama, & Seboim, diuino fuerat igne deleta. Media autem inter duas ſorores Hieruſa-

HEB. [a] Ecce omis qui dicit uulgo prouerbiū, in te aſſumet illud, dicens: Sicut mater, ita & filia eius. Filia matris tuæ es, quæ proiecit uirum ſuum, & filios ſuos: & ſoror ſororum tuarum tu, quæ proiecerūt uiros ſuos et filios ſuos. [b] Mater ueſtra Cethæa & pater ueſter Amorræus, & ſoror tua maior Samaria, ipſa & filiæ eius quæ habitāt ad ſiniſtrā tuam. Soror autem tua minor te, quæ habitat à dextris tuis Sodoma & filiæ eius. Sed nec in uijs earū ambulaſti, neq; ſecundum ſcelera earū feciſti, paulo minus penè ſceleratiora feciſti illis in omnibus uijs tuis. Viuo

SEP. Hæc ſunt omnia quæ dixerunt contra te in parabola, dicentes: Sicut mater, & filia. Filia matris tuæ tu es, quæ repulit uirū ſuum, & filios ſuos, & ſoror es ſororum tuarum quæ repulerunt uiros ſuos, & filios ſuos. Mater ueſtra Cethæa & pater ueſter Amorræus: ſoror ueſtra ſenior Samaria, hæc & filiæ eius quæ habitant à ſiniſtris tuis: & ſoror tua iunior te, quæ habitat à dextris tuis, Sodoma & filiæ eius: & nec ſic quidem in uijs eius ambulaſti, neque ſecundum iniquitates illius egiſti, paulo minus & trangreſſa es eas in omnibus uijs tuis. Viuo

A Hieruſalē quæ alio nomine appellat̃ Iuda, à Chaldæis ducta eſt in Babylonē, multoq; Hieruſalem ſceleratiora peccauit q̃ Samaria & Sodoma, in tēplo adorās idolū zeli, & poſtea dei filiū interficiens. Porrò ſecundū Tro-

Tropol. pologiā, Samaria & Sodoma; id eſt, hæretici & ethnici ſępe leuiora committunt, q̃ hi qui putantur Hieruſalē, hoc ē, eccleſiaſtici. Vnde ad Corinthios dicit̃, q credebant quidē in Chriſtū, ſed malis operibus premebant̃:

1.Cor.5.a Omnino auditur inter uos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes q dem, ita ut uxorē patris qs habeat, & cætera. Solent hæretici, qui tamē uetus ſuſcipiūt inſtrumētū, tres naturas ex hoc loco intelligere, ſpiritualē, animalē, atq; terrenā. Et ſpiritualē referunt ad Hieruſalē, animalem, ad Samariā: terrenā, ad Sodomam: quos breuiter interrogemus, quō tres naturæ, ſpiritualis, animalis, & terrena, quæ utiq; inter ſe diuerſæ ſunt, unā ma-

B trē, & unū patrem habere dicāt̃, qđ figmēto eorum non congruit. Et quomodo animalis & terrena natura, iuxta hunc eundē prophetā reſtituant̃ in antiquū ſtatū, id eſt, in ſpiritualē, quod & ipſum eorū rationibus contrariū eſt. Quòd aūt Samaria intelligat̃ in hæreſibus, & in Oſee propheta & in multis alijs locis,

Amos 6.a præcipueq; illo teſtimonio cōprobat̃: Væ qui deſpiciūt Sion, & qui cōfidunt in monte Samariæ, uindemiauerunt principia gentiū. Omnes enim hæretici deſpiciūt Sion, quæ interpretat̃, ſpecula, & refertur ad eccleſiā, & cōfidunt ſibi in monte Samariæ: in ſuperbia uidelicet dogmatū peruerſorum, quę putant eſſe ſublimia, & per has prædicationes fraudulentas, uindemiant atq; populant̃ principia gentiū: ut miraculo doctrinarum, potentes quoſq; gentiliū ad errorē hæreticum pertrahant. a ¶ Viuo ego, &c.] Quod poſuere Lxx. Hoc habebat ipſa & filiæ eius, in Hebraico nō habet̃. In ueteri teſtamen-

Num.14.d to, dei iuramentū eſt: Viuo ego dicit dñs. In nouo autē:

Ioan.13.b Amen amen dico uobis. Sin aūt hoc cōmune cum cæ-

Matt.12.c teris eſt: Deus Abrahā, deus Iſaac, & deus Iacob, non eſt

Pſal.114.b deus mortuorū, ſed uiuentium. Et in alio loco: Placebo dño in regione uiuentiū: quærimus, qua ratione commune uocabulū propric ſibi uendicet deus. Sed quomodo dicit̃, arbor bona, & bonus homo, & bonus pa-

Luc.18.d ſtor, & bonus ſeruus, nemo aūt abſolute bonus niſi ſolus deus: ſic cum angeli cæteræq; uirtutes, patriarchæ quoq; & prophetæ, atq; apoſtoli ſint uiuentes, cōpara-

Pſal.88.g tione dei omnipotentis, mortui appellant̃. Quis eſt eīm homo qui uiuit, & non uidebit mortē? Vnde & apoſto-

1.Tim.6.c lus Paulus de deo: Qui ſolus, inquit, habet immortalitatē, & lucē habitat inacceſſibilē. Et de fonte uiuentiū: Vita, inquit, noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Iſte igit̃ qui iurat & loquit̃: Viuo ego dicit dñs, deſcri-

C bēs Sodomæ & filiarū eius ſcelera, primā ſuperbiā po-

Ibid.3.b ſuit: propriū diaboli primūq; peccatū. Vnde idē Apoſtolus: Ne inflatus, ait, ſuperbia in iudicium incidat dia-

Eſa.10.c boli: propter quam de cœlo corruit. Dixerat enim: Fortitudinē faciā, & ſapientia intelligentię auferā terminos gētiū, & robur earū deuaſtabo, & cōmouebo ciuitates habitatas, & orbē terrarū totū apprehēdā manu ſicuti nidū, & ſicut cōfracta oua auferā. Et ſuperbis de⁹

Iacobi 4.d reſiſtit, humilib. autē dat gratiā. Legimus & in alio loco: Quid

Eccl.10.b ſupbis terra & cinis? Et euāgelium refert

Luc.18.b phariſæi ſupbiā, publicāi humilitate ſuperatā, cuius ſeminarium eſt ſaturitas panum, & rerū omniū abūdantia & ocium: Siue ut Lxx. tranſtulerūt, deliciarum luxuriæq; opulētia. Di-

Ibid.18.a ues ille in euangelio purpuratus, nihil aliud refertur habuiſſe criminis, niſi q opibus & diuitijs affluens, in tātam erumperat ſupbiā, ut manū egeno & pauperi Lazaro nō porrige-

D ret, & ſic oblitus ſit conditionis ſuæ, ut ne hoc quidem miſero daret, quod proijciendū erat. Ob quam cauſam & in alio loco ſcri-

Ibid.14.c bitur: Omnis qui ſe exaltat, humiliabit̃, & qui ſe humiliat, exaltabitur. Superbia, ſaturitas panis, rerū omniū abundantia, ociū & deliciæ, peccatū Sodomiticū eſt, & propter hoc ſequitur dei obliuio, quæ præſentia bona putat eſſe perpetua, & nunq̃ ſibi neceſſarijs indigendū.

Deut.8.b Quapropter & lege præcipit̃: Attende ne comedens & bibens & ſaturatus, ædificatis domibus optimis, habensq; oues & boues, argentum & aurum, obliuiſcaris

Deut.32.b dñi dei tui. Et in alio loco de Iſrael ſcriptū eſt: Manducauit & bibit, & ſaturatus eſt, & impinguatus, & calcitrauit dilectus. Quod ſciens & ſapientiſſimus omnium Sa-

Prou.30.b lomon in prouerbijs deprecat̃: Tribue mihi neceſſaria & quæ ſufficiant, ne ſaturatus mendax fiam & dicam: Quis me uidebit? aut pauper effectus, furer, & peierem nomē dei mei. Quodq; ſequitur, & iuſtificaſti ſorores tuas in cunctis abominationib. tuis, quas operata es, nō ſimpliciter iuſtas Sodomā & Samariā eſſe decernit, ſed cōparatione deteriorum, quomodo & publicanus, de quo ſupra diximus, non abſolute iuſtus dicitur, ſed collatione peioris. Et tamē cū tales ſint Sodoma & Samaria, ne dimidiū quidē peccauerūt cōparatione Hie-

Luc.12.f ruſalē. Seruus eīm qui ſcit uoluntatē dñi ſui, & non facit eam, uapulabit multis. Et: Potētes potēter tormenta patient̃. Porrò q pro delicijs, ociū in Hebraico cōtinetur: ſciendū ad illū ſenſum pertinere. In deſiderijs eſt omnis anima ocioſi, q uidelicet ſemper aliquid agendū ſit, ne ager pectoris noſtri ceſſante manu, malarum cogitationū ſentib. occupet̃. b ¶ Ergo, &c.] Secūda poſt naufragiū tabula eſt: cū peccaueris, erubeſcere, & nō illi ſubiacere increpationi, quæ cōtra Hieruſalem dicitur: Facies meretri-

HEB. [a] Viuo ego dicit dominus, qa nō fecit Sodoma ſoror tua ipſa & filiæ eius, ſicut feciſti tu et filiæ tuæ. ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuę, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundātia, & ociū ipſius & filiarum eius, & manū egeno & pauperi nō porrigebant. Et eleuatæ ſunt, & fecerunt abominationes corā me, & abſtuli eas ſicut uidiſti. Et Samaria dimidium peccatorū tuorū non peccauit, ſed uiciſti eam ſceleribus tuis, & iuſtificaſti ſorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. [b] Ergo & tu porta confuſionem tuam

SEP. Viuo ego dicit adonai dñs: ſi fecit Sodoma ſoror tua, hæc & filiæ eius, ſicut feciſti tu & filiæ tuæ. Veruntñ fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ ſupbia in ſaturitate paniū, & in abūdantia. Delicijs affluebat ipſa & filiæ eius, hoc habebat ipſa et filiæ eius, et manum pauperis et egeni non aſſumebant, et gloriabātur magnifice et fecerunt iniquitates in conſpectu meo, et abſtuli eas ſicut uidiſti. Et Samaria dimidium peccatorum tuorū non peccauit, et multiplicaſti iniqtates tuas ſuper eas, et iuſtificaſti ſorores tuas in omnibus iniquitatib. tuis, quas operata es. Et tu ſuſtine tormētum tuum

A meretricis facta eſt tibi: neſcis erubeſcere. Portat aūt tormentū ſuū, qui propria torquet cōſcientia, & in iſto ſeculo ſuſtinet propria uolūtate cruciatū, ne æterna tormēta ſuſtineat. Corrūpimusq; fratres noſtros, uel ſorores peccatis noſtris, qñ p noſtra peccata ad maiora ſcelera prouocant. Qđ dico, ita fiet manifeſtius: Finge aliquē in ſacerdotali culmine cōſtitutū nō bene uiuere, & deturpare operibus dignitatē: Nōnne imitatiōe uitiorū eius, laicus frater corrūpit? Nā & qui unū de minimis ſcandalizauerit, mola collo alligata, præcipitat in profundū. (Mat. 18. a) Sorores quoq; Hieruſalē Sodoma & Samaria iuſtificant, nō quo per ſe iuſtæ ſint, ſed ut diximus cōparatione peioris. a ¶ *Ergo et tu cōfundere, etc.*] Confuſionē ſequitur ignominia, ignominiam correptio, correptionē cōſolatio, conſolationē ſalus, iuxta illud Apoſtoli: Tribulatio operatur patientiā: (Rom. 5. a) B patientia probatiōnē: probatio ſpem: ſpes autem non confundit. Haud dubiū quin in futurū, quia in præſentiarū, ſua per confuſionē peccata deleuit. Tale quid & illud euangelij ſonat: Eſt confuſio quæ ducit ad mortē, & eſt confuſio quæ ducit ad uitā. Spiritus quoq; ſanctus peccatores hortatur in pſalmis: Confundant & reuertant omnes inimici mei, (Pſal. 39. c) conuertant retrorſum, & confundant ualde uelociter. Scriptū eſt & in alio loco: Dic tu primū peccata tua, ut (Eſa. 43. d) iuſtificeris. Et rurſum: Iuſtus accuſator ſui eſt in principio ſermonis. (Prouer. 18. c) Non igit mirū ſi prouocet Hieruſalē ad confuſionē & ignominiā, quæ intantū peccauit, ut iuſtificaret ſorores ſuas, cui deinceps dicit: Et tu, & filiæ tuæ reuertimini in antiquū ſtatum. b ¶ *Et conuertam, &c.*] Grandis profectus Hieruſalē, ut poſt confuſionē & ignominiā, quā illatā ſibi dei iudicio libenter excepit atq; portauit, dicens: Irā dñi ſuſtinebo, qm peccaui ei, promittat ei reſtitutio in antiquū ſtatū. Sed tamen quoniā comparatione ſcelerū eius iuſtificata eſt Sodoma & Samaria, quarū altera à dextris, altera à ſiniſtris eſt: Primū reſtituit conuerſio ſiue captiuitas Sodomæ, ut interpretatus eſt Aquila. Secundò captiuitas Samariæ, ut idem Aquila & Symmachus tranſtulerunt, & nouiſsima reſtituet Hieruſalē, quæ maiore fuerat iniquitate depreſſa, & peccatrices ſorores cōparatione ſui iuſtas eſſe mōſtrauerat. Cui em dubiū, quin inter tres peccatores, imò impios, gentilē, hæreticū, eccleſiaſticū, multo maiorib. pœnis dignus ſit, qui maioris fuerit dignitatis? Potentes em, ut diximus, potenter tormenta patient. Qui aūt minimus fuerit, dignus eſt miſericordia. Et ſeruus q ſcit uoluntatē dñi ſui, & non facit eā, uapulabit multis. Vnde & Petrus: Tempus, inquit, eſt, ut incipiat iudicium à (1. Pet. 4. d) domo dñi. Et in hoc eodē propheta præcipit ſecures habentibus: A ſanctis meis incipite, ut extrema Hieruſalē, C ſororib. ante cōuerſis & reſtitutis in priſtinū ſtatū, portet ignominiā ſuā, & cōfundat & erubeſcat ſup his quæ peccauerat, & in omnib. cōſolet ſorores ſuas, dū grauiora ſuſtinet. (Supra 9.) Vel certe ideo cōfundat & erubeſcat: qa deū ad iracundiā prouocarit. Ex quo perſpicuū eſt, nō eſſe naturalē iram dei, ſed noſtris uitijs clemētiſsimū & māſuetiſsimū deū ad iracūdiā prouocari, dicente Apoſtolo: (Rom. 2. a) An diuitias bonitatis eius, & ſuſtentationis, & patientiæ cōtemnis, ignorans quia bonitas dei ad pœnitentiā te prouocat? Secūdū duriciā aūt tuā & impœnitēs cor theſaurizas tibi iram, quā deus naturaliter nō habet. Vnde & in alio loco ſcriptū eſt: Emiſiſti iram tuam quę deuorauit eos ſicut ſtipulā. (Exod. 15. a) Qđ enim cōiunctū eſt, & in uno corpore copulatū, mitti nō pōt, ſed illud quod extra corpus eſt. Verbi gratia, lancea, telum, ſagitta, gladius. D Legimus & in euangelio: Tolerabilius fore terræ Sodomorū in die iudicij, q̄ ei quæ apoſtolos non receperit. (Matt. 10. b) c ¶ *Et ſoror tua, &c.*] Iudæi inter cæteras fabulas & interminabiles genealogias, & deliramenta quæ fingunt, etiam hoc ſomniant, in aduentu Chriſti ſui, quem nos antichriſtū ſcimus, & in mille annorum regno, Sodomā eſſe reſtituendā in antiquum ſtatū, ita ut ſit quaſi paradyſus dei & quaſi terra Aegypti, & Samariā priſtinā recipere felicitatē, ut de Aſſyrijs reuertent in terrā Iudææ. Legimus enim decē tribus captas à Phul, & Salmanaſſar, & Teglatphalaſſar regibus Aſſyriorum, & uſq; hodie ibi eſſe captiuas. (4. Reg. 17. & 18) Hieruſalē tunc quoq; fabricandā, & oēs filias eius, urbes uidelicet & uiculos & caſtella, quæ ſub ipſius futura ſint poteſtate, florituras ut prius floruerunt: & ipſam Hieruſalē auro & argento, & precioſis lapidib. extruendā, de qua & Eſaias uaticinet: Conſtituam iudices tuos ſicut prius, & cōſiliarios tuos ſicut à principio, (Eſa. 1. f) & poſt hæc uocaberis ciuitas iuſticiæ, mater ciuitatū, fidelis Sion: & noſtra loquat Apocalypſis: (Apoc. 21) Et Dauid cantat: Bene fac domine in bona uoluntate tua Sion, & ædificent muri Hieruſalē. (Pſal. 50) Et in alio loco: Aedificabunt ciuitates Iudæ, & habitabunt & cōmorabunt ibi, & ſemē eorum in æternum diriget. (Pſal. 68. f) Nos autē horum perfectā ſciētiā, dei iudicio relinquentes, imò liquidò confitentes, poſt ſecundum aduentum dñi ſaluatoris, nihil humile, nihil futurū terrenum, ſed regna cœleſtia quæ primum in euangelio promittuntur, hoc dicimus: quod in eccleſiæ ſtatū, cuncta completa ſint, & quotidie compleantur. Sodoma reuertitur in antiquū ſtatū, quando naturæ ſuæ reddita gentilis prius & impia anima intelligit creatorē. Samaria recipit antiquā beatitudinē, hæreticorū errore contempto, & iuncta doctrinæ, & fidei Chriſtianæ.

HEB. tuam, quæ uiciſti ſorores tuas peccatis tuis, ſceleratius agens illis: iuſtificatæ enim ſunt à te. [a] Ergo & tu confundere & porta ignominiam tuam, quæ iuſtificaſti ſorores tuas. [b] Et conuertam reſtituens eas conuerſione Sodomorū cum filiabus ſuis, & conuerſione Samariæ & filiarum eius, & conuertam reuerſionem tuam in medio earū, ut portes ignominiā tuam, & cōfunderis in omnibus quæ feciſti conſolans eas. [c] Et ſoror tua Sodoma et filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam. Et Samaria et filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam. Et tu et filiæ tuæ reuertimini ad antiquitatem ueſtram. Non

SEP. tuū in eo ꝙ corruperis ſorores tuas in peccatis tuis quib. inique egiſti ſup eas, et iuſtificaſti illas ſuper te. Et tu cōfundere et ſuſcipe ignominiā tuā: eo ꝙ iuſtificaueris ſorores tuas. Et cōuertā cōuerſiones earū cōuerſione Sodomorū et filiarū eius, et cōuertā conuerſionē Samariæ et filiarū eius, et conuertā cōuerſionē tuā in medio earū, ut portes tormentū tuū et habeas ignominiā ex omnib. q̄ feciſti, ut me ad iracundiā prouocares. Et ſoror tua Sodoma et filiæ eius reſtituētur, ſicut fuerūt à principio, et Samaria et filiæ eius reſtituet ſicut fuerūt à pricipio. Et tu et filiæ tuę reſtituemini, ſicut fuiſtis ab initio. Niſi

A ſtianæ. Cumq; illæ reuerſæ fuerint, & Hieruſalē uiſio pacis, quæ interpretat eccleſia reuertetur in priſtinū ſtatū. De qua ſcriptū eſt: Factus eſt in pace locus eius. (Pſal. 75. a) Et: Hieruſalē quæ ædificatur ut ciuitas: cuius participatio eius in idipſum. (Pſal. 121. a) Et in Apoſtolo: Quæ aūt ſurſum eſt Hieruſalē, libera eſt: quæ ē mater noſtra. (Gal. 4. d) Et ī eodē: Acceſſiſtis ad Sion montem & ad ciuitatem dei uiuētis Hieruſalē cœleſtē, & millia angelorū frequentiū. (Hebr. 12. f) Et reuertetur cū filiabus ſuis, quæ in toto orbe diſperſæ ſunt. De quo plenius in Eſaiæ explanationibus diſſeruimus. a ¶ *Non fuit autem Sodoma ſoror tua &c.*] Symmach. hūc locū ita interpretatus eſt: Quia nō fuit Sodoma ſoror tua ī auditu per os tuum in die ſuperbiæ tuæ, antequam reuelaretur ignominia tua, ſicut in tempore opprobrij filiarum Syriæ, & omnium quæ ī circuitu tuo ſunt filiarum Palæſtinarū, quæ te ambiunt per B gyrum: Scelus tuū & nefas tuū tu portabis. Theodotio hoc modo. Et nō erat Sodoma ſoror tua ī auditu oris tui, ī die ſupbię tuę, antequā reuelaret malitia tua: ſicut tempus opprobrij filiarum Syriæ, & omniū per circuitum eius filiarum alienigenarū quæ abominant te per gyrum. Fornicationē tuam & contaminationes tuas tu portaſti, dicit adonai dñs. Editioni Aquilæ congruit noſtra translatio, quas omnes poſui, ut ex collatione cunctarum, alicuius ſenſus poſſimus reperire ueſtigium, & interim abſq; aliorum præiudicio, ſic nobis uidetur lectionis ordo reddendus. In diebus ſuperbię tuę quando peccabas, non es recordata euerſionis Sodomæ ſororis tuæ, antequam pateret malitia tua, quæ hoc tempore reuelata eſt intantum, ut cunctis urbibus Syriæ & Paleſtinę quę in circuitu tuo ſunt, fieres opprobrium. Quia igitur uiciſti in ſcelere ſororem tuam: nec eius exemplo territa es, ne ſimilia ſuſtineres & prohiberes pedem tuum: nunc autem reuelata eſt ignominia tua: dei auſculta ſententiam. Vel porta iuxta Septuaginta, uel portaſti, iuxta Aquilam & Theodotionem: uel portatura es, iuxta Symmachum, ſcelus & ignominiam tuam, ut poſtquam pœnas pro ſacrilegio ſuſtinueris: ueniam non ex pacto tuo, ſed ex mea clementia conſequaris. Syria Hebręo ſermone dicitur אֲרָם quę interpretatur, ſublimitas. C Et iuxta explanationē illius loci Eſaiæ pphetæ, in quo Arā & Ephraim cōſentiunt cōtra Iudā & Hieruſalē, ethnicorū arguta ſapiētia: & quæ ſibi ſublimitatē ſcientiæ repmittat, iuncta malitiæ hæreticorū, impugnat Iudā in quo uera cōfeſſio eſt: & nō poteſt præualere. Hic quoq; eadē arrogātia Syrię, id eſt, philoſophorū cū filiab. alienigenarū, ī quib. multiplex diuerſorū ī gētib. dogmatū error oſtēdit, illudit Hieruſalē: & opprobrio habet eam cui⁹ uitijs ſuperata eſt. b *Quia, &c.*] Ideo tibi dixi ſcel⁹ tuū & ignominiā tuā tu porta ſiue portaſti, aut portatura es, ut recipias quod mereris: quia deſpexiſti iuramētū meū, & irritū feciſti pactū meū. (Deut. 32. f) Cū aūt fuerit expletū, ego occidam, & ego uiuificabo: ego percutiā, & ego ſanabo: tunc recordabor pacti mei, qđ oli tecū habui: & ſuſcitabo tibi pactū, nequaquā legis qđ pręterijt, ſed pactū euāgelij ſempiternū: D ut cū recordata fueris uiarū tuarū: & receperis ſorores tuas maiores uel miores. Samariā et Sodomā earūq; ſocias: tribuā tibi eas ī filias ſiue ī pbationē. Oportet em & hæreſes eſſe, ut pbati quiq; manifeſti fiāt: (1. Cor. 11. d) nō ex tuo merito, ſed ex mea miſericordia: & tūc ſcias ꝙ ego ſim dñs: & recorderis beneficiorum meorum, & cōfundaris, & dicas iuxta Apoſtolum. Qui non ſum dignus uocari apoſtolus: quia perſequutus ſum eccleſiam dei. (Ibid. 15. b) Et non ſit tibi ultrâ aperire os pręconfuſione tua. Sanctorum enim eſt aperire os iuxta Apoſtolum qui ait: Os meum ad uos patet ô Corinthij: (2. Cor. 6. c) & domini ſaluatoris, qui aperiens os ſuum, docebat eos, dicens. (Matth. 5. a) & in pſalmo: Aperiam, inquit, in parabolis os meum. (Pſal. 77. a) Peccatori autem dicitur: Peccaſti, quieſce. (Gen. 4. b) Et: Vt quid tu aſſumis teſtamentum meum per os tuum? (Pſal. 49. c) Et: Non eſt pulchra laudatio in ore peccatoris. (Eccl. 15. b) Sanctusq; meretur audire: Aperi os tuum, & implebo illud. (Pſal. 80. b) Ex quo intelligimus, etiam cum per miſericordiam dei receperimus priſtinam gloriam: imò acceperimus pactum euangelij ſempiternum: poſtquam placatus fuerit nobis dominus in omnibus quę fecimus, memoriam pręteriti nos habere peccati, & ſemper os claudere: quia non ex operibus noſtris, ſed ex dei gratia ſaluati ſumus.

HEB. [a] Non fuit autē Sodoma ſoror tua audita in ore tuo ī die ſuperbię tuę anteq; reuelaretur malitia tua, ſicut hoc tempore ī opprobriū filiarū Syrię, et cūctarū in circuitu tuo filiarū Palæſtinarū, quæ ambiunt te per gyrū. Scelus tuū, & ignominiā tuā tu portaſti, ait dñs Deus. [b] Quia hęc dicit dñs deus & faciā tibi ſicut deſpexiſti iuramentū, ut irritū faceres pactū. Et recordabor ego pacti mei tecum in dieb. adoleſcentię tuę: & ſuſcitabo tibi pactum ſempiternū. Et recordaberis uiarū tuarū, & confunderis cū recepis ſorores tuas tecū maiores cū minorib. tuis: & dabo tibi eas in filias, ſed non ex pacto tuo. Et ſuſcitabo tibi pactū meū tecū: et ſcies quia ego dñs: ut recorderis & cōfundaris: & non ſit tibi ultrà apire os præ confuſione tua, cū placatus fuero tibi in omnib. quæ feciſti, ait dominus deus.

SEP. Niſi fuiſſet Sodoma ſoror tua ad audiendū in ore tuo ī dieb. ſupbiæ tuę anteq; reuelarentur malitiæ tuæ, ſicut nūc ē filiarū Syriæ, & niſi hoc fuiſſet, qd factū eſſet tibi et oīum ī circuitu tuo filiarū alienigenarū, quæ circūdāt te p gyrū? Impietates tuas & iniquitates tuas tu porta. hæc dicit adonai dñs: Et faciā ī te ſicut feciſti: ſicut deſpexiſti hæc ut præterires teſtamētū meū. Et recordabor ego teſtamenti mei, ꝙ feci tecū in dieb. adoleſcētiæ tuæ: & ſuſcitabo tibi teſtamentū ſempiternū: et recordaberis uię tuę: & deſpicieris cū recepis ſorores tuas te maiores cū iuniorib. tuis: et dabo eas tibi ī probationē, et nō ex teſtamēto tuo: et ſuſcitabo ego teſtamētū meū tecū: & cognoſces, qa ego dñs: ut recorderis et cōfundaris: & nō ſit tibi ultrà apire os à facie ignominię tuæ: cum propicius fuero tibi iuxta oīa quæ feciſti, dicit dñs de⁹.

A CAP. XVII.

ET factũ eſt, &c.] Quãdo ꝓphetæ dicitur, propone ęnigma, narra parabolam: ſiue ut Lxx trãſtulerũt: narra narrationẽ, & dic parabolã, oſtẽdiť obſcurũ eſſe qđ diciť. Nulli ẽm dubiũ, & ęnigma & parabolã aliud pręferre in uerbis, aliud tenere ĩ ſenſib. Et ſaluator enim ad populũ loquebatur ĩ parabolis, quas ſecreto apoſtolis diſſerebat. Ergo ænigma & parabolã ita debemus intelligere quaſi ænigma & parabolam. Duæ aũt ĩ præſenti Ezechielis ꝓphetia aqlæ ꝓponunť. De prima nũc dicẽdũ eſt: de altera in cõſequentib. diſſeremus. Et interĩ ſimplicẽ carpam⁹ hiſtoriam. Aquila grãdis magnarum alarum, B longo membrorum ductu, plena plumis & uarietate: ſiue ut uertere lxx. plena unguiũ, Nabuchodonoſor rex Chaldæorũ eſt: de quo & Oſee loquiť: Oſee 8.a Quaſi aquila ſuper domum dei. Iſte multis imperans nationib. & innumerabili uallat⁹ exercitu, uenit ſuper domũ dei, haud dubiũ quin templũ ſignificet: ſiue ut nũc ſcriptura dicit ad Libanũ: de quo loquitur Zacharias: Zach.11.a Aperi Libane portas tuas: & comedat ignis cedros tuas. Vlula abies, qa cecidit cedrus qm̃ magnifici uaſtati ſunt. Et crebro tẽplũ quod erat inclytũ atq; ſublime, ĩ ſcripturis ſanctis Liban⁹ appellať. Tulitq; medullam cedri, & ſummitatẽ frondiũ ei⁹ euellit: & trãſportauit eã in terrã Chanaan: in urbe negociatorũ poſuit illã. Pro negociatoribus ſiue negociationibus, muratam Septuaginta tranſtulerunt. Indicat autem Iekoniã regẽ Iuda: quẽ cepit Nabuchodonoſor cum matre ſua & principib. populi, cũctisq; opib. Hieruſalẽ & uaſis templi: & tranſtulit in Babylonẽ, quæ eſt in terra Chanaã, ibiq; cõſenuit. C De cuius poſtea genere, ſicut Matthæi euãgeliſtæ ſcriptura teſtať, Matt.1 dñs & ſaluator noſter natus eſt per Salathiel & Zorobabel. Qui ꝓtulit de ſemente eiuſdẽ terræ, id eſt, de ſtirpe regia Mathaniam patruũ Iekoniæ: cuius uertit nomẽ, & uocauit eum Sedechiã: & poſuit regẽ in Hieruſalem, multisq; præfecit populis. Et ĩ ſuperficie poſuit illũ: nec poteſtatem eius alta impij radice firmauit: ſed poſuit eũ ut reſpiceret, & ſub poteſtate eſſet Babylonia, ſiue humili ſtatura, reſpicientibus D ramis eius ad eam: ut præeſſet quidẽ populis Iudæorũ: ſed reſpiceret ad Babylonis iubentis imperiũ. Hoc eſt enim qđ ſcriptura dicit: Humili ſtatura, reſpicientibus ramis eius ad eam, ſubaudiať aquilã. Quod apertius uertere Septuaginta, ortũq; eſt qđ plantatum fuerat: & factum eſt in uineã infirmã & paruulã: ut tantũ appareret rami eius ut uideretur quidẽ habere regnum: ſed ipſum regnũ ei⁹ humile atq; infirmũ, Babylonij principis regereť arbitrio. Hoc interim de præſenti capitulo, cui ſubnectamus & reliqua. b ¶ *Et facta eſt aquila, &c.*] Aqla ſa, id eſt altera, & ipſa magna, plena plumis, multorũ unguium, propter rapacitatem & uaſtationẽ gẽtium plurimarũ, rex Aegypti eſt Pharao. Et ecce uinea iſta, ſubauditur rex Sedechias, qui à Nabuchodonoſor in Hieruſalem fuerat

CAP. XVII.

ET a factũ eſt uerbũ dñi ad me dicẽs: Fili hominis, propone ęnigma, narra parabolã ad domũ Iſrael, et dices: Hęc dicit dñs deus: Aquila grãdis magnarũ alarũ, longo mẽbrorũ ductu, plena plumis et uarietate uenit ad Libanũ, et tulit medullã cedri. Sũmitatẽ frõdiũ eius euellit: et trãſportauit eã in terrã Chanaã: in urbe negociatorũ poſuit illã. Et tulit de ſemĩe terræ, & poſuit illud ĩ terram pro ſemine, ut firmaret radices ſuper aquas multas: in ſupficie poſuit illud. Cũq; germinaſſet, creuit ĩ uineã latiorẽ humili ſtatura: reſpicientib. ramis eius ad eã: & radices eius ſub illa erãt. Facta ẽ ergo uinea, & fructificauit ĩ palmites, & emiſit propagĩes. Et b facta ẽ aquila altera grãdis, magnis alis, multisq; plumis. Et ecce uĩea iſta quaſi mittens radices ſuas ad eã: palmites ſuos extẽdit ad illã, ut irrigaret eã de areolis germĩis ſui. In terrã bonã: ſuper aquas multas plantauit eã: ut faciat frõdes, & portet fructũ: et ſit in uineã grãdẽ. Dic, Hæc dicit dñs de⁹: Ergó ne proſpabitur? Nõne radices eius euellet: & fructũ ei⁹ diſtrĩget: & ſiccabit oẽs palmites germĩis eius, & areſcet, & nõ ĩ brachio grãdi, neq; ĩ populis multis, ut euelleret eã radicitus? Ecce plãtata ẽ, ergóne proſpabitur? Nõne cum

HE. cũ tetigerit eã uẽtus urẽs, ſiccabitur: & ĩ areis germinis ſui areſcet?

ET factus ẽ ſermo domini ad me dicẽs: Fili hoĩs narra narrationẽ, & dic parabolã ad domũ Iſrael, & dices: Hæc dicit Adonai dñs: Aquila magna, magnarũ alarũ, lõgo ductu plena unguiũ: quę habet ductũ intrãdi in Libanũ, et tulit electa cedri. Sũmitates teneritudinis auellit: et attulit eas ĩ terra Chanaã: in ciuitate murata poſuit illud: & tulit de ſemĩe terræ dedit illud in campo plãtationẽ ſuper aquas multas: ut reſpiceretur, poſuit illud: ortũq; ẽ & factũ ĩ uineã infirmã & paruulã magnitudine: ut tãtũ appareret rami eius ſub ea: et radices illius ſubter illã erãt. Et facta ẽ in uineã magnam: & fecit propngines, & extẽdit ramos ſuos. Et facta ẽ aquila altera grãdis magnarũ alarũ, plurimis unguib. & ecce uinea hæc ĩplicata erat ad eã, et radices ei⁹ ad illã: & ramos ſuos extẽdit ad illã ut irrigaret eã cũ gleba plãtationis ſuæ. In campo bono, ſuper aquã multã ipſa ĩpinguata eſt: ut faceret germina, & afferret fructũ, et eſſet ĩ uineã grãdẽ. Propterea dic, Hæc dicit Adonai dñs: Si dirigetur? non'ne radices teneritudinis eius, & fruct⁹ illi⁹ cõputreſcet: & areſcẽt oĩa quę ex ea orta ſunt? Et nõ ĩ brachio magno, neq; ĩ populo multo: ut euellat eã à radicib. ſuis, & ecce impĩguatur. Nũqd dirigetur? Nõ'ne ſtatim

SEP. ſtatĩ ut tetigerit eã uẽtus urẽs areſcet ac ſiccabiť aridita te: cũ gleba germĩis ſui areſcet

Et a factũ eſt uerbũ dñi ad me, dicens: Dic ad domũ exaſperantem: Neſcitis quid iſta ſignificent? Dic: Ecce uenit rex Babylonis Hieruſalẽ, & aſſumet regẽ & prĩcipes eius & adducet eos ad ſemetipſum ĩ Babylonẽ. Et tollet de ſemine regni, ferietq; cum eo fœdus: & accipiet ab eo iuſiurandũ: ſed & fortes terræ tollet, ut ſit regnũ humile, & non eleuetur: ſed cuſtodiat pactũ eius, & ſeruet illud. Qui recedens ab eo, miſit nuncios ad Aegyptũ, ut daret ſibi equos & populũ multũ. Nunqd proſperabitur (uel conſequetur ſalutẽ) q fecit hæc? Et qui ſoluit pactũ, nunquid effugiet? Viuo ego dicit dñs deus: qm̃ in loco regis qui conſtituit eũ regem, cuius fecit irritũ iuramentũ, & ſoluit pactũ quod habebat cũ eo, ĩ medio Babylonis morietur. Et non in exercitu grãdi, neq; in populo multo faciet contra eũ Pharao prælium in iactu aggeris, & ĩ extructione uallorũ ut ĩterficiat animas multas. Spreuerat enim iuramentũ: ut ſolueret fœdus. Et ecce dedit manum ſuam: & cum omnia hæc fecerit, nõ effugiet. b Propterea hæc dicit dominus deus: Viuo ego: quoniam iuramentum quod ſpreuit, & fœdus quod præuaricatus eſt, ponam in caput eius. Et extendã ſuper eum rete meum, & comprehendetur ſagena mea: & adducam eum in Babylonem, & iudicabo illum ibi in præuaricatione qua deſpexit me, Et omnes profugi eius cum uniuerſo agmine in gladio cadent: reſiduiq; in omnẽ uentum diſpergentur: & ſcietis quia ego dominus loquutus ſum.

Hæc

A fuerat cõſtitutus: cœpit, inquit, mittere ꝓpagines ſuas ad eam, id eſt, ad regem Aegyptiorũ legatos dirigere: & ab eo contra regem cui ſubditus erat, auxiliũ poſtulare. Hoc eſt ẽm quod ſcriptura nunc dicit, ut irrigaret eã de areolis germinis ſui. Quæ in terra bona à Nabuchodonoſor plantata erat: ut faceret frõdes & afferret fructum & creſceret in uineã latiorẽ: propterea iubeť prophetæ, ut loquať ad uineã quę à Nabuchodonoſor plãtata fuerat: & ramos ſuos ad aquilã Aegyptiam miſerat: nũquid ꝓſperabiť: qa hoc facere conata ẽ: & nõ ſtatim oẽs ꝓpagines ei⁹ & palmites ſiccabunť? Et nõ, inquit, ĩ brachio grãdi, neq; ĩ populo multo? Fugiens ẽm Sedechias, & regis Aegyptij auxilio deſtitutus, à ducib. Nabuchodonoſor ĩ deſertis Hierichontijs cõprehẽſus ẽ: & cun B cti eius ſocij huc illucq; diſperſi ſunt, ſicut in uolumine Re 4.Re.25.b gũ & Paralipomenõ Hier.39.a & Hieremiæ ſcriptũ eſt. a ¶ *Et factum eſt uerbũ domini ad me, etc.* Hoc eſt ænigma, hęc eſt parabola, qđ ſub duab. aqlis & uinea, duos reges Babylonis & Aegypti ſcriptura monſtraret: & regẽ Sedechiã, q cõtra iuſiurandũ, deſerta amicitia Nabuchodonoſor, ſe ad regem Aegyptium tranſtulit. Feriet, inquit, cum eo fœdus: & accipiet ab eo iuſiurandum, ut cuſtodiat pactũ eius, & ſeruet illud. Qui diſſoluit, ait, pactum nunquid effugiet? Ex quo diſcimus, etiam inter hoſtes ſeruandam fidem: & non conſiderandũ cui, ſed per quem iuraueris. Multo enim fidelior inuentus eſt ille, qui propter nomen dei tibi credidit & deceptus eſt, te, qui per occaſionem diuinæ maieſtatis hoſti tuo, imò iam amico es molitus inſidias. Quoniam, inquit, in loco regis qui conſtituit eum regem, cuius fecit irritum 4.Re.25.b iuramẽtum: & ſoluit pactum quod habebat cum eo in medio Babylonis morietur. Legimus enim Sedechiam captum, ductum eſſe in Reblatha, ibiq; interfectis filijs excæcatum: & inſtar feræ clauſum cauea, tranſlatum in Babylonem. Vnde & ſcriptura cum uideatur ſibi eſſe contraria, tamen in utroque uerisſima eſt. Di Hier.34.a ctum enim erat ad Sedechiam: Et intrabis Babylonem, & non uidebis eam. Intrauit enim, quia ductus eſt Babylonem: & non uidit, quia fuerat excæcatus. Hoc autem quod ſequitur: Et non in exercitu grandi, neque in populo multo, faciet contra eum Pharao prælium: in iactu aggeris, & in extructione uallorum, ut interficiat animas multas. Dupliciter intelligitur, ſiue rex Aegyptius contra Nabuchodonoſor C regẽ Babylonis ueniens, non poterit prębari: neq; cum paruo exercitu tantæ reſiſtere multitudini: ſiue ipſe Sedechias expugnabiť à Pharaone, à quo ſperauit auxilium: non quo Pharao eum expuguauerit, uel hoc alicubi ſcriptura teſteť. ſed quo expugnatio Nabuchodonoſor ꝑ occaſionẽ ſit facta regis Aegyptij: nec iſte uiſus ſit expugnare Hieruſalẽ qui obſidebat, ſed ille in quo Sedechias fruſtra ſpauerat. Ecce, inquit, dedit manũ ſuã regi Aegypti & tradidit ſe: & piurij cõtra deũ cõmiſit ſacrilegiũ: Nunquid, ait, proderit ei? Et cũ oĩa hæc fecerit, nõ effugiet. b ¶ *Propterea hæc dicit dominus deus: Viuo, &c.*] Sententia ſecularis eſt: Dolus, an uirtus, qs in hoſte requirat? Quã ſolẽt nobis opponere, q dicunt hoſtes fraude decipiendos. Cui D ut acqeſcamus, multo peius fecit Sedechias: nõ ẽm hoſtem decepit, ſed amicũ: cui fœdere dñi fuerat copulatus. Ergo quãdiu nõ iures, & pactũ non ineas ſub nomine dñi, prudẽtiæ eſt & fortitudinis, uel decipere, uel ſuperare aduerſariũ utcũq; potueris. Cũ aũt te cõſtrinxeris iuramento, nequaquã aduerſarius, ſed amicus eſt qui tibi credit: & ſub occaſione iuſiurandi, id eſt, dei nuncupãtione deceptus eſt. Propterea ſcriptura nunc dicit: Iuramentũ quod ſpreuit, & fœdus quod præuaricatus eſt, ponam in caput eius. Ac ne putaremus iuramentum, & fœdus, & pactum, regis eſſe Babylonij, uel Sedechiæ qui fecerat, ſequitur. In præuaricatione qua deſpexit me. Ergo qui contemnit iuramentum, illum deſpicit per quem iurauit: illiq; facit iniuriam, cuius nomini credidit aduerſarius. Propter quam cauſam expandam, inquit, ſuper eum rete meum, & comprehendetur ſagena mea, & adducam eum ĩ Babylonem, & iudicabo eum illic. Quicquid igitur contra Sedechiam fecit Nabuchodonoſor non ſuis fecit uiribus, ſed ira dei: in cuius nomine fuerat peieratum. Secundum Anagogen, licet uiolenta ui Anagoge deatur interpretatio, hoc ſciendum, quod quomodo cætera animantia, & ad bonam, & ad malam partem referri ſolent: ita & de aquila, & de leone. In bonam par Gen.49 tem dicitur: Catulus leonis Iuda. In contrariam: Aduer 1.Pet.5.a ſarius noſter diabolus quaſi leo rugiens circuit. Et il Pſal.9.f lud in pſalmo: Inſidiatur in abſconditis, ſicut leo in cubili ſuo: inſidiatur, ut rapiat pauperem. In bonam partem de aquila dicitur, quod iuſtus diues effectus faciat

HEB. Hæc dicit[a] dñs Et ſumā ego de medulla cedri ſublimis, & ponā de uertice ramorū eius: tenerū diſtringā: & plantabo ſuper montē excelſum et eminentē: in mōte ſublimi Iſrael plātabo illud. Et erūpet in germē, & faciet fructū, & erit in cedrum magnā: & habitabūt ſub eo oēs uolucres: uniuerſum uolatile ſub umbra frondiū eius nidificabit. Et ſcient omnia ligna regionis, qa ego dñs humiliaui lignū ſublime: & eleuaui lignū humile: & ſic caui lignū uiride. & frondere feci lignū aridū. ego dñs loquutus ſum et feci.

SEP. Quia hæc dicit adonai dñs: Et auferā ego de electi cedri de uertice: & dabo de capite ramorū eius: de corde eorū auferā: & plantabo ſup mōtē excelſum: & ſuſpēdā illud ī mōte ſublimi Iſrael: et plātabo et afferet germē et faciet fructū: & erit ī cedrū magnā: & requieſcet ſub ea oīs auis, & oīne uolatile ſub umbra eius requieſcet ÷ & rami eius reſtituentur ∴ & ſcient oīa ligna cāpi: qa ego dñs qui humilio lignū excelſū, & exalto lignū humile: et areſacio lignū uiride: et germinare facio lignū aridū. Ego dñs loquut° ſū et facio.

A ſibi alas ſicut aquilæ: ut poſſit reuerti in domum præceſſoris ſui. Et in Eſaia ſcriptum eſt, quod iuſti pennas
Eſa. 40.g afferant ſicut aquilæ: currant, & nō laſſentur: ambulēt,
ibid. 10.c & non eſuriant. Recte autem ille qui dixerat: Fortitudine faciam, & ſapientia intelligētiæ auferā terminos gentiū: & uires earū deprædabor: & cōmouebo ciuitates quæ habitant: & orbē terrū uniuerſum apprehendam manu qua ſinidū, & ſicut cōfracta oua: nūc ſub perſona aquilę deſcribitur: qđ nequaquam uelit de libano, qui interpretat candor, & refert ad thymiama, paruula atq; humilia uirgulta perſtrigere, ſed ſummitates cedrorū & de principib. ac de ſtir-
Abac. 1.d pe regia: iuxta illud Abacuc: Eſcæ ei° electæ. Ponitq; teſtamētū cū his quos ceperit, ut regi Babylonio colla ſubmittāt: & impleāt illud qđ
B Apoſtol° loquitur:
1. Tim. 1.d Quos tradidi ſatanæ, ut diſcāt nō blaſphemare. Et in alio loco: Quos tradidi, in interitū carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. Non debemus ergo ſi forſitā ob aliquod peccatum de congregatione fratrum, & de domo dei eijcimur reluctari: ſed æquo animo latam in nos ferre ſententiam: & dicere cum propheta: Iram dñi ſuſtinebo: quoniam peccaui ei: donec iuſtificet cauſam meam, &c. Et frequēter euenit, ut alteri ſubditi ad alterum tranſeamus, qui nobis ſuum repromittat auxilium: nec faciat in priſtina ſententia permanere. Quod omni ratione uitandum eſt, ne ſiccentur palmites noſtri & germina areſcant, & contra pactū dei facere credamur. a ¶ *Hæc dicit dominus: Et ſumam ego de medulla cedri ſublimis: & ponam, &c.*] Hoc quod in Lxx. legitur: Et dabo de capite ramorū eius, de Theodotionis editione additum eſt. Rurſumq; quod ſequitur: Et rami eius reſtituentur: obelo prænotandum eſt, quia in Hebraico non habetur. Verus Nabuchodonoſor propterea ſumit de medulla cedri ſublimis, de uertice ramorum eius: ut ſit regnum eius humile, & non eleuetur. Dominus autem deus pater omnipotens, qui loquutus eſt ad Ezechielem, tollit de ſtirpe regia, & de genere Dauid: & plantat ſuper montē excelſum & emi- C
Pſal. 2.l nentē, qui loquitur in pſalmo: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. Deſe-
Gen. 49.b cerat enim princeps de Iuda, & dux de Iſrael, donec ueniret cui repoſitum eſt: & ipſe erit expectatio gentium. Iſte erupit in germē & fecit fructum, & cedros oēs ſua ſublimitate ſuperauit: ita ut habitent ſub eo oēs uolucres cœli: & cuncta uolatilia, illius protegant umbraculo. De quo dicit Abacuc: Cornua Abac. 3.d in manibus eius, ibi abſcōdita eſt fortitudo eius: & qui cōgregare deſiderat quaſi gallina pullos ſuos ſub alas ſuas: ut omnia regiōis ligna cognoſcant quod ipſe ſit dñs: tropologice de credētib. loquēs. Iſte eſt q Iſrael quondam ſublime lignū humiliauit, & exaltauit humilem gentium populum: qui exiccauit lignum uiride Iudæorum, florens & germinās in lege & prophetis: & frondere fecit lignū aridum nationum: ut quod ſemper loquutus eſt, opere compleret. Hoc idem ſignificant Symeonis in euan- Luc. 2.e gelio uerba dicentis: Ecce hic poſitus eſt in ruinā, & re- Matt. 13.d ſurrectionem multorū. Et granum ſynapis, quod cum minimum ſit omnibus ſeminibus, poſtq; creuerit, auiū habitaculum eſt. Quidam aliter interpretantur, lignū ſublime humiliatū & humile exaltatum: referentes ad paſſionem domini ſaluatoris. Qui cum in forma dei eſ- Philip. 2.a ſet non eſt rapinā arbitratus æqualē ſe eſſe deo: ſed exinaniuit ſe, formā ſerui accipiens: & poſt reſurrectionē, ipſum lignū poſtea ſublimatū eſt: quod prius uirens, morte ſiccatū eſt: & poſtea reuiuiſcens, priſtinū recepit uirorē. Alij Iudaice utrunque referunt ad Iſrael: q primo aduentu humiliatus ſit & areſactus: & ſo reſtituat in priſtinū ſtatū: impleto illo quod dicit apoſtolus Paulus: Cum intrauerit plenitudo gentiū, tūc omnis Iſrael Rom. 11.d ſaluus fiet.

¶ Commentarij quinti in Exechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEXTVM

Commentariorum Ezechielis ad Euſtochium procemium.

PVtabā quod medio ſerpente cōfoſſo, nō reuiuiſcerent hydræ nouella plātaria: & iuxta fabulas poetarū, Scylla mortua, nequaquā ī me Scyllęi ſæuirēt canes, q latrare nō ceſſant: et hęreticis, dei pcuſſis manu, ne tētarētur ſi fieri pōt, etiā electi dei, hęreſis ipſa nō moritur: hęreditarijs cōtra nos odiorū ſuorū catulis derelictis: q noſtra ſimulātes, genitricis antiquę et pellacis Vlyſsis uenena nō deſerūt: labiaq; tātū melle circūlinūt: & iuxta eloqa ſcripturarū, mollierūt uerba ſua ſup oleū ipſi aūt ſunt iacula, et iacula ignita, quę ſcuto fidei repellēda ſimul & extiguēda ſunt. Hęc dixi

A dixi filia Euſtochiū, ut laborantē me in opere prophetali, & hæreticis reſiſtentē, orationib. iuues. Et ſextū uolumen explanationū in Ezechiel, meo ore, ſuo ſenſu dñs explicet: C
eiuſdēq; ſpiritus gratia quo prophetis reuelata ſunt quæ ſcripta legimus, nobis quoq; differentib. reuelentur, ut poſſimus dicere: Os meum aperui, & attraxi ſpiritum.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Ezechielem prophetam Liber VI.

CAP. XVIII.

CAP. ET[a] factus ē ſermo dñi ad me, dicēs: Quid eſt quod inter uos parabolā uertitis in prouerbium iſtud in terra Iſrael, dicentes: Patres comederūt uuam acerbam: & dentes filiorum obſtupuerunt? Viuo

XVIII. ET factus ē ſermo dñi ad me, dicens: Fili hominis, quæ eſt parabola hæc inter filios Iſrael, dicentium: Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt? Viuo

ET *factus eſt, &c.*] Hoc quod Lxx. dixerūt, fili hominis, in Hæbr. nō habet. Monet aūt diuina ſcriptura illud qđ in Exodo di-
Exod. 20.a ctū eſt: Ego ſum dñs deus tu°, de° æmulator, q reddo pctā patrū ſup filios, uſq; ad
Deut. 5.a tertiā et quartā generationē his q oderūt me: & facio miſericordiā ī millia his q diligūt me: & cuſtodiūt præcepta mea.
Exod. 34.a Et iterum: Deſcendit dñs in nube, & aſtitit iuxta Moyſen, & inuocabit Moyſes nomē dñi: & trāſijt dñs ante faciē ei°, & inuocauit eū dicēs: Dñe deus miſerator & miſericors, patiēs & multę miſericordiæ, & uerax, & iuſtitiā ſeruās, & miſericordiā ī millia: auferēs iniqtates, & iniuſtitias, & peccata: & nō
B emūdabit reū: reddens iniquitates patrū ſuper filios, & ſuper filios filiorū in tertiā & quartā gñationē: ſic accipi debere, quaſi prouerbiū & parabolā: ut aliud in uerbis ſonet, aliud in ſenſu teneat: qđ in parabola quoq; duarū aqlarū ſupra diximus. Vnde & dñs in Lxx. pſalmo: Aperiā, inquit, in parabolis os meū: loquar propoſitio-
Mat. 13.d nes ab initio. Et in euāgelio, parabolā ſemētis, & lolij, & ſinapis: quod cū ſit minimū omniū ſeminū, in magnā cōſurgit arborē: ita proponit, ut aliud prætēdat in uerbis, aliud in ſenſib. teneat. Et nos uſq; in præſentē diem putabamus duo teſtimonia Exodi, quæ ſupra poſuimus nō eſſe parabolā, ſed ſimplicē explicare ſententiā.
Eſa. 10.c Et quanq nō auderemus quippiā dicere, nec uas fictile loq cōtra figulū, quare ita uel ita me feciſti: tn̄ ſcandalū patiebamur occultū, quod iniuſtitia uideretur dei, aliū peccare, & alium luere peccata. Si enim reddit peccata patrū ſuper filios in tertiā & quartā generationē, iniuſtū uidetur ut alius peccet & alius puniat. Sed ex eo qđ ſequitur: His qui me oderūt, cōminationis ſiue præcepti ſcandalū ſoluitur. Non enim ideo puniunt in tertia & in quarta generatione: quia deliquerūt patres eorū: cū patres potius qui fuerunt peccatores, puniri debuerint: ſed quia patrum extiterunt æmulatores & oderūt deū, hæreditario malo & impietate in ramos quoq; de radice creſcēte. Solēt in hoc loco hæretici qui uetus nō recipiūt inſtrumentū, cōtra creatorē dicere: Quàm bonus & iuſtus deus legis & pphetarū: qui quieſcēs & ſilens ad peccata patrū, reddit his q nō peccauerūt: imò quāta in eo crudelitas, ut irā ſuā uſq; ad tertiā & quartam extendat generationē. Quib. nos reſpōdebimus, & in hoc dei creatoris clementiā demonſtrari. Non enim truculentiæ eſt & ſeueritatis, irā tenere uſq; ad tertiā & quartam generationē: ſed ſignū miſericordiæ, pœnam differre peccati. Qñ enim dicit: dñe deus miſerator & miſericors, patiens & multæ miſerationis: & infert: Reddens iniquitatē patrū ſuper filios & filios filiorū: hoc ī dicat, q tantæ miſericordiæ ſit, ut nō ſtatim puniat, ſed ſententiā differat puniendi. Sin aūt uindicta peccantiū differt in tertiā & in quartā generationē, cum iuſtis ſanctiſq; qđ amplius facit? Sequit: Et ſeruans iuſtitiā & miſericordiā ī multa millia his, q cuſtodiūt mādata eius, & faciūt præcepta illius. Scriptū eſt in Prouerb. Sicut u- Pro. 10.d ua acerba dētib. noxia eſt, & fumus oculis: ſic iniquitas his qui utunt ea. Ex quo perſpicuū eſt nō aliorū dolere dētes & obſtupeſcere, ſed eorū qui uuā acerbā comederint. Eſt aūt loci iſtius hic ſenſus: Quō ſi quis uelit dicere: Patres uuā acerbā comederūt, & dentes filiorū obſtupuerūt: ridiculū eſt, & nullā habēs cōſequētiā: ſic iīquū eſt atq; puerſum peccare patres, & filios nepoteſq; cruciari. Sūt qui hoc qđ in Exodo ſcriptū eſt: Reddēs iniquitates patrū ſuper filios in tertiā & quartā gñationē, ita edifferāt, ut ad animā humanā ſententiā referāt: patrē in nobis, leuē pūctū ſenſuū & incētiua uitiorū eſſe dicētes: filiū uero, ſi cogitatio peccatū cōceperit: nepotes, ſi qđ cogitaueris atq; cōceperis, opere perpetraueris: pnepo- D tē aūt, hoc eſt quartā gñationē: ſi nō ſolū feceris qđ malum eſt & ſceleſtū, ſed in tuis ſcelerib. glorieris, ſm illud qđ ſcriptū eſt: Impius cū in pfundū malorū uenerit, cōtemnit. Deus igit primos & ſos ſtimulos cogitationū, quas Græci προπαθείας uocāt: ſine quibus nullus hominū eſſe poteſt, nequaq̄ punit, ſed ſi cogitata quis facere decreuerit: aut ipſa quæ fecerit, noluerit corrigere pœnitentia. Vnde ſcriptū eſt: Nullus hominum ſine peccato, 1. Ioan. 1.c nec ſi unius quidem diei fuerit uita eius. Numerabiles aūt anni uitæ illius. Et in alio loco: Quis gloriabit ca- Pro. 20.b ſtū ſe habere cor? Et rurſum: Aſtra quoq; nō ſunt mūda in conſpectu eius: & aduerſus angelos ſuos peruerſum quid excogitauit. Sin aūt ſublimis illa natura pctō nō caret, quid dicēdū eſt de hominib. qui fragili carne circūdati, debēt loqui cū Apoſtolo: Miſer ego homo, quis Rom. 7.d me liberabit de corpore mortis huius? Et illud: Vt cum Luc. 17.c omnia fecerimus, debeamus dicere: Serui inutiles ſumus qđ debuimus facere, fecimus. Et: Niſi dñs ædifica- Pſal. 126.a uerit domū, in uanū laborauerūt qui ædificāt eam: niſi dñs cuſtodierit ciuitatē, fruſtra uigilat qui cuſtodit eā? Ad pbationē aūt huius rei, q nequaq̄ primus pulſus cogitationis, imò paruus mentis inſtinctus puniatur à deo: ſed ſi qđ mēte cōceperis, ope cōſumes: illđ de Ge- Gen. 9.d neſi pferēdū eſt: Chā peccauit irridēs nuditatē patris: & ſentētiā nō ipſe qui riſit, ſed filius eius ſuſcepit Chanaā. Maledictus, ait, Chanaan ſeruus erit fratrū ſuorū. Quę eñ iuſtitia eſt, ut pater peccauerit, & in filiū ſentētia proferat? Necnō qđ in cōtrariā partē ponit Apoſtolus: ſal- 1. Tim. 2.d uā eſſe mulierē, ſi filij eius permāſerint ī fide, & ſanctitate, & pudicitia: uidet ſentētia iuſtitiā nō habere: ut ſi filij boni fuerint & nepotes, ſaluētur parentes. Quāti eñ parētes ſancti ſunt, & malos habēt filios: & ecōtrario quāti parētes peccatores, iuſtos & ſanctos filios generāt. Ergo ſm hunc ſenſum cuncta accipienda quæ ſupra diximus: peccata parentū atq; generantiū, in ramis, nō ī radice puniri. Hoc interim de puerbio ſiue parabola dixiſſe ſufficiat: Quod lex & prophetę, hoc eſt, Exodus & Ezechiel, imò ipſe deus qui & hic & ibi loquutus eſt, ne-

HEB. [a] Viuo ego dicit dñs. Si erit uobis ultra parabola hæc ĩ prouerbiũ in Iſrael. Ecce oẽs animæ meæ ſunt: ut anima patris, ita & anima filij mea ẽ. Anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Et [b] uir ſi fuerit iuſtus, & fecerit iudiciũ & iuſtitiam, in montib. nõ comederit: & oculos ſuos non leuauerit ad idola domus Iſrael: & uxorem proximi ſui nõ uiolauerit: & ad mulierẽ menſtruatã nõ acceſſerit: & hominem non contriſtauerit: pignus debitori reddiderit: per uim nihil rapuerit: panẽ ſuũ eſurienti dederit: & nudum operuerit ueſtimento: & ad uſurã nõ commodauerit: & amplius nõ acceperit: ab iniqtate auerterit manum ſuam: iudiciũ uerum fecerit inter uirũ & uirũ: in præceptis meis ambulauerit: & iudicia mea cuſtodierit, ut faciat ueritatem: hic iuſtus eſt, uita uiuet, dicit dñs deus.

SEP. Viuo ego, dicit adonai dñs. Si fuerit ultrà, ut dicatur hæc parabola ĩ Iſrael: quia oẽs animæ meæ ſunt. Quõ aĩa patris, ita anima filij mea eſt. Aĩa quæ peccauerit, ipſa morietur. Homo aũt qui fuerit iuſtus: qui facit iudiciũ et iuſtitiã, ſuper mõtes nõ comederit: et oculos ſuos nõ leuauerit ad cogitationes domus Iſrael: et uxorẽ proximi ſui nõ cõtaminauerit: et ad mulierẽ fluẽtẽ ſanguine nõ acceſſerit: et hominẽ nõ oppreſſerit: pignus debitori reddiderit: et rapinã non rapuerit: panẽ ſuũ eſuriẽti dederit: et nudũ operuerit ueſtimẽto: et pecuniã ſuã ad uſuram nõ dederit: et amplius nõ acceperit: ab iniqtate auerterit manũ ſuã: iuſtũ iudiciũ fecerit ĩter uirũ et inter proximũ eius: ĩ præceptis meis ambulauerit: iuſtificatiões meas cuſtodierit, ut faciat eas: hic iuſtˀ ẽ: uita uiuet, dicit adonai dñs.

A quaquã in ſentẽtijs diſcrepare uideat̃, aut hic corrigere qđ ibi male dixerit. Si quis autẽ uel meliorẽ uel alterũ ſenſum potuerit reperire, qui contrariorũ inter ſe teſtimoniorũ ſcãdalũ tollat, illius magis acqeſcendũ ſentẽtiæ eſt. [a] ¶ *Viuo ego, &c.*] Quid ſignificet, Viuo ego dicit dñs, & parabola, uel prouerbium, ſupra plenius diximˀ: quæ nequaq̃ dicet̃ ĩ Iſrael, ſed ĩ his q dei notitiã nõ habẽt, nec poſſunt pſpicere ueritatẽ. Oẽs, inqt, animæ meæ ſunt: iuxta creaturã, non iuxta meritum: ut Moyſes appellabatur homo dei, de quo ſcriptũ ẽ:
Deut. 33. a Oratio Moyſi hoĩs dei. Et Helias qui ad
4. Re. 1. c quĩquaginta militũ prĩcipẽ loquebat̃: Et ſi hõ dei ego ſum, deſcendat ignis de cœlo ſuper te & ſuper qnquaginta uiros. Homo uero peccati & filius iniqtatis, nõ uocatur hõ dei: ſicut ſeruus & famulˀ dei, hi appellant̃: de quibus dici non poteſt:
Ioan. 8. d Omnis qui facit pec
B catũ, ſeruˀ eſt peccati. Et iterũ: A quo eñ quis uincit̃, eiˀ & ſeruus ẽ. Sicut peccata filiorũ nõ nocẽt patrib. ſic peccata patrũ, ad filios nõ redũdant: ſed anima quę peccauerit, ipſa moriet̃: non abolitione ſubſtãtię, ſed ex eius
Ioan. 14. a cõſortio, qui dicit: Ego ſum uita. Et alibi
Ibid. 11. c loqt̃: Oĩs q uiuit &
Ibid. 8. f credit in me, non morietur in æternum. Et: Amen amen dico uobis: qui ſermonem meum cuſtodierit, mortem non uidebit in ſempiternum. Vita enim noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo: quia uicturi ſumus quãdo Chriſtus apparuerit uita noſtra ĩ gloria: & implebitur
Ibid. 5. d illud quod ſcriptum eſt: Amen amẽ dico uobis: qui ſermonem meum audit, & credit ei qui miſit me, habet uitam æternam: & in iudicium non uenit, ſed tranſibit de
Num. 23. b morte in uitam. Illud autem quod à Balaã dicitur: Moriatur anima mea in animabus iuſtorum: hunc habet ſenſum, ut cupiat mori ſeculo atq; peccato: ac uiuere cũ iuſtorum animabus, quorum uita Chriſtus eſt, & poſ
Pſal. 114. b ſunt canere: Placebo dño in regione uiuentium. Nõ eſt
Matth. 12. d enim deus mortuorum, ſed uiuorum. Et ſi Balaam (ut ueriſimile eſt in linguam noſtram translatum) uanum populum ſonat, perſpicuũ eſt quod uanus prius gentium populus deſideret habere conſortium cũ animabus iuſtorum, Abraham, Iſaac, & Iacob, qui εὐθεῖς, id eſt, recti & iuſti nuncupantur. Vnde & Geneſeos liber, ex eorum uocabulo nomen accepit. [b] ¶ *Et uir ſi fuerit iuſtus & fecerit iudicium & iuſtitiam, &c.*] Vultis, ait ſcire hoc quod dictum eſt: Peccata patrũ reddam in tertiam & in quartã generationem, nõ id ſonare quod plerıq; exiſti C mant: nec eſſe ſimile huic ſententiæ: Patres comederũt uuã acerbã, & dẽtes filiorũ obſtupuerũt? Audite quæ illaturus ſum: Si fuerit pater iuſtus: qui hæc fecerit, & illa nõ fecerit: & habuerit filium peſſimũ, qui deſertis uirtutib. patris, ſe flagitijs manciparit: nõne & iſta uita uiuet, qa iuſtus eſt: & ille morte morietur: quia oĩa perpetrarit, quæ pater uitando iuſtus effectus eſt? Videamˀ catalogum uirtutũ patris, quæ mihi uidẽtur in decem & ſeptem partes diuidi. Quarũ primum eſt, feciſſe iudiciũ. Secũdũ huic ſimile, iudicio copulaſſe iuſtitiã. Tertiũ, nõ comediſſe ĩ mõtib. Quartum, oculos non leuaſſe ad idola: ſiue (ut Lxx. trãſtulerũt) ad cogitationes domus Iſrael. Quĩtum, uxorem pximi ſui non uiolaſſe. Sextũ, mẽſtruatæ uxoris uitaſſe cõplexus. Septimum, hominem nõ contriſtaſſe: ſiue ut D Lxx. ediderunt, oppreſſiſſe per potentiam. Octauum, pignus debitori reddidiſſe. Nouũ per uim nihil rapuiſſe: uel iuxta Lxx. rapinã non rapuiſſe. Decimum, panem ſuum eſuriẽti dediſſe. Vndecimũ, nudũ operuiſſe ueſtimento. Duodecimũ, ad uſuram pecuniam non dediſſe. Tertium decimũ, nihil ex his quæ dederis amplius accepiſſe. Decimumquartum, ab iniquitate auertiſſe manum ſuam. Decimumquintũ, qđ ſimile uidetur primo, ſed in parte diuerſum eſt: iudicium uerum feciſſe inter uirum & uirum, ſiue proximũ ſuum. Decimumſextum, in præceptis domini ambulaſſe. Decimumſeptimum, iudicia & iuſtificationes illius cuſtodiſſe. Quorum ſingula quid uelint, dicemus in conſequentibus. Si fuerit, ait, uir iuſtus & fecerit iudicium. Scriptum eſt in Prouerbijs: Cogitationes iuſto Pro. 12. a rum iudicia. Qui hanc uirtutem poſſederit, ut nihil ſine ratione faciat & iudicio, poteſt illud propheticũ dicere: Iudicia domini uera iuſtificata in ſemetipſis: & cũ Pſal. 18. a recte omnia iudicarit, ut non accipiat perſonam pauperis in iudicio, implebit præceptum domini: Sicut mi Pro. 18. a norem, ſic & maiorem iudicabis: audacter dicens: De Pſal. 118. d ſiderauit anima mea deſiderare iudicia tua in omĩ tempore. Et iterum: Viam ueritatis elegi, iudicia tua non ſum oblitus. Et in eodem pſalmo: Cognoui quia iuſtitia iudicia tua: & in tantam proficiet beatitudinem: ut intelligat iudicia domini, quæ ſunt abyſſus multa: & dicat cum Apoſtolo: O profundum diuitiarum ſapientiæ

A tiæ & ſcientiæ dei, q̃ inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & in
Pſal. 118. c ueſtigabiles uiæ illius. Et in oratione cõmemoret: Qm̃ iudicia tua iucũda. Poſt iudiciũ ſeqt̃ iuſtitia: quã qui ha
1. Cor. 1. d buerit, Chriſtũ liquidò poſſidebit: q (iuxta Apoſtolũ) factus eſt nobis iuſtitia & ſanctificatio & redẽptio, ut faciat iuſtitiã uerã: nec pſonas reſpiciat in iudicio: ſed de ſua ſciat in aliorũ iudicio iuſtitia iudicãdũ. Tertiũ eſt, in mõtib. nõ comedere, qđ Iudæi exiſtimãt ad idololatriæ ptinere pctũ. Crebro eñ legimus in Reg. & Paralip. libris: Verũtñ ab excelſis nõ receſsit. Adhuc populus immolabat in excelſis, & adolebat incenſum in ſublimib. hoc ſcriptura ſignificãte, q̃ in montib. luciſq;, idolis hoſtias immolauerint, & thura ſuccẽderint. Nos aũt dice
Luc. 18. b mus comedere eũ in mõtib. qui dicit cũ phariſæo: Gratias ago tibi deus, q̃ nõ ſum huic ſimilis publicano, ieiuno bis in ſabbato, decimas do oĩs ſubſtantiæ meæ,
Matt. 11. d &c. Et ecõtrariò publicanˀ audiẽs eũ q dixerat: Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, percutiebat pectˀ ſuum manu, hoc eſt, peſſimarũ cogitationũ theſaurũ, &
Eccl. 3. c oculos ad cœlũ nõ audebat extollere. Sed & illud qđ alibi dicit̃: Maiora te nõ requiras, & fortiora te nõ ſcruteris, oẽs hæreticos arguit, in mõtib. comedere ſuperbiæ, & eccleſiaſticã deſpicere ſimplicitatẽ, & neſcire de ſe ſcri
Luc. 4. b ptũ: Deus ſupbis reſiſtit, humilib. aũt dat gratiã. Quarto loco ponit̃: Et oculos ſuos nõ leuauerit ad idola domus Iſrael: p quib. Lxx. cogitationes trãſtulerũt. Idola aũt, id eſt ſimulacra quæ de ſuo corde finxerũt, oẽs hæretici faciũt: ad quæ leuãt cordis oculos, qui falſitatẽ eorũ atq; mẽdaciũ putauerint ueritatẽ. Domus aũt Iſrael ſimulacra dicũt̃, quæ reperiũt̃ in eccleſia: & per occaſionẽ falſi nominis ſciẽtiæ ſimplices quoſq; ſeducũt: ut philo
B ſophorum dogmata introducãt in domũ Iſrael: eorũ ſcilicet q deum mẽte cõſpiciunt. Quinto loco ponit̃: Et uxorẽ pximi ſui nõ uiolauerit, ſiue cõtaminauerit: q̃ apertè adulteriũ qdẽ phibet: ſed ex eo quod addit̃, proximi ſui, niſi omnis homo pximus intelligat̃, uidet̃ eſſe præceptũ, ut ab amicorũ nos abſtineamus uxorib. inimicorũ uerò & ignotorũ cõiuges liberè polluamˀ. Pro
Luc. 10. c ximus ergo oĩs homo hominis accipiẽdus: iuxta parabolã euãgelij, quæ à ſaluatore pponitur: cuiuſdã hominis qui Hiericho deſcẽdẽs, à latronib. uulneratˀ eſt: qñ interrogat phariſæus, quis fuerit proximus eius, do
Pro. 4. b cẽs illũ eſſe proximũ, qui bene fecerit. Poteſt iuxta myſticos intellectus uxor intelligi ſancti uiri ſapiẽtia: dicente Salomone: Ama illã, & amplexabit̃ te: dilige illã, & cuſtodiet te. Quã cõtaminare deſiderat, qui aliorũ bene dicta reprehẽdit: & facib. accẽſus inuidiæ, ſancta uiolat, caſta corrũpit, pura cõtaminat. Sextũ eſt: Et ad mulierẽ ſiue uxorẽ menſtruatã nõ acceſſerit. Per ſingulos mẽſes, grauia atq; torpentia mulierũ corpora, immũdi ſanguinis effuſione releuant̃. Quo tẽpore ſi uir coierit cũ muliere, dicunt̃ cõcepti fœtus uitiũ ſeminis trahere: ita ut leproſi & elephãtiaci ex hac cõceptione naſcãtur: & fœda in utroq; ſexu corpora prauitate uel enormitate membrorũ ſaniescorrupta degeneret. Pręcipit̃ ergo uiris, ut
Gen. 1. d nõ ſolũ in alienis mulierib. ſed in ſuis quoq; quibus uident̃ lege cõiungi, ſcriptura dicẽte: Creſcite & multiplicamini, & replete terrã: certa concubitus norint tẽpora,
Eccl. 3. a quãdo coeundum, quando ab uxorib. abſtinendũ ſit. Quod quidẽ & Apoſtolus & Eccleſiaſtes ſonant: Tẽpus amplexandi, & tẽpus lõgè fieri à cõplexib. Caueat ergo & uxor, ne fortè uicta deſiderio coeundi illiceat uirũ: &
1. Theſ. 4. a maritus, ne uim faciat uxori: putãs omĩ tẽpore ſubiectã ſibi eſſe debere cõiugij uoluptatem. Vnde & Paulus: Vt nouerit, inquit, unuſquiſq; poſſidere uas ſuũ in ſanctitate & pudicitia. Pulchrè in Xyſti Pythagorici ſentẽtiolis dicit̃: Adulter eſt uxoris propriæ, amator ardentior. Quẽ librũ quidã in Latinã linguã trãsferens, martyris Xyſti nomine uoluit illuſtrare: nõ cõſiderãs in toto uolumine q̃ in duas partes fruſtra diuiſit, Chriſti nomen C & apoſtolorũ omnino reticeri. Nec mirum ſi gentilem philoſophũ in martyrẽ & Romanæ urbis epiſcopũ trãſtulerit: cũ Euſebij quoq; Cæſarienſis primũ pro Origene librũ, Pãphili martyris uocabulo cõmutarit: ut facilius tali laudatore, libros impijſſimos περὶ ἀρχῶν Romanis cõciliaret aurib. Sequit̃ in loco ſeptimo: Et hominẽ nõ cõtriſtauerit: ſiue ut Lxx. trãſtulerunt: nõ oppreſſerit per potentiã. Quo uitio atq; peccato, neſcio quis alienus ſis. Et Eegyptij eñ opprimebãt Hebræos per poten
Abac. 1. tiã. Vnde & Abacuc quærit̃: quare impius opprimat iuſtũ. Atq; utinã de ſolis his diceret̃ qui foris ſunt, & non de his qui intus. Solẽt eñ & principes eccleſiarũ, oppri
Eccl. 32. a mere plebẽ per ſuperbiã. De quibus ſcriptũ eſt: Principẽ te cõſtituerunt, ne eleueris, eſto inter eos quaſi unus
Matt. 20. d ex ipſis. Et ſaluator præcipit: Qui uult inter uos eſſe primus, ſit omiũ minimus. Qđ aũt iuxta Hebraicũ dicit̃, & hominẽ nõ cõtriſtauerit, apoſtolico cõgruit teſtimo
Eph. 4. g nio: Nolite cõtriſtare ſpiritũ ſanctũ, q habitat in uobis. Et in euãgelio qđ iuxta Hebræos Nazarei legere cõſueuerũt, inter maxima ponit̃ crimina, q fratris ſui ſpiritũ cõtriſtauerit. Si aũt triſtitia alterius interfecit cõtriſtantem, quid de iniquitate & tyrannica mẽte dicendũ eſt, cui illud cõuenit: Quid gloriat̃ terra & cinis? ut oblitˀ cõ
Eccl. 10. b ditionis ſuæ, quõ plenus pituitis, felle, ſtercorib. & poſt paululũ uermib. exarãdus, ponat in cœlũ, os ſuũ, & lingua eius pertrãſeat uſq; in terrã: & dicat cũ uero Nabuchodonoſor: Aſcendã in cœlũ, ſup ſidera cœli ponam
Eſa. 41. d thronũ meũ, & ero ſimilis altiſsimo. Octauũ eſt: Pignus debitori reddiderit. Nõ omĩ debitori, alioquin multis occaſio recipiẽdorũ pignorũ, fiet diuitiarũ materia, ſed D
Deut. 24. c ei debitori, de quo in lege ſcribit̃, quod pauper ſit: & p
Exod. 2. d priũ oppoſuerit ueſtimentũ, & ante ſolis occaſum operimẽtũ recipere debeat: ne cruciatus frigore, clamet ad dñm: qui ultor eſt eius iniuriæ. Sin aũt iuxta ea quæ ſequunt̃, panẽ eſuriẽti dare debemus, & nudũ operire ueſtimẽto: quãto magis ſuũ reddere: ſi tñ debitoris indubitata paupertas eſt? Poſſumus quoq; pignus reddere debitori, qñ ei cui dilectione cõiungimur: & qui nobis debet mutuã charitatẽ, reddimus pignus ſuũ, nihil debiti eius apud nos ultrà retinẽtes. Nonũ poſsidet locũ: per uim nihil rapuerit: ſiue iuxta Lxx. rapinã nõ rapue
1. Cor. 5. d rit. De raptorib. & Apoſtolus loquit̃, quod inter cæteros peccatores ne ueſcẽdũ quidẽ cum huiuſcemodi ſit: omiſq; rapina mixta uiolẽtiæ eſt. Niſi eñ uis fuerit illata, rapina nõ proficit. Eſt aũt & ſancta uiolẽtia rapinaq;
Matth. 11. b optabilis: de qua ſcribit & euãgeliũ: A diebus Ioãnis baptiſtæ regnũ cœlorũ uim patit̃, & uiolẽti diripiũt illud.
Iud. b. De qua & Iudas frater Iacobi loquit̃: Et alios quidẽ de igne rapite, aliorũ uerò qui iudicant̃ miſeremini. Et ecõtrariò aduerſariæ poteſtates, in perniciẽ eorum quos rapiũt, prædã rapere feſtinãt. Quod ſignificat & Iacob di
Gen. 37. g cens: Beſtia mala comedit eũ: beſtia mala rapuit Ioſeph. Vnde & oues dñi quæ ſequunt̃ eũ, nõ rapiunt̃ de mani
Ioan. 10. a bus eius. Et ipſe dicit: Pater quod dedit mihi, omnibus maius eſt: & nemo poteſt rapere de manu patris mei. Ex quo perſpicit̃, una patris filijq; poteſtas, uirtus atq; ſubſtantia. Si eñ de filij manu, quæ dedit pater, nemo poteſt rapere, & hæc eadẽ in patris manu ſunt quæ nõ rapiunt̃ ab eo, liqdo cõprobat̃, oĩa patris & filij eſſe cõmunia, & in filij manu tenere patrẽ: ſicut patris manu tenẽtur quæ filij ſunt. Decimũ eſt: Panẽ ſuũ eſuriẽti dederit. Per qđ docemur eleemoſynã nõ ſaturis faciendã, ſed eſuriẽtib. nec dãdũ panẽ his qui ructãt plenitudine, ſed his qui inanitate cruciant̃. In pane aũt omĩs cõtinet̃ cibus. Et ſignificãter dicit̃, ſuũ: ne de rapinis & uſuris & a
Prou. 13. b lieno malo quæſitũ panẽ uertamus in miſericordiã. Redẽptio eñ animæ uiri, ppriæ diuitię. Qđ multos facere cõſpicimus, clientes & pauperes & agricolas, ut taceam

 demi-

A de militātiū & iudicū uiolentia: q opprimūt per potentiā: uel furta cōmittūt, ut de multis parua pauperib. tribuāt, & in ſuis ſcelerib. glorient. Publiceq; diaconus in eccleſijs recitet offerētiū nomina: tm̄ offert illa, tantū ille pollicitus eſt: placētq; ſibi ad plauſum populi, torquēte eos conſcientia. Damuſq; materiā miſeris, ut gaudeāt ad ea quæ tribuūt, & nō lugeāt ad ea quę rapuerint. Meli⁹ aūt eſt ut intelligam⁹ panē iuſti eū eſſe, q dicit: Ego ſum panis uiuus qui de cœlo deſcēdi: (Ioan. 6.c) & quē in oratione nobis tribui deprecamur, Panē noſtrū ſubſtantiuū, ſiue ſuperuenturū da nobis: ut quē poſteà ſemper accepturi ſum⁹, in præſenti ſeculo quotidie mereamur accipere. Hūc panē iuſtus eſuriētib. tribuit: de quib. ſcriptū eſt: (Matth. 5.a) Beati qui eſuriūt & ſitiūt iuſtitiā. Quia qui iuſtus eſt, cōmunē omiū panē, ſuū facit ꝓpriū: qui defecerat in Iudæa, ꝓpheta dicēte: Auferā ab eis fortitudinē, ſiue baculū panis. Hoc qd' loquimur, ſi tm̄ Chriſti ſumus, imò qd' ꝓpheta cōmemorat, panis credentiū eſt & eſuriētiū. Qui omīno nō dādus eſt his, qui māducauerūt & biberūt & ſaturati ſunt, & incraſſati calcitrauerūt: de quib. dicit: (Luc. 6.d) Væ qui ſāturati eſtis nūc: quia eſurietis: ne euomāt illū, dicente Salomone: (Prou. 23.b) Euomet em̄ & contaminabit ſermones tuos bonos. Qd' alijs uerbis ſaluator loquit: (Mat. 7.a) Ne detis ſanctū canibus, neq; mittatis margaritas ueſtras ante porcos. Vndecimū poſsidet locū: Et nudū operuit ueſtimento. Qui ſermo iuxta ſuperioris uerſiculi explanationē, dupliciter diſſerēdus eſt: ut & nudis tribuam⁹ B operimētū, ſaluatore dicēte: Nudus erā, & opuiſtis me, & nudis fide atq; uirtutib. tribuamus ueſtimentū Chriſti, de quo ſcriptū eſt: (Gal. 3.d) Quotquot em̄ in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtū induiſtis. (Matth. 22.b) Hoc ueſtimēto nudus erat, qui ueſtē nō habēs nuptialē, ꝓiectus eſt de cōuiuio. De hac nuditate & ad Hierl'ē dn̄s loqt: (Sap. 16.a) Tu aūt eras nuda & cōfuſione plena. Duodecimū numerū tenet: Et ad uſurā nō cōmodauerit: ſiue ut Lxx. trāſtulerūt, pecuniā ſuā ad uſurā nō dederit. In Hebraico cūctarū ſpecierū uſura ꝓhibet, in Lxx. tm̄ pecunię. Iuxta qd' & in xiiij. pſalmo ſcriptū eſt: Qui pecuniā ſuā nō dedit ad uſurā. Et qūo dicit: (Deut. 15.& 23.d) Fratri tuo nō fœnerabis, alieno aūt fœnerabis. Sed uide ꝓfectū. In principio legis à fratrib. tm̄ fœnus tollit: in ꝓpheta ab omnib. uſura ꝓhibet, dicēte Ezechiele: Pecuniā ſuā nō dedit ad uſurā. (Luc. 6.e) Porrò in euāgelio uirtutis augmētū eſt, præcipiēte dn̄o. Fœneramini his à quib. non ſperatis recipere. Sequitur in tertiodecimo loco: Et ampli⁹ nō acceperit. Putāt quidā uſurā tm̄ eſſe in pecunia. Quod præuidēs ſcriptura diuina, omī rei aufert ſuperabūdantiā, ut plus nō recipias q̄ dediſti. Solēt in agris frumenti & milij, uini & olei, cæterarūq; ſpecierū uſuræ exigi: ſiue ut appellat ſermo diuinus abūdantiæ. Verbi gratia: ut hyemis tēpore demus decē modios: & in meſſe recipiamus quindecim, hoc eſt amplius partē mediā. Qui iuſtiſsimū ſe putauerit, quartā plus accipiet portionē, & ſolent argumētari ac dicere: Dedi unū modiū: qui ſatusfecit decē modios. Nōne iuſtū eſt, ut mediū modiū de meo plus accipiā, cū ille mea liberalitate, nouē & ſemis de meo habeat? (Gal. 6.b) Nolite errare, inquit Apoſtolus, deus nō irridet. Reſpōdeat enim nobis breuiter fœnerator miſericors, utrū habēti dederit an nō habēti. Si habēti, utiq; dare nō debuerat, ſed dedit quaſi nō habēti. Ergo quare plus exigit quaſi ab habēte? Alij ꝓ pecunia fœnerata ſolent munuſcula accipere diuerſi generis, & nō intelligunt uſurā appellari & ſuperabūdantiā, quicquid illud eſt, ſi ab eo quod dederint, plus acceperint. Quartuſdecimus gradus: Ab iniqtate, ait, auerterit manū ſuā, ut omī operæ fugiat iniquitatē. C Non em̄ ſolū manu ſed & alijs mēbris cōmittit iniquitas: dicēte Salomone: Iniqua labia à te ꝓcul remoue. Et in pſalmis: Iniquitatē in excelſo loquuti ſunt. (Prou. 4) Pes quoq; currit ad iniquitatē: (Pſal. 72) & oculus, ſi alienā mulierē cōcupiſcat: nec ſit eius imitator, de quo dicitur: Iniqtatē nō fecit, & dol⁹ nō eſt inuēt⁹ in ore eius. (Eſa. 53.c) Vnde & de iniquo māmona iubemur facere nobis amicos: q nos in ęterna recipiāt tabernacula. Quintūdecimū eſt: Iudiciū uerū fecerit inter uirū, ſiue proximū ſuū. Quod uidet idē ſonare quod primū, ubi ſcriptū eſt: Si fuerit iuſtus & fecerit iudiciū: ſed addita ueritate iudicij, quod facit inter uirū & uirū ſiue proximū ſuū, ἐπίτασιν cernit habere uirtutū. Vnde & in Prouerbiorū exordio: poſt multa præcepta, correctio infert iudicij. (Prou. 1.a) Scire, inquit, ſapientiā & diſciplinā, & intelligere uerba prudentiæ, ſuſcipere uerſutias ſermonum, & noſſe iuſtitiā ueram, & poſt omīa corrigere iudicium. Quāobrē & Apoſtolus reprehendit eos qui in eccleſia (1. Cor. 6.a) cōſtituti ſunt, q̄ habeant inter ſe iudicia, minimuſq; eligit atq; cōtemptus, qui iuxta euāgeliū primus eſt, ut iudicet inter uirū & uirū: qui deſtruxit ea quę paruuli ſūt, & peruenit uſq; ad perfectū uirū: & tamē maiori ſententia indiget, ut poſsit ad ueritatē iudicij peruenire. Seqt in ſextodecimo loco: In pręceptis meis ambulauerit. Et in decimoſeptimo: Iudicia & iuſtificationes meas cuſtodierit, ut faciat ea, factaq; cuſtodiat. Quorū utrūq; multiplicē habet intelligentiā, ſi uelimus omīa legis mādata replicare: in quib. præcepta dn̄i & in quib. iuſtificatio- D nes eſſe dicuntur. Plenus eſt præceptorum & iuſtificationum cxviij. pſalmus, & ex parte xviij. in quo ſcriptū eſt: Iuſtitiæ dn̄i rectæ lætificātes corda: & præceptum dn̄i lucidū, illuminās oculos. In quo quærit, quō in hoc eodē propheta dixerit deus: Dedi eis iuſtificationes non bonas, in quibus nō uiuāt in eis. (Infra 20.d) Facilisq; reſpōſio eſt, & plenior in cōſequentib. nō uiuere Iudæos ſequentes occidentē literā, & uiuere Chriſtianos intelligētes ſpiritū uiuificantē. Lōgum eſt, ſi uoluerimus ꝓbare teſtimonijs: ubi præcepta dn̄i, & ubi iuſtificationes eſſe dicant: & quibus ſingula, uel diuerſitatib. uel obſcuritatib. inuoluant. Vnde & in præſenti loco infert: Hic iuſtus eſt, uita uiuet, ait dn̄s deus. Qui hęc fecerit, & illa nō fecerit, nequaq̄ punietur delictis patris, ſed ſuis uiuet uirtutib. [a] ¶ *Quod ſi genuerit filiū latronē, etc.*] Pro latrone in Hebraico ſcriptū habet פריץ quod Aquilæ ſecunda editio, peccatorē, Symmachus, trāſgreſſorem: Lxx. & Theodotio peſtilentē interpretati ſunt. Quō aūt peſtilētia morbos creat: & paſsim regiones in quibus incubuerit uaſtare conſueuit: ſic peſtilens homo uniuerſa populat. Dicamuſq; primū iuxta hiſtoriā ut ſciatis iniquitates patrū nō redūdāre ad filios. Si iuſtus fecerit quæ ſuperior ſermo per ordinē texuit: uita uiuet. Quod ſi genuerit filiū recedentē à dn̄i ſeruitute: & patris uirtutes uitijs cōmutantē, ut faciat quæ ille nō fecit, & nō faciat quæ ille operatus eſt: nūquid uiuere poterit? Certè nō uiuet, ſed erit reus ſanguinis ſui. Porrò iuxta intelligentiā ſpiritualē, iuſtus uir eccleſiaſticus, ſi fidē euangelicā prædicauerit, & filius eius atq; diſcipulus hæretico errore deceptus, uocabit peſtilēs. De quo & in j. pſalmo ſcribit: Et in cathedra peſtilētiæ nō ſedit. Et in prouerbijs: (Prou. 21.a) Cōfidens & procax & ſuperbus peſtilens appellat. Iſte effudit ſanguinem deceptorū, & omnia in ſe peccata congeminat: comedens in mōtibus ſuperbiæ, & eccleſiam proximi ſui polluens: egenos & pauperes in ſcientia ſcripturarum contriſtans, opprimens atq; ſupplantans: rapinā rapiens

[a] Quod ſi genuerit filiū latronē effundētem ſanguinem: & fecerit unum de iſtis (ſiue ut Lxx. tranſtulerunt) & fecerit peccata: in uia patris ſui iuſti non ambulauerit: & hæc quidem omnia non facientem, ſed in montibus come-

A rapiens, eos quos de eccleſia ſeduxerit: pignus nō reddens quod à magiſtro acceperat, ut impleret quod ſcriptum eſt, (Matt. 10.a) Gratis accepiſtis, gratis date. Et ad idola atq; ſimulacra quæ de ſuo corde finxit leuans oculos ſuos, cūctaſq; faciens abominatiōes, & dans ad uſurā pecuniam: ut errorē magiſtri diſcipulorū augeat diligentia: & repetēs ab his quibus tribuit ampli⁹ q̄ dederat: certè uiuere nō poterit, ſed in ſuo ſanguine moriet. [a] ¶ *Quod ſi genuerit filiū, qui uidēs omnia pec. etc.*] Nec, inquit, miremini, ſi iuſti uiri filius declinās ad uitia atq; peccata, morte moriatur, cū ecōtrariò filius peccatoris & impij: ſi uiderit ꝑuerſitatem uiarum patris ſui, & cōuerterit ſe ut mala nō faciat, & faciat bona: reus paternorum ſcelerū non teneatur. Quod & in nobis accipi poteſt, quib. in pſalmis dicitur: (Pſal. 44.c) Audi filia, & uide, & inclina aurem B tuā, & obliuiſcere populū tuum & domū patris tui: & cōcupiſcet rex decorē tuū. Et qui de gentium ſumus ſtirpe generati, ut relinquam⁹ parentum crimina, & faciamus iudicium atq; iuſtitiā, & uiuamus in ea. Repetit itaq; quę ſuprà latius ꝓſequuti ſumus. Et ideò breuiter cuncta percurrimus, ad illa quæ obſcuriora & noua ſunt trāſire cupientes. [b] ¶ *Et dicitis, etc.*] Soluit quæſtionem, quam econtrariò poterat auditor opponere. Soletis, ait, dicere: Quare filius iuſtus nō portauit inlqtatē patris? Ad quæ ipſe rn̄det: Videlicet, quia filius bene operatus eſt, & patris delicta nō fecit. Iuſtūq; eſt, ut quomodo peccator in ſuo ſcelere moritur, ſic iuſtus in ſuis uiuat uirtutibus: & moriatur anima quæ peccauerit, & uiuat quæ dei præcepta cuſtodierit. [c] ¶ *Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus, etc.*] Intantum, ait, peccata patrum ad filios non redundāt: nec iuſtum filium ſceleratus prægrauat pater: neq; alij pro aliorum ſceleribus puniuntur, ut ipſe unus atq; idem qui prius impius fuit atq; peccator: ſi poſtea egerit pœnitentiā: & ad meliora cōuerſus, priſtina pecca- C ta deleuerit non iudicetur uetuſtate peccati, ſed in meū ſuſcipiatur gregem, innouatione uirtutis. Simulq; conſiderandū, qualem impium & peccatorē ſuſcipiat pœnitentē. Si ab omnibus, inquit, peccatis ſuis quæ operatus eſt auerterit ſe, & cuſtodierit uniuerſa pręcepta cn̄a: quo ſcilicet oīa crimina derelinquat: & cūctas uirtutes ſequat: ſi omnia bona fecerit & cūcta deſeruerit mala: & ego omiū iniqtatū eius quas operatus eſt obliuiſcar. [d] ¶ *In iuſtitia ſua quā operatus, etc.*] Non tam mea q̄ ſua uiuet iuſtitia: licet iuſtitiæ mee ſit, bonis bona, & malis mala reddere. [e] ¶ *Nunquid, etc.*] Ergo dn̄i uoluntatis eſt, omnes ſaluos fieri: & ad notitiā ueritatis uenire. Vbicunq; aūt dei uidet ſeuera & truculēta ſentētia, nō homines, ſed peccata condemnat. [f] ¶ *Si autem, etc.*] Sicut iuſtū antea peccato- D rem non prægrauāt antiqua delicta: ſic peccatorē q prius iuſtus fuerit, nō iuuāt ueteres iuſtitiæ. Vnuſquiſq; em̄ in quo inuenietur, in eo iudicabitur. [g] ¶ *Et dixiſtis, etc.*] Reddit cauſas quare dn̄i iuſta ſententia ſit. Putatis (Deut. 24.e) me, ait, iniquū ut peccata patrū reddā filijs: & alijs comedentib. uuam acerbam, aliorū dentes obſtupeſcant? Ecce unuſquiſq; in ſuo pecca- (Hier. 31.c) to moritur, & in ſua iuſtitia uiuificat: in utroq; nō præterita, ſed præſentia. Quin potius ueſtra iniqua ſentētia eſt, qui putatis parabolā nō eſſe parabolā: ſed ſic eā accipitis, quaſi hiſtorię ueritatē: ut aliorū ſcelera in alijs puniantur. [h] ¶ *Cū enim, etc.*] Poteſt & hoc intelligi: Iuſtus prius populus Iſrael auertit ſe à iuſtitia ſua: quia iuſtitiæ reliquit autorem, & fecit iniquitatem, dei filiū denegādo. In peccato atq; ſcelere qd' operatus eſt morietur: non in pluribus: ſed in uno: hæredē interficiens, ut perderet hæreditatem. [i] ¶ *Et cum auerterit ſe impius, etc.*] Econtrariò, ait, gentiū populus nō habēs noticiā dei, & impius ſi ſe auerterit ab impietate ſua quam prius

comedentē, & uxorem proximi ſui polluentē: egenū & pauperem contriſtantem (ſiue opprimentē,) rapiētem rapinas: pignus non reddentē, & ad idola leuantem oculos ſuos: abominationē facientē: ad uſuram dantē & amplius accipientē, nunquid uiuet? Cū uniuerſa deteſtanda hæc fecerit, morte morietur: ſanguis ei⁹ in ipſo erit. [a] Qđ ſi genuerit filiū, qui uidens omnia peccata patris ſui quæ fecit, timuerit, & non fecerit ſimiliter: ſuper mōtes nō comederit, & oculos ſuos nō leuauerit ad idola domus Iſrael: & uxorē proximi ſui non uiolauerit: & uirū non cōtriſtauerit, pignus nō retinuerit, & rapinā non rapuerit: panē ſuū eſurienti dederit: & nudū operuerit ueſtimento: à pauperis iniuria auerterit manū ſuā, uſuram & ſuperabūdantiam non acceperit: iudicia mea fecerit: in præceptis meis ambulauerit: hic nō morietur ī iniquitate patris ſui, uita uiuet. Pater eius qui calumniatus eſt & uim fecit fratri, & malum operatus eſt in medio populi ſui: hic mortuus eſt in iniquitate ſua. Et dicitis: [b] Quare nō portauit filius iniquitatē patris? Videlicet, quia filius iudiciū & iuſtitiam operatus eſt: omnia præcepta mea cuſtodiuit, et fecit illa: uita uiuet. Anima q̄ peccauerit, ipſa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris: & pater non portabit iniquitatem filij. Iuſtitia iuſti ſuper cū erit: & impietas impij erit ſuper illū. [c] Si autem impius egerit pœnitētiam ab omnib. peccatis ſuis quæ operat⁹ eſt: et cuſtodierit uniuerſa præcepta mea: et fecerit iudicium et iuſtitiam, uita uiuet et nō morietur. Omniū iniquitatū eius quas operatus eſt nō recordabor. [d] In iuſtitia ſua quam operatus eſt uiuet. [e] Nunquid uoluntatis meæ eſt mors impij, dicit dn̄s deus: et nō ut cōuertatur à uijs ſuis et uiuat. [f] Si autē auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatē ſecundū oēs abominationes quas operari ſolet impi⁹, nūquid uiuet? Omnes iuſtitię eius quas fecerat nō erūt in memoria. In præuaricatiōe qua præuaricatus eſt, & in peccato ſuo q̊ peccauit, in ipſis morietur. Et dixiſtis: [g] Nō eſt ęqua uia dn̄i. Audite domus Iſrael: Nūquid uia mea nō eſt ęqua: & nō magis uię ueſtrę prauę ſūt? [h] Cū em̄ auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua & fecerit iniquitatē, morietur in eis. In iniquitate quā operatus eſt morietur. [i] Et cū auerterit ſe impius ab impie-

impietate ſua quã operatus eſt, & fecerit iudicium atq; iuſtitiam, ipſe animã ſuam uiuificabit. Cõſiderans enim auertit ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis quas operatus eſt, uita uiuet, & nõ morietur.[a] Et dicunt filij Iſrael: Non eſt æqua uia dñi. Nunquid uiæ meæ nõ ſunt æquæ dom⁹ Iſrael: & nõ magis uiæ ueſtræ prauæ?[b] Idcirco unũquemq; iuxta uias ſuas iudicabo domus Iſrael, ait dñs deus.[c] Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus ueſtris, & non erit uobis in ruinam iniquitas. Proijcite à uobis omnes præuaricationes ueſtras in quib. præuaricati eſtis.[d] Et facite uobis cor nouũ, & ſpiritũ nouũ.[e] Et quare moriemini domus Iſrael?[f] Quia nolo mortem morientis, dicit dominus deus: reuertimini & uiuite.

CAP. XIX.

ET[g] tu aſſume planctũ ſuper principes Iſrael, & dices: Quare mater tua leæna inter leones cubuit? in medio leunculorũ enutriuit catulos ſuos? Et eduxit unum de leunculis ſuis, leo factus eſt, & didicit capere prædam, hominemq́; comedere. Et audierunt de eo gentes: & non abſq; uulneribus ſuis cœperũt eum: et adduxerunt eum in catenis in terrã Ægypti. Quæ cum uidiſſet quoniam infirmata eſt, et perijt expectatio eius: tulit unum de leunculis ſuis, leonem conſtituit eum. Qui incedebat inter leones, et factus eſt leo. Didicit capere prædã, et homines deuorare. Didicit uiduas facere: et ciuitates eorum in deſertum adducere: et deſolata eſt terra et plenitudo eius, à uoce rugitus illius. Et cõuenerunt aduerſum eum gentes undiq; de prouincijs: et expanderunt ſuper eum rete ſuum in uulnerib. earũ captus eſt. Et miſerũt eum in caueã in catenis, adduxerũt eum ad regem Babylonis: miſeruntq́; eũ in carcerem ne au-

ET tu accipe lamentum ſuper principem Iſrael, et dices: Quid mater tua catulus in medio leonum facta eſt? in medio leonum multiplicauit catulos ſuos. Et exiliuit unus de catulis eius: leo factus eſt, et didicit rapere rapinas: homines comedit, et audierunt contra eum gentes. In corruptione earum captus eſt: et adduxerunt in camo in terram Ægypti. Et uidit quoniam ablatus eſſet ab ea et periſſet ſubſtantia eius: et tulit aliũ de catulis ſuis: leonem conſtituit eum: et conuerſabatur in medio leonum. Leo factus eſt et didicit rapere rapinas: homines comedit, et paſcebatur in audacia ſua: et ciuitates eorum ad deſertum adduxit, et uaſtauit terram et plenitudinẽ eius à uoce rugitus ſui. Et dedit ſuper eum gentes per circuitum de regionibus, et expanderunt ſuper eum retia ſua. In corruptione earũ captus eſt, et poſuerũt eum in camo: et iu cauea uenit ad regem Babylonis: et introduxerunt eum in carcerem: ut non

A prius operatus eſt in idololatria: & fecerit ea quę Iſraeli lege pcepta ſunt, ipſe prius mortuus uiuificabit animã ſuã. Vidẽsq́ ſe interiſſe ĩ iniquitatib. quas operat⁹ eſt, crederet ĩ eũ qui dicit:
Ioan. 14. a Ego ſum uia, ueritas & uita: uita uiuet, & nõ moriet.[a] ¶ *Et dicũt filij Iſrael, etc.*] Vſq; hodie Iſrael blaſphemat deũ, cur populũ ſuũ reliquerit, & gẽtium aſſumpſerit multitudinẽ. Quos arguit dñs, quod uię eorũ praue ſint, dñi aũt iuſta ſentẽtia: ut pditis colonis priorib. alios in uineam ſuã mittat agricolas. Quod ĩtelligẽtes in euãgelij parabola, di
Luc. 20. c xere Iudæi: Nõ erit iſtud.[b] ¶ *Idcirco unumquẽq;, etc.*] Siue de gẽtiũ multitudine, ſiue de Iſrael populo ſint
B qui iudicant: nõ eſt perſonarũ acceptio apud deũ, ſed unuſquiſq; ſua coronabit fide: & impietate atq; infidelitate dãnabit.[c] ¶ *Conuertimini, etc.*] Propriè ad Iſrael iſte ſermo dirigit: ut agant pœnitentiã, & relinquãt iniquitates ſiue pręuaricationes ſuas, quib. in deum pręuaricati ſunt. Poteſt aũt & ad utrũque populũ intelligi, ut & Iſrael & gẽtiũ turba, ſua uitia derelinquẽs, cõuertatur ad eũ q poſsit ſanare cõtritiones ſuas.[d] ¶ *Et facite nobis, etc.*] Vt uetuſtatem literæ deſerẽtes, uiuatis in nouitate ſpirit⁹. Cor nouũ Iſraelis, eſt credere in eum quem pri⁹ negauerat. Cor nouũ gentium eſt idola derelinquere: & mortuorũ cultura contempta, credere in eũ qui eſt deus uiuentium.[e] ¶ *Et quare moriemini, etc.*] Melius eſt, ut ſuprà diximus, exhortationem hanc in qua ſcriptum eſt: Conuertimini & agite pœnitentiam, ſuper perſona accipere Iudæorũ, quos nõ uult C mori: & quibus nũc loquitur, quare moriemini domus Iſrael, q habetis patres Abraham, Iſaac & Iacob, de quib. ſcriptũ eſt: Deus uiuorũ & non mortuorũ. Cur
Matth. ueſtro uitio moriemini: q patrũ merito, & mea debetis uiuere miſericordia?[f] ¶ *Quia nolo mortẽ, etc.* Nolo, inqt, uos mori, quos in ſalutẽ genui. Filios enim genui
Eſa. 1. a & exaltaui: ipſi autẽ ſpreuerũt me. Reuertimini ergo & uiuite. nõ dicit reuertimini niſi his q pri⁹ cũ deo fuerãt, & poſteà eius deſeruere comitatũ. Et uiuite per pœnitẽtiã, qui eſtis mortui per peccatũ. Igit qa Iſrael nõ reuertit ad priſtinũ ſtatũ, mortu⁹ eſſe credẽdus eſt.

CAP. XIX. D

ET *tu aſſume planctum, etc.*] Scio me ĩ hoc loco multiplicẽ legiſſe explanationẽ: & tantis obſcuritatib. impeditam: ut nõ tam aperuerit, q̃ inuoluerit lectionẽ: dũ uniuerſa quę ſcripta ſunt refert ad cõtrarias fortitudines: & in cœleſti Hieruſalẽ leones & bella deſcribit: quõ alter eorũ capt⁹ ſit: & rurſum in locũ ei⁹ alius cõſtitutus, multaq; ponit teſtimonia: diabolũ & comites eius, leones appellari ſolere: ut eſt illud de apoſtolo Pe-
1. Pet. 5. b tro: Aduerſarius noſter diabolus quaſi leo rugiẽs circuit, & quærit quẽ poſsit intrare: & de pſalmis:
Pſal. 73. d Ne tradas beſtijs animam cõfitentẽ tibi. Certè ubi ad hiſtoriã uenit, dicit Ioannam filiũ Careæ ductum in Aegyptum, qui quomodo fugiens cũ paucis leo appellatus ſit, ſcire nõ poſſum: & alterum leonum Sedechiam, qui & ipſe ductus in Babylonem ſit. Nos autem iſtiuſmodi explanatio-

A nationes lectoris arbitrio relinquentes, dicemus captiuitate uicina, prophetã non tã futura uaticinari, quàm narrare præterita. Poſt ſextum enim Sedechiæ annum, ſiquidẽ ſtatim in conſequentib. legimus: & factũ eſt in anno ſeptimo, in quinto mẽſe, decima mẽſis, aſſumit planct⁹ ſuper principes, uel principẽ Iſrael, & dicit: Quare mater tua leęna ĩter leones cubauit? Plãctus igit ſup pricipes eſt: omnes uidelicet qui de Ioſiæ ſtirpe generati ſunt. Mater principũ Hieruſalẽ leæna appellat, quæ leũculos genuit & nutriuit, unũq; de leũculis ſuis eduxit & fecit leonẽ, Ioachaz ſignificãs filium Ioſię, quem Nechao Pharao duxit ĩ Aegyptũ, & pro eo cõ-
ſtituit Ioakim. Quo
4. Reg. 23. f mortuo Iechonias filius eius rex cõſtitutus, cũ matre & optimatib. ciuitatis à Nabuchodonoſor ductus eſt in Babylonẽ: de quo naſcit Salathiel pater Zorobabel: qui ex eo quòd
B in Babylone nat⁹ eſt nomẽ accepit. Perſpicuumq; eſt ſub metaphora leęnę leũculorũ & leonis rurſũq; alteri⁹ leonis, illa deſcribi: quæ eo tẽpore iã facta erant, quo hęc propheta dicebat. Poſtquã enim Hieruſalem eduxit de ſtirpe regia Ioachaz filiũ Ioſiæ & cõſtituit in regẽ, tam crudelis in breui extitit tẽpore, ut tropologicè cœpiſſe prædas, & homines deuoraſſe memoret. Ad quem cũ ueniſſet Aegyptius, cœpit eum nõ abſq; uulneribus, ſiue in fouea: ut propriè in Hebrico continet, ut conſeruet tropologicam captionem leonũ, qua ſemper in foueis capi ſolẽt. Et adduxit eum in camo ſiue in catenis in terram Aegypti, ibiq; mortuus eſt. Quod cũ uidiſſet mater eius Hieruſalẽ, quæ eũ genuerat, quæ nutrierat, quæ cõſtituerat in regnũ, quod periſſet expectatio eius, tulit de alijs regibus Iechoniã filium Ioakim, & conſtituit in regẽ. Qui & ipſe præceſſoris imitatus crudelitatẽ, ſub leonis feritate deſcribitur, quòd homines deuorarit, multaſq; uiduas fecerit, ad deſertũ adduxerit ciuitates: & ad uocẽ rugitus eius territa ſit uniuerſa prouincia: ita ut conuenirent ad eum gentes, & expanderẽt ſuper eũ rete ſuũ, & in fouea caperent, & mitterent eum in caueã & in catenas: non quod hoc Iechoniæ factũ ſit: ipſe enim ſe tradidit regi Babylonio & in Chaldæã aſportatus eſt, ſed ut leonis ſeruet translatio qui capitur in foueis, catenisq; cõſtringitur, & in caueis reſeruatur. Alioquin iuxta hiſtoriã, hoc de Sedechia legimus, qui poſt Iechoniã rex Hieruſalem conſtitutus eſt. Et hæc fecit occaſio, ut quia catenæ legũtur & caueæ & carcer nominatur, Sedechiã potius quàm Iechoniam plerique intelligant. Seruatus igitur in carcere eſt, nec interfectus, & tantũmodo ſublatus è regno. Cæterum Sedechiam cæcum ductum in Babylonẽ, ibiq; ſtatim occiſum narrat hiſtoria.[a] ¶ *Mater tua, etc.*] Diuerſis ſermonib. una res dicit. Et quomodo in ſuperiorib. legimus Hieruſalẽ pulchræ mulieri cõparatam, & rurſum leænæ quæ in cubili ſuo leones nutrierit: ſic nũc uiti uel uineæ pulcherrimæ cõparat, quæ ſuper aquas plãtata ſit multas, & idcirco humore nutriti palmites in tm̃ creuerint, ut unus palmes, quem ſcriptura uirgã ſolidiſsimã ſiue fortiſsimã nuncupat, profecerit in ſceptra dominãtiũ. Pro quo uertere Lxx. in tribũ ducũ, ut ſcilicet reges ex ea fierẽt. Tãtæ autem erat ipſa uinea pulchritudinis, ut ſplẽdor uiroris eius, florib. mali punici coæquaret, qđ in Hebraico dicit, quaſi uinea in ſanguine tuo, rubore florũ ſanguini cõparato. Exaltata ergo uinea & erecta: Quia ſupbis de⁹ reſiſtit, humilib. aũt dat gratiam: euulſa eſt in furore dñi ĩ terrãq; proiecta: ut ruinas Hieruſalẽ, elegãs uitis trãslatio cuſtodiret. Quãuis enim pulchra ſit uinea, & lõgis ppaginib. extẽ- D
datur: ſi haſtilia calamosq; ſubtraxeris: terrę iũcta areſcit calore, maximè ſi uẽt⁹ urẽs quẽ Græci *καύσωνα* uocant, ſiccauerit fructũ eius ut emarceſcat, & quaſi ignis cremet ardoribus. Quod aũt in Lxx. additũ eſt: Vindicati ſunt, pro eo quod in Hebraico ſcriptũ eſt, emarcuerunt: quam conſequentiam habere poſsit, ſcire non ualeo. Illa igitur uinea tantæ ubertatis & fructuum, tantæq; pulchritudinis, quomodo nunc transplantata eſt in deſertum, in terra inuia & ſitienti? Significat autem terram Babylonis ad quam tranſlati ſunt: uel Aegyptum, quò confugerunt: aut ipſam terram Iudæam, in qua pauci pauperes remanſerunt, quibus præfectus erat Godolias, ut congregaret & regeret reliquias populi. Contra quẽ ſurrexit de ſtirpe regia, & de uirga ramorum uineæ Iſmahel, qui interfecit eum in Maſpha, & comedit omnem fructũ uineæ, & exinde non fuit in ipſa uinea uirga fortis, & ſceptrum dominantium. Nullus enim remanſit de regibus qui populum gubernaret, ſed cum Ioannam filio Careę ad Aegyptum confugerunt. Idcirco planctus eſt & parabola lamentationis, ut plangatur regium genus quod in Iudæa ultrà ceſſauit, donec ueniret cui repoſitum eſt. Et ipſe erat expectatio gentium. Ex quo perſpicuum eſt, & ſuperiorem lectionẽ in qua dicitur: Quare mater tua, leæna inter leones cubauit, & hanc in qua ſcriptum eſt: Mater tua quaſi uinea in ſanguine tuo ſuper aquam plantata: ad Hieruſalem pertinere, quæ perdidit leones & palmites ſuos, & nõ remanſit in ea uirga quæ cõſurgeret in tribũ: ſiue in ſceptra dominantium. A planctu enim incipit, & finitur in planctu. Aſſume planctum ſuper principes Iſrael. Hoc eſt in principio & nunc in fine, planctus eſt: & lamentatione planctuq; parabolæ ſtirps
4. Re. 25. f
Hier. 40. b & 41. a
Gen. 49. b

HE. ne audiretur uox eius ultrà ſup mõtes Iſrael.[a] Mater tua quaſi uinea in ſanguine tuo ſuper aquã plantata: fructus eius et frondes eius creuerũt ex aquis multis. Et factæ ſunt ei uirgæ ſolidæ in ſceptra dominãtiũ, & exaltata eſt ſtatura eius ĩ frondes. Et uidit altitudinẽ ſuã in multitudine palmitũ ſuorũ & euulſa eſt in ira: in terrãq; proiecta, & uẽtus urẽs ſiccabit fructũ eius: emarcuerũt & arefactæ ſunt uirgæ roboris ei⁹: ignis comedit eã. Et nũc trãſplãtata eſt in deſertũ in terra inuia & ſitienti. Et egreſſus eſt ignis de uirga ramorũ eius qui fructus eius comedit, & nõ fuit in ea uirga fortis: ſceptrũ dominãtium, planctus eſt, & erit in plãctum. Et factum

SEP. nõ audiretur uox eius ultrà ſup mõtes Iſrael. Mater tua quaſi uinea: ſicut flos in malis granatis in aqua plãtata. Fructus eius & germen illius factũ eſt ex aqua multa. Et facta eſt ei uirga fortitudinis ĩ tribũ ducũ, & exaltata ẽ magnitudine ſua in medio propaginũ. Et uidit magnitudinẽ ſuã ĩ multitudine palmitũ ſuorũ, et cõfracta ĩ furore, in terrã proiecta eſt, & uẽtus urẽs areſcit electa ei⁹. Vindicati ſunt & arefacta eſt uirga fortitudinis eius. Ignis cõſumpſit eã, & nũc plãtauerũt eã ĩ deſerto in terra ſine aqua, & exiuit ignis de uirga electorũ eius & comedit eã: & nõ erat ĩ ea uirga fortitudinis. Tribus in parabolã lamẽtationis eſt, & erit in planctũ. Et factum

A ſtirps regia proſequenda. Porrò ſecundū Anagogen, quod alij ad cœleſtem referunt Hieruſalē, ut dicāt ex ea in iſtā uallem lachrymarū plurimos corruiſſe, & reges eſſe deſiiſſe, & uineā quādā pulcherrimam uento urente ſiccatam, ita ut nullus in ea uirentiū palmitū reman-

CAP. XX.

ET [a] factum eſt in anno ſeptimo, in quinto, in decima menſis: uenerunt uiri de ſenioribus Iſrael, ut interrogarent dominum, & ſedebant coram me. [b] Et factus eſt ſermo domini ad me dicens, Fili hominis, loquere ſenioribus Iſrael, & dices ad eos: Hæc dicit dominus deus. Nunquid ad interrogandum me uos ueniſtis? Viuo ego: quia non reſpondebo uobis, ait dominus deus.

HEB. [c] Si iudicas eos: ſi iudicas fili hominis. [d] Abominationes patrū ſuorum oſtende eis, et dices ad illos. Hæc dicit [e] dñs deꝰ: In die qua elegi Iſrael, & leuaui manū meam pro ſtirpe domꝰ Iacob, et apparui eis ĩ terra Ægypti, et leuaui manū meā pro eis dicēs: Ego dñs deus ueſter. In die illa leuaui manū meā pro eis, ut educerē eos de terra Ægypti in terram quā prouiderā eis, fluentē lacte & melle: quæ eſt egregia inter omnes terras. Et di-

SEP. Si ultus eos fuero ultione fili hominis. Iniquitates patrū eorum cōteſtare eis, & dices ad eos. Hæc dicit dñs deus: Ex qua die elegi domū Iſrael, & notus factus ſum ſemini domus Iacob et cognitus eis in terra Ægypti, et ſuſcepi eos dicens: Ego dñs deus ueſter: in die illa apprehēdi eos manu mea, dicens: ut educerē eos de terra Ægypti in terram quā paraui eis: terram fluentem lacte et melle: fauus eſt ultra omnē terram. Et dixi

ſerit, quā poſteà ſub urbis figura plāgat Hieremias: nos intelligimus ſuper eccleſiam, eo quòd in nouiſſimo tēpore multiplicata iniquitate, (Matt. 24.d) refrigeſcat charitas multorū, ita ut, ſi fieri pōt, etiā electi dei, & principes eius capiant retib. diaboli: qui nō ſit uniꝰ regis captione cōtentus, ſed quotidie reges & principes capere feſtinet, ſecūdū illud quod ſcriptū eſt: Eſcæ eius electæ. (Abac. 1.d) Palmites quoq; eccleſiæ qui dudū floribꝰ & rubori ſanguinis æquabantur: poſteà uento urente ſiccentur. Quam expoſitionem & euāgelij quoq; parabola ſo- B nat: in qua ſole orto, (Marc. 4.a) ea quæ germinauerant, æſtuauerunt & repētè ſiccata ſunt, ita ut uix remaneat (Luc. 3.b) unꝰ ē palmitibꝰ qui conſurgat in uirgā & dignus populi princeps fiat. Qđ alijs uerbis loquitur Eſaias: Inducā famē & ſitim ſuper terram, nō famem panis & ſitim aquæ: ſed famē audiendi ſermonis dei. Vnde debemus plangere & lamentari ſuper principes Iſrael: quorū uitio & ſuperbia Iudæa deſerta & capta eſt Hieruſalem.

CAP. XX.

ET factum eſt in anno ſeptimo in quinto, etc.] Poſt undecim mēſes & quinq; dies ſuperioris uiſionis, rurſum ſermo fit ad prophetam: poſtquam uenerūt uiri de ſenioribus domus Iſrael ut interrogarent dominum, & ſederunt coram eo. Hanc autem fuiſſe conſuetudinem populi Iſrael, ut quicquid ſcire cupiebant, à domino quærerent per prophetas: multa exempla te- (1.Reg. 9.a) ſtantur. Saul quærens aſinas, pergit ad Samuelem: accepitq; conſilium à puero ut offerat prophetæ quartam (3.Reg. 14.b) partem ſicli. Aegrotante filio Hieroboam, mittit in Silo ad Achiam prophetam uxor eius: deferēs munuſcula, panes & colliridas, uuas & laguncula mellis, ut de fi- (2.Reg. 7.a) lij infirmitate cognoſceret. Dauid quoq; propheta alium interrogabat prophetam Nathā: utrum templum domino ædificare debeat. Et Achab ſciſcitatur, aſcendat (3.Reg. 22.d) an non in Ramoth Galaad. In Eſaia quoq; & in Regum (Eſa. 37.b) uolumine: quæ Sennacherib uentura ſint nunciantur. (4.Reg. 19.f) Nec mirum, ſi in ueteri teſtamento, ſingulis quæ uentura ſunt prophetæ annuncient, cum Agabum legeri- (Act. 21.c) mus quæ Paulo uentura ſunt prophetare. Scriptum eſt (Deut. 18.c) enim in Deuteronomio: Gentes quas perditurus eſt dominus in conſpectu tuo, iſtæ ſomnia & diuinationes audient: tibi autem non ſic dedit dominus deus tuus. Gentium enim eſt adire Chaldæos, hariolos, aruſpices, diuinos, ſortilegos, oracula dæmonum quibus errori earum illuditur. Vnde & nunc ſeniores Iſrael pro- C phetam adeunt: ut interrogent per eū dominum, & tamen de interrogatione ſilent: ipſo qui interrogandus erat ſciente quid interrogarent, ut & in eo miraculū ſit ſcire cur uenerint, & ad ea reſpondere quæ tacitus ſermo in animo cōtinebat. [b] ¶ Et factus eſt ſermo domini ad me, etc.] Sanctis & cōgrua interrogantibus datur promiſſio, adhuc loquēte te dicam: ecce adſum. Peccatoribꝰ autē quales fuerunt ſeniores Iſrael, & quorū ſcelera in cōſequentib. propheta deſcribit: non datur reſponſio, ſed increpatio pro peccatis: & addidit iuſiurandū, uiuo ego, ut firmior ſit ſentētia denegātis. Qđ aūt dixere LXX. Si rñdero uobis: Symmachus manifeſtius tranſtulit, non reſpondebo uobis. [c] ¶ Si iudicas eos, ſi iudi. &c.] Illi quidem ad interrogandū me uenerunt, cupientes de his quib. ambigūt & futura co- D gnoſcere, tu aūt fili hominis iudica eos ut nō prophetę ſit reſponſio, ſed ſentētia iudicantis pro iniquitatibꝰ quas fecerunt, & patrum ſecuti ſunt ſcelera: Vel certè ſi ultus eos fuero ultione, ut ſit ſenſus. Tanta iniquitate cooperti ſunt, ut ne emendatione quidem & correptione ſint digni, ſecundum illud quod in propheta dicitur: Non uiſitabo ultra filias (Oſee 4) ueſtras & nurus ueſtras cum mœchatę fuerint. Vnde & (Prou. 18.a) peccatores qui in profundum uenere peccati, dimittuntur ut faciant deſideria cordis ſui. [d] ¶ Abominationes patrum ſuorum oſtende, &c.] Si peccata patrum non redundant ad filios, quomodo abominationes & iniquitates patrum nunc ſenioribus proponuntur? Hac uidelicet cauſa, ut oſtendantur ſimilia parentibus agere: & hæreditario malo longiſſimum funem trahere peccatorum, ut quorum imitantur uitia eorum ſupplicia pertimeſcant. [e] ¶ Hæc dicit dominus deus: In die qua elegi Iſrael, etc.] Pro eo quod dixere Septuaginta, fauus eſt ultra omnes terras: pro quo nos interpretati ſumus, egregia eſt intra omnes terras: Aquilæ prima editio poſuit, firmamentum: ſecunda, inclytum: Symmachus, regionem: Theodotio, fortitudinem: quod uidelicet omnium terrarum iſta ſit fundamentum, quod in ea dei religio ſit & templum & ceremoniæ & noticia dei, & intantum populus Iſrael in Aegypto conſtitutus ignorabat deum, ut miſſus ad eos Moyſes: Si interro- (Exod. 3.d) gauerint ait, me, quis miſit te? quid dicam eis? Dic, inquit, ad eos: Qui eſt, miſit me. In Aegypto igitur notus factus eſt populo & ſemini domus Iacob: quando leuauit manum ſuam pro eis contra Aegyptios: & dixit: Ego ſum Dominus Deus ueſter, & elegit eos, ut educeret de terra Aegypti, ad terram fluentem lacte & melle. Nec dum enim capere poterant ſolidum

A ſolidum cibū, ſed quaſi paruuli atq; lactentes, melle & lacte indigebant infantiæ. Iuxta literā uerò inclytā eſſe terrā Iudææ & cunctis terris fertiliorē: dubitare non poterit, qui à Rinocorura uſq; ad Taurū montem & Eufraten fluuiū cunctam cōſiderauit terrā, & urbium poten-

HEB. [a] Et dixit ad eos: unuſquiſq; offenſiones oculorum ſuorum abijciat, & in idolis Ægypti nolite pollui: ego dominus deus ueſter. [b] Et irritauerūt me. Noluerūtq; [c] audire me. Vnuſquiſq; abominationes oculorū ſuorū nō proiecit, nec idola Ægypti reliquerunt.

SEP. Et dixi ad eos: Vnuſquiſq; abominationes oculorū ſuorū proijciat & ĩ adinuentionib. Ægypti non polluatur, ego dñs deus ueſter. Et receſſerunt à me. Et noluerunt audire me. Abominationes oculorum nō proiecerūt, & adinuentiones Ægypti nō reliquerūt.

[d] Et dixi ut effunderem indignationem meam ſuper eos, & implerem iram meam in eis in medio terræ Ægypti. [e] Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram gentibus in quarum medio erant, & inter quas apparui eis ut educerem eos de terra Ægypti. [f] Eieci ergo eos de terra Ægypti & eduxi in deſertum, & dedi eis præcepta mea, & iudicia mea oſtendi illis, quæ faciat homo & uiuat in eis. Inſuper & ſabbata mea dedi eis, ut eſſet ſignum inter me & eos, & ſcirent, quia ego dominus ſanctificans eos. Et irritauerunt me domus Iſrael in deſerto, in præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea proiecerunt, quæ faciet homo & uiuet in eis, & ſabbata mea uiolauerunt uehementer. Dixi ergo ut effunderem furorem meum ſuper eos in deſerto, & conſumerem eos, & feci propter nomen meum ne uiolaretur coram gentibus, de quibus eieci eos in cōſpectu earum. Ego

tiam amœnitatēq; regionū, Palæſtinā uidelicet & Phœnicen, Arabiā, Syriā Cœlen, Ciliciā, & cęteras regiōes, quas Iſraeli ſi dei pręcepta ſeruaſſet, dominus repromiſit, quas quia nō accepit, uitiū fuit incredulitatis eius. Nā & ipſa Palæſtina Iudæaq; prouincia, gētes plurimæ remāſerūt, quæ nō ſunt eiectæ. Neq; enim ſponſor in crimine eſt, ſi ille cui repromittitur idignū ſe fecerit ſpōſione, pręſertim cū proponat optio promittentis: Si uolueritis & audieritis me, quæ bona ſunt terræ comedetis. Sin autē B noluerītis, gladiꝰ deuorabit uos. Eligūt ergo præſentia: nec ſtatim qui eligit, tentari nō pōt, nec perire, quia & Saul electus in regē, & Iudas in apoſtolū, ſuo poſteà uitio corruerūt. Eleuatio aūt manus ſiue extēſio, habitū pcutientis oſtēdit: ut percuteret pro eis Aegyptios, & populū Iſrael de Aegypto liberaret. [a] ¶ Et dixit ad eos, unuſquiſq; offenſiones, &c.] Pro offenſionibus quæ Hebraicè dicunt שִׁיקּוּצֵי Symmachus interpretatus eſt, nauſeas: Aquilæ ſecunda editio, abſciſiones, ut ſignificarent abijciendas ab oculis lippitudines, & quaſi nauſeas, quæ non ſolū aſpectum impediunt, ſed & cōtrà cernentibus uomitū creat גִּלּוּלֵי quoq; uerbū Hebraicū eſt, quod LXX. adinuentiones, Aquilæ prima editio, inquinamenta: ſecunda, Symmachuſq; & Theodotio, idola interpretati ſunt, quos & nos in præſentiarū ſecuti ſumus. Præcipit autē exeuntibus primū de Aegypto, ut obliuiſcātur idolorum quibus multo tempore ſeruierūt, imò abijciant ea ab oculis ſuis, ut ne aſpectu quidem digna habeant, & quibus multo tempore polluti ſunt, ultrà non acquieſcāt. Ego, inquit, dñs deus ueſter, non portenta Aegyptia, nō uariorū figmenta monſtrorū. Sed & nobis, quando eximus de Aegypto, iubetur ut offenſiones oculorum noſtrorum abijciamur: ne ſcilicet his delectemur quibus anteà delectabamur in ſeculo, ne ſimulacris Aegypti polluamur, adinuētionib. uidelicet philoſophorū atq; hæreticorum, quæ rectè idola nominantur. A ſpectaculis quoq; imò offenſionibus Aegypti remoueamus oculos, arenæ, circi, theatrorū, & omnibus quæ animæ contaminant puritatem, & per ſenſus ingrediuntur ad (Hier. 9.f) mentem, impleturq; quod ſcriptum eſt: Mors intrauit per feneſtras ueſtras. [b] ¶ Et irritauerunt me, &c.] Siue ut (Hier. 10. 5.) Symmachus interpretatus eſt: Non acquieuerūt mihi. C Statimq; uocati recedunt à deo, ut nullū ſit ſpaciū inter uocationē & receſſionē. Et hoc notandū, ꝙ nemo recedit à deo, niſi qui ante cum eo fuerit. Vnde & draco in Iob uolumine, apoſtata, præuaricator & recedens ap- (Iob 34.) pellatur. [c] ¶ Noluerūtq; audire me, etc.] Propterea, inquit, irritauerunt me, & receſſerūt à me, qa noluerūt audire me, dū liberū homini ſeruatur arbitriū, & fecerunt omnia, quæ ne facerēt lege præcepi, ſtatim deſperātes ſalutem, & muſſitātes cōtra Moyſen, deiq; repromiſſionib. diffidētes. Vnde ſequitur. [d] ¶ Et dixi ut effunderem, etc.] Statim ut præcepi eis relinquere ſiue abijcere offenſiones oculorū ſuorum, & in idolis Aegypti nequaq; polluí: irritauerūt me: & noluerūt audire quę dixi, ſed ecōtrariò fecerūt quæ nō facienda præcepi. Ideò decreuerā, ut effunderem in eos furorē & indignationē meā, D & implerē iram meā quā mente conceperam in medio Aegypti, quia nec dum egreſſi fuerāt de Aegypto. Sequit̃ enim infrà: Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi in deſertum. Ex quo oſtenditur, nec dum eos fuiſſe egreſſos de Aegypto, quando effundere uoluit indignationem ſuam, & implere iram ſuam ſuper eos, & percutere eos in medio terræ Aegypti. [e] ¶ Et feci propter nomen meum, &c.] Quod facere cogitabam propter iuſtitiam, non feci propter clementiæ magnitudinem: ne pollueretur nomen meum, & uiderer non potuiſſe complere quod Iſrael repromiſeram. Peperci igitur nomini meo, ne haberent occaſionem blaſphemandi nationes, inter quas notus factus ſum eis in terra Aegypti. Hucuſq; quid eis promiſerit in terra Aegypti cōſtitutis, & quomodo ſtatim offenderint, & quid contra eos dominus cogitauerit, & tamen non fecerit, propheta deſcribit. Quæ ſequuntur, egreſſis de Aegypto locutus eſt. [f] ¶ Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi in deſertum, &c.] Hæc ad eos dicunt̃ qui educti ſunt de Aegypto in deſertum: ut Aegyptiorū uitijs liberati: facilius in ſolitudine dei præcepta complerent, & iudicia eius facerent, & ſabbata cuſtodirēt: Quæ in ſignum data ſunt inter eum qui dedit, & eos quibus data ſunt, ſcriptura dicente: Et locutus eſt dominus ad Moyſen, dicens: Et tu præcipe filijs Iſrael, dicens: Videte, & ſab- (Exod. 31.d) bata mea cuſtodite, quod eſt ſignum inter me & uos in generationibus ueſtris, ut ſciatis quod ego ſum dominus qui ſanctifico uos, & cuſtodite ſabbatū, quoniam ſanctū eſt uobis. Qui uiolauerit illud, morte morietur. Omnis qui fecerit in eo opus, interficiet anima illa de

HE.[a] Ego igitur leuaui manum meam ſuper eos in deſerto, ne educerem eos in terram quam dedi eis, fluẽtem lacte & melle, præcipuam terrarum omnium, quia iudicia mea proiecerant, & in præceptis meis non ambulauerant, & ſabbata mea uiolauerant. Poſt idola enim cor eorum gradiebatur, & pepercit oculus meus ſuper eos ut non interficerem eos, nec conſumpſi eos in deſerto.

SEP. Et ego leuaui manum meã ſuper eos in deſerto, ut omnino nõ introducerem eos in terrã quã dedi eis: terrã fluentem lacte & melle, fauus eſt ultra omnẽ terrã: eo ꝙ iuſtificatiões meas repulerũt, & in præceptis meis nõ ambulauerũt, & ſabbata mea uiolauerunt, & poſt cogitationes cordiũ ſuorũ ambulauerunt. Et pepercit oculus meus ſup eos ne delerẽ eos, & nõ interfeci eos in cõſumptionẽ in deſerto.

[b] Dixi aũt ad filios eorũ in ſolitudine. In præceptis (ſiue legitimis) patrũ ueſtrorum nolite incedere, nec iudicia eorum cuſtodiatis, nec idolis (ſiue cogitationibus) eorum polluamini. Ego dñs deus ueſter. In præceptis meis ambulate, & iudicia mea cuſtodite & facite ea, & ſabbata mea ſanctificate, ut ſit ſignũ inter me & uos, & ſciatur (ſiue ut ſciatis) quia ego ſum dñs deus ueſter. [c] Et exacerbauerũt me filij, in præceptis meis nõ ambulauerũt, & iudicia mea non cuſtodierũt ut facerẽt ea quæ cũ fecerit homo uiuet in eis, & ſabbata mea uiolauerũt. Et cõminatus ſum ut effunderẽ furorẽ meũ ſuper eos, & implerẽ iram meam in eis in deſerto. Auerti autẽ manũ meam, & feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram gentib. de quibus eieci eos in oculis earũ. [d] Iterũ leuaui manum meã in eos in ſolitudine ut diſpergerẽ illos in nationibus & uen-

A medio populi ſui. Ergo ſabbatũ & circũciſio in ſignum data ſunt ueri ſabbati, & ueræ circũciſionis: ut ſciamus nobis in perfecto & æterno ſabbato requieſcendũ à ſeculi operibus, & non præputiũ, ſed cor circũcidamus. Vnde in ſex diebus operantes, die ſeptimo requieſcimus, ut nihil aliud die ac nocte faciamꝰ niſi omne quod uiuimus, deberi dño nouerimus, & redeunte hebdomade, totos nos eius nomini conſecremus, ut per ſanctificationẽ diei recordemur dñi qui ſanctificat nos. Hæc præcepta & iuſtificatiões & obſeruantiã ſabbati, dedit dñs in deſerto, ut faciẽtes illa uiuerẽt in eis, non de illis ad maiora trãſirent, ſicut in euãgelio ꝓmiſſũ eſt. Quæ illi uiolauerunt, nõ ſemel nec parũ, ſed uehemẽter, ut uiolationis ἐπίτασιν mõſtraret. Dixit ergo & in ſua mẽte decreuit, ut effunderet furorẽ ſuũ ſuper eos in deſerto, & conſumeret eos, quãdo locutus (B) eſt ad Moyſen: (Exod. 32.c) Dimitte me, & iratꝰ furore cõtra eos, delebo illos. Sed noluit facere, parcẽs Aegyptijs & cæteris gentibus, ne ſcãdalizarentur, & ipſis quorũ miſertus eſt, expectans pœnitentiam cõuerſorum. Notãdumq́; quòd quando cõſtitutus in Aegypto loquebatur poſt offenſam: feci, ait, ꝓpter nomẽ meũ, ut nõ uiolaretˀ corã gentibus de quibus eieci eos in cõſpectu earũ. Tũc em̃ adhuc in medio erant, quia nec dum exierant. Nunc aũt poſtq́; egreſſi ſunt, dicitˀ, de quibus eieci eos in cõſpectu earũ. [a] ¶ *Ego igitur, etc.*] Decreuerã quidẽ ut totũ furorẽ meũ effunderẽ ſuper eos, & delerẽ illos atq; cõſumerẽ, ſed feci propter nomẽ meũ ne uiolaretˀ in gentibus, Amalechitis uidelicet & reliquis, quæ contra eos (Ibid. 17.e) in ſolitudine dimicarũt, ut nequaq́; inducerẽ eos in ter(Num. 14.)ram quam eis pollicitus ſum fluentẽ lacte & melle, quæ præcipua terrarum omniũ eſt ſiue fauus. Cauſa aũt pœnæ eſt, iſtiuſq́; ſententiæ, quia iudicia mea ꝓiecerãt & in præceptis meis nõ ambulauerãt, & ſabbata mea uiolauerãt. Ipſiuſq́; cauſæ hæc cauſa eſt, ut iſta nõ facerent, qa cor eorũ Aegypti idola ſequebatˀ. Pepercit aũt, ait, oculus meus ne interficerẽ eos atq; delerẽ, nec om̃ino cõſumerẽ. In quo quæritˀ, quõ eis pepcerit, quorũ cadauera in ſolitudine corruerũt, & excepto Ieſu Naue & Caleph filio Iephone, terrã repmiſſionis nemo ingreſſus eſt. Ex quo intelligimus uiuere eos, nec æternis ſupplicijs reſeruatos, nec deletos eſſe de libro uiuentiũ, nec cõſum-

(C) ptos ante faciẽ dñi. Si em̃ ex eo ꝙ nõ ſint introducti in terrã repromiſſionis periſſe credẽdi ſunt: ergo & Moyſes perijt, qui uidit tantũ terrã repromiſſionis & nõ eſt ingreſſus in eam: De quo in libro Ieſu dñs loquitˀ: (Deut. 34.) Moyſes famulus meus mortuus eſt. Et in Malachia: (Malac. 4.) Memento te legis Moyſi ſerui mei. Et ĩ Hieremia quaſi de amico & familiariſſimo ſuo loquitur deus: (Hier. 15.) Si ſteterint Moyſes & Samuel ĩ cõſpectu meo. Alioqn & Moyſi preces exauditas eſſe credendũ eſt: quando pro populo interpellãs, ait: (Exod. 32.) Si dimittis eis peccatũ, dimitte: ſin aũt non uis, me dele de libro tuo quẽ ſcripſiſti: Vt aũt ſciamus ſententiã dei in filios & famulos, non ad perditionẽ ſed emẽdationem fieri, audiamus teſtimonia ſcripturarũ. (Prou. 3.) Fili ne cõtriſteris ad diſciplinã dñi, neq; deficias, qñ ab eo argueris. (Heb. 12.) Quem em̃ diligit dñs corripit: Flagellat aũt omnem filiũ quẽ recipit. Et ĩ alio (Pſal. 77.) loco: Cũ interficeret (D) eos, tũc quærebãt eũ. Et in Deuteronomij (Deut. 32.) cantico: Ego interficiam, & ego uiuificabo. Poſſumus & hoc iuxta literã dicere, ꝙ nõ deleuerit eos, neque cõſumpſerit cũ ſtirpe ſua atq; progenie, ſed interfectis patribus, pepercerit filijs, quos in terrã repmiſſionis induxit. [b] ¶ *Dixi autem, etc.*] Poſt interfectionẽ patrũ qui in eremo corruerunt, præcepta dat filijs, in quorũ ſalutẽ miſertus eſt patrum. Et pepercit, inquit, oculus dñi ſuper eos, ne omnino interficeret eos atq; deleret, ſed patres in filijs reſeruaret, eademq́; teſtatur quæ & patribus eſt locutus, ut poſtquã in pręceptis illius ambulauerint, & iudicia illius cuſtodierint, & ſanctificationẽ ſabbati qđ ſignum datum eſt reſeruauerint, tunc ſciant quia ipſe ſit dñs deus eorũ. Pręcepta aũt & legitima patrũ & iudicia eorũ, errorẽ inolitũ ſignificat: ne peccata eorum imitentur, quorũ tormenta perſpiciunt. [c] ¶ *Et exacerbauerunt, etc.*] Sed & filij, inquit, parentũ ſcelera ſunt ſecuti, feceruntq́; omnia quæ illi fecerant, unde & ſimilẽ meruere ſententiam, ſed eadem qua & patres eorum miſericordię meę magnitudine reſeruati ſunt, & ob eaſdem cauſas quibus & patrũ miſertus ſum, ut unus atq; idẽ creator amborũ, ſimili iram meã patientia mitigarem. Manifeſta percurrimus, & ad obſcuriora tranſimus. [d] ¶ *Iterũ leuaui, etc.*] Vbi in ueteri teſtamento cõtra filios eorũ qui in ſolitudine corruerunt dñs leuauerit manũ ſuã, uolens eos diſpergere in nationes, ſcriptura non dicit

& uentilarem in terras, eo quòd iudicia mea non feciſſent, & præcepta mea reprobaſſent, & ſabbata mea uiolaſſent, & poſt idola (ſiue cogitationes) patrum ſuorum fuiſſent oculi eorum. Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non uiuent, & pollui eos in muneribus ſuis cum offerrent (ſiue tranſducerent) omne quod aperit uuluam propter delicta ſua: (pro quo Septuaginta tranſtulerunt.) Vt delerem eos (& quod illi prætermiſerunt) & ſcient quia ego dominus.

HEB.[a] Quamobrẽ loquere ad domum Iſrael: fili hominis, & dices ad eos. Hæc dicit dñs deus: Adhuc & in hoc blaſphemauerunt me patres ueſtri, cùm ſpreuiſſent me contemnẽtes, & induxiſſem eos in terram ſuper quam leuaui manum meam ut darem eis: uiderunt omnem collem excelſum, & omne lignũ nemoroſum, & immolauerũt ibi uictimas ſuas, & dederunt ibi irritationem oblationis ſuæ, & poſuerũt ibi odorẽ ſuauitatis ſuæ, & libauerũt ibi libatiões ſuas. Et dixi ad eos: Quid eſt excelſum ad quod uos ingredimini? Et uocatum eſt nomẽ eius excelſum uſq; in hunc diem.

SEP. Idcirco loquere ad domũ Iſrael fili hominis, et dices ad eos. Hæc dicit adonai dñs: Vſq; ad hoc me ad iracũdiã prouocauerũt patres ueſtri in delictis ſuis quibus corruerunt in me, et introduxi eos in terrã ſuper quam leuaui manũ meã ut traderẽ eã illis. Viderũtq́; omnẽ collẽ excelſum, & omne lignũ nemoroſum: et immolauerunt ibi dijs ſuis, et poſuerunt ibi furorẽ munerũ ſuorum, et poſuerunt ibi odorem fragrantiæ eorum, et libauerunt ibi libamina ſua. Et dixi ad eos: Quid eſt abbana, quia uos intratis illuc? Et uocauerũt nomen eius abbana uſque in hodiernum diem.

[b] Propterea dic ad domum Iſrael. Hæc dicit dominus deus. In uia patrum ueſtrorum uos polluimini, et poſt offen-

(A) dicit, ſed ex eo quod hic refert, factum eſſe credendũ eſt. Siue hoc ſignificat, quod poſtq́; terram repromiſſionis intrauerint, uarijs temporib. ob multa peccata diuerſis traditi ſunt gentibus regibuſq́;, & eo tẽpore quæ natura ſua bona erant præcepta dñi, & iudicia in quib. poſſent credentes uiuere: facta ſint eis non bona, dum nequaq́; ualẽt ĩ captiuitate legis pręcepta ſeruare & facere quæ diuinꝰ ſermo mãdauit. Neque dixit, dedi eis p̃cepta mala, ſed non bona. Nõ em̃ ſtatim ſequitˀ, ut quod bonum non eſt, ſit malum, ſicut & Apoſtolus docet: (1. Cor. 7.a) bonũ eſſe homini uxorem uel mulierẽ nõ tangere, ſed propter incontinentiã unumquẽq; poſſidere uas ſuum in ſanctificatiõe & caſtitate: Qđ ſi nõ fecerit, nec bonum nec malũ eſt. Dedit ergo eis deus diſperſis in gentib. præcepta nõ bona, hoc eſt, dimi(B)ſit eos cogitationibꝰ & deſiderijs ſuis, ut facerent quæ nõ cõueniũt. Et polluit eos in mulierib. ſuis, ſicut ſacerdos, lepros de populo ſeparans, & eos pollutos eſſe demõſtrans, dũ idolis offerunt quæ deo offerre deberẽt. Et tranſducũt omne quod aperit uuluã per ignẽ Baali, id eſt primogenita: ut poſt quã deſerti fuerint à deo & idolorũ cultui traditi, tũc intelligãt ꝙ ipſe ſit dñs quem ſuo uitio ad iracũdiã cõcitauerunt. Hunc locũ manifeſtius interpretatus eſt Symmachus, ꝓ præterito ponẽs futurũ. Igitˀ & ego dabo eis præcepta non bona, & iudicia propter quæ non uiuent, & polluã eos propter munera ſua, quia cõſecrãt & tranſducũt omne quod aperit uuluã, ut deleam eos, & ſciẽt quia ego dñs. Et eſt ſenſus. Quia uidi filios patrũ ſcelerib. adæquari, & eadẽ facere propter quæ illi offenderant deum: uolui illos diuidere in nationes, & in toto orbe diſpergere, & dare illis præcepta non bona, & iudicia in quibus non uiuerẽt, ut pollucrẽ illos in muneribꝰ ſuis, quia omnia primogenita idolis conſecrabant, & delerẽ eos in perpetuũ, & ſcirẽt quod ego eſſem dñs. Per quæ oſtẽdit, eis nõ ſe dediſſe præcepta nõ bona q in eremo morabantˀ, ſed his quos diſpgere uoluit in natiões & facere in toto orbe peregrinos, dare coegiſſe quæ nõ dedit: ut ibi dei præcepta bona, uitio ſuo nõ bona facerẽt, dũ idolis exhibẽt quæ deus ſibi præceperat exhibẽda. Poteſt & hoc

(C) dici, quod ante offenſam decalogum tantũ acceperint: poſt idololatriam uerò & blaſphemiã multiplices legis ceremonias, ut deo potius offerrent uictimas quas dæmonibus offerebãt, & cõparatione ſacrilegij, leuius fieret quod nõ erat per ſe bonũ, & nequaq́; malum, quia deo offerebatˀ, & tñ nõ bonũ, qa boni autorem offenderant. [a] ¶ *Quamobrẽ, etc.*] Volui, inqt, eos in ſolitudine delinquẽtes in cũctas diſpergere nationes, & dare illis pręcepta non bona, ut qđ mihi offerre debuerãt, idolis immolarẽt, & omne primitiuũ ſuũ cõſecrarent eis p ignẽ, ut interficerẽ eos atq; delerẽ. Qñ autem dicit, uolui, oſtendit ſe nõ feciſſe quod uoluit. Illudq́; qđ ſequitˀ: Et ſciẽt qa ego ſum dñs in Lxx. nõ habetˀ. nõ em̃ eis uidebatˀ cõſequẽs poſt interfectionem noſſe, ꝙ ipſe ſit dñs. Sed tu fili hominis rurſũ loquere ad eos, hoc eſt, ad ſeniores domus Iſrael qui (D) te interrogare uenerunt: Patres ueſtri de quorũ uos ſtirpe deſcẽdiſtis, etiã in hoc blaſphemauerũt me & duxere pro nihili: poſtq́; ĩtroduxi eos in terrã quã mea fortitudine poſſiderũt quã ego ad poſſidẽdum dederã, illi uerterunt ad exaſperandum me. Cũ em̃ uidiſſent omnẽ collem excelſum, lignumq́; nemoroſum, ſacrificabant in montib. & in lucis & ſaltibus, & idolis uictimas immolabãt, & liba fundebãt: quod cùm uidiſſem, dixi ad eos: Quid eſt bama? hoc enim interpretatˀ excelſum, aut (בָּמָה) cur ingredimini iſtiuſmodi locũ quẽ uobis in cunctis collibus legiſtis, ita ut uſq; hodie iſtiuſmodi loca appellentˀ Bamoth, & antiquus error nomẽ priſtinũ teneat. Pro bama, qđ nos in excelſum uertimus, in Lxx. editione error obtinuit, ut ſcribatur ἀββανὰ, quod Hebraico ſermone nil reſonat. Poteſt bama ſi utrãq; ſyllabã in duo diuidas uerba, ſignificare, in quo, ſed præſenti loco ſenſus iſte nõ congruit. Vbicunq; aũt in Regũ & Paralipomenon libris ſcribitˀ: Adhuc populꝰ adolebat in cenſum, & immolabat in excelſo, Bama ſingulariter, & Bamoth pluraliter excelſa ſignificat. [b] ¶ *Propterea, etc.*] Patrũ ueſtrorum imitamini uitia, & per eaſdẽ inceditis uias, ut delicta ſimilia ſimilẽ mereantˀ & pœnã, & in tantum ſcelus profeciſtis, ut filios ueſtros per ignẽ dæmonibus cõſecretis. Nec ſemel hoc feciſſe ſufficiat, ſed uſq;

offendicula eorū uos fornicamini. Et in oblatione donorū ueſtrorū cū trāſducitis filios ueſtros per ignē: uos polluimini in omnib. idolis ueſtris uſq; hodie, & ego reſpōdebo uobis domus Iſrael? Viuo ego dicit dñs deus, quia nō reſpōdebo uobis. [a] Neq; cogitatio mētis ueſtræ fiet, dicentiū, erimus ſicut gentes, & ſicut cognationes terræ, ut colam' ligna & lapides. Viuo ego dicit dñs deus, quoniā in manu forti & in brachio extento & in furore effuſo regnabo ſuper uos. [b] Et educā uos de populis, et cōgregabo uos de terris in quibus diſperſi eſtis: in manu ualida & brachio extento, & in furore effuſo regnabo ſuper uos. [c] Et adducā uos in deſertum populorū, et iudicabor uobiſcū ibi facie ad faciem. Sicut iudicio cōtendi aduerſus patres in deſerto terræ Ægypti, ſic iudicabo uos dicit dominus. Et ſubijciam uos ſceptro meo, & inducam uos in uinculis fœderis, & eligā de uobis tranſgreſſores & impios, de terra incolatus eorū educam illos, & in terram Iſrael non ingredientur, et ſcietis quia ego dominus.

HEB. [d] Et uos domus Iſrael hæc dicit dñs deus: ſinguli poſt idola ueſtra ambulate & ſeruite eis. Quod ſi & in hoc nō audieritis me, & nomen meum ſanctum polllueritis ultrà in muneribus ueſtris, & in idolis ueſtris.

SEPT. Et uos domus Iſrael hæc dicit adonai dominus. Vnuſquiſq; adinuētiones ſuas auferat, & poſt hæc ſi uos audieritis me, & nomē meum ſanctum nō polluetis ultrà in muneribus ueſtris, & in ſtudijs ueſtris.

[e] In monte uerò ſancto meo, in monte excelſo Iſrael, ait dominus deus: ibi ſeruiet mihi omnis domus Iſrael, omnes inquam in terra in qua placebunt mihi, & ibi requiram primitias ueſtras, & initium decimarum ueſtrarum

A in præſentiarū agatis eadē. Nō quod hæc ſeniores in captiuitate faciant, ſed quod illi qui Hieroſolymis morabant, & quibus captiuitas imminebat, hæc omnia facere non ceſſent. Et cum tantis flagitijs obligati ſitis: reſpōſionē, inquit, meā quæritis? Viuo ego dicit dñs deus, & iuro p̄ memetipſū, quia nō reſpōdebo uobis. Quodq; ſequitur. [a] ¶ *Neq; cogitatio mentis, etc.*] Hunc habet ſenſum: Ne putetis cogitationes ueſtras quib. cōtra me blaſphematis poſſe cōpleri, dicitis enim, nolumus eſſe ſub domino, nec popul' illius appellari: ſed ſicunt cūctæ in toto orbe ſunt nationes, & unaquæq; gens ſuo uiuit arbitrio, ut colat ligna & lapides, & idolis ſeruiat, etiam nos una gens erim' è pluribus. Ad quæ reſpondet deus, iurat q; p̄ ſemetipſum, & dicit: Non uos relinquam, neq; cōtēnā, ut fugaces ſeruos dñi negligētes ſolēt contemnere, ſed ad

B meū retraham imperiū, & brachio extento ac percutiēte ac furore effuſo, in priſtinam redigā ſeruitutē, & regnabo ſuper uos: ut uelitis nolitis me habeatis regē, & ſentiatis regē iratū, cuius clemētiā neglexiſtis. [b] ¶ *Et educā uos de populis, etc.*] Nec uos, ait, patiar eſſe in gentibus, nec ęterna captiuitate retineri, ſed educam de populis, & cōgregabo de terris in quas uos ad ſeruiendū hoſtilis neceſſitas huc illucq; diſperſit. Hæc autē faciam, non ut perdam uos & deleam, ſed ut rex ueſter ſim. Ex quo intelligim' etiam eam quam appellant hæretici creatoris crudelitatē, ſonare clementiam: dum ad hoc iraſcitur & deſæuit & totū effundit furorem: ut retrahat eos ad regnū ſuum, qui dæmonum tyrannidem ad ſeruiendum elegerunt. [c] ¶ *Et adducam uos in deſertum, etc.*] Faciam, ait dominus, uobis qui eſtis in Babylone, & nunc ſeruitis idolis, quod feci patribus ueſtris in Aegypto ut educam uos in deſertum populorum, & ibi iudicer uobiſcū facie ad faciem, ſicut aduerſus illos iudicio contendi, quando egreſsi ſunt de Aegypto. Et poſtq̄ uos iudicauero, ſubijciam uos ſceptro meo & imperio, & inibo pactū uobiſcū, & inducā uos in terrā ueſtrā in uinculis charitatis, ut ligati amore meo, nequaquam à me poſsitis recedere. Tranſgreſſores autem & impios qui cordis duricia in malis operibus perſeuerant: eligā de uobis non ad poſsidendū, ſed ad abijciendum Et educā quidem eos de terra incolatus eorum, ut educti non ingrediantur terram Iſrael:

ſed in diuerſis pereant regionibus, & diſtinctione bonorum & malorū, cognoſcatis, quia ego ſum dominus qui facio cuncta iudicio. Ad reliqua feſtinat oratio, breuiterq; percurrimus ſingula, ut ſenſum tantū legentibus præbeamus. C [d] ¶ *Et uos domus Iſrael, hæc dicit dominus deus: Singuli poſt idola ueſtra, etc.*] Hūc locū manifeſti' interpretatus eſt Symmach'. Vnuſquiſque idolis ſuis eūtes ſeruite, q̄a noluiſtis audire me: nomē autem meum ſanctum nolite ultrà polluere p̄ munera ueſtra atq; ſimulacra In mōte uerò ſancto meo, in mōte excelſo Iſrael, ait dñs de': ibi ſeruiet mihi oīs domus Iſrael. Symmachi trāſlatio hūc habet ſenſum. Quia mihi ſeruire nō uultis: ite & ſeruite idolis & ſimulacrorum ueſtrorū calcate ueſtigia. Me eñi audire nō uultis, ut nequaquā mihi hoſtias immoletis, nec adoleatis īcenſum, nec me' populus appellemini. Mihi eñi nequaq̄ in lucis & phanis & ido D lorū locis ſeruiēt cultores mei, quod uos facitis: ſed in monte ſancto meo, in monte excelſo Iſrael. Porrò LXX. propriū explicāt ſenſum. *Derelinquite cogitatiōes ueſtras priſtinas, & malarū adinuentionū auferte peccata, & ſi poſt hæc audieritis me, & nomē meū* non pollueritis in muneribus ueſtris atq; ſimulacris, tūc in monte meo ſancto offeretis mihi uictimas & ſeruietis ô omnis domus Iſrael. Aquila uerò Symmacho ex parte conſentiens, in parte diſcordat: Ite, inquit, poſt idola ueſtra & ſeruite eis, quia indigni eſtis meo imperio, nec me ueſtra cultura delectat. Quod ſi & in hoc nequaq̄ audieritis me, ſed nomen ſanctum meū pollueritis, dum mihi offerre ſimulatis quæ offertis idolis, & nomini meo tantū blaſphemiā facitis, ut qui idolorum cultores eſtis, meos uos eſſe dicatis: hoc ſcitote, quod in monte ſancto meo, in monte excelſo Iſrael, ibi ſeruitura ſit mihi omnis domus Iſrael: non uos qui ſeruitis idolis, ſed omnis domus Iſrael quæ poſtea creditura eſt. [e] ¶ *In monte uerò ſancto meo, &c.*] De hoc monte in quo ſeruitura eſt deo oīs domus Iſrael, Eſaias & Micheas Eſa. 2. a pari uoce cecinerunt: In nouiſsimis diebus erit manife Mich. 4. a ſtus mons domus domini in uertice montiū, & eleuabitur ſuper colles, & fluent ad eum oēs gentes, & ibunt populi multi, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini & in domū dei Iacob, & docebit nos uias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius. De Sion eñi exibit lex, & uer-

rum, in omnibus ſanctificationibus ueſtris in odore ſuauitatis ſuſcipiam uos, cùm eduxero uos de populis, & congregauero uos de terris in quas diſperſi eſtis, & ſanctificabor in uobis in oculis nationum, & ſcietis quia ego dominus. [a] Cum induxero uos ad terram Iſrael, in terram pro qua leuaui manum meam ut darem eam patribus ueſtris. [b] Et recordabimini uiarum ueſtrarum, & omnium ſcelerum ueſtrorum, quibus polluti eſtis in eis, & diſplicebitis uobis in conſpectu ueſtro in omnibus malicijs ueſtris quas feciſtis, & ſcietis quia ego dominus cùm benefecero uobis propter nomen meum, non ſecundum uias ueſtras malas, & ſecundum ſcelera ueſtra peſsima domus Iſrael, ait dominus deus.

A & uerbū dñi de Hieruſalē. Et rurſum Eſaias: In mōtem, Eſa. 40. b inquit, excelſum aſcende qui annuncias Sion, eleua & exalta uocem tuam qui euangelizas Hieruſalē. Quem montē Sion aut eccleſiā intelligimus quæ interpretatur ſpecula, & in altitudine ſanctorū dogmatū cōſtituta eſt: aut ipſum dominū ſaluatorē, in quo & primitię & decimę & omnis cultura in odorē uertiť ſuauitatis, ut oēs in circuitu nationes uidētes populū domini eſſe ſaluatū, glorificēt deū, & cognoſcāt qui ſaluati fuerint quod ipſe ſit dñs. [a] ¶ *Cū induxero uos ad terrā, etc.*] Tūc ſcietis ꝙ ego ſim dominus: quādo induxero, ait, uos in terrā Iſrael, pro qua leuaui manū meam ut inducerem in eā patres ueſtros, quā illi ſuo uitio perdiderunt, & uos non tam ueſtro merito, quàm mea clementia recepiſtis. [b] ¶ *Et recordabimini uiarum ueſtrarum, &c.*] Non poſſumus recordari ſcelerum noſtrorum atque uitiorum, niſi inducti fuerimus 1. Cor. 15. b in terrā Iſrael: ibiq; poſiti dicamus cum apoſtolo: Qui nō ſum dignus uocari apoſtolus, quia perſecutus ſum eccleſiam dei. Et diſplicebitis, ait, uobis in conſpectu ueſtro in omnibus malicijs ueſtris quas feciſtis. Siue ut interpretatus eſt Symmachus, & paruuli uobis uidebi B mini ꝓpter omnes malicias ueſtras quas eſtis operati, ut poſtq̄ excelſi fuerint, humiles ſe eſſe credant: q̄a dñs C humilib. dat gratiā. Et in alio loco ſcriptū eſt: Ante con- Iac. 4. b tritionē exaltabitur cor uiri, & ante altitudinē humiliať. Prou. 18. b Superbiā enim cōtritio, & humilitatē ſequitur exaltatio. Et ſcietis quia ego dñs cùm benefecero uobis. Et dominū ſaluatorē tunc magis cognouimus quādo benefecit nobis, & paſſus eſt pro peccatis noſtris, & portauit iniquitates noſtras, & pro nobis doluit, nō ꝓ aliquo merito eorū qui ſaluantur, ſed propter nomē ſuū. Alioquin uiæ noſtræ & ſcelera peſsima, nō miſericordiā meruere ſed pœnā. Quicquid autem de populo diximus Iſrael, q̄ liberatus de Aegypto, in ſolitudine multa cōmiſit & offendit deum, & poſteà in terram repromiſsionis inductus, ueneratus eſt idola, lignaq; & lapides coluit, & poſteà dei clementia conſeruatus eſt: referamus ad eos qui de Aegypto ſeculi huius, manu excelſa domini liberati ſunt, & introducti in uitiorum ſolitudinē, rurſum Aegyptum ſuſpirarunt, & fecerunt ea per quæ puniri debuerant, ſed nihilominus per pœnitentiam non ſuo merito, ſed domini clementia conſeruati ſunt.

Commentarij ſexti in Ezechielem prophetam finis. D

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEPTIMVM commentariorum Ezechielis ad Euſtochium Procemium.

OLim pueri legimus: nihil tā facilè eſt quin difficilè fiat, quod inuitus facias. Fateor me explanatiōes in Ezechiel multo antè tēpore promiſiſſe, & occupatione de toto huc orbe uenientiū implere nō poſſe, dū nulla hora, nullūq; momentū eſt, in quo nō fratrū occurramus turbis, & monaſterij ſolitudinē, hoſpitiū frequētia cōmutamus: intantū ut aut claudendū ſit nobis hoſtiū, aut ſcripturarū per quas aperiendę ſunt fores, ſtudia relinquenda. Itaq; lucratiuis imò furtiuis noctium horis, quę hyeme propinquāte lōgiores eſſe cœperūt: hæc ad lucernulā qualiacūq; ſunt dictare conamur, & æſtuātis animi tædiū, interpretatiōe digerere. Nec iactamus, ut quidā forſitā ſuſpicātur, fratrū ſuſceptionē, ſed morarū cauſas ſimpliciter cōfitemur: præſertim cū occidentaliū fuga, & ſanctorū locorū conſtipatio, nuditate atq; uulnerib. indigētiū, rabiē præferat barbarorū: quos abſq; lachrymis & gemitu uidere nō poſſumus, illā quondā potentiā & * ignorantiā diuitiarū ad tantā inopiā perueniſſe, ut tecto & cibo et Legendū arbitror arrogantiam. ueſtimēto indigeat: & tñ nequaq; duri quorundā atq; crudeles animi molliuntur, dum pannulos eorū & ſarcinulas diſcutiūt, aurum in captiuitate quærentes. Accedit ad hanc dictādi difficultatē, quod caligātib. oculis ſenectute, & aliquid ſuſtinentib. beati Iſaac ad nocturnū lumē nequaq; ualeamus Hebręorū uolumina relegere: quietiā ad ſolis diei q; fulgorē, literarū nobis paruitate cæcātur. Sed & Gręcorū cōmentarios, fratrū tantum uoce cognoſcimus. Nulli q; dubiū, ꝙ alienis dētib. cōmoliti cibi, ueſcētib. nauſeā faciāt. Vnde te obſecro filia Euſtochiū: ut iſta q̄ notariorū ſtylo cudimus, & ad q̄ emendanda ſpaciū uix habemus, i. 7. in Ezechielē librū poſt interualla ſuſcipias, & ut ante iā dixi, ſi librorū breuitas uel lōgitudo īter ſe fuerint īęquales, uiſionū imò ὑποθέσεων breuitati īputes ac lōgitudini, dū & iūcta nolumus ſeparare, & diſſonātia in unam coartare cōgeriē.

A COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Ezechielem prophetam, Liber ſeptimus.

ET *factus eſt, etc.*] Quid ſignificet pone uel obfirma faciē tuā: ſuprà plenius diximus. Obfirmatione enim uult⁹ opus eſt & frontis duricia, ut quæ imperātur prophetæ, loquatur intrepidus, maximè cū ad totā populi multitudinē triſtia nūciāda ſint. Theman aūt & Darom & Nageb, & rurſū Nageb: pro quo Lxx. ἀπηλιώτην interpretati ſunt: quid ſonēt in Hebræo, expreſſit noſtra translatio. Quodq́; dixere ducē Nageb, meli⁹ habet in Hebræo, agri uel regiōis meridianæ. Nō enī שַׂר ut putauerunt Lxx. quod uerbū ducē & principem ſonat, ſed שָׂדֶה ſcriptū eſt, quod ꝓpriè agrū regionēq́; ſignat, & propter ר & ה literarum ſimilitudinē, error inoleuit. Loquitur autem ſer- B mo diuinus per metaphoram ſaltus cōtra Hieruſalem, quæ beſtiarū & ferocium hominum habitatio eſt: quod ſuccendat eum, omniaq́; ligna illius concremētur, nequaquā arbores uocans, quæ fructibus indigebant, ſed ligna quaſi incendio præparata. Primūq́; cōburit in eo lignū uiride, ſecūdū quod in hoc eodem propheta legimus: Et à ſanctis meis incipite & poſteà aridū, qd' nihil in ſe poterat habere uitale: ſanctos uidelicet ſimul & peccatores, ut alij captiuitatis mala morte effugiant, alij ſupplicijs tradantur æternis. Quodq́; infert:

ET[u] factus eſt ſermo domini ad me, dicēs: Fili hominis, pone faciē tuā cōtra uiā auſtri, & ſtilla ad Aphricū, & propheta ad ſaltum agri meridiani. Et dices ſaltui meridiano: Audi uerbū dñi, hæc dicit dominus deus. Ecce ego ſuccendam in te ignē, & comburam in te omne lignū uiride, & omne lignū aridum, nō extinguetur flāma ſuccēſiōis, et cōburetur in ea omnis facies ab auſtro uſq; ad aquilonē, et uidebit uniuerſa caro, qa ego dñs ſuccēdi eā, nec extinguetur. Et dixi, ah, ah, ah, dñe deus, ipſi dicūt de me: Nūquid nō per parabolas loquitur iſte?

CAP. XXI.

ET[u] factus eſt ſermo domini ad me, dicēs: Fili hominis, pone faciē tuā ad Hieruſalem, & ſtilla ad ſanctuaria, & propheta cōtra humū Iſrael, & dices terræ Iſrael: Hæc dicit dñs deus: Ecce ego ad te, & eijciā gladiū meum de uagina ſua, & occidā in te iuſtū & impiū. Pro eo aūt quòd occidi in te iuſtū & impiū: idcirco egredietur gladius meus de uagina ſua ad omnem carnē, ab auſtro uſq; ad aquilonem. Et ſciet omnis caro, quia ego dominus eduxi gladiū meū de uagina ſua irreuo-

ET factus eſt ſermo domini ad me, dicēs: Fili hominis, obfirma faciem tuā ſuper Theman, & reſpice ad Darom, uaticinare ſuper ſaltū ducē Nageb, & dices ſaltui Nageb. Audi ſermonem dñi, hæc dicit dñs. Ecce ego ſuccēdam in te ignē, & deuorabit in te omne lignū uiride, & lignum aridum. Non extinguetur flamma ſuccenſa, & ardebit in ea omnis facies à meridie uſq; ad aquilonē, & cognoſcet omnis caro quia ego dñs ſuccendi illam, non extinguetur. Et dixi: Nequaquā domine domine, ipſi dicūt ad me: Nónne parabola eſt quæ dicitur hæc?

CAP. XXI.

ET factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Idcirco uaticinare fili hominis, & obfirma faciē tuā cōtra Hieruſalem, & aſpice ad ſancta eorū, & propheta ſuper terrā Iſrael, et dices ad terram Iſrael. Hæc dicit dñs deus. Ecce ego ad te, et educam gladiū meū de uagina ſua, et interficiā ex te iniquū et iniuſtum. Sic egredietur gladius meus de uagina ſua ſuper omnem carnem à meridie uſq; ad aquilonē, et cognoſcet omnis caro, quia ego dñs eduxi gladium meum de uagina ſua, non

& pars. Sin autē ſtilla tantæ ſæuitiæ eſt: quid in totis imbribus æſtimandū eſt? ut omnis caro quæ uiſura eſt ſalutare dei: per ſyluarū incendiū & flammā quæ nullius extinguitur auxilio, cognoſcat quòd ipſe ſit dominus. C Quod intelligens propheta reſpondit: ah, ah, ah dñe de⁹: uel ut Lxx. trāſtulerūt, nequaq̄ dñe dñe. Et infert: Et ipſi dicunt ad me: Nunquid nō per parabolas loquit̃ iſte, uel parabola eſt iſta quę dicit? Et eſt ſenſus. Planius loquere, nō intelligimus per parabolā quid loquaris: aperto ſermone, dei nobis pande ſententiā. Pōt aūt Tropologicè Themā & Nageb & Darom Aegyptus intelligi: legim⁹ enim in Daniel crebro auſtrū pro Aegypto accipi, Aegypt⁹ aūt refert̃ ad mundi iſtius anguſtias: prophetat igit̃ Ezechiel quæ mūdo uentura ſunt mala: quē ſaltū uocat, pomiferas arbores nō habentem, ſed habitaculū beſtiarū. De quo & in uigeſimo octauo pſalmo dicit̃: Vox dñi ꝑficiētis ceruos, & reuelabit cōdenſa ſyluarū. Iſtę ſunt ſyluæ & ſaltus qui plus deuorauerūt in prælio de exercitu Abeſſalū q̄ interfecit gladius, ſuccenditurq́; in ſaltib. primū lignū uiride & ſic aridū, hi qui uiuūt in malo, & hi qui iuſtitiæ mortui ſunt. Quodq́; dicit̃ & cōburet̃ in ea oīs facies ab auſtro uſq; ad aquilonē, hoc dicit: Ab his q̄ feruēte ſpiritu uidebāt̃ uſq; ad eos q̄ creſcēte iniquitate, & refrigerata charitate multorū, calorē priſtinū ꝑdiderunt: ita ut omnis caro perſpiciat flammam dñi non extingui. Precaturq́; propheta ne fiat quod dñs cōminatus eſt, hoc eſt, ne ſuccendat̃ ſaltus, & ligna omnia concrementur, ut aut adhuc accipiant locū pœnitētiæ: aut ſibi non imponatur neceſsitas triſtia nunciandi: præſertim cùm populus ea nō intelligat, & obſcuritate dictorum magis ad inſaniam prouocetur.

Tropol. Dan. 11. D

Ab auſtro uſq; ad aquilonem, hoc indicat, ab Hieruſalem uſq; ad Babylonem: ut omne iter pergentium in captiuitatem gladio, fame, peſtilentia ruentium compleatur. His enim qui in Babylone ſunt, Hieruſalem ad auſtrū ſita eſt, quomodo econtrariò olla in Hieremia quæ ſignificat Hieruſalē, à facie aquilonis, id eſt, Babylonis ſuccēdit̃. Et pulchrè in principio: ſtilla, inquit, ad Aphricum: ut non tota dei ira uideat̃ effuſa: ſed ſtilla quædam

Hier. 1. c

CAP. XXI.

ET *fact⁹ eſt, etc.*] Quia ſuprà dixerat, ipſi dicūt de me nūq̄d nō ꝑ parabolas loquit̃ iſte, & aptā populus flagita-

A flagitabat ſententiā: idcirco id quod dominus per metaphorā ſiue parabolam, & ut alij uertere prouerbium, eſt locutus, nunc manifeſtius loquitur, ſaltus Nageb & Darom & Themā eſſe Hieruſalē, & templum illius ſancta ſanctorum, & omnē terram Iudæ: flammamq́; quæ combuſtura ſit ſaltū intelligi gladium deuorantem, qui educt⁹ ſit de uagina ſua, ut interficiat iuſtum & impium. Hoc eſt enim lignum uiride & lignum aridū. Vnde & dominus: Si in ligno, ait, uiridi tanta faciūt, in ſicco qd facient? Pro quo neſcio quid uolētes Septuaginta, iniquum & iniuſtum interpretati ſunt: quaſi non idē utrūq; ſignificet. Quodq́; ibi dixerat: Et uidebit uniuerſa caro, quia ego dñs ſuccendi eā: hoc eſt, ſyluam ſiue flammā, nec extinguet̃, hic alijs uerbis loquitur, ut ſciat omnis caro, quia ego dominus eduxi gladiū meum de uagina ſua irreuocabilem, Vere enī B contra Hieruſalē nō eſt flāma ſopita, nec extinctum incendiū nec reuocatus gladius: quia modicū tempus in medio, & Hieruſalē cum templo ſuo, Babylonio igne ſuccenſa eſt. *a*

¶ *Et tu fili hominis, etc.* Primū dixerat: Vaticinare uel ſtilla ad auſtrū, aphricum, & meridiē, & ad ſaltū meridianū. Qd' qa uidebat̃ obſcurū, & dicta ꝓphetæ populus neſciebat: ſo ponitur manifeſtius, ſaltū meridianū eſſe Hieruſalē, & omnes infructuoſas arbores, ad quarū radices ſecuris poſita ſit, intelligi habitatores eius, gladiumq́; interpretari pro incendio. Tertiò iubet̃ prophetæ, ut tacentibus illis nec interrogantib. cur iſta uaticinatus ſit: faciat per quæ interrogetur: & reſpondeat quæ dñs loquutus eſt. Ingemiſce, inquit, eiulare, non leui uoce nec dolore moderato, ſed in contritione lumborū, ut gemitus tuus ex imis uiſceribus & amaritudine animi proferat̃. Et hoc facies coram eis: ut cum te interrogauerint cur tāto gemitu cōteraris, & quid tibi mali acciderit ut ſic ingemiſcas: tu eis meo ſermone reſpondeas: Idcirco plango, & dolorem cordis mei diſſimulare non ualeo, quia auditus qui ſemper meis auribus inſonuerat, opere completur & uenit: imminēns uidelicet Babylonij furentis exercitus. Qui quum uenerit & uallauerit Hieruſalem: tunc tabeſcet omne cor, & diſſoluent̃ uniuerſæ manus:

HEB. irreuocabilem. Et tu fili hoīs ingemiſce in cōtritione lumborū, & in amaritudinib. ingemiſce corā eis. Cūq; dixerit ad te, Quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia uenit, & tabeſcet oē cor, & diſſoluentur uniuerſæ manus, & infirmabitur oīs ſpiritus: et per cūcta genua fluēt aquę. Ecce uenit & fiet, ait dñs.

SEP. nō reuertetur ultra. Et tu fili hoīs ingemiſce in cōtritione lumborū tuorū, et in dolorib. geme in conſpectu eorū. Eritq; ſi dixerint ad te, quare tu gemis? & dices: Propter nūciū quia uenit, et cōprehēdetur pauore oē cor, et diſſoluētur uniuerſæ manus, & exanimabitur oīs caro & oīs ſpiritus, & omnia femora polluentur humore. Ecce uenit & erit, dicit dñs deus.

Et factus ē ſermo dñi ad me, dicēs: Fili hoīs propheta & dices: Hęc dicit dñs deus, loquere: Gladius, gladius exacutus ē et limitatus, ut cędat uictimas exacutus ē: & ut ſplēdeat limatus ē, qui moues ſceptrū filij mei, ſuccidiſti oē lignū. Et dedi eū ad leuigādū, ut teneatur manu: iſte exacutus ē gladius, et iſte limatus ē ut ſit ī manu interficiētis. Clama & ulula fili hoīs, qa hic factus ē ī populo meo, hic ī ducib. Iſrael. Qui fugerāt, gladio traditi ſūt cū populo meo, idcirco plaude ſuper femur: qa probatus ē, & hoc cū ſceptrū ſubuerterit, & non erit, dicit dñs deus. Tu ergo fili hoīs propheta & percute manu ad manū, et duplicetur gladius ac triplicetur gladius interfectorū. Hic ē gladius occiſionis magnæ, qui obſtupeſcere eos facit et corde tabeſcere, et multiplicat ruinas. In omnib. portis eorū dedi conturbationē gladij acuti & limati ad fulgendū, amicti ad cædē. Exacuere, uade ad dexteram ſiue ad ſiniſtrā, quocunq; faciei tuæ eſt appetitus. Quin et ego plaudā manu ad manū, et implebo indignationem

ut occupante pauore mētes hominum, nullus audeat C repugnare. Infirmabitur enim omniū bellatorum ſpiritus, & tāta cunctos occupabit trepidatio atq; formido, ut timore cogente, arcus & uiſcera diſſoluant̃, & ueſica humorē tenere non ualeat: ita ut urina genua polluantur. Naturale eſt enī ut timore cogēte, ueſica laxetur: & aduerſus hominis uolūtatem humor defluat. Quod quidem & in morborū magnitudine accidere ſolet, ut poſtquā uires defecerint ægrotantiū, nō ſolum genua, ſed & lectuli polluātur. Ecce, inquit, uenit qd' ſæpe prædixi & opere completur ac fiet: quòd non ego, ſed dñs loquutus ē. Scio quendā in contritione lumborum & fluentibus aquis, multa teſtimonia replicaſſe, ut prophetæ caſtitas impleretur & amaritudo animi, & dolor mētis internus, q̄ aquæ feminum genua polluant. Sed hæc expoſitio ad preſentē nō D pertinet locum.

b ¶ *Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis propheta & dices, &c.*] Multū eſt ſi utramq; ponam editionem: & librorum extenditur longitudo, maxime ubi aut nulla aut parua diſtantia eſt. Ponā igit̃ nōnulla quæ diſcrepant. Pro eo quod nos diximus: Qui moues ſceptrū filij mei, ſuccidiſti omne lignū: illi tranſtulerunt: Interfice, contemne, repelle omne lignū. Rurſum ubi nos diximus: Qui fugerant, gladio traditi ſunt: & illi & alij tranſtulerunt: Hoſpites mei ſiue habitatores. Et ubi nos dixim⁹: Plaude ſuper femur, illi poſuerunt: Percute manu. Et ubi tranſtulimus: Et hoc cum ſceptrū ſubuerterit, illorum habet editio: Tribus repulſa eſt. Loquitur autem ad gladiū Nabuchodonoſor, ut ueniat contra Hieruſalem, & exacuatur atq; limetur, multos enim eſſe cædendos, & ad ipſum apoſtropham facit: Tu es qui moues atq; ſubuertis ſceptrum filij mei, imperium uidelicet populi Iſrael: & omne lignum ſuccidis, uniuerſam populi multitudinem. Dedi, inquit, iſtum gladium, ut teneat̃ manu Nabuchodonoſor, & ſit in manu uiri robuſtiſſimi. Vnde ô propheta, clama & ulula, & mala inſtantia, uocis lamentatione teſtare. Hic gladius nulli pepercit, nec aliquem imminentium malorum reliquit expertē, factus eſt in populo, factus eſt in ducibus

indignationē meā, ego dn̄s locutus ſum. Et factus eſt ſermo dn̄i ad me dicēs: Et tu fili hoīs pone tibi duas uias, & ueniat gladius regis Babylonis. De terra tua egredietur ambo, & manu capiet coniecturā, in capite uiæ ciuitatis cōȷciet. Viā pones, ut ueniat gladius ad Rabbath filiorū Ammon, & ad Iudā, & ad Hieruſalē munitiſsimā. Stetit enim rex Babylonis in biuio, in capite duarū uiarū diuinationē quærens, cōmiſcens ſagittas. Interrogauit idola, exta cōſuluit. Ad dexterā eius facta eſt diuinatio ſuꝑ Hieruſalē, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut eleuet uocē in ululatu: ut ponat arietes cōtra portas, ut comportet aggerē, ut ædificet munitiones. Eritq; quaſi cōſulens fruſtra oraculū in oculis eorū, & ſabbatorū ociū imitās: ipſe aūt recordabitur iniqtatis ad capiendū. Idcirco hæc dicit dn̄s deus: Pro eo quod in memoriā reuocaſtis iniquitates ueſtras, & reuelaſtis pręuaricationes ueſtras, & apparuerūt peccata ueſtra i omnib. cogitationib. ueſtris, pro eo inquā quod in memoriā reuocaſtis, manu capiemini. Tu

A Iſrael, factus in hoſpitibus meis ac ſacerdotibus, q ha-
bitabant in tēplo meo. Idcirco percute fœmur, ſiue ma
num, & habitū plangētis aſſume. Hic enim gladius ꝓ-
batus eſt mihi, & hoc cum ſceptrū meū regnūq; ſubuer
terit quod ultra nō erit, & in Sedechia rege finiet. Iterū
tibi ꝓpheta iubeo,
ut q fœmur percuſſe
ras ꝓ ſtupore & mi-
raculo, percutias &
man⁹, ut nō ſolū ſe-
mel, ſed ſcd̄ò ac tertiò
gladi⁹ ueniat ad in-
terficiēdū. Primo.n.
uenerat Nabucho-
donoſor, qn̄ tulit Ie-
koniam: & ſcd̄o, qn̄ re-
gnabat Ioakim: ter-
tiò, qn̄ Sedechias. Et
hic eſt gladius tripli
catus, qn̄ facta ē ma-
gna occiſio, & in tā-
tū multiplicauit rui
nas, ut obſtupeſce-
rent animo, & corde
tabeſcerēt, & in om-
nib. portis eorū da-
ret cōturbationem.
Præcipitur ergo illi,
hoc eſt, gladio acuto
et limato ad fulgen-
dū, amictoq; & expe
dito & parato ad cæ
dem, ut uadat ſiue ad dexterā uoluerit, ſiue ad ſiniſtrā.
Quocūq;, ait, faciei tuæ placuerit, audacter ingredere,
B me habēs ducens, me adiutorē. Ego plaudā manu ad
manū, ut ſæuientē te cōtra aduerſarios meos, quaſi fau
tor tuus & exhortator inſtigem. Ne dubites, ne formi-
4.Reg.19. des, & pati timeas qđ paſſus eſt Sennacherib: ego dn̄s
ſum loquutus, meæ miniſter es uoluntatis, meā cōple
Anagoge ſententiā. Poſſumus iuxta anagogen, gladiū acutū pa-
1.Cor.5.b ratumq; ad cædem accipere diabolū, de quo ait Apo-
ſtolus: Tradere huiuſcemodi ſatanæ in interitū carnis,
1.Tim.1.d ut ſpiritus ſaluus fiat. Et in alio loco: Hymenæus & Ale
xander, quos tradidi ſatanæ, ut diſcāt nō blaſphemare.
Pſal.77.c Et in pſalmis ſcriptū eſt: Miſit furorē, & iram, & angu-
ſtiā, immiſsionem per angelos peſſimos. Hunc quidā
2.Reg.24. putant gladiū & in manu fuiſſe angeli: qn̄ ſub Dauid
percutiebatur Hieruſalem. Aliȷ aūt & de illo dici gladio
Matth.10.d ſuſpicantur, de quo in euangelio ſcriptū eſt: Non ueni
pacem mittere ſuper terram, ſed gladiū, & diuidere in-
ter ſe oēm conſanguinitatis affectum: ut mali corruāt,
& ſancti reſurgant. Sed hoc impium eſt credere de gla-
dio ſaluatoris, & nō potius de diabolo, qui domini in
eccleſia ſceptra ſubuertit, qui interficit cūctos in popu-
lo, & duces & hoſpites dei, & tunc à dn̄o comproba-
tur, quando Iudam proditorē & ſimiles eius ſubuerte-
Ioan.13.d rit: qui poſtquam comedit buccellam, intrauit in illum
ſatanas. Duplicaturq; & triplicatur gladius interfecto-
rum, ut ſoluatur peccatū Hieruſalem: quia ſuſcepit de
manu domini duplicia peccata ſua. Gaudet aūt domi-
nus & exultat & hortator eſt gladȷ ſæuiētis, ut uadat ſi
ue ad dexterā ſiue ad ſiniſtram, & quocunq; eum faciei
ſuæ tulerit appetitus, ut interfectis malis, remaneāt bo-
Hier.32.c ni, & impleatur illud quod ſcriptū eſt: Quid paleis ad
frumentum, dicit dominus? a ¶ *Factus eſt ſermo domini*
ad me, dicens, &c.] Scio me in hoc loco iuxta Septuagin-
ta interpretes, cuiuſdam multiplicem legiſſe expoſitio-
nem: Rabbath filiorum Ammon, referentis ad genti-
um populū: Iudam uero & Hieruſalem ad eos qui ſub
Chriſti nomine congregant̄, & factis dent nominis di- C
gnitatē: regemq; cōfuſionis diabolū ſtare in omni uia
rum capite, & inſidiari in occulto: impleriq; illum uerſi
culum: Iuxta ſemitā ſcandalū poſuerunt mihi, & ſtare
eum in biuio, uel eos qui ſui ſunt tenere cupientem, uel
nouū ſibi acquirere
ſeruitiū, & ad dexte-
ram ſemꝑ ꝑgere, ad
eos ſcilicet qi dexte-
ra parte ſunt poſiti,
ut expugnet eos, ut
exultet i cæde, ut arie
tib. & cōgeſtiōe ope-
rū terrenorū capiat
miſerā Hieruſalē, &
primo quidē ut ui-
deat̄ ei nihil agere, &
fruſtra conari. Illo ue
ro recordante iniq-
tates eorū qui in ec-
cleſia commorāt̄ur,
imò malis operib. re
ducunt aduerſarias
poteſtates in memo
riā ſcelerū priſtino-
rum, pateſiūt omnia
peccata populi, & co
gitationes eorum, &
idcirco capiūt, quia
nouis uetera delicta
cumularūt. Hæc ali⁹
dixerit, nobis cœpta
hiſtoriæ ueritas præſequenda eſt. Cum, inquit, dixiſſet
mihi ſermo diuinus: Propheta fili hominis, & loquere
ad gladium, & dic: Gladius, gladius, & cætera quæ pro D
phetia gladȷ continentur, Secundò factus eſt ad me ſer
mo domini, dicēs: Vis fili hominis ſcire quis iſte ſit gla-
dius, & apertius perſonam diſcere gladȷ ſæuientis? Au
ſculta quæ dico, pone duas uias, ut per illas gladius ue
niat regis Babylonis: qui egredietur quidem uno itine
re Chaldæorum: ſed cum uenerit per deſertum & ſolitu
dinem ad biuium terræ Arabiæ, quæ appellatur filio-
rum Ammon quarū una uia Hieruſalem ducit ad dex-
teram partē, ſiniſtra uero ad Rabbath filiorū Ammon,
quæ ē ciuitas metropolis, & hodie Philadelphia nomi-
nat̄. Memor, inquit, internecionis quæ accidit regi Aſſy Eſaiæ 37
rio, qn̄ centum octogintaquinq; millia, una nocte ſunt
cæſa: formidabit ad partē dexterā declinare, & ire con-
tra munitiſſimam Hieruſalem, ſed ſtabit in ipſo compi
to, & ritu gentis ſuæ oraculum conſulet, ut mittat ſagit-
tas ſuas in pharetram, & commiſceat eas inſcriptas, ſi-
ue ſignatas nominibus ſingulorum, ut uideat cuius ſa
gitta exeat, & quam prius ciuitatem debeat oppugna-
re. Hanc aūt Græci βελομαντίαν ſiue ῥαβδομαντίαν nomi-
nant. Interrogauit igitur idola, exta cōſuluit. Ad dexte-
ram facta eſt diuinatio eius, ut pergeret contra Hieruſa
lem, & oppugnaret eam, aggeres cōportaret, arietes po
neret, ædificaret munitiones, urbemq; concluderet, &
in cęde aperiret os ſuum, & fremitum exultantis & ulu
lantis exercitus concitaret. Hoc, inquit, faciens uidebi-
tur habitatoribus Hieruſalē oraculum fruſtra conſule-
re: & quaſi ſabbatorum ocium tenere, ludere uidelicet
& nihil operis perpetrare. Rex aūt Babylonis nō in ſua
fortitudne, ſed in iniquitate populi confiſurus eſt, qua
eos ſcit offendiſſe deum, & peccata patrū nouis cumu-
lare delictis, & pręuaricationes eorū omnibus patuiſ-
ſe, & idcirco nō dubitabit de uictoria: quia confidet de
iniquitate Hieruſalem: hęc iuxta Hebraicū, à quo LXX.
non tam ſenſu quàm uerbis in pleriſq; diſcordant.
¶ Tu

HEB. a Tu aūt prophane, īpie dux Iſrael: cuius uenit dies in tēpore iniquitatis præfinita. Hæc dicit dn̄s deus: Aufer cidarī, tolle coronā. Nōne hæc dicit quæ humilē ſubleuauit, et ſublimē humiliauit? Iniquitatē, iniqtatē, iniqtatē ponā eā: & hoc nō fiet donec ueniat cui⁹ eſt iudiciū, & tradam ei.

SEP. Et tu prophane, inique dux Iſrael, cuius uenit dies, ī tēpore iniqtatis finis. Hęc dicit dn̄s deus: Abſtuliſti cidarī, et poſuiſti coronā. Hæc non erit ſimilis: Humiliaſti excelſum, & ſubleuaſti humilem. Iniquitatem, iniquitatem ponā eam: nec hæc talis erit, donec ueniat cui debetur, & dabo ei.

Et b tu fili hoīs, propheta & dic: Hæc dicit dn̄s deus ad filios Ammō, et ad opprobriū eorū. Et dices: Mucro, mucro, euagīa te ad occidēdū, lima te ut īterficias & fulgeas. Cū tibi uiderētur uana, & diuinarētur mēdacia, ut dareris ſuꝑ colla uulneratorū īpiorū quorū uenit dies ī tēpore iniqtatis ꝑfinita. Reuertere ad uaginā tuā, in locū ī quo creatus es, ī terra natiuitatis tuæ iudicabo te. Et effundā ſuꝑ te īdignationē meā, ī igne furoris mei ſufflabo in te: daboq; te ī manib. hominū ſtultorū, et fabricātiū corruptionē. Ignis eris cibus, ſanguis tuus erit in medio terrę, obliuioni traderis: quia ego dn̄s locutus ſum.

CAP. XXII.

ET factum eſt uerbū dn̄i ad me, dicens: Et tu fili hominis, nōnne iudicas ciuitatem ſanguinum, & oſtendis ei oēs abominationes ſuas? Et dices: Hęc dicit dominus deus: Ciuitas effundens ſanguinē in medio

A a ¶ *Tu autem prophane, &c.*] Symmachus hunc locū ita
interpretatus eſt: Tu autē prophane, inique dux Iſrael:
cuius uenit dies in tempore iniquitatis cōſtitutus: Hęc
dicit dn̄s deus: Abſtulit cidarim, & tulit coronam: neq;
hoc neq; illud: humilem ſubleuabit, & humilem humi
liabit. Iniquitatē, ini
quitatē, iniquitatē
faciam illud. Et hoc
nō fuit iſte, cuius iu-
dicium eſt, quem da
tur⁹ ſum. Poſt urbis
Hieruſalē ſubuerſio
nem et captiuitatem
populi, ad ducem Iſ-
rael ſermo dirigitur:
quē nemini dubiū ē
ſignificari Sedechiā:
in quo regum Iſrael
de ſtirpe Dauid īpe-
rium finitum eſt. Ve
nit, inquit, tibi dies,
quæ longo tempore
præfinita eſt in te: &
ꝓpter te ſacerdotiū
& regnū iterȷt popu
li Iudæorū. Cidaris
enim inſigne pōtifi-
cis eſt: corona, hoc ē
diadema, regis indi-
cium. Nōne hæc eſt
cidaris, & hæc coro-
na quæ nihil fecit iu
dicio, ſed ad imita-
B tionē regis Babylo-
nȷ quos uolebat ex-
altabat: & quos uo-
lebat hūiliabat? Pro
pterea nō ſemel, nec
iuxta Lxx. bis, ſed
tertio iniqtatē ponā
tibi in ꝑpetuū: quæ
nō ſtatim tibi repu-
tata eſt, ſed donec ue
niat Chriſtus cuius
ē iudiciū: & tradat ei
pater rēgnū & ſacerdotiū, uel eccleſiā de gentib. congre
Ioan.5.d gatam. Non enim iudicat pater quenquā, ſed omne iu
Pſal.71.a dicium dedit filio. Et in alio loco: Deus, ait, iudicium
tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis. Iſte eſt cui re-
poſitum eſt imperiū, & ſacerdotiū ſempiternū. De quo
Gen.49.b loquebatur & Iacob: Non deficiet princeps ex Iuda, ne
que dux de fœmoribus eius, donec ueniat cui repoſitū
eſt, & ipſe erit expectatio gentium. In eo loco ubi nos ī
terpretati ſumus: Nōne hæc eſt: pulchre tranſtulit Sym
machus, neq; hoc neq; illud. Quia enim dixerat: Au-
fer cidarim, tolle coronā: ſubiūxit, neq; hoc neq; illud:
id eſt, regnum ceſſabit & ſacerdotium. Vnde qui poſtea
uſq; ad aduentum Chriſti reges fuerunt pariter & ſacer
dotes, quorum unus Hyrcanus pontifex diadema ca-
piti ſuo impoſuit, fruſtra ſibi & hoc & illud uoluit uēdi
care: cum regnū ei non deberetur poſt Sedechiam, ſed
illi cui repoſitum erat, & qui fuit expectatio gentiū, de
Malach.1.c quibus loquitur & Malachias: Vos ſacerdotes, qui cō-
taminatis nomen meum. Et poſt paululū: Non eſt uo-
luntas mea in uobis, & uictimas non ſuſcipiā de mani-
Pſal.49.a bus ueſtris. Ab ortu eīm ſolis uſq; ad occaſum, magnū
eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrifica
tur, & offertur nomini meo oblatio munda. Quæ mun
da oblatio ſine ſanguine hircorum, arietum, atq; tauro
rum, in Chriſti completur aduentu: quando uenit deſi C
deratus gentibus, & ortus eſt ſol iuſtitiæ: in cuius pen- Aggæi 2.b
nis eſt ſanitas. b ¶ *Et tu fili hominis propheta & dic, &c.*]
Gladium regis Babylonis ſtetiſſe in capite duarum uia
rum, in compito dexteræ & ſiniſtræ: quarum altera du-
cebat Hieruſalem, al
tera ad Rabbath fi-
liorū Ammō: & exiſ-
ſe ſortē ut pergeret
prius contra Hieru-
ſalem, ſuprà legim⁹:
Qua expugnata &
capta, regnū quoq;
& ſacerdotiū eius in
æternū periſſe præ-
nūciat. Reſiduum e-
rat filiȷs Ammon: &
ipſe diuiſionis ordo
poſcebat, quid de ſi-
niſtra uia factū eſſet.
Vnde imperat̄ pro-
phetæ ut loquat̄ ad
filios Ammon, & ad
opprobriū eorum:
quod & ipſi capien-
di ſint, & ad eundē
gladiū ſermonē diri
git: O mucro, mu-
cro q paratus es ad
cædem, qui limatus
ut fulgeas & interfi-
cias: licet tibi idola
reſpōderint: & uanū
ſit omne quod à dæ- D
monibus reſponde-
tur: ut uidelicet uul-
neratorum ceruicib.
immineres: & per te
compleret̄ qđ mul-
to dominus tēpore
fuerat comminatus:
tamē expleto opere
tuo quod egiſti con
tra filios Ammon re
uertere ad uaginam
tuā, id eſt, in Babylonē, ad locū in quo factus es & crea-
tus, ut in terra natiuitatis tuæ iudicē te, & effundam ſu-
per te indignationē meam: & Medorū atq; Perſarū uir-
tute capiaris. Quod plenius in Eſaiæ uolumine dicitur
in uiſione cōtra Babylonem: Ecce ego ſuſcitabo ſuper Eſaiæ 13.d
eos Medos. Et poſt paululum: Et erit Babylon illa glo-
rioſa in regnis, inclyta in ſuperbia Chaldæorum, ſicut
ſubuertit deus Sodomā & Gomorram, non habitabi
tur uſq; ī finem. Et quia ſemel ſub perſona gladȷ de re-
ge imò regno Babylonis loquebat̄, ſeruat μεταφοράν. In
igne, inquit, furoris mei ſufflabo in te, ut faciam te igne
conſumi, & tradam te in manibus hominū ſtultorum
& imperitorū, qui artem non habent cudendi gladios
& acuendi: ut nequaq; ultrà acuaris, limeris & fulgeas
ad occidendū, ſed ſis ignis cibus, ſanguiſq; tuus, quem
fudiſti cūctis ſpectantibus, in te potius redundet: & tra-
daris æternæ obliuioni, & pereas in perpetuum: quia
ego dn̄s locutus ſum, cuius dixiſſe, feciſſe eſt.

CAP. XXII.

ET *factum eſt uerbum, &c.*] Et tu, ait, fili hoīs (utar eīm
conſueto ad te uocabulo) iudica ciuitatem ſan-
guinū, & oſtende illi oēs abominationes ſuas, ut
ſciat ſe imminentē captiuitatē merito ſuſtinere, & ī mul
tis ſanguinibus adduxiſſe tempus ruinæ ſuæ. Primum
omnium

in medio ſui, ut ueniat tẽpus eius: & quæ fecit idola cõtra ſemetipſam ut pollueretur. In ſanguine tuo q̃ à te effuſus ẽ deliq̃ſti, & in idolis tuis quæ feciſti polluta es, & appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tẽpus annorũ tuorũ: propterea dedi te opprobriũ gentib. & irriſionẽ uniuerſis terris. Quæ iuxta ſunt, & quæ procul à te, triumphabũt de te (ſiue illudẽt tibi:) ſordida, nobilis, grandis interitu. Ecce prĩcipes Iſrael, ſinguli ĩ brachio ſuo fuerũt in te ad effundendũ ſanguinẽ. Patrem & matrẽ contumelijs affecerũt in te (ſiue patri & matri maledixerũt.) Aduenã calũniati ſunt in medio tui. Pupillũ & uiduã contriſtauerũt (ſiue oppreſſerũt) apud te: ſanctuaria mea ſpreuiſtis, ſabbata mea polluiſtis. Viri detractores (ſiue latrones) fuerũt ĩ te ad effundendũ ſanguinẽ, & ſup montes comederũt in te. Scelus (ſiue ut ſignificãtius ĩ Hebræo habet זִמָּה hoc eſt, inceſtũ) operati ſunt in medio tui. Verecũdiora patris diſcooperuerũt in te, & immundiciam menſtruatę humiliauerũt in te: & unuſquiſq; ĩ uxorẽ proximi ſui operatus eſt abominationem, & ſocer nurũ ſuã polluit nefarie. Frater ſororẽ ſuã, filiã patris ſui oppreſſit (ſiue humiliauit) ĩ te. Munera acceperũt apud te ad effundendum ſanguinẽ. Vſurã & ſuperabundantiã accepiſti, & auare proximos tuos calumniata es: (ſiue & cõplebo cõſummationẽ malicię tuæ ĩ oppreſsione tua:) meiq; oblita es ait dñs deus. Ecce cõploſi manus meas ſuper auaritiam tuã quã feciſti, & ſuper ſanguinẽ qui effuſus eſt in medio tui. Nunquid ſuſtinebit cor tuum: aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciã tibi? Ego dñs loquutus ſum & faciã. Et diſperdã te in nationes, & uentilabo te in terras, & deficere faciam immundiciã tuã à te, & poſſidebo te in conſpectu gentium, (ſiue iuxta Aquilę primã editionẽ, & Theodotionẽ. Et contaminabo te: Vel iuxta Symmachum: Et uulnerabo te in cõſpectu gentium:) & ſcies quia ego dñs. Et factum eſt uerbum domini ad me, dicens: Fili hoĩs, uerſa eſt mihi domus Iſrael in ſcoriã. Oẽs iſti, æs, & ſtagnum, & ferrum, & plumbum in medio

A omnium ſcelerum, pro deo idola uenerata es, & adoraſti opera manuum tuarũ, & appropinquare feciſti tempus annorum tuorum, & quod multo tẽpore dicebatur: & differebatur, ut ageres pœnitentiã. Tu autem ſecundũ impœnitẽs cor tuũ theſaurizas tibi iram in die iræ: idcirco dedi te opprobriũ gẽtib. & illuſionẽ uniuerſis terris, quæ ĩ circuitu tuo ſunt: tã iuxtà, q̃ procul, quæ triũphabũt de te, ſiue illudẽt tibi. Sordida, nobilis, grandis interitu. Sordida, q̃a munda eſſe deſiſti. Nobilis, ĩ malo: quæ quondã in bono cunctas urbes nobilitate ſuparabas. Grãdis interitu ut quãto ſublimior eras, tãto fortius rueres. Et iterim ut cætera prætermittã, pauca numerabo quæ ĩ te fuerĩt. Prĩcipes tui nõ iuſtitia, ſed roboris & brachij fortitudine iudicãtes, fuderũt ĩ te innoxiũ ſanguinem. Alij patrem & matrem contumelijs affecerũt, ſiue maledixerunt parentibus, ſcriptura dicente: Qui maledixerit patri & matri, morte moriatur. Aduenã & pegrinũ oppreſſerũt ĩ medio tui: quaſi non illis ſufficeret ꝓ omni anguſtia peregrinatio & exiliũ patriæ. Pupillũ & uiduã contriſtauerũt, ſiue oppreſſerunt apud te: ut quorũ oẽ præſidiũ eſt ĩ legũ iuſtitia, nõ ſolum contriſtarent, ſed opprimerentur à te. Sanctuaria mea, ſiue ſancta cõtẽpſiſtis: & ſabbata mea polluiſtis: ut nõ diſcerneretis ĩter ſanctum & pollutum, ĩter decretũ religioni diẽ ociũq; ſabbati ad culturã dei, & cęteros dies, q̃b. operari & ſeruire carnis neceſſitatibus lege permiſſum eſt. Viri detractores, ſiue iuxta Symmachũ & Theodotionem, doloſi: quod in Hebraico רָכִיל & homicidæ erant in te, ut blaſphemarent deũ: ſiue cuncta dolo agerent, aut uiolentia. Et comederunt in montibus alta ſapientes: & eleuati cõtra deum ſuperbia: ſcelus ſiue inceſtum operati ſunt in medio tui: ut quod ĩ angulis quoque & ſecreto raro fit, quãdo à malis conſciẽtiæ hominum deuitanĩ, hoc tu ĩ propatulo feceris. Quid ſit aũt

(margin: B; Exo.21.b)

inceſtus, ſequens ſermo ſignificat: Verecundiora patris C nudauerunt in te, nouercæ contra fas & licitum copulati: & immundicitiam menſtruatæ humiliauerunt in te: non parcentes naturæ, nec inducias dantes turpitudini: & ad uxorẽ proximi ſui adhinnientes. Quodq; hoc ſceleratius eſt, ſocer exarſit in nurum, & frater ſororis iura neſciuit: ut nõ uterinã, ſed de eodem patre uiolaret ſororẽ. Acceperũt munera, ut innocentem ſanguinem funderent. Neceſſitatem pauperũ uerterũt in lucrum, ut uſurã acciperent, & ſuperabũdãtiã, & ꝓpter auaritiã amicos calũniati ſunt. Hoc autẽ, inquit, feciſti, ô Hieruſalẽ, quia mei oblita es. Memoria eñ dei excludit cũcta flagitia. Vnde habitum dñi iraſcentis aſſumpſi, & comploſi man⁹ meas contra auariciam tuam, & contra ſanguinem qui effuſus eſt ĩ medio tui: ut intelligas, & mente cognoſcas: utrum uel D animo, uel manibus poſſis meam iracundiam ſuſtinere. Ego enim dominus locutus ſum, & ego faciã: ut poſtq; capta fuerit Hieruſalẽ, diſpergam te ĩ nationes, & uentilem in aerem: quaſi ĩutiles paleas huc illucq; rapiendas: tantæq; clementiæ ſum, ut ſæuitia mea uertatĩ ĩ miſericordiã. Oĩa enim faciam, ut deficiat immundicia tua à te, & recipias priſtinã puritatem. Quam cum receperis, poſſidebo te in conſpectu omnium gẽtiũ, ut cum à me poſſeſſa fueris, tũc intelligas, quod ipſe ſim dñs. Sin aũt ĩterpretationẽ Symmachi & Theodotionis ſequimur, quorum alter ait, Et uulnerabo te, ſiue confodiam. Alter, Contaminabo te in conſpectu gentium, ad malam partem cuncta referenda ſunt: quanquam illud huic ſenſui contrariũ ſit, quod ſuprà dicitur: Et deficere faciã immundiciã tuam à te. Defectio enim immundiciæ, reſtitutio puritatis eſt. Vtranq; editionem pariter diſſerui, ut librorum magnitudinem declinarem. a ¶ *Et factum eſt uerbum dom. etc.*] Verbum Hebraicũ סִיג Symmachus ſcoriam, Aquilæ prima

medio fornacis, ſcoria argenti facti ſunt. Propterea hęc dicit dñs deus: Eo q̃ uerſi eſtis oẽs ĩ ſcoriã: idcirco ecce ego cõgregabo uos ĩ medio Hieruſalẽ, cõgregatione argẽti, & æris, & ferri, & ſtagni, et plũbi ĩ mediũ fornacis: ut ſuccendã ĩ ea ignẽ ad conflandũ. Sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & reqeſcã: & cõflabo uos, & ſuccendã uos in igne furoris mei, & cõflabimini in medio eius, ut cõflatur argentũ in medio fornacis, ſic eritis in medio eius: et ſcietis q̃a ego dñs effuderim indignationẽ meã ſup uos. Et factũ eſt uerbũ dñi ad me, dicens: Fili hoĩs, dic ei: Tu es terra immũda, & nõ cõpluta in die furoris: Cõiuratio prophetarũ in medio eius, ſicut leo rugiẽs capienſq; prędã, animas deuorauerũt, opes & preciũ acceperũt, uiduas eius multiplicauerũt in medio illius. Sacerdotes eius cõtempſerũt legẽ meã, & polluerũt ſanctuaria mea. Inter ſanctũ & prophanũ nõ habuere diſtantiã, & inter pollutũ & mundũ nõ intellexerũt, & à ſabbatis meis auerterũt oculos ſuos, & coinq̃nabar in medio eorũ. Principes eius ĩ medio illius, quaſi lupi rapientes prędã ad effundendũ ſanguinẽ, & pdẽdas animas, & auari ad ſectãda lucra. Prophetæ aũt eius linebãt eos abſq; tẽperamẽto: uidẽtes uana, & diuinãtes eis mendaciũ, dicẽtes: Hæc dicit dñs deus, cũ dñs non ſit locutus. Populũ terræ calumniabantur calũnia, & rapiebãt uiolenter egenũ & pauperẽ affligebant, & aduenã opprimebant calumnia abſq; iudicio. Et quæſiui de eis uirũ qui interponeret maceriã, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſsiparẽ eã, & nõ inueni. Et effudi ſuper eos indignationem meã, ĩ igne iræ meæ conſumpſi eos. Viã eorum in caput eorum reddidi, ait dñs deus.

A prima editio γεμφυλον & γίγαρτον: quod utrunq; acinũ uinacij ſignificat, interpretati ſunt. Secunda autẽ eius tranſlatio, & Lxx. uertere cõmixtionem. Porrò ſcoria, ſordes & purgamenta metallorũ ſonat: ut conſequenter captiuitate uicina imò iã imminente urbis excidio, ignis adhibeatur, ut ſub trãſlatione conflationis, purũ argẽtũ remaneat: quod ære, ſtagno, ferro, plũboq; mixtũ fuerat atq; uiolatũ: quorum tria, æs, ſtagnũ & plũbũ, fuſilis materiæ ſunt, & igni ſoluunĩ. Ferrum uero ĩter incudẽ & malleum molleſcit atq; tenuatĩ, & diuerſas accipit formas, prout uolũtas artificis fuerit. Sicut igiĩ argentum qđ ſupradicta metalla uiolarunt, ĩ fornacẽ mittiĩ: ut ablatis ſordibus, & adulterinis materijs, purũ remaneat: ita, ĩ q̃t, congregabo uos ĩ mediũ Hieruſalẽ, & Babylonia obſidiõe circundabo: ut ſuccendã in uobis ignẽ ad conflandũ. Qđq; B ibi facit flãmarum ardor immẽſus, hic fames & peſtilentia faciet, ut poſtq; congregauero uos atq; ſuccẽdero in igne furoris, tunc reqeſcã, & contẽptus dolorẽ pœnarum ueſtrarũ ultione cõpeſcã. Et hoc totum faciã, ut poſtquã effudero indignationẽ meã ſuper uos, finis ueſtri cruciat⁹ mei notitia ſit: & ſciatis q̃ ego ſim dñs iudex oĩum & retributor. Quod autẽ dicaĩ eſſe cõflator, & in multis quidẽ alijs locis, ſed maxime in Malachia, & Eſaia legimus, quorũ alter: Ecce, inq̃t, dominus egreditur quaſi ignis conflatorij, & ſicut herba lauantiũ: & ſedebit cõflans quaſi aurũ & argentum, & conflabit filios Leui. Alter: Et lauabit dñs ſordes filiorũ & filiarum Sion, & ſanguinem mundabit de medio eorum, ſpiritu iudicij, & ſpiritu combuſtionis. Et puto illud ſonare quod in pſalmis dicitur: Proba me domine & tenta me. Poſt quod infertur: Vre renes meos & cor meum, ut uniuerſa lumborum noxij ĩ me humoris pituita ſiccetur. Quod de Hieruſalẽ intelleximus, intelligamus de animarũ ſtatu: quæ puræ à deo cõditæ ſunt: aurumq; in ſenſu atq; ſapientia, & argentũ in ſermone atq; eloquio ſuſceperunt: ut qđ mente cõceperint, uerbis explicent. De argẽto legimus: Eloquia dñi, eloquia caſta: argentum igne examinatum, ꝓbatum terræ, purgatum ſeptuplum. De auro ſimiliter & argẽto ſexageſim⁹ ſeptim⁹ cõtinet pſalmus, in quo ſcriptum eſt: Si dor

(margin: Malach.3.a; Eſaie 4.b; Pſal.25.a; Ibid.11.b)

miatis inter medios cleros pennæ colũbæ deargẽtatæ: C & poſteriora ſiue interiora dorſi eius, in uirore aut pallore auri. Oĩs enim gloria filiæ regis intrinſecus, quæ loquiĩ in Cantico canticorum: Introduxit me rex in cubiculum ſuum. Qui inter duo dormierit & reqeuerit teſtamenta, ſtatĩ aſſumit pennas columbę deargẽtatas, auriq; in cordis theſauro fulgore radiabit. Ad hũc ſenſum reor & illa eſſe referenda: qđ peccatorib. & q̃ meruerũt offenſam dei, cœlum ęneum, terra ſit ferrea, & maxime terra Aegypti, de qua educit dñs Iſrael quaſi de fornace ferrea. In Zacharia quoq;: Iniq̃tas ſedet ſup talentum plumbi. Et ĩ Exodi cãtico dicitur: Dimerſi ſunt quaſi plumbum in aqua uiolentiſſima. Graui enim peccatorum põdere premebantur, & loq̃ poterant: Quaſi on⁹ graue grauatæ ſunt ſuper me. Quõ autem auri ſpeciẽ adulterina æris ſimilitudo mẽtiĩ, ſic argẽti can- D dorẽ ſtagnum ſimulat, quod ſimplex & ruſticus nõ facile dinoſcit. Et ſæpe accidit ut aurum & argẽtum hæretica prauitate cõmixtum, igne ſpiritus ſancti & dñi iudicio ſeparetĩ: et purum aurũ remaneat & argẽtum, de quo ꝓpheta dicit: Dedi eis argentum & aurum, ipſi aũt fecerũt ex eis Baal. Cui ſimile ẽ. Eduxi eos in argẽto & auro: & nõ erat in tribub. eorum infirmus: Finiſq; pœnarum omnium ſit, noſſe q̃ ipſe ſit dñs. Lapidem ſtagnum ſiue maſſam ſtagneam & in Zacharia legimus: quæ quid ſignificet, ſuo loco interpretati ſumus a ¶ *Et factum eſt uerbum domini ad me dicens, &c.*] Poterat diligens auditor inquirere, quæ eſſet ſcoria quæ argẽti uiolauerit puritatem: & ære, plumbo, ſtagno, ferroq; miſcuerit. Quod ibi igitur ſub perſona urbis & fornacis expreſſum eſt, & hic ſub ſpecie terræ, quæ non ſit rigata, nec pluuiam ſuſceperit, prædicatur. Pluuias illas debem⁹ intelligere, de quib. ſcriptum eſt: Mandabo nubibus ne pluant ſuper eam imbrẽ: quem expectamus, quando datur nobis pluuia temporanea & ſerotina, de qua ſcriptum eſt: Pluuiam uoluntariam ſegregabis deus hæreditati tuæ. Dies autem furoris eſt, quẽ ſibi unuſquiſq; cõciliat multitudine peccatorum. Scire cupimus quæ ſit urbis ſcoria, qui terræ duriſſimæ & plenæ ueprium ſentiumq; ſqualor. Coniuratio, inquit, prophetarum: ſiue iuxta Lxx. ducum in medio eius

(margin: Cant.1.c; Zach.5.a; Exo.15.b; Pſal.37.a; Oſee 2.b; Pſal.104.d; Zach.4.c; Eſaie 5.b; Pſal.67.b)

CAP. XXIII.

ET [a] factus eſt ſermo dñi ad me, dicens: Fili hominis,
duæ mulieres filiæ matris unius fuerūt, & fornicatę
ſunt in Aegypto, in adoleſcētia ſua fornicatę ſunt. Ibi ſub
acta ſunt ubera earū, & fractę ſunt mām̄æ pubertatis ea-
rū: (ſiue ut in Lxx. continetur, Ibi ceciderunt ubera earū,
& ibi deuirginatæ ſunt.) Nomina earū, Oolla maior (ſi-
ue ſenior) & Ooliba ſoror eius. Et habui eas (ſiue factæ
ſunt mihi:) & pepererunt filios & filias. Et nomina earū,
Samaria Oolla, & Hieruſalē Ooliba. Fornicata eſt igitur
Oolla ſuper te: & inſaniuit (ſiue abijt) ad amatores ſuos
in Aſſyrios, qui appropinquabant ei, ueſtitos hyacinthi-
nis, principes & magiſtratus, iuuenes cupidinis (ſiue ele-
ctos) uniuerſos equites aſcenſores equorū. Et dedit for-
nicationes ſuas ſuper electos filios Aſſyriorū uniuerſos:
& in omnibus ſuper quos inſaniuit, in immundicijs ſiue
adinuētionib. eorū polluta eſt. Inſuper & fornicationes
ſuas quas habuerat in Aegypto, non reliquit. Nam & illi
dormierāt cū ea in adoleſcentia eius: & illi confregerant
ubera pubertatis eius, (ſiue & ipſi deuirginauerāt eam:)
& effuderunt fornicationē ſuam ſuper eam. Propterea
tradidi eam in manus amatorū ſuorū: in manus filiorum
Aſſur, ſuper quorū inſaniuit libidinē. Ipſi diſcooperue-
runt ignominiā eius: filios & filias illius tulerunt, et ipſam
occiderunt gladio. Et factę ſunt famoſæ mulieres (ſiue fa-
cta eſt in ſermone mulierū:) et iudicia (ſiue ultiones) fece-
runt

A eius habentiū ſimilitudinē leonis, de quo ſcribit & Pe-
1.Pet.5.c trus: Aduerſarius noſter diabolus, quaſi leo rugiēs cir-
cuit. Qui leo omneſq; eius ſocij nō quærūt corpora de-
uorare, ſed animas: accipiuntq; mercedes, & pecunia
cuncta diiudicāt. Quod in illo quidē tempore accidiſſe
populo Iudæorum,
nulli dubiū eſt. Pro-
pter ſacerdotes em̄
& principes & pro-
phetas adduxit dñs
ſuper eos malū. Sed
in noſtra Hieruſalē
hoc ſæpe conſpici-
mus: qui iuxta Lxx.
deuorant animas in
potētia, & preciū ac-
cipiūt ut multas ui-
duas faciāt quę ſpō-
ſum dñm ꝑdiderūt.
Horū aūt ꝓphetarū
factio ē & cōiuratio,
ut inuicem ſui fauto-
res ſint, & oīa turpis
lucri gratia faciant.
Sacerdotes q̄ præſu-
les tēpli eſſe deberēt:
& ex quorū ore noti-
tia legis inq̄rīt, uio-
lant ſanctuaria: nul-
lamq; inter ſanctum
& prophanū, niſi pe-
cuniæ habent diſtā-
tiā. Auertunt oculos
B à ſabbato: & dei re-
quiem quæ in noti-
tia ſcripturarum eſt,
nō recogitāt: nec di-
cūt cū ꝓpheta: Reue-
Pſal.118.c la oculos meos, &
cōſiderabo mirabi-
lia de lege tua. Neq;
2.Cor.3.d illud Apoſtoli: Nos autem oēs reuelata facie gloriā dñi
contemplamur. Inter tales prophetas & ſacerdotes, me-
Ioan.1.d dius dominus inquinatur, de quo ſcriptū eſt: Medius
autem inter uos ſtat, quem uos ignoratis. Prophetæ igi-
tur ſiue duces leonibus comparantur. Principes au-
tem, quos inferioris gradus homines intelligimus, lu-
porum imitantur rapinam, ut effundant ſanguinem
non corporū, ſed animarum, & auarè ſectantur lucra:
1.Cor.9.b nequaq̄ illo contenti, Qui ſeruiunt altari, uiuāt de alta-
rio, ſed poſtq; ad miniſteriū dei acceſſerint, Crœſi diui-
tias congregāt. Prophetæ quoq; illi qui uētura prænū-
ciant, liniebant eos abſq; temperamento, de quo & ſu-
prà diximus, uaticinantiū prophetarū, qui abſq; com-
mixtione palearū linierunt parietē, qui imbribus diſſi-
patur. Iſtiuſmodi uident uana: & non tam prophetāt,
q̄ diuināt mendaciū, dicentes terræ miſerabili: Hæc di-
cit dominus, dñs iſta promittit: cum dñs nō ſit locutus
ad eos. Populus autem terræ nequaquam dei, ſed terre-
norum operum, principū ac ſacerdotum æmulator exi-
ſtens, per calumniā & potentiā cuncta faciebat: non di-
uites, ſed pauperes opprimens, de quibus ſcriptum eſt:
Prou.13.b Pauper autem nō ſuſtinet cōminationē: & redemptio
animæ uiri, propriæ diuitiæ. Aduenā quoq; & peregri-
num, qui necdum ciuis eccleſiæ fuerat effectus, ſed tan-
tum auditor & habens initia fidei, opprimebāt calum-
nia: ut poſtq; circuiſſent mare & aridā, facerent unum
proſelytum, & facerent eum filium gehēnæ. Inter tanta
aūt uitia & ſcelerum multitudinē: quæſiui de eis uirum
qui iræ meæ poſſet reſiſtere: & inſtar Moyſi & Aaron, & C
Samuelis, igni meo & incēdio ſe opponere, & non po-
tui reperire. Vñ loquebat̄ ad Moyſen: Dimitte me, & de- Exo.32.
lebo populū iſtum. Et quia reſiſtentē mihi retinentēq;
me non potui reperire: propterea totā ſuper eos effudi
īdignationē meam,
& cōſumpſi illos nō
abſq; mēſura atq; iu-
dicio, ſed ut redderē
uias eorū ī capita il-
lorū: uel ꝓpria pec-
cata quæ fecerāt au-
toribus tribuēs: uel
certe in capita popu-
li ducis, principis ac
ꝓphetarū: quorum
nullus fuit q̄ iraſcēti
dño auderet reſiſte-
re: & quorū cā terra
ſqualida atq; deſer-
ta, im brē dñi ſuſcipe
non meruit.

CAP. XXIII.

ET factus ē ſermo do-
mini, &c.] Duo-
decim trib. Iſrael
quæ fuerūt iūctæ in
Aegypto: poſtea eſſe
diuiſas ī duas & de-
cē trib. appellataſq;
Iudā & Iſrael, Regū
& Paralipomenon
ſcriptura teſtat̄. Iudę
regnauit de ſtirpe D
Dauid, Roboā filius
Salomonis ī Hieru-
ſalē, ubi erat templū
& ſacerdotes, & ma-
gna pars tribus Le-
ui. Decem aūt tribu-
bus ī Samaria Iero-
boam filius Nabat de tribu Ephraim & Ioſeph: quarū
Samaria nūc appellatur Oolla, quod in lingua noſtra אהלה
ſonat tabernaculum: Hieruſalem uero Ooliba, hoc eſt, אהליבה
tabernaculum meum in ea. Siquidem & in decem tri-
bubus erat tabernaculum non dei, ſed idolorum. Au-
reos enim Hieroboam, ut populum auerteret à cultu
dei, uitulos collocarat in Dan & Bethel. Dicamus ergo
de ſingulis. Duæ iſtæ mulieres, Samaria & Hieruſalem
filiæ fuerūt matris unius in Iſrael ſtirpe generatæ, & for-
nicatæ ſunt in Aegypto in adoleſcentia ſua. Neq; enim
accepiſſent legē eductæ de Aegypto in monte Sina pro-
hibentem eos uenerari idola, niſi in Aegypto fuiſſent
Aegyptia portenta ueneratæ. Poteſt autē mater amba- Supra.164
rum eſſe Cethæa, de quo ſuprà legimus: Pater ueſter A-
morræus & mater ueſtra Cethæa. Sed & quando dici-
tur: Vnuſquiſq; abominationes Aegypti auferat ab o-
culis ſuis: hoc ſignificat, quod in Aegypto Iſrael idolis
ſeruierit: & ibi ceciderint, ſiue fracta ſint ubera uirgini-
tatis eius: maiorq; Samaria dicit̄ & ſenior: uel propter
multitudinem decem tribuum: uel quia poſt mortem
Moyſi de Ephraim tribu, Ieſus filius Naue populo præ-
fuit: unde & Hieroboam, qui ſcidit eas à domo Dauid, 3.Reg.11.
fuiſſe legimus. Et habuit eas deus, ſiue factæ ſunt eius:
quando ingemuerunt ab operibus Aegypti luto prius
& lateri ſeruiētes. Quæ poſtea illi filios & filias, uel in ſo-
litudine, uel in repromiſſionis terra genuerūt. Primūq;
fornicata eſt Oolla, id eſt, Samaria ſuper deum, quan-
do inſaniuit in Aſſyrios qui ueſtiti erant hyacinthinis:
& non

rūt ī ea. [a] Quòd cū uidiſſet ſoror eius Ooliba, pluſq̄
illa inſaniuit libidine, & fornicationē ſuā ſuꝑ fornica-
tionē ſororis ſuæ, ad filios Aſſyriorū præbuit impu-
denter: ducib. ac magiſtratib. ad ſe uenientib. indutis
ueſte uaria (ſiue precioſa) eq̄tibus, q̄ uectabātur eq̄s,
& adoleſcentib. forma cūctis egregia. Et uidi quòd
polluta eſſet uia una ambarū, & auxit fornicationes
ſuas. Cūq; uidiſſet uiros depictos ī pariete, imagines
Chaldęorū expreſſas colorib. & accīctos baltheis re-
nes, & tiaras tinctas in capitib. eorū: forma ducū om-
niū (ſiue triſtatarū oīum) ſimilitudine filiorū Babylo-
nis: terræq; Chaldæorū in qua orti ſunt, & inſaniuit
ſuꝑ eos concupiſcentia oculorū ſuorū, & miſit nun-
cios ad eos in Chaldæā. Cūq; ueniſſent ad eam filij
Babylonis ad cubile mammarū (ſiue diuertentium:)
polluerūt eā ſtupris ſuis, & polluta ē in eis, & ſatura-
ta ē (ſiue receſſit) anima eius ab illis: denudauitq; for-
nicationes, & diſcooperuit ignominiā ſuā, et receſſit
anima mea ab ea, ſicut receſſit aīa mea à ſorore eius.
Multiplicauit em̄ fornicationes ſuas, recordās dierū
adoleſcētiæ ſuæ, quib. fornicata eſt in terra Aegypti.
Et inſaniuit libidine ſuper cōcubitu eorū, quorū car-
nes ſunt ut carnes aſinorū: & ſicut fluxus equorū, flu-
xus eorū (ſiue uerēda equorū, uerēda eorū.) Et uiſita-
ſti ſcelus adoleſcētiæ tuæ, qn̄ ſubacta ſunt in Aegy-
pto ubera tua, et cōfractę ſunt mām̄ę pubertatis tuę.
Propterea

A & non quoſlibet de populo, ſed duces & magiſtratus:
nec ætate cōfectos, ſed iuuenes oēs, equites electos: quo-
rum ſecuta eſt idola, & à quibus cōtra iuſſionē dei po-
ſtulauit auxiliū. Qui uenerūt & polluerūt eā: ut q̄cquid
in adoleſcētia fecerat in Aegypto, nō relinqueret. nam
& Aegyptij cōcubue-
rāt cū ea in adoleſcē-
tia ei⁹: quorū ſimula-
cra uenerata ē: ibiq;
deuirginata, & cōfra-
cta ſunt ubera illius:
& tāta fuit fornicatio-
nis abundātia, ut nō
fornicati cum ea, ſed
fornicationē ſuā ſu-
per illā effudiſſe di-
cant̄. Propterea tra-
dita eſt ipſis amato-
4.Reg.17. rib. ſuis, Phul, & Te-
& 18.c glatphalaſſar, & Sal-
1.Par.5.d manaſar: ī quorū in-
ſaniuit libidinē, & ip-
ſi diſcooperuerūt ig-
nominiā eius: τροπο-
λογικῶς quaſi mulie-
ris meretricis. Reue-
latio aūt urbis, capti-
uitas eſt: q̄ filios & fi-
lias earū duxere ca-
ptiuas, & ipſam gla-
dio trucidarūt: ita ut
ī oīum mulierū exē-
plū iugulata ſit: & in
malā partē cūctarū
ſermone celebretur.
B Qui iudicia & ultio-
nes fecerunt in ea: ut
nihil in ea ſalutis re-
liquerēt, ſed uſq; ho-
die decē trib. capti-
uæ teneant̄ in mon-
tib. & in urbib. Me-
dorū, ad quas tranſlata ſunt. Iuxta anagogen in Oſee
ꝓpheta quid ſignificet, Ioſeph Ephraim, Samaria, Iez-
rael, & Iſrael: & quō contrariæ ſint domui Dauid, & Hie-
ruſalē, quæ ſignificat eccleſiā, plenius diſſeruimus. De
quibus & ſeptuageſimus ſeptimus pſalmus ſonat: Filij
Ephraim intendentes & mittentes arcū, conuerſi ſunt
retrorſum in die belli. Et iterū: Repulit tabernaculū Io-
ſeph, & elegit tribum Iuda. Elegit enim deus domū con-
feſsionis eccleſiā, & repulit tabernaculū Ioſeph, quod
interpretatur augmentum. Qui prætermiſſa lege dei,
aureos culturæ ſuæ uitulos addiderunt, & appellantur
Oolla, id eſt tabernaculum, non dei, ſed erroris & dæ-
monum. Et ſoror maior ac ſenior, propter multitudi-
nem & captiuitatē ab Aſſyrijs fornicata eſt contra deū:
quia dereliquit fidei ueritatem, & inſaniuit in hæretico-
rum principes amatores ſuos, qui ueſtiti erant hyacin-
thinis, excelſa illi & cœleſtia promittētes, & aſcenſores,
Pſal.19.b de quibus dictum eſt: Hi in curribus, & hi in equis: ele-
ctos filios Aſſyriorum, & duces ac magiſtratus, qui ſci-
entiam ſibi ac eloquentiam repromittunt. Hoc autem
propterea fecit, quòd eaſdem fornicationes quas ha-
buerat in Aegypto, id eſt, antequā crederet, & adhuc in
ſeculo uerſabatur, etiam in hæreſi exercuit. Et de uirgi-
nata eſt à uiris Aſſyrijs, qui in malicia perſeuerant, ſiue
1.Pet.5.d ultoribus. Aduerſarius em̄ noſter diabolus ipſe eſt ini-
micus & ultor. Illi confregerūt ubera Samariæ, & uirgi-
nitatem eius quā habuerat in eccleſia, perdiderūt. Pro-
pterea tradita eſt amatoribus ſuis iuxta Apoſtolū, qui C
ſcribit: Tradidi eos ſatanæ, ut diſcant nō blaſphemare. 1.Tim.1.d
Et: Tradidi eos in interitū carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. 1.Cor.5.b
Illi diſcooperuerūt ignominiā miſeræ Samariæ: & om-
nem illius oſtenderūt turpitudinē, filioſq; & filias, qui
de illa generati ſunt:
ſcientia præditos, &
ſimplices atq; impi-
tos duxere captiuos
& ipſam interfecerūt
gladio ſpirituali, to-
tiuſq; mūdi in malā
partē ſermone cele-
brant̄: & fiūt famoſi
īter cūcta ſeculi dog-
mata, ut in exemplū
oīum fœminarū, tur-
pitudo illi⁹ puniat̄.
[a] ¶ *Quod cū uidiſſet ſo-
ror eius Ooliba, pluſquā
illa inſaniuit libidine, etc.*
Iuxta literā facilis in-
terpretatio eſt, qđ ui-
dens Ooliba, id eſt
Hieruſalē, in qua e-
rat dei tabernaculū
plagas ſororis nō eſt
exemplo cōmonita,
ut retraheret ab erro-
re pedem ſuū, ſed au-
xit germanæ forni-
cationē. Illa enim ſe-
mel & foris idola fa-
bricata eſt in Dan &
Bethel: iſta aūt in ex-
celſis, & in tēplo dei D
adorauit ſtatuā Baa-
lis: & cū Aſſyrijs for-
nicata eſt. Idolū aūt
Baal ſiue Bel, & (ut a-
pertius dicā) Belis,
Aſſyriorū religio ē,
conſecrata à Nino Belis filio in honorem patris. Et for-
nicationem ſuam Aſſyrijs præbuit impudenter, duci-
bus & magiſtratibus, qui induti erāt ueſte uaria, & mul-
ti colori, equitibus & adoleſcentibus forma cūctis egre-
gia: ita ut ambarum ſororū una fieret fornicatio. In eo
autem auxit Hieruſalem fornicationes ſuas: quod ui-
dens in parietibus imagines Chaldæorum, inſaniuit li-
bidine: & forma eorum ueſtituq; decepta, miſit ad eos
nuncios auxilium poſtulans, qui uenerunt & pollue-
runt eam. Et quia uoluptas nō eſt perpetua: ſed cito af-
fert ſatietatem, polluta & ſaturata in eos, receſſit ab eo-
rum fœdere. Vnde & ego cernēs turpitudines & forni-
cationes omnib. publicatas, receſſi ab ea: ut quæ ſoro-
ris ſcelera uicerat, pœnarū quoq; ſororem magnitudi-
ne ſuperaret. Quæ tantæ procacitatis fuit, ut cunctos er-
rores adoleſcētiæ ſuæ in grauiori iam ætate cōmitteret:
& Aegyptia uitia in Chaldæorum quoque libidine ſe-
ctaretur. Inſaniuit enim quondam in concubitu Aegy-
ptiorum, quorum carnes ſunt ad ſimilitudinem aſino-
rum: & tam largus ſeminum fluxus, ſiue uerenda tam
grandia, ut equorum ſuperent deformitatē. Nec ceſſa-
uit ſcelus adoleſcentiæ eius, imò reuerſa eſt poſtquam
facta eſt mihi, ut & in eremo & in terra repromiſſionis
ſuſpiraret antiquam libidinem, in qua deuirginata eſt,
& fracta ſunt ubera eius, & omnis decor perijt uirgini-
tatis. Porro ſecundum tropologiā, difficilis intelligen- Tropol.
tia, quomodo eccleſia hæreticam uincat libidinem: niſi
forte

A forte poſſimus hoc dicere, quòd ſeruus qui ſcit uoluntatem domini ſui, & non facit eam, uapulabit multis: & quòd hæretici foris nefanda committant, & extra arcam Noe naufragio pereant. Eccleſiaſtici autem ſi ueram fidem ſequentes, Aſſyria atque Chaldæa imitentur uitia: & diſcolores ſequant̄ imagines peccatorū, maioribus digni ſint cruciatibus. An non mittim⁹ nūcios ad Chaldæos, qui interpretantur quaſi dæmones: qñ pandimus eis atque præbem⁹ eis frāgenda in pectore ubera, ubi mentis hoſpitium eſt, & ſaturati uoluptatib. ab alijs tranſimus ad alias: & nō tā fornicationē, q̄ meretricum numerum deſideramus: & ad tantā uenimus rabiē, ut poſt multa tempora dominicæ ſeruitutis reuertamur ad Aegyptum, & ea faciam⁹ quæ ī ſeculo fecim⁹, antequam nomen fidei acciperemus. a ¶ *Propterea Ooliba, hæc dicit dominus deus, etc.*] Quia Aegyptiarum carnium recordata es, & imitata turpitudinem gētis immundæ, quę omnium beſtiarū ſimulacra uenerat̄: propterea adducam cōtra te amatores tuos quorū ſatiata cōplexu, receſſiſti ab eorū fœdere, ut quantus prius amor fuerat, in tanta odia uertereris. Filios inquam Babylonis omneſque Chaldæos, nobiles, tyrannos, & principes: pro quib. in Hebraico habetur פְּקוֹד & שׁוֹעַ & קוֹעַ quas multi gentes orientales intelligunt: cū huiuſcemodi nomina nec in Regum uolumine, nec in Paralipomenon, neque in Hieremia quidem, qui deſcribunt captiuitatem Hieruſalem: aut in aliquo loco ſcripturæ ſanctæ inueniamus. Nec mirum, ſi Septuaginta ipſa Hebraica poſuerunt nomina: cum Symmachus quoque & Theodotio in eadem uerba conſentiāt. Omnes, inquit, Aſſyrios, equites, & iuuenes forma egregia, duces & magiſtratus, ſiue triſtatas: quos nos principes principū interpretati ſumus. De quibus & in Exodo legimus: Electos aſcenſores triſtatas: pro quib. Latina ſimplicitas ternos ſtratores tranſtulit. Triſtatæ autem nomē eſt apud Græcos, ſecundi gradus poſt regiam dignitatem. De quibus ſcriptum eſt: Veruntamen ad tres primos non peruenit, qui principes equitum peditumque erant & tribunorum: quos nos magiſtros utriuſque militiæ, & præfectos annonarij tituli nominamus. Omnes, inquit, in currib. & ī equis, lorica armati, galea & clypeo, obſederūt te per circuitū: & dabo eis iudiciū, ut quos reliqueras, & quorū irritū feceras pactū, ab his iudiceris: & iudicabunt te iudicijs ſuis quaſi adulterā. Et ponā, inqt, zelū meū in te, quē exercent tecū ī furore. Zelus enim meus eſt inter hoſtes fidei etiā nō ſeruatæ. Naſum, inquit, tuū & aures tuas præcidēt, quaſi adulteræ & deprehēſæ ī ſtupro, ut deformata placere deſiſtas. Quō ēm in facie omnis pulchritudo oris in narium decore conſiſtit, & in auribus: è quib. in fœminis uniones & margaritæ dependēt: ita dignitas regis & iudicū, quæ ī ore auribuſque ſignatur, eorū gladio præcidet. Ipſi filios tuos & filias tuas capiēt. Tuos, inqt & tuas, non meos & meas: qa de adulterio generati ſunt, & cætera uorabunt̄ incendio. Et denudabunt, inquit, te ueſtimentis tuis qb. te ornauerā, & uaſis gloriæ tuæ, quæ tibi ad ceremonias tēpli aurea argēteaque cōceſſerā, de quib. ſcriptū eſt: Ego dedi eis aurū & argentū, & ipſi fecerūt ea Baal. Hæc aūt omnia faciā, ut perdita pulchritudine, & uultu ueneficio deturpato: quieſcat aliquando ſcelus tuū: & fornicatio quā didiciſti & exercuiſti in Aegypto, ut poſtquam naſum aureſque perdideris, nequaquam audeas oculos tuos leuare ad Chaldæos, & amatoribus priſtinis oſtendere fœditatem tuam, nec recorderis amplius Aegyptiorum libidinis: quorum magnitudine carnium delectabaris. Quæ uniuerſa dicuntur ſub tranſlatione adulteræ, & propter adulterium deturpatæ: ut nequaquam ultrà glorietur in decore ſuo, ſed erubeſcat in fœditate, quā magnitudine meruit uoluptatum. Quicquid de Hieruſalem τροπικῶς dicitur, & ad animam referri poteſt

Margin notes: Luc. 12.f — 1. Par. 11.a — Oſee 2.b — Exodi 15. — B — C — D

HEB. a Propterea Ooliba hæc dicit dñs deus: Ecce ego ſuſcitabo oēs amatores tuos cōtra te, de quib. ſatiata ē anima tua, & congregabo eos aduerſum te ī circuitu. Filios Babylonis, & uniuerſos Chaldæos, nobiles, tyrānoſque et principes, oēs filios Aſſyriorū, iuuenes forma egregia, duces et magiſtratus, uniuerſos principes principū, & nominatos aſcenſores equorū. Et uenient ſup te inſtructi curru & rota multitudo populorū: lorica & clypeo, et galea armabūtur cōtra te undique. Et dabo eis iudiciū, & iudicabūt iudicijs ſuis, & ponā zelū meum ī te, quē exercēt tecū in furore. Naſum tuū & aures tuas præcident, & quæ remanſerint, gladio cōcident. Ipſi filios tuos & filias tuas capiēt, & nouiſsimū tuū deuorabitur igni, & denudabūt te ueſtimētis tuis, & tollēt uaſa gloriæ tuę. Et reqeſcere facient ſcelus tuum de te, & fornicationē tuam de terra Aegypti: nec leuabis oculos tuos ad eos & Aegypti non recordaberis amplius.

SEP. Propterea Ooliba hæc dicit dñs deus: Ecce ego ſuſcitabo amatores tuos cōtra te, à quib. receſsit anima tua, & adducam eos aduerſum te per circuitū filios Babylonis & oēs Chaldeos φακὼθ et σουὲ & κὼθ, et oēs filios Aſſyriorū cū eis, iuuenes, electos, duces, et magiſtratus oēs triſtatas, & nominatos equitātes in equis. Cuncti uenient ſuper te ab aquilone currus et rotæ, cum multitudine populorū clypei & peltę: et mittēt cuſtodiā ſuper te in circuitu. Et dabo ante faciē eorū iudiciū, & iudicabunt te iudicijs ſuis, & dabo zelū meū in te, & facient tecum in ira furoris. Naſum tuū & aures tuas auferent, et reliquos tuos gladio deijcient. Ipſi filios tuos et filias tuas tollēt: et reſiduos tuos deuorabit ignis et denudabūt te ueſtimēto tuo, et aſſument uaſa gloriationis tuę, et auertent īpietates tuas à te, et fornicationē tuam de terra Aegypti, et non eleuabis oculos tuos ad eos, et Aegypti nō recordaberis amplius.

Quia

A teſt, quæ uirtutibus dei iuncta complexui, poſteą adulterauit in uitia & receſſit ab eo: & patefactis uniuerſis ſcelerib. eius, denudata eſt atque turpata & oſtenſa omnibus, ut à ſcelere ſuo aliquādo deſiſtat, nec glorietī in nominis dignitate, ſed pro tali cōſcientia & recordatione Aegypti, oculos ultrà ad cœlū nō audeat tollere. Vñ & naſus ei præcidit̄, & aures amputant̄: quia odorē bonæ fragrātiæ uerterat in fœtorem: et audierat iudiciū ſanguinis, quod nō ſolum de odore et auditu, ſed de uiſu quoque intelligimus: quo qa male fuerāt abuſi Sāſon & Sedechias, priuant̄. Surdum quoque deus & mutum fecit: ne lingua eorum pertranſeat uſque ad terrā, & tact⁹ omnis auferretur ī his qui uitā penitus perdiderūt. Et hæc fient, ut igni cūcta purgentur, & pereat Aegypti fornicatio, nec ultrà oculos ſuos ad mala poſſit attollere. a ¶ *Quia hæc dicit dominus deus, &c.*] Prodeſt & Hieruſalē inimicitias habere cōtra Aſſyrios atque Chaldæos, & nequaquā Aegypti recordari, ſed tradi eis in manus ad puniendū qui illā oderant: quib. ante nō tradit̄, niſi ſatiata fuerit de eis anima eius: ut poſtquam pœnituerit ueterum peccatorum, tunc purgetur ſupplicijs, & perdat omnes labores quos arte meretricia cōquiſiuit: uideatque nuditatem ſuam & ignominiā: & ſciat quòd hæc uniuerſa non ei dominus fecerit, ſed fornicationes ſuæ: quibus fornicata eſt per gētes quas ſuprà enumerauit, ut earū coleret ſimulacra. In uijs, ait, ſororis tuæ Samariæ ambulaſti: propterea debes calicē illius bibere, cuius peccata ſectata es. Calix autē quòd ſæpe accipiatur ꝓ pœnis atque ſupplicijs, multa exēpla ſunt, è quibus illud eſt: Calix in manu dñi uini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc: ueruntamen fex eius nō eſt exinanita, bibēt ex eo omnes peccatores terræ. Et in Eſaia: Calix ruinæ, & poculum furoris dicitur. Et ad Hieremiā loquitur deus: Accipe calicem uini meri de manu mea, & potabis omnes gentes ad quas ego mittam te, & bibent & uoment & inſanient. Sicut enim quędam dantur cathartica, ut noxius humor qui ineſt corporibus egeratur: ſic & dominus dat calicē tormentorum meraciſſimū: ut quicquid fellis amaritudiniſque eſt, auferat à peccatoribus, & priſtinæ eos reſtituat ſanitati. Et ipſe calix erit ꝓfundus & latus. Profundus, pœnarū magnitudine: latus, tempore captiuitatis. Quando autem, ait, inebriata fueris & dolore cōprehenſa, & biberis calicem uſque ad feces: & intantum hauſeris ut fragmenta quoque ipſius calicis deuores: tūc tædebit te fornicationis priſtiæ, & lacerabis ubera quæ fracta fuerant in Aegypto, & quæ ab amatoribus tuis ſubacta atque colliſa ſunt: ſiue omnes feſtiuitates, & neomenias tuas auferam, ut pro ſplennitate atque lætitia, æternum planctum habeas & mœrorē. Quia igitur iſta feciſti, & oblita es mei, & proieciſti me poſt corpus tuum, ſiue retrorſum propter corporis uitia: uel poſt genitalia, quibus turpitudinis fœditas indicat̄: propterea porta ſcelus & impietatē tuā: uidelicet ſupplicia quę propter impietatē & ſcelera meruiſti. Poteſt hoc qd' dicit̄: Et potabis uſque ad feces, & fragmēta ei⁹ deuorabis, ſignificāter ītelligi ſup Hieruſalē, quæ calicē Samarię ſororis ſuę bibit nouiſſima: & quaſi feces tormētorū ei⁹ uſque ad fundū epotauit. b ¶ *Et ait dominus ad me, etc.*] Vt ſępe commonui, parua in quib. Lxx. editio diſcrepat ab Hebraico, ex latere copulaui, lectoris faſtidio ꝓuidēs. Cōſequēs aūt erat, ut qui Samarię & Hieruſalē adulteria, ſeparatī deſcripſerat, pariter earum ſupplicia nūciaret. Omnia autē dicūt̄ quaſi ad adulteras: & facta anacephalæoſi, breuiter earū ſcelera proponūtur: ut rectè iuxta legis imperiū in adulteras lapidatio populi conſequatur. Quia igitur adulteræ ſunt iuſtā prome ſententiā. Sunt enim mœchatæ in idolis, & ſanguis in manibus earū: eorum uidelicet quos idolis immolarunt, ut filios quos mihi genuerant, dæmonibus cōſecrarent. Nec hoc fecerunt foris & in montibus, ac lucis, ut ſæpe facere conſueuerant, ſed ad extremū polluerunt templum meum, ut ſtatuam Baal in eo ponerent. Et ſabbata mea prophanauerunt, ut nec loci, nec temporis cuſtodiretur apud eas religio. Sed nec præſentibus tantum adulterijs contentæ erant: neque ſuffecit eis quod filios meos immolarunt idolis ſuis uel dæmonibus, ſed peregrinis quoque uoluptatibus laſciuientes, Aſſyriorum atque Chaldæorum ſimulachra uneratæ ſunt: Qui cum ueniſſent Ooliba Hieruſalem, omnem adulteræ habitū impleſti ſuper eos, ut lauares corpus, oculos ſtibio linires, ut aſſumeres cultum muliebrem, ſederes in lectulo libidini præparata, epulas proponeres, quibus fractas ad libidinē uires reparares amatorum tuorū: thymiama meum & unguentū quod mihi ſpecialiter iuſſerā fieri, & exterminari animam illam de populo, quæ in priuatos uſus hoc facere uoluiſſet, tu offerres idolis, ut congregares frequentiā populorum, ſiue omni genere muſicorum caneres: ut non ſolum uiſu, ſed & auditu, & odoratu, & cunctis ſenſibus placeres amatoribus tuis, qui uenerunt ad te ebrij: non urbanæ alicuius elegātiæ, ſed de deſerto ac ſolitudine ruſticorū ac latronum habitum præferentes. Et in tantam exarſiſtis, ô ſorores peſſimæ, inſaniā uoluptatum, ut armillas ueſtras & diſcriminalia imponeretis manibus & capitibus amatorum ueſtrorum, ſiue uobiſipſis, ut plenæ ornatu turparemini. Quamobrē dixi ei, uel Hieruſalem, uel Samariæ, uel utrique: Sic attriuiſtis frontem, ut ne-

Margin notes: Iudi 4.c — Pſal. 74.b — Eſaiæ 51.f — Hier. 25.d — B — C — D

a Quia hęc dicit dñs deus: Ecce ego tradā te ī manus eorū quos odiſti, ī manus de qb. ſatiata eſt aīa tua. Et agēt tecū ī odio, et tollēt oēs labores tuos, et dimittēt te nudā, et ignomia plenā. Scelus tuū, et fornicatiōes tuæ fecerūt hæc tibi, qa fornicata es poſt gētes, inter quas polluta es ī idolis earū. In uia ſororis tuę ambulaſti, et dabo calicē eius ī manu tua. Hęc dicit dñs de⁹: Calicē ſororis tuę bibes profundū & latū. Eris ī deriſum & ī ſubſannationē quæ ē capaciſsīa, ebrietate et dolore repleberis, et calice mœroris et triſtitię, calice ſororis tuę Samarię. Et bibes illū, et epotabis uſque ad feces, & fragmēta eius deuorabis, et ubera tua lacerabis (ſiue ut Lxx. trāſtulerūt: feſtiuitates et neomenias eius auferā,) qa ego locutus ſum, ait dñs. Propterea hæc dicit dñs deus: Quia oblita es mei, & proieciſti me poſt corpus tuū: tu quoque porta ſcelus tuū & fornicationes tuas. Et b ait dñs ad me dicēs: Fili hoīs, nūqd iudicas Oollā & Oolibā, & annuncias eis ſcelera uel iniqtates earū: qa adulterę ſunt, et ſanguis ī manibus earū, & cū idolis (ſiue adiuētionib.) ſuis fornicatę ſunt: inſup et filios ſuos quos genuerāt mihi, obtulerūt eis ad deuorandū (ſiue tranſduxerūt per ignē.)

Sed

Sed hoc fecerũt mihi, polluerũt ſanctuariũ meũ ĩ die illa, et ſabbata mea prophanauerũt. Cũq; immolarẽt filios ſuos idolis ſuis, et ĩgrederẽtur ſanctuariũ meũ ĩ die illa, ut pollueret illud: etiã hæc fecerunt in medio domus meæ. Miſerũt ad uiros uenıẽtes de longe, ad quos nunciũ miſerãt. Itaq; ecce uenerũt quib. te lauiſti (ſiue cũ ueniſſent, ſtatim lauabaris,) & circũliniſti oculos tuos, & ornata es mũdo muliebri. Sediſti ĩ lectulo pulchro, & mẽſa ornata ẽ ante te. Thymiama meũ & unguentũ, & oleũ poſuiſti ſuper eam, & uox multitudinis exultãtis erat ĩ ea, (ſiue ĩ uoce cõpoſita perſultabat.) Et ĩ uiris qdẽ multitudĩes hoĩum adducebãtur, & ueniebãt de deſerto, (ſiue ebrij de deſerto:) poſuerũt armillas ĩ manib. ſuis, et coronas ſpecioſiſſimas ĩ capitib. ſuis. Et dixi ei quæ attrita ẽ ĩ adulterio: Nũc fornicabitur ĩ fornicatione ſua etiã hęc. Et ĩgreſſi ſunt ad eã: quaſi ad mulierẽ meretricẽ, ſic ingrediebãtur ad Oollã et Oolibã mulieres nefarias, (ſiue ut facerent iniquitatẽ.) Viri ergo iuſti ſunt, hi iudicabũt eas iudicio adulterarũ, & iudicio effundẽtiũ ſanguinẽ: quia adulteræ ſunt, & ſanguis in manib. earũ. Hæc em̃ dicit dñs deus: Adduc ad eas multitudinẽ, et trade eas ĩ tumultũ et ĩ rapinã, et lapidẽtur lapidib. populorũ, & cõfodiantur gladijs eorũ: filios et filias earũ interficiẽt, & domos earũ igni ſuccendẽt & auferã ſcelus (ſiue impietatẽ) de terra, & diſcent oẽs mulieres ne faciãt ſecundũ ſcelus (uel impietatẽ) earũ. Et dabunt ſcelus (ſiue impietatẽ ueſtram) ſuper uos, & peccata idolorũ ueſtrorum portabitis: & ſcietis quia ego dñs deus.

CAP. XXIIII.

ET factum ẽ uerbum dñi ad me ĩ anno nono, in mẽſe decimo, decima mẽſis, dicẽs: Fili hoĩs ſcribe tibi nomen diei huius in qua cõfirmatus eſt rex Babylonis aduerſum Hieruſalem hodie. Et dices per prouerbiũ ad domũ irritatricem parabolã & loqueris ad eos: Hæc dicit dñs deus: Pone ollã pone, inquã, & mitte in eam aquã. Congere fruſta eius in eã, omnem partem bonam, femur & armũ, electa et oſſibus plena. Pinguiſſimum pecus aſſume

ET [a] factus eſt ſermo dñi ad me, in anno nono, in menſe decimo, decima menſis, dicẽs: Fili hoĩs, ſcribe tibi diem ab hac die qua obfirmatus eſt rex Babylonis ſuper Hieruſalem ab hodierna die: & dic ad domũ exaſperãtem parabolã, et dices ad eos: Hæc dicit dñs deus: Pone lebetem, & infunde ſuper eum aquam, & mitte in eum diuiſiones: omnem inciſurã bonam, crus, & humerum, carnibus ſeparatis ab oſſibus de electis pecorib. aſſumpta

A quaquã ſecreto polluamini: uel mariti, uel hominũ uitetis aſpectũ, ſed iſtar meretricũ publice proſtituamini: q ingreſſi ſunt ad uos, quaſi ad meretrices certatim uos polluere cupientes. Tradam igitur uos ad puniendũ his qb. ultrò traditæ eſtis ad deturpandũ. Iuſti em̃ uiri ſunt, in eo ꝙ adulteram & parricidam me iubente diſcruciant. Hæc enim dicit dñs deus: Monitu uocis tuæ congrega ad eas, ô propheta, multitudinẽ populorum: & primũ diripiatur earũ uniuerſa ſubſtantia: deinde lapidentur & confodiantur gladijs, & filij earũ & filiæ trucidẽtur, & domus ardeant. Et hæc omnia fient, ut auferatur de terra impietas: & diſcãt oẽs mulieres uniuerſæq; prouincię B ꝓcul poſitæ, pœnis earũ ſimilia deuitare: ut poſtquam receperitis quę meremini: & portaueritis ſcelera idolorũ ueſtrorum, tunc cognoſcatis quòd ego ſim dominus. Hæc aũt omnia Tropologicè, & ſub typo adulterarũ dicta ſunt cõtra Samariam & Hieruſalem, ꝙ Aſſyrijs traditæ atq; Chaldæis, ductæ ſunt ĩ captiuitatem, & urbes earũ incendio concremarint: iterfecti ſint populi qui pro deo dæmonũ ſimulacra uenerati ſunt. Poſſunt hæc & poſt aduentũ Chriſti ĩtelligi: quod uiri iuſti de populis nationum, ipſi Samaritanos & Iudæos cõparatione ſui iudicẽt, & tradãt eos ad deuorandũ, quibus dominus dixerat: Relinquetur uobis domus ueſtra deſerta: & quando uideritis circumdari ab exercitu Hieruſalem, ſcitote quia appropiquat deſolatio eius. Vſq; *Matt. 23. d* *Luc. 21. d* hodie enim adulteratæ ſunt: & totiꝰ orbis lapidibus opprimuntur. Quoniam miſerũt nuncios ad eos qui erãt procul, & dicere non poterant: Ego deus apꝓpinquans, & nõ de longe, dicit dominus: & præparauerunt ſe amatoribus ſuis dęmonibus, & omnem cultum atque ornatum quem à deo acceperant naturali bono, uerterũt ĩ cultũ dęmonũ: & opa ſua decoreq; quem in armillis & diademate intelligimꝰ, adulteris amatorib. præbuerũt: quorum pœna gentibus timor ẽ, imò his qui ex gentibus crediderunt ne ſimilia patiãtur, ſi ea fecerint quę fecit Samaria & Hieruſalẽ. A quibus tũc auferentur impietates, quum receperit ſcelera ſua: & uelamẽ qđ poſitũ eſt ante uultum Moyſi, abſtulerit ab oculis ſuis, ut cognoſcant ꝙ ipſe ſit dominus Ieſus Chriſtus, quem dei filiũ negauerũt. C *Hier. 23. c* *Exodi 34. g* D *2. Cor. 3. d*

CAP. XXIIII.

ET *factus eſt ſermo domini, &c. Secũdum uias tuas & ſecundum adinuentiones tuas iudicabo te, dicit adonai dominus, etc.*] Quorũ pleraq; de Theodotione addita ſunt & uerbum Hebraicũ נִדָּה pro quo nos execrabilem immũdiciam interpretati ſumus. Illudque ab eis additũ eſt, quod in Hebraico non habetur, & obelo prænotandum eſt: Propterea ego iudicabo te iuxta ſanguinem tuum, & iuxta cogitationes tuas, iudicabo te immũda atq; famoſa, & nimia ad irritandũ. Dicamus ergo de ſingulis. Nono anno captiuitatis regis Ioakim: quinto enim exorſus eſt prophetare: & decimo menſe eiuſdem noni anni; decima die menſis

HEB. aſſume, cõpõe quoque ſtrues oſſium ſub ea, efferbuit coctio eius, & diſcocta ſunt oſſa illius in medio eiꝰ. Propterea hæc dicit dñs deus: Væ ciuitati ſanguinũ, ollæ cuius rubigo ĩ ea ẽ: & rubigo eius non exiuit de ea, per partes, & ꝑ partes ſuas eijce eã, non cecidit ſuper eam ſors. Sanguis em̃ eius in medio eius ẽ, ſuper limpidiſſimã petrã effudit illũ, nõ effudit illum ſuper terram, ut poſſit operiri puluere. Vt ſuperducerẽ indignationẽ meã, & uindicta ulciſcerer, dedi ſanguinem eius ſuper petrã limpidiſſimã, ne operiretur. Propterea hæc dicit dñs deus: Væ ciuitati ſanguinum, cuius ego grandem faciã pyram. Congere oſſa quę igne ſuccendã, cõſumentur carnes, & conſcoquetur uniuerſa cõpoſitio, & oſſa tabeſcẽt. Pone quoq; eam ſuper prunas uacuam, ut incaleſcat & liqueſiat ęs eius & cõfletur in medio inquinamentũ eius, & conſumatur rubigo eius. Multo labore ſudatũ eſt, & nõ exiuit de ea nimia rubigo eius, neq; per ignẽ. Immundicia tua execrabilis, quia emũdare te uolui, & non es mũdata à ſordib. tuis, ſed nec mũdaberis prius, donec quieſcere faciam ĩdignationem meam ĩ te. Ego dñs locutus ſum, uenit & faciam, non tranſibo, nec parcam, nec placabor. Iuxta uias tuas, et iuxta adinuentiones tuas iudicaui

SEP. aſſumpta, et incende oſſa ſub eis, ferbuit, et ſunt cocta oſſa eius ĩ medio illius. Propterea hæc dicit adonai dñs: O ciuitas ſanguinũ, lebes ĩ quo eſt rubigo ĩ eo, et rubigo nõ ẽ egreſſa ex eo, ꝑ partes ſuas protulit, nõ cecidit ſuꝑ eã ſors, qa ſanguis eius in medio illius ẽ. Super leuiſſimã petrã poſui illũ, nõ effudi illum ſuper terrã, ut operiretur terra. Vt aſcẽderet furor ultionẽ uĩdictę, dedi ſanguinẽ eius ſuper lĩpidiſſimã petrã, ut nõ operiretur. Propterea hæc dicit adonai dñs. Væ ciuitas ſanguiũ, et ego magnificabo torrẽ et multiplicabo ligna, et ſuccẽdã ignẽ, ut tabeſcãt carnes, et ĩminuatur ius, et oſſa concrementur, et ſtet ſuper carbones ſuos. Incẽſa ẽ ut exuratur et frigatur æs eius, et cõcremetur ĩ medio illiꝰ ĩmũdicia eius, et deficiat rubigo eiꝰ. Humiliabitur rubigo, et nõ exiet de ea multa rubi cõfundetur rubigo illius immũdicia tua zema, pro eo quòd cõtamĩata es tu, et nõ es emũdata ab ĩmũdicia tua. Et qd erit ſi non fueris emundata ultrà do nec ĩpleã furorẽ meũ ĩ te? Ego dñs loquutꝰ ſum, et ueniet, et faciã: nõ differã, nec miſerebor, nec deprecabilis ero. Secundũ uias tuas, et ſecundũ adinuentiones tuas iudicabo te dicit adonai dominus. ⁜ Propterea ego iudicabo te iuxta ſanguinẽ tuum, et iuxta cogitatiões tuas iudicabo

A ſis decimi, factũ eſt uerbum dñi ad Ezechiel prophetã ĩ Babylonis regione cõſtitutũ, & dixit ei: Fili hominis, ſcribe tibi hãc eandẽ diem, & ſcito quòd rex Babylonis hodie in regione Iudæa obſidere cœperit Hieruſalẽ, & uallare eã exercitu: & obſidionem iſtã per parabolã deſcribe atq; ꝓuerbiũ: quæ ĩ præſenti loco metaphorã tranſlationemq; ſignificat. Pone, ĩqt, ollã æneã, id eſt, lebetẽ: & mitte in eam aquã: & pinguiſſimorũ animantiũ omne corpus in fruſta cõcide, tam femur q̃ crus & armũ, carneſq; diligenter ab oſſibus ſepara: & carnib. miſſis in lebetẽ, oſſa pone uel cõpone ſub lebete, & fac ſtrues, & cumulos oſſiũ, ut efferueſcat nõ ſemel, ſed frequenter coctio lebe- B tis: & diſcoquãt carnes intrinſecus, & oſſa ſubter incẽdio cõcrementꝰ. Vis aũt ſcire propheta, quis ſit iſte lebes, uel quæ carnes aut oſſa? Loquere hæc dicit dñs deus: Væ ciuitati ſanguinũ, id eſt, Hieruſalẽ, lebeti, cuius rubigo, id eſt, malicia nimia eſt: & licet ignis ſuppoſitus ſit, tñ rubigo eius non exiuit de ea. Perſeuerauerunt em̃ etiã captiui atq; cruciati ĩ priſtino ſcelere. Per partes, & ſingillatim cõſumite eam, nemo remaneat ĩ ſalutẽ. Nõ cecidit ſuper eã ſors, ut alij perirẽt, & alij ſaluarentꝰ, ſed cũctis cõmunis uenit interitus. Sãguis em̃ eiꝰ, id eſt, homicidia & filiorũ neces ĩ medio illius ſunt. Quẽ ſanguinẽ effudit ſuper limpidiſſimã petrã, ut pateret omnibus, nec terra operiretur aut puluere: ne tranſiret uidelicet indignatio mea, ſed ſuper apertiſſimum ſanguinẽ ultio ꝑperaret. Naturæ eſt enim, ut ſi ſanguis fundatur in terram, cõbibat humꝰ humorẽ ſanguinis: uel paulatim terra operiatꝰ & puluere. Cum aũt ſuper limpidiſſimã petram & nullam habentẽ foueã, ſanguis fuerit effuſus, labitꝰ & latã obtinet ſedẽ. Hoc autem indicat, ꝙ non occulta, ſed publica fecerit homicidia, ſecundum illud quod dicitꝰ ad Cain: Sanguis fratris tui clamat ad me: ꝑpterea dic ciuitati, nõ uniꝰ ſanguinis, ſed ſanguinũ multorũ: Ecce ego grandẽ ĩ te pyram faciã, ſiue educã torrẽ, quẽ uulgus titionem uocat: & nõ ſolũ carnes ĩ te molles & teneras, ſed duriſſima quoque oſſa ſuccendam, ut nihil in te remaneat, qđ non cremetur incendio. Cũq; & carnes & oſſa cõſumpta fuerit & cremata, ipſum lebetem uacuum pone ſuper prunas, ut æs quoq; illius incaleſcat & conſumatꝰ, & ære cõſumpto, rubigo quoq; illius pereat: id eſt, ciuitate ĩcendio concremata, malicia cum urbe diſpereat. Sed quid ꝓdeſt feciſſe quod iuſſum eſt? Ne per ignẽ quidem rubigo atq; malicia lebetis, & urbis potuit auferri, ſed ꝑmanet in ea immundicia ſceleſta, & execrabilis. Hoc em̃ zema ſignificat. Et apoſtrophã ad ipſum lebetem, id eſt, ad ipſam urbẽ facit. Mundare te uolui, & non es mũdata ſordibus tuis: nec ultrà poteris emũdari, donec ĩ te compleã indignationẽ meã. Ego dñs loquutus ſum, & ſententia mea non poteſt præterire: Venit iam urbis obſidio, faciã qđ minatus ſum, nec tranſibo, ſicut ſæpe feci ſcelera tua: & ultrà nõ paream, nec placa- C *Hier. 10. 5.* *Gen. 4. b* D

A bor tibi etiam ſi multiplicaueris preces, ſed uias tuas & adinuentiones tuas reddam tibi: imò iudicabo te iuxta opera & cogitationes tuas, ut in hoc quoq; oſtendã clementiam meam inſtar medici, qui putridis non parcit carnibus, ut ſana membra ſaluentur, non parcit, ut parcat: crudelis eſt, ut miſereat̃: nec cõſiderat patientis dolorẽ, ſed uulneris ſanitatẽ, iuxta illud euãgelicũ, (Mat. 5. d) magis uolẽs unũ pire mẽbrum, ꝙ totũ corpus interfici. Notandũ quoq; quomodo à principio prophetiæ uſq; ad præſentem diem, quãdo obſideri cœpit Hieruſalem, per ordinem captiuitas ueniat. Primũ gladi⁹ prouocatur, deinde duæ uiæ ponuntur, Ammon & Hieruſalem: quarũ ad dexteram partem ſors cadit Nabuchodonoſor, conflatur argentum in ciuitate, æs, ſtagnum, plumbum, & ferrum: terra quoq; non compluitur, ſed ſentibus occupatur: poſtea ſub nomine duarũ ſororũ Oolæ & Oolibæ, Samariæ, & Hieruſalem peccata narrantur, quomodo illa ſit capta, & iſta capiẽda. Ad extremũ nono anno, decimo menſe, decima die menſis, in captiuitate poſito Ezechiel & his qui cum eo erant: & tra- B diderant ſe cum rege Iechonia: oſtenditur qua die urbs cœperit obſideri, & ſimilitudo lebetis ponitur, ut quomodo carnes & oſſa congeſta in lebetem, incendio concremantur: ſic cuncta ciuitas cũ ſuis interitura ſit ciuibus, & nullus remaneat eorum qui obſeſſi ſunt: quin fame, gladio, peſtilentia conſumãtur: & pars reliqua captiua ducatur in Babylonem. Poteſt hæc eadem prophetia & ad tempus pertinere dominicæ paſſionis: propter quã exercitu circundata eſt Hieruſalẽ, & interfecti filij eius, & obſidente Titio filio Veſpaſiani, ad ſalutẽ nullius euaſit: templumq; ſubuerſum eſt, & poſt quinquaginta annos ſub Hadriano ciuitas æterno igne conſumpta eſt. Præſentẽ autem captiuitatem quãdo Ezechiel in Babylone iſta cernebat, & Hieremias in principio ponit uoluminis ſui. (Hier. 1. c) Quid tu uides Hieremia? Qui reſpõdens, ait: Ollã ſuccenſam, & faciẽ eius à facie Aquilonis. Sũt (Tropol.) qui iuxta tropologiam totum locum iſtum ad cõſummationem mundi transferant, nonumq; numerũ qui in ſcripturis ſanctis pœnarũ & dolorum eſt, & ſemper ſequitur iuſtitiã, decimi menſis & diei decimæ clementia temperant. Idcirco enim adhibentur ægrotantibus (1. Ioan. 5. d) pœnæ, ut dolorẽ ſanitas cõſequatur. Mundus ergo qui in maligno poſitus eſt, die iudicij diuino igne ſuccẽditur, & ciuitas ſanguinũ ponitur ſuper carbones ignis, (Eſaiæ. 47. d) ut impleatur illud quod ſcriptũ eſt in Eſaia: Habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos: hi erunt tibi in adiutorium. Illudq; difficile eſt, quomodo cum carbones & oſſa conſumantur quibus pleni ſunt etiã Phariſæi, qui- (Mat. 23. c) bus dominus loquit̃ in euangelio: Væ uobis ſcribæ & phariſæi, q ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ intus plena ſunt ſpurcitia, & oſſibus mortuorum: nunc dicatur quod rubigo ſordeſq; mundi conſumptæ nõ ſint, ſed etiã poſt iudicij ſeueritatẽ malicia remaneat. Quod (Gal. 3. d) facile ſoluitur, ſi intelligamus illud Apoſtoli: Cõcluſit deus omnia ſub peccato, ut omnib. miſereat̃. Vanitati enim creatura ſubiecta eſt. Et ponitur ſanguis qui effu- C ſus eſt in propatulo creaturæ uniuerſæ, ut omniũ ſcelera pateant. (Rom. 8. d) Petram autem limpidiſſimã poſſumus accipere, & dominũ ſaluatorem, quæ ſequebatur in ſolitudine populum Iſrael, de qua ſcriptum eſt: (1. Cor. 10. a) Bibebãt aũt de ſpirituali conſequente eos petra, petra aũt erat Chriſtus ꝙ in illo reuelentur oĩa, & impleat̃ quod ſcriptũ eſt: (Mat. 10. d) Nihil occultũ quod nõ reueleẽ. Dicitq; ſe dominus nõ miſereri, nec mũdi præterire peccata, neq; parcere impijs, nec placari, ut uiæ pereãt impiorũ: ſecundũ illud quod in primi pſalmi fine ponitur: (Pſal. 1. b) Et iter ĩpiorum peribit. a ¶ *Et factũ eſt uerbũ do. &c.*] Suprà ollæ lebetiſq; ſuccenſio, obſidionẽ urbis oſtẽderat: nũc captã eam atq; deletam, & omnem populum uel interfectũ gladio, uel ductum in captiuitatẽ, prophetalis ſermo teſtatur. Et primum iuxta conſuetudinem noſtram, hiſtoriæ fundamenta iaciamus. Fili, *inquit*, hominis, ecce auferam de conſpectu oculorum tuorum quicquid tibi deſiderabile eſt, & auferam in plaga, ſiue ut Septuaginta uerterũt, in præparatione: ut uidelicet præpares te ad ea non facienda, quæ ſolent in luctu fieri. Non planges, neq; plo- D rabis, nec fluentis lachrymæ dolorẽ cordis oſtendent: ſed ſi forte nimio fueris mœrore ſuperatus, tacitum habeto gemitum, neq; prorumpat in uerba. Mortuorum luctum non facies, uel ut uertere Septuaginta, gemitus ſanguinis, renum luctus eſt. Per quod oſtendit uxorem eius eſſe morituram. Statim enim ſequitur: Et mortua eſt uxor mea ueſperi, quod proprie ad coniunctionem renum pertinet. Nihil em̃ uiro uxore bona amabilius, (Prou. 19.) quæ à deo homini prouidetur, & cui domini *lege* coniungitur, & unum cum ea corpus efficitur. Quodq; ſequitur: Corona tua circumligata ſit tibi, & calciamenta tua erunt in pedibus tuis, hoc ſignificat: Habebis comam, quæ tondetur in luctu, & calciamenta in pedibus, quæ lugentes ſolent abijcere. Vnde & Dauid Abeſſalon filium fugiens, & pœnitens ſuper nece Vriæ, (2. Reg. 12. d, 15. c. 18. g) nudis pedibus incedit. Aiunt Hebræi hucuſq; Babylonios magiſtros legis præcepta ſeruantes, decalogũ ſcriptum in membranulis circundare capiti ſuo, & hæc eſſe quæ iubeant̃ ante oculos & in fronte pendere, ut ſemper uideant quæ præcepta ſunt. Et quia Ezechiel ſacerdos erat, nequaquam eum debere deponere coronam gloriationis, ſed ligatam habere in capite. Hoc illi dixerint. Nos autem iuxta Septuaginta coronam capillorum intelligamus cæſariem: licet & ipſorum interpretatio nequaquã uim Hebraici ſermonis expreſſerit. Nec amictu, inquit, ora uelabis, nec cibos lugentiũ capies, quæ ſolent in luctu fieri, ut operiant uultũ, & quæ Græci *περίδειπνα* uocant, à conſolatoribus accipiant. Locutus ſum, inquit, ad populum mane, quę mihi dñs imperarat, & ueſperi mortua eſt uxor mea, oculorum deſiderabile, lumborumq; & ſanguinis luctus. Statimq; die altera mane feci omnia quę mihi fuerãt imperata: interrogauitq; me populus, cur contra morem omniũ fecerim. Cauſaſq; quærentibus tantę patientię, reſpondi

HEB. iudicaui te, dicit dominus. Et [a] factũ eſt uerbum dñi ad me dicẽs: Fili hominis, ecce ego tollo à te deſiderabile oculorum tuorũ in plaga, et nõ planges neque plorabis, neq; fluẽt lachrymę tuæ. Ingemiſce tacẽs, mortuorum luctum non facies. Corona tua circũligata ſit tibi, et calciamenta tua erunt ĩ pedibus tuis, nec amictu ora uelabis, nec cibos lugẽtium comedes. Locutus

SEP. iudicabo te, immunda atq; famoſa, & nimia ad irritãdũ. Et fact⁹ ẽ ſermo dñi ad me dicẽs: Fili hoĩs, ecce ego auferã à te deſiderabilia oculorũ tuorũ ĩ acie (ſiue ĩ præparatiõe) nõ plãges, nõ flebis nec uenient lachrymę tibi, gemitus ſanguis, renũ luctus ẽ. Erũt crines tui colligati ſup te, & calciamẽta tua ĩ pedib. tuis, nec cõſolaberis ĩ labijs eorũ, & panẽ hoĩũ nõ comedes. Locutus

A di: Sermo dñi qui ad me factus eſt, ut ad populũ Iſrael loquerer, iſta præcepit: Ecce ego, id eſt, iã nunc polluã ſanctuarium meum, ut incẽdatur templum, & cunctis alienigenis pateat ac prophanis, & ĩ quo habebatis ſuperbiã, id eſt cõfidentiam & ſpem ac deſiderium ſalutis ueſtræ, & ad cuius obſidionẽ ueſtræ animæ formidabant: filios quoq; & filias quos uobis fames, ac peſtilentia reliquos fecerant, conſumã gladio. Quicquid ego feci, & uos facietis. Quando cõſuetudo ſeruatur in luctu: medius dolor eſt: quãdo autẽ tanta malorũ incumbit neceſſitas, ut omni ploratu maior ſit, unuſquiſq; de ſua neceſſitate ſollicit⁹, ad aliorũ quamuis ſint ꝓximi miſerias non ingemiſcit. Nihil, in- B quit, facietis quod ſolet ĩ luctu fieri, ſed in urbe tẽploq; ſuccẽſis, ſtupebitis ad malorũ magnitudinẽ. Non attondebitis, nec nudis incedetis pedibus, nec plangetis, nec amictu ora uelabitis, nec cibos capietis à conſolantibus: ſed tabeſcetis, & cõſumemini iniquitatibus ueſtris, & uix liberum habebitis gemitum, ne offendatis uictoriam ſuperbiam, ſi publice flere uideamini, ita ut Ezechiel propheta ſit uobis ĩ portentũ, & omnia quæ ille non fecit in morte uxoris ſuæ, uos in euerſione urbis, & tẽpli nõ faciatis. Et adhuc apertius: O, inquit, fili hominis, in tempore quãdo abſtulero ab eis fortitudinem eorum, templi ut diximus confidẽtiam & gaudium dignitatis, & in quo ſpem ſolam habebant, ac deſiderium in quo requieſcebant animæ eorum: inſuper filios eorũ, & filias ſub- C auditur ex ſuperioribus abſtulero: eo, inquit, tempore, cũ uenerit ad te de Hieruſalẽ fugiens, uel qui euaſerit, dicens urbẽ eſſe ſubuerſam, tunc qui prius tacueras, & gemitũ liberũ nõ habebas, & tãtæ eras patientiæ, ut in uxoris nece & lĩborum dolore, lachrymam nõ emitteres: aperies os tuum & loqueris, non ad eum qui uenerit, ſed cum eo, ut quæcunq; tu uentura prædixeras, ille nunciet iã perfecta: & ultrà nõ tacebis, ſed argues eos, & dices cũcta illis meritò prouenisse: ita ut ſis illis in portentũ iuxta illud quod in Zacharia ſcriptum eſt: (Zach. 3. c) Prophetas uiros eſſe portendentes. Et dominus alibi loquit̃: (Oſee 12. c) in manibus prophetarũ aſſimilatus ſum. Hæc iuxta hiſtoriam D dicta ſint. (Anagoge) Veniamus ad Anagogen, ſi tamẽ uiolenta nõ fuerit uiſa cauti lectoris prudentiæ. Filiũ hominis dici dominũ ſaluatorem, nulli dubiũ, qui extrema hora, hoc eſt ad ueſperam mũdi huius, uxorem priſtinã perdidit, nec fleuit eam, nec amictu ora uelauit, nec recepit ullã hominũ conſolationem, & hæc uentura prędixit mane, quæ completa ſunt ueſperi: & rurſum mane in ſecundo aduentu facta probauit quæ uentura prædixerat, ſanctuariũ Iudæorũ, & qđ deſiderabile habuerãt in cœlis, & ſuper quo tremebãt animę eorũ eſſe polluta, filios quoq; eorũ & filias, Romano gladio cõcidiſſe. Quod aũt dicitur: Coronã habebitis in capitib. ueſtris, & calciamenta erunt in pedibus: ad illam partem referemus quòd nequaquam lugere debeant: nec ſigna luctus aſſumere

HEBRAEI. Locutus ſum ergo ad populum mane, & mortua eſt uxor mea ueſperi, feciq; mane ſicut præceperat mihi. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis quid iſta ſignificent, quæ tu facis? Et dixi ad eos: Sermo domini factus eſt ad me, dicens: Loquere domui Iſrael, hæc dicit dominus deus: Ecce ego polluam ſanctuarium meum, ſuperbiam imperij ueſtri, & deſiderabile oculorum ueſtrorum, & ſuper quo pauet anima ueſtra, & filij ueſtri, & filiæ quas reliquiſtis, gladio cadent. Et facietis ſicut feci, ora amictu non uelabitis, & cibos lugentiũ non comedetis. Coronas habebitis in capitibus ueſtris, & calciamẽta in pedibus, non plangetis, neq; flebitis, ſed tabeſcetis in iniquitatibus ueſtris, & unuſquiſque gemet ad fratrẽ ſuum. Eritq; Ezechiel uobis in portentum, iuxta omnia quæ fecit, facietis cũ uenerit iſtud, & ſcietis quia ego dominus deus. Et tu fili hominis, ecce in die quo tollam ab eis fortitudinem eorum & gaudium dignitatis, & deſiderium oculorum eorum ſuper quo requieſcunt animæ eorum, filios & filias eorum. In die illa cùm uenerit fugiens ad te, ut annunciet tibi, in die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo qui fugit, & loqueris, & non ſilebis ultrà, eriſque eis in portentum, & ſcietis quia ego dominus.

SEP. Locutus ſum ad populum mane, ſicut præceperat mihi, & mortua eſt uxor mea ueſperi, feciq; mane ſicut præceptum eſt mihi. Et dixit ad me populus: non annuncias nobis quid ſunt hæc quæ tu facis? Et dixi ad eos: Sermo domini factus eſt ad me, dicens: Dic ad domũ Iſrael: hæc dicit adonai dñs: Ecce ego contaminabo ſancta mea, ſuperbiã fortitudinis ueſtræ deſiderabilia oculorũ ueſtrorum, & quibus parcunt animæ ueſtræ. Filij ueſtri & filiæ ueſtræ quos reliquiſtis, in gladio cadent, & facietis ſicut feci. Ore eorum non conſolabimini, & panẽ uirorũ non comedetis, & comæ ueſtræ ſuper capita ueſtra, & calciamẽta ueſtra in pedibus ueſtris. Non plangetis nec flebitis, & conſumemini iniquitatibus ueſtris, & conſolabitur unuſquiſq; fratrẽ ſuũ, & erit Iezekiel uobis in portẽtum. Secundum omnia quæ fecit facietis. Cumq; uenerint hæc, cognoſcetis quoniam ego adonai dñs. Et tu fili hominis, nónne in die qñ abſtulero fortitudinem ab eis, elationem gloriationis eorum, deſiderabilia oculorum eorum, & elationem animæ eorũ, filios & filias eorũ. In die illa ueniet qui ſaluus factus fuerit ad te, ut annunciet in auribus tuis. In die illa aperietur os tuũ ad eũ qui fugerit, & loqueris, & nequaquã ultrà reticebis, & eris eis in portentum, & cognoſcent, quoniam ego dominus.

A mere, poſtq; pro umbra receperint ueritatem, & Nazaræi quidam facti fuerint, & unuſquiſq; ſuper fratre ſuo conſolabitur, ita ut Ezechiel quẽ confortauit deus pater, ſit eis in portentum, uentura prænuncians: & poſtquam ſubuerſa fuerit Hieruſalem, templumq; ſuccenſum, & hoc totus mundus audierit, & diſperſio Iſrael, quæ orbis terminos colit: tunc uerba domini opere cõpleta, habeant libertatem, & polluto ſanctuario eius, lege completa uel deſtructa ſecundum occidentem literam, aperta ſit euangelij gloria, & cognoſcat Iſrael, ꝙ ipſe ſit dominus & deus qui hæc mane uentura prædixerit, & ueſperi atq; in conſummatione mundi eſſe cõpleta, ſuo probarit aduentu. C

Commentarij ſeptimi in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN OCTAVVM commentariorum Ezechielis ad Euſtochium Procœmium.

QVid alijs proſit in prophetas noſtra dictatio, dei iudicij eſt eorumq; conſcientiæ, qui omiſsis declamationibus ac plauſu & cõpoſitione uerborum, cupiunt ſcire quid eorum ſermo uel narret præteritum, uel præſens arguat, uel prædicat eſſe uenturum. Nobis interim prodeſt. Dum enim hoc facimus, & nihil aliud cogitamus, in modum furti explanationes aggredimur, & dierũ miſerias, noctium ſtudio compenſamus: paſcitur animus & obliuiſcitur ſeculi calamitatum, quod in extremo fine iam poſitum cõgemiſcit & parturit, donec qui tenet de medio fiat, & pedes ſtatuæ quondã ferrei, fragilitate digitorũ fictilium conterantur. Cadit mundus & ceruix erecta nõ flectitur. Pereũt diuitiæ, & nequaq; ceſſat auaricia. Congregare feſtinant, quæ rurſum ab alijs occupentur. Aruerũt lachrymæ, pietas omnis ablata eſt. Multi qui petãt, pauci qui tribuant. Nec erubeſcimus paupertatem uili palliolo præferentes, Crœſi opibus incubare, famemq; & interitum plurimorum noſtris cuſtodire theſauris, ſecundum illum diuitem purpuratum, qui ut nihil aliud fecerit, neq; eñ rapinas eius & iniquitates ſcriptura teſtatur, crudelitas eius atq; ſuperbia nõ habebat modũ: Lazaro ante foras iacẽti atq; ſemineci, ne ea quidẽ iuſsit dari quæ canib. proijciũtur. Quanti nunc Lazari iacẽt, & quantorũ purpuræ diuerſis ueſtiũ colorib. protegũtur, ne in uſus quidem proprios uertentium quæ peritura conſeruant? Hæc uirgo Chriſti Euſtochium ex cordis abundãtia os locutũ ſit, & paulò liberius quàm humilitati noſtræ cõuenit,
B dixerimus: cæterum octauus in Ezechielem liber qui filiorum Ammon & gentiũ cæterarum D
increpationem continet & uaticinium futurorum, hoc habebit exordium.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN Ezechielem prophetam, Liber octauus.

CAPVT XXV.

ET[a] factus eſt ſermo domini ad me dicẽs: Fili hominis, pone (ſiue obfirma) faciem tuam contra filios Ammon, & prophetabis de eis, & dices filijs Ammon. Audite uerbum domini dei, hæc dicit dñs deus: Pro eo quod dixiſtis, euge euge ſuper ſanctuarium meũ (ſiue quia gauiſi eſtis ſuper ſanctuariũ meũ) quia pollutũ eſt, & ſuper terrã Iſrael quia deſolata eſt, et ſuper domũ Iuda quia ducti ſunt in captiuitatẽ. Idcirco ego tradã te filijs orientalibus (ſiue Cedem) in hæreditatẽ, & collocabũt caulas ſuas in te, & ponẽt in te tentoria ſua: ipſi comedẽt fruges tuas, & ipſi bibẽt lac (ſiue ubertatẽ tuã) daboq; Rabbath in habitaculũ camelorũ (ſiue ciuitatẽ Ammon in paſcua camelorũ) & filios Ammon in cubile pecorũ: & ſcietis quia ego dñs. Quia hæc dicit dñs deus: Pro eo ꝙ plauſiſti manu & percuſsiſti (ſiue inſonuiſti) pede, & gauiſa es ex toto affectu (ſiue inſultaſti ex animo tuo) ſuper terram Iſrael: idcirco ego extẽdam manum meam ſuper te, & tradam te in direptionem gentium, & interficiam te de populis, & perdam de terris, & conteram, & ſcies quia ego dñs.

HEB. [a]Hæc dicit dominus deus: Pro eo quod dixerũt Moab & Seir: Ecce ſicut omnes gentes domus Iuda: idcirco ecce ego aperiã humerũ Moab, de ciuitatibus inquam eius, & de finibus eius inclyta terræ Beth Ieſimoth & Beelmeon & Cariathaim, filijs orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hæreditatem, ut non ſit ultrà memoria filiorum Ammon in gentibus, & in Moab faciam iudicia, & ſciẽt quia ego dominus. Hæc

SEP. Hæc dicit adonai dominus: Pro eo quod dixit Moab & Seir, ecce ſicut omnes gentes domus Iuda: Idcirco ecce ego diſſoluam humerum Moab, de ciuitatibus promontoriorũ eius, electã terram domũ Beth Iaſimuth ſuper fontem urbis maritimæ, filios orientis, ſuper filios Ammõ dedi ei in hæreditatem, ut nõ ſit memoria filiorum Ammon in gentib. & in Moab faciam ultiones, & cognoſcẽt quoniã ego dominus. Hæc

ET factus eſt ſermo domini, etc.] Capta uel obſeſſa Hieruſalem poſtq; uenit in Babylonẽ qui poterat euadere, & nũciauit urbẽ iã iãq; capiendã, uel cũ tẽplo eſſe ſubuerſam: iuxta cõſuetudinẽ omniũ prophetarũ aduerſum cæteras in circuitu nationes quæ inſultauerant ruinæ Hieruſalem, templiq; incendio, ſermo cõuertitur prophetalis, primumq; contra filios Ammon qui habebant metropolim nomine Rabbath, quæ hodie à rege Aegypti Ptolomæo cognomento Philadelpho, qui Arabiã tenuit cũ Iudæa, Philadelphia nũcupata eſt. Fili, inquit, hominis: pone ſiue obfirma faciẽ tuã contra filios Ammõ qui de Lot ſtirpe generati ſunt, & dices ad eos: Hæc dicit dñs deus (nõ ſunt enim prophetæ uerba ſed domini. De obfirmatione uultus: in hoc eodẽ propheta plenius diſputauimus). Pro eo quod dixiſtis: euge, euge, ſiue inſultaſtis & gauiſi eſtis, quia templũ & ſanctuarium meũ hoſtiũ ingreſsione pollutũ eſt, & ſup terrã Iſrael qm̃ deſolata eſt, & ſpecialiter ſuper domũ Iuda, id eſt, duarũ tribuũ, quæ nũc ductæ ſunt in captiuitatẽ: ꝓpterea & ego tradã te filijs Cedẽ, quos oriẽtales interpretati ſumus. Nulliq; dubiũ eſt Madianitas & totã cremi uaſtitatẽ adiacere terræ Arabiæ, qui habent camelorum greges ouiumq; & caprarum multitudines, & his opibus uictitant. Quod & terræ Iſrael in Iudicum libro accidiſſe narrat hiſtoria: quando uenerũt Madianei, & depaſti ſunt uſq; Gazã oẽs regiones eorũ: Metaphoricos ergo per Madianeos, Iſmaelitas, & Agarenos qui nũc Sarraceni appellãtur, aſſumẽtes ſibi falsò nomen Saræ, quo ſcilicet de ingenua & dñа uideãt eſſe generati, ſcriptura ſignificat: Dicitq; de rege Nabuchodonoſor & oĩ eius exercitu, quòd ueniat & capiat urbem Rabbath: quæ uel propriè hoc appellatur nomine uel ob magnitudinẽ. Rabbath enim maxima dicitur. Et ne dubitemus Nabuchodonoſor ſubuertiſſe Arabiam poſtq; capta eſt Hieruſalem: ſuprà ſcriptura teſtatur: Et tu fili hominis, pone tibi duas uias, Ammon & Hieruſalem, & ueniet gladius regis Babylonis. Et iterum: In capite uiæ ciuitatis conſijciet, & uiam ponet, ut ueniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad Iudam in Hieruſalem munitiſsimã. Et rurſum: Hæc dicit dominus deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum. Venient ergo filij Cedem, & collocabunt caulas ſuas quaſi paſtores figentq; tentoria. Ipſi uaſtabunt fruges tuas, & bibent lac & ubertatem terræ, immiſsis gregibus camelorum & omniũ populorũ: ita ut ſint filij Ammon in cubile pecorũ, & malorum neceſsitate intelligãt quòd ipſe ſit dominus qui & futura prædixit, & ut fierent, imperauit. Nec hoc ſufficit filijs Ammõ, ut inſultarẽt & dicerẽt: Euge euge ſuper templo

Iudic. 6. d
רבה
Supra 21. d

A templo & ſanctuario dñi, quod pollutũ erat diuerſarũ introitu nationum: ſed tanta fuit inſultandi laſciuia, ut cũctus ſimul populus manibus & pedibus cõcreparet, & ex toto cordis clamaret affectu, eo ꝙ terra Iſrael eſſet deſolata. Propterea non per angelos neq; per alia miniſteria: ſed ipſe dominus extẽdens manũ ſuã ad percutiendũ, tradet eã in direptionẽ: nequaq; camelis & ouium gregib. ſed manifeſti[9] gentibus, ut de populorũ numero penitus eradicetur & pereat, & redigatur ad nihilũ, & poſtq; cõtrita fuerit, tunc intelligat quòd ipſe ſit dñs qui cũcta dijudicet, & in omnes terras habeat poteſtatẽ. Poſſum[9] iuxta Tropologiã filios Ammon intelligere, qui de Loth in ſpelũca generati ſũt ſemine, & generati in ebrietate & inceſtu, omnes hæreticos, de quibus ſcriptura dicit & apoſtolus Ioannes: Ex nobis exierũt, ſed non fuerunt ex nobis. Si eñ fuiſ-
B ſent ex nobis, ꝑmanſiſſent utiq; nobiſcũ: Iſti eñ de inclinatione orti ſunt, hoc eñ Lot in linguã noſtrã uertitur: Quia omnes declinauerũt ſimul inutiles facti ſũt, nõ eſt qui faciat bonum, nõ eſt uſq; ad unũ. Aduerſum hos ponit̃ ſiue obfirmatur facies ꝓphetalis, ut eos ſua auſteritate cõterat, & dicit eis: Quia inſultaſtis eccleſiæ meæ tẽpore perſecutionis, eo ꝙ diuerſorũ uitio pollutũ eſſet ſanctuariũ meũ, ſiue eorum uitio qui mihi ſeruiebant, ſiue hoſtium crudelitate qui meos perſequebant̃: terrã quoq; Iſrael, ſenſus uidẽtes deũ, eſſe deſolatã uirtutũ choro, & quõ filij domus Iuda, id eſt, deũ cõfitentis, in qua eſt uera fides, & recta confeſsio ducti ſunt in captiuitatẽ, & ſeruire dño deſierunt: idcirco omnis inſultãs traderis filijs orientalibus qui de uero lumine ſunt profecti, & traderis in hæreditatẽ, ut tu quoq; diſcas dñm cõfiteri. Et per trãſlationẽ dicit̃, ꝙ filij oriẽtis ponant ſuper eos caulas ſuas & figãt tẽtoria, & bibãt lac, & comedãt fruges, & ciuitas quondã ſuperbiæ fiat in habitaculũ camelorũ, q poſsint depoſito onere peccatorũ intrare per foramẽ acus, & in cubile pecorũ, quæ regunt̃ à paſtore bono, ut cũ hoc fecerint, mixti & traditi oriẽtis paſtoribus, intelligãt ꝙ ipſe ſit dñs: rurſumq; exprobrat eis, quare inſultauerint nimio cordis affectu ruinis populi dei, & terrã Iſrael, putauerint omnino deſertã: pro quo mereantur manum ulciſcentis dei, ut qui exceſſerant modũ ultionis & gaudij ſuper ruina domus Iudæ, nequaq; tradant̃ filijs orientis, ſed ſint in direptionẽ cunctarũ gentiũ, & interficiant̃ de populis & pereant & cõterant̃, & nequaq; de ſtirpe Abrahã, ſed de cunctis nationibus eſſe credendi ſint, & tũc malorũ cognoſcant magnitudine & cõtritione ſua & interfectione populi, quòd ipſe ſit dñs. Qđ generaliter de eccleſia intelleximus, ſuper unũquenq; ſanctorũ intelligi poteſt, ad quorũ ruinã gaudent ſeculi homines & aduerſariæ poteſtates, ſi multi tẽporis perdiderunt pudicitiam: dum mali cõſolationẽ ſuorũ ſcelerũ putant, ſi plures habeãt cõſortes criminũ atque ſupplicij, & hoc nemo faciat, niſi fuerit filius Ammõ, hoc eſt, fili[9] populi q̃ i declinatione generat[9] eſt. [a] ¶ Hæc dicit, etc.] Hoc quod nos interpretati ſum[9], & Seir in Lxx. nõ habetur, ſed de Theodotiõis editione additũ eſt. ridiculã uerò in hoc loco Hebræi narrãt fabulã. Poſtq; urbs D capta templũq; reſeratum eſt, filijq; Ammon & Moab & Seir ingreſsi ſũt templũ, uiderũtq; Cherubin protegẽtia propitiatorium, dixerunt: Sicut cunctæ gẽtes colunt ſimulacra, ita & Iuda habet ſuæ religionis idola, & idcirco inquiũt iratus eſt dñs, & tradidit eos captiuitati. Nos aũt hoc dicemus, quòd & iſti inſultauerint domui Iudæ, quando à Chaldæis capta eſt, putantes ſicut in cæteris gentibus nõn ibi eſſe auxiliũ dei, & ideò regnũ Iudæ & Hieruſalẽ dei præſidio deſtitutũ, patuiſſe Babyloniæ poteſtati. Idcirco non multo poſt tempore, ſed in præſentiarũ dñs cõminatur ſe humerũ, robur uidelicet & fortitudinẽ Moab de ciuitatib. eius diſſoluturũ ſiue aperturũ, ut ad ipſos quoq; Babylonius ulctor introeat, & ciuitates in Moab eſſe deſiſtant, & in finibus eius ac terminis urbes inclytę deſtruantur, quarũ ponit nomina. Beth Ieſimoth & Beelmeon & Cariathaim, pro quibus neſcio quid uolentes Lxx. interpretati ſunt domũ Beth Iaſimuth cùm hoc uocabulũ ullam deſertã ſignificet: Beelmeon quoq; uſq; hodie in Moab uicus ſit maximus: quẽ illi uerterũt ſuper frontẽ, & Cariathaim ciuitatẽ maritimã, tradituirq; & ipſa cũ filijs Ammon filijs orientis, Babylonijs uidelicet, iuxta illũ ſenſum quẽ cõtra filios Ammon interpretati ſumus. Et dabo, inqt, Moab in hæreditatẽ, ut quõ filiorum Ammon non eſt memoria ultrà in gentibus, ſic & in Moab ultiones faciam atq;

Tropol.
Ioan. 2. c
Pſal. 13. d

A atq; iudicia, ut cognoſcant quòd ego ſim dominus qui Iudā tradidi pro peccato, & in filios Ammon & in Moab ultor exiſtā. Vſq; hodie aũt Moab qui interpretatur מוֹאָב ex patre, & Seir qui in piloſum uertitur & hirſutũ, שֵׂעִיר deſpicit & cōtemnit domũ Iuda in qua uera cōfeſsio eſt, & putat tam facilè eam poſſe ſubuerti, q̄ cæterarũ ſubuertũt urbiũ munimenta. Vnde & dñs cōminatur aperturũ ſe ſiue diſſoluturũ omnē fortitudinē Moabitarũ: ut ciuitates habere deſiſtãt, & nequaq; ĩ dialectica arte cōfidere: ſed cũcti illi⁹ termini quos pro illiſione fluctuum uocãt promōtoria, deſtruant, & inclytæ atq; electæ terræ Beth Ieſimoth, בֵּית יְשִׁימוֹת quæ interpretat̃ domus ſolitudinis atq; deſerta, בַּעַל מְעוֹן & Beelmeon קִרְיָתָיְמָה quæ & ipſa uertit̃ habēs fontem, ſiue per fontē, & Cariathaim quam LXX. ciuitatē maritimam trãſtulerunt, pereãt. Quamuis enim habeãt robora pugnatorum, & inclyta pergãt ad prælium arte pugnãdi, & ex omni parte circumſepti munitiq; gradiant̃: tamē inclyta eorũ terra non eſt domus habitationis, ſed dom⁹ ſolitudinis. B Quodq; ſe putant habere fontem ſcientiæ & urbē maritimã quæ cunctas ſuſtinere poſsit ſeculi tēpeſtates, patientiã ſibi & fortitudinē promittentes: tamē illuc conuertentur, ut & ipſi tradant̃ filijs oriētis ueri in Chriſto luminis: ſicut traditi ſunt filij Ammon qui ſibi in hæretica multitudine cōfidebant. Et conſideremus profectũ atq; in ipſa cōminatione clementiã dei, ut tradant̃ cum filijs Ammon filijs orientis in hæreditatē, & nequaq; hæreſis ulla nominetur in gentibus, ſed factis in Moab iudicijs ſuis & ultionibus pro arrogantia, rerum in fine cognoſcãt dñm eſſe qui cuncta diſpenſet. Ad approbandum aũt quòd Moab in præſenti loco ſuper philoſophorũ intelligatur 1. Cor. 1. c ſuperbia, de quibus dicitur: Perdam ſapientiã ſapientiũ, & intelligentiã intelligētium reprobabo, pauca de Amos 2. d prophetis exempla replicanda ſunt. Amos loquit̃: Hæc dicit dñs: Super tribus impietatib. Moab, & ſuper quatuor non auerſabor eum, pro eo ꝙ cōbuſsit oſſa regis Idumeæ in cineres. Verè eñ quicqd in ſeculo dogmatũ peruerſorum eſt, quicquid ad terrenã ſcientiã pertinet, & putat̃ eſſe robuſtũ: hoc dialectica arte ſubuertit̃, & inſtar incēdij in cineres fauillasq; diſſoluit̃, ut ꝓbet̃ nihili quod putabat̃ eſſe fortiſsimũ. Sed & Eſaias ſuperbiã ar Eſa. 16. b guit Moab, dicēs: Audiuimus cōtumeliã Moab: contumelioſus eſt nimis, ſuperbiam eius abſtuli. Hieremias quoq; cōtra oēs uaticinãs nationes, propriè loquit̃ ad Hier. 48. b Moab: Qm̃ cōfidebas in munitionib. tuis. Et poſt pau Ibid. e lulũ: Habebis fiduciã in gloria tua. Et iterũ. Quō dicitis fortes ſumus? Ac deinde: Iuxta eſt dies Moab ut ueniat, & malicia eius uelox nimis. Et manifeſtius: Dicite quō cōtritus eſt baculus glorioſus, uirga magnificentiæ? Et Ibid. d iterũ: Contritũ eſt cornu Moab. Hæc aũt dicunt̃, ut ſub nomine Moab, ſtulta ſeculi in cœlũ ſe efferens ſuperbia conteratur. [a] ¶ *Hæc dicit, &c.*] Suprà duo propoſuerat, pro eo quòd dixerunt Moab & Seir, & poſteà de Seir tacens, contra Moab tantũ locutus eſt: nũc reddit C cœptum problema, quid Seir, hoc eſt Idumæa fecerit. Quod autē Eſau & Seir & Edom & Idumæa & Duma, una gens appellent̃, non ambiget qui ſcientiã habuerit ſcripturarũ. Et ut de cæteris prophetis taceã: Eſaia, Hieremia, Amos, qui cōtra Idumæam, & Dumã & Edom uaticinati ſunt: Abdias propheta totã prophetiã cōtra hãc dirigit nationē, quē ut potuim⁹ olim diſſeruim⁹. Arguit̃ igitur Seir, Gen. 25. d qui quia hiſpidus erat, piloſi nomē accepit, & Edom ſanguinarius, qui ob lēticulę ruffæ coctionē primogenita ꝑdidit, & ab edulio ſortit⁹ uocabulũ eſt, Eſau quoque facta interpretãtur. Et hoc ſciendum ꝙ in Hebræo nunq̃ ſcribat̃ Idumæa, ſed ſemper Edō, quē Idumęã expreſsit Gręca trãslatio. Nequaquã ergo Idumæa ut Moab locutus eſt, ſed fecit ultionē de filijs Iuda, peccauitq; ſiue memoriã priſtini doloris tenuit: ut ultionē de eis caperet, à quibus in utero ſupplãtatus eſt. Idcirco non per angelos neq; per D aliũ quemlibet, ſed ipſe dñs manũ extēdens ſuper Idumæã abſtulit de ea hominē & iumētum, & ciuitates illius redegit in deſertũ, id eſt, Theman: quam nos in auſtrũ uertimus, de qua & de alia urbe Dedan interfecti gladio cadent. Cũq; illi ſe de Iuda ulti fuerint: ego dabo ultionē ſuper Idumæos per manũ ſiue in manu populi mei Iſrael: ut ab his opprimant̃ in quos exercuerũt uindictã. Qui faciēt in Edom ſiue Idumæã iuxta irã & furorē meũ: ut meã expleãt indignationē, & per manus populi mei Iſrael in inimicã gentē, mea ira deſæuiat, & intelligant cōtra iniquã ultionē Idumææ, meã iuſtã fuiſſe uindictã, dicit adonai dñs. Secundum Tropologiã: hic Tropol. mihi ſenſus uidet̃. Idumæa terrena appellat̃ & carnea, quæ cōſurgit cōtra ſpiritũ, ut nō faciamus ea quæ ſpiritus ſunt, & animã in meditullio poſitam ad ſe retrahere feſtinat: uultq; ultiones reddere quibus prius ſubdita fuerat filijs Iuda, & recordat̃ doloris antiqui quòd non propriæ fuerit poteſtatis, & ideò uindictã expetiuit de eis, qui recedētes à carne, ſpiritũ ſequebãtur. Propterea ipſe dñs filiorũ Iuda ultor exiſtens, extendit manum ſuper Idumæã, & aufert de ea hominē & iumentũ, quicquid uel ratiōis uidet̃ habere uel ſimplicis fidei ut eam redigat in ſolitudinē. Et de Theman quæ interpretatur תֵּימָן deficiens, & Dedan quæ & ipſa cognationē ſonat, om דְּדָן nes gladio interficit, quē poſuit in manu populi ſui Iſrael: ut ſubuertatur Edom & irã dñi ſentiat ac furorem, & intelligat uindictam eius ad hoc profeciſſe, ut ſeruiat domui Iudæ. Hoc eſt illud de quo & apoſtolus diſputat Rom. 9. c ſcribens: Iacob dilexi, Eſau uerò odio habui. Diligit aũt Iacob, quia carneum atq; terrenum ſupplantat & ſuperat, & benedictiones illius meretur accipere. Primum enim iuxta carnem, & poſteà ſecundum ſpiritum uiuimus. Ante uitia, deinde uirtutes, quibus uitia ſubruuntur: qa appoſitũ cor hominis ad maliciã à pueritia, erroresq; adoleſcētiæ ætas matura cōdēnat. Vnde & Dauid: Delicta

HEB. [a] Hæc dicit domiuus deus: Pro eo quod fecit Idumæa ultionem ut ſe uindicaret de filijs Iuda, peccauitq; delinquens & uindictam expetiuit de eis. Idcirco hæc dicit dñs deus: Extendã manũ meã ſuper Idumæã, & auferã de ea hominē & iumentũ. Et faciã eam deſertam ab auſtro, & qui ſunt in Dedan gladio cadent. Et dabo ultionē meã ſuper Idumæam per manum populi mei Iſrael, & faciam in Edom iuxta iram meam & furorem meũ, & ſcient indignationē meam dicit

SEP. Hæc dicit adonai dominus: pro eo quod fecit Idumæa ut ulciſcerētur ultionem de domo Iuda, & memoriã retinuerũt mali, & ulti ſunt ultione: propterea hæc dicit adonai dñs: Extendam manũ meam ſuper Idumæam, & interficiã de ea hominē & pecus, & ponam eam deſertã, & de Theman fugientes gladio cadent. Et dabo ultionem meam ſuper Idumæam in manu populi mei Iſrael, & facient in Idumæa iuxta irã meam & furorē meũ, & cognoſcent ultionem meam dicit

A Delicta, inquit, iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne …17. f meminer is. Et tñ ſciendũ ꝙ Iacob primã accepit benedictionē, Eſau ſecundã. Et qđ ad extremũ dicitur de eo, ſeruus eris fratris tui, hoc ſignificat, quòd poſtq; caro ſpiritui ſubiecta fuerit, illiq; cōiuncta, caro eſſe deſiſtat, & Idumæa trãſeat in Iudæam. [a] ¶ *Hæc dicit dominus deus, etc.*] Poſt filios Ammō Moab & Seir, q & ipſi ſunt Idumęi & per Lot & Eſau populo Iſrael & domui Iudæ cognatione ſociãtur, uenit ad Philiſtim, quos Septuaginta ἀλλοφύλους, id eſt alienigenas trãſtulerunt, nō generali nomine omnium gentium quæ non ſunt de genere Iudęorũ, ſed ſpeciali gētis ſuæ, quæ nũc dicitur Palæſtina: mutata פ litera iuxta Gręcorũ cōſuetudinē in π, ſicut & apud nos pro Hebaico פֶּסַח Græcũ & Latinũ paſcha celebratur. Philiſtim interpretant̃ cadētes poculo, qui & ipſi de aureo Babylonis calice inebriati ſunt, & B ſęuiũt, & toto animo inſultant, inimicitiarum contra Iſrael ueterũ recordãtes, quibus à dei populo diuiſi ſunt. Cumq; dñs …32. f dicat: Mihi uindictã & ego retribuã, ipſi ſe ulciſcunt̃ interficientes & implētes antiqua odia. Propter quæ extentã ſuper ſe manum dñi ſentiēt, quæ interficiet interfectores: Pro quo Septuaginta, neſcio qd uolētes Cretēſes interpretati ſunt, cũ & Aquila & Symmachus & Theodotio ipſum uerbũ Hebraicum כְּרֵתִים uel interfectores uel interfectionē uerterint, non ſolum …2. d in præſenti loco, Sed etiã in Sophonia, ubi cōtra Palæſtinos iſta dicunt̃: Gaza direpta erit, & Aſcalon in perditionē, & Azotus & Accaron eradicabunt̃. Væ habitatoribus funiculi maris accolæ Cretarũ: uerbum dñi ſuper uos Chanaan terra alienigenarum, & diſperdã uos ex habitatione, & erit Creta in pabulũ paſtorũ & cubile ouium: Et hic enim cum LXX. Cretã uerterint: cæteri translatores ὄλεθρον, id eſt, interfectionem uel perditionem interpretati ſunt. De quo in ſupradicto propheta deo præſtante quod nobis uiſum eſt diximus. Vnde & …15. d duarũ legionũ Dauid: quarũ una appellabat̃ Phelethi, & altera Cerethi, ultima ab eo quòd interficerēt atq; iugularēt Cherethim, hoc eſt, interfectorũ nomē accepit. Perditq; dñs omnes reliquias maritimæ regionis, quæ ſalſis tunditur fluctibus, & uindictas non paruas, ſed magnas faciet in furore: ut furor eius finem habeat miſericordiæ, & poſtq; ultionē fecerit arguens cum fu C rore, tunc cognoſcant Palæſtini ꝙ ipſe ſit dominus.

HEB. dicit dominus deus. [a] Hæc dicit dominus deus: Pro eo quod fecerũt Palæſtini ĩ uĩdicta, & ulti ſunt ſe toto animo interficientes & implentes inimicitias ueteres. Propterea hæc dicit dominus deus: Ecce ego extendam manum meam ſuper Palæſtinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis: faciamq; in eis ultiones magnas: arguens in furore, & ſcient quia ego dominus, cùm dedero uindictam meam ſuper eos.

SEP. dicit adonai dñs: Propterea hæc dicit adonai dominus: Pro eo quod fecerunt alienigenæ ultionē, & ſuſcitauerunt uindictã inſultantes ex aĩo, ut delerent uſq; in æternũ. Propterea hæc dicit adonai dñs: Ecce ego extendã manũ meã ſuper alienigenas, et diſperdã ſiue interficiã Cretenſes, & perdã reliqas littoris maritimæ: & faciã in eis ultiones magnas in uindicta furoris, & cognoſcent quia ego adonai dñs cum dedero ultionem meam ſuper eos.

CAPVT XXVI.

E T [a] factum eſt in undecimo anno, prima (ſiue una) menſis, factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis pro eo quod dixit Tyrus (ſiue Sor) de Hieruſalem: euge confractæ ſunt portæ populorum (ſiue gentes:) conuerſa eſt ad me, implebor, deſerta eſt: (ſiue quæ fuit plena deſerta eſt.) Propterea hæc dicit dominus deus: Ecce ego ſuper te Tyre (ſiue Sor:) & aſcendere faciam ſuper te gentes multas ſicut aſcendit mare fluctuans. Et diſsipabunt muros Tyri, et deſtruent turres eius, et tradam (ſiue uentilabo) puluerem eius de ea, et dabo eam in limpidiſsimam (ſiue nitidiſsimam) petram. Siccatio ſagenarum erit in medio maris: quia ego locutus ſum, ait, dominus deus, et erit in direptionē gentibus. Filiæ quoq; eius quæ ſunt in agro (ſiue in campo) gladio interficien-

CAPVT XXVI.

E T *factum eſt, etc.*] Cōſequenter prophetiæ ordo cōtexit̃. Locutus erat cōtra filios Ammon & Moab & Seir, q & ipſi ſunt Idumæi, & Philiſtim qui ſunt in littore, & in funiculo maris, eundem limitē tenēt. Poſt Palæſtinos eñ ſuccedit Phœnicis regio cuius Metropolis eſt ciuitas Tyrus, q̄ appellat̃ Hebræo Syroq; ſermone צוֹר. Et quia capta Hieruſalem: etiã ipſa gauiſa eſt & inſultauit ac dixit, confractæ ſunt portę populorũ, ego portũ tutiſsimũ habeo. Illaq; ſubuerſa, ad me oĩs multitudo cōuerſa eſt, quæ illi⁹ regebat̃ arbitrio, & qa illa deſerta eſt, idcirco ego implebor, ſiue quæ plena fuit ante, rediget̃ in ſolitudinē. Quia igit̃ iſta dixiſti, & ruinis Hieruſalē quę dei iudicio, ꝓpter peccata ſua ſubuerſa eſt inſultaſti, D propterea nō per nũcios, nec p quoſlibet alios, ſed ego ipſe ero aduerſũ te Tyre, & inſtar fluctuum maris aſcēdere faciã cōtra te Babylonios cum plurimis nationibus: quarũ oppugnatiōe, muri tui & turres deſtruent̃, intantũ ut uſq; ad ſolũ concidant, & puluis illius radatur, ſiue in partes uarias uētiletur, & ſic humiliabitur, ut petræ nitidiſsimæ cōparetur: tantaq; erit in urbe quondã frequentiſsima ſolitudo, ut ſagenæ piſcatorũ expandant̃ & ſiccētur in medio eius. Ego enim dñs locutus ſum: cuius uerba irrita eſſe non poſſunt, & tradam eam in direptionem gentibus. Filiæ quoq; eius quæ ſunt in agro ſiue in campo, hoc eſt, in Phœnices littore, urbes & oppida, uici atq; caſtella interficient̃ gladio: metaphoricos quia filias appellauit, interfectionē ponit gladij, ut rerũ fine cognoſcant, me eſſe dñm, qui fieri iſta præcepi. Poteſt iuxta Tropolo Tropol. giam, quia Sor nomē Hebraicũ uertitur in anguſtiam, omnis anima quæ perturbationib. occupata eſt Sor appellari: quæ qñ uiderit pro ſuis uitijs atq; peccatis dei iudicio ſubuerti Hieruſalem, in qua fuit templũ & pacis uiſio: exultat & ad ſe putat urbis quondã inclytæ imperiũ transferendũ. Quod & in contrarijs dogmatib. accipitur, & in hominib. ſeculi: qñ uiderint hominē ſanctũ per negligentiã eſſe prolapſum, gaudēt & exultãt, quaſi aliorũ ruina, ſua ſit reſurrectio. Propterea dñs commina-

interficiētur, et ſciēt q̄a ego dñs. a Quia hæc dicit dñs: Ecce ego adducā ad Tyrū (ſiue ad te Sor) Nabuchodonoſor regē Babylonis ab aquilone, regē regum cum equis & curribus & equitib. & cœtu populoq; magno. Filias tuas quæ ſunt in agro gladio interficiet, & circundabit te munitionib. & cōportabit aggerē in gyro, & leuabit cōtra te clypeum, & uineas & arietes (ſiue lanceas) temperabit in muros tuos, & turres tuas deſtruet in armatura ſua. Inundatione equorū eius operiet te puluis eorū: à ſonitu equitū & rotarum et curruū mouebuntur muri tui, dum ingreſſus fuerit portas tuas quaſi per introitū urbis diſsipatæ (ſiue quaſi ingrediens urbē de cāpo.) Vngulis equorum ſuorum cōculcabit oēs plateas tuas: populum tuum gladio cædet, & ſtatuæ tuæ nobiles ī terrā corruēt (ſiue ſubſtantiā fortitudinis tuæ in terrā deducet.) Vaſtabunt (ſiue uaſtabit) opes tuas: diripient negociationes tuas (ſiue ſpoliabit ſubſtantiā tuā) & deſtruent (uel deſtruet) muros tuos, & domos tuas præclaras (ſiue deſiderabiles) ſubuertēt (ſiue uertet) et lapides tuos et ligna tua et puluerem tuū ī medio aquarum ponent (ſiue medio maris inijciet.) Et requieſcere faciā multitudinem cātorū tuorū (ſiue deſtruā multitudinē muſicorū tuorum) & ſonitus cithararū tuarū (ſiue uox organorū tuorum) non audietur amplius. Et dabo te in limpidiſsimā (ſiue nitidiſsimā) petram. Siccatio ſagenarum eris, nec ædificaberis ultrà, quia ego locutus ſum, dicit dominus deus.

Quia

A minat, quòd ipſe contra huiuſcemodi homines dimicet, & aſcēdere faciat cōtra eos inſtar marinorū fluctuū plurimas nationes, quæ deſtruant in eis quicquid munitiſsimū & firmū uidetur, & ita omnia eorū argumēta ſubuertat, ut in puluerē redigantur. Sagenas quoq; & retia quib. prius deceptā multitudinē piſcabāt̄ ceſſare faciat, & in deſertæ urbis ſolo expādi atq; ſiccari, ut pilliſalij ſubeāt piſcatores quos dñs ad piſcandum miſit. Sed & filias eius quę prius quaſi in thalamo ſeruabantur, & pro myſticis ſecretioribꝰq; doctrinis nulli facilè credebātur, pceſſuras protrahēdasq; in publicū, & eccleſiaſtico mucrone trūcandas: ut tūc intelligāt quòd ipſe ſit dñs, qui & Hieruſalē pro peccatis parūper reliquit, & Tyri pro inſultatiōe eius & gaudio munimenta deſtruxit. a ¶ *Quia hæc dicit dominus: Ecce ego addu. etc.*] Vtrāq; editionē ex more coniunxi, & in

B quibus diſcrepāt ex latere copulaui, breuitati uoluminū prouidēs. Ergo quod dixerat, aſcēdere faciā ad te gētes multas ſicut aſcēdit mare fluctuans, & erit Tyrus in direptionē gentibus: nunc ponit manifeſtius quòd Nabuchodonoſor regē Babylonis adducat dominus ab Aquilone, regem regum, cum equis & curribus, & cum infinita exercitus multitudine: qui prius ſubditas Tyro in littore ciuitates & caſtella ſubuertat, & poſteà obſideri faciat Tyrū: ualletq; eam exercitu, & aggere & munitionibus, uineiſq; & arietibus impugnet muros & deſtruat, & tanta ſit multitudo equitum eius, ut puluere equitatus & ſonitu ululantis exercitus rotarumq; ſtrepitu & equorū hinnitu, urbis fundamenta moueantur, & ſic ingrediatur ciuitatem diſsipatis muris, quaſi de campo ſecurus ingrediens: tantaq; ſecuritas ſit uincētis exercitus, ut plateas Tyri conculcēt equorū ungulæ, & omnis populus corruat in medio ciuitatis, & ſtatuæ quondā nobiles, ſiue uniuerſa ſubſtantia in terram corruat: nihilq; priſtinarū diuitiarū in expugnata urbe ſeruet̄, ſed cū muris domus quoq; nobiles deſtruātur, & tāta ſit uictorū ſæuitia, ut ligna & lapides qui reſidui incēdio fuerint in mediū mare proijciant̄, & uel Nabuchodonoſor uel ipſe dñs quieſcere faciat uniuerſam urbis lætitiā: qua prius in cāticis & pſalterijs perſonabat, & ad ſolū uſq; ſubuerſa, ſit ſiccatio ſagenarū. Quodq; ſequitur: Nec ædificaberis ultrà, uidetur facere quæſtionem, quō non ſit ædificata, quā hodie cernimus Phœnices nobiliſsimā & pulcherrimā ciuitatē. Ex quo quidam uolunt in ultimo tempore hæc Tyrū eſſe paſſurā, quæ poſteà non ſit ædificāda. Sed quō Nabuchodono-

ſor perſonā ſeruare poterunt: præſertim cùm legamus C in conſequentibus Nabuchodonoſor oppugnaſſe Tyrum, & laboris ſui non accepiſſe mercedē, & propterea tradi ei Aegyptū quia dei ſententiæ in Tyri oppugnatione ſeruierit? Græcas & Phœnicū maximeq; Nicolai Damaſceni, & alias barbarorum aiūt ſe qui huic hiſtoriæ cōtradicūt legiſſe hiſtorias, & nihil ſup oppugnatione à Chaldæis inueniſſe Tyrię ciuitatis, cum probare poſsimꝰ multa dici in ſcripturis facta, quæ in Gręcis uoluminib. nō inueniāt̄, nec debere nos eorū autoritati acquieſcere, quorū perfidiā & mēdacia deteſtamur. Poteſt ergo quod dicit̄, nec ædificaberis ultrà, ſic accipi: quod nequaq; ultrà ſit regina populorū, nec ꝓpriū habeat imperiū: quō habuit ſub Hirā & cęteris regib. ſed uel Chaldæis uel Macedonib. uel Ptolemæis, & ad poſtremum Romanis regibꝰ ſeruitura ſit. Nulli aūt ambiguū iuxta D Anagogē Nabuchodonoſor regē Babylonis q uenit ab Aquilone diabolū intelligi, qui cū ſit uentus duriſsimꝰ & ſiniſter: nomine dexter uocat̄, præſumens ſibi nominis dignitatē, & eſt rex regum omiumq; regnorū quæ oſtēdit dño, dixitq; ad eū: Hæc omnia mihi tradita ſunt, quæ dabo tibi ſi procidens adoraueris me. Iſte habet equos & currus, de quibus ſcriptum eſt: Fallax equus ad ſalutē, & dormierunt oēs qui aſcēderunt equos. Et in alio loco: Equū & aſcenſorē proiecit in mare. Iſte filias Tyri, animas in anguſtia & in quodā pectorū carcere poſitas, interficit in agro campoq; latiſsimo, & circūdat Tyrū munitionib. ſuis, ut clauſam teneat & nullus ex ea Babylonij regis euadere poſsit imperiū. Deſtruxit muros turreſq; ſubuertit, & qcquid fortè habuit in dogmatib. inundatione equorū eius & ſonitu equitū rotarūq; & curruū ſtrepitu pertimeſcet, & ingrediet̄ portas eius nullo prohibente: & plateas ciuitatis, quia lata & ſpacioſa uia eſt quę ducit ad mortē, equorum eius calcabunt ungulæ: uniuerſamq; ſubſtantiam ſiue ſtatuas nobiles, quib. ſibi imagines finxerāt falſitatis, de quibus ſcriptū eſt: Dñe in ciuitate tua imagines eorū diſsipabis: ad terrā deijciet, & deſtructis muris, domus quoq; nobiles ſubuertentur quas ſibi parauerat, & in quibus exultabat: atq; in tantam deſolationē ueniet, ut lapides eius & ligna quibus ædificauerat muros, & cemēta cōſtruxerat, ꝓijciāt in ꝓfundū: cāticaq; eius & muſica quib. ſibi in ſapientia huius ſeculi cōfidebat, & omīs cithararū ſonus nō audiet̄ amplius, & piſcatio eius ceſſabit, & erit humilis, ita ut ſit ſiccatio ſagenarū, & ultrà nō ædificet̄: quia ad dñi ſententiam

Matth. 4. a
Pſal. 32. d
Exod. 15. a
Pſal. 71. a

HEB. a Hæc dicit dñs deus Tyro: Nunqd nō à ſonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorū tuorū cū occiſi fuerint in medio tui, cōmouebūtur inſulæ? Et deſcendēt de ſedibus ſuis omnes principes maris: & auferēt exuuias ſuas, & ueſtimenta ſua uaria abijciēt, & induentur ſtupore. In terra ſedebūt: et attoniti ſuper repētino caſu tuo admirabūtur, & aſſumētes ſuper te lamentū, dicent tibi. Quō periſti quæ habitas in mari urbs inclyta, quæ fuiſti fortis in mari cū habitatoribus tuis quos formidabāt uniuerſi? Nūc ſtupebunt naues in die pauoris tui, & turbabuntur inſulæ in mari, eò quod nullus egrediatur ex te.

SEP. Quia hæc dicit dñs deus Sor. Nōne à uoce ruinæ tuę cū ingemuerint uulnerati tui cū euaginatus fuerit gladius in medio tui, cōmouebunt̄ inſulæ, & deſcēdēt de ſedib. ſuis oēs principes maris, & auferēt coronas ſuas: & ueſtimentis ſuis uarijs nudabūtur? Furore inſanient: in terra ſedebūt, & formidabūt perditionē ſuā, & gemēt ſuper te, & aſſumēt ſuper te lamentū, & dicent tibi: Quō periſti & diſsipata es ī mari urbs laudata, quæ fuiſti fortis in mari ipſa & habitatores eius, quæ dedit timorē ſuū omnib. habitatoribus ſuis? Et formidabunt inſulæ in die ruinæ tuæ, & turbabuntur inſulæ in mari in exitu tuo.

b Quia hæc dicit dñs deus: Cum dedero te urbē deſolatā ſicut ciuitates quæ non habitantur: & adduxero ſuper te abyſſum, & operuerint te aquæ multæ, & detraxero te cū his qui deſcendunt in lacum (ſiue ad eos qui deſcendunt in foueam) ad populum ſempiternum, et collocauero

A tiā tradita Nabuchodonoſor omnino ſubuerſa eſt, iuxta quod & Apoſtolus dicit: quos tradidi ſatanæ, ut diſcant nō blaſphemare. Loca difficilia ſunt, & prudens lector ac diligens debet ignoſcere labori meo. Aut ſi melius quid potuerit inuenire, & ego in eius tranſibo ſententiā, dummō nouerit ueniā quam mihi tribuet ſe ab alijs accepturū. a ¶ *Hæc dicit dominus deus Tyro: Nūquid, etc.*] Primū ipſa hiſtoriæ ꝟba pādamus breuiſsima, *μεταφράσει* ſenſum dictorū aperiētes. Hæc dicit adonai dñs Tyro, quæ Hebraice appellat̄ צור Nunquid in die ruinę tuę, quādo Nabuchodonoſor oppugnante corrueris, & in gemitu uulneratorū ſiue interfectorū qui occiſi fuerint in medio tui non cōmouebūtur inſulæ? Et deſcendēt omnes reges de ſedibus ſiue ſolijs ſuis, et principes maris qui diuerſis imperant in

D ſulis, & auferent diademata de capitibus ſuis: omnem regnādi gloriam deponētes: & ueſtes precioſiſsimas & incredibili uarietate fulgētes abijciēt à ſe, & ſtuporis magnitudine uertent̄ in amentiā: atq; humilitate deiecti, ſedebunt in terra, & cū te uiderint corruiſſe, ſibi ſimilia formidabunt: nihilq; putabunt in terræ bonis eſſe perpetuum, ſed econtrariò aſſument ſuper te lamentū, & flebile canticū cōmemorabūt, dicentes: Quō periſti quæ habitas in mari urbs inclyta ſiue laudata? Tyrum enim fuiſſe inſulam & nullū habuiſſe de terra introitū, in Grecis Latiniſq; & barbaris hiſtorijs legimus: ſed poſtea à Nabuchodonoſor rege Chaldæorum: uel ut nonnulli affirmant ab Alexandro rege Macedonū iactos eſſe aggeres, & oppugnationi uineiſq; & arietibus locū præparatū: ac de inſula factā eſſe peninſulā. Tu igitur ô Sor, ô Tyre, quæ quondā fuiſti in cunctis fortiſsima inſulis, ſiue in urbib. omniū uoce laudata cū habitatorib. tuis, quos uniuerſi timebāt: quomō ſubito corruiſti? Nunc ſtupebunt ſiue pauebūt ſuper te inſulæ, & ut melius habetur in Hebraico, naues, in die pauoris & ruinæ tuæ, & turbabunt̄ inſulæ in mari. Vnde conſequētius eſt ſupra naues legere: ne ſecundo ponātur inſulæ, eo quod nullus egrediatur ex te: ſiue ut Lxx. tranſtulerūt, in die egreſsionis tuæ: qn̄ fueris ducta captiua. Hæc interim quaſi quædā hiſtoriæ iacta ſint fundamēta: nunc ſpirituale nitemur culmē imponere. Finge aliquē diu ſeruata pudicitia, multis floruiſſe uirtutibus, & poſtea in aliquo graui mortaliq; peccato eſſe collapſum. Nōnne ad ſonitū ruinæ eius interfectarūq; uirtutū omnes inſulæ

mouebuntur: hi uidelicet qui ſalſis amariſq; huius ſeculi tundunt̄ fluctibus? & deſcendēt de throno ſuperbiæ C ſuæ, omnes qui in ſeculi huius ſalſugine principes uidebantur: & humilitate deiecti, auferēt diademata de capitibus ſuis quæ uidebantur bonis operib. poſsidere, & ueſtimenta uaria diuerſitate uirtutū abijcient: & induent̄ ſtupore, ſiue timoris magnitudine quodāmodo uidebuntur inſani: ſedebuntq; humi, & ſtupentes ſuper repentino caſu eius admirabuntur: intantū ut omnes aſſumant planctum & lamētationem ſuper eū qui corruit, & dicāt: Quomodo periſti qui prius ſaluus eras? quomodo corruiſti, qui tāto tēpore ſteteras: qui in mari huius ſeculi inter omnes inclytus putabaris, q eras cūctorū opinione robuſtus? & habitatores Tyri: hoc eſt, cogitatione fortiſsimæ aduerſum omia ignita diaboli iacula reſiſtētes, quæ prius erāt formidini omib. aduerſarijs, uerſæ ſūt D in ſtuporē. Sed & naues, omnes uidelicet ſancti, qui huius ſeculi fluctus trāſeūt, obſtupeſcent cū te uiderint concidiſſe. In die pauoris & ruinę tuæ turbabunt̄ inſulę: ne & ipſæ ſimilia ſuſtineant. Aliorū ēm ruinę, exempla iuſtorū ſunt, dum omnes infirmo & imbecilli ſtatu fluctuantiq; ueſtigio in iſto ſeculo cōmoramur, & nunquam eſt noſtra certa ſecuraq; uictoria: quando egredientur ex te qui prius ſteterant: uel in exitu tuo in fine & cōſummatione tua. Non eñi ex præteritis, ſed ex præſentibus iudicamur. Cauēdumq; eſt & ſemper timēdum, ne ueterē gloriā & ſolidam firmitatē, unius horæ procella ſubuertat. b ¶ *Quia hæc dicit dominus, etc.*] Cum ſuperioribus iunge quæ dicta ſunt. Quando te dedero ô Tyre urbem in perpetuum deſolatam, ſicut ciuitates ſunt aliæ quæ omninò non habitantur: & adduxero ſuper te abyſſum, & operuerint te aquæ multæ, uel hoſtiū infinitę multitudines: uel certe qui ad inſulam loquitur & ad urbem in inſula conſtitutam, tropologice aduerſariorum frequentiā abyſsi fluctib. comparat: & detraxero te cum his qui deſcendunt in lacū ſiue in foueā ad eos qui in inferno ſunt, de quib. & in pſalmis legimus: Introibunt in inferiora terræ: tradētur in manus gladij, partes uulpiū erunt: ad populū ſempiternū: ubi eſt fletus oculorū & ſtridor dentiū, & poſuero te in terra nouiſsima: in qua antiquus draco cōſtitutus eſt: & ſicut ueteres ſolitudines atq; deſerta, ubi nulla bonorū recordatio, ſed pœnæ erunt ſempiternæ: neq; te fecero ſuſcitari in terra uiuētium, de qua ſcriptum eſt: Beati mites, quoniam

1. d
Pſal. 62

A niam ipſi poſsidebunt terrã. Et in alio loco: Placebo do
Pſal.114.b mino in regione uiuorum: tunc redigeris in nihili, ſiue
peribis in æternũ: & ultra non eris, ſecundũ illud quod
Ibid.38.c in alio pſalmo ſcriptum eſt: Dimitte mihi ut refrigerer
priusquàm abeã & amplius nõ ero. Non quod eſſe deſiſtat
qui in pœnis eſt ſem
piternis, ſed quòd qui
deo non uiuit, in ſcri
pturis ſanctis dicatur
nõ ſubſiſtere. Vnde
& Heſter cõtra idola
Hiere.14.c loquens: Ne tradas,
inquit, ſceptrũ tuum
his qui non ſunt. Vtique
erãt quibus obſecrat
ne tradatur, ſed deo
non erãt: qui uirtuti
bus & uiuẽti deo eſ
ſe ceſſarãt. Et hoc no
tãdum, quod quæri
Luc.19.b tur Tyrus ab eo qui
Ibid.15.a uenit quærere & ſal
uum facere quod pe
rierat: & nonaginta
nouẽ ouib. in monti
bus derelictis, quæ
rit unã erroneã ouẽ.
Mulier quoque quæ
unã drachmã perdi
derat, quærit & inue
nit, & uicinas cõuo
ca ad lætitiæ ſocietatem. Sin aũt requiſita nõ inuenit Ty
rus, non eſt quærentis uitiũ, ſed eius qui boni paſtoris
fugerit manũ. Et ultra, inquit, non eris in ſempiternũ: ſi
B ue ut in Hebraico עולם & in Græco αἰών, ſcribitur, unũ
ſeculũ ſignificat, iuxta illud Eſaiæ: qui poſt ſeptuaginta
Eſa.23.c annos dicit Tyrum reſtituendam in integrũ ſtatũ. Aiũt
aũt unum ſeculũ: id eſt, humanæ tempus ætatis, ſeptua
ginta annorum numero ſupputari, pſalmiſta dicente:
Pſal.89.c Dies annorũ noſtrorũ, in ipſis ſeptuaginta anni. Sin au
tem in potentatibus, octoginta anni: quicquid ſupra, la
bor & dolor eſt. Hoc metaphraſticos breuiter de Tyro
diximus. Quod & ad eos referri poteſt, qui in anguſtia
huius ſeculi conſtituti, deducuntur ad inferos, & operiun
tur abyſsis fluctibusque pœnarũ, & trahuntur ad inferiora
terræ, & his copulantur qui in ueteri ſolitudine ſunt, & de
ducuntur in lacũ ſiue in foueam ſempiternam, ut ultra
non habitentur à ſpiritu ſancto. De quibus ſcriptũ eſt:
Prou.18.a Impius cũ ceciderit in profundũ malorum contemnit.
Nec de cætero erunt in terra uiuentium, ſed peribũt, &
redigentur ad nihili, & deo eſſe ceſſabunt. Quibus teſti
monijs abutuntur, qui dicunt impiorum atque peccato
[illegible].14.d rũ pœnas non eſſe perpetuas: qui quæſiti à deo, nõ ſunt
inuenti, & in æternũ eſſe ceſſarunt: quia ſuo uitio perdi
derunt eum qui dicit, ego ſum uita. CAP. XXVII.
E T *factum eſt, &c.*] Si uoluero totã prophetiã cõtra
Tyrũ ſiue ſuper lamentatione Tyri uno ſermone
cõprehendere, & longũ faciam, & ſenſum lectoris
obſcurẽ dũ omnia ſimul nõ poteſt mẽte retinere: præci
pue in quibus ab Hebraico in hoc loco Lxx. editio di
ſcrepat: hoc eſt, quæ addiderint quæ ue ſubtraxerint.
Itaque noſtra erimus interpretatione cõtẽti, & ſicubi diſ
ſonãt, ex latere copulabimus: perfectã omniũ deo ſen
tentiã relinquẽtes, & quid nobis uideatur in ſingulis, bre
1.Reg.15.g uiter admonebimus. Qui plangitur, adhuc curæ eſt ei à
1.Cor.12.g quo plangitur. Vnde & Samuel flebat atque plangebat ſu
per Saul. Et apoſtolus Paulus lamentatur & luget ſup his
qui fornicati ſunt, & non egerunt pœnitentiã. Et Hiere
mias lamẽtatiões ſup euerſione Hieruſalẽ quatuor ſcri
bit alphabetis. Habitat ergo iuxta literã Tyrus ſiue Sor C
in introitu maris: uel quòd prius inſula fuit, uel quòd por
tu tutiſsimo de alto uenientes recipit naues, & eſt nego
ciatio populorũ ad inſulas multas, ſiue de inſulis mul
tis. Quod quidem uſque hodie perſeuerat: ut omniũ pro
pemodũ gentium in
illa exerceantur cõmer
cia. Cœptã aũt inter
pretationẽ ſequẽtes:
quicquid de Tyro di
citur, referamus ad
συνοχὴν, i. anguſtias i
ſtius mundi, qui in ma
ligno poſitus eſt, &
uarijs perturbationib.
quaſi fluctibus coar
tatur atque percutitur.
De huiuſcemodi ne
gociatorib. & in pſal
mo myſtico ſermone
narratur: Qui deſcẽ *Pſal.106.c*
dunt mare in nauib.
facientes operatiões
in aquis multis: ipſi
uiderunt opera dñi,
& mirabilia eius in pro
fundo. b ¶ *O Tyre, di
xiſti, perfecti, &c.*] Pri
mũ crimẽ eſt Tyri: ſi
qui uidetur habere
boni, nõ dei putare,
ſed ſuum: & omnẽ pulchritudinẽ quæ illi de diuerſis ue
nit regionibus, propriæ exiſtimare diligentiæ atque uir
tutis. Dixit enim: Perfecti decoris ego ſum, ſiue ego mi
hi circũdedi decorẽ, cũ ſit in corde, hoc eſt, in medio ma D
ris ſita, & quaſi inſula moueatur & fluctuet, & undarum
illiſionib. confringatur. Quod aũt cor maris, mediũ ſi
gnificet, & ille propheticus ſermo demõſtrat. Propterea
nõ timebimus cũ conturbata fuerit terra & trãſlati mõ
tes in cor maris. Sonuerunt & turbatæ ſunt aquæ eorũ.
Sed & dñs noſter in corde terræ: hoc eſt, in medio, & ad
inferos dicitur deſcendiſſe. Vera aũt & perfecta pulcritu
do in nullo hominum, niſi in Chriſti corpore, quod in
terpretatur eccleſia, & multorũ ſanctorũ uirtutibus cõgre
gatur. Vnde & ipſe loquitur ad ſponſam: Tota pulchra es *Can.4.b*
proxima mea, & macula non eſt in te. c ¶ *Finitimi tui,
etc.*] Pro quo neſcio quid uolẽtes: ita Lxx. trãſtulerunt:
Beelim filij tui circũdederunt tibi decorẽ: cedrus de Sa
nir ædificata eſt tibi: tenues tabulas cypreſsinas de Liba
no tulerũt, ut facerẽt tibi malos abiegnos. Sermo enim
Beelim, in hoc loco apud Hebræos penitus non habetur,
ſed pro Beelim, ſcriptum eſt גְּבוּלַיִךְ quod ſignificat ter
minos tuos. In eo quoque quod dixerũt, filij tui: uerbi am
biguitate decepti ſunt, & ſcripturæ ſimilitudine, dũ pro
nunciatione diuerſa eædẽ literæ, cemẽtariorũ & filiorũ
בָּנַיִךְ & בּוֹנַיִךְ leguntur: O igitur Tyre, quæ dixiſti per ſu
perbiã, perfecti decoris ego ſum: ſiue ego decorẽ mihi
circundedi, cũ ſis ſita in medio mari: audi quãta ibi dei
largitate collata ſint. Finitimi & cõtermini tui, qui non
de lõginquis, ſed de uicinis ſunt regionibus: ipſi imple
uerunt decorẽ tuũ, & tu putas tuũ eſſe quod alienũ eſt.
Et loquitur quaſi ad nauẽ τροπικῶς, urbis ſignificans pul
chritudinẽ & rerũ omniũ abundãtiã, ut poſtquàm uniuer
ſam illius ſuppellectilẽ deſcripſerit: malũ, antemnas, re
mos, uela, prorã, carinã, funes, opertoria, pelles, & cæte
ra quibus nauiũ optime inſtructarũ uſus indiget: tunc
tempeſtatem illi & uentum Auſtrum quo fluctus maxi
mi cõmouebuntur uenire denunciet, & eam ſubiacere
naufragio. Per quæ ſignificat urbis Tyriæ euerſionem à
rege

uero te in terra nouiſsima (ſiue in profundo terrarũ) ſicut
ſolitudines ueteres cũ his qui deducũtur in lacũ (ſiue de
ſcẽdũt in foueã) ut nõ habiteris, & dedero gloriã in terra
uiuẽtiũ (ſiue ut nõ reſurgas in terra uiuẽtiũ) ad nihilũ re
digã te (ſiue perditionẽ dabo te) & nõ eris, & requiſita nõ
inuenieris in ſempiternũ, dicit dñs deus. Cap. XXVII.

E T factum eſt uerbum dñi ad me dicens: Tu ergo fili
hominis: aſſume ſuper Tyrũ lamentũ, & dices Ty
ro quæ habitat in introitu maris, negociatiõi populorũ
ad inſulas multas (ſiue ab inſulis multis.) Hæc dicit dñs
deus. b O Tyre, dixiſti, perfecti decoris ego ſum (ſiue di
xiſti, circundedi mihi ego decorẽ) & in corde maris ſita.

HEB. c Finitimi tui qui te ædifi
cauerũt, impleuerũt deco
rẽ tuũ. Abietib. de Sanir ex
truxerũt te cũ oib. tabulatis
maris. Cedrũ de Libano tu
lerũt ut facerent tibi malũ.
Quercus

SEP. Beelim filij tui circun
dederunt tibi decorem: ce
drus de Sanir ædificata eſt
tibi. Tenues tabulas cypreſ
ſinas de Libão tulerũt: ut fa
cerẽt tibi malos abiegnos.
De Baſan

A rege Nabuchodonoſor, ſiue ut multi putant ab Alexã
dro rege Macedonũ, qui ſex menſib. ipſam urbem ob
ſediſſe & cepiſſe narratur, poſtquàm Dariũ uicit in Lycia. Iu
xta myſticos uero intellectus, abietib. ſiue cedris de Sa
nir, nauis Tyriæ tabulata cædũtur: quibus texitur atque
cõpingitur, & cedro ſi
ue cypariſſo de Liba
no malus eius: abieti
bus propter leuitatẽ
iuncturasque tabula
rũ mollius inuicẽ ſe te
nẽtiũ atque mordẽtiũ:
ſiue cedris, quod lignũ
שניר imputribile eſt. De
Sanir aũt dicitur, quod
interpretatur uia lu
cernæ: aut ut nos ue
rius arbitramur dẽs
uigiliarũ eo quòd o
mnis nauis proſperi
tas & illuſtratio uene
rit ex uero lumine.
לבנון Sanir aũt mõs iuxta
literã ipſe eſt qui & Her
mon, quẽ alij uocant
Sanior. Lege hiſtori
am. Libanus interpre
tatur candor ſiue de
albatio: quod & ipſum
ad gratiã pertinet ali
unde uenientem. a
¶ *Quercus de Baſan do
la, etc.*] Quãta pulchri
tudo nauis & ſuppel
B lectilis eius, ut remos haberet cedrinos, non undelibet
ſed de Baſan, & tranſtra eburnea, & prætoriola ſiue cel
laria, in quib. merces precioſiſsimæ reponuntur, de inſu
lis Chettijm, quod nos in Italiam uertimus: ex ea regionẽ
quæ Græciæ propinquior eſt: oẽs occidẽtaliũ inſularũ
Anagoge partes intelligentes. Dicamus ergo iuxta Anagogẽ, re
Pſal.67.c mos fieri nauis Tyriæ de Baſan, de qua & in pſalmis ſcri
בשן bit: Dixit dñs, de Baſan cõuertã, conuertã de profundo
maris. Baſan in lingua noſtra interpretatur ignominia. E
os igitur qui fuerũt in profundo maris, & ignominia pec
catorũ, cõuertit deus, & cõuertit in remos, ut cũ apoſto
lis nauigãtes, poſsint ad terram & ad littora peruenire:
Et fiunt trãſtra de ebore, cum mortificauerint corpora
ſua: uel uſum dentium ad laudes dei cõtulerint, & præ
toriola ſiue cellaria de inſulis Chettijm, quæ iuxta He
braici ſermonis etymologiã uertitur in percuſſam, ut pla
gis diaboli non tã interfecta ſit quàm probata. Poſſumus ex
ebore & ſylueſtres domos dicere de inſulis Chettijm,
quas hæretici nõ in domo dei ſed in naui Tyria fabrica
re conãtur. Et ipſi habẽtes ebur ſuũ ſermonis & linguæ
ædificantes templa, dei templo contraria, & domos ſyl
ueſtres habitacula beſtiarũ, cũ ſcriptura dicat: in domo
dei nemora & ſyluas ac lucos non eſſe plantandos. b
¶ *Byſſus uaria de Aegypto, &c.*] Quia dixerat Tyrus, perfe
cti decoris ego ſum: uel circundedi mihi ipſa pulchri
tudinem: arguitur quid à ſingulis acceperit regionibus,
ſecundum illud ſcripturæ: Quid habes quod non acce
piſti? Si autem accepiſti: quid gloriaris quaſi nõ accepe
ris? Deſcribitur ergo quid unaquæque mittat prouincia,
ſecundũ illud Vergilianũ: India mittit ebur: molles ſua
thura Sabæi: At Calybes duri ferrũ uiroſaque Põtus Ca
ſtorea, &c. Byſſus in Aegypto quàm maxime naſcitur,
ex qua contextum eſt Tyriæ nauis uelum, quod ſuſpen
ditur malo, & operimentum illius quod in ſolis calore
atque tranquillo nautis atque uectorib. præbet umbracu
lum, de hyacintho & purpura ſit: quæ ſunt de inſulis E C
liſa: Ionij maris ſic appellans inſulas. Porrò iuxta Lxx.
de byſſo in ſtratum & in requiẽ Tyriæ nauis uelamenta
texuntur, ut his operta glorioſior ſit, & circundata ami
ctum habeat pulchriorem. Byſſum autẽ referri ad terrã
quia ex terra oritur,
& hyacinthũ ad ae
rẽ: purpurã ad mare
ex quo cõficitur, addi
to coccino bis tin
cto, quib. pontificis
ueſtimẽta texuntur: ſæ
pe admonuimus quòd
quatuor elemẽta ſi
gnificent: terram, i
gnem, aerẽ, & aquas:
ex quibus cõſtãt o
mnia quæ ſibi aſſu
mit Tyrus, ut dei crea
turis nõ utatur cum
gratia: ſed dicat: Per
fecti decoris ego ſũ:
uel decorẽ mihi ipſa
circũdedi. c ¶ *Habita
tores Sidonis, etc.*] Dixe
rat ſupra: finitimi tui
qui te ædificauerũt,
impleuerunt decorẽ
tuũ antequàm ueniat ad
eos qui lõge habitãt,
proximarũ prouin
ciarũ deſcribit auxi
lia. Habitatores, in
quit, tui, ſiue princi
pes Sidonis & Aradij, quæ uicina eſt inſula, remiges D
tui. Sapientes tui ô Tyre facti ſunt gubernatores tui. Ad
ſapientes enim proprie pertinet gubernatio, ſcriptura di
cente: Quibus non eſt gubernatio: cadẽt quaſi folia. Se
nes ſiue ſeniores Biblij & prudẽtes eius præbuerũt nau
tas ad miniſterium tuum: ſiue cõfortauerunt cõſilium
Tyri, & uariam ſuppellectilem præbuerũt: omnesque na
ues maris & nautæ earum fuerunt in populo negocia
tionis Tyriæ, ſiue in occidẽtem occidentis. Hoc interim
ſecũdum literam. Cæterum iuxta myſticos intellectus:
quia Sidonij interpretantur uenatores, & Aradij depo צידון
nentes: dicemus Tyrũ glorioſam & ſuperbiſsimam ci ארוד
uitatem quæ uento flante poſtea conterenda eſt, habere
ciues ſiue principes uenatores, de quibus ſcriptum eſt.
Anima noſtra quaſi paſſer erepta eſt de laqueo uenan *Pſal.123.a*
tium. Vbi enim nos legimus uenantiũ, in Hebræo ſcri
ptum eſt, Sidoniorum. Iſti uenantur incautas animas
in ſublimibus cõſtitutas, ut ad terrena deducant: & effi
ciuntur remiges, ut ducant eos ad naufragia. Sapientes
autem Tyri, qui in malam partem accipiuntur: per quã
ſapientiores ſunt filij tenebrarum à filijs lucis: ipſi gu
bernant Tyrum naufragio præparatam. Seniores Bi
blij & prudentes eius præbuerunt nautas Tyro ad mi
niſterium: ſiue cõfortauerunt conſilium eius. Sacra nar
rat hiſtoria, ſeniores plurimos fuiſſe à dño reprobatos,
& iuniores electos in typum ſynagogæ & eccleſiæ. Se *Gen.4.b*
nior Cain abijcitur, & Abel iunior legitur: Iſmael filius *Ibid.25.d*
Abraham alienus à patre eſt, & Iſaac iunior hæredita
tem accipit. Filiorum quoque Iſaac ſenior Eſau uenator
eſt, & uagatur in ſaltibus: iunior Iacob ſimpliciter habi *Ibid.21.b*
tat domi. Vnde ſcriptum eſt & in Malachia: Iacob dile
xi: Eſau autem odio habui. Et recte iuxta Apoſtolum *Malach.1.a*
nihil in matris utero conſtituti boni uel mali fecerant: *Rom.9.c*
nec habebãt meritum nec offenſam, ut alter eligeretur
& alter abijceretur: niſi in typo ut diximus ſynagogæ et
eccleſiæ

HEB. a Quercus de Baſan
dolauerũt in remos tuos,
trãſtra tua fecerũt tibi ex
ebore Indito, & præto
riola de inſulis Italiæ. b Byſ
ſus uaria de Aegypto te
xta ẽ tibi in uelũ, ut pone
retur in malo: hyacinthus
& purpura de inſulis Eli
ſa, facta ſunt operimentũ
tuũ. c Habitatores Sidõis
& Aradij, fuerũt remiges
tui. Sapiẽtes tui Tyre, fa
cti ſũt gubernatores tui.
Senes Biblij & prudẽtes
eius præbuerũt nautas ad
miniſteriũ uariæ ſuppelle
ctilis tuæ. Oẽs naues ma
ris et nautæ earũ: fuerũt in
populo negociatiõis tuæ.
Perſæ

SEP. De Baſan fecerũt re
mos tuos, et tẽpla tua, et fe
cerunt tibi ex ebore do
mos ſylueſtres de inſulis
Chettijm. Byſſus cũ uarie
tate de Ægypto facta ẽ ti
bi in ſtratũ, ut circũdaret ti
bi gloriam & operiret te
hyacĩtho et purpura: de in
ſulis Eliſſa facta ſũt opto
ria tua. Principes tui qui ha
bitabãt in Sidõe et Aradij,
fuerũt remiges tui. Sapiẽ
tes tui Sor qui erãt in te: iſti
gubernatores tui. Senes
Biblij et ſapiẽtes eius erãt
in te: iſti cõfortabãt cõſiliũ
tuũ, & oẽs naues maris et
remiges earũ facti ſunt ti
bi in occidẽtẽ occidentis.

[a]Perſæ et Lydi et Libyes erãt in exercitu tuo, uiri bellatores tui: clypeũ & galeã ſuſpẽderũt ĩ te pro ornatu tuo (ſiue peltas et galeas ſuſpẽderũt ĩ te) ipſi dederũt gloriã tuã.

HEB. [b]Filij Aradij cum exercitu tuo erant ſuper muros tuos in circuitu, ſed & Pygmæi qui erant in urbibus tuis: pharetras ſuas ſuſpenderunt in muris tuis per gyrum: ipſi compleuerũt pulchritudinem tuam.

SEP. Filij Aradiorum & fortitudo tua ſuper muros tuos: in circuitu cuſtodes in turribus tuis erant: Pharetras ſuas ſuſpenderunt ſuper propugnacula tua per gyrum. Ipſi perfecerunt decorem tuum.

[c]Carthaginenſes negociatores tui à multitudine cunctarum diuitiarum, argento, ferro, ſtagno, plumboq́ repleuerunt nundinas tuas.

HEB. [d]Græcia Tubal & Moſoch ipſi inſtitores tui mancipia & uaſa ænea adduxerunt populo tuo: de domo Thogorma, equos & equites & mulos adduxerunt ad forum tuum.

SEP. Græcia uniuerſa et adiacẽtia eius, ipſi negociatores tui in animab. hoĩm: & uaſa ænea dederunt mercatum tuũ de domo Thorgama, equos & equites et mulos dederũt nundinas tuas.

A ecclesiæ, ſenior repellitur, & aſſumitur iunior. Omnes, inquit, naues maris & nautæ earum fuerunt in populo negociationis Tyriæ: ſiue in occidentẽ occidentis. Quo modo dicitur canticum canticorum, & ſeculum ſeculorum, & opera operum: ut canticum maius alijs canticis ſit, & ſeculum prolixius alijs ſeculis: opusq́ cæteris operibus utilius: ſic appellatur occidens occidentis, ut magnitudinem occidentaliũ partiũ ſignificet. Et pulchre naues maris & nautæ earũ & remiges qui in Tyriç nauis auxilio ſũt: non pergunt ad orientem nec ad ortum luminis ubi ſol iuſtitiæ naſcit, ſed ad occidentẽ occidẽtis ubi lumen occumbit, & ubi tenebrarũ exordium eſt. *a ¶ Perſæ & Lydi, & Libyes erãt in, etc.*] Perſas fuiſſe fortiſsimos, quorum rex Cyrus, ut Eſaiæ uaticinio prædicat, ſubuerſo Aſtyage rege Medorũ, Babylonem ceperit, & ſacra & ſecularis nar- Eſa. 45. a
B rat hiſtoria. Lydos quoq; illo tempore inter gentes robuſtiſsimas reputatos: quorum rex Crœſus ab eodem Cyro captus ſit, Xenophon ſcribit pleniſsime. Et Libyas cum Troglodytis & Aethiopibus ueniſſe contra Hieruſalem, in Paralipomenon uolumine legimus: Qui quia illis temporibus florentiſsimi erant, & famoſi ad prælia pugnatores: Tyriæ urbis defenſores eſſe memorantur, & ad terrendos hoſtes ſcuta & galeas inter murorum propugnacula ſuſpendiſſe. Spiritualis autem intelligentia illud ſonat, ꝙ Perſæ qui interpretantur tentantes ſiue tentati, & Lydi quos generatos intelligimus, & Libyes qui Hebraico ſermone appellantur פוט & uertuntur in os ab ore non ab oſſe: fruſtra Tyrum nitãtur defendere, cum tentatione ſuperẽtur, & generationi ac libidini ſeruiant: caſſaq́ tantum uerba multiplicent: non habentes galeam ſalutis, nec ſcutum fidei, ſed gloriam tantũ ſtrepitumq́ ſermonum prætendant ad ornatum illius. *b ¶ Filij Aradij cum exercitu tuo erant ſuper muros, &c.*] Verbum גַּמָּדִים Aquilæ prima editio Pygmæos: Symmachus, Medos: Lxx. cuſtodes: Theodotio גַּמָּדִים ipſum Hebraicum, interpretati ſunt. Aradum inſulam quæ tota ſit ciuitas, & contra ſe poſitum oppidum Antaradum habeat: uicinaq; ſit Tyro: & prætendat in Phœnicis littore continẽtis terræ, uſq; hodie cernimus: hi ſunt in exercitu urbis Tyriæ cuſtodesq; turrium eius, & ſuſpenderunt pharetras ſuas per gyrum, complentq́ pulchritudinem eius ut ſagittarij eſſe doceantur: ſiue pygmei ſunt, hoc eſt, bellatores & ad bella promptiſsimi: ἀπὸ τῆς πυγμῆς, quæ Græco ſermone in certamen uertitur. Sin autem Aradij deponentes ſonant: omnis qui prætendit falſi nominis ſcientiam, & habet in pharetra pectoris ſui ignita diaboli iacula, quibus deceptorum corda uulnerat atq; ſuccendit: Aradius appellandus eſt. Cupit enim deponere eos qui nituntur ad alta conſcende-

re, & complet pulchritudinem Tyri, de qua in Prouerbijs ſcriptum eſt: Non te decipiat pulchritudinis deſiderium, ne capiaris oculis tuis. Et iterum: Sicut inauris in naribus porcæ, ſic mulieri male moratæ pulchritudo. C Prou. 6. a Ibid. 11. a
c ¶ Carthaginenſes negociatores, &c.] Non ſolũ in præſenti loco, ſed & in Eſaia ubi ſcriptũ eſt: Vlulate naues Carthaginis: cæteri interpretes uerbũ Hebraicũ tranſtulerunt תַּרְשִׁישׁ quã coloniã eſſe Tyriorũ nulli dubium eſt. Ipſi de occidẽtis partib. argẽto, ferro, ſtagno, & plũbo, Tyri nundinas repleuerũt. Tharſis ĩ lingua noſtra ſonat, exploratio gaudij. Exploratores aũt hic nõ in bonã partẽ debem⁹ intelligere: quales Moyſes miſerat ad explorandã terrã repromiſsionis, ſed in contrariã, quales & Apoſtolus uitare ſe dicit: propter ſubintroductos falſos fratres: qui intrauerũt explorare libertatẽ noſtrã quã habem⁹ in Chriſto: de quib. & Ioſeph loquit: Ex- Num. 13. a Gal. 2. a
D ploratores eſtis, conſiderare ueſtigia regionis ueniſtis. Fratresq́ eius intelligentes crimen eſſe non modicũ aliena per inſidias explorare reſponderunt: Nõ ſunt exploratores ſerui tui. Iſti ergo nundinas Tyri non auro, nec lapide precioſo: ſed argẽto, ferro, ſtagno, plumboq́ multiplicant: habentes eloquij uenuſtatem, & arma ad expugnandum: & in ſtagno eloquij ſimilitudinẽ quod mentitur argentum: & in plumbo impietatem grauiſsimam, iuxta Zachariam, in quo mulier ſedit ſuper talentum plumbi: & Aegyptij dimerſi ſunt in profundum ſicut plumbum. Longa ſingulorum diſputatio metallorum, ſed breuitati ſtudendum eſt. *d ¶ Græcia Thubal & Moſoch, &c.*] Iones, inquit, qui Hebraice appellantur Iauan & Thubal: id eſt Iberi Orientales: uel de Occidẽtis partibus Hiſpani, qui ab Ibero flumine hoc uocabulo nũcupant: & Moſoch quos Cappadocas intelligimus: quorum metropolis quæ poſtea ab Auguſto Cæſare, Cæſarea appellata eſt: uſq; hodie lingua ipſorum Mazaca dicitur: Iſti precioſum Tyri fecere commercium: ut mancipia, & ænea uaſa ex Corintho adducerent Tyrũ: & de domo Thogorma, id eſt de Phrygia equos & equites & mulos: quorum quõdam illa prouincia maximã habuit copiam. Aiunt Hebræi Græciam, id eſt Iauan יָוָן interpretari eſt, & non eſt: quod proprie refert ad ſapientiam ſecularem: in qua ſi recte aliquid reperiunt, eſt appellatur: ſi in contrariam partẽ, non eſt. Multa enim naturæ bono & ipſi diſſerunt de officijs, de continẽtia, de opibus contemnendis: quod proprie ſibi Stoici uendicant: & uidentur animas hominum quos decepẽrũt lucrifacere: habentq́ uaſa ænea quibus mentiuntur auri ſimilitudinem: quæ ingerunt populis Tyri: ut eos falſæ doctrinæ opinione ſupplantent. De domo quoq; Thogorma quod interpretatur peregrinus & aduena: ad forũ & nundinas eius equi adducẽtur & equites & muli: de quibus Gen. 42. b Zach. 5. a תֹּגַרְמָה

[a]Filij Dadan negociatores tui.

HEB. [b]Inſulæ multæ negociatio manus tuæ: dentes eburneos & hebeninos cõmutauerunt in precio tuo. Syrus negociator tuus, propter multitudinẽ operum tuorũ guttã, purpurã et ſcutulata: & byſſũ & ſericũ, et Chodchod propoſuerunt in mercatu tuo. [c]Iuda & terra Iſrael ipſi inſtitores tui, in frumento primo: balſamũ & mel, et oleum, et reſinã propoſuerunt in nundinis.

SEP. Ex inſulis multiplicauerũt negociationẽ tuã: dẽtes elephãtinos et his qui introducebãt reddebas mercedes tuas. Hoĩes negociationẽ tuam à multitudine mercat⁹ tui: ĩ aphec, ſtactẽ, & polymita de Tharſis et Ramoth et Chodchod dederũt ĩ nũdinas tuas. Iudas et filij Iſrael, iſti negociatores tui in frumẽti cõmercio et ũguẽtis: primũ mel et oleũ et reſinã dederũt ĩ nũdinis.

A de quibus ſcriptum eſt: Fallax equus ad ſalutem. Et in alio loco: Dormitauerunt oĩes qui aſcenderũt equos. Et in pſalmis: Nolite fieri ſicut equus & mulus, in quib. non eſt intellectus. Quãobrem & Doech accuſator & interfector ſacerdotũ, præfectus mulorũ fuit: & hos eſſe de domo aduenæ atq; peregrini, ꝗ non comedũt carnes agni: de quib. ſcriptũ eſt: Aduena & mercenarius nõ comedẽt ex eo: ut oẽs nundinæ Tyri his mercimonijs cõpleant. *a ¶ Filij Dadã, etc.*] Pro quo neſcio quid uolẽtes Lxx. filios Rhodiorũ interpretati ſunt, niſi forte primæ literæ falſi ſimilitudine: ut pro Dadã legerẽt Radã: quæ & ipſa Cycladũ maxima eſt, & in Ionio mari quondã urbs põtẽtiſsima, naualiq; certamine glorioſa: & ,ppter tutiſsimũ portũ, mercatorũ omniũ receptaculũ. Et quia Rhodij in linguã noſtrã uertunt, uidẽtes iudiciũ: de his nunc Tropologice dicitur, qui cernunt iudicij ueritatẽ & ipſi non faciunt, dicente Apoſtolo: Propter qđ inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alium, teipſum condemnas. Eadẽ eñ facis quæ iudicas. Sed melius eſt Dadan alterius loci nomen accipe- Pſal. 32. d Ibid. 75. a Ibid. 31. c 1. Reg. 22. d Exod. 12. g Rom. 2. a
B re: & ut in Hebraico & apud cæteros interpretes habet. *b ¶ Inſulæ multæ negociatio, etc.*] Multũ ab Hebraico in præſenti loco Lxx. editio diſcrepat: ideo iuxta utranq; pauca dicenda ſunt: ne in Tyri mercimonijs occupati, ad reliquas prophetias tardius tranſeamus. Filij Dadan negociatores Tyri, de multis inſulis multiplicauerunt negociationẽ eius, ita ut dentes elephantorum darent his qui ueniebant ad cõmerciũ eius: & haberent homines in nundinis propter negociationis multitudinem. Haberent autẽ in Aphec, quod de Theodotionis editione in Lxx. additum eſt: pro quo Symmachus uertit, polymita. Stacten quoq;, pro quo omnes alij purpuram interpretati ſunt: quę Hebraice dicitur אַרְגָּמָן & uarietates ex Tharſis: pro quo in Hebræo בּוּץ dicitur, quæ ab omnibus in byſſum tranſlata eſt. Tharſis aũt in præſenti loco penitus non habetur. Et ramoth, inquiunt, & chodchod dederunt in nundinis tuis: quod ita habet in Hebræo: niſi quòd pro ramoth Aquila ſerica uel ſubtilia interpretatus eſt. Chodchod uero oẽs interpretes, ita ut in Hebræo poſitum eſt tranſtulerunt. Igitur iuxta Lxx. filij Rhodiorum negociatores Tyri, de inſulis plurimis multiplicauerunt negociationem eius: iuxta Hebraicũ, poſt filios Dadan negociatores eius: inſulæ quoq; diuerſarũ gentiũ auxerunt in mercimoniũ eius: afferentes dentes eburneos ex India: & ligna hebenina, quę nigri coloris precioſiſsima ſunt: & commutauerunt cum alijs Tyri mercibus. Syrus quoq; fuit negociator Tyri: pro quo in Hebræo poſitum eſt אֲרָם in cuius loco Lxx. homines interpretati ſunt: pro Aram legẽtes Adam: & ר & ד literarum, ſicut ſuprà, decepti ſimilitudine. Vſq; hodie autẽ permanet in Syris ingenitus negociationis ardor: qui per totũ mundũ lucri cupiditate diſcurrunt: & tantam mercandi habent ueſaniam: ut occupato nũc orbe Romano, inter gladios & miſerorũ neces quærãt diuitias, & paupertatẽ periculis fugiant. Iſtiuſmodi ho-

mines negociatores Tyri ſunt: qui polymita, purpurã & ſcutulata mercantur: byſſum quoq; & ſericũ & chodchod proponunt in mercatu eius. Pro purpura, quam omnes interpretati ſunt: ſtacten, id eſt guttã, Lxx. tranſtulerunt. Chodchod autem quid ſignificet uſq; in præſentiarũ inuenire nõ potui: Aiunt Hebrei oẽs precioſiſsimas merces, hoc nõmine ſignificari: uel ſpeciẽ quãdã eſſe precioſarũ merciũ quã Romanus ſermo nõ reſonet: uel communi uocabulo ſcruta uẽdẽtiũ. De multis aũt inſulis, ut trãſeamus ad Anagogen: quæ ſalſis & amaris hui⁹ ſeculi tũdũt fluctib: deferunt negociatores Dadã dẽtes eburneos, candorem eloquẽtiæ pollicẽtes: de quib. ſcriptum eſt: A domib. eburneis ex quib. delectauerũt te C Anagoge Pſal. 44. b
filiæ regũ in honore tuo. Sed nõ ſunt cãdidi, nec imitantur ſponſam, de qua dicit: Quæ eſt iſta quæ aſcendit dealbata, innitens ſuper fratruelẽ ſuũ? uerũ hebenini nigri coloris, qui non poſſunt ſuã mutare ingredinẽ, Hieremia dicente: Si mutabit Aethiops pellẽ ſuã: & Pardus uarietatẽ ſuã. Syrus quoq;, id eſt Aram, qui interpretat excelſus, & tumet ſuperbia, negociator Tyri eſt: & in multitudine operũ Tyriorum defert falſi nominis ſciẽtiam: multas uarietates, & ſtacten odoris optimi repromittẽs: & purpuram regiæ dignitatis, & ſcutulata ex arte dialectica: & byſſum, pro qua Lxx. Tharſis interpretati ſunt, terræ operib. deditus: & ſericũ, pro quo in Hebræo ſcriptũ eſt ramoth: quod interpretat uiſio mortis. Oĩa eñ opera terrena ad interitũ properant: & chodchod quicquid illud eſt quod intelligit, proponens in nundinis Tyri: Dadan aũt ex his mercibus quæ à negociatorib. eius inſuliſq; dicunt afferri, uel Indiæ regio intelligenda eſt: uel Idumæorũ ac uaſtæ ſolitudinis, ut nõ nulli æſtimant, ſonatq; cogitationem: ut ſimilitudinẽ diuinorũ dogmatũ in hæreticis cognoſcamus. *c ¶ Iuda & terra Iſrael, &c.*] Verbũ Hebraicum פַּנַּג Aquila, Symmachus & Theodotio ita ut apud Hebræos poſitũ eſt, trãſtulerunt: pro quo Lxx. unguenta, nos balſamũ uertimus. Dicitur aũt quibus terra Iudęa, quæ nunc appellatur Palæſtina, abundet copijs, frumento, balſamo, melle & oleo, & reſina: quæ à Iuda & Iſrael ad Tyri nũdinas deferuntur. Cumq́ manifeſta ſit litera, iuxta ſpiritualẽ ſenſum dicemus, non debere terram cõfeſsionis & ſenſu cernentis deum, qui refert ad eccleſiam, deferre Tyro primum triticum, quod cadens in terrã multiplicatur: & accipitur pro uerbo dei: Non enim in pane ſolo uiuit homo, ſed in omni ſermone dei. Deinde Balſamũ quod naſcitur in uineis Engaddi: ſiue unguentũ, de quo ſcriptum eſt: Sicut unguentum in capite quod deſcendit in barbam, barbam Aaron. Et mel ſuper quo loquitur & Salomon: Mel inueniſti, comede quantũ ſatis eſt. Si eñ plus comederis, euomes illud: dũ ſaturitate nimia mel uertitur in abſinthium. Oleum quoq; de quo in tabernaculo dei lucerna accenditur: ne aptetur nobis illud propheticum: Oleum in Aegypto uenundabas. Quòd ſi in Aegypto & in Tyro fuerit, uertetur in contrarium & dicetur de eo: Oleũ autem peccatoris nõ impinguet Can. 3. 6. 8. Hiere. 13. d D רָאמֹת Deut. 8. d Pſal. 132. d Prou. 25. c Oſee 12. d Pſal. 140. b

HE. nis tuis. [a] Damaſcenus negociator tuus in multitudine operũ tuorũ: in copia diuerſarũ opũ: in uino pingui: in lanis coloris optimi. Dan [b] et Græcia et Meuzal in nundinis tuis poſuerunt ferrũ fabrefactũ: ſtacte & calamus in negociatione tua. [c] Dadã inſtitores tui in tapetibus ad ſedendum.

SEP. nis tuis. Damaſcus negociator tuus in multitudine operũ tuorũ ex multitudine oĩs fortitudinis tuę: uinũ ex Chelbon, & lanas de Mileto. Dan & Iauã & Meozel in nundinis tuis. Ferrum factum opere & rota in cõmixtione tua eſt. Dedan negociatores tui cum iumentis electis ad currus.

[d] Arabia & uniuerſi principes Cedar, ipſi negociatores manus tuæ: cum agnis & arietibus & hœdis uenerunt ad te. [e] Venditores Saba & Raama, ipſi negociatores tui cum uniuerſis primis aromatibus & lapide precioſiſsimo, & auro quod propoſuerunt in mercatu tuo.

Aran

A caput meũ. Sed & reſina lenis eſt, apta corporib. & pro
Hiere.8.g medicina accipit. Vnde & in Hieremia ſcriptũ eſt: Nunquid reſina non eſt in Galaad: aut medicus non eſt ibi? Quare nõ aſcendit curatio filiæ populi mei? Hãc reſinã
Gen.43.a habebat & Iacob, quã mittebat filio ſuo Ioſeph cũ melle & terebintho, nucibus, thymiamate & ſtacte. Iſmaelitæ quoque qui emerũt Ioſeph
Ibid.37.a de terra Iſrael, hæc in Aegyptũ portabant: thymiamata & reſinã de Galaad, & ſtactẽ. Et ut manifeſtius ſcire poſsimus, qđ ſit frumentũ, balſamũ, mel & oleũ, reſinãq; ad mercatũ ferre Tyri: audiamus dñi uerba
Matt.7.a dicẽtis: Nolite dare ſanctũ canib. neq; margaritas ueſtras mittatis ante porcos. Mulieri quoq; Chananææ quæ pro filia precabat, dicẽs:
Ibid.15.c Filia mea male uexatur à dæmonio: reſpõdit dñs: Nõ oportet tollere panẽ filiorũ, & dare eũ canibus. Sed quia exierat de finib. Tyri & Sidonis, & ꝓpinquabat terræ Iſrael: idcirco quod rogauerat conſequuta eſt. a ¶ *Damaſcenus negociator tuus, &c.*] Pro uino pingui, quod interpretatus eſt Symmachus, & apud Aquilã & Theodotionẽ:
B & in ipſo Hebraico habet uinũ de חֶלְבּוֹן. Rurſumq; ubi nos poſuimus, lanis coloris optimi ſiue ſplendentibus: Aquila & Theodotio tranſtulerunt, in lanis Soor. Significat autem quod inter cæteras negociationes Tyri, ad nundinas eius de Damaſco deferebatur uinũ pinguiſſimum, & lana præcipua: quod uſq; hodie cernimus.
דַּמֶּשֶׂק Sin aũt Damaſcus interpretatur ſanguinem bibens, & Hebræorũ uera traditio eſt, campum in quo interfectus
Gen.4.b eſt Abel à parricida Cain fuiſſe in Damaſco: unde & locus hoc inſignius uocabulo ſit: Iuſte & Paulus poſt in
Act.9.a terfectionem Stephani primi in Chriſto martyris perrexit Damaſcum: ut credentes in Chriſto uinctos duceret Hieruſalem: deiq; miſericordia, qui fecit uidẽtem & cæcum, oculos carnis amiſit, ut mentis acciperet: cecideruntq; ſquamæ draconis ex oculis eius, quibus lumen perdiderat ueritatis: ut iret ad uicũ qui appellat̃ rectus: & inueniret Ananiam, qui in lingua noſtra interpretat̃
Gen.4.b obediens. De hac igitur terra cui dictum eſt: Maledicta terra quæ aperuit os ſuum, & hauſit ſanguinem fratris ſui, Tyri nundinæ congregant̃, & uinum pingue ſiue lanæ ſplendentes. Vinum de Chelbon interpretatur lacteus: Lxx. pro lanis coloris optimi, lanæ de Mileto ſiue Soor ſenſerunt. Miletum in Hebraico non habetur, ſed quia inde lanæ præcipuæ deferuntur, pro Soor Miletũ interpretati ſunt. Ex quo perſpicuũ, quod Tyrus lacte ueſcat̃ infantiæ: & ueſtimenta nõ habeat propria, ſed aliũde & ex uarijs cõgeſta prouincijs. Illud aũt quod Damaſcus interpretat̃ ſanguis cilicij & ſanguis oſculi, præſenti nõ cõuenit loco. Frequẽter eñ Hebræa nomina ꝓ diuerſitate accẽtuũ & mutatione literarũ uocaliũq;: uel maxime quæ apud illos habẽt proprietates ſuas, uarie interpretant̃. b ¶ *Dan & Iauan & Meozel in, etc.*] Quę in editione eorum de Theodotione addita ſunt. (Ferrum factum opere & rota in cõmixtione tua eſt.) Ex nomine patriarchæ Dan & tribus & locus in quo habitauit tri-

bus, nomẽ accepit: ubi hodie Paneas, quæ quõdã Cæſa C
rea Philippi uocabat̃. Vnde & Iordanis fluuius ſortitus eſt uocabulũ: ior uidelicet riuus, dan qui fluit de Libano. Iauã aũt Græciã ſonat: quæ interpretat̃, ut diximus, eſt & nõ eſt. Pro Meozel quoq; Symmach. trãſtulit deferens: ut ſit ſenſus: Dã & Græcia detulerũt in nũdinis tuis ferrũ fabrefactũ, &c. Aquila uero pro Meozel poſuit de Vzal. De quib. credẽdũ eſt regionibus, ferrũ et ſtacten & calamũ ad Tyri nũdinas deportata. Dicamusq; quòd Græcia, id eſt Iauan, ferrũ habeat fabrefactũ, & ad bella promptiſsimum, dialecticaq; arte cõſtructũ, iactãs ſe cuncta iudicio & ratione proferre: uocaleq; ſonũ qui interpretatur in calamo, & ſtacten odoris optimi repromittat, ſiue ferrũ fabrefactũ, & rotã quæ uerborũ cõpoſitione uoluat̃, & curſum habeat orationis. c ¶ *Dadan inſtitores, etc.*] Multũ Hebraicũ & Lxx. in præſenti loco diſcrepãt: præter nomẽ regionis quod uicinũ eſt Dedan & Dadã. Infinita quippe diſtãtia in tapetib. ad ſedẽdũ, & iumẽtis electis ad currus: nec dubiũ quin quadrigæ, currus & equi, in malã partẽ accipiãt̃ ſi terreni ſint. D
4.Reg.2.b Alioquin & Helias ad cœleſtia curru rapit̃, appellaturq;
Ibid.6.d ab Heliſeo pater pater: auriga & currus Iſrael. Et Giezi aperiunt̃ oculi, ut currus in monte & equos uideat ſine aſcẽſoribus, ſeſsioni dñi præparatos. In tapetib. aũt ſermonũ pulchritudo mõſtratur: in quibus uehunt̃ & requieſcunt inſtitores Dedan ſeſsione cõpoſita, ueniẽtes ad nundinas Tyri. d ¶ *Arabia, etc. agnis & arietibus, etc.*] Pro agnis, arietib. & hœdis: Lxx. camelos & arietes & agnos interpretati ſunt. Arabia aũt & principes Cedar,
Hier.49.f quæ hodie Sarracenorũ regio eſt: ſicut in Hieremiæ ſermone, qui aduerſum Cedar ſcribitur, pleniſsime demõſtratũ eſt, abundant his animantibus: agnis uidelicet & arietibus & hœdis: & Tyri nundinas hac illatione multiplicant. Sed & camelorum fertiliſsima regio eſt ob paſcuarũ eremi latitudinem aeriſq; temperiẽ, quibus hoc
עֲרָב animal delectatur. Arabia autem interpretatur ueſpe-
קֵדָר ra, & Cedar tenebræ. De qua & in pſalmis dicitur: Habi-
Psal.119.b taui cum habitantibus Cedar. Quæ regiones deferunt Tyro camelos grauiſsimis peccatorũ oneribus prægrauatos, ſiue agnos & arietes & hœdos: quos immolant in altaribus ſuis: quæ de iniquo ac rebelli corde ſimula
Infra 34.c runt. Sed & in hoc eodem propheta in uiſione paſtorũ arietes aquas puriſsimas conturbantes & impingentes lateribus oues: & cornibus dimicantes legimus: hœdos quoq; qui ad ſiniſtram ſtare conſueuerũt, & agnos qui mentiuntur agnũ: de quo ſcriptum eſt: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mũdi. In bonam aũt partem
Ioan.1.d camelos ſcribit Eſaias, de Madian, quod interpretatur
Esa.60.a dñi iudiciũ, uenire Hieruſalẽ, & Epha & arietes de Nabaioth & Saba deferentes aurũ & thus: quorum duo ultima etiam à magis offeruntur dño. Iſtiq; cameli depo-
Matt.2.b ſito onere peccatorũ, poſſunt intrare artam & anguſtã uiam, quæ ducit ad uitam. e ¶ *Venditores Saba, etc.*] In
Psal.71.b pſalmis ubi ſcriptum eſt: Reges Arabum & Saba munera

HEB. [a] Aran & Chãne et Edẽ negociatores tui: Saba, Aſſur, Chelmad, uẽditores tui: ipſi negociatores tui, multifariã iuolucris hyacinthi & polymitorũ gazarũque precioſarũ: quæ obuolutæ & aſtrictæ erãt funib.

SEP. Charran & Chana & Edne iſti negociatores tui: Sabba, Aſſur, & Chalmã inſtitores tui, deferentes negociationẽ in Machalim, & in Galima, hyacinthum & polymita theſauros electos funibus colligatos.

[b] Cedros quoq; habebãt in negociatiõib. tuis. Naues maris: (ſiue ut in Hebraico cõtinetur, Tharſis:) pricipes tui in negociatiõe tua. Et [c] repleta es & glorificata (ſiue aggrauata) nimis in corde maris. In [d] aqs multis adduxerunt te remiges tui. [e] Vẽtus Auſter cõtriuit te in corde maris. Di [f] uitię tuę et theſauri tui, et multiplex iſtrumẽtũ tuũ. Nãu tæ (ſiue remiges) tui et gubernatores tui q tenebãt ſupellectilẽ tuã et populo tuo pẽrãt: uiriq; bellatores tui q erãt in te cũ uniuerſa multitudine tua quæ eſt in medio tui: cadẽt ĩ corde maris in die ruinę tuæ. A [b] ſonitu clamoris gubernatorũ tuorũ cõturbabũtur claſſes: et deſcẽdẽt de nauibus

A nera offerent tibi: in Hebræo habet, reges Saba & Saba
שְׁבָא munera offerent tibi: quorũ unũ Saba per ש literã ſcribit̃, alterũ per ס quæ noſtrę literę ſimilis eſt. Quia igitur
סְבָא Saba interpretat̃ cõuerſio: hoc dicẽdũ eſt, ꝙ in præſenti loco nõ cõuerſionem ſignificet, ſed auerſionẽ: de qua Tyro munera deferuntur cũ uniuerſis aromatib. & odorib. optimis & lapide precioſo & auro: quæ omnia in Tyri nundinis ꝓponunt̃. Et ipſi eñ mentiunt̃ odorẽ optimũ lapidẽq; precioſum: quo extruere ꝑuerſitatis ſuę nitũt eccleſias, & aurũ qđ pollicent̃ in ſenſu: omniaq; ꝑuerſa ſũt. Nihil eñ gratuito accipiunt, nec gratis tribuunt, ſed uniuerſa mercãtur: cum reges Arabũ & Saba gratis Chriſto munera offerãt. Hi ſũt q omnia turpis lucri cauſa faciũt: & ab eo hæc munera ſuſcepe rũt q dicit in euange
Matt.4.a lio: Hæc eñ tradita ſunt mihi: quę dabo
B tibi, ſi ꝓcidẽs adoraueris me. Raama, ſiue iuxta Lxx. Rhegma, in nullo alio
רַעְמָה ſcripturarũ loco inuenire potui: nec quæ regio ſit, quidue ſignificet: niſi quod manifeſtũ eſt: & ex eo quod iungitur Saba, uicinã huic ꝓuinciæ eſſe regionẽ. a ¶ *Arã, etc.*] Et iſtę gentes diuerſorũ locorũ nomina cõtinentes. Qđ aũt de Theodotione in Lxx. additũ eſt: in Machalim & in Galima: Symmachus interpretatus eſt, precioſis inuolucris. Polymita quoq;, quæ Theodotio uaria interpretatus eſt: de Aquila & Symmacho addidimus. Tam precioſæ aũt ueſtes negociatorum inuolucris fere
חָרָן bantur, ut funibus hyacinthinis ſtringerent̃. Aran, ſiue
כַּנֵּה ut Lxx. dixere, Charran, in noſtra lingua ſonat forami
עֵדֶן na: Chãne præparationẽ: Eden delicias: pro quo apud Lxx. Edne, quod in Hebraico nõ habet̃, quid ſonet ignoramus: & ficti nominis etymologiã quęrere nõ debemus. In negociatione ergo Tyri, per carneos ſenſus qui indicant̃ in foraminibus, tota ſeculi hominũ præparatio eſt, qui ſolas delicias putãt ſi augeãt Tyriæ urbis cõ
אַשּׁוּר mercia. De Saba ſuprà diximus. Aſſur interpretat̃ diri-
כִּלְמַד gẽs: Chelmad, ſiue ut in quibuſdã exẽplarib. cõtinetur, Cherma, trãsfertur in uineas haud dubiũ quin Sodomorũ, qui ueniunt in mercatu Tyri: ut praua dirigant, imò arguant pœnis: & corrigant quæ fuerant deprauata:
Psal.8.d iuxta illud quod in pſalmis dicitur: Vt deſtruas inimicũ & ultorẽ. Habẽtq; multifariã ſupellectilẽ, & incredibili uarietate diſtinctã: quæ inuolucris hyacinthi aſtricta eſt: ſiue theſauri eorũ funibus cõſtringunt̃, quos theſaurizauerunt ſibi in terra: iuxta illud quod ſcriptũ
Prou.5.d eſt: Funibus peccatorum ſuorum unuſquiſq; cõſtringitur. Nec habuerũt negociationẽ liberã: ſed cuncta peccatorum uinculis innexuerũt. Inuolucra hyacinthina, propter coloris ſimilitudinẽ, referamus ad aereas poteſtates: quæ theſauros ſuos ſeculi nundinis largiuntur. b ¶ *Cedros quoq; habebant, &c.*] Pro cedris, Lxx. cypariſſos tranſtulerunt. Et quia ſuprà de utroq; diximus, ſuperfluum eſt lectoris augere faſtidium. c ¶ *Et repleta es, etc.*] Nihil, inquit, tibi defuit qđ ad diuitias perti- C
net inſularum. Quæ tamẽ glorificatio, fuit aggrauatio poſsidẽtis, dum nõ poteſt moderate ferre diuitias: quã-
Prou.30.b quã & paupertatis ſæpe tẽtatio ſit. Vnde & Salomõ neceſſaria tm̃ poſtulat: & diuitias & paupertatẽ pariter deteſtatur: ne in altero ſuꝑbia, in altero ſubrepat impatiẽtia atq; mendaciũ. d ¶ *In aquis multis, etc.*] Suprà remiges Tyrię ciuitatis Sidonios legim⁹ & Aradios: quorũ alteri uenatores, alteri interpretãtur deponẽtes. Venantur eñ eorũ animas, quos inter ſeculi huius fluctus ſuo ducũt arbitrio, & nõ ad excelſa ſubleuãt, ſed in profũda demergũt: nec imitant̃ eos qui uſq; ad matutinã uigiliã nauigantes, fregerũt inſanos maris fluctus, & dñm ſaluatorem ſuſcipere meruerunt ſtatimq; tali uectore & comite ꝑuenerũt ad portũ quie-
Matt.14.c tis. De quo in euãgelio plenius ſcribit̃. D
e ¶ *Ventus Auſter cõtriuit te, &c.*] Omnes diuitiæ Tyri Auſtro flante diſpereunt: qui ſignificantius Hebraice קָדִים Græcæ καύσων interpretatur: quem nos in uentũ urentem transferre poſſumus. De quo dicebat ſanctus Da-
Psal.120.b uid: Per diem ſol nõ uret te, neq; luna per noctem. Hoc
Gen.31.f uento Iacob exuſtus erat: & tamẽ nõ cõtritus dũ loquitur: Fui per diem exuſtus æſtu & gelu noctis. Illi quoq; qui ab hora prima cõducti ſunt, totius diei calorẽ & æſtus tulerunt, & tamẽ accipiunt denarium: quia exuſti
Can.1.b ſunt & nõ cõtriti. Vnde & ſpõſa dicit in Cantico: Nigra ſum, ſed formoſa, quia deſpexit me ſol: ſiue ut melius in Hebraico continetur, decolorauit me ſol. f ¶ *Diuitiæ tuæ, etc.*] Multi ita legunt: In corde maris diuitiæ tuæ & theſauri tui, & multiplex inſtrumentũ tuum: ut omnes Tyri diuitiæ & theſauri, uniuerſaq; ſubſtantia in corde maris ſit poſita, & ſeculi fluctibus obruatur: nihilq; habeant ſtabile habitatores eius atq; perpetuum: impleto
Luc.12.c illo euangelico: Stulte, hac nocte auferent animã tuam à te: quæ autem præparaſti cuius erunt? Et illo apoſtoli
1.Tim.6. co: Qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem & muſcipulas multas, & trahuntur in profundum. Manifeſta eſt hiſtoria: & propterea ſingulis penè uerſiculis breues ſentẽtiolas coaptamus. Iam eñ ad finẽ libri feſtinat oratio. g ¶ *Nautæ ſiue, etc.*] Remiges ſiue nautas urbis Tyriæ, Sidoneos legimus & Aradios de quibus iam dictũ eſt, & iuxta editionẽ Lxx. conſiliarios Bybli, Hebraice appellatur גְּבַל uiros quoq; bellatores eius Perſas, Lydos, & Libyas: qui omnes cadẽt, & eſſe nihili mõſtrabunt̃ cũ ceciderit Tyrus, & uniuerſa gloria eius finẽ habuerit ruinarũ. Multitudinẽ aũt quam cõmixtionẽ Lxx. tranſtulerũt, exceptis principib. uulgus ſignificat: qui abſq; nomine dignitatũ, ſimili iudicio cõterentur. Mixtaq; prophetia eſt inter urbem & nauem: ut ex altero alterũ intelligas: & tamẽ utrunq; ad cõſummationem ſeculi pertineat, atq; in naufragium. h ¶ *A ſonitu clamoris guber. etc.*] Quod autem ſequitur: Et radẽt ſuper te cal-

A te caluitium & accingent cilicijs: & plorabunt te in ama
ritudine animæ ploratu amariſsimo, & aſſument ſuper
te carmen lugubre & plangent te. In Lxx. non habetur,
ſed de Theodotionis editione additū eſt. Quando Ty-
rus ceciderit, gubernatores illius turbabuntur, deſcen-
dérq; de claſsibus: &
remiges uectoresq;
ac proretæ ſiue nautæ:
& uniuerſi guberna
tores maris iactati
fluctib. ſtabili aliquā
cōſiſtēt gradu: & eiu
labūt ſuper ea uoce
magna quā prius ſu
is locupletabāt mer-
cibus: & mētis ama-
ritudinē clamore ſi-
gnabunt: puluerem
quoq; ſiue terrā iaci
ent ſuper capita ſua,
pro terrenis operib.
agentes pœnitentiā.
Num. 19. b Et cinere cōſpergen-
tur uel titulę iuxta le
gem, ut purificētur:
uel certe ſubſternēt
cinerem ſibi, iuxta il
lud quod dicitur ad
Hier. 6. g Hierſē: Sparge terrā
ſuper caput tuum, &
cinerē ſubſterne tibi
B & fac planctū. Et in
euāgelio ſcriptū eſt.
Luc. 10. c Si in Tyro & Sido-
ne facta eſſent ſigna hæc, olim in ſacco & cinere egiſſent
Pſal. 101. b pœnitentiam. Et pſalmiſta dicit: Cinerem quaſi panem
manducaui. Radentq; ſuper Tyro caput & facient calui
tium: quod in luctu fieri ſolet, eo tempore quo magni-
Luc. 6. d tudo doloris omnē excluſerit lætitiā. Apoſtolorū uero
Iudic. 6. e capilli numerati erant: quia crinem ſuū inſtar Nazare-
Matt. 10. e norū dn̄o conſecrarant. Et Samſon quàmdiu crines ha
buit, poſſedit fortitudinē: ablata uero cæſarie, captus eſt
ab allophylis. Quando aūt dicitur, & accingentur cili-
cijs: uetus lumborū libido damnatur: ut qui uixerant
in delicijs, poſtea pœnitentes uiuant in auſteritate atq;
Ionæ 3. b duritia. Niniuitæ habuere ſaccos. Et iterū ad Hieruſalē
Ioel. 1. b dicitur: Plange ad me quaſi ſpōſa accincta cilitio ſuper
Eccl. 7. a uirū ſuū uirginalem. Et plorabūt te, inquit, in amaritu-
dine animę ploratu amariſsimo. Melius eſt enim ingre
di in domū luctus quàm in domū conuiuij: ut plangāt
Tyrū, & carmen lugubre congeminent: quod ſequens
ſcriptura ſubiungit. Vt aūt ſciamus profectū eſſe eorum
qui plangant ruentem, & qui prius in maris corde & in
medio illius uerſabant̄, ꝓphetæ nos doceat exemplū:
qui & ipſe plangere iubet Tyrū: ut expleto tēpore pœ-
nitentiæ, reſtituatur in antiquū ſtatū & aſſumpta citha-
ra dn̄o perſonet. Lege Eſaiā. Quidam ridicule, ſed tamē
quod legimus eſt dicendū: gubernatores epiſcopos hę
reticorū; cōciliarios presbyteros, proretas archidiaco-
nos, remiges atq; nautas diaconos interpretantur: ue-
ctores uero ad cunctum populum referunt: quòd ſi ad
didiſſent nauclerū diabolum, impleſſent tragœdiam.
Qui omnes eiulabunt pariter & flebunt amariſsime, &
agent pœnitentiam, poſtquam naufragium ſenſerint
nauis ſuæ, & in terra ſteterint: omnemq; decorem falſi
nominis ſcientiæ amiſerint: & pro gaudio atq; lætitia,
in cordis amaritudine pœnitentiam mœrore ſignaue-
rint. a ¶ *Quæ eſt ut Tyrus quæ obmutuit, etc.*] Gubernato-
res, remiges, proretæ, atq; uectores, in planctū Tyri iſta

uibus ſuis oēs qui tenebant remū: ſiue nautæ & uniuerſi
gubernatores maris uectoreſq; & proretæ in terra ſta-
būt: & eiulabūt ſup te uoce magna: & clamabūt amare:
& ſuperiacięt puluerē capitib. ſuis, & cinere cōſpgentur
(ſiue cinerē ſternent ſibi). Et radēt ſuper te caluitiū, & ac
cingētur cilicijs, & plorabūt te in amaritudine aīę plora-
tu amariſſimo: & aſſumēt ſup te carmē lugubre, & plan-
gēt te. a Quę eſt ut Tyrus, quæ obmutuit (ſiue conticuit)
in medio maris? (Quod in Lxx. nō habetur.) Quę in exi
tu negociationū tuarū: (ſiue quā inueniſti mercedē) de
mari, impleſti populos multos in multitudine diuitiarū
tuarū, & populorū ditaſti reges multos. Nūc cōtrita es
à mari (ſiue in mari) in profundis aquarū opes tuæ (ſiue
negociatio tua) & oīs multitudo tua quæ erat in medio
tui, ceciderunt. Vniuerſi habitatores inſularū obſtupue
runt (ſiue contriti ſunt) ſuper te: & reges earū oēs tempe
ſtate perculſi (ſiue euerſi) in amentiā, mutauerunt uultus
(uel fleuerūt.) Negociatores gētiū (ſiue populorū) ſibi
lauerūt ſuper te: ad nihilū deducta es (ſiue facta perditio
es:) & non eris ultrà uſq; in ſeculum (ſiue in perpetuū.)

memorabunt, quæ alia ciuitatū ita conticuit, ut loquen C
di fiduciā nō haberet, & audiret illud euangelicū: Tace Mar. 4
& obmuteſce. Et de pſalmis: Peccatori autē dixit deus: Pſal. 49. c
Quare tu enarras iuſtitias meas: & aſſumis teſtamentū
meum per os tuū? Quantis mercibus ô Tyre ditata es?
Et quid tāto labore
quæſiſti, ut dieb. ac
noctib. peritura nau
fragio cōgregares?
Impleſti quidem po
pulos multos: & opi
bus tuis locupleta-
ſti reges: de qb. ſcri-
ptū eſt: Aſtiterunt re Ibid. 4. c
ges terræ & prīcipes
cōuenerunt in unū,
aduerſus dn̄m & ad
uerſus Chriſtū eius.
ſed nūc cōtrita es in
mari, & aquarū pro-
fūdis: iuxta illud qđ
de Pharaone ſcriptū
eſt: Currus Pharao- Exo. 15. a
nis, & fortitudinē e-
ius proiecit in mare.
Qui demerſus eſt in
profundū quaſi la-
pis, & dicere pote-
rat: Veni in ꝓfundū Pſal. 68. a
maris: & tēpeſtas de
merſit me. Oēs inſu-
læ uel habitatores in D
ſularū, quæ ſeculi hu
ius fluctibus uerbe-
rantur, ſtupebunt ſuper te: & reges earū tempeſtate per
culſi, ſentient interitū ſuum: imitanteſq; uocē colubri,
ſibilabunt, & dicent: Ad nihilum deducta es, ſiue facta Pſal. 14. b
perditio es: ut non naturam perditionis habueris, ſed
uoluntatem. Et non eris. Quod ſi hucuſq; dixiſſet, ma-
gna quæſtio naſceretur: quomodo non eſſet, quā nunc
uidemus extructam. Sed ex eo quod ſequitur: Vſq; in
ſeculum, unius ſeculi tempus oſtendit, quod iuxta æta
tem hominis annorum ſeptuaginta circulo ſupputat̄.
Siue non eris deo, dicente Apoſtolo: Qui uocauit ea Rom. 4. c
quæ non erant. Et Eſaia propheta: Ecce cōfundentur & Eſaie. 41. c
erubeſcent omnes aduerſarij tui: Erunt enim quaſi nō
ſint: Et Heſter iuxta Lxx. interpretes: Ne tradas ſceptrū He. 14. c
tuum his qui non ſunt. Et in pſalmo: Dimitte mihi ut re Pſal. 38. c
frigerer prius quàm abeam, & amplius non ero. Quæ
teſtimonia quo ſenſu accipienda ſint, ſuprà diximus.
Omnia autem hæc ad hæreticorum poſſumus referre
perſonam: qui in contritione Tyri atq; naufragio, ſen-
tient errorem ſuum: & in medio maris poſiti, liberare
ſuas animas concupiſcent: plangentq; male diuitias cō
gregatas, quibus multos ditauerant reges: patriarchas
uidelicet ſuos, & uulgus ignobile: quorum opes in me
dio corruent mari. Habitatores quoq; omnium inſula
rum (ſi tamen uoluerimus ad bonam partem referre
quæ dicta ſunt) obſtupeſcent ſuper contritione Tyri, &
reges inſularum omnium: uel ipſi quaſi tempeſtate per
culſi mutabunt uultus: uel certe cordis mœrorem fletu
& lachrymis indicabūt: ſtuporiſq; magnitudinem, ad-
miratione & ſibilo teſtabuntur: quomodo nihili facta
ſit & perierit, quæ ſalutem multis gentibus promitte-
bat. Et ultrà non erit, nequaquam certo tempore, ut
αἰῶνα interpretemur, in ſeculo ſed in perpetuum: quia
idem ſermo utrunq; ſignificat.

¶ Commentarij octaui in Ezechielem
prophetam finis.

A DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN NONVM COMMEN- C
tariorum Ezechielis ad Euſtochium prooemium.

CONſequens erat filia Euſtochium, ut prophetiam Tyri & principis Tyri, uno uolu
mine comprehenderem: & tam locis quàm uaticinatione coniunctos, nequaquàm
librorum ordine ſeparare. Sed quia plura ſunt quæ dicuntur & modum prolixita-
tis excedunt: ideo in nonū librum dilata eſt explanatio: quam orationibus tuis om
niumq; ſanctorū, ad calcem credimus peruenturā: ut contra Pharaonem quoq; & uniuerſam
Aegyptū, quæ in Ezechiel ſcripta ſunt, diſſeramus. Quæ & ipſa nobis longitudine ſui, in librū
decimū diuidenda ſunt: quo & uoluminum inter ſe menſura ſeruetur: & diuiſus dictantis ſcri-
bentiſq; & legentis labor reſpiret in partibus.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN
Ezechielem prophetam Liber IX.

CAP. XXVIII.

CAPVT XVIII.

ET a factus eſt
ſermo dn̄i ad
me, dicēs: Fili
hoīs, dic prin-
cipi Tyri: Hęc dicit dn̄s de-
us: Eo quòd eleuatum eſt
cor tuum, & dixiſti: Deus
ego ſum, & in cathedra dei
ſedi in corde maris: cum ſis
homo, & non deus: & de-
diſti cor tuū quaſi cor dei:
ecce ſapientior es tu Danie
le? Omne ſecretum nō eſt
abſconditum à te. In ſapien
tia & prudentia tua feciſti
tibi fortitudinem: & acqui
ſiſti aurum & argentum
in theſauris tuis. In multi-
tudine ſapientiæ tuæ, & in
negociatione tua multipli-
caſti tibi fortitudinem: &
eleuatum eſt cor tuum in
robore tuo, Propterea hęc
dicit

ET factus eſt ſer
mo dn̄i ad me,
dicens: Et tu fi-
li hominis, dic
prīcipi Tyri: Hæc dicit dn̄s
deus: Pro eo quòd exalta-
tū eſt cor tuū, & dixiſti: De
us ego ſum, habitationem
dei habitaui in corde ma-
ris: tu aūt es homo, & non
deus: & dediſti cor tuū qua
ſi cor dei: nūqd ſapiētior es
Daniele? Sapientes nō eru
dierūt te diſciplina ſua: nun
quid in eruditione tua aut
prudētia tua feciſti tibi for-
titudinem: & feciſti aurum
& argētū in theſauris tuis:
aut in multa eruditiōe tua,
& negociatione tua multi-
plicaſti fortitudinē tuam?
Elatū eſt cor tuum in forti-
tudine tua: propterea hæc
dicit

ET *factus eſt, etc.*] Vbicunq; iuxta Lxx. ſecun-
dò ponitur, dn̄s, dn̄s: primum nomen Te-
tragrāma
tō eſt, qđ
proprie ad deū perti
net, & ineffabile dici
tur: ſecundū cōmu-
ne, qđ ſæpe in homi
nib. inuenitur. Qūo
aūt Tyriæ urbis ſub
figura nauis, primū
diuitiæ, deinde rui-
na plāctuſq; deſcri-
ptus eſt: ſic ad prin-
B cipē Tyri primū ſer-
mo fit ꝓphetalis, ꝙ
erectus ſit ꝑ ſuperbi
am, nec bn̄ abuſus
opib. quas habebat:
deinde luct⁹ & lamē-
tatio, de quantis bo-
nis ad mala quāta ꝑ
uenerit. Primū igit̄
prima dicenda ſunt.
Scriptū eſt in Eſaia
Eſa. 14. ad regē Babylonis
Nabochodonoſor,
ꝙ ſe dei potētiæ coæ
quarit: & in tantā ela
tus ſit arrogantiā, ut
auderet dicere: Sup
ſydera cœli aſcendā,
& ero ſimilis altiſsi-
mo. Præcipitatuſq;
de ſolio meruit audi
re: Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebat̄? Et de
Eze. 29. a Pharaone in hoc eodem propheta: Mea ſunt flumina,
& ego feci ea. Et de principe Tyri, quod elato corde di-
xerit arroganter: Deus ego ſum, & in cathedra dei ſedi:
ſiue in habitaculo dei habitaui: cum ſit homo, & non
deus. Quæ quanquàm uideantur uires humanæ fragi
litatis excedere: & non tam hominum uerba eſſe quàm
inſanientium dæmonum: tamen Hyperbolen debe-
mus accipere, quod intantum intumuerint & neſcie-
rint menſuram ſuam: ut elati felicitate ſeculi & regni
potentia, dum præſentia bona putant eſſe perpetua,
homines ſe eſſe neſcierint: & æternum ſibi imperium
uindicarint. Licet ſub typo principum, regum, & ſin-
gularum urbium, uel prouinciarum, poteſtates aduer-
ſariæ demonſtrentur: de quibus ſcribit & Apoſtolus
Ephe. 6. b Paulus: Non eſt nobis pugna aduerſus carnem & ſan
guinem: ſed contra principes & poteſtates rectoreſq;
tenebrarū iſtarū, & ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.
Et in alio loco: Sapientiā loquimur inter perfectos. Sa- 1. Cor. 2. d
pientiam uero non mundi huius neq; principū ſecu-
li iſtius, qui deſtruuntur. Et iterum de ſapientia diſpu-
tans, ait, quā nullus de principib. huius mundi cogno
uit. Si eñ cognouiſ-
ſent, nunquàm dn̄m
gloriæ crucifixiſsēt.
In Danielis quoq; ꝓ
phetia ꝑſpicue legit̄:
Princeps Iſraelitici
populi Michael: &
prīceps Gręcię, prin Dan. 10. d
cepſq; Perſarum. Et Deut. 32. a
Moyſes apertius ſcri
bit in Deuterono-
mij cantico: Qn̄ diui D
debat altiſsimus gē-
tes, & diſſeminabat
filios Adā: cōſtituit
terminos nationum
iuxta numerū ange
lorū dei: ſiue ut me-
lius habet̄ in Hebrai
co, iuxta numerū fi-
liorū Iſrael. Et facta
eſt pars dn̄i popul⁹
ei⁹, Iacob funiculus
hæreditatis ei⁹ in Iſ-
rael. Nec mirabimur
in parte cōtraria peſ-
ſimos reges in typo
præuaricatorū præ-
cedere principū: cū
optimos reges Da-
uid, & Salomonē, &
Ioſiā, & patriarchas,
ac prophetas in figu
ra domini ſaluatoris præceſsiſſe doceamus. Igitur iu-
xta utranq; intelligentiam, regum pariter ſuperborum
& apoſtatarū principum, quæ ſcripta ſunt diſſeramus.
Ait ergo: Licet in medio maris & inſulæ tenearis angu-
ſtijs, plus dicam, cum ſis homo, & humanæ carnis fra-
gilitate circundatus tumore cordis elatus, in ſolio dei,
in cœlis te habitare arbitratus es. Simulq; qa iactas ſa
pientiam, intantum ut regni tui homines, Salomonem
ænigmatibus prouocarent: nunquid ſapientior es Da-
niele, qui dei gratia uicit omnes magos & hariolos, &
nunc in Babylone ſapientiſsimus eſt: ſiue ita intelligen
dum: Etiam ſi ſapientior ſis Daniel, qui omnium con-
feſsione ſapientiſsimus eſt: & diuitiarum ac potentiæ
magnitudine dei te cupias potentiæ coæquare: tamen
capieris ab aduerſarijs: & urbe perdita, multis con-
fodieris uulneribus: & ultrà non dices: Deus ego
ſum: ſed doctus interitu, hominem te eſſe cognoſces,
non

A nõ deum. Sin autem uoluerimꝰ principẽ Tyri eãdẽ dicere poteſtatẽ, cui à deo tradita eſt ipſa ciuitas ſiue ꝓuincia, illud aſſumamus teſtimonium. Pſal. 81.a Ego dixi, dij eſtis et filij excelſi oẽs. Vos autem ſicut homines moriemini, & ſicut unus de principibus cadetis. Traditæ em̃ illis ſunt ad regendum prouincię, quaſi iudicib. ab imperatore. Qui obliti honorẽ ſuum exalterius iuſsione pendere: qualis nuꝑ Heraclianꝰ in Africa fuit: erecti ſunt mente tyrannica contra regẽ & dñm ſuũ: ut in toto orbe diſperſi ſub nominibus idololatriæ, deorum ſibi nomina aſſumerent: & inflati ſuꝑbia, in iudicium diaboli inciderent & laqueũ. De quo & ſaluator locutus in euangelio eſt: Luc. 10.c Vidi ſatanã quaſi fulgur cadentem de cœ- B lo. a ¶ *Et factus eſt ſermo domini ad me, &c.*] Quia diximus, qui ſit princeps Tyri: & quomodo corruerit per ſuperbiã, lamentationes eius ſuꝑ priſtina gloria cognoſcamꝰ. Primũ cõmonetur quid fuerit, ut doleat ſe perdidiſſe quod habuit. Tu, inquit, ſignaculũ ſimilitudinis: iuxta illud quod proprie de ſaluatore dicit Ioãnes Ioan. 16.c euãgeliſta: Hunc em̃ Ibid. 2.d deus ſignauit pater. Et de hominibus: Signauit, quoniã deus Pſal. 4.b uerax eſt. Et in pſalmis: Signatum eſt ſuper nos lumẽ uultꝰ tui dñe. Et in alio lo- 1. Ioan. 3.d co: Chariſsimi, nũc filij dei ſumus: & nec dũ apparuit quid futuri ſumus. Scimus quoniã cum apparuerit, ſimiles ei eri- Deut. 33.d mus. Vnde & ad deum dicitur: Quis ſimilis erit tibi? Aliud eſt enim ſimilitudo, aliud æqualitas. Vnde ſæuiſsima hæreſis eſt, quæ in Chriſto tantum

HEBRAEI. dicit dominus: eo quod eleuatum eſt cor tuum quaſi cor dei: idcirco ecce ego adducam ſuper te alienos robuſtiſsimos gentium: & nudabũt gladios ſuos ſuper pulchritudinem ſapientiæ tuæ: & polluent decorem tuum. Interficient & tradent te, & morieris in interitu occiſorum in corde maris. Nunquid dicẽs loqueris: Deus ego ſum coram interficientibus te, cum ſis homo & non deus, in manu occidentium te? Morte incircunciſorũ morieris in manu alienorum: quia ego locutus ſum, ait dominus deus. Et[a] factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, leua planctum ſuper regem Tyri, & dices ei: Hæc dicit dominus deus: Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientiæ, & perfectus decore: in delicijs paradiſi dei fuiſti. Omnis lapis precioſius, operimentum tuum: ſardius, topazius, & iaſpis, chryſolithus, onyx, & berillus, ſapphirus, carbunculus, & ſmaragdus. Aurum opus decoris tui: & foramina tua in die qua conditus es, præparata ſunt. Tu cherub extẽtus & protegens: & poſui te in monte ſancto dei. In medio lapidum ignitorum ambulaſti: perfectus in uijs tuis à die conditionis tuæ: donec inuenta eſt iniquitas in te. In multitudine negociationis tuæ repleta ſunt interiora tua iniquitate: & peccaſti: & eieci te de monte

SEP. dicit dñs deus. Qui dediſti cor tuum quaſi cor dei: propter hoc ecce ego adducã ſuꝑ te alienos peſtilẽtes de gentib. & euaginabunt gladios ſuos in te ſuꝑ pulchritudine doctrinæ tuæ: & humiliabũt pulchritudinẽ tuã in ꝑditiõe: & deducẽt te, & diſponent te: & morieris morte uulneratorũ in corde maris. Nũquid loquens dices: Deus ego ſum in cõſpectu interficientium te? Tu aũt es homo & nõ deus in multitudine uulnerantiũ te. Mortibus incircunſorũ morieris, in manibus alienorũ: quia ego locutus ſum, dicit adonai dominus. Et factus eſt ſermo dñi ad me, dicens: Fili hoĩs, ſume planctũ ſuper principẽ Tyri, & dices ei: Hæc dicit dñs deus: Tu ſignaculũ ſimilitudinis, plenus ſapientia, & corona decoris: in delicijs paradiſi dei fuiſti. Omni lapide bono circundatus es: ſardio & topazio, & ſmaragdo, & carbũculo, & ſapphiro, & iaſpide, & argẽto, & auro, & ligurio, & achate, & amethyſto, et chryſolitho, & berillo, et onychino, & auro repleſti theſauros tuos: et horrea tua ĩ te: à die qua cõditus es parauerũt cũ cherub uncto à deo, & habitãte in tabernaculo: & dedi in mõte ſctõ dei: factus es in medio lapidũ ignitorũ. Fuiſti immaculatus in dieb. tuis à die qua creatus es donec inuẽtæ ſunt iniquitates in te: à multitudine negociationis tuæ repleſti cellaria tua iniquitate, & peccaſti: & uulneratus es à monte

patris ſimilitudinẽ C confitet̃, aufert naturam. Nos aũt in filio nõ ſolũ ſimilitudinẽ dicimus, ſed æqualitatem. Propterea em̃ eum perſequebant̃ Iudæi: quia non ſolũ ſoluebat ſabbatum, ſed & æqualẽ ſe faciebat deo. Vbi aũt æqualitas eſt, ibi eadẽ natura unaq; ſubſtãtia. Hoc eſt illud qđ de ſimilitudine loqt̃ & apoſtolus: Filioli mei quos iterũ parturio: donec Chriſtꝰ Gal. 4.c formet̃ in uobis: ut recipiatis uidelicet ſimilitudinẽ eiꝰ, quã ueſtro uitio perdidiſtis. Et qa in Latinis codicibus pro ſignaculo, reſignaculũ legitur: dum κακοζήλως uerbũ è uerbo exprimens, qui interpretatus eſt iuxta Lxx. trãſlationẽ ἀποσφράγισμα, id eſt reſignaculũ poſuit. Vñ qdã ſic intelligunt, quòd ſignaculum dei & fi- D guram quæ uelut in cera molliſsima expreſſa ſit rex Tyri reſignauerit atq; perdiderit: ut pro ſignaculo fecerit reſignaculũ: nequaquã habẽs imaginẽ & ſimilitudinẽ dei: iuxta quã & primus homo cõditus eſt, dicẽte deo: Faciamus hominẽ Gen. 1.d ad imaginẽ & ſimilitudinem noſtram. Et notandum quòd imagò tunc facta ſit, tantũ ſimilitudo in Chriſti baptiſmate cõpleat̃. Et cõſequenter ei cui dictum eſt: Tu ſignaculum ſimilitudinis, iungit̃: plenus ſapientia, perfectus decore: ſiue corona decoris. Vbi enim ſimilitudo dei ẽ, ibi & plenitudo ſapiẽtiæ, & ꝑfectus decor, ſiue quaſi diuerſis florib. ornata & cõpoſita corona uirtutum, quam proprio ſtudio auget diligens, dum naturę bonũ nutrit induſtria, & negligens minuit: iuxta illud quod in Prouerb. ſub figura mulieris pul-

A ris pulchræ, & male moratæ dicitur: Sicut inauris in na- Prou. 11.c ribus porcæ, ſic mulieri male moratæ pulchritudo. Sequitur: in delicijs paradiſi dei fuiſti: pro quo in Hebraico habet̃: in עדן qđ & Geneſeos narrat hiſtoria. Eden aũt uertit̃ in delicias. Et pulchrè ad diſtinctionẽ paradiſum dei nominat: ut oſtẽdat eſſe & cõtrariũ paradiſum non dei, apud eos q ueritatẽ mutãt mẽdacio: & paradiſum habere ſe iactãt. Quo ſermone demõſtrat, nequaq̃ hominẽ eſſe de quo ſcribit̃: ſed cõtrariam fortitudinẽ, quæ quõdã in dei paradiſo cõmorata ſit: licet Iudæi hoc per τρόπον quæ appellat̃ ὑπερβολή, de Hiram rege Tyri exiſtimẽt prophetari. Cui aũt dicitur: In delicijs paradiſi dei fuiſti, ſiue factus es: quid habuerit oſtẽdit: quid ue perdiderit. Porrò quod habitatiõi paradiſi copulat̃, om̃is lapis precioſus operimẽtũ tuũ, ſiue colligatio tua, & circundatio, ſardius, topazius, & iaſpis, chryſolitus, & onyx, & berillus, ſapphyrus & carbunculus, & ſmaragdus: ſiue ut in Lxx. diuerſo ordine nominibuſq; alijs, duodecim lapides cõtinent̃. Hoc obſeruãdũ eſt, nõ om̃i lapide precioſo regẽ Tyri fuiſſe circũdatũ, ſiue opertũ: & ut Symmach. trãſtulit, uinctũ atq; cõſtrictũ: ſed omnẽ lapidẽ quẽ habuit princeps Tyri fuiſſe precioſum. Alioquin multi ſunt precioſi lapides, quos in præſenti loco ſcriptura nõ nominat: chalcedonius, ſardonyx, Chryſoprasus, hyacinthus, cryſtallus quoq; & precioſiſsimũ margaritũ. Sed & Aquila & Symmach. & Theodotio in præſenti loco multũ inter ſe, & Lxx. interpretes: nõ ſolũ Apoc. 21.c ordine, ſed & numero diſcrepãt atq; nominib. In Apocal. quoq; Ioãnis, ubi de uiuis lapidib. Hieruſalẽ extructa memorat̃, paululũ in extremis partib. ordine cõmu- B tato, ijdẽ in fundamẽtis eius ponũtur lapides: ita ut portæ illius cryſtalli lumine ſcribant̃ ædificatæ. Sed & in pe- Exo. 28.b ctore põtificis, per quatuor ordines in rationali ijdẽ lapides deſcribunt̃: & in humeris eius duo lapides onychini: in quib. duodecim patriarcharũ ſcripta ſunt no- Pſal. 109 mina: quos uerus pontifex, de quo ſcriptũ eſt: Tu es ſacerdos in æternũ, ſecũdũ ordinẽ Melchiſedek, portat in pectore, portat in humeris: ut in duodecim lapidib. apoſtolorũ numerũ & in duob. utriuſq; teſtamẽti ſacra- Ioan. 13.c mẽta demõſtret: quorũ unus Ioãnes euãgeliſta recubuit in pectore eius, ut hauriret fluẽta ſapiẽtiæ, & poſſet dicere: In principio erat uerbũ & uerbũ erat apud deũ, & deus erat uerbũ: hoc erat in principio apđ deũ. Iſti ſunt uiui lapides de quib. ædificat̃ eccleſia, & de quib. ſcribit 1. Pet. 2.a apoſt. Petrus: Si credidiſtis, quia ſuauis eſt dñs: ad quẽ accedẽtes lapidẽ uiuẽtẽ, ab hominib. quidẽ reprobatũ, à deo aũt electũ, honorabilẽ: & ipſi ſicut lapides uiuẽtes ædificamini domus ſpirituales in ſacerdotiũ ſanctũ, offerre ſpirituales uictimas, placẽtes deo per Ieſum Chri- Eſaie 28.d ſtũ: qm̃ dicit ſcriptura: Ecce ponã in Siõ lapidẽ angularẽ, electũ, precioſum: & qui credit in eo, nõ cõfundet̃. Su- Ephe. 2.d per quo & uas electionis pari uoce conſentit, dicẽs: Superædificati in fundamẽto apoſtolorũ & ꝓphetarum, ipſo angulari lapide Chriſto Ieſu dño noſtro: in quo o- Zach. 9.d mnis ædificatio cõſtructa, creſcit in tẽplũ ſanctũ dei. Hi ſunt lapides, de quib. & in alio loco legimus: Lapides ſancti uoluũt̃ ſuper terrã inſtar rotarũ, paululũ tãgẽtes Eſa. 54.c humũ & uolubilitate ſua ad cœleſtia feſtinãtes. De quibus & ſcriptura cõmemorat: Ecce ego præparo carbunculũ lapidẽ tuũ: & fundamẽta tua ſapphirũ: & ponã propugnacula tua iaſpidẽ: & portas tuas lapide cryſtallo: & murũ tuũ lapidib. electis: & oẽs filios tuos doctos à deo, & in multa pace filios tuos: & in iuſtitia ædificaberis. Super quo qđ nobis uideret̃ in eiuſdẽ ꝓphetæ explanationib. diximus. De huiuſcemodi lapidib. & xx. pſalmus canit: Dñe in uirtute tua lætabit̃ rex: & ſuper ſalutare tuũ exaltabit uehementer. Deſideriũ animæ eius tribuiſti ei: & uolũtate labiorũ eius nõ fraudaſti eũ. Qm̃ præueniſti eũ in benedictionib. dulcedinis: poſuiſti in capite eius coronã de lapide precioſo. Iſtæ ſunt margari- C tæ ꝓphetarũ & apoſtolorũ, quæ cõparatiõe Chriſti oẽs uenũdant̃ in euãgelio, ut emat̃ precioſiſsimũ margari- Matt. 13.f tũ: & lapis de quo Zacharias ſcribit: ꝙ ſeptẽ habeat o- Zach. 3.& 4 culos, id eſt, ſeptẽ gratias ſpũs ſancti. Lege Eſaiã. Et ponitur per apoſtolũ Paulũ in fundamẽto eccleſiæ: ſuꝑ quo ædificent̃ aurũ, argentũ, & lapides precioſi: quorũ colores atq; naturas & efficiẽtias ſingulorũ, nõ eſt huius tẽporis diſſerere, ſed ꝓpriũ uolumẽ deſiderãtia ut in Ezechiel, & in Exodo, & in Apocal. & in Eſaia, ſibi oẽs lapides & lapidũ ordines cõparati, magnã & legẽti & diſſerẽti faciãt quæſtionẽ. Super quib. & uir ſctũs Epiphanius epiſcopus, ꝓpriũ uolumẽ mihi præſens tradidit. Et xxxvij. liber Plinij Secundi, naturalis hiſtoriæ, poſt multiplicẽ om̃iũ rerũ ſciẽtiã, de gẽmis & lapidib. diſputat. Ad quorũ notitiã, diligens à nobis mittendus eſt lector. Porrò Symmachi interpretatio, iſtũ principẽ Tyri, quaſi precioſiſsimũ monile lapidib. ſcribit eſſe diſtinctũ. Deniq; auri tympanũ uocat: in quo infixi ſint lapides. Vnde & iuxta Hebraicũ ſequit̃: Aurũ opus decoris tui: & foramina tua in die qua conditus es, præparata ſunt. Pro quo poſuere Lxx. Auro repleuiſti theſauros tuos & apothecas tuas, ad ſenſum mẽtẽq; referentes: ꝙ cogitatio eius, diuinis patuerit ſacramẽtis: & cõgregauerit ſibi diuitias ſpirituales; de quib. dñs præcepit: The- Math. 6.e ſaurizate uobis theſauros in cœlo: ubi nec ærugo, nec tinea demolit̃: nec fures effodiũt & furãt̃. Vbi eſt em̃ theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuũ. Iſte eſt theſaurus abſcõditus: de quo & in euãgelio loqt̃: Simile eſt regnũ cœlorũ theſauro abſcõdito in agro: quẽ qui inuenerit, abſcondit: & præ gaudio ſuo uadit & uẽdit om̃ia quæ habet & emit agrũ illũ. Apothecæ aũt ſunt ſiue horrea, de quib. Ibid. 13.f in alio loco ſcriptũ eſt: Bñdictę apothecę tuę & reliquię D tuæ. Poſt hæc dicit̃ iuxta Hebraicũ: Tu cherub extẽtꝰ & Deut. 28.a ꝓtegẽs, ſubaudit̃ arcã dei & ꝓpiciatoriũ: uel iuxta Lxx. ꝙ ipſe cũ cherub unctus ſit & creatus. Ex quo oſtendit̃ ad hominẽ urbis Tyriæ principẽ hoc pertinere nõ poſſe: ſed ad ſanctã quõdã & præcipuã fortitudinẽ, quæ urbis Tyriæ princeps poſita ſit. Et poſui te, inquit, in mõte ſancto dei: haud dubium quin paradiſum ſignificet: ad quẽ poſt cœlũ tertiũ Paulus apoſt. raptum eſſe ſe dicit. 2. Cor. 12.a Cherub aũt gñe maſculino, numero ſing. & plurali dicũt̃ cherubim, qui interpretant̃ ſciẽtiæ multitudo: ſuꝑ quib. requieſcit & ſedet deus: & hoc curru utit̃, dicẽte propheta ad eũ: Qui ſedes ſuꝑ cherubim, manifeſtare. Et in Pſal. 79.a alio loco: Aſcẽdit ſuper cherubim & uolauit: uolauit ſu- Ibid. 17.b per pẽnas uentorũ. Iſte aũt cherub, ſiue creatus cũ cherub, extẽtus & ꝓtegẽs ſacramẽta, poſitꝰ eſt in mõte ſancto dei: de quo crebro diximus. Et Paulus apoſt. loqt̃, ſi qs tñ ad Hebręos epiſtolã ſuſcipit: Acceſsiſtis ad Sion Heb. 12.f mõtẽ & ciuitatẽ dei uiuẽtis Hieruſalem cœleſtẽ, & millia angelorũ. Vel certe mons ſanctus dei, paradiſus (ut diximus) intelligẽdus eſt. Ambulauit quoq; in medio ignitorũ lapidũ: de quibus ſcriptũ eſt: Qui facit angelos ſu- Pſal. 103.a os ſpiritus: & miniſtros ignẽ urẽtẽ. Et nõ ſolũ deus qui Deut. 4.d uocat̃ ignis cõſumẽs, fœnũ, ligna, ſtipulãq; cõſumat: ſed & angeli qui uocantur igniti lapides, ſpirituq; feruẽtes. Vnde & dñs: Ignẽ, inquit, ueni mittere ſuper terrã: & q̃ Luc. 12.f uolo ut ardeat. Qđ q; ſequit̃: Perfectus in uijs tuis à die cõditiõis tuæ: ꝓ quo poſuere Lxx. Fuiſti immaculatus in dieb. tuis à die qua cõditus es, donec inuẽta eſt iniq̃tas in te: oſtẽdit oẽm creaturã bonã à deo cõditã, & perfectã habuiſſe uirtutẽ: & per hoc principẽ quoq; Tyri fuiſſe immaculatũ: ut deinceps macula non naturę ſit, ſed uolũtatis. Donec inuẽta ẽ iniq̃tas in te. Inuẽta à deo, quę in theſauris pectoris tui ꝑ ſuꝑbiã & abuſionẽ poteſtatis quã acceꝑas, tenebat̃ incluſa. In multitudine quoq; negociatiõis eius repleta ſũt interiora illiꝰ, ſiue cellaria iniq̃tate. Dũ em̃ multa cõquirit, & nõ eſt cõtẽtus ſciẽtia quam

A quã acceperat, nec poteſtate cui præpoſitus erat, reple-
uit cellaria & interiora pectoris ſui: ut ſaturatus & in-
craſſatus calcitraret cõtra creatorẽ ſuũ. Manducauit em̃
Iacob, & ſaturatus eſt: & recalcitrauit dilectus, incraſſa-
Deut. 32. b tus & impinguatus & dilatatus: & dereliquit deũ qui fe
cerat eum. Et de cor-
de procedunt cogita
tiones peſsimæ: pro-
pter quas dicit deus:
Peccaſti, & eieci te de
mõte dei, ſiue uulne
ratus es à monte dei:
quod legentes, time-
re cõpellimur. Si em̃
cherub extẽtus & p-
tegẽs poſitus in mõ-
te ſancto dei: & in me
dio ignitorũ lapidũ
perfectus & immacu
latus, ꝓpter multitu
dinẽ negociatiõis re
pleuit interiora ſua
iniqtate: & peccauit,
& eiectus eſt de mon
te dei, hoc eſt, de ha-
bitatiõe paradyſi: ſi-
ue uulneratꝰ à mõte
B dei, q̃ pſpicue Chri-
ſtus intelligit: aut cer
te in mõte dei conſti
tutus & habitãs, à ſe-
metipſo uulneratus
eſt: & cõſcientiæ com
punctus malo, dũ ſe
intelligit habitatiõe
mõtis indignũ, quid
de nobis exiſtiman-
dum eſt? Propter quod dicit ei: Et perdidi te ô cherub,
protegens de medio lapidũ ignitorũ: ut nequaquã in-
ter ignitos lapides conſiſteres, ſed perires. O ipſe Che-
rub, ſiue Cherubim qui te protegebat: eduxi te de me-
dio lapidum ignitorum: iuxta illud quod & de Adam
Gen. 3. d ſcriptũ eſt: Eiecit Adã, & cõſtituit eum cõtra paradiſum
deliciarum. Cauſasq; reddit, cur eductus ſit ſiue proie-
ctus de medio lapidum ignitorũ. Eleuatum eſt em̃ cor
tuũ in decore tuo: dũ tuũ putas eſſe quod dei eſt. Vnde
1. Cor. 12. b & Apoſtolus, ſtimulũ carnis & angelũ ſatanæ accepiſſe
ſe dicit, qui eũ colaphizaret, ne reuelationũ magnitudi
ne ſuperbiret: & in iudiciũ incideret diaboli. Et idcirco
corrupta eſt, inquit, doctrina tua cũ decore tuo, ſiue per
didiſti ſapientiã tuã in decore tuo: ut dũ plus uis eſſe, q̃
cõditus es: & magis ſapere, quàm à deo acceperas: etiã
id perderes qđ habebas: & pro pulchritudine atq; do-
ctrina, deformitas te & ſtultitia poſsideret. Vnde in ter-
ram proiectus es, qui ante habitabas in monte dei. De
Eſaiæ. 14. e quo & Eſaias ſcribit: Quomodo cecidit lucifer qui ma-
Luc. 10. c ne oriebatur? Et ſaluator in euangelio: Videbã, inquit,
Tren. 2. a ſatanam quaſi fulgur de cœlo cadentẽ. Quod & Hiere-
mias loquit̃ ad Hieruſalem. Quomodo obſcurauit dñs
in ira ſua filiã Sion: ꝓiecit de cœlo in terrã gloriã Iſrael?
ꝓiectus es aũt in cõſpectu omniũ regũ, ut tuo terreren-
Prou. 21. a tur exemplo: uel bonorũ regũ, quorũ cor in manu dei
eſt: uel malorũ quorũ regna oſtendit diabolus ſaluato-
Matt. 4. a ri: qui occurrerũt regi Babylonio, dicẽtes: Et tu captus
es ſicut nos: atq; inter nos reputatus es. Quamobrẽ &
polluit ſanctificationẽ ſuam quã habuerat, quando ha
bitabat in monte: & cõuerſabatur in medio ignitorum
lapidum. Sequitur: Producam ignem de medio tui qui
deuoret te. Illum ignem in Tyri regis corde ſuccende-

HEB. monte dei: & perdidi
te ô cherub protegens de
medio lapidũ ignitorũ. Et
leuatum eſt cor tuũ in de-
core tuo: perdidiſti ſapien-
tiã in pulchritudine tua: in
terrã proieci te: ante faciem
regũ dedi te, ut cernerent
te in multitudine iniquita-
tum tuarũ & iniquitate ne-
gotiatiõis tuæ polluiſti ſan
ctificationẽ tuam. Produ-
cã ergo ignẽ de medio tui,
qui comedat te: & dabo te
in cinerem ſuper terram, in
conſpectu omnium uiden
tiũ te. Omnes qui uiderint
te in gentibus, obſtupeſcẽt
ſuper te. Nihili factus es: &
non eris in perpetuum. Et

SEP. monte dei: & adduxit
te cherub, obũbrãs de me-
dio lapidũ ignitorũ. Elatũ
eſt cor tuũ in decore tuo:
corrupta eſt diſciplina tua
cum decore tuo. Propter
multitudinẽ pctõrũ tuorũ
in terrã proieci te, in cõſpe-
ctu regum dedi te, ut deho
neſtareris. Propter multitu
dinẽ pctõrũ tuorũ, & iniq-
tates negociatiõis tuę cõta
minaui ſancta tua. Et educã
ignẽ in medio tui, hic deuo
rabit te. Et dabo te in cinerẽ
ſup terrã ĩ cõſpectu oĩm ui
dentiũ te: & oẽs q̃ nouerũt
te in gẽtib. cõtriſtabuntur
ſup te. Perditio factus es: &
non eris ultrà in ſeculum.

a factus eſt ſermo dñi ad me, dicens: Fili hominis, pone
(ſiue obfirma) faciem tuam contra Sidonem: & prophe
tabis

C rat ille cuius ignita ſunt iacula: & de quo ſcriptũ eſt: Om
Oſee 7. a nes adulterantes quaſi clibanus corda eorum. De quo
Eſaie 50. d igne loquitur & Eſaias: Ambulate in lumine ignis ue-
ſtri: & in flamma quam ſuccendiſtis: ut foras egrediẽs,
deuoret poſsidentem: iuxta illud quod in eodem Eſaia
Eſaie 1. g & 5. f ſcriptum eſt: Deuora
uit ſicut fœnum ma-
teriam. In die illa ex-
tinguentur mõtes: &
colles, & ſaltus: & de-
uorabit ab anima uſ
que ad carnes. Hunc
ignẽ qui alienus ap-
pellat̃, Nadab & A-
biu ad altare dñi ob-
tulerãt: & idcirco di-
uino igne cõſumpti
Leu. 10. a ſũt. Vnde & Moyſes
ait: Hoc eſt uerbum
qđ dixit dñs: in his,
qui appropinquant
mihi, ſanctificabor.
Sanctificatio aũt dei
eſt pœna peccantiũ.
Poſt hæc dicit̃: Et da-
bo te in cinerẽ: ut om
D nia quæ ſupædifica-
ſti, malæ cõſciẽtię tuę
ignis abſumat. Qui
cũ debueras requie-
ſcere in ſabbato, &
nequaq̃ opus facere
ſeruile: ligna in ſab-
bato collegiſti: ut ha
beret qđ in pectore
tuo deuoraret incen
diũ. Perdet quoq; o-
mnia mala opera cõuertens in cinerẽ: ut ignis noxius
penitus extinguatur: ut omnes conſpiciant & obſtupe
ſcant periſſe regem Tyrium, & nihil factum eſſe: non in
multis ſeculis, ſed in uno: uel certe in perpetuum: ut im
pleatur illud quod ſcriptum eſt: Non parcam tibi, & nõ
miſerebor. Solent Hebræi inter cæteras fabulas ſuas &
genealogias atq; interminabiles quæſtiones, hæc con-
tra Hiram regem Tyri dicta intelligere, cum à Salomo-
ne uſq; ad Ezechielem anni ſint plurimi, quos eo tem-
pore homines non uixiſſe perſpicuũ eſt: & ſic pronun-
ciare, quaſi per ironiam propheta ad eum loquat̃: Nun
quid tu es ſignaculũ ſimilitudinis dei, plenus ſapien-
tia, & perfectus decore: tu cunctis ornatus lapidibus: tu
cherub, uel creatus cum cherub: cum econtrario pecca
ueris, & in cinerem diſſoluendus ſis? Adduntq; fabulæ
ſuæ miraculum: ut contra ſcripturam, imò ſine ſcriptu-
ræ autoritate, dicant Hiram mille uixiſſe annis. Verum
hæc quàm uiolenta ſit interpretatio, abſq; noſtro iudi-
cio prudens lector intelligit. a ¶ *Et factus eſt, etc. & ſcient quia ego dominus deus eorũ.*] Quodq; ſequitur iuxta Lxx.
Et deus patrum eorum, in Hebraico non habetur. Con
ſequenter autem poſt Tyrum, ſermo fit ad Sidonem.
Matt. 11. c Vnius enim utraq; urbs prouincię eſt: & in euangelio,
Ibid. 15. b Tyrus & Sidon pariter nominantur. Si in Tyro & Sido
ne factæ eſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in te. Vnde &
Chananæa, cuius filia à dæmonio uexabatur: quia e-
greſſa eſt de finibus Tyri & Sidonis: quod poſtulaue-
rat, impetrauit. Prædicit autem ſermo diuinus quod à
Babylonijs & ipſa capienda ſit: & malorum cognoſcat
pondere, quod ipſe ſit dominus cum iudicauerit eam:
& ſanctificatus fuerit in illa: & fame eam ac peſtilen-
tia, gladioq; conſumpſerit: ita ut corruat in plateis
illius

A illius, & nequaq̃ ultrà ſit in offendiculum populo dei:
nec eos frequẽter impugnet. Cum aũt hoc factũ fuerit,
reuertat̃ populus Iſrael, quos in diuerſas diſperſerat na
tiones in terrã ſuã, & ſanctificet̃ in eis, nequaq̃ ut in Si-
done in malã partẽ, ſed in bonã, cum eius miſertus fue
rit, & habitauerint in
terra quam dedit pa
tri eorũ Iacob, & ha-
bitauerint ſecuri, &
in dño cõfidentes, &
ædificauerit domos
& plãtauerint uineas
cũ ſua ꝓmiſſa cõple-
uerit, & tunc cogno
ſcant ꝙ ipſe ſit dñs,
cuiꝰ ꝓmiſſa firmiſsi-
ma ſunt. Qđ multi
referunt ad tempus
Zorobabel, Eſdrę, et
Neemię, qñ reuerſꝰ
eſt populus Iſrael, &
habitauit in terra Iu
dæa. Alij uerò in ulti
mo tẽpore & in mil-
le annis ſperant eſſe
complendũ. Porrò
ſecundũ intelligen-
tiam ſpiritualem, hic
nobis ſenſus uidet̃.
Sidonij interpretãt̃
uenatores, de quib.
& in pſalmis ſcriptũ
Pſal. 123. d eſt: Anima noſtra ſi-
cut paſſer erepta eſt
B de laqueo uenantiũ.
Prou. 23. c Et in Prouerbijs: O-
culus meretricis, la-
queꝰ eſt peccatoris.
Sunt aũt & in bonã partem his cõtrarij uenatores. De
Hier. 16. e quibus ſcribit & Hieremias: Ecce ego mittã piſcatores
& uenatores, qui uenentur uos de omni colle & mon-
te: quos & dñs mittit ad piſcandũ, & fecit eos de piſca-
toribus piſciũ, piſcatores hominũ. Vnde & uiculus Pe-
Matt. 4. b tri & Andreæ hoc appellatur uocabulo. Bethſaida em̃
in lingua noſtra interpretat̃, domus uenatorũ. Aduer-
ſum hos igitur peſsimos uenatores, dei ſermo dirigit̃,
& imperatur prophetæ, ut ponat ſiue obfirmet faciem
ſuam contra Sidonem, & nequaq̃ fluctuet omni uento
doctrinæ, ſed in ueritate cõſiſtens, interficiat ſuos uena
tores. Quæ ſunt ergo quæ Sidoni dñs cõminatur? Ecce
ego ad te ipſe ueniã, & glorificabor in te, cum te interfe-
cero, & ſcient omnes qui uixerint ꝙ ego ſum dñs, cum
tibi reddidero quæ mereris, mittamq; peſtilentiã & ſan
guinẽ in plateas tuas. Recteq; plateę dicuntur Sidonis.
Ibid. 7. b Lata em̃ & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad mortẽ. Et cor-
ruent interfecti qui male ſteterant gladio per circuitũ:
illo gladio quem uenit dominus mittere ſuper terram,
ut male iuncta diſſociet, & ſciant qui remanſerint, quòd
ipſe ſit dñs. Cumq; illic ceſſauerit, nequaq̃ ultrà erit of-
fendiculum amaritudinis, & ſpina doloris compun-
gens & uulnerans populum dei. Omnia autem hæc di
cuntur cõtra aduerſarias poteſtates, quòd in extremo
tempore deleantur, & ſit æterna ſecuritas, quando con
gregauerit dominus domum Iſrael, eos qui ſenſu cer-
nunt deum, & ſanctificatus fuerit in eis, & complebi-
Leui. 19. a tur illud quod ſcriptũ eſt: Sancti eſtote, quoniam ego
ſanctus ſum. Et habitauerint in terra ſua. De qua & ali-
Pſal. 26. d bi legimus: Credo uidere bona domini in terra uiuen-
tium. Quam dederat Iacob, qui priorem ſupplantaue-

tabis de ea, & dices: Hęc dicit dñs deus: Ecce ego ad te Si
don & glorificabor in te (ſiue in medio tui) & ſcient qa
ego dñs cum fecero in ea (ſiue in te) iudicia: & ſanctifica-
tus fuero in te (ſiue in ea.) Et immittã in eam (ſiue in te)
peſtilentiã: & ſanguinẽ in plateis eius (ſiue tuis:) & cor-
ruent interfecti (ſiue uulnerati) in medio eius in gladio
(ſiue in gladijs) per circuitũ: et ſcient quia ego dñs. Et nõ
erit ultrà domui Iſrael offendiculũ amaritudinis: et ſpina
dolorẽ inferẽs undiq; per circuitũ earũ qui aduerſantur
eis (ſiue qui fecerint contumeliã:) & ſcient quia ego dñs
deus. Hæc dicit dñs deus: Quando cõgregauero domũ
Iſrael de populis (ſiue in gẽtib.) in quibus diſperſi ſunt:
ſanctificabor in eis corã gentibus. Et habitabunt in terra
ſua quam dedi ſeruo meo Iacob: & habitabũt in ea ſecu-
ri (ſiue in ſpe:) & ædificabũt domos: & plãtabũt uineas:
& habitabũt cõfidenter (ſiue in ſpe) cum fecero iudicia
in omnibus qui aduerſantur per circuitum (ſiue fecerint
eis contumeliã) & ſciẽt quia ego dominus deus eorum.

CAPVT XXIX.

IN a anno decimo (ſiue iuxta Lxx, duodecimo:) in de-
cimo menſe: (ſiue iuxta Hebraicum, duodecimo:) in
prima (ſiue una) menſis die, factum eſt uerbum dñi ad
me dicẽs: Fili hominis, pone (ſiue obfirma) faciem tuam
contra

C rat fratrẽ, & primitiua eius meruerat accipere. Et habi-
tabunt in ea ſecuri, ſiue in ſpe, & ædificabunt domos,
plantabuntq; uineas, & habitabunt ſecundo in ſpe, iu-
Eſaiæ 60. c xta illud quod legit̃ in Eſaia: Qui ablactati eſtis à lacte,
qui abſtracti ab ubere, tribulationẽ ſuper tribulationẽ
expectate, & ſpem ſu
per ſpẽ. Aedificabũt
autẽ domos, quas &
in euãgelio ædificat:
Matt. 4. a Qui nõ ſuper arenã
ſed ſuper petrã fun-
damenta conſtituit.
De quibus ſcriptum
Pſal. 126. a eſt: Niſi dñs ædifica-
uerit domũ, in uanũ
laborauerunt qui æ-
Exo. 1. d dificant eã. Et in Exo
do iuxta Septuagin
ta. Quia timebãt ob-
ſtetrices dñm, fece-
runt ſibi domos, &
multa huiuſmodi.
Cũ aũt fecerit dñs iu
diciũ contra eos qui
aduerſantur, ſiue cõ
tumelijs afficiunt Iſ-
rael in circuitu, tunc
omnis creatura cog
noſcet ꝙ ipſe ſit do-
minus, cuiꝰ uera iu-
dicia ſunt, & iuſtifi-
cata in ſemetipſis.

CAP. XXIX.

I *N anno decimo, etc.*]
Poſt Sidonẽ, quę
& ipſa in Phœni-
D cis litore conſtituta
eſt ſermo fit ad pro-
phetã decimo anno captiuitatis regis Ioakim, & duodẽ
cimo menſe, & una die mẽſis: ut ponat faciẽ ſuã, ſiue ob
firmet cõtra Pharaonẽ regẽ Aegypti, & loquat̃ de eo, &
de uniuerſa Aegypto, ſiue ad omnem Aegyptũ: ex alià
enim parte Iudææ in eodẽ littore cõſtituta Aegypti prò
uincia eſt: & quæ illi uentura ſint, prophetet. Sin autem
oportet de numeris aliquid dicere, quẽ locũ habeat in-
ter decẽ dies una. Vnde & in principio Geneſeos non
eſt dictũ: Factũ eſt ueſpere & mane dies prima, ſed una:
ut eandẽ diem reuolui ſemper doceat. Eundẽ ordinem
inter decẽ decadas, hoc eſt, centenariũ numerum deci-
mus numerus poſsidebit, ꝙ ad uictimã agnus aſſumi-
tur, ut immolet̃ die quartadecima, atq; hoc modo uſq;
ad mille & decẽ millia, & centũ millia, & ultrà per deca-
das ſuas numerorũ ordo procedit. Poſt decimũ aũt an
num, menſis duodecimus ponitur, ut perfectus duo-
decim apoſtolorũ ac prophetarũ (qui in uno uolumi-
ne continent̃) numerus demonſtret̃. Porrò iuxta Lxx.
decimus menſis, qui Hebraice appellatur טבת & apud
Aegyptios τυβι, apud Romanos, Ianuarius dicitur: eò
ꝙ apud illos anni ſit ianua, omni calore ſublato, hiber
ni frigoris cõtinet principatũ. Hoc de numeris dixiſſe
ſufficiat. Cæterũ illud uel maximè requirendũ eſt, utrũ
ipſe ſit Pharao q̃ in Exodo, & Eſaia, & Hieremia, & Eze-
chiel, multiſq; alijs in locis, & in Cantico canticorũ no
minat̃: Equitatui meo in currib. Pharaõis aſsimilaui te
proxima mea, an alius atq; alius? Videturq; mihi non
eſſe unus, ſed apud Ægyptios hoc uocabulo demõſtra-
ri regiã dignitatẽ, ſicut apud Romanos, Cæſares & Au-
guſti reges eorum appellantur à primo Caio Cæſare, &
ſecundo adoptiuo eius Octauiano: q̃ poſtea Auguſtus
eſt no-

contra Pharaonẽ regẽ Aegypti & prophetabis de eo, & de Agypto uniuerſa loqueris & dices: Hæc dicit dominus deus:[a] Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne, qui cubas (ſiue ſedes) in medio fluminũ tuorũ, & dicis: meus eſt fluuius, & ego feci memetipſum (ſiue eos.) Et ponam frenum (ſiue laqueum) in maxillis tuis, & agglutinabo piſces fluminũ tuorum ſquamis (ſiue pennis) tuis & extrahã te de medio fluminũ tuorũ, & uniuerſi piſces tui ſquamis tuis adhærebunt. Et projciã (ſiue deponam) te velociter (ſiue in deſertum) & oẽs piſces fluminis tui: ſuper faciem terræ (ſiue campi tui) cades. Nec colligeris, necꝫ cõgregaberis, beſtijs terrę & uolatilibus cœli dedi te ad deuorandum. Et ſcient oẽs habitatores Ægypti, qa ego ſum dñs, pro eo ꝙ factus es (ſiue fuiſti) baculus (ſiue uirga arundinea) domui Iſrael, quãdo apprehenderunt (ſiue apprehendit) te manu ſua & confractus es, & laceraſti omnẽ humerum eorum, & innitentibus eis ſuper te cõminutus es, & diſſoluiſti (ſiue confregiſti) omnes

A eſt nominatus: & apud Syros, Antiochi: apud Perſas, Arſacidę: apud Philiſtim, Abimelech: & poſt Alexanandrum in Aegypto Ptolemæi uſqꝫ ad Cleopatrã: qua uicta apud Actiũ, Aegyptus Romana eſt facta prouincia. Ergo in præſentiarũ aduerſum unũquemlibet regẽ Aegypti ſermo fit domini, qui interpretatur διασκεδαστὴς, interfector uidelicet & lacerator & gladio cũcta cõcidẽs & diuidens. Quod iuxta myſticos intellect⁹ referendum eſt ad eã poteſtatẽ, cui ſubiecta eſt Aegypt⁹. Nunq̃ em̃ homo auderet dicere: mea ſũt flumina, & ego feci illa: nec draco appellaret̃ magnus, & ſedẽs in medio fluminũ ſuorũ. Aegypt⁹ aũt Hebraice appellatur מצרים & in linguã noſtrã uertit̃ ἐκθλίβουσα, coanguſtãs uidelicet & tribulãs eos qui ſibi ſubditi ſunt & nõ dimittẽs oculos ad cœlũ leuare: ſed iuxta
Luc. 13.b euangeliũ & exemplum mulieris illius, quam decem & octo annis diabolus incuruauerat, ſemper ad terrena demergẽs. Videamus igit̃ quæ ſit cõminatio cõtra Pha-
B raonẽ & omnẽ Aegyptũ. a ¶ *Ecce ego ad te Pharao, etc.*] Studio breuitatis editionẽ utranqꝫ miſcemus, ubi non multũ inter ſe diſcrepant. Alioquin ubi magna diuerſitas eſt, utranqꝫ proponimus. Dicit aũt cõtra Pharaonẽ principẽ Aegypti, & ſub figura eius ad magnã loquitur poteſtatẽ, cui Aegyptus tradita eſt ad regendũ, & nihilominus ſuperbit contra creatorẽ ſuũ, ſibi dominationẽ terræ uendicans, & ſe colendam Aegyptijs gentibus tradens. Loquiturqꝫ iuxta ſitum prouinciæ, quaſi ad regem, ꝙ in Nili inundatione cõfidat, & pluuias de cœlo non magnopere deſideret, autoremqꝫ ſui ſeipſum putet: uel fluuios, hoc eſt διώρυχας & riuos Nili à ſe factos iactitet. Non, inquit, angelũ mittã, ſed ô draco magne, qui cubas & reſides in medio fluminũ tuorũ, ipſe ad te ueniã puniendũ. Auſus es enim dicere: meus eſt Nilus fluuius, & ego mei conditor ſuũ: uel, ipſe feci flumen, quo omnis Aegyptus irrigatur. Cũqꝫ uenero, ponam frenũ in maxillis tuis, ſiue cõſtringam laqueis os tuũ, quo magnifice loquebaris, & omnes ſocios ac duces tuos, quos piſces uocat, adhærere faciã pennis uel ſquamis ſuis: ut extractus è flumine, pjciaris, ſiue deponaris. Nimiũ enim te extuleras in deſerto. Et cades ſuper faciẽ campi, uel terræ tuæ, eo ꝙ Aegyptus campeſtris prouincia ſit. Nec colliget̃ cadauer tuũ, nec cõgregaberis, id eſt, nequaq̃ ſepelieris, ſed beſtijs & uolatilibus cœli dabo te deuorandũ, ut cum hæc uiderint in te mea iudicia perpetrata habitatores Aegypti, cognoſcãt ꝙ ipſe ſim dñs. Hæc aũt tibi uenient, quoniã populum meũ Iſrael tu decepiſti: ut nequaq̃ in deo creatore ſuo, ſed in te cõfiderent: Fuiſti eis baculus arundineus iux-
Eſa. 30.a ta Eſaiam, uel uirga uacua & calamus fragiliſsimus, cui innitentes, caſſum deprehendere præſidium: ita ut incumbentibus illis frangereris, & lacerares humerum, & manum qua tenebaris, & dum in te ſecuri ſunt comminuerentur omnes lumbi eorũ cadentiũ in terram, & pro auxilio accipientiũ uulnera. Hæc aũt per Metapho- C ram dicuntur quaſi ad regem Aegypti, eo ꝙ ipſa prouincia nequaq̃ aduerſaria fuerit Iſraeli, ſed dum magna promittit, à dei eos auxilio ſepararet. Draconẽ autẽ iuxta Anagogen, contrariã poteſtatẽ ſæpe legimus. Vn- Anagoge de & Pharao dicitur διασκεδαστὴς, quòd à deo ſeparet atqꝫ ſeiungat, & Aegyptus, id eſt מצרים in tribulãtes & affligẽtes uertitur, eos uidelicet quos ſibi potuerit ſubiugare. Iſte draco eſt præuaricator, de quo Iob pleniſsimè Iob 40. & 41 loquit̃. Et in pſalmis ſcriptũ eſt: Tu cõfre- Pſal. 73.c giſti capita dracõis, dediſti eũ in eſcã populis Aethiopũ. Et draco magn⁹ ad cõparationem minorũ draconũ dicit̃, de qbus canit̃ in pſalmo: Tu cõfregiſti capita draconũ in aquis. Et in alio loco: Hoc mare magnũ & ſpacio- Ibid. 103.c ſum manib. Illic reptil:a quorũ non eſt numerus: animalia puſilla cũ magnis, illic naues ptrãſibunt: Draco iſti quẽ formaſti ad illudendũ ei. De quo & in alio loco dicitur: Ipſe eſt rex omnium qui in aquis Iob. 40 ſunt, & principiũ figurationis domini, qui factus eſt, ut D illuderetur ab angelis eius. Sedet aũt ſiue cubat in medio fluminũ ſuorum, non unius fluminis, ſed multorum, quę in diuerſis hæreſibus accipimus, per quas fluxit in Aegyptũ ſeculi iſtius, & irrigauit animas ſeductorum, non pluuijs de cœlo uenientibus, ſed de terra aquis turbidis, quas bibere nos prohibet Hieremias dicens: Quid tibi & uiæ Aegypti, ut bibas aquam Geon? Hiere. 2.d Pro quo in Hebraico שיחור ſcriptũ eſt, quod uerbum in aquas turbidas transfertur atqꝫ cœnoſas. Vt aũt intelligamus quæ ſint Aegyptij draconis flumina ex contrarijs ſcire poterimus. Dominus loquitur de fluminibus ſuis: Qui credit in me, flumina de uentre eius fluẽt Ioan. 7.c aquę uiuę. Et ad Samaritanã: Qui biberit de aqua quã Ibid. 4.b ego dedero ei, non ſitiet in æternũ, ſed fiet in eo fons aquæ ſaliẽtis in uitã æternã. Iſta ſunt flumina de cœlo uenientia, de quibus Dauid canit: Fluminis impetus læti- Pſal. 45.a ficat ciuitatẽ dei: haud dubium quin eccleſiam ſignificet. Conſideremus ergo, quæ draconis pœna, quodue ſuppliciũ ſit. Sequitur: Et ponã frenũ, uel laqueũ in maxillis tuis. Cui ſimile eſt ille Iob: Adduces autem draco- Iob 40.c nem in hamo, & pones capiſtrũ circa nares eius. Confidit quòd introeat Iordanis in os eius: in oculo ſuo ſuſcipiet illum. Perforabit autem nares eius armilla, & labia illius. Ponit aũt dñs in maxillis draconis iſtius frenum, & perforat labia eius atqꝫ cõſtringit armillæ circulo: quando per eccleſiaſticos uiros, qui in ſcripturis ſanctis eruditi ſunt, imponit ei ſilentiũ, & uniuerſa peruerſitatis dogmata diſſoluunt̃. Agglutinatqꝫ piſces fluminũ eius pennis ipſius uel ſquamis: quibus hæretici per ſuperbiã ad alta feſtinãt, ut & ipſi uincti cum dracone, unũ cum eo corpus efficiant, & copulent̃ ei uel in erroris cõſortio, uel in pœnæ ſimilitudine, quõ qui adhæret dño unus ſpiritus eſt. Necꝫ uerò unũ habet flumẽ draco Aegyptius, ſed multa flumina: quibus irrigat Aegyptum

omnes renes eorum.[a] Propterea hęc dicit dñs deus: Ecce ego adducã ſuper te gladium, & interficiã de te hominẽ & iumentum. Et erit terra Aegypti in deſertum (ſiue perditio & ſolitudo) & ſciẽt quia ego ſum dominus: eo ꝙ dixerit (ſiue dixeris) fluuius meus eſt, & ego feci eum (ſiue fluuij mei ſunt, & ego feci illos.) Idcirco ecce ego ad te & ad flumina tua, daboqꝫ terrã Ægypti in ſolitudines, gladio diſsipatã (ſiue diſperditã) à turre Sycnes (ſiue à Magdalo & Syene) uſqꝫ ad terminũ Aethiopiæ. Non tranſibit per eam pes hominis, necꝫ pes iumenti gradietur in ea, & nõ habitabitur quadraginta annis. Daboqꝫ terrã Ægypti deſertã in medio terrarũ deſertarũ, & ciuitates eius in medio urbiũ ſubuerſarũ erunt deſolatę quadraginta annis. Et diſpergam (ſiue diſſeminabo) Ægyptios in natiões, & uentilabo eos in terras. Quia hæc dicit dominus deus: poſt finẽ quadraginta annorũ cõgregabo Ægyptum (ſiue Ægyptios) de populis (uel gentibus) in quibus diſperſi fuerant. Et reducam captiuitatem Ægypti, & collocabo eos in terra Phatures, in terra natiuitatis ſuæ (ſiue in terra de qua aſſumpti ſunt.) Et erunt ibi in regnum (ſiue principatum) humile, inter regna cætera erit humillima. Et non eleuabitur ultrà ſuper nationes, & imminuam eos ne imperent gentibus (ſiue ne plures ſint inter gentes.) Necꝫ erunt ultrà domui Iſrael in confidentia (ſiue in ſpe) docẽtes iniquitatẽ, ut fu-

A ptum humilẽ atqꝫ deiectam, & nihil in ſe habentẽ mon-
Eſaiæ 8.b tium: nec aquas Siloe quæ uadunt cum ſilentio, ſed turbidas & cœnoſas. Vnde & extrahit eum dñs de medio fluminum ſuorum, ut nequaq̃ eis incubet, nec ſedeat in eis, & omnes piſces ſquamis illius adhæreant: pro qualitate uitiorũ ꝑ totũ corpus dracõis, uel capiti uel uentri, uel caudæ, & extremis partibus adhærẽtes: ut extracto dracõe, piſces quoqꝫ qui adhærẽt ei, pariter extrahant̃. Et projciã te, inquit, in deſertũ: ut nequaq̃ reperias quos decipias. Vel certe deponam te de culmine ſupbiæ tuę, & deponã uelociter, iuxta illud Apoſtoli: Deus aũt pacis cõterat ſatanã ſub pedib⁹ ueſtris uelociter, ut dracone contrito atqꝫ depoſito, piſces quoqꝫ fluminis illi⁹ deponãtur: & cadat autor criminũ, qui prius ſtare ſe arbitrabat̃, & in toto orbe diſcurrere. Cadat autem ſuper faciẽ terræ ſuæ, ad quã de cœlo
B præcipitatus eſt, ut nequaq̃ ultrà in hæreticorũ eccleſijs colligat̃, necꝫ cõgregat̃ ſiue ſepeliatur in his q crediderint ei, cũ ab eo fuerint liberati, ſed detur ad deuorandũ beſtijs terræ & uolatibus cœ-
Pſal. 73.d li: beſtijs, de quibus ſcriptũ eſt: Ne tradas beſtijs animã
Matth. 13.c cõfitentem tibi: Et uolatilibus cœli, quæ iuxta uiam ſementem comedunt, & à ſaluatore interpretant̃ eſſe diabolus. Non ſolũ enim princeps maliciæ, ſed & diſcipuli eius diaboli nominant̃, iuxta illud quod de Iuda di-
Ioan. 6.c cit̃: Nõne ego uos duodecim elegi, & unus de uobis diabolus eſt? Cœli autem uocantur uolatilia, quia ſibi ſublimia repromittunt, ut poſtq̃ draco cum piſcibus ſuis depoſitus fuerit atqꝫ ꝓiectus, & traditus ad deuorandum beſtijs terræ, quæ nihil in ſe habent manſuetudinis, & his qui circumferuntur omni uento doctrinæ, tunc intelligant omnes habitatores iſtius ſeculi, quòd ipſe ſit dominus. Omnis autẽ cauſa pœnarũ eſt, quòd fruſtra domui Iſrael promiſit auxilium, & fuit ei uirga uel baculus arundineus, uacuus & inanis, nihilqꝫ in ſe
Ioan. 1.b habens plenitudinis, quia non poterat dicere: Nos aũt omnes de plenitudine eius accepimus, cum ſcriptura
Exod. 23.b præceperit: Non apparebis in cõſpectu dñi dei tui uacuus, aut inanis. Quòd autẽ non debeamus ab Aegy-
Eſaiæ 31.b pto auxiliũ poſtulare, & alibi ſcriptura teſtatur: Væ eis qui deſcendũt in Aegyptum ad auxilium. De iſtiuſmodi baculo arundineo, & Rabſaces fruſtra exprobrat E-
Eſa. 36.b zechiæ regi Iudæ dicens: Ecce confidis in uirga arundinea atqꝫ cõfracta iſta ſuper Agypto, cui qui innixus fuerit ingredit̃ in manum eius. Sic eſt Pharao rex Aegypti omnibus qui confidunt in eo. Et ille quidẽ de iuſto rege mentiebatur iſta commemorans, qui interpretatur multus poculo. Inebriatus em̃ erat de aureo calice Ba- C bylonis, & idcirco quæ ſua erant, ingerebat populo dominũ cõfitenti. Hic uerò exprobratur Pharaoni quòd fuerit domui Iſrael uirga ſiue baculus arundineus, uanum eis & fragile & cito cõminuendum auxiliũ repromittens. Vt aũt ſcire ualeamus, qui ſit baculus arũdineus ſuper quo dom⁹ Iſrael cõfidere nõ debeat, ex contrario baculo & uirga dñi intelligere poterimus de qua ad dominũ dicitur: Virga tua & bacul⁹ Pſal. 22.b tuus, ipſa me conſolata ſunt. Hanc uirgã habuit & Aaron, Exod. 7. & 8 quæ dracones Aegyptios deuorauit, & qũ pculſit aggeres Nili, & Cyniphes in tota Aegypto generatæ ſunt. Moyſes quoqꝫ iuxta Lxx. extendit hanc uirgã, & leuauit in cœlum, & dñs induxit uentũ auſtrum ſuper terrã toto illo die & tota nocte, & mane leuauit uentus, & adduxit locuſtas ſuper omnem terram Aegypti. De hac puto uir- D ga ſcribi & in Nume- Num. 17.c rorũ libro, quod floruerit, & nuces ſiue amygdalas germinarit. Hanc habebat & Apoſtolus cum dicebat: Quid uultis, in uirga ueniã ad uos? Et qui paſcha 1. Cor. 4.d celebrabant, baculos tenebant manibus, ſine quibus imbecillitatẽ humani corporis ſuſtentantibus, carnes agni comedere non poterant. Hæc eſt uirga de radice Ieſſe, ſuper quã ſeptem ſpiritus requieuerunt. Sed non talis Pharao, nec baculus Aegypti & uirga arundinea quæ decipit apprehendentes ſe, & lacerat humeros eorum, id eſt fortitudinẽ. Et quicũqꝫ fuerit ſuper eam innixus, diſſoluunt̃ lumbi eius & ſtare non poteſt, nec accinctus renibus, paſcha celebrare. Quod his congruit, quorum ſcrutatur corda & renes deus. a ¶ *Propterea hæc dicit dominus deus, &c.*] Iunge prioribus quæ ſequuntur. Quia fuiſti baculus arundineus domui Iſrael, & nõ Apoc. 2.f ſolũ confractus es in manu eius, ſed iuxta Eſaiam: Per- Eſaiæ. 36.a foraſti manum eius, & nunc laceraſti humerum, & ipſe cõminutus es, & innitentiũ ſuper te diſſoluiſti lumbos: Idcirco ego inducã ſuper te hoſtiũ gladium, & cum hominibus iumenta uaſtabo, & redigetur terra Aegypti in ſolitudines, & ſecũdò ſcient Aegyptij quòd ego ſum dñs. Nec hoc ero fine cõtentus, ſed quia in tantã prorupit blaſphemiã, ut ſuos eſſe diceret fluuios, & omnem abundantiã Aegypti, ideo & ipſum auferam qui ſe dixerat creatorem, & flumina quæ à ſe creata iactauerat, & redigam terram Aegypti in longiſsimã ſolitudinem & gladio diſsipatam, à turre Syene uſqꝫ ad terminos Aethiopiæ. Pro turre quæ Hebraicæ מגדל dicitur: Lxx. loci nomen poſuerunt, ut μαγδαλὼν ſcriberent. Turris autem Syene uſqꝫ hodie permanet, caſtrũ ditioni Romanæ ſub-

A næ ſubditũ, ubi ſunt Nili cataractæ, & uſq; ad quẽ locũ de noſtro mari Nilus nauigabilis eſt. Totã igitur Aegyptũ dicit eſſe depopulandam uſq; ad terminos Aethiopiæ, quibus extrema Aegypti regio iungitur, ita ut pes hominis in Aegypto non pertranſeat, nec iumenta reperiant̃ in ea, & non habitet̃ per quadraginta annos. Parcit̃ em̃ Aegyptijs, & q̃a hoſpites quõdã fuere Iſrael, breuior tẽporis cõdẽnatio eſt. Tyrus ſabbatizauit ſubbata ſua ꝑ annos ſeptuaginta, & ſic in antiquũ ſtatum reſtituta eſt. Captiuitas quoq; Iudææ tẽpliq; ſubuerſio uſq; ad Cyrum regẽ Perſarũ, ſeptuaginta cõpleuit
Sap. 6.a annos. Potentes em̃ potenter tormẽta patientur. Quod aũt dicit: Dabo terrã Aegypti deſertã in medio terrarũ deſertarũ: Palæſtinos ſignificat, Idumæos & Moabitas, omnesq; alias regiones, aduerſum quas ſuprà prophetæ uaticinium eſt. Tũc diſperget ſiue diſſeminabit Aegyptios in nationes, & uentilabit eos in terras. Et quia clemẽs & miſerator eſt dñs, patiẽs & multarũ miſerationũ, poſt quadra
B ginta annos Aegypti reſtitutio eſt, & reducetur in antiquũ ſolũ uniuerſa captiuitas, & collocabit̃ in urbe metropoli, quæ appellatur Phatures, ubi orta eſt, & unde profecta eſt, ita duntaxat ut pro utilitate ſua amittat antiquã ſuperbiã, & ſit in regnũ humile, imò humillima omniũ nationũ, ut non eleuet̃ ultrà cõtra gentes, nec in eas habeat imperiũ, ſed redacta in paucitatem, nequaq̃ decipiat domũ Iſrael ſui cõfidentia, nec doceat eos iniquitatẽ, ſiue redigat eos in memoriã iniquitatis, quòd deſerto dei auxilio, Aegypti quæſierunt adminiculũ, & hæc omnia fient, ut tertiò cognoſcãt Aegyptij, ꝙ ipſe ſit dñs. Hæc breui ſermone perſtrinximus, hiſtoriæ fundamenta iaciẽtes. Nũc Allegoriæ nubilũ differendũ eſt, & eadẽ breuitate uitare conabimur, & huius explanatio
Supra eodẽ nis longitudinẽ. Ad draconẽ ſermo eſt, q̃ dixerat: Mea ſunt flumina, & ego feci ea: quòd inducat ſuper eũ ipſe
Eſaiæ 38.a dñs gladiũ, de quo in Eſaia ſcriptum eſt: Inebriatus eſt gladius meus in cœlo, nunc deſcẽdet in terrã, ut perdat ex ea hominẽ & iumentũ: quicq̃d uel rationis uidet̃ habere uel ſimplicitatis: & perdat nõ abſolute, ſed draconi: ut draconi pereãt, & uiuãt deo, & fiat Aegypti terra perditio, ſecundũ ſuperiorẽ ſenſum, ꝙ draconi pereat, & poſt perditionẽ redigat̃ in ſolitudinẽ, peſſimũ hoſpitẽ habere deſiſtẽs. Et tũc cognoſcẽt homines & iumẽta, & terra diſꝑdita, ꝙ ipſe ſit dñs, illo ſenſu quo in ſeptua
Pſal. 77.d geſimoſeptimo pſalmo ſcriptũ eſt: Cũ interficeret illos, tũc quærebãt eũ. Omnis enim qui quærit, inueniet. Dei quidẽ miſericordiæ eſt, ut mũdi huius pereat abundantia, & Aegypti fluenta ſiccentur, imò terra eorũ ſit in ſo
סונה litudines, & ſententia dñi diſſipetur à turre Syene, quæ interpretatur gyrus: ut nihil in ſe recti habeat uſq; in terram Aethiopum, qui humiles appellantur: ut uidelicet omnis ſuperbia quæ ſe contra dei ſcientiã erexerat, deſtruatur, & humilietur in ſalutẽ ſuam: Nec pes hominis, hoc eſt, rationale quippiam tranſeat per Aegyptũ, neq;

ut fugiant & ſequantur eos (ſiue reducant eos in memoriã iniquitatis, ut ſequantur illos) & ſcient quia ego ſum dñs deus. Et factũ[a] eſt in uiceſimo & ſeptimo anno, in primo & una de menſis, factũ eſt uerbũ dñi ad me dicẽs: Fili hominis, Nabuchodonoſor rex Babylõis ſeruire fecit exercitũ ſuum ſeruitute magna aduerſum Tyrũ: omne caput decaluatũ, & omnis humerus depilatus eſt, & merces non eſt reddita ei, neq; exercitui eius ſuper Tyro, pro ſeruitute qua ſeruiuit mihi aduerſum eam. Propterea hæc dicit dñs deus: Ecce ego dabo Nabuchodonoſor regem Babylonis in terra Aegypti, & auferet multitudinẽ eius, & deprędabitur manubias eius, & diripiet ſpolia eius, & erit in mercedem exercitui illius & operi, pro quo ſeruiuit mihi aduerſum eam: dedi ei terrã Aegypti, pro eo ꝙ laborauerunt mihi, ait dñs deus. In die illo pullulabit cornu domus Iſrael, & tibi dabo apertum os in medio eorum, & ſcient quia ego dominus.

Et fa-

pes iumenti gradiat̃ in ea, ut ſimplices quoq; non te- C neat, quos dimiſſis hominibus, Pharao in Aegypto tenere cupiebat, Moyſe contradicente, & uolente iumẽta quoq; de Aegypti captiuitate liberari. Et nõ, inquit, habitabitur quadraginta annis, qui numerus ſemper afflictiõis & pœnæ eſt. Vñ & Moyſes & Helias & ipſe ſaluator, quadraginta dieb' ieiunauerũt & noctibus, & ꝑ quadraginta annos populus errat in ſolitudine, ut poſtea circũciſus in Galgalis, opprobrio & ignominia Aegypti liberet̃. In cuius numeri ſacramẽto, & hic idẽ propheta pro tribu Iuda quadraginta dieb. dormit in dextro latere, & quadringentis annis populus ſeruiturus in Aegypto nunciat̃: qui faciũt quadraginta decadas, ſiue quatuor ἑκατοντάδας. Pluuię quoq; diluuij quadraginta diebus inferunt orbi naufragium. Iuſtum enim erat, ut qui per quatuor elemẽta mũdi, quibus omnia cõſtare dicunt̃, dum ea diligit & fouet, deũ offenderat, in ipſo numero puniret̃, & Iſrael qui peccauerat in ſabbatũ, ſeptẽ decadarũ, hoc eſt, ſeptuaginta annorũ ſuppliciũ ſu- D ſtineret. Daturq; terra Aegypti deſerta, & ciuitates eius in medio terrarũ & urbiũ ſubuerſatũ quæ non ſunt extructæ de lapidib. ſed latere & paleis, ut diſpergat̃ Aegyptus quę male ſibi fuerat copulata, & uentilet̃ in terras, quo ſcilicet frumẽtũ à paleis ſeparet̃: & quadraginta annorũ fine cõpleto, ſit reſtitutio Aegypti, & reducat̃ captiuitas eius, & collocet̃ in terra Phatures, quæ interpretat̃ panis cõculcatus, ubi panis ille q̃ dixerat: Ego ſum panis qui de cœlo deſcendi, prauitate hæretica cõculcatus eſt: ut cũ uenerint ad eccleſiã habitẽt in pane cõculcato, & nequaq̃ eleuent̃ in ſuperbiã, ſed ſint in regnũ humile: Et ut etiã cũ reſtituti fuerint in priſtinũ ſtatũ, ſe ꝑ humilitatẽ deijciãt quòd in Aegypto uixerint, & latericias extruxerint ciuitates, & inter multa regna eccleſiæ ſint humiles, & ſciant in quẽ peccauerint, & ultrà non eleuetur Aegyptus ſuper eccleſias in toto orbe diuiſas, ſed redigat̃ in paucitatẽ, & pauci in ea remaneãt inter gentes, iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Da illis dñe. Quid dabis illis? Da illis uuluã ſterilẽ, & ubera arentia: ut nequaquã gaudeant & extollant ſe in multitudine deceptorũ, ſed redigant̃ in paucos: Multi enim uocati, pauci uerò electi. Et ultrà nõ decipiãt domũ Iſrael, id eſt eccleſiam: nec uanã eis ſpẽ cõfidentiamq; repromittãt, docẽtes iniquitatẽ, ut fugiant eccleſiaſticã diſciplinã, & ſequant̃ Aegyptias uoluptates. Hæc aũt fient, ut tertiò cognoſcãt Aegyptij ꝙ ipſe ſit dñs. Quod mihi propterea uidetur dici, ut cognitio prima Aegyptiorũ in carne ſit, ſecũda in anima, tertia in ſpiritu. Primo, ſuper terram, ſecundo, mundi huius conuerſatione finita: tertio, poſt reſurrectionẽ. a ¶ *Et factũ eſt in uiceſimo & ſeptimo anno, etc.*] Quæritur quõ poſt decimũ annum ſuperioris ſermonis, ſtatim uiceſimus & ſeptimus ponatur annus, & in conſequentib. decimus duodecimusq;, & in extrema deſcriptione templi, uiceſimuſquintus. Sed facilis ſolutio eſt. Quia

Exo. 34.d
3. Reg. 9.b
Matt. 4.a
Num. 14.f
Gen. 7.d
פתרוס
Ioan. 6.d
Oſee 9.d
Mat. 20.b

A Quia enim de Aegypto & ſuperior, & hæc quę nunc dicit̃, ꝓphetia contexit̃, licet diuerſis ſit facta tẽporibus tñ quia de una ꝓuincia ꝓphetant̃, iunctæ ſibi ſunt. Quod & in Hieremia crebro legimus, ut præpoſtero ordine tẽpora deſcribant̃. Prius enim Sedechiæ in quibuſdam geſta referunt̃, & poſtea Ioakim qui ante eũ fuit. In pſalmis autẽ q̃a carmẽ eſt Lyricũ, hiſtoriæ ordo nõ quærit̃. Dicamus ergo prius iuxta literã. Nabuchodonoſor cũ oppugnaret Tyrũ, & arietes, machinas, uineaſq;, eo ꝙ cincta eſſet mari, muris non poſſet adiungere: infinitã exercitus multitudinẽ iuſſit ſaxa & aggeres cõportare, & expleto medio mari, imò freto anguſtiſſimo, uicinum littus inſulæ fecit cõtinuũ. Quod cũ uiderent Tyrij iamiamq; perfectũ, & percuſſiõe arietũ, murorũ fundamẽta quaterent̃, quicquid precioſum in auro, argẽto, ueſtibuſq;, & uaria ſuppellectili nobilitas habuit, impoſitũ nauib. ad inſulas aſportauit: ita ut capta urbe, nihil dignum labore ſuo inueniret Nabuchodonoſor. Et q̃a dei in hac parte obedierat uolũtati, poſt aliquot captiuitatis annos Tyriæ, dat̃ ei Aegyptus, multoq; ſæuior Tyrus Aegypto. Illa em̃ oppugnabat Hieruſalẽ, hæc uanũ pollicebat̃ auxiliũ. Aliud eſt em̃ ſpe imbecillitatẽ decipere, aliud aduerſum populũ dei dimicare. Hoc eſt ergo qđ dicit, Nabuchodonoſor rex Babylõis, in oppugnatione Tyri, ſuũ mihi ſeruire fecit exercitũ, ut implerẽ uoluntatẽ meam: Omne caput decaluatũ, & omnis humerus depilatus eſt, geſtantiũ cophinos terræ, & lapides quibus radunt̃ humeri, & decaluatur caput, & tñ nec ipſe, nec exercitus eius aliquid dignũ inuenit in Tyro. Et cũ
B in hoc mihi ſeruierit, & meã cõtra Tyrũ impleuerit uoluntatẽ, idcirco dabo ei terrã Aegypti. Quod quidã dicũt ſub Nabuchodonoſor eſſe cõpletũ: alij ſub Cambyſe filio Cyri, q̃ Aegyptũ uſq; ad Aethiopiã uaſtauit, ita ut Apim interficeret, & omnia illorũ ſimulacra deleret. Quã ob cauſam putãt eũ uerſum in amentiã, caſu equi & ꝓprio pugiõe cõfoſſum. Pleniſſime hãc hiſtoriã narrat Herodotus: ubi & omnis Aegyptus per pagos & caſtella & uicos deſcribit̃, & Nili origo gentiſq; illius populi, & menſura terræ ꝑ circuitũ uſq; ad deſertũ Aethiopiæ, & littora magni maris, Libyæq; & Arabiæ confinia demõſtrant̃. Cauſa aũt iræ dñi cõtra Aegyptũ, illa eſt, ꝙ populũ dei ſuo deceperit auxilio, ne ſperaret in deũ, & illũ ad iracundiã ꝓuocaret. In illo, inquit, die quo Aegyptus capta fuerit, pullulabit cornu domus Iſrael, haud dubiũ quin regiũ genus ſignificet. Quod quidã ad Zorobabel filiũ Salathiel qui per Iekoniã de Dauid ſtirpe generatus eſt, alij ad ultimũ tẽpus referũt, qñ putant & Heliã eſſe uenturũ. Nos aũt cornu dñi ſuꝑ Chriſto intelligẽtes, præſentẽ carpimus hiſtoriã. Cũq;, ait, ô propheta hoc prius fuerit expletũ, tunc aperiet̃ os tuũ, & uaticiniũ tuũ nequaq̃ dubia ꝓmiſſione pẽdebit, ſed cernet̃ opere perpetratũ: ut ſciant oẽs qui audierint me eſſe dñm, cuius dixiſſe feciſſe eſt. Hæc ſecundũ literam, imò iuxta ueritatẽ dicta ſint prophetiæ. Cæterũ ex eo ꝙ Nabuchodonoſor mercedẽ accepit boni operis, intelligimus etiã Ethnicos, ſi quid boni fecerint, non abſq;
Hiere. 25.b mercede dei iudicio præteriri. Vnde & per Hieremiam Nabuchodonoſor, columba dei appellat̃, eo ꝙ aduerſum populũ peccatorẽ dei ſeruierit uoluntati. Et adducam, inquit, ſeruũ meũ Nabuchodonoſor. Ex quo perſpicuũ eſt cõdemnari nos cõparatione gentiliũ: ſi illi lege faciant naturali, quæ nos etiã ſcripta negligimus. De quo pleniſſime ad Romanos Paulus apoſtolus diſputat. Ac ne aliquid præterire uideamur: ſecundũ intelligentiã ſpiritualẽ, quærimus ubi hunc numerũ, hoc eſt,

CAPUT XXX.

Et factum[a] eſt uerbum domini ad me, dicens: Fili hominis, propheta, & dic

Et factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Fili hominis, uaticinare, & dic

uiceſimũ ſeptimũ legerimus. In Geneſeos libro ſcriptu- C ra teſtat̃, ſexcenteſimo anno uitæ Noe, ſecũdo menſe, uiceſimaſeptima die mẽſis ſecũdi, ſuper faciẽ terræ aquas
Gen. 7.d inductas eſſe diluuij, & poſtea ſeptimo menſe eiuſdẽ anni, qui uicinus eſt ſabbato, & uiceſimaſeptima die eiuſdẽ menſis ſeptimi, aquas ceſſaſſe diluuij, & ſediſſe arcam Noe ſuꝑ mõtes Ararat, q̃ interpretant̃ Armeniæ. Ex quo intelligimus, medium eſſe numerũ, & ad utrunq; poſſe coferri: quando in hoc & ira dei incipit à diluuio, & clementia eius ſeptimo menſe in eodem dierum numero demonſtratur. Et quia apud Hebræos mẽſis, qui apud nos Calendis & Nonis Idibuſq; deuoluit̃, ſecundũ lunæ curſum ſupputat̃: unde & Græco uocabulo μήνη, id eſt, luna à mẽſe nomẽ accepit: hoc dictũ eſt, in uiceſimoſeptimo lunæ die parũ quid luminis remanſiſſe, ne penitus ira eius abſq; miſericordia ſit. Qñ aũt totus lunæ orbis implet̃, tũc & paſcha celebrat̃, & oẽs maxime ſolennitates. Qđ ſtrictim poſuimus: ut ſciamus in hoc numero, & bona & mala pariter cõtineri. Bona Nabuchodonoſor, cuius labori merces reddit̃. Mala Aegyptijs, quorũ uaſtitas nunciatur.

CAP. XXX.

Et *factũ eſt uerbũ domini, etc.*] Poſt uiceſimũ & ſeptimũ annũ captiuitatis regis Ioakim, reuertit̃ ad pręſẽs tꝑs, qñ contra Aegyptũ cœperat ꝓphetare, id eſt, ad annũ decimũ, & decimũ menſem, undecima menſis die, & dicit ſibi præceptũ à dño, ut loquat̃ ad oẽs nationes, & cũ omnib. ſpecialiter ad Aegyptũ. Quæ ſunt ergo quæ loquit̃? Vlulate uæ, uæ diei: quia iuxta eſt dies, D & appropinquat dies dñi: non claro ſole rutilans, ſed operta nubibus, & Babyloniã afferẽs tempeſtatẽ. Cũq; cœperit gladius uaſtare Aegyptũ, pauor erit in Aethiopia quæ uicina eſt Aegypto, ne ad ſe uſq; Babylonius mucro perueniat. Cadent enim in Aegypto uulnerati, & auferet̃ multitudo illius: & uſq; ad fundamenta omnia deſtruent̃: ita ut ſi quis in Aegypto reperiat̃ de Aethiopia, & Libya, & Lydia, & in cõmune de uarijs populis & Chub, qđ Symmachus uertit in Arabiã, & de filijs terræ fœderis, hoc eſt, de populo Iudæorũ, cũ illis gladio cadat. Pro quibus gentibus Lxx. poſuerũt, Perſæ, & Cretenſes, & Lydi, & Libyes, & omnes cõmixti, & filij teſtamẽti mei gladio cum ipſa cadẽt. Et ut ſciremus has oẽs gentes fuiſſe in auxilio Aegypti, ſequens ſermo demõſtrat: Et corruẽt fulciẽtes Aegyptũ, ſiue ſuſtẽtacula Aegypti, id eſt, ſocij: & omnis ſuperbia imperij, ſiue cõtumelia fortitudinis illius deſtruet̃ ac deponet̃ à turre Syene, quam in extremis finibus Aegypti ſitã diximus: ſiue à Magdalo uſq; ad Syenem, ſicut Lxx. tranſtulerunt: omnes ciuitates Aegypti deſertæ erũt, ut cognoſcant dñm, qñ ignis Chaldæorũ uniuerſa uaſtauerit, & attriti fuerint uniuerſi auxiliatores eius, & peruenerint nuncij iuxta Aquilam & Theodotionẽ ציים quos Symmachus trãſtulit, feſtinãtes: nos in trieres uertimus, ita enim ab Hebræis accepimus, ut omnis Aethiopiæ fiducia cõterat̃, & qñ fuerit uicina ꝓuincia deſolata, pauor teneat proximã. Vt aũt ſciremus quis eſſet iſte gladius qui uaſtaret Aegyptũ & terreret Aethiopiã: ſequit̃ manifeſtius: Et ceſſare faciã multitudinẽ Aegypti in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis: qui non ſolum ueniet, ſed ueniet multis comitatus nationibus: ita ut omnis Aegyptus interfectorũ ſanguine cõpleat̃: tãtaq; erit ira dñi, ut ſiccentur alueí fluminũ, hoc eſt, Nili διώρυχες, uſq; ad ſolum, & in manu peſtilentium, ſiue hominum peſſimorũ, plenitudo Aegypti deſoletur. Mea enim uerba irrita eſſe non poſſunt, illucq; proficiet indignatio, ut ſimulacra Aegypti diſperdantur, & ceſſent idola de

HEB. dic: hæc dicit dominus deus: Vlulate, uæ, uæ diei: quia iuxta eſt dies, & appropinquat dies domini, dies nubis, tempus gentium erit. Et ueniet gladius in Ægyptū, & erit pauor in Æthiopia cum ceciderint uulnerati in Ægypto, & ablata fuerit multitudo illius, & deſtructa fundamēta eius. Æthiopia, & Libya, & Lydi, & omne reliquum uulgus, & Chub, & filij terræ fœderis cum eis gladio cadēt. Hæc dicit dominus deus: Et corruēt fulciētes Aegyptū, & deſtruetur ſuperbia imperij eius, à turre Syenes gladio cadēt in ea, ait dominus exercituum. Et diſsipabuntur in medio terrarum deſolatarum, & urbes eius in medio ciuitatum deſertarum erunt. Et ſcient quoniā ego dominus, cum dedero ignem in Aegypto, & attriti fuerint omnes auxilitores eius. In die illa egredientur nuncij à facie mea in trieribus ad conterendam Aethiopiæ confidentiam, & erit pauor in eis in die Aegypti, quia abſq; dubio ueniet. Hæc dicit dominus deus: Et ceſſare faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, ipſe & populus eius cum eo fortiſsimi gentiū adducentur ad diſperdendam terram. Et euaginabunt gladios ſuos ſuper Aegyptum, & implebunt terram interfectis. Et faciam alueos fluminum aridos, & tradam terram in manu peſsimorum, & diſsi-

SEP. dic: Hæc dicit adonai dominus: O ò dies: quoniam iuxtà eſt dies, & iuxtà uia domini, dies nubis, finis gentium erit. Et ueniet gladius ſuper Aegyptios, & erit conturbatio in Aethiopia. Et cadent uulnerati in Aegypto, & auferēt multitudinem eius, & concidentur fundamēta illius. Perſæ, & Cretenſes, & Lydi, & Libyes, & omnes conmixti, & de filijs teſtamenti mei gladio cadent. Hæc dicit adonai dominus: Et cōcident ſuſtentacula Aegypti, & deſcendet contumelia fortitudinis eius, à Magdalo uſq; ad Syenen gladio cadent in ea, dicit adonai dominus. Et deſolabitur in medio regionū deſolatarum, & ciuitates eius in medio urbium deſertarum erunt, & ſcient quoniam ego ſum dominus: quādo dedero ignē ſuper Aegyptū, & cōtriti fuerint omnes qui auxiliātur ei. In die illa egredientur nuncij à facie mea, feſtinantes diſperdere Aethiopiæ ſpem, & erit conturbatio in eis in die Aegypti, quia ecce ueniet. Hæc dicit dn̄s deus: Et diſperdam multitudinem Aegyptiorū per manū Nabuchodonoſor regis Babylonis ipſius, & populi eius cum eo, peſtilentes qui de gentibus miſsi ſunt ad perdendam terram. Et euaginabunt omnes gladios ſuos ſuper Aegyptum, & replebitur terra uulneratorum. Et dabo fluuios eorum deſertos, & tradā terram in manu peſsimorum, & diſper-

A Memphis, quæ uſq; hodie metropolis ē ſuperſtitionis Aegyptiæ, ſiue optimates & principes de Mēphis, & de terra Aegypti. Tātus autem terror cunctam Aegyptum poſsidebit, ut terra Phatures omnis pereat, & ignis uaſtet Taphnis: ſiue ut Septuaginta trāſtulerunt, Tanin. Faciāq;, ait, iudicia in Alexandria, quæ hodie ſic uocatur. Cæterum priſtinū nomē habet No: qđ Aqla, Symmach⁹, & Theodotio, ſicut in Hebræo poſitū eſt, trāſtulerūt. Pro quo neſcio quid uolentes Septuaginta dixere Dioſpolim, quæ Aegypti parua ciuitas eſt. Nos autē ꝓ No, Alexandriam poſuimus, ꝑ anticipationem, quæ Græce πρόληψις appellat̃, iuxta illud Vergilianū: Lauinaq; uenit Litto- B ra: nō quo eo tēpore qn̄ uenit Aeneas in Latiū Lauinia dicerent̃, ſed quæ poſtea Lauinia nuncupata ſunt, ut manifeſtior loc⁹ fieret lectoris intelligētiæ. Et effūdā, inqt, indignationē meā ſuper Sain, quā nos in Peluſium uertimus, & robur appellat̃ Aegypti: eo ꝙ portū habeat tutiſsimum, & negociationes maris ibi uel maxime exerceant̃. Vnde & poeta Peluſiacā appellat lentem, nō ꝙ ibi genus hoc leguminis gignat̃ uel maxime, ſed quòd è Thebaida & omni Aegypto ꝑ riuū Nili illuc plurimū deferatur. Et interficiā, ait, multitudinē Alexandriæ quæ rurſum in Hebræo poſita eſt נא pro qua nequaquā Dioſpolim, ut ſuprâ, ſed Memphim Septuaginta trāſtulerunt. Et ut oſtendat populoſam iam illo tēpore fuiſſe urbem, Perdam, ait, multitudinem No: & dabo ignem, hoc eſt, regem C Babylonis in Aegypto, qui inſtar ignis cūcta depopuletur. Quaſi parturiēs dolebit Sain, id eſt, Peluſium, ſiue conturbatione turbabitur: & in Alexandria, id eſt, in No, erit ſciſſura, & diffundētur aquæ, ꝓ qua rurſum Septuaginta, Dioſpolim tranſtulerūt. Moris aūt Aegyptiorum eſt propter inundationē Nili, excelſos aggeres conſtruere ad ripas Nili. Qui ſi cuſtodum negligētia uel nimia aquarum magnitudine rupti fuerint, ſubiacētes campos, nequaquā rigant aquæ, ſed opprimunt atq; populātur. Per quod ſignificat̃, ſic Chaldæorū exercitu occupandam Aegyptum: quomodo inundātibus Nili aquis & ſuper modū creſcentibus operiri ſolet atq; corrumpi. D Pro inundatione aquarū, & irruptione atq; ſciſſura aggerum, in Hebræo poſitum eſt: Et erunt in Memphis anguſtiæ quotidianæ, ut unde Nilus diuiditur, & ubi Apis templū eſt, & cōſulta reſpondēt oracula, ibi quotidianæ anguſtiæ fiant. Iuuenes quoq; Heliopoleos, quæ Hebraice appellatur און & Bubaſti alteri⁹ ciuitatis, gladio corruent, ita ut ipſæ urbes, hoc eſt, habitationes, ſiue mulieres earum ducantur in captiuitatem, qui ſexus iniuriæ ſubiacet. In Taphis uerò quæ eſt regia ciuitas, conterentur ſceptra Aegypti, id eſt, omne regiū genus. Cumq; potentia eius interfectis principibus defecerit, tūc nigreſcet dies, & caligine ac tenebris omnia complebuntur, ita ut ipſa urbs operiatur nube mœroris ac luctus, & filiæ eius, id eſt, oppida reli-

HEB. & diſsipabo terrā, & plenitudinē eius in manu alienorū, ego dn̄s locutus ſum: Hęc dicit dn̄s deus: Et diſperdā ſimulacra, & ceſſare faciā idola de Mēphis, & dux in terra Aegypti nō erit amplius, & dabo terrorē in terra Aegypti. Et diſperdam terrā Phatures, & dabo ignem in Taphnis, & faciā iudicia in Alexandria, et effundā indignationē meā ſuper Peluſium robur Aegypti, & interficiā multitudinē Alexandriæ, & dabo ignem in Aegypto. Quaſi parturiēs dolebit Peluſiū, & Alexādria erit diſsipata, & in Memphis anguſtiæ quotidianæ. Iuuenes Heliopoleos & Bubaſti gladio cadent, & ipſæ captiuæ ducentur. Et in Taphnis nigreſcet dies, cum contriuero ibi ſceptra Aegypti, & defecerit in ea ſuperbia potentiæ eius: ipſam nubes operiet, filiæ autē eius in captiuitatem ducentur. Et faciam iudicia in Aegypto, & ſciēt quia ego dominus.

SEP. & diſperdam terrā & plenitudinē eius in manib. alienigenarū, ego dn̄s locutus ſum. Quia hæc dicit dominus deus: Et perdā abominatiōes, & deficere faciā optimates de Memphis, et prīcipes de terra Aegypti, & nō erunt ultrà. Et dabo terrorē in terra Aegypti, & diſperdam terrā Phatures: & dabo ignē ſuper Tanin, & faciā ultionē in Dioſpoli, & effundā furorē meum ſuper Sain robur Aegypti, & diſperdā multitudinem Mēpheos. Et dabo ignē ſuper Aegyptū, & conturbatione cōturbabitur Sais, et in Dioſpoli erit ſciſſura, & diffundētur aquæ. Iuuenes Heliopoleos et Bubaſti gladio cadēt, et mulieres captiuæ ducētur, & in Taphnis tenebreſcet dies, quādo cōtriuero ibi ſceptra Ægypti, & peribit ibi cōtumelia fortitudinis eius, & ipſam nubes operiet, & filiæ eius captiuæ ducētur: & faciam iudicia in Ægypto, & ſcient quoniā ego ſum dominus.

A da reliqua ducantur in captiuitatem, ut poſtquam fecero iudicia in Aegypto, & me cunctis iudicem demonſtrauero, tunc ſciant Aegyptij quòd ego ſum dominus. Hęc quaſi paruulis elemēta deſcripſimus, ut per literas, ſyllabas, nomina, uerborumq; contextū poſsint ad lectionē proſæ uel carminis ꝑuenire. Nūc aggrediamur tropologiā, & latiſsimū diſputationis pelagus, breui quaſi picturæ tabula demōſtrem⁹. Sermo dn̄i qui erat ſemper in patre, factus eſt ad ꝓphetā, & uocat eū nequaq; nomine ſuo, ſed filiū hominis. Qđ in ſcripturis ſanctis, in bonā partē ſemper accipit̃, duntaxat numero ſingulari, ut ī hoc eodē propheta, & in Daniele, & in euāgelio. Alioquin plurali numero in cōtrarium legit̃, ut eſt illud: *Pſal. 56.a* Filij hominū, dentes eorū, arma, & ſagittæ, & lingua eorū gladius acutus. *Ibid. 4.a* Et rurſum: Filij hominū uſquequo graui corde? *Amos 3.b* Leo em̄ rugiet, & B qs non timebit? Dn̄s locut⁹ eſt, & quis nō prophetabit? Vlulate, inquit, uę uę diei, quia iuxtà eſt dies, & appropinquat, dicit dn̄s, dies nubis, tempus ſiue finis gētium erit. Duplex cōſummatio eſt: aut generaliter omniū, qn̄ finis mundi aduenerit: aut ſpecialiter ſingulorū, qn̄ tempus mortis inſtiterit. Iuxtà aūt dicitur, quia *Gen. 47.b* æternitati cōparatū, omne tempus breue eſt. Vnde & Iacob centū & triginta annos quibus uixerat, pauci, inqt, & peſsimi ſunt dies mei. Et Pſalmiſta de uniuerſi generis *Pſal. 143.a* humani fragilitate diſputās ait: Dies noſtri quaſi umbra pertranſeunt. Quod reputantes, nec potētes erigemur, nec diuitijs incubabimus, nec felicitate lætabimur, cito omnia auferenda noſcentes. Pulchreq; dies dicitur domini, quando omnis ſeculi conuerſatio deſtruetur, & errore ſublato una ueritas apparebit, dieſq; nubis & nebulæ. Nullus enim intrepidus incertuſq; de ſententia, abſque pauore iudicem præſtolatur. Et tempus ſiue finis gentium erit: non unius gentis Aegyptiæ, ſed uniuerſarum, ut manifeſtū fiat de cunctis gentibus prophetari. Sequitur, Veniet in Aegyptum gladius, gladius uerſatilis & flammeus, ſermo diuinus, qui bonos à malis diuidat, & peſsimos ſuo igne conſumat. In Aegyptum autem huius ſeculi, ita ut pauor ſit in Aethiopia, qui trās Aegyptum in nocte erroris & tenebris cōmorantur, & quorum nigredo in candorē, aut difficulter, aut nequaq; cōuertit̃. Cadētq; C uulnerati in Aegypto, q male ſteterāt in nequitia. Et auferetur multitudo Aegypti. Lata enim & ſpacioſa eſt uia quæ ducit ad mortē. Et fundamēta illius deſtruētur: *Matt. 7.b* ut nihil in Aegypto priſtinæ reſideat firmitatis, ſed deſertis fundamētis peſsimis, ponat̃ fundamētū Chriſti: ſuꝑ quo ædificet̃ eccleſia. Omnis quippe plātatio quā nō plantauit cœleſtis pater, eradicabit̃. Vnde & Hieremias *Hiere. 1.b* deſtruere iubetur quæ cōſtructa erant, ut ædificet meliora. Peribūt quoq; in Aegypto Aethiopes, Libyes, & Lydi, ſiue iuxta LXX. Perſæ, Cretenſes, & Lydi, & Libyes, & Chub, id eſt, Arabes, & omne reliquū uulgus, quos hybridas atq; mixticios LXX. tranſtulerunt. Quos oēs pro diuerſitate uitiorū & interpretatiōe nominū, quæ in uiſiōe Tyri poſuimus, diuerſas poſſumus intelligere nationes. Vnde & Apoſtolus: Vos, inqt, gentes in D carne qui dicimini præputiū. Nunq; enim dixiſſet, *Eph. 2.b* in carne gentes, niſi eſſent aliæ in ſpiritu, ut in alio loco: Videte Iſrael ſm carnē. Vnde magnopere prouidendū eſt, ne corde reuertamur in Aegyptū, de qua ſemel exiuimus, & inter cæteras gentes inueniamur: & peream⁹ gladio, de quo in conſequentibus dicitur: Iuuenes Heliopoleos & Bubaſti gladio cadent, maxime cum iungatur, & filij terræ fœderis, ſiue teſtamenti mei ſimul mucrone ferientur, de *Eſa. 31.a* quibus ſcriptum eſt: Væ qui deſcendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis & curribus confidentes. Sin autem cæterarū gentium homines trucidantur in Ae- *Num. 11.a* gypto, quanto magis filij terræ fœderis & teſtamenti dei, qui contemnentes angelorum panem, Aegypti peponum, & ceparum, & alliorum, & cucumerum recordati ſunt? Tunc corruent ſuſtentacula & fulcra Aegypti, quæ eam in nequitia ſuſtentabant dialecticorum argutiæ, & philoſophorum ſtrophæ. Contumelioſum quoque ac ſuperbum imperium deſtruetur, qui omnia loquūtur per arrogantiam, & eccleſiaſticam ſimplicitatem ducunt pro nihili. A turre enim Syenes cadent in ea, quæ in extremis terminis Aegypti, Aethiopiæ, Blemmyrarumq; confinis eſt: ubi Nilus innauigabilis eſt, & cataractarum fragor, & omnia inuia plenaq; ſerpentum, & uenenatorum animantium. Sin autem

A (ut ſuprà diximus) Magdalus, magnificentiā: & Syene, gyrū ſonat: perſpicuū eſt ꝙ Aegyptiæ opes, & cõtumelioſa fortitudo ac magnificẽtia, id eſt, iactātia & exaltationes ui pereāt, uſq; ad gyrū Aegypti, ubi nihil ſtabile eſt, ſed incerto uoluit lapſu, & peruenit ad ruinā. Tunc diſſipabunt Aegyptiæ ciuitates, & terra deſerta erit, & nulla cõgregatio remanebit, habẽs aliqd firmitatis, ut rerum fine cognoſcāt ꝙ ipſe ſit dominꝰ, qñ miſerit ignẽ in Aegypto, quẽ dñs ardere deſiderat, ut fœnū, ligna, ſtipula, quæ ſupra fundamentū Chriſti ædificata ſunt, cõcrement, & oẽs auxiliatores peruerſorū dogmatū cõterant. Ex quo intelligendū, falſi nominis ſcientiā, & eos Pſal.67.g de quib. ſcriptū eſt: Diſſipa gẽtes quę bella uolūt, ſocios & auxiliatores Aegypti nūcupari. In die, inquit, illa egredient nuncij à facie dei, de quib. ſcriptū eſt in euāgelio: Matt.18.b Angeli eorū ſemper uidẽt faciẽ patris mei q in cœlis eſt. Et in ſemẽtis parabola meſſores angeli, id eſt, q nuncij ſunt, mittunt, ut uniuerſa ſcādala congregẽt, & mittant ea in caminū ignis: ubi eſt fletus oculorū & ſtridor dentiū. Feſtinabūtq; implere præceptū, ut deterreāt ſiue cõterant Aethiopiæ cõfidentiā, q ad ſummū maliciæ uerticẽ peruenerūt, ut in euerſione Aegypti, Aethiopia cõterat & paueat; eo ꝙ dies dñi ſit ultiõis atq; uindictæ, qua fugentur tenebrę peccatorū, & lux uirtutū remaneat. Et ceſſare, inquit, faciā multitudinẽ Aegypti in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, cui traditi ſunt ad puniendū. Ipſe eſt enī inimicus & uindex q etiā mercedem accepit, eo ꝙ ſeruierit in expugnatione Tyri, Aegypti multitudinẽ: ut multi in Aegypto eſſe deſiſtāt, q ſemper B in ea ſunt. Sin aūt aliquis oppoſuerit, quō illud dicat in Deut.10.d Deuteronomio: In ſeptuaginta animab. deſcenderunt patres ueſtri in Aegyptū: nunc aūt facti eſtis ut ſtellę cœli in multitudine. Facile ſoluit. Neq; enim exemplū terrenæ multitudinis poſuit, ſed cœleſtis, quæ uirtutib. fulgeat, & plena ſit luminū, ſuper quā multitudinẽ Aegypti, adducunt fortiſſimi gentiū ut diſperdāt terrā, pro Pſal.77 quibus Lxx. peſtilentes interpretati ſunt: quod neſcio quō cõueniat his q adducunt à dño, niſi forte iuxta illud exemplū: immiſſionẽ per angelos peſſimos, q euaginabūt gladios ſuos ſuper Aegyptū, & implebūt terrā interfectis ſiue uulneratis, ut occiſos uulneratoſq; eſſe ſe ſentiant: & intantū Aegyptū eſſe deſtructā, & ad nihili perueniſſe, ut omnia flumina eloquentiæ quib. errores Aegyptij, iuncus & calamus rigabant, areſiāt, & tradantur in manu peſſimorū, qui eos torqueāt, & plenitudo terræ Aegypti, quæ male creuerat, deleat in manu alienorū à deo. Neq; enī boni, ſed mali angeli tormẽtis præpoſiti ſunt. Hæc neceſſe eſt ut ſciāt, quia locutus eſt dñs. Quod frequẽter aſſumit, ut ſciant qui audiūt non prophetæ uerba eſſe, ſed dñi, cuius præcepta irrita eſſe non poſſunt. Sequitur: Et diſperdā ſimulacra, quę abominationes Lxx. tranſtulerunt. Et ceſſare faciam idola uel optimates de Memphis, & duces ſiue principes in terra Aegypti nõ erunt amplius. Clementiſſimi enim dñi eſt, maleficia ſubuertere, ut nulla ſimilitudo quæ mentitur imagines ueritatis, remaneat in Aegypto: optimates quoq; pereant de Memphis, quæ interpretatur, ex ore: de quo omnia idola confinxerunt, ut truncatis capitibus & magiſtris idolorū, nõ ſit princeps in Aegypto, & terrore ac perditione omnis Aegyptus compleatur. De cuius urbibus dicitur: Et diſperdam terrā Phatures, & dabo ignẽ in Taphnis ſiue in Tanin, & faciā iudicia in No, quam Lxx. Dioſpolim tranſtulerunt, & effundā indignationem meam ſuper Sain, robur Aegypti, Pha-

C tures interpretat̄ panis cõculcatio: Taphnis, mādatum humile: Dioſpolis, pro quo in Hebræo poſita eſt No, requies: Sain, tẽtatio: quibus nominib. diuerſa hæreticorum & omniū mendaciorū cõciliabula demonſtrant̄, q conculcāt panẽ eccleſiaſticū atq; contẽnunt: & ſequunt̄ mādatum humile, & ad cœleſtia nõ pducẽs, & delicijs uacāt, & ſunt in reqe: qualẽ Luc.16.a in euāgelio legimus diuitẽ purpuratū, & tentationib. inſeruiunt: quorū unus expetiuit à dño, ut tentādi Iob haberet poteſtatẽ. Hæc omnia dñs diſperdet atq; ſuccẽdet, & effūndet ſuper ea indignationẽ ſuā, & robur Aegypti diſſipabit, ut redacti ad nihilū, nequaq̃ populū dei ſollicitẽt, & in ipſo ſperare faciāt auxilio, ut deſerta ueritate quærāt mendaciū, & quaſi à baculo arundineo ſic ſuo pręſidio uulnerentur. Poſt hæc dicit: Et interficiā ſiue diſperdā multitudinem Memphcos, pro qua in Hebræo habet No: quā ſuprà idem Lxx. Dioſpolim trāſtulerūt, quæ interpretat̄ requies. Multi enī ſunt qui quærūt requiẽ, & iacere uolunt ſuper lectos eburneos, & comedere agnos lactentes. Siue iuxta Lxx, qui interpretati ſunt Mempheos, multi ſunt q loquunt̄ alijs: Dimitte ut auferā feſtucā de oculo tuo, cū ipſi trabes habeāt in ſuo. Daturq; ignis in Aegypto, q uerboſitates atq; delicias ſuo ardore cõſumat. Dolebit uniuerſa tentatio, & in Dioſpoli, quæ rurſum in Hebræo No ponit̄, erit ſciſſura, ut effundant̄ aquæ, omiſq; peſſima cõgregatio diſſipet̄, & huc illucq; diſpereat: Vel iuxta Hebraicū in Memphis erūt anguſtię quotidianę, ut pro omni uerbo ocioſo reddāt rationẽ, ut intelligāt nihil dictorū ſuorū dñi iudiciū præterire. Iuuenes quoque Heliopoleos & Bubaſti gladio cadẽt. D Heliopolis Hebraice On dicit̄, quod interpretat̄ dolor. Bubaſtus aūt iuxta linguā Aegyptiacā, oris experimentū. Omnes iſti qui dolorẽ ſeculi ferre nõ poterāt, ſed delicias Dioſpoleos ſectabant̄, & cõfidebant ſibi in uolubilitate ſermonum, & aduerſum cætera dogmata diſputātes, habuerant experimẽta uictoriæ, gladio ſermonis dei cõcidẽt, & qui nequaq̃ iuuenes, ſed imbecillitate mentis mulieres appellant̄, captiui ducentur. Siue ipſæ urbes, dolore & oris iactantia, ducentur in captiuitatẽ. Et in Taphnis, inquit, nigreſcet dies. Taphnæ interpretantur cedentes ori: ſubauditur diaboli, cui qui ceſſerint, amittẽt lumen ueritatis, & diem in noctem mutabunt, & ſceptra Aegypti, atq; omne imperiū ſentient in Taphnis eſſe contritum, ita ut deficiat in ea contumelioſa fortitudo ſiue ſuperbia potẽtiæ eius, & ſolis iuſtitiæ radij in nube cæcentur, & nequaq̃ mulieres, ſed filiæ ducant̄ in captiuitatem: faciatq; dñs non unū iudiciū, ſed multa iudicia in Aegypto. Sicut enim bonorū apud patrẽ diuerſæ ſunt manſiones, ita & Aegypti ſuppliciorū diuerſa iudicia: ut cum hæc omnia facta fuerint, cognoſcāt Aegyptij ꝙ ipſe ſit dñs, cuius iudicia uera iuſtificata in ſemetipſis.

a Et factum eſt in undecimo anno, in primo, in ſeptima menſis, factum eſt uerbum domini ad me, dicens: Fili hominis, brachium Pharaonis regis Aegypti confregi: & ecce non eſt obuolutum ut reſtitueretur ei ſanitas, & ligaretur

a ¶ *Et factum eſt in undecimo anno, in primo, &c.*] Reuertitur ad ordinẽ prophetiæ, poſt uiceſimū enim & ſeptimū annum, nunc ponit undecimū. Quæ quæſtio etiam in ſuperioribus continetur. Cum enim ſermo domini cõtra Tyrum factus ſit in anno undecimo, qui prius poſitus eſt, in conſequentibus loquitur ad Pharaonẽ anno decimo, rurſumq; ponit uiceſimūſeptimū ut diximus, & nunc undecimū. Vt cætera prætermittā quæ in pſalmorum ordine cõtinent̄: quæritur, quomodo tertius pſalmus præponat̄ his pſalmis in quib. mutauit faciẽ ſuam Dauid corā Abimelech, & de Doech Idumæo, & quando inuẽtus eſt in ſpelunca, & quinquageſimus pœnitẽtię in cuius titulo demonſtrat̄, ꝙ introierit ad Bethſabeæ uxorem

A uxorem Vrię, cum priores ſint iſti pſalmi tertio, in quo fugere notatur à facie filij ſui Abeſſalon. Sed in pſalmis facilis reſpõſio eſt, carmẽ eſſe Lyricū, & in huiuſcemodi opere non quæri ordinẽ hiſtoriæ, ſed factorū carmina ſingulorū. In hiſtoria uero illud dicendū eſt, ea quæ de una re diuerſis ſunt dicta tẽporibus, nõ debere oratione diuidi, ſed unius loci narratione cõcludi. Verbi gratia: ut quæ de Aegypto dicta ſūt alio atq; alio tẽpore, uno lectiõis ordine cognoſcant̄. Cū hæc dixerimus manet nihilominus quæſtio: Cur in hoc eodẽ loco primū factus ſit ſermo dñi ad Pharaonem anno undecimo, & poſtea uiceſimoſeptimo, & deinceps anno decimo: cū utiq; iuxta ordinẽ primo decimus, ſecūdo undecimus, tertio uiceſimuſſeptimus annus ſingulis pphetijs debuerint Rom.11.d prænotari. Ad qđ illud poſſumus reſpõdere: O profundū diuitiarū ſapiẽtię dei, ꝙ̃ inſcrutabilia iudicia eius, et Eccl.1.a inueſtigabiles uiæ eius. Et in alio loco: Abyſſum & ſapiẽtiā quis inueſtigabit? Poſſumus aūt hoc dicere, quòd & B in prophetis nequaquā hiſtoriæ ordo ſeruet̄, duntaxat nõ in omnibus, ſed in quibuſdā locis: neq; enī narrant præterita, ſed futura prænunciant, prout uoluntas ſpiritus ſancti fuerit. In hiſtoria uero, ut ſunt Moyſi quinq; libri, & Ieſu, & Iudicum uolumina, Ruth quoq; & Heſter, Samuel & Malachim, Paralipomenon liber & Eſdræ, iuncto ſibi pariter Neemia, præpoſteram narrationem nequaquam reperiri. Hæc de annorum ordine dixiſſe ſufficiat: nunc uideamus quæ contra Pharaonem ſiue de Pharaone prophetia ſit. Brachiū eius confregiſſe

C ſe dicit, & nõ eſſe obuolutū neq; ligatū, nec fartū linteolis, nec accepiſſe malagma, iuxta illud quod ſcriptū eſt: Eſa.1.b Non eſt malagma imponere, nec oleū, nec alligaturas. Quod ſi factum fuiſſet, utiq; recepta fortitudine poſſet tenere gladium, & ad bella procedere. Idcirco clemẽs et miſericors deus rurſum cõminuit brachiū eiꝰ ſiue brachia, ut penitus cadat gladius de manu eiꝰ, & in gẽtes Aegyptus diſpergat̄, & uẽtilet in terras. In brachio aūt tẽ robur accipe & fortitudinẽ, dicẽte ſcriptura: Cõtere brachium peccatoris & maligni. Pſal.9.g Qđ conterit in aduerſarijs noſtris, qñ nos perſequunt̄ quidẽ, ſed opprimere nequeūt. Et pro ſalute ſeruorū dei aduerſus Pharaonem rex Babylonis ſæpe cõſurgit, ut potentẽ opprimat potẽtior, & mali tradant̄ peioribus cõfortāte deo brachia peſſimorū, ut ſciat qui liberatus eſt quòd ipſe ſit dominus: Profectum aūt eſſe uirtutis ſcire quod ipſe ſit dominus. Econtrario poſſumus dicere: Filij Heli, filij peſtilentiæ neſcientes deum. 1.Reg.2.c Et in bonam partẽ de regibus qui rectum fecerunt in conſpectu dei, ſcriptū eſt, quòd nouerint dominū. D Illud autem quod in Lxx. dicitur: Et conterā brachia eius fortia & diſpoſita, quod Græce dicit̄ πεπυγμένα, ſcriptorum uitio deprauatum eſt. Illi enim interpretati ſunt non πεπυγμένα, ſed πεταμένα: hoc eſt, non diſpoſita, ſed extenta. Pro quo iuxta conſuetudinem ſuam alij interpretes excelſa poſuerunt.

ligaretur pannis, & farciretur linteolis, (ſiue ut acciperet malagma,) & accepto robore poſſet tenere gladiū. Propterea hæc dicit dñs deus: Ecce ego ad Pharaonẽ regem Aegypti, & cõminuam brachiū eius forte, ſed confractū: (ſiue brachia fortia & diſpoſita,) & deijciā gladiū de manu eius: & diſpergā (ſiue diſſeminabo) Aegyptū in gentibus, & uentilabo in terras. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboq; gladium meū in manu eius, & cõfringam brachia Pharaonis, & gement gemitibus interfecti coram facie eius: (ſiue ut in Lxx. continetur,) Et inducet gladium ſuper Aegyptum, & populabitur prædas eius, & ſpoliabit ſpolia illius: (ſequitur) Et cõfortabo brachia regis Babylonis, & brachia Pharaonis cadent: & ſcient quia ego dominus, cum dedero gladium meum in manu regis Babylonis, & extenderit eum ſuper terrā Aegypti: & diſpergam Aegyptum in nationes, & uentilabo eos in terras, & ſcient quia ego dominus.

Commentarij noni in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVM commentariorum Ezechielis ad Euſtochium Procœmium.

VEllem, ut iam antè dixi, prophetias contra unam prouinciā, aut unū regẽ, ijſdem explanare libris, & nequaquam ſenſum lectoris diuidere. Sed quid faciā longitudini: quæ niſi diuidatur in partes, modū uoluminis egreditur, & infinita congeries tam dictanti quàm legenti moleſta eſt? Itaq; poſt ſermonẽ contra Aegyptū, & planctum eius, regemq; Aegypti, de cuius brachio nequaquā obuoluto neq; reſtituto priſtinæ ſanitati in ultima parte noni libri diximus: trāſimus ad principium decimi libri contra eundem Pharaonẽ regẽ Aegypti, qui comparatur regi Aſſyrio: & poſt longiſſimā prophetiā, lamẽtatio ſuper eodẽ aſſumitur, & deinceps cõtra omnem Aegyptū. In quibus diſſerendis, ô uirgo Chriſti Euſtochiū, eleua cum Moyſe manus, ut noſtra uictoria tuarū orationū fructus ſit. Non eſt enim uolentis neq; currentis, ſed miſerẽtis dei, qui loquitur ad prophetā: Aperi os tuum, & adimplebo illud, prophe ta ad dominū reſpondente: Aperui os meum, & attraxi ſpiritū, qui ubi uult ſpirat. Vbi aūt ſpiritus domini, ibi libertas: qua libertate donauit nos dñs. Quā fruſtra ſe Iudæi habere iactabant, dicẽtes: Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuimus unquā, multis uitijs peccatiſq; ſubiecti, & ignorātes illā ſententiā, à quo quis uincitur, eius & ſeruus eſt.

A COMMENTARIORVM Hieronymi in Ezechielem prophetam Liber decimus.

Et factum eſt in undecimo, etc.] Vtranq; editionē ex more cōmiſcui, ubi tñ plurimū diſcrepabant, ne duplex ꝓpoſitio augeret librorū magnitudinē. Ac primū ſciendū, ꝗ quæcūq; dicunt de rege Aſſyriorū futuro tpe: in Lxx. quaſi trāſacta memorant: & ſic uel ad arborē, uel ad principē loquitur Aſſyriorū: ut tam maſculino ꝗ̃ fœminino genere de una pſona intelligat, dū & arbor refert ad Aſſyriū, & Aſſyrius in arbore nominatur. Nec de rege Babylonio ī præſenti ſermone ulla fit mentio: ne uideatur cōtra captiuum populū poſitū in Chaldæa, dominorū atq; regnantiū iracundiā prouocare, ſed dicit de rege Aſſyriorū qui eo iā tēpore captus fuerat B à Chaldæis, & omne robur Aſſyriorū Babylonio ſubiacebat imperio. Vnde & decē tribus, hoc eſt Iſrael, Aſſyrij capiūt: duas autē, hoc eſt Iudā & Beniamin, Chaldæi ſuperant, & urbem ſubuertūt Hieruſalē. Dicturus igitur cōtra Pharaonē regē Aegypti, & populū eius ſermo diuinus, tali aduerſum illū eſt uſus exordio: Cui ſimilis factus es in magnitudine tua? Ecce Aſſur quaſi cedrus in Libano, et reliqua. Et eſt ſenſus, Nō mireris ſi à Babylonijs ſis uincendus atq; periturus, & tuū perditurus imperiū, omneſq; opes Aegyptiæ deſtruēdæ ſint: cum Aſſur multo te fortior, eodem Chaldæo ſuperante, deletꝰ ſit. Deſcribitq; potētiā regis Aſſyrij ſub figura arboris cedri, iuxta Hebraicum: iuxta Septuaginta, cypariſsi in monte Libano conſtitutæ, quæ ſit pulchra ramis & condenſa frondibus, & ad C nubes uſq; ſubrecta, quæ idcirco tantum creuit, quòd non aquis, ſed abyſsis, hoc eſt, aquis abundantiſsimis irriget. Abyſſus enim multitudo ſonitus aquarū: ita ut oēs aues nidos fecerint in ramis eius, & ſub frondib. illius genuerint oēs beſtię ſaltuum. Et ne dubitaremus quę eſſent cœli uolatilia, quæ ſyluarū beſtiæ, apertius poſuit: Et ſub umbraculo illiꝰ habitabat cœtus gētiū plurimarū. Cedri, inquit, & cypariſsi, abietes ſiue pinus, et platani ſiue cypariſsi, nō fuerūt æquæ ramis illius. Et ne ſigillatim de cūctis arborib. diceret, & oīa, inquit, ligna paradiſi dei nō ſunt aſsimilata illi & pulchritudini eiꝰ. Per quæ nōnulli intelligūt, non de rege dici Aſſyrio, ſed de cōtraria fortitudine, quæ ī ſermone Tyri inter Cherubim dicit eſſe generata, & precioſis diſtincta lapidib. & poſtea ad terrena ſuo uitio cōcidiſſe, q & in Eſaia cadens, lucifer appellat, & in euāgelio D ſignatā dño: Videbā ſatanā quaſi fulgur de cœlo cadētē. Sed nos hæc oīa, ut interim ſequamur hiſtoriā, hyperbolicos dicta intelligamꝰ, ꝗ tātæ Aſſyrius fuerit potētiæ & ſic cūctas oppreſſerit natiōes, ut ſe angelorū fortitudini cōpararit. Oīa aūt metaphorice ſub altiſsima cedro ſiue cypariſſo dicūt ad Aſſyriū, interfectioq; illiꝰ appellatur ſucciſio. Quodq; ſequit: Tradidi eā ī manu fortiſſimi gētiū, regē Babyloniū uocat, ut qd' uicit Aſſyriū, nō ꝓprię fortitudinis, ſed diuinę intelligat pōtatis. Iuxta impietatē, inqt, eius eieci eā, ut occulte Babyloniū moneat nō debere eſſe crudelē, nec opprimere populū dei q ſibi traditꝰ ſit, ne ſimilia patiat Aſſyrio, q crudelis & impius fuit. Et ſuccident illam

Esa.14.c Luc.10.c

CAP. XXXI.

Et factum eſt in undecimo anno, tertio una menſis, factum eſt uerbum domini ad me, dicens: Fili hominis dic Pharaoni regi Aegypti & populo eius: Cui ſimilis factus es in magnitudine tua? Ecce Aſſur quaſi cedrus (ſiue cypariſſus) in Libano, pulcher ramis & frondibus nemoroſus, excelſuſq; altitudine, & inter condenſas frondes (ſiue in medio nubium) eleuatū eſt cacumen eius. Aquæ nutrierunt illum, abyſſus eleuauit eum, flumina eius manabant in circuitu radicum eius, & riuos ſuos emiſit ad uniuerſa ligna regionis. Propterea eleuata eſt altitudo eius ſuper omnia ligna regionis (ſiue cāpi:) & multiplicata ſunt arbuſta (ſiue rami) eius præ aquis multis. Cumq; extendiſſet umbram ſuam, in ramis eius fecerūt nidos omnia uolatilia cœli, & ſub frondibus eius genuerūt omnes beſtiæ ſaltuū, & ſub umbra illius habitabat cœtus gentium uniuerſarum. Eratq; pulcherrimus in magnitudine ſua, & in dilatatione (ſiue multitudine) arbuſtorū uel ramorum ſuorum, erant enim radices illius iuxta aquas. Cedri (ſiue cypariſsi) non fuerunt altiores illo in paradiſo dei, & abietes (ſiue pini) non adæquauerunt ſummitatē eius, & platani uel abietes non fuerunt æquæ uel ſimiles frondibus (ſiue ramis) illius. Omne lignum paradiſi dei (ſiue in paradiſo dei) non eſt aſsimilatum ei & pulchritudini eius: quoniam ſpecioſam feci eam, & multis condenſiſq; frondibus, & æmulata ſunt eam omnia ligna uoluptatis (ſiue deliciarum) quæ erant in paradiſo. Propterea hæc dicit dominus deus: Pro eo quod ſublimata eſt in altitudinem, & dedit ſummitatē ſuam uirentem atq; condenſam (ſiue in medio nubium eleuatū eſt cor eius in altitudine ſua) tradidi eam (ſiue eum) in manu fortiſsimi (ſiue principis) gentiū: faciens faciet ei (ſiue & faciam perditionem eius:) iuxta impietatē eius eieci eam. Et ſuccēdent eā alieni & crudeliſsimi nationum (ſiue peſtilentes gentiū) & proijciet eam ſuper montes, & in cunctis conuallibus corruent rami eius, & confringētur arbuſta eius in uniuerſis rupibus (ſiue campis) terræ, & recedēt de umbraculo eius omnes populi terræ, & relinquent eam. In ruina eius habitauerunt (ſiue requieuerūt) omnia uolatilia cœli, & in ramis eius fuerunt uniuerſæ beſtiæ regionis. Quamobrē nō eleuabūtur in altitudine ſua omnia ligna aquarū, neq; ponēt ſublimitatē ſuā inter nemoroſa atq; frōdoſa (ſiue in nubib.) nec ſtabūt in ſublimitate ſua oīa quæ irrigātur aquis, quia omnes traditi ſunt in mortem ad terram ultimā, in medio filiorū hominum ad eos qui deſcendunt in lacū. Hæc dicit dñs deus: In die quādo deſcendit ad inferos induxi luctū (ſiue luxit eum abyſſus,) operui eum abyſſo, & prohibui flumina eius, & coercui aquas multas. Contritus eſt (ſiue contenebratus) ſuper eum Libanus, & omnia ligna agri cōcuſſa ſunt (ſiue defecerūt.) A ſonitu ruinæ eius cōmoui (ſiue cōmotæ ſūt) gentes cum deducerent eum (ſiue eam) ad infernū cum his qui deſcendebant (ſiue deſcendunt) in lacū: & conſolata ſunt in terra infima omnia ligna uoluptatis (ſiue deliciarū) egregia atq; præclara in Libano: uniuerſaq; irrigabantur aquis. Nam & ipſi cum ea (ſiue cū eo) deſcendent (ſiue deſcenderunt) ad infernū ad interfectos (ſiue uulneratos) gladio, & brachiū (ſiue ſemē) uniuſcuiuſq; habitantiū ſub umbraculo eius, in medio nationū (ſiue uitę ſuæ) perierunt. Cui aſsimilatus es, ô inclyte atq; ſublimis inter ligna uoluptatis? Ecce deductus es cum lignis uoluptatis ad terram ultimam. In medio incircunciſorū dormies, cum his qui interfecti ſunt gladio. Sic Pharao & omnis multitudo eius, dicit dominus deus.

Et

A illam alieni & crudeliſsimi nationū, ſiue iuxta Lxx. peſtilentes: quod nunquā diceret poſitus in Chaldæa, ne illum aduerſum gentē ſuam cōmoueret. Proijcit quoq; ſuper montes, & in cunctis cōuallib. corruūt rami eius, & confringunt in rupibus, & à cunctis derelinquit populis, hoc eſt, uolatilib. cœli & beſtijs cāpi: & in tantā ueniet perditionē, ut oēs arbores quæ putabāt excelſæ cōparatione Aſſyriæ arboris, ſuo exēplo eleuari, & in ſublime erigi ultrà deſiſtāt, nec ſtēt in altitudine ſua, ſed illa ſucciſa, oēs metu pariter ſuccidant. Qd'que per trāslationē dictū erat, fit manifeſtius: Omnes, ait, traditi ſūt, ſubaudit reges in mortē, ad terrā ultimā, hoc eſt, ad infernū in medio filiorū hominum: nequaq; inter arbores, ad eos q deſcendūt in lacū haud dubiū quin inferna ſignificet. Poſt ſucciſionem arboris Aſſyriæ: ſiue in die qñ deſcēdit ad inferos Aſſyrius & induxit dñs luctū: rurſum per trāſla- B tionem de eo loquitur quòd opertus ſit abyſſo, iuxta illud quod ſcriptū eſt: Veni in profundū maris, & tempeſtas demerſit me. Et omnia flumina, omes uidelicet nationes eum ultrà rigare ceſſauerint, & contriſtatus ſit ſiue contenebratus ſuper eam, id eſt arborē: uel eum, id eſt Aſſyrium Libanus. Ac ne putaremus de arbore eſſe ſermonē, ſequitur: A ſonitu ruinæ eius cōmoui gentes. Quæ enim tanta ruina eſſe unius arboris poteſt, ut ad ſonitū eius uniuerſæ cōmoueantur gentes? Cum deducerent, inquit, eam ad infernū: Iuxta literā, arbor ad inferos deduci nō poteſt: cum alijs qui in lacū, id eſt, ad inferos deſcendebant. Et cōſolata ſunt in terra infima: in corde uidelicet terræ, omnia ligna uoluptatis ſiue deliciarū quod Hebraice appellat עדן ut nemoroſos ſaltus ſyluaſq; ſignificet egregias atq; præclaras, quæ fuerunt in Libano, & irrigabant aquis. Nam & ipſæ arbores cū eo: hoc eſt, cum Aſſyrio deſcendēt ad infernū, ad interfectos ſiue uulneratos gladio. Ligna gladijs non uulnerantur, ſed cædunt, nec deſcendunt ad infernū. Et brachium, inquit, ſiue ſemē: quoniā apud Hebræos ſermo זרוע utrumq; ſignificat, requieſcet in umbraculo eius in medio nationū: nequaquā ſyluarū ſed gentium. Ad extremū fit apoſtropha ad ipſum Aſſyriū, ſiue ad Pharaonem. Cui aſsimilatus es, ô inclyte atq; ſublimis inter ligna uoluptatis? Nullus tibi, inquit, par fuit: ſed omnes reges potentia ſuperaſti, & tamen cum cæteris regibus qui erant in comitatu tuo, ad terras ultimas, id eſt, ad inferos deductus es, dicēte ſcriptura: Ingredientur ad extrema terræ, tradentur in manus gladij, partes uulpiū erunt. In medio, ait, incircunciſorum dormies, cum his qui interfecti ſunt gladio. Oſtēdit quæ eſſent ligna, quæ cedrus ſiue cypariſſus gladijs uulnerata, & iacens cum incircunciſis. Et ut extrema anterioribus iungeret: quia ſuprà dixerat, cui ſimilis factus es in magnitudine tua: ecce Aſſur quaſi cedrus in Libano pulcher in ramis & frontibus, & reliqua: nūc infert: Sic eſt Pharao & omis multitudo eius, dicit dñs. Quō, inquit, Aſſyrius, cedrus & cypariſſus Babylonio ſuccidente deiecta C eſt, ſic Pharao & populus eius: hoc eſt, ipſa arbor & rami illius à Babylonio ſuccident. Hæc interim iuxta hiſtoriā dicta ſint: quæ pleriq; in cōſummatione mūdi futura intelligūt: & regē Pharaonē, hoc eſt, eā poteſtatē cui Aegyptus ſubiecta ſit, cōparari regi Aſſyriorū potētiſsimo, id eſt antichriſto, ꝗ ſi ille corruerit, utiq; & alij rectores tenebrarū iſtarū & principes mundi facilius corruant. Dicamus ergo de ſingulis breuiter oīa perſtringētes: ut nō tā differamus & explanemus obſcura, ꝗ̃ explanare cupiētibus materiā dediſſe uideamur: primūq; diſcutiēdū cur undecimo anno, tertio mēſe, una die mēſis factū eſt uerbū dñi ad Ezechielē, dicēs: Fili hoīs, dic pharaoni regi Aegypti & multitudini eius. Locuturo ad Pharaonē, undecimo anno ſermo fit dñi: necdū eñi uenerat D ad duodecimū: qui numerus plenæ cōſummatæq; uirtutis eſt. Vnde & duodecim ſunt filij Iacob: à quib poſtea duodecim nomina prophetarū uno uolumine cōtinent. Et apoſtoli duodecim ſunt, quorū quia unus Iudas proditor fuit, in locū eius Matthias eligitur. Et archiſynagogæ filia annorū duodecim à dño ſuſcitatur. Hæmorrouſa quoq; anno duodecimo recipit ſanitatē. Sed quia corripit Pharao, & poſtea plangit: propterea tertius mēſis & unus dies undecim annorum numero copulantur: Vnde & in conſequētibus duodecimo anno, menſe duodecimo, una mēſis fit uerbū dñi ad Ezechiel, dicens: Fili hominis aſſume planctum ſuper Pharaonem regē Aegypti, & dices ad eum. Qui enim plangitur, ideo plangit ut intelligat quanta bona perdiderit, & tamē quia Pharao erat, & brachium eius necdum fuerat colligatū, nec priſtinā receperat fortitudinē: propterea in anno & in menſe duodecimo, uigintinouem dies adhuc remanēt, ut duodecim annorum numerus compleatur. Vno igitur mēſis die, ſermo fit domini ad prophetam, & præcipitur ei ut loquatur regi Aegypti & multitudini eius. In quo mirandum quòd quatuor interpretes non populum dixerint, ſed multitudinem, Multi enim uocati, & pauci electi. Et in lege ſcriptum eſt: Non eris cum multitudine in malo. Diciturq; ad regē Aegypti: Cui ſimilis factus es in magnitudine ſiue in altitudine tua? Quòd & ipſe ſe exaltauerit, & ſubiaceat illi ſententiæ: Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: ſed tamen non ſit eius altitudini ſimilis: qui quaſi cedrus ſiue cypariſſus in Libano fuerit, pulcher ramus & frondib. nemoroſus: excelſuſq; altitudine & ad nubes uſq; erexerit caput: ad quas ſecundū Dauid ueritas dei peruenit, & quibus mandatur ne pluant ſuper Iſrael imbrem. Pulchritudo quoq; illius prædicatur quæ in turpitudinē praua uoluntate mutata eſt, ita ut dicat de eo:

Pſal.68.a Pſal.62.c Gen.35.d Luc.6.c Mar.5.c Matt.22.b Luc.14.c

Confringet

CAP. XXXII.

Et[a] factum eſt duodecimo anno, in menſe duodecimo (ſiue decimo) in una die menſis factum eſt uerbum domini ad me, dicens: Fili hominis, aſſume lamentum ſuper Pharaonem regem Aegypti, & dices ad eum: Leoni

A Cōfringet dn̄s cedros Libani, ut excelſus ipſe in altiſsi-
Pſal. 28.a mo montiū Libano cōſtitutus, quāto ſublimior fuerat,
tanto fortius caderet. Cuius ſcriptura ſancta uolēs alti-
tudinē demōſtrare, appellat cedrū magnā quā nutrie-
rūt aquæ, nō aquæ Siloe quæ uadūt cū ſilētio, ſed aquæ
Raſin & aquæ Aegy-
pti, de quib. ſcriptū
Hiere. 2.d eſt: Quid tibi ut bi-
bas aquas Geō ſiue
Siori? q̄d aquas tur-
bidas ſonat. Abyſſus
quoq; exaltauit eū
ſup quā in principio
mūdi tenebræ ferebant̄, & ad quā in euāgelio dęmones
Luc. 8.c ne mittant̄ rogāt. Flumina eiuſdē abyſsi in circuitu ra-
Eſa. 8.b dicū eius erāt, de quib. dicit̄: Quid tibi & uię Aſſyriorū,
ut bibas aquas fluminū? Et in alio loco: Ecce dn̄s indu-
cet ſup uos aquā fluminis fortē & multā, regē Aſſyriorū
& omnē gloriā eiꝰ. Riuos quoq; eius emiſit abyſſus ad
uniuerſa ligna regionis, ut nō ſolū principē mundi hu-
ius, ſed & ſocios illius irrigaret. Propterea eleuatus eſt,
& ſup om̄ia ligna altiſsima ſuccreuit, & multiplicata ſūt
arbuſta eius, & totiꝰ orbis poſſedit imperiū, dicēs: Hæc
om̄ia mihi tradita ſūt. Et eleuati ſunt rami eius, q aquis
abyſsi fuerāt irrigati. Qui extēdit ſiue dilatauit umbra-
culū ſuū, ut oēs ſubijceret ſuæ ditioni. In ramis eius fece-
Ioan. 8.d rūt nidos omnia uolatilia cœli. Omnis. n. q facit pecca-
tū, de diabolo natus eſt, & de ramorū eius numero cō-
Rom. 3.c putat̄. Illa aūt uolatilia fecerūt nidos in ramis eius, quæ
iuxta uiam euangelicā comedere ſementē: ſiue quia oēs
peccauerint & indigēt miſericordia dei, de quib. dictū
Pſal. 13.a eſt: Oēs declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: Idcirco
in ramis eius fecerūt nidos. Sequit̄: Et ſub frondib. eius
genuerūt oēs beſtiæ ſaltuū, quæ Chriſti manſuetudinē
B perdiderūt: & ſub umbraculo illius habitabat cœtꝰ gē-
tiū plurimarū, ut nullus eſſet q nō eius tangeret umbra
Rom. 5.b culo, præter eū q dixit: Ecce uenit princeps mūdi iſtius,
1.Cor. 15.c & inueniet in me nihil. Per unū em̄ hominē peccatū in-
trauit in mundū, & per peccatū mors, & ſic in oēs homi
nes mors pertranſijt, in quo oēs peccauimus, & in Adā
oēs morimur, cunctiq; peccauimus, & indigemus glo-
ria dei. Et tn̄ in ipſa habitatione diuerſa cōditio eſt. Alij
habitāt in ramis eius quaſi uolatilia, ſcientiā ſibi in phi
loſophia & in hæreticorū dogmatibus pollicentes. Alij
quaſi beſtiæ feræ, immites atq; crudeles: alij quaſi multi
tudo gētiū plurimarū, ut cōmixtos diuerſis uitijs ſigni
ficet atq; peccatis. Erat aūt Aſſur pulcherrimus in ma-
gnitudine ſua, & in dilatatione arbuſtorū ſuorum, quia
aquis multis radix eius fuerat irrigata: intantū ut in pa
radiſo dei nulla cedrorū & cypariſſorū eſſet altior, nec
abietis piniq; adæquarēt ſublimitatē eius, ſiue platani
nō eſſent æquæ frondib. illius. Idcirco nulla arborū in
paradiſo plantatarū ei fuerat adæquata: qa om̄e lignū
paradiſi dei nō eſt aſsimilatū illi & pulchritudini eius.
Nequaq; enim erectæ ſunt per ſuperbiā, ſed ſcierunt hu
militatē ſuā, neq; ſimilitudinē dei ſacrilego ſibi animo
uendicare conatę ſunt. Quod q; ſequit̄: Et æmulata ſunt
eam omnia ligna deliciarū quæ erant in paradiſo, ſic e-
diſſerimus: Aemulata ſunt ligna paradiſi multitudinē
ramorū eius: Multi enim uocati, & pauci electi. Et: Lata
& ſpacioſa uia quæ ducit ad mortē. Cupit enim tantos
habere in ſalutem, quantos Aſſur habuit in perditionē.
Vnde quia Aſſur ſublimatus eſt in altitudine, & dedit
ſublimitatem ſuam uirentem atq; condenſam, ſiue uſq;
ad nubes cacumen erexit, & eleuatū eſt cor eius ut dice
ret: Ero ſimilis altiſsimo: propterea traditus eſt in manu
fortiſsimi gentiū: quam intelligimus aliam deteſtabi-
lem poteſtatē, cui traditur ad puniendum, ipſe eſt enim
inimicus & ultor, ut Aſſur intelligat̄ antichriſtus, & for-
tiſsimus gentiū cui traditus eſt, ſatanas, iuxta illud apo- C
ſtoli: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare: 1.Tim. 1.d
Qui faciēs faciet ei quæcunq; ei à dn̄o fuerint imperata.
Iſta aūt cypariſſus eiecta eſt de paradiſo dei propter im
pietatē ſuā, & ſuccidēt illā alieni & crudeles ſiue peſtilen
tes in gētibus, ut im-
pleatur illud q̄d ſcri
ptū eſt: Peſtilente fla Prou. 19.d
gellato, ſtultus aſtuti
or fiet. Et iterū: Iā ſe- Matt. 3.c
curis ad radices ar-
boris poſita ē, q præ
cidēt eā ſup mōtes,
ut corruat in ſupbia ſua. In cūctis aūt cōuallib. corruēt
rami eius, ut ad tartarū deducant̄ oēs q in eius fuere co
mitatu, & recedāt de umbraculo illius, & relinquāt eā,
ut uolatilia cœli & beſtiæ terræ, quę prius ſub illa fuerāt
& illius umbraculo tegebant̄, poſtea pœnæ eius partici
pes ſint. Cumq; uiderint cætera ligna ſyluarū ſiue para-
diſi, Aſſur cypariſſum ſentētia dei corruiſſe: nō eleuabū
tur in ſuperbiā, nec ſe eſſe aliqd æſtimabūt, nec irrigatio
nē aquarū ſuarū ꝓprias arbitrabunt̄ diuitias, eo q oēs
rami & uolatilia cœli & beſtiæ terræ quæ erāt ſub impe
rio Aſſur, deducant̄ in mortē ad terrā ultimā. De quib.
ſcriptū eſt: In cōſpectu eius cadēt oēs q deſcendūt in ter Pſal. 21.g
rā. Et in alio loco: Ingredient̄ ad extrema terræ, & erunt Ibid. 62.c
nequaq; cū angelis, ſed cū filijs hominū q deſcendūt in
lacū, ſiue in foueā ſempiternā. Cū aūt ille deſcenderit ad
extrema terræ, & pars uulpiū fuerit à quib. lacerādus ē,
tūc luctus erit uel omniū ſociorū eius, uel ſanctarū forti
tudinū, quæ illū dolebūt ad inferos deſcēdiſſe. Vn̄ dicit
dn̄s: Operui eū abyſſo, cuius aqs antea fuerat nutritus,
& ꝓhibui flumina eius. i. abyſsi: & coercui aquas mul-
tas, ne eū irrigarēt, ſed magis opprimerēt. Contriſtatus
eſt ſup eū Libanus in quo fuerat exaltatus, & om̄ia agri D
ligna cōcuſſa ſunt, ſucciſionē ſimilē formidātia. A ſoni-
tu ruinæ eius cōmoui gētes, ut nullus perditionē illius
ignoraret, & deductionē ad inferos cū cæteris ſocijs e-
ius. Acceperūtq; cōſolationē om̄ia ligna uoluptatis, id
eſt, paradiſi, dū uidēt & mala malis, & bona bonis reſti
tui. Hæc aūt ligna Libani ſunt, aquis irrigata fluminum
dn̄i: quib. & illa arbor fuerat irrigata quæ corruit. Siue
om̄ia ligna quæ quondā fuerūt bona & irrigabant̄ aqs,
& in Libani altitudine morabant̄, accipiēt cōſolationē,
qn̄ principē ſuum ſimilia uiderint ſuſtinere tormēta. Et
ipſa enim deſcendent ad infernū ad interfectos gladio
dn̄i, & omnis fortitudo lignorū habitabit ſub umbra-
culo eius: id eſt, in pœna, in medio omniū nationū quæ
clauſtris inferni tenebunt̄. Poſt hęc ad ipſum Pharaonē
ſermo couertit̄, cui dictū fuerat in principio, cui ſimi-
lis factus es in magnitudine tua, & dicit̄ ad eū: Cui aſsi-
milatus es, ô inclyte atq; ſublimis inter ligna uolupta-
tis? Nempe Aſſyrio qui corruit. Et tu eras inclytus atq;
ſublimis inter ligna Eden, hoc eſt, deliciarū & paradiſi:
& ecce deductus es ſicut Aſſyrius cum omnibus lignis
quæ quondā fuerāt in delicijs ad terrā ultimā & ad in-
feros, & dormies non in requie, ſed in pœnis: in medio
incircunciſorū, hoc eſt, immūdorū, & cū his qui in gla
dio dn̄i conciderūt. Et ut ſciamus qui ſit ille cui dixerit,
ô inclyte atq; ſublimis inter ligna uoluptatis, ponit ma
nifeſtius: Ipſe eſt Pharao & omnis multitudo eius: Siue
iuxta Lxx. ſic eſt Pharao & omnis multitudo eius, ut
quomodo ſuprà Aſſyrius ſucciſus eſt & corruit, ſic &
Aegyptus ſubruatur

CAP. XXXII.

E T *factū eſt, etc.*] Editionē utramq; miſcemus: in his dun-
taxat in quib. diſcrepant. Alioquin ubi unus ſenſus
eſt, Hebraicū ſequimur. In multis autē exēplarib. iuxta
Lxx, duodecimus annus, & menſis decimus ponitur:
iuxta cæteros aūt interpretes, decimus annus & duode
cimus

Leoni gentiū aſsimilatus es, & draconi qui eſt in mari, & uentilabas cornu in fluminib. tuis, & cōturbabas aquas pedibus tuis, & conculcabas flumina earū (ſiue tua.) Propterea hæc dicit dn̄s deus: Expandā ſuper te rete meū in multitudine populorū multorū, & extrahā te in ſagena mea, (ſiue extrahā te in hamo.) Et proijciā (ſiue extrahā) te in terrā, ſuper faciē agri abijciā te (ſiue cāpi replebūtur tui,) & habitare (ſiue ſedere) faciā ſuper te omnia uolatilia cœli, et ſaturabo de te beſtias uniuerſæ terræ, et dabo carnes tuas ſuper mōtes: et implebo colles (ſiue ualles) ſanie tua (uel ſanguine tuo) et irrigabo (ſiue irrigabitur) terram putore ſanguinis tui (ſiue ſtercorib. tuis) ſuper mōtes, et ualles implebūtur ex te. Et operiā cū extinctus fueris cœlum, et nigreſcere faciā ſtellas eius: Solem nube tegam, et luna nō dabit lumē ſuum. Omnia luminaria cœli mœrere faciā (ſiue contenebreſcent) ſuper te, et dabo tenebras ſuper terrā tuam, dicit dn̄s deus. Et irritabo cor populorū multorū cùm induxero contritionē (ſiue captiuitatē) tuam in gentibus ſuper terras, (ſiue in terra,) quā neſcis. Et ſtupeſcere faciā (ſiue cōtriſtabuntur) ſuper te populi (uel gētes multæ) et reges eorū horrore nimio formidabunt ſuper te, cùm uolare cœperit gladius meus ſuper facies eorū, et obſtupeſcent repēte ſinguli pro anima ſua in die ruinę tuæ, (ſiue expectantes animā ſuam à die ruinæ tuæ.) Quia hæc dicit dn̄s deus: Gladius regis Babylonis ueniet tibi. In gladijs fortiū (ſiue gigantium) deijciam multitudinē (ſiue fortitudinē) tuā: inexpugnabiles gentes omnes hæ, (ſiue peſtilentes de gētibus cunctis,) et uaſtabunt (ſiue perdent) ſuperbiam uel iniuriā Ægypti, et diſsipabitur multitudo eius (ſiue contereturomnis fortitudo illius.) Et perdā omnia iumēta eius quę erant ſuper aquas plurimas (ſiue ab aquis multis,) et nō conturbabit eas pes hominis ultrà, neq; ungula iumentorum turbabit (ſiue calcabit) eas. Tunc puriſsimas reddam aquas eorū, (ſiue ut aliquando quieſcant aquæ eorum,) et flumina eorum quaſi oleum adducam (ſiue ut oleum fluent) ait dominus deus: cùm dedero terrā Ægypti deſolatā (ſiue perditam.) Deſeretur autem terra à plenitudine ſua (ſiue cū plenitudine) quando percuſſero (ſiue diſſeminauero) omnes habitatores eius: et ſciēt quia ego ſum dominus. Planctus eſt, et plangent eum filiæ gentium ſuper Ægyptum, et ſuper multitudinē eius (ſiue omni fortitudine illius) plangēt eum, ait dn̄s deus. Et factum

A cimus menſis, ut iam uel capta ſit Hieruſalē & gaudium
Pharaonis malis ſibi imminētibus auferat̄: uel certè ca-
pienda: & ſuis magis miſerijs doleat, q̄ aliorū captiuita
te lætet̄. Et interim breuiter quædā hiſtoriæ fundamēta
iacientes, quid Hebræi ſuper hoc loco intelligāt percur
ramus. Leoni cōpa-
rat̄ Pharao, nō uniꝰ
gētis, ſed multarum
gētium: ſiue draconi
in mari, ut terram a-
quaſq; poſsideat: q
irrigatione fluminū
erigebat̄ in ſuperbiā
quæ cornu uocatur,
& multitudine exer-
citꝰ ſui omnes aquas
trāſiens poterat con
turbare: idcirco ex-
pandere ſe dicit rete
ſuū ſup multitudinē
eius, & extrahere eū
ſagena ſua uel hamo
& proijcere ſiue extē
dere eū ſuper terrā: q
quaſi coluber multis
ſpiris fuerat inuolu-
tus, ut à cunctis cœli
uolatilibus deuoret̄.
Cūq; non ſolū aues,
ſed oēs beſtiæ terræ
eum lacerauerint, re
liquę carnes eiꝰ mō-
tes & ualles cāpoſq;
cōplebunt, ita ut cū-
B cta uermib. ſcateāt.
Hæc aūt loquit̄ per
metaphorā, ut poſt-
quā uolatilia cœli &
beſtiæ carnib. eiꝰ fue
rint ſaturatæ, i. exer-
citꝰ eius & uniuerſa
multitudo, reliqua
pars in uermes & ſa-
niem cōuertat̄. Tunc
(inqt) cœli tenebris
obuoluētur, ſol & lu
na & cætera lumina-
ria nō dabūt lumen
ſuum, ſed ſuper cun
cta nigreſcēt: nihilq;
tibi lętūerit, & ad tuū
interitum omnes po
puli & cūcti reges eo
rum horrore nimio
formidabūt, conſpi
ciētes gladium meū
huc illucq; uolitare,
& nulli parcere, & in
tua ruina ruinā ſimi
lē ptimeſcent. Vt aūt
ſcias qs iſte ſit gladiꝰ
audi manifeſtiꝰ: Gla
diꝰ regis Babylonis
ueniet tibi, in gladijs
fortiū ſiue gigātium
deijciam omnē multitudinē tuā. Qui gigantes inex-
pugnabiles gentes ſunt, quæ Babylonij regis tenebant̄
exercitu. Iſti uaſtabūt ſiue diſperdent ſuperbiā Aegypti
& omnē multitudinē eius, nihilq; in Aegypto remane-
bit, ſed cū hominibus iumēta brutaq; animalia pariter C
auferent̄. Et tanta erit ſolitudo in Aegypto, ut nec pede
hominis, nec ungula iumēti aquæ illius conturbentur,
ſed quieta ſint omnia, & aquæ fluminū eius quaſi oleū
fluant puriſsimæ ac nitentes, nullo per eas tranſeunte,
nec earū fluenta tur-
bāte. Hoc aūt fiet pro
pter Aegypti ſolitudi
nē, quę rediget̄ in de
ſertū ab omni multi
tudine ſua: qn̄ habita
tores eiꝰ dn̄s ꝑcuſſe-
rit, ut intelligāt q re-
māſerintq; ipſe ſit do
minus. Idcirco plan
ctꝰ eſt Pharaonis, &
plangēt eū filiæ gen-
tiū in circuitu. Nō ſo
lùm aūt ſup illo, ſed
& ſuper multitudine
eiuſquę dn̄o uaſtāte
deleta eſt. Hæc ſuper
ſimplici litera curſim
dixiſſe ſufficiat: ue-
niamꝰ ad intelligētiā
ſpirituałē. Nec puto
magnopere laborā-
dū noſſe qui ſit Pha-
rao rex Aegypti, cū
ſuprà plenius dixeri
mus, eā uidelicet po
teſtatē, cui Aegyptus
credita eſt, uel una ꝓ
uincia, uel Aegyptꝰ
totius mūdi, quæ nō D
eſt leo cōdita, ſed ꝓ
prio uitio aſsimilata
leoni gentiū. Homo Pſal. 48.d
em̄ cū i honore eſſet,
nō intellexit, cōpara
tus eſt iumētis inſipi
entib. & ſimilis factꝰ
eſt illis. De hoc leone
& Petrus loquit̄: Ad 1.Pet. 5.b
uerſarius noſter dia
bolꝰ quaſi leo rugiēs
circuit quærens quē
deuoret. Et i ix. pſal-
mo ſcriptū eſt: Inſidi
at̄ i abſcōdito quaſi
leo in ſpelūca ſua: in
ſidiat̄ ut rapiat pau-
perē. Et in Hieremia
ſpūs ſāctꝰ ait: Leo de Hier. 5.b
ſylua percuſsit eos.
Draconē aūt dicidia
bolū, ꝓ quo Aquila
īterpretatꝰ eſt Leuia
thā, nomē draconis
exponēs, iuxta ſupe
riorē explanationē
multis teſtimōijs do
cui: q dixerat, mea ſūt
flumīa, & ego feci ea.
Iſte igit̄ draco flumi-
nibus ſuis quaſi cornib. uentilabat plurimas nationes:
quæ ſuper Martione, Valentino, Arrio, & Eunomio cæ-
teriſq; hæreſeon princib. intelligere poſſumus: q imi-
tant̄ eccleſiaſticos, dicētes ad dn̄m ſaluatorē: In te inimi

Hier. 10. 5.

A cos noſtros uentilabimus cornu, & nõ uẽtilant ad ſalu
tem, ut de terra ad cœlũ eleuẽt, ſed ut in profundũ abij-
ciãt. Deniq; ſequit: Et cõturbabas aquas pedibus tuis,
Gal. 5.b iuxta illud Apoſtoli: Qui aũt cõturbat uos, portabit iu
Eſa. 8.b diciũ. Non uult enim aquas Siloe bibere, quæ uadunt
cum ſilentio, ſed aquas Aegypti turbidas atq; cœnoſas
quæ anteq̃ pedib. conculcarent draconis, puræ erãt &
ſuo fluentes ordine: poſtq̃ aũt pedib. illius conturbatæ
ſunt, curſus ſui ordinẽ perdiderũt. Neq; enim utunt hæ
retici teſtimonijs ſcripturarũ ſibi cohærẽtibus, ſed con-
turbant omnia. Et quia ipſe eſt inimicus & ultor, nõ ſo-
lùm aquas alienas draco Aegyptius cõturbat pedibus
ſuis: ſed cõculcat flumina ſua, ne parcat eis quos ſemel
in ſuã redegerit poteſtatẽ. Quod deuitare cupiẽs iuſtus
Pſal. 35.d precat: Non ueniat mihi pes ſuperbiæ. Et in alio loco,
Pſal. 55.a conculcatus petit ne iterũ conculcet: Miſerere, inqt, mei
dñe, qm̃ conculcauit me homo. Inimicus aũt homo dia
Ibid. 9.a bolus eſt, de quo & alter pſalmus loquit: Vt nõ magni-
ficetur ultrà homo ſuper terrã. Propterea hæc dicit dñs
deus: Expandã ſuper te rete meũ, in multitudine popu-
lorũ multorũ. Rete dñi ueteris & noui teſtamẽti ratione
contextũ, mittit ſuper draconẽ qui habitat in populo-
rum multitudine: & ſemper turbis & populorũ multitu
dine delectat, ut extrahat eũ in ſagena ſua ſiue in hamo
Matth. 13.f ſuo. Iſta eſt ſagena, quæ in mare huius ſeculi mittitur, &
extrahit piſces multos, alios eligendos & alios abijciẽ-
Iob 40.d dos. Siue iſte eſt hamus, de quo in Iob ſcriptũ eſt: Addu
ces aũt draconẽ in hamo: & circũdabis capiſtrũ circa na
res eius: ꝓ quo interpretatus eſt Aqla, extrahes Leuia-
than in homo, & funib. colligabis linguã eius. Extrahit
aũt draco ſiue Leuiathan de mari hamo uel ſagena dñi:
ut proijciat ſiue extendat ſuper terrã, & oẽs ſpiræ eius
quibus ſuas inſidias occultabat aperiant & proferãtur
in publicũ, & in terrã abijciant, & iaceat qui in cœlo po-
B ſuerat os ſuũ, & ſe altiſsimo ſimilẽ eſſe iactabat. Vnde ſe
quitur: Et habitare ſiue ſedere faciã ſuper te omnia uo-
Pſal. 73.c latilia cœli, & ſaturabo de te beſtias uniuerſæ terræ, ſecũ
dum illud quod ſcriptũ eſt: Dediſti eũ eſcã populis Ae-
thiopũ. Qui uel uolatilia uocant, uel beſtiæ terræ. Vola-
tilia, quæ ſementẽ, ut diximꝰ, iuxta uiã rapiũt. Beſtiæ ter
ræ, uitijs efferatæ, qđ ad hæreticos atq; gẽtiles referri po
teſt. Quod aũt ſequit: Et dabo carnes tuas ſuper mõtes,
& implebo colles tuos ſanie tua, ſiue implebo ualles ſan
guine tuo, hũc habet ſenſum: ut uolatilia cœli & beſtias
terræ, deceptorũ populos intelligamus, crudelitatemq;
gentiliũ: montes aũt ad principes referamus hæreſeon:
qualis fuit Valentinus, & Marcion, colleſq; ſucceſſores
eorũ q ſaturant ſanie draconis: ſiue ualles quæ implent
draconis ſanguine, inferiores quoſq; credentiũ: aut cer
tè mõtes aduerſarias poteſtates, quæ in aere diſcurrunt:
& ualles, quæ inferna penetrãt, & æternis ſupplicijs mã-
cipatæ ſunt. Porrò quod dicit: Et irrigabo terrã putore
ſanguinis tui ſuper mõtes, ſiue irrigabit terra de ſterco
rib. tuis ſuper mõtes, & ualles implebunt ex te: illud ſi-
gnificat, q omnis ſuꝑbia & arrogãs hæreticorũ tumor,
nõ tam uitali & puro q̃ putrido atq; fœtenti ſanguine
Pſal. 82.b cõpleat, iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Pone eos ſicut ſter-
Ibid. 112.a cus terræ. De quo ſanctus à dño liberat: Qui ſuſcitat de
terra inopẽ, & de ſtercore erigit pauperẽ. Vt collocet eũ
cũ principibus, cũ principibus populi ſui. Valles aũt in
ima depreſſæ, ut ſuprà diximus, aut inferna ſignificant,
aut humilẽ hæreticorũ ſenſum, propter uoluptatẽ & ter
renas opes cuncta facientiũ. Quod aũt iungit: Et operiã
cũ extinctus fueris cœlũ, & nigreſcere faciã ſtellas eius,
ſolem nube tegã, & luna nõ dabit lumen ſuũ, omnia lu-
minaria cœli mœrere uel tenebreſcere faciã ſuper te, &
dabo tenebras ſuper terrã tuã, ait dñs deus: ſi ſequatur
literã, penitus intelligi nõ poteſt. Quando enim interfe
cto Pharaone ſiue dracone ſol & luna & ſtellæ nõ dede-
runt lumẽ ſuũ, & cœlum opertũ eſt tenebris: iuxta illud C
poeticũ: *Impiaq; æternam timuerunt ſecula noctem?* Ergo
hoc dicendũ eſt, q extincto Pharaone, qui transfigura-
bat ſe in angelũ lucis, de quo ĩ alio loco ſcriptũ eſt: Lux
impiorũ extinguet, cœlũ ſiue cœli operient tenebris. De Iob. 18.a
quib. & Paulus loquit: Et ſpiritualia nequitiæ in cœleſti Eph. 6.b
bus. Et nigreſcere faciet dñs ſtellas eius, uel dracõis uel
cœli. Super quo & Iudas apl's ſcribit: Sidera errantia,
quibus caligo tenebrarũ in æternũ reſeruat. Sol quoq; Eſa. 19.a
nube teget, ſol iniquitatis, q cõtrarius eſt ſoli iuſtitię: nu
be aũt, uel ipſo dño ſaluatore qui deſcendit in Aegyptũ
ſuper nubẽ leuẽ, nullo peccatorũ pondere prægrauatã,
uel prophetis & apoſtolis, de quib. legimus: Mandabo Ibid. b
nubibus ne pluãt ſuper eam imbrẽ. Et in pſalmis: Veri- Pſal. 35.b
tas tua uſq; ad nubes. Cũ autẽ ſol iniquitatis fuerit ob-
ſcuratus, luna quã hæreticorũ ſentimus eccleſiã, & quæ
à ſole iniquitatis lumen putabat accipere, non dabit lu
men ſuum, nec decipiet credentes falſi nominis ſciẽtia.
Omnia quoq; luminaria, & quicquid uidetur in hære-
ticis eſſe doctrinæ, extincto dracone cæcabit, ſiue mœre
bunt principe perdito: ita ut ipſe dñs terram hæretico-
rum operiat tenebris, ignorantia ſcilicet ueritatis, ut cæ
ci cæcos ducant in foueam, & habitatores terræ mittant
in tenebras exteriores, ubi eſt fletus & ſtridor dẽtium.
Poſt hæc dicitur: Et irritabo cor populorũ multorum:
cùm induxero contritionẽ ſiue captiuitatẽ tuam in gen
tibus ſuper terrã quã neſcis, ut qui prius Pharaoni ſer-
uierant, iraſcantur cõtra eum, uidentes captiuitatẽ eius
ad aliam terram quam draco neſciebat eſſe perductam.
Nec debemus ambigere bonas eſſe terras quas Pharao
neſciat, ſcilicet quãdo captiuitas Pharaonis alia captiui
tate mutatur, de qua dicitur ad ſaluatorẽ: Aſcendens in Pſal. 67.d
altum, captiuã duxit captiuitatẽ: accepit, ſiue iuxta Apo
ſtolum, dedit dona hominibus. Et ſtupeſcere, inquit, fa Eph. 4.b
ciam ſuper te populos multos: ut qui prius Pharaonis
admirabantur potentiã, poſteà eum admirẽtur de ſuo D
culmine cecidiſſe. Reges quoq; populorũ horrore ni-
mio formidabunt ſuper eũ, quorũ regna dño diabolus
oſtẽdit, de quib. & in pſalmo dicitur: Aſtiterũt reges ter
ræ, & principes conuenerũt in unum. Hoc aũt fiet, cùm Pſal. 2.a
uolare cœperit gladius dñi ſuper facies eorum, ſubau-
ditur regum ſiue populorũ. Gladius aũt dñi intelligen
dus eſt uiuens ſermo dei & efficax & acutus ſuper om-
nem gladiũ ex utraq; parte acutũ, qui uolat atq; diſcur
rit & perſtringit cernentiũ oculos uultuſq; deterret, ut
obſtupeſcentes ſuper ruina Pharaonis, ſe in illo uideãt
eſſe deiectos. Et dñi quidẽ gladius de quo ſcriptum eſt:
Ecce hic poſitus eſt in ruinam & reſurrectionem multo Luc. 2.e
rum, iacentes eleuat, & malè erectos humilitate cõmu-
tat. Gladius aũt regis Babylonis ueniet ſuper draconẽ
Aegyptium, ut in gladijs fortium ſiue gigantiũ deijciat
dñs multitudinem eius qui regẽ Aegypti ſectabat. Inex
pugnabiles, inquit, ſiue peſtilentes de gentibus omnes
iſti, ut mali ad puniendum tradãtur peioribus, de qui
bus ſcriptum eſt: Immiſsionẽ per angelos peſsimos. Et Pſal. 77.e
Apoſtolus: Quos tradidi, inquit, ſatanæ, ut diſcant non 1. Tim. 1.d
blaſphemare, uel in interitum carnis, ut ſpiritus ſaluus
fiat. Cùm aũt per huiuſcemodi miniſtros deiecta fuerit
ſuperbia Aegypti, & multitudo illius diſsipata: perden-
tur omnia iumenta illius quæ erant ſuper aquas pluri
mas, & non cõturbabit eas per hominis ultrà. Si enim
beatus q ſeminat ſuper aquas ubi bos & aſinus calcat,
econtrariò infelix, qui ſimplices quidẽ ſuo ultrà poterit
errore retinere: ita ut pes hominis non calcet in eis, quo
ne ſignum quidẽ ſapiẽtiæ atq; rationis aquæ Aegyptiæ
in ſe habere uideantur. Vngula quoq; iumentorũ non
turbabit eas, ut de limpidiſsimis atq; nitentibus faciat
turbidas atq; cœnoſas. Tunc reddent nõ ab alio, ſed ab
ipſo domino aquæ puriſsimæ, quæ draconis fuerãt do-
minatione

A minatione turbatæ:
ita ut flumina earũ
labãtur quaſi oleũ,
& ſint ueri luminis
nutrimentũ. Hæc au
tem fient, cùm dede
rit dñs terrã Aegy-
pti deſolatã, & perdi
derit multitudinẽ e-
ius, & percuſsi fue-
rint oẽs habitatores
illius: ut iſto ꝓfectu
ſcire poſsint quòd i-
pſe ſit dñs. Quod au
tẽ iungitur: Plãctus
eſt, & plãgent eũ filię
gentiũ ſuper Aegy-
ptum, & ſuper multi
tudinẽ eius plangẽt
eum, ait dñs deus:
ꝑſpicuũ eſt animas
omniũ gẽtium quæ
prius oppreſſæ fue-
rant, ſiue earum gen
tium, quæ nequaq̃
in Aegypto morabã
tur, ſed in regione ui
uẽtium, interfectum
draconem plangere
& omnem multitu-
dinẽ eius: non ſpe ſa
lutis, ſed quòd de tã
ta potentia, ſuo uitio
& ſuperbia deiectus
B ſit in æterna ſuppli-
cia. [a] ¶ *Et factum eſt in
duodecimo anno. etc.*]
Multum in hoc loco
Lxx. interpretũ edi-
tio & ordine & trãsla
tione diſcordat, &
quædã in ea de Theo
dotione addita ſunt:
unde neceſſe habui-
mus & ipſam pone-
re: nequaq̃ parcen-
tes lõgitudini, & ſtu
dioſi lectoris diligẽ-
tiæ ſeruientes. [b] ¶ *Et
factũ eſt, etc.*] Nõ igno
ro faſtidioſã fore de
licato lectori tantã i-
ter duas editiões di-
ſcrepantiã, ſed quid
faciam calũniatorib.
meis: qui ſi aliqd de
Lxx. interpretũ trãſ-
latione ſubtraxero,
me ſacrilegũ & abſq;
timore domini uo-
ciferantur: maximè
qui cùm in fidei ue-
ritate diſcordent, &
Manichæorũ ſequã-
tur errores, in eo im
peritorum animas
commouẽt, ſi de ue-
teri quippiam monſtrare potuerint mutatum conſue-
tudine: libentius errare cupientes, q̃ aliquid ab æmulo

HEBRAEI. [a] Et factum eſt
in duodecimo anno, in
quintadecima menſis: fa-
ctum eſt uerbum domini
ad me, dicens: Fili hominis
cane lugubre ſuper multi-
tudinem Ægypti, & detra-
he eam ipſam & filias gen-
tium robuſtarũ ad terram
ultimam cum his qui de-
ſcendunt in lacũ. Quo pul-
chrior es, deſcende & dor-
mi cum incircũciſis. In me-
dio interfectorum gladio
cadent, gladius datus eſt, at
traxerũt eam & omnes po
pulos eius. Loquẽtur ei po
tentiſsimi robuſtorum de
medio inferni, qui cum au-
xiliatoribus eius deſcende-
runt, & dormierunt cum
incircunciſis interfectiſq;
gladio. Ibi Aſſur & omnis
multitudo eius, in circuitu
illius ſepulchra illius, om-
nes interfecti & qui cecide-
runt gladio: quorum data
ſunt ſepulchra in nouiſsi-
mis laci, & facta eſt multitu
do eius per gyrum ſepul-
chri eius, uniuerſi interfe-
cti cadenteſq; gladio, qui
dederãt quondam formi-
dinem in terra uiuentium.
Ibi Aelam & omnis multi-
tudo eius per gyrum ſepul
chri illius: omnes hi inter-
fecti ruenteſq; gladio, qui
deſcenderunt incircunciſi
ad terram ultimam qui po-
ſuerunt terrorem ſuum in
terra uiuentium, & porta-
uerunt ignominiam ſuam
cum his qui deſcendunt in
lacum. In medio interfe-
ctorum poſuerunt cubi-
le eius in uniuerſis popu-
lis eius, in circuitu eius ſe-
pulchrum illius. Omnes hi
incir-

SEP. [b] Et factum eſt in duo
decimo anno in quintade-
cima menſis: factus eſt ſer-
mo domini ad me, dicens:
Fili hominis, plange ſuper
multitudinem Ægypti, &
deducent filias eius gentes
mortuas in profundum
terræ ad eos qui deſcendũt
in foueam. (Porrò ſub aſte
riſcis additum eſt*) De a-
qua pulcherrima deſcen-
de, & dormi cum incircun-
ciſis. (Rurſum ordo ſequi-
tur.) In medio uulnerato-
rum gladio cadent cum eo
& dormiet omnis fortitu-
do eius, & dicent tibi gigan
tes, in profundo foueæ, de
ſcende quo melior es, de-
ſcende & dormi cum incir-
cunciſis in medio uulnera-
torum gladio. Ibi Aſſur &
omnis congregatio eius.
(Quodq; ſequitur.) Om-
nes uulnerati ibi dati ſunt,
& ſepulchrum eius in pro-
fundo foueæ, & facta eſt cõ
gregatio eius: (in Hebrai-
co nõ habetur, ſed à Septua
ginta additum eſt. Rurſum
dicitur:) In circuitu ſepul-
chri eius omnes uulnerati
qui ceciderant gladio. (Et
iterum de editione Theo-
dotionis ſub aſteriſcis addi
tum eſt*.) Qui dederunt ſe
pulchra eius in lateribus la-
ci, & facta eſt congregatio
in circuitu ſepulchri eius.
Omnes iſti uulnerati ca-
dẽteſq; gladio. (Poſt quæ
poſuere Septuaginta.) Qui
dederunt timorem ſuum
in terra uitæ. Ibi Aelam &
omnis fortitudo eius in
circuitu ſepulchri eius, om-
nes uulnerati & cadentes
gladio, & qui deſcendunt
incir-

uerum diſcer.. Et in- C
terim iuxta hiſtoriã
manifeſtꝰ eſt ſenſus.
In eodẽ enim anno
duodecimo, & in eo
dẽ, ut putamus, mẽ-
ſe: ſed non in una, ut
ſuprà, mẽſis: uerum
in quintadecima die
nequaq̃ ſuper Pha-
raone, ſed ſuper for-
titudine ſiue multitu
dine Aegypti plan-
ctus aſſumit: qui de-
trahitur de ſuperbia
ſua cum uniuerſis fi
liabus ſuis, ſiue gen-
tium robuſtarũ, ad
terram ultimã: id eſt,
profundũ inferni, di
citurq; ad regẽ Aegy
pti: Quo melior es,
ut mortẽ merearis e-
uadere? Cùm enim
Aſſur & Aelam, id eſt
Perſæ, & Moſoch, q
interpretãtur Cap-
padoces, & Thubal,
quos alij Iberos, alij
Italos intelligi uolũt:
Idumęi quoq̃ & pri
cipes aquilonis ac Si
donij cũ uniuerſis e-
xercitib. ſuis, quorũ
auxilio horrorẽ cũ- D
ctis gentib. præbue-
rũt, mortui ſint & in
terfecti gladio: & po
ſuerint gladios ſuos
ſub capitibus ſuis:
quod dictum ἐμφα-
τικώτερον accipien-
dum eſt: tu ſolus po-
teris non eadem ſu-
ſtinere? Quin potiꝰ
cùm uideris tantam
tecum apud inferos
multitudinẽ dormi-
entiũ: & ſepulchrum
tuum fortiſsimorũ
quondam principũ
circũdari memorijs:
habebis conſolatio-
nem, leuiora tormẽ-
ta æſtimans cõſortio
plurimorũ. Hæc in-
terim iuxta ſimplicẽ
ſenſum ſtrictim dixiſ
ſe ſufficiat. Nunc ea-
dem breuitate, quã-
tũ explanationis pa
titur difficultas, ſpi-
ritualis intelligentię
ſumma quæque car
pamus. Suprà una
menſis die factus eſt
ſermo domini ad ꝓ-
phetam, hic quintadecima. In prima autem die, hoc eſt,
in calendis, menſis exordiũ eſt, in quintadecima, quan
do

A do totus lunæ orbis impletur: & ſiquidē primus mēſis fuerit, azymorū eſt prima dies: ſin autem ſeptimus, ſcenopegiarū, quando figuntur tabernacula. Quæ ſolennitates apud Hebræos uel maximæ ſunt. Fit aūt plāctus ſuper fortitudinē Aegypti, ut fortis in malo eſſe deſiſtat, & recipiat infirmitatem: & quādo infirmior fuerit, tunc fortior ſit. Pro fortitudine Aegypti, ī Hebraico habet multitudinē. *Matt. 7. b* Lata enim & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad mortem: & multi ingrediuntur per eam, ſicut econtrariò dicitur ad Iſrael: *Gen. 34. d* *Deut. 28. g* Vos autem eſtis pauci inter omnes gentes: ſemper enim uirtus rara eſt, & arta & anguſta uia quæ ducit ad uitā, & pauci ſunt qui ingrediūtur per eā. Quod autem Aegy- B ptus plangit, & mortuæ filiæ eius, iuxta Septuaginta, ſiue gētium robuſtarū deducuntur ad terram ultimam in lacum ſiue in foueā profundiſsimam: ſignificantur animæ in Aegypto huius ſeculi cōmorantes, quæ perdiderūt eum qui dicit: *Ioan. 14. a* Ego ſum uita, & peccatis mortuæ, pōdere eorum ad inferos detrahuntur, dicēte peccatore: *Pſal. 37. a* Quoniā iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meū, ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Iſtę ſunt de quibus ſcriptum eſt in alio loco: *Ibid. 62. c* Ingredientur in inferiora terræ, tradent̄ in man⁹ gladij, partes uulpiū erūt. *Eccl. 10. b* Qui enim fodit foueā, incidet in eā. Vnde & legimus: *Pſal. 7. d* Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit. Quodq; ſequitur: Quo pulchrior es deſcēde & dormi cum incircunciſis: propriè ad Pharaonē regē Aegy-

HEB. incircunciſi interfectiq; gladio. Dederāt enim terrorē in terra uiuentiū, & portauerūt ignominiā ſuā cum his qui deſcendunt in lacum, in medio interfectorum poſiti ſunt. Ibi Moſoch, & Thubal, & omnis multitudo eius, in circuitu illius ſepulchra eius. Oēs hi incircunciſi interfectiq; cadentes gladio, qui dederūt formidinē ſuam in terra uiuentium. Et non dormient cum fortibus cadētibusq; & incircunciſis, qui deſcenderunt ad infernum cum armis ſuis, & poſuerunt gladios ſuos ſub capitib. ſuis, & fuerunt iniquitates eorum in oſsibus eorum, quia terror fortium facti ſunt in terra uiuentium. Et tu ergo in medio incircunciſorum contereris, & dormies cum interfectis gladio. Ibi Idumæa & reges eius, & omnes duces eius q dati ſunt cum exercitu ſuo cum interfectis gladio, & qui cū incircunciſis dormierunt, & cū his qui deſcenderunt in lacum. Ibi principes aquilonis oēs, & uniuerſi Sidonij (ſiue uenatores) qui deducti ſunt cum interfectis pauentes, & in ſua formidine confuſi: quia dormierūt incircunciſi cū interfectis gladio, & portauerūt cōfuſionem ſuā cū his qui deſcendunt in lacū. Vidit eos Pharao, & conſolatus eſt ſuper uniuerſa multitudine ſua quæ interfecta eſt gladio, Pharao & omnis exercitus eius, ait dominus deus. Quia dedi terrorem meum in terra uiuētium, & dormiuit

SEP. incircunciſi in terræ profundū, qui dederūt terrorē ſuū in terra uitæ, & acceperunt tormentū ſuū cū his qui deſcendūt in foueā in medio uulneratorū. Ibi dati ſunt Moſoch & Thubal & omnis fortitudo eorū in circuitu ſepulchri eius, omnes uulnerati eius, uniuerſi incircūciſi & uulnerati gladio, qui dederūt terrorem ſuū ſuper terrā uitæ, & nō dormierūt cum gigantibus qui ceciderūt ab æterno, qui deſcenderunt in infernum cum armis quibus utebātur ad bella, & poſuerunt gladios ſuos ſub capitibus ſuis, & factæ ſunt iniquitates eorum in oſsibus eorum, quia terruerunt gigantes in uita ſua. Et tu in medio incircunciſorum cōtereris, & dormies cum uulneratis gladio. Ibi Edom & reges eius, & omnes principes Aſſur qui dederunt fortitudinem eius in uulnere gladij: iſti cum uulneratis dormierūt cum his qui deſcenderunt in foueam. Ibi principes Aquilonis omnes, uniuerſi magiſtratus Aſſur, qui deſcenderunt uulnerati cum terrore ſuo, & in fortitudine ſua confuſi dormierunt incircūciſi cum uulneratis gladio, & abſtulerunt tormentum ſuum cum deſcendentibus in foueā. Videbit eos Pharao, & conſolationem accipiet ſuper omni fortitudine eorum: uulnerati gladio Pharao, & omnis fortitudo eius, dicit dominus deus. Quia dedi formidinē eius ſuper terram uitæ, & dormiet

pti ſermo dirigit̄: ſiue ut in LXX. de Theodotiōe additū ē, ad ipſam Aegyptū: De aqua pulcherrima deſcēde & dormi cū incircūciſis. Qđ ſpecialiter ad eū ptinet q ī baptiſmate Chriſti renatus, & audiēs cū eccleſia: Quæ eſt iſta quę deſcēdit dealbata, innitēs ſuper fratruelē ſuū? poſteà uel fornicatione, uel alijs uitijs ſordidat⁹ eijcitur de eccleſia, & dicit̄ ad eū: De aqua pulcherrima deſcēde, & dormi cū incircūciſis, i. cū immundis: iuxta illū ſenſum quem ponit Apoſtolus: *Philip. 3. a* Nos ſum⁹ circūciſio, q in ſpiritu deo ſeruientes, & gloriātes in dño, & non in carne cōfidentes. Hi omnes ī medio uulneratorū ſiue interfectorū cadēt cū Pharaone, illo gladio quē uenit mittere dominus ſup terrā. Sicut em̄ Chriſti gladi⁹ D bonos à malis ſeparat, dicēs: *Matt. 10. d* Non ueni pacem mittere ſuper terrā, ſed gladiū: ſic hæreticorū gladius omnes trūcat populos, & uulneratos ad infernū deducit. Iſti ſunt gigantes potentiſsimi & rebelles, & ponētes in excelſum os ſuū: & quāto per ſuperbiā ſe ad excelſa ſuſtollūt, tanto ad profundū foueæ, & in inferni nouiſsima detrahūtur, qui omnes īterfecti ſunt gladio. Et ut ſciret uel Pharao uel oīs Aegypti fortitudo quæ ad inferna detracta eſt, quos haberet in pœnis ſocios, ſequēs ſermo demōſtrat. Ibi Aſſur & omnis multitudo ei⁹, uel ſynagoga eius. Princeps enim hæreticorū diabolus: cuius uerè cōgregatio ſynagoga eſt de qua ī Apocalypſi dicitur: *Apoc. 2. b* Qui ſunt ſynagogæ ſatanæ. Sequētes aūt uerſiculos, qui obelo prænotantur, prætereundos puto, dicendumq;

A cendumq; quod habet̄ in Hæbraico: In circuitu illius ſepulchra eorum, uidelicet deceptorū ab eo. Qui oēs uulnerati uel interfecti ſūt gladio: & ideo corruerūt: quōrū ſepulchra data ſunt in nouiſſimis laci. Quòd aūt lacus uocet̄ infernus, pſpicue pſalmus ille demōſtrat, in quo pœnitēs loquit̄: *Pſal. 27. b* Aſſimilatus ſum cū his qui deſcendunt in lacū. Quē nequaq; debemus iuxta Latini ſermonis proprietatē eū intelligere q Græcè λίμνη dicit̄: ut eſt lacus Tiberiadis, & lacus Larius & Benacus, multiq; alij: ſed quas nos ſolemus appellare ciſternas. Quos lacus, quia aquas refrigerāt, & omnē ab eis calorē ſpiritus auferunt, peccatores cunctiq; hæretici fodiunt: & quantū in mea memoria eſt, nullū ſanctorū lacū, id eſt, ciſternā fodiſſe, ſcriptura teſtat̄, ſed omnes peccatores: quorum fuit *Iſa. 26. b* Ozias rex leproſus, & qui per ſuā ſuperbiā corruit, de quo ſcribit̄, q homo fuit terræ opib. incubās, & multas ſuperbiæ turres ædificarit in angulis, & lacus foderit. Econtrariò ad iuſtū dicit̄: *Prou. 5. c* Bibe aquā de tuis aquis, & de puteorū tuorū fontibus. Et rurſum: Fons aquæ tuæ ſit proprius. Vnde loquit̄ & dñs: *Hier. 2. c* Me dereliquerūt fontē aquæ uiuæ, & foderūt ſibi lacus, id eſt, ciſternas, quæ aquas cōtinere nō poſſunt. Sequit̄: Et facta eſt multitudo eius per gyrū ſepulchri eius. Hi oēs cingūt Aſſyriū, & eſt eorū plurima multitudo: q uniuerſi uulnerati ſunt & interfecti, & cadentes gladio. Nemo enim eorū ſtare poteſt cū Moyſe, nec audire: q ſtatis in domo dñi, ſed oēs uulnerati interfectiq; ſunt & cadētes: q quondā dederāt formidinē in terra uiuentiū: formidinē aūt his qui erāt eccleſijs præpoſiti: ne in terra uiuentiū facerēt populos mortuorū, & ſimplices quoſq; deciperent. Vnde & Paulus aiebat: *1. Cor. 11. a* Timeo aūt, ne fortè ſicut ſerpēs decepit Euā malicia ſua: ita corrumpant̄ ſenſus ueſtri à ſimplicitate quæ eſt in Chriſto. Sed hic timor ſpe dñi mitigat̄, dicēte eccleſiaſtico uiro: *Pſal. 26. g* B Dñs illuminatio mea & ſal⁹ mea, quē timebo? Dñs ꝓtector uitæ meæ, à quo trepidabo? Poſt hæc dicit̄: Ibi Aelam & omnis multitudo eius per gyrū ſepulchri eius, haud dubiū quin Aſſyrij. Aelam in linguā noſtrā uertit̄ aſcenſus eorū. Oēs enim q Chriſti humilitate contēpta, diaboli aſcendere ſuperbiā, & in falſi nominis ſciētia eſſe aliqd æſtimauerūt: Aelamitæ ſunt nuncupādi, q Aſſyrij regis ſepulchrū ambiūt, & interfecti ſunt uulneratiq; gladio: Et licet in excelſo poſuerint os ſuū, tamē deſcenderūt immūdi & incircūciſi ad terrā ultimā, ut quātò ſublimius fuerāt eleuati, tantò fortius caderent. Iſti poſuerunt terrorē ſuum non ſemel, ſed ſecundò in terra uiuentiū. Quis enim eccleſiaſticorū ab huiuſcemodi Aelamitarū terrore ſecurus eſt, & non aliquem ſui perdidit gregis? Pulchreq; eccleſia Chriſti appellat̄ terra uiuentiū, ut ecōtrariò hæreticorū cōciliabula mortuorū terra eſſe credant̄. Et portauerunt, inquit, ignominiā ſiue tormētum ſuū cum his quos ſecū detraxerunt in lacū & in profundū inferni: quorū cubile in medio interfectorū eſt, eorū uidelicet quos ſuo mucrone iugularunt, & circundant̄ huiuſcemodi populis. Hi populi, Aſſyrij regis populi ſunt: & licet circunciſos eſſe ſe iactent, tamē incircūciſi interfectiq; ſunt gladio, & tertiò dederunt terrorē atq; formidinē in terra uiuentiū. Vnde portauerūt tormentū ſuum atq; ſuppliciū in medio eorū, quos ſuis fraudibus decеperūt. Ibi quoq; eſt, id eſt, iuxta Aſſyriū Moſoch & Thubal & omnis multitudo eius in circuitu ſepulchri eius: oēs incircunciſi interfectiq; & cadentes gladio, qui dederant formidinem ſuam in terra uiuētiū. Pro quo Moſoch & Thubal, Symmachus & Theodotio interpretati ſunt cubile eorū, ut oſtenderēt cubilia hęreticorū, imò foueas ſempiternas, Aſſyrij regis eſſe ſupplicia. Moſoch interpretat̄ inſania, Thubal conuerſio: non in bonū à malo, ſed de bono in malū: ſiue uniuerſa, ut oſtendat oēs hæreticos inſanire, & pari ſtudio ad peiora conuerti. Nec mirū ſi inſaniētes & coaceruati in malū habent multitudinē, cū Aegyptij C regis ſocij ſint qui gaudet multitudine. Oēs hi interfecti gladio, qui dederant formidinē ſuā, non ſemel nec ſecundò, ſed tertiò in terra uiuentiū, de quibus ſuprà plenius diximus. Sequit̄: Et nō dormient cū fortibus ſiue gigantibus cadentibusq; & nō circūciſis qui deſcenderunt ad infernum cum armis ſuis, & poſuerunt gladios ſuos ſub capitibus ſuis: & fuerunt iniquitates eorū in oſsib. eorū: quia terror fortiū facti ſunt in terra uiuētiū. Hi, inquit, qui hæreticorū principes extiterant, ad tantū maliciæ peruenere culmen atq; cruciatū, ut nec cum fortibus atq; gigantib. qui à principio corruerunt, ſimilia mereant̄ ferre ſupplicia. Qui nequaq; erroris ſui acta pœnitentia, deſcenderunt ad inferos cum armis ſuis, rebelles cōtra deum & eccleſiā eius: ſecum arma deferētes de quib. ſcriptū eſt: Filij hominum, dētes eorum arma & ſagittæ, & poſuerūt, ait, gladios ſuos ſub capitib. ſuis: requieſcētes in animo perduelli: & pro ſumma uictoria ſententiarum ſuarum iacula cōplexantes: intantum ut iniquitates eorū fuerint in oſsib. eorum, hoc eſt, fortiſsima figmenta, & erroris ſui dogmata poſsidētes. Quia terror fortiū facti ſunt ī uita ſua, ſiue in terra uiuētium. Quod quartò dicit̄, ut fortiſsimos quoſq; & habentes ſcientiā ſcripturarum, & qui eſſent de regione uiuentiū, ſua peruerſitate terrerent, dum deſcēdunt ad infernum cum armis ſuis, & ponunt gladios ſuos ſub capitibus ſuis, & iniquitates eorū uſq; ad oſſa perueniūt. Poſt hæc ſcriptū eſt: Et tu ergo in medio incircūciſorum cōtereris, quod uel ad Pharaonē uel ad fortitudinē ſiue multitudinē Aegypti dicit̄: quod & ipſa conterat̄, iuxta illud quod ſcriptū eſt: Deus aūt conterat ſatanā ſub pedibus *Rom. 16. c* ueſtris uelociter. Et dormies, inquit, cum interfectis gladio, ſomno perpetuo. Ibi cum Aſſyrio, & cum Aegyptia multitudine erit Idumæa & reges eius, & oēs qui terrenis operib. ſeruierunt, ſiue ſanguine delectati ſunt. Ete- D nim Idumæa & terrenā & ſanguinariā ſonat. Omnes reges & uniuerſi principes de quib. crebrò & Apoſtolus loquit̄, terrenis operibus incubātes, & effundētes quo- *Philip. 3. d* tidie ſanguinē eorum quos ſua fraude deceperint, cum incircunciſis & immundis dormierūt, & cum his q deſcēderunt in lacum, de quib. ſuprà diximus: In ipſo comitatu erunt & principes Aquilonis, à quo exardeſcūt mala ſuper terrā. Et à quo uel in Hieremia uel in hoc eo- *Hier. 1. c* dē propheta, olla illa plena carnium oſsiumq; ſuccēdit̄. Et nō ſolùm principes Aquilonis, uerum oēs magiſtra- *Ezec. 24. a* tus Aſſur: pro quo in Hebraico uerius poſitum eſt, uniuerſi Sidonij: quos nos in uenatores uertimus, iuxta illud qđ ſcriptum eſt: Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt *Pſal. 123. a* de laqueo uenātium, pro quo in Hebraico poſitum eſt, Sidoniorū. Qui Sidonij ſiue uenatores deducent̄ ad inferos pauētes, in ſua quondā confiſi fortitudine: & dormient immundi, & portabunt confuſionē ſiue tormentum ſuū: habētes malæ cōſcientiæ pœnitudinē ſempiternam, ita ut ignis eorum nō extinguat̄, & uermis eorum nō moriat̄. Quos oēs cùm uiderit Pharao, cōſolabitur, uel habēs adhuc maliciā priſtinā, & multos pœnæ ſuæ ſocios habere ſe cernens: uel certè cōſolatus eſt, uidens & illos confundi in ſupplicijs & terrorib. ſuis, ſuper uniuerſa multitudine ſua quæ interfecta eſt gladio, Pharaonis ſcilicet uel omniū ſociorū eius: præcipueq; Aſſyrij regis & Moſoch & Thubal & Idumæorū, & principū Aquilonis & Sidoniorum. Hi enī dederant terrorē ſuum in terra uiuētium. Quod quintò dicit̄, ut oēs iſtiuſmodi nationes cauere & fugere debeamus, quæ cunctis nos ſenſib. deceperūt, & ſcire eſſe horribiles: nec facilè poſſe uitari, niſi omni cuſtodia ſeruauerimus cor noſtrum. Dormiuit, inquit, & ipſe Pharao cum ſocijs ſuis interfectis gladio, qui ſocij multitudo eius ſunt, per latā & ſpacioſam uiam pergentes ad ſupplicia ſempiterna.

A ET *factum eſt uerbum dom. etc.*] Rurſum ad prophetam ſermo fit dñi, qui aliquanto ſiluerat tẽpore: eo ꝙ nõ poſſit propheta nec humana fragilitas iuge ad ſe atꝗ; cõtinuũ ſuſtinere uaticinium: & loquit̃ eadẽ quæ in ſuperiorib. continent̃. Fili hominis, ſpeculatorẽ dedi te domui Iſrael, & audies ex ore meo uerbũ, & cõminaberis eis ex me, in eo ꝙ dicam iniquo, morte morieris, & nõ annũciaſti ei, nec locutus es ut annũciares iniquo & cõuerteretur à uijs ſuis, & uiueret: iniquus ille in iniquitate ſua moriet̃, & ſanguinẽ eius de manu tua requirã. Et tu ſi annunciaueris iniquo, & nõ cõuerſus fuerit ab iniquitate ſua, & à uia ſua, iniqu⁹ ille in iniquitate ſua moriet̃, & tu animã tuã liberaſti. quæ ſi diligẽter inſpicias, intelligis, ſimilia quidẽ eſſe, ſed nõ eadẽ, dũ in pleriſꝗ; diſcordant. Et hoc in omnib⁹ ſcripturis ſanctis obſeruare debemus, ubi uidet̃ aliqua ſi-
B militudo eſſe ſententiæ: nõ in omnib⁹ eadẽ dici, ſed uel ſubtrahi pleraꝗ; uel addi: & ſingulorũ inter ſe uerborũ diſcrepãtiam habere rationẽ. Et interim priuſquã ad altiora ueniam⁹, breuis eſt explicãda ſententia. Si ſpeculator fuerit cõſtitutus in populis, ut annunciet gladium domini iramꝗ; uenientem: & annunciante eo populus audire noluerit ſpeculator liber erit: & ille qui opreſſus eſt gladio, ipſe ſanguinis ſui ſuſtinebit reatum: quòd ſi audierit, ſaluabit animam ſuam. Si autem ſpeculator nõ ſonuerit buccina, & populus ignorans uenturum gladium nequaquam ſe obſeruauerit: populus quidem in ſua morietur iniquitate: attamen ſanguinem morientis de ſpeculatoris requiram manu. Et ut ſciret propheta Ezechiel generalem diſputationem ad ſe potiſsimum pertinere. Et tu, inquit, fili hominis, non à terra & à populo terræ, ut ſuprà dixi, ſed à me cõſtitutus es ſpeculator domui Iſrael. Si ergo me dicente ad impium, impie morte morieris, non fueris loquutus ad eum ut ſe cuſtodiat & de interitu liberetur: ille quidem in ſua iniquitate morietur quam prius cõmiſerat, & de qua ſi annunciaſſes potuit liberari, ſanguinem autem eius de manu tua requiram. Quòd ſi tu annunciaueris atꝗ; præceperis impio ut conuertatur à uijs ſuis peſsimis, & ille hoc facere noluerit: ille quidem in ſua iniquitate morietur, tu autem liberaſti de interitu negligentiæ animam tuam. Ex quibus uerbis diſcimus, poſſe hominẽ quamuis iniquum & impium ſi uerba magiſtri audierit & egerit pœnitentiam, à ſua impietate ſaluari, nec minus magiſtrũ ſubire C diſcrimen ſi docere noluerit, uel timore diſcriminis, uel deſperatione peccãtis, dum reus eſt ſanguinis eius qui liberari potuit & de morte erui: niſi magiſtri ſilẽtio cõcidiſſet, & in utroꝗ; liberũ ſeruari arbitriũ, dum & in magiſtri uolũtate eſt uel tacere uel loqui, & in auditoris arbitrio ut audire & facere atꝗ; ſaluari, uel cõtemnere, & proprio perire cõtẽptu. Nec ſtatim ſequitur: ut quia ꝓpheta prędicit, ueniat qđ prædixit: Non eñ prędicit ut ueniat, ſed ne ueniat: nec qa de⁹ loquit̃, neceſſe eſt fieri qđ fieri minatur, ſed ideò cominatur, ut cõuertatur ad pœnitentiam, cui minat̃, & nõ fiat qđ futurũ eſt ſi uerba domini cõtẽnantur. Poſſum⁹ autem tripliciter locũ iſtũ diſſerere, ut terra quæ ſibi ſpeculatorẽ cõſtituit, uel iuxta literã terra Iudæa ſit, uel iuxta ſpiritualẽ intelligentiã eccleſia, quæ ſępè de nouiſſimis populi ſui ſpecu- D latorẽ eligit: illũ uidelicet quẽ & Apoſtolus ſcribẽs ad Corinthios aſſumit iudicẽ: 1. Cor. 15.d uel certè anima credentis quæ mentem atꝗ; rationẽ præponit populo ac turbæ cogitationũ ſuarũ, ut nõ omnia cogitationum incentiua ſuſcipiat, ſed iudicet atꝗ; diſcernat quæ ſectãda ſibi quæue fugienda ſint. Speculator terræ Iudææ, uel rex poteſt intelligi, uel propheta: ſpeculator autem eccleſiæ, uel epiſcopus uel presbyter qui à populo electus eſt, & ſcripturarũ lectione cognoſcens & præuidens quæ futura ſint, annunciet populo & corrigat delinquentem: unde magnopere formidandum eſt, ne ad hoc officium accedamus indigni, & aſſumpti à populo, negligentiæ nos demus atꝗ; deſidiæ: & quod his peius eſt, delicijs uentriꝗ; & ocio ſeruientes, honorem nos accepiſſe putemus nõ miniſterium. Siquidem filius hominis non uenit miniſtrari ſed miniſtrare, & pedes diſcipulorũ lauit, ut oſtenderet omnes ſordes atꝗ; uitia à magiſtris in diſcipulis debere dilui atꝗ; purgari. Matth. 20.d Nec ſtatim reſpondeamus, quid prodeſt docere, ſi nolit auditor facere quod docueris? Vnuſquiſꝗ; enim ex ſuo animo atque officio iudicatur: Tu ſi locutus non fueris, ille ſi audire contempſerit. De magiſtris negligentibus Salomon loquit̃: Sapientia abſcõdita, & theſaurus occultus: quæ utilitas in utriſꝗ;? Eccl. 20.d Tale quid ſignificatur & in euãgelio, quòd qui ſcandalizauerit unũ de minimis eccleſiæ, expediat ei, ut alligetur ad collum eius mola aſinaria, & abijciatur in profundum, ꝙ in ſpecula conſtitutus, plurimis noceat. Marc. 9.f Ioan. 13.a

HEB. dormiuit in medio incircunciſorũ cũ interfectis gladio, Pharao & oĩs multitudo eius, ait dñs deus.

SEP. dormiet in medio incircunciſorũ cũ uulneratis gladio, Pharao & oĩs multitudo eius, dicit dñs deus.

CAPVT XXXIII.

ET[a] factum eſt uerbum dñi ad me dicens: Fili hominis, loquere ad filios populi tui, & dices ad eos: Terra cùm induxero ſuper eam gladiũ, & populus terræ uirum unũ de nouiſsimis ſuis, (ſiue hominẽ unũ de ſuis:) & cõſtituerit eum ſuper ſe ſpeculatorẽ, & ille uiderit gladium uenientẽ ſuper terram: & cecinerit buccina, & annunciauerit populo. Audiens aũt quiſquis ille eſt ſonitũ buccinæ, & non ſe obſeruauerit, ueneritꝗ; gladius & tulerit (ſiue cõprehenderit) eum: ſanguis ipſius ſuper caput eius erit. Sonitũ uel uocẽ buccinæ audiuit, & non ſe obſeruauit, ſanguis eius in ipſo erit: ſi autẽ ſe cuſtodierit, animã ſuã ſaluabit. Quod ſi ſpeculator uiderit gladium uenientem, & non inſonuerit buccina, & populus non ſe cuſtodierit: ueneritꝗ; gladius & tulerit de his animam, ille quidẽ in iniquitate ſua captus eſt, ſanguinem autẽ eius de manu ſpeculatoris requiram. Et tu fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael. Audiens ergo ex ore meo ſermonem, annunciabis eis ex me: Si me dicente ad impium, impie morte morieris, non fueris loquutus ut ſe cuſtodiat impius à uia ſua, ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autem eius de manu tua requiram. Sin autem annunciante te ad impium ut à uijs ſuis conuertatur, non fuerit conuerſus à uia ſua, ipſe in iniquitate ſua morietur: porrò tu animam tuam liberaſti.

Tu

A a ¶*Tu ergo fili hominis, etc.*] Si negligẽter legamus: uidetur nobis eadem prophetia eſſe quæ ſuprà, in qua dicitur: 18.g Nunquid uolens cupio mortem iniqui, dicit dñs: niſi conuerti eum à uia ſua mala & uiuere? Et in fine eiuſdem prophetiæ: Conuertimini & redite ab uniuerſis impietatib. ueſtris, & non erunt uobis in tormentũ iniquitates. Ibi eñ ad eos ſermo fit qui uolunt agere pœnitentiam, & iuſtitia peccata delere: ut cum fiducia conuertant̃ & pleno animo agant pœnitentiam. Hic aũt ad eos loquitur qui magnitudine peccatorũ imò impietatum ſuarũ deſperãt ſalutẽ & dicũt: Iniquitates noſtræ & peccata noſtra ſup nos ſunt, & in ipſis tabeſcim⁹, quõ ergo uiuere poterimus? Et ẽ ſenſus: Cum ſemel nobis mors ꝓpoſita ſit, & uulnerib. noſtris nulla medicina poſſit reſtituere ſanitatẽ, qđ neceſſe eſt laborare & fruſtrà cõſumi, & præſentẽ uitã nõ cũ
B deſperatione tranſigere, ut ſaltẽ hac fruamur, quia futurã ꝑdidim⁹? Quibus reſpõdet deus, nõ uelle ſe mortẽ impij, ſed ut reuertat̃ & uiuat. Et apoſtrophã facit ad impios deſperantes, conuertimini à uijs ueſtris peſſimis. Atꝗ; ut ſciamus qui ſint impij ad quos loquit̃, ſequens ſermo demõſtrat. Quare moriemini domus Iſrael? Vita autẽ & mors in hoc loco non hæc ſignificat̃, qua omnes cõmuni cum beſtijs lege naturæ uel uiuim⁹ uel morte diſſoluimur, ſed illa de qua Psal. 114.b ſcriptũ eſt: Placebo dño in regione uiuentiũ. Et anima quæ peccauerit ipſa moriet̃. Et à ſpeciali cõmonitione qua Iſrael domui loquebat̃, ad generalẽ tranſit diſputationẽ: quòd & iuſtum præteritæ non ſaluent iuſticiæ ſi nouis ſceleribus fuerit occupatus, & peccatorẽ uel impium antiqua peccata nõ perdant, ſi operibus iuſticiæ ueteres emẽdarit errores, deũꝗ; nõ præterita in utroꝗ; iudicare, ſed præſentia. Si dixero, inquit, iuſto, uita uiues, & ei præmia iuſticiæ pollicitus fuero, cõfiſuſꝗ; ille peccauerit, omnes iuſticiæ eius priſtinæ obliuioni tradent̃, & præſenti iniquitate moriet̃, nec mea eſt mutata ſententia, cum non poſſim eidẽ homini peccatori reddere quod iuſto promiſerã. Ecõtrario ſi peccatori & impio fuero cõminatus & dixero: Adhuc tres dies & Niniue ſubuertatur, & ille egerit pœnitentiã, boniſꝗ; operibus ueterẽ emendarit errorem, ita ut iudiciũ faciat & iuſticiam, pignus reſtituat, rapinamꝗ; reddat, in mandatis uitæ ambulet, nec faciat quicꝗ; iniuſtum, nónne debet uita, quæ Chriſtus eſt, uiuere & nequaquam mori: cum comminatio peccatoris iuſtum punire non debeat? Tale quid loquitur ſermo diuinus ad Hieremiã C quando deſcendit in domum figuli, & audit uel ꝓmiſſa uel cõminationẽ dei id agere, ut uel homines prouocent ad ſalutem, uel deterreant à peccato. Hier. 18.a Vnde qui dicunt: Non eſt æqua uia domini, arguuntur ꝙ ipſorum ſit iniqua ſententia, habentiũ oculũ peſſimũ, & nequaꝗ; noua, ſed uetera iudicãtium. Quibus omnibus demonſtrat̃, nec peccatorẽ ſalutẽ deſperare debere ſi agat pœnitentiã, nec iuſtũ in ſua cõfidere iuſticia, ſi perdiderit negligenter qđ magno labore quæſierat. Manifeſta tranſcurrimus, ut in obſcurioribus immoremur. In quibus autẽ præſens ꝓphetia diſcrepet à præterita & in quibus loquat̃ ſimilia, collatio utriuſque poterit indicare. Porrò qd ſit iudiciũ facere & iuſticiã, pignus reſtituere, rapinã reddere, in mãdatis uitæ ambulare, & cætera, ĩ hoc eodem ꝓpheta ſuprà diximus. b ¶*Et factũ* D *eſt ĩ duodecimo an. etc.*] Vndecimo anno regni Sedechiæ, quĩto menſe, capta eſt ciuitas Hieruſalem. Hæc aũt prophetia, duodecimo anno, decimo mẽſe quinta mẽſis captiuitatis ſiue transmigrationis quãdo captus eſt Iechonias. Ex quo oſtenditur, poſt unum annum & quatuor menſes & uigintiquinꝗ; dies, capta Hieruſalem ueniſſe Babylonẽ unum ciuiũ Hieruſalem, qui nunciaret captam urbem atꝗ; uaſtatã. Ante unũ autẽ diem quàm ueniret qui iſta narraret: ueſperi facta eſt manus dñi ad Ezechielẽ prophetam, quæ aperuit os eius quod diu clauſum fuerat: & quicquid erat ille dicturus, hic factũ antè replicauit, nec ſiluit amplius uidens prophetiam ſuam opere cõpletam, & nequaꝗ; dubitare populum qui erat in Babylone, uel eos qui capti erãt de uaticinio prophetali. Tunc eñ aperit̃ os prophetæ, qñ quod prius nunciauerat, opere mõſtrarit effectũ, & tota libertate proclamat, qui nequaꝗ; futura, ſed uel præſentia uel tranſacta demonſtrat. Hoc ſecundum literã. Cæterum iuxta Anagogen, ſi Ezechiel interpretatur fortitudo dei: Chriſtus autem eſt dei uirtus & dei ſapientia, hoc intelligendum, quod capta Hieruſalẽ & ſubuerſa: quicunꝗ; perfidiam Iudæorum potuerit euadere, quales fuerũt apoſtoli & reliquiæ quæ ſaluæ factæ ſunt, ipſe Chriſto nunciat omnes cęremonias Iudæorũ eſſe ſubuerſas, quas quidam uſꝗ; hodie obſeruãdas putãt, nõ audiẽtes illud Apoſtoli: A gratia excidiſtis q in lege iuſtificamini. Gal. 5.a Miror ꝗ; hominũ pertinaciã, id uelle ſermone defendere, qđ opere implere non audeant, niſi forte ſub pelle ouium, id eſt,

Tu[a] ergo fili hoĩs dic ad domũ Iſrael: ſic locuti eſtis dicentes: Iniqtates noſtræ & peccata noſtra ſup nos ſunt, & ĩ ipſis nos tabeſcim⁹, quõ ergo uiuere poterimus? Dic ad eos: Viuo ego dicit dñs de⁹: Nolo mortẽ impij, ſed ut reuertatur ĩpius à uia ſua & uiuat: Cõuertimini à uijs ueſtris peſsimis: Et quare moriemini domus Iſrael? Tu itaꝗ; fili hoĩs, dic ad filios populi tui: Iuſticia iuſti nõ liberabit eũ in quacũꝗ; die peccauerit, & ĩpietas ĩpij nõ nocebit ei, in quacũꝗ; die conuerſus fuerit ab ĩpietate ſua, & iuſtus nõ poterit uiuere ĩ iuſticia ſua ĩ quocũꝗ; die peccauerit. Etiã ſi dixero iuſto quod uiuat, & confiſus in iuſticia ſua fecerit iniquitatẽ, oẽs iuſticiæ eius obliuioni tradẽtur, & in iniqtate ſua quã operatus eſt, ĩ ipſa morietur. Sin aũt dixero ĩpio morte morieris, & egerit pœnitentiã de peccato ſuo, feceritꝗ; iudiciũ & iuſticiã, pignus reſtituerit, rapinãꝗ; reddiderit, ĩ mãdatis uitę ambulauerit, nec fecerit qcquã iniuſtũ, uita uiuet & nõ morietur. Oĩa peccata quæ peccauit nõ imputabũtur ei, iudiciũ et iuſtitiã fecit, uita uiuet. Et dixerũt filij populi tui: eſt æqui põderis uia dñi, & ipſorũ uia iniuſta ẽ. Cũ eñ receſſerit iuſtus à iuſticia ſua, feceritꝗ; iniquitates, morietur ĩ eis. Et cũ receſſerit impius ab impietate ſua, feceritꝗ; iudiciũ & iuſticiã, uiuet in eis. Et dicitis: Non eſt recta uia domini. Vnumquenꝗ; iuxta uias ſuas iudicabo de uobis domus Iſrael. Et[b] factũ ẽ in duodecimo anno, in decimo menſe, quinta mẽſis transmi-

A Chriſtianorum, lupi cælantur Iudaici. Quid defenſor ſynagogæ in Chriſti eccleſijs perſonat? Capta ergo Hieruſalem atq; ſubuerſa, aperitur os domini per apoſtolos & Apoſtolicos uiros, qui poſſunt dicere: Os meum apertum eſt ad uos ô Corinthij, & apertum eſt mihi oſtium magnū & efficax. Et illud: Pſal.118.c Os meum aperui & attraxi ſpiritum, quod nunquā tacere poterit, nec audire cū Iſrael: Audi Iſrael & tace: ſed ī toto orbe reſonabit, & Chriſti euāgeliū pandet gentibus. Vnde iuxta hūc ſenſum & duodecimus annus ad duodecim refert̄ tribus, & decimus mēſis ad tempus propiciationis Iudaicę, quę grece dicitur ἱλασμὸς, & quīta dies mēſis ad ſenſus carneos, quę omnia capta Hieruſalē & euangelio ſuccedēte, deleta eſſe & tranſiſſe monſtrauimus, & ueſpere, hoc eſt, in cōſummatione mundi factā manum domini ad uerū Ezechiel: qui futuras B ruinas urbis cecinerat ꝑ prophetas et mane impletas eſſe mōſtrauit. a ¶ *Et factum eſt uerbum domini ad me, dicens: Fili hominis qui habitant in ruinoſis, &c.*] Primū ſciendū, quod octo plus uel minus uerſus ab eo loco quem poſuimus: Qui in ſanguine comeditis, & oculos ueſtros leuatis ad immundicias ueſtras uſq; ad eū locū ubi ſcriptū eſt: Hæc dices ad eos, ſic dicit dn̄s deus, in Septuaginta nō habentur, qui cum multis alijs & hæc prætermiſerunt, ſiue interpretata ab eis, ſcriptorum paulatī ſublata ſunt uitio. Et Latini noſtri imo inuidi Chriſtiani, & ut apertius dicā, Grūnianæ factionis hæredes aduerſum nos latrant, cur iuxta Hebraicū diſſeramus, quaſi nolentibus ingerendi ſint cibi, & non his epulæ præparentur qui eas cum gratiarum actione ſuſcipiunt. Certe ſi nobis non habent fidem, legāt alias editiones, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis: interrogent Hebræos non unius loci, ne eos â me redemptos iactitēt, ſed diuerſarū prouinciarū, & cum errori meo uel imperitiæ cunctos uiderint cōſonare, C tunc ſe intelligant nimiū eſſe prudentes, & magis cupere dormire q̄ diſcere, habitentq; in Lxx. cellulis Alexandrini Phari: ne uela perdant de nauibus, & funium detrimenta ſuſpirent. Hæc contra inuidos, nunc quod propoſuimus, diſſeramus. Capta ut diximus Hieruſalē temploq; ſubuerſo, paupes terræ de qb. ſcribit Hieremias, Hier.39 ſoli relicti fuerāt ī Hieruſalem, qui uineas & agros colerent, & in ruinis incenſæ urbis habitarent. Cūq; deberēt agere pœnitentiā ſuper his propter quæ captiuitas uenerat, ſeipſos caſſa ſpe decipientes loquebant̄: Vnus fuit pater noſter Abrahā, & tn̄ hanc terrā hæreditate poſſedit, nō quòd ipſe poſſederit, ſed ꝙ ſemen eius terrā repromiſſionis acceperit. Sigit̄ ille unus in tantos multiplicatus ē populos, nos multo plures qui relicti ſumus in terra Iudæa, & habitamus ī urbib⁹ deſertis ac ruinoſis, utiq; multo amplius multiplicabi- D mur, ut poſſideam⁹ plures qđ unus ille poſſedit. Quibus reſpondit dn̄s, Gen.15.b Abraham unum fide poſſediſſe terram repromiſſionis. Credidit enim Abrahā deo, & reputatū eſt ei ad iuſticiā. Iſtos autem incredulitate & ſceleribus occupatos, etiā ſi plures ſint, poſſidere non poſſe. Simulq; enumerat qđ facientes offendant deum, ſex uidelicet genera peccatorum. Qui in ſanguine comeditis, & oculos ueſtros leuatis ad immundicias, hoc eſt, ad idola ueſtra, & ſanguinem funditis, hoc eſt, homicidium perpetratis, nunquid iſta facientes poteritis terram hæreditate retinere? Nec hoc eſtis ſcelerum fine contenti, ſed ſtatis in gladijs ueſtris quotidie, parati ad occidendum, & imitantes Eſau, qui ſtetit & uixit in gladio ſuo: facitis abominationes incredibiles, uidelicet libidinum turpitudines, & unuſquiſque uxorem proximi ſui polluit, ut in eo ſit ſceleratior, quòd amici & proximi polluerit uxorem. Et cum hæc, inquit, faciatis: arbitramini uos terram hæredita-

transmigrationis (ſiue captiuitatis noſtræ:) uenit ad me q̄ fugerat (ſiue q̄ ſaluatus fuerat) de Hieruſalē, dicens: Vaſtata (ſiue capta) eſt ciuitas. Manus aūt dn̄i facta fuerat ad me ueſpere antequā ueniret qui fugerat, aperuitq; os meū donec ueniret ad me mane, & aperto ore meo nō ſilui amplius. Et [a] factū eſt uerbū dn̄i ad me, dicēs: Fili hominis, qui habitant in ruinoſis his ſuper humū Iſrael loquentes, aiunt: Vnus erat Abrahā, & poſſedit terrā, nos autē multi ſumus, nobis data ē terra ī poſſeſsionē. Idcirco dices ad eos, hęc dicit dn̄s deus. Qui in ſanguine comeditis, & oculos ueſtros leuatis ad immūdicias ueſtras, & ſanguinem funditis, nūquid terrā hæreditate poſsidebitis? Stetiſtis in gladijs ueſtris, feciſtis abominationes, et unuſquiſq; uxorē proximi ſui polluiſtis, & terrā hæreditate poſsidebitis? Hęc dices ad eos: Sic dicit dn̄s deus: Viuo ego, quia qui in ruinoſis habitāt, gladio cadēt, & qui in agro eſt, beſtijs tradetur ad deuorandū, qui aūt in pręſidijs & in ſpeluncis ſunt, peſte morientur. Et dabo terrā in ſolitudinē & in deſertū, & deficiet ſuperba fortitudo eius, & deſolabuntur montes Iſrael, eo ꝙ nullus ſit qui per eos tranſeat. Et ſciēt quia ego ſum dn̄s, cum dedero terrā eorum deſolatam, et deſertā propter uniuerſas abominationes ſuas, quas operati ſunt. Et tu fili hominis, filij populi tui loquūtur de te iuxta muros, et in oſtijs domorū, et dicunt unus ad alterū, uir ad proximū ſuū loquētes: Venite et audiamus q̄ ſit ſermo egrediens à dn̄o. Et ueniunt ad te quaſi ſi ingrediatur populus (uel quō populus congregari ſolet) et ſedent corā te populus meus et audiunt ſermones tuos et nō faciunt eos, quia in canticū oris ſui uertunt illos, et auariciā ſuā ſequitur cor eorum (ſiue ut in Septuaginta cōtinetur:) Q̄m mendacium in ore eorum ipſi faciunt, et poſt abominationes ſuas cor eorū graditur. (Seq̄tur.) Et es eis quaſi carmē muſicū quod ſuaui dulciq; ſono canitur, et audiēt uerba tua, et nō faciēt ea, et cum uenerit quod prædictum eſt, ecce enī uenit, tunc ſcient ꝙ propheta ſit in medio eorum.

A hæreditate retenturos: Reſponde igitur eis ô propheta, & hanc ſuper eos ex meo ſermone pro me ſententiā. Iuro per memetipſum, quod qui habitant in ruinoſis & parietinis, gladio cadent, & q̄ in agris ſunt ſiue in campo, à beſtijs deuorentur, & qui in muratis ſiue in præſidijs ac ſpeluncis, dei irā uitare nō poſſint, ſed fame moriantur & peſtilentia. Et dabo, inquit, terrā Iudæam in ſolitudinē, & deficiet ſupba fortitudo eius, quæ quondam fuerat fortitudo. Superbis aūt reſiſtit deus, & humilibus dat gratiam. Montes quoq; & omnia deſerentur, & in tantam uenient ſolitudinē, ut nullus per eos tranſeat, & tunc nequaq̄ confident in multitudine ſua pauci qui remanſerant, ſed cognoſcent ſolitudinis magnitudine ꝙ ego ſim dominus, qui dedi terrā in deſertum propter omnes abominationes quas operati ſint. Hæc dicta ſint aduerſus eos q̄ capta Hieruſalē, omniq; Iudæorum regione uaſtata, pauci habitabant in ruinoſis & in deſertis urbibus uillulisq;. Nunc ueniamus ad Tropologiā, & iuxta conſuetudinē noſtrā, latā diſputationē ſtringamus potius q̄ diſſeramus. Omnis hæreticus in parietinis habitat & deſertis, & poſſidere ſe putat terrā Iſrael, dicitq;: Si Abrahā fide ſua unus homo ī tantā uenit beatitudinē, ut ſemē ei⁹ multiplicaret̄ ſicut arena maris, & ſicut aſtra cœli, quanto magis nos plures terrā Iſrael, hoc eſt, cernentiū deum, & Iudæam confeſſionis dominicæ poſſidebimus? Quibus reſpondit dominus. Ille poſſedit terrā fidei merito: ueſtra autem infidelitas imò blaſphemia terrā Iſrael, id eſt, eccleſiam poſſidere non poterit. Primum enim comeditis in ſanguine effundentes eorū ſanguinē quos ſcandalizatis. Deinde oculos ueſtros leuatis ad immūdicias uel abominationes ueſtras, quas de ueſtro animo cōfinxiſtis, cum debueritis imitari eccleſiaſticum uirum, & dicere: Pſal.122. Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlo. Tertiò B ſanguinē funditis, non uiuificātes eos quos ſeduxiſtis, ſed interficientes. Nec uobis ſufficit tria iſta feciſſe, ſed ſtatis in gladijs ueſtris, hoc eſt, perſeueratis in prauitate ſententiæ, & parati eſtis ad cædes, & feciſtis abominationes, ea agentes in cubilibus quæ turpe eſt loqui, & uxorē proximi ueſtri polluiſtis, eccleſiaſticam uidelicet cōuerſationē, quotidie de cōplexu Chriſti deceptos rapere feſtinantes. Et cum hæc feceritis, putatis uos terrā hæreditate tenturos? Quibus loquitur deus: quòd quicunq; in ruinoſis hæreticorū habitauerit conciliabu- Pſal.149. lis, gladio cadat eccleſiaſtico: de quo ſcriptū eſt: Gladij Matth.10.d ancipites in manibus eorum. Et in euangelio: Non ue- Luc.12.f ni pacem mittere ſed gladium. Et ſeruus qui ſe luxuriæ tradit & ocio, diuidetur, id eſt, mucrone ferietur, & pars eius ponet̄ cum infidelibus. Et qui in agro ſiue in campo eſt, beſtijs tradetur ad deuorandum, quas prophe- C ta uitare deſiderans deprecatur: Ne tradas beſtijs ani- Pſal.73.d mam confitentē tibi. Qui autē in præſidijs & in mura- Prou.21.c tis eſt, de quibus ſcriptū eſt: Ciuitates firmas aſcēdit iuſtus, & deſtruxit munitiones earum in quibus confidebant impij, & uerſatur in ſpeluncis, de quibus dicitur: Scriptum eſt: Domus patris mei, domus orationis uo- Matt.21.b cabitur, uos aūt feciſtis eam ſpeluncam latronū: iſte fame ſermonis domini & peſte morietur, & dabitur omnis terra hæreticorū in ſolitudinē, ita ut frangatur eorum ſuperbia, & redigantur montes in ſolitudinē, qui ſibi altitudinē ſcientiæ promittebant. Qui montes uocātur Iſrael, quia ſub Chriſti nomine deceptos quoſq; ſupplantāt, nulluſq; per eos tranſibit, nec dicere poterit quod Moyſes: Tranſiens uidebo uiſionē hanc ma- Exod.3.a gnam: habitatores enim ſunt peruerſorū montium, nō peregrini & accolæ: ut cum hæc paſſi fuerint, tunc cognoſcant ꝙ ipſe ſit dn̄s, qui dederit terram eorum in ſolitudinē propter abominationes quas operati ſunt. Sequitur: Eadem quidem die & eodem tempore, hoc eſt, duodecimo anno, decimo menſe, in quinta menſis, q̄n uenit qui fugerat de Hieruſalem, & quando locutus eſt propheta ad eos qui erant in terra Iudæa, & æternæ poſſeſſionis ſibi ſpem pollicebātur, & iubet prophetę, ut dicat populo qui in Babylone uerſatur & habitat cum eo, & arguat eos ſuper inſidijs blandientibus, qui prophetæ uerba audire deſiderant, non ad animæ ſalutem, ſed ad aurium uoluptatē. Iſti iuxta muros ſedebant & in oſtijs domorū, nequaq̄ in ſenſum prophetę intrare cupientes, ſed mutuo ſe hortant̄ & dicunt: Venite & audiamus qui ſit ſermo egrediens à domino, & ſic ueniunt quaſi populus qui ingrediatur eccleſiā dei, & ſedent coram te populus meus qui meū eſſe ſe dicit, & nolunt facere quod audierunt. Iſtiuſmodi mihi uident̄ eorū ſimiles qui theatralibus luduntur carminibus, & D uel tragœdos audiunt uel comœdos, & ibi cum uoluptate palpantur, ita cum egreſſi fuerint â te, replicent ea & decantent, & dulci ſono ſe decipiant. Et audient, inquit, uerba tua & non facient ea. Tales ſunt uſq; hodie multi in eccleſijs, qui aiūt: Venite audiamus illū & illū: mira eloquētia prædicationis ſuæ uerba uoluētē, plauſuſq; cōmouent & uociferant̄ & iactant manus, & quæ operibus neglexerant, poſtq̄ aduenisse cognouerint, neceſſe eſt enim euenire quod propheta dei ſermone pronunciat, tunc incipient approbrare & noſſe, quòd cūcta quæ audierāt, non fuerint hominis uerba ſed domini, qui per prophetā & uirū eccleſiaſticū locutus eſt.

Commentarij decimi in Ezechielem prophetam finis.

D. HIERONYMI PRESBYTERI IN VNDECIMVM COMMENTAriorum Ezechielis ad Euſtochium Prooemium.

VNdecimus in Ezechielē explanationū liber, in extrema ſui parte cōtra Gog et Magog uaticiniū cōtinebit, & uſq; ad exordiū ciuitatis in monte poſitę & templi in ea ſiti ueniet Hieruſalē. Quē ſi adiuuante dn̄o & ſua myſteria differente potuero ad calcem uſq; perducere, diu mihi erit multūq; dubitandum, utrùm ad ſpiritale templū debeā mittere manus, an aperte ignorantiā confiteri, præſertim cū & apud Iudęos & apud nos ſuper interpretatione eius grāde ſilentiū ſit: alijs in futuro tēpore extruendū eſſe cenſentib. alijs bono quidē animo, ſed imperito ſciētib. ſpiritualia eſſe quæ dicūtur & tn̄ ipſa ſpiritualia quō differi debeāt neſcientibus. Et interim ut præſentis operis cura nos teneat, ſcias ô uirgo Chriſti Euſtochiū, orandū tibi eſſe pro nobis. In prophetia difficillima, illud breuiter admoneo, quod uir noſtrę ætatis haud ignobilis, ad Imperatorem ſcribēs ſuper hac natione dixerit: Gog iſte, Gothus eſt, cui qua ratiōe poſsint omnia quæ in ea ſcripta ſunt coaptari, non eſt meū ſed eorum qui hoc putant differere.

Commen-

A COMMENTARIORVM HIERONYMI in Ezechielem prophetam, Liber undecimus.

Et factum eſt uerbũ domini ad me, dicens: Fili hominis, etc.] Sæpe cõmonui editionẽ me utrãq; miſcere ut librorũ uitẽ magnitudinẽ in his dũtaxat quę nõ multum à ſe in trãslatione diſcordãt. Post captã Hieruſalẽ poſtquã annunciauit in Babylone q fugerat, locutꝰ eſt de his qui habitabãt in ruinoſis Hieruſalem, & deinde ad eos qui ĩ captiuitate poſiti, nihilominus perſeuerabant in malicia, prophetæ uerba audire nolentes: nũc ad paſtores, id eſt, ad principes ſermonẽ dirigit, quorum uitio oues, id eſt, populi diſſipati ſunt. Et hoc notandũ, qđ à duodecimo anno, decimo menſe, quinta mẽſe transmigrationis ſiue captiuitatis Iecho-
B niæ & q cũ eo capti fuerãt, uſq; ad uiceſimũ & quintum annum, quando ſuper montẽ urbis ædificatæ templũ extruit, & incredibilia eccleſiæ ſacramenta panduntur, nullus ĩ medio annus, nullũq; tempus eſt poſitum, ſed ſimpliciter dicit, factus eſt ſermo dñi ad me dicẽs: Fili hominis, loquere ad illas & ad illos: ut intelligere debeamus omnia quæ legunt tredecim annis, diuerſis dicta temporibus, & tamẽ certa inter ſe ſpacia tẽporũ nõ habere. Ad paſtores autẽ Iſrael ſermo dirigit, quos uel reges uel prĩcipes, ſcribas & phariſæos ac magiſtros Iudaici populi debemus accipere: Vel certe in euãgelico populo, epiſcopos, presbyteros, & diaconos: aut iuxta myſticos intellectꝰ, angelos ſingularũ eccleſiarũ, ad quos ſcripſit Ioannes in Apocalypſi ſua. Et quorũ angeli quotidie uidẽt C
faciem dei. Primũq; dicit: Væ paſtoribus Iſrael qui cũ Apoc. 1.a
gregem domini paſcere debeant, & ſaluti illius prouidere, pro ſua feſtinãt luxuria. Vnde magnopere cauendum eſt, & obſeruanda illa præcepta: Ne quęras iudex Eccle. 7.a
fieri, ne forte nõ poſſis auferre iniquitates. Et iterum: Quan Ibid. 3.c
to maior es, tãto magis te humilia, & in conſpectu dñi inuenies gratiam. Et rurſum: Ducẽ te conſti Ibid. 32.a
tuerunt, ne eleueris: ſed eſto ĩter eos quaſi unus ex illis. Vnde & apoſtolꝰ quaſi par 1. Cor. 3.a
uulũ atq; lactantẽ inter diſcipulos eſſe ſe dicit. Qđ q; ſeqt: Lac cõedebatis, & lanis operiebamini, ꝑ Metaphorã paſtorũ ad principes loquit, de quib. & in alio loco ſcriptum eſt. Qui de Pſal. 52.a
uorant plebẽ meã ſicut eſcã panis. In lacte, oẽs eſcas intellige: in lanis, multiplicem ueſtiũ uarietatẽ. Quod autẽ dicitur: Et quod craſſum erat, occidebatis: de diuitibus populi lo D
quit, quos mali prĩcipes ĩ eccleſijs iugulare narrantur, dum eos prædicant, & uitia eorum increpare non audent. De quibus & propheta dicit: Populus meus, q Eſa. 3.b
beatos uos dicũt: ſeducunt uos, & ſemitam pedum ueſtrorum ſupplantãt. De quib. & Iacobus lo Iac. 2.a
quitur, quòd cũ ingreſſi fuerint ad eos precioſis circumdati ueſtibus, & annulo aureo, honorant ab eis, & ſanctis pauperibus dicitur: Tu uero ſede in ſcabello ſiue in terra, aut ſta. Iſti quod infirmum eſt, non cõfortant ſiue conſolidãt: Vnde & Paulus lo Rom. 14.a
quitur: Suſcipite infirmos, & infirmum in fide aſſumite, & multi inter uos infirmi & ægrotãtes. Ad quos mittitur ſermo diuinus, de quo ſcriptum eſt in pſalmis: Miſit uerbum ſuum & ſanauit Pſal. 106.b
eos

CAP. XXXIIII.

Et factũ ẽ uerbũ dñi ad me dicẽs: Fili hominis, propheta de paſtorib. (ſiue ad paſtores) Iſrael, propheta & dices paſtorib. Hæc dicit dñs deus: Væ paſtorib. Iſrael q paſcebãt ſemetipſos (ſiue ô paſtores Iſrael:) nũquid paſcũt paſtores ſemetipſos? Nonne greges paſcũtur à paſtoribus? (ſiue nõ ne oues paſcũt paſtores?) Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & ꝙ craſſum erat occidebatis, gregẽ aũt meũ nõ paſcebatis. Quod infirmũ fuit nõ ſolidaſtis (ſiue cõfortaſtis:) & quod ægrotũ, nõ ſanaſtis, quod fractũ, nõ alligaſtis, et ꝙ abiectũ erat (ſiue errabat) nõ reduxiſtis, quod perierat, nõ quæſiſtis, ſed cũ auſteritate imperabatis eis & cũ potẽtia (ſiue quod forte erat, afflixiſtis labore.) Et diſperſæ ſunt oues meæ, eo ꝙ non eſſet paſtor (ſiue paſtores) & factę ſunt in deuorationẽ omnib. beſtijs agri, & diſpſæ ſunt. Errauerũt greges mei (ſiue oues) in cunctis montib. & in uniuerſo colle excelſo, & ſuper oẽm faciem terræ diſperſi ſunt greges mei (ſiue oues) & nõ erat qui requireret, nõ erat inquã qui requireret (ſiue q reduceret.) Propterea ô paſtores, audite uerbũ dñi: Viuo ego dicit dñs deus: quia pro eo ꝙ facti ſunt greges mei (ſiue oues) in rapinã, & oues meę in deuorationẽ omnium beſtiarũ agri, eo quòd non eſſet paſtor (ſiue paſtores:) neq; enim quęſierũt paſtores gregem meũ, ſed paſcebant paſtores ſemetipſos, & greges meos non paſcebant. Propterea paſtores audite uerbum dñi, hæc dicit dñs deus: Ecce ego ipſe ſuper paſtores requiram gregem meum de manu eorũ, & ceſſare eos faciã, ut ultrà non paſcant gregem meũ; nec paſcant amplius paſtores ſemetipſos (ſiue oues:) & liberabo gregem meũ (ſiue oues) de ore eorum, & non erũt ultrà eis in eſcã. Quia hæc dicit dñs deus: Ecce ego ipſe requiram oues meas, et uiſitabo eas ſicut uiſitat paſtor gregem ſuum in die quando fuerit in medio ouium ſuarum diſſipatarũ: (ſiue quando fuerit caligo & nubes in medio ouiũ ſuarum ſeparatarũ;) ſic uiſitabo oues meas, & liberabo eas de omnibus locis in quibus diſperſæ fuerant in die nubis & caliginis. Et educã eas (ſiue eos) de populis (ſiue de gentibus:) & cõgregabo eas (ſiue eos) de terris (ſiue regionibus:) & inducã eas (ſiue eos) in terram ſuam, & paſcam eas (ſiue eos) in montib. Iſrael, in riuis & in cunctis ſedib. terrę. In paſcuis uberrimis paſcam eas (ſiue eos) & in mõtib. excelſis Iſrael erunt

erant paſcua earũ (ſiue ouilia eorũ) ibi requieſcent in herbis uirentib. & in paſcuis pinguib. paſcentur ſup mõtes Iſrael. Ego paſcã oues meas, et ego eas accubare faciã (ſiue reqeſcere) dicit dñs deus. Quod ꝑierat, reqrã, & quod abiectũ erat (ſiue errauerat) reducã, et ꝙ cõfractũ fuerat, alligabo, & quod ĩfirmũ erat, conſolidabo (ſiue cõfortabo:) & quod pĩgue et forte, cuſtodiã et paſcã illas ĩ iudicio (ſiue cũ iudicio.) Vos autẽ greges mei (ſiue oues meæ) hæc dicit dñs deus: Ecce ego iudico ĩter pecus, & pecus arietũ & hircorũ. Nonne ſatis uobis erat paſcua bona de paſci? Inſuper & reliqas paſcuarũ ueſtrarũ cõculcabatis pedib. ueſtris, & cũ puriſsimã aquã biberetis, reliquã pedibus ueſtris turbabatis. Et oues meæ his quę culcata pedibus ueſtris fuerãt paſcebãtur, & quę pedes ueſtri turbauerãt, hæc bibebãt. Propterea hæc dicit dñs deus ad eos: Ecce ego ipſe iudico ĩter pecus pĩgue & macilentũ (ſiue ĩter pecus forte & ĩfirmũ:) pro eo ꝙ lateribus & humeris ueſtris impingebatis, & cornib. ueſtris uentilabatis oĩa infirma pecora, donec diſpergerentur foras. Saluabo gregẽ meũ, & non erit ultrà in rapinã, & iudicabo ĩter pecus et pecus (ſiue inter arietẽ & arietẽ.) Et ſuſcitabo ſuper eas (ſiue eos) paſtorẽ unũ q paſcat eas (ſiue eos) ſeruũ meũ Dauid: ipſe paſcet eas (ſiue eos) & ipſe erit eis ĩ paſtorẽ. Ego aũt dominus ero eis in deũ, & ſeruus meus Dauid prĩceps in medio eorũ: Ego dñs locutus ſum. Et faciã cũ eis pactũ (ſiue teſtamentũ) pacis, & ceſſare faciã beſtias peſsimas de terra, & qui habitabãt in deſerto ſecuri dormiẽt in ſaltibus. Et ponã eos ĩ circuitu collis mei benedictionẽ, & deducã (ſiue dabo) imbrẽ in tẽpore ſuo, pluuię benedictionis erũt. Et dabit lignũ agri (ſiue dabunt ligna camporũ) fructũ ſuũ, & terra dabit germen ſuum (ſiue fortitudinẽ) & erunt (ſiue habitabunt) in terra ſua abſq; timore (ſiue in ſpe pacis) & ſcient quia ego dñs, cum cõtriuero catenas (ſiue torquẽ iugi) eorũ, et eruero eos de manu imperantium ſibi (ſiue ſeruire eos facientium.) Et non erunt ultrà in rapinã gentib. neq; beſtiæ terræ deuorabunt eos, ſed habitabũt cõfidẽter (ſiue in ſpe) abſq; ullo terrore. Et ſuſcitabo eis germẽ nominatũ (ſiue plãtationẽ pacis:) et non erũt ultrà imminuti (ſiue pereuntes) fame ĩ terra, neq; portabũt amplius opprobria gentiũ. Et ſciẽt qa ego ſum dñs deus eorũ cum eis, et ipſi populus meus domus Iſrael, dicit dñs deus. Vos autem greges mei, grex paſcuæ meæ (ſiue oues) homines eſtis, et ego dñs deus ueſter, dicit dñs deus.

Et factus

A eos, & eripuit eos de corruptionib. eorũ. Et quod fractum eſt, ait, non alligant: nequaq̃ mortalia ĩ populis conſiderantes uulnera: qualis ẽ adulter, homicida, ſacrilegus. Et quod abiectũ eſt, ſiue quod errare uiderint, non reducũt, permittentes eos ab hæreticis decipi. Et qđ ꝑierit, non requirunt, non tam ꝑditos ſaluare cupientes, q̃ eos q ſunt ĩ eccleſijs deuorare: ſed cũ auſteritate imperantes eis, & cum potentia, quod ꝓprie ad ſupercilium epiſcoporum pertinet, eorum uidelicet qui operib. dedecorant nominis dignitatem, & pro humilitate aſſumunt ſuperbiam, ut honorem ſe putẽt cõſecutos, nõ onus, & quoſcũq; in eccleſia uiderit præpotẽtes, & dei habere ſermonẽ, opprĩere nitũt. Vnde iuxta
B Lxx. ſcriptum eſt: Et quod forte erat, affligebatis labore. Et diſperſus eſt populus dei, uel uitijs, uel errore hereticorũ, eo ꝙ nõ eſſet paſtor bonus, qui poneret animam ſuam pro oui-
Pſal. 103.c bus, ſed omnes mercenarij qui lucra tantùm de gregibus cõſiderãt, & cum lupũ uiderĩt, fugiũt. Quorũ negligentia, grex dñi deuoratur à beſtijs agri, de quibus ſcriptum eſt: Poſuiſti tenebras, & facta eſt nox: in ipſa pertranſibũt oẽs beſtiæ agri, catuli leonum rugientes, ut rapiãt & quærãt à deo eſcã ſibi. Et diſpergũtur, & errant ĩ cũctis mõtibus, qui eleuantur cõtra ſcientiã dei, & in uniuerſo colle excelſo, qui per hæreticam ſuperbiam, eccleſiaſticam deſpiciunt ſimplicitatẽ. Et ſuper omnem faciem terræ diſpergunt, terrena, non cœleſtia requirentes. Et non erat qui requireret, nec qui reduceret, quia delicijs occupati, gregis dominici damna non curant. Vnde ad malos paſtores ſermo C
fit dñi, qa iſta & iſta feciſtis, quę ſuprà expoſui, & quæ ſecundò enumerat: Ecce ego ipſe ad paſtores ueniam, & requirã gregem meũ de manu eorũ, quibus expedit, ut mola aſinaria alligeẽ ad collũ, quã ut minimũ ſcandalizent de populo meo. Et hæc erit eorum pœna uel maxima, ut ultrà non paſcãt gregem meum: ne ſub occaſione ouiũ ſeipſos paſcant, & opes cõgregẽt. Et liberabo populũ meum de ore eorũ. Requirã, inquit, de manu, & liberabo de ore, quod auidis faucibus deuoratur. Cũ autem requiſierit oues, uiſitat eas quaſi ægrotãtes atq; macilentas, & paſtorũ negligentia diſſipatas, & liberabit de omnibus locis in die nubis & caliginis, de qua loquitur & Ioel: Adeſt dies dñi, & ꝓpe eſt dies tenebra- D
rum & caliginis, & dies nubis & nebulæ. Tunc educenẽ de terris, ut inducãtur in terram ſuam, quę eſt terra uiuentiũ, & ipſe eas paſcet ĩ mõtibus Iſrael: de quibus loquitur Dauid Leuaui oculos me- Pſal. 120.a
os ĩ mõtes, unde ueniet auxiliũ mihi. Et non ſolum in mõtibus, ſed in riuis, & ĩ cunctis ſedib. terræ, ĩ paſcuis uberrimis, & ĩ mõte excelſo, de quo Eſaias & Miche- Eſa. 2.a
as plenius uaticinã- Mich. 4
tur: ſiue ĩ montibus & 7
excelſis Iſrael: Ibi requieſcẽt in herbis uirẽtibus, & dicẽt: Do- Pſal. 22.a
minus paſcit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit: Super aquas refectionis educauit me. Et paſcentur in paſcuis pinguiſſimis ſuper montes Iſrael. Eſt infinita ꝓmiſſio, ſpeſq; beatitudinis, quando ipſe dñs pollicetur dicẽs: Ego paſcam oues meas, & nequaquam eas cõmittam malis paſtoribus, & ego eas accubare faciam, dicit dñs
deus

A deus:ut requieſcāt in ſinu Abrahā,Iſaac,& Iacob. Tunc quod perierat in gentiū populis, requiret, & quod errauerat in hæreticorū perſuaſione,reducet,& quod cōfractū fuerat,alligabit,& quod cōtritū atq; infirmū,cō-
Pſal.102.a ſolidabit:ut impleat quod ſcriptū eſt:Qui ſanat īfirmitates eorū, & alligat
Ibid.50.d cōtritiões eorū. Cor eñ contritū & humiliatum deus nō ſpernit. Vnde & ſanctus
Pſal.6.a loqt: Sana me dñe, qm̄ conturbata ſunt oſſa mea.Et in triceſimoſeptimo pſalmo pœnitens:Non eſt,inquit, pax oſſibus meis à facie peccatorū meorū.& quod pingue(ait) & forte,cuſtodiā, ne uoret à beſtijs. Et paſcet oues ſuas in iudicio,ſciēs cui oui quæ paſcuæ debeantur.Diuerſę
Ioan.14.a & 5.d eñ ſunt māſiones apud patrē, & nō iudicat pater quēquā,ſed omne iudiciū dedit filio.Hęc aūt aduerſum paſtores locutus eſt:nūc loquit ad oues,id eſt,ad populū, & ad utriuſq; pecoris gregē,id eſt,ouium & caprarū, & non ſolū ad oues & capras, ſed & ad arietes & hircos, qui ſunt in gregib. principes,quibus ait: Nōnne uobis ſatis erat,ꝙ bonis ſcripturarū paſcuis ueſcebamini?ſed inſuper reliquias paſcuarū ueſtrarū cōculcabatis pedibus.Et cū aquā eloquiorū dei puriſſimā biberetis, reliquas aquas pedibus turbabatis,ut populus meus conculcatas à uobis paſcuas & turbidas aquas māducaret & biberet, & ueſtro uitio quod per ſe bonū erat, corruptū uiolatūq; ſuſciperēt. Quod & omnes quidē hæretici faciūt,ut carpant eloquia ſcripturarū,& quantū in ſe eſt,maculent. Sed & eccleſiaſtici uiri qui dogmatū non cuſtodiunt ueritatē,ſed de ſuo corde confingunt,magiſtrāq; habēt præſumptionē ſuā, ſimili errore retinent.
B Qui cū populo perſuaſerint uera eſſe quæ fingūt, & in theatralē modū plauſus cōcitauerit & clamores,immemores fiūt imperitiæ ſuæ, & adducto ſupercilio, libratiſq; ſermonibus atq; trutinatis, magiſtrorū ſibi aſſumūt autoritatē.Videamus igitur quod ſit iudiciū inter pecus & pecus, & quo iudicio iudicet eos bonus paſtor & uerus,qui accepit omne iudiciū à patre,Ecce,inquit, ipſe ego iudico inter pecus pingue & macilentū, ſiue inter forte & infirmū.Fortes eñ lateribus & humeris ſuis impingūt atq; collidūt infirma pecora,& cornibus uentilant:neſciētes in lege taurū cornupetā debere puniri. Impingebāt aūt lateribus, & cornibus uentilabant,donec diſpergerēt & eijcerēt oues foras.Superbia eñ maiorū & præpoſitorū iniquitate frequēter pelluntur de eccleſia:ut diſpergant à dño, quos ipſe ſaluauit. Sed non dimittet eos ultrà dñs in rapinā, & iudicabit inter pecus & pecus: non inter nomina dignitatū quibus tumēt præpoſiti, ſed īter hominē & hominē, iuxta id ꝙ uterq; ſeruus eſt dñi. Tunc ſuſcitabit paſtorē unū,
Ioan.10.b qui dicit in euāgelio:Ego ſum paſtor bonus: ſeruū ſuū Dauid,ſm id ꝙ formā ſerui dignatus eſt aſſumere, qui Dauid īterpretatur, manu fortis.Ipſe paſcet eos, & dñs erit eis in deum,uel filius & pater,uel certe paſtor iuxta aſſumptam carnem,dñs autem & deus iuxta uerbū qđ erat in principio apud deū. Qui Dauid ꝓficientib.pecudibus in rationale animal, nequaq; paſtor uocabit,
Ioan.1.d ſed princeps in medio eorū,de quo ſcriptū eſt: Medius autē ueſtrū ſtat quē uos ignoratis. Tunc ponet cum eis pactū pacis,nequaq; bellorū atq; diſcordiæ, quia fact9
Philip.4.b eſt in pace locus eius: ſed pacis Chriſti, quæ exuperat
Ioan.14.d omnē ſenſum, qui dicit: Pacē meā do uobis, pacē meā relinquo uobis. Et ceſſare faciet beſtias peſſimas de terra, uitia uel perturbationes, quibus animæ uexantur humanæ, uel aduerſarias poteſtates à quibus impugnant. Et qui habitant in deſerto ſecuri dormient in ſaltibus.Dñs eñ reuelabit cōdenſa ſyluarū, & ī tēplo eius C
oēs dicēt gloriā.Eiectis aūt beſtijs,& redacta terra in ſolitudinē,ab iſtiuſmodi animantib. ſecuri dormiēt & di- Pſal.28.b
cent:Dñs illuminatio mea & ſalus mea,quē timebo?Et Pſal.26.a
ponet eos qui ſecuri dormiēt in circuitu mōtis,uel collis ſui,& erūt benedictio. Tūc dabit ībrē in tēpore ſuo, & pluuiæ benedictionis erūt, quas ī Deuteronomij benedictioni Deut.28
bus pollicetur.Et dabit, inqt, lignū uitæ, de quo ī Geneſi ſcriptū eſt. Lignūq; ſapiētiæ,de quo di- Gen.2.b
citur: Lignū uitæ eſt omnibus qui aſſumūt eam. Dabit Prou.3.c
aūt fructū ſuū,qñ & terra dederit fructū ſuū: Siue ligna regionū,ſanctorum plurima multitudo. Et terra dabit germē ſuū:Veritas enim de terra orta eſt. Et erūt ī terra Pſal.84.b
ſua abſq; timore, ſiue in ſpe pacis: in terra uiuentiū, in terra māſuetorū,de qua ſcriptū eſt:Beati mites, qm̄ ipſi Matth.5.a
poſſidebūt terrā:ut rerū omniū felicitate cognoſcant ꝙ ipſe ſit dñs:qñ cōtriuerit catenas,uel circulū ferreū iugi eorum,quo quaſi grauiſſimo premebant imperio,& eruerit eos de manu imperantiū, ſiue ſeruitute affligentiū eos.Seruus eſt enim unuſquiſq; eius à quo uincitur Et nequaq; erūt ultrà in rapinā dæmoniacis gentibus. nec beſtiæ terræ deuorabunt eos, de quibus diximus, ſed habitabunt cōfidenter abſq; ullo terrore, iuxta ſuperiorē expoſitionē.Et ſuſcitabo, inquit, eis germē nominatū,ſiue plantationē pacis,quę loquit in euāgelio. Ego ſum uitis uera.Et non erūt ultrà imminuti fame in Ioan.15.a
terra.Ergo fames in terrenis eſt:fames autē audiēdi ſermonē dei, quæ ſub paſtore bono & germine nominato atq; omniū ſermone celebrato,& plantatione pacis, nequaq; erit in terra,neq; amplius opprobrijs gentium D
ſubiacebunt,ut dicant:Vbi eſt dñs deus eorū?Et ſcient Pſal.113
poſt hęc omnia ꝙ non ſolū ipſe ſit dñs, quod & ſuprà quoq; dixerat:ſed cū additamēto, ꝙ dñs omniū ꝓprie deus eorū ſit cū eis,qui dicit in euāgelio ad Apoſtolos: Ecce ego uobiſcum ſum cūctis dieb. uſq; ad cōſumma- Matth.28.d
tionē ſeculi. Cū aūt fuerit ipſe dñs deus eorū, tūc & ipſi erunt populus eius,non quilibet,ſed qui meruerint appellari domus Iſrael. Ac ne putarem9 uniuerſa quę dicta ſunt ad paſtores,& oues hircoſq; & arietes pertinere:ſoluit ęnigma,imò metaphorā, & ponit manifeſti9: uos aūt oues meę, & oues, paſcuę meę hoïes eſtis. Oïs igit ſermo diuinus de hominib. eſt, ad quos dicit, ego ſum dñs deus ueſter, dicit dñs deus. CAP. XXXV.

ET *factus eſt, &c.*] Illud autē ꝙ in Lxx. additū ē,& cōſument,ī Hebraico nō habet. Si ſemꝑ in prophetis eſſet ſermo dei,& iuge in pectore eorū haberet hoſpitiū,nunq; tā crebro Ezechiel poneret: Et factus ē ſermo dñi ad me dicēs: Sed qa ob humanā fragilitatē, & uitę huius neceſſitates,interdū recedebat ab eis,propterea Ioannes baptiſta loquit:Qui miſit me baptiza- Ioan.1.c
re, ipſe dixit mihi: Super quē uideris ſpiritū ſanctū in ſpecie columbę deſcendentē & manentē in eo, ipſe eſt. Nunq; eñ propriū eſſet in Chriſto quod addit, & manentē in eo,niſi ab alijs nonnunq; recederet. Alioquin & ad Moyſen loquit deus: Auferā de ſpiritu q eſt in te, Num.11.d
quē utiq; nō haberet,niſi ad eum à dño deſcēdiſſet.Oïs aūt iſtius capituli ꝓphetia,eſt cōtra montē Seir, filiorū uidelicet Eſau & Edom, qui Gręca & noſtra lingua appellāt Idumęi, eo ꝙ tēpore neceſſitatis & anguſtię, qñ Iudas capiebat à Babylonijs,inſultauerint eis,& eiecto populo Iudæorum,ſibi putauerint terram traditam ad poſſidendum, & non ſolum non ſuſceperint filios uidelicet Iacob fratris ſui, ſed perſecuti ſint & concluſerint in manus gladij. Vnde manifeſtius interpretatus ē Symma-

CAP. XXXV.

ET[a] factus eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hoīs, pone(ſiue conuerte) faciem tuā aduerſum montem Seir,et prophetabis de eo(ſiue ad eum)& dices illi,hæc dicit dñs deus: Ecce ego ad te mons Seir,& exten-

tēdā manū meā ſuper te:& dabo te deſolatū atq; deſertū. Vrbes tuas demoliar(ſiue in urbib. tuis faciā ſolitudinē):& tu deſertus eris,& ſcies quia ego ſim dñs:eo quòd fueris inimicus ſempiternus,& concluſeris filios Iſrael in manus gladij(ſiue & aſſederis domui Iſrael fraudulenter in manu gladij)in tēpore afflictionis eorū, in tēpore iniqtatis extremæ. Propterea uiuo ego dicit dñs deus: qm̄ ſanguini tradā te,(ſiue qm̄ ī ſanguine peccaſti, & ſanguis te ꝑſequetur): & cū ſanguinē oderis, ſanguis ꝑſequetur te.Et dabo mōtē Seir deſolatū & deſertū,& auferā de eo euntē & redeuntē:(ſiue homines et iumēta).Et implebo mōtes eius occiſorū ſuorū (ſiue uulneratorū): in collib. tuis & in uallibus tuis atq; torrentibus, interfecti gladio cadēt.In ſolitudines ſempiternas tradā te,& ciuitates tuæ nō habitabūtur,& ſcietis(ſiue ſcies)qm̄ ego ſum dñs:Eo quòd dixeris:duæ gentes, & duæ terræ (ſiue regiones) meæ erūt,& hæreditate poſsidebo eas,cum dñs eſſet ibi. Propterea uiuo ego dicit dñs deus, quia faciā iuxta iram (ſiue inimicitiā) tuā:& ſecundū zelū tuū quē feciſti odio habens eos,& notus efficiar tibi cū iudicauero te: et ſcies quia ego ſum dñs. Audiui uniuerſa opprobria tua: (ſiue uocem blaſphemiarū tuarum) quæ locutus es:(ſiue quia locutus es) de montibus Iſrael, dicens:deſerti nobis dati ſunt ad deuorandum, et inſurrexiſtis ſuper me ore ueſtro:(ſiue magnifice locutus es ſuper me ore tuo:) et derogaſtis aduerſum me (ſiue uociferati eſtis contra me) uerba ueſtra:ego audiui. Hæc dicit dñs deus:Lætante uniuerſa terra in ſolitudinem te redigam: ſicuti gauiſus es ſuper hæreditate domus Iſrael, eo quòd fuerit diſsipata: ſic faciam tibi. Diſsipatus (ſiue deſertus) eris mons Seir: et omnis Idumæa, et ſcient quia ego ſum dominus.

Cap.

A Symmachus:Sanguinem tuum odiſti: & ſanguis perſequetur te.Prophetatur aūt quod & ipſe capiendus ſit,et redigendus in ſolitudines ſempiternas,& rerū fine cognoſcat eſſe iudicē deū,eo quòd dixerit:Duæ gentes, & duæ regiones meæ ſunt:uel Idumæorū & Iudæorū, uel certe Iudæ & Iſrael, duarum uidelicet et decē tribuū. Et locutus es de mōtibus Iſrael, dicens: Deſerti nobis dati ſūt ad deuorandum,nō cōſiderās quòd hæc cōtra deū blaſphemia redūdaret. Vnde ſequit: Lætāte uniuerſa terra, in ſolitudinē te redigā.Et eſt ſēſus:Cū omnis terra Iudæa receperit priſtinū ſtatū,tu permanebis in ſolitudine ſempiterna. Qđq; infert: Sicuti gauiſus es ſuꝑ hæreditate domus Iſrael, eo quòd fuerit diſsipata:ſic faciam tibi, in Lxx.non habet:ſed ſub aſteriſcis de Theodotionis editione additū eſt. Oīs autē ira dei illuc proficit cōtra mōtē Seir,
B ut cū fuerit diſsipatus,& ipſe & uniuerſa Idumæa cognoſcant,qa ipſe ſit dñs. Hæc iuxta hiſtoriā, & ſenſum magis ꝙ̃ uerba curſim dixerim:Trāſibo ad Anagogē, & ſtudio breuitatis pauca ꝑſtringam.Pone,inquit,ſiue cōuerte faciē tuā aduerſum mōtē Seir.Et ſignificāter ait, cōuerte:ab alia prophetia ad aliam prophetiam. Faciem autem non cor-
2.Cor.3.c poris, ſed animi de qua dicit & apoſtolus: Nos autem omnes reuelata facie,gloriam domini contemplantes. Mons autē Seir qui interpretatur hiſpidus & piloſus, contraria fortitudo accipienda eſt:quæ præſidebat genti filiorum Eſau,& ſe contra populum Iuda, id eſt,confeſsionis & ueræ fidei erexerat. Quod ſi prudens lector oppoſuerit, quomodo in iſto loco Seir, hoc eſt, hiſpidus & piloſus intelligatur in malam partē: cum Helias
4.Reg.1.b quoq; uir piloſus dictus ſit:Breuiter reſpondebo:de E-
Gen.25.d ſau ſcriptum eſſe,quòd rufus fuerit,& quaſi pellis hiſpidus,de Helia uero quòd uir tantū piloſus. In Eſau qui ſanguinarius & cruentus,pelli hiſpidæ comparat:mortalium operum & ipſius mortis indicium eſt: in Helia uirilitatis argumētū.Quamobrem & habitatio eius in ſolitudine & conuerſationis auſteritas, non ſolū uirū, ſed & uirum fortiſsimum demonſtrabat. Porrò Iacob qui ſupplantauerat Eſau, & primogenita eius acceperat:quia ſimpliciter habitabat domi, & non erat uena-
Gen.10.b tor ſicut gigas Nemrod, idcirco leuis appellatur & ni-
Hier.10.5.
tidus. Videamus ergo quid dici præcipiat deus ad mō C
tem, ſiue cōtra montem Seir. Ecce ego ad te mons Seir: non mittā angelos,nec alijs utar miniſtris:ſed ipſe ad te ueniam, & extendā manum meā ſuper te,& habitū percutientis aſſumam,&dabo te deſolatū atq; deſertum:ut qui male habitabaris,& plurimos habebas impietatis tuę ſocios:in tantū ut & urbes extrueres,imperiumq; tibi propriū uendicares: nūc deſolatus cum urbibus tuis,quas & Hieremias deſtruere iubetur Hier.1.b.51
atq; ſuffodere,ut bonas ꝑ eis extruat ciuitates:in eo proficies, ut ſcias quod ego ſim dñs, quem ante ſolitudinē tui noſſe non poteras. Omnis autē cauſa peccati eſt quod fueris inimic9 ſempiternus. Vnde dicit & pſalmus: Ira- Pſal.4.a
ſcimini & nolite peccare, ut cito conciliemur inimicis,& odia charitate mutemus. Sed non talis mons Seir, qui ſuper inimicitias ſempiternas cōcluſit ſiue obſedit filios Iſrael dolo in ma D
nu gladij.Ex quo intelligimus,quod quicunq; gladiū arripuerit cōtra filios dei, & doloſe aliquid egerit & obſederit eos, tradatur in manus gladij, ſicut mōs Seir in tempore iniquitatis extremæ:qñ dies peſſimi ſunt,& mundus in maligno poſitus eſt, & multiplicatā iniquitate, refrigeſcit charitas multorū.Eſt aūt & aliud peccatū montis Seir: ut quoniā oderat ſanguinē iuſtorū, quem ſingulis perſecutionibus cupiebat effundere, ab ipſo ſanguine ſuſtineat perſecutionem. Vnde & ſub altari ſanctorū animæ clamitant, & ultionem à dño ſui ſanguinis deprecantur.Et auferuntur de monte Seir, euntes & redeuntes,id eſt,omnis habitator,ſiue homines & iumēta quæ ſaluantur in eccleſia,de quibus ſcriptum eſt: Homines Pſal.35.b
& iumenta ſaluos facies dñe. Quod in mōte Seir utrūq; deletur, ut & hi qui uidentur aliquid habere rationis: & illi qui ſimplici fide contenti ſunt,deo iubente diſpereant. Et implentur montes eius uulneratorum & occiſorum. Et non ſolum montes qui ad impietatis uerticem peruenerunt:ſed colles quoq;, hoc eſt,inferiores diſcipuli montis Seir, & ualles quæ in ima depreſſæ ſunt:ſiue torrentes qui turbidas habent aquas, & hinc inde collectas,uenientesq; de ſuperbia, uel iuxta Lxx. campos qui medij inter colles & ualles ſunt. Hi omnes interfecti cadent gladio domini & extentæ manus eius atq; percutientis: ut redigantur in ſolitudines ſempi-

A ternas, & ſi quæ erãt ciuitates, hoc eſt, cõciliabula malæ habitatiõis, & ipſæ diſpereãt, & deſinãt in malam partẽ habere cõſenſum & diuidant̃ linguæ eorũ, ne turrem blaſphemiæ cõtra deũ poſsint extruere, & redactæ in ſolitudinẽ atq; deſertũ, cognoſcant ꝙ ipſe ſit dñs. Nec ſufficit mõti Seir tanta dixiſſe quæ præteritus ſermo narrauit: ſed hoc quoq; per ſuperbiã locutus eſt: Duæ gentes & duæ terræ ſiue regiões meæ ſunt: Idumæa uidelicet & Iudæa, & hæreticos & eccleſiaſticos poſsidebo pariter. Et hoc (inqt) dixiſti cũ dñs eſſet ibi q ſuo populo præſidebat. Propterea iurat dñs & dicit: Viuo ego dicit dñs deus: qđ iuxta irã tuã qua ſæuiebas in populũ dei: et zelũ tuũ quo perſe-
B quebaris Chriſti familiã, odio habẽs eos quos poſsidere cupiebas, cũ te pcuſſero & iudicauero, tũc tibi not⁹ efficiar, & ſcies ꝙ opprobria tua & blaſphemias nõ alio referẽte cognouerim, ſed ipſe audierim quę locutus es cõtra mõtes Iſrael dicens: deſerti nobis dati ſunt ad deuorãdum. Montes Iſrael, Moyſen, ꝓphetas & apoſtolos debemus accipere: quos hæretici & hæreticorũ princeps diabol⁹ ſibi putãt traditos ad deuorandũ: qñ aut rarus, aut nullus in eccleſia reperit̃ q poſsit pugnare pro mõtib. domini, & eorũ lacerationẽ ſua uoce defendere. Et inſurrexiſtis, inqt, ſuper me ore ueſtro ſiue magnifice locuti eſtis: nõ ut putatis cõtra mõtes, ſed per illos aduerſum me, & rogaſtis ſiue clamaſtis aduerſum me. Omnes enim preces ueſtræ ô mons Seir & ſocij mõtis Seir:

de quibus ſuprà dictũ eſt: Implebo mõtes eius, & colles, & ualles, & cãpos ſiue torrentes, fuerũt aduerſum me: nequaq; preces & oratiões, ut putatis ad deum, ſed clamores, uociferationes, atq; blaſphemiæ, unde & dñs cõminat̃, & dicit: Sicuti gauiſus es ſup hæreditate domus Iſrael: qñ tuis perſecutionibus diſsipata eſt atq; lacerata, & in toto orbe diſperſa, ſic faciã tibi. Lætante eñ uniuerſa terra uiuentiũ, terraq; ſanctorũ, & omnibus cõuerſis ad ſeruitutẽ dei, tu diſsipatus eris mons hiſpide, mõs piloſe, & omnis Idumæa, opera uidelicet terrena & cruori & ſanguini dedita: ut tunc cognoſcas ꝙ ipſe ſim dominus, qui alibi ſum locutus: Ego ſum dominus deus ueſter. C Sup. ca. i

CAP. XXXVI.

TV[a] aũt fili hominis, propheta ſup mõtes Iſrael, et dices: mõtes Iſrael audite uerbum dñi: hæc dicit dñs deus, eo qđ dixerit inimicus de uobis euge, altitudines (ſiue ſolitudines) ſempiternæ in poſſeſsionẽ datæ ſũt nobis: propterea uaticinare et dic: hæc dicit dñs deus: Pro eo qđ deſolati eſtis & cõculcati ꝑ circuitũ: (ſiue pro eo quòd diſperſi eſtis ab his qĩ circuitu ueſtro ſũt): et facti ĩ hæreditatẽ (ſiue ĩ poſſeſsionẽ) reliqs gẽtib. et aſcẽdiſtis ſup labiũ linguæ, & opprobriũ populis (ſiue gẽtib.) Propterea mõtes Iſrael audite uerbũ dñi dei: Hæc dicit dñs deus mõtib. & collib. torrẽtib. uallibusq; et deſertis parietinis (ſiue diſſipatis), et urbib. derelictis q̃ depopulatæ ſũt et ſubſannatæ (ſiue cõculcatæ) et reliquis gẽtib. ꝑ circuitũ. Propterea hæc dicit dñs deus. Qm̃ ĩ igne zeli mei locutus ſũ de reliqs gẽtibus, & de Idumæa uniuerſa, q dederũt terrã meã ſibi ĩ hęreditatẽ cũ gaudio, & toto corde, & ex animo, & eiecerũt eã ut uaſtarẽt: ſiue cũ odio deſpiciẽtes animas ut ſubuerterẽt eas ĩ uaſtatione. Idcirco ait, uaticinare ſup terrã Iſrael, et dices mõtib. & collibus, iugis & uallibus, hæc dicit dñs deus: Ecce ego ĩ zelo meo, & ĩ furore meo locutus ſum eo quòd cõfuſionẽ (ſiue opprobria) gẽtiũ ſuſtinueritis. Idcirco hæc dicit dñs deus (ſiue adonai dñs:) Ego leuaui (ſiue leuabo) manũ meã: ut gẽtes quæ ĩ circuitu ueſtro ſunt, ipſæ cõfuſionẽ (ſiue ignominiã) ſuã portẽt. Vos aũt mõtes Iſrael ramos ueſtros (ſiue uuas ueſtras) germinetis, & fructũ ueſtrum afferatis populo meo Iſrael: propè eſt eñ ut ueniat. Qm̃ ecce ego ad uos: & cõuertar ad uos (ſiue reſpiciã uos) & arabimini & accipietis ſemẽtẽ, & multiplicabo ĩ uobis hoĩes omnemq; domũ Iſrael, et habitabũtur ciuitates & ruinoſa inſtaurabũtur (ſiue deſerta ædificabũtur.) Et replebo uos hominib. & iumẽtis, & multiplicabũt̃ & creſcẽt: et habitare uos faciã ſicut à pricipio: boniſq; donabo maiorib. q̃ habuiſtis ab initio: & ſcietis qa ego ſũ dñs. Et adducã (ſiue generabo) ſup uos hoĩes, populũ meũ Iſrael, & hæreditate poſsidebũt te (ſiue uos) et eris (ſiue eritis) eis ĩ poſſeſsionẽ: et nõ addes ultra, ut abſq; eis ſis (ſiue & nõ addetis ultrà, ut abſq; liberis uos faciãt.) Hęc dicit dñs deus: Pro eo quod dixerũt de uobis (ſiue tibi) deuoratrix hominũ es et ſuffocãs gentẽ tuã: propterea hoĩes nõ comedes amplius, et gẽtẽ tuã nõ necabis ultrà, ait dñs deus: ne auditã faciã ĩ te (ſiue ĩ uobis) amplius cõfuſionẽ (uel ignominiã) gẽtiũ: & opprobria populorũ nequaq; portabis (ſiue portabitis) & gẽtẽ tuã nõ amittes amplius (ſiue gẽs tua abſq; liberis ultrà nõ erit) dicit dñs deus. Et factum

CAP. XXXVI.

D TV *autem, etc.*] Suprà ponit̃ prophetæ facies, ſiue cõuertit̃ aduerſũ montẽ Seir: hic filius hominis loquit̃ ad mõtes ſiue ſuper mõtes Iſrael, qui iubent̃ dei audire ſermonẽ. Et ut parũper diſſerã Tropologiã, toti⁹ ad mõtes Iſrael prophetiæ, breuiter hic ſenſus eſt. Quia inſultauit uobis inimicus, hoc eſt, mons Seir, et putauit qđ in perpetuum ipſe uos poſsideret: & altitudines quondã dñi nũc deſertas ceſsiſſe ſibi in hæreditatẽ, & nõ ſolũ dixit, ſed & aliquã to tẽpore uos poſſedit: in tantũ ut ſuperbe loqueret̃ contra uos, ꝙ opprobrium eſſetis cunctis gentibus. Propterea hæc dicit dñs deus, nõ ſolũ monti Seir, ſed & montib. eius & collibus, torrẽtibus, uallibusq;, & deſertis atq; uaſtatis, & urbib. derelictis: qm̃ in igne zeli ſui & aduerſum omnes quidem gentes, ſed præ

factum[a] eſt uerbum domini ad me dicens: Fili hominis, domus Iſrael habitauerunt (ſiue habitauit) in terra ſua: & pollue-

A præcipue cõtra Idumæam locutus ſit, quæ cũ cæteris, inquit, gẽtib. tenuit terrã meam in poſſeſsionẽ, & poſſedit gladio, & toto corde poſſedit, ut eijceret habitatores de ea terrãq; uaſtaret. Propterea loquere (ait propheta) ſuper terrã Iſrael, & dices mõtib. & collib. & iugis (ꝓ quib. Lxx. τοῖς νάπαις interpretati ſunt, quę nos nemoroſa intelligimus loca) & uallib. Hæc dicit dñs deus: in zelo & in furore meo, opprobrij ueſtri ultor exiſtã, et leuabo manũ meã, ut gẽtes quæ in circuitu ueſtro ſunt, ignominiã & cõfuſionẽ ſuã portẽt: uos aũt ô mõtes Iſrael, ſecundũ priſtinũ ſtatũ germinetis uirgulta, ramoſq; mittatis: ſiue iuxta Lxx. afferatis uuas, quibus populus meus ſaturet̃. Qđ nõ putetis poſt lõgũ tempus futurũ, propè eſt, inſtat, & ueniet tẽpus. Ac ne uobis uideatur hoc eſſe difficile, ipſe ego ueniã ad uos, & qui à uobis receſſerã, cõuertar ad uos: ut priſtinã culturã recipiatis: & ſemẽte om̃ia cõpleant̃, ita ut multi in uobis ſint homines: & habitent̃ ciuitates quæ prius deſtructæ fuerãt. Et nõ ſolũ homines multiplicabo, ſed & iumẽta æque multiplicabunt̃ & creſcẽt: & habitare uos faciã ſicut à princi-
Num. 32. pio, qñ Moſe duce trãs Iordanẽ, duæ & ſemis tribus ac-
Ioſue 1. c ceperũt poſſeſsionẽ: trãs Iordanẽ & ſub Ieſu filio Naue,
13. b aliæ nouem & ſemis tribus terrã Iudæã poſſederũt: boniſq; uos donabo multo maioribus, q̃ fuiſtis ab initio priuſq; captiuitates uarias ſentiretis. Et cũ hoc uobis fecero, tunc cognoſcetis ꝙ ego ſim dñs. Et impleberis, inquit, ô terra Iſrael populo meo, qui te hæreditate tẽturus eſt: & eris eis poſſeſsio, & nõ addes ultra, ut abſq; filijs ſis. Cum aũt multiplicatus fuerit ueſter habitator ô mõtes Iſrael, tũc nequaq; dicẽt inimici ueſtri cõtra uos, ꝙ homines deuoretis, & abſq; liberis ſit ueſtra poſſeſ-
B ſio, ſed ecõtrario multiplicetis homines, & largiſsimam prolem ueſtra poſteritas germinet. Nec audies, inquit, amplius nec ſuſtinebis cõfuſionẽ gẽtiũ: ſed nec amittes gẽtẽ tuã, ut aliqñ ſuſtineas captiuitatẽ: quia dñs locutus eſt. Hæc παραφραστικῶς more Iudaico dixerimus: quæ illi expectãt in mille annorum regno, qñ ciuitatẽ Hieruſalẽ aſſerũt extruẽdã, & tẽplũ quod in fine huius uoluminis deſcribit̃, & rerũ om̃iũ felicitatẽ: quorũ nõnulli arbitrãtur ſub Zorobabel hæc fuiſſe cõpleta. Sed quõ ſtare poterit hoc qđ dicit̃: Et habitare uos faciam ſicut à principio: boniſq; donabo maioribus, q̃ habuiſtis ab initio? Sub Zorobabel eñ, Eſdra, & Neemia pauci de populo ſunt reducti, & ipſi obediẽtes Medis, ac Perſis: & deinceps Macedonib. & Aegyptijs atq; Romanis, uſq; ad Titũ & Veſpaſianũ diuerſarũ gẽtiũ regib. ſeruierũt, & uſq; hodie ſeruiũt, ut ſtare om̃ino nõ poſsit hoc qđ in extrema dicit̃ ꝓphetia: & opprobriũ populorũ nequaq̃ portabis, & gẽtẽ tuã nõ amittes amplius. Et quia lõgum eſt nũc aduerſum dogma Iudaicũ, & beatitudinẽ uentri & gutturi Iudaico ſeruiẽtẽ: qui om̃ia terrena deſiderant, & dicũt: Mãducemus & bibamus, de quibus & Apoſt. lo-
1Cor. 15. d quit̃: Eſca uẽtri, & uẽter eſcis: deus aũt & hunc & illã deſtruet, in breui explanatione dicere: nũc ad ſpiritualẽ intelligẽtiã trãſeamus, iuxta quã & Eſaiæ extremas partes interpretati ſumus. Neq; enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις appellãt, gẽmatã, & aureã de cœlo expectamus Hieruſalẽ, nec rurſum paſſuri circũciſionis iniuriã: nec oblaturi taurorũ & arietũ uictimas, nec ſabbati ocio dormiemus. Qđ & multi noſtrorũ, & præcipue Tertulliani liber qui inſcribit̃ de ſpe fideliũ, & Lactãtij inſtitutionũ uolumẽ ſeptimũ pollicet̃, & Victorini Pitabioneñ. epiſcopi crebræ expoſitiones, & nup Seuerus noſter in dialogo, cui Gallo nomen impoſuit. Et ut Grecos nominẽ, & primũ extremũq; cõiũgã, Irenęus et Appollinarius. Nos ergo mõtes Iſrael, ꝓphetas & apo-

C ſtolos eſſe dicemus, q audiũt uerbũ dei, & quib. diabolus inſultauit inimicus dicẽs: Euge, excelſi quõdã mon-
tes de quibus ſcriptũ eſt: Mõtes in circuitu eius: & dñs Pſal. 124. a
in circuitu populi ſui, mihi dati ſunt in poſſeſsionẽ: qñ perſecutionis anguſtijs deſolati ſunt & cõculcati per circuitũ, & facti in hæreditatẽ reliquis gẽtib. et ab omnib. blaſphemati. Propterea loqt̃ dñs cõculcatis mõtibus & deſolatis, & nõ ſolũ mõtibus, ſed & inferiorib. ac ꝑ ſingulos gradus in terra Iudæa, hoc eſt, in mõte eccle-
ſiæ cõſtitutis, de qua ſcriptũ eſt: Nõ poteſt ciuitas abſcõ Matt. 5. b
di ſuper mõtẽ poſita, & collib. atq; torrẽtibus: quorum hyeme perſecutionũ & tẽpeſtate, preſſuræ auget̃ fides. Vallib. quoq; his qui in humilitate depreſsi ſunt, & deſertis eccleſijs & parietinis: atq; in toto orbe eccleſiarum cõciliabulis derelictis: qualis ſub Diocletiano & Maximiano in toto orbe perſecutio fuit: per quã proſcriptæ ſunt eccleſiæ atq; uaſtatæ: qñ ſubſannauerũt eccleſiã oẽs gẽtiliũ & hæreticorũ gẽtes per circuitũ: quod in igne zeli furoris ſui locutus ſit, & proprie aduerſum Idumæã, quæ terrenis operib. uolebat oẽs depoſita imagine cœleſtis, portare imaginẽ terreni. Illi eñ dederũt terrã dei ſibi in hæreditatẽ, & ex toto corde atq; ex animo eccleſiã dñi perſecuti ſunt, & eiecerũt eã de ſedib. ſuis & uaſtauerũt. Sed quid profuit nationibus: quid iuuit hæreticorũ gẽtes inſultaſſe terræ dñi: cũ dñs loquatur ad eã & montib. illius collibuſq; ac iugis ſiue nemoroſis locis, quæ amœnitate uirebãt paradiſi: & collibus, de quibus ſuprà diximus, in zelo & in furore ſuo locutus ſit: & pro opprobrio gẽtiũ leuet manũ ſuã cõtra aduerſarios, qui eccleſiã perſecuti ſunt, ut portẽt cõfuſionẽ & ignominiã ſuã: Tũc perſecutorib. interfectis, & pace eccleſiæ reddi-
ta, mõtes Iſrael, apoſtoli uidelicet & apoſtolici uiri, ger- D
minabũt arbores ſuas, & extẽdẽt ramos: uuaſq; afferẽt calcãdas in prælo dñi, de quibus muſta fundunt̃, quæ inebriẽt credẽtiũ populos, & exprimitur uinũ quod lætificat cor hominis: ut omnis fructus mõtiũ, de quibus cõficitur panis de cœlo deſcẽdẽs, comedatur à populo dei Iſrael. Et ne forſitã deſperemus in perſecutionib. ad-
ditur: Propè eſt tẽpus ut ueniat. Veniẽs eñ ueniet, & nõ Abacuc 2. a
tardabit. Vnde ſuũ ad mõtes & ad eos qui in tribulatiõnib. perdurarũt, pollicetur aduẽtũ: atq; promittit quòd poſt perſecutionis ardorẽ exerceatur terra prius decerpta Chriſti uomere, & oẽm uirtutũ ſementẽ recipiat, de qua naſcãtur & multiplicẽtur homines & omis domus Iſrael. Cũq; ciuitates, hoc eſt, eccleſiæ credẽtium fuerint inhabitatæ redeũtib. turbis: tũc nequaq; ſolũ homines qui pollebant ſciẽtia ſcripturarũ: ſed & iumenta, ſimplices quiq; credentiũ multiplicabunt̃ atq; ſuccreſcent, & habitabuntur eccleſiæ ſicut à principio, hoc eſt, priuſq̃ eſſet perſecutio: boniſq; florebunt maiorib. quàm habuerũt ab initio, martyrũ uictorijs coronatę. Et tũc ſciẽt quòd ipſe ſit dñs qui reſtituit plebẽ ſuã priſtino ſtatui, quæ poſsideat eccleſias: & ipſa ſit eccleſiarũ hęreditas: et nequaq; ultrà abſq; liberis ſit, quos in perſecutione perdiderat. Vnde iubetur prophetæ, ut loquatur ad terrã manſuetorũ terrãq; uiuentiũ, ſiue ad montes Iſrael, & dicat: Perſecutorũ ultrà nõ patieris opprobriũ: nec inſultabũt iugulatũ populũ tuũ, ſicut oues occiſionis. Pace eñ reddita, opprobria uniuerſa ceſſabunt: nec ſuſtinebis confuſionẽ & ignominiã inter diuerſas in circuitu nationes, ſed gentẽ tuã habebis & populũ: quia ueritas promiſsionis, dño loquente firmata eſt. a ¶ *Et factũ eſt, etc.*] Perſpicua ſunt quæ dicunt̃, & om̃is ſenſus montiũ Iſrael, qui prius deſerti fuerãt, & poſtea reſtituti, nũc manifeſtius ponit̃: Redditq; cauſas deus quare populũ Iſrael captiuitati tradiderit, & ꝓpter ſuã clemẽtiã pollicet̃ reductu-

& polluerunt eā in uijs ſuis & in ſtudijs (ſiue dolis) ſuis: iuxta immundiciā menſtruatæ facta eſt uia eorū coram me. Et effudi indignationē meam (ſiue furorem meum) ſuper eos, pro ſanguine quem fuderunt ſuper terram: in idolis ſuis polluerūt eam, & diſperſi eos in gentes, & uentilati ſunt (ſiue uentilaui eos) in terras (ſiue regiones) iuxta uias eorum & adinuentiones (ſiue peccata) eorum iudicaui eos, & ingreſſi ſunt ad gentes ad quas introierūt: & polluerunt nomen ſanctū meum, cū diceretur de eis populus dñi iſte eſt, et de terra eius egreſſi ſunt. Et peperci nomini meo ſancto (ſiue peperci eis propter nomen meum ſanctum) quod polluerat domus Iſrael in gentibus ad quas ingreſſi ſunt. Idcirco dices domui Iſrael: Hęc dicit dñs deus: Non propter uos ego faciam domus Iſrael: ſed propter nomen meum ſanctum quod polluiſtis in gentibus ad quas intraſtis. Et ſanctificabo nomen meum magnū quod pollutum eſt inter gentes, quod polluiſtis in medio earū, ut ſciant quia ego ſum dominus dicit dñs exercituum, cum ſanctificatus fuero in uobis coram eis. Tollam quippe uos de gentibus, & cōgregabo de uniuerſis terris: & adducam uos in terram ueſtram. Et effundam (ſiue aſpergam) ſuper uos aquam mūdam: & mundabimini ab omnibus inquinamentis ueſtris, & ab uniuerſis idolis ueſtris mundabo uos. Et dabo uobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam in medio ueſtri (ſiue dabo uobis) & auferam cor lapideum de carne ueſtra: & dabo uobis cor carneum. Et ſpiritum meum ponam in medio ueſtri (ſiue dabo uobis) & faciam ut in præceptis meis (ſiue iuſtificationibus meis) ambuletis, & iudicia mea cuſtodiatis, & operemini (ſiue faciatis) ea. Et habitabitis in terra quam dedi patribus ueſtris: & eritis mihi in populum, & ego ero uobis in deum. Et ſaluos uos faciam ex uniuerſis inquinamentis (ſiue immundicijs) ueſtris: & uocabo fructum & multiplicabo illum, & non imponam (ſiue dabo) uobis famem: & multiplicabo fructum ligni, & genimina agri, ut non portetis ultrà opprobrium famis in gētibus. Et recordabimini uiarum ueſtrarū peſſimarum ſtudiorumq; non bonorum, & diſplicebūt uobis iniquitates ueſtræ, & ſcelera ueſtra. Non propter uos faciam, ait dominus deus: notū ſit uobis: confundimini & erubeſcite ſuper uijs ueſtris domus Iſrael. Hæc dicit dominus deus: In die qua mundauero uos ex omnibus iniquitatibus ueſtris: & habitari fecero urbes, & inſtaurauero ruinoſa, & terra deſerta fuerit exulta, quæ quondam erat deſolata in oculis omnis uiatoris, dicent: Terra illa inculta (ſiue deſerta) facta eſt ut hortus uoluptatis, & ciuitates deſertæ & deſtitutæ atque ſuffoſſæ, munitæ ſederunt. Et ſcient gentes quæ derelictæ fuerint in circuitu ueſtro: quia ego domi-

A reducturū ſe eos in terrā Iudæā, & multo ampliora tributurū: ꝗ̄ abſtulerat. Quod quidam Iudæorū referūt ad Zorobabel tempora, qñ Cyro rege Perſarū laxāte captiuitatē eorū, de tribu Iuda & Beniamin plurimi reducti ſunt i Iudęā. Alij uero ad mille annorū regnū referunt, quādo ſub Chriſto quē putant eſſe uenturum, ut ciuitas extruatur Hieruſalē, & ædificetur templū, de quo in ultima parte huius ꝓphetiæ dicturi ſum⁹. Et interim ut Iudaicas fabulas relinquamus & interminabiles genealogias, iuxta conſuetudinem noſtrā, breuiter ποδω λεπλῶ huius capituli percurramus, & qđ nobis uideatur, iuxta eccleſiaſticam intelligentiam diſſeramus: Domus Iſrael, hoc eſt, populus Iudæorum habitauit

B quondā in terra ſua, hoc eſt, in terra Iudęę: qñ educta eſt de Aegypto, ſed polluerūt eā in uijs & in ſtudijs, ſiue idolis ſuis: & intantum extitere polluti, ut immundiciç mulieris mēſtruatæ cōparati ſint. Propter qđ deus effudit indignationē ſuā ſuper eos, pro ſanguine prophetarū atq; iuſtorū, quem fuderunt ſuper terrā, dicente in euāgelio ſaluatore: Hieruſalem Hieruſalē quæ occidis ꝓphetas: & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt. (Matt.23.d) Et iterum: Amē amē dico uobis: requiret ſanguis qui effuſus eſt à generatione hac à ſanguine Abel iuſti, uſq; ad ſāguinem Zachariæ filij Barachiæ, quē effuderunt inter altare & templum. (2.Par.24.f) Non ſolum autē effuderunt ſanguinem, ſed & polluerunt terram ſceleribus ſuis. Quamobrem diſperſit eos, uel ſub Babyloni captiuitate: uel ſub Romana: qñ uere effuderūt ſanguinē Chriſti: (Sup.eod.b) & uētilati ſunt in terras, quomodo paleę uentilantur, & iuxta uis ſuas & inuentiones peſſimas iudicati, ita ut in gentibus quoq; ad quas captiui ducti fuerant, pollucrēt nomen ſanctū dei: eo quòd per irriſionē dicerēt uniuerſæ nationes: Ecce populus dei iſte eſt, qui ſe iactabat ꝓprie noſſe cultum dei. Quod cū uidiſſem, ait: non propter eos, ſed propter nomē meū ſanctum: creatorē enim omniū ſum, peperci eis, & ſanctificaui illos: & gloriæ priſtinæ reſtitui, ita ut ſuper credentes & ab errore cōuerſos, effunderē aquam mundā baptiſmi ſalutaris, & mūdarē eos ab abominationib. ſuis, & ab uniuerſis erroribus quib. fuerāt occupati: & darem eis

D cor nouū, ut crederent in filiū dei: & ſpiritum nouū, de quibus Dauid loquit: Cor mūdum crea in me deus, & ſpiritum rectum innoua in uiſceribus meis. (Pſal.50) Et cōſiderādū, quòd cor nouū & ſpiritus nouus detur per effuſionem & aſperſionem aquæ. Quando autē cor nouū datum fuerit & ſpiritus nouus, tūc auferetur de corde Iudaico omīs duritia, quę lapidi comparatur, ut pro lapideo corde, fit cor carneum, molle, & tenerum, quod ſpiritum dei in ſe poſſit recipere, & inſcribi literis ſalutaribus. Tūc ambulabunt in præceptis domini, & cuſtodient iudicia eius, & habitabunt in terra confeſſionis, quam dederat patribus eorum Abrahā, Iſaac, & Iacob, & cunctis ſanctis ac prophetis: & erunt in populum dei, & dñs erit eis in deum, quod præſenti tempore

poro

dñs ædificaui diſſipata & plantaui inculta: ego dñs locutus ſim & fecerim. Hæc dicit dñs deus: Adhuc in hoc inueniet me domus Iſrael (ſiue quærar domui Iſrael) ut faciā eis. Multiplicabo eos ſicut gregē hominū (ſiue ut oues homines) ut gregē ſanctum (ſiue ut oues ſanctas) ut gregē (ſiue oues) Hieruſalē in ſolēnitatibus eius: ſic erunt ciuitates deſertæ, plenæ gregibus (ſiue ouibus) hominū, & ſcient quia ego dominus.

CAP. XXXVII.

FActa[a] eſt ſuper me manus domini, & eduxit

ET facta eſt ſuper me manus dñi, & eduxit

A pore cōprobatur. Cūq; ſaluati fuerint uocabit dñs frumentū & multiplicabit illud. (Ioan.12.d) Niſi enim granū tritici cadēs in terra mortuū fuerit, ipſum ſolū manet. (Amos 8.d) Et nequaq̄ patient famē: nō famē panis & ſitim aquæ, ſed famē audiēdi ſermonē dei: quā paſſus eſt ille qui à patre profectus oēm quā acceperat ſubſtātiā, diſſipauit: qñ famis neceſſitate cogēte, porcorū paſtus eſt ſiliquis. Tūc multiplicabit fruct⁹ ligni, hoc ē, ſapiētiæ, de quo ſcriptū eſt: (Prou.3.c) Lignū uitæ eſt omnib. q requirūt eā: & genimina agri, in ſimilitudinē Iacob: (Gen.27.d) cui⁹ odor erat quaſi odor agri pleni, cui benedixit dñs. Nec ultrà portabūt opprobrium famis in gentib. qđ hodieq; Iudæorū patit incredulitas: ſed poſtq̄ beatitudinē fuerint cōſecuti, imitabunt Apoſtolū qui dicit: (1.Cor.15.b) Non ſum dignus uocari apoſtolus: quia perſecutus ſum eccleſiā dei. Et recordabunt uiarū ſuarū peſſimarū, & ſtudiorū nō bonorū quib. offenderāt deū, & diſplicebunt eis iniquitates ſuæ: & ſcelera ſua quib. prius errauerāt. Hæc aūt oīa tributurus eſt dñs: nō ꝓpter eos qui ꝓprio errore perierūt, ſed ꝓpter nomē ſanctū ſuū. Vnde ꝓuocat domū Iſrael, ut cōfundat & erubeſcat ſuper priorib. uitijs, & ſuū intelligat creatorē. Poſtq̄ aūt mundauerit credētiū ex Iudæis populum ab iniquitatib. ſuis, & habitari fecerit urbes eccleſiæ: & inſtaurauerit ruinoſa quæ in ſynagogis cōciderāt: & ter-

B ra cōfeſſionis fuerit exculta ceremonijs dei, quæ quondā uiſa eſt deſolata omnib. ſanctis, qui terrenæ cōuerſationis opera prætereūt: Tunc oēs dicēt: quō terra Iudæa quæ quōdā fuerit inculta, nūc habet ſimilitudinē paradiſi dei, & ciuitates Iudææ quæ deſertæ fuerāt & deſtitutæ, & ſua incredulitate ſuffoſſæ, nunc erectæ & munitæ ſunt in cōfeſſione & nomine dñi ſaluatoris, ita ut omīs creatura cognoſcat, & multitudines angelorū, quæ terrā ambiunt Iſrael, ꝙ dñs diſſipatas ædificauerit ciuitates: & incultas plātauerit regiōes, & qđ pollicitus fuerat p ꝓphetas, opere cōpleuerit. Nec hoc erit liberalitatis ſuæ in populū quē ſaluauerit contētus munere, ſed multo maiora præſtabit. Inueniet enim à domo Iſrael, q multo tēpore quæſitus fuerat, & nō inuētus. Et poſtq̄ inuenerit eū, multiplicabit eos ſicut oues: nō brutorū animātiū, ſed oues hominū, quæ ratiōis cōfeſſioniſq; ſunt plenæ: ſicut oues ſctās & greges Hierl'ē: in qua ꝓprie dei cultus, & uiſio pacis eſt, in ſolēnitatib. eius: qñ comedimus azyma ſynceritatis & ueritatis: & agni carnib. ueſcimur, & cruore potamur, & in ſeptē hebdomadib. & in tabernaculis huius ſeculi dñica feſta celebramus, ut ciuitates quōdā deſertæ, plenæ fiāt gregib. hominū, & hac ratione cognoſcāt, ꝙ ipſe ſit dñs q cūcta præſtiterit. Hæc iuxta hiſtoriæ ueritatē, imò iuxta ꝓphetiæ fidē: quō popl's Iſrael reſtituat in integrū ſtatū, & reliqæ popl'i Iudæorū apoſtolo Paulo docēte, ſaluæ ſint in apoſtolis, (Rom.9.f 11.a) & in omnibus q ex Iudæis in principio crediderūt, & uſq; hodie redeūt ad eccleſiā, breuiter dixiſſe ſufficiat. (Tropol.) Nūc Tropologiæ eadē breuitate aperiēdus eſt ſenſus: Quicunq; de domo eſt Iſrael, & cernit pacē Chriſti, quæ exupat oēm ſenſum: habitat in terra ſua eccleſia, uel in carnis hoſpitio, qđ ei à deo traditū ē. Sin aūt polluerit utrāq; terrā in uijs ſuis peſſimis, & immūdiciæ mulieris mēſtruatę fuerit cōparatus: effundit deus indignationē ſuā ſuper eū, ꝓ ſanguine uel ſuo, uel eorū, quos ſcandalizauerit & ef-

Hier.10.5.

fuderit ſuper terrā, & peruerſis cogitatiōib. quibus polluit eā. Tunc diſperget in gētes, ut incredulis coæquet: & uentilabit in terra inſtar palearū, ut à frumēto eccleſiæ ſeparet, & iudicet ſecundū uias ſuas. Quod ſi nec ſic ſenſerit peccatū ſuū, ſed polluerit nomē ſanctū eius, dicent oēs inter quos habitauerit: Ecce populus dei: ecce qui egreſſus eſt de terra eius, imò ꝓiectus. Sin aūt egerint pœnitentiā, & ſanctificat⁹ fuero in medio eorum: tūc omīs gentiliū turba cognoſcet, ꝙ ego eos tollā de terris in quas diſperſi erāt: & reducā in terrā eccleſiæ, & effundā ſup illos nequaq̄ aquās baptiſmi ſalutaris, ſed aquas doctrinæ & ſermonis dei, & mūdabo illos ab omnibus inquinamētis ſuis: & ab uniuerſis idolis atq; erroribus, quæ in ſuo corde ſimulauerant. Et dabo, inquit, eis cor nouū, quod per peccatū perdiderant, & ſpiritum rectū innōuabo in cordib. eorum. Et auferā cor lapideū, cor uidelicet incredulū: & dabo cor carneum, molle, & tenerū, quod dei præcepta ſuſcipiat, ita ut ambulent in præceptis meis, & faciant iudicia quæ prius neglexerant, & habitent in terra quam dederā patribus eorum, magiſtris uidelicet atq; doctoribus, & rurſum ſit populus dei, & dñs eis uertatur in deū quem prius offenderant. Tunc ſaluabuntur ab uniuerſis inquinamentis ſuis, & multiplicabitur eis frumentū de quo efficitur cœleſtis panis, & non patientur ultrà famē ſermo-

D nis dei, & multiplicabitur in eis lignū ſapientiæ, & genimina in eorum pectore complebuntur. Nec erunt ultrà opprobriū in gentibus, ſed poſtquàm miſertus fuerit eorū deus, recordabuntur uiarū ſuarum peſſimarū: & ſcient ubi fuerint, & diſplicebunt ſibi in iniquitatibus ſuis. Quod dicit dñs, non propter illos, ſed propter ſuā ſe facere clementiā. Vnde & cohortatur errantes, ut cōfundantur & erubeſcant in uijs ſuis, & reſtituantur in urbes eccleſiæ, quæ rurſum habitentur ab eis, & omnia quæ in eis corruerant, ædificentur: & ad priſtinas redeant ceremonias, & terra quondā deſerta quæ accolis & peregrinis & mundi huius conuerſationē tranſeūtibus uiſa fuerat deſolata, reuertatur in priſtinū ſtatum: omneſq; mirentur & dicant: Terra illa inculta, terra deſerta, in qua omnes quondā periere uirtutes: nunc facta eſt quaſi hortus uoluptatis & paradiſus dei, & ciuitates quondā deſertæ quæ deum hoſpitem non habebant, & deſtitutæ erant à ſpiritu ſancto, & ſuffoſſę incredulitate, munitæ erunt fide Chriſti: ut ſciant omnes in circuitu, quòd dñs ædificauerit animas diſſipatas, & plantauerit in eis atq; cōſeuerit cunctarū uirtutū arbores: & ipſe rebus præſtiterit, quæ ſermone promiſit. Rurſumq; cohortatur ſermo propheticus pœnitentes, ut etiā cū regreſſi fuerint in eccleſias, ſemper requirāt dñm, & inueniant eū: ut multiplicentur redeūtiū turbis greges dñi: non iumentorū & brutorū animātiū, ſed greges hominū, qui fidei rationiſq; ſint pleni, greges ſancti, greges urbis Hieruſalē, in cunctis ſolennitatibus quas dei clementia receperunt, ut poſtquàm ciuitates dñi huiuſcemodi gregū multitudo compleuerit, tunc ſciant omēs quòd ipſe ſit dñs.

CAP. XXXVII.

FActa eſt ſuper me, etc.] Famoſa eſt uiſio, & omniū eccleſiarū Chriſti lectione celebrata: ob quā uel maximè cauſam utranq; editionē ex integro poſui: ne

V 3 qua

HEB. xit me in ſpiritu dn̄i: & dimiſit me in medio cāpi, qui erat plenus oſsibus, & circunduxit me per ea in gyrum. Erant aūt multa ualde ſuper faciē campi, ſiccaq; uehementer. Et dixit ad me: Fili hominis: putás ne uiuent oſſa iſta? Et dixi: Domine deus tu noſti. Et dixit ad me: Vaticinare de oſsibus iſtis, & dices eis: Oſſa arida audite uerbum domini, hæc dicit dominus deus oſsibus his: Ecce ego intromittam in uos ſpiritum, & uiuetis: & dabo ſuper uos neruos, & ſuccreſcere faciam ſuper uos carnes, & ſuper extendam in uobis cutem, & dabo uobis ſpiritum & uiuetis, & ſcietis quia ego dominus. Et prophetaui ſicut præceperat mihi: factusq; eſt ſonitus prophetante me, & ecce commotio, & acceſſerunt oſſa ad oſſa: unumquodq; ad iuncturam ſuā. Et uidi, & ecce ſuper ea nerui & carnes aſcenderunt, et extenta eſt in eis cutis deſuper, & ſpiritum non habebant. Et dixit ad me: Vaticinare ad ſpiritum, uaticinare fili hominis, & dices ad ſpiritum, hæc dicit dominus deus. A quatuor uentis ueni ſpiritus, & inſuffla ſuper interfectos iſtos & reuiuiſcant. Et prophetaui ſicut præceperat mihi, & ingreſſus eſt in ea ſpiritus & uixerunt: ſteteruntque ſuper pedes ſuos exercitus grandis nimis ualde. Et dixit ad me: Fili hominis, oſſa hæc uniuerſa domus Iſrael eſt. Ipſi dicunt: Arue

SEP. xit me in ſpiritu dn̄i & poſuit me in medio campi, & hic erat plenus oſsiū hominū, & circūduxit me ſuper ea per gyrū in circuitu, & ecce multa nimis ſuper faciē campi, & arida uehementer, & dixit ad me: Fili hominis, ſi uiuēt oſſa hęc? Et dixi: Vnde domine, domine tu noſti hæc. Et dixit ad me: Fili hominis, propheta ſuper oſſa iſta, & dices eis: Oſſa arida, audite uerbum dn̄i. Hæc dicit dn̄s deus oſsibus iſtis: Ecce ego adducam ſuper uos ſpiritū uitæ & dabo ſuper uos neruos, & inducam ſuper uos carnes, & extendam ſuper uos pellem: & dabo ſpiritū meum ſuper uos, et uiuetis: & cognoſcetis, quoniam ego ſum dn̄s. Et prophetaui ſicut præcepit mihi, & facta eſt uox cum ego propheturem, & ecce commotio, & accedebāt oſſa ad oſſa ad iuncturam ſuam. Et uidi, & ecce ſuper ea nerui & carnes oriebantur: & aſcendebant ſuper ea pelles deſuper, & ſpiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Propheta fili hominis, propheta ſuper ſpiritum, & dic ſpiritui. Hæc dicit dominus deus. A quatuor ſpiritibus ueni ſpiritus, & inſuffla ſup mortuos iſtos, & uiuant. Et prophetaui ſicut præceperat mihi, & ingreſſus eſt in eos ſpiritus & uixerunt: & ſteterunt in pedibus ſuis: congregatio multa uehementer nimis. Et locutus eſt dominus ad me dicens: Fili hominis, oſſa hæc omnis domus Iſrael eſt. Ipſi dicunt: Arida

A qua nobis ab Hebręis calumnia fieret, ſi ſaltem in uerbis aliquid diſcreparēt. Solent enī ridere de nobis & attollere ſupercilium: & inflatis buccis, ructare ſciētiam ſcripturarum, ſi non dicam ſenſuū diſcrepantiam: quæ ſi fuerit, iure reprehenditur, ſi uerborum diſſonātiam in noſtris codicibus potuerint demōſtrare. Qui ergo putant de reſurrectione, quæ ab omnib. & Iudæis & Chriſtianis creditur, dei eſſe ſermonem, hæc ſolent dicere: Facta eſt ſuper prophetam manus domini, hoc eſt, dominus atq; ſaluator, per quem pater cuncta operatus

Ioan. 1. eſt: Omnia enim per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt. Et eduxit me, inquit, in ſpiritu domini, ſub auditur manus

B domini. Eduxit aūt eum in ſpiritu: non in corpore, ſed extra corpus: Et poſuit illum ſiue demiſit in medio cāpi, qui plenus erat humanis oſſibus: nec eū eſt paſſa requieſcere: ſed fecit oſſa omnia circuire, quæ non erānt operta humo, ſed ſuper campum iacentia: nec ſolum multa ſed multa nimis, & propter temporis uetuſtatem, arida ſiccaq; uehementer, & nihil in ſe humoris habentia. Cumq; interrogaſſet eum ſermo diuinus, utrum exiſtimaret hæc oſſa poſſe uiuere, reſpondit: Domine deus tu noſti, qui plenā habes ſcientiam futurorum. Dixitq; ad eū dn̄s: Vaticinare de oſsibus, ſiue ſup oſſa hæc: & dices ad ea: Oſſa arida audite uerbum domini. In quo mirandum quomodo ad oſſa arida ſit locutus: quæ ante neruos, carnes, & cutem, & ſpiritum uiuificantem, dei poſſent

C audire ſermonē. Primumq; oſſa cum aliis oſsibus, neruorum uinculis colligantur, deinde implentur carnibus, & deſuper ob pulchritudinem extenditur cutis quæ nudarum carnium operiat fœditatem, & tunc accipiūt ſpiritum, qui uiuere ea faciat, & poſtquàm uixerint, tunc cognoſcant, quod ipſe ſit dominus. Dicente itaq; propheta quod ei fuerat imperatum, ſtatim eſt facta cōmotio, oſſaq; in ſuam ſunt applicata compagem aſtricta neruis, plena carnibus, pelle cooperta: iacebātq; humana corpora ſpiritum nō habentia. Idcirco propheta uaticinatur ad ſpiritum, & ait: Hæc dicit dominus deus: A quatuor uentis ueni ſpiritus: à quatuor uidelicet mundi pla-

D gis, ut quomodo in prima cōditione hominis, inſufflauit deus in faciem eius, & factus eſt in animam uiuentem: ſic & ſecūda conditio, id eſt, reſurrectio mortuorum, in ſufflante ſpiritu uiuificetur: Qui ingreſſus eſt humana corpora, ſtatimq; uixerunt, ſteterūtq; ſup pedes ſuos. Vnde & reſurrectio dicitur mortuorum, cōgregatio ſiue eccleſia multa, & ut in hebræo habetur, grandis exercitus: eoq; complebitur tempore: Emitte

Pſal. 103.b ſpiritum tuū & creabuntur: & renouabis faciem terrę. Quod autem ſequitur. Et dixit ad me: Fili hominis, oſſa hæc uniuerſa dom' eſt Iſrael: uidetur facere quæſtionem: eo quòd nō de generali reſurrectione, ſed proprie de reſurrectione dicatur domus Iſrael, quæ dicat: Aruerunt oſſa noſtra & perijt ſpes noſtra, & abſciſsi ſumus à terra no-

HEB. Aruerūt oſſa noſtra, & perijt ſpes noſtra, & abſciſsi ſumus. Propterea uaticinare & dices ad eos, hæc dicit dn̄s deus: Ecce ego aperiā tumulos ueſtros, & educā uos de ſepulchris ueſtris populus meus, et inducā uos in terrā Iſrael, & ſcietis qa ego dn̄s cū aperuero ſepulchra ueſtra & eduxero uos de tumulis ueſtris populus meus, & dedero ſpiritum meum in uobis & uixeritis: & requieſcere uos faciā ſuper humum ueſtrā, & ſcietis quia ego dn̄s locutus ſum & feci, ait dn̄s deus. Et [a] factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Et tu fili

SEP. Arida facta ſunt oſſa noſtra: perijt ſpes noſtra: deſperauimus: propterea uaticinare & dic ad eos, hęc dicit dn̄s deus: Ecce ego apiā memorias ueſtras, & reducā uos de ſepulchris ueſtris populus me', & introducā uos in terrā Iſrael, & cognoſcetis, qm̄ ego ſum dn̄s cū aperuero ſepulchra ueſtra, ut educam uos de ſepulchris ueſtris populus meus. Et dabo ſpūm meū in uobis & uiuetis: & ponā uos ſuper terrā ueſtrā, & cognoſcetis qa ego ſum dn̄s: locut' ſum & faciā, dicit dn̄s deus. Et factus eſt ſermo dn̄i ad me, dicens: Et tu fili homi-

A ra noſtra, ſiue omnino deſperauimus: qbus iſta dicentibus, tertio Ezechiel pphetare compellit, & dicere oſsibus aridis: Hæc dicit dn̄s deus: Ecce ego aperiam tumulos ueſtros. In quo quæritur: Si aperit tumulos, quomodo ſuprà dixerit: Erāt autem multa ualde ſuper faciem campi, ſiccaq; uehementer. Et, educā inquit, uos de ſepulchris ueſtris popul' meus, ſecundū illud quod ſcriptū eſt in

Ioan. 5.d euangelio: Venit hora, quādo qui in ſepulchris ſunt audiēt uocem filij dei, & exibunt qui bona egerūt in reſurrectionē uitæ. Et iterum: Qui audierint, uiuent. Et ſi, ſicut nōnulli arbitrantur, de generali reſurrectiōe dicit ſermo diuinus: qd neceſſe fuit ſpecialiter dici: Et inducā uos in terram Iſrael: cum in omni orbe terrarum reſurgere debeant mortui ex his locis in quibus ſepulti ſunt. Cumq;, ait, edu-

B xero uos de tumulis ueſtris, & dedero ſpiritum meū in uobis & uixeritis, tunc requieſcere uos faciam ſuper humum ueſtram, ut poſtquàm requieueritis in terra Iſrael, tunc cognoſcatis quòd ipſe ſim dn̄s, qui promiſſa opere cōpleuerim. Qui ergo de generali reſurrectione hæc dicta intelligunt, illud quod uidetur facere quæſtionem: Oſſa hæc uniuerſa domus eſt Iſrael: ad ſanctorum reſurrectionem referunt, de qua & Apoſtolus Ioannes in Apo-

Apo. 20.b calypſi loquitur: Beatus & ſanctus qui habet partem in reſurrectione prima, ſuper eum ſecunda mors non habet poteſtatem, quòd uidelicet alia ſanctorum, alia peccatorum ſit reſurrectio. Vnde & in pſalmo primo dicitur: Non reſurgunt impij in iudicio: neq; peccatores in conſilio iuſtorum. Terram autem Iſrael quam reſurgentibus dominus pollicetur: illam eſſe confirmāt, de qua

Matt. 5.a ſcriptum eſt: Beati mites: quoniam ipſi poſsidebunt ter-

Pſal. 114.b ram. Et: Placebo domino in regione uiuentium. Hæc loquuntur, qui de generali, ut diximus reſurrectione Ezechielem ſcripſiſſe autumant. Qui autem taliter interpretantur iſta, nō debent nobis facere inuidiam, quod iſtum locum aliter exponentes, reſurrectionem negare uideamur. Scimus enim multo robuſtiora teſtimonia, & in quibus nulla ſit dubitatio, in ſcripturis ſanctis re-

Iob. 19.g periri: ut eſt illud Iob: Suſcitabis pellem meā, quæ iſta

Dan. 12.a ſuſtinet. Et in Daniel: Multi qui dormiunt in terræ puluere, reſurgent: iſti in uitam æternam, & iſti in oppro-

Matt. 10.c briū & in confuſionem æternam. Et in euangelio: Nolite timere eos qui corpus interficiunt, animam aūt non poſſunt occidere: timete autē eum magis qui poteſt & animam, & corpus perdere in gehennam. Et apoſtolus

Rom. 8.d Paulus: Qui uiuificabit mortalia ueſtra corpora propter inhabitantē ſpiritum eius in uobis, & multa alia. ex quo perſpicuū eſt non nos reſurrectionem negare, ſed hæc nō ſcripta de reſurrectione cōtendere, & per reſurrectionis parabolā, de reſtitutione Iſrael prophetari: qui eo tēpore captiuus erat in Babylone. Nec ſtatim hę-

C reticis occaſionē dabimus, ſi hæc de reſurrectione communi intelligi denegemus. Nunquam enī poneretur ſimilitudo reſurrectionis ad reſtitutionem Iſraelitici populi ſignificandam: niſi ſtaret ipſa reſurrectio, & futura crederetur: quia nemo de rebus non extantib. incerta cōfirmat: Totaq; noſtra illo tendit aſſertio, qd' quō uidetū incredulū qd' oſsib. aridis & multa uetuſtate cōfectis, futura reſurrectio promittatur, & tn̄ futurum eſt quod pmittit̄, ſic & reſtitutio populi Iſrael q ductus eſt in captiuitatē, & in toto orbe diſperſus: uideatur quidem incredibilis his q dei non norunt potentiā, ſed tamen futura eſt: qa ego, inquit dn̄s, locutus ſum: & faciā ſicut pollicit' ſum. Deniq; & in anteriori pphetia in qua mōtib. Iſrael antiquus repromittit̄ ſtatus: dicit ad eos dn̄s: Et conuertar ad uos & arabi- Suprà 36.c

D mini: & accipietis ſementem, & multiplicabo in uobis homines: omnemq; domū Iſrael: & rurſum, quòd domus Iſrael habitatura ſit in terra ſua quæ quondā inculta, poſtea futura ſit quaſi hortus uoluptatis, & ciuitates deſertæ & deſtitutæ muniantur: & multiplicet̄ in eis domus Iſrael, ſicut grex ouiū: & cætera quæ ſequuntur ad eundem ſenſum pertinere: qui nunc ſub Tropologia & parabola dicitur aridorū oſsium & penitus nullū humorem uitæ habentiū: impleto illo quod in euangelio ſcri-

ptum eſt: Quæ apud homines impoſsibilia uidentur, Matt. 19.d

apud deum poſsibilia ſunt. Eiecti ſunt autem de ſepulchris ſuis, de ſepulchris captiuitatis: & uinculis quibus ſeruitute Babylonia tenebantur aſtricti. Sed hæc om̄ia Iudæi uel ſub Zorobabel, ut prius dixi, expleta confirmant, quando magna eſt facta commotio: & regnum Chaldæorum in Medos, Perſaſq; tranſlatū: uel in præſentia Chriſti ſui, quem putant eſſe uenturum. Nos aūt ſpiritualiter poſt crucem dn̄i ſaluatoris completa memoramus: & quotidie fieri in his, uel maxime qui in-

ſtar Lazari peccatorum ſuorum faſcijs colligati, ad uo- Ioan. 11.c

cem dn̄i ſuſcitant̄: & uere ſunt domus Iſrael, arēs quondam & nullā ſpem habens ſalutis: ſed intrante in ſe ſpiritu gratiæ, & porrigente dn̄o manū, de profundo in-

feri liberentur: & qui prius dixerant: Domine deus, tu Mat. 14.d

noſti hæc, poſtea audiant liberati: Modicæ fidei quare dubitaſtis? a ¶ *Et factus eſt ſermo domini ad me, dicens, &c.*]

Regum narrat hiſtoria, ſub Roboam filio Salomonis 3. Reg. 12.d

duodecim tribus fuiſſe diuiſas: & duas, hoc eſt Iudam & Beniamin cum Leuitis ac ſacerdotibus ſecutas eſſe Roboam: qui regnauit in Hieruſalem, & regnum eius appellatum eſt Iuda. Alias uero decem tribus quæ dixerunt: Non eſt nobis pars in Dauid, neq; hæreditas in filio Iſai: Hieroboam filio Nabath de tribu Ephraim, qui fuit filius Ioſeph ſubmiſiſſe ceruices: & ſeruiſſe ei, appellataſq; ex magna parte populi antiquo nomine Iſrael: & multo tempore regnum Iuda

A & Iſrael aduerſum ſe
habuiſſe certamina,
ꝓpriiſq́ paruiſſe re-
gib⁹: primaſq́ decē
trib⁹ captas ab Aſſy
4.Reg.25.d rijs: & poſt aliquātū
tēporis eas quæ ap-
pellabāt Iuda à Chal
dæis in Babylonem
ducta eſſe captiuas:
& tribū Iuda poſt an
nos ſeptuaginta, an-
tiquæ terræ redditā:
decē aūt tribus quæ
uocabant Iſrael, uſq́
hodie in montib. ur
bibuſq́ Medorū ſer
uire captiuas. Præſēs
igit ꝓphetia hæc ex
ore dn̄i pollicetur, ꝙ
utrunq́ ſibi iungat
imperiū, hoc eſt, re-
gnū Iudæ, & regnū
Iſrael: tollatq́ uirga
Ephraim, qui de Io-
ſeph ſtirpe generat⁹
eſt cum reliquis tri-
bub. quæ ei ſociatæ
ſunt: & iungatur uir
gæ Iuda: ut nequaq́
uocet Iuda & Iſrael,
ſed uno nomine ap-
B pellētur Iuda, & ſub
figura ꝓphetæ, qui
præcedit in typo dn̄i
ſaluatoris: nequaq́
duabus manib. ſed
una Chriſti teneant
manu. Dicit enim ſe
aſſumere filios Iſra-
el de medio natio-
num, ad quas capti-
ui ducti ſunt: & redu
cturū eos in terrā &
in montes Iſrael, de
quib. ſuprà legimus:
& appellandā unam
gentē, uniusq́ regis
regendam imperio:
ut ultrà nō polluant
in idolis & abomi-
nationibus ſuis: ſed
cū fuerint de captiui
tatis ſedibus liberati
in quibus peccaue-
rūt, omnibus uitijs
eſſe mundandos &
futuros populū dei:
ita ut dn̄s ſit de⁹ eo-
Luc.1.c rum. Et ſeruus, inq̄t,
meus Dauid rex ſup
eos. De quo & ange-
lus loquitur in euan
gelio, quod regnatu
rus ſit ſuper domū
Iacob, & regni eius
non ſit finis: tantæq́
erit clementiæ, ut non ſolum rex, ſed & paſtor appelle-
tur: eo quòd ſuperbum nomen imperij, paſtoris uo-
cabulo mitiget. Qui
poſtquam fuerint in
gentē unam, & in ter
ra Iſrael, ac montib⁹
habitauerint; ambu
laturi ſint in omnib.
iudicijs dn̄i, & præce
pta illius cuſtoditu-
ri: habitaturi autem
non in alia terra, ſed
in ea quam dedit ſer
uo ſuo Iacob: in qua
habitauerūt patres
eorū, Abrahā, Iſaac,
& Iacob, & reliqui
ſancti: & non ſolum
ipſi habitaturi ſint,
ſed & filij eorum ac
nepotes iuxta illud
Vergilianū: Et nati
natorum & qui na-
ſcentur ab illis: habi
tentq́ non ad breue
tempus, ſed in perpe
tuum. Vultis autem,
ait, ſcire q̄ ſit iſte rex
& paſtor? Ipſe eſt de
quo ſuprà dixi, ſer-
uus meus Dauid.
Qui cū in forma dei Phil.2.a
eſſet, non eſt rapinā
arbitratus eſſe ſe æ-
qualem deo, ſed ſe
exinaniuit formam C
ſerui accipiens: & fa-
ctus eſt obediens pa
tri uſq́ ad mortem,
mortem autem cru-
cis. cumq́ ſub tali re
ge fuerint, percutiā
illis fœdus pacis ne-
quaquam ut in uete
ri teſtamēto certami
num atq́ bellorum,
ſed pactū pacis, quæ
exuperat omnē ſen-
ſum: de qua ſalua-
tor loquitur ad apo
ſtolos: Pacē meā do Ioan.14.d
uobis: pacē meā re-
linquo uobis. Et ꝓ-
pheta dicit: Fact⁹ eſt Pſal.75.a
in pace locus eius.
Quos cū in eccleſia
fūdauerit & ſtabilie
rit, ita ut poſſint dice
re: Statuit ſupra pe- Pſal.39.a
trā pedes meos: tunc
multiplicabunt uel
credentiū numero,
uel multiplicatione
uirtutū. Et dabo, in-
quit, ſanctificationē
meam, ſiue ſanctua-
rium in medio eo-
rum in perpetuum:
quod Iudæi de tem-
plo interpretantur, quod ſub Zorobabel extructū eſt.
Sed quomō ſtare poterit hoc quod dicit in perpetuū:
cum

HEB. hominis, ſume tibi li-
gnum unum, & ſcribe ſup
illud Iudę & filiorum Iſrael
ſociorū eius: & tolle lignū
alterum, & ſcribe ſup illud
Ioſeph lignū Ephraim, &
omnis domus Iſrael, ſocio-
rumq́ eius. Et adiunge illa
unum ad alterum tibi in li-
gnū unum: & erūt in unio-
ne in manu tua. Cum autē
dixerint ad te filij populi
tui, loquētes: Nōne indicas
nobis quid in his tibi uelis?
Loqueris ad eos: Hęc dicit
dn̄s deus: Ecce ego aſſumā
lignum Ioſeph, quod eſt in
manu Ephraim: & tribus
Iſrael, quę iunctæ ſunt ei: &
dabo eas pariter cū ligno
Iuda: & faciam eas lignum
unum: & erunt unū in ma-
nu eius. Erunt autem ligna
ſuper quæ ſcripſeris in ma-
nu tua in oculis eorum: &
dices ad eos: Hæc dicit dn̄s
deus: Ecce ego aſſumam fi-
lios Iſrael de medio natio-
num, ad quas abierunt: &
cōgregabo eos undiq́, &
adducā eos ad humum ſu-
am: & faciam eos gentē u-
nam in terra in montibus
Iſrael: & rex unus erit omni
bus imperans. Et nō erunt
ultrà duæ gentes: nec diui-
dentur amplius in duo re-
gna: neq́ polluentur ultrà
in idolis ſuis & in abomi-
nationibus, & in cunctis
iniquitatibus ſuis: & ſaluos
eos faciam de uniuerſis ſe-
dibus ſuis, in quibus pec-
cauerunt: & mundabo e-
os, & erunt mihi popu-
lus, & ego ero eis deus. Et
ſeruus meus Dauid rex
ſuper eos: & paſtor unus
erit omnium eorum: in
iudicijs

SEP. hominis, aſſume tibi
uirgā unā, & ſcribe ſup eam
Iudā & filios Iſrael qui ap-
poſiti ſunt ei: & uirgā ſecun
dā aſſumes tibi: & ſcribes
ſuper eam Ioſeph, uirgā E-
phraim: & oēs filios Iſrael
q̄ appoſiti ſunt ei: & cōiun-
ges eas inuicē tibi in uirgā
unā, ut copules eas: & erūt
in manu tua. Et erit qn̄ dixe
rint tibi filij Iſrael loquētes:
Non indicas nobis q̄d ſint
iſta tibi? Et dices ad eos:
hæc dicit dn̄s deus: Ecce e-
go aſſumā in tribū Ioſeph
ꝑ manū Ephraim tribus Iſ-
rael, quæ adiunctæ ſunt ei:
& dabo eos oēs ſuper tri-
bum Iuda: & erunt in uirgā
unā: & erunt in una manu
Iuda. Et erunt uirgæ quas
inſcripſiſti ſic in manu tua
corā eis, & dicēs eis: Hæc di
cit dn̄s deus: Ecce ego aſſu-
mam omnē domum Iſrael
de medio gētium, ad quas
ingreſſi ſunt: & cōgregabo
eos ex omnib. qui in circui-
tu eius ſunt: & inducā eos
in terrā Iſrael: & dabo eos
in gentē unā in terra mea in
mōtibus Iſrael: & princeps
unus erit omnium iſtorum
in regem. Et nō erunt ultrà
in duas gentes nec diuiden
tur ultrà in duo regna: ut
nō polluantur ultrà in ido-
lis ſuis, & in offendiculis ſu
is, & in oībus impietatibus
ſuis. Et eruam eos ex omni
bus iniquitatibus eorum
in quibus peccauerunt: &
mundabo eos: & erunt mi
hi in populum, & ego ero
eis in deū. Et ſeruus meus
Dauid princeps in medio
eorum: & paſtor unus erit
omnium iſtorum: quia in
præ

A cum templū illud quod à Zorobabel extructum eſt, &
poſtea à multis inſtauratū, Romano igne ſuccēſum ſit?
Quę omnia referenda ſunt ad eccleſiam & ad tempora
ſaluatoris, quando tabernaculū eius poſitum eſt in ec-
cleſia: ubi factus eſt deus noſter, & nos populus eius.
Profectuſq́ omniū ē,
ut ſciāt ꝙ ipſe ſit do-
min⁹: & ipſe ſanctifi-
cet Iſrael, non iuxta
carnē, ſed iuxta ſpiri
tū: qn̄ ſāctificatio ei⁹
in medio credētiū ſa
cta ē in ꝑpetuū. Q̄d
aūt dn̄s abiecerit tri-
bū Ephraim, & elege
rit tribum Iuda: & in
Pſalmis legimus, in
Pſal.77.g quibus ſcriptū eſt: Et
repulit tabernaculū
Ioſeph & tribum E-
phraim non elegit,
ſed elegit tribū Iuda:
Gen.49.b de qua ſcriptū ē: Nō
deficiet princeps ex
Iuda, neq́ dux de fœ
morib⁹ eius donec
ueniat cui repoſitū
eſt: & ipſe erit expe-
ctatio gētiū. Vere em̄
in aduētu dn̄i ſalua-
toris, duę uirgę: & ut
in Hebraico poſitū
B eſt: duo ligna in unū
iūcta ſunt ſceptrū: &
in baptiſmate Chri-
ſti dudū ſeparata ſo-
ciant: ut fiant in unū
nouum hominē: &
in unam gentē: neq́
polluāt ultrà in ido-
lis & abominationi-
bus: ſed mundi laua
cro, ſint popul⁹ dei:
& impet eis Chriſt⁹:
& habitent ſuper ter
ram mitiū, terram ui
uentiū, quā dederat
ſeruo ſuo Iacob: qui
populū Iſrael in ma
tris utero ſupplantauit. Sin aūt uoluerimus iuxta pro-
phetiam Oſee, quę penè omnis ad decem tribus dirigi
tur, id eſt, ad Ioſeph & Ephraim, & Samariam & Iſrael,
intelligere falſi nominis ſcientiā & diuerſas turbas hæ-
reticorum: hoc dicemus, quòd in ultimo tempore quā
Rom.11.d do ſubintrauerit plenitudo gentium, & omnis Iſrael ſal
uus fuerit tūc etiā aduerſarij populi, qui contra domū
Iudæ & confeſſionē eccleſiæ pugnauerūt, tradant ſe ec-
cleſiaſticæ fidei: & uniuerſis erroribus derelictis, & prin
cipib. mūdi iſtius qui deſtruuntur: & patriarchis ſuis,
qui eos in blaſphemiarū barathrum deduxerūt: cōfur
gant, & relinquāt idola ſua, & abominatiōes ſuas quas
de ſuo corde cōfinxerant: & de cunctis ſedibus ſuis in
quibus peccauerunt, tranſeant ad eccleſiaſticā fidem &
mundentur, & ſint populus Chriſti, & ipſe ſit deus eo-
rum: quæ plenius in Oſee propheta dictaſſe me noui.
Quod ſi Iudæi & Chriſtiani Iudaizantes, hæc ad mille
annorum uoluerint referre regnum: neceſſitate cogun
tur, ut ſuſcipiāt omnes qui ſalui fuerint habitaturos in
terra Iſrael, ædificandam Hieruſalem, extruendum tem
plū, cūctas legis ceremonias exercendas, obſeruandū C
ſabbatū: accipiendā circūciſionis iniuriā: mādu cādū &
bibendū: & diuitiarū abundantiā pro ſumma beatitu-
dine & cūctis opib. exiſtimandā: cū Apoſtolus dicat: E- 1.Cor.6.c
ſca uentri, & uēter eſcis: deus aūt & hūc & illas deſtruet.
Q̄uō aūt in typo re-
ſurrectiōis ſuperior
ſermo ꝓpheticus, re
ſtitutionē Iudaici po
puli demōſtrauit, nō
carnalē, ſed ſpiritua-
lē: ſic & iſta ꝓphetia
nequaq̄ ad carnis,
ſed ad animæ perti-
net felicitatem: & ad
Chriſti fidē, qua mū
damur in baptiſma-
te: cuius regnū in ꝑ-
petuū eſt: ut nō expe
ctemus uentura quę
trāſacta ſūt, & quoti-
die trāſigi nouimus.

CAP. XXXVIII.

ET factus eſt, &c.] Primū hiſtorię fundamēta ia-
ciēda ſūt: ſciēdūq́ ꝙ
ad Ezechielē ꝓphe-
tā iſte extremus ſer-
mo dn̄i. Neq́ enim
poſt hūc ſimile quid
poſſumus inuenire:
præter illud q̄d in ui D
ceſimoquinto anno
ſcriptū eſt trāſmigra
nis Iechoniæ: Facta
eſt ſup me man⁹ dn̄i,
& adduxit me illuc:
hoc ē, in terrā Iſrael,
qn̄ ædificatio templi
deſcribit, & ceremo-
niarū eius ordo nar
rat. Deinde obſeruā-
dū eſt, ꝙ ponit ſiue
obfirmat facies pro-
phetæ cōtra Gog ter
rā, ſiue terrā Magog.
Obfirmatione em̄ &
multa cōſideratione
uultus opus eſt: ut quæ dicunt, noſſe poſſimus: ſcd̄m il
lud apoſtolicū: Nos autem omnes reuelata facie gloriā 2.Cor.3.d
dn̄i cōtemplantes, in eandem imaginē reformamur, à
gloria in gloriam quaſi à dn̄i ſpiritu. Igitur Iudæi & no-
ſtri Iudaizantes putant Gog gentes eſſe Scyticas imma
nes, & innumerabiles, quæ trans Caucaſum montem,
& Mæotidem paludem, & prope Caſpium mare ad In-
diam uſq́ tendantur: & has poſt mille annorū regnum
eſſe à diabolo commouendas: quæ ueniant in terram
Iſrael ut pugnent cōtra ſanctos multis ſecū gentib. con-
gregatis. Primū, Moſoch, quos Ioſephus interpretatur,
Cappadocas: deinde Thubal, quos idē Iberos uel Hiſ-
panos, Hebrei Italos ſuſpicantur: habentes ſecū in exer
citu Perſas, Aethiopas, & Libyas: Gomer quoq́ & Tho
gorma, quos Galatas & Phrygas interpretant: Sabæos
quoq́ & Dedan & Carthaginenſes ſiue Tharſis: & hoc
eſt quod Ioannes quoq́ in ſua ponit Apocalypſi. Et cū Apo.20.c
finiti fuerint mille anni, ſoluet ſatanas de cuſtodia ſua,
& egredietur ut ſeducat gentes in quatuor angulis ter-
ræ Gog & Magog: ut cōgreget eos ad bellum quorum
numerus

HEB. iudicijs meis ambula
būt, & mandata mea cuſto
dient, & faciēt ea. Et habita
būt ſuper terrā quam dedi
ſeruo meo Iacob: in qua ha
bitauerunt patres ueſtri: &
habitabūt ſuper eā ipſi & fi
lij eorū, & filij filiorū eorū
uſq́ in ſempiternū: & Da-
uid ſeruus meus, princeps
eorū in perpetuū. Et percu
tiā illis fœdus pacis: pactū
ſempiternū erit eis: & fun-
dabo eos, & multiplicabo
eos: & dabo ſanctificatio-
nem meā in medio eorum
in perpetuum. Et erit taber
naculū meū in eis: & ero eis
deus, & ipſi erunt mihi po-
pulus. Et ſciēt gētes, quia e-
go dn̄s ſanctificator Iſrael:
cū fuerit ſanctificatio mea
in medio eorū in ꝑpetuū.

SEP. præceptis meis ambu
bulabūt & iudicia mea cu-
ſtodiēt & faciēt ea. Et habi-
tabūt in terra ſua quā dedi
ſeruo meo Iacob: ubi habi-
tauerunt patres eorū: & ha
bitabūt in ea ipſi & filij eo-
rū, & filij filiorū eorū uſq́
in ſempiternum. Et Dauid
ſeruus meus, princeps eo-
rū erit in ꝑpetuū. Et diſpo-
nam eis teſtamētū pacis: te
ſtamētū ſempiternū erit cū
eis. Et dabo eos: & multipli
cabo eos: & ponam ſancta
mea in medio eorū in per-
petuū, & erit tabernaculū
meū in eis: & ero eis deus,
& ipſi erunt mihi populus.
Et ſciēt gētes quia ego ſum
dn̄s qui ſanctifico eos: cum
fuerint ſancta mea in me-
dio eorum in perpetuum.

CAPVT XXXVIII.

ET[a] factus eſt ſermo dn̄i ad me, dicens: Fili hominis,
pone faciē tuā contra Gog, terram Magog, princi-
pem capitis (ſiue ros) Moſoch, & Thubal: & uaticinare
de eo. Et dices ad eum: Hæc dicit dn̄s deus: Ecce ego ad
te Gog principem capitis (ſiue ros) Moſoch, & Thu-
bal: & circumagam te & ponā frenum in maxillis tuis:
& educā (ſiue cōgregabo) te & omnē exercitum tuum,
equos

equos & equites ueſtitos loricis uniuerſos, multitudinē
magnā haſtam & clypeū arripientiū, & gladiū (ſiue pel-
tas) & galeas & gladios: Perſæ, Æthiopes, & Libyes, cū
eis omnes ſcutati & galeati: Gomer, & uniuerſa agmina
eius: domus Thogorma, latera Aquilonis (ſiue ab extre
mis Aquilonis:) & totū robur eius: populiq́ (ſiue gen-
tes) multæ tecū. Præpara & inſtrue te & omnē multitu-
dinem tuā quæ coaceruata eſt ad te: & eſto eis in præce-
ptū (ſiue & eris mihi in cuſtodiam.) Poſt dies multos ui
ſitaberis: in nouiſsimis annorū uenies ad terram quæ re-
uerſa (ſiue peruerſa) eſt à gladio: & cōgregata eſt de po-
pulis multis ad montem (ſiue terram) Iſrael, qui fuerunt
deſerti iugiter: hæc de populis educta eſt: & habitabunt
confidenter uniuerſi. Aſcendens aūt quaſi tempeſtas ue
nies, & quaſi nubes ut operias terram tu & omnia agmi-
na tua, & populi (ſiue gentes) multi tecū. Hæc dicit dn̄s
deus: In die illa aſcendent ſermones ſuper cor tuum: &
cogitabis cogitationē peſsimā, & dices: Aſcendā ad ter-
ram (ſiue ſuper terram) abſq; muro (ſiue abiectam:) ue-
niam ad quieſcentes habitantesq́ ſecure (ſiue in pace:)
omnes habitant ſine muro, uectes & portę non ſunt eis:
ut diripias ſpolia & inuadas prædam: ut inferas manum
tuam ſuper eos qui deſerti fuerant & poſtea reſtituti: &
ſuper populū qui eſt cōgregatus ex gentibus, qui poſsi-
dere cœpit & eſſe habitator umbilici terræ. Saba & De-
dan & negociatores Tharſis (ſiue Carthaginēſes) & om
nes leones (ſiue uillæ) eius dicēt tibi: Nunquid ad ſumen
da ſpolia tu uenis? Ecce ad diripiendā prædam congre-
gaſti multitudinē tuam: ut tollas argentum & aurum: &
auferas ſupellectilē atq; ſubſtantiam: & diripias manu-
bias infinitas. Propterea uaticinare fili hominis: & dices
ad Gog: Hæc dicit dominus deus: Nunquid non in die
illo cum habitauerit populus meus Iſrael confidenter (ſi
ue in pace) ſcies: (ſiue conſurges)? Et uenies de loco tuo
à laterib. (ſiue à nouiſsimis) Aquilonis, tu & populi mul
ti tecum: aſcenſores equorum uniuerſi: cœtus magnus
& exercitus uehemēs. Et aſcendes ſuper populum me-
um Iſrael quaſi nubes ut operias terram. In nouiſsimis
diebus eris (ſiue erit:) & adducam te ſuper terrā meam:
ut ſciant omnes gentes me, cum ſanctificatus fuero in te
in oculis eorum ô Gog. Hæc dicit dominus deus: Tu er
go ille es de quo locutus ſum in diebus antiquis in manu
ſeruorum meorum prophetarum Iſrael: qui propheta-
uerūt in diebus illis atq; temporibus (ſiue annis:) ut ad-
ducerem te ſuper eos? Et erit in die illa, in die aduentus
Gog ſuper terram Iſrael, ait dn̄s deus: aſcendet indigna-
tio mea in furore meo. Et in zelo meo, in igne iræ meæ
locutus ſum: quia in die illa erit commotio magna ſu-
per terram Iſrael: & commouebuntur à facie mea piſces
maris

A numer⁹ eſt ſicut are-
na maris. Et aſcende
rūt ſuper latitudinē
terræ, & circundede-
rūt caſtra ſāctorū, &
ciuitatē dilectā. Et de
ſcēdit ignis à deo de
cœlo & deuorauit e-
os: & diabolus qui ſe
ducebat eos, miſſus
eſt in ſtagnū ignis &
ſulphuris, ubi erat
beſtia & pſeudopro
pheta: & cruciabunt
dieb. & noctib. in ſe-
cula ſeculorū: nō in-
telligentes totū uolu
men Ioannis qđ re-
uelatiōis titulo præ-
notatꝰ eſſe myſticum:
& reuelatione nos in
digere, ut poſsimus
Pſal. 118.c cū ꝓpheta dicere: Re
uela oculos meos: &
conſiderabo mirabi
lia de lege tua. Alij ue
ro terrenū ſenſum re
1. Tim. 4.b linquentes, & Iudai-
cas atq; aniles fabu-
las quæ noxiæ ſūt, &
acquieſcētes ſibi de-
trahūt in profundū,
B nimiū ad alta cōſcen
dunt: & multo peio-
res fingūt nænias: ut
in cœleſti Hieruſalē,
diaboli & omīs exer
cit⁹ eius bella deſcri-
bāt: & ſub τροπολογίαις,
gentiū ſingularū in-
terpretanꝰ ſpiritua-
lia nequiæ in cœleſti-
bus. Quæ nos om-
nia lectoris arbitrio
cōcedentes: nō tam
aliena damnare q̄ ec
cleſiaſticam explana
tionem affirmare co
nabimur. Gog Græ
co ſermone δῶμα, La
tino tectū dicitꝰ. Por-
rò Magog interpre-
tur, de tecto. Omnis
igitꝰ ſuperbia & falſi
nominis ſciētia, quæ
erigit ſe contra noti-
ciā ueritatis, his no-
minibus demōſtra-
tur. Iſta ſunt tecta de
quibus & Eſaias lo-
quitur in uiſione cō
Eſa. 22.d tra uallē Sion: Quid
tibi factū eſt nūc, qm̄
aſcendiſtis oēs in te-
cta uana? Tectumq́;
interpretabimur hæ
reticorū pricipes: &
de tecto, eos qui illorū ſuſcepere doctrinas. Et pulchre
poſt multas & myſticas in hoc uolumine prophetias,

extremū uaticinium C
eſt cōtra Gog & Ma-
gog. Si eīm tps iudi-
cij eſt iuxta Petrū, ut 1. Pet. 4.d
incipiat à domo dei: Suprà 9.c
& iuxta hunc eundē
Ezechielē, qui ait: Et
à ſanctis meis incipi
te: & nouiſsimus ini
mic⁹ deſtruetꝰ mors,
in Eſaia quoq; pri- Eſa. 2.a
mus ſermo fit cōtra
Iudæā, in qua cōfeſ-
ſio dn̄i eſt: & extrem⁹
cōtra quadrupedes,
quæ in deſerto ſunt:
recte & hic nouiſsi-
mus ſermo fit cōtra
Gog & Magog, q̄ op Pſal. 45.a
pugnāt ciuitatē dei,
quā fluminis impe-
tus lætificat. Et quæ
in Eſaia dicit: Ego ci Eſa. 27.c
uitas firma, quæ op-
pugnatꝰ & de qua in
euāgelio ſcriptū eſt: Matt. 5.b
nō poteſt ciuitas ab-
ſcondi ſuper montē
poſita. Et plenius in
pſalmo: Hieruſalem Pſal. 121.a
quæ ædificatꝰ ut ciui-
tas cuius participa-
tio eius in idipſum.
Montes in circuitu D
eius, & dn̄s in circui-
tu populi ſui. Porrò
qđ in exercitu Gog,
ſiue Magog, q iuxta
Lxx. Symmachū, &
Theodotionē, prin-
ceps ē Ros, Moſoch,
& Thubal: primā gē
tē Ros, Aquila inter-
pretatꝰ caput: quē &
nos ſequuti ſum⁹: ut
ſit ſenſus: Principem
capitis Moſoch, &
Thubal. Et reuera,
nec in Geneſ. nec in
alio ſcripturæ loco,
nec in Ioſepho qđē
q omīa Hebraicarū
gētiū in primo antiq
tatum libro exponit
nomina: hanc gentē
potuimus inuenire.
Ex quo manifeſtum
eſt, Ros nō gentē ſi-
gnificare, ſed caput.
illud quoq; breuiter
annotandum, q̄ in
Ezechiel Gog, prin-
ceps terræ Magog eſ
ſe dicatur. Apocaly- Apoc. 20.b
pſis uero & Gog &
Magog natiōes eſſe
commemoret, quæ
egrediuntur de quatuor angulis terræ. Et quomodo à Gen. 23.f
Iacob qui poſtea appellatus eſt Iſrael, omnis populus Ibid. 10.
Hebræo

A Hebræorum Iſrael ſortitus eſt nomen: & ab Arā Syria, à
Meſraim Aegyptus, quorū in Geneſi ſcripta ſunt nomi
משך na: ſic & à principe Gog, oēs qui ei ſubditi ſunt, Magog
תבל appellanꝰ. Moloch aūt interpretatꝰ amētia: & Thubal, to
1. Ioan. 5.d ta uel omīa. Princeps igitꝰ & caput ſuperbiētis amētię, &
omīū malorū iuxta illud qđ ſcriptū eſt: Mundus in ma
ligno poſitus eſt: Gog & Magog appellanꝰ. Quæ gētes,
inimicæ aduerſariæq; ſanctorū, egrediūtꝰ ab angulis ter
ræ, rectā lineā relinquētes: & diſpoſitionē caſtrorū dei,
quæ narratꝰ in Numeris: & illud teſtimoniū neſcientes:
Matt. 8.b Multi de Oriēte, & Occidēte, & Septētrione, & Meridie
uenient & diſcūbēt cū Abraham, Iſaac, & Iacob, in regno
Eſaiæ 43.a dei. Et in alio: Dicā Aqloni: Affer: & Aphrico, noli ꝓhibe
re. Adhuc filios meos de terra lōginqua: & filias meas
ab extremo terræ: oēs q uocati ſunt nomine meo. Sed
nō tales anguli terræ, de quib. egrediūtꝰ Gog & Magog:
Prou. 23.a iuxta quos angulos ſtat meretrix in Prouerb. quæ præ-
tereūtes ſtultos iuuenes per plateas: per latā uidelicet &
Matt. 6.a ſpacioſam uiā quæ ducit ad mortē, decipe feſtinat. Scri
bæ quoq; & phariſæi orāt in angulis platearū, ut ab ho
minib. uideanꝰ: qui receperūt mercedē ſuā. Quæ eſt igitꝰ
cōtra Gog cōminatio? Circūagā te ſiue cōuertā, & ponā
frenū in maxillis tuis. Primū, à ſentētia tua fluctuare te
faciā atq; cōuerti: Et ponā frenū in maxillis tuis: de quo
Pſal. 31.b ſcriptū eſt: In chamo & freno maxillas eorū cōſtringe, q
nō approximāt ad te: ut indomitus equus atq; laſciuiēs
& corruēs per præcipitia, freno dn̄i ſubiugetꝰ ad quē ꝓ-
pheta dicit: Aſcēde ſuper equos tuos: & equitatio tua ſa
Abac. 3.b lus. Et ad Iob per nubē & turbinē dicitꝰ: Tu circūdediſti
Iob. 36.c equo fortitudinē? Tales erāt equi & eqtes, quorū multi
Apo. 6.a tudinē Ioānes uidit in cœlo. Dicit ergo ad Gog: Educā,
ſiue congregabo te, & oēm exercitū, uel fortitudinē tuā.
B Qui educitꝰ, & de diſperſione cōgregatꝰ, retrahitꝰ ad ſalu
Deut. 30.a tē: iuxta illud qđ in lege ꝓmittitꝰ: Si fuerit diſperſio tua à
ſummitate cœli uſq; ad ſummitatē eius, inde cōgrega-
bo te. Equos quoq; eius & equites ueſtitos loricis, qui
Ephe. 6.c imitanꝰ armaturā Apoſtoli, & loricas iuſtitiæ habere ſe
iactāt, multitudo nimia eſt: oēſq; arripiūt cōtra eccleſiā
clypeū & gladiū, & ſunt gētes ſæuiſsimæ & inimicæ Iſra-
el, Perſæ, Aethiopes, & Libyes: quorū aduerſum popu-
lū dei in ſcripturis ſanctis bella narranꝰ. Gomer quoq;
& domus Thogorma, qui ueniūt de laterib. Aquilonis,
qui eſt uētus frigidiſsimus, & nomine dexter uocatꝰ, to-
tūq; robur Magog & oēs qui ſubiecti ſunt ei populi, ue
niēt cū illo ad præliū. Cui dicitꝰ per Ironiā: præpara te &
inſtrue, & oēm multitudinē tuā quæ tuis paret imperijs
coacerua ad te: & ſcito quòd poſt dies multos uiſitabe-
Pſal. 88.c ris: iuxtà illud quod ſcriptū eſt: Viſitabo in uirga iniqui
tates eorū: & in uerberib. peccata eorū. In nouiſsimo, in
1. Ioan. 2.c quit, annorū uenies. Vnde & Ioānes loquitꝰ: Filioli mei
nouiſsima hora eſt. Et populus gentiū hora undecima
Matt. 20.a ad operandā cōducitꝰ uineā: ad quorū terrā, id eſt, terrā
mitiū, terrāq; ſanctorū, quæ affert cētenos & ſexagenos
& tricenos fructus, uenit Gog expugnādā: quę reuerſa
Pſal. 67.g eſt ſiue auerſa à gladio. Scit eīm ſcriptū: Diſsipa dn̄e gen-
tes quę bella uolūt. Et in pace cōſiſtit, & cōgregata eſt de
populis & gētib. multis: ut nationū errore cōrēpto, ue-
niret ad mōtes Iſrael, patriarchas uidelicet & ꝓphetas,
qui fuerūt quondā deſerti iugiter ſine lege & præceptis
dei: cui poſtea dicitꝰ: Plures filij deſertę magis q̄ ei⁹ quæ
Eſaie 54.a habet uirū. Iſta ſunt deſerta & inaquoſa, in quib. diabo
lus locū inuenire nō poterat: quia uocati fuerāt ad ſalu-
tē: & poſtea aſſumptis alijs ſeptē dæmonib. nequiorib.
ſe, reuerſus eſt in domū ſuā, ad gētē uidelicet Iſrael Hæc,
inquit, de populis educta eſt, ſubauditꝰ terra: ſiue hic de
gētib. eductus eſt. ut intelligatꝰ credētiū populus, qui ha
bitauit in pace, & cōfidit in dn̄o. Aſcēdēs aūt Gog cū o-
mni exercitu ſuò, quaſi tēpeſtas ueniet & quaſi nubes,
ut operiat terrā credentiū. Quis eīm hæreticorū, quorū

princeps diabolus eſt, nō quaſi tēpeſtas uenit cōtra ec- C
cleſiā: & nube uerborū ſuorū ſimplices quoſq; creden-
tiū opprimere & operire feſtinat? Vnde dicitur ad eū:
Quātū in te eſt, cūcta operies tu & omnia agmina tua: &
populi multi tecū. Pulchreq; aſcēdēs Gog nō habet plu
uiā uolūtariā, nō imbrē tēporaneū, & ſerotinū, q arentia
tiā arua lætificat, ſed tēpeſtatē & caliginē: ut cūcta tene-
bris & errore cōfundat. Propterea hæc ei loquitur dn̄s
deus: In illo tēpore, hoc eſt, in dieb. nouiſsimis: aſcēdēt
ſermones ſuper cor tuū, & cogitabis cogitationē peſsi-
mā: ſcriptura dicēte: Si ſpiritus poteſtatē habētis aſcēde Eccl. 10.a
re uoluerit ſuper te, locū tuū ne derelinquas. Ecōtrario
aūt in ſancti cor aſcēdit deus: de quo ſcriptū eſt: Aſcēſio Pſal. 83.b
nes in corde ſuo diſpoſuit. Dicitq; Gog: Aſcendā ad ter
rā abſq; muro ſiue proiectā: hoc eſt, quæ dei auxilio de
ſtituta eſt: nec dialecticorū argumentatione munita: ue
niā ad quieſcētes habitātesq; ſecure, ſiue in pace. Rex e-
nim noſter pacificus eſt, & in pace locus eius: Oēs, in-
quit, habitāt ſine muro, uectes, & portæ nō ſunt eis. Hoc
diabolus princeps hæreticorū loquitur, quòd nulla ha
beat munimēta eccleſia: nec ſapiētiā ſecularē, quæ apud
deū ſtultitia eſt: ut diripiat ſpolia, & inuadat prędā eccle
ſiæ, & inferat manū ſuā ſuper eos qui deſerti fuerant, qn̄
dei notitiā nō habebant: & poſtea reſtituti per Chriſtū,
ueniant ad patrē: cui loquitꝰ in euangelio: Pater reuela- Ioan. 17.a
ui nomē tuū hominibus. Et ut ſciamus populū qui de-
ſertus fuerat & poſtea reſtitutus, ſignificare populum
Chriſtianū: ſequitur: Et ſuper populū qui eſt congrega
tus ex gētibus. Qui populus poſsidere cœpit hæredita-
tem Chriſti, & eſſe habitator umbilici terræ: de qua ſcri
ptū eſt: Operatus eſt ſalutē in medio terræ. Veritas eīm Pſal. 73.c
de terra orta eſt: quæ dicit in euāgelio: Ego ſum uia & ui Ibid. 84.b
ta & ueritas. Hæc illo cogitāte atq; dicēte & poſſeſsionē Ioan. 14.a
eccleſiæ rapere feſtināte: gentes quæ ab errore priſtino D
cōuerſæ fuerāt ad ſalutem: Saba & Dedan & negociato-
res Tharſis, Carthaginis ſiue maris qui inter ſeculi hu-
ius fructus bonis operib. quærunt mercimonia: & oēs
uillæ earū ſiue leones, aut catuli leonū, ut in Hebraico
continetur, loquenꝰ ei quæ ſequuntur. Vt aūt pro catu
lis leonū qui Hebraice dicuntur כפירי Lxx. & Theodo-
tio ponerēt uillas: error perſpicuus eſt. Si eīm per chi li-
terā ſcribas: appellatꝰ catulus leonis: ſin aūt per ce quæ Forſan legendū ē. Si enim
Hebraice dicitur Coph, ager appellatꝰ & uilla. Vnde & כופיר per כ
Capharnaū ager pulcherrimus dicitur. Dicent ergo Sa literā in pri-
ba & Dedā & negociatores Tharſis & oēs ſancti, qui leo ma & ר in ul
nū catuli nuncupanꝰ: uel certe uillæ habitationesq; cre tima ſyllaba
dētiū: ô Gog nūquid idcirco uenis ut ſpolia rapias ec- ſcribas ap-
cleſiæ: & ideo multitudinē cōgregaſti ut Chriſti poſſeſ- pellatur ca-
ſio tua fiat hæreditas? Aut putas te argētū & aurū quod tulus leonis:
in eloquio ſenſuq; intelligitur, eccleſiæ poſſeſſurū, ut au Sin autē ſine
feras ſupellectilē omnēq; ſubſtantiā, & diripias manu- iod, כפר a-
bias infinitas, Chriſti uictorijs cōgregatas? Propterea ger appella-
ô propheta Ezechiel, qui in typo Chriſti appellaris fi- tur & uilla.
lius hominis, loquere ad Gog, & dic ei: Hæc dicit dn̄s
deus: qn̄ totius mūdi errore ſublato, populus meus Iſ-
rael qui mēte cernit deū, habitauerit in eccleſia cōfiden
ter ſiue in pace: tūc ſcies ſiue cōſurges & uenies de loco
tuo. Qui ſit aūt locus hæreticæ prauitatis, ſequēs ſermo
demonſtrat: A lateribus Aquilonis qui oēm calorē cre
dentiū refrigerare conatur. Venietq; cū eo populi mul-
ti, omnes aſcēſores equorū: de quibus ſcriptū eſt: Equū Exo. 15.a
& aſcenſorē proiecit in mare: cœtus magnus, & exerci-
tus uehemēs, cum quibus aſcēdes, ait ſuper populum
meū Iſrael quaſi nubes & caligo, ut operias terrā meā:
de qua ſuprà dictū eſt: In nouiſsimis dieb. eris, quando
euāgelica prædicatio, & adducā te ſup terrā meā. Opor 1. Cor. 11.b
tet eīm & hæreſes eſſe, ut ꝓbati quiq; manifeſti fiāt: & dei
uolūtate ἀγονητὸς diabolus & omīa peruerſitatis dogma
ta derelicta ſunt: ut ſciant omnes gentes & intelligant
me: cum

A me cũ ſanctificatus fuero in te in oculis eorum ò Gog, hoc eſt, cum pœnis tuis me intellexerint iudicẽ. Et facit apoſtropham ad ipſum Gog. Nõne tu ille es de quo loquutus ſum in diebus antiquis, in manibus ſeruorum Num. 24.b meorũ prophetarũ Iſrael, Moyſi uidelicet qui ait in Numerorũ libro duntaxat iuxta LXX. Egredieť homo de ſemine eius: & dominabitur gẽtiũ plurimarũ: & eleuabitur Gog regnum eius: & creſcet regnum illius. Cæterum iuxta Hebraicũ ita ſcriptum reperi: Tolleť ꝓpter Agag rex eius, & auferetur regnũ illius: eo ꝙ regnũ Iſrael in Saule ꝓpter Agag regẽ Amalech deſtructũ ſit. Et in alio loco: Mundabit terram populi Ioel. 3.a ſui Ioel quoq́ in ualle Ioſaphat, hoc eſt, iudicij dei, deſcribit populos congregandos. Et Eſaias, oẽſq́ ꝓphetæ, in quorum manib. & bonis ope B ribus ſermo fit dñi. Cũ igitur ueneris ſuper terrã Iſrael, aſcẽdet indignatio mea in furore meo cõtra te & in zelo meo ꝓ populo meo. In igne iræ meæ loquutus ſum: qui omnia uitiorũ tuorum ligna conſumat. Illo, inquit, tempore erit magna cõmotio ſuper terrã Iſrael. Immittente eñ diabolo, crebra cõtra eccleſiã perſecutio fiet: quæ quando ſopita fuerit, & dei uicta præſidio, tũc conmouebunť à facie eius piſces maris: & uolucres cœli, & beſtiæ agri & omne reptile quod mouetur ſuper terrã, cunctiq́ homines qui ſunt ſuper faciẽ terræ. Quod manifeſte de habitatorib. eccleſiæ demonſtratur: quorum alij ut piſces maris, alij ut uolucres cœli, alij ut beſtiæ agri, & omnia reptilia quæ mouentur ſuper terrã: alij ut retinentes hominis dignitatẽ, habitant ſuper faciem terræ. Quòd autem morum diuerſitas, uarijs ſignetur no 1. Cor. 15.e minibus: & Apoſtolus ſcribit ad Corinthios: qui alia corpora poſt reſurrectionẽ dicit eſſe cœleſtia, alia terrena: & aliud corpus piſcis, aliud uolucris, aliud beſtiarũ, aliud reptiliũ, & aliud hominũ qui nomen priſtinũ Act. 10.b ſeruauerunt. In actibus quoq́ Apoſtolorũ linteum illud quod quatuor principijs tertio Petro apoſtolo demonſtratur, uarietatem credentium ſignificat: quæ in arca quoq́ diluuij continetur. Tunc aũt à facie dñi & à conſpectu maieſtatis eius ſubuertentur montes, qui ſe eleuabant contra ſcientiam dei: & cadent ſepes ſiue ualles, quæ uel humilitate ſenſus ad ima demerſæ ſunt: uel certe munitiones quę aliquid pollicentur, ut imitentur Eccle. 10.b eccleſiam dei: de cuius ſepibus dicitur: Qui deſtruit ſepem, mordebit eum coluber. Et omnes muri in terram corruent. Cum enim eccleſiaſtici ſermonis apparuerit fortitudo, omnia hæreticorum corruent munimẽta. Et uocabo, inquit, eum aduerſum illum, hoc eſt, hæreticorum principem Gog, in cunctis mõtibus eius gladiũ: ut principes exercitus eius gladio domini cõficiantur. Tũc hæreſis dimicabit aduerſum hæreſim: quorũ inter ſe cõpugnatio, noſtra uictoria eſt. Et iudicabo, inquit, eũ morte uel peſte, & ſanguine & imbre uehemẽti: & lapidib. immenſis ſiue grandinis. Iudicať aũt Gog morte ſua: & ſanguine quẽ effudit & imbre uehementi: ſermo

nibus eruditi & perfecti uiri: & lapidibus immẽſis, qui C eum obruãt teſtimonijs ſcripturarũ: ſiue grandinis, qui calorem illius faciant refrigeſcere. Omnes enim adulte Oſe 7.a rãtes quaſi clibanus corda eorũ. Ignẽ, inquit, & ſulphur pluã ſuper eũ: per quę demõſtratur pœna iudicij ſempiterni. Et non ſolũ ſuper eũ q̃ autor peruerſitatis fuit, ſed & ſup omem exercitũ & multitudinẽ eius, & ſup populos multos q̃ ſunt cũ eo. Plures eñ habẽt hæretici ſocios, imò diabolus prĩceps eorũ infinita multitudine circundať. Omiq́ errore ſublato, & punitis atq́ deſtructis hæreticorũ principib. magnificať dñs & ſanctificať in credentibus, & notus fit in oculis gentiũ multarũ, quę illius fidei crediderũt: & tã ex beatitudine ſui, q̃ ex aduerſariorum pœnis ſciẽt atq́ cognoſcẽt quòd ipſe ſit dñs. Hæc ut potuimus interpretati ſumus, obediẽtes illi præcepto: D Neq́ ad dexterã, neq́ ad ſiniſtram declinabis, ſed uia regia ingredieris. Si quis autem noſtra reprehẽdit, aut meliora proferat quæ ſequamur, aut ſi nihil uoluerit dicere, perfectam deo ſcientiam derelinquat: dum tamen ſciat nequaquam in nobis uires, ſed animũ iudicandũ.

maris, & uolucres cœli, & beſtiæ agri (ſiue cãpi:) & omẽ reptile quod mouetur ſup humũ: cũctiq́ hoĩes q̃ ſunt ſup faciẽ terræ: & ſubuertẽtur (ſiue ſcindẽtur) mõtes: & cadẽt macerię (ſiue ualles:) & oĩs murus in terrã corruet. Et cõuocabo aduerſum eũ in cũctis mõtib. meis gladiũ (ſiue oẽm formidinẽ gladij:) dicit dñs deus. Gladius uniuſcuiuſq́ (ſiue hoĩs) in fratrẽ ſuũ dirigetur. Et iudicabo eũ peſte (ſiue morte) & ſanguine & imbre uehemẽti: & lapidib. immẽſis (ſiue grãdinis,) Ignẽ & ſulphur pluã ſup eũ & ſup exercitũ eius (ſiue ſup oẽs qui cũ eo ſunt) & ſup populos multos qui ſunt cũ eo. Et magnificabor & ſanctificabor, & notus ero in cõſpectu gẽtiũ multarũ: & ſcient quia ego ſum dñs.

CAP. XXXIX.

TV[a] autẽ fili hominis uaticinare aduerſum Gog, & dices: Hæc dicit dñs deus: Ecce ego ſuper te Gog principẽ capitis (ſiue Ros) Moſoch & Thubal: & circũagam (ſiue congregabo) te: & reducam (ſiue deducam) te: &

CAP. XXXIX.

TV aũt fili hominis, etc.] Et hæc iudaicæ traditionis hæredes & diſcipuli interminabiliũ fabularum, poſt mille annorũ regnum futura contendunt: interficiendumq́ Gog principem Ros, Moſoch, & Tubal in finibus Iſrael: & ab omnibus uolatilibus & beſtijs deuorandũ: & habitatores urbiũ Iſrael ſeptẽ annis lignorũ uſum nequaq̃ habituros de ſucciſione ſyluarũ, ſed de armis Gog, ſcutis uidelicet & haſtis ſagittiſq́ & baculis ſiue cõtis: ipſum aũt Gog ſepeliendum in ualle quæ Hebraice dicitur גיא & nomẽ ſepulchri illius appellandũ polyandrion, ubi ſcilicet multitudo hominũ ſit ſepulta. Septẽ autẽ menſib. eum ſepeliendũ à domo Iſrael ut terra mundeť: & inclytã futuram diem quãdo interfectus ſit Gog, cõſtituendoſq́ qui oſſa diligenter inquirant & ſepeliant, quo ſcilicet nihil in terra remaneat inſepultũ. Poſt menſes aũt ſiue in menſib. ſeptem peragrandã terrã: & ſicubi os hominis iacere perſpexerint, titulo propè poſito demonſtrandũ, ut poſtea ſepeliant illud qui huic operi præpoſiti ſunt: nomẽ aũt ciuitatis appellari Amona, quæ Græce dicitur πολυάνδριον, hoc eſt, multitudo hominum ſepultorum: & ſic terram eſſe mundam. Hoc illi dixerint: Nos aũt cœptæ explanationis ſenſum tenentes, ſingula quę propoſuimus, diſſeramus. Habet Gog & ipſe trinitatẽ ſuam: Ros, Moſoch & Thubal, caput uidelicet & inſaniã, & uniuerſa: ut nullum ſit uitiũ quod nõ in Gog poſſeſsione cõſiſtat. Iſte educetur ſiue circumageť: & palpabitur, ſiue lactabitur: ut ſperans uictoriã, occidendus ducatur ad prælium. Et aſcendet de lateribus, ſiue de nouiſsimis Aquilonis: ex quo exardeſcunt mala ſuper omem terrã. Et ab eo ipſo adducetur ſuper mõtes Iſrael: quos apoſtolos & apoſtolicos uiros atq́ eccleſiaſticos intelligere debemus: ut poſtq̃ adductus

A ctus fuerit ad montes Iſrael, tunc percutiatur arcus qui eſt in manu ſiniſtra eius, & ſagittæ quæ manu tenentur dextera. Et ipſe enim imitaťad interficiendos eos quos decepit, habere arma à ſiniſtris & dextris, per bonam & malam famam. Iſte ſagittæ ſunt & hæc iacula, de quibus & pſalmiſta loquiť: Pſal. 10.a Ecce eñ peccatores intenderunt arcum, parauerunt ſagittas ſuas in pharetra, ut ſagittent in obſcuro Ephe. 6.c rectos corde. Quę ignita diaboli iacula, ſcuto fidei reſtiguenda ſunt. Deijcieť aũt ſiue cadet Gog, qui aſcẽderat ſuper mõtes Iſrael, in ipſis mõtib⁹ cũ omni exercitũ ſuo cũctiſq́ agminibus, & erit in eſcã feris, auibus omnibuſq́ uolatilibus & beſtijs terræ, aduerſarijs uidelicet poteſtatibus, quæ iuxta uiã comedere ſemẽtẽ, & ſanguinarijs beſtijs. Quomodo eñ ſcriptũ eſt de dracone: Pſal. 73.c Dediſti eum eſcã populis Aethiopũ: ſic decepti quiq́ ab hæreticis, dæmonũ cibi B ſunt. Cadet aũt Gog uel in campi latitudine, uel in agri, q̃ cultus eſt à dei agricolis. Neq́ eñ fieri poteſt ut dñi uerba ſint irrita. Tũc mitteť ignis in Magog, in eos uidelicet qui Gog ſuſcepere doctrinã, & in eos q̃ ad ſimilitudinẽ inſularũ ſeculi fluctibus uerberanť & putant ſe eſſe debere ſecuros: ille ignis de quo dñs loquiť: Luc. 12.f Ignẽ ueni mittere ſup terrã, & q̃ uolo ut ardeat, ut ſciant oẽs & intelligant ꝙ ego ſim dñs, & nomẽ ſanctum meũ notũ fiat in medio populi mei, q̃ nequaq̃ Gog autoritate ſeductus eſt, neq́ ultrà ꝑ occaſionẽ falſi nominis ſciẽtiæ polluať nomẽ meũ in hæreticis, & ſciãt gẽtes quæ in circui- Abac. 2.a tu ſunt, ꝙ ego ſim dñs. Quod autẽ ſequiť: Ecce uenit, & factũ eſt, de iudicio Chriſti dicitur: Qui ueniens ueniet & non tardabit. Et ipſa eſt dies pœnarũ atq́ uindictæ, de qua per omnes prophetas locutus eſt dñs. Et egredientur habitatores urbiũ Iſrael credentiũ populi, urbes aũt Iſrael, intelligimus eccleſias rectę fidei. Et ſuccendent & cõburẽt arma: de quibus & in alio loco ſcriptũ Pſal. 45.a eſt: Arcũ conteret & confringet arma, & ſcuta comburet igni, clypeos & haſtas, arcum & ſagittas, baculos manus, in quibus peruerſum paſcha celebrabant, lan-

ceas ſiue contos, quibus lata & inſanabilia inferebant C uulnera doctrinarũ, clypeoſq́, arcus & ſagittas, de quibus ſuprà dictũ eſt. Quodq́ ſequitur: Et ſuccendent ea Exo. 21.a igni ſeptẽ annis, de Exodo & Leuitico exponendũ eſt, Leuit. 25.b in quibus lege pręcipitur, ut ſeptimo anno remiſsionis q̃ñ ſeruis Hebræis libertas reddiť, & debita cuncta ſoluunť, & ad dños redit antiqua poſſeſsio, & quies terræ tribuitur, & oẽs fruges paupib. condonanť, quo ſcilicet in ſeptem annis numero ſacrato atq́ ꝑfecto hæreticorũ armatura diſpereat, & eccleſiaſtici uiri nequaq̃ ligna ſuccidãt de campis & regiõibus ſyluiſq́ & ſaltib. gẽtium, quos magis ſaluare cupiũt q̃ perdere, ſed de hæreticorũ, quos uicerint clypeis, haſtis, ſagittis, baculis, cõtiſq́ & lanceis. Habent enim & ipſi ad impugnãdã eccleſiã Chriſti tela diuerſa, quæ ab eruditis hominib. igni ſancti ſpũs ſuccẽdenda ſunt, ſermone uidelicet eccleſiaſtico, D quẽ q̃ habuerit, poterit dicere: Nõne cor Luc. 24.c noſtrũ erat ardẽs in uia cũ apiret nobis Ieſ⁹ ſcripturas? Nec poſſumus plenã habere pacẽ & habitationis cõfidẽtiã, niſi cunctã aduerſariorũ ſupellectilẽ deprædemur: ut pereant omnia, & in cinerẽ cõcrementur, & deprædemur eos qui nos antea fuerũt prædati, & uaſtemus illos q̃ uaſtauerũt prius eccleſiam. In die illa in claro prædicationis lumine: Dabo, inquit, Gog locũ nominatũ ſepulchrũ in Iſrael: iuxta Hebraicũ, uallẽ uiatorũ ad orientẽ maris, quæ obſtupeſcere facit prætereuntes. Cuius ſermonis hic ſenſus eſt: Sepulchrũ Gog non erit in montibus, ſed in depreſsis uallibus & cõfragoſis locis, quæ Hebraicè appellanť גיא quæ hæretici cũm in occidente ſint, Oriẽtis loca eſſe cõfingunt, ut decipiãt uiatores, eos uidelicet qui ſeculũ iſtud pertranſeũt, & non ſunt habitatores, ſed peregrini, dicentes illud propheticũ: Aduena ſum ego & peregrinus, ſicut omnes patres Pſal. 38.c mei. Quis enim prętereuntiũ de quibus ſcriptũ eſt: Et Pſal. 128.d nõ dixerunt qui præteribãt, benedictio dñi ſuper uos, non admiratur & obſtupeſcit cum uallẽ uiderit uiatorum, quæ uiatoribus uallis, habitatorib. mons uideť.

te, & aſcendere faciam de lateribus (ſiue de nouiſsimis) Aquilonis & adducã te ſuper mõtes Iſrael. Et percutiam (ſiue perdã) arcum tuum in manu (ſiue de manu) ſiniſtra tua, & ſagittas tuas de manu dextera tua, & deijciã te ſuper mõtes Iſrael, & cades tu & omnia agmina tua, & populi, (ſiue gẽtes,) quę tecũ ſunt. Feris, auibus, omniq́ uolatili & beſtijs terræ dedi te deuorandũ. Super faciẽ agri (ſiue campi) cades, quia ego locutus ſum, dicit dominus deus. Et emittã ignẽ in Magog, & in his q̃ habitãt in inſulis confitenter (ſiue, & habitabuntur inſulæ in pace) & ſcient quia ego dominus. Et nomen ſanctum meum notum faciam in medio populi mei Iſrael, & non polluam (ſiue non polluetur) nomẽ ſanctum meum amplius, & ſcient gentes quoniam ego ſum dominus ſanctus Iſrael. Ecce uenit & factum eſt (ſiue & ſcies quoniam erit) dicit dñs: hæc eſt dies de qua loquutus ſum. Et egredientur habitatores urbium Iſrael, & ſuccendent & comburent arma, clypeum, & haſtas (ſiue peltas & contos) arcum & ſagittas baculos manuum, & contos (ſiue lanceas) & ſuccendent ea igni ſeptem annis. Et non portabũt (ſiue non aſſumẽt) ligna de regionibus (ſiue de campis) neq́ ſuccident de ſaltibus, quoniam arma ſuccendent igni, & deprædabuntur eos quibus prædæ fuerant, & diripient uaſtatores ſuos, ait dominus deus. Et erit in die illa, dabo Gog locum nominatum ſepulchrum in Iſrael, uellem uiatorum ad orientẽ maris, quæ obſtupeſcere facit prætereuntes (ſiue πολυάνδριον eorum qui uenerint ad mare, & ædificabunt per circuitum os uallis) & ſepelient ibi Gog & omnem multitudinẽ eius, & uocabitur uallis (ſiue גיא) multitudinis Gog. Et ſepelient eos domus Iſrael ut mundent terram (ſiue ut mundetur terra) ſeptem menſibus. Sepeliet autẽ eos omnis populus terræ, & erit eis nominata dies, in qua glorificatus ſum, ait dñs deus. Et uiros iugiter conſtituẽt, luſtrantes (ſiue circumeuntes) terrã, qui ſepeliant & requirãt eos q̃ remanſerint ſuper faciẽ terræ, ut emundent eã: poſt menſes autem

A Hoc iuxta Hebraicũ. Cæterũ Lxx. tranſtulerũt, polyandrion eorũ qui uenerint ad mare, & ædificabunt in circuitu introitũ uallis. Labor enĩ eſt eorũ, qui egrediuntur de urbibus Iſrael: ut omnẽ introitũ & exitũ hæreticę prauitatis qui uenerant ad mare, & amaritudine illius delectabant undarũq; molib. & crudelitate naufragij, claudãt & circũædificent, & in uoraginibus terræ ſepeliãt, ne ultrà exire ualeãt & aliquos ſua fraude decipere. Ibi ergo ſepelient Gog & oẽm multitudinem eius, qua ſemper hæretici delectantur, & uocabitur nomẽ uallis illius, in qua Gog ſepultus eſt multitudinis ge, ſiue πολυάνδριον, hoc eſt, ſepulchrũ plurimæ multitudinis. Et quõ ſuprà diximus, per ſeptem annos aduerſariorũ arma ſuccẽdi, ſic p ſeptẽ mẽſes ſordibus hęreticorũ terra mundabit. A primo enĩ menſe, quando paſcha dñi celebramus, & extermi-
B natorẽ Aegypti, agni in poſtib. noſtris cruore uitamꝰ, uſq; ad exitum anni, hoc eſt, uſq; ad ſeptimũ menſem, qñ tabernacula figimus, & inter cæteras frondes palmarũ quoq; ramis protegimur, ut perfecta cõtra hoſtes uictoria demõſtret, feſtiuitates oẽs cõplemus in populis. Nec ſolũ magiſtri, ſed & omis populus. hoc certatim faciet, ut ſepeliat Gog, & terra operiat, & nequaq̃ aerẽ liberũ capere p̃mittat. Poſt necẽ aũt & interfectionẽ ſiue ſepulchrum Gog, eligent uiri eccleſiaſtici, q hoc habeant ſtudij, ne qd in terra Iſrael maneat ſordiũ priſtinarũ, ne quid morticinũ, q luſtrẽt terrã, & reqrãt mortuos & ſepeliãt, ut uidelicet mundet terra eccleſiæ. Sin aũt poſt ſeptẽ menſes, qñ debẽt eſſe cũcta purgata, hi q terrã pagrãt atq; circũeunt,

tem ſeptẽ quærere incipient. Et circuibunt peragrantes terram, cumq; uiderint os hominis, ſtatuent iuxta illud titulum, donec ſepeliant illud polinctores in ualle (ſiue גיא) multitudinis Gog, nomen autem ciuitatis Amona (ſiue Polyandrion) & mundabunt terram (ſiue mundabitur terra.) a Tu ergo filij hominis, hæc dicit dñs deus: Dic omni uolucri & uniuerſis auibus cunctiſq; beſtijs agri (ſiue campi) Conuenite & properate, concurrite undiq; (ſiue per circuitum) ad uictimã meam quam ego inmolaui uobis, uictimam grandem ſuper montes Iſrael, ut comedatis carnem, & bibatis ſanguinẽ. Carnes fortium (ſiue gigantium) comedetis, & ſanguinẽ principum terræ bibetis: arietum, agnorum, & hircorũ, taurorumq; altilium & pinguium omnium. Et comedetis adipem in ſaturitate, & bibetis ſanguinẽ in ebrietate, de uictima quam ego immolaui uobis. Et ſaturabimini ſuper menſam meam de equo & de equite forti (ſiue gigante & de uniuerſis uiris bellatoribus, ait dñs deus. Et ponam (ſiue dabo) gloriam meam in gentibus (ſiue in uobis) & uidebunt omnes gentes iudiciũ meum quod fecerim ad manum meam quam poſuerim (ſiue induxerim) ſuper eos. Et ſciẽt domus Iſrael quia ego ſum dominus deus eorum à die illa & deinceps. Et ſciẽt omnes gentes quoniã propter iniquitates ſuas capta ſit domus Iſrael, eo ꝙ reliquerint me, & abſconderim (ſiue auerterim) faciem meã ab eis, & tradiderim eos in manus hoſtium (ſiue inimicorũ) eorũ, & ceciderint in gladio uniuerſi. Iuxta immũdicias eorũ & ſcelera (ſiue iniquitates) eorũ feci eis, & abſcondi (ſiue auerti) faciẽ meam ab illis. Propterea hæc dicit dñs deus: Nunc reducam captiuitatem Iacob, & miſerebor omni domui Iſrael, & aſſumam zelo pro nomine meo ſancto, & portabunt confuſionem (ſiue ignominiam) ſuam, & omnem præuaricationem qua præuaricati ſunt in me, cũ habitauerint in terra ſua confidenter (ſiue in pace) neminem formidantes, & reduxero eos de populis (ſiue gentibus) & cõgregauero de terris inimicorũ ſuorũ (ſiue de regionibus gentium) & ſanctificatus fuero in eis in oculis (ſiue in cõſpectu) gentium plurimarũ. Et ſcient quia ego ſum dominus deus eorum, cum tranſtulerim eos in nationes (ſiue cum apparuero eis in gentibus) & cõgregauero eos ſuper terrã ſuam & non dereliquerim quenquã ex eis ibi. Et non abſcondam (ſiue auertam) ultrà faciem meam ab eis, eo quòd effuderim ſpiritum (ſiue furorẽ) meum ſuper omnem domum Iſrael, ait dominus deus.

in aliquo os hominis, hoc eſt, duriciã hæreticæ prauitatis, ſiue morticinũ quid doctrinæ priſtinæ uiderint remanſiſſe, ponent iuxta illud, ſiue ædificabunt titulũ, ut poſtq̃ notati fuerint qui huiuſcemodi ſunt, tunc uel emundentur uel ſepeliantur cum Gog, & in tumba ſepulturæ illius retrudantur. Nomen aũt ciuitatis, ubi ſeruorũ dñi uictoria eſt & iacẽt aduerſarij, & omnis inimicorũ eiꝰ multitudo proſtrata eſt appellabit amona ſiue polyãdrion: ut finis omniũ, reſtitutio puritatis ſit. Deniq; ſequit: Et mundabunt terrã: haud dubiũ quin hi de qbus ſcriptũ eſt, quærere incipient & circuibũt peragrantes terrã. a ¶ *Tu ergo fili hominis, hæc dicit dominus deus: Dic omni uolucri, &c.*] Hoc quod trãſtulimꝰ iuxta Hebræos: & cõgregabo eos ſuper terrã ſuã, & non derelinquam quenq; ex eis ibi: in Lxx. nõ habet. Rurſumq; qđ iuxta Hebræos p benedictione in ultimo ponit, eo ꝙ effuderim ſpiritũ meũ: Lxx. tranſtulerũt, furorẽ q ad iram pertinet, pręſertim cum in Hebræo רוחי poſitũ ſit, quod ꝓprie ſonat ſpiritũ meum, & nequaq̃ furorem meũ. Omnia autẽ uſq; ad eum locum in quo ſuccedit templi ædificatio, hi quos ſuprà diximꝰ Iudęos & noſtros Iudaizãtes, ad ultimũ tẽpus referũt, quòd carnibus Gog cunctiſq; eius exercitus, quaſi pinguiſsimis hoſtijs uolucres beſtiæq; ſaturãdæ ſint, & reſtituat Iſrael in priſtinũ ſtatũ, & nequaq̃ ultrà à gentibus expugnet, ſed effundat ſpiritũ ſuũ ſup eos deus, ut habitẽt in terra ſua, nõ oẽs gẽtes, ſed ꝓprie domus Iſrael. Nos aũt cœptã tropologiam ſequentes, hoc dicemus, ꝙ omnes uolucres & uniuerſas beſtias cõuocet dñs, ut tradat eis hære-

A hæreticorũ principes, quaſi pinguiſsimas hoſtias deuorandos. Volucres autẽ & beſtiæ, uel propter celeritatem in omnia diſcurrendi, uel propter feritatẽ & crudelitatẽ appellantur: quibus traduntur aduerſarij in interitũ carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat, & diſcant non blaſphemare. (1. Tim. 1. d) Comedent autẽ grandem & pinguiſsimã uictimã, non alibi ſed ſuper montes Iſrael, quos prophetas & apoſtolos & ſanctos uiros intelligere debemus. In illis enim contrariorũ dogmatũ magiſtri corruũt, & ab ipſis pereunt uulnerati, ſuper quos ædificatur eccleſia, & ut uerius dicam ſuper montiũ montem, de quo Eſaias loquitur & Micheas: Venite aſcẽdamus in montẽ dñi, & in domũ dei Iacob, & annunciabit nobis uias ſuas. (Eſaie 2. a; Mich. 4. a) Iſtæ autem aues & iſtę beſtiæ celeres atq; crudeles, comedent carnes & bibent ſanguinẽ, quæ regnum dei poſsidere non poſſunt: carnes fortiũ ſiue gigantiũ qui contra dei ſcientiã rebellabãt, & ſanguinẽ principum, non cœli, ſed terræ bibẽt, qui cuncta terrena ſapuerũt: ſanguinẽ arietum & agnorũ & hircorũ: ſiue iuxta Lxx. arietum uitulorum, & hircorum, ut tria ſignificent animantia, quæ in dei uictimis immolantur. Imitant enim & hæretici eccleſiaſticã manſuetudinẽ, ſed oblatio eorum non in dei cultum, ſed in dæmonum cibum proficit, quæ eſt pinguiſsima hoſtia eorũ, & quaſi adipe ſaturantur, & bibũt ſanguinẽ deceptorũ uſq; in ebrietatẽ. Hanc autem uictimã deus immolat per eccleſiaſticos uiros, ut multitudine deceptorum ſaturentur conuiuę peſsimi, & bibant uſq; ad uomitũ & ebrietatẽ. Quando uideris ſanctos uiros, & ſcripturis diuinis eruditos trũcare equos hæreticorum & abſcenſores: de quibus ſcriptum eſt: Equũ & aſcenſorẽ proiecit in mare, (Exod. 15. a) & omnes rebelles & gigantes ſuo mucrone concidere, & cunctorum bellatorum falſi nominis ſcientiæ ſanguinem fundere: tunc ſcito menſam domini præparatam, ut ponat
B gloriam ſuam in cunctis gentibus quæ illius credũt nomini, & intelligant eccleſiæ ſanctorũ illius iudicium qđ fecerit ſuper aduerſarios, & manum fortẽ qua eos percuſſerit, & ſciant domus Iſrael atq; cognoſcant ꝙ ipſe ſit dominus deus eorum, qui loquutus eſt: Ego ſum dominus deus ueſter, à die uictoriæ domini uſq; in perpetuum: & recogitent idcirco captam eſſe quondam ab hæreticis domum Iſrael, & in toto peruerſorũ dogmatum orbe diſperſam, quòd reliquerint eũ, qui parumper abſcondit ſiue auertit faciem ſuam ab eis, & tradiderit eos in manu hæreticorum: & ceciderunt illorum mucrone cõfoſsi, propter immundicias & iniquitates

C ſuas, quæ cauſa extitit ut abſcõderet & auerteret faciem ſuam ab eis. Expoſitis aũt rationibus, ſecundum illud quod ſcriptũ eſt: Oportet & hæreſes eſſe, ut ꝓbati quiq; manifeſti fiant, (1. Cor. 11. d) captiuitatis Iſrael uidelicet eccleſiæ, in qua habitant cernentes deum: nunc pollicet quod reducat in eccleſiam captiuitatẽ Iacob, qui Iudaicũ populum ſupplantarat, & poſtea hæreticorũ fraudibus ſupplantatus eſt, & miſereatur omni domui Iſrael non iuxta carnem, ſed iuxta ſpiritũ. Et aſſumam, inquit, zelum meum pro nomine ſancto meo quod blaſphemabant in gentibus propter hæreticos: ut poſtq; eos liberauerim, erubeſcant & confundantur, quare fide eccleſiaſtica derelicta, præuaricati ſunt in me. Confundantur aũt & erubeſcant ualde uelociter, (Pſal. 6.) cum habitauerint in terra ſua, terra mitium, terraq; ſanctorum, & habitauerint confidenter, ſiue in pace, nequaq̃ hæreticorũ inſidias formidantes. Tunc reducentur de populis, & congregabuntur de terris inimicorũ ſuorũ in terram ſuam, & ſanctificabitur dominus in eis in conſpectu gentium plurimarũ, quæ & ipſæ crediture ſunt domino, finiſq; ſit beatitudinis, ſcire atq; cognoſcere ꝙ ipſe ſit dñs deus eorum, eo ꝙ apparuerit eis in gentibus, ſiue tranſtulerit eos de nationibus, & congregauerit ſuper terrã ſuã, terrã Iudæam, terrã cõfeſsionis, terrã mitium, terramq; uiuentiũ, & ne unum quidem reliquerit hæreticæ prauitati, & ultrà nõ abſcondat faciẽ ſuam ab eis, nec auerſetur illos, eo ꝙ effuderit ſpiritum gratiæ ſuæ, de quo & Ioel propheta loquit: In nouiſsimis diebus effundam de ſpiritu meo ſuper omnẽ carnẽ: (Ioel. 2. g) effuderit autẽ ſuper omnẽ domũ Iſrael. Sin aũt pro ſpititu, iuxta Lxx. furorem legerimus, qui in Hebraico non habet, ſic ſentiendum eſt, ꝙ ultrà nõ abſcondat faciẽ ſuã ab eis, in quos furorẽ ſuũ antè effuderat. Huc uſq; in Ezechiel prophetam, deo ut optamus & credimus auxiliante & aperien-
D te os noſtrũ, locuti ſumus: non aliorũ ſi qui ſcripſerunt uel deinceps ſi ſcripturi ſint ſententiã deſtruentes, ſed aſſerentes qualiacũq; ſunt noſtra. In ædificatione aũt tẽpli & ordine ſacerdotũ terræq; ſanctæ diuiſione, & flumine egrediẽte de tẽplo, & arborib. ex utraq; ripa ſemper uirentibus, & per ſingulos menſes afferentibus fructum, & reliquis quæ uſq; ad finem prophetico uolumine continentur, apertè imperitiam confitemur, melius arbitrantes interim nihil quàm parum dicere.

Commentarij undecimi in Ezechielem prophetam finis.

D. HIERONYMI PRESBYTERI IN DVODECIMVM COMMENTAriorum Ezechielis ad Euſtochium Prooemium.

TRepidationẽ meam in explanatione tẽpli Ezechiel, imò tacendi perſeuerantiam, tuæ filia Euſtochiũ preces & dñi promiſſa ſuperarũt, dicentis: Petite, & accipietis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur uobis. Et qua nos excuſatiõe uſi ſumus, ut in calce anterioris uoluminis diceremus, melius eſt nihil quàm parũ dicere, tu eã uertiſti in contrariũ, referre putes ſaltẽ parũ quàm nihil dicere, quia in altero uolũtas prompta, in altero totius operis deſperatio eſt: naturãq; huiuſcemodi hominũ eſſe cõmemoras, ut nõ tãtam gratiã habeant pro his quæ tribueris, quantũ dolorẽ ſuper his quæ negaueris. Minore enĩ ſtudio uirtutes laudamus quàm uitia reprehẽdimus, & quãuis pulchra ſint corpora, unius prauitate ac deformitate mẽbri inſigniora fiunt. Obſequar igitur uolũtati tuæ, & flante ſpiritu ſancto, uela ſuſpendã, ignorans ad quæ ſim littora peruenturus, & cum eodẽ propheta clamitans: à quatuor uentis ueni ſpiritus: faſtidioſo'q; lectori, imò animo perduelli noſtra lecturo, illud in explanatione tẽpli tota libertate denũcio: ut ſi ueritatẽ deſiperat, quærat eã ab alijs. Nos aũt ea quæ in opere difficillimo poſſumus ſuſpicari, ſimpliciter cõfitemur atq; dictamus, gratias acturi dño, ſi nõ in omnibus (quod impoſsibile eſt) ſed in pleriſq; nobis aperuerit fores ſcientię. Prima enim, ut ait ſublimis orator, quæq; ſectanti, honeſtũ eſt etiã in ſecundis tertijſue conſiſtere.

A COMMENTARIORVM HIERONYMI in Ezechielem prophetam, Liber duodecimus.

CAP. XL.

IN [a] uiceſimo & quinto anno tranſmigrationis noſtrę (ſiue captiuitatis) in exordio anni (ſiue in primo menſe) decima menſis, quartodecimo anno poſtq̄ percuſſa (ſiue capta) eſt ciuitas in ipſa hac die (ſiue in die illa) facta eſt ſuper me manus dñi, & adduxit me illuc. In uiſionibus (ſiue in uiſione) dei adduxit me in terram Iſrael, & dimiſit (ſiue poſuit) me ſuper montem excelſum nimis, ſuper quem erat quaſi ędificiū ciuitatis uergentis ad Auſtrū (ſiue è regione.) Et introduxit me illuc, & ecce uir, cuius erat ſpecies æris (ſiue ęris ſplendētis) & funiculus lineus (ſiue cementariorū) in manu eius, & calamus menſuræ in manu eius. Stabat autē in porta, & locutus eſt ad me idē uir: Fili hominis, uide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuū in omnia quæ ego oſtendam tibi (ſiue pone in cor tuū omnia quę oſtendero tibi) quia ut oſtēdātur tibi adductus (ſiue ingreſſus) es huc, & annuncia (ſiue monſtrabis) omnia quæ tu uides domui Iſrael. Et ecce

IN uiceſimo & quinto anno, etc.] Si quinto anno captiuitatis ſiue tranſmigratiōis regis Ioachin, in quarto mēſe, in quinta mēſis apti ſūt cœli Ezechieli ꝓphetæ iuxta fluuiū Chobar, & uidit uiſiones dei: nūc aūt dicit, ꝙ in uiceſimo & quinto anno trāſmigratiōis eiuſdē Ioachin, in exordio anni, decima menſis, facta ſit ſuper eum manus dñi, adductusq; in terrā Iſrael, & poſitus ſuper montē excelſū nimis, ut uideret ædificiū ciuitatis uergentis ad auſtrū: nulli dubiū eſt quin decē & nouē annis nouēq; menſibus & quinq; dieb. anni uiceſimi cōpletis, omnis illi' ꝓphetia contexta ſit. Quod ſi iuxta Theodotionē, qui in eo loco ubi nos poſuimus, in exordio anni, interpretatus eſt, B in nono anno, decima menſis: nonus aūt annus apud Hebræos uocat' mēſis ſeptimus, qui apud eos habet uocabulū תִּשְׁרִי ut Calend. menſis ſeptimi ſit tubarū clangor, & decima dies eiuſdē menſis, dies ieiunij & placationis, quintadecima uerò q̄n totus lunę orbis explet', dies ſcenopegiarū, datur intelligi ꝙ decima die placationis dominicæ monſtratū fuerat Ezechieli ædificiū ciuitatis. Et q̄o reſtitutionē populi, imò uiuificationē in oſsibus campi ſub reſurrectionis imagine demōſtrauit, ſic nunc inſtaurationē urbis quæ Babylonio fuerat ante annos quatuordecim igne deleta, ſub deſcriptiōe eius dñs pollicetur: ut ſicut captiuitatē & euerſionē, ollæ ſuccēſæ à facie Aquilonis mōſtrauerat typus, & ꝓphetiæ ueritas opere cōprobata eſt, ita ex præteritorū fide, futuræ ædificationis ueritas uaticinio probaret'. Nec hoc de illo tēpore dicit', quod quidā imperiti Iudæorū uolūt, q̄n ſub Zorobabel & ſub Ieſu filio Ioſedech ſacerdote magno templū extructū eſt, prophetantibus Aggeo & Zacharia. Hoc enim templū quod nunc deſcribit', & ordo ſacerdotij terræq; diuiſio & fertilitas, multo anguſtius eſt q̄ fuit quod Salomon extruxerat. Illud autē quod ædificatū eſt ſub Zorobabel, intantū paruum erat & prioris cōparatione nihili, ut qui prius templū uiderāt, & poſtea hoc aſpiciebāt, eiularēt, dolorēq; ſuū lachrymis teſtarent': & multo maior eſſet
3.Eſdre 5.g clamor ululantiū, q̄ clangor tubarū. Lege Eſdre librū. Porrò qđ addit', quartodecimo anno poſtq̄ percuſſa ſiue capta eſt ciuitas, iuxta myſticos intellectus quatuordecim ſignificat generationes, quibus completis à Dauid uſq; ad natiuitatē Chriſti, urbis reſtitutio ꝓmit-
Eſaiæ 45.c titur ab eo, de quo ſcriptū eſt: Ipſe ædificabit ciuitatem
ibid. 61.a meam, & captiuitatem populi mei reducet. Et iterū: Venit ut prædicaret captiuis remiſsionem, & cæcis uiſum, dicēs his qui erant in uinculis, exite, & qui erant in tenebris, reuelamini. Fit autem ſuper eum manus dñi, ut iuxta carnē in Babylone poſitus, in ſpiritu ad terrā ueniret Iſrael, & nequaq̄ in uiſione, ſed in uiſionibus dei C poneret' ſuper montē excelſum nimis, de quo Eſaias & Eſa. 2.a
Micheas uaticinant': Venite, aſcendamus in montē dñi, Mich. 4.a
& ad domū dei Iacob. Qui mons excelſus eſt nimis ad cōparationē mōtiū cæterorū, de quibus ꝓpheta teſtat' dicēs: Leuaui oculos me- Pſal. 120.d
os in mōtes, unā ueniet auxiliū mihi. Et in alio loco: Montes Pſal. 124.g
in circuitu ei', & dñs in circuitu popli ſui. De quo & Eſaiæ dicitur: In mōtē excelſū Eſa. 40.b
aſcende tu qui euangelizas Sion. Super hūc montē oſtendit' ędificiū ciuitatis: iuxta Lxx. & Aquilā, è regiōe & ex aduerſo Aquilonis, unā ad terrā Iſrael ꝓpheta ueniebat: iuxta Theodotionē uerò & Symmachū, uergentis ad auſtrū, ubi plenū lumē eſt, & Sol iuſticię in ſummo cœli uertice poſit'. Vnde & in Cantico dicitur cāticorū: Exurge Aquilo Cant. 4.d
& ueni Auſter, perfla hortū meū, & fluēt aromata illius. Fugat' eñ de horto dñi Aquilo uētus duriſsimus, ne re D frigeret' dilectiōis calor, floresq; marceſcāt. Quādo aūt dicit': Quaſi ædificiū ciuitatis: non uerè ciuitas, ſed ciuitatis ſimilitudo demōſtrat', de qua ſcriptū eſt: Glorioſa Pſal. 86.a
de te dicta ſunt ciuitas dei: quæ eſt Hieruſalē ædificata ut ciuitas, cuius participatio eius in idipſum, & in qua magnus dñs & laudabilis nimis, in ciuitate dei noſtri, in mōte ſancto eius. Et in turrib. ciuitatis iſtius deus cognoſcit', q̄n ſuſcipiet eā. De qua & alibi: Fluminis impe- Pſal. 45.a
tus lætificat ciuitatē dei. Et: Nō poteſt abſcōdi ciuitas ſu Matt. 5.b
per montē poſita, quæ loquitur in Eſaia: Ego ciuitas fir Eſa. 32.c
ma, ciuitas quæ oppugnat'. Nō dixit, quę expugnatur, ſed oppugnat': quæ ædificata eſt ſuper petrā, & nulla tēpeſtate cōcutit'. Sequit': Et introduxit me illuc: ſubaudit', manus dei. Illuc aūt, hoc eſt, quaſi ad ædificiū ciuitatis, ut mihi cūcta quæ erāt intrinſecus demōſtraret. Et ecce, inquit, uir, cuius erat ſpecies ſiue uiſio quaſi ſpecies æris fulgētis, ille uidelicet de quo ſcriptū eſt: Ecce uir ori- Zach. 6.c
ens nomē eius. Habebat aūt ſpeciē nequaq̄ electri, ut in principio huius uoluminis dicitur: neq; accinctus erat zona aurea: ut in Ioannis Apocalypſi cōtinet', ſed habe- Apo. 1.c
bat ſpeciem iuxta Hebraicū quaſi æris. Hæc eñ materia cūctis metallis uocalior eſt, & tinnitu lōge reſonat. Vñ & in Daniel, in imagine quæ erat ex auro, argento, ære, Dan. 2.c
ferroq; cōpacta, regnū Alexandri atq; Græcorū in æris ſimilitudine demōſtrat': ut Græcæ linguæ eloquētia ſignaret', per quā manifeſtū eſt adhuc eos indigere doctrina, qui tēpli ſpiritualiter ædificādi necdū plene nouere myſteria. Funiculus quoq; erat lineus ſiue cemētariorū in manu eius: de quo & in Zacharia ſcriptū eſt, ꝙ fu- Zach. 2.d
niculū habuerit geometricū, ut latitudinē & lōgitudinē urbis metiret'. Cemētariorū aūt, uel angelorū q dei imperio miniſtrabant, uel Moyſi & omniū ꝓphetarū, atq; apoſtolorū qui ædificāt ciuitatē dei, & adiutores uel miniſtri ſunt dominicæ uoluntatis. Vnde & Paulus apoſtolus

A ſtolus loquebat': Dei agricultura, dei ædificatio ſumus.
1.Cor. 3.b Quodq; ſequitur: Et calamus mēſurę in manu eius, deſignat gratiā ꝓphetalē: de qua ſcriptū eſt in quadrageſimoquarto pſalmo: Lingua mea calamus ſcribæ, uelociter ſcribentis. Et de Ioanne propheta atq; baptiſta:
Matt. 11.a Quid exiſtis in deſertū uidere, calamū uēto agitari? Quem calamū imitari cupiunt, q ſcribentes ſcribūt iniquitatē, & quibus imprecat' ꝓphe-
Pſal. 67.f ta: Increpa feras calami. Stabat aūt in porta, q a per ipſum ad patrē ingredimur, & ſine ipſo ciuitatē dei intrare non poſſumus: ut dignos ſuſcipiat, indignos abijciat. In porta quoq; iudiciū eſt. Vnde &
Eſa. 29.f propheta dicit: Oderūt arguentes in por-
Pſal. 126.a ta. Et in alio loco: Nō confundet' cū loquetur inimicis ſuis in porta. Hic uir locutus eſt ad prophetā, in cui' manu erat funiculus, & cuius erat ſpecies quaſi æris, & qui calamū tenebat manu. Locut' eſt ad
B Ezechielē uerus architectus, quem imitabat' & Paulus apo-
1.Cor. 3.b ſtolus, dicens: Quaſi ſapiēs architect' fundamentū poſui. Sapientē aūt uocat architectum, ad diſtinctionē illius qui ſtul-
Zach. 11.d tus eſt, & in Zacharia paſtor inſipiens appellat', locutus eſt aūt quæ ſequuntur: Fili hominis uide oculis tuis, & auribus tuis audi, nō oculis carnis, ſed ſpiritus, nec auribus corpo-
Ioan. 4.e ris, ſed animæ. Leuate, inquit, oculos ueſtros, & uidete quia
Luc. 8.b meſſes iam albę ſunt ad metendum, & q habet aures audiendi, audiat. Videt' aūt ædificatio ciuitatis, & audit' ordo ceremoniarum & ſacerdotū, terræq; deſcriptio. Nec ſufficit præcepiſſe ut cerneret oculis, & audiret aurib': ſed adiecit: Et pone cor tuū in omnia, ſiue & pone in corde tuo omnia quæ ego oſtendam tibi. Nihil enim prodeſt uidiſſe & audiſſe, niſi ea quæ uideris & audieris in memoriæ repoſueris theſauro. Quando aūt dicit: omnia quæ ego oſtendam tibi intentum facit auditorē, facit & cordis oculis præparatum, ut memoriter teneat quæ ſibi oſtendenda ſunt: quia ut omnia oſtendant' tibi, addu- C
ctus es huc. Quo dicto oſtendit ſpecialiter nihil theoria & ſcientia dulcius, quā propheta deſiderat dicens: Vnā Pſal. 26.b
petiui à dño, hanc requirā, ut inhabitē in domo dñi per oēs dies uitæ meæ: Vt uideam uoluntatē dñi, & uiſitem templū eius. Vnde iūgit & loquit': Dñe, Pſal. 25.b
dilexi decorē dom' tuę, & locū habitationis gloriæ tuę. Annūcia, inqt, omnia quæ tu uides domui Iſrael: ut q per ſe uidere nō poſſunt, per te diſcant quæ tibi à dño demōſtrant'. Domui aūt Iſrael, his q mente conſpiciūt deū: de qbus erat & Nathanael, qui Chriſtū ſtu- Ioan. 1.g
dioſiſsime requirebat, & meruit audire: Ecce uerus Iſraelita, in quo dol' nō ē.

HEB. Et ecce [a] murus forinſecus, & in circuitu domus undiq;, & in manu uiri calamus menſuræ ſex cubitorū & palmo, & menſus eſt latitudinē ædificij calamo uno: altitudinē quoq; calamo uno. Et uenit ad portā quæ reſpiciebat uiā Orientalem, & aſcendit per gradus eius, & menſus eſt limen portæ calamo uno latitudinē, id eſt, limē unum, calamo uno in latitudine, & thalamum uno calamo in longum, & uno calamo in latum, & inter thalamos quinq; cubitos, & limē portæ iuxta ueſtibulum portę intrinſecus calamo uno. Et mēſus eſt ueſtibulum portæ octo cubitorū, & frontē eius duobus cubitis, ueſtibulum autem portæ erat intrinſecus. Porrò thalami portæ ad uiam orientalem, tres hinc & tres inde, menſura una triū, & menſura una frontium ex utraque parte. Et menſus eſt latitudinē liminis portæ decem cubitorū, & longitudinē portæ tredecim cubitorum. Et marginem ante thalamos cubiti unius, & cubitus unus finis utrinq;: thalami autem ſex cubitorum erant hinc & inde. Et menſus eſt portam à tecto thalami uſq; ad tectū eius, latitu-

SEP. Et ecce murus extra domū ꝑ gyrū, & in manu uiri calamus mēſuræ cubitorū ſex, & palæſtes, & murū menſus eſt, latitudinē æqualē calamo, & altitudinē eiuſdē mēſurę. Et ingreſſus eſt portā, quæ reſpiciebat Orientē ſeptē gradibus, & menſus eſt thee, ſex hinc & ſex inde, ælā portæ æqualē calamo longitudine, & æqualē calamo in latitudine: & ælā in medio theelath cubitorū ſex: & thee ſecūdū, æqualē calamo in latitudine, & æqualē calamo in lōgitudine, & ælā cubitorū quinq;. Et thee tertiū ęqualē calamo in latitudine trium, & æqualem calamo in lōgitudine triū, & ælā portæ qui iuxta ælā portæ octo cubitorū: & ælā duorū cubitorū: & ælā portæ intrinſecus, & thee portæ è regione, tres hinc & tres inde, & menſura una trium, menſura una ælam hinc & inde. Menſus eſt latitudinē introitus portæ decē cubitorū & latitudinē portę cubitorū tredecim, & cubitus unus redigebatur in cōſpectu theri cubiti unius, & cubiti unius terminus hinc inde, & thee cubitorum ſex hinc, & cubitorū ſex inde. Et mēſus eſt portā à muro thee, uſq; ad parietē thee, latitu-

a ¶ Et ecce murus, etc.] Dum eſſem Romę puer, & liberalib. ſtudijs erudirer, ſolebā cum cæteris eiuſdē ætatis & propoſiti, diebus dominicis ſepulchra apoſtolorū & martyrū circuire, crebroq; cryptas ingredi, quę in terrarū ꝓfūda de- C
foſſæ, ex utraq; ꝑte ingredientiū per parietes habent corpora ſepultorum, & ità obſcura ſūt omnia, ut ꝓpemodū illud ꝓpheticū cōpleatur: Deſcendūt ad infer- Pſal. 54.c
num uiuentes, & rāro deſuper lumē admiſſum, horrorē tēperet tenebrarū: ut non tam feneſtrā q̄ foramē dimiſsi luminis putes: rurſumq; pedetentim accedit', & cæca nocte circumdatis, illud Vergilianum proponit': Horror ubiq; animos, ſimul ipſa ſilentia terrent. Hoc mihi dictū ſit, ut prudens lector intelligat quam habeam ſententiā ſuper explanatiōe templi dei in Ezechiel, de quo ſcriptū eſt: Nubes & caligo ſub Pſal. 96.a
pedibus eius. Et rurſum: Tenebræ latibulū eius. Vnde Pſal. 17.b
& Moyſes nubem ingreſſus eſt & caliginē, ut poſſet do Exo. 24.d
mini myſteria cōtemplari, quæ populus longe poſitus & 34.a
& deorſum manens, uidere non poterat. Deniq; poſt quadraginta dies, uultum Moyſi uulgus ignobile caligantibus oculis non uidebat, quia glorificata erat, ſiue ut in Hebaico cōtinet', cornuta facies Moyſi. Ita & mihi legenti

A legenti deſcriptionẽ tẽpli myſtici, quod Iudæi ſecundũ
literã in aduẽtu Chriſti ſui, quẽ nos eſſe antichriſtũ cõ-
probamus, putãt ædificandũ, & nos ad Chriſti referi-
Cant. 3.b mus eccleſiã, & quotidie in ſanctis eius ædificari cerni-
mus, accidit: ubicũq; oculus cordis aperit, & me aliqd
uidere æſtimauero & tenere ſpõſum, & gaudẽs dixero:
Inueni quẽ quæſiuit anima mea, tenebo eũ & nõ dimit
tã eũ, rurſum me deſerit ſermo diuinus, fugitq; ſpõſus è
manibus, & claudũt oculi cæcitate, ita ut cogar dicere:
Rom. 11.d O ꝓfundũ diuitiarũ ſapientiæ & ſcientiæ dei, q̃ inſcruta
bilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles uię illius. Et qđ
Pſal. 35.b alibi ſcriptũ eſt: Iudicia dñi abyſſus multa. Et: De ꝓfun
& 29.a dis clamaui ad te dñe, dñe exaudi uocẽ meã: & illud He
liſei, qui raptũ à ſe magiſtrũ cordis oculis ſequebat̃ di-
4. Reg. 2.b cens: Pater, pater: currus Iſrael & auriga eius. Simplici-
ter igit̃ eſt fatendũ me templũ beati Ezechielis, quod ſe-
cula cuncta tacuerũt, nõ temeritate uelle diſſerere, ſed fi
de & timore dei, cõiecturã animi mei cupere legentib.
demõſtrare, ut ſi ego in tabernaculũ dei pelles caprarũ
piloſq; obtulero, unde peccatorũ ſpinæ & aculei prote
gant̃, & arceant̃ pluuiæ & tẽpeſtates: alius qui diues eſt
pro qualitate meritorũ uel ferrũ, uel æs, uel argentũ, au
rũq; & precioſiſsimos lapides offerat, & nõ noſtra quia
ſunt minora contemnat, ſed proprijs gaudeat opibus.
Niſi enim ima fuerint, ſumma eſſe nõ poterũt, & ut ma
iora laudent̃, minorũ cõparatione ſuccreſcunt. Videa-
mus igit̃ quid ingreſſus Ezechiel ædificiũ ciuitatis uer-
gentis ad auſtrũ primum uiderit, deinde audierit: Et ec
ce, inquit, murus forinſecus in circuitu domus undiq;.
Pro muro quẽ Aquila & Theodotio interpretati ſunt:
Symmachus & Lxx. poſuere περίβολον. Murus ergo ſiue
περίβολος ex omni parte domum, hoc eſt, templum dñi
circundabat: habebatq; uir, cuius erat ſpecies quaſi ſpe
cies æris, nõ ſolum funiculum geometricũ & cementa-
riorũ, ſed & calamũ tenebat in manu: cuius ſuprà mẽſu
B ra tacita eſt, & nũc ponit̃ cubitorũ ſex & palmo, qui re-
ctius Græce dicit̃ παλαιστή, & eſt ſexta pars cubiti. Alio-
quin palmus σπιθαμή ſonat, quam nonnulli pro diſtin
ctione palmam, porrò παλαιστὴν palmũ appellare con-
ſueuerunt. Hoc igit̃ calamo mẽſus eſt latitudinẽ & alti-
tudinẽ muri, & utrũq;, hoc eſt latitudo & altitudo uno
fuere calamo, hoc eſt ſenis cubitis & palmo uno. Cũq;
eſſent portæ plurimæ, noluit ꝑ alias intrare portas, ſed
ꝑ eã quæ reſpiciebat ad oriẽtalẽ plagã. Et qa nõ erat æ-
qualis locus, & murus eñ per circuitũ & ipſa ædes dei
in excelſiorib. locis ædificata erat, ꝓpterea per gradus
ingredit̃ imò cõſcẽdit, quos ſoli Lxx. ſeptẽ nominãt, cũ
& in Hebręo & in cæteris tranſlatorib. gradus tñ abſq;
numero legerimus. Ingreſſuſq; portã, ſtatim mẽſus eſt
limẽ portæ quod Lxx. θεὲ nominãt, ꝓ quo in Hebræo
ſcriptum eſt סף Et diligentẽ & ſtudioſum lectorẽ admo
nendum puto: ſi tñ ſcientia ſcripturarũ & nõ uanis ora
torũ declamationib. ducit̃, ut ſciat omnia prope uerba
Hebraica & nomina quæ in græca & Latina trãſlatiõe
ſunt poſita, nimia uetuſtate corrupta, ſcriptorũq; uitio
deprauata, & dum de inemẽdatis ſcribunt̃ inemenda-
tiora, de uerbis Hebraicis facta eſſe Sarmatica, imò nul
lius gẽtis, dũ & Hebræa eſſe deſierint & aliena eſſe non
cœperint. Limen igit̃ portæ ſiue θεὲ imò ſaph, qđ Sym-
machus φλιὰν: Aquila & Theodotio πρόθυρον interpreta
ti ſunt, habebat calamum unum, hoc eſt ſex cubitos &
palmũ in latitudine: pro quo neſcio quid uolẽtes Lxx.
addidere de ſuo, ſex hinc & ſex inde. Poſt limẽ aũt por-
tæ iuxta Hebraicũ mẽſus eſt thalamũ ſiue cubiculũ, ut
Symmachus tranſtulit παραστάδας, id eſt, poſtes ex utraq;
ꝑte calamo uno tam in lõgum q̃ in latum, qđ & ipſum
Lxx. ælã trãſtulerunt, qđ in cõſequentib. Symmachus
anteliminare interpretatus eſt. Inter thalamos autem
duos ſiue cubicula & παραστάδας erant quinq; cubiti,
& aliud prolimẽ portæ iuxta ueſtibulũ intrinſecus cala C
mo uno. Tertiũ quoq; ueſtibulum portæ octo habebat
cubitos, & in frõte eiuſdẽ ſiue in marginib. duos cubi-
tos. Qđ ueſtibulũ, ne quis putet idẽ eſſe qđ ſupra, addi
dit: Veſtibulũ aũt erat portæ interioris: pro quib. Lxx.
primũ & ſecundũ & tertiũ ueſtibulũ tranſtulerũt. Thala
mi aũt, id eſt, cubicula quæ poſt portã orientalẽ erãt æ-
dificata in ueſtibulis, reſpiciebãt ad uiam orientalẽ. Et
ut ſciamus quot fuerint thalami: iungit̃, tres hinc tres
inde, ad ſeptentrionẽ uidelicet & ad meridiẽ reſpicien-
tes ad oriẽtalẽ uiã, unaq; mẽſura frontiũ erat ex utraq;
parte. Menſus eſt quoq; menſurã in latũ liminis portæ,
& reperit decẽ cubita, & in longũ tredecim cubita, & in
unũ cubitũ artabant̃ extrema thalamorũ, uel ut Sym-
machus trãſtulit παραστάδων, & utraq; frons ſingulos ha-
bebat cubitos. Thalami aũt ſiue παραστάδες, & ut Lxx. de
ſuo poſuere θεειλάθ ex utraq; parte ſena habebant cubi
ta. Menſuſq; eſt portam à tecto thalami ſiue παραστάδος
uſq; ad tectum ſiue ad parietem eius, & inuenit inter te-
ctum & tectum latitudinis uiginti & quinq; cubita. Tñ
eñ erat ſpacij inter oſtium & oſtium, ſiue inter portã &
portã. Hæc breuiter diuinãtis magis q̃ explanantis ani
mo dixerimus, uolẽtes iuxta literã obſcurã & penè nõ
apparẽtẽ adumbrare picturã. Cæterũ pauca quę poſſu
mus ſuſpicari, ſtrictim, dubitanteſq; ponemus. Apoſto
lus Paulus uolens Epheſios ſacratiora cognoſcere, im- Ephe. 3.d
precat̃ eis ut repleant̃ ſapiẽtia & charitate dñi: ut radica
ti atq; fundati, ſcire ualeãt & cõprehendere quæ ſit lati-
tudo & lõgitudo & altitudo & ꝓfundũ diuitiarũ eius,
& ad eoſdẽ loquit̃: Ergo nequaq̃ eſtis peregrini, ſed ci- Ibid. 2.d
ues ſanctorũ & domeſtici dei: ædificati ſupra fundamẽ-
tũ apoſtolorũ & prophetarũ, ipſo angulari lapide Ieſu
Chriſto: in quo omnis ædificatio cõpacta, creſcit in tem
plũ ſanctũ dño, in quo & uos ſuperædificati eſtis in ha-
bitaculũ dei in ſpiritu ſancto. Petrus quoq; apoſtolus D
eiſdẽ penè uerbis, quia eodẽ ſpiritu, in epiſtola loquit̃:
Si quidẽ crediditis qm̃ bonus dñs, ad quẽ accedentes 1. Pet. 2.a
lapidẽ uiuentẽ: ab hominib. quidem reprobatũ, à deo
aũt electũ & honoratũ, & ipſi ut lapides uiuentes ædifi-
camini domus ſpiritualis in ſacerdotiũ ſanctũ offeren-
tes ſpirituales uictimas acceptabiles deo ꝑ Ieſum Chri-
ſtum. Ex quo perſpicuũ eſt, dominũ ſaluatorem qui ue
rus architectus eſt, probare lapides qui poſsint poni
in tẽpli fundamẽtis, qui in medio, qui in ſuperioribus
locis & inferioris menſuræ: uel non tam ſolidæ firmita-
tis in muro & extra templum in circuitu τὸ περίβολον col
locari. Non eſt enim parui roboris nec minimæ firmi-
tatis, impoſitos deſuper lapides ſuſtinere. Vnde ſcribit
Apoſtolus ad credentes: Inuicem onera ueſtra portan- Gal. 6.a
tes. Et in alio loco ſcriptũ eſt, non debere nos pondus
aſſumere quod ferre non poſſumus. Calamus aũt men
ſuræ qui habebat ſex cubita & palmũ unũ, illud ſignifi
cat, notã eſſe deo conuerſationẽ noſtrã, quæ in ſex die-
bus in quibus mundus factus eſt, continet̃, & notã eſſe
rationẽ operũ ſingulorũ, ut aliud ad opera pertineat,
aliud ad mentem. Vnde & latitudo æqua eſt altitudini:
quorũ latitudo ad opera ut diximus, altitudo refert̃ ad
animũ q ad alta feſtinat. Illud aũt ſemel monuiſſe ſuffi-
ciat, noſſe me cubitũ & cubita neutrali appellari gene-
re: ſed pro ſimplicitate & facilitate intelligentiæ uulgiq;
cõſuetudine ponere & genere maſculino. Non eñ cu-
ræ nobis eſt uitare ſermonũ uitia, ſed ſcripturæ ſanctæ
obſcuritatẽ quibuſcũq; uerbis diſſerere. Ingredit̃ igitur
uir cui oriẽs nomẽ eſt per portã orientalẽ, ut illuminet
eos quos in prima ueſtibuli frõte repererit ſiue in ipſo
introitu portæ, non per unum ſed plures gradus, quo-
rũ ſiletur numerus, ut aſcenſionis appareat difficultas,
& quodcũq; gradus tibi propoſueris, ſcias minus eſſe
ab eo quod dubiũ derelinquitur. Iſtã arbitror portam
de qua

A de qua & in pſalmis canit̃: Hæc porta dñi, iuſti intrabũt
Pſal. 117.c per eã. Menſuſq; eſt limẽ portæ, ut ſcire ualeamus oĩa
patere notitiæ dei. Quod limẽ in latitudine unius dicit̃
calami, & de altitudine ſilet̃ ac lõgitudine. Via enim eſt
& introitus, & ꝑ eam ad interiora pergendũ eſt, licet in
hoc loco Lxx. ſuper-
flue longitudinẽ, uel
ut ĩ pleriſq; codicib.
cõtinet̃, altitudinẽ di
xerint: cubicula aũt,
id eſt, thalami & παρα-
στάδες tã in lõgũ q̃ in
latũ ſingulos habeãt
calamos, ſed ĩter tha
lamũ & thalamũ qn-
que tñ ſunt cubita,
ut interiora cubicu-
lorũ plenam habeãt
mẽſurã calami, id eſt, ſex cubitorũ & palmi unius, dũ o-
pera pariter ratioq; cõſentiũt. Ea uero quæ intrinſecus
ſunt, hoc ẽ, inter thalamũ & thalamũ quinq; cubita: nec
Cant. 1.a dũ eñ Chriſti ſecreta penetrarũt, nec poſſunt dicere: In-
Pſal. 44.c troduxit me rex in cubiculũ ſuũ. Et alibi: Omnis gloria
filiæ regis intrinſecus. Sed diſcipulis cum Chriſto domi
cõmorãtibus, myſteria eius audire nõ poſſunt, & foras
ad ſe cupiũt dei exire ſermonẽ, & propterea quinq; cu-
bitorũ mẽſura in eis ponit̃, ut ad ſenſus quinq; omnia
referre doceantur. Limẽ quoq; alterius portæ, ſiue ut in
Lxx. cõtinet̃, ſecũdi ueſtibuli & tertij, eiuſdẽ calami unius
mẽſuræ eſt. Poſt quod ueſtibulũ eius, hoc eſt, limen por
tæ, in introitu octo ponunt̃ cubita, ut interiora ueſtibu
li nequaq; ſeptenariũ numerũ & ſex cubita & palmũ u-
nũ, ſed octonariũ teneant: q ad reſurrectionis & diei do
minicæ pertinẽt ſacramentũ. Et in frõte, inquit, eiuſdem
B ueſtibuli duo erãt cubita, quæ uel ad utrũq; pertinẽt in-
ſtrumentũ, uel ad literã & ſpiritũ, uel ad myſteriũ forci-
pis: qua in Eſaia de altari carbo cõprehendit̃, & defert̃
ad prophetæ labia purgãda. Et ut ſciamus quod ſit hoc
ueſtibulũ qđ octo & duob. cubitis terminat̃, ponit ma
nifeſtius. Veſtibulũ aũt portæ erat intrinſecus, per qđ
peruenimus ad templũ dei. Thalami quoq; & cubicu-
la quæ erant ad uiã portę orientalis, pro quib. Lxx. θεὲ
ſcribunt, tres erant hinc, & tres inde, menſuræ unius: id
eſt, calamo uno, qui ſex cubita & unũ palmũ habebat,
de quib. ſuprà dictũ eſt: Et αἰλάμ uno calamo in longũ, et
uno calamo in latũ, & inter thalamos quinq; cubitos.
Ne igitur putaremus duos tantũ eſſe thalamos, ternos
ex utraq; parte poſuit, ut ſenariũ numerũ demõſtraret:
Ioan. 2.a qui & in hydrijs euangelij indicat̃: in quib. aquæ in ui-
na mutatæ ſunt, & quotidie Iudaici latices uertunt̃ in ui
nũ, quod lætificat cor hominis: & Chriſti cruore fit dul
cius. Menſus eſt quoq; latitudinẽ liminis portæ decem
cubitorũ, qui perfectus eſt numerus: & uel decalogo cõ
tinetur, uel euangeliorum quatuor ſacramẽto. Qui ab
uno incipiens, ita ad quatuor peruenit, ut denariũ im-
pleat numerũ. Cuius longitudo habebat tredecim cu-
bitos: pro qua in Lxx. rurſum ponit̃ latitudo, quod mi
hi uidetur ſcriptorũ negligentia deprauatũ. Neq; enim
in uno loco latitudinẽ, & rurſum latitudinẽ decem uel
tredecim cubitorum ſcriptura dixiſſet. Poteſt aũt porta
liminis, in quo ſacratus eſt numerus ueteris & noui te-
Ioan. 10.b ſtamenti, uel ipſe dominus intelligi, qui dicit: Ego ſum
oſtium: uel certe omnes ſancti per quos ingredimur ad
2. Cor. 6.b notitiam dei, quorũ apoſtolus Paulus loquebatur: Os
meum patet ad uos, ô Corinthij, & dilatamini & uos.
Tredecim aũt cubiti poſt octonarium numerum, libro
Matt. 14.b rum Moyſi continent ſacramentum: qui & in quinque
Ioan. 4.c monſtrantur panibus, & in Samaritania euangelij, quę
arguitur quod quinq; habuerit uiros, & ſextũ quem ſe

HEB. latitudinẽ uigĩti & qnq; cubitorũ, oſtiũ cõtra oſtium. a Et fecit frontes per ſexaginta cubitos, & ad frontẽ atrium portæ undiq; per circuitum. Et ante faciẽ portæ quæ pertingebat uſq; ad faciẽ ueſtibuli portæ interioris quinquaginta

SEP. latitudine uigĩti qnq; cubitorũ. Hæc porta cõtra portã. Et ſub diuo ælã portę ſexaginta cubitis, & theim atrij portæ per circuitũ. Et ſub diuo atrij extrinſecus ælã portæ interioris quinquaginta

putabat habere nõ habebat, & tamẽ octonarius & qui- C
narius numerus uno cubito, id eſt, quartodecimo cõſu
matur, quia in Chriſto recapitulant̃ omnia. Vnde dici-
tur: Et cubitus unus finis utrinq;, dũ & uetus & nouum
teſtamentũ una Chriſti mẽſura cõplectit̃, & altitudinem
triginta cubitorũ ar-
cæ Noe, unus cubitus
includit. Thalami au
tẽ inqt, ſiue ut Lxx.
poſuere, thau uel
thee: uertentes atq;
mutãtes ꝑ ſingula lo
ca ut uoluerunt He-
braica nomina, ſex
cubitorũ erant ex u-
traq; parte, qđ dicit̃
hinc & inde, & ne-
quaq; habebãt pal-
mũ nec rationẽ deſuper additã, quæ præſentẽ cõuerſa-
tionẽ ad futurã beatitudinẽ prouocaret, ſed tñ ſex cubi
ta. Vnde ſequit̃: Et menſus eſt portã à tecto thalami uſq;
ad tectũ ſiue parietẽ eius: & inuenit latitudinis uiginti
& quinq; cubita: qui & ipſe numerus licet quadrus ſit,
tñ refert̃ ad ſenſus. Si eñ quinos cubitos cõtra ſe quin-
quies ordinaueris, uiceſimũ & quintũ numerũ efficies,
qui eſt inter tectũ thalamorũ & tectũ: & tñ utrunq; ẽ re-
giõe ſui poſitũ, à ſummis partib. habet oſtiũ cõtra oſtiũ.
Hæc nõ friuola uideant̃ eſſe lectori, licet & mihijpſi qui
dico diſpliceant, ſentiens me clauſam pulſare ianuã, ſed
legenda cũ uenia ſunt, alioquin potui ſimpliciter igno-
rantiã confiteri, & omne ſtudioſorũ amputare deſide-
riũ. Sicut eñ à perfecta ſciẽtia procul ſumus, leuioris cul
pæ arbitramur ſaltẽ parũ q̃ omnino nihil dicere. a ¶ *Et
fecit frontes, &c.*] Symmachus hunc locũ ita interpreta-
tus eſt: Et fecit περιστάσεις, quas nos circũſtantias poſſu- D
mus dicere: pro quib. in Hebraico habet̃ אֵילִם quę Aqui
la interpretatus eſt κρώματα, & nos in frontes uertimus.
Rurſum ubi Lxx. poſuere theim atrij, in Hebraico אֵיל
numero ſingulari, qđ Symmachus prope atriũ: Aquila
κρώματα, id eſt, frontẽ atrij trãſtulerũt. Sub diuo quoq; æ-
lã portæ: Aquila, ante faciẽ poſtiũ portæ: Symmachus,
cõtra faciẽ ueſtibuli portæ, interpretati ſunt. Feneſtras
abſconditas quæ Hebraice appellant̃ אֲטֻמוֹת Symma-
chus τοξικὰς tranſtulit. Et ubi dixere Lxx. ſuper theim &
ſuper ælam, idem Symmachus poſtes poſuit & circun-
ſtantias: Aquila, thalamos & frontes eorum: pro quib.
in Hebraico ſcriptũ eſt תָּאִים & אֵלִים Porrò elamoth, qđ
Lxx. & Theodotio ſimiliter αἰλαμώθ tranſtulerũt: Sym-
machus, circũſtantias: Aquila, frontes interpretati ſunt:
Aelam aũt, pro quo in Hebræo ſcriptum eſt אֵלָם oſtium
uel porticus appellatur. Pro palmis quoq; in Hebraico
ſcriptũ eſt תִּמֹרִים numero plurali: quia ſingularis nu-
merus palmam תָּמָר uocat. Hæc faſtidioſo lectori ſcio
moleſta fore, ſed uolui breuiter oſtendere, quantũ tem-
poris longitudine, imò ſcriptorũ uitio, & ut apertius lo
quar, imperitia, ab Hebraica ueritate diſcrepet antiqua
tranſlatio: præcipueq; in Hebraicis nominibus, quæ
nos de aliorũ editionibus in Latinũ ſermonẽ expreſsi-
mus, non tam explanationẽ dictionũ q̃ ſuſpicionẽ no-
ſtram ſimpliciter indicantes. Puto aũt inter murũ tem-
pli extrinſecus per circuitũ, & ipſam ædem in atrio, hoc
eſt in medio, quædam fuiſſe propter ornatũ poſita, quę
Symmachus interpretat̃ circunſtantias: id eſt, ſtantia
quædam & de terræ ſolo erecta in ſublime, & hæc ſexa-
ginta cubitorũ obtinere ſpaciũ. Rurſumq; egredienti-
bus de porta interiori ad faciẽ ueſtibuli, quod reſpicie-
bat portã exteriorẽ, quinquaginta cubitos obtinuiſſe
locũ, in quibus feneſtræ erãt obliquæ: quas Septuagin-
ta abſconditas: Symmachus τοξικὰς uocat. Et hæ fene-

HEB. ginta cubitos, & feneſtras obliquas in thalamis, & in frõtib. eorũ quæ erãt intra portã undiq; ꝑ circuitũ. Similiter aut erant & in ueſtibulis feneſtræ ꝑ gyrũ ĩtrinſecus: & ante frõtes pictura palmarũ. [a] Et eduxit me ad atriũ exterius, et ecce gazophylacia et pauimẽtũ ſtratũ lapide in atrio per circuitum, triginta gazophylacia in circuitu pauimenti. Et pauimentum in fronte portarũ ſecundum longitudinem portarũ erat inferius. Et

SEP. ginta cubitis, & feneſtræ abſcõditę ſup theim et ſuper ælã intra portã atrij per circuitũ. Et ſimiliter Elamoth, & feneſtræ in circuitu intrinſecus, & ſuper ælã palmæ hinc & inde. Et introduxit me in atrium interius, & ecce thalami & intercolumnia atrij per circuitum: triginta thalami per columnas & porticus poſt ianuas in lõgitudinẽ ianuarũ ante columnas inferius. Et

A ſtræ erãt in thalamis, hoc eſt, in cubiculis ſingulis & porticibus quæ ante cubicula tendebant, obtinentes cubitos quinquaginta. Quæ feneſtræ obliquæ ſiue τοξικαὶ idcirco à ſagittis uocabulũ perceperunt, ꝙ inſtar ſagittarum anguſtũ in ædes lumẽ immittãt, & intrinſecus dilatent; omniaq́ꝫ per circuitũ plena erãt huiuſcemodi feneſtris. Et ante frõtes, inqt, porticuũ, pictura ſiue cælatura palmarũ: ꝑ quæ oſtendit in introitu portæ ſtatimq́ꝫ ingrediẽtibus murũ, ſexaginta occurrere cubita cũ uarijs ornamentis, quę referũt ad cõditionẽ mũdi, ut ex creaturis creator intelligat, & oĩa ordine & ratiõe currẽtia, oſtẽdãt mũdi uarietatẽ, ꝗ apud Græcos κόσμος ab ornatu nomẽ accepit, & in ſex dieb. factus eſt, ut ꝑ ſingulos dies, decades ſingulæ ſupputent, quẽ perfectũ numerũ ſuprà diximus. Poſt hæc ingredientib. nobis atriũ interi', occurrunt ante ipſum ueſtibulũ portæ interioris thalami cũ obliquis feneſtris, quinquaginta cubitorũ tenentes ſpaciũ, qui & ipſe ſacratus eſt numerus. Et poſt ſeptẽ hebdomadas plenas feſtiuitatis & gaudij, ogdoadis prima incipit dies, quæ eſt reſurrectiõis, & introducit nos

B ad uiciniã tẽpli. Cũ em̃ oĩa fecerimus, agentes prioris erroris pœnitentiã, tũc uicini & proximi efficimur deo, ut in exteriori atrio, notitiã creatoris creaturarũ ordo nos doceat atq; conſtãtia: & in interiori, uerus iubileus in quo oĩa nobis debita dimittunt, inſtruat θεολογίαν, & introducat ad ſancta ſanctorũ. Notandum quoq; ꝙ interius atrium plures feneſtras habeat, non directas & æquales, ſed obliquas & anguſtas exterius, & ſe intrinſecus dilatantes, ut per parua quædã foramina poſſimus ad interiora penetrare, & ad clariſſimi luminis, quod uerſatur in templo, plenitudinem peruenire. Denique poſt ſexaginta & quinquaginta cubitos & thalamos & porticus & frontes porticuum, & feneſtras plurimas per circuitũ, palmarũ nobis cælatura uel pictura monſtratur, ut de mũdo uictoriam poſſidentes, digni efficiamur palmas uidere uirtutum. [a] ¶ *Et eduxit me ad atriũ, etc.*] Pro thalamis triginta, quos uertere Lxx. ſiue gazophylacijs atq; cellarijs, ut interpretatus eſt Aquila: Symmachus poſuit ἐξέδρας. Et pro centum cubitis exterioris ſpacij qui tendebant uſq; ad portã orientalem: in Hebraico idem cubitorũ numerus & ad aquilonẽ tendere dicit: in Lxx. uero nomẽ aquilonis ablatũ eſt. Vir ergo ille qui habebat funiculũ cementariorũ in manu, & calamũ menſuræ, & ſtabat in porta: inter cætera quæ prophetæ monſtrabat aſpectui poſt atriũ ſexaginta cubitorũ, & aliud ueſtibulũ portæ interioris quod tenebat quinquaginta cubitos, eduxit prophetã ad atrium exterius: ſiue ut in Lxx. continetur, introduxit ad atriũ interius. Satiſq́ꝫ miror iuxta literã & Lxx. quomõ poſt exteriora atrij, ſexaginta & quinquaginta cubitos tenẽtia, interius ſit atriũ quod in latitudine centũ cubitorũ tendatur ſpacijs: niſi fortè iuxta myſticos intellectus & profectus ingredientiũ, quæ interiora in doctrinis fuerint, latiora ſint. Introductus autem in atrium interius, ſiue ductus ad exterius atriũ, ut in Hebraico cõtinetur:

ſtatim intuitus eſt triginta thalamos uel gazophylacia, C ſiue ut Symmachus interpretatus eſt exedras, quę habitationi leuitarũ atq; ſacerdotũ fuerãt præparatę, & pauimentũ uiuis ſtratũ lapidib. ſiue inter colũnas, ut oſtendat interius atriũ uel exterius habere ante fores ordinẽ colũnarũ, & pauimẽtũ in frõte portarũ, ſiue portic' poſt tergũ portarũ. In quib. porticib. puto colũnas ordine fuiſſe diſpoſitas, ut ante gazophylacia eſſent porticus, & in frõtib. porticuũ colũnæ porticus ſuſtinẽtes. Pauimentũ aũt qđ ſtratũ erat lapidib. & ante portic' atrij tẽdebat, inferi' erat in aſcẽſione porticuũ, & eandẽ habebat longitudinẽ quã thalamorũ ædificatio poſſidebat. Menſuſq́ꝫ eſt idẽ uir, in cuius manu erat funiculus & calamus à facie portę inferioris, ſiue ut Lxx. uolũt, exterioris uſq; ad frontẽ atrij uel portæ interioris, centũ cubitos ad orientem, & ut in Hebraico dicit, & ad aquilonẽ. Ex quibus intelligimus illud euangelicũ quod à ſaluatore narrat, *Matt.13.a* miſſæ in agrum ſementis in terram bonam, quæ multiplicet fruges pro uarietate uirtutum in tricenarium & in ſexagenariũ & centenarium numerũ, huius loci uaticino conuenire. Et hic enim triceſimus & ſexageſimus D & centeſimus numerus ponitur, ut his quaſi gradibus ad perfectam ſcientiam peruenire ualeamus, ita duntaxat ut ad interiora eccleſiæ quinquagenarius nos perducat numerus: qui finito ſeptem hebdomadarũ ſabbato, in diem reſurrectionis erupit. Gazophylacia autem appellantur quæ plena ſunt ſpiritualibus diuitijs, de quibus ſcriptũ eſt: Redemptio animæ uiri, propriæ *Prou.13.b* diuitiæ. Super quibus & Paulus apoſtolus gratulat diſcipulis ſuis, quòd pleni ſint omni uerbo & omni ſcien- *Phil.1.b* tia. Gazę autem lingua Perſarũ diuitiæ nuncupant. Vel certe thalami qui Græce dicuntur παστοφόρια, oſtendunt ſponſi aduentui cubicula præparata, quæ fuere triginta numero, ut perfectã ætatem habitantium demonſtrarent. Et pauimentum ſtratum erat lapide: ne luto & terra & puluere peccatorum habitantiũ polluerentur ueſtigia, ſed ut ſuper uiuos incederẽt lapides, quibus ædificatur templũ dei. Siue intercolumnia erant ante thalamorum fores, quæ impoſitũ deſuper ædificiũ ſuſtentarent. Iſtæ ſunt columnæ, de quibus & Paulus apoſtolus ſcribit: Dexteras dederunt mihi & Barnabæ, Petrus & *Gal.2.b* Ioannes, qui uidebantur columnæ eſſe. Et in alio loco: Columna & firmamentum ueritatis. Et in Ioãnis Apo- *1.Tim.3.d* calypſi legimus: Qui uicerit, faciã eum columnã in tem- *Apoc.3.d* plo dei mei, & foras non egredietur amplius. Pauimentum ergo quod erat in fronte portarum, de quo iam diximus, ſiue porticus poſt tergum portarũ, quæ habitatores thalamorum ab imbribus defendebant, erat inferius. Semper enim quæ inferiora ſunt in altioribus collocantur, ut ad myſtica atq; ſecreta & plena diuitijs ſpiritualibus, aſcenſu & gradib. peruenire poſſimus. Plenuſq́ꝫ numerus atq; perfectus in decem decadarum numero eſt: qui & ſementem Iſaac centena fruge multi- *Gen.26.c* plicat. Sed quia in terra erat, & adhuc dicere poterat: Aduena ego ſum & peregrinus, ſicut om̃es patres mei, *Pſal.38.d* hordeum

HEB. Et menſus eſt latitudinem à facie portæ inferioris uſq; ad frontem atrij interioris extrinſecus, centum cubitos ad orientem & ad aquilonem. [a] Portã quoq; quæ reſpiciebat uiam aquilonis atrij exterioris menſus eſt, tam in longitudine quàm in latitudine, & thalamos eius tres hinc & tres inde, & frontem eius & ueſtibulum eius, ſecundum mẽſuram portæ prioris: quinquaginta cubitorum longitudinem eius, & latitudinem uigintiquinque cubitorum. Feneſtræ autem eius & ueſtibulum & ſculpturæ, ſecundum menſuram portæ quæ reſpiciebat ad orientem. Septem graduum erat aſcenſus eius & ueſtibulum ante eam. Et porta atrij interioris contra portam aquilonis & orientalem. Et menſus eſt à porta uſque ad portam centum cubitos. Et

SEP. Et menſus eſt latitudinem atrij ab eo loco qui erat ſub diuo portæ exterioris uſque ad interius, ſub diuo portæ interioris quæ reſpiciebat exteriora, cubitos centum & uergebat ad orientẽ. Et introduxit me ad aquilonẽ. Et ecce porta reſpiciẽs atriũ exterius. Et mẽſus eſt eã in longitudine et in latitudine, et theę eius tres hinc & tres inde, & elau & elamoth (& quod in Hebraico nõ habetur) & palmas eius: & factum eſt ſecundum menſuram portæ quæ reſpicit orientem, quinquaginta cubitorum longitudo eius, & latitudo eius uigintiquinq; cubitorum. Et feneſtræ eius & elamoth & palmæ eius ſicut in porta quę reſpiciebat orientem, & in gradibus ſeptem aſcendebatur ad eam: & elamoth intrinſecus & porta atrij interioris reſpiciẽs ad portam aquilonis (& quod in Hebraico nõ habetur) ſicut porta quæ reſpicit ad orientem. Et menſus eſt atrium à porta uſque ad portam centum cubitorum. Et

A hordeum ſeuiſſe, & centeſimam frugem meſſuiſſe narra- *...12.d* tur. Necdum enim granum tritici mortuũ fuerat in terra, quod multas fruges faceret, & famem Iudaici populi audiendi ſermonis dei, ſaturaret eo pane qui de cœlo deſcendit. Quomodo aũt centum cubiti non ſolum ad portã oriẽtalem fuerint, ſed & ad portã aquilonis, ſequẽs teſtimoniũ demõſtrabit. [a] ¶ *Portam quoq; quæ reſpiciebat uiã aquilonis atrij exterioris menſus eſt, tã in lõgitud. etc.*] Quid ſignificent uerba Hebraica Thee et Elau & Elamoth, ſuprà plenius dixim', ſed & in pręſentiarũ, collatiõe ſui docebit noſtra trãslatio. *(Margin: תא · אילו · אילמות)* Mẽſus eſt autem uir cuius funiculus in manu erat, portam quoque aquilõis atrij exterioris, ſiue introduxit ꝓphetã per portam aquilõis ad atrium exterius. In quo cõſiderandũ, quod primùm introducatur per portam aquilonis: ſecundò per *Iere.1.c* portam auſtri: tertiò per portam orientalem.

B Ab aquilone enim exardeſcũt mala ſuper habitatores terræ. Pulchreq́ꝫ qui habitator terrę eſt, et non aduena atq; peregrinus, patet iaculis eius qui uenit ab *Eph.6.c* aquilone, cuius ignita ſunt iacula, quę iuxta Apoſtolũ ſcuto fidei reſtinguunt. Et ad aquilonem exterius atriũ nominat: ad meridiem uero, hoc eſt, ad auſtrum, non exterius, ſed interius. Dicit enim ſcriptura: Et introduxit me ad atrium interius ad portã auſtralem, quod & in oriẽtali atrio ſcriptum ſimiliter inuenitur. Primus enim ad uirtutẽ ingreſſus eſt, aquilonem calcare pedibus, & per quinquagenariũ & uiceſimum & quintum numerum, ad ſummitatẽ centenarij peruenire: deinde introduci ad auſtralem plagam, & aquilonis frigus expellere, & tunc ad perfectam uenire uirtutem, id eſt, ad portã oriẽtalem, in qua oritur Sol iuſtitiæ, & per quam ſolus ingreditur pontifex. Et hoc obſeruandum, quòd cum quatuor plagæ ſint, de occidentali porta taceatur, de qua in principio ſexageſimiſeptimi pſalmi ſcriptum eſt: Iter facite ei qui aſcendit ſuper occidentem, dominus nomen eius: ut poſtquam nobis præparãtibus iter domino, & illud implentibus quod Ioannes Baptiſta *Mal.3.a* clamat in eremo: Parate uiã domino, rectas facite ſemitas eius, poſſimus audire quod in extrema parte eiuſ- *Pſal.67.g* dem pſalmi dicitur: Cãtate deo, pſallite domino qui aſcendit ſuper cœlum cœli ad orientem. Quod autem di-

cuntur thalami tres hinc & tres inde: hoc docet, quòd C tam litera quàm ſpiritus, & utraq; intelligentia, & hiſtoriæ & tropologiæ, ad trinitatis ſacramẽta pertineant. Illudq́ꝫ quod additur: Et frontẽ eius & ueſtibulum ſecundum menſurã portæ prioris: orientalẽ portã ſignificat, quę prior nõ ordine ſed merito nuncupatur. Et habebat, inqt, quinquaginta cubitos in lõgitudine, & uigintiquinq; in latitudine: ut in q̃nquaginta poſt ſeptẽ hebdomatas æterna requies demõſtretur, tendens per diem reſurrectiõis ad regna cœlorum, in quibus uera requies eſt. In uigintiquinq; autem, de quo numero antè iã diximus, quinq; ſenſuum per quinq; ordines quadranguli menſura ſeruetur: quorum alterum lõgitudini, alterum latitudini coaptat, ut in lõgitudine requies & delectatio ſacratioris ſcientiæ, in latitudine pręſentium quæ ad ſenſus pertinet, ratio demonſtretur. Quodq́ꝫ infert: D Et feneſtræ eius & ueſtibula & ſculpturæ, ſiue ut Lxx. addidere palmę erant iuxta menſurã portæ quæ reſpiciebat ad orientem: hoc ſubtiliter indicatur, quod quicũque in introitu uirtutum poſitus, tres & tres thalamos fuerit ingreſſus, frontemq́ꝫ & ueſtibulum mẽſuræ portæ prioris agnouerit: ad ea perueniat illacq́ꝫ conſpiciat, quæ & in porta orientali pleniſſime ſuſcepturus eſt. Porrò quod ſequitur: Et ſeptem graduum erat aſcẽſus eius, & ueſtibulum ante eam ſiue interius: hunc habet ſenſum, quod per ſeptẽ gradus hebdomadis, & ollæ quæ à facie aquilonis accenditur, & ceremonias Iudæorum quibus dedit deus præcepta non bona, & iuſtificationes in quibus non uiuant, in eis ſcandamus ad altiora & ad ueſtibulum eius, id eſt, portæ, pro quo Lxx. elamoth tranſtulerunt. Quod ueſtibulum ante portam eſt ſiue interius. Nec ſolum una porta eſt aquilonis, quæ ſuprà porta appellat exterior, ſed & altera interior, quæ habet ſimilitudinẽ portæ orientalis, ut manifeſtius dixere Lxx. Et porta atrij interior reſpiciens portam aquilonis: ſicut erat porta quæ reſpiciebat ad orientem. Menſuſq́ꝫ eſt à porta exteriori aquilonis uſq; ad portam eiuſdem aquilonis interiorem centum cubitos: ut his quaſi gradibus atq; menſuris recedentes à porta exteriori, ad interiorẽ peruenire ualeamus, de cuius numeri ſacramento ſuprà dictũ eſt.

a ¶ Et

Et[a] eduxit me ad uiam auſtralē, & ecce porta quæ reſpiciebat ad auſtrum. Et menſus eſt frontem eius & ueſtibulum eius, iuxta menſuras ſuperiores, & feneſtras eius & ueſtibula in circuitu, ſicut feneſtras cæteras, in qua erat quinquaginta cubitorū longitudo, & latitudo uigintiquinq;, & in gradibus ſeptē aſcēdebatur ad eam: & ueſtibulum ante fores eius, & cælatæ palmæ erant, una hinc, & altera inde in frōte eius. Et porta atrij interioris in uia auſtrali, & menſus eſt à porta uſq; ad portā in uia auſtrali, centum cubitos. Et introduxit me in atriū interius ad portam auſtralem, & menſus eſt portam iuxta menſuras ſuperiores, thalamū eius, & frontem eius, & ueſtibulum eius eiſdem menſuris, & feneſtras ueſtibulorū eius in circuitu, quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis uigintiquinq; cubitos. Et ueſtibulum per gyrum longitudine quinq; cubitorum, & latitudine quinque cubitorum. Et ueſtibulum eius ad atriū exterius & palmas eius in fronte, & octo gradus eius erant quibus aſcendebatur ad eam. [b] Et introduxit me in atriū interius per uiam orientalem, & menſus eſt portam ſecundum menſuras ſuperiores: thalamum eius, & frontem eius, & ueſtibula eius ſicut ſuprà, & feneſtras eius, & ueſtibula eius in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine uigintiquinque cubitorum. Et ueſtibulum eius, id eſt, atrij exterioris: (pro quo Septuaginta, & Symmachus, interiorem poſuerunt,) & palmæ cælatæ in frontibus eius, hinc & inde, & in octo gradibus aſcenſus eius. Et

A a ¶ *Et eduxit me ad uiam auſtralem, &c.*] Lxx. in eadem uerba cōſentiūt, præter Thee & Elau & Elamoth & Aelam, pro quo in Hebræo poſitum eſt ulam. Thee autē interpretatur limen ſiue frons: Elau, circa eum ſiue ſuſtentacula: Elamoth propyla ſiue ueſtibula. Vlam προπύλον, id eſt, ante fores: Illud autē quod iuxta Hebraicum poſuimus, & ueſtibulū ſiue πρόπυλον in circuitu per gyrum longitudinis uigintiquinq; cubitorum, & latitudinis per quinq; cubitos, in Septuaginta non habet. Sed & hoc notādum, ꝙ in auſtrali porta iuxta Lxx. non dicatur uia, ſed ſimpliciter: & eduxit me ad auſtrum, & ecce porta quæ reſpiciebat ad auſtrū. Per ſingulos igit̃ introitus Ezechiel quē cōfortauit deus, hoc enim nomen eius ſonat, ducit̃: & de porta aquilonis tranſit ad portam auſtralē: cuius frontes & limina προπύλαια ſiue ueſtibula feneſtræq; ꝑ circuitum ſimiles ha-B bebant menſuras, quinquaginta cubitorum longitudinē, & uigintiquinq; cubitorum latitudinē, & per gradus ſeptē aſcendebatur ad eā, id eſt, ad portam auſtralem & ueſtibulū eius, hoc ē, Elamoth ante fores eius: duæ quoq; palmæ cælatæ, de quib. in ſeptentrionalis plagæ porta diximꝰ. Et hoc tm̃ admonuiſſe ſufficiat, qꝺ quæcunq; ibi ponūt̃ iuxta intelligētiā uiliorē, hoc eſt, iuxta literā in meridiana porta intelligimus iuxta ſpirituālē ſenſum: Eiſdē em̄ lineis & hiſtoria currit & tropologia: ſed illa humilior eſt, iſta ſublimior: Illa hæret terræ, iſta ad cœleſtia ſubuolat. Et in circuitu per feneſtras cuncta plena erant luminis. Singula em̄ προβλήματα habent terminos ſuos, & ꝓpriū per illa ad animā credentis lumen ingredit̃: præſertim ſi lōgitudo uitæ eius quinquagenarij anni, hoc eſt, iubilei myſterio fuerit protelata, & ad diuinioris ſenſus latitudinē potuerit peruenire. In qua latitudine & plateis, agit ſapiētia cōfidenter, & cū ſublimi uoce clamitat, ſeptemq; gradibus ingreditur, ut perueniat ad ueſtibulum, & per palmas propoſiti ſui atq; conatus, uictoriā teneat ſempiternā. Et ne putaremus unū eſſe ad auſtralem partē atrium, de ſecūdo dicitur atrio: Et porta atrij interioris in uia auſtrali, & menſus eſt à porta uſque ad portā in uia auſtrali centū cubitos, ut poſt hebdomadas & inſtrumēti ueteris ſacramēta, ad terram bonā & euangelij gratiā perueniret. Non ſolum in porta auſtrali ſecundum atriū eſt, ſed tertium, de quo nunc dicitur: Et introduxit me in atriū interius ad portā auſtralem, & menſus eſt portā iuxta menſuras ſuperiores, &c. Singula enim atria habent menſuras & ordines ſuos, & in eiſdem menſuris diuerſa gratia eſt, dum eaſdem res aliter in principio, aliter in profectu, aliter in fine cognoſcimus. C Hoc uerò quod in Lxx. non habetur, & ueſtibulum ſiue πρόπυλον per gyrum longitudine uigintiquinq; cubitorum, & latitudine quinq; cubitorum: uidetur facere quæſtionē, propter quod in ueteri interpretatione non poſitum eſt, quómodo poſt profectū tertij gradus uigintiquinq; cubiti & quinque ponantur. Sed tollit ambiguitatē illud quod ſequitur: Et ueſtibulū eius ad atriū exterius & palmas eius in fronte, ut ſcilicet hoc atrium quod habebat in lōgitudine uigintiquinque cubitos, & in latitudine quinq;: nō interioris, ſed exterioris atrij ſit, ut prioris atrij latitudinē, hoc eſt, uigintiquinq; cubitos, exterioris atrij poſsideat lōgitudo, & in latitudine quinque cubitos teneat. quas menſuras, id ē, uigintiquinq; & quinque, ad eoſdē ſenſus referimus, uiſum uiD delicet & auditū, guſtum & odoratū & tactū: quas ſi ad altiora conſcēdimus, quinquies duplicamus, & de carnalib. ſenſibus facimus ſpirituales: ut eſt illud: Leuate oculos ueſtros & uidete, quoniā iam meſſes albę ſunt ad metendū. *Ioan.4.e* Et: Qui habet aures audiēdi, audiat. *Luc.8.b* Et: Guſtate & uidete, qm̄ ſuauis eſt dn̄s. *Pſal.33.b* Et: Chriſti bonus odor ſumus deo in his qui credūt. *2.Cor.2.d* Et in Ioānis epiſtola dicit̃: *1.Ioan.1.a* Quod audiuimus & uidimus, & manus noſtræ palpauerunt de uerbo uitæ. Et ad extremū nequaq̃ ut in ſeptentrionali plaga ſeptē tantū gradus ſufficiūt, ſed poſt ſeptē octonarius ponit̃ numerus, ut de ſynagoga ad eccleſiā, de ueteri inſtrumento ad nouū, de terrenis ad cœleſtia tranſeamus. b ¶ *Et introduxit me in atrium interius per uiam orientalem, &c.*] De ſeptentrionali plaga, in cuius atrium ſeptē tm̄ aſcendebat̃ gradibus, tranſit ad auſtralē portam & atrium eiuſdem plagæ, ad quod non ſolum ſeptem, ut ſuprà, ſed octo gradibus aſcenditur: uidelicet ut per uetera tranſeamus ad noua, & ut loquar manifeſtius per patriarchas & prophetas ueniamus ad apoſtolos, ut in altero hebdomas, in altero ogdoas ſit. Nūc autem uenit ad ultimum, imò ad ſummū: & introducit prophetam per uiā portæ interioris, ſiue per atrium, ad quod itur per uiam orientalem. Via iuxta Lxx. in hoc tantū habet̃ loco, in ſeptentrionali & auſtrali plaga omnino tacita eſt: ut poſsimus intelligere in orientali tantum porta illam intelligendam uiā, quæ dicit: Ego ſum uia, ueritas, & uita. *Ioan.14.b* Per ipſum enim uenimus ad patrē, & de ipſo ſcriptum eſt: Beati immaculati in uia, qui nihil de Chriſto ſiniſtrum ſapiunt, ſed fides eorum pura *Pſal.118.* eſt, &

(Hebrew in left margin: אילו / אילמות / אילם)

Et[a] introduxit me ad portam quæ reſpiciebat ad aquilonem, & menſus eſt ſecundū menſuras ſuperiores, thalamum eius, frontē eius, ueſtibulum eius, & feneſtras eius per circuitū, longitudine quinquaginta cubitorū, & latitudine uigintiquinq; cubitorū. Veſtibulum eius reſpiciebat in atriū exterius, & cælatura palmarū in fronte illius hinc & inde, & in octo gradibus aſcenſus eius. Et per ſingula gazophylacia oſtiū in foribus portarū, ibi lauabunt holocauſtum. Et in ueſtibulo portæ, duæ menſæ hinc & duæ menſæ inde, ut immoletur ſuper eas holocauſtum, & pro peccato, & pro delicto. Et ad latus exterius quod aſcendit ad oſtium portæ quæ pergit ad aquilonē, duæ menſæ, & ad latus alterum ante ueſtibulum portæ, duæ menſæ. Quatuor menſæ hinc, & quatuor mēſæ inde: per latera portæ octo menſæ erant, ſuper quas immolabūt: quatuor aūt menſæ ad holocauſtum de lapidibus quadris extructæ longitudine cubiti unius & dimidij, & latitudine cubiti unius & dimidij, & altitudine cubiti unius, ſuper quas ponent uaſa in quibus immolatur holocauſtum & uictimæ. Et labia earum palmi unius, reflexa intrinſecus per circuitū: ſuper mēſas aūt carnes oblationis. Et

A eſt, & nequaq̃ hæreticorū ſorde polluta. Idemq; numerus thalamorū, frontiū & ueſtibulorū & feneſtrarum & luminis earū, & eadem menſura longitudinis & latitudinis: quinquaginta uidelicet & uigintiquinq; cubitorum ſacramēta conſeruans, & ueſtibulū eius portę ſiue atrij interioris: quod iuxta Hebraicū exterius ponit̃, ut orientali lumine oīa teneātur incluſa, ſecundū *Pſal.18.b* illud qꝺ ſcriptū eſt: Nec eſt qui ſe abſcōdat à calore eius. Sin aūt & exterius & interius accipimus atrium: ſic intelligēdū ē, ꝙ deus & circūfuſus ſit & infuſus, dicēs ꝑ *Eſa.40.c* prophetā: Qui tenet cælū palmo, & terrā pugillo, ut oīa ab illo uideant̃ incluſa. Et *Eſa.66.a* rurſum: Cœlū mihi thronus eſt, terra aūt ſcabellū pedū meorū, ut intra oīa eſſe credēdus ſit, iuxta illud Vergilianū: Principio cœlū ac terras campoſq; liquētes: Lucētemq; globum lunæ Titaniaq; aſtra Spiritus intus alit, totāq; infuſa per arB tus Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet. Cumq; per arma iuſtitiæ à dextris & ſiniſtris, per gloriam & ignominiā, per bonam & malam famam, per laudes & uituperationes, uictoriam de iſto ſeculo ceperimus: tunc palmæ nobis dantur ex utroq; latere: quos nec gaudia mutauere nec mœror, nec proſpera nec aduerſa ſuperarūt: & nequaq̃ per ſeptem gradus, ſicut in Aquilonis plaga: nec per ſeptem & octo, ſicut in meridie continetur, ſed per octo tātum gradus ad ſumma conſcendimus: eo ꝙ ſufficiat nobis octonarij numeri, id eſt, euangelicum ſacramentū, *1.Cor.5.d* ut poſsimus iuxta Apoſtolum dicere: Et ſi noueramus ſecundum carnem Chriſtum, ſed iam nunc non nouimus eum, ſubauditur iuxta carnem. a ¶ *Et introduxit me ad portam, &c.*] Multum in hoc teſtimonio Hebraica ueritas à Lxx. interpretū editione diſcordat. Hoc enim quod diximus: Ibi lauabunt holocauſtū, & in ueſtibulo portæ duæ menſæ hinc, & rurſum: Vt immoletur ſuper eas holocauſtum & pro peccato, in Lxx. non habetur: ſed in pleriſq; codicibus de Theodotione additum eſt. Rurſum ubi nos diximus: Et labia earum palmi unius reflexa intrinſecus per circuitū: Lxx. tranſtulerūt, & γεῖσος palmi habentes dolatum intrinſecus per circuitum. Quod uerbum, utrum Hebræum, an Græcum ſit ſcire non poſſumus, niſi hoc tantū quod pro γεῖσῳ Symmachus, & Theodotio χεῖλος, id eſt, labia: Aquilæ prima editio ἐπισχέσεις, numero plurali: ſecunda, labia tranſtulerunt: pro quo in Hebræo habetur שְׁפַתַּיִם Et ubi nos diximus: Super menſas aūt carnes oblationis: Lxx. poſuere de ſuo. & in menſis deſuper tecta: ut operiantur à pluuia & ſiccitate. Illud aūt quod Hebræis nominib. ediderūt, Thee, & Elau, & Elamoth, & Aelā, quid ſignificet, & ſuprà admonuimus, & è regione oſtēdere poteſt noſtra translatio: Nec neceſſe eſt ſuper hoc ſępe admonere lectorē, & prudentiæ eius ſtudioq; diffidere. Introducit ergo rurſum ad portā quæ reſpiciebat ad aquilonē: ſed C nequaq̃ ut ſuprà ad atrium exterius, ſed interius. In cōenim ꝙ in conſequentib. dicit̃: Veſtibulū eius reſpiciebat in atriū exterius: oſtendit̃ hoc atrium fuiſſe intrinſecus. Per quæ profectus ingredietis oſtendit̃: dū in ſingulis locis nomina mēſuræq; ſunt proprię, & feneſtræ per circuitū luminis plenę ſciētiæ uniuerſa mōſtrātes, & ꝑ quinquaginta & uigintiquinq; cubita remiſsiōis diuinorūq; ſenſuū ſacramēta ſunt poſita: ut in ueſtibulo atrij interioris poſiti, exteriora uideamus, præteritorū & præſentiū notitiā contēplātes: ꝑ quā ueniamus ad duplices palmas atque uictorias, & octo graduū myſteria cognoſcamꝰ introgreſſi gazophylacia: in quib. tēpli diuitię cōtinent̃, & lauant orationes noſtræ ab omī ſorde peccati: mēſęq; ex utraq; parte binæ ſunt poſitę, ut primū immolet̃ holocauſtū, qꝺ totū ſacer ignis aſſumat, deinde D pro peccato, & ad extremum pro ignorantia, quod uel ſcientes cōmiſimus uel ignorantes. Ad latus quoq; exterius iuxta Lxx. erat riuus fabrefactus qui holocauſtorum cineres & carniū uirulentias efferebat exterius, ſiue erant duæ menſæ, & ad latus alterum ueſtibuli eiuſdem portæ duæ menſæ, id eſt, ex utraq; parte quaternę, quatuor hinc, & quatuor inde: & poſt tergū, ſiue ad latus earum aliæ octo menſæ, ut ſimul faciant menſas ſedecim: quo numero prophetarū myſteria demonſtrantur, ut quicquid per euangelicā offerimus dignationē, prædictū eorū uaticinationib. approbemꝰ. Quodq; inferūtur quatuor menſæ de lapidibus quadris extructę, & hæ ipſæ ad ſacrificium & holocauſtum: iſti ſunt uiui lapides qui uoluunt̃ ſuper terram, & habent ſecū angularem lapidem, quo ueteris & noui inſtrumēti parietes continentur. Quatuor autē numerus, euangelice ſacramenta demonſtrat, longitudine & latitudine habens unum cubitū & dimidium, id eſt, per quadrum: quæ ſimul iuncta, tres cubitos faciūt, qui tres cubiti habent in altitudine cubitū unum: ut myſteria trinitatis unius cubiti, hoc eſt, diuinæ maieſtatis menſura cōſeruet, dicēte domino ad diſcipulos: Ite, baptizate oēs gētes in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. *Matt.28.d* Nomen autem dei, quaſi unius altitudinis cubitus eſt, qui tres complectitur proprietates, & holocauſta oblationum noſtrarum ſemper aſſumit. Super ipſas autem quatuor menſas holocauſtorum de uiuis lapidibus extructas, quarū longitudo, & latitudo, & altitudo deſcripta eſt, ponuntur uaſa in quibus immolatur holocauſtum martyrum, de quibus dicitur: Precioſa in cōſpectu domini mors ſanctorum eius: *Pſal.115.d* & eorum uictimæ, qui continentia & corporis ſanctitate, animas ſuas immolant domino. Menſarumq; iſtarum nomina, puto in Matthæo, & Luca, Marco, & Ioanne apoſtolis contineri: quarum corona deſuper

A deſuper flexa intrinſecus; per circuitum margines ambiebat; ut holocauſta contineret intrinſecus, & nõ paſſim fluere permitteret; teneretq; carnes oblationis, ſiue ut Lxx. tranſtulerunt: Et ipſæ mẽſæ tectæ erant deſuper propter imbrium uiolentiã, & æſtiui ſolis nimiã ſiccitatem: ut carnes deſuper poſitę, poſſint dicere cum propheta: (Pſal. 120.b) Per diem ſol nõ uret nos, neq; luna p noctem. Quorũ alterũ nimijs pluuijs & tempeſtatib. tribulationũ diſſoluit oblationes: alterũ uehementi æſtu perſecutionũ arefacit quicqd oblatũ eſt. Ignoſce lector difficultati locorum: aut ſi melius quid inuenire potes, doce: libenter diſcimus, qđ neſcimus.

Et[d] extra portã interiorẽ gazophylacia cantorũ in atrio interiori, quod erat in latere portæ reſpiciẽtis aquilonẽ, & facies eorũ cõtra uiã auſtralẽ: una ex latere portæ orientalis, quæ reſpiciebat ad uiã aquilonis. Et dixit ad me: Hoc eſt gazophylaciũ quod reſpicit uiã meridianã ſacerdotũ, q excubant in cuſtodijs tẽpli. Porrò gazophylaciũ quod reſpicit ad uiã aquilonis, ſacerdotũ erit q excubant ad miniſterium altaris. Iſti ſunt filij Sadoch qui accedunt de filijs ad dñm, ut miniſtrent ei. Et menſus eſt atriũ longitudine centum cubitorũ & latitudine centum cubitorum per quadrum, & altare ante faciẽ templi. Et introduxit me in ueſtibulum templi, & menſus eſt ueſtibulum quinq; cubitis hinc, & quinq; cubitis inde, & latitudinẽ portæ trium cubitorũ hinc, & trium cubitorũ inde. Longitudinem autem ueſtibuli uiginti cubitorũ, & latitudinem undecim cubitorũ, & octo gradib. aſcẽdebatur ad eam, & colũnæ earũ in frõtibus: una hinc & altera inde. Et intro-

d ¶ *Et extra portã interiorẽ, etc.*] Pro gazophylacijs Septuaginta ἡ ἐξέδρα tranſtulerũt. Illudq; qđ nos diximus exedræ ſiue gazophylacia cantorum, ab eis prætermiſſum eſt. Rurſumq; poſt menſuram ueſtibuli quinq; cubitorum hinc, & quinq; cubitorũ inde, addidere de ſuo, & latitudo portæ cubitorum quatuordecim: cum in Hebræo tantum poſitum ſit: & latitudo por-

B tæ trium cubitorũ hinc, & trium cubitorum inde. Hæc lectorem admonui, ne tranſlationum diuerſitate turbetur, ſed ut præſenti loco & maxime in menſuris templi, Hebraica ueritate contentus ſit. Igitur poſt murũ quem περίβολον Lxx. tranſtulerunt, qui totum templum per quadrum ambiebat in circuitu, introductum prophetam legimus in atrium interius, & deinde ad aquilonẽ, & ad auſtrum, & ad portam orientalem, & rurſum ad aquilonẽ. De quibus ut potuimus, diximus, & in quorum diuerſitatibus, uel nominum, uel menſurarũ quid nobis uideretur, præteritus ſermo monſtauit: quorum ſenſum teſtimonium ſaluatoris breuiter oſtendit dicentis: (Ioan. 14.a) In domo patris mei multæ ſunt manſiones. Quibus expletis, ingreditur templum, hoc eſt, ſancta ſanctorũ: de quibus nunc dicitur, & intra portam interiorem, gazophylacia, ſiue exedræ cantorũ. Ad quos illud imperium eſt: (Pſal. 95.a) Cantate dño canticũ nouum. Qui cum angelis clamitant: (Luc. 2.b) Gloria in excelſis deo, & ſuper terrã pax in hominibus bonæ uoluntatis. Quod atrium interius erat ſitum in latere portæ, quæ reſpiciebat ad aquilonẽ, & ad auſtrum, & ad orientem: ut ſemper meminerint cantores domini, & qui angelorum officio detinentur, p quos gradus ad ſumma peruenerint: & myſteria ſingulorum locorum diligenter agnoſcant. Deniq; uir ille cuius calamus & funiculus erat in manu, introducto propheta in atrium interius, quod reſpiciebat uiã meridianam, hæc locutus eſt: Hoc eſt gazophylacium ſiue exedra: & ut Theodotio poſuit, thalamus: qui habitationi ſacerdotum ſeparatus eſt, obſeruantium in excubijs templi. Porrò gazophylaciũ quod reſpicit ad uiã aquilonis, ſacerdotũ erit, qui excubant ad miniſterium altaris. In quo notandũ quòd ſacerdotes quibus cuſtodiæ templi delegatæ ſunt, habitant in gazophylacio quod reſpicit ad uiam meridianã, in qua lux pleniſſima eſt. Hi aũt qui excubant ad miniſteriũ altaris, in quo offe-

C rũtur uictimæ pro peccato, in gazophylacio ſint quod reſpicit uiã aquilonis: eos qui ab aquilone ueniunt & offerũt uictimas pro peccatis, ſuſcipere & ſaluare cupientes. Qui utriq; pro officijs ſuis dño ſeruientes, appellantur filij Sadoch, qui interpretatur iuſtus ſiue iuſtificans, (צדוק) omnipotẽs uidelicet deus, de quo ſcriptũ eſt: (Pſal. 10.b) Iuſtus dñs & iuſtitias dilexit, æquitatẽ uidit uultus eius. Iſti autẽ filij Sadoch de filijs Leui, q interpretatur aſſumptus, & ipſi aſſumuntur à dño, ut accedãt ad eum, & nequaq; de ſolo dicat Moyſe, (Exod. 19.a) Moyſes accedebat ad dñm, alij uero nõ accedebãt: ſed & oẽs qui ſeruiunt ei & miniſtrant, dño appropinquare dicũt. Iſte aũt uir qui introduxit Ezechielẽ in atrium interius, & ut ita loquar, ad ſancta ſanctorum, mẽſus eſt ipſum atriũ in quo erant duæ exedræ ſiue gazophylacia cuſtodum templi, ſiue altaris habitaculis delegata, & reperit longitudinis & latitudinis per quadrum centenos cubitos: ut ſacerdotes dei miniſterio ſeruientes, qui per artam & anguſtã uiam intrauerant, habeant deambulacra latiſſima, & in perfecto con- D ſummatoq; uirtutum numero cõmorẽtur. Et in ipſo atrio erat altare ante faciem templi: ut nunquam ſanctorum ad deũ ceſſet oratio. Suprà dictus quoq; uir introduxit Ezechielem in ueſtibulum ſiue πρόπυλον templi, quod menſus eſt quinq; cubitis hinc, & quinq; cubitis inde: quoniã qui introductus eſt, diuinis ſenſibus fuerat eruditus, & nec dexterã nouerat, nec ſiniſtram, ſed uia regia ingrediebatur. Latitudo autem ipſius portæ, per quam introitus erat ad ueſtibulum templi, habebat ternos cubitos hinc & inde. In quo ſcripturę ſanctę obſeruanda elegantia, quod non dixerit, à dextera & ſiniſtra, ne uideretur in ſanctis ſanctorum ſiniſtrum aliquid nominare: ſed hinc & inde, id eſt, ex utraq; parte. Statimq; prudens lector intelligit, trinũ numerũ ad trinitatis myſteriũ pertinere, quæ porta eſt ingrediẽtium ad deum: dum & pater in filio eſt, & filius in patre, & in utroq; ſpiritus ſanctus. Qui ternus numerus una porta eſt eorum qui poſt baptiſmum trinitatis perueniunt ad ſalutem. Quod autem ſequitur: Longitudo ueſtibuli uiginti cubitorũ, & latitudo undecim cubitorũ: uidetur facere quæſtionẽ, quomodo dualis numerus qui refertur ad duas decadas, & undecimus qui unum uidetur habere minus, ut ſacrum numerũ expleat duodecimum, in ueſtibulo templi eſſe dicatur. Quod pleriq; ſic ſoluunt: Quamuis ſancti ſint ſacerdotes, & in templi miniſterijs collocati, & quotidie uictimas offerãt Chriſto, tamẽ quia in hoc mortali fragiliq; corpuſculo, & ægrotationibus uitijſq; ſubiecto cõmorantur, uicenariũ habent numerum & undecimum. Vnde dicebat & Apoſtolus: Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Non ꝙ iuxta ſæuiſſimã hæreſim abolenda corpora eſſe credamus, ſed ꝙ uoti noſtri ſit ſuperueſtiri, non ſpoliari, & mortale hoc accipere immortalitatem, & corruptiuum induere incorruptionem. Illud autem

A autem quod ſequit: Et octo gradib. aſcendebat ad eam id eſt, ad portã interiorẽ, ſcientib. Hebræã linguã, facit magnã difficultatẽ. Deniq; Symmachus, quẽ in hoc loco ſecuti ſumus, octo gradus poſuit: Lxx. decẽ: Theodotio & Aquilę ſecunda editio, undecim: prima aũt nullũ numerũ poſuit, ſed abſolute ait, & gradibus in quib. aſcẽdebat ad eã: ut uel iuxta cõſuetudinẽ priorũ portarũ, octo itelligamus grad⁹: ſicut intellexit & Symmachus: uel certe quos habebat porta iterior: quorũ numerũ ſcriptura nõ dixit: p quo in Hebræo poſitũ eſt uerohab רוחב id ẽ & latitudo עשתי עשרה aſte Eſdre. Qđ ſi ita legat, undecĩ ſignificat: ſin aũt pro Eſre עשרה hoc eſt decẽ, legamus אשר eſer, non ſignificat decem, ſed pronomen, qui. Hæc Hebræi ſermonis expertibus delyramenta uideantur: ſed nũc nõ controuerſias ſcribimus aut orationes, in quib. ludi ſolet compoſitione uerborũ, ſed explanationes & cõmentarios Hebræorum uoluminũ. Verum redeamus ad cœptũ: Octo ſiue decem gradibus, qui perfectus eſt numerus, aut undecim, de quo iam diximus, aſcẽditur ad portã ſanctorũ: in cuius frontibus columnæ erant, una hinc, & altera inde. Non dixit duæ, ne in dualẽ incurreret numerũ, ſed una & una, qui perfectus ẽ numerus: & unio-

B ne ſui imitatur deum. Iſtæ autẽ erant columnæ duæ, de quibus & in Apocalypſi dicit: (Apoc. 3.c) Qui uicerit, faciam eum columnam in templo dei mei, & foras non egredietur. (Gal. 2.b) Et Petrus ac Ioannes columnæ appellãtur eccleſiæ per quos ingredimur ad ſancta ſanctorum, & quorum doctrina ad Chriſtum noſter introitus eſt.

CAP. XLI.

ET[a] introduxit me ĩ templũ, et mẽſus ẽ frõtes ſex cubitos latitudinis hĩc, et ſex cubitos latitudinis ĩde, latitudinẽ tabernaculi. Et latitudo portę decẽ cubitorũ erat, et latera (ſiue humeri) portę, qnq; cubitis hĩc & qnq; cubitis ĩde. Et mẽſus ẽ lõgitudinẽ ei⁹ quadragĩta cubitorũ, et latitudinẽ uigĩti cubitorũ. Et[b] ingreſſus extrĩſecus (ſiue ĩ atriũ ĩterius) mẽſus ẽ ĩ frõte (ſiue elã) portę duos cubitos, et portã ſex cubitorũ et latitudinẽ portę ſeptẽ cubitorũ: (ſiue et hũeros portę ſeptẽ cubitis hĩc & ſeptẽ cubitis ĩde. Et mẽſus ẽ lõgitudinẽ eius (ſiue oſtiorũ) uigĩti cubitorũ, & latitudinem uiginti cubitorũ ante faciẽ tẽpli. Et dixit ad me: Hoc

CAP. XLI.

ET *introduxit me in templum, &c.*] Poſt multa myſteria, uarioſq; introitus, & locorũ ſingulorũ ꝓprietates, tandẽ aliqñ uir, cuius funiculus cemẽtariorum, & menſuræ calamus in manu erat. Ezechielẽ prophetam introducit in templum, & menſus eſt frontem templi: pro quo ælam, Lxx. & ælim Theodotio, & in circuitu Symmachus tranſtulerunt. Et ex utraq; parte latitudo tabernaculi ſenum cubitorum erat, ſacramentũ creaturarum omnium continens: In ſex enim diebus mundus eſt conſummatus. Per quorum notitiam cauſaſq; cõditionis atq; rationem, intramus ad templum dei, & ex creaturarum ordine atq; conſtantia cognoſcimus creatorem. Latitudo autem portæ templi erat decem cubitorũ, qui ſacratus & perfectus eſt numerus: & in quo menſe ſeptimo, die decima mẽſis, ieiuniũ & propiciatio eſt. Decima aũt die menſis primi, qui appellat Niſan, ad immolationẽ & præparationẽ paſchę, agnus aſſumitur. Septimo igitur menſe, decimæ offeruntur in dei horrea: ſiue ut ſcriptura appellare conſueuit torcularia. Vnde dicit & Apoſtol⁹: (2. Cor. 6.c) Dilatamini & uos, ut poſtquã per decem portæ cubitos templum quis fuerit ingreſſus, ex utraq; parte portæ ipſius latera, ſiue ut proprie in Hebraico dicitur, humeri menſurentur, qui ſemper referũtur ad opera. (Gen. 49.c) Vnde & Iſachar deſiderauit bonum, requieſcens inter medios cleros: uidenſq; requiem, quia bona eſt, & terram, quia pinguis: ſuppoſuit humerum ad laborandum: & factus eſt uir agricola. Et in ueſte pontificis, humerale cum rationali ſtringitur, ut

C rationi opera copulẽt, & poſſit dicere uir eccleſiaſticus: (Pſal. 118.) A mandatis tuis intellexi. Qui humeri portæ ex utraq; parte quinas habebãt porticus: ut per terrenos ſenſus atq; diuinos, ſuper quorũ differẽtia ſæpe ſcripſimus, ingrediamur adyta tẽpli: cuius mẽſus eſt uir ille q ductor prophetę erat, longitudinẽ quadraginta cubitorũ & latitudinẽ uiginti cubitorũ: ſiue ut meli⁹ ẽ, portæ longitudinẽ ac latitudinẽ: qa ſuprà tantũ de latitudĩe & humeris eius dixerat. Qđ aũt uicies quadraginta octingẽteſimũ numerũ faciat, q uicin⁹ eſt octonario, nulli dubiũ eſt. Vñ & in Eccleſiaſte præcipitur: (Eccl. 11.a) Da partes ſeptẽ, da & octo. De cuius numeri ſacramẽto crebro diſputaſſe me noui: ſiue quia p tribulationes & anguſtias huius ſeculi, intramus ad ſanctuariũ dñi: idcirco longitudo portę habebat cubitos quadraginta, q numer⁹ ſemper in labore poſitus eſt. (Deut. 9.b) Vnde & Moyſes & Helias quadraginta dieb. non comedunt panẽ, & (3. Reg. 19.b) aquã nõ bibunt. (Deut. 29.a) Et annis quadraginta populus Iſrael uexat & probat in ſolitudine, & per multos labores terram reꝓmiſſionis ingredit. (Matt. 4.a) Et dñs atq; ſaluator ſecundum aſſumpti corporis fragilitatẽ quadraginta dieb. tentat in ſolitudine: ut poſt uictoriã accedant angeli, & miniſtrẽt ei. Cum aũt per tribulationes & anguſtias poterimus dicere illud apoſtolicũ: In omnibus tribulati, D (2. Theſſ. 2.c) ſed non coãguſtati, atq; illud propheticũ: (Pſal. 4.a) In tribulatione dilataſti mihi: tunc nobis latiſſimus aperitur introitus, qui uiginti cubitorũ habet latitudinẽ, ut ſuperatis mundi certaminibus atq; terrenis: qui & ipſe dualis eſt numerus, ingrediamur templi penetralia, & audiamus imperantẽ diſcipulis dñm: (Ioan. 16.) Confidite, ego uici mundũ.

b ¶ *Et ingreſſus intrinſecus, &c.*] Quantumuis proficiamus, ſemper nobis maior profectus aperit. Vnde poſt introitum templi rurſum ingredimur intrinſecus: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, interius atrium: in cuius fronte ſiue elau, pro quo Symmachus περὶ τὴν θύραν, id eſt, circa portã: Theodotio Hebraicũ אל el: Aquila, oſtiũ: nos frontem interpretati ſumus, duo erant cubiti: ut iuxta ſuperiorem ſenſum per dualem numerũ ingrediamur ad eum locum, ubi ſunt ſancta ſanctorum. Vnde & ipſa porta ſex cubitorum erat, per quam ingreſſi, æternã requiem poſſidemus, quę in ſeptenario numero demõſtratur: Pro quo Lxx. tranſtulerunt, & latitudinem portę ſeptem cubitorum hinc, & ſeptem cubitorum inde: in Hebręo & cęteris editionibus ſemel tantum ſeptem cubiti in latitudine portę, poſiti ſunt. Quod aũt ſequitur: Et menſus eſt longitudinẽ eius: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, oſtiorũ uiginti cubitorũ, pro quo in pleriſq; codicibus iuxta Lxx. quadraginta continentur, latitudinem quoq; uiginti cubitorum ante faciẽ templi: illud ſignificat, quod ante faciẽ templi & introitũ eius, prę̨teriti laboris atq; certaminis nobis menſura ſemper occurrat. Quam enim rationem in ſingulis numeris duplex numerus poſſidet, eandem duę habent decades. Et hoc conſiderandum, quòd ingreſſus intrinſecus per portam duorum in fronte cubitorum, & ſex habentem cubitos: ſeptemq; in latitudine ex utraq; parte, & uiginti cubitos in longitudine: totidemq; in ipſis tẽpli foribus, doceatur propheta qui ſit ille locus, uel quo appel-

Hoc ē ſanctū ſanctorū. Et mēſus [a] ē parietē dom⁹ ſex cubitorū, et latitudinē lateris q̄tuor cubitorū undiqꝫ ꝑ circuitū domus. Latera aūt latus ad latus, bis trigīta triū, & erāt eminētia quæ ingrederētur ꝑ parietē domus in laterib. per circuitū, ut cōtinerent, & nō attingerēt parietē tēpli. Et platea erat in rotundū aſcendēs ſurſum per cochleā, & in cœnaculū tēpli deferebat ꝑ gyrū. Idcirco latius erat templū ī ſuperiorib. & ſic de inferiorib. aſcēdebatur ad ſuperiora & mediū ÷ & de medijs ad triſtega & thrael. Et uidi in [b] domo altitudinē per circuitū fundata latera ad mēſurā calami ſex cubitorū ſpacio, & latitudinē ꝑ parietē lateris foriſecus, qnqꝫ cubitorū, & īterior domus in laterib. domus, et īter gazophylacia latitudine uiginti cubitorū ī circuitu domus undiqꝫ. Et oſtiū lateris ad orationē: (quod ī Lxx. nō habetur) oſtiū unū ad uiā aqlonis, & oſtiū unū ad uiā auſtralē, & latitudinē loci ad orōnē: (quod & ipſum Lxx. nō trāſtulerūt,) qnqꝫ cubitorū ī circuitu. Et ędificiū quod erat ſeparatū uerſumqꝫ ad uiā reſpicientē ad mare latitudinis ſeptuaginta cubitorū: paries aūt ædificij quinqꝫ cubitorū latitudinis per circuitum, et longitudo eius nonaginta cubitis. Et menſus

A letur uocabulo. Dixit enim, inquit, mihi: Hoc eſt ſanctū ſanctorū. Sin aūt ante templū, ſiue ut ſcriptura cognominat, ante faciē templi ſanctum ſanctorū eſt: quantam beatitudinem templi adytis, & in interioribus eius exiſtimare debemus? De qua propheta loquitur: Hoc labor eſt in conſpectu meo, donec ingrediar in ſanctuariū dei, & intelligā in nouiſſimis eorum. Sed & hoc notandū, quòd ī deſcriptione tabernaculi dicuntur ſancta ſanctorū, plurali numero, hic aūt ſanctū ſanctorū, numero ſingulari: ut poſt ſancta ueniamus ad ſanctum: quomodo poſt multa cātica ꝑuenimus ad canticū canticorū, quod omnium carminū carmen eſt, & quod canentes ſponſi copulamur amplexibus. [Psal. 72.c]

a ¶ *Et menſus eſt parietem domus ſex cu. &c.*] Quod autem in Septuaginta ponit: Et de medijs ad triſtega, id eſt, ad tria cœnacula & thrael, in Hebraico nō habet. B Pro thrael quoqꝫ qđ neſcio qd ſignificet: neqꝫ enim ī Hebræo legitur, apud illos [illegible] quod & nos & cæteri tranſtulerunt, & uidi, ut ſequatur ordo teſtimonij. b ¶ *Et uidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad menſuram calami, &c.*] Poſtquam peruenit ad ſanctum ſanctorum (de quo ſuprà diximus) uir ille uenerabilis, menſus eſt ſancti ſanctorum parietem: qui propter fabricam mundi, & omnem uiſibilem creaturam, quæ in ſex diebus condita eſt, ſex habebat cubita, & latitudinem unius lateris quatuor cubitorum, non ex uno latere, ſed per circuitum. Quatuor autem cubita tenebat per circuitum domus latitudo, ut quatuor elemēta monſtraret: ex quibus uniuerſa compacta ſunt, & maxime humana corpora, contra quæ ſancti dimicantes, & ſubijcientes ſe animæ poteſtati, interiora merentur intrare, & domini arcana cognoſcere. Ipſa autem latera quæ in circuitu domus erāt: & quatuor cubitorum ſpacio à templi parietibus ſeparabantur, iuncta ſibi erant: ita ut unum latus, aliud latus contingeret, & haberet in longitudine nō triginta & tres cubitos, ſed bis triginta tres, hoc eſt, ſexaginta ſex. Vetus in Leuitico loquitur teſtamentum, in ortu maris poſt unam hebdomadam, & illam quæ genuit, & illum qui genitus eſt triginta tres explere dies, ut ueniāt ad purificationem. Porrò ſi genuerit fœminam, duplicem obſeruari numerum, id eſt ſexaginta ſex. Et quia, ut ueniamus ad ſancta ſanctorum, nō ſolum prima indigemus natiuitate, ſed & ſecunda: ut nati in carne, renaſcamur in ſpiritu: idcirco nō ſexaginta ſex, ſed bis triginta & trium ponitur numerus, ut utraqꝫ natiuitas deo autori debeatur, illiuſqꝫ clementiæ, & duplici muro circumeant latera domus quæ templi fulciunt ædificium. Quodqꝫ ſequitur iuxta Hebraicum: Et erant quædam eminentia quæ egrederent per [Leuit. 12.d]

C parietem domus per latera in circuitu, ut continerēt & non attingerent parietem templi: illud ſignificat, quòd ſancti uiri in multitudine credentiū erumpant per parietem templi: per omnia uidelicet latera in circuitu, & contineant eccleſiæ fundamenta, & tamen non tangāt parietē templi: tantum uidiſſe cōtenti, & de longe inenarrabilia adoraſſe myſteria. Nunc enim uidemus per ſpeculū in ænigmate, & pleniſſimā tangere atqꝫ cōprehēdere nō poſſumus ueritatē. Quod autem platea erat in rotundū, aſcendens ſurſum per cochleā, & in cœnaculū tēpli deferebat per gyrū: & idcirco latius erat templum in ſuperioribus, & ſic de īferioribus aſcendebat ad ſuperiora & mediū: puto perſpicuū eſſe lectori, ſemper anguſtiora eſſe quę deorſum ſunt in ieiunijs, χαμαιευνίαις, & uict⁹ continentia: paulatimqꝫ dum ad ſumma cōſcendimus, latiorem nobis aperiri uiā, D & impleri qđ ſcriptū eſt: In tribulatione dilataſti mihi. [Psal. 4.a] Per rotundum autem & per cochleam aſcendimus tēpli cœnaculum: quæ figura inter omnia σχήματα à philoſophis quoqꝫ huius ſeculi pulchrior approbat: dum & cœlum, & ſol, & luna, & aſtra cętera; & punctum terræ: in corporibus quoqꝫ humanis, oculi, quaſi altera ſidera, & figura capitis, quod omnium ſenſuum receptaculum eſt, tereteſqꝫ digiti, & fœmina, & brachia hanc præferunt rotunditatem. Porrò cœnaculum templi ad quod de anguſtioribus ad altiora conſcendimus, illud puto eſſe quod in Regum uolumine Helias habuit & [3. Reg. 17.d] Heliſeus, & in apoſtolorū actibus, Tabia, id eſt δόρκας & [4. Reg. 4.b] damula noſtra poſſedit, quæ bonis operibus ad ſumma conſcenderat. [Act. 9.g] Apoſtolus aūt Petrus, ſuper quē dn̄s eccleſiæ fundamenta ſolidauit, tranſcēdit cœnaculū, & uenit ad tectū quod ſignificantius Græce δῶμα dicitur, id eſt tecti ſolariū, & incognita prius ſeculo eccleſiæ ſacramēta cognouit. Saluator quoqꝫ generis humani paſcha fecit in cœnaculo, & magno latoqꝫ cœnaculo, atqꝫ omni ſorde purgato ſtratoqꝫ, & ad ſpirituale conuiuiū præparato, ubi myſteriū corporis & ſanguinis ſuis tradidit diſcipulis, & æternā nobis agni immaculati reliqt feſtiuitatē. [Mar. 14.b] Quodqꝫ addidit: Et de medijs ad triſtega, id eſt, tertia cœnacula, & θραὴλ, uidetur mihi obelo prænotādum. Quid enim neceſſe eſt dubia & nō ſcripta diſſerere, cum in ea quæ Hebræorū tenent libris debeamus incumbere? Sequitur: Et uidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad menſuram calami, ſex cubitorum ſpacio: & latitudinē per parietem lateris forinſecus quinque cubitorum, & inter gazophylacia quæ Symmachus ἐξέδρας uocat, latitudinem cubitorum uiginti per circuitū domus. Quibus numeris oſtenditur, quod de mūdo hoc, & de terrenis ſenſibus, & de duali

duarum

HEB. Et mēſus ē [a] domus longitudinē centū cubitorū, & quod ſeparatum erat ædificiū & parietes eius longitudinis centū cubitorū. Latitudo autē ante faciē domus, & eius quod erat ſeparatū cōtra orientē centū cubitorū. Et menſus eſt longitudinē ædificij cōtra faciem ei⁹ quod erat ſeparatū ad dorſum ⁎ אַתִּיקֵיהָא id eſt, eminētia ex utraqꝫ parte, centū cubitorum: & templū interius, & ueſtibula atrij. Limina & feneſtras obliquas ⁎ הָאַתִּיקִים ī circuitu ꝑ tres partes cōtra uniuſcuiuſqꝫ limen, ſtratūqꝫ ligno per gyrū ī circuitu, terra aūt erat uſqꝫ ad feneſtras, & feneſtræ clauſæ. Sup oſtia, & uſqꝫ ad domū interiorē, & foriſecus per oēm parietē in circuitu intrinſecus & foriſecus ad menſurā. Et fabrefacta Cherubim & palmę, & palma īter Cherub & Cherub: duaſqꝫ facies habebat Cherub: Faciē hoīs iuxta palmā ex hac parte, & faciē leonis iuxta palmā ex alia parte: expreſſam per oēm domum ī circuitu. De terra uſqꝫ ad ſuperiora portæ, Cherubī & palmę cælatę erāt in pariete tēpli. Limē quadrangulū erat, & facies ſanctuarij aſpectus cōtra aſpectum altaris lignei, trium cubitorum altitudo eius, & lōgitudo eius duorū cubitorū: et anguli eius, & lōgitudo eius et parietes ei⁹ lignei.

SEP. Et mēſus ē ÷ cōtra ∵ domū longitudinē cubitorū cētū, et reliqua et ſeparātia et parietes eius, in longitudinē cubitorū centū, et latitudinē cōtra faciem templi, et reliqua ecōtra cubitorū cētū. Et mēſus ē lōgitudinē ſeparātis cōtra faciē reliquorū, quę erāt poſttergū domus illius et reliqua hinc etīde, cubitorū centū lōgitudinē, et tēplū et anguli, et ælā exterius ſtrata ligno, et feneſtrę in modū retis factę, tres ad lucēdū ut proſpiceretur ꝑ eas. Et domus, et ea quę proxīa erāt, ſtrata ligno ꝑ circuitū, et pauimentū et de pauimēto uſqꝫ ad feneſtras. et feneſtræ aperiebantur tripliciter ut proſpiceretur per eas: et uſqꝫ ad domū īteriorē et exteriorē, et per oēm parietē in circuitu ītrinſecus et extrinſec⁹ mēſura et cęlata Cherubim, et palmę īter Cherub et Cherub. Duæ facies Cherub: facies hoīs ad palmā hinc, et facies leonis ad palmā inde; cælatus oīs paries per circuitum à pauimento uſqꝫ ad laquearia Cherubī et palmę cælatę. Et ſanctuariū et tēplū aperiebatur per quatuor angulos contra faciē ſanctorū: uiſio quaſi ſpecies altaris lignei, trium cubitorū altitudo eius, et lōgitudo cubitorū duorum, et latitudo cubitorum duorum: et cornua habebat. Baſes quoque et parietes ei⁹ lignei. Et

A duarū decadarū numero, q refert ad uiginti, nō ſolū in ſancta ſanctorū, ſed & ī cœnacula eorū mereamur aſcendere, & ſemꝑ habere in memoria, qꝫ ꝑ ſex dies cōditionis noſtræ, & per quinqꝫ ſenſus, & per uigiti cubita latitudinis aſcēderimus ad cœnaculū tēpli, & terrenā humilitatē, ſenſum literæ relinquētes, trāſierim⁹ ad ſummitatē eccleſiæ, [Aliter] ſpiritusqꝫ ſancti conſortio gaudeam⁹. Et oſtiū, inquit, lateris ad orationem cōtra uiā aquilonis, à quo exardeſcūt mala ſuper oēm terrā: & quē [Hier. 1.c] [Aliter] dn̄s abacturum ſe à nobis pollicet, dicēs Et eum q ab aquilone eſt, abigā à uobis. [Ioel. 2.c] Pulchreqꝫ ī oſtio cōtra aquilonem loc⁹ orationis eſt, ut ſm Apoſtolū, oremus ſine ceſſatione, & dicamus cum Hieremia: [1. Theſ. 5.d] B Nō ſileat pupilla oculi mei, uel præſentia mala uitare cupientes, uel agētes gratias pro præteritis. [Thren. 2.f] Quādiu enim in tabernaculo corporis huius ſum⁹, ingemiſcim⁹ dicimuſqꝫ: Miſer ego homo, qs me liberabit de corpore mortis huius? [Rom. 7.d] Sed & ad uiā auſtralē erat oſtium: & ipſum iuxta Hebraicū habens locū orōnis, & qnqꝫ tēdēs cubitis per circuitū. Poſt frigus enī aqlonis ad auſtralē trāſimus calorē: & tamen rurſum orationis quærimus locū, ī aquilonis oſtio, ut euadamus pericula: ī auſtrali, ut agamus gratias ꝓ præteritis: & ſit nobis uictoriæ ſecura poſſeſſio. Quique autē cubiti, & in hoc loco diuinos indicāt ſenſus, ꝑ quos de terrenis ad altiora conſcēdimus. Et ędificiū, inquit, quod erat ſeparatū uerſum ad uiam reſpicientem ad mare, latitudinis ſeptuaginta cubitorū, ut poſt labores, & pericula, & ſecu

C li iſtius fluctus atqꝫ naufragia: & annos ſeptuaginta, de qb. Hieremias ſcribit, & Daniel, & Zacharias, uerū & legitimū ſeptē decadarū ſabbatū conſequamur, [Hier. 25.c] [Dan. 9.a] [Zach. 7.b] ut ſit nobis æterna requies, & per qnqꝫ cubitorū latitudinē ueniamus ad lōgitudinē nonaginta cubitorū, in qua ætate de repromiſſione filiū Sara generauit, [Gen. 21.a] quæ nonagīta annorū, id eſt nouē decadarū, peperit Iſaac, iuncta Abrahā centenario, id ē decē decadarū habēti myſterium. Qui numerus qd ſignificet ſequēs ſcriptura mōſtrabit. a ¶ *Et menſus eſt domus longit. &c.*] Verbū cōtrà, qđ Lxx. trāſtulerunt in principio teſtimonij, ubi ſcriptū eſt: Et mēſus eſt contra domū, in Hebraico nō habetur: & idcirco obelo pręnotādum eſt: ut ſit rectius D & uerius, & mēſus ē domum lōgitudine cubitorū cētū, & reliqua. Deſcribunt aūt ſancta ſanctorū & tēplū interius, quod poſt nonagīta cubitos, ex trib partibus cētenos cubitos habere dicat, perfectū uidelicet numerū decadarum decē: ut & mēte, & ſermone, & operib. dn̄o ſeruiamus: recordātes illi⁹ apoſtolici exēpli, in quo ait: Vt ſcire poſſimus quę ſit latitudo, & lōgitudo, & ꝓfundum, & altitudo. Quod aūt ī Hebraico dicit, ædificiū ſeparatum & parietes eius: Lxx. reliqua interpretant & ſeparātia: quæ nō hæreant parietibus tēpli, ſed propinquos & ſuos habeāt parietes. Ipſum quoqꝫ tēplū & anguli eius, & ęlam, id eſt πρόπυλον ſiue ueſtibulum, exterius erant ſtrata ligno: ſapiētia uidelicet, quod lignū uitæ ſitū in paradiſo ſcriptura cōmemorat. [Gen. 1.b] Feneſtræ quoqꝫ erāt factæ in mo

 dum

A dum retis inſtar cancellorũ: ut nõ ſpeculari lapide nec uitro, ſed lignis interraſilib. & uermiculatis clauderentur, pro quibus in Hebraico obliquas feneſtras habet, quæ in tribus tantum erant partibus templi, ad dexteram uidelicet & ſiniſtram, & poſt tergum, id eſt, ad meridiẽ, & ad aquilonẽ, & ad occidentẽ. Orientalis autem pars non habebat feneſtras; qa ipſe introit⁹ clarũ immittebat lumẽ intrinſecus: & cũcta interiora templi, ianuarũ lumine cõplebantur: ita ut per ſingulas feneſtras & cãcellorũ foramina ĩtro quis poſſet aſpicere. Et nõ ſolum exteriora erãt ſtrata ligno, ſed tanta erat lignorum copia per circuitum: ut & pauimentum & de pauimento uſq; ad feneſtras lignis omnia iungerent̃. Quæ feneſtræ iuxta Lxx. aperiebant̃ tripliciter: ut apertis eis, triplex in templo dei intelligẽtia monſtraretur,
Prou. 22. c iuxta illud quod alibi dicitur: Tu autem deſcribe ea tripliciter. Proſpicitur autem per eas non ſolum interius, ſed & exterius: ut quæ interiora ſunt, inuiſibilia, quæ exteriora, uiſibilia cognoſcamus, ut aliud mentem, aliud carnem, aliud ſpiritualem intelligentiam, aliud ſimplicem monſtret hiſtoriam: & per omnes parietes in circuitu, tam intrinſecus q̃ extrinſecus erant menſuræ. Nihil enim abſq; ratione & menſura in templo dei, & maxime in ſancta ſanctorũ, à deo factum eſt. Cælata quoq; erant Cherubim, haud dubium quin in lignis de pauimento uſq; ad feneſtras pertingentibus: & tam fabrefa-
B ctæ erant cælaturæ, ut nõ ſculptæ, ſed appoſitæ uiderentur. Cherubim interpretatur ſcientiæ multitudo. Igitur intrinſecus in interioribus templi poſt ſcientię multitudinem cælantur & palmæ, in quibus ſignũ uictoriæ eſt,
Philip. 3. c dicente Apoſtolo: Perſequor autem ad ſtatutum brauium ſupernæ uocationis dei, in Chriſto Ieſu. Quæ palmæ erant inter Cherub & Cherub, ut unum Cherub duarum palmarũ lateribus uallaret̃, quod Cherub nequaquã ut in principio huius prophetæ legimus, quatuor habebat facies, hominis ſcilicet, & leonis, & uituli, & aquilæ: ſed tantum duas, hoc eſt hominis, & leonis: quorum primũ ad rationem pertinet, ſequens ad furorem: qui ſignificantius Græce θυμὸς appellatur. Furorem autem dicimus, nõ eum qui perturbationi & uitio proximus eſt: ſed qui mentis conſolidat molliciẽ, & fortiorem facit animũ dimicãtis. In principio enim ſubiacemus concupiſcentiæ, quæ refertur ad uitulũ propter terrena opera: & alia ſunt carnalia, alia ſpiritualia, quorum extremũ aquilæ deputat̃. Cum autẽ intrauerimus ſancta ſanctorũ, & interiora templi poſſederimus, nequaquã alia re ĩdigemus, niſi ratione atq; fortitudine: quorum alterum ad ſenſum atq; prudentiã, alterũ refertur ad animi perſeuerantiã. Omnis igitur paries per circuitum templi à pauimento uſq; ad laquearia, Cherubim habebat, & palmas mira arte cælatas; poſtq; aperiebatur ſanctuariũ & templum per quatuor angulos contra faciem ſanctorũ. Prius enim habemus ſcientiæ multitudinẽ, per quam uictoriã de hoſte conſequimur: & poſtea nobis ſanctuariũ aperitur & templum: quod habet quatuor angulos, & ſtationẽ firmiſsimã: & quæ in nullam partẽ decliuior ſit. Hanc enim habet naturam menſura quadranguli, ut ſtabili conſiſtat baſi, & in myſtico numero, qui prudẽti lectori perſpicuus eſt,

Et [a] locutus eſt ad me: Hęc eſt mẽſa corã dño, & duo oſtia erant in tẽplo & in ſanctuario, et in duob. oſtijs ex utraq; parte bina erãt oſtiola, quæ in ſe inuicẽ plicabantur. Bina enim oſtia erãt ex utraq; parte oſtiorum, et cælata erant in ipſis oſtijs tẽpli Cherubim et ſculpturæ palmarum, ſicut ĩ parietib. quoq; expreſſę erant. Quamobrẽ et craſsiora erãt ligna in ueſtibuli frõte forinſecus, ſuper quæ feneſtræ erãt obliquæ: et ſimilitudo palmarũ hinc atq; inde in humerulis ueſtibuli, ſecundum latera domus latitudinẽq; parietum.

elementa quatuor ex quibus conſtãt omnia, ſolida per- C petuaq; poſſideat. Et cũcta contra faciẽ ſanctuarij aſpiciebant: ante quod ſanctuariũ, ſiue in quo ſanctuario erat ſpecies altaris lignei triũ cubitorũ altitudine, & lõgitudine cubitorũ duorũ, & latitudine cubitorum duorum, qui iũcti, ſeptẽ faciunt cubitos. Qđ altare habebat cornua: & tã baſes q̃ parietes eius, hoc ẽ latera eius erãt lignea: ĩ quo ſcripturę ſanctę myſteria, humanus ſermo non põt explicare: quõ altare in quo ignis ſuccendẽdus erat, mẽſa uidelicet thymiamatis nihil ab igne patiatur: ſed ut ita dicã, igne purius fiat. Sicut ẽm ſanctorũ opera, de qb. ſcribit Apoſtolus: Vniuſcuiuſq; (1. Cor. 3. c) opus quale ſit, ignis probabit: non pereũt, ſed per ignẽ puriora monſtrant̃: ita & altaris ligna quæ de lignis paradiſi ſunt, non cremant̃ igne uicino, ſed puriora redunt̃. Nec mirum hoc de ſanctuario & interiorib. templi & altari thymiamatis credere, cum etiam ἀμίαντον, quod ligni genus eſt, uel lini habẽs ſimilitudinẽ: quanto plus arſerit, tãto mundius inueniatur. Ignoſce lector difficultati, & ueniã tribue pauperis intelligẽtię. Per feneſtras enim obliquas & in modum retis factas, & quę ſemper cluſæ ſunt, uix uſq; ad interiorem domum cordis noſtri oculũ poſſumus intromittere, ut omnia quæ cernimus in umbra, uideamus & in imagine, & cũ Apoſtolo clamemus: O profundum diuitiarum ſapiẽtiæ & (Rom. 11. d) ſcientię dei, q̃ inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & inueſti- D gabiles uię illius. Et: Quis cognouit ſenſum dei, niſi il- (Eſaiæ 9. b) le qui eſt magni conſilij angelus, & ſua poteſt dignis aperire myſteria ? ἐκθέται autem Romę appellant ſolaria de cœnaculorũ parietibus eminentia, ſiue Meniana ab eo qui ea primus inuenit, quę nonnulli Gręcorum uocant. a ¶ *Et locutus eſt ad me, &c.*] Multũ in hoc loco (Forſitan legẽdum eſt ἐξώστας) Septuaginta editio ab Hebraica ueritate diſcordat. Vnde hoc ſolum admonebo, quod pro craſſioribus lignis, σπουδαῖα, hoc eſt, neceſſaria, ſiue cura digna tranſtulerint: & pro obliquis feneſtris, abſcõditas: & quod in fine teſtimonij poſitum eſt, & menſus eſt hinc & inde laquearia ſuperliminaris ſiue ueſtibuli per latera domus compacta ſiue coniuncta, quę illi dixerunt ἐζυγωμένα, pro quibus poſſumus ęqui ponderis uertere. Vir ergo ille qui prophetam in abdita templi introduxerat: & inter cętera oſtenderat ei altare ligneum: quod & angulos & cornua iuxta Septuaginta, & parietes habebat ligneos, dixit ei: Hoc altare quod reſpicis, ipſa eſt menſa coram domino, quę in ſimilitudine rubi ardet & non comburitur, de qua ſanctus loquitur ad deum: Paraſti in conſpectu meo menſam, aduerſus eos (Pſal. 22. b) qui tribulant me. Duo quoque oſtia erant in templo, & in ipſo ſanctuario: per quę utriuſq; inſtrumenti ſacramenta monſtrantur, & in duobus oſtijs ex utraque parte bina erant oſtiola, quę in ſe inuicem plicabantur, ut in hiſtoria ſpiritualem habeas intelligentiam, & in tropologia hiſtorię ueritatem: quorum utrunque altero indiget: & ſi unum defuerit, perfecta caret ſcientia. Quod autem ſequitur: Bina erant oſtia ex utraque parte oſtiorũ, iuxta literam perſpicuum eſt. Solent ẽm in maioribus triclinijs bina ſibi hęrere atq; coniungi: ut maior introitus nequaquam duobus & ingentibus, ſed quatuor minoribus claudat̃ uel aperiatur foribus.

In quibus

A In quibus oſtijs templi, ſiue ſancta ſanctorũ cælatã erãt Cherubim, de quibus ſuprà diximus: Et ſculpturæ palmarum, ut poſt ſcientiæ multitudinem, uictoria intrantibus præberetur. Quæ ſculptura palmarum in omnibus quoq; parietibus tẽpli erat. Redditq; cauſas, quare cælatæ fuerint Cherubim in ipſis oſtijs, & palmarum expreſſæ ſimilitudines. Vnde & craſſiora erant ligna in ueſtibulo portæ forinſecus, ut & firmitatem haberent & cælaturam poſſent recipere. Pulchreq; iuxta intelligentiam ſpiritualem, firmiora & cælata ſunt oſtia: ut & firmitatem habeant & pulchritudinem, ne quis in ſan-
(2. Par. 26. d) cta ſanctorum ſimilis Oziæ poſſit irrumpere, & ſibi ſacerdotium uendicare. Super quæ oſtia erant feneſtræ obliquæ ſiue abſconditæ, ut ipſum quoq; lumen quod præbebatur intrinſecus, non haberet perfectam ſcientiam, nec clarum lumen & cunctis patens: ſed pleriſq; ex parte eſſet abſconditum. Nunc enim uidemus in ænigmate: & necdum nouimus ſicut oportet nos ſcire, cum autem uenerit quod perfectum eſt, tunc quod ex parte fuerat, deſtruet̃. Et erat ſimilitudo palmarũ hinc atq; inde. Eleganter in interioribus templi, & in ſanctis C ſanctorũ non poſuit dexteram & ſiniſtram, ne quid ſiniſtrum in his quæ magna ſunt & arcana dicere uideretur, ſed hinc atq; inde, iuxta illud quod in euãgelio ſcriptum eſt: Qui te percuſſerit in dexterã maxillã, præbe ei & alteram. Nunquid dicere non potuit & ſiniſtram? Sed quando percutitur dextra, præbetur & altera dextra: quia in ſancto uiro utrunq; dextrum, utrunq; perfectum eſt. Et in humerulis ueſtibuli ſm latera domus, latitudinemq; parietum: pro quo Lxx. tranſtulerunt, in laquearibus ælam, hoc eſt, propyli, & latera domus, æqualis ponderis ſiue menſuræ: per quæ latenter oſtenditur, & poſtes ſuperliminaris, ſiue ueſtibuli: hoc enim humeruli uidentur ſignificare, & latera domus, & latitudinem parietum, cuncta rationis plena eſſe atq; menſuræ: & nihil in templo dñi reperiri, quod abſq; menſura & ſapientia conſtitutum ſit.

Commentarij duodecimi in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVMDECIMVM Commentariorum Ezechielis ad Euſtochium procemium.

TErtiusdecimus Explanationũ ĩ Ezechielẽ liber ſecũdus ẽ expoſitionis templi: quẽ & quartumdecimũ opitulãte ſaluatore noſtro ad finẽ uſq; dictare cupio, illud eiuſdẽ numeri cũ Dauid in quartodecĩo pſalmo canens: Dñe quis habitabit ĩ tabernaculo tuo, aut q̃s requieſcet in mõte ſancto tuo? Quod et pro difficili et impoſsibili debemus accipere. Vñ & ĩ alio loco quaſi uir deſideriorũ enixius deprecatur ac dicit: Vnũ petiui à dño, hoc requirã, ut inhabitẽ in domo dñi oĩbus dieb. uitæ meæ,
B ut uideã iocunditatẽ dñi, & uiſitẽ templũ ſanctũ eius. Et rurſum: Quàm dilecta, inquit, D tabernacula tua dñe uirtutũ, concupiſcit et deficit anima mea in atrijs dñi. Æmulorũ maledicta præuenio, qui nõ quid ipſi poſsint, ſed quid ego nõ poſsim, conſiderãt: & cũ noſtra dijudicent, ſua iudicãda nõ præbent, nunquã in agone pugnantes, ſed de pugnãtib. ocioſo, imò ſuperbo animo iudicãtes. Facile eſt dare dictata de populo, & ſingulos ictus calũniari, ac de alieno ridere ſanguine, & ubi uulnus infigi debuerit, ĩperiti laniſtæ more diſſerere. Ego in explanatione tẽpli Ezechielis, & ceterorũ quę ad finẽ ipſius uoluminis pertinẽt: fateor me pro rei magnitudine nihil dignũ ſcribere, & in paucis ſi qua tñ accipere meruero, gratias agere ſaluatori. Scriptũ eſt ẽm: Niſi credideritis, nõ intelligetis. Et in alio loco: Si habueritis fidẽ ut granũ ſinapis, & dixeritis mõti huic, trãſmigra & trãſplantare in mari, fiet. Et quõ Apoſtolus granũ ſinapis nõ modicã fidei portionẽ, ſed totã fidẽ eſſe cõmemorat, dicẽs: Et ſi totã fidẽ habuero, ita ut mõtes transferã: Igitur granũ hoc ſinapis, etiã ſi modicũ fuerit, in magnã ſuccreſcit arborẽ, & uolatilia cœli habitãt in ramis eius. Quamobrẽ tibi, filia Euſtochiũ, quę noſtra qualiacũq; fuerint libẽter accipis, conteſtatũ uolo, & illud rhetoris Victorini breuiter admoneo, ut obſcuritatẽ uoluminũ ex tribus reb. fieri ſcias: uel rei magnitudine, uel doctoris imperitia, uel audiẽtis duricia: quorũ primũ & ſecundũ liquidò in hoc opere confitebor: tertiũ, acumẽ ingenij tui & deſideriũ ſcripturarũ facile renuit, quæ priuilegio uirginali, & uictus continẽtia, nõ dicã frequentem, ſed iugem hoſpitem poſsides deum. Igitur tertiumdecimum in Ezechiel arripiamus librum, cuius hoc principium eſt.

A COMMENTARIORVM HIERONYMI in Ezechielem prophetam Liber tertiuſdecimus.

ET eduxit me in atrium exterius per uiam ducentem ad aquilonem: et induxit me in gazophylaciū quod erat etc.] Hoc quod Septuaginta tranſtulerūt ad orientē, in Hebraico non habet̃: & ſuperfluū eſſe manifeſtum eſt. Quomodo enī educitur ad portam exteriorē ad orientē: cum ſequat̃, contra portā aquilonis: Illud quod & ſuprà, & ī hoc loco poſuim⁹: Et eduxit me ī gazophylaciū qđ erat contra ſeparatū ædificium, & contra ædem uergētem ad aquilonē, pro quo habet̃ in Septuaginta: Et eduxit me & ecce exedræ quinq; de reliquo ædificio, & iuxta ſeparatū ad aquilonē: Pro ſeparato, quod Aquila & Symmachus trāſtulerunt: ſa Aquilæ editio, & Theodotio

B ipſum uerbū poſuere gazera: in omnibus locis ſimiliter exprimentes, multaq; alia quæ in præſenti loco poſita ſunt iter Hebraicū & Septuaginta: non ſolum ordine, ſed & numero, & uerborū interpretatione diſcordāt: ut ſi uoluerim⁹ hærere ī ſingulis, & diuerſitates eorum quęrere & explanare rationē, multū aberrem⁹ à propoſito: Volueramq; deſperatione & magnitudine rei præſens teſtimoniū ſilētio preterire: ſed meli⁹ arbitrat⁹ ſum quodtunq; dicere, q̃ omnino nihil dicere, Socraticum illud aſſumens: Scio qđ neſcio. Pars enī ſcētiæ, eſt ſcire quod neſcias. Poſtquā igitur ea quæ erant intus, propheta diligētius contēplatus eſt, eduxit eū uir, cuius funicul⁹ & calamus erat in manu, ad atrium exterius, per uiam ducentem

גִּזְרָה

C ad aquilonem, quod & ſuprâ iam uiderat, antequā interiora penetraret. Sed aliter uidemus perfectā habentes ſcientiā: aliter in principio diſciplinæ. Et neceſſe eſt, ut qui interiora conſpexerit, ſecundū eandem formam atq; menſuras & recondita ſacramenta, etiā quæ exteriora ſunt, uideat. Eductus aūt eſt in gazophylaciū, ſiue ut Symmachus et Lxx. tranſtulerūt, exedrā: uel ut Theodotio παστοφόριον, qđ in thalamum uertitur: quod erat contra ſeparatū ædificiū. Quod autē Lxx. addidere, p gazophylacio exedras quinq;, in Hebraico nō habet̃. Quod gazophylaciū erat cōtra ſeparatū ædificium, de quo ſuprà iā diximus, gazera. Separatū aūt erat, eos ſuſcipiēs qui ab aquilone ueniebant: & erat cōtra ædē uergētem ad aquilonē, id eſt, reſpicientem quidem aquilonis partes, ſed nō in aquilone poſitū, ut facilior eſſet tranſitus his q aquilonis frigora relinquebant, à quo

D exardeſcūt mala ſuper terrā. Legimus in Numerorū libro, trib. Dan & Neptalim & Aſer, filiorum Balę & Zelphæ ancillarum Rachelis & Lię, ad aqlonis plagas caſtra tenuiſſe: Nūc quoq; ī facie lōgitudinis oſtij aqlonis centū fuiſſe cubitos, & latitudinis qnquaginta, ut ex decē decadis, quadrāgulus numerus atque perfectus: & ex ſeptē hebdomadibus, q remiſſionis eſt numerus, & in principium unionis, id eſt ogdoadis erūpit ſacerdotalia in tēplo dei ſpacia mōſtrarētur. Illudq; qđ iuxta Hebraicum iūgitur, contra uiginti cubitos atrij interioris: p quo Lxx. tranſtulerunt, deſcripta erant ſicut portæ atrij interioris: hūc habet ſenſum: qđ exterioris atrij centenarius & quinquagenarius numerus candē uim Num. 2.d

CAP. XLII.

ETª eduxit me ī atriū exterius per uiā ducentē ad aquilonē, & induxit me in gazophylaciū quod erat cōtra ſeparatum ædificiū, & cōtra ędē uergentē ad aquilonem. In facie longitudinis centū cubitos oſtij aqlonis, & latitudinis qnquaginta cubitos, cōtra uigīti cubitos atrij īterioris, et cōtra pauimentum ſtratū lapide atrij exterioris, ubi erat portic⁹ iūcta porticui triplici. Et ante gazophylacia deābulatio decē cubitorū latitudinis, ad interiora reſpiciens uiæ cubiti unius, & oſtia earū ad aqlonē, ubi erāt gazophylacia ī ſuperioribus humiliora: quia ſupportabāt portic⁹, quę ex illis eminebāt de inferiorib. & de medijs ędificij. Triſtega enim erāt, & nō habebant colūnas ſicut erāt colūnæ atriorū: propterea eminebant de inferiorib. & de medijs à terra cubitis qnquaginta. Et peribolus exterior ſecūdum gazophylacia quę erāt ī uia atrij exterioris ante gazophylacia, lōgitudo ei⁹ qnquagīta cubitorū. Quia longitudo erat gazophylaciorū atrij exterioris qnquagīta cubitorū, & lōgitudo ante faciē tēpli cētū cubitorum. Et erat ſubter gazophylacia hæc ītroitus ab orięte īgredientiū ī ea de atrio

ET eduxit me in atriū exterius ad orientē cōtra portā aquilonis, & ītroduxit me: & ecce exedræ quīq; iuxta partē ædificij, & prope ædificiū ſeparatū ad aquilonē: e cōtrà cubitis centū lōgitudinis ad aquilonē, et latitudinis qnquaginta cubitis, deſcriptæ ſicut portæ atrij interioris, et ſicut colūnæ atrij exterioris p ordinē cōtra faciē portic⁹ terrę, & cōtra exedras deābulatio cubitorū decē latitudinis, p cubitos centū lōgitudinis in interiorē uiā cubiti unius, et oſtia earū ad aqlonē. Et deābulationes cœnaculorū ſimiliter, qm̄ eminebāt colūnę à colūnis īferioribus, et ſpaciū ſimile erat. Et porticus triplices erāt, et colūnas nō habebant ſicut colūnę in exteriorib. propterea eminebāt ab his quæ erāt inferius & in medio de terra qnquaginta cubitorū, & lumē exteri⁹ ſicut exedrarū atrij exterioris quæ reſpiciebāt contra exedras aquilonis, lōgitudine cubitorū quīquagīta. Lōgitudo enim exedrarū reſpicientiū in atrium exterius, erat cubitorū quinquaginta. Et hæc ſunt cōtra faciem ſuam, oēs cubitorū centum. Et oſtia exedrarum iſtarū ad introitum orientalem, ut īgrediatur per eadem in atrio

A uim habeat quā uicenarius atrij interioris. Si enī quatuor quinquies ſupputes, in numero uicenario, utrūq; reperies teſtamentum, ut & lex teneatur in euāgelio, & euāgeliū de legis radice naſcat̃. Pro quo numero Lxx. ſimilitudinem atrij interioris interpretati ſunt: forſitam formidantes uicenariū numerū, in quo offeruntur Eſau munera in atrio interiori ponere. Sequit̃: Et cōtra pauimētū ſtratū lapide atrij exterioris, ubi erat portic⁹ iūcta porticui triplici, pro quo Lxx. trāſtulerunt: Et ſicut colūnæ atrij exterioris per ordinē poſitę cōtra faciē porticuū triplicium. Significat aūt, quòd pauimentum atrij exterioris, uiuo fuerit ſtratū lapide, ut nec æſtatis puluere, nec luto hyemis ſacerdotum ueſtigia polluāt̃. Vnde & dominus aſcēſurus ad patrē apoſtolorū lauat pedes: ut mūdatis purgatiſq; ueſti-

Mat. 13.a gijs ſcādant regna cœlorum, & imperat apoſtolis, ut in quamcunq; ingreſsi fuerint ciuitatē, & non ſuſceperint eos: excutiāt pedū ſuorū puluerē, quo ſcilicet nihil mu-

B nerū terrenorū ab eis apud ſe remanere patiant̃. Nō ſolū autē pauimentū ſtratū erat lapide, ſed & porticus erat iuncta porticui triplici. Vna porticus ab imbre & æſtu protegens ſacerdotes, & iuncta porticui triplici: demōſtrat myſteriū trinitatis, quod cū patris, & filij, & ſpiritus ſancti diuidat̃ nominibus: tamē una ſibi diuinitate coniungit̃. Erat quoq; ante gazophylacia ſiue exedras uel thalamos, deambulatio decē cubitorum latitudinis ad interiora reſpiciēs uię cubiti unius. Quodq; à Lxx. additū eſt: Per cubitos lōgitudinis centū: ſuperfluū eſt, quia in Hebraico non habet̃: quod ponentes, tulerūt id quod habet̃ in Hebræo, ad interiora reſpiciens uiæ cubiti unius, quod nos de Hebraica ueritate trāſtulimus. Significat aūt quod ante fores gazophylaciorū omniū ſiue exedrarum & thalamorū fuerit deambulatio, latitudinē habēs cubitorum decē, qui & ipſe perfectus eſt numerus: uel propter decalogū, uel propter euangelij ſacramentū. Si enī ab uno per duos & tres ad quartū numerū uenias, decenarius euangeliorū numerus efficit̃: In cuius latitudine deambulant ſacerdotes ante ſingula gazophylacia gradiētes: ita duntaxat ut ſemper ad interiora reſpiciant uiæ eius quæ ducit ad cubitū unū, ad cultū uidelicet unius diuinitatis, dicente filio ad patrē:

Ioan. 17.g Reuelaui nomen tuū hominib. Ipſa eſt enī uia, interiora

Ibid. 14.d reſpiciens, quæ dicit in euāgelio: Ego ſum uia, & uita, & ueritas: q̃a nemo uenit ad notitiā patris, niſi p filiū. Sequtur: Et oſtia earū ad Aquilonē, ubi erāt gazophylacia in ſupiorib. hūiliora: q̃a ſupportabāt porticus quæ ex illis eminebāt de inferiorib. & medijs ædificij. Triſtega enī erāt & nō habebāt colūnas, ſicut erāt colūnæ atriorū: p pterea eminebāt de inferiorib. & de medijs à terra cubitis quinquaginta: Quod iūgit̃: oſtia earū, ſubaudit̃, exedrarum, ſiue gazophylaciorū, de quibus ſermo ſuprà fuit. Quæ gazophylacia erant in ſuperioribus, id eſt, in

3. Reg. 17.d cœnaculis humiliora. Quæ cœnacula aſcēdit Helias &

C Heliſæus, & dn̄s cum diſcipulis paſcha facturus, & Tabita quæ & fide apoſtoli, & uirtutū ſuarū meritò ſuſcitata eſt. Iſta ſunt cœnacula, de quibus in pſalmo ſcriptum eſt: Qui rigat mōtes de cœnaculis ſuis. Niſi enim quis mons fuerit effectus, & ad altiora ſurrexerit, pluuijs dn̄i non irrigabitur, qui pro diuerſitate meritorū de primo, ſecūdo, & tertio irrigatur cœnaculo. Ipſa quoque gazophylacia, hoc eſt, theſauri gazarū dn̄i, in ſuperiorib. humiliora ſunt. Quāto enī qs excelſior fuerit, tāto cū Apoſtolo humilitate deijcit̃, dicēs: Qui nō ſum dignus uocari apl̄s: quia perſecutus ſum eccleſiā dei. Erāt aūt ipſa gazophylacia in cœnaculis humiliora, quia ſupportabāt portic⁹ quæ ex illis eminebāt de inferiorib. & de medijs ædificij. Reddiditq; cauſas cur gazophylacia in cœnaculis poſita, humiliora fuerint: Quia ſupportabāt, inq̃t, porticus, quæ libertate aeris fruebant̃, & eminebant de inferiorib. & de medijs ædificij: ut ſecundū cœnaculū pauimento in 4. Reg. 4.b Marc. 14.b Act. 9.g Pſal. 103.b 1. Cor. 15.b

D ferioris domus eſſet eminentius, & tertium cœnaculum ſecundo eſſet excelſius, & quanto quis ad ſuperiora cōſcenderet, tanto altiori uteret̃ cœnaculo, quod humilitate creſcebat, dicente domino: Qui uult inter uos maior eſſe, fiat omniū minim⁹. Neq; enim columnis alijs portabantur, ſicut in atriorū columnis legimus, ſed eminebant de inferioribus & de medijs à terra cubitis quinquaginta, numero remiſsionis omnium debitorū. Hæc ſunt autē triſtega, de quibus præcipitur: Deſcribe ea triplıciter, conſilio & ſcientia, ut reſpondeas ſermonibus ueritatis his quæ præponuntur tibi. Inferiora igitur & exteriora, columnis indigēt: quæ autē altiora ſunt & interiora, columnarū, id eſt, alieni auxilij uſu non egent. Poſt hæc dicitur: Et peribolus exterior ſecundum gazophylacia quæ erant in uia atrij interioris ante gazophylacia: longitudo eius quinquaginta cubitorū, quia longitudo erat gazophylaciorū atrij exterioris quinquaginta cubitorū, & longitudo ante faciē templi centum cubitorū. Peribolus murū ſignificat qui erat exterior, & cingebat gazophylacia in uia atrij exterioris, habens in longitudine quinquaginta cubitos: de cuius numeri ſacramento crebrò diximus. Porrò longitudo ante faciem templi, nequaq; quinguaginta cubitorū erat, ut ante gazophylacia, ſed centū cubitorū: ut poſt remiſsionem omniū peccatorū, perfecta præmia in centenario numero præſtolemur. Pro peribolo ſiue muro, quod Hebraicè dicit̃ גָּדֵר Lxx. lumen interpretati ſunt, quod uenit extrinſecus, & illuminat cordis noſtri oculos, nō ſufficiente natura noſtri luminis, quod uerſatur in ſenſu, perfectum ſcientiæ habere fulgorem: niſi extrinſecus per dei gratiā introcat: Quod primū oculos noſtri cordis illuminat, & omne atriū exterius qđ quinquaginta cubitorū latitudine tendit̃, facit clareſcere. Poſteà uerò cū uenerimus ante faciē tēpli, perfecta in centenario numero recipiem⁹ pręmia. Erat aūt ſubter gazophylacia Marc. 9.d Prou. 22.d

HEB. atrio exteriori, in latitudine periboli atrij quod erat cōtra uiam orientalē in faciē ædificij ſeparati. Et erāt ante ædificiū gazophylacia, & uia ante faciē eorū iuxta ſimilitudinem gazophylaciorū, quæ erāt in uia Aquilonis ſecundū longitudinē eorū, ſic & latitudo eorū. Et om̄is introitus eorū, & ſimilitudines, & oſtia eorū, ſecundū oſtia gazophylaciorū, quæ erāt in uia reſpiciente ad auſtrū, oſtiū in capite uiæ, quæ erat ante ueſtibulū ſeparatū per uiā orientalem ingredietibus. Et di-

SEP. atrio exteriori, ſecundum lumen quod erat in principio deambulationis ad auſtrum contra meridiē & faciem reliqui ędificij, & ſeparati. Et exedræ & deambulatio, contra faciem ſuam, iuxta menſuras exedrarum & uiam ad Aquilonem, & longitudinē earum, & latitudinē earum, & omnis exitus earum & introitus & luminaria, & oſtia exedrarum cōtra meridiem: & introitus ab initio deambulacri ad luminare ſpacio calami, & ut ad orientem iretur per ea. Et di-

A introitus ab oriẽte, ingredientiũ in ea de atrio exterio/ri. Oportet enim dei nos poſsidere diuitias, & de atrio exteriori ſubter gazophylacia orientis introitũ reperi=re, & per latitudinẽ periboli, qui reſpicit uiam orientis uenire ad ædificiũ quod ſanctis eſt ſeparatũ: ante quod ſũt gazophylacia, & ĩ ipſa uia ſimilitudo gazophylaciorum, quæ erãt in uia aquilonis. Licet enĩ ad oriẽtis pueniam⁹ in/troitum, tamẽ ſimilitudo maiorũ eſt in minorib. & nõ poſ=ſum⁹ ad oriẽtis peruenire lumẽ, niſi per uiã aquilonis, id eſt, per minora & humiliora ad maiora & altiora tẽdamus. In i/pſo aũt introitu, longitudo erat ſimilis latitudinis, id eſt, eadẽ mẽſura per quadrũ, omniſq́ ingreſſus & ſimilitudines & oſtia eandẽ habebãt menſurã & ſimilitudinẽ quam gazophylacia quæ erãt in uia reſpiciente ad auſtrũ. Per orientẽ quippe aquilonis frigora reſtin/guẽtes, peruenimus
B ad auſtrũ ĩ quo ſpõ=ſus recubat in meri/die, & in pleno uerſatur lumine. In capite aũt eiuſdem uię, hoc eſt, orientalis quæ patet ingrediẽtibus
Ioan. 10. b ostium eſt, quod niſi apertũ fuerit ab eo qui dicit: Ego
Eſa. 22. f ſum oſtium, & qui habet clauem Dauid, ad ueſtibulum ſanctorum uirtutibus ſeparatum, & quod ab Aquilo/ne uenientes ſuſcipit, non poſſumus peruenire. Super=fluum eſt iuxta Septuaginta ſingula loci huius uerba diſſerere, cùm & hæc quæ dicta ſunt, obſcuritate non careant, & illa quæ reticemus, ſimilia propè ſint his quæ diximus. [a] ¶ *Et dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, & ga/zophylacia Auſtri, quæ ſunt ante ædificium ſeparatum, &c.*] Vir ille qui ductor prophetæ fuit, poſtquam eum duxit in atrium exterius, & monſtrauit omnia quæ præteritus ſermo narrauit, gazophylacia quoque ſiue exedras, in quibus diutiſsimè commoratus eſt, dixit ad eum: Hæc ſunt gazophylacia uel exedræ thalamiq́ ad aquilonem & ad Auſtrum, quæ ſunt ante ædificium ſeparatum, & appellantur ſancta gazophylacia in quibus ueſcuntur ſacerdotes, qui appropinquant ad dominum in ſancta ſanctorum. Ex quibus diſcimus, multas ciborum eſſe diuerſitates, quibus ueſci ſacerdotibus licet uel non li=cet, & de his ipſis quos licet in cibos ſumere, non in omnibus ſumuntur locis, nec ab omnibus, nec omni tem=pore. Gazophylacia Aquilõnis & Auſtri puto eſſe, quæ uel hiſtoriæ cõtineant ſimplicitatem, uel ſpiritualis in/telligentiæ ſacramẽta, ut per Aquilonem ueniamus ad meridiem. Neque enim ſic legenda eſt litera, & hiſtoriæ fundamenta iacienda, ut non ueniamus ad culmina: nec ita pulcherrimo ædificio tecta ponenda, ut nequaquam fundamenta ſint ſolida. Sacerdotes autem qui

[a] Et dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, et Gazophylacia Auſtri, quæ ſunt ante ædificium ſeparatum: hæc ſunt gazophylacia ſancta in quibus ueſcuntur ſacerdotes qui appropinquant ad dominum in ſancta ſanctorum. Ibi ponent ſancta ſanctorum, & oblationẽ pro peccato & pro delicto, locus enim ſanctus eſt. Cùm autem ingreſſi fuerint ſacerdotes, non egredientur de ſanctis in atrium exterius, & ibi reponent ueſtimenta ſua in quibus mini=ſtrant, quia ſancta ſunt, ueſtienturq́ ueſtimentis alijs, & ſic procedent ad populum. [b] Cumq́ compleſſet menſu=ras domus interioris, eduxit me per uiam portæ quæ re=ſpiciebat ad uiam orientalem, & menſus eſt eam undiq́ per circuitum (ſiue ſimilitudinẽ domus per circuitum in ordine.) Menſus eſt autem contra uentum orientalem (ſiue & ſteti poſt tergum portæ reſpicientis ad orientẽ) calamo menſuræ per circuitum quingentos calamos, in calamo menſuræ per gyrum. Et menſus eſt contra uen=tum Aquilonis quingentos calamos, in calamo menſu=ræ per gyrum. Et ad uentum auſtralem menſus eſt quin=gentos calamos, in calamo mẽſuræ per circuitum. Et ad uentum occidentalem menſus eſt quingentos calamos, in calamo menſuræ. Per quatuor uentos menſus eſt mu=rum eius undiq́ per circuitum, longitudine quingento=rum cubitorum, & latitudine quingentorum cubitorũ, diuidentem inter ſanctuarium & uulgi locum.

ueſcuntur in cellarijs in quibus multæ diuitię continen C tur, ipſi ſunt qui appropinquant ad dominũ: De qui=bus ſcriptura teſtatur, quòd Moyſes appropinquaue= Exod. 24. a rit ad dominũ, & cæteri accedere non potuerint. In ædi/ficatione templi myſtici, & in eccleſiæ ſacramento mul/ti ſunt ſacerdotes & apoſtolici uiri q accedũt ad dñm, & nõ in quolibet loco, ſed in ſancto ſanctorũ. Quodq́ iuxta Lxx. dicitur: Filij Sadoch, qui interpretatur, iuſtus, in Hebriaco nõ habet: Ibi, inquit, Sacerdotes ponent ſancta ſanctorũ & oblationẽ, hoc eſt, uicti/mã holocauſti, & p peccato, & pro ignorantia: ut non ſolùm iuge offerant ſacrifi=ciũ, ſed pro diuerſitate tẽporũ, & qualitate peccati, atq́ igno/rantiæ ſciant placare dñm, quia ipſe locus ſanct⁹ eſt, & ſacerdo=talis ĩ eo dignitas cõmoratur, quæ poſsit rogare pro cæteris. Quando autẽ pro=cedẽdum eſt ad eos qui non poſſunt tẽ=pli adyta penetrare, D nec diuinæ ſciẽtiæ arcana cognoſcere: e/grediãtur, inquit, foras ad eos ſacerdo/tes in atriũ exteri⁹ nequaq́ cum his ueſtimentis quibus intrinſecus induti erant, uiſcera uideli=cet miſericordiæ & dominũ ſaluatorem, de quibus ſcri/ptum eſt: Induimini dominũ Ieſum Chriſtum: nec his Rom. 13. d utantur ſermonibus, de quibus loquitur deus: Myſte=riũ meum mihi & meis: ne incurrant in illud quod ſal=uator prohibet, dicens: Nolite dare ſanctum canibus, Matt. 7. a nec proijciatis margaritas ante porcos: Sed ponent ueſtimenta ſua intrinſecus, quibus induuntur, quando miniſtrant in templi adytis: ſancta enim ſunt, & ad eos qui perfectam non habent ſanctitatem non debent proferri, accipientq́ alia ueſtimenta, & ſic procedent ad populum. Sic, inquit, loquentur ad populum, quomodo poteſt audire populus. Vnde & Apoſtolus Corinthijs 1. Cor. 5. a loquebatur, in quibus audiebatur fornicatio, & talis fornicatio quæ nec inter gentes quidem: Lac uobis po Ibid. 3. a tum dedi, non eſcam, id eſt, ſolidum cibum, nec dum enim capere poteratis. Ad quos rurſum dicit: Filioli Gal. 4. c mei, quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in uobis. Paruulis enim atq́ lactantibus nõ ſolùm non prodeſt ſolidus cibus, ſed interficit eos, qui perfectæ æ=tatis hominibus congruit. Illud autem quod à Lxx. ad=ditum eſt: Propterea non egredientur in atriũ exterius ſacerdotes, ut ſemper ſancti ſint qui offerunt, obelo prænotemus, quia in Hebraico non habetur. [b] ¶ *Cumq́ compleſſet menſuras domus interioris, eduxit me per uiam portæ quæ reſpiciebat, &c.*] Sciendum quòd poſt uentum orientalem & Aquilonem, in uento Auſtrali & Occidentali apud Septuaginta ordo præpoſterus ſit. Illi enim primum poſuerunt

A poſuerunt, occidentalẽ, id eſt, mare: & poſteà auſtralem: cũ apud Hebræos primũ ponat uentus auſtralis, & po/ſteà occidentalis. Quodq́ ſcriptura nũc dicit: Cũq́ cõ=pleſſet mẽſuras domus inferioris, eduxit me per uiam portæ quæ reſpicit ad uiam orientalẽ: oſtendit cuncta quę ſuprà dicta ſunt & forinſec⁹, & intrinſec⁹, & in interiorib. tẽpli, hoc eſt, ſancti ſanctorũ, propriè ad templi ædificiũ pertinere, & templi interioris. Vnde nunc ſequit: Eduxit me per uiã portæ quæ reſpiciebat ad uiã orientalẽ, & mẽſus eſt eam undiq́ per circuitũ, ſiue ſimilitudinem domus. Per quod demonſtrat, non ipſam domũ, ſed ſimilitudinem domus eſſe quæ cernit, quia nunc per ſpeculũ ui-
Cor. 13. c demus in ænigmate: cum aũt uenerit quod perfectũ eſt, tunc quod ex parte eſt, deſtruet. Vnde & Moyſes in ta/bernaculo, & Salomon in ædificio, non ueritatẽ tento/rij & templi, ſed ſimilitudinẽ figurãq́ fecerũt, ut per hæc quæ minora ſunt & terrena, ea quæ in cœleſtibus & in ſpirituali ædificio ſunt, intelligere poſsimus. Vir autem qui prophetã eduxerat, nequaq́ in atriũ exterius, ſed per uiã portæ quæ reſpiciebat ad uiam orientalẽ, primũ menſus eſt cõtra uentũ orientalẽ, id eſt, ad orientalẽ plagam quingentos calamos per gyrũ: ſecundò ad aquilonẽ, tertiò ad auſtrũ: quartò ad mare, id eſt, ad occiden/tem, per quatuor uidelicet uẽtos, murũ in circuitu, tam in longitudine, q̃ in latitudine, hoc eſt, per quadrũ, qui murus ſimul habebat duo millia calamos. Sin aũt calamus ſex cubitorum erat, & παλαιστῇ uno, qui παλαιστὴς ſexta pars cubiti eſt: perſpicuum eſt murũ exteriorem ha=buiſſe per circuitũ calamos duo millia, qui faciunt cubitos duodecim millia, trecẽtos, trigintatres, & trientẽ de
B duobus millibus. Prudens lector & diligens legat librũ Ieſu Naue, & inueniet quõ in ſuburbanis hæc menſura
Luc. 8. c ſeruet. Vnde & legio dæmonũ, hunc numerum elegit in ſuffocatione porcorũ, ut qui ſeruientibus deo, præce=pto dñi ſeparatus eſt, in cõtrariã partẽ referat ad perdi=tionẽ eorũ, qui uitã cœno dignã, & ſordibus cõſectant. Omnis aũt murus qui eſt exterior, & habet ſpacioſiſsi/mam longitudinẽ & latitudinẽ per quadrũ apoſtolorũ cõtinet numerũ, id eſt, duodecim milliũ, ut ſingulis apoſtolis millenus numerus deputet, & tñ ad mẽſurã plenitudinis Chriſti, & perfecti uiri non ueniat, niſi iũgatur ei & παλαιστὴς, qui trecenti, triginta, & tres cubiti ſunt, & cubiti tertia pars, per quæ ſanctæ & uenerabilis trinita=tis myſterium demonſtrat, quæ cingit & uallat omnia, & habitatores tẽpli ſui præſtat tutiſsimos. Vnde trecen=
Gen. 5. c torũ cubitorũ arca Noe habet longitudinẽ, & triginta cubitorũ altitudinẽ, quæ conſummatur in uno cubito. Quod autẽ ibi adduntur quinquaginta cubiti in latitudine, remiſsionis (ut ſæpè diximus) ſignificat ſacramẽ
Luc. 3. c tum. Vnde & dñs triginta annorũ uenit ad baptiſmum, & hic ipſe ꝓpheta in principio uoluminis ſui annũ po=nit triceſimũ, qui treceteſimus & triceſimus numerus trib. additis & tertia parte cõpletur. Illud aũt quod per ſimplicitatẽ interpretationis, dum parũ attendimus ce=leritate dictandi, & Lxx. habẽt & noſtra tranſlatio: mu/rum eius undiq́ per circuitũ longitudine quingento/rum cubitorũ, & latitudine quingentorũ cubitorũ, Hebræus ſermo non continet, ſed ſimpliciter, longitudinẽ quingentorũ, & latitudinẽ quingentorũ, ut ſubaudiat, calamorũ: ſicuti quartò ſuprãdictũ eſt, ad orientalẽ uentum, & ad aquilonẽ, & ad auſtrũ, & ad mare quingentis
Ezech. 25. b calamis, murum partiũ ſingulorũ ab eo qui tenebat calamum fuiſſe dimenſum. Quingenteſimus autem nu/merus qui uicinus eſt quinquagenario, quod ad remiſſionem pertineat omnium peccatorum, non ſolũ uetus

CAPVT XLIII.

ET [a] eduxit me ad portam quæ reſpiciebat ad uiam orientalem, & ecce

ET adduxit me ad portam quæ reſpiciebat contra orientem, & edu-

ſcriptura, ſed & ſaluatoris in euangelio uerba demon= C ſtrant, dicentis: Duo debitores erant fœneratori cuidã, unus debebat denarios quingentos, & alius quinqua= Luc. 7. f ginta. Et murus diuidit inter ſanctuariũ & uulgi locum. Ex quo intelligim⁹ omnẽ ſupra tẽpli deſcriptionẽ, ſacerdotũ q ſunt filij Sa/doch, ſuiſſe miniſte=rijs delegatam. Hũc aũt murũ, qui tanto ſpacio dilatet & uniuerſa circumeat, ſe/parare ſanctuarium & uulgi locum. Cap. XLIII.

ET *eduxit me, etc.*] Primùm de tranſlationis uarietate dicendũ eſt. Hoc qđ ponũt Lxx. Et eduxit me, in Hebraico non habet. Si enĩ adductus fuerat ad portam quæ reſpiciebat orientẽ, qđ neceſſe fuit ut educeretur, cũ ideò inductus ſit, ut uideret quid in porta fie=ret orientali: Deinde ubi dicit: Vox erat ei, haud dubiũ quin dei, quaſi uox aquarũ multarũ, quod & Ioannes in ſua cõfirmat Apocalypſi: Lxx. poſuerunt: Et uox ca/ Apoc. 14. a ſtrorum quaſi uox geminantiũ multorũ. Tertiò in He/braico continetur: Vidi uiſionẽ ſecundũ ſpeciẽ quã ui/derã, quando uenit ut diſperderet ciuitatẽ. Venit autem ille q in principio huius prophetiæ ueſtitus erat lineis, & atramentariũ habebat ad lumbos cum alijs ſex, ut diſperderet ciuitatẽ, non ut ungeret, quod Lxx. tranſtulerunt, qui quartò dixere: Et uiſio currus quã uideram, quod in Hebraico non habet. Dicamus ſtrictim de ſin/gulis, quantũ explanationis patit difficultas: ne dũ ſtu=demus breuitati, uelamentũ non ſolũ Moyſi, ſed & prophetæ Ezechielis remaneat in nobis, qui cupimus reuelata facie ueritatẽ dñi cõtemplari. Gloria ergo dei Iſrael ingredit per uiã orientalẽ: per quã & egreſſa fuerat, qñ ciuitas dñi furore percuſſa eſt. Ingredit aũt, imò regre=ditur ad eam quia templũ dñi ædificatũ in monte mon D ſtrauerat. Et tamẽ multò plus eſt quod in conſequẽtib. dicit: Leuauit me ſpiritus, & introduxit me in atriũ ex=terius, & ecce repleta erat gloria dñi domus. Hic enim gloria tantùm dei Iſrael ingreditur: ibi autem dicitur, q̃ plenitudo gloriæ dñi fuerit in templo, de qua & Eſaias ſcribit: Vidi dñm ſedentẽ ſuper thronũ excelſum & ele= Eſa. 6. a uatũ, & plena erat domus gloria eius, quando reuelata facie gloriã dñi cõtemplantes, reformamur in imaginẽ creatoris. Vox quoq́ erat dei, quaſi uox aquarũ mul= Apoc. 14. a tarum, omnium ſcilicet in toto orbe populorũ: ut Ioan/nes euangeliſta interpretatur, ſiue quaſi uox caſtrorũ, Gen. 32. a & ſicut uox geminãtiũ multorũ, ut exercitus dei ſacra=mẽta cognoſceret. Quod intelligens Iacob, uocauit no/men illius loci caſtra. De quibus & alibi ſcriptũ eſt: Cur Pſal. 77. d rus dei decem millium multiplex millia lętãtium. Vna autem uox dicitur caſtrorum & multitudinis, propter unum in dei laude conſenſum. Geminaturq́ uox ca/nentiũ patri, & filio, & ſpiritui ſancto: Sanctus, ſanctus, Eſa. 6. b ſanctus dominus deus ſabbaoth, plena eſt terra gloriæ eius. Sequit: Et terra ſplendebat à maieſtate eius. Quod Pſal. 18. a propriè in aduentu Chriſti factum eſt, quando in om= Rom. 10. d nem terrã exijt ſonus apoſtolorũ, & in fines orbis ter=ræ uerba eorũ, quotidieq́ impletur in credentibus, & ad perfectũ cõplebitur, quando corruptiuum hoc in/ 1. Cor. 15. g duerit incorruptionẽ, & mortale iſtud fuerit immorta=litate ueſtitum. Quod autem infertur: Et uidi uiſionem ſecundum ſpeciem quam uideram, quando uenit ut diſperderet ciuitatẽ, pro quo Lxx. tranſtulerunt: quan/do ingreſſus ſum ut ungerem ciuitatẽ, cùm iuxta He=braicum perſpicuũ ſit, iuxta Lxx. plurimam obſcurita=tem habet, quomodo Ezechiel ingreſſus ſit ut ungeret ciuitatẽ: ad cuius prophetiã cõmonitioneq́ ceciderit: niſi fortè illud dicamus, q̃ correptio prophetæ ſit un/ctio ciuitatis, & unctio olei exultationis ſacerdotalis & regij

A regij: quod qui libēter receperint, & audire uoluerint, Pſal. 104.b efficiuntur uncti dñi, de quibus ſcriptū eſt: Nolite tangere Chriſtos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Ille autem poteſt iuxta Anagogē, ungere ciuitatē, Pſal. 86.b de qua ſcriptū: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas dei, qui uidit uiſionē currus & myſteriorum dei, quā intuit⁹ eſt Ezechiel ſup fluuiū Chobar, q on⁹ pōdusq́ ſignificat. כבר Quid em̄ graui⁹ fluminib. Babylonijs, ſuper quæ Pſal. 136.a Dauid ſedit & fleuit cū recordaret̄ Sion? De quibus ſcriptum 1. Cor. 7.f eſt: Præterit em̄ figura huius mundi. Nihilq́ puto i ſeculi huius cōfuſiōe eſſe perpetuū, ſed oīa prætérire & fluere. Quæ q cōſiderauerit, cadet ſuper faciē ſuā, intelligens q̄ procul ſit à maieſtate dei, & flectet genua ad patrē in nomine Ieſu Chriſti. Cūq́ ait, ego corruiſſem, maieſtas domini ingreſſa eſt tēplū per uiam portæ quæ reſpiciebat ad orientē: ſtatimq́ me B eleuauit ſpirit⁹, ipſe enim iacēs pergere non ualebā, & introduxit me in atriū interius, foris enim ceciderā, & ecce, q pri⁹ conſpexerā gloriam dei Iſrael uenientem per uiā orientalem: uidi repletam gloria domini domū eius, & uocem ad me de domo iteriori loquētem audiui. Quæ qd ſit loquuta, ſcriptura non narrat, niſi fortè illud Apoſtoli: 2. Cor. 11.a Et audiui uerba ineffabilia quæ nō licet homini loqui. Vir aūt, inq́t, qui ſtabat iuxta prophetā, dixit ad eum, quē perſpicuè dominum intelligimus. Cui em̄ alij poterit cōuenire quod ſequit̄: Fili hominis, loc⁹ ſolij mei, & locus ueſtigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Iſrael in æternum: niſi illi qui habitat in eccleſia in medio filiorum Iſrael cernentium deum, & habitat in perpetuū, non ſecundum templū Salomonis ad tempus? C Et locus eius eſt ille, de quo ſcriptum eſt: Et factus Pſal. 75.a eſt in pace locus eius, quæ exuperat omnē ſenſum: & locus ueſtigiorū pedū illius apoſtolis dicentibus: Adoremus Ibid. 131.b in loco ubi ſteterunt pedes eius. Et pulchrè dixit, ſteterūt: In eccleſia enim ſtant pedes dñi, in ſynagoga ambulāt & prætereunt. Vt aūt ſciamus hoc dici de eccleſia, iungit̄: Et nō polluēt ultrà domus Iſrael nomē ſanctū meū, quod propriè ad eos pertinet qui ſanctæ conuerſationis in eccleſia cōmorant̄. Qui ſint aūt qui polluerint prius nomē ſanctū dei, ponit manifeſtius: Ipſi & reges eorū, tā populus, q̄ ſacerdotes, in fornicatiōib. ſuis quibus à deo fornicati ſunt, & in ruinis regū ſuorū, qui fruſtra ſibi per ſupbiā, regiū nomē aſſumūt Deniq́ ſequit̄: Et in excelſis. Arrogās em̄ mens offendit deū, humilis ad miſericordiā ꝓuocat. Qui D poſt ſuperbiā, imò per ſuperbiā fabricati ſūt limē ſuū iuxta limē dei, & poſtes ſuos iuxta poſtes illius. Audiāt hæc iuxta literā mulierculæ 2. Tim. 3.b oneratæ peccatis, quæ circūferant̄ omni uento doctrinæ, ſemper diſcentes, & nunq́ ad ſcientiā ueritatis peruenientes mentē iūctā deo, nō uicinitatē eccleſiarū, & habitationē proximam, dei in ſe prouocare clemētiā, qn potius indignationē dñi commoueri, quando in cōſecratis deo locis, indign⁹ habitator eſt. Fabricati ſunt, inquit, limē ſuum, iuxta limen meum, ut nihil intereſſet inter ſacrum & prophanū, & poſtes ſuos iuxta poſtes meos: ut unus laicorū & ſacerdotū eſſet introitus. Vnde & Apoſtol⁹ dicit: Probet 1. Cor. 11.f autē ſe homo, & ſic accedat ad corpus & ſanguinem dñi. Et ut grauius faceret

HEB. ecce gloria dei Iſrael ingrediebatur per uiam orientalē, & uox erat ei quaſi uox aquarum multarum, & terra ſplendebat à maieſtate eius. Et uidi uiſionem ſecundum ſpeciem quam uideram, quando uenit ut diſperderet ciuitatem, & ſpecies ſecundum aſpectū quem uideram iuxta fluuium Chobar, & cecidi ſuper faciem meam. Et maieſtas domini ingreſſa eſt tēplum per uiam portæ quæ reſpiciebat ad orientem. Et eleuauit me ſpiritus, & introduxit me in atrium interius: & ecce repleta erat gloria domini domus. Et audiui loquentem ad me de domo, & uir qui ſtabat iuxta me, dixit ad me: Fili hominis, locus ſolij mei, & locus ueſtigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Iſrael in æternum. Et non polluent ultrà domus Iſrael nomen ſanctum meum, ipſi & reges eorum in fornicationibus ſuis, & in ruinis regum ſuorum & in excelſis, qui fabricati ſunt limen ſuum, iuxta limen meum, & poſtes ſuos iuxta poſtes meos, & murus erat inter me & eos, & polluerūt nomen ſanctū meum in abominationib. quas fecerunt: propter quod conſumpſi eos in ira mea. Nunc ergo repellant procul fornicationem ſuam, & ruinas regum ſuorum à me, & habita-

SEP. eduxit me, & ecce gloria dei Iſrael ueniebat per uiam orientis, & uox caſtrorū, quaſi uox geminantium multorū, & terra reſplendebat quaſi fulgur à gloria per circuitū, & uiſio quam uidi ſecundum uiſionē quam uiderā, quando ingrediebar ut ungerē ciuitatē. Et uiſio currus quā uidi ſecundū uiſionē quā uiderā ſuper fluuiū Chobar, cecidiq́ in faciem meā. Et gloria dñi ingreſſa eſt domū per uiam portæ quæ reſpiciebat orientē. Et aſſumpſit me ſpūs, & introduxit me in atriū interius, & ecce plena gloria dñi domus. Et ſteti, & ecce uox de domo loquentis ad me, & uir ſtabat iuxta me, & dixit ad me, uidiſti fili hominis locū ſolij mei & locū ueſtigij pedum meorū: in quibus habitabit nomen meum in medio domus Iſrael in ſempiternū. Et non cōtaminabūt ultrà domus Iſrael nomē ſanctū meum, ipſi & duces eorum in fornicatione ſua & in homicidijs ducū in medio ſui, cum ponerent limē meū in liminibus ſuis, & poſtes meos iuxta poſtes ſuos. Et dederunt parietem meum quaſi cōnexum inter me & ſe, & cōtaminauerunt nomē ſanctū meū in iniquitatib. ſuis quas faciebāt. Et cōtriui eos in furore meo & in occiſione: Et nūc abijciant fornicationem ſuam, & homicidia ducum ſuorum à me: & habita-

A ret quod dicebat, ſequentē iungit uerſiculum: Et murus erat inter me & eos: ut ſacerdotalia ſacrificia & loca ſacramētorū corporis & ſanguinis Chriſti, breuiſsimus murus diuideret. Et polluerunt, inquit, nomen ſanctū meum, in abominationibus quas fecerunt. Quid prodeſt habitatiōis uicinia, & medius inter cellulā noſtrā & altare dñi paries, cùm in his quæ ſecretò facimus, & quę turpe eſt etiam dicere, cōtaminetur & polluat̄ nomen dñi? Ego hoc arbitror, quòd nō polluat nomē dñi, niſi ille qui uiſus eſt nomini eius credere, & illi⁹ cēſeri uocabulo. Et quō tollit mēbra Chriſti, & facit membra meretricis, qui prius Chriſto credidit, ſic ille polluit nomē dei, qui prius nominis eius fidem ſuſceperit. Alioq̄n Ethnicus & Iudęus cùm ſint polluti & cōtaminati, imò cōtaminatio ipſa atq́ pollutio nomen dei polluere & contaminare non poſſūt, quod illi pol- B luunt, ad quos dicit̄: Nomē meū per uos blaſphemat̄ in genti- Rom. 2.d bus. Propter has igitur cauſas cōſumpſi eos in ira mea, quia hæc fecere quæ diximus. Et tamen clemens dominus rurſum prophetæ præcipit, ut iubeat eis procul à ſe remouere fornicationes priſtinas, & ruinas regum ſuorum ac principum derelinquere, & repellere non tam à ſe, quàm à deo, & boni operis ſtatim Ioan. 1.d præmia pollicetur dicens: Et habitabo in medio eorum, de quo & in euangelio dicitur: Medius inter uos ſtat quem uos neſcitis, & habitabit non paruo tempore, ut in ſynagoga, ſed in perpetuum, quod in Chriſti eccleſia comprobatur. a ¶ *Tu autem fili hominis oſtende domui Iſrael templum, & confundantur ab iniquitatibus, &c.*] Non parui operis eſt, quod oculis carnis uel mente conſpexeris audientibus demonſtrare, ut & ipſi tecum uidiſſe uideantur. Quamobrem ſcribit & Ioſephus, eos qui ad deſcribendam terrā miſſi ſunt ab Ieſu filio Naue, fuiſſe γεωμέτρας, & artem quæ nunc philoſophorum propria eſt, habuiſſe geometriæ. Domui igitur Iſrael, eorum qui animo conſpiciunt deum, oſtenditur domus, hoc eſt, templum quod Ezechiel ſitum in monte conſpexit, & non ſolùm in monte, ſed ſicut nunc dicitur in ſummitate montis, quam nequaquam illā putemus, quæ à Salomone conſtructa narratur in Regum & in Paralipomenon libris. Illa enim alterius ordinis atque menſuræ eſt, & in ſingulis magnam habēs diuerſitatem, tantūq́ inferior templo quod nunc oſtenditur Ezechieli, ut nō ſolùm cultores eius & æditui, ſed & ipſe fabricator eius Salomon peccauerit, & offenderit deum, licet poſteà egerit pœnitentiam, ſcribens Prouerbia in quibus ait: Prou. 24.d Nouiſsimè ego egi pœnitentiam, & reſpexi ut eligerem diſciplinam. Iſta autem quæ Ezechieli & per Ezechielem domui Iſrael oſtendit̄, talis eſt, ut qui eam mente cōſpexerit, ceſſet ab iniquitatibus ſuis: non quibuſdam, ſed omnibus: ſiue ut in Hebraico continetur: confundatur & ſuſtineat tormentū ſuū pro omnibus quæ fecerit. C Suſtinet autem tormentū iniquitatum ſuarum, qui ceſſat præterita facere peccata: multūq́ ꝓdeſt ei q ante peccauerit uidere domū dei, & oīs fabricę eius noſſe rōnem, ut & peccare deſiſtat & habens illius deſideriū, dicat ad dñm: Dñe, dilexi decorem Pſal. 25.b dom⁹ tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Et iterū: Vnum Ibid. 26.b petiui à dño, hoc requirā, ut inhabitē in domo domini omnibus dieb⁹ uitæ meæ, cùm cœpero uiuere & eſſe cum Chriſtō, qui eſt uita credētiū. Sequit̄: Exit⁹ eius & & introit⁹, ſubaudit̄ domus. Exitus autē eorum qui egrediūtur ad eos qui foris ſunt, & introitus eorū qui per magiſtrorum diſciplinā ad interiora penetrant. Et D omnē, inquit, deſcriptionē eius, ſiue ſubſtantiā eius, ut LXX. tranſtulerūt, quæ nō tam ad naturam domus, q̄ ad ſupellectilē pertinet atq́ diuitias. Et uniuerſa præcepta, cunctumq́ ordinem, & omnes leges templi oſtendes eis, qui portauerunt tormentum iniquitatum ſuarum, & ceſſauerunt, ſiue confuſi ſunt ſuper his quæ antè geſſerant. Idcirco autem oſtende eis, ut cuſtodiant omnia quæ præcepta ſunt. Nihil enim prodeſt ſcire deſcriptionē domus & omnes diſtributiones eius, de quibus ſcriptum eſt: Multæ manſiones apud patrem Ioan. 14.a meum: Et iterum: Statuit terminos gentium ſecundum Deut. 32.a numerum filiorum Iſrael, ſiue angelorum dei, niſi feceris quæ præcepta ſunt. Domus autem & lex omnium præceptorum dei, & urbs quæ in ſummitate montis eſt conſtituta, illa credenda eſt, de qua ſcriptum eſt: Non Matt. 5.b poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita. Et: Flumi- Pſal. 45.a nis impetus lætificat ciuitatem dei: Quæ perſpicuè refertur ad eccleſiam, & ſita eſt in eo monte qui in uertice omnium montium eſt, & à quo uulneratus eſt princeps Tyri, omneſq́ fines & terminus domus huius, ſancta ſanctorum ſunt. In illa domo, hoc eſt, in tabernaculo quod fabricatus eſt Moyſes, & in templo quod à Salomone conſtructum eſt: interiora tantū ubi erant Cherubim & propiciatoriū & arca teſtamenti & menſa thymiamatis, appellabantur ſancta ſanctorum. In hac autem domo quæ monſtratur Ezechieli, & quæ in ſummitate montis eſt conſtituta, omnes termini eius reputantur in ſancta ſanctorū. Quodq́ infertur: Hæc eſt lex domus, uel ad præterita pertinet, de quibus iam dictū eſt, uel ad ea quæ dicenda ſunt poſteà. b ¶ *Iſtæ menſuræ* Eccl. 1.a *altaris in cubito uerisſimo qui habebat cubitum, etc.*] Scriptū eſt Rom. 11.d Abyſſum & ſapientiā quis inueſtigabit? Et: O ꝓfundū ſapien-

HEB. bitabo in medio eorum ſemper. a Tu autem fili hominis oſtende domui Iſrael templū, & confundantur ab iniquitatibus ſuis, & metiantur fabricā, & erubeſcant ex omnibus quæ fecerunt. Figurā domus & fabricæ eius, exitus & introitus, & omnem deſcriptionem eius, & uniuerſa præcepta eius, cunctūq́ ordinē, & omnes leges eius oſtende eis, & ſcribes in oculis eorū ut cuſtodiant omnes diſtributiones eius & præcepta illius, & faciāt ea. Iſta eſt lex domus in ſummitate mōtis. Omnes fines eius in circuitu, ſanctū ſanctorū erit. Hæc eſt ergo lex domus. b Iſtę menſuræ altaris in cubito uerisſimo qui habebat cubitū et palmum ſiue

SEPT. bitabo in medio eorum in ſempiternum. Et tu, fili hominis oſtēde domui Iſrael domū, & ceſſabunt à peccatis ſuis, & uiſionem eius, & diſpoſitionē illius, & ipſi ſuſtinebunt tormētum ſuum pro omnibus quæ fecerunt. Et deſcribes domū & præparationē eius, & exitus atq́ introitus eius, & ſubſtantiam eius, & omnia præcepta illius, et omnia legitima eius, et omnes leges eius oſtendes illis, et deſcribes coram eis, et cuſtodiēt oēs iuſtificatiōes et omnia præcepta mea, et facient ea: et deſcriptionem domus in uertice montis: oēs termini eius in circuitu, ſancta ſanctorum ſunt: Iſta eſt lex domus. Et hæc mēſura altaris in cubito perfecto cubitus, &

A ſapientiæ & ſcientiæ dei, cuius alta profunditas, & quis inueniet eam? Multū eſt ſi uoluerimus templū Salomonis huic templo & omnes partes eius & tabernacula cōparare. Quod quia difficillimū eſt, interim in præſentiarū altare qđ Ezechieli oſtenſum eſt: altari quod in Exo- Exodi 83.a do legimus, ex parte modica cōferamus. Ibi altare quinq; cubitorū in longitudine, & quinq; cubitorum in latitudine, id eſt, quadrangulū, & triū cubitorū in altitudine deſcribiť: hic uerò recedens à ſenſib. quinq; tendit ad unionē, in qua cubitus perfectus ſiue ueriſsimus poniť, cui iungitur palmus, id eſt, παλαιςὴ, ſextā ut ſuprà dixim⁹ habēs partē cubiti. In ſinu aūt eius, hoc eſt, altaris, erat cubitus, qui ſcilicet eaquę igne cōſumebantur ſuſcipiebat, & in latitudine eius alius cubitus: ut & interiora, hoc eſt, ſecreta, & ſpacia altaris quę in latitudine demōſtranť, uno cubito finirētur. Quod B aūt ſequitur: Et definitio uſq; ad labium eius: ꝓ quo Aquila, Symmach⁹, & Theodotio poſuerūt terminū: Lxx. rurſum γεῖσον īterpretati ſunt. Cuius uerbi ut ante iam dixi, nō poſſum ſcire rationē, nec cuius linguæ ſit dicere cōfidenter, niſi hoc admonere lectorē, quòd ubi nūc definitionē interpretatus ſum, ſuprà coronam tranſtulerim. Illudq; breuiter demonſtratur, quod in circuitu ipſius altaris, id eſt in margine & circulo repandū fuerit labiū, & quaſi corona in modū lilij, habens in aſpectu plurimā uenuſtatem. Quæ definitio ſiue giſus per circuitū palmi unius ſiue παλαιςῆς latitudine tenebať. Fouea aūt altaris ſiue profundum & altitudo, pro qua in Hebraico ponitur חֵק de ſinu terræ uſq; ad crepidinē nouiſsimā, uel uſque ad propiciatoriū maximū, duobus cubitis erat, & latitudo eius cubiti unius. Inferiora enim & ꝓfunda & terræ cohærentia, duali numero, qui & in immundis animalibus poſitus eſt, cōtinenť, ſuperiora aūt & ad crepidinē ſiue propiciatoriū peruenientia, quod Theodotio ipſo Hebraico nomine appellauit עֲזָרָה unius cubiti habent latitudinē, ut dualis numerus tranſeat ad ſolitarium & bonū nuptiarū, quod inferius eſt, ad unionis perueniat beatitudinē. Quodq; ſequitur: Et à crepidine minore uſq; ad crepidinē maiorē quatuor cubitorū, & latitudo unius cubiti: pro quo in Lxx. poſitum eſt: Et à propiciatorio minori uſq; ad propiciatoriū maius, & Theodotio in utroq; azara trāſtulit: illud eſt intelligen- Dan. 2.a dum, quòd propiciatorium minus, lapis ſit exciſus de

HEB. (ſiue παλαιςὴν) in ſinu eius erat cubitus, & cubitus in latitudine, & definitio uſque ad labium eius in circuitu palmi unius. Hæc quoque erat foſſa altaris. Et de ſinu terræ uſque ad crepidinem nouiſsimam duo cubiti, & latitudo cubiti unius, & à crepidine minori uſque ad crepidinem maiorem quatuor cubiti, & latitudo unius cubiti. Ipſe autem ariel quatuor cubitorum, & ab ariel uſque ſurſum cornua quatuor. Et ariel duodecim cubitorum in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrangulum æquis lateribus. Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis, per quatuordecim latitudinis in quatuor angulis eius, & corona in circuitu illius dimidij cubiti, & ſinus eius unius cubiti per circuitum. Gradus autem eius uerſi ad orientem.
Et dixit

SEP. & παλαιςῆς, ſinus illius altitudo per circuitū & cubitus latitudinis, & γεῖσος per labiū eius in circuitu palmi unius. Et hæc eſt altaris altitudo à profundo exordij in ſinu eius uſq; ad propiciatoriū magnum qđ erat ſubter cubitorū duorum, & latitudo cubiti. Et à propiciatorio minori uſq; ad propiciatoriū maius cubiti quatuor, & latitudo cubiti, & ariel cubitorū quatuor, & ab ariel uſq; ad ſuperiora cornuum cubitus. Ipſum autē ariel duodecim cubitos habebat in longitudine, & duodecim cubitos in latitudine quatuor angulorum per ſingulas partes eius: & propiciatoriū quatuordecim cubitorū in latitudine per quatuor partes eius, & giſus eius per circuitum gyrans illud dimidio cubito, & circuitus eius cubito per gyrū, & gradus eius reſpicientes ad orientē.
Et dixit

monte ſine manibus, & propiciatoriū maius, ipſe lapis C qui creuit in montē magnū, & impleuit uniuerſum orbē. Siue iuxta alterū ſenſum, propiciatoriū minus eſt, Philip.2.b quando exinaniuit ſe formā ſerui accipiens, & propi- Ioan.16.a ciatoriū maius, quādo recepit gloriā quā habuit apud patrē anteq; mūdus fieret. Prius eñ Chriſti humiliora cognoſcimus, & ſic ad diuinitatis eius altitudinē peruenimus, & tamē utriuſq; naturæ ꝓpiciatoriū, hoc eſt, minoris atq; maioris, ad unius altaris pertinet ſacramentū. Inter duo aūt propiciatoria minus atq; maius: quatuor erāt cubita, quatuor mūdi elemēta ſignātia, quæ & ipſa perueniunt ad unius cubiti altitudinē. Et hoc animaduertēdum, q in mēſura altaris primus cubitus in latitudine nulli copulatur, ſed ſua uniōe ꝑfectus eſt, ſcđs autē latitudinis cubitus, poſt duos cubitos creſcit ad ſummū, & tertius cubitus poſt propiciatoriū min⁹ D & maius ꝑ quatuor elemēta ad unius cubiti myſteriū tendit: ut un⁹ & alter & tertius cubitus ī altare dñi, nequaq; prim⁹, ſecundus, & tertius: ſed unus, & unus, & unus eſſe dicať. Ipſe autem ariel quatuor cubitorū erat, & ab ariel uſq; ſurſum cornua quatuor: ſiue ut in Lxx. diciť, ab ariel uſq; ad ſuperiora cornuū, cubitus unus. Ariel אֲרִיאֵל ut pleriq; æſtimāt interpretatur lux mea deus. De quo & in Eſaia ꝓpheta, ubi ſcriptū eſt: Væ tibi ciuitas Ariel Eſa.29.a quam expugnauit Dauid ſiue circūdedit, plenius diximus. Vt aūt ego arbitror, leo uel fortis dei, quod nomē referť propriè ad altare, in quo uel illuminatio dei eſt, uel leo & fortitudo eius, dicente Iacob ad Iudam: Catu- Gen.49.b lus leonis Iuda: ad prædam fili mi aſcendiſti, requieſcēs accubuiſti ut leo, & quaſi leæna, quis ſuſcitabit eū? Cubitorū aūt quatuor eſt, & cornua habet quatuor: ſiue ſuperiora quatuor cornuū uno cubito finiunť, ut euangeliorū menſura & in totū orbē fortitudo diſcurrens, ſub illuminatione dei & leonis fortitudine demonſtretur, ad unumq; cubitum perueniat diuinæ confeſsionis. Et ut paulatim obſcuritas præſentis loci manifeſtior fiat. Sequitur: Et Ariel duodecim cubitorū in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrangulum æquis lateribus. Quod nemo dubitat ad duodecim tribus pertinere, quæ in Ioannis Apocalypſi ſcri- Apoc.7.a ptæ ſunt, & ad apoſtolorum numerum, de cuius ſacramento ſuprà dixiſſe me memini. Per quatuor autem latera mundi, duodeni cubiti ſimul efficiunt quadragin- ta octo

A ta octo cubitos ſacerdotalium ciuitatū, ut iſtis quaſi fundamentis in toto orbe diuiſis, eccleſiæ fortitudo ſolideť. Porrò crepido pro qua Lxx. propiciatoriū: Theodotio ut ſuprà Azara, Symmachus περιδρομὴν, hoc eſt, circuitum interpretati ſunt: quatuordecim cubitorū erat longitudinis, ꝑ quatuordecim latitudinis, in quatuor angulis ei⁹ & corona ī circuitu ei⁹ dimidij cubiti: ꝓ qua rurſum Lxx. γεῖσον interpretati ſūt, & ſinus ſiue iuxta Symmachum cōſumatio ei⁹ atq; perfectio, cubiti unius per circuitum: illud latēter oſtēdit, q dñs noſter qui uerè propiciatoriū diciť, nō ſolū pro peccatis noſtris, ſed pro omni mūdo per quatuordecim generationes uenerit ab Abrahā uſq; ad Dauid, & rurſū ꝑ alias quatuordecim uſque ad captiuitatē Iechoniæ, & eiuſdē numeri ſacramento ad terrena deſcenderit, ut in tertia τέσσαρα καὶ δεκάδα, & diuini numeri ſacramento ſaluaret quatuor angulos mū- B di, de quibus ſcriptum eſt: Multi ab oriente & occiden- Matt. 8. b te, & ab aquilone, & meridie uenient: & accubabunt cū Abraham, Iſaac, & Iacob in regno cœlorum. Quodq; ſequitur, & corona ſiue giſus, per circuitum eius, ſubauditur, propiciatorij habebat dimidium cubitum, & ſinus ipſius ꝓpiciatorij ſiue conſummatio atq; perfectio, quā Symmachus interpretatus eſt περιδρομὴν, habebat unū cubitum: illud ſignificat, quòd & peccatores & iuſti, domini propiciatione ſaluētur: dicēte apoſtolo Paulo: Re- Rom.5.d conciliati ſumus deo in ſanguine filij eius. Et de peccatorib. dicitur, quod dimidij cubiti menſuram habeant per circuitū: qui tamē ſaluātur miſericordia creatoris: Pſal.55.b iuxta illud quod in pſalmo ſcriptum eſt, Pro nihilo ſaluos facies eos. De iuſtis: quod in uno ſaluentur numero ſolitario atq; perfecto, & imitentur unam diuinitatē, 2.Cor.5.d dicente eodem Apoſtolo: Deus erat in Chriſto, mundū reconcilians ſibi. Quod aūt in fine huius teſtimonij ponitur, & gradus eius uerſi ad orientē, gradus huius propiciatorij, uel uigintiquatuor libri ueteris inſtrumenti debent accipi: qui habebant citharas in Apocalypſi Ioannis & coronas in capitibus ſuis: uel ſacramentum patris & filij & ſpiritus ſancti, in quo uera nobis dať pro- Apoc.5.c pitiatio. Et ut dicamus apertius: propterea graduū numerus incertus relinquitur: ut quantocunq; ſtudio ad altiora ſcandere potuerimus, in inferioribus nos pute- Pſal.83.b mus collocatos: & cogitemus illud pſalmiſtæ: Ibunt de uirtute in uirtutem. [a] ¶ *Et dixit ad me: Fili hominis, &c.*] Poſtquam prophetæ mōſtrauit altare, & cubitum eius cubitoſq; duos: & rurſum cubitum & quatuor cubitos & tertio cubitum, duodecim quoque cubitos per alios duodecim, & quatuor altaris cornua: Ariel quoq; duodecim cubitorum, per duodecim cubitos, & crepidinem, hoc eſt, propiciatorium quatuordecim cubitorū per quatuordecim cubitos, coronam quoq; illius, & ſinum dimidio cubito & uno cubito per circuitum: graduſq; ad orientē, quorū incertus eſt numerus: Locutus eſt uir, cuius calamus & funiculus erat in manu, &

HEB. [a] Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit dñs deus: Hi ſunt ritus altaris, in quacunq; die fuerit fabricatū, ut offeratur ſuper illud holocauſtū, & effundatur ſāguis. Et dabis ſacerdotib. leuitis q ſunt de ſemine Sadoch, qui accedunt ad me, ait dñs deus: ut offerāt mihi uitulū de armēto pro peccato. Et aſſumes de ſanguine eius, pones ſuper quatuor cornua, & ſuper quatuor angulos crepidinis, & ſuper coronam in circuitu, & mūdabis illud & expiabis.
Et tolles

SEP. Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit dñs deus: Hæc ſunt præcepta altaris in die qua factū fuerit ut offerantur ſuper eo holocauſtomata & effundatur ſuꝑ illud ſanguis. Et dabis ſacerdotib. leuitis qui ſunt ex ſemine Sadduc, & appropinquāt ad me, dicit dominus deus, ut miniſtrēt mihi uitulū de bobus pro peccato, & tollent de ſanguine eius, & ponent ſuper quatuor cornua altaris, & ſuper baſim eius in circuitu, & mundabunt & expiabunt illud.
Et tollent

docet eum quomodo altaris opere perfecto, altare de- C beat expiari & cōſecrari. Primumq; offertur uictima, & datur ſacerdotibus de genere Leui qui ſunt de ſemine Sadoch, quem cur Lxx. Sadduc nominent, ſcire nō ualeo. Sadoch autē interpretatur iuſtus: offerturq; iuxta Lxx. & Theodotionē uitul⁹: iuxta Symmachum taur⁹: qui Hebraicè dicitur פַר. Vitulū aūt qui pro nobis immolat⁹ eſt: & multa ſcripturarū loca, & præcipuè Barnabæ epiſtola, quæ habeť inter ſcripturas Apocryphas nominat. Et hircus caprarū ſecūdo offerť die. Vnde & paſcha facturi aſſumunt de grege agnū & hœdū, & q primū paſcha facere nō potuerunt, in ſecundo menſe faciūt: quorum alterū ad iuſtos pertinet, alterū ad pœnitentes. Sin autem Lxx. nobis interpretatio placet, qui dixerunt: die autem ſecundo tollent hœdos duos immaculatos pro peccato: audax quidem eſt quod dicturi ſumus: ſed tamen aliorum ſimpliciter ponenda ſententia eſt: qui a- D iunt duos hœdos immaculatos poſt paſsionem domini oblatos eſſe ad altare dñi, Iacobum & Stephanum: Act.12.a quorum alter de apoſtolorum numero: alter de ſeptem Ibid.7.b electis in miniſterium domini princeps fuit. Iſte eſt Iacobus qui transformatū ſaluatorem uidit in mōte: qui reſurgentem filiam archiſynagogi cum dño, Petroq; & Ioanne intuitus eſt: qui in Catalogo apoſtolorū in quo bina iunguntur nomina, prior fratre poniť. Hūc interfecit Herodes, & quaſi hœdum immaculatū poſt paſsionem ſaluatoris in die immolauit ſecunda. Stephanum quoq; cuius ſapiētiæ & doctrinæ nullus poterat reſiſtere, & qui ſtantē uidit filium ad dexteram patris, & dixit: Dñe Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum: lapidibus obruere Iudæi. Et quomodo quoſdam credentium primitias A- 1.Cor.16.c chaiæ & Aſiæ apoſtolus nominat, ſic & iſti primitiæ fuere martyrū, quos Chriſti poſteà confeſsio coronauit. Et hoc notandū, quòd uitulus totus offertur holocauſtū & craſsitudo corporis eius diuino igne conſumiť. Etſi enim noueramus Chriſtum ſecundum carnē: ſed iam nunc non nouimus eum ſecundū carnem. Iacobus aūt & Stephanus qui ſecūda die oblati ſunt, ſiue hircus qui iuxta Hebraicum narratur oblatus: offertur quidem in uictima: ſed holocauſtum præſentiæ domini reſeruatur. Quod autem tollitur ſanguis, de quo loquitur Petrus, 1.Pet.1.c redempti ſumus de uana noſtra cōuerſatione paternæ 1.Cor.7.d traditionis precioſo ſanguine Chriſti, & Paulus apoſtolus docet: Precio redempti eſtis: & in alio loco: Pacē fa- Col.1.e ciens per ſanguinem crucis ſuæ, ſiue in terra ſiue ſuper cœlos: illud ſignificat, quòd ſanguine ſaluatoris, quatuor cornua purificentur altaris, id eſt, quatuor mundi plagæ: aſpergiturq; corona propiciatorij ſiue baſes per circuitum, ut uniuerſa purgentur, & firma ſit propiciatio. Propterea autē in ſecunda die, uel duo hœdi, de quibus ſuprà diximus, uel hircus aſſumitur: quia animal eſt ſemper ad excelſa feſtinans, & nihil periculi ſuſtinēs in præcipitijs, & ibi inuenit uiam, ubi cæteris animanti- bus

A bus interitus eſt. Vnde & Græco ſermone caprarum & hircorum grex, ſublimium conuerſatio dicitur: hoc eſt αἰπόλιον, quaſi αἰπο πόλιον ſiquidem αἰπὸς excelſum πόλιον conuerſationem ſignificat. Porrò altare Chriſti, expiatur ſanguine, ut orationes ſanctorum mundæ permeent ad deum. Hoc quoque notandũ, ꝙ iuxta Hebraicum ipſe Ezechiel, quaſi ſacerdos uitulum iubet aſſumere & holocauſtũ facere, & ſanguinem eius in circuitu aſpergere, tam altaris ꝙ angulorũ & coronæ ſiue baſis. Septuaginta autẽ interpretes alios ſacerdotes hoc facere demonſtrant: de quib. dictum eſt: Dabis ſacerdotib. leuitis qui ſunt ex ſemine Sadoch, qui accedũt ad me. [a] ¶ *Cumq; compleueris expians illud, offeres uitulum de armento immaculatum: & arietẽ de grege immacul. etc.*] Poſtquã altare & mẽſuræ eius in montis uertice demõſtratæ ſunt, rurſumq; expiatio & conſecratio illius prophetæ
B oſtẽſa eſt, per unũ uitulũ immaculatũ & hircum ſiue duos hœdos: quorũ primum ad dominũ ſaluatorẽ duo ſequẽtia ad apoſtolos miniſtróſque retulim⁹: ne ĩ cõſecratione ſpiritalis altaris & ꝓpriè ad eccleſiã pertinẽtis, lex & prophetæ uiderẽtur excluſi: ꝓpterea conſecrato altari, uitulus immaculat⁹ aſſumitur & aries, & offertur in conſpectu domini, & filij Sadoch, hoc eſt, iuſtorum ſacerdotes aſpergunt ſuper capita eorum ſal, ut & lex & prophetæ ſapore euangelij condiantur. Nec ullum eſt ſacrificium iuxta legis im-
Col. 4. perium & interpretationem Apoſtoli, qui ait: Sermo ueſter ſit ſale conditus, quod ſale careat. Vtrunq; autẽ offertur holocauſtum domino, ut corpus pinguis literæ, quod ſignificatur in lege, & prophetiæ nubilum, igne
Rom. 12. c domini, hoc eſt, ſpiritu ſancto, de quo dicit Paulus: Spiritu feruentes, in ſpiritualem & tenuem ſubſtantiam cõuertantur. Volumus ſcire apertius qui ſit uitulus de armento immaculatus, & aries de ouibus puriſsimo uel-
Num. 12. a lere. Intelligamus Moyſen & Heliam: quorum prior manſuetiſsimus fuit inter omnes homines qui uerſabantur in terra: alter ardore fidei ſimilis Moyſi. Vnde &
3. Reg. 19. b audebat dicere: Ego relictus ſum ſolus. Quod autem in Hebraico ſcriptum eſt: Offeres uitulũ, in Lxx. offerent ſacerdotes, nulla ſit quæſtio. Et ipſe enim Ezechiel cui hæc dicuntur, de numero ſacerdotum eſt, plenæ ætatis

HEBRAEI. Et tolles uitulum qui oblatus fuerit pro peccato: & combures illum in ſeparato loco domus extra ſanctuarium. Et in die ſecunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato: & expiabunt altare ſicut expiauerunt in uitulo. [a] Cúmque compleueris expians illud: offeres uitulum de armento immaculatum, & arietem de grege immaculatum. Et offeres eos in conſpectu domini, & mittent ſacerdotes ſuper eos ſal: & offerent eos holocauſtum domino. Septem dieb. facies hircũ pro peccato quotidie: & uitulum de armento, & arietem de pecoribus immaculatos offerent. Septem diebus expiabunt altare & mundabunt illud et implebũt manum eius. Expletis diebus, in die octauo & ultrà facient ſacerdotes ſuper altare holocauſta ueſtra, & quæ pro pace offerunt, et placatus ero uobis, ait dominus deus.

SEPTVAGINTA. Et tollent uitulum pro peccato, & comburetur in loco ſeparato domus extra ſancta. Et die ſecunda tollent hœdos duos de capris immaculatos pro peccato, et expiabunt altare ſicut expiauerunt in uitulo. Et cùm compleueris expiationem: offerent uitulum de bobus immaculatum, et arietem de ouibus immaculatum: et offeretis coram domino, et aſpergent ſacerdotes ſuper ea ſal, et offerent ea holocauſta domino. Septem diebus facies hœdum pro peccato quotidie, et uitulum ex bobus, et arietem de ouibus immaculatum facient ſeptẽ diebus. Et expiabunt altare, et mundabunt illud et implebunt manus eorum et conſummabunt dies. Et erit à die octauo et ultrà, facient ſacerdotes ſuper altare holocauſta ueſtra et pro ſalute ueſtra, et ſuſcipiam uos, dicit dominus deus.

Et con-

atq; perfectæ, & ſacerdotalem gradum prophetiæ auxit gratia. Et Moyſes & Helias uidentur in monte cum domino, id eſt, lex & prophetæ, qui ei nunciabãt quæ Hieroſolymis paſſurus eſſet. Expiato autem altari: ſeptem diebus offertur hircus ſiue hœdus pro peccato quotidie, & uitulus de armẽto, & aries de pecoribus immaculatus, ut per hęc ſacrificia ſeptẽ dierum ad perfectũ expietur altare. In ſeptem diebus ſabbatiſmus oſtenditur: qui iuxta Apoſtolum populo dei reſeruatũ: in quib. æternã ueramq; ſperamus requiẽ, & nequaquam ſeruile opus faciamus peccatorum. In hirco aũt & uitulo & ariete: tria generalia delicta monſtrantũ: quib. omne mortaliũ ſubiacet genus. Aut enim cogitationibus, aut ſermone, aut opere peccamus. Cogitatio refertur ad arietẽ, quæ prima eſt omniũ peccatorũ, & ex qua alia duo peccata naſcuntur. Hœdus aũt ſiue hircus, ad eloquiũ ſiue ſermonem, qui ſemper de excelſiorib. diſputat. Opera uerò propriè uitulo deputantur: quoniam uomeri & labori & terrenis operibus mancipatus eſt. Hæc igitur immaculata per ſeptẽ dies ueri ſabbati atq; perfecti deo offerre debem⁹ & expiare altare, ut oratio noſtra mũda perueniat ad deum. Quod autem infertur: Et mundabunt illud & implebunt manum eius: quod & Hebraicum & cæteri interpretes tranſtulerunt: illud ſignificat, quòd ipſius quoq; altaris: pro cuius expiatione offertur ſacrificiũm, dona complenda ſint, ſicut offertur pro ſacerdotibus & populo atq; pontifice: ne quid uacuum ſtetiſſe uideatur in conſpectu domini. Pro quo poſuere Septuaginta, Et mundabunt illud, & implebunt manus ſuas, ut ſubaudiatur ſacerdotes: qui cùm pleni fuerint bonis operibus, hoc enim plenæ ſignificant manus, tranſacto ſabbato, ueniant ad diem reſurrectionis octauam, & dicant cum Apoſtolo: Reſurreximus cum Chriſto: & ultra octauam tendant ad cœleſtia, & offerant pro nobis holocauſta: ſiue quæ pro pace peccatorum noſtrorum, & ſalute ſunt noſtra, ut per ignem ſpiritus ſancti, omnia quæ cogitamus, loquimur & facimus, in ſpiritualem ſubſtantiam conuertantur: & huiuſcemodi dominus delectatus ſacrificijs nobis placabilis fiat.

C Heb. 4. a D Rom. 6. a Col. 3. a

Et con-

A CAP. XLIIII.

ET *conuertit me, &c. eritq; clauſa principi, etc.*] Pro eo qd' in Hebraico ſcriptũ eſt: erit clauſa principi: Lxx. tranſtulerunt, erit clauſa, quia dux ipſe ſedebit in ea. Multæ ſunt portæ quas in deſcriptione templi Ezechielis ſcriptura cõmemorat, tã int⁹ ꝙ foris. Altaris quoq; figurã, & cõſecrationẽ & ſacrificia ſermo præterit⁹ percurrit. Quo finito, uenit ad portã ſanctuarij exteriorẽ quę reſpiciebat ad oriẽtẽ & erat clauſa: ſtatimq; uir ille q erat ductor prophetæ, & ei oĩa demõſtrabat: locutus eſt ad eũ: Porta hæc quam reſpicis clauſam, ſemper clauſa erit, & nõ aperietur: nulluſq; uirorũ trãſibit per eam. Et reddit cauſam cur clauſa ſit ſemper: quoniã dñs deus Iſrael ingreſſus eſt uel ingredietur per eã: eritq; clauſa iuxta Hebraicũ principi, quem ducem Lxx. tranſtulerunt. Qui princeps & dux, id eſt, נָשִׂיא ſedebit in ea, ut comedat panem coram dño: & per uiam ueſtibuli portæ ingredietur, & per ipſam egredietur. Quęnam iſta porta eſt, quæ ſemper clauſa eſt, & ſolus dñs deus Iſrael ingreditũ per eã? Nẽpe illa de qua ſaluator lo-
Matt. 23. b quitur in euãgelio: Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypo-
Luc. 11. g critæ, & uæ uobis doctorib. legis: qui tollitis clauẽ ſcien-
B tiæ: ipſi nõ ingredimini, & intrantes prohibetis. De hac
Eſa. 29. d ſub nomine libri ſcribit & Eſaias: Erũt uerba libri iſtius ſicut uerba libri ſignati: quẽ cũ dederis homini neſcienti literas, & dixeris ei, lege: reſpõdebit tibi, neſcio literas. Et dabunt illũ homini ſcienti literas, dicentes, lege: & dicet, nõ poſſum legere, quia ſignatus eſt. Iſte aũt liber eſt: cuius nemo poteſt ſoluere & aperire ſignacula, neq; in cœlo, neq; in terra, neq; ſub terra: niſi ille de quo in A-
Apoc. 5. a pocal. Ioannis dicitũ: Ecce uicit leo de tribu Iuda, radix & genus Dauid: ut aperiat librum & ſoluat ſignacula e-
Philip. 2. a ius. Prius em̃ ꝙ ſaluator humanũ corpus aſſumeret, & humiliaret ſe formã ſerui acciplẽs, clauſa erat lex & prophetę & om̃is ſciẽtia ſcripturarũ: claus⁹ erat paradyſus. Poſtq; aũt ille pepẽdit in cruce, & locutus eſt ad latronẽ:
Luc. 23. f Hodie mecum eris in paradyſo, ſtatim uelum tẽpli ſciſ-
2. Cor. 3. d ſum eſt, & aperta ſunt omnia: ablatoq; uelamine dicimus: nos aũt oẽs reuelata facie gloriã dñi contẽplantes, in eandẽ imaginẽ trãſformamur à gloria in gloriã. Sin aũt reuelata ſunt om̃ia, in Chriſto em̃ iuxta ſermonem Pauli om̃ia reuelantũ, quomodo porta clauſa erit & non aperietũ, & uir nõ tranſibit per eã? Ex quibus diſcimus, quãuis ad ſummã ſcientiã uenerimus, cõparatione di-
1. Cor. 13. c uinæ ſcientiæ, nũc ex parte nos ſcire, & ex parte cognoſcere, qñ aũt uenerit quod perfectũ eſt, tũc quod ex par-
Philip. 3. c te eſt, deſtruetur. Vnde & in alio loco ipſe apoſtolus imperfectũ ſe eſſe loquitur, rurſumq; perfectũ. Quod ſi interpretatione caret, uidetur eſſe contrarium. Dicit em̃: Non quia iam accepi, aut quia iam perfectus ſum. Fratres ego me non arbitror cõprehendiſſe: Vnũ uerò, poſteriora obliuiſcens & ad priora me extẽdẽs, ſtatutum perſequor ad brauiũ ſupernæ uocationis dei. Cumq; putaremus eum ſecundũ profeſsionẽ ſuã non eſſe iam perfectũ, & magis quærere quàm inueniſſe quod uerũ: non ſolùm ſe ſed & alios dicit eſſe perfectos: Quotquot ergo perfecti ſumus hoc ſapiamus. Eſt aũt ſenſus huius loci. Ad comparationem hominum cæterorum, qui curam non habent notitiæ ſcripturarũ nec myſteriorum dei, perfectum eſſe me fateor: quantũ aũt ad ſcientiã diuinæ maieſtatis, nunc in ænigmate uideo & per nubilũ

CAPVT XLIIII.

ET [a] cõuertit me ad uiã portæ ſanctuarij exterioris q reſpiciebat ad oriẽtem, & erat clauſa. Et dixit dñs ad me: Porta hęc clauſa erit et nõ aperietur, & uir nõ trãſibit per eã: qm̃ dñs de⁹ Iſrael ingreſſus eſt (ſiue ingredietur) ꝑ eã, eritq; clauſa principi. Princeps ipſe ſedebit in ea, ut comedat panẽ corã dño. Per uiã ueſtibuli, id eſt, Aelã, portæ ingredietur, et per uiã eius egredietur. [b] Et adduxit me per uiam portæ aquilonis in conſpectu domus, & uidi, & ecce

& caliginem: & dico cũ propheta: Mirabilis facta eſt ſciẽ- C
Pſal. 138. a tia tua ex me: confortata eſt & non potero ad eam. Hæc igitur porta, quæ omnibus clauſa eſt (uir enim nõ tranſibit per eam) erit clauſa principi ſiue duci, & illius aduentu reſerabitũ, qui ſedebit in ea ut comedat panẽ corã dño: de quo ipſe in euangelio profitetur dicens: Meus ci-
Ioan. 4. c bus eſt ut faciam uoluntatẽ eius qui me miſit, & cõpleam op⁹ eius. Ipſe eſt princeps & põtifex ſecũdum ordinẽ Melchiſedec, & hoſtia & ſacerdos: qui in cõſpectu patris nobiſcum cœleſtẽ comedit pa-
Matth. 26. c nem, & uinũ bibit, de quo loquitur in euangelio. Non bibam de genimine uitis huius, niſi cùm bibero illud nouum in regno patris mei: in illo uidelicet regno, de
Luc. 17. c quo & ipſe alibi ait: Regnum dei intra uos eſt. Clauſaq; erit porta. Nemo enim poteſt paſsionis dñi corporiſq; eius & ſanguinis pro maieſtate rei ſacramenta cognoſcere. Tantæq; bonitatis eſt & clementiæ princeps noſter, ut cũ ſolus ſedeat in porta quæ clauſa eſt, & panem coram domino comedat, uelit menſæ ſuæ atq; conuiuij
Apoc. 3. d plures habere conſortes, & dicat: Ecce ego ſto ad oſtiũ & pulſo, ſi quis aperuerit mihi, ingrediar ad eum & cœnabo cum illo, & ipſe mecum. Solus autem panem co-
D medit coram dño: quia ſubſtantia eius diuinaq; natura, à cunctis creaturarũ ſubſtantijs ſeparata eſt. Ipſe per eãdem ueſtibuli portam ingreditur & egredietur: quia & intus & foris, hoc eſt infuſus & circũfuſus omnibus, ingrediénſq; per portam, ut ſecum introducat eos qui abſq; doctrina & eius auxilio intrare non poſſunt, & egrediẽs, ut rurſum alios introducat, & loquatur eis qui difficiliora non capiunt. Quòd autem porta orientalis extra terminos mundi ſemper clauſa ſit, & humano nequaquam pateat aſpectui, Ioannis euangelium probat
Ioan. 1. b dicentis: Deum nemo uidit unquam, unigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Quaſi alijs uerbis dixerit: Eritq; clauſa principi. Princeps ſolus ſedebit in ea, ut comedat panem, perfectæ & conſummatæ ſcien-
Mat. 11. d tiæ. Nemo enim nouit filium niſi pater, & nemo nouit patrem niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Pulchrè quidam portam clauſam, per quam ſolus dñs deus Iſrael ingreditur, & dux cui porta clauſa eſt, Mariam uirginem intelligunt, quæ & ante partum & poſt partum uirgo permanſit. Etenim tempore quo angelus loque-
Luc. 1. d batur: Spiritus ſanctus ueniet ſuper te, & uirtus altiſsimi obumbrabit te: quod aũt naſcetur ex te ſanctum, uocabitur filius dei, & quando natus eſt, uirgo permanſit æterna, ad confundendos eos qui arbitrãtur eam poſt
Marc. 3. d natiuitatem ſaluatoris habuiſſe de Ioſeph filios, ex occaſione fratrum eius qui uocantur in euangelio. Super qua quæſtiuncula, Romæ aduerſum Heluidium illius temporis hæreticum, in adoleſcentia non grandem librum ſcripſiſſe me noui. [b] ¶ *Et adduxit me per uiam, &c.*] Vir qui ductor prophetæ eſt, & quo cuncta in templo monſtrante cognoſcit, poſtquam clauſam ei oſtenderat portam nunquam reſerandam, & tamẽ apertam ei qui clauſis ingreſſus eſt oſtijs, ducit prophetam ad uiã portæ aquilonis, quæ tamen & ipſa eſſet in cõſpectu domus, haud dubium quin templum ſignificet. Cumq; propheta è regione uidiſſet plenam domũ domini gloria domini, eandem uidelicet quam in aquilonis plaga poſitus contrà cernebat, ſtatim cecidit in faciem ſuam, maieſtatem gloriæ dñi ferre non ſuſtinens. Vnde quia

A fuerat humilitate delectus dicit ad eum nequaq̃ uir ſed
dominus: Filii hominis pone cor tuum, & reliqua. In cõ
ſummatione tabernaculi & ædificij templi quod à Salo
mone constructum eſt, apparuit gloria domini: quę po
ſteà euangelicæ gloriæ cõparatione destructa eſt: dicen-
2.Cor. 2.c te Apoſtolo: Etenim
nõ eſt glorificatum,
quod glorificatũ eſt
in hac parte, ꝓpter
excellẽtem gloriam.
Si eñ quod deſtrui-
tur, per gloriam eſt:
multò magis qđ ma
net, in gloria eſt. Ca-
uẽdumq; ne deſtru-
ctionem prioris glo
riæ abolitionem pu
temus: ſed ſic ſentien
dũ, quod poſtq̃ ue-
nerit quod perfectũ
eſt: id quod ex parte
fuerat deſtructur: ue
lut ſi ſolis radijs lam
padem cõpares, aut
lampadis lumen lu-
cernæ. Quãobrem
Ibid. 3.d & de Ioanne Baptiſta dicitur: Ille erat lucerna lucens in
domo. Poſtquam aũt uenit ſol iuſtitiæ, lucernæ lumen
Ioan. 5.f abſconditũ eſt: dicente ipſo propheta atq; baptiſta: Illũ
oportet creſcere, me aũt minui. Cecidit autem in faciem
B ſuã propheta: ne dum plus cernere cupit quàm poteſt
humana fragilitas intueri etiam ipſum oculorũ lumen
amitteret. Vnde familiarius eum uocat dominus, filiũ
hominis, præcipitq; ut ponat cor ſuũ, & uideat oculis,
& auribus audiat. Primũ enim ad intelligendum quod
dicitur aperiendus eſt animus: Secundò cordis intelli-
Gen. 15.b gendũ oculis: de quib. dicitur ad Abraham: Leua ocu-
los tuos & uide ſtellas cœli: Tertiò his auribus audien-
Luc. 8.a dum, de quibus ſaluator ait: Qui habet aures audien-
di, audiat: ut poſsit cunctas templi ceremonias & legiti-
ma eius intelligere, & ad extremũ ponere cor ſuũ in uijs
templi: quia diuerſi ad eũ introitus ſunt. Siue per uias
templi, ceremoniarum ordinem ſignificat, & exitus ſan
ctuarij. Procœmiũ igitur eſt & præparatio prophetæ, ad
intelligenda quæ poſteà ſuper tẽpli ordine cogniturus
eſt. Et hoc notandũ, quòd in mundi huius plaga qui in
maligno poſitus eſt, & in aquilonis frigore conſtitutus:
cœleſtis nobis ceremoniarũ ordo monſtratur.[a] ¶ *Et di
ces ad exaſperantem, &c.*] Quando dicit, ſufficiant uobis
omnia ſcelera ſiue iniquitates ueſtræ: ad priorum pec-
catorum hortatur pœnitentiã, ne augeam⁹ peccata pec-
catis: & materiã futuro paremus incẽdio, ſed audiamus
Eſa. 5.c illud quod Eſaias loquitur: Væ his qui attrahunt pecca
ta ſicut funiculo longo, & ſicut iugo corrigiæ uituli ini-
quitates. Primumq; peccatum eſt, quòd inducũt filios
alienos ſiue alienigenas incircũciſos corde & incircũci-
ſos carne: ut ſint in ſanctuario dei & polluãt domũ dei.
1.Cor. 5.b Modicũ enim fermentũ totam maſſam corrumpit, & in
quibuſdã exemplaribus fertur prouerbiorũ: Ne intro-
ducas impium in tabernacula iuſtorum. Vrgent nos in
hoc loco Iudæi & Hebionitæ, qui circuncisionẽ carnis
accipiunt, quomodo poſsimus præſentem locũ expo-
nere incircũciſos corde, & incircũciſos carne quo uideli
cet poſt ſpiritualem intelligentiam, etiam carnis incir-
cunciſionẽ ſuſcipere debeamus. Sed qui legimus Pau-
Gal. 5.a lum dicentem: Conteſtor autem omnem hominem qui
circunciditur: quoniã ſi circũcidamini, Chriſtus uobis
Hier. 6.b nihil proderit. Et illud Hieremiæ: Ecce incircũciſi aures
ueſtras, & noluiſtis audire. Et in Exodo locutus eſt Moy

& ecce impleuerat gloria domini domum domini, & ce-
cidi ante faciem meã. Et dixit ad me dñs: Fili hominis, po
ne cor tuũ, & uide oculis tuis & auribus tuis audi omnia
quæ ego loquor ad te de uniuerſis ceremonijs domus
domini, & de cũctis legibus eius, & pones cor tuũ in uijs
tẽpli per oẽs exitus ſanctuarij.[a] Et dices ad exaſperãtẽ me
domũ Iſrael: hęc dicit dñs deus: Sufficiãt uobis omnia ſce
lera ueſtra dom⁹ Iſrael, eo quòd ĩducitis filios alienos (ſi-
ue alienigenas) incircũciſos corde, & incircũciſos carne,
ut ſint in ſanctuario meo & polluant domũ meã & offer
tis panes meos, adipem & ſanguinem: et diſſoluiſtis (ſiue
præteriſtis) pactũ meũ in omnibus ſcelerib. ueſtris: et nõ
ſeruaſtis præcepta ſanctuarij mei: & poſuiſtis cuſtodes
obſeruationũ mearũ in ſanctuario meo uobiſmetipſis.
Hæc

ſes in conſpectu domini dicens: Ecce filij Iſrael non au- C
dierunt me, & quomodo audiet me Pharao? ego autem Exod. 6.b
ſum tardi ſermonis: pro quo Lxx. dixere, ἐγὼ ὁ ἄλογός
εἰμι, quod melius habetur in Hebræo: Ego aũt incircun
ciſus ſum labijs: Interrogemus eos imò cogam⁹ circũ-
cidere aures, & labia
deſecare, ut ſcripturã
implere uideãt: Sin
autem cœperint cir
cunciſionẽ auriũ in
terpretari, quãdo ni
hil turpe & inhone-
ſtũ audire nos pati-
mur, & circũciſionẽ
labiorum, quãdo ni
hil indecens loqui-
mur, dicamus eis eã
dem expoſitionẽ e-
tiã in corde & in car
ne ſeruare debetis.
Cor circũcidim⁹ cul
tello dei, & aufertur
de corde noſtro præ
putium: quãdo tur-
pes cogitationes ne
quaquam exeũt de
corde noſtro: nec de nobis dicitur. Impinguatũ eſt cor Act. 28.f
populi huius, & auribus ſuis grauiter audierunt. Ergo
& caro ſimiliter circunciditur, ut nequaq̃ faciamus ter-
rena opera, quæ pro neceſsitate corporis facere cõpelli
mur: cibum capere, & potum, & ſomnũ, & uti ueſtibus, D
quæ tunc circuncidimus: ſi nõ ad delicias & ad luxuriã
& ad inertiã, ſed ad neceſsitatẽ naturæ & corporis iſtius
ſuſtentaculũ cuncta faciamus. Qui bibit uinũ modicũ 1.Tim. 5.d
propter ſtomachũ & frequentes infirmitates, & odit e-
brietatẽ, circuncidit carnem ſuam. Qui dormit quantũ
natura patitur, audiet à Salomone: Si ſederis abſq; timo
re eris. Si dormieris, ſuauiter dormies, & nõ timebis pa Prou. 3.c
uorẽ ſuperuenienẽ tibi, neq; impetus impiorũ ſuperue
nientes. Et qui fugit fornicationẽ, & uxori debitum red 2.Cor. 7.a
dit, reuertens ad ipſum ne tentet eum ſatanas: audiet cũ
populo Iſrael: In hac die abſtuli opprobrium Aegypti à
uobis. Veſtibus quoq; utetur quæ frigus repellant, nõ
quæ tenuitate ſui, corpora nuda demonſtrent. Attenua
ta ieiunijs caro & circunciſa cõtinentia: fugit opprobriũ Ioſue 5.
Aegyptiorũ qui ſunt magnis carnibus, & illud poteſt
dicere quod in pleriſq; iuxta editionem Lxx. legitur:
Quomodo cõtabuit caro mea, in terra deſerta, inuia & Pſal. 26.a
inaquoſa ſic in ſancto apparui tibi: Si quando ergo alie
nigenas introducere uoluerimus in templũ dei, circun
cidamus aures eorũ & labia, & cor & omnem carnem:
oculoſq;, guſtum & odoratum, ut omnia cum dei timo
re & ratione faciamus. Audiant hoc epiſcopi atq; preſ-
byteri & omnis ordo eccleſiaſticus, ut non inducant
filios alienos incircunciſos corde & incircunciſos car-
ne: ne ſint in ſanctuario dei, & polluãt domũ eius. Si eñ
hoc fecerint, aptabitur illis quod ſequitur: Et offertis pa
nes meos, panes uidelicet propoſitionis in cũctis eccle-
ſijs & orbe terrarum, de uno pane pullulantes, & non ſo
lum panes, ſed adipem quoq;, de quo ſcriptum eſt: Ex Pſal. 147.a
adipe frumenti ſaturauit eos, & ſanguinem qui in Chri
ſti paſsione effuſus eſt. Legendumq; ita: & ſic lectionis
ordo reddendus. Cùm filios alienigenas incircunciſos
corde & corpore inducatis in ſanctuariũ meum, & pol-
luatis domum meam, audetis offerre panes & adipem
& ſanguinem, myſtica ſacramenta, & non intelligitis
quod ſolueritis & pretergreſsi ſitis pactum meum in o-
mnibus ſceleribus & impietatibus ueſtris, & non ſerua
ueritis præcepta ſanctuarij mei, neq; poſueritis cuſto-
des

A des ceremoniarũ me
arũ ĩ ſãctuario meo.
Omnis autẽ aduer-
ſus eos eſt cõmina-
tio: qui non audie-
1.Tim. 5.d rũt Apoſtolum præ
monentem: Manus
citò nemini ĩpoſue-
ris: neq; cõmunices
peccatis alienis. Vel
certè ſic intelligẽdũ:
Diſſoluiſtis pactum
meũ in omnib⁹ ſce-
leribus ueſtris, & nõ
ſeruaſtis pręcepta ſã
ctuarij mei, & aude-
tis indignos alie-
noſq; cuſtodes po-
nere in obſeruatiõe
ſanctuarij mei uobiſ
metipſis, ut ſubaudi
atur, nõ mihi. Et eſt ſen
ſus: Qui uobis ĩ car-
nalib. ſeruiãt ac mi-
niſtrent: & ob ueſtra
refrigeria meũ pol-
luant ſanctuarium.
[a] ¶ *Hæc dicit dominus
de⁹: Omnis alienigena in
circũciſus corde, et incir-
B cũciſus carne nõ ingredie
tur ſanctuariũ meũ, etc.*]
Iuxta utranq; editio
nem poſui teſtimo-
nium: ut ex compa-
ratiõe earũ quid Se-
ptuaginta ſenſerint:
quid Hebraicũ te-
neat, ſcire ualeam⁹.
Septuaginta hoc ſi-
gnificant, quòd alie
nigenæ incircunciſi
corde & carne q ha-
bitãt in medio filio-
rum Iſrael, ingredi
non debeãt ſanctua
rium dei: Leuitæ au
tem, hoc eſt, ſacerdo
talis gradus, qui lõ-
gè receſſerunt à do-
mino in errore filio
rum Iſrael & errauc-
runt poſt idola ſua,
poſtquã receperint
iniquitatẽ ſuam, ſtẽt
in ſanctuario domi-
ni ęditui & ianitores
miniſtriq; dom⁹: &
mactẽt holocauſta &
uictimas populi: &
iſti ſint in conſpectu
eorum ut miniſtrẽt
eis: eo quòd mini-
ſtrauerint illis in cõ
ſpectu idolorũ ſuo-
rum, & facti ſunt do
mui Iſrael in tormẽ-
tum iniquitatis: & idcirco manum leuaſſe ſe dicit ſu-
per eos dominus deus, ut non accedant ad eum & ſa-
Hier. 10. 5.

HEBR.[a] Hæc dicit domi-
nus deus: Omnis alienige-
na incircunciſus corde, &
incircunciſus carne, nõ in-
gredietur ſanctuariũ meũ,
omnis filius alienus qui eſt
in medio filiorũ Iſrael. Sed
& leuitæ qui longè receſſe
runt à me in errore filiorũ
Iſrael, & errauerunt à me
poſt idola ſua, portabunt
iniquitatem ſuam, qui erãt
in ſanctuario meo æditui
& ianitores portarum do-
mus & miniſtri domus: i-
pſiq; mactabant holocau-
ſta & uictimas populi, & i-
bi ſtabant ante eos ut mi-
niſtrarent pro illis. Pro eo
ergo quòd miniſtrauerũt
pro eis in conſpectu idolo
rum ſuorum, & facti ſunt
domui Iſrael in offendicu-
lum iniquitatis: Idcirco le-
uaui manum meam ſuper
eos dicit dominus deus,
& portauerunt iniquita-
tem ſuam. Et non appro-
pinquabunt ad me: ut ſa-
cerdotio fungantur mihi:
neque accedent ad omne
ſanctuarium meum iuxta
ſancta ſanctorum: ſed por-
tabunt confuſionem ſuam
& ſcelera ſua quæ fecerunt.
Et dabo eos ianitores do-
mus in omni miniſterio
eius, & uniuerſis quæ fiunt
in ea. Sacerdotes autem
leuitæ filij Sadoch qui cu-
ſtodierunt ceremonias ſan
ctuarij mei, cùm errarent
filij Iſrael à me: ipſi acce-
dent ad me ut miniſtrent
mihi: & ſtabunt in conſpe-
ctu meo, ut offerant mihi
adipem & ſanguinem, ait
dominus deus: Ipſi ingre-
dientur in ſanctuarium
meum

SEP. Propterea hæc dicit
dominus: Omnis filius alie
nigena incircunciſus cor-
de & incircunciſus carne,
non ingredietur in ſancta
mea in omnibus filijs alie-
nigenarum qui ſunt in me-
dio domus Iſrael. Sed & le
uitæ qui longè receſſerunt
à me cùm erraret Iſrael à
me poſt cogitationes ſuas:
& accipient iniquitatem ſu
am, & erunt in ſanctis meis
miniſtrantes, oſtiarij in por
tis domus, & miniſtri do-
mus iſti immolabunt holo
cauſta & uictimas populo,
& ibi ſtabunt ante popu-
lum ut miniſtrent eis. Pro
eo quòd miniſtrauerũt eis
ante faciem idolorum ſuo-
rum, & factum eſt domui
Iſrael in tormentum iniqui
tatis: propterea leuaui ma-
num meam ſuper eos, di-
cit dominus deus, & acci-
pient iniquitatem ſuam, &
non accedent ad me ut ſa-
cerdotio fungantur mihi:
neque ut offerant ad om-
nia ſancta filiorum Iſrael:
nec ad ſancta ſanctorum
meorum: & ſuſcipient i-
gnominiam ſuam in erro-
re, quo errauerunt. Et po-
nent eos ut ſeruent cuſto-
dias domus in omnia ope-
ra eius: & in uniuerſa quæ
fecerunt in eo. Sacerdotes
leuitæ filij Sadduc: qui cu-
ſtodierunt cuſtodias ſan-
ctorum meorum cùm er-
raret domus Iſrael à me: i-
ſti accedent ad me ut mini-
ſtrent mihi, & ſtabunt ante
faciem meam ut offerant
mihi hoſtiã, adipem & ſan-
guinẽ, dicit dominus deus.
Iſti ingredientur in ſancta
mea

cerdotio fungãtur il C
li, neq; offerãt illi in
ſancta ſanctorũ: por
tentq; ignominiam
ſuã in errore quo er
rauerunt: ut ſcilicet
ponãtur in obſerua
tione cuſtodiarũ do
mus in omnia ope-
ra eius, & in uniuer
ſa quę fiũt in domo.
Quod ſi ita eſt, quo
modo ſtare poterit,
ut leuitæ qui lõgè re
ceſſerunt à deo in er
rore filiorum Iſrael,
& errauerunt ab eo
poſt idola ſua: ipſi
miniſtrent in domo
& mactẽt holocauſta
& uictimas populi,
& ipſi ſtẽt ĩ cõſpectu
eorum ut miniſtrẽt
eis? Quid enim am-
plius facturi ſunt ſa
cerdotes filij Sadoch
qui cuſtodierunt ce
remonias ſanctuarij
dei, de quibus dicit:
Ipſi accedent ad me
ut miniſtrẽt mihi, &
ſtabunt in cõſpectu D
meo ut offerant mi-
hi adipẽ & reliqua?
Hebraicũ autẽ hunc
habet ſenſum. Om-
nis alienigena incir
cũciſus corde & car-
ne, non egredietur
ſanctuarium meum
licet cum populo Iſ-
rael eſſe uideat: Le-
uitæ autem, hoc eſt
ſacerdotalis gradus
qui longè receſſerũt
à me in errore filio-
rum Iſrael, & ſecuti
ſunt idola, portabũt
iniquitatẽ ſuam, eo
quòd fuerint in ſan
ctuario meo mini-
ſtrãtes in officio por
tarũ dom⁹ & miniſtri
eius. Ipſi eñ offere-
bãt holocauſtum &
uictimas populi, &
ipſi ſtabãt in cõſpe-
ctu eorum ut mini-
ſtrarẽt pro eis. Quia
ergo miniſtrauerũt
pro illis in cõſpectu
idolorũ ſuorum, &
fuerũt domui Iſrael
offendiculũ iniqui-
tatis: propterea leua
ui manum meam ſu
per eos, dicit domi-
nus deus, & portauerũt iniquitatem ſuam, & non ap-
propinquabunt ad me ut ſacerdotio fungantur mihi:

A neq; accedent ad omne ſanctuariū meum iuxta ſancta ſanctorum, ſed portabunt confuſionem ſuam & ſcelera ſua quæ fecerunt. Pro ſacerdotali enim officio qui holo cauſtum & uictimas omneq; ſacrificium offerre cunſue uerant, redigentur in ultimum gradum, & erunt ianito res dom⁹ in ignominiam ſempiternā, ut ab uniuerſo populo uideātur intrante & exeūte, de qua ſublimi dignitate ad quē ultimū gradū peruenerint. Sacerdotes aūt, inquit, & leuitæ qui ſunt filij Sadoch hoc eſt, iuſtorū ſiue iuſti dei, & qui tēpore erroris uniuerſi Iſraelis, cuſtodierūt ceremonias ſanctuarij mei: ipſi accedēt ad me ut miniſtrent mihi, & ſtēt in cōſpectu meo, & offerāt mihi adipem, hoc eſt, pinguiſsimā hoſtiam & ſanguinē, uiuā ſcilicet & placētē hoſtiā deo, & ipſi ingrediētur ſanctuariū meū & accedent ad men- B ſam meam, ut accendant thymiama mihi, & omnē ritum ſacrificij cuſtodiāt. Si autē hoc ita eſt, & qui in tēpore erroris & perſecutionis idola ſunt ſecuti quæ de ſuo corde confixerant, & non ſolùm uoce, ſed & ſubſcriptione manus aſſeruerunt dei filium creaturam, & ſeruierunt creaturæ magis quàm creatori qui eſt benedictus in ſecula: quomodo ſibi ſacerdotale & pōtificale aſſumunt faſtidiū, & audent offerre uictimas deo cultores quondam idolorū? Sed ut ardentiſsimus poeta teſtatur, qcquid à multis peccatur, inultum eſt: multitudo peccantium impetrabiliorem fecit impijs ueniam, ut qui redacti in laicos priſtina ſacrilegij ſui debuerant ſcelera deplorare, nunc reſupini in pontificali ſolio ſedeant & ructent nobis ſimulatæ fidei nauſeas, imò apertæ perfidiæ aperta compendia. Audiant igitur ſaltem ſero, & obſeruent præcepta omnipotentis dei. Omnis alienigena incircunciſus corde & incircunciſus carne, non ingredietur ſanctuariū meum. Licet ille ſit filius: licet cognatiōe ſociatus: licet antiqua nobis hæreat neceſsitudine: ſi incircunciſus corde uel carne eſt, nō introducatur in ſanctuariū dei, ne miniſtros Chriſti, noſtros faciamus miniſtros, & pro carnalibus refrigerijs, altaria domini polluamus. Pro eo qđ nos poſuimus: Et dabo eos ianitores domus in omni miniſterio eius, & uniuerſis quæ ſiunt in ea, eos uidelicet leuitarū qui longè receſſerunt à deo in errore filiorū Iſrael, & ſecuti ſunt idola quibus uictimas immolauerūt: Symmachus ordinē lectionis ſenſumq; conſiderans: rectius interpretatus eſt dicens: Poſuerā enim eos cuſtodes ianuarum domus uniuerſi miniſterij eius & cunctorū quæ fiunt in ea, ut nō ad eos pertineat qui futuri ſunt in templo, ſed ad eos qui fuerunt. a ¶ *Cumq; ingredientur portas atrij interioris ue. etc.*] Primùm hiſtoriæ uerba pandenda ſunt. Inter cætera quæ ſacerdotibus præcipit ſermo dominicus, hoc quoq; obſeruandum iubet: ut in ipſis portis interioris atrij: ueſtibus, id eſt, ſtolis lineis induantur, nec utantur laneis indumētis tam in portis atrij interioris quàm intrinſecus C hoc eſt, in adytis ſanctisq; ſanctorū: Vittæ quoq; ſiue cidares lineæ ſint in capitibus eorū, & fœminalia linea in lumbis. Quodq; ſequitur iuxta Septuaginta: Et nō accingent̄ uiolenter: pro quo Aquila & Symmachus tranſtulerunt, in ſudore: Theodotio ipſū uerbū Hebraicū exprimens poſuit ī יזעו Aquilæ ſecūda editio, Buza: p quod ſignificat non eos uiolenter, arctè atq; cōſtrictè inſtar uinctorū eſſe cingēdos: ne in miniſterijs ſacerdotalib. atq; leuiticis inhabiles fiant, & tenere & cędere uictimas attrahere quoq; nequeant atq; diſcurrere. Et qa ſemel præceperat quib. ueſtibus uti deberēt ſacerdotes quādo intrinſecus in miniſterijs eſſēt, rurſum iubet ut egredientes in gazophylacijs ſiue in exedris ſanctorū, exuāt ſe priſtinis ueſtib. & D induantur alijs: ne ſi ſāctas ueſtes habuerint, ſāctificēt populum foris poſitum, qui nec dum fuerit ſanctificatus, nec ſe præparauerit in ſanctificationē tēpli, ut ſit dn̄i Nazaræus. Per quæ diſcimus, nō quotidianis & quibuslibet pro uſu uitæ communis pollutis ueſtibus nos ingredi debere in ſancta ſanctorum, ſed munda conſcientia & mundis ueſtibus tenere domini ſacramenta. Quod autem ſequitur: Caput autem ſuum non radent, neq; comam nutrient, ſed tondentes attondebunt capita ſua: perſpicuè demonſtratur, nec raſis capitibus ſicut ſacerdotes cultoresq; Iſidis atq; Serapis nos eſſe debere: nec rurſum comā dimittere, quod propriè luxurioſorū eſt, barbarorumq; & militantium, ſed ut honeſtus habitus ſacerdotū facie demonſtretur. Pro quo dixere Septuaginta. Capita ſua non radent, & comas ſuas ad preſſum non tōdebunt: ſed operientes operiēt capita ſua. Iuxta quod dicimus, nec caluitium nouacula eſſe faciendum: nec ita ad preſſum tondendum caput, ut raſorum ſimiles eſſe uideamur, ſed intantū capillos demittendos, ut operta ſit cutis. Vel certè ſacerdotes ſemper operire capita ſua debent, iuxta illud Vergilianum: *Purpureo uelare comas adopertus amictu.* Sed hæc uiolenta interpretatio eſt. Vinum autem non ſolùm in miniſterio ſacerdotes non bibent atq; leuitæ: ſed ne ingreſſuri quidem ſancta ſanctorum: ne opprimatur mens & ſenſus craſſior fiat. Vnde & Apoſtolus: Bonū eſt, inquit, uinū non bibere, & carnem non manducare. (Rom. 14.d) Et in alio loco: Et uinum in quo eſt luxuria. (Eph. 5.g) Manducauit enim populus & bibit, & ſurrexerunt ludere. (1. Cor. 10.b) Quodq; cōcedit Timotheo ut uini paululū bibat: (1. Tim. 5.d) perſpicuè demonſtrabat cur hoc conceſſerit: propter ſtomachū, inquit, & frequentes infirmitates. Veſtibus lineis utuntur Aegyptij ſacerdotes, non ſolùm intrinſecus, ſed & extrinſecus. Porrò religio diuina alterum habitum habet in miniſterio: alterū in uſu uitaq; cōmuni. Fœminalia rectè aſſumuntur: ut honeſtas decorq; ſeruetur: ne ſcilicet aſcendentes altaris gradus

HEB. meum: & ipſi accedent ad menſam meam ut miniſtrent mihi, & cuſtodiant ceremonias meas.

SEPTVAGIN. mea, & iſti accedent ad menſam meā ut miniſtrent mihi, & obſeruent cuſtodias meas.

a Cumq; ingrediētur portas atrij interioris ueſtibus (ſiue ſtolis) lineis induentur: nec aſcendet ſuper eos quicq; laneum (ſiue & nō uideantur lanificijs) quando miniſtrāt in portis (ſiue à portis) atrij interioris & intrinſecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorū (ſiue cidares lineas habebunt ſuper capita ſua) et fœminalia linea erunt in lumbis eorū, & nō accingentur in ſudore (ſiue uiolenter.) Cūq; egredientur atriū exterius ad populū: exuent ſe ueſtimētis (ſiue ſtolis) ſuis in quibus miniſtrauerant: et reponent ea (ſiue eas) in gazophylacijs (ſiue exedris) ſanctuarij (uel ſanctorū) & ueſtiēt ſe ueſtimentis (ſiue ſtolis) alijs, & nō ſanctificabunt populū in ueſtimentis (ſiue ſtolis) ſuis. Caput aūt ſuum non radent neq; comam nutrient: ſed tondentes attondebunt capita ſua (ſiue capita ſua nō radēt, & comas nō ad preſſum tondebunt operientes operiēt capita ſua.) Et uinum nō bibet omnis ſacerdos, quando ingreſſu-

rus ē atriū interius. a Viduā et repudiatā (ſiue eiectā) nō accipiēt uxores, ſed uirginē de ſemine domus Iſrael. Sed et uiduā quæ fuerit uidua à ſacerdote accipiēt, et populū meū docebūt qd ſit īter ſanctū et pollutū, et inter mundū et immundū oſtendēt eis. Et cū fuerit cōtrouerſia (ut ī Septuaginta additū eſt ſanguinis) ſtabūt ī iudicijs meis, et iudicabūt: leges meas et præcepta in omnib. ſolennitatib. meis cuſtodient. Et

A gradus & in miniſterio diſcurrētes, reuelent turpitudinē. Raſa capita habet ſuperſtitio gentilis. Vinū aūt quātum ad me ptinet, non reor aliquē ſe abſtinere gentiliū. quæ uniuerſa quid iuxta ſenſum indicent ſpirituale, ſequētia uerba monſtrabūt. Eſſe indumēta ſancta & ſpiritualia docet & Apoſtol⁹ dicēs: (Rom. 13.d) Induimini dn̄m Ieſum Chriſtum. Et in alio loco: (Coloſ. 3.b) Induite uos uiſcera miſericordiæ: bonitatis, humilitatis, māſuetudinis, & patientiæ. Et iterū: Expoliati uetere homine cū operib. eius, & induti nouo qui renouat̄ in ſcientiā iuxta imaginē creatoris, qđ & illud ſignificare puto: (1. Cor. 15.g) Oportet eñ corruptiuū hoc indui incorruptionē & mortale hoc indui immortalitatē. Cū aūt corruptiuū hoc indutū fuerit incorruptionē: & mortale hoc īmortalitatē, tūc fiet ſermo qui ſcriptus eſt. & reliqua. De ſacerdotalib. ueſtibus in Exodo plenius ſcriptū eſt: & nos olim edidim⁹ librū, ad cuius interpretationē diligens mittēdus eſt lector. Neq; enim poſſumus latā materiā breui ſermone cōprehendere. Hæc ueſtimēta proprio nobis labore cōficimus, (Ioan. 18.d) quæ texta ſunt deſuper: qualē & dn̄s habebat tunicā quæ ſcindi nō potuit: quib. induimur, qn̄ ſecre- B ta dn̄i & arcana cognoſcimus, & habemus ſpiritū qui ſcrutatur etiā alta & profunda dei, quæ non ſunt monſtrāda uulgo, nec pferenda ad populū qui nō eſt ſanctificatus, nec dn̄i ſanctitudini præparatus: ne ſi maiora ſe audierint, maieſtatē ſcientię ferre nō poſſint: & quaſi ſolido ſuffocent̄ cibo, qui adhuc lacte infantiæ nutriendi ſunt. Eſſe autē ecōtrario peſſima ueſtimenta, docet ſcriptura diuina, ut eſt illud qđ in pſalmis de Iuda pditore cantat̄: (Pſal. 108.c) Indutus eſt maledictione ſicut ueſtimento. Et poſt paululum: Fiat ei ſicut ueſtimētum quo circundatur, & ſicut zona qua ſemper accingit̄. Vnde & dn̄s qui p nobis doluit, & noſtra peccata portauit: (Zach. 3.b) In Zacharia ſordida habere dicit̄ ueſtimenta, de quib. ſcriptum eſt: Et Ieſus erat indutus ueſtib. ſordidis: quæ poſtea deponit, ſcriptura dicente: Auferte ab eo ueſtimenta ſordida: & induite eum podere. & reliqua. Quod autē ſequitur. Vittæ ſiue cidares lineæ erunt in capitibus eorum: puto coronā oſtendere gratiarum, de qua ſcriptum eſt: Coronā eñ gratiarum ſuſcipiet tuus uertex. Nec illud nobis de operto & nudo capite faciat quæſtionē, quod Apoſtolus loquit̄: Mulier debet uelamen habere ſuper caput propter angelos. Si enim non uelatur mulier, attondeat̄. Sin autē turpe eſt mulieri tōderi aut radi, operiatur. Vir eñ non debet operire caput, cum ſit imago (1. Cor. 11.b) & gloria dei: Mulier autē gloria uiri eſt. Si eñ uirorum eſt non operire caput: uidet̄ eſſe contrarium quō nunc ſacerdotes capita uittis uel cidare operire iubeantur. Sed ſi legamus diligentius, ex prioribus ſoluentur præſentia. Suprà enim dicitur: Quando miniſtrant in portis atrij interioris & intrinſecus. Si enim ingrediamur ad ſancta & ſtemus in conſpectu domini: capita noſtra operire debemus: (Pſal. 142.a) Quia nō iuſtificabitur in conſpectu domini omnis uiuēs: (Gen. 8.d) Et ab infantia cor hominis appoſitum eſt ad maliciā. Deniq; & fœminalibus intrīſecus utimur: ne ulla in cōſpectu dei pollutę cōſciētiæ & operis nuptialis appareat turpitudo. Quibus fœminalib. accingi uult ſaluator apoſtolos dicēs: (Luc. 12.e) Sint lumbi ueſtri accincti, & lucernæ ardētes in manibus ueſtris. Et Apoſtolus credentib. loquitur: (Ephe. 7.c) State ergo accincti lumbos ueſtros in ueritate. Et imitatores Chriſti audiunt illud quod de eo ſcriptum eſt: Erit iuſticia accinctus lūbos, C & ueritate circundatus latera. (Eſa. 11.a) Et hac ipſa zona qui ſanctus eſt & ad uirtutum culmen aſcenderit nequaquam uiolenter aſtringitur: ne inuitus bonū continentiæ obſeruare uideat̄, & in ſudore uultus ſui comedere panē, ſed præceptum dn̄i facere uolūtate. Deniq; qn̄ foras egreditur & miſcet ſe populo: ſacerdotalia ueſtimēta deponit ī gazophylacio, in quo dn̄icæ diuitię conſeruant̄: & alijs utunt̄ ueſtibus ſacerdotes aliaq; doctrina ad uulgus ignobile, ne ſanctificet̄ populus in ſtolis eorum. Graue ē multitudini onus ultra uires ſuſcipere, dicēte Salomone: Laqueus eſt uiri, cito qd de ſuis ſanctificare: (Eccl. 7.d) cum eñ uotum fecerit, ſurrepit pœnitentia. Deniq; & Nazaræi ſponte ſe offerunt, & qcunq; aliquid uouerit & nō impleuerit: uoti reus eſt. Vnde & de uiduis dicit̄: Cum luxuriatæ fuerint, ī Chriſto nubere uolunt, habentes damnationē, quia primā fidē irritam fecerunt. (1. Tim. 5.b) Melius eſt enim nō pmittere, q̄ promittere & nō facere. Anna obtulit Samuelē qui in æterna ſanctitate permanſit: (1. Reg. 1.b) & Manue obtulit Samſon filium, ſed ſanctificationē capillorum ei⁹ Dalilæ libido turpauit. (Iudic. 13.c) Deniq; dn̄s receſſit ab eo, & cæcitate damnatus eſt: D niſi qđ poſtea creſcētib. capillis priſtinum robur accepit, & in typo Chriſti multo plures alienigenarum mortu⁹ q̄ uiuus occidit. Vult autē dn̄s ſacerdotes ſuos capillos ſanctificationis habere perpetuos, & operiri capita eorum: nō aliquo extrinſec⁹ uelamēto, ſed ſua naturaliq; cæſarie, nō ad ornatum atq; luxuriā, ſed ad honeſtatē. Vnde & capilli capitis apoſtolorum numerati ſunt, dicēte ſaluatore: Veſtri autē capilli capitis numerati ſunt. (Matt. 10.b) Illius capitis de quo ī Eccleſiaſte ſcriptum eſt: Sapientis oculi ī capite eius. Caput autē uiri Chriſtus eſt: (1. Cor. 11.a) qđ peccator cōculcat & deſpicit, & ut ita loquor radit nouacula, & aufert eius pulchritudinē. Quod & Ammon fecerunt his quos Dauid legatos miſerat. (2. Reg. 10.a) Sin autem legis preuaricatio inhonorat deum: cōſequenter qui legis præcepta conſeruat honorat eum, ut impleat̄ quod ſcriptum eſt. Vt oēs honorificent filium ſicut honorificant patrem. (Ioan. 5.d) Porrò quod ſequitur: Vt omnis ſacerdos quādo ingreſſurus eſt atrium interius uinum non bibat: perſpicuum eſt ebrietate & ſicera ſtatum mentis euerti: & non plene nos ſapere, quando uini ſatietate animus occupatur. Ebrietas autem non ſolum in potione uini, ſed in omnibus rebus oſtenditur: quibus & in contractibus & in negocijs ſeculi & damnis ac lucris, amore & odio mens inebriatur & fluctuat, & ſtatum ſuum tenere non poteſt. Et quia fragili carne circundamur, & cogimur pro uictu atq; ueſtitu & neceſſarijs quę ad corpus pertinēt aliqua facere, quæ facere nō debemus: ſaltem hoc à nobis exigitur, ut quādo in nos reuertimur & ſcimus cur nati ſumus, & interiora atq; adyta templi ingredimur, recedamus à uitijs ſeculi, & ne minima qdē peccata faciamus. Per quæ oſtendit̄ & peccare nos pro neceſſitatibus carnis peccata leuia: & rurſum eſſe tempus quando atrium ingrediētes interius, ab omni ebrietate mundi atq; alieni eſſe debemus. a ¶ *Viduam & repudiatam, &c.*] Omnis hic loc⁹ præcepta cōtinet ſacerdotum: qui poſt multa quæ ſuprà expoſuimus: iubentur uiduam & repudiatam ſiue eiectā non accipere uxores. Vidua & repudiata eſt ſynagoga: id eſt cōgregatio Iudæorum quę dn̄m non recepit. Vnde eiecta rectè dicitur

Et [a] ſabbata mea ſanctificabunt, & ad mortuũ homi- nẽ nõ ingredientur ne pollũatur (pro quo Lxx. tranſtulerũt, & ſuper animã hoĩs nõ ingredientur ne polluantur) niſi ad patrẽ, inquit, et matrẽ: filiũ et filiã: fratrẽ et ſororẽ quæ uirũ non habuit, contaminabuntur. Et poſtq̃ fuerit mundatus, ſeptem dies numerabuntur ei, et in die introitus ſui in ſanctuarium et ad atriũ interius ut miniſtret mihi in ſanctuario: offeret pro peccato ſuo dño deo (ſiue offeret placationem.) Non erit autem eis hæreditas: ego hereditas eorum, et poſſeſsiones non dabitis eis in Iſrael: ego poſſeſſio eorum. [b] Victimam et pro peccato et pro delicto (ſiue pro ignorantia) ipſi comedent: et omne uotum

A dicitur ſiue uidua ſynagoga. Eiecta uero hæreticorũ fre
quentia qui exierunt à nobis quia non erant ex nobis.
Sed uirginẽ, inquit, de ſemine domus Iſrael, quæ nutri-
2. Cor. 11. a ta eſt in domo dei: in lege & prophetis, de qua & Apo-
ſtolus loquitur: Volo oẽs uos uirginem ſanctam exhi-
bere Chriſto. Iſta eſt
uirgo de qua et alibi
dicit ſermo diuinus:
Pro. 4. a Ama illã & ſeruabit
te: circũda illã, & ex-
altabit te: honora eã
ut te amplexet. Quæ
ſit aũt uirgo quæ a-
mãda ſit & ſuũ cuſto
diat amatorẽ: ſciet q
Sapi. 8. a illud legerit. Hãc di-
lexi & quæſiui ab a-
doleſcentia mea, &
quæſiui ſpõſam du-
cere mihi: & amator
fui decoris ei⁹. Et ite
rũ: Et oĩum dñs dile
xit eam. Nõ ſolũ aũt
uirginẽ, ſed & uiduã
debẽt ſacerdotes du
cere quæ tamen alterius ſacerdotis uxor fuerit: ſcientiã
uidelicet quã alius dei cultor inuenerit. Neq; eñ noua
tantũ contẽti debemus eſſe doctrina: ſed & ueterẽ exco
lere, & noſtro iungere comitatui, ſi tamẽ in ſacro cultu
fuerit erudita. Sacerdotis quoq; officiũ ẽ docere popu-
B lum quid inter ſanctũ & pollutũ, inter mundum & im-
mundum ſit, ut prius referamus ad dogmata, ſecundũ
Pſal. 18. a ad opera quæ per carnẽ efficiuntur. Delicta enim quis
intelligit: Et cum fuerit cõtrouerſia de omni re, ſiue ut
Lxx. tranſtulerũt, ſanguinis: hoc eſt, quod ad mortale
pertinet crimẽ: ſtabũt ſacerdotes in iudicijs meis, ut nõ
iudicent ſecundum honorẽ, nec accipiant perſonã pau
peris ſiue diuitis in iudicio, ſed ſtent in iudicijs dei & re
Pſal. 81. d cordentur illius pſalmi: Deus ſtetit in ſynagoga deorũ,
in medio aũt deos dijudicat: Deos appellans q habent
iudicandi de hominibus poteſtatẽ: qui in quo iudicio
Mat. 7. a iudicauerint, iudicabitur de eis. Leges, inquit, meas &
præcepta mea in omnibus ſolẽnitatib. meis cuſtodiẽt,
ut ſciant quomodo nobis Chriſtus paſcha ſit immola-
tus: quomodo ſeptẽ hebdomadas implere debeamus
gaudij atq; lætitiæ, & humiliare animas noſtras in ieiu
nio: clangorẽq; tubarũ intelligere & ſcenopegias ſpiri-
Pſal. 38. c tuales, in quibus dicimus: Aduena ſum ego & peregri-
nus ſicut oẽs patres mei. Hæ ſunt ueræ ſolẽnitates dei,
quas cõſequentius quis Pentateuchũ differẽs interpre
tabitur. Prima uirtus eſt ſacerdotis, non tantum docere
quæ nouerit, ſed oẽs dei feſtiuitates cuſtodire: ut poſsit
alijs cuſtodiẽda præcipere quæ & ipſe obſeruauerit. Sa
Malach. 2. b cerdotum aũt officiũ eſſe legis habere noticiã, & in Ma-
lachia diſcimus, qui ait: Labia ſacerdotis cuſtodiẽt ſciẽ
tiã, & legẽ requirẽt ex ore eius: quia angelus dñi exerci-
tuũ eſt. a ¶ *Et ſabbata mea ſanctificabunt, &c.*] Adhuc ſacer
dotibus præcipit. In quibus obſeruandũ, qđ non dixe
Iſa. 1. d rit abſolute: & ſabbata ſanctificabũt, uel iuxta Eſaiam:
Mat. 12. a Neomenias & ſabbata ueſtra odit anima mea, ſed cũ di
ſtinctione ſabbata mea. Vnde & in euangelio ſcriptũ ẽ:
Sacerdotes in tẽplo ſabbatũ uiolãt & abſq; culpa ſunt:
nõ ſabbatũ dei, ſed ſabbatũ literę, ſabbatũ Iudęorũ: qđ
recte uiolant qui ſunt genus electũ, regale, ſacerdotale.
Porrò ſabbatũ quod ſanctificatũ eſt: illud ĩtelligamus
Pſal. 94. b q & Apoſtolus docet relictum eſſe populo dei, de quo
dicitur: Si intrabũt in requiem meam: quod Hebraice
ſabbatũ nominatur. Sanctificat aũt ſabbatum dei, qui
nõ portat onus peccati ĩ ſabbato: nec dicit: Sicut onus
graue grauatæ ſunt ſuper me. Qui talis, non colligit li- C
gna ĩ ſabbato: nec ſuperædificat fundamẽto Ieſu Chri- 1. Cor. 3. c
ſti ligna fœnũ, & ſtipulam: nec accẽdit ignẽ qui inutilẽ
cõſumat materiã, & die ſabbati in uno permanet loco:
nec foras egreditur, ſed quaſi colũna in tẽplo dei poſi-
tus permanet, ſuper
quo Ioãnes ſcribit ĩ
Apocalypſi: qui uice Apo. 3. a
rit, faciã illum colũ-
nam ĩ tẽplo dei mei,
& foras nõ egrediet
amplius. Quodq; ſe
quit: Et ad mortuũ
hominem nõ ingre-
dientur ne polluãt:
proprie ſacerdotalis
officij eſt, morticina
nõ tangere, ut q p a-
liorũ uitijs depreca-
tur, ipſe ad altare mũ
dus accedat. De qui-
bus mortuis & ſalua
tor loquitur in euã-
gelio: Dimitte mor- Mat. 8. c
tuos ut ſepeliãt mor
tuos ſuos. Iſti contaminant in patre mortuo, quãdo re
linquũt creatorẽ ſuũ: & in matre mortua, de eccleſia re- D
cedẽtes: ĩ filio quoq; & filia, qđ aliud ad cogitationes,
aliud ad opera pertinet, quod ſignificãtius Græce dici-
tur: τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητά. Fratrẽ quoq; & ſororẽ, q eodẽ re-
natus eſt ſpiritu, ſi putauerit mortuũ contaminatur in
co: ita duntaxat ſi ſoror uirgo permãſerit: nec ullius ui-
ri fuerit maculata cõplexu. Ex quibus intelligimus pri
uilegiũ uirginale, qđ cuiuslibet uiri contactus, pfectã
auferat puritatẽ, quæ utrũ recte perperã ne dicta ſint: le
ctoris arbitrio relinquamus. Naturæ quoq; ſuper hoc
probatur affectus, ut ordine charitatis, iuxta quod ſcri
ptum eſt: Ordinate in me charitatẽ: poſt rerum parentẽ Can. 2. a
deum, carnis quoq; pater diligatur & mater: filius & fi-
lia: frater & ſoror: ita dũtaxat ſi de domo nõ exierit: nec
in alterius trãſierit poteſtatẽ. Poſtq̃ aũt ſacerdos fuerit
emundatus purificationis ordine quæ in Moſaica lege
cõſcripta eſt: ſeptẽ dies numerabũt ei, uel perfectus nu-
merus pœnitudinis, uel poſt conſummationẽ mundi,
quando ad uerã trãſimus ogdoadẽ, ut introeat ſancta
ſanctorũ, hoc eſt eñ interius atriũ, & poſſit miniſtrare ĩ
ſanctuario: & ſemper offerre pro peccato cõſcientiæ ui-
ctimã: nec ullũ tẽpus ſit quo non recordetur maculatũ
ſe fuiſſe ſuper patre & matre, filio & filia, fratre & ſorore.
Multa quippe facere cõpellimur in ſeculi huius angu-
ſtijs cõſtituti: uel cõditiõe carnis uel fragilitate naturæ.
Qui aũt talis extiterit, ut miniſtret ĩ ſanctuario, & atriũ
ingrediatur interius, & offerat ſemper deo ſacrificiũ, ita
ut uerus ſacerdos ſit, imò imitator eius, de quo ſcriptũ
eſt: Tu es ſacerdos in æternum ſm ordinem Melchiſe- Eſa. 72. d
dec: iſte nullam habebit hæreditatẽ, niſi deum qui eſt
hereditas eius: nec accipiet poſſeſsionem in Iſrael, hoc
eſt inter uulgus ignobile, ſed ſacerdotalem, ut dicat de
eo dominus: Ego ſum hæreditas & ego poſſeſſio eorũ.
Quem cum inuenerint, loquentur ac dicent: Tenebo Pſal. 106. a
eum & non dimittam illum, & pſallent cum propheta:
Pars mea dominus. b ¶ *Victimã & pro peccato, &c.*] Pro
uictima & ſacrificio, quod Hebraice dicitur מנחה Aqui
la & Symmachus interpretati ſunt donũ. Rurſum pro
uoto quod Septuaginta ἀφόρισμα, hoc eſt, ſeparationẽ
tranſtulerunt: Aquila & Symmachus & Theodotio
ἀνάθημα interpretati ſunt, quod Hebraice dicitur חרם
Et conſiderandum quod omnia quæ nunc per prophe
tam dominus loquitur: per Moyſen ante iam dixerit.
Quæren-

tum (ſiue ſeparatio) in Iſrael ipſorũ erit. Et primitiua oĩum primogenitorũ & oĩa libamẽta ex omnib. quæ offerũtur, ſacerdotũ erũt, & primitiua ciborũ ueſtrorum dabitis ſacerdoti, ut reponat benedictionẽ domui ſuę (ſiue ut ponat benedictiones ſup domos ueſtras.) [a] Omne morticinũ et captũ à beſtia de auibus, & de pecoribus, non comedent ſacerdotes.

CAP. XLV.

CVmq; [b] cœperitis terrã diuidere in poſſeſsionẽ, ſeparate primitias dño ſanctificatũ de terra longitudinis uigintiquinq; millia, & latitudinis decẽ millia ſanctificatũ erit in omni termino eius p circuitũ. Et erit

A Quærendumq; cur eadem quę dicta ſunt, repetat: Vt ui
delicet quæ in mẽtibus hominũ ſunt uel legendi negli-
gentia, uel audiendi contẽptu & obliuione delecta uiua
uoce innouentur: quæ nõ ſit ſcripta calamo & atramen
to, ſed ſpiritu & uerbo dei. Vnde & ſaluator nullũ uolu
mẽ doctrinæ ſuæ p-
priũ dereliquit, qđ
ĩ pleriſq; apocrypho
rũ deliramenta con-
fingũt: ſed patris &
ſuo ſpiritu quotidie
loquit in corde cre-
dentiũ. Et hæc erit re
ſponſio aduerſũ eos
qui calumniant pro
phetas, cur quæ in
Pẽtateucho cõtinen
tur, in ſuis uolumini
bus replicent. Victi-
mã igit & p peccato
& pro delicto ſiue ig
norãtia comedẽt ſa-
cerdotes, de qb. ſcri-
Oſee 4. b ptum eſt: Peccata populi mei comedent. Nec tantũ gau
dendũ eſt ad oblationẽ munerũ: quantũ timendum ad
honoris condemnationẽ, ſi eo abutamur indignè. Pri-
mitiua iuxta literã ſunt animantiũ & inanimantiũ quę
prima naſcunt & quæ primũ terra gignit. Primitiæ quo
B que ciborũ noſtrorũ ſacerdotib. offerunt, ut nihil guſte
mus nouarũ frugũ, niſi ſacerdos ante guſtauerit. Hoc
aũt facimus, ut reponat ſacerdos benedictionẽ & obla
tionẽ noſtrã in domo ſua: ſiue ut ad imprecationẽ ſuã
dñs benedicat domibus noſtris. Grãdis dignitas ſacer
dotũ: ſed grãdis ruina eorũ ſi peccãt. Lætemur ad aſcen
ſum, ſed timeamus ad lapſum. Non eſt tanti gaudij ex-
celſa tenuiſſe, quãti mœroris de ſublimiorib. corruiſſe.
Neq; eñ ſolum pro noſtris delictis reddemus rationẽ:
ſed pro oĩum quorum abutimur donis, & nequaq̃ ſu-
mus de eorũ ſalute ſoliciti. a ¶ *Omne morticinum & captũ
à beſtia, de auibus, &c.*] Et iuxta literã, omni generi electo,
regali & ſacerdotali, qđ proprie ad Chriſtianos refert, q
Pſal. 44. b uncti ſunt oleo ſpirituali, de quo ſcriptum eſt: Vnxit te
deus, deus tu⁹ oleo exultationis præ particib. tuis: hęc
præcepta conueniunt, ut morticinũ non comedat tam
Act. 15. d de auibus q̃ de pecoribus, cuius nequaq̃ ſanguis effu-
ſus eſt, quod in Actibus apoſtolorũ dicit ſuffocatũ: &
quæ neceſſariò obſeruãda, apoſtolorũ de Hieruſalẽ epi
ſtola monet: & captũ à beſtia, qa & ipſum ſimiliter ſuf-
focatũ eſt: & condemnat ſacerdotes qui in turdis, fice-
dulis, gliribus & cæteris huiuſcemodi hæc auiditate gu
1. Reg. 25. f læ non cuſtodiunt. Poſſumus aũt iuxta Anagogẽ mor-
ticinum dicere, in quo animæ ſanguis emortuus eſt, &
imitatur Nabal Carmeliũ qui interpretat ſtultus: & au
dita ira Dauid pauore cõtremuit, & mortuũ ẽ cor eius
in eo. Captus aũt à beſtijs, quarum ne morſib. laniet, p
Pſal. 73. d pheta ſuſpirat dicens. Ne tradas beſtijs animã confiten
tem tibi: ille dicẽdus eſt qui aduerſarij leonis morſibus
deuoratur: & pardi qui nõ mutat uarietatẽ ſuã, & urſæ
quæ raptis ſæuit catulis, & luporum Arabiæ & reliqua-
rum beſtiarum: quas in uarietate dęmonum accipim⁹.
Aues autẽ illas eſſe dicimus quæ ponunt in cœlum os
ſuum: & illa pecora, quæ prona in terrãq; uergẽtia, uen
tri tantum & his quæ ſub uentre ſunt ſeruiunt.

CAP. XLV.

CVmq; *cœperitis terrã diuidere in poſſeſsionẽ: ſeparate primitias domino etc.*] poſt ceremonias ſacerdotũ cul-
tumq; eorũ & cibum: quæ debeant ſumere, quæ
uitare: nunc terræ ſanctæ facit deſcriptionẽ & antequã
omnem in tribus diuidat, de cunctis tribubus iubet
eligi locũ, qui in longitudine habeat uigintiquinq; mil C
lia, & ĩ latitudine decẽ millia. Et quia nõ eſt poſitũ cubi
torũ ſiue pedũ aut ulnarũ: ſubĩtelligi dat ſignificare ca-
lamũ qui erat in manu uiri & habebat mẽſuræ ſex cubi
tos & ſextã partẽ unius cubiti: id eſt παλαιστήν. Diligens
ſupputet lector quot
calami mille paſſus
faciãt, & quã multa
millia in lõgitudine
fuerint & latitudine.
Poſt quã deſcriptio-
nẽ rurſus pręcipit ut
de ſanctificata terra
quæ electa ẽ ex oĩb.
tribub. Iſrael: id eſt
uiginti quinq; milliũ
calamorũ in lõgitu-
dine, & decẽ milliũ ĩ
latitudine: eligat ad
ædificandũ ſanctua-
riũ, id eſt tẽplũ dñi,
alia intrĩſecus terra,
quingentorum cala
morũ per circuitũ: hoc eſt duũ milliũ. Et ne forſitan ædi
ficio templi ædes aliæ iungerent: præcipit ut quinqua-
ginta cubitis per circuitũ terra ſit uacua in ſuburbana:
uel ut Symmachus & Theodotio & Lxx. trãſtulerũt in
terminũ & ſeparationẽ & ſpaciũ. Hac definitione fini-
ta: alia ex integro ſeparãdæ ſanctificationis mẽſura pręD
cipit, ut uigintiquinq; milliũ calamorũ in lõgitudine, &
latitudine decẽ milliũ, poſt ſuperiorẽ menſurã terra a-
lia metiat: in qua nequaq̃ ſit templũ: id eſt ſanctũ, ſed
ſanctũ ſanctũq; ſanctorũ, & habitẽt in ea ſacerdotes, q
accedunt ad miniſteriũ dñi. Habitent aũt eo tẽpore, qñ
ſacerdotali fungunt officio, & ſit ipſa ut diximus poſ-
ſeſsio uigintiquinq; millium calamorũ in longitudine
& decẽ millium in latitudine. Porrò leuitæ qui ſacerdo
tibus ſeruiunt & habent propria miniſteria, accipient
locum ad ædificanda uiginti gazophylacia: iuxta Aq-
lam, exedras: iuxta Symmachũ, thalamos: iuxta Theo-
dotionem, gazeras: ſiue ut Septuaginta tranſtulerũt, ci
uitatem. Per quod intelligimus, ſeparatũ quendam lo-
cũ ad habitationẽ leuitarũ, urbis uocabulo nũcupari:
qui locus quinq; millia habeat calamorũ in latitudine,
& uigintiquinq; millia in lõgitudine. Hæc aũt omnia: id
eſt ſanctuariũ, & alterũ ſanctuariũ, ſanctũq; ſanctorũ, &
habitacula ſacerdotũ, & domus leuitarũ qui miniſtrãt
ſacerdotibus, appellantur loca ſeparata & cõſecrata in
miniſteriũ & in ſanctificationẽ domus Iſrael. Poſt quã
druplicẽ terræ ſanctæ deſcriptionẽ: ponitur quĩta diui-
ſio. Princeps ſiue dux populi accipiat hinc & inde: hoc
eſt ex utraq; parte ſanctuarij in poſſeſſionẽ ſuã, & in ur-
be uerſetur: reſpiciatq; eius poſſeſſio ad ſeparatũ tem-
plo locum & faciẽ urbis: ſitq; à latere maris: hoc eſt, ab
occidente uſq; ad alterum latus maris: latitudinem ha
bens, quam inferius in deſcriptione tribuum ſingula-
rum propheta deſcribit. Deniq; ſequitur: In longitudi-
ne autem iuxta unamquamque partem quam ſingu-
læ tribus accipiunt, à termino occidentali, id eſt maris,
uſque ad terminum orientalem: qui ubi finiatur, in tri-
buum deſcriptione noſcemus. Et hæc erit poſſeſſio du-
cis ſiue principis in terra Iſrael. Hæc interim dicta ſint,
ut ſimplex hiſtoriæ ſermo noſcatur. Cæterum ſi uo-
luerimus comparare ſpiritualibus ſpiritualia, & iux-
ta quoſdam interpretes ad altiora conſcendere, qui
aſſerunt figuram futurorum eſſe præſentia, & omnia
quæ dicuntur pertinere ad cœleſtem Hieruſalem quæ
eſt mater omnium noſtrûm & eccleſiam primitiuo-
rum: non quidem difficile erit dicere quæ dicta ſunt ab
alijs

A alijs: ſed ueremūr ne huiuſmodi expoſitionem prudēs lector nequaquam recipiat. Vnde ad præſens tempus & ad eccleſiam quæ nunc laborat in mundo & ad cœleſtia ire feſtinat referēda ſunt omnia, ut de uniuerſo mūdo eligantur: alij in poſſeſsionem dei qui ſanctū poſsideāt: alij qui ad maiora, pfecerint teneant ſancta ſanctorū. In miniſtris quoq; ordo diuerſus eſt ſacerdotū & leuitarū: quorum alij orationibus ſuis atq; uirtutib. quotidie ſacrificia offerunt deo: alij in ſo & minori gradu ſunt ut eis miniſtrent, & per eos qui ad uirtutū culmina conſcenderūt, & ad extremum ſit dux ſiue princeps, qui tantum poſsit: ut cōtra unam tribum poſſeſſionem accipiat: uniuſq; meritum compenſet merita plurimorum: & primum dum uerſat in ſeculo, de mari uſq; ad mare latitudinē poſſideat: deiñ ab occidēte ſiue à mari uſq; ad orientem: ut præ-

B ſentia derelinquens ad futura feſtinet: & habeat certā poſſeſſionē ſuā, & nequaquā principes aliena deſiderēt, & una quæq; trib. ſuā partē teneat: Quod, pprie ad epiſcopos & preſbyteros referri poteſt: quibus dicitur: ut non uaſtent atque depopulentur ultra populum dei: nec terram Iſrael hæreditate poſsideant: ſed unuſquiſq; habeat poſſeſsionem ſuam quæ gradui illius conſtituta eſt. Viginti quinq; autem millia referuntur ad ſenſus, quæ quater poſita ſunt. Porrò decem millia ad perfectam ſcientiam: ut in altero ſimplex tantum teneatur hiſtoria: in altero etiam de theologia & ſupernis uirtutibus diſputetur: quia decenarius perfectus ē numerus. Illud quoque conſiderandum, quòd ſacerdotes qui in maiori gradu ſunt conſtituti, uigintiquinq; millia poſsideant in longitudine, & decem millia in latitudine. Leuitæ autem, id eſt, inferior gradus, eundem quidem numerum habeat in longitudine, hoc eſt uigītiquinq; millia: ſed latitudo ipſorum quinario numero finiatur. Vnde & uiginti tantum tenent gazophylacia: in quo numero offeruntur munera Eſau. Princeps uero qui uere princeps in populo eſt, & meretur ducis nomen accipere, hinc inde accipit poſſeſſionem ſanctuarij: ex omnibus uidelicet qui ei uoluntate ſubiecti ſunt: & urbis habitator eſt: multorumq; ſalutem, ſuam mercedem facit. In priori templo, quod dicitur ſanctuarium, quingenti per ſingula latera calami deſcribuntur: & rurſum quinquaginta cubiti, quibus omnis ſacerdotum poſſeſsio ſeparatur. In ſecundo autem ſanctuario, ubi ſunt ſancta ſanctorum, latitudo templi & ſpacium non deſcribitur, ſed incertus numerus eſt. Quod quidē & in C poſſeſsione principis inuenimus, qui abſq; ullo numero habet poſſeſsionē in populo Iſrael, dum profectus uniuerſorum redundat ad principem: & diſcipulorum ſalus, præmium magiſtrorum eſt.

Et erit ex hoc ſanctificatū, quingētos per quingētos quadrifariā per circuitū, & qnquaginta cubitis ſuburbana eius per gyrū. Et à mēſura iſta mēſurabis lōgitudinē uigintiquinq; milliū, & latitudinē decē milliū, & in ipſo erit templū (ſiue ſanctificatio) ſanctūq; ſanctorū. Sanctificatū de terra, erit ſacerdotib. miniſtris ſanctuarij qui accedūt ad miniſteriū dñi: & erit eis locus in domos, & in ſanctuariū ſanctitatis. Vigintiquinq; millia lōgitudinis, & decē millia latitudinis. Leuitæ aūt qui miniſtrāt domui: ipſi poſsidebūt uiginti gazophylacia (pro quib. Lxx. trāſtulerunt: ipſi tenebunt ciuitatē ut habitent.) Et poſſeſsionē ciuitatis dabitis quinq; millib. latitudinis, & lōgitudinis uigintiquinq; millibus ſecundū ſeparationē ſanctuarij oī domui Iſrael. Principi quoq; hinc & inde de ſeparatione (uel primitijs ſanctuarij in poſſeſsionē ciuitatis cōtra faciē ſeparationis ſanctuarij, & cōtra faciem poſſeſsionis urbis à latere maris uſq; ad mare, & à latere oriētis uſq; ad orientē, lōgitudinis aūt iuxta unā quanq; partē à termino occidentali uſq; ad terminū orientalē, terræ erit ei poſſeſsio in Iſrael: & nō populabūtur (ſiue uaſtabūt) ultra principes populū meū: et terrā dabunt domui Iſrael ſecundū tribus eorum. [a] Hæc dicit dñs deus: Sufficiat uobis principes Iſrael: iniquitatē et rapinas intermittite: et iudiciū et iuſtitiā facite: ſeparate confinia ueſtra à populo meo, ait dominus deus.

a ¶ *Hæc dicit dominus deus: Sufficiat uobis principes Iſrael: iniquitatē et rapinas intermittite: & iudicium, &c.*] Pro rapinis Septuagita miſeriam tranſtulerūt: pro cōfinijs, oppreſſionem. Eſt autē ſenſus. Quia accepiſtis partē ueſtrā ô principes, ſcriptura dicente: Principi quoque hinc inde in ſeparatione ſanctuarij poſſeſsionem ciuitatis, ſub audit dabitis: & tāta ē ueſtra potētia, ut unius tribus partem acceperit ueſtra poſſeſsio: idcirco præcipio atq; cōmoneo, ut ſufficiat huc uſq; iniqtatē feciſſe & rapinas, dū aliena Pſal.43.c inuaditis atq; diripitis. Et qa ſcriptū eſt: D Dimitte malū & fac Eſa.1.c bonum: econtrario, iudiciū facite atq; iuſtitiā, iudicantes pupillo & iuſtificantes uiduam, ſeparate ueſtra cōfinia à populo meo: ne uidelicet termios trāsferatis. Et qa ipſa uicinia lædit humiliorē, q ſupciliū maioris & potentioris nō poteſt ſuſtinere. Hoc interim dictum ſit ad illius temporis populum. Cæterum & noſtris principibus præceptū poterit coaptari, qui in morem Pharaonis & Aegyptiorum opprimunt filios Iſrael per potentiam: nec meminerunt ſcriptū: Ducem te conſtituerunt Eccl.32.a ne eleueris: ſed eſto īter eos quaſi unus ex ipſis. Et illud quod in euāgelio κατὰ λουκᾶν dñs loquitur: Si autem dixerit ſeruus ille in corde ſuo, moratur dñs meus uenire, & cœperit percutere ſeruos & ancillas, comedere & Luc.12.f bibere, & inebriari: ueniet dñs ſerui illius in die qua nō putat, & hora qua neſcit, & diuidet eum, & partem eius ponet cum infidelibus. Diſcipulos quoq; ſuos in euangelio ſm Matthæum his præceptis erudit: Scitis quoniam principes gentium dominantur eorū: & qui ma- Matt.20.d iores ſunt, poteſtatem exercent in eos: Non ſic erit inter uos: ſed qui uoluerit ī uobis magnus eſſe, fiat miniſter: & qui uoluerit eſſe primus, ſit omnium ſeruus: ſicut filius hominis non uenit miniſtrari, ſed miniſtrare: & dare animam ſuam redemptionem pro pluribus. Multa ſunt ſi uoluero de ſacris ſcripturis reuoluere: ubi maiorum ſuperbia coercetur, & ad humilitatem omnes dñi prouocātur, dicētis: Diſcite à me, quia mitis ſum & hu- Matth.11.d milis corde.

Commentarij decimitertij in Ezechielem prophetam finis.

Diui

A DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVMDECI- C
mum Commentariorum Ezechielis ad Euſtochium procemium.

QVod ī pricipio tēpli Ezechielis debui dicere, nūc præpoſtero ordine ī fine dicturꝰ ſum, illiꝰ uerſiculi memor: Hic labor ille domꝰ, & inextricabilis error. De quo & ī alio loco idē poeta decātat: Vt quondā Creta fertur labyrinthꝰ ī alta Parietib. textū cęcis iter, ancipitēq; Mille uijs habuiſſe dolū: qua ſigna ſequēdi Falleret īdeprēſus & irremeabilis error. Ita & ego iſtarū ſcripturarū īgreſſus oceanū et myſteriorū dei, ut ſic loquar labyrīthū: de quo ſcriptū ē: Poſuit tenebras latibulū ſuū, & nubes ī circuitu eius: perfectā qdē ſcientiā ueritatis mihi uēdicare nō audeo, ſed noſſe cupiētib. aliqua doctrinę īdicia prębuiſſe, nō meis uirib. ſed Chriſti miſericordia: q errātib. nobis ipſe dolos tecti ambageſq; reſoluit: cæca regēs ſpiritu ſancto ueſtigia: quē ſequentes, ad portū explanationū prophetæ Ezechielis puenire poterimꝰ: ī quē extremus, id eſt quartuſdecimꝰ liber eſt. Quē ſi orāte te uirgo Chriſti Euſtochiū ad finē uſq; pduxero: & dñs uitæ huiꝰ cōceſſerit ſpaciū, trāſibo ad Hieremiā, qui unꝰ nobis remanet prophetarū: cuius īterpretatio, mei quidē laboris & tuarū orationū, ſed proprie Chriſti erit clemētię.

COMMENTARIORVM HIERONYMI in Ezechielem prophetam Liber decimusquartus.

STathera [a] iuſta & ephi iuſtū & batꝰ iuſtꝰ erit uobis. Ephi & batꝰ ęqualis, & uniꝰ mēſuræ erūt: ut capiat decimā partē cori batus, & decimā partē cori ephi, iuxta mēſurā cori erit æqualibratio eorū. Siclus aūt uiginti obolos habet. Porrò uiginti ſicli & uigītiquinq; ſicli, & qndecī ſicli minā faciūt. Et hę ſunt primitię [b] quas tolletis: ſextā partem

STathera iuſta & menſura iuſta & chœnix iuſtꝰ erit uobis ad menſuram: & chœnix ſimiliter unus erit ad accipiendū, Decia pars gomor chœnix, & decima pars gomor ephi. Gomor erit æquum ad pōdus uiginti oboli, Vigīti ſicli: quinq; & uiginti ſicli, & quindecim ſicli: mina erit uobis. Et hæ ſunt primitię quas ſeparabitis, Sextam partem

STathera iuſta, &c.] Hic locus iuxta Lxx. nō cohęret, & penitus intelligi nō poteſt: dum non ſolū numeros menſurarū,

B ſed etiā nomina cōmutarunt. Pro ephi eñ interpretati ſunt menſuram, generale nomen p ſpeciali: & pbato chœnica: pro homer quoque Hebraico q Gręce dicit κόρος trāſtulerūt gomor: rurſumq; probato chœnica. Dicamus ergo iuxta Hebraicū & literam: & quid nobis uideat, in ſingulis apertius explicemꝰ. Stathera quę Hebraicè dicit moxene, מאזני ī his intelligit quę appēdūtur. Epha autem quę in Gręco ſermone corrupte dicitur οἰφί, ad menſuram pertinet uariarū frugum. Verbi gratia, tritici, hordei, leguminū. Porrò batus, qui Hebraice dicitur bath בת eadem menſura eſt quę & ephi: & in ſpeciebus tantum liquidis, uini & olei, & iſtiuſmodi. Corus triginta habet modios: & in utraq; menſura, hoc eſt, tam aridarum quàm liquentium tenet principium. Decima pars cori in his quę modio menſurantur, appellatur epha, id eſt, tres modij, & decima pars cori in ſpeciebus liquidis, uocatur batus ſiue uadus: ut eiuſdem menſurę ſit epha & batus. Porrò ſiclus qui Gręce dicitur στατήρ, uiginti habet obolos. Mina uero quę appellatur mna, habet ſiclos ſexaginta: qui faciunt obolos mille ducentos. Quod autem dicitur, uiginti ſicli & uigintiquinque ſicli, & quindecim ſicli minam faciunt: lectorem turbare non debet. Idcirco enim difficultas in numeris ponitur ut intentum animum faciat auditoris. Vnde & multa dicuntur in parabolis & ęnigmatibus: ut qui habet aures audiendi, audiat. Omniſq; prophetia in obſcuritate continet ueritatem, ut diſcipuli intrinſecus audiant: uulgus ignobile & foris poſitum, ne ſciat quid dicatur. Pręcipit ergo ſcriptura diuina, ut iuſta ſint pondera dicens: Non erit in marſupio tuo men- Luc.19.g ſura grandis & minor: ſtathera uera & iuſta erit uobis, & mēſura uera & iuſta erit uobis. Et in Prouerbijs dici- Pro.11.a tur: Stathera grandis & minor, abominabile eſt utrūq; in cōſpectu dei. Qd' quidē non ſolum in D commercijs & ī uſu quotidianę uitę nobis eſt obſeruandū, ſed in omnib. cuſtodienda iuſtitia: dicēte ſcriptura: Sermonibus tuis facies ſtatherā & appendiculū: ut & in uerbis & ī Eccl.28.d ope & cogitationib. omnia pōdere & ratione faciamꝰ. Obolum aūt hoc eſt uiceſimam partem ſicli ſiue ſtatheris eſſe minimā portiunculā, ī alio loco legimus: Eius q fidelis eſt, totus mundus diuitiarum: illius aūt qui infidelis eſt, neq; obolus. Quaſi alijs uerbis dixerit: Infidelis nihil in mundo poſſidet: ſed etiam minima indiget portione. De quo alijs uerbis in euangelio dicitur: Non egredietur inde, niſi reddat no- Matth.5.d uiſſimū quadrantem, hoc eſt etiā extremū nummum & minutū. Legimus decem mnas ſingulis ſeruis ad ne- Luc.19.b gociandū traditas: & in alia parabola inter ſeruos talē- Matth.25.b ta diuiſa: & debitorem quingentorū denariorū & quin- Luc.7.f quaginta: & operarios uineę qui ſingulos accipiūt de- Matth.20.a narios: & mulierē uiduam quę drachmam perdiderat, Luc.15.b & uix eam lucernę accenſione reperit. Quę omnia quē ſenſum habeant, non eſt huius tēporis diſſerere. b ¶ *Et hæ ſunt, &c.*] Et hic mutatis nominibus menſurarū in Lxx editione confuſa ſunt omnia: ut quid dicatur, non poſſit intelligi. Qui enim ſuprà pro ephi menſuram, & dro bato chœnica dixerant: & pro coro gomor: pro ſiclo appendiculū: & hic pro ephi poſuere menſurā: pro coro nunc gomor nuncipſum corum: & in menſura olei pro bato κοτύλην, id eſt cyathū. Dicamus igitur primum iuxta literam: δεκάτας, hoc eſt decimam partem omnium frugū, Leuiticę tribui populus ex lege debebat

A bat. Rurſum ex ipſis decimis, Leuitæ, hoc eſt īferior mi‑
niſtrorum gradus, decimas dabat ſacerdotibus: & hęc
eſt quæ appellatur δευτεροδεκάτη. Erant quoqꝫ & aliæ
decimæ, quas unuſquiſqꝫ de populo Iſrael in ſuis hor‑
reis ſeparabat, ut comederet eas cū iret ad templū in ur
be Hieruſalē & in ue
ſtibulo tēpli: & ſacer
dotes ac leuitas inui
tarēt ad conuiuia. E‑
rant autē & aliȩ deci
mæ, quas pauperib.
recōdebāt: quæ Græ
co ſermone appellāt
πτωχοδεκάται. At ue‑
ro primitiua quæ de
frugibus offerebāt,
nō erant ſpeciali nu
mero definita, ſed of
ferentiū arbitrio de‑
relicta. Traditionēqꝫ
accepimus Hebreo‑
rū nō lege præceptā,
ſed magiſtrorū arbi‑
trio inolitā: ꝗ pluri‑
mū, quadrageſimā
partē dabat ſacerdo
bus: qui minimū, ſexageſimā: inter quadrageſimam &
ſexageſimā licebat offerri quodcūqꝫ uoluiſſent. Quòd
igitur ī pentateucho dubiū derelictū eſt, hic ſpecialiter
definit propter ſacerdotū auaritiā, ne amplius à popu‑
B lo exigant in primitijs deferendis, id eſt, ut ſexageſimā
partē offerant eorū quæ gignunt ė terra. Si enim corus
qui Hebraicè appellatur חֹמֶר & à Lxx. dicitur gomor,
triginta habet modios: tā in aridis ſpecieb. ꝗ̃ in liquen
tibus, Epha quoqꝫ & batus iuxta quod ſuprà diximus,
decima pars eſt cori: præcipiturqꝫ ut ſexta pars tā ephi
ꝗ̃ bati detur ſacerdotibus in primitijs offerendis, quæ
de tribus modijs dimidiū facit modiū: perſpicue ſup‑
putat, ſexageſimā partē primitiarum ſacerdotes accipe
re debere. Hæc interim iuxta literā, & iuxta Hebraicam
ueritatē, & ſenſiſſe, & audiſſe ſufficiat. Nūc reuertamur
ad intelligentiā ſpiritualē: in qua primū quærēdū, quo
Pro.3.b modo dicatur: Honora dñm de tuis iuſtis laboribus: et
da ei de fructib. iuſtitiæ tuæ: ut impleantur cellaria tua
frumento, & uino torcularia tua redūdent: ut poſtqꝫ ob
tuleris primitias laborū tuorū atqꝫ uirtutū, & dixeris:
Deut.28.a Ecce nūc ego attuli tibi primitias frugū terræ, quas de‑
diſti mihi dñe, merearis audire: Benedictus tu in ciuita
te, & benedictus tu in agro: benedicti filij uteri tui, & ge
nimina terræ tuæ, & fruct⁹ iumētorū tuorū, & cætera: &
Ephe.1.a poſſideas (iuxta Apoſtolū) oēm benedictionē ſpiritua‑
lium in cœleſtibus in Chriſto: dū quicquid habes, non
tuæ putas eſſe uirtutis, ſed eius miſericordię, qui fruges
dedit. Et ſi quidē tantam habuerimus ſcientiā ſcriptura
rū, ut myſtica quæqꝫ pandam⁹: & doceamus homines,
id eſt, rationale animal: dam⁹ primitias frumēti noſtri.
Si aūt poſt Anagogen, purā tantū ſequamur hiſtoriā,
quæ ſimplices nutrire poteſt: iuxta illud quod ſcriptū
Pſal.35.b eſt: Homines & iumēta ſaluos facies dñe: damus primi
tias hordei noſtri: quod hordeū ſeuit Iſaac, ſed in terra
alienigenarū: & ortū eſt ei centuplū. Qui hordei dat pri
Pſal.22. mitias, pōt dicere: Dñs paſcit me, & nihil mihi deerit: in
loco paſcuæ ibi me collocauit: ſuper aquas refectionis
educauit me. Qui aūt rationalia paſcit animātia: uertit
ſententiā, & dicit: Præparaſti in cōſpectu meo menſam
aduerſus eos qui tribulant me. Et poſtqꝫ olei & uini ob
tulerit primitias, iūgit & loquitur: Impinguaſti in oleo
caput meū: & calix tuus inebrians ꝗ̃ præclarus eſt: illo
oleo quod abſqꝫ fece mundiſſimum, ad lucernam dñi

HEB. tem ephi de coro frumētí: & ſextā partem ephi de coro hordei. Mē ſura quoqꝫ olei: bat⁹ olei, decima pars cori ē: & de cē bati corū faciunt: quia decē bati implēt corum.

SEP. tem menſuræ de gomor tritici: & ſextā partē ephi de coro hordei: & præceptū olei cotylem, id eſt, cyathum, olei decem cotyles: quia decem cotyles ſunt gomor.

Et [a] arietē unū de grege ducētorū de his quę nutrit Iſrael ī ſacrificiū, et ī holocauſtū, et ī pacifica ad expiādū pro eis, ait dñs de⁹: Oīs popul⁹ terrȩ tenebit primitijs his prīcipi ī Iſrael. Et ſup prīcipe erūt holocauſta, et ſacrificiū et libamīa, ī ſolēnitatib. et ī calēdis, et ī ſabbatis et ī uniuerſis ſolēnitatib. dom⁹ Iſrael. Ipſe faciet ꝑ pctō ſacrificiū, et holocauſtū et pacifica ad expiādū pro dō
Iſrael

præparat. Quod qui præparauerit, exhilarat facies eius C
in oleo, oleo exultationis quo unctus eſt Chriſtus præ
participib. ſuis: & effectus oliua, cū ꝓpheta cātabit: Ego Pſal.51.b
aūt ſicut oliua fructifera in domo dei. Et illo uino qđ
de uera uite redundat in torcularib. ſaluatoris, dicente
dño: Ego ſum uitis, Ioan.15.a
uos autē ꝓpagines:
pater me⁹ agricola.
De his torcularibus
tres pſalmos legim⁹:
octauū, & octogeſi‑
mū, & octogeſimum
tertiū: ꝗ oēs ad eccle
ſiæ ſacramēta referū
tur. Et in ueteri qdē
lege, abſqꝫ mēſura e‑
rāt & numero primi
tiæ: nō eñ ad menſu Ioan.3.d
rā de⁹ ſpiritū dabat.
In ſecunda aūt ædifi
catione tēpli, quod
Ezechielis ꝓphetia
cōtinet, certa menſu
ra eſt, id ē, ſexagena
rius numerus, quo
mūdus expletur: &
dicitur nobis: In qua menſura menſi fueritis, remetiet Mat.7.a
uobis. a ¶ *Et arietem unum, &c.*] Suprà dixit quota pars
eorū quæ appenduntur, mēſuræ quoqꝫ tam aridarum
ſpecierū ꝗ̃ liquentiū debeat offerri principi: nūc eundē
primitiarū in animantib. ordinē tenet: ut unū de grege D
ducentorū arietū iubeat offerri, quos nutrit Iſrael in ſa‑
crificiū, & in holocauſtum, & in pacifica, ad expiandū
pro populo Iſrael, ait dñs deus. Quod nos interpretati
ſumus, de his quæ nutrit Iſrael: In Hebraico ſcriptū eſt
מִמַּשְׁקֵה quod Aquila, & Symmachus interpretant ἀπὸ
τῶν ὑδάτων: Lxx. & Theodot. ἀπὸ τῶν ποτηρίων: quorum al
terum de irriguis, alterū de carnalib. ſiue piſcinis ſonat:
ut uidelicet primitiæ principis, nō alibi niſi in irriguis
nutriantur. Et quomodo in ſuperiorib. legimus ſexage
ſimam partē debere offerri principi de his quæ appen‑
duntur, & quæ menſuræ ſubiacent: ſic nunc ducenteſi‑
ma pars animantiū iubetur offerri: & huiuſcemodi le‑
gis pręceptis, oēm populum eſſe ſubiectū: ut offerat du
ci ſiue principi, quòd uidelicet per illū holocauſta, & ſa
crificia, & libamina, in ſingulis ſolennitatib. offerantur
pro populo, & expiet domus dei. Ex quo animaduer‑
tendum, quod quomodo populus debitor eſt primi‑
tiarū offerendarū principi, ſic princeps debitor eſt po‑
puli offerre pro eo uictimas: quē iuxta tropologiā non
aliū intelligere poſſum⁹, niſi dñm ſaluatorē. Iſte eſt qui
de ducentis animantib. ſuſcipit arietē: ſiue ut ſignifican
tius Hebraicus ſermo demonſtrat βόσκημα, quod ad cū
cta animātia, & nō proprie ad arietē referri poteſt: & ſu‑
ſcipit animal uel arietē, ꝗ nutritus eſt in locis irriguis,
ſanctarū uidelicet ſcripturarū: & poteſt dicere: Dñs pa‑
ſcit me & nihil mihi deerit: in loco paſcuę ibi me collo‑
cauit: ſuper aquas refectionis educauit me. Hęc erāt irri
gua, imò hi canales, ad quos & Iacob ducebat pecora Gen.30.f
ſua, ut in ipſis biberēt atqꝫ conciperēt: & iuxta uirgatū
colorē, fœtus ęderēt dño. Pro ſacrificio, hoc eſt, *δωρεὰ* A‑
quila & Symmachus donū interpretantur: quod in He
braico dicitur מִנְחָה & proprie non pertinet ad hoſtiā,
ſed ad ea quę ex ſimila, & polenta, & oleo offeruntur in
ſacrificio. Holocauſtū uero eſt, quod totū offertur deo:
& ſacro igne conſumit. Pacifica quādo reconciliamur
deo: & pro nobis Apoſtolus loquitur: Precamur pro 2.Cor.5.d
Chriſto, reconciliamini deo: Et in alio loco, Deus erat
in Chriſto, mundum reconcilians ſibi. Iſte autem prin‑
ceps

A ceps, cui primitiæ de animantibus offeruntur, ipſe eſt
& rex: ut in crucis quoqꝫ titulo demonſtrat, Hebraicis
& Græcis literis ac Latinis. Nitentibuſqꝫ Iudæis, ut de‑
poneretur titulus triumphalis, gentiū in Pilato turba
Ioan.19.d reſpondit: Quod ſcripſi, ſcripſi. Sub principe, inquit,
erunt. Pulchre ſacer
dotalis dignitas cō‑
monet, cui ſubiecta
ſit officio: ut ſciat ſe
ſacrificium & libami
na quæ offerūt ex ui
no, ꝓ populo offer‑
re debere in cunctis
ſolennitatib⁹: tam ui
delicet in Calēdis, id
eſt, neomenijs, ꝗ̃ in
ſabbatis: qñ tene‑
bris cūcta operiētib.
lunaris exordiū lu‑
minis eſt, & in requie
ſabbatorū: ut faciat
uidelicet ꝓ pctō ad
expiandū ꝓ domo
Iſrael, quæ eſt eccle‑
ſia dei uiuētis, colū‑
na & firmamentū ue
ritatis. Iſta eſt eñ do
m⁹ dei uiuentis & do
m⁹ Iſrael, quæ expia
tione ſuorū indiget
peccatorū. a ¶ *Hæc
dicit dominus, etc.*] Totū capitulū poſui, ne diuiſum ꝑ ſin‑
gula legētis animū cōturbaret. Et primū de interpreta‑
tionis uarietate dicēdū eſt. Vbi nos interpretati ſumus,
B in quatuor angulis crepidinis altaris: Lxx. trāſtulerūt,
& ſuper quatuor angulos templi, & ſuper altare. Et ubi
nos diximus, pro unoquoqꝫ qui ignorauit & errore
deceptus eſt: illi poſuerūt, pro ignorante & pro paruu‑
lo. In eo quoqꝫ ubi nos diximus, & ſacrificiū ephi per
uitulum, & ephi per arietē faciet, & olei hin per ſingula
ephi: illorū editio tenet, & ſacrificiū & coctionē uitulo,
& coctionē arieti dabis, & olei hin coctionis. In extre‑
mo quoqꝫ uerſiculo, ubi nos diximus: in ſacrificio & in
oleo: illi dixerūt, ſicut in manna, ſicut in oleo. In primo
inquit, menſe & prima die menſis: haud dubium, quin
niſan ſignificet: ſumes uitulū de armento, non qui do‑
mi nutritus ſit, ſed qui in armento, hoc eſt, de grege &
numero plurimorū. In ſeptima quoqꝫ eiuſdē mēſis die
quæ duæ ſolēnitates, hoc eſt, primi mēſis prima dies, &
eiuſdem ſeptima, in lege Moſaica non habentur. Quar
tumdecimū autem diem mēſis, quo paſcha celebrat, &
Exo.12.d Moyſes præcepit obſeruandū, qñ ſeptē diebus azyma
comedimus. Quartā uerò ſolennitatē de qua dicit: ſe‑
ptimo mēſe, quintadecima die menſis in ſolennitate, &
cætera: uidetur mihi ſignificare ſcenopegiā, quam hic
ſine nomine poſuit. Curramus ergo ad ſingula, & quid
nobis uideat, breuiter diſſeramus. Eſſe ſolēnitates ſpiri
Col.2.c tuales, & Apl's docet: Ne ergo quis nos iudicet in cibo
& potu, aut in parte ſolēnitatis, aut neomeniæ, aut ſab
batorū, quæ ſunt umbra futurorū. Et ſic per Eſaiam lo‑
Eſa.1.d quitur deus: Neomenias ueſtras, & ſabbata ueſtra, &
diem magnū non ſuſcipio: ieiuniū, & ferias, & neome‑
nias, & ſolennitates ueſtras odit anima mea. Manifeſtū
eſt, ꝙ qui ſolennitates oderit Iudæorū, ſuas diligat, ſab‑
batum uidelicet quod relictū eſt populo dei: ut uidea‑
mus quæ à deo donata ſunt nobis, & loquamur, nō in
doctis humanæ ſapientiæ uerbis, ſed in doctrina ſpiri‑
tus, ſpiritualibus ſpiritualia cōparantes. In pręſenti eñ
ſeculo quod in maligno poſitū eſt, dies bonos uidere

Iſrael. Hæc dicit dñs [a] deus: In primo menſe, una mēſis ſumes uitulū de armento immaculatū, & expiabis ſanctuariū. Et tollet ſacerdos de ſanguine quod erit pro peccato, & ponet in poſtibus domus, & in quatuor angulis crepidinis altaris, & in poſtibus portȩ atrij interioris. Et ſic facies in ſeptimo mēſis pro unoquoqꝫ qui ignorauerit & errore deceptus eſt, & expiabitis pro domo. In primo menſe, quartadecima die menſis, erit uobis paſchæ ſolennitas, ſeptē diebus azyma comedent. Et faciet princeps in die illa pro ſe, & pro uniuerſo populo terræ uitulum pro peccato. Et in ſeptem dierum ſolennitate faciet holocauſtum domino: ſeptē uitulos, & ſeptē arietes immaculatos quotidie ſeptē diebus, & pro peccato hircū caprarum quotidie. Et ſacrificium ephi per uitulum, & ephi per arietem faciet, & olei hin per ſingula ephi. Septimo menſe, quintadecima die mēſis in ſolennitate, faciet ſicut ſupra dicta ſunt per ſeptem dies, tam pro peccato, quàm pro holocauſto & in ſacrificio, & in oleo.
Hæc

nō poſſumus, ſed in nouo: de quibus diebus in carmi‑ C
ne Moſaico ſpiritus ſanctus canit: Memento dierū anti Deut.32.a
quitatis, intellige annos generationis generationū. De
quibus & ſanctus loquebat in pſalmo: Nocte in corde Pſal.76.b
meo meditabar. Et iterū: Et annos æternos in mente ha
bui & meditatus ſū.
Qui iſtū nō ſuſcipit
intellectū, reſpōdeat
qūo illud poſsit ex‑
ponere qđ Eſaias de
futuro & nouo ſecu‑
lo uaticinat: Erit mē‑ Eſaiæ 66.g
ſis in menſe, & ſabba
tū ex ſabbato, & ue‑
niet omnis caro ado
rare dñm, qñ ueri a‑ Ioan.4.c
doratores nequaqꝫ Eſa.65.c
adorabūt in monte
Garizim, nec in Hie
ruſalem, ſed in ſpū &
ueritate, qñ erit cœlū
nouū, & terra noua: Rom.8.d
& liberabit omnis
creatura à ſeruitute
corruptiōis, in liber‑
tatē filiorū dei, & ſol
ſepties tātū lumē ac
cipiet, & luna ſoli cō
parabit. Acceſsimus
eñ ad montē Sion,
ꝗ interpretat ſpecu‑
la & ad ciuitatē dei uiuentis Hieruſalē cœleſtē, & ad mil
lia angelorū ſolennitates. De qua ſolennitate loquit &
alius propheta: Quid facietis in diebus cōgregationis, Oſee 9.a
& in diebus ſolēnitatis dñi? Hoc eſt illud quod & alibi D
dicit. Celebra Iuda feſtiuitates tuas, redde uota tua. Si Naum.1.d
ergo didicimus ſolennitates ſpirituales, cōſequēter do
cebimur & uictimas ſpirituales. Aſſumit uitulus de ar‑
mento, ſiue taurus ut interpretatus eſt Symmachus, li‑
ber & nullo preſſus iugo, hoc eſt onere peccatorū: & im
maculatus, qui peccatū nō fecit, nec dolus inuentus eſt
in ore eius: uitulus nouellus, cornua efferens & ungu‑
las, ut in ipſo mundet & expiet ſanctuariū. Et tollet, in‑
quit, ſacerdos de ſanguine eius quod erit pro peccato
omniū: qui alijs uerbis agnus appellat in Exodo & in
Euāgelio baptiſta Ioanne dicēte: Ecce agnus dei, ꝗ tol‑ Ioan.1.d
lit peccatū mūdi. Sanguis aūt ipſe eſt precioſus, in quo
redimimur in paſsione dñi ſaluatoris, cuius carnibus
alimur, & cruore potamur: quo tangūt quatuor angu
li crepidinis altaris: quod Theodotio ipſum uerbū He‑
braicū poſuit עֲזָרָה ſiue *ἱεροῦ*, id eſt, tēpli, ut Lxx. tranſtu‑
lerunt, ut ſanctificet domus & altare. Vniuerſa eñ mun
di elementa hoc ſanguine ſanctificant: ut cum quis ex‑
piat⁹ fuerit atqꝫ mūdatus, ingrediat portā atrij interio‑
ris, & poſsit dñi arcana cognoſcere, & cōſequēter ueni‑
re ad ſeptimā diē mēſis primi, & cōſequi requiē, & dño
offerre ſacrificiū tam pro ignorantia, de qua Dauid lo‑
quit: Delicta iuuētutis meæ, & ignorantiæ meæ ne me‑ Pſal.24.b
mineris: ꝗ̃ pro paruulo qui cū ad perfecti uiri menſu‑
ram peruenerit, deſtruet ea quæ paruuli ſunt, & loquit
cōfidenter: Dū eſſem paruulus, quaſi paruulus loque‑ 1.Cor.13.b
bar, quaſi paruulus ſapiebā. Siue pro eo qui errore de‑
ceptus eſt, & nō tam uoluntate, ꝗ̃ boni opinione pecca
uit. Cōpletis aūt duabus ſolennitatib. primi mēſis, hoc
eſt, primæ diei & ſeptimæ eius, uenit ad quartūdecimū
diem menſis in quo paſchę ſolēnitas eſt, de qua ſcriptū
eſt: Etenim paſcha noſtrū immolatus eſt Chriſtus. Tūc 1.Cor.5.b
comedimus ſeptē diebus azyma in requie & ſecuritate
rerū omniū, qñ fermentū maliciæ & nequiciæ deſtruen
tes

A tes, manducamus azyma ſynceritatis & ueritatis: principe noſtro cūcta hæc pro nobis offerēte, & primū pro ſeipſo. Suſcepit eñ corpus humanū, & per peccatū deſtruxit peccatū: qui pro nobis dolet & portat infirmitates noſtras, deinde pro domo ſua, qđ in Lxx. ſcriptum eſt, ſed in Hebraico nō habet, id eſt, pro eccleſia, & pro omni populo terrę uniuerſo uidelicet humano genere. Saluator eſt eñ omniū hominū, & maxime fideliū, & ipſe eſt ꝓpiciatio ꝓ peccatis noſtris, & nō ſolū pro noſtris, ſed ꝓ omni mundo. Oblato aūt uitulo ꝓ uniuerſo populo terræ, in ſeptē diebus reliq̄s dñicæ paſsionis ſeptē uituli & ſeptē arietes immaculati offerūt quotidie, ut holocauſto & igne dñico cōcremēt. Septē aūt uituli & ſeptē arietes ſunt, qui cōfigurāt dñicæ paſsiōi: ut imitent uerū uitulū & uerū arietē, & ſanguine martyrū per ſeptē dies totius mundi peccata purgent. Hircus quoq; caprarū offert pro peccato quotidie, ſeptē uidelicet diebus. Attēdendūq; diligētius, q in ſacrificio ephi per uitulū, & ephi ꝑ arietē & olei hin offerunt quæ lege præcepta ſunt. In oblatione aūt hirci, nec ephi, nec (ut
B Lxx. trāſtulerūt) coctio ponit, q ꝓ ephi, πέμμα, hoc eſt, coctionē interpretati ſunt. Hin uerò quę olei certa menſura eſt, de qua antè iam diximus, aſſumit in ſacrificio uituli & arietis, ut fomētū luminis ſempiterni, & requiē laboris, & laſsitudinis ſanitatē, poſt placationē peccatorū accipere poſsim⁹. In ſeptimo quoq; mēſe quintadecima mēſis die, hoc eſt, ſcenopegiarū, idē oblationis & ſacrificiorū ordo ſeruandus eſt, tam ꝓ peccato q̄ ꝓ holocauſto, & in ſacrificio & in oleo: ut feſtiuitatē dñi fugatis tenebris & orto lumine olei conſequamur: clarioresq; habeamus ſolēnitates, in qb⁹ nobis oīa peccata donāt.

CAP. XLVI.

Hæc dicit dñs deus. [a] Porta atrij interioris quæ reſpicit ad Orientē, erit clauſa ſex diebus, in quibus opus fit: die aūt ſabbati aperietur, ſed & in die Calēdarū aperietur. Et intrabit princeps ꝑ uiā ueſtibuli portæ deforis, & ſtabit in limine portę, & faciēt ſacerdotes holocauſtū eius & pacifica eius, & adorabit ſup limē portę et egredietur: porta aūt nō claudetur uſq; ad ueſperā. Et adorabit populus terrę ad oſtiū portę illius in ſabbatis et in Calendis corā dño. Holocauſtū aūt hoc offeret princeps dño in die ſabbati: ſex agnos immaculatos, & arietē immaculatū, et ſacrificiū ephi ꝑ arietē: agnis aūt ſacrificiū quod dederit manus eius, & olei hin per ſingula ephi. In die aūt Calendarū uitulum de armento immaculatū, & ſex agni & arietes immaculati erūt. Et ephi per uitulum: ephi quoq; per arietem faciet ſacrificiū: agnis autem ſicut inuenerit manus eius, & olei hin per ſingula ephi. Cumq;

CAP. XLVI.

Hæc dicit dominus deus: Porta, &c. & ſacrificiū ephi per arietē, &c.] Vbi nos interpretati ſumus ephi, quæ eſt decima pars cori: Lxx. trāſtulerūt πέμμα, qđ in noſtra lingua coctionē ſonat. Et ubi nos diximus, ſacrificiū, illi ipſum Hebraicū poſuere uerbū מִנְחָה quod Aquila, donum uel ſacrificium: Theodotio, ſacrificium tranſtulit. Et interim priusq̄ quid iſta ſignificent, diſſeramus: ipſa ſcripturæ παραφραστικῶς uerba pandēda ſunt. Porta, inquit, atrij interioris ſex diebus, de quibus ſcriptum eſt: Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: erit clauſa, nec quælibet porta, ſed quæ reſpicit ad Orientē, unde oritur ſol iuſticiæ. Porrò die ſabbati, id eſt, ſeptimo, in quo requies eſt, aperiet per ſingulas hebdomadas, & rurſū cōpletis diebus triginta, qñ alterius mēſis finis, & alterius exordiū eſt, id eſt neomenia, die uidelicet Calendarū aperiet, ut quod priuilegiū habet ſeptimus dies in hebdomada, hoc habeat priuilegiūm mēſis exordiū. Cur aūt aperiet die ſeptimo & die Calendarū porta interioris atrij quæ reſpicit ad Orientē, ſequēs ſermo monſtrabit. Et intrabit, inqt, princeps ꝑ uiā portæ deforis atrij uidelicet exterioris, & ſtabit in limine portæ interioris atrij, quæ reſpicit ad Orien-
tem, nec ingrediet atriū interius, ſed illo ſtante, alij ſa- C
cerdotes faciēt pro ipſo holocauſtū, quā oblationē interpretatus eſt Symmachus, & pacifica, ſiue quæ ad ſalutē pertinent, ut poſtq̄ hoſtia principis, ſacro igne fuerit cōcremata, & dux recōliatus deo, tūc adorare poſsit ſup limē portę interioris atrij in quo ſteterit & egrediatur. Quid igitur? Poſt egreſsionē principis ſtatim porta claudetur? Nequaq̄, ſed aperta erit uſq; ad ueſpā, ut poſt principē oīs populus terræ adoret cōtra oſtiū portæ illius, adoret aūt in ſabbatis & in Calendis qñ apit porta. Et q̄a ſuprà dixerat: Faciēt ſacerdotes holocauſtū eius, & pacifica eius, nec ſignificauerat holocauſtorū numerū, nunc infert: Holocauſtū aūt hoc offeret princeps dño in die ſabbati. Offeret autē nō ꝑ ſe, ſed per ſacerdotes, de qb. ſcriptū eſt: Et faciēt ſacerdotes holocauſtū eius & pacifica eius: ſex, inqt, agnos immaculatos, & arietē immaculatū, ita ut ſacrificiū arietis mēſura ephi ſit, quæ Hebraicè appellat אֵיפָה Sex aūt agnis ſit ſacrificiū quod offerre potuerit manus eius qui offert: & per ſingula ephi, erit olei mēſura quæ appellatur
hin. Calendarū aūt, hoc eſt neomeniarū dies, hoc habe- C
bit priuilegiū amplius à die ſabbati, ut uitulus immolet de armēto, ſiue taurus immaculatus. Cętera aūt, hoc eſt, ſex agni immaculati & aries immaculatus & ſacrificia eorū, ritū ſabbati poſsidebunt, ita duntaxat ut ſicut in ariete ephi offertur ſacrificij, id eſt, ſimile & hin olei, ita offerat & in uitulo. Hæc perſpicuitatis cauſa ſint poſita, nūc ſpiritualē ſenſum dño donante referemus. Sex diebus quibus operamur in mundo, porta orientalis atrij interioris clauſa nobis eſt. Poſtq̄ autē uenerimus ad diem ſeptimū, id eſt, ad diem ſabbati in quo æterna requies eſt, ſiue ad diem Calendarū, quando poſt cæcā noctē, & horribiles tenebras, lucis exordiū eſt, aperitur nobis porta orientalis, & ſi quis noſtrū per merita uirtutū, ducis nomen & dignitatē fuerit conſequutus: per uiam ueſtibuli portæ deforis, hoc eſt per mundi huius labores, & portam eccleſiæ, quæ adhuc in terrenis finibus poſita eſt, ingredietur, non interius atrium: hoc enim in præſenti loco ſcribitur, ſed ad limen portæ interioris, & ſtabit in ea. Sin autē princeps in præſenti ſcriptura nō ingreditur atrium interius, ſed ſtat in limine eius: nulli dubiū eſt nunc ex parte nos uidere, & ex parte cognoſcere, & necdum reuelata facie gloriā dñi contemplari. Deniq; ſtante principe in limine portæ atrij interioris, cæteri ſacerdotes, quibus hoc officiū delegatum eſt, quos poſſumus intelligere uirtutes angelicas, facient pro ipſo holocauſtum & pacifica. Indigemus enim miſericordia dei, & omnis creatura ad cōparationem creatoris immunda eſt, & diuino igne purganda,
quo & Eſaię prophetę purgata ſunt labia: ut poſtq̄ per Eſa. 6. b
ſacrificiū pacē receperit, tunc in limine cōſtitutus, adoret omnipotentiā dei, & ſe atrij interioris ingreſſu fateatur indignum, & ſtatim ingrediatur. Poſtq̄ autem qui primus eſt, fuerit egreſſus, non claudet uſq; ad ueſperā

A huius ſeculi ipſa porta interioris atrij, ſed aperta erit: ut populus quoq; terræ ſit ad oſtium, & adoret ad eum, nequaquam omni tempore, ſed quando requieuerit à peccatis, & fugatis tenebris fidei, & ſcientiæ lumen acceperit. Hoc autem ipſum holocauſtum quod offert princeps per ſacerdotes in die ſabbati, ſex agnorū immaculatorū numero terminatur, pro ſex uidelicet dieb. in quibus operamur in mundo, & arietē immaculatum qui princeps gregis eſt: ita ut ꝑ ſingulos arietes offerat in ſacrificio ephi, id eſt, decima pars cori. In agnorū autem ſex ſacrificio, certa menſura non ponitur, ſed quantumcūq; dederit manus eius q offert, hoc eſt, pro operū qualitate atq; mēſura. Olei autem hin offeret per ſingula ephi, hoc eſt,
Matt. 25. a oleū quod ſibi quinq; uirgines præpararūt, ut unguat ſimilam ſiue cōmiſceat, & omnis oblatio dei plena ſit lumine ueritatis, & exhilaretur facies offerentis oleum. Die autē Calendarū, hoc eſt die triceſimo, quando primogenita & leuitæ numerantur in lege præter omnem Iſrael, de quibus ſuprà diximus: offertur uitulus immaculatus de armento: ſuper quo plenius in priori capitulo diſſeruimus, & agni ſex, & arietes immaculati, &
B cætera quæ offeruntur in ſabbatis, ut æternā requiem conſequamur, & mereamur audire: Euge ſerue bone, quia in paucis fidelis fuiſti ſuper multa te conſtituam, intra in requiem dñi tui: & non ſolum ad portam interioris atrij peruenire, ſed etiam penetralia eius intrare
Pſal. 91. c poſsimus, & illud opere poſsidere: Plantati in domo dñi, in atrijs dei noſtri florebunt. [a] ¶ Cumq; ingreditur princeps. etc.] Princeps ille de quo ſuprà dictum eſt: Et intrabit princeps per uiam ueſtibuli portæ deforis, per eandem portā ingrediatur & per eandem egrediatur: liberi eñ arbitrij eſt, & poteſtatē habet ponendi animam ſuam, & rurſum reſumendi eam: tamq; ad nos ueniēs, quàm ad cœleſtia conſcendens, eadē maieſtatis ſuæ utitur libertate. Deniq; non quærit nundinas, nec ſolennitates, nec differentiā ullam obſeruat dierū, quia omne tempus, ei feſtiuitas eſt. Populus aūt in nundinis tantū & in ſolennitatibus ingreditur & egreditur, & non per eandem uiam, ſed per alteram atq; alterā. Scriptum eſt eñ: Et cum intrabit populus terræ in conſpectu domini in ſolennitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egrediatur per uiam portæ meridianę, & qui ingreditur per uiam portæ meridianæ, egrediatur per uiam portæ Aquilonis: nō reuertetur per uiam portæ per quā ingreſſus eſt, ſed è regione illius egredie-
Gen. 19. d tur. Quod non ſolū his præcipitur qui egrediuntur de
Luc. 9. g Sodomis, & dicitur eis: Ne reſpicias retrorſum: neq; illis qui manū mittunt ad aratrum, ut non reſpiciant ea quæ poſt tergum ſunt: ſed in domo quoq; domini conſtitutis, iubetur ne poſt terga reſpiciant, & reuertantur ad egena & infirma elementa, & incipientes ſpiritu, carne conſumentur, ſed ut de ſpiritualibus quoq; ad maiora procedant, & dicant cū Apoſtolo: Præteritorū ob-
Philip. 3. c liuiſcens, & in priora me extendens: ut nequaquam ex parte prophetent, ſed ueniant ad perfectum: iuxta eam tamen perfectionem quam poteſt capere humana

Cūq; [a] ingreditur princeps, ꝑ uiā ueſtibuli portæ ingrediatur, & per eandē uiā exeat. Et cū intrabit populus terræ in cōſpectu dñi in ſolēnitatibus: qui ingreditur ꝑ portam Aquilonis ut adoret, egrediatur per uiā portę meridianæ, & qui ingreditur per uiam portæ meridianæ, egrediatur per uiā portæ Aquilonis. Nō reuertetur per uiam portæ, per quam ingreſſus eſt, ſed è regione illius egredietur. Princeps aūt in medio eorū, cum ingredientibus ingredietur, & cū egredientibus egredietur. Et in nundinis, & in ſolēnitatibus erit ſacrificiū ephi per uitulum, & ephi per arietē. Agnis aūt erit ſacrificium ſicut inuenerit manus eius, & olei hin per ſingula ephi. Cū [b] autem fecerit princeps ſpontaneum holocauſtum, aut pacifica

natura, ut intelligamus illud euangelicum: Et uos cum C
omia feceritis, dicite: ſerui inutiles ſumus, quod debui- Luc. 17. c
mus facere, fecimus. Vnde & Apoſtolus in eadem epiſtola de duab. loquitur perfectionibus, quaſi imperfe-
ctus eñ ſcribit: Nō quia iam accepi, aut quaſi iam per- Phil. 3. c
fectus ſim: ꝑſequor autē ſi apprehendā, in quo & cōprehēſus ſum à Chriſto. Statimq; quaſi ꝑfectus loquitur: Vnū autē, poſteriorum obliuiſcens, ad ea quæ in priora ſunt me extēdens iuxta propoſitū perſequor ad brauium ſupernæ uocationis. Quotquot ergo ꝑfecti ſumus, hoc ſapiamus. Quomodo enim poteſt ſtare ſentētia, ut qui dixerat, nō quia iam accepi, aut quia iā perfect⁹ ſum, audeat dicere: Quotquot ergo perfecti ſumus, hoc ſapiamus? Ex quo perſpicuū eſt omnem hominē, & uniuerſam creaturā, quamuis ad perfectionem uenerit, tamen indigere miſericordia dei, & plenam perfectionē ex gratia, nō ex merito poſsidere. Præcipitur itaq; populo terræ, ut ſi ingreditur per portā Aquilonis ut adoret, egrediat per uiā portæ meridianę. Quis eſt iſte populus cui hoc præcipitur: Nempe gentiliū: ut qui derelinquens portam Aquilonis, à quo exardeſcunt mala ſuper terram, ingreſſus fuerit templum, non egrediatur niſi per uiam D
portæ meridianæ, ad portam luminis, ad portam caloris, ad portā in qua ſponſus cubat in meridie. Deniq;
dicitur in eodem Cantico canticorū: Surge Aquilo, & Cant. 4. d
ueni Auſter. Qui uerò ingreditur per uiam portæ meridianæ egrediatur per uiā portæ Aquilonis. Quis nam ille eſt populus? ſcilicet Iudæorū, qui derelinquēs portam uiæ luminis, uadit ad portā Aquilonis, de quo di-
citur Aquilo uētus duriſsimus. Nam & olla Hieremiæ Hiere. 1. c
à facie Aquilonis accēditur. Dicamus & aliter: Per portam Aquilonis ingreditur, qui peccata dimittit, & egreditur per portā meridianā, qui uirtutes ſequit. Et econtrario, ſi iuſtus lapſus fuerit in peccatis, ingredit quidem per portā meridianā, ſed egreditur per uiam portæ Aquilonis. Princeps aūt, inquit, in medio eorū erit, ingredientiū ſcilicet & egredientium, iuxta illud quod
ſcriptū eſt; Medius inter uos ſtat, quem uos ignoratis. Ioan. 1. d
Et Apoſtolus: An ignoratis quia Chriſtus in nobis eſt? 2. Cor. 13. b
Sin aūt ignorantib. dicitur, quod medius inter eos ſtet Chriſtus, quanto magis ſcientibus? Sed cū inter ſcientes Chriſtus ſteterit: tūc corpus mortuum fiet propter peccatū, & ſpiritus uiuens propter iuſtitiā. Ingredit aūt princeps cum ingredientibus, & egreditur cum egredientibus, utrorūq; uirtutis atq; peccati teſtis aſsiſtens. In nundinis ergo & in ſolennitatibus, ſabbatorū uidelicet & Calendarū, & uniuerſæ feſtiuitatis, de qua in anterioribus locuti ſumus, tam in uitulo, quàm in ariete per ſingula ephi offerentur in ſacrificio. In agnis uerò nō erit certus numerus, nec uoluntati dimiſſum arbitriū, ſed uirib. quis utetur & bono conſcientiæ: ut quantū poteſt, non quantū uult offerat, & ſuper omnia olei hin per ephi ſingula, ut ungat ſimila & lucerna accen-
datur in conſpectu dñi: & qui eo utitur, poſsit dicere: E- Pſal. 51. b
go autē ſicut oliua fructifera in domo dñi. [b] ¶ Cum aūt fecerit princeps ſpontaneum holocaſtum, aut, etc.] Vbi nos legi

cifica uoluntaria dño, aperietur ei porta quæ reſpicit ad Orientem, & faciet holocauſtū ſuum & pacifica ſua, ſicuti fieri ſolet in die ſabbati, & egredietur claudeturq; porta poſt quàm exierit. Et agnū anniculū immaculatū faciet holocauſtū quotidie dño, mane & mane faciet illud. Et ſacrificiū (ſiue manaa) faciet ſuper eo mane, mane, ſextam partem ephi (ſiue mēſuræ,) & de oleo tertiam partem hin, & miſceatur (ſiue iuxta Symmachum, aſpergatur) ſimilę ſacrificium (ſiue manaa) domino legitimum, iuge atq; perpetuū. Facietis agnum & ſacrificiū, & oleū mane, mane, holocauſtum ſempiternū. Hęc dicit[a] dominus deus: Si dederit princeps (ſiue dux) donū alicui de filijs ſuis, hæreditas eius filiorum ſuorū erit, poſsidebūt eam hæreditarie. Sin autem dederit legatum de hæreditate ſua uni ſeruorum ſuorum, erit illius uſq; ad annum remiſsionis (pro quo Theodotio ipſum uerbum Hæbraicum poſuit דְּרוֹר) ſed reuertetur ad principem: hæreditas autem eius filijs eius erit. Et nō accipiet princeps de hæreditate populi per uiolentiam, & de poſſeſsione eorum, ſed de poſſeſsione ſua hæreditatem dabit filijs ſuis

A mus, immaculatum: & in Hebraico ſcriptum eſt תָּמִים
Aquila, perfectū interpretatur. Et ubi Lxx. מִנְחָה Theodotio, ſacrificiū: Aquila & Symmachus, donum transferūt. Pro eo autem quod nos diximus, ſpontaneum, Septuaginta ὁμολογίαν, id eſt, confeſsionem uerterunt, & pro principe, ducē: hoc enim נָשִׂיא ſignificat. Adhuc autē ſermo de principe ē, de quo Eſaias loqui
Eſa. 55.b tur: Ecce teſtimoniū in gentibus dedi eū, principem & præceptorem in gentibus.
Ezech. 34.f Et Ezechiel: Et ego dñs ero eis in deū: Et Dauid princeps in medio eorū. Cū igitur iſte princeps fecerit ſpōtaneū, & dixerit: Voluntaria ſiue
Pſal. 118.o ſpontanea oris mei beneplacita fac dñe: Spontaneū aūt holocauſtum, ut totum ſe offerat deo, & pacifica uoluntaria, quod in prioribus inuenitur, ſcriptū eſt enim: Et facient ſacerdotes holocauſtū eius, & pacifica eius: Et de ſpontaneis ac uoluntarijs, quibus nūc di
B citur, omnino reticetur: ut non neceſsitate faciant, ſed uoluntate: poſt holocauſtum offerat pacifica, & recon-
1. Cor. 7. cilietur deo. Vnde & uirginitas maior eſt nuptijs, quæ non exigitur nec redditur, ſed offertur. Pro pacificis, quæ Hebraicè dicuntur שְׁלָמִים Lxx. ſalutaria interpretantur: ut ipſa reconciliatio pacificorum, ſalus ſit offerentis. Cum ergo fecerit princeps, aperietur ei porta, uel iuxta Lxx. aperiet ſibi portā quæ reſpicit ad Orien-
Pſal. 117.e tem: illam uidelicet portam, de qua ſcriptū eſt: Hæc porta dñi, iuſti intrabunt per eam, & unde oritur ſol iuſtitiæ. Et faciet, inquit, holocauſtum ſuū & pacifica ſua, de quibus nunc diximus. Faciet aūt quia ſpontaneum ſacrificium eſt, & non alij pro eo facient ſacerdotes, uidelicet ſicut fieri ſolet in die ſabbati. Ergo omni tempore holocauſtum & pacificū quod offertur uoluntariè, reſeratā habet portam dñi, nec obſeruat ſabbatū, ſed oēs dies ei reputantur in requiem. Deniq; poſtquā obtulerint holocauſtū & pacifica, ſtatim egreditur & clauditur poſt eum ianua, ſiue claudit ianuā, ut ſeruetur principi priuilegiū ſuum, nec ſacrificia eius populo miſceantur. Et quia generaliter dixerat, ſpontaneū holocauſtū aut pacifica uoluntaria dño, nec appoſuerat taurū ſiue uitulum, & arietem uel ouem, hircumq; pro peccato, docet quod ſit ipſum holocauſtum: Agnū, inquiens, anniculum immaculatū faciet holocauſtum, & non certis diebus, ſed quotidie: nec qualibet hora, ſed mane, mane faciet illum: per ſingula uidelicet mane, quando orto ſole
Pſal. 5.a lucis exordium eſt. De quo mane Dauid loquit̃ in pſalmo: Mane exaudies uocē meam, mane aſtabo tibi & ui
Ibid. 29.b debo. Et in alio loco: Ad ueſperū demorabitur fletus,
Ibid. 62.a & in matutino lætitia. Et iterum: Deus deus meus, ad te de luce uigilo. Qui ſit autem iſte agnus immaculatus, ſi
Eſa. 53.a ue perfectus & anniculus, Eſaias plenius docet, dicens: Sicut ouis ad uictimā ductus eſt, & ſicut agnus in conſpectu tondentis ſe ſine uoce, & nō aperuit os ſuum. Et

Hieremias: Ego aūt ſicut agnus innocens ductus ad ui C
Hiere. 11.d ctimam, non cognoui. Et Ioannes baptiſta: Ecce agnus
Ioan. 1.d dei, qui tollit peccata mundi. Iſte eſt agnus qui immola
Exod. 12.d tur in Aegypto: de cuius ſanguine armant̃ poſtes fidei, & exterminator excluditur. Anniculus aūt, quia prædicauit annū dñi acceptabilem, & diē retributionis. Nec miretur lector, ſi idem & princeps eſt & ſacerdos, & uitulus & aries, & agnus: cū in ſcripturis ſanctis ꝓ uarietate cauſarū legamus eum dñm, & deum, & hominē, & ꝓphetam, & uirgā, & radicē, & florē, & principē, & iudicē, & regē, iuſtum, & iuſtitiam, apoſtolū, & epiſcopū, brachiū, ſeruum, unigenitū, paſtorē, filiū, & puerū, unigenitū & primogenitū, oſtium, uiam, angelū, ſagittam, & ſapientiam, et multa alia: quorum omnium, ſi uoluero teſtimonia dicere, ꝓprio libro indigēt. In holocauſto itaq; iſtius agni immaculati
& anniculi qui mane ſemper offertur, faciet ipſe prin- D ceps ſacrificiū, ſiue manaa: & ſimilā, ſiue donū mane, mane ſextam partem ephi, ſubauditur, ſimilæ. Sexta autem pars ephi, dimidius modius eſt. Si enim ephi, decima pars cori eſt, id eſt, tres modij: nulli dubiū quin ſexta pars ephi, dimidiū faciat modium. De oleo quoq; mēſuræ hin, tertia pars offertur: ut miſceatur, ſiue aſpergatur ſimilæ ſacrificiū deo, legitimum, iuge atq; perpetuum: quod nulla intermittitur die: ſed omni tempore orto ſole ſemper offertur, ut impleatur quod in fine capituli huius ponitur: Faciet agnū in ſacrificiū, & oleum mane, mane holocauſtū ſempiternū. a ¶ *Hæc dicit dominus, etc.*] Hucuſq; ſermo de principe, nunc de hæredibus eius præcepta tribuuntur: imò de donis, hæreditate atq; legatis, quibus dare debeat, & quorū ſit, uel ad tempus, uel æterna poſſeſsio. Si, inquit, filijs ſuis dederit uel donū, uel hæreditatē, ipſi poſsidebunt eam: quia eis ſucceſsionis iure debetur, & de alio ad alium nō poteſt tranſire poſſeſsio. Sin autē dederit uni ſeruorū ſuo-
rū legati nomine, tam diu habebit poſſeſsionē, quàm Leuit. 23.d
diu uel ſeptimus annus remiſsionis qui dicitur דְּרוֹר: uel iubileus, hoc eſt quinquageſimus adueniat: quādo omnis emptio, atq; donatio reuertit̃ ad priores dños, ita ut ſeruus uſum habeat pro tēpore, & proprietatem poſſeſsionis filij principis. Quod aūt ſequit̃: Et non accipiet princeps de hæreditate populi per uiolentiā, ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, ut opprimat eos: uel ut Aquila & Symmachus, ut affligat eos atq; cōtriſtet, ſed de poſſeſsione ſua hæreditatē dabit filijs ſuis: Sugillat non ſolū illius temporis ſacerdotes & principes, ſed noſtri quoq; qui ditiores fiūt ſacerdotes dignitate, & præter ea quæ ſibi dñi diſpoſitione debent̃, tollūt à pauperib. per uiolentiā, uel ſub honoris nomine diuites ſpoliant: ut ipſis quoq; filijs ſuis quibus paterna debet̃ hæreditas nil debeāt derelinquere, niſi quod ſibi à parentib. derelictū eſt.
Ergo

ſuis, ut non diſpergatur populus meus unuſquiſq; à poſſeſsiōe ſua.[a] Et introduxit me per ingreſſum qui erat ex latere (uel poſt tergū) portæ in gazophylacia ſanctuarij ad ſacerdotes (ſiue in exedras & thalamos) qui reſpiciebant ad Aquilonē, & ecce ibi erat locus uergēs ad Occidentē, (ſiue ad mare, & ut Lxx. trāſtulerunt, ſeparatus). Et dixit ad me: Iſte eſt locus ubi coquent ſacerdotes pro delicto & pro peccato (ſiue pro ignorantia), & ubi coquent ſacrificiū (ſiue manaa & donum): ut non efferant in atriū exterius, & ſanctificetur populus. Et eduxit me in atriū exterius, & circūduxit me ꝑ quatuor angulos atrij, & ecce atriolū erat in angulo atrij, atriola ſingula per angulos atrij. In quatuor angulis atrij atriola diſpoſita, quadraginta cubitorū per longū, & triginta per latum. Menſuræ unius quatuor erant, & paries per circuitū ambiēs quatuor atriola, & culinæ fabricatę erāt ſubter porticus per gyrum (ſiue propè accubita, quæ Aquila, σιβάδας interpretatus eſt: Symmachus περιφράγματα, Theodotio ipſum uerbū Hebraicum poſuit טירות Et dixit, inquit, ad me: Hęc eſt domus culinarū, in qua coquēt miniſtri domus uictimas populi (ſiue uictimam.)
Et conue-

A Ergo qui ditior eſt ſacerdos quàm uenit ad ſacerdotiū, quicquid plus habuerit, nō filijs debet dare, ſed pauperib. & ſanctis fratribus, & domeſticis fidei, qui uincunt merita liberorū: ut reddat ea quę dñi ſunt, dño ſuo, qui
Matth. 25.d loquitur in euangelio: Quicquid uni iſtorū feciſtis, mihi feciſtis. Ipſe eñ in pauperibus ſuſcipitur hoſpitio, uiſitat̃ in carcere, nudus tegitur, ſitiens bibit, ſaturat̃ eſuriēs. Vt nō diſpergatur, inquit, popul⁹ meus à poſſeſsione ſua. Si eñ licētiā habuerit princeps uel accipere, uel rapere, uel ſub figura honoris tenere, quæ non ſunt ſua & liberis derelinquere: populus q in nomine dei fuerat congregatus, diſperget̃ in partes atq; lacerabit̃: ſiue iuxta legē, ne paulatim alteri⁹ hæreditas trāſeat ad aliū, & ꝑeat funiculus diuiſionis, per quē ſorte ad unumquēq; uenit hæreditas. Diſpergit ergo populū dei, & aufert ab eo poſſeſsionē fidei ſempiternā: qui
B aliena dona uel bona, uel rapina, uel adulatione, uel blāditijs, uel prætextu religionis, filijs fratribuſq; & cōſanguineis derelinquit. a ¶ *Et introduxit me, etc. Et dixit, inquit, etc.*] Hoc eñ Hebraice ſignificat נגר. Vir qui calamum tenebat manu & funiculū cementarij, quo ædificiū metiret̃. Introduxit, inquit, me per ingreſſum qui erat ex latere portæ, uel poſt tergū portæ. Nec poſuit cuius portæ, Orientalis, auſtralis, aut alterius plagæ, ſed reliquit incertū: ut irem ad locum ſanctuarij, & in gazophylacia, ſiue in cubicula ſacerdotum, quæ reſpiciebant ad Aquilonē & ad mare, ad Septentrionem uidelicet & ad Occidentem, hanc habente ſcriptura ſacra conſuetudinē: ut pro ſitu terræ Iudææ, ſemper mare Occidentē uocet. Et conſiderandū quod locus ſacerdotū ubi pro delicto, ſiue ignorantia & pro peccato coquuntur ſacrificia, ne cruda offerant̃, in atriū exterius ad Aquilonē & Occidentē poſitus ſit: unde uentus frigidiſſimus oritur, & ubi ſolis lumen occūbit. Ex quo oſtenditur, quicquid ad eduliū pertinet: uel pro errore eſſe, uel pro peccato. Sin autē & pro ignorantia offert̃ ſacri-
Iob. 1.a ficiū, quanto magis pro delicti conſciētia? Vnde & Iob offerebat mane quotidie hoſtiā pro filijs ſuis, timēs ne per ignorantiā deliquiſſent. Quod aūt ſequitur: Vt nō efferant in atriū exterius, & ſanctificetur populus qui ſanctificationi non fuerat præparatus: illud ſignificat, ne facile non ſanctificatis ſancta tribuamus, nec mittamus (iuxta Euangeliū) margaritas ante porcos, nec de-
Matth. 7.a mus ſanctū canibus. Deniq; Moyſes tribus diebus ab
Exod. 19.c oñi immūdicia, & ab uxorū cōplexu uult populū ſanctificari, ut accedat ad montē Sina, & ſanctificatus ſancta ſuſcipiat. Si aūt acceſſuri ad audiēda & ſuſcipienda uerba dei ſanctificari iubent̃ ab uxorib. manifeſtū eſt
1. Cor. 7.a in lege illud apoſtolicū cōtineri: Nolite fraudare inuicē, niſi forte ex conſenſu ad tēpus, ut uacetis orationi, &

ex conſenſu abſtinendū ab uxoribus, ut uacemus ora- C tioni. Poſt hæc ſcriptū eſt: Et eduxit me in atrium exterius, & circunduxit me per quatuor angulos atrij, & ecce atriolū erat in angulo atrij, atriola ſingula per angulos atrij, in quatuor angulis atrij atriola diſpoſita. Ille uir quē ſæpe cōmemorat, eduxit eū de loco ſacerdotū qui uergebat ad Aquilonē: ſiue qui erat ſeparatus, ubi coquūt ſacerdotes ꝓ delicto, & pro peccato, uel ignorātia, eduxit aūt in atriū exterius. Ex quo intelligimus illud atriū de quo egreſſus eſt fuiſſe interius, & multa eſſe atria in ſcripturis ſanctis, de quibus legi-
Pſal. 134.a mus: Qui ſtatis in domo dñi, in atrijs dom⁹ dei noſtri. Et
Ioan. 10.e in Ioanne: Et alias oues habeo quæ non ſunt ex hoc atrio, & illas oportet me adducere & uocē meā audiēt, et fiet unū atriū, & unus paſtor, hoc eñ Græce αὐλή ſignificat: quod Latina ſimplicitas in ouile trāſtulit. Quando D
aūt dicit, ex hoc atrio, oſtendit eſſe & aliud, quod uel in gentiū turba ad diſtinctionē Iſrael, uel in cœlis ad ſeparationē terreni atrij demonſtrat̃, & pro qualitate meritorū unicuiq; officio atriū delegatū, ſuper quò in anterioribus plenius diſputatū eſt. Hoc autē atriū de quo nūc ſermo eſt, per ſingulos angulos quatuor habebat atriola, quæ Lxx. minora uocant & nos pro facilitate ſenſus ὑποκοριστικῶς, atriola diximus. Quadraginta cubitorū erant per longū, & triginta per latū. De quibus numeris in hoc eodē propheta diſputaſſe me memini, quod aliud ad tribulationes & anguſtias, aliud ad perfectam
Exod. 34.d referatur ętatem. Vnde quadraginta diebus Moyſes, et
3. Reg. 19.b Helias, & dñs atq; ſaluator in eremo ieiunarūt, & ad ſa
Matth. 4.a cerdotale officiū, non poſt uiceſimumquintū ætatis an
Luc. 3.c num, ſed poſt triceſimū accedūt. Quamobrem & dñs triginta annorū erat, cū uenit ad baptiſmū, & in hoc eodē propheta triceſimus annus ponit̃ in exordio. Vbi igitur cibi, ibi & anguſtia atq; tentatio, per quæ parant̃ cibi. Et ubi in perfecti uiri uenerimus ætatem, ibi calcā-
1. Tim. 6.b da ſunt omnia, & dicendum: Habentes uictū & ueſtitū,
Gen. 28.d his contenti ſimus. Et ſi dederit mihi dñs cibū ad ueſcē
1. Cor. 6.c dum, & ueſtem ad operiēdū. Vel certe illud: Eſca uētri, & uenter eſcis, deus aūt & hunc & illa deſtruet. Neq; eñ in futuro mādućabimus & bibemus, ſed illo ueſcemur pane qui de cœlo deſcendit, de quo in pſalterio canit̃:
Pſal. 77.c Panem angelorū manducauit homo. Et: Meus cibus
Ioan. 4.e eſt, ut faciā uoluntatē eius qui miſit me. Quod aūt mēſura una atriolorū erat quatuor, quæ atrij maioris angulos poſsidebant, quatuor mundi ſignificat plagas, quod in ſudore uultus noſtri comedamus panem, & oñis labor uētri ſtercoriq; proficiat: quæ quatuor atriola, uel unus paries ambiebat, & culinæ fabricatæ ęrant ſubter porticus per gyrū, uel propinqua habebāt accubita, ut ubi cibi, ibi & menſarū præparatio. Et ne forſitan ignoraret

A raret, ꝓpheta quid eſſent quæ cerneret, dixit ad eũ: Hæc
eſt domus culinarũ, in qua coquent miniſtri dñi uicti-
mas populi. Populi quidẽ uictimæ quæ offerunt ꝓ de-
licto ſiue peccato & ignorãtia, ſunt alimẽta & refrigeria
ſacerdotũ: ut meminerint nihil aliud debere appetere,
cũ etiã in templo car
nes ad eorũ refrige-
ria præparatæ ſint.

CAP. XLVII.

Et[c] cõuerti me ad portã domus, & ecce aquæ egre-
diebantur ſubter limẽ domus ad Oriẽtẽ. Facies eñ
domus reſpiciebat ad Orientẽ. Aquę aũt deſcẽdebãt in
latus tẽpli dextrũ ad Meridiẽ altaris. Et eduxit me ꝑ uiã
portæ Aquilonis: & cõuertit me ad uiã foras portam ex
teriorẽ, uiam quæ reſpiciebat ad Orientẽ: & ecce aquæ
redundantes à latere dextro cũ egrederetur uir ad Oriẽ-
tem, qui habebat funiculũ in manu ſua: & mẽſus eſt mil-
le cubitos: & tranſduxit me per aquã uſq; ad talos: (ſiue
tranſiuit in aqua aquam remiſsionis). Rurſumq; mẽſus
eſt mille: & trãſduxit me per aquam uſq; ad genua (ſiue
trãſiuit in aqua, aquã uſq; ad fœmora). Et mẽſus eſt mil-
le, & traduxit me per aquã uſq; ad renes: (ſiue & trãſiuit
aquam uſq; ad lumbos). Et mẽſus eſt mille torrẽtẽ, quẽ
non po-

Cap. XLVII.

Et cõuerti me, etc. Et menſus eſt mille, torrentẽ, etc.]
Pro quo Lxx. trãſtu
lerunt: Et mẽſus eſt
mille, & nõ poterat
pertrãſire, qm̃ fere-
baſ aqua inſtar præ
cipitis torrentis, qui
trãſiri nõ põt. Aquæ
iſtæ quæ egrediebã-
tur ſubter limen do-
mus, id eſt tẽpli nõ
ferebanſ ad Aquilo
nẽ & ad Occidentẽ,
ſed ad orientẽ, & in
latere tẽpli dextro,
id eſt, ad meridiẽ: ipſamq; meridiẽ nõn cuiuslibet loci,
ſed altaris. Ex quo perſpicuũ fit ſacras eſſe aquas, & ſal-
uatoris noſtri ſignificare doctrinã, iuxta illud qđ ſcri-
Eſa. 4. a ptũ eſt: De Sion egredietur lex, & uerbũ dñi de Hieru-
Ibid. 11. c ſalẽ. Et in alio loco: Repleta ſunt om̃ia ſcientia dñi, ſicut
aqua multa operiens mare. De his aquis & Zacharias
Zach. 24. b propheta uaticinatus eſt, dicens: In die illo egredietur
aqua uiuens de Hieruſalem, & mediũ eius in mare pri-
B mũ: mediũ autẽ illius in mare nouiſsimũ. De his aquis
Ioan. 4. b & ad Samaritanã dñs loquebatur: Si ſcires quis eſt qui
dicit tibi da mihi bibere: tu forſitan petiſſes eũ, & dediſ-
ſet tibi aquam uiuentẽ. Et iterũ: Omnis qui bibit de a-
qua iſta, ſitiet denuò: qui autẽ biberit ex aqua quã ego
Ioan. 7. f dabo ei, nõ ſitiet in æternũ. Et in tẽplo clamabat atq; di-
cebat: Si quis ſitit, ueniat ad me & bibat. Qui credit in
me (ſicut dicit ſcriptura) flumina de uentre eius fluent
aquæ uiuæ: hoc aũt dixit de ſpiritu quẽ accepturi erant
credentes in eũ. Iſtæ ſunt aquæ de quibus propheta lo-
Pſal. 22. a quebatur in pſalmo: Super aquas refectionis educauit
Sup. 36. e me. Et Ezechiel: Aſſumã uos de gentibus & de terris, &
aſpergã ſuper uos aquã mundam, & mundabimini ex
omnibus immundicijs ueſtris. Apparuerunt eñ fon-
tes aquarũ. Et in nonageſimoſecundo pſalmo canitur:
Eleuauerũt flumina dñe, eleuauerũt flumina uoces ſu-
as à uocibus aquarũ multarũ. Mirabiles elationes ma-
Eſa. 8. b ris. Iſtæ ſunt aquæ Siloe quæ uadũt cũ ſilẽtio, de quib⁹
Ibid. 12. a loquiſ Eſaias: Haurietis aquas de fontib. ſaluatoris. Et
Pſal. 67. f pſalmiſta: Benedicite dño de fontibus Iſrael. Et idem E-
Eſa. 33. a ſaias de dño ſaluatore: Iſte, ait, habitabit in excelſa ſpe-
lunca petræ fortiſsimæ. Panis ei dabitur, & aqua illius
Eſa. 43. a fidelis. Erupit eñ in deſerto aqua, & uallis in terra ſitiẽ-
ti. Diciturq; credentibus: Noli timere, quoniã redemi
te, meus es tu, & ſi tranſieris per aquã, tecũ ego ſum. Et
Eſa. 55. a rurſum: Qui ſititis, ite ad aquã. Et per Hieremiã loquiſ
Hiere. 2. c deus: Duo mala fecit populus meus. Me dereliquerũt
fontẽ aquæ uiuæ, & foderunt ſibi lacus, qui aquã conti
nere non poſſunt. Sicut igiſ legimus in bonã partẽ a-
quas quæ egrediunſ de limine tẽpli, & referunſ ad do-
ctrinã eccleſiæ, ſic ſunt aquæ amaræ, & aquę peſsimę: ad
quas Hiere. ꝓpheta nos ꝓhibet accedere, dicẽs: Quid
uobis & uiæ Aegypti, ut bibatis de aquis Geõ? quæ He
braice dicunſ שִׁיחוֹר, id eſt, turbidæ atq; cœnoſæ. De qb.
Ibid. 9. e iratus ſuper hæreticis loquiſ deus: Ecce ego cibabo eos
angustijs, & dabo eis potũ aquam fellis, in qua regnat C
draco Aegyptius, qui dicit: Mea ſunt flumina, & ego fe- Sup. 29. a
ci ea, qui omne excelſum uidet, & ipſe eſt rex eorũ qui & 23. c
in aquis ſunt. Vnde uir eccleſiaſticus dñm deprecaſ &
dicit: Saluũ me fac dñe, qm̃ intrauerũt aquę uſq; ad ani Pſal. 68. a
mã meã. Infix⁹ ſum
in limo profundi, &
nõ eſt ſubſtantia, &
tempeſtas demerſit
me. Et iterũ: Libera
me ab his q oderũt
me, & de profundis
aquarũ: nõ me præ-
cipitet tempeſtas a-
quæ, nec abſorbeat
me ꝓfundũ, neq; ur
geat ſuper me pute⁹
os ſuũ. Et in alio pſal Ibid. 123
mo: Niſi quia dñs e-
rat in nobis, dicat
nũc Iſrael, niſi qa do
min⁹ erat in nobis.
Cũ exurgerẽt homi
nes in nos, forſitan
uiuos deglutiſſent
nos. Cũ iraſcereſ fu-
ror eorũ ſuper nos, forſitan aqua abſorbuiſſet nos. Et
ſponſa in Cantico canticorũ: Aqua multa nõ poterit re Cant. 8. c
ſtinguere charitatẽ, & flumina non demergẽt eã. Iſta eſt
aqua de qua dicit Oſee: Contempſit me Galaad ciuitas Oſee 6. e
quę operaſ uanitates cõturbãs aquã, & fortitudo eius
uiri piratæ. Quæ aqua alio nomine uocaſ marach, hoc מָרָה
eſt, amaritudo: in qua lignũ crucis mittiſ, & amara uer-
tunſ in dulcia. Cõſidera legẽ Moyſi, ſi intelligatur iuxta Exod. 21. c
ſenſum carneũ Iudæorũ: quõ amara ſit, effodiẽs oculũ D
ꝓ oculo, dentẽ ꝓ dẽte: uide in Thamar fornicationẽ, & 2. Reg. 13. e
Oſee iunctũ fornicariæ, Hieremiæ περίζωμα, Moyſi uxo- Hier. 13
rem Aethiopiſſam, & interfectionem Aegyptij & mille Num. 12
alia: quæ ſi intelligamus iuxta occidentẽ literã, & nõ iu- Exod. 2
xta ſpiritũ uiuificãtẽ, amara ſunt, & lectorẽ ſuũ nõ tam
ædificant q̃ deſtruũt. Iſtæ igitur aquæ, quę egrediuntur
de tẽplo dñi, & pergũt ad Orientẽ, & deſcendũt in latus
tẽpli dextrũ ad altaris meridiẽ, ubi ſponſus conuiuas
ſuos paſcit & accubat. Quod aũt ſequitur: Et eduxit me
per uiã portæ Aquilonis, & conuertit ad uiã foras por-
tã exteriorẽ, uiã quæ reſpiciebat ad Orientẽ: illud laten
ter oſtendit, quod ſtatim ad portã Orientalẽ peruenire
nõ poſſumus, niſi per uiã portæ Aquilonis lõgo circui
tu perueniamus ad eã. Niſi eñ uentũ frigidiſsimũ uice
rimus calore fidei, & calcauerimus regiões eius, ut im-
pleaſ in nobis illud Apoſtolicũ: Deus aũt conteret ſata- Rom. 16. c
nã ſub pedibus ueſtris uelociter: portã per quã egredi-
untur aquæ, & ſunt à latere dextro, ingredi non ualebi
mus. Et nota quòd aquæ iſtæ quæ egrediunſ per portã
Orientis: intantũ leuas partes fugiunt, ut à dextris alta
ris ad meridiẽ pergere deſcribanſ. Vir aũt, inquit, ille q
habebat funiculum in manu, cũ me duxiſſet per por-
tã Aquilonis forinſecus ad uiã, quæ reſpiciebat Orien
tẽ: & ipſe quoq; eſſet in eodẽ loco, menſus eſt eiuſdẽ a-
quæ mille cubitos, & trãſduxit me per aquã uſq; ad ta-
los: quos Aquila & Symmachus & Theodotio ἀστραγά-
λους interpretati ſunt, pro quibus Lxx. tranſtulerunt: &
tranſiuit in aqua, aquam remiſsionis: quod intelligere
poſſumus prima hominum ſignificare peccata, quæ in
gredientib. nobis aquas dñi dimittunſ, & baptiſmi o-
ſtendunt gratiã ſalutarẽ, & initia ſunt profectuũ, tamen
ipſa ſublimia. Deniq; ad talos uſq; pertingunt, qui plã-
tæ calcaneoq; uicini ſunt: qui patet morſib. colubri, di-
cente dño: Tu eius obſeruabis caput, & ipſe obſeruabit Gen. 3. c
tuum

A tuum calcaneũ. Et in pſalterio de Iuda diciſ proditore:
Pſal. 40. c Qui edebat panes meos, magnificauit ſup me ſupplan
tationem ſiue calcaneũ: hoc eñ Grecũ πτέρνα ſignificat.
Poſt mille aũt cubitos q perueniũt uſq; ad talũ, menſus
eſt in alios mille cubitos in aqua, & tranſduxit me uſq;
ad genua. Poſt remiſ
ſionẽ ſiqdẽ peccato
rũ & iter profectuũ,
qñ paululũ de terre
nis ad altiora cona-
mur, flectim⁹ dño ge
Philip. 2. d nua, dicẽte Apl'o: Vt
omne genu flectaſ
cœleſtiũ terreſtriũ &
infernorũ: & oĩs lin-
gua cõfiteaſ: qm̃ dñs
Ieſus Chriſt⁹ in glo-
ria eſt dei patris. Ter
tiò mẽſus eſt mille a-
lios cubitos: & trãſ-
duxit, inquit, me ꝑ
aquã uſq; ad renes.
His eñ gradibus ad
ſublimia ꝑuenim⁹:
quæ tamẽ ipſa ſubli
mia uſq; ad lumbos
& renes ꝑueniũt, ut
oĩs in nobis ignobi
lis libido trunceſ: &
poſsideam⁹ ſanctifi
cationẽ corporis, ſi-
ne qua nemo uidet
deũ. Vnde & in hoc
Suprà 8. a eodẽ ꝓpheta: A pedi
B bus uſq; ad lumbos
deus igneus cerniſ.
Indigent eñ igne &
purgatiõe opera lũ-
borũ, dicente iuſto:
Pſal. 37. c Qm̃ lũbi mei reple-
ti ſunt illuſionib⁹: ꝑ
quos nobis & in die, & in noctiũ phãtaſmate illudit ini
micus. A lumbis uerò uſq; ad caput & uerticẽ, precioſiſ
ſimo metallo electri fulgore reſplẽdet: ut nihil in ſe ſor-
didũ, nihil habeat uilitatis. Vnde nũc quartò diciſ: Et
menſus eſt mille, ſubaudiſ cubitos torrẽtẽ: quod Lxx.
nõ trãſtulerũt, quem nõ potui pertrãſire: multo melius
q̃ Lxx. qui dixerunt, & nõ poterat pertranſire. Prophe
ta enim & omnis humana natura, poſt lumbos torren
tem cogitationũ, & incentiua in corde uitiorũ, non po
Eſa. 53. c teſt pertranſiri. Vir aũt ille qui indutus erat בַּדִּים & du-
ctor prophetæ, liquidò pertanſijt: qui peccatũ nõ fecit,
nec dolus inuentus eſt in ore eius. Cauſaſq; reddit, cur
ꝓpheta mille quartos cubitos non potuerit ꝑtranſire:
quoniam, inquit, intumuerant aquæ profundæ torren
tis, qui nõ poteſt tranſuadari. Et quõ ſcriptum eſt, glo-
Pſal. 123. a riante propheta: Torrentem pertrãſiuit anima noſtra?
Sed facile ſoluitur, ſi ſciamus pro hoc ſcriptũ eſſe in He
bræo: Torrẽs pertranſijt animã meã. De hoc torrente &
Eſaie 66. d Eſaias loquiſ: Ecce ego inclino ſup eos ſicuti fluuiũ pa-
cis, & ſicut torrentem inundantẽ gloriã. Et in triceſimo
quinto pſalmo de ſanctis diciſ: In protectione alarum
tuarũ ſperabunt. Inebriabunſ ab ubertate domus tuæ:
et torrente deliciarũ tuarum potabis eos: quoniã apud
te fons eſt uitæ. Et in cẽteſimo uiceſimoquinto: Cõuerte
dñe captiuitatem noſtrã, ſicut torrens in Auſtro. Et ſu-
per ſaluatore: De torrente bibet in uia. Quis eñ homi-
nũ gloriari põt caſtum ſe habere cor: uel ad cuius men-
tẽ per oculorũ feneſtras mors cõcupiſcentiæ nõ introi-
bit: & (ut parũ dicã) animi titillatio? Mũdus eñ in mali C
gno poſitus eſt, & à pueritia appoſitũ eſt cor hominis 1. Ioan. 5. d
ad malũ: ut ne unius qdẽ diei à natiuitatis ſuę exordio, Gen. 8. c
ſine peccato ſit humana cõditio. Vnde & Dauid cõfiteſ Pſal. 50. a
in pſalmo: Ecce eñ in iniquitatib. conceptus ſum, & in
peccatis cõcepit me
mater mea. Nõ ĩ ini-
qtatib. matris meæ
uel certe meis, ſed in
iniquitatib. huma-
næ cõditiõis. Vnde
& Apl's dicit: Regna Rom. 5
uit mors ab Adam
uſq; ad Moyſen, etiã
ſup eos q nõ pecca-
uerũt in ſimilitudi-
nẽ præuaricationis
Adę. Quod cubitos
genere maſculino,
& nõ neutrali, cubi-
ta dicimus: iuxta rẽ
gulã grãmaticorũ: et
in ſuꝑiorib. docui,
non nos ignorãtia
hoc facere, ſed cõſue
tudine propter ſim-
plices quoſq; & in-
doctos: quorũ in cõ
gregatione eccleſiæ
maior eſt numerus.

a ¶ *Et dixit ad me, etc.*]
Totũ capitulũ quã-
quã ꝓlixũ ſit, ſimul
ponere uolui: ne ſen
ſum legẽtis irrũpe- D
rẽ, & lectionis ordo
diuiſus in partes, au
dientis intelligẽtiã cõ
turbaret. Primũq; di
cẽdũ, q̃ ꝓ torrẽte in
Hebraico diciſ נחל
& græco ſermone χειμάῤῥους appellaſ: Lxx. flumẽ trãſtule
rũt. Deinde ꝓ Galilæa, quæ Hebraice diciſ גְּלִילָה Aquila
θῖνας interpretatus ſit: qđ tumulos ſignificat arenarũ,
Symmachus μεθόριον: qđ poſſumus trãsferre cõfinium.
Pro Arabia quoq; Symmachus inhabitabilẽ: Aqla, hu
milia uel plana: Theodotio Arabas trãſtulerũt. Dicam⁹
ergo qd nobis uideaſ in ſingulis. Vir ille q erat ductor
Ezechielis, cõmonet ꝓphetã, ut diligẽtius intueaſ, & ui
deat, & occulta myſteria oculis mẽtis attẽdat. Vocat aũt
filiũ hominis, uel in figurã dñi ſaluatoris: etenim Eze-
chiel interpretaſ fortitudo uel imperiũ dei: uel certe ad
cõmonitionẽ fragilitatis humanæ, ne obliuiſcaſ cõditi-
onis ſuę, dũ ei magna mõſtranſ, & cõmonitũ ducit atq;
cõuertit ad ripã torrẽtis: ut qm̃ mediã ꝓfunditatẽ trãſi-
re non potuerat, ſaltẽ ea quæ in ripis ſunt, recognoſcat.
Cũq;, ait, me cõuertiſſem, ſiue ille me cõuertiſſet, q du-
ctor erat & monitor: ecce in ripa torrẽtis, ſiue fluuij, li-
gna multa, uel arbores plurimæ nimis ex utraq; partẽ.
Torrẽs iſte q ꝓ aquarũ abũdãtia ferſ more torrentis: &
ſuſcipit de cœlo pluuias, de quo in præterita diximus
lectiõe: ipſe à Lxx. appellaſ fluui⁹, eo q̃ ꝑpetuas aquas
habeat, nec de pluuijs hinc inde collectas, ſed de uiuo
& ꝑpetuo fonte manãtes. De quo fluuio multa in ſcri-
pturis ſanctis legim⁹, ſed ĩ pręſentiarũ pauca dicẽda ſũt,
ac primũ illud: Fluminis impet⁹ lętificat ciuitatẽ dei. Et Pſal. 45. a
ĩ alio loco: Flumẽ dei repletũ eſt aquis, præparaſti cibũ
eorũ: qa ſic eſt præparatio tua. Rurſumq; pluraliter: Ele
uauerũt flumina, dñe, eleuauerunt flumina uoces ſuas

nõ potui pertrãſire, qm̃ intumuerãt aquę profundę tor
rentis, q nõ poterat trãſuadari.[a] Et dixit ad me: Certe ui-
diſti fili hoĩs, & eduxit me & cõuertit ad ripã torrẽtis (ſi-
ue fluminis.) Cumq; me cõuertiſſem (ſiue cõuertiſſet,)
ecce in ripa torrẽtis (ſiue fluminis) ligna multa nimis (ſi
ue arbores multę nimis) ex utraq; parte. Et ait ad me: A-
quæ iſtæ quæ egrediũtur ad tumulos ſabuli oriẽtis, quę
deſcẽdũt ad plana deſerti (ſiue aqua iſta quæ egreditur ĩ
Galilæã, quę uergit ad orientẽ, & deſcẽdit ad Arabiã) in
trabũt mare: et exibũt, et ſanabũtur aquę. Et oĩs anima ui
uẽs (uel animaliũ) quæ ſerpit (ſiue ſerpentiũ,) quocunq;
uenerit torrẽs (ſiue fluuius) uiuet: & erũt piſces multi ſa
tis poſtquã uenerint illuc aquę iſtę, & ſanabuntur, & ui-
uẽt oĩa ad quæ uenerit torrẽs (ſiue fluuius.) Et ſtabũt ſu-
ꝑ illas piſcatores ab Engaddi uſq; ad Engallim ſiccatio
ſagenarũ erit. Plurimæ ſpecies erunt piſciũ eius, ſicut pi-
ſces maris magni, multitudinis nimiæ. In his autem quæ
egrediuntur ripas, & ſunt paluſtria, nõ ſanabũtur, ſed in
ſalinas dabũtur. Et ſup torrẽtẽ (ſiue fluuiũ) orietur in ri-
pis eius ex utraq; parte omne lignũ pomiferũ (ſiue frugi
ferũ) non defluet folium ex eo (ſiue non inueteraſcet ex
eo) & non deficiet fructus eius. Per ſingulos mẽſes affe-
ret primitiua (ſiue innouabũtur omnia) quia aquæ eius
de ſanctuario egrediẽtur, & erit fructus eius ĩ cibũ, & fo
lia eius ad medicinã, (ſiue & aſcenſio eius ad ſanitatem.)
Hæc

A à uocibus aquarũ multarũ: Mirabiles elationes maris.
Eſa.43.c Et in Eſaia: Faciã in deſerto uiã, & in inuio flumina. Et in
Ibid.44 alio eiuſdẽ loco manifeſtius: Apparebit in Sion fluui᷒
decurrẽs glorioſus in terra ſitiẽti. Super hũc fluuiũ erãt
arbores plurimæ ex utraq; parte ripæ, ut inter duo ſcili
cet inſtrumenta uetus & nouũ, clauſus curreret fluuius.
Ligna autẽ multa uel arbores plurimas & multas ni-
mis, illas arbitror, quas in paradiſo ſcriptura cõmemo
rat pomis uarijs abundare: docetq; propheta ductor
præuius & magiſter, & dicit: Aquæ iſtæ quæ egrediunt̃
uel in Galilæã gentiũ, iuxta Lxx. uel (ut uerius in He-
bræo continet̃) ad tumulos ſabuli orientalis, & deſcen-
dũt ad plana deſerti, uel ad Arabiã, intrabunt mare uel
ad exitus maris, & ſanabunt̃ aquę. Aquas uel baptiſmi
gratiã uel euangelicã ſignificare doctrinã, dudũ dixi-
mus. Quæ ſi egrediant̃ de limine tẽpli dñi, & apoſtoli-
cã teneãt diſciplinã: tumulos ſabuli, ſteriles prius & in-
fertiles faciũt eſſe frugiferos: & oĩa plana atq; deſerta ita
irrigant̃, ut exprimãt in ſe Hierichontini fluuij ſacramẽ
4.Reg.2.d tũ: quẽ Heliſæus euãgelico & apľico curauit ſale: intãtũ
ut ubi prius ſterilitas fuerat & mors, ibi ubertas eſſet &
uita. Nec ſolũ deſerta ſanarunt, ſed intrãt mare orienta-
le: mare uidelicet mortuũ, in quo nihil poterat eſſe uita
le, & mare amariſſimum, ꝙ Græce λίμνη ἀσφάλτε, id eſt,
ſtagnũ bituminis uocat̃. Mirumq; in modũ aquis euã-
gelicis aquæ ſanant̃ mortuæ: quæ ab eo ꝙ nihil in ſe ui
tale habeãt, nomẽ mortis ſortitæ ſunt. Nõ eñi nouerant
Ioan.14.a eum qui dicit: Ego ſum uita & ueritas. Et re uera iuxta li
teram hucuſq; nihil quod ſpiret & poſſit incedere præ
amaritudine nimia in hoc mari reperiri poteſt, nec co-
chleolæ quidẽ paruiq; uermiculi & anguillæ, & cætera
animantiũ ſiue ſerpentiũ gñа: quorũ magis corpuſcula
poſſumus noſſe q̃ nomina. Deniq; ſi Iordanis auctus
imbribus piſces illuc influẽs rapuerit, ſtatim moriunt̃,
B & pinguibus aquis ſupernatãt. Cum hæc itaq; nihil uti
litatis habeant, ut ſimplex ſermo teſtat̃: etiã ſi facta fue-
rint, quod ſtulta Iudęorũ ſuperſtitio credit: iuxta intelli
gentiã ſpiritualẽ dñi torrẽte curatæ, habebũt piſces plu
rimos, & uiuẽt omnia ad quæ torrẽs iſte peruenerit: ita
עין גדי ut piſcatores ſtent ſuper ripas ab Engaddi uſq; ad En-
עין עגלים gallim: quorũ prius fontẽ ſiue oculũ hædi, ſequẽs fontẽ
oculũ ue uitulorũ ſonat. Engallim eñi in principio eſt
maris mortui, ibi Iordanis ingredit̃. Engaddi uerò ubi
finit̃ atq; cõſumit̃. Mare aũt mortuũ illud puto eſſe, de
Zach.14.b quo Zacharias loquit̃: In die illa egrediet̃ aqua uiuens
de Hieruſalẽ, & mediũ eius in mare primũ. Daniel quo
Dan.7.a que in hæc uerba cõſentit: Videbã, & ecce quatuor uẽti
Pſal.92.a cœli innitebãt in mari magno. Et Dauid: Mirabiles ela-
tiones maris. Et ex perſona ſaluatoris in pſalmo: Veni
in profundũ maris, & tẽpeſtas demerſit me. Rex quoq;
Aegypti iuxta eundẽ Ezechielẽ draco appellat̃, q habi-
tat in mari, & uentilat fluminib. quaſi cornib. ſuis. Et ite
Pſal.103.c rũ: Hoc mare magnũ & ſpacioſum. Quod q̃ diu nõ ſu-
ſceperit in ſe aquas fluminis ſiue torrentis, omne quod
in ſe habet, mortificat: ſed dñs, de quo dictũ eſt: Percu-
tiet & curabit poſt duos dies, & in die tertio ſurgemus,
& uiuemus in cõſpectu eius, ipſe loquit̃ in eodẽ ꝓphe-
Oſee 6.a ta Oſee: Ego colligaui Ephraim, ſuſcepi eum in brachio
meo: & nõ cognouerũt, quia ſanaui eos in correptione
hominis, q uulneratus eſt propter peccata noſtra, & in
Eſaiæ 53.b firmatus ꝑ iniquitatib. noſtris. Diſciplina pacis noſtræ
ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. Ipſe iſtud mare
quod eſt ſalſiſſimũ, & nimia amaritudine mortuũ, ſua
Ibid.61.a morte ſanauit, q dicit ꝑ Eſaiã: Spiritus dñi ſuper me, ꝓ-
pter qđ unxit me, euãgelizare pauperib. miſit me: ſana
re eos q cõtriti ſunt corde. Vnde & per Hieremiã clami
Hier.3.g tat: Conuertimini filij conuertẽtes, & ſanabo contritio-
nes ueſtras. Dixit eñi populus impatiẽs, & dolorẽ uul-
nerũ ſuorũ diutius ferre nõ ſuſtinẽs: Trãſijt æſtas, ꝑ-
tranſijt meſsis, & nos ſaluati nõ ſumus. Vnde reſpõdit C
ei dñs: Nunquid reſina nõ eſt in Galaad, aut medici nõ Hier.8.g
ſunt ibi? Quare nõ aſcendit ſanatio filię populi mei? Et
ipſe Hieremias uociferat̃ & dicit: Sana me dñe, & ſana-
bor: ſaluũ me fac, & ſaluus ero. Deniq; angeli qui præſi
des erant populi Iudæorũ, eo tẽpore qñ clamauit mul-
titudo inſipiẽs, & ait: Sanguis eius ſuper nos & ſuper Matth.27.e
filios noſtros. Et: Velum tẽpli ſciſſum eſt, & omnia He-
bręorũ ſacramẽta reſerata, reſpõderunt præcipiẽti dño
atq; dixerunt: Curauimus Babylonẽ, & non eſt ſanata: Hier.51.a
relinquamus eam, urbem uidelicet cõfuſionis atq; ui-
tiorũ. Vnde & Ioſephus in ſua narrat hiſtoria: ꝙ poſtq̃
dñs crucifixus eſt, & uelum templi ſciſſum eſt, ſiue limi-
nare templi fractũ corruit: audita ſit uox in adytis tem-
pli uirtutũ cœleſtiũ, Tranſeamus ex his ſedib᷒. Hoc to-
tũ nõ ſuperfluo ſed neceſſario dictũ ſit: quia mare mor-
tuũ, influente in ſe flumine dñi, dicit̃ eſſe curatũ. Super
hoc mare ab Engaddi oculo & fonte hædi, q pro pecca
to ſemper offert̃, uſq; ad Engallim fontem uitulorũ, q
mactant̃ dño, & imitant̃ uitulũ cornua efferentẽ & un-
gulas, qui in typo ſaluatoris ad altare mactat̃, erunt pi-
ſcatores quibus loquit̃ dñs Ieſus: Venite ad me, & faciã Matt.4.c
uos piſcatores hominũ. De quibus & Hieremias: Ecce Hier.16.c
ego, inquit, mittã piſcatores. Et plurimę ſpecies, imò ge
nera piſciũ erunt in mari quondam mortuo. Quos pi Ioan.21.c
ſces ad dexterã partem iubente dño extraxit Petrus, &
erant centum quinquagintatres, ita ut præ multitudi-
ne eorum retia rumperentur. Aiunt autem qui de ani-
mantiũ ſcripſere naturis & proprietate, qui ἁλιευτικὰ tã
Latino q̃ Græco didicere ſermone, de quibus Oppia-
nus Cilix eſt poeta doctiſſimus, centũ quinquaginta-
tria eſſe genera piſciũ, quæ omnia capta ſunt ab apoſto
lis, & nihil remanſit incaptũ, dum & nobiles & ignobi-
les, diuites & pauperes, & omne genus hominũ de ma-
ri huius ſeculi extrahit̃ ad ſalutem. Quod aũt ſequitur: D
In littoribus eius & in paluſtribus, ſiue in his quæ ex-
tra littora egrediunt̃, aquæ non ſanabunt̃: illud latenter
oſtendit, ꝙ qui in Noe arca nõ fuerit, pereat regnante
diluuio, & quos iſte fluuius non attigerit, non ſuſcipi-
ant ſanitatẽ, ſed in ſalinas, inquit, dabuntur, iuxta illud
quod ſcriptũ eſt: Peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior Prou.19.d
erit. Erudiunt enim bonos exempla peiorũ. Siue in ſali
nas dabunt̃, iuxta illud quod in euangelio ſcriptũ eſt:
Bonum eſt ſal, ſi autẽ ſal infatuatũ fuerit, in nihil eſt uti- Mar.9.g
le, ut in perpetuũ frugibus careant & uirore. Quod &
urbs poſt ruinã ſale conſperſa demõſtrat. Super torren-
tem uerò ſiue fluuiũ oriet̃ in ripis eius ex utraq; parte
omne lignũ pomiferũ: ſiue ut oẽs uoce cõſona tranſtu-
lerunt, βρώσιμον, quod cibum & eſcam tribuit, & quod
mandi poteſt: appellaturq; lingua Hebraica מאכל & ni
hil, iuxta Lxx. ueteraſcet in eo: ſed quotidie innouabũ-
tur fruges eius, ſiue non defluet foliũ ex eo, & non de-
ficiet fructus eius, iuxta illud quod in primo pſalmo
ſcriptũ eſt: Et erit tanq̃ lignũ quod plãtatũ eſt ſecus de
curſus aquarũ, quod fructũ ſuũ dabit in tempore ſuo,
& folium eius non defluet. Per ſingulos, inquit, menſes
afferet primitiua: ſiue ut in Lxx. ſcriptũ eſt, Fruct᷒ eius
in renouatiõe ſui primitiua dabit: ut oẽs credentiũ fru
ctus primitię ſint, & ſinguli menſes ſingulis apoſtolis
deputent̃. Hoc aũt eueniet, qñ aquæ eius de ſanctuario
egredient̃. Ne putemus riparũ eſſe uel arborũ aut men
ſium tantarũ frugum abũdantiã, reddit cauſas uberta-
tis, & infert: Quia aquæ eius de ſanctuario egrediẽtur. Rom.9.c
Nõ ergo uolentis neq; currentis, ſed miſerentis dei eſt.
Horum omniũ lignorum principatũ tenet lignũ uitæ,
quod intelligit̃ ſapientia, de qua ſcriptũ eſt: Lignũ uitæ Prou.3.c
eſt omnibus credentib. in eam. Illudq; quod dicitur: Et
erunt fructus eius in cibũ, & folium eius ad medicinã,
diuinorum librorum ſacramẽta demonſtrat: quorum
alterum

A alterum pertinet ad literã, alterũ ad ſpiritũ, ut uerba ſim
plicia intelligamus in folijs, in fructib. uerò ſenſum la-
tentẽ. Sicut enim ſcientia ſcripturarũ ducit ad regna cœ
Ioan.6.c lorũ: & prębet nobis panẽ q dicit: Ego ſum panis q de
cœlo deſcendi, ſic folia eius moralẽ doctrinã continẽt,

Hæc[a] dicit dñs deus: Hic eſt terminus in quo poſsidebi-
tis terrã in duodecim tribubus Iſrael, quia Ioſeph duplicẽ
funiculũ habet. Poſsidebitis aũt eam ſinguli æque ut fra-
ter ſuus, in quã leuaui manũ meã ut darem patribus ue-
ſtris, & cadet terra hæc uobis in poſſeſsionem.[b] Hic eſt
autem terminus terræ ad plagam ſeptentrionalem à ma-
ri magno uiæ Hethalon uenientibus Sedada, Hemath,
Berotha, Sabarim, quæ eſt inter mediũ Damaſci & con-
finiũ Hemath: atriũ Thicon, quę eſt iuxta terminos Hau
ran (ſiue Hauranitidis.) Et erit terminus à mari uſque ad
atriũ Enon (ſiue Seranan) terminus Damaſci, & ab aqui-
lone ad aquilonẽ terminus Hemath plaga ſeptentriona-
lis.[c] Porrò plaga oriẽtalis de medio Hauran, & de medio
Damaſci

& tribuũt ſanitatẽ, ut
peccantiũ curẽt uul-
nera. Pro folijs quæ
Hebraice dicunt̃ עלה
ꝓpter uerbi & uocis
ſimilitudinem, Lxx.
aſcenſionẽ tranſtule
runt: qđ & ipſum ſic
ediſſeri põt, ut poſt
cibos fructuũ, uerbo
rũ monitis ad cæle-
ſtia cõſcendamus. *a*
¶ *Hæc dicit dominus,
etc.*] Pro eo qđ nos
diximus, qa Ioſeph
duplicem funiculũ
habet: Lxx. trãſtule-
runt, augmentũ funi
יוסף culi. Etẽm Ioſeph in
terpretatur augmen
tum, rem intelligentes pro nõmine, & lectoris animum
confundentes. Subtracta enim Leuitica tribu, & templi
ſacrificijs delegata, remanebant undecim tribus: quarũ
tribus Ioſeph diuiſa eſt in duas, Ephraim & Manaſſe,
Ioſue 17.d qui dixerunt ad Ioſue filium Nun: Quare dediſti mihi
poſſeſsionem ſortis & funiculi unius, cum ſim tãtę mul
titudinis, & benedixerit mihi dñs? Quibus reſpondit
Ioſue: Si populus multus es, aſcende in ſyluam, & ſuc-
cide tibi ſpacia in terra Pherezei & Raphaim, quia an-
B guſta eſt tibi poſſeſsio mõtis Ephraim. Et iterũ: Dixitq;
Ioſue ad Ephraim & Manaſſe: Populus multus es & ma
gnæ fortitudinis, nõ habebis ſortẽ unam, ſed tranſibis
ad montem: & ſuccides tibi atq; purgabis ad habitan-
dum ſpacia, & poteris ultrà procedere, cum ſubuerteris
Chananæum: quem dicis ferreos habere currus, & eſſe
fortiſsimũ. Hoc propterea dixerim, quia nunc ſcriptu-
ra cõmemorat Ioſeph, hoc eſt, Ephraim & Manaſſe du-
plicem habere funiculum. Singulæ autem tribus iuxta
multitudinem ſuam, æqualia accipiunt terræ ſpacia: ne
quaquam arbitrio diuidentis, ſed ſorte quæ in domini
Ioſue 19.d poteſtate conſiſtit. Deniq; & ipſe Ioſue, qui diuiſor terrę
fuit, non propriam ſibi ſeparauit terram, ne optimam
elegiſſe uideretur, ſed accepit à principibus omniũ tri-
buum Thamnathſareth in monte Ephraim. *b* ¶ *Hic
eſt autem terminus, etc.*] Inter deſcriptionẽ terrę ſanctę duo
decim tribuũ Ioſue filij Nun, & quæ nunc per Ezechie-
lem fieri imperatur, hoc intereſt: ꝙ ibi inter tribus ſorte
Num.34.b terra diuidit̃, hic dñi iubentis arbitrio delegatur. In Nu
merorũ igitur libro, in quo omnis terra repromiſsio-
nis per quatuor plagas breui ſermone diuidit̃: ab aqui
lone, id eſt plaga ſeptẽtrionali iſta deſcriptio eſt. Porrò
ad ſeptentrionalẽ partẽ à mari magno termini incipiẽt,
peruenientes uſq; ad montẽ altiſsimũ, à quo uenient in
Hemath, uſq; ad terminos Sedada: ibuntq; cõfinia uſq;
Zephrona, & uillam Enan, ſiue Haſer Enon: Dicuntq;
Hebræi ſeptentrionalem plagã incipere à mari magno:
quod Palæſtinæ, Phœnicis & Syriæ, quę appellatur Cœ
le, Ciliciæq; prætenditur littoribus, & per Aegyptũ ten-
dit ad Libyam. Quod autem dicit: Peruenient termini
uſq; ad montem altiſsimum, idem Hebræi autumant
uel Amanum montẽ ſignificari uel Taurum: quod no-
bis uidet̃ uerius. A quo, inquit, uenies in Hemath, quæ
nũc Epiphania nominatur, ab Antiocho crudeliſsimo
tyrannorum nomine cõmutato. Nam cognomentum
habuit ἐπιφανής. Vſq; ad terminos, inquit, Sedada, qui C
locus & in præſenti Ezechielis ponit̃ lectione: Ibũt con
finia uſq; Zephrona: quam urbẽ hodie Zephyriũ oppi
dum Ciliciæ uocãt. Hoc aũt quod ſequit̃: Et uilla Enan:
pro quo in Hebraico ſcriptũ eſt חצר עינן ſiue Enan, &
præſens continet lo-
cus. Et interim ſecun
dum hiſtoriã breui-
ter ſtrinxiſſe ſuffici-
at, & tam Numerorũ
q̃ Ezechielis deſcri-
ptionẽ ſibi ex latere
copulaſſe, ut prudẽs
lector intelligat in q-
bus uel cadẽ, uel uici
na, uel diuerſa cõme
morarint. Nũc inter
pretatis nominibus
ſingulorum, ſequa-
mur anagogẽ, & qđ
nobis uideat̃ in ſin-
gulis, præbente dño
diſſeramus. Hethalõ חתלון
interpretat̃ incuna-
bula mœroris: Seda צדדה
da latus eius, à latere, nõ à latitudine intellige: Hemath חמת
furor, qui Grecè χόλος: Berotha putei: Sabarim circuitus ברותה
mõtiũ: Damaſcus ſanguis ſacci, & oculi ſiue poculi. Do- סברים
mũ aũt ſiue atrium Thicon, Symmachus interpretatur, דמשק
atrium medium: quod pergit ad terminos Hauran. Igi- תיכון
tur Thicon medium ſonat. Hauran, quam Lxx. in Græ חורן
cum uertere ſermonem, Hauranitidis, iracundiam. Ha- חצר עינן
ſer aũt Enon, quæ eſt terminus Damaſci, in lingua no-
ſtra dicit̃ atriũ fontis. Septentrionalis igitur plaga inci- D
pit à mari magno per uiam Hethalon, quod interpreta
tur incunabula mœroris, & per pœnitentiã uenit ad Se
dada, ubi eſt ex latere declinatio. Intelligimus enim im-
pendentẽ nobis Hemath, hoc eſt indignationẽ dei: ſiue
Hemath ueritate comperta, aperiuntur nobis putei Be
rotha: quos foderunt principes, Abraham, Iſaac, & Ia-
cob: lõgoq; circuitu peruenimus ad montes Sabarim:
qui poſiti ſunt inter Damaſcum, hoc eſt, ſanguinem cili
cij & confinium Hemath, ut ſuprà diximus, ueritatis. Si
cut eñi per mœrorem declinamus mala impendentia,
& ex latere deuitamus: ſic poſt ſanguinẽ & ciliciũ uitæ
ſanguinariæ, antequam ueniamus ad cõfinia Hemath,
circuimus & peruenimus ad montes, de quibus ſcri- Pſal.124.a
ptũ eſt: Montes in circuitu eius, & dominus in circuitu
populi ſui. Qui locus appellatur atrium Thicõ, hoc eſt,
atrium mediũ, ut interpretatus eſt Symmachus: iuxta
terminos Hauran, quod iracundiã ſonat, & cũ prophe-
ta dicamus: Iram dñi ſuſtinebo, qm̃ peccaui ei. Et à ma- Michee 7.b
ri uſq; terminos Damaſci, in quo & apoſtolus Paulus à Act.9.a
furore Iudaico, & effuſione eccleſiaſtici ſanguinis, lumẽ
cæcitate conſpexit, & aſſumpto cilicio perſecutionis ue
teris euangelium prædicauit: ut perueniret ad atrium
fontis æterni, & in aquilone quondam poſitus appre-
henderet terminum ueritatis. *c* ¶ *Porrò plaga orientalis
de, etc.*] Pro quo in Numerorum libro ita ſcriptum re- Num.34.b
peri: Inde metientur fines cõtra orientalem plagam de
uilla Enan, hoc eſt, Haſer Enon, uſq; Sephama: & de Se
phama deſcendent termini Rebla contra fontem: inde
peruenient contra orientem in mare Cenereth, & ten-
dent uſque ad Iordanem, & ad ultimum claudentur
mari. Suprà dixerat: Et erit terminus à mari uſque ad
Haſer Enon, terminus Damaſci. A fine igitur ſepten-
trionalis plagæ, hoc eſt, atrio Enan, tendunt fines iux-
ta Numerorum librum uſque Sephama, quam He-
bræi Apamiam nominant, & de Apamia deſcendunt
termini

Damaſci, & de medio Galaad, & de medio terræ Iſrael:
Iordanis diſterminans, ad mare orientale metiemini pla-
gam orientalē.[a] Plaga aūt auſtralis, meridiana à Thamar
uſq; ad aquas contradictionis (ſiue ad aquas Mariboth:
hoc enim contradictio ſiue *διαδικασμὸς*, hoc eſt, iurgia
ſonat.) Cades quoq; & torrens uſq; ad mare magnum,
hæc eſt plaga ad meridiē auſtralis.[b] Et plaga maris, mare
magnū à confinio per directum, donec uenias Hemath,
hæc eſt plaga maris.[c] Et diuidetis terrā iſtam uobis per
tribus Iſrael, & metietis eam in hæreditatē uobis & adue
nis qui acceſſerunt ad uos, qui genuerint filios in medio
ueſtri, & erunt uobis ſicut indigenæ inter filios Iſrael, uo
biſcum diuident poſſeſsionem in medio tribuum Iſrael.
In tribu autem quacunq; fuerit aduena, ibi dabitis poſſeſ
ſionem illi, ait dominus deus.

A termini in Rebla, quæ nunc Syriæ uocat̄ Antiochia. Et
ut ſcias Reblam hanc ſignificare urbē, quę nūc in Syria
cœle nobiliſsima eſt, ſequit̄: Cōtra fontē, quē perſpicuū
eſt ſignificari Daphnen: de quo fonte ſupradicta urbs,
aquis abundantiſsimis fruit̄. Hic aūt locus à Cn. Pom-
peio, qui primus Iu-
dæā Romano ſube-
git imperio, militari
manu cōſitus eſt, &
ab eo iuxta fabulam
poetarū, Daphnes
nomē accepit ob lau
ros & cypariſſos:
quæ arbores in ipſo
loco frequētiſsimæ
ſunt. Inde, inqt, per-
uenīēt termini cōtra
orientalē plagam ad
mare Chenereth, uſ-
que ad ſtagnū Tybe
riadis. Mare aūt dici
tur, cū habeat dulces
aquas, iuxta idioma
ſcripturarū: quo cō-
gregationes aquarū
appellant̄ maria. Et
tendēt, inquit, termi
ni uſq; Iordanē, & ad ultimum claudent̄ mari, uel mari
mortuo, uel ut alij putāt, lingua maris rubri: in cuius lit
tore Ahila poſita eſt: ubi nunc morat̄ legio & præſidiū
Romanorū. Hoc iuxta Numerorū librū dictū ſit: iuxta
Ezechielē uerò de medio Hauran, qđ eſt oppidū Dama
ſci in ſolitudine, & de medio Galaad, q mōs Libani col
libus copulatus, cecidit in ſortē Ruben, & Gad, & dimi-
B diæ tribus Manaſſe, & eſt à tergo Phœnicis & Arabiæ,
Gen. 31. c ad quem montē peruenit de Carris profectus Iacob, &
cōprehenſus eſt à Laban, de quo & Hieremias loquit̄:
Hier. 22. b Galaad tu mihi initiū Libani, quā cepit de Amorreorū
regione Galaad filius Machir, filij Manaſſe: finiſq; hu-
ius plagæ Iordanis fluuius diſterminās & mare orienta
le: quod in hoc loco mare mortuū, nō linguā maris ru-
bri intelligunt. Dicamus iuxta tropologiā: Poſt termi-
nos aquilonis longo circuitu per Hethalon, & Sedada,
& Berotha, Sabarim quoq;, Thicon, & Hauran, & Da-
maſcū, & atriū Enon, ad Hemath uſq; peruenit orienta
lis plaga, de medio iracundiæ Hauran, & de medio Da
maſci, ſanguine uidelicet pœnitētiæ, & de medio Gala-
ad, quod interpretat̄ reuelatio, uel tumulus teſtimonij,
ut poſt irā & pœnitentiā, ſpē ſalutis oſtēdat: & de medio
terræ Iſrael, quæ uiſionē cōtinet pacis, uſq; ad dulciſsi-
ma Iordanis fluēta pertingat: quæ longè ſeparato mari
lumen orientis conſequit̄, ita ut fluuio Iordanis, q inter
pretat̄ riuus iudicij, & oriētis termino finiat̄. Quod aūt
in LXX. ponit̄ *φοινικῶν*, id eſt palmeti, in Hebræo non
habet̄: pro quo nos metiemini interpretati ſumus. Er-
rorq; manifeſtus, quod pro תמודו literæ decepti ſimili-
tudine ד & ר legerunt תמרות a ¶ *Plaga aūt auſtralis, etc.*]
Num. 34. a Pro quo in Numerorum libro ita ſcriptum eſt: Incipiet
à ſolitudine Sin, quæ eſt iuxta Edom, & habebit termi-
nos contra orientē mare, qui circuibunt auſtralem pla
gam per aſcenſum ſcorpionis, ita ut tranſeant Senna, &
peruenient in meridie uſq; ad Cades barne: unde egre
dientur confinia ad uillam nomine Addar, & tendent
uſq; ad Aſemona: ibiq; per gyrum terminus ab Aſemo
na uſq; ad torrentem Aegypti, & maris magni littore fi
nietur. Quod breuiter hoc ſignificat, ne per occaſionē
Ezechielis, ad expoſitionem uideamur Numerorum
tranſiſſe latiſsimam. A ſolitudine Sin, quæ eſt iuxta E-
dom, & mari rubro terminum circuire, & per aſcēſum
ſcorpionis, & per Sēna & Cades barne & atriū Addar: C
& ab Aſemona peruenire uſq; ad torrentē Aegypti: qui
iuxta urbem Rhinocorurā mari influit. Hic uerò termi
nus plagæ auſtralis, hoc eſt, meridianæ incipit à Tha-
mar: quæ urbs in ſolitudine eſt, quā & Salomon miris
operibus extruxit: et
hodie Palmyra nun
cupat̄, Hebræoq; ſer
mone תמר dicit̄, quę
in lingua noſtra pal
mā ſonat: uſq; ad a-
quas cōtradictionis
Cades, quā in deſer-
to eſſe nō dubiū eſt,
& torrēs ingrediens
mare magnum, hoc
qđ Aegypti Palæſti-
næq; prætēdit littori
bus, & hæc eſt plaga
auſtralis ad meridiē.
Poſt plagā ergo aqui
lonis & orientis, qñ
ort⁹ nobis fuerit ſol
iuſtitiæ, accipimus
meridianā plagā, qñ
totū nobis deſuper
lumen infundit̄, & Et
cum Abrahā inimus conuiuium, & inebriamur uino Gen. 19. a
quod lætificat cor hominis, cum Ioſeph & fratrib. eius.
Incipit aūt iſta poſſeſsio, & hi termini à Thamar: à pal- Pſal. 193. b
ma uidelicet uictoriaq; uitiorū, uſq; ad aquas contradi-
ctionis. Semper eñ uirtutib. contradicit̄. Vnde & præ-
dicationi euangelicæ, Iudæi contra Paulū diſſerētes, in
toto orbe aſſerūt contradici. Et in euāgelio legimus, Sy Act. 15. a
meone dicēte: Hic erit in ruinā & in reſurrectionē mul- D
torū, & in ſignū cui contradicet̄. Omnis aūt cōtradictio Luc. 2. c
eſt ſanctitatis, quod interpretat̄ Cades, dicente Pſalmi-
ſta: Concutiet dñs deſertū Cades: quod uidelicet primū Pſal. 28. b
nō habebat dñi ſanctitatē, ſed concuſſum eſt atq; cōmo
tum, ut reciperet hoſpitē deū qui dicit: Super quem re- Eſa. 66. a
quieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietū &
trementē uerba mea? Poſt deſertū Cades uſq; ad mare
magnū in meridie plagæ auſtralis torrēs eſt, de quo ſu-
prà diximus: q non de terra, ſed de cœlo pluuias habet
diuerſarū uirtutū uarietate collectas. b ¶ *Et plaga maris,
etc.*] Hæc eſt plaga maris de qua manifeſtius & breuius
ſcribit Numerorū liber. Plaga aūt occidentalis à mari
magno incipiet, & ipſo fine concludet̄, hoc eſt, de mari
uſq; ad mare: ad torrentē uidelicet Rhinocoruræ, q in-
fluit in mare, uſq; ad eum locū qui eſt cōtra Hemath ur
bem Syriæ, de qua ſuprà diximus. Occidēs aūt iuxta le
ges tropologiæ ſemper in mari eſt, ſemper in ſalo & flu-
ctibus, ubi quotidie naufragia ſuſcitant̄: & miſerorū ne
ces, & diuitiarū & merciū amiſsio, & tamē cū hæc omia
patientia fregerimus, uenimus per directū ad Hemath,
hoc eſt, ad dñi ueritatē, qui uictis perſecutionibus, æter
na nobis præmia repromiſit. c ¶ *Et diuidetis, etc.*] Per
hoc capitulū diſcimus, & decutit̄ ſupercilū Iudæorū, ni
hil inter Iſrael & gentiū populū eſſe diuiſum. Si eñ ad-
uenis & alienigenis cum his qui ſunt de populo Iſrael,
hoc eſt indigenis terra diuidit̄: nulli dubium eandem
eſſe hæreditatem populi gentium & populi Iudęorum:
ſi tamen conuerſi fuerint ad cultū dei Iſrael, quod pro-
priè nomen poſsidet Chriſtianū, habentibus Iudæis le-
gis literam, & nobis ſpiritū: illis tenētibus membranas,
& nobis eū qui eſt ſcriptus in mēbranis. Et apud Moy-
ſen ſorte terra diuidit̄: hic autē, ut diximus, dñi iudicio
delegatur: unaq; poſſeſsio eſt aduenæ & Iſraeli, & in ſin
gulis tribubus datur hæreditas iubente domino deo.
Et hæc

CAPVT XLVIII.

ET[a] hæc nomina tribuū, à finibus aquilonis iuxta uiā
Hethalon pergentib. Hemath atrium Enon, termi-
nus Damaſci ad aquilonē iuxta Hemath, & erit ei à plaga
oriētali mare, Dan una. Et à termino Dan à plaga orien-
tali uſq; ad plagam maris, Aſer una. Et ſuper terminum
Aſer à plaga oriētali uſq; ad plagā maris, Neptalim una.
Et ſuper terminum Neptalim à plaga orientis uſq; ad
plagam maris, Manaſſe una. Et ſuper terminū Manaſſe
à plaga orientali uſq; ad plagam maris, Ephraim una.
Et ſuper terminū Ephraim à plaga orientali uſq; ad pla-
gam maris, Ruben una. Et ſuper terminū Ruben à plaga
orientali uſq; ad plagam maris, Iuda una.[b] Et ſuper termi
num Iuda à plaga orientali uſq; ad plagam maris erunt
primitiæ quas ſeparabitis, uigintiquinq; milia latitudinis
& longitudinis, ſicuti ſingulę partes à plaga oriētali, uſq;
ad plagam maris, & erit ſanctuarium in medio eius. Pri-
mitiæ quas ſeparabitis domino, lōgitudo uigintiquinq;
milibus, & latitudo decem milibus.[c] Hæ autem erūt pri-
mitiæ ſanctuarij ſacerdotum, ad aquilonem longitudi-
nis uigintiquinq; milium, & ad mare latitudinis decem
milia, ſed & ad orientē latitudinis decem milia, & ad me-
ridiem longitudinis uigintiquinq; milia, & erit ſanctua-
rium dñi in medio eius. Sacerdotibus erit ſanctuarium
de filijs

A ET *hæc nomina tribuū, etc.*] Deſcripta terræ ſanctæ poſ-
ſeſsione tam iuxta præſentē Ezechielis prophetiā
q̄ iuxta Numerorū librū, nūc ſingularū tribuū à
plaga orientali uſq; ad plagam occidentis, id eſt, maris
poſſeſsio deſcribitur, & primū fines accipiūt ab aquilo
ne iuxta uiam Hetha
lon pergentibus He
math, atriū ſiue Ha-
ſer Enō terminū Da-
maſci ad aquilonem
iuxta Hemath, de q
bus antè iā dixim⁹.
Incipit autē primū
tribus Dan, ſecunda
Aſer, tertia Nepta-
lim, quarta Manaſſe,
quinta Ephraim, ſe-
xta Ruben, ſeptima
Iudæ, hoc eſt, à ſini-
ſtra parte: & comple
tur numerus ſepte-
narius: Deinde pri-
mitiæ ſacerdotū & le
uitarū dñi in medio,
ſanctumq; ſanctorū.
Vrbs quoq; ipſa de-
ſcribit̄ p ſingula late-
ra in quadrum, qua
tuor milia & quingē
tos habēs calamos.
Suburbana quoq;
ſacerdotū & leuitarū
per ordinē deſcribū
B tur, & poſſeſsio prin
cipis. Rurſumq; à
parte dextera ſucce-
dunt quinq; tribus
à plaga ſimiliter oriē
tis uſq; ad plagā occidētis: quarū prima eſt Beniamin,
ſecūda Symeon, ſuā ſpecialiter habēs poſſeſsionē, & ne
quaq; ut prius mixtā cū Iuda: tertia Iſachar: quarta Za-
bulon, quinta Gad, portæq; ciuitatis ternę per ſingulas
plagas, & nomē ipſius ciuitatis, quod in fronte pontifi-
cis auri lamina continet̄. De quib. uniuerſis in ſuis diſſe
remus locis. Hocq; notandū, q quadragintaocto ciuita
Num. 25. a tū quæ in Numerorū uolumine tribui Leuiticæ dantur
ad habitandū cū ſuburbanis ſuis, hic ſilent̄ nomina, &
ciuitates fugitiuorū: quarū tres trans Iordanē, Boſor ui
delicet & Ramoth & Gaulon in duabus & dimidia tri-
bu datæ ſunt: & tres intra Iordanē, Cades uidelicet, & Si
chem, & Cariatharbæ. Neq; enim opus erat in deſcri-
ptione myſtica, & habitatione ſanctorū & conuerſatio-
ne perfecta, fugitiuorū deſcribi auxilia: quibus Iſrael in
diguit adhuc in terra poſitus, & per multos labores at-
que diſcrimina ad hanc ciuitatē uenire feſtinans, & in
Pſal. 38. c ſingulis ſanctis loquens: Aduena ſum atq; peregrinus
Ibid. 119. b ſicut omnes patres mei. Et in alio loco: Habitaui cū ha-
bitantibus Cedar: multum peregrinata eſt anima mea.
b ¶ *Et ſuper terminum Iuda à plaga orientali uſq; ad plagam ma-
ris, erunt primitiæ, etc.*] Superfluum eſt diſſerta diſſerere, &
in quibus ſuprà laborauimus, quaſi non ſint dicta ite-
rum laborare. Poſt ſeptem tribuum terminos, ab orien
te uſq; ad occidentem deſcribuntur primitiæ: quarum
latitudo teneat uigintiquinq; M. calamorum: longitu-
do uero ſicuti tenent ſingulæ tribus ab oriente uſq; ad
mare: cuius longitudinis incertus eſt numerus. Neq; e-
nim in ſingularū deſcriptione tribuū, mēſura deſcripta
eſt. Sin autem latitudo habet uigintiquinq; milia cala-
morum, conijci datur multo maiorē eſſe numerum lon
gitudinis, quę ſemper maior eſt latitudine. In medio au C
tem ſanctuarium ponitur iuxta primitias quæ ſunt do-
mino ſeparatæ, longitudinis uigintiquinq; milium ca-
lamorum, & latitudinis decem milium, quæ legens ni-
hil aliud poſſum dicere, niſi illud Apoſtoli: O profun- Rom. 11. d
dum diuitiarū ſapiē
tiæ ſciētiæ dei, quàm
inſcrutabilia iudicia
eius, & inueſtigabi-
les uiæ eius. Et in alio
loco: Vt poſsitis cō- Eph. 3. d
prehēdere cum om-
nibus ſanctis, quę ſit
latitudo, & longitu-
do, & ſublimitas, &
profundum, ſcire e-
tiam ſupereminentē
ſciētię charitatē Chri
ſti, ut impleamini in
omnē plenitudinem
dei. Vigeſimūquin-
tum aūt numerū re-
ferri ad ſenſus, de q-
bus dictū eſt: Sēſum
diuinum poſsidebi-
tis, & decem milium
ad perfectā conſum-
mataq; uirtutē quæ
decalogo ueteris in-
ſtrumenti ad euāge-
licū perueniat ſacra-
mentū, & prius bre-
ui ſermōe perſtrinxi
mus, & hic ex parte
cōmonebimus. Si e- D
nim ab uno addens
numero, ad quatuor
peruenias, denariū
implebis numerum: atq; ita fiet ut & uetus teſtamētum
conſtringatur in nouo, & nouum in ueteri dilatetur.
c ¶ *Hæ autem erunt primitiæ ſanctuarij ſacerdotum, etc.*] Qua-
tuor primitiarum ſanctuarij deſcribuntur plagæ, quæ
non ad populum, nec ad uulgus ignobile, neq; ad leui-
tas inferiorem gradum, ſed propriè ad cultum pertinēt
ſacerdotum: aquilonis uidelicet & occidentis, & orien-
tis, & auſtri: & per partes profectuum ordo narratur, ut
aquilonis frigora relinquentes, ueniamus ad occiden-
tem: quod ſcilicet occidant nobis uitia atq; intereant, &
inde tranſcendamus ad orientem: ortoq; nobis ſole iu-
ſtitiæ, ueniamus ad meridiem, in quo clariſsimum lu-
men atq; perfectū eſt, & tam ab aquilone uſq; ad mare,
q̄ ab oriente uſq; ad meridiem uigintiquinq; milia lon
gitudinis, & latitudinis decē milia ſint: ut ubiq; eadem
longitudinis & latitudinis menſura ſeruetur. Sanctua-
rium autem, id eſt, templum domini in medio erit pri
mitiarum ſacerdotalium: & æquo latere ex omni parte
uallabitur. Et quod dixerat: Hæ autem erunt primitiæ
ſanctuarij ſacerdotum: ne communi uocabulo omnes
ſacerdotes uindicarent ſibi huius loci poſſeſsionem &
ceremonias obſeruandas, ponit ſpecialiter inferens: Sa
cerdotibus ſanctuarium erit de filijs Sadoch, qui inter צדק
pretatur iuſtus, de quo dicitur: Iuſtus dominus & iuſti Pſal. 10. b
cias dilexit, æquitatem uidit uultus eius. Pro quo Sa-
doch, Septuaginta ſcribunt Sadduc. Iſte Sadoch loqui
tur in euāgelio: Non enim pater iudicat quemquā, ſed Ioan. 5. d
omne iudiciū dedit filio. Et de hoc ſub nomine Salomo
nis myſtice propheta decantat: Deus iudiciū tuum regi Pſal. 71. a
da, & iuſtitiā tuam filio regis. Illi aūt ſacerdotes, domini
ſanctuariū poſsidebunt, & cuſtodient ceremonias eius:
qui

A qui non errauerunt cum errarent filij Iſrael atq; leuitæ,
de quibus in ſuperioribus diſputatum eſt, qui nõ offe-
runt uictimas, ſed priuilegio nominis & erroris ſui hu-
militate contenti, ſemper loquunt in corde: Iniquitatẽ
meã ego agnoſco, & peccatũ meũ contra me eſt ſemper:
Audiat hoc ſacerdo-
talis gradus, & Arria
næ pſecutionis ardo
re ſuperatus, ac uerę
poſtea fidei, ne opib.
careat & potẽtia col-
la ſubmittẽs, ſuffice-
re ſibi ſi nõ expellat
ex templo, ſi priſtini
nominis umbrã quã
dam & imaginem te
neat, & nõ reſupinus
ructãs delicias, quaſi
immaculatus & pu-
rus de excelſo thro-
no nobis imperitiæ
ſuæ, & barbaræ gar-
rulitatis ructet nau-
ſeã. Erunt inquit, eis
primitiæ de primi-
tijs terræ: hoc eſt ſa-
cerdotibus: & q non
errauerũt cũ errarẽt
filij Iſrael & leuitæ.
Primitiæ aũt de pri-
mitijs ſicut decima-
rũ decimæ, ſanctũq;
ſanctorũ iuxta termi
num leuitarũ, ut habeãt quidẽ leuitæ confinia ſacerdo
B tũ, ſed umbilicũ, id eſt mediũ eius & ipſam poſſeſſionẽ
tenere non ualeant. *a* ¶ *Sed & leuitis ſimiliter, etc.*] Quod
nos uertimus in prophanũ, ꝓ quo Aquila βέβηλον, Sym
machus & Theodotio λαϊκόν tranſtulerunt, Lxx. dixere
προτείχισμα, quod antemurale poſſumus dicere. Propha
nũ aũt & laicũ, id eſt uulgare, quod omni populo in eo
habitare paſſim licet. Illud autem quod dixerunt Lxx.
nec menſurabitur, nec auferetur, pro eo quod nos di-
ximus, non mutabit, nec transferetur, ſenſum non ha-
bere, perſpicuũ eſt. Deſcribitur quoq; leuitarum poſſeſ-
ſio quæ uicina quidem eſt finibus ſacerdotũ, & eadẽ ha
bet ſpacia in longitudine & in latitudine pro multitudi
ne leuitarũ, quæ habet paucitas ſacerdotum, ſed tamen
proprijs utitur terminis, & intelligit ſe à ſacerdotali gra
du eſſe diſiunctam, ad decutiendã ſuperbiam miniſtro
rum: qui ignorantes humilitatem ſtatus ſui ultra ſacer-
dotes, hoc eſt presbyteros intumeſcunt: & dignitatem
non merito, ſed diuitijs exiſtimãt. Certè qui primus fue
rit miniſtrorum: quia per ſingula cõcionatur in popu-
los, & à pontificis latere non recedit, iniuriam putat ſi
presbyter ordinetur: & nõ meminit menſarũ & uidua-
rum miniſter, in obſequiũ ſe & miniſterium non ſolum
ſacerdotum, ſed & uiduarum & pauperum delegatum.
Et non uenundabunt, inquit, ex eo, neq; mutabunt, ut
permaneat leuiticæ diſtributionis æterna poſſeſſio, nec
uincatur precio meritum dignitatis, nec ab alio trans ſe
ramus ad aliũ: quia quæ ſanctificata ſunt dño, non ſunt
eorum quibus data ſunt, ſed eius, cuius nomine poſſi-
dentur. Quinq; millia autem quæ ſuperſunt in latitudi
ne: per uigintiquinq; millia, ſubauditur longitudinis,
prophana erunt urbis, ut cunctis habitare liceat Iſra-
elitis, omniq; de plebe, non quod immunda ſint, aut a-
liquid inhabitatione terræ ſanctæ contaminatum, pu-
tridum putetur & ſordidũ: ſed quod præter ſacerdotes
omnibus in eis habitare permiſſum ſit. Per quæ intelli-

de filijs Sadoch, qui cuſtodierũt ceremonias meas, & nõ
errauerunt cum errarent filij Iſrael, ſicut errauerunt leui-
tæ. Et erunt primitiæ de primitiuis terræ ſanctum ſancto
rum, iuxta terminũ leuitarũ. Sed & leuitis ſimiliter iuxta
fines ſacerdotum uigintiquinq; milia longitudinis, & la-
titudinis decem milia, omnis longitudo uigintiquinque
milium, & latitudo decem milium. Et nõ uenundabunt
ex eo neq; mutabunt (ſiue metientur) nec transferentur
primitiæ terræ (ſiue auferẽtur) quia ſanctificatæ ſunt do-
mino. Quinq; millia autem quæ ſuperſunt in latitudine
per uigintiquinq; millia, prophana erunt urbis in habita
culum, & in ſuburbana, & erit ciuitas in medio eius. [b] Et
hæ menſuræ eius, ad plagã ſeptentrionalem, quingẽti &
quatuor milia, & ad plagã meridianã, quingenti & qua-
tuor milia, & ad plagam orientalem, quingenti & qua-
tuor milia, & ad plagam occidentalem, quingẽti & qua-
tuor milia. [c] Erunt aũt ſuburbana ciuitatis ad aquilonem,
ducẽti quinquaginta: & ad meridiẽ, ducẽti quinquagin-
ta: & ad orientẽ, ducẽti quinquaginta: & ad mare, ducẽti
quinqua-

gimus cuncta quæ referimus ad ſenſus, hoc eſt, ad cor- C
poris uoluptates: quæ uiſu, & auditu, tactu, odore, & ſa
pore capimus eſſe prophana, & templi ſanctimoniã nõ
habere, nec ſacerdotale eſſe priuilegium, ſed laicæ uilita
tis. Ciuitas aũt erit in medio, de qua ſcriptum eſt: Flumi Pſal. 45.a
nis impetus lætificat
ciuitatem dei. Et: Nõ Matt. 5.b
poteſt ciuitas abſcõ-
di ſuper mõtem po-
ſita: de qua dicemus
in conſequentib. προ
τείχισμα, hoc eſt, ante
murale: & διάστημα,
id eſt ſpacium: quod
Lxx. ꝓ ſuburbanis
interpretati ſunt: quẽ
ſenſum in hoc loco
habeãt, ignoramus.
b ¶ *Et hæ menſuræ eius,
etc.*] Quod dicit, Et
hæ mẽſuræ eius, ſub
audiendũ eſt ciuita-
tis. In fine enim præ-
teriti capituli poſitũ
eſt: Et erit ciuitas in
medio eius, id eſt, ter
ræ. Primũq; à plaga
ſeptẽtrionali incipit,
& è regiõe ponit pla
gam meridianã. Rur
ſumq; par reddit pa
ri: ut orientali plagæ
ecõtrario põnat occi
dentalem, id eſt, mare: ſingulaq; latera ciuitatis habeant
quatuor milia & quingẽtos calamos, q faciunt ſupputa D
tim undecim milia paſſuũ & octogintaquinq;, ut ſimul
omnis urbs ſicut in fine huius uoluminis ſcribit, ꝑ cir-
cuitũ habeat decẽ & octo milia calamorũ, q faciunt qua
dragintaquatuor milia paſſuũ & trecẽtos quadraginta.
Vnde & quadrageſimusquartus pſalmus q inſcribit,
In finem pro his qui commutabuntur: & pertinet ad I-
dida, id eſt, ad amabilem domini, ſiue ut interpretatus
eſt Aquila, pro lilijs, Symmachusq; pro floribus eccle-
ſiæ, quæ urbs domini eſt, continet ſacramenta, de qua
ſcribitur in eodem pſalmo: Aſtitit regina à dextris tuis
in ueſtitu deaurato circundata uarietate. Et iterũ: Om- Matt. 23.c
nis gloria filiæ regis intrinſecus, ut non ſit ſimilis ſepul
chris forinſecus dealbatis, ſed & intus & foris omnia la
uet paropſidis. Cumq; receſſerimus ab aquilone uen-
to frigidiſsimo, traſimus ad meridiem: & poſt ortum
in nobis lumen ſcientiæ, occaſum fortitudinum formi-
damus, nequaquam præterita ſed futura conſiderãtes,
nec habentes certam uirtutis poſſeſsionem, ſed quoti-
die in oratione dicentes: Ne inducas nos in tentationẽ Mat. 5.b
quam ferre non poſſumus. *c* ¶ *Erunt autem ſuburbana
ciuitatis ad aquilonem, etc.*] Pro ſuburbanis quæ Hebraicè
dicuntur מגרש rurſum Septuaginta διάστημα, id eſt,
ſpacium tranſtulerunt. Quod autem dicitur, ducenti
quinquaginta per ſingulas plagas, ſubauditur calami,
qui ſena cubita habent & unum palmum, & per ſingu-
la latera faciunt paſſus ſexcentos decem & ſeptem pau-
lo minus, & in communi mille calamos: habentes paſ-
ſus duo milia quadringentos ſexaginta octo, quæ ſpa-
cia muros per circuitum ambiunt ciuitatis, ut inter ur-
bem & ea quæ reliqua ſunt diuidant. Ex quo oſtendi-
tur nullum de his ſpacijs ad exercendum opera ciuita-
tis capiendorumq; fructuum habere licentiam, ſed ua-
care ab uſu & opere hominum: ut circummuralia ur-
bis ſponte naſcentium uirgultorum atq; herbarum, &
cætero-

A cæterorũ quæ terra gignit habeãt amœnitatẽ. *a* ¶ *Quod
aũt reliquũ, &c.*] Poſt urbis ſanctæ deſcriptionẽ & ſubur
bana eius, reliquã partẽ primitiarũ ſanctuarij decẽ mil
lia calamorũ in orientẽ, & alia decẽ millia ad occidentẽ
tendentiũ, delegari his q opera ciuitatis exercẽt ad ua-
rios uſus, & quibuſ-
cũq; urbs indiget: ut
ſcilicet ſerãtur, & ex
frugibus quę in hoc
terrę naſcunt ſpacio
ueſcant operarij, q
uel mœnia urbis ex
truũt, uel interrupta
& ruinoſa reſtituũt,
ut habeat ciuitas cul
tũ ſuũ, & ſarta tecta,
cũ popoſcerit neceſ-
ſitas, inſtaurent. Et
hęc nõ ſolũ in Iſrael,
uel in poſſeſsiõe ter-
ræ ſanctæ ſpirituali-
ter eccleſiæ myſterio
cõtinent, ſed in Ro-
mano quoque fieri
probam⁹ imperio:
ut quædã uillæ ſint
ꝑtinentes ad iura ur
biũ uel regia munifi
cẽtia, uel hæreditati
b⁹ & donatiõe mul-
torũ: ne ſcilicet pau-
latim ædificia colla-
bant, & ædes publi-
cæ quæ ornamẽto ſunt ciuitati, lõga uexentur incuria.
B Operarij aũt, inquit, ſiue q ſeruiũt in operib. ciuitatis,
erũt ex omnib⁹ tribub. Iſrael, ut nullus ſe ab opere ciui
tatis imunẽ putet, ſed oẽs certatim extruãt eccleſiã. Qđ
in tabernaculo quoq; factũ legimus, ut ꝓ uarietate ui-
riũ, alius aurũ & argẽtũ, coccũ, byſſum, & purpurã, ua-
riaq; & diuerſa ſubtegmina: alij pelles & caprarũ offe-
rãt pilos: & cũ eſſent dona diuerſa ꝓ qualitate ſubſtan-
tię, unũ donantiũ eſſet præmiũ: imò maius eorum qui
parua quidẽ obtulerint, ſed maiora ꝓ uiribus, in exẽ-
plum uiduæ pauperis quæ duo minuta in gazophyla
Luc. 12.d cij dona mittebat, & dñi eſt iudicio laudata dicẽtis: Ve-
re dico uobis, quia uidua hęc pauper plus ꝙ oẽs miſit:
nam omnes hi ex abũdantia ſibi miſerunt in munera
dei, hæc aũt ex eo quod deeſt illi omnem uictum ſuum
quem habuit, miſit. Sicut ergo diximus de operibus ci
uitatis: ſic illud breuiter perſtringendũ eſt, ꝙ oẽs primi
tiæ ſanctuarij & poſſeſsio ciuitatis pariter ſupputata ꝑ
quadrum, contineat millia ducenta quadragintaſex &
partẽ tertiam. Si enim uigintiquinq; millia calamorũ
q ſenos cubitos habẽt & palmũ unũ, faciũt noſtra, hoc
eſt, Romana ſexaginta et unũ millia et ſexcentos ſexa
gintaſeptẽ paſs⁹: nulli dubiũ eſt, hęc in quadruplũ ſup-
putata ſuperiorẽ efficere numerũ. Ex quo perſpicimus
omnia intelligẽda ſpiritualiter, eccleſię poſſeſsionẽ mul
to latiorẽ eſſe ꝙ fuit quondã in Iudæa, qui ne accepere
quidẽ partes terræ ſanctæ, ſed ex ſingulis tribubus qua
dragintaocto ciuitatũ, nõ ex pleno poſſeſsionẽ, ſed ha-
bitationẽ & hoſpitia ſuſceperũt: ut ipſi quoq; qui uidẽ-
tur laici, nec perueniſſe ad ſacerdotalẽ & Leuiticũ gra-
dũ: tamen ſi operent in dñi ciuitate, ueſcant de ſancta
terra, terra mitiũ, terraq; credentiũ: quorũ unus loque-
Pſal. 26.d batur: Credo uidere bona domini in terra uiuentium.
b ¶ *Quod aũt reliquũ, &c.*] De hoc principe ſuprà ple-
nius diſputatũ eſt, & quod tantũ ſolus acciperet quan-
tum una tribus: Nunc autem aliud diſcimus, quod ex

quinquaginta. [a] Quod autẽ reliquũ fuerit in lõgitudine
ſecũdũ primitias ſanctuarij, decẽ millia in oriẽtẽ, et decẽ
millia in occidẽtẽ, erũt ſicut primitiæ ſanctuarij, et erunt
fruges eius in cibũ uel in panes his q ſeruiũt uel operãtur
ciuitati. Seruiẽtes aũt uel operãtes ciuitati, ſeruiẽt uel ope
rabũtur ex omnib. tribubus Iſrael. Oẽs primitiæ uiginti
quinq; milliũ, per uigintiquinq; millia in quadrũ, ſepara
buntur in primitias ſanctuarij & poſſeſsionem ciuitatis.
[b] Quod aũt reliquũ fuerit, principis erit ex omni parte ſi
ue hinc ſiue inde primitiarũ ſanctuarij & poſſeſsionis ci
uitatis è regione (ſiue cõtra faciẽ) uigintiquinq; millium
primitiarũ uſq; ad terminum orientalẽ: ſed & à mari è re
gione (ſiue cõtra faciem) uigintiquinq; millium uſq; ad
terminum maris ſimiliter in partib. principis erit, & erũt
primitiæ ſanctuarij & ſanctuariũ tẽpli in medio eius. De
poſſeſsione quoq; Leuitarum, & de poſſeſsione ciuita-
tis in medio partiũ principis erit inter terminum Iuda &
inter terminũ Beniamin, & ad principẽ pertinebit. [c] Et re
liquis tribubus, à plaga oriẽtali uſq; ad plagam occiden-
talem

cunctis tribubus quicquid reliquũ fuerit, hic ſolus acci C
piat, ut nulla tribus ſit quæ principi dona nõ offerat: nõ
aliunde, ſed ex primitijs, quæ tẽplo & ſanctuario & dele
gatis urbis partib. ſeruiũt. Hoc eſt em̃ quod dicit: E re-
giõe ſiue cõtra faciẽ uigintiquinq; milliũ primitiarum
uſq; ad terminũ ori
entalem ſiue uſq; ad
terminum maris, ut
ſint primitiæ inter ſe
ptẽ et quinq; tribus,
& in ipſis primitijs
ciuitas & ſuburba-
na eius, & in medio
ciuitatis ſanctuariũ
tẽpli. Sed & de poſ-
ſeſsione Leuitarũ &
de poſſeſsiõe ciuita-
tis quicqd reliquũ
eſt principi deputa-
bit: eritq; pars extre
ma ſeptẽ tribuũ uici
na primitijs & ciuita
ti & tẽplo in tribu Iu
da, & pars extrema
quinq; tribuũ eodẽ
iure quo ſuprà in tri
bu Beniamin, ipſa
extrema pars ad pri
cipẽ pertinebit. Ex
quo ſcripturæ ſan-
ctę ſacramẽta miran
da ſunt, & cogitãda
magis ꝙ eloqo ꝓfe-
rẽda. In priori em̃ diuiſione terrarũ trãs Iordanem per
Moyſen duabus tribub⁹ Ruben & Gad & dimidiæ tri- D
bui Manaſſe terra diuiſa eſt, intra Iordanẽ aũt ꝑ Ioſue Num. 32
filiũ Nun, & Eleazarũ filiũ Aaron, Iudas poſſedit ab au Ioſue 13.a
ſtro, & Ephraim & Manaſſe tribus dimidia, ab aquilo- Ioſue 15.a
ne. Poſtea uero de Silo miſsis exploratorib. per ſingu- Ioſue 18.a
las tribus, & deſcriptione terræ allata ad Ioſue & Elea-
zar, Beniamin iuxta Iudã ab auſtro, & iuxta Ephraim
& dimidiã tribũ Manaſſe accepit poſſeſsionẽ. Secunda
tribus Symeon hæreditatẽ accepit in tribu Iuda: ut im-
pleret quod ſcriptũ eſt de Leui & Symeon: Diuidã eos Gen. 49.b
in Iacob, & diſperdã eos in Iſrael. Tertia Zabulon Gali
læã accepit, in qua eſt mõs Thabor. Quarta Iſachar, ubi
eſt Iezrael uſq; ad Iordanẽ. Quinta Aſer uſq; ad montẽ
Carmelũ q imminet mari magno Tyrumq; & Sidonẽ.
Sexta Neptalim, in Galilæa uſq; ad Iordanẽ, ubi Tybe-
rias, quæ olim appellabatur Chenereth. Septima Dan
uſq; Ioppen: ubi ſunt turres Hailõ & Selebi, & Emaus,
quæ nũc appellat Nicopolis: licet poſtea legerimus, ꝙ
ceperint ſibi trãſcẽſis alijs tribub. urbẽ Leſem in tribu
Dan, quæ hodie appellat Paneas. Cũ hæc ſe ita habeãt,
& inter priorẽ tribuũ deſcriptionẽ, & quæ nũc habetur
tãta diuerſitas ſit: hoc cõſideremus quomodo & in prę
ſenti deſcriptione & pręterita inter tribũ Iuda & Benia-
min urbs & tẽplũ collocatũ ſit. Et in priori quidẽ deſcri
ptione Iudas erat ab auſtro, & Beniamin ab aquilone:
hic uero ecõtrario fit, ut Iudas ſit ab aquilone & Benia-
min ab auſtro: poſt quem ſecũdus eſt Symeon, tertius
Iſachar, quartus Zabulon, quintus Gad: quinq; uide-
licet tribus, ſicut in conſequentibus dicitur: Scriptũ eſt
enim. *c* ¶ *Et reliquis tribubus, &c.*] Quod in quinq; & ſe-
ptem tribubus ſemper in fine ponitur una: ſubintelligi
tur uel pars, uel poſſeſsio, uel hæreditas: licet Aquila &
Symmachus interpretentur genere neutrali τὸ ὅριον, qđ
ſignificat terminum. Illudq; breuiter attendendum in
extrema quinque tribuum, tribus Gad quæ in priori
deſcri-

talem,Beniamin una.Et contra Beniamin, à plaga orien
tali uſq; ad plagam occidentalē, Symeon una. Et ſuper
terminū Symeonis à plaga orientali uſq; ad plagam oc-
cidentis, Iſachar una. Et ſuper terminum Iſachar à plaga
orientali uſq; ad plagam occidentalem, Zabulon una.
Et ſuper terminum Zabulon à plaga orientali uſque ad
plagam maris,Gad una.Et ſuper terminum Gad ad pla-
gam auſtri in meridiem: & erit finis de Thamar uſq; ad
aquas contradictionis Cades,hæreditas cōtra mare ma-
gnum.Hæc eſt terra quam metiemini tribubus Iſrael,&
hæ partitiones earū, ait dn̄s deus. [a] Et egreſſus ciuitatis à
plaga ſeptentrionali quingentos & quatuor millia men
ſurabis. Et portæ ciuitatis ex nominibus tribuum Iſrael
portæ tres à ſeptentrione.Porta Ruben una, porta Iudę
una,porta Leui una.Et ad plagam orientalem quingen-
tos & quatuor millia, & portæ tres. Porta Ioſeph una,
porta Beniamin una,porta Dan una.Et ad plagam meri
dianam quingētos & quatuor millia metieris, & portæ
tres:porta Symeōis una,porta Iſachar una, & porta Za-
bulon una.Et ad plagā occidentalē, quingētos & quatu
or millia,& portæ eorū tres. Porta Gad una,porta Aſer
una, porta Neptalim una, per circuitum decem & octo
millia,& nomen ciuitatis ex illa die,dominus ibidem.

A deſcriptione fuit trans Iordanem,poni in eam partem
quam prius Iudas tenuit:ad plagam uidelicet auſtri in
meridiē,& eſſe terminū de Thamar uſq; ad aquas con-
tradictionis Cades,hæreditatē cōtra mare magnū.Tha
mar ipſam de qua iā diximus,quā nūc Palmyrā uocāt,
& olim à Salomone
cōſtructa eſt: palma
eīn Hebræo ſermo-
תמר ne Thamar appella
tur, ab eo q̄ ibi pal-
meta ſint plurima,
q̄dā putāt hoc ſorti-
tā uocabulū. Qđ q̄
ſequitur: Vſq; ad a-
quas cōtradictionis
Cades,hæreditas cō
tra mare magnū: p
quo Lxx. tranſtule-
runt, de Theman &
aqua Marimoth Ca
des, hæreditas uſq;
ad mare magnū: il-
lud eſt obſeruādum
in Hebraico eūdem
ſermonē נחלה quia
ambigu⁹ ſit,& hęre-
ditatē ſonare,& tor-
rētem, & hic magis
torrētem accipi de-
bere q̄ hæreditatē.
Iſte eſt eīn torrēs qui
ingreditur mare ma
gnum Rhinocoru-
ræ:ut antè iam dixi-
mus.Cades aūt,quę
B in libro Ioſuæ appel
latur Cades Barne,
in deſerto eſt, quod
מריבות extēditur uſq; ad urbem petrā:Marimoth uerò, quod
interpretatur contradictionis, nō uocabulum loci eſt:
ut pleriq; æſtimant, ſed aquarum, in quibus populus
domino contradixit,& Moyſes offendit deum, dicēte
Pſal.105.e pſalmo:Tentauerunt eum ad aquam contradictionis,
& afflictus eſt Moyſes propter eos. Omniſq; terræ ſan-
ctæ hæreditas ab auſtrali plaga uſq; ad terminos Aegy
דר pti,Rhinocorura & torrente finitur.Et quia Gad inter-
קדש pretatur tentatio,in poſſeſsione eius de palmetis trāſi-
mus ad aquas contradictionis uſq; Cades, quę inter-
pretatur ſancta, ut intelligamus nos etiam poſt uicto-
riam mundi debere eſſe ſollicitos, & ſemper in metu, &
recordari illius uerſiculi:Tentatio eſt uita hominum ſu
per terram: & ad ſanctitatem aduerſarijs impugnanti-
bus peruenire: ſicq; obtinere uictoriam, ut è uicino
torrentem plenum imbrium contemplemur.

a ¶ *Et egreſſus ciuitatis,&c.*] De ambitu ciuitatis quòd
per latera ſingula in quadrū quatuor millia quingen-
tos calamos habuerit:præterit⁹ ſermo narrauit,qui fa-
ciūt decem & octo millia calamorum,ut in præſenti ca-
pitulo quoq; poſitum eſt,id eſt, quadragintaquatuor
millia paſſuum,& trecentos quadraginta paſſus.Nunc
ſcribitur per ſingula latera,hoc eſt,per undecim millia
paſſuum,& octogintaquinq; paſſus,ternas fuiſſe por-
tas: quas Aquila, Symmachus, & Theodotio ἀπεξόδους,
Lxx. διεκβολὰς uocant, nos interpretati ſumus egreſſus
& exitus ciuitatis. Illudq; primum breuiter admonen-
dum,eaſdē tribus in circuitu tabernaculi ita caſtrame-
tatas, ut ad orientē fuerit Iudas, Iſachar, & Zabulō filij
Liæ:& ad meridiē Rubē,Symeon, Gad,duo filij Liæ &
tertius filius Zelphæ ancillæ Liæ. Ad occidentem uerò
Ephraim, & Manaſſes, & Beniamin, duo uidelicet filij C
Rachelis:quia Ioſeph pro tribu Leui quę ſacrificijs de-
putata eſt, in duas trib⁹ Ephraim & Manaſſe diuiſa eſt.
Ad aquilonē aūt Dan & Aſer & Neptalim: quorum pri
mus & tertius filij ſunt Balæ ancillæ Rachelis: ſecundus
fili⁹ Zelphæ ancillæ
Liæ ignobiles, & ad
aq̄lonē poſiti: quip-
pe q̄ ex ancillarū in-
ter ſe diſsidentiū ſtir
pe generati ſint.Hoc
iuxta numerorū li-
brū & deſcriptionē
tabernaculi quæ iu-
bēte deo Moyſi ore
dictata ē.Noſtra ue-
ro urbs quæ eſt ciui
tas magni regis, cui⁹
artifex & cōditor eſt
deus, de qua & pſal-
miſta canit:Nūquid Pſal.86.a
Sion dicet homo, &
homo nat⁹ eſt in ea,
& ipſe fundauit eam
altiſsimus: aliam ha
bet tribuū in terra
ſancta deſcriptionē
& menſurā ciuitatis
& poſſeſsionis ordi
nē & plagas tribuū
ſingularū.Primū em̄
plagæ aquilonis op
ponūtur tres portæ
ſiue exitus ciuitatis:
quorū eſt primoge- D
nit⁹ Ruben, & Iudas
regiæ ſtirpis autor,
& Leui, ſuper cuius
nomine in tabernaculo & ſacrorū deſcriptione nil di-
ctū eſt,ut primogenita poſsidētes quaſi genus regale et
ſacerdotale,aquilonis frigora contēnatus. Secūdò ue-
rò ad orientem eſt Ioſeph,Beniamin, & Dan:ambo filij
Rachel,& unus Balæ ancillæ eius. Ad meridiē uero Sy-
meon,Iſachar,& Zabulon:qui tres Lię filij ſunt. Porrò
ad occidētē Gad,Aſer,& Neptalim:quorū priores duo
filij Zelphę ſunt ancillæ Lię: tertius filius Balæ ancillæ
Rachelis. Quis ſapiens, *&* intelligit hęc:intelligēs & co- Oſee 14.d
gnoſcet ea? Quia rectę uię dn̄i,& iuſti ambulabunt in
eis:pręuaricatores uero corruēt in illis.Has duodecim
portas ſiue exitus, pro qualitate meritorū atq; uirtutū
ſingulis tribub. ſub apoſtolicis & patriarcharū nomini
bus arbitror delegatas. De quib. & in Apocalypſi Ioan Apoc.21.d
nis apertius ſcribitur, & multa diuinarū ſcripturarū ſa
cramenta teſtantur. Et neceſſe eſt ut talis ciuitas decē &
octo milliū per circuitū teneat calamorū, ſub quo nu-
mero et in duodeuigeſimo pſalmo lex naturalis eſt ſcri
pta,gratiaq; euangelij deſcribit:quibus eccleſia, id eſt,
urbs ſaluatoris extructa eſt. Nomen quoq; ipſius ciui-
tatis nequaquam erit, ut prius Hieroſolyma quę inter
pretatur uiſio pacis: ſed adonai ſama, quod in Latinū יהוה
ſermonē uertitur dominus ibidem: qui recedat nunq̄ שמה
ab ea, ut à priori populo antè diſceſsit, dicēs ad diſci- Ioan.14.d
pulos:Surgite, abeamus hinc. Et ad Iudæos:Relinquet Matt.23.d
uobis domus ueſtra deſerta: ſed æternā habeat poſſeſ-
ſionem, & ſit ei ipſe poſſeſsio, iiſdem diſcipulis repro-
mittens:Ecce ego uobiſcum ſum uſq; ad
conſummationem ſeculi.

Commentariorum in Ezechielem finis.

A C

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM COMMENTARIORVM DANIELIS ad Pammachium & Marcellam,

Procœmium.

CONTRA prophetā Danielem duodecimū librū ſcribit Porphy-
rius, nolens eū ab ipſo cuius inſcriptus eſt nomine eſſe cōpoſitū,
ſed à quodā q̄ tēporib. Antiochi, qui appellatus eſt Epiphanes,
fuerit in Iudæa, & nō tā Danielem uentura dixiſſe, q̄ illū narraſ-
ſe pręterita. Deniq; quicquid uſq; ad Antiochū dixerit, uerā hi-
ſtoriā cōtinere: ſi quid aūt ultrà opinatus ſit, quia futura neſcierit,
eſſe mentitū. Cui ſolertiſsimè reſponderūt Euſebius Cæſarienſis
epiſcopus tribus uoluminibus, id eſt, octauodecimo, & nonode
cimo, & uiceſimo. Apollinarius quoq; uno grandi libro, hoc eſt, uiceſimoſexto: & ante
hos ex parte Methodius. Verū quia nobis propoſitū eſt nō aduerſarij calūnijs reſpōde
re, quæ lōgo ſermone indigent: ſed ea quæ à propheta dicta ſunt noſtris diſſerere, id eſt,
Chriſtianis: illud in pręfatiōe cōmoneo, nullū prophetarū tā apertè dixiſſe de Chriſto.
Nō em̄ ſolū ſcribit eū eſſe uenturū, quod eſt cōmune cū cæteris: ſed etiā quo tēpore uen
turus ſit docet, & reges per ordinem digerit, & annos enumerat, ac manifeſtiſsima ſigna
prænūciat. Quæ quia uidit Porphyrius uniuerſa cōpleta, & trāſacta negare nō poterat,
ſuperatus hiſtoriæ ueritate, in hāc prorupit calūniā: ut ea quæ in cōſummatione mundi
de Antichriſto futura dicūtur, propter geſtorū in quibuſdā ſimilitudinē, ſub Antiocho
B Epiphane impleta cōtendat. Cuius impugnatio teſtimoniū ueritatis eſt. Tāta em̄ dicto- D
rū fides fuit, ut propheta incredulis hominibus non uideatur futura dixiſſe, ſed narraſſe
præterita. Et t̄n ſicubi ſe occaſio in explanatione eiuſdē uoluminis dederit, calūniæ illi-
us ſtrictim reſpōdere conabor, & philoſophiæ artib. imò maliciæ ſeculari, per quā ſub-
uertere nititur ueritatē, & quibuſdā pręſtigijs clarū oculorū lumen auferre, explanatiōe
ſimplici cōtraire. Itaq; obſecro uos Pammachi φιλομαθέστατε, & Marcella unicū Roma-
næ ſanctitatis exemplar, iunctos fide & ſanguine, ut conatus meos ueſtris orationibus
adiuuetis, ut dn̄s atq; ſaluator pro cauſa ſua: ſuo ſenſu, meo ore reſpōdeat, qui loquitur
ad prophetā: Aperi os tuū, & implebo illud. Si em̄ cū apprehenſi fuerimus ante iudices
& tribunalia, monet ne cogitemus quid reſpōdere debeamus: quāto magis cōtra aduer
ſarios blaſphemātes, ſua pōt bella bellare, & in ſeruis ſuis uincere? Vnde & pſalmi pluri
mi illud Hebraicū quod in titulis ponitur למנצח pro quo Septuaginta trāſtulerūt, In fi-
nē: magis pro uictoria cōtinēt. Aquila em̄ interpretatus eſt τῷ νικοποιῷ, hoc eſt, ei q̄ præ
bet uictoriā. Symmachus ἐπινίκιον, quod propriè triūphū palmāq; ſignificat. Sed & hoc
noſſe debemus, inter cætera Porphyriū de Danielis libro nobis obijcere: idcirco illū ap
parere cōfictū, nec haberi apud Hebręos, ſed Græci ſermonis eſſe cōmentū: quia in Su-
ſannę fabula cōtineatur, dicēte Daniele ad presbyteros, ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρί-
νου πρίσαι, quā etymologiā magis Græco ſermoni cōuenire q̄ Hebręo. Cui & Euſebius
& Apollinarius pari ſententia reſpōderūt: Suſannæ Beliſq; ac draconis fabulas nō cōti
neri in Hebraico, ſed partem eſſe prophetiæ Habacuc filij Ieſu de tribu Leui, ſicut iuxta
Septuaginta interpretes in titulo eiuſdē Belis fabulę ponitur: Homo q̄dā erat ſacerdos
noīe Daniel, filius Abda, cōuiua regis Babylōis: quū Danielē et tres pueros de tribu Iu
da fuiſſe, ſancta ſcriptura teſtetur. Vnde & nos ante annos plurimos quum uerteremus
Danielē, has uiſiōes obelo p̄notauimus, ſignificātes eas ī Hebraico nō haberi. Et miror
quoſdā μεμψιμοίρους indignari mihi: quaſi ego decurtauerim librū: quū & Origenes, &
Euſebius, & Apollinarius, alijq; eccleſiaſtici uiri & doctores Græcię, has, ut dixi, uiſiōes

A nō haberi apud Hebræos fateantur, nec ſe debere reſpōdere Porphyrio pro his, q̄ nullā ſcripturæ ſanctæ autoritatē ꝓbeant. Illud quoqꝫ lectorē admoneo, Danielē nō iuxta ſeptuaginta interpretes, ſed iuxta Theodotionē eccleſias legere, qui utiqꝫ poſt aduentū Chriſti incredulus fuit: licet eū qdā dicāt Hebionitā; qui altero genere Iudęus eſt. Sed & Origines de Theodotionis opere ī editione uulgata aſteriſcos poſuit, docēs defuiſſe q̄ addita ſunt, et rurſus quoſdā uerſus obelis ꝑnotauit, ſuꝑflua quæqꝫ deſignās. Cūqꝫ oēs Chriſti eccleſię tā Grecorū q̄ Latinorū Syrorūqꝫ et Ægyptiorū hāc ſub aſteriſcis et obelis editionē legāt, ignoſcāt inuidi labori meo, q uolui habere noſtros quod Greci ī Aquilę & Theodotiōis ac Symmachi editionib. lectitāt. Et ſi illi ī tātis diuitijs doctrinarū nō cōtēnūt ſtudia hominū Iudęorū: cur Latina pauꝑtas deſpiciat hominē Chriſtianū? Cuius ſi opus diſpliceat, certe uolūtas recipiēda eſt. Verū iā tēpus eſt ut ipſius prophetę uerba texamus, nō iuxta cōſuetudinē noſtrā proponētes oīa, & oīa diſſerētes, ut in duodecim prophetis fecimus: ſed breuiter & ꝑ interualla ea tātū q̄ obſcura ſunt explanātes, ne librorū innumerabiliū magnitudo lectori faſtidiū faciat. Ad intelligendas aūt extremas partes Danielis, multiplex Græcorū hiſtoria neceſſaria eſt: Suctorij uidelicet, Callinici, Diodori, Hieronymi, Polybij, Poſidonij, Claudij Theonis, & Andronici cognomento Alipij, quos & Porphyrius eſſe ſequutū ſe dicit: Ioſephi quoqꝫ et eorū quos ponit Ioſephus, pręcipueqꝫ noſtri Liuij, et Pōpeij Trogi atqꝫ Iuſtini, q omnē extremæ uiſiōis narrāt hiſtoriā: et poſt Alexandrū uſqꝫ ad Cæſarē Auguſtū Syriæ et Ægypti, id eſt, Seleuci et Antiochi et Ptolemæorū bella deſcribūt. Et ſi qn̄ cogimur literarū ſeculariū recordari, et aliqua ex his dicere q̄ olim obmiſimus: nō noſtrę eſt uolūtatis, ſed (ut ita dicā) grauiſsimæ neceſsitatis, ut probemus ea quæ à ſanctis prophetis ante ſecula multa prædicta ſunt, tam Græcorū q̄ Latinorū et aliarum gentiū literis contineri. C

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN DANIELEM PROPHETAM

Liber unus.

DANIEL

ANNO tertio regni Ioakim regis Iuda, uenit Nabuchodonoſor rex Babylonis Hieruſalem, & obſedit eam. [b] Et tradidit dominus in manu eius Ioakim regē Iuda. [c] Et partem uaſorum domus dei, & aſportauit ea in terram Sennaar in domo dei ſui, & uaſa intulit in domum theſauri dei ſui. [d] Et ait rex Aſphanez præpoſito eunuchorum ſuorū, ut introduceret de filijs Iſrael & de ſemine regio, & tyran-

B ANNO *tertio regni Ioakim regis Iuda, uenit, &c.*] Ioakim filius Ioſię, cuius tertiodecimo anno ꝓphetare orſus eſt Hieremias, ſub quo & Olda mulier ꝓphetauit: ipſe eſt qui alio nomine appellatur Eliachim, & regnauit ſuper tribum Iuda & Hieruſalē annis undecim. Cui ſucceſsit in regnū filius eius Ioachim cognomēto Iechonias: q tertio mēſe regni ſui die decimo captus eſt à ducib' Nabuchodonoſor, ductuſqꝫ eſt in Babylonē, & in loco eius cōſtitutus eſt Sedechias filius Ioſiæ patruus eius: cuius anno undecimo Hieruſalē capta atqꝫ ſubuerſa eſt. Nemo igit̃ putet eūdē in Danielis principio eſſe Ioakim q in Ezechielis exordio Ioachin ſcribit̃. Iſte eñ extremā ſyllabā kim habet, ille chin. Et ob hāc cauſam in euāgelio ſecūdū Matthæum una uidetur deeſſe generatio: quia ſecunda τεσσαρεσκαιδεκὰς in Ioakim deſinit filio Ioſiæ, & tertia incipit à Ioachin filio Ioakim. Quod ignorans Porphyrius, calumniā ſtruit eccleſiæ, ſuam oſtendens imperitiā, dū euangeliſtæ Matthæi arguere nitit̃ falſitatē. *b* ¶ *Et tradidit, &c.*] Quodqꝫ traditus ſcribitur Ioakim, monſtrat nō aduerſariorum fortitudinis fuiſſe uictoriā, ſed dñi uolūtatis.

c ¶ *Et partem uaſorum, &c.*] Terra Sennaar locus eſt Babylonis, in quo fuit campus Dura, & turris quam uſqꝫ ad cœlum hi qui ab oriēte mouerāt pedes ſuos, ædificare conati ſunt. Vnde & à cōfuſione linguarū locus nomē accepit Babylon, quæ in linguā noſtrā transfert̃ confuſio. Gen. 11. b Simul & animaduertēdū ſecūdū anagogē, ꝙ rex Babylonis nō potuerit uniuerſa dei uaſa transferre, & ī idolo qđ ſibi finxerat collocare, ſed partē uaſorū domus dei, quæ intelligēda ſūt dogmata ueritatis. Si enim cūctos philoſophorū reuoluas libros, neceſſe ē ut in eis reperias aliquā partē uaſorū dei. Vt apud Platonē, fabricatorē mūdi deū, ut apud Zenonē Stoicorū principē, inferos & immortales animas: & unū bonū, honeſtatē: ſed qa iūgūt mēdaciū ueritati, & naturę bonū multis ꝑdūt malis, ideo partem uaſorū domus dei, & non omnia uaſa integra atqꝫ ꝑfecta cepiſſe memorant̃. D *d* ¶ *Et ait rex, etc.*] Pro Aſphanes in editione uulgata ἀβιεσδρί ſcriptū reperi, & pro φορθομμίν, quod Theodotio poſuit, Lxx. & Aquila, electos trāſtulerunt: Symmachus Parthos, pro uerbo nomē gentis intelligēs: quod nos iuxta editionē Hebræorum quæ ἐκεῖ ἀνέγνωσαν legitur, in tyrannos uertimus: maxime

norū pueros, in quibus nulla eſſet macula, decoros forma, & eruditos omni ſapiētia, cautos ſciētia, & doctos diſciplina, & q poſsēt ſtare ī palatio regis, ut doceret eos literas & linguā Chaldæorū. Et cōſtituit eis rex annonā ꝑ ſingulos dies de cibis ſuis, & de uino unde bibebat ipſe: ut enutriti trib. annis, poſtea ſtarēt ī cōſpectu regis. Fuerūt aūt inter eos de filijs Iuda, Daniel, Ananias, Miſael, et Azarias. Et impoſuit [a] eis ꝑpoſitus eunuchorū noīa, Danieli, Balthaſar: & Ananiæ, Sedrach: Miſaeli, Miſach: & Azarię, Abdenago. [b] Propoſuit aūt Daniel in corde ſuo, ne pollueretur mēſa regis, & de uino potus eius, & rogauit eunuchorum præpoſitū ne cōtaminaretur. [c] Dedit aūt deus Danieli gratiā & miſericordiam in cōſpectu principis eunuchorū: & ait princeps eunuchorū ad Danielē: Timeo ego dominū meū regem qui cōſtituit uobis cibū & potum, qui ſi uiderit uultus ueſtros macilētiores prę cęteris adoleſcentibus coæuis ueſtris, cōdemnabitis caput meū regi. Et dixit Daniel ad Malaſſar, quē cōſtituerat princeps eunuchorū ſuper Danielē, Ananiā, Miſaelē, & Azariam: [d] Tenta nos obſecro ſeruos tuos diebus decē, & dentur nobis legumina ad ueſcendū, & aqua ad bibendū: & cōtēplare uultus noſtros & uultus puerorū qui ueſcūtur cibo regio, & ſicut uideris, facies cū ſeruis tuis. Qui audito ſermone huiuſcemodi, tentauit eos diebus decē. Poſt dies aūt decē apparuerunt uultus eorū meliores & corpulentiores præ omnibus pueris q ueſcebātur cibo regio. Porrò Malaſſar tollebat cibaria, & uinū potus eorū, dabatqꝫ eis legumina. [e] Pueris aūt his dedit deus ſciētiā & diſciplinā in omni libro & ſapiētia. Danieli aūt intelligentiam omniū uiſionū & ſomniorū. [f] Completis itaqꝫ diebus quos dixerat rex ut introducerētur, introduxit eos ꝑpoſitus eunuchorū in cōſpectu Nabuchodonoſor. Cūqꝫ eis loquutus fuiſſet rex, nō ſunt inuenti tales de uniuerſis ut Daniel, Ananias, Miſael, et Azarias, et ſteterūt ī cōſpectu regis. [g] Et omne uerbū ſapientię et intellectus quod ſciſcitatus ē ab eis rex, inuenit in eis decuplum ſuper cūctos hariolos & magos qui

A maxime quia præcedit de regio ſemine. Vnde & arbitrantur Hebræi, Danielem & Ananiam & Miſael & Azariam fuiſſe eunuchos: impleta illa prophetia quæ ad Ezechiam per Eſaiam prophetam dicitur: Eſaie 39. d Et de ſemine tuo tollent, & faciēt eunuchos in domo regis. Si autem de ſemine regio fuerunt, nulli dubium quin de genere fuerint Dauid. Niſi fortè huic ſenſui illud cōtrariū ſit qđ ſequitur: Pueros ſiue iuuenes in qbus nulla eſſet macula, ut doceret eos literas, & linguā Chaldæorū. Philo arbitratur linguā Hebræorū ipſā eſſe Chaldaicā, quia Abrahā de Chaldæis fuerit. Quod ſi recipimus, quærendū eſt, quõ nūc Hebræi pueri linguā quam nouerāt doceri iubeant̃: niſi forte iuxta quorundā opinionē duas Abrahā linguas, & Hebræorū & Chaldæorū ſciſſe dicamus. *a* ¶ *Et impoſuit eis præpoſitus eunuchorū, etc.*] Nō ſolū præpoſit' eunuchorū ſiue magiſter, & B ut alij tranſtulerunt ὁ ἀρχιευνοῦχος ſanctis immutat nomina, Gen. 41. f ſed et Pharao Ioſeph צָפְנַת פַּעְנֵחַ in Aegypto appellauit, Saphanatphaneth, nolētes eos in terra captiuitatis uocabula habere Iudęorū. Vnde propheta dicit in pſalmo: Pſal. 136. a Quomodo cantabimus cāticū domini in terra aliena? Porrò dñs in bonā partē nomina mutat antiqua, & ex reb. imponit uirtutū uocabula. Gen. 17. a ut Abram appellaret Abrahā, & Mar. 3. b Sarai Sarā. In euāgelio quoqꝫ quōdā Simō Petri nomē accepit, & filij Zebedæi appellati ſunt filij tonitrui: qđ nō ut pleriqꝫ putāt boanerges, ſed emēdatius legit̃ Benereem. *b* ¶ *Propoſuit aūt, etc.*] Qui de mēſa regis & de uino potus eius non uult comedere ne polluat̃: utiqꝫ ſi ſciret ipſam ſapientiā atqꝫ doctrinā Babyloniorū eſſe peccatū, nunquā acquieſceret diſcere quod nō licebat. Diſcunt autem non ut ſequantur, ſed ut iudicent atqꝫ conuincant. Quomodo ſi quiſpiā aduerſus mathematicos uelit ſcribere imperitus μαθήματος, riſui pateat, & aduerſum philoſophos diſputās, ſi ignoret dogmata philoſophorū. C Diſcunt ergo ea mēte doctrinam Chaldæorum, qua & Moyſes omnem ſapientiam Aegyptiorum didicerat. *c* ¶ *Dedit autem deus Danieli gratiam & miſericordiam in conſpectu principis, etc.*] Qui propter peccata maiorum ductus eſt in captiuitatē, ꝓpter uirtutū ſuarum magnitudinē ſtatim mercedem recepit. Propoſuerat eñ in corde ſuo ut nō pollueret̃ de mēſa regis, & epulis regijs præpoſuerat uiles cibos: idcirco gratiā et miſericordiā in cōſpectu principis eunuchorū accepit, domino largiente. Ex quo intelligim' pro neceſsitate rerum, ſi qñ diliguntur ſancti ab infidelib', dei eſſe miſericordiæ non bonitatis hominū puerſorū. *d* ¶ *Tenta nos obſecro ſeruos tuos diebus decē, et dētur nobis legumina ad ueſcēdū, etc.*] Incredibilis fidei magnitudo nō ſolū ſibi corpulētiā polliceri eſu uilioris cibi, ſed & tēpus ſtatuere. Nō eſt ergo temeritatis, ſed fidei, D ob quā regias dapes cōtēpſerūt. *e* ¶ *Pueris autē his dedit deus ſcientiā, etc.*] Nota ꝙ deus dederit ſanctis pueris ſcientiā & diſciplinam ſeculariū literarum in omni libro & ſapientia. Pro quo Symmach' interpretatus eſt artē grāmaticam, ut cuncta quę legebāt intelligerēt, & ſpiritu dei de Chaldæorū ſcientia iudicarēt. Daniel hoc extra tres pueros habebat inſigne, ꝙ uiſiones & ſomnia qbus ꝑ ſymbola quædā & ænigmata futura mōſtrant̃, ſagaci mēte cernebat: ut quod alij uidebāt in phantaſmate, hic oculis cordis aſpiceret. *f* ¶ *Completis itaqꝫ diebus quos dixerat rex ut introducerentur, introduxit eos præpoſitus eunuchorū, &c.*] Completos dies, triennij tēpus intellige, quod rex conſtituerat, ut enutriti tribus annis, poſtea ſtarēt in conſpectu regis. *g* ¶ *Et omne uerbum ſapientiæ & intellectus quod ſciſcitatus eſt ab eis rex, etc.*] Pro hariolis & magis, uulgata editio ſophiſtas & philoſophos tranſtulit: non iuxta hanc philoſophiam & ſophiſticam diſciplinam, quam

qui erant in uniuerſo regno eius. [a] Fuit autem Daniel uſq; ad annum primum Cyri regis.

CAP. II.

IN [b] anno ſecūdo regni Nabuchodonoſor, uidit Nabuchodonoſor ſomniū, & cōterritus eſt ſpiritus eius, & ſomniū eius fugit ab eo. [c] Præcepit ergo rex ut conuocarentur harioli, & magi, & malefici, et Chaldæi, ut indicarēt regi ſomnia ſua. Qui cū ueniſſēt, ſteterūt corā rege. [d] Et dixit ad eos rex: Vidi ſomniū, & mente cōfuſus ignoro quid uiderim. [e] Rn̄derūt Chaldęi regi Syriacè: Rex ī æternū uiue, dic ſomniū ſeruis tuis, & interpretationē eius tibi indicabimus. Et rn̄dens rex ait Chaldæis: Sermo receſsit à me. [f] Niſi indicaueritis mihi ſomniū, et coniecturam eius, peribitis uos, et domus ueſtrę publicabūtur. Si aūt ſomniū & cōiecturā eius narraueritis, præmia et dona & honorē multū accipietis à me. Somniū igitur et interpretationem eius indicate mihi. Rn̄derūt ſecundò atq; dixerūt: Rex ſomniū dicat ſeruis ſuis, & interpretationem ei indicabimus. Reſpōdit rex, et ait: Certè noui ꝙ tempus redimitis, ſcientes ꝙ receſſerit à me ſermo. Si ergo ſomniū nō indicaueritis mihi, una eſt de uobis ſententia, ꝙ interpretationē quoq; fallacē et deceptiōe plenā cōpoſueritis, ut loquamini mihi donec tēpus ꝑtrāſeat. [g] Somniū itaq; dicite mihi, ut ſciā ꝙ interpretationē quoq; eius uerā loquamini. Rn̄dentes ergo Chaldæi corā rege dixerūt: Nō eſt homo ſuper terrā qui ſermonē tuū rex poſsit implere, ſed neq; regū quiſquā magnus et potens uerbū huiuſcemodi ſciſcitatur ab omni hariolo et mago et Chaldæo: Sermo eñ quē tu rex quæris grauis eſt, nec reperiet quiſquā q̄ indicet illū in conſpectu regis, exceptis dijs quorū nō eſt cū hominib. cōuerſatio. [h] Quo audito rex ī furore et in ira magna ꝑcepit ut perirēt oēs ſapientes Babylonis. Et egreſſa ſententia ſapientes interficiebātur: q̄rebaturq; Daniel et ſocij eius ut perirēt. Tūc Daniel requiſiuit de lege atq; ſententia ab Arioch principe militiæ regis, qui egreſſus fuerat ad interficiendos ſapiētes Babylonis

A quam Græcorum eruditio pollicetur, ſed iuxta doctrinam gentis barbaræ, qua uſq; hodie Chaldæi philoſophantur. *a* ¶ *Fuit autem Daniel uſq; ad annū primū Cyri regis, etc.*] Dicemus in conſequentibus, quomodo qui uſq; ad annum primū regis Cyri hic fuiſſe deſcribit: poſtea tertio anno eiuſdē Cyri regis, & primo Darij fuiſſe memoretur. CAP. II. I*N anno ſecūdo regni Nabuchodonoſor, uidit Nabuchodonoſor, etc.*] Si poſt tres annos pueri ingreſſi ſunt in cōſpectu eius, ut ipſe præceperat: q̄̄o nūc ſecūdo anno regni ſui ſomniū uidiſſe narrat? Quod ita ſoluūt Hebræi: ſecūdū hic annū dici regni ei⁹ omniū gentium barbararum: non Iudææ tantum & Chaldæorum, ſed Aſſyriorū quoq; & Aegyptiorum & Moabitarū & reliquarum natiōnum, quas domino cōcedēte ſuperarat. Vnde & Ioſephus in decimo Antiquitatū ſcribit libro: Poſt annū ſecūdum Ae-

B gyptię uaſtitatis, rex Nabuchodono. uidit mirabile ſomnium, & cōterritus eſt ſpiritus eius, & ſomniū eius fugit ab eo. Vidit rex impi⁹ ſomniū futurorū, ut interpretāte ſancto q̄d uiderat, deus glorificaret: & captiuorū deoq; in captiuitate ſeruientium ſit grande ſolatiū. Hoc idem in Pharaōe legim⁹: nō quod Pharao & Nabuchodono. uidere meruerint, ſed quod Ioſeph & Daniel digni extiterint qui interpretatione eorum omnib⁹ præferrentur. *c* ¶ *Præcepit ergo rex ut conuocarentur harioli, & magi, & malefici, etc.*] Quos nos hariolos, cæteri ἐπαοιδοὺς interpretati ſunt, id eſt incantatores. Ergo uidenī mihi incantatores eſſe, qui uerbis rem peragunt. Magi q̄ de ſingulis philoſophantur. Malefici qui ſanguine utūtur & uictimis, & ſæpe contingunt corpora mortuorū. Porrò in Chaldæis γενεθλιαλόγους ſignificari puto, quos uulgus mathematicos uocat. Conſuetudo autem & ſermo cōmunis, magos pro maleficis accipit: qui aliter habenī apud gentem ſuam, eo quòd ſint philoſophi Chaldæo-

rum: & ad artis huius ſcientiam reges quoq; & princi- C pes eiuſdem gentis omnia faciunt. Vnde & in natiuitate domini ſaluatoris ipſi primum ortum eius intellexerunt: & uenientes in ſanctam Bethlehem, adorauerunt puerum, ſtella deſuper oſtendente. Matth. 2. a *d* ¶ *Et dixit ad eos rex: Vidi ſomniū, & mente confuſus ignoro, etc.*] Vmbra quædam, & ut ita dicam, aura ſomnij atq; ueſtigium remanſit in corde regis: ut referētibus alijs poſsit reminiſci eorum quę uiderat, & nequaquam eum deciperent mentientes. *e* ¶ *Reſponderunt Chaldæi regi Syriacè: Rex in æternū uiue, etc.*] Hucuſque quæ lecta ſunt, ſermōe narrantur Hebræo. Ab hoc loco uſq; ad uiſionē anni tertij regis Balthaſar quam Daniel uidit in Suſis, Hebraicis quidē literis, ſed lingua ſcribuntur Chaldaica: quā uocat hic Syriacam. *f* ¶ *Niſi indicaueritis mihi ſomnium & coniecturā eius, peribitis uos, & domus ueſtræ, etc.*] Cōminatus eſt pœnā, D ꝓponit & pręmia, ut ſi potuerint ſomnium dicere, conſequēter credat etiam his quæ īcerta ſunt, hoc eſt quid ſignificet ſomniū. Quod ſi non potuerint ea dicere, de quibus rex in pleriſq; confuſus poterat recordari, etiā futuræ interpretationis perdant fidē. Deniq; ſequitur: *g* ¶ *Somnium itaq; dicite mihi, ut ſciā quod interpretationē quoq; eius ueram loquamini. Reſpōdētes ergo Chaldæi corā rege dixerūt: Non eſt homo ſuper terram, etc.*] Confitenī magi, cōfitenī harioli, & omnis ſcientia ſecularis literaturæ: pręſcientiam futurorum non eſſe hominum, ſed dei. Ex quo probatur, prophetas dei ſpiritu loquutos qui futura cecinerunt. *h* ¶ *Quo audito rex in furore & in ira magna præcepit ut perirent, etc.*] Quærunt Hebræi, cur Daniel & tres pueri non ſint ingreſsi ad regem cum alijs ſapientibus: & prolata ſententia iubeantur perire cum cæteris. Quod ita ediſſerunt, ut eo tempore quo rex præmia & dona & honorem maximum promittebat, ire noluerint, ne impudenter diuitias & dignitatem Chaldaicā uiderentur

lonis. [a] Et interrogauit eū q̄ à rege acceperat poteſtatē, quā ob cauſam tā crudelis ſententia à facie regis eſſet egreſſa. [b] Cū ergo rē indicaſſet Arioch Danieli, Daniel ingreſſus rogauit regē ut tēpus daret ſibi ad ſolutionē indicādā regi. Et ingreſſus eſt ad domum ſuā, Ananiæq; & Miſaeli & Azarię ſocijs ſuis īdicauit negociū, ut quærerēt miſericordiā à facie dei cœli ſuper ſacramēto iſto, & nō perirēt Daniel & ſocij eius cū cæteris ſapientib. Babylōis. [c] Tūc Danieli ꝑ uiſionē nocte myſteriū reuelatū eſt. [d] Et Daniel benedixit deo cœli, & locutus ait: Sit nomen dn̄i benedictū à ſeculo & uſq; in ſeculū, quia ſapientia & fortitudo eius ſunt. [e] Et ipſe mutat tēpora & ætates, & transfert regna atq; cōſtituit. [f] Dat ſapientiā ſapientibus & ſcientiā intelligētibus diſciplinā. [g] Ipſe reuelat profunda & abſcōdita, & nouit in tenebris cōſtituta, & lux cū eo eſt. [h] Tibi deus patrū noſtrorū cōfiteor teq; laudo, quia ſapientiā & fortitudinē dediſti mihi. [i] Et nūc oſtendiſti mihi quæ rogauimus te, q̄a ſermonē regis aperuiſti nobis. Poſt hæc Daniel ingreſſus ad Arioch quē cōſtituerat rex ut ꝑderet ſapientes Babylōis, ſic ei locutus eſt: [k] Sapiētes Babylonis ne ꝑdas. Introduc me ī cōſpectū regis, & ſolutionē regi narrabo. Tūc Arioch feſtinus ītroduxit Danielē ad regē & dixit ei: [l] Inueni hominē de filijs trāſmigratiōis Iudæ q̄ ſolutionē regi annūciet. Reſpondit rex & dixit Danieli, cuius nomē erat Balthaſar. [m] Putas'ne uere potes indicare mihi ſomniū quod uidi & interpretationē eius? Et rn̄dens Daniel coram rege ait: [n] Myſterium quod rex interrogat, ſapiētes, magi

A uiderentur appetere. Aut certe ipſi Chaldęi inuidentes gloriæ eorum & ſcientiæ, ſoli ingreſsi ſunt quaſi ſoli pręmia percepturi, & poſtea in periculo uoluerint habere conſortes quos in ſpe gloriæ refutauerant. *a* ¶ *Et interrogauit eum qui à rege acceperat poteſtatem, etc.*] Sciētes Chaldæi quod decuplū ſuper cūctos hariolos & magos q̄ erāt in uniuerſa Chaldęa Daniel & tres pueri ſaperent & intelligerēt, cęlauerūt eos interrogationē regis, ne præferrenī ſibi in interpretatiōe ſomnij: Et ob hanc cauſam interrogauit Daniel de crudelitate ſentētię q̄ cauſam periculi ſui neſciebat. *b* ¶ *Cū ergo rē indicaſſet Arioch Danieli: Daniel ingreſſus rogauit regē ut tēpus da. etc.*] Daniel tēpus poſtulat: non quo tractatiōe & ſagacitate mētis occulta perquireret, ſed quo occultorū dn̄m precareī. Et ideo Ananiā & Miſaelem & Azariā iūgit ad preces, ne ſolus de ſuo merito uideaī pręſu-

B mere: ut quorū erat cōmune diſcrimen, cōmunis eſſet et oratio. *c* ¶ *Tūc Danieli per uiſionē nocte myſterium reuelat. etc.*] Somniū regis ſuo diſcit ſomnio: imò & ſomniū et interpretationem eius, dei reuelatione cognoſcit: q̄d dęmones ignorabāt, ſapiētia ſeculi ſcire nō poterat. Vnde & apoſtoli myſteriū quod cūctis retrò generationibus fuerat ignoratū, domino reuelāte cognoſcūt. *d* ¶ *Et Daniel benedixit deo cœli & locutus ait: Sit nomen domini, etc.*] Ad diſtinctionē eorū qui uerſanī in terra, & dæmoniacis artibus atq; præſtigijs terrena deludūt: Daniel deo cœli benedixit. Dij eñ qui nō fecerūt cœlū & terrā peribunt. *e* ¶ *Et ipſe mutat tempora & ætates & transfert regna at. etc.*] Non ergo miremur ſi quando cernimus & regibus reges & regnis regna ſuccedere, quæ dei gubernantur & mutantur & finiuntur arbitrio. Cauſasq; ſingulorum nouit ille qui conditor omnium eſt, & ſæpe malos reges patitur ſuſcitari, ut mali malos puniant: ſimulq; ſub oſtendit & generali diſputatione præparat auditorem, ſomnium quod uidit eſſe de mutatione & ſucceſsione regnorū. Prou. 1. a *f* ¶ *Dat ſapientiā ſapientibus, etc.*] Iuxta illud quod ſcriptum eſt: Audiet ſapiēs & apponet ſapientiam. Qui enim habet, dabitur illi, & animæ quæ feruet amore ſa- Matth. 25. c pientiæ libenter ſpiritus dei infunditur. In peruerſam Sap. 1. a autem animam non introibit ſapientia. *g* ¶ *Ipſe reuelat profunda & abſcondita, & nouit in tenebris conſtituta, etc.*] Cui Rom. 11. d deus reuelat profunda & poteſt dicere: O profundum

diuitiarū ſapientiæ & ſcientię dei: Iſte habitante in ſe ſpi- C ritu ſcrutaī etiam profunda dei, & in profundo animæ ſuæ fodit altiſsimos puteos, & omnē terram egerit quæ profundas aquas operire conſueuit: ſeruatq; mādatū dei, dicens: Bibe aquam de tuis uaſis, & de puteorū tuorū fonte. Prou. 5. d Quodq; ſequit: Nouit in tenebris cōſtituta, & lux cum eo eſt: Tenebræ ſignificant ignorantiā, & lux ſcientiam atq; doctrinā. Itaq; deū ut peruerſa non cælant, ita recta ambiunt atq; circūdāt. Siue ita interpretandum eſt, quod tenebroſa myſtica quęq; & profunda ſignificēt: iuxta illud quod legimus in Prouerb. Intelligit quoq; parabolā & tenebroſum ſermonem, hoc ipſum ſignificat q̄d in pſalmis legimus: Tenebroſa aqua in Pſal. 1. b nubib. aeris. Qui enim ad excelſa conſcēdit, & terrena deſerēs, inſtar auiū tenuiſsimū aere & ætheria quæq; deſiderat: iſte nubes efficiī, ad quam ueritas dei D ꝑuenit, & quę ſuper ſanctos pluere cōſueuit: repletusq; multitudine ſcientiæ, habet multas aquas in corde ſuo tenebroſas & inuolutas caligine: quā ſolus Moyſes ingrediī & loquitur deo facie ad fa- Exod. 33. b ciem, de quo ſcriptū eſt: Poſuit tenebras Pſal. 17. b latibulū ſuū. *h* ¶ *Tibi deus patrū, etc.*] Ne ſui uideaī meriti quod impetrauit, refert ad patrū iuſtitiā & ad ueritatē dei, q̄ ſeminis eorū etiā in captiuitate miſeretur. *i* ¶ *Et nunc oſtendiſti, etc.*] Quod quatuor rogant, uni oſtēdiī: ut & arrogantiam fugiat ne ſolus impetraſſe uideaī, & agat gratias quòd myſteriū ſomnij ſolus audierit. *k* ¶ *Sapientes, etc.*] Imitaī clementiam dei, qui pro perſecutoribus deprecatur, & nō uult eos perire propter quos fuerat ipſe periturus. *l* ¶ *Inueni hominem, etc.*] Dei gratiam ad ſuam refert diligentiam: & inueniſſe ſe dicit, cum Daniel ultrò ſe obtulerit ut introduceretur ad regem: in quo ἦθος oſtenditur nunciorū, qui cū bona nunciant, ſua uideri uolūt. Qui aūt ſolutionem ſomnij repromittit, utiq; ante narraturus eſt ſomniū. Et nota quod de filijs Iuda ſit Daniel, nō ſacerdos: ſicut in fine Belis fabula cōtinet. *m* ¶ *Putas ne, etc.*] Seruat ordinē quæſtionis, ut primū ſomniū quod ſe magi ignorare reſpōderant, & poſtea interpretationem quærat ſomnij: ut cū ſomniū audierit, & quæ uiderat recognouerit, tūc credat & interpretationi quæ uariam recipit coniecturā. *n* ¶ *Myſteriū, etc.*] Pro aruſpicib. quod nos uertimus: in Hebræo גזרין habetur:

magi & harioli et haruſpices nō queūt īdicare regi. [a] Sed eſt deus ī cœlo reuelās myſteria. [b] Qui indicauit tibi rex Nabuchodonoſor q̄ uētura ſint nouiſſimis tēporibus. [c] Somniū tuū & uiſiōes capitis tui in cubili tuo huiuſcemodi ſunt. [d] Tu rex cogitare cœpiſti ī ſtratu tuo q̄d eſſet futurū poſt hæc. [e] Et qui reuelat myſteria, oſtēdit tibi q̄ uentura ſunt. [f] Mihi quoque nō in ſapientia q̄ eſt in me plus q̄ in cunctis uiuentibus, ſacramētū hoc reuelatū eſt, ſed ut interpretatio regi manifeſta fieret, & cogitatiōes mentis tuæ ſcires. [g] Tu rex uidebas, & ecce quaſi ſtatua una grādis: ſtatua illa magna et ſtatura ſublimis ſtabat cōtra te, & intuitus eius erat terribilis. Huius ſtatuæ caput ex auro optimo erat, pectus aūt & brachia de argento: porrò uenter et fœmora ex ære, tibię autē ferreę, pedū quędā pars erat ferrea & quædā fictilis. Videbas ita donec abſciſſus eſt lapis de monte ſine manibus, & pcuſſit ſtatuā in pedibus ſuis ferreis & fictilibus et cōminuit eos. Tūc cōtrita ſunt pariter ferrū, teſta, æs, argentū, & aurū & redacta quaſi in fauillā æſtiuæ areæ quæ rapta ſunt uēto, nulluſq; locus inuētus eſt eis. Lapis aūt qui percuſſerat ſtatuā, factus eſt mōs magnus, & impleuit uniuerſam terrā. Hoc ergo eſt ſomniū, interpretationem quoq; eius dicemus corā te rex: Tu rex regū es, cui deus cœli regnū & fortitudinē & imperium & gloriā dedit, & oīa in quib. habitāt filij hominū & beſtię agri, & uolucres cœli dedit in manu tua, et ſub ditiōe tua uniuerſa cōſtituit. [h] Tu es ergo caput aureū. [i] Et poſt te cōſurget regnū aliud minus te argēteū. [k] Et regnū tertium aliud æneū quod imperabit uniuerſæ terræ. [l] Et regnū quartū erit ueluti ferrum: quomodo ferrū cōminuit & do-

A quod ſolus Symmachus θύτας interpretatus eſt, quos Græci ſolent ἡπατοσκόπους appellare, qui exta inſpiciciūt ut ex his futura prædicant. Myſterium autem uocans ordinem ſomnij reuelati, oſtendit quicquid occultum eſt & ab hominibus ignoratur, poſſe myſteriū nuncupari. Tollit quoq; regi prauam ſuſpicionē, ne humana æſtimet inueniri poſſe ſolertia qđ dei ſolius noticiæ reſeruatur. a ¶ *Sed eſt deus in cœlo reuelās myſteria.*] Fruſtra igitur ab hominib. quæris in terra quod deus ſolus nouit in cœlo. Et occulte retrahens eū à multorū deorū cultu, ad unius dei notitiā dirigit. b ¶ *Qui indicauit tibi rex Nabuchodonoſor quæ uētura ſint nouiſſimis temporibus, etc.*] Abſq; adulatiōis uitio ueritate ſociata blandit̄ ut regi: ꝙ illi à deo myſteria ſint reuelata quę nouiſſimis temporibus ſint uētura. Nouiſſimi aūt dies, aut ex eo numerādi ſūt tempore quo Danie- B li ſomniū reuelatū eſt uſq; ad conſummationē mūdi. Aut certe hoc ſentiendū eſt ꝙ uniuerſa interpretatio ſomnij tēdat ad finē in quo imago ſtatuaq; quę cernitur conterēda eſt. c ¶ *Somnium tuum et uiſiones capitis, etc.*] Nō dixit uiſiōes oculorum tuorū: nequid putarem⁹ eſſe corporeū, ſed capi- Eccle. 2.c tis. Sapiētis enim oculi in capite eius: in principali uidelicet cordis, iuxta illud Matth. 5.a quod in euangelio legimus. Beati mundo corde, Ibid. 9.a quoniā ipſi deum uidebunt. Et: Quid cogitatis in cordib. ueſtris. Alij uero huius occaſiōe capituli τὸ ἡγεμονικὸν non in corde, ſed iuxta Platonem in cerebro ſuſpicantur. d ¶ *Tu rex cogitare cœpiſti, etc.*] Pro eo quod eſt poſt hæc: ſoli Lxx. dies nouiſſimos tranſtulerūt. Quod ſi ita legitur, ſollicitius requiramus ubi dies nouiſſimi ſcripti ſunt, & redarguamus eos qui mūdum non putant periturum. Nunquam enim dies appellarent̄ nouiſſimi ſi mūdus eſſet æternus. Quodq; dicitur: Tu rex cogitare cœpiſti: indicat cauſas ſomnij quod idcirco ei deus futurorum myſteria reuelauerit, quia ipſe rex uoluerit ſcire uentura, & ut Nabuchodonoſor diuinæ inſpirationis miret̄ gratiā non ſolum quid in ſomno uiderit, ſed ante ſomniū quid tacitus cogitarit exponit. Matth. 5.g e ¶ *Et qui, etc.*] Illud quod in euāgelio legimus: Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper malos & bonos, etiam ſuper Nabuchodonoſor intelligimus eſſe completū. Tāta eſt enim clementia omnipotentis dei, ut etiam Nabucho- C donoſor diſpenſationis ſuæ qua mundum regit myſteria reuelaret. Interrogemus eos qui diuerſas aſſerunt eſſe naturas, cuius naturæ Nabuchodonoſor intelligant; bonæ an malæ. Si bonæ, cur impius dicit̄? Si malæ (ut certum eſt) cur malo atque terreno, id eſt χοϊκῷ, ſua deus ſacramēta monſtrauit? f ¶ *Mihi quoq; nō, etc.*] Putauerat rex noticiā futurorū ſolertia mentis humanæ poſſe cōprehēdi: & ideo ſapientes Babylonis interfici iuſſerat. Ergo Daniel eos excuſat q dicere nō potuerūt: & ipſe inuidiā fugit, ne q̄s æſtimet eū quæ dicturus eſt ꝓpria dixiſſe ſapiētia. Cauſa aūt reuelatiōis propheticę regis eſt deſideriū, q uoluit uētura cognoſcere. Ergo honorat regē q̄ñ ꝓpter illius ſcientiā ſibi à deo dicit myſteria reuelata. Et hoc cōſiderādū quod ſomnia ī quib. aliqua uētura ſignantur, & quaſi per nubilū ue- D ritas demōſtrat̄, nō pateāt coniectorib. & humanæ mētis arbitrio, ſed dei ſolius ſcientiæ. g ¶ *Tu rex, etc.*] Pro ſtatua, id eſt ἀνδριάντι, quod ſolus interpretatus eſt Symmachus, cæteri imaginem tranſtulerunt: uolētes hoc nomine ſimilitudinem oſtendere futurorū. Sequamur interpretationē ꝓpheticā, & Danielis uerba interpretantes: quæ ab illo breuiter dicta ſunt, latius exponamus. h ¶ *Caput, inquit, aureum tu es, etc.*] Per quod oſtenditur primum regnum Babyloniū auro precioſiſſimo comparatum. i ¶ *Et poſt te, etc.*] Medorum uidelicet atq; Perſarum: quod argenti habet ſimilitudinem, minus priore & maius ſequente. k ¶ *Et regnum tertium, aliud æneum, etc.*] Alexandrū ſignificat & regnum Macedonum, ſucceſſorumq; Alexandri. Quod recte æneum dicitur. Inter omnia enim metalla æs uocalius eſt & tinnit clarius, & ſonitus eius longe lateq; diffunditur: ut non ſolum famam & potentiam regni, ſed & eloquentiam Græci ſermonis oſtēderet. l ¶ *Et regnum quartum, etc.*] Regnum aūt quartū quod perſpicue pertinet ad Romanos, ferrū eſt quod cōminuit & domat omnia: ſed pedes eius & digiti ex parte ferrei & ex parte ſunt fictiles, quod hoc tempore manifeſtiſſime cōprobat̄. Sicut eñ in principio nihil Romano imperio fortius & durius fuit: ita in fine rerū nihil imbecillius, q̄ñ & in bellis ciuilib. & aduerſum diuerſas natiōes, aliarum

& domat oīa, ſic cōminuet & cōteret oīa hæc. Porrò quia uidiſti pedū & digitorū partē teſtā figuli & partē ferreā: regnū diuiſum erit, quod tñ de plātario ferri orietur, ſecundū quod uidiſti ferrū mixtū teſtæ ex luto, & digitos pedū ex parte ferreos & parte fictiles, ex parte regnū erit ſolidū & ex parte cōtritū. Quod aūt uidiſti ferrū mixtū teſtæ ex luto, cōmiſcebuntur quidē humano ſemine, ſed nō adhærebunt ſibi, ſicut ferrū miſceri nō pōt teſtę. In diebus aūt regnorū illorū ſuſcitabit deus cœli regnū quod in æternū non diſſipabitur, et regnū eius alteri populo nō tradetur. Cōminuet aūt & conſumet uniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternū: ſecundū quod uidiſti quòd de mōte abſciſſus eſt lapis ſine manibus, & cōminuit teſtā & ferrū & æs & argētum & aurū. [a] Deus magnus oſtendit regi quæ futura ſunt poſtea, & uerū eſt ſomniū & fidelis interpretatio eius. [b] Tūc rex Nabuchodonoſor cecidit in faciē ſuam & Danielē adorauit, & hoſtias & incēſum præcepit ut ſacrificarēt ei. Loquens ergo rex ait Daniel: [c] Verè deus ueſter deus deorū eſt, & dominus regū et reuelās myſteria, q̄m potuiſti aperire hoc ſacramentum. [d] Tūc rex Danielē in ſublime extulit, & munera magna & multa dedit ei, & cōſtituit eū principē ſuper oēs prouincias Babylonis, & pręfectū magiſtratuū ſuper cunctos ſapientes Babylonis. [e] Daniel aūt poſtulauit à rege et conſtituit ſuper opera prouinciæ Babylonis Sedrach, Miſach, et Abdenago. Ipſe autē Daniel erat in foribus regis.

CAP. III.

NAbuchodonoſor [f] rex fecit ſtatuā aureā altitudine cubitorū ſexaginta, latitudine cubitorū ſex. [g] Et ſtatuit eā ī cāpo Dura prouinciæ Babylōis. [h] Itaq; Nabuchodonoſor rex miſit ad cōgregādos ſatrapas, magiſtratus et iudices, duces et tyrānos et pręfectos, oēſq; principes regionū ut cōuenirēt ad dedicationē ſtatuę quā erexerat Nabuchodonoſor rex. Tūc cōgregati ſunt ſatrapæ, magiſtratus et iudices, et duces et tyrāni et optimates q erāt in poteſtatibus cōſtituti, et uniuerſi principes regionū ut conuenirent ad dedicationē ſtatuæ quam erexerat Nabuchodonoſor rex. Stabant aūt in cōſpectu ſtatuæ quam

A aliarum gentium barbararum indigemus auxilio. In fine autem horum omnium regnorum auri, argenti, æris & ferri, abſciſſus eſt lapis dominus atq; ſaluator, ſine manibus, id eſt, abſq; coitu & humano ſemine de utero uirginali: & contritis omnibus regnis, factus eſt mōs magnus, & impleuit uniuerſam terram: quod Iudæi & impius Porphyrius male ad populū referūt Iſrael, quem in fine ſeculorū uolūt eſſe fortiſſimū & omnia regna contere re & regnare in æternū. a ¶ *Deus magnus oſtēdit, etc.*] Rurſum reuelationē ſomnij non ſui dicit meriti, ſed ut interpretatio regi manifeſta fieret, & doceret regem ꝙ deus eſſet ſolus colēdus. b ¶ *Tunc rex Nabuchodonoſor cecid. etc.* Hūc locū calumniatur Porphyrius, qđ nūquam ſuperbiſſim⁹ rex captiuū adorauerit: quaſi non & Lycaōes obſignorū Act. 14.b magnitudinem Paulo & Barnabæ uoluerint hoſtias immola- B re. Error ergo gētilium, q om̄e qđ ſupra ſe eſt deos putāt, ſcripturę nō debet imputari, quæ ſimpliciter refert uniuerſa quæ geſta ſunt. Sed & hoc poſſumus dicere, ꝙ cauſas adorādi & immolādarū hoſtiarū & incēſi atque ſacrificij ipſe rex expoſuerit dicēs ad Danielē. c ¶ *Vere de⁹, etc.*] Ergo nō tā Danielem q̄ in Daniele adorat deū qui myſteria reuelauit. Qđ & Alexandrum magnum regē Macedonū, in pontifice Ioiada feciſſe legimus. Qđ ſi diſplicet hoc, dicendū eſt Nabuchodonoſor ſignorū magnitudine & ſtupore cōfuſum qd faceret ignoraſſe: ut qui dominū uerum intelligebat & dominum regum, & ſeruum eius adoraret & illi adoleret incenſum. d ¶ *Tunc rex Danielem, etc.*] Et in hoc calumniator eccleſiæ prophetā reprehendere nititur, quare non recuſarit munera, & honorem Babylonium libēter ſuſceperit: nō conſiderans ideo regem uidiſſe ſomniū, & interpretationis myſteria per puerum reuelata, ut Da- C niel creſceret, & in loco captiuitatis princeps omnium fieret Chaldæorum, & dei omnipotentia noſceretur. Quod quidem & in Ioſeph apud Pharaonem & Aegy- Gen. 41.c ptum factum legimus: Et in Mardocheo apud Aſue- Heſt. 8.a rū: ut in utraq; gente haberēt captiui & peregrinantes Iudęi ſolatia, uidentes hominē gentis ſuæ Aegyptiorum eſſe principem uel Chaldæorum. e ¶ *Daniel autem poſtulauit à rege &, etc.* Nō obliuiſcitur eorum cū quibus dominū deprecatus ē, & qui ſecum periclitati fuerant. Itaq; facit eos iudices prouinciarum: ipſe autem à latere regis nō recedit.

CAP. III.

NAbuchodonoſor rex fecit ſtatuā aureā, etc.*] Velox obliuio ueritatis: ut q dudū ſeruum dei quaſi deū adorauerat, nūc ſtatuā ſibi fieri iubeat, ut ipſe adoret̄ in ſtatua. Qđ autē aurea ſit & infiniti pondeD ris: illud in cauſa eſt, ut ſtuporē uidētib⁹ creet, & res inanimata adoret̄ ut deus, dum unuſquiſq; ſuā cōſecrat auaritiam. Datur autem per occaſionem captiuorū barbaris natiōibus ſalutis occaſio: ut q primū per Danielis reuelationē potentiam cognouerāt unius dei: in triū puerorum quoq; fortitudine diſcāt mortē contemnere & idola nō colere. g ¶ *Et ſtatuit eā in campo, etc.*] Pro Dura Theodotio, Deira, Symmachus Dorau, Septuaginta περίβολον tranſtulerunt, quod nos uiuariū uel concluſum locū dicere poſſumus. h ¶ *Itaq; Nabuchod. etc.*] Excelſa periculoſius ſtant, & citius corruūt quæ ſublimia ſunt. Principes cōgregant̄ ad adorādū ſtatuā, ut per principes ſeducant̄ & gētes. Qui eñ diuites ſunt & potentes, dū timent carere diuitijs & potentia, facilius ſupplantant̄. Seductis autē magiſtratibus, ſubditi populi malorum exemplo pereūt. Et præ-

quã poſuerat Nabuchodonoſor rex.[a] Et præco clamabat ualẽter: Vobis dicit̃ populis, tribubus & linguis, in hora qua audieritis ſonitũ tubę et fiſtulę et citharę, ſambucę et pſalterij et ſymphonię, & uniuerſi generis muſicorũ: cadẽtes adorate ſtatuã aureã quã cõſtituit Nabuchodonoſor rex. Si ꝗs aũt nõ cadens adorauerit, eadẽ hora mittetur in fornacẽ ignis ardẽtis.[b] Poſt hęc igitur ſtatim ut audierũt oẽs populi ſonitũ tubę, fiſtulæ, & citharæ, ſambucę & pſalterij & ſymphonię & oĩs generis muſcorũ: cadẽtes oẽs populi tribus & linguę adorauerũt ſtatuã aureã quam cõſtituerat Nabuchodonoſor rex.[c] Satimq; et ĩ ipſo tẽpore accedẽtes uiri Chaldęi accuſauerũt Iudæos. Dixeruntq; Nabuchodonoſor regi: Rex in æternũ uiue: tu rex poſuiſti decretũ ut oĩs homo qui audierit ſonitũ tubę, fiſtulę, & citharę, ſambucę, & pſalterij & ſymphoniæ et uniuerſi generis muſicorũ, proſternat ſe ut adoret ſtatuã aureã. Si quis aũt nõ procidẽs adorauerit, mittatur in fornacẽ ignis ardẽtis.[d] Sunt ergo uiri Iudæi quos cõſtituiſti ſuper opera regionis Babylõię, Sedrach, Miſach, & Abdenago, ꝗ cõtempſerũt decretũ tuũ: Deos tuos nõ colũt, & ſtatuã aureã quã erexiſti nõ adorãt. Tũc Nabuchodonoſor rex in furore & ira præcepit ut adducerentur Sedrach, Miſach, & Abdenago. Qui cõfeſtim adducti ſunt in cõſpectu regis: pronũciãſq; Nabuchodonoſor rex, ait eis: Verẽne Sedrach, Miſach & Abdenago,[e] Deos meos nõ colitis, & ſtatuã aureã quã cõſtitui nõ adoratis? Nũc ergo ſi eſtis parati quacunq; hora audieritis ſonitũ tubæ, fiſtulę, citharæ, ſambucę, & pſalterij & ſymphonię, omniſq; generis muſicorũ:[f] Proſternite uos & adorate ſtatuã quã feci, ꝙ ſi nõ adoraueritis, eadem hora mittemini in fornacẽ ignis ardentis:[g] Et quis eſt deus ꝗ eripiat uos de manu mea? Rñdentes Sedrach, Miſach & Abdenago, dixerunt regi:[h] Nabuchodonoſor rex, non oportet nos de hac re reſpondere tibi. [i] Ecce em̃ deus noſter quem colimus põt eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis ô rex liberare.[k] Quod ſi noluerit

A a ¶ *Et præco clamabat ualenter, uobis dicitur populus, tribubus et linguis, in hora, qua audieritis ſonitum tubæ & fiſtulæ & citharæ, etc.*] Non quo omnes populi uniuerſarum nationum in campo Dura potuerint congregari & adorare ſtatuam auream, ſed quo in principibus cunctarum gentium oẽs gentes & populi adoraſſe credantur. Omnẽ ſcripturam ſanctã mente percurrens, niſi tamen me fallit obliuio, nequaquã reperio quod ſanctorũ quiſquã deũ cadens adorauerit: ſed quicũq; idola & dæmones & res illicitas adorauerit, cadẽs dicitur adorare: ut in præſenti loco nõ ſemel ſed crebrius. Et in euangelio diabolus loquitur ad dominum: Hæc omnia dabo tibi, ſi cadens adoraueris me. (Matth. 4. b) Sed & hoc dicendũ: omnes hæreticos ꝗ fulgore eloquẽtiæ ſecularis falſum dogma componũt, auream ſtatuã facere, & quãtum in ſe eſt perſuaſione compellere, ut cadentes adorent idolum falſitatis. B b ¶ *Poſt hæc igitur ſtatim ut audierũt oẽs populi ſonitum tubæ, fiſtulæ, & citharæ, ſambucæ et pſalterij et ſymphoniæ & omnis generis muſicorũ: cadentes oẽs populi &c.*] Eodem ſenſu accipiendũ quo ſuprà: ut oẽs populos intelligamus in principibus. Neq; em̃ adeſſe uniuerſę ſimul poterant nationes. c ¶ *Statimq; in ipſo tẽpore accedẽtes uiri Chaldæi accuſauerũnt Iudæos. Dixerũtq; Nabuchodonoſor regis: Rex in æternũ, etc.*] Quos præpoſitos in Babylone regis operibꝰ inuidebãt & offendebãtur peregrino cultu & auerſione idolorũ, nacti occaſionẽ criminantur ad regem. Deniq; ſequitur: d ¶ *Sunt ergo uiri Iudæi quos conſtituiſti ſuper opera regionis Babyloniæ, Sidrach, Miſach, & Abdenago qui contempſerunt decretum tuum, etc.*] Et quodammodo ſic loquũtur: Quos prætuliſti nobis & captiuos uel ſeruos, principes eſſe feciſti: hi elati in ſuperbiam, tua præcepta contemnunt, deos tuos nõ colunt, & ſtatuam auream quã erexiſti non adorant. Quod in principio huius uiſionis diximus, hic manifeſtius approbat, alios C eſſe deos Nabuchodonoſor & aliam ſtatuam auream quam in cultu ſui iuſsit erigi, nam in conſequentibus ipſe rex loquitur: e ¶ *Deos meos non colitis, & ſtatuam auream quam, etc.*] Alij hanc dicunt ſcripturæ ſanctæ cõſuetudinem, ut unum idolum appellet pluraliter, ut eſt illud in Exodo de uitulo: Iſti ſunt dij tui Iſrael, ꝗ eduxerũt te de terra Aegypti. (Exod. 32. d) Et in Regũ uolumine: (3. Reg. 12. g) Hieroboam ponẽs aureũ uitulũ in Bethel, idola feciſſe narrat̃. Ecõtrario multa dæmonia ſingulari numero appellantur, ut in Eſaia: Inclinat ſe & adorat illud & uotũ faciẽs dicit, deus meus es tu. (Eſa. 44. e) f ¶ *Proſternite uos & adorate, etc.*] Quãquã in furore pręceperit adduci pueros, tñ dat ſpaciũ pœnitudinis: ut ſi ceciderit & adorauerint, prior culpa ueniã conſequat̃: ſin aũt adorare contempſerint, præſens pœna ſit fornacis ardẽtis. g ¶ *Et quis eſt deus qui, etc.*] Ille uidelicet cuius ſeruũ dudũ adoraſti, quẽ uerè deũ deorũ & dominũ regum eſſe dixiſti. D h ¶ *Nabuchodonoſor rex, nõ, etc.*] In Hebręo nõ habet regem, ſicut in Lxx. ne adulteri uiderẽt impio, aut regẽ uocare eũ qui ad iniqua cõpelleret. Quod ſi ꝗs cõtẽtioſus regẽ quoque legerit: dicemus eos nõ procaciter regem ad effuſionẽ ſui ſanguinis ꝓuocare, ſed ita reddere regi honorẽ debitum, ut dei cultus nõ lædat̃. Quod autẽ ait: Non oportet nos de hac re reſpõdere tibi: Ille ſenſus eſt: nõ debes audire uerba quorũ iã rebus ipſis probabis fortitudinẽ atque conſtantiam. i ¶ *Ecce enim deus noſter, etc.*] Vnde ſe putauerat terrere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Nec in longum differunt, ſed in præſens ſibi pollicentur auxilium, dicentes: Ecce enim deus noſter quem colimus, ipſe nos & de eo quod minaris incendio & de tuis poteſt manibus liberare. k ¶ *Quod ſi noluerit, etc.*] Pulchrè ad id quod dixerãt: Poteſt eripere nos: nõ intulit cõtrariũ, ſi non potuerit, ſed ſi noluerit: ut nõ impoſsibilitatis dei, ſed uoluntatis ſit ſi perierint.

Notum

noluerit: notũ tibi ſit rex[a] ꝗa deos tuos nõ colimus, & ſtatuã aureã quã erexiſti nõ adoramus. Tũc[b] Nabuchodonoſor repletus eſt furore: et aſpectus faciei illius cõmutatus eſt ſup Sedrach, Miſac, & Abdenago.[c] Et pręcepit ut ſuccẽderetur fornax ſeptuplũ q̃ ĩcẽdi cõſueuerat, et uiris fortiſsimis de exercitu ſuo iuſsit ut ligatis pedib. Sedrach Miſac et Abdenago, mitterẽt eos ĩ fornacẽ ignis ardẽtis.[d] Et cõfeſtim uiri illi uincti braccis ſuis & tiaris & calciamẽtis & ueſtib. miſsi ſunt ĩ mediũ fornacis ignis ardẽtis. Nã iuſſio regis urgebat: fornax aũt ſuccẽſa erat nimis. Porrò[e] uiros illos ꝗ miſerãt Sedrach, Miſac, & Abdenago ĩterfecit flãma ignis.[f] Viri aũt hi tres Sedrach, Miſac & Abdenago ceciderũt ĩ medio camino ignis ardẽtis colligati. Et ambulabãt ĩ medio flãmę laudãtes deũ & benedicentes dño. Stans aũt Azarias orauit ſic: aperiẽſq; os ſuũ in medio ignis ait:[g] Benedictus es dñe deus patrũ noſtrorum: & laudabile et glorioſum nomẽ tuũ in ſecula: quia iuſtus es in omnibus q̃ feciſti nobis, & uniuerſa opera tua uera, & uię tuę rectę, & oĩa iudicia tua uera. Iudicia em̃ uera feciſti iuxta oĩa quæ induxiſti ſuper nos & ſuper ciuitatẽ ſanctã patrũ noſtrorũ Hieruſalẽ: ꝗa in ueritate & in iudicio induxiſti oĩa hęc propter peccata noſtra.[h] Peccauimus em̃ & inique egimus recedẽtes à te & deliquimus in omnibus: & pręcepta tua nõ audiuimus nec obſeruauimus, nec fecimus ſicut præceperas nobis, ut bene nobis eſſet. Oĩa ergo quæ induxiſti ſup nos, & uniuerſa q̃ feciſti nobis, in uero iudicio feciſti: & tradidiſti nos in manib. inimicorũ noſtrorum iniquorũ & peſsimorũ pręuaricatorũq; & regi iniuſto & peſsimo ultra omnem terrã. Et nunc nõ poſſumus aperire os. Confuſio & opprobriũ facti ſumus ſeruis tuis et his ꝗ colũt te. Ne quęſumus tradas nos ĩ ꝑpetuũ propter nomẽ tuũ: et ne diſsipes teſtamẽtũ tuũ, neq; auferas miſericordiã tuã à nobis propter Abrahã dilectũ tuũ, et Iſaac ſeruũ tuũ et Iſrael ſanctũ tuũ, quib. locutus es pollicẽs ꝙ multiplicares ſemen eorũ ſicut ſtellas cœli & ſicut arenã q̃ eſt ĩ littore maris.[i] Qm̃ dñe imminuti ſumus plusq̃ oẽs gẽtes, et ſumus humiles ĩ uniuerſa terra hodie propter pctã noſtra, et nõ ẽ in tẽpore hoc prĩceps et propheta et dux neq;

A a ¶ *Notum tibi ſit rex, quia deos tuos non colimus & ſtatuam auream, &c.*] Siue ſtatuam, ut Symmachus: ſiue imaginẽ aureã, ut cæteri tranſtulerunt, uoluerimus legere, cultores dei eam adorare non debẽt. Ergo iudices & principes ſeculi qui imperatorum ſtatuas adorãt & imagines: hoc ſe facere intelligant ꝙ tres pueri facere nolẽtes placuerũt deo. Et notãda proprietas, deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrunq; ſeruis dei nõ cõuenit. b ¶ *Tunc Nabuchodonoſor repletus eſt, etc.*] In quibuſdã pſalmis tituli prænotant̃, Pro his qui cõmutabũtur. Sermo igitur commutationis ambiguus eſt, & de bono in malũ, & de malo in bonum. Neq; em̃ commutatio uultꝰ Nabuchodonoſor bonę parti poterit coaptari: Licet quidam & inſcriptionem pſalmorũ de bono ad malũ referant: ꝙ hi qui naturaliter debuerant intelligere deũ, contra Christum & ſanctos eius ꝑturbatione B mentis & furore mutati ſunt. c ¶ *Et præcepit ut ſuccẽderetur fornax, etc.*] Quaſi nõ poſsit ſimplex & ſolitus ignis triũ puerorũ cõſumere corpora: ſed furor & ira quæ inſaniæ proxima eſt, modũ tenere non põt. Et uult eos multiplicis pœnę cõminatione terrere quos paratos uidebat ad mortẽ. d ¶ *Et confeſtim uiri illi uincti braccis ſuis et tiaris et calciamẽtis & ueſtibus, miſſi ſunt in me. etc.*] Pro braccis quas Symmach. ἀναξυρίδας, interpretatus eſt: Aquila et Theodotio ſaraballa dixerũt, & nõ ut corrupte legit̃ ſarabara. Lingua autẽ Chaldeorũ ſaraballa (סרבל) crura hominũ uocant̃ & tibiæ, & ὁμωνύμως etiã braccæ eorum quibus crura teguntur & tibiæ, quaſi crurales & tibiales appellatæ ſunt. Tiara autẽ uerbum Græcum eſt & uſu uerſum in latinũ. De quo Vergilius: Sceptrumq; ſacerq; tiara. Eſt autem genus pilei quo Perſarũ Chaldæorumq; gens utitur. e ¶ *Porrò uiros illos qui miſerant Sedrach, Miſac, &c.*] C Eos uiros ſcilicet de quibus ſuprà dixerat: Et uiris fortiſsimis de exercitu ſuo, iuſsit ut ligatis pedibus Sedrach, Miſac, & Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentẽ. Non ergo fortuito quoſcũq; miniſtros ꝑdidit Nabuchodonoſor, ſed uiros fortes de exercitu ſuo & ad bella promptiſſimos: ut non ſolum miraculum pertimeſceret, ſed exercitus ſui damna ſentiret. f ¶ *Viri autem hi tres Sedrach, Miſac, & Abdenago ceciderũt in medio flãmæ laudantes deũ, etc.*] Grãde miraculum, ligati mittunt̃ in fornacẽ & cadũt in medium ignis præcipites: ardẽt uincula ꝗbꝰ ligati ſunt, & uinctorum corpora timẽs flamma nõ tangit. Hucuſq; Hebræi legũt: media quæ ſequuntur uſq; ad finem cãtici triũ puerorum, in Hebraico non habent̃: De quibꝰ ne omnino prętermiſſe uideamur, pauca dicenda ſunt. g ¶ *Benedictus es domine deus patrũ noſtrorum: et laudabile, &c.*] D Quando diuerſis premimur anguſtijs, ex toto cordis hoc loquamur affectu: & quicꝗd nobis acciderit, iuſte nos ſuſtinere fateamur, ut cõpleat̃ in nobis illud quod ſcriptum eſt: Exultauerunt & lętatę ſunt filię Iudę in omnib. iudicijs tuis domine. (Pſal. 96. b) h ¶ *Peccauimus enim inique egimus recedẽtes à te & deliquimus in omnibus: & præcepta tua nõ audiuimus nec obſeruauimus nec fecimus ſicut, etc.*] Et certè tres pueri non peccauerunt, nec eius ætatis erãt qñ ducti ſunt in Babylonem, ut propter ſua uitia punirent̃. Ergo qũo hi ex perſona populi loquunt̃, ſic illud Apoſtoli legẽdũ eſt: Non enim quod uolo hoc ago, ſed quod nolo illud operor, (Rom. 7. c) & cætera quæ in eodem loco ſcripta ſunt. i ¶ *Quoniam domine imminuti ſumus pluſquam omnes gentes, & ſumus humiles in uniuerſa terra hodie propter peccata noſtra, & non eſt in tempore hoc princeps & pro. etc.*] His uerſiculis utẽdum eſt, ſi

quando

A quãdo eccleſiæ propter peccata populi, ſanctorũ uirorũ & magiſtrorũ qui in lege dei doctiſsimi ſũt ſuſtinent penuriã, et qñ in ꝑſecutiõibus nõ offertur ſacrificium & oblatio. Quidã hũc locum, & ad cœleſtẽ referunt Hieruſalẽ quod animæ ad terrena delapſæ, & in loco lachrymarum & confeſsionis poſitę, plangant antiqua delicta, & cætera quæ prophetalis ſermo cõplectit̃, ſed hæc nõ recipit eccleſia dei. *a ¶ Sed in anima contrita & ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur, ſi. etc.*] Et ex præſenti loco & ex eo qd' ſequit̃: Benedicite ſpiritus & animæ iuſtorum dño: Et in pſal-

Pſal. 5.d mis: Sacrificiũ deo ſpiritus contribulatus, cor cõtritum & humiliatũ deus nõ deſpicit: ſunt q aliũ uelint eſſe ſpiritũ in

B homine excepto ſpiritu ſancto & aliã animã. Sed laborandum eis erit, quõ abſqꝫ carne & gratia ſpiritus ſancti duæ ſubſtãtiæ & duo interiores homines in uno homine eſſe dicãtur. *b ¶ Et non ceſſabãt qui miſerant eos miniſtri regis ſuccẽdere fornacem naphtha et ſtupa, etc.*] Saluſti⁹ ſcribit in hiſtorijs quòd naphtha ſit gen⁹ fomitis apud Perſas, quo uel maxime nutriantur incẽdia. Alij oſſa oliuarum quæ proijciunt̃ cum amurca areſacta, naphthã appellari putant: unde & Græce πύρινα dicitur, ab eo quod πῦρ, id eſt, ignẽ nutriat. *c ¶ Angelus autẽ domini deſcendit cum Azaria & ſocijs eius in fornacẽ, & excuſſit flammã ignis de fornace, & fecit, etc.*] Oppreſſa perturbationib⁹ anima & uarijs moleſtijs occupata, cũ hominũ de

neqꝫ holocauſtum, neqꝫ ſacrificiũ, neqꝫ oblatio, neqꝫ incẽſum, neqꝫ locus primitiarũ corã te, ut poſsimus inuenire miſericordiã. *a* Sed ĩ anima cõtrita et ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur, ſicut in holocauſto arietũ & taurorũ, & ſicut in millibus agnorũ pinguiũ: ſic fiat ſacrificiũ noſtrum in conſpectu tuo hodie ut placeat tibi, quoniã nõ eſt cõfuſio cõfidentib. in te. Et nunc ſequimur te in toto corde & timemus te, & quęrimus faciẽ tuã. Ne cõfundas nos, ſed fac nobiſcum iuxta mãſuetudinem tuã, & ſecundum multitudinẽ miſericordię tuę: & erue nos in mirabilib. tuis, & da gloriã nomini tuo domine, & cõfundãtur oẽs q oſtendunt ſeruis tuis mala. Confundãtur in omni potentia tua, & robur eorum cõteratur, et ſciãt quia tu es dñs deus ſolus & glorioſus ſuper orbem terrarum. *b* Et nõ ceſſabãt q miſerãt eos miniſtri regis ſuccendere fornacem naphtha, & ſtupa & pice & malleolis: & effundebatur flãma ſuꝑ fornacem cubitis quadragintanouẽ, et erupit et incendit quos reperit iuxta fornacẽ de Chaldæis. *c* Angelus aũt domini deſcẽdit cũ Azaria & ſocijs eius in fornacẽ et excuſſit flãmã ignis de fornace: & fecit mediũ fornacis quaſi uentum roris flantẽ: & nõ tetigit eos omnino ignis neqꝫ cõtriſtauit, nec quicquã moleſtiæ intulit. Tunc hi tres quaſi uno ore laudabãt et glorificabãt & benedicebãt deũ in fornace dicẽtes: Benedictus es domine deus patrũ noſtrorũ, & laudabilis & glorioſus et ſuperexaltatus in ſecula. Et benedictũ nomen glorię tuę ſanctũ: & laudabile & ſuꝑexaltatũ in omnib. ſeculis. Benedictus es in tẽplo ſancto gloriæ tuæ: & ſuꝑlaudabilis & ſuꝑglorioſus in ſecula. Benedictus es in throno regni tui: et ſuꝑlaudabilis & ſuperexaltatus in ſecula. Benedictus es q intueris abyſſos, et ſedes ſuper Cherubim: et laudabilis et ſuperexaltatus in ſecula. Benedictus es in firmamẽto cœli: & laudabilis et glorioſus in ſecula. *d* Benedicite oĩa opera domini dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite angeli domini dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite cœli dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite aquæ oẽs quæ ſuper cœlos ſunt dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite oẽs uirtutes domini dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite ſol & luna dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite ſtellæ cœli dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite imber & ros dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite omnis ſpiritus dei domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite ignis et æſtus dño: laudate et ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite frigus et æſtus dño: laudate et ſuperexaltate eũ ĩ ſecula. Benedicite rores et pruina dño: laudate et ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite gelu et frigus dño: laudate et ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite glacies et niues domino

ſperauerit auxiliũ, & tota ad dominum fuerit mente conuerſa, deſcendit ad eam angelus domini, ſcilicet ſermo diuinus & excutit flãmę æſtuantis ardores: ut nequaquã ignita iacula inimici cordis noſtri arcana penetrẽt, nec illi⁹ fornace claudamur. *d ¶ Benedicite omnia opera domini domino: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite angeli domini domino: lau. etc.*] Generali laudatiõe pręmiſſa, qꝫ omnis creatura debeat laudare dominũ: in cõſequẽtibus per partes ſingulas cohortatur angelos & cœlos, aquas atqꝫ uirtutes, ſolẽ & lunã, imbrẽ et rorẽ, ſpiritum, ignẽ & æſtũ, frigus, & cauma, & cætera quæ lõgum eſt texere: ita ut fontes quoqꝫ & maria & cete & uolucres beſtiaſqꝫ & pecora ad laudẽ domini prouocet et filios hominũ, et poſt omne hominum genus Iſraelẽ et de ipſo Iſrael ſacerdotes et ſeruos domini, ſpirit⁹ animaſqꝫ iuſtorum, ſanctos et humiles corde: Et ad extremũ Ananiã, Azariã, Miſaelẽ: qui ad laudẽ dñi præſenti beneficio ꝓuocantur. Oĩs autẽ creatura non uoce, ſed opere laudat dominum, quia ex creaturis cõſequẽter creator intelligitur, et in ſingulis operib⁹ atqꝫ effectibus dei magnificẽtia demonſtrat̃. C D

A *a ¶ Benedicite ſancti & humiles corde domino: lauda, &c.*] Humilitatẽ cordis habere, & præſens uerſiculus docet: & illud qd' in euangelio dicit̃: Diſcite à me quia mitis

Matt. 11.d ſum & humilis corde, & inuenietis requiẽ animab. ueſtris. Cordis autem illa eſt humilitas, quæ in alio loco paupertas ſpiritus appellat̃: ut non erigamur ſuperbia, nec ficta gloriam humilitate quæramus: ſed toto corde inclinemur. Hucuſqꝫ de Theodotionis editione pauca perſtrinximus confeſsionis & laudũ trium puerorum quæ non habentur in Hebræo: ex ĩde ſequamur Hebraicam ueritatem. *b ¶ Tunc Nabuchodonoſor rex obſtupuit & ſurrexit propere, & ait optimatibus ſuis: Nonne tres uiros mi, &c.*] Punitis pricipibus, rex

B corripitur ut uiuens glorificet deũ. Interrogat autem optimates ſuos: quorum accuſatione & conſilio tres pueros in ignẽ fornacis miſerat: ut illis reſpondentib. ſe miſiſſe tres pueros in fornacem, iſte eis nunciet & oſtendat. *c ¶ Qui reſpondẽtes regi dixerunt: Vere rex: Reſpondit rex et ait: Ecce ego uideo uiros quatuor ſolutos & ambulantes in medio ignis etc.*] Rurſum dicã: O qꝫ ſapiens ignis, quàm inenarrabilis dei potentia: uinculis ſtricta ſunt corpora, uruntur uincula, corpora non uruntur. Speciẽ autem quarti quem ſimilẽ dicit filio dei, uel angelũ debemus accipere, ut LXX. trãſtulerũt, uel certè ut pleriqꝫ arbitrantur dominũ ſaluatorẽ. Sed neſcio quomodo rex impius dei filium uidere mereatur. Ergo iuxta Symmachum qui interpretatus eſt: Species autem quarti ſimilitudo fi-

Hier. to. 5.

domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite noctes & dies dño: laudate et ſuperexaltate eum in ſecula. Bñdicite lux & tenebræ dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Bñdicite fulgura & nubes dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Bñdicat terra dñm: laudet & ſuperexaltet eũ in ſecula. Bñdicite mõtes & colles dño: laudate et ſuperexaltate eum in ſecula. Bñdicite uniuerſa germinãtia in terra dño: laudate et ſuperexaltate eũ in ſecula. Bñdicite fontes dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite maria & flumina dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite cete & oĩa quæ mouentur in aquis dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Benedicite oĩes uolucres cœli dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite oĩes beſtiæ & pecora dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Bñdicite filij hominum dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. Bñdicat Iſrael dñm: laudet & ſuperexaltet eum in ſecula. Benedicite ſacerdotes dñi dño: laudate et ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite ſerui dñi dño: laudate et ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite ſpiritus & animæ iuſtorũ dño: laudate & ſuperexaltate eũ in ſecula. *a* Benedicite ſancti & humiles corde dño: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Benedicite Anania, Azaria, Miſael domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſecula. Qui eruit nos de inferno, & ſaluos fecit de manu mortis & liberauit nos de medio ardentis flammæ: & de medio ignis eruit nos. Cõfitemini domino qm̃ bonus: quoniã in ſeculũ miſericordia eius. Benedicite omnes religioſi dño deo deorũ: Laudate & cõfitemini ei: quia in oĩa ſecula miſericordia eius. Tunc *b* Nabuchodonoſor rex obſtupuit & ſurrexit propere, & ait optimatib. ſuis: Nõne tres uiros miſimus in mediũ ignis cõpeditos? *c* Qui reſpondentes regi dixerũt: Verè rex. Reſpondit rex, & ait: Ecce ego uideo uiros quatuor ſolutos & ambulãtes in medio ignis: et nihil corruptiõis in eis eſt: & ſpecies quarti ſimilitudo filij dei. *d* Tũc acceſſit Nabuchodonoſor ad oſtiũ fornacis ignis ardentis, & ait: Sedrach, Miſach, & Abdenago ſerui dei excelſi: egredimini & uenite. Statimqꝫ egreſsi ſunt Sedrach, Miſach, et Abdenago de medio ignis. Et cõgregati ſunt ſatrapę, magiſtratus & iudices & potentes regis contemplabantur uiros illos, qm̃ nihil poteſtatis habuiſſet ignis in corporibus eorũ: & capillus capitis eorũ non eſſet aduſtus, & ſaraballa eorũ nõ fuiſſent immutata, & odor ignis nõ trãſiſſet per eos. Et erumpẽs Nabuchodonoſor ait: *e* Benedictus deus Sedrach, Miſach, et Abdenago: q miſit angelum ſuum & eruit ſeruos ſuos qui crediderũt in eum: et uerbũ regis immutauerunt: et tradiderũt corpora ſua in ignẽ ne ſeruirent et adorarent omnem deum præter deum ſuum. *f* A me ergo propoſitũ eſt hoc decretum: ut omnis

liorum, non dei, ſed deorum, angeli ſentiendi ſunt qui & dij, & deorum uel dei filij ſæpiſsime nuncupantur. Hoc iuxta hiſtoriam. Cęterũ in typo pręfigurat iſte angelus ſiue filius dei, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum qui ad fornacem deſcendit inferni: in quo clauſæ & peccatorũ & iuſtorũ animæ tenebantur, ut abſqꝫ exuſtione & noxa ſui eos qui tenebantur incluſi mortis uinculis liberaret. *d ¶ Tunc acceſsit Nabuchodonoſor ad oſtiũ fornacis ignis ardentis, & ait: Sedrach, Miſach, & Abdenago ſerui dei excelſi: egredimini & uenite, &c.*] Pauore perterritus, non per nuncios quærit à pueris, ſed ipſe eos ex nomine uocat ſeruos dei excelſi appellãs, & petens ut ad ſe egrediãtur, quos uinctos in fornacem miſerat: *e ¶ Benedictus deus Sedrach, Miſach, & Abdenago: qui miſit angelum ſuum & eruit ſeruos ſuos &c.*] Quem ſuprà filium dei, hic angelũ uocat, quam quam in ſuperioribus ſimilitudo filij dei non ueritas appellata ſit. Rurſum ergo Nabuchodonoſor dei cõfeſsionem recipit & damnatis idolis laudat tres pueros, qui noluerunt ſeruire & adorare omnem deum, excepto deo ſuo: & minatur quod ſanctos dei ignis tangere nõ potuerit. Quod autem ait: *f ¶ A me ergo propoſitum eſt hoc decretum ut omnis populus, tribus & lingua quæcunqꝫ locuta fuerit blaſphemiam contra deum, &c.*] Quidam peſsime ad diabolum referunt, qꝫ in conſummatione & fine mundi, etiam ipſe recipiat notitiam dei & omnes ad pœnitentiam cohortetur: & hunc uolunt eſſe C D

cc regem

A regem Niniue qui nouiſsime deſcendit de throno ſuperbiæ, & humilitatis præmia conſecutus ſit. *a ¶ Tunc rex promouit Sedrach etc.*] Qui dicunt ſupra tres pueros non iudices prouinciarum, ſed præfectos operum ſingulorum fuiſſe in Babylone: hic uolunt etiã eos prouinciarũ iudices cõſtitutos. *b ¶ Nabuchodonoſor rex etc.*] Epiſtola Nabuchodonoſor ĩ prophetę uolumine ponitur: ut nõ fictus ab alio poſtea liber ſicut ſycophanta mẽtitur, ſed ipſius Danielis eſſe credatur.

CAPVT IIII.

EGo *Nabuchodonoſor, &c.*] Hiſtoria quidẽ manifeſta eſt, & nõ magna interpretatione indiget: ꝙ ob offenſam dei Nabuchodonoſor uerſ⁹ ĩ amẽtiã ſeptẽ annis inter bruta animalia uixerit: & herbarũ radicib. alit⁹ ſit: ac poſtea miſericordia dei reſtitutus in regnũ laudauerit & glorificauerit regẽ cœli: qa omnia opera eius uera: & uiæ eius iudicia: et B gradiẽtes in ſupbia põt humiliare. Sed q uolunt Nabuchodonoſor cõtrariã intelligere fortitudinẽ: de qua dominus loquitur in euangelio: Luc.10.c Videbam ſatanã quaſi fulgur cadentem de cœlo: & Ioãnes in Apocalypſi, Apoc.12.a ꝙ draco cadens in terrã tertiã partem ſtellarũ ſecum traxerit. Et Eſa.14.a Eſaias: Quomodo cecidit lucifer qui mane oriebat̃? aſſerũt nequaq̃ potuiſſe fieri, ut fœno per ſeptẽ annos ueſceretur homo qui nutritus eſt delicijs: & ſeptẽ annis abſq; ulla laceratiõe corporis ſui, inter beſtias uixerit. Et quomodo amenti homini per ſeptem annos imperiũ reſeruatum ſit, regnumq; potentiſsimũ abſq; rege tanto tempore fuerit: aut ſi alius illi ſucceſſerit in regnũ: cuius uecordiæ æſtimandus ſit, ut cederet imperio, quod tanto tempore poſsidebat: præſertim cũ hiſtoriæ Chaldæorũ nihil tale cõtineant: nec potuiſſe fieri: ut qui de minoribus ſcripſerant maiora reticerent. Hæc aũt omnia quærant & replicent: ut cum hiſtoria non ſteterit, per Nabuchodonoſor diabolus ſignificetur. Quod nos nequaq̃ recipimus, ne omnia quæ legimus, umbræ uideãtur & fabulæ. Quis enim amentes homines non cernat inſtar brutorũ animantiũ in agris uiuere locisq; ſylueſtribus? Et ut cuncta prætereã, cum multo incredibiliora & Gręcæ & Romanæ hiſtoriæ accidiſſe hominibus prodiderint: Scyllam quoq; & Chimeram, Hydram atq; Centauros, aues & feras, flores & arbores, ſtellas & lapides factos ex hominibus narrent fabulæ: quid mirum eſt ſi ad oſtendendam potentiam dei, & humiliandam regũ ſuperbiam, hoc dei iudicio ſit patratum? Quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo, ſiue in throno, C ut interpretatus eſt Theodotio. Domũ autem diaboli, qui ſenſum ſequuntur contrarium, mundum iſtum intelligunt. De quo in euangelio ipſe loquitur ad ſaluatorem: Hæc omnia mihi tradita ſunt. Matt.11.d Et apoſtolus dicit: Mũdus in maligno 1.Ioan.5.d poſitus eſt. *d ¶ Somniũ uidi quod perterruit me: et cogitatiões meæ in etc.*] Reſpõdeãt quale ſomniũ uiderit cõtraria fortitudo: niſi forte omne quod in hoc mũdo habere uidetur umbra & ſomnium eſt. *e ¶ Et uiſiones capitis mei conturbauerunt me. Et per me propoſitum eſt decretum ut &c.*] Nota ꝙ & Nabuchodonoſor uiſiones nõ oculorũ & cordis, ſed capitis nouerit: quia propter gloriam ſeruorũ dei, futurorum illi myſteria reuelãtur. *f ¶ Donec collega ingreſſus ẽ in cõſpectu meo Daniel: cui nomẽ Baltaſar etc.*] Exceptis Septuaginta trãſlatoribus, q hæc omia neſcio qua ratiõe prætermiſerũt: tres reliqui, collegam in- D terpretati ſunt. Vnde iudicio magiſtrorum eccleſiæ, editio eorũ in hoc uolumine repudiata eſt: & Theodotiõis uulgo legitur: quæ & Hebræo & cæteris trãſlatoribus congruit. Vnde & Origenes in nono Stromatum uolumine aſſerit ſe quæ ſequuntur ab hoc loco in propheta Daniele, non iuxta Septuagintã interpretes: qui multum ab Hebraica ueritate diſcordant, ſed iuxta Theodotionis editionem diſſerere. *g ¶ Qui habet ſpiritum deorum ſanctorum in ſemetipſo: & ſomnium coram ipſo locutus etc.*] Pro eo quod hic dicitur, deorum ſanctorum, lingua Chaldaica qua ſcriptus eſt Daniel legimus אלהין קדישין quod deos ſanctos, & non deum ſanctum ſignificat: ut Theodotio interpretatus eſt. Nec mirum ſi erret Nabuchodonoſor: & quicquid ſuper ſe cernit, non deum, ſed deos arbitretur. Denique & in conſequentibus: Baltaſar, inquit, princeps hariolorum, quem ego ſcio quod ſpiritum deorum ſanctorum habeas in te. Baltaſar princeps hariolorum ſiue incantatorũ, ut alij interpretati ſunt. Non mirum ſi princeps hariolorum omnium conſtitutus ſit: qui ad præceptum regis ſapientiam didicerat Chaldæorum: & decuplum omnium ſapientior fuerat inuentus. Quæramus ab his qui in hac uiſione non recipiunt hiſtoriam: quis iſte ſit Nabuchodonoſor qui ſomnium uiderit: & quis Daniel qui ſomnium eius ediſſerat, & uentura prædicat: & quomodo hic ipſe Daniel, qui utiq; iuxta eos, ſancta intelligenda eſt fortitudo: à Nabuchodonoſor princeps hariolorum

omnis populus, tribus & lingua quæcunq; locuta fuerit blaſphemiã cõtra deũ Sedrach, Miſach, & Abdenago, diſpereat: & domus eius uaſtetur. Neq; enim eſt deus alius qui poſsit ita ſaluare. [a] Tunc rex promouit Sedrach, Miſach, et Abdenago in prouincia Babylõis. [b] Nabuchodonoſor rex omnibus populis, gentibus, & linguis qui habitant in uniuerſa terra: pax uobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me deus excelſus: placuit ergo mihi prædicare eius ſigna, quia magna ſunt: & mirabilia eius quia fortia: & regnum eius, quia regnum ſempiternum: & poteſtas eius in generatione & generationem.

CAPVT IIII.

EGo [c] Nabuchodonoſor quietus erã in domo mea: & florẽs in palatio meo. [d] Somniũ uidi quod perterruit me: & cogitationes meæ in ſtratu meo: [e] Et uiſiones capitis mei conturbauerunt me. Et per me propoſitũ eſt decretũ ut introducerentur in conſpectu meo cuncti ſapientes Babylonis: & ut ſolutionẽ ſomnij indicarent mihi. Tunc ingrediebãtur harioli, Magi, Chaldæi & aruſpices: & ſomniũ narraui in conſpectu eorũ: & ſolutionem eius nõ indicauerũt mihi: [f] donec collega ingreſſus eſt in conſpectu meo Daniel: cui nomen Baltaſar ſecundũ nomen dei mei: [g] Qui habet ſpiritũ deorum ſanctorũ in ſemetipſo et ſomniũ corã ipſo locutus ſum. Baltaſar princeps hariolorũ, quoniã ego ſcio quod ſpiritũ deorũ ſanctorum habeas in te et omne ſacramentum non eſt impoſsibile tibi: uiſiones ſomniorũ meorum quas uidi, et ſolutionem eorũ narra. Viſio capitis mei in cubili meo: Vidi

Videbã, [a] & ecce arbor ĩ medio terræ, & altitudo ei⁹ nimia: magna arbor et fortis, et proceritas eius cõtingẽs cœlũ: aſpectus illius erat uſq; ad terminos uniuerſæ terræ. Folia eius pulcherrima, & fructus eius nimius, & eſca uniuerſorũ ĩ ea. Subter eã habitabãt animalia & beſtiæ: & in ramis eius cõuerſabãtur uolucres cœli: & ex ea ueſcebatur omĩs caro. Videbã ĩ uiſione capitis mei ſup ſtratũ meũ. [b] Et ecce uigil et ſanctus de cœlo deſcẽdit, clamauitq; fortiter, et ſic ait: Succidite arborẽ, et p̃cidite ramos eius: excutite folia eius, et diſpergite fructus eius: fugiãt beſtiæ quæ ſubter eã ſũt & uolucres de ramis eius. Veruntñ germẽ radicũ eius ĩ terra ſinite: & alligetur uinculo ferreo & æreo ĩ herbis q̃ foris ſũt: & rore cœli tĩgatur: & cũ feris pars eius in herba terrę. Cor eius ab humano cõmutetur, et cor feræ detur ei: et ſeptẽ tẽpora mutẽtur ſup eũ. In ſentẽtia uigilũ decretũ eſt: & ſermo ſanctorũ & petitio, donec cognoſcãt uiuentes, qm̃ dominatur excelſus in regno hominũ: et cuicũq; uoluerit, dabit illud: & humillimũ hominẽ cõſtituet ſup eũ. Hoc ſomniũ uidi ego Nabuchodonoſor rex. Tu ergo Balthaſar interpretationẽ narra feſtinus: qa oẽs ſapiẽtes regni mei nõ queũt ſolutionẽ edicere mihi. Tu aũt potes: qa ſpũs deorũ ſanctorũ ĩ te eſt. [c] Tũc Daniel cuius nomẽ Balthaſar, cœpit intra ſemetipſum tacitus cogitare quaſi hora una: & cogitatiões eius cõturbabãt eũ. Reſpõdẽſq; rex ait: Balthaſar ſomniũ & ĩterpretatio eius nõ cõturbet te. Rñdit Balthaſar & dixit: [d] Dñe mi rex, ſomniũ hoc his q̃ te oderũt: et interpretatio eius hoſtib. tuis ſit. [e] Arborẽ quã uidiſti ſublimẽ atq; robuſtã, cuius altitudo ꝑtingit ad cœlũ: et aſpectus illius ĩ oẽm terrã: & rami eius pulcherrimi, & fructus eius nimius: & eſca omniũ ĩ ea: ſubter eã habitãtes beſtiæ agri, & in ramis eis cõmorantes aues cœli: tu es rex, qa magnificatus es, & inualuiſti: & magnitudo tua creuit & ꝑuenit uſq; ad cœlũ: & põtas tua in terminos uniuerſæ terræ. Quod aũt uidit rex uigilẽ & ſanctũ deſcẽdere de cœlo et dicere: Succidite arborẽ et diſsipate illã: attamen germẽ radicũ eius in terra dimittite: [f] Et uinciatur ferro et ęre in herbis foris, et rore cœli cõſpergatur: et cũ feris ſit pabulũ eius, donec ſeptẽ tẽpora cõmutẽtur ſuper eũ. [g] Hæc eſt interpretatio ſentẽtiæ altiſsimi, quę peruenit ſuper dñm meũ regẽ: Eijcient te ab hominib. et cũ beſtijs feriſq; erit habitatio tua: et fœnũ ut bos comedes et rore cœli infunderis. Septẽ quoq; tẽpora mutabũtur ſuper te, donec ſcias q̃d dominetur excelſus ſup regnũ hominũ: et cuicũq; uoluerit, det illud. Quod aũt præcipit quod relinqueretur germẽ radicũ eius, id ẽ, arboris: Regnum

A rum eius cõſtituitur, & collega appellat̃. *a ¶ Videbam, & ecce arbor in medio terræ, & altitudo eius ni. etc.*] Nõ de Nabuchodonoſor rege Chaldęorũ, ſed de omnibus impijs propheta loquitur. Pſal.36.c Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani: qui non uirtutũ magnitudine, ſed ſua eleuantur ſuperbia: & ideo exciduntur & corruunt. Vnde bonum eſt illud ſectari quod dñs docet in euangelio: Matt.11.d Diſcite à me, quia mitis ſũ & humilis corde. Quod autem ait iuxta Theodotionẽ, τὸ κύτος, id eſt, altitudo eius, ſiue κυρεία, ut poſtea ipſe interpretatus eſt, id eſt, dominatio: ꝓ quo nos uertimus, aſpectus eius: idem contemptores hiſtoriæ calũniantur, quod nequaquam domina- B tio Nabuchodonoſor regis orbẽ terrarũ poſſederit. Neq; enim Græcis & Barbaris, cũctiſq; ſeptẽtrionis & occidentis nationibus imperauit, ſed tantùm oriẽtis ꝓuincias tenuit: id eſt Aſiam, non Europam & Libyã. Ex quo intelligi uolunt cuncta ad diabolum referenda eſſe: cum hæc omnia nos hyperbolice dicta debeamus accipere, ob ſuperbiam regis impij, qui tantùm gloriatur in Eſaia; ut cœlũ ſe tenere iactet: & orbem terrarũ quaſi nidũ & oua uolucrum. *b ¶ Et ecce uigil etc.*] Pro uigili Theodotio ipſum Chaldaicum uerbum poſuit עיר quod ꝑ tres literas עי & ר ſcribitur: ſignificat autem angelos quod ſemper uigilent: & ad dei imperium ſint parati. Vnde & nos crebris pernoctationibus imitamur angelorum officia. Et de domino dicitur: Non dormitabit, neq; dormi- C et qui cuſtodit Iſrael. Pſal,102.a Deniq; in conſequentibus legimus: In ſentẽtia uigilum, hoc eſt, angelorũ decretum: & ſermo ſanctorũ & petitio. Conſuetudo autem Gręci Latiniq; ſermonis ἶριν uocat, quæ per multicolorẽ arcum ad terras deſcendere dicitur. *c ¶ Tunc Daniel cuius nomen &c. tacitus cogitare etc.*] Tacitus intellexit Daniel ſomnium eſſe contra regem: & timorẽ cordis uultus pallore ſignabat: dolebatq; pro eo qui ei plurimũ honoris detulerat. Et ne uideretur inſultare atq; lætari cõtra hoſtem regem: denique deteſtans id quod intelligebat, loquitur ad eum. *d ¶ Domine mi rex &c.*] Vidẽs ergo Nabuchodonoſor cũ metuere: ne ſiniſtrum quid atq; contrarium contra regẽ D dicere uideretur: cohortatur eum ut ſimpliciter & uere loquatur quod intelligit, nec quicquam metuat. *e ¶ Arborẽ quam uidiſti ſublimẽ atq; robuſtam, cuius altitudo pertingit etc.*] Abſq; regis ĩiuria explicat ueritatem: ut non eum ſuperbiæ ſed potentiæ uideatur arguere. *f ¶ Et uinciatur ferro etc.*] Et ſuprà ſimiliter ſcriptum eſt. Quærunt ergo à nobis qui hiſtoriæ contradicũt: quomodo in uinculo ferreo, & æreo fuerit Nabuchodonoſor: aut qs eũ uinxerit, & cõpedibus alligauerit: cũ perſpicuum ſit omnes furioſos ne ſe præcipitent, & alios ferro inuadant, catenis ligari. *g ¶ Hæc eſt interpretatio ſen. &c.*] Auſteritatem ſententiæ, uerborum temperat blandimentis: ut cum dura præceſſerint, mitioribus repromiſsis releuet animũ territi. Deniq; infert.

Regnum[a] tuum tibi manebit poſtq̃ cognoueris poteſtatem eſſe cœleſtẽ. [b] Quamobrẽ conſiliũ meũ placeat tibi, & peccata tua eleemoſynis redime & iniquitates tuas miſericordijs pauperũ. [c] Forſitan ignoſcet deus delictis tuis. Hęc omnia uenerũt ſuper regẽ Nabuchodonoſor. Poſt duodecim menſium finem in aula Babylonis deambulabat. Reſponditq; rex, & ait: Nõne hæc eſt Babylon ciuitas magna quã ego ædificaui in domũ regni robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? [d] Cum adhuc ſermo eſſet in ore regis, uox de cœlo irruit: Tibi Nabuchodonoſor rex regnũ tuũ tranſiit à te, & ab hominibus ejicient te, & cum beſtijs & feris erit habitatio tua: fœnum quaſi bos comedes: & ſeptem tempora mutabuntur ſuper te. [e] Donec ſcias quod dominetur excelſus in regno hominũ: et cuicunq; uoluerit, det illud. Eadẽ hora ſermo cõpletus eſt ſuper Nabuchodonoſor: & ex hominibus abiectus eſt, & fœnum ut bos comedit, & rore cœli corpus eius infectũ eſt, donec capilli eius in ſimilitudinẽ leonum creſcerent, & ungues eius quaſi ungues auium. Igitur poſt finem dierum [f] ego Nabuchodonoſor oculos meos ad cœlum leuaui: & ſenſus meus redditus eſt mihi: & altiſsimo benedixi: & uiuentem in ſempiternũ laudaui & glorificaui: quia poteſtas eius, poteſtas ſempiterna. [g] Et regnũ eius in generatione, & omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt. [h] Iuxta uoluntatẽ enim ſuam facit tam in uirtutibus cœli, quàm in habitatoribus terræ, & non eſt qui reſiſtat manui eius, & dicat ei, quare feciſti? In ipſo tempore ſenſus meus reuerſus eſt ad me, & ad honorem regni mei decoremq; perueni, & figura mea reuerſa eſt ad me. [i] Et optimates mei, et magiſtratus mei requiſierunt me, & in meum regnum reſtitutus ſum: & magnificentia amplior eſt addita mihi. [k] Nũc igitur ego Nabuchodonoſor laudo, et magnifico, et glorifico regem cœli: quia omnia opera eius uera, & uiæ eius iudicia, & gradientes in ſuperbia poteſt humiliare.

CAPVT V.

A a ¶ *Regnum tuum tibi manebit poſtquam cognoueris etc.*] Vnde hi qui hiſtoriæ contradicunt & uolunt diabolo reddi priſtinam dignitatem, in hoc loco uelificant: quod poſt tormenta, poſt efferationẽ, poſt herbarũ & fœni cibos, & ſeptẽ annorũ circulos, confiteatur dominũ & ſit qui prius fuerat. Qui reſpondere debẽt quomodo cõgruat ut angeli qui nunq̃ corruerant, cũ rurſus principẽ habeãt qui per pœnitentiã ſit reuerſus. b ¶ *Quamobrem rex &c. et peccata tua eleemoſynis redime etc.*] Si prædixit ſententiã dei quæ non poteſt immutari, quomõ hortať ad eleemoſynas, & miſericordias pauperũ, ut dei ſententia cõmuteť? Quod facile ſoluiť Ezechiæ regis exemplo quẽ
Eſa.38.a Eſaias dixerat eſſe moriturũ: & Niniuitarũ, quib. dictũ eſt: Adhuc quadraginta
Ioan.3.a dies, & Niniue ſubuerteť. Et tñ ad preces Ezechiæ & Niniue, dei ſentẽtia cõmutata eſt: nõ uanitate iudicij, ſed eorũ con
B uerſione, q meruere indulgentiã. Alioqñ
Hiere.18.a & in Hieremia loquitur deus ſe mala minari ſuper gentẽ: & ſi bona fecerit, minas clemẽtia cõmutare. Rurſum bona agẽti ſe aſſerit polliceri: & ſi mala fecerit, dicit ſe ſuã mutare ſentẽtiã: nõ in homines, ſed ĩ opera quæ mutata ſunt. Neq; enim de⁹ hominibus, ſed uitijs iraſciť: quæ cũ in homine nõ fuerint, nequaquã punit qđ mutatũ eſt. Dicamus & aliter: Fecit quidẽ Nabuchodonoſor iuxta Danielis conſiliũ miſericordias in pauperes: & idcirco uſq; ad mẽſem duodecimũ in eũ eſt dilata ſentẽtia: Sed quia poſtea ambulãs in aula Babylõis gloriať & dicit: Nõne hæc eſt Babylon magna, quã ego ædificaui in domũ regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria nominis mei? bonũ miſericordiæ perdidit malo ſuperbiæ. c ¶ *Forſitan ignoſcat deus delictis tuis. Hæc omnia etc.*] Cũ beatus Daniel præſcius futurorũ de ſententia dei dubitet: rem temerariã faciũt, qui audacter peccatoribus indulgentiã pollicentur. Et tamen ſciendũ quod ſi Nabuchodonoſor bona opera facienti uenia repromittiť: multo magis alijs promittitur, qui leuiora peccata commiſerunt. Legimus & in Hieremia præceptum populo Iudæorũ, ut orent pro Babylonijs: quia in pace eorum ſit pax captiuorum. C
d ¶ *Cum adhuc ſermo eſſet in regis ore, uox etc.*] Arrogãs gloriatio ſtatim punitur à domino. Et ideo differtur ſententia, ne uideatur miſericordia in pauperes minime profuiſſe. Sed ſtatim ut locutus eſt per ſuperbiam perdidit regnum quod ob eleemoſynas fuerat reſeruatum. e ¶ *Donec ſcias quod etc.*] Magna miſeriæ conſolatio: qñ in tormẽtis poſitus ſcit proſpera ſecutura: quanquam Nabuchodonoſor tãti furoris ſit & amẽtiæ, ut malorum tẽpore bonorum quę ei deus ꝓmiſerat, nõ fuerit recordatus. f ¶ *Ego Nabuchodonoſor oculos meos etc.*] Niſi oculos leuaſſet ad cœlũ ſenſum priſtinũ non recepiſſet. Qñ aũt dicit ſenſum ſibi redditum, oſtendit non formam ſe amiſiſſe, ſed mentem. g ¶ *Et regnum eius in generatione & generatione etc.*] Si hoc quod in ſcripturis diciť: in generatiõe, ſimpliciter accipimus pro eo qđ eſt in oĩa futura tẽ D
pora: nulla quæſtio eſt: Sin autẽ (ut ſæpe diximus) generatio, & generatio, duas generatiões ſignificat, legis, & euãgelij: quærendũ eſt, quõ Nabuchodonoſor dei ſacramenta cognouerit. Niſi forte hoc dicamus, qđ poſtq̃ oculos ad cœlũ leuauit, & recepit priſtinum ſtatum, & exaltauit & benedixit deum uiuẽtem in ſempiternum, etiam hoc non ignorauerit. h ¶ *Iuxta uolũtatem enim ſuam facit etc.*] Et hoc loquiť quaſi homo ſeculi. Non enim quod uult, hoc facit: ſed quod bonum eſt, hoc uult deus. Nabuchodonoſor autem ſic locutus eſt, ut dum potentiam dei prædicat, iuſticiã eius uideatur arguere, quod immerito pœnas ſuſtinuerit. i ¶ *Et optimates mei, & magiſtratus mei requiſierunt me etc.*] Ergo iuxta eos qui hiſtoriæ contradicunt: omnes angelicæ fortitudines requiſituræ ſunt diabolum: & in tantam creſcit potentiam, ut qui quondam aduerſus deum ſuperbierat maior futurus ſit, quàm fuit ante peccatum. k *Nunc igitur etc.*] Intellexit Nabuchodonoſor, quare ſeptennij pœnas ſuſtinuerit, & idcirco ſe humiliatũ, quia contra deum ſuperbierit.

CAP. V.

Balthaſar

BAlthaſar[a] rex fecit grande cõuiuiũ optimatibus ſuis mille: & unuſquiſq; ſecundum ſuam bibebat ætatẽ. [b] Præcepit ergo iam temulentus, ut afferrẽtur uaſa aurea atq; argentea, quæ aſportauerat Nabuchodonoſor pater eius de templo quod fuit in Hieruſalem, ut biberent in eis rex, optimates eius, uxoresq; eius, & concubinæ. Tunc allata ſunt uaſa aurea quæ aſportauerat de templo quod fuerat in Hieruſalẽ: & biberũt in eis rex & optimates eius, uxores & concubinæ illius. [c] Bibebãt uinũ & laudabant deos ſuos aureos & argenteos, & æreos, ferreos ligneoſq; & lapideos. [d] In eadem hora apparuerũt digiti quaſi manus hominis ſcribentis cõtra candelabrũ in ſuperficie parietis aulæ regiæ. Et rex aſpiciebat articulos manus ſcribentis. [e] Tũc facies regis cõmutata eſt, & cogitationes eius cõturbabant eum, & cõpages renũ eius ſoluebantur, & genua eius adinuicem collidebãtur. [f] Exclamauit itaq; rex fortiter ut introducerent magos, Chaldæos, & haruſpices. Et proloquẽs rex ait ſapientibus Babylonis: Quicunq; legerit ſcripturã hanc, & interpretationẽ eius manifeſtã mihi fecerit, [g] Purpura ueſtietur: & torquẽ aureã habebit in collo: [h] Et tertius in regno meo erit. Tunc ingreſsi omnes ſapientes regis non potuerunt ſcripturam legere, nec interpretationẽ indicare regi. Vnde rex Balthaſar ſatis cõturbatus ẽ, & uultus illius immutatus eſt. Sed et optimates eius turbabantur. [i] Regina aũt pro re quæ acciderat regi & optimatibus eius, domũ cõuiuij ingreſſa eſt: & proloquẽs ait: Rex in æternum uiue:

non

A B *Althaſar rex fecit etc.*] Sciendum eſt hunc eſſe filium Nabuchodonoſor, ut uulgò legentes arbitrãtur: ſed iuxta Beroſum, qui Chaldæã ſcripſit hiſtoriã, & Ioſephum, qui Beroſum ſequitur: Poſt Nabuchodonoſor qui regnauit annis quadraginta tribus, ſucceſsiſſe in regnũ eius filiũ qui uocabať Euilmarodach: de quo ſcribit Hieremias, ꝙ in primo anno regni ſui leuauerit caput Ioachin regis Iudæ, & eduxerit eũ de domo carceris. Refert idẽ Ioſephus, qđ poſt mortem Euilmarodach, in regnũ patris ſucceſſerit filius eius Neglisar, poſt quem rurſũ filius ei⁹ Labòſordach: quo mortuo Balthaſar filius eius regnũ tenuerit: quẽ nũc ſcriptura cõmemorat: quo ĩterfecto à Dario rege Medorũ, qui Cyri regis Perſarũ auũculus fuit & Cyro Perſa: quæ duo regno Eſaias aſcẽſorẽ bigæ, cameli,
Hiere.21.c & aſini uocat, deſtructũ ẽe imperiũ Chaldæorũ. Qđ quidẽ et
B Xenophon in Cyri maioris ſcribit infantia: & Pompeius Trog⁹, & multi alij q barbaras ſcripſere hiſtorias. Hũc Darium in Græcis uoluminib. quidã Aſtyagen, alij Aſtyagis filiũ putãt, & alio apud eos appellari nomine. Vnuſquiſq; autem principum uocatorũ iuxta ſuam bibebat ætatem. Siue ut cæteri interpretes tranſtulerunt: Bibebat ipſe rex uinum coram cũctis principib quos uocauerat. b ¶ *Præcepit ergo iam temu. &c.*] Tradunt Hebræi huiuſcemodi fabulam: uſq; ad ſeptuageſimũ annũ, quo Hieremias captiuitatẽ populi Iudæorũ dixerat eſſe ſoluendã, de quo & Zacharias in principio uoluminis ſui loquitur: irritam putãs dei pollicitationem Balthaſar, falſumq; promiſſum: uerſus in gaudiũ, fecerit grãde conuiuiũ: inſultans quodammodo ſpei Iudæorũ, & uaſis templi dei: ſed ſtatim ultio cõſecuta eſt. Qđ aũt Balthaſaris patrẽ Nabuchodonoſor uocat, nõ facit errorẽ ſcientib ſanctę ſcripturę cõſuetudinẽ: qua patres, oẽs proaui, & maiores uocanť. Et hoc conſiderandũ, qđ ſobrius iſta nõ faciat, ſed temulentus: oblituſq; pœnæ quæ Nabuchodonoſor proauũ illius cõſecuta eſt. c ¶ *Bibebant uinum etc.*] Quanta ſtulticia, in aureis uaſis bibentes, deos ligneos laudabãt & lapideos. Quãdiu uaſa fuerũt in idolio Babylonis, nõ eſt iratus dñs: uidebanť eñ rem dei ſecũdũ prauã quidẽ opinionẽ, tamen diuino cultui cõſecraſſe: poſtq̃ aũt humanis uſibus diuina cõtaminãt, ſtatim pœna ſequiť poſt ſacrilegiũ. Laudãt aũt deos ſuos, inſultantes deo Iudæorũ, qđ illis uictoriã tribuẽtibus, bibebãt in uaſis eius. Iuxta Tropologiã, hoc dicẽdũ eſt, ꝙ omnes hæretici & doctrina contraria ueritati, quæ aſſumit uerba prophetarũ, & teſtimonijs diuinæ ſcripturæ abu C
titur ad ſenſum ſuum: & dat bibere his quos decipit, & cũ quibus fornicata eſt: tollat uaſa templi dei, & inebrietur in eis, & non deũ cuius uaſa ſunt: ſed deos laudet aureos & argenteos, & æneos & ferreos, ligneoſq; & lapideos. Aurei mihi uidẽtur hi qui ſeculari ratiõe cõpoſiti ſunt. Argentei, qui habẽt eloquij uenuſtatẽ: & Rhetorica arte conſtructi ſunt. Qui aũt inferũt fabulas poetarũ & uetuſtis utũť traditionibus: habẽtes inter ſe multã uel elegãtiæ uel ſtulticiæ differentiã: iſti uocãť ænei & ferrei. Qui autẽ penitus inepta ꝓponunt, lignei appellanť & lapidei. Quos omes in duas partes Deuteronomiũ diui Deut.27.d
dit ſcribens: Maledictus q facit ſculptile & cõflatile opus manuum artificis, & ponit illud in abſcondito. Abſcondũt enim omnes hęretici: & operiunt mẽdaciorũ ſuorũ dogmata, ut ſagittent in obſcuro rectos corde. a ¶ In D
eadem etc.] Pulchre dixit: In eadem hora, ſicut & ſuprà legimus de Nabuchodonoſor: cũ adhuc ſermo eſſet ĩ ore regis, uox de cœlo ruit: ne ob aliud ſibi illata ſupplicia, ſed ob blaſphemiam cognoſceret. Videntur autem digiti in pariete ſcribere contra candelabrum: ne et manus & id quod ſcribebatur, longius à lumine non parerent. Et ſcribunt in pariete aulæ regiæ: ut intelligat rex ad ſe pertinere quod ſcribitur. e ¶ *Tunc facies regis etc.*] Et hic notandum propter eos pſalmos qui habent titulos: Pro his qui commutabantur, quod immutatio non ſolum ſancti, ſed & peccatoris quoq; ſit. Nam & in conſequentibus legimus: Rex Balthaſar ſatis conturbatus eſt: & uultus illius immutatus eſt. f ¶ *Exclamauit itaq; rex fortiter ut introducerent &c.*] Oblitus eorum quæ Nabuchodonoſor acciderant: antiquũ & inolitum ſuæ gentis ſequitur errorem: ut non dei prophetam ſed magos, & Chaldæos & haruſpices uocet. g ¶ *Purpura ueſtietur & torquem etc.*] Rem quidem facio ridiculã, ut in expoſitione prophetarum de uerborum generibus quaſi grammaticus diſputem. Sed quia à quodã nihil ſciente, & omnia pollicente reprehenſus ſum, cur torquẽ genere fœminino tranſtulerim, breuiter annotabo: quod Cicero & Maro, torquẽ genere fœminino, Titus Liuius maſculino dixerint. h ¶ *Et tertius etc.*] Vel terti⁹ poſt me, uel unus ẽ tribus principibus, quos alibi τριστάτας legimus. i ¶ *Regina autem etc.*] Hãc Ioſephus auiã Baltaſaris, Origenes matrẽ ſcribunt: unde & nouit præterita quæ rex ignorabat. Euigilet ergo Porphyrius, qui eam Baltaſaris ſomniat uxorẽ: & illudit plus ſcire, q̃ maritũ.

Hier.10.5.

 Eſt uir

nō te cōturbēt cogitatiōes tuę, neq; facies tua immutetur.[a] Est uir ī regno tuo q ſpūm deorū ſanctorū habet in ſe. Et in dieb. patris tui ſapiētia & ſciētia inuentæ ſunt ī eo: Nā & rex Nabuchodonoſor pater tuus, principē magnorū, incantatorū, Chaldæorū, & haruſpicū conſtituit eū. Pater inquā tuus ô rex: quia ſpiritus amplior, & prudentia intelligētiaq; & interpretatio ſomniorū, & oſtenſio ſecretorū, ac ſolutio ligatorū inuētę ſunt in eo, hoc eſt, in Daniele: cui rex impoſuit nomē Baltaſar. Nūc itaq; Daniel uocetur, & iterpretationē narrabit. Igitur introductus eſt Daniel corā rege. Ad quē præfatus rex ait: Tu es Daniel de filijs captiuitatis Iudæ: quē adduxerat pater meus rex de Iudea?[b] Audiui de te qm̄ ſpūm deorū habeas: et ſcientia intelligētiaq; ac ſapiētia ampliores inuētæ ſunt in te. Et nūc ingreſsi ſunt ī cōſpectu meo ſapiētes magi, ut ſcripturā hāc legerēt, & interpretationē eius indicarēt mihi, & nequiuerūt ſenſum huius ſermōis edicere. Porrò ego audiui de te ꝙ poſsis obſcura īterpretari, & ligata diſſoluere. Si ergo uales ſcripturā legere, & īterpretationē ei⁹ indicare mihi, purpura ueſtieris, & torquē aureā circa collū tuū habebis: et tertius ī regno meo pīceps eris.[c] Ad quæ rn̄dens Daniel ait corā rege: Munera tua ſint tibi rex: et interpretationē ei⁹ oſtēdā tibi. O rex, deus altiſsim⁹ regnū et magnificētiā, gloriā & honorē dedit Nabuchodonoſor patri tuo, & propter magnificētiā quā dederat ei, uniuerſi populi, trib. & līguæ tremebāt & metuebāt eū. [d] Quos uolebat, interficiebat: & q̊s uolebat, percutiebat: q̊s uolebat, exaltabat, & q̊s uolebat, humiliabat. Qn̄ aūt eleuatū eſt cor eius, et ſpūs illius obfirmatus eſt ad ſuperbiā: depoſitus eſt de ſolio regni ſui, et gloria ei⁹ ablata eſt, et à filijs hominū eiect⁹ eſt: ſed et cor eius cū beſtijs poſitū eſt: et cū onagris erat habitatio eius. Fœnū quoq; ut bos comedebat: et rore cœli corpus eius infectū eſt: donec cognoſceret ꝙ poteſtatē haberet altiſsimus ī regno hominū, & quēcūq; uoluerit, ſuſcitabit ſup illud.[e] Tu quoq; filius eius Baltaſar nō humiliaſti cor tuū cū ſcires hæc oīa: ſed aduerſū dominatorē cœli eleuatus es: et uaſa domus eius allata ſunt corā te: & tu et optimates tui, et uxores tuę, et cōcubinæ tuæ, uinū bibiſtis in eis. Deosq; aureos & argēteos, & æreos, ferreos ligneosq;, & lapideos, q nō uidēt, neq; audiunt, neq; ſentiunt, laudaſti. Porrò deū qui habet flatū tuū in manu ſua, & oēs uias tuas, nō glorificaſti. Idcirco ab eo miſſus eſt articulus manus quæ ſcripſit hoc q̊d exaratū eſt.[f] Hæc eſt aūt ſcriptura quæ digeſta eſt: Mane, Thecel, Phares. Et hæc inter

A a ¶ *Eſt uir in regno qui ſpiritum deorum ſanctorum etc.*] Præter Symmachum, qui Chaldaicam ueritatem ſecutus eſt: cæteri ſpiritum dei interpretati ſunt. b ¶ *Et in diebus etc.*] Patrem uocat Nabuchodonoſor (ut ſuprà diximus) proauum eius, ſecundum conſuetudinem ſcripturarū. Imitanda aūt eſt ſancti uiri & inter barbaros cōuerſatio, cum regis auia uel mater pro uirtutū magnitudine tantis eū laudibus eleuet. c ¶ *Ad quæ reſpondēs Daniel ait etc.*] Aemulemur Danielē, regis dignitatē & munera contēnentem: qui abſq; precio

Matt. 10. a proferēs ueritatem, iam illo tēpore præceptum euāgelicum ſequebat: Gratis accepiſtis, gratis date. Alioqn & triſtia nūciantem, indecens erat libenter dona ſu

B ſcipere. d ¶ *Quos uolebat, in etc.*] Nabuchodonoſor proaui ponit exemplū: ut & dei iuſticiā doceat, et propter ſuperbiā etiam pronepotem ſimilia ſuſtinere cōfirmet. Si aūt Nabuchodonoſor quos uolebat, interficiebat: & quos uolebat, percutiebat: quos uolebat, exaltabat: & quos uolebat, humiliabat: in huiuſcemodi honorib. & ꝑcuſsionibus, exaltatiōe & humiliatione, nō eſt dei prouidentia, nec pręceptū, ſed eorum uolūtas q percutiūt quos uoluerint, & exaltant, & reliqua.

Prou. 21. a Quod cū ita ſit, quęrendum eſt: quo ſenſu illud legatur: Cor regis in manu dei: quocūq; uoluerit, illud declinabit, niſi forte ſanctū quemq; dicamus regē: cuius

Rom. 6. d non regnat peccatum in mortali corpore: & cuius ideo ſeruat cor: quia in manu dei eſt. quicquid autē in manu dei patris fuerit iuxta euangelium, nullus poteſt rapere ex ea, & quicunque raptus fuerit, intelligit in manu dei non fuiſſe. e ¶ *Tu quoq; filius eius Baltaſar etc.*] Proauus tuus, quia eleuatū eſt cor eius, & ſpiritus illius obfirmatus eſt ad ſuperbiam: depoſitus eſt de ſolio regni ſui, & gloria eius ablata eſt: & reliqua. Et tu igitur cum hæc de parēte cognouiſſes, & ſcires quod ſu- C

Iacobi 4. b perbis reſiſtit deus: humilibus autē dat gratiam: non debueras aduerſus dominatorum cœli eleuare cor tuum, & inſultare maieſtati illius & ea facere quæ feciſti. Hunc locum quidam ad Antichriſtū referunt, quod imitatus patris ſui diaboli ſuperbiam, contra deum erectus ſit. Sed quærendum eſt ab eis, quis ſit Daniel qui ei ſcripturā dei interpretatur, & qui Medi & Perſæ occidentes eum, & ſuccedentes in regnum eius. Nulli enim dubium, quin poſt Antichriſtū ſancti regnaturi ſint. f ¶ *Hæc eſt autem ſcriptura quæ digeſta eſt, Mane, Thecel, Phares. &c.*] Tria tātum uerba in pariete ſcripta ſignauerat: Mane, Thecel, Phares: quorum primum, numerum: ſecundum, appenſionem: tertium, diuiſionem ſonat. Nō ſolum ergo lectione opus fuit, ſed interpretatione eorū quę legerat: ut intelligeret quid hæc uerba prædicerēt: quo ſcilicet numeraſſet deus regnum illius atque compleſſet, & appendiſſet in ſtathera iudicij ſui: & ante eum iugularet gladius, quàm natura diſſolueret, & imperium eius in Medos diuideretur & Perſas. Cyrus enim, ut antè iam diximus, rex Perſarum iuncto ſibi Dario auunculo, ſubuertit imperium Chaldæorum. D

Tunc

interpretatio ſermōis. Mane, numerauit deus regnū tuū & cōpleuit illud. Thecel appēſum eſt in ſtatera, & inuentū eſt minus habēs. Phares, diuiſum eſt regnū tuū & datū eſt Medis & Perſis.[a] Tūc iubēte rege indutus eſt Daniel purpura, & circūdata eſt torques aurea collo eius, et prædicatū eſt de eo quòd haberet poteſtatē tertius in regno. Eadē[b] nocte interfectus eſt Baltaſar rex Chaldæus, & Darius Medus ſucceſsit in regnum annos natus ſexagintaduos.

CAP. VI.

P[c]Lacuit Dario & cōſtituit ſupra regnum Satrapas centum uiginti, ut eſſent in toto regno ſuo: & ſuper eos principes tres, ex qbus Daniel unus erat: ut Satrapæ illis redderēt rationē, & rex non ſuſtineret moleſtias. Igitur Daniel ſuperabat omnes principes & ſatrapas: quia ſpiritus dei amplior erat in illo.[d] Porrò rex cogitabat cōſtituere eū ſuper omne regnū, unde principes & Satrapæ quærebant occaſionē ut inuenirēt Danieli ex latere regis: nullamq; cauſam & ſuſpicionē reperire potuerūt, eo quod fidelis eſſet, & oīs culpa & ſuſpicio nō inueniretur in eo.[e] Dixerūt ergo uiri illi: Nō inueniemus Danieli aliquā occaſionē, niſi forte in lege dei ſui.[f] Tunc principes & Satrapę ſurripuerūt regi, & ſic locuti ſunt ei. Dari rex in æternū uiue: cōſiliū inierūt oēs principes regni tui magiſtra-

A a ¶ *Tunc iubente rege, &c. quod haberet poteſtatem tertius in regno, etc.*] Siue tertiæ partis regni. Accepit autem inſigne regium, torquē, & purpurā: ut Dario qui erat ſucceſſurus in regnum fieret notior, & per noticiā honoratior. Nec mirum ſi Baltaſar audiēs triſtia, ſoluerit præmium qd' pollicit⁹ eſt. Aut enim lōgo poſt tempore credidit uentura quæ dixerat: aut dū dei ꝓphetā honorat, ſperat ſe ueniam conſecuturū. Quā ſi nō impetrauit, mai⁹ fuiſſe credendū eſt ſacrilegiū in deū q honorē in hominē. b ¶ *Eadē nocte interfectus eſt Bal. etc.*] Ioſephus ſcribit in decimo Iudaicæ antiquitatis libro: obſeſſa Babylone à Medis & Perſis, Dario uidelicet & Cyro, in tātā ueniſſe Baltaſar regē Babylōis obliuionē ſui, ut celeberrimum iniret cōuiuiū, & in uaſis tēpli biberet & obſeſſus, uacaret epulis.

B Vn̄ poteſt ſtare hiſtoria, ꝙ eadē nocte ſit capt⁹ atq; iugulatus: dū oēs aut uiſiōis interpretatiōiſq; pauore terrēt: aut occupati ſunt feſtiuitate & ebrietate cōuiuij. Qd' aūt uincēte Cyro rege Perſarū, & Dario rege Medorū, ſolus Darius ſucceſſiſſe in regno ſcribitur: ordo ætatis & propinquitatis, & regni eſt. Darius enim ſexaginta duorū annorū erat: & maius regnū Medorū q Perſarū legimus, & auunculus qui prior erat iure naturę, ſucceſſor regni debuit nume

Eſa. 31. d rari. Vnde & in uiſione quæ cōtra Babylonē in Eſaia legitur: poſt multa quæ longū eſt ponere, hæc futura narrant: Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos qui argentū nō quærant, nec aurū uelint: ſed ſagittis paruulos interficiāt, & lactantibus uteris nō miſereant. Et Hieremias:

Hier. 51. c ſanctificate, inquit, cōtra eam gentes, reges Mediæ, duces eius, & uniuerſos magiſtratus eius, cūctāq; terrā poteſtatis illius. Et in cōſequentibus: Filia Babylon quaſi area, tp̄s triturę eius: adhuc modicū & ueniet tp̄s meſſiōis eius. Qd' aūt in cōuiuio capta ſit Babylon quā hor

Eſaiæ 21. b tāt ad pugnā, manifeſtius ſcribit Eſaias: Babylon dilecta mea, facta eſt mihi in miraculū: pone mēſam, contēplare in ſpecula comedētes & bibentes, ſurgite principes, arripite clypeū.

CAP. VI.

P*Lacuit Dario, etc. Igitur Daniel ſuperabat omnes principes & ſatrapas, etc.*] Ioſephus (de quo ſuprà diximus) huius loci ſcribens hiſtoriā, ita locutus eſt. Darius autē qui Babyloniorū deſtruxit imperium, iuuante ſe & pariter dimicante Cyro propinquo ſuo, annum uitę agebat ſexageſimumſecundum, quando cepit Babylonem: eratq; filius Aſtyagis, qui altero apud Græcos uocabatur nomine: tulitq; ſecum Danielem prophetam, & adduxit in Mediā, & unū fecit è tribus principibus, qui uniuerſo regno eius præerāt. Ex quo intelligimus ſubuerſa Babylone, Darium reuerſum eſſe ad regnum ſuum in Mediā, ſecumq; adduxiſſe Danielem in honore eodē, quo à Baltaſar prouectū acceperat. Nec ambiguum eſt, audiſſe eum ſignum atq; portentū, quod Baltaſari acciderat: & interpretationē quam Daniel expoſuerat, & quomodo Medorū regnum Perſarumq; prędixerit. Nemo ergo perturbetur, ꝙ nūc in regno Darij, nūc in regno Cyri, Daniel fuiſſe dicatur. Pro Dario, LXX. Artaxerxen interpretati ſūt. Qd' aūt ordo prępoſter⁹ eſt, ut ante ſub Dario narrēt hiſtoria q̄ ſub Baltaſar, qd' poſtea lecturi ſumus, q à Dario interfectus eſt illud uidetē mihi in cauſa, qd' ſtatim hiſtoriā hiſtorię copulauit. In fine eñ ſupioris dixerat uiſiōis: Et Darius Med⁹ ſucceſsit in regnū, annos natus ſexaginta duos. Sub hoc igit̄ Dario qui interfecit Baltaſar hæc geſta ſūt quę dicturi ſum⁹. C

D d ¶ *Porrò rex cogitabat cōſtituere eū, etc.*] Pro principib. qd' Symmach⁹ trāſtulit, Theodotio τακτικὺς Aquila σωματικὺς interpretatus eſt. Cūq; quærerē q eſſent iſti principes τακτικοί, uel σωματικοί, in LXX. editione legi manifeſtius qui dixerūt: Et duos uiros quos cōſtituit cum eo, & ſatrapę centum uiginti. Quia igitur inter duos principes, inter quos erat tertius, hunc primum facere rex cogitabat: inuidiæ & inſidiarum nata occaſio eſt. Quærebant occaſionem ut inuenirēt Danieli ex latere regis. Et in hoc loco Hebræi tale neſcio quid ſuſpiciantur, latus regis, regina eſt, uel concubinæ eius, cæteræq; uxores, quæ ex latere dormiunt. Quærebant ergo occaſionem in rebus huiuſcemodi, ſi in ſermone, tactu, nutu, internuncio poſſent accuſare Danielem. Sed nullam inquiunt, cauſam & ſuſpicionem reperire potuerunt: quia Eunuchus erat, & eum in re ſtupri arguere non potuerunt. Hoc illi dixerint, qui propter occaſionem unius uerbis longas ſolent fabulas texere. Nos interpretemur ſimpliciter qd' nullā occaſionē aduerſus eum repererint, in qua regi noxius fuerit, eo quòd fidelis eſſet: & omnis culpa & ſuſpicio nō inueniretur in eo. Pro ſuſpicione Theodotio שחיתה & Aquila ἀμβλάκημα interpretati ſunt: quæ Chaldaice dicitur eſſatha. Cumq; ab Hebræo quærerē quid ſignificaret: reſpondit uim uerbi ſonare [illegible] quam nos illecebram ſiue σφάλμα, hoc eſt, errorem dicere poſſumus. Porrò Euripides in Medea ἀμπλακίας, per π, & nō per β, ἁμαρτίας, id eſt peccata appellata. e ¶ *Dixerūt ergo uiri illi: Non inueniemus, etc.*] Felix conuerſatio in qua inimici nullam reperiūt occaſionem niſi forte in legitimis dei. f ¶ *Tunc principes & ſatrapæ ſurripuerunt regi, & ſic locuti ſunt ei: Dari rex in æternum ui. etc.*] Pulchre dixit, ſurripuerunt: Non enim hoc locuti ſunt quod agere cogitabant: ſed per honorē regis, inimico moliuntur inſidias.

magiſtratus & ſatrapæ, ſenatores & iudices, ut decretũ imperatoriũ exeat & edictũ: ut oĩs q̃ petierit aliquã petitionẽ à quocunqꝫ deo & homine uſqꝫ ad triginta dies niſi á te rex, mittatur in lacũ leonũ. [a] Nunc itaqꝫ rex confirma ſentẽtiã & ſcribe decretũ, ut nõ immutetur quod ſtatutũ eſt à Medis atqꝫ Perſis: nec præuaricari cuiq̃ liceat. Porrò rex Darius propoſuit edictũ et ſtatuit. [b] Quod cũ Daniel cõperiſſet, id eſt conſtitutã legẽ, ingreſſus eſt domum ſuã, & feneſtris apertis in cœnaculo ſuo cõtra Hieruſalẽ, tribus tẽporibus in die flectebat genua ſua, et adorabat, cõfidebaturqꝫ corã deo ſuo ſicut ante facere cõſueuerat. Viri [c] igitur illi curioſius inquirẽtes, inuenerũt Danielem orantẽ & obſecrantẽ deum ſuũ. Et accedentes locuti ſunt regi ſuper edicto. [d] Rex, nũ qd nõ cõſtituiſti: ut omnis homo qui rogaret quenq̃ de dijs & hominibus uſqꝫ ad dies triginta niſi à te rex, mitteretur in lacũ leonũ? Ad quos reſpõdẽs rex ait: [e] Verus eſt ſermo iuxta decretum Medorũ atqꝫ Perſarum, quod præuaricari nõ licet. [f] Tunc reſpondentes dixerunt corã rege: Daniel de filijs captiuitatis Iudææ non curauit de lege tua & de edicto quod cõſtituiſti: ſed tribus tẽporibus per diẽ orat obſecratione ſua. Quod [g] uerbum cum audiſſet rex, ſatis contriſtatus eſt, & pro Daniele poſuit cor ut liberaret eum: & uſqꝫ ad occaſum ſolis laborabat ut erueret illum. Viri [h] autem illi intelligentes regem, dixerunt ei: Scito rex, quia lex Medorum eſt atqꝫ Perſarũ: ut omne decretum quod cõſtituerit rex nõ liceat immutari. [i] Tunc rex præcepit, & adduxerunt Danielem, & miſerunt eum in lacum leonum. Dixitqꝫ rex Danieli: Deus tuus quẽ colis ſemper ipſe liberabit te. [k] Allatuſqꝫ eſt lapis unus, & poſitus ſuper os laci: quem obſignauit rex anulo ſuo, & anulo optimatũ ſuorum, ne quid fieret cõtra Danielem. Et [l] abijt rex in domũ ſuam, & dormiuit incœnatus: cibiqꝫ non ſunt alati coram eo: inſuper & ſomnus receſsit ab eo. [m] Tunc rex primo diluculo cõſurgens, feſtinus ad lacum leonum perrexit: [n] Appropinquanſqꝫ lacui Danielem

A a ¶ Nũc itaqꝫ rex, etc.] Perſpicuũ fit qđ ſuprà diximus, unum regnũ fuiſſe ſub Dario & Cyro Medorũ atqꝫ Perſarũ. b ¶ Quod cum Daniel, etc.] De omni ſcriptura ſancta celeri memoria congregandũ eſt, ubi ἀώματα, quæ latine dicunt̃ mœniana uel tecta, ſiue ſolaria: & ἀνώγαια, id eſt, cœnacula legerimus. Nã & dñs noſter paſcha celebrat in cœnaculo. Et in Actib. apoſtolorũ ſup cẽtũ uiginti animas credẽtiũ Spiritus ſanctus deſcendit in cœ(Mar. 14.b)naculo. Et nũc Dani(Act. 1.c)el regis iuſſa cõtemnẽs, & in deo habẽs fiduciã, non orat in humili loco, ſed in excelſo: & feneſtras aperit cõtra Hierl̃m, ubi erat uiſio pacis. Orat aũt ſcđm præ(1. Reg. 8.c)ceptũ dei dictaqꝫ Salomonis, q̃ cõtra tẽplũ orãdũ eſſe admonuit. Tria aũt tpa qbus deo flectẽda ſũt genua: tertiã horam, ſextã & nonã, eccleſiaſtica traditio intel(Act. 3.d)ligit. Deniqꝫ tertia ho(B)ra deſcẽdit Spiritus ſanctus ſup apoſto(Ibid. 10.b)los. Sexta uolens Pe(Ibid. 3.d)trus comedere, ad orationẽ aſcẽdit in cœnaculũ. Nona Petr⁹ & Ioãnes pgebãt ad tẽplũ. c ¶ Viri igitur, etc.] Et hoc loco diſcimus, ne temere nos offeramus periculis: ſed quantũ in nobis eſt inſidias declinemus. Vñ & Daniel nõ in foro, nõ in plateis faciebat cõtra regis imperium, ſed in abſcõdito: ut ueri domini dei omnipotẽtis iuſſa non negligeret. d ¶ Rex nũqd, etc.] Tacẽt de Danielis nomine: ut cum rex generaliter ſe iuſsiſſe reſpõderit, uerbo ſuo teneatur ne aliter ſuper Danielem faciat ꝙ locutus eſt. e ¶ Verus, &c.] Crebrius annotamus: ubicunqꝫ dicit̃ regnũ Medorũ atqꝫ Perſarũ: ut ſoluamus difficillimam quæſtionẽ, qua nunc ſub Dario nunc ſub Cyro Daniel fuiſſe memoratur. f ¶ Tunc reſponden. etc.] Vt maior ſit indignitas cõtemnentis eũ q̃ regis iuſſa cõtemnit, dicũt eſſe captiuũ. g ¶ Quod uerbum, etc.] Intellexit ſe ꝓpria reſponſione eſſe deceptũ: & quod cauſa inſidiarũ eſſet inuidia. Itaqꝫ ne contra ſuã legẽ facere uideretur: nõ autoritate regia, ſed ratione atqꝫ cõſilio uult Danielẽ de diſcrimine liberare. Et in tantum nititur & laborat, ut rex potentiſsimus uſqꝫ ad ſolis occaſum cibũ nõ accipiat: & illis tanta in malo pertinacia eſt: ut nec uolũtate regis moueantur nec iniuria. h ¶ Viri aũt illi intelligentes, etc.] C Sicut rex intelligebat principes accuſare propter inuidiam: ſic & illi intelligebãt regis animũ, quod uellet Danielem de præſenti morte eruere. Vnde iuxta legẽ Medorum atqꝫ Perſarum, dicunt regis iuſſa non poſſe fieri irrita. i ¶ Tũc rex præcepit, &c.] Cedit multitudini & cõſentiẽtibus aduerſarijs, mortẽ amici non audet negare: quodqꝫ ipſe obtinere nõ potuit, dei tradidit potẽtiæ. Nec ambigue loquit̃: ut dicat, ſi potuerit liberare te: ſed audacter & cõfidenter: Deus, inqt, tuus quẽ colis ſemper ipſe te liberabit. Audierat enim tres pueros qui inferioris à Daniele gradus erãt flãmas uiciſſe Babylonias: & Danieli multa myſteria reuelata: unde & diligebat eũ hominẽqꝫ captiuũ habebat in honore maximo. k ¶ Allatuſq; eſt lapis unus, & poſitus ſuper os, etc.] C Obſignauit anulo ſuo lapidẽ, quo os laci claudebat̃, ne qd cõtra Danielẽ molian tur inimici. Credidit enim eum dei potentiæ, & qui de leonib. ſecurus eſt, de hominib. pertimeſcit. Obſignat autem & anulo optimatũ ſuorũ: ne quid ſuſpicionis cõtra eos habere uideretur. l ¶ Et abijt rex in domum ſuã. &c.] Quãta regis beneuolẽtia, ut cibũ nec die nec nocte caperet: ſomniũ oculis nõ concederet: ſed cũ periclitãte propheta ipſe pẽderet affectu. Si aũt rex neſciens deum, hoc facit pro altero, quem uult de diſcrimine liberari: quanto magis nos pro peccatis proprijs inedia, & uigilijs debemus deum ad clementiam flectere? m ¶ Tunc rex primo diluculo conſurgens, feſtinus ad lacum leonum per. etc.] Lacum uocat, depreſſam in altum foueam, uel arentem ciſternam, in qua leones nutriebantur. Feſtinus autem primo diluculo pergit ad lacum, credens eum uiuere. Lacus autem Latine, aquarum dulcium congregatio nuncupatur: ut Lacus Benacus, & Larius, & cæteri: quem Græci λίμνην, id eſt ſtagnum uocant. n ¶ Appropinquanſq; lacui: Danielem uoce lachryma, etc.] Cordis affectum lachrymis indicat, & oblitus regiæ dignitatis uictor ad captiuum, dominus currit ad ſeruum.

Daniel

lem uoce lachrymabili inclamauit, & affatus eſt eũ. [a] Daniel ſerue dei uiuẽtis [b] Deus tuus cui tu ſeruis ſemper, putás ne ualuit liberare te à leonibus? Et Daniel reſpondẽs regi ait: [c] Rex in æternũ uiue. [d] Deus meus miſit angelũ ſuũ, & cõcluſit ora leonũ, & nõ nocuerũt mihi: qa corã eo iuſticia inuẽta eſt in me, ſed & corã te rex delictũ non feci. Tũc uehementer rex gauiſus eſt ſuper eo, & Danielẽ præcepit educi de lacu. Eductuſqꝫ eſt Daniel de lacu, & nulla læſio inuenta eſt in eo: quia credidit deo ſuo. Iubente aũt rege, adducti ſunt uiri illi qui accuſauerũt Danielẽ, & in lacũ leonũ miſsi ſunt, ipſi & filij & uxores eorum, & non peruenerunt uſqꝫ ad pauimentũ laci donec arriperent eos leones: & omnia oſſa eorũ cõminuerunt. [e] Tunc Darius rex ſcripſit uniuerſis populis, tribubus & linguis habitãtibus in uniuerſa terra: Pax uobis multiplicetur. A me conſtitutũ eſt decretũ, ut in uniuerſo imperio & regno meo tremiſcant & paueant deum Danielis. Ipſe eſt enim deus uiuens & æternus in ſecula, & regnũ eius nõ diſsipabitur, & poteſtas eius uſqꝫ in æternũ. Ipſe liberator atqꝫ ſaluator, faciens ſigna & mirabilia in cœlo & in terra: qui liberauit Danielem de lacu leonũ. [f] Porrò Daniel perſeuerauit uſqꝫ ad regnũ Darij, regnũqꝫ Cyri Perſę.

CAP. VII.

A [a] Nno primo Baltaſar regis Babylõis Daniel ſomnium uidit. Viſio autẽ capitis eius in cubili ſuo. Et ſomnium ſcribens breui ſermone comprehendit, ſummatimqꝫ perſtringens, ait: [b] Videbam in uiſione mea nocte: & ecce quatuor uenti cœli pugnabant in mari magno, & quatuor beſtiæ grandes aſcendebant de mari diuerſę inter ſe. [i] Prima quaſi leæna, & alas habebat aquilę. Aſpiciebam

A a ¶ Daniel ſerue, etc.] Viuentem uocat, ad diſtinctionẽ deorũ gentilium: qui ſimulacra ſunt hominũ mortuorum. b ¶ Deus tuus, &c.] Non quod dubitet de dei potentia: de quo ſuprà dixerat, Deus tuus quẽ colis ſemper ipſe liberabit te: ſed ambiguã ſententiã temperat: ut cũ Daniel illæſus apparuerit: quanto res incredibilior eſt tanto aduerſum principes iuſtior indignatio ſit. c ¶ Rex in æternum uiue, &c.] Honorat honorãtẽ ſe: & ei uitam imprecat̃ æternam. d ¶ Deus meus, &c.] Nõ leonũ feritas immutata eſt: ſed rict⁹ eorũ & rabies cõcluſa eſt ab angelo, & idcirco clauſa: qa ꝓphetæ bona opera præceſſerant: ut nõ tam gratia liberatiõis ſit, q̃ iuſtitię retributio. Has aũ uoces oĩs ſanctus uir ꝓferat q̃ ereptus eſt de ore leonum inuiſibiliũ, & de lacu inferni: qa credidit in deũm ſuũ. e ¶ Tũc Darius rex, etc.] Sicut Nabu(B)chodonoſor ſcribentẽ linguis & gẽtib. qdã interpretatus eſt in cõtrarias fortitudines, ita & Darium interpretat̃, ꝙ omnes ad pœnitentiam prouocet. Et quærit utrũ hoc in iſto mũdo futurũ ſit, an in altero: uel certe poſt alios mundos. Quæ nos ꝓ delyramentis & caſſis ducẽtes fabulis: hoc ſolũ dicim⁹: ideo ſigna fieri ꝑ ſeruos dei apud barbaras nationes: ut unius dei cultus & religio prædicetur. f ¶ Porrò Daniel, etc.] Ergo quod ſuprà legimus in fine primæ uiſiõis: Fuit aũt Daniel uſqꝫ ad annũ primũ Cyri regis: nõ uitę illius tẽpus accipiendũ eſt. Siquidẽ in ultima legimus uiſione: Anno tertio Cyri regis Perſarũ, uerbum releuatũ eſt Danieli cognomento Baltaſar: ſed hoc ſignificat̃, ꝙ uſqꝫ ad primũ annum Cyri regis, qui Chaldæorũ deſtruxit imperiũ, Daniel potẽs fuerit in Chaldæa: poſtea uero à Dario in Medos translatus ſit.

CAP. VII.

A Nno primo Baltaſar regis, &c.] Hæc pericope, quam nũc conamur exponere, & ſequẽs, de qua dictu ri ſumus: priores ſunt iuxta hiſtoriã q̃ duæ ſuperiores. Iſta eñi & ſequens, primo & tertio anno Baltaſar regis accidiſſe memorant̃: illa aũt quæ ante ſuperiorẽ lecta eſt, nouiſsimo anno, imò nouiſsima die regni Balta(Hiere. 39.a)ſar ſcribitur. Et hoc nõ ſolũ in Daniele, ſed in Hieremia (Ezech. 17.a) quoqꝫ & Ezechiele legimus: ſicut in locis ipſis ſi uita comes fuerit, docere poterimus. Sed in ſuperiorib. ordo ſequit̃ hiſtoriæ: qđ ſub Nabuchodonoſor & Baltaſar & Dario ſiue Cyro mirabiliũ ſignorũ acciderit. In his uero narrant̃ ſomnia quæ ſingulis ſint uiſa tẽporibus quorum ſolus ꝓpheta cõſcius eſt, & nullã habẽt apud barbaras nationes ſigni uel reuelationis magnitudinẽ, ſed tantũ ſcribuntur, ut apud poſteros eorũ quæ uiſa ſunt memoria perſeueret. C b ¶ Videbã in uiſione mea nocte, etc.] Quatuor uentos cœli, quatuor arbitror angelicas poteſtates: qb. principalia regna cõmiſſa ſunt, iuxta illud qđ in Deuteronomio legim⁹: Quãdo diuidebat al(Deut. 32.a)tiſsimus gẽtes: quando ſeparabat filios Adã, cõſtituit terminos populorũ iuxta numerũ angelorum dei. Pars aũt domini populus eius: Iacob funiculus hæreditatis eius. Mare autem mundũ iſtum ſeculũqꝫ ſignificat, ſalſis amariſqꝫ fluctib. redundantẽ ſicut dñs in parabola ſagenæ miſſæ in mare interpretat̃. Vnde & draco rex dicit̃ omniũ D quæ in aquis ſunt, et cuius ſecundum Da(Pſal. 73.c)uid in mari confringuntur capita. Et in Amos legim⁹: Si de(Amos 9.a)ſcenderit in ꝓfundũ maris, ibi mandabo dracõi, & mordebit eũ. Quatuor aũt beſtias, quę aſcẽdebãt de mari: & erant diuerſę inter ſe, angelo diſſerẽte noſcamus. Hæ, inquit, quatuor beſtiæ magnæ, quatuor regna cõſurgẽt de terra. Quatuor aũt uenti qui pugnabant in mari magno: ideo uẽti cœli eſſe dicunt̃: quia unuſquiſqꝫ angelus facit pro eo regno quod ſibi creditũ eſt. Et hoc notandum ꝙ regnorũ ſeritas atqꝫ crudelitas beſtiarũ nomine demonſtret̃. i ¶ Prima quaſi leæna, & alas habebat aquilæ, &c.] Regnũ Babyloniũ propter ſæuitiã & crudelitatẽ, ſiue propter luxuriã & uitã libidini ſeruientẽ: non leo, ſed leæna appellatur. Aiunt enim hi qui de beſtiarũ ſcripſere naturis, leænas eſſe ferociores, maxime ſi catulos nutriant, & ſemper geſtire ad coitũ. Quod autẽ habebat alas aquilæ, ſuperbiam ſignificat regni potẽtiſsimi: cuius princeps loquitur per Eſaiam: (Eſa. 41.b) Super ſydera cœli ponam thronum meum: & ero ſimilis altiſsimo. Vnde dicitur ad eũ: Si alte feraris ut aquila, inde te detrahã. Alioquin ut leo inter beſtias, ita aquila inter aues regnum tenet. Sed & hoc dicendum, aquilam multo tẽpore uiuere, & regnũ Aſſyriorum multis ætatibus fuiſſe dominatũ. Quod autem euulſæ ſunt alæ eius, id eſt, leænę ſiue aquilæ, cætera regna ſignificat: quibus prius imperabat & uolitabat in mundo. Et ſublata eſt, inquit, de terra: ſubuerſo uidelicet imperio Chaldæorum. Quodqꝫ ſequitur: Et ſuper pedes quaſi homo

A mo ſtetit, & cor eius datum eſt ei: Si de Nabuchodono-
ſor intelligimus, perſpicuū eſt quòd poſtq̃ perdidit re-
gnū, & potentia eius ablata eſt: rurſum in priſtinū ſtatū
reſtitutus ſit, & nō leænã, ſed hominē ſe eſſe didicerit, &
cor receperit qđ amiſerat. Sin aūt generaliter de regno
Chaldæorū hoc ſen-
tiendū eſt, q̃ interfe-
cto Balthaſar, & Me-
dis Perſiſq; imperio
ſuccedētib. Babylōij
homines & humilis
fragiliſq; naturæ ſe
eſſe intellexerint, No
ta ordinē: q in imagi
ne caput aureū dici-
tur, hic leæna appel-
lat̃. a ¶*Et ecce alia be
ſtia ſimi.ur.etc.*] Beſtia
ſecūda urſo ſimilis,
ipſa eſt de qua in ui-
ſione ſtatuæ legim⁹:
Suprà 2.a Pectus ei⁹ & brachia
de argento. Hæc ob
duriciã & ferocitatē
ſo comparat̃. Rigidū
enim & parcioris ui-
ct⁹, in morē Lacedæ-
niorū, regnū Perſarū fuit: ita ut in pulmento ſale uteret̃
& cardamo. Legamus Cyri maioris infantiã. Quodq;
dicitur: In parte una ſtetit: ſic Hebræi interpretant̃, nihil
Zach. 1.g eos aduerſum Iſrael crudele geſſiſſe. Vnde & in Zacha-
B ria propheta, equi albi appellant̃. Tres aūt ordines ſiue
uerſus qui erant in ore eius & in dentibus: quidã ſic in-
terpretatus eſt, ut regnū Perſarū in tres principes dice-
ret fuiſſe diuiſum: ſicut in πολυκοπῇ Baltaſar & Darij legi-
mus, tres fuiſſe principes: qui centum uiginti ſatrapis
præfuerint. Alij aūt, tres reges poſt Cyrū fuiſſe Perſarū
autumãt, & quę illis ſint nomina reticēt. Nos uero cum
poſt Cyrum qui regnauit annis triginta, ſciamus apud
Perſas regnaſſe Cambyſen filiū eius & fratres magos, &
deinde Dariū: cuius ſecundo anno cœptū eſt ædificari
templū in Hieruſalem. Quintū, Xerxen filium Darij: ſe-
xtum, Artabanū: ſeptimū, Artaxerxen: qui μακρόχειρ, id
eſt longimanus cognominatus eſt: octauū Xerxen, no-
num Sogdianū: decimū, Dariū cognomento νόθον: un-
decimum, Artaxerxen: qui appellatus eſt μνήμων, id eſt,
recordans: duodecimū, aliū Artaxerxen, qui & ipſe co-
gnominatus eſt Ochus: tertiumdecimū, Arſen Ochi fi-
liū: quartumdecimū, Dariū Arſami filiū: qui ab Alexan
dro Macedonū rege ſuperatus eſt. Quomodo tres re-
ges Perſarū fuiſſe dicemus; niſi forte legam⁹ aliquos ſæ
uiſſimos, quos ex hiſtorijs reperire nō poſſumus. Ergo
tres ordines in ore regni Perſarū, & in dētibus eius, tria
regna debemus accipere: Babyloniorū, Medorum atq;
Perſarū: quæ in unū redacta ſunt regnū. Quodq; refert.
Et ſic dicebant ei: Surge comede carnes plurimas: illud
He.3.d tēpus ſignificat, quãdo ſub Aſuero, quē Lxx. Artaxer-
xen uocãt: ad ſuggeſtionē Aman Agagitæ, una die om-
nes Iudæi iuſſi ſunt trucidari. Et pulchre non ait: deuo-
rabat eos, ſed ſic dicebant ei: ut conatus tantum fuerit,
& nequaquã rei exitus ſit conſecutus. b ¶*Poſt hoc aſpi
ciebam & ecce alia quaſi pardus, etc.*] Tertium regnum Ma-
cedonum, de quo in ſtatua legimus: Venter & fœmora
eius ex ære: pardo beſtiæ uelociſsimæ & ὁρμητικῇ cōpa-
ratur: quæ præceps fertur ad ſanguinem: & ſaltu in mor
tem ruit. Et alas habebat quatuor. Nihil enim Alexan-
dri uictoria uelocius fuit, qui ab Illyrico & Adriatico
mari uſq; ad Indicū oceanum, & Gangen fluuium: nō
tam prælijs, quàm uictorijs ꝓcurrit, & in ſex annis par-

Aſpiciebã donec euulſę ſunt alę eius, & ſublata eſt de ter
ra, & ſuper pedes quaſi homo ſtetit, & cor eius datū eſt
ei. Et[a] ecce beſtia alia ſimilis urſo in parte ſtetit, & tres or-
dines erãt in ore eius & in dentibus eius, & ſic dicebãt ei:
Surge comede carnes plurimas. Poſt[b] hoc aſpiciebã, &
ecce alia quaſi pardus, & alas habebat auis quatuor ſup
ſe: & quatuor capita erãt in beſtia, & poteſtas data eſt ei.
[c]Poſt hoc aſpiciebã in uiſione noctis, & ecce beſtia quar
ta terribilis atq; mirabilis & fortis nimis: dentes ferreos
habebat magnos, comedens atq; cōminuens, & reliqua
pedibus ſuis cōculcãs. Diſsimilis[d] aūt erat cæteris beſtijs
quas uiderã prius. Et[e] habebat cornua decē. Conſidera-
bã cornua, & ecce cornu aliud paruulū ortū eſt de me-
dio eorū, & tria de cornib. primis euulſa ſunt à facie eius.
Et ecce oculi quaſi oculi hominis erant in cornu iſto, &
os lo-

tem Europę, & omnē ſibi Aſiã ſubiugauit. Quatuor aūt C
capita eoſdē dicit duces eius, qui poſtea ſucceſſores re-
gni extiterunt: Ptolemæū, Seleucū, & Philippum, Anti-
gonū. Quodq; additur: Et poteſtas data eſt ei: oſtendit,
nō Alexandri fortitudinis, ſed domini uolūtatis fuiſſe.
c ¶*Poſt hoc aſpiciebã in
uiſiōe no.etc.*] Quartū
qđ nūc orbem tenet
terrarū imperiū Ro-
manorū eſt, de quo
in ſtatua dicit̃: Tibiæ
ei⁹ ferreæ pedū: quæ-
dã ꝑs ferrea: quædã
fictilis: & tamē ipſius
ferri ex ꝑte nūc me-
minit: dētes eius fer-
reos & magnos eſſe
cōteſtans. Satiſq; mi
ror, quod cū ſupra
leænam & rurſum &
pardum in tribus re
gnis poſuerit: Roma
num regnū nulli be
ſtiæ compararit: niſi
forte ut formidolo-
ſam faceret beſtiam,
uocabulū tacuit: ut
q̃cquid ferocius cogitauerimus in beſtijs, hoc Roma-
nos intelligamus. Hoc qđ hic tacitū eſt, Hebræi in pſal-
mis dictū putãt. Deuaſtauit eam aper de ſylua: & ſingu- Pſal.76.a
laris ferus depaſtus eſt eam. Pro quo in Hebræo habet:
oēs beſtiæ agri lacerauerunt eam: dum in uno imperio D
Romanorum, omnia ſimul regna cognoſcimus: quæ
prius fuerant ſeparata. Illud autem quod ſequitur: Co-
medens atq; comminuens, & reliqua pedibus ſuis con
culcãs: ſignificat omnes nationes, uel interfectas ab eis,
uel tributo & ſeruituti ſubiugatas. d ¶*Diſsimilis autem
erat cæteris beſtijs quas, etc.*] In prioribus ēm beſtijs ſingu-
la formidinum ſigna, in hac omnia ſunt. e ¶*Et habe-
bat cornua, &c.*] Porphyrius duas poſteriores beſtias,
Macedonum & Romanorum, in uno Macedonum re-
gno ponit & diuidit: Pardum uolens intelligi ipſum A-
lexandrum: beſtiam autem diſsimilem cæteris beſtijs,
quatuor Alexãdri ſucceſſores, & deinde uſq; ad Antio
chum cognomento Epiphanen: decē reges enumerat,
qui fuerunt ſæuiſsimi: ipſoſq; reges nō unius ponit re-
gni. Verbi gratia: Macedoniæ, Syriæ, Aſiæ, & Aegypti,
ſed de diuerſis regnis unum efficit regum ordinem: ut
uidelicet ea quæ ſcripta ſunt: Os loquens ingentia: non
de antichriſto, ſed de Antiocho dicta credant̃. f ¶*Et cō
ſiderabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortū eſt de medio
eorū, & tria de, etc.*] Fruſtra Porphyrius cornu paruulū,
quod poſt decē cornua ortū eſt, Epiphanen Antiochū
ſuſpicatur: & de decem cornibus tria euulſa cornua, ſe-
xtum Ptolemæum cognomento Philometorē: & ſepti-
mum Ptolemæum Euergeten, & Artaxiam regem Ar-
meniæ: quorum priores multo anteq̃ Antiochus naſce
retur, mortui ſunt. Cōtra Artaxiam uero dimicaſſe qui-
dem Antiochum nouimus: ſed illum in regno priſti-
no permanſiſſe. Ergo dicamus quod omnes ſcriptores
eccleſiaſtici tradiderūt: in cōſummatione mundi, quan
do regnum deſtruendum eſt Romanorū, decem futu-
ros reges: qui orbem Romanū inter ſe diuidant: & un-
decimum ſurrecturum eſſe regem paruulū, qui tres re-
ges de decem regibus ſuperaturus ſit: id eſt, Aegyptio-
rum regem, & Aphricæ, & Aethiopiæ: ſicut in cōſequen
tibus manifeſtius dicemus. Quibus interfectis etiam ſe
ptem alij reges uictori colla ſubmittēt. Et ecce, ait, oculi
quaſi oculi hominis erãt in cornu iſto. Ne eū putemus
iuxta

A iuxta quorundam opinionē, uel diabolum eſſe uel dæ
monē, ſed unum de hominibus: in quo totus ſatanas
2.Theſ.2.a habitaturus ſit corporaliter. Et os loquēs ingentia. Eſt
enim homo peccati filius perditiōis, ita ut in tēplo dei
ſedere audeat, faciens ſe quaſi deum. a ¶*Aſpiciebam do
nec throni poſiti ſunt, &
antiquus dierū ſed, etc.*]
Simile qđ & in Ioan
Apo.4.b nis Apocalypſi legi-
mus: Poſt hæc ſtatim
fui in ſpiritu, & ecce
thron⁹ poſit⁹ erat in
cœlo & ſuꝑ thronū
ſedens: & q ſedebat,
ſimilitudinem habe
bat lapidis iaſpidis
& ſardinis, & iris e-
rat in circuitu thrōi
ſimilis aſpectu ſma-
ragdino: & circa thro
nū alij throni uigin-
tiquatuor: & ſuꝑ ui
gintiquatuor thro-
nos uigintiquatuor
ſenes ſedētes, amicti
ueſtib. cãdidis: & ſuꝑ
capita eorū, coronas
aureas: & de throno
egrediebant̃ fulgura
& uoces, & tonitrua:
B Et ſeptē lampades ar
dentis ignis in cōſpe
ctu throni: quę ſeptē
ſūt ſpūs dei. Et in cō-
ſpectu throni, ſicut
mare uitreum ſimile
cryſtallo. Multi igit̃
throni quos uidit Daniel, hi mihi uidēt̃ eſſe quos Ioan
nes uigintiquatuor thronos nuncupat. Vetus aūt die-
rum ille eſt q apud Ioannē ſolus in throno ſedet. Filius
quoq; hominis, qui uenit ad uetuſtum dierū, ipſe eſt,
Apo.5.a qui apud Ioannē, leo dicitur de tribu Iuda, radix Da-
uid, & cætera his ſimilia. Hos thronos eſſe reor, de qui-
bus Paulus apoſtolus loquitur: Siue throni, ſiue domi
Coloſ.1.c nationes. Et in euangelio legimus: Vos autē ſedebitis
Matt.19.d ſuper duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus
Iſrael. Sedens autem & uetuſtus dierum dicitur deus,
ut æterni iudicis habitus demonſtretur. Veſtimentum
eius quaſi nix candidum: & capilli capitis eius, quaſi la
Matt.17.a na munda. Et ſaluator transformatus in monte, & glo-
riam diuinæ maieſtatis aſſumens, in candidis uidetur
ueſtibus. Quodq; capilli eius lanæ mundiſsimæ com-
parantur, purum oſtenditur ſyncerumq; iudicium: &
nullam perſonam in iudicando recipiens. Senex quo-
que deſcribitur ut maturitas comprobetur ſententiæ.
1.Cor.11.b Thronus eius flamma ignis, ut peccatores tormento-
rum magnitudinem pertimeſcant, & iuſti ſaluentur: ſic
tamen quaſi per ignem. Rotæ eius ignis accenſus ſiue
Ezech.1.a currus eius. Et in Ezechiel quadrigæ ſedens inducitur
Deut.4.d deus, & omnia dei flãmea ſunt. De quo & alibi dicitur:
Deus ignis conſumēs eſt: ut lignum, fœnum, ſtipulam
Pſal.96.a arſura in die iudicij nouerimus. Et in pſalmis legimus:
ignis ante eum præcedet: & inflammabit in circuitu o-
mnes inimicos eius. Fluuius igneus rapiduſq; egredie
batur à facie eius, ut peccatores traheret in gehennam.
b ¶*Millia millium miniſtrabant ei, etc.*] Non quo iſte mini-
ſtrorū dei numerus diffinitus ſit, ſed quo maiorē mul-
titudinē humanus ſermo explicare nequiuerit. Iſta ſūt
millia, & iſtæ myriades, de quibus in pſalmis legimus:

os loquēs ingētia. [a]Aſpiciebã donec throni poſiti ſunt,
& antiquus dierum ſedit. Veſtimentū eius candididum
quaſi nix: & capilli capitis eius quaſi lana munda. Thro-
nus eius flãma ignis: rotæ eius ignis accenſus, fluuius ig-
neus rapiduſq; egrediebatur à facie eius. [b]Millia milliū
miniſtrabant ei: & decies millies centena millia aſsiſtebãt
ei. [c]Iudiciū ſedit, & libri aperti ſunt. [d]Aſpiciebã propter
uocē ſermonū grãdiū, quos cornu illud loquebatur. Et
[e]uidi q̃m interfecta eſſet beſtia & periſſet corpus eius, &
traditū eſſet ad cōburendum igni: aliarū quoq; beſtiarū
ablata eſſet poteſtas: & tempora uitę cōſtituta eſſent eis
uſq; ad tꝑs & tēpus. Aſpiciebã ergo in uiſione noctis: &
[f]ecce cū nubibus cœli quaſi filius hominis ueniebat: Et
uſq; ad [g]antiquum dierum peruenit, & in cōſpectu eius
obtulerunt eum, & dedit ei poteſtatem, & honorem, &
regnū. Et omnes populi, tribus, & linguæ ipſi ſeruient.
Poteſtas eius, poteſtas æterna quæ non auferetur, & re-
gnum eius quod non corrumpetur. Horruit ſpiritus
meus: ego Daniel territus ſum in his, & uiſiones capitis
mei conturbauerunt me. Acceſsi ad unum de aſsiſten-
tibus, & ueritatem quærebam ab eo de omnibus his.
Qui dixit mihi interpretationē ſermonū, & docuit me.
Hæ

Currus dei decem millibus, multiplex millia lætantiū, C
dominus in eis. Et in alio loco: Qui facit angelos ſuos Pſal.67.d
ſpiritus: & miniſtros ſuos ignem urentem. Duplex aūt Ibid.203.a
angelorum officium eſt: Aliorum qui iuſtis præmia tri
buunt: aliorū qui ſingulis præſunt cruciatibus. c ¶*Iu
diciū ſedit, & libri aper-
ti, &c.*] Cōſciētiæ, &
opera ſingulorū in
utrãq; partē, uel bo-
na uel mala omnib.
reuelantur. Bonus li
ber ille eſt: quē ſæpe
legimus, liber uiuen
tiū. Malus liber qui
in accuſatoris tenet̃
manu: q eſt inimic⁹
& uindex, de quo &
in Apocalypſi legi-
mus: Accuſator fra- Apo.12.a
trum noſtrorum. Li
ber iſte terrenus eſt,
de quo & propheta
dicit: in terra ſcribã-
tur. d ¶*Aſpiciebam Here.17.b
propter uocē, etc.*] Dei
iudicium uenit pro-
pter humiliandã ſu-
perbiam: Idcirco Ro
manū delebitur im-
periū: quia cornu il- C
lud loquebat̃ gran-
dia. e ¶*Et uidi quoniã
interfecta eſſet beſtia &
periſſet corpus eius, etc.*]
In uno Romano im
perio ꝓpter antichri
ſtum blaſphemantē
omnia ſimul regna delenda ſunt: & nequaquam terre-
num imperium erit, ſed ſanctorū cōuerſatio, & aduen-
tus filij dei triumphantis, de quo dicit̃. f ¶*Ecce cum nu
bibus cœli quaſi filius hominis uenie. etc.*] Qui in ſomnio Na-
buchodonoſor, lapis ſcribitur abſciſſus ſine manibus:
& creuiſſe in montē magnum, & comminuiſſe teſtam,
ferrum, æs, argentum, & aurum: nunc ſub perſona filij
hominis introducitur: ut aſſumptio carnis humanæ ſi-
gnificetur in filio dei, iuxta illud quod in Actibus apo
ſtolorū legimus: Viri Galilæi quid ſtatis aſpicientes in Act.1.b
cœlū? Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à uobis in cœlum:
ſic ueniet quemadmodum uidiſtis eum euntem in cœ
lum. g ¶*Et uſq; ad antiquum dierum peruenit, & in conſpectu,
etc.*] Totum quod dicitur, oblatum cum omnipotenti
deo: & accepiſſe poteſtatem & honorem, & regnum, iu
xta illud apoſtoli accipiendum eſt: Qui cum in forma Phil.2.a
dei eſſet, non rapinã arbitratus eſt eſſe ſe æqualem deo:
ſed ſemetipſum exinaniuit, formã ſerui accipiens: in ſi-
militudinem hominū factus: & habitu inuentus ut ho-
mo, humiliauit ſemetipſum, factus obediens uſq; ad
mortem, mortem autem crucis. Quæ cuncta ſi hæreſis
Arianorū pio uellet aduertere ſenſu, nequaquam filio
dei calumniã inæqualitatis moueret. h ¶*Et omnes po-
puli tribus, & linguæ ipſi ſeruient, etc.*] Hoc cui poteſt homi
num conuenire, reſpondeat Porphyrius: aut quis iſte
tam potens ſit, qui cornu paruulū quē Antiochū inter-
pretatur, fregerit atq; contriuerit. Si reſponderit, Antio
chi principes à Iuda Machabæo fuiſſe ſuperatos, doce-
re debet quomodo cum nubibus cœli ueniat, quaſi fi-
lius hominis: & offerat̃ uetuſto dierū, & detur ei pote-
ſtas & regnū, & omnes populi, tribus ac linguæ ſeruiãt
illi & poteſtas eius æterna ſit, quæ nullo fine claudatur.
Hæ

Hæ[a] quatuor beſtiæ magnæ, quatuor ſunt regna quæ cōſurgent de terra: Suſcipient aūt regnū ſancti dei altiſsimi. Et[b] obtinebūt regnū uſq; in ſeculum & ſeculū ſeculorum. Poſt hæc uolui libenter diſcere de beſtia quarta, quę erat diſsimilis ualde ab omnibus & terribilis nimis. Dentes & ungues eius ferrei: comedebat & comminuebat: & reliqua pedibus ſuis conculcabat, & de cornibus decē quæ habebat in capite: & de alio quod ortū fuerat, ante quod ceciderant tria cornua, & de cornu illo quod habebat oculos, & os loquēs grandia, & maius erat cæteris. Aſpiciebā, & ecce cornu illud faciebat bellū aduerſus ſanctos, & præualebat eis donec uenit antiquus dierum: & iudicium dedit ſanctis excelſi, & tempus aduenit, & regnum obtinuerūt ſancti. Et ſic ait: Beſtia quarta, regnū quartū erit in terra: quod maius erit omnibus regnis & deuorabit uniuerſam terrā, & cōculcabit, & cōminuet eam. Porrò cornua decē ipſius regni, decē reges erūt: & alius cōſurget poſt eos: & ipſe potētior erit priorib. & tres reges humiliabit: &[c] ſermōes cōtra excelſum loquetur. Et[d] ſanctos altiſsimi cōteret, & putabit quòd poſsit mutare tēpora & leges. Et[e] tradētur in manu eius uſq; ad tps, & tempora & dimidiū tēporis.[f] Et iudiciū ſedebit ut auferatur potētia: & cōteratur, & diſpereat uſq; in finē.[g] Regnū aūt & poteſtas, & magnitudo regni, quę eſt ſubter omne cœlū, detur populo ſanctorū altiſsimi: cuius regnū, regnum ſempiternū eſt, & omnes reges ſeruient ei & obedient.[h] Hucuſq; finis uerbi.[i] Ego Daniel multū cogitatiōibus meis cōturbabar: & facies mea mutata eſt in me: uerbum autem in corde meo conſeruaui.

CAP. VIII.

A[k]Nno tertio regni Baltaſar regis, uiſio apparuit mihi. Ego Daniel poſt id quod uideram in principio,[l] uidi in uiſione mea, cū eſſem in Suſis caſtro, quod eſt in Elam regione. Vidi[m] aūt in uiſione me eſſe ſuper portā Vlai. Et[n] leuaui oculos meos & uidi. Et[o] ecce aries unus ſtabat ante paludem (ſiue ante portam, quod Hebraice dicitur אובל) habens cornua excelſa, & unum excelſius altero atq; ſuccreſcens.[p] Poſtea uidi arietem cornibus

A a ¶ *Hæ quatuor beſtiæ magnæ quatuor ſunt, etc.*] Quatuor regna, de quibus ſuprà diximus, fuere terrena. Eccl. 4. d Omne enim quod de terra eſt, reuertetur in terram: ſancti autē nequaquam habebunt terrenum regnum, ſed cœleſte. Ceſſet ergo mille annorum fabula. b ¶ *Et obtinebunt regnum, etc.*] Si hoc de Machabæis intelligitur, doceat, q iſta cōtendit quomodo regnum eorum perpetuum ſit. c ¶ *Et ſermones cōtra excelſum, etc.*] Siue ut interpretatꝰ eſt Symmachus: Sermōes quaſi deus loquetur: ut qui dei aſſumit potentiā, uerba quoq; diuinę ſibi uendicet maieſtatis. d ¶ *Et ſanctos altiſsimi cōteret, etc.*] Præliabitur enim antichriſtꝰ contra ſanctos & ſuperabit eos. In tantumq; erigetur ſuperbiam, ut leges dei & ceremonias mutare conetur, & eleuetur ſupra omne qđ dicitur deus, religionē cunctam ſuæ ſubijciens poteſtati. e ¶ B *Et tradētur in manu eius uſque ad tempus, & tempora, & dimid. etc.*] Tempus annum ſignificat: Tempora iuxta Hebraici ſermōis ꝓprietatem, qui & ipſi dualem numerum habent, duos annos præfigurant. Dimidium autem temporis, ſex menſes: quibus ſancti poteſtati antichriſti ꝑmittendi ſunt: ut condemnentur Iudęi qui nō credentes ueritati ſuſceperunt mendacium. De quo tēpore & ſaluator in euāgelio loquitur: Mat. 24. d Niſi abbreuiati eſſent dies illi, nequaquam ſalua eſſet omnis caro. Nō conuenire hæc tempora Antiocho in extrema uiſione dicemus. f ¶ *Et iudicium ſedebit ut auferatur potentia, & conteratur, etc.*] Hoc de Antiocho, id eſt de cornu paruulo, quod grandia loquebatur: quia regnū eius deſtruendum ſit in perpetuum. g ¶ *Regnum autem & poteſtas, & magnitudo re. etc.*] hoc loquit̄ de Chriſti imperio quod ſempiternū eſt. h ¶ *Hucuſq; finis uer.*] Iſtius uerbi atq; ſermonis, quem mihi in præſenti uiſione domus reuelauit. i ¶ *Ego Daniel multum in cogitationibus meis com. etc.*] Hactenus liber Danielis Chaldaico Syriacoq; ſermone conſcriptus eſt. Cætera quæ ſequuntur uſq; ad finē uoluminis, Hebraice legimus.

CAP. VIII. C

A *Nno tertio regni Baltaſar regis uiſio apparuit mihi, &c.*] Poſt duos annos ſuperioris reuelationis, hæc uiſio: Illa eñi in primo anno Baltaſar: hæc in tertio cernitur. Vnde infert: Poſt id quod uiderā in principio. l ¶ *Vidi, etc. in Elam regiōe, etc.*] ſiue ut Symmachus interpretatus eſt, ciuitate: à qua etiā regio nomē accepit ut à Babylōe, Babylonij, & ab Elam, Elamitę: ꝓ qua Lxx. Elimaidem regionē interpretati ſunt. Suſis autē metropolis eſt regionis Elemitarum, in qua Daniel ſecundū hiſtoriā Ioſephi, turrim extruxit excelſam, & quadro ædificatam marmore: tātęq; magnitudinis & pulchritudinis, ut uſq; in præſens uidetur eſſe noua. In eaq; regū Perſarum atq; Medorū cōduntur reliquiæ: & cuſtos ſiue ædituꝰ, ac ſacerdos eiuſdem loci Iudęus eſt. Cum eſſē in Suſis caſtro. D non quo caſtrū ipſa ſit urbs, ut diximus, metropolis & potentiſsima, ſed quo tāta firmitate ædificata, ut caſtrū eſſe uideat̄. m ¶ *Vidi aūt in uiſione me eſſe ſuper, etc.*] Pro quo Aqla tranſtulit, ſuꝑ Vbal Vlai. Theodotio, ſuper Vbal. אובל Symmachus, ſuper אולי paludē Vlai. Lxx. ſuper portā Vlai. Scrēdum eſt autem Vlai, nomen eſſe loci ſiue portæ, ut in Troia, σκαιὰ porta: & apud Romanos, Carmentalis dicitur, habētes ſingulæ ex proprijs cauſis origines nominū. n ¶ *Et leuaui oculos, etc.*] Quāuis in ſomnis uideātur, quę uidēt in umbra uidelicet & imagine: tamen ne ipſa quidem uidere poſſumus ſine oculis eleuatis. o ¶ *Et ecce aries, &c.*] Arietem, Darium uocat auunculum Cyri: qui poſt Aſtyagen patrem regnauit in Medis. Cornu autem unum excelſius altero atq; ſuccreſcens, ipſum Cyrum ſignificat: qui poſt Aſtyagen auum maternum cum auunculo Dario, quem Græci κυαξάρην uocant, Medis imperauit & Perſis. p ¶ *Poſtea uidi arietem cornibus, &c.*] Nō ipſum arietem Cyrum uidelicet, uel Darium, ſed eiuſdem regni arietem, id eſt, Darium alterum qui ultimus poten-

nibus uētilantē cōtra occidentē, & cōtra Aquilonē, & cōtra Meridiē, & oēs beſtiæ nō poterant reſiſtere ei, neq; liberari de manu eius: fecitq; ſecundū uoluntatem ſuā, et magnificatus eſt. Et[a] ego intelligebā. Ecce aūt hircus caprarū ueniebat ab occidente ſuper faciē totius terrę, & nō tangebat terrā. Porrò hircus habebat cornu īſigne īter oculos ſuos, & uenit uſq; ad arietē illū cornutū, quē uiderā ſtantē ante portam, & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis ſuæ. Cūq; appropinquaſſet prope arietē, efferatus eſt in eū: & percuſsit arietē, & cōminuit duo cornua eius, & nō poterat aries reſiſtere ei. Cumq; eū miſiſſet in terrā, conculcauit eū: & nemo quibat liberare arietē de manu eius. Hircus aūt caprarū magnꝰ factus ē nimis. Cūq; creuiſſet, fractū eſt cornu magnū ipſius, & orta ſunt cornua quatuor ſubter illud ꝑ quatuor uentos cœli. De uno aūt ex eis egreſſum ē cornu unū modicū, & factū eſt grande cōtra Meridiē, & contra Orientē, et contra fortitudinē: & magnificatū eſt uſq; ad fortitudinē cœli, & deiecit de fortitudine, & de ſtellis, & cōculcauit eas. Et uſq; ad principē fortitudinis magnificatū eſt: et ab eo tulit iuge ſacrificiū, & deiecit locum ſanctificationis eius. Robur aūt datū eſt ei contra iuge ſacrificiū propter peccata: et proſternetur ueritas in terra, et proſperabitur et faciet. Et[b] audiui unū de ſanctis loquētē: et dixit unꝰ ſanctꝰ alteri, neſcio cui loquēti:[c] Vſquequo uiſio et iuge ſacrificiū, et peccatū deſolationis quæ facta ē, et ſanctuariū, et fortitudo conculcabitur? Et dixit[d] ei: Vſq; ad ueſperā et mane dies duo millia, trecēti, et mūdabitur ſanctuariū.[e] Factū eſt aūt cū uiderē ego Daniel uiſionē, et quærerē intelligentiā. Et ſtetit in[f] cōſpectu meo quaſi ſpecies uiri. Et audiui[g] uocē uiri īter Vlai, et clamauit, et ait: Gabriel fac ītelligere iſtā uiſionē. Et uenit, et ſtetit iuxta ubi ego ſtabā. Cūq; ueniſſet, pauēs corrui in faciē meam. Et ait ad me: Intellige fili hominis, quoniā in tempo-

A tiæ Perſicæ rex fuit, & quem ſuperauit Alexander Philippi filius, rex Macedonum. Quod aūt Darius iſte rex potentiſſimus & ditiſſimus fuerit, tā Græcæ, quàm Latinæ, ac Barbaræ narrant hiſtoriæ. a ¶ *Et ego intelli. &c.*] Ex ſuperioribus enim uiſionibus in quibus ſecūdum regnum per arietē & hircū ſignificatū eſt: etiam nūc intelligit, quod Medorū atq; Perſarum cernat imperium. b ¶ *Et audiui unum, &c.*] Pro altero neſcio quo, qđ Symmach. ĩterpretatus eſt τινίποτε, quem nos ſecuti ſumus: Aquila & Theodotio, פלמוני & Lxx. φελμωνὶ ipſū uerbum Hebraicū poſuerunt. Nomē ergo angeli tacēs generaliter unū quemlibet de angelis indicauit. c ¶ *Vſquequo uiſio, &c.*] Vnus angelus interrogat alterū angelū uſque ad qđ tēpꝰ dei iudicio ſub Antiocho rege Syrię templū futurū ſit deſolatū, & ſimulacrū Iouis ſtaturū in templo dei: iuxta id qđ ſubiunxit, dicens: Et B ſanctuariū, & fortitudo conculcabitur. d *Et dixit ei: Vſq; ad ueſ. &c.*] Legamus Machabæorū libros, & Ioſephi hiſtoriā, ibiq; ſcriptū repiemꝰ: cēteſimo quadrageſimotertio anno à Seleuco, q primꝰ regnauit in Syria poſt Alexandrum, ingreſſum Antiochū Hieroſolymā, & uniuerſa uaſtaſſe: reuerſumq; anno tertio, ĩ tēplo poſuiſſe ſtatuā Iouis, & uſq; ad Iudā Machabæū, id eſt, uſque ad annū centeſimū quadrageſimū octauū, ꝑ annos uaſtitatis Hieruſalem ſex, contaminationis aūt tēpli tres, duo millia trecētos dies, & tres menſes eſſe completos, poſt quos templū purgatum eſt. Quidam pro duobus millib. trecentis, duo millia ducentos legunt, ne ſex anni & tres menſes ſupereſſe uideant̄. Hūc locum pleriq; noſtrorum ad antichriſtū referunt, & quod ſub Antiocho in typo factū eſt, ſub illo in ueritate dicūt eſſe complendū. Quod aūt infert: Mundabit̄ ſanctuarium, Iudæ Machabæi ſignificat tempora: qui de uico Modin filijs ac propinquis ſecum annitentibus, & multis de populo Iudęorum Antiochi duces ſuperat: iuxta Emaus, quæ nunc Nicopolis dicitur. Quod audiēs Antiochus qui contra principem principum ſurrexerat, id eſt, dominum dominantium, & regē regum in Elimaide, quę C regio Perſarū eſt: templū Dianæ ſpoliare cupiēs, quod habebat precioſa donaria, & ibi quoq; amiſſo exercitu ſine manib. cōtritus eſt, id eſt, triſtitiæ morbo periijt. Veſpere autem & mane, ſucceceſſionē diei noctiſq; ſignificat. e ¶ *Factum, &c.*] Videbat uiſionē per picturā & imaginē, & illius intelligentiā neſciebat. Non ergo oīs qui uidet, intelligit: quō ſi ſcripturā ſanctā legamus oculis, & corde nō intelligamꝰ. f ¶ *Et ecce ſteti in con. &c.*] Nō eñi uiri ſunt angeli, ſed ĩ ſpecie uidentur uirorum. Sicut Abrahā Gen. 18. a ad quercū Mambre tres uiri ſunt uiſi qui utiq; uiri non erāt, è quibus unus adoratur ut dñs. Vnde & ſaluator loquitur in euāgelio: Abraham Ioan. 8. g uidit diem meū: uidit, & lætatus eſt. g ¶ *Et audiui, &c.*] Virū iſtū qui pręcepit Gabrieli, ut Danielē faceret ītelligere uiſionē, Iudæi Michaelē autumāt. Conſequēter aūt quia uiſio de D prælijs erat: regūq; certaminib. imò regnorum ſucceſſionibus: Gabriel q prępoſitus ē prælijs, huic officio mancipat̄. Gabriel גבריאל enim in linguam noſtram uertitur, fortitudo uel robuſtus dei. Vnde & eo tēpore quo erat dñs naſciturꝰ, & indicturus bellum dæmonib. & triumphaturus de mūdo: Gabriel uenit ad Za- Luc. 1. a chariā & ad Mariā. Et poſtea in pſalmis Pſal. 23. a legimus de dño triūphante: Quis eſt iſte rex gloriæ? dñs fortis & potēs, dñs fortis in prælio, ipſe eſt rex gloriæ. Vbicunq; autem medicina & ſanatio neceſſaria eſt, Raphael mittitur, qui interpretatur, curatio uel medicina dei, hoc uidelicet nominis interpretatione ſignificante q in deo ſit medicina uera: Si cui tamen placet Tobiæ li- Tob. 5. a brum recipere. Porrò ubi populo proſpera promittūtur, & ἱλαςμὸν, quod nos propiciationem uel expiationem poſſumus dicere, neceſſaria eſt: Michael dirigitur, qui interpretatur, quis ſicut deus: ut ſcilicet intelligatur: quia propiciationem uel expiationem nullus poſſit offerre niſi deus. h ¶ *Et ait ad me: Intellige, &c.*] Et Ezechiel, & Daniel, & Zacharias: quia ſæpe inter angelos eſſe ſe cernunt: ne eleuent̄ in ſuperbiam, & angelicæ, uel

tēpore finis cōplebitur uiſio. Cūq; loqueretur ad me collapſus ſum pronus ī terrā: & [a] tetigit me, & ſtatuit me ī gradu meo. Dixitq; mihi: [b] Ego oſtēdā tibi quæ futura ſunt ī nouiſsimo maledictionis, qm̄ habet tēp⁹ finē ſuū. [c] Aries quē uidiſti habere cornua duo, rex Medorū ē atq; Perſarū. Porrò hirc⁹ caprarū, rex Grecorū ē: et cornu grāde quod erat īter oculos ei⁹, ipſe ē rex prim⁹. Quod aūt fracto illo, ſurrexerūt quatuor pro eo: quatuor reges de gēte eius cōſurgēt, ſed [d] nō ī fortitudine ei⁹. Et [e] poſt regnū eorū cū creuerit iniqtates, cōſurget rex īpudēs facie, et ītelligēs ꝓpoſitiones, et roborabitur fortitudo ei⁹, ſed nō ī uirib. ſuis, et ſupra q̄ credi pōt uniuerſa uaſtabit et proſperabitur et faciet: et īterficiet robuſtos, et populū ſanctorū ſecūdum uoluntatē ſuā, et dirigetur dol⁹ in manu eius, et cor ſuū magnificabit, et ī copia rerū oīm occidet plurimos, et cōtra principē principū cōſurget, et ſine manu cōteretur. Et uiſio ueſpe et mane quæ dicta ē, uera ē. [f] Tu ergo ſigna uiſionē: qa poſt dies multos erit. Et [g] ego Daniel lāgui et ægrotaui p dies. Cūq; ſurrexiſſem, faciebā opera regis. Et [h] ſtupebā ad uiſionē, et non erat qui interpretaretur.

CAP. IX.

IN [i] anno primo Darij filij Aſueri de ſemīe Medorū, qui imperauit ſuper regnū Chaldæorū, anno uno regni ei⁹. Ego Daniel ītellexi in libris numerum annorum: de quo factus ē ſermo dn̄i ad Hieremiam prophetā, ut cōplerentur deſolationis Hieruſalem ſeptuaginta anni. Et poſui faciem meā ad dn̄m deum rogare et deprecari in ieiunijs, ſacco et cinere. Et oraui

A naturæ, uel dignitatis ſe eſſe credāt: admonentur fragilitatis ſuæ, & filij hominum nuncupantur, ut homines ſe eſſe nouerint. *a* ¶ *Et tetigit me, &c.*] Propheta q pauore lapſus, quadrupes & pronus iacebat in terra: ad tactum angeli erigit, ut poſſit abſq; formidine audire & ītelligere quæ dicūt. *b* ¶ *Ego oſtendam ti. &c.*] Ne qs me putet ꝓpriū ſenſum ponere: Gabrielis exponētis uiſionē ꝓphetæ, uerba diſcamus. *c* ¶ *Aries quem uid. &c.* Darius uidelicet filius Arſami, ī quo Medorū & Perſarum regnum deſtructū eſt. Porrò hircus caprarum q ueniebat ab occidēte, & propter nimiā uelocitatē terram tangere non uidebatur, Alexander eſt, rex Grecorū: qui ſubuerſis Thebis, in Perſas arma corripuit, & apud Granicū fluuiū inito certamine, Darij duces ſuperauit: & ad extremū ipſum percuſsit arietē, & duo eius cōfregit cornua, Medos atq; Perſas: miſitq; eum ſub pedib. B ſuis, & utrūq; cornu ſuo ſubiugauit īperio. Cornu aūt grande, ipſe eſt rex prim⁹ Alexander, quo triceſimoſecūdo ætatis ſuæ anno mortuo ī Babylone, ſurrexerūt pro eo quatuor duces eius q ſibi imperiū diuiſerunt. Aegyptum enim Ptolemæus Lagi filius tenuit: Macedonas Philippus, qui & Arideus frater Alexādri: Syriam & Babylonem & omnia regna orientis, Seleucus Nicanor. Aſiæ regnauit Antigon⁹. *d* ¶ *Sed nō in fortit. etc.*] Nullus enim magnitudini Alexandri potuit coæquari. *e* ¶ *Et poſt regnum eorum, &c.*] Conſurget Antiochus ἐπιφανὴς filius Seleuci, qui & Philopater appellatus eſt. Qui cū obſes fuiſſet Romæ, & neſciente ſenatu, per dolum cepiſſet imperium, contra Ptolemęum Philometorē dimicauit, hoc eſt, contra meridiem, & contra Aegyptios. Rurſumq; ad Orientē contra eos qui res nouas in Perſide moliebantur, ad extremū contra Iudæos dimicans: capta Iudæa ingreſſus eſt Hieroſolymam: & in templo dei ſimulacrū Iouis Olympij ſtatuit, & uſq; ad fortitudinē cœli, id eſt, filios Iſrael, qui angelorum uallabantur auxilio, erexit magnificentiam ſuā: ita ut de ſanctis plurimos idololatriæ ſubijceret, & uelut ſtellas cœli conculcaret pedib. ſuis. Atq; ita factū eſt, ut & Meridiē & Orientē, id eſt Aegyptum & Perſidem ſuo teneret imperio. Quodq; ait: Vſq; ad principem fortitudinis magnificatus eſt: hoc ſignificat quod erectus ſit cōtra deum, & ſanctos illius perſecutus ſit, & tulerit ἐνδελεχισμὸν, id eſt, iuge ſacrificium, quod mane offerebatur & ueſpere, & polluerit atq; deiecerit locū ſanctificaC tionis eius. Et hoc non ſua uirtute, ſed propter peccata populi. Atq; ita factum eſt, ut ueritas proſterneretur in terram: & cultu idolorum florente, dei religio conquieſceret. *f* ¶ *Tu ergo, &c.*] Expoſita Gabriel angelus uiſione, quā ſuprà ut potuimus diſſeruimus, ponit ī fine: Tu ergo ſigna uiſionē, quia poſt dies multos erit. Ex uerbo oſtendēs ſignaculi obſcura eſſe quæ dicebant, & non patere multorum auditui: nec poſſe antè intelligi, niſi reb. & operib. impleant. *g* ¶ *Et ego Daniel, &c.*] Hoc eſt illud quod ī Geneſi (Gen. 18. d) de Abrahā legimus: quod poſtquam dominū audierit loquētem ſibi, terram & cinerem eſſe ſe dixerit. Ergo Daniel ad uiſionis horrorem languiſſe & ægrotaſſe ſe dicit: Et cū ſurrexiſſet feciſſe ſe opa quæ ſibi à rege fuerāt imperata, reddēs omnibus oīa, & euangelicū illud ſciens: Reddite quæ ſunt cæſaris, cæſari, & quæ ſūt D dei, deo. *h* ¶ *Et ſtupebant, &c.*] Si nō erat q interpretaret, quō ſupra interpretatus eſt angelus? Sed qd' dicit, hoc eſt, reges audierat, & eorū nomina neſciebat, futura cognouerat: & quo tēpore futura eſſent, dubius fluctuabat. Itaq; qd' ſolū facere poterat, ſtupebat ad uiſionē, & dei ſcientiæ cuncta relinquebat.

CAP. IX.

IN *anno primo Darij, &c.*] Hic eſt Darius, qui cū Cyro Chaldęos Babyloniosq; ſuperauit, ne putemus illū Darium, cuius ſecundo anno templū ædificatū eſt: quod Porphyrius ſuſpicatur, ut annos Danielis extendat, uel eum qui ab Alexandro Macedonū rege ſuperatus eſt. Addit ergo nomen patris, additq; uictoriam: qa primus de ſemine Medorū, ſubuertit regnū Chaldæorū, ut auferat propter ſimilitudinem nominis lectionis errorē. *k* ¶ *Ego Daniel, &c.*] Prædixerat Hieremias ſeptuagīta annos deſolationis templi: (Hier. 52. c & 29. c) poſt quos rurſus ueniret populus in Iudæam, & ædificaret tēplū & Hieruſalē: quæ res Danielē non facit negligentē, ſed magis prouocat ad rogandū: ut quod deus per ſuam promiſit clementiam, per horū impleat preces, ne negligentia (Gen. 6. d) & ſuperbia pariant offenſam. Deniq; in Geneſi legim⁹ centum uiginti annos pœnitentiæ conſtitutos ante diluuiū: qui quia tanto tempore, hoc eſt, centū annis noluerunt agere pœnitentiam, nequaquam expectat ut & uiginti alij compleant, ſed infert ante quod poſtea fuerat comminatus. Vnde & ad Hieremiam dicitur ob du- (Hier. 7.) riciam

oraui dn̄m deū meū, & confeſſus ſum & dixi: Obſecro [a] dn̄e deus magne & terribilis: [b] Cuſtodiēs pactū & miſericordiā diligentib. te & cuſtodientib. mandata tua. [c] Peccauim⁹, inique egimus, impie egim⁹, & receſsimus & declinauimus à mādatis tuis atq; iudicijs. Non obediuimus ſeruis tuis prophetis q locuti ſunt ī nomine tuo regibus noſtris, principib. noſtris, patrib. noſtris, omniq; populo terræ. Tibi dn̄e [d] iuſtitia, nobis aūt cōfuſio faciei, ſicut eſt hodie uiro Iuda et habitatorib. Hieruſalē et oī Iſrael: his q propè ſunt, & his q procul in uniuerſis terris ad quas eieciſti eos propter iniquitates eorū ī quib. peccauerūt ī te. Dn̄e nobis cōfuſio faciei: regib. noſtris, prīcipib. noſtris, et patrib. noſtris q peccauerūt. Tibi [e] dn̄o deo noſtro miſericordia & propiciatio: quia receſsim⁹ à te, & nō audiuimus uocē dn̄i dei noſtri, ut ambularem⁹ ī lege eius quā poſuit nobis per ſeruos ſuos prophetas: & oīs Iſrael præuaricati ſunt legē tuā, & declinauerunt ne audirent uocē tuā. Et ſtillauit [f] ſuper nos [g] maledictio & deteſtatio quæ ſcripta ē in libro Moyſi ſerui dei quia peccauim⁹ ei. Et ſtatuit ſermones ſuos quos locut⁹ ē ſup nos, & ſup prīcipes noſtros, qui iudicauerunt nos ut ſuperinducerent in nos magnū malū: quale nunquā fuit ſub oī cœlo, ſecundū quod factū eſt in Hieruſalē ſicut ſcriptū eſt in lege Moyſi: Omne [h] malū hoc uenit ſuper nos, & nō rogauimus faciem tuā dn̄e deus noſter, ut reuerteremur ab iniquitatib. noſtris, & cogitaremus ueritatē tuā. Et uigilauit dn̄s ſuper maliciam, & adduxit eam ſuper nos, qm̄ iuſtus dn̄s deus noſter in omnibus operibus ſuis quę fecit. Non enim audiuimus uocē eius. Et [k] nunc dn̄e deus noſter, qui eduxiſti populū tuū de terra Aegypti in manu forti, et feciſti tibi nomen ſecundū diem hanc: peccauimus, iniquitatem fecimus: dn̄e in oēm iuſtitiam tuam, auertatur obſecro ira tua, & furor tuus à ciuitate tua Hieruſalē, et à monte ſancto tuo: propter peccata enim noſtra & iniquitates patrū noſtrorum, Hieruſalē & populus tuus in opprobriū ſunt omnibus per circuitū noſtrū. Nunc ergo exaudi deus noſter orationē ſerui tui et preces eius. Et [l] oſtende faciē tuā ſuper ſanctuariū tuū quod deſertū eſt. [m] Propter temetipſum inclina deus meus aurē tuā & audi, api oculos tuos et uide deſolationē noſtram et ciuitatē ſuper quam inuocatū eſt nomen tuū. Neq; enim in iuſtificationib. noſtris proſternim⁹ preces noſtras ante faciem tuā, ſed in miſerationib. tuis multis. Exaudi dn̄e, placare dn̄e: attende et fac, nec moreris propter temetipſum deus meus, quia nomen tuū inuocatum eſt ſuper ciuitatem et ſuper populū tuum. [n] Cūq; adhuc

A ritiam cordis populi Iudæorū: Ne ores ꝓ populo hoc, quia nō audiam te. Et ad (1. Reg. 16. d) Samuel: Vſq; quo luges ſup Saul, & ego abieci eum? In cinere igit & ſacco poſtulat impleri qd' promiſerat de⁹: nō quo eſſet īcredulus futurorum, ſed ne ſecuritas negligentiā, & negligentia pareret offenſam. *a* ¶ *Obſecro domine deus magne & terribilis, &c.*] Aduerſus eos q tua præcepta contēnunt. *b* ¶ *Cuſtodiens pactū & miſericordiam, &c.*] Nō ergo quod pollicet deus ſtatim futurū eſt, ſed in eos ſua ꝓmiſſa complet, q cuſtodiūt mandata illius. *c* ¶ *Peccauim⁹, inique egimus, impie egimus, etc.* Peccata populi: qa unus è populo eſt, enumerat ex perſona (Rom. 5. c) ſua, qd' & Apoſtolū in epiſt. ad Romanos facere legimus. *d* ¶ *Tibi domine iuſtitia, nobis autē cōfuſio faciei,* B *&c.*] Iuſte enim patimur, qd' meremur. *e* ¶ *Tibi domino deo noſtro miſericordia &, etc.* De quo ſuprà dixerat, tibi dn̄e iuſtitia: nunc quia dn̄s non ſolum iuſtus, ſed & miſericors eſt, dicit: Tibi dn̄e miſericordia, ut poſt ſententiā iudicantis eum prouocet ad clementiā. *f* ¶ *Et ſtillauit ſuper nos.* Non totam in nos effudiſti iram quam ferre non poteram⁹, ſed ſtillam furoris tui: ut correpti ī plaga, reuerteremur ad te. *g* ¶ *Maledictio & deteſtatio quæ ſcripta eſt in, &c.*] In Deutero- (Deut. 27. b) nomio maledictiones & benedictiones dei legimus: quæ poſtea dictæ ſunt ī mōte Garizim & Ebal ſuper iuſtos & peccatores. *h* ¶ *Omne malū hoc uenit ſuper nos, & non rogauimus, &c.*] Grandis duritia ut & in plagis poſiti, deum non rogarent: quod & ſi rogarunt, ideo (Hier. 10. 5.)

non rogarunt, quia C nō ſunt reuerſi ab iniquitatib. ſuis. Reuerſio autem ab iniquitate, eſt cogitare ueritatē dei. *i* ¶ *Et uigilauit dominus ſuper malitiam, & adduxit eam ſuper nos, quoniā iuſtus dominus, &c.*] Qn̄ propter peccata corripimur, uigilat ſup nos deus, & uiſitat nos. Qn̄ uero à deo deſerimur, & non iudicamur, indigniq; ſum⁹ correptione dn̄i, tūc dormire dicit: Vnde (Pſal. 77. g) & in pſalmis legim⁹: Surrexit quaſi dormiens dominus, & quaſi crapulatus à uino. Malicia enim noſtra inebriat deū: quæ qn̄ in nobis corripitur, euigilare dicitur, & de ſua ebrietate conſurgere, ut nos peccato ebrios euigilare faciat iuſtitiæ. *k* ¶ *Et nunc domine deus noſter, qui eduxiſti populum tuū de terra Aegypti in manu forti, et feciſti tibi nomē, &c.*] Memor eſt antiqui beneficij, ut ad ſimi- D lem deum clementiā prouocet. *l* ¶ *Oſtende faciē tuam ſuper ſanctuarium tuum quod deſertū, etc.*] Imple opere qd' ſermone pollicitus es, uicinū tempus deſolationis impletur. *m* ¶ *Propter temetipſum inclina deus meus aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & uide deſolationem noſtrā & ciuitatem, &c.*] ἀνθρωποπαθῶς hæc loquitur, ut quando exaudimur, inclinare de⁹ uideatur aurē ſuā: quādo reſpicere nos deus dignatur, aperire oculos ſuos: quando uero auertit faciem ſuam, & oculis eius & auribus uidemur indigni. *n* ¶ *Cūq; adhuc loquerer, &c.*] Ergo, ut ſuprà diximus, non populi tantū peccata ſed & ſua replicat, qa unus ē populo eſt. Siue humiliter cū peccatū ipſe nō fecerit: ſe iungit populo peccatori, ut ex humilitate ueniam

 conſe-

huc loquerer et orarē & cōfiterer peccata mea & peccata populi mei Iſrael: ut proſternerē preces meas in cōſpectu dei mei pro mōte ſancto dei mei, adhuc me [a] loquēte in orōne: ecce uir Gabriel quē uiderā in uiſionis principio: [b] cito uolās tetigit me ī tēpore ſacrificij ueſpertini. Et [c] docuit me, et locut⁹ ē mihi, dixitq́ꝫ [d] Daniel nūc egreſſus ſum ut docerē te, & ītelligeres. Ab exordio precū [e] tuarū egreſſus eſt ſermo: ego aūt ueni ut indicarē tibi quia uir deſideriorum es. [f] Tu ergo animaduerte ſermonē et ītellige uiſionē. [g] Septuaginta hebdomades abbreuiatę ſunt ſup populū tuū, & ſuper urbem ſanctam tuam: ut cōſumetur præuaricatio, & finē accipiat peccatū, & deleatur iniquitas, & adducatur iuſtitia ſempiterna, & īpleatur uiſio & prophetia & ungatur ſanct⁹ ſanctorū. Scito ergo & animaduerte ab exitu ſermonis, ut iterum ædificetur Hieruſalē uſq; ad Chriſtū ducē, hebdomades ſeptē, & hebdomades ſexagīta duæ erūt, & rurſum ędificabitur *platea & muri ī anguſtia temporū*. Et poſt hebdomades ſexagintaduas occidetur Chriſt⁹, & nō erit eius populus qui eū negaturus eſt, & ciuitatē & ſanctuariū diſſipabit populus cū duce uenturo: & finis eius uaſtitas, et poſt finē belli ſtatuta deſolatio. Cōfirmabit aūt pactū multis hebdomada una, et in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia et ſacrificiū. Et erit in tēplo abominatio deſolationis, et uſq; ad conſummationem et finem perſeuerabit deſolatio.

A conſequat̃. Nota q́d hic dixerit, confiterer peccata mea. In multis enim ſanctæ ſcripturæ locis confeſſio nō pœnitentiā ſed laudem ſonat. *a* ¶ *Adhuc me loquente, &c.*] Principium uocat præteritam uiſionem, quam hæc ſequitur: & grandis orationis effectus eſt, impletaq́ꝫ promiſſio dñi q ait: Adhuc te loquēte dicā ecce aſſum. Videt̃ autem Gabriel non angelus uel archangelus, ſed uir: ut nequaquam ſexum, ſed nomē uirtutis oſtenderet. *b* ¶ *Cito uolans tetigit me in tēpore ſacrif. &c.*] Volare dicitur, quia ut uir appareat, & in tempore ſacrificij ueſpertini: qa oratio ꝓphetæ à ſacrificio matutino uſque ad ſacrificiū ueſpertinū perſeuerat, & propterea dei ī ſe flexit miſericordiā. *c* ¶ *Et docuit me, &c.* Tam obſcura eſt uiſio, ut ꝓpheta angeli doctrina indigeat. *d* ¶ *Daniel nunc egreſſus ſum ut do. &c.*] Nunc ad te miſſus ſum, & egreſſus ſum nō à fa-

B cie dei ut ab eo recederē, ſed ut ad te uenirē. *e* ¶ *Ab exordio, &c.*] Vt rogare cœpiſti, ſtatim impetraſti miſericordiā dei, & egreſſa eſt ſententia: & ego idcirco miſſus ſum, ut exponerē tibi quæ ignoras: quia uir deſideriorū es ſiue amabilis & dei amore dign⁹: ut Salomō appellatus ē īdida, ſiue uir deſideriorū, q́d ꝓ deſiderio tuo dei ſecreta audire merearis & eſſe conſcius futurorum. *f* ¶ *Tu ergo animaduerte ſermonem, & intellige, &c.*] Si Danieli dicitur, diligenter attende ut audias & intelligas q́d uides, quid nos facere oportet quorum oculi ignorantiæ tenebris & caligine uitiorum obcæcati ſunt? *g* ¶ *Septuaginta hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuum & ſuper urbem ſanctam, &c.*] Quia propheta dixerat: eduxiſti populum tuū & nomen tuum inuocatum eſt ſuper ciuitatem tuam, & ſuper populum tuum, propterea ex perſona dei loquitur Gabriel: Nequaquā populus dei eſt, ſed populus tuus: nec urbs ſancta dei, ſed ſancta, ut dicis tibi. Simile quid & in Exodo legimus, qñ deus loquitur ad Moyſen: Deſcende, peccauit enim populus tuus, hoc eſt, non populus meus quia me deſeruit. Quia igitur poſtulas pro Hieruſalem, & oras pro populo Iudæorum: audi quid in ſeptuaginta annorū hebdomadibus futurum ſit populo tuo, & urbi tuæ quæ ſequuntur. Scio de hac quæſtione ab eruditiſſimis uiris uarie diſputatum, & unumquēq; pro captu ingenij ſui dixiſſe quod ſenſerat. Quia igit̃ periculoſum eſt de magiſtrorum eccleſiæ iudicare ſentētijs, & alterum præferre alteri: dicā quid unuſquiſq; ſenſerit, lectoris arbitrio derelinquens, cuius expoſitionē ſequi debeat. Affricanus in quinto temporū uolumine, de ſeptuaginta hebdomadib. hæc loquutus ad uerbū eſt. Capitulū quod

C in Daniele de ſeptuaginta hebdomadib. legimus multa & mirabilia continet, quæ nūc longum eſt dicere: ergo quod ad præſens opus pertinet, de temporib. diſſerendū eſt. Nulliq́ꝫ dubium quin de aduētu Chriſti prædicatio ſit: q poſt ſeptuaginta hebdomadas mūdo apparuit, poſ quē cōſummata ſūt delicta: & finē accepit peccatū, & deleta ē iniqtas: & annunciata iuſtitia ſempiterna, quæ legis iuſtitiā uinceret: & īpleta eſt uiſio & ꝓphetia, quia lex & ꝓphetæ uſq; ad baptiſtā Ioānem, & unct⁹ eſt ſanctus ſanctorū: quæ omnia priuſq́ꝫ Chriſtus humanū corp⁹ aſſumeret, ſperabantur magis q̄ tenebātur. Dicit aūt ipſe angelus ſeptuagīta annorū hebdomadas, id eſt, annos quadrīgētos nonaginta: ab exitu ſermonis, ut re-

D ſpondeatur & ut ędificetur Hieruſalem, uiceſimum Artaxerxis regis Perſarū annum habere principiū. Neemias quippe hui⁹ pincerna, ſicut ī Eſdræ libro legimus, rogauit regem, accepitq́ꝫ reſpōſum ut ædificaret̃ Hieruſalem. Et iſte egreſſus eſt ſermo qui extruēdæ urbis & circundandæ muris daret licentiam, quæ uſq; ad illud tēpus uicinarū gentiū patebat incurſibus. Siquidem ad Cyri regis imperiū, qui uolentib. reuerti Hieroſolymā dederat poteſtatē, Ieſus pontifex & Zorobabel: & poſtea Eſdras ſacerdos & cæteri qui cū eis proficiſci uoluerant, templum & urbē, & muros eius ædificare conati ſunt, prohibentib. in circuitu nationibus, ne impleret̃ opus, quaſi hoc rex non iuſſiſſet. Manſit itaq; imperfectū opus uſq; ad Neemiam & uiceſimū annū regis Artaxerxis: quo tēpore regni Perſarū, cētū & quindecim anni fuerant euoluti: captiuitatis aūt Hieruſalē, centeſimus octogeſimus & quintus annus erat, & tunc primū Artaxerxes iuſsit muros extrui Hieruſalē: cui operi prefuit Neemias, & ædificata eſt platea. & muri circundati: & ex illo tēpore ſi numerare uelis, ſeptuaginta annorū hebdomadas uſq; ad Chriſtū poteris inuenire. Quod ſi harū principiū ab alio tēpore uoluerimus ſumere, & tempora non concurrent, & multa reperiemus contraria. Nam ſi à Cyro & prima eius indulgentia, qua Iudæorū eſt laxata captiuitas, ſeptuaginta numerent̃ hebdomadę: cētū & eo amplius inueniemus annos, q ſtatutū lxx. hebdomadarū excedāt numerū: & multo pl⁹ ſi ex qua die loquutus eſt Danieli angelus: additq́ꝫ amplior numerus, ſi captiuitatis exordiū uolueris hebdomadarum

A madarū habere principiū. Permanſit eñ regnū Perſarum uſq; ad initiū Macedonū, annis ducentis triginta, & ipſi Macedones regnauerunt annis trecētis: atq; exinde uſq; ad annū quintūdecimū Tyberij Cæſaris, quādo paſſus eſt Chriſtus: numerant̃ anni ſexaginta: qui ſimul faciunt annos quingētos nonaginta, ita ut centū ſuperſint anni. A uiceſimo autē anno Artaxerxis regis uſq; ad Chriſtū, cōplentur hebdomadæ ſeptuagīta: iuxta lunarē Hebræorū ſupputationē: qui menſes nō iuxta ſolis, ſed iuxta lunæ curſum numerant. Nā à centeſimo & quintodecimo anno regni Perſarū, quādo Artaxerxes rex eiuſdem imperij uiceſimū regni ſui habebat annum, & erat octogeſimæ & tertiæ Olympiadis ann⁹ quartus, uſq; ad ducenteſimā ſecundā olympiadē: & ſecūdū eiuſdē olympiadis annū Tyberijq́ꝫ Cæſaris annū quintūdecimū, colligunt̃ anni quadringēti ſeptuagintaquinq́ꝫ, qui faciunt annos Hebraicos quadringētos nonaginta iuxta lunares, ut diximus, mēſes. Qui ſecūdū illorū ſupputationē poſſunt facere per ſingulos mēſes dies uigintinouē & ſemis, ita ut ſolis circulus per annos quadringētos nonaginta plus habeat dies trecentos ſexagintaquinq́ꝫ & quartā diei partē, & per duodecim menſes ſingulorū annorū undecim dies & quarta diei pars amplius reperiat̃. Vnde Græci & Iudæi per octo annos triū mēſiū ἐμβολίσμους faciūt. Si eñ octies undecim & quartā partē uolueris ſupputare, nonaginta dies, hoc eſt, tres menſes efficies, & in quadringentis ſeptuagintaquinq́ꝫ annis octonarij, reperient̃ anni quinquagintanouē & mēſes tres, qui ſimul faciunt plus minuſue annos quindecim, quos ſi quadringētis ſeptuagintaquinq́ꝫ annis uolueris addere, ſeptuaginta annorū facies hebdomadas, hoc eſt, ſimul annos quadringētos nonaginta. Hæc Affricanus eiſdē uerbis quib. expreſſimus, loquutus eſt. Trāſeamus ad Euſebiū Pāphili, qui in octauo libro ἀναγγελικῆς ἀποδείξεως tale neſcio-

B quid ſuſpicatur. Non mihi uidetur fruſtra ſeptuaginta hebdomadarū facta diuiſio: ut primū diceret̃ ſeptē, deinde ſexagītaduæ, & ultima adderet̃ hebdomada una, quæ & ipſa in duas partes ſecta eſt. Scriptū eſt eñ: Scies & intelliges ab exitu ſermonis: ut reſpōdeat̃ & ædificet̃ Hieruſalē uſq; ad Chriſtū ducē hebdomadas ſeptē, & hebdomadas ſexagintaduas. Et poſt alia quæ narrauit in medio, ponit in fine: Et cōfirmabit teſtamentū pluri mis hebdomada una. Hęc nō fruſtra & abſq; inſpiratione dei angelū reſpōdiſſe manifeſtū eſt. Quæ obſeruatio cautā & ſollicitā uidet̃ expetere rationem: ut lector diligenter attendat, & cām diuiſionis inquirat. Sin aūt neceſſe eſt nos dicere q́d ſentimus, iuxta aliā expoſitionē quæ ī præſenti uerſat̃ lectione, in eo q́d angelus ait, ab exitu ſermonis ut reſpondeat̃ & ædificet̃ Hieruſalē uſq; ad Chriſtū ducē: nō alios arbitramur q̄ principes, qui poſt hāc ꝓphetiam & reuerſionē de Babylone Iudaico populo præfuerunt, hoc eſt, ἀρχιερεῖς & pontifices quos Chriſtos ab eo quod uncti ſunt ſcriptura cognominat: quorū princeps fuit Ieſus filius Ioſedech ſacerdos magnus, & q fuerūt uſq; ad aduentū dñi ſaluatoris. Hosq́ꝫ ſignificat & uaticiniū prophetale, dicēs: Ab exitu ſermonis, ut reſpondeat̃ & ædificet̃ Hieruſalē uſq; ad Chriſtū ducē, hebdomadę ſeptē & hebdomadę ſexagintaduę, id eſt, ut ſeptē hebdomadæ & poſtea ſexagītaduæ, quæ faciūt annos quadringentos octoginta tres à Cyro numerent̃. Ac ne uideamur procacē tm̄ ferre ſentētiā, & nō ꝓbare quæ dicimus: numeremus eos qui poſt Ieſum filiū Ioſedech uſq; ad aduentum dñi populo præfuerūt Chriſti, id eſt, uncti in pōtificatū. Primus igit̃, ut ante iā diximus, poſt Danielis prophetiā, quæ facta eſt ſub Cyro rege poſtq̄ de Babylone reuerſus eſt populus, Ieſus filius Ioſedech fuit ſacerdos magnus: & Zorobabel filius Salathiel, qui tēpli fundamēta iecerūt, impeditoq́ꝫ

C opere à Samaritis & alijs in circuitū nationibus, ſeptē hebdomadarū anni cōpleti ſunt, id eſt, quadraginta & nouē, in quibus imperfectū opus tēpli fuit, & quas prophetia à reliquis ſexaginta duabus hebdomadib. ſeparat. Deniq; & Iudæi in euangelio ex hac opinione loquunt̃ ad dñm: Quadraginta & ſex annis ædificatū eſt templū hoc, & tu ī tribus dieb. ſuſcitabis illud? Tot eñ anni ſunt à primo anno Cyri regis, qui libertatē dedit uolentib. Iudæis reuerti in patriā, uſq; ad ſextū annum Darij regis, ſub quo templi opus omne completum eſt. Ioan. 2. d

Porrò Ioſephus & alios tres annos addidit, in quibus περίβολοι templi & quædā alia quę remanſerant perfecta ſunt: qui additi quadraginta ſex annis, faciunt annos quadragintanouē, id eſt, ſeptē annorū hebdomadas. Reliquas aūt ſexaginta duas hebdomadas ab eiuſdem Darij ſeptimo anno enumerāt. Quo tēpore Ieſus filius Ioſedech, & Zorobabel iā maioris ætatis populo præerant: ſub quibus ꝓphetauerūt Aggeus & Zacharias: poſt quos Eſdras & Neemias de Babylone uenientes, muros urbis extruxerunt, tenēte pontificatū Ioachim filio Ieſu cognomento Ioſedech: poſt quē ſucceſſit in ſacerdotiū Eliaſub, ac deinde Iolade, & poſtea Ioannes: poſt quem Iaddus, cuius ætate Alexander rex Macedonū condidit Alexandriā, ut Ioſephus in antiquitatū libris loquit̃: uenitq́ꝫ Hieroſolymā, & uictimas in templo immolauit. Mortuo aūt Alexādro cēteſima tredecima olympiade, anno ducēteſimo trigeſimoſexto regni Perſarū: quod cœperat primo anno quinquageſimæquintæ olympiadis, quo tēpore Cyrus rex Perſarū Babylonios Chaldæosq; ſuperauit, & poſt mortē Iaddi ſacerdotis, qui ſub Alexandro tēplo præfuit, ſuſcepit pontificatū Onias: quo tēpore Seleucus ſubiugata Babylone, diadema totius Syrię & Aſię capiti ſuo impoſuit, anno duodecimo mortis Alexandri. In quod tēpus ſupputant̃ oēs anni à Cyri imperio, ducenti quadragintaocto.

D Ex qua ætate ſcriptura Machabæorū regnū Græcorum enumerat. Poſt Oniam præfuit Iudęis pontifex Eleazarus. Quo tēpore Lxx. interpretes ſcripturas ſanctas Alexandriæ dicunt̃ in Græcū uertiſſe ſermonē: poſt quē alter Onias cui ſucceſſit Simon: quo regēte populum, Ieſus filius Sirach ſcripſit librū qui Græce πανάρετος appellatur, & à pleriſq; Salomonis falſo dicit̃. Cui ſucceſſit in pontificatū alius Onias, quo tempore Antiochus Iudæos dijs gētiū immolare cogebat. Quo mortuo, Iudas Machabæus purgauit tēplū, & idolorū ſimulacra contriuit. Cui ſucceſſit frater Ionathan: & poſt eū rexit populū Simon frater utriuſq;: in cuius morte ducenteſimus ſeptuageſimusſeptimus regni Syrię impletus eſt annus, & uſq; ad hoc tēpus Machabęorū primus liber hiſtoriā continet. Supputant̃q; à primo anno Cyri regis Perſarū uſq; ad finē primi Machabæorū uoluminis & mortē Simonis pontificis, anni quadringenti uigintiquinq́ꝫ. Poſt quē Ioānes tenuit pōtificatū annis uigintinouē: quo mortuo Ariſtobulus uno anno præfuit populo: qui primus reuerſus de Babylone, diadema inſigne regiæ poteſtatis cū honore pontificatus aſſumpſit. Huius ſucceſſor fuit Alexander, rex pariter & pontifex, qui rexit populū annis uigintiſeptē. Et hactenus à primo anno Cyri regis & captiuorū reditu, qui in Iudæā uenire noluerūt, ſupputant̃ anni quadringēti octogintatres: quos ſeptē & ſexaginta duæ hebdomadæ, id eſt, ſexagintanouē ſimul efficiūt. Et hoc oñi tēpore pōtifices rexerūt populū Iudæorū, quos ego nūc arbitror uocari Chriſtos duces. Mortuo aūt nouiſſimo eorum Alexādro, huc atq; illuc ī uarias partes abſq; ullo duce gēs Iudæorū ſeditionib. uexabat̃: ī tm̄ ut Alexādra, quæ & Salome uocabat̃, eiuſdē Alexādri uxor, obtineret īperiū, & pōtificatū qdē Hircano filio reſeruaret: Ariſtobulo aūt alteri filio regnū traderet, q́d obtinuit annis de-

A cẽ. Pugnãtib. aũt cõtra ſe inteſtina ſeditiõe germanis, & gentẽ Iudæorũ in diuerſa ſtudia trahentibus, ſuperuenit Cn. Põpeius dux Romani exercitus: captaq́ꝫ Hieroſolyma, uſq; ad adyta tẽpli ingreſſus eſt, quæ uocabãtur ſancta ſanctorũ, uictũq́ꝫ Ariſtobulũ Romã miſit ſeruans triũpho ſuo, & pontificatũ Hircano fratri eius tradidit. Tunc primũ gens Iudæorũ Romanis facta eſt tributaria. Poſt quẽ Herodes filius Antipatris interfecto Hircano, regnũ Iudæorũ ſenatuſcõſulto accepit, & primus alienigena Iudæis præfuit. Qui pontificatũ quoq; nequaq̃ iuxta legẽ Moyſi mortuis parentib. tradebat liberis, ſed alienis: & nec ipſis multo tẽpore, niſi ob gratiã & preciũ, diuinæ legis iuſſa contẽnens. Ponit & aliã idẽ Euſebius explanationẽ, quã ſi uoluerimus in Latinũ ſermonẽ uertere, extendemus libri magnitudinem. Hæc eſt ergo interpretationis eius ſententia: A ſexto anno Darij qui poſt Cyrũ & Cambyſen filium eius regnauit in Perſis, quando tẽpli opera cõſummata ſunt: uſq; ad Herodẽ & Cæſarẽ Auguſtũ, numerat hebdomadas ſeptẽ & ſexagintaduas: quæ faciũt annos quadringentos octogintatres, quando Chriſtus, hoc eſt, Hircanus nouiſſimus pontifex de genere Machabæorũ ab Herode iugulatus eſt. Et ceſſauit iuxta legẽ dei pontificũ ſucceſſio. Ciuitatẽ quoq; & ipſum ſanctuariũ ſub duce Romano, Romanus uaſtauit exercitus, ſiue ipſe Herodes qui per Romanos indebitũ in Iudæos arripuit imperiũ. Quodq́ꝫ infert: Cõfirmabit eũ pactũ multis hebdomada una: & in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificiũ: ſic interpretaẽ, quod Herode regnante apud Iudæã, & Auguſto apud Romanos, Chriſtus natus ſit: qui tribus annis & ſex menſib. iuxta euangeliſtã Ioannẽ euangeliũ prædicauit, & cõfirmauit ueri dei cultum multis: haud dubiũ quin apoſtolis & credentibus, qñ poſt paſſionẽ dñi in dimidia rurſum hebdomada defe-

B cit hoſtia & ſacrificiũ. Quicquid enim ĩ tẽplo poſtea factũ eſt, non fuit ſacrificiũ dei, ſed cultus diaboli, cunctis

Matt. 27. c in cõmune clamantib. Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Et hoc: Non habemus regẽ niſi Cęſarem. Quẽ locũ in chronica eiuſdem Euſebij: quã ante annos plurimos in Latinã linguã uertimus, diligẽs lector plenius ediſſertũ poterit inuenire. Quod aũt à perfectione tẽpli uſq; ad decimũ Auguſti imperatoris annũ quãdo interfecto Hircano Herodes Iudæã obtinuit: ſeptẽ & ſexaginta duæ hebdomadæ, id eſt, quadringẽti octogintatres ſupputenẽ anni, ſic poſſumus approbare: ſexageſimæſextæ olympiadis primo anno, hoc eſt, Darij ſexto, cõpleta eſt tẽpli ædificatio: & centeſimæ octogeſimæſextæ olympiadis anno tertio, id eſt, Auguſti decimo: Herodes in Iudæos cepit imperiũ: qui faciunt annos quadringentos octogintatres, per ſingulas olympiades quadriennio ſupputato. Dicit idem Euſebius & aliã opinionẽ, quæ ex parte nõ reprobaẽ, quod pleriq; unã hebdomadã annorũ in ſeptuaginta annos extendant: per ſingulos hebdomadæ annos, decẽnio ſupputato. Et uolũt à paſſione dñi uſq; ad Neronis imperiũ annos eſſe trigintaquinq;, quãdo cõtra Iudæos Romana primũ arma cõmota ſunt, & hanc eſſe dimidiã hebdomadã annorũ ſeptuaginta. Poſtea uerò à Veſpaſiano & Tito & deinceps quãdo Hieroſolyma tẽpliũq; ſuccenſum eſt: uſq; ad Traianũ, alios eſſe annos trigintaquinq;, & hãc eſſe hebdomadã de qua angelus loquiẽ Danieli: Cõfirmabit aũt pactũ multis hebdomada una. In totũ eñ orbẽ ꝑ apoſtolos euãgeliũ prædicatũ eſt, qui uſq; ad illud tẽpus perſeuerauerũt, tradentib. eccleſiaſticis hiſtorijs Ioannẽ euangeliſtã uſq; ad tẽpora uixiſſe Traiani. Sed neſcio quomodo ſuperiores hebdomadas ſeptem & ſexagintaduas per ſeptenos annos, & hancunã per denos, id eſt, ſeptuaginta annis poſſimus accipere. Hęc Euſebius. Hippolytus aũt de eiſdem hebdomadib. opinatus eſt ita: Septẽ hebdomadas ante reditũ populi ſupputat, & ſexagintaduas poſt reditũ, uſque ad natiuitatẽ Chriſti, quarũ tẽpora omino nõ congruũt. Si quidẽ regni Perſarũ ducẽti & triginta ſupputanẽ anni, & Macedonũ trecẽti: & poſt illos uſq; ad natiuitatẽ dñi, anni triginta, hoc eſt, ab initio Cyri regis Perſarũ uſq; ad aduentũ ſaluatoris, anni quingẽti ſexaginta. Nouiſſimã quoq; hebdomadã ponit in conſummatione mundi: quã diuidit in Heliæ tẽpora & antichriſti, ut tribus & ſemis annis ultimę hebdomadę dei notitia confirmeẽ. De qua dictũ eſt: Confirmabit pactũ multis Dan. 9. f hebdomada una, & trib. alijs annis ſub antichriſto deficiet hoſtia & ſacrificiũ. Aduenienteaũt Chriſto & iniquũ ſpiritu oris ſui interficiente, uſq; ad conſummationẽ & finẽ perſeueret deſolatio. Apollinarius aũt Laodicenus omni pręteritorũ tẽporũ ſe liberans quęſtione: uota extẽdit in futurũ, & perículoſe de incertis profert ſententiã. Quę ſi forte hi qui poſt nos uicturi ſunt ſtatuto tẽpore cõpleta non uiderint, aliã ſolutionẽ quærere cõpellenẽ, & magiſtrũ erroris arguere. Dicit ergo, ut uerbũ è uerbo interpreter, ne calũniã uidear facere non dicenti. In quadringentis nonaginta annis peccata & omnia quę ex peccatis oriunẽ uitia cõprimenda: poſt quę uentura ſint bona, & reconciliandũ deo mundũ in aduentu Chriſti filij eius. Ab exitu eñ uerbi, qñ Chriſtus de maria generatus eſt uirgine, uſq; ad quadrageſimũ nonũ annũ, id eſt, finẽ ſeptẽ hebdomadarũ, Iſraelis expectatã pœnitẽtiã. Poſtea uerò ab octauo Claudij Cęſaris anno, contra Iudęos Romana arma correpta. Tricesimo eñ iuxta euangeliſtã Lucã anno ętatis ſuę, cœpit Luc. 3. e *in carne dñs euangeliũ prędicare*: & iuxta Ioannem e- Ioan. 2. abc uangeliſtã, per tria paſchata duos poſtea impleuit an- & 11. g nos: & exinde ſex Tiberij ſupputantur anni & quatuor C. Cęſaris cognomẽto Caligulę: & octo Claudij, id eſt, ſimul anni quadragintanouẽ, qui faciunt hebdoma- D das annorũ ſeptẽ. Cum aũt quadringenti trigintaquatuor anni poſt hoc fuerint euoluti, id eſt, ſexagintaduę hebdomadę: tunc ab Helia qui uenturus eſt iuxta ſer- Luc. 1. b monẽ dñi ſaluatoris: ut reſtituat cor patrũ ad filios, in ultima hebdomada ædificandã Hieruſalẽ & templum, per annos tres & ſemis, uenturumq; antichriſtũ: & iuxta Apoſtolũ ſeſſurũ in templo dei, & interficiendũ ſpiritu dñi ſaluatoris, poſtquam contra ſanctos dimicauerit, atq; ita fieri, ut media hebdomada confirmet teſtamentũ dei cũ ſanctis, & rurſum media ceſſationẽ uictimarum eſſe pronunciet ſub antichriſto: qui ponet abominationẽ deſolationis, id eſt, idolũ & ſtatuam proprij dei in templo, & erit extrema uaſtitas & condemnatio populi Iudęorũ: qui ſpreta ueritate Chriſti, receperunt antichriſti mendacium. Aſſerit autẽ idem Apollinarius hanc ſe temporum capere coniecturã: quia Affricanus ſcriptor tẽporum, cuiꝰ ſuprà expoſitionẽ poſui: ultimã hebdomadã in fine mundi eſſe teſteẽ, nec poſſe fieri ut iunctę diuidantur ętates, ſed omnia ſibi iuxta prophetiã Danielis eſſe tempora copulanda. Clemens uir eruditiſſimus, presbyter Alexandrinę eccleſię, paruipendẽs annorum numerum, à Cyro rege Perſarum uſq; ad Veſpaſianum & Titum ĩperatores Romanos: ſeptuaginta annorum hebdomadas dicit eſſe cõpletas, id eſt, annos quadringẽtos nonaginta, additis in ipſo numero duobus millib. trecentis dieb. de quib. ſuprà diximus: Perſarumq; & Macedonum & Cęſarum tẽpora in his hebdomadib. enumerare conaẽ, cum iuxta diligentiſſimã ſupputationẽ, à primo anno Cyri regis Perſarum atq; Medorum ĩ quo imperauit & Darius: uſq; ad Veſpaſianum & euerſionẽ tẽpli, ſupputenẽ anni ſexcẽti trigĩta. Origenes cum ꝓpoſuiſſet hoc idẽ capitulum, hortatus ẽ nos ut quęramꝰ qđ nõ intelligimus, & quia nõ habebat locum allegoria in qua eſt libera diſputatio,

hiſtorię

A hiſtoriæ ueritate concluſus: hæc in decimo Stromatum uolumine breuiter annotauit. Studioſius requirenda ſunt tẽpora à primo anno Darij filij Aſſueri uſq; ad aduentũ Chriſti, quot anni ſint: & quæ in illis geſta dicantur: & uidendũ eſt an ea poſſimus aduentui dñi coaptare. Tertullianus quid dixerit, ex eo libro quẽ contra Iudæos ſcripſit, noſſe poterimus: cuius uerba breuiter ponenda ſunt. Vnde igitur oſtendemus, quia Chriſtus uenit intra ſexagintaduas hebdomadas? Noueramus à primo anno Darij: quoniã ipſo tempore oſtendiẽ Danieli uiſio ipſa. Dicit enim ei: Intellige & cõijce à prophetatione ſermonis reſpondere me tibi hæc. Vnde à primo anno Darij debemus computare, qñ hanc uidit uiſionẽ Daniel. Videamus igitur anni quõ impleanẽ uſq; ad aduentũ Chriſti, Darius annis regnauit decẽ & nouem. Artaxerxes annis quadraginta. Ochus qui & Cyrus, annis uigintiquatuor. Argus anno uno. Darius alius, qui & Melas nominatus eſt, annos uigintiunũ. Alexander Macedo annis duodecim. Deinde poſt Alexandrum qui & Medis & Perſis regnauerat, quos deuicerat, & in Alexandriã regnũ ſuum firmauerat, quãdo & nomine ſuo eam appellauit: poſt eum regnauit illic in Alexãdria Soter annis trigintaquinq;: cui ſucceſsit Philadelphus, regnans annis trigintaocto: poſt hunc Euergetes regnauit annis uigintiquinq;, deinde Philopater annis decẽ & ſeptẽ: & poſt hunc Epiphanes annis uigintiquatuor. Item alius Euergetes annis uigintinouẽ. Soter annis trigintaocto. Ptolemæus annis trigintaſeptẽ. Cleopatra annis uiginti, menſibus quinq;. Item Cleopatra conregnauit Auguſto annis tredecim. Poſt Cleopatrã Auguſtus alijs annis quadragintauibus imperauit. Nam omnes anni Auguſti imperij fuerũt numero quinquagintaſex. Videamus aũt quoniã in quadrage-

B ſimoprimo anno imperij Auguſti, q̃ poſt mortẽ Cleopatrę imperauit, naſciẽ Chriſtus. Et ſuperuixit idẽ Auguſtus ex quo natus eſt Chriſtus, annos numero quindecim. Et erunt reliqua tempora annorũ in diem natiuitatis Chriſti in annũ Auguſti quadrageſimũprimum poſt mortẽ Cleopatræ, anni quadringenti trigintaſeptẽ menſes quinq;. Vnde adimplenẽ ſexagintaduæ hebdomadæ & dimidia, quæ efficiunt annos quadringentos trigintaſeptẽ, menſes ſex in diem natiuitatis Chriſti. Et manifeſtata eſt iuſtitia æterna, & unctus eſt ſanctus ſanctorũ, id eſt Chriſtus, & ſignata eſt uiſio & prophetia, & dimiſſa ſunt peccata, quæ per fidẽ nominis Chriſti omnibus in eum credẽtibus tribuunẽ. Quid eſt aũt quod dicit ſignari uiſum & prophetiã: quoniã oẽs prophetæ nunciabãt de ipſo ꝙ eſſet uenturus, & pati haberet. Igitur quoniã impleta eſt prophetia per aduentũ eius: proptereà ſignari uiſionẽ & prophetiã dicebat: qm̃ ipſe eſt ſignaculũ omniũ prophetarum, adimplẽs omnia quæ retrò de eo prophetæ nunciabant. Poſt aduentũ enim & paſsionem eius, iam nõ eſt uiſio neq; prophetia quæ Chriſtum nunciet eſſe uenturũ. Et poſt paululũ: Videamus, inquit, quid aliæ ſeptem & dimidia hebdomadæ quæ ſunt ſubdiuiſæ in abſciſione priorũ hebdomadarum, in quo actu ſint adimpletæ. Poſt Auguſtũ eñ qui ſuperuixit poſt natiuitatẽ Chriſti, anni quindecim efficiunẽ. Cui ſucceſsit Tyberius Cæſar, & imperiũ habuit annis uigintiduobus, menſibus ſeptẽ, diebus uigintiocto. Huius imperij decimoquinto anno patitur Chriſtus, annos habẽs quaſi triginta cũ patereẽ. Item Caius Cæſar qui & Caligula, annis tribus, menſib. octo, diebus tredecim. Nero annis nouem, menſibus nouẽ, diebus tredecim. Galba menſibus ſeptem, diebus uigintiocto. Otho menſibus tribus, diebus quinq;. Vitellius menſib. octo, dieb. uigintiocto. Veſpaſianus anno primo imperij ſui debellauit Iudęos: & fiunt anni numero quinquagintaduo mẽſes ſex. Nã imperauit annis undecim: atq; ita in diem expugnationis ſuæ Iudæi impleuerunt hebdomadas ſeptuaginta prædictas à Daniele. C Hebræi quid de hoc loco ſentiãt breui ſermone ꝑſtringam, fidem dictorũ his à quib. dicta ſunt derelinquẽs. Dicamus igitur παραφραστικῶς, ut ſenſus manifeſtior fiat. O Daniel, ſcito ꝙ à die hac qua tibi nunc loquor: erat aũt annus primus Darij, qui occidit Balthaſar, & regnũ Chaldæorũ in Perſas Medoſq; tranſtulit, uſq; ad ſeptuageſimã annorum hebdomadã, hoc eſt, annos quadringentos nonaginta, hæc populo tuo per partes accidẽt. Primũm propitiabitur tibi deus, quæ nunc magnopere deprecaris & delebitur tibi peccatũ, & finem accipieẽ præuaricatio. Nũc enim urbe deſerta & templo uſq; ad fundamenta deſtructo, in luctu eſt populus cõſtitutus: ſed non poſt grande tempus inſtaurabiẽ. Et non ſolum hoc fiet in his ſeptuaginta hebdomadibus, ut ædificeẽ ciuitas, & templum inſtaureẽ, ſed naſceẽ Chriſtus, id eſt, iuſticia ſempiterna. Et ſignabiẽ uiſio & propheta: ut nequaq; propheta inueniaẽ in Iſrael & ungaẽ ſanctus ſanctorum. De quo in pſalterio legimus: Propterea unxit te deus, deus tuus oleo lætitiæ præ conſortib. tuis. Qui & in alio loco dicit de ſe: Sancti eſtote, quia & ego ſanctus ſum. Scito igitur quoniã à die qua tibi nũc loquor & dei ſermone promitto: ꝙ reuertaẽ populus & Hieruſalem inſtaureẽ, uſq; ad Chriſtum ducẽ & perpetuã deſolationẽ templi, hebdomadæ numerenẽ ſexagintaduę necnon & aliæ ſeptem hebdomadæ, in quibus iuxta ordinẽ ſuũ duæ res fient, de quibus & antè iam dixit, ꝙ reuertatur populus & ædificeẽ platea à Neemia & Eſdra. In fine ergo hebdomadarũ complebitur dei ſententia in anguſtia temporũ, quando rurſum deſtrueẽ templum & capietur ciuitas. Nam poſt ſexagintaduas hebdomadas occideẽ Chriſtus: & non erit eius populus qui eum negaturus eſt, ſiue ut illi dicũt, non erit illius imperium D quod putabat ſe redempturũ. Et qđ dico de Chriſto occidendo & populo penitus deſerendo auxilio dei: cũ ciuitatẽ & ſanctuariũ diſſipaturus ſit populus Romanus cum duce uẽturo Veſpaſiano? Quo mortuo tranſactis ſeptem hebdomadis, id eſt, annis quadragintanouem, Aelius Hadrianus, à quo poſteà de ruinis Hieruſalem urbs Aelia condita eſt, rebellantes Iudæos, Timo Ruffo magiſtro exercitus pugnãte, ſuperauit. Et tunc deficiet hoſtia & ſacrificiũ: & uſq; ad conſummationẽ mundi & finẽ perſeuerabit deſolatio. Nec nos, inquiunt, moueat ꝙ primũ numerenẽ ſeptẽ hebdomadæ, & poſteà ſexagintaduæ: & rurſum una, quæ in duas partes diuiditur. Eſt enim hoc idioma ſermonis Hebraici, & antiquorũ ſermonis Latini, ut antè minorẽ numerum ſupputent, & poſteà maiorẽ. Verbi gratia, nos iuxta proprietatem linguæ noſtræ nunc dicimus: Abraham uixit annis centum ſeptuagintaquinq;: illi econtrariò loquunẽ: Vixit Abraham annis quinq; & ſeptuaginta & centum. Non igitur ut legitur ita impletur, ſed ut totũ pariter ſupputetur, ita finem accipit. Nec ignoramus quoſdam illorũ dicere, quod una hebdomada, de qua ſcriptũ eſt: Confirmabit pactum multis hebdomada una, diuidatur in Veſpaſiano & in Hadriano: ꝙ iuxta hiſtoriam Ioſephi Veſpaſianus & Titus trib. annis & ſex menſibus pacem cum Iudęis fecerint. Tres aũt anni & ſex menſes ſub Hadriano ſupputantur, quando Hieruſalem omnino ſubuerſa eſt, & Iudæorũ gens cateruatim cæſa: ita ut Iudææ quoq; finibus pellerentur. Hæc loquuntur Hebræi, nõ magnopere curantes à primo anno Darij regis Perſarum, uſq; ad extremam ſubuerſionẽ Hieruſalem, quæ ſub Hadriano eis accidit, ſupputari Olympiades centum ſeptuagintaquatuor, id eſt, annos trecentos nonagintaſex, qui faciunt hebdomadas Hebraicas nonagintanouem & annos tres, quando Cochebas dux Iudæorum oppreſſus eſt, & Hieruſalẽ uſq; ad ſolũ diruta eſt.

CAPVT X.

A Nno [a] tertio Cyri regis Perſarum uerbum reuelatum eſt Danieli, cognomento Balthaſar, & uerbū uerum & fortitudo magna, intellexitq́ȝ ſermonem. Intelligētia enim eſt opus in uiſione. [b] In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus, panem deſiderabilem non comedi, & caro & uinum non introierunt in os meum, ſed neque unguento unctus ſum donec complerentur trium hebdomadarum dies. [c] Die autem uiceſima & quarta menſis primi, eram iuxta fluuium magnum, qui eſt Tigris. [d] Et leuaui oculos meos, & uidi. [e] Et ecce uir unus ueſtitus lineis. [f] Et renes eius accincti auro obryzo. [g] Et corpus eius quaſi chryſolitus, & facies eius uelut ſpecies fulguris, & oculi eius ut lampas ardens, & brachia eius, & quæ deorſum ſunt uſque ad pedes quaſi ſpecies æris candentis, & uox ſermonum eius ut uox multitudinis. [h] Vidi autem ego Daniel ſolus uiſionem: porrò uiri qui erant mecum non uiderūt, ſed terror nimius irruit ſuper eos, & fugerunt in abſconditum. Ego autem relictus ſolus uidi uiſionem grandem hanc, & non remanſit in me fortitudo, ſed & ſpecies mea immutata eſt in me, & emarcui: nec habui quicquam uirium. Et audiui uocem ſermonum eius, & audiens iacebam cōſternatus ſuper faciem meam, & uultus meus hærebat terræ. [i] Et ecce manus tetigit me, & erexit me ſuper genua mea & ſuper articulos manuum mearum. [k] Et dixit ad me: Daniel uir deſideriorum, intellige uerba quæ ego loquor ad te, & ſta in gradu tuo: nunc enim ſum miſſus ad te. Cumq́ȝ dixiſſet ad me ſermonem iſtum, ſteti tremens. [l] Et dixit ad me: Noli metuere Daniel, quia ex die primo quo poſuiſti cor tuum ad intelligendum ut te affligeres in conſpectu dei tui, exaudita ſunt uerba tua: & ego

A A Nno tertio Cyri regis Perſarū, etc.] Et quō in fine primæ legimus uiſionis: Fuit aūt Daniel uſq; ad annū primū Cyri regis: Fuiſſe ergo eū apud Chaldæos in priſtina dignitate purpura byſſoq́; ueſtitū, uſq; ad annū primum Cyri regis intelligimus, quando ſubuertit Chaldæos: & poſteà cœpit eſſe cū Dario filio Aſſueri de ſemine Medorū, qui imperauit ſuper regnū Chaldæorū, aut certè iam Dario mortuo, cuius anno primo ſeptuaginta hebdomadarū ſacramenta cognouerat: nunc tertio anno regis Cyri hæc uidiſſe narrat. Et uerū uerbū & fortitudo magna. Siue dei, ꝙ iſta facturus eſt: ſiue ꝓphetę, ꝙ hęc intellecturus eſt. ¶ [b] In diebꝰ illis ego Daniel lug.] Hoc docemur exēplo tēpore ieiunij à cibis delicatioribus abſtinere, ꝙ ego puto nūc dici panē deſiderabilem, nec carnem comedere, nec uinū bibere. Inſuper & unguenta nō quærere. B Qui mos apud Perſas & Indos hodie quoq; ſeruat̄, ut pro balneis utat̄ unguētis. Tres aūt iungit hebdomadas affligēs animā ſuā: ne trāſitoria & fortuita uideat̄ deprecatio. Secūdū anagogē uerò hoc dicendū eſt, ꝙ qui in luctu eſt & ſpōſi luget abſentiā, nō comedit panē deſiderabilē qui de cœlo deſcēdit, neq; ſolidum capit cibum, qui intelligitur in carne, nec bibit uinum, quod lætificat cor hominis, nec exhilarat faciem Pſal. 103. b in oleo, iuxta illud quod in pſalmis legimus: Vt exhilaret faciem in oleo. Hoc autem ieiunium impetrabiles facit lachrymas, quando ſponſus fuerit ablatus ab ea. Rectè quoq; Daniel audet dominum deprecari: quia iam ex parte primo anno regis Cyri, Iudæorum fuerat laxata captiuitas. [c] ¶ Die autem uiceſimaquarta menſis primi, etc.] Et Ezechiel iuxta fluuium Chobar uidit uiſionem ma- Matt. 3. d gnam. Et domino ſaluatori & Baptiſtæ Ioanni ſuper fluenta Iordanis aperiuntur cœli. Vnde eorū delyramenta cōticeſcant, qui umbras & imagines in ueritate quærentes, ipſam conantur euertere ueritatem, ut flumina & arbores & paradiſum putent allegoriæ legibus ſe debere ſubruere. [d] ¶ Et leuaui oculos meos, etc.] Eleuatione opus eſt oculorum, ut uiſionem myſticam cernere ualeamus. [e] ¶ Et ecce uir unus ueſtitus lineis.] Pro lineis quod interpretatus eſt Aquila: Theodotio βαδδὶν poſuit: Septuaginta, byſſina: Symmachus ἐξαίρετα, id- C eſt, præcipua. Pro eo autē quod nos iuxta Hebraicum uertimus, ecce uir: Symmachus poſuit, quaſi uir: non enim uir erat, ſed uiri habebat ſimilitudinem. [f] ¶ Et renes eius accincti auro obryzo.] Pro quo in Hebræo legit̄ אופז quod Aquila ita interpretatus eſt: Et lumbi eius accincti erāt colore ὠφάζ. [g] ¶ Et corpus eius quaſi chryſolithꝰ, etc. De quibus in explanatione Ezechielis plenius interpretati ſumus, nūc de chryſolito pauca dicamꝰ. Pro chryſolito quꝰ unꝰ eſt de duodecim lapidib. qui ponitur in logio pōtificis, in Hebręo habet̄ Tharſis: תרשיש quod Theodotio & Symmachus eodem uerbo interpretati ſunt Tharſis: Septuagīta uerò mare appellauerūt, iuxta illud quod in pſalmo legimus: In ſpiritu uiolēto cōfringes naues Tharſis, id eſt, Pſal. 74. b maris, Et Ionas fugere cupiebat non in Ione 1. a Tharſum urbē Ciliciæ, ut pleriq; æſtimant, literam ponētes pro litera, uel Indiæ regionē, ut putat Ioſephꝰ, ſed abſo D lutè in pelagus. [h] ¶ Vidi autē ego Daniel uiſionē, etc.] Et Paulus apoſtolus ſimile Act. 21. a quid in actibus apoſtolorum paſſus eſt, ut cæteris nō cernentibus uiſionē, ſolus aſpiceret. [i] ¶ Et ecce manus tetigit me, etc.] In hominis figura uidetur angelus, & humanam ad prophetā iacentem mittit manū, ut ſui generis corpus aſpiciens nequaquam paueat. [k] ¶ Et dixit ad me, Daniel, &c.] Congruenter uir deſideriorum uocatur, qui inſtantia precum & afflictione corporis, ieiuniorumq́; duricia cupit ſcire uentura, & dei ſecreta cognoſcere. Pro uiro deſideriorum, Symmachus interpretatus eſt uirum deſiderabilem. Omnis enim ſanctus habens in ſe animæ pulchritudinem, amatur à domino. [l] ¶ Et dixit ad me: Noli metuere Daniel, quia ex die primo quo poſuiſti, etc.] Viceſimaquarta die mēſis primi, id eſt Niſan, expletis tribus hebdomadibus, hoc eſt uiginti diebus & uno, cernit hanc uiſionem, & audit ab angelo, quòd ex die primo quo orare cœperit, & affligere ſe in conſpectu dei, exaudita ſunt uerba eius. Quæritur, ſi ſtatim exauditus eſt, cur nō ſtatim ad eum miſſus ſit angelus. Data eſt ei per moram occaſio amplius deum deprecandi, ut ex eo quod plus deſiderat per laborem, plus audire mereatur. Quod autem ait: Et ego ingreſſus ſum ad uerba tua: hunc habet ſenſum: Poſtquam tu cœpiſti bonis operibus & lachrymis atque

& ego ingreſſus ſum ad uerba tua. [a] Princeps autē regni Perſarum reſtitit mihi uiginti & uno diebus. [b] Et ecce Michael unus de principibus primus uenit in adiutorium mihi. [c] Et ego remanſi ibi iuxta regem Perſarū. [d] Veni autem ut docerem te quæ uentura ſunt populo tuo in nouiſsimis diebus: quoniam adhuc uiſio in dies. Cumq́ȝ loqueretur mihi huiuſcemodi uerbis, deieci uultū meū ad terram & tacui. Et ecce quaſi ſimilitudo filij hominis tetigit labia mea, & aperiens os meū loquutus ſum, & dixi ad eum qui ſtabat contra me: Domine mi, in uiſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit uiriū, & quomodo poterit ſeruus domini mei loqui cū domino meo? Nihil enim in me remanſit uirium, ſed & halitus meus intercluditur. Rurſum ergo tetigit me quaſi uiſio hominis, & cōfortauit me et dixit: Noli timere uir deſideriorum, pax tibi. Confortare, & eſto robuſtus. [e] Cumq́ȝ loqueretur mecum, conualui, & dixi: Loquere dn̄e mi, quia cōfortaſti me. [f] Et ait: Nūquid ſcis quare uenerim ad te? Et nunc reuertar ut prælier aduerſum principem Perſarum. [g] Cùm enim egrederer, apparuit princeps Græcorū ingrediens. [h] Veruntamen annunciabo tibi quod expreſſum eſt in ſcriptura ueritatis. [i] Et nemo eſt adiutor meus ī omnib. his, niſi Michael princeps ueſter.

Cap. XI.

E Go [k] autem ab anno primo Darij Medi ſtabam, ut

A Ieiunio dei inuocare miſericordiam, & ego accepi occaſionem ut ingrederer in cōſpectu dei, & orarem pro te. [a] ¶ Princeps autem regni Perſarum, etc.] Videtur mihi hic eſſe angelus cui Perſis credita eſt, iuxta illud quod in Deut. 32. a Deuteronomio legimus: Quādo diuidebat altiſsimus gentes, & diſſeminabat filios Adam, ſtatuit terminos gētiū iuxta numerū angelorum dei. Iſti ſunt principes de quibꝰ & Paulus apoſtolus loquitur: Sapientiā 1. Cor. 2. b loquimur inter pfectos, quā nullꝰ principū ſeculi huius cognouit. Si enim cognouiſſent, nunquā dominū gloriæ crucifixiſſēt. Reſtitit autem princeps, id eſt, angelus Perſarū, faciēs pro credita ſibi prouincia, ne captiuorū omnis populꝰ dimitteretur. Et forſitan cū prima die ex quo poſuit cor ſuū propheta ad intelligendū, exauditꝰ ſit à deo: idcirco nō ſtatim miſſus eſt angelus qui ei dei indul- B gētiā nūciaret, quia uiginti & uno diebꝰ reſtitit ei princeps Perſarū, enumerans peccata populi Iudæorū, ꝙ iuſtè tenerent̄ captiui, & dimitti nō deberēt. [b] ¶ Et ecce Michael unus, etc.] Reſiſtente Perſarum angelo precibus tuis & meæ legationi qui orationes tuas deo offerebam, uenit in adiutorium mihi angelus Michael, qui præeſt populo Iſrael. Principes autem primos, archangelos intelligimus. [c] ¶ Et ego remanſi ibi iuxta regem Perſarum.] Regem Perſarum angelum, id eſt, principē uocat: & oſtendit quod iuxta Michaelem ſit paululum moratus, qui contra principem Perſarum loquebatur. [d] ¶ Veni autem ut docerem te quæ uentura ſunt populo tuo in nouiſsimis diebus, quoniam adhuc uiſio in dies, etc.] Quod Daniel deprecatus eſt, hoc à deo meretur audire, quid futurū ſit populo Iſrael: non in uicino tempore, ſed in nouiſsimis diebus, id eſt, in conſummatione ſeculi. Domine mi, in uiſione tua conuerſa ſunt interiora mea in me. Sic Theodotio interpretatus eſt, iuxta illud quod in centeſimo ſecundo pſalmo legimus: Benedic anima mea domino, & omnia interiora mea nomen ſanctum eius. Prius enim quàm uiſionē dei uidere mereamur, interiora noſtra foras aſpiciunt: cùm autem uiderimus uiſionem dei, conuertentur in nos interiora noſtra, & toti in illis ſumus. De quibus & in alio loco ſcribitur: Pſal. 44. c Omnis gloria eius filiæ regum ab intus in fimbrijs aureis. [e] ¶ Cumq; loqueretur mecum, conualui, & dixi: Loquere, etc.] Niſi enim confortaſſet eum tactus quaſi filij hominis, & pauor receſsiſſet ex corde, ſacramenta dei audire non poterat, & idcirco nunc ait: Quia confortaſti me, loquere domine. Tu enim feciſti ut poſsim & audire & ſentire quæ loqueris. [f] ¶ Et ait: Nunquid ſcis quare uenerim ad te? Et nūc reuertar ut prælier aduerſus principem Perſarū.] C Quod dicit hoc eſt: Veni quidem ut docerem te exauditas preces tuas, ſed reuerſurus ſum rurſum, ut pugnem contra principem Perſarum in conſpectu dei, qui non uult populum tuum de captiuitate laxari. [g] ¶ Cum enim egrederer, apparuit, etc.] Ego, inqt, egrediebar de conſpectu dei ut tibi nūciarem quæ uētura ſunt populo tuo in nouiſsimis diebus: licet adhuc nō ſim ſecurus, ſtante Perſarū principe, & cōtradicente tuis precib. ac meę legationi. Et ecce princeps Grecorū, id eſt, Macedonum ueniebat & ingreſſus eſt ī cōſpectu dei, ut accuſaret Perſarū principem atq; Medorū, ut in locum eorum regnū Macedonum ſuccederet. Et reuera mira ſacramēta dei. Laxato enim de captiuitate populo Iudæorū, Perſarum regnū atq; Medorum, interfecto Dario ſubuertit Alexāder rex D Macedonū, & princeps Græcorū uicit principem Perſarū. [h] ¶ Veruntamen annūciabo, &c.] Hic ordo lectionis eſt: Adhuc res in dubio eſt. Te enim precante dominū, & me offerēte orationes tuas, ſtat è regione princeps Perſarum: & non uult populum tuum de captiuitate laxari. Ego autem quia uenit princeps Græcorū, & interim pugnat contra principem Perſarum, habens illic Michaelem in adiutorium, donec illi inter ſe dimicant, referam tibi quæ deus mihi futura prædixerit, & tibi narranda præceperit. Nulliq; oriat̄ ſcrupulus quare pro principe Macedonū, principem Græcorum dixerit, hoc eſt, ἑλλήνων. Alexander enim rex Macedonū primū ſubuerſa Gręcia & ſubiecta poteſtati ſuæ, in Perſas arma corripuit. [i] ¶ Et nemo eſt adiutor meus in omnibus his, etc.] Ego ſum, inquit, angelus ille qui offero deo orationes tuas: & nullus eſt alius qui adiutor meus ſit rogandi pro uobis deum, niſi Michael archangelus, cui creditus eſt populus Iudæorum. Et interim hoc tempore ego & princeps Græcorū cōmuni labore aduerſum Perſarū principē dimicamus. Reuoluendæ ſunt ueteres hiſtoriæ, & conſiderandæ: ne fortè illud tempus ſignificet, quando Perſæ à Græcis uicti ſunt. Iuxta editionem uulgatam uſq; ad finem libri una putat̄ uiſio, quæ anno tertio Cyri regis Perſarū apparuit Danieli. Porrò iuxta Hebraicā ueritatē, ſeparata ſunt quæ ſequuntur, & ſcripta ordine præpoſtero. De cuius cauſis ſuprà diximus. Non enim ſub Cyri anno tertio: ſed ſub Darij primo, qui ſubuertit Balthaſar, narrantur iſta quę ſcripta ſunt.

CAP. XI.

E Go autem ab anno primo Darij Medi ſtabam, ut confortaretur & roboraretur, etc.] Ego, inquit Daniel, ab

A anno primo regis Darij qui ſubuertit Chaldæos: & me de manu inimicorū quantum in ſe fuit, liberauit, ob cuſtodiam meam etiam lacū leonum ſuo ſignās anulo, ne me aduerſarij interficerent: ſtabam in conſpectu dei, & rogabā eius clementiam pro eo qui me diligebat, ut cōfortaret, uel ipſe uel regnū ei9 & roboraretur. Cumq; in oratione perſiſterē, hæc dño reſpōdente cognoui. cōſuetudinis aūt ꝓphetarū eſt repēte, perſonas introducere ſine ulla præfatione uerborū: ut eſt illud in pſalmo, xxxj. cùm em̃ rogaſſet dñm propheta, & dixiſſet: Tu es refugium meū à tribulatione mea quæ circūdedit me: exultatio mea, erue me à circūdantibus me: repētè perſona dei introducitur reſpondentis: Intellectum tibi dabo, & inſtruā te in uia hac qua gradieris, firmabo ſuper te oculos meos. Ergo & nunc narrante propheta, ab anno primo Darij Medi, ſtabam & deprecabar ut confortaretur & roboraretur eius imperium, Deus repentè reſpondit. [a] ¶ *Et nunc ueritatem annunciabo, etc.*] Eſtq; ſenſus: Quia uis noſſe de Perſarum regibus quid futurum ſit, audi ordinē rerum, & auſculta quod quæris. [b] ¶ *Et ecce tres adhuc reges ſtabunt, &c.*] Quatuor reges poſt Cyrum dicit in Perſide reſurrecturos, Cambyſen filium Cyri, & Smerdem magnū, qui Pantapten filiam Cambyſis duxit uxorē. Qui cùm à ſeptem magis
B fuiſſet occiſus, & in locum eius Darius ſuſcepiſſet imperium, eadem Pantaptes nupſit Dario, & ex eo Xerſen genuit filium, qui potentiſsimus rex & ditiſsimus, aduerſum Græciam innumerabilem duxit exercitum, & ea geſsit quæ Græcorunm narrant hiſtoriæ. Succendit enim Athenas ſub principe Callia, bellumq; eo tempore geſtum eſt in Thermopylis, & apud Salaminam nauale certamen, quando Sophocles & Euripides clari habebantur: & Themiſtocles in Perſas fugiens, hauſto tauri ſanguine perijt. Fruſtra igitur quidam Darium regem quartum, qui ab Alexandro ſuperatus eſt, ſcribit: qui non quartus, ſed quartuſdecimus poſt Cyrum Perſarum rex fuit, quem ſeptimo imperij ſui anno & ſuperauit & occidit Alexander. Et notādum quòd quatuor poſt Cyrum regibus Perſarum enumeratis, nouē prætererit & tranſierit ad Alexandrum. Non enim curæ fuit ſpiritui prophetali hiſtoriæ ordinem ſequi, ſed præclara quæq; perſtringere. [c] ¶ *Surget uerò rex fortis, &c.*] Perſpicuè de Magno Alexandro rege Macedonum loquitur: qui Philippi filius fuit: hic enim Illyricis Thracibusq; ſuperatis, uicta Græcia, Thebiſq; ſubuerſis, tranſiuit in Aſiam, & fugatis Darij ducibus, urbem Sardis cepit: poſteaq; capta India, & urbe Alexandria condita, cum triginta & duos ætatis haberet annos, & duodecimum imperij annum, in Babylone ueneno perijt. [d] ¶ *Et diuidetur, &c.*] Poſt Alexandrum in quatuor uentos cœli, Orientem uidelicet & Occidentem, Meridiem & Septentrionem, regnum illius diuiſum eſt. In Aegypto enim primus regnauit Ptolemæus Lagi fili9, id eſt, ad Meridiem. In Macedonia Philippus, qui Arideus frater Alexandri, id eſt, ad Occidentem. Syriæ & Babylonis & ſuperiorum locorum, Seleucus Nicanor, id eſt, ad Orientem. Aſiæ & Ponti cæterarumq; in ipſa

ut cōfortaretur et roboraretur. [a]Et nūc ueritatē annūciabo tibi. [b]Et ecce tres adhuc reges ſtabunt in Perſide, & quartus ditabitur opibus nimijs ſuper oēs: & cū inualuerit diuitijs ſuis, concitabit oēs aduerſum regnū Græciæ. [c]Surget uerò rex fortis, et dominabitur poteſtate multa: et faciet quod placuerit ei. [d]Et cū ſteterit cōteretur regnū eius, et diuidetur in quatuor uētos cœli, ſed nō ī poſteros eius, neq; ſecundū potentiā illius qua dominatus eſt. [e]Lacerabitur em̃ eius regnū etiā in externos, exceptis his. Et [f]cōfortabitur rex Auſtri. [g]Et de principib. eius præualebit ſuper eum, et dominabitur ditione. Multa em̃ dominatio eius. [h]Et poſt finē annorū fœderabuntur. (Siue ut Theodotio

plaga prouinciarū Antigonus, id eſt, ad Septentrionē. C Hæc ſecundū totius orbis plagas dicimus. Cæterū qui in Iudæa eſt, ad Aquilonē Syriam, & ad Meridiē Aegyptum habet. Quod aūt ait: Sed nō in poſteros eius: hoc *Mat. 2. 4* ſignificat, quod liberos nō habuerit: ſed regnū ipſius ī alienos laceratū ſit: excepto fratre Philippo q Macedonas tenuit. Neq; ſecūdum potentiā illi9 qua dominat9 eſt. Diuiſum enim ī quatuor partes regnū imbecilli9 fuit: dū aduerſum ſe dimicāt, & inteſtino furore bacchantur. [e] ¶ *Lacerabitur enim, etc.*] Præter regna quatuor Macedoniæ Aſiæ, Syriæ, Aegypti etiā in alios obſcuriores & minores reges Macedonum regnū laceratū eſt. Significat aūt Perdicā & Crateron, & Lyſimachū. Nā Cappadocia, & Armenia, Bithynia, & Heraclia, Boſphor9q;, & aliæ prouinciæ de poteſtate Macedonū recedētes, diuerſos ſibi reges cōſtituerunt. [f] ¶ *Et confortabitur rex Auſtri.*] Ptolemæū indicat filiū Lagi, qui primus regnauit in Aegypto: & uir prudentiſsimus fortiſsimusq; ac ditiſsimus fuit, & tantæ potentiæ, ut Pyrrhum regē Epirotarū expulſum reſtitueret in regnū, Cyprumq; obtinuerit & Phœnicen: & uicto Demetrio filio Antigoni, Seleuco regni ſui partē, quæ ab Antigono fuerat ablata, reſtituerit: Cariā quoq; obtineret, & multas inſulas urbeſq; D & regiones: de quibus nō eſt huius temporis ſcribere. Idcirco aūt cætera regna dimittens, Macedoniæ uidelicet & Aſiæ: tantùm de Aegypti & Syriæ narrat regibus: quia in medio Iudæa poſita, nunc ab illis, nunc ab iſtis regibus tenebatur. Et ſcripturæ ſanctæ propoſitum eſt, non externam abſq; Iudæis hiſtoriam texere, ſed eam quæ Iſraeli populo copulata eſt. [g] ¶ *Et de principibus eius præualebit, &c.*] Iſte eſt Ptolemæ9 Philadelphus, ſecūdus rex Aegypti, filius Ptolemæi ſuperioris: ſub quo LXX. interpretes Alexādriæ ſcripturam ſanctam in Græcum dicuntur uertiſſe ſermonem: qui & Eleazaro pontifici multa Hieroſolymā, & in templi donaria uaſa tranſmiſit: cuius bibliothecæ præfuit Demetrius Phalereus, idē apud Græcos orator & philoſophus, tantæq; potentiæ fuiſſe narratur, ut Ptolemæum patrem uinceret. Narrāt enim hiſtoriæ habuiſſe eum peditum ducenta millia, equitum uiginti millia, curruū uerò duo millia, elephantos quos primus eduxit ex Aethiopia, quadringentos. Naues longas quas nunc liburnas uocant, mille quingentas, alias ad cibaria militum deportanda mille: auri quoq; & argenti grande pondus, ita ut de Aegypto per ſingulos annos quatuordecim millia, & octingenta talenta argenti acceperit, & frumenti artabas, quæ menſura tres modios, & tertiam modij partem habet, quinquies & decies cētena millia. [h] ¶ *Et poſt finem annorū, etc.*] Primum Syriæ regnauit (ut diximus) Seleucus cognomentō Nicanor. Secundus Antiochus, qui appellatus eſt Soter. Tertius eſt ipſe Antiochus, qui uocabatur θεός, id eſt, deus. Iſte aduerſus Ptolemæum Philadelphum, qui ſecundus imperabat Aegyptijs, geſsit bella q̃ plurima: & totis Babylonis atque Orientis uiribus dimicauit. Volens itaq; Ptolemæus Philadelphus poſt multos annos moleſtum finire certamen, filiam ſuam nomine Berenicen, Antiocho uxorē dedit: qui de priore uxore nomine

A nomine Laodice, habebat duos filios: Seleucū, qui cognominatus eſt Callinicus, & alterū Antiochum. Deduxitq; eam uſq; Peluſium: & infinita auri & argēti millia dotis nomine dedit. Vnde φερνόφορος, id eſt, dotalis appellatus eſt. Antiochus autē Berenicen conſortem regni habere ſe dicēs, & Laodicen in cōcubinæ locū, poſt multū temporis amore ſuperatus, Laodicē cū liberis ſuis reduxit in regiā. Quę metuēs ambigui uiri animū, ne Berenicē reduceret, uirū ꝑ miniſtros ueneno interfecit: Berenicē aūt cū filio q ex Antiocho nat9 erat Icadiōi & Gēneo Antiochię principib. occidendā tradidit: filiūq; ſuū maiorē Seleucū Callinicū ī patris loco regē cōſtituit. Et hoc eſt quod nūc dicit: Poſt multos annos Ptolemæ9 Philadelphus & Antioch9 θεὸς faciūt amicitias: & filia Auſtri regis, hoc eſt, Ptolemæi ueniet ad regē aquilonis, i. ad Antiochū, ut inter patrē ac uirū iūgat amicitias. Et nō poterit, inquit, obtinere, neceſſe mē illius ſtare in
B regno Syrię: ſed & ipſa Berenice, & q eā adduxerunt, interficient. Rex quoq; Antiochus qui confortabat eā, hoc eſt, per quē poterat præualere, ueneno uxoris occiſus eſt. [a] ¶ *Et ſtabit de germine, &c.*] Occiſa Berenice, & mortuo Ptolemæo Philadelpho patre eius in Aegypto, frater illius & ipſe Ptolemæus cognomēto Euergetes, tertius ſucceſsit in regnū, de plantatione & de germine radicis eius, eo ꝙ eſſet germanus, & uenit cum exercitu magno, & ingreſſus eſt prouinciam regis Aquilonis, id eſt, Seleuci cognomento Callinici, qui cū matre Laodice regnabat in Syria: & abuſus eſt eis, & obtinuit: intantū ut Syriā caperet & Ciliciā, ſuperioreſq; partes trans Euphratem, & propemodum uniuerſam Aſiam. Cumq; audiſſet in Aegypto ſeditionē moueri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta millia talentorum argenti tulit, & uaſa precioſa ſimulachraq; deorū, duo millia quingenta: in quibus erant & illa quæ Cambyſes capta Aegypto in Perſas portauerat. Deniq; gens Aegyptiorum idololatrię dedita, quia poſt multos annos deos eorū retulerat, Euergeten eum appellauit, & Syriam quidem ipſe obtinuit, Ciliciam autem amico ſuo Anthiocho gubernādam tradidit, & Xanthippo alteri duci prouincias trans Euphraten. [b] ¶ *Filij autem eius, etc.*] Poſt fugam & mortem Seleuci Callinici, duo filij eius Seleucus cognomēto Ceraunus, & Antiochus qui appellatus eſt Magnus, prouocati ſpe uictoriæ & ultione parentis, exercitu cōgregato aduerſus Ptolemæum Philopatorem arma corripiunt. Cumq; Seleucus maior frater, tertio anno imperij eſſet occiſus in Phrygia per dolum Nicanoris & Apaturij: exercitus qui erat in

Theodotio interpretatus eſt: Et poſt annos illius cōmiſcentur.) Filiaq; regis Auſtri ueniet ad regē Aquilonis, facere amicitiā, & non obtinebit fortitudinem brachij, nec ſtabit ſemen eius: & tradetur ipſa, & qui adduxerūt eā iuuenes eius, & qui confortabunt eam in temporibus. [a]Et ſtabit de germine radicū eius plantatio, & ueniet cū exercitu, & īgredietur prouinciā regis aquilonis, & abutetur eis, & obtinebit. Inſuper & deos eorum & ſculptilia uaſa quoq; precioſa auri & argēti captiua ducet in Ægyptū: ipſe præualebit aduerſus regē Aquilonis. Et intrabit in regnū rex Auſtri, et reuertetur ad terrā ſuam. [b]Filij autem eius prouocabuntur, & congregabunt multitudinē exercituum plurimorū, & ueniet properans & inundans & reuertetur & concitabitur: & egredietur cum robore eius, et exaltabitur cor eius. [c]Et prouocatus rex Auſtri, egredietur & pugnabit aduerſum regē Aquilonis, & præparabit multitudinē nimiā, & dabitur multitudo in manu eius. Et capiet multitudinē, & exaltabitur cor eius: & deijciet multa millia, ſed non præualebit. [d]Et cōuertetur rex Aquilonis, & præparabit multitudinem multo maiorem quàm prius, & in fine temporum annorumq; ueniet, properans cum exercitu magno & opibus nimijs. Et in temporibus illis multi cōſurgent aduerſum regem Auſtri. [e]Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur

Syria Antiochū fratrē eius cognomento Magnū de Ba- C bylone uocauit ad regnum. Et propterea nunc infert, ꝙ duo quidē filij prouocati ſunt: & congregauerūt multitudinē exercituū plurimorum. Sed ꝙ unus Antiochus Magnus uenerit de Babylone in Syriā quæ eo tempore tenebat̃ à Ptolemæo Philopatore filio Euergetis: q quartus regnauit in Aegypto. Cūq; pugnaſſet aduerſum duces eius, imò proditiōe Theodotij obtinuiſſet Syriam, quæ per ſucceſſionē iā à regib. Aegypti tenebat̃, in tantā uenit audaciā cōtēpta luxuria Philopatoris & magicis artib. qb9 inſeruire dicebat̃, ut ultrò Aegyptijs bellū conaret̃ inferre. [c] ¶ *Et prouocatus rex, etc.*] Ptolemæus em̃ cognomento Philopator amiſſa Syria ꝓditiōe Theodotij, cōgregauit plurimā multitudinē: & ingreſſus eſt aduerſus Antiochū Magnū, quē nūc regē aquilōis uocat: iuxta ſitū Aegypti & Iudeę ꝓuinciæ, idē em̃ lo- D cus pro qualitate regionis, alteri ad Auſtrū, alteri ad Aquilonē ſitus eſt. Verbi gratia: Si de Iudea dicamus, Aegyptijs ad Aquilonē, Syrijs ad Auſtrum eſt. Inito ergo certamine iuxta oppidum Raphiæ, quod in foribus Aegypti eſt, omnē Antioch9 amiſit exercitū: & per deſerta fugiens, penè captus eſt. Cumq; cepiſſet Syriam, ad extremum fœdere & quibuſdam conditionibus pugna finita eſt. Et hoc eſt quod ſcriptura nunc dicit: Deijciet multa millia Ptolemæus Philopator, ſed nō præualebit. Aduerſarium enim ſuum capere non potuit. Quodq; ſequitur: [d] ¶ *Et conuertetur rex, &c.*] Antiochum Magnum ſignificat, qui contempta Ptolemæi Philopatoris ignauia, eo ꝙ deperiret Agathocleā pſaltriam, fratremq; eius & ipſum Agathoclen haberet concubinum, quem poſteà Aegypti ducem conſtituit, incredibilem de ſuperioribus locis Babylonis exercitum congregauit. Et Ptolemæo Philopatore mortuo, aduerſum filium eius, qui tunc quatuor annorum erat, & uocabat̃ Ptolemæus ἐπιφανὴς, rupto fœdere mouit exercitum. Tantæ enim diſſolutionis & ſuperbiæ Agathocles fuit, ut ſubditæ prius Aegypto prouinciæ rebellarēt: ipſaq; Aegyptus ſeditionibus uexaret̃, Philippus quoq; rex Macedonū & Magnus Antiochus pace facta, aduerſum Agathoclen & Ptolemæū Epiphanē dimicarēt: ſub hac conditione, ut proximas ciuitates regno ſuo ſinguli de regno Ptolemæi iungerent. Et hoc eſt quod nūc dicit, multos cōſurgere aduerſus regē Auſtri, Ptolemæum ſcilicet Epiphanen, qui erat ætate puerili. [e] ¶ *Filij quoque præuaricatorū populi, &c.*] Pugnantibus cōtra ſe Magno Antiocho & ducibus Ptolemei, in medio Iudæa poſita in contraria ſtudia ſcindebatur: alijs Antiocho, alijs Ptolemæo

lentur ut impleant uiſionẽ & corruãt. [a] Et ueniet rex aquilonis, & cõportabit aggerẽ, & capiet urbes nouiſſimas, & brachia auſtri non ſuſtinebunt, & conſurgent electi eius ad reſiſtendum, & nõ erit fortitudo. Et faciet ueniens ſuper eum iuxta placitũ ſuũ, & non erit qui ſtet contra faciẽ eius, & ſtabit in terra inclyta, & conſumetur in manu eius. [b] Et ponet faciem ſuã ut ueniat ad tenendum uniuerſum regnũ eius, & recta faciet cum eo. Et filiam fœminarum dabit ei, ut euertat illũ. [c] Et nõ ſtabit nec illius erit. Et conuertet faciem ſuã ad inſulas: & capiet multas, et ceſſare faciet principẽ opprobrij ſui, et opprobrium eius conuertetur in eum. Et conuertet faciẽ ſuã ad imperium terræ ſuæ, et impinget et corruet et non inuenietur. [d] Et ſtabit in loco eius uiliſſimus et indignus decore regio, et in paucis dieb. cõteretur: nõ in furore nec in prælio. [e] Et ſtabit in loco eius deſpectꝰ, et nõ tribuetur ei honor regius, et ue-

A Ptolemæo fauentibus. Deniq; Onias ſacerdos aſſumptis Iudæorũ plurimis fugit in Aegyptũ, & à Ptolemæo honorificè ſuſceptus, accepit eam regionẽ quæ Heliopoleos uocabatur, & concedente rege, templum extruxit in Aegypto ſimile tẽpli Iudæorum: quod permãſit uſq; ad imperiũ Veſpaſiani, annis ducentis quinquaginta. Ipſa aũt urbs quæ uocabat̃ Onię dimicãtib. poſteà aduerſus Romanos iudęis, ad ſolũ uſq; deleta eſt, & neq; urbis neq; tẽpli ullũ reſtat ueſtigiũ. Sub occaſiõe igitur Oniæ põtificis infinita examina Iudęorũ Aegyptũ cõfugerũt. Eo tẽpore & Cyrenęorũ multitudine repleta eſt, aſſerebat eñ Onias ſe Eſaiæ implere uaticiniũ Eſa.19.b ſcribẽtis: Erit altare dñi in Aegypto, & titulꝰ dñi in terminis eiꝰ. Et hoc eſt qđ nũc dicit: Filij præuaricatorũ populi tui, q dereliquerũt legẽ dñi: uolẽtes in alio loco præter q̃ iuſſũ erat deo uictimas immolare, extollent̃ in ſuperbiã & uiſionẽ: hoc eſt, dñi pręceptũ ſe implere iactabũt. Sed corruẽt: qa & tẽplum & urbs poſteà deſtruent̃. Cũq; Antiochus teneret Iudæã, miſſus Scopas Aetolus, dux Ptolemæi partiũ, aduerſus Antiochũ fortiter dimicauit: cœpitq; Iudęam, & optimates Ptolemęi partium ſecum abducens, in Aegyptum reuerſus eſt.

[a] ¶ *Et ueniet rex aquilonis, &c.*] Antiochus enim uolẽs Iudæam recuperare & Syriæ urbes plurimas, Scopam ducem Ptolemæi iuxta fontes Iordanis, ubi nunc Paneas condita eſt, inito certamine fugauit, & cum decem millibus armatorum obſedit clauſum in Sidone. Ob quem liberandum miſit Ptolemæus duces inclytos Eropem, & Menoclem, & Damoxenũ. Sed obſidionẽ ſoluere nõ potuit: donec fame ſuperatus Scopas, manus dedit, & nudus cum ſocijs dimiſſus eſt. Quodq; ait: Comportabit aggerem: illud ſignificat, q̃ præſidium Scopæ in arce Hieroſolymorũ adnitentibus Iudæis, multo tempore oppugnarit, & ceperit alias urbes, quæ prius à Ptolemæi partibus tenebant̃, Syriæ, Cilicię, & Lyciæ. Eo eñ tempore captæ ſunt Aphrodiſias & Solœ & Zephyrion & Mallos & Anemuriũ & Selenus & Coraceſium & Coricus & Andriacæ & Limyra & Patara & Xanthus: & ad extremũ Epheſus, de quibus uniuerſis & Græca & Romana narrat hiſtoria. Quodq; intulit: Et ſtabit in terra inclyta, & conſumetur, ſiue perficiet̃ in manu eius. Terram inclitam, ſiue ut LXX. interpretati ſunt, uoluntatis, hoc eſt, quæ complaceat deo, Iudæam ſignificat, & propriè Hieruſalem, in qua honorificè ſuſceptos eos qui partium Scopæ erant perſecutus eſt. Pro terra inclyta, quod interpretatus eſt Aquila, quẽ nos in hoc loco ſecuti ſumꝰ: Theodotio ipſum Hebraicũ uerbum poſuit צבי σάβιρ, pro quo Symmachus uertit terram fortitudinis.

[b] ¶ *Et ponet faciem ſuam, &c.*] Hoc eſt Ptolemæum: ſiue illud, hoc eſt regnum eius. Volens Antiochus nõ ſolùm Syriam & Ciliciam & Lyciam, & alias prouincias quæ Ptolemæi fuerant partium poſſidere: ſed in Aegyptum quoq; regnum ſuum extendere, filiam ſuam Cleopatrã per Euclem Rhodium ſeptimo anno regni adoleſcentis deſpondit Ptolemæo, & tertiodecimo anno tradidit data ei dotis nomine omni Cœleſyria & Iudæa. Filiam aũt fœminarũ per πλεονασμὸν uocat, ut eſt illud poeticum: Sic ore locuta eſt: Vocemq; his aurib. hauſi.

[c] ¶ *Et nõ ſtabit, etc.*] Neq; enim obtinere potuit Aegyptũ, quia Ptolemæus Epiphanes, & duces eius ſentientes dolũ, cautius ſe egerũt, & Cleopatra magis uiri partes q̃ parẽtis fouit. Vnde uertit ſe ad Aſiã, & nauali certamine aduerſũ plurimas inſulas dimicãs, cæpit Rhodũ & Samũ & Colophonẽ & Phocęã & alias multas inſulas. Sed occurrit ei L. Scipio Naſica cũ fratre ſuo P. Scipiõe Africano, qui Hãnibalẽ uicerat. Cũ eñ conſul Naſica frater Africani hebetioris eſſet ingenij, & cõtra regẽ potẽtiſſimũ ſenatus ei bellũ nollet credere, ſpõtaneã legationẽ obtulit Africanus pro fratris iniuria. Victus ergo Antiochus, intra Taurum regnare iuſſus eſt, & inde fugit ad Apamiam ac Suſam & ultimas regni ſui penetrauit urbes. Cumq; aduerſum Elimæos pugnaret, cũ omni eſt deletus exercitu. Et hoc eſt quod nunc ſcriptura dicit: quòd multas inſulas ceperit, & uincente Romano, regnum Aſiæ perdiderit, & opprobrium eius conuerſum ſit in caput eius, & ad extremũ de Aſia fugiens, reuerſus ſit ad imperium terræ ſuæ, & impegerit atque corruerit, & locus eius non ſit inuentus.

[d] ¶ *Et ſtabit in loco eius uiliſſimus & indignus, &c.*] Seleucum dicit cognomento Philopatorem, filium magni Antiochi, qui nihil dignũ Syriæ & patris geſſit imperio, & abſq; ullis prælijs inglorius perijt. Porrò Porphyrius non uult hunc eſſe Seleucum, ſed Ptolemæum Epiphanem, qui Seleuco ſit molitus inſidias, & aduerſum eum exercitum prępararit, & idcirco ueneno ſit interfectus à ducibus ſuis. Quòd cùm unus ab illo quæreret, tantas rés moliens, ubi haberet pecuniam: reſpondit, ſibi amicos eſſe diuitiás. Quòd cùm diuulgatũ eſſet in populis, timuerunt duces ne auferret eorum ſubſtantiã, & idcirco eum maleficis artibus occiderũt. Sed quomodo poteſt in loco magni Antiochi ſtare Ptolemæus, qui hoc omnino nõ fecit: maximè cum Septuaginta interpretati ſunt, & ſtabit de radice eius plantatio: id eſt, de germine eius & ſemine, percutiens dignitatẽ imperij: & in paucis diebus conteretur abſq; ira & prælio: Hebræi uiliſſimum & indignum decore regio, Tryphonem intelligi uolũt, qui tutor pueri arripuit tyrannidem.

[e] ¶ *Et ſtabit in loco eius deſpectus, etc.*] Hucuſq; ordo hiſtoriæ ſequitur, & inter Porphyrium ac noſtros nulla contentio eſt. Cætera quæ ſequuntur uſq; ad finem uoluminis: ille interpretatur ſuper perſona Antiochi qui cognominatus eſt Epiphanes, frater Seleuci, filiꝰ Antiochi magni: qui poſt Seleucũ undecim annis regnauit in Syria, obtinuitq; Iudæam, ſub quo legis dei perſecutio, & Machabæorũ bella narrãtur. Noſtri autem hæc omnia de Antichriſto prophetari arbitrant̃, qui ultimo tempore futurus eſt. Cumq; eis uideatur illud opponi, quare tantos in medio dereliquerit ſermo propheticus, à Seleuco uſq; ad conſumma-

& ueniet clam & obtinebit regnũ in fraudulẽtia. Et brachia pugnãtis expugnabũtur à facie eius & cõterẽtur, inſuper dux fœderis. Et poſt amicitias cũ eo faciet dolum, & aſcẽdet, & ſuperabit in modico populo. Et abundantes & uberes urbes ingredietur, & faciet quæ nõ fecerũt patres eius & patres patrũ eius: rapinas & prędã & diuitias eorũ diſſipabit, & cõtra firmiſſimas cogitationes inibit, & hoc uſq; ad tẽpus. [a] Et concitabitur fortitudo eius, & cor eius aduerſus regem auſtri in exercitu magno. Et rex auſtri prouocabitur ad bellũ multis auxilijs et fortib. nimis, & non ſtabunt, quia inibunt aduerſum eum conſilia. Et comedentes panẽ cum eo conterent eum, exercitusq; eius opprimetur, & cadẽt interfecti plurimi. [b] Duorum quoq; regum cor erit ut male faciant, & ad menſam unam mendaciũ loquentur, & nõ proficiẽt, quia adhuc finis in aliud tempus. Et reuertetur in terrã ſuam cũ opibus multis. [c] Et cor eius aduerſum teſtamentũ ſanctum, & fa-

A conſummationem mundi: reſpondẽt quod & in priori hiſtoria ubi de regib. Perſis dicebat̃, quatuor tantùm reges poſt Cyrum Perſarum poſuerit, & multis in medio tranſilitis, repentè uenerit ad Alexandrũ regẽ Macedonum, & hanc eſſe ſcripturæ ſanctæ conſuetudinẽ, nõ uniuerſa narrare ſed ea quæ maiora uideãtur exponere. Cumq; multa quæ poſteà lecturi & expoſituri ſumus ſup Antiochi pſona conueniãt: typum eũ uolũt Antichriſti habere: & quæ in illo ex parte pręceſſerint, in Antichriſto ex toto eſſe cõplenda. Et hũc eſſe morẽ ſcripturæ ſanctæ, ut futurorũ ueritatẽ præmittat in typis, iuxta illud quod de domino ſaluatore in ſeptuageſimoprimo pſalmo dicit̃, qui prænotatur Salomonis: & om̃ia quæ de eo dicuntur, Salomoni nõ ualẽt cõuenire. Neq; enim permanſit ille cũ ſole & ante lunã generationis generationũ, neq; dominatus eſt à mari uſq; ad mare, & à flumine uſq; ad terminos orbis terrarum: nec omnes gentes ſeruierunt ei, neq; ante ſolem permanſit nomẽ eius: nec benedictæ ſunt in ipſo omnes tribus terrę, neq; omnes gentes magnificauerunt eum. Ex parte aũt & quaſi in umbra & imagine ueritatis in Salomone præmiſſa ſunt, ut in dño ſaluatore perfectius implerentur. Sicut igitur ſaluator habet & Salomonem & cæteros ſanctos in typum aduentus ſui, ſic & Antichriſtus peſſimum regem Antiochũ, qui ſanctos perſecutus eſt, templumq; uiolauit, rectè typum ſui habuiſſe credendus eſt. Sequamur igitur expoſitionis ordinẽ: & iuxta utramq; explanationem, quid aduerſarijs, quid noſtris uideatur, breuiter annotemus. Stabit, inquiũt, in loco Seleuci frater eius Antiochus Epiphanes, cui primum ab his qui in Syria Ptolemæo fauebant non dabatur honor regius: ſed poſteà ſimulatione clementiæ obtinuit regnum Syriæ. Et brachia pugnãtis Ptolemæi & uniuerſa uaſtantis, expugnata ſunt à facie Antiochi atq; contrita. Brachia autẽ fortitudinem uocat: unde & magnus appellatur exercitus multitudo. Et non ſolùm, ait, Ptolemæum uicit fraudulentia, ſed ducem quoq; fœderis: hoc eſt Iudam Machabęum ſuperauit dolis. Siue quod dicit hoc eſt: Cùm ipſe obtuliſſet pacem Ptolemæo, & fuiſſet dux fœderis, poſteà eſt ei molitus inſidias. Ptolemæum aũt hic non Epiphanen ſignificat, qui quintus regnauit in Aegypto, ſed Ptolemæum Philometorẽ, filium Cleopatræ ſororis Antiochi: cuius hic auũculus fuit. Et cũ poſt mortẽ Cleopatræ Eulalius eunuchus nutritius Philometoris, & Leneus Aegyptũ regerẽt, & repeterẽt Syriã, quã Anthiochus fraude occupauerat: ortũ eſt inter auũculum & puerũ Ptolemæũ prælium. Cumq; inter Peluſium & montem Caſium cõmiſiſſent: uicti ſunt duces Ptolemæi. Porrò Antiochus parcẽs puero, & amicitias ſimulans, aſcẽdit Memphim, & ibi ex more Aegypti regnum accipiens, puerìq; rebus ſe prouidere dicẽs, cum modico populo omnem Aegyptum ſubiugauit ſibi, & abundantes atq; uberrimas ingreſſus eſt ciuitates. Fecitq; quæ non fecerunt patres eius & patres patrũ illius. Nullus enim regum Syriæ ita uaſtauit Aegyptũ, & omnes eorũ diuitias diſſipauit, & tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant, ſua fraude ſubuerteret. Matt.2.d Hæc Porphyrius ſequẽs Suctoriũ, ſermõe latiſſimo proſequutꝰ eſt, quæ nos breui cõpẽdio diximꝰ. Noſtri aũt & melius interpretãt̃ & rectius, q̃ i fine mũdi hæc ſit facturꝰ Antichriſtus, qui conſurgere habet de modica gẽte, id eſt, de populo Iudæorũ: & tã humilis erit atq; deſpectꝰ, ut ei nõ det̃ honor regiꝰ, & per inſidias & fraudulentiã obtineat principatũ & brachia pugnãtis populi Romani expugnent̃ ab eo & cõterãtur. Et hoc faciet, quia ſimulabit ſe ducẽ eſſe fœderis, hoc eſt legis & teſtamẽti dei. Et ingrediet̃ urbes ditiſſimas, & faciet quæ non fecerunt patres eius, & patres patrũ illius. Nullus enim Iudæorũ abſq; Antichriſto in toto unquã orbe regnauit, & cõtra firmiſſimas cogitationes ſanctorum inibit conſiliũ, facietq; uniuerſa uſq; ad tẽpus, donec eum dei uoluntas facere iſta permiſerit.

[a] ¶ *Et concitabitur, etc.*] Hæc Porphyrius interpretat̃ de Antiocho, qui aduerſus Ptolemæũ ſororis ſuæ filiũ profectus eſt cũ exercitu magno. Sed & rex auſtri, id eſt duces Ptolemæi prouocabunt̃ ad bellũ multis auxilijs & fortib. nimis, & nõ poterũt reſiſtere Antiochi conſilijs fraudulentis, qui ſimulabit pacẽ cũ ſororis filio, & comedet cũ eo panẽ, & poſteà occupabit Aegyptũ. Noſtri aũt ſecundũ ſuperiorẽ ſenſum interpretant̃ omnia de Antichriſto, qui naſciturꝰ eſt de populo Iudæorũ, & de Babylõe uẽturus, primũ ſuperaturus eſt regẽ Aegypti, qui eſt unus de tribus cornib. de quib. iam anteà diximus.

[b] ¶ *Duorum quoq;, etc.*] Nulli dubiũ eſt quin Antiochus pacẽ cũ Ptolemæo fecerit, & inierit cũ eo conuiuiũ, & dolos machinatus ſit, & nihil profecerit, quia regnũ eius nõ potuerit obtinere, ſed à militib. Ptolemæi eiectus ſit. Verũ ex eo quia ſcriptura nũc dicit duos fuiſſe reges, quorũ cor fuerit fraudulentũ, ut ſibi mutuò malefacerent: hoc ſecundũ hiſtoriã non poteſt demõſtrari. Ptolemæus eñ paruus ætate erat, & deceptus Antiochi fraude, illi malum cogitare quî potuit? Vnde uolunt noſtri hæc omnia referre ad Antichriſtũ & ad regẽ Aegypti, quem primũ ſuperaturus eſt.

[c] ¶ *Et cor eius, etc.*] Siue ut alius interpretatus eſt, & cõminabuntur ei. Et Græca & Romana narrat hiſtoria: poſtq̃ reuerſus eſt Antiochus expulſus ab Aegyptijs, ueniſſe eum in Iudęam, hoc eſt, aduerſus teſtamentũ ſanctũ, & ſpoliaſſe templum, & auri tuliſſe q̃ plurimũ, poſitoq; in arce præſidio Macedonum, reuerſum in terrã ſuam. Et poſt bienniũ rurſum contra Ptolemæũ exercitũ congregaſſe, & ueniſſe ad auſtrum. Cumq; duo fratres Ptolemæi Cleopatræ filij, quorum auunculus erat, obſiderent̃ Alexandrię, legatos ueniſſe Romanos, quorũ unus M. Popilius Lenas, cũ eum ſtantem inueniſſet in littore, & ſenatuſcõſultũ dediſſet, quo iubebat̃ ab amicis populi Romani recedere, & ſuo imperio

A perio eſſe contentus, & ille ad amicorũ reſpõſionẽ con
ſilium diſtuliſſet: orbem dicitur feciſſe in arenis baculo
quẽ tenebat in manu, & circũſcripſiſſe regẽ, atq; dixiſſe:
Senatus & populus Romanus præcipiũt ut in iſto loco
reſpondeas quid conſilij geras. Quibus dictis ille per=
territ⁹ ait: Si hoc pla
cet ſenatui & popu=
lo Romano, receden
dũ eſt: atq; ita ſtatim
mouit exercitũ. Per=
cuſſus aũt dicit̃ eſſe,
nõ ꝙ interierit, ſedꝙ
omnẽ arrogãtiæ ꝑdi
derit magnitudinẽ.
De antichriſto null⁹
ambigit qn pugna/
turus ſit aduerſus te
ſtamentũ ſanctũ: &
primũ cõtra regem
Aegypti dimicãs, Ro
manorũ pro eius au
xiliõ terreat̃. Hæc au
tẽ ſub Antiocho E/
piphane in imagine
præceſſerunt, ut rex
ſceleratiſsimus qui
ꝑſecutus eſt populũ
dei præfiguret Anti/
chriſtũ, q Chriſti po
pulũ ꝑſecuturus eſt. Vnde multi noſtrorũ putãt ob ſæui
tiæ & turpitudinis magnitudinẽ, Domitium Neronem
Antichriſtum fore. [a] ¶ *Et reuertetur & indignabitur, &c.*]
1.Mach.1.b Hæc plenius in Machabæorum geſtis legimus, quòd
poſtquam eum de Aegypto pepulerunt Romani, indi=
B gnans uenerit contra teſtamentum ſanctuarij, & ab his
inuitatus ſit qui dereliquerant legem dei, & ſe ceremo/
nijs miſcuerant ethnicorum. Quod plenius complen=
dum eſt ſub Antichriſto, qui indignabitur contra teſta=
mentum dei, & cogitabit aduerſum illos quos uult le/
gem dei derelinquere. Vnde ſignificantius interpreta/
tus eſt Aquila: Et cogitabit ut deſeratur pactum ſanctua
rij. [b] ¶ *Et brachia ex eo, etc.*] Pro brachijs alius interpreta
tus eſt ſemina, ut ſignificaret ſtirpem & progeniem. Vo
lunt autem eos ſignificari qui ab Antiocho miſsi ſunt
poſt biennium quàm templum expoliauerat, ut tribu=
ta exigerent à Iudæis, & auferrent cultum dei: & in tem=
plo Hieruſalem, Iouis Olympij ſimulachrũ, & Antio/
chi ſtatuas ponerent: quas nunc abominationem de=
ſolationis uocat, quando ablatum eſt holocauſtum &
iuge ſacrificium. Quæ uniuerſa in typo Antichriſti, no-
ſtri præceſsiſſe contendunt, qui ſeſſurus eſt in templo
dei, & ſe facturus ut deum. Iudæi aũt hoc nec de Antio-
cho Epiphane, nec de Antichriſto, ſed de Romanis in=
telligi uolunt, de quibus ſuprà dictum eſt: Et uenient
trieres ſiue Itali atq; Romani, & humiliabitur. Poſt mul
ta, inquit, tempora de ipſis Romanis qui Ptolemæo ue
nere auxilio, & Antiocho comminati ſunt, conſurget
rex Veſpaſianus, ſurgent brachia eius, & ſemina Titus
filius cum exercitu, & polluent ſanctuarium, auferẽtq;
iuge ſacrificium, & templum tradent æternæ ſolitudini.
כִּתִּים quippe & רֹמִים quos nos trieres & Romanos inter
pretati ſumus, Hebræi Italos uolunt intelligi atq; Ro=
manos. [c] ¶ *Et impij in teſtamentum, etc.*] Et hoc in Macha/
bæis legimus, ꝙ quidã ſimulauerint ſe legis dei eſſe cu/
ſtodes, & poſteà cum gentibus pactum fecerint: alij ue/
rò permanſerint in religione, quod & Antichriſti tẽpo=
ribus futurũ arbitror, quando refrigeſcet charitas mul=
Mat.24.d torum. De quibus dñs loquitur in Euangelio: Putas fi
lius hominis ueniens inueniet fidem ſuper terram?

& faciet & reuertetur in terram ſuam. Statuto tẽpore re=
uertetur & ueniet ad auſtrũ, et non erit priori ſimile no=
uiſſimũ. Et uenient ſuper eum Trieres & Romani, & per
cutietur. [a] Et reuertetur & indignabitur cõtra teſtamẽtũ
ſanctuarij, & faciet ac reuertetur & cogitabit de his qui
dereliquerũt teſtamentũ ſanctuarij. [b] Et brachia ex eo ſta
bunt & polluent ſanctuariũ fortitudinis: et auferent iuge
ſacrificiũ, & dabunt abominationẽ in deſolationẽ: Et im
pij in [c] teſtamentũ ſimulabunt fraudulenter. Populus au=
tem ſciens deum ſuum obtinebit & faciet. Et docti in po
pulo [d] docebunt plurimos, & ruent in gladio & in flam=
ma & in captiuitate & in rapina dierum. Cumq; [e] corrue=
rint, ſubleuabuntur auxilio paruulo, & applicabũtur eis
plurimi fraudulẽter. Et de eruditis ruẽt ut conflẽtur & eli
gantur & dealbentur uſq; ad tempus præfinitũ, quia ad=
huc aliud tempus erit. [f] Et faciet iuxta uoluntatem ſuam
rex

[d] ¶ *Et docti in populo, etc.*] Quanta Iudæi ab Antiocho C
paſsi ſunt, Machabæorũ libri referunt, & triumphi eo/
rum teſtimonio ſunt: qui pro cuſtodia legis dei flãmas,
& gladios, & ſeruitutẽ, & rapinas, & pœnas ultimas ſu/
ſtinuerunt. Quæ futura nemo dubitet ſub Antichriſto,
multis reſiſtẽtib. po=
tẽtiæ eius, & in diuer
ſa fugientibus. Quæ
Hebræi in ultima e=
uerſione tẽpli, quæ
ſub Veſpaſião & Ti=
to accidit, interpretã
tur fuiſſe plurimos
de populo qui ſcirẽt
dñm ſuũ, & pro cu=
ſtodia legis eius in=
terfecti ſunt. [e] ¶ *Cũq; corruerint, etc.*] Paruu
lum auxiliũ Mattha 1.Mach.2.d
thiã ſignificari arbi=
trat̃ Porphyrius de
monte Modin: q ad
uerſum duces Antio
chi rebellauit, & cul=
tũ ueri dei ſeruare co
natus eſt. Paruũ aũt,
inq̃t, auxiliũ uocat,
qa occiſus eſt in præ
lio Matthathias, &
poſteà Iudas filius eius qui uocabatur Machabæus pu
gnans cecidit, & cæteri fratres eius aduerſariorũ fraude
decepti ſunt. Lege Machabæorũ libros. Hæc, ait, omnia
idcirco ſunt facta, ut probentur & eligant̃ ſancti, & deal
bentur uſq; ed tempus præfinitũ, quia in aliud tempus
erat dilata uictoria. Sub Antichriſto paruũ auxiliũ no/ D
ſtri intelligi uolunt, quia congregati ſancti reſiſtunt ei,
& utentur auxilio paruulo, & poſteà de eruditis cor=
ruent plurimi. Et hoc fiet ut quaſi conflentur in fornace
& dealbentur & eligantur donec ueniat tempus præfi-
nitum, quia uera uictoria in aduentu Chriſti erit. He/
bræorum quidam hæc de Seuero & Antonino princi=
pibus intelligunt: qui Iudæos plurimùm dilexerunt.
Alij uerò de Iuliano imperatore: quod quando op=
preſsi fuerint à Caio Cæſare, & in captiuitatis anguſtijs
multa perpeſsi, ille conſurgat, Iudæos amare ſe ſimu=
lans, & in templo eorum immolaturum ſe eſſe promit/
tens: in quo paruam ſpem auxilij habebunt, & applica=
buntur illis gentilium plurimi, non in ueritate, ſed in
mendacio. Pro idolorum enim cultu, eius ſimulabunt
amicitias. Et hoc facient ut qui probati ſunt, manifeſti 1.Cor.11.d
fiant. Tempus enim ueræ ſalutis eorum & auxilij futu=
rum eſſe Chriſtum, quem falsò putant eſſe uenturum,
cùm ſint recepturi Antichriſtum. [f] ¶ *Et faciet iuxta uo/ luntatem, &c. perpetrata eſt quippe definitio.*] Siue ut alius in
terpretatus eſt: In ipſo enim erit conſummatio. Ab hoc
loco Iudæi dici de Antichriſto putant, quod poſt Iulia-
ni paruum auxilium ſurrecturus ſit qui faciat iuxta uo
luntatem ſuam, & eleuetur contra omne quod dicitur
deus, & aduerſum deum deorum loquatur magnifica:
ita ut ſedeat in templo dei, & ſeipſum faciat deum, & di
rigatur uolũtas eius donec compleatur ira dei, quia in
ipſa erit cõſummatio. Quod quidẽ & nos de Antichri=
ſto intelligimus. Porphyrius aũt & cæteri qui ſequun=
tur eum de Antiocho Epiphane dici arbitrantur, ꝙ ere
ctus ſit contra cultum dei, & in tantam ſuperbiam ue/
nerit, ut in templo Hieroſolymis ſimulachrũ ſuum po
ni iuſſerit. Quodq; ſequit̃: Et diriget donec compleatur
ira: quia in ipſo erit conſummatio: ſic intelligunt, tã diu
eũ poſſe donec iraſcat̃ ei deus, & ipſum interfici iubeat.
Siquidem

A Siquidẽ Polybius & Diodorus qui bibliothecarũ ſcri/
bunt hiſtorias, narrant eum nõ ſolum contra deum fe/
ciſſe Iudææ, ſed auaritiæ facibus accenſum, etiã templũ
Dianæ in Elimaide, qđ erat ditiſsimũ ſpoliare conatũ:
oppreſſumq; à cuſtodibus templi, & uicinis circũ gen=
tibus, & quibuſdam
phãtaſijs atq; errori
b⁹ uerſum in amen=
tiam, ac poſtremum
morbo interijſſe: &
hoc ei accidiſſe com
memorãt, qa tẽplũ
Dianæ uiolare cona
tus ſit. Nos aũt dici/
mus etiã ſi acciderit
ei, ideo accidiſſe, qa
in ſanctos dei multã
exercuerit crudelita
tẽ, & polluerit tem/
plũ eius. Non enim
ꝓ eo quod conatus
eſt facere, & acta pœ
nitentia deſiuit im/
plere, ſed ꝓ eo qđ fe
cit punitus eſſe cre/
dẽdus eſt. [a] ¶ *Et deũ patrũ ſuorũ, &c.*] Pro
eo quod nos inter/
pretati ſum⁹, Et erit
in cõcupiſcẽtijs fœ/
minarũ: Lxx. trãſtu/
lerũt, & cõcupiſcen/
tijs mulierũ nõ ſub/
iacebit. Rurſum pro
B eo מָעֻזִּים quod ha/
bebat̃ in Hæbraico,
Aquila trãſtulit, deũ fortitudinũ: Lxx. deũ fortiſsimũ.
Quia uero in Hebraico ꝓ eo quod nos diximus: & erit
in cõcupiſcẽtijs fœminarũ, ambigue poſitũ eſt: dicente
Aquila qui uerbũ expreſsit è uerbo: καὶ ἐπὶ θεὸν τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ ἐπὶ θυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ συνήσει, id eſt, Super deum patrum ſuorum non intel=
liget, & ſuper concupiſcentiam fœminarũ, & ſuper om
nem deum non intelliget. Quibus uerbis intelligitur
eum habere concupiſcentiam fœminarũ, & non habe
re. Si legerimus & intellexerimus ἀπὸ κοινοῦ, & ſuper cõ-
cupiſcentiam fœminarum non intelliget, de Antichri/
ſto facilior interpretatio eſt: quòd ideo ſimulet caſtita=
tem, ut plurimos decipiat. Sin autem ita legerimus, &
ſuper concupiſcentiam fœminarũ: ut ſubaudiatur erit:
Antiochi perſonæ magis coaptabitur qui luxurioſiſsi
mus fuiſſe dicitur, & in tantũ dedecus per ſtupra & cor
ruptelas ueniſſe regiæ dignitatis, ut mimis quoque &
ſcortis publice iungeretur, & libidinem ſuam populo
præſente compleret. Deum Mauzim ridicule Porphy/
rius interpretatus eſt, ut diceret in uico Modin, unde
fuit Matthathias & filij eius, Antiochi duces, Iouis po=
ſuiſſe ſtatuam, & compuliſſe Iudæos, ut ei uictimas im=
molarent: id eſt, deo Modin. Quod autem ſequitur, Et
deum quem ignorauerũt patres eius colet: hoc magis
Antichriſto ꝙ̃ Antiocho conuenit. Legimus enim An=
tiochum idolorum Græciæ habuiſſe cultum, & Iudæos
atq; Samaritas ad uenerationem ſuorũ deorum com=
puliſſe. Necnon & hoc quod infert, Et faciet ut muniat
Mauzim cum deo alieno quem cognouit, & multipli=
cabit gloriã, et dabit eis poteſtatẽ in multis, et terrã diui
det gratuito: Theodotio ita interpretat⁹ eſt: Et aget hęc
ut muniat præſidia cum deo alieno: & cum eis oſtende
rit, multiplicabit honorẽ, & dominari eos multis faciet,

rex, et eleuabitur et magnificabitur aduerſum omnẽ
deũ, et aduerſum deũ deorũ loquetur magnifica: &
diriget donec cõpleatur ita: ꝑpetrata q̃ppe definitio
eſt. [a] Et deũ patrũ ſuorũ nõ reputabit, et erit ĩ cõcupiſ
cẽtijs fœminarũ, nec quenquã deorũ curabit, qa ad=
uerſum uniuerſa cõſurget. Deũ aũt Mauzim ĩ loco
ſuo uenerabitur: et deũ quẽ ignorauerũt patres eius
colet, auro et argẽto et lapide precioſo, rebusq; pre
cioſis. Et faciet ut muniat Mauzim cũ deo alieno quẽ
cognouit, et multiplicabit gloriã, et dabit eis pote=
ſtatẽ ĩ multis et terrã diuidet gratuito. [b] Et ĩ tẽpore ꝑ=
finito ꝑliabitur aduerſum eũ rex auſtri, et quaſi tẽpe
ſtas ueniet cõtra illũ rex aquilõis ĩ currib. & ĩ equiti=
bus et ĩ claſſe magna, & ingredietur terras et cõteret
& ꝑtrãſiet. Et ĩtroibit ĩ terrã glorioſam, et multi cor=
ruẽt. [c] Hę aũt ſolę ſaluabũtur de manib. eius, Edom
et Moab et pricipiũ filiorũ Ammõ. [d] Et mittet manũ
ſuã ĩ terras, et terra Ægypti nõ effugiet, et dominabi
tur theſaurorũ auri atq; argẽti & ĩ omnib. precioſis
Ægypti. Per Libyas q̊q; et Æthiopias trãſibit. [e] Et fa
ma turbabit eũ ab oriẽte & ab aquilone. Et ueniet in
multitudine

& terrã diuidet gratis. Pro præſidijs, cõfugia interpre/ C
tatus eſt Symmachus: quod Porphyrius ita ediſſerit: fa
ciet hæc omnia ut muniat arcem Hieruſalem, & in cæte
ris urbibus ponat præſidia, & Iudæos doceat adora/
re deum alienum: haud dubium quin Iouem ſignifi/
cet. Quẽ cũ illis oſtẽ/
derit, & adorãdum
eſſe perſuaſerit: tunc
dabit deceptis hono
rẽ & gloriam pluri/
mã, & faciet cæteris
qui in Iudæa fuerint
dominari, & ꝓ præ/
uaricatiõe poſſeſsio
nes diuidet, & dona
diſtribuet. Antichri/
ſtus quoq; multa de
ceptis munera lar=
gietur, & terram ſuo
exercitui diuidet:
quoſq; terrore non
quiuerit, ſubiugabit
auaritia. [b] ¶ *Et in tẽpore, etc.*] Pro quo
interpretat⁹ eſt Sym
mach⁹, Et multa mil
lia corruent: Theo/
dotio, Et multa mil=
lia ĩfirmabunt̃. Mul
tas autẽ corruere iu
xta Aquilam uel ur=
bes uel regiones uel
ꝓuincias ĩtellige. Et
hæc Porphyrius ad
Antiochũ refert, ꝙ D
undecimo anno re=
gni ſui rurſus contra ſororis filiũ Ptolemæũ Philome=
torem dimicauerit. Qui audiens uenire Antiochũ, con
gregauit multa populorũ millia. Sed Antiochus quaſi
tẽpeſtas ualida in curribus & in equitibus, & in claſſe
magna ingreſſus ſit terras plurimas, & trãſeundo uni=
uerſa uaſtauerit: ueneritq; ad terrã inclytã, id eſt Iudeã,
quã Symmachus terrã fortitudinis interpretatus eſt: ꝓ
qua Theodotio ipſum uerbũ Hebraicũ poſuit צְבִי & ar
cem munierit de ruinis murorum ciuitatis, & ſic pertre=
xerit in Aegyptum. Noſtri aũt ad Antichriſtũ & iſta re=
ferentes, dicunt quod primũ pugnaturus ſit contra re=
gem auſtri: id eſt, Aegypti, & poſtea Libyas & Aethio/
pias ſuperaturus: quæ de decem cornibus tria contrita
cornua ſuprà legimus: & quia uenturus ſit in terram Iſ
rael. & multæ ei uel urbes uel prouincię daturę manus.
[c] ¶ *Hæ autem ſolæ ſaluabuntur, etc.*] Antiochus, aiunt, feſti=
nans contra Ptolemæũ regem auſtri, Idumæos & Moa
bitas & Ammonitas qui ex latere Iudææ erant non teti
git, ne occupatus alio prælio, Ptolemæum redderet for
tiorem. Antichriſtus quoq; Idumæam & Moabitas ac fi
lios Ammon, id eſt Arabiam relinquet intactam: quia
illuc ſancti ad deſerta confugient. [d] ¶ *Et mittet manum ſuam, etc.*] Hæc Antiochũ ex parte feciſſe legimus. Sed
quod ſequitur, Per Libyas & Aetiopias tranſibit: ma=
gis noſtri aſſerunt Antichriſto conuenire. Antiochus
enim Libyam quam pleriq; Africam intelligũt, Aethio
piamq; non tenuit: niſi fortè quia in ipſo climate ſunt
prouinciæ Aegypti & longe per deſerta uicinæ: captis
Aegyptijs etiam iſtæ prouinciæ conturbatæ ſint. Vnde
nõ dicit quod ceperit eas, ſed per Libyas Aethiopiasq;
tranſierit. [e] ¶ *Et fama turbabit eum, etc.*] Et in hoc loco Por
phyrius tale neſcio quid de Antiocho ſomniat: Pugnãs
inquit contra Aegyptios, & Libyas Aethiopiasq; per=
transiens

multitudine magna ut cõterat, & interficiat plurimos. Et figet tabernaculũ ſuũ ĩ apadno, ĩter duo maria ſup mõtẽ inclytũ & ſanctũ, & ueniet uſq; ad ſummitatẽ eius & nemo auxiliabitur ei. Cap. XII.

IN[a] tẽpore aũt illo cõſurget Michael princeps magnus, q ſtat pro filijs populi tui, & ueniet tempus quale nõ fuit ex eo quo gẽtes eſſe cœperunt uſq; ad tẽpus illud. Et in tẽpore illo ſaluabit populus tuus, oĩs q inuẽtus fuerit ſcriptus in libro. Et multi de his qui dormiũt in terræ puluere, euigilabũt, alij in uitã æternam, & alij in opprobrium, ut uideant ſemper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti

A transiens, audiet ſibi ab aquilone & ab oriente prælia concitari: unde & regrediens capit Aradios reſiſtentes, & omnẽ in littore Phœnicis uaſtauit prouinciam. Confeſtimq; pergit ad Artaxiã regẽ Armeniæ, qui de oriẽtis partib. mouebat, & interfectis plurimis de eius exercitu, ponet tabernaculũ ſuũ in loco Apadno, qui inter duo latiſsima ſit⁹ eſt flumina, Tigrim & Euphratẽ. Cumq; hucuſq; pceſſerit, ĩ quo mõte inclyto ſederit & ſancto, dicere non poteſt: quanq; inter duo maria eũ ſediſſe probare non põt, & ſtultũ ſit duo Meſopotamiæ flumina, duo maria interpretari. Mõtẽ aũt inclytũ idcirco præterijt; qa ſequut⁹ eſt Theodotionis interpretationẽ, qui ait: inter media maria ſuper montem Sabin ſanctũ. Cũq; Sabin nomen montis uel Armeniæ uel Meſopotamiæ putet: quare ſit ſanctus dicere non poteſt: etiam hac licentia mentiendi poſſumus nos addere quod ille cõticuit, ſanctũ dici montẽ, quia iuxta errorem Armeniorum ſit idolis cõſecratus. Et ueniet, inquit, uſq; ad ſummitatẽ ipſius mõtis in Elimaide prouincia, quæ eſt ultima Perſarum ad oriẽtem regio: ibiq; uolens templũ Dianæ ſpoliare, quod infinita donaria habebat: fugatus à barbaris eſt, qui mira ueneratione phanũ illud ſuſpiciebãt, & mortuus eſt mœrore conſumptus in Tabes oppido Perſidis. Hæc ille in
B ſugillationẽ noſtri artificioſiſsimo ſermone cõpoſuit: quæ etiam ſi potuerit approbare, nõ de Antichriſto dicta ſed de Antiocho, quid ad nos, qui non ex omnib⁹ ſcripturarũ locis Chriſti probamus aduẽtum, & Antichriſti mendacium? Pone enim hæc dici de Antiocho, quid nocet religioni noſtræ? Nũquid & in ſuperiori uiſione ubi in Antiocho prophetia cõſummata eſt, aliqd de Antichriſto dicit? Dimittat itaq; dubia, & in manifeſtis hæreat: dicatq; quis ſit ille lapis, q de monte abſciſſus ſine manibus, creuerit in montem magnũ, & orbem impleuerit, & quadriformẽ imaginem cõtriuerit, qui ſit ille filius hominis qui cum nubibus uẽturus ſit, & ſtaturus ante uetuſtũ dierũ, & dandũ ſit ei regnũ qd nullo fine claudat: omneſq; populi, tribus ac linguæ, ipſi ſeruituri ſint. Hæc quæ manifeſta ſunt præterit, & de Iudæis aſſerit prophetari, quos uſq; hodie ſeruire cognoſcimus. Et dicit eum qui ſub nomine Danielis ſcripſit librum, ad refocillandam ſpem ſuorũ fuiſſe mentitum. Nõ quo omnem hiſtoriam futuram noſſe potuerit, ſed quo iã facta memoraret, & in ultimæ uiſionis calumnijs immoratur, flumina ponẽs pro mari, & montem inclytũ & ſanctum Apadno, quem ubi legerit, nullam poteſt proferre hiſtoriam. Noſtri autem extremũ uiſionis huius capitulũ ſuper Antichriſto ſic exponũt, quod pugnans contra Aegyptios Libyaſq; & Aethyopias, & tria cornua de decem cornibus conterẽs, auditurus ſit de aquilonis & de oriẽtis partibus, aduerſum ſe bella conſurgere, quod ueniens cum magna multitudine ut cõterat & interficiat plurimos, figat tabernaculũ ſuũ in Apadno iuxta Nicopolim, quæ prius Emaus uocabat, ubi incipiunt Iudææ prouinciæ mõtana conſurgere. Deniq; inde ſe erigens uſq; ad montem Oliueti, Hieroſolymorum regio aſcenditur, & hoc eſſe quod nunc ſcriptura dicit: Et cùm fixerit tabernaculũ ſuum in montanæ prouinciæ radicib. inter duo maria: mare C uidelicet quod nunc appellat mortuũ ab oriẽte, & mare magnum, in cuius littore Cæſaria, Ioppe, Aſcalon, & Gaza ſitæ ſunt. Tunc ueniet uſq; ad ſummitatẽ montis eius: hoc eſt montanæ prouinciæ, id eſt uerticẽ montis Oliueti, qui inclyt⁹ uocat: qa ex eo dñs atq; ſaluator aſcẽdit ad patrẽ, & null⁹ antichriſto poterit auxiliari contra ſe dño ſæuiẽte. Et aſſerũt ibi antichriſtũ eſſe periturũ unde dñs aſcendit ad cœlos. Apadno (אפדנו) uerbũ cõpoſitũ eſt, quod ſi diuidas, intelligi põt θρόνου αὐτοῦ, id eſt ſolij ſui. Et eſt ſenſus: Et figet tabernaculũ ſuum & thronũ ſuũ inter maria ſuper mõtẽ inclytũ & ſanctũ. Hũc locũ Symmachus ita interpretat⁹ eſt: καὶ ἐκτενεῖ τὰς σκηνὰς τοῦ ἱπποστασίου αὐτοῦ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν εἰς τὸ ὄρος τῆς δυνάμεως τὸ ἅγιον, καὶ ἥξει ἕως ἄκρου αὐτοῦ quod in Latino ſonat: Et extendet papiliones equitatus ſui inter maria, ſuper montem fortitudinis ſanctum, & ueniet uſq; ad uerticẽ montis. Theodotio uerò ſic uertit: καὶ πήξει τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐν ἀφαδανῷ, ἀνὰ μέσον τῶν θαλασσῶν ἐπ' ὄρος σαβὶν ἅγιον, καὶ ἥξει ἕως μέρους αὐτοῦ. id eſt, Et figet tabernaculum ſuum in Aphadano inter maria in monte Sabin ſancto, & ueniet uſq; ad partem eius. Aquila ita: Et plantabit tabernaculum prætorij ſui in ἀφαδανῷ inter maria, in mõte Sabin glorioſo & ſancto, & ueniet D uſq; ad finẽ eius. Soli LXX. omni ſe nominis quæſtione liberantes, interpretati ſunt: Et ſtatuet tabernaculũ ſuũ tunc inter maria & montẽ uoluntatis ſanctũ, & ueniet hora conſummationis eius. Quos Apollinarius ſecutus de nomine Apadno omnino conticuit. Hoc ideo prolixius poſui, ut & Porphyrij oſtendã calumniã: qui hæc omnia ignorauit, aut neſcire ſe finxit, & ſcripturæ ſanctæ difficultatẽ, cuius intelligentiã abſq; dei gratia & doctrina maiorũ ſibi imperitiſsimi uel maxime uẽdicant. Notandũ aũt ꝙ p literam Hebræus ſermo nõ habeat, ſed pro ipſa utat פ cuius uim Græcum π ſonat. In iſto tantũ loco apud Hebræos ſcribat quidem פ ſed legatur p. Quod autẽ Antichriſtus ueniat uſq; ad ſummitatẽ montis ſancti & inclyti: & ibi pereat: Eſaias plenius loquitur: Præcipitabit dominus in monte ſancto faciẽ dominatoris tenebrarum ſuper omnes gentes, & eum qui dominatur cunctis populis, & unctionem quæ uncta eſt contra uniuerſas nationes.

CAP. XII.

IN *tempore autem illo, etc.*] Hactenus Porphyrius utcunque ſe tenuit, & tam noſtrorũ imperitis, quàm ſuorũ male eruditis impoſuit. De hoc capitulo quid dictur⁹ eſt, in quo mortuorum deſcribitur reſurrectio: alijs ſuſcitatis in uitam æternam, & alijs in opprobriũ ſempiternũ? Nec poteſt dicere qui fuerint ſub Antiocho fulgentes quaſi ſplendor firmamenti, & alij quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Sed quid non facit pertinacia? Quaſi contritus coluber eleuat caput, & moriturus in eos qui morituri ſunt uenena diffundit. Et hoc, inquit, de Antiocho ſcriptum eſt, qui uadens in Perſidem, Lyſiæ qui Antiochiæ & Phœniciæ præerat, reliquit exercitum, ut aduerſum Iudæos pugnaret, urbemq; eorum Hieruſalem ſubuerteret: quę omnia narrat Ioſephus hiſtoriæ autor Hebreę: quod talis fuerit tribulatio, qualis nunquam

firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. [a]Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum uſq; ad tempus ſtatutum. Pertranſibunt plurimi, & multiplex erit ſcientia. [b]Et uidi ego Daniel, & ecce quaſi duo alij ſtabãt: unus hinc ſuper ripã fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi uiro qui indutus erat lineis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis, uſquequo finis iſtorũ mirabilium? [c]Et audiui uirum qui indutus erat lineis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis, cùm eleuaſſet dexteram & ſiniſtram ſuam in cœlum, & iuraſſet per uiuẽtem in æternum, quia in tempus, & tempora

A nunquam, & tempus aduenerit quale non fuit ex quo gentes eſſe cœperunt uſque ad illud tempus. Reddita autem uictoria, & cæſis Antiochi ducibus ipſoq; Antiocho in Perſide mortuo: ſaluatus eſt populus Iſrael, omnes qui ſcripti erant in libro dei: hoc eſt, qui legem fortiſsimè defenderunt, & econtrariò qui deleti ſunt de libro: hoc eſt q præuaricatores extiterunt legis, & Antiochi fuerunt partium. Tunc ait, hi qui quaſi ĩ terræ puluere dormiebant, & operti erant malorum pondere, & quaſi ĩ ſepulchris miſeriarum recõditi, ad inſperatam uictoriã de terræ puluere ſurrexerunt, & de humo eleuauerũt caput, cuſtodes legis reſurgentes in uitam æternam, & præuaricatores in opprobrium ſempiternum. Magiſtri autem & doctores qui legis notitiam habuerunt, fulgebunt quaſi cœlum, & qui inferiores populos exhortati ſunt ad cuſtodiendas ceremonias dei, ad inſtar aſtrorum ſplendebunt in perpetuas æternitates. Ponit quoque hiſtoriam de Machabæis, in qua dicitur mul-
1. Mach. 2. b tos Iudæorum ſub Matthathia & Iuda Machabæo ad eremum confugiſſe, & latuiſſe in ſpeluncis, & in cauernis petrarum: ac poſt uictoriam proceſsiſſe. Et hæc μεταφορικῶς quaſi de reſurrectione mortuorum eſſe præ-
B dicta. Tempore autem Antichriſti talem tribulationem fore, qualis nunquam fuit ex eo quod gentes eſſe cœperunt, uerius intelligitur. Ponimus enim uiciſſe Lyſiam, qui uictus eſt, & penitus oppreſſos Iudæos eſſe, qui uicerunt: Nunquid fuit talis tribulatio, qualis eo tempore quo Hieruſalem capta eſt à Babylonijs, templumq; ſubuerſum, & omnis populus ductus in captiuitatem? Oppreſſo igitur Antichriſto, & ſpiritu ſaluatoris extincto: ſaluabitur populus qui ſcriptus fuerit in libro dei, & pro diuerſitate meritorum alij reſurgent in uitam æternam, & alij in opprobrium ſempiternum. Magiſtri autem habebunt ſimilitudinem cœli, & qui alios erudierunt, ſtellarum fulgori comparabuntur. Non enim ſufficit ſcire ſapientiam, niſi & alios erudias: tacituſq; ſermo doctrinæ alium non ædificans, mercedem operis recipere non poteſt. Quem locum Theodotio & uulgata editio ita expreſsit: Et intelligentes fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & de iuſtis plurimi quaſi ſtellæ in æternum & ultrà. Solent nonnulli quærere, Vtrùm doctus ſanctus, & ſimplex ſanctus, eãdem mercedem habeant, & unam in cœleſtibus manſionẽ? Vnde nunc iuxta Theodotiõem dicitur: quòd docti ſimilitudinem cœli habeant, & abſque doctrina iuſti, ſtellarum fulgori comparentur: tantumq; ſit inter eruditam ſanctitatem & ſanctam ruſticitatem, quantum cœlum diſtat & ſtellæ. [a] ¶ *Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum uſque ad tempus ſtatutum, &c.*] Qui Danieli multiplicem reuelauerat ueritatem, ipſa occulta eſſe ſignificans quæ loquutus eſt, præcepit ut inuoluat ſermones, & ſignet librum ut legant plurimi, & quærant hiſtoriæ ueritatem, & propter obſcuritatis magnitudinem diuerſa opinentur. Quod autèm ait: Pertranſibunt: id eſt, pecurrent plurimi: multorum ſignificat lectionem. Solemus enim dicere: Percurri librum, pertranſiui hiſto-
Eſa. 29. d riam. Quod quidem & Eſaias de obſcuritate ſui uoluminis loquitur: Et erunt ſermones libri iſtius, quaſi uerba uoluminis ſignati quod ſi dederint homini neſcien- C ti literas, dicẽtes ei, lege: Reſpondebit, neſcio literas. Sin autem dederint illud homini, ſcienti literas & dixerint: Lege librum: Reſpondebit, nõ poſſum legere: ſignatus eſt enim. Et in Apocalypſi Ioannis liber uidetur ſignatus ſigillis ſeptem intus & foris. Apoc. 5. b Cũq; nullus poſſet ſignacula illius ſoluere, ait Ioãnes: Flebã nimis. Et uenit ad me uox dicẽs: Ne plores: Ecce uicit leo de tribu Iuda radix Dauid, aperire librũ & ſoluere ſignacula ei⁹. Librũ aũt illum poteſt ſoluere qui ſcripturarũ ſacramẽta cognouit & intelligit ænigmata & uerba tenebroſa, propter myſteriorum magnitudinem, & interpretatur parabolas: & occidentem literam transfert in ſpiritum uiuificantem. [b] ¶ *Et uidi ego Daniel, & ecce quaſi duo alij ſtabant: unus hinc ſuper ripam fluminis, etc.*] Vidit Daniel duos angelos ſtantes ex utraque parte ſuper ripam Babylonij fluminis, qui cùm hic ponatur abſque nomine: ſecundum præteritam uiſionẽ puto eum eſſe Tigrim, qui Hebraicè dicitur חדקל & tamen non interrogat eos qui ſtabant ſuper utramque ripam: ſed eum quem in principio uiderat, qui indutus erat ueſtibus lineis ſiue byſſinis, quod Hebraicè dicitur בדים. Et hic ipſe angelus ſtabat ſuper aquas fluminis Babylonij, ſuo eas calcans pe- D de. Ex quo intelligimus ſuperiores duos angelos quos uidit ſtantes ſuper ripam, & non interrogat nec putat ſciſcitatione condignos, angelos eſſe Perſarum atque Græcorum. Hunc autem eſſe angelum clementiſsimũ, qui orationes Danielis in conſpectu dei obtulerat, quãdo ei uiginti & uno diebus Perſarum angelus reſiſtebat. Interrogabat autem hæc mirabilia quæ in præſenti uiſione dicuntur, quo complenda ſint tempore: quod Porphyrius more ſuo de Antiocho, nos de Antichriſto interpretamur. [c] ¶ *Et audiui uirum qui indutus erat lineis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis, cùm eleuaſſet dexteram & ſiniſtram ſuam in cœlum, & iuraſſet per uiuentem in æternum, etc.*] Tempus, & tempora, & dimidium temporis, tres & ſemis annos interpretatur Porphyrius, quod & nos iuxta ſcripturarum ſanctarum idioma nõ negamus. Nam & ſuprà legimus, quòd ſeptem tempora tranſierint Nabuchodonoſor, id eſt, ſeptem anni efferationis eius, & in uiſione quatuor beſtiarum ſcriptum eſt: leonis, & urſi, pardi, & alterius beſtiæ, cuius nomen tacetur, quæ regnum ſignificat Romanorum: & poſteà de Antichriſto, quod reges humiliet, & ſermones contra excelſum loquatur, & ſanctos altiſsimi conterat, & putabit, ait, quod poſsit mutare tempora & leges. Et tradentur in manu eius uſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et iudicium ſedebit, ut auferatur potentia & conteratur, & diſpereat uſque in finem. Et manifeſtè de aduentu Chriſti atque ſanctorum dicit: Regnum autem & poteſtas, & magnitudo regni, quæ eſt ſubter omne cœlum, detur populo ſanctorum altiſsimi: cuius regnum, regnum ſempiternum eſt, & omnes reges ſeruient ei, & obedient. Si itaque ſuperiora quæ perſpicuè de Antichriſto ſcripta ſunt, refert Porphyrius ad Antiochum, & ad tres & ſemis annos: quibus templum dicit fuiſſe deſertum, ergo & hoc quod ſequitur: Regnum eius ſempiternum, & omnes reges ſeruient ei,

pora, & dimidium temporis. [a]Et cùm completa fuerit diſperſio manus populi ſancti, cōplebuntur uniuerſa hæc. [b]Et ego audiui, & nō intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit poſt hæc? Et ait: Vade Daniel, quia clauſi ſignatiq́ʒ ſunt ſermones uſqʒ ad tempus conſummationis. Eligentur & dealbabuntur, & quaſi ignis probabuntur multi, & impiè agent impij, neqʒ intelligent omnes impij, porrò docti intelligent. [c]Et à tempore quo ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille, ducenti, nonaginta. [d]Beatus qui expectat & peruenit uſqʒ ad dies mille, trecentos trigintaquinqʒ. [e]Tu autem Daniel uade ad præfinitum, & requieſce, & ſtabis in ſorte tua in fine dierum.

CAPVT XIII.

ET [f] erat uir habitans in Babylone, & nomen eius Ioakim, & accepit uxorem nomine Suſannam filiam Helkiæ, pulchram nimis, & timentem dominum. [g]Et parentes eius iuſti, edocuerunt filiam ſuam iuxta legem Moyſi. [h]Erat autem Ioakim diues ualde, & erat ei pomarium uicinum domui ſuæ: & ad ipſum confluebant Iudæi, eo quòd eſſet honorabilior omnium. Et conſtituti ſunt duo ſenes de populo iudices in anno illo. [i]De quibus loquutus eſt dominus, quia egreſſa eſt iniquitas

A & obedient, debet probare ſuper Antiocho: uel ut ipſe putat, ſuper populo Iudęorum: quod nequaquam ſtare manifeſtum eſt. Legimus in Machabæorum libris: Ioſephus quoqʒ in eandem cōſentit opinionem, quod tribus annis templum pollutum fuerit in Hieruſalem, & in eo Iouis idolū ſteterit ſub Antiocho Epiphane, cētesimo quadrageſimoquinto anno regni Macedonū, à Caſleu menſe eiuſdē anni nono uſqʒ ad menſem nonum, centeſimi quadrageſimioctaui anni, qui faciūt annos tres. ſub Antichriſto autē non tres anni, ſed tres & ſemis, hoc eſt mille, ducenti nonaginta dies, deſolationis tēpli ſancti & euerſiōis futuri eſſe dicuntur. [a] ¶ *Et cùm completa fuerit diſperſio manus populi ſancti, cōplebuntur, etc.*] Quando, inquit, populus dei diſperſus fuerit, uel Antiocho perſequente ut uult Porphyri⁹, uel Antichriſto, ut noſtri uerius

Ioſephus lib. 12. cap. 10

B probāt, tūc hæc omnia complebuntur. [b] ¶ *Et ego audiui, & nō intellexi, et dixi: Domine mi, quid erit poſt hæc? Et ait. Vade Daniel, quia clauſi ſignatiq́; ſunt ſermones uſq; ad tempus conſummationis. Eligentur & dealbabuntur, & quaſi ignis probabūtur, etc.*] Vult propheta intelligere quod uiderat, imò quod audierat, & futurorum cupit cognoſcere ueritatem. Audierat enim regum bella diuerſa, & inter ſe prælia, & multiplicem hiſtoriam, ſed nomina non audierat ſingulorum. Si autem propheta audiuit & non intellexit: quid facient hi qui ſignatum librum & uſqʒ ad tempus conſummationis, multis obſcuritatibus inuolutum, præſumptione mentis ediſſerunt? Cùm autem, inquit, finis aduenerit, impij non intelligent, & qui docti fuerint diſciplina dei, ipſi intelligere poterunt. In peruerſam enim animam non intrabit ſapientia, nec poteſt ſe infundere corpori, quod peccatis ſubditum eſt. [c] ¶ *Et à tempore quo ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem dies mille, ducēti nonaginta, etc.*] Hos mille ducentos nonaginta dies, Porphyrius in tempore Antiochi, & in deſolatione templi dicit completos, quam & Ioſephus & Machabæorum (ut diximus) liber, tribus tantùm annis fuiſſe commemorant. Ex quo perſpicuum eſt, tres iſtos & ſemis annos, de Antichriſti dici temporibus, qui tribus & ſemis annis, hoc eſt, mille, ducentis, nonaginta diebus, ſanctos perſequuturus eſt, & poſteà corruiturus in monte inclyto & ſancto. A tempore igitur ἐνδελεχισμοῦ, quod nos interpretati ſumus iuge ſacrificium, quando Antichriſtus orbem obtinens, dei cultum interdixerit, uſque ad internecionem eius, tres & ſemis anni, id eſt, mille, ducenti, & nonaginta dies complebuntur. [d] ¶ *Beatus qui expectat & peruenit uſq; ad dies mille, trecentos, trigintaquinq;, etc.*] Beatus, inquit, qui interfecto Antichriſto,

C dies ſupra numerum præfinitum quadragintaquinqʒ præſtolatur: quibus eſt dominus atque ſaluator in ſua maieſtate uenturus. Quare autem poſt interfectionem Antichriſti, quadragintaquinque dierum ſilentium ſit, diuinæ ſcientiæ eſt: niſi fortè dicamus: Dilatio regni ſanctorū, patientiæ cōprobatio ē. Porphyrius hunc locū ita edifferit, ut quadragintaquinqʒ dies q́ ſuper mille ducētos nonaginta ſunt, uictoriæ contra duces Antiochi tempus ſignificent, quādo Iudas Machabæus fortiter dimicauit, & emundauit templū: idolumq́ʒ contriuit, & uictimas obtulit ī tēplo dei. Quod rectè diceret, ſi Machabæorū liber, tribus & ſemis annis templum ſcriberet fuiſſe pollutum & non tribus. [e] ¶ *Tu autem Daniel uade ad præfinitum, etc.*] Pro quo Theodotio ita interpretatus eſt: Tu autem uade & requieſce, & reſurges in ordine tuo cōſummatione dierū. Quo uerbo oſtēditur omnē prophetiam uicinam eſſe reſurrectiōi omnium

1. Mach. 4

D mortuorum: quando & propheta ſurrecturus eſt. Et fruſtra Porphyrius, quæ in typo Antiochi de Antichriſto dicta ſunt, uult omnia referre ad Antiochum. Cuius calumniæ (ut diximus) plenius reſponderunt Euſebius Cæſarienſis, & Apollinarius Laodicenus, & ex parte diſſertiſsimus uir martyr Methodius: quæ qui ſcire uoluerit, in ipſorum libris poterit inuenire. Hucuſque Danielem in Hebræo uolumine legimus: cætera quæ ſequuntur uſque in finem libri, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.

CAPVT XIII.

ET *erat uir habitans in Babylone, & nomen eius Ioakim, etc.*] Expoſitis ut potuimus quæ in Danielis libro iuxta Hebraicū continenī, ponam breuiter quid Origenes in decimo Stromatū ſuorum libro de Suſannæ & Belis fabulis dixerit, cuius hæc uerba ſunt, quæ locis ſuis ſubnotabis. [g] ¶ *Et parentes eius iuſti edocuerunt filiam ſuam iuxta legem Moyſi, etc.*] Hoc utendum eſt teſtimonio ad exhortationem parentum, ut doceant iuxta legem dei, ſermonemq́ʒ diuinum non ſolùm filios ſed & filias ſuas. [h] ¶ *Erat autem Ioakim diues ualde, & erat ei pomarium, uicinum domui ſuæ, etc.*] Referebat Hebræ⁹ iſtos eſſe Ahab & Sedechiam, de quibus ſcribit Hieremias: Faciat te dominus ſicut Ahab & Sedechiam, quos frixit rex Babylonis in igne propter iniquitatem quam fecerant in Iſrael, & adulterarant uxores ciuium ſuorum. [i] ¶ *De quib. loquutus eſt dominus, quia egreſſa eſt iniquitas de Babylone à ſenibus iudicibus, qui uid. etc.*] Pulchrè de presbyteris peccatoribus non ait: Qui regebant populum, ſed qui uidebantur regere. Qui enim bene præſunt populo, regūt populum: qui autem tantùm nomen habent iudicū, & iniuſtè

Hier. 29. c

quitas de Babylone à ſenib. iudicibus, qui uidebātur regere populū. Iſti frequentabant domum Ioakim, & ueniebant ad eos oēs qui habebant iudicia. Cum autem populus reuertiſſet per meridiem, ingrediebatur Suſanna, & [a] deābulabat in pomario uiri ſui, & uidebant eam ſenes quotidie ingredientē & deambulantem, & exarſerunt in concupiſcentiā eius, & euerterunt ſenſum ſuum, & declinauerūt oculos ſuos, ut non uiderent cœlum, neqʒ meminiſſent iudiciorū iuſtorum. Erāt ergo ambo uulnerati amore eius, nec indicauerunt ſibi uiciſsim dolorē ſuum. Erubeſcebant enim indicare ſibi concupiſcentiā ſuā, uolentes concūbere cum ea, & obſeruabāt quotidie ſollicitius uidere eam. Dixitq́ʒ alter ad alterū: Eamus domū, quia prandij hora eſt. Et egreſsi receſſerūt à ſe. Cūq́ʒ reuertiſſent, uenerunt in unū, & ſciſcitantes abinuicē cauſam, confeſsi ſunt concupiſcentiam ſuam. Et tunc in cōmune ſtatuerunt tempus, quando eam poſſent inuenire ſolam. Factum eſt aūt cum obſeruarent diem aptum, ingreſſa eſt aliquando ſicut heri, & nudiuſtertius. (Vel ſecundū Septuaginta. Et [b] ecce Suſanna inambulabat iuxta conſuetudinē) cum duab. ſolis puellis, uoluitq́ʒ lauari in pomario: Aeſtus quippe erat, et non erat ibi quiſquā præter duos ſenes abſconditos & contemplātes eā. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleū & ſmigmata & oſtia pomarij claudite ut lauer. Et fecerunt ſicut præceperat, clauſerūtq́; oſtia pomarij, & egreſſæ ſunt per poſticū, ut afferrent quæ iuſſerat. Neſciebatq́ʒ ſenes intus eſſe abſcōditos. [c] Cū aūt egreſſæ eſſent puellæ, ſurrexerūt duo ſenes, & accurrerunt ad eam, & dixerunt: Ecce oſtia pomarij clauſa ſunt, & nemo nos uidet, & in concupiſcētia tui ſum⁹. Quamobrē aſſentire nobis, & cōmiſcere nobiſcum. Quod ſi nolueris, dicemus cōtra te teſtimoniū quòd fuerit tecū iuuenis, & ob hanc cauſam emiſeris puellas à te. Ingemuit Suſanna, & ait: Anguſtię mihi ſunt undiqʒ. Si [d] enim hoc egero, mors mihi eſt: ſi aūt non egero, nequaquā effugiam manus ueſtras. Sed [e] melius mihi eſt abſqʒ opere incidere in manus ueſtras, quā peccare in conſpectu domini. Et exclamauit [f] uoce magna Suſanna: Clamauerunt autem & ſenes aduerſus eam. Et cucurrit unus ad oſtia pomarij & aperuit. Et cum audiſſent clamorē in pomario famuli domus, irruerunt per poſticū, ut uiderent quid nam eſſet. Poſtquàm aūt ſenes locuti ſunt, erubuerunt ſerui uehementer, quia nunquā dictus fuerat ſermo huiuſcemodi de Suſanna. Et facta eſt dies craſtina. Cūq́ʒ ueniſſet popul⁹ ad uirū eius Ioakim, uenerunt et duo presbyteri pleni iniqua cogitatiōe aduerſus Suſannā ut inter-

A iniuſtè præſunt populo, regere uident populū magis quā regant. *a* ¶ *Et deambulabat in pomario uiri ſui, & uidebāt eā, &c.*] Quod Græci uocāt πάθος, nos perturbationē magis quàm paſſionem rectius interpretamur. Hęc igitur pturbatio & cupido libidinis titillauit, imo pcuſſit corda ſeniorum. Sed ut in animis eorum iaceret fundamētum, & cogitarent deſyderata complere, ipſi euerterūt ſenſum ſuū: quo ſubuerſo, oculi eorum īclinati ſunt, ut cœleſtia non uiderent, nec recordarentur iudiciorū iuſtorū, ſiue dei, ſiue honeſtatis ſiue naturæ, quæ oib. ad bonū inſita eſt. *b* ¶ *Et ecce Suſanna, &c.*] Ante iā dictum eſt q́ facto mane inambularet Suſanna. Nec incōgru-

B um eſt ad placādos eos qui omniū quæ gerimus de ſcripturis ſanctis quærūt exempla: huncinambulandi locum aſſumere: qđ rectè quis ad uegetandum corpuſculum deambulet. Quem locum, inquit, de LXX. editione nunc poſui: quo dicto Origenes oſtēdit cætera ſe non iuxta LXX. interpretes diſſeruiſſe. *c* ¶ *Cum autem egreſſæ eſſent puellæ, ſurrexerūt duo ſenes, & &c.*] Qui ad ſummitatē perfectæ uirtutis uenerit, nūquā dicit ſibi īminere diſcrimen, ſi adulterorum manus nō effugerit, dicentiū: Aſſentire nobis, & commiſcere nobiſcū. Alioquin & ſi nolueris, dicemus teſtimoniū contra te, quod fuerit tecum iuuenis, & hac de cauſa dimiſeris puellas à te. Humanæ quippe fragilitatis eſt, mortem timere, quæ infertur pro iuſtitia: niſi forte anguſtiam interpretabimur, non imminentis

C mortis, ſed opprobrij & ignominiæ, qua perfundenda erat, illis accuſantib. atq; dicētibus: Fuit cum illa iuuenis, & idcirco dimiſit puellas. *d* ¶ *Si enim hoc egero, mors mihi eſt: ſi autem non egero, nequaquā effugiā manus, etc.*] Peccatum mortem uocat. Sicut ergo ei qui facit adulteriū, mors eſt adulteriū: ſic omne peccatū quod ducit ad mortem, mors appellandum eſt. Et totiens mori credimur quotiens peccamus ad mortē. Vnde econtrario totiēs reſurgimus & uiuificamur, quotiens uitæ digna opera facimus. *e* ¶ *Sed melius mihi eſt abſq; opere incidere in manus ueſtras, q̄ peccare in conſpectu domi. etc.*] In Græco nō habet αἱρετώτερον, id eſt, melius, ſed αἱρετὸν quod bonum interpretari poſſum⁹. Vn-

D de eleganter non dixit: Melius mihi eſt incidere ī manus iniquorum presbyterorum, quàm peccare in cōſpectu domini, ne uideretur comparatiōe peccati qđ erat bonum, hoc appellare melius. Sed bonum eſt, inquit, mihi non facere malum, & incidere in man⁹ ueſtras ne peccem in cōſpectu domini. Non ergo per comparationem legendum eſt: Melius mihi eſt incidere in manus ueſtras quā peccare in cōſpectu domini: Sed abſolute: Bonum eſt mihi nō facere malum, & incidere ī manus ueſtras, ne peccem in conſpectu domini. *f* ¶ *Et exclamauit uoce magna Suſanna: Clamauerūt autem & ſenes aduerſus eam. Et cucurrit unus ad oſtia pomarij & aperuit. Et cum audiſſent clamorem in pomario famuli domus, irruerunt per poſticum, ut uiderent quid nam eſſet. Poſtquam, &c.*] Magna nox erat, non aeris per-

ut interficerent eã: & dixerunt corã populo: Mittite ad Suſannã filiam Helkię uxorem Ioakim. Et ſtatim miſerunt, & uenit cũ parentibus, & filijs, & uniuerſis cognatis ſuis. Porrò Suſanna erat delicata nimis, & pulchra ſpecie. At iniqui illi iuſſerũt, ut diſcooperiretur, erat eñ cooperta, ut uel ſic ſatiarentur de decore eius. Flebant igitur ſui & oẽs qui nouerãt eã. Cõſurgentes aũt duo presbyteri in medio populi poſuerũt manus ſuas ſuper caput eius. Quæ flens ſuſpexit ad cœlũ. Erat enim cor eius fiduciam habens in dño. Et dixerunt presbyteri. Cũ deambularemus ĩ pomario ſoli, ingreſſa eſt hæc cũ duab. puellis, & clauſit oſtia pomarij, & dimiſit à ſe puellas. Venitq́ ad eã adoleſcens qui erat abſconditus, & cõcubuit cũ ea. Porrò nos cũ eſſemus in angulo pomarij, uidentes iniquitatẽ, cucurrimus ad eos & uidimus eos pariter commiſceri. Et illũ quidẽ nõ quiuimus cõprehendere, quia fortior nobis erat, & apertis oſtijs, exiliuit. Hanc aũt cũ apprehendiſſemus, interrogauimus quisnã eſſet adoleſcens, & noluit indicare nobis. Huius rei teſtes ſumꝰ. Credidit eiꝰ multitudo quaſi ſenib. & iudicib. populi, & condẽnauerunt eam ad mortẽ.[a] Exclamauit aũt Suſanna uoce magna, & dixit: Deus æterne qui abſconditorũ es cognitor, qui noſti omnia antequã fiant, tu ſcis qm̃ falſum contra me tulerunt teſtimoniũ. Et ecce ego morior, cum nihil horũ fecerim quæ iſti malicioſe cõpoſuerunt aduerſum me. Exaudiuit aũt dñs uocem eius. Cumq́[b] duceretur ad mortem, ſuſcitauit dñs ſpiritũ ſanctũ pueri iunioris: cuius nomen Daniel. Et[c] exclamauit uoce magna: Mundus ego ſum à ſanguine huius. Et conuerſus oĩs populus ad eum, dixit: Quis eſt iſte ſermo quem tu locutus es? Qui cũ ſtaret in medio eorũ, ait: Sic fatui filij Iſrael non iudicantes, neque quod uerũ eſt cognoſcentes, condemnaſtis filiã Iſrael? Reuertimini ad iudicium, quia falſum teſtimonium locuti ſunt aduerſus eam. Reuerſus eſt ergo populus cũ feſtinatione. Et dixerũt ei ſenes: Veni & ſede in medio noſtrũ, & iudica nobis, quia tibi deus dedit honorem ſenectutis. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos abinuicẽ procul, & dijudicabo eos.[d] Cũq́ diuiſi eſſent alter ab altero, uocauit unũ de eis, & dixit ad eũ: Inueterate dierum malorũ, nunc uenerunt peccata tua quę operabaris prius, iudicans iudicia iniuſta, innocentes opprimẽs, & dimittens noxios, dicente dño: Innocentẽ & iuſtũ non interficies. Nunc ergo ſi uidiſti eã, dic ſub qua arbore uideris eos colloquẽtes ſibi. Qui ait: ſub ſchino. Dixitq́ ei Daniel: Rectè mentitus es in caput tuũ. Ecce eñ angelus dñi, accepta ſententia ab eo, ſcindet te mediũ. Et amoto eo, iuſſit uenire aliũ, et dixit ei: Semen Chanaan et non Iuda, ſpecies decepit te, et concupiſcentia ſubuertit cor tuũ. Sic faciebatis filiab. Iſrael, et illæ timentes loquebantur uobis, ſed non filia Iuda ſuſtinuit iniquitatẽ ueſtrã. Nunc ergo dic mihi, ſub qua arbore cõprehenderis eos loquẽtes ſibi. Qui ait: ſub prino. Dixitq́ ad eum Daniel: Rectè mentitus es et tu in caput tuũ. Manet enim angelus dñi, gladiũ habens, ut ſecet te mediũ et interficiat uos.[e] Exclamauit aũt omnis ſynagoga uoce magna, et benedixerunt deum qui ſaluat ſperantes in ſe. Et conſurrexerũt aduerſus duos presbyteros. Conuicerat eñ eos Daniel ex ore ſuo falſum dixiſſe teſtimo-

pcuſſione & clamore faucium, ſed pudicitiæ magnitudine, per quam clamabat ad dominum. Vnde et ſancta ſcriptura in exclamatione ſeniorũ non appoſuit magnam uocem. Sequitur enim: Clamauerunt & ſenes aduerſus eam. a ¶ *Exclamauit aũt Suſanna uoce magna & dixit, &c.*] Cordis affectꝰ, & mẽtis pura confeſsio, & bonum cõſcientiæ, uocem eius fecerant clariorem. Vnde magna erat exclamatio eius deo, quæ ab hominibus non audiebatur. b ¶ *Cumq́ duceretur ad mortem, ſuſcitauit dominus ſpiritũ ſanctũ pueri iunioris: cuius, &c.*] Quo ſermone oſtenditur: non intraſſe in Danielẽ ſpiritum ſanctũ: ſed eũ qui erat in illo, & qeſcebat propter ætatis infirmitatem: nec ſua poterat opera demõſtrare, data occaſione prò ſancta fœmina à dño ſuſcitatum. c ¶ *Et exclamauit uoce magna: Mundus ſum à ſanguine huius etc.* Suſcitato in ſe ſpiritu ſancto & quę puer deberet dicere ſuggerente, uox eius magna erat. Et notandũ ſicubi in ſcripturis ſanctis, peccatoris uox magna uocatur. d ¶ *Cumq́ diuiſi eſſent alter ab altero uocauit unum de eis, &c.*] Quia Hebræi reprobãt hiſtoriã Suſannæ, dicẽtes eã ĩ Danielis uolumine non haberi: debemus diligẽter inquirere nomina, σχῖνα καὶ πρῖνα quę latini ilicẽ & lentiſcũ interpretãtur, ſi ſint apud Hebræos, & quã habeant etymologiam, ut à σχίζω, ſciſsio; & à πρίω, ſectio ſiue ſerratio dicatur lingua eorum. Quod ſi nõ fuerit inuentum, neceſſitate cogemur, & nos eorum acquieſcere ſententiæ, qui Græci tantum ſermonis hanc uolunt eſſe πϑιωσλὼ, quæ Græcã habeat tantũ etymologiam & Hebraicã non habeat. Quod ſi quis oſtẽderit duarũ iſtarum arborũ ſciſſionis & ſectionis ĩ Hebręo ſtare ętymologiã, tunc poterimus etiam hanc ſcripturam recipere. e ¶ *Exclamauit autem omnis ſynagoga uoce magna, & benedixerunt deũ qui ſaluat ſperantes in ſe. Et conſurrexerũt aduerſus duos presbyteros. Cõuicerat enim eos Daniel ex ore ſuo falſum, &c.*] Si interfecit eos oĩs ſynagoga, uidetᷣ illa opĩo refutari, de qua ſuprà

teſtimonium. Et fecerunt eis ſicut male egerãt aduerſum proximum: ut facerent ſecundum legem Moyſi, & interfecerũt eos, & ſaluatus eſt ſanguis innoxius in die illa.[a] Helkias autem & uxor eius laudauerunt deum pro filia ſua Suſanna cum Ioakim marito eius, & cognatis omnibus, quia non eſſet inuenta in ea res turpis. Daniel autem factus eſt magnus in conſpectu populi à die illa & deinceps.

Cap. XIIII.

ET rex Aſtyages appoſitus eſt ad patres ſuos, & ſuſcepit Cyrus Perſes regnum eius. Erat quoq́ Daniel conuiua eius, & honoratus ſuper omnes amicos eius. Erat autem idolum apud Babylonios nomine Bel, & impendebantur in eo per ſingulos dies ſimilæ artabæ duodecim & oues quadraginta: uini quoque amphorę ſex. Rex quoque colebat eum, & ibat per ſingulos dies adorare eum. Porrò Daniel adorabat deum ſuum. Dixitq́ ei rex: Quare non adoras Bel? Qui reſpondens ait ei: Quia non colo idola manufacta, ſed uiuẽtem deum qui creauit cœlum & terram, & habet poteſtatem omnis carnis. Et ait rex ad eum: Non uidetur tibi Bel eſſe uiuens deus? An nõ uides quanta comedat & bibat quotidie? Et ait Daniel arridens: Ne erres rex: Iſte eſt eñ intrinſecus luteus, & forinſecus æreus, nec comedit aliquãdo. Et iratus rex uocauit ſacerdotes eius, & ait eis: Niſi dixeritis mihi, quis eſt iſte qui comedat impenſas has, moriemini: ſi aũt oſtenderitis, quoniam Bel comedat hęc, morietur Daniel: quia blaſphemauit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat iuxta uerbum tuum. Erant autẽ ſacerdotes Bel ſeptuaginta, exceptis uxoribus, & paruulis, et filijs. Et uenit rex cũ Daniele in templum Belis. Et dixerũt ſacerdotes Belis: Ecce nos egredimur foras, & tu rex pone eſcas, & uinum miſce, & claude oſtium, et ſigna annulo tuo. Et cũ ingreſſus fueris mane, niſi inueneris omnia comeſta à Bel, morte moriemur, uel Daniel qui mentitus eſt aduerſum nos. Cõtemnebant aũt, quia fecerant ſub menſa abſcõditũ introitum, & per illum ingrediebantur ſemper & deuorabant ea. Factum eſt igitur poſtquã egreſsi ſunt illi, & rex poſuit cibos ante Bel. Præcepit Daniel pueris ſuis, & attulerunt cinerem, & cribrauit per totũ templũ corã rege, & egreſsi clauſerunt oſtiũ, & ſignantes annulo regis, abierunt. Sacerdotes aũt ingreſsi ſunt nocte iuxta cõſuetudinẽ ſuã, & uxores, et filij eorũ, & comederũt omnia, & biberunt. Surrexit aũt rex primo diluculo, & Daniel cũ eo. Et ait rex: Salua ne ſunt ſignacula Daniel? Qui reſpondit: Salua rex.[b] Statim cum aperuiſſet oſtia, aſpiciens rex ſuper menſem, exclamauit uoce magna: Magnus es Bel, & nõ eſt apud te ullus dolus. Et riſit Daniel, & tenuit regẽ ne ingrederetur intro, & dixit: Ecce pauimentũ, animaduerte cuius ueſtigia ſunt hæc. Et dixit rex: Video ueſtigia uirorũ & mulierũ & infantiũ. Et iratus eſt rex. Tũc apprehendit rex ſacerdotes, & uxores, & filios eorũ, et oſtenderũt ei abſcõdita oſtiola per quæ ingrediebãtur, et cõſumebãt quæ erãt ſuper menſam. Occidit ergo illos rex, et tradidit Bel in poteſtatẽ Danielis, q ſubuertit eũ et tẽplũ eius. Et erat draco magnus in loco illo, et colebãt illũ Babylonij. Et dixit rex Danieli: Ecce nũc nõ potes dicere, quia iſte nõ ſit deus uiuẽs. Adora ergo eũ. Dixitq́ Daniel regi: Dominũ deũ meũ adoro: quia ipſe eſt deus uiuens, iſte aũt non eſt deus uiuens. Tu autẽ rex da mihi poteſtatẽ et interficiã dracone abſq́ gladio et fuſte. Et ait rex: Do tibi. Tulit ergo Daniel picem, et adipem, et pilos, et coxit pariter, fecitq́ maſſas, et dedit in os draconis, et diruptus eſt draco. Et dixit

dixim⁹ ſecũdũ Hieremiam, quod ipſi eſsẽt presbyteri Ahab & Sedechias, niſi forte hoc quod ſcriptũ eſt: Interfecerũt eos, ſic interpretemur pro eo quod eſt, regi Babylõis occidẽdos tradiderũt. Sicut & nos dicimꝰ, ꝙ Iudæi interfecerint ſaluatorem: nõ quo ipſi pcuſſerint, ſed quo tradiderint occidendum, & ſucclamantes dixerint: Crucifige, crucifige eum. a ¶ *Helkias autẽ & uxor eius laudauerũt deũ pro filia ſua Suſanna cũ Ioakim marito eius, et cognatis omnibus, quia nõ eſſet inuenta in ea res turpis. Daniel autem factus eſt magnus in cõſpectu populi à die illa, etc.*] Digne quaſi ſancti laudant deum, non quia liberata eſt de manu presbyterorũ Suſanna, hoc eñ nõ ſatis laudabile eſt, nec magni diſcriminis, ſi nõ eſſet liberata: ſed quia nõ eſt inuẽta in ea res turpis. b ¶ *Statimq́ cũ aperuiſſet oſtia aſpiciens rex ſuper menſam: exclamauit uoce magna: Magnus es Bel, & non eſt apud te ullus dolus. Et riſit Daniel & tenuit regem ne ingrederetur intro, et dixit: Ecce pauimentum, animaduerte, etc.*] Hoc quod ſcriptura nũc dicit: Exclamauit uoce magna: quã de idololatria & ignorãte deũ dicitur: uidetur obſeruationẽ noſtram ſubuertere, qua dudum aſſeruimus uocem magnam in ſanctis tãtum reperiri. Qđ ſoluet facile qui hãc hiſtoriã in libro Danielis apud Hebræos dixerit nõ haberi. Si quis autẽ potuerit eam approbare eſſe de canõe, tũc quærẽdum eſt quid ei reſpondere debeamus.

FINIS.

xit Daniel: Ecce quem colebatis. Quod cum audiſſent Babylonij, indignati ſunt uehementer, & congregati aduerſum regem dixerunt: Iudæus factus eſt rex, Bel deſtruxit, draconem interfecit, & ſacerdotes occidit. Et dixerunt cum ueniſſent ad regem: Trade nobis Danielem, alioquin interficiemus te & domum tuam. Vidit ergo rex quod irruerent in eum uehementer, & neceſsitate compulſus, tradidit eis Danielem. Qui miſerunt eum in lacum leonum, & erat ibi diebus ſex. Porrò in lacu erãt leones ſeptem, & dabantur eis duo corpora quotidie, & duæ oues, & tunc non data ſunt eis, ut deuorarent Danielem. Erat autem Habacuc propheta in Iudæa, & ipſe coxerat pulmentum, & intriuerat panes in alueolo, & ibat in campũ ut ferret meſſoribus. Dixitq́ angelus domini ad Habacuc: Fer prandium quod habes in Babylonem Danieli qui eſt in lacu leonum. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem nõ uidi, & lacum neſcio. Et apprehendit eum angelus domini in uertice eius, & portauit eum capillo capitis ſui, poſuitq́ eum in Babylonem ſuper lacum in impetu ſpiritus ſui. Et clamauit Habacuc, dicens: Daniel ſerue dei, tolle prandium quod miſit tibi deus. Et ait Daniel: Recordatus es mei deus, & non dereliquiſti diligentes te. Surgensq́ Daniel, comedit. Porrò angelus domini reſtituit Habacuc confeſtim in loco ſuo. Venit ergo rex die ſeptimo ut lugeret Danielem, & uenit ad lacũ, & introſpexit, & ecce Daniel ſedens in medio leonum. Et exclamauit uoce magna rex dicens: Magnus es domine deus Danielis, & extraxit eum de lacu leonum. Porrò illos qui perditionis eius cauſa fuerant, intromiſit in lacum, et deuorati ſunt in momento coram eo.

FINIS.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA DE GRANADA

INDEX CHARTARVM

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z A B C
D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
aa bb cc dd ee Omnes terniones.

BASILEAE, PER HIERONYMVM FROBENIVM
& Nicolaum Epiſcopium, Anno
M. D. LXV.

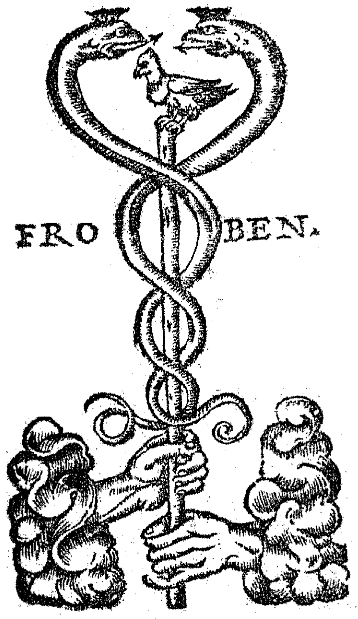
FRO BEN.